

Ana Britannica

5

Bay
Bis

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

**Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına
katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Ruhr Üniversitesi, Max Planck Konur Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Günther Wilke	<i>Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>
<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung		

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. Jones	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald Gunn MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gotlich A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strale	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica'nın* geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 5

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞ BİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771

Second Edition 1777-1784

Third Edition 1788-1797

Supplement 1801

Fourth Edition 1801-1809

Fifth Edition 1815

Sixth Edition 1820-1823

Supplement 1815-1824

Seventh Edition 1830-1842

Eighth Edition 1852-1860

Ninth Edition 1875-1889

Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition

© 1911

By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition

© 1922

By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition

© 1926

By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition

© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,

1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,

1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,

1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973

By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition

© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,

1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994

By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994

By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union

All rights reserved under Pan American and

Universal Copyright Conventions

by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan, tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda (günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler) kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ. İstanbul
R. Oldenbourg Graphische Betriebe, Münih

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Buyum

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Bogaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof.Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr. Murat Belge, Prof.Dr. Şerif Mardin, Prof.Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhurat

YAYIN KURULU
Dr.Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhurat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsnüye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bulent Erkmén

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzman

TEKNİK KOORDİNATOR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Koroğlu, *Danışman*, Hakan Gonenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canitez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdogan, Doç.Dr. Güney Göneng, Prof.Dr. Dincer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Ellyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayan, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtir Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioglu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özese, Korâl Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroglu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoglu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tanık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tanrıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İştah Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Meltem Tulgar, Sevgi Tuncer, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Ahmet Birsin, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Çanan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Elif Erim, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özding, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Södan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneğinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji
Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayrıç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet
Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo
Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayrıç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon
Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayrıç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum
Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayrıç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayrıç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayrıç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayrıç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)
Leyendas de Guatemala (1930; Guatemala Efsaneleri, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCary, (Thomas) Leo
MacCarthy Adası
McClure Boğazı
McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelere göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelere göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella
A-cheng
A-erh-chin Shan
a posteriori bilgi
A vitamini
A&P
A. Kadır
AA
Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktielbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	ml/sa	saatte mil
blt.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cla	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i> <i>Portekizce: Companhia</i>)	ö.	ölümü
Cie	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	örn.	örnek, örneğin
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ös	ölümünden sonra
cm	santimetre	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
çev.	çeviri, çeviren	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çiz.	çizim için bakınız	pH	asitlik-alkalilik faktörü
d.	doğumu	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
da	dakika	Prof.	Profesör
D.C.	District of Columbia	Rev.	Reverend
dB	desibel	res.	resim için bakınız
der.	derleyen, derleme	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
dev/da	dakikada devir	s.	sayfa
Doç.	Doçent	sa	saat
Dr.	Doktor	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anònima; İspanyolca: Sociedad Anònima</i>)
emk	elektromotor kuvveti	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	sn	saniye
eö	evlenmeden önce	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
es	evlendikten sonra	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
eV	elektron Volt	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
etk.	etkin olduğu yıllar	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
F	Fahrenheit	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
Fak.	Fakültesi	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
ft	foot, feet	sür.	sürüyor
ft-lb	foot-libre	Şb.	Şubesi
gal	galon	tab.	tablo için bakınız
geç.	geçici sonuçlar	tah.	tahmini
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
gr	gram	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
H.	Hicri	ty	tarihi yok
ha	hektar	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
har.	harita için bakınız	v.	vaftizi
hd	hüküm sürdüğü dönem	vb	ve benzeri
Hız.	Hazreti	vd	ve devamı
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	vö	ve öbürleri
iy	ışık yılı	W	watt
İÖ	İsa'dan Önce	y.	yaklaşık
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Jr.	Junior	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
K	Kelvin	yay.	yayımlayan
karş.	karşılaştırmaz	yay.haz.	yayıma hazırlayan
kg	kilogram	yazm.	elyazması
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yb	yenilenmiş basım
kHz	kilohertz	yık.	yıkılmıştır
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabuŝiki Kaiŝa</i>)	yük.	yükseklik
km	kilometre	yy	yüzyıl
km/saat	saatte kilometre		
kol.	kolleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Bayat, topraklarının bir bölümü Karadeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Çorum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezli kasaba. Yüzölçümü 784 km² olan Bayat ilçesi doğuda İskilip, güneyde Uğurludağ, güneybatıda Sungurlu ilçeleri, batıda Çankırı, kuzeyde de Kastamonu illeriyle çevrilidir. Bayat, önceleri İskilip'e bağlı bir bucaktı. 1 Nisan 1958'de ilçe oldu.

İlçe alanının büyük bölümünü Koroğlu Dağlarının uzantıları engebeleridir. Dağların yüksek kesimlerinde yaylalar vardır. İlçenin güneyine doğru gidildikçe yükselti azalır. Bu kesimden geçen Kızılırmak ve Bayat'ın kollarından Bayat Çayı başlıca akarsu kaynaklarını oluşturur. Ova düzlükleri, bu akarsuların vadi tabanlarında yer alır.

Bayat ilçesinde temel ekonomik etkinlik bitkisel üretimdir. Ekimi yapılan başlıca ürünler buğday ve pirinçtir. Hayvancılık da başta gelen tarımsal uğraşlardan birini oluşturur; yapığı ve tiftik işlenmesi önem kazanmıştır.

Bayat kasabası, Bayat Çayı kıyısında tepelik bir alana kurulmuştur. Kasabanın il merkezi Çorum'a uzaklığı 83 km'dir.

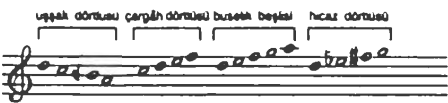
Bayat Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.010; kasaba, 8.090.

bayatı, daha çok Azerbaycan'da ve Doğu Anadolu'da yaygın olan halk şiiri türü. Anadolu'da mani(*) denen ve genellikle yedi heceli dörtlüklerden oluşan şiir türüne benzer. Bayatılar da, manilerde olduğu gibi birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olmak üzere söylenir. Genellikle aşk, gurbet, özlem, yurt sevgisi, yiğitlik konularını işler. Bayatılar, Azeri aşıklarının saz eşliğinde söylendiği ve ilk dizelerinde mahlaslarını bildirdiği bireysel yaratmalar olarak da dikkati çeker. Bunlarla, söyleyeni belli olmayan anonim halk edebiyatı ürünü bayatılar birbirinden ayrılır. Azerbaycan'da Lale, Azizi, Sarı Aşık(*), Zeynep, Aşık Şemşir, Pernaz gibi aşıklar bayatı söylemekte ün kazanmışlardır.

Bayat boyuna bağlı topluluklar 16. yüzyıldan sonra Azerbaycan'da yurt tutmaya başladıklarına göre, bayatı da bu yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmaya ve bu boyla ilgili olduğu sanılan "bayatı" sözcüğüyle anılmaya başlamış olmalıdır. Bayatıların düz, çıgalı (cinaslı) ve koşa çıgalı (çift cinaslı) diye adlandırılan çeşitleri vardır.

Bayatılar, aynı zamanda bayatı kaçar, bayatı Şiraz ve çoban bayatısı gibi Azeri aşık havalarıyla da ilgilidir. Ayrıca aşıklar, saz eşliğinde okudukları uzun destanlardan ve sonu acıklı olarak biten halk öykülerinden sonra bir ya da birkaç bayatıyı kendi makamıyla okurlardı. Doğu Anadolu'da yetişen aşıklardan birçoğunun söylediği destan ve coşkılarının sonunda bu yapıtlara ait olmak üzere bir ya da birkaç dörtlük bayatı bulunması da gelenek olmuştur.

bayatı, Türk müziğinde bir makam. Bileşimi, uşşak(*) ve acem(*) makamlarının bileşimiyle aynıdır. Uşşak makamının seyri(*)

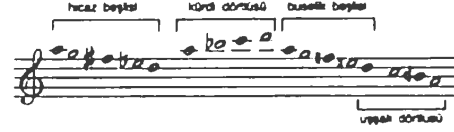

Bayatı makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

çıkıcı, bayatı ve acem makamlarının ise inici çıkıcı ya da çıkıcı inicidir. Bayatı makamı güçlü perdesinden (neva [re]) ya da dolaylarından başlar; acem makamıysa acem (fa) perdesinden ya da dolaylarından

başlar ve çarşaf dörtlüsünü ısrarla kullanır. Gene de bu son iki makam birbirinden çok kesin çizgilerle ayrılmış değildir. Bu yüzden 19. yüzyıl bestecileri, bayatı makamının bileşimine, neva (re) perdesi üzerine taşınmış, hicaz dörtlüsü ya da beşlisini de eklemişlerdir.

bayatıaraban, Türk müziğinde bir bileşik makam. Güçlü perdesi muhayyer (la) dolaylarından başlayan araban makamına,

Bayatıaraban makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

bayatı(*) makamının eklenmesiyle oluşmuştur. Bu makamın karcıgar'ın(*) inici biçimine bayatı makamı eklenerek oluşturulduğu ileri süren müzikçiler de vardır.

Bayatlı, Osman (Feyzi) (d. 1892, Kırkağaç - ö. 16 Nisan 1958, Bergama), müzeci ve folklor araştırmacısı. Bergama ve yöresinin tarihi, sanatı ve folkloru üstüne araştırmalarıyla tanınmıştır.

İlk ve ortaöğrenimini Kırkağaç'ta yaptı. İzmir Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra İzmir'de bir süre ilkökul öğretmenliği ve ilkökul müdürlüğü görevinde bulundu. 1923'te atandığı Bergama'da uzun yıllar ilkökul müdürü olarak çalıştı. Çeşme ilçesine atanınca Bergama'dan ayrılmamak için istifa etti. Bir süre sonra yeni açılan Bergama Arkeoloji Müzesi müdürlüğüne getirildi. Bu görevden 1957'de emekliye ayrılan Bayatlı, bir süre daha geçici olarak görevde kaldı.

Çok eski bir tarih ve kültür geçmişi olan Bergama ve yöresine ilişkin çalışmalarını büyük önem taşıyan Bayatlı'nın yapıtları *Bergama'da Asklepion* (1935-47, 3 cilt), *Şifalı Otlar ve Lokman Hekim* (1938-54, 6 cilt), *Bergama'da Efsaneler ve Adetler* (1941), *Bergama'da Köyler* (1944-45, 4 cilt), *Bergama'da Sanat Eserleri* (1951), *Sikkeler* (1953), *Bergama'da Türk-İslâm Eserleri* (1956) ve *Bergama'da Yakın Tarih Olayları XVIII-XIX. Yüzyıl*'dır (1957).

Bayazıt, Kemal (d. 11 Mart 1930, Kahramanmaraş), açık kalp ameliyatlarının ve kalp naklinin Türkiye'deki ilk uygulayıcılarından olan kalp cerrahisi.

1954'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1962-67 arasında İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde hekimlik yaptı. 1963'te Türkiye'de yapılan ikinci açık kalp ameliyatına Siyami Ersek'in başasistanı olarak katıldı. Aynı yıl İngiltere'ye giderek Leeds Üniversitesi kliniğinde romatizmal kalp cerrahisi alanında çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra 1965'te İstanbul'daki Göğüs Cerrahisi Merkezi'nde klinik şefi yardımcısı oldu. 1967'de Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi Kardiyovasküler Cerrahi Bölümü'nde klinik şefliğine getirildi. 1968'de bu hastanede Türkiye'de ilk kalp nakli ameliyatını gerçekleştirdi. 1973-75 arasında ABD'nin Houston kentinde dünyanın en büyük kliniklerinden Texas Kalp Enstitüsü'nde ABD'li göğüs cerrahisi Denton Cooley ile birlikte çalıştı. 1975 ve 1979'da ilk koroner baypas (by-pass) denemelerinin yapıldığı Cleveland Kliniği'nde konuk cerrah olarak bulundu. 1979'da Ankara'daki Yüksek İhtisas Hastanesi'nin başhekimliği'ne getirildi.

Aydın Aytaç ve Siyami Ersek ile birlikte Türkiye'deki açık kalp ameliyatlarının ön-

cülerinden olan Bayazıt, 1968'de, dünyadaki ilk kalp nakli ameliyatından bir yıl sonra Türkiye'de ilk kez bu uygulamayı başlatmıştır. Ancak, kalp nakillerinin yüzde 60'tan çoğunun ölüme sonuçlanması, nakledilen kalbin alıcının vücudu tarafından reddedilmesini önleyecek tekniklerin henüz geliştirilememiş olması ve Türkiye'de romatizmal kalp hastalıklarının yaygınlığı nedeniyle, bir süre sonra kalp naklinden vazgeçip ameliyatlarına, özellikle de koroner baypas cerrahisine yönelmiştir. Türkiye'de ilk kez, aort yayında doğuştan gelme bozukluklarının cerrahi yöntemle giderilmesini ve kalp atışlarındaki ritim bozukluklarının cerrahi tedavisini uygulayan da Bayazıt'tır.

Bayazıt, Mehmetçik (d. 27 Eylül 1937, Osmaniye), hidroloji ve su kuvvetleri üzerine araştırmalarıyla tanınan hidrolik mühendisi.

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat Fakültesi'ni bitirdi (1960). Aynı fakültenin Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1961'de Fulbright bursuyla ABD'ye gitti. 1963'te Berkeley'deki California Üniversitesi'nde hidrolik mühendisliği dalında lisansüstü derecesini alarak aynı yıl İTÜ'deki görevine döndü. Doktorasını bitirdikten (1965) sonra 1966-67 arasında İngiltere'de, Wallingford'daki Hidrolik Araştırma İstasyonu'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı.

İTÜ İnşaat Fakültesi'nde Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü'nde "Permanant veya Periyodik Akımlara Karşı Hareketli Tabanların Direnci" adlı çalışmasıyla 1969'da doçent, "Türbülanslı Akış Kanaı Akımında Bir Katı Tanenin Hareketi İçin Rastgele Yürüyüş Modeli" adlı teziyle de 1975'te profesör oldu. 1972'de Japonya'daki Kyoto Üniversitesi'ne bağlı Doğal Afetleri Önleme Araştırmaları Enstitüsü'nde bir süre konuk öğretim üyesi olarak bulundu. 1970-75'te Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1976'dan 1980'e değin TÜBİTAK Mühendislik Araştırma Grubu Yürütme Komitesi'nde görev aldı. 1983'te hidrolojiye katkılan, özellikle stokastik hidroloji alanındaki öncü çalışmalar nedeniyle TÜBİTAK Bilim Ödülü'ne değer görüldü. 1970'te Uluslararası Hidrolik Araştırmaları Derneği'ne, 1971'de de Türkiye Ulusal Bilimsel Hidroloji Komisyonu'na üye oldu.

Araştırmalarını daha çok katı maddelerin akışkanlarca taşınması, birim hidrograf kuramı, gözenekli ortam mekaniği, çok pürüzlü tabanlardaki akışlar ve akarsu havzalarının düzenlenmesi konularında yoğunlaştırdı. Katı maddelerin akarsulardaki hareketi konusunda, çökeltme havuzlarının laboratuvar modellerine benzeme kriterleri, devirli bir akışın hareketli tabanda oluşturduğu dalgalar ve bu dalgaların akış direnci üzerine etkileri, burçaklı akışlarda asıltı halindeki taneciklerin akış içindeki dağılımının istatistik yöntemleriyle incelenmesi gibi parametreleri ilk kullanan araştırmacılarından biri oldu.

Türkiye'deki akarsuların genel yapısı "vahşi dere" türünden olduğu ve bu durum hidrolik santrallerin beslenmesinde mevsimsel düzensizliklere yol açtığı için, Bayazıt'ın çok pürüzlü tabanlardaki akışlarla ilgili çalışmaları uygulama yönünden büyük önemi taşıyor. Yaptığı araştırmalar, bu sorunun çözülmesine ilişkin değerli veriler sağlamıştır. Dağ akarsularına özgü taban kap-

laması ve sökülmesi onun araştırma konularından bir başkasıdır.

Bayazıt taşkınların artma ve azalma dönemlerini incelemesi, bu dönemlerde hidrolik santrallerde alınabilecek önlemleri araştırmış, ayrıca eldeki verilere dayanarak akarsuların akış düzenini belirlemeyi amaçlayan stokastik hidroloji konusunda çalışmalar yapmıştır. Başlıca yapıtları, *Izgara-ların Yakınlarında Akım ve Kanı Madde Hareketi* (1965), *Hareketli Tabanlı Akımların Hidroloji* (1971), *Hidroloji* (1974), *Hidroloji Uygulamaları* (1980), *Hidrolojide İstatistik Yöntemler* (1981) ve *Mühendislik İçin İstatistik* (1985).

Baybars I, tam adı EL-MELİKÜZ-ZAHİR RÜK-NEDDİN BAYBARS EL-BUNDUKDARI ya da ES-SALİHİ (d. 1223, Kıpçak ülkesi - ö. 1 Temmuz 1277, Şam), Mısır ve Suriye'deki Memlûk sultanlarının en ünlüsü. 1260-77 arasında hüküm sürmüştür. Moğollara ve Haçlılara karşı yürüttüğü askeri seferler ve içinde gerçekleştirdiği yönetsel reformlarla tanınır. Yaşamını anlatan *Baybars Hikâyesi* (*) (*Siret Baybars*) Arapça konuşulan ülkelerde bugün de sevilen bir halk öyküsüdür.

Baybars, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Kıpçak Türklerinin ülkesinde doğdu. Ülkenin 1242 sınırlarında Moğallarca istila edilmesi üzerine köle olarak satılan sayısız Kıpçak Türkünden biriydi. Çoğu İslam devletlerinde ordunun belkemiği haline gelmiş olan Türk kökenli köleler o sırada çok para ediyordu. Baybars da sonunda Mısır Eyyubi hanedanından Sultan es-Salih Necmeddin Eyyub'un kölelerinden biri oldu. Yeni satın alınan öteki köleler gibi askeri eğitim görmek üzere Nil üzerindeki bir adaya gönderildi. Orada üstün bir askeri yeteneği olduğunu gösterdi. Eğitim süresini tamamladıktan ve azat edildikten sonra, sultanın muhafız birliklerinden birinin başına getirildi.

Baybars ilk önemli askeri zaferini Eyyubi ordusunun komutanı olarak Şubat 1250'de Mansura kentinde Fransa kralı IX. Louis' nin yönetimindeki Haçlı ordusuna karşı kazandı. Tutsak edilen IX. Louis, sonradan yüklü bir kurtarmalık karşılığında serbest bırakıldı. Aynı yıl Mısır içindeki askeri güçlerinin ve artan ağırlıklarının bilincine varan bir grup Memlûk subayı, Baybars'ın öncülüğünde yeni sultan Turanşah'ı öldürdü. Son Eyyubi sultanının ölümünü, Memlûklerin ilk yıllarında da süren bir karışıklık dönemi izledi.

İlk Memlûk sultanı İzzeddin Aybeg'in (*) öfkelerini üzerine çeken Baybars, başka bazı Memlûk komutanlarıyla birlikte Suriye'ye kaçtı. Üçüncü sultan el-Muzaffer Seyfeddin Kutuz 1260'ta Mısır'a geri dönmelerine izin verinceye değin Suriye'de kaldılar. Bu komutanları ordudaki eski görevlerine getiren Kutuz, Baybars'a ayrıca bir köy bağışladı.

Baybars'ın Mısır'a varmasından birkaç ay sonra Memlûk birlikleri Filistin'de Nebiliye yakınlarındaki Ayn Calut Savaşı'nda (3 Eylül 1260) bir İlhanlı (Moğol) ordusunu yenilgiye uğrattılar. Baybars bu savaşta öncü kuvvetlerin komutanı olarak büyük yararlılık gösterdi ve birçok İlhanlı komutanını savaş alanında kılıçtan geçirdi.

Askeri başarıları karşılığında Halep kenti ile ödüllendirilmeyi bekleyen Baybars, Sultan Kutuz'dan umduğunu bulamadı. Suriye üzerinden Mısır'a dönülürken, Baybars Kutuz'a yanaşarak tutsak bir Moğol kızının armağan olarak kendisine verilmesini istedi. Sultanın onayını alması üzerine elini optü.

Önceden kararlaştırılmış olan bu işaret üzerine, kendisine bağlı subaylar Kutuz'un üzerine atılırken, o da kılıcını boynuna saplayarak onu öldürdü. Böylece dördüncü Memlûk sultanı olarak tahtı ele geçirdi (22 Ekim 1260).

Baybars'ın en büyük tutkusu Suriye'deki Haçlılara karşı yürütülen kutsal savaşta Salaheddin Eyyubi'nin ulaştığı ünü aşmaktı. Sultanlığı tanınır tanınmaz askeri durumunu pekiştirip güçlendirmeye koyuldu. Suriye'de Moğolların yıkılmış olduğu bütün hisar ve kaleleri yeniden inşa ettirdi. Yeni cephanelikler, savaş gemileri ve yük gemileri yaptırdı. Haçlılara karşı komuta birliğini gerçekleştirmek için Mısır ile Suriye'yi tek bir devlet halinde birleştirdi. Eyyubi hükümdarlarından üç önemli kenti alarak onların Suriye'deki yönetimine son verdi. 1265'ten 1271'e değin hemen hemen her yıl Haçlılara karşı akınlar düzenledi. 1265'te Hospitalier tarikatından Arsuf'u teslim aldı. Atlit ve Hayfa'yı işgal etti. Temmuz 1266'da çetin bir kuşatmadan sonra Templier tarikatının elindeki Safed'e girdi. İki yıl sonra Yafa üzerine yürüdü ve hiçbir direnişle karşılaşmadan kenti ele geçirdi. Baybars'ın aldığı en önemli kent Antiokheia'ydı (Antakya) (Mayıs 1268). Bunu Frankların elindeki bazı küçük kalelerin alınması izledi. 1271'de birkaç müstahkem mevkiyi daha ele geçirmesi, Haçlıların yazgısını belirledi, yitirdikleri toprakları bir daha geri alamadılar. Baybars'ın bütün bu seferleri, sonraki yıllarda ardıllarının elde ettiği kesin zaferler için gerekli temeli hazırladı.

Baybars'ın değişmez amacı Moğolların kuzeyden ve doğudan Suriye'ye yönelttikleri ve Doğu İslam dünyasını canevinden vuran, ardı arkası gelmeyen saldırıları durdurmaktı. On yedi yıllık hükümdarlık dönemi içinde dokuz kez İlhanlılarla çarpıştı. Suriye toprakları içinde fanatik bir İslam tarikatı olan Sabbahilerin üstesinden geldi. 1271-73 arasında başlıca üslerini ele geçirdikten sonra bu topluluğun Suriye'deki yandaşlarının kökünü kazıdı.

Anadolu Selçuklu ordusunu ve onların İlhanlı mütteliklerini bozguna uğrattıktan sonra ordusunun başında Kappadokia'daki Caesarea'ya (Kayseri) girdi. Mısır'ın batı ve güney sınırlarını güvence altına almak için Libya ve Nübye'ye sayısız askeri keşif birliği gönderdi. Bu seferlerin 15'ine kendisi komuta etti ve yaşamını birçok kez tehlikeye atmadan kaçınmadı.

Bizans İmparatorluğu ile iyi diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla, VIII. Mihail Palaiologos'un, Konstantinopolis'teki (İstanbul) sarayına elçiler gönderdi. Bunun üzerine Bizans hükümdarı eski bir caminin onarılmasını buyurdu ve Mısırlı tüccar ve elçilerin Çanakkale ve İstanbul boğazlarından serbestçe geçmesine izin verdi. Baybars'ın hükümdarlığı sırasındaki başlıca amaçlarından biri, Memlûk ordusunda kullanılmak üzere daha çok sayıda Türk köle edinmektir. Başka bir amacıysa, İlhanlılara karşı Güney Rusya'daki Altın Orda Devleti ile bir ittifak kurmaktır. 1261'de Sicilya kralı Manfredi'ye bir elçi gönderdi. Bunu İtalya'ya gönderilen öbür elçiler izledi. 1264'te, sonradan Napoli ve Sicilya kralı olan Anjoulu Carlo bir elçiyi bazı mektup ve armağanlarla Kahire'ye gönderdi. Bu, Baybars'ın gücünü ve nüfuzunu kanıtlayan önemli bir göstergeydi. Baybars aynı zamanda Aragon kralı I. Jaime Eljusto ile Leon ve Kastilya kralı X. Alfonso gibi oldukça uzaktaki hükümdarlarla ticari anlaşmalar imzalamayı da başardı.

Baybars akıllıca bir siyasal manevrayla, kaçak olarak Bağdat'ta yaşayan Abbasi

hanedanının torunlarından birini Kahire'ye çağırdı ve 1261'de halife ilan etti. Böylelikle hem kendi sultanlığını meşrulaştırmayı, hem de yönetimine İslam dünyası içinde bir üstünlük sağlamayı umuyordu. Bununla birlikte Kahire'de oturan Abbasi halifeleri, uygulamada Memlûk Devleti içinde herhangisi bir güçte sahip değildiler.

Baybars'ın bir askeri önder, bir diplomat ve siyasetçi olmanın ötesinde başka meziyetleri de vardı. Kanallar açtırdı, limanları geliştirdi. Kahire ve Şam arasında dört günde gidip gelebilen düzenli ve hızlı bir posta hizmeti kurdu. Kahire'de kendi adını taşıyan büyük camiye okulu yaptırdı. Sünnilikteki dört mezhebi temsil eden başkadıları atayan Mısır'daki ilk hükümdar da o oldu.

Savaşçılığının yanı sıra iyi bir sporcu da olan Baybars, avcılık, polo, cirit ve okçuluk gibi oyunlara düşkündü.

Şam'da başka biri için hazırlanmış bir kadeh zehiri içtikten sonra öldü. Aynı kentte kendisinin yaptırdığı, bugün ez-Zahiriye Kitaplığı olarak kullanılan türbeyle gömüldü.

Baybars Camisi, Kahire'de 1266-69 arasında Memlûk sultanı I. Baybars'ın yaptırdığı cami. 100 m|x|100 m boyutlarında bir kare biçimindedir. Planlama açısından Tolunoğlu Camisi'yle benzerlikler gösterir. Üç yanı revaklarla çevrili bir avlusu vardır. Yapıya, avlunun üç cephesindeki kapılardan girilir. Doğu ve batı yönündeki girişler manastır tonozu ile örtülmüş, mihrap eksenini üstündeki kapının üzerine ise kare planlı bir minare yerleştirilmiştir. İç mekânı mihrap duvarına paralel doğrultuda gelişir. Camideki en önemli yenilik, mihrap eksenini üstünde ve üç sahın genişliğindeki, bütün yapıya egemen mihrap önu kubbesidir. Tuğladan yapılmış taşıyıcı ayaklar birbirlerine, mihrap duvarına paralel yönde sivri kemerlerle bağlanmıştır. Mihrap önu kubbesi dışında caminin çatısı düzdür. Bugün çok harap bir halde bulunan Baybars Camisi'nin mihrap önu kubbesi de yıkılmış, yalnızca çevre duvarları ayakta kalmıştır.

Baybars Hikâyesi, SİRET BAYBARS olarak da bilinir, Memlûk hükümdarı I. Baybars'ın yaşamı çevresinde oluşmuş halk öyküsü.

Tarihsel gerçeklerle çeşitli söylentilerin bir masal çeşniyle birbirine karıştırıldığı öyküler, iç içe geçmiş bir yapı gösterir. Öykülerin oluşmasında I. Baybars'ın (*) kahramanlıkla ilgili söylentilerin büyük payı olmakla birlikte, sonraları birçok başka kişi ve olay da bu öykülere katılmıştır.

Baybars Hikâyesi'nin ilk kez ne zaman ve kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Elde bulunan nüshaların en eskileri 18. yüzyıldan kalmaz. Bazı nüshalarda yazar olarak İbnü'd-Dinârî adı geçer. Ayrıca bazı bölümlerde de kâtibü's-sırr, nazirü'l-ceyş, sahib ve devadar gibi devlet görevleriyle ilgili unvanlar verilir ve bunların kitabın yazarları olduğu belirtilir. *Baybars Hikâyesi*'nde yer alan öykülerden bazıları *Bin Bir Gece Masalları*'na da girmiş ve sonradan eklenen bölümlerden birinde yer almıştır. Öykülerin, 50 bölümden oluşan tam bir nüshası Kahire'de basılmıştır (1908-09).

Bayburt, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde il ve il merkezli kent. Yüzölçümü 3.652 km² olan Bayburt il kuzeyde Trabzon, kuzeydoğuda Rize, doğu ve güneydoğuda Erzurum, güneyde Erzin-cun, batıda da Gümüşhane illeriyle çevrilidir. Güneybatıdaki çok küçük bir kesimi

Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalır. Bayburt, Türkiye'nin 69. ilidir.

Eskiden Gümüşhane'nin bir ilçesi olan Bayburt, 15 Haziran 1989 tarihli ve 3578 sayılı yasa uyarınca Aydıntepe (19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe olmuştur) ve Demirözü (aynı yasayla ilçe olmuştur) ilçeleriyle birleştirilerek il yapıl-

Bayburt'tan bir görünüm
ABC Ajansı

muş ve böylece oluşturulan Bayburt ilinin Merkez ilçesi olmuştur.

Doğal yapı. Orta kesimi daha alçak olan il toprakları, kuzeyde ve güneyde yüksek dağ sıraları tarafından sınırlanır. İlin kuzey kesimini Doğu Karadeniz Sıradaglarına bağlı kıyı dağları, güney kesimini ise Çoruh-Kelkit Dağları olarak da adlandırılan iç sıralar engebeleridir. Kuzey kesiminde, Soğanlı Dağları ile doruğu il sınırları dışında yer alan Haldizen Dağı kabaca batı-doğu doğrultusunda uzanır. Bu kesimdeki başlıca yükseltiler Soğanlı Dağlarında 2.870 m'ye erişen Vızvız Tepesi ile Göller Tepesidir (2.731 m). İlin doğu kesiminde Sarıççek Dağı (2.402 m) yer alır. Güney kesimini engebelerinden Kop Dağı (2.918 m) ile Otluksbeli Dağları, Çoruh-Kelkit Dağlarının batı bölümünü oluşturur. Kıyı dağları ile iç sıraları birbirinden ayıran Çoruh-Kelkit Vadi Oluğunun derin kesimleri ilin en alçak alanlarıdır. İçinde Çoruh Irmağı akan bu oluk biçimli vadinin dar tabanı ile Bayburt ve Hart (Aydıntepe) ovaları ilin başlıca tarım alanlarını oluşturur.

İl topraklarından kaynaklanan suların çok büyük bölümü Çoruh Irmağı aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır. Yukarı çıkışı il sınırları içinde oldukça geniş bir yay çizen Çoruh Irmağının başlıca kolu Mam Suyudur. Of'ta Karadeniz'e dökülen Solaklı Çayının başlangıç kolları ilin kuzey kesimindeki dağlık alandan doğar.

Denize fazla uzak olmamasına karşın, yüksek dağların engel oluşturması nedeniyle Karadeniz kıyısında görülen nemli ve ılıman iklimden etkilenmeyen Bayburt ili, karasal bir iklimin etkisinde kalır. Dağların yüksek kesimlerindeki çayırarla kaplı yaylalar hayvancılık açısından büyük önem taşır.

Ekonomi. 1990'da yapılan sayım sonuçları 1985'ten sonra Bayburt yöresinin nüfus yitirdiğini göstermektedir. Ekonomik olanakları kısıtlı olan ilde halkın yaklaşık yüzde 69'u kasaba ve köylerde yaşar. İl ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa ve patatestir. Az miktarda sebze ve meyve de yetiştirilen ilde hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. En çok koyun ve kıl keçisi beslenen ilde sığır besiciliğini geliştirmek amacıyla bir boğa deposu kurulmuştur. Sanaayinin pek gelişmediği ildeki başlıca kuruluşlar un, makarna, et ve süt ürünleri, yem, tuğla ve kiremit fabrikalarıdır. İl merkezinde bir küçük sanayi sitesi vardır. Hayvancılığa bağlı olarak yapılan dericilik ve dokumacılık ilin özellikle kırsal kesimindeki geleceksel uğraşlardır.

Bayburt ili eskiden beri ulaşım açısından önemli bir konumdadır. İran'ı Trabzon li-

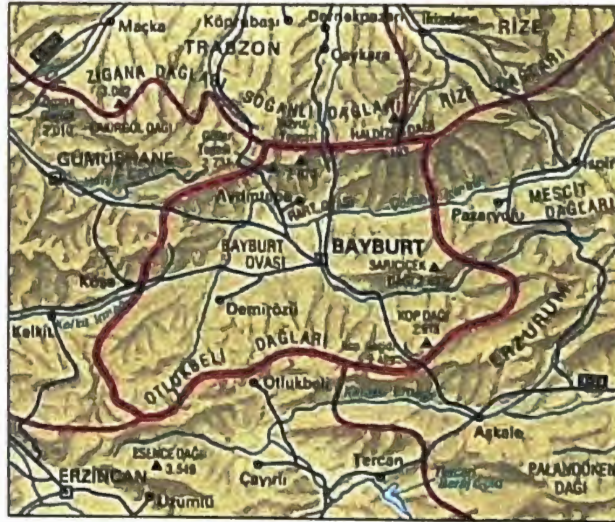
manına bağlayan tarihsel yol Kop Geçidini (2.425 m) aşarak il topraklarından geçer. Bir başka yol da Soğanlı Dağlarında yer alan 2.330 m yükseklikteki Soğanlı Geçidini aşarak Çaykara üzerinden Of'a ulaşır ve orada Karadeniz kıyı yoluna bağlanır.

Tarih. İlin çeşitli kesimlerindeki höyüklerde yapılan kazı ve araştırma çalışmalarından elde edilen bilgiler yöredeki en eski yerleşmelerin İlk Tunç Çağında (İÖ 3500-2000) kurulduğunu gösterir. Hititler döneminde Azzi-Hayaşa ülkesi olarak adlandırılan bölgenin sınırları içinde yer alan yöre, daha sonra bir süre Urartuların elinde kaldı. İÖ 7. yüzyılda, Kimmerler ile İskitlerin art arda gelen saldırıları yöre halkını başka bölgelere göç etmek zorunda bıraktı. İÖ 6. yüzyılda Medlerin, sonra da Parslerin denetimine giren bu topraklar Büyük İskender'e bağlı Makedonyalı güçlerin egemenlik alanı dışında kaldı. İÖ 2. yüzyılda Pontus Devleti'nin eline geçen yöre, İÖ 64'te Roma'ya bağlandı; Bizans döneminde de Sasanilerin saldırısına uğradı. Bir süre Ermenilerin elinde kaldıktan sonra 7. yüzyılda Arapların denetimine giren Bayburt, Uzakdoğu'dan geleerek Trabzon'da Karadeniz kıyısına ulaşan kervan yolu üzerinde yer aldığından büyük önem taşıyordu. Bizanslılar, Araplar, Hazarlar, Gürcüler ve Ermeniler arasında el değiştiren yöre, 11. yüzyıl başlarında Bizans'ın Khaldia Teması'nın sınırları içindeydi. Türkmenler yöreye ilk kez 11. yüzyıl ortalarında gelmeye başladılar. 1074'te Saltukluların aldığı Bayburt, bir süre sonra Danişmendlilerin eline geçti. Daha sonra Anadolu Selçuklularına bağlanan yörede, komşu Gümüşhane'de olduğu gibi, gümüş madeni işletmeciliği yapılmıyordu. 13. yüzyılda Moğolların önünden kaçan bazı topluluklar Bayburt yöresine yerleşti. Daha sonra Türkmenler İlhanlılarca yöreden sürüldü. Eretna Beyliği'nden sonra Akkoyunluların egemenliğine giren yöreyi bir süre Karakoyunlular yönetti. Akkoyunlular ile Karako-

yöre, I. Dünya Savaşı sırasında 16 Mart 1916'dan 21 Şubat 1918'e değin Rus işgali altında kaldı. Bayburt yöresi 1919'da, Şeyh Eşref Ayaklanması olarak da anılan Hart Ayaklanması'ndan etkilendi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erzurum'a bağlı olan Bayburt ilçesi 1927'de Gümüşhane iline bağlandı; 1989'da da il yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Kuruluşuna ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan ve İÖ 8. yüzyıla değin Domana olarak adlandırılan kentin eski bir yerleşme olduğu bilinir. İskitler döneminde Gymnias adıyla anılan kent, Bizans döneminde Baiberdon adlı bir piskoposluk merkeziydi. Ermenilerin Payberd olarak adlandırdığı yerleşme Arap kaynaklarında Bâbirt biçiminde geçer. Eskiden, çevresinde bulunan gümüş yataklarının işletilmesi ve Tebriz'i Trabzon'a bağlayan kervan yolunun üzerinde bulunması nedeniyle stratejik açıdan büyük önem taşıdı. Sonraki yıllarda Bayburt adıyla anılan ve ulaşım açısından yüzyıllar boyunca önemini koruyan kent, aynı zamanda canlı bir ticaret merkeziydi. Eskiden tümüyle kale içinde yer alan yerleşme, Türkmenlerin eline geçmesinden sonra tepenin eteklerine doğru yayılmaya başladı; 18. yüzyıldan sonra tümüyle terk edilen kale bir süre yalnızca askeri açıdan önem taşıdı. 19. yüzyıl sonlarında yaklaşık 8 bin olan kent nüfusu 1950'de 9.843'tü. 1965'te 15.184'e, 1970'te 20.145'e, 1985'te de 28.068'e ulaşan nüfus, 1990'da 30 bini aştı. 1985'te bir ilçe merkezi olarak bağlı olduğu Gümüşhane ilinin en büyük kentiydi. Bu, Bayburt yöresinin il yapılmasında rol oynayan ana nedenlerden biridir.

Çoruh Vadisi tabanı ile yamaçlarında kurulmuş olan kent, ilin orta kesiminde yer alır. Çekirdeği ile asıl yerleşim alanları Kale Tepesinin güneyinde ve Çoruh Irmağının

Bayburt ili

yunlular arasında el değiştiren Bayburt, 1473'te Osmanlıların eline geçtiyse de Akkoyunluların yönetimi sürdü. 1501'de Safevilerin aldığı yöre, 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. Bu sırada Bayburt halkının çoğunluğu Hristiyanlardan oluşuyordu. 16. yüzyıl ortalarında Erzurum eyaletinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen Bayburt yöresi, 1631'de aynı eyaletin sancağı haline getirildi. 1828 ve 1878'de Rus işgaline uğrayan Bayburt yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Erzurum vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Halkının bir bölümü Ermenilerden oluşan

batısında olan kent, ırmağın doğusundaki yamaçlara da yayılmış durumdadır. Aşka-le'de E-23 Karayolu'na bağlanan E-390 Karayolu kentten geçer. Bayburt kenti Ankara'ya 790 km uzaklıktadır. Kentteki başlıca sağlık kurumu Bayburt Devlet Hastanesi'dir.

Bayburt tarihsel yapılar açısından oldukça zengin sayılır. Bunların başlıcaları Bayburt Kalesi, Bayburt Kalesi Kilisesi, Bayburt Ulucamisi, Taşhan (Bedesten), Kümbet, Şehit Osman Türbesi ile Bent, Paşaoğulları (Kondolotlar) ve Ali Şingâh (Şengül) hamamlarıdır. 14. yüzyılda yapıldığı bilinen

Yakutiye, Museviye ve Mahmudiye medreselerinin kalıntılarının günümüze ulaşmamıştır. Merkez ilçede yer alan öteki tarihsel yapılar, Uğrak köyü yakınında yer alan Varzahan ortaçağ kentine ait kilise kalıntıları, Danişment köyü yakınındaki Yanbaskı Kümbeti olarak da bilinen anonim kümbet, Akşar köyü yöresindeki Korgon Köprüsü ile Çayıroğlu köyündeki Kutluk Bey Camisi ve Türbesi'dir (14. yy). Eskiden Bayburt'a bağlı bir bucakken ilçe yapılan Aydıntepe'deki başlıca tarihsel yapı Hart yeraltı kentidir. Eskiden Aydıntepe gibi bucakken ilçe yapılan Demirözü'nde de Ksanta kentinin kalıntılarına rastlanır. Demirözü'ne bağlı Gökçedere (eskiden Pulur) köyünde yer alan Pulur (Ferahşad Bey) Camisi, Pulur (Ferahşad Bey) Medresesi ve Pulur (Ferahşad Bey) Hamamı 16. yüzyıl başlarına ait tarihsel yapılardır. Çatalçeşme köyündeki Yukarı Hınzavrek Camisi'nin Akkoyunlular döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Bayburt Belediyesi 1870'te kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 107.330; kent, 33.677.

Bayburt Kalesi, Gümüşhane'nin Bayburt ilçesinde kale. Kimin tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmeyen yapı, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerinde kaldı. Çeşitli dönemlerdeki onarımlardan ilkinin Bizans imparatoru Iustinianos yaptırdı. Duvarlardaki yazıtlara göre, Selçuklular zamanında da Erzurum meliki Tuğrul Şah ile oğlu Cihan Şah tarafından onartıldı (1230). Yüksek ve yalçın bir kayanın üstünde yer alan Bayburt Kalesi'nin beş cephesi vardır. Yaklaşık 30 m yüksekliğindeki duvarları çeşitli burçlarla desteklenir. Duvarların önünde savunma hendeki yoktur. Doğuda Demirkapı, batıda Nöbethane Kapısı adlı iki girişi olan Bayburt Kalesi'nin içinde önceleri 300 kadar da evin bulunduğu bilinmektedir. Ama yerleşim Türkler döneminde tepenin eteklerine taşınmış, dolayısıyla da kale yaklaşık 18. yüzyılda tümüyle boşalmıştır.

Bayburtluoğlu, (Ahmet) Cevdet (d. 18 Ağustos 1934, Şebinkarahisar), arkeolog. Ortaöğrenimini Balıkesir'de tamamladı (1951). 1957'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi ve aynı kuruma asistan oldu. 1961'de doktorasını tamamladı; 1965'te doçentliğe, 1978'de profesörlüğe yükseldi.

Phokaia (Foça), Daskyleion, Kyzikos, Ovabayındır, Çandarlı ve Erythrai kazılarında katıldı. Bir süre Ekrem Akurgal ile birlikte Erythrai kazılarının ortak başkanlığını yaptı.

1970'lerden başlayarak Likya bölgesini araştırma alanı olarak seçti. Anadolu'daki antik *stadion*'lar, Likya tiyatroları ve Likya bölgesinin bilinmeyen yerleşim yerleri konusunda araştırmalar yaptı. Bu bölgenin önemli kentlerinden Arykanda'da (1971-86) ve Phaselis'teki (1981-85) arkeolojik kazı ve araştırmalara başkanlık etti. Bölgedeki çalışmalarını Likya sanatının aydınlatılmasına önemli katkılarda bulundu.

Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Avusturya Arkeoloji Enstitüsü muhabir üyesi olan Bayburtluoğlu'nun önemli yapıtları arasında *Erythrai I. Tarih, Coğrafya, Kaynaklar, Kalıntılar* (1975), *Erythrai II. Pışmış Toprak Eserleri/Terracottas in Erythrai* (1977), *Lykia* (1981) ve turist rehberleri için hazırlanmış olan *Arkeoloji* (1982) sayılabilir. Anadolu arkeolojisi ve sanatına ilişkin makaleleri ile Arykanda ve Phaselis kazılarının sonuçlarını içeren raporları süreli yayınlarda yer almıştır.

Bayer, Friedrich (d. 6 Haziran 1825, Barmen, Ren ili, Prusya - ö. 6 Mayıs 1880, Würzburg, Almanya), kimyasal madde üreticisi ünlü Alman şirketi Bayer AG'nin(*) kurucusu.

Bayer, kimyasal ürünlerle ilgili bir şirkette çıkar olarak çalışmaya başladı ve kısa sürede şirket sahibinin yardımcısı durumuna geldi. Çok geçmeden kimyasal ve boyarmadde alanında kendi şirketini kuran Bayer, boyarmadde özü ve boyarmadde üretmeye başladı. 1863'te Friedrich Weskott'la birlikte, trifenilmetan ve önce azo daha sonra alizarin boyarmaddeleri üreten yeni bir şirket kurdu. Öldüğünde şirketi, dünyanın her yerindeki tekstil kuruluşlarına hizmet veriyordu ve Bayer AG'nin temeli atılmıştı. Ölümünden sonra şirket yönetimini oğlu Friedrich Bayer (1851-1920) ile H. T. von Böttinger devraldılar.

Bayer, Gizi bak. Bajor, Gizi

Bayer, Herbert (d. 5 Nisan 1900, Haag, Avusturya - ö. 30 Eylül 1985, Montecito, California), Avrupa reklamcılık ilkelerinin

Herbert Bayer stüdyosunda, 1969
Hans Graff Photo

ABD'de yayılmasında etkili rol oynamış grafik sanatçısı, ressam ve mimar.

Önce mimarlık eğitimi gördü. 1921-23 arasında o dönem Almanya'sının en ileri tasarım okulu olan Bauhaus'da Wassily Kandinsky ve Moholy-Nagy'nin öğrencisi olarak tipografi ve duvar resmi öğrenimi yaptı. Daha sonra aynı okulda grafik tasarım ve tipografi dersi verdi. Bu arada bir yandan da Amerikan moda dergisi *Vogue*'un sanat yönetmenliğini yapıyordu. 1928'de Berlin'e gitti; 1938'e değin reklamcılık, resim, sergi tasarımı, tipografi ve fotoğrafçılık alanlarında çalıştı. 1938'de New York kentine yerleşerek reklam tasarımı konusuna yöneldi.

1946'da Container Corporation of America'nın tasarım bölümü başkanı oldu ve her yıl Colorado eyaletindeki Aspen'de bir sanat şenliği düzenleyen Aspen Kuruluşu'nun tasarım danışmanlığını üstlendi. Aspen İnsanbilimleri Enstitüsü Binası (1962) ve yıllık şenliklerde kullanılan Müzik Çadırı (1965) gibi birçok mimari tasarım gerçekleştirdi. Grafiklerliği ve ressamlığı ("Beyaz Ay ve Yapı", 1959) sürdürürken çevresel sanat alanında da "Mermer Bahçe" (1955) ve "Duvarın Ötesi" (1976) gibi denemeler yaptı.

Özellikle fotomontaj ve fotoplastik (kemiklerle ve geometrik biçimli nesnelerle kurgulanan ölüdoğa) gibi teknikleri uyguladığı *avant-garde* anlayıştaki çalışmalarıyla tanınan Bayer, aynı zamanda toprağa biçim vererek oluşturulan "yeryüzü sanatı" dalının da öncülerindendi. 1955'te Aspen Enstitüsü'nün arazisinde gerçekleştirdiği uygulamada çember biçiminde, çim kaplı bir toprak duvar tasarladı. Yüzü aşkın resim, heykel, duvar halısı ve fotoğraf sergisi açan Bayer, 1970'te Amerikan Grafik Sanatlar Enstitüsü'nün altın başarı ödülünü kazanmış, yapıtlarının tümü *Herbert Bayer: The Complete Work* adıyla 1984'te yayımlanmıştır.

Bayer, Johann (d. 1572, Rain, Bavyera - ö. 7 Mart 1625, Augsburg), Alman astronom. 1603'te yayımladığı *Uranometria* adlı yapıtında, çıplak gözle görülebilen bütün yıldızları tanımlamak üzere yeni bir sistem ortaya atmıştır.

Bayer'den önce yıldız haritaları, Ptolemai-os'un oldukça yetersiz ve kuşkuyla yıldız kataloguna dayanarak yapıyordu. Bayer, Ptolemai-os'un 48 takımyıldızdan oluşan listesini, Güney Yarımküre'de yeni keşfedilen 12 yeni takımyıldızı ekleyerek yeniledi. Tycho Brahe'nin yıldızların konumlarına ve kadirlerine ilişkin bulgularından yararlanan Bayer, bir takımyıldız içindeki görülebilen her yıldız 24 Yunan harfinden birini verdi. Görülebilen yıldız sayısının 24'ü aştığı durumlarda ise listesini Latin harfleriyle tamamladı. Bayer'in geliştirdiği bu sınıflandırma ve adlandırma sistemi bugün de kullanılmaktadır ve yaklaşık 1.300 yıldızda uygulanacak biçimde genişletilmiştir.

Bayer AG, Alman kimyasal madde ve ilaç şirketi. 1863'te Friedrich Bayer (1825-80) adlı bir kimyasal madde pazarlamacısının kurduğu şirketin, günümüzde Almanya ile 30'u aşkın ülkede fabrikaları vardır. Başlangıçta Wuppertal-Barmen'de olan şirket merkezi, 1912'den sonra Köln'ün kuzeyindeki Leverkusen'e taşındı.

Şirket başlangıçta Friedrich Bayer & Co. adını taşıyor ve boyalı imal ediyordu. 1881'de Farbenfabriken Vormals Friedrich Bayer & Co. adıyla bir anonim ortaklığa dönüştü. 1912'de Carl Duisberg (1861-1935) adlı bir kimyager Bayer'in genel müdürü oldu ve 1925'te Almanya'daki kimya sanayi kuruluşlarının IG Farben(*) adı altında birleşmesiyle sonuçlanan çalışmaları başlattı. Duisberg, IG Farben'in ilk yönetim kurulu başkanı oldu. 1945'te Müttefikler'ce dağıtılınca değin kartel içinde kalan Bayer 1951'de, Farbenfabriken Bayer Aktiengesellschaft adıyla ve bağımsız olarak yeniden kuruldu; 1972'de de bugünkü adını aldı. 1981'de ise fotoğraf malzemesi, film, magnetik bant, fotokopi ve teksir makineleri üreten bir Alman-Belçika ortak grubu olan Agfa-Gevaert şirketinin denetimini ele geçirdi.

Şirketin ticari markası olan Bayer haçı dünyaca ünlüdür. Çok çeşitli ilaçlar, boyalar, asetatlar, sentetik kauçuk ve plastik ürünler, elyaf, böcek ilaçları ve öteki kimyasal maddeler ilk kez Bayer tarafından geliştirildi. Aspirin (1899), sülfat grubu ilaçların ilki olan Protosil (1935), sentetik köpük, boya, elyaf, yapıştırıcılar ve bazı başka ürünlerin hammaddesini oluşturan poliüretan da (1937) ilk kez Bayer tarafından üretilmiş ve pazarlanmıştır.

Bayerische Motoren Werke AG (BMW), ürettiği kaliteli spor arabalar ve motosikletlerle ünlü firma. Merkezi Münih'tedir.

1929'da şirketin kuruluşundan kısa süre sonra, BMW motosikletleri hız rekorlarıyla ünlendi. II. Dünya Savaşı sırasında BMW, dünyanın ilk jet uçağı motorunu üretti ve bu motorlar, Alman hava kuvvetleri Luftwaffe tarafından kullanıldı.

BMW savaştan sonra küçük araba pazarına geçmeye çalıştı; ama Volkswagen'in küçük ve ucuz arabalarıyla rekabet edemeyeceğini anladı. 1969'da iflasın eşiğine gelen şirketin, Bavyera hükümetine 29 milyon dolar eşdeğerinde borcu vardı.

O yıl yeni araba dizisini piyasaya çıkaran BMW, sonunda ekonomik çöküntüden kurtulmayı başardı. Bu yeni arabaların çizimleri gelenekseldi; ama spor araba fiyatına piyasaya sürüldü. Şirket aynı dönemde, ABD'de çok tutulan yeni bir motosiklet dizisi de çıkardı.

Bayes, Thomas (d. 1702, Londra - ö. 17 Nisan 1761, Tunbridge Wells, Kent, İngiltere), ilahiyatçı ve matematikçi. Olasılığı ilk kez tümevarımlı yöntemle kullandı ve olasılık çıkarımı için matematiksel bir temel (bir olayın önceki denemelerde gözlenen sıklığından yola çıkarak, gelecek denemelerde gerçekleşme olasılığına ilişkin bir hesaplama yöntemi) kurdu.

Olasılık üzerine bulgularını, ölümünden sonra yayımlanan "Essay Towards Solving a Problem in the Doctrine of Chances"da (1763; Rastlantılar Öğretisinde Bir Problemi Çözmeye İlişkin Deneme) ortaya koydu. Bu çalışma, bugün Bayes kestirim yöntemi olarak bilinen ve bir önermenin geçerlilik olasılığını, önceki kestirimin olasılığı ve yeni elde edilen veriler temelinde hesaplamaya yönelik olan istatistiksel tekniğin temeli haline geldi. Yöntemin daha sonraki istatistikçiler tarafından ortaya konan yetersizlikleri, parametrelerin önsel dağılımlarının çok çeşitli yollarla yapılabilmesi, öte yandan sonuçların, dağılımların seçimine duyarlı olabilmesiydi.

Bayes'in yaşarken yayımlandığı bilinen kitapları, Newton'ın geliştirdiği sonsuzküçükler hesabının mantıksal temellerine saldıran Piskopos Berkeley'e yanıt niteliğindeki *Divine Benevolence, or an Attempt to Prove That the Principal End of the Divine Providence and Government is the Happiness of His Creatures* (1731; Tanrısal İyilik-severlik ya da Tanrısal Takdirin ve Yönetimin Temel Amacının Yaratıklarının Mutluluğu Olduğunu Kanıtama Girişimi) ve *An Introduction to the Doctrine of Fluxions, and a Defence of the Mathematicians Against the Objections of the Author of the Analyst* (1736; Fluksiyonlar Öğretisine Giriş ve *Analyst*'in Yazarının İtirazlarına Karşı Matematikçilerin Savunması) başlıklı yapıtlarıdır.

Bayeu (y Subías), Francisco (d. 9 Mart 1734, Zaragoza - ö. 4 Ağustos 1795, Madrid, İspanya), Francisco de Goya'nın kayınbiraderi ve Kral III. Carlos'un saray ressamı. Çağdaşları tarafından en iyi İspanyol ressamı olarak değerlendirilmiştir.

"Resam Francisco Bayeu", Francisco de Goya'nın yağlıboya çalışması; Prado Müzesi, Madrid
SCALA-Art Resource/EB Inc

Zaragoza'da José Luzán Martínez'in, Madrid'de Antonio Gonzáles Velázquez'in öğrencisi oldu, 1763'te Kraliyet Sarayı'nın dekorasyonuna yardımcı olmak üzere Anton Raphael Mengs tarafından çağrıldı. Zaragoza'daki El Pilar ve Toledo katedralleri ile Madrid'deki El Pardo, La Granja ve Aranjuez kraliyet saraylarına freskler yaptı. Bayeu'nun olgun dönem üslubu, Fransız rokoko ile Mengs'in akademik klasikçiliğinin bir karışımıdır. Günümüze kalmış yüzlerce deseninde hoş bir canlılık gözlenirse de, bitmiş fresklerinde akademik bir katılık vardır. Her ikisi de Carlos'un sarayında ressam olan Mengs ile İtalyan Giovanni Battista Tiepolo'nun büyük ölçüde etkisinde kalan Bayeu'nun kardeşleri Ramon ve Manuel de ressamdır.

Bayeux, Fransa'nın kuzeybatısında Aşağı Normandiya planlama bölgesindeki (*région de programme*) Calvados ilinde (*département*) kent. Norman dükük hanedanının beşiği olan Bayeux, Aure Irmağı üzerinde, Caen'in kuzeybatısında yer alır. Galyalıların başkentiymiş adı Bajocasses'di. Roma döneminde önemli kentlerden biri oldu ve önce Augustodurum, daha sonra Civitas Baiocassium adlarıyla anıldı. 4. yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. 880'de Viking Rollo tarafından ele geçirildi ve bir Norman kalesi durumuna geldi. Rouen yöresinin bütünüyle Gallileşmesine karşın Bayeux'de Norveççe konuşulması sürdü. I. William'ın

Bayeux'de gotik katedral, Fransa
Club Irs

Bayeux'de süt ürünleri işlenir; plastik maddeler ve dantel üretilir. Nüfus (1982) 14.568.

Bayeux Duvar Halısı, üstünde İngiltere'nin Normanlar tarafından fethedilişinin canlandırıldığı ortaçağ işlemesi. Gerek bir sanat yapıtı, gerek tarihsel bir belge olarak

Bayeux Duvar Halısı'ndan, Hastings Çarpışması'ndan sahneleri gösteren bir ayrıntı; Reine-Mathilde Duvar Halısı Müzesi, Bayeux, Fransa
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

oğulları arasındaki kavgalar sırasında 1106'da İngiliz kralı I. Henry kenti yağmaladı. Bayeux Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) ile 16. yüzyıldaki Din Savaşları sırasında da birçok kez kuşatılıp zaptedildi. Ağustos 1940'ta Almanların işgal ettiği Bayeux, Müttefiklerin kurtardığı (7 Haziran 1944) ilk kent oldu. Fransa'ya dönüşünde General de Gaulle de 14 Haziran 1944'te ilk kez Bayeux'ye ayak bastı.

Bir kesimi modern, bir kesimi de parke taşlı caddeleri ve yan-ağaç evleriyle ortaçağ görünümünde olan kentin çevresini bir yol kuşatır. Büyük bölümü 13. yüzyılda yapılmış olan gotik üsluptaki katedralin kriptası 11. yüzyıla aittir. Piskoposluk Sarayı (11-14. yy) bugün belediye binası, adliye sarayı ve sanat galerisi olarak kullanılmaktadır. Üstünde Normanların İngiltere'yi fethinin canlandırıldığı ünlü Bayeux Duvar Halısı, Piskoposluk Sarayı'ndaki Reine-Mathilde Duvar Halısı Müzesi'nde, özel olarak ayrılmış büyük bir salonda sergilenmektedir.

önem taşır. Zamanla açık kahverengi bir renk almış keten kumaş üstündeki işleme, 49,5 cm eninde ve 70,4 m uzunluğunda bir bant biçimindedir. Alt ve üst kenarları boyunca uzanan bezemeli iki bordürün arasına Harold'un Fransa'ya yaptığı ziyaretle başlayıp İngilizlerin Hastings Çarpışması'ndan kaçışı ile biten 70'i aşkın sahne ve bir de Latince metin işlenmiştir. Özellikle ortaçağa özgü askeri araç, gereç ve taktikler konusunda ayrıntılı bilgi verir.

11. yüzyıla tarihlenen Bayeux Duvar Halısı'nı büyük bir olasılıkla, I. William'ın üvey kardeşi ve Normandiya'daki Bayeux kenti piskoposu olan Odo yaptırmıştır. Halı 15. yüzyılın sonlarından beri Bayeux Katedrali'nde dururken, 18. yüzyıl başlarında Bernard de Montfaucon tarafından keşfedilmiştir. Bayeux'deki eski Piskoposluk Sarayı'nda bugün sergilendiği Reine-Mathilde Duvar Halısı Müzesi'ndeki özel salona konana değin, birçok kez yeri değiştirilmiştir.

Bayezid I (YILDIZIM) (d. 1360, Bursa - ö. 9 Mart 1403, Akşehir), Osmanlı padişahı (1389-1402). Devlet yönetimini merkezileştirmiş ve Osmanlı egemenliğini Anadolu'ya yaymıştır.

I. Murad'ın (Hüdavendigâr) oğludur. Annesi Gülçiçek Hatun'dur. 1378'de babasının Anadolu'ya egemen olma siyasetine uygun olarak Germiyanolu beyi Süleymanşah'ın kızı Sultan Hatun'la evlendi; Sultan Hatun'a çeyiz olarak verilen Eğrigöz, Simav ve Tavşanlı, Osmanlı ülkesine katıldı. Bayezid 1386'da I. Murad'ın Karamanlılarla yaptığı savaşa Rumeli askerlerinin komutanı olarak katıldı. 1389'daki I. Kosova Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynadı ve I. Murad'ın zaferden sonra savaş alanında öldürülmesi üzerine, Sadrazam Çandarlı Ali Paşa'nın da desteğiyle kardeşi Yakub Çelebi'yi boğdurarak tahta geçti (28 Ağustos 1389). Osmanlı tarihine "kardeş kanı akıtan ilk padişah" olarak geçen Bayezid, askerlerin tepkisini önlemek için ilk kez cülus bahşişi dağıttı.

Yakub Çelebi'nin öcünü almak bahanesiyle harekete geçen Germiyanogulları çeyiz olarak verdikleri toprakları, Karamanlılar Beyşehir'i, Kadı Burhaneddin de Kırşehir'i aldı. Osmanlı egemenliğinin Anadolu'da sarsıntı geçirdiği bu sırada Bayezid bir süre daha Rumeli'de kaldı. Akıncılar Bosna, Vidin ve Eflâk içlerine ilerlerken, kendisi de Kratovo'yu ele geçirdi. Savaşta ölen Sırp prensi Lazar'ın yerine taç giyen Stefan Lazareviç ile bir antlaşma imzalayarak Sırp ları vergi ödeme ve savaşlarda Osmanlı ordusuna asker gönderme yükümlülüğüne bağladı. Ardından Edirne'ye dönerek Bizans'la da benzer bir antlaşma yaptı; yabancı elçileri kabul ederek daha önce verilmiş olan imtiyazları yeniledi.

1390'da Anadolu'ya geçti. Aydınoğullarını Osmanlılara bağladı, Germiyan ve Menteşe topraklarını ele geçirerek Akdeniz'e açıldı. Bu beyliklerden aldığı donanmalarla büyük bir deniz gücü oluşturdu. Şehzadelemini Batı Anadolu'daki önemli kentlere sancakbeyi atadı. 1391'de Hamidoğullarından Isparta ve Burdur'u aldı. Aynı yıl Karamanlılardan Beyşehir ve Akşehir'i alarak Konya'ya girdi, ama barış imzalayarak geri çekildi. Bizans'ın Anadolu'da kalmış tek kalesi Alaşehir'i ele geçirdi.

Bayezid I
Young Albumen Londra. 1815. Alfa Yapım

Bayezid, Batı Anadolu'da otoritesini pekiştirdikten sonra, donanmasına Ege'deki bazı Bizans adalarını yağmalattı. 1391'de ilk kez Konstantinopolis'i (İstanbul) kuşattı. Yedi ay süren kuşatma sonunda İmparator II. Manuel'e kentte bir Müslüman mahallesi kurulmasını, bir cami yapılmasını ve yıllık

verginin artırılmasını kabul ettirdi. Ardından Rumeli'ye geçen Bayezid, Eflâk voyvodası Mircea'yı tutsak alarak ağır bir baş vergisi karşılığında serbest bıraktı.

1392'de Kastamonu'ya yürüyerek Candaroğullarının Kastamonu kolunun topraklarını ele geçirdi; Sinop kolunu da kendisine bağladı. Bu arada Osmanlı öncü birlikleri Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin karşısında bozguna uğradı ve Bayezid'in büyük oğlu Ertuğrul öldü. Kadı Burhaneddin de Osmanlı topraklarına girerek İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar'ı yağmaladı. Bayezid 1393'te oğullarından Çelebi Mehmed'in (sonradan I. Mehmed) Amasya'yı, Süleyman Çelebi'nin de Tirmova, Silistre, Niğbolu ve Vidin'i almasıyla büyük bir başarı sağladı. Öte yandan Osmanlı orduları Selanik (Nisan 1394) ve Yenişehir'i (Mora'da) alarak Tesalya ve Arnavutluk'u istilaya giriştiler.

1395'te Mısır'daki Abbasi halifesinden "Rum sultanı" unvanını alan Bayezid, ertesi yıl Yunanistan'da Tırhala, Domokos (Dömeke), Patras ve Farsala'yı ele geçirdi. 1395'te Konstantinopolis'i bir daha kuşatması, yeni bir Haçlı ordusunun harekete geçmesine yol açtı. Bayezid, Tuna'yı aşarak Vidin, Orsovo ve Rahovo'da Osmanlıları kılıçtan geçiren Haçlıları, 25 Eylül 1396'da Niğbolu Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrattı. Eflâk, Macaristan, Bosna ve Arnavutluk'un yeniden fethine girişildi; İşkodra, Dıraç (Durrës), Berat, Osmanlı topraklarına katıldı. 1397'de Konstantinopolis'i üçüncü kez kuşatan Bayezid, Anadolu'ya dönerek, Kara Timurtaş Paşa'yı tutsak eden Karamanlıları Akçay Savaşı'nda yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl Bafra, Samsun ve Canik dolaylarını alarak Osmanlı topraklarını Trabzon İmparatorluğu sınırlarına kadar genişletti. Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden yararlanarak Sivas'ı ele geçirdi. 1399'da Malatya, Kahta, Darende, Divriği gibi kaleleri alarak Dulkadirli topraklarına girdi. Bu arada topraklarını kaybeden Anadolu beyleri, yeni bir Anadolu seferine kışkırtmak umuduyla, Hindistan seferinden dönen Timur'a sığındılar.

Bayezid'in 1400 başlarında Konstantinopolis'i yeniden kuşatmasından sonra Timur, Ağustos 1400'de Sivas'ı yağmaladı. Ardından Elbistan ve Malatya'yı alarak Suriye'ye yöneldi. Bayezid, Timur tehlikesi karşısında Memlûklerle ittifakı yenilemek istemesine karşın başarılı olamadı. Suriye ve Irak'ı ele geçiren Timur Bağdat'a yönelirken, Bayezid Erzincan'a kadar ilerledi. Timur sayesinde eski konumunu yeniden elde eden Mutaahharten'i dize getirdi. Bu arada Bayezid ile Timur arasındaki diplomatik temaslara sonuç vermedi. Bayezid Timur'un, Anadolu beylerine topraklarının geri verilmesi, Osmanlıların kendisine bağlanması gibi isteklerini geri çevirdi. 1402 başlarında Erzincan'a gelen Timur, Kemah'ı alarak oradan Sivas'a geçti. Bu sırada Bayezid de Tokat'a gelmiş bulunuyordu. İki ordu sonunda Ankara yakınlarında Çubuk Ovasında karşı karşıya geldi ve Bayezid, Ankara Savaşı(*) olarak bilinen meydan savaşında ağır bir yenilgiye uğrayarak tutsak düştü (28 Temmuz 1402). Timur elde ettiği zaferden sonra İzmir'e kadar ilerleyerek Anadolu beyliklerine topraklarını geri verdi. Bayezid, yedi aylık bir sürgün döneminden sonra, 9 Mart 1403'te Akşehir'de öldü. Cenazesi Bursa'ya gönderildi. İtihaht ettiği de ileri sürülür.

İyi bir örgütçü ve komutan olan Bayezid, okuma yazma bilen ilk Osmanlı hükümdarıydı. Bilginlere ve hukuka saygılıydı. Edirne ve Bursa'da birçok mimari yapı yaptırmıştı. Osmanlı Devleti'ni merkezileştirerek Osmanlı egemenliğini Anadolu'ya yaydı. Toprak yönetimini berat tecdid (berat yenileme) yoluyla yeni bir temele oturttu; vakıf

kurumlarının yaşaması için yeni kuralları koydu.

Bayezid II (d. Aralık 1447/Ocak 1448?, Dimetoka - ö. 26 Mayıs 1512, Edirne yakınları), Osmanlı padişahı (1481-1512). Balkanlar, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini pekiştirmiş ve İran'daki Safevi hanedanının baskısına başarıyla karşı koymuştur.

II. Mehmed'in (Fatih) oğludur. Annesi Gülbahar Hatun'dur. Edirne sarayında iyi bir öğrenim gördü. Küçük yaşta Amasya sancakbeyliğine atanması üzerine öğrenimini burada sürdürdü. Gençlik yıllarını, dönemin ünlü bilgin ve sanatçılarıyla geçirdi.

1473 Otlukbeli Savaşı'na(*) sağ cenah komutanı olarak katıldı. Babası ölünce (1481) kardeşi Cem Sultan'la(*) aralarında

Bayezid II
Young Albumen Londra. 1815. Alfa Yapım

taht kavgası çıktı, ama İstanbul'daki saray görevlilerinden bir kesimin desteğini alan Bayezid tahta geçmeyi başardı (21 Mayıs 1481). Cem kendisini meşru veliaht saydığı için mücadeleye girişti. Bursa'ya giderek orada sultanlığı ilan etti. Ama sultanlığı 20 gün sürdü ve Bayezid'in ordusuna yenilerek önce Memlûklere, sonunda da Rodos'taki St. Jean Şövalyeleri'ne sığındı.

Bayezid tahta geçmez II. Mehmed'in bazı politikalarına karşı çıktı. II. Mehmed'in devlet adına el koyduğu hayratı ve dinsel vakıfların mülkünü ulemanın ve onlarla ittifak halindeki yüksek memurların da etkisiyle geri verdi. Ayrıca, babasının gözle görülür Avrupa yanlısı yönelimine de karşı çıkarak II. Mehmed'in İtalyan sanatçıları yaptırmış olduğu tabloları saraydan kaldırttı.

Bu arada, kardeşinin sultanlık iddiasına son vermek amacıyla her yola başvuran Bayezid, Gedik Ahmed Paşa'yı ve Cem'in İstanbul'daki oğlu Oğuz'u boğdurdu. Cem'in papaya sığınmasından sonra Hristiyan dünyasına karşı daha dikkatli bir siyaset izleme gereği duydu. Babasının başlatmış olduğu toprak bütünlüğünün pekiştirilmesi girişimini sürdürdü. 1483'te Hersek doğrudan Osmanlı denetimine sokuldu. 1484'te Tuna ve Dinyester ağzlarındaki Kili ve Akkerman kaleleri ele geçirilerek Kırım'a giden karayolu üzerindeki Osmanlı denetimi güçlendirildi. Böylece 1475'ten beri en azından kâğıt üstünde Osmanlı koruması altında olan Kırım Hanlığı'yla bağlantı yolu açıldı. Venedik'in Yakındoğu ve Balkanlar'daki egemenliğine karşı girişilen 1499-1503 savaşı toprak bütünlüğünü daha da pekiştirdi. Savaş, Mora ve Adriyatik kıyısındaki İnebahtı, Modon ve Koron kaleleri ile Draç limanının Osmanlılarca alınmasıyla sonuçlandı. 1501'de Osmanlı sularına girecek adalara çıkarma yapan bir Haçlı donanması yenilgiye uğrattı. Elde edilen zafer, Bayezid'in savaştan önceki yıllarda ortaya

attığı donanma yapım programının gerekliliğini pratik olarak doğruluyordu.

Daha önce, Anadolu'nun büyük bir bölümünün Bayezid'in yönetimi altına girmesinden başlayarak, Mısır ve Suriye'de hüküm süren Memlûklerle Bayezid arasında bir çatışma başlamıştı; her iki taraf da aralarında kalan sahibi belirsiz sınır boylarına egemen olmaya ve bölgede bulunan küçük beylikleri etkin bir biçimde denetlemeye uğraşıyordu. Hristiyan devletlerin kardeşi Cem'i de kullanarak kendisine karşı bir ittifak oluşturmaktan çekinen Bayezid, Memlûklere ancak sınırlı bir deniz gücü ayırabiliyordu. Uzun süren karadaki savaşlar her iki tarafı da yerinden kıpırdıyamaz hale sokarak sona erdi.

Anadolu'nun doğusundaki gelişmelerse daha da tehlikeliydi. I. İsmail (Şah İsmail) yönetimindeki Safeviler, güçlü bir devlet oluşturmaya başlamıştı. Safevi savaşçıların yürüttüğü Şii propagandası, Şah İsmail'in ordularının belkemiğini oluşturan Anadolu'nun göçebe Türkmen aşiretleri arasında çok etkili oldu. Bayezid ölem olarak Anadolu'daki Şii yandaşlarının Şah İsmail'in yanına gitmelerini yasakladığı gibi, Şiiilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde halkın bir bölümünü yeni alınan Modon, Koron, Kili ve Akkerman'a yerleştirdi. Kızılbaşlara karşı "yeşilbaş" bayrağı açan Özbek hanı Şeybani'yi kışkırtarak Şah İsmail'le savaşmasını sağladı. Buna karşın Şiiilerin Anadolu'da ayaklanmasını önleyemedi ve 1511'de Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması patlak verdi. Kütahya'yı ele geçiren ayaklanmacılar güçlükle bastırıldı.

Bu sırada Bayezid'in oğulları taht kavgasına başladı. Şehzade Korkud Çelebi Mısır'a gidip Memlûk sultanıyla gizli pazarlığa girişirken, Şehzade Selim (sonradan I. Selim) Kefe'ye giderek Kırım hanının desteğini aldıktan sonra, Tuna'yı geçip Balkanlar'a indi. Bayezid'le Çorlu'da girdiği çarpışmada yenilince Kırım'a kaçtı. Bu zaferde payı olan Şehzade Ahmed İstanbul üzerine yürüdü. Yeniçilerden destek bulamayınca geri dönerak Anadolu'nun büyük bir bölümünü denetim altına aldı. Korkud ise Manisa'dan gizlice İstanbul'a gelerek Yeniçeri Ocağı'na sığındı. Şehzade Ahmed'in Şah İsmail'den yardım istemesinden korkan Bayezid, bazı devlet adamlarının ve Selim yanlısı Yeniçeri Ocağı'nın baskısıyla tahtı Selim'e bıraktı (24 Nisan 1512). Dimetoka'ya giderken Haysa yakınında rahatsızlanarak öldü. I. Selim tarafından zehirletildiği de söylenir.

Arapça, Farsça ve Uygurca bilen Bayezid, besteci ve şairdi. Adli mahlasıyla şiirler yazdı ve şiirleri bir *Divan*'da (ös 1890) toplandı. Osmanlı Devleti içinde ve dışında hukukçuları, bilginleri ve şairleri korudu. Aynı zamanda şeriata sıkı sıkıya bağlı bir padişahı. Saltanatı sırasında devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü cami, medrese, şifahane ve köprülerin yapımına harcadı. İstanbul'da Bayezid Külliyesi'ni, Edirne'de de benzeri bir külliye ve hastane yaptırdı. Acemioğlanlar için Galatasaray Mektebi'ni kurduran Bayezid, Yeniçeri Ocağı'nı genişleterek Ağa Bölükleri'ni örgütledi. Tersane onun döneminde genişletilerek kalyon yapımına başlandı ve güçlü bir donanma oluşturuldu.

Bayezid II Külliyesi (Amasya). II. Bayezid'in emri ile Amasya valisi Ahmed Bey'in 1482-86 arasında Mimar Şemseddin Ahmed'e yaptırdığı külliye. Bir avlu duvarı ile çevrili külliyein doğu ucunda yer alan tabhane ve imaret, çeşitli zamanlardaki deprem ve yangınlar sonucunda yıkılmış, günümüze yalnızca cami ve medrese ulaşmıştır. Cami ters "T" plan şemasındadır. Altı mermer sütuna oturan sivri kemerlerin

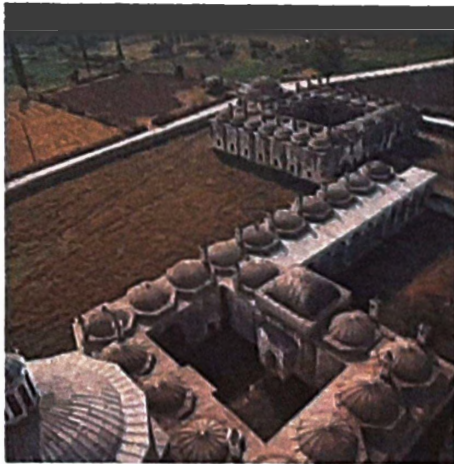

Bayezid Camisi, Amasya
Anadolu Yayınları Arşivi

taşıdığı beş kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Son cemaat yerinin iki ucunda birer minare yükselir. Bunlardan soldaki düvey yivli, sağdaki zikzak bezemelidir. İkisinin de şerefe altları mukarnaslardır. Caminin ana mekânı, kible eksenini üzerinde, birbirinden büyük bir kemerle ayrılan kare planlı iki bölümden oluşur. Bunların üstü tromplara oturan birer büyük kubbeyle örtülüdür. Ana mekânın daha küçük kemerlerle açıldığı üçer bölümlü (her bölme küçük bir kubbeyle örtülüdür) iki yan mekân, T'nin kollarını oluşturur. Caminin pencereleri üç sıra halindedir. Alt sıradakiler dikdörtgen biçimli ve mermer sövelidir. Sivri kemerli alınlıklarla biten bu pencerelerden son cemaat yerine açılanlarının dış yüzeylerinde yazıtlı çini panolar bulunmaktadır. İkinci sıradaki pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Beyaz mermerden yapılmış yarım silindirik biçimindeki mihrabın kenarları hafif bir çıkıntı yaparak içe doğru taşmaktadır. Minber de mermerdendir. Pencere kemerlerinin üstündeki ve kubbedeki kalem işleri özellikle dikkate değer niteliktedir.

Avlunun batı ucunda yer alan medresenin planı "U" biçimindedir. Öğrenci hücreleri avlu çevresindeki revakların gerisinde sıralanır. Dershane odası güneydedir ve öğrenci odalarının hizasından dışarı doğru taşar. Bu oda sekizgen bir kasnak üstünde yükselen bir kubbeyle örtülüdür. Külliye avlusunun ortasında 12 sütunun taşıdığı piramidal çatılı bir de şadırvan vardır. Çeşitli depremlerden zarar gören cami ve medrese son olarak 1939'daki depremin ardından onarılmıştır. Bugün medrese il halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Bayezid II Külliyesi (Edirne). Tunca Irmağı kıyısında, II. Bayezid'in 1484-88 arasında Mimar Hayreddin'e yaptırdığı külliye. Cami, darüşşifa, medrese, imaret, hamam, mutfak, fırın ve erzak depolarından oluşur. 15. yüzyılın en büyük dinsel ve sosyal yapılarından biri olarak inşa edilmiştir. Cami kesin çizgili, yalın bir geometrik

Bayezid II Külliyesi'nden darüşşifa ve medrese, Edirne
Sıtkı Fırat

kütle biçiminde yükselen gövdesiyle külliye silüetine tümüyle egemendir. Tek mekânlı ve tek kubbeli, iki minareli caminin iki yanında dokuzar küçük kubbeyle örtülü birer tabhane yer alır. Bu plan şeması I. Süleyman'ın (Kanuni) 1522'de babası I. Selim (Yavuz) adına İstanbul'da yaptırdığı Sultan Selim Camisi'nde aynen yinelenmiştir. Edirne Bayezid Camisi'nde kubbe pandantiflerle duvarlara oturur. Avluya bakan cephedeki son cemaat yerinin sütunları devşirme malzeme ise de, başlıkları özgün olarak yapılmıştır. Caminin öbür üç cephesinde dörder pencere sırası vardır. Mihrap ve minber mermerdendir. Gene somakı mermerden yapılmış olan hünkâr mahfili ise türünün Edirne'deki ilk örneğidir. Tabhanelerin dış avluya bakan köşelerinde birer şerefeli iki minare yer alır. İç avlunun ortasındaki mermer şadırvan oldukça yalındır. Külliyein tümü bir duvarla çevrilerek bir dış avlu oluşturulmuştur.

Darüşşifa, tımarhane ve tip öğretiminin yapıldığı medrese caminin batısındadır. Darüşşifanın en önemli bölümü, büyük kubbeli ana mekândır. Çevresinde sıralanan küçük kubbeli altı tane oda, beş tane sofa ve ortasındaki fıskiyeyle bir havuzla altıgen planlı bu mekân, değişik bir düzenlemedir. Burada akıl hastalarının müzikle tedavisi edildiği bilinmektedir. Bu tımarhane bölümünün önünde bir yanı revaklı bir avlu ile hekim odaları, eczane, perhiz mutfakları gibi mekânlar bulunmaktadır. II. Bayezid'in vakfiyesinde, külliye görev alacak 167 kişinin listesi çıkarılmıştır. Bu görevlilerden 21'i darüşşifa için ayrılmış olup, bir başhekim, ikinci ve üçüncü hekimler, iki göz hekimleri, iki cerrah, bir eczacı, bir süpürgeci, bir ölü yıkayıcı, bir aşçı, bir kâtip ve bir vekilharç için ödenecek gündelikler de vakfiyede ayrıca belirtilmiştir.

Darüşşifanın önündeki avluya kuzeybatı köşesinden tip medresesi bağlanır. Medrese, revaklarla çevrili bir avluyu saran, kubbelerle örtülü 18 öğrenci hücrelerinden ve gene kubbeyle örtülü büyük bir dershane oluşmaktadır. Avlunun ortasında bir de şadırvan vardır. İmaret ve erzak depoları caminin doğu yanındadır. Külliyei kuzey yönünden sınırlayan duvar üzerindeki Sinan Ağa Çeşmesi piramidal bir çatı ile örtülüdür. Yazıtına göre çeşme 1670'te, camiden çok sonra yapılmıştır.

Bayezid II Külliyesi'nin camisi bugün kullanılmakta, öbür yapılarda ise Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Röleve Restorasyon Yüksekokulu öğretim yapmaktadır.

Bayezid II Külliyesi (İstanbul). Beyazıt semtinde, II. Bayezid'in 1501-06 arasında yaptırdığı külliye. Cami, medrese, mektep, imaret, kervansaray, hamam ve türbe yapılarından oluşmaktadır. Osmanlı mimarlığında klasik dönemin erken örneklerinden biri sayılan külliyein mimarının Hayreddin mi yoksa Yakup Şah mı olduğu tartışma konusudur. Caminin ana mekânı, dört ayağa oturan bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbe ön ve arkada iki yarım, yanlarda da bir sıra üstünde dörder küçük kubbeyle desteklenerek ana mekân genişletilmiştir. Doğu ve batıda, ana mekâna kemerlerle açılan iki kanat bölümü vardır. Bunlar, bir merkezde olmak üzere beşer kubbe ile örtülüdür. Caminin tabhaneleri olan bu bölümlerden batıdakinin dışına Şeyhülislam Velîyüddin Efendi 1736'da iki bölümlü bir kütüphane ekletmiştir. İçerde, mihrabın sağında 10 mermer sütuna oturan ampir üslupta ahşap bir hünkâr mahfili bulunur. Caminin birer

Bayezid Camisi, İstanbul
Dairek

şerefeli iki minaresi vardır. Minareler renkli taşlarla ve küfi yazıyla bezelidir. Sol taraftaki minare birkaç kez onarım geçirdiğinden bezemelerinin birçoğu günümüze ulaşmamıştır. Üç yönden girişi olan caminin önünde revaklı bir iç avlu vardır. Bu iç avluyu üç yandan çeviren revakların üstü kubbelerle örtülüdür. Avlunun döşemesi mermer ve bunların arasına yerleştirilmiş kırmızı porfir levhalarla kaplıdır. Şadırvanın barok üslup-taki çatısını sekiz tane renkli sütun taşır. Cami yapıldıktan kısa bir süre sonra 1509'daki depremden zarar görek onarılmıştır. Daha sonraları 1797, 1870, 1940 ve 1958'de de büyük onarımlar geçirmiştir.

Külliye'nin medresesi, klasik Osmanlı medrese planında, açık bir avlu çevresindeki kubbeli revakların arkasında sıralanan odalardan oluşmaktadır. Kubbeli büyük ders-hane odası medresenin batisındadır. Günümüzde Hat Sanatları Müzesi olarak kullanılan, dönemin önemli eğitim kurumları arasında sayılan bu medresede hukuk okutulurdu. Külliye'nin güneydoğusundaki 1507 tarihli sibyan mektebi, İstanbul'da kalan en eski mektep yapısı olması bakımından önemlidir. Önünde dört sütunlu bir revak bulunan iki kubbeli yapı 1959-61 arasında onarım görmüştür; bugün içinde Hakkı Tank Us Kütüphanesi bulunmaktadır. Külliye'nin imareti, bir avlu çevresinde dizili odalardan oluşmaktadır; bütün mekânlar kubbelerle örtülmüştür. Kervansaray da imarete bitişik altı kubbeli bir yapıdır. II. Abdülhamid zamanında onarılan kervansarayın ahır bölümü, imaretle birlikte bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Öteki bölümler bitişikteki eski Dişçilik Mektebi binasının yapımı sırasında yıkılmıştır. Hem kadınlar, hem de erkekler için ayrı bölümleri olan haç biçimli hamam, ortadaki büyük kubbeli bölümle, sıcaklık, köşe odaları ve soğukluktan oluşmaktadır. 1714'te yanan yapı onarılmıştır. Külliye'nin hazinesinde Sultan II. Bayezid'in, kızı Selçuk Hatun'un ve Büyük Reşid Paşa'nın türbeleri bulunmaktadır.

Bayezid-i Bistami, asıl adı EBU YEZİD TAYFUR BIN İSA BIN SÜRUŞAN EL-BİSTAMİ (d. Bistam - ö. 874, Bistam), İranlı mutasavvıf. Vahdet-i vücud (varlığın birliği) inancını temel alarak insanın tanrısallığını savunmuştur.

Bazı kaynaklara göre Mazdekçiliğe ya da Zerdüşt inancına bağlı bir ailedendir. Dönemin ünlü mutasavvıfı Ebu Ali es-Sindî'den vahdet-i vücud konusunda dersler aldığı söylenir. Mazdek ve Zerdüşt inançları konusunda da ailesinden bilgiler edindi. Bir dönem sürekli gezerek ünlü mutasavvıflarla ve bilginlerle tanıştı. Daha sonra Bistam'a döndü. Geleneklere uymayan bağımsız davranışları ve düşünceleriyle çevresini kısa zamanda etkileyerek çok sayıda yandaş

edindi. Ona göre insanı öbür varlıklardan ayıran tek özellik tanrısal bir öze donatılmış olması idi. Bu teziyle vahdet-i vücud anlayışına yeni bir yorum getiren Bayezid-i Bistami'ye göre insanla Tanrı özdeş, insanda görünen Tanrı'dır. Bütün varlık türleri çeşitli aşamalarda Tanrı'ya yansır. Var olmak Tanrı'da bulunmak, Tanrı'da bulunmak da "varlık alanı"na çıkmaktır. Görünüş bir biçimdir. Görünmeyen, gerçek olan öz ise "tanrısal nesne"dir. İnsandaki en yüce ve tanrısal öz "ruh"tur. Ruh gövdeden ayrılınca Tanrı'ya kavuşur. Yani ölüm bir yokluk değil, ölümsüzlüğe ulaşmaktır. Gönül olgunluğundan uzak olanlar, insanla Tanrı'ya ayrı varlıklar olarak görürler. Evrendeki her şey gibi insan da tüm eylemleriyle gerçekte Tanrı'dır. Bu görüşten yola çıkarak "Tanrı benim içimdedir" diyen Bayezid-i Bistami, aşırı şeriat yanlılarınca dinsizlikle suçlanmıştır.

Bayezid-i Bistami evreni kavramak için "sevgi"yi zorunlu görür. Böylece "kendini seven Tanrı'ya, Tanrı'ya seven kendini sever". Tek varlık Tanrı olduğundan, "kendine tapan Tanrı'ya, Tanrı'ya tapan kendine tapar". Bayezid-i Bistami'nin asıl büyük etkisi kendisinden sonra gelenler üzerinde olmuş, onun adına kurulan Tayfuriye ya da Bistamiye tarikatı bu etkinin kurumlaşmasını sağlamıştır.

Bayezid Paşa Camisi, Amasya'da, kentin kuzeydoğusundaki Kuş Köprüsü yanında, Amasya emiri Vezirazam Bayezid Paşa'nın 1414'te Yakub bin Abdullah ve Zeyneddin bin Zekeriyâ adlı mimarlara yaptırdığı cami. Zaviyeli ("T") plan şemasındaki yapı, kesme taştan inşa edilmiştir. Son cemaat yerini örtün beş kubbeyi, iki renkli taşlarla oluşturulmuş sivri kemerlerle bağlanan, kare kesitli altı tane kalın ayak taşır. Bu kubbelerin her birinde iç yüzeyler ayrı ayrı bezenmiştir. Cümle kapısından ana mekâna küçük bir geçitle ulaşılır. Ana mekân, kible eksenine üstünde yer alan ve birer kubbeye örtülü iki bölümden oluşmaktadır. Birbirinden büyük bir kemerle ayrılan bu bölümlerden ilki, mihrabın bulunduğu ikinci bölümden daha büyüktür ve kubbesinde bir aydınlık feneri vardır. Yüksek kasnaklı bu kubbeyle tromplarla geçilir. Mukarnaslarla bezeli sekizgen planlı kasnağın her yüzünde bir pencere vardır. Caminin planını, ana mekânın iki yanındaki, kubbelerle örtülü ikizler oda tamamlar. Bayezid Paşa Camisi 1892'de onarılmıştır.

Bayezit, Ali Rıza (d. 1883, İstanbul - ö. Ocak 1964, İstanbul), gerçekçi anlayışta yapıtlar vermiş asker ressam.

Kuleli Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra Harbiye Mektebi'ne girdi. 1907'de teğmen rütbesiyle mezun oldu. Harbiye'deki öğrenciliği sırasında Süleyman Seyyit, Hoca Ali Rıza, Sami Yetik ve Halil Paşa'dan resim dersleri aldı. Çeşitli askeri okullarda resim öğretmenliği yaptı, 1911'de Fatih Askeri Rüştiyesi'ne atandı. Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. Görevi gereği Anadolu'nun pek çok yerini gezdi, Suriye, Filistin ve Medine'de bulundu. 1945'te Sadık Gökçü, İhsan Çanakaleli ve Cevat Karan'la birlikte Asker Ressamlar Derneği'ni kurdu. 1946'dan başlayarak uzun yıllar Harp Okulu'nda resim, haritacılık ve geometri dersleri verdi. 1952'de İtalya'da düzenlenen Uluslararası Desen Sergisi'nde birincilik ödülü aldı. Doğaya bağlı olarak yağlıboya, suluboya ve kurşunkalem desen çalışmaları yaptı. Özellikle desen ve suluboyalarında Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza'ya yaklaşımlar izlenimci bir tavır geliştirdi. Yağlıboya portre ve ölüdoğalarında ise akademik bir anlayış uyguladı.

Bayhan, Mehmet (d. 20 Aralık 1940, Malatya), Türk fotoğraf sanatçısı.

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık öğrenimi gördü. Bir süre serbest mimar olarak çalıştıktan sonra 1978-79'da Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksekokulu'nda müdür yardımcılığı yaptı. 1979'dan 1984'e değin Mimar Sinan Üniversitesi'nde fotoğraf öğretim görevlisi olarak bulundu. 1985'te Yıldız Üniversitesi'nde yardımcı doçent oldu. 1987'de doçentliğe yükseldi. İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği'nin (İFSAK) başkanlığını yaptı.

Mehmet Bayhan, dokuz kişisel sergi açtı ve birçok karma sergiye katıldı. Yurt içinde ve dışında çeşitli ödüller ve unvanlar aldı. 1980 "Excellence FIAP Pour Services Rendus" (ESFIAP), 1982 "Artiste FIAP" (AFIAP), 1983 "Honoraire Excellence FIAP" (Hon. EFIAP), 1986 FIAP 13. Renkli Baskı Bienali (Andorra) Özel Odülü, 1986 İFSAK Fotoğraf Odülü bunların bazısıdır. Başarıları nedeniyle 1982'de yapıtları FIAP (Uluslararası Fotoğraf Sanatı Federasyonu) koleksiyonuna alındı.

bayılma, kan basıncının düşmesi sonucunda beyne giden kan akımının azalmasıyla kaynaklanan geçici bilinç kaybı. Bayılma, genellikle yüz renginin solması, bulantı ve terlemeyle başlar; bunu gözbebeklerinin irileşmesi, esneme, derin ve hızlı soluk alıp verme, kalp atışlarının hızlanması gibi belirtiler izler. Genellikle bir dakikadan az, bazen de birkaç dakika kadar süren baygınlığın hemen ardından baş ağrısı, bilinç bulanıklığı, sinirlilik ve halsizlik başlayabilir. Korku, bunaltı, şiddetli ağrı, kan kaybı ve yorgunluk, bayılma eğilimini artıran başlıca etkenlerdir.

Aort darlığı, kalp yetmezliği, kan şekeri'nin azalması gibi birtakım organik bozukluklar ya da hastalıklar genellikle bayılmaya yol açtığı gibi, otonom sinir sistemi bozuklukları, kan hacmi yetersizliği, dolaşımın sinir sistemince denetlenmesini etkileyen çeşitli ilaçların alınması ve başka rahatsızlıklar, ayrıca ayağa kalkıldığı anda kan basıncının birdenbire düşmesi de çoğu kez bayılmaya neden olur. Geçici tansiyon düşüklüğü, boyun atardamarlarının (şahdamarı) genişlemiş bölümündeki (şahdamarı sinüsü) basınca duyarlı sinir uçlarının uyarılmasından da kaynaklanabilir. Bu sinir uçlarının uyarılmasıyla kalp atımı yavaşlar, kan damarları genişler ve sonuçta kan basıncı düştüğü için beyne giden kan akımı azalacağından kısa süreli bir bilinç kaybı görülür. Ancak bu bayılmada, olağan bayılmalarından farklı olarak, önce renk solukluğu, bulantı ve terleme görülmez. Bu tür bayılma, genellikle şahdamarı sinüsünün sıkıştıran dar giysi yakası, başın yana döndürülmesi, yutkunma, hatta tıraş olurken bu atardamar sinüsüne bastırılması gibi dış basınçlardan kaynaklanabileceği gibi, hiçbir neden yokken kendiliğinden de ortaya çıkabilir. Şahdamarı sinüslerinden birine bastırıldığından kişinin bayılması, boynun öbür yanındaki şahdamarı ya da omur atardamarının daralmış olduğunu gösterdiği için, bu tür bayılmalar tanıda hekimine yardımcı olur.

Bayındır, Oğuzların 24 boyundan biri. Uçokların Gök Han Oğulları koluna bağlıdır. Geleneğe göre Oğuz Han'ın Bayındır adındaki torunu bu boyun büyük atasıdır. Bayındırlar, Oğuzların eski tarihlerinde önemli rol oynadılar. Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzları oluşturan iki ana kol olan Uçoklar ve Bozokların hanlar hanı sanıyla anılan Kamgan oğlu Bayındır Han'dan söz edilir. Oğuz hanları ondan izinsiz sefere çıkmaz, uygun görmediği işlere kalkışamazlardı.

Bayındır Han, şölenlere başkanlık eder, anlaşmazlıkları çözerdi.

Oğuzların ordu örgütlenmesinde Bayındır boyu, sol kolu oluşturan Üçokların başında bulunurdu. *Divanü Lügati't-Türk*'te öteki Oğuz boylarından olduğu gibi Bayındır boyundan da söz edilir ve bu boyun hayvanlarına vurduğu damganın biçimi de gösterilir. Fahreddin Mübarekşah'ın 12. yüzyılın sonlarında yazdığı *Şecere-i Ensüb* adlı yapıtındaki Türk kavimleri ve Oğuz boylarıyla ilgili listede de Bayındır adı geçer.

Resideddin *Camiü't-Tevarih* adlı ünlü kitabında Bayındır boyunu Üçokların ilk boyu olarak belirtir ve bu adın anlamını "daima nimetle dolu olan yer" biçiminde açıklar. Ülüşünü, yani şölenle koyun etinden aldığı payın yerini, sol dirsekten parmak ucuna kadar olarak bildirir; Peçenek, Çavuldur, Çepni boylarıyla ortak ongunun (kutlu hayvan) sungur (bir tür doğan) olduğunu belirtir.

Yazıcıoğlu Ali de (15. yy) *Selçukname* (ya da *Tarih-i Âl-i Selçuk*) adlı yapıtında Oğuz boylarının listesini verirken Bayındır boyundan da boy adının anlamını, ülüşünü, ongunun ve damgasını bildirerek söz eder. Yazıcıoğlu'na göre Bayındır sözü "daima zengin ve bol nimetli" anlamına gelir.

Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Tera-kime* adlı kitabının Türkmen rivayetleri bölümünde, Bayındırların 11. yüzyılın ikinci yarısı ya da 12. yüzyılda Irak'ta yaşayan Türkmen topluluklarının en güçlüsü olduklarını belirten bir not vardır. Buna göre Bayındır beyine boyun eğmeyen 900 evlik (gadır) Salur ve 100 evlik Karkin oymakları Irak'tan başka yere göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bayındırlar da öteki Oğuz boyları gibi 11. yüzyıldaki Selçuklu fetihlerinde bulunmuşlar ve Anadolu'ya yerleşen ilk Türk boyları arasında yer almışlardır. Asıl yurtları Orta Asya olan Oğuzların tümü Selçuklularla Ön Asya'ya (İran, Irak, Suriye, Anadolu) gelmiş değildi. Nitekim Moğol yayılması önünde Türkistan'da kalan Oğuz boylarının bir bölümü daha, 12. yüzyılda Anadolu'ya geldiler. Bu gelişte Bayındır boyundan Kara Yülük Osman Bey 15. yüzyılın başında Akkoyunlu Devleti'ni kurdu. Akkoyunlular Bayındır boyunun geleneksel damgasını devletlerinin alameti olarak benimsediler ve onu paralarına, yazıtlarına ve resmi belgelerine koydular. Osmanlı tarihçileri, II. Mehmed'le (Fatih) çatışmasına karşın Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'i Bayındır Han'ın soylu torunu olarak anmışlardır. Bayındır boyunun bazı oymakları da Dulkadiroğulları(*) ve Ramazanogulları(*) beyliği içinde yer aldılar.

Öteki Türkmen toplulukları gibi Bayındırlar da yüzyıllar içinde göçebelikten yerleşik yaşama geçtiler. Anadolu'da 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Bayındır adını taşıyan 52 yer adı saptanmıştır. 20. yüzyılın ortalarında ise Anadolu'da aynı adda 28 yer görülmüştür. Bayındır oymaklarının topluca yaşadığı yerler arasında Trablusşam, Halep, Bozok (Yozgat), Tarsus, İçel, Teke (Antalya), Hamid (Isparta) ve Menteşe (Muğla) anılabilir. Ayrıca İran'da da Bayındır oymaklarının yaşadığı bilinmektedir.

Bayındır, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı İlçe ve İlçe merkezi kent. Yüzölçümü 588 km² olan Bayındır ilçesi doğuda Ödemiş, güneyde Tire, batıda Torbalı, kuzeyde Kemalpaşa ilçeleri, kuzeydoğuda da Manisa ili ile çevrilidir.

Güneydeki ovalık alan dışında İlçe topraklarını Bozdağlar'ın uzantıları engemelendirir. Genellikle batı-doğu doğrultusunda uzanan bu dağların yüksekliği 1.000 m'nin

üzerindedir. Küçük Menderes Irmağı, ilçenin hemen güneyinde doğu-batı doğrultusunda akar. Bayındır ilçesinin güneyini tümüyle kaplayan düzlükler Küçük Menderes Ovasının bir parçasıdır.

Bayındır'da başlıca ekonomik etkinlik bitkisel üretimdir. En çok yetiştirilen ürünler buğday, pamuk ve tütündür. İncir ve zeytin üretiminin yanı sıra sebzeçilik, meyvecilik ve bağcılık yapılır; seracılık da yaygındır. Bayındır'da üzüm, zeytin, pamuk ve incir gibi ürünleri değerlendiren dört tarım satış kooperatifi vardır. İlçe halkının bir bölümü geçimini arıcılıktan sağlar. Bayındır ilçesinin Bozdağlar kesimi kızıl çam ve kara çam ormanları bakımından zengindir. Bu nedenle ormancılık da İlçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. Bayındır'daki kurşun-çinko yatakları özel bir şirket tarafından işletilmektedir. Tarımsal yapısı değişmeyen Bayındır, nüfus yitimekte olan ilçelerden biridir.

Osmanlıların ilk dönemlerinde kurulan Bayındır, adını Oğuzların Üçoklar koluna bağlı Bayındır boyundan alır. Osmanlı döneminde halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayetinin İzmir sancağına bağlı bir kazaydı. 25 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun eline geçen Bayındır, 4 Eylül 1922'de işgalden kurtulmuştur.

Bayındır kenti İzmir'e yaklaşık 75 km uzaklıktadır. İzmir-Ödemiş demir ve kara yolu kentten geçer. Kent yakınındaki bir zeytin bahçesi içinde, yüzme havuzu ve parkı da bulunan bir turistik tesis vardır.

Bayındır Belediyesi 1872'de kurulmuştur. Nüfus (1990) İlçe, 47.126; kent, 13.862.

bayındırlık işleri, kamu hizmetine ilişkin görevler çerçevesinde ya da kamu yararına yönelik olmak üzere, bir kamu tüzel kişisi ya da özel kişi hesabına, kamu malı niteliğini taşıyan ya da bu niteliği kazanacak olan taşınmazlar üzerinde yapılan işler. Bu kavram son yıllarda genişlemiş ve sözü edilen nitelikteki taşınmazların yalnızca yapısını değiştiren yapıyı ve onarım işlerini değil, aynı zamanda bunların temizlenmesi, sulanması gibi bakım ve iyileştirme niteliğindeki işleri, hatta bu işler için gerekli malzemenin taşınmasını da kapsayacak bir anlam kazanmıştır.

Karayolu, demiryolu, liman, havaalanı, resmi bina, köprü ve baraj yapımı, onarımı ve bakımı gibi işler tipik birer bayındırlık işidir. Bununla birlikte idare hukuku öğretisi ve mahkeme kararları, son yıllarda bayındırlık işleriyle kamu malları arasında zorunlu bir bağ görmemeye başlamıştır. Buna göre, kent güzelleştirme ve konut politikasını uygulamaya amaçlarıyla özel mülkleri ve özel kişilere ait yollar ve alanlar üzerinde yapılan işler de bayındırlık işi niteliğindedir.

Bayındırlık işleri idarece emanet usulüyle yapılabileceği gibi, sözleşmeyle özel kişilere de yaptırılabilir. Bu sözleşmeler "taahhüt" ya da "iltizam sözleşmesi" türünden olabilir. Taahhüt sözleşmesinde müteahhit bir bayındırlık işini (örn. bir karayolunun, barajın ya da köprünün yapımı ya da onarımı) doğrudan doğruya üstlenir. Türkiye'de mahkeme içtihatları bu tür sözleşmeleri idari değil, özel sözleşme niteliğinde görmekte, böylelikle de kamu idaresiyle sözleşmenin öteki yanı olan özel kişinin hak ve yetkiler açısından tümüyle eşit durumda olması gibi bazı sakıncaları içeren bir hukuksal durumun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. İltizam sözleşmeleri ise bir bayındırlık işi için gerekli olan malzemenin satışı, teslimi ya da taşınmasını içeren sözleşmelerdir. Uygulamada bu tür sözleşmeler de özel

hukuk sözleşmesi olarak kabul edilmektedir.

Bayındırlık işleri, bazı hallerde yurttaşlara bedensel hizmet yükümlülüğü(*) ile geçici işgal(*) ve değer artımı resmi(*) gibi yükümlülükler getirebilir

bayırturpu (*Armoracia lapathifolia*), 15 EKİM TURPU ya da YABANIKASHIKOTU olarak da bilinir, turpgiller (*Brassicaceae*) familyasından çok yıllık bitki. Anayurdu Akdeniz Bölgesi'dir, ama bugün bütün ılıman kuşak-

Bayırturpu (*Armoracia lapathifolia*)

Joan L. Waterman

larda yaygın olarak yetiştirilir. Baharlı tadı olan etli kökleri yemeklere çeşni verici olarak, yapraklı ve çiçekli dalları ise halk arasında ilaç olarak kullanılır.

Gövde üzerinden çıkan büyük, kaba ve parlak yeşil yaprakları, yaprakların koltuğundan ya da gövdenin ucundan çıkan beyaz çiçek salkımları vardır. Bayırturpu, ilkbaharda kalem büyüklüğündeki kök parçalarının toprağa gömülmesiyle üretilir.

Bayiç, Hakkı Behiç (d. 1886, İstanbul - ö. 12 Ekim 1943, Ankara), Atatürk'ün kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğini üstlenmiş siyaset adamı.

Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten (1905) sonra Maliye Nezareti Muhasebe Kalemü'ne girdi. 1909-17 arasında çeşitli yerlerde tahrirat müdürlüğü, vilayet mektupçuluğu ve mutasarrıf yaptı. 1917'de mutasarrıf olarak bulunduğu Akkâ'nın İngilizlerce işgal edilmesi üzerine İstanbul'a döndü.

1919'da Anadolu'ya geçti ve Denizli temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne katıldı. 1920'de TBMM'ye Denizli millervekili olarak girdi. İlk TBMM hükümetinde maliye ve dahiliye vekilliği yaptı. Dahiliye vekili iken hakkında verilen gensorular nedeniyle Eylül 1920'de görevinden ayrıldı. Aynı yıl Yeşil Ordu'nun(*) kurucuları arasında yer aldı. Yeşil Ordu'nun dağıtılmasından sonra, 18 Ekim 1920'de Atatürk'ün kurdurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğine getirildi. Partinin yayın organı *Yeni Gün* gazetesinin de başyazarlığını yaptı. Türkiye Komünist Fırkası kuruluşunun üçüncü ayında dağıldı, Hakkı Behiç de 1923'e değin sürdürdüğü millervekilliği görevinden sonra siyasetten çekildi.

Bayinnaung, BRAGINOCO olarak da bilinir (ü. 16. yüzyıl sonları), 1551-81 arasında hüküm süren Toungoo hanedanından Birmanya kralı. Ülkesinin birliğini sağlamış ve Şan Devletleri ile Siyam'ı (bugün Tayland) ele geçirerek Birmanya'yı (bugün Myanmar) Güneydoğu Asya'nın en güçlü krallığı yapmıştır.

1550'de Aşağı Birmanya'da yaşayan Monlar arasında bir ayaklanma çıktı ve Bayinnaung'un kayınbiraderi Tabinshwehti, Pegu'da bir Mon prensi tarafından öldürüldü (1551). Bayinnaung bunun üzerine Toungoo'

ya yürüdü; taht üzerinde hak iddia eden kişiyi saf dışı edip kendini kral ilan etti. Sonra güneye inerek Pegu kentini ele geçirdi ve ayaklananların elebaşısı olan Smim Htaw'ı idam ettirdi. Bunun üzerine öteki Mon önderleri de teslim oldular ve ayaklanma son buldu. Tabinshwehti gibi Bayinnaung da Pegu'yu başkent yaptı.

Bayinnaung, 1554'te, Birmanya'nın eski başkenti Ava'yı zapteden Şan reislerine karşı sefere çıktı ve ertesi yıl kenti ele geçirdi. Şanlar da Birmanya'nın egemenliği altına girdiler. Böylece Bayinnaung, en güçlü düşmanı Siyam'a saldırarak duruma geldi.

Bayinnaung 1563'te Siyamlıların onun egemenliğini tanımamalarını bahane ederek Siyam'a savaş açtı. Ertesi yıl Siyam'ın başkenti Ayutthaya'yı ele geçirdi ve Siyam krallık ailesini rehlin alıp Birmanya'ya getirdi. 1568'de bir ayaklanma çıkınca Bayinnaung Siyam'ı yeniden işgal etti. Ama Siyamlıların şiddetli direnmeleri nedeniyle Ayutthaya ancak Ağustos 1569'da alınabildi. Bayinnaung kendine bağlı birini tahta geçirdi ve binlerce Siyamlıyı köle olarak Birmanya'ya gönderdi. Birmanyalıların Siyam'daki egemenliği 15 yıldan fazla sürdü; sonunda 1590-1605 arasında hüküm süren Siyamlı Prens Naresuan'ın önderliğindeki bir kurtuluş hareketiyle ülkeden çıkarıldılar.

Bayinnaung, Budacılığın koruyucusu idi. Pagodalar yaptırdı; manastırlara cömert bağışlarda bulundu ve Budacı Seylan Krallı-

ğı ile yakın diplomatik ilişkiler kurdu. Pegu, 1564'teki Mon ayaklanması sırasında yakılınca, Bayinnaung kenti eskisinden daha görkemli olarak yeniden yaptırdı ve burayı Güneydoğu Asya'nın en zengin kentlerinden biri durumuna getirdi.

Baykal Gölü, Rusça OZERO BAYKAL, Doğu Sibirya'nın güney kesiminde, Buryat Özerk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun Irkutsk (Irkutskaya) yönetim bölgesi (oblast) sınırları içinde göl. Yeryüzünde, bir kıtada yer alan en derin su kütlesidir, en derin yeri 1.620 m'dir. Yüzölçümü 31.500 km², uzunluğu 636 km ve ortalama genişliği 48 km'dir. Dünya yüzeyindeki tatlı suyun beşte biri ve eski SSCB'dekinin beşte dördü (23.000 km²) bu gölde bulunur. Baykal Gölüne, en büyükleri Selenga, Barguzin, Yukan (Verhnaya) Angara, Turka ve Snejnaya ırmakları olmak üzere 336 akarsu dökülür.

Baykal, bazıları yüzeyinden 2.000 m yüksek olan dağlarla çevrili, derin bir çukurda yer alır. Burası daha çok 500 milyon yıldan daha eski başkalaşmış tortul, magmatik kayalardan oluşmuştur. Göl tabanındaki tortul katmanının 6.000 m kalınlığında olduğu sanılmaktadır. Kıyı yakınında sönmüş volkan kalıntıları vardır. Yer hareketleri hâlâ devam etmekte, zaman zaman şiddetli depremler olmaktadır. 1862'deki bir deprem sonucunda Selenga Irmağı deltasının kuzeyinde 200 km²'lik bir alan sular altında kalmış ve gölde Proval Koyu adı verilen yeni bir koy oluşmuştur. Yer kabuğundaki çatlaklardan kızgın mineral su kaynakları fışkırmaya devam etmektedir.

Göl yatağı simetrik değildir; batı kıyılarındakiler dik, doğu kıyılarındakiler ise daha yumuşak eğimler vardır. Tabanın yüzde 8'i 50 m derinliğinde sığlıklardan oluşur. Girintili çıkıntılı kıyı şeridi Barguzin, Çivirkuyski ve Proval koylarında, Ayaya ve Froliha koy-cuklarında büyük girintiler yaparak 2.080 km boyunca uzanır. Güneydoğu kıyısında Svyatoy Nos Yarımadası göle doğru girer. Baykal Gölünde bulunan ve zaman zaman su altında kalan 27 adanın en büyükleri Olhon (725 km²) ve Büyük Uşkanî'dir (7,75 km²). Göle akan suyun çoğu başta Selenga olmak üzere ırmaklardan, bir bölümü de kar ve yağmur suları ile yeraltı kaynaklarından gelir. Göl suyunun büyük bölümü Yenisey'in kolu olan Angara Irmağı ile dışarıya boşalır. Ağustos-eylül aylarında en yüksek, mart-nisan aylarında en düşük olan su düzeyindeki değişime yıl boyunca 0,5-1 m arasında oynar.

Baykal'ın iklimi çevre ikliminden daha yumuşaktır. Ortalama hava sıcaklığı ocak-şubat aylarında -19°C, ağustosta 11°C'dir. Göl ocakta donar ve mayısta çözülür. Ağustosta göldeki yüzey suyu sıcaklığı 13°C'dir; kıyılardan uzakta bu sıcaklık 20°C'ye kadar çıkar. Dalgaların yüksekliği bazen 5 m'yi aşar. Su 40 m derinliğe kadar çok berraktır. Göl suyunda bazı mineraller bulunur; tuzluluk derecesi düşüktür.

Baykal Gölünde bitki ve hayvan yaşamı zengin ve çeşitlidir. Değişik derinliklerde 1.200'den çok hayvan türü vardır ve yüzeye yakın yerlerle yüzeyde 600 dolayında bitki türü bulunur. Türlerin yaklaşık dörtte üçü Baykal'a özgüdür. Yedi familyaya ait 50 balık türü vardır; en çok bulunan, 25 türüyle dereiskopiti ve yakın akrabalarıdır. Som-balığı çok avlanır; gölgebalığı ve sigibalığı da önemlidir. Balıkların en büyüğü mersin-balığıdır. Bunların bazısının boyu 180 cm'yi, ağırlığı 120 kg'yi bulur. Göldeki tek memeli hayvan, Baykal fokudur. *Comephoridae* familyasından golomyanka denen canlı doğuran balık da Baykal'a özgüdür. Göl yöresinde 326 kuş türü vardır.

Baykal kıyısında madencilik (mika ve mermer) yanında selüloz ve kâğıt, gemi yapımı, balıkçılık ve kereste sanayileri bulunur. Birçok madensuyu kaynağı vardır ve sularının iyileştirici özelliklerinden dolayı Goryaçinsk ve Hakusi'ye çok sayıda turist gelir. Gölde ulaşım mayıstan ekime değin tahta sallarla sağlanır.

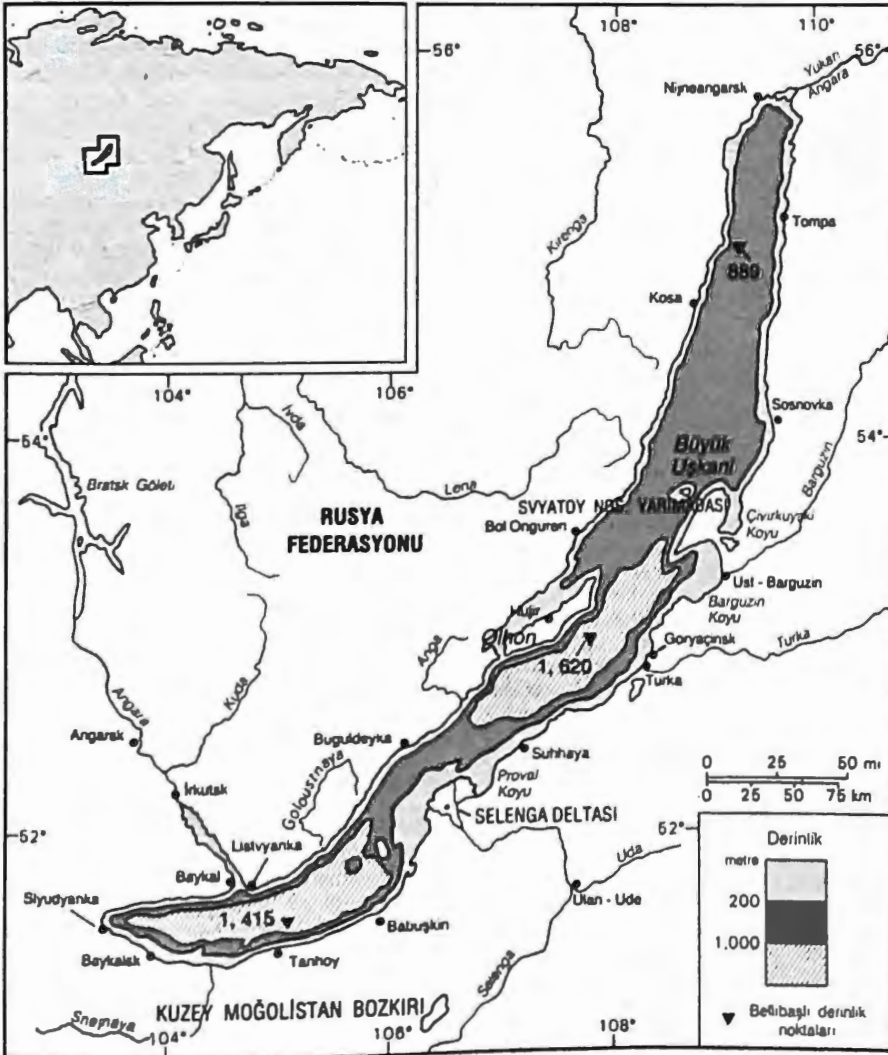
Sovyet hükümeti 1970'lerde Baykal'ın ve doğal kaynaklarının korunmasıyla ilgilenmeye başladı. Haziran 1971'de, bu kaynakların korunması ve rasyonel kullanımı ile selüloz sanayisi ve öteki fabrikaların atıklarının çevreyi kirlilemesinin önlenmesine ilişkin bir kararname çıkartılmıştır.

SSCB Bilimler Akademisi'nin Sibirya Bölümü'nün Limnoloji Enstitüsü ile Baykal Sanatoryumu, Listvyanka'dadır. A. A. Jdanov Devlet Üniversitesi'nin Irkutsk Hidrobiyoloji İstasyonu Bolşiye Koti'de bulunur.

Baykam, Bedri (d. 1957, İstanbul), Batı ve Türk resminde yeni-dışavurumculuğun ilk temsilcilerinden olan ressam.

Ortaöğrenimini İstanbul Saint Joseph Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1975'te Paris'e gitti. Sorbonne Üniversitesi'nde ekonomi politik eğitimi de gördü. "Asma" adlı bir senaryo yazdı, film yapımcısı olarak çalıştı. 1980'de Sorbonne'u bitirdikten sonra California'ya gitti, California College of Arts and Crafts'ta sanat eğitimi gördü.

Resim çalışmalarına dört yaşındayken başladı. Altı ile on yaşları arasında Türkiye, Paris, New York, Roma ve Londra'da 15 sergi açtı.

Baykal Gölü

Gerçeküstücü ve gündelik halk kültüründen imgeleri, sinema görüntüsünün akıcı hareketini anımsatan bir tarzda işledi. Onun California'da bulunduğu yıllar, bir yandan 1970'lerin kavramsal ve minimal sanatının yarattığı boşluğa tepkinin, öte yandan da toplum kültürünü ve *avant-garde* resmi, zamanın ruhu ile bağdaştırmayı amaçlayan yeni-dışavurumculuğun ortaya çık-

Baykam
Nazım Tımoğlu

maya başlağı bir dönemdi. Baykam bu ortamda "Fahişenin Odası" (1981) adlı yapıtıyla California'da yeni-dışavurumculuğun ilk örneklerinden birini veren sanatçılardan oldu. Kalın bir sunta levhaya kırk ayna parçaları yapıştırarak oluşturduğu bu yapıtında o güne değin rastlanmamış olan özellik, sağ tarafta yer alan ve bir adamı oluşturan aynalardan, izleyicinin kendi çarpıtılmış görüntüsünün yansımasıdır. Biçimsel değerlerden çok ruhbilimsel değerlerle ilgili olan bu sahnenin gerilimini, sıcak kırmızı renkli bir kanepede soyunmuş olarak bekleyen kadın daha da artırmaktadır.

1985'ten sonra Baykam'ın yapıtlarındaki güç keskinlik kazandı. "Yaradılış ve Ölüm" dizisinde olduğu gibi figür ile soyut arasındaki ikilem ortadan kalktı. Çoğu kez resimlerdeki görüntüyü diyagonalere bö-

"Efsane", 1986
Bedri Baykam Koleksiyonu

lererek sunan Baykam'ın, cinselliklerini sergileyen çıplak kızlar da yapıtlarında sık sık kullandığı öğelerdir. "Efsane" adlı yapıtında kocaman bir Coca Cola şişesini iten bir sanşınla, temel öğelerinden biriyle olan mücadelesinde Amerikan tüketim toplumunun içine düştüğü bunalımı anlatmaktadır. Son yıllarda boyutları 7 m'ye varan tualler üretmiştir. 1992'de açtığı "Peepshow"la kişisel sergilerinin sayısı 58'i bulmuştur.

Baykan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Siirt iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 594 km² olan Baykan ilçesi doğuda Şirvan ilçesi, güneyde Merkez ilçe ve Kurtalan ilçesi, batıda Batman, kuzeyde de Bitlis illeriyle çevrilidir.

İlçe toprakları, Güneydoğu Toroslar'ın güney yamaçlarından güneye doğru gidildikçe alçalın tepelik dalgalı düzlüklerden oluşur. İlçe topraklarının sularını Botan Çayının başlıca kollarından Bitlis Çayı toplar.

Baykan ekonomik olanaklarının yetersizliği nedeniyle nüfus yitiren bir ilçedir. Baykan yöresinde başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Ovalık alanların darlığı nedeniyle sınırlı olan bitkisel üretim içinde bağcılık daha fazla önem taşır. Mera hayvancılığı Baykan'da bir başka geçim kaynağıdır.

Baykan yöresinin geçmişi Siirt'in tarihine koşuttur. 16. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılan yöre uzun bir süre nahiye olarak yönetildikten sonra 1938'de ilçe yapıldı.

Bitlis Çayı vadisinde kurulmuş olan kasaba, gelişmemiş ve kırsal nitelikli bir yerleşme merkezidir. Bitlis'i Diyarbakır'a ve Siirt'e bağlayan yol kasabadan geçer. Kasaba bu yolla il merkezi Siirt'e 48 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca önemli tarihsel yapılar Derzin Kalesi ve Dört Ulular (Çarpıran) Köprüsü'dür.

Baykan Belediyesi 1938'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 27.387; kent, 5.169.

Baykonur, BAYKONIR olarak da yazılır, TYURATAM olarak da bilinir, Kazakistan'ın ortagüneyindeki Kızıl Orda yönetim biriminde (oblast) uzay merkezi. Baykonur, bu uzay merkezi için Sovyetler'in kullandıkları kod adıdır. ABD'li gözlemciler ise aynı yeri, çoğunlukla buraya en yakın büyük kent olan Leninsk'in tren istasyonunun adıyla Tyuratam olarak anarlar. (Merkezin burada bulunduğu, 1966 ve 1970'te Fransız başbakanlarının yaptığı resmi gezilerle ve 1975'te ABD-SSCB ortak uzay programı için hazırlık çalışmaları yapan ABD'li astronomlarca doğrulanmıştır.) Sovyetler Birliği'nin Baykonur'un yerini gizli tutmaya çalışması, buranın asıl Baykonur'un 320 km daha batısında, Cezkazgan yönetim birimindeki bir çöl alanında bulunan başka bir Baykonur'la karıştırılmasına yol açmıştır.

Uydulardan alınan fotoğraflar, Kızıl Orda'nın 161 km kuzeybatısında, Seyhun'un kuzey kıyısında yaklaşık 4,8 km x 8 km'lik bir tesisi göstermektedir. Tesisler ve ikmal merkezi (Leninsk), 1950'lerin ortalarında bir uzun menzilli füze üssü olarak kurulmuştu; daha sonra uzay uçuşları tesislerini de kapsayacak biçimde genişletildi. Tarihsel önemdeki bazı uçuşlar buradan yapıldı. İlk yapay uydunun fırlatılışı (1957), ilk insanlı yörünge uçuşu (Yuri Gagarin; 1961), uzaya ilk kadının gönderilmesi (Valentina Tereshkova; 1963) bunlar arasındadır. Tesislerin ikmal merkezi 1966'da kent statüsüne yükseltildi ve Leninsk adını aldı. Tesisler, 1980'lerin başlarında da yürürlükteki uzay programının üssü durumundaydı. Nüfus (1970'lerin ortalarında) Leninsk, y. 50.000.

Baykurt, (Abdülkadir) Cami (d. 1869, İstanbul - ö. Aralık 1949, İstanbul), II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde etkili rol oynamış siyaset adamı.

Mehmet Münir Paşa'nın oğludur. Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Görevli olarak gittiği Trablusgarp'ta İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Oradaki şubenin (7. Şube) kurucusu Bağdatlı Şevket Bey'le birlikte Trablusgarp valisi vekili ve kumandanı Receb Paşa'nın yaverliğini yaptı. 1902 Jön Türk Kongresi'nden sonra merkezde çoğunluğu ele geçiren komitenin düzenlediği darbe girişiminin askeri yönünün planlanmasında önemli rol oynadı. Reşid Sadı Bey'in darbeciler adını Receb Paşa'yla yaptığı görüşmelere katıldı. Daha sonra Receb Paşa tarafından Fizan sancakına bağlı Gat kazası kaymakamlığına atandı.

II. Meşrutiyet'ten sonra ilk Meclis-i Mebusan'a Fizan mebusu olarak katıldı. Bir ara Dahiliye Nezareti müsteşarlığı görevinde de bulundu. Parti içi tartışmalarda dikkati

çekti. Partinin sol kanadı olarak nitelenen Hizb-i Terakki'nin kurucuları arasında yer aldı. Daha sonra parti yönetimiyle görüş ayrılıkları iyice derinleştiğinden İttihat ve Terakki'den ayrıldı. 1912'de İkinci kez Fizan mebusu seçildi. Bağimsız mebusluğu döneminde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın uzlaştırılması çabalarında etkin rol oynadı. Bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanınca 4 Eylül 1912'de Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Bu fırkanın kısa sürede dağılmasından sonra siyasetten ayrılmak zorunda kaldı. I. Dünya Savaşı'na, askerlikten ayrıldığı sıradaki rütbesiyle (süvari kolagası) katıldı.

Mütareke Dönemi'nde yeniden siyasal etkinliklere girişti. 29 Kasım 1918'de oluşturulan Milli Kongre hareketine katıldı. İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'nin çalışmalarında görev aldı ve bir redd-i ilhak cemiyeti kurulması için çaba harcadı. 14 Ocak 1919'da Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın, 4 Mayıs 1919'da Milli Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Milli Ahrar Fırkası'nın kütüb-i umumiliğine getirilerek 26 Mayıs 1919'da I. Şura-yı Saltanat toplantısına katıldı.

12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Aydın'dan mebus seçildi. Mecliste Felah-ı Vatan grubunun başkanı oldu. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya geçerek I. TBMM'ye Aydın mebusu olarak katıldı. 3 Mayıs 1920'de seçildiği dahiliye vekilliği görevinden 14 Temmuz 1920'de istifa etti. Ocak 1921'de TBMM hükümetinin Roma temsilcisi olarak orada yapılan Vahdet-i Milliye Heyeti toplantısına katıldı. Kasım 1921'de temsilcilik görevine son verilince yurda dönmedi ve mebusluktan istifa etmiş sayıldı.

Cumhuriyet döneminde uzun yıllar herhangi bir siyasal etkinlikte bulunmadı. Bu süre içinde görüşlerinde sosyalizm doğrultusunda bir değişim oldu. 1945'te *Dikmen* dergisinde çıkan bir yazısı üzerine dergi kapatıldı. Baykurt bir süre *Tan* gazetesinde ve *Görüşler* dergisinde yazdı. Türkiye Emekçi Köylü Sosyalist Partisi adıyla bir siyasal parti kurma girişimi bulundu. Çıkartmakta olduğu ve bu partinin yayın organı olmasını düşündüğü *Yeni Dünya* gazetesi 4 Aralık 1945'teki Tan Olayı sırasında basimevinin yıkılıp yıkılması sonucu 5. sayısında kapandı. Baykurt'un parti kurma girişimi de yarıda kaldı.

Baykurt'un *Trablusgarp'tan Sahra-yı Kebire Doğru* (1910), *Osmanlı'nın Arisi-Düşmanları ve Dosıları* (1913) ve *Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler* (1922, yb 1932) adlı yapıtları vardır.

Baykurt, Fakir (d. 1929, Akçaköy, Yeşilova, Burdur), öykü ve roman yazarı. 1950 ve 1960'larda etkili olan köy edebiyatı hareketinin önde gelen temsilcilerindendir. Altı çocuklu, az topraklı bir köylü ailesinin oğluydu. Gönen Köy Enstitüsü'nde okudu (1948), beş yıl köy öğretmenliği yaptı. 1955'te Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi; Sivas, Hafik, Şavşat'ta Türkçe öğretmeni olarak çalıştı. 1958 Yunus Nadi Armağanı'nı kazanan ilk romanı *Yılanların Öcü* (1959, 1985) nedeniyle bakanlık emrine alındı. 27 Mayıs'tan sonra ilköğretim müfettişliğine atandı. 1962'de ABD'de Indiana Üniversitesi'nde ders aracları konusunda eğitim gördü. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) kuruluş çalışmalarına katıldı ve genel başkanı oldu. İlk öğretmenler

boykotu nedeniyle 1969'da bir kez daha açığa alındı, 1971'de de emekliye ayrıldı. 12 Mart müdahalesi sırasında sıkıyönetimce tutuklandı; yargılanması sonucunda 1974'te beraat etti. 1978'de Kültür Bakanlığı danışmanlığı yaptı, ertesi yıl AFC'ye gitti.

Fakir Baykurt
İsa Çelik

Baykurt başlangıçta, Orhan Veli'nin *Yaparak dergisini çıkardığı dönemdeki tavrını* izleyen, ama içerik yönünden Anadolu gerçeklerine yönelen şiirler yazdı. Bu sırada kamuoyunun dikkati köy sorunlarına çevrilince, 1950'den sonra öyküye, daha sonra da romana yöneldi. Ona göre öykü, yazıldığı dönemin tarihsel, toplumsal renklerini, özelliklerini içermeli, az da olsa "belge işlevi" yüklenmeliydi. İlk yapıtı *Çilirden* (1955) başyapıtı olarak *Efendilik Savaşı* (1959, 1980), *Cüce Muhammet* (1964), *Anadolu Garajı* (1970, 1984), *İçerdeki Oğul* (1974) gibi kitaplarında topladığı öykülerinde kesitleri değil, geniş açılımları; bir anın olayını değil, geniş dönemlerin olayını işledi. *Yılanların Öcü* (1959), *İzazcanın Dirliliği* (1961, 1985), *Onuncu Köy* (1961), *Tırtan* (1970) gibi romanlarında köylü yaşamışını halkçı ve devrimci bir açıdan ele aldı. Köylünün bilincinde ve bilinçaltındaki istekleri, tepkileri, çelişkileri yansıtmayı bir görev olarak gördü. *Tırtan*'la 1970 TRT ve 1971 Türk Dil Kurumu ödülleri, *Can Parası* ile (1973) 1974 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *Kara Ahmet Destanı*'yla 1978 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandı. Öteki yapıtları arasında *Kaplumbağalar* (1967), *Amerikan Sargısı* (1967), *Köygöçüren* (1973), *Yayla* (1977, 1982), *Yüksek Fırımlar* (1983), *Koca Ren* (1986) adlı romanları ile *Karın Ağrısı* (1961), *Onbinlerce Kağıt* (1971, 1980), *Gece Vardiyası* (1982), *Barış Çöreği* (1982), *Duisburg Treni* (1986) sayılabilir.

Baykurt, Şerif (d. 1919, Drama, Yunanistan), Türk halk oyunlarının derlenip incelenmesine katkıda bulunmuş folklor araştırmacısı.

1923'teki Ahali Mübadelesi'nde ailesiyle birlikte Türkiye'ye gitti. Yıllarca süren yerleşme sorunları yüzünden ilkokulu ancak 1932'de bitirebildi. Ortaokulu Kırklareli'nde okudu (1932-35). Edirne Erkek Öğretmen Okulu'nu (1937) ve Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nü bitirdi (1941). Kayseri, Kırklareli ve Arifiye'de öğretmenlik, Sakarya'da halk eğitimi başkanlığı (1961) yaptı. 1962'de Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü merkez örgütüne atandı. Bu yıllarda yeniden kurulan ve daha çok Ankara'da etkinlik gösteren Halkevleri Genel Merkezi'nde de görev aldı. Milli Folklor Enstitüsü'nde müdür yardımcısı olarak ça-

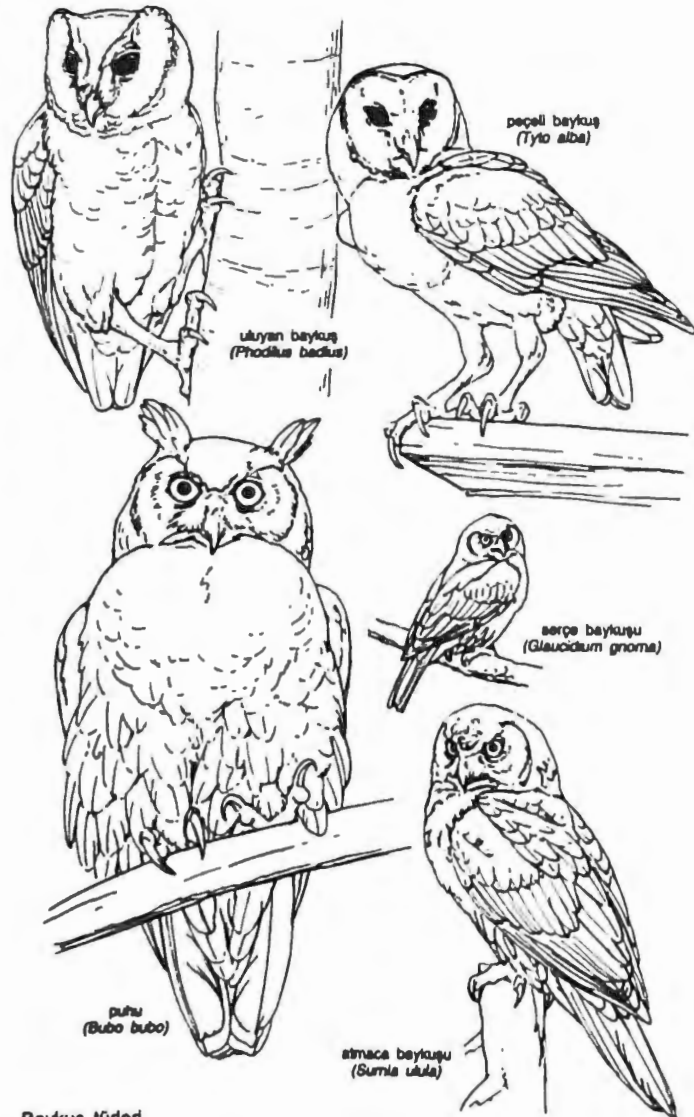
laştı. Yayınlar ve Basılı Eğitim Matzemeleri genel müdür yardımcılığında (1974-75) ve genel müdürlük görevinde bulundu (1978-80). 1981'de Milli Eğitim Bakanlığı müşaviri iken emekliye ayrıldı. Uzun yıllar Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu'nda folklor dersleri okutan Baykurt, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi'nde öğretim görevlisidir.

Baykurt, Yapı ve Kredi Bankası'nın kurmuş olduğu Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi ile 1956'dan başlayarak ilişki kurdu. 1956-69 arasında 14 kez düzenlenen Uluslararası Halk Oyunları Bayramı'nın hazırlık ve uygulama çalışmalarında emeği geçti. Anadolu ve Rumeli'de düzenlenen birçok derleme etkinliklerine katıldı. Türk halk oyunlarının filme alınarak derlenip sınıflandırılmasında, halk oyunları ile ilgili müziklerin plaklara alınarak doğru biçimde yaygınlaşmasında da önemli hizmetleri oldu. Bu alandaki başlıca yapıtları *Türk Halk Oyunları* (1965), *Mimar Sinan* (1969), *Türk Halk Dansları* (13 kitapçık, 1973), *Türkiye'de Folklor* (1976) ve *Halk Dansları Plak Rehberi*'dir (ty).

baykuş, *Strigiformes* takımını oluşturan ve geceleri avlanan 136 yırtıcı kuş türünün ortak adı. Dünyanın hemen her yanına yayılmış olan *Strigiformes* takımı iki familyayı içerir: On pegeli baykuş türünü içeren *Tytonidae* ile geri kalan türleri içeren *Strigidae*.

Baykuşlar kanatlarını kelebek gibi çırpma-lanna karşın, kanat teleklerinin kadife gibi yumuşak yüzeyi bu çırpma sesini yok ettiğinden, öbür yırtıcı kuşlardan farklı olarak uçarken hemen hiç ses çıkarmazlar. Tüylerinin ve üstündeki nakışların genellikle kahverengi tonlarında olması, hayvanın kolayca görülmemesini ve başka yırtıcılara yem olmamasını sağlar. Birçok türde, örneğin *Strix* cinsinden alaca baykuşlarda ve *Otus* cinsinden cüce baykuşlarda (*) iki ayrı renklenme görülür; bunlardan biri kızıla, öbürü boza çalan kahverengidir. Dişisi genellikle erkekten daha iri olan baykuşların yeryüzündeki sayısı oldukça fazladır, ama yalnız geceleri ortaya çıktıklarından genellikle pek fark edilmezler. Yuvalarını binalara ya da ağaç kovuklarına yapar, bazen başka kuşların bıraktığı yuvaları kullanırlar. Yumurtaları beyaz ve hemen hemen top gibi yuvarlaktır.

Baykuşlar, ileriye doğru bakan yuvarlak gözleri, iri başları ve kancalı gagalarıyla tanınır. İştme ve görme duyuları son derece keskindir. Pek çok türde, yüzü çevreleyen tüylerden oluşmuş peçe, seslerin kulağa doğru yansıtılmasını sağlar ve baykuşun avının yerini kolayca bulmasına yardımcı olur. Türlerin çoğunda kulak açıklıklarının bakışsız olması da, seslerin kaynağını saptama yetilerini artırır. Bazı türler başlarını bir yönde 270 derece kadar döndürebilirler. Baykuşların büyük bir bölümü gece hayvanıdır ve böcekleri, kuşları, küçük

Baykuş türleri
R. Keane, D. Marlich

memelileri avlayarak beslenir. Tırtıllı pençe tabanlarıyla balıkları kavrayabilen balık baykuşu ile atmaca baykuşu gibi gündüz avlanan türlerin sayısı çok azdır. Bütün baykuşlar, avlarının kemik, kıl, kitin gibi sindirilemeyen bölümlerini, "baykuş topağı" denen küçük topaklar halinde kusarlar.

Aynı bir familyada sınıflandırılan peçeli baykuşların yüzünde yürek biçiminde bir peçe vardır; kuyrukları daha hafif çatallı, bacakları uzun, gözleri daha küçüktür, kulak püskülleri de yoktur.

Strigidae familyasını oluşturan öbür baykuş türlerinin ise gözleri daha iri ve belirgin, kuyrukları da yuvarlaktır. Birçok türde kulak püskülleri bulunur.

Baykuşların büyüklüğü, 13-15 cm'lik cin baykuşundan(*) 70 cm'lik puhuya kadar değişir. Güney Kutbu dışında dünyanın her yerinde bulunan baykuşlar, tundradan bozkırlara kadar çok çeşitli ortamlarda görülmekle birlikte, türlerin büyük bölümü ağaçlık yerlerde yaşar. Türkiye'de sekiz baykuş türü bulunur: alaca baykuş(*), balık baykuşu(*), ishakkuşu(*), kır baykuşu(*), kukumav(*), orman baykuşu(*), peçeli baykuş(*) ve puhu(*).

baykuş maymunu (*Cercopithecus hamplii*), Kongo Havzasının sık ormanlarındaki ağaçlarda yaşayan genon. Yeşilimsi boz renkli olan baykuş maymununun alt bölümleri ve ön ayakları kara, kuyruksokumu ve sırtının alt bölümleri gümüşü bozdur. Ayırt edici özelliği, burnun üstünde boydan boya uzanan ve yüzüne bir baykuş görünümü veren beyaz çizgidir. Ayrıca bak. genon.

Baykut, Fikret (d. 1923, İstanbul), kromatografi yönteminin Türkiye'deki ilk uygulayıcılarından olan kimyacı.

1940'ta Kabataş Erkek Lisesi'ni, 1945'te de İstanbul Üniversitesi (İÜ) Fen Fakültesi

Baykut
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Kimya Mühendisliği Bölümü'nü bitirdi. 1946'da Yıldız Teknik Okulu'na, ertesi yıl İÜ Fen Fakültesi Kimya Enstitüsü'ne asistan olarak girdi. 1951'de doktor unvanını alarak Almanya'ya gitti. Göttingen'deki Max Planck Enstitüsü'nde 1953'te doçent, 1955'te eylemli doçent oldu. Daha sonra Köln Üniversitesi'nde üç yıl kadar araştırma yaptı ve 1959'da Türkiye'ye döndü. Aynı yıl İÜ Fen Fakültesi'nde yeni kurulan Anorganik Kimya Kürsüsü'ne doçent olarak atandı. 1960'ta İngiltere'de Cambridge, Almanya'da Goethe üniversitelerinde araştırmalar yaptı. 1962'de profesörlüğe yükseldi.

1967'de İÜ Kimya Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Analitik Kimya Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi. 1977-82 arasında iki kez Kimya Fakültesi dekanlığı yaptı. 1975-81 arasında TÜBİTAK Mühendislik Araştırma Grubu Yürütme Komitesi üyeliğini,

1979'da da İÜ'ye bağlı Çevre Sorunları Araştırma Enstitüsü müdürlüğünü üstlendi. 1981'de İÜ Fen Fakültesi'ne bağlı "Tanım İlaçları Kırklareli Projesi" ile TÜBİTAK Teknoloji Ödülü'ne değer görüldü. Aynı yıl İÜ Mühendislik Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nün başkanlığına getirildi.

Daha çok organik maddelerin biresimi konusunda araştırmalar yapan Baykut, sonradan organik maddelerin ayrıştırılmasına yönelerek kromatografi yöntemleri üzerinde çalıştı. Türkiye'de kâğıt kromatografisi, kolon kromatografisi ve ince katman kromatografisi teknikleriyle ilgili çalışmaların öncülerindendir. *Kromatografi* (1963) adlı yapıtı bu konudaki makalelerini içerir.

Daha sonraki çalışmalarını tanım ilaçları, çevre sağlığı, özellikle de organik madde artıklarının yol açtığı çevre kirlenmesi ve kanser yapıcı maddeler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Öbür yapıtları arasında, *Sistematik Analitik Kimya* (E. Ulusoy ile birlikte, 1958), *Analitik Kimya* (B. Erdem ile birlikte, 1961), *Anorganik Kimya Praktikum* (1962), *Modern Genel Kimya* (1964), *Bilimsel Açısından Karadeniz* (1982) sayılabilir.

Baylar, Çince BAI (Wade-Giles yazımında PAI), MINJIA (Wade-Giles yazımında MIN-CHIA) olarak da bilinir, Çin'in güneybatısındaki Yunnan yönetim bölgesinde yaşayan halk. Baylar, Tibet-Birman dillerinin Yi öbeğine bağlı bir dil konuşurlar; bu dilde kendilerini Bai ya da Bo olarak adlandırırlar. Son zamanlara değin yazısı bulunmayan dilleri, Çin kökenli pek çok sözcük içermesine karşın, dilbilgisi açısından Çince'den farklılık gösteren, titremlili (tonal) ve çok heceli bir dildir.

Baylar, Yukarı Yangtze Irmağı kıyısında ki Shigu'dan Er Gölü'nün ucunda yer alan Xiaguan'a doğru uzanan, üçgen biçimindeki bir alana yerleşmişlerdir. 1970 sonlarında yaklaşık 1 milyon olarak saptanan nüfus 480 bini Cang Dağları ve Hai Gölü arasındaki verimli ovalarda yaşamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Çinli olmayanlara yönelik politika uyarınca, Baylara ulusal azınlık statüsü verildi; yaşadıkları bölge günümüzde Dali Bai Özerk İlçesi (zizhizhou) olarak düzenlenmiştir. İlçe merkezi Dali, 6. yüzyıldan 9. yüzyıla değin Nanzhao Krallığı'nın başkentiydi. Bayların daha o dönemde bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturdıkları sanılmaktadır.

Halkın çoğunluğu sebze, meyve ve pirinç, tepelerde yaşayanlar ise arpa, karabuğday, yulaf ve fasulye yetiştirir. Göl balık açısından zengindir.

Bayların, anne, baba ve evli oğullardan oluşan geniş ailelere ve köy birimlerine dayanan, kendilerine özgü toplumsal örgütlenmeleri vardır. Evlilikler genellikle tek eşlidir; bununla birlikte zenginler cariye alabilirler. Kuzenler birbirleriyle evlenebilir. Dinleri Çinlilerin dinlerinden bazı farklılıklar gösterir; Baylar hem Buda ve Tao tanrılarına, hem de yerel tanrılara ve ata ruhlarına taparlar.

Bayle, Pierre (d. 18 Kasım 1647, Carla-le-Comte, Fransa - ö. 28 Aralık 1706, Rotterdam), Fransız filozof. *Dictionnaire historique et critique* (Tarihsel ve Eleştirel Sözlük) adlı yapıtı, katı Hristiyan inançlarını yıkmaya yönelik birçok açıklamalar içerdiğinden Rotterdam Fransız Reform Kilisesi ve Fransız Katolik Kilisesi'nin ağır saldırılarına hedef olmuştur.

Kalvenci bir papazın oğlu olan Bayle, 1669'da kısa bir süre Katolikliği benimsedi. Özel öğretmenlik yaptı; daha sonra Sedan Protestan Akademisi'nde felsefe okuttu

(1675-81). 1681'de felsefe ve tarih dersleri vermek üzere Rotterdam'a yerleşti, 1680 kuyruklu yıldız üzerine düşüncelerini 1682'de imzasız olarak yayımlayarak kuyruklu yıldızları felaket habercisi kabul eden batıl inanç ile alay etti. Ayrıca birçok Hristiyan geleneğine kuşkuyla yaklaştı. Bu tutumu Kalvenci meslektaşı Pierre Jurieu'yu kızdırdı. Bayle'in ateistleri de kapsayacak biçimde geniş bir dinsel hoşgörü istemesi, Jurieu'yu onun gizli bir ateist olduğuna inandırdı. Aralarındaki uçurum Bayle'in XIV. Louis'in Kalvencilere düşman yönetimine karşı ılımlı bir tutum benimsemesiyle daha da derinleşti. 1693'te Bayle Rotterdam'daki öğretim görevinden uzaklaştırıldı.

Bayle bundan sonra kendini tanınmış yapıtı *Dictionnaire* (1697) üzerindeki çalışmalarına verdi. Bu yapıtı, Louis Moren'in sözlüğüne bir ek gibi görünmekle birlikte aslında oldukça özgün bir çalışmadır. Din, felsefe, tarih konularındaki maddelere özet bir açıklamadan fazla yer vermeyen *Dictionnaire*'in büyük bölümü, maddelerin içerebileceği doktrinlerliği zekice bozan alıntılardan, kısa öykülerden, yorumlardan ve uzun notlardan oluşmaktadır. Özellikle "David" maddesinde Pyrrhoncu (köktençi) şüphecinin, ateizmin ve Epikürosçülüğün öne çıkması ile ahlaka aykırı konulardan söz ederken Kitabî Mukaddes'in kullanılması o dönemde sert tepkilere yol açtı. Yıkıcı eleştiriye olanak veren bu dolaylı yöntem, 18. yüzyıl ansiklopedicilerince de benimsendi.

Bayle, felsefi usavurmanın evrensel bir şüphecilğe yol açtığına, doğanın ise insanı körü körüne inanca zorladığına inanıyordu. Bu inanç 18. yüzyılın başlarında son derece yaygındı. Fransızlarla işbirliği yaparak Felemenk'i İngiltere-Avusturya ittifakından kopardırmaya çalıştığı biçimindeki suçlamalar yüzünden son yılları sıkıntı içinde geçti. Ama ölümünde dostları da, düşmanları da büyük bir düşünürü yitirmenin acısını duydular.

Bayliss, Sir William Maddock (d. 2 Mayıs 1860, Wolverhampton, Staffordshire - ö. 27 Ağustos 1924, Londra, İngiltere), İngiliz fizyoloji bilgini. Ernest Starling ile birlikte hormonları bulmuş, fizyoloji, biyokimya ve fiziksel kimya alanında öncü araştırmalar yapmıştır.

Bayliss, Londra'daki University College'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Wadham College'da öğrenim gördü. 1888'de öğretim görevine getirildiği, 1912-24 arasında genel fizyoloji profesörlüğünü üstlendiği University College'da Starling ile uzun ve verimli bir işbirliğine girdi. 1890'larda, sinir sisteminin denetimi altında kan damarlarının kasılıp genişlemesini inceleyen iki bilim adamının bu ortak çalışmaları, kan basıncını ölçmeye yarayan hemopiezometre aygıtını bulmalarıyla sonuçlandı. Bağrsak hareketlerine ilişkin gözlemleri sonucunda da, bağrsaktaki tüm maddelerin ilerlemesini sağlayan ritmik kasılmalar biçimindeki peristaltik (sıgamsal) dalgaların hareketini ilk kez tanımladılar.

Bununla birlikte Bayliss ve Starling'in adlarını bilim dünyasına duyuran en önemli çalışmaları, 1902'de, sindirime yardımcı pankreas sıvısının salgılanmasında uyarıcı rolü oynayan kimyasal maddeyi bularak ilk kez hormon kavramını ortaya atmalarıdır. İki araştırmacı, köpekler üzerinde yaptıkları ünlü deneyleriyle, yan yarıya sindirilmiş besinle karıştırıldıkları seyreltik hidroklorik asidin, onikiparmakbağırsığının epitel hücrelerindeki kimyasal bir maddeyi harekete

geçirdiğini gösterdiler. Sekretin adını verdikleri bu etkin maddenin kan dolaşımına karışarak pankreasa ulaştığını, daha sonra bu organı uyarak sindirim özsuyu salgılamasını ve pankreas kanalı yoluyla bağırsığa boşaltmasını sağladığını açıkladılar. Sekretin gibi, salgılandığı organdan uzaktaki başka bir organı uyaran bu tür kimyasal maddeleri, "uyarmak" anlamındaki Yunanca *horman* sözcüğünden türetilmiş hormon terimiyle adlandırmayı öneren de Bayliss ve Starling oldu.

Bayliss, daha sonraki çalışmalarında, incebağırsaklardaki etkin olmayan tripsinojen maddesinin tripsin gibi etkin bir enzime nasıl dönüştüğünü araştırarak, bir tripsin çözeltilisinin belirli miktarlardaki proteini sindirebilmesi için gerekli olan zamanı kesin olarak ölçmenin yöntemini buldu.

I. Dünya Savaşı yıllarında yaralanma sonrası şokları inceleyen Bayliss, bu tür olgularda sonraları pek çok hastanın hayatını kurtaran fizyolojik serumun (tuzlu su) kullanılmasını önerdi. 1922'de "sir" unvanı aldı. Başlıca yapıtları *The Nature of Enzyme Action* (1908; Enzim Etkisinin Doğası), *The Vaso-Motor System* (1923; Vazomotor Sistem) ve o dönemde fizyolojinin başyapıtı kabul edilen *Principles of General Physiology*'dir (1915; Genel Fizyolojinin İlkeleri).

baylos bak. balyos

Baymur, (Ahmet) Fuat (d. 1901, İstanbul - ö. 20 Ağustos 1974, Ankara), Türkiye'de çağdaş eğitim ve öğretim yöntemlerinin yayılıp yerleşmesine katkıda bulunmuş eğitimci.

Ortaöğrenimini İstanbul Sultanisi'nde (İstanbul Erkek Lisesi) tamamladı. 1921'de Muallim Mektebi'ni bitirdi. Öğretmenlik ve müfettişlik yaptı. 1928'de pedagoji öğrenimi için Viyana'ya gönderildi. 1931'de Türkiye'ye döndü. Önce öğretmen okullarında meslek dersleri, daha sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde özel öğretim yöntemleri dersini okuttu. Bu dönemde yönetici olarak da görev yaptı. 1956'da Talim ve Terbiye Kurulu üyesi, 1960'ta ilköğretim genel müdürü oldu. 1966'da emekliye ayrıldı.

Özel öğretim konusundaki yapıtlarıyla, Türkiye'de çağdaş eğitim ve öğretim yöntemlerinin yerleşip gelişmesine önemli katkıda bulunan Fuat Baymur'un *Toplu Tedris Nazariyatı ve Taibikanı* (1932), *Hayat Bilgisi Öğretimi* (1937), *İlk Okuma ve Yazma Öğretimi* (1939), *Tarih Öğretimi* (1941), *Coğrafya Öğretimi* (1943), *Türkçe Öğretimi* (1943), *Hayat Bilgisi Dersleri* (1946), *Geometri Öğretimi* (1948), *Amerika Birleşik Devletlerinde Maarif Teşkilatı ve Orta Öğretim* (1959), *Arımetik Öğretimi* (1967) adlı yapıtları vardır.

Baynes, Thomas Spencer (d. 24 Mart 1823, Wellington, Somerset - ö. 31 Mayıs 1887, Londra, İngiltere), edebiyatçı, *Encyclopædia Britannica*'nın dokuzuncu baskısının yayın yönetmeni. Bu görevini 11. cildin sonuna kadar tek başına, sonra William Robertson Smith'le ortaklaşa sürdürdü. Bir araştırmacı olarak elde ettiği saygınlığı "parlak ve kişilikli" yazarların ansiklopedideki katkıda bulunmalarını sağlamak için kullandı. *Britannica*'daki Shakespeare maddesinin yazarıdır.

Bayonne, ABD'de New Jersey'in kuzeydoğusunda Hudson iline bağlı kent. Newark ve Yukarı New York kıyıları arasındaki 5 km uzunluğundaki bir yarımada'nın üstün-

dedir. Jersey kentinin hemen yakınında, New York ve New Jersey Liman Başkanlığı bölgesi içindedir. Kill Van Kull Boğazı üzerindeki bir köprüyle güneydeki Staten Adasına bağlanır. 1646'da Felemenkli tüccarların kurduğu kent, 1869'a değin Constable Hoeck (İng: Constable Hook) adıyla anıldı. Bu tarihte Bergen Point, Centerville ve Salterville ile birleştirildi ve Bayonne adıyla tüzel kimlik kazandı. 1875'ten bu yana bir petrol antım merkezidir ve Texas'taki Longview'dan gelen 2.435 km'lik Big Inch de dahil olmak üzere çok sayıda boru hattı sisteminin bitiş noktasıdır. Makine, dokuma ve kimyasal madde fabrikaları kentteki başlıca sanayi tesisleridir. Ayrıca büyük doklar, tersaneler ve ABD ordusuna ait bir deniz üssü de bulunmaktadır. Nüfus (1990) 61.444.

Bayonne, Fransa'nın güneybatısında, Akittanya planlama bölgesindeki (*région de programme*) Pyrénées-Atlantiques ilinde (*département*) kent. Nive ile Adour ırmaklarının kavuştuğu noktada, Nive'in ağzından 8 km uzakta yer alır. Atlas Okyanusu kıyısındaki ünlü tatil kenti Biarritz'le birlikte kentsel bir yerleşim alanı oluşturur. Lapurdum adıyla bilindiği Roma Döneminde, Novempopulania'nın başta gelen limanıydı; kıyı bölgesi bugün de Pays de Labourd diye anılır. Kentin günümüzdeki

Nive Irmağı kıyısında Bayonne kenti ve Saint-Marie Katedrali, Fransa
Club Iria

adının Bask dilinden geldiği sanılmaktadır. Geleneksel olarak süngüyü (*bayonet*) ilk kez kullananlar, Bayonne'lu Basklardır. Nive'in sol kıyısında, projeleri 17. yüzyıl Fransız askeri mühendisi Sebastien Le Prestre de Vauban tarafından yapılmış olan tahkimatın gerisinde bulunan Büyük Bayonne'da, Vieux Şatosu ve Saint-Marie Katedrali vardır. 13-16. yüzyılda yapılan katedralin 19. yüzyıldan kalma, iki kulesi 64 m yüksekliğindedir. Irmağın karşı kıyısındaki Küçük Bayonne'da ise, bir silah deposu olan Neuf Şatosu ve Bask Müzesi vardır. Irmağın aşağı bölümünde, Adour'un sağ yakasında, Le Boucau ve Forges limanı ve sanayi kompleksleri yer alır. Önceleri, İngiltere'den kömür ve İspanya'dan maden cevheri ithal eden Bayonne, 1950'lerde Parentis-en-Born'da petrol üretimi başlayınca ve Lacq'da doğal gaz bulununcaya değin gelişme gösterememişti. Günümüzde yöredeki petrokimya tesislerinde kükürt ve doğal gaz üretilmektedir. Bayonne, ayrıca orkinos avında kullanılan balıkçı teknelerinin yararlandığı bir limandır. Nüfus (1982) 40.088.

baypas bak. koroner baypas

bayrak, üstünde bir topluluk, askeri birim, resmi daire ya da bireyin alameti bulunan kumaş. Bayrak, çoğunlukla dikdörtgen biçimindedir ve bir kenarından bir göndere ya da halata bağlanır. Göndere en yakın olan bölüme "uçkurluk", dış bölüme ise bayrak boyu" adı verilir. Bayraklar biçim ve işlevlerine göre, sancak, bandıra, alem, flama, fors, filandra, gidon, çatal gidon gibi adlar alırlar. Başlangıçta genel olarak savaşlarda kullanılan bayrak, dostla düşmanı ayırt etmeye ve toparlanma noktalarını belirtmeye yarayan önderlik alameti idi. Bugün de bir ölçüde bu niteliğini sürdürmekle birlikte, artık işaretleşme, süsleme ve gösteri amacıyla da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir bayrağın kimlik belirtmekte kullanılması için havada serbestçe dalgalanması gerektiğinden, bayrak yapımında çoğunlukla hafif kumaşlar yeğlenir ve bayrağın her iki yüzüne de aynı arma ya da örnek işlenir. Bu nedenle bayrağın üstüne sözcük yazmama eğilimi vardır ve basit desenler yeğlenir. Her türlü renk ve arma kullanılabilir, ama Avrupa'da sanyla beyazın ("metal" adı verilen renkler) ve arada metal olmaksızın başka iki rengin yan yana getirilmemesi biçimindeki eski amacılık uygulamaları sürmektedir. Yalnız Vatikan'ın bayrağı bu kuralın dışındadır.

Kökeni. Bayrak büyük bir olasılıkla Hintlilerin ya da Çinlilerin buluşudur. Çin'deki Çu hanedanının kurucusunun (İÖ y. 1122) önünde beyaz bir bayrak taşıdığı söylenir; ayrıca İS 660'ta düşük rütbeli bir soylunun, üstünün karşısında bayrağını indirmede için cezalandırıldığı da bilinmektedir. Çinlilerin bayraklarında kırmızı kuş, beyaz kaplan ya da mavi ejderha gibi armalar vardı. Bu bayrakları arabalarda taşırlar, ele geçirdikleri kentlerin surlarına dikerlerdi. Hükümdarda bulunduğu kabul edilen bütün özellikleri bayrağı da taşıy ve onunla özdeşleştirilerek benzer biçimde saygı görürdü. Bu yüzden bayraktara dokunmak bile suçtu. Bayrağın düşmesi, yenilgi anlamına gelirdi. Hükümdar, pek ender olarak bayrakla birlikte görünür, genellikle bayrağı komutanlarından birine emanet ederdi.

Eski Hindistan'da da aynı ölçüde önem verilen bayraklar, arabalar ve fillerle taşınırdı. Bayrak, savaşta saldırının ilk hedefiydi ve düşmesi, yenilgi değilse de kargaşa anlamına gelirdi. Hint bayrakları çoğunlukla üçgen biçimli, kırmızı ya da yeşil renkliydi; üstlerinde altın ipliklerle işlenmiş bir örnek ve gene altından püsküller bulunurdu. Eski Mısır ve Asur'da direğin tepesine takılan alemin(*) yerini Hindistan ve Çin'de aynı yere bağlanan flamaların aldığı düşünülebilir. Hintlilerin kullandığı bazı gönderlerin tepesinde bayrağın üstündekine benzeyen bir figürün yer alması bu olasılığı güçlendirir. Ama Babürlü hükümdarlarının alametleri arasında bayrağın yanı sıra, başta yak kuyruğu ve devletin simgesi şemsiye olmak üzere, başka şeyler de vardı. Bayrakların, Çin'de olduğu gibi Hindistan'da da işaretleşme amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır ve daha İS 1542'de beyaz bayrağın ateşkes işareti olarak kullanıldığı kaydedilmiştir. Bayrak Hintliler ve Çinlilerden Birmanya, Siyam ve Güneydoğu Asya'ya yayılmıştır. Beyaz, sarı ya da siyah ipekten zemin üstüne altınla işlenmiş armaları (örn. fil, boğa ya da sutavugu) olan bayraklardan söz edilir. Savaşı konu alan bir Siyam yazısında savaş yürüyüşüne bayrak açılarak başlandığı belirtilir.

Bayrak Avrupa'ya büyük bir olasılıkla Müslüman Araplar tarafından getirilmiştir. Ama İslam dininin putperestlikle ilintili görülen her türlü imgeyi yasaklamış olması, bayrakların tasarımını da etkilemiştir. İslam

tarihinin ilk dönemlerinde bayraklardan sık sık söz edilir; bunlar Hint bayraklarından alınmış olabilir. Ama İslamda bayraklar büyük ölçüde basitleştirilmiştir ve düz siyah, beyaz ya da kırmızı oldukları görülür. Siyahın, Hz. Muhammed'in sancığının rengi olduğu sanılmaktadır. Emeviler beyaz bayrak kullanmış, Abbasiler İS 746'da (H. 129) bunun karşısı olan siyahı, Hariciler ise kırmızıyı seçmişlerdir. Fatımilerin rengi olan yeşil de sonunda İslamın rengi haline gelmiştir.

Eski Türkler bayraklarında siyah, sarı, kırmızı ve beyaz renkler kullanırlardı. Ün kazanmış kahramanlar mızrak ucuna yabancı öküzü ya da at kılından yapılmış, yak denen bir simge takarlardı. Türklerde hükümdarların yanı sıra valilerin, beylerin, kaptanların ve komutanların da bayrakları vardı. İslamı benimsemelerinden sonra Türkler eski geleneklerini korumakla birlikte Abbasilerin ve Bizans'ın etkisinden kıldılar. Yaklaşık 1250'de hilal işaretini benimseyerek, Asurların İÖ 9. yüzyılda kullandıkları ve büyük bir olasılıkla daha da eskiye dayanan bu kutsal simgeye döndüler. O tarihten sonra hilal, kimi zaman yanında bir ya da daha çok yıldızla birlikte İslamın resmi simgesi durumuna geldi.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'ye Anadolu Selçuklu sultanının gönderdiği bayrak beyazdı (Ak Alem) ve bu I. Süleyman'a (Kanuni) değin padişah bayrağı olarak kaldı. Donanma bayrağı genelde kırmızıydı ve üstünde iki ya da üç hilal vardı. Orduda ise beyaz bayrak kullanılırdı. 1529'a değin dört adet olan saltanat sancığı, bu tarihte I. Süleyman yediye çıkardı. Ordudaki beyaz, sarı, alaca ve kırmızı bayraklara yeşil ve siyah da eklendi. Ayrıca eyalet ve sancakların da kendilerine özgü bayrakları vardı. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde bayraklara belirli ölçüler getirildi. Kırmızı zemin üstüne hilal ve sekiz köşeli bir yıldızlı bayrak 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin resmi bayrağı oldu. Abdülmecid döneminde (1839-61) sekiz köşeli yıldız beş köşeliye dönüştürüldü.

Saltanat (1 Kasım 1922) ve halifelikle (3 Mart 1924) birlikte saltanat ve hilafet bayrakları da kaldırılınca yalnızca resmi bayrak kaldı. 29 Mayıs 1936 tarihli ve 2994 sayılı Türk Bayrağı Kanunu ve 5 Haziran 1937 tarihli ve 27175 sayılı Türk Bayrağı Nizamnamesi ile Türk bayrağının biçim ve boyutları, kullanım kuralları belirlendi. 22 Eylül 1983'te de 2893 sayılı yasayla kullanım kurallarına ilişkin hükümler yeniden düzenlendi.

Avrupa'da ilk ulusal bayraklar ortaçağ ve Rönesans'ta kabul edildi. Zamanın önderlerinden çoğu koruyucu azizlerin bayraklarını ülkelerinin simgesi olarak benimsediler. Örneğin 13. yüzyılda İngiltere'de Aziz George'un haçı bayrak olarak kabul edildi. Ortaçağın sonlarına doğru bayraklar ulusların, kralların, örgütlerin, kentlerin ve loncaların herkesçe kabul edilen simgeleri haline geldi. Loncaların bayraklarında anlamı çok açık olan armalar kullanıldı; örneğin üstünde üç tane beyaz mum bulunan siyah bayrak, Fransa'daki Bayeux mum üreticilerini temsil ediyordu.

Bayrakların biçim ve işlevleri. Avrupa'da biçim ve kullanım amaçlarına göre bayrak, sancak, gidon, filandra, fors ve flama gibi sınıflar oluşmuştu. Ayrıca kişileri, aileleri ya da belli bir yöreyi temsil eden ve genellikle daha karmaşık, farklı armaları olanlar da vardı. Bunlardan, belli bir yerde sabit durması amacıyla yapıldığı için, boyutları en büyük olanı bayraktı. Bayrak savaştan önce, kuşatma sırasında, bir tören boyunca ya da yarışmada kişinin konumunu belirtir-

di. Hükümdar için kullanıldığında ise, onun o anda bulunduğu yeri (saray, şato, selamlama noktası, çadır ya da gemi) gösterirdi. Bayraklar önceleri yüksek soylular tarafından da kullanılır ve onların alametlerini taşırdı. Bunlar başlangıçta uzundu ve uca doğru incelecek, çatalı andırır biçimde iki noktada son bulurdu. Sancaklar ise kare ya da dikdörtgen biçimliydi ve bayrakların tersine, savaş sırasında (sancaktar şövalye rütbesine kadar olmak üzere) kraliyet ailesinden savaşçıların ve soyluların önünde taşınırdı. Bunlarda da kişiye ya da aileye ait armalar vardı. Gidon ise (Fransızca *guyd-homme*: "insanı yol gösteren") bayrağa benzemekle birlikte, yuvarlak bir ucla ya da her ikisi de yuvarlak olan, kırlangıç kuyruğu gibi iki ucla sona ererdi. Savaşta, rütbesi şövalyenin üstünde olmayan, dolayısıyla sancak taşıma hakkı bulunmayan önderler bunu kullanırdı. (Bu yüzden İngiliz ordusunda gidon, ağır süvari alaylarının taşıdığı oldu. Hükümdarların muhafız alayı ve ağır süvari muhafızlarının bayrakları vardı; mızraklı ve hafif süvariler ise hiçbir bayrak taşımazdı.) Küçük, üçgen biçimli bir bayrak olan fors, şövalyeler mızraklarına takarlardı. Fors aynı zamanda düşmana korku vermek ve rütbe belirtmek için de kullanılırdı. Bugün flama olarak adlandırılan filandra, uzunluğu 18-55 m, genişliği uçurlukta yaklaşık 7 m olan, uca doğru incelecek iki noktada son bulan, uzun bir bayraktı. Biçimi nedeniyle hemen hemen yalnızca denizde kullanılırdı. 15. yüzyılda, gemilerde çanaklıktan yükselen bir direğe asılan filandralar, sonraları seren ya da grandi direğine asılmaya başladı. Sonunda savaş gemilerini ticaret gemilerinden ve daha özeldi, görevli bir savaş gemisini rıhtımda demirlemiş olanlardan ayırma işlevi kazandı. Bugün İngiliz Kraliyet Donanması'nda kullanılan filandra beyazdır; uçurluğa yakın bölümünde Aziz George'un haçı vardır; üstünde bulunduğu savaş gemisinin göreve çıktığını belirtir ve kaptan kumandayı alır almaz göndere çekilir.

Bayrak, yüzyıllar boyunca pek çok özel işlev kazanmıştır. Eskiden siyah bayrak korsanların simgesi idi. Sarı bayrak bütün dünyada bulaşıcı hastalık işaretidir. Bir gemide sarıhumma, kolera ya da benzeri bir bulaşıcı hastalığa yakalanmış insanlar olduğunu belirtmek için sarı bayrak çekilir ve gemi karantınadan çıkana kadar indirilmez. Sarı bayrak, karada karantinaya alınmış yerlere de asılır. Beyaz bayrak ise dünyanın her yerinde ateşkes anlamında kullanılır.

Denizde bayrak indirmek teslim olmak anlamına gelir. Bir ülkenin bayrağı bir başka ülkenin bayrağından yukarı asılmışsa, birinci ülke zafer kazanmış demektir. Bu yüzden barış zamanında iki dost ülkeden birinin, bayrağını öbürünün bayrağından yukarı asması hakaret sayılır. Her ulusun bayrağını kendi gönderine çekmek gerekir. Gemiler de bayrağı hafifçe indirip sonra gene yavaş yavaş direğe çekerek birbirini selamlar. Saygı ifadesi olan bu harekete denizcilikte "mezestre" denir. Askeri törenlerde, birlikler bir hükümdarın ya da denetleme subayının önünden geçerken alay bayraklarını indirerek onu selamlarlar. Gönderde yanya indirilmiş bayrak her yerde yas ifadesidir. Bir gemi tehlikede olduğu zaman, bayrağını, ulusal alamet başaşağı gelecek biçimde ters çevirerek asar.

Bayraklara duyulan ilgi, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, bayrağın ortaya çıkma ve kullanım amaçlarıyla sınırlı olmaktan çıkmıştır. Siyaset bilimciler, tarihçiler, sosyologlar bayrakları, belli zaman ve yerlere özgü kültürleri ifade eden, insan ürünü simgeler olarak kabul ederler. Bayrakların

tarihçesi, simgesel niteliği, bir toplumun töreleri içindeki yeri, tasarımı, yapımı ve başka yönlerini bilimsel yöntemlerle inceleyen araştırma dalına sancakbilim (İngilizce'de *vexillology*; Latince *vexillum*: "sancak") adı verilir. Bu alandaki çalışmalar pek çok yayının yanı sıra, Uluslararası Sancakbilim Dernekleri Federasyonu ve üyeleri tarafından da desteklenmektedir.

Bayrak, Mithat (d. 3 Mart 1930, Geyve), iki kez Olimpiyat şampiyonu olmuş güreşçi. Spora Adapazarı'nda futbolla başladı. Ada Gençlik ve Sakarya Güneşspor'da oynadı.

Bayrak
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Güreşe 17 yaşında başladı. Hüseyin Erkmen tarafından yetiştirildi. 1954'te ilk kez milli takıma seçildi. Grekoromende 73 kilonun en usta güreşçilerinden biri oldu. 1956 Melbourne ve 1960 Roma olimpiyatlarında altın madalya kazanarak iki Olimpiyat'ta üst üste şampiyon olan güreşçiler arasına girdi. İsveçli Par Perlin ve Sovyet Maneyev gibi grekoromenin ünlü güreşçilerini yendi. Yüksek kondisyonu ve atak güreşi ile tanındı. Rakibinin salto denemesine oynula karşılık verisi ve hızlı oyun temposu ile dünyanın en seçkin grekoromen güreşçileri arasında gösterildi. 73 kiloda 1956 Dünya Kupası ve 1959 Akdeniz Oyunları, 79 kiloda 1959 Balkan Şampiyonası ikinciliklerini kazandı. 1962'de bir süre Federal Almanya'ya gitti. Güreşi bıraktıktan sonra çeşitli kulüplerde ve milli takımda antrenör olarak çalıştı.

bayrak esası, deniz ticaret hukukunda bir geminin, belirli bir devletle uyrukluk ilişkisinin kurulması sonucunda, o ülkenin bayrağını çekme hakkını kazanması. Bu konudaki ilk yasa Cromwell'in 1651'deki Deniz Ulaşımı Yasası, ikinci düzenleme 21.9.1793 tarihli Fransız Deniz Ulaşımı Tüzüğü'dür. 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansı'nda bu konuda uluslararası bir birlik sağlama girişimi başarılı olamamıştır.

Türk Ticaret Kanunu 823-829 ve 832-837. maddelerinde bu konuyu düzenlemiştir. TTK'ya göre yalnız Türk gemileri Türk bayrağı çekebilir ve her Türk gemisi Türk bayrağı çekmek zorundadır. Bir geminin Türk gemisi sayılabilmesi için, gemi tek bir kişinin malı ise, bu kişinin Türk yurttaş olması gerekir. Gemi birden çok gerçek kişinin malı ise, maliklerin hepsi Türk yurttaş olmalıdır. Eğer birden çok kişi donatma iştiraki oluyorsa (donatma iştiraki Türk Ticaret Sicili'ne tescil edilmiş olmak koşuluyla) gemi paylarının yarısından fazlasının Türklere ait olması ve varsa gemi müdürünün de Türk olması gerekli ve yeterlidir.

Gemi bir tüzel kişinin malı ise, bu tüzel kişilik Türk yasaları uyarınca kurulmuş ve yönetim organını oluşturan kişilerin çoğunluğu da Türk olmalıdır. Türk Ticaret Sicili'ne tescil edilmiş ticaret ortaklıklarında ise, ortaklığı yöneten ve temsile yetkili olanların çoğunluğu Türk olmalı ve ayrıca ortaklık sözleşmesine göre oy çoğunluğu Türk ortaklarda bulunmalıdır. Anonim ya da sermayesi paylara bölünmüş komandit bir ortaklık söz konusuysa, hisse senetlerinin nama yazılı olması ve başkalarına devrinin de ortaklık yönetim kurulunun iznine bağlı tutulmuş bulunması koşulu vardır. Bu nitelikleri taşıyan gerçek ya da tüzel kişilerin maliki bulunduğu gemiler Türk gemisidir, Türk bayrağı çekme hakkına sahiptir ve bununla yükümlüdür. Bu durumun iki istisnası vardır. Bunlardan ilki bir Türk gemisinin yabancı bayrak taşıyabilmesidir. Bunun için geminin yabancı bir kişiye, kendi adına işletilmek üzere en az bir yıl süre ile bırakılması; yabancı kişinin bağlı olduğu ülke yasalarının geminin o ülke bayrağını çekmesine engel olmaması; yabancı bayrak çekmek için Ulaştırma Bakanlığı'ndan izin istenmesi ve iznin verilmiş olması gerekir. İzin en çok iki yıl için verilir. İkinci istisna, yabancı bir geminin Türk bayrağı taşıyabilmesidir. Bunun için yabancı gemi, Türk uyrukluluğu taşıyan bir gerçek ya da tüzel kişiye, kendi adına işletmesi koşuluyla en az bir yıl süreyle bırakılmış olmalıdır. Geminin uyrukluluğunda bulunduğu ülke yasalarında Türk bayrağı çekmesine engel bir hüküm bulunmamalı; gemi maliki, geminin Türk bayrağı çekmesine izin vermeli ve Ulaştırma Bakanlığı'na da buna izin verilmiş olmalıdır. İzin en çok iki yıl için verilir.

Bayrak çekme hakkına ilişkin bu hükümlere aykırı hareketler Türk Ticaret Kanunu'na cezalandırılır.

bayrak şahadetnamesi, Türkiye dışında bulunan ve Türk bayrağı çekme hakkı olan bir gemiye, bu hakkına ilişkin olarak, bulunduğu yerdeki Türk konsolosu tarafından verilen belge.

Gemi tasdiknamesi yerine geçen bayrak şahadetnamesi, düzenlendiği tarihten sonraki bir yıl için geçerli olur. Yolculuk, zorlayıcı nedenler yüzünden uzadığında, bu süre de uzar. Yolculuğun ne gibi zorlayıcı nedenler yüzünden ve ne süreyle uzadığı konusu ancak seyir defteriyle kanıtlanabilir. Bayrak şahadetnamesini düzenleyen konsolos, bunun onaylı bir örneğini de TC Ulaştırma Bakanlığı'na göndermek zorundadır. Bakanlık bir kopyasını aldığı bu örneği yetkili gemi sicil memurluğuna gönderir. Gemi Türkiye'ye geldikten sonra, kaptan bayrak şahadetnamesini geri vererek gemi tasdiknamesi almak zorundadır. Bu işlemi yapmayan bir gemi, bir daha bayrak şahadetnamesi ile sefere çıkamaz.

Bir Türk limanında inşa edilmiş olup da Türk Ticaret Kanunu'nun 823. maddesi uyarınca Türk bayrağını çekme hakkı bulunmayan gemilere, gidecekleri teslim yerine kadar geçerli olmak üzere Ulaştırma Bakanlığı'na bayrak şahadetnamesi verilir. Bayrak şahadetnamesi ile ilgili öbür konular 17 Nisan 1957 tarihli ve 9588 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Gemi Bayrak Şahadetnameleri Hakkında Nizamname'de düzenlenmiştir.

bayrak yarışı, BAYRAK KOŞUSU olarak da bilinir, genellikle dört bölümden (ayak) oluşan, her bölümünü bir takımın ayrı bir atletinin koştuğu bir pist sporu. Bir aya-

ğı bitiren koşucu elindeki 30 cm boyundaki çubuğu (bayrak) kendinden sonraki koşucuya geçirir. Bu işlemin, her iki koşucu da koşar durumdayken, başı ve sonu pist üstünde işaretli, 20 m uzunluktaki bayrak

Çubuğun (bayrak) elden ele geçirilişi
AP/Wide World

değiştirme bölgesi içinde yapılması gerekir. Bayrak yarışlarının çoğunda takım koşucuları eşit mesafeleri koşarlar. Kadınlarda ve erkeklerde Olimpiyat yarışları 400 m (4 x 100 m) ve 1.600 m'lik (4 x 400 m) mesafelerde yapılır. Bununla birlikte, daha seyrek olarak yapılan karışık bayrak yarışlarında atletler önceden belirlenmiş bir sırayla farklı mesafeleri koşabilirler. Örneğin 1911'den 1926'ya değin İngiltere Ulusal Şampiyonası içinde yer alan tek bayrak yarışında atletler sırasıyla 440, 220, 220 ve 880 yarda koşmuşlardır. İsveç bayrak yarışında mesafeler sırasıyla 400, 300, 200 ve 100 m'dir. Yüzmede de bayrak yarışları yapılır ve bu sporda önceki yüzücü başlama noktasına dokunduğunda sonraki yüzücü havuza atlar.

ABD'de bayrak yarışları 1890'da başladı. O zaman her koşucu bir önceki koşucunun kendisine ulaşarak elindeki küçük bir bayrağı vermesini bekliyor, etabının sonunda da bekler durumdaki öteki sporcuya bu bayrağı teslim ediyordu. Sonradan, bayrakların koşuyu yavaşlattığı düşünüldü ve bir süre, çıkan sporcunun gelene ya da gelenin çıkana eliyle dokunması yeterli kabul edildi.

Çubuk (tahta ya da plastikten yapılmış içi boş bir silindir) ilk kez 1912 Stockholm Olimpiyatları'nda kullanılmaya başladı. 1964'te getirilen bir kurala kısa mesafe bayrak yarışlarında koşucunun çubuğu almak için bayrak değiştirme bölgesinin 10 m gerisinden koşmaya başlamasına izin verilmiştir; ama çubuğun değiştirme bölgesi içinde el değiştirmesi zorunludur. Ayrıca bak. Olimpiyat Oyunları; spor ve oyunlar; sonuçlar (atletizm).

Bayraklı, ESKİ İZMİR (Smyrna) olarak da bilinir. İÖ 3. binyıldan sonra sürekli yerleşim alanı olan tarihsel merkez. Ayrıca bak. İzmir.

bayram, törensel etkinliklerle kutlanan gün. Bayramlar temelde bir toplum ya da grubun birlik ve özdeşlik duygusunun canlandırılmasını amaçlar. Bu nedenle bayram günlerinin çoğu söz konusu grup için ortak bir simge durumuna gelmiş belirli tarihsel ya da efsanevi olayların, gerçek ya da kurmaca bir başlangıcı anıldığı yıldönümleridir. Benimsenen takvime göre her yıl belirli günlerde ortaklaşa yapılan törenler, bu törenlere katılanların özdeşliğini çevrimsel olarak yeniler.

Kutlayanların özdeşlik duygusunu temellendiren öğelerin niteliğine göre bayramlar dinsel ve ulusal olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrılabilir. Ama kültürel, folklorik ya da toplumsal niteliği ağır basan bayramlar da vardır. Hemen her kültürde rastlanan yeni yıl ve bahar bayramları (örn. Nevruz [*]) kökleri binlerce yıl öncesine uzanan, insanların doğanın çevrimsel düzenine katılışını simgeleyen önemli birer kültür öğesidir. Toplumsal içerikli bayramların en yaygın örneklerinden biri, toplumun emeğiyle geçen kesimlerinin birliğini ve kimlik ortaklığını vurgulayan 1 Mayıs'tır (*). Tıp bayramı, basın bayramı gibi gelenekler de toplumun tümünün değil, belirli kesimlerinin, genellikle de meslek gruplarının birlik duygusunu güçlendirmeyi amaçlar.

Bayramların, simgeledikleri birleştirici öğenin toplum ya da grup yaşamındaki etkinliği zayıfladıkça sıradan dinlenme günlerine dönüşmesi sık rastlanan bir durumdur. Bazı durumlarda eski törenlerin yerini bayramın kökenindeki amaçla hemen hiç yakınlığı olmayan tören ya da eğlenceler alır; Katolik Kilisesi'nin yortu takviminden kaynaklanan karnaval(*) buna örnektir.

İslam'daki iki bayram, Hicri takvimin Şevval ayının ilk gününde başlayan Ramazan Bayramı(*) ile Zilhicce ayının 10'unda başlayan Kurban Bayramı(*), Hz. Muhammed tarafından Arapların daha önce oyun ve eğlencelerle kutladığı iki bayrama son verilerek onların yerine getirilmiştir. Bu nedenle İslamın geleneksel yorumu bu bayramlarda oyun ve eğlenceler düzenlenmesine özellikle karşı çıkar, ikisinin de toplumsal ve dinsel içeriklerini vurgular.

Ulusal bayramlar için bak. Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı; Cumhuriyet Bayramı; Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı; Zafer Bayramı.

bayram alayı, Osmanlılarda saraydaki bayramlaşmadan sonra padişahın bayram namazı için camiye gidişinde ve dönüşünde yapılan tören.

Bayram alayından önce sarayda muayede resm-i hümayunu (padişahla bayramlaşma töreni) yapılırdı. Bu amaçla, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı geceleri Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayunu açılır, teşrifatta (protokolde) yer alan devlet ileri gelenleri, ilmiye mensupları ve ocak ağaları sırayla içeriye alınırdı. Padişah sabah namazını saray mescidinde kıldıktan sonra saray ağalarının tebriklerini (muayede-i havas) kabul eder, bundan sonra da Bâbü's-Saade önüne kurulan bayram tahtına oturarak bayramlaşmayı başlatırdı. Bu törende sadrazam ve şeyhülislam teşrifatın önünde gelirken, son sırada mimarbaşı yer alırdı. Tebrik, el ya da saçak öpmek biçiminde olurdu. Tören bitince padişah hareme geçer, annesi, kadınları ve harem halkıyla bayramlaşır, gilyelerini değiştirdikten sonra Enderun'a gelirdi. Burada hazır tutulan ata binerek saraydan ayrılırdı.

Bayram alayının, padişahın isteğine göre Ayasofya, Sultan Ahmed, Fatih, Süleymanlıye gibi camilerden birinde yapılması, tören düzeni ve kalabalık nedeniyle zorunluydu. Eyeri altın ve mücevher işlemeli at üstündeki padişahın çevresinde yer alan üzüngi ağaları, bir güvenlik ve gösteri zinciri oluştururlarken, atın önünde mirahor-ı evvel yürürdü. Bâbü's-Selam'dan çıkılınca çavuşlar alkış tutarlardı, bu sırada başta sadrazam olmak üzere kapı önünde bekleyen ve padişahı selamlayan devlet ileri gelenleri, silahdar ve çuhadar ağalarla kapı ağası da atlarına binerek alaya katılırlardı. Gidilecek camideki hazırlıkları ve güvenlik önlemlerini hazinedarbaşı ile yeniçeri ağası yerine getirirdi. Yol boyunca alkış gösterileri sık

sık yinelenir, camı avlusunda atından inen padişahı, sadrazam koltuğuna girerek hün-kâr mahfiline çıkarırdı. Buraya serilen özel seccade üstünde bayram namazını cemaatle

Bayram alayı, J.M. Tancoigne'nin *Voyage* kitabından renkli taşbaskı, Paris, 1817

Afa Yapım

birlikte kılan padişahın saraya dönüşü de aynı biçimde olurdu. Gidişte ve dönüşte yoksullara sadaka dağıtılır, buna karşılık kalabalıktan dua sesleri yükselirdi. Bâbü's-selâm'a kadar padişaha eşlik eden sadrazam, kubbealtına geçer, öteki devlet ve ilmiye ileri gelenleri ile sarayda bayram yemeği yedikten sonra kendi konağına dönerdi.

Bayram alayları yılda iki kez yapıldığından, her hafta yapılan cuma selamlıklarına oranla daha gösterişli olurdu. Abdülmecid (hd 1839-61) ve ondan sonraki padişahların döneminde bayramlaşma Dolmabahçe ya da Yıldız saraylarında yapıldığından, bayram alayları da bu saraylarda başlar ve biterdi.

Bayram Paşa (d. İstanbul - ö. 26 Ağustos 1638, Culab, Urfa), kendisini hicvettiği için şair Nefî'yi öldürten Osmanlı sadrazamı.

Yeniçeri Ocakı'ndan yetişerek ocak ağalıklarında bulundu. Sonra kul kethüdalığına, 1623'te de yeniçeri ağalığına yükseldi. Bu arada IV. Murad'ın kız kardeşi Hanzade Sultan'la evlenerek saraya damat oldu. 1625'te vezirlik verilerek Mısır beylerbeyliğine atandı. Bir süre sonra İstanbul'da sadaret kaymakamlığına getirildi. 2 Şubat 1637'de Tabaniyâsı Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam oldu. 1638'de IV. Murad'la birlikte çıktığı Bağdat seferi sırasında yolda hastalanarak öldü. Cenâzesi İstanbul'a getirilerek Haseki'deki türbesine gömüldü.

Bayram Paşa, kendisini hicvetmesi nedeniyle, IV. Murad'ın da iradesini olarak ünlü divan şairi Nefî'yi öldürmesiyle tanınmıştır. Yaptırması olduğu hayır kurumları arasında, İstanbul'da kendi türbesinin de yer aldığı külliye önemlidir (*bak.* Bayram-paşa Külliyesi). Ayrıca Kayseri, Niğde, Birecik ve Amasya'da da hayır kurumları yaptırmıştır.

Bayram Tekbiri, İtri'nin segâh makamındaki dinsel yapıtı. Sözleri "Allahü ekber, Allahü ekber, lâ ilâhe ill'Allahü v'Allahü ekber, Allahü ekber ve lillâhil hamd" (Tanrı uludur, Tanrı uludur, Tanrı'dan başka ilah yoktur ve hamd ona özgüdür) biçimindedir. İtri'den önce değişmez bir ezgiyi bulunmayan tekbir, bir ağızdan söylendiğinde kulağa bir uğultu gibi gelirdi. İtri'nin, her yaştaki insanın ses alanına ve gırtlığına uygun, son derece yalın, ama o ölçüde de etkileyici olan bestesiyle, bir ağızdan, müzikal olarak söylenme olanağı buldu. Daha İtri yaşarken bütün İslam dünyasına yayılan Bayram Tekbiri, dinsel Türk müziği repertuarının en önemli yapıtıdır. Cumhuriyet döneminde Batı teknikleriyle yazan Türk bestecilerinden bazıları, İtri'nin Bayram Tekbiri'ni çokseslendirdi-

ler. Bunlar arasında, Nevit Kodallı'nın, Sultan Ahmed Camisi'ndeki Ses ve Işık Gösterisi için yaptığı tekbir armonizasyonu özellikle anılabilir.

Bayram Veli (HACI), asıl adı NUMAN (d. 1352, Ankara - ö. 1430, Ankara), Bayramiliğin kurucusu Türk mutasavvıf.

Çiftçilikle uğraşan Koyunluca Ahmed'in oğludur. Bir süre babasının yanında çalıştı. Ankara'da Karamedrese'de okudu. Daha sonra bilgisini artırmak için bir süre Bursa'da bulundu. Erdebil şeyhlerinden Alaaddin Ali'nin ardılı Seyh Hamideddin Aksarayi (Somuncu Baba) tarafından davet edildiği Aksaray'a giderek bir süre onun yanında kaldı. Tarikat geleneklerine göre Hamideddin'den feyz aldı ve onunla birlikte hacca gitti. Daha sonra kendini tümüyle tasavvufa veren Hacı Bayram Veli, tarikatının kurallarını oluşturdu.

Çevresinde toplananların çoğalması ve şeriatı uymayan inançları olduğu yolundaki söylentilerin yayılması üzerine, II. Murad tarafından Edirne'ye getirildi. Kendisiyle görüşen padişahın dostluğunu kazanan Hacı Bayram Veli, önce Ankara'da Karamedrese'ye, sonra Bursa Medresesi'ne müderris atandı. Seyh Hamideddin'in ölümünden sonra müderrislikten ayrıldı. Bir ara Balıkesir'e giderek dervişleriyle birlikte çiftçilikle de uğraştı. Yaşamının geri kalan bölümünü tekkesinde, çevresinde toplananları yetiştirmekle geçirdi. Düşüncelerini içeren Türkçe şiirler yazdı. Türbesi Ankara'da, adıyla anılan caminin yanındadır.

Bayramiç, Marmara Bölgesi'nde, Çanakkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.275 km² olan Bayramiç ilçesi doğuda Çan ve Yenice ilçeleri, güneyde Balıkesir ili ve Ayvacık ilçesi, batıda Ezine ilçesi, kuzeyde de Merkez ilçeyle çevrilidir.

İlçe toprakları dağlık bir alanda yer alır. Biga Yarımadasında bulunan ilçe topraklarının kuzey kesimini Kayalı Dağı (877 m), doğu kesimini Sakar Dağı, güney kesimini de Kaz Dağı(*) engelbelendirir. Kaz Dağı'nın doruğu olan Karataş Tepesi (1.774 m) Balıkesir il sınırındadır. İlçeyi kuzey, doğu ve güneyde bir yay gibi kuşatan dağlık alanın orta kesiminde Kara Menderes Çayı vadisi yer alır. Bu çay, Kaz Dağından çıkan çok sayıda koldan oluşur. Kara Menderes Çayı(*) batıya doğru gidildikçe genişleyen Bayramiç Ovasının verimli topraklarını sular. Batıya doğru uzanan bu alüvyonlu düzlük Ezine-Bayramiç Ovası olarak da anılır.

Bayramiç ilçesinde başlıca geçim kaynakları bitkisel üretim ve hayvancılıktır. İlçede yetiştirilen belli başlı ürünler buğday, arpa, yulaf ve baklagillerdir. Meyvecilik de önemli bir gelir kaynağıdır. En çok elma ve üzüm yetiştirilir. Bayramiç'te hayvancılık, dericilik ve mandracılık önem taşır. İlçede un fabrikası ve birçok mandıra vardır.

Eski bir yerleşim alanı olan yöre ilkçağda Troas bölgesinde yer alıyordu. Bu bölgenin önemli merkezlerinden biri eskiden Skamendros adıyla anılan Kara Menderes Çayı vadisinde kurulmuş olan Skepsis'ti. Bu kentin Evciler kasabası yakınında yer aldığı sanılır. Öbür önemli merkez ise kalıntılar Akpınar köyü ve Çaldığı köyü yakınında bulunan Kebrenos (Kebren) kentidir. Daha sonra Eolis ya da Eolya olarak anılan bu bölge 14. yüzyıl başında Karesioğullarının eline geçti. 1360'ta Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında bağımsız Biga sancakının Ezine kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu.

Bayramiç kenti, Kara Menderes Çayı kıyısında kurulmuştur. Kasaba 69 km'lik bir yolla, Ezine üzerinden Çanakkale'ye bağla-

nır. Çevresi ormanlıktır; çay kıyısında meşe korulukları yer alır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Tepe ve Taşköprü camileri ile Hadımoğlu Konağı ve Taşköprü'dür.

Bayramiç Belediyesi 1882'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 31.949; kent, 10.156.

Bayramilik, Hacı Bayram Veli'nin kurduğu tarikat. Hem Hz. Ebubekir'e ulaşan Sıddiki silsileye, hem de Hz. Ali'ye ulaşan Alevi silsileye sahip olan Bayramilik, Nakşibendilik ile Halvetilik arası bir tarikat sayılır. Bununla birlikte Şii-Batını özellikleri ağır basan Halveti-Safevi uzantısı bir tarikat olduğu görüşü daha sağlam temellere dayanır.

Bayramiliğin temel ilkesi, vahdet-i vücud (varlığın birliği) inancıdır. Tevhidin (birleme) yeni bir yorumlanmış biçimi demek olan bu inanç, öbür tarikatlarda sülûk (iç yolculuk) sonunda ulaşılan bir gerçek olduğu halde, Bayramilikte yolun başlangıç şartıdır. Hacı Bayram Veli'nin "bilmek", "bulmak", "olmak" adını verdiği üç aşamada bu tevhid inancı "oluş" (gerçeklik) durumuna getirilir. Birinci aşamada sâlik (yolcu) dünyadaki bütün fiil ve hareketleri yalnız Tanrı'dan bilir. Buna tevhid-i ef'al (fiillerin birleşmesi), fena-yı ef'al (Tanrı fiillerinde yok olma) ve ilme'l-yakin (kanutlara dayalı kesin bilgi) gibi adlar verilir. İkinci aşamada yolcu bütün fiil ve hareketlerin kaynağının Tanrı'nın sıfatları olduğunu kavrar. Fiillerin Tanrı sıfatlarının yansımalardan, tecellilerinden başka bir şey olmadığını düşünür. Buna tevhid-i sıfat (sıfatların birleşmesi), fena-yı sıfat (Tanrı sıfatlarında yok olma) ve ayne'l-yakin (doğrudan gözleme dayalı kesin bilgi) gibi adlar verilir. Üçüncü aşamada yolcu, sıfatların Tanrı zatının yansımaları, tecellileri olduğunu kavrayarak gerçek varlığın bir olduğu sonucuna ulaşır. Evrende görülen, ortaya çıkan her varlık, Tanrı'nın ilminde bulunan ayanı sabitenin (sabit gerçeklikler) yansımasıdır, dışlaşmasından başka bir şey değildir.

Bayramiler başlangıçta Safeviler gibi 12 dilimli kızıl tac (başlık) giyerken, sonraları Erdebil şeyhlerinden uzaklaşarak altı dilimli beyaz tac giymişlerdir. Bayrami halifeleri ise bal rengi tac kullanırlardı. Tac üzerinde bulunan beyaz keçeden birbiri içindeki üç daire, tevhidin üç aşamasını simgelerdi.

Bayramilikte temel olarak cehri (açık) zikir yapılmakla birlikte, zaman zaman hafî (gizli) zikir de yapılmaktadır. Bayrami geleneklerinin başlıcalarını tekke de ya da başka bir yerde toplanmak, halka halinde oturmak, zikir halkası kurulmadan önce "teheccüd" adı verilen on iki rekât namaz kılmak, kudüm ve davul çalarak çarşı dolasmak oluşturmaktadır.

Semaha da önem veren Bayramiler, "la ilahe illallah" diyerek zikrederler. Gözlerini kapayıp nefeslerini tutarak, başlarını sallayarak, gönüllerinden Tanrı dışındaki her şeyi (masiva) çıkarıp Tanrı'yı anarak yaptıkları zikir, vukuf-i kalbi ya da sîkal (gönüle varmak) olarak adlandırılır. Gizli zikir biçimleri de şöyledir: Gözler yumulur, nefes tutulur, eller kavuşturulur, kalbe yönelilir ve "la ilahe illallah" sözünün anlamı düşünülür. Bu zikrde kelime-i tevhid kalpten çıkıp gene kalbe dönen bir daire olarak kabul edilir. Kalpten çıktığı kabul edilen yarım daire "kavs-i kalbi", kalbe giden yarım daire ise "kavs-i âfaki" olarak adlandırılır. Kavs-i âfaki vahdetten (birlik) başlar, kalpte sona erer. İki kavsin kalpte birleşmesi birliği dile getirir. Kalp, bu yolla aldığı manevi zevk ve sevginin artması sonucu Tanrı'nın belirlediği bir ayna durumuna gelir.

Hacı Bayram Veli'nin müritleri ekin ekerler, ettikleri ekini birlikte biçip elde edilen ürünün fazlasını satarak gelirini yoksul müritlere dağıtırlardı. Yaşayışında toplumsal dayanışmaya büyük bir önem veren Hacı Bayram Veli, bu nedenle çiftçilerin piri olarak tanınırdı. Müritlerden bilgili olanlar üç aylarda (receb, şaban ve ramazan) köyle-re giderek vaaz verir, Kuran okur ve öğretirler, kazandıkları para ve tahılı Hacı Bayram'a getirirler, o da bunları yoksul müritlere dağıtırdı.

Bayramiliğe bağlı dervişlerin bir iş ve sanatta uğraşmalarının zorunlu oluşu, ahilerin bu tarikatla ilgi duymalarına ve bağlanmalarına yol açmıştır. Başka bir deyişle, Bayramilikle ahilik arasında yakınlık bulunduğu için, ahiler geleneklerini bu tarikat içinde sürdürmüşlerdir.

En çok Ankara, İstanbul, Bolu, Bursa, İzmir, Adana, Maraş ve Kastamonu gibi büyük merkezlerde yaygınlık kazanan Bayramilik, Anadolu'nun dinsel yaşamında önemli bir yer tutmuştur.

Hacı Bayram Veli'nin ölümünden hemen sonra Bayramiler iki büyük kola ayrılmışlardır. Bayramilerin bir bölümü açık zikri kabul ederek Akşemseddin'e(*) bağlanmışlar, bir bölümü de Bursalı Bıçakçı Ömer Dede'ye (Emir Sikkini) uyarak zikir, özel elbise, hatta tekkelerden bile vazgeçerek Melami adını almışlardır. Akşemseddin'e bağlı kol Şemsiye, ikincisi ise Melametiye-i Bayramiye olarak anılır. Daha sonraları Hacı Bayram Veli'nin halifesi Hızır Dede'nin dervişi Muhyiddin Üftade'nin(*) halifesi Hüdayi Aziz Mahmud(*) Bayramiliğin Celvetiye(*) kolunu kurmuştur. Bayramilik asıl özelliklerini ve varlığını Şemsiye kolunda sürdürmüştür.

Bayramören, Karadeniz Bölgesi'nde, Çankırı iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Kurşunlu'ya bağlı bir bucak olan Bayramören, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla Atkaracalar'ın üç köyü de eklenerek ilçe yapılmıştır.

Bayramören Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 7.310; kasaba, 2.042.

Bayrampaşa, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Eskiden Eyüp ilçesine bağlı olan 11 mahallede 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla Bayrampaşa ilçesi kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 212.570.

Bayrampaşa Külliyesi, İstanbul'da Aksaray semtinde, Haseki Caddesi üstünde, Haseki Külliyesi yanındaki külliye. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinde Sadrazam Bayram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Tekke, mescit, medrese, türbe ve sebilden oluşmaktadır. Tekkede, revakların arkasında yer alan kubbelerle örtülü hücre odaları birbirine dik iki kol üzerinde uzanır; bu kolların birinin ucuna derhane yerleştirilmiştir. Tekkeye ayrıca, bir koridorla dershaneden ayrılan bir de şeyh odası eklenmiştir. Avluda bir mescit bulunmaktadır. Sekizgen planlı ve kubbeye örtülü bu mescit, aynı zamanda semahanedir. Külliye'nin öbür yapılarıyla arasında bir sokak bulunan medrese, arazinin eğiminden yararlanılarak yükseltilmiş ve alt katına dükkânlar yerleştirilmiştir. Kare planlı medrese avluyu çevreleyen revakların arkasına (giriş yönü dışında) hücreler dizilmiş ve girişin karşısına derhane yerleştirilmiştir. Türbe, külliye'nin iki cephesinin baktığı sokakların kesiştiği köşede, tek kubbeli bir yapıdır. Köşk ve kasır gibi sivil mimarlık örneklerinde rastlanan üç

cyvanlı plan şemasiyla dikkati çeker. Bayrampaşa Sebili, sebil-türbe ilişkisinin, simgesel olmanın da ötesinde, yapıların kültürel biçimlenişinde kurulduğunu gösteren ilginç bir örnektir. Sekizgen planlı sebil, türbe eyvanına birleşerek iki yapının iç mekânları arasında bağlantı kurulmasını sağlar.

Bayreuth, Almanya'nın doğusunda, Bavyera eyaletinde (Land) kent. Roter Main Irmağı kıyısında, Franken Jurası ile Fichtel Dağları arasında ve Nürnberg'in kuzeydoğusunda yer alır. Tarihte adı ilk kez 1194'te geçen Bayreuth, Andechs-Meran kontlarının şatosu çevresinde gelişti; çeşitli ticaret yollarının kesişme noktasında bulunması nedeniyle stratejik bir önem taşıdı. Andechs-Meran hanedanının çöküşünden sonra Bayreuth 1248'de Hohenzollern hanedanına geçti ve Yukarı Franken bölgesinde önemli bir merkez haline geldi. 1603'te, sanatçıları koruyan ve birçok güzel barok binayı yaptıran markgrafın yerleşim yeri oldu. Markgraf Friedrich ile kızı Wilhelmina'nın (Prusya kralı II. Friedrich'in kız kardeşi) yönetimi altında (1735-63) tam bir refah dönemi yaşadı. Yeni Saray, eski opera binası ve sanat müzesinin bazı bölümleri bu dönemden kalmaz. Bayreuth, 1791'de Prusya'ya, 1810'da da Bavyera'ya bağlandı.

Kent en çok besteci Richard Wagner'den dolayı tanınır. Wagner kente 1872'de yerleşti; Festival Tiyatrosu'nun (Festspielhaus) temeli de aynı yıl atıldı. Tiyatro 1876'da Wagner'in *Der Ring des Nibelungen* (Nibelungen'in Yüzüğü) adlı yapıtının ilk gösterisiyle açıldı. Wagner'in 1883'te ölmesinden sonra festivalleri karısı Cosima ve oğlu Siegfried, 1951'den sonra da torunları Wolfgang ve Wieland sürdürdüler. Wagner'in oturduğu Wahnfried köşkü aynen korunmuştur; karısıyla birlikte mezarları da bu evin bahçesinde. Besteci Franz Liszt ve yazar Jean Paul Friedrich Richter de Bayreuth'da gömülmüştür. Her yıl temmuz ve ağustos aylarında yapılan müzik festivalleri, Bayreuth'un önemli gelir kaynaklarından biridir.

Bayreuth Üniversitesi 1975'te açıldı; kente ayrıca Erlangen-Nürnberg Üniversitesi'ne bağlı iki fakülte vardır. Bayreuth'da makine, dokuma, kimyasal maddeler, piyano, porselen ve cam eşya üretilir. Nüfus (1989 tah.) 70.933.

Bayrı, Mehmet Halit (d. 8 Şubat 1896, İstanbul - ö. 27 Ekim 1958, İstanbul), Türk folkloru ve halk edebiyatı konusundaki incelemelere önemli katkıları bulunan araştırmacı.

İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra I. Dünya Savaşı yıllarında yedeksubay olarak Çanakkale'de bulundu. Savaşın sonra Ayhan Meclisi'nde kâtip olarak görev yaptı. Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul Belediyesi'nde çalışmaya başladı (1925). Burada çeşitli görevlerde bulundu, 1953'te Mezat Dairesi müdürlüğünden emekli oldu.

Bayrı, 1927'de Türk Halk Bilgisi Derneği'nin(*) kurucuları arasında yer aldı. Bir yıl sonra aynı derneğin İstanbul şubesini açarak uzun yıllar genel sekreterlik görevini yürüttü. 1936-41 arasında Eminönü Halk-evi'nin Dil ve Edebiyat Şubesi başkanlığını yaptı.

Yazı çalışmalarına Edebiyat Fakültesi'nde öğrenciyken hocaları M. Fuat Köprülü ve Yahya Kemal Beyatlı'nın özendirilmesiyle başladı. *Dergâh*(*) dergisinde yazılar yayımladı. Çanakkale Savaşı ile ilgili şüirlerini *Maziden Bir Yaprak* (1919) adıyla küçük bir

kitapta topladı. Bayrı, şiire bu anlamda devam etmediyse de uzun yıllar herkesten gizleyerek Aşık Remzi Akbaş ve Aşık Hilmi mahlaslarıyla halk tarzında şiirler yazdı.

Anadolu Mecmuası'nı yayımladı (1924). Başlangıçta Halkbilgisi Derneği'nin yayın organiyken, Halkevleri'nin kuruluşu ile İstanbul'da Eminönü Halkevi tarafından sürdürülen *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü.

Bayrı'nın Cumhuriyet döneminde halkçılık görüşü doğrultusunda başlatılan folklor ve halk edebiyatı çalışmalarının yaygınlık kazanmasında büyük emeği geçmiştir. Pek çok dergi ve gazetede çıkan yazıları arasında adı unutulmuş eski aşıklerle, eski gele-neklerle ve eski mesleklerle ilgili olanlar büyük önem taşır. Bayrı'nın çalışmaları arasında İstanbul folkloruyla ilgili olanlar da önemli bir yer tutar. Yayımlanmadan kalmış birçok çalışmasının yanında, beledi-yecilikle ilgili mesleki kitapları da vardır. Yapıtları: *Maniler* (1932), *Cumhuriyet Devrinde Halkbilgisi Harekelleri* (1933), *Balıksirli Bir Şair* (1934), *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri* (1934), *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar* (1937), *Halk Âdetleri ve İnanmaları* (1939), *İstanbul Folkloru* (1947), *Halk Şiiri - XIX. Yüzyıl* (1956), *Halk Şiiri - XX. Yüzyıl* (1957), *Aşık Gevheri* (1958), *Aşık Viranî* (ös. 1959), *Yer Adları ve Yer Adlarına Bağlı Folklor Bilgileriyle İstanbul* (ös. 1964).

Baysal, Bahattin (d. Aralık 1922, Kırşehir), polimer kimyası ve polimer fiziği alanındaki çalışmalarıyla tanınan kimyacı.

Bahattin Baysal

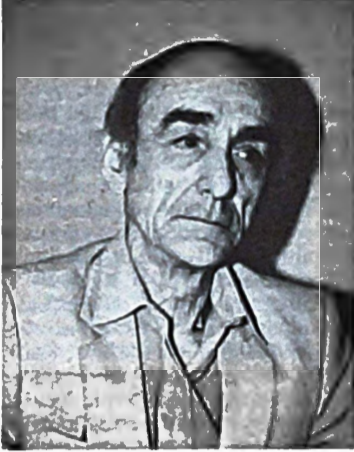
Kaynak Kitaplar

1939'da İzmir Lisesi'ni, 1945'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü'nü bitirdi. 1949'da Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ne fiziksel kimya asistanı olarak girdi. Ertesi yıl lisansüstü öğrenim için ABD'ye gönderildi. Princeton Üniversitesi'nde ve New York'ta Brooklyn Politeknik Enstitüsü'nde çalıştı. 1952'de Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde fiziksel kimya doçentliğine atandı. 1957-59 arasında Boston'daki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ve New York'taki Brookhaven Ulusal Laboratuvarları'nda araştırmalar yaptı. 1960'ta Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde fiziksel kimya profesörü oldu. Burada uzun süre Kimya Bölümü başkanlığı, 1970-73 arasında da Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevinde bulundu. 1979'da İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü'ne geçti. Aynı yıl Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin müdürlüğüne ve TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'nün danışmanlığına getirildi.

Fiziksel kimyanın özellikle tepkime kinetiği ve radyasyon kimyası konularında araştırmalar yapan Baysal, polimer kimyası ala-

nındaki çalışmalarını petrokimya ürünleri, plastikler, sentetik lifler ve elastomerlerin sentezi üzerinde yoğunlaştırdı. Polimerleşme kinetiği, katıların polimerleşme tepkimeleri, kopolimer sentezleri ve polimer çözeltilerinin elektrik özelliklerine ilişkin araştırmaları, polimer kimyası ve polimer fiziği alanında geniş ilgi topladı. Polimer kimyasına katkıları nedeniyle 1968'de TÜBİTAK Bilim Ödülü'ne değer görüldü. Başlıca yapıtları arasında, *Polimer Kimyası* (1981) ve *Genel Kimya* (1983) sayılabilir.

Baysal, Faik (d. 1 Aralık 1918, İstanbul), şair, öykü ve roman yazarı. Ortaöğrenimini Saint Joseph Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Baysal
Dilek

Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde takamladı (1942). Öğretmenlik, çevirmenlik, spikerlik yaptı; gazete ve ansiklopedilerde çalıştı.

İlk şiir ve öyküleri *Servet-i Fünun-Uyanış* dergisinde yayımlanan Faik Baysal, daha sonra özellikle *Büyük Doğu*, *Yaratış* ve *Varlık* dergilerinde çıkan yapıtlarıyla dikkati çekti.

İlk Defa (1957) adlı kitabında topladığı, serbest ölçünün ilk biçim sıkıntılarını aşmayan düşünsel şiirlerinde insan değerlerini işledi. Dergilerde yer alan daha sonraki ürünlerini kitaplaştırmadı. Romanlarında, kasaba ve büyük kentin kenar semt insanını eleştirel gerçekçi bir bakışla ele aldı. *Drina'da Son Gün*'de (1972) Yugoslavya'da yaşayan Türk kökenli bir ailenin II. Dünya Savaşı yıllarında karşılaştığı güçlükleri işledi. *Rezil Dünya*'da (1955) yaşamının işsizlik, avarelik günlerinden romanlaştırılmış bir otobiyografi denemesine girişti. Öykülerinde de aynı karamsar yazar kimliğiyle belirdi. Öbür yapıtları arasında *Sarduvan* (1944) ve *Militan* (1986) adlı romanlarıyla *Perşembe Adası* (1955), *Sancı Meydanı* (1968), Orhan Kemal ile birlikte 1969 Sait Faik Armağanı ve *Babasının Oğlu* (1977) adlı öykü kitaplarıdır.

Baysun, Mehmed Cavid (d. 15 Ağustos 1899, İstanbul - ö. 19 Kasım 1968, İstanbul), tarihçi, öğretim üyesi ve araştırmacı. İstanbul'da Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1926). İstanbul Erkek, Kandilli ve Galatasaray liselerinde tarih öğretmenliği yaptı (1932-39). 1937'de Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nde doçentliğe yükseldi. Bizans, ortaçağ ve yeniçağ tarihi dallarında dersler verdi, araştırmalar yaptı. 1942'de Türk Tarih Kurumu üyesi oldu. 1946'da Yeniçağ Tarihi Kürsüsü profesörlüğüne getirildi; 1960'ta da ordinaryüs profesör oldu. Bu arada Türkiyat Enstitüsü

müdürlüğü (1946-60) ile *İslam Ansiklopedisi*'nin Murahhas müdürlüğünde (1957-60) bulundu. Bu görevleri sırasında 1949'da kurduğu *Tarih Dergisi* ile *Türkiyat Mecmuası*'nı (1950-60) yönetti. *İslam Ansiklopedisi*'nde tarih alanındaki pek çok maddenin yazarı olan Baysun, ayrıca bazı önemli eski metinleri de yayımladı. Bunlar arasında, Mustafa Reşid Paşa'nın siyasal yazıları (*Tarih Vesikaları* ve *Tarih Dergisi*'nin çeşitli sayılarında), Cevdet Paşa'nın *Tezâkir-i* (1953-67, 4 cilt) ve Gelibolulu Âli'nin *Mevâ'idü'n-nefâ'is fî Kavâ'idil-mecâlis'i* (1956) önemlidir.

Baysungur, tam adı GYASEDDIN BAYSUNGUR (d. 15 Eylül 1397, Herat - ö. 20 Aralık 1433, Herat), Timurlu devlet adamı ve hattat. Edebiyatın ve resim sanatının koruyucusu olarak tanınmıştır.

Timur'un torunu, Şabruh'un oğlu ve ünlü bilgin Ulug Bey'in kardeşidir. Genç yaşta devlet işleriyle ilgilenmeye başladı ve 1414'te Tus, Nişabur ve Esterâbad genel valiliğine getirildi. 1417'de Divan-ı Âli-i Emirî'ye girdi ve veliaht oldu. 1420'de Tebriz, 1431'de de yeniden Tus, Nişabur ve Esterâbad genel valiliğine atandı. Bununla birlikte genellikle devlet merkezi Herat'ta kaldı ve babasının seferde olduğu dönemlerde ona vekâlet etti. İçkiye düşkünlüğü nedeniyle genç yaşta Herat'ta öldü.

Baysungur aynı zamanda ünlü bir hattattı. Aklâm-ı sitte denen altı tür yazıyı Şemseddin adlı bir hattattan öğrendi ve celi sülüs yazının büyük ustalarından oldu. Herat'ta dönemin seçkin hattat, minyatörcü ve cilt sanatçıları bir araya getirerek bir tür sanat akademisi oluşturdu. Bu sanatçıların çoğu çalışmalarında "Baysunguri" takma adını kullanmıştır. *Şehname*'nin çeşitli nüshalarını bir araya getirerek yeniden düzenleyen Baysungur, Firdevsi'nin yaşamöyküsünü yazarak kitabın başına ekledi. Annesi Gevherşad'ın 1430'da Meşhed'de yaptırdığı caminin yazıtı ve büyük boydaki bir tür Kuran, Baysungur'un en önemli yapıtlarıdır. Yazıtı bugüne ulaşmış, Kuran zamanla harap olmuş ve günümüze ancak birkaç sayfası gelebilmiştir.

Baysungur tarihle de ilgilenmiş ve tarihçi Hafız Ebru'ya Türk, Moğol ve dünya tarihini içeren *Zübde'î-Tevarih* adıyla bir genel tarih yazmıştır.

Baytop, Turhan (d. 20 Mayıs 1920, İstanbul), Türkiye'deki tıbbi bitkiler üzerine çalışmalarıyla ve bilim dünyasına yeni bitki türleri tanıtmasıyla tanınan eczacı.

1945'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Okulu'nu bitirdi. 1948'de aynı fakültenin farmakognozi kürsüsünde asistan oldu. Ertesi yıl doktora çalışmasını tamamladı. 1951-52 yıllarında Paris Eczacılık Fakültesi'nde çalıştı. 1953'te doçent, 1963'te de "Amîni vîsnaga Lam (Dişotu) Bitkisinin Meyveleri Üzerinde Araştırmalar" adlı teziyle profesör oldu. Aynı yıl fakülteye döndü. Eczacılık Okulu'nun ilk dekanlığına getirildi. Bu görevi 1963-65, 1973-78 arasında ve 1982'den bu yana üstlendi. 1969'da farmakognozi kürsüsü başkanlığına, 1977'de İstanbul Adli Tıp Meclisi üyeliğine, 1985'te Bitkisel Kökenli Tıbbi Müstahzarlar Ruhsat Komisyonu üyeliğine getirildi. 1978-82 arasında da TÜBİTAK Matematik, Fizik ve Biyolojik Bilimler Araştırma Grubu Yürütme Komitesi üyeliğinde bulundu.

Baytop, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde yaptığı araştırmalarda bilinmeyen yeni bitki türleri saptamıştır; bunların bazılarının onun adı verilmiştir: *Allium baytopiorum*, *Astragalus baytopianus*, *Crocus baytopiorum*, *Galium baytopianum*, *Gypsophila baytopio-*

rum, *Nepeta baytopii*. Ağrı Dağında bulduğu bir kelebek türü de *Agrodiaetus baytopi* olarak adlandırılmıştır. *Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri* (1963) adlı yapıtında, Türkiye bitki örtüsü konusunda yapılmış yayınlardan ve kendi araştırma gezilerinde topladığı örneklerden hazırladığı bin kadar bitki-

Baytop
Anı Yayıncılık Arşivi

yi familyalarına göre sıralayıp tanıtan *Baytop, Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*'de (1984) Türkiye'de yetişen ve tedavi amacıyla kullanılan bütün bitkilerden başka, Türkiye'de yetişmeyip de ilaç yapımında kullanılan bitki ve drogları anlatmıştır. Yapıt bu alanda yazılmış en kapsamlı bilimsel çalışmadır. *Bulbous Plants of Turkey* (1984; B. Mathew ile birlikte, Türkiye'nin Soğanlı Bitkileri), Türkiye'de yetişen soğanlı bitkileri ele alır. Çalışma, kısa adı OPTIMA olan Akdeniz Bölgesi Bitkilerini Araştırma Örgütü tarafından, son üç yıl içinde Akdeniz bitkileri üzerine yazılan en başarılı yapıtlardan kabul edilerek gümüş madalya ile ödüllendirilmiştir (1986). Baytop'un ayrıca *Farmakognoziye Giriş* (1966), *Farmakognozi Ders Kitabı* (1980-83, 2 cilt) ve *Türk Eczacılık Tarihi* (1985) adlı yapıtları da vardır.

Baytown, ABD'de Texas eyaletinin güneydoğusunda, Harris ilinde kent. Houston'un 35 km doğusunda, Galveston Körfezi kıyısında yer alır. Bölgeye ilk kez 1822'de yerleşildi. 1864'te Goose Creek'te Konfederasyon'a ait bir tersane kuruldu. 1945'te, Baytown yöresindeki topluluklar (1920'de tüzel kimlik kazanan) Pelly'ye bağlandı; 1948'de de Pelly ve Goose Creek (1919'da tüzel kimlik kazandı) birleştirilerek günümüzdeki Baytown kenti oluşturuldu. Yörede 1916'da bulunan petrol, Baytown'daki Houston iskelelerinden gemilere doldurulur. Kentte petrol rafinerileri, petrokimya ve sentetik lastik fabrikaları ile çelik levha imalathaneleri bulunmaktadır. Lee College da 1934'te burada kurulmuştur. Nüfus (1990) 63.850.

Bayur, Yusuf Hikmet (d. 1891, İstanbul - ö. 6 Mart 1980, İstanbul), Türk siyaset adamı ve tarihçi. Türk devrim tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Son Osmanlı sadrazamlarından Kâmil Paşa'nın torunuydu. Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) bitirdi. Yükseköğrenimini Fransa'da tamamlayarak Türkiye'ye döndü ve bir süre Mekteb-i Sultani'de öğretmenlik yaptı. Kurtuluş Savaşı'nda Salihli cephesinde çarpıştı.

TBMM'nin açılmasından sonra, 1 Ekim 1920'de Dışişleri Bakanlığı siyasi işler genel müdürü oldu. Londra ve Lozan konferanslarında Türk kuruluna danışmanlık etti. 1923'te Londra büyükelçiliği danışmanlığına, 1925'te siyasal temsilci olarak Belgrad ortaelçiliğine atandı. 1917'de cumhurbaşkanlığı genel sekreterliği, 1928'de Kâbil büyükelçiliği, 1932'de ikinci kez cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirildi. 1933'te Manisa milletvekili seçildi ve Ekim 1933-Temmuz 1934 arasında milli eğitim bakanlığı görevini üstlendi. 1933 Üniversite Reformu'yla bütün üniversite ve yüksek-

Bayur
İhsan Yayıncılık Arşivi

okullara zorunlu ders olarak konan Türk inkılap tarihini okutmakla görevlendirildi. Daha sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hint tarihi ordinarius profesörü oldu.

1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrıldı. Temmuz 1948'de kuruluşuna katıldığı Millet Partisi'nin iki yıl genel başkanlığını (1948-50), bu partinin yayın organı olan *Kudret* gazetesinin de başyazarlığını yaptı. 1952'de partiden ayrıldı. 1954 ve 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'den (DP) bağımsız Manisa milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960'tan sonra DP'lilerle Yassıada'da yargılanıp hüküm giydi. 1963 affıyla serbest bırakıldıktan sonra siyasal yaşamdan çekildi. *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti* (1934), *Türk İnkılabı Tarihi* (1940-67, 3 cilt), *Hindistan Tarihi* (1946-50, 3 cilt), *Atatürk, Hayatı ve Eseri* (1963), *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri* (1974), başlıca yapıtlarıdır.

baz, sulu çözeltilerinin tadı acı olan, bazı belirteçlerin rengini değiştiren (örn. kırmızı turmusol kâğıdını maviye boyayan), asitlerle tepkimeye girerek tuzları oluşturan ve bazı kimyasal tepkimeleri hızlandıran (baz katalizi) maddelerin ortak adı. Alkali ve toprak alkali metallerin (sodyum, kalsiyum vb) hidroksitleri ile amonyakın ya da organik türevlerinin (aminler) sulu çözeltileri, bazların en iyi bilinen örnekleridir. Bu tür maddeler suda çözündüklerinde hidroksil iyonları (OH⁻) verir (*bak.* Arrhenius kuramı).

Gerek katıksız bileşik halindeyken, gerek sudan başka bir çözücü içinde çözünmüş haldeyken bazlara özgü davranış özellikleri gösteren tüm maddeleri kapsayacak daha geniş bir baz tanımı, Brønsted-Lowry kuramında(*) ve Lewis kuramında(*) verilmiştir. *Karş. asit.*

Baza, İspanya'nın güneyinde, Andalucia özerk bölgesindeki Granada ilinde kent.

Granada kentinin kuzeydoğusundaki Sierra de Baza'nın eteklerinde yer alır. Kentte bir Magrip kalesinin (*alcasaba*) kalıntıları ile eski gotik katedralin yerinde kurulu olan gotik Santa Maria Kilisesi bulunur. Romalıların Basti, Magripililerin Bastah olarak adlandırdıkları kent, Magrip işgaline değin piskoposluk merkezi, ardından da Granada Krallığı'nın önemli kentlerinden biri oldu. 1489'da Katolik Kral Ferdinand ve Kraliçe İsaabella'nın kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi, "Reconquista" (İspanya'nın yeniden fethi) tarihinin önemli olaylarından biridir. Fransız mareşali Nicolas-Jean de Dieu Soult, Yarımada Savaşı'nda (10 Ağustos 1810) kent yakınlarındaki İspanyol kuvvetlerine karşı zafer kazandı. Çimento, çanak çömlek ve halfa otu elyafı üretilen kentin çevresinde madensuyu kaynakları vardır. Nüfus (1981) 20.609.

Bazaine, Achille (-François) (d. 13 Şubat 1811, Versailles - ö. 28 Eylül 1888, Madrid), İkinci İmparatorluk döneminde üstün hizmetler verdikten sonra, Fransız-Alman Savaşı sırasında, 27 Ekim 1870'te, Metz'i Almanlara bırakarak 140 bin askerle birlikte teslim olduğu için idama mahkûm edilen Fransız mareşal.

Bazaine 1833'te teğmen oldu. Kırım Savaşı (1853-55) sırasında albay rütbesiyle bir tugaya komuta etti ve 1855'te tümgeneralliğe yükseltilerek Sivastopol valiliğine atandı. Fransa'nın Sardinya'yla birlikte Avusturya'ya karşı açtığı savaşta, 24 Haziran 1859'da Salaferino'yu aldı. 1863'te Meksika'ya gönderildi. O yılın mayıs ayında Pueblo'yu ele geçirdi ve Fransız seferi kuvvetlerinin komutanı oldu. 5 Eylül 1864'te mareşallığe yükseltildi.

Bazaine 10 Ağustos 1870'te, Fransız-Alman Savaşı'nın ilk önemli çarpışmasından hemen sonra başkomutanlığa atandı. Birkaç sonuçsuz çatışmadan sonra, Metz'deki müstahkem mevkiye çekildi. Fransızların 1 Eylül'de Sedan'daki yenilgilerinden sonra, Prusya şansölyesi Otto von Bismarck'la görüşerek 140 bin kişilik ordusuyla birlikte teslim oldu.

Bu yüzden bir askeri mahkeme 10 Aralık 1873'te Bazaine'in, rütbesinin geri alınarak idam edilmesine karar verdi. Fransa cum-

Bazaine, Jean-Baptiste-Adolphe
Lafosse'un bir tasbaskısından aynntı, 1869
Bibliothèque Nationale, Paris

hurbaşkanı Mareşal Patrice de Mac-Mahon, bu kararı 20 yıl hapse çevirdi. Bazaine, 9 Ağustos 1874'te hapisten kaçtı; yurtdandan uzakta, yoksulluk içinde öldü.

bazal metabolizma hızı, insanda vücut metabolizmasının, yemekten 14-18 saat sonra ve uyumamak koşuluyla mutlak dinlenme halindeyken aldığı oksijen miktarının ölçülmesiyle belirlenen genel etkinlik düzeyi. Belirli bir zaman aralığında tüketilen oksijen miktarı arttıkça, vücudun yükseltgeme süreçleri hızlanır, vücut metabolizma-

sının hızı da o oranda artar. Tedavi sırasında hastanın genel metabolizma durumunu izleyebilmek için, genellikle bazal metabolizma hızının ölçümüne başvurulur. Özellikle, tiroit hormonları, dokulardaki yükseltgeme süreçlerinin ve metabolizmanın düzenlenmesinden birinci derecede sorumlu olduğundan, tiroit bezinin çalışmasını denetleyebilmek için bazal metabolizma hızının ölçümü bir zamanlar en sık uygulanan yöntemdi; ancak, tipta radyoaktif izotop kullanımı ve tiroit hormonlarını doğrudan inceleme yöntemlerinin uygulanmaya başlamasından bu yana, bazal metabolizma hızı ölçümleri önemini yitirmiştir.

bazalt, silis içeriği düşük, demir ve magnezyum bakımından oldukça zengin, koyu renkli diğ volkanik kayaç.

Kimi bazaltlar oldukça camsı (takilitler), çoğu da ince taneli ve pekişik dokuludur. Ama çoğunlukla, iri olivin, ojit ya da feldispat kristallerinin (fenokristler), ince taneli kristal matrise gömülü olduğu porfirik bir yapı gösterirler. En sık rastlanan porfirik mineraller olivin, ojit ve plajiyoklaz sınıfından porfirik feldispatlardır. Bazaltlı lavlar daha çok sünger ya da süngertaşı yapısındadır ve buharın etkisiyle oluşan kovuklarda kalsit, klorit ve zeolit gibi ikincil mineraller bulunur.

Bazaltlar, kimyasal ve petrografik açıdan, kalsiyumlu ve kalsiyum dışı alkali bazaltlar olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Kalsiyumlu bazalt lavlarının belirleyici özellikleri, bazik (silis içeriği düşük) plajiyoklaz sınıfı minerallerin yanı sıra, mafik (bazik) mineral türlerinden ojit, pijonit ya da hiperstin ve olivin içermesidir. Olivin içermeyen bazaltların da pek çok örneği vardır. Yüzde 45-52 arası silis içeren kalsiyumlu bazaltlardan toleyitler (kalsiyum oranı düşük piroksen içeren bazaltlar), dağ kuşaklarındaki lavların temel maddesidir. Bu lavların akıntıları, ABD'nin kuzeybatısında, Hindistan'daki Dekkan'da ve Güney Amerika'nın Paraná Havzasında olduğu gibi oldukça büyük platolar oluşturulabilir. Hawaii'deki Mauna Loa ve Kilauca yanardağları toleyitli lav püskürürler. Bölgedeki sönmüş yanardağlardaki volkanik yığınların alt kesimlerinde de benzer bazaltlar bulunur.

Normal alkali bazaltlar, olivinler ile diop-sitli ya da titanlı ojitleri içerir. Pijonit ve hiperstinli piroksenler ise çoğunlukla bulunmaz. Okyanus havzalarındaki lavları oluşturan başlıca madde olan alkali bazaltlara, dağ kuşaklarının ön ve arka bölgelerindeki bazik lavlarda da sık rastlanır. Britanya-İzlanda bölgesindeki Hebrid Adalarının iç kesimlerinde, Antrim'de ve Faroe Adalarındaki Tersiyer (Üçüncü) Dönemden (y. 65-2,5 milyon yıl önce) kalma lav akıntılarında birbirini izleyen kalsiyumlu ve alkali bazalt dizileri bulunmaktadır.

Alkali grubundan çok sayıda bazaltlı kayada başta nefelin, analimsin ve lösit olmak üzere birçok feldispatoit minerali bulunur, kimi zaman da hoynite rastlanır. Nefelinli bazaltlarda feldispatın yerini tümüyle nefelin alır; nefelinli bazanitlerde ise bu yer değiştirme sınırlıdır. Analimsinli ve lösitli bazaltlar ile lösitli bazanitlerde de benzer süreçler gözlenir. Çoğu nefelinli bazaltlar Tersiyer Dönemde oluşan ince taneli, çok koyu renkli kayaçlardır. Almanya'nın kimi bölgelerinde oldukça yaygın bulunan nefelinli bazaltlara ayrıca, ABD'de New Mexico ve çevresinde, Libya'da, Anadolu'da ve Cabo Verde (Yeşil Burun) Adalarında da rastlanır. Lösitli bazaltlar ise, Almanya'nın Elfel ve öteki volkanik bölgelerinde, Çekoslovakya'da, İtalya'da, ABD'deki Montana

Bitlis'te bazalt sütunları
İlker Şengüler

da ve Endonezya'nın Cava ve Selebes adalarında yaygındır. Ekvator Afrika'sının batısında, Uganda'nın güneybatısı ile Zaire'de bulunan çatlaktaki genç volkanik alanlarda da tam doymuşlaşmamış bir alkali bazalt dizisi vardır.

bazanit, bir tür dış volkanik kayaç. Zengin kalsiyum içerikli plajiyoklaz sınıfından feldispatlar (genellikle labradorit ya da bitovnit), feldispatoitler (genellikle nefelin ya da lösit), olivin ve piroksen (titanojit) içerir. Bazanit zamanla olivin mineralinin bulunmadığı bir volkanik kayaç türü olan tefrite dönüşür.

Plajiyoklazlar, bazanitler ile tefritlerde, tek iri kristalli yapılar (fenokristaller) halinde yer alır. Feldispatoitler (nefelin) ise, nefelinli bazanit ile nefelinli tefritte çoğunlukla matrisle gömülü durumda, lösitli bazanit ile lösitli tefritte (lösit) ise kristaller halinde bulunur. Olivin de ojit gibi, fenokristaller halindedir. Bunların dışında, biyotit, apatit ve zengin titan içerikli magnetite de sık rastlanır.

Bazanitler ile tefritler, katmanlar ve akma lar halinde oluşmuş gri ile siyah arası kayaçlardır. Bazanite en çok Çekoslovakya, İspanya, Macaristan, İtalya, Yeni Zelanda ile ABD'nin güneybatısında; tefrite ise Almanya, İtalya, Portekiz, Grönland, Uganda ve ABD'de Colorado'da rastlanır.

bazidiyokarp, bazitlimantarların(*), eşey sel yoldan spor (bazidiyospor) üreten ve bu sporları yüzeyinde taşıyacak çomak benzeri yapılar (bazit) içeren üreme organı. Pas ve yanık mantarları dışındaki bütün bazitli-mantarlarda bulunan bazidiyokarpın bilinen en büyük örnekleri, *Calvatia gigena*'nın 1,6 m uzunluğunda ve 1,35 m enindeki bazidiyokarp ile *Polyporus squamosus*'un 2 m çapındaki bazidiyokarpıdır; en küçük örneği ise, *Sporobolomyces*'in tek hücreden oluşmuş üreme organıdır.

bazik oksijen işlemi, L-D İŞLEMİ olarak da bilinir, demirin çeliğe dönüştürülmesinde uygulanan metalurji yöntemi. 1952'de Avusturya'da geliştirildi ve kısa sürede Bessemer ve yansimalı fırın işlemlerinin yerini aldı. Hava yerine saf oksijenin kullanıldığı dönüştürme işlemlerinin daha hızlı gerçekleştiği ve bu yolla elde edilen çelikteki azot oranının daha düşük olduğu uzun zamandan beri bilinmekteydi. Ama saf oksijen kullanıldığında fırındaki sıcaklığın aşırı derecede artması, ocak hamlaçlarının (tuyerler) tahrip olmasına neden oluyordu. Linz ve Donawitz'deki çelik yapımcıları (L-D adı buradan gelmektedir), bu sorunun üstesinden gelebilmek amacıyla saf oksijeni

mızrak biçimindeki bir boru içinden sesüstü bir hızda, pik ve hurda demir karışımından oluşan eriyiğin üzerine püskürtmeyi ve bunun yanı sıra ocagin içini magnezit gibi bazik tuğlamsılarla örmeyi denediler. Tepkime şiddetlendiğinde borunun konumu ve oksijenin hızı ayarlanabiliyordu.

Oksijenin, ocagin yan tarafları ya da dibindeki hamlaçlardan doğruca eriyik haldeki metalin içine üflenmesi yöntemi ise önce Almanya'da uygulanmaya başladı, daha sonra da ABD'de geliştirildi. Bu yöntemi Bessemer işleminden ayıran, püskürme halindeki oksijenin, yakıt gazı ya da buhardan oluşan bir akıntıyla çevrelenmesi ve böylece hamlaçların tuğlamsılardan uzak tutulmasıdır.

Boyu eninden biraz daha uzun silindirik biçimindeki ocaklarda gerçekleştirilen bu işlemler sırasında, 30 ile 300 ton arasındaki çelik 20 ile 50 dakika arasında eritilir. Oksijen, eriyikteki karbon, silisyum, manganez ve az miktarda demirle birleşerek karbon monoksit gazı ve metal oksitleri halinde cüruf oluşturur. Artık gazlar ve cüruf alındıktan sonra çeliğin bileşimini ayarlamak üzere banyoya çeşitli demirli alaşımlar eklenir.

Japonya'daki çelik üretiminin temelini oluşturan bazik oksijen işlemi, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki çelik sanayilerinde de yaygın biçimde uygulanmaktadır.

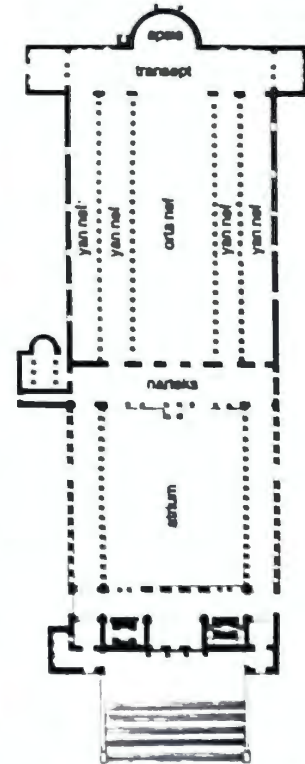
bazilika, Katolik ve Ortodoks kiliselerinde eskiliği, önemli bir aziz ya da tarihsel olayla bağlantısı ya da Ortodokslukta bir patrikle olan ilişkisi nedeniyle uluslararası bir dinsel merkez niteliği kazanmış kilise. Bazilikaların ana altılarında ancak bir papa, bir kardinal ya da bir patrik ayin yönetebilir. Bundan başka, sahip oldukları ayrıcalıklı bağışlama yetkileri nedeniyle bazilikaların yargı alanı, bulundukları yöreyle sınırlı kalmaz.

Mimarlıkta, en eski kullanım biçimiyle "bazilika" sözcüğü, Eski Roma'da ve Hristiyanlık öncesi dönemde İtalya'da, çarşı, mahkeme, toplantı salonu gibi üstü örtülü her çeşit geniş yapıyı belirtti. Ama zamanla, belirli bir biçimdeki yapıları tanımlamada kullanılır oldu. Bunlar, uzunlamasına bir eksen boyunca gelişmiş, sütun dizileriyle yan neflerle(*) ayrılmış ve bir ya da her iki ucu yükseltilmiş setlerle son bulan, dikdörtgen planlı yapılarıdır. Bazilikaların çoğunlukla adli amaçlarla kullanıldığı İÖ 1. yüzyılda bu yüksek set bir apsis(*) ile son bulur, burada yargıç otururdu. İtalya'nın çeşitli bölgelerinde yapılan kazılarda birçok büyük bazilika temeli ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntıların en etkileyicisi Roma'da, İS 4. yüzyılın başlarında İmparator Maxentius

tarafından yapımına başlanıp onu izleyen İmparator Constantinus döneminde bitirilen bazilikadır (bak. Maxentius Bazilikası).

Dinsel amaçlı olmayan bir tür daha küçük bazilika tipinde, yalnızca uzunlamasına yan nefler ve bir uçta tek bir apsis vardı. Bu bazilika tipi, erken Hristiyan dönem kilise yapılarına örnek alınmıştır. Roma İmparatoru Constantinus'un 313'te Hristiyan dinini resmen kabul etmesinden önce, dinsel törenler için buna benzer büyük özel evler kullanılmış olmalıdır. Constantinus, Roma'da dev boyutlu üç tane Hristiyan bazilikasının yapımını başlattı; bunlar San Pietro Bazilikası(*), San Paolo Fuori le Mura(*) ve San Giovanni in Laterano(*) idi. Ayrıca kilise planlarına, orta nefi apsisin önünde dikine keserek plana haç biçimini kazandıran ve transept(*) adı verilen yeni bir öge ekledi. Bu plan bundan sonra bütün ortaçağ boyunca Batı Avrupa kiliselerinin değişmez plan tipi oldu.

Tipik erken Hristiyan dönem bazilikalarında, ana nefi yan neflerden ayıran sütunlar ya kemerlerle ya da düz bir kirişle birleştirildi. Bunların üstünde ise, orta nefin iki eğimli ahşap çatısının oturduğu düz bir duvar bulunurdu. Orta nef yan neflerden oldukça yüksek olduğu için, ana çatıyı taşıyan bu yan duvarlar da yan neflerin çatıları hizasından daha yükseğe çıkardı. Dolayısıyla, duvarların bu üst bölümlerinde pencereler açılarak kilise orta mekânı aydınlatılırdı. Bu yüksek yan duvarlara pencere katı(*) adı verilirdi. İki yanda birer ya da ikişer yan nef bulunurdu. Apsis, büyük bir kemerle orta nefe açılırdı. Transeptin bulunduğu bazı örneklerde ise, ikinci bir

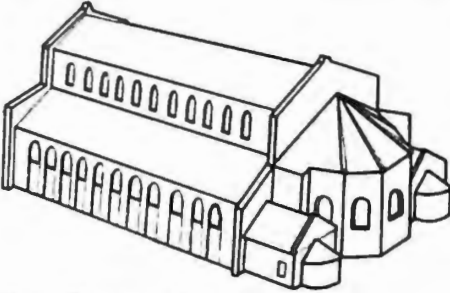

Eski San Pietro Bazilikası planı, 4. yy, Roma
H.W. Janson, Key Monuments of the History of Art

büyük kemer burasını orta neften ayırırdı. Giriş cephesinde, yapının bütün enince uzanan ve narteks(*) denen bir giriş holü yer alırdı. Narteks çoğunlukla kolonadlar(*) ya da arkadlarla(*) çevrilmiş atrium(*) denen bir avluya açılırdı. 10. yüzyıldan sonra bazilikalara daire ya da kare planlı bir çan kulesi(*) eklendi.

Bazilikaların dış cepheleri genellikle yalın bir görünümde olurdu. Ama iç mekânlarda bezemeye olanak sağlayan geniş yüzeyler bulunurdu.

Bazilikalar özellikle Roma mimarlığının ürünü iseler de, başka yerlerde de birçok örnekleri vardır. Anadolu'daki Ephesos (İS 2. yy), Hierapolis, İasos (erken Hristiyan dönemi), Miletos Roma dönemi) bazilikaları, Selanik'teki Ayios Demetrius Kilisesi (5. yy), Ravenna'daki Sant'Apollinare Nuovo(*) (6. yy) ve Sant'Apollinare in Classe(*) (6. yy) kiliseleri bunlardan bazılarıdır. Orta ve yan nefli ve apsisi bazilikal plan Batı Kilisesi'nde temel kilise planı olmayı sürdürdüyse de, İmparator I. İustiniyanos'un Konstantinopolis'te (İstanbul) kub-

Bir bazilika perspektif şeması
Ana Yayıncılık Arşivi

beli bazilika türündeki Ayasofya'yı(*) yaptırtmasından sonra Doğu Kilisesi'nde geçerliliğini zamanla yitirdi.

Bazille, Jean-Frédéric (d. 6 Aralık 1841, Montpellier - ö. 28 Kasım 1870, Beaune-la-Rolande, Fransa), oluşum yıllarında izlenimcilik akımına sanatçıların koruyucusu, dostu ve meslektaşı olarak önemli katkılarda bulunan ressam.

Varlıklı ailesi resim öğrenimi görmesine izin vermeden önce Bazille, ilgisiz bir up öğrencisiydi. Paris'te öğrenciyken Monet ve Renoir'la tanışarak onlarla birlikte çalıştı,

"Allée Toplantısı", Bazille'in yağlıboya çalışması, 1868; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon - Art Resource / EB Inc

geziler yaptı ve atölye açacak güçte olmayan bu sanatçılarla kendi atölyesini paylaştı. 1866 ve 1868 Salon sergilerine katıldı; 1868 Salon Sergisi'nde "Allée Toplantısı" (Louvre, Paris) adlı resmi başarılı bulundu. Üslubu belirli bir naiflikle duyarlı bir doğa duygusu ve üstün bir renk anlayışının birleşmesinden oluşuyordu. Manzaralarında kullandığı figürler ilginç biçimde hareketsiz, heykelsi ve keskin dış çizgilerle belirtilmişti. Bazille izlenimciler arasında önemli bir yere sahip olmaya adayken, 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda öldü.

Bazin, André (d. 18 Nisan 1918, Angers - ö. 11 Kasım 1958, Nogent-sur-Marne, Fransa), Yeni Dalga(*) akımının oluşmasına büyük katkıda bulunmuş sinema eleştirmeni ve kuramcısı.

Öğretmen olmak amacıyla Öğretmen Okulu'na girdi. Okulu başarıyla bitirmesine karşın kekemeliği yüzünden öğretmenlik yapamadı. II. Dünya Savaşı sırasında bir sinema kulübü kurarak Alman işgal yönetiminin yasakladığı filmleri gösterdi. Savaşın sonra *Le Parisien Libéré* adlı gazetesinin film eleştirmeni oldu. Başka yayın organlarında da sinema üzerine yazılar yazdı. 1947'de *La Revue du Cinéma* adlı dergiyi çıkarmaya başladı. 1951'de ise Jacques Doniol-Valcroze ve Lo Duca ile birlikte *Cahiers du Cinéma* dergisini kurdu. Bazin'in yönetimi altında bu dergi Avrupa'nın en etkili kuramsal yayınlarından biri oldu ve Yeni Dalga akımının doğmasına önemli katkıda bulundu.

Bazin'in kuramsal görüşlerinin temelini nesnel gerçeklik kavramı oluşturur. Ona göre belgesel filmler, bozulmamış gerçekliğin en saf ifadesidir. Kurguya karşı mizansen önem veren Bazin, gerçek sürekliliğin ancak mizansen içindeki düzenlemelerle yaratılabileceğini savunmuş, bu açıdan Orson Welles'in alan derinliği çalışmalarına önem vermiştir. Düşünceleri, yaratıcı sinemacılar kuramına(*) kaynaklık etmiştir.

Çeşitli dergilerde yayımlanan yazıları, *Qu'est-ce que le cinéma?* (Sinema Nedir?) genel başlığı altında dört ciltte toplanmıştır. *Ontologie et langage* (1958; Ontoloji ve Dil), *Le cinéma et les autres arts* (1959; Sinema ve Öteki Sanatlar), *Cinéma et sociologie* (1961; Sinema ve Sosyoloji) ve *Une esthétique de la réalité: le néo-réalisme* (1962; Bir Gerçeklik Estetiği: Yeni Gerçekçilik) başlıklı kitaplardan oluşan bu yapıttan seçmeleri içeren bir dizi yazısı *Çağdaş Sinemanın Sorunları* (1966) adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Son döneminde Jean Renoir üzerine kapsamlı bir inceleme yapıp Bazin'in bu yapıtı da, François Truffaut tarafından yayına hazırlanmış ve Renoir adıyla 1972'de yayımlanmıştır.

Bazin, Henri-Émile (d. 10 Ocak 1829, Nancy - ö. 7 Şubat 1917, Dijon, Fransa), mühendis, Fransız Köprüler ve Yollar Idaresi görevlisi. Hidrolik ve akışkanlar mekanikine birçok katkılarda bulunmuş, açık kanallarda su akışına ilişkin çalışması bu alandaki klasik öğreti durumuna gelmiştir. Ünlü hidrolik mühendisi H.-P.-G. Darcy'nin (1803-58) asistanlığını yapan Bazin, hocasının ölümü üzerine, onun sürdürmekte olduğu kanallarda su akışına karşı oluşan dirençlere ilişkin araştırma programını tamamladı ve elde ettiği bulguları 1865'te yayımladı.

Daha sonra çalışmalarını dalga yayılımı ve delikten akan sıvıların sıkışması konuları üzerinde yoğunlaştırdı. 1854'te de Bourgogne Kanalı'nı genişleterek ticari su taşımacılığına elverişli duruma getirdi. 1867'de ırmakların taranarak temizlenmesinde pompaların yararlanılmasını önerdi ve ilk emme tulumbalı tarak makinesini geliştirdi.

1875'te Köprüler ve Yollar Idaresi'nin başmühendisliğine getirildi ve Bourgogne kanal sisteminde görevlendirildi, 1886'da da genel müfettiş oldu. 1900'de emekliye ayrıldı, üç yıl sonra da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Bazin, Hervé, tam adı JEAN-PIERRE-MARIE HERVE-BAZIN (d. 17 Nisan 1911, Angers, Fransa), şair, roman ve öykü yazarı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransız romanında doğalcılık akımına canlılık kazandırmıştır. Gelenekçi Katolik roman yazarı René Bazin'in büyük yeğenidir. Üniversite öğretmeni

Hervé Bazin, 1961
Lipnitzki-H. Roger-Viollet

minden sonra parasızlık, aile geçimsizliği ve mesleki başarısızlık gibi sıkıntılarla dolu yıllar geçirdi. Sonunda, 1948'de, orta yaşlarına yaklaşan bir isyankâr ve bohem olarak otobiyografik yapıtı *Vipère au poing* ile (1951; Avuçtaki Engerek Yılanı) üne kavuştu. Fransız okurların çoğu için Bazin'in aile, Kilise ve annelik gibi kurumlara karşı amansız ve acımasız saldırıları küfür sınırlarına varmıştı. Bu kurumları destekleyen ceza ve yargı sistemleri üzerine yazdığı *La Tête contre les murs*'de (1949; Duvara Toslamak) ve ikinci otobiyografik romanı *La Mort du petit cheval*'de de (1950; Küçük Atın Ölümü) aynı başkaldırıyı sürdürdü. Yazdığı gençliğinin aşırılıklarından kurtulan Bazin, ruhsal bir değişim geçirerek ahlakçı bir bakışı benimsedi. *Au nom du fils*'de (1960; Evlat, 1971) babalık sevgisini, *Lève-toi et marche* (1952; Ayağa Kalk ve Yürü) ve *Constance*'da (1955) ruh sağlamlığının değerini, *Le mariage*'de (1967; Evlilik) ise evlilik sorumluluğunu keşfetti. İçinde kalan son tehlikeli eğilimlerden arınmak için iki roman daha yazdı: Yangın çıkarma saplantısı olan bir itfaiyeciyi konu alan *L'Huile sur le feu* (1954; Yangına Körükle Gitmek) ile taşralı bir Phaidra'nın öyküsü olan *Qui j'ose aimer* (1956; Onu Sevmemeliydim, 1971/Kimi Sevmeye Kalkım, 1973). Daha sonra *Madame Ex* (1975) ve *Un Feu devore un autre feu* (1978; Ateş Ateş Yutar) adlı romanları, *Trais* (1976; Özellikler) ve *Ce que je crois* (1977; İnandıklarım) adlı şiir kitaplarını yayımladı. 1957'de Monako Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazanan Bazin, 1958'de Goncourt Akademisi'ne üye kabul edildi. 1980'de Lenin Ödülü'nü aldı.

Bazin'in *La bureau des mariages* (1951) ve *Chapeau bas* (1963) adlı yapıtları Türkçede *Evlendirme Bürosu*, *Şapkalar Aşağı* (1976) başlığıyla tek kitap halinde yayımlanmıştır.

Bazin, René (-François-Nicolas-Marie) (d. 26 Aralık 1853, Angers - ö. 20 Temmuz 1932, Paris, Fransa), gelenekçi bir bakış açısıyla taşra yaşamını işleyen Fransız romancı. Yalın ama zarif bir üslupla kaleme aldığı yapıtları doğaya, basit şeylere ve çalışmaya, özellikle de toprakla uğraşmaya duyduğu derin sevgiyi dile getirir.

Paris ve Angers'de eğitim gören Bazin, Angers Katolik Üniversitesi'nde hukuk dersleri verdi. Yaşamı boyunca doğduğu kırsal yöreye ve oranın insanlarına yakınlığını korudu. İlk yapıtları köylü yaşamını büyük ölçüde idealleştiren bir görüş açısını yansıtır. Ama 1893'te başlayan İspanya ve İtalya gezilerinden sonra kaleme aldığı daha güçlü romanlarında köy konularının evrensellliğini yakaladı. Vendée ailesinden gençlerin şanslarını kentte ya da Amerika'da denemek üzere, yoksul düşen aile çiftliğini birer birer terk edişlerini konu alan *La Terre qui meurt*'de (1899; Ölen Toprak) göç temasını çarpıcı bir biçimde işler. *Les Oberlé* ise (1901; Oberlé'ler) Oberlé ailesi içinde ayrıntı bağluluklardan doğan çatışmaları anlatarak, Alsace-Lorraine'in Almanlaştırılmasını konu alır. *Donatienne* (1903) genç bir Breton çiftin başına gelenlerin öyküsüdür. Genç anne Donatienne yoksulluk nedeniyle çalışmaya gittiği kentte kendini kent yaşamının yozluğuna kaptırır. Kocasını, çiftliklerini yitirdikten sonra göçmen işçilik yapar, çocuklarıyla oradan oraya sürüklenerek sefil bir yaşam sürer. Kötü yola düşen Donatienne yıllar sonra ailesine kavuşur ve bir köylünün kansı olarak görevlerini yeniden yüklenir. *Le Blé qui lève* (1907; Baş Veren Buğday) sendikacılığın orman işçileri üzerindeki yozlaştırıcı etkisini anlatır.

Yapıtları artık eskimiş sayılırsa da Bazin, yaşadığı yıllarda etkili bir gelenek yanlısı ve Maurice Barrès, George Bernanos ve François Mauriac gibi manevi değerler üzerinde duran saygın Fransız Katolik yazarlarından biri olmuştur.

Baziotes, William (d. 11 Haziran 1912, Pittsburgh - ö. 4 Haziran 1963, New York kenti), 1940'ların sonlarından başlayarak

Baziotes, 1959
Arnold Newman

New York Soyut Dışavurumcuları adlı grubun önde gelen üyelerinden ABD'li ressam. Bu grup aynı yıllarda, sanat alanında bütün dünyada çok etkili olmuştur.

1933-36 arasında New York'taki Ulusal Tasarım Akademisi'nde Leon Kroll ile çalışan Baziotes, 1941'e değin Federal Sanat Projesi (WPA/FAP) kapsamında öğretmenlik etti. 1940'ların sonlarından ressam arkadaşlarından Robert Motherwell, Barnett Newman ve Mark Rothko ile birlikte New York'ta "Sanatçının Konusu" adında bir okul kurdu. Bu okulda düzenlenen açık kursları ve dersleri birçok sanatçı izledi.

Kübizmin yüzey aracılığıyla resmin yapısını vurgulamasından ve gerçeküstücülüğün bilinçaltını yansıtmamasından etkilenen Bazio-

tes, "Kongo" (1954) gibi çalışmalarında çoğunlukla amip benzeri ve biyomorfik biçimlere yer verdi. İnce bir duyarlılıkla renklendirdiği, suyu çağrıştıran bir fonun önünde yüzüyormuş izlenimi yaratan düzenlemeler yaptı.

bazit, bazitlimantarlar(*), bazidiyokarpın eşeysel yoldan ürettiği bazidiyosporları taşıyan organ. Bazit, iki eşey hücresinin birleşip, çekirdekleri arasında malzeme değiş tokuşu yaptığı (karyogami) ve sonunda bazidiyosporları oluşturmak üzere bölündüğü (meyoz) organdır.

bazitlimantarlar (*Basidiomycetes*), *Mycota* bölümünden, başta şapkalımantarlar, pasmantarları ve yanıkmantarları olmak üzere çok sayıda ve oldukça değişik yapıları mantarları içeren sınıf. Bazitlimantarların hepsinde, biçimi çomağı andıran spor

Tremella mesenterica
Larry C. Moon - Tom Stack & Associates

taşıyıcı organlar bulunur. Bazit denen bu organlar, pasmantarları ve yanıkmantarları dışındaki bütün bazitlimantarlarda büyük ve belirgin bir yapı olan üreme organlarının (bazidiyokarp) üstünde oluşur ve genellikle dört bazidiyospor (eşeyssel yolla oluşmuş sporlar) taşır.

Yaklaşık 60 türü içeren *Nidulariales* takımının *Crucibulum*, *Cyathus* ve *Nidularia* cinsleri içinde sınıflandırılan bazitlimantarlarda, bazidiyokarpın içi boş ve oyuktur; bu nedenle, sporları taşıyan mercimek biçimindeki yapılarla (peridiyol) birlikte görünümü, içinde yumurtalar bulunan bir kuş yuvasını andırır.

Exobasidiales takımından 15 tür bazitlimantarda, bazidiyokarp oluşmaz. Üstün yapılı bitkilerde, özellikle açalya ve orman-güllerinde asalak olarak yaşayan bu türler, konak bitkide yaprak lekelerine, cadısüpürgesi denen saçaklanmalara ve ur oluşumuna yol açar.

Tremellales takımından bazitlimantarların üreme organı pelte görünümündedir. Genellikle sarı, turuncu gibi göz alıcı renklerde ya da beyaz olan bu mantarlar, yaz sonundaki şiddetli yağmurlardan sonra, çürümüş odunların üzerinde belirir.

Auricularia
H.R. Hungerford

Auricularia cinsi, yeryüzünün hemen her yanına dağılmış 10 türü içerir. *Auricularia auricula-judae*, kahverengi ve peltemsi görünümüyle yenebilir bir mantardır; yağışlı ve nemli güz aylarında ölü ağaç kütüklerinin üstünde belirir. Midyeye benzeyen bir başka türü de, bazen başka bitkiler, özellikle mürver üzerinde asalak olarak yaşar.

bazlama, sac ya da tandır ekmegi. Anadolu'nun hemen her yerinde rastlanmakla birlikte, bölgelere göre farklılıklar gösterir. Bazlama yapmak için mısır, arpa ya da buğday unu mayalanarak teknece yoğurulur. Elle ya da oklavayla açılır. İçine haşhaş yağı, pekmez konabilir. Bazlama mayasız hamurdan da yapılır. Eğer haşhaş ve pekmezle yapılırsa, bu maddeler elde açılan küçük hamur parçalarının içine konur, kapatılır, yeniden açılır. İnce, kalın ve tatlandırılmadan da yapılan bazlama, genellikle bazı yatırımların başında adak olarak, birçok yerde de kandillerde dağıtılır.

bazuka bak. roketatar

Bazzi, Giovanni Antonio bak. Sodoma, II

BBC bak. British Broadcasting Corporation

BCG aşısı, verem hastalığının etkeni olan *Mycobacterium* cinsinden bakterilerin zayıflatılmış kültürleriyle hazırlanan ve bu hastalığa karşı koruyucu olarak kullanılan aşı. Hastalık yapma gücü zayıflatılmış verem basili, Fransız bakteriyoloji bilgileri Albert Calmette ve Camille Guérin'in adıyla *Bacillus Calmette-Guérin* (Calmette-Guérin basili) ya da kısaca BCG olarak anıldığından, aşı da bu kısaltmayla adlandırılır.

1908'de Calmette ve Guérin, sığır vereminden sorumlu olan *Mycobacterium bovis*'in, hastalık yapıcı etkisi azaltılmış saf kültürünü üretmeyi başardılar. On üç yıl kadar sonra da, bu kültürden hazırlanan BCG aşısıyla, çocukların vereme karşı aşılmasına başlandı. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde benimsenen bu yöntem, İngiltere ve ABD'de, güvenilir olmadığı ve koruyucu etkisiyle ilgili yeterli veri bulunmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi. 1930'da, Almanya'nın Lübeck kentindeki verem salgınında, BCG aşısı yapılmış 249 çocuktan 73'ü birkaç ay sonra öldüğü için kullanımına bir süre ara verilen bu aşı, o günden bu yana veremin yaygın olduğu bütün ülkelerde koruyucu olarak uygulanmaktadır.

Türkiye'de de, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği tarafından, bir yaş grubundaki çocuklara ve hastalığa yakalanma tehlikesi olan bağışıklanmamış kişilere düzenli olarak BCG aşısı yapılmaktadır.

BCS kuramı, fizikte, üstüniletken maddelerin davranışını açıklamak üzere, 1957'de ABD'li fizikçiler John Bardeen, John N. Cooper ve John R. Schrieffer tarafından geliştirilen geniş kapsamlı kuram (BCS terimi bu üç fizikçinin soyadlarının baş harfleriyle adlandırılmıştır). Üstüniletkenler, mutlak sıfıra yakın sıcaklıklara kadar soğutulduklarında, elektrik akımına karşı bütün dirençlerini aniden yitiren maddelerdir.

Cooper, bir üstüniletkendeki elektronların, bugün Cooper çiftleri olarak adlandırılan çiftler halinde gruplandıklarını ve bir üstüniletkendeki bütün Cooper çiftlerinin

devinimlerinin belli bir ilişki içinde olduğunu buldu. Tek bir bütün olarak işleyen bir sistem oluşturan Cooper çiftleri, üstüniletken bir elektrik gerilimi uygulandığında hareketle geçerler, böylece bir akım oluşur. Uygulanan gerilim ortadan kaldırıldığında, elektron çiftleri herhangi bir engellemeyle karşılaşmadığından akım süresiz olarak akmaya devam eder. Akımın kesilmesi için, bütün Cooper çiftlerinin aynı anda durdurulması gerekir. Bunun olasılığı ise yok denecek kadar küçüktür. Üstüniletken ısıtıldığında, Cooper çiftleri tekil elektronlar halinde ayrılır ve madde normal ya da üstüniletken olmayan durumuna döner.

BCS kuramı üstüniletkenlerin başka birçok davranışını da açıklamıştır. Kuram, Cooper çiftlerini elektronlarına ayırmak için gereken enerjinin deneysel olarak ölçülebilmesine olanak sağlar. BCS kuramı ayrıca izotop etkisini de açıklar. Bu etkide, maddeyi oluşturan elementlerin daha ağır izotoplarının ortama katılması, üstüniletkenliğin oluşturduğu sıcaklığın düşmesine yol açar.

BD bak. Bonn Katalogu

be, Japonya'da y. 5-7. yüzyıl ortalarına değin uc'lere(*) belirli ekonomik hizmetler ve sürekli bir gelir akışı sağlamak amacıyla oluşturulmuş, soydan geçen meslek gruplarından herhangi biri. Böylece her **be**, o dönemde bütün Japon toplumunun bölünmüş olduğu uc'lardan birine bağlıydı. Her **kakibe** de (işçi) içinde bulunduğu uc'nin şefinin fiilen mülkü durumundaydı.

be'lerin çoğu kendileri ve efendileri için piring üreten tarımsal birimlerdi, ama bazı **be**'ler el sanatları, balıkçılık ya da belirli saray görevleri gibi işlerde çalışırlardı. Sarayda yazman, çevirmen, falcı ya da öykü anlatıcı olarak görev yapanlar ülke çapında örgütlenmişlerdi. **Be**'nin öbür türleri ise yereldi.

İS 645'te gerçekleşen Taika çağı reformlarının çeşitli uc'lere imparatorluğun egemenliğini kabul ettirmesinden sonra, müzik ve sanat gibi özel ustalık gerektiren alanlarda çalışan işçilerin dışında bütün **be**'ler kaldırıldı. Müzikçi ve sanatçıların hizmetleri imparatorluk ailesinin bünyesinden alınarak ayrı devlet dairelerine aktarıldı.

Beach, Alfred Ely (d. 1 Eylül 1826, Springfield, Massachusetts - ö. 1 Ocak 1893, New York kenti, ABD), Amerikalı yayıncı ve mucit. Yayımladığı *Scientific American* dergisiyle 19. yüzyılda teknolojik buluş çalışmalarını özendirilmiş, kendisi de basınçlı hava borusu, tünel açma kalkanı gibi bir dizi aygıt geliştirmiştir.

Beach, Massachusetts'deki Monson Akademisi'nde öğrenim gördüğü bir sırada, babasının New York'ta yayımlanan *Sun* gazetesini satın alması üzerine henüz 22 yaşındayken kardeşi Moses Beach ile birlikte yayıncılığa başladı. Ancak, yeni çıkmaya başlayan *Scientific American* dergisi ilgisini daha çok çekiyordu. Bir süre sonra bu dergiyi satın aldı ve ilk sayısında Amerikalı mucitlere patent sağlayacağını ilan etti. Daha sonraki yıllar boyunca bu sözünü yerine getirebilmek için iki haftada bir Washington'a gidip gelmek zorunda kaldı. 1847'de daktilo makinesine ilişkin bir buluşunun patentini almak üzere başvuruda bulundu. 1853'te New York kentinde açılan Crystal Palace Sergisi'nde bu makinenin körler için özel kabartma yazı yazabilen bir türünü sergiledi.

Beach'in daha önceki yıllarda kent merkezlerindeki posta dağıtımında kullanılmak üzere geliştirdiği basınçlı hava borusu yaygın bir kullanım alanı bulmuştu. Ama 1860'larda tel halat çekmeli trenlerle çeşitli deneyler yapan Beach, bir süre sonra pnömomatik metro tasarısını geliştirdi. 1867'de New York kentinde açılan Amerikan Enstitüsü Fuarı'nda, güçlü bir vantilatörün 10 yolcu vagonunu ileri geri hareket ettirdiği bir boru sergiledi. O tarihlerde New York kentinin etkin politikacılarından Boss Tweed'in karşı koyması nedeniyle deneysel bir metronun yapımını gizlice gerçekleştirmek zorunda kaldı. 1868'de posta dağıtım amaçlı, 120 cm çapında bir basınçlı hava borusunun döşenmesi için izin aldı. Ama bunun yerine, Broadway'in altında, Warren ve Murray caddeleri arasında 240 cm çapında ve 100 m uzunluğunda bir tünel kazmaya koyuldu. Yolun kazılması trafiği engelleyeceğinden, tünelin yeraltı dehliz yöntemleriyle açılması gerekiyordu. Bu işte kullanılmak üzere hidrolik kırkolarla çalışan silindir biçiminde bir tünel açma kalkanı geliştirdi. Bu aygıt, James Henry Greathead tarafından, Londra'daki Tower Metrosu yapımında kullanılan kalkanın ilk örneğini oluşturdu. Tamamladığı metroda ise, 100 beygir gücündeki vantilatörlü bir körük, tünel içindeki tek vagonu önce üfleterek ileri itiyor, daha sonra emerek geri çekiyordu. Beach'in ilk işletme gösterisi başarıyla sonuçlandı; ama, Tweed'in karşı koymasının yanı sıra 1873 mali krizi ve elektrik gücünün taşımacılığa kullanıma girmesiyle sistemin uygulanması olanaklı olmadı. 1960'larda uzak mesafelerde yüksek hızla çalışan vakumlu trenlerin yapılması düşüncesinin gelişmesiyle birlikte Beach'in tasarısı yeniden canlanmıştır.

Beach, Sylvia (d. 14 Mart 1887, Baltimore, ABD - ö. 5 Ekim 1962, Paris, Fransa), ABD'li yayıncı. Sahibi olduğu kitabevi özellikle 1920'lerde Amerikan edebiyatına ilgi duyan Fransız yazarların toplanma yeri ve ülkelerini terk edip Fransa'da yaşayan yazarların buluşma merkezi haline gelince, Paris'in edebiyat yaşamında önemli bir yeri olmuştur.

Bir Presbiteryen rahibin kızıydı. Babası Paris'teki ABD'li öğrenciler arasında din görevlisi olarak çalıştığı sırada, yaşam boyu sürecek bir Fransa aşkına tutuldu. 1919'da Paris'in Batı yakasında, ödünç kitap da veren Shakespeare and Company adlı kitabevini açtı. Edebiyat dünyasına en büyük hizmeti, herhalde, James Joyce'un, cinsellikten açıkça söz ettiği için birçok yayıncının basmayı reddettiği *Ulysses* adlı yapıtını 1922'de yayımlamasıdır. Karmaşık yapıtının provalarını dilediği gibi düzeltmesi için Joyce'a sınırsız bir hak tanıdı ve uzun süren bu çalışma boyunca İngilizce bilmeyen müretteplere yol gösterdi. II. Dünya Savaşı'nda Paris'in işgali sırasında kitabevi bir daha açılmamak üzere kapatıldı (1941) ve Beach Almanlar tarafından yedi ay gözaltında tutuldu. Beach kitabevi ve çevresindeki edebiyat yaşamını *Shakespeare and Company* (1959; Shakespeare ve Kumpanyası) adlı kitabında anlatmıştır.

Beaconsfield (Kontu), Benjamin Disraeli bak. Disraeli, Benjamin

Beadle, George Wells (d. 22 Ekim 1903, Wahoo, Nebraska - ö. 9 Haziran 1989, Pomona, California, ABD), genlerin enzim yapısını belirleyerek kalıtımda etkin rol oynadığını kanıtlayan çalışmalarıyla biyokimyasal genetiğin kurucusu olan ve Nobel Ödülü alan ABD'li genetik bilgini.

Beadle
California Institute of Technology Pasadena

Beadle, 1931'de Cornell Üniversitesi'nden genetik doktorasını aldıktan sonra California Teknoloji Enstitüsü'ne geçerek, Thomas Hunt Morgan'ın laboratuvarında sirke sineği (*Drosophila melanogaster*) üzerinde çalışmalara başladı. Bir süre sonra, genlerin kimyasal yoldan kahtımı etkilediği sonucuna vardı. 1935'ten sonra çalışmalarını Paris'teki Biyoloji ve Fiziksel Kimya Enstitüsü'nde Boris Ephrussi ile birlikte sürdürerek, *Drosophila*'daki bu kimyasal süreçlerin nasıl gerçekleştiğini saptamak üzere karmaşık bir teknik tasarladı. Bu çalışmaların sonuçları, göz rengi gibi oldukça basit bir özelliğin bile uzun bir kimyasal tepkimeler dizisiyle belirlendiğini ve bu tepkimelerde genlerin etkin bir rol oynadığını göstermişti.

Beadle, bir yıl süreyle Harvard Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra, 1937'de genler üzerindeki araştırmalarını sürdürmek üzere Stanford Üniversitesi'ne geçti. Burada Edward Tatum ile işbirliği yaparak, deneylerini, sirke sineğinden daha basit bir organizma olan ve kültür ortamında geçirdiği değişimleri (mutasyon) daha kolay izleme olanağı veren kırmızı küf mantarlarından *Neurospora crassa* üzerinde sürdürmeye karar verdiler. **Beadle** ve Tatum, *Neurospora*'ya X ışınları uyguladılar ve böylece değişime uğrayan yeni kuşakların beslenme gereksinimlerinde değişiklik olduğunu gözlemlediler. Bu deneylerle, her genin, yalnızca o gene özgü belirli bir enzimin yapısını belirlediği, bu enzimin de tek bir kimyasal tepkimenin gerçekleşmesinden sorumlu olduğu sonucuna vardılar. **Beadle** ve Tatum'un ortaya attıkları "bir gen-bir enzim" kavramı, iki araştırmacıya (Joshua Lederberg ile birlikte) 1958 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandırdı. **Beadle** ve Tatum'un 1941'de yayımladıkları "Genetic Control of Biochemical Reactions in *Neurospora*" (*Neurospora*'daki Biyokimyasal Tepkimelerin Genlerce Denetlenmesi) başlıklı makale de, biyolojide bir dönüm noktası oldu; iki bilim adamının bu makalede ana çizgileriyle açıkladıkları gibi, mikroorganizmalardaki biyokimyasal süreçlerin genetik yardımıyla incelenmesi, çok önemli uygulamaları olan yeni bir araştırma alanı açıyordu. Nitekim çok geçmeden, **Beadle** ve Tatum'un uyguladığı yöntemler penisilin üretimini bütünüyle değiştirdiği gibi, birçok biyokimyasal sürecin anlaşılmasına da olanak sağladı.

Beadle, 1946-60 arasında California Teknoloji Enstitüsü'nde profesörlük görevini ve biyoloji bölümünün başkanlığını, 1960-68 arasında da Chicago Üniversitesi'nin rektörlüğünü üstlendi. 1968'de bu görevden emekliye ayrılarak, 1970'e değin Amerikan Tıp Derneği'nin Biyotip Araştırma Merkezi'nin yöneticiliğini yaptı. En önemli yapıtları, A. H. Sturtevant ile birlikte yazdığı *An Introduction to Genetics* (1939; Genetiğe Giriş), *Genetics and Modern Biology* (1963;

Birleşmiş Milletler

Ülke Bayrakları

Afganistan

Almanya

Amerika Birleşik Devletleri

Andorra*

Angola

Antigua ve Barbuda

Arjantin*

Arnavutluk

Avustralya

Avusturya*

Azerbaycan

Bahamalar

Bahreyn

Bangladeş

Barbados

Batı Samoa

Belçika

Belize

Benin

Beyaz Rusya (Belarus)

Bhutan

Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Krallık

Bolivia*

Bosna-Hersek

Botsvana

Brezilya

Brunel

Bulgaristan

Burkina Faso

Burundi

Cabo Verde

Cezayir

Cibuti

Çad

Çekoslovakya

Çin Halk Cumhuriyeti

Danimarka

Dominik Cumhuriyeti*

Dominika

Ekvador*

Ekvator Ginesi

El Salvador

Endonezya

Ermenistan

Estonya

Etiyopya

Fas

Fiji

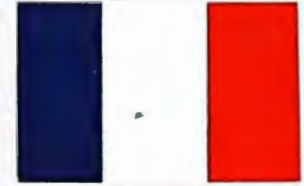
Fildişi Kıyısı

Filipinler

Finlandiya*

Fransa

Gabon

Gambia

Gana

Gine

Gine-Bissau

Grenada

Guatemala*

Guyana

Güney Afrika

Gürcistan

Haiti*

Hirvalistan

Hindistan

Hollanda

Honduras

Irak

Iran

İrlanda

İspanya

İsrail

İsveç

İsviçre

İtalya

Japonya

İzlanda

Jamaika

Kamboçya

Kamerun

Kanada

Katar

Kazakistan

Kenya

Kıbrıs Cumhuriyeti

Kırgızistan

Kiribati

Kolombiya

Komorolar

Kongo

Kore Cumhuriyeti

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti

Kosta Rika*

Kuveyt

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Küba

Laos

Lesotho

Letonya

Liberya

Libya

Liechtenstein

Litvanya

Lübnan

Lüksemburg

Macaristan

Madagaskar

Makedonya

Malavi

Maldivler

Malezya

Mali

Malta

Marshall Adaları

Mauritius

Meksika

Mısır

Mikronezya

Moğolistan

Moldova

Monako

Moritanya

Mozambik

Myanmar (Birmanya)

Namibia

Nauru

Nepal

Nijer

Nijerya

Nikaragua*

Norveç

Orta Afrika Cumhuriyeti

Özbekistan

Pakistan

Panama

Papua Yeni Gine

Paraguay

Peru*

Polonya

Portekiz

Romanya

Ruanda

Rusya

San Marino*

Sao Tome ve Principe

Senegal

Seyşeller

Sierra Leone

Singapur

Slovenya

Solomon Adaları

Somali

Sri Lanka

St. Kitts ve Nevis

St. Lucia

St. Vincent ve Grenadinler

Sudan

Surinam

Suriye

Suudi Arabistan

Svaziland

Şili

Tacikistan

Tanzanya

Tayland

Tayvan

Togo

Tonga

Trinidad ve Tobago

Tunus

Tuvalu

Türkiye

Türkmenistan

Uganda

Ukrayna

Umman

Uruguay

Ürdün

Vanuatu

Vatikan

Venezuela*

Vietnam

Yemen

Yeni Zelanda

Yugoslavya

Yunanistan

Zaire

Zambia

Zimbabve

Genetik ve Çağdaş Biyoloji) ve Muriel M. Beadle ile birlikte yazdığı *The Language of Life*'dir (1966; Yaşamın Dili).

beagle, hem ev hayvanı, hem av köpeği olarak yetiştirilen, küçük yapılı zağar soyu. İri kahverengi gözleri, sarkık kulakları, genellikle kara, kirli sarı ve ak karışımı kısa tüylü bir postu olan *beagle*, sağlam yapılı ve boyuna göre oldukça ağır bir köpektir. Tavşan avında çok başarılı, uyanık ve sevecen bir hayvan olarak tanınır. Bu soyun, farklı irilikte iki formu vardır: Biri-

Beagle
Sally Anne Thompson - EB Inc

nin yerden yüksekliği 33 cm'den az, ağırlığı 8 kg, öbürünün ise yüksekliği 38 cm, ağırlığı 13,5 kg kadardır.

Beagle, İngiliz savaş gemisi. "Beagle"ın 1831-36 arasında Büyük Okyanus'ta ve öteki denizlerde yaptığı inceleme gezileri sırasında Charles Darwin de gemide doğabilimci olarak görev aldı. Yaklaşık 240 tonluk bir brik (iki direkli yelkenli) olan "Beagle"ın bu gezi sırasındaki komutanı, Robert Fitzroy'du(*). Darwin gezi boyunca evrim kuramına temel sağlayan gözlemler yaptı.

Beagle Boğazı, Güney Amerika'nın güney ucundaki Tierra del Fuego Takımadaları bölgesinde boğaz. Doğu-batı doğrultusunda uzanır. Uzunluğu 240 km'dir; genişliği 5-13 km arasında değişir. Tierra del Fuego'nun kuzeydeki en büyük adasını, güneydeki Hoste, Navarino ve öteki küçük adalardan ayırır. Bu küçük adalardan Picton, Nueva ve Lennox, Şili ile Arjantin arasında 1840'lardan beri süregelen bir anlaşmazlığın odak noktasıydı. Bu üç adayı Şili'ye veren bir antlaşmanın imzalanmasıyla (2 Mayıs 1885) anlaşmazlık sona ermiştir. Boğaz, batı ucunda Gordon Adasını çevreleyen iki kola ayrılır. Batı kesimi bütünüyle Şili sınırları içinde kalırken, doğu kesimi Şili-Arjantin sınırının bir bölümünü oluşturur. Adını, Charles Darwin'in bölgeyi keşifte kullandığı (1833-34) İngiliz gemisi "Beagle"dan almıştır.

Beaker halkı, Geç Neolitik-İlk Tunç Çağında, yaklaşık 6 bin yıl önce, Avrupa'nın ılıman bölgelerinde yaşamış topluluk. Adlarını, özenle işlenmiş yatay şeritlerle bezeli çan biçimindeki kaplarından (İngilizce *beaker*: "geniş ağızlı kap") almışlardır. Kültürleri daha çok Çan-Beaker kültürü olarak bilinir. Mezarları genellikle gösterişsiz tek birimler halindedir. Ama Batı Avrupa'nın birçok yerinde megalitik (büyük taş) Beaker mezarları da vardır. Savaşçı bir halk olan Beakerlar temelde ok ve yay kullanırlar, bunun yanında, sivri hançer, bakır uçlu mızrak ve dikkörtgen biçiminde, eğik, küçük boyutlu kalkan taşırlardı. Bakır (ve altını) çok kullanmaları Avrupa'da tunç

Denton'da bulunmuş, Beaker halkına ait kap, Lincolnshire, İngiltere
British Museum

metallurjisinin yaygınlaşmasını hızlandırdı. Büyük bir olasılıkla İspanya kökenli olan Beaker halkı, işleyecek maden bulabilmek için Avrupa'nın içlerine ve batısına yayıldılar. Orta Avrupa'da ayrıntıları değişik olmakla birlikte gene geniş ağızlı (ama daha değişik bezemeli) çanak çömlek yapan, ata binen ve sapa geçirilmiş savaş baltası kullanan, Savaş Baltası (ya da Tek-Mezar) kültürüyle karşılaştılar. Bu iki kültür zamanla birbirine karıştı ve daha sonra Avrupa'nın içlerinden İngiltere'nin doğusuna doğru yayıldı.

Beamon, Bob (d. 29 Ağustos 1946, Bronx, New York kenti), 1968 Meksika Olimpiyat Oyunları'nda 8,90 m ile dünya uzun atlama rekorunu kıran ABD'li atlet. O sırada El Paso'daki Texas Üniversitesi'nde öğrenciydi. Kırdığı yeni rekorla, bir önceki dünya rekoru arasında 56 cm fark vardı.

Beamon atlamaya Jamaica High School'da (Long Island, New York) başladı ve önce Kuzey Carolina Tarım ve Teknik Yüksekokulu'na (Greensboro) girdi. Daha sonra El Paso'dan, basketbol da oynadığı Adelphi Üniversitesi'ne (Long Island) geçti. 1968'deki rekorundan sonra yarışmalara düzensiz olarak katıldı. 1972 Olimpiyat Oyunları'ndan çekildi ve 1973'te profesyonel oldu. Daha sonra atletizm antrenörlüğü yaparak gençleri çalıştırdı. Çeşitli spor etkinliklerine katıldı; bu arada 1984 ABD Olimpiyat Komitesi için para topladı. Uzun atlamadaki rekoru ancak 23 yıl sonra, 1991'de Tokyo'daki Dünya Atletizm Şampiyonası'nda gene ABD'li bir sporcu olan Mike Powell tarafından 8,95 m ile kırıldı.

Bean, Alan L(a Vern) (d. 15 Mart 1932, Wheeler, Texas, ABD), 14-22 Kasım 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Apollo 12" uçuşuna katılan ve Ay yüzeyinde toplam sekiz saat kadar süren iki uzun yürüyüş yapan astronot. Astronot Richard F. Gordon, Jr., Komuta Modülü'yle yörüngede dolaşırken, Bean ve Komutan Charles Conrad, Jr., Ay Modülü'nü Ay yüzeyine indirdi.

Austin'daki Texas Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra ABD Deniz Kuvvetleri'ne katılan Bean, bir süre deneme pilotluğu yaptı. 1963'te insanlı uzay uçuşu programında görevlendirildi. Bean, "Apollo 12" uçuşunun yanı sıra, 28 Haziran-25 Eylül 1973 tarihleri arasında gerçekleştirilen "Skylab 3" uçuşuna da komuta etti. Bu görev sırasında Owen K. Garriott ile Jack R. Lousman, yörünge laboratuvarında görevlendirilmişti.

Bean 1975'te Deniz Kuvvetleri'nden ayrılmakla birlikte Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nde (NASA) astronot adayları yetiştirme ve eğitim grubunun yöneticiliğini sürdürdü.

Bean, George Ewart (d. 1903, Londra - ö. Aralık 1977, Levenham, İngiltere). İngiliz dilbilimci ve epigrafi uzmanı. Özellikle Batı ve Güneybatı Anadolu'da sistematik geziler yaparak Antik Çağa ait birçok yazıt saptamış, kaynak kitap niteliğindeki yayınlarıyla Anadolu arkeolojisine önemli katkılarda bulunmuştur.

Öğrenimini Londra'da özel St. Paul's Okulu'nda yaptı. Üniversiteyi Cambridge'teki Pembroke College'da tamamladı. 1926'dan 1943'e değin Cambridge'te Eski Yunanca okuttu. Türkiye'de çeşitli araştırmalar yaptı. 1944'te İstanbul Üniversitesi'nde klasik filoloji dersleri vermeye başladı. 1965'te İstanbul Üniversitesi'ne onursal profesörlük unvanı verdi. 1969-70'te Princeton Üniversitesi Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde incelemeler yapan Bean, 1971'de 25 yılı aşkın bir süre çalıştığı İstanbul Üniversitesi'nden emekli oldu.

Eski yazarların yapıtlarını titizlikle inceleyen Bean, araştırma gezileri sırasında kendi saptayıp okuduğu yazıtların ve eski kaynakların da yardımıyla Batı ve Güneybatı Anadolu Antik Çağ arkeolojisine önemli bulgular sağlamıştır. Özellikle İonya, Karya ve Likya bölgelerine ilişkin yapıtları birer kaynak kitap niteliğindedir.

Araştırma gezilerini çoğunlukla yaya olarak yapan Bean, dev cüssesi ve çok iyi konuştuğu Türkçesi nedeniyle Ege köylüleri tarafından "Bin Bey" ve "Uzun Bey" lakaplarıyla tanınır ve sevilirdi.

Journal of Hellenistic Studies, *American Journal of Archaeology*, *Anatolian Studies*, *Anadolu Araştırmaları* ve *Türk Arkeoloji Dergisi* gibi süreli yayınlardaki çeşitli makalelerinin yanı sıra, en önemli yapıtları arasında *Side Kitabeleri* (1965), *Aegean Turkey* (1966; Türkiye-Ege Bölgesi), *Turkey's Southern Shore* (1968; Türkiye'nin Güney Kıyısı), *Turkey Beyond the Meander* (1971; Karia, 1987) ve *Lycian Turkey* (ös 1978; Türkiye-Likya Bölgesi) sayılabilir.

Beard, Charles A(ustin) (d. 27 Kasım 1874, Knightstown yakınları, Indiana - ö. 1 Eylül 1948, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'nin kurumsal gelişimini ekonomik açıdan yorumlamasıyla tanınan tarihçi. Toplumsal-ekonomik çatışma ve değişimin dinamikleri üzerinde durması, tarih araştırmalarında bilimsel kesinlik aranmasını eleştirmesi, kurumların oluşturulmasının ardında yatan etkenleri çözümlemesi onu, ABD'nin en etkili tarihçilerinden biri konumuna getirmiştir.

Varlıklı bir Cumhuriyetçi ailesinden geliyordu. Siyasal etkinliklerine 1890'ların başında, babasının gazetesi *The Knightstown Banner*'i yöneterek başladı. Indiana Greencastle'daki De Pauw Üniversitesi'nde okuduğu yıllarda siyaset bilimi ve diplomasiyle ilgilendi. Aynı dönemde Chicago'yu ziyareti sırasında Amerika'da sanayileşme olgusu ve işçi sınıfının sefaletiyle ilk kez ciddi olarak karşılaştı. 1898'de mezun olunca İngiltere'ye giderek Oxford Üniversitesi'ne girdi. Orada, yerleşik iktisat kuramının eleştirisini içeren ve ekonominin denetlenmesinde devletin daha büyük bir rol oynamasını öneren John Ruskin'in *Unto This Last* (1862; Sonuna Kadar) adlı o günlerde çok okunan

yapıtını tanıdı. 1899'da Oxford'da bir işçi okulu açılmasına yardımcı oldu. 1900'de ABD'ye kısa bir ziyaret yaptı. Mary Ritter'la evlenerek İngiltere'ye döndü; bir yıl sonra, ekonomide *laissez-faire* anlayışına karşı çıkan ve İngiliz işçi sınıfı için tasarlanmış *The Industrial Revolution* (Sanayi Devrimi) adlı yapıtını kaleme aldı.

1904'te Columbia Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersleri vermek üzere ABD'ye döndü. Toplumsal ve ekonomik konular üzerinde duran İleri Eğitim Hareketi'nden, E. R. A. Seligman'ın *Economic Interpretation of History* (1902; Tarih'in Ekonomik Açısından Yorumlanması) adlı yapıtından ve James Madison'ın baskı grupları üzerine yazılarından etkilenerek tarihsel açıklama şemasını geliştirdi. Bu konudaki en tanınmış kitabı olan *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*'te (1913; Birleşik Devletler Anayasası'nın Ekonomik Açısından Yorumlanması) anayasadaki ekonomik yönelişi bölgeselden çok ulusal çıkar gruplarının belirlediğini ileri sürdü. Devletin kurucuları tarafından yapılan anayasada maddi çıkarların rol oynadığının ima edilmesi her ne kadar ABD'li politikacıların öfkeye kapılmalarına yol açıyorsa da, kitap bilim çevrelerinde, sosyo ekonomik grupların yönelişleri konusunda yenilik getiren bir inceleme olarak karşılan-

Beard, 1917
Library of Congress, Washington, D.C.

dı. Beard, *The Economic Origins of Jeffersonian Democracy* (1915; Jefferson Demokrasisinin Ekonomik Kökenleri) adlı kitabında ise daha çok siyasal mücadelelerin felsefi bağlamı üzerinde durdu.

1917'de, birçok öğretim üyesinin bozgunculuk ve ihanetle suçlanıp 'ovuşturmaya' uğramalarını ve görevden alınmalarını protesto etmek amacıyla Columbia Üniversitesi'nden istifa etti. Bununla birlikte akademik etkinliğini sürdürdü. 1919'da New York kentinde açılan New School for Social Research'ün kurucuları arasında yer aldı. 1930'ların başlarında tarihsel bilgi sorunuyla ve savaş yıllarındaki ABD dış politikasıyla ilgilendi. 1930'larda benimsemiş olduğu tarih felsefesini tam olarak "Written History as an Act of Faith" (1933; Bir İnanç Konusu Olarak Yazılı Tarih) adlı yapıtında dile getirdi. Bilimsel yöntemin niteliğine ve yetersizliğine değinen bu eleştiri makalesi, tarihinin olguları çağdaş düşünceye yaklaşımı temelinde seçerek düzenlemesini relativist ve pragmatik bir bakışla ele alıyordu. Bu değerlendirme bir bakıma, Beard'ın düşüncesinde ilk kez *Rise of American Civilization* (1927, 2 cilt; Amerikan Uygarlığının Yükselişi) adlı yapıtında görülen değişimin sonucuydu.

Beard 1934'te Başkan Franklin D. Roosevelt'in dış politikası üzerine bir dizi kitap

yazmaya girişti: *The Open Door at Home* (1934; Ülkede Açık Kapı), *The Devil Theory of War* (1936; Savaşta Şeytan Gözüyle Bakmak), *American Foreign Policy in the Making, 1932-1940* (1946; Amerikan Dış Politikasının Oluşumu) ve *President Roosevelt and the Coming of War, 1941* (1948; Başkan Roosevelt ve Savaşın Gelişi).

Son yapıtlarının yayımlanmasından sonra eski ününü bir ölçüde yitirdiye de, Beard 20. yüzyılın en etkili Amerikan tarihçilerinden biri sayılır.

Bearden, Romare (Howard) (d. 2 Eylül 1914, Charlotte, Kuzey Carolina - ö. 11 Mart 1988, New York kenti, ABD), kübizmden etkilenerek fotoğraf ve tual üstüne renkli kâğıtlarla yaptığı kolajlarıyla Amerikan Siyah kültürünün çeşitli boyutlarını yansıtan ressam. 1936-37'de New York kentindeki Sanat Öğrencileri Birliği'nde George Grosz ile çalıştıktan sonra, 1943'te Columbia Üniversitesi'nde resim öğrenimi gördü. 1942 tarihli "Meryem'e Müjde" gibi ilk dönem yapıtları gerçekçi ve çoğunlukla dinsel konulardaydı. II. Dünya Savaşı'nda askerlik görevini tamamladıktan sonra 1950-51'de Paris'e yerleşen Bearden, Sorbonne'da eğitim gördü ve Avrupa'nın birçok yerini dolaştı. Bu dönemde, olgunlaşmış yarı-soyut kolaj üslubunu geliştirdi.

Bearden'in anlatımcı yapıdaki resimle yalın ve bir ilk örnek oluşturacak türdendir; temeller, müzik ve aile çok kullandığı gelenekler. Yapıtlarının karmaşıklığı, bunların şiirsel soyutluğundan kaynaklanır. Bunlarda izlenen renk ve kompozisyon düzeninin düzlemsel parçalanması, ritimleri, dokuları ve insan deneyimlerinin gizemlerini çağırıştırır (örn. "Aile", 1969).

Beardmore Buzulu, Orta Antarktika'da buzul. Kraliçe Maud ve Kraliçe Alexandra sıradağlarını birbirinden ayırarak, Güney Kutbu Platosundan Ross Buzlasına doğru 2.200 m'ye kadar alçalır. 200 km uzunluğu ve 40 km genişliği ile dünyanın bilinen en büyük vadi buzullarından biridir. Buzulu, İngiliz kâşifleri Ernest Henry Shackleton (1908) ve Robert Scott (1911) Güney Kutbu'na giderken keşfettiler. Daha sonra yapılan bilimsel incelemelerde buzulda, Antarktika'nın bir dönemde ılımlı bir iklime sahip olduğunu kanıtlayan, taşlaşmış ağaç parçaları ile eğreltiotu ve mercan fosilleri bulundu.

Beardsley, Aubrey (Vincent) (d. 21 Ağustos 1872, Brighton, Sussex, İngiltere - ö. 16 Mart 1898, Menton, Fransa), 1890'ların en önemli İngiliz kitap ressamı ve estetikçilik hareketinin Oscar Wilde'dan sonra önde gelen kişisi.

Çocukluk yıllarından başlayarak desen çizmeye büyük ilgi duyan Beardsley, yaşamını memur olarak kazanırken de bu uğrını sürdürdü. 1891'de İngiliz sanatçı Sir Edward Burne-Jones'la tanışması, Westminster Sanat Okulu'ndaki gece kurslarını izlemesine yol açtı. Birkaç ay devam ettiği bu kurslar Beardsley'nin yaşamında gördüğü tek meslek eğitimi oldu.

Beardsley 1893'te Sir Thomas Malory'nin *Morte Darthur* adlı kitabının yeni baskısını resimleme işini üstlendi, ertesi yıl da *The Yellow Book* (Sarı Kitap) adlı, yılda dört kez yayımlanan yeni bir sanat dergisinin sanat yöneticisi ve resimleyicisi oldu. Oscar Wilde'in *Salomé* adlı oyunu için yaptığı resimler (1894) kendisine büyük ün kazandı. Beardsley, *art nouveau*'nun(*) zarif ve kıvrımlı üslubu ile Japon ağaçbaskılarının tasarım anlayışından büyük ölçüde etkilendi. Ama eleştirilenlerin ve kamuoyunun asıl dikkatini çeken, ço-

ğunlukla erotik öğeler taşıyan desenlerinde ki kadınlardı. Bu eğilimi, Aristophanes'in *Lysistrata* (1896; Kadınların Savaşı: *Lysistrata*, 1966) adlı kitabı için çizdiği erotik

"Dipnot", kendi portresi, Aubrey Beardsley'nin çizimi, 1896

öğeli resimlerde iyice ortaya çıktı. Beardsley, eşcinsel olmamasına ve Wilde'in çevresindeki skandalların dışında kalmasına karşın, 1895'te Wilde'in eşcinselliğinin ortaya çıkmasından sonra estetikçilik hareketine karşı gelişen genel tepki havası içinde *The Yellow Book*'tan çıkarıldı. Daha sonra *The Savoy* adlı başka bir yeni derginin baş ressamı oldu ve aralarında Alexander Pope'un *Rape of the Lock* (1896) adlı yapıtının da bulunduğu çok sayıda kitabı resimledi. Bu dönemde birkaç şiir ve *Under the Hill* (1903; Tepenin Altında) adını taşıyan bir düzyazı parodisi yazdı. Yapıtın özgün ve sansüre uğramamış baskısı *The Story of Venus and Tannhauser* (Venüs ve Tannhauser'in Öyküsü) adıyla 1907'de yayımlandı.

Beardsley 6 yaşındayken vereme yakalanmıştı. Ondan sonra hiçbir zaman tümüyle sağlığına kavuşamadı. On yedi yaşında hastalığı tekrarladı, 24 yaşında yatakalı oldu. 1897'de Katolik Kilisesi'ne kabul edildikten sonra yaşamını sürdürmek için Fransa'ya gitti ve 25 yaşındayken orada öldü. Yapıtlarına duyulan ilgi zaman zaman, özellikle 1960'larda yeniden canlandı.

Béarn, Fransa'nın güneybatısında, eski Béarn eyaletinin bulunduğu yerde tarihsel

Béarn Bölgesi

ve kültürel bölge. Pyrénées-Atlantiques ilinin (département) dağlık bölgelerini içine alır.

Béarn'ın adı, Beneharnum (Lescar) adındaki kente kadar uzanır. Béarn 6. yüzyılda bugünkü Baskların atası olan Vaskonlar tarafından fethedildi ve 819'da feodal bakımdan Akitanya Düklüğü'ne bağlı bir vikontluk oldu. Ama vikontlar 11. yüzyılda herhangi bir bağımlılığı reddettiler. "Morlan" diye bilinen madeni paraları çok ünlü idi.

Vikontluk, 1290'da Foix kontlarının, onlardan da Navarra krallarının eline geçti. Navarra kralı III. Enrique, 1589'da IV. Henri adıyla Fransa kralı olunca, Béarn Fransa Krallığı topraklarına katıldı. Béarnlılar 12. yüzyıldan Fransız Devrimi'ne değin üç zümreden temsilcilerin oluşturduğu bir meclisle (*cours plénières*) bir çeşit temsili yönetime sahip oldular.

20. yüzyılın başlarına değin dağlık bölgelerde yaşayanların çoğu, iyi otlaklar bulabilmek için sık sık yer değiştiren yarı göçebelilerdi. Sürülerini yazları Ossau dağlık bölgelerine çıkarır, kışları Pau çevresindeki ovalara indirirlerdi. Otlaklar ortak mülkiyet altında idi. Bölge halkı dağlık bölgeleri terk edip vadilerde yerleşmeye başlayınca kent nüfusu oranı arttı. Vadilerdeki çiftlik evlerinin çoğu iki katlıdır ve çatıları arduvaz kaplıdır. Alt katlar ahır, üst katlar konut olarak kullanılır. Fransa'nın başka bölgelerinden gelen göçmenlerle Kuzey Afrika'dan geri dönenler, bölgenin toplumsal ve ekonomik yapısını çok etkilemiştir.

Nüfusun çoğunluğu Katoliktir. 16. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye Protestanlık da girmiştir. Bugün Protestanlar daha çok Örthez kentinde toplanmıştır. Büyük ölçüde Gaskoncadan etkilenmiş olan bölge lehçesi, 1589 ve 1789 arasında resmi yazışma dili idi. 1897'de Pau'da kurulan Gaston Phébus Okulu'nun, Béarn edebiyat geleneğinin korunmasında önemli payı olmuştur.

Bölge mutfağında alabalık, mantar, koyun sütünden yapılan peynir önemli bir yer tutar. *Tourin*, soğan, domates ve sarmısaktan, *cousinette* ise ebeğümeci, pazı, kuzukulağı ve yabanihindiba gibi sebzelerden yapılan çorbalar. Jurançon'un beyaz şarabıyla Gers'in Madiran adlı kırmızı şarabı çok ünlüdür.

Bearsden ve Milngavie, Güneybatı İskoçya'da Strathclyde ilinde bir ilçe (*district*), 1975'teki yönetsel düzenlemeler sonunda oluşturuldu. Eski Dunbarton(*) ilinin bir parçasıdır. 73 km²'lik bir alanı kaplayan bu ilçe, ilçe yönetim merkezi olan Milngavie'ye bağlı küçük kasabalarla kuzeybatıdaki Bearsden adlı küçük sayfiyeyi de içine alır. Milngavie kasabalarında bazı sanayi tesisleri varsa da, bunlar Glasgow'un kuzeydeki dış mahallelerini oluşturur ve daha çok konut alanıdır. Nüfus (1987 tah.) 40.365.

Beas Irmağı, BIAS olarak da yazılır, Eski Yunanca *HYPHASIS*, Sanskrit dilinde *VIPAŞA*, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Himaçhal Pradesh ve Pencap eyaletlerinde ırmak. Pencap'a (Beş İrmak) adını veren beş ırmaktan biridir. Himaçhal Pradesh'in Kulu ilinde, Pencap Himalayaları'ndaki Rohtang Geçidinden 4.361 m yükseklikte doğar. Kulu Vadisi boyunca güneşe doğru arkarken çevredeki dağlardan gelen akarsularla beslenir, batıya doğru kıvrılır, Mandi'yi geçerek Kangra Vadisine ulaşır. Vadiyi aştıktan sonra girdiği Pencap eyaletinde önce güneşe, sonra güneybatıya yönelir, kaynağından 470 km sonra Harik'e de Satlec (Şutudri) Irmağı ile birleşir. Büyük İskender'in

Beas Irmağı, Pencap Himalayaları, Himaçhal Pradesh, Hindistan
B. Bhansali-Globe

İÖ 326'daki Hindistan seferinde istila ettiği topraklar da doğuda aşağı yukarı Beas Irmağına kadar uzanıyordu.

Beat hareketi, 1950'lerde ABD'de ortaya çıkan ve daha çok San Francisco, California ve New York kentindeki bohem sanatçı toplulukları çevresinde gelişen toplumsal ve edebi hareket. Kendilerine "beat" adını veren (başlangıçta "tükenmiş"; sonraları bazen *beatific*: "arınmış, mutluluk dolu" anlamında) ve "beatnik" adı yakıştıran hareket yanlıları, birbirine benzeyen özensiz giyim ve davranışları, caz şarkıcılarından aldıkları jargonlarıyla geleneksel ya da "eski kafalı" dedikleri topluma duydukları yabancılığı sergilediler. Genellikle politikadan uzak kalarak toplumsal sorunlarla ilgilanmeyen Beat'ler uyuşturucu, caz müziği, cinsellik ya da Zen Budacılık yoluyla yoğun bir duyuşsal uyanışa vararak kişisel kurtuluşu, arınmayı ve aydınlanmayı savundular. Aralarında *Growing Up Absurd* (1960; Anlamsızlaşma) adlı kitabın yazarı Paul Goodman'ın da bulunduğu Beat savunucularına göre çağdaş toplumdaki sevinçsiz ve amaçsız yaşam gerek içe kapanış, gerek başkaldırı için yeterli bir nedendir. Beat hareketi şairleri şiiri akademik "kaçamaklık"tan kurtararak yeniden "sokağa döndürmeyi" amaçladılar. Bu şairler yapıtlarını o zamanlar Beat kaleleri sayılan, Lawrence Ferlinghetti'nin San Francisco'daki City Lights Kitabevi ya da Coexistence Bagel Shop gibi yerlerde kimi zaman caz müziği eşliğinde halka okudular. Beat hareketinin en önemli şairi sayılan Allen Ginsberg şiirlerini yalnızca ABD'yi değil, bütün dünyayı dolaşarak okudu. *Howl* (1956; "Uluma", *Amerika*, 1976), *Kaddish and Other Poems* (1961; *Kaddish ve Başka Şiirler*) ve *Reality Sandwiches* (1963; *Gerçeklik Sandviçleri*) gibi yapıtlarıyla büyük ilgi gören Ginsberg bir grup arkadaşıyla New York'tan ayrılarak gittiği San Francisco'da, San Francisco Rönesansı olarak bilinen şiir hareketini başlattı. San Francisco Rönesansı'nın Jack Kerouac gibi temsilcileri, bir deneyimi doğrudan doğruya yansıtabilmek için yazarın düşünce ve duygularını hiçbir tasarım ya da gözden geçirme olmadan yazıya dökmesi gerektiğini savundular. Aynı zamanda Beat hareketinin isim babası olan Kerouac, zihinsel denetimin ve nesneleri dolaysız ve somut biçimde yansıtanın en tipik örnekleri olarak gösterdiği Baço ve Buson'un *haiku*'larından esinlenerek "Batı *haiku*'ları" yazdı. Kerouac'a göre tümüyle sözle olmasi gereken şiir asıl kaynaklarına dönmeliydi. Ama bu görüşe uyarak onun

yapıtlarına öykünen bazı genç yazarlar tutarsız bir laf kalabalığı üretmekten öteye gidemediler. 1960'ların başında sönmeye yüz tutan Beat hareketi Ferlinghetti, Gregory Corso, Philip Whalen ve Gary Snyder gibi umut veren şairler çıkardı. Bu şairler romancı William Burroughs ve Black Mountain şairleri(*) gibi geleneklere karşı çıkan ve gerektiğinde önem verilmemiş yazarların toplumda kabul görmesini sağladı. John Tytell'in *Naked Angels: The Lives and Literature of the Beat Generation* (1976; *Çıplak Melekler: Beat Kuşağının Edebiyatı ve Yaşamı*) adlı yapıtı Beat hareketi üzerine yapılan önemli incelemelerden biridir.

Beatles, rock türü müziğiyle 1960'larda bütün dünyada olağanüstü bir hayranlık uyandıran İngiliz müzik topluluğu.

Hepsi de Liverpool doğumlu olan dört üyesi şunlardı: (James) Paul McCartney (d. 18 Haziran 1942), John (Winston) Lennon (d. 9 Ekim 1940 - ö. 8 Aralık 1980, New York), George Harrison (d. 25 Şubat 1943) ve Ringo Starr (asıl adı Richard Starkley, d. 7

Beatles (soldan sağa: George Harrison, Ringo Starr, Paul McCartney, John Lennon), y. 1969-70
ABKCO Industries Collection of Penguin Photo

Temmuz 1940). Hepsi işçi ailelerinden geliyordu; birlikte çalışmaya başlamadan önce çeşitli rock topluluklarında deneyim kazanmışlardı. McCartney ve Lennon'un 1956'da kurduğu ikiliye 1957'de Harrison katıldı. Bu üçlü Stuart Sutcliffe (ö. 1962) ve Pete Best'in katılmasıyla 1960'ta Beatles adını aldı. Topluluk, dönemin beğenilen başka müzikçileri gibi Liverpool ve Hamburg'daki kulüplerde çalarak kendini gösterdi. 1961'de Sutcliffe, ertesi yıl da Best topluluktan ayrıldı. Aynı yıl Brian Epstein'in menajerliğinde bir plak sözleşmesi imzalayan Beatles'a, başka bir topluluktan gelen Starr da katıldı. "Love Me Do", "Please Please Me", "She Loves You" ve "I Want To Hold Your Hand" gibi ilk plakları (1962-63) Beatles'ın İngiltere'nin en sevilen rock topluluğu durumuna getirdi. "She

Loves You" ve "I Want To Hold Your Hand" plaklarının ABD'de piyasaya çıkması ve "Ed Sullivan Show'da ilk kez ABD televizyonlarında gözükmeyle, "Beatlemania" (Beatles çılgınlığı) 1964 başlarında bu ülkeyi kasıp kavurdu.

Başlangıçta Chuck Berry, Elvis Presley ve Bill Haley gibi ABD'li sanatçılardan esinlenen Beatles'in müziği, Lennon ile McCartney'nin yazdığı basit, ama ilginç sözlerle kaynaşınca, *rock-and-roll'un* ilk günlerindeki duyarlılık ve heyecanı yeniden canlandırdı ve topluluğun yıllarca liste başında kalmasını sağladı. Şarkı sözleri ve müzikleri için yapımcı kuruluşlardan çok sayıda ödül alan Beatles üyelerini Kraliçe II. Elizabeth de tek tek O.B.E. (Order of the British Empire) nişanıyla onurlandırdı. Uzun saçları, giyim tarzları, halüsinojen kullanmaları, Hint mistisizmine ilgi duymaları bütün dünyanın ilgisini çekiyordu. Tek bir plak ya da albümlerinin bile 1 milyondan fazla satabileceğini bilmelerinin verdiği rahatlıkla, yeni müzik formlarını ve düzenleme biçimlerini denediler. Sonuçta, örneğin "Yesterday" gibi baladlardan "Paperback Writer" gibi karmaşık ritimli parçalara, "Yellow Submarine" türü çocuk şarkılarından toplumsal içerikli "Eleanor Rigby"ye kadar çok çeşitli şarkılar ortaya çıktı. Halk konserlerine 1966'da son verdiler.

1967'de değişik parçalardan oluşan bir derlemeden çok, dramatik bir bütün oluşturan *Sergeant Pepper's Lonely Hearts Club Band* adlı albümü yaptılar. Bu albüm, elektronik müzikten yararlanması ve konser salonunda seslendirilmesi olanaksız tam bir stüdyo çalışması olması bakımından da yepyeniydi. Beatles'in üni, çoğunluğu genç olan dinleyicilerinin müzik denemelerine ilgi göstermesini sağladı; böylece müziksel anlatımın önünde açılan yeni olanaklar başka sanatçılarca hızla değerlendirildi. Ayrıca daha ciddi dinleyicileri de çeken Beatles'in üyeleri, başka konularla da ilgilendiler. Birlikte çevirdikleri ve olumlu eleştiriler alan *A Hard Day's Night* (1964; Zorlu Bir Günü Gecesi) ve *Help* (1965; İmdat) adlı iki film dışında, birbirlerinden ayrı olarak da film yaptılar. Toplum ilişkilerinin getirdiği zorlamalar ve grup dışı ilgisinin yoğunlaşması, 1971'de topluluğun dağılmasına yol açtı. Yeniden birleşecekleri yönündeki söylentiler yıllarca sürdü. McCartney solo albümler yaptı, 1971'de kendi topluluğu Wings'i kurdu. Harrison tek başına, 1970'lerde de Lennon ve Starr'la birlikte çalıştı. Filmlerde oynayan Starr *country* müziğe eğilim gösterdi. Lennon, eşi Yoko Ono ile birlikte yaşamını hem bir müzikçi, hem de bir siyasal eylem adamı olarak sürdürdü; 1980'de bir akıl hastası tarafından öldürüldü.

Beaton, Sir Cecil (Walter Hardy) (d. 14 Ocak 1904, Londra - ö. 18 Ocak 1980, Broadchalke, Salisbury, Wiltshire, İngiltere), daha çok ünlü kişilerin dekoratif portreleriyle ün yapmış fotoğrafçı.

Beaton'ın fotoğrafa ilgisi çocukluğunda resimli kartpostallarda ve gazetelerin pazar eklerinde gördüğü sosyete kadınlarıyla kadın oyuncuların portrelerine duyduğu hayranlıkla başladı. Dadısından resim çekmeyi ve basmayı öğrendi. On bir yaşında ilk fotoğraf makinesini edindiğinde kız kardeşlerini giydiren poz verdirerek çektiği resimlerde bu portreleri taklit etti.

1920'lerde *Vanity Fair* ve *Vogue* dergilerinde moda fotoğrafçılığına başladı ve yapıtlarının çoğunu bu iki dergi için gerçekleştirdi.

Sir Cecil Beaton, 1968
Louanne Richards

di. Geliştirdiği özgün üslubunda poz veren kişi, özellikle alüminyum folyo ve *papier-mâché* (*) ile yapılmış bütünsel bir dekoratif arka planın egemen olduğu kompozisyon içinde, bütünün yalnızca bir ögesi olarak veriliyordu. Sonuçta, örneğin "Yesterday" gibi baladlardan "Paperback Writer" gibi karmaşık ritimli parçalara, "Yellow Submarine" türü çocuk şarkılarından toplumsal içerikli "Eleanor Rigby"ye kadar çok çeşitli şarkılar ortaya çıktı. Halk konserlerine 1966'da son verdiler.

Beaton II. Dünya Savaşı sırasında Haberleşme Bakanlığı için çalışarak Afrika ve Uzakdoğu'daki çarpışmaların fotoğraflarını çekti. Savaş fotoğrafları arasında etkili olanları, *Winged Squadrons* (1942; Kanatlı Filolar) adlı kitabında yayımlanan, İngiltere kuşatmasıyla ilgili fotoğraflardır. Beaton savaştan sonra portre fotoğrafçılığına döndüyse de, artık üslubu eskisi kadar göz alıcı değildi. Bir yandan da etkinlik alanını genişleterek Oscar Wilde'in yeniden sahnelenen *Lady Windermere's Fan* (*Lady Windermere'in Yelpazesi*, 1960) adlı oyununun kostüm ve dekorlarıyla *My Fair Lady* adlı müzikalin kostümlerini tasarladı. 1972'de kendisine "sir" unvanı verildi.

Beatrice, büyük İtalyan şair Dante'nin hemen hemen tüm yaşamını ve şiirlerinin çoğunu adadığı kadın. Beatrice'yi ilk kez dokuz yaşındayken gören ve "o andan sonra aşk ruhumu tutsak etti", diyen Dante, onu yücelttiği *La divina commedia*'yı (*İlahi Komedya*) tamamladığı 40 yıl boyunca ve 1321'deki ölümüne değin ona bağlı kaldı.

Beatrice'nin, Simone de' Bardi'yle evlenip 1290'da 24 yaşındayken ölen, soyulu bir Floransalı ailenin kızı Beatrice Portinari olduğuna inanılır. Dante, Beatrice ile ilişkisinin öyküsünü, lirik şiirlerle iç içe bir düzyazı yapıtı olan *La vita nuova*'da anlatır (y. 1293; *Yeni Yaşam*). Dante bu yapıtında buluşmalarından söz eder; onun güzelliğini ve iyiliğini över; ilgisi ve ilgisizliği karşısında kendi duyduğu yoğun tepkileri anlatır; başlarından geçen olayları aktarır ve onun için beslediği duyguların niteliğini açıklar. *La vita nuova*, Dante'nin Beatrice'nin ölüm haberini aldığı günü anlatır ve bu haber üzerine yazdığı acı dolu şiirleri kapsar. Son bölümde Dante "daha önce herhangi bir kadın için yazılmış olmayan" bir şey yazmadığı sürece, Beatrice ile ilgili tek bir düzyazı yazmamaya ant içer. Bu andımı, yıllar sonra yazdığı ve Beatrice'ye olan yüce ve kutsal aşkını anlatan *İlahi Komedya*'yla yerine getirir. Bu yapıtta Beatrice, Dante'nin "Inferno"daki (Cehennem) şefaatçisi, "Purgatorio'da (Araf) yaptığı yolculuğun amacı, "Paradiso'da (Cennet) rehberi olur.

"Purgatorio'da onunla karşılaştığında, dokuz yaşında onu ilk gördüğü andaki kadar etkilenir. Yolculuğun sonunda, Beatrice yeniden Cennet'teki yüce yerine çıkıncaya değin de onun varlığı Dante'nin gözünü kamaştırır. Bu ulvi ve manevi aşk ifadesi, Dante'nin ilahi ruhun içinde eriyip kaybolmasıyla sona erer.

Beatrijs, ortaçağ Avrupa'sına ait Meryem Ana efsanelerinin en önemlisi sayılan lirik anlatı. Günümüze ulaşmış en eski yazması 1374'e aittir. Bu metnin, daha eski bir yapıt olan, Heisterbach'lı Caesarius'un yazdığı *Dialogus miraculorum* (y. 1223; Mucizelerle İlgili Konuşma) adlı öykü derlemesinden alındığı sanılmaktadır. Yazarı belli olmayan ve Doğu Flamanca'nın bir lehçesiyle yazılmış olan metinde, çocukluğundan beri sevdiği erkekle evlenmek üzere, bulunduğu manastırdan kaçan bir rahibenin basit ve incelikli öyküsü anlatılır. İki çocuk doğurduktan sonra kocası kendisini terk edince günahkâr bir yaşama sürüklenen Beatrijs pişman olup geri döndüğünde, manastırda yerine Meryem Ana'nın geçtiğini ve böylece kendi yokluğunun fark edilmediğini görür. Beatrijs efsanesinden esinlenerek yazılan çok sayıda şiirin en önemlisi, Pieter Cornelis Boutens'in *Beatrijs*'idir (1908). Efsane, Maurice Maeterlinck'le Karl Vollmoeller'in oyunlarına da konu olmuştur.

Beatrix, tam adı BEATRIX WILHELMINA ARM-GARD (d. 31 Ocak 1938, Soestdijk, Hollanda), 1980'den bu yana hüküm süren Hollanda kraliçesi.

Presens (sonradan kraliçe) Juliana ile Lippe-Biesterfeld prensi Bernhard'ın dört kızı-

Beatrix
The Royal Netherlands Embassy fotoğraf: Max Koot

nin en büyüğü olan Beatrix, Almanlar II. Dünya Savaşı'nda Hollanda'yı işgal edince ailesiyle birlikte ülkesini terk ederek önce İngiltere, sonra da Kanada'ya gitti. Juliana 1948'de tahta çıkınca, Beatrix tahtın vârisi oldu. 1956-61 arasında Leiden Devlet Üniversitesi'nde sosyal bilimler, hukuk ve tarih öğrenimi gördü.

1965'te Alman diplomatı Claus George Willem Otto Frederik Geert von Amsberg'le nişanlanması ülke çapında öfke yarattı. Çünkü Amsberg, bir Muttefik mahkemesince aklanmakla birlikte, geçmişte Hitler Gençliği ve Alman ordusu üyesi olmuştu. Nişanlılar 10 Mart 1966'da evlendiler. 1890'da ölen III. William'dan beri Orange hanedanının ilk erkek vârisleri olan Willem-Alexander (1967), Johan-Frisco (1968) ve Constantijn'in (1969) doğumları, halkın öfkesini giderek yatıştırdı.

Kraliçe Juliana'nın çekilmesi üzerine Beatrix 30 Nisan 1980'de tahta çıktı.

Beattie, James (d. 5 Kasım 1735, Laurencekirk, Kincardine - ö. 18 Ağustos

1803, Aberdeen, İskoçya), şair ve deneme yazarı. Bir zamanlar çok popüler olan *The Minstrel* adlı şiiri romantizmin ilk yapıtlarından biridir.

Beattie bir çiftçinin oğluydu. Aberdeen'deki Marischal College'i bitirdikten sonra, aynı okulda ahlak felsefesi dersleri verdi. Yirmi beş yaşında, doğaya daha o zamandan romantik bir bakış açısı getiren *Original Poems and Translations*'ı (1760; Örgün Şiirler ve Çeviriler) yayımladı. David Hume'un usçuluğuna karşı yerleşik görüşlerin etkili bir savunması olan *Essay on the Nature and Immutability of Truth, in Opposition to Sophistry and Scepticism* (1770, Sofistliğe ve Şüphecilığe Karşı, Gerçeğin Doğası ve Değişmezliği Üzerine Deneme) adlı yapıtıyla ün kazandı. Sıradan insana seslenen, metafizikten çok toplumsal savlara dayanan bu yapıtı büyük bir ilgi topladı. Ertesi yıl Spenser kıtası(*) ile yazdığı ve bir şairin doğanın etkisi altındaki zihinsel gelişimini anlatan *The Minstrel*'in ilk bölümünü; 1774'te de ikinci bölümünü yayımladı. Yayıncı bir ortamı ve sıkıcı ahlak derslerini içermesine karşın bu yapıt, şairin doğal güzellik karşısındaki yumuşaklığını ve duyarlılığını yansıtıyordu. *The Minstrel* yazıldığı dönemin kuşağı için bir esin kaynağı oldu, Burns, Scott ve Byron'ı etkiledi.

Beattie, William Ridley'nin kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından yaptığı oymabaskı British Museum, J.R. Freeman & Co Ltd

Hristiyanlığın savunucusu ve aynı zamanda yeni bir çağın şairi olarak kazandığı çifte başarı Beattie'ye bütün kapıları açtı. Samuel Johnson'ın çevresine kabul edildi; ressam Reynolds portresini yaptı, Kral III. George ona yaşam boyu aylık bağlattı. Ama Beattie başarılarıyla mutlu olamadı. Karısı aklı dengesini kaybetti; büyüğü yetenekli bir şair olan iki oğlu da genç yaşta öldüler. 1794'te büyük oğlunun yazılarını, anılarıyla birlikte *Essays and Fragments in Prose and Verse* (Şiir ve Düzyazı Denemeler ve Taslaklar) adıyla yayımlayan Beattie, küçük oğlunun ölümünün etkisinden kurtulamamış bir daha sağlığına kavuşamadı.

Beatty, Louise Dilworth bak. Homer, Louis

Beatus Rhenanus, BEATUS BILD olarak da bilinir (d. 22 Ağustos 1485, Schlettstadt, Alsace - ö. 20 Temmuz 1547, Strasbourg), klasik edebiyat hazinesinin korunmasına katkıda bulunmuş Alman hümanist yazar ve Reform hareketinin savunucusu.

Aristoteles felsefesi alanında öğrenim gördüğü Paris Üniversitesi'nden 1505'te mezun oldu. 1511'de İsviçre'nin Basel kentine yerleşerek 15 yıl boyunca araştırmacı ve basımevi sahibi Johann Froben'in yanında Tertullianus ile Curtius Rufus, Velleius Paterculus, Procopius, Jordanes ve Agathias gibi tarihçilerin, Sigismund Gelenius'la birlikte de Livius'un yapıtlarını yayıma ha-

zırladı. Tacitus'un Alman tarih ve kültürüne ilişkin incelemelerinden etkilenecek, 1531'de Germen halklarının kökenleri ve kültürleri konusundaki ilk kapsamlı yorumlama çalışması olan *Rerum Germanicarum libri tres* (Germenler Üzerine Üç Kitap) adlı yapıtını yazdı.

Rhenanus, Basel'de bulunduğu sırada, ortaçağ kilisesini eleştiren Felemenkî hümanist Desiderius Erasmus ile dostluk kurdu. Her ikisi de Martin Luther'in ortaya koyduğu dinsel reform ilkelerine yakınlık duyuyorlardı, ama Protestan Reformcular papaliktan resmen ayrıldıklarında Rhenanus ile Erasmus onlara katılmadılar. Rhenanus'un Luther, Calvin ve Zwingli'yi uzlaştırma çabaları sonuç vermedi. Erasmus'un mektupları ve incelemeleri Rhenanus'a kaldı; böylece Rhenanus Erasmus'un yapıtlarının katalogunu çıkaran ve yayıma hazırlayan (1540) ilk kişi oldu. Erasmus'un yaşamöyküsünü anlatan kitabı, duyarlı ve ayrıntılı yaklaşımı nedeniyle değer taşır.

Beau Bassin-Rose Hill, Hint Okyanusu'nun batısında Mauritius Adasında bağımsız yönetilen ikinci büyük kent. Adanın batı yamacında, başkent Port Louis'in hemen güneyinde yer alır. Başlangıçta iki ayrı yerleşim olan Beau Bassin ile Rose Hill, ada nüfusunun hızla artması sonucu birleşmişlerdir. Beau Bassin-Rose Hill işlek bir ticaret ve alışveriş merkezi, aynı zamanda kalabalık bir banliyödür. Beau Bassin-Rose Hill'de, bazı ortaöğretim kurumları ve mahkemelerden başka İngiliz Kültür Heyeti Kütüphanesi de bulunur. Nüfus (1983 tah.) 87.520.

Beau de Rochas, Alphonse (-Eugène) (d. 9 Nisan 1815, Digne - ö. 27 Mart 1893, Vincennes, Fransa), dört zamanlı içten yanmalı motor tasarımı geliştiren mühendis. Yakıt ve hava karışımının yakılmadan önce sıkıştırılmasının önemini açığa çıkartmıştır.

Beau de Rochas, 1862'de tasarımıyla ilgili bir patent aldıysa da, bu türden motorları yapan ve geliştiren başkaları oldu. Alman sanayici Nikolaus A. Otto ve Fransız mucit Étienne Lenoir'ın çabalarıyla, dört zamanlı motorlar öteki içten yanmalı motor türlerinin yerini almış ve dünya çapında kullanılmaya başlamıştır.

Beaubourg Merkezi bak. Pompidou Merkezi

Beaucaire, Fransa'nın güneydoğusunda, Languedoc-Roussillon planlama bölgesinin (*région de programme*), Gard ilinde (*département*) kent. Rhône Irmağı kıyısında, Tarascon'un karşısındadır. Roma döneminde adı Ugernum'du. Bugünkü adı, ırmağın kıyısında, çamlarla kaplı, tepesinde bir şato bulunan sivri kayanın ortaçağdaki adı olan Belli Quadrum'dan gelir. 13. yüzyılda Toulouse kontları tarafından yaptırılan şato, 1632'de Kardinal Richelieu'nün buyruğuyla

Montimorency Şatosu, Beaucaire, Fransa Editions "La Cigogne" Hachette

yıkıldı. Şapeli ve uçgen biçimindeki kulesi bugün de ayakta. Bahçe-nden, Rhône Deltası ve Camargue gözlük St Paul'a adanmış kiliseleri (15 yy) ve 1683'te yapılan belediye binası kasabanın önemli tarihsel yapılarıdır.

Altı yüzyılı aşkın (13-20 yy) bir süredir her yıl temmuz ayında düzenlenen Beaucaire panayırı 300 bin kadar ziyaretçisiyle bütün Avrupa'da ününü sürdüre gelmiştir. Eskiden malların çoğu gemilerle taşınırdı, ama demiryollarının gelişmesi panayırın önemini azalttı. Bugün artık yerel bir olay haline gelen Beaucaire panayırında en çok deri mallar satılır. Kentin Agues-Mortes ve Midi Kanalıyla bağlantılı olan limanından, bugün de çevrede üretilen şarapların ve ocaklardan çıkarılan taşların taşınması için yararlanılmaktadır. Nüfus (1982) 10.622.

Beauchamp, Alphonse de (d. 1767, Monaco - ö. 1 Haziran 1832, Paris), büyük ilgi gören birçok yapıt vermiş Fransız tarihçi. Yapıtları gerçek belgelere dayanır ve da, büyük ölçüde derleme olduğundan, tümüyle güvenilir değildir.

1784'te bir Sardinya alayında subay oldu. Sardinya ile Fransa arasında 1792'de çıkan savaşta, haksız bir dava uğruna dovuşmayı reddettiğinden bir yıl hapiste kaldı. 1793'te salıverildikten sonra Paris'e giderek, Genel Güvenlik Komitesi'nde çalışmaya başladı. Robespierre'in devrilmesi ve idam edilmesiyle sonuçlanan komploya katıldı. 1794'te basın gözetimcisi olarak polis mudurluğunda görevlendirildi. Görevinin sağladığı olanaklarla, 1790'larda Fransa'nın batısında gelişen karşı-devrimci hareketle ilgili belge toplayarak ilk ve en tanınmış yapıtı *Histoire de la Vendée et des Chouans*'ı (1806, 3 cilt, Vendée'nin ve Chouanların Tarihi) yazdı. Devlet sırlarını açığa vurmakla suçlanarak görevinden alındı. 1809'da, kitabının üçüncü baskısı yayımlandığı günlerde Paris'ten sürülünce Reims'e yerleşti. 1811'de Paris'e dönmesine izin verildi ve yeniden devlet görevi aldı.

Gazete ve dergilerde de birçok yazısı yayımlanan Beauchamp'ın hazırladığı çeşitli tarihsel incelemeler arasında General Jean-Victor Moreau ile Mareşal Joachim Murat'ın yaşamöyküleri ve kötü ün yapmış bir polis müdürü olan Joseph Fouché'nin anılarından oluşan bir derleme bulunur.

Beauchamp, Kathleen Mansfield bak. Mansfield, Katherine

Beauchamp, Pierre, Beauchamp BEAU-CHAMPS olarak da yazılır (d. 1636, Versailles - ö. 1705, Paris, Fransa), bale sanatçısı ve öğretmeni. Beş temel ayak duruşunu sistemleştirerek balenin gelişiminde rol oynamıştır.

1661'de Kraliyet Dans Akademisi'nin yöneticiliğine atandı. Akademi, 1672'de Jean-Baptiste Lully'nin başkanlığı sırasında, günümüzde Paris Operası olarak bilinen Kraliyet Müzik Akademisi'ne bağlandı. Beauchamp, bale sanatında ağırbaşlı stili ve tekniğiyle, özellikle *pirouette*'leriyle (tek ayak üzerinde dönme) tanındı. 1681'de Lully'nin *Le Triomphe de l'Amour* (Aşkın Zaferi) adlı balesinde, XIV Louis'nin damı olarak sahneye çıktı. Paris Operası'nın ilk koreografi sayılan Beauchamp birçok saray balesinin düzenlenmesini yaptı; Molière'in bazı oyunlarının ve Lully'nin bazı operalarının dans bölümlerini sahneyeledi.

Geliştirdiği dans notasyon sistemi (dans yazını), hiç yayımlanmadığı halde öğrenci-

leri tarafından kullanıldı. Bunlardan biri, yayımlanan ilk dans notasyon sistemlerinin birinin yaratıcısı olan Raoul Feuillet idi. Beauchamp, Lully ve XIV. Louis'yle birlikte, balenin giderek profesyonel bir uzmanlık haline gelmesinde rol oynadı. Verdiği derslerle balenin teknik standartlarının yükselmesine katkıda bulundu. Böylece, balede uzmanlık öğrenimi zorunlu hale geldi ve amatör saray dansçıları balenin tek icracıları olmaktan çıktılar. Beauchamp, Lully'nin ölümünden sonra, 1687'de emekliye ayrıldı.

Beaufort AİLESİ, III. Edward'ın oğlu Lancaster dükü John of Gaunt'un Catherine Swynford ile evlilik dışı ilişkisinden doğan çocukların oluşturduğu İngiliz aile. Beaufort adı, Gaunt'un Fransa'da sahip olduğu, bugünkü Bar-sur-Aube yakınındaki Montmorency-Beaufort'ta bulunan, lordluktan gelir. Bu ilişkiden olan dört çocuk, ana-babalarının daha sonra resmen evlenmelerinin ardından (1396) meşru sayıldılar ama üvey kardeşleri IV. Henry tarafından tahta geçme haklarından yoksun bırakıldılar. Ailenin ilk kuşağında, Somerset ve Dorset markiliğini alan John (ö. 1410), Winchester piskoposu kardinal Henry; Thomas (ö. 1426) ve kız kardeşleri Joan bulunur. Bundan sonraki kuşakta, John'un üçüncü (ama hayatta kalan ilk) oğlu Somerset 2. dükü Edmund'un (ö. 1455) tahta çıkma iddiasında bulunma olasılığı Gül Savaşları'na neden oldu. Bu savaşta ailenin geri kalan erkekleri öldürüldü. Edmund'un yeğeni Margaret Beaufort, sonradan tahta geçecek olan Kral VII. Henry'nin annesidir.

Beaufort (Dükü), François de Vendôme (d. 16 Ocak 1616, Paris - ö. 25 Haziran 1669, Girit). Fronde(*) önderlerinden biri

Beaufort Dükü François de Vendôme, J. - B. Humbelot'nun oymabaskı çalışması, 17. yy Bibliothèque Nationale Paris

olan ve daha sonra Akdeniz'de amirallik yapan Fransız prensi.

Beaufort 1635-40 döneminde Kral XIII. Louis'nin ordusunda yararlık göstererek ün kazandı, ama Kardinal Richelieu'ye karşı gelişen muhalefetin içinde yer alarak Kraliçe Anne d'Autrich'in sadık bir yandaşı olarak tanındı. 1642'de, 5 Mart suikastıyla ilgili soruşturmadan kaçarak İngiltere'ye gitti, ama birkaç ay sonra, Kardinal'in ölümü üzerine hemen Fransa'ya döndü. XIII. Louis'nin 1643'te ölümünden sonra Jules Mazarin hükümetin başına geçince, Beaufort, Mazarin'in yerine geçmek için bir komploya girişti, ama Eylül 1643'te tutuklanıp hapse atıldı.

Beaufort, Mayıs 1648'de, hapisten kaçtı. Ocak 1649'da ayaklanan Paris Parlement'i

ile ilişki kurarak, ilk Fronde'un (Fronde parlementaire Haziran 1648 - Mart 1649) generalleri arasında yer aldı. Paris'i kuşatmış olan kraliyet ordusuna karşı giriştiği yarma hareketinde gösterdiği yararlıktan başka yakışıklılığı ve dürüstlüğüyle halkın hayranlığını kazandı.

Mart 1649'da Rueil Barşı'nın imzalanmasından sonra, J. F. P. de Gondi'yle ittifak yaptı. Daha sonra, Retz kardinali sıfatını kazanan Gondi, sarayın, Beaufort'u amiralliğe atamasını sağladı. Gondi, Anne ve Mazarin'le birlikte bir komplo kurarak rakipleri Condé prensini hapse attırdı (Ocak 1650). Bu olay, *Fronde des princes* olarak da bilinen ikinci Fronde'un başlamasına neden oldu. Şubat 1651'de Condé'nin serbest bırakılması ve Mazarin'in Paris'ten kaçmasından sonra, Beaufort Krallık Sarayı çevresindeki nöbetçileri örgütleyerek, Anne'in genç XIV. Louis'yi Mazarin'e götürmesini engelledi. Bu olaydan sonra Beaufort'la Gondi'nin araları giderek açıldı.

Mazarin sürgünden Fransa'ya döndüğünde (Ocak 1652) Beaufort, Condé yandaşı Orléans dükü Gaston'un birliklerini kralcı kuvvetlere karşı harekete geçirdi. 30 Temmuz 1652'de, kız kardeşi Élisabeth'in eşi Nemours dükü Charles-Amédée de Savoie'yi düelloda öldürdü. Fronde'un çökmesinden sonra Paris dışına sürüldü.

1658'de saray tarafından bağışlanan Beaufort, amirallik kendisine yüklediği görevlerle ilgilendi. 1664'te Cezayir'e ilk Fransız saldırısının başında bulundu. Kandiye'de Osmanlılarla savaşan Venediklilere yardım için amiral ve "kilise generali" sıfatıyla gönderildiği Girit'te, savaşırken öldü.

Beaufort, Henry (d. y. 1374, Château Beaufort, Anjou, Fransa - ö. 11 Nisan 1447, Winchester, Hampshire, İngiltere). Winchester piskoposu ve kardinali. 15. yüzyılın ilk 43 yılı boyunca, İngiliz siyasetinin önde gelenlerinden. 1435'ten 1443'e değin, güçsüz Kral VI. Henry yönetimini elinde tutmuştur.

Beaufort'un babası, Kral III. Edward'ın oğlu Lancaster dükü John of Gaunt, annesi de Catherine Swynford'du. Kuzeni Kral II. Richard'ın hükümdarlığı döneminde, Oxford Üniversitesi rektörü (1397) ve Lincoln piskoposu (1398) oldu.

Üvey kardeşi IV. Henry'nin 1399'da tahta çıkışı, Beaufort'a siyasette önemli bir yer sağladı. 1403'te İngiltere mühürdarı ve kraliyet meclisi üyesi oldu; ertesi yıl da ülkenin en zengin piskoposluk bölgelerinden biri olan Winchester'a piskopos olarak atandı. Daha sonra mühürdarlık görevinden istifa etti ve mecliste, IV. Henry'nin başbakanı Canterbury başpiskoposu Thomas Arundel'e karşı muhalefeti yönetti. Beaufort'un yeğeni ve siyasi mütefiki, V. Henry adıyla 1413'te tahta çıkınca Beaufort, yeniden mühürdarlığa getirildi. Hırslı bir piskopos olan Beaufort daha da yükselmek için papalık nezdinde bir görev peşinde koştu. Papa V. Martinus 1417'de onu, kardinal ve papalık elçisi yaptı. Ama kral, Beaufort'un Katolik Kilisesi'nin çok etkin bir sözcüsü olmasından korkarak kısa süre sonra onu, kiliseyle ilgili görevlerinden istifaya zorladı. 1422'de Kral VI. Henry'nin çok küçük yaşta tahta geçmesi, Beaufort'un yeteneklerini kullanması için yeniden uygun bir ortam hazırladı. Saraya yüksek faizle borç vererek zenginliğine zenginlik kattı. Daha sonra, bu ticari işlemlerin birçoğuna hile karıştırdığını itiraf etti. 1426'da, St. Eusebius kardinali ve papalık elçisi oldu. Beaufort'un hem devlet, hem de kilise içinde üst düzey görevlerini elinde tutmasına kızan yeğeni Gloucester dükü Humphrey Planta-

Henry Beaufort, boyalı cam üstüne yapılmış portreden ayrıntı, y. 1633; Queen's College, Oxford
Queen's College, Oxford, Thomas Photos

genet sert bir muhalefete girişti. Beaufort, Gloucester'in saldırılarından sıyrılmasını bildi ve 1430'ların ortasında yönetimi tümüyle eline geçirdi. 1435 ve 1439'da, İngiltere ile Fransa arasındaki Yüzyıl Savaşları'na (1337-1453) bir anlaşmayla son vermek için başarısız girişimlerde bulundu. Siyasi yaşamı 1443'te sona erdi.

Beaufort Denizi, Kanada ve Alaska'nın kuzeyinde Kuzey Buz Denizine bağlı çevre deniz. Alaska'daki Barrow Burnundan Prens Patrick Adasındaki Lands End'e doğru kuzeydoğu yönünde ve Banks Adasından Çukçî Denizine doğru batı yönünde uzanır. Kapladığı alan yaklaşık 476.000 km²'dir. Ortalama derinliği 1.004 m, en derin yeri 4.800 m'dir. Adını İngiliz tuğamirali Sir Francis Beaufort'tan almıştır.

Kıta sahanlığı, özellikle Barrow Burnu yakınlarında ve doğusunda dardır; Mackenzie Irmağı ağzının kuzeyinde biraz genişler, ama hiçbir yerde 145 km'yi geçmez. Derinlik genellikle 65 m'den azdır, ama denizin yukan bölümlerinde birdenbire artarak 1.550-2.000 m'ye ulaşır. Çakıl adalarına ve sığlıklara sık rastlanır. Adaların en büyükleri Mackenzie Irmağı ağzının batısındaki Herschel (18 km²) ve Barter'dir (13 km²). Mackenzie Deltasında çok sayıda küçük ada ve sığlık bulunur.

Denizin kıtaya doğru yükselen yatağı sayısız denizaltı vadisiyle yarılmıştır. 2.000-3.000 m derinlikteki Beaufort Platosu, Banks Adasının batısında denizin açıklarına doğru uzanır. Deniz tabanının jeolojik yapısı masif bir platform biçimindedir; sismik veriler Kanada Havzası kabuğu ile okyanus çanağı kabuğu arasında bir benzerlik olduğunu göstermektedir.

Alçak deniz kıyıları hemen tümüyle tundralarla kaplıdır. Brooks Sıradağlarının kolları kıyı şeridinde ancak Mackenzie Irmağı ağzının batısında yaklaşır. Banks ve Prens Patrick adaları da oldukça alçaktır; en yüksek yerleri 28-770 m arasında değişir. Denizin güneyindeki kıyı bölgeleri ağustos ortasından eylül sonlarına değin gemi ulaşımına elverişlidir; ama kıyıların yakınında 3 m kalınlığında sürekli bir buz katmanı vardır.

Beaufort Denzinde dört farklı su kütlesi bulunur. Yüzey su kütlesi yaklaşık 100 m kalınlığındadır. Sıcaklık yaz sonunda -1,4°C ile kışın -1,8°C arasında değişir. Tuzluluk oranı binde 28-32'dir. Bering Boğazından akan Bering Denizi suları ile Büyük Okyanus sularından oluşan yüzeysel su kütlesi

yüzey sularından çok daha ılıktır ve neredeyse Kuzey Kutbuna kadar uzanır. En ılık sular derin Atlas Okyanusu sularıdır; sıcaklık 0°-1°C arasında, tuzluluk oranı da binde 34,9-35,5 arasında oynar. Dip suyu sıcaklığı -0,4° ile -0,8°C arasında değişirken tuzluluk oranı (binde 34,9) hemen hiç değişmez.

Denizdeki akıntı yönü, Kuzey Buz Denizi'nin genel akıntı sistemiyle yakından bağlantılıdır. Akıntılarının büyük çoğunluğu batı ya da güneybatı yönündedir; yalnızca Mackenzie Irmağı ağzında doğuya doğru bir akıntı görülür.

Mackenzie Irmağı her yıl denize 15 milyon ton tortul madde bırakır. İrmak deltasından çok uzaklara kadar yayılan tortulların içinde yüksek oranda dolomit ve kalsiyum karbonat bulunur. Bazen çamurla karışık çakıl ve kum tortuları kıta sahanlığına yayılır. Denizin kıtaya doğru yükselen eğiminde ve Banks Adasının kuzeyinde, ender mikrofauna türleri içeren gri renkte bir çamura rastlanmıştır. Çökeltiler yüksek oranda hornblend (alüminyum, kalsiyum, demir ve magnezyum silikatından oluşmuş bir amfibol türü) ve demir oksitler içerir.

Beaufort Denizinde 70'ten fazla fitoplankton türü bulunur, ama toplam canlı sayısı fazla değildir. Yaklaşık 80 zooplankton türüne rastlanmıştır; dip faunası denizsolucanları, yosunhayvanları, kabuklular ve yumuşakçalardan oluşan 700 türü kapsar. Ba-

lıkçılık ve deniz avcılığı yalnızca yerel tüketim için yapılır.

Beaufort Dizisi, Karroo Sistemi'nde. Ecce Dizisi katmanlarının üzerinde, Stormberg Dizisi kayalarlarının altında yer alan Permien (y. 280-225 milyon yıl önce) ve Tersiyer (y. 225-190 milyon yıl önce) kayalar katmanları. Beaufort Dizisi'nin en gelişmiş olduğu ve en geniş biçimde incelendiği yer Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. Temel olarak kumtaşından oluşan dizide, kilaşı (şeyl) ve kenarlara doğru incelen, mercer biçimli kömür katmanları da bulunur. En kalın yeri yaklaşık 3.000 m'dir.

Beaufort Dizisi'nin tanıtıcı fosil faunası oldukça ender rastlanan *Therapsida* takımından memeli benzeri sürüngenleri de içeren çok çeşitli sürüngenlerden oluşur. Beaufort Dizisi ayrıca, her biri özgün sürüngen topluluğundan oluşan altı fauna alt kuşağına ayrılır. Üst ve Alt Beaufort Dizisi'ni ayıran sınır, Permien ve Triyas sistemleri arasındaki sınır olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu sınırdaki yer alan oluşum, yaklaşık 225 milyon yaşındadır. *Therapsida* takımından bazı canlıların sayısı Triyas Döneminde azalmışsa da, sınır bölgesi boyunca faunada süreklilik görülür; ama daha yakından yapılan incelemeler, fauna topluluklarının önemli ölçüde yer değiştirdiğini ortaya koymuştur. Gorgonopsiyan terapsitler denen ve sivri, keskin azı dişleri olan

özelleşmiş etçiller Permien sonunda yok olmuş; Terosephalyanslar ve *Dicynodontia* alt-takımından, fildisi gibi bir çift sıvrı dışı olan canlıların ise sayısı azalmıştır. Oysa, *Therapsida* takımından, köpek dişlerine sahip, daha genelmiş canlıların bu dönemde bol bulunduğu görülür. Mezozoyik (İkinci) Zamanda (y. 225-65 milyon yıl önce) yaşamış ve tanıtıcı özelliği *Archosaurs* cinsi ve dişleri yuvalarına gömülmuş canlılar (*thecondont*) olan sürüngen topluluğu, zamanla ortama egemen olmuştur.

Beaufort ölçeği, tam adı BEAUFORT RÜZGAR KUVVETİ ÖLÇEĞİ, 1805'te İngiliz Donanması'nın filo komutanlarından Francis Beaufort tarafından, denizlerde rüzgâr kuvvetini ölçmek ve sınıflandırmak amacıyla tasarımlanan ölçek. Sonradan amiral olan ve K. C. B. (Knight Commander of the Bath) nişanı alan Beaufort'un başlangıçta, rüzgârın üç direkli tam armalı bir savaş gemisi üzerindeki etkisine dayandığı ölçek. 1838'de Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin tüm gemilerinin seyir kayıtları için zorunlu duruma getirildi. 1831'de Charles Darwin'i, evrim kuramını geliştirdiği Galápagos Adalarına götüren "Beagle" gemisinin kaptanı Komutan Robert Fitzroy'a Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan gönderilen talimatların

Beaufort rüzgâr ölçeği

Beaufort sayısı	rüzgârın adı	rüzgâr hızı		deniz yüzeyi	deniz karışıklık sayısı	ortalama dalga
		knot	km/sa			yükseliği m
0	sakin	<1	<1	ayna gibi düzdür	0	0
1	esinti	1-3	1-5	balık puluna benzer buruşuklar belirir, ama köpük yoktur	0	0
2	hafif meltem	4-6	6-11	dalgacıklar henüz küçüktür, ama belirgindir; cam görünümündeki dalga tepeleri çallamamıştır	1	0-0,3
3	tatlı meltem	7-10	12-19	iri dalgacıklar görülür, dalga tepeleri çallamaya başlar, köpükler cam görünümündedir, bazen dağınık bir koyun sürüsünü andırır	2	0,3-0,6
4	orta meltem	11-16	20-28	küçük dalgacıklar genişler, köpükler daha sık bir koyun sürüsünü andırır	3	0,6-1,2
5	serin meltem	17-21	29-38	mutedil dalgalar uzun bir biçim alır; beyaz köpükler çoğalır, yer yer su zerreleri sıçrayabilir	4	1,2-2,4
6	kuvvetli meltem	22-27	39-49	büyük dalgalar oluşmaya başlar; beyaz köpüklü dalga tepeleri her yerde yoğunlaşır; yer yer su zerreleri sıçrayabilir	5	2,4-4
7	fırtınamsı rüzgâr	28-33	50-61	deniz yükselir; çallayan dalgalardan oluşan beyaz köpükler rüzgârın yönü boyunca sürüklenmeye başlar	6	4-6
8	fırtına	34-40	62-74	daha uzun ve yüksekçe dalgalar görülür; rüzgâr yatağına doğru belirli bir iz halinde köpükler sürüklenir	6	4-6
9	kuvvetli fırtına	41-47	75-88	büyük dalgalar belirir, kalın köpük serpintilen rüzgâr yatağına doğru itilir; köpükler, ses çıkarak yuvarlanmaya başlar; serpinti yüzünden görüş daralır	6	4-6
10	tam fırtına	48-55	89-102	uzun sorguçlu çok yüksek dalgalar oluşur, köpükler, yoğun beyaz çizgiler halinde ve denn izler bırakarak rüzgâr yönünde savrulur; denizin tüm yüzeyi beyaz bir görünüm alır; denizin kükremesi artar, görüş daralır	7	6-9
11	çok şiddetli fırtına	56-65	103-117	olağandışı yükseklikte dalgalar oluşur, küçük ve orta büyüklükteki tekneler dalgaların ardında uzun süre gözden kaybolabilir, rüzgâr yönünde uzanan beyaz köpükler denizi tümüyle kaplar; tepelerinin uçları köpükler halinde her yana savrulur, görüş daralır	8	9-14
12-17	kasırga (harikan)	65'in üstü	117'nin üstü	hava köpük ve su zerreleriyle doludur; deniz, köpükle baştan sona beyazlaşmıştır, görüş çok daralmıştır	9	14'un üstü

arasında bu ölçek de yer alıyordu. 1874'te, Uluslararası Meteoroloji Komitesi, denizin durumuyla ve karadaki olgularla ilgili gözlemleri de ölçüt olarak alacak biçimde değiştirilen Beaufort ölçeğinin, uluslararası meteoroloji telgraflarında kullanılmasını kararlaştırdı.

İlk düzenlendiği biçimiyle Beaufort ölçeğinin, rüzgâr hızıyla ilişkisi yoktu. Özellikle 20. yüzyılda, rüzgâr hızı ile Beaufort ölçeğini birleştirmeyi amaçlayan çeşitli çalışmalar yapıldı. Uluslararası Meteoroloji Telgrafları Kurulu'nun 1912'de başlattığı bir çalışma, I. Dünya Savaşı yüzünden yarıda kaldı. 1921'de G. C. Simpson'dan, Beaufort ölçeğindeki sayılara karşılık gelen rüzgâr hızlarını belirlemesi istendi. 1926'da Simpson'ın çalışmasını kabul eden Uluslararası Meteoroloji Komitesi, Haziran 1939'da da 6 m yüksekliğe yerleştirilen bir anemometre yardımıyla saplanan değerlerin kullanılmasını kararlaştırdı. ABD ve İngiltere'nin resmi meteoroloji kuruluşları bir süre daha 11 m yüksekliğe göre belirlenen eski ölçeği kullanmayı sürdürdüler. 13'ten 17'ye kadar olan Beaufort sayıları, 1955'te ABD Meteoroloji Dairesi tarafından eklendi (bak. tablo).

Günümüzde çok seyrek kullanılan Beaufort ölçeği, yerini, rüzgâr hızının ölçümünde daha nesnel yöntemlere bırakmışsa da, rüzgârın geniş bir alandaki belirleyici özelliklerini kestirmekte bugün de yararlı olmaktadır. Ayrıca gerekli aygıtların bulunmadığı durumlarda rüzgârın etkisine ilişkin tahminler için de hâlâ kullanılabilir.

Beaugency, Fransa'nın ortakuzeyinde, Centre planlama bölgesinin (*région de programme*) Loiret ilinde (*département*), Loire Irmağının sağ kıyısında kasaba. Beaugency senyörleri 11. yüzyıldan 13. yüzyıla değin çok güçlüydüler. I. Beaugency Konsili (1104), kraliçeyi hiçe sayıp Anjou kontunun karısını kaçırarak onunla evlenen I. Philippe'i aforoz etti. İkinci konsil (1152), VII. Louis'nin, Akıtanalyalı Eleanor ile evliliğini iptal etti. Eleanor daha sonra Henri Plantagenet (II. Henri) ile evlendi ve Güneybatı Fransa'nın hemen tamamını İngiliz Krallığı'na verdi. Beaugency, Loire Irmağı üzerinde önemli bir geçit yeri idi. Restore edilmiş olan 13. yüzyıldan kalma 26 kemerli köprü bugün de kullanılmaktadır. Kasaba Yüzyıl Savaşları sırasında, dört kez İngilizlerin eline geçti ve 1429'da Jean d'Arc tarafından kurtarıldı. 1567'de Protestanlar kasabayı yaktı. Aralık 1870'te Almanlar, Fransız Loire ordusunu kasabanın kuzeybatısında yenilgiye uğrattılar. 15. yüzyıldan kalma şato, bölgesel müze olarak kullanılmaktadır. Kasabanın yakınlarında, 11. yüzyıldan kalma çatisız ve kare biçiminde bir kale de bulunur. Yatak ve otomobil koltuğu üretimi yapılır. Nüfus (1982) 7.106.

Beauharnais (Vikontu), Alexandre (d. 28 Mayıs 1760, Martinik - ö. 23 Haziran 1794, Paris), Joséphine'in (sonradan Fransa imparatoriçesi) ilk kocası ve III. Napoléon'un dedesi. Devrim sırasında önde gelen kişilerden olmuştur.

Joséphine ile 1779'da, Martinik'te evlendi. Liberal bir soylu olarak tanınan Alexandre, Fransız Devrimi'nin ardından önemli görevlere yükseldi. 1791'de Kurucu Meclis'e başkanlık etti ve orduya kahramanlıklarıyla tanındı. 1793'te Ren ordusu başkomutanlığına atandı. Kısa süre sonra savunma bakanlığına aday gösterildi, ama bu öneriyi reddetti. Terör Dönemi'nde yalnızca soylu

olması nedeniyle tutuklandı ve giyotinle idam edildi.

Beauharnais, Eugène de (d. 3 Eylül 1781, Paris - ö. 21 Şubat 1824, Münih), asker, Fransa'da Birinci İmparatorluk dönemi prensi ve I. Napoléon'un İtalya genel valisi. 1796'da üvey babası olan I. Napoléon, 1806'da Beauharnais'yi evlat edindi.

Babası Beauharnais vikontu General Alexandre, 23 Haziran 1794'te giyotinle idam edildi. Generalin dul eşi Joséphine Tascher de La Pagerie'nin 9 Mart 1796'da Napoléon Bonaparte ile yaptığı evlilik, Eugène ve kız kardeşi Hortense tarafından önce öfkeyle karşılandı. Ama üvey babaları onlara iyi davrandı ve mutlu olmaları için

Eugène de Beauharnais, François Gérard'ın portre çalışmasından ayrıntı, Versailles Sarayı, Fransa
Giraudon-Art Resource/EB Inc

gerçek bir ilgi gösterdi. Buna karşılık Eugène, özellikle 18 Brumaire (9 Kasım 1799) darbesi sırasında ve Marengo'da Avusturyalılara karşı kazanılan zaferde (14 Haziran 1800) Napoléon'un çok yararlandığı askeri yaveri oldu. Eugène, 1804'te prenslik unvanını aldı ve devlet başmühürdarlığına atandı.

1805'te Napoléon kendini İtalya kralı ilan edince, Eugène de onun İtalya genel valisi oldu. Kamu maliyesini ve bürokrasiyi yeniden düzenledi; yollar yaptırdı; Fransız hukuk sistemini yürürlüğe koydu.

1809'da Avusturya'yla yapılan savaşta Eugène, İtalyan ordusunun komutanı olarak Győr'de önemli bir zafer kazandı ve Wagram'da çok iyi savaştı. 1812'de Rusya'da, ertesi yıl da Almanya'da kendini gösterdi. 1814'te İtalya'da, Avusturyalılarla Napolililerin Napoléon'u terk etmesi için yaptıkları girişimlere karşı uzun süre direndi. Ama sonunda Schiarino-Rizzino ateşkes antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı (16 Nisan 1814). Bundan sonra, 1806'da evlenmiş olduğu Amelia Augusta'nın babası Bayyera kralı I. Maximilian'ın Münih'teki sarayına çekildi. I. Maximilian ona Leuchtenberg dükü unvanını verdi.

Beaujolais, Fransa'da eski bir il. İl merkezi önce Beaujeu, daha sonra da Villefranche idi. Toprakları, büyük ölçüde bugünkü Rhône ilini (*département*) ve Loire'in küçük bir bölümünü kapsıyordu. Beaujolais Dağlarının kestiği ve doğu sınırını Saône Irmağının çizdiği verimli topraklara yayılan bölge, Belleville'de pazarlanan şaraplarıyla ünlüdür.

Beaujeu senyörleri, 10. yüzyıldan 13. yüzyıla değin mülklerini, yavaş yavaş genişleterek büyükçe bir feodal beylik haline getirdiler. Fransa mareşali I. Édouard de Beau-

jeu, Crécy Çarpışması'na (1346) katıldı ve 1351'de Ardres Çarpışması'nda öldü. Oğlu, 1374'te vâris bırakmadan ölünce, yerine kuzeni II. Édouard geçti. II. Édouard, 1400'de Beaujolais ve Dombes topraklarını Bourbon 3. dükü II. Louis'ye verdi. II. 1531'de Fransa Krallığı'na bağlandıysa da 1560'ta Kral II. François burayı Bourbon-Montpensier hanedanına geri verdi. Onlardan da Orléans hanedanına geçti. Orléans dükü Louis-Philippe-Joseph'in en küçük oğlu Louis-Charles d'Orléans, Beaujolais kontu unvanıyla anıldı.

Beaujolais, Fransa'nın güneydoğu kesiminde, Lyon'un batısında, Massif Central'ın tam doğusuna düşen bölge. Engebeli olan yörenin en yüksek noktası Saint-Rigaud Dağıdır (1.012 m). Sık ormanlarla kaplıdır ve yerel orman sanayisi gelişmiştir. Saint-Rigaud'nun batısına düşen bölgede küçük aile çiftlikleri yaygındır. Dağın doğusundaki kireçli Beaujolais Dağlarının yamaçlarında iklim oldukça kurak ve şaraplık üzüm yetiştirmeye çok elverişlidir. Burada dünyaca ünlü Beaujolais, Fleurie ve Juliénas kırmızı şarapları üretilir.

Beaujoyeux, Balthazar de, BALTHASAR DE BEAUJOYEUX olarak da yazılır, İtalyanca BALTAZARINI BELGIOIOSO (d. 16. yy başları, Piemonte bölgesi, İtalya - ö. 1587, Paris), teatral dansın ve operanın gelişimini etkileyen besteci ve koreograf.

1555'te Brissac dükü aracılığıyla Kraliçe Catherine de Médicis'nin Fransa'daki sarayına kemancı olarak girdi. Kraliyet ailesinin hizmetinde çalıştı ve sarayda özel eğlenceler düzenledi.

15 Ekim 1581'de kraliçenin kız kardeşi Marguerite de Lorraine'in Joyeuse düküyle evlenmesi dolayısıyla *Ballet comique de la reine*'i(*) sahneye koydu. 3,6 milyon frank harcanarak gerçekleştirilen gösteri beş buçuk saat sürüyordu. Yazılı metni (libretto) tümüyle günümüze kalan ilk bale olan bu yapıt, dansın yanı sıra şiir, şarkı ve orkestra müziğine de yer veriyordu. Bütünüyle saray çevresinden kişilerin rol aldığı balede Beaujoyeux'nun gerçekleştirdiği koreografi, genel bir sahne düzeniyle dansların geometrik düzenlenmesini birleştiriyordu. Beaujoyeux, getirdiği bu yenilikle teatral dansın gelişmesini etkiledi. *Ballet comique de la reine*, yaklaşık 20 yıl sonra İtalya'da ortaya çıkan operanın habercisiydi; içerdigi birleştirici olay örgüsüyle öteki saray eğlencelerinden ayrılıyordu. Ayrıca, basit akorlar eşliğinde söylenen resitatif (konuşmayı andıran hızlı ritimlerde seslendirilen diyaloglar) bölümlere yer veriyordu. Bu üslup, ilk İtalyan operalarında daha da geliştirilerek daha duygulu bir anlatıma dönüştü. Harcamalarının çok yüksek olması yüzünden *Ballet comique de la reine* tekrar tekrar sahnelenmediyse de, özellikle librettosunun 1582'de yayımlanmasından sonra bu baleyi taklit eden baleler sahneye kondu. *Ballet comique de la reine*'in estetik etkilerinin yanı sıra diplomatik bir etkisi de oldu. Birçok ülkenin kral ve kraliçeleri, kendi saraylarında birbiri ardına baleler sahneleterek Fransa ile rekabete başladılar. Bu gelişmeler sonucunda profesyonel balenin ilk örnekleri ortaya çıktı.

Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de (d. 24 Ocak 1732, Paris - ö. 18 Mayıs 1799, Paris, Fransa), yeniliğini bugün de koruyan *Le Barbier de Séville* (1775; *Sevilla Berberi*, 1944) ve *Le Mariage de Figaro* (1784; *Figaro'nun Düğünü*, 1942) adlı iki entrika komedisinin yazarı.

Komedide Romalılardan beri var olan düzenbaz uşak tipini Beaumarchais yarat-

madıysa da, her iki oyununda da yer alan kahramanı Figaro, bu tipin en yetkin ifadesidir. Uşağın becerikliliği ve kurnazlığı, yazar tarafından belirgin bir sınıfsal yakınlık duygusuyla anlatılmıştır. *Sevilla Berberi* İtalyan besteci Rossini'nin popüler operasına konu olmuştur. Mozart'ın *Le nozze di Figaro*'suna (1786) esin kaynağı olan *Figaro'nun Düşünü* ise, aristokratların ayrıcalıklarının açık bir eleştirisi ve bir ölçüde de 1789 Devrimi'nin getirdiği toplumsal çalkantının habercisidir.

Beaumarchais'nin kendi yaşamı da oyunları gibi çekişme, serüven ve entrikalarla doluydu. Bir saatçinin oğluydu ve saat çarkının duraklı hareketini sağlayan bir mekanizma icat etti. Bu icat, ilki patent sorunuyla ilgili olan, birçok davaya yol açtı. Bu davalarda savunma amacıyla bir dizi parlak polemikten oluşan *Mémoires*'ı (Anılar) yazdı. Mahkemede tam bir başarı sağlamadıysa da, bu yazıları ona ün kazandırdı.

1773'ten sonra yasalarla başı derde girdiği için, Fransa'ya terk edip hem XV. Louis, hem de XVI. Louis adına gizli görevlerle İngiltere ve Almanya'ya gitti. Oyun yazarı olarak ününün giderek artmasına karşın para spekülasyonlarına girme alışkanlığından kendini kurtaramadı. Amerikan devrimcilerine silah sağladı ve Voltaire'in yapıt-

kırmasıyla keşfedildi ve hızla gelişen bir kent doğdu. Derin bir ırmak kanalının yapımından sonra (1916) Beaumont, Texas petrokimya sanayisinin en önemli limanı oldu. Burada, büyük petrol rafinerileri, tersaneler, tahıl siloları ve pirinç işleme tesisleri vardır. Yörede tuz ve kükürt madenleri de işletilir. Lamar Üniversitesi (1923) kentin içindedir. Lucas Gusher Anıtı

Lucas Gusher Anıtı, Spindletop Parkı, Beaumont, Texas
Texas Highway Department

ile yeniden inşa edilen Gladys City-Spindletop Zenginlik Kenti anıtı bölgede petrol bulunuşunun anısına dikilmiştir. Nüfus (1990) kent, 114.323; metropoliten alan, 361.226.

Beaumont, (Jean-Baptiste-Armand-Louis-Léonce) Élie de (d. 25 Eylül 1798, Canon - ö. 21 Eylül 1874, Canon, Fransa). Fransız meslektaş Ours Pierre Dufrénoy ile birlikte Fransa'nın büyük jeoloji haritasını hazırlayan jeolog.

1835'te Paris'teki Madencilik Okulu'na jeoloji profesörü olarak atanan Beaumont, 1833'ten başlayarak Fransa'daki madenlerin başmühendisliğini de üstlendi ve 1847'de başmühentiliğe getirildi. 1861'de Madencilik Genel Konseyi'nin başkan yardımcısı oldu. *Notice sur les systèmes des montagnes* (1852; Dağ Sistemleri Üzerine İnceleme) adlı yapıtında, sıradağların oluşumuna ilişkin kuramlarını özetledi. Beaumont'a göre

Beaumarchais, Jean-Marc Nattier'nin yağlıboya çalışması
Giraudon-Art Resource/EB Inc

larının ilk toplu baskısını yaptı. Tiyatro yapıtları arasında yalnızca iki klasik komedisi kalıcı başarıya ulaştı. Fransız Devrimi sırasında serveti yüzünden hapsedildiyse de (1792) eski bir metresinin araya girmesiyle serbest bırakıldı.

Beaumont, ABD'de, 1838'de Texas eyaletinin güneydoğusundaki Jefferson ilinin başkenti. Houston'ın 137 km kuzeydoğusunda, Sabine-Neches suyunun uzantısı Neches Irmağında deniz ulaşımının başladığı yerde bulunur. Port Arthur ve Orange ile birlikte "Altın Üçgen" petrokimya ve sanayi kompleksini oluşturur. 1825'te Noah Tevis burada Tevis Bluff adlı yerleşim yerini kurdu ve 1835'te arazinin 30 hektarlık bir bölümünü kent kuruluş alanı olarak kullanılmak üzere Henry Millard'a sattı. Söylentiye göre, Millard buraya kayınbiraderi Jefferson Beaumont'un adını verdi. Kerestecilik, pirinç üretimi ve gemicilik ilk ekonomik uğraşlar oldu. 1890'larda buradan beş demiryolu hattı geçiyordu. Texas'ın ilk büyük petrol alanı olan Spindletop, 1901'de yakınlardaki Lucas kuyusunun fiş-

Élie de Beaumont, David d'Angers'in yaptığı bir madalyon
H. Roger - Viollet

sıradağlar, Yer'in yavaş yavaş soğuyup büzülmesinin neden olduğu yerkabuğu kabarmalarının sonucunda oluşmuştu.

Beaumont, Francis (d. y. 1584, Grace-Dieu, Leicestershire - ö. 6 Mart 1616, Londra, İngiltere), James dönemi İngiliz şair ve oyun yazarı. Yaklaşık 1606'dan 1613 ya da 1614'e değin John Fletcher'la(*) birlikte komedi ve trajediler yazdı.

1597'de Oxford, Broadgates Hall'a (sonradan Pembroke College) girdi. Ertesi yıl babası ölünce, diploma almadan üniversiteden ay-

ırdı. Kasım 1600'de Londra'da Inner Temple'a (hukuk staj kurumu) girdi. Ama hukuka pek fazla ilgi duymadığından, zamanının çoğunu "Mermaid" (Denizkızı) adlı handa geçirdi.

1602'de genellikle Beaumont'a atfedilen *Salmacis and Hermaphroditus* adlı, Ovidius destanının daha şevvetli ve daha genişletilmiş biçimi sayılabilecek şırı yayımlandı. Şiirin dikkati çeken yanı, görünürde birbirine benzemeyen nesneler arasında ılskı kurarak oluşturulan şaşırtıcı, çarpıcı benzetmeleri ve bürünleyici bir kurgu gözetmeksizin sıralanan olaylar dizisiydi. Yirmi üç yaşındayken "sevgili arkadaş" Ben Jonson'un *Volpone* (1607) adlı yapıtına önsöz olarak, yazarın onuruna kaleme aldığı şiirleri ekledi. Aynı kitaba John Fletcher da bazı şiirler yazdı. Beaumont ve Fletcher bu sıralarda, dönemin yaygın saray eğlencelerinden olan, erkek çocukların oluşturduğu tiyatro kumpanyaları (*Children of the Queen's Revels*) için birlikte oyun yazmaya başlamışlardı. 17. yüzyıl anı yazarlarından John Aubrey'e göre iki yazar tümüyle ortak bir yaşam sürüyorlardı. Yaklaşık yedi yıl birlikte oyun yazdılar. 1613'te Beaumont, Kent'in Sundridge yöresinden Ursula Isley adlı bir kadınla evlendi ve tiyatrodan ayrıldı.

Tiyatroya katkılarını Fletcher kadar belirgin olmayan Beaumont oyun yazarı olarak da o

Francis Beaumont, George Vertue'nun oymabaskı çalışması, 1729
British Museum, J.R. Freeman & Co. Ltd

ölçüde önemli değildir. İmza attığı 54 oyundan yalnızca birini tek başına yazmıştır. On oyunu Fletcher'la, üçünü de Philip Massinger adlı üçüncü bir ortakla birlikte kaleme almıştır. Öteki oyunlar da gene ortaklaşa yazılmıştır.

Beaumont'un hiç yardım almadan yazdığı tek yapıtı *The Knight of the Burning Pestle* (y. 1607; Tutuşmuş Havaneli Şövalyesi), o sıralar çok sevilen bir oyun türünü alaya alır; bu oyunlar dağınık, birbirinden kopuk olaylarla, duygusal aşıklar ve şövalye serüvenleriyle doludur.

The Knight of the Burning Pestle, o günün oyun yazarlarından Thomas Dekker'in yapıtlarını yeren "The London Merchant" (Londra Taciri) adlı oyunu izlemek üzere tiyatroya gelen bir Yurttaş ve Kansının sahnedeki yerlerini almalısıyla başlar. Oyun oynanırken, Yurttaş ve Kansı araya girerek çıraklarına oyunda rol verilmesi gerektiğini savunur ve bunda diretirler. Böylece Beaumont, burjuvaların sanat anlayışının çocukluğunu hoşgörülü bir tavırla yerer. Ama oyun o dönemde pek beğenilmemiştir.

Beaumont ve Fletcher işbirliğiyle ortaya çıkan, *The Maidens Tragedy* (Genç Kızın Trajedis), *Phylaster* ve *A King and No King*

(Var Kral Yok Kral) adlı üç başyapıtta Beaumont'un katkılarının daha ağır bastığı kabul edilir. Çünkü bunlarda Fletcher'in tek başına ya da başkalarıyla yazdığı oyunlara göre daha sağlam bir yapı görülür. Ama herhangi bir yapıtın yazılışında ikisinin payını belirlemek oldukça güçtür. Çünkü bazen Beaumont, Fletcher'in sahnelerini yeniden yazmış; bazen de Fletcher Beaumont'un yazdıklarını elden geçirmiştir.

Öbür yapıtları arasında *Poems* (1640; Şiirler, eklerle 1653) ve Fletcher'la birlikte yazdığı *The Woman Hater* (1606; Kadın Düşmanı), *The Coxcombe* (1608-10; Züppe), *The Captaine* (1609-12; Kaptan), *Cupid's Revenge* (1611; Aşk Tanrısının Öcü), *The Scornful Ladie* (1613-17; Kendini Beğenmiş Hanımefendi), *Loves Pilgrimage* (? 1616; Aşk Hacı), *The Noble Gentleman* (y. 1625; Soylu Beyefendi) sayılabilir. Ayrıca Fletcher ve Philip Massinger'le birlikte yazım tarihi bilinmeyen ama 1621'de basılan *Thierry and Theodoret*; *The Beggars Bush* (? 1622; Dilencinin Çalısı); *Loves Cure* (gözden geçirilmiş basım 1625; Aşk Tedavisi) adlı oyunları yazmıştır. Bu yapıtlardaki tarihler büyük ölçüde tahminlere dayanır.

Beaumont, William (d. 21 Kasım 1785, Lebanon, Connecticut - ö. 25 Nisan 1853, St. Louis, Missouri), ABD'li askeri cerrah. İnsan midesindeki sindirim olayını ilk gözlemleyen ve inceleyen kişidir.

Beaumont, bugün Michigan eyaletinin sınırları içinde bulunan Mackinac Kalesi'nde

William Beaumont, Chester Harding'in yağılıboya çalışması; New York Tıp Akademisi New York Academy of Medicine

görevliyken, 6 Haziran 1822'de, 19 yaşındaki Kanadalı bir avcının tedavisi için Michilimackinac'a çağrıldı. Çok yakınında patlayan bir av tüfeği, Alexis St. Martin adındaki genç avcının karın duvarının bir bölümünü parçalamış, midenin ön duvarında da büyükçe bir delik açmıştı. Yararının iyileşmesi için geçen bir yıl boyunca, karın duvarındaki delik hiçbir zaman tam olarak kapanmadı ve ancak çevresindeki dokularla üstü örtülebilen bir fistül halinde kaldı. Beaumont, St. Martin'in midesinden dışarıya doğru açılan bu fistüle parmağını bastırıldığında, midenin içinde olup bitenleri görebiliyordu.

St. Martin'in ölümden döndüğü bu kazadan üç yıl sonra, Beaumont hastasının

midesinde fizyolojik araştırmalara başladı. Sindirimin temel olarak midedeki kimyasal maddelerce gerçekleştirilen kimyasal bir süreç olduğuna inanıyordu. Varsayımını kanıtlamak için, değişik zamanlarda St. Martin'in midesinden aldığı özsuyu örneklerini çözümlemek üzere kimyacılar gönderdi ve bu sıvıda serbest hidroklorik asit bulunduğunu doğrulamış oldu. Ayrıca değişik besinlerin midedeki sindirimini inceleyerek, sebzelerin öbür besinlerden daha güçlü sindirildiğini, sütün daha sindirim başlamadan önce pıhtılaştığını ve mide özsuyunun ancak vücut ısı gibi belirli bir sıcaklıkta besinler üzerinde etkili olduğunu açıkladı. Çalışmalarının sonuçlarını 1833'te, *Experiments and Observations on the Gastric Juice and the Physiology of Digestion* (Mide Özsuğu ve Sindirim Fizyolojisi Üzerine Deney ve Gözlemler) adlı yapıtında derledi.

Beaumont'un deneyleri, mide özsuğunun yapısına ve genel olarak sindirim sürecine ışık tutmuş, alkolün gastrite (midenin mukoza zarlarının iltihaplanması) yol açtığını kanıtlamıştır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Beaune, Fransa'nın iç-doğu kesimindeki Burgonya planlama bölgesinin (*région de programme*) Côte-d'Or ilinde (*département*) kent. Dijon'un güneydoğusunda, Bouzaise

Beaune'da ortaçağ yapısı Saint-Esprit Hastanesi, Fransa
Jean Fouille

İrmağının kıyısında yer alır. Tarihöncesi'nden beri yerleşmelerin bulunduğu yöre, Roma döneminde sığırçılık ve bağcılık merkezi olarak gelişti. 3. ve 4. yüzyıllarda Germen akınlarna karşı tahkim edildi; Charlemagne döneminde bir kontluk merkezi oldu. İlk Burgon parlamentosu *Jours*

Généralux, 1227'de Beaune'da toplandı. Burgon düklerinin de merkezi Beaune'du. 1478'de Fransa, kenti Burgonlardan aldı. Din Savaşları sırasında Beaune, Katolik Birliği'nin yandaşlarını dışladı ve IV. Henri'ye yakınlık gösterdi. 1685'te Nantes Fermanı'nın yürürlükten kaldırılması üzerine Protestan deri işçileri ve dokumacılar buradan ayrılmaya kent yoksullaşmaya başladı; 18. yüzyılda şarap ticaretiyle yeniden zenginleşti. Bugün Burgonya'nın şarap merkezidir. Burgonya şarapçılık bölgesinin bir bölümünü oluşturan Côte de Beaune kireçtaşı tepeleri de adını kentten alır.

Daire biçimindeki kentin bir bölümü bugün de 13-16. yüzyıl yapısı kulelerin yükseldiği duvarlarla korunmaktadır. Öteki bölümlerde duvarların yerine yapılan gezinti yolları, kenti banliyölerinden ayırır. Şatonun iki kulesi günümüze ulaşmıştır. En güzel üzüm bağlarından birkaçını elinde tutan Hôtel-Dieu Hastanesi (1443) bugün de işletilmektedir.

Koğuşlarından birinde, Rogier van der Weyden'in hastaneyi yaptıran Burgon düklerinin son başdanışmanı Nicolas Rolin'in siparişi üzerine gerçekleştirdiği "Son Yargı" konulu altı panosu yer alır. Yapımına 12. yüzyılda başlanan Collégiale Notre-Dame'da, 15. yüzyıl ürünü bir dizi resimli duvar halısı bulunur. Kentte ayrıca Burgonya Şarapları Müzesi vardır. Nüfus (1982) 19.110.

Beauport, Kanada'da Québec eyaletinin güneydoğusunda kent. Québec kentinin kuzeydoğusunda bir banliyö olan Beauport, St. Lawrence Irmağının kuzey yakasında yer alır. Robert Giffard, 1634'te Avrupalıların Kanada'daki ilk yerleşim merkezlerinden birini burada kurdu. Beauport adı, büyük olasılıkla Fransa'nın tarihsel Bretonya ilindeki körfezden gelmektedir. 1976'da çevresindeki Courville, Giffard, Montmorency, Saint-Michel-Archange, Sainte-Thérèse-de-Lisieux ve Villeneuve kasabaları Beauport'la birleştirildi. Büyük ölçüde bir konut alanı olan kentte bazı hafif sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1981 tah.) 60.447.

Beauvais, Fransa'nın kuzeyindeki Picardie planlama bölgesinde (*région de programme*), Oise ilinin (*département*) merkezi kent. Paris'in kuzeyinde, Thérain ve Avelon ırmaklarının birleştikleri yerdedir. Bellocvaci kabilesinin merkezi olan kente, Caesar tarafından fethedildiği İÖ 52'de Caesaromagus, daha sonra da Civitas de Bellocvacis (Bellocvaci Yurdu) adı verildi. 9. yüzyılda

Saint-Pierre Katedralı ve Adalet Sarayı'nın kuleleri, Beauvais, Fransa
Editions "La Cigogne" - Hachette

kontluk oldu ve 1013'te de Fransız soyluluk unvanı verilen piskoposların eline geçti. Kentteki Saint-Pierre Katedrali Avrupa'nın en büyük katedrali olarak tasarlanmıştı. Yapının birçok kez çökmesine karşın apsisi ve transepti günümüze değin ayakta kaldı. Koroyeri, bugüne değin yapılanların en yükseğidir (48 m). Yapımı 10. yüzyıldan 16. yüzyıla değin sürdü. Bu arada katedralin orta nefi olarak düşünülen mekâna, romanesk üsluptaki Basse Oeuvre Kilisesi inşa edildi. Kentteki öbür kamu yapıları 14-16. yüzyıllar arasına tarihlenir. Her yıl haziran ayında yapılan kutlamalarla, 1472'de kenti kuşatan Burgonya birliklerinden birinin sancığını ele geçiren Jeanne Hachette anılır. 1918'de Mareşal Ferdinand Foch, askeri harekâtı buradaki belediye binasından yönetti. 1940'ta ağır biçimde bombalanan Beauvais, özgün planına bağlı kalınarak yeniden kuruldu. 17. ve 18. yüzyıllarda seçkin sanat ürünleri veren duvar halısı fabrikası, II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldı. Günümüzde kentin başlıca sanayi ürünleri halı, battaniye, keçe, kimyasal maddeler ve traktördür. Nüfus (1982) 51.542.

Beauvais duvar halısı, 1664'te Fransa'daki Beauvais kentinde, Louis Hinart ve Philippe Behagle adlarında iki Flaman dokumacının kurdukları fabrikada üretilen duvar halılarına verilen ad. Fabrika, XIV. Louis'nin maliye bakanı Jean Baptiste Colbert tarafından korunmasına ve devlet desteği almasına karşın, temelde özel bir kuruluşu.

Beauvais duvar halıları hem varlıklı burjuva ve aristokratlar için, hem de ihraç amacıyla üretilirdi. Sarayda kullanılacak halılar ise yalnızca Gobelins fabrikasında yapılırdı. Beauvais duvar halılarının 19. yüzyılda niteliği bozulmaya başladı, üretimi azaldı. Fabrika II. Dünya Savaşı'nda yıkıldı.

Beauvoir, Simone de (d. 9 Ocak 1908, Paris - ö. 14 Nisan 1986, Paris), varoluşçuluğun temalarını edebiyata uyarlayan filozof ve yazarlar grubunun üyesi Fransız

Simone de Beauvoir
Pictorial Parade-EB Inc.

roman ve deneme yazarı. Özellikle, *Le Deuxième Sexe* (1949; *İkinci Cins*, 1962) *Kadın*, 1969-1981, 3 cilt) adlı incelemesiyle tanınır. "Ebedi kadın" efsanesinin yıkılmasına yönelik titiz ve tutkulu bir savunma olan bu yapıt, feminist edebiyatın klasikleri arasına girmiştir.

Özel okullarda öğrenim gördükten sonra Sorbonne'a giren Beauvoir, 1929'da buradan felsefe öğretmenliği sertifikası (*agrégé*) aldı. Jean-Paul Sartre ile yaşam boyu sürececek ilişkisi burada başladı.

Romanlarında, yazarın çağına karşı yükümlülüklerini irdeleyerek belli başlı varoluşçu temalara açıklık getirdi. *L'Invitée*'de (1943; *Konuk Kız*, 1971, 1989) bir genç kızın uzayan misafirliğinin, bir çiftin ilişkilerinde yol açtığı çözülme anlatılır. Her

bilincin temelde bir başka bilinci yıkarak var olabildiği görüşünden hareket ederek, bir bilincin "öteki" ile ilişkisi gibi güç bir sorunu ele alır. *Le Sang des autres*'da (1944; *Başkalarının Kanı*, 1966, 1990) özgürlük ile sorumluluğun karşılığı sorununu tartışır. Kendi ülkeleri uğruna başkalarının kanını dökemez hale gelen roman kahramanı, sonunda kendini ortaya koyar.

Yaşama ölümün biçim ve anlam verdiği yolundaki varoluşçu inancın ele alındığı *Tous les hommes sont mortels* (1944; *Sevenler de Ölü*, 1971) adlı yapıtı eleştirilenlerce romandan çok bir tez olarak başarılı bulunmuştur. İnsanlık durumunun temel ikilemlerini özetleyen *Les Mandarins* (1954; *Mandarinerler*, 1966), II. Dünya Savaşı ertesinde aydınların mandarin konumunu terk edip politik etkinliğe katılma girişimlerini anlatır. Didaktik bir üslup taşıyan *Les Bouches inutiles* (1945; *Yararsız Ağızlar*) adlı oyununda, genelin yararı için bazı bireylerin feda edilip edilmeyeceği sorununu tartışır. Yazarın sonraki edebi yapıtları arasında *Les Belles Images* (1966; *Güzel İmgeler*) adlı roman ile kendi kendini tüketen kadınlar üzerine üç öyküden oluşan *La Femme rompue* (1968; *Yıkılmış Kadın*, 1973, 1983) adlı kitap yer alır.

Beauvoir'nin felsefi denemeleri, *Pyrrhus et Cinéas* (1944; *Denemeler*, *Pyrrhus ile Cinéas*, 1963, 1982) ile *Pour une morale de l'ambiguïté* (1947; *Belirsizlik Ahlakı Üzerine*) varoluşçu etik konusundadır. *La Vieillesse* (1970; *Yaşlılık*) ise, yaşlanma ve yaşlıların sorunlarını ele alır.

Bir dünya gezgini olan Beauvoir, Yunanistan, İtalya, Orta Avrupa, Afrika, Birleşik Amerika, Çin ve Latin Amerika ülkelerini gezdi. Yaptığı gezilere ilişkin anılarının bir bölümü *L'Amérique au jour le jour* (1948; *Günü Gününe Amerika*) ve *La Longue Marche* (1957; *Uzun Yürüyüş*) adlı kitaplarında yer alır.

Bir Fransız aydın kuşağının entelektüel yaşamının tarihçesini veren anılarını *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958; *Bir Genç Kızın Anıları*, 1971, 1982), *La Force de l'âge* (1960; *Yaşlılık*, 1970), *La force des choses* (1963; *Kadınlığının Hikâyesi*, 1969, 1988), *Une Morte très douce* (1964; *Sessiz Bir Ölüm*, 1966, 1989) ve *Tout compte fait* (1972; *Hesap Tamam*) adlı yapıtlarında topladı. Sartre'in ölümünden sonra, onunla yaptığı konuşmaları *La Cérémonie des adieux* (1981; *Veda Töreni*, 1983) kitabında yayımladı.

Olağanüstü cesur ve dürüst bir kadın olan Simone de Beauvoir'un yaşamı tezini destekler. Ona göre kadın ve erkek meslek yaşamlarında eşit olmalı, bu eşitlik ortak bir varlık temelinde ve cinselliklerinden bağımsız olmalı, bireyin temel seçimleri de buna göre belirlenmelidir.

Beaux-Arts Okulu (Paris) bak. Güzel Sanatlar Yüksekokulu

Beaux-Arts üslubu bak. İkinci İmparatorluk üslubu

Beavar, Hindistan'ın kuzeybatısında Raçasthan eyaletine bağlı Acmir ilinde kent. Önemli bir kara ve demir yolu kavşağında yer alır. Tarım ürünleri ve yün ticaretinin yapıldığı bir merkezdir. Başlıca sanayi dalları çırçır işletmeciliği, dokumacılık, çorap imalatı ve ahşap oymacılığıdır. Önceleri Nayanagar adıyla da bilinen kent 1835'te kuruldu. Udaipur ile Coddhur arasında yer aldığından hızla gelişip zenginleşti. Kentte Raçasthan Üniversitesi'ne bağlı bir devlet yüksekokulu vardır. Nüfus (1981) 89.998.

Beaverbrook, Sir (William) Maxwell Aitken, 1. Baron (Beaverbrook ve Cherkley) 1. BARONET (d. 25 Mayıs 1879, Maple, Ontario, Kanada - ö. 9 Haziran

1964, Leatherhead yakınları, Surrey İngiltere), Kanada'da banker, İngiltere'de politikacı ve gazete sahibi, her iki dünya savaşı sırasında da İngiliz kabinesinde yer alan üç kişiden biri (öbürleri Winston Churchill

Beaverbrook, 1941
Robert Capa-Magnum

ve John Simon'dı). Kendine özgü, başarılı bir gazeteci olan Beaverbrook, peşinde koştuğu siyasal güce hiçbir zaman ulaşamadı.

Kanada'nın tüm çimento sanayisini tek bir işletmede birleştirerek büyük bir servet yapan Montrealli bir borsacı olan Aitken, İngiltere'ye yerleşerek 1910'da Avam Kamarası'na seçildi. Kendisi gibi Kanada doğumlu olan Andrew Bonar Law'un özel danışmanı olarak onun 1911'de Muhafazakâr Parti önderliğini ele geçirmesine yardımcı oldu. Aralık 1916'da liberal H. H. Asquith'in başbakanlıktan uzaklaştırılarak yerine liberal David Lloyd George'un geçirmesinde de Law'la birlikte çalıştı. O ay içinde Aitken Londra'da çıkan *Daily Express* gazetesinin hisselerinin çoğunu satın aldı. Ardından Londra *Sunday Express* gazetesini kurdu ve (sonradan, ünlü liberal gazete *Pall Mall Gazette*'le birleşen) Londra *Evening Standard* ile Glasgow *Evening Citizen*'i satın aldı.

1916'da Lloyd George hükümetinde görev almayı başaramayan Aitken'e, aynı yıl Baronetlik ve sonraki yıl da Baron Beaverbrook olarak soyluluk unvanı verildi. 1918'de kabinde Lancaster düküğü genel sekreteri ve haberleşme bakanı olarak görev aldı. 1922'de Lloyd George başkanlığındaki savaş sonrası koalisyon hükümetinin dağılmasında payı oldu. 1930-31'de Stanley Baldwin'in Muhafazakâr Parti önderliğinden alınması için uğraştıysa da başarılı olamadı. 1930'larda "basın lordları"ndan ve Birleşik İmparatorluk Partisi liderlerinden biri olarak ün kazandı. II. Dünya Savaşı sırasında Winston Churchill'in savaş kabinesinde uçak sanayisi bakanı (1940-41) ve ikmal bakanı (1941-42) olarak görev yaptı. 1942'de ABD'deki İngiliz ödünç-vermek-kiralama (*lend-lease*) programı yöneticisiydi. 1943-45 arasında da kralın özel mührünü taşımayı ve bazı özel görevler yüklenmeyi içeren makama (*lord privy seal*) getirildi. Beaverbrook, gazetelerinde bireysel girişimciliği ve İngiliz imparatorluk çıkarlarını renkli bir biçimde savundu. Siyasal deneyimleri ilgili kitaplar da yazdı. Bunların en önemlileri, *Politicians and the Press* (1925; *Siyaset Adamları ve Basın*) ile *Politicians and the War*'dur (1928, 2 cilt; *Siyaset Adamları ve Savaş*). Evelyn Waugh'un *Scoop* adlı romanında alaya alınan Beaverbrook'un, biri Tom Driberg (1956), öteki A. J. P. Taylor (1972) tarafından yazılmış, ikisi de *Beaverbrook* adlı iki yaşamöyküsü vardır.

Beazley, Sir John Davidson (d. 1885, Glasgow - ö. 1970, Oxford), Yunan vazo resimleri üzerinde çalışmış İngiliz arkeolog. 1902'de Oxford Üniversitesi'ne girerek klasik filoloji öğrenimi gördü. 1908'de aynı üniversitede dil ve edebiyat, 1925'te de arkeoloji dersleri vermeye başladı. 1927'de Kraliyet Akademisi'ne seçildi. Yurt içinde ve dışında pek çok üniversite, akademi ve enstitünün onur üyesi oldu. 1949'da "sir" unvanı aldı. 1965'te Antonio Feltrinelli Vakfı Ödülü'nü kazandı.

Beazley daha çok kırmızı ve siyah figürlü Yunan vazo resimleri üzerinde çalıştı. Özenli araştırmaları ve gözlemleri ile Antik Çağ ressamlarının severek resimledikleri vazo biçimlerini, işledikleri konuları, kişisel özelliklerini ve hatta ressamların öğrencilerinin elinden çıkmış vazo resimlerini saptamayı başardı. Antik Çağın ünlü resim atölyelerinin yapıtlarını belirledi. Ressamların üsluplarını tek tek ele alıp incelediği gibi, sanatçılar arasındaki ilişkileri ve bağlı oldukları sanat okullarını da ortaya koydu. Üslup araştırmaları sonucu birçok Antik Çağ vazo ressamının varlığını belirledi. Çalışmaları Yunan vazo resim sanatının tanınmasını sağladı ve sonraki araştırmalara temel oluşturdu. Beazley'nin belli başlı yapıtları arasında *Attic Red Figure Vases in American Museums* (1918; Amerikan Müzelerindeki Kırmızı Figürlü Attika Vazoları), *Attische Vasenmaler des rotfigürten Stils* (1925; Kırmızı Figür Tekniğiyle Çalışan Attika Vazo Ressamları), *Greek Sculpture and Painting* (1932; Yunan Heykel ve Resmi), *Attic Red Figure Vase Painters* (1942; Attika Kırmızı Figürlü Vazo Ressamları), *The Development of Attic Black Figure* (1951; Attik Siyah Figür Tekniğinin Gelişmesi), *Attic Black Figure Vase Painters* (1956; Attika Siyah Figürlü Vazo Ressamları) ve ölümünden sonra P. von Bothmer ve M. Robertson'un derlediği *Paralipomena* (1971) sayılabilir.

Bebek Camisi, Mimar Kemaleddin Bey'in 1910-13 arasında İstanbul'da Bebek semtinde yaptığı Birinci Ulusal Mimarlık üslubundaki camii. Ayrıca bak. Kemaleddin Bey.

Bebel, August (d. 22 Şubat 1840, Köln yakınlarında Deutz - ö. 13 Ağustos 1913, Passugg, İsviçre), Alman sosyalist, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) kurucularından biri ve 40 yıl boyunca bu partinin

Bebel, y. 1898

Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

en etkili ve popüler önderi. Batı Avrupa'da sosyalizm tarihinin önde gelen kişilerindendir.

Bebel, Prusyalı bir astsubayın oğluydu. Wetzlar'da büyük yoksulluk içinde büyüdü. Tornacılığı öğrendi ve torna ustası olarak Güney Almanya ve Avusturya'da dolaşmaya başladı. 1860 baharında siyasal yaşamının başladığı Leipzig'e yerleşti.

Bebel, 1861'de Leipzig İşçi Eğitim Derneği'ne katıldı. Bu dernek de kendi türündeki birçoğu gibi liberal burjuvaların girişimiyle kurulmuştu. Bebel, 1865'te derneğin başkanı oldu. Siyasal ve ekonomik koşullar, işçi eğitim hareketine giderek artan ölçüde siyasal bir yönelim kazandırdı. Bu yönelim Bebel'in siyasal görüşlerinin gelişiminde de belirgin bir biçimde yansıtıyordu. Kurulan yeni derneklere katılan öbür genç işçiler gibi Bebel de *Komünist Manifesto* ile yazırları, Friedrich Engels ve Karl Marx'ın yabancısıydı.

Bebel 1863'te emekçi sınıfların henüz oy kullanmaya hazır olmadıklarına inanıyordu. 1865'te Berlin'den Leipzig'e gelen Wilhelm Liebknecht ile tanıştığında bu görüşü değiştirmeye başlamıştı. Bebel'den yaşlı ve üniversite öğrenimi görmüş olan Liebknecht, birçok bakımdan onun akıl hocası oldu. Ama daha açık düşünceli olan Bebel bağımsızlığını hep korudu. Alman kamuoyunu "Kleindeutschland" (Küçük Almanya) ve "Grossdeutschland" (Büyük Almanya) savunucuları olarak ikiye bölen Avusturya-Prusya Savaşı (1866), Saksonya işçi derneklerini Prusya muhalifi radikal demokratlarla ittifak yapmaya yöneltti. Çünkü işçi önderleri Bebel ve Liebknecht, Prusya başbakanı Otto von Bismarck'ın amansız muhalifleriydiler. Saksonya Halk Partisi böylece ortaya çıktı. Bebel 1867'de bu partiden Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun kurucu *Reichstag* (Parlamento) üyeliğine seçildi. Bebel'in partisiyle benzer görüşleri paylaşan öteki partiler 1869'da Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde birleştiler.

Bebel, daha 1867'de, Kuzey Almanya *Reichstag*'ının bir üyesi olarak, bunun "Almanya'yı bir büyük kısılaya çevirmek" anlamına geleceği inancıyla Bismarck'ı "Büyük Prusya" düşüncesine karşı çıkmıştı. Alman İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce ve sonra da parlamentoda bu tutumunu sürdürdü. 21 Temmuz 1870'te *Reichstag*'da oylanan savaş borçlanmasına karşı söz alanlar yalnızca Bebel ve Liebknecht oldu. Bunun sonucunda Mart 1872'de Leipzig'de vatana ihanet suçlamasıyla yargılandılar. İki yıl hapse mahkûm olan Bebel, bu zoraki dinlenme döneminde verem hastalığından kurtuldu. Kendini sistemli bir biçimde eğitime olanakları elde etti.

Bebel, 1869'da giydiği ilk hükümle başlayıp, 20 yıldan kısa bir süre içinde toplam beş yıl kadar cezaevinde kaldı. "Devletin varlığı için tehlikeli öğretiler yayma", "imparatora hakaret", "Bismarck'a hakaret", "*Bundesrat'a* hakaret" gibi suçlamalarla mahkûm oldu. Bu mahkûmiyetler, geçimini ciddi biçimde güçleştirdi. Partisi ancak en temel harcamaları karşılayabildiğinden ve *Reichstag* üyesi olarak da hiçbir ücret almadığından, Bebel geçimini zanaatçılığından sağladığı kazançla sürdürdü. Leipzig'de usta bir tornacı olarak kendini kabul ettirmiş ve 1864'te bir demiryolu işçisinin kızıyla evlenmişti. Ancak 1880'lerin sonunda yazılarıyla geçinebilmeye başladı.

Bebel yazar olarak en büyük başarısını birçok baskısı ve çok sayıda çevirisi yapılan *Die Frau und der Sozialismus* (1883; *Kadın ve Sosyalizm*, 1935, 1980) ile elde etti. Bu kitap, yıllarca en güçlü sosyal demokrat propaganda aracı oldu. Bilimle kehaneti birleştiren bu yapıt, Bismarck'ın Antisozyalist Yasa'sının (1878-90) yarattığı koşullarda Alman sosyal demokrasisi için bir rehber oldu. Bebel'in Türkçeye çevrilen yapıtları arasında *Mohamedisch-Arabishe Kulturperiode* de (1884; *Hız. Muhammed ve İslam Kültürü*, 1987) vardır.

Bebel, olağanüstü hal yasalarının yürürlükte olduğu baskı döneminin geçici olduğundan hiç kuşku duymuyor ve *Reichstag*'da

karşıtlarına şöyle sesleniyordu: "Bu mücadelede mızraklarınız tıpkı granit çarpan cam gibi paramparça olacak." Davasına duyduğu sarsılmaz güven, arkadaşlarına da birlikte sınıksız ayakta kalma cesareti verdi. Terörizm ve yıkıcı girişimler partinin varlığını tehlikeye sokabileceğinden, şiddet kullanarak misilleme eğilimlerine tümüyle karşı çıktı.

Olağanüstü hal yasaları yürürlükten kalkıp, 1890 seçimlerinde sosyal demokratlar oyların yaklaşık yüzde 20'sini elde ettiğinde bu taktiklerin doğruluğu kanıtlandı. Parti başkanlığı artık tartışılmaz olan Bebel, *Reichstag*'da da muhalefetin en önde gelen kişisiydi. Parti içinde, antisosyalist yasaların yürürlükten kalkmasından sonra açığa çıkan "oportünist" eğilimlere karşı koydu. Bu eğilimlere göre, var olan siyasal ve toplumsal yapının temel özelliklerini giderek geliştirmek yoluyla sosyal demokrasiye ulaşılabildi. 1891'de toplanan Erfurt Kongresi'nde Bebel, Bavyera Sosyal Demokratları'nın önderi Georg von Vollmar'ı, sosyal demokrasinin varlık koşulu olan ruha ters düşmekle suçladı.

Açık reformizme ve 1890'ların sonlarında Eduard Bernstein'in savunduğu kuramsal revizyonizme karşı mücadele, 1903'teki Dresden Kongresi'nde doruğuna ulaştı. Bebel, partinin resmi radikal çizgisinden her türlü sapmayı mahkûm ettiği gibi, sol kanadın partiyi parlamentoya dışı deneylere sürükleyip belki yeniden ezilmesine yol açabilecek baskılarına da boyun eğmedi. Tutumunun doğruluğu her seçimde partinin yeni yeni yandaşlar kazanmasıyla ortaya çıktı ve Bebel ölmeden önce 1912'de partisinin 110 sandalye ile *Reichstag*'ın en güçlü grubu haline geldiğini gördü.

Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin gelenekleri hiç kimsede Bebel'de olduğu kadar somut bir ifade bulmadı. Daha 1882'de Engels onu, "Alman, daha doğrusu Avrupa işçi sınıfının eşsiz bir timsali" diye tanımlamıştı. 1867'den başlayarak ölümüne değin hemen hemen sürekli *Reichstag* üyesi olan Bebel, en büyük zaferlerini bir parlamenter olarak kazandı. Muhalefleri bile onun tutkulu dürüstlüğü karşısında saygılarını esirgemediler. Keskin zekâlı bir çağdaşı, Hellmut von Gerlach'a göre Bebel, siyaseti günü gününe yaşadı: "Onun siyasal hedefleri ya çok uzak geleceğe ya da hemen bugüne yönelikti," ikisi arasında ne olabileceğiyle ilgilenmedi. Bu gözlem doğrudu. Bebel ve temsil ettiği sosyal demokrat düşünce için, siyasal etkinliğin özü, emekçi sınıfların toplumsal ve siyasal çıkarlarını olabildiğince etkili bir biçimde savunmaktı. Geleceğe dönük devrimci coşku ile yaşanan güne sıkı sıkıya bağlı toplumsal politikaları birleştirmesi, partisinin yeni Alman İmparatorluğu koşulları altındaki çelişkili konumunu yansıtır. Bu, hem Bebel'in parti içindeki güçlü yerini, hem de Alman sosyal demokrasisinin siyasal edilgenliğini büyük ölçüde açıklar. Bu siyasal edilgenlik onun ölümünden önce gözle görülür hale gelmiş ve imparatorluk yıkılıp parti ilk büyük siyasal sınavıyla karşı karşıya kaldığında tümüyle açığa çıkmıştır.

Beberuhi, lakabı ALTIKULAÇ ya da ALTIKARIS, Karagöz oyununun tiplerinden biri. İstanbul ağzıyla konuşan cüce mahalle aptalını temsil eden Beberuhi, Karagöz argosunda "Bişbop" olarak da anılır. Duraksız konuşan, peltek dilli, yaygaracı, şımarık tavırlı, oradan oraya söz taşıyarak ortalığı karıştıran, densiz bir tiptir. Başındaki dik ya da öne kıvrık uzun külahla bu külahın asılı ya da elinde tuttuğu kâğıttan fener Beberuhi'nin en tipik özellikleridir. Bazı Karagöz oyunlarında birden çok Beberuhi bulunduğu da olur.

Bebey, Francis (d. 15 Temmuz 1929, Douala, Kamerun), yazar, besteci ve gitarci.

Sorbonne ve New York üniversitelerinde müzikoloji, Fransız ve İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü. Önceleri müzikçi olarak tanındı. 1967'ye değin birkaç plak yaptı, New York kenti ve Paris'ten başka Afrika'da konserler verdi. Aynı yıl *Le Fils d'Agatha Moudio* (1967; Agatha Moudio'nun Oğlu) adlı ilk romanıyla Kara Afrika Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Ertesi yıl, dokuz öykü ile her birinin sonuna eklenmiş birer şiirden oluşan *Embarras et Cie: Nouvelles et Poèmes* (1968; Embarras ve Ortakları: Öyküler ve Şiirler) adlı kitabı yayımlandı. Sonraki yapıtları arasında *La Poupée Ashanti* (1973; Asantilerin Bebeği) ve *Le Roi Albert d'Effidi* (1974; Effidi Kralı Albert) vardır.

Afrika'da Fransızca yayın yapan birçok radyo istasyonunda ve UNESCO'nun bir radyo yayınında çalışan Bebey'e göre okuyucudan çok, dinleyiciye yönelik olarak yazdığı öykülerinin üslubu, radyo programcılığı alanındaki geniş deneyiminin etkilerini taşıyor. Eleştirmenlerce bürlecek türünün başyapıtı sayılan ilk romanının titizlikle kurulmuş bir yapısı vardır. Afrika'daki radyo yayıncılığı konusunda bir kitabı bulunan Bebey, Afrika müziği üzerine de iki kitap yazmıştır. Şiirleri bazı dergi ve antolojilerde çıkmış, plak albümleri de ilgi çekmiştir.

bebop, bop olarak da bilinir, 1940'ların ikinci yarısında caz müziğinin iki karşıt kampa bölünmesine neden olan ilk modern caz akımı. İki kısa heceden oluşan *bebop* sözcüğü, bu müziğin ayırt edici yönü olan ritim etkisini yansıtır. İlk çıktığında bu müzik türü dinleyiciler kadar birçok müzikçi tarafından da yadırgandı. Böylece bir yanda eski ve yeni müzikçiler arasında, bir yanda da caz müzikçileriyle dinleyiciler arasında derin kopukluklar ortaya çıktı ve bu sonucunu hiçbir zaman tam olarak giderilemedi.

Daha önceki cazın temel olarak diatonik olmasına, yani melodik ve armonik yapısının Batı müziğinin beş tam ve iki yarım tondan oluşan majör ve minör dizileri üzerine kurulmuş bulunmasına karşılık, *bebop* müziğine biçim veren anlayış kromatikti ve kromatik dizideki 12 notanın tümünü kullanıyordu. Böylece solistın önündeengin bir armoni ufku açılıyordu.

Bebop, eski cazın armonik yapısını alarak buna bir akoron yerine kullanılan ve onun işlevini gösteren "ikame edilmiş" akorlar ekledi. Ayrıca, davulun metronoma benzeyen yalın ve süslemesiz ritimleri, *bebop* müziğinde yerini on altılık notalardan oluşan çift ölçülü sololara bıraktı. Bütün bunların sonucunda ortaya karmaşık bir doğaçlama çıktı.

Akım, 1940'larda trompetçi Dizzy Gillespie, gitarist Charlie Christian, piyanist Thelonius Monk, davulun metronoma benzeyen yalın ve süslemesiz ritimleri, *bebop* müziğinde yerini on altılık notalardan oluşan çift ölçülü sololara bıraktı. Bütün bunların sonucunda ortaya karmaşık bir doğaçlama çıktı.

Daha sonraları ortaya çıkan ve *hard bop* ya da *funky* olarak bilinen başka bir caz üslubu ise *gospel* müziği(*) ve *rhythm and blues*(*) öğelerini geliştirerek birleştirdi. Horace Silver bu türün en önemli piyanist, besteci ve orkestra şefiydi. Cannonball Adderley ve Art Blakey de *hard bop* orkestraları kurmuş ve yönetmişlerdir.

Becaye, BEJA olarak da yazılır, Tunus'un kuzeyinde aynı adlı ilin (*vilayet*) merkezi. Mecerde Irmağı vadisinin kuzey ucundaki tepelerde yer alır. Bir Roma kolonisi ve Kartaca kenti olan Vacca'nın (ya da Vaga) bulunduğu alan üzerine kuru-

ludur. İÖ 1. yüzyıldan beri önemli bir tarımsal pazar olan kent, Vandallar tarafından fethedildi. İS 6. yüzyılda da Iustinianos kentin bir bölümünü yeniden inşa ettirdi. 16. yüzyılda Osmanlılar, kenti askeri ve idari bir merkez haline getirdiler. Becaye, Mecerde Vadisi tahıl üretim bölgesinin merkezidir. Kentte un ve şeker fabrikaları ile bir tarımsal araştırma merkezi vardır. Kara ve demir yoluyla 100 km doğudaki Tunus'a bağlanır.

Becaye ill farklı yapısal özellikler gösteren 3.558 km²'lik bir alanı kapsar. Akdeniz'e paralel bol yağışlı kıyı ovasından, güneydoğuda mantar meşesi ve meşe ormanlarıyla kaplı dağlık araziye, buradan da verimli Mecerde Vadisine kadar uzanır. Önemli bir buğday üretimi ve hayvancılık merkezidir. Nefta Ovasının ortasındaki Nefta kenti ile eski Membressa kentinin bulunduğu alan üzerine kurulu bir tahıl pazarı olan Mecezü'l-Bâb, Becaye'ye bağlıdır. Nüfus (1975) kent, 39.226; (1985 tah.) il, 285.900.

Beccafumi, Domenico, DOMENICO DI PACE ya da MECHERINO olarak da bilinir (d. y. 1486, Cortina, Venedik Cumhuriyeti - ö. Mayıs 1551, Siena, Siena Cumhuriyeti), maniyeizm adıyla bilinen Rönesans sonrası üslubun öncülerinden İtalyan ressam ve heykeltci.

Di Pace adlı bir köylünün çocuğuydu. Adını, koruyucusu olan Lorenzo Beccafumi'den aldı. 1510'larda Raffaello ve Michelangelo'nun yapıtlarını incelemek için Roma'ya gitti. 1512'de Siena'ya döndükten sonra ressam Sodoma ile Borghese Sarayı'nın dış cephe bezemelerini yaptı. 1517'de S. Bernardino Kilisesi'nde çalışan ressamların başına getirildi. 1518'den 1546'ya değin Siena Katedrali'nin döşemesinde yapılacak *commesso* (öğelerin siyah dış çizgilerle belirlendiği beyaz-mermer kakma) için birçok

"Meryem'in Doğumu", Domenico Beccafumi'nin pano resmi, 1544; Ulusal Resim Galerisi, Siena, İtalya
SCALA - Art Resource / EB Inc

desen hazırladı. Eski Ahit'ten sahnelerin betimlendiği bu renkli ve zengin desenler, İngiltere kralı I. Charles'ı çok etkiledi. Özgün çizimleri elde etmek için çok uğraşan kral bunu başaramadı. 1541'de Prens Doria'nın çağrısı üzerine Cenova'ya giden Beccafumi, orada (bugün kayıp olan) "İason ile Medeia'nın Yaşamından Bir Bölüm" adlı freski yaptı. Siena'ya döndükten sonra, katedralin tuncdan meleklerini tasarladı ve dökümünü yaptı (y. 1548). Siena'daki Bindi Sergardi Sarayı'nın tavanında ve Ulusal Resim Galerisi'nde uyguladığı ışık anlayışı ya da "renkli lirizm" ününü daha da artırdı.

"Meryem'in Doğumu" ve "İsyanlı Meleklerin Cennetten Kovuluşu" adlı sonraki yapıtları maniyeizme özgü uzatılmış ve kısaltılmış biçimleri içerir. Ama Beccafumi'nin çeşitli yapıtları, birbirine uymayan eğilimleriyle, bir üslup birliğinden yoksundur.

Beccaria, Cesare, tam adı BECCARIA BONSANA MARKISI CESARE (d. 15 Mart 1738, Milano - ö. 28 Kasım 1794, Milano), ceza hukukunda reformu konu alan *Dei delitti e delle pene* (Suçlular ve Cezalar yahut Bezeri-

Beccaria, Carlo Faucci'nin oymabaskı çalışması, 1766
Raccolta delle Stampe Achille Bertarelli, Milano

yetin *Mecellesi*; 1950) adlı kitabı ile ün kazanan İtalyan krimnoloji uzmanı ve iktisatçı.

Gençliği. Beccaria Milanolu orta halli bir aristokratın oğluydu. Kişiliğinin temel çizgileri daha genç yaşta kendini göstermeye başladı. Günü gününe uymaz, coşku ve enerjiyle dolu olduğu günleri durgunluk ve bunalımla geçen dönemler izlerdi. Toplum içi davranışlarında çekingen ve hatta suskundu; ama kişisel ve ailevi ilişkilerine büyük değer verirdi. Sekiz yaşındayken Parma'daki Cizvit okuluna gönderildi. Daha sonraları, bu okulda aldığı eğitimi "bağnaz" ve "insancıl duyguların gelişmesini" engelleyici olarak niteledi. Matematğe yetenekli olduğu görüldüyse de öğrencilik günleri, yakın gelecekteki parlak entelektüel başarılarından iz taşııyordu. 1758'de Pavia Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı.

Beccaria'nın 1760'ta 16 yaşındaki Teresa Blasco'ya evlenme teklifinde bulunmasına babası inatla karşı çıktı. Ertesi yıl evlilik ailesinin izni olmadan gerçekleşti ve genç çiftin ortak yaşamı yoksulluk içinde başladı. Baba oğul arasındaki anlaşmazlık sonunda giderildi; Beccaria da karısıyla birlikte baba evine kabul edildi. 1762'de üç çocuğundan ilki olan kızı doğdu.

Beccaria eğitimi tamamlayınca Milano'ya döndü ve kendisini 18. yüzyıl Aydınlanma Akımının entelektüel coşkusuna kattı. Kont Pietro Verri ile birlikte bir edebiyat derneğinin kuruluşuna önyak oldu ve derneğin etkinliklerine aktif olarak katıldı. 1762'de para reformu üzerine bir kitapçık olan ilk yazısı basıldı. Daha sonra İngiliz deneme yazarı Joseph Addison'ın çıkardığı *Spectator* adlı dergiyi örnek alan *Il Caffé* ile ilişki kurdu ve bu dergiye çok sayıda denemeye katkıda bulundu.

Ceza hukuku çalışmaları. 1763'te Verri, Beccaria'ya ceza hukukunun eleştirel bir

incelemesini yapmasını önerdi. Ceza hukuku uygulaması konusunda hiçbir deneyimi olmamasına karşın öneriyi kabul etti. 1764'te yayımlanan *Dei delitti e delle pene* adlı büyük yapıtıyla henüz 26 yaşındayken uluslararası bir üne kavuştu. 1766'da Fransızca çevrilen yapıtı Fransa'da büyük bir başarı kazandı ve altı ayda yedi baskı yaptı. Bunu İngilizce, Almanca, Lehçe, İspanyolca ve Felemenkçe çevirileri izledi. İlk Amerika baskısı 1777'de yapılan kitap, o günden bu yana daha birçok dile çevrildi.

Beccaria'nın yapıtı cezada adalet ilkelerinin ilk özlü ve sistematik anlatımıdır. Dile getirdiği görüşlerin birçoğu bilinen görüşlerdi. Kendisinin de aklıyla çoklukla kabul ettiği gibi, Fransız filozofu Montesquieu gibi bazı yazarlara çok şey borçluydu. Yapıt kriminoloji alanında önemli bir ilerlemeyi temsil eder. Yönetimin, halkın en geniş kesimi için en iyi olanı yapmaya çalışmasını savunan kitap faydacı ilkeye dayanıyordu. Beccaria, günün barbarca uygulamalarına karşı sert çıkışlar yaptı. İşkenceye, gizli yargılamalara, yargıların kaprislerine ve rüşvetçiliklerine, insanlık dışı ve onur kırıcı cezalara karşı çıktı. Ceza sisteminin amacının ancak güvenliği ve düzeni korumayı sağlayacak ağırlıkla cezalar koymak olduğunu, bu ölçüyü aşan cezaların despotluk olacağını savundu. Ona göre cezanın etkiliği, ağırlığından çok kesinliğine dayanırdı. Cezalar suçun önemine göre tartılmalıydı. Beccaria ölüm cezasının kaldırılmasını savunan ilk modern yazardı; bu nedenle de uygar ulusların çoğunda görülen ölüm cezasını kaldırma hareketlerinin kurucularından biri sayılabilir.

Beccaria'nın yapıtı Batı Avrupa'da ceza hukukunda reform çalışmalarını büyük ölçüde etkiledi. İngiltere'de, faydacı düşünür ve reformcu Jeremy Bentham, Beccaria'nın ilkelerini savundu. Bentham'ın öğrencisi Samuel Romilly de parlamentodaki çalışmalarını ölüm cezasının uygulandığı alanın daraltılmasına adanmıştı. Rusya, İsveç ve Habsburg İmparatorluğu yasalarında yapılan reformlar da bu yapıttan etkilendi. ABD'nin birçok eyaletinde çıkarılan yasalar Beccaria'nın düşüncesini yansıttı.

İktisat bilimine katkıları. Beccaria, sonraki çalışmalarında aynı düzeyde bir başarı gösteremediyse de, verimli ve yapıcı oldu. 1768'de Milano'daki Palatin Okulu'nda kamu ekonomisi ve ticareti profesörlüğünü kabul etti; iki yıl burada ders verdi. İktisadi çözümleme alanında bir öncü olarak tanınması, ölümden sonra *Elementi di economia pubblica* (1804; Kamu Ekonomisinin Öğeleri) adıyla yayımlanan bu derslerine dayanır. Bu yapıt sonradan Adam Smith ve Thomas Malthus'da görülen işbölümü kavramı ve gıda arzıyla nüfus arasındaki ilişkiler gibi bazı görüşlere de yer verir.

Beccaria, 1771'de Milano Yüksek Ekonomik Konsey'ine atandı ve ölümüne değin bir kamu görevlisi olarak kaldı. Bu görevinde para reformu, işçi-işveren ilişkileri ve halk eğitimi gibi çeşitli alanlarda alınacak önlemlerle ilgilendi. Yazdığı bir rapor Fransa'da metrik sistemin benimsenmesinde etkili oldu.

Beccaria'nın sonraki yılları aile ve sağlık sorunlarıyla dolu geçti. Kazandığı ünden hoşnut değildi. 1766'da Paris'e gitti ve dönemin tanınmış kişilerince sıcak bir ilgiyle karşılandı; ama sıra hasretine tutulurak ziyaretini kısa kesti. Bir süreden beri sağlığı bozuk olan karısı 1774'te öldü. Beccaria, üç ay sonra yeniden evlendi. İki erkek kardeşiyle kız kardeşinin başlattığı mal mülk

kavgası onu yıllarca huzursuz eden bir davayla sonuçlandı. Omrünün son ayları Fransa'daki olaylar nedeniyle üzüntülü geçti. Başlangıçta Fransız Devrimi'ni coşkuyla karşıladıysa da terörün tırmanması onu derinden sarstı.

Beccaria'nın akılcılığı, çok yönlülüğü ve bilginin birliği üzerinde direnişi, dönemindeki entelektüel yaşamın özellikleriydi. Ceza hukuku üzerine incelemesi, yayımlanışından 200 yıl sonra bile yararlanılan, kendi alanındaki en önemli yapıttır.

Beche, Sir Henry Thomas De La (d. 1796, Londra - ö. 13 Nisan 1855, Londra). Büyük Britanya Jeolojik Araştırma Kurumu'nu kuran ve ilk kez bir ülkenin bütünü, yönü, yöntemli jeolojik araştırmasını gerçekleştiren jeolog.

Askeri eğitim gören De La Beche, 1815'te ordudan ayrıldı ve iki yıl sonra Londra Jeoloji Derneği'ne girdi. Bunu izleyen 10 yıl boyunca Avrupa'nın büyük bölümünü dolaştı ve Cornwall ve Devon'da ayrıntılı jeolojik araştırmalar yaptı. Çalışmaları sonucunda bu bölgelerin y. 190-136 milyon yıl önce oluşan Jura ve y. 136-65 milyon yıl önce oluşan Kretase (Tebişir) katmanlarını ilk olarak tanımladı ve bu katmanların haritalarını çıkardı. Ayrıca, Pembrokeshire ve Fransa kıyıları ile Jamaika Adasının jeolojik yapısını inceledi.

Ülkesindeki madencilik çalışmalarıyla da ilgilenen De La Beche, bu sanayinin bilimsel gelişimine katkıda bulunmak için Birleşik Krallık'ın jeolojik haritasını hazırlama önerisinde bulundu. Çabaları sonucu, 1835'te Büyük Britanya Jeolojik Araştırma Kurumu kuruldu. Kurumun yöneticiliğini de üstlenen De La Beche, 1848'de "şövalye" unvanı aldı ve aynı yıl Jeoloji Derneği'nin başkanlığına seçildi. 1851'de Londra'da Jeolojik Araştırma Kurumu'na bağlı Uygulamalı Jeoloji Müzesi, Kraliyet Madencilik Okulu ve Madencilik Kayıt Dairesi açıldı.

Geological Manual (1831; Jeoloji Elkitabı), *Researches in Theoretical Geology* (1834; Kurumsal Jeoloji İncelemeleri) ve *How to Observe in Geology* (1835; Jeolojide Gözlem) adlı yapıtlarıyla jeoloji bilimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Becher, Johann Joachim (d. 1635, Speyer, Speyer Piskoposluğu - ö. 1682, İngiltere), İngiliz kimyacı, fizikçi ve serüvençi. Yanma olayına ilişkin kuramları, Georg Stahl'ın flojiston kuramını etkilemiştir.

Becher, bir oymabaskıdan ayrıntı, Haltonia - Photo

Becher'e göre her madde üç tür toprağın bileşiminden oluşmuştu. Bunlar, camlaştırlabilen, cıvaya benzeyen ve yanabilen topraklardı. Becher, yanma sırasında yanabilen toprağın açığa çıktığına inanıyordu.

Becher genç yaşta annesinin ve kardeşlerinin sorumluluklarını yüklenmek zorunda kaldığından öğrenimini güçlükle sürdürebilseyse de daha 19 yaşındayken bir yandan kolonileşme ve ticaret alanlarındaki girişimleriyle, bir yandan da bilimsel yazılarıyla hızla ün kazanmaya başladı. 1669'da minerallerin ve öteki maddelerin yapısına ilişkin düşünce ve deneylerini içeren *Subterranean Physics* (Yeraltı Fizigi) adlı yapıtını yayımladı. Münih'te bulunduğu sırada Bavyera prensine Güney Amerika'da koloniler kurmasını ve kumaş ticareti tekelini eline geçirmesini öğütleyince tüccarların öfkelerini üstüne çekti ve kentten kaçmak zorunda kaldı. Viyana'da, Ren ile Tuna ırmakları arasında bir kanal açılmasını önerdi, bir yandan da Tuna'nın kumunu altına dönüştürmeyi amaçlayan deneyler yapmakla görevlendirildi. Bir süre sonra gözden düşmesi üzerine önce Hollanda'ya, sonra da İngiltere'ye kaçtı.

Bechet, Sidney (d. 14 Mayıs 1897, New Orleans - ö. 14 Mayıs 1959, Paris), soprano saksofonun ustalarından kabul edilen caz müzikişi. Altı yaşında klarnet çalarak müziğe başladı. 1914'e gelindiğinde, aralarında Jack Carey ve Buddy Petit toplulukları da bulunan yarı efsane haline gelmiş birkaç yerel caz topluluğunda çalışmış ve deneyimli bir müzikçi olmuştu. New Orleans'da cazın büyük öncülleri Clarence Williams ve King Oliver ile birlikte çalıştıktan sonra, Chicago'ya, 1919'da da New York kentine gitti. Aynı yıl Southern Syncopated Orchestra ile Avrupa turnesine çıktı. İsviçreli orkestra yönetmeni Ernest Ansermet gibi seçkin bir klasik müzik ustası tarafından övülen ilk cazcı oldu. 1925'te ikinci bir Avrupa turnesinden önce, kendisine büyük hayranlık duyan Duke Ellington ile kısa bir süre birlikte çalıştı. 1928-38 arasında zaman zaman Noble Sissle topluluğunda çaldı.

Bechet, trompetçi Louis Armstrong'la birlikte, *swing*(*) duyusuyla doğaçlama yapan ilk müzikçilerdendi. Akıllıca bir yaklaşımla, New Orleans tarzı müzik birikimine, kesin bir ustalık isteyen ve iki kat hızlı tempoyla doğaçlamadan çalınan mantıklı dizeler işledi. Geniş ve hızlı vibratolu dolgun, sıcak bir ses oluşturdu. Yoğun ifade ustalığı ve zamanı titiz bir kesinlikle belirlenmiş perde saptırımlarından (nota bükümlerinden) yararlanışıyla kalıcı bir etki yarattı. 1928'den 1970'e değin Duke Ellington'la çalışan öğrencisi Johnny Hodges da bu özellikleri benimseyip uyguladı. Bechet'in anlatım teknikleri çevresinde gelişen üslubuyla Hodges, yüzyılın ilk yarısının en etkili alto saksofoncularından biri oldu. Bechet'in *Treat It Gentle* başlıklı otobiyografisi 1960'ta yayımlandı.

Bechtel, Stephen D(avison) (d. 24 Eylül 1900, Aurora, Indiana - ö. 14 Mart 1989, Oakland, California, ABD), ABD'li inşaat mühendisi ve işletmecisi; 1936-60 arasında dünyanın en büyük inşaat ve mühendislik firmalarından biri olan Bechtel Şirketi'nin başkanlığını yapmıştır. Büyük bölümü Bechtel Şirketi ve ona bağlı şirketler tarafından gerçekleştirilen projeler arasında Hoover Barajı, San Francisco ile Oakland arasındaki Bay Köprüsü ve Alaska petrol boru hattı sayılabilir.

Gençlik döneminde babası Warren A. Bechtel ile birlikte, çeşitli projelerde çalışan Stephen Bechtel, 1925'te o yıl kurulan W. A. Bechtel Şirketi'nin başkan yardımcısı oldu. Merkezi San Francisco'da bulunan bu şirket ABD'nin batısındaki inşaatçı kuruluşların en büyüğüydü. 1936'da şirketin başkanlığını üstlenen Bechtel, bir yıl sonra

John McCone ile birlikte, rafineriler ve kimya fabrikaları inşa eden Bechtel-McCone Şirketi'ni kurdu. Bechtel Şirketleri II. Dünya Savaşı sırasında uçak parçaları ve gemi üretti. Savaş sonrasında W. A. Bechtel Şirketi'nin yerine kurulan Bechtel Şirketi Kanada'da, Ortadoğu'da ve başka yerlerde petrol boru hatları döşedi ve pek çok ülkede elektrik santralleri kurdu. 1977'de yapılan bir tahmine göre, ABD'deki nükleer enerji santrallerinin yarısı çeşitli Bechtel şirketleri tarafından kurulmuş ya da projelendirilmiştir. Enerjik ve yaratıcı bir kişi olduğu kabul edilen Bechtel'den, görülmemiş ölçüde büyük ve karmaşık birçok projeyi gerçekleştirmesi istenmiştir.

Bechtel, 1960'ta şirketin başkanlığını oğlu Stephen Davison Bechtel Jr.'a devrettikten sonra da Bechtel Grubu olarak bilinen şirketler topluluğunda üst kademe yöneticisi olarak görev aldı.

Beck, Ludwig (d. 29 Haziran 1880, Biebrich - ö. 20 Temmuz 1944, Berlin, Almanya), Alman general ve 1935-38 arasında görev yapmış genelkurmay başkanı. Hitler'in Ren bölgesini işgaline (1936) karşı çıkmış ve 1944'te Hitler'e karşı düzenlenen suikastte en önemli rolü oynamıştır.

I. Dünya Savaşı'nda genelkurmayda çalıştı. Hitler'in iktidara geliştikten sonra hızla yükseldi ve 1935'te Alman kara ordusunun genelkurmay başkanı oldu. Hitler'in yayılmacı siyasetlerine karşı ordu içinde bir muhalefet örgütlemeyi başaramayınca, Çekoslovakya'nın işgali kararını protesto ederek görevinden istifa etti. Hitler'e karşı suikast düzenleyenlerin önderiydi ve Hitler'in ortadan kaldırılması durumunda Almanya'nın cumhurbaşkanı olarak görülüyordu. 20 Temmuz 1944'te Hitler'i öldürme girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, bir nöbetçi çavuşun yardımıyla intihar etti.

Becke, Friedrich Johann Karl (d. 31 Aralık 1885, Prag - ö. 18 Haziran 1931, Viyana), 1903'te Uluslararası Jeoloji Kongresi'ne sunduğu, şist kristallerinin bileşimleri ve dokularına ilişkin bildirdiği, bu alandaki klasik yapıtlardan biri durumuna gelen

Becke

Bild. Archiv Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

mineralog. 1913'te genişletilerek yeniden basılan bu bildiri, başkalaşım kayaçları üzerine geliştirilen ilk kapsamlı kuramı içeriyordu. Kuram, başkalaşım kayaçlarıyla ilgili çalışmaların ilerlemesine önemli katkılarda bulundu. Gerileyen başkalaşım konusundaki katkısı ise, pek çok yaşlı dağ kuşağının yapısının daha iyi anlaşılmasını olanaklı kıldı.

Viyana'da mineraloji ve bununla ilgili öteki bilimler konusunda öğrenim gördü. Hocası Gustav Tschermak'ın *Mineralogische und petrographische Mitteilungen* (Mineralojik ve Petrografik Bilgileri) adlı yapıtını da 1899'dan sonra Becke yayımladı.

1898'de Viyana Üniversitesi'nin mineraloji kürsüsüne atanan ve 1921'de üniversitenin rektörlüğüne getirilen Becke, 1927'de emekliye ayrıldı.

Beckenbauer, Franz (d. 11 Eylül 1945, Münih), 1974 Dünya Kupası'nda Federal Almanya'yı zafere götüren Alman futbolcu. Takımı Bayern München'in üç kez Avrupa Kupası'nı kazanmasında ve dört kez milli lig şampiyonu olmasında kaptan olarak önemli bir rol oynadı. Federal Alman milli takımına 1972 Avrupa şampiyonluğunu kazandırdı. On iki yıl boyunca 103 kez milli takımda oynadı. 1976'dan 1980'e değin Kuzey Amerika Futbol Ligi'ndeki (NASL) New York Cosmos takımında yer aldı. Bu süre içinde Cosmos üç kez NASL Kupası'nı kazandı (1977, 1978 ve 1980). 1980'de Federal Almanya'ya dönen Beckenbauer, 1982'ye değin Hamburg takımında oynadı. 1984'te Alman milli takımı teknik direktörlüğüne getirildi ve 1986 Dünya Kupası'nda takımına ikincilik, 1990 Dünya Kupası'nda da şampiyonluk kazandırdı. Bu kupanın ardından milli takımdaki görevini bırakarak Fransız Marsilya takımının teknik direktörü oldu.

Becker, Boris (d. 22 Kasım 1967, Leimen, Heidelberg yakınları, AFC), 7 Temmuz 1985'te Wimbledon'da tek erkeklerde tenis tarihinin en genç şampiyonu olan Alman tenisçi. Wimbledon'da şampiyon olan ilk Alman tenisçi olmanın dışında, bu unvanı turnuvaya seçilmeden katılarak kazanan ilk tenisçidir. Aynı zamanda tek erkeklerde granslem turnuvalarından (Wimbledon, Fransa, ABD ve Avustralya Açık Tenis şampiyonlukları) birini kazanan en genç oyuncu olmuştur.

Çocukluğunda, mimar olan babasının kurduğu yerel tenis kulübü Blau-Weiss Tenis Kulübü'nde tenis oynamayı öğrendi. İlk kez sekiz yaşında yarışmalara katıldı; 12 yaşına geldiğinde tenis bütün yaşlarını doldurmaya başladı. 10. sınıftayken okulu bırakarak, AFC Tenis Federasyonu'nun tenis okuluna girdi. Burada Rumen asıllı bir Alman olan Günther Bosch tarafından çalıştırıldı. Wimbledon'ı 1986 ve 1989'da da kazandı. Ayrıca 1989'da ABD Açık Tenis Şampiyonluğu'nu, 1991'de de Avustralya Açık Tenis Şampiyonluğu'nu kazandı.

Becker, Carl (Lotus) (d. 7 Eylül 1873, Waterloo yakınları, Iowa - ö. 10 Nisan 1945, Ithaca, New York, ABD), erken dönem Amerikan düşünce tarihinin ilk dönemleri ve Aydınlanma üzerine yapıtlarıyla tanınan tarihçi.

1893'te Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'ne girdi ve tarihçi Charles Homer Haskins ve Frederick Jackson Turner'in yanında eğitim gördü. Lisansüstü çalışmasının bir bölümünü Columbia Üniversitesi'nde (1898), "Yeni Tarih" olarak anılan pragmatik ve sentetik bir yaklaşımın savunucusu olan James Harvey Robinson'ın danışmanlığı altında yaptı. 1902'den 1916'ya değin Lawrence'taki Kansas Üniversitesi'nde, 1917'den 1941'de emekli olana değin de New York eyaletinde Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde ders verdi. *The Beginnings of the American People* (1915; Amerikan Halkının Kökenleri) adlı yapıtında, ikili Amerikan Devrimi savını ortaya atarak doktora çalışmasını daha da geliştirdi. Bunların biri kendi kendini yönetme mücadelesine, ötekisi de bu yönetimin alması gereken biçim üzerine ideolojik çatışmaya ilişkindir. *The Eve of the Revolution* (1918; Devrimin Arifesi) ve *The Declaration of Independence* (1922; Bağımsızlığın İlanı)

adlı yapıtlarında ise, 18. yüzyıl doğal haklar felsefesi ile Amerikan Devrimi arasındaki ilişkileri araştırmaya devam etti.

İki dünya savaşı arası Becker için karamsarlık ve gitgide büyüyen bir felsefi şüpheci-lik dönemiydi. Özellikle 1920'ler boyunca, o sıralar yerleşik olan tarih incelemelerinde bilimsel metodolojinin üstünlüğü anlayışına meydan okumaya başladı. Algılanan "olgu"ların temelde, tarihçinin deneyimleri ve onun verilerini seçme sürecini belirleyen, toplumsal olarak tanımlanmış, daha geniş bir gerçeklik tarafından yaratılan zihinsel imgeler olduğunu savundu. 1931'de, Amerikan Tarih Kurumu'nda yaptığı "Everyman His Own Historian" (Herkes Kendi Kendinin Tarihçisi) başlıklı başkanlık konuşmasında tarihsel görecilik temasını açıkça ele aldı (bu konuşma 1932'de yayımlandı, 1935'te de genişletilerek kitap halinde basıldı). En iyi bilinen çalışmalarından *The Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers* (1932; 18. Yüzyıl Filozoflarının Göksel Kenti) Becker, "filozoflar"ın ilerlemeye ve insanın yetkinleşebileceğine olan inançlarını incelemekle kalmadı, onların düşünce alanındaki ateşli tutumlarını ve geleneksel Hristiyanlık düşüncesi ile laik Aydınlanma düşüncesi arasında köprü kurmadaki başarılarını vurguladı.

II. Dünya Savaşı sırasında, tarih yazımına ahlak önergelerinin yeniden girmesi gerektiğini ileri sürerek, daha önceki şüpheci tutumundan vazgeçti. Becker, tarihçi olmayanların da severek okudukları gözde bir tarih yazarıydı.

Becker, George Ferdinand (d. 5 Ocak 1847, New York kenti - ö. 20 Nisan 1919, Washington, D. C.), ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nda çalıştığı 40 yıl boyunca, madencilik jeolojisini fiziksel, kimyasal ve matematiksel açılarından inceleyerek bu bilim dalının gelişmesine önemli katkılarda bulunan jeolog.

1874'te, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde madencilik ve metalurji dersleri vermeye başlayan Becker, burada ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nun ilk yöneticisi Clarence King'le tanıştı. Böylece kuruma girerek, Batı Kıyı Bölgesi'nde'ni maden alanları üzerine bir araştırmaya başladı. Bu çalışmalarının sonuçlarını *Geology of the Comstock Lode and Washoe District* (1882; Comstock'taki Maden Damarı ve Washoe İlinin Jeolojisi) adlı ünlü yapıtında topladı.

Becker'in ilgilendiği başlıca konu, Yer'in iç bölümünün incelenmesiydi. Bu alandaki kuramsal çalışmalarını *An Elementary Proof of the Earth's Rigidity* (1890; Yer'in Katılığı Üzerine Temel Bir Kanıt), *Finite Homogeneous Strain, Flow and Rupture of Rocks* (1893; Kayaçlarda Sınırlı Homojen Gerinim, Akma ve Kopma) ve *The Finite Elastic Stress - Strain Function* (1893; Sınırlı Esnek Gerinim - Gerinim Fonksiyonu) adlı yapıtlarında topladı. Washington kentindeki Carnegie Enstitüsü Jeofizik Laboratuvarı'nın kurulmasında önemli katkılarda bulundu ve laboratuvarın ilk yöneticisi oldu. 1896'da, altın ve elmas yataklarını incelemek üzere Güney Afrika'ya giden Becker, 1898-99 arasında ABD'nin Filipinler'deki askeri birliklerinde jeolog olarak çalıştı.

Becker, Helen bak. Tamiris, Helen

Becker, Jacques (d. 15 Eylül 1906, Paris - ö. 21 Kasım 1960, Paris), Fransız sinema yönetmeni. İnsancıl bir yaklaşımla gerçekleştirdiği polisiye filmleriyle tanınmış. Yeni Dalga yönetmenlerini derinden etkilemiştir.

Becker, tanıştığı ünlü sinemacı King Vidor'un ona ABD'ye gelerek oyunculuk ve yönetmen yardımcılığı yapmayı önermesi üzerine sinemayla ilgilenmeye başladı. Ama Fransa'da kaldı ve o dönemde en başarılı filmlerini çeken Jean Renoir'a asistanlık yaptı. 1934'te ilk kısa filmini çekti. 1939'da başladığı konulu ve uzun metrajlı ilk filmi *L'or du Cristobal'i* (Cristobal'in Altını), II. Dünya Savaşı çıktığı için bitiremedi. Savaş sırasında bir yıl Almanların elinde tutsak kaldıktan sonra 1942'de yeniden yönetmenliğe başladı. 1943 tarihli *Goupi mains rouges* (Eli Kanlı Goupi), 1951 tarihli *Edouard et Caroline* (Edouard ve Caroline) ve 1952'de gerçekleştirdiği *Casque d'or* (Altın Hotoz) filmleriyle Fransız toplumunun değişik katmanlarından çeşitli öyküleri, zengin ayrıntılara yer veren bir üslupla perdeye yansıttı. Sonuncu yapıtı aynı zamanda gangsterlerin dünyasına şiirli bir yaklaşımdı. 1954 tarihli *Touchez pas au Grisi* de (*Haracuma Dokunmayın*) gene bu doğrultuda başka bir başarılı örnek oldu.

Becker sonraları *Ali Baba et les quarante voleurs* (1954; *Ali Baba ve Kırk Haramiler*) ve *Les aventures d'Arsène Lupin* (1956; *Arsène Lupin'in Maceraları*) gibi ticari filmler yapmak zorunda kaldı. Modigliani'nin yaşamını ele aldığı *Montparnasse 19* (1957), bu döneminin başarılı filmlerindenidir. Amatör oyuncular kullandığı son filmi *Le trou*'da (1960; *Delik*) ise hapishane dünyasını etkileyici bir gerçekçilikle anlattı.

Becker, Wilhelm Adolf (d. 1796, Dresden, Saksonya - ö. 30 Eylül 1846, Meissen), Alman klasik arkeologu ve Leipzig Üniversitesi arkeoloji profesörü. Eski Romalıların ve Yunanlıların gündelik yaşamı ile ilgili yapıtlarıyla tanınır.

Plautus'un komedileri üzerine yaptığı çalışmalar sonunda Becker 1838'de, Romalı bir gencin öyküsü olan *Gallus*'u yayımladı. Suetonius'un *Augustus'un Yaşamı* adlı yapıtı üzerine kurulu ve Roma yaşamı ve örneklerinin tüm yönleriyle işlendiği bu kitap, alanında bir klasik niteliği kazandı. İngilizce çevirisi 1844'te 1891 arasında 10 baskı yaptı. Eski Yunan yaşamını konu alan benzer bir yapıt olan *Charikles* de (1840) aynı başarıyı kazandı. Beş ciltlik *Handbuch der römischen Altertümer* (1843-68; *Roma Eski Yapıtları Elkitabı*) adlı çalışması, klasik dönem araştırmacılarından Theodor Mommsen ve Joachim Marquardt tarafından tamamlandı.

Becket, Frederick Mark (d. 11 Ocak 1875, Montreal - ö. 1 Aralık 1942, New York kenti), metal üretiminde indirgeyici madde olarak karbon yerine silisyum kullanma yöntemini geliştirerek, düşük karbonlu demir alaşımlarının ve bazı çelik türlerinin yapımını olanaklı duruma getiren metalurjist.

1895'te Montreal McGill Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, New York kentindeki Columbia Üniversitesi'ne giren Becket, çalışmalarını metal ve kimyasal madde üretiminde elektrik enerjisinden yararlanma yollarının araştırılması üzerinde yoğunlaştı. 1906'da Union Carbide and Carbon Corporation'a girerek bir süre sonra şirketin başkan yardımcılığını üstlendi; yaşamının son yıllarında da danışmanlık yaptı. Ferromanganez, ferrovanadyum, ferromolibden, ferrotungsten ve paslanmaz çeliğin en önemli bileşiklerinden düşük karbonlu ferrokromun üretiminde elektrik fırınlarının kullanımını başlattı. I. Dünya Savaşı sırasında, ferrozirkonyumun sanayi çapında

üretilebilmesini olanaklı duruma getirdi; ayrıca havacılık alanında kullanılan çelik kaplamalar ile alüminyum alaşımlarının yapımında yararlanılan silisyumun üretimini hızlandırdı. Çok sayıda elektrik firmı ve kimyasal ürünleri kapsayan 100'den fazla patentin sahibidir.

Becket, Thomas (AZİZ), THOMAS A BECKET ya da LONDRALI THOMAS olarak da bilinir (d. 1118, Cheapside, Londra - ö. 29 Aralık 1170, Canterbury, Kent, İngiltere; azizler listesine kabulü 1173; yortu günü 29 Aralık), 1155-62 arasında Kral II. Henry'nin saray kâtibi, 1162-70 arasında Canterbury

Thomas Becket'in öldürülüşü; bir İngiliz mezmurlar kitabından illüstrasyon, y. 1200; British Library

başpiskoposu. II. Henry ile çekişmesi Canterbury Katedrali'nde öldürülmesiyle noktalananmıştır.

Gençliği. Ticaretle uğraşan bir Norman ailesinin oğluydu. Önce Merton manastırında, sonra Londra kent okullarından birinde, son olarak da Paris'te öğrenim gördü. Çocukluğu, Thomas 21 yaşına geldiğinde ölen dindar annesinin etkisi altında geçti; belediye kâtiplik, çeşitli yönetim ve yargı görevlerinin yanında saymanlıktı. Yirmi dört yaşındayken, babasının aracılığıyla, Bec manastırının eski başkeşişlerinden Başpiskopos Theobald ile tanıştı ve onun maiyetine girdi. Siyaset felsefecisi Salisburly John'ın, Romalı hukukçu Vacarius'un, Pont l'Evêque'li (sonradan York başpiskoposu) Roger gibi çeşitli piskopos adaylarının da aralarında bulunduğu seçkin bir grupla birlikte çalıştı. Theobald'ın güvenini kazanarak, onun aracılığıyla Bologna ve Auxerre'de medeni hukuk ve kilise hukuku okumaya gönderildi.

Saray kâtipliği. Theobald, hizmetlerinin karşılığı olarak Thomas'ı 1154'te önemli ve yüksek gelirli bir görev olan Canterbury başpiskoposluğuna atadı; üç ay geçmeden de Henry'ye saray kâtibi olarak önerdi. Thomas, Londra Kulesi'ni onarmak, kralın elçiliğini yapmak, savaşlarda orduyu toplayıp yönetmek gibi çeşitli görevlerde parlak yeteneğini sonuna kadar gösterdi. Henry için hem sarayda, hem de av partilerinde gözde bir dost ve yakın bir arkadaş oldu. Kilisenin haklarını çiğneme pahasına olsa bile, Henry'nin bütün iktidarı kralın elinde toplama siyasetini destekledi.

1158'de Paris'e elçi olarak giderken Becket'e eşlik eden ve lüks mallar taşıyan konvoy, William FitzStephen'in *Life of Thomas Becket* (Thomas Becket'in Yaşamı)

adlı kitabında uzun uzun anlatılır. Bütün bunlar, ayrıca gösterişli giyim-kuşamı, başpiskoposluk konumuna ters düşüyordu. Görevlerini ihmal ettiği halde başpiskoposluğtan çekilmeye yanaşmaması ve kiliseye bağlı *sief*'lerden(*), askerlik hizmeti yerine alınan vergiyi çok yüksek düzeye çıkarması çağdaşlarının gözünde daha da önemli bir sorundu. Henry, atalarından gelen bir hak olduğunu öne sürdüğü taleplerle ortaya çıktığında bile, Becket devlet işlerinde kralı destekledi.

Bu dönemde, kilisede Gregorius reformu olarak bilinen akım İtalya'dan Fransa'ya ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na kadar yayılmış, İngiliz din adamlarını da etkilemeye başlamıştı. Reform programının başlıca ilkeleri, kilise görevlilerinin serbest oyla seçimi, kilise mallarının dokunulmazlığı, Roma'ya başvurunun serbest bırakılması ve kilise mensuplarının laik mahkemeler karşısında dokunulmazlığıydı. I. Henry ve Stephen dönemlerinde başpiskoposlar bu reformları desteklemiş, bir ölçüde de başarılı olmuşlardı. Ama II. Henry, kilise üzerinde sıkı bir denetim kurmuş olan I. Henry'nin uygulamasına geri dönme eğilimindeydi. Taleplerini dayatmaya başladığında, saray kâtibi de ona yardımcı olmuştu. 1161'de Theobald'ın ölümü üzerine Thomas'ı başpiskoposluğa atamayı tasarlayan Henry bu programı tamamlamayı umuyordu.

Başpiskoposluğu. Theobald'ın ölümünden sonra, Canterbury başpiskoposluğu yaklaşık bir yıl boş kaldı. Kralın niyetini bilen Thomas, doğabilecek sonuçları anlatarak onu bu düşünceden caydırmaya çalıştı. Ama Henry'nin ısrarı üzerine Thomas başpiskoposluğa seçildi. Takdis edildikten sonra hem dış görünüşünü, hem de yaşama biçimini değiştirdi. Papalığın programını ve kilise hukukunu tümüyle benimseyen bir tutum içine girdi. Henry'nin hoşnutsuzluğunu göze alarak, saray kâtipliğinden hemen ayrıldı; ama kral tarafından çekilmeye zorlanana değin başpiskoposluğa dört elle sarıldı. Ağustos 1158'den beri Normandiya'da bulunan Henry, Ocak 1163'te geri döndüğünde, Thomas bir vergi tasarsına karşı çıkarak ve önde gelen baronlardan birini aforoz ederek ilk mücadeleyi başlattı. "Suç işleyen din adamları" konusundaki tutumu ise daha önemliydi. Batı Avrupa'da uzun süredir, herhangi bir suçtan sanık din adamları, laik mahkemeler yerine piskoposun önünde yargılanma ayrıcalığından yararlanıyor, çoğunlukla da laik mahkemelerin vereceğinden daha hafif cezalara çarptırılıyorlardı. Norman istilasından önce İngiltere'de de bu gelenek yürürlükteydi. Kilise mahkemesince suçlu bulunan din adamları azledilebilir ya da sürgün cezası alabilirdi; ama idam ya da sakatlama cezasına çarptırılmazlardı. Norman istilasından sonraki 60 yıl içinde İngiltere'de din adamlarının işlediği suçlar ya da bunlara verilen cezalarla ilgili çok az bilgi vardır; oysa kara Avrupa'sında Gregorius reformcuları, din adamlarını yargılamanın ve cezalandırmanın yalnızca kilisenin yetkisinde olduğunu kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Thomas'ın, suç işleyen bir din adamının, piskopos tarafından görevden alınıp cezalandırılabileceği, ama laik mahkeme tarafından ikinci kez ("aynı suçtan iki defa") yargılanmaması gerektiği savı, kilise hukuku açısından tartışılarak sonunda kabul edildi. Buna karşılık, Henry din adamlarının çok suç işlediğini, bunun da ağır cezaların yokluğundan kaynaklandığını ileri sürüyordu. Thomas'ın bu noktada çok katı bir tutum benimsemesi tedbirsizlik sayılabilir. Ekim 1163'te Westminster'da toplanan bir konsilde konu tartışıldı.

Ama asıl bunalım Ocak 1164'te Wiltshire'daki Clarendon'da patlak verdi: Kral, Clarendon Tüzüğü olarak bilinen ve 16 maddede özetlenmiş bir metinle, tüm geleneksel kraliyet hakları için yazılı onay istiyordu. Bu kurallar, kralın suç işleyen din adamlarını cezalandırabileceğini vurguluyor, kraliyet memurlarının aforoz edilmesini ve Roma'ya başvuruyu yasaklıyor, boş bulunan piskoposlukların gelirlerini krala bırakıyor, ayrıca kralın piskoposluk seçimlerini etkilemesine olanak tanıyordu. Henry, bu yetkilerin I. Henry tarafından kullanıldığını vurgularken haklıydı; ama Thomas da bunların kilise hukukuna aykırı olduğunu öne sürerken haksız sayılmazdı. Thomas, Clarendon Tüzüğü'nü sözlü olarak önce kabul ettiyse de sonra sözünü geri aldı ve o sırada Fransa'da bulunan, aceleci eylemlerine karşı çıkmakla birlikte kendisini destekleyen papaya başvurdu.

Thomas ile Henry arasındaki yakınlık artık sona ermişti. Kral, feodal bir yükümlülüğü gerekçe göstererek başpiskopos mahkemeye verdi. Northampton Konsili'nde (6-13 Ekim 1164), Henry'nin, başpiskoposu sindirip hapsedmeyi ya da görevinden çekilmeye zorlamayı tasarladığı belli olmuştu. Londra piskoposlu Gilbert Foliot'un da aralarında bulunduğu bazı piskoposlar bu konuda kralı destekliyordu. Thomas, kılık değiştirerek ülkeden kaçtı. Fransa kralı VII. Louis'e sığındı. Papa III. Alexander, Thomas'ı saygıyla karşıladı; ama Henry'yi, Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich ile onun karşı-papası III. Paschalis'in safına itebileceği korkusuyla, Thomas'tan yana kesin bir tutum almaktan çekindi.

Thomas'ın sürgün yaşamı altı yıl sürdü (2 Kasım 1164 - 2 Aralık 1170). Önce Pontigny Manastırı'nda, sonra Sens yakınlarındaki bir manastırda çileci bir yaşam sürdü. Bu arada Henry, başpiskoposun ve onu destekleyenlerin mülklerine el koymuş, Thomas'ın bütün yakın akrabalarını sürgüne yollamıştı. Bunu izleyen yıllarda, uzlaşma sağlamak amacıyla sonuçsuz bazı girişimlerde bulunuldu; ama kralın yeni düşmanca girişimleri ve Thomas'ın hasımlarını aforoz ettiği yönündeki öfkeli çıkışları mücadeleyi kızıştırdı.

Piskoposlar arasında da görüş ayrılıkları vardı. Ama Foliot'un önderliğindeki çoğunluk, ya Thomas'u karşıydı ya da onu desteklemekte ikircikliydi. Papalık elçileri birkaç kez arabuluculuk girişiminde bulundu; bunun sonucunda kral ve başpiskopos 1169'da Montmirail'de bir araya geldi. Ama bu buluşmadan ikisi de öfkeyle ayrıldı. Thomas, krala güvenmiyordu; kral ise ondan nefret ediyordu. Aynı yıl Henry, Clarendon Tüzüğü'ne, İngiltere'nin papaya bağlılığına fiilen son veren hükümler ekledi. En sonunda, büyük oğluna, Becket'in eski rakibi York başpiskoposunun elinden 1170'te tahtın ortağı olarak taç giydirdi.

Bu, hem papalığın takdir hakkının, hem de Canterbury başpiskoposunun çok eskilere dayanan krala taç giydirme hakkının açıkça ihlaliydi. Önce Thomas, ardından da papa, olayın sorumlularını aforoz ettiler. İngiltere'nin kilise ayinlerinden menedilebileceğinden korkan Henry, 22 Temmuz'da Fréteval'de Thomas ile buluştu; Thomas'ın Canterbury'ye geri dönerek başpiskoposluk makamının bütün mülklerini geri alması kararlaştırıldı. Her iki taraf da, bu uzlaşmada sözü edilmeyen Clarendon Tüzüğü'yle ilgili tutumunu değiştirmede. Bu "açık uçlu" uzlaşma, açıklanması olanaksız bir olay olarak kalacaktı. Thomas, 2 Aralık'ta Canterbury'ye döndü ve orada coşkuya karşılandı; ama düşmanca bir tutum içinde olan

kraliyet görevlilerini aforoz etmesi, York başpiskoposu Roger ve Foliot ile ilgili aforoz kararlarının kaldırılmasını reddetmesi, ayrıca halkın aşırı davranışlarını onaylaması, Normandiya'da bulunan Henry'yi çok öfkeliendirdi.

Sarayın önde gelen dört şövalyesi, Henry'nin kızgınlıkla söylediği bazı sözleri ciddiye alarak 29 Aralık'ta hemen Canterbury'ye geldiler. Zorla başpiskoposun huzuruna çıktılar; aforoz edilmiş piskoposları bağışlamayı reddetmesi üzerine onu katedralde kadar izlediler. Orada bir süre daha tartıştıktan sonra, şafakta kılıçlarını çekerek onu öldürdüler.

Thomas'ın ölümünü izleyen birkaç gün içinde mezarı kutsal bir ziyaret yeri haline geldi. Papa III. Alexander, 1173'te Thomas'ı azizler listesine aldı. Henry, 1174'te Canterbury'de pişmanlığını resmen bildirerek bağışlandı. Beckett'in anıtmezarı yaklaşık 400 yıl boyunca Avrupa'daki en ünlü hac yerlerinden biri oldu. Thomas, resim ve heykellere konu oldu. Batılı bütün Hristiyan ülkelerde adına kiliseler kuruldu. Ama Thomas'ın anıtmezarını yağmalayan VIII. Henry, kemiklerini yaktı ve onun adını tüm dua kitaplarından sildi. O günden sonra Thomas, Katolikler için bir kahraman, Protestanlar için bir hain olarak kaldı.

Beckett, Samuel (Barclay) (d. 13 Nisan 1906, Foxrock, Dublin, İrlanda - ö. 22 Aralık 1989, Paris, Fransa), 1969 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi yazar, eleştirmen ve

Beckett, 1965
Gisela Freund

oyun yazarı. Hem Fransızca, hem de İngilizce yazmış, daha çok oyunlarıyla, özellikle de *En attendant Godot* (1952; *Godot'yu Beklerken*, 1963, 1990) ile tanınmıştır.

Yaşamı. Samuel Beckett, Dublin'in bir banliyösünde doğdu. İrlandalı meslekdaşları George Bernard Shaw, Oscar Wilde ve William Butler Yeats gibi İngiliz-İrlandalı Protestan bir ailedendi. On dört yaşında, sonradan Kuzey İrlanda olan bölgedeki, İngiliz-İrlandalı orta sınıflara hizmet veren Portora Kraliyet Okulu'na gitti.

1923'ten 1927'ye değin Dublin'deki Trinity College'da Roman dilleri öğrenimi gördü; lisans derecesini buradan aldı. Kısa süre Belfast'ta bir okulda ders verdikten sonra, 1928'de Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) İngilizce dersleri vermeye başladı. Burada, modern romanın ilk örneklerinden biri sayılan ve tartışmaları konu olan *Ulysses*'in İrlandalı yazarı James Joyce'la karşılaştı ve kendi isteğiyle Paris'te sürgün yaşamını seçen Joyce'un çevresine katıldı. Ama yaygın söylen-

tinin tersine hiçbir zaman Joyce'un sekreteri olmadı. 1930'da Trinity College'da Fransızca dersleri vermek üzere İrlanda'ya döndü, ama 1931'de istifa etti. Bunu izleyen dönemde Londra, Fransa, Almanya ve İtalya'ya kapsayan bir geziye çıktı.

Beckett 1937'de Paris'e yerleşmeye karar verdi. II. Dünya Savaşı'nda, tarafsız bir ülkenin vatandaşı olması dolayısıyla Alman işgalinden sonra da Paris'te kalabildi. 1941'de bir yeraltı direniş grubuna katıldı. 1942'de Gestapo'nun grubun üyelerini tutukladığını öğrenince gizlenmeye başladı; ardından da Fransa'nın işgal altında olmayan bölgesine geçti. Ülkenin kurtuluşuna değin yaşamını bir tarım işçisi olarak sürdürdü.

1945'te İrlanda'ya döndü, ama İrlanda Kızılhaç Örgütü'ne gönüllü yazılarak Normandiya'daki Saint-Lô askeri hastanesinde çevirmenlik yapmak üzere yeniden Fransa'ya geldi. 1945 kışında Paris'e yerleşti.

Başlıca yapıtlarının oluşumu. Paris'te Beckett'in yaşamının en verimli ve yaratıcılık bakımından en yoğun dönemi başladı. Savaş öncesi yıllarda yayımlanan az sayıdaki yapıtları arasında Joyce ve Fransız romancı Marcel Proust üzerine iki deneme vardı. *More Pricks Than Kicks* (1934; *Bütün Hikâyeleri*, 1989) Belacqua Shuah adlı Dublinli bir entelektüelin yaşamındaki olayları anlatan 10 öyküden oluşuyordu. *Murphy* (1938) adlı romanı ise Londra'da yaşayan bir İrlandalı'nın evlenmek üzere olduğu kızıdan kaçıp bir akıl hastanesinde bakıcı olmasını ve derin bir düşünce dünyasına gömülmesini konu alıyordu. Fransız filozof Descartes üzerine bir şiir olan *Whoroscope* (1930) ile *Echo's Bones* (1935; *Yankının Kemikleri*) başlığı altında topladığı şiirler iki küçük kitap halinde çıkmıştı. Bir dizi öykü ve şiiri de çeşitli dergilerde yayımlanmıştı. Fransa'nın işgal altında olmayan bölgesinde saklandığı yıllarda Beckett, 1953'e değin yayımlanmayan *Wait* adlı romanını tamamladı. Paris'e döndükten sonra, 1946-49 arasında birçok öykü kaleme aldı. Bu dönemde yazdığı düzyazı anlatıların başlıcaları *Molloy* (1951; *Molloy*, 1967, 1988), *Malone meurt* (1951; *Malone Ölüyor*, 1989) ve *L'Innommable*'dir (1953; *Adlandırılmayan*). Hiç yayımlanmamış olan üç perdelik *Eleutheria* ile *Godot'yu Beklerken*'i de bu sırada yazdı.

Bu yapıtlar 1951'e değin gün ışığına çıkmadı. Savaş sırasında Beckett'le aynı direniş grubunda olan Madam Beckett, birçok kez reddedildikten sonra sonunda *Molloy* için bir yayımcı bulmayı başardı. Bu kitap ticari açıdan oldukça başarılı olmakla kalmayıp Fransız eleştirmenlerce heyecanla karşılanınca, aynı yayımcı öbür iki romanı ve *Godot'yu Beklerken*'i de yayımladı. Beckett'in dünya çapında üne kavuşması bu oyununun 1953'te Paris'teki küçük Théâtre de Babylone'da kazandığı büyük başarıyla başladı. Bu başarıdan sonra Beckett yazmayı sürdürdü ama, savaşı izleyen yıllara göre hızı azalmıştı. İlgisini daha çok sahne ve radyo oyunlarına ve bir dizi düzyazıya yöneltti. Gene Paris'te yaşıyor, ama yazılarının çoğunu Paris yakınlarındaki Marne Valisinde, küçük, kalabalıktan uzak bir evde yazıyordu. Kendini tümüyle sanatına adadı ve her türlü kişisel tanıtımdan, radyo ve televizyon programlarından, gazetecilerle görüşmelerden kesinlikle kaçındı. 1969'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanınca ödülü kabul etti, ama tören ve topluluk önünde yapılacak konuşmalardan kaçınmak için, Stockholm'e gitmedi.

Felsefi arayışlarındaki süreklilik. Beckett'in yapıtları kültürünün genişliğini ortaya koyar. Bunlar, sayısız edebi kaynağın dışında birçok felsefe ve ilahiyat yazısına incelikli göndermelerle doludur. İtalyan şair Dante, Fransız filozof Descartes, Descartes'in insanın fiziksel ve ruhsal yanlarının etkileşimi sorunuyla uğraşmış öğrencilerinden 17. yüzyılda yaşamış Flaman filozof Arnold Geulincx, son olarak da yurttaşı ve çok saydığı arkadaşı James Joyce'un, Beckett'in düşüncesi üzerinde önemli etkileri vardır. Ama Beckett'in yapıtlarını anlamak için bunlardaki edebiyat, felsefe ve ilahiyata ilişkin imaları bilmek gerekmez.

Beckett'in yapıtlarının öncelikle insan varoluşunun aşağılık yanlarıyla ilgili olduğu düşünülür. Oysa Beckett olağandışı durumlardaki insanları, yaşamın aşağılık ve hastalıklı yanlarıyla ilgilendiği için değil, insan deneyiminin öze ilişkin yönleri üzerinde yoğunlaştığı için ele alır. Dünya edebiyatının büyük bir bölümünün işlediği konular (bireyler arasındaki toplumsal ilişkiler, bireylerin davranışları, sahip oldukları şeyler, mevki ve rütbe ya da cinsel nesnelerin elde edilmesi için verdikleri mücadele) Beckett'in gözünde yalnızca varoluşun dış süsleri, insanlık durumunun temel sorunlarını ve temel sancısını maskeleyen rastlantısal ve yüzeysel görüşlerdir. Beckett'in sorduğu temel sorular şöyle sıralanabilir: Bize hiç sorulmadan dünyaya, varoluşa atıldığımız gerçeğiyle nasıl uzlaşabiliriz? Biz kimiz; benliğimizin gerçek doğrusu nedir? Bir insan "ben" dediğinde, bu ne anlama gelir?

Yüzeysel bir bakışla, yaşamın aşağılık yanları üzerine yoğunlaşma gibi görünen şey aslında insanlık durumunun öze ilişkin yönlerini yakalama çabası olarak belirir. Örneğin, eleştirmenler *Godot'u Beklerken*'in iki kahramanından genellikle birer serseri olarak söz eder. Oysa Beckett onları hiçbir zaman böyle betimlememiştir. Onlar yalnızca, dünyada bulunmak ve niçin orada olduklarını bilmemek gibi, insanlığın en temel durumu içinde olan iki insandır. İnsan ussal bir varlık olduğu için, herhangi bir durum içine atılmış olmasının tümüyle anlamsız olduğunu ya da olabileceğini düşünemez. Bu nedenle söz konusu iki kişi boş bir sahne üzerinde tek bir ağaçla temsil edilen dünyadaki varoluşlarını, belirsiz bir biçimde birini bekliyor olabileceklerine yorarlardı. Ama Godot olarak adlandırdıkları bu kişinin böyle bir buluşma için söz verdiğine ya da gerçekte var olduğuna ilişkin hiçbir somut kanıtı yoktur. Beckett onların bu sabırlı ve edilgen beklemeyle, varoluşlarını akılsız ve aynı ölçüde amaçsız bir yolculukla dolduran başka iki kişiyle karşı karşıya getirir. Çoğu tiyatro yapıtında kişiler iktidar, servet, arzu edilen biriyle evlenmek ya da buna benzer iyi tanımlanmış amaçlar peşindedir. Ama bu amaçlara ulaştıklarında, onlar ya da izleyiciler Beckett'in ortaya attığı temel soruları yanıtlamaya biraz daha yaklaşmış olurlar mı? Oyun kahramanı, kadını elde ettikten sonra onunla artık gerçekten sonsuza değin mutluluk içinde yaşar mı? Beckett'in öze ilişkin bulmadığı soruları bir yana bırakıp, işe başka yazarların bıraktığı yerden başlamasının nedeni budur.

Gerçekliğin böyle çınlıplak soyulması, Beckett'in yazırlığında giderek daha büyük bir yoğunluk, azlık ve kısalığa yönelmesine yol açmıştır. Anlatı türündeki ilk iki yapıtı *More Pricks Than Kicks* ile *Murphy* betimleyici ayrıntılarla doludur. Beckett'in son İngilizce romanı *Wait*'de çizdiği ortam hâlâ

belirgin biçimde İrlanda'ya özgüdür, ama eylemin büyük bir bölümü son derece soyut, gerçektir bir dünyada yer alır. Romanın kahramanı Watt, esrareniz bir işveren olan Bay Knott'un hizmetine girer; hiç yüz yüze gelmeden, bir süre onun için çalışır, daha sonra da işten atılır. Bilinmezlik içindeki insan yaşamına yapılan gönderme açıkça bellidir.

Beckett'in oyunlarının çoğu benzer bir soyutlama düzeyinde yer alır. Bir perdelik *Fin de partie* (1957; *Oyunun Sonu*, 1959) efendi Hamm ile uşağı Clov arasındaki ilişkinin çözülsünü betimler. Söz konusu kişiler, belki de insanın kafatasının içini simgeleyen, iki adet yüksek penceresi bulunan daire biçimindeki bir yapıda otururlar. Oyundaki eylem, ölüm saatinde insan kişiliğinin çözülmesinin, insanın ruhsal ve fiziksel yanları arasındaki bağın kopuşunun simgesi olarak görülebilir. İlk kez 1958'de sahnelenen bir perdelik *Krapp's Last Tape*'de (1957; *Son Band*) yaşlı bir adam, önceki mutlu yıllarında kaydettiği itiraflarını dinler. Bu, benliğin gizeminin bir imgesi halini alır, çünkü yaşlı Krapp'a genç Krapp'ın sesi tümüyle bir yabancıya aittir gibi gelir. O halde bu iki Krapp hangi anlamda aynı insan sayılabilir? *Happy Days*'de (1961; *Mutlu Günler*, 1965) sözcük anlamıyla yere batmakta olan bir kadın, yaşamın önemsiz ayrıntıları üzerine gevezelik etmeyi sürdürür. Belki, başka bir deyişle, insan ölüme gitgide yaklaşırsa da, yaşamın olağan seyrini sonsuza değin sürdüreceğine inanmış gibi davranır.

Stories and Texts for Nothing (1967; *Hiçbir Şey İçin Öykü ve Metinler*) adlı derlemesinde olduğu gibi, *Molloy*, *Malone Ölüyor* ve *L'Innommable* adlı (geleneksel anlamda roman olmayan) düzyazı anlatılardan oluşan üçlemesinde Beckett, insan benliğinin kimlik sorununu sanki benliğin içinden bakarak ele alır. Basit bir biçimde söylenirse bu temel sorun, şudur: "Ben yazıyorum", dediğinde kendim hakkında konuşuyorum; benim bir parçam başka bir parçamın yapmakta olduğu şeyi tanımlıyor. Aynı anda hem gözlemci, hem de gözlemediğim nesneyim. Gerçek "ben", bu ikisinden hangisidir? Beckett düzyazı anlatılarında, düşüncelerin kesintisiz bir akışıyla ve insanın kendi üzerine gözlemleriyle kendini gösteren, benliğin anlaşılması güç özü nü yakalamaya çalışır. İnsanın bütün varoluşu, dünyada var olduğuna ilişkin bilinci, bir düşünce akışı olarak görülebilir. Beckett'in en beğendiği filozof olan Descartes'in çıkış noktası, *Cogito ergo sum*'dur: "Düşünüyorum, öyleyse varım." Bu yüzden Beckett, varlığın özünü yakalamak için, insanın varlığı olan bilinç akışının özünü ele geçirmeye çalışır. Bulabildiği tek şey, gözlemedikleri anda kendileri de yeni bir gözlemcinin gözlem nesnesi haline gelen ve sürekli uzlaşan bir gözlemciye ya da öykü anlatıcıları korosudur. Örneğin; Molloy ve Moran, yani üçlemenin ilk bölümündeki kovalayanla kovalanan, böyle bir gözleyen ve gözlenen çiftidir. İkinci bölümdeki Malone, ölmekte olduğu sırada zamanını, açıkça kendisinin çeşitli yönlerini yansıtan insanlar hakkında öyküler uydurmakla geçirir. Üçüncü bölüm, en temele doğru uzanır. Ses, adlandırılmaz birine altır ve mezarın ötesinden mi, yoksa doğumdan önceki karanlıktan mı geldiği belli değildir. Var olmayan bilincimiz kavrayamayacağımız için ("Ben, artık var olmadığımı bilincinde olamam"), bilinç her iki uçtan sonsuzluğa açıktır. Saçma bir aşk üçgeniyle bağlanmış üç karakterin bilinçlerinin sonsuza değin uzayıp giden ölüm anlarını sergileyen *Play*'in (Oyun) konusu da budur. Oyun bir kez 1963'te sahnelenmiştir.

Mizah ve ustalık. İnsan varoluşunun gizmini ve umutsuzluğunu cesaretle ele alması-na karşın, Beckett aslında güldüren bir yazardır. Fransız farstarında, basit cinsel hazların peşinden çılgınca koşan ve genellikle başarısız kalan karakterleri sayredenler kakkahalara boğulur. Beckett'in yapıtlarında da, insan çabalarının çoğunun boş ve anlamsız olduğunun kavranması, izleyenleri anlamsız ve boşuna amaçlarla uğraşmaktan kurtararak özgürleştirici bir etkiye buluncaktır. İnsan zihninin tantanayla ve büyük önem vererek uğraştığı şeylerin aslında aldatıcı hırslar ve boş arzulardan öteye geçmediğinin görülmesi de kakkahaları getirecektir. Beckett'i seyretmenin ya da okumanın son etkisi, kasvet ve sıkıntı vermek şöyle dursun, tiyatroyun kendisi kadar eski bir amaç olan gerilimden kurtulma ve anımadır.

Teknik yönden Beckett, biçim duygusu kusursuz bir ustadır. Örneğin, *Molloy* ve *Godot'u Beklerken*, birbirinin ayna imgeleri olan iki bölüm halinde, simetrik olarak kurulmuştur. Kitle iletişim araçları için yazdığı yapıtlarında da Beckett sezgi ve zekâsıyla bunların tekniklerinin temel niteliğini bütünüyle kavrayabildiğini göstermiştir. *All That Fall* (1957) gibi radyo oyunları, ses, müzik ve konuşmanın bir arada kullanılması bakımından örnek niteliğindedir. Kısa televizyon oyunu *Eh Joe!* (1967) televizyon kamerasının yüze yaklaşma olanağından ve televizyon oyunlarının özelliklerinden yararlanır. *Film* (1967) adlı film senaryosu ise gözlemcisinin gözünden kurtulmaya çalışan benliği gösteren unutulmaz bir imgeler dizisi yaratır.

Beckett'in son yapıtlarında aşırı bir yoğunluk ve kısalık eğilimi vardı. Bir oyuncuk ya da kendi deyişle *dramaticale* olan *Come and Go*'da (1967; *Gel ve Git*) üç karakter yalnızca 121 sözcük kullanır. *Lessness* ise her biri iki kez geçen 60 cümleden oluşan bir düzyazıdır. *Acts Without Words* (Sözsüz Oyun, 1959) adlı dizisi, adına tiyatro uyar. Son oyunlarından biri olan *Rockabye* da 15 dakika sürer. Bu kısalık Beckett'in, yazılarda işin özüne inme ve önemsiz şeyler için sözcük harcamama kararlılığının bir ifadesidir.

Değerlendirme. Samuel Beckett, 20. yüzyılın en büyük yazarları arasında, edebiyata yaklaşımının yalınlığı ve arılığıyla öne çıkar. Yapıtları, acı bir mizahla yumuşatılmış da olsa, insanın soğuk bir evrendeki geçici ve anlamsız varoluşuna ilişkin güçlü algılarının yüreklilik ve adanmışlıkla araştırılmasının ürünüdür. Yapıtları ister düzyazı anlatı, ister şiir, ister eleştiri, ister tiyatro biçiminde olsun, sonul doğruları arayışta gösterdiği yüreklilik, Beckett'in yazılarını insan deneyiminin ve insan bilincinin işleyişinin paha biçilmez belgeleri kılmıştır. Yazıları daha genel kavram ve değerlerin temeli olarak, insan deneyiminin en somut ve özgül yanlarını ele alan varoluşçuluk felsefesine de önemli katkılarda bulunmuştur.

Hem İngilizce, hem de Fransızca yazan ve yapıtlarını bu dillerin birinden öbürüne çeviren Beckett, her iki dilde de eşsiz bir üslupçuydu. Az şiir yazdı, ama anlatı ve oyun biçimindeki düzyazıları öylesine incelikli yazılmış, ritimleri öylesine ustaca ve yapıtları öylesine karmaşık ki, bunların da şiir sayılması gerekir.

Beckett'in Türkçede *İmge* (1989) ve *Eşlik* (1990) adlı iki yapıtı duha vardır.

ÖBÜR YAPITLARI. Düzyazı anlatı. *Comment c'est* (1961; *Nasıl Olduğu*; 1964'te *How It Is* adıyla çeviren Beckett), *Imagination morte imaginee* (1965; *Ölü Hayal Gücü* Hayal Edin; 1965'te *Imagination Dead Imagine* adıyla çeviren Beckett), *Assez* (1966; *Yeter*; *Collected Shorter Prose*'da *Enough*), *Bing* (1966; *Collected Shorter Prose*'da *Ping*), *Tétemorties* (1967).

Fizzles (1977), *Company* (1980). Oyun ve dramatik metin. Radyo için yazdığı *Embers* (1959; *Küller*, 1969), *Words and Music* (1964; *Sözcükler ve Müzik*), *Cascando* (1964), *Ends and Odds* (1977), *Rockaby and Other Short Pieces* (1981). Şiir. *Poems in English* (1961; *İngilizce Şiirler*). Deneme. *Proust* (1931), *Proust/Three Dialogues* (1965; *Proust/Üç Diyalog*).

Beckford, William (d. 29 Eylül 1760, Londra - ö. 2 Mayıs 1844, Bath, Somerset, İngiltere), *Vathek* (1786) adlı romanın yazarı ve İngiliz gotik canlandırmacılığının en çarpıcı binası olan Fonthill Abbey'i yaptıran sanatsever.

Beş yaşındayken, sekiz yaşındaki Mozart'tan piyano dersleri aldı. Ayrıca tanınmış öğretmenlerden mimarlık ve resim öğrenimi gördü. On bir yaşında, babasının ölümü üzerine büyük bir servetin sahibi oldu.

Öğrenimini özel bir öğretmenle birlikte Avrupa'da gezerek sürdürdü. Yıllarca yurtdışında kaldıktan sonra 1796'da İngiltere'ye döndü ve kendini Fonthill'deki binayı yaptırmaya adanmıştı. Mimar James Wyatt'ı işe almakla birlikte tasarımı da, inşaatı da kendisi yönetti ve Fonthill Abbey adını verdiği İngiltere'nin en sıra dışı evlerinden

Beckford, John Hoppner'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1800; Salford Müzesi ve Sanat Galerisi, Londra
Salford Museum and Art Gallery, Londra

birini yarattı. Bina bittikten sonra orada inzivaya çekildi. Garip ve pahalı eşyalar, sanat yapıtları biriktirdi. Tümünü satın aldığı, Edward Gibbon'ın kitaplığındaki yapıtları okudu. Ama aşırı harcamaları sonucunda, 1822'de malikânesini satmak zorunda kaldı.

Beckford'ın ünlü, 1782'de Fransızca olarak yazdığı *Vathek*'e dayanır. Kitabın, Samuel Henley'nin yaptığı İngilizce çevirisini (1786) daha sonra Beckford gözden geçirmiştir. Gotik romanın klasiklerinden olan *Vathek*, aynı zamanda tuhaf ayrıntılarla dolu bir fantastik edebiyat harikasıdır. Beckford'ın yayımlanmış öteki yapıtları arasında gezi yazıları ve *Life at Fonthill, 1807-22* (Fonthill'de Yaşam, 1807-22) adlı bir günlük vardır.

Beckmann, Max (d. 12 Şubat 1884, Leipzig - ö. 27 Aralık 1950, New York kenti), yapıtlarında 20. yüzyılın trajik olaylarını yansıtmak amacıyla kullandığı şiddet öğesiyle tanınan dışavurumcu ressam ve özgün baskı sanatçısı.

1900'den 1903'e değin öğrenim gördüğü eskiye bağlı Weimar Güzel Sanatlar Okulu'nda öğretmen Hans von Marées'in idealist klasikçiliğinin etkisinde kaldı.

1904'te Berlin'e taşınan Beckmann, orada izlenimci Alman ressam Lovis Corinth'in güçlü ve yoğun fırça işçiliğini benimsedi. İki yıl sonra da, bir grup *art-nouveau* sanatçısının kurduğu ünlü Berlin Sezession topluluğuna katıldı. Daha önceki ilercisi anlayışlarını bir yana bırakarak geleneksel bir tarza dönen topluluğun bu tutumunu Beckmann da benimsedi. Ama aynı yıl dışavurumcu Norveçli ressam Edvard Munch ile tanıştıktan sonra, onun eğrisel çizgilerin egemen

olduğu kasvetli kompozisyonlarından etkilenecek dışavurumcu bir üsluba yöneldi.

Beckmann I. Dünya Savaşı sırasında ilk yardım görevlisi olarak çalıştı. Ölü ve sakatlanmış askerlerle karşılaşmanın yarattığı sarsıntı, sanatının değişmesine yol açtı; Beckmann olgunluk dönemi yapıtlarının belirleyici öğeleri olan sefil, çoğu zaman korkutucu imgelere yer vermeye başladı. New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde bulunan çarpıtılmış figürlerin arındırıldığı "Çarmıhtan İndiriliş" (1917) adlı tablosu ve bu resmin tamamlayıcısı olan ve Missouri'deki St. Louis Sanat Müzesi'nde bulunan "İsa ve Kadın Zina Durumu" (1917) adlı yapıtı onun bu yeni eğiliminin ürünleridir. "Gece" (1918-19, Kuzey Ren-Vestfalya Sanat Koleksiyonu, Düsseldorf, Almanya) adlı tablosundaki karabasana andıran sadım sahnesi, özellikle seçilmiş itici renkler ve garip biçimler, hep Beckmann'ın insanoğlunun canavarlığı karşısında duyduğu dehşeti ortaya koyar.

1932'de Naziler, sanatının "yozlaşmış" (*entartet*) olduğunu öne sürerek Beckmann'ı Frankfurt'taki Stadel Sanat Okulu'ndan istifa etmeye zorladılar. Bunun üzerine Berlin'e dönen Beckmann orada "Aynılış"ı (1932-33, Modern Sanat Müzesi, New York kenti) yaptı. Bu, onun en önemli yapıtlarını oluşturan büyük boyutlu alegorik triptiklerinin birincisiydi.

Almanya'daki koşullara dayanamayan Beckmann 1937'de Amsterdam'a kaçtı. 1947'de ABD'ye gitti. Missouri'de St. Louis kentindeki Washington Üniversitesi'nde üç yıl öğretmenlik ettikten sonra New York'a yerleşti. Sürgün yıllarının en önemli yapıtları arasında "Oyuncular" (1942, Fogg Sanat Müzesi, Harvard Üniversitesi), "Karnaval" (1943) ve "Köreme" (1945, Minneapolis Sanat Enstitüsü, Minnesota) vardır. Geç dönem triptikleri, özellikle öldüğü gün tamamladığı "Argonotlar" (1950, Mathilde Q. Beckmann Koleksiyonu, New York) daha önceki resimlerinde görülen şiddet temasını sürdürmekle birlikte, Beckmann'

"Gece", Max Beckmann'ın yağlıboya çalışması, 1918-19; Kuzey Ren-Vestfalya Sanat Koleksiyonu, Düsseldorf, Almanya

Peter Beckmann, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen, Almanya

ın insan ruhunun yok edilemezliğine olan inancını kanıtlar. Yaptığı çok sayıdaki kendi portresi, onun duygusal yaşantılarını belgeleyen dokunaklı bir günce gibidir.

Beckwourth, Jim, asıl adı JAMES PIERSON BECKWITH (d. 26 Nisan 1798, Virginia - ö. 1867?, Denver, Colorado, ABD), uzun bir süre Yerliler arasında yaşamış ABD'li serüvenci.

Babası Sir Jennings Beckwith beyaz ırk-tandı, annesi ise melez bir köleydi. Doğduğunda köle statüsünde olan Jim'i babası 1810'da Louisiana'ya, oradan da St. Louis'e götürdü. Daha sonra "özgür Siyah" kabul

edilmesine bakılırsa, orada babası tarafından azat edildiği anlaşılmaktadır. Yüz çizgilerinin Amerikan Yerlilerini andırdığı söylenirdi.

Beckwourth 1823'te bir kürk ticareti kafilesine seyyis, ertesi yıl da Kayalık Dağlara sefer yapan bir kafileye at bakıcısı olarak katıldı. Batı'da bulunduğu sırada birçok Yerli kadınla evlendi, yaklaşık altı yıl Apsaroke yerlileri arasında yaşadı. Kendi anlatışına göre gücü ve becerileri ile Yerlileri çok etkilemişti. Beckwourth'un genelde anlatmış şeyleri aşırı ölçüde abarttığı kabul edilirse de, bu savını destekleyen başka kanıtlar da bulunmaktadır.

Beckwourth 1833'te, Yerli karılarını terk ederek beyazların yerleşim bölgesine döndü. 1848'de altın bulunmasından sonra California'ya gitmek isteyen Doğululara Sierralar'dan geçen bir yol buldu. Bu yolculukta gezgin bir gazeteci olan Thomas D. Bonner'la karşılaştı. Bonner, bu sınır boyu adamının birçok anı ve öykülerini 1856'da yayımladığı *The Life and Adventures of James P. Beckwourth, Mountaineer, Scout, Pioneer and Chief of the Crow Nation of Indians* (Dağcı, İzci, Öncü ve Apsaroke Yerlilerinin Reisi James P. Beckwourth'un Yaşamı ve Serüvenleri) adlı bir kitapta topladı. Beckwourth bu kitapla üne kavuştu. Kısa bir süre Meksika Savaşı'na katıldıktan sonra Missouri'ye döndü. 1859'da, Colorado'ya giden göçmen seline katıldı. 1864'teki Şayen Savaşı'nda ABD birliklerine kılavuz ve tercüman olarak hizmet ettiği sanılmaktadır. Daha sonra Denver yakınlarına yerleşti. Apsarokelere yaptığı bir ziyaret sırasında öldü. Bir av kazası ya da eski karlarından birinin onu zehirlemesi sonucu öldüğü yolunda söylentiler vardır.

Becque, Henry-François (d. 18 Nisan 1837, Neuilly - ö. 12 Mayıs 1899, Paris, Fransa), oyun yazarı ve eleştirmen. Sağlam bir olay örgüsü yerine karakterler ve onların hareketine geçiren nedenler üzerine kurulu gevşek yapıtlı oyunları, yaşadığı dönem tiyatrosuna egemen olan "iyi kurulmuş oyun" anlayışına bir karşı çıkış niteliğindedir. Becque edebiyat kuramından hoşlanmamasına ve herhangi bir edebiyat okuluyla özdeşleşmek istememesine karşın doğalcılığın öncülerinden biri olarak tanınmıştır.

1867'den sonra çeşitli oyun türlerinde yapıtlar verdi. Bunlar arasında vodviller ve sosyalizmle ilgili bir oyun da vardı. Başyapıtı *Les Corbeaux* (1882; Akbabalar), şiddetli bir miras kavgasını ele alıyordu. Oyundaki kişilerin bencilliği ve konuşmaların gerçekçi niteliği doğalcı eleştirmenler dışında kimse tarafından beğenilmedi ve oyun yalnızca üç kez oynandı. Evli bir kadınla iki aşığını konu alan *La Parisienne* de (1885; Parisli Kadın) halkın tepkisine yol açtı. *Les Corbeaux* gibi bu oyunun değeri de ancak 10 yıl kadar sonra anlaşıldı. Becque toplumdan ve insanlardan uzaklaştığı son yıllarında gazetecilikle ve para dünyasıyla ilgili konuları, ama yarım kalan bir oyunla uğraştı.

Bécquer, Gustavo Adolfo, asıl adı GUSTAVO ADOLFO DOMÍNGUEZ BASTIDA (d. 17 Şubat 1836, Sevilla - ö. 22 Aralık 1870, Madrid, İspanya), geç romantik dönem şairi ve duzyazı efsane yazarı. İlk modern İspanyol şairlerinden sayılır.

On bir yaşında öksüz kalan Bécquer, ressam olan kardeşi Valeriano'dan çok etkilendi. On yedi yaşında edebiyatçı olmak üzere Madrid'e gitti ve 1861-68 arasında *El Contemporáneo* gazetesinde yazdı.

Becquer'in en önemli ürünleri, 100 kadar lirik şiirden oluşan *Rimas*, 20 kadar düzyazı anlatıdan oluşan *Leyendas* (Efsaneler) ve *Cartas desde mi celda* (Hücremden Mektuplar) adlı edebi denemelerdir. Şiirlerinin ve düzyazı yapıtlarının çoğu *El Contemporaneo*'da yayımlandıysa da, sağlığına kitap haline getirilemedi. Ölümünden sonra arkadaşları tarafından toplanan yapıtları, iki cilt halinde *Obras*'ta (1871; Yapıtlar) yayımlandı. Becquer'in en iyi bilinen yapıtı *Rimas*'da yer alan duyarlı ve incelikle işlenmiş şiirler, derin bir öznelilik taşır. Şiirlerinde yaşamın ve şiirin gizeminin yanı sıra aşk temasını işler; bu, çoğu kez düş kırıklığı ve yalnızlıkla iç içe bir aştır. Romantik dönemin sözü öne çıkaran abartılı ve dramatik üslubunun tersine, Becquer'in asonansa ağırlık veren, yalın, canlı ve lirik bir üslubu vardır.

Leyendas'da ortaçağı konu alan yazar, orman ve su perileri gibi doğaüstü yaratıklara ve gizemli bir düş dünyasına yer verir. Bu anlatılarda aşk, ölüm ve öbür dünya temaları işlenmiştir. Becquer, ruhsal bir otobiyografi niteliğindeki bir dizi mektuptan oluşan *Desde mi celda*'yı İspanya'nın kuzeyindeki Veruela Manastırı'nda yazmıştır.

Becquerel, (Antoine-) Henri (d. 15 Aralık 1852, Paris - ö. 25 Ağustos 1908, Le Croisic, Fransa), uranyum ve öteki maddeler üzerindeki araştırmaları sonucunda radyoaktifliği keşfeden Fransız fizikçi. 1903

Becquerel
Archives Photographiques

Nobel Fizik Ödülü'nü Pierre ve Marie Curie ile paylaşmıştır.

Kuşaklar boyunca birçok bilim adamı yetiştirmiş bir aileden gelen Becquerel'in büyükbabası Antoine-César Becquerel (1788-1878), babası Alexandre-Edmond Becquerel (1820-91) ve oğlu Jean Becquerel (1878-1953) dönemlerinin tanınmış bilginlerindendir.

Öğrenimi ve yetişmesi. 1872'de Politeknik Okul'da öğrenime başlayan Becquerel, iki yıl sonra Köprüler ve Yollar Okulu'na (École des Ponts et Chaussées) geçti ve 1877'de bu okuldan mühendislik diploması aldı. Öğretim üyeliği ve araştırmacılığının yanı sıra, Köprüler ve Yollar İdaresi'nde uzun yıllar mühendislik yaptı ve 1894'te başmühendisliğe getirildi. Akademik yaşamı 1876'da Politeknik Okul'da asistan olarak başladı, 1895'te aynı okulda fizik profesörü oldu. Aynı dönemde, Doğa Tarihi Müzesi'nde babasının yanında asistanlık yapıyordu. Babasının ölümü üzerine bu kurumda da fizik profesörlüğünü üstlendi.

19. yüzyılın önde gelen fiziksel araştırma alanları, elektrik, magnetizma, enerji ve optik olaylardı. Genç Becquerel ilk birkaç

yıl, Michael Faraday'ın gündeme getirdiği ve babasının da katkıda bulunduğu, ışığın kutuplanması ve kutuplanma düzleminin magnetik alanların etkisi altında dönmesi konusunda araştırmalar yaptı. Daha sonra kızılötesi ışınlarla uyarılan çeşitli fosforşıl kristallerin tayflarını incelemeye yöneldi. Babasının bu alandaki çalışmalarını genişleterek, kimi uranyum bileşiklerinin ışığı soğurmaları ile fosforşıl yaymaları arasındaki ilişki üzerinde araştırmalar yaptı.

1889'da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine kabul edilen Becquerel, 1896'da artık başarılı ve saygın bir fizikçi olarak anılıyordu. Ama o sıralarda henüz, gerçekleştirdiği çalışmalardan çok, fosforşıl maddeler üzerindeki uzmanlığı, uranyum bileşiklerini iyi tanıması ve fotoğrafçılığı da içermek üzere bütün laboratuvar tekniklerindeki genel yetkinliğiyle tanınıyordu.

Işınımalar üzerindeki sistemli incelemeleri. 1895 sonlarında Wilhelm Röntgen X ışınlarını buldu. Bir elektron lambasından (vakum lambası) yayılan X ışınlarının, üzerlerine bir katot ışını demeti düşürüldüğünde flüorşıl duruma geldiğini öğrenen Becquerel, bu görünmeyen ışınla görünür ışık arasında temelde bir ilişki olup olmadığını, ısıldayan bir maddenin uyarılma sonucu X ışını yayıp yaymayacağını araştırmaya girişti. Bu amaçla, bir fotoğraf filmi ışık geçirmeyen siyah kâğıtlara sarıp üzerine flüorşıl nitelikli potasyum uranil sülfatı kristalleri yerleştirerek uyarılmaları amacıyla birkaç gün Güneş ışığında bıraktı. Görünür ışık almayan fotoğraf filmi banyo edildiğinde, kristallerden yayılan ısıldama nedeniyle karardığı ortaya çıktı. Daha sonraki benzer deneylerde ise, kristal ile kâğıda sarılı fotoğraf filmi arasında yerleştirilen bir metal parçasının ya da paranın görüntüleri belirdi. Becquerel, bu buluşunu Bilimler Akademisi'nin 24 Şubat 1896 tarihli oturumunda açıkladı ve kimi uranyum tuzlarının etkinliklerinin özellikle yüksek olduğunu da belirtti.

Becquerel böylece, bu ısıldayan maddenin, görünür ışığın yanı sıra X ışınlarına çok benzeyen başka bir ışınım da yaydığına ilişkin görüşünü doğrulamış oluyordu. Ama, ertesi hafta, uranyum tuzlarının, Güneş'in morötesi ışınlarının etkisiyle fosforşıl duruma gelmeksizin de girim gücü yüksek ışınım salmayı sürdürdüğünü gördü. Bu yeni bulguyu uzun ömürlü ve görünmeyen bir tür fosforşılılığın varlığına bağlayan Becquerel, bu etkinliğin tuzdaki uranyum metalinden kaynaklandığını da belirleyerek, bu özelliği metallere özgü ve daha önce rastlanmamış olan bir fosforşıma olarak niteledi.

Becquerel, daha sonra Marie Curie'nin radyoaktiflik adını vereceği bu olgu üzerinde 1896'da yedi, 1897'de yalnızca iki makale yayımladı; 1898'de ise bu konuda yazmayı bıraktı. O dönemde sayısız ışıma türü (örn. katot ışınları, X ışınları, Becquerel ışınları, "boşalma ışınları", kanal ışınları, radyo dalgaları, görünen ışık tayfı, ateşböceklerinin ve başka ısıldayan maddelerin yaydıkları ışınlar) üzerine araştırmalar yapıyordu ve Becquerel ışınlarına özel bir önem verilmiyordu. Daha kısa sürede daha keskin gölge fotoğrafları verebilen X ışınları çok daha fazla ilgi çekiyordu. Becquerel'in buluşunun öneminin kendisi ve bilim dünyası tarafından kavranması ancak 1898'de Gerhard Carl Schmidt'in ve ondan ayrı olarak Marie Curie'nin toryum elementinde de radyoaktifliği saptamaları ve Pierre ve Marie Curie ile çalışma arkadaşları Gustave Bémont'un yeni radyoaktif elementler olan polonyum ile radyumu bulmalarından sonra gerçekleşti.

Öbür katkıları. Çalışmalarına bir süre ara verdikten sonra radyoaktiflik üzerindeki araştırmalarına yeniden başlayan Becquerel, bu alanda üç önemli katkı daha gerçekleştirdi. 1899'un sonlarına doğru ışımanın öğelerinden biri olan beta parçacıklarının, elektrik ve magnetik alanlarda saptığını buldu ve bu saptamaları ölçtü. Bu ölçümden elde ettiği yük/kütle oranından hareketle beta parçacığının, Joseph John Thomson'ın iki yıl kadar önce belirlediği eksi yüklü parçacıklarla (elektronlar) aynı olduğunu gösterdi. Ertesi yıl da, radyoaktifliğini yitiren uranyum tuzlarının ve uranyumdaki etkin madde olduğunu düşündüğü uranyum-X'in bir süre sonra bu etkinliklerini yeniden kazandıklarını kanıtlayarak ilk kez radyoaktif dönüşüm olayına dikkat çekti. Bir süre sonra Ernest Rutherford ve Frederick Soddy, toryum-X ve toryumda da benzer etkinlik yitirme ve kazanma olgularını gözlemleyince, bu olayı, bir elementin kendidliğinden bir başka elemente dönüştüğü atomaltı bir kimyasal değişiklikle açıklayarak radyoaktif dönüşüm olayını kuramsal bir temele oturtular. Becquerel'in son önemli başarısı ışının fizyolojik etkilerine ilişkindi. Bu etkileri daha önce gözlemiş olanlar belki vardı, ama Becquerel'in, yelek cebinde taşıdığı Curie'lere ait bir radyum örneğinin neden olduğu yanıkla ilgili raporu (1901), tıp alanında radyoaktiflikten yararlanılmasını olanaklı kılan araştırmaların başlamasında önemli rol oynadı.

Becquerel doğal radyoaktifliğin keşfine yol açan çalışmaları nedeniyle 1903 Nobel Fizik Ödülü'nü Curie'ler ile bölüştü. Madalyaların yanı sıra yabancı bilim derneklerinin üyelikleriyle de ödüllendirilen Becquerel, Fransız Bilimler Akademisi'nin başkanlığına ve sürekli sekreterliğine seçildi.

beçlavuğu, Galliformes takımının *Numididae* familyasını oluşturan ve Afrika'da yaşayan sekiz kuş türünün ortak adı. En iyi bilinen tür olan *Numida meleagris* hem eti için, hem de en küçük bir tehlike sezdiğinde yüksek sesle gıdıkladığından çiftliklerde bekçi olarak kullanılmak üzere evcilleştirilmiştir. *N. meleagris*'in yabani olanlarına, tepelerindeki büyük ve kemikli ibik nede-

Akbaba beçlavuğu (*Acryllium vulturinum*)
S.C. Bissot-Bruce Coleman Ltd

niyle "miğferli beçlavuğu" denir. Erkeği ve dişi birbirine benzeyen, yaklaşık 50 cm uzunluğundaki beçlavuğunun yüzü çıplak, tüyleri boz üstüne beyaz benekli, duruşu

kamburumsudur, gagasından kızıl ve mavi deri parçaları sarkar. En büyük ve en renkli tür olan akbaba beçtavuğu (*Acryllium vulturnum*) Doğu Afrika'da yaşar; uzun bir boynu ve akbabanıninkini andıran çıplak, mavi bir başı vardır.

Beçtavukları, toprağı eşeleyerek buldıkları böcek, tohum ve köklerle beslenirler. Kısa ve yuvarlak kanatlarıyla iyi uçarlar, ama ürkütüldüklerinde koşarak kaçmayı yeğlerler. Baharda, dişi beçtavuğu toprakta bir çukura 10-15 yumurta bırakır; kuluçka süresi bir ay ya da daha uzundur.

En eski beçtavuğu fosili, Çekoslovakya'da, Üst Pleyistosen Bölüm (Pleyistosen Bölüm y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) katmanlarında bulunan *N. meleagris*'e aittir; bu da, bu en bilinen türün bir zamanlar Avrupa'nın yerlisi olduğunu gösterir.

Bedauni, tam adı ABDÜLKADİR BEDAUNİ (d. 1540, Toda - ö. y. 1615, Hindistan), Hint-İran tarihçisi. Hindistan'daki Babürlüler dönemi tarihini konu alan yazarların en önemlilerinden biridir. Gençlik yıllarını Peşaver'de geçirdi, Sambhal ve Agra'da eğitim gördü. 1562'de adını aldığı Bedaun'a, ardından Patiala'ya gitti. Yerel bir hükümdar olan Hüseyin Han'ın hizmetine girerek dokuz yıl yanında kaldı. Buradaki görevinden ayrıldıktan sonra çeşitli mutasavvıflarla çalışarak eğitimini sürdürdü. 1574'te huzuruna çıktığı Babürlü hükümdarı Ekber tarafından sarayda bir dinsel göreve atandı ve aylık bağlandı.

Bedauni'nin hükümdarın isteğiyle yazdığı birçok kitap arasında en çok değer verilenler, *Kitabü'l-Hadis* (Hadis Kitabı), yalnız bir bölümü ona ait olan *Tarih-i Elfi* (Bin Yılın Tarihi) ve *Camiü't-Tevarih* (Genel Tarih) oldu. Bunlardan Hz. Muhammed'in sözlerinden oluşan *Kitabü'l-Hadis* günümüze ulaşmamıştır. *Tarih-i Elfi* 1591-92'de, Hicret'in 1000. yılını kutlamak üzere Ekber tarafından ısmarlanmış ve onu aşkın yazarın işbirliğiyle yazılmıştır. *Camiü't-Tevarih* ise, büyük tarihçi Reşideddin'in yapıtının bir özet çevirisidir. Ama Bedauni'nin en önemli yapıtı, çoğu kez *Tarih-i Bedauni* (Bedauni Tarihi) diye anılan *Müntahabü't-Tevarih*'dir (Tarihten Seçmeler). Bu yapıt Müslüman din adamları, hekimler, şairler ve bilginler üzerine ek bölümler de içeren bir Müslüman Hindistan tarihidir. Ekber'i ve onun dinsel uygulamaları hedef alan düşmanca belirlemeleri nedeniyle tartışma uyandıran yapıtın Cihangir'in başa geçtiği 17. yüzyıl başlarına değin gün ışığına çıkamadığı sanılmaktadır. Bedauni ayrıca birçok Sanskrit öyküsünü, *Ramayana* ve *Mahabharata* gibi Hint destanlarını da çevirmekle görevlendirilmiştir.

Bedde, Nijerya'nın kuzeyinde, Bornu (Borno) eyaletinde emirlik. Bade (Bedde, Bede) halkları 14. yüzyılda Gaşua yakınlarında Tagali köyü çevresine yerleştiler. Kısa bir süre sonra merkezi Nguru yakınlarında olan Bornu Krallığı'nın (bak. Kanem-Bornu) bir *galadima*'sının (vali) yönetimi altına girdiler. Bedde'nin, adını Gaşua'nın 48 km güneybatısındaki bir yerleşim merkezinden alan bugünkü Gidgid hanedanının egemenliği altına girmesi 18. yüzyıl sonlarında oldu. Beddeliler, y. 1808'de Fulanilerin giriştiği bir cihad (kutsal savaş) sonunda dağılınca koruma altına girmek istediler ve yeniden Bornu'ya köle vererek haraç ödemeyi kabul ettiler. Ama 1825 dolaylarında Bade hükümdarı (*mai*) Lawan Babuje haracı çok yüksek buldu. Bir pan-Bade federasyonu örgütledi ve Gaşua'nın 43 km güneybatısında her yanı surlarla çevrili Gorgoram kentini inşa ettirdi. Burayı başkent yaptı ve hem

Fulanilere, hem de Kanurilere karşı Bedde'nin bağımsızlığını ilan etti. Babuje'nin 1842-93 arasında hüküm süren oğlu ve ardılı Mai Alhaji, Gorgoram'ı Kanurilerin ve Fulanilerin (120 km güneybatısındaki Hadejia I'ntinden başlatılan) saldırılarına karşı başarıyla savundu. Bornu iktidarını yıkan Sudanlı savaşçı Rabihi az-Zubayr'ın kuvvetleri, Mai Duna'nın hükümdarlığı döneminde (1893-97) Gorgoram'ı ele geçirdi. Bölgede İngiliz yönetiminin kurulmasından (1902) sonra, Mai Saleh (Sale) (hd 1897-1919) bağımsız Bedde'nin emiri olarak tanındı.

Bedde Emirliği'nde, büyük bölümü Müslüman olan Bade, Ngizim ve Kanuri halkların nüfusun çoğunluğunu oluşturur. Kurak savan iklimi ancak seyrek bir nüfusun geçinmesine olanak sağlar. Emirliğin sınırları içinde birleşerek Komadugu Yobe'yi oluşturan Hadejia ve Katagum mevsimlik akarsularında, yağmur mevsimlerinde balık avlanır. Yerfıstığı ve pamuk pazar için üretilen başlıca ürünlerdir. Yöre pazarlarında satılmak üzere kocaları, kumdan, tütün ve arapzamları da toplanır. Sığır, keçi ve koyun-başlıca çiftlik hayvanlarıdır. Bedde'nin en büyük kenti olan Gaşua aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Bedde emiri, aynı zamanda yerel yönetim meclisinin merkezi olan Gaşua'da oturur.

Beddoes, Thomas Lovell (d. 30 Haziran 1803, Clifton, Somerset, İngiltere - ö. 26 Ocak 1849, Basel, İsviçre), unutulmaz dramatik şiiri *Death's Jest-Book; or, The Fool's Tragedy* (Ölümün Şaklabanlıkları ya da Soytarının Trajedisini) ile ünlü şair.

Seçkin bir bilim adamının oğluydu. Babasının kadvralar üzerindeki incelemelerinin,

Beddoes, Nathan C. Branwhite'in portre çalışmasından ayrıntı, 1824
Pembroke College, Oxford; J.R. Freeman & Co. Ltd.

anatomi ve insan ruhuna ilişkin çalışmalarının etkisiyle genç yaşta saplandığı ölüm düşüncesi tüm yaşamını ve yapıtlarını etkiledi. Charterhouse'da eğitim gördü. Tiyatro tutkusu burada kendini gösterdi ve imgelemi 18. yüzyıl gotik romanslarıyla beslendi. 1820'de Oxford Üniversitesi'ne gitti. Orada, ilk önemli yapıtı olan *The Bride's Tragedy*'yi (1922; Gelinin Trajedisini) yazdı. Oyun, bir üniversite öğrencisinin işlediği cinayetin öyküsüydü.

1825'te, anatomi ve tıp okumak üzere Almanya'nın Göttingen kentine gitti. Orada *Death's Jest-Book* üzerinde çalışmayı sürdürdü. Yapıtın ilk metnini okuyan dostları, değişiklik önerilerinde bulundular. Dostlarının önerilerini göz önüne alması, Beddoes'un şiirinin gelişmesini engelledi. Yaşamının sonuna değin bu yapıttan ne kurtulabildi, ne de onu tamamlayabildi. Yapıt Beddoes'un ölümünden sonra 1850'de yayımlandı. "Süslü gotik" örneği diye tanımladığı *Death's Jest-Book*'ta Beddoes, ölümlülük ve ölümsüzlüğü tartışmak için gotik malzemeyi kullanmayı amaçlıyordu.

Üniversite yetkilileri ile arasında çıkan sorunlar üzerine, Beddoes Göttingen'den ayrılarak Würzburg'a taşındı. Burada tıp doktoru oldu ve radikal siyasetle ilgilenmeye başladı. Karşılaştığı sorunların büyümesi üzerine Almanya'yı terk ederek Zürich'e gitti. 1840'ta, bir olasılıkla siyasal nedenlerle, İsviçre'den ayrılmak zorunda kaldı; sonra da hiçbir yerde uzun süre kalamadı. 1846-47'de İngiltere'yi son kez gördü. İki yıl sonra intihar etti. En ünlü yaşamöyküsü H. W. Donner tarafından kaleme alındı (1935).

Bede (AZİZ), BAEDA ya da BEDA olarak da yazılır (d. 672/673, genel kabule göre Jarrow, Northumbria - ö. 25 Mayıs 735, Jarrow, İngiltere; azizler listesine kabulü 1899; yortu günü 25 Mayıs), Anglosakson ilahiyatçı, tarihçi ve vakanüvis. Bugün en çok, Anglosakson kavimlerin Hristiyanlığı yeni benimsedikleri dönemin toplumsal tarihi konusunda son derece önemli bir kaynak olan *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) adlı yapıtıyla tanınır. Yaşamı sırasında ve ortaçağ boyunca ünlü daha çok, yaptığı kutsal metin yorumlarıyla yayılmış, bunların kopyaları Batı Avrupa'nın birçok manastır kütüphanesine girmiştir. Bede'nin, olayları İsa'nın doğumunu temel alarak tarihlendirme yöntemi, *Historia ecclesiastica*'nın ve tarihsel kronoloji konusundaki başka iki kitabının çok yaygın olması sayesinde benimsenmiş, genel kullanım alanı bulmuştur. Kendi ülkesindeki etkileri, öğrencisi başpiskopos Yorklu Egbert'in York kentinde kurduğu katedral okulu aracılığıyla yayılmış, buradan da, bu okulda okuyan ve sonradan Charlemagne'in Aix-la-Chapelle'deki (Aachen) saray okulunda dersler veren Alcuin tarafından kara Avrupa'ya taşınmıştır.

Bede'nin ailesi konusunda hiçbir bilgi yoktur. Yedi yaşındayken, velisi Başkeşiş Aziz Benedict Biscop onu Wearmouth'daki (Sunderland yakınları, Durham) St. Peter Manastırı'na götürdü. 685'te Biscop'un Jarrow'daki yeni manastır St. Paul'a giden Bede, 19 yaşındayken diyakoz, 30 yaşındayken de rahip oldu. Lindisfarne ve York'a yaptığı bazı yolculuklar dışında Jarrow'dan hiç ayrılmadığı sanılmaktadır. Öldükten sonra da orada gömüldü, kalıntıları daha sonra Durham'a götürüldü; mezarı Durham Katedrali'ndeki Galile Şapeli'ndedir.

Bede'nin yapıtları üç türe ayrılır: Dilbilgisi ve "bilim" konularındakiler, dinsel metin yorumları, bir de tarih ve yaşamöyküsü kitapları. İlk yapıtları yazım kuralları, ilahiler, deyim, şiir ve ödeyişler üzerine incelemelerdir. Kronoloji konusundaki ilk incelemesi olan ve kısa bir de kronoloji listesi içeren *De temporibus*'u (Zaman Üzerine) 703'te yazmıştır. 725'te bu kitabını büyük çapta genişleterek *De temporum ratione* (Zamanın Hesaplanması Üzerine) adıyla yeniden yazmış ve eskisinden çok daha uzun bir vakayiname eklemiştir. Bu kitapların ikisi de daha çok Paskalya zamanının hesaplanmasına yöneliktir. Bede'nin ilk Kitabı Mukaddes yorumunun (703?-709) Yuhanna'nın Vahyi üzerine olduğu sanılmaktadır. Gerek bunda, gerek benzer başka dinsel yapıtlarında Bede daha çok, Kilise Babaları'nın bu konudaki metinlerinden parçalar aktarmayı ve açıklamayı amaçlamıştır. Kitabı Mukaddes metinlerinin görünümünün gerisinde yatan simgesel anlamlar taşıdığını düşünmüş, yorumlarında eleştirel yargılar da kullanmış ve metinlerdeki tutar-

sızlıkları gidermeye çalışmıştır. Dinsel yapıtları arasında en önemlileri Lindisfarne piskoposu Aziz Cuthbert'in yaşamı üstüne şir (705-716) ve dünyazılarıdır (721'den önce). Eleştirel bir tutumda olmayan bu yapıtlar, mucize öyküleriyle doludur. *Historia abbatum* ise (y. 725; Başkeşişlerin Yaşamı) Bede'nin tarih bilimine daha yakın bir yapıtıdır.

Bede, *Historia ecclesiastica*'yı 731/732'de tamamlamıştır. Beş kitaba ayrılmış olan yapıt, Britanya Adalarında Julius Caesar'ın akınlarından (İÖ 55-54) Aziz Augustinus'un Kent'e gelişine (İS 597) değin geçen olayları ele alır. Bede kaynak olarak eski mektupları, "atalarının geleneklerini" ve yaşadığı çağa ilişkin kendi bilgilerini gösterir. Ama *Historia ecclesiastica*'da, din adamı olmayan tarihçileri kızdıran birçok eksik de vardır. Mucizelerle dolu olduğu halde gene de bu kitap, kaynaklarının doğruluğunu sınavan, ancak güvenilir saydığı olayları kaydeden bir tarihinin yapıtıdır ve bugün bile birçok olguyu anlamak, daha çok da erken Anglosakson tarihinin ruhunu kavramak isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak olmayı sürdürmektedir.

Bedehşan, Afganistan'ın kuzeydoğusunda il (*vilayet*). Kuzeyden ve kuzeydoğudan Tacikistan, güneydoğudan Pakistan, güneyden Konarha ve Lagman, güneybatıdan Kapisa, batıdan da Tehar illeri ile çevrilidir. İlin doğu yönündeki dar uzantısı Vahan, Afganistan'ın kuzeydoğu ucunu oluşturur ve Çin'in Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi'yle komşudur. İlin 47.393 km²'lik alanının büyük bölümü dağlıktır; Hinduğu Dağlarının kuzey yamaçlarını içine alır. Kokça ile Vahan ırmakları tarafından akaçlanır. Doğu kesiminde buzullar ve buzul gölleri yer alır. Başlıca kentleri, il merkezi Feyzâbad(*), Zibak, Eşkâşem ve Cürm'dür.

Bedehşan adına ilk kez İS 7 ve 8. yüzyıllardan kalma Çin yazmalarında rastlanır. Bu dönemden önce bölge sırasıyla Akhunların, Türklerin ve Arapların yönetiminde kaldı. Yörenin birkaç kez el değiştirmesinden sonra, Büyük İskender'in soyundan geldiğini öne süren yerel bir hanedan 13-15. yüzyıllar arasında burada hüküm sürdü. Bedehşan, Timurulardan sonra 1584'te Özbeklerin eline geçti; Kunduzlu Murad Bey'in 1822'deki istilasına değin yerel Özbek önderlerinin (*mir*) yönetiminde kaldı. 1859'da Kâbil'e vergi ödemeye başlayan Bedehşan'ın özerkliği 1881'de sona erdi. İngilizler ile Ruslar arasında 1895'te imzalanan antlaşmayla Pyanc Irmağı, Afgan Bedehşan'ını Pamir Dağlarındaki Rus Bedehşan'ından ayıran Rus-Afgan sınırının parçası durumuna geldi. 1917 Devrimi'nden sonra Pamir kesimi, Tacikistan'a bağlı Gorno-Bedehşan Özerk Yönetim Birimi (*avionomnaya oblast*) oldu. SSCB'nin 1979'daki askeri müdahalesinde, Feyzâbad ve Eşkâşem, Afgan gerillalarının elinden alındı ve 1980'de Feyzâbad'da bir Sovyet komutanlığı kuruldu. Sovyet ordusu, 1981 ortalarında Bedehşan'ın doğusundaki Vahan'ı işgal edince bölge halkının çoğu Pakistan'a kaçtı.

Bedehşan'da en önemli geçim kaynağı tarımdır. Vadilerde sulama yoluyla pirinç, buğday, mısır ve pamuk yetiştirilir. Dağlık bölgelerde ise arpa ve baklagil üretilir. Ayrıca üzüm, çeşitli meyve ve kuruyemiş üretimi yapılır; yünü ve derisi için hayvan yetiştirilir. İldeki yeraltı kaynaklarından sülfür yatakları bugüne değin işletilememiştir; Şir Şah'ta 4 bin yıldır laciverttaşı çıkarılır.

maktadır. Halkın çoğunluğu Taciktir. Nüfus (1982 tah.) yerleşik nüfus, 520.620.

bedel, SCUTAGE ("kalkan parası") olarak da bilinir, Avrupa ortaçağ feodalizminin yasalarında, bir şövalyenin bağlı olduğu üst soyluya borçlu olduğu askeri hizmetin yerine geçmek üzere ödediği para. Bu çerçevede içinde bir soylu, sefer düzenlendiği sırada, vasalından hizmet yerine geçecek bir miktar parayı ya da değerli sayılan başka bir şeyi (örn. bir atı) kabul edebilirdi. Bu sistem her iki tarafında da işine yaradığından, 12. ve 13. yüzyıllarda Avrupa'da para ekonomisinin canlandığı sıralarda yaygın olarak kullanıldı.

Fransa ve Almanya dahil olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde geçerli olan bedel sistemi önce İngiltere'de 1100'de ortaya çıkmış ve en çok bu ülkede kullanılmıştı. Bedel sisteminin ilk kez, kralın ordusu için süvari bulmakta zorluk çekilmesi nedeniyle, kiliseye verilmiş topraklar için uygulandığı sanılmaktadır. Kısa bir süre sonra bu uygulama, şövalyelerin mülkü üzerine konan bir vergiye dönüşmüş ve 13. yüzyılda vergi oranları sabitleştirilmiştir.

Kral, bedel parasının yerine askeri hizmet isterse, uyrukları bunu yerine getirmek zorundaydı. I. Richard (1189-99) döneminde sonra senyörlerden özel seferler için, yürürlükte olanların üstünde özel para cezaları alınmaya başladı. Belirli bir sefere katılmama hakkı ancak bu yolla kazanılabiliyordu. İngiltere kralı John'ın sürekli olarak ağır para bedelleri toplamaya üzerine, büyük konseyin onayı olmadan bedel toplanması Magna Carta (1215) ile yasaklandı. 13. yüzyılda bedel ve para cezaları toplama geleneği sürdürüldü ve para cezası giderek daha çok yaygınlaştı. Senyörden toprak kiralayan ve sefere katılmayan beylerden toplanan bedel parası, kral ile asil mülk sahibi senyörler arasında paylaşıldı. 14. yüzyılda bedel parası toplama sistemi kaldırıldı.

Paralel ama gecikmeli bir gelişmenin görüldüğü Osmanlılarda bedel, toprak kullanımı ve askerlikle ilgili parasal yükümlülüktü. Tanzimat'tan önce, bina yapımı ya da başka amaçlarla tarım dışı kalan topraklar için kira yerine "bedel-i öşür" ödenirdi. Dirlik sahiplerinin ek yükümlülüklerine ise "bedel-i timar" adı verildi. Vakıf mallarının kullanım hakkını elde etmek amacıyla "bedel-i misil" ödenirdi. Sahipsiz ya da mirasçı bırakmadan ölen kişilerin tasarrufundaki toprakların bir başkasına verilmesi sırasında devlet "bedel-i mahlulat" alırdı. Dirliği geri alınanlara aylık olarak "bedel-i zeamet" ya da "bedel-i has" bağlanmaktaydı. Eflâk ve Boğdan beylerinin yıllık vergilerine "bedel-i cizye" denirdi.

Tanzimat döneminde bu uygulamaların çoğu kaldırıldı. Buna karşılık, özellikle askerlik alanında yeni bedel uygulamaları getirildi. 1856 Islahat Fermanı ile Müslüman olmayan Osmanlı uyruklarının cizye yerine "bedel-i askeri" ödemeleri öngörüldü. Bu uygulamada, yükümlülerden dörtte biri silah altına alınırken, kalan dörtte üçü, önceleri 15 bin, daha sonra 5 bin kuruş bedel ödemekteydiler. Bunun yanı sıra Müslüman yükümlüler, "bedel-i nakdi" denen ve bir askerin bütün masrafları karşılığı olan parayı öderlerse askerlikten bağışık tutulurlardı. Bedel-i askeri 1908'de kaldırılırken, bedel-i nakdi Cumhuriyet döneminde de (askerlik yasalannın belirlediği koşullar içinde) zaman zaman uygulandı. 16 Nisan 1987'de 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle her yıl Bütçe Kanunu'yla belirlenecek bedel miktarı:

ödemeyi kabul eden yükümlülerin üç aylık temel eğitimden sonra terhis edilmeleri kabul edildi. Bedel ödemek isteyenler silahlı kuvvetlerin öngördüğü sayıdan fazla olursa, bedelden yararlanacaklar kurayla belirlenecekti. (*Ayrıca bak. askere alma*).

bedel davası *bak. kamulaştırma*

beden çalıştırma, bedeni sağlamlaştırmak ve etkinliklerini geliştirmek için yapılan hareketler.

Beden çalıştırmanın sayısız yararı vardır. Beden sağlığı yerinde olan insanlar, gün boyu yorgunluk ya da bitkinlik duymadan hareket edebilirler, hastalığa, enfeksiyona ve bedenin erken çökmesine karşı daha dirençli olurlar. Yetişkinler arasında en büyük sorun kalp kaslarının yeterince sağlam olmamasıdır. Belli aralıklarla kalp atışının hızlandırılması bunu sağlayabilir. *Jogging*, kısa koşu, ya da sürekli yapılan beden çalışması, hatta birkaç kat merdiven çıkmak bile kalp kaslarını sağlamlaştırabilir.

Fizik kondisyonu kazanmak, dayanıklılık, güçlülük ve koordinasyon gibi özel yeteneklere gereksinim duyan kişiler için de önemlidir. Örneğin atletler, genellikle kaslarını çok daha iyi geliştirirler. Pek çok durumda, doku içindeki liflerin daha fazlası kullanıldıkça, kas dokusu daha sert ve daha güçlü olur. Kaslar, sürekli kasılmalarla bilinçli olarak zorlanmadıkları sürece gelişmezler.

Bedenin yetişkinlikte en iyi ölçü ve etkinlik kapasitesine ulaşması açısından, beden çalıştırma özellikle gençler için önemlidir. Bununla birlikte bedeni çalıştırmanın yaşam süresini uzattığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Örneğin atletler, atlet olmayanlardan daha uzun yaşamadıkları gibi, kalp hastalıklarına da daha az yakalanmazlar. Beden çalıştırmanın getirdiği yararlar, çalışma bırakıldıktan birkaç ay ya da yıl sonra kaybolur. Hatta yüksek kondisyonu olan atletler bile, beden çalıştırmayı bıraktıktan sonra, çalışmaya başlamadan önceki hallerine hızla geri dönerler.

Sağlıklı olmak için gerekli hareketin ölçüsü, yaşa, bünyeye, sağlık durumuna ve cinsiyete bağlı olarak, kişiden kişiye değişir. Bedeni aşırı çalıştırma, eklemlerin aşınmasına yol açabilir ve sonraki dönemlerde eklem hastalıklarına neden olabilir. Ama bu durum daha çok üst düzeydeki atletlerde görülür. Yeni başlayanların çoğu için en büyük tuzak çok uzun çalışmadır. Çalışmanın ilk gününden sonra pek çok kişide kas tutulması görülür, ama bu durum zararsız ve geçicidir. Aşırı kilolu, orta yaşın üstünde ya da kalp hastası olan kişilerin herhangi bir beden çalıştırma programına başlamadan önce bir doktora danışması gerekir.

beden eğitimi, beden sağlığı ve becerileri geliştirmeye yönelik alıştırma ve çalışmalara ve bunların öğretilmesine verilen ad. Geleneksel toplumların çoğunda avcılık, tören dansları ve askerlik eğitime yer verilirken, özellikle okuryazarlığa önem veren toplumlarda bedensel yetenekler önemsenmezdi. 1500-1800 arasında Avrupa'da okuryazarlığın yaygınlaşması sırasında, beden sağlığının zihin gelişmesine yardımcı olduğu farzedildi. İlki 1799'da Kopenhag'da olmak üzere bütün Avrupa'da *gymnasium* adı verilen spor salonları açıldı. Almanya'da başlayan *Turnverein* (Jimnastik Kulübü) hareketi gelişti ve güçlerle ABD'ye yayıldı. Dönemin en etkili eğitim kuramcısı olan Johann Heinrich Pestalozzi(*) hem zihin, hem de beden eğitiminin gerekliliğini savundu. Per Ling 1814'te Stockholm'de, beden eğitimi için bir öğretim sistemi geliştirdi. Otto Spless (1810-58) Almanya'da başka bir sis-

teml yaygınlaştırdı. Almanya, Danimarka ve ABD'de devlet okulları bu sistemleri denerken, beden eğitimi üniversite ders programlarına alındı. 1901'de Columbia Üniversitesi'nde başlatılan beden eğitimi lisans programı, daha sonra öbür üniversiteler yayıldı.

Japon okulları 17. yüzyıldan bu yana beden ve zihin eğitimi birleştirmişti. 1872'de beden eğitiminin zorunlu olduğu devlet okulları açıldı. 1945'ten bu yana ise bireysel beden ve zihin gelişimine yönelindi. 1917'den sonra SSCB'de hem okullarda, hem de bu konuda uzmanlaşmış enstitülerde beden eğitime büyük önem verildi.

Günümüzde eğitimin zorunlu olduğu ülkelerde ilkokul ve ortaokulların pek çoğunda beden eğitimi de zorunlu derstir. Beden eğitiminin önemli bölümü kapalı spor salonlarında yapılır. Avustralya'da ise açık hava sporlarına önem verilir. İngiltere ve Kanada, okullarda beden eğitimi özendirmeyle birlikte, zorunlu ders olarak kabul etmezler.

Beden eğitiminin, genel eğitimin bir parçası olarak Türkiye'ye girişi, 19. yüzyılda, Tanzimat Dönemine rastlar. İlk uygulamaya 1863'te, Harbiye ve Bahriye mektepleriyle askeri idadilere jimnastik dersi konmasıyla başladı. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu uygulama, rüştiyeleri de kapsayacak biçimde genişletildi. Batılı anlamda beden eğitimi ise Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi), Fransız beden eğitimi öğretmeni M. Morieux tarafından başlatıldı (1868) ve John-Amoros jimnastik sistemi uygulandı. Onun öğrencisi olan Ali Faik Üstünişman(*), aynı okulda 1924'e değin beden eğitimi öğretmenliği yaptı.

II. Meşrutiyet Döneminde, jimnastik alanında İsveç'te öğrenim gördükten sonra Darülmuaallimin-i Aliye'de beden eğitimi öğretmenliği yapan Selim Sırrı Tarcan(*) ve Mazhar Kazancı jimnastik alanındaki çalışmalarıyla beden eğitiminin yaygınlaşmasına katkıda bulundular. Türkiye beden eğitimi tarihinde önemli bir yeri olan Tarcan, John-Amoros jimnastik yerine İsveç jimnastikini uyguladı. Beden eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla 1910'da Darülfünun Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nü kurdu. 1911'de de Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ni açtı ve burada 7-70 yaş arasındaki erkeklerin beden eğitimi yapmalarını sağladı. 12 Mayıs 1916'da ilk İdman Bayramı'nı düzenledi.

Cumhuriyet döneminde beden eğitimi, büyük bir gelişme gösterdi ve bütün okullarda uygulanmaya başlandı. 22 Mayıs 1922'de kurulan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nı (TİCİ), spor yönetimini TİCİ'den devralan Türk Spor Kurumu (1936-38) ve 1938'de 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu ile kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (1986'dan sonra Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü) izledi. Beden eğitimi öğretmenleri önceleri eğitim enstitülerinin beden eğitimi bölümlerinde yetiştirilirken, 1970'lerde gençlik ve spor akademilerinin de yetiştirilmeye başlandı. Yükseköğretim kurumlarının yeniden düzenlenmesi sırasında eğitim enstitüleri ile gençlik ve spor akademileri üniversitelerin bünyesinde toplandı (1983). Beden eğitimi öğretmenleri de Dokuz Eylül Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'ne bağlı eğitim fakültelerinin beden eğitimi bölümlerinde yetiştirilmeye başlandı. Öte yandan 1983'ten sonra ders programlarının yeniden düzenlenişinde beden eğitimi, yükseköğretim kurumlarına da seçmeli, ama devanmı zorunlu ders olarak kondu.

Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü, spordan sorumlu Devlet Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliği olan katma bütçeli örgüt. 1938'de 3530 sayılı yasayla kuruldu; 1942'de 4235 sayılı yasayla kuruluş yasasında değişiklik yapıldı. Son olarak da 21.5.1986 tarihli ve 3289 sayılı yasayla, daha önce Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) olan adı değiştirildi ve kuruluş yapısı yeniden düzenlendi.

Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü'nün (BTSGM) görevleri beden eğitimi, oyun, jimnastik ve spor etkinliklerini yönetmek, bu etkinliklerin esaslarını belirlemek, yurt içi ve yurt dışı spor etkinliklerini programlamak ve yürütmek, spor yöneticisi, antrenör, monitör, sporcu ve hakem yetiştirmek, sporcuların ve spor kulüplerinin tescil, vize ve aktarma işlemlerini yapmak, spor federasyonlarının kurulması için gerekli kural ve ilkeleri belirlemek, beden eğitimi ve spor etkinlikleri için gerekli saha, tesis ve malzemeleri yapmak, yaptırmak, işletmek ve işlettilmek, sporcu sağlığı ile ilgili önlemleri almak, spor karşılaşmalarında uluslararası kuralların uygulanmasını sağlamak, futbol karşılaşmalarında müşterek bahis (Spor-Toto ve Spor-Loto) düzenlemektir.

BTSGM, merkez örgütü ve taşra örgütü olmak üzere iki bölümden oluşur. Merkez örgütünde ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri ve yardımcı birimler bulunur. Taşra örgütü ise illerdeki özel bütçeli Beden Terbiyesi ve Spor İl müdürlükleri ile ilçelerdeki Beden Terbiyesi ve Spor İlçe müdürlüklerinden oluşur. İllerde vali, ilçelerde kaymakam beden terbiyesi ve spor başkanıdır. BTSGM'nin sürekli kurulları Merkez Danışma Kurulu, Merkez Ceza Kurulu ile il ve ilçelerdeki danışma kurullarıdır. Merkez Danışma Kurulu, beden terbiyesi ve spor genel müdürünün başkanlığında, spordan sorumlu devlet bakanının ilerde spor alanında uzman olarak tanınan kişiler arasından seçtiği üç kişinin yanı sıra, Milli Savunma, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıkları, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, Türkiye Spor Yazarları Derneği ve Amatör Spor Kulüpleri Konfederasyonu'nun belirlediği birer temsilci ile üniversitelerin gönderdiği bir temsilciden oluşur. Merkez Danışma Kurulu genel müdür-lüğün en yetkili organıdır. Bu kurul, genel müdürlükçe hazırlanan bütçeyi ve yıllık çalışma programını inceleyip onaylar, örgütü ilgilendiren yönetmelikleri hazırlar.

beden tipleri, SOMATOTİP olarak da bilinir, ABD'li psikolog W. H. Sheldon'ın geliştirdiği, insan vücudunun biçimine ve fiziksel tipine dayanan sınıflandırma sistemi. Sheldon'ın sisteminde, insanlar vücutlarının belirgin yapısına göre üç aşırı beden tipine ayrılır: Endomorfik ya da yuvarlak, şişman tip; mezomorfik ya da kaslı tip; ektomorfik ya da ince uzun tip. Bu sistemde, her birey için üç rakamlı bir beden tipi sayısı belirlenir; ilk rakam bireyin endomorfik, ikinci rakam mezomorfik, üçüncü rakam da ektomorfik özellik derecesini gösterir. Bu rakamlardan her biri, ilgili olduğu özelliğin, 1'den 7'ye kadar olan derecelenmesini belirtir. Buna göre, en aşırı endomorfik kişinin beden tipi sayısı 711, en aşırı mezomorfik kişinininki 171, en aşırı ektomorfik kişinininki ise 117'dir. Sınıflandırma sayıları arasında eksi değerli bir bağıntı olduğundan, belli bir beden tipine ilişkin yüksek değerli bir sayı, öbür beden tiplerindeki daha yüksek değerli sayıları olanaksız kılar. Gerçekte, 711, 171 ve 117 gibi en uç tipler ya çok enderdir ya da hiç yoktur. Normal yapıdaki bir insanın beden tipi sayısı, aşırı-

lar arasındaki eşit dengeye karşılık düşen 444'e yakındır. Ayrıca bak. ektomorf; endomorf; mezomorf.

bedensel ceza, bir suçtan ya da kurallara karşı gelmeden dolayı, cezalandırma amacıyla kişiye fiziksel acı çektilmesi. Kırbaçlama, bağlama, sakat bırakma, goze mil çekme ve boyunduruğa bağlama gibi cezaları kapsar. Geniş anlamda, çocukları okullarda ve evde fiziksel cezalarla disiplin altına almaya da içerir.

Suçluların kurbanlarına verdikleri zararı denk bir biçimde cezalandırılmasını öngören kısasa kısas (*lex talionis*) ilkesini geliştiren eski Babil hukuku olmuştur. Daha sonraki toplumların çoğunda da suçluların cezalandırırken bu "göze göz, dişe diş" ilkesi aynen uygulandı. Eski çağlardan 18. yüzyıla değin, ölüm, sürgün ya da ceza kolonisine gönderme gibi cezaları gerektirmeyen durumlarda bedensel ceza yaygın olarak uygulanırdı. Aydınlanma döneminde ve sonrasında insancıl ideallerin gelişmesi zamanla bedensel cezanın terk edilmesini sağladı. 20. yüzyıl sonlarında bu cezanın yerini tümüyle hapis cezası ya da şiddete dayanmayan öteki cezalar aldı.

Günümüzde dünyadaki gelişmiş ülkelerin pek çoğunun yasalarında bedensel ceza artık kalkmıştır. Örneğin ABD'de kırbaça döverek cezalandırma olayı son olarak 1952'de Delaware eyaletinde oldu. Bu eyletle de kırbaç cezası 1972'de kaldırıldı. Yasalarında bazı suçlarda kırbaça cezalandırmaya yer veren İngiliz ceza hukuku bir istisna oluşturmamakla birlikte, uygulamada suçluların bu cezaya çarptırılması 1948 Ceza Adaleti Yasası'yla çok sıkı biçimde sınırlandırılmıştır. Şeriat yasalarını uygulayan bazı Ortadoğu ülkelerinde kırbaça dövme ve el ya da ayak gibi organların kesilmesi cezaları resmen yürürlüktedir. Güney Afrika'da da bazı suçların cezalandırılmasında kırbaçlama uygulanmaktadır. Birçok ülkedeki hapisanelerde disiplin sağlama amacıyla yasal ya da gizli olarak dövme ve öteki bedensel ceza biçimleri hâlâ uygulanmaktadır. Bedensel ceza, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği Tutuklulara Karşı Davranışa İlişkin Asgari Temel Kurallar gibi insan haklarını konu alan birçok uluslararası sözleşmede açık olarak yasaklanmıştır.

Tarihsel olarak bedensel ceza uygulamasının temel mantığı suçlunun çarptırıldığı bu cezanın doğurduğu acı, yara, utanma ve aşağılanma dolayısıyla gelecekte benzer suçları işlemekten cayacağı düşüncesi idi. Aynı zamanda, bir yankesicinin sağ elinin kesilmesinin gelecekte benzer bir suç işlemek için fiziksel yeteneğini azaltacağı ya da alınına dağlanarak vurulan bir damganın olası kurbanları uyacağı görüşü egemen idi. Bedensel cezanın başlıbaşına etkili bir caydırıcılığı bulunduğu savı, bedensel ceza ya çarptırılanların hapisle cezalandırılan suçlulara oranla gerçekte daha çok suç işlemeye eğilimli olduklarını gösteren deneysel kanıtlarla çürütülmüştür. ABD'de ve öteki ülkelerde II. Dünya Savaşı sonrasında artan suç oranlarına tepki olarak bedensel ceza uygulamasının yeniden konması yolunda bazı görüşler öne sürülmesine karşın, bu ceza yöntemi genelde geçmiş çağlardaki ceza adaleti sistemlerinin insanlık dışı ve vahşi bir kalıntısı olarak görülmektedir.

bedensel hizmet yükümlülüğü, yasa gereği, bayındırlık işlerinde ücretsiz çalışma yükümlülüğü. Roma İmparatorluğu'nda nü-

fusun belli kesimleri devlete ya da özel mülk sahiplerine belirli kişisel hizmetlerle yükümlüydü. Bu hizmetler arasında yol, köprü ve bendlerin bakımı için alınan verginin çalışarak ödenmesi, kiracı çiftçilerin ve azat edilmiş kölelerin arazi sahiplerinin topraklarında ücretsiz çalışması ve kimi bölgelerde posta sistemiyle ilgili bakım işlerinde zorunlu çalışmanın uygulanması sayılabilir. Vasalları feodal beyler için düzenli olarak çalışmasını öngören feodal *corvée*(*) sistemi bu Roma geleneğinden kaynaklanmıştır. "Katki" anlamına gelen *corvée* bugün, çoğu kez bedensel hizmet yükümlülüğü ile eşanlamda kullanılmaktadır.

Benzer çalışma yükümlülükleri dünyanın başka kesimlerinde de vardı. Japonya'da çiftçilere zorunlu çalışma yükümlülüğü getiren *yo* sistemi 7. yüzyılda vergi sisteminin bir parçası haline getirildi. Mısırlılar Nil Irmağının yükselmesi sonucu kanalların dibinde biriken çamurun temizlenmesi için gerekli işgücünü yüzyıllar boyunca bu sistemle sağladılar. Tarihte başka yerlerde ve dönemlerde de bayındırlık işlerinde ücret ödemek için yeterli para bulunamadığı durumlarda bedensel hizmet yükümlülüğüne başvuruldu. Bazen savaş sırasında, yardımcı askerlik hizmetleri için de bu sistem kullanıldı.

Türkiye'de bedensel hizmet yükümlülüğü Cumhuriyet döneminde ilk kez 29 Haziran 1938 tarihli ve 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'yla getirildi. Bu yasanın gençlere boş zamanlarında beden eğitimi çalışmalarına katılma yükümlülüğü getiren 4. maddesi, 1961 Anayasası'nın kişi özgürlüğüne ilişkin ilkesine aykırı görüldüğünden Anayasa Mahkemesi'nin 3 Kasım 1964 tarihli kararıyla iptal edildi. Olağanüstü koşullar için bedensel yükümlülüğü öngören 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu da Bakanlar Kurulu'nun 16 Eylül 1960 tarihli ve 5/322 sayılı karamasıyla uygulamadan kaldırıldı. Buna karşılık 1982 Anayasası'nın 121. maddesi hükümüne dayanılarak çıkarılan 25 Ekim 1983 tarihli ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun 8. maddesi, doğal afet ve tehlikeli salgın hastalıklar nedeniyle olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde 18-60 yaşları arasındaki bütün yurttaşlar için, olağanüstü hal ile ilgili olarak verilecek işleri yapma yükümlülüğü öngörmektedir. Bu düzenlemenin özelliği kendisini şu noktada gösterir: İlgili kendilerine bu yoldan yüklenen yükümlülüklerle ilişkin yönetsel kararlara karşı idari yargı mercilerine başvurmuş olsalar da yürütmenin durdurulması isteminde bulunamazlar. Ayrıca 18 Mart 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu'nun 15. maddesinde düzenlenmiş olan imece de bir çeşit bedensel yükümlülüktür.

Bedensel hizmet yükümlülüğü, belirli aralıklarla yerine getirilen genel ve kısa süreli bir yükümlülük olduğundan zorla çalıştırmadan ayrılır. Zorla çalıştırma(*) genellikle bir disiplin ya da tecrit aracı olarak uzun ya da belirsiz bir süre için uygulanır.

bedesten, eş büyüklükte kubbelerle örtülü Osmanlı çarşı yapısı. Bedesten sözcüğü, çarşının kumaş satılan bölümünü özel olarak adlandırma eğiliminden doğmuştur. Sözcüğün eski biçimi "bezzazlar pazarı" ya da "bezzazlar çarşısı" anlamına gelen "bezzazistan"dır. Anadolu'da, bezzazlar için han yapılmasına 13. yüzyılın ikinci yarısında başlanmıştır. Selçuklu döneminin günümüze ulaşmayan bu tip yapılarının ilk örneklerinden sonra bedestenlerin belirli plan

şemalarında yapılması, yaygınlık kazanması ve kentlerde önemli bir ticaret merkezi haline gelmesi özellikle Osmanlılarda 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda da bedestenler yapılmışsa da, sayıları azdır.

Bedestenlerin plan şemaları, kullanım türlerine ve yapıldıkları yere göre farklılıklar gösterir. Osmanlı bedestenlerinin en yaygın tiplerinden olan mahzenli (hücreli, odalı) bedestenlerde, yapının içinde beden duvarları boyunca dükkânlar sıralanır. Bu bedestenlerin dışı da çepeçevre dükkânlarla çevrilidir. İç mekâna genellikle dört cephenin ortasında, dükkânların arasında yer alan kapılardan girilir. Bursa (14. yy sonu), Edirne (1418), Tire (15. yy'ın ilk çeyreği) bedestenleri ile İstanbul'daki Eski Bedesten (15. yy'ın ikinci yarısı) bu gruba girer. İç mekânda hiçbir bölmesi olmayan, dükkânların yalnızca yapının dışında sıralandığı bedesten tipine Manisa (14. yy'ın ilk yarısı), Tekirdağ (16. yy'ın ikinci yarısı), Merzifon ve İstanbul'daki Galata bedestenleri örnek gösterilebilir. Ne içinde, ne dışında dükkânlar bulunmayan, iç mekânın, kubbeleri taşıyan ayaklardan başka hiçbir şeyle bölünmediği bedestenler de vardır. Gelibolu (15. ya da 16. yy), Bergama (16. ya da 17. yy), Bayburt, Amasya bedestenleri bunlardandır. Bazı bedestenler de, bir sokak üstünde karşılıklı dükkân sıralarından oluşan arasta(*) düzeninde yapılmıştır. Kütahtya'daki Büyük Bedesten'le (15. yy), Niğde (16. yy) ve Adana (16. yy'ın ilk çeyreği) bedestenleri bu türden yapıldır. Bir arasta ile birlikte mimari bir bütün oluşturacak gibi planlanmış bedestenler arasında ise Ankara'da (bugün içinde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin bulunduğu) Mahmud Paşa Bedesteni (15. yy'ın ikinci yarısı), Tokat (16. yy sonu) ve Vezirköprü (17. yy) bedestenleri dikkate değer örneklerdir. Bağsız bir bedesten yapmak yerine, bir yapının bir katının bedesten amacıyla kullanılmak üzere ayrıldığı (kat bedesteni) uygulamalar da görülür. Örneğin Erzurum'daki Rüstem Paşa Kervansarayının üst katı bedesten olarak kullanılmak için yapılmıştır.

Bedeviler, özellikle Arabistan, Irak, Suriye ve Ürdün olmak üzere Ortadoğu çölleri-nin Arapça konuşan göçebe halkları.

Bedeviler, toplam Ortadoğu nüfusunun küçük bir kesimini oluşturmakla birlikte, toprağın büyük bölümünün kullanımını ellerinde tutarlar. Büyük çoğunluğu çobandır; yağmurlu kış mevsiminde çöle göç eder, kurak yaz aylarında ekili topraklara geri dönerler. Kendilerini yüksek sınıftan sayan Bedeviler, tanımlı ve başka el emeğini geleceksel olarak küçümsemekle birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasal ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle yerleşik yaşama geçmeye başladılar. 1950'lerde Suudi Arabistan ve Suriye, Bedevi otlaklarını kamulaştırdı; Ürdün de keçi otlatmayı büyük ölçüde sınırlandırdı. İsrail, Nasıra'daki Bedevi topraklarının bir bölümüne el koydu. Camp David Antlaşması'ndan (1978) sonra sorun Sina Yarımadasına da sıçradı.

Geleneksel Bedevi toplulukları, geçimlerinin temeli olan hayvan türüne göre sınıflandırılabilir. En saygın Bedevi grupları, Büyük Sahra, Suriye ve Arabistan çöllerindeki geniş topraklarda deve yetiştiren büyük göçebe kabilelerdir. Koyun ve keçi yetiştiren Bedeviler ise, ağırlıklı olarak Ürdün, Suriye ve Irak'taki ekili alanların çevresinde yaşar. Sığır yetiştiricisi göçebelerin yoğun olarak yaşadığı yerler, Güney Arabistan ve Sudan'dır. Sudan'daki Bedeviler, Bakkarlar olarak bilinir.

Bedevi kabileleri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra, yer değiştirdikleri alanlarda kurulan ülkelerin denetimine boyun eğmek zorunda kaldılar. Böylece, kabileler arasındaki çatışmalar ve uzak köylere düzenledikleri baskınlar da sona erdi; çevreyle daha barışçı ticari ilişkiler kuruldu. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra askerlik hizmetine giren, hatta inşaatlarda çalışan Bedevilerin sayısı giderek arttı. Ama hem Bedevi toplumunun kabilelere dayalı yapısı, hem de babasoyluluk, kabile içi evlilik ve çokkarınlılık üzerine kurulu ataerkil geniş aile düzeni sürdü.

Yaşlı bir bedevi, Katar
M. Encson - Osman Agency

Arapça konuşan kabilelerde, kabileyi oluşturan ve kademeli olarak büyüyen birimlerin reislerine de, aile reisine de *şeyh* adı verilir. Şeyhe, yaşlı erkeklerden oluşan resmîleşmemiş bir kabile meclisi yardım eder.

Bedevi toplumu, Kaysi (Kuzey Arabistanlı) ya da Yemeni (Güney Arabistanlı) kökeninden geldiğini öne süren "soylu" kabilelerin yanı sıra, büyük soylu kabilelerin koruması altında barınan ve onlara nalbant, tenekeci, el işçisi olarak hizmet eden dağınık, "atasız" küçük kabile gruplarından oluşur.

Bedeviye, Ahmed Bedevi (1200-76) tarafından kurulan tarikat. Kuzey Afrika'da, en çok da Mısır'da yaygındır.

Bedeviye tarikatının temelinde Ahmed Bedevi'nin düşünceleri bulunmakla birlikte, karalları birçok tarikatta olduğu gibi sonraki dönemlerde geliştirilmiş, sistemleştirilmiştir. Bu konuda Ahmed Bedevi'nin önde gelen halifelerinden Abdülâl'in önemli katkısı olmuştur.

Şeyhlerinin, girmek isteyenlere "Muhammed, Ali, âl-i beyt-i resulullah ve hazret-i sultan Seyyid Ahmed el-Bedevi veliullah yolu" olarak tanıttıkları Bedeviye, Kuran ve sünnet ilkelerine sıkı sıkıya bağlılığı ile öne çıkmış bir tarikattır. Ahmed Bedevi'nin *Vesaya*'sında üzerinde en çok durduğu öbür ilkeleri şöyle sıralanabilir: Kalbi zikir sürdürmek, gece namazı (teheccük) kılmak, sıkıntılara dayanmak ve sabretmek, verilen sözde durmak, kötülükleri iyilikle karşılık vermek, yabancılara ve konuklara ilgi göstermek, insanlara karşı alçakgönüllü ve sevecen olmak, şeyhlere saygılı ve müritlik kurallarına uygun davranmak. Ahmed Bedevi'ye göre asıl olan, kalple yapılan zikir-dur. Ama zaman içinde açık ve ayakta yapılan zikir öne çıkmıştır. Gene de açık zikir kalbin eşlik etmesi gerekir.

Bedeviye'nin tacı 12 dilimlidir ve üstüne kırmızı sarık sarılır. Tarikatın sancığı da kırmızıdır. Bedeviye'nin silsilesi şöyledir: Ahmed Bedevi, Abdülcilil, Hüseyin bin

Ali, Abdülcélil bin Abdurrahman, Abdülmecid el-Magribi, Ali bin Hasan, Abdürrezzak el-Endülüsi, Abdülkuddus el-Magribi, Muhammed bin Yusuf el-Fasi, Ahmed Tebrizi, Maruf Kerhi, Davud Tai, Habib Acemi, Hasan Basri ve Hz. Ali.

Ahmed Bedevi'nin müşitlerinden el-Berri'nin silsilesi Ahmed Rifai'ye ulaştığı için Rifaiye'nin, Ahmed Bedevi'nin Ebu'l-Hasan eş-Şazeli ile görüşmesi nedeniyle de Şazeliye'nin bir kolu olarak da değerlendirilen Bedeviye birçok kollara ayrılmıştır. Bunlar içinde en ünlüleri Ömer eş-Şinavi'nin kurduğu Şinaviye, İbn Sathiyeh'nin kurduğu Suthiye, Ahmed el-Halebi'nin kurduğu Halebiye, Ahmed bin Ulvan el-Yemeni'nin kurduğu Ulvaniye, Abdülâl el-Ensari'nin kurduğu Abdülâliye, Yusuf el-Burnusi'nin kurduğu Burnusiye'dir. Tarikatın bugün etkinliğini sürdüren kolları ise Humudiye, Kinasiye, Zahidiye, Enbabiye, Münafiye, Selamiye, Fergaliye, Saibiye, Mezanikiye, Şinaviye, Halebiye, Suthiye ve Beyyumiye'dir.

Bedford, İngiltere'de, Bedfordshire ilinin Kuzey Bedfordshire ilçesinde yerleşim yeri. Büyük Ouse Irmağının verimli vadisinde yer alır. Irmağın sığ olan bu bölgesini geçit yeri olarak kullanan Romalılardan sonra bir Sakson kenti oldu. Anglosakson kralı Yaşlı Edward (hd 899-924) tarafından 914'te Danlardan geri alındı. Çevreye egemen konumundan dolayı, büyümeye başlayan kontluğun merkezi oldu. İlk beratinı II. Henry'den (hd 1154-89) aldı. II. Charles'a (hd 1660-85) kadar birbiri ardı sıra gelen krallar bu berati onayladı.

St. Paul Kilisesi, Bezemeli ve Düşey Gotik üslupta yapılmıştır. Protestan Quaker mezhebinin Bunyan Kilisesi (1850), John Bunyan'ın 1656'dan başlayarak vazalar verdiği bir ambarrın yerinde kuruludur. Buradaki kapı kanatlarının üzerinde John Bunyan'ın *Pilgrim's Progress*'inden (1876; *Hac Yolunda*, 1932, 1967) sahneler betimlenmiştir. Binanın salonu bugün Bunyan Müzesi olarak kullanılmaktadır. Halk Kitaplığı'nda Bunyan'ın Mott-Harrison koleksiyonuna ait yapıtlarıyla eski kitap ve risaleler bulunur. Elstow'da (2,5 km güneyde) doğan Bunyan, Bedford'da uzun ama zorlu olmayan bir tutukluluk dönemi geçirdi. Cezaevlerini yeniden düzenleyen John Howard'a ait olan Howard Evi, 1772'de kuruluşa yardımcı olduğu Howard Kongregasyonel Kilisesi'nin yakınındadır. Cecil Higgins Sanat Galerisi, Prichard koleksiyonunun bulunduğu Embankment Müzesi ve önceleri üzerinde bir Norman kalesi bulunan tepe de kentin yakınında yer alır.

Bedford'a ulaşım kara ve demir yoluyla sağlanır. Geniş bir tarım bölgesinin merkezi olan kentte ticaret de yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda Bedfordshire ilinin yönetim merkezidir. Pompalar, dizel motorları, gaz ve buhar türbinleri, tarım araçları, frezeler, şalterler, döküm kalıpları, elektrik lambaları, transistörler ve şekerleme başlıca sanayi ürünleri arasındadır. Uçak şirketleri tarafından işletilen rüzgâr tünelleri de vardır. Bunlar Thurleigh'deki Kraliyet Uçak Kuruluşu'nun yardımcı tesisleridir. Nüfus (1981 geç.) 74.245.

Bedford (2. Kontu), Francis Russell (d. y. 1527 - ö. 18 Temmuz 1585, Londra), İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'in Protestan yandaşlarından biri.

I. Bedford kontunun tek oğluydu. 1552'de Lord Russell unvanıyla Lordlar Kamarası'na girdi. Protestanlara yakınlık duyduğu için Kraliçe Mary döneminin başlarında hapse atıldı.

Babasının 1555'te ölümü üzerine kontluk unvanı ona geçti. Avrupa'ya giderek orada yabancı Reformcularla tanıştı; Saint Quentin Savaşı'nda (1557) çarpıştı. Kasım 1558'de I. Elizabeth tahta çıkınca, Bedford devlet yaşamında etkin bir kişi oldu. Özel Danışma Kurulu üyeliğine atandı. Dinsel sorunların çözümünde söz geçmeye başladı. Fransa kralı IX. Charles'a ve İskoç kraliçesi Mary Stuart'a elçi olarak gönderildi. Berwick valisi ve İskoçya'nın doğu sınırlarının muhafızı olarak görev yaptı (Şubat 1564-Ekim 1567). Bu sıfatla, Elizabeth ile Mary arasındaki birçok görüşmeyi gerçekleştirdi. 1569'da kuzeyde ayaklanma başlayınca Galler'e gönderildi, 1572'de Norfolk dükünü yargıladı. 1576'da Galler Kurulu'nun başkanı oldu; 1581'de Elizabeth ile Anjou dükünün evlenmesini sağlamakla görevlendirildi. Ölümünden sonra unvanını Bedford 3. kontu Edward Russell aldı.

Bedford (4. Kontu), Francis Russell (d. 1593 - ö. 9 Mayıs 1641, Londra, İngiltere), Kral I. Charles döneminde Parlamento'nun haklarını savunan soylu önder.

Mayıs 1627'de, kuzeni 3. Kont Edward'ın ölümüyle Bedford kontu oldu. 1628'de I. Charles ile Parlamento arasında uyuşmazlık patlak verdiğinde, Avam Kamarası'nın Haklar Dilekçesi'nde dile getirdiği istemleri destekledi. 1629'da, muhalefeti detekleyen bir kitapçığın yayımlanmasına katıldığı gerekçesiyle tutuklandı, ama kısa süre sonra salıverildi. Kısa Parlamento'nun 1640'taki oturumunda kralın önde gelen muhalifleri arasında yer aldı. Temmuz 1640'ta, bu kez İskoç önderlere bir mektup yazarak, İngiltere'ye İskoç askeri çağrılmasına karşı olduklarını, ama tüm yasal ve onurlu yollardan yararlanarak İskoçlardan yana çıkacaklarını dile getiren soylulara katıldı. Savile vikontu Thomas, İskoçları İngiltere'yi işgal etmeleri için yüreklendirmek amacıyla daha sonra Bedford'un imzasını taklit etti. Aynı yılın eylül ayında, I. Charles'dan Parlamento'nun toplanmasını, İskoçlarla barış yapılmasını ve yozlaşmış bakanların görevden alınmasını talep eden soylular arasında Bedford da vardı. Bedford, Ripon Antlaşması'nı sonuçlandıran İngiliz görevlilerin arasında da yer alıyordu. 1640'ta Uzun Parlamento toplandığında, herkes Bedford'u Parlamento yandaşlarının önderi sayıyordu. 1641'de kralın Özel Danışma Kurulu üyesi oldu ve hazinedarlığa atandı, ama Parlamento'nun mücadelesi son bulmadan öldü.

Bedford (Dükü), Jasper Tudor, lakabı HATFIELDLİ JASPER (d. y. 1430 - ö. 21/26 Aralık 1495), Galler'de hüküm süren Lancaster hanedanının önderi, Richmond kontu Henry'nin (sonradan VII. Henry) amcası ve vasisi.

Hanedanın yükselmesini sağlayan Owen Tudor'un ikinci oğluydu. 1449'da şövalye, y. 1452'de Pembroke kontu unvanlarını aldı. 1456-59 arasında, Batı Galler bölgesinde nüfuzunu artırmak için büyük çaba gösterdi. York hanedanı yandaşları 1459'da Ludford'a (Shropshire) kaçmak zorunda bırakıldığında, VI. Henry'nin yanında yer aldı. 1460'ta York dükünün Kuzey Galler'deki Denbigh Kalesi'ni kuşatıp ele geçirdi. Şubat 1461'de Mortimer's Cross'taki savaşa katıldı. Lancaster hanedanının yenik düştüğü bu savaş sırasında tutsak düşen babası, kafası kesilerek öldürüldü; kaçmayı başaran Jasper ise önce İrlanda'ya, ardından İskoçya'ya geçti.

1468'de, Kral VI. Henry yanlılarının elinde bulunan Harlech Kalesi'ni kurtarmak üzere Kuzey Galler'e gitti. Denbigh Kale-

si'ni ele geçirmeyi başardıysa da, daha sonra Lord William Herbert'a yenildi. Bunun üzerine Pembroke kontluğu Jasper'dan alınarak Lord Herbert'a verildi. 1470'te Galler'e gönderildi, ama Lancesterlilerin yenilgiye uğradığı Tewkesbury Çarpışması'na (1471) yetişemedi.

Daha sonra Richmond kontu Henry ile birlikte Bretanya'ya kaçtı. Henry, burada onun gözetiminde yetişti. 1483 Ayaklanması sırasında İngiltere'yi ele geçirme girişiminde bulunduyorsa da, karaya çıkması engellendiği için başarıya ulaşamadı. Ağustos 1485'te Henry ile birlikte Güney Galler'e ayak basan Jasper, Bosworth Field Çarpışması'na katıldı. VII. Henry'ye olan bağlılığı, 1485'te Bedford düküğü ile ödüllendirildi; 1486'da da Glamorgan lordu unvanını aldı. 1486-94 arasında İrlanda genel valiliği yaptı; 1486 ve 1487 ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynadı. Kral IV. Edward'ın baldızı Catherine Woodville'le evliydi. Çocukları olmasına karşın, Bedford Düküğü onun ölümüyle son buldu.

Bedford (Dükü), John Plantagenet (d. 20 Haziran 1389 - ö. 14 Eylül 1435, Rouen, Fransa), Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1453) önemli bir döneminde Fransa'ya karşı İngiliz ordusunu yöneten komutan ve devlet adamı. Bedford'un askerlik ve yönetim yeteneğine karşın, o öldüğü sırada İngiltere'nin Fransa'daki mevzileri onarılmaz biçimde zayıflamış bulunuyordu.

İngiltere kralı IV. Henry'nin (hd 1399-1413) üçüncü oğluydu. 1414'de, kardeşi Kral V. Henry'den Bedford dükü unvanını aldı. Henry Fransa'da seferdeyken, 1415-22 arasında John üç kez onun adına ülkeyi yönetti. 1416'da, kuşatma altındaki Harfleur kentinin kurtarılmasına yardımcı oldu. Bedford ile birlikte Fransa'da bulunan Henry 1422'de öldü. Bunun üzerine Bedford, Henry'nin çocuk yaşta tahta çıkan oğlu VI. Henry'nin naibi oldu. İngiltere'de bulunmadığı sürelerde, kardeşi Gloucester dükü Humphrey, Bedford'un görevlerini üstlenecekti.

Bedford yeniden savaşa yöneldi. 1423'te Burgonya dükü III. Phillippe ile birleşerek Fransa'nın kuzeybatı bölgesinde denetim kurdu. Ardından Fransa kralı VII. Charles'a karşı saldırıya geçti. 17 Ağustos 1424'te Verneuil'de önemli bir zafer kazandı. Bütün bu dönem boyunca, Humphrey ile Phillippe arasındaki düşmanlığa karşın, büyük önem taşıyan İngiliz-Burgon ittifakını korumaya çalıştı. 1426'da, bir yanda Gloucester dükünün, öbür yanda da saray kütibi Henry Beaufort'un önderlik ettiği iki karşıt grup arasında uzlaşma sağlamak üzere İngiltere'ye çağrıldı.

1427'de Fransa'ya dönen Bedford, cephe- de sürekli başarı kazandı. Ama bu üstünlük, Jeanne d'Arc'ın önderliğindeki Fransız ordusunun baskısı karşısında, Nisan 1429'da Orléans kuşatmasının kaldırılmasıyla sona erdi. Bu, savaşın da dönüm noktası oldu. Bedford'un ne gücü ne de basireti, İngiltere'nin Fransa'daki denetiminin zayıflamasını önleyebildi. 1433'te, ülkesinin savaşı sürdüremeyecek kadar borca battığını da anladı. Burgonya dükünün İngilizleri desteklemekten vazgeçtiği ve Fransa ile aynı bir barış yapmaya hazırlandığı bir sırada öldü.

Bedford (1. Kontu), John Russel (d. y. 1485 - ö. 14 Mart 1555, Londra), Russel ailesinin zenginliğini ve gücünü yaratan devlet adamı ve asker. İngiltere kralı VIII. Henry'nin gözde adamlarından olmuş,

VI. Edward döneminde Bedford kontluğu-na yükseltilmiştir.

1520'deki Altın Vadi toplantısında VIII. Henry'nin yanında olan Russel, Fransa ile yeniden savaş çıkınca orduya döndü. 1522'deki Morlaix kuşatmasında sağ gözünü kaybetti. 1523'te gizlice Fransa'ya giderek, Fransa kralı I. François'ya ihanet eden Bourbon dükü Charles ile İngiltere kralı Henry arasında bir antlaşma yapılması için görüşmelerde bulundu. 1524'te Roma'ya gidip Papa VII. Clemens'i ziyaret etti. Peşine düşen Fransızların elinden kurtularak, Şubat 1525'teki Pavia Savaşı'na katıldı ve aynı yılın sonlarına doğru İngiltere'ye döndü. 1527'den sonra yaşamının büyük bölümünü İngiltere'de geçirdi. 1529'da Buckingham'dan Reform Parlamentosu'na girdi, Anne Boleyn ve yandaşlarına muhalif olmasına karşın, VIII. Henry'nin gözde adamlarından biri olmayı sürdürdü. Birçok yüksek unvan aldı ve üst düzeyde görevlere getirildi, 1539'da baron oldu. Aynı yıl V. Karl (Şarlken) ve I. François İngiltere'yi istila tehdidinde bulununca batıya gönderildi. 1544'te VIII. Henry'nin I. François'ya karşı başlatığı saldırı sırasında Fransa'ya geçti. Ertesi yıl İngiltere'nin batısında bir orduya komuta etti. Henry'nin ölmesinden sonra onun vasiyetinin yerine getirilmesiyle görevlendirildi.

Bedford (4. Dükü), John Russell (d. 30 Eylül 1710 - ö. 15 Ocak 1771, Woburn, Bedfordshire, İngiltere), 18. yüzyıl ortalarında İngiliz Parlamentosu'nda önemli ağırlığı olan "Bedford Whigleri"nin önderi.

Bedford 3. dükü Wrothesley Russell'in kardeşiydi. Sir Robert Walpole'un önderliğindeki muhalefete katılarak Kasım 1744'te Henry Pelham hükümetinde Deniz Kuvvetleri birinci lordu oldu. 1761'de, Lord Bute kabinesinde kralın özel mührünü taşımaya ve bazı özel görevler yüklenmeyi içeren makama (*lord privy seal*) getirildi. Ne pahasına olursa olsun banış istiyordu. Banış görüşmeleri için 1762'de Fransa'ya gönderildi, 1763'te Paris Antlaşması'nı imzaladı. Aynı yıl, George Grenville'in kabinesinde Özel Danışma Kurulu başkanı olarak görev aldı.

Bedford, kendi adını taşıyan bir siyasal grubun önderiydi. Bedford Whigleri, hem aile ilişkilerine, hem de seçmen desteğine dayanarak oluşturulmuş bir gruptu. Lord Sandwich, Lord Gower, Lord Weymouth ve Richard Rigby, grubun belibaşlı üyeleriydi. Bedford, görme yetisinin giderek zayıflaması yüzünden, 1765'te Grenville yönetiminin düşmesinden sonra hükümette görev almadı; ama Bedford Whigleri daha sonra art arda gelen kabinelerde yer aldılar. Bedford'un ölümünden sonra da 10 yılı aşkın bir süre bu grubun bütünsel yapısı bozulmadı.

Bedfordshire, İngiltere'de, Midlands bölgesinin güneyinde il (*county*). Yüzölçümü 1.235 km² olan ilin merkezi Bedford'dur. İl, dört ilçeye ayrılır; bunlar Luton, North Bedfordshire, Mid Bedfordshire ve South Bedfordshire'dır. Son üç ilçe esas olarak Bedford, Ampthill ve Dunstable'dır.

İl topraklarının büyük bölümünü Büyük Ouse Irmağı ile kollarının geniş vadisi oluşturur. Güney sınırında güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda, Chiltern Tepeleri olarak bilinen kireçli sırtlar uzanır. Kireçli bayırın altında uzanan vadi killi topraklarla kaplıdır; bu topraklar tuğla yapımında kul-

lanılır. Sık sık taşkın sularının bastığı vadi tabanı ile yumuşak kumlu arazi dışında kalan topraklarda tarım yapılır. Başlıca ürünler, 70-80 km güneyde bulunan Londra'ya gönderilen sebze ve sütür.

Bedfordshire'da yerleşim çok eskilere dayanır. Doğu Akdeniz'den göç eden ve gelişmiş bir kültürleri olan Beaker halkı(*) İÖ y. 1800'lerde Ouse Vadisine yerleşti. İÖ 1-5. yüzyıllar arasında ise Romalılar ilin güneyinde yerleşimler kurdu; bunlardan Dunstable (Latince Durocobrivae) önemli bir ulaşım merkeziydi. Romalıların çekilmesinden sonra bölgeyi Anglosaksonlar ve Danlar işgal ettiler. Bedford, Danlar tarafından kuruldu. Adı ilk kez 1010'da siyasal bir birim olarak geçen ilin sınırları hemen hemen hiç değişmeden günümüze değin geldi.

İlin kentleşmiş olan güney ucunda Luton ve Dunstable kasabaları bulunur. Bir zamanlar hasır şapka yapımı ile ünlü olan bu kasabalarda bugün çeşitli sanayi malları üretilmektedir. Bu mallar arasında Bedford markasını taşıyan motorlu araçlar da bulunur. Luton, Londra sanayi bölgesinin en dış halkasında yer alır. Londra'nın merkezinden 48 km uzaklıktaki bu kasaba, kuzeye giden karayolunun yakınında ve önemli bir demiryolu hattının üzerindedir; Londra'nın havalimanlarından birisi de buradadır. İlin havacılık ve uzay sanayisi ile ilişkisi çok eskiye dayanır; Cranfield'de Havacılık Yüksekokulu vardır.

İlin en önemli mimari yapısı, Bedford düklerinin oturduğu yer olan Woburn Manastırı'dır. Bugünkü yapı 1747'de yapılmıştır ve 1.200 hektarlık görkemli bir parkla çevrilidir. Farklı özellikleri olan bir başka yapı da 1762'de Robert Adam tarafından tasarlanan, Luton yakınlarındaki Luton Hoo'dur (1766-75). Nüfus (1991 geç.) 514.200.

Bedfordshire danteli, Bedfordshire'da yaklaşık 1665'te yapılmaya başlayan bir tür dantel. *Ayrıca bak.* dantel.

bedi, belagatın(*), güzelleştirmeyi öğreten bölümü [öbürleri maani(*) ile beyan(*)], söz estetiği.

Amacı, sözün dış güzelliğini sağlamaktır. Söze anlam içinde bir biçim güzelliği getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Sözün akışında yapılacak küçük bir değişiklik, cümlelerin akışında gösterilecek özen ve sözcükler arasındaki söyleyiş ve anlam ilişkileri, bedinin oluşması için yeterlidir. Kökeni Arap edebiyatına dayanan bedi ilk belagat kitaplarında görülmez. Ancak daha sonraki sınıflandırmalarda lafz (söz) ve mana (anlam) sanatlarını içine alan bölümün adı olmuştur. Söz sanatları, sözcüklerle ilgili her türlü dış güzellik ve hünere dayanır (cinas, seci, iştikak, aks, aliterasyon vb.). Anlam sanatları ise sözcüklerin anlamlarıyla ilgili özellik ve hünelerdir (leff ü neşr, tezat, tevriye, tecâhül-i ârif, telmih vb.). Ama gene de bu sanatlar arasında kesin bir sınır çizilemez. Bir söz sanatında anlam güzelliği, bir anlam sanatında da söz güzelliği bulunabilir. Divan şiirinde çok titizlikle üzerinde durulan bedi sanatlarının birçoğu, gerçekte bir latife aracı olmaktan öteye geçememiştir.

Bédier, (Charles-Marie-) Joseph (d. 28 Ocak 1864, Paris - ö. 29 Ağustos 1938, Le Grand-Serre, Fransa), Tristan ve Isolde ile Roland destanları üzerine çalışmalarıyla ortaçağ Fransız edebiyatı incelemelerine değerli katkılarda bulunan araştırmacı.

1903'te Collège de France'a atandı. Yazar olarak ününü 1900'de *Le Roman de Tristan*

et *Iseult'un* (Tristan ve İzöt, 1955) yayımlanmasıyla sağladı. Anglonorman şair Thomas'ın *Le Roman de Tristan*'ının (1902-05; Tristan Romansı) çığır açan eleştirel basımını yayımladı; böylece ilk Tristan şiirinin geleneksel bir halk şiiri değil, bir kişinin ürünü olduğunu kanıtladı. *Les Légendes épiques*'te (1908-21, 4 cilt; Epik Efsaneler) eski Fransız epik şiirleri *chanson de geste*'lerin (kahramanlık şarkısı) kökenlerine ilişkin kuramını ortaya koydu. Bédier, bu şiirleri uzun yolculuklara çıkan keşişlerin anlattığı öykülere dayanarak trubadurların yazdığı kanısındaydı. Yapıtında bu düşünceleri destekleyen güçlü kanıtlar ortaya koydu. 1921'de Académie Française'e seçilen Bédier 1922'de *Chanson de Roland*'ın (Roland'ın Şarkısı) eleştirel basımını yayımladı.

Bedii Falk *bak.* Akın, Bedii Faik

Bedir Savaşı, Hz. Muhammed'in ilk askeri zaferini kazandığı savaş (624). Mekke'nin saygınlığına ciddi bir darbe vurmuş, Müslümanların Medine'deki varlığını güçlendirmiş ve İslamın Arap Yarımadasında geçici bir güç olmadığını kabul ettirmiştir.

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten (622) sonra, Mekke-Suriye arasındaki Mekke kervanlarını engellemeye başladılar. Hz. Muhammed, Emevi ailesinin başı Ebu Süfyan'ın korumasında zengin bir kervanın yola çıktığını haber alınca, 300 kişilik bir birlik oluşturdu. Ama Ebu Süfyan, Müslümanların kervana baskın düzenleyeceklerini öğrenerek Mekke'den yardım istedi. Mekkeliler Ebu Cehil'in de kışkırtmasıyla, aralarında Hz. Muhammed'in amcası Abbas da olduğu halde harekete geçtiler. Öte yandan kervanın yaklaştığını öğrenen Hz. Muhammed, Medine yakınlarında, Mekke-Suriye kervan yolu üzerindeki Bedir'e hareket etti. Ebu Süfyan, Müslümanların saldırısına uğramamak için yolunu değiştirdi. Ama Mekkeliler Müslümanlara bir ders vermek amacıyla Bedir'e kadar ilerlediler.

Hz. Muhammed Mekkelilerden önce davranarak konaklama bölgesindeki kuyuları kumlu doldurttu. Kuvvetlerinden, Mekkelilerin saldırılarına okla karşı koymalarını, kılıca en son başvurmalarını istedi. Müslümanlar 13 Mart 624'te yaklaşık 1.000 kişilik Mekke kuvvetlerine karşı ezici bir zafer kazandılar; Mekke ileri gelenlerinin birçoğu öldürüldü. Ebu Cehil de ölenler arasındaydı. Ele geçirilen ganimet Müslümanlar arasında paylaşıldı; tutsakların serbest bırakılması için de Mekkelilerden yüklü bir para alındı.

Bedriyun ya da Ashab-ı Bedir olarak bilinen Bedir savaşçıları, Hz. Muhammed'in sahabesi içinde seçkin bir grup oluşturlar.

Bediü'l-Usturlabi, tam adı HİBETULLAH BİN HÜSEYİN BİN AHMED BEDİÜ'Z-ZAMAN EL-USTURLABI (ö. 1139/40, Bağdat), başta usturlab(*) olmak üzere, çeşitli astronomi araçlarının kullanımında ve yapımında yeni teknikler geliştirmiş Arap bilim adamı ve şair.

Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Yaşamına ilişkin bilgiler daha çok Arap tarihçi Ebu'l-Fida ile İbnü'l-Cevzi'nin derledikleri kaynaklara dayanır. Bunlara göre Bediü'l-Usturlabi 1117'de İsfahan'da hekim Eminü'd-Devle bin et-Tilmiz ile yakın dostluk kurmuş, daha sonra da Bağdat'a yerleşmiştir. İbnü'l-Cevzi onun öldü sanılarak diri diri gömüldüğünü belirtir.

Bediü'l-Usturlabi, Arap astronomlarının usturlab adını verdikleri gözlem aracı astrolap ve başka astronomi aletlerinin yapımı ve bunlarla ilgili bilgileriyle ün kazanmıştır. Arap astronomları usturlabla gök cisimleri-

nin konumunu gözleyip ufuk düzleminden yüksekliğini ölçerek yerel zamanı hesaplıyorlardı. Bu aracın yapımını da kendileri gerçekleştiriyor ve tasarımında gerekli düzeltmeleri yaparak daha sağlıklı gözlem sonuçları elde etmeye çalışıyorlardı. Bedü'l-Usturlabi, Bağdat'ta yaptığı hassas usturlablardan büyük bir servet kazanmıştı. Ebu'l-Fida'ya göre bu meslekteki ünü sayesinde 1130'da Bağdat'taki Büyük Selçuklu sarayının astronomluğuna getirildi. Burada düzenlediği yıldız kataloglarını Sultan Muğiseddin II. Mahmud'a sundu. Belli başlı yıldızların konumunu, görünür hareketini veren bu kataloglar, "Mahmudi Zicleri" adıyla tanınır. Bunların Bağdat sarayı gözlemevinde Bedü'l-Usturlabi'nin yönetimi altında yapılan gözlemlerin sonucu olduğu sanılmaktadır.

Şairliğiyle de ün kazanan Bedü'l-Usturlabi, İbnü'l-Kıftı'ye göre güzel ve seçkin şiirler yazmıştır. İbn Halikan ise onun şiirlerinin açık saçık olduğunu belirtir. Şiirlerini bir *Divan*'da toplayan Bedü'l-Usturlabi ayrıca İbn Haccac'ın şiirlerinden seçilmiş parçaları *Dürretü't-Tac min Şi'rı İbn Haccac* adıyla bir kitapta derlemiştir.

Bedlam, tam adı BETHLEHEM KRALİYET HASTANESİ, İngiltere'nin ilk, Avrupa'nın ikinci akıl hastanesi. Bedlam sözcüğü, daha sonra akıl hastanelerinin ortak adı durumuna gelmiş, halk dilinde "şamata" anlamını kazanmıştır.

Londra valisi Simon Fitz-Mary tarafından 1247'de Bishopsgate Caddesi'nde Bethlehem Yıldızı tarikatına ait bir manastır olarak kuruldu. 1330 tarihli bir belgede Bedlam'dan hastane olarak söz ediliyordu. 1403 tarihli bir kayıta ise Bedlam'da bazı sürekli hastaların da yattığı belirtiliyordu. 1547'de Kral VIII. Henry, Bedlam'ı bir akıl hastanesi olarak, gelirleriyle birlikte Londra kentine bağışladı. Ama hastalara kaba davranılması, hastanenin adının kötüye çıkmasına yol açtı. 1675'te Moorfields'e taşınan hastane, 1815'te Londra'nın güneydoğusundaki St. George's Fields'e, 1930'da Beckenham ile Croydon sınırındaki Shirley'ye nakledildi. Günümüzde ulusal sağlık hizmetlerinin parçası haline gelmiş olan hastane, Bethlehem Kraliyet Hastanesi ve Maudsley Hastanesi olarak da bilinmektedir.

Bedlington teriyesi, 1800'lerde İngiltere'nin Northumberland yöresinde geliştirilen ve adını bu yöredeki Bedlingtonshire madencilik bölgesinden alan köpek soyu.

Bedlington teriyesi
Sally Anne Thompson - EB Inc

Önceleri bu yörede iyi bir dövüş köpeği ve bir porsuk avcısı olarak tanınan Bedlington teriyesi, zamanla ev köpeği olarak sevilip başka yörelere de yayıldı. Görünümü koyuna benzer; sırtı kambur, tepesi ibik gibi, kabank postu sık ve kıvrıktır. Tüyleri genellikle mavi-boz, koyu kızılkahverengi

ya da soluk kum rengi; üstüne kırılı sarı lekeli. Yüksekliği 38-40.5 cm, ağırlığı 10-11 kg'dır.

Bedlingtonshire, BEDLINGTON olarak da bilinir, İngiltere'de, Northumberland ilinin Wansbeck ilçesinde yerleşim yeri Kuzey Denizi kıyısındaki Blyth limanının yakınındadır. 19. yüzyılda Blyth Irmağının kuzeyinde kömür madenciliğinin yayılmasıyla nüfusu hızla büyüdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra madencilik gerilediye de, ocakların kapatılmasını dengelemek için kurulan hafif sanayiler yerel ekonomiyi ayakta tutmuştur. Teriye köpeklerinin bir cinsi de adını Bedlington'dan alır. Nüfus (1981 geç.) 26.707.

Bedloe'nun Adası bak. Liberty Adası

Bedni Demyan, tam adı YEFIM ALEKSEYEVİÇ PRIDVOROV (d. 13 Nisan 1883, Gubovka, Ukrayna - ö. 25 Mayıs 1945, Barvıha, Moskova yakınları), Devrim'i yücelten şiirleri ve yergili fabllarıyla tanınan Sovyet şair.

Bir grandükün evlilik dışı oğlu olan Pridvorov, Devrim'den önce Demyan Bedni (Yoksul Demyan) adıyla sosyalist basına yazılar veriyordu. 1912'de yergileri çıkmaya başladı. 19. yüzyıl Rus fabl yazarı İvan Krilov'un üslubundan etkilendi. Şiirleri çoğu zaman popüler şarkıları, fabrika işçilerinin sloganlarını anımsatıyordu. 1917-30 arasında, şiirleri geniş bir kesim tarafından çok tutuldu. Lenin onun yazdıklarını kaba bulmakla birlikte, propaganda değerini övüyordu. Ama bunların çoğu güncel konulara ilişkin olduğu için zamanla etkilerini yitirdiler.

1936'da, yurtsever ve milliyetçi duyguların öne çıktığı bir dönemde Bedni, Borodin'in komik operası *Bogatiri* (Kahramanlar) için yeni bir libretto yazdı. Bu manzum metin, özgün müziğin ruhuna uygun biçimde, Rus tarihini ve destan kahramanlarını yeriordu. Bedni uzunca bir zaman Stalin'in tuttuğu yazarlar arasında yer aldığı halde, bu kez onun tarafından alaycı ve saygısız olmakla suçlandı. 1938'de Komünist Parti'den çıkarıldı. II. Dünya Savaşı boyunca yazdığı ve askerler arasında da olağanüstü yaygınlık kazanan yurtseverlik şiirleri bile ona eski konumunu kazandıramadı. Yapıtları ancak ölümünden epeyce sonra, 1960'larda yeniden resmi çevrelerce onaylandı; önde gelen komünist şairlerden biri kabul edildiyse de hiçbir zaman eskisi kadar popüler olamadı.

Bednorz, J(ohannes) Georg (d. 16 Mayıs 1950, AFC), Karl Alex Müller(*) ile birlikte, daha önce elde edilemeyeceği düşünülen sıcaklıklarda, belirli maddelerin üstüniletken durumuna geldiğini ortaya çıkararak 1987 Nobel Fizik Ödülü'nü Müller ile paylaşan Alman fizikçi.

1976'da Münster Üniversitesi'ni bitirdi, doktora çalışmasını 1982'de Zürich'teki İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü'nde tamamladı. Aynı yıl IBM Zürich Araştırma Laboratuvarı'na girdi ve burada Müller'in üstüniletkenlik araştırmaları ekibine katıldı.

Müller ve Bednorz 1983'te, oksitler olarak adlandırılan yeni geliştirilmiş seramik malzemelerin üstüniletken hale gelip gelmeyeceğini sistemli olarak araştırmaya giriştiler. Bu çalışmada Bednorz, oksitlerin yapısını ve denenmesiyle görevliydi. 1986'da iki bilim adamı, bir baryum-lantan-bakır oksit örneğinde 35 K'de (-238°C) üstüniletkenlik elde ettiler; bu, o güne değin üstüniletkenlerde ulaşılmış en yüksek sıcaklıktan 12 K daha yüksekti.

Bedreddin (ŞEYH), tam adı BEDREDDİN MAH MUD BİN KADİ SİMAVNA SİMAVNA KADİSİĞİÜ ŞEYH BEDREDDİN olarak da bilinir (d. 1358-65, Simavna - ö. 1420, Serez), ortak mülkiyeti savunan öğretileriyle büyük bir halk ayaklanmasına yol açmış Osmanlı mutasavvıf.

Tarihsel kaynaklarda soyu ve yaşamıyla ilgili birbirinden çok farklı bilgiler vardır. Torunu Halil bin İsmail'in kaleme aldığı *Menakib* (ös 1967) bu tür kitaplara özgü abartmalar, olağanüstülükler taşımakla birlikte, Bedreddin'in yaşamıyla ilgili en önemli kaynaktır. Buna göre Bedreddin, Simavna kadısı İsrail'in oğludur. Anneu Simavna tekfurunun kızıydı ve sonradan Müslüman olarak Melek Hatun adını almıştı. Bedreddin ilk bilgilerini Edirne'de, kadılığa atanan babasından ve Molla Yusuf'tan aldı. Molla Yusuf'un ölümü üzerine önce Bursa'da, sonra Konya'da müderris Feyzulah gibi dönem tanınmış alimlerinden fıkıh, mantık ve astronomi okudu. Oradan Mısır'a gitti (1383) ve Kahire'de Mübarekşah Mantıkî'den ders aldı. Bu arada hacca giderek dört ay kadar bir süre Şeyh Zili'nin bilgilerinden de yararlandı; sonra yeniden Kahire'ye döndü.

Ünlü bilgin Seyyid Şerif Cürcani, hekim Hacı Paşa ve şair Ahmedî ile birlikte Şeyh Ekmeleddin Babartı'nın derslerini izledi. Aynı zamanda Memlük sultanı Berkuk'un (hd 1382-99) oğlu Feret'e ders verdi. Berkuk'un armağan ettiği bir Habeş canye ile evlendi, ondan bir oğlu oldu. Bu arada Şeyh Hüseyin Ahlati ile tanıştı, dostluk kurdu, ona bağlanarak tasavvufu ilgilenmeye başladı. 1404'te Tebriz'e giderek Timur'un sarayında bilginler arasında düzenlenen toplantılara katıldı ve tartışmalarda büyük başarı elde etti. Kahire'ye dönünce önce Ahlati'nin halifesi, onun ölümü üzerine de tekkenin şeyhi oldu.

1405'te Mısır'dan ve tekke şeyhliğinden ayrılarak Konya, Aydın ve İzmir üzerinden Edirne'ye döndü (1406). Edirne'de bir süre sakin bir yaşam sürdü, sonra yeniden bir Batı Anadolu gezisi yaptı. Fetret Devri'ndeki (1402-13) taht mücadeleleri sırasında, 1411'de Edirne'de hükümdarlığını ilan eden Musa Çelebi tarafından kazaskerliğe getirildi. Yaklaşık üç yıl süren bu görevi sırasında Rumeli'de görüşlerini yaydı ve müritlerini önemli devlet görevlerine yerleştirdi. Musa Çelebi'nin, kardeşi Mehmed Çelebi'ye (I. Mehmed) yenilerek öldürülmesi üzerine Bedreddin bin akçe maaşla İznik'e sürgün edildi (1413).

Müritlerinden Börklüce Mustafa(*) Aydın, Torlak Kemal(*) Manisa dolaylarında ayaklanınca (1416), Şeyh Bedreddin İznik'ten kaçarak İsfendiyarogullarına sığındı. Daha sonra Sinop üzerinden Kırım'a geçti. Oradan, kazaskerliği sırasında iyi ilişkiler kurduğu Eflâk beyi Mircea'nın yanına gitti ve onun da yardımıyla Silistre dolaylarında örgütlenmeye başladı. Kısa sürede çevresinde derişler, tımarlı sipahiler, medrese öğrencileri, akıncılar ve çeşitli devlet görevlilerinden oluşan kalabalık bir taraftar kitlesi topladı. Ama bu arada Anadolu'daki ayaklanma bastırılmıştı. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in, kendisinden emir almadan zamansız ayaklandıkları için yenildiklerini ileri süren Şeyh Bedreddin, I. Mehmed'in Rumeli'ye geçtiğini haber alınca Deliorman'a saklandı. Orada (nasıl olduğu tartışmalı bir biçimde) ele geçirilerek Serez'e götürüldü. Ulemadan oluşan bir mahkemede yargılandı ve idam edildi. Kemikler 1924'te Serez'den İstanbul'a getirildi.

1961'de Sultan Mahmud Türbesi'ne gömüldü.

Düşüncelerinde Muhyiddin Arabî'nin etkileri görülen Şeyh Bedreddin, önemli bir din bilgini ve düşünürdür. Vahdet-i vücud (varlığın birliği, düşüncesine karşı vahdet-i mevcud düşüncesini savunmuştur. Ona göre doğa ve Tanrı bir ve aynı şeydir. Farklılıkların, çelişkilerin ve karşıtlıkların ortadan kalktığı mutlak varlık, birlik olarak Tanrı, çokluk olarak da doğa ya da evrendir. Mutlak varlık madde ve ruh biçimlerinde ortaya çıkar. Bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır. Bedreddin ruh ve maddeyi eş düzeyde görmesiyle mutasavvıflardan ayrılır. Mülkiyette ortaklığı savunmuş, *Varidat* (ös 1970) adlı ünlü yapıtında, tektanlı bütün dinlerin asıl kaynağının bir olduğunu ve ahiret yönünden tümünün aynı yola çıktığını söylemiştir. Kıyamet belirtileri olarak Deccal'ın ya da Mehdi'nin gelmeyeceğini ve kıyametın olmayacağını; Cennet ve Cehennem'in dünyaya ilişkin simgeler olduğunu ileri sürmüştür. Ahlak konusunda tasavvufa bağlı kalmış, Kuran yorumunda ise ayetlerin birer simge olduğunu söyleyerek Batınlığa yönelmiştir.

Şeyh Bedreddin'in öbür yapıtlarından *Letâifü'l-İşarat* ibadet, muamelat, ukubat gibi fıkıhın temel konularını ele alır. Sürgündeyken İznik'te yazdığı *Camiü'l-Fusûleyn* (ös 1882-83) fıkıh alanındaki içtihatlarını içerir. *Teshil* ise *Letâifü'l-İşarat*'ın şerhidir. Bedreddin'in günümüze ulaşmayan yapıtlarından *Ukudü'l-Cevahir* ve *Çerağü'l-Futuh* dil bilgisine, *Meseretü'l-Kulub* ise tasavvufa ilişkindir.

Şeyh Bedreddin Ayaklanması'nın niteliği, bir halk ayaklanması ya da bir saltanat davası olup olmadığı, günümüze değin süren tartışmalara yol açmıştır. Ama bu ayaklanma, Anadolu'daki benzerleri içinde, önderi ilmiye sınıfından, kazaskerliğe kadar yükselmiş bir kişi olan tek ayaklanmadır. Şeyh Bedreddin'in düşünceleri ve ayaklanması birçok tarih, felsefe ve edebiyat yapıtına konu olmuş, ölümünden sonra adına Simaviye tarikatı kurulmuş, 16. yüzyılda Anadolu'da ve Rumeli'de onun izinden gidenlere rastlanmıştır.

Bedreddin Mahmud (KAYSUNİZADE), KAYSUNİ olarak da bilinir, tam adı BEDREDDİN MAHMUD BİN MEHMED KAYSUNİ (16. yy), I. Süleyman'ın (Kanuni) cesedini tahnit eden ünlü hekim.

Yaşamı ile ilgili kesin bilgi yoktur. Kahire yakınlarındaki Kosun ya da Kaysun köyündendi. Mısır'ın alınışından (1517) sonra Malûlzade Mehmed Efendi'nin yardımıyla Osmanlı sarayına girdi. Babası Mehmed Kaysunî ve amcası Alaeddin de İstanbul'da hekimlik yapıyorlardı. Bedreddin Mahmud sarayda ilk olarak Şehzade Bayezid'i tedavi etti; bu olayla ünü yayıldı. I. Selim'in (Yavuz) çağrısı üzerine onun nikris (gut) hastalığını tedavi edince, hassa hekimleri arasına girdi. I. Süleyman'ın son yıllarında hekimbaşılık (1562-68) yaptı. Onun son seferine katıldı ve cesedini tahnit etti. Öldükten sonra Sütlüce'deki Kaysunizade Mescidi yakınında gömüldü. *Dürrerü'l-Manzum* adlı Türkçe bir tıp kitabında tıbbi deneylerini anlatır. Türkçeyi iyi bilmediğinden bu kitabı öğrencileri kaleme alıp düzenlemişlerdir. Kitabın girişinde yapıtını III. Murad'a (hd 1574-95) sunduğunu açıkladığına göre Bedreddin Mahmud onun dönemine de yetişmiş olmalıdır. Ayrıca *Remzû'l-Hakaik* adında Arapça bir fıkıh kitabı vardır.

Bedworth, İngiltere'de, Warwickshire ilinin Nuneaton ilçesinde yerleşim yeri. Yöredeki iki ocaktan kömür çıkarılır. Bunun yanı sıra makine sanayisi de gelişmektedir. Kurdele, şerit ve süsleme eşyaları gibi mallar da üretilir. Bedworth ve komşusu Nuneaton büyüyerek tek bir kent haline gelmişlerdir. Bedworth'un batısındaki Corley Hall'un, George Eliot'ın *Adam Bede* (1859) adlı yapıtında sözü geçen Hall Çiftliği olduğu söylenir. Nüfus (1981 geç.) 41.991.

Bedzin, Polonya'nın güneybatısında Katowice ilinde (*województwo*) kent. Katowice kentinin hemen kuzeydoğusunda, Czarna Przemsza Irmağının yakınlarında yer alır. Wrocław ve Kraków arasındaki ticaret yolu üzerindedir. Górny Śląsk (Yukarı Silezya) kömür havzasının en eski kentlerinden biri olan Bedzin, madencilik ve ağır sanayi merkezi olarak gelişti. Kentteki şato ve çevresindeki yerleşim yerinin tarihi 13. yüzyıla değin uzanır. Bedzin, 17. yüzyılda güzel kumaşları ve el sanatlarıyla ün kazandı. 19. yüzyılda çinko ve kömür madenlerinin çıkarılması, kente istikrarlı bir ekonomik yapı kazandırdı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar burada bir toplama kampı kurdular; kent halkının 10 binden fazlası bu kampta öldürüldü. 1952-56 arasında yeniden inşa edilen, 13. yüzyıldan kalma Gotik üsluptaki şato bugünkü Dąbrowskie Havzası Müzesi bulunmaktadır. Łagisza tesislerinde elektrik üretilir; kentte ayrıca dökümhaneler vardır. Nüfus (1987 tah.) 77.500.

Beebe, (Charles) William (d. 29 Temmuz 1877, Brooklyn, New York, ABD - ö. 4 Haziran 1962, Arima yakınlarında Simla Araştırma İstasyonu, Trinidad), titiz bir araştırmacılığı az rastlanır bir yazarlık yeteneğiyle birleştiren doğa tarihçisi ve biyolog.

1899'dan başlayarak New York Hayvanat Bahçeleri'nin ornitoloji müzesini, 1919'dan sonra da New York Zooloji Derneği'nin tropik araştırmalar bölümünü yönetti. Ülke dışında çok sayıda bilimsel araştırma gezisi yürüttü. 1934'te Otis Barton'la birlikte Bermuda sularında batıferle 923 m derinliğe dalarak rekor kırdı. Seçkin bir konuşmacıydı; bilimsel araştırmaları ve gerek teknik, gerek halka dönük kitaplarıyla çok sayıda ödül aldı. Başlıca yapıtları arasında *Jungle Days* (1925; Cangıl Günleri), *Pheasants, Their Lives and Homes* (1926; Sülünler, Yaşamları ve Yurtları), *Beneath Tropic Seas* (1928; Tropik Denizlerin Dibinde), *High Jungle* (1949; Yüksek Cangıl), *The Edge of the Jungle* (1950; Cangılın Kıyısı), *Unseen Life of New York* (1953; New York'un Görünmeyen Yaşamı), *Half Mile Down* (1951; Yarım Mil Aşağıda) ve *Adventuring with Beebe* (1955; Beebe ile Serüven) sayılabilir.

Beecham, Sir Thomas, 2. BARONET (d. 29 Nisan 1879, St. Helens, Lancashire - ö. 8 Mart 1961, Londra, İngiltere), orkestra şefi. Besteci Frederick Delius'un müziğinin benimsenmesinde önemli bir rol oynamış, servetini İngiltere'de orkestra müziğinin ve opera sanatının geliştirilmesi için harcamıştır.

Orkestra şefliğine 1905'te Londra'da başladı. 1906'da kendi kurduğu Yeni Senfoni Orkestrası ile bir dizi konser verdi. Dört yıl sonra, Londra'da düzenli opera gösterilerinin başlamasına önayak oldu. 1911'de Diaghilev'in Rus Balesi'ni, 1913'te de Rus opera sanatçısı Fyodor Şalyapin'i Londra seyircisine tanıttı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz Ulusal Opera Topluluğu'nu,

1932'de de Londra Filarmoni Orkestrası'nı kurdu. 1933'te Covent Garden'in sanat yönetmenliğine getirildi.

II. Dünya Savaşı sırasında Avustralya ve Kanada'da turnelere çıktı. 1941-43 arasında Seattle Senfoni Orkestrası'nı yönetti, 1942-44 arasında da New York kentindeki Metropolitan Opera'da orkestra şefliği yaptı. 1947'de Londra Kraliyet Filarmoni Orkestrası'nı kurdu ve 78 yaşında uzun bir Avrupa turnesine çıktı. Handel'den 20. yüzyıl bestecilerinin yapıtlarına kadar uzanan geniş bir repertuarı olmakla birlikte, daha çok 18. yüzyıl bestecilerini, özellikle de Mozart ve Haydn'in müziğini yeğlemiştir. Ayrıca Jean Sibelius'un müziğine de özel bir ilgi duymuştur.

Canlı ve incelikli yorumları çok beğenilen Beecham, İngiliz müzik standartlarının ye-

Beecham, 1959
Camera Press

tersizliği üzerine yaptığı nükteli eleştirileriyle de kendini halka sevdirmişti. Yönettiği orkestralarda kadın çalgıcıların bulunmasına karşıydı; kadınlar güzel olursa erkek çalgıcıların, yoksa kendi dikkatinin dağılacağını ileri sürerdi.

1916'da "sir" unvanı verilen Beecham, babasının ölümü üzerine aynı yıl "baronet" oldu. 1957'de C. H. (Companion of Honour) unvanıyla onurlandırıldı. *A Mingled Chime* (Karışık Bir Uyum) adlı otobiyografisi 1943'te yayımlandı; 1959'da da *Frederick Delius* adlı yaşamöyküsü çıktı.

Beecher, Catharine Esther (d. 6 Eylül 1800, East Hampton, Long Island, New York - ö. 12 Mayıs 1878, Elmira, New York), ABD'li yazar ve eğitimci. Amerikan aile yaşamında, kadının konumunu yücelten ve sağlamlaştıran tutucu bir ideolojiyi biçimlendirmiş ve halk arasında yaygınlaştırmıştır.

Tanınmış ve önemli bir aileden geliyordu. Yöredeki Presbiteryen Kilisesi'nin yöneticilerinden ve işkiyle mücadele hareketi yanlısı Lyman Beecher'in kızı, yazar Harriet Beecher Stowe ile papaz Henry Ward Beecher'in kardeşiydi. Öğretmenlik ettiği yıllarda, genç kadınların ev yönetimi ve öğretmenlik konusunda eğitilmesine önem verdi. 1823'te kız kardeşi Mary ile birlikte Hartford Kız İlahiyat Okulu'nu, 1832'de de Ohio eyaletindeki Cincinnati'de Batı Kız Enstitüsü'nü kurdu. 1852'de, kızlar için öğretmen yüksekokulları kurmak üzere Amerikan Kadın Eğitim Derneği'ni örgütledi.

Beecher'in yazdığı kitaplar Amerikan toplumu üzerinde etkili oldu. En önemli kitabı olan *A Treatise on Domestic Economy* (Ev Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme) ilk kez 1841'de yayımlandı ve 15 basıma ulaştı; bu yapıt, ABD'de ev yaşamının tüm yönlerini kapsayan ilk çalışmaydı. Kadının gerçek yerinin evi olduğunu ve kadınların ancak bu yolla Amerikan toplumunu etkileyebilecek-

lerini savunan kitap, ev içi uygulamaların standardizasyonuna ve aile değerlerinin pekiştirilmesine yardımcı oldu. Beecher'in öteki kitapları arasında *Female Education* (1827; Kadın Eğitimi), *The Duty of American Women to Their Country* (1845; Amerikan Kadınlarının Ülkelerine Karşı Görevleri), *Common Sense Applied to Religion* (1857; Dinde Sağduyu) ve Harriet Beecher Stowe ile birlikte yazdığı *American Woman's Home* (1869; Amerikan Kadınının Evi) sayılabilir.

Beecher, Henry Ward (d. 24 Haziran 1813, Litchfield, Connecticut - ö. 8 Mart 1887, Brooklyn, New York, ABD), Kongregasyonel görüşlere bağlı liberal din adamı. Güçlü hitabet yeteneği ve toplumsal sorunlara gösterdiği ilgiyle döneminin en etkili Protestan sözcülerinden biri olmuştur. Presbiteryen rahip Lyman Beecher'in 13 çocuğundan sekizincisiydi. 1830'da Amherst'e gidene değin girip çıktığı okullarda başarı gösteremedi. Ohio'nun Cincinnati kentinde, babasının başkanlık ettiği (1832) Lane İlahiyat Okulu'nda üç yıl lisansüstü öğrenim gördü. 1837'de Indiana'nın Lawrenceburg kentinde küçük bir Presbiteryen cemaatine vaiz oldu. Burada ve Indianapolis'teki vaizlik görevi sırasında (1839-47) hitabet yeteneğini gittikçe geliştirdi. Bir vaizin, ancak tek bir konuda yoğunlaştığı ve dinleyicilerde moral bir değişim yaratmaya yöneldiği zaman başarılı olabileceğine inanıyordu. Bir sınır yerleşmesinde yaşamının gizlediği tehlikeler üzerine öğütlerden oluşan *Seven Lectures to Young Men* (1844; Gençlere Yedi Ders) adlı kitabıyla ününü daha da artırdı.

1847'de, Brooklyn'deki Plymouth Kongregasyon Kilisesi'nden aldığı çağrıyı kabul etti. 1850'lerin başlarında, haftalık vaazlarının her birine yaklaşık 2.500 dinleyici toplamaya başladı. Demeçleri ve özel yaşamı, ulusal ve uluslararası düzeyde ilgi topladı. Köleliğe karşı tutumu giderek daha da belirginleşti. İç Savaş'tan sonra artık sözünü sakınmadan konuşmaya başlayan Beecher, Güney'e dönük ılımlı bir kalkınma politikasından yana çıktı, 1884 başkanlık seçimlerinde Grover Cleveland'ı destekledi. Kadınlara oy hakkını savundu; evrim kuramından ve Kitabı Mukaddes'in bilimsel eleştirisinden yana tutum aldı. Bu görüşlerini, 1860'ların başında yayımlamaya başladığı Kongregasyonel dergi *Independent*'ta ve bütün mezheplere açık olmak üzere 1870'te kurduğu *Christian Union*'da (sonradan *Outlook*) dile getirdi.

1870'lerde, ötedenberi tensel zevklere düşkünlüğüyle tanınan Beecher hakkında, ahlaklı ilişkileri olduğu söylenileri dolaymaya başladı. Koruması altına aldığı eski edebiyatçı dostu Theodore Tilton, karısıyla zina yaptığı iddiasıyla 1874'te Beecher'a karşı dava açtı. Sivil mahkemede jürinin bir karara varamaması üzerine başvurulmuş uzmanlar da davayı sonuçlandıramadı. Buna karşın, iki kilise mahkemesi Beecher'i akladı.

Beecher'in vaazları dışındaki yapıtları arasında *Evolution and Religion* (1885; Evrim ve Din), *Life of Jesus Christ* (1871-91; İsa Mesih'in Yaşamı) ve *Yale Lectures on Preaching* (1872-74; Vaizlik Üzerine Yale Dersleri) ile *Norwood: A Tale of Village Life in New England* (1867; Norwood: New England'da Köy Yaşamına İlişkin Bir Masal) adlı roman sayılabilir.

Beecher, Lyman (d. 12 Ekim 1775, New Haven, Connecticut - ö. 10 Ocak 1863, Brooklyn, New York, ABD), dinsel canlanma geleneğine bağlı Presbiteryen din adamı.

1797'de Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Connecticut'taki Litchfield'da ve Boston'da vaizlik yaptı. Vaazlarında usçuluğa, Katolikliğe ve içki kaçakçılığına karşı çıktı. Kıtanın batısında Hristiyanlığı yayma çalışmalarına yöneldi; Ohio'nun Cincinnati kentinde yeni kurulan Lane İlahiyat Okulu'nun başkanı oldu (1832-50). Aynı yerde vaizliği de sürdürdü (1832-42). Bostonlulara çok katı gelen Kalvenci tutumu, batıdaki Presbiteryenlerce Beecher'i heretiklikle suçlayacak kadar ılımlı bulundu. Bu suçlamadan sinod kararıyla akladı.

Beecher'in üç evliliğinden olan 13 çocuğu arasında Henry Ward Beecher ile Harriet Beecher Stowe ün kazandılar. Yaşadıkları dönemde adları duyulan öteki beş çocuğu şunlardı: Kadın eğitimi hareketinin önderlerinden Catharine (1800-78), din adamı ve kölelik karşıtı yazar Edward (1803-95), Florida eyalet okulları denetçisi Charles (1815-1900), kadın hakları savunucusu Isabella (1822-1907) ve kilise yaşamının çağdaş kent koşullarına uyarlanması savunucularından Thomas (1824-1900).

Beecroft, John (d. 1790, Whitby yakınları, Yorkshire, İngiltere - ö. 10 Haziran 1854, Clarence, Batı Afrika Kıyısı), İngiliz serüvenci, tüccar ve kâşif. 1849-54 arasında Dahomey ve Biafra körfezlerinde (bugün Benin'den Kamerun'a kadar uzanan kıyı bölgesi) İngiltere konsolosluğu görev yaptığı sırada, hem kişisel hırsları, hem de Afrika'daki yerel politikalara sistemli biçimde karışmasıyla, Büyük Britanya'nın Batı Afrika'da yayılmasına öncülük etmiştir.

Beecroft'un Afrika'daki etkinlikleri, 1829'da İngilizlerin köle ticaretine karşı mücadelesine geçici bir us olarak kullandığı Fernando Po (Bioko) Adasında görevlendirilmesiyle başladı. İngiltere'nin 1834'te adayı bırakmasına değin orada kaldı. İspanya 1843'te Fernando Po üzerinde yeniden hak iddia edince, Beecroft adaya vali olarak atandı. Aynı zamanda 1840'ların ortalarında gayri resmi İngiltere konsolosluğu görevini sürdürerek kölelik karşıtı İngiliz birliklerinin antlaşmalar yapmasına ve anlaşmazlıkları gidermesine yardımcı oldu. O yıllarda, kıyı bölgesindeki kabile önderlerinin hemen tümü onu tanıır ve sayardı.

1849-54 arasında Dahomey Körfezi konsolosyken başlıca görevi İngiliz tüccarlarının çıkarlarını kollamaktı. Görevi sırasında, aralarında Dahomey, Lagos ve Nijerya'nın kıyı kentü Bonny'nin de bulunduğu bazı büyük bölgelerle ilişkileri de yürüttü. Lagos'ta köle ticaretinin yasaklanması, bölgenin fiilen İngiliz protektorası olmasına yol açarken, Bonny sorunu uzun sürgüne gönderilmesiyle sonuçlandı. Beecroft'un bu tür girişimleri, İngiltere'nin eskiden Afrika'da uyguladığı *laissez-faire* (bırakınız yapınlar) siyasetini sistemli biçimde ortadan kaldırdı.

Beer, Wilhelm (d. 4 Ocak 1797, Berlin - ö. 27 Mart 1850, Berlin), Alman bankacı ve amatör astronomi bilgini; 1836'da Johann Heinrich von Mädler ile birlikte, döneminin en yetkin Ay haritası olan *Mappa Selenographica*'yı hazırladı. Dört çeyreğe bölünmüş bir daire oluşturan ve uydunun görülen yüzünü ayrıntılı biçimde gösteren bu haritaya 1837'de, 148 kraterin çaplarıyla 830 dağın yüksekliklerinin ölçümlerini içeren bir cilt daha eklendi.

Mappa Selenographica, J. F. Julius Schmidt'in daha ayrıntılı Ay haritasının yayımlandığı 1878'e değin aşılamadı. Beer ve Mädler 1830'da bir de Mars haritası yayımladılar. Bu harita, Mars'ın aydınlık ve karanlık bölgelerini gösteren haritaların ilkiydi.

Beer-Şeba, Arapça BIRUS SEBI, İsrail'in güneyinde Kitabı Mukaddes'te adı geçen kent, günümüzde Negev (Necef) bölgesinin en önemli kenti ve Güney ilinin (İbranice Mehoz ha-Darom) yönetim merkezi.

Kitabı Mukaddes'te Beer-Şeba'nın adı ilk kez, Yahudilerin atası Hz. İbrahim'in Filistin kralı Gerarlı Abimelek'le antlaşma yaptığı yer olarak geçer (Tekvin 21). Öteki Yahudi ataları İzak ve Yakub da burada yaşamışlardır (Tekvin 26,28,46). Kentün adının Kenani kökenli olduğu öne sürülmüşse de, İbrani dilinde "kuyu" anlamına gelen *beer* ile "yemin" ya da (Tekvin 21'deki yedi kuzuya ilişkin olarak) "yedi" anlamına gelen *şeba* sözcüklerinden oluşan bir sözcük oyununa dayandığı sanılmaktadır. Eski Filistin'de ekim yapılan toprakların güney kesiminde kurulu olan Beer-Şeba, aynı zamanda İsrail ülkesinin en güney ucunu oluşturmaktaydı. İlk kez Hakimler Kitabı 20'de kullanılan "Dan'dan Beer-Şeba'ya" deyişi de buradan gelmektedir.

Yüzyıllar boyunca sıradan bir yerleşim olarak kalan Beer-Şeba 4 ve 7. yüzyıllar arasında Bizans egemenliği sırasında, çöl kabilelerinden korunmak üzere kurulmuş istihkâm hattında (*Limes Palaestinae*) stratejik bir nokta olarak eski önemine kavuştu. 7. yüzyılda Arapların, 16. yüzyılda da Osmanlıların eline geçti. Osmanlıların 1900'lerdeki planlama ve geliştirme çabalarına karşın, Beer-Şeba uzun süre yalnızca Negevli göçmen Bedevi kabileleri için küçük bir ticaret ve kaplıca merkezi olarak kaldı. İngilizlere Filistin ve Suriye yolu, 1917'de Beer-Şeba'yı ele geçirince açıldı.

Kent, Ekim 1948'de İsrail birliklerinin eline geçtikten sonra, hızlı göçmen akınıyla birlikte Negev'in yönetim, kültür ve sanayi merkezi olarak gelişti. Günümüzde Tel Aviv-Yafa, Kudüs ve Hayfa'dan sonra İsrail'in en büyük kenti olan Beer-Şeba'da, Ölü Denizdeki maden yataklarının işlenmesini de kapsayan kimya sanayisinin yanı sıra porselen, fayans ve dokuma sanayileri bulunmaktadır. Negev Ben-Gurion Üniversitesi ve Negev Kurak Bölge Araştırma Enstitüsü de buradadır. İsrail'in kuzey ve orta bölgelerinden gelerek Beer-Şeba'dan geçen demiryolunun ülkenin güney ucunda Akabe Körfezindeki Elat limanına kadar uzatılması planlanmıştır. Nüfus (1990 tah.) 113.800.

Beerbohm, Sir Max, asıl adı HENRY MAXIMILIAN BEERBOHM (d. 24 Ağustos 1872, Londra - ö. 20 Mayıs 1956, Rapallo, İtalya), incelikli çizimleri ve parodileriyle tanınmış İngiliz karikatürcü ve yazar. Ünlü ve gözde çağdaşlarının yapmacık, anlamsız ya da gösterişle ilgili yanlarını art niyetsiz bir tutumla yakaladığı eşsiz yapıtlar vermiş, Bernard Shaw tarafından "benzersiz Max" olarak adlandırılmıştır.

Oyuncu ve yönetmen Sir Herbert Beerbohm Tree'nin üvey kardeşi olan Beerbohm, sosyetenin içinde büyüdü. Henüz Oxford'da Merton College'da öğrenciyken ince noktalarla süslü denemeleri, ünlü *The Yellow Book*'ta (Sarı Kitap) yayımlandı. 1895'te, Beerbohm Tree'nin tiyatro topluluğunun basın temsilcisi olarak ABD'yi dolaştı. Edebi çalışmalarını topladığı ilk kitabı *The Works of Max Beerbohm* (Max Beerbohm'un Yapıtları) ve ilk karikatür kitabı *Caricatures of Twenty-five Gentlemen* (Yirmi Beş Beyefendinin Karikatürleri) ertesi yıl yayımlandı. 1898'de *Saturday Review* adlı dergide tiyatro eleştirilerini olarak Shaw'un yerini aldı. Etkileyici fabli *The*

Happy Hypocrite'i (Mutlu İkiyüzlü) 1897'de, Oxford'daki yaşam üzerine bir bürlesk olan **Zuleika Dobson** adlı tek romanını da 1911'de yayımladı. Noel öykülerinden oluşan **The Christmas Garland** (1912; Noel Çelengi) bazı tanınmış yazarların, özellikle de Henry James'in dil yanlışlarını yansıtır. **Seven Men** (1919; Yedi Adam) adlı öykü kitabıysa bir başyapıt niteliğindedir.

Beerbohm, 1951

Kaye Webb - Camera Press, Londra, Franz E. Furt

Beerbohm, 1910'da Amerikan asıllı İngiliz oyuncu Florence Kahn ile evlendi. İtalya'nın Rapallo kentine yerleşen çift, yalnızca I. ve II. Dünya savaşları sırasında İngiltere'ye döndü. Rapallo, Beerbohm'un sohbetinin ve Victoria dönemi sonuyla Edward dönemi İngilteresi'nin toplum yaşamı, sanat ve edebiyat çevreleri üzerine anekdotlarının çekiciliğine kapılan ünlülerin uğrak yeri oldu. Beerbohm'un eleştiri anlayışı hemen hemen hiç kimse için kırıcı olmayacak derecede ince ve ölçülüydü. Kraliyet ailesinden birçok kişinin eğlenceli karikatürlerini çizmiş olduğu halde, Beerbohm'a 1939'da "sir" unvanı verildi. En acımasız biçimde saldırdığı iki hedeften biri kabadayı John Bull'un (bak. John Bull) kişiliğinde İngiliz emperyalizmi, öbürü de yazar Rudyard Kipling'di. 1951'de kansrının ölmesinden sonra Beerbohm, sekreteri ve arkadaşı Elizabeth Jungmann ile birlikte yaşadı, ölümünden birkaç hafta önce de onunla evlendi.

Beernaert, Auguste-Marie-François (d. 26 Temmuz 1829, Ostende, Belçika - ö. 6 Ekim 1912, Lucerne, İsviçre), 1909'da Nobel Barış Ödülü'nü Paul - H. - B. d'Estournelles de Constant ile paylaşan Belçikalı, Flaman devlet adamı.

Asıl mesleği avukatlık olan Beernaert 1873'te milletvekili seçildi; daha sonra banyındırılık bakanlığı görevinde bulundu. 1884-94 arasında başbakanlık ve maliye bakanlığı yaptı, 1895'te Temsilciler Meclisi başkanlığına seçildi.

1903'den 1905'e değin Uluslararası Hukuk Birliği'ne başkanlık etti. 1899 ve 1907'de Lahey barış konferanslarına katılan ilk Belçika temsilcisi oldu. 1909'da 80 yaşında iken Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

Beery, Wallace (Fitzgerald) (d. 1 Nisan 1885, Kansas kenti, Missouri - ö. 15 Nisan 1949, Los Angeles, ABD), 1913-49 arasında 250'den fazla filmde rol almış Amerikalı aktör.

Beery'nin eğlence dünyasındaki ilk işi Ringling Brothers Sirk'i'nde fil terbiyeciliği. Daha sonra New York'ta, kardeşi, aktör Noah Beery, Sr. ile birlikte tiyatro

korolarında çalıştı. **The Yankee Tourist** adlı oyunda başrolde oynadıktan sonra birkaç yıl oyuncu olarak gezici tiyatro kumpanyalarında sahneye çıktı.

1913'te Chicago'daki Essanay Stüdyoları'na giren Beery, yönetmen ve aktör olarak çalışmaya başladı. Keystone komedilerinde komedyenlik yaptıktan sonra 1917'den başlayarak birkaç yıl kötü adam rollerinde oynadı. 1930'da komediye dönerek sert, ama sevimli karakterleri canlandırdı. En önemli filmleri arasında, ona en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandıran **The Champ** (1931; Şampiyon) ve **Tugboat Annie** (1933) sayılabilir.

Beeston, İngiltere'de Nottinghamshire ilindeki Broxtowe ilçesinde yerleşim yeri. Nottinghamshire'ın batısındaki kömür yataklarına yakınlığı, kente gelen demiryolları ve Beeston Kanalı'nın yapımı nedeniyle 19. yüzyılda oldukça gelişti. Kentte telekomünikasyon ve ilaç sanayileri vardır. Nüfus (1981 geç.) 64.599.

Beethoven, Ludwig van (vaf. 17 Aralık 1770, Bonn - ö. 26 Mart 1827, Viyana), gelmiş geçmiş bestecilerin en büyüklerinden biri kabul edilen Flaman kökenli Alman müzikçi. Kökünü Haydn'la Mozart'ın klasik

Beethoven, Ferdinand Schiman'ın yağlıboya çalışması, 1819, Beethoven Evi, Bonn
Beethoven - Haus, Bonn, Almanya

geleneklerinden alan müziğiyle edebiyattaki çağdaşları Goethe ile Schiller'in yapıtlarında ve Fransız Devrimi'nin ülkülerinde dile gelen yeni hümanizm ruhunu yansıtmıştır. Müziğin, bir yaşam felsefesini sözlü bir metnin yardımı olmadan dile getirme gücünü, kendinden önceki bütün bestecilerden çok daha canlı bir biçimde ortaya koymuştur. Bazı besteleri insan iradesinin, bütün sanatlarda değilse bile, müzikteki en güçlü anlatımının örnekleridir. Sarayın ve kilisenin sanatçıları gitgide daha az koruduğu bir çağda Beethoven geçimini yalnızca yapıtlarıyla sağlamış, dilediği zaman ve dilediği biçimde beste yapmaktan hiç ödün vermediği halde düzenli aylık alan ilk müzikçi olmuştur.

Yaşamı ve yapıtları. Johann (ö. 1792) ve Magdalena van Beethoven'ın hayatta kalan en büyük çocuklarıydı. Dedesi Ludwig van Beethoven (ö. 1773) Köln elektörünün korosuna şarkıcı olarak girince Bonn'u yerleşmiş, daha sonra da, besteci olmayan bir müzikçi için olağanüstü bir başarı göstererek, müzik yönetmenliğine (**Kapellmeister**) yükselmişti. Onun oğlu Johann da elektörün korosunda şarkıcı oldu. Bu nedenle, 18. yüzyıl müzikçilerinin çoğu gibi Beethoven

da müzik mesleği içinde dünyaya gözlerini açtı. Dört yaşında piyanoya başlayarak ilk derslerini babasından aldı. Oğlunun piyanodaki yeteneğini gören Johann van Beethoven onu Mozart gibi bir harika çocuk olarak yetiştirip tanıtmaya uğraştıysa da, bunu başaramadı. Ludwig ancak delikanlılık döneminde bir ölçüde ilgi çekmeye başladı.

1780'lerde İmparator II. Joseph'in kardeşi Köln elektörü Maximilian'ın yönetiminde Bonn kenti büyük bir kültür merkezine dönüşmeye başlamıştı. Bonn Üniversitesi'nin kurulduğu, kilisenin gücünün sınırlandığı, Lessing, Klopstock, genç Goethe ve Schiller gibi yazarlarla Alman edebiyatında bir yeniden doğuşun yaşandığı bu dönemde, Saksonyalı bir Protestan olan Christian Gottlob Neefe de saray orgcülüğüne getirildi. Beethoven 1782'de Neefe'nin yardımcısı oldu. İlk sistemli müzik derslerini de ondan aldı ve 1783'te, günümüze ulaşmış ilk bestesi **Dressler'in Marşı Üzerine Çeşitlemeler**'i Neefe aracılığıyla Mannheim'da yayımlattı. 1783'te ayrıca Bonn Operası'nda sürekli bas çalgıcılığına atandı. Maximilian kısa zamanda çok ilerleyen Beethoven'ı Mozart'la çalışmak üzere 1787'de Viyana'ya gönderdi. Beethoven'ı dinleyen Mozart, doğaçlama yeteneğinden çok etkilenmiş, yanındakilere onun ileride çok ünleneceğini söylemişti. Ama iki ay geçmeden annesinin ölüm haberini alan Beethoven, Bonn'a geri döndü. Bundan sonra saraydaki görevleri arasına saray tiyatrosunun orkestrasında viyola çalmak da eklendi. Kendine iyi bir çevre edinerek değerli kişilerle tanıştı. Dört çocuktan ikisine müzik dersi verdiği Şansölye Joseph von Breuning'in dul eşinin çevresi aracılığıyla varlıklı öğrenciler buldu. Bu arada soylu müziksever Kont Ferdinand von Waldstein'la tanıştı. Çeşitli müzik biçimlerini inceledi; öbür sanat dallarını ve zamanın düşünce akımlarını öğrendi. 1792 sonlarında Fransız devrim orduları Ren topraklarına girerken Beethoven bir daha dönmek üzere Bonn'dan ayrıldı. Haydn'ın çağrısını kabul ederek Viyana'ya gitti ve onunla çalışmaya başladı. Kuzeybatı Almanya'da, özellikle doğaçlama yeteneğiyle dikkati çeken virtüöz bir piyanist olarak ün yapmıştı. Ama besteci olarak hâlâ üstesinden gelmek zorunda olduğu pek çok teknik sorun vardı. Bu sorunları, yalnızca Haydn ile çözemeyeceğini anlayarak, ondan gizli başka dersler de almaya başladı. Önce Johann Schenk'ten, sonra eski okuldan bilgili bir kontrpuan ustası olan Stephandom'un (St. Stephan Katedrali) orgcusu Johann Georg Albrechtsberger'den müzik tekniği, imparatorluk müzik yönetmeni Antonio Salieri'den vokal kompozisyon dersleri aldı. 1795'te Viyana'da bir piyanist olarak dinleyicilerin karşısına çıktı, ayrıca Haydn için verilen bir hayır konserine katıldı. Bu sıralarda **Opus 1 Piyo, Keman ve Viyolonsel İçin Üç Üçlü'sü** yayımlandı. Bunu izleyen üç yıl içinde Berlin'e ve Prag'a konser turneleri yaptı. 1800'de verdiği büyük bir konserde Haydn ile Mozart'ın yapıtlarının yanı sıra kendi piyano konçertolarından birini, **Opus 20 Yedili'sini** ve **Birinci Senfoni'sini** de seslendirdi. Bu konser onun yurtdışındaki ününün artmasında çok etkili oldu.

18. yüzyılın sonunda Beethoven'ın, genellikle ilk dönemi olarak kabul edilen ve bu yüzyıla özgü tekniklerle düşünceleri yansıtan dönemi kapandı. Bu dönem yapıtlarının çoğu ya yalnızca piyano ya da başka çalgılarla birlikte piyano için düzenlenmiştir. Bunun önemli istisnaları **Opus 3 Mi Bemol Majör Yaylı Çalgılar Üçlüsü** ile **Birinci Senfoni'sidir**.

Beethoven'in müzikte yönünü değiştirmesine, sağırlığının gittikçe artacağını kavraması neden oldu. İşitme bozukluğunun ilk belirtileri 1800'den önce ortaya çıktıysa da, yaşamı birkaç yıl eskisi gibi sürdü. Gene başka piyanistlerle yarışma içinde soyluların evlerinde çalışıyor, kemancı George Bridgetower gibi konuk virtüözlerle birlikte konserler veriyordu. Ama 1802'de hastalığının kalıcı ve ilerleyici olduğu iyice ortaya çıktı. Bir ara umutsuzluğa kapılarak intihar düşüncesine kapıldı, hatta "Heiligenstadt Vasiyetnamesi" olarak bilinen mektubu yazdı. Ama kendini çabuk toparladı, içine düştüğü bunalımı irade gücüyle yendi. Sağırlığının ağırlaşması sonucu piyano çalışı giderek bozuldu. Arasına dinleyici karşısına çıkmayı gene de sürdürmekle birlikte, bütün gücünü beste yapmaya verdi. 1810'larda büsbütün sağır oldu. Arkadaşlarıyla ancak konuşma defterleri kullanarak, yazıyla iletişim kurabiliyordu. Çoğu korunmuş olan bu defterler, onun çalışma yöntemlerini aydınlatan değerli bilgiler içermektedir.

İzleyen birkaç yıl Beethoven tiyatroyla ilgilendi. 1801'de *Die Geschöpfe des Prometheus* (Prometheus'un Yaratıkları) bale-sinin müziğini, 1803'te de *Christus am Ölberg* (İsa Zeytin Dağında) oratoryosunu yazdı. 1804'te, gelişmesinde dönüm noktası olarak kabul edilen *Üçüncü Senfoni*'sini tamamladı. Bu senfonisiyle, bir süre önce içine yuvarlandığı umutsuzluğu yenisini, insan iradesine verdiği değeri dile getiriyordu. *Eroica* (kahramanlık) *Senfonisi* olarak da bilinen bu yapıtı önce, Fransız Devrimi'nin ülkülerini kişiliğinde simgeleştiren bir kahraman olarak benimsediği Napoléon'a adanmıştı. Ama Napoléon'un imparator olarak taç giydiğini öğrenince bunu geri aldı ve yapıtı "büyük bir kahramanın anısına" adadı. Bundan sonra yazdığı birbirini izleyen başyapıtları arasında *Appassionata* adıyla bilinen *Opus 57 Fa Minör Piyano Sonatı*, *Opus 58 Sol Majör Dördüncü Piyano Konçertosu*, *Opus 59 Razumovsky Dörtlülere*, *Opus 60 Dördüncü Senfoni*, *Opus 61 Keman Konçertosu* vardır. 1805 kışı için ısmarlanan *Fidelio* operası da bu dönem yapıtıdır. Zindana atılan kocasını kurtarmak için kılık değiştiren bir kadını anlatan operayı bestelerken Beethoven, benzer operaların bestecisi olan, çok beğendiği müzikçi Luigi Cherubini'den etkilenmişti. Ama *Fidelio*, Fransız işgali altındaki Viyana'dan birçok Viyanalının uzaklaşması nedeniyle, ilk sahnelenişinde pek başarı kazanamadı. Beethoven daha sonraları birçok başka opera üzerinde çalıştıysa da, bunların hiçbirini sonuçlandıramadı.

Bütün bu dönem boyunca Beethoven da Mozart gibi resmî bir göreve atanmaksızın geçimini sağladı. Geçindirmek zorunda olduğu bir ailesi bulunmadığı için de ondan çok daha başarılı oldu. Besteci olarak ünlü Avusturya içinde ve dışında durmadan arttı. O sıralarda telif haklarını koruyan bir yasanın bulunmamasına karşın, Beethoven yayıncılarla, kendinden önceki Mozart ve Haydn'dan da, kendinden sonraki Schubert'ten de daha uygun koşullarla pazarlık edebiliyordu. Prens Lichnowsky gibi koruyucuları sayesinde en iddialı yapıtlarını çaldırmakta da hiç zorlukla karşılaşmıyordu. Ayrıca, imparatorun kardeşi Arşidük Rudolf da öğrencileri arasındaydı. Bütün bunlar, onun yoksulluk çekmesini önleyen etkenler oldu. Ama çabuk öfkelenme huyunun yanı sıra, artan sağırlığı yüzünden, desteklerine çok gereksinim duyduğu Viyanalı müzikkilerle ilişkileri giderek bozuldu. 1808'de, *Beşinci* ve *Altıncı* senfonileriyle *Opus 80 Koral Fantezi*'sinin ilk kez seslendirildiği bir hayır konserinde, Viyana'dan

ayrılmayı bile düşünmesine yol açacak kadar kötü bir kavga çıktı. Ama Arşidük Rudolf, Prens Lobkowitz ve Prens Kinsky'ne, Viyana'da kalıp beste yapması için yılda 4 bin florinlik bir maaş bağlamayı kararlaştırınca, bu düşüncesinden vazgeçti. 1811'deki devalüasyonun, sıkıntılarını eskisi kadar gidermeye yetmeyecek ölçüde kemirdiği bu maaşı Beethoven ölünceye değin aldı.

Yazar E. T. A. Hoffmann'ın 1810'da Berlin'de *Beşinci Senfoni* konusunda yaptığı bir değerlendirme, bu yapıtın müzik dünyasında başarı kazanmasında ve romantiklerin ilgisinin Beethoven'a yönelmesinde çok etkili oldu. 1812'de Beethoven, Goethe ile buluştuysa da bu karşılaşma pek olumlu sonuçlanmadı. Beethoven büyük şair için "Goethe şair olmaktan çok, kendini fazlaca saray havasına kaptırmış biri" diye yazmıştı. Goethe ise Beethoven'ı "Dünyayı iğrenç bulmakta bütünüyle haksız değilse de, onu davranışlarıyla ne kendi, ne de başkaları için daha iyi ve zevkli bir hale de getirmeyen yabancı bir insan" olarak değerlendirmişti.

1811-12'nin belli başlı besteleri *Opus 92 La Majör Yedinci Senfoni*'yle *Opus 93 Fa Majör Sekizinci Senfoni*'ydi. *Yedinci Senfoni* ilk kez 1813'te seslendirildi ve çok başarılı oldu. Viyana Kongresi'nin toplandığı 1814 yılına gelindiğinde Beethoven'in müziği artık her yerde biliniyor. Avrupa'daki bütün hükümdarlar ona yaklaşılmaya çalışıyor. Bazı değişikliklerle yeniden sahnelenen *Fidelio* çok yankı uyandıran bir başarı kazandı. Beethoven, Fransızlara tatılın yenilgiyi büyük bir yurtseverlik kantatı olan *Der glorreiche Augenblick* ile (Şanlı An) kutladı. Viyana, savaşın sonra kısa bir süre zafer coşkusu yaşadı, ardından da Avusturya ekonomisi çöktü, kent neredeyse 40 yıl sürecek köhne bir taşra yaşamı içine yuvarlandı.

Mettermich'in yönetiminin ve Biedermeier döneminin (bak. Biedermeier üslubu) başlamasıyla, Beethoven yaratıcılığının üçüncü ve son dönemine girdi. Sağlık sorunları nedeniyle her zamankinden çok kabuğuna çekilmişti. Beste yapma temposu düştü. 1815-27 arasında bestelediği yapıtlar, 1792'den beri yaptığı bütün besteleri içinde yalnızca küçük bir bölümü oluşturmaya yetti. Buna karşılık bu yapıtlarında daha önceki bestelerinin hepsini aşan bir yoğunluk vardır.

Bu sıralarda Londra Filarmoni Derneği ile ilişki kurdu. Her birinde bir giriş bölümü ve bir koda bulunan ses, keman, viyolonsel ve piyano için İskoç halk ezgileri uyarlamaları siparişini alıncı, uzun dönemli, zahmetsiz ve iyi bir geliri oldu. Gene bu demek üyelerinden Charles Neate, Viyana'da Beethoven'ı ziyaret ederek ona üç yeni uvertür ısmarladı. Londra Filarmoni daha sonraları *Dokuzuncu Senfoni*'nin doğuşunda da önemli bir rol oynamıştır. Senfoninin, Beethoven'ın imzasını taşıyan birinci bölümü derneğin arşivinde bulunmaktadır. Ama yapıt ilk kez Londra'da değil, Viyana'da seslendirilmiştir. İlk basımı da Prusya kralı III. Friedrich Wilhelm'e adanmıştır.

1815'te kardeşi Caspar Anton Karl ölünce Beethoven yurt dışına çıkma olanaklarını tümüyle yitirdi. Çünkü kardeşi vasiyetnamesinde 9 yaşındaki oğluna Beethoven ile dul karısını vasi tayin etmiş, Beethoven da kadının ifletsiz olduğu gerekçesiyle bu vasiyetnameye itiraz etmişti. Üç yıl süren mahkemeden sonra davayı kazandı, ama yeğeni Karl'a duyduğu bütün sevgiye karşın, iyi bir vasi olamadı. Amca ile yeğen arasında sık sık patlak veren şiddetli kavgalar, Karl'ın 1826'da üniversite sınavlarına hazırlandığı sırada intihara kalkışmasına kadar vardı. Yeğenin iyileşmesinden son-

ra Beethoven dostlarının öğütleriyle gönül istemese de, onun meslek olarak askerliği seçmesine razı oldu. Ama bütün bu olaylar Beethoven'ı çok sarsmış, bir bakıma olumunu çabuklaştırmıştı.

Opus 102 Piyano ve Viyolonsel İçin İki Sonat, *Opus 101 La Majör Piyano Sonatı* ile *Opus 106 Si Bemol Majör Piyano Sonatı (Hammerklavier)* bu son dönemin yapıtlarıdır. Bunların ardından Beethoven *Dokuzuncu Senfoni*'nin hazırlıklarına döndü. Arşidük Rudolf'un Olmütz başpiskoposluğuna getirilmesi üzerine *Missa Solemnis*'i besteledi. Üç yılda bitirebildiği bu yapıtın tamamlanmamış el yazısı nüshasını başpiskoposa 1823'te sunabildi. Bu arada son uç piyano sonatını yazmış (1820-22) ve düzensiz de olsa senfoninin taslakları üzerinde çalışmıştı.

Sonunda *Dokuzuncu Senfoni* 1824'te tamamlandı; *Missa Solemnis*'in birkaç bölümü ve *Opus 124 Die Weihe des Hauses* (1822) adlı sahne müziğinin uvertürü ile birlikte Kärntner Tiyatrosu'nda büyük bir başarıyla seslendirildi. Kulakları hiç duymayan Beethoven şef kürsüsünde hareketsiz dururken, orkestrayı ve koroyu başkemanlı yönetmişti. Solocular yüzünü dinleyicilere çevirinceye değin Beethoven kopan alkışların farkında olmamıştı. *Dokuzuncu Senfoni*, onun büyük ölçekli yapıtlarının sonuncusu oldu. Aldığı son sipariş, üç yaylı çalgılar dörtlüsünden her birine 50 düka altını öneren Prens Nikolas Galitzin'den geldi. Beethoven 1825'te bunlardan ancak bir tanesini, *Opus 127 Mi Bemol Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü tamamlayabildi. Ama bundan sonra, geri kalan iki siparişin yerine dört tane yaylı çalgılar dörtlüsü besteledi ve *Opus 130 Si Bemol Majör Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nün finalinin (*Grosse Fuge*) yerine yeni bir bölüm yazdı. Bu son dörtlüyü yeğenin intihar girişiminde bulunduğu sıralarda bitirdi. O yazı öbür kardeşi Nikolaus Johann'ın çiftliğinde geçirdi, Viyana'ya dönüşünde zatürreeye tutuldu. Bir daha yataktan kalkamadı ve sirozdan öldü. Üç gün sonra yapılan cenaze törenine 20 bin kişi katıldı. Tabutunu taşıyanlar arasında ünlü piyanist Hummel de vardı. Schubert meşale taşıyordu. Cenaze konuşmasını ise ünlü oyun yazarı Franz Grillparzer yazmıştı.

Müziği ve etkisi. Beethoven'ın en büyük başarısı, o güne değin vokal müziğin altında sayılan çalgı müziğini, en yüksek sanat düzeyine çıkarmasıdır. 18. yüzyılda müzik, edebiyatla resmin arkasından geliyordu. Sözlü bir metinle desteklenen kantat, opera ve oratoryo, müziğin en yüksek biçimleri olarak kabul ediliyor, sonat ile süite ise daha aşağıda bir yer tanınıyordu. Mannheim Orkestrası'nın cesaretle senfoniye yönelmesi, yazarların salt usa karşı duyguya ağırlık tanıyan tepkileri ve Mozart'la Haydn'ın ortaya koydukları ürünler, müzik konusundaki bu görüşün yavaş yavaş değişmesine yol açtı. Ama en önemlisi, Beethoven'ın, müziği bütün öbür sanatların gıptayla baktığı bir konuma yükseltmesi oldu.

Ondan sonra müzikten artık yalnızca "güzel seslerin sanatı" diye söz etme olanığı kalmadı. Beethoven çalgı yapıtlarında çok güçlü ve yoğun duygularla kusursuz bir tekniği birleştirmişti. Opera ve şarkı dışındaki bütün müzik biçimlerini, özellikle de senfoni ile dörtlüyü, önceki gelişmeleri geride bırakan bir düzeye getirmişti. Bu yönüyle de, en parlak başarılarını daha çok opera ve konçerto alanında gerçekleştirmiş olan Mozart'tan çok, Haydn'ın mirasçısı oldu.

Beethoven'ın yapıtlarını, Bonn'daki cıvırlık yılları dışında, üç döneme ayrılarak ele alan ilk kişi, yaşamöyküsünün yazarı Wilhelm von Lenz'tir. Bu dönemlerden birincisi Opus 1 *Piyano, Keman ve Viyolonsel İçin Üç Üçlü'nün* 1794'te tamamlanmasıyla başlar ve *Birinci Senfoni* ile *Yedili'nin* ilk seslendirildiği 1800 dolaylarında sona erer. İkinci dönem 1801'den 1814'e, *Do Diyez Minör (Ayrıştı) Piyano Sonatı*'ndan Opus 90 *Mi Minör Piyano Sonatı*'na değin sürer. Son dönem ise 1814'te Beethoven'ın öldüğü 1827 yılı arasındadır. Bu bölümlere yararlı olmakla birlikte, katı bir biçimde uygulanamaz. Bir dönemde bestelenmeye başlamış bir yapıt, çoğu kez başka bir dönemde tamamlanmış olabilir. Kısım birinci, kısım de ikinci döneme ait olan *Üçüncü Piyano Konçertosu, İkinci Senfoni* gibi yapıtlar bunlardır. Beethoven'ın ana çalgısı piyano olmuştur. O yüzden de, daha 1800'den önce bile, ilk ortaya çıkan yapıtları, orta dönemin özelliklerini taşıyan piyano sonatlarıdır. Öte yandan, *missa* onun için yabancı bir alan olduğundan, *Dördüncü Piyano Konçertosu* ve *Razumovsky Dörtlülere* ile aynı dönemde yazdığı *Do Minör Missa*, pek çok bakımdan erken dönem yapıtlarını andırır.

Birinci Senfoni ile ilk iki piyano konçertosu dışında Beethoven'ın ilk dönem bestelesinin çoğu piyanoya dayanan oda müziği yapıtlarıdır. Bunların hepsinde 18. yüzyıl tarzı bir ustalığın ağır bastığı görülür. Genelde Haydn ile Mozart'ın kine benzerse de, Beethoven'ın üslubu biraz daha haşin ve serttir. O dönemde kullanılmakta olan müzik biçimlerinin hemen hepsini ele almıştır. Yapıtlarında sergi bölümleri uzun ve çok temali, gelişmeler daha kısa, ağır bölümler ise bol süslemeli, uzun ve şüreseldir. Üçüncü bölüm (ara sıra gene scherzo olarak adlandırılabilir) da çoğunlukla menüette bulunmayan bazı vurgular taşımakla birlikte, genel olarak menüet kalıbına bağlı kalır. Finaller, hareketli ve kıvrak oldukları ölçüde zariftir. Bununla birlikte Beethoven dönemin öbür bestecilerinden iki noktada ayrılır. Bunlardan biri, karşıt ses yüksekliklerinden, özellikle de birdenbire hafifleyen (piano) kresendodan yararlanması; ikincisi de, doğaçlama tekniklerini, en çok piyano sonatlarında gördüğü gibi, parçaya aşamalı olarak sokmasıdır. Bu teknikler de, beklenmedik vurgular, dinleyicinin ilgisini canlı tutmaya yönelik ritmik belirsizlikler, özellikle de ölemsiz, hatta saçma gibi gelen öğelerden, bütünsel bir müziğe ulaşılmasındır.

Beethoven'ın ikinci döneminin, 1801'de yazdığı iki piyano sonatı olan Opus 27 ve *Quasi una fantasia* ile başladığı söylenebilir. Ama senfonileri ve konçertoları, *Eroica* (1804) ve *Dördüncü Piyano Konçertosu*'ndan (1806) önce dikkati çekecek bir aşamaya ulaşmamıştır. Bu döneminde doğaçlama öğelerini kullanışı daha belirgindir. Armonisi temelde basit, örneğin Mozart'ınkinden çok daha yalındır; yeniliği, yapıtın temel ritmiyle bağlantılı bir biçimde kullanılmış olmasından gelir. Bu dönemin ayırt edici öbür özellikleri arasında daha kısa sergi ve daha uzun gelişme bölümleri ve kodalar göze çarpar. Ağır bölümler daha kısadır, çoğu zaman da bütünüyle ortadan kalkmıştır. Üçüncü bölüm artık bir menüet değil, bir scherzodur. Beklenmedik, sık vurgu ve senkopların kullanıldığı finaler eskisinden ağır basar; hatta bazen ana bölüm durumuna gelir. Her nota gerek melodi, gerek armoni bakımından daha işlevsel hale geldikçe, süsleme ortadan kal-

kar. Bu dönem yapıtlarının bir başka özelliği de dinleyiciye yakın oluşlarıdır. Beethoven'ın asıl gücü de burada kendini gösterir. Repertuvarlara alınan yapıtlarının çoğu bu dönemdendir.

Üçüncü dönemin özelliği müziksel düşüncenin yoğunluğunun artması, müziğin doku ve armoni kapsamının büyümesidir. Beethoven'ın Handel'e duyduğu hayranlık, kontrpuanı daha kapsamlı bir biçimde kullanmasına yol açmıştır. Buna karşılık ilk dönem yapıtlarındaki sadeliğin hiç kaybolmadığı görülür. Beethoven son döneminde çeşitlemeye gittikçe daha fazla önem vermiştir. Bir doğaçlama ustası olarak yeğlediği bu biçimin seçkin örnekleri *Eroica*'nın finalinde ve *Prometheus* çeşitlemelerinde izlenir.

Beethoven, tonalitenin mimari kullanımı olarak adlandırılacak tekniğin en üstün temsilcisidir. Senfoni ve dörtlü biçimlerine getirdiği yeniliklerin en önemlisi de menüetin yerine scherzoyu koymasındır. Konçerto ya ise biçimsel bir yenilik getirmemiştir.

Beethoven *Dokuzuncu Senfoni*'nin finalinde ve *Missa Solemnis*'te koral efektleri büyük bir ustalıkla kullanmışsa da, solo insan sesi ona her zaman güç gelmiştir. Pek çok şarkısı, öbür yapıtlarıyla aynı ölçüde önem taşımaz. Tek operası *Fidelio* üstünlüğünü, Beethoven'ın opera biçimini eksiksiz kavramış olmasından çok, müziğinin yetkinliğine borçludur. Ama vokal duygusundaki bu zayıflığın bile, Beethoven'ın zihnini başka konulara yönelmekte serbest bıraktığı için, verimli olduğu söylenebilir.

Beethoven, piyano tarihinde de önemli bir yer tutar. Piyano sonatı, bir tür olarak onun elinde en cüretli ve en içsel düşüncelerin aracı olmuştur. Ama onun daha sonraki kuşaklar üzerinde en büyük etkiyi yapan iki yapıtı hiç kuşkusuz *Beşinci* ve *Dokuzuncu* senfonileridir. Brahms'ın *Do Minör Birinci Senfoni*'si, Çaykovski'nin *Mi Minör Beşinci Senfoni*'si, César Franck'ın *Re Minör Senfoni*'si ve Mahler'in *Do Minör İkinci Senfoni*'si hep bunlar örnek alınarak oluşturulmuş yapıtlardır. Ayrıca Berlioz, Wagner ve Brahms gibi birbirine hiç benzemeyen bestecilerin hepsi de, Beethoven'ın açtığı yoldan gittiklerini söylemişlerdir.

ÖBÜR YAPITLARI. Orkestra yapıtları: Opus 68 *Fa Majör Altıncı (Pastoral) Senfoni* (1808), Opus 91 *Wellington'un Zaferi* (Vitoria Savaşı ya da *Savaş Senfoni*) (1813). Öbür orkestra yapıtları: Opus 62 *Coriolanus Uvertürü* (1807), Opus 138 *Birinci*, Opus 72A *İkinci* ve Opus 72B *Üçüncü Leonore* uvertürleri, keman ve orkestra için iki romans. Konçertolar: Opus 37 *Do Minör Üçüncü Piyano Konçertosu* (1800), Opus 56 *Üçlü Konçerto* (keman, viyolonsel ve piyano için; 1804). Oda müziği: Opus 103 *Sektizli (üçlemeli çalgılar için; 1793)*, *La Majör (Kreutzer) Sonat* (1803). Piyano yapıtları: 3 bagatel dizisi; 20 çeşitleme dizisi; 4 rondo. Ses yapıtları: Opus 98 *An die ferne Geliebte* (1816). Sahne müziği: Opus 113 *Die Ruinen von Athen* (Atina Harabeleri; 1811), Opus 117 *König Stephan* (1811).

Beets, Nicolaas (d. 13 Eylül 1814, Haarlem - ö. 13 Mart 1903, Utrecht, Hollanda), Felemenk edebiyatının klasikleri arasında yer alan *Camera obscura* (Karanlık Kutu) adlı yapıtıyla tanınan yazar ve papaz.

Leiden'deki öğrencilik yıllarında Byron'ın etkisiyle yazdığı şiirleriyle ilk romantik şairler arasına girdi. *José* (1834), *Kuser* (1835) ve *Guy de Vlaming* (1837) adlı kitaplarında topladığı şiirleri, klasikçiler ile romantikler arasındaki tartışmalarda etkili oldu. Gene Leiden'de yazdığı masal, kısa anlatı ve denemelerini 1839'da Hildebrand takma adıyla *Camera obscura* (4. bas, 1854) adlı kitabında topladı. Bu yapıtında ülkesinin gerçekçi bir tablosunu çizerek Fele-

menk edebiyatının geleneksel özelliklerini sürdürüyor, ama aynı zamanda Sterne, Lamb ve Dickens'dan öğrendiği tuhaf bir mizaha da yer veriyordu. 1839'da papaz olduktan sonra Heemstede (1840-53) ve Utrecht'te (1854-74) görev yaptı. 1874-84 arasında Utrecht Devlet Üniversitesi'nde ders verdi. Din adamlığını sürdürdüğü yıllarda çeşitli konuları ele alan birçok düzyazı ve şiir de yazdı.

beg-tse, Tibet Budacılığında, *dharmapala* adı verilen vahşi koruyucu tanrılardan biri. Ayrıca bak. *dharmapala*.

Begas, Reinhold (d. 15 Temmuz 1831, Berlin - ö. 3 Ağustos 1911, Berlin), 1870 sonrasında bir kuşak boyunca Prusya heykel sanatına egemen olan sanatçı. 1856-58 arasında İtalya'da öğrenimini sürdürürken Michelangelo'nun yapıtlarından ve barok dönemin ürünlerinden çok etkilendi. "Schiller Anıtı" (1871, Gendarmen-Markt, Berlin) ve "Bismarck Anıtı" (1901, Berlin) gibi yapıtlarında işlediği kumaş kıvrımlarının hareketliliğine ve figürlerin asimetrik yerleşimine barok etkisi açıkça görülür. Begas, mitolojik ve dekoratif konuları (örn. "Merkür ve Psyche" 1874) yeğlemesine karşın, çağdaşı birçok ünlü kişinin büstünü yaptığı için dönemin en tanınmış Alman portre heykeltisi olmuştur.

Begin, Menahem (Volfoviç) (d. 16 Ağustos 1913, Brest-Litovsk, Rusya - ö. 9 Mart 1992, Tel Aviv-Yafa, İsrail), Siyonist önder, 1977'den 1983'e değin İsrail başbakanı.

1935'te Varşova Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1930'larda Siyonist hareket içinde etkinlik gösterdi. Şeria İrmağının (Ürdün İrmağı) iki yakasını da içine alan bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan Betar gençlik hareketinin Polonya'daki önderi oldu (1938). Almanların 1939'da Varşova'ya girmesi üzerine Wilno'ya (Vilnius) kaçtı; annesi, babası ve erkek kardeşi ise toplama kamplarında öldü. 1940'ta Sovyet yöneticileri tarafından Sibirya'ya sürgüne gönderilen Begin 1941'de serbest bırakıldı ve sürgündeki Polonya Ordusu'na katıldı. Bu orduyla birlikte 1942'de Filistin'e gitti.

Militan bir grup olan İrgun Zvai Leumi'ye katıldı ve 1943'ten 1948'e değin bu grubun komutanlığını yaptı. İrgun, İsrail 1948'de bağımsız olduktan sonra Herut (Özgürlük) Partisi'ni oluşturdu, başkanlığa da Begin getirildi. Herut, Begin'in önderliğinde 1967'ye değin *Knesset*'te (Parlamento) ana muhalefet partisi olarak kaldı. Sandalyesiz bakan olarak Ulusal Birlik hükümetine (1967-70) katılan Begin, 1970'te Likud (Birlik) koalisyonunun başkanı oldu. Likud Partisi 17 Mayıs 1977'de seçimleri kazandı ve Begin 21 Haziran'da hükümeti kurdu. Belki de en çok, İsrail'in 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda işgal ettiği toprakları geri vermesi konusundaki uzlaşmaz tavrı ile tanındığı söylenebilir. Bununla birlikte, Ortadoğu'da barış için Mısır devlet başkanı Enver Sedat ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler 26 Mart 1979'da Mısır ile İsrail arasında bir barış antlaşmasının imzalanması ile sonuçlandı. Begin ve Sedat 1978 Nobel Barış Ödülü'nü paylaştılar.

Begin bir Filistin devleti kurulmasına karşı muhalefetini 1980'lerin başında ısrarla sürdürdü. Partisi 1980 genel seçimlerinde yeterli çoğunluğu kazanamadı ama Begin bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. 1983'te başbakanlık görevinden ayrıldı.

Begoniales, ikiçenekliler sınıfından, begonyagiller (*Begoniaceae*), *Datisceae* ve *Tetramelaceae* familyalarını içeren takım. Begonyagiller üç cinsi ve 1000 kadar ot ya

da alçak çalı türünü içerir; *Datisceae*'nin bir tek cinsi, oldukça yeni saptanmış bir familya olan *Tetramelaceae*'nin ise iki odunsu cinsi vardır. *Begoniales* takımının en tanınan bitkileri begonya(*) türleridir.

Begonyagillerin anayurdu Orta Amerika ile Güney Amerika'nın kuzey bölgeleridir. *Datisceae* ve *Tetramelaceae* familyalarının türleri ise, Akdeniz'den Hindistan'a ve çevresindeki Asya ülkelerine kadar uzanan bölgelerin orta derecede yağış alan geniş-yapraklı ormanlarında bulunur.

Begoniales takımından bitkilerin pek büyük bir ticari değeri yoktur; yalnız, *Tetramelaceae* familyasının *Octomeles* cinsinin, Asya'nın güneydoğusunda yetişen türlerinden elde edilen odun, ambalaj malzemesi olarak kullanılır; yalancıkenevirin (*Datisca cannabina*) köklerinden de Doğu ülkelerinde ipek boyamada kullanılan sarı renkli bir boyamaddede çıkarılır. Begonyagillerin birçok türü (ve melezi), gösterişli çiçekleri nedeniyle evlerde ve bahçelerde yaygın olarak yetiştirilen birer süs bitkisidir; bazı yörelerde iskorbütten korunmak için, bazı begonya türlerinin C vitaminince zengin olan yaprakları yenir; köksapları (toprakaltı gövdeleri) ise damar ve doku büzücü, ateş düşürücü ve müshil olarak kullanılır.

Begoniales takımındaki bitkiler çelikleme yoluyla ya da tohumla çoğaltılabilir. Bir begonya yaprağı suya konulduğunda, köklenir. Yumrulu begonyaların gövdeleri iyice büyüdüğüde bölünerek, köksap taşıyan begonyaların köksapları ise parçalar halinde kesilerek kolayca çoğaltılabilir.

Begonyaların çiçekleri bir yaprağın tabanından çıkar; tomurcukların kenarında bürgüler (pulsu yapraklar) bulunur. Çiçekler tek eşeylidir. Erkek çiçeklerin çok sayıda erkekorgani (stamen) vardır; tepalleri de (birbirine benzeyen taçyapraklar ve çanak yapraklar) iki yanlı bakışım gösterir. Dişi çiçeğin, üç başlı bir tepelik (stigma) ile üç odacıklı bir yumurtalıktan oluşan dişiorgani (pistil) vardır. Olgunlaştığında kuru bir meyve (kapsül) haline gelen yumurtalıkta, tozlaşma ve döllenme sonrasında tohuma dönüşen çok sayıda tohumtaslağı bulunur.

Begoniales'in odunsu bitkilerinde, çiçektozlarının rüzgârla dağıldığı sanılmaktadır; buna karşılık otsu bitkilerde tozlaşmayı sağlayan arılardır. Ayrıca, daha üstte bulunan erkek çiçeklerdeki çiçektozlarının, daha altta bulunan dişi çiçeklerin tepeliklerine dökülmesiyle de tozlaşma gerçekleşir.

Etli ve bol özsulu gövdeleri, çanak yaprakların sayısı ve her yumurtalıkta çok sayıda küçük tohum bulunması *Begoniales* bitkilerinin ortak özellikleridir.

begonya, begonyagiller (*Begoniaceae*) familyasının *Begonia* cinsinden, gövdeleri bol özsulu 1.000 kadar bitki türünün ortak adı. Anayurdu tropik ve astropik bölgeler olan bu bitkilerin birçoğu göz alıcı renklerdeki çiçekleri ve yaprakları nedeniyle evlerde ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Begonyaların en belirgin özelliği, çiçeklerinde genellikle değişik büyüklükte iki çift halinde yerleşmiş dört tepal (birbirine benzeyen taçyapraklar ve çanak yapraklar) ile dişi çiçeğin tubanında üç kanat bulunmasıdır. Çiçekler ve alt bölümlerinde yer alan yumurtalıklar pembe, kırmızı, sarı ya da beyaz, genellikle orantısız ve alması olan yaprakları da değişik biçimlerde ve değişik renklerde.

Begonyaların 10 binden fazla kültür çeşidi bilinmektedir. Bunlar dört büyük gruba ayrılır: Saçak köklüler, köksaplılar, yumru köklüler ve ender begonyalar.

Saçak köklü begonyalar da, mumlu begonyalar (örn. *B. semperflorens*), kamış gövdeli

begonyalar ve tüylü begonyalar gibi değişik tiplere ayrılır.

Köksaplı begonyalar, *B. rex* ve benzer türlerin oluşturduğu kral begonyalarını içerir. Bu grubun üyeleri, parlak renkli ve desenli yaprakları nedeniyle çok değerlidir.

Yumru köklü begonyalar, yaz başından ilk dona değin açan büyük ve renkli çiçekleri nedeniyle bahçelerde yetiştirilen *Tuberhybrida* grubunu ve kış boyunca çiçek açan limonluk begonyalarını içerir. Limonluk begonyaları da *B. socotrana* ile *B. dregei*'nin ve *B. socotrana* ile yumrulu And türlerinin melezlenmesiyle elde edilen iki alt bölüme ayrılır. *Tuberhybrida* grubunun da, yetiştirme ortamına ve çiçek özelliklerine (bir çiçekli, fırfırlı çiçekli, nergis çiçekli, kamelya çiçekli, karanfil çiçekli, ibikli çiçekli, sarkık çiçekli, çok çiçekli) göre ayrılan pek çok değişik tipi vardır.

Begonyaların çoğu, kuru ortamlara ve kuvvetli güneş ışığına dayanamayan narin bitkilerdir.

Begteginliler, ERBİL ATABEGLERİ olarak da bilinir, 1146-1233 arasında Erbil ve yöresine egemen olan Türk hanedanı.

Hanedana adını veren Begtegin, Büyük Selçuklu ordusunda komutandı. Oğlu Zeyneddin Ali Küçek (Küşük), Kuzey Suriye'deki bağımsız devletçiklerden Zengilerin buyruğuna girdi ve İmadeddin Zengi tarafından 1144'te Musul valiliğine getirildi. İmadeddin Zengi 1146'da ölünce, Ali Küçek Musul valiliğinin yanı sıra Şehrizor, Hakkâri, Tikrit, Sincar, Erbil ve Harran'ı da kapsayan geniş bir bölgeyi egemenliği altına aldı; Erbil'i merkez edinenek Atabeg Zeyneddin Ali Küçek (hd 1146-68) sanı ile hükümdarlığını ilan etti. Zengilerin Musul kolu atabegi Kutbeddin Mevdud'la iyi ilişkiliydi. Atabegliğin son yıllarında Musul ve çevresini Mevdud'a bıraktı. Erbil'in sosyal ve kültürel bakımdan kalkınması için çaba gösterdi.

Ölümünden sonra küçük oğlu Zeyneddin Yusuf (hd 1168-90) Erbil atabegi oldu. Büyük oğlu Muzafferüddin Kök-Böri de (hd 1168-1233) Kutbeddin Mevdud'un işgalindeki Harran'ı geri alarak merkez edindi. Böylece Begteginli egemenliğine ortak olurken, kardeşi Yusuf'la aynı siyaseti izleyerek Kuzey Suriye atabegleri arasındaki siyasal ve askeri çekişmelerde tarafsız kaldı. Buna karşılık Salaheddin Eyyubi'nin Suriye ve Filistin siyasetini destekledi. 1190'da Yusuf'un ölümünden sonra Erbil atabegliğini de elde etti. Hükümdarlığının son dönemini Erbil'de sürdürdü. Altmış beş yıl gibi uzun bir dönem atabeg sanı taşıyan Kök-Böri, ardılı bulunmadığından, ölümünden sonrası için topraklarını Abbasilere bıraktı. 1233'te ölünce, Begteginliler Atabegliği de son buldu.

Varlıklı bir hanedan olan Begteginliler, başta Erbil olmak üzere çeşitli yerlerde medrese, cami, hamam, şifahane, imaret gibi sosyal ve dinsel kurumlar yaptırmışlardır.

Begusarai, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminde, Bihar eyaletinin orta-kuzey bölümünde il ve il merkezi kent. Adını, kent merkezindeki saraydan alır. İlin en büyük kenti olan Begusarai, Kuzeydoğu Demiryolu üzerinde önemli bir ticaret merkezidir.

Orta Ganj Ovasında yer alan Begusarai ili, 1.899 km²'lik alan kaplar. Kuzeybatıdan Samastipur, doğudan Mongir, güneyden de Patna illeriyle çevrilidir. Toprakları alüvyonludur; engebesiz olan bölgeden sayısız akarsu geçer. Ekonominin ağırlığını geçimlik tarım oluşturur. Başlıca ürünler, pirinç, baklagiller, buğday, arpa, mısır, şeker kamışı ve yağlı tohumlardır. Sanayi ürünleri,

dokuma, konserve, süt mamulleri, bitkisel yağ, kimyasal madde ve kâğıttır. Karavolu ve demiryolları, ilin eyaletin önemli kentleri ne bağlar. Nüfus (1981) kent 56 633, metropoliten alan 68 305, il 1 456 343

begüm, Doğu Türklerinde ve Hindistan'daki Müslüman devletlerde kadınların taşıdığı, soyululuk belirten unvan

Eski Türkçedeki beg (bey) unvanının dışılı olan begüm, hükümdarların anneleri, eyleleri kızları ve kız kardeşleri için kullanılmıştır. Bununla birlikte en eski Türk ve Uygur metinlerinde begüme rastlanmaz. Selçuklular ve Osmanlılar Arapça eminin karşılığı olarak "beg"i yaygın biçimde kullandıkları halde, begüm unvanına yer vermemişlerdir. Begüm yerine hatun (kağatun), türkân, melike, seyyide, hanım ve hanım sultan unvanlarını yeğlemişlerdir.

Doğu Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da Türk, Moğol, Afgan ve Hint asıllı Müslüman hanedanlarında begüm, soylu kadın unvanıydı. 13. yüzyıldan 20. yüzyıla değin Müslüman hükümdar ve beylerin anne, eş, kız ve kız kardeşleri bu unvanla anılmıştır. Timurlular ve Babürlülerde ise hem unvan, hem de ad olarak kullanılmıştır. İsmaililerin dinsel ve siyasal başkanları olan Ağa Han'ların eşleri ile kızlarına da 1800'lerden bu yana begüm unvanı verilmektedir. Bangladeş'te, öldürülen eski başbakan Ziyau'r-Rahman'ın eşi ve 11 Eylül 1991'de başbakanlığa getirilen Bangladeş Milliyetçi Partisi önderi Halide Ziya da "begüm" unvanı taşır.

Behaghel, Otto (d. 3 Mayıs 1854, Karlsruhe, Baden - ö. 9 Ekim 1936, Münih), Almanca uzmanı dilbilimci. Dört ciltlik *Deutsche Syntax* (1923-32; Almanca Sözdizimi) adlı yapıtı 8-20. yüzyıllar arasındaki

Behaghel

Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

Almanca kullanımının örneklendirilerek sınıflandırıldığı kapsamlı bir derlemidir.

Almanya'da Heidelberg, İsviçre'de Basel ve gene Almanya'da Giessen üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Germen dilleri araştırmalarının yayımlandığı iki önemli dergi çıkardı. *Die Deutsche Sprache* (1886, 13. bas. 1958; Alman Dili) ve *Geschichte der Deutschen Sprache* (1901, 5. bas. 1928; Alman Dili Tarihi) adlı kitapları, Alman dili konusunda yazılmış temel bilimsel yapıtlar arasındadır.

Behaim, Martin, Portekizce MARTIN BEHAİM ya da MARTINHO DE BOEMIA (d. 6 Ekim 1459, Nürnberg - ö. 29 Temmuz 1507, Lizbon), bilinen en eski coğrafya küresi olan Nürnberg Küresi'ni yapan denizci ve coğrafyacı. Behaim, Portekiz'i ilk kez 1480'de, Flaman ticaret heyetinin bir üyesi olarak ziyaret etti. Nürnberg'de astronom Regiomontanus'un (Johann Müller) yanın-

da öğrenim gördüğünü öne sürerek Kral II. João'nun denizcilik konusunda danışmanı olmayı başardı. Daha önce kullanılan tahta usturlabların yerine piringten yapılanların kullanımını başlattığı ve bu aygıtı denizcilikte, zamanı ve enlem derecesini hesaplamak amacıyla Güneş, Ay ve yıldızların yüksekliğini kesin olarak saptamakta kullandığı sanılmaktadır. Büyük olasılıkla 1485-86'da Diogo Cão'nun Afrika'nın batı kıyılarına yaptığı yolculuğa katılmıştır.

Beham, 1490'da Nürnberg'e dönüşünde ünlü küresinin yapımına başladı. Ressam Georg Glockendon'un yardımıyla yaptığı küreyi 1492'de bitirdi. Bu dönemde Portekizlilerin yaptığı keşiflerin boyutları göz önüne alındığında Beham'ın dünya coğrafyasına ilişkin çizimlerinin, özellikle de Afrika'nın batı kıyısına ilişkin olanlarının şaşırtıcı biçimde hatalı ve çağının gerisinde olduğu görülür. Ancak gene de Kuzey Amerika'nın keşfi öncesindeki coğrafi var sayımlara tanıklık etmesi açısından ilgi çekicidir. Beham'ın yaptığı küre bugün Nürnberg'deki Alman Ulusal Müzesi'ndedir.

Beham, Hans Sebald (d. 1500, Nürnberg - ö. 22 Kasım 1550, Frankfurt am Main), Alman oymabaskı sanatçısı. Küçük boyutlu baskılar yaptıkları için *Kleinmeister* (Almancada "Küçük Ustalar") diye anılan oymabaskı sanatçıları grubunun en üretken üyesiydi. Küçük kardeşi Barthel Beham (1502-1540) ile Georg Pencz de (y. 1500-1550) bu grupta yer alıyordu. Çok küçük bakır levhalar üstüne yaptıkları üstün nitelikli çalışmalarla dikkati çeken her üç sanatçı da Albrecht Dürer'in geç dönem klasik üslubunun etkisinde yetiştiler ve büyük bir olasılıkla da Dürer'in atölyesinde çalıştılar. 1525'te bağımsız dinsel görüşleri nedeniyle Nürnberg'de oturmaları yasaklandıysa da, bu yasak uzun süreli olmadı. Daha sonra Beham Frankfurt am Main'a yerleşti. Yaptığı 252 oymabaskı, İncil'den sahneleri, mitolojik konuları, alegorileri, tür resimlerini ve bezemeleri içerir. Ustaılığı özellikle "Köylü Şenliği" (1537) gibi tür resmi yapıtlarında izlenen Beham'ın çok büyük boyutlu başa ağzı baskı çalışmaları duvar bezemesi olarak tasarlanmıştır.

Behan, Brendan (Francis) (d. 9 Şubat 1923, Dublin - ö. 20 Mart 1964, Dublin, İrlanda), İngiliz karşıtı isyancı ve yazar. Yergileri ve güçlü siyasal yorumlarıyla uyumsuzluk tiyatrosuna önemli katkılarda bulunmuştur.

İngilizlere karşı yürütülen devrimci ve solcu hareket içinde etkin olan bir ailede yetişti. Sekiz yaşında alkolle başladı ve yaşam boyu alkolizmle mücadele etmek zorunda kaldı. 1937'de okulu bıraktıktan sonra bir yandan İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nda (IRA) kuryelik yaparken, bir yandan da boya, badana işçiliğini öğrendi.

Behan İngiltere'de bir sabotaj girişimi sırasında yakalanınca Suffolk'ta Hollesley Körfezindeki bir islahevinde üç yıl kalmaya mahkûm edildi (1940). Burada geçirdiği günleri *Borstal Boy* (1958; İslahevindeki Çocuk) adlı otobiyografik romanına anlattı. 1942'de sınır dışı edilerek Dublin'e gönderildi. Bir polislin yaralanmasıyla sonuçlanan silahlı bir çatışmaya karıştı. Yakalandıktan sonra öldürmeye teşebbüsten suçlu bulunarak 14 yıl hapse mahkûm edildi. Cezasını çekmeye başladığı Dublin'deki Mountjoy Hapishanesi, *The Quare Fellow* (1954; İdamlık) adlı ilk oyununda olayların geçtiği yerdir. Behan daha sonra, Kildare

ilçesindeki Curragh Askeri Kampı'na gönderildi ve 1946'da genel alfa serbest bırakıldı. Hapisteyken İrlanda dilinin inceliklerini öğrendi, dilini yetkinleştirdi. İnce bir duyarlılığı yansıtan şiirlerini ve ikinci oyunu *The Hostage*'in (1958; *Gizli Ordu*, 1963) ilk biçimi olan *An Giall*'i (1957) İrlanda dilinde yazdı.

Behan devrimci etkinlikleri ve çeşitli zamanlarda hastaneye yatmasına neden olan alkolizm yüzünden birçok kez tutuklandı. 1948'de Paris'e gitti; 1950'de Dublin'e dö-

Behan
BBC Hulton Picture Library

nerek öyküler, Radio Telefis Éireann için senaryolar yazdı ve "Ballad Maker's Saturday Night" (Baladçı'nın Cumartesi Gecesi) adlı programda şarkılar söyledi. 1953'te *Irish Press*'te Dublin üzerine köşeyazıları yazmaya başladı. Bu yazılar, 1955'te evlendiği Beatrice Salkeld'in resimlediği *Hold Your Hour and Have Another* (Biraz Ara Ver ve Bir Tek Daha At) adlı kitapta toplandı (1963).

1954'te, Dublin'de Pike Theatre adlı küçük bir tiyatrodaki sahnelenen *The Quare Fellow*, kısa sürede büyük başarı elde etti. Gardiyanların ve tutukluların ölümüne mahkûm edilmiş bir adamın asılmasına gösterdikleri tepkileri anlatan bu trajikomik oyunda, Behan ölüm cezasına oldukça şiddetli ve etkili bir biçimde karşı çıkmaktaydı. Aynı oyun daha sonra Londra'da (1956) ve New York'ta (1958) sahnelendi. Bununla birlikte, Behan'ın baladlar, *slapstick*(*) öğeler ve fanteziler yoluyla, öfkeden kaynaklanan bir neşe içinde toplumsal koşulları ve savaşı yerdirdiği *Gizli Ordu* adlı oyunu başyapıtı kabul edilir. Oyun, IRA'nın kendi adamının öldürülmesini engellemek için bir genelevde rehin tuttuğu bir İngiliz askerin trajik durumunu anlatır. Londra'da başarılı olan oyun, daha sonra Off-Broadway'de sahnelendi ve Behan'a New York'ta da ün ve saygınlık kazandı.

Behan'ın son yapıtları, İrlanda'yla ilgili anekdotlardan oluşan *Brendan Behan's Island* (1962; Brendan Behan'ın Adası); ilk olarak *Irish Press*'te tefrika edilen, bir kaçakçılık olayıyla ilgili romanı *The Scarper* (1964; Kaçakçı) ile *Brendan Behan's New York* (1964; Brendan Behan'ın Gözüyle New York) ve *Confessions of an Irish Rebel* (ös 1965; İrlandalı Bir İsyanıcının İtirafı) adını taşıyan anılarıdır. Alan Simpson'ın *Beckett and Behan, and a Theatre in Dublin* (Beckett ve Behan ve Dublin'de Bir Tiyatro) adlı yapıtı 1962'de, Ulick O'Connor'ın *Brendan Behan*'i ise 1970'te yayımlanmıştır.

Behbahan, İran'ın güneybatısındaki Huzistan ilinde (*ostan*) ilçe (*gehristan*) ve kent. Karun Irmağı yakınlarındaki Zagros Dağlarının eteğinde yer alır. Dinar Dağına kadar uzanan ve genellikle dağlık olan ilçe topraklarında kabileler yaşar. Çevrede gelişmekte olan petrol alanları kentin de büyük-

mesini sağlamıştır. Tarihsel bir ticaret yolu üzerinde bulunan Behbahan'dan Ahvaz ve Kazerun'a karayolu bağlantısı vardır. Yöredeki kalıntılar arasında, eski bir Sasanî kenti olan Arajan ile tek kemerli bir köprü sayılabilir. Nüfus (1976) kent, 79.434; ilçe, 114.372.

Behçet, Hulusi (d. 26 Şubat 1889, İstanbul - ö. 8 Mart 1948, İstanbul), Behçet hastalığı ve Behçet semptomuyla dünya tıp literatürüne geçen deri hastalıkları hekimi.

Öğrenimine maarif müdürü olan babası Ahmed Behçet ile gittiği Beyrut'ta bir Fransız okulunda başladı (1895). 1901'de Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girdi; 1910'da yüzbaşı rütbesiyle Askeri Tıbbiye'yi bitirdi. Bir yıl staj yaptıktan sonra 1911-14 arasında Gülhane Tatbikat Okulu'nda serriyat-ı cildiye (cildiye kliniği) muallimi Eşref Ruşen'in yanında çalıştı. 1914-16 arasında Kırklareli ve Edirne merkez hastanelerinde mikrobiyoloji ile deri hastalıkları üzerinde araştırmalar yaptı. 1917-21 arasında Berlin Charité Hastanesi'nin Deri ve Frengi Kliniği'nde fahri asistan olarak bulundu. 1923'te İstanbul Emraz-ı Zühreviye (Zührevi Hastalıklar) Hastanesi başhekimliğine, 1924'te de Gureba Hastanesi dermatoloji şefliğine atandı. 1933 Üniversite Reformu'nda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği'nde profesörlüğe yükseltilerek kürsü başkanlığına getirildi. 1939'da ordinaryüs profesör oldu.

Türkiye'de oldukça sık görülen deri hastalıkları üzerinde çalışan Hulusi Behçet, 1934-47 arasında *Deri Hastalıkları ve Frengi Kliniği Arşivi* adlı dermatoloji dergisini

Hulusi Behçet
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

yayımladı. Fransız, Alman, Avusturya, Macaristan ve Yunanistan dermatoloji cemiyetlerinin de üyesiydi. *Dermatologische Wochenschrift* adlı uluslararası tıp dergisinin yazı kurulunda yer aldı, *Dermatologica*'nın yazı işleri müdürlüğünü yaptı.

Dermatoloji alanında önemli çalışmalar yapan Hulusi Behçet'in, askımantarlar sınıfından bir asalakten (*Aspergillus fumigatus*) ileri geldiğini kültürlerle saptadığı olgular 1930'dan sonra klasik dermatoloji kitaplarına geçti. 1916'da Halep'ten Edirne'ye gelen askerler arasında rastladığı şark (Halep) çibanlarının sorumlu olan asalaklar (*Leishmania tropica*) üzerindeki çalışmalar sırasında "çivi arazi"ni belirledi ve bu bulgusu uluslararası tartışmalardan sonra Behçet semptomu adıyla tıp tarihine geçti. 1923'te şark çibanlarının diyetariemi yoluyla tedavisi için ileri sürdüğü yöntem birçok ülkede kabul edilerek uygulanmaya başladı. *Haleb veya Şark Çibanlarının Diyetariemi ile Tedavisi* (1925) adlı kitabında bu yöntemi

anlattı. Şark çibanlarının kapanmasından yıllar sonra tüberkülozun ortaya çıkabileceğini ortaya koydu.

Türkiye'de "arpa kıızışı" adıyla bilinen ve mayalanmayla açıklanan arpa uyuzunun, *Pediculoide ventricosus* adlı asalaktan ileri geldiğini gösterdi. Bu bulgularını, *Memleketimizde Arpa Uyuzlarının Menşei Hakkında Etüdlər* (1927; M. Hodara ve Süreyya ile birlikte) adlı yapıtta yayımladı. Ayrıca çeşitli deri iltihapları, özellikle ham incir dermatiti (*Dermatitis fucus carica*) üzerinde yoğun araştırmalar yaptı; deride iltihaplı yaralar oluşturan *Actinomyetaceae* familyasından mantarların yüzeysel egzamalara neden olan türlerini tanımladı. Bu bulgularının Paris ve Peşte'deki laboratuvarlarca onaylanması üzerine, 1935'te Budapeşte'de toplanan Uluslararası Dermatoloji Kongresi Komitesi tarafından bir diploma ve plaket ile ödüllendirildi. Ama asıl ününü, 1929'dan başlayarak incelediği ve uluslararası tıp çevrelerine tanıttığı Behçet hastalığıyla sağladı. 13 Eylül 1947'de Cenevre'de toplanan Uluslararası Deri Hastalıkları Kongresi'nde, özellikle ağızda ve üreme organlarında yaralar, gözde iltihaplanmalarla tanımlanan değişik olguların virüs kökenli yeni bir hastalık olduğunu savunan Hulusi Behçet'in görüşü benimsenerek, hastalığa Zürih Tıp Fakültesi dermatoloji profesörlerinden Miescher'in önerisi ve kongreye katılan uzmanların onayıyla "Morbus Behçet" (Behçet hastalığı) adı verildi.

Frengi konusundaki değerli çalışmaları ve Behçet hastalığının tanımlanmasındaki çabaları nedeniyle, 1975'te Hulusi Behçet'in anısına TÜBİTAK Hizmet Ödülü konuldu. Türkiye'de çağdaş tıp eğitimi uygulamasının 150. yıldönümü nedeniyle toplanan İstanbul Tıp Kurultayı içinde, 29-30 Eylül 1977'de Uluslararası Behçet Hastalığı Sempozyumu düzenlendi. İstanbul Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı 1983'ten beri her yıl Hulusi Behçet'in anısına 8 Mart'ta "Behçet Günü" düzenlemektedir. Ayrıca fakülteye bağlı ve çalışma merkezi İstanbul Tıp Fakültesi Behçet Kitaplığı olan bir Behçet Hastalığı Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Yine aynı fakülte öğretim üyelerinin kurduğu Behçet Hastalığı ile Savaş Derneği vardır. 25-26 Nisan 1987'de İstanbul Tıp Fakültesi'nde I. Ulusal Behçet Kongresi düzenlenmiştir. Başlıca yapıtları, *Emraz-ı Cildiye de Laboratuvarın Kıymet ve Ehemiyeti* (1922), *Frengi Tedavisi Hakkında Beynelmilel Anketlerim* (1923), *Wassermann Hakkında Noktai Nazar ve Frengi Tedavisinde Düşünceler* (1924; N. Ramih ile birlikte), *Frengi İptidai Karhası ve Hurdebini Teşhisi* (1926), *İrsi Frengi Kliniği* (1929), *Frengi Dersleri* (1936), *Klinikte ve Pratikte Frengi Teşhisi ve Benzeri Deri Hastalıkları* (1940).

Behçet hastalığı, BEHÇET SENDROMU ya da MORBUS BEHÇET olarak da bilinir, ağızda ve üreme organları çevresinde yaralar, gözde iltihaplanma gibi belirtilerle tanınan ve nedeni tam olarak belirlenemeyen hastalık. İlk kez Türk hekimi Ord. Prof. Dr. Hulusi Behçet tarafından tanımlanarak 1947'de onun adıyla dünya tıp literatürüne geçmiş, sonradan yapılan çalışmalarla, vücutta daha yaygın dağılımı olan sistemik bir hastalık olduğu saptanmıştır.

En çok Akdeniz ülkeleri ile Japonya'da görülen Behçet hastalığı genellikle 20-35 yaş grubunu ve kadınlardan çok erkekleri etkiler. Hulusi Behçet'in, uzun yıllar incelediği bir hastasındaki bulgulardan yola çıkarak tanımını yaptığı ilk yıllarda, hastalık etkeninin bir virüs olduğu düşünülmüştü. Daha sonraki çalışmalarda çelişkili bulgular

birbirini izlemiş, hastalığın nedenini alerjiye, kalıtıma, iklim ve beslenme koşullarına ya da bağışıklığa bağlayan çeşitli tezler üzerinde tam bir görüş birliğine varlamamıştır. Bugünkü yaygın kanı, birden çok etkenin vücuttaki bağışıklık sistemini bozduğu ve sonuçta küçük damar iltihaplanmaları ile bu hastalığa özgü çeşitli belirtilerin ortaya çıktığı yolundadır.

Ağızda aft türü yaralar, üreme organları çevresinde de ülserleşme biçiminde daha derin yaralarla başlayan Behçet hastalığında, bu belirtilerin yanı sıra göz yuvarının değişik katlarında iltihaplanma belirtileri görülür. Ayrıca deride kızartılı ve ağrılı şişlikler, eklem ve toplardamar iltihapları, merkez sinir sistemi ve sindirim sistemi bozuklukları gözlenir. Ne var ki, her hastada bu rahatsızlıkların tümü görülmemekte, bazı hastalarda bir grup bulgu ön planda iken bir başkasında değişik bulgular öne çıkmaktadır.

Behçet hastalığı, genel olarak alevlenme ve sönme dönemlerinin birbirini izlediği bir seyir gösterir. Belirtilerin geçici olarak kaybolduğu sönme dönemlerini izleyen alevlenme dönemlerinde, önceki bulgulara ek olarak, hastada daha önce ortaya çıkmamış olan yeni belirtiler de görülebilir. Ortalama 38-39°C dolayında seyreden ve alevlenme dönemlerinde yükselen ateş, hastanın klinik durumunun ağırlığıyla orantılıdır. Klinik açıdan belirleyici önemi olan bulguların bir bölümü tedaviyle denetim altına alınabilmekte, ancak hastalık sinir, sindirim ve dolaşım sistemini tuttuğunda tedavi yeterince etkili olamamaktadır.

Türkiye'de oldukça sık görülen, en çok da B5 doku grubundan kişiler arasında yaygın olan Behçet hastalığının tanısı, kendisine özgü bulguları ve "Paterji testi" olarak bilinen deri duyarlılığı testinin sonuçlarına göre konmaktadır. Çok etkili ve standart bir tedavi şeması bulunmayan Behçet hastalığında bugün için, bağışıklık sistemini bastıran, iltihap oluşumunu durduran ve bağışıklık sistemini uyaran ilaç gruplarından biri ya da birkaçı kullanılmaktadır.

Behçet Mahir bak. Mahir, Behçet

Behemot, Eski Ahit'te, "kemikleri tunçtan borulara, kaburgaları demir çubuklara" (Eyub 40:18) benzetilen, güçlü ve ot yiyen hayvan. Behemot'a ilişkin çeşitli Yahudi efsanelerinden birine göre, doğruluktan ayrılmayanlar, Mesih geldikten sonra Behemot ile Levyatan(*) arasında büyük bir boğuşmaya tanık olacaklar, sonra da ikisinin etleriyle kendilerine ziyafet çekeceklerdir. Bataklıkta yaşayan ve burğaçlı Ürdün Irmağından çekinmeyen Behemot, bazı kaynaklarda suaygırıyla, Levyatan ise timsah, balina ya da yılanla özdeşleştirilir.

Behisni bak. Besni

Behiştî, BIHIŞTÎ olarak da bilinir, asıl adı AHMED SINAN ÇELEBİ (ü. 15. yy), manzum tarih yapıtıyla tanınan Osmanlı tarihçi ve şair.

II. Mehmed (Fatih) dönemi (1451-81) İstanbul subaşlarından; Karşıtıranlı Süleyman Bey'in oğluydu. Lüleburgaz'da doğdu. Sehi tezkiresine göre, II. Bayezid'in koruması altında yetişti ve iyi bir öğrenim gördü. Bir süre sancakbeyliği yaptı. Padişahın huzurundaki bir davranışının sonucundan korkarak İran'a kaçtı. Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'ya sığındı. Molla Câmî ve Ali Şir Neval gibi dönemin ünlü şairleriyle tanıştı. Hüseyin Baykara'nın II. Bayezid'e yazdığı bir mektupla İstanbul'a döndü ve padişaha kerem redifli bir gazel sunarak bağışlandı. Ölüm tarihi bilinmemekle birlik-

te, tarih kitabını 1502'de bitirdiğine göre, daha sonra ölmüş olmalıdır.

A. Moser tarafından *Behiştî Tarihî, Chronik* (ös 1980) adıyla yayımlanan *Tarih-i Behiştî* adlı ünlü yapıtı, 1389-1502 arasını anlatan manzum bir Osmanlı tarihidir. Yalın bir Türkçe ve akıcı bir üslupla yazılmıştır. Sekiz bölümden oluşur, her bölümde bir Osmanlı padişahı anlatılır. İlk uç bölümle, sondaki sekizinci bölüm eksiktir. Sekizinci bölümün ayrı bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde *Vekayiname-i Behiştî* adıyla kayıtlıdır. Şiirlerine çeşitli yır mecmualarında, örneğin *Pervâne Bey Mecmuası*'nda rastlanan Behiştî'nin toplu bir divanı yoktur. Kimi gazellerinde Çağatay ve Azeri lehçelerinin özellikleri görülür. Latîfi tezkiresine göre, "Vamık ü Azra", "Yusuf ü Züleyha", "Hüsni ü Nigâr", "Süheyl ü Nevbahar", "Leyla vü Mecnun" adlı mesnevilerinden oluşan bir *Hamse*'si vardır. Günümüze bu *Hamse*'den yalnızca "Leyla vü Mecnun" kalmıştır.

Behlül Dâna, asıl adı EBU VÇHEYB BIN AMR SAYRAFI (d. Küfe - ö. 799 ya da 805 ?, Bağdat), Abbasi halifesi Harun Reşid'le (hd 786-809) ilgili fıkraları ve bunlara bağlı özdeyişleriyle tanınan bilge kişi.

İmam Cafer Sadık'ın öğrencileri arasında yer aldığı, hadis ve fıkıh bilgini olduğu ve Halife Harun Reşid'in yakınları arasında bulunduğu sanılır. Sözlü gelenek onu halifenin kardeşi olarak gösterir. Buna göre iki kardeş arasında sürekli bir çatışma söz konusudur. Harun Reşid zevk ve eğlence düşkünü kudretli bir hükümdar, Behlül ise dünyaya ve kardeşinin gücüne önem vermeyen, hatta onu sık sık güç ve gülmüş durumlarına düşüren bir ağabey olarak betimlenir. Her ikisi de akraba olmaktan yakınırlar. Birbirlerinin geleceklerinden endişe duyarlar. Hükümdar, ağabeyinin garip hallerinden, kılığının eski püskülüğünden utanç duyar. Behlül ise kardeşinin gösteriş, zenginliğe, zevk ve eğlence düşkünlüğüne üzülür. Nüktele, öğütleri ve uyanlarıyla Harun Reşid'e doğru yolu göstermek isteyen Behlül, kimseden aramayan ve yadım kabul etmeyişi ile tanınmış, yoksul bir derviş gibi yaşamıştır.

Türk ve İran edebiyatlarında "akıllı deliler" olarak nitelenenler arasında anılan Behlül'den, tasavvufia ilgili yapıtlar, garip hallerini anlatarak, fıkralarından örnekler vererek söz eder. Ferideddin Attar, onunla ilgili fıkraları toplayıp edebi bir biçime sokmuştur. Divan şairleri de, deli gibi görüldüğü halde akıllı ve bilge bir kişi olan Behlül'e şiirlerinde yer vermişler, onu kişiliği, görünüşü ve sözleriyle anmışlardır.

Anadolu ve Azerbaycan halkı arasında Behlül Dâne, Behlül Divane, Pehlül Bir Dane ve Behlül Dânenide gibi adlarla anılan bu bilge kişiyle ilgili fıkralar büyük bir yaygınlık kazanmış, bunlardan Azerbaycan'da derlenenler *Behlül Dânenide Lefeleleri* (1979, yay. haz. N. Seyidov) adıyla yayımlanmıştır.

Behmeniler, Hindistan'da Dekkan'da 1347-1518 arasında hüküm sürmüş Müslüman hanedan. Delhi sultanı Muhammed bin Tuğluk'a başkaldıran öteki askeri önderlerin desteğiyle Alaeddin Behmen Şah tarafından kuruldu. Başkenti, 1347 - y. 1425 arasında Ahsenâbad (Gulbarga), daha sonra Muhammedâbad idi (Bidar). Behmenilerin gücü Mahmud Gavan'ın vezirliği (1466-81) sırasında doruğuna ulaştı.

Dekkan Yaylasında sınırlarını genişletmeye çalışan Behmenilerin başlıca düşmanları

Vicayanagar, Telingana ve Orissa'nın Hindu hükümdarları ile Handeş, Malva ve Gucerat'ın Müslüman sultanlarıydı. Behmeniler 1468'de kuzeydeki Malvalarla geçici bir uzlaşmaya vardılar. Güneyde Krişna ve Tungabhadra ırmakları arasındaki verimli Raichur topraklarını ele geçirmek için Vicayanagar ile yaptıkları savaş, Vicayanagar kralı Krişna Deva Raya'nın bu toprakları kendi ülkesine katmasıyla sonuçlandı (1510-20). Behmeniler doğuda da, Orissa racaları ile ittifak kuran Telingana'nın Hindu kabileleriyle sık sık savaştılar. Batıda, Mahmud Gavan 1471-72'de Sangameshvar ile Goa'yı geçici olarak işgal ettiyse de Behmeniler, Batı Gatlar'ı denetim altında tutmayı başaramadılar.

Çoğunluğunu Hinduların oluşturduğu bölgelerde Müslümanların siyasal egemenlik kurmalarını sağlayan başlıca etken, değişik dinsel toplulukların birbirlerinin iç işlerine karışmamalarıydı. Behmeni sultanları bu nedenle Dekkan'daki değişik kültürlerin kaynaşması yönünde çaba gösterdiler. Ama sultanlığı dört bölgeye (*araf*) ayırmaları, özerklik eğilimlerini güçlendirici bir etki yarattı. Mahmud Gavan'ın reformları da bu gelişmeyi engelleyemedi. 1490-1518 arasında giderek dağılan Behmeni sultanlığı yerini Bicapur, Ahmednagar, Golkonda, Berar ve Bidar yerel devletlerine bıraktı.

Behn, Aphra (d. Temmuz 1640 - ö. 16 Nisan 1689, Londra), yaşamını kalemiyle kazanan ilk İngiliz kadın oyun yazarı, şair ve romancı. Aphra'nın, Güney Amerika'da

Aphra Behn, *All the Histories and the Novels* (1722) kitabının kapak sayfası
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd

tanıdığı, eskiden prens olan Afrikalı bir kölenin öyküsünü anlattığı *Oroonoko* (1688; yb 1933) adlı yapıtı, bir edebiyat türü olarak romanın gelişmesinde etkili olmuştur. Aynı düzeyi tutturamadığı şiirlerine gereken önemin verilmediği söylenebilir. Yaşarken yaygın ün kazanmış, pek çok skandala neden olmuştur. Çoğunlukla oyun yazmış olmasına karşın, günümüzde daha çok romanları ile tanınır.

Geçmişi hakkında bilgi çok azdır. Aphra adında, kimliği tam olarak saptanamayan bir çocuğun Amis soyadlı bir çiftle birlikte o zamanlar İngilizlere ait olan Surinam'a (Hollanda Guyanası) gittiği bilinmektedir. 1658'de İngiltere'ye dönen Aphra Londralı bir tüccar ile evlendi. Kocasını 1666'da öldü. Zekası ve yetenekleri ile saygınlık kazanan Aphra, II. Charles tarafından gizli bir görevle Hollanda'ya gönderildiyse de, bu görevinin karşılığını alamadı. Borçlarından

dolayı hapsedilince geçimini sağlayabilmek için yazmaya başladı.

Behn'in ilk oyunu *Forc'd Marriage* (Zoraki Nikâh) 1671'de sahnelendi. Aralarında, ilki 1677'de, ikincisi 1681'de sahnelenen iki bölümlük *Rover* (Korsan) adlı oyunun da bulunduğu nükteli ve neşeli komedileri büyük başarı kazandı. Çok okuyan Aphra, eski oyun yazarlarından pek çok uyarlama da yaptı.

Behn, Sosthenes (d. 30 Ocak 1882, St. Thomas, Danimarka'ya ait Virgin Adaları - ö. 6 Haziran 1957, New York kenti), şirket yöneticisi. Dünyanın en büyük haberleşme şirketlerinden International Telephone and Telegraph Corporation'ı (ITT) kardeşi Hernand'la birlikte kurmuş ve başkanlığını yapmıştır.

Korsika Adası ile Paris'te eğitim gören Behn, çalışma yaşamına 1901'de New York kentinde bir bankada başladı. Beş yıl sonra, kardeşi Hernand'la birlikte, üvey babasının Porto Riko'daki şeker işini devraldı. Bu adada yaşarken Porto Riko Telefon Şirketi'ni satın alan iki kardeş daha sonra da Küba Telefon Şirketi'ni ele geçirdi. I. Dünya Savaşı ve Sosthenes'in asker olarak ABD Kara Kuvvetleri'ne bağlı İşaret Birliği'ne katılması nedeniyle kardeşlerin iş yaşamı kesintiye uğradı.

1920'de Behn'ler üçüncü bir ortakla birlikte, Porto Riko ve Küba'daki şirketlerini de kapsayacak biçimde ITT'yi kurdular. Daha sonra da Romanya ve İspanya'da telefon imtiyazları elde ettiler. 1929'da Büyük Bunalım nedeniyle mali güçlüklerle karşılaştılar, ama Sosthenes'in ITT'nin borçlarını ustaca yönetmesi şirketin yaşamasını ve büyümesini sağladı. Hernand 1933'te ölünce, bütün denetim Sosthenes'e kaldı. II. Dünya Savaşı'nda Adolf Hitler'in bazı Avrupa işletmelerini ele geçirmesi birçok sorun yarattı. Ama Şirket, Romanya işletmelerini satmayı ve 1945-46'da İspanya ve Arjantin'deki mülklerini elden çıkarmayı başardı. Şirketin Latin Amerika'daki etkinlikleri ise savaş sırasında ve sonrasında genişledi. Behn 1956'da emekliye ayrıldı.

Behram I (ü. 3. yy), 273-276 arasında hüküm sürmüş Sasani hükümdarı.

I. Şahpur'un oğludur. Babasının hükümdarlığı sırasında Atropatene eyaletini yönetti. Kardeşi I. Hürmüz'ün yerine geçince Zerdüşt rahipler sınıfının ve başrahip Kartir'in konumuna daha da güçlendi. Behram bunların ısrarı ile maddeciliğe karşı olan, çileci Maniciliğin kurucusu Mani'yi hapse attırdı. Bunun ardından yalnız Manicilere

Üstünde I. Behram'ın portresi bulunan sikke, 3. yy; British Museum
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd.

değil, Hristiyan ve Budacılara karşı da dinsel baskı yoğunlaştı. Kendine özgü, ışık saçan tacıyla tanınan Behram'ın, Güney İran'daki Bişapur'da bir kaya heykeli bulunmaktadır; ama Sasani kralı Narses sonradan yazıttığı Behram adını sildirmiştir.

Behram II (ü. 3. yy), 276-293 arasında hüküm sürmüş Sasani hükümdarı. Babası I. Behram'dan sonra tahta çıkmıştır.

Hükümdar olduktan sonra, doğu illerinde devleti temsil eden kardeşi Hürmüz'e karşı tahtını savunmak zorunda kaldı. Roma imparatoru Carus 283'te, Behram'ın başka sorunlarla uğraşmasından yararlanarak, herhangi bir direnme ile karşılaşmadan

Üstünde II. Behram'ın portresi bulunan sikke, 3. yy sonları, British Museum
British Museum, J. R. Freeman & Co Ltd.

Mezopotamya'yı istila etti ve Sasani başkenti Ktesiphon'a (Medain) girdi. Carus'un ani ölümü üzerine Romalıların geri çekilmesi, hemen ardından da Hürmüz'ün devrilmesi Behram'ın tahtından bütün tehlikeleri uzaklaştırdı. Güney İran'da, Behram'ın başında kanatlı tacı ile betimlendiği çok sayıda kaya heykeli vardır; bunların bazısında Behram'ın eşi de yer alır. Sasani sanatında kadına çok yer verilmediği düşünülürse Behram'ın eşinin hanedanın önemli kişilerinden biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Behram IV (ü. 4. yy sonu), 388-399 arasında hüküm sürmüş Sasani hükümdarı. II. Şahpur'un oğlu olan Behram, kardeşi III. Şahpur'un ardından tahta çıkmadan önce Kirman valisi olarak görev yaptı. Sasanilerin Roma ile birleşerek Ermeni topraklarını paylaşması bazı kaynaklarda Behram'a dayandırılmaktaysa da, bu olay büyük olasılıkla 387'de, kardeşi III. Şahpur döneminde gerçekleşmiştir.

Behram V (ü. 5. yy), BEHRAM-I GÖR olarak da bilinir, 420-438 arasında hüküm sürmüş Sasani hükümdarı. Ülkesinin edebiyatında, sanatında ve folklorunda Behram'ın cesaretinden, romantik serüvenlerinden ve avcılığınan övgüyle söz edilir.

El-Hira'nın Arap Lahmi hanedanı hükümdarlarından el-Münzir'in Meşan'daki sarayında eğitim gören Behram, babası I. Yazdegerd'in öldürülmesinden sonra el-Münzir'in desteğiyle tahta geçti. Yazdegerd'in son yıllarında başvezirlik yapan Mihr-Nareş de Behram'ı açıkça destekledi. Behram daha sonra yönetsel yetkilerinin çoğunu Mihr-Nareş'e devretti.

Behram, Romalılarla 421-422'de sonuç getirmeyen bir savaşa girdi. 427'de doğuda göçebe Akhunların (Éftalitler) saldırısını püskürterek nüfuzunu Orta Asya'ya kadar genişletti. Buhara (bugün Özbekistan'da) madeni paralarında resmi yüzyıllarca kaldı.

Behram VI (Çubin) (ü. 6. yy), 590-591 arasında Sasani hükümdarı ve Rey'deki (bugünkü Tahrân yakınlarında) Mihran hanedanının başı. Sasani hükümdarlık ailesinden geldiği için büyük bir mücadele sonucu tahta çıkabildi. Sasani hükümdarı IV. Hürmüz'ün Bizanslılarla yaptığı savaşlar sırasında sarayı ustalıkla yönettiği için Horesan'daki ordunun komutası Behram'a verildi. Behram bu orduyla bir Türk istilasını

püşkürtmeyi başardı. Ama bu başarı 589'da Romalılara yenilmesi üzerine Hüzmüz'ün kendisine kötü davranmasını engellemedi. ve Behram, ordusunun desteği ile Hüzmüz'e karşı ayaklandı. Bu karışıklık sırasında Hüzmüz öldürüldü ve tahta ardılı II.

Üstünde VI. Behram'ın (Çubin) portresi bulunan sikke, British Museum
British Museum, J.R. Freeman & Co Ltd

Hüsrev çıktı. II. Hüsrev uzlaşmaya yanaşmayan Behram'ın üstüne yürüdü, ama komutasındaki birliklerin ayaklanması üzerine Bizans'a kaçtı. Behram kendini hükümdar ilan etti. 591'de Hüsrev Bizanslıların da yardımı ile tahtı yeniden ele geçirdi. Behram Türkistan'a kaçtı ve orada öldürüldü. Renkli yaşantısı Pers ortaçağının bir halk romansına konu oldu.

Behram-ı Gûr menkıbeleri, Sasani hükümdarı V. Behram'ın(*) kahramanlığı, aşkları ve avları çevresinde oluşmuş menkıbeler.

Yaban eşiği avına düşkünlüğünden dolayı "Gûr" (yaban eşiği) lakabı verilen V. Behram'la ilgili menkıbeler birçok mesneviye, minyatüre ve halk öyküsüne konu olmuştur. Türk ve İran şairlerinde de Behram'ın kişiliğine ve menkıbelerine ilişkin telmihlere rastlanır. Behram'la ilgili menkıbeler ilkin Taberî ve Seâlîbî gibi Arap tarihçilerinin yapıtlarında ve Firdavsi'nin *Şehname*'sinde parçalar halinde yer almıştır.

Behram-ı Gûr menkıbeleriyle ilgili mesneviler arasında Genceli Nizami'nin *Behram-name* olarak da bilinen *Heft Peyker*, Hüsrev-i Dehlevî'nin *Heşt Bihişt*, Ali Şir Nevai'nin *Seb'a-i Seyyâr*, Hâtîfî'nin *Heft-Manzar* adlı yapıtları önemlidir. Bunlardan Nizami'nin mesnevisini Aşki manzum olarak, Yümnî de düzyazıyla Türkçeye çevirmiştir. Bu menkıbeler, *Kıssa-i Behram-ı*

Gûr ve Bânû-i Hâsn adlı Farsça bir halk öyküsüne de konu olmuştur.

Behram-ı Gûr menkıbelerinde çeşitli yan olaylar bulunmakla birlikte, asıl konu hükümdarla, mesnevilerde adı Fitne, Dilâram, Aşûb ve Azâde gibi değişik biçimlerde geçen bir çariye arasındaki aşkla ilgilidir.

Ali Şir Nevai'nin *Seb'a-i Seyyâr* mesnevisinde yer alan menkıbe şöyledir: Bir av sırasında Mâni adında yaşlı bir nakkaş Behram'a, Hitaylı zengin bir tüccarın satılığa çıkardığı bir çariyenin resmini gösterir. Dilâram adlı bu çariyeye aşık olan Behram onu yanına getirir. Bir süre sonra bir ceylan avı sırasında sarhoşken çariyeye kızar ve onu ıssız bir yerde terk eder. Ama ertesi gün yaptığından pişmanlık duymaya başlar; bütün aramalara karşın bir türlü bulunamayan Dilâram'ın özlemiyle hasta olur. Kendisi için yaptırılan yedi köşkte, yedi iklim hükümdarlarıyla birlikte gelen adamların anlattığı öyküleri dinleyerek avunmaya çalışır. Yedinci gün, Harezm'den gelen adamlardan biri Dilâram'ın kendi ülkesinde olduğunu haber verir. Büyük bir kafiye yollayarak Dilâram'ı geri getiren Behram, yeniden sağlığına ve mutluluğuna kavuşur.

Behramoğlu, Ataol (d. 13 Nisan 1942, İstanbul), Türk şair. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1966). 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) girecek ilk örgütlenme çalışmalarına katıldı. Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) kurucularından biri oldu. Aynı yıl *Dönüşüm* dergisini çıkaranlar arasında yer aldı ve derginin sahipliğini üstlendi. 1970'te İsmet Özel'le birlikte *Halkın Dostları* dergisini çıkardı. Aynı yıl İngiltere'ye, daha sonra da Fransa'ya gitti. 1972'de Sovyet Yazarlar Birliği'nin çağrısıyla Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Rus dili ve Sovyet edebiyatı üzerine incelemeler yaptı. 1974'te Türkiye'ye döndükten sonra kardeşi Nihat Behram'la birlikte *Militan* dergisini kurdu (1975), *Sanat Emeli* dergisinin kurucuları arasında yer aldı (1978). Türkiye Yazarlar Sendikası'nın (TYS) yönetim kuruluna seçildi ve sendikanın genel sekreteri oldu (1979). 12 Eylül hareketinden sonra, Barış Derneği davası nedeniyle tutuklandı. TYS

davasında da yargılandı. Bir gazetede düzenlenen ankete verdiği karşılık suç sayılarak bir yıl hapse mahkûm oldu. 1983'te Fransa'ya giden Behramoğlu Haziran 1989'da Türkiye'ye döndü.

İlk şiirlerini Ataol Gürus adıyla *Yeni Çankırı*, *Yeşil Ilgaz*, *Çağrı* gibi yerel dergi ve gazetelerde yayımladı. Yükseköğrenim yıllarında *Yapraklar*, *Dost*, *Evrım*, *Ataç* gibi dergilerde çıkan ürünleriyle dikkati çekti. Bu dönemin şiirlerini bir araya getiren *Bir Ermeni Generali*'de (1965) Orhan Veli'nin, Atilla İlhan'ın ve bazı İkinci Yeni şairlerinin etkileri yan yana görülmüyordu.

Behramoğlu
İsa Çelik

Behramoğlu bu etkilere kendine özgü bir yergi kıvamı katmıştır.

Behramoğlu'nun şair kimliği daha sonra *Papiris*, *Şiir Sanatı*, *Yeni Gerçek*, *Yeni Dergi* ve *Halkın Dostları*'nda çıkan şiirleriyle (1965-71) oluştu. Bu dönemdeki şiirlerini bir araya getiren *Bir Gün Mulaka*'da (1970) toplumcu, etkin bir edebiyat anlayışına hızla geçişin taze ve çarpıcı örnekleri vardı. 1970'lerde toplumsal gerçekçi akımın genel ilkelerine bağlanan Behramoğlu daha sonra yayımladığı yapıtlarını yeni temalar ve biçim arayışlarıyla besledi (*Yolculuk*, *Özlem* ve *Kavga Şiirleri*, 1974). 1980'lerde şiirini daha da zenginleştirerek yaşamın her alanını kucaklamaya çalıştı (*Eski Nisan*, 1987).

Edebiyat ve kültür üzerine yazı ve eleştirileri, ayrıca çevirileriyle de dikkat çeken Behramoğlu 1981'de Asya-Afrika Yazarlar Birliği Lotus Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Başka yapıtları arasında *Ne Yağmur Ne Şiirler* (1976), *Kuşatmada* (1978), *Mustafa Suphi Destanı* (1979), *Dörtlülükler* (1980), *İyi Bir Yurttaş Aranıyor* (şiir kabare, 1983), *Şiirler* (1959-82; bas. 1983) sayılabilir. Behramoğlu'nun toplu şiirleri *Bir Gün Mulaka* (1991), *Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var* (1991) ve *Bebeklerin Ulsu Yok* (1992) adlarıyla 3 cilt olarak yayımlanmıştır.

Behrengi, Samed (d. 1938 Tebriz - ö. 1968, Tebriz), İranlı çocuk öyküleri yazarı ve araştırmacı.

İlkokul öğretmeniydi. Azerbaycanlı köy çocuklarına rehberlik hizmetleri yaptı, Azeri halk edebiyatını inceledi. Sözlü halk masallarını toplayarak Azerice ve Farsça kaleme aldı. Azerbaycan folkloru üzerine *Folklor u Zeban-i Azerbaycan* (Azerbaycan Dili ve Folkloru), İran eğitim sistemi konusunda *Kendukav der Mesail-i Terbiyeti-yi İran* (İran Eğitim Sorunları Üzerine Bir İnceleme) adlı çalışmaları yayımlandı. 1968 yazında Aras Irmağı kıyısında ölü olarak bulundu.

Behrengi, sansür koşullarında ürün veren pek çok sanatçı gibi, araç olarak kullandığı

Firdavsi'nin *Şehname*'sinden, Behram-ı Gûr'un ejderhayı öldürmesini gösteren bir minyatür, 1320-60, Tebriz, İran; Cleveland Sanat Müzesi
Cleveland Museum of Art, Ohio, Grace Rainey Rogers Fund

simgeler ve alegorilerle, çocukların dünyasında aslında büyüklerin dünyasını anlatır; çocuklara olduğu kadar büyüklere de seslenir. Lirik üslubu, alegorilerinin yalnızca toplumsal eleştirileri örten bir perde olarak kalmasını önleyerek, yazdıklarına zenginlik katar. Yapıtlarındaki bu eleştiri ögesi (ölümünden de sorumlu tutulan) İran gizli polisi tarafından izlenmesine yol açmıştır.

Bihruz Dihkani ile birlikte kaleme aldığı *Efsaneha-yi Azerbaycan* (Azerbaycan Masalları), *Tapmacalar*, *Koşmacalar* (1966), İtalya ve Çekoslovakya'da ödül aldığı *Mahi-yi Siyah-i Kuçulu* (Küçük Kara Balık, 1975, 1990), *Peserek-i Lebufurus* (Pancarlı Çocuk, 1977, 1990), *Keçel-i Kefterbaz* (Kel Güvercinci, 1975, 1989), *Ulduz u Kelağa* (1966; *Ulduz ve Kargalar*, 2. bas. 1989), *Sergože-i Dane-i Berf* (Kar Tanesinin Serüveni), kendi yazdığı beş masal ile derlediği beş halk masalını içeren *Telhun* (ös 1970) ve çocuk edebiyatı üstüne bir makalesiyle 12 öyküsünü içeren *Kıssaha-yi Behreng* (3. bas. 1977; Behrengi Masalları) Behrengi'nin öbür önemli yapıtlarıdır. *Telhun*'da yer alan bazı öyküleri *Bu Gelen Köroğlu'dur* (1978), *Sevgi Masalı* (1979, 1990) ve *İnatçı Kediler* (1979, 1990) adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca öykülerinden yapılan derlemeler Türkçede *Bir Şeftali Bin Şeftali* (1975, 1990), *Konuşan Bebek* (1976, 1990), *Kargalar* (1976, 1990), *Bir Günlük Düş ve Gerçek* (1980, 1989), *Altın Cıvıv* (1980) adlarıyla yayımlanmıştır.

Behrens, Peter (d. 14 Nisan 1868, Hamburg - ö. 27 Şubat 1940, Berlin), Almanya'da modern mimarlığın gelişmesindeki rolü ile tanınmış mimar. Endüstri tasarımının da öncülerindendir.

Hamburg'daki uygulamalı sanatlar okulunda öğrenim gören Behrens 1897'de Münih'e gittiğinde, Almanya sanat ve el sanatları alanında bir yeniden doğuş dönemi yaşamaktaydı. 1900'de Hessen grandükü onu Darmstadt'ta kurmuş olduğu sanatçılar kolonisi (*Künstlerkolonie*) katılmaya çağırdı. Behrens orada içindeki bütün mobilyalarıyla birlikte kendisi için bir ev tasarladı (1901). Bu, onun ilk mimarlık yapıtıydı. 1903'te Düsseldorf Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun yöneticiliğine getirildi.

Behrens'in meslek yaşamındaki en önemli olay 1907'de gerçekleşti. Dünyanın elektrikli araç üreten en büyük şirketlerinden biri olan Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft'ın (AEG) genel müdürü Emil Rathenau, onu AEG ürünlerinin sanat danışmanlığına getirdi. Rathenau, endüstri ürünlerinin bir sanatçı elinde belirli bir estetik düzeye ulaşması gerektiğinin bilincine varmış, ileri görüşlü bir sanayiciydi. O güne değin ağaçoyma baskıları, kitap kapakları, seramik ve dekorasyon işleri yapmış, dokuma ve halılar üretmiş bir ressam olan Behrens, kendini endüstri alanında yoğun bir yaratıcı çalışmaya verdi. Sekizgen biçimli AEG amblemi, kuruluşun katalogları, büro yazışma malzemesi, ayrıca elektrikli vantilatörlerden sokak lambalarına kadar birçok ürünle perakende satış mağazalarından fabrikalara kadar çeşitli yapılar onun katkısıyla ortaya çıktı. Behrens 1909-12 arasında AEG fabrikalar kompleksini inşa etti. Bu kompleksin bir parçasını oluşturan AEG-Türbin Fabrikası hem o dönem Almanya'sının en etkileyici yapısı, hem de endüstri çağının ilk özgün mimarlık örneklerindendi. Dikdörtgen planlı yapının 26,5 m açıklığı geçen çatısı cam kaplı çelik bir konstrüksiyon biçiminde yapılarak, içerideki

atölyelerin doğal ışık alması sağlanmıştı. Aşağıya doğru incelen ve mafsallar üstüne oturan taşıyıcı çelik ayaklar, yapı yüzünden dışa taşıyor, bunların arasındaki cam yüzeyler ise ters bir eğimle yükseliyor, böylelikle

Behrens, Max Liebermann'ın tablosu
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

fabrikanın yan cephesi hareketli bir görünüm kazanıyordu. Biçimlendirmede, daha önceki mimarlık üsluplarına bağlı kalınmaksızın böyle yeni bir arayış gidilmesi ilginçti ve yapının bazı ayrıntıları daha sonraki bazı uygulamalara esin kaynağı oluşturdu. Behrens'in AEG için çalıştığı dönemde, bir sonraki kuşağın en önde gelen adları olacak Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe ve Le Corbusier gibi genç mimarlar da onun bürosunda çalıştılar.

Behrens'in daha sonraki yapıtları arasında Düsseldorf'taki Mannesmann Fabrikası (1911-12), Frankfurt'taki Höchst Boya Fabrikası (1920-24), Petersburg'daki klasik üslupta tasarlanmış Alman Elçiliği Binası (1911-12) ve Linz'deki Avusturya Tütün İşletmeleri Fabrikası (1930) gibi endüstri ve yönetim yapıları vardır. 1922-27 arasında Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü'nde ders veren Behrens 1936'da Berlin'deki Prusya Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü yöneticiliğine getirildi. Geç dönem yapıtları, bir yapılar topluluğunun ağır ve masif bir kütle düzeni göstermesi gerektiği yolundaki görüşünü yansıtır.

Behring, Emil (Adolf) von (d. 15 Mart 1854, Hansdorf, Prusya - ö. 31 Mart 1917, Marburg, Almanya), immünolojinin kurucusu kabul edilen bakteriyoloji bilgini. Serum tedavisine, özellikle de bu tedavi yönteminin difteriye karşı kullanılmasına ilişkin çalışmaları nedeniyle 1901'de, ilk Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır.

Behring, 1914
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

1880'de Ordu Sağlık Birliği'nde görev yapan Behring, 1889'da Berlin'deki Robert Koch Sağlık Enstitüsü'ne asistan olarak girdi. Burada, Japon meslektaş Kitasato Şibasaburo ile birlikte çalışarak, sağlıklı bir hayvana tetanoslu bir hayvanın kan serumu verildiğinde bu hastalığa karşı pasif bağışıklık sağlanabileceğini gösterdi. Behring, antitoksik bağışıklık adını verdikleri bu tekniği sonradan difteriye uyguladı. 1892'de ticari üretimine geçilen difteri antitoksini, bu hastalığın önlenmesinde koruyucu aşı olarak yaygın bir uygulamaya konu oldu.

1894'te Halle, 1895'te Marburg üniversitelerinde öğretim üyeliği yapan Behring, Höchst'teki Lucius ve Brüning boya işletmesinin parasal desteğinden ve laboratuvar olanaklarından yararlanarak, başta verem olmak üzere çeşitli bulaşıcı hastalıklar üzerinde araştırmalar yaptı. İneklerde vereme karşı bağışıklık sağlayan bir aşı geliştirdi. Başlıca yapıtları, *Die praktischen Ziele der Blutserumtherapie* (1892; Kan Serummu Tedavisinin Pratik Amaçları) ile *Ätiologie und ätiologische Therapie des Tetanus*'tur (1904; Tetanosun Etiyolojisi ve Etiyolojik Tedavisi).

Behrman, S(amuel) N(athaniel) (d. 9 Haziran 1893, Worcester, Massachusetts - ö. 9 Eylül 1973, New York kenti, ABD), çağdaş ahlak sorunlarını tartıştığı popüler Broadway oyunlarıyla tanınan oyun ve öykü yazarı. Toplumun zengin ve aydın kesimini ele almış, güzel konuşma yeteneğine sahip zeki karakterler yaratmıştır. Kolay yakalanamayan karmaşık konuları işlemesi ve sık karakterlere yer vermemesi açısından birçok popüler oyun yazarından ayrılır.

Harvard Üniversitesi'nde tiyatro öğrenimi gördü. Bu yıllarda gazetelerde ve *New Republic* ve *The New Yorker* gibi dergilerde yazıları yayımlandı. İlk oyunu *The Second Man* (1927; İkinci Adam) ile kısa sürede başarı kazandı. Bunu, *Meteor* (1929; Göktaşı), *Brief Moment* (1931; Bir An) ve *Biography* (1932; Yaşamöyküsü) ile bir dizi yeni başan izledi. Behrman 1930'larda, savaş yıllarının acımasızlığına karşın komedi yazmayı sürdürdü. *Rain from Heaven*'da (1934; Cennet Yağmurları) faşizm konusunu ele aldı. Döneminin siyasal temalarını gittikçe daha çok işlemesine karşın, kişisel görüşlerini açıkça belirtmek yerine yarattığı karakterlerin ağzından dile getirdiği için eleştirildi. Bu eleştiriye yanıt olarak *No Time for Comedy*'yi (1939; Komedinin Zamanı Değil) yazdı. Bu yapıtın kahramanı bir hafif komedi yazarıydı ve kendisinin çağının ciddi sorunlarını etkili bir biçimde dile getirememekle eleştiriyordu.

Behrman, yazarlığı sürdürdüğü 40 yıl boyunca hemen hemen tümü büyük başarı kazanan 20'den fazla komedi yazmıştır. Çok sayıda öykü ve iki yaşamöyküsünün yanı sıra birkaç senaryosu da vardır.

Behşemiye, Mutezile düşüncesinin Basra okulu önderlerinden Ebu Haşim Abdüsselam bin Cubai'nin (ö. 933) kurduğu Mutezile kolu.

Babası Cubai de Mutezile bilginlerindendi. Ebu Haşim, tartışmaya yol açan kimi konularda yeni bir terminoloji oluşturmaya çalıştı. Geliştirdiği ahval (haller) görüşüyle Tanrı'nın sıfatları konusundaki tartışmalara bir çözüm getirmeyi denedi. Ona göre "Tanrı âlimdir" demek "Tanrı bilme hali içindedir" demektir. Öbür sıfatlar için de durum aynıdır. Bu hal tek başına bilinemez, ancak nitelediği kişiye bağlı olarak bilinebilir. Haller ne bilinebilir, ne bilinemez, ne vardır, ne yoktur, ne kadimdir (öncesiz), ne de hadistir (sonradan olma).

Tanrı bütün öteki şeylerden farklıdır. Bu nedenle ona evvel (ilk), mütekaddim (önce) gibi benzerlik yakıştıran sıfatlar verilemez. Yalnızca şeyler bilinebilir. Bu nedenle olanaksızın bilgisiz, nesnesi olmayan bir bilgidir. Dolayısıyla Tanrı'nın eşi ve dengi olmadığı bilgisi, nesnesi olmayan bir bilgidir.

Mütevâtir (başkasından duyulan) bilgi, bilgi değil, bilgi benzeridir. Bu bilgi de zorunludur. Birkaç kişinin rivayetine dayanan haber, bilgi ve eylemin temeli olduğunda, mütevâtir haber gibidir. Ama, kazanılmış olması ile ondan ayrılır. Akıl yürütme, kuşku ile bilgisizlikte direktme, yetinme ile ilgilidir. Bu nedenle akıl yürütme (düşünme), bilgisizlikte direktme ile birlikte olmaz. İnsanın ilk ödevi Tanrı'yı bilmektir. Peygamber, insana aklın tek başına ulaşamayacağı gerçekliği öğretir.

Nefs, ruhla ayırdır ve arazdır. İdrak (kavrayış), kavrayandan başkası değildir. Yaşam, istitaatten (yapabilme gücü) ayrı olmaz. Canlı varlık hem eyleyen, hem de eylemeyen olabilirse de eyleyebilme gücü eyleme de, eylemsizliğe de yol açabilir.

İnsan, tek eyleminden dolayı iki kez cezalandırılabilir. Örneğin birisine zulmeden kişi, hem yaptığı zulümden, hem de iyilik yapmadığından dolayı cezaya çarptırılabilir. Bu görüşü nedeniyle Behşemiye, Zemmiye olarak adlandırılır.

Ebu Haşim'e göre bir başkasının eylemi nedeniyle ödül ya da ceza kazanılabilir. Örneğin, birisi başkasına bir işi yapmasını söylese, onun yapması durumunda, işin niteliğine göre ödül ya da cezaya hak kazanır. Bir peygamber kadar iyi işler yapan kişi, yaptığı kötü bir işten dolayı tövbe etmeden ölmüşse, ebediyen Cehennem'de kalacaktır. Kişi, yaptıklarıyla peygamberlere denk bir duruma gelebilir. Akıl, hayvanları öldürmenin geçerliliğini kanıtlamaz. Hayvanların kurban olarak ya da yemek için kesilebileceğini yalnızca din öğretir. Şeyler ya iyi, ya kötüdür. Ne iyi kötüyü, ne de kötü iyiyi oluşturabilir. İnsanın iyilikleri ile kötülükleri denk olabilir, bu da doğal olarak Cennet ile Cehennem arasında bir yeri gerektirir. İnsanın öteki dünyadaki durumu, yaptığı iyiliklerle kötülüklerin farkına göre belirlenir. Namazın terki gibi günahlar kötüdür. Çünkü kötülükler neden olurlar. Tanrı, aynı günahı birisinde bağışlarken öbüründe bağışlamayabilir ve bu zulüm değildir. Zorla ele geçirilen su ile temizlenmekte bir sakınca olmadığına göre, taharet (temizlik) farz değildir. Namaz farzdır, bu nedenle zorla ele geçirilmiş yerde kılınması caiz değildir.

Peygamberler de hata yapabilir, küçük günahlar işleyebilirler. Ama görevlendirildikten sonra mucize gösterebilecek tek insan onlardır. Peygamberlerin başka yollardan elde edilemeyecek bilgiler getirmesi gereklidir. Yeryüzündeki Kuran, Tanrı'nın kelamı değildir. Başkaları da ona benzer kitaplar ortaya koyabilir. İmam ancak Kureyş'ten olabilir ve Kureyş'ten her zaman bu göreve layık bir kişi bulunur. Eğer iki ayrı imam seçilirse, bu seçim geçersizdir.

Belli başlı görüşleri bunlar olan Behşemiye 10. ve 11. yüzyıllarda Hüseyiniye koluyla birlikte Mutezile düşüncesinin sürmesinde etkili bir rol oynamıştır.

Behterev, Vladimir Mihayloviç (d. 1 Şubat 1857, Sorali, Vyatka [bugün Kirov]-ö. 24 Aralık 1927, Moskova, SSCB), beyindeki oluşumlar ve koşullu refleksler konusundaki çalışmalarıyla tanınan Rus nörofizyoloji ve psikiyatri bilgini.

1881'de Petersburg Tıp ve Cerrahi Akademisi'nden doktorasını alan Behterev, bir araştırma bursuyla yurtdışına giderek, bir

süre Jean Charcot ve başka bilim adamlarıyla çalıştı. 1885'te Rusya'ya döndüğünde, psikiyatri dalında öğretim görevlisi olarak Kazan Üniversitesi'ne girdi ve ertesi yıl bu üniversitede Rusya'nın ilk deneysel psikoloji laboratuvarını kurdu. Akıl ve ruh hastalıkları konusunda giriştiği klinik çalışmalarını, 1893'te psikiyatri profesörlüğüne atandığı Petersburg Askeri Tıp Akademisi'nde sürdürdü. 1907'de bu akademiye bağlı bir psikonoroloji enstitüsü kurarak yöneticiliğini üstlendi ve 1913'te hükümetin baskısıyla akademideki öğretim görevinden ayrılmak zorunda kaldığı halde, enstitünün yöneticiliğini bırakmadı. 1917 Rus Devrimi'nden sonra saygınlığını yeniden kazanan Behterev, 1918'de Petrograd Üniversitesi'nde psikoloji ve refleksoloji bölümünün başkanlığına atandı ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Akademi dünyasında İvan Pavlov'un en büyük rakiplerinden biri olan Behterev, doğuştan ve kazanılmış reflekslere ilişkin laboratuvar çalışmaları yaparak, koşullu refleksler üstüne bir kuram geliştirdi. Ayrıca iskelet kaslarının refleksleri konusunda çok zengin bilgiler derleyerek, sonraki yıllarda nörolojiye değerli bir kaynak sağladı. Behterev'in en önemli çalışmaları, beyin morfolojisine ilişkin araştırmaları ve bazı sinir hastalıkları ile belirtileri konusundaki özgün açıklamalarıdır. Beyinde, dördüncü karnıncığın üst bölümünde yer alan hücre kümeciklerini (Behterev çekirdeği) ve o güne değin bilinmeyen bazı oluşumları buldu. Ayrıca, omurganın uyusması ve katılmasıyla tanınan Behterev hastalığını, frenjiye bağlı doku sertleşmeleri, hareket ataksisi ve omur iltihabı gibi hastalıkların yeni biçimlerini tanımladı.

Behterev, sinir sistemi hastalıkları konusundaki ilk Rus dergisi olan *Nevrologičeski Vestnik*'in (1896; Nöroloji Dergisi) kurucusudur. Davranışların mutlaka nesnel bir yaklaşımla incelenmesi konusundaki kararlı tutumu ve karmaşık davranışların ancak refleksler incelenerek açıklanabileceği yolundaki inancı, ABD'de yeni yeni gelişmekte olan Davranış Psikolojisi Okulu'nu büyük ölçüde etkilemiştir. Başlıca yapıtları *Provodyaşıye puti spinnogo i golovnoyo mozga* (1882; Beyin ve Omurilikteki İletici Yollar) ile *Obyektivnaya psikologiya*'dır (1907; Nesnel Psikoloji).

Behuti, el-, tam adı ŞEYH MANSUR İBN YUNUS EL-BEHUTI, BEHUTİ-L MİSİRİ olarak da bilinir, (d. 1591, Behut - ö. 19 Temmuz 1641, Kahire, Mısır), Mısır'da İslam hukukunun Hanbeli okulunun son önemli temsilcisi, eğitimci. Kendisiyle ilgili tek bilgi, hemen bütün yaşamını Hanbeli hukukunu öğretip uygulayarak geçirdiğidir. Hukuka ilişkin çalışmaları, özgün değilse de, açık seçik olmalarıyla dikkati çeker ve Mısır'da hâlâ kullanılır. Bunların en önemlileri *er-Ravza'l-Murabba fi Şerhi Zadi'l-Mustakna*, *De-kaiki Ūla'n-Neha li-Şerhi'l-Münteha* ve *Keşfü'l-Kına ani'l-Ikna*'dır.

Behzad, tam adı ÜSTAD KEMALEDDİN BEHZAD (d. y. 1455 ?, Herat, Horasan - ö. y. 1536 ?, Tebriz, Azerbaycan), İranlı minyatür sanatçısı. Minyatürcü olarak üslubu, öğretmen olarak da çalışmalarıyla İran minyatürünü büyük ölçüde etkilemiştir.

Küçük yaşlardayken kimsesiz kalan Behzad, o tarihlerde Herat kentini yöneten Timur'un yöneticilerinin koruması altındaki Mirak Nakkaş tarafından büyütüldü ve eğitildi. 1486'da başnakkaş oldu ve bu görevi 1506'ya değin sürdürdü.

1506'da İran'da Safevi hanedanının kurucusu olan I. İsmail (Şah) Herat'ı fethetti.

1514'te Herat valiliğine getirilen İsmail'in oğlu Tahmasb 1522'de Tebriz'e geri dönerken Behzad da onunla birlikte gitti. Tebriz'de hükümdarın koruması altında, hanedan kitaplığının yöneticiliğine atandı, yazma kitapların minyatürlerle resimlenmesiyle görevlendirildi. Bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Timur'un yaşamının anlatıldığı *Zafarnama*'den Behzad'ın bir minyatürü, y. 1520; John Work Garrett Kütüphanesi, Johns Hopkins Üniversitesi, Baltimore
John Work Garrett Library, Johns Hopkins University, Baltimore

Öğretmen ve minyatürcü olarak Behzad, Tebriz'in bir sanat merkezi haline gelmesine önayak oldu. Öğrencileri arasında Kasım Ali, Mir Seyyid Ali, Aka Mirak(*) ve Muzaffer Ali vardı.

Behzad'ın yapıtlarının değerlendirilmesindeki başlıca sorun, onun elinden çıkmış özgün yapıtların kesin olarak saptanamamasıdır. Üslubunu çok yakından taklit eden öğrencileri birçok minyatür yaptığı gibi, dönemin koleksiyoncuları da onun minyatürlerini kolayca ayırt edebildikleri için Behzad yalnızca birkaç resmine imza atmıştı. 1486-95 arasında gerçekleştirdiği minyatürlerinden ancak 32 tanesinin kesinlikle onun elinden çıktığı bilinir.

Behzad'ın yapıtları erken dönem minyatürlerden çok farklı değildir. Ama teknik ustalığı, kompozisyonda yarattığı yeniliklerle, dramatik anlatımla ve zengin renk bilgisiyle birleşince onu zamanının en büyük resim ustası durumuna getirmiştir. Uyum, insancılık ve incelik gibi niteliklerle belirginleşen üslubu, minyatür sanatını görünüşteki katılıktan ve aşırı ayrıntılardan kurtarmış, Behzad İran resmine yeni bir soluk ve gerçekçilik anlayışı getirmiştir.

Günümüze kalan ilk yapıtlardan ikisi, Sadi'nin *Gülistan*'ının yazma nüshasındaki imzalı minyatürlerdir. Sadi'nin *Bostan* adlı yapıtının 1488 tarihli bir yazma nüshasına (Kahire'de Mısır Ulusal Kitaplığı) çizdiği beş minyatür, pek çok bilim adamınca onun

günümüze kalmış en iyi yapıtları olarak kabul edilir.

1494'te yaptığı Havarnak Kalesi'nin minyatürü, Behzad'ın karmaşık bir sahneyi zengin ve akıcı bir kompozisyona dönüştürmedeki yeteneğinin bir kanıtıdır. Bu yapıt onun, özenli bir gözlemcilikle gereksiz kanışıklıklardan kaçınıp anlamlı ayrıntıları be-timleme becerisini ortaya koyar.

Bei Irmağı, Çin'in güneydoğusundaki Gu-angdong yönetim bölgesinin orta kesiminde ırmak. Hunan yönetim bölgesinin güneyin-de, Wu ve Zhen ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Yaklaşık 350 km boyunca güney yönünde ağıttan sonra Kanton'un batısın-daki Xi Deltasına karışır. Kuzey Irmağı olarak da bilinen Bei Irmağı, yüzyıllar boyunca Kuzey ve Güney Çin arasındaki ulaşım sisteminde önemli rol oynamıştır.

Bei Wei bak. Tabgaçlar

Beiderbecke, Bix, asıl adı LEON BISMARCK BEIDERBECKE (d. 10 Mart 1903, Davenport, Iowa - ö. 7 Ağustos 1931, Long Island, New York, ABD), caz kornetçisi, 1920'lerin önde gelen bestecisi ve doğaçlama ustası. Caz tarihinin en özgün beyaz trompetçisi olarak değerlendirilir.

1923'te Chicago'nun banliyösündeki Lake Forest Akademisi'ne devam etti. Daha sonra beyaz öğrencilerden kurulu Wolverines adlı orkestraya katıldıysa da, kısa sürede ustalaşarak bu orkestranın müzik düzeyini çok geride bıraktı. 1925'te Chicago'da çalıştı; cazda yeni bir çığır açan Louis Armstrong, King Oliver ve Jimmy Noone gibi Siyah müzikkçileri ilk kez burada dinledi ve onlarla birlikte çalma olanağını buldu.

1926'da St. Louis'de, daha sonraki yıllarda yakın arkadaşlığını sürdürceği Frank Trumbauer'in orkestrasına katıldı. Ertesi yıl Jean Goldkette'in, 1928-30 arasında da Paul Whiteman'ın orkestralarında çaldı, ama hastalığı yüzünden genç yaşta müziği bıraktı.

Beiderbecke
Brown Brothers

1927'de saksofoncu Trumbauer ile birlikte doldurduğu "Singin' the Blues" ve "A Good Man Is Hard to Find" adlı plakları bugün de caz müziğinin klasikleri arasında sayılır. Beiderbecke'in çalış tarzını, kendisinden sonra Jimmy McPartland ile Bobby Hackett, ayrıca onun ustalığına erişemeyen

daha birçok müzikkçi sürdürdü. Bunların çoğu, Beiderbecke'yi efsaneleştiren ateşli hayranlarıydı. Dorothy Baker'ın Beiderbecke'in yaşamından yola çıkarak yazdığı *Young Man with a Horn* (Kornolu Genç Adam) gibi romanlar ile filmler de böyle bir hayranlığın gelişmesinde oldukça etkili oldu. Beiderbecke'in önemli besteleri arasında, izlenimci Fransız müzikkçilerinden esinlendiği "In a Mist" adlı piyano parçası sayılabilir. Richard Sudhalter ve Phillip Evans'ın yazdığı *Bix: Man and Legend* (Bix ve Efsanesi) adlı yaşamöyküsü 1974'te yayımlanmıştır.

Beiderwand (Eski Yüksek Almanca'da "Beider dokuması"), BEIDERWAND ve BEILWAND olarak da bilinir, Almanya'da dokunan eski bir kumaş. Adı Hindistan'daki Bidar kentinden gelir. İki kat olarak dokunurdu ve bu katlar birbirine yalnızca motiflerle bağlı olurdu; her iki yüzü de kullanılırdı. Eskiden çözümleri keten, atkılar yün ipliğinden olurken, bugün çözümleri pamuk, atkılar sentetik iplikten yapılmaktadır.

Beier Hu bak. Buir Gölü

Beihai, PAKHOI olarak da bilinir, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Guangxi Zhuang özerk yönetim bölgesinde (*zizhiq*) liman kenti. Nanliu Irmağı deltasının hemen güneyinde, Tonkin Körfezindeki Qinzhou Koyunun doğusundaki küçük bir yarımada'nın kıyısında, Hepu (Lianzhou) kentinin 20 km kadar güneyinde yer alır. Guangdong yönetim bölgesine bağlı il düzeyinde bir belediye (*shi*) iken, 1965'te Guangxi'deki Qinzhou yöresinin (*diqu*) parçası olmuştur.

Dış ticarete 1876'da açıldı. Kuzeyden esen rüzgârlara çok açık ve kumlu sıklıklarla çevrili olan limanın yetersizliğine karşın, Guangxi'nin güney ve batı kesimlerinin başlıca ticaret kapısı olarak önemlice bir liman kenti haline geldi. Ama Xi Irmağı üzerindeki Wuzhou'nun ve Yunnan yönetim bölgesinde Kızıl Irmak üzerinde yer alan Mengzi'nin ticarete açılmasıyla, Beihai önemini büyük ölçüde yitirdi. Zamanla, dış ticaretinin büyük bölümünü Fransız şirketlerinin elinde tuttuğu küçük bir liman kentine dönüştü. Çin-Japon Savaşı'nın (1937-45) başlamasından sonra yeniden canlanır gibi olduysa da, 1940'ta Japon işgali altına girince bu gelişme de durdu.

1949'dan sonra, Çin'in en önemli balıkçılık limanlarından biri olarak gelişmeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında balıkçılık filosunun büyük bölümünü yok edilmesine karşın, 1945'ten sonra balıkçılık hızla eski durumuna geldi. Gene 1949 ertesinde, daha çok küçük teknelere dönük bir gemi yapım sanayisi kuruldu. Ayrıca tel halat, yelken ve ağ gibi gereçlerin yapımına geçildi. Konservelik tesisleri kuruldu. Günümüzde, balık yağı, kurutulmuş balık ve tutkal gibi çeşitli yan ürünlerin elde edildiği fabrikalar da vardır. Çin'in Vietnam'a en yakın limanı durumunda olan Beihai'nin eskiden beri Vietnam'ın Haiphong limanı ile güçlü ticari bağları olmuştur. 1984'te Çin'de ticaret ve yatırım için Batı'ya açılan 14 kıyı kentinden biridir. Nüfus (1985 tah.) kent merkezi, 115.700; kent, 171.600.

Beijing bak. Pekin

Beilby, Sir George Thomas (d. 17 Kasım 1850, Edinburgh - ö. 1 Ağustos 1924, Hampstead, Londra), potasyum siyanür üretiminde, ısıtılmış odunkömürü ve potasyum karbonat karışımı üzerinden amonyak geçirilmesi yöntemini geliştiren sanayi kimyacı. Bu işlem sayesinde, düşük içerikli cevherlerden altın elde edilmesinde yararlar-

nilan siyanüre yönelik, giderek artan talebin karşılanması olanaklı duruma gelmiştir. 1869'da şeyl petrolü sanayisine giren Beilby, sürekli damıtma işlemini uygulamaya sokarak parafin ve amonyak üretimini artırdı. 1890'da ise siyanür üretimine yöneldi.

Yüksek sıcaklıklarda amonyakın metaller üzerindeki bozucu etkisinin ilgisini çekmesi üzerine, katıların akmaması araştırmaya koyulan Beilby, parlatma işleminde olduğu gibi, herhangi bir metal akmaya bırakıldığında, kristal yüzeyin daha sert ve yoğun katmanlara ayrıldığı sonucuna ulaştı. Çok eleştiri almakla birlikte bu kuram, metallerin soğuk işlem altında sertleşmeleri olgusunu açıklamayı ve sonraki araştırmalara hız kazandırmayı başardı.

Yakıt ekonomisi ve duman giderimi sorunlarına da ilgi duyan Beilby, 1917-23 arasında Yakıt Araştırma Kurulu'nun yöneticiliğini yaptı. Ayrıca, 1909-12 arasında Kimya Enstitüsü ile 1916-18 arasında Metal Enstitüsü'nün başkanlığını üstlendi. 1906'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1916'da da "sir" unvanı almıştır.

Beilstein, Friedrich Konrad (d. 17 Şubat 1838, Petersburg - ö. 18 Ekim 1906, Petersburg), Alman asıllı Rus kimyacı. *Handbuch der organischen Chemie* (1880-83, 2 cilt; Organik Kimya Elkitabı) adlı yapıtı, organik kimyacıların en değerli başvuru kaynağıdır.

1866'da Petersburg'daki İmparatorluk Teknoloji Enstitüsü'ne kimya profesörü olarak atanan Beilstein, *Handbuch*'unun birinci basımında 15 bini aşkın organik bileşiğin ayrıntılı fiziksel ve kimyasal özelliklerini verdi. Kitabın ikinci baskısı 1886-89 arasında üç cilt olarak yayımlandı. Organik kimya alanındaki hızlı gelişmeler nedeniyle Beilstein, 1900'de kitabının basım işini Alman Kimya Derneği'ne devretti. *Handbuch*'un 27 ciltlik dördüncü baskısı 1937'de yayımlanmış ve yeni basımları süreli eklerle günümüze değin sürdürülmüştür.

Beinglas, ilk kez Bohemya'da yapılan, 17 ve 18. yüzyıllarda da Avrupa'nın öbür bölgelerine yayılan yarısaydam cam ürünlerle verilen ad. Ayrıca bak. opal cam.

Beipiao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Liaoning yönetim bölgesinin (*sheng*) batısındaki Chaoyang yöresinde (*diqu*) madencilik kenti. Daling Irmağının kuzeybatısında, Daqing Dağlarının doğusunda yer alan bir kömür çıkarma merkezidir. Yaklaşık 1.000 m yerin altına inen dikey maden kuyuları, Çin Halk Cumhuriyeti'nin en derin maden ocakları arasındadır. Fuxin Havzasının güneybatı uzantısında kok kömürü çıkarılır. Nüfus (1989 tah.) 189.100.

Beira, Doğu Afrika ülkelerinden Mozambik'te, Sofala ilinin merkezi. Bir liman kenti olan Beira, Púngoë ve Búzi ırmaklarının ağzında, Mozambik Kanalı'nda (Hint Okyanusu) yer alır. 1891'de eski bir Müslüman yerleşim yerinde Mozambik Kumpanyası'nın merkezi olarak kuruldu. Kentin yönetimi 1942'de Portekiz hükümetine geçti. Gerek Ümit Burnu gerek Süveyş Kanalı yoluyla Avrupa limanlarına aynı uzaklıkta olan kent, Orta Afrika için denize çıkış noktası ve kıyı taşımacılığı için önemli bir aktarma limanı olarak gelişti. Güney Afrika, Zimbabve, Zambia, Zaire ve Malavi demiryolları Beira'da denize ulaşır. Kent, Zimbabve ile Malavi'nin başlıca limanıdır. İhraç edilen ürünler arasında maden cevheri, tütün, yiyecek maddeleri, pamuk ile hayvan post ve derileri önde gelir. Başlıca ithal maddeleri akaryakıt, gübre, buğday,

makine, tekstil ürünleri ve meşrubattır. Doğu Zimbabve'deki Urutali'den gelen akaryakıt boru hattı Beira'da sona erer. 1980'lerin başında, içinde konserve fabrikaları, deniz ürünleri işleme kuruluşları ve buzhanelerin bulunduğu bir balıkçılık limanı yapıldı. Umtali-Beira demiryolu hattının, Zimbabve'nin bağımsızlığından (1980) önce Rodezya gerillalarınca, 1980'lerin başında

Beira'da tren istasyonu, Mozambik
J Allan Cash-EB Inc

ise Mozambik Ulusal Direniş Hareketi'nce (MNRM) bombalanması, demiryolu ulaşımını sık sık kesintiyeye uğratmıştır. Nüfus (1989 tah.) 291.604.

Beira, Portekiz'in ortakuzeyinde eski bir prenslik ve tarihsel bölge. Kuzeyde Douro Irmağı, güneydoğuda Tejo (Tajo) Irmağı'nın yukarı çığın, doğuda İspanya sınırı ve batıda Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Bölge 8. yüzyılda Magripillerden geri alındı, ama Magrip saldırıları 15. yüzyıla değin sürdü. Portekiz-Kastilya savaşlarında da Beira için mücadele edildi. Beira 1835'te Aveiro, Coimbra, Viseu, Guarda ve Castelo Branco illerine (*distrito*) bölündü. 1936'da 23.913 km²'lik alanı üzerinde Beira Alta, Beira Baixa ve Beira Litoral adlı üç yeni bölge oluşturuldu. 1959'da bunların yerini, eski Beira topraklarının bir bölümünü kapsayan yeni iller (*distritos*) aldı. Bu düzenlemeyle kurulan yeni Viseu ve Guarda illeri Beira Alta bölgesinin, Castelo Branco ili Beira Baixa bölgesinin, Aveiro, Coimbra ve Leiria illeri de Beira Litoral bölgesi topraklarıyla büyük ölçüde örtüşüyordu. 1959'dan sonra bölgeler resmi olmayan, geleneksel birimlere dönüştü.

Yörede yetişen yazar Aquilino Ribeiro yapıtlarında Beira'daki kırsal yaşantıyı anlatır. Son romanı *Quando os Lobos Uivam* (1958; Kurtlar Ulurken), işçilerle köylülerin yaşamını ayrıntılarıyla anlattığı için ilk basımından sonra yasaklanmıştır.

Beja, Güney Portekiz'de Lizbon'un güneydoğusunda il, il merkezi kent ve belediye (*concelho*). Efsaneye göre Ulysses tarafından kurulan Beja, Romalılarca Pax Iulia olarak adlandırıldı. I. Afonso, topraklarını genişletmek amacıyla Müslümanlara karşı düzenlediği seferlerde Beja'yı ele geçirdi (1162). Kentte, Romalılardan kalma temellerin üstüne inşa edilmiş bir kale vardır. Rahibe Maria Alcoforado'nun (1640-1723) kendisini baştan çıkaran Fransız subayına yazdığı aşk mektuplarından oluşan ve daha sonra Fransız edebiyatında önem kazanan *Lettres portugaises* (Portekiz Mektupları) adlı yapıtın yazıldığı manastır da Beja'dadır.

Beja, 10.225 km²'lik yüzölçümüyle Portekiz'in en geniş ilidir. Başlıca ürünleri zeytin, zeytinyağı, buğday, çavdar, şişe mantarı, süt ve deri ürünleridir. Beja kentinin yakınlarındaki Castro Verde'de 1986'da bakır, gümüş, kurşun ve çinko madenciliği başla-

mıştır. Portekiz hükümetinin 1974'te uygulamaya koyduğu tarım reformu çerçevesinde, bölgedeki büyük toprakların çoğu yasayla, topraksız tarım işçileri tarafından işletilen kooperatiflere dönüştürüldü. Ancak yeni hükümetin bu kararı değiştirmesi üzerine, 1978'den bu yana toprakların bir bölümü eski sahiplerine geri verildi. Nüfus (1981) kent, 19.643; belediye, 38.246; (1990 tah.) il, 173.200.

Béjart AİLESİ, 17. yüzyılda Fransa'da oyun yazarı Molière ile çok yakın ilişkide olan tiyatro oyuncusu aile. Joseph, Madeleine, Geneviève, Armande ve Louis adlı kız ve erkek kardeşlerden oluşur.

Joseph Béjart (y. 1617-59) gezginci oyuncuyken daha sonra, Molière'in ilk topluluğu Illustre Théâtre'a katıldı ve onunla birlikte turnelere çıktı. Molière Paris'e yerleştğinde de onun yanında kaldı, ama kısa bir süre sonra öldü. *L'Etourdi*'de (1653; *Şaşkın*, 1944) Lélie ve *Le Dépit amoureux*'de (1654; *Küskün Aşık*, 1944) Eraste rolünü oynadı.

Erkek kardeşi Louis Béjart da (1630-78) Molière'in topluluğunun gezginci döneminin son yıllarında grubun bir üyesi ve pek çok rolün yaratıcısıydı. Bunlar *Le Dépit amoureux*'de Valère, *Le Misanthrope*'da (1666; *İnsandan Kaçan*, 1976) Dubois, *Le Mariage forcé*'de (1664; *Zorla Evlenme*, 1944) Alcantor ve *Don Juan, ou le festin de Pierre*'de (1665; *Don Juan*, 1943) Don Luis rolleriydi. Louis Béjart bir kavgada sakatlandı ve 1670'te emekliye ayrıldı.

Ailenin en ünlü üyeleri iki kız kardeşti: Madeleine Béjart (1618-72) ve annesinin adıyla (Hervé) oynayan Geneviève (y. 1622-75). Madeleine Béjart bütün kardeşlerinin yer aldığı gezginci tiyatro kumpanyasının başındaydı. Kardeşler daha sonra Molière'le birlikte Illustre Théâtre'ı (1643) kurdular. Madeleine, ölümüne değin (17 Şubat 1672) Molière ile birlikte çalıştı. Üstün bir oyuncuydu, özellikle Molière'in kendisi için yazdığı yardımcı kız oyuncu rollerinde çok başarılıydı. *Les Précieuses ridicules*'de (1659; *Güllünç Kibarlar*, 1943) Marotte, *L'École des maris*'de (1661; *Kocalar Mektebi*, 1944) Lisette ve *Tartuffe ou l'imposteur*'de (1664-69; *Tartuffe*, 1944) Dorine oynadığı başlıca rolleridir.

Kızkardeşi ya da kızı olduğu sanılan Armande (-Grésinde-Claire-Élisabeth) Béjart'ın (1642-1700), topluluğa ilk kez Lyon'da 1653'te katıldığı sanılıyor. 1662'de onunla evlendiğinde Molière 40, Armande ise 19 yaşındaydı. İkisi de mutlu olmadı; karısının aşklarını Molière kıskançlıkla karşıladı. 1665'te bir kızları olduktan sonra ayrıldılar ve 1671'de barışıncaya değin yalnızca oyunlarda birlikte oldular. *Le Bourgeois gentilhomme*'da (1670; *Kibarlık Budalası*, 1943) 3. perde 9. sahnede Molière Armande'in bir portresini çizmiştir. Armande sahneye ilk kez 1663'te *La Critique de l'école des Femmes*'da (*Kadınlar Mektebi'nin Tenkidi*, 1944) Élise rolüyle çıktı. Bir oğlan çocuğu doğurunca 1664'te kısa bir süre sahneden uzak kaldı. *Le Misanthrope*'daki Celimène rolünde (bu, gerçekte kendi portresiydi) en başarılı oyununu verdi, *Le Malade imaginaire*'deki (1674; *Hastalık Hastası*, 1943) Angélique rolünde de onun kadar hayranlık topladı. *Tartuffe*'ün ilk gösterisinde Elmire, *Le Bourgeois gentilhomme*'da ise Lucile rolünde oynadı.

Molière'in ölümünden sonra Armande, Paris'te Théâtre Guénégaud'u kiraladı ve kralın fermanıyla, topluluğunun geri kalan oyuncularını başarısız olan Théâtre du Marais'nin oyuncularıyla birleştirildi. Kralın Topluluğu (Troupe du Roi) olarak bilinen

bu topluluk başlangıçta pek başarılı olmadı. Ama 1679'da, dönemin önde gelen trajedi oyuncusu Marie Champmeslé'nin kendilerine katılmasını sağladılar ve Paris'teki Hôtel de Bourgogne topluluğunu da kendi bünyelerine aldılar. Bu birleşik topluluk Comédie Française'i oluşturdu. 1677'de Armande, oyuncu Isaac-François Guérin d'Estriché ile evlendi. 1694'te emekli oldu ve altı yıl sonra öldü. Ayrıca bak. Molière.

Béjart, Maurice, asıl adı MAURICE-JEAN DE BERGER (d. 1 Ocak 1928, Marsilya), klasik bale ile modern dansı caz müziği, akrobatik hareketler ve bant kayıtlarıyla yapılan somut müzikle (*musique concrète*) birleştirdiği üslubuyla tanınan dansçı, koreograf ve opera yönetmeni.

Béjart, Paris'te öğrenim gördükten sonra, Paris Roland Petit Balesi (1947-49), Uluslararası Bale (1949-50) ve İsveç Kraliyet Balesi (1951-52) gibi topluluklarla turneye çıktı. 1954'te Étoile Balesi'ni (sonradan Maurice Béjart Bale Tiyatrosu) kurdu. Bu topluluk için, başyapıtı olan *Symphonie pour un homme seul*'ün (Yalnız Bir İnsan İçin Senfoni) koreografisini yaptı. Öbür baleleri arasında *Voilà l'homme*, *Prométhée* (İşte İnsan, Prometheus) ve *Sonate à trois* da (Üçlü Sonat) vardır. 1959'da Igor Stravinsky'nin başyapıtı *Le Sacre du printemps*'i (*Bahar Ayını*) sahneledi. Ertesi yıl, sonradan dünyanın en önemli bale topluluklarından biri durumuna gelecek olan Yirminci Yüzyıl Balesi'nin yönetmeni oldu. Bu topluluk için geleneksel müzik ve danslardan yola çıkarak çarpıcı yapıtlar üretti. Teatral çizgileriyle dikkati çeken bu yapıtların çoğunda tartışmalara yol açan, alışılmamış giysiler kullandı.

Béjart, 1961'de Offenbach'ın *Hoffman'ın Masalları* adlı yapıtıyla opera yönetmenliğine başladı. Bunu 1964'te Berlioz'un *La Damnation de Faust*'u (*Faust'un Lanetlisi*) izledi. *The Green Queen* (1963; Yeşil Kraliçe) müzikali ile *Bolero* (1960), *Dokuzuncu Senfoni* (1964), *Firebird* (1970; *Ateş Kuşu*), *Nijinsky*, *Clown of God* (1971; *Nijinski, Tanrı'nın Soygarısı*) ve *Notre Faust* (1975; *Bizim Faustumuz*) baleleri öbür özgün yapıtları arasındadır.

bejel, Bedevi kabileleri arasında ve bütün Ortadoğu'da yerleşik (endemik) olarak görülen ve cinsel yoldan bulaşmayan frengi türü.

Cinsel yoldan bulaşmayan yerleşik ve yaygın frengi ile cinsel yoldan bulaşan dağlık ve tek tük olgular halindeki (sporadik) frenginin klinik belirtileri çok farklı olmakla birlikte, her iki hastalık da aynı asalaktan (*Treponema pallidum*) ileri gelir, dokularda aynı patolojik değişiklikleri gösterir, aynı ilaçlarla tedavi edilir ve her ikisine de aynı testlerle tanı konur. Bununla birlikte, bejelin doğuşun olması ya da cinsel ilişki yoluyla bulaşması çok enderdir; bu hastalık, sağlıklı olmayan çevre koşullarında çocukta çocuğa dokunma yoluyla yayılır. Hastalığın ilk belirtileri, ağızda ve deride oluşan küçük, kırmızı kabartılardır. Son derece bulaşıcı olan ve bir yıldan önce geçmeyen bu yaygın deri döküntüleri, bazen klinik belirti vermeyen bir gizli dönem geçirir bile, kan testi bu dönemde de pozitif çıkar. Daha sonra, kırmızı ve kabarık deri döküntüleri yeniden belirebilir ya da gizli hastalık döneminin hemen ardından son evre başlar. Bu evre, deride, kemiklerde ve yüzün ortasında beliren yumuşak, şiş ve yapışkan yaralar, deri pigmentlerinin yer yer yok

olmasından ileri gelen açık renk lekeler ve bazı başka belirtilerle tanımlanır. Hastalığın merkez sinir sistemini tutması olağan değildir.

beka (Arapçada "varlık, var olmak", "sonu bulunmamak"), BEKÂ BILLAH olarak da bilinir, İslam tasavvufunda insanın beşeri niteliklerden arınarak tanrısal niteliklerle donanması durumu. Tasavvufa göre insan ikili bir yapı taşır. Ruh onun tanrısal yönünü, gövde de dünyasal yönünü oluşturur. Ruh, özü bakımından tanrısal nitelikleri içermekle birlikte, dünya yaşamı insanın gövdesinden gelen dünyasal, bu nedenle de olumsuz ve geçici niteliklerini ön plana çıkarır. Ama insan, belirli bir ruh ve beden eğitimi ile kendini arındırarak dünyasal niteliklerinden kurtulabilir, ruhundaki içkin tanrısal niteliklerine işlerlik kazandırabilir. Seyr ü süluk(*) olarak adlandırılan bu eğitim ve arınma süreci, tasavvuf ve tarikatların temelini oluşturur.

Terimi ilk kullanan Ebu Said Harraz'a göre beka "kulun kulluğunu görmekten fâni olması, Allah'ın huzurunda baki ve var olması"dır. Tanımdan da anlaşıldığı gibi bekadan önce fenâ(*) (yokluk) gelir ve onun ön koşuludur. Ama fenâ durumunun sürmesi kulluk görevlerinin yerine getirilmesini engellediği için, sufinin beka durumuna geçmesi gereklidir. Fenâ durumundayken kendinde olmayan kişi, beka durumunda kendine gelmiş, ama nitelik bakımından bütünüyle değişmiştir.

Kuşeyri'ye göre sufiler beka sözü ile insanın güzel nitelikler edinmesine işaret ederler. En çok kabul gören tanımı ise Ebu Yakub Nehrecori yapmıştır: "Fenâ, kulun varlığını görmekten fâni olması, beka ise bütün hükümlerde Allah'ın varlığını müşahade etmesi demektir."

Kâşani'ye göre ise beka makamına ulaşan kul Tanrı'nın varlığıyla var olan, bekasıyla baki, yaşamı ile diri olan, ilmi ve iradesiyle bilen ve irade edendir.

Kelabazi, *Taaruf* adlı yapıtında çeşitli tanımlar ve yorumlar verdikten sonra beka makamındaki insanın özelliklerini şöyle sıralar: "Beka durumundaki kul için bütün nesneler bir ve aynı şey haline gelir. Bu nedenle bütün durum ve davranışları Hakk'a uygunluk içinde kahr. Bu makamdaki kişi yaptıklarını bu dünyada ya da öbür dünyada bir karşılık beklemeksizin yalnız Tanrı için yapar. Çünkü benliğinin haz ve istekleri yok olmuştur."

Beka durumundaki insanın Tanrı'yla olan ilişkisi ateş içindeki demir benzetmesiyle anlatılmıştır. Ateş içindeki demir bir süre sonra kızarak nerdeyse ateş haline gelir ve onun etkilerini aynen gösterir. Ama bu, Hucvî'nin de belirttiği gibi, demirin özünün ateş durumuna gelmesi demek değildir. Başka bir deyişle beka makamına ulaşan kul, tanrısal nitelikler kazanması nedeniyle tanrılaşmış olmaz.

Bekaa bak. Bikaa

Bekâbad, Özbekistan'da, Taşkent yönetim biriminin (oblast) en güney ucunda, Seyhun Irmağının (Sirderya) iki yakasında yer alan kent. Bir çimento fabrikasının kurulması sonucu gelişti. II. Dünya Savaşı'na değin bir çimento ve pamuk merkezi olarak tanınıyordu. Savaş sırasında burada küçük bir demir-çelik fabrikası kuruldu. Bu fabrikada çelik ve haddelenmiş demir üretmek için Karaganda ve Novokuznetsk'ten getirilen hurda demir ile pik demir kullanılmaktadır. Kentteki ilk önemli enerji kaynağı 1948'de

tamamlanmış olan 126 megawattlık Ferhad hidroelektrik santraliydi. 1980'lerde Sirin yakınında havagazıyla çalışan dev bir termik santral inşa edilmeye başlanmıştır. Nüfus (1987 tah.) 80.000.

bekâr odaları, Tanzimat'a değin, çalışmak için İstanbul'a gelen bekârların kaldıkları yerler. Bekâr uşağı sayılmak için yanında eşi bulunmamak yeterliydi. Bunlar belirli han ve odalarda kalmak zorundaydılar. Hanlardan daha büyük olan bekâr odalarının ancak bir kefilî bulunanlar kalabilirdi.

Bekâr odaları ve hanları bekâr uşaklarının başına buyruk yaşadığı bir misafirhane değildi. Buraları odabaşı denen koğu ya da oda zabıtlarının gözetiminde ve daha üst düzeydeki sorumluların denetiminde olur, herkes dilediği gibi girip çıkamazdı. Bekâr odalarının ya da hanlarının kapıları sabah ezanıyla açılır, akşam namazından sonra kapanırdı.

İstanbul'daki bekâr hanlarının en ünlüleri günümüzde yıkılmış olan Büyük Vefa Hanı ile Hocapaşa Hanı ve bugün küçük atölyelerin yerleştiği harap durumdaki Silahdar Hanı'ydı. Evliya Çelebi de 17. yüzyıl ortalarında ünlü bekâr odalarının adlarını Yolgeçen odaları, Cebehane odaları, Pertevpaşa Hilalci odaları, Karaman Çarşısı odaları, Gedikpaşa odaları, Azeb odaları, Mercan' da Pabuccu odaları olarak sıralar. Bunların yanı sıra, yaptıkları işe göre adlandırılan Sarachâne odalarıyla Kasımpaşa'da Debâghâne odalarını da anlatır.

Salgın hastalıkların ve ahlaksızlıklarla ilgili şikâyetlerin arttığı dönemlerde çok sayıda bekâr uşağı İstanbul'dan çıkarıldı ya da yeniçeri ağası, subaşı ağa, asesbaşı ağa, bostancı ağa gibi kolluk kuvvetlerinin amirleri tarafından (çoğu yargılanmaksızın) idam edildi. 18. yüzyılda da bekâr hanları ve odaları denetimsiz, başboş yerler haline geldi; 1712'de Kasımpaşa, 1811'de Üsküdar'daki bekâr odaları yıkıldı. 1826'dan sonra İstanbul'da belediye işlerine yeni bir düzen getirilirken hazırlanan İhtisab Nizamnamesi'nde bekâr uşağı akınına durdurmak için sıkı önlemler alındı.

Bekâr odaları özellikle İstanbul ve Ankara gibi kentlerde, sınırlı ölçüde de olsa varlığını sürdürmektedir.

bekârlık kuralı, bazı dinlerde, din görevlilerinin ya da kendini dine adanmış kişilerin evlenmeme yükümlülüğü.

Kutsal bir yemin ya da dinsel inanç gereği evlenmeme kuralı, dinler tarihi boyunca değişik biçimlerde her zaman varolagelmıştır. Bu kural, genellikle, dinsel yaşamın toplumun olağan yapısından ve insan doğasının olağan dürtülerinden temelden farklı, hatta ona tümüyle yabancı olduğu inancıyla birlikte görülür. Buna karşılık, bekârlığı yerin dinsel yaklaşımlar, dinin, yaşamın cinsellik, aile, çalışma gibi "doğal" boyutlarını değerlendirme ve onları kutsama işlevine öncelik verir.

Bekârlık kuralının türleri. Değişik dinlerde, ruhban konumunda olanların evlenmemesi kuralı, kutsal işlevlerinin nesnel bir gereği olarak tanımlanır. Bu işlev, belirli ayinler aracılığıyla, insanların dilediklerini tanrısal varlığa, tanrısal kudreti de inananlar topluluğuna iletme, yani bir tür aracılıktır. Bu işlev, din görevlisinin kişisel ahlak düzeyine ya da inanmışlığına bakmaksızın, ancak belirli ayinleri kurallarına göre yönetmesi, bu göreve atanmak için öngörülen nitelikleri taşıması, bazı durumlarda da ayinin gerektirdiği biçimde arınmış olması durumunda gerçekleşebilir. Dolayısıyla bekârlık, din görevlisinin özel konumunun ve arınmışlığının nesnel bir göstergesi sayılır

(bak. arınma). Bu biçimiyle bekârlık kuralı, büyük olasılıkla, cinsel gücü dinsel güce rakip sayan ve kutsal bilinen ortamlarda, karşı cinsin cinselliğini kişiyi kirlilettiği bir etmen olarak gören tabulardan kaynaklanmıştır.

Bekârlık kuralının bir başka biçimi keşiş yaşamında görülür. Keşiş yaşamının ana amacı, ayin yönetmenin gerektirdiği biçimde arınmak değil, ahlaki ve manevi bakımdan yükselmektir. Evlenmemenin sağladığı iç özgürlük, çile ve tefekkür üzerinde yoğunlaşma olanağı, bazen manastır topluluğunda kavuşulan "yeni aile", keşişte olağan yaşamdan uzaklaşma duygusu uyandırarak dinsel gelişmesine yardımcı olur. Münzevîlikten, toplu ve düzenli manastır yaşamına ve sadaka toplayarak gezginci bir ömür sürmeye kadar keşişliğin bütün türlerinde bekârlık vazgeçilmez bir öğedir.

Kadınlar arasında bekârlığın kurumlaşması, genellikle ayin gerekleriyle değil, manevi yükselme çabasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda bekâretin ve evlenmemenin, manevi amaçlara ulaşmakta büyük değer taşıdığına inanılır. Kurumlaşmış bir uygulama gereğince bekârlığı seçen kadınlar, çoğunlukla manastırda yaşar; ama Norwich'li rahibe Julian (14 - 15. yüzyıl) gibi münzevi kadınlara da yer yer rastlanmıştır.

Ruhban konumunda olmayan inananlar ve inançları gereğince bekârlık yükümlülüğü altında bulunmayan din adamları da ibadetten uzaklaşmamak ya da belirli bir dinsel görevi yerine getirebilmek için bekârlık yemini edebilirler.

Eski uygarlıklarda bekârlık kuralı. İlkel kültürlerde bekârlık kuralı genellikle şamanlarla sınırlıydı ve dinsel ayinler için gerekli arınmışlığı sağlamaya yönelikti. Her şaman da bekâr değildi. Ama evlenmemiş din adamının ilk örneği, büyük olasılıkla, derin bir eristirme deneyiminden geçen ve olağanüstü görevler üstlenen şamanlar arasında ortaya çıktı.

Eski çağların büyük uygarlıklarında bekârlık kuralı, değişik bağlamlarda kendini gösterdi. Roma'da Vesta Bakireleri en az 30 yıl boyunca bekâr kalmak zorundaydı. İlk çağ uygarlıkları geliştikçe, bir yandan çileci filozoflar, öbür yandan da gizem dinlerine bağlı rahipler, dinsel amaçlarla bekârlık kuralını benimseyen başlıca iki gruba oluştu. Çileci filozofların en iyi örneği Pythagorasçılardı. Pythagoras'ın kurduğu küçük toplulukta çalışkanlık, etyemezlik, cinsel arzuları dizginleme ya da cinsel perhiz başlıca erdemler sayılırdı. Sonraki filozoflar da bekârlığın, görevlerinin gerektirdiği serinkanlı ve dengeli kişiliği sağlama için inanıyorlardı. Stoacı filozof Epiktetos'a (d. İ.S. y. 50) göre, ideal öğretmen evlenmemiş olmalıydı; çünkü ondan beklenenler, aile kaygılarından uzak olmasını gerektiriyordu.

Gizem dinlerinde özellikle kendini ana tanrıçalara adanmış rahiplerin evlenmemiş olması gerekirdi. Örneğin İsis dininin çok iyi örgütlenmiş ruhban zümresi, ayin görevleri için gerekli dinginliğe ulaşmak zorundaydı. İsis'in kutsal gizemlerini kutlayanlar için cinsel perhiz mutlak bir kuraldı.

Sayıları giderek artan dinsel toplulukların her birinde, örneğin Maniciler, gnostikler ve Hermesçiler arasında da katı bir cinsel perhiz uygulayan bir çekirdek grup her zaman vardı. Cinsel tokluğu bir ülkü olarak tanımlayan ilkçağın bu önemli dinsel akımları, Hristiyanlığın getireceği bekârlık kurumu ve keşiş yaşamı için de gerekli ortamı hazırladı.

Doğu dinlerinde bekârlık kuralı. Hindu dininde bekârlık uygulaması, babadan oğula geçen rahiplik görevinden bağımsızdır

Ama Hindistan'daki din adamları arasında, aile yükümlülüğünden ve mülkiyet bağımlılığından tümüyle arınmış bir yaşam süren *sadhu*'ların (kutlu kişi) önemli ağırlığı vardır. *Sadhu*'ların bağlı olduğu bir kurum ya da bütünsel bir disiplin yoktur. Gerek kadın gerek erkek *sadhu*'ların çoğu, evliken ya da dul kaldıktan sonra bekârlığı seçmiştir; ötekiler ise hiç evlenmemiştir. *Sadhu*, *moksha*'ya (dünyevi varoluştan kurtulma) ulaşabilmek için *dharma*'nın (evrensel hakikat ve ahlaki erdem; kast, aile, para, devlet ve bunların getirdiği sorumluluklar ve ayrıcalıklar düzeni) egemenliğindeki yaşam biçimini terk etmiş kişidir. Bu inanışa göre, dünya uğraşları, manevi yücelme yöntemlerinin yönlendiği dengeli yaşamı ve ibadet için gerekli vecdi olanaksız kılar.

Hindistan'da Budacılık, tutkuları dizginleyip duyuları dış nesnelerden uzaklaştırarak aydınlanmaya ulaşmayı amaçlayan, bekârlık kuralına bağlı bir tarikat olarak doğdu. Ama bir dünya dini konumunu kazandıkça kimi çeşitlenmeler ortaya çıktı. Güneydoğu Asya'da genç Budacı keşişler, yalnızca bir yıl tarikat yaşamı sürmeye başladılar. Tibet'teki Tantra keşişlerine evlenme izni verildi. Japonya'da doğan Codo Şinşu mezhebi ise bekârlık ülküsünü tümüyle terk etti.

Çin'e özgü Taoculukta da manastır keşişleri ve manastırlardan bağımsız, evlenmemiş din adamları vardır. Taoculuğun, başlangıçta belki şamanlıktan türemiş olan manastır kuralları ve ruhban düzeni, günümüzde Budacılığı örnek alır. Japonya'daki Şinto dininde ise keşiş ya da evlenmemiş rahip yoktur. Ama özellikle yakınçağ öncesinde, kutsal yerlerde bulunduğu inanılan tanrılarla "evlenmiş" olan kadın şamanlar, büyük tapınaklarda ise bekâr rahibeler görülmüştür.

Bah dinlerinde bekârlık kuralı. Yahudiliğin bağlayıcı kuralları arasında bekârlık önemli bir yer tutmuyordu. Ama belirli ayin ve adak dönemlerinde, ayrıca kutsal savaşlar sırasında cinsel perhiz öngörülürdü. Eski Ahit'in tamamlanmasından sonraki dönemlerde bazı mezhepler evliliğe karşı çıktı.

Hristiyanlıkta bekârlık uygulaması, ilk kez kıyamet beklentileriyle ortaya çıktı. İlk Hristiyanlar, kıyamet gününün yaklaştığına, Tanrı'nın Krallığı'nın çok kısa süre sonra kurulacağına, herkesin "gökteki melekler gibi" (Matia 22:30) olacağı bu yeni çağda evliliğe de yer olmadığına inanıyorlardı. İsa'nın çevresinde toplananlardan bazıları, bu muhtıyayı yayabilmek için aile yaşamını terk etmişti. Aziz Paulus da bekârlığı övüyor, ama öteki Havariler gibi kendisinin de dilerse evlenebileceğini vurguluyordu.

1. yüzyıl sonu ile 2. yüzyıl başlarında hiçbir Hristiyanın evlenmemesi gerektiği yönünde aşırı bir görüş belirdi. Buna karşılık, beden ve her türlü maddi varoluşun kötülükle yoğrulmuş olduğu görüşüne karşı evliliği, dönemin cinsel başboşluğuna ve kargaşasına karşı da bekârlığı savunana ortayolcu görüş ortaya çıktı. Birçok yazara göre evlilik iyi, ama bekârlık daha iyiydi.

Tanrı'ya ibadette aracılık işlevi görenler için cinsel etkinliğin özellikle sakıncalı olduğu yönünde Hristiyanlık öncesinde gelişmiş inançlar giderek Hristiyanlarca da benimsendi. Kilise görevlerine atanan erkekler, genellikle eşleriyle cinsel ilişkiye son vermeye başladılar. İS 306'da İspanya'da toplanan bölgesel Elvira Konsili, evli olsun olmasın bütün papaz ve piskoposların cinsel ilişkiden uzak durmalarını kararlaştırdı. Buna karşılık İS 325'te toplanan ekümenik Nikaia (İznik) Konsili bu tür bir yasaklamaya yanaşmadı.

Doğu kiliselerinin bekârlık kuralıyla ilgili tutumu, 692'de toplanan Trullo Konsili'nce belirlendi. Buna göre piskoposlar bekâr olmak zorundaydı; ama papazlığa, diyakozluğa ve diyakoz yardımcılığına atananlar, evliliklerini sürdürebilirdi.

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkan toplumsal kargaşa, bekârlık uygulamasının halk arasında da yaygınlaşmasına yol açtı. Kentlerden kaçarak inzivaya çekilen ya da kurdukları manastırlarda toluca yaşamayı yeğleyen halktan kişiler, hem güvenlik nedeniyle hem de inançlarını koruyabilmek amacıyla bu yolu seçiyordu.

Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşü ve Viking istilaları, 10 ve 11. yüzyıllarda ruhban zümresi içinde bekârlık kuralının sürdürülmesinde sarsıntıya yol açtı. Kiliseler yakılıp yıkılır, kilise toprakları dindışı iktidarın eline geçerken, birçok papaz evlendi, kimileri de nikâhsız eş almaya başladı. Bekârlık kuralı, yalnızca uygulamada değil, ilke düzeyinde de tartışılır oldu.

1123 ve 1139'da toplanan I. ve II. Laterano konsilleri, din görevlilerinin sözde cinsel ilişkiye girmeksizin sürdürdükleri evlilikler yasadışı ilan etti. Konsil kararlarına göre, papazlık görevine atanmak evliliği, evlenmek de papazlık konumunu yürürlükten kaldırıyordu. Bu yaklaşım, yer yer istisnaların olsa da, günümüzde de Katolik Kilisesi'nin resmi tutumudur.

Reform dönemi kiliseleri, din görevlilerinin bekârlık yükümlülüğünü kaldırdı. Ama 1845 dolaylarında İngiltere Kilisesi'nde yeniden keşiş tarikatları kurulmaya başlandı. II. Dünya Savaşı yıllarında kara Avrupa'ya küçük Protestan keşiş toplulukları oluştu.

1962-65 arasında toplanan II. Vatikan Konsili'yle birlikte, kilise görevlilerinin bekârlık yükümlülüğü Katolik Kilisesi'nde bir kez daha hararetili tartışmalara yol açtı. Diyakozların evlenebileceği karara bağlandı. Bu konsilden sonra, papazlıktan ayrılarak evlenmeyi yeğleyenlerin sayısı hızla çoğaldı. Avrupa ve Amerika'daki pek çok Katolik, papazlar için bekârlığın isteğe bırakılmasını savunmaya başladı.

Ama Papa VI. Paulus, 23 Haziran 1967'de yayımladığı *Sacerdotalis Caelibatus* başlıklı genelge ile, geleneksel bekârlık kuralının hâlâ yürürlükte olduğunu bildirdi. Bu nedenle, Yeni Ahit'teki bazı metinlere dayanılmıştı: Her papaz, kendini tümüyle İsa'ya ve gelecekteki Tanrı'nın Krallığı'na adanmalı, aile sorumluluklarından arınmış olmalı ve yaşam biçimiyle, benliğini öldürduran ve kuşatan aşkın gerçekliğe tanıklık etmeliydi.

bekçi, bir yeri bekleyip korumakla görevli kişi. Eskiden başta İstanbul olmak üzere birçok büyük kentte, mahalle bekçilerinin halk yaşamı içinde önemli yeri vardı. İhtiyar heyetene bağlı olarak görev yapan mahalle bekçileri, bir ellerinde fener, bir ellerinde ucu demirli, kalın ve uzunca bir sopa ile sabaha değin sokakları dolaşırdı. Ayrıca bekçilerin doğum, ölüm, düğün gibi olaylarda yardımcı olmak, idari ve adli bildirimleri yerlerine iletmek, yangınlar haber vermek, hatta kiralık ev ya da kiracı bulmak gibi uğraşları da vardı. Sırtlarında uzun aba, başlarına da çuhadan yapılmış, ucu kıvrık ve uzunca bir külah (barata) giyen bekçiler, orta yaşın üstünde ve her bakımdan güvenilir kişiler arasından seçilirdi. Mahalle bekçilerinin ramazan gecelerinde davul çalıp sokak sokak dolaşarak halkı sahura kaldırmaları da eski kent yaşamının canlı yönlerinden biriydi. Türk halk edebiyatının ilginç örnekleri arasında yer alan bekçi (ya da davulcu) manileri, bu dolaşma sırasında okunurdu. Bekçi manileri kent

yaşamının türlü yönlerini mizahlı bir biçimde yansıtırdu.

Günümüzde bekçilik, kolluk örgütü içinde, genel kolluğa yardımcı olacak silahlı bir kuruluş olarak örgütlenmiştir. 772 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu'na göre bekçiler, genel kolluğun müdahale edemeyeceği hallerde, acele ve zorunlu olan önlemleri alırlar, suç işlenmesini ve kamu düzenini bozacak nitelikteki gösteri ve yürüyüşleri önlerler. Adli kolluk sıfatıyla, delillerin kaybolmasına engel olmak da bekçilerin görevi içindedir. Adli görevlerini yerine getirirken suç işlerlerse, genel hükümlere göre muhakeme edilirler ve haklarında memurun muhakematı kuralları uygulanmaz. Bekçiler, görev yaptıkları yerin en büyük mülki amirinin emri altındadır.

Bekçi örgütü içinde ayrıca, özel kolluğun bir dalı olan köy korucuları ve köy bekçileri ile kır bekçileri vardır. 442 sayılı Köy Kanunu'nun 68. maddesine göre, köy sınırları içinde mal, can ve ırzın korunması için köy korucuları bulundurulabilir. Her köyde en az bir köy korucusu, ihtiyar heyeti tarafından görevlendirilerek, kaymakamın emri ile işe başlar. Korucu köy muhtarının emri altındadır ve silahlıdır. Görevi sırasında kendisini korumak ya da başkalarını kurtarmak için, ayrıca sanığın silahla karşı koyması, eşkiyanın izlenmesi ve "dur" emrinin dinlenmemesi gibi hallerde silah kullanabilir. Bakanlar Kurulu'na öngörülecek durumlarda, köy ya da çevresinde olağanüstü hal ilanını gerektiren nedenlerin ve şiddet hareketlerine ilişkin ciddi belirtilerin ortaya çıkması gibi durumlarda, valinin önerisi ve İçişleri Bakanlığının onayı ile "geçici köy korucuları" görevlendirilmesi, 26 Mart 1985'te kabul edilen ve Köy Kanunu'nun 74. maddesini değiştiren 3175 sayılı yasa da düzenlemesi ve son yıllarda bu yetki Güneydoğu Anadolu'da yoğun bir biçimde kullanılmıştır.

1 Ağustos 1914 tarihli Kır Bekçileri Hakkında Kanun, kasabalar dışındaki binaları ve ekili toprakları korumak üzere jandarma gözetimi altında kır bekçilerinin görevlendirilmesini kabul etmiştir. Mevzuat, kaçakçılığın önlenmesi bakımından da kır bekçilerine görev ve yetki vermiştir.

Bekdaş, Halid (d. 1912, Şam, Suriye). Suriyeli siyaset adamı. 1932'de Suriye Komünist Partisi'nin yönetimini ele geçirmiş, 1958-66 arasında yurt dışına kaçmış, daha sonra geri dönerek partinin önderliğini sürdürmüştür.

Şam'da hukuk okuduğu sırada yasa dışı siyasal etkinlikleri nedeniyle okuldan atıldı. 1930'da Komünist Partisi'ne katıldı ve siyasal sağduyusu, etkileyici kişiliği ve açık tartışmalardaki ustalığıyla ün kazanmaya başladı. 1931 ve 1932'de Fransız yönetimince hapse atıldı. 1932'de Fuad eş-Şemali'yi Suriye Komünist Partisi önderliğinden uzaklaştırarak yerine geçmeyi başardı. Ama kısa bir süre sonra yeraltına geçmek zorunda kaldı ve Suriye'yi terk etti. 1935'te Komünist Enternasyonal'in Moskova'da toplanan 7. Kongresi'nde Suriye heyetine başkanlık etti ve eğitim görmek için bir süre orada kaldı.

1954'te Suriye Parlamentosu'na seçilerek Arap dünyasının ilk komünist milletvekili oldu. Sosyalistlerle ve gittikçe güçlenen Baas Partisi'yle ittifak politikasını benimsedi. Sovyetler Birliği'nin izlediği politikaların Suriye'deki savunucusu oldu. Bu ülkenin Ağustos 1957'de Suriye ile geniş kapsamlı bir ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması

imzalamasıyla Bekdaş'ın nüfuzu önemli ölçüde arttı.

Bu sırada Suriye'de komünist bir muhalefete pek hoşgörüle bakamayacağı açık olan Cemal Abdülnasır'ın başında bulunduğu Mısır'la bir tür birleşme eğilimi güçlenince, Bekdaş'ın konumu sarsıldı. 1957'ye doğru Baas ile arası gitgide açılmaya başladı. Yönetimi kendi eline geçirme düşüncesiyle Mısır'la tam birleşmeyi istedi. Nasır'ın bu öneriyi reddedeceğini sanıyor, bu yoldan hem Arap milliyetçiliğinin önde gelen bir kişisi olmayı, hem de eylemlerini özgürce sürdüren komünist bir önder olarak kalmayı umuyordu. Ama 1 Şubat 1958'de Mısır-Suriye birleşmesi ilan edildi ve Bekdaş üç gün sonra Doğu Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. 1958'den 1966'ya değin Moskova'da yaşadı. Nisan 1966'da Suriye'ye dönerek Suriye Komünist Partisi'nin genel sekreterliği görevini sürdürdü.

Beke, Charles Tilstone (d. 10 Ekim 1800, Stepney - ö. 31 Temmuz 1874, Bromley, Kent, İngiltere), Kitabı Mukaddes araştırmacısı, coğrafyacı ve işadamı. Nil Irmağının kaynaklarının bulunmasının son aşamasında önemli rol oynamıştır.

1820'de iş hayatına atıldı. Daha sonra hukuk öğrenimi görmeye karar verdi. Eski uygarlıklar ve Kitabı Mukaddes tarihine yönelen ilgisi *Origines Biblicae or Researches in Primeval History*'de (1834; Kitabı Mukaddes'in Kökenleri ya da Eski Çağlar Tarihi Araştırmaları) kendini gösterdi. Bu kitabında, tarihi, jeoloji ilkelerinin ışığında inceledi. 1840'ta, yöreyi keşfetmek, yöre halkıyla ticari ilişki kurmak ve köle ticaretine son vermek amacıyla Etiyopya'ya gitti. Ticari girişimlerinde başarılı olamadı. Ama Mavi Nil'in yatağını yaklaşık olarak saptadı, ülkenin 180.000 km²'lik bir kesiminin barıtmasını çıkardı ve Etiyopya'da konuşulan 14 lehçenin sözlüklerini derledi. 1845'te, Beyaz Nil'in Doğu Afrika kıyılarındaki kaynaklarını bulmak amacıyla düzenlenen bir sefere para desteği sağladı. Bu sonuçsuz girişim belki de 1850'lerde John Hanning Speke'nin Nil'e düzenlediği keşif seferleri için esin kaynağı oldu.

1861-62'de Suriye, Filistin ve Mısır'ı dolaşan Beke, 1865'te Etiyopya'ya döndü. Ülkenin iç kesimlerin üzerinde edindiği değerli bilgilerle, 1868'de tutuklu İngiliz konsolosunu ve öteki İngiliz uyrukluları kurtarmak üzere İngiltere'den gönderilen görevlilere yardımcı oldu. 1873'te, Akabe Körfezinin baş tarafında bulunması gerektiğine inandığı asıl Sina Dağını bulmak üzere yola çıktı. Başlıca yapıtları arasında *An Essay on the Nile and Its Tributaries* (1847; Nil Irmağı ve Kolları Üzerine Bir Deneme) ile *The Sources of Nile* (1860; Nil'in Kaynakları) sayılabilir.

Beke, Joos van der bak. JOOS VAN CLEVE

Bekennende Kirche (Almancada "İtikat Kilisesi"), BEKENNTNISKIRCHE olarak da bilinir, Alman Protestan kiliseleri içinde 1930'larda gelişen canlanma hareketi. Hitler'in kiliseleri Nazi propaganda ve siyasetinin aracı haline getirme girişimlerine bir tepkiydi. Devletle kilise arasında yakın işbirliği Hitler Protestanlığında gelenekseldi.

Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti'nden duyulan hoşnutsuzluk, başlangıçta kiliselerin Hitler'e olumlu davranmalarına yol açmıştı. Ama Hitler'e bağlı Alman Hristiyanları, ülkedeki Lutherci, Reformcu ve Birleşmiş yerel

kiliselerin 1933'te oluşturduğu Alman Evanjelik Kilisesi'nin denetimini ele geçirdi. Nazilerin desteklediği Ludwig Müller *Reichsbischof* (imparatorluk piskoposu) seçildi. Müller, Nazilerin Ari ırkın üstünlüğü öğretisini hoşgörüyle karşılayarak kutsal metinlerin ve Reform hareketi itikatnamelerinin otoritesini sarsıntıya uğrattı.

Alman Hristiyanlarına tepki olarak, Hanns Lilje, Martin Niemöller ve arkadaşlarının önderliğinde kiliseler içinde Genç Reform Hareketi oluşturuldu. Kasım 1933'te Niemöller, Alman Hristiyanlarının programına karşı çıkan Papazlar Olağanüstü Birliği'ni (Pfarrernotbund) kurdu. Mayıs 1934'te Barmen Sinodu toplandı; sinodun ilahiyat bildirgesi, kiliselerin Nazi denetimine geçmesini engellemeyi amaçlayan savunma hareketinin, özellikle de kiliselerin Nazi yönetimine girdiği yerlerde, örgütlü bir yeniden canlanma hareketine dönüşmesine yol açtı.

1934 sonunda, Dahlem'deki II. Bekennende Kirche Sinodu'nda acil durum yasası ilan edildi; buna göre Almanya'da gerçek kilise, Barmen İlahiyat Bildirgesi'ni kabul etmiş olan kiliseydi ve kilise önderliğinin itikatnameye bağlı kalmadığı yerlerde rahipler ve cemaat Bekennende Kirche'nin buyruklarını izleyecekti. Böylece uygulamada, Almanya'da iki ayrı Protestan kilisesi ortaya çıktı. Biri devlet denetimindeki kilise, öbürü ise devletin tanımadığı Bekennende Kirche'ydi. Nazi yönetiminden bağımsız kalabilmiş olan Bavyera, Württemberg ve Hannover kiliseleriyle birleşen Bekennende Kirche, Alman Evanjelik Kilisesi'nin geçici yönetimini oluşturdu.

Dinsel ve siyasal görüş farklılıkları, Lutherci yerel kiliselerin 1936'da Almanya'daki Lutherci Evanjelik Kilise Meclisi'ni oluşturmalarına yol açarak Bekennende Kirche'nin birliğini bozdu. Bekennende Kirche'nin Reformcu ve Birleşmiş kesimleri, özellikle yaşamlarından umut kesilmiş kişilerin öldürülmesine ve Yahudi zulmüne karşı çıkmayı sürdürdü. Nazi baskısı artınca Bekennende Kirche yeralına geçmek zorunda kaldı. 1937'de Niemöller ve öbür din adamları tutuklandılar. 1939'da, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra da Bekennende Kirche varlığını sürdürdü, ama sivillerin yanı sıra din adamlarının da silah altına alınması Bekennende Kirche'yi ciddi biçimde sarstı. Almanya'daki yerel kiliselerin 1948'de yeniden örgütlenerek Evanjelik Kilise'yi oluşturmasıyla Bekennende Kirche'nin varlığı sona erdi.

bekerel, radyoaktif izotopların etkinliğini ölçmekte kullanılan SI birimi. Radyoaktifliği bulanlardan Antoine Becquerel'in adından türetilen ve Bq simgesiyle gösterilen bu birim, saniye başına bir parçalanmaya karşılık olan radyoaktif bozunma hızıdır. Eski birimlerden curie (Ci) $3,7 \times 10^{10}$ bekerale eşittir.

Radyoaktif maddelerin saldıkları parçacık ve ışınlamaların canlılar ve özellikle insanlar üzerindeki etkileri, bu maddelerin hangi yollarla (solunum ya da sindirim gibi) ve hangi organlarda (deri, kemik, dalak gibi) soğuruldukları göz önüne alınarak değerlendirilir.

Békés, Güneydoğu Macaristan'da il (*megye*). Büyük Macaristan Ovasında, tarıma elverişli 5.632 km²'lik bir alanı kaplar. Yazları sıcak, kışları çok sert geçer. Ortalamanın atında yağış alır ve seyrekleşir bir bitki örtüsü vardır. İlin kuzeyinde, Körös ve Berettyó ırmakları boyunca uzanan geniş topraklarda sulu tarım yapılır. Tahılların yanı sıra, yörenin özel ürünleri olan haşhaş ve vişne üretilir. Sığır, domuz ve kümes hayvanları yetiştirilir. İl merkezi Békés-

csaba, bir ticaret, ulaşım ve iletişim merkezidir. Et ürünleri (özellikle sosis), sebzeler ve süt ürünleri Gyula'daki fabrikalarda paketlenir. Orosháza yakınlarındaki devlet deneme çiftliklerinde melez tahıl türleri denenir ve üretilir.

Macar tarihinde, köylülerin toprak reformu için sık ayaklandıkları Békés ilinden "fırtınalı köşe" diye söz edilir. Nüfus (1990) 411.959.

Békéscsaba, Güneydoğu Macaristan'da Békés ilinin (*megye*) merkezi olan kent. Kara ve demir yollarının bulunduğu bir kavşak noktası olan Békéscsaba, bir kanalla da Körös Irmağına bağlanır. Geniş ve verimli bir kırsal alanın tarım ve sanayi merkezidir. 13. yüzyıldan kalan ve 18. yüzyılda yeniden inşa edilen Katolik kilisesi bölgenin oldukça uzun bir süre işgal altında kaldığını gösterir. Buradaki yerleşim 18. yüzyılda, geniş topraklara sahip, çok büyük bir köye dönüştü. 20. yüzyıl başlarında Slovakların toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaları ve güçlü bir Lutherci gelenek, ilin iki önemli özelliği olmuştur. Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, 1950'de yönetsel yapı yeniden düzenlenirken çevredeki tarımsal alanlar kentten ayrıldı. Değirmencilik, gıda ürünleri depolama, tütün üretimi ve sosis (*Csabai kolbász*) imalatı gibi geleneksel etkinliklere kümes hayvanları temizleme ve paketlenme, giyim eşyası imalatı ile takım tezgahları sanayisi ve tuğla üretimi de eklenmiştir. Békéscsaba, bölgedeki Slovak nüfusun çok eski bir kültür merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 71.000.

Békésy, Georg von (d. 3 Haziran 1899, Budapeşte - ö. 13 Haziran 1972, Honolulu), iç kulak salyangozunda (koklea) sesin çözülmesiyle iletilmesine ilişkin fiziksel süreci bulması nedeniyle 1961 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü alan ABD'li fizik ve fizyoloji bilgini.

Macar Telefon Sistemi Araştırma Laboratuvarı'nın yöneticisi olduğu yıllarda (1923-46) uzak mesafe telefon iletişimine ilişkin sorunlar üzerinde çalışan Békésy, giderek insanın işitme mekanizmasıyla ilgilenmeye başladı. Önce telefon laboratuvarında, ardından Budapeşte Üniversitesi'nde (1939-46), Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde (1946-47) ve Harvard Üniversitesi'nde (1947-66) yaptığı araştırmalar sonucunda kulak salyangozu için iki ayrı model hazırladı; ayrıca, işitme sürecinin anlaşılmasına, değişik şağırlık biçimlerinin ayırt edilmesine ve her biri için en uygun tedavi yönteminin saptanmasına olanak sağlayan çok duyarlı aygıtlar geliştirdi.

İşitme sürecinde en önemli rolü oynayan titreşimsel dokunun, salyangoz boyunca uzanan ve onu iki iç kanala bölen taban zarı olduğu 19. yüzyıldan beri biliniyordu. Békésy, sesin bu zar boyunca dalgalar halinde ilerlediğini ve ses dalgalarının zaman değişik yerlerinde doruğa vardığını gösterdi. Alçak frekanslı sesler salyangozun ucunda, yüksek frekanslı sesler ise girişinde (tabanında) en yüksek değere ulaşıyordu. İşitilen sesin perdesini (incelik-kalınlık) ve gürültüğünü (yegnilik) belirleyen en önemli etmenler ise, sinir alıcılarının sayısı ve bulundukları yerlerdi. Békésy 1966'da Hawaii Üniversitesi'nde duyu bilimleri profesörü oldu. Başlıca yapıtları *Experiments in Hearing* (1960; İşitme Deneyleri) ve *Sensory Inhibition*'dir (1967; Duyularda Kitleme).

Bekilli, Ege Bölgesi'nde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Çal'a bağlı bir bucak olan Bekilli, 19 Haziran

1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Bekilli Belediyesi 1910'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 12.637; kasaba, 4.632.

Bekir (BOMBACI), tam adı BEKİR REFET (d. 1899, İstanbul - ö. 1977, Karlsruhe, AFC), sert şutlarıyla tanınmış futbolcu.

Futbola Kadıköy'de başladı. 1910'larda Fenerbahçe'de, daha sonra Altınordu'da oynadı. Galatasaray takımındayken 1923'te çıktığı Almanya turnesinde dikkati çekerek Karlsruhe Phönix kulübüne transfer edildi. Uzun yıllar Almanya'da oynadı. 1924 ve 1928 Olimpiyat oyunlarına katılan Türk millî takımında yer aldı. Daha sonra Almanya'ya yerleşerek yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Bekir Sami (d. 1867, Sambay, Kafkasya - ö. 16 Ocak 1933, Yıldızeli, Sivas), Türk siyaset adamı.

Musa Kunduh Paşa'nın oğluydu. Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) bitirdi. Çeşitli illerde valilik yaptı. Mütareke döneminde siyasete atıldı. Erzurum Kongresi'ne katılmadığı halde Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine Sivas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919) katıldı ve kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne seçildi. 1920'de son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Amasya mebusu olarak katıldı. İstanbul'un işgalinden (16 Mart 1920) sonra Ankara'ya geçti ve TBMM'ye girdi. 1 Mayıs 1920'de TBMM hükümetinin ilk hariciye vekili oldu. 1921'de Sovyetler Birliği ile yapılan ilk Moskova görüşmelerinde ve Londra Konferansı'nda, hariciye vekili olarak Türk heyetlerine başkanlık etti. Londra Konferansı'nda İngiltere (10 Mart 1921) ve İtalya ile (12 Mart 1921) imzaladığı antlaşmalar Misak-ı Milli'ye aykırı olduğu için TBMM tarafından onaylanmayınca hariciye vekilliğinden istifa etmek zorunda kaldı (16 Mayıs 1921). Aynı yıl barış görüşmeleri için Roma ve Paris'e gönderildi, ama başarı sağlayamadı.

11 Ağustos 1923'te çalışmalara başlayan ikinci TBMM'ye Tokat milletvekili olarak girdi. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı. Partinin kapatılmasından (3 Haziran 1925) sonra 17 Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir Suikasti davasında İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve aklandı. 1927'den sonra siyasal yaşamdan çekildi.

Bekiraga Bölüğü, İstibdat ve II. Meşrutiyet Döneminde siyasal suçlularının kapatıldığı askeri tutukevi. Adını, ilk müdürü olan Binbaşı Bekir Ağa'dan almıştır.

Bekiraga Bölüğü, Harbiye Nezareti'ne (1908'e değin Bâb-ı Seraskeri) bağlıydı ve bu nezaretin bulunduğu binanın (bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası) avlusunda yer alıyordu. II. Abdülhamid döneminde binbaşılığa yükselen Bekir Ağa'nın (1817-87) komutasında özel bir zaptiye bölüğüne korunuyordu. Bekir Ağa ve askerleri, yönetim karşıtı siyasal tutuklulara burada ağır işkenceler uygulamıştır. Daha sonra Bekir Ağa'nın yerini alan Salim Bey de işkence yaptığı kişilerin ayak turnaklarını söktüğü için "Tırnakçı Salim" diye adlandırılmıştır.

II. Meşrutiyet ilan edilince (1908) burada ki çok sayıda tutuklu serbest bırakıldı. Ama bu kez de İttihat ve Terraki Fırkası karşıtları Bekiraga Bölüğü'ne kapatılmaya başladı. Mütareke döneminde tutuklanan İttihat ve Terakki ileri gelenleri Malta'ya sürülünceye değin burada alıkonuldular. Bekiraga Bölüğü binası 1950'den sonra yıkıldı.

Bekker, August Immanuel (d. 21 Mayıs 1785, Berlin - ö. 7 Haziran 1871, Berlin), birçok Eski Yunanlı yazarın yapıtlarını derleyerek eleştirel basımlarını hazırlayan Eski Yunan ve Roma uzmanı.

1810'da Berlin'de Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak atanan Bekker, 10 yıl süreyle Fransa, İtalya, İngiltere ve Almanya'da dolaşarak Eski Yunan ve Roma'dan kalma el yazmalarını inceledi, hazırlayacağı derlemeler için malzeme topladı. Bu araştırmaların kimi sonuçlarını *Anecdota Graeca* (1814-21; Yunan Anekdotları) adlı kitabında yayımladı. Trajedi ve lirik şiir dışında bütün Yunan edebiyatı ile ilgilendi ve eleştirel basımlarını hazırlarken yalnızca el yazması metinlere dayandı. En çok tanınan derlemeleri arasında Platon'un (1816-23), Aristophanes'in (1829) ve Aristoteles'in yapıtları (1831-36) ile 25 ciltlik *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* (y. 1850; Bizans Tarihi Yazıları Külliyesi) bulunmaktadır. Latin yazarlardan yalnızca Titus Livius ve Tacitus'un yapıtlarını yayımlamıştır.

bekleme süresi, deniz ticaret hukukunda, malın yükletilmesi ya da boşaltılması için yasa ya da sözleşme gereğince taşıyanın beklemek zorunda olduğu süre.

Yükleme süresi ya da sürastarya kararlaştırılmış ise, taşıyan bu süre bittikten sonra yükleme için beklemek zorunda değildir. Beklemek istemiyorsa, bu sürelerin bitmesinden üç gün önce taşıtana bunu bildirmesi gerekir; bildirmezse, sonradan yapacağı ihbardan başlayarak üç gün geçmedikçe yükleme ya da sürastarya süresi sona ermez (Türk Ticaret Kanunu [TTK] m. 1033). Kararlaştırılan yükün hepsi yüklenmemiş olsa bile, taşıtanın istemi üzerine taşıyan bekleme süresi sona ermeden yola çıkmakla yükümlüdür (TTK m. 1039).

Taşıyan, kırkambar sözleşmeleri yaparak denizde taşımak üzere esya kabul edeceğini ilan edip hareket gününü belirlememişse, taşıtan yükleme limanındaki mahkemeye başvurabilir. Mahkeme taşıyanı, acentasını ya da kaptanı dinledikten sonra daha fazla gecikmenin sakınca yaratabileceği kanısına varırsa, hareket gününü durumun gereklerine göre belirler.

bekleme süresi, Medeni Kanun'a göre, kocasının ölümü, boşanma ve butlan gibi nedenlerle evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu süre. Bu süre kocanın ölümünden, boşanma ya da butlan hükmünden başlayarak 300 gündür (Medeni Kanun m. 95). Böyle bir bekleme süresinin yalnız kadınlar için söz konusu olması, evliliği sona eren kadının çocuk doğurması olasılığından kaynaklanmaktadır. Kadın evliliğin sona ermesinden sonra hemen evlenirse, doğacak çocuğun nesebini belirlemek güçleşir ve hatta olanaksız olabilir. Bu nedenle Medeni Kanun en az gebelik süresi olan 300 günü "yasal bekleme süresi" kabul etmiştir. Yasa "düzgün neseb karinesi"ni koyarken de doğumun 300 günlük bir süre içerisinde olması koşulunu öngörmüştür (MK m. 241). 300 günlük bekleme süresi, kocanın ölümünün, butlan ya da boşanma kararının ertesi günü başlar. Bazı durumlarda bekleme süresi sona erebilir ya da kısaltılabilir. Örneğin kadının doğurmasıyla süre sona erer. Kadının ya da kocasının kısır olması, kocanın son bir yıl içinde başka kentte ya da yabancı ülkede yaşamış olması gibi hallerde de yargı beklemeye süresini kısaltır.

Bundan başka, Medeni Kanun'un 142. maddesine göre yargı boşanma hükmünde, kusurlu olan tarafın yeniden evlenebilmesi için bir yıldan az ve iki yıldan çok olmamak

üzere bir süre belirler. Bu evlenme yasası süresine de "yargısal bekleme süresi" adı verilir. Bu koşullar altında boşanmış olan karkoca, evlenme yasası süresi içinde birbirleriyle yeniden evlenmek isterlerse, yargı bu süreyi kısaltabilir.

Türk medeni hukukunda İsviçre medeni hukukundan alınarak kabul edilmiş olan yasal bekleme süresi, şeriat hukukunda da "iddet" adı altında yer almaktaydı. Boşanma durumunda bu süre, kadın özgür ise üç ay, cariye ise bir buçuk aydı (iddet-i eşhur). Kocasını ölen kadın özgür ise dört ay, cariye ise iki ay beş gün beklemek zorundaydı (iddet-i vefat).

beklenmeyen haller bak. öngörülemezlik

bekletici sorun, bir davanın görülerek karara bağlanması için çözülmesi gereken ve davanın görüldüğü mahkemeden başka bir mahkemenin görevine giren ön sorun. Bu sorun da mahkemece çözüleceğinden, yargılanacak bir uyumsuzluk biçiminde ele alınır. Bu nedenle asıl davayla bekletici sorunun çözülmesini içeren ikincil nitelikteki dava arasında bağlantı(*) vardır.

Bir sorunu bekletici sorun sayıp saymamak kural olarak asıl davayı gören mahkemenin değerlendirmesine bırakılır. Örneğin bir eylemin suç sayılıp sayılmaması, o suçun ilgili olduğu hukuktan başka bir hukuka (medeni hukuka, ticaret hukukuna, icra iflas hukukuna ya da idare hukukuna) ilişkin bir sorunun çözülmesine bağlıysa, bunun bir bekletici sorun sayılıp sayılmayacağına asıl davayı gören ceza mahkemesi karar verir (Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu m. 255/1). Böyle bir durumda yargılama, bekletici sorunun görevli mahkemece çözülmesine değin durur.

1982 Anayasası'nın 152. maddesine göre bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir yasanın ya da yasa hükmünde kararnamenin hükümlerini anayasaya aykırı görürse ya da taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara değin davayı geri bırakır. Burada da anayasaya aykırılık sorununun bekletici sorun sayılıp sayılmaması, asıl davayı gören mahkemenin bu konudaki görüşüne bağlıdır.

Bazı durumlarda yasa koyucu bir sorunun bekletici sorun sayılmasında zorunluluk görmüştür. Örneğin bir ceza ya da hukuk davasının görülmesi sırasında taraflardan birinin yurttaşlığı sorununun çözülmesi gerekiyorsa, bunun bekletici sorun sayılarak idari yargı yurtdışı çözümüne değin yargılamanın durdurulması Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun 41. maddesi gereğidir. 2577 sayılı ve 6 Ocak 1982 tarihli İdari Yargılama Usulü Kanunu, 521 sayılı ve 24 Aralık 1964 tarihli Danıştay Kanunu'nun 30. maddesinin E bendinde öngörölmüş olan yorum davasını kaldırmış olduğundan, adliye mahkemelerinden gelecek bekletici sorunların hangi usule uyularak çözüleceği konusunda ciddi bir kararsızlık doğmuştur.

Bazı durumlarda da bir sorunun bekletici sorun sayılması yasa hükmüyle engellenmiştir. Örneğin 657 sayılı ve 14 Temmuz 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu'nun 131. maddesine göre, aynı olaydan dolayı memur hakkında ceza mahkemesinde kovuşturmaya başlanmış olması, memur hakkında disiplin kovuşturmasını geciktirmez. Bu nedenle bir memur hakkında yapılan bir disiplin kovuşturmasının konusunu oluşturan eylemin, aynı zamanda ceza hukuku

bakımından bir suç sayılıp sayılmadığı sorunu bekletici sorun sayılamaz.

2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 16. maddesi de, kamulaştırma işlemine ilişkin davalarda yürütmenin durdurulması kararı verilmedikçe, bu davaların sonucu beklenmeksizin idareye kamulaştırılan mala acele el koyma olanağı tanınmıştır.

Bekr, Ahmed Hassan el- (d. 1914, Tikrit - ö. 4 Ekim 1982, Bağdat, Irak), 1968-79 arasında Irak devlet başkanı.

Altı yıl ilköğretim öğretmeni yaptıktan sonra 1938'de Irak Askeri Akademisi'ne girdi. Baas Sosyalist Partisi üyesi olarak giriştiği devrimci etkinliklerden dolayı 1959'da ordudan emekliye sevk edildi. Baas'ın 1963 Darbesi'ni izleyen 10 ay süresince başbakanlık görevinde bulundu. 17 Temmuz 1968 Darbesi'yle Başkan Abdurrahman Arif'in yerine geçti. Baas önderi Saddam Hüseyin'le uyum içinde ülkeyi yönetti. Sert ve bırcın dış politikasıyla Irak'ı Müslüman komşuları arasında yalnızlığa itti. Arap-İsrail uyuşmazlığında uzlaşmaya karşı bir tutum aldı. Farklı bir yol izleyen bir kısım Arap devlet başkanıyla anlaşmazlığa düştü.

İran'a yönelik toprak talepleri yüzünden, 1975'e değin Irak Kürtlerini denetim altına almakta güçlük çekti. Ekonomik alanda, eski yönetimin beş yıllık kalkınma planını başlangıçta ihtiyatlı bir tutumla sürdürdü. Ama petrol gelirlerinin artması üzerine sanayiye büyüme politikasına yöneldi. 1976'da geçirdiği kalp krizinden sonra, birçok yönetsel sorumluluğu Saddam Hüseyin'e devretti. 16 Temmuz 1979'da yerine Saddam Hüseyin geçti.

Bekri, tam adı ABDULLAH BIN ABDÜLAZİZ BIN MUHAMMED BIN EYYUB BIN AMR EBU UBEYD BEKRI (d. 1040, Huelva - ö. 1094, Kurtuba), Arap coğrafyacı. İslam ülkelerinin tarihi coğrafyası ve etnografyasına ilişkin önemli bilgiler veren yapıtlarıyla tanınmıştır.

Endülüs Araplarının Bekr kabilesine bağlı bir ailedendi. Huelva kentinin yöneticisi olan babası Abdülaziz bin Muhammed (ö. 1064), Endülüs Emevi Devleti'nin parçalanmasından sonra topraklarını İşbiliye (Sevilla) emiri el-Mutezid'e karşı koruyamayarak ailesiyle birlikte Kurtuba'ya (Cordoba) sığındı. Çağının büyük bilim merkezi olan bu kentte ünlü bilginlerin yanında yetişen Bekri, babası öldükten sonra Almeria emiri Muhammed bin Man'in hizmetine girdi. 1085'te onun elçisi olarak İşbiliye emiri el-Mutemid bin el-Mutezid'in yanına gönderildi. Ama kentin Murabıtların eline geçmesi üzerine Kurtuba'ya döndü ve orada öldü.

Bekri, dil, edebiyat ve botanikle de ilgilenmiş olmakla birlikte, özellikle coğrafya alanındaki yapıtlarıyla ün kazanmıştır. *Kitabü Mucemü Ma'sta'cem* (ös 1876-77, 2 cilt; yay. haz. F. Wüstenfeld), çoğu Arabistan Yarımadasında bulunan kent, kale, dağ, anıt adlarının doğru yazımlarını veren bir coğrafya sözlüğüdür. *Kitabü'l-Mesalik ve'l-Memalik* (ös 1913) kentlerin kuruluşunu, tarihini, o günkü yapısını anlatır. Bütün günümüze ulaşmamış olan yapıt, 11. yüzyıl İslam ülkelerine ilişkin tarihsel ve ayrıntılı etnografik bilgileri içerir.

Bekri, coğrafya konusunda olmayan yapıtlarından *Kitab fi A'lamı Nübüvveti Nebiyyina'da* Hz. Muhammed'in nübüvvetinin (peygamberliğinin) kanıtlanmasını ele alır. *Şifai'l-Alili'l-Arabbiyat'ta*, o dönem Arapçasında yanlış kullanılan deyimleri açıklar. *El-Emsali's-Sairat*, Ebu Ubeyd el-Kasım

bin Sallam'ın atasözleriyle ilgili yapıtına; *Simtül-Le'ali fi Şerhi'l-Emali'l-Kâli* ise (ös 1936) Ebu Ali el-Kâli'nin *Kitabü'l-Emali* adlı yapıtına yazılmış birer şerhtir.

Bekri Mustafa (ü. 17. yy), içki düşkünlüğü ve halk arasında içki yaşağına duyulan tepkiyi dile getiren fıkralarıyla ün kazanmış ayyaş.

Yaşamıyla ilgili kesin bilgi yoktur. Halk arasındaki rivayetleri derleyen kimi kaynaklar onun İstanbullu yorgancı esnafından Ahmed Ağa'nın oğlu olduğunu, bir süre medresede okuduğunu, genç yaşta anne ve babasını yitirdikten sonra içkiye düştüğünü ileri sürerler. IV. Murad'ın (hd 1623-40) musahipleri arasında yer aldığı ve içki yaşağı sırasında onu da içki içmeye alıştırdığı yolunda rivayetler daha çok bir yakıştırmaadır.

İstanbul'da Bekri Mustafa'nın adı yazılı iki mezar saptanmıştır. Bunlardan biri Eminönü Balıkpazarı'nda, bugün yıkılmış olan eski meyhaneler arasında bulunmaktaydı. Oldukça yeni tarihli olan bu mezar taşının sonradan meyhane gediklileri tarafından, bir an olarak dikildiği sanılıyor. Edirnekapi Mezarlığı'nda bulunan öteki mezar taşında ise Bekri Mustafa'nın Yeniçeri Ocağı'ndan olduğu belirtilmektedir. Bu mezarın 17. yüzyılda yaşadığı sanılan Bekri Mustafa ile ne kadar ilişkili olduğu belli değildir.

17. yüzyıldan başlayarak padişah musahibi, içkici, hazırcevap ve kabadayı bir kişi olarak halkın belleğinde yer eden Bekri Mustafa'nın yaşamı çevresinde oluşan fıkralar, eski İstanbul yaşamının birçok değişik yönünü yansıtmaları bakımından ilginçtir. Bekri Mustafa, yaşayan bir tip olarak Türk halk kültürünün Karagöz, ortaoyunu ve meddah öyküleri gibi alanlarında bazen kendi adıyla, bazen de ad değiştirmiş olarak görülür. Eski Karagöz oyunlarından *Aşçılık* ve *Meyhane*'de kendi adıyla ve kendi tipine uygun davranışlarla karşımıza çıkar. Bazı Karagöz oyunlarında görülen Matiz, Sarhoş, Tek Biyık, Tuzsuz Deli Bekir ve Zeybek gibi tipler de Bekri Mustafa'nın özelliklerini taşır.

Bekri Mustafa, ünlü şair ve meddah Tıflı Ahmed Çelebi'nin (ö. 1660) *Hançerli Hanım* adlı öyküsünde ikinci derecede bir kişi olarak yer alır. Tıflı ile Bekri Mustafa arasındaki bu ilişki, onun, yaşadığı dönemde bile büyük bir ün kazandığını göstermesi bakımından ilginçtir.

Bekri Mustafa fıkralarına ve bu fıkralar çevresinde oluşan Bekri tipine, uzun yıllar Osmanlı sınırları içinde kalmış olan Sırp, Bulgar, Yunan ve Rumen kültürlerinde de rastlanılmaktadır. Özellikle IV. Murad ile Bekri Mustafa arasında geçtiği kabul edilen konuşmalara ilişkin fıkralar, dolaylı olarak padişahı eleştirdiği ve bir cesaret örneği oluşturduğu için bu ülkelerde de yaygınlık kazanmış, Romanya'da Bekri Mustafa ile ilgili olarak edebi yapıtlar bile kaleme alınmıştır.

Genellikle, içkiye düşkün ve dinsel inançlara karşı kayıtsız bir tipi simgeleyen Bektaş fıkraları ve deli-sarhoş fıkraları ile karışan Bekri Mustafa fıkralarının, daha yakından incelenince bunlardan ayrıldığı görülür. Bektaş fıkralarında dinsel eleştiri ağır basar, oysa Bekri Mustafa fıkralarında bu özelliği hiç rastlanmaz.

Bekri Mustafa fıkralarına eski yazma ve basma letâif kitaplarında da sıkça rastlanır. Bu konudaki ilk derlemeyi ise *Bekri Mustafa* (1922, 2. baskı) adlı yapıtıyla halk kitapları yazarı Himmetzade yapmıştır. Yeni harflerle Bekri Mustafa fıkralarını derleyen birkaç kitap yayımlanmış da, konu bugüne değin ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Ayrıca Osman Cemal Kaygılı, fıkralardan

ve halk rivayetlerinden yararlanarak *Bekri Mustafa* (1944) adlı bir roman yazmıştır.

Bekriye, Bekr bin Uht Abdulvahid (ö. 793) tarafından oluşturulan dinsel akım. Bazı mezhep tarihçileri Bekriyeyi, Cehmiye(*) ve Cebriye(*) akımları içinde sayarlarsa da, çoğunlukla ayrı bir akım, hatta mezhep olarak ele alınmıştır.

Önemli bir düşünür olmayan Bekr, daha çok şaşırtıcı görüşleriyle kendisinden söz ettirmiştir. Ona göre insan salt ruhtan ibarettir ve beden yalnızca bir kalıptır. Tanrı, öbür dünyada kullarına yaratılmış bir suret içinde görünecek ve onlarla konuşacaktır. Büyük günah işleyenler münafaktır; bunlar Tanrı'ya karşı bilerek yalan söyledikleri için Cehennem'in en alt katında kalacaklardır. Bununla birlikte bu kimseler dünyada mümin ve Müslüman sayılırlar. Hz. Ali, Zübeyr ve Talha küfür işlemişlerdir. Ancak Bedir Savaşı'na katıldıkları için Tanrı onları bağışlayacaktır.

Bekr son derece akıl dışı görüşler de ileri sürmüştür. Örneğin ona göre çocuklar işkenceden acı duymazlar, tersine zevk alırlar, ama gene de ağlarlar. Soğan ve sarmısak yemeyi haram sayması da Bekr'in ilginç görüşlerinden biridir.

Bektaş, Cengiz (d. 26 Kasım 1934, Denizli), mimar, yazar ve şair. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) üç yıl okuduktan sonra 1956'da Almanya'ya gitti. Üç yıl da Münih Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde eğitim gördü. 1961'de Alman Şehircilik Akademisi'nin kurslarını bitirdi. İki yıl Almanya'da çalıştı.

1962'de Türkiye'ye dönünce Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnşaat İşleri Mimarlık Bürosu'na girdi. Aynı yılın sonunda mimar Oral Vural ve Vedat Özsan'la birlikte bağımsız mimarlık bürosunu kurdu; bir süre sonra da çalışmalarını tek başına sürdürmeye başladı. 1967-69 arasında Ankara'daki özel bir yüksekokulda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Mimari proje yarışmalarında çeşitli derece ve mansiyonlar kazandı. Tasarımlarında işlevsel bir tutum izlediği görülür. Yapıların biçimlendirirken, ulusal değerleri (halk yapı sanatından da edinilen deneyimlerle) çağdaş çözümlerle bütünleştirmeye çaba göstermiştir. Başlıca mimarlık uygulamaları arasında Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (1964, Ankara, O. Vural ve V. Özsan ile birlikte), Türkiye Büyükelçiliği (1964, Bonn, O. Vural ve V. Özsan ile birlikte), Etimesgut Camisi (1965, Ankara), Merkez Bankası Şubesi (1971, Denizli), Silivri Toplu Konutları (1972, İstanbul), Babadağlılar Çarşısı (1973-75, Denizli), Türk Dil Kurumu Binası (1977, Ankara), Binevler Toplu Konut Yerleşmesi (1978, Edirne), Demir Çelik Fabrikası (1983, İzmir) vardır.

Bektaş tasarım ve uygulama çalışmalarının yanı sıra mimarlık, özellikle de halk yapı sanatı konularında araştırma, inceleme ve deneme yazıları da yazdı. Bunları *Mimarlıkta Eleştiri* (1967; 1968 Türk Dil Kurumu Deneme Ödülü), *Bedri Rahmi Nakışlı Bir Deneme* (1975, 1984), *Halk Yapı Sanatından Bir Örnek: Bodrum* (1977, 1984, Selmin Başak ile birlikte), *Antalya* (1980), *Benim Oğlum Bina Okur* (1980), *Duvarların Dışı da Senin* (1982), *Yuva mı Mal mı?* (1983), *Kimin Bu Sokaklar, Alanlar, Kentler?* (1987) ve *Kuşadası, Babadağ, Şirinköy* evleriyle ilgili kitaplarında topladı.

Edebiyatla da ilgilenen Bektaş deneme, şiir, gezi yazıları yazdı. Çağdaş yaşamdan yola çıkan, kültür birikiminin bilincinde, özden çıkarak biçimlenen bir şiire yöneldi.

Deneme ve gezi yazılarında Anadolu'daki kültürlerin bir bütün oluşturduğunu vurguladı. Şiir kitapları *Kişi* (1964), *Akdeniz* (1970, TRT Başarı Ödülü), *Mor* (1974, 1986), *Dört Kişiydiler Bir de Ben* (1975), *Yeryüzünün Yüreği* (1978), *Yer Deli Gök Deli* (1979), *Zeytinli Fırın Sokağı* (1981), *Güzey* (1983) ve *Onu Birden'dir* (1990). Ayrıca çocuklar için öykü kitapları da vardır.

Bektaş Veli (HACI) (d. 1210 ? - ö. 1271 ?, Sulucakarahöyük, Hacıbektaş, Nevşehir), Bektaşî tarikatının esin kaynağı olan Türk mutasavvıfı.

Yaşamına ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. Genellikle kabul edilen bilgilere göre göçebe derviş geleneği içinde yetişti. 13. yüzyılın ilk yarısında Horasan'dan Sivas'a gitti.

Hacı Bektaş Veli
Alta Yapım

Amasya'da bulunan Baba İlyas'la görüştü, onun düşüncelerinin etkisinde kaldı. Amasya'dan Kırşehir'e, oradan Kayseri'ye gitti. Bu sırada başlayan Babai Ayaklanması'nın Anadolu'da yarattığı çalkantılı dönemi yaşadı. Kardeşi Menteş, bu ayaklanma sırasında öldürüldü. Sulucakarahöyük'e (bugün Hacıbektaş) yerleşen Hacı Bektaş, ayaklanmanın bastırılmasından sonra dağılan Babailerin bir bölümünü çevresine toplayarak düşüncelerini yaymaya çalıştı.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'daki en yaygın tarikatlardan birinin esin kaynağı olduğundan, *Vilayetname-i Hacı Bektaş Veli* olarak tanınan menakıbnamede anlatılan yaşam-öyküsü birçok olağanüstü olayla örülmüştür. Bunlardan ilk göze çarpan, ama tarihsel gerçeklere uymayanlar, Bektaş Veli'nin ünlü mutasavvıf Ahmed Yesevi ve Osmanlı beyi Orhan Gazi'yle görüşmesi ve Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda ocak için dua etmesidir. Bazı kaynaklar onu şeriata uyan bir mutasavvıf olarak anarken, bazıları da şeriata aykırı davranışlarda bulunduğunu, saçını, bıyığını ve tırnaklarını kesmediğini anlatmaktadır. Hacı Bektaş'ın 13. yüzyılda yaygın olan ve Şii-Batını özellikler taşıyan Türkmen inançlarının bir temsilcisi olduğu kesindir. Hacı Bektaş'ın Bektaşiliğe esin kaynağı olan *Makalat* (1871; yeni harflerle, 1954) adlı kitabından başka *Kitab'ül-Fevaid*, *Fatiha Suresi Tefsiri*, *Şathiye*, *Makalat-ı Gaybiye* ve *Kelimat-ı Ayniye* gibi yapıtları varsa da, bunları onun yazdığı kesinlik kazanmamıştır.

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleri çevresinde oluşan dinsel akım ve Balım Sultan'ın (ö. 1516) kurduğu tarikat. 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya geldiği sanılan Hacı Bektaş, Babai Ayaklanması'ndan sonra geriye kalan Babailerle Ka-

lenderi, Haydari, Cami, Edhemi gibi birçok Şii-Batını kesimi bir araya getirerek Bektaşiliğin temellerini attı.

Gelişimi ve düşünsel kökleri. Bektaşilik Anadolu'nun Moğol istilasına uğradığı, merkezi otoritenin zayıfladığı, halkın kendi örgütlerini kurmaya giriştiği bir ortamda ahi örgütleriyle dayanışma içinde gelişmeye başladı. Önceleri bir tarikat yapısı taşımayan Bektaşilik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte hem örgütlü bir biçim almaya, hem de sivil bir kurum olmaktan çıkmaya başladı. Nedenleri tam bilinmeyen bir süreç sonunda yeniçerilerle özdeşleşti ve onlarla birlikte giden dervişler aracılığıyla Rumeli'ye de yayıldı. Yeniçeri Ocağı'na "Hacı Bektaş Ocağı" denmeye başladı. 15. yüzyıl sonlarında Balım Sultan, Bektaşiliği belirli bir düzeni, kuralları ve örgütlenme biçimi olan bir tarikat durumuna getirdi. Kuruluş döneminde I. Osman, Orhan ve I. Murad'ın desteğini gören Bektaşilik, Osmanlı Devleti'nin Sünni çizgiye iyice oturması üzerine devlet desteğini önemli ölçüde yitirdi. Ama yeniçeriler arasında tutulduğundan etkisini sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemlerinde yeniçerilerin giriştikleri ayaklanmalar ve zorbalıklar Bektaşiliğin gücünü ve saygınlığını sarstı. II. Mahmud, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırırken Bektaşî tarikatını da yasakladı. Bektaşiler üzerinde yoğun bir baskı uygulandı. Binlerce yeniçeri ve Bektaşî öldürüldü. Birçok Bektaşî Nakşibendi tarikatına girerek etkinliklerini gizli olarak sürdürdü. Abdülmecid döneminde yeniden kendi tekelerini oluşturan Bektaşiler, kendisi de Bektaşî olan Abdülaziz döneminde giderek güçlendiler ve II. Abdülhamid döneminde eski güçlerini kazandılar. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra 30 Kasım 1925'te çıkarılan tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ve tarikatların dağıtılmasına ilişkin yasayla, Bektaşilik de resmen son buldu. Düşünsel olarak Budacılık, Manicilik, Mazdekçilik, Eski Yunan ve Roma düşüncelerinin etkisini taşıyan Bektaşilikte şamanizmin ve Anadolu'nun yerleşik inançlarının izleri de açık biçimde görülür. Bektaşilik Ahmed Yesevi, Bayezid-i Bistami ve

Bektaşî derviş, 19. yy başları
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Muhyiddin Arabi gibi İslam mutasavvıflarına da yönelmiş ve çeşitli sistemlerden aldığı öğeleri kendi düşünce yapısı içinde eritmiştir.

Balım Sultan'dan sonra Batınlık, hulûl (Tanrı'nın insan bedenine bürünmesi) ve tenasüh (ruh göçü) inancı Bektaşilik içinde iyice yer etmiş, birtakım ayin ve törenler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Bektaşiliği

"mezhep bakımından Caferi, irfan ve felsefe bakımından Hurufî" olarak tanımlayanlar olmuştur. Bektaşiliğe sonradan katılan inanç ve âdetlerden en göze çarpanları şerbet yerine şarap içmek, evlenmemek (mücerredlik), birçok yasakları günah saymamak (ibahilik), hurufilik ve üçlemedir.

İnancın temelleri. Hacı Bektaş Veli'nin yolu dört kapı temeli üzerine kurulmuştur. Bu dört kapı şeriat, tarikat, bakikat ve marifet kapılarıdır. Bektaşiler şeriat kapısına "bel oğlu", tarikat kapısına "yol oğlu", hakikat kapısına "il oğlu", marifet kapısına da "Atam gök, anam yer" derler.

Şeriat kapısı, İslamın ve ehl-i beyt yolunun gereklerine uymaktır. Bu nedenle Bektaşî, dinin yasaklarına uymak ve saygı göstermekle yükümlüdür. Şeriat kapısından girenler bel oğludurlar.

Tarikat kapısı, şeyhe bağlanmaktır. Mürşit, tarikata giren yol oğluna tarikatın temellerini, törenlerini öğretir. Tarikat kapısına girenler elinden, belinden, dilinden dolayı bir hataya düşmemelidir.

Hakikat kapısından giren Bektaşî evrenin sırlarını öğrenecektir. Bu kapıya giren il oğlu, hakikat âlemine dalecek, mutlak güzelliği görecektir, evrenin yaratıcısı Tanrı'yı tanıyacaktır. Bu aşamadaki Bektaşî bireysellikten kurtulacak, bütün insanları sevecek ve elini insanlığa uzatacaktır.

Marifet kapısına ulaşan derviş ilim evrenine ayak basmıştır. Bu kapıda, üç aşamadan geçerek ilme'l-yakin (kanıtlara dayalı kesin bilgi), ayn-e'l-yakin (doğrudan gözleme dayalı kesin bilgi) ve hakke'l-yakin (yaşantıyla edinilen kesin bilgi) sırlarını öğrenecektir. Böylece evreni tanıyacak ve nefisini arındırarak Tanrı'ya kavuşacaktır.

Bektaşilikte dört kapı inancına bağlı olarak dört inanç geliştirilmiştir: İbadet, niyaz, adak ve vuslat. İbadet Tanrı birliğine inancı dile getirir. Niyaz yalvarmaktır ve namazın yerini almıştır. Bektaşiler başta Hz. Ali olmak üzere pirlere sürekli yalvarırlar. Adak, dergâha gönderilen koyun ve para gibi armağanlardır. Vuslat ise mutlak güzellik olan Tanrı'ya inançla ulaşmaktır.

Bektaşiliğin en önemli temellerinden birisi de tevella ve teberradır. Tevella Hz. Muhammed'in soyunu sevmek ve On İki İmam'ı veli, önder kabul etmektir. Teberra ise başta Yezid ve yandaşları olmak üzere bütün ehl-i beyt düşmanlarına düşman olmak, onlardan uzak durmaktır. Tevella önceleri Tanrı'yı sevmek, onda yok olmak, teberra ise Tanrı'dan başka varlıklardan, masivadan yüz çevirmek anlamına geliyordu.

Gelenekler. Bektaşilerin kendilerine özgü, ayrıncı kimi gelenekleri de vardır. Bunlardan birisi, bıyıklarını dudaklarının üstüne doğru uzatmalarıdır. Buna "mühür" derler. Birbirleriyle karşılaştıkları zaman sağ ellerini kalpleri üzerine koyar ve baskırmaklarını kaldırarak boyun keserler. Tokalaştıkları zaman baskırmaklarını birbirine değdirmeler, aynı anda eğilerek birbirlerinin ellerini öperler. Birisi "vakitler aşk olsun" derken, öbürü "aşkın cemal olsun gülüm" karşılığını verir.

Bektaşî babaları başlarına 12 dilimli taç giyerler, göğüslerine de "teslim taşı" adını verdikleri 12 köşeli küçük bir taş takarlardı. Üstlerine hırka giyer, bellerine kemer kuşanırlardı. Teber ve keşkül taşıyan Bektaşilerin kendilerine özgü sancakları da vardı.

En önemli Bektaşî geleneklerinden birisi de musahiblik, yani eş tutmadır. Hayatlarının sonuna değin birbirlerini yardımcı olan bu eşler "yol kardeşi" olarak da adlandırılırdı.

Giriş töreni. Bektaşiliğe girmek isteyen kişi önce bir süre denir. Deneme süresini başan ile dolduran kişi, "ikrar ayını" denen törenle tarikata girer, başka bir deyişle inabe alır. İkrar verecek kişi için törenden önce bir rehber, bir de musahib seçilir. Rehber, adaya tarikat abdesti aldırır. Bu, simgesel olarak adayın önceki günahlarından anınmasını ifade eder. İki rekât namaz kıldırdıktan sonra ölü gibi kefene sarılan adaya telkin verilir; daha sonra boynuna "tüğ-i bend" denen bir mendil bağlanarak, meydana getirilir. Burada On İki İmam'ı simgeleyen 12 post vardır ve her birinin üzerine bir baba oturmuştur. İçeriye giren aday, rehberinin öncülüğünde dört kapıya (şeriat, tarikat, hakikat, marifet) selam vererek ilerler; böylece dört kapıdan geçmiş olan aday müşşidin önüne getirilir. Müşşit sağ elini ikrar verecek adayın iki omzu arasına koyarak "Kuşkusuz sana baş eğerek ellerini verenler Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar" (Fetih 10) âyetini okuyarak bu elin "pençe-i âl-i aba" olduğunu söyler. Boynundaki mendil çözülür, kulağına "girme girme, dönme dönme, eline, beline, diline sağ ol. müşşidin Muhammed, rehberin Ali" denir. Kefeni çıkarılır, böylece sembolik olarak yeni yaşamına doğduğu anlatılmış olur.

Bu tören sırasında içeride yalnızca bir tek kandil yanar. Tören biter bitmez bütün kandiller yakılarak ortalık aydınlatılır. Aday müşşitten başlayarak postlar üzerinde oturan bütün babaların önüne gelir, saygı ile önce postu, arkasından babanın elini öper.

Giriş töreni Bektaşiliğin özellikle Alevilikle iç içe girdiği Anadolu'da değişik biçimler kazanmıştır.

Dereceler ve kollar. Bektaşilikte beş derece vardır. Birinci dereceyi tarikata girmek isteyen talibler oluşturur; bunlara "âşik" denir. İkinci derecede tarikata yeni giren ve kendilerine "muhib" denen kişiler yer alır. Muhibler arasından dervişlik ikrarı vererek derviş olanlar da üçüncü dereceyi oluştururlar. Dördüncü derecede babalar yer alır. Belirli bir hizmetten sonra gerekli yeterliğe ulaşan dervişe halife tarafından babalık verilir. Beşinci ve en yüksek derecede ise halifeler bulunur. Halifeler taşları üzerine siyah sarık sarırlar. Babalar, eğer Hz. Muhammed'in soyundan iseler yeşil, değilse beyaz sarık sarırlar. Dervişler ise sarık sarmazlar.

Bektaşilik bellibaşlı iki kola ayrılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin evli ya da bekâr olduğu kabulünden ortaya çıkan bu iki koldan birincisi Hacı Bektaş'ın bekâr (mücerred) yaşadığını öne süren Babagân kolu; ikincisi ise pirin evli olduğunu kabul eden Çelebiyan koludur. İki kol bu basit ayırım yüzünden adeta birbirine düşman olmuştur. "Belden gelenler" denen Çelebiyan kolu Alevilikle karşılarak daha çok Anadolu'da, "yoldan gelenler" denen Babagân kolu ise özellikle Rumeli'de yaygınlık kazanmıştır.

bektaşüzümü (*Ribes uva-crispa*), *Grossulariaceae* (bazı uzmanlara göre *Saxifragaceae*) familyasından, yenilebilir meyveler veren dikenli çalı. Anayurdu Eskidünya olan bitkinin boyu yaklaşık 1 m, çiçekleri yeşilimsi pembe; oval biçimli, kırmızımsı yeşil renkli ve hafif ekşimsi meyveleri için çok eskiden beri yaygın olarak yetiştirilir. Organik asitler, madensel tuzlar ve vitamince zengin olan meyveleri, olgunlaştığında çiğ olarak yendiği gibi, reçel, pasta ve tatlı yapımında da kullanılır. *Ribes* cinsinin öbür türleri gibi, Veymut çamında kabarcık pası

hastalığından sorumlu olan mantarların arakonağı olduğundan, bektaşüzümünün başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde çam ağaçlarının yakınına ekilmesi yasaklanmıştır.

Bel (Akad dilinde), Sümer dilinde ENLIL, Mezopotamya gök tanrısı. Anu (Sümer dilinde: An) ve Ea (Sümer dilinde: Enki) ile birlikte bir tanrıları üçlüsü oluşturur.

Enlil adı, rüzgâr tanrısı anlamına gelirdi. Hafif ilkbahar melteminden kasırgaya kadar tüm rüzgârların, Enlil'in soluğu olduğuna, bu nedenle de onun sözlerini ya da buyruklarını yansıttığına inanılırdı. Bazen hava tanrısı olarak da adlandırılırdı. Sümer tanrılarının en büyüğü An'dı, ama Enlil'in işlevi daha önemliydi. Gücü ve enerjisi eksiksizdi; ama üstün bir yetkisi yoktu. Tapınma merkezi Nippur'du.

Enlil, aynı zamanda tarım tanrısıydı. Çapa'nın Yaradılışı Efsanesi'ne göre Enlil, yerle göğü ayırarak tohumların çimlenmesi için yer açmıştı. Bundan sonra toprağın sert kabuğunu yarmak için çapayı icat etmiş, çapanın açtığı yarıktan insan yeryüzüne yükselmişti. Bir başka efsaneye göre de Enlil, bir tahıl tarıncısı olan eşi Ninlil'i (Akad dilinde: Belit) zorla kaçırmış, bu yüzden yeraltına sürgün edilmişti. Bu efsane, toprağın döllenmesi, tohumun olgunlaşması ve kış durgunluğu biçimindeki tarımsal çevrimin bir anlatımıdır.

Akad dilindeki Bel, Sami dillerindeki *baal* (efendi) sözcüğünden kaynaklanır. Bel de Enlil'in tüm niteliklerini taşır; gerek konumu, gerek tapınma özellikleri onunkine çok benzer. Ama Bel zamanla bir hükümdar niteliği kazanmış, düzeni sağlayan ve insanların yazgısını belirleyen tanrı olarak görülmeye başlanmıştır. Bel, insanlara felaket de getirebilir. Örneğin bir Akad efsanesinde, insanların üzerine tufan gönderir. Babil tanrısı Marduk, zamanla Akadlı Bel'in tüm niteliklerini üstlenmiştir. Eski Yunanca metinlerde Bel'den söz edilirken, aynı adı taşıyan Suriye tanrısı Palmyra değil, Marduk kastedilir.

bel ağrısı bak. lumbago

bel canto (İtalyancada "güzel şarkı söyleme"), 16. yüzyıl sonlarında çoksesli (çoksese bölümlü) İtalyan müziğinden ve zarif solo şarkı söyleyişinden doğan şarkı söyleme tarzı. 17. ve 18. yüzyıllarla 19. yüzyıl başında İtalyan operası içinde gelişmiştir. Ses gürlüğünün 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılda yaygınlaşan söyleyişe göre daha dar sınırlar içinde değiştiği *bel canto*, ses tonunun şiddetinin tam olarak denetlenmesine dayanıyordu. Gırtlak görece düşük durumdayken çıkarılan "diyapazon tonu" ile gırtlak daha yüksek durumdayken çıkarılan "flüt tonu" arasındaki fark ayırt ediliyor, ayrıca ses kıvraklığı, notaların açık seçik belirlenmesi ve sözcüklerin tane tane söylenmesi öngörüldüğüdür.

Bel canto ustaları arasında erkek soprano Farinelli (1705-82), tenor Manuel de Popdo Garcia (1775-1832), onun kızı dramatik soprano Maria Malibran (1808-36) ve soprano Jenny Lind (1820-87) sayılabilir. Biraz da orkestraların büyümesi şarkıların daha yüksek sesle söylenmesini gerektirdiğinden, 20. yüzyıla girerken *bel canto* tekniği kullanılmaz olmuştur.

bel fıtlığı bak. disk kayması

bel ponksiyonu, BELDEN SU ALMA olarak da bilinir, omurilikteki örümceksizar altı aralığında bulunan beyin-omurilik sıvısının, sırttan, genellikle 3. ve 4. bel omurları arasından sokulan içi boş bir iğne yardımıyla çekilmesi.

Bel ponksiyonu, tıpta genellikle merkez sinir sistemindeki basıncı ölçmek; beyin-omurilik sıvısının bir bölümünü boşaltarak kafatası içindeki basıncı azaltmak; hücresel, kimyasal ve bakteriyolojik laboratuvar incelemeleri için beyin-omurilik sıvısından örnek almak; omuriliğe anestezi ya da anti-biyotik vermek; röntgen çekiminden önce, beyin ile omurilik zarları arasındaki boşluğa hava (*bak.* pnömoensefalografi) ya da kontrast madde (*bak.* miyelografi) şırınga etmek amacıyla uygulanır.

Bel-Usur (ü. İÖ y. 290), BEROSUS, BEROSOS ya da BEROSES olarak da yazılır, Babil uygarlığının kökenine ilişkin bilgileri Eski Yunanlılara aktaran Kaldeli Bel rahibi. Babil uygarlığının tarihi ve kültürü hakkında üç kitaplık Yunanca bir yapıt yazmıştır. Yunanlıların yaptığı derlemelerde bu yapıta sık sık başvurulmuş, Eusebios ve Iosephos gibi din tarihçileri de bu derlemelerden alıntılar yapmışlardır. Bel-Usur'un yapıtından günümüze yalnızca bu küçük parçalar kalmıştır.

Bel-Usur ilk kitabında donizden gelen yarı insan yarı balık Oannes ile öteki tanrıların uygarlık getirdiği Babil ülkesini betimler ve Kalde astrolojisini oluşturan yerel efsaneye dayanarak yaratılış öyküsünü anlatır. Babil uygarlığı ve onu izleyen Asur Krallığı'nın tarih ve kronolojisini kapsayan ikinci ve üçüncü kitaplar, "tufandan önceki 10 kral" la başlar. Daha sonra sırasıyla tufan olayını, krallığın yeniden kuruluşunu, "tufandan sonra" gelen kralları, "beş hanedan"ı ve Asur egemenliği altındaki dönemi, son Babil Krallığı'nı ve Persleri anlatır. Akad dilinde yazılmış çivi yazısı metinler, Bel-Usur'un öyküsünü önemli ölçüde doğrulamaktadır. Bel-Usur'un sözünü ettiği yedi uygarlık getiricisinin (Oannes ve kardeşleri) özgün adları Uruk'ta(*) (bugün Tel el-Varka) bulunan geç Babil dönemine ait bir tablette yer almaktadır. Bel-Usur'un kronoloji ve tarih seması, alıntılar biçiminde ve oldukça eksik olarak korunmuş olmakla birlikte, çağdaş araştırmacılarca özenle incelenmiş ve çivi yazısı kaynaklarla karşılaştırılmıştır.

Bel ve Ejderha, tam adı BEL İLE EJDERHANIN YOK EDİLMELERİNİN TARİHİ, Eski Ahit'in ilk Yunanca metninde Daniel'in Kitabı'na eklenmiş apokrif metin. Katolik kutsal metinleri arasında yer almasına karşılık, Yahudiler, Protestanlar ve Ortodokslarca kabul edilmez. Metne göre Yahudi kahramanı Daniel, Tanrı Bel'e tapmayı reddeder ve ejderhayı öldürür; bunun üzerine aslanlarla dolu bir çukura atılır. Yedi gün sonunda aslanlardan tek bir yara bile almadığı görülürse serbest bırakılır. Daha sonra çukura atılan düşmanları (putperestler) aslanlara yem olur.

bel verme, jeolojide, vadi duvarlarının yüzeyinden dışarı doğru çıkıntı yapan yumuşak kaya katmanlarının üstüne binen ağır yüklerin etkisiyle oluşan kütsel kaya hareketi. Yük altında kalan maddeler sıkışarak biçim değiştirir ve plastik gibi akarlar. Ortaya çıkan bu katman bozulması metrelerce aşağı yayılabilir. Malzemenin basınç altında kaldığı yamacın tabanında kıvrımlar ve küçük kırıklar (faylar) oluşabilir.

Béla III (ö. 1196), 1173-96 arasında hüküm sürmüş Macar kralı. Macaristan'ı Avrupa'nın ortagün kesiminin önde gelen devleti durumuna getirmiştir. Arpad hanedanının en güçlü hükümdarlarından biri olarak kabul edilir.

Bizans sarayında eğitim gören Béla, 1173'te Bizans imparatoru I. Manuel'in

(Komnenos) askeri desteğiyle tahta oturdu. Küçük yaştaki oğlu İmre'yi veliaht gösterek Macar Krallığı'nda hanedan geleneğini başlattı. Atadığı görevlilerle Avrupa'nın en parlak saray maiyetlerinden birini kurdu. Katolikliği benimseyerek Roma'nın desteğini sağlamaya çalıştı; Fransa ile yakın ilişkiler kurdu. İlk karısı Châtillonlu Anne'in ölümü üzerine, Fransa kralı II. Philippe'in (August) kız kardeşi Margaret'le evlendi. Hükümdarlığı sırasında pek çok tanınmış Macar diplomatı Paris'te eğitim gördü. Ülkesine getirdiği Cisterciem ve Premontre keşişleri ileri tarım yöntemlerini yaydılar.

Béla, Dalmaçya'yı yeniden ele geçirmek için Venedik'le yaptığı iki kanlı savaşta (1181-88 ve 1190-91) sınırlı bir başarı sağlayabildi. Raskan Sırplarının Yunanlılardan ayrılarak, kendi krallıklarını kurmalarına yardımcı oldu. Galiciya'yı *appanage*(*) olarak küçük oğlu Endre'ye bağlamaya çalıştı. Bulgarlara karşı Bizans imparatoru II. İsaakios'u (Angelos) destekledi.

Béla IV (d. 1206 - ö. 3 Mayıs 1270), 1235-70 arasında Macar kralı. Hükümdarlığı döneminde Moğol istilaları Macaristan'ın dörtte üçünü yıkıntı haline getirmiştir.

II. Endre'nin oğluydu. Batu Han komutasındaki Moğollar karşısında 1241'de Sajó

da tehdit ederek yeni Bohemya İmparatorluğu'nu kurmuş olan Přemyslid hanedanına karşı direndi. Béla'nın Nikaia'da (İznik) hüküm süren Bizans imparatoru II. Theodoros ile (Laskaris) kızı Maria ile evliliğinden iki oğlu ve yedi kızı oldu. Bunların içinde en ünlüsü Azize Margarita'dır.

Belafonte, Harry (d. 1 Mart 1927, New York kenti, ABD), daha çok kalipsolarıyla tanınmış folk şarkıcısı, oyuncu ve TV yapımcısı.

Batı Hint Adaları kökenli bir aileden gelen Belafonte, 1935'te annesiyle birlikte taşındığı Jamaika'da Karip halkının kültürünü ve müziğini daha yakından tanıdı. 1940'ta annesiyle birlikte yeniden New York'a döndü ve öğrenimini sürdürdü. 1944'te okulu bırakarak II. Dünya Savaşı'na katılmak amacıyla Deniz Kuvvetleri'ne yazıldı. Birkaç yıl sonra donanmadan ayrıldı ve New York'ta asansörcü olarak çalışmaya başladı.

Rastlantı sonucu gittiği bir tiyatrodaki görüldüklerinin etkisiyle oyuncu olmaya karar verdi ve New York'taki New School for Social Research'te Piscator'un yönettiği tiyatro atölyesine girdi. Bir oyunda şarkı söylerken Broadway'deki Royal Roast gece kulübünün sahibinin dikkatini çekti ve onun önerdiği iki haftalık bir sözleşmeyi imzaladı. Ama buradaki çalışması 20 haftayı buldu. Bunu başka gece kulüplerindeki programlar ve bir plak anlaşması izledi.

1950'de dönemin popüler şarkılarını söylemekten vazgeçen Belafonte folk müziğine yöneldi. Bu amaçla, New York'taki Greenwich Village'da çalışan folk şarkıcılarıyla birlikte olmaya ve Washington'da Amerikan folk müziği arşivlerini araştırmaya başladı. Böylece 1950'lerin başında oldukça geniş bir Amerikan ve Batı Hint Adaları folk şarkıları repertuarına sahip oldu. Bu tarihten sonra ünü gittikçe arttı. New York'taki Carnegie Hall ve Los Angeles'taki Greek Theatre gibi tanınmış salonlarda konserler verdi, birçok plak doldurdu ve televizyon gösterilerine çıktı. 1960'larda TV yapımcılığına da girişen Belafonte, Emmy Ödülü kazanan TV yapımcısı ilk Siyah oldu.

1954'te Oscar Hammerstein'in *Carmen* operasından uyarladığı ve tümü Siyah oyuncuların oluşan bir kadroyla sahneye koyduğu *Carmen Jones*'ta ve bu müzikalin aynı yıl Otto Preminger tarafından çevrilen film uygulamasında (1954; *Siyah Carmen*) oynadı. Başka filmleri arasında *Islands in the Sun* (1957), *Buck and the Preacher* (1972; *Kızgın ve Sakin*) sayılabilir.

1960'larda Siyahların vatandaşlık haklarını kazanma mücadelesinde etkin görev alan Belafonte, Dr. Martin Luther King, Jr. yararına çeşitli konserler düzenledi, gösteri ve yürüyüşlere katıldı. King'in öldürülmesinden sonra Martin Luther King, Jr. Vakfı'nın başkanlığını yaptı. 1987'de, Danny Kaye'in ölümünün hemen ardından UNICEF'in iyi niyet elçiliğine seçildi.

En ünlü şarkıları arasında "Jamaica Farewell", "Day-O", "Matilda", "Brown Skin Girl", "Come Back Liza" ve "Mama Look a Boo Boo" sayılabilir.

belagat, edebiyatta sözün açık, düzgün ve sanatlı olması ile düşüncelerin doğru, güzel ve yerinde anlatılmasını konu edinen bilgi dalı. Retorik(*) karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Belagatla retorik arasında benzerlikler olmakla birlikte, sınıflandırma ve ayrıntılarda farklılıklar vardır.

Önceleri yalnızca beyan ile maaniyi kapsayan bir terim iken sonradan bediyi de içine alarak ilm-i belagat (belagat bilimi) adı altında, edebiyat yerine kullanılmıştır. Edebiyat sözcüğünün yaygınlık kazanma-

sından sonra da edebiyatın bir kolu olarak kalmıştır. Eskiden belagat "sözün açık olmakla birlikte, yer ve duruma da uygun olması" biçiminde tanımlanırdı. Bu da belagat için fesahatın (açıklık) şart olduğunu gösterir. Fesahat sözcüğü, belagat ise cümleye yöneliktir. Cümleyi oluşturan sözcükler açık (fasih) olmazsa cümle de düzgün (beliğ) olmaz. Oysa düzgün cümle, kısa, kolay, sanatlı ve anlamca zengin olan cümledir. Bu nedenle eski Arap belagatçıları, Kuran'ı salt belagat örneği olarak görmüşlerdir.

Belagat üç ana bölümde incelenir: Maani (yerinde söz söylemek), beyan (sözün en açık biçimde anlatmak) ve bedi (sözün güzelleştirme). Anlatım kusurları taşıyan bir söz ne kadar çirkinse, yerinde kullanılmamış bir söz de o kadar boştur. Konuşma kusurlarının birçoğu sözün belagattan yoksun olması sonucunda ortaya çıkar.

Bir sözde iki çeşit güzellik bulunabilir. Bunlardan ilki sözün kendisinden gelir. İkincisi ise söze sonradan katılır. Sözün kendisindeki güzellik beyan ve maani ile sağlanır. Bedi ise sözün süsleyerek ona güzellik katar.

Belagat ilk önce Cahiliye dönemi Arap edebiyatında kendisini göstermiş, İslam'dan sonra Arapçanın güçlü bir yazı dili durumuna gelmesiyle sistemleştirilmiştir. Bu konuda en önemli çalışma Zemahşeri'nin (ö. 1144) *Esasü'l-Belaga* adlı yapıtıdır. Batı edebiyatında ise Aristoteles'in *Tekhnê rhetorikê* (Konuşma Sanatı) adlı yapıtı yol gösterici olmuş, 13. yüzyıldan sonra Avrupa'da gelişmeye başlayan retorik, 19. yüzyılda önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Türkçenin de bir belagati olabileceği ilk kez II. Mahmud döneminde (1808-39) düşünölmeye başlamışsa da, yüzyılın sonlarına değin bu alanda önemli bir gelişme olmamıştır. Bu konuda *Talim-i Edebiyat* (1879) adlı bir kitap yazan Recaizade Mahmud Ekrem de Fransızca yapıtlardan yararlanarak retorik ile Türk belagatını bağdaştırmaya çalışmıştır. Cevdet Paşa da *Belagat-i Osmaniye* (1881) adlı yapıtında, bu konudaki Arapça kitaplardan da yararlanarak Türkçe belagat kurallarını ortaya koymuştur.

Belalcázar, Sebastián de, BENALCAZAR ya da BELAICÁZAR olarak da yazılır, SEBASTIAN MOYANO olarak da bilinir (d. y. 1495, Benalcázar - ö. 1551, Cartagena, Nueva Granada, İspanya), İspanyol *conquistador* (fatih). Nikaragua, Ekvador ve Kolombiya'nın güneybatısını fethetmiş, Ekvador'da Guayaquil, Kolombiya'da Popayán kentlerini kurmuştur.

Yenidünya'ya 1519'da giden Belalcázar, Pedro Arias Dávila'nın ordusunda subay oldu ve 1524'te Nikaragua'yı fethetti. 1531'de Francisco Pizarro'nun Peru seferine katılarak, Piura'daki destek üssünün komutanlığını üstlendi. 1533'te bugünkü adı Ekvador olan toprakların fethine girişti. İnkaların başkanı Ruminahui'yi yenilgiye uğrattıktan sonra, 6 Aralık 1534'te Quito kentini ele geçirdi. 1535'te kurduğu yerleşim bir süre sonra daha elverişli bir yere taşınarak bugünkü Guayaquil kentinin çekirdeğini oluşturdu. Altınla dolu olduğu öne sürülen efsanevi Eldorado kentini bulmak için bir sefere girişen Belalcázar, Kolombiya'nın Popayán bölgesine girdi ve 1537'de Popayán kentini kurarak bölgenin valisi oldu.

Yaşamının son yılları öteki İspanyol yöneticileriyle çatışmalar ve kavgalar içinde geçti. Jorge Robledo adlı bir yöneticiyi öldürmekle suçlandığı bir sırada öldü.

IV. Béla'nın mührü, Macar Ulusal Müzesi, Budapeşte
Magyar Nemzeti Museum, Budapeşte

Irmağı kıyılarında bozguna uğradı, Dalmaçya'ya kaçmak zorunda kaldı. Böylece Macaristan Krallığı bir yıl süreyle ortadan kalktı. Ülkenin neredeyse baştan başa yıkıma uğradığı o günleri bugün de anan Macarlar, büyük bir felaketten söz ederken, Tatar istilası anlamına gelen *tatárjárás* sözcüğünü kullanırlar.

Moğolların kendi hanedan çatışmaları yüzünden geri çekilmesi üzerine ülkesine dönen Béla'nın, krallığı yeniden kurma çabası hükümdarlığının sonuna değin sürdü. Avusturya kralı Friedrich'in elinde tuttuğu batı kesimini geri almakta özellikle güçlük çekti. Friedrich, Moğollara karşı Béla'yı destekleyeceğine söz vermiş, yardım karşılığında da bu bölgeye el koymuştu. Ama Moğollara karşı yardım konusunda Béla'ya verdiği sözü tutmamıştı. Sonunda Béla'ya yenik düşen Friedrich, 15 Haziran 1246'da Leitha Irmağı yakınlarındaki savaşta öldü. 1243'te Zadar'ı Venedik'e bırakmak zorunda kalan Béla, Split'i (Spalato) ve öteki Dalmaçya eyaletlerini elinde tutmayı başardı. Bosna'da izlediği dinsel hoşgörü politikası sayesinde, uzun süre bu eyalette herhangi bir olay çıkmadı.

Béla, Nemanja hanedanınca kurulan yeni Sırp Krallığı'yla da savaşta. Bohemyalıların eline geçen Steier yüzünden II. Otakar ile sık sık çatışmaya girdi. 1261'de, ikinci kez Macaristan'ı istila eden Moğolları başarıyla püskürttü. Avusturyalı Babenberg hanedanının topraklarına el koyan ve Macaristan'ı

Bélanger, François-Joseph (d. 1744 - ö. 1 Mayıs 1818, Paris), Fransız Devrimi'nden önceki dönemde özellikle fantastik konut ve bahçe tasarımlarıyla tanınan mimar, bahçe tasarımcısı ve mühendis.

Bélanger eğitimini tamamladığı Collège de Beauvais'de Jean Antoine Nollet'den fizik, J.-D. Leroy'dan mimarlık dersleri aldı. Yapmış olduğu İngiltere gezisinden kalan taslak defteri, bir Fransız mimarın gözûyle 18. yüzyıl sonu İngiltere'sinin betimlendiği ender bir belgedir.

Bélanger toplumsal ilişkiler kurup bunlardan yararlanmakta çok ustaydı. Paris Operası'nın *prima donna*'sı Sophie Arnould'un sevgilisi oldu ve onun aracılığıyla Artois kontu ile tanıştı. XVI. Louis'nin en küçük kardeşi olan kont, Bélanger'yi Beloeil (Belçika'da) ve Bagatelle bahçelerini düzenlemekle görevlendirdi. 1777'de kontla yengesi Marie-Antoinette'in girişikleri bahis üzerine Bélanger, Bagatelle'deki pavyonu 64 gün içinde tamamlamayı başardı.

Bélanger çalışmalarıyla, Fransa'da İngiliz bahçesi olarak bilinen bahçe tasarım anlayışının gelişmesini etkiledi. En ünlü bahçeleri, Beloeil ve Bagatelle'den başka Neuilly ve Méréville'dekilerdir.

Bagatelle bahçesinin daha önceki tasarımcısı olan İskoçyalı bahçe mimarı Thomas Blaikie, yeni düzenlemeyi gülünç olarak nitelediye de, Bélanger yakındaki Folie Saint-James'te daha da ileri giderek ünlü Grand Rocher'yi (Büyük Kaya) inşa etti. İçine Dor düzeninde bir portik yerleştirilmiş olan bu yapay kaya, o dönemde "Dünyanın Sekizinci Harikası" olarak anılıyordu.

Bélanger'nin son dönem yapıtlarından başlıcaları Rochechouart'daki mezbaha ile, mimarlık tarihinde demir ve camla gerçekleştirilmiş ilk kubbe olan Halle au Blé'nin dev boyutlu örtüsüdür (1808-13).

Belasco, David (d. 25 Temmuz 1853, San Francisco - ö. 14 Mayıs 1931, New York kenti), sahneleme ve sahne tasarımı anlayışı ve tekniklerine getirdiği önemli yeniliklerle tanınan tiyatro yönetmeni ve oyun yazarı.

Belasco çocukken III. Richard oyununda Charles Kean ile birlikte sahneye çıktı; daha sonra madenci kamplarına turneler düzenleyen tiyatro topluluklarında oynadı. Bu dönemde oyun yazarı Dion Boucicault'un yardımcılığını yaptı. 1873'ten 1879'a değin San Francisco'daki çeşitli tiyatrolarda oyuncu, yapımcı olarak çalıştı; oyun uyarlamaları yaptı. 1879'da James A. Herne ile birlikte yazdığı *Hearts of Oak* oyunuyla turneye çıktı. 1800'de yerleştiği New York'

Belasco
Library of Congress, Washington, D.C.

ta Frohman'larla birlikte çalıştı. Madison Square Theatre ve Lyceum'da yönetmenlik etti. 1890'da bir tiyatro salonu kiralarak bağımsız çalışmaya başladı. Yapımcılar ile

tiyatro sahipleri tarafından kurulan ve Amerikan tiyatrolarını denetim altında tutan Tiyatro Sendikası'nın baskıları karşısında, 1906'da kendi tiyatrosunu inşa etti.

Belasco, yıldız oyuncu ya da oyun gibi etkenler dışında, seyirciyi kendi adıyla tiyatroya çeken ilk ABD'li yönetmendi. Tanınmayan oyuncular bulup onları yıldız yaptı; birlikte çalıştığı oyun yazarlarını başarıya ulaştırdı. Ayrıntılardaki titizliği, sarıncı gerçekçiliği, zengin dekorları, şaşırtıcı mekanik efektleri ve ışıklandırma yöntemleriyle ün kazandı. Efektlerini yetkinleştirmek amacıyla sürekli çalışan bir kadro kurdu. Bu çalışmalar sırasında ramp ışıkları kaldırılarak ilk mercekli spot ışıkları kullanıldı. Belasco, bütün bu atılımlarla Amerikan tiyatrosuna yeni bir sahneleme anlayışı getirdi. Bununla birlikte teatral yaklaşımı, sanatsal kavrayıştan yoksunluğu ve ABD ile Avrupa'da ortaya çıkan daha iyi oyun yazarlarına fırsat tanımaması gibi gerekçelerle birçok eleştirmenin tepkisine yol açtı.

Belasco çoğunu yazdığı ya da uyarladığı 374 oyun sahnelemiştir. En tanınmış oyunları arasında *The Heart of Maryland* (1895; Maryland'in Kalbi), Puccini'nin operaya dönüştürdüğü *Madame Butterfly* (1900) ve *The Girl of the Golden West* (1905; Altın Bannın Kızı), *Du Barry* (1901), *The Music Master* (1904; Müzik Ustası) ve *Lulu Belle* (1926) sayılabilir. Otobiyografik yapıtı *The Theatre Through Its Stage Door* (Kulisten Görünen Tiyatro) 1919'da yayımlanmıştır. Belasco, din adamlarını andıran giyimi ve davranışlarından ötürü "Broadway piskoposu" adıyla anılmıştır.

Belau bak. Palau

Belaúnde Terry, Fernando (d. 7 Ekim 1912, Lima, Peru), Perulu devlet adamı ve mimar. 1963-68 ve 1980-85 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır. Demokratik reform çabaları ve ABD yanlısı tutumuyla tanınır.

Belaúnde
Flash Press

Seçkin bir aristokrat aileden gelen Belaúnde, 1924-35 arasında ABD ve Fransa'da mimarlık öğrenimi gördü. Kısa bir süre Meksika'da mimarlık yaptıktan sonra, 1936'da Peru'ya döndü. Mimar olarak büyük ün kazandı ve *Arquitecto Peruano* adlı mimarlık dergisini çıkardı. Babası Rafael Belaúnde Diez Canseco'nun başbakanlığı sırasında (1945-48) Temsilciler Meclisi'ne girdi (1945). Hükümetin 1948'de askeri darbeyle devrilmesi üzerine, Ulusal Mühendislik Üniversitesi'ne bağlı Mimarlık Fakültesi'ndeki dekanlık görevine döndü.

1956'da ülkede yeniden serbest seçimlere gidilmesi üzerine, Halk Eylemi Partisi'ni (AP) kurdu ve bu partiden cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu. Seçimi kazanamamakla birlikte aldığı oylarla gücünü gösterdi. Altı yıl sonraki seçimde ise az farkla ikinci oldu. Bu seçimde hiçbir adayın gerekli olan toplam oyun üçte birini alamaması ve Belaúnde'nin seçimlerde hile yapıldığına ilişkin suçlamaları ordunun geçici olarak yönetime el koymasına neden oldu. Hazi-

ran 1963'te yapılan yeni seçimlerde toplam oyların yüzde 40'ını almayı başaran Belaúnde, reformcu bir koalisyon hükümeti oluşturdu. Toprak reformu programı ve Amazon Vadisi'ni yerleşime açmaya yönelik yol yapımı girişimi belirli bir başarı sağladı. Ama iç siyasete ilişkin öteki girişimlerinin çoğu muhalefetin denetiminde olan Kongre'nin engellemeleriyle karşılaştı. ABD ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı ve ABD'nin öncülük ettiği İlerleme İçin Birlik(*) programını destekledi.

Peru'nun kuzeyindeki petrol yataklarının işletilmesi konusunda ABD şirketi International Petroleum Company ile ödün verici bir anlaşma imzalaması, Ekim 1968'de askeri bir cunta tarafından devrilmesine yol açtı. ABD'ye kaçtıktan sonra, Aralık 1970'te geri döndü. Ocak 1971'de yeniden ülke dışına çıkarıldı ve Ocak 1976'ya değin sürgünde kaldı. Mayıs 1980'de 15 adayın katıldığı cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak 28 Temmuz'da göreve başladı. Daha önceki dönemde gerçekleştirdiği siyasal düzenlemelerin çoğunu yeniden yürürlüğe koydu. 14 Nisan 1985 seçimlerini kaybederek, yerini Amerikan Halkçı Devrimci İttifakı (APRA) başkanı Alan Perez Garcia'ya bıraktı. Aynı zamanda verimli bir yazar olan Belaúnde'nin *La conquista del Perú por los Peruanos* (1959; Peru'nun Perulularca Fethi) adlı bir yapıtı vardır.

Belawan, BELEWAN DELI olarak da bilinir, Endonezya'da Sumatra Adasının kuzeybatısında en önemli liman. Kuzey Sumatra ilinde (*propinsi*) Deli ve Belawan ırmaklarının ağzındaki Belawan Adasında yer alır. 19 km içerdeki Medan'ın limanı olan Belawan, adanın güneyindeki kanalı bir köprü ile geçen demiryolunun da son durağıdır. Limandan tütün, kauçuk, çay, reçine, kopra, baharat, palmiye yağı ve sisal ihracatı ile besin maddeleri ve mamul mallar ithalatı yapılır. 20. yüzyılın başlarında Hollandalıların kurduğu modern limanın, Medan'ın hızla artan ulaşım yükünü kaldırarak biçimde yenilenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Nüfus (1980) 81.165.

Belaya Tserkov (Rusçada "Beyaz Kili-se"), Ukrayna'nın Kiev yönetim biriminde (*oblast*) kent. Ros Irmağı kıyısındadır. 11. yüzyılda kuruldu. Uzun yıllar önemsiz bir bölgesel merkez olarak kaldı. Günümüzde gelişmiş olan sanayisi makine yapımı, oto lastiği üretimi, mobilyacılık, konservecilik, un üretimi ve trikotaj gibi dalları kapsar. Kentin görülmeye değer yerleri arasında 18. yüzyılda düzenlenen ve birçok ilginç bitki türlerini içeren büyük Aleksandriya Parkı bulunmaktadır. Kentte bir tarım enstitüsü vardır. Nüfus (1987 tah.) 194.000.

Belazuri, tam adı AHMED BIN YAHYA BIN CABIR EL-BELAZURI (ö. 892, Bağdat), İslam dininin doğuş ve yayılış dönemi ile ilgili önemli yapıtlar veren Arap tarihçi.

Yaşamına ilişkin bilgiler daha çok rivayetlere dayanır. Belazur (Mohan cevizi) özsu-yunu içerek zehirlenip öldüğü ve bundan dolayı kendisine Belazuri dendiği ya da bu lakabın Farsçadan yaptığı çevirilerle tanınan dedesi Cabir'den kaldığı söylenir. Öğrenimini Irak ve Suriye'de tamamlayan Belazuri, İbn Sa'd, el-Medaini, Musab bin ez-Züheyr gibi dönemin ünlü bilginlerinden özel dersler aldı. Daha sonra Abbasi halifelerinden Mütevekkil (hd 847-861) ile Mustafin'in (hd 862-866) yakın dostu oldu ve halife Mutez'in (hd 866-869) oğlu Abdullah'a ders verdi.

Belazuri, yapıtları günümüze ulaşabilmiş en eski Arap tarihçilerindendir. En ünlü yapıtı olan *Fütuḥü'l-Bıldan*'da (ös 863-66,

2 cilt; yay. haz. M. J. de Geoe; 1955-56, 2 cilt; çev. Z. K. Ugan) Hz. Muhammed'in Mekke ve Taif'te Yahudilerle yaptığı savaşları, Suriye, el-Cezire ve Magrib'in fethini, Irak ve İran'ın ele geçirilmesini anlatır. Tarihsel olayları aktarmanın yanı sıra, dönemin toplumsal koşullarından ve uygarlık tarihinden de söz eder. Kitabında ayrıca vergiler, para dalgalanmaları, resmi mühürlerin kullanımı, Arap yazısının tarihi gibi konularda önemli bilgiler verir.

Belazuri'nin ikinci yapıtı *Ensab'ul-Eşraf* (ös 1936-38, 4. ve 5. cilt; yay. haz. M. Schöllsinger ve S. D. Goitein) geniş kapsamlı, ama tamamlanamamış bir ensab (soybilim) kitabıdır. İlk bölümde Hz. Muhammed'in ve ailesinin yaşamöyküleri yer alır. Bunu sırasıyla Hz. Ali ve çocuklarının, Abbasi, Beni Haşim ve Abdüşşems ailelerinin soy kütüklerinin açıklandığı bölümler izler. Son bölümde Kureyşlilerin soyundan gelenler, Muzarların kolları, Kaysler ve Sakifler anlatılır. Emevilere daha geniş yer veren yapıt, Hariciler konusunda da en önemli kaynaklardan biridir.

Belbaşı, Toros Dağlarının güneyinde. Antalya Körfezinin batı kıyısında, Antalya'dan yaklaşık 30 km uzaklıkta, deniz düzeyinden 300 m kadar yüksek, günümüzden 11-9 bin yıl öncesine tarihlenen kaya sığınağı. Anadolu'da Paleolitik, Mezolitik, Neolitik Çağ katlarını en iyi yansıtan buluntu yerlerinden biridir. 1959'da bulunmuş, 1960'ta Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Enver Bostancı tarafından kazılmıştır. 1,60 m derinliğe kadar inilen kazılar sırasında en üstte bir dolgu toprak katı çıkmıştır. Bu katın üst bölümlerinden Antik Çağa tarihlenen çanak çömlek parçaları, altlardaysa Neolitik Çağa tarihlenen, hamuru kırmızı renkli ve kum katkılı, el yapımı çanak çömlek parçaları ele geçmiştir.

Dolgu toprağın altında yer alan üç kattaysa çakmaktaşıdan yapılmış büyük yonga aletlerle, çoğu yarımay biçiminde dilgiler görülür. Bu nedenle Bostancı, bu üç kattaki kültürü "dilgi kültürü" diye nitelemiştir. Dilgi, uç ve burunlu kazıcıların yanı sıra, daha çok mikrolit (küçük taş) aletlerin ele geçmesi nedeniyle Mezolitik kültür izlenimi de ağırlık kazanır. Aletlerdeki bu çeşitlilik, besin ekonomisindeki değişimden kaynaklanmaktadır. Üst Paleolit'in sonuna doğru doğal çevrede değişimler başlamış, buna bağlı olarak da Belbaşı'nın Paleolitik Çağa özgü yontma taş dilgileri, yerlerini av hayvanı türlerine uygun mikrolitlere bırakmıştır. Bu evrede besin ekonomisi deniz ürünleri, yabankeçisi ve geyik türlerine dayanır. Belbaşı'nda kemik ve boynuzdan yapılmış saplar, deliciler ve iğneler de vardır. Ayrıca çok sayıda demir oksit yumrusu ele geçmiştir.

Yabankeçisi ve geyiklerin kaval ve uyluk kemiklerindeki kesikler, burada ateşin bulunmasından önce çiğ et yeme geleneğinin varlığını ortaya koyar. On sekiz yaşında bir kadına ait olduğu sanılan bir çene kemiği ile başka bir aşık kemiği ise Belbaşı'nda Neandertal insanından daha gelişmiş, ama günümüzdekinden daha ilkel bir insan türünün yaşadığını kanıtlamaktadır. Tarıma ilişkin hiçbir iz yoktur. Ekolojik ortam burada yaşayan küçük toplulukları geçindirebilecek nitelikte olduğu için Belbaşı kaya sığınağı yıl boyunca sürekli kullanılmıştır.

Belchatów, Orta Polonya'nın güneyinde, Piotrków ilinde (*województwo*) kent. Belchatów, Szczerców ve Kamieńsk sanayi üçgeninin bir bölümünü oluşturan kent, il merkezi Piotrków Trybunalski kentinin 25 km batısında yer alır. Kentin temel ürünü keten

bezidir. Çevresi ise çavdar ve patates yetiştiren tarımsal bir bölge niteliği taşır.

Belchatów'da 1975'te başlatılan ve 10 yıl içinde tamamlanması tasarlanan bir madencilik ve enerji üretim projesiyle, 10 milyon kW elektrik üretilmesi ve Polonya linyit üretiminin iki katına çıkarılması beklenmektedir. Kentin nüfusu 1970'lerin sonlarında üç kat artmıştır. Nüfus (1987 tah.) 52.000.

Belcher, Sir Edward (d. 1799, Halifax, Nova Scotia - ö. 1877, Londra), İngiliz donanması adına birçok kıyının haritasını çıkartmış deniz subayı.

1825'te Büyük Okyanus ve Bering Boğazı'na yapılan bir keşif seferine haritacı olarak katıldı. 1830-33 arasında Afrika'nın kuzey ve batı kıyılarında araştırma seferine çıkan bir gemiye kaptanlık etti. 1836-42 arasında, Kuzey ve Güney Amerika'nın batı kıyılarına, 1843-46 arasında da Çin, Filipin Adaları, Borneo ve Formosa'ya geziler yaptı.

1852'de, Kuzey Buz Denizindeki Kuzeybatı Geçidini bulmaya çalışırken kaybolan keşif Sir John Franklin'i bulmakla görevlendirildi. Bu yolculukta pek çok güçlükle karşılaştı, çok zorlandı ve Mayıs 1854'te, buzlar arasında sıkışıp kalan dört geminin terk edilmesine emretti. Oysa gemiler kurtarılabilecek durumdaydı; bu nedenle Belcher'a bir daha kaptanlık yaptırılmadı. Bu geziyi *The Last of the Arctic Voyages* (1855; Kuzey Buz Denizine Son Yolculuk) adlı yapıtında anlatan Belcher 1867'de "sır" unvanı aldı, 1872'de amiral oldu.

Belcher, Jonathan (d. 8 Ocak 1681, Cambridge, Massachusetts - ö. 31 Ağustos 1757, Elizabethtown, New Jersey, ABD), New Jersey Yüksekokulu'na (sonradan Princeton Üniversitesi) ilk kurulduğu yıllarda destek olan tüccar ve Amerika'nın koloni döneminde vali.

1699'da Harvard College'i bitirdi. Bir süre Avrupa'yı dolaştıktan sonra Boston'a döndü, orada zengin bir tüccar oldu. Massachusetts'te siyasal yaşama atılarak, 1718'de il meclisine seçildi; 10 yıl boyunca bu görevi korudu.

1728'de Massachusetts yasama meclisi, Vali William Burnet'in aylığı konusunda çıkan anlaşmazlıkta, Belcher'i Londra'da kendilerini temsil etmekle görevlendirdi. Connecticut'taki meclis de aynı dönemde hukuksal bir konuda çıkarlarını koruması için onu seçti. İngiltere'ye gittikten kısa süre sonra Vali Burnet'in ölüm haberinin gelmesiyle Belcher'ın eline Ocak 1730'da hem New Hampshire, hem de Massachusetts valisi olma fırsatı geçti.

Belcher'in, krallığa bağlı bu iki kolonide en yüksek yürütme yetkilisi olduğu dönem, çeşitli hukuksal anlaşmazlıklarla geçti. Daha alt düzeydeki yasama meclisiyle valinin aylığı konusunda çıkan uyuşmazlık, krallığın yetkilerinin kapsamı, Maine gibi doğu illerindeki toprak spekülasyonu, Massachusetts'te bir arazi bankası kurma girişimi ve Massachusetts ile New Hampshire arasındaki sınır uyuşmazlığı bunlar arasındaydı. Sınır uyuşmazlığı sorunu, Belcher'a karşı olanların, Mayıs 1741'de onun her iki valilik görevinden de alınmasını sağlamalarına yol açtı.

Belcher bundan sonra İngiltere'ye gitti. Yeniden İngiliz hükümetinin gözüne girmeyi başararak New Jersey'e vali atandı. Ağustos 1747'de başladığı bu görevi, New England'daki yönetiminden çok daha olaysız geçti. 1746'da kurulan New Jersey Yüksekokulu'na sağladığı yardımlar buradaki valilik döneminin en önemli uygulamasıdır.

Belcher Adaları, Kanada'da Kuzeybatı Toprakları'nda Keewatin iline (*district*) bağ-

lı takımda. Hudson Körfezinin güneybatısında ve James Koyu ağzının kuzeyinde yer alır. Genellikle alçak ve çukur olan adaların kapladığı 13.000 km²'lik alanın yalnızca 2.896 km²'lik bölümü karadır. 1610'da Henry Hudson'un saptadığı takım adaya, Sir John Franklin'i aramaya çıkan Kuzey Kutbu keşif grubunun komutanı Sir Edward Belcher'in anısına Belcher adı verildi. Keşif ve harita çalışmaları ancak 1915'te yapıldı. Takımda komşu Nastapoka Adalarıyla birlikte geniş demur cevheri yatakları vardır. Adalardaki seyrek nüfusun gereksinimlerini, Hudson Körfezi Kumpanyası'nın 1928'de Eskimo sabuntaşı oymalarıyla ünlü Sanikiluağ'ta kurduğu ticaret merkezi karşılar. Adalara Ontario'nun Timmins kentinden uçak seferleri yapılmaktadır.

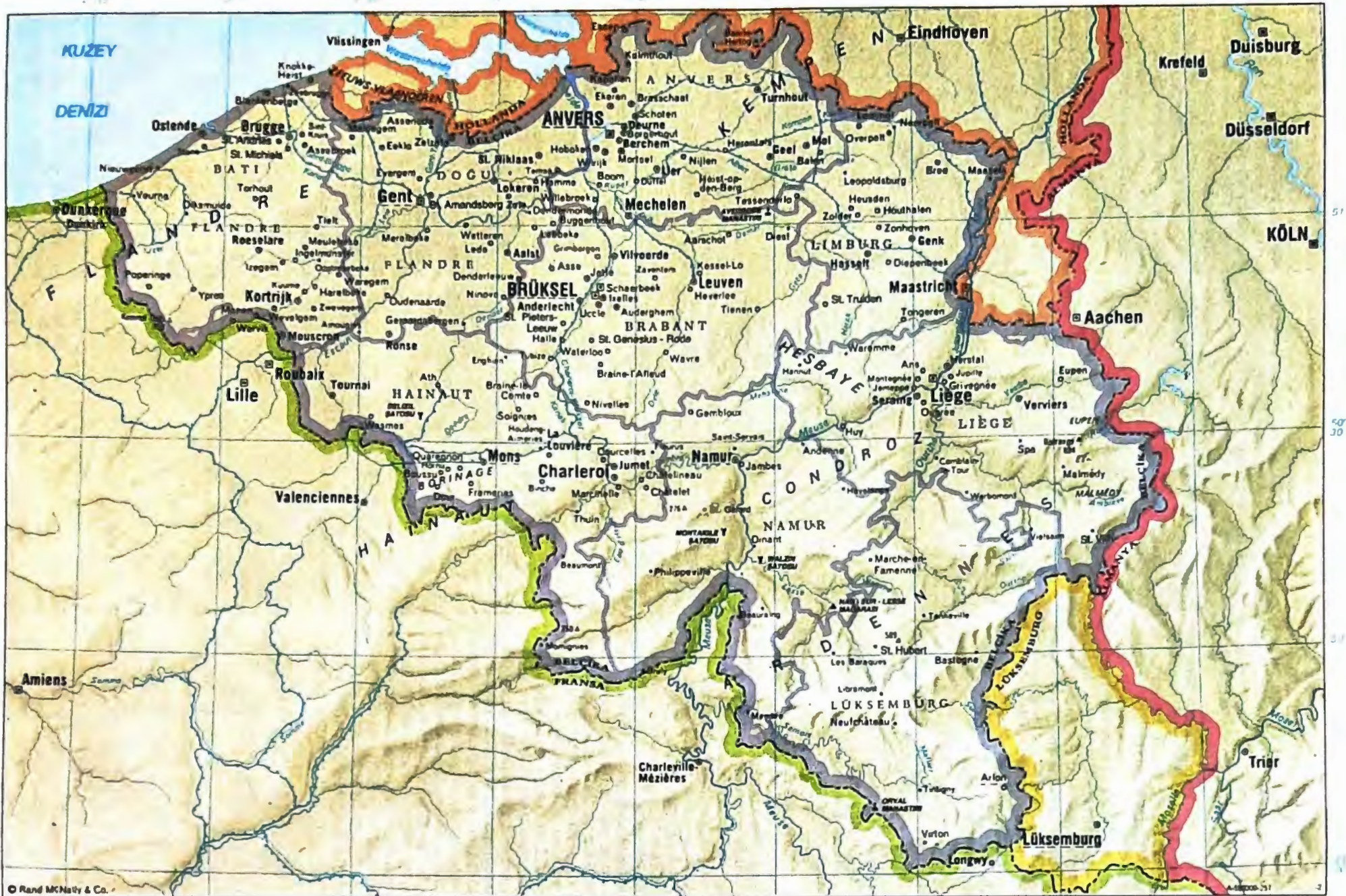
Belcredi, Richard, Kont, (d. 12 Şubat 1823, Ingrowitz, Svitavy [Zwittau] yakınları, Moravya - ö. 2 Aralık 1902, Gmunden, Avusturya). Avusturya İmparatorluğu'nu İsviçre anayasasını örnek alan federal bir sisteme dayandırmaya çalışan devlet adamı. Kurduğu "kontlar kabinesi" (27 Temmuz 1865-3 Şubat 1867) Slavları Alman ve Macarlarla eşit konuma getirecek tutucu bir federalizmi savunmuştur.

Moravyalı toprak sahibi bir aileden gelen Belcredi, 1842'de devlet memurluğuna girdi. 1860'ta Silezya valisi, 1864'te Prag imparatorluk temsilcisi (*Statthalter*) oldu. Anton von Schmerling'in yerine başbakanlığa atandıktan sonra, Slav halkların ve özellikle Çeklerin istekleri doğrultusunda hareket ederek, Avusturya'yı merkezi bir devlete dönüştürmeyi amaçlayan 1861 Şubat Beratı'nı yürürlükten kaldırdı (20 Eylül 1865). Aynı Bohemya okullarında Almanca'nın yanı sıra Çek dilinin de eğitim dili olmasını sağladı. Bu önlemler, İmparator I. Franz Joseph'in çevresindeki Almanları kızdırdı.

Belcredi, izlediği Slav politikasıyla Çeklerin merkezi yönetimi kabul etmesini sağladı. Ama bu başarısı Avusturya'nın Yedi Hafta Savaşı'nda (1866) Prusya ve İtalya'ya yenik düşmesiyle gölgelendi. Savaş sonrasında Avusturya ile Macaristan'ın Slav özerkliğini dışlayan bir düzenlemeye gitmesi üzerine, görevden çekildi. Slavlar üzerindeki nüfuzundan çekinen imparator Moravya'ya dönmesini yasakladı. Belcredi, daha sonra idare mahkemesi başkanlığı yaptı (1881-95).

Belçika, tam adı BELÇİKA KRALLIĞI, Felemenkçe KONINKRIJK BELGIË, Fransızca ROYAUME DE BELGIQUE, Avrupa'nın en küçük ve en yoğun nüfuslu ülkelerinden biri. Kıtanın kuzeybatısında 30.518 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey-güney doğrultusunda 193 km, doğu-batı doğrultusunda 250 km uzanır. Kuzey ve kuzeydoğuda Hollanda, doğuda Almanya ve Lüksemburg, güney ve güneybatıda Fransa ile çevrilidir. Kuzey Denizine bakan kuzeybatı kıyıları yaklaşık 68 km uzunluğundadır. 1830-31'de kurulmasından bu yana temsili ve anayasal monarşiyile yönetilmektedir. Başkenti Brüksel'dir. Nüfusu (1991) 9.978.000'dir.

Eski Latin ve Germen uygarlıklarının mirasını taşıyan Belçika, kültürel çeşitlilik gösteren bir ülkedir. Güneydoğudaki Almanca konuşan küçük bir azınlık dışında, coğrafi olarak, güneybatıdaki dört ilde (Hainaut, Namur, Liège ve Lüksemburg) yaşayan ve Fransızca konuşan Valonlar ile kuzey ve kuzeydoğudaki dört ilde (Batı Flandre, Doğu Flandre, Anvers ve Limburg) yaşayan ve Felemenkçe konuşan Fla-

manlar arasında ikiye bölünmüştür. Başkent Brüksel'de resmi olarak bu dillerin ikisi de geçerlidir. Brüksel'in yer aldığı ülkenin orta kesimindeki Brabant ilinde hem Valonlar, hem de Flamanlar yaşar.

DOĞAL YAPI

YÖZEY ŞİKİLLERİ. Belçika coğrafi olarak, güneyden kuzeye doğru üç ana bölgeye ayrılır. Yukarı, Orta ve Aşağı Belçika. Sık ormanlarla kaplı Ardennes Platosunun oluşturduğu birinci bölge, Sambre ve Meuse (Maas) ırmaklarının geçtiği vadinin güneyi; ne uzanır ve ülkedeki en yüksek doruk olan Botrange Tepesini (694 m) içine alır. Ardennes bölgesi, İrlanda'nın batısından başlayıp Almanya'ya kadar devam eden ve Paleozoyik (Birinci) Zamanda (y. 570-225 milyon yıl önce) oluşmuş Hersiniyen kuşağın bir parçasıdır. Meuse Irmağı ve kollarının derin vadilerle yardığı bir plato olan bölge, yeterince akaçlanmadığı için tarıma elverişli değildir. Buradaki doruklarda daha çok turbalıklar ve yosun örtüleri görülür.

Deniz düzeyinden yüksekliği 60-180 m arasında değişen Orta Belçika ise engebeli lős düzlüklerini ve ülkenin orta kesimindeki geniş platoyu içine alır. Schelde (Escaut) Irmağı ve kollarının suladığı bu bölge oldukça verimli topraklardan oluşur. Kuzeyi dağlıktır; Hainaut ve Liège'in kimi bölümleri dışında Brüksel'i de içine alır.

Üçüncü coğrafi bölgeyi oluşturan Aşağı Belçika, kuzeybatıdaki düz ve alçak Flandre Ovası (denizden yüksekliği en çok 100 m) ile kuzeydoğudaki Kempenland'dan (La Campine) oluşur. Yer yer bataklık ve ağaçlarla kaplı olan bölgede birçok kanal ve

suyolu vardır. Flandre Ovasının denize bakan kesimi 8-16 km kadar içeriye soku- lur; bir dizi set ve tepeyle korunmuş polder'lerin (denizden kazanılmış toprak- lar) yer aldığı bu kesimde toprak büyük ölçüde killidir. Ovanın 20-50 m yüksekliği bulan iç kesimleri ise daha çok kumlu-milli ve kumlu topraklardan oluşmuştur; bu kesim Leie, Schelde ve Dendre ırmaklarıyla akaçlanır. Denizden yüksekliği 50-100 m arasında değişen Kempenland, geniş otlak- ların da bulunduğu bir sanayi bölgesidir. Schelde ve Meuse ırmak sistemleri arasında düzensiz bir su bölümü çizgisi oluşturur.

İKLİM. Yazların oldukça serin, kışların yumuşak geçtiği Belçika'nın ılıman deniz iklimi, büyük ölçüde Atlas Okyanusundan gelen hava kütlelerinin etkisi altındadır. Batı cephe rüzgârları sık sık yağış getirir. Yıllık ortalama yağış miktarı 750-1.000 mm arasında değişir. Nemli geçen kış mevsimin- de genellikle sis görülür. Yıllık ortalama sıcaklık 10°C dolayındadır. Ülkenin orta kesimlerine düşen Brüksel'de aralık ayında en düşük sıcaklık 2,2°C; temmuz ayında en yüksek sıcaklık ise 16,6°C'dir.

Bölgesel iklim farklılıklarında yükselti ve denize uzaklık belirleyicidir. İç bölgelere gidildikçe iklim karasal özellikler gösterme- ye başlar. En soğuk yer, ülkenin denize en uzak ve en yüksek bölgesi olan Ardennes'dir. Burada, yılın 100 günü kışı, 30-35 günü de kar görülür. Ardennes topografik özellikleri nedeniyle Belçika'nın en fazla yağış alan bölgesidir. En düşük yaz sıcaklık- ları burada görülür. Flandre'da sıcaklık yıl boyunca daha yüksektir. Yılda en çok 60 gün kışı; en çok 15 gün kar vardır. Yıllık

yağışın en düşük olduğu kıyı bölgelerinde ise bu süreler, sırasıyla 50 ve 10 güne iner.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI Bel- çika yaprakdöken ormanlarla kaplı bir bölgede yer alır. Başlıca ağaçlar meşe, kayın, huş ağacı ve karaağaçtır. Son yüz- yılda iğneyapraklı ağaçların dikilmesi, bitki örtüsünü büyük ölçüde değişikliğe uğratmıştır. En çok orman bulunan ıki bölge, insan eliyle dikilmiş iğneyapraklı ağaçların ağırlıkta olduğu Kempenland ile her iki orman türünün de görüldüğü Arden- nes'dir. İnsan etkinlikleri sonucu büyük ölçüde azalmış olan hayvan varlığı Avrasya kökenlidir. Belçika ormanlarında en sık rastlanan hayvanlar arasında yaban domu- zu, yaban kedisi ve geyik sayılabilir.

YERLEŞME DOKUSU

Biyolojik kaynakların doğal yapıda ve top- rak kullanımında yarattığı çeşitlilikler kırsal yerleşme dokusunu belirleyen en önemli etken olmuştur. Kentsel yerleşme ise ma- dencilik, imalat, ticaret gibi etkinliklere göre biçimlenmiştir. Sambre-Meuse Vadisi- nin güneyinde orman ve çayırlar egemen- dir. Başta Lorraine ve Condroz olmak üzere bölgenin her yanında hayvan yemleri, yulaf, buğday ve patates yetiştirilir. Bu bölgede önemli bir çelişki gözlenir; Cond- roz'daki çiftliklerin çoğu 50 hektardan bü- yükken, Ardennes'dekilerin yarıdan fazlası 10 hektardan küçüktür.

Düz ve geniş bir alanı kaplayan Hainaut, Brabant ve Hesbaye'da yoğun biçimde ta-

Belçika'da Etnik Topluluklar

nım ve hayvancılık yapılır. Başlıca ürünlerin buğday, şeker kamışı ve yulaf olduğu bu bölgede yer yer 100 hektardan büyük çiftlikler görülür.

Flandre'in deniz kıyısındaki bölgeleri ve Schelde'nin aşağı kesimlerini içine alan bölgede, sayısız kanal ve su yolları birbirini keser; burada dağınık birçok çiftlik bulunur. Toplam tarım alanının üçte birden fazlası hayvancılığa ayrılmıştır; geri kalan bölümde, başta buğday ve şeker kamışı olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirilir. Flandre'in iç kesimleri, büyük pazar kasabalarını ve dağınık yerleşimleri barındırır. Yaygın çalılıklar hayvan otlatmaya ayrılmıştır. Yoğun tarım yalnızca küçük bahçe ve çiftliklerde yapılır; başlıca ürünler yulaf, çavdar, patates, buğday, şeker kamışı, yabanihindiba, şerbetçiotu ve ketendir. Çoğunlukla iğneyapraklı ormanlar ve çayırların bulunduğu Kempenland'da nüfusun büyük bölümü köylerde yaşar. Küçük çiftliklerde yulaf, çavdar ve patates yetiştirilir. Ayrıca bazı bölgelerde kömür bulunduğu sanılmaktadır.

Ülkenin ortagüney kesiminde yer alan Valon bölgesinde gelişen kömür madenciliği, cam imalatı, demir üretimi, çinko metalurjisi, kimya ve elektrik sanayileri 19 ve 20. yüzyıllarda nüfusun giderek kalabalıklaşmasına yol açmıştır. Ortaçağdan beri bölgenin merkezi olan Liège, en önemli metropoliten alanın odağını oluşturur. Charleroi, La Louvière ve Borinage da gittikçe gelişen sanayi kentleridir. Özellikle La Louvière'de bulunan Centre gelişmiş bir sanayi bölgesidir.

Schelde Irmağının doğu kıyısında ülkenin ikinci büyük metropoliten alanının merkezi olan Anvers (Antwerpen) yer alır. Anvers'in aynı zamanda bir liman kenti olması, burada petrol antına, kimya, metalurji,

dönemini ise Burgonya düklerinin 15. yüzyılda saraylarını burada kurmasından sonra yaşamıştır. Leuven'de (Louvain) Benelüks ülkelerinin ilk üniversitesi vardır. 1425'te kurulmuş olan üniversite, her iki dünya savaşında da büyük hasar görmesine karşın, yeniden yapılmış ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen yardımlarla zengin bir kütüphaneye kavuşmuştur. Başkent Brüksel'in banliyöleri, Brabant ilinin yarıdan fazlasına yayılmış durumdadır. Brüksel, ticaret ve sanayinin yanı sıra düşünsel yaşamın da merkezidir.

NÜFUS

Belçika halkı farklı diller konuşan üç topluluğa ayrılır. Kuzeyde yaşayan Flamanlar nüfusun yarıdan fazlasını, güneybatıda yaşayan ve Fransızcanın bir lehçesini konuşan Valonlar ikinci büyük topluluğu oluşturur. Almanca konuşanlar Liège ilinin doğusunda yaşar; toplam nüfus içindeki oranları ancak yüzde 1'i bulur. Fransızca konuşanlar yalnızca başkent bölgesinde çoğunluktadır. İtalyan, Faslı ve Türk (yüzde 0,6) işçiler de nüfus içinde önemli bir azınlığa (yüzde 4,5) ulaşmıştır.

Belçika'daki dil ayrımı, geçmişte çoğunluğu oluşturan Valonların bütün önemli mevkileri ellerinde tuttuğu, dengesiz bir toplumsal ve ekonomik yapı doğurmuştur. Bu duruma uzun süre tepki gösteren Flamanlar, sayıca üstün duruma geçtikten sonra belirli alanlarda etkili olmuşlardır. Belçika 1898'den beri resmen iki dilli bir devlet olmasına karşın, dil farklılığının yarattığı çelişki günümüzde de tam anlamıyla giderilmiş değildir.

Belçika halkının büyük bölümü Katoliktir. Flamanlar arasında kiliseye gitme alışkanlığı yüksek olmakla birlikte, Valonların yaşadığı sanayileşmiş bölgelerde ve Brüksel'de dine bağlılık giderek zayıflamaktadır. Protestanlar çoğunlukla Hasselt'te, özellikle de Borinage ve Brabant'da yaşar. Yahudiler ise Brüksel ve Anvers'in bazı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Günümüzde İslam da resmi olarak tanınan dinler arasındadır.

Belçika'da doğum oranının (yüzde 1,22) ölüm oranının (yüzde 1,08) çok az üstünde olması ve göçlerin dengede bulunması sonucu yıllık nüfus artış hızı yalnızca yüzde 0,14'tür. Bununla birlikte Flamanların yaşadığı bölgelerde hem doğal artış hızının, hem de buraya göçün yüksek olması nedeniyle nüfus artış hızı daha yüksektir. Fransızca ve Almanca konuşulan yerlerde ise doğal artış hızı negatiftir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra göçmen nüfusun artış hızı, yerli nüfusununki geçmiştir. Çoğunlukla Akdeniz ülkelerinden gelen yabancı işçiler, Valonların yaşadığı maden ve sanayi bölgeleri ile Brüksel'de yoğunlaşmış durumdadır.

1970'lerden bu yana kırsal kesimde nüfus azalırken, metropoliten alanlar hızla büyümektedir. Kilometrekare başına ortalama 327 kişi olan nüfus yoğunluğu, Brüksel metropoliten alanında km²'de yaklaşık 20 bin kişiye ulaşır. Büyük ölçüde kentleşmiş olan Belçika'da kırsal kesimin nüfus içindeki oranı yalnızca yüzde 7'dir.

EKONOMİ

Belçika'nın gelişmiş pazar ekonomisi, büyük ölçüde hizmet sektörü, hafif ve ağır sanayi ve dış ticarete dayanır. Ülkenin kuzeyi, madencilik ve ağır sanayinin gerilemekte olduğu güney bölgelerine göre daha hızlı bir büyüme içindedir. Kömür, çelik, elektrik ve demir dışı metal üretimi büyük ölçüde 1882'de kurulmuş olan Société Générale'in denetimindedir; sanayi üretiminin büyük bölümü de beş şirketin elindedir. Belçika'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 162.026.000.000 ABD Doları, kişi

başına GSMH ise 16.390 ABD Doları'dır (1989). GSMH artışı nüfus artışının üstündedir ve kişi başına GSMH, Avrupa Topluluğu (AT) ortalamasına yakındır.

Ekonomide başlıca gelir kaynağını ithal edilen hammaddelerin imalatı ve işlenmesi ile mamul malların ihracatı oluşturmaktadır. 19. yüzyıl başlarında Valonların yaşadığı bölgenin güneyindeki kömür madenleri bölgesinde kurulan fabrikalarla dünyanın sayılı çelik üreticilerinden biri olan Belçika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdiği para reformuyla, hızlı bir kalkınma ve büyüme sürecine girdi. Flaman bölgesinde hafif imalat ve kimya sanayileri hızla gelişti. Böylece Belçika savaş sonrasında olumlu bir ticaret dengesi kurabilen ilk Avrupa ülkelerinden oldu. 20. yüzyılın sonlarında kömür rezervleri tükenmeye başladı. Bu arada giderek eskiyen çelik sanayisi verimden düştü; işgücü masrafları büyük ölçüde arttı ve yabancı yatırımlar azalmaya başladı. Bunun üzerine, başta çelik ve dokuma sanayileri olmak üzere zor durumdaki sektörlerle çeşitli sübvansiyonlar uygulanarak, vergi teşvikleri getirildi ve faiz oranları düşürüldü. Ülkedeki sanayinin yarısından çoğu çokuluslu şirketlerin elinde olduğundan, yabancı sermayeyi çekmeye yönelik yeni düzenlemeler yapıldı.

Belçika'da gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) coğrafi bölgelere göre dağılımı belirli farklılıklar gösterir. Kişi başına GSYİH'nin en yüksek olduğu iller Brabant ve Anvers'tir. GSYİH'nin sektörlerle dağılımında birinci sırayı alan hizmet sektörünü (yüzde 29,4) sırasıyla imalat, ticaret, ulaşım, inşaat ve finans sektörleri izler. Lüksemburg, Namur ve Batı Flandre, tarımın en gelişmiş olduğu illerdir. Sanayinin en yoğun olduğu iller ise Hainaut, Limburg, Liège ve Doğu Flandre'dir. Ulaşımda Anvers önde gelir.

TARIM, BALIKÇILIK VE ORMANCILIK. GSYİH'nin yüzde 3'ünden azını karşılayan tarım, işgücünün de benzer bir oranını barındırmaktadır. Genellikle küçük ve parçalanmış olan çiftliklerin büyük bölümünü devletten destek gören kiracı çiftçiler işletir. Tarımsal işletmeleri birleştirmeye özendiren hükümet, AT ile de işbirliği yaparak çiftçilere dönük eğitim ve emeklilik programları yürütmektedir. Ayrıca çiftçileri temsil eden çeşitli kuruluşlar da üyelerinin örgütlenme ve teknik konularla ilgili sorunlarına yardımcı olur. Başlıca tarımsal ürünler tahıl, patates ve şeker kamışıdır. Hayvancılık tarımsal ihracatta önemli bir yer tutar. Bahçecilik son zamanlarda yavaş bir gelişme göstermiştir. En önemli balıkçılık limanı olan Ostende'deki (Oostende) trol gemileri Kuzey Denizinde

Belçika'nın tarihsel üniversite kenti Gent
ABC Ajansı

besin işleme ve elektronik aygıt imalatı gibi çeşitli sanayilerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Tarihsel bir üniversite kenti olan Gent'te (Gand) Belçika'nın ikinci büyük limanı bulunur. Bir dokuma sanayisi merkezi olan kentin limanını Schelde Irmağıyla birleştiren Gent-Terneuzen Kanalı boyunca çelik üretimine yönelik pek çok yeni sanayi tesisi kurulmaktadır.

Batı Flandre'in merkezi olan Brugge (Bruges), göz alıcı katedralleri ve eski yapılarıyla, ortaçağdaki görünümünü büyük ölçüde korumuştur. İlk kez 7. yüzyıldan kalma metinlerde adı geçen Brugge, Hansa Birliği'nin ticaret merkezi olmuş, en parlak

Belçika'nın önde gelen balıkçılık limanı Ostende ve çevresi
Ersin Alok

avlanır. Ağaçlandırma çalışmaları yaygın biçimde yürütülmektedir. Makineleşmenin de katkısıyla kerestecilikte üretim artmıştır.

MADENCİLİK. Kömür, uzun yıllardan beri Belçika'nın tek önemli maden kaynağı olmuştur. Sambre-Meuse Vadisindeki Bori-

nage kömür bölgesi dar bir şerit biçimindedir. Kolayca çıkartılabilen kömür rezervleri günümüzde tükendiğinden, bölgedeki ocakların çoğu kapanmıştır. Ülkenin kuzeyindeki Kempenland kömür yataklarının çoğu tüketilmiş ya da ekonomik olmadığı için terk edilmiştir. Bununla birlikte sanayideki yakıt ve kok kömürü gereksiniminin büyük bölümü buradan karşılanmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında üretimi azalmaya başlayan Sambre-Meuse kuşağındaki demir cevheri yatakları günümüzde bütünüyle tüketilmiştir. Demir dışı metal cevherler ise birkaç küçük yatakla sınırlıdır. Madencilikteki güç koşullar maliyetleri artırmaktadır. Belçika, AT ülkeleri arasında, madenci başına elde edilen verim bakımından en alt sıralarda yer almaktadır. Özel girişimin elinde olan Madencilik sektörü, devletin bu sektöre sübvansiyon uygulamasından ve ocakların kapatıldığı bölgelerde yeni sanayiler kurulmasına yardım etmesinden dolayı, kamu harcamalarına önemli bir yük getirmektedir.

SANAYİ. İmalat sektörü, 20. yüzyıl sonlarında gerilemesine karşın, GSYİH'nin yaklaşık dörtte birini üretir; istihdam içindeki payı ise yüzde 20 dolayındadır. Başlıca sanayi dalları çelik, metalurji, dokuma, meşrubat, plastik, cam, seramik, çimento ve kimyasal maddelerdir. Belçika kobalt, germanyum ve radyum gibi madenlerin işlenmesinde dünyada önemli bir yer tutar. Anvers bölgesinde yoğunlaşmış olan rafinerilerde de ham petrol işlenir. 1989'da 66.869.000.000 kW-sa'ya ulaşan elektrik üretiminde büyük ölçüde nükleer santrallerden yararlanılır; yüzde 40'ın altında bir bölümü ise yerli ve ithal tosil yakıtlara dayanır.

Belçika'nın dünyaca ünlü dantelleri, büyük ölçüde yaşlı kadınların yaptığı, elişine dayanan ve yok olmaya yüz tutmuş bir uğraşının ürünüdür. Ama bu sektörün merkezi olan Brugge'de genç işçileri eğitmek için özel okulların açılmasıyla ve pek çok ülkede sergiler düzenlenmesiyle dantelcilik yeniden canlanmaya başlamıştır.

FINANS VE TİCARET. Finans sektörünün ekonomideki önemi son yıllarda büyük ölçüde artmıştır. Tasarrufların değerlendirilmesinde en büyük rolü Genel Tasarruf ve Emeklilik Fonu adlı kuruluş üstlenmiştir. Bankacılık sektörüne Société Générale de Belgique egemendir. Para basmakla görevli Merkez Bankası büyük ölçüde özerktir.

Başlıca ithal malları, ülkenin en önemli enerji kaynağı olan petrolü de içeren hammaddeler ile besin ürünleridir. İhraç mallarında ise kimyasal maddeler, makine, motorlu taşıtlar, besin, canlı hayvan ve demir-çelik önde gelir. Belçika, dış ticareti büyük ölçüde öteki AT ülkeleriyle yapmaktadır. İthalat içinde en büyük payı sırasıyla Almanya, Hollanda ve Fransa elinde tutar. İhracat yapılan başlıca ülkeler Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere ve ABD'dir. Lüksemburg ve Hollanda ile birlikte Benelüks Ekonomik Birliği(*) içinde yer alan Belçika, döviz kurlarını belirleyen Avrupa Para Sistemi'ne bağlıdır.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ. Hava ve demiryolu taşımacılığı ile radyo-televizyon yayınları dışında ekonomiyi tümüyle denetiminde tutan özel girişimin karşısında hemen hemen hiçbir devlet rekabeti yoktur. Devletin bu alandaki etkinliği, daha çok ülke çapında ekonomik dengeyi korumakla sınırlıdır. Olagan harcamalar vergi gelirleriyle karşılanırken, bayındırlık projeleri gibi geniş kapsamlı işler borçlanmayla yürütülür. 20. yüzyıl sonlarında ekonominin gerilemesiyle birlikte vergi gelirleri de düşmüştür. Bunun sonucu olarak dış ticaret açığını kapatmak,

1981'de yüzde 10'a ulaşan işsizliğin aşırı bir yük hindirdiği sosyal yardım sistemini ayakta tutmak ve başta çelik olmak üzere çeşitli sektörlerde sağlanan sübvansiyonları sürdürmek amacıyla büyük miktarda dış borç alma yoluna gidilmiştir. Bu yüzden kamu borçları yüksek düzeydedir ve faizleriyle birlikte yıllık bütçede önemli bir kalem oluşturmaktadır. 1980'lerde sanayide yeniden yapılanma programı ve genel bir kemer sıkma politikası uygulamaya konmuştur.

İşçileri temsil eden en büyük sendika, Hristiyan Halk Partisi (CVP) ile ittifak halindeki Hristiyan Sendikalar Konfederasyonu'dur. Özellikle Flamanların yaşadığı bölgelerde güçlü olan konfederasyonun üyeleri çoğunlukla Katoliktir. Öteki önemli sendika örgütleri arasında Belçika Genel İşçi Federasyonu ve Belçika Liberal Sendikalar Genel Federasyonu sayılabilir. Belçika Sanayi Federasyonu ve Belçika Sanayi Dışı Girişimler Federasyonu ise işverenleri temsil etmektedir.

ULAŞTIRMA. Belçika'daki yaygın karayolları ağı, Brüksel'den Gent ve Brugge üzerinden Ostende'e, gene Brüksel'den An-

Brüksel'den genel görünüm
Ersin Akok

vers, Hasselt ve Liège üzerinden Almanya'ya Aachen'a, Namur üzerinden Ardenes'e, Mons ve Charleroi üzerinden Paris'e ulaşan otoyollarla desteklenir. Ayrıca ülkeyi dünyanın en gelişmiş demiryolu ağlarının biri sarar. Devletçe işletilen demiryolu sisteminin merkezi Brüksel'dir; buradan çıkan pek çok hat başkenti hem ülke içinde, hem de dışındaki çeşitli kentlere bağlar. En yoğun trafik Brüksel-Anvers hattındadır. Ülkenin en önemli limanı Anvers'tir. Brugge-Zeebrugge, Ostende, Gent ve Brüksel de öteki önemli limanlardır. Ulaşımına elverişli başlıca ırmaklar Meuse ve Schelde'dir. Brugge-Zeebrugge, Gent-Terneuzen ve Brüksel-Rupel gibi deniz kanallarının yanı sıra pek çok akarsu kanalı da vardır. Belçika'da hava ulaşımının merkezi Brüksel'deki uluslararası havalimanıdır. Anvers, Liège, Charleroi ve Ostende'de de uluslararası seferler yapılan havalimanları bulunur. 1923'te kurulan ulusal havayolu şirketi SABENA, hisselerinin yüzde 54'ü devletin elinde olmakla birlikte, özel girişimce yönetilmektedir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL YAPI

Belçika, parlamenter sisteme dayalı anayasal bir krallıktır. 1831'de kabul edilen anayasa uyarınca yasama yetkisi, 212 üyeli temsilciler meclisi ile 184 üyeli senatodan oluşan parlamentoya ve krala aittir. Temsilciler meclisinin bütün üyeleri ile senatonun yarıya yakın bölümü doğrudan seçilir; öteki senatörler il konseyleri ve seçilmiş senato üyelerince belirlenir. Görev süresi, her iki meclisin üyeleri için de dört yıldır. Yürütme yetkisi simgesel olarak krala ait olmakla birlikte, başbakanın başkanlığındaki kabine elindedir. 1970'teki yeniden düzenlemeyle bazı açıklıklar getirilmiş olmasına

karşın, anayasada hükümet yapısı tam olarak belirlenmemiştir. Bu nedenle geleneklere dayanan bu yapı zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Başbakanlık kurumu 1919'da, başbakan yardımcılığı ise 1961'de oluşturulmuştur. Flamanlar ve Valonlar arasında resmen eşitlik sağlanmadan önce, yazılı olmayan bir kural uyarınca başbakan dışındaki kabine üyeleri iki topluluk arasında eşit olarak paylaşıldı. Ülkedeki en büyük yönetsel birim olan iller, ilçelere (*arrondissement*), ilçelerde bucaklara (*commune*) bölünmüştür; bu yönetsel birimler kendi konseylerince yönetilir. İl seçimleri ve genel seçimler dört yılda bir yapılırken, bucaklarda altı yılda bir seçim yapılır.

Ülkenin en büyük siyasal partileri Hristiyan Halk Partisi (CVP), Sosyalist Parti (PS/SP), Özgürlük ve İlerleme Partisi (PVV), Reformcu Liberal Parti (PRL) ve Komünist Parti'dir (PC). Komünist Parti dışında tüm partiler Fransızca ve Flamanca konuşan kanatlara ayrılmıştır. Siyasal yaşamda karar verme sürecine katılın çeşitli düzeylerde parlamenterler, parti üyeleri ve seçmenlerce gerçekleştirilir. Oy kullanma yasal bir zorunluluktur. Siyasal konularda bilgilenmede basının yanı sıra, radyo ve televizyonda düzenlenen tartışmalar ve açıkoturumlar da önemli rol oynar. Bununla birlikte, çoğunlukla koalisyon hükümetlerince yönetilen ülkede, kamuoyunda politikaya karşı belirgin bir ilgisizlik gözlenmektedir.

Ülkedeki en yüksek yargı kurumu olan Yüksek Adalet Mahkemesi, üç ayrı organ dan oluşur. Bunlardan birincisi hukuk ve ticaret davalanna, ikincisi ceza davalanna bakar; üçüncü organ ise kamu davaları ile mali ve askeri davalarda yasaların uygulanmasını düzenler. Kralın atadığı yargıçlar yaşam boyu görevde kalırlar; bunların görevine ancak yargı kararlarıyla son verilebilir. İllerde ağır ceza, siyaset ve basın davalanna bakan mahkemelerde yargıçların dışında kurayla belirlenmiş bir jüri bulunur.

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olan Belçika'da, ordunun ağırlığını kara kuvvetleri oluşturur. Anayasa askeri konularda krala yetki tanımakla birlikte, ülkenin savunma politikası bakanlar kurulunca belirlenir. Anayasaya göre hükümet, orduya asker alınması, her yıl askere alınacak kişi sayısı, askeri personelin hak ve yükümlülükleri, terfi gibi konularda yasama organına danışmak zorundadır.

Eğitim özgürlüğünün anayasa güvencesi altında olduğu Belçika'da, nüfusun neredeyse tümü okuryazardır. Öğretim 7-15 yaşlar arasında zorunludur. Eğitimde krallığın kuruluşundan bu yana geçerliğini koruyan en önemli sorun Katolik okullarıyla öteki okullar arasındaki çelişkidir. Bugün, ilk ve ortaöğretim düzeyinde, devlet okullarıyla özel okulların birlikte bulunduğu ikili bir eğitim sistemi geçerlidir. 1958'de okul harçları kaldırıldığından, özel okullar devlet desteğine dayanmaktadır. Her iki dilde de eğitim yapılan ülkede çeşitli yüksek-öğretim kurumlarının yanı sıra, pek çok üniversite vardır. Eskiden iki dilde eğitim veren Leuven Katolik Üniversitesi (1425) ve Brüksel Bağımsız Üniversitesi (1834) bugün kendi işlerinde Fransızca ve Flamenkçe eğitim veren kurumlara bölünerek dört ayrı üniversite haline gelmiştir.

Belçika'da sağlık sigortası, emekli aylığı, evlilik ve çocuk yardımı, iş kazalarında tazminat, işsizlik yardımı, yaşlı ve düşkünlerle yardım gibi toplumsal refah programları

toplam nüfusun yüzde 90'ını kapsar. Bu olanakların yanında, 20. yüzyılın ortalarında tıpta sağlanan gelişmelerle yüksek bir sağlık düzeyine ulaşılmıştır. Ortalama yaşam süresi 73 yıldır. Bebek ölüm oranı binde 8,6'dır. Pek çok hastaneye ek olarak psikolojik sorunlar, yaşlılık hastalıkları ve özürli kişilerin rehabilitasyonu konusunda hizmet veren uzman kuruluşlar bulunur. Ayrıca 1925'te çıkartılan bir yasayla her bucakta bir sosyal yardım komisyonu oluşturulmuştur.

Devlet, konut yapımını çeşitli yollardan destekler. Devlet güvencesinde ipotek karşılığı düşük faizli borç verme uygulamasının yanı sıra, Ulusal Konut Kurumu düşük gelirli aileler için konut yapımını denetler. Devletin bir görevi de kentlerde ya da göçmen işçilerin yaşadığı yerlerde gecekondulaşmayı önlemeye yönelik önlemler almaktır.

KÜLTÜREL YAŞAM

Belçika'nın zengin ve köklü bir kültür-sanat geleneği vardır. Yüzyıllar boyunca bu ülke resimde Bruegel (Yaşlı), Rubens, müzikte Josquin des Prés, Orlando di Lasso ve César Franck, tiyatrodan Maurice Maeterlinck ve Michel Ghelderode gibi büyük ustalar yetiştirmiştir. Flamanlar ile Valonlar arasında temel bir kültürel ayrım görülür. Valonlar genellikle Fransa'nın gelişme çizgisini izlemişlerdir; buna karşılık Flamanlar kendi kültürel kimliklerini korumaya ve geliştirmeye yönelmişlerdir. Günümüzde "kültür evi" olarak bilinen kurumlar, ülkede kültürel birliği geliştirmeye çalışmaktadır.

Belçika'daki kültürel çeşitlilik sonucu, bölgelere göre değişen eğilimler gözlenir. Görsel sanatlarda, özellikle Flandre'da çeşitli akımlar doğmuştur. Müzikte Brüksel, Liege, Gent ve Anvers'deki öncü akımlar etkilidir; Hainaut klasik ve popüler geleneklerin merkezi olma özelliğini korumaktadır. Flandre'da bölgeye özgü bir edebi üslup geçerlidir; Valon bölgesi ve Brüksel'de ise daha çok Fransız kültürüne yakın okurlara yönelik yapıtlar yaygındır. Siyasal alandaki ademimerkeziyetçilik ve bunun sonucu olan bölgesel özerklik kültür alanına da yansımış ve Brüksel artık ülkenin tek sanat merkezi olma özelliğini yitirmiştir. İllerin çoğunda yerel senfoni orkestraları vardır. Bazı uluslararası müzik yarışmalarının dışında, yerel müzik şenlikleri de düzenlenmektedir. Geleneksel kültürde, mevsim dönümü kutlamaları önemli yer tutar. Valon bölgesinde çeşitli karnavallar ve bahar şenlikleri, Ath'taki devler geçidi ve Mons'daki ejderha dövuşü gibi yaz şenlikleri ve Aziz Nikolaus, Noel ve Yeni Yıl şenlikleri gibi kış eğlenceleri düzenlenir. Bu şenliklerin dinsel ya da tarihsel niteliğe büründüğü Flandre'da Kediler ve Kutsal Kan gibi folklorik şenlikler yapılır. Geleneksel halk kültürü, bütün Batı ülkelerinde olduğu gibi Belçika'da da televizyon ve sinemanın yönlendirdiği modern popüler kültürle karşılıklı gösterir. Modern kültürün örnekleri arasında önceleri Combain-La-Tour, ardından Amougies'de düzenlenen pop müzik şenliği sayılabilir. Ülkenin sanat ve kültür mirası, sayısız yapı ve parkın yanı sıra, Brüksel'deki Kraliyet Konservatuarı Müzik Aletleri Müzesi gibi müzeler, saraylar, operalar, kültür evleri, çeşitli tiyatrolar ve konservatuarlarla korunmaktadır.

Basın özgürlüğüne büyük önem verilen Belçika'da "hiçbir sansür biçiminin uygulanamayacağı" anayasayla güvence altına

alınmıştır. Basın konsorsiyumlarının denetiminde yayımlanan gazeteler büyük ölçüde özerktir. Değişik siyasal eğilimleri yansıtan günlük gazetelerin dışında, pek çok süreli yayın da çıkar. Ama bunlar genellikle yabancı dergilerin rekabetiyle karşı karşıyadır. Radyo yayını dünyada ilk kez Belçika'da yapılmıştır. Daha 1913'te haftalık müzik yayınları yapan yerel bir radyo istasyonunun ardından 1923'te Belçika Radyosu kurulmuştur. Fransızca yayın yapan Belçika Televizyon Kuruluşu (RTBF) ile Flamanca yayın yapan Belçika Radyo ve Televizyonu (BRT) özerk kamu kuruluşlarıdır. Sekizi ülkedeki siyasal partileri temsil eden 10 üyeli bir konseyce yönetilen bu kuruluşlar, ülkede radyo ve televizyon reklamları yasak olduğundan, giderlerini abonelerden alınan vergilerle karşılar.

TARİH

Bugün Belçika'nın bulunduğu bölgede, Roma istilası döneminde (İÖ 1. yy) Kelt ve Germen kabileleri oturuyordu. İS 5. yüzyıl başlarında sona eren Roma yönetimini sırasıyla, her ikisi de Frank hanedanları olan Merovenjilerin (5. yy ortalarından 7. yy sonlarına değin) ve Karolenjlerin (8. yy başlarından 9. yy ortalarına değin) egemenliği izledi. 10-14. yüzyıllar arasında bölgede kiliseye bağımlı ya da kilise dışı çeşitli prenslikler ortaya çıktı. Aynı dönemde Flandre kontu, Fransa kralının vasalı oldu. Burgonya hanedanından II. Philippe (Cesur) 14. yüzyıl sonlarında Flandre'yi egemenliği altına aldı. II. Philippe'ten Charles le Temeraire'a (Korkusuz Şarl) değin süren Burgonya egemenliğinde (1363-1477) ülke siyasal alanda kazandığı saygınlığın yanı sıra, ekonomi ve sanatta oldukça yüksek bir düzeye erişti. Ülkedeki en güzel anıtlar ve sanat ürünleri bu dönemden kalmaz. 15. yüzyılda Burgonya ve Habsburg hanedanlarının evlilik yoluyla birleşmesinden sonra bugünkü Belçika toprakları Habsburg egemenliğine girdi. 1579'da güneydeki İspanyol eyaletleri İspanya kralına ve Katolikliğe bağlılık yemini ederek Artois Birliği'ni oluşturdu. Kuzeydeki Protestan eyaletler ise Felemenk Cumhuriyeti'ni kurdu.

İSPANYOL FELEMENKİ (1579-1713). *Kronoloji.* İspanya kralı V. Carlos, 1555'te Felemenk'i oğlu II. Felipe'ye bıraktı. İspanyol yönetimi altında ülkede giderek artan huzursuzluk 1567'de bir ayaklanmaya yol açtıysa da, güneydeki Katolikler ile kuzeydeki Protestanlar arasındaki birlik uzun sürmedi. Katolik Artois ve Hainaut eyaletlerinin birleşerek 1579'da Artois Birliği'ni kurması, İspanyol komutan Alessandro Farnese'ye Protestanlara savaş açma fırsatı verdi. Utrecht Birliği'nce desteklenen I. Willem (van Oranje) başlangıçta İspanya kralına karşı Fransa kralının kardeşi Anjou dükü François'dan yardım almaya çalıştı. François'nın ağızlı bir tutumla Anvers'i zorla kendisine bağlamaya çalışması, Farnese'nin ilerleyişini kolaylaştırdı. İspanyollar Tournai, Ypres (Ieper), Dunkerque, Brugge, Gent, Brüksel ve son olarak da Anvers'i ele geçirdiler. Böylece Felemenk'in bütün güney kesimi bir kez daha II. Felipe'nin hükümdarlığını tanımış oldu. 1598'den sonra yönetim, Felipe'nin kızı Isabel ve Avusturyalı kocası Arşidük Albrecht'e geçti.

Kuzey eyaletlerini bir daha geri alamayan İspanya, güney eyaletlerine yalnızca sözde bir bağımsızlık verdi. Albrecht'in ölümü üzerine (1621), 12 yıllık bir aradan sonra Felemenk Cumhuriyeti'yle savaş yeniden başladı. İspanya'nın duruma doğrudan müdahale etmesi sonucu Isabel yalnızca bir genel vali durumuna düştü. Savaş sırasında İspanyollar Brabant'ın kuzeyi, Meuse'nin

doğu bölgesi ve Zeeland'ı yitirdiler. Felemenk Cumhuriyeti ile ittifak kuran Fransa, Artois'ı ele geçirdi. Sonunda İspanya kralı IV. Felipe, Münster Barışı (1648) ile İspanyol Felemenk'i'nin kuzey sınırlarının yeniden belirlenmesini ve Schelde İrmagının yabancı gemilere kapatılmasını kabul etti. Bu durum, Anvers'in ticaretine büyük darbe vurdu. İspanya ile Fransa arasındaki çekişme 17. yüzyıl boyunca sürdü. Pireneler Barışı (1659) ile Artois'ı resmen alan ve bugünkü Belçika sınırı boyunca bir dizi kale kurma hakkını elde eden Fransa, Aix-la-Chapelle Antlaşması (1668) ile de Flandre' in bir bölümüne girdi. 1700'de, II. Carlos'un ölümüyle İspanyol Habsburg hanedanı ortadan kalkınca, İspanyol Felemenk'i Fransız yönetimine geçti. Bunun üzerine İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti 1704'te bölgeyi işgal ettiler. İspanya Veraset Savaşı'na sona erdiren Utrecht Antlaşması'yla (1713), bugünkü Belçika ve Lüksemburg'u oluşturan topraklar Habsburgların Avusturya kolundan olan Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'ın egemenliğine girdi.

Yönetel yapı. İspanyol Felemenk'i'nin yönetimi bağımsız olmamakla birlikte, önemli ölçüde özerkti. Brüksel'de kraliye temsilen genellikle İspanyol kraliyet ailesinden bir genel vali bulunuyordu. Genel valiyeye yardımcı olan devlet konseyi, danışma konseyi ve mali konsey büyük ölçüde yerel yöneticilerden oluşuyordu; yalnızca devlet konseyinde az sayıda İspanyol vardı. Danışma konseyi başkanı bir anlamda başbakanlık görevini yürütüyordu. 17. yüzyılın tanınmış konsey başkanları çıkarlarını korumak gerektiğinde Madrid'den bağımsız davranabiliyorlardı. Ama temelde mutlakiyeti desteklediklerinden, bölgesel hakların çiğnenmesi pahasına krallık yönetimini sürdürmeyi temel alıyorlardı. Mali konsey 1664'ten sonra bir tür ekonomi bakanlığı görevini üstlendi. Bu üç konsey işlerinde büyük ölçüde özerk olmalarına karşın, dışlarında İspanya'ya bağımlıydılar. Vergi belirleme ve toplama yetkisi olan il meclisleri İspanyol Felemenk'i'ndeki en önemli temsil organlarıydı. İl meclisi delegelerinden oluşan genel meclis, 1567 ayaklanmasının ardından önemini yitirdi ve 1632'den sonra bir daha toplanmadı. Yargı konusunda en yüksek otorite ise 1504'te kurulmuş olan Büyük Meclen Konseyi idi. Yerel konseylerin yargıçları 17. yüzyılda yargı görevlerinin dışında yönetsel işler de üstlenmeye başladılar.

17. yüzyıl boyunca çıkan savaşlar, ülkenin yönetimini oldukça güçleştirdi. Kuzeydeki eyaletlerden gelen gelirin kesilmesi, askeri harcamaların giderek artması ve 16. yüzyıldan kalma borçların mali yükü artırması sonucu, kamu kuruluşlarının satışa çıkarılması yaygın bir uygulama haline geldi. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında, ithal ve ihraç mallarından alınan gümrük vergisi yeni bir gelir kaynağı sağladı. Daha önce yalnızca ülke içinde sevk edilen mallardan vergi alınırken, isyancı kuzey eyaletleriyle ticaretin yürütülmesi için verilen izinler parayla satılmaya başladı ve zamanla sabit bir gümrük tarifesine dönüştü.

Ortaçağdan beri Liège piskoposlarının yönettiği ayrı bir bölge olan Liège Prensliği, İspanya'ya karşı ayaklanma sırasında ve 17. yüzyıl boyunca tarafsızlığını koruyarak varlığını sürdürdü. Bu bölgedeki kurumlar da İspanyol Felemenk'i'ndeki öteki bölgelere paralel bir gelişme gösterdi.

Ekonomi. Yakın zamanda yapılan araştırmalar, II. Felipe'ye karşı yürütülen mücadele sırasında bozulan ekonomik durumun İspanyol yönetimi sırasında sanıldığından çok daha hızlı bir düzelme ve gelişme

gösterdiğini ortaya koymuştur. 1570-80 arasında Oudenaarde ve Courtrai bölgelerinde keten sanayisi, dolayı vergilerin artmasının yarattığı elverişli ortamda eski düzeyine ulaştı. 17. yüzyıl başında bu düzey birkaç kat aşıldı. Hondschoote, Brugge ve Ypres'teki dokuma sanayileri de, az sayıda dokumacının kuzeye göç etmesine yol açan bir bunalım döneminin ardından, 1588'de eski canlılığını kazanmaya başladı. 17. yüzyıldaki savaşların yol açtığı yıkımlar, İspanya Veraset Savaşı'yla ciddi boyutlara ulaştı. Yüzyılın ikinci yarısında Felemenk Cumhuriyeti'nin Anvers'in deniz ulaşımını kapatmasından sonra, ticaret başka limanlar aracılığıyla ve çeşitli kanallar açılarak canlı tutuldu. İhracatın gelişmesi kentlerin nüfusunu artırdı. Çeşitli dokuma dallarında uzmanlaşan Gent ve Brugge gibi kentler,

Belçika'nın ortaçağ görünümünü koruyan kentlerinden Brugge
Eran Alok

Avrupa ve İspanyol Amerika pazarlarında önemli bir yer edindi. İspanya ve İngiltere'ye keten ürünleri satan Gent'te keten boyama sanayisi ağırlıktaydı. Tezgâhların çoğu, az sayıda imalatçının elindeydi. Üretim araçlarının birkaç büyük girişimcinin elinde toplanması süreci, 18. yüzyıl ortalarında, Sanayi Devrimi'nin yaklaştığını haber veren bir noktaya ulaştı. Gent'teki duvar halısı imalatı bir ara Anvers ve Brüksel ile yarışacak düzeye çıktı. Basit çiçek desenlerinin yanı sıra, Flandre geleneğinde olduğu gibi, tarihsel, dinsel ve mitolojik konulardan alınmış motifler de içeren Gent duvar halıları, Fransa, Almanya, Danimarka ve Felemenk Cumhuriyeti'ne satılıyordu.

Ekonominin öteki alanları Flaman dokuma sanayisindeki bu belirgin gelişmeye pek ayak uyduramamakla birlikte, Liège Prensliği'nde madencilik ve metalurjinin önemli bir yeri vardı. Ancak kıtlağı önleyecek düzeyde olan tarımsal üretim, sanayinin daha da büyümesine temel oluşturacak bir artış hızına ulaşmaktan uzaktı.

Anvers'de II. Felipe döneminin sonlarına damgasını vuran ekonomik düzelme, en azından 17. yüzyıl ortalarına değin sürdü. Kent, deniz ticaretindeki önemini yitirmesine karşın bir sanayi merkezi olma özelliğini korudu. Buradan çeşitli Avrupa ülkelerine ve Güney Amerika'ya ihraç edilen dokuma ürünlerinin dışında, İngiliz kumaşı da yerel girişimciler ve kentte yerleşmiş İngiliz tüccarlar aracılığıyla Anvers'ten dağıtılıyordu. İhracata dönük dantel üretimi de yaygındı. Kent aynı zamanda sanat ürünlerinin pazarlandığı bir merkezdi; gerek Flaman, gerek İtalyan ressamların yapıtları bütün Batı ülkelerine Anvers yoluyla gönderilirdi. Aynı durum basımcılık, kitap satışı, elmas sanayisi ve kolonilerden gelen şeker gibi malların ticareti için de geçerliydi. Yakın zamanlarda yapılan bir tahmine göre, Anvers'de 1620-40 döneminde uluslararası önemde 46 ticaret şirketi etkinlik gösteri-

yordu. Bu olgu da önceleri 17. yüzyılda yaşandığı sanılan ekonomik bunalımın, aslında 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında ortaya çıktığını kanıtlamaktadır.

Felemenk'in gününde ve özellikle de Anvers'de yaşanan refah döneminde kültür ve sanat da büyük gelişme gösterdi. Isabel ve Arşidük Albrecht'in saray ressamı Peter Paul Rubens (1577-1640) gibi Flaman okulu sanatçıları bu dönemde önemli yapıtlar verdiler. Bir grup Anvers Cizvitinin oluşturduğu Bolandistler, tarih yöntemibilimine önemli katkılarda bulundu.

AVUSTURYA FELEMENKİ (1713-95). Güney Felemenk, Avusturya Habsburgları döneminde de siyasal özerklikten yararlandı. Ama 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başlarında savaş yüzünden refahın gerilemesi hoşnutsuzlukları artırdı. 1719'a doğru Brüksel'de yeni yönetimin koyduğu vergilere karşı bir muhalefet doğdu. VI. Karl, ekonomik sıkıntıları hafifletmek amacıyla, Hindistan ile ticaret yapmak üzere 1722'de Ostende Kumpanyası'nı kurduysa da, rekabeti önlemek isteyen İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti bu girişimi baltaladılar. Güney Felemenk, 1740'ta VI. Karl ölünce kızı Maria Theresia'nın yönetimine geçti. Fransa, Avusturya Veraset Savaşları sırasında 1744'te ülkeyi işgal ettiyse de, Aix-la-Chapelle Antlaşması (1748) ile Avusturya yönetimi yeniden kuruldu.

18. yüzyıl ortalarına doğru ekonomik durumun iyileşmesiyle Maria Theresia'nın yönetimi halk arasında hoşnutlukla karşılanmaya başladı. Tarımsal üretimdeki artış, başta kırsal kesim olmak üzere, nüfusun artmasını sağladı; bu da çeşitli sanayilerin gelişmesini hızlandırdı. Kırsal nüfus için yeni bir besin kaynağı oluşturan patates ekiminin yaygınlaşması, özellikle Flandre'daki küçük çiftliklerin yapısını önemli ölçüde değiştirdi. Fransızca konuşulan kesimdeki toprak sahipleri, Liège Prensliği'ne ait olan Sambre ve Meuse arasındaki madenlere yatırımlar yaptılar. Güneydeki kentli tüccar ve imalatçıların, kırsal kesimdeki toprak sahibi sınıfla pek çok ortak noktası vardı. 18. yüzyılda kara Avrupa'sındaki öteki ülkelerde görülmeyen bu durum, İngiltere'de olduğu gibi, sanayi kapitalizminin gelişmesi için elverişli bir ortam yarattı. Bu dönemde Gent, Anvers ve Tournai'de 100'den fazla işçi çalıştıran fabrikalar vardı; ücretler ise düşüktü. Verviers yünü, Gent de pamuklu eşya merkeziydi.

Avusturya yönetimi Aydınlanmanın etkisiyle Felemenk'te bir dizi reform uygulamaya başladı. 1772'de bir akademi kuruldu. 1773'te Cizvitler bastırıldıktan sonra, tarikat okullarının yerine kiliseden bağımsız eğitim kurumları geçirildi. İmparator II. Joseph'in (hd 1780-90) 163 manastırın kapatması, 1781'de yayınladığı Hoşgörü Fermanı'yla tapınma özgürlüğü tanınması ve 1786'da papaz okullarını kapatarak devlet okulları açması Katolik din adamlarının tepkisine neden oldu. 1787'de geleneksel eyaletlerin valilerce yönetilen illere (*cercle*) dönüştürülmesi, eyalet meclislerini denetimi altında tutan çevrelerde hoşnutsuzluk yarattı.

Avusturya Felemenki genel valisi Saksonya-Teschen düdesi Maria Christina (Joseph'in kız kardeşi) halkın desteklemediği reformlardan yana değildi. Ama öteki üst düzey görevlilerin diretmesiyle bu reformlar uygulandı. Kasım 1788'de Hainaut ve Brabant vergi ödemeyi reddederek reformlara tepki gösterdi. Ertesi yıl Fransa'da başlayan devrimin de etkisiyle, Henri van der Noot önderliğindeki tutucular ile Jean-François Vonck önderliğindeki ilericiler imparatora karşı birleşti. Ekim 1789'da, Vonck önderli-

ğindeki gönüllülerin Turnhout'da bir Avusturya birliğini yenmesi üzerine, Fransa'daki durumdan da tedirgin olan Avusturyalılar Lüksemburg'a çekildi. Ardından Brüksel'e giren van der Noot, ulusal bir meclis toplanmasını isteyen Vonck'a karşı halkı kışkırtarak, onu Lille'e sığınmak zorunda bıraktı.

Ayaklanma kentlerde yaygın destek görmekle birlikte, köylüler arasında fazla yandaş bulamadı. İmparatora karşı ayaklanmanın ilk kez başladığı Hainaut'da, köylüler imparatorun yanında yer alarak van der Noot kuvvetlerine baş kaldırdılar.

II. Joseph'in ölümünden sonra, ardılı II. Leopold, Güney Felemenk'te halkın muhalefetiyle karşılaşmaksızın imparatorluk otoritesini yeniden kurdu (1790). Ama ayaklanmaları kışkırtmamak için reformları uygulamaktan da kaçındı. Bunun üzerine imparatorluk karşıtı akım, destek için Fransa'ya döndü. Kasım 1792'de Avusturya Felemenki'ni işgal eden Fransızlar, başlangıçta hoşnutlukla karşılandılar. Fransa'nın Felemenk'e bağımsızlık vermeye yanaşmaması bu coşkuyu kısa sürede sondürdü. 1793-94'te Avusturya yönetimi yeniden kuruldu. Fransa 26 Haziran'da Fleurus'ta kazandığı zaferin ardından Avusturya Felemenki'ni ilhaka yöneldi. Bu arada halkın ayaklanarak piskoposların yönetimine son verdiği Liège'de Fransa'ya katılma eğilimi güçlendi.

FRANSIZ YÖNETİMİ Ekim 1795'te Konvansiyon, Belçika ile Liège Prensliği'nin Fransa'ya ilhakını kabul etti. Fransızlar ülkeye İspanyol ve Avusturyalılar gibi özerklik tanımadılar. II. Joseph'in reformları daha radikal biçimde canlandırıldı; yönetim merkezleştirilerek ülke toprakları illere bölündü; aristokratlara ait ayrıcalıklar kaldırıldı ve kiliseye baskı uygulandı. 1798'de getirilen askere alma uygulamasına karşı patlak veren köylü ayaklanması sert biçimde bastırıldı.

Napoléon'un imparatorluğu (1799-1814) döneminde Fransız Medeni Yasası ve metrik sistem kabul edildi. Ruhban sınıfın durumu Napoléon'un papalık ile vardığı anlaşma doğrultusunda yeniden düzenlendi. Belçika, sanayi devriminde bir atılım içine girdi. Ülkedeki yüksek fırınlar ve demirci ocakları, imparatorluk topraklarındaki demir üretiminin yüzde 25'ini karşılıyordu. Kömürün yarıdan çoğu da gene Belçika'da üretiliyordu. Belçika'da kişi başına kömür üretimi 450 kg iken, Fransa'da 40 kg idi. Bu rakamlar bile, Belçika'da gerçekleşen sanayi devriminin, dönemin İngiltere'siyle karşılaştırılabilecek boyutta olduğunu göstermektedir. Verviers dokumada, Flandre ise keten ve pamuk ürünlerinin yanı sıra kâğıt, deri ve cam sanayilerinde önde geliyordu. Bütün bunlarla birlikte Fransız yönetiminin son yıllarında, askeri boyunduruğa karşı tepkiler iyice arttı. 1814'te ülkenin müttefik güçlerce işgali halktan destek gördü.

FELEMENK KRALLIĞI. Fransız yayılmasına karşı bir engel olarak kurulan ve Belçika ile Felemenk Cumhuriyeti'ni içine alan Felemenk Krallığı, Haziran 1815'teki Viyana Antlaşması ile resmen tanındı. Aynı yıl Prens Willem van Oranje, I. Willem adıyla tahta çıktı. Böylece 16. yüzyıla değin tek bir ülke olan kuzey ve güney bölgeleri bir kez daha birleşmiş oldu. Ama aradaki 200 yıl boyunca ikisi de oldukça farklı bir gelişme göstermiş bulunuyordu. Ticarete dayalı kuzey bölgesi Protestan, sanayinin ileri olduğu güney ise Katolikti. Felemenkli Oranje hanedanının yönetiminde kuzeye ağırlık

tanındı. Nüfusu 3,5 milyon olan Belçika ile 2 milyon olan Felemenk Cumhuriyeti bütün muhalefete karşın mecliste eşit olarak temsil edildi.

Krallığın ilk yıllarında Gent ve Verviers'deki kömür madenlerinin ve demirci ocaklarının gelişmesi sürdü. Kral I. Willem üç devlet üniversitesi kurdu; ayrıca kiliseden bağımsız ortaöğrenim kurumları (*athénée*) açarak, kiliseye bağlı olanları da devlet denetimine aldı. 1825'te papazların eğitime karşı girişi, ruhban sınıfı ile yönetim arasındaki çelişkiyi doruğa çıkardı.

Kuzey ve güney arasındaki çıkar çatışması, 1820'den sonra ekonomik bir bölünmeye yol açtı. Sanayisi pek gelişmemiş olan ticarete dayalı kuzey bölgesi serbest ticareti savunurken, güney bölgesi sanayide İngilizlerle rekabet edebilmek için gümrük korumacılığına gerek duyuyordu. Böylece orta sınıfta da yönetime karşı bir tepki oluştu. 1828'de, ilericiler ile ruhban sınıf ortak düşmanları olan Felemenk yönetimine karşı birleşti. Paris'teki Temmuz Devrimi'nin (1830) ardından Brüksel'de işçiler ayaklandı. Silahlı burjuvazi işçi hareketini bastırdıktan sonra Felemenk birlikleriyle savaşa başladı. 3 Eylül'de Felemenk birlikleri Brüksel'den çıkartıldı. Kenti yeniden ele geçirmeye yönelik başarısız bir harekattan sonra kurulan geçici Belçika hükümeti, 4 Ekim'de bağımsızlık ilan etti. Kasımda toplanan Ulusal Kongre, Oranje hanedanının Belçika tahtından uzaklaştırılması kararını alınca, I. Willem savaş hazırlıklarına başladı. Ama büyük devletlerin 20 Aralık'ta araya girmesiyle ateşkes ilan edildi. 20 Ocak 1831'de Londra'da toplanan bir konferans Belçika'yı, tarafsızlığı büyük devletlerin güvencesinde olan, bağımsız bir devlet olarak tanıdı.

BAGIMSIZLIK DÖNEMİ. I. Leopold. Ulusal Kongre, Belçika'nın bir krallık olmasına karar vermişti. Tahta, Fransa kralı Louis-Philippe'in oğlu Louis'yi geçirme girişimine, Fransız yayılmacılığın çekinen İngilizler karşı çıktı. İkinci aday olan Sachsen-Coburg hanedanından Prens Leopold, İngiliz kraliyet ailesiyle bağları bulunması ve bir süre sonra Fransa kralının kızıyla evlenmesi nedeniyle her iki tarafça da benimsendi. I. Leopold'un 21 Temmuz 1831'de yönetim yetkisini büyük ölçüde parlamentoya veren anayasaya bağlılık andi içmesinden birkaç gün sonra ülkeyi işgal eden Hollanda birlikleri, düzenli bir ordusu olmayan Belçika'yı yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Londra Konferansı'nın onayıyla müdahale eden Fransız ordusu Hollandalıları geri çekilmeye zorladı. Konferans, Limburg ve Lüksemburg eyaletlerini iki ülke arasında bölüştürmek istediye de, I. Willem bunu reddetti. Böylece bu eyaletler Belçika'nın elinde kaldı. Willem 1838'de konferans kararına uyarak, Lüksemburg grandükü olmayı kabul etti. Lüksemburg'un batı kesimi de Belçika'ya verildi. Hollanda'nın 1839'da Belçika'yı tanımamasından sonra, bağımsızlık hareketini yürütmüş olan koalisyon çözülmeye başladı. 1846'da Katoliklerin dışında ayrı bir Liberal Parti kuruldu. 1847'den sonra hükümet sürekli iki taraf arasında el değiştirdi. Ardından 1857'de kurulan Liberal hükümet uzun yıllar başta kaldı.

1848'de Avrupa'yı saran devrim hareketleri sırasında, Belçika'da herhangi bir karışıklık olmadı. Ama III. Napoléon yönetimindeki ikinci Fransız İmparatorluğu döneminde Belçika'ya sığınan Fransız cumhuriyetçilerin burada yürüttükleri etkinlikler iki

ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. 1853'te Leopold, Anvers'in olası bir işgale karşı tahkim edilmesini istediye de, bu tasarı gerçekleştirilemedi.

Belçika ekonomik alanda gelişimini sürdürdü. Yeni demiryolları yapıldı; sermaye yatırımları 1834-36 arasında 37 milyon franktan 145 milyona çıktı. Makineleşmenin ağır ilerlemesi yüzünden ciddi bir bunalım geçiren geleneksel Flaman dokuma sanayisi, 1848'de önemli adımlar attı. Sanayideki gelişmeyle birlikte giderek serbest ticaret politikası benimsendi. Hollanda'nın Schelde Irmağından geçen gemilere uyguladığı vergiyi kaldırmasıyla Anvers 1863'te yeniden serbest liman oldu.

II. Leopold. Belçika'yı güçlü ve birleşik bir ülke haline getiren I. Leopold'un 1865'te ölümüyle başa geçen II. Leopold, dış ilişkilerde önemli sorunlarla karşılaştı. Prusya, Almanya'da en büyük güç haline gelmişti; III. Napoléon bunu dengelemek için Belçika ve Lüksemburg'daki Fransız denetimini artırmak istiyordu. Bir Fransız demiryolu şirketinin Lüksemburg eyaletindeki demiryollarını ele geçirme girişimine, Belçika Parlamentosu satış yasaklayan bir karar alarak tepki gösterdi. Olası bir çatışma İngilizlerin Belçika'nın yanında yer almasıyla engellendi. 1870'te Fransız-Alman Savaşı çıktığında Belçika tarafsızlığını korudu. III. Napoléon'un yenilgisi Fransız tehdidini uzaklaştırdıysa da, bu kez Alman Birliği'nin kurulması ülke için tehlike oluşturmaya başladı.

Bu arada sanayileşme sürecinin ilerlemesiyle, kömür ve demir üretimi de arttı. 1870'e değin ülkede hiçbir işçi hareketi olmadıktan işgücü çok ucuzdu. Belçika burjuvazisi gerek sayı, gerek zenginlik yönünden gelişmiş bulunuyordu. Oy hakkının mülkiyete göre belirlenmesiyle de güç kazanı bir sınıf, Liberal Parti'nin belkemiğini oluşturuyordu. 1869'da Katolik muhalefetin güçlenmesiyle, militan ve tutucu Katolik Partisi kuruldu. Liberal hükümetin 1879'da ilköğretimi bütünüyle kiliseden bağımsızlaştırmaya çalışması, Vatikan'la da ilişkileri gerginleşmesine yol açan ciddi bir surluşme doğurdu. Çiftçiler için yıkıcı dış rekabete yol açan serbest ticaret uygulamasına karşı çıkan Katolikler, 1880'lerde Belçika pazarını istila eden Amerikan tahılına karşı tarımda koruyucu önlemleri savunarak ve Valonların egemenliğine son vermeye yönelik Flaman eşitlik hareketini destekleyerek 1884'te iktidara geldi. Katolik hükümetler 1914'e değin kesintisiz olarak başta kaldı.

Belçika'da sosyalist hareket, özellikle 1867'de Birinci Enternasyonal'ın kurulmasından sonra sanayi işçileri arasında destek bulmaya başladı. 1885'te Belçika İşçi Partisi'nin (POB) kurulmasıyla dağınık işçi hareketi örgütlü bir güç haline geldi. 1886'da Liège'de başlayan işçi ayaklanması sanayi bölgelerine de sıçradı. Katolik hükümet olayları sert biçimde bastırdı. Bununla birlikte 1889'dan sonra işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir dizi yasa çıkarıldı; 1893'te 21 yaş ve yukarındaki erkeklere oy hakkı tanındı. Yasa belirli bir gelir düzeyindekilere birden çok oy hakkı tanıyacak biçimde değiştirildiyse de, sosyalistlerin de meclise girmesine olanak sağladı.

Bu sırada finans gruplarının egemen olduğu Belçika sanayisi, Avrupa'nın yanı sıra Asya ve Güney Amerika'da da etkili olmaya başlamıştı. Kral II. Leopold 1885'te Afrika'da özel bir mülk olan Kongo Bağımsız Devleti'ni oluşturdu. Önceleri buraya ilgi göstermeyen Belçika şirketleri, 1898'de Matadi-Léopoldville demiryolunun tamamlanmasından sonra bölgeye akın ettiler. 1909'da çıkarılan bir yasayla, zenginlerin parayla kendi yerlerine askerlik yapacak

adam tutması uygulamasına son verilerek askere alma sistemi yeniden düzenlendi.

1909-44 arası. 1909'da II. Leopold'un ölümü üzerine yeğeni I. Albert tahta çıktı. Toplumsal gerginliklerin bu dönemde de sürmesine karşın, 1913'teki genel grev parlamentoda herhangi bir değişikliğe yol açmadı. Bu sırada uluslararası durum da giderek gerginleşiyordu. İngiliz hükümeti 30 Temmuz 1914'te Fransa ve Almanya'dan, savaş durumunda Belçika'nın tarafsızlığının korunmasına ilişkin güvence istedi. Ama Almanya bu çağrıyı karşılıksız bıraktığı gibi, Belçika'dan askerleri için serbest geçiş hakkı istedi. Belçika'nın bunu reddetmesi üzerine 4 Ağustos'ta ülkeyi işgal etti. Belçika ordusu savaş sırasında Flandre'nin batısına çekildi. Hükümet Fransa'ya sığınırken, I. Albert Belçika ordularının komutanı olarak ülkesinde kaldı. Katolikler savaş sırasında hükümette Liberal ve Sosyalist bakanlara da yer verdi. Savaş bittikten sonra mülk sahiplerinin birden fazla oy kullanma hakkı kaldırılarak, mutlak oy hakkı kabul edildi. 1919 seçimlerinin ardından Katolik, Liberal ve Sosyalist partilerin kurduğu koalisyon hükümeti, sekiz saatlik iş günü, yaşlılık sigortası ve artan oranlı bir vergi düzeni getiren yasalar çıkarttı. Öğretim konusunda Katoliklerle Liberaller arasında var olan çelişki de, Katolik eğitim kurumlarına mali destek sağlanarak giderildi.

Ülkede Flaman milliyetçiliğinin güç kazanması sonucu daha 1898'de Felemenkçe ikinci resmi dil olarak kabul edilmişti. Zengin kömür madenlerinin bulunduğu Valon illerindeki sanayileşmenin ilerlemesiyle, bu hareket toplumsal ve ekonomik bir boyut da kazandı. 1914'e değin Flamanların başlıca hedefi, kendi dillerinde eğitim veren bir üniversite kurabilmektir. Almanlar iki topluluk arasındaki düşmanlıktan yararlanmaya çalıştıysa da, Flamanların çoğu işgal sırasında kurulan Flaman Üniversitesi'ni ve Flandre Konseyi'ni tanımayı reddetti. Savaş bittikten sonra Gent Üniversitesi'nde eğitim önce kısmen, sonra bütünüyle Felemenkçe oldu.

Belçika 1919'daki Versailles Antlaşması ile tarafsız kalma yükümlülüğünden kurtuldu ve Eupen ve Malmédy kantonlarını geri aldı. 1920'de Fransa ile askeri yardım antlaşması imzaladı; 1921'de de Lüksemburg ile ekonomik bir birlik oluşturdu. Locarno Paketi'yle (1925) doğu sınırlarını güvence altına aldı. Bu arada, savaş sırasında işgal ettiği eski Alman sömürgeleri Ruanda ile Burundi'nin mandaterliğini üstlendi.

Savaş sonrasında işçiler ile köylülerin refah düzeyi yükselirken, orta sınıfın hem ekonomik gücü, hem de siyasal etkisi azaldı. Bunun sonucu olarak Liberal Parti gerilemeye, Katolik ve Sosyalist partiler ise büyümeye başladı. 1921'de oluşturulan Liberal-Katolik koalisyonunun ardından, 1925'te Sosyalistler ile Katolik Parti içinde ağırlık kazanan Hristiyan Demokratlar ittifakı kurdu.

1930'da Belçika ayrı diller konuşan iki yönetsel bölgeye ayrıldı. Sosyalist Parti 1929 Büyük Bunalımı'nı atlatmak için planlı bir ekonomik program uygulanmasını savundu. Bu arada faşistler 1936'da parlamentoya girecek düzeyde güç topladı. Aynı yıl grevler sonucu ücretli izin ve maden işçileri için haftada 40 saatlik çalışma gibi yeni haklar kazanıldı.

Uluslararası durumun yeniden gerginleşmeye başlaması üzerine, 1934'te kral olan III. Leopold'un öne sürdüğü ve parlamentonun da kabul ettiği bir savunma politikası benimsendi. Belçika'yı kaçınılmaz hale gelen çatışmanın dışında tutmayı amaçlayan

bu tarafsızlık politikası, her türlü saldırıya karşı direnme kararlılığını göstermeyi de öngörüyordu. Bu doğrultuda Namur-Anvers arasında bir savunma hattı oluşturuldu. Hitler, 10 Mayıs 1940'ta Hollanda ve Lüksemburg ile birlikte Belçika'yı da işgal etti. Belçika'ya askeri birlikler gönderen Fransa da birkaç hafta sonra işgale uğradı; Belçika'daki İngiliz kuvvetleri çok ağır koşullar altında Dunkerque'ten çekilmek zorunda kaldı. Dört yıllık Nazi işgali boyunca ülkedeki direniş hareketi giderek güç kazandı. Müttefik kuvvetleri 3 Eylül 1944'te Belçika'ya ulaştığında, ülkedeki yeraltı ordusu, savaş bitene değin Müttefikler için bir ikmal üssü görevi gören Anvers limanını korumayı başarmıştı.

II. Dünya Savaşı sonrası. Savaşın sonra ekonomik durum hızla düzeliyor, özellikle "krallık sorunu" siyasal istikrarsızlığa yol açtı. Savaş sırasında hükümet Londra'ya sığınmıştı. Almanların saraya kapattığı kral ise 1944'te Avusturya'ya sürgün edilmişti. Hükümet, savaşın sonra Brüksel'e döndüğünde, kralın kardeşi Prens Charles'ı naipliğe getirdi. Bu sırada kral yanlısı Flamanlar ile krala karşı olan Valonlar arasında sürtüşmeler baş gösterdi. Katolikler kralın ülkeye dönmelerini savunurken, Liberaller ve Sosyalistler buna karşı çıktılar. 1950'deki referandumda oyların yüzde 57'si kralın geri dönmelerine yana çıktığına da, Valon bölgesinin iç savaşın eşğine gelmesi üzerine Leopold tahttan çekildi, en büyük oğlu I. Baudouin (Boudewijn) tahta çıktı.

Belçika 1947'de Hollanda ve Lüksemburg ile birlikte Benelüks Ekonomik Birliği'ni oluşturdu. 1949'da ise, Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) girdi. 1960 ve 1962'de sırasıyla Kongo (bugün Zaire) ile Ruanda-Urundi'nin (bugün Ruanda ve Burundi) bağımsızlığını tanıdı.

1949'da kadınlara oy hakkı tanınmasından sonra Katolikler giderek güçlendi. Böylece Sosyalist-Liberal ittifakının yerini genellikle Sosyalistler ile Katoliklerin oluşturduğu koalisyon hükümetleri aldı. Belçika'nın siyasal yaşamı 20. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir değişim geçirdi. Katolik Parti orta sınıf ve köylülerce desteklenen Sosyal Hristiyan Parti'ye dönüştü ve Flaman kanadını oluşturan Hristiyan Halk Partisi'nin egemenliğine girdi. Giderek tutucu bir kimlik kazanan Liberal Parti 1961'de Özgürlük ve İlerleme Partisi (PVV) olarak ad değiştirirken, Sosyalist Parti de ılımlı bir yapı kazanarak Komünist Parti ile ilişkilerini kopardı. Bu arada Brüksel'de Fransızca Konuşanların Demokratik Cephesi (FDF), Flaman bölgesinde de Halk Birliği (VU) adlı partiler kuruldu.

II. Dünya Savaşı'na değin Valon bölgesinde yoğunlaşmış olan sanayinin savaşın sonra kuzeye kaymasıyla, Valonlar arasında da hoşnutsuzluk artmaya başladı. Aralık 1960-Ocak 1961'deki grevler sırasında kurulan Valon Halk Hareketi (MPW), Valon ekonomisinin korumaya alınmasını ve federalizmi savunmaya başladı. Önceleri pek tepki göstermeyen Flamanlar da, Fransızca konuşanların yaşadığı Brüksel üzerinde hak iddia ettiler. Ama AET'nin merkezi olan Brüksel'de halk, federal yapıda ayrı bir birim olarak yer almayı seçti. Sonunda ülkenin 150. kuruluş yıldönümünü kutladığı 1980'de Belçika; Flandre, Valon bölgesi ve Brüksel olmak üzere üç bölgeye ayrıldı. Sonraki yıllarda bu yapı, doğrultusunda yeni düzenlemelere gidilmesi, Flamanlar ile Valonlar arasında sürekli sürtüşmelere yol açtı.

1981 sonunda Sosyal Hristiyan Partisi'nin liberal eğilimli partilerle oluşturduğu koalisyon hükümeti, bozulan ekonomiyi düzeltmek amacıyla sıkı para politikası izlemeye

başladı. Ücret artışları kısıtlanırken, zor durumdaki sanayileri kurtarmak için vergi indirime gidildi. Ödemeler dengesi ve sanayideki düzelmeye karşın, büyüyen işsizlik sorunu çözülemedi. Bu arada ülkeye nükleer füzelerin yerleştirilmesine karşı protesto hareketleri ortaya çıktı.

1980'lerin sonlarında devlet yapısının yeniden düzenlenmesini öngören bir federalleştirme programı uygulamaya kondu. Programın ilk iki evresi bazı hizmetlerle yetkilerin bölgelere ve topluluklara devredilmesini içeriyordu. Parlamenter sistemin değiştirilmesi, bölge ve topluluk meclislerine doğrudan seçim yapılması, bölge ve topluluklara uluslararası antlaşma imzalamaya yetkisi tanınması gibi değişiklikleri içeren üçüncü evreyle ilgili tartışmalar ise sürüyordu. 1991'deki seçimlerden aşırı sağ ve aşırı sol kazanılı çıkarken, geleneksel partiler oy yitirdi. I. Baudouin'ın Temmuz 1993'te ölmesi üzerine kardeşi, II. Albert adıyla tahta geçti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Belçika atı, Felemenk'e özgü bir ortaçağ savaş atının soyundan gelen, ağır yük atı. Eski bir soy olan Belçika atlarının özellikleri 1880'den sonra çok geliştirildi. 1866'da ABD'ye götürülen bu atlar ilgi gördüyse de, hiçbir zaman Fransa'dan gelme Percheron'lar(*) kadar yaygınlık kazanmadı.

Belçika atı
Sally Anne Thompson

Uysal ve dayanıklı olan Belçika atlarının kasları güçlü, gövdeleri ağır, bacakları kısadır. Yerden yükseklikleri ortalama 160-170 cm, ağırlıkları 820-1.000 kg kadardır. Atası olan Felemenk atının yağız olmasına karşın, Belçika atının donu genellikle doru, kestante, kula ya da demir kındır.

Belçika çoban köpeği, 1885'te Belçika'nın Groenendaal köyünde yetiştirilen köpek soyu. Uzun tüylü, kara postlu olan Belçika

Belçika çoban köpeği
Walter Chandra

çoban köpeğinin oldukça sivri bir burnu ve üçgen biçiminde kulakları vardır. Zekası ve çeşitli işlerde insana yararlı olması nedeniyle çok değer verilen bir hayvandır; koyun gütmeyen yanı sıra orduda, bekçi köpeği ve körlere kılavuz olarak da kullanılır. Güçlü ve çevik olan hayvanın yerden yüksekliği 56-66 cm, ağırlığı 23-27 kg kadardır. Belçika çoban köpeği, Belçika'da geliştirilen birkaç çoban köpeği soyundan biridir. Görünümünden çok yetenekleri için yetiştirilen bu hayvanların dış görünümünü de standartlaştırma girişimlerinin başladığı 1800'lerin sonlarında, Belçika'daki çoban köpeklerinin yaklaşık yedi çeşidi vardı. Kara postlu çeşidinden başka, kızılımsı kahverengi uzun tüylü, çok söz dinleyen ve emirlerle uyan Belçika Tervuren'i ile Alman çoban köpeğini andıran boz kahverengi-kara karışımı, kısa tüylü Belçika Malinois'sı tanınmış Belçika köpekleridir. Özellikle Malinois hem çok yetenekli, hem de geceleri kolay kolay görülemeyecek kadar koyu renkli olduğu için kusursuz bir çoban köpeği sayılır.

Belçika edebiyatı, Belçikalıların Flamanca, Fransızca ya da Valon lehçelerinde ortaya koydukları edebiyat yapıtlarının tümü.

Belçika edebiyatı, kullanılan dile göre iki ana bölüme ayrılır: Flaman edebiyatı ve Fransız edebiyatı. Flaman (Belçika'da konuşulan Hollanda dili Felemenkçenin karşılığı) edebiyatı, kültür bakımından Felemenk edebiyatının parçasıdır. Belçika'da Fransızca yazılan yapıtlar da, Fransız edebiyatının parçasıdır. Bunların dışında ayrıca, Fransızcanın ve Latince'nin Valon lehçelerinin kullanıldığı edebiyat vardır.

FLAMAN EDEBİYATI

BAŞLANGIÇ YILLARI. Belçika'nın Flamanca konuşulan bölgeleri, 1579'a değin siyasal, ekonomik ve kültürel olarak Felemenk'in parçasıydı. Bu tarihte, reform hareketinin bir sonucu olarak kuzeydeki Protestan iller, güneydeki Katolik bölgeden ayrıldı. Bu yüzden 17. yüzyıl başlarına değin Flandre edebiyatı ile Felemenk edebiyatı bir bütün oluşturuyordu (bak. Felemenk edebiyatı). Flamanca, ortaçağda Felemenk'te gelişen edebiyatın en yaygın diliydi. Ayrıca Flandre, Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle bilim alanında da bir canlanmaya sahne olmuştu. Ama 1579'a doğru, dinsel ve siyasal huzursuzluklar yüzünden birçok yazar güneyden kuzeye kaçtı. Ba-

ğmsız Felemenk Cumhuriyeti'ni oluşturan kuzey illerinde Rönesans, güneyden gelen yazarların etkisiyle başladı.

Felemenk, edebiyat alanında parlak bir döneme yönelirken, İspanyol (sonradan Avusturya) egemenliğine giren Flandre'da edebiyat gerilemeye başladı. Gene de bazı önemli yazarlar yetişti; Fransız La Pléiade(*) şairlerinin klasik üslubunda yazan lirik şair Justus de Harduyin, düzyazı alanında ürün veren polemişik Richard Versteegen, yaygınlıkla okunan ahlakçı yazar Adri-aen Poiters, oyun yazarları Willem Ogier ve Cornelis de Bie ile Barok dönemin son önemli şair ve oyun yazarı Michiel de Swaen bunlar arasındadır. Flaman edebiyatındaki gerileme, soyluların ve aydınların gittikçe daha çok Fransa'nın etkisine girdikleri 18. yüzyıl başında iyice belirginleşti.

18. yüzyılın sonlarına doğru Willem Verhoeven ve Jan Baptist Verlooy, edebiyatı Fransız etkisinden arındırmak için bir hareket başlattılar. Dönemin öteki tarihçileri ve bilim adamları gibi onlar da, 16. yüzyıl hümanistlerinin yapıtlarına döndüler, ama ortaçağın yapıtlarına önem vermediler. Fransızca yerine Flamanca kullanan retorikçiler de (*rederijkers*) edebiyattaki canlanmaya katkıda bulundu. Bu yıllarda, usçu liberalizmin ruhunu yansıtan diyaloglarıyla Flamanca'daki ilk düzyazı öykü *Jellen en Mietje*'nin (1811) yazarı Karel Broeckaert önem kazandı. Şair Pieter Joost de Borchgrave, klasikçilikten romantizme geçişte önemli bir rol oynadı. Duygusal orta sınıf trajedisinin (*drame bourgeois*) Flaman edebiyatındaki ilk örneklerini ise Baptist Hofman verdi.

19. YÜZYIL. *Romantizm*. Flaman milliyetçilik hareketiyle birlikte 19. yüzyılda romantizm etkisini göstermeye başladı. Jan Frans Willems, Jan Baptist David, Philip Blommaert ve Ferdinand Snellaert gibi eski kuşak yazarlar usçu olmayı sürdürmekle birlikte, ortaçağın zengin mirasını yeniden keşfettiler. Yeni kuşağın önemli şairlerinden Karel Lodewijk Ledeganck ve Prudens van Duyse da onlara katıldı. Flaman romanının yaratıcısı Hendrik Conscience'in yapıtlarında görüldüğü gibi, yeni kuşak yazarlar daha dolaysız bir biçimde romantizme eğilim duyuyordu. Theodoor van Rijswijk ve Johan Alfried de Laet, şiiri klasik tema ve biçimlerden kurtardı. Petrus Frans van Kerckhoven ve Eugene Zetternam, aşırı romantik öykülerinde toplumdaki kötülükleri eleştirdiler.

1860'ta, gerçekçi yazar Jan Lambrecht Domien Slecckx'in öncülüğünde romantizme bir tepki başladı. Keskin gözlemler, yerel çevre betimlemeleri ve mizahın yanı sıra, Anton Bergmann'ın *Ernest Staes* (1874) ve Virginie Loveling'in *Een dure edd* (1892) adlı romanlarında olduğu gibi, çoğu kez kötümserlik öne çıktı. Johan Michiel Dautzenberg, Jan van Beers, Rosalie Loveling gibi şairler ve ilk önemli Flaman eleştirmen Max Rooses'in yapıtları da yeni gelişen gerçekçiliği yansıtıyordu.

Gerçekçiliğin gelişimine paralel olarak, Batı Flandre'daki edebiyatta da büyük bir canlanma görüldü. Lirik şair Guido Gezelle ile milliyetçi duyguları harekete geçiren ve düzyazıya yeni bir canlılık getiren Hugo Verriest'in öncülüğünde gelişen edebiyatta, militan şarkıları, düşünceli lirik şiirleri, uzun destanları ve *Gudrun* (1882) adlı manzum trajedisıyla Albrecht Rodenbach adını duyurdu. Flaman edebiyatının Avrupa çapında önem kazanmasına katkıda bulunan *Van Nu en Straks* dergisi, 1880'lerin

yazarlarından çok, Gezelle, Verriest ve Rodenbach'ın etkisini taşıyordu. Ama karmaşık ve modern bir şiirin yaratıcısı Pol de Mont'un öncülüğündeki 1880'lerin yazarları, bireyciliği ve "sanat sanat içindir" ilkesini vurgulayarak Flaman edebiyatına yeni bir ufuk açtılar.

20. YÜZYIL. *Van Nu en Straks* dergisinin çevresinde toplanan yazarlar, Flaman kültürünün yaşadığı büyük canlanmaya önemli katkılarda bulundular. Görüşleri farklı olmakla birlikte, bireysel duyguları evrensel düzeyde işleyen ve insan etkinliklerinin tümünü konu alan bir sanat için yeni romantizmde birleştiler. Hareketin öncüsü August Vermeylen, ustaca yazılmış denemeleri ve *De wandelende Jood* (1906; Lanetli Yahudi) adlı simgesel romanıyla idealizmle karışık bir usçuluğu savundu. Şair Prosper van Langendonck, modern toplumun dışına itilmiş şairin onulmaz acılarını dile getirdi. 1898'de Emmanuel de Bom, Flaman edebiyatının ilk psikolojik romanı *Wrakken*'i (Harabeler) yayımladı. Karel van de Woestijne, insan zaafalarını tutkulu bir biçimde açığa vuran düzyazı ve şiirleriyle Avrupa simgecilığının en önemli örneklerini verdi. Batı Flandre, düzyazı ustası Stijn Streuvels'in yapıtlarında, insanın doğayla kaynaştığı bir düş dünyası olarak belirdi. Ayrıca bu dönemde, ustalıklı işlenmiş yapıtlarıyla roman, oyun ve deneme yazarı Herman Teirlinck, trajik bir hava ve incelikli bir üslubun egemen olduğu öyküleriyle Fernand Victor Toussaint van Boelaere önem kazandı.

Van Nu en Straks dergisinin yanı sıra başka önemli eğilimler de gelişti. Doğalcılık, Cyriel Buysse'un öykü ve oyunlarıyla doruğuna ulaştı. Maurits Sabbe ve Lode Baekelmans gibi yazarlar bölgesel romanı geliştirdiler. August Vermeylen'in dışında bu dönemin düşüncesine damgasını vuran en güçlü yazar, Judas (1917) ve *Maria Magdalena* (1928) adlı oyunları, şiir ve denemeleriyle din adamı Cyriel Verschaeve oldu. André de Ridder ve Paul Gustave van Hecke gibi yazarların bağlı oldukları Boomgaard (Meyve Bahçesi) grubu, edebiyata daha bireysel bir hava getirdi.

I. Dünya Savaşı sonrası. I. Dünya Savaşı sırasında bölgesel pikaresk öykülerde bir canlanma görüldü: Felix Timmermans'ın *Pallieter* (1916) ve Ernest Claes'in *De witte* (1920; Beyaz Adam) adlı yapıtları Flandre dışında da tanındı. August van Couwelaert'ın şiirlerinde ve Franz de Backer'in düzyazı yapıtlarında görüldüğü gibi, savaşta katılan kuşak, edebiyattan çok yaşamın kendisini öne çıkardı. Ama Alman işgali sırasında ortaya çıkan bu eğilim *Ruimte* (1920-21) dergisinde yayımlanan devrimci dışavurumculuk bildirgesinde en dolaysız ifadesini buldu: Ahlak estetikten, toplumsal sanat da bireysel sanattan daha üstündür. Dışavurumculuğun en belirgin olduğu alan lirik şiir ve tiyatroydu. Wies Moens'in şiirleri bu akıma örnek gösterilebilir. Dışavurumculuğun en önemli lirik şairi ise Paul van Ostaïjen'di. *Het sienjaal*'de (1918; Sinyal) insanlığa olan inancını dile getiren Ostaïjen, kısa bir süre sonra dadacılığın etkisiyle, metnin harflerini, ritmin görsel olarak da algılanabileceği bir biçimde düzenleyerek sözcüğü ve sesi öne çıkaran saf bir şiire yöneldi; şiirde ve düzyazıda grotesk bir üslubu benimsedi. Ostaïjen'den farklı bir tarzı temsil eden en önemli şair ise geleneksel "ölümsüz şiir"i savunan Urbain van de Voorde'di. 1921-24 arasında yayımlanan *'t Fonteintje* adlı derginin çevresinde toplanan, Richard Minne ve Maurice Roelants gibi şairler de dışavurumculuğa karşı çıktılar. Öte yanda, dışavurumculuk tiyatroya

yeni bir canlılık getirdi. 1920'lerde Flaman Halk Tiyatrosu, yenilikçi Avrupa tiyatrolarının önde gelenlerinden biri oldu. Herman Teirlinck *De man zonder lijf* (1925; Gövdesiz Adam), Anton van de Valde *Tijl* (1925) adlı yapıtlarıyla Flaman tiyatrosunun gelişmesine katkıda bulundular.

1930'lara gelindiğinde dışavurumculuğun etkisi azalmış ve ağırlık romana kaymıştı. Roelants'ın *Komen en gaan* (1927; Gelip Geçmek) adlı yapıtıyla bölgesel roman, yerini psikolojik romana bıraktı. Gerard Walschap insanın toplumsal, dinsel ve ahlaksal sorunlarını ele aldı. Lode Zielens ise yoksulların yaşamını konu edindi. Yeni gerçekçilik hareketine bağlı yazarlar arasında Marcel Mathijs, Norbert Edgard Fonteyne ve André Demedts vardı. İki dünya savaşı arasındaki döneme damgasını vuran roman türünün öteki adları arasında Willem Elsschot ile aynı zamanda önemli bir şair olan Maurice Gilliams sayılabilir.

1930 dolaylarında şiirin yapısı da değişti. Pieter Geert Buckinx ve René Verbeeck gibi şairlerin bağlı olduğu, "kişisel" bir şiiri savunan Vormen (Biçimler) grubu şiire damgasını vurdu; Rimbaud'dan etkilenen bu şairler, yeni imgeler aradılar. Bu yılların öteki şairleri arasında Albe (Renaat A. Joostens), Bert Decorte, Karel Jonckheere ve Herwig Hensen gibi bağımsız şairler sayılabilir.

II. Dünya Savaşı sonrası. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında roman hem konu, hem de üslup açısından büyük bir zenginlik gösterdi. Paul Lebeau ve Gaston Duribereux'nun Katolikliği savunan romanları, Johan Daisne ve Hubert Lampa'nun esrarengiz öğelere yer veren gerçekçi yapıtları, Louis-Paul Boon'un toplumsal gerçekçilik ve Jan Walravens'in varoluşçuluk doğrultusundaki yapıtları, Hugo Claus'un deneyisel romanları buna örnek gösterilebilir. Bunların son üç tanesi 1949-55 arasında çıkan *Tijd en Mens* dergisinin çevresinde toplanmış ve savaş sonrası karışıklığının başkaldırıyla deneyisel tutumunun etkisindeki bir yazarlar grubuna bağlıydı. 1950'lerden başlayarak deneyisel anlayış, edebiyatı önemli ölçüde etkiledi. Şiirde Hugo Claus ve Albert Bontridder gibi şairlerle birlikte gerçeküstücülük sonrası akımlar ve dilde deneyisel bir tutum gelişti. Paul de Vree ve yayımladığı *De tafelronde* adlı *avant-garde* dergi, "somut" şiirin örneklerini verdi. Öte yandan bağıtılı bir şiir anlayışı ve yeni gerçekçilik gelişti. Daisne ve Boon gibi yazarların ilk örneklerini verdiği deneyisel roman, değişik biçimler alarak Hugo Raes ve Ivo Michiels'in yapıtlarında parçalı bir yazış tarzına ve bilinç akışı tekniğine; Willy Roggeman ve Daniel Robberechts gibi yazarların elinde yazma eyleminin kendisinin önem kazandığı kapalı metinlere yöneldi. Yeni tekniklerle canlılık kazanan edebiyat geleneği, Jos de Haes ve Paul Snoek gibi şairler ile Ward Ruyslinck ve Jef Geeraerts gibi romancıların yapıtlarıyla zenginleşti. Johan Daisne ve Herwig Hensen'in oyunlarının sahnelenmesi, Jozef Boon'un *Het heiligbloedspeel*'i (1938; Kutsal Kanın Oyunu) gibi büyük yapımların geniş seyirci kitlelerine benimsenmesi ve küçük, yenilikçi tiyatrolar ile birçoğu deneyisel yeni oyunların başarı kazanması, tiyatro alanındaki en önemli gelişmeler oldu.

FRANSIZ EDEBİYATI

Belçikalı yazarların Fransızca ürettikleri yapıtlar, Fransız edebiyatı tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Flaman kökenli yazarlar, Belçika'nın bağımsızlığını ilan edildiği 1831'den çok önce önemli Fransızca yapıtlar ortaya koymuşlardı. Ortaçağa ait birçok *chanson de geste*(*) bu yazarların

ürünüdür. Gene bu dönemde didaktik, dinsel ve lirik şiirler, oyun ve vakayinameler yazılmaya başladı. Jean Le Bel, Jean Froisart, Georges Chastellain, Phillippe de Comynnes ve Ghilbert de Lannoy gibi adlar, Flaman yazarların ürünü olan eski tarih yazımının ne kadar zengin olduğunu gösterir. Jean Lee Maire de Belges, geç ortaçağın en büyük şair ve retorik ustalarından dır.

16. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl sonlarına değin edebiyatta büyük bir durgunluk dönemi yaşandı. Bu dönemden yalnızca Alexandre Sylvain de Flandre ile Ligne prensi Charles Joseph adları sayılabilir. 18. yüzyıl sonu ile 1880 arasında, özgün ve yerel bir edebiyat yaratma çabaları görüldü. Antoine Clesse'in baladları yaygınlık kazandı ve romantik şair André van Hasselt adını duyurdu. Dönemin en önemli yazarları, romancı Charles de Coster ve etkili denemeci Octave Pirmez'dir.

GENÇ BELÇİKA HAREKETİ. Uzun bir aradan sonra, Max Waller'in kurduğu *La Jeune Belgique* (Genç Belçika) adlı dergi edebiyat alanında bir canlanma başlattı. 1881'de kurulan bu dergi, Belçika'ya özgü bir edebi anlatım geliştirmeyi amaçlayan bir harekete de adını verdi. Camille Lemonnier, Eugène Demolder ve Georges Eekhoud, hareketin ilk yazarları arasındadır. Daha sonra, Kempenland köylülerinin yaşamını lirik bir üslupla anlatan Georges Virrès ve Belçikalıların üstü kapalı bir mizahla çizen Maurice des Ombiaux gibi romancılar da Genç Belçika hareketine katıldılar.

Genç Belçika hareketinin etkisiyle, üslup ve dile önem veren bir şairler grubu yetişti. Bunlar arasında yetenekli bir lirik ve simgeci şair olan Grégoire Le Roy ile dönemin *La Wallonie* adlı etkili simgeci dergisinin kurucusu eleştirmen Albert Mockel vardı. Öte yanda, Émile Verhaeren, Maurice Maeterlinck ve Max Elskamp gibi şairler, uluslararası bir ün kazanarak onları geride bıraktılar. Maeterlinck ve Verhaeren, Georges Rodenbach ile birlikte, tiyatro alanında da simgecilik örneklerini verdiler. Oyun, roman ve eleştiri yazarı Edmond Picard, sosyalizmin, simgecilik ve izlenimcilik savunuculuğunu yaptı. Godefroid Kurth'un yapıtlarında ilk örneklerini bulan çağdaş tarih yazımının ve modern eleştirinin gelişmesi de bu yıllara rastladı. Henri Pirenne dönemin önemli tarihçilerindendi. Sanat ve edebiyat eleştirisinin gelişmesi ve araştırma ortamının oluşmasının sonucunda 1920'de, Belçika Kraliyet Fransız Dili ve Edebiyatı Akademisi kuruldu.

ÇAĞDAŞ DÖNEM. *İki dünya savaşı arası.* I. ve II. Dünya savaşları arasında Fransızca yazan yeni bir Belçikalı yazarlar kuşağı yetişti. André Baillon, romanlarında yaşamın keskin, ama sevecen gözlemlerine yer verdi. Dönemin öteki romancıları arasında Jean Tousseul, Charles Plisnier, Marie Gevers ve Franz Hellens sayılabilir. Daha sonra Georges Simenon, polisiye türüne büyük bir psikolojik derinlik kazandı.

Gerçeküstücülüğün etkisiyle şiir dilinde bir devrim yapan Henri Michaux, lirik üslubuyla geleneksel ve modern şiiri kaynaştıran Marcel Thiry ve Géo Norge gibi şairlerle birlikte şiir üslubunda deneysel bir tutum ağırlık kazandı. Bunun yanı sıra, yeni-klasik şüre büyük bir ifade zenginliği geldi. Odilon-Jean Périer öncülüğündeki bir grup şair ise, yaşamın görünüşteki karşılığının ardında yatanları olduğu gibi gösteren saydam bir şiire ulaşmayı amaçladılar. Bu dönemin en önemli oyun yazarları Fernand Crommelynck, Michel de Ghelderode ve Herman Closson oldu.

II. Dünya Savaşı sonrası. Bu dönemde romanın, eskisine oranla daha az bölgesel

özellikler gösterdiği izlendi. Genellikle konusu yabancı ortamlarda geçen romanlarda olaydan çok, belli durumlar içine yerleştirilen bireylerin ayrıntılı psikolojik çözümleri önem kazandı. Albert Ayguesparse, Pierre Demeuse, Hubert Juin, Maud Frere ve Marie Nicolaï gibi romancıların hepsi, temelde insanı konu aldılar. Françoise Mallet-Joris *Le Rempart des béguines* (1951; Rahibeler Kalesi) ve *Les Personnages* (1960; Kişiler) adlı romanlarıyla kısa zamanda adını duyurdu.

Yaşam, aşk, doğum, ölüm gibi temaları ve güncel konuları işleyen savaş sonrası şiirinde, kurallı ölçü biçimlerine geri dönüş izlendi. Komedi, dinsel ve tarihsel oyun türlerinde ürün veren Georges Sion, *Prétendants* (1947) adlı oyunuyla tanınan Charles Bertin, oyunlarıyla Brüksel ve Paris'te başarı kazanan Jean Mogin ile José-André Lacour ve Romain Sanvic dönemin önde gelen oyun yazarları oldular.

VALON EDEBİYATI

BAŞLANGIÇ YILLARI. Eskiden Valonya olarak bilinen bölgede (Hainaut, Namur, Liège, Lüksemburg illeriyle Brabant ilinin güneyi), Fransızca ve Latince'nin yerel lehçelerinde ayrı bir edebiyat gelişti. Bu edebiyatın kökeni konusunda çok fazla bilgi yoktur. 9-11. yüzyıllar arasında, dönemin düşünce merkezleri niteliğindeki manastırlarda Latince egemendi. *Cantilène de Sainte Eulalie*'nin (y. 900; Azize Eulalia'nın Şarkısı) dışında yerel dilde yazılan ilk yapıtlar, ancak 12. yüzyılın ortalarında görülmeye başladı. Çoğu, yazarın belirsiz risalelerden oluşan bu yapıtların en önemlisi, Aleksandren(*) ölçüsüyle yazılmış 4 bin dizeden oluşan *Poème moral* (Ahlak Şiiri) adlı yapıttır. Daha sonraki 300 yıl boyunca, yerel vakayinameler ve dinsel oyunlar Valon edebiyatının en önemli ürünlerini oluşturdu.

17. yüzyıl başında, başta Liège kenti olmak üzere Valonya'da, yerel lehçenin getirdiği edebi olanakların fark edilmesiyle birlikte bu lehçe daha çok ürün verilmeye başladı. 1620'de Liège'de konuşulan lehçeyle yazılmış bir şiirden sonra, yerel yaşamı ve tarihi konu alan *pasquyes* (*paskeyes, paskeilles*) adlı şiirler yaygınlık kazandı.

18. VE 19. YÜZYILLAR. 18. yüzyılda Valon lehçesi daha çok kullanılmaya başladı. Liège'de komik operanın(*) gelişmesiyle birlikte dikkate değer bazı librettolar ortaya çıktı ve Théâtre Liégeois adlı bir tiyatro kuruldu. 19. yüzyılda Valon lehçesinde ve öteki yerel lehçelerde ürün veren şair ve yazarların sayısı daha da arttı. Charles-Nicolas Simenon, François Bailleux ve Valon edebiyatının ilk büyük lirik şairi Nicolas Defrècheux bu dönemde yetişti. 1856'da kurulan Liège Valon Edebiyatı Derneği, Valon dili ve edebiyatının gelişimini önemli ölçüde etkiledi. Liège'den başka, Belçika'nın öteki bölgelerinde de Valon lehçesinde yapıtlar ortaya çıktı. Charles Wérotte ve Nicolas Bosret, 19. yüzyılda Namur'da, Jean-Baptiste Descamps Hainaut'da, Abbé Michel Renard ise Brabant'da yetiştiler.

19. yüzyıl sonlarına doğru, Valon lehçesinde ürün veren birçok yazar, günlük yaşamı betimlemek için oldukça katı bir gerçekçiliğe yönelerek geleneklere sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Joseph Vrindts ile köylülüğü konu alan Henri Simon bu dönemin en önemli şairleridir. Önemli oyun yazarları arasında André Delchef ile başarılı gözlemlerle usta bir tekniği birleştiren *Tati l'périquil* (1885; Berber Tati) ile manzum komedisiyle dikkati çeken Édouard Remouchamps sayılabilir.

20. YÜZYIL. Bu dönemde Valon edebiyatı yeni yönelişler içine girdi. Valon lehçesi

konusundaki araştırmaların artması, dilbilgisi ve yazım kurallarının standartlaştırılması sonucunda ve yeni esin kaynaklarına yönelen Émile Lempereur gibi yazarlarla birlikte, Valon edebiyatının olanakları daha genişledi. Namur bölgesinden yetişen düzyazı ustası Joseph Calozet gibi deneyimli yazarların yanı sıra, genç kuşak yazarlar da düşünce ile teknik arasında kesin bir birlik arayışına girdiler. Franz Dewandelaer, Robert Grafe, Willy Bal, Henri Collette, Émile Gilliard, Jean Guillaume, Marcel Hicter, Albert Maquet, Georges Smal ve Jenny d'Inverno bu dönemin şairleri arasındadır. Léon Mahy, Dieudonné Bovenne ve Léon Maret öykü ve roman; François Roland, Jules Evrard, Georges Charles, Charles-Henri Derache, François Masset ve J. Rathmès ise oyun alanında öne çıkmış yazarlardır.

Belçika Havayolları bak. SABENA

Belçika İtikatnamesi, Latince CONFESSIO BELGICA. Güney Felemenk (bugün Belçika) ile Kuzey Fransa'da etkili olan reformcu Guido de Brès'nin kaleme aldığı 37 maddelik reform bildirisi. İlk kez 1561'de Rouen'da yayımlandı. 1566'da Anvers'de toplanan sinodda gözden geçirildikten sonra aynı yıl Cenevre'de yeniden basıldı ve Felemenkçe, Almanca ve Latinceye çevrildi. Wesel (1568), Emden (1571), Dort (1574) ve Middelburg (1581) sinodlarında bazı düzeltmelerle kabul edildi ve 1619'daki Dort (Dordrecht) Sinodu'nda son biçimini aldı.

Aslı Fransızca olan Belçika İtikatnamesi, büyük ölçüde 1559 tarihli Fransız (Gal) İtikatnamesi'ne dayanır. Ama özellikle Üçleme, Bedenleşme, kilise ve ayinlerle ilgili öğretileri ele alan bölümleri daha kısadır. İtikatname daha sonraları Felemenk Reform Kilisesi ile Dort Sinodu için hazırlanan Latince metnin çevirisini benimseyen ABD'deki Felemenk kökenli Reform kiliselerinin amentüsü oldu.

Belçika Kongosu, Afrika'da bugünkü Zaire topraklarını kapsayan ve 1908-60 arasında Belçika yönetimi altında bulunan eski sömürge. Daha önce bölgede yer alan ve özel bir mülk olan Kongo Bağımsız Devleti'ndeki(*) baskı ve kötü davranışların uluslararası alanda doğurduğu tepkiler sonucu denetim ve sorumluluğu üstlenmek zorunda kalan Belçika Parlamentosu'nun kararıyla kuruldu. Afrikalıların korunması ve eğitilmesi gereken çocuklar gibi ele alan Parlamento, kendisini baba yerine koyan bir sömürge yönetimi oluşturdu. Siyahlar bütünüyle yönetimin dışında tutulmakla birlikte, vergi ve işçi toplama konusunda aracı olarak geleneksel kabile şefleri kullanıldı. İşbirliğine yanaşmayan şefler kabilelerinin başından uzaklaştırıldı. Fransa ve İngiltere'nin, sömürgelerinin bağımsızlığını tanımak için görüşmeler yaptığı 1950'lerin sonunda, Belçika hâlâ Kongo'yu Avrupalılar ile Afrikalılar arasındaki baba-oğul ilişkisinin saf ve temiz bir örneği olarak sunmaktaydı.

I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve ABD şirketleri Belçika Kongosu'nda büyük yatırımlara giriştiler. Pamuk, palmiye, kahve, kakao ve kauçuk yetiştirilen geniş plantasyonlar ve besi çiftlikleri kuruldu. İç kesimlerde altın, elmas, bakır, kalay, kobalt ve çinko gibi madenler çıkarıldı. Belçika Kongosu I. Dünya Savaşı sırasında ABD için önemli bir uranyum kaynağı durumuna geldi. Siyahlar, 1922'de Belçika'da çıkarılan bir yasa uyarınca, maden ocakları ile plantasyonlarda dört ile yedi yıl arasında değı-

şen anlaşmalarla sözleşmeli işçi olarak çalıştırıldılar. Karayolu, demiryolu, elektrik istasyonu ve kamu binalarının yapımında ise angaryadan yararlanıldı.

Sömürge yönetimi, kuruluşundan hemen sonra direnişe karşılaştı. 1919'da doğudaki birkaç bölgede patlak veren ayaklanma ancak 1923'te bastırılabilirdi. 1920'lerde batıda Kibanguculuk ve Siyah Misyon, güneydoğuda Kitawala (Öz Yönetim) gibi Avrupa karşıtı dinsel hareketler ortaya çıktı. Karışıklıklar 1931-36 arasındaki ekonomik bunalım döneminde ve II. Dünya Savaşı sırasında daha da arttı. Siyasal örgütlenmeler yasaklandığı için, reform yanlıları 1950'de Bakongoların kurduğu Abako (Fransızca Alliance des Ba-Kongo: Bakongo Birliği) gibi kültür derneklerinde örgütlenme yoluna gittiler. 1958'de Patrice Lumumba Kongo Ulusal Hareketi'ni kurdu ve Ocak 1959'da Leopoldville'de (bugün Kinşasa) ayaklanmalar patlak verdi. Belçika beklenmedik bir kararla direnmekten vazgeçti. Gerekli düzenlemelerden sonra Kongo 30 Haziran 1960'ta bağımsız bir cumhuriyet oldu. Ayrıca bak. Zaire.

Belçika Ulusal Botanik Bahçesi, Brüksel ve yakınındaki Meise'de kurulu botanik bahçesi. İlk olarak 1870'te, Brüksel'in içinde 7 hektarlık bir alanda kuruldu. 1960'ların ortalarından sonra Meise'deki 93 hektarlık Domaine de Bouchout'ya taşındı. Dünyanın en büyük serası olan Bitki Sarayı, bu alan içinde kurulmuştur. Bir hektarlık bir alan kaplayan bu çok büyük cam yapının içindeki 15 salon (başta ticari değeri olan tropik bitkiler olmak üzere) çeşitli bitkilerin sergilenmesine, 22 salon araştırma koleksiyonlarına ve 20 salon bakım hizmetlerine ayrılmıştır. Uzun bir süre bir şatonun parkı olarak kullanılmış olan bu arazinin çok güzel bir görünümü vardır. Yaklaşık 2 milyon kurutulmuş bitki örneğini kapsayan herbaryumu ve 150 bin ciltlik kitaplığı Brüksel'den Meise'deki yeni binaya taşınmıştır; bu binada araştırma laboratuvarları da bulunmaktadır. Ulusal Botanik Bahçesi'nin araştırma programı geleneksel olarak tropik Afrika ve Belçika bitkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar çeşitli kitaplar halinde yayımlanmıştır.

Beldibi, Toros Dağlarının güneyinde, Antalya Körfezinin batı kıyısında, Antalya'dan 26 km uzaklıkta, Kemer'e bağlı Beldibi köyü yakınında, deniz düzeyinden 300 m yüksekte kaya sığnağı. Anadolu'da Paleolitik, Mezolitik, Neolitik Çağ katlarını en iyi yansıtan buluntu yerlerinden biridir. Yukarı ve aşağı mağara olmak üzere iki bölümden oluşur. Her iki bölümün içi, küçük aile topluluklarını barındırmaya yetecek büyüklüktedir.

Beldibi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Enver Bostancı tarafından 1956'da saptanmış, 1959'da kazılamaya başlanmıştır. Kazılar sırasında 4,52 m derinliğe inilmiştir. Kaya sığnağının yakın çevresindeki kayalarda boyayla yapılmış şematik insan, hayvan ve ağ resimleri görülür. Ayrıca kaya yüzeyine kazınarak yapılmış koşan bir geyik resmi de vardır. Bostancı, Beldibi kültür katlarını yukarıdan aşağıya doğru A'dan F'ye kadar adlandırmış ve F-D arasını Üst Paleolitik Çağa tarihlenmiştir. D katının üst bölümlerinde mikrolit (küçük taş) aletler ortaya çıkmıştır, ayrıca minik kalemlerle geometrik biçimli aletler dikkati çeker. D ile C katları arasın-

da, içinde çok az çakmaktaşı aletin bulunduğu ve Würm buzullaşmasının II. evresine ait bir plüvyal kat yer alır. Bostancı, C katını da yukarıdan aşağıya doğru C1 ve C2 evresi diye ikiye ayırmıştır. C2'nin alt bölümlerinde ele geçen buluntular yalnızca birkaç çakmaktaşı alet, kumtaşından kaba figürinler ve demir oksit ya da mangan oksitle boyanmış çakıltaşlarıdır. C1'in üst bölümlerindeyse yarımay, yamuk, üçgen biçimli mikrolitler, kazıyıcılar, uçlar, kalemler ve deliciler yaygındır. Çakmaktaşı ve kemikten yapılmış oltalar, biz ve uçlar da bu katın başka buluntularını oluşturur. Bunların içinde, üstünde kazınarak yapılmış çapraz çizgilerin bulunduğu, balığa benzer 16 cm uzunluğundaki bir çakıltaşı en ilginç olanıdır. C1 katının içinden kümeler halinde demir oksit yumruları, boyalı çakıltaşları ve kumtaşından bir gerdanlık da çıkmıştır. Geometrik biçimli mikrolitler, dilgiler, uçlar, kalemler, yonga ve kazıyıcılar da burada ele geçen çakmaktaşı aletlerdir. Ayrıca çeşitli denizkabuklarının, geyik ve keçi dişleri ile boynuzlarının yanı sıra insan kafası kemiklerinin de bulunduğu C1 katı yaklaşık 12-10 bin yıl öncesine tarihlenmiştir. C ile B katları arasında Würm buzullaşmasının III. evresi ile çağdaş bir başka plüvyal kat yer alır. Yukarıya doğru bunu izleyen B2 ve B1 katları ise Holosen'e geçiş süresine (y. 10-9 binyıl önce) sokulmuştur. B2'nin en büyük özelliği mikrolit aletlerin yanında ilk kez çanak çömlek kalıntılarının da ortaya çıkmasıdır. Koyu yüzlü, açkılı çanak çömlekler, kaba özlü ve denizkabuğu katkılı hamurdan yapılmıştır. Geometrik biçimli mikrolitlerin sayısı alttaki katlara göre daha fazladır. B1'de mikrolit aletler devam etmekte, ama sayıları azalmaktadır. Özellikle geometrik biçimli mikrolitler pek seyrekleşir. Buna karşılık çakmaktaşıdan büyük boy kalem ve kazıyıcıların çoğaldığı görülür. B2'de çıkan çanak çömlek türü B1'de de devam eder. En üstteki 70 cm kalınlıktaki A katında ise Neolitik ve Antik çağlara ait buluntular ele geçmiştir.

Bele, Refet (d. 1881, İstanbul - ö. 2 Ekim 1963, İstanbul), Türk asker ve siyaset adamı. Kurtuluş Savaşı komutanlarından ve Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi

Bele
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Terrakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularındandır.

1899'da Harbiye Mektebi'ni, 1912'de Erkan-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdi, I. Dünya Savaşı'nda Filistin cephesinde görev aldı.

Miralay (albay) olarak Mütareke döneminde 3. Kolordu Komutanlığı'na atandı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a çıkıp Milli Mücadele'ye katıldığı için İstanbul Hükümeti'nce görevinden alındı (13 Temmuz 1919). Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz - 7 Ağustos 1919) Heyet-i Temsiliye'ye seçilerek Sivas Kongresi'ne (4-11 Eylül 1919) katıldı ve bu kongrede Amerikan mandasını savunanlar arasında yer aldı. I. TBMM'ye İzmir milletvekili olarak girdi. 16 Eylül 1920'da dahiliye vekili oldu. Ekim 1920'de Konya'da Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan ayaklanmaları bastırdı. Batı Cephesi'nin 9 Kasım 1920'de Batı ve Güney cepheleleri olarak ikiye ayrılmasından sonra Güney Cephesi komutanlığına getirildi. Burada gösterdiği yararlıklar nedeniyle de mirvalığa (tuğgeneral) yükseltildi. 21 Nisan 1921'de dahiliye vekillikinden ayrıldı, 30 Haziran 1921'de yeniden aynı göreve getirildi. 6 Ağustos 1921'de ek olarak müdafaa-i milliye vekilliğini de üstlendi. Dahiliye vekilliğinin 10 Ekim 1921'de sona ermesine karşın müdafaa-i milliye vekilliği 10 Ocak 1922'ye değin sürdü. Ekim 1922'de TBMM temsilcisi olarak, Mudanya Mütarekesi uyarınca, Trakya'yı Yunanlılardan devralmakla görevlendirildi. Kasım 1922'de Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilciliğine getirildi.

II. dönem TBMM'ye İstanbul'dan milletvekili seçildi. 8 Kasım 1924'te bir grup arkadaşıyla birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa ederek 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna katıldı. Partinin Haziran 1925'te kapatılmasından sonra, 17 Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir Suikastı ile ilgili olarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve beraat etti. Kasım 1926'da da milletvekilliğinden istifa ederek meclisten çekildi.

1935'te İstanbul milletvekili olarak yeniden TBMM'ye giren Refet Bele, 1950'ye değin dört dönem bu görevde kaldı. Haziran 1950'de Demokrat Parti hükümetince Beyrut'taki Mülteci Komisyonu'na Türk delegesi olarak gönderildi. Bu görevi Mart 1961'e değin sürdü.

beledi dokuması, Anadolu'nun bazı yerlerinde çift kat olarak dokunan eski bir pamuklu kumaş türü. Kumaşın iki yüzünü birbirine motifler bağlar. Her iki yüzde de motifler aynı, renkler değişiktir. Bir yüzün zemini mor, motifleri sarı ise, öbür yüzün zemini sarı, motifleri mor olur. Çoğunlukla geometrik olan motifler "bademli", "kutulu", "celep işi", "tire işi", "aynalı", "yıldızlı" gibi adlarla anılır. Belediye esnafı arasında "düzbastı", "altı parmak", "evsat", "sepet" ve "halüp" adı verilen motiflere de rastlanmıştır. Motif olarak yazının kullanıldığı da görülür. Allah, Muhammed ve başka din büyüklerinin adlarına, ayetlerle hadislerle sık sık rastlanır. Seccade olarak kullanılan 18 ve 19. yüzyıl beledi dokumalarında mihrap, servi, cami, köşk betimlemeleri, lale ve karanfil motifleri vardır. Belediler, başka pamuklu dokumalarda kullanılan ipliklerden ayrı büküm özellikleri olan ipliklerle dokunurdu.

Araştırmalarda en eski beledi dokumalarına 16. yüzyılda Tire'de, daha sonraları da Bursa'da rastlanmıştır. Bursa'da 19. yüzyıla, Tire'de ise Cumhuriyet'in ilk yıllarına değin yapılagelen belediler, bugün de çok az olmakla birlikte hâlâ dokunmaktadır. Belediye dokumalarına Konya'da "veledi", bazı yerlerde de "karaoğlan dimisi" adı verilir. Veledi adının, bu dokumaların özel tezgâhını 17. yüzyılda Tire'ye getiren Veledi Emin'den geldiği sanılır.

Beledi dokumasının motifleri ve renkleri başka yerli kumaşlara göre çok gösterişli değildir, ama çift kat dokunduğu için dayanıklı olur. Dokunuşu çok güçtür. Perde, sedir örtüsü, yatak ve yastık yüzü olarak kullanıldığı gibi, sancak, esnaf bayrağı, seccade ve sanduka örtüsü de yapılmıştır.

belediye, tüzel kişilik taşıyan ve genellikle kendi kendini yönetme yetkisi bulunan kent ağırlıklı siyasal birim.

Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde yasalar, belediye olarak tanımlanabilecek yerel yönetim birimlerinin kurulmasına olanak tanır. Belediyelerin örgütlenme biçimi, yetki ve görevleri, merkezi hükümetle ilişkileri, ilgili ülkenin siyasal rejimine ve gelişmişlik düzeyine göre büyük farklılık gösterir. Bununla birlikte belediyeler ilke olarak dört sistem içinde gruplanabilir: Federal devletlerde uygulanan ademimerkeziyetçi sistem; üniter devletlerde uygulanan ademimerkeziyetçi sistem; "Napoléon" ya da Fransız tipi gözetimci sistem; sosyalist ülkelerde uygulanan bütünsel sistem.

Federal devletlerde belediye örgütlenmesi. Federal devletlerde yerel yönetim, ulusal hükümetten çok, eyalet ya da il yönetiminin yasama alanına girer ve bu nedenle bir eyaletten öbürüne belirgin farklar görülür. ABD'de geleneksel belediye örgütlenmesinde yürütme organları belediye başkanı ve meclistir. Zaman içinde başkan ile meclis arasındaki güç dengesi başkan lehine değişmiştir. ABD'deki pek çok belediyede geçerli olan güçlü-başkan sisteminde belediye başkanı meclise başkanlık eder ve meclisin çıkarttığı kararları veto etme yetkisi vardır. ABD'de geleneksel belediye örgütlenmesinin yerini alabilecek en önemli alması, son yıllarda ortaya çıkan ve hızla yayılan kent-yöneticisi (*city manager*) biçimidir. Bu sistemde belediyenin gerçek yetki sahibi kent yöneticisidir. Belediye başkanının yalnızca törensel bir işlevi vardır. Son 40 yılda metropoliten merkezlerin ortaya çıkmasına ve büyümesine karşın, ABD eyaletlerinin hiçbirisi yerel yönetim yapılarında koşullara uygun bir düzenlemeye gitmemiştir. Bu nedenle yerel yönetim birimlerinin sınırları ve yetki alanları var olan durumla çakışmamaktadır. Metropoliten alanın tümünü bütünsel biçimde planlayacak ve büyük ölçekli örgütlenmeleri gerektiren hizmetleri yönetecek birimler oluşturulmamıştır.

Almanya'da temel yerel yönetim birimi olan belediye ya da bucak (*Gemeinde*), yerel yönetim sisteminin bir üst basamağı olan ilçe (*Kreis*) yönetiminin altında yer alır. Çoğunun nüfusu 50 bini aşkın olan 90 kadar kent belediyesi ilçe yönetiminden bağımsızdır (*Kreisfreie Städte*). Üç büyük kent, Bremen, Hamburg ve Berlin hem belediye, hem eyalet konumundadır. Belediye sınırları, ilgili eyaletler tarafından oluşturulur. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Almanya'da benimsenen Temel Yasa (*Grundgesetz*) belediyelerin temsilci organlarının genel, doğrudan, hür, eşit ve gizli oyla seçilmesini şart koşmuş, meclisi belediyenin en üst organı olarak belirlemiştir.

Üniter devletlerde ademimerkeziyetçi örgütlenme. Üniter devletlerde ademimerkeziyetçi belediye sisteminin başlıca örneklerinden biri, İngiltere'de belediye yönetiminin oluşum sürecidir. İngiltere'de kent yönetimi bucak ve il yönetiminden ayrı bir gelişme süreci izledi. 1066'da Londra kentine yeni bir berat verilmesinden sonra birçok ilçe (*borough*) kraldan berat elde etme girişiminde bulundu. Berat, ilçeye kendi görevlilerini seçme, pazar işletme ve başka biçimlerde kendi kendini yönetme yetkisi tanıyarak bağımsız bir statü sağlıyordu.

19. yüzyıl sonlarında İngiltere'de tüzel kısıtlıya sahip 61 belediyeye hem il (*county*), hem de ilçe (*borough*) statüsü verilmişti. Bu birimler (*county borough*), yerel yönetim bakımından, sınırları içinde yer aldıkları yönetsel illerden tümüyle bağımsızdı.

1972 Yerel Yönetim Yasası eski yapılanmayı tümüyle kaldırarak il ve ilçelerden oluşan iki kademeli bir sistem getirdi. Hem illerde, hem de ilçelerde, yerel seçimle belirlenen, bağımsız, ayrı işlevler yüklenmiş meclisler oluşturuldu. İl yetkilileri genellikle daha büyük ölçekli, ilçe yetkilileri ise daha yerel çapta hizmetlerden sorumlu duruma geldi. Nüfusun yoğunlaştığı bazı alanlardaki il ve ilçeler, metropoliten il ve metropoliten ilçe ilan edildi. İngiltere'de Londra metropoliten alanının yönetimi özel bir durum gösterir. Doğrudan seçimle işbaşına gelen Greater London Council (Büyük Londra Meclisi) Londra metropoliten alanının nâzım planının hazırlanması, başlıca gelişme alanlarının belirlenmesi, trafiğin düzenlenmesi, toplu taşımacılık, imar yönetmeliği gibi daha çok metropoliten ölçekli konulara ilişkin işlevler yüklenmiştir. Yönetmelik yapının ikinci kademesi, 32 ilçe meclisi ile eski Londra kenti tüzel kişiliğinden (*City of London*) oluşur. Bu birimlerin kendi sınırları içinde ulaşım, konut, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri gibi daha çok yerel ölçekli işlevleri vardır. Ayrıca kendi alanları için nâzım plan kararlarına uygun detay planlar hazırlamakla da yükümlüdürler.

Ademimerkeziyetçi belediye sisteminin benimsenmiş üniter devletlerden Japonya'da yerel yönetimten modernleşmesi 1888'de ilk belediyelerin kurulmasıyla başladı. Bugün Japonya'da kent (*shi*), kasaba (*mach*) ve köy (*mura*) belediyeleri vardır. Tümünün yapısı ve yasal statüsü aynı, ama yetkileri farklıdır. Bir yerleşmenin kent sayılabilmesi için nüfusunun 50 bini aşkın olması, bunun yüzde 60'ının ticaret ya da sanayiyle uğraşması gerekir. Belediye başkanı ve meclis doğrudan seçimle belirlenir; yalnızca özel semtlerde belediye başkanları metropoliten valinin onayı ile semt meclisleri tarafından atanır. Belediye başkanı meclisin üyesi değildir. Meclis bütçeyi ve hesapları onaylar, yönetmelikleri yürürlüğe koyar, yerel vergileri kararlaştırır, araştırmalar yapar ya da araştırma raporları talep edebilir. Belediye başkanı (ya da Tokyo valisi) ayrı yönetim kurullarının ilgi alanına giren belirli işlevler dışında tüm yönetimi denetler. İlk ve ortaöğretim belediyenin işlevleri arasındadır.

Büyüklüğü ve başkent olması nedeniyle Tokyo'nun özel bir yapısı vardır. Tokyo ile Tokyo kenti 1943'te birleştirilmiştir. Tokyo Metropoliten Yönetimi özel semt alanında belediye yönetimden sorumludur. Bu alan içinde semt meclisleri olarak bilinen ve daha küçük ölçekli işlevleri olan 23 alt birim bulunur. Bu özel alanın dışında, 27 kent ile 15 kasaba ve köyü kapsayan bölgede, Tokyo Metropoliten Yönetimi il yönetiminin işlevlerini yürütür. Tokyo belediye başkanı ya da valisi, meclisi toplama ve yönetmelik hazırlama yetkisine sahiptir. Kentin en üst yöneticisi olduğu gibi protokolde de ilk sıradadır. Ayrıca, ulusal karayollarının bakımı ve nüfus sayımı gibi merkezi hükümet adına üstlendiği görevler de vardır. Tokyo'nun yanı sıra Osaka, Nagoya, Yokohama, Kyoto, Kobe, Kitakyūshū gibi kentlerde de sosyal yardım, halk sağlığı, kent planlama gibi, genelde valinin yetki alanına giren bazı hizmetler belediyenin işlevleri arasındadır.

Fransız tipi yerel yönetim sistemi. Avrupa, Asya ve Afrika'nın birçok ülkesinde geçerli olan Fransız tipi yerel yönetim sisteminin

temelleri Fransız Devrimi'ne ve Napoléon dönemine dayanır. Napoléon'un geliştirdiği merkeziyetçi yapı içinde bucaklar ya da belediyeler (*communes*) merkezi hükümetin yerel birimleriydi. Bucak tanımı, küçük köylerden büyük kentlere kadar her boyda belediye birimini içine alıyordu. Fransız sisteminin iki kademeli bir yetki dağılımı vardı. Her bucakta seçimle belirlenen bir meclis ve meclisin kendi üyeleri arasından seçtiği bir belediye başkanı bulunurdu. Belediye başkanı, ayrıca istatistiksel ve öteki gerekli bilgilerin toplanması, doğum, ölüm ve evliliklerin kaydı, askerlik yükümlülükleri listelerinin hazırlanması, yasaların yürürlüğü konması ve ulusal polis gücünün bir parçası olan belediye polis gücünün denetlenmesi gibi konularda merkezi hükümetin temsilcisi işlevini yüklenirdi. Fransa'nın birinci yönetsel bölünüm kademesi olan illerin (*département*) başında da merkezi hükümet tarafından atanan ve ona karşı sorumlu olan vali (*préfet*) ile seçimle belirlenen bir il meclisi vardı. Vali ve belediye başkanı yürütme, meclisler ise görüşme ve yasama organlarıydı. Merkezi hükümetle ilişkin görevlerde tüm bakanlıkların temsilcisi konumundaki vali, hiyerarşik bakımdan belediye başkanının üstündeydi. Belediyeye ilişkin görevlerde ise belediye başkanı valinin vesayeti altındaydı. Valinin, belediye meclisinin ve başkanının görevini askıya alma yetkisi vardı (görevden alma işlemleri bakanının yetkisi içindeydi).

Mart 1982'de yürürlüğe giren bir yasayla ademimerkezileşme süreci başladı. Yönetmelik ve mali yetkiler, merkezi hükümetçe atanan valilerden, yerel seçimle belirlenen il meclislerinin başkanlarına devredildi. Öte yandan bucakların (*communes*) yüzde 80'inin 1.000'den az nüfuslu olması göz önüne alınarak, belli hizmetler için birlikler kurmaları ya da birleşerek yeni bir belediye oluşturmaları olanağı da yasayla sağlandı.

1966'da çıkartılan bir yasayla büyük kent- sel yoğunlaşma alanları olan Lyon, Lille-Roubaix Tourcoing, Bordeaux ve Strasbourg'da metropoliten yönetimlerin kurulması zorunlu tutuldu. Benzer gelişmeler 50 bini aşkın nüfuslu merkezlerde de olanak tanındı. Bu yasaya göre her kurucu belediye kendi bölgesi içindeki çeşitli hizmetlerin gerçekleştirilmesinden ve yönetiminden gene sorumlu oldu. Metropoliten yönetim ise tüm metropoliten alanı içeren bazı işlevler yüklendi. Metropoliten yönetimin yönetici birimi yerel yönetimlerin temsilcilerinden oluşan 50-90 üyeli bir meclisti.

Paris'in yönetim biçimi tarih boyunca Fransa'nın öteki kesimlerinden farklı oldu. Paris, 1964'e değin güvenlik valisi (*préfet de police*) ve Seine valisi (*préfet de la Seine*) ile güçsüz bir meclis tarafından yönetilirdi. Başkent, merkezi hükümetin sıkı denetimi altında tutulması amaçlanıyordu. 1964'te gitgide büyüyen metropoliten sorunlarına yeni bir yaklaşım getirildi. Öncelikle, 9 milyonun üstünde nüfus barındıran Paris yönetim bölgesi (*région*) kuruldu. Bu alanda daha önceden yer alan üç ilin (*département*) yerine, bir surların içinde yer alan kentin çekirdeği Ville de Paris olmak üzere, sekiz il oluşturuldu. Bölgede yer alan 1.100 kadar bucagin ya da belediyenin (*commune*) varlığı sürdürüldü. Metropoliten düzeyde, hükümetçe atanan, doğrudan başkanlığa karşı sorumlu olan ve *délégué général* olarak adlandırılan bir bölge valisi ile 28 üyeden oluşan bir idare meclisi oluşturuldu. Meclis üyelerinin yarısı bucakların belediye başkanları ile il meclislerince

seçiliyor; yansı ise hükümet tarafından atanıyordu. 1975'te Paris için yeni bir statü yürürlüğe kondu. Buna göre güvenlik yetkileri gene güvenlik valisinin elinde kalıyor, ama temelde yeni bir kurumsal çerçeve oluşturuluyordu. Paris belediye başkanı 163 üyeli Paris Meclisi'nce seçilecek, Paris Meclisi de altı yılda bir Paris halkının oylarıyla göreve gelecekti.

İtalya'da yerel yönetim örgütlenmesinin temeli Fransız sistemine dayanır. Her kent ve kasabada (*commune*) yerel seçimle belirlenen bir meclis (*consiglio municipale*) ile meclis tarafından seçilen bir belediye başkanı (*sindaco*) ve başkan yardımcıları (*assessori*) vardır. Bunların tümü yürütme organını (*giunta municipale*) oluşturur. Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da belediye başkanı aynı zamanda hükümet temsilcisidir.

Latin Amerika ülkeleri de gözetimci sistemin temel ilkelerini benimsemiştir. Bununla birlikte yerel özerklik bakımından ülkeden ülkeye büyük farklar görülür. Ekvador'da her belediyenin seçimle belirlenen bir meclisi ve iki dereceli seçimle işbaşına gelen bir belediye başkanı vardır. Başkan ve meclis, merkezi hükümetçe atanan "siyasal şef" (*jefe politico*) ile hemen üzerinde yer alan ve devlet başkanınca atanan vali tarafından denetlenir. Bolivya ve Kolombiya'da ise belediye başkanı ya devlet başkanınca ya da onu temsilen vali tarafından atanır. Bu ülkelerdeki belediyelerin seçimle belirlenen meclisleri bulunmasına karşın, meclislerin işlevi ağırlıklı olarak danışmanlık düzeyindedir. Buna karşılık hem belediye başkanının, hem de meclisin seçimle belirlendiği Meksika'da yerel özerklik yüksek düzeydedir.

Bütünleşmiş yerel yönetim sistemi. Bütünleşmiş yerel yönetim sisteminin en önemli örneği eski SSCB'deki uygulamadır. SSCB'de yönetim biçimi, daha başlangıçta, Komünist Partisi tarafından her il, ilçe, kent, kasaba ve köyde kurulan yerel sovyetlere dayanıyordu. Yerel sovyetler yalnızca kendi alanlarındaki hizmetleri sağlamakla değil, bir üst kademede yer alan sovyeti seçmekle de yükümlüydü. 1936'da her yönetim kademesinin doğrudan seçimle belirlenmesi benimsendi, ama yönetimin demokratik merkeziyetçi yapısı korundu. Her yerel yönetim birimi, bir üstünde yer alan kademeye karşı sorumlu ve onun yönergeleri doğrultusunda hareket etmekle yükümlü tutuldu. Her belediyenin yürütme komitesi, hem kendi düzeyindeki sovyete, hem de bir üst yönetim kademesinin yürütme komitesine bağlıydı. Bazı politikalar yerel ölçekte belirlense de bir üst sovyetin, hatta konunun önemine göre daha üst yönetim kademelerinin onayı gerekiyordu. Bu hiyerarşik ve bütünleşmiş yapı içinde her sovyet devletin yerel organı konumundaydı.

SSCB'nin dağılmasından önce ülke cumhuriyetlere, illere, kentlere, ilçelere, köylere ve yerleşme birimlerine ayrılmıştı. Sekiz milyonluk Moskova'da birkaç yüz nüfuslu küçük köylere kadar çok değişik büyüklükteki alanları kapsayan yaklaşık 50 bin sovyet vardı. Belediye sovyetlerinin üye sayısı 50 ile birkaç yüz arasında değişiyordu. Ama Sovyet kentlerinin belediye meclisleri Batı ülkelerindeki benzerlerinden çok daha büyüktü. Her kent sovyeti bir yürütme komitesi (*ispolkom*) seçer, komite de temel yürütme organı olan bir prezidyum atardı. Kent sovyetinin gücü görece az olmakla birlikte yurttaşlar ile kent yönetimi arasında

yaşamsal bir bağ oluştururdu. Ayrıca kent sovyetlerinin, üyelere ve ilgilenen yurttaşlardan (aktivistler) oluşan komisyonları vardı. Bu komisyonlar konut, halk sağlığı gibi özel konularda hizmet veriyordu. Yerel yönetime kitle katılımının sağlanması, Sovyet sisteminin, yüksek düzeyde merkeziyetçi denetim yapısıyla atbaşı giden ayrıntı özelliklerinden biriydi.

SSCB'deki kent yönetimlerinin yetkisi kuramsal olarak hemen hemen sınırsızdı. Gelişmiş ülkelerdeki belediyelerin sağladığı hizmetlerin yanı sıra perakende satış, çeşitli yerel sanayi yatırımlarına girişme, kamu tesisleri kurma ve belediye işletmeleri oluşturma gibi işlevleri de vardı. İnşaat sanayisini tümüyle denetleyip mimarları istihdam ettiği gibi, doğrudan kendisine bağlı olmayan sanayi yatırımlarını da çeşitli konularda denetlerdi. Toprağın tümünün mülkiyetini elinde tutar ve fabrika, konut ya da başka kullanımlar için alan ayırırdı. Sınırları içinde bahçecilik, ormancılık ya da tarım yapıyorsa verimliliği artırma yönünde çaba harcamakla yükümlüydü. Çok geniş bir alana yayılan bu işlevler, bir üst kademede ki sovyet organları ya da parti yetkililerinin sınırlama, genişletme ya da yönetimine bağlıydı.

Bütün ülkede yaklaşık 90 büyük kent ilgili cumhuriyetin hükümetine doğrudan bağlıydı. Kentlerin büyük çoğunluğu ise yönetim birimi (*oblast*) ya da bölge (*krai*) sovyetleri gibi ara kademelere karşı sorumluydu. Nüfusu 100 bini aşan kentlerde, kent sovyetine bağlı ilçe (*rayon*) sovyetleri vardı. Metropoliten alanlarda yerel yönetimlerin nüfus dağılımı, iş alanlarının yerleşimi ve kent merkezine ulaşım dokusu gibi konulardaki değişikliklerle çıkışacak biçimde yeniden düzenlenmesi sorunu Batı ülkelerine göre daha kolay çözülmüştü. Bunun temel nedenlerinden biri büyük kent yönetimlerinin çevre alanlar üzerinde çok daha geniş yetki taşımasıydı.

Türkiye'de belediyeler. Osmanlı Devleti'nde belediyelerin bugünkü görevlerini, aynı zamanda mülki ve adli işlere de bakan kadılar ile ihtisab ağaları yerine getirirdi. İhtisab emini ya da ihtisab nazırı olarak da adlandırılan ihtisab ağaları, esnaftan ihtisab resmi adı altında vergi alırlardı. 1826 tarihli İhtisab Ağılığı Nizamnamesi'ne göre ihtisab ağası, tartı ve ölçülerde hile yapan esnafı gerektiğinde falaka ya da hapisle cezalandırırdı.

13 Haziran 1854'te İstanbul'da İhtisab Nezareti kaldırılarak yerine şehremaneti kuruldu, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından yeni bir nizamname hazırlandı. Şehremanetinin başı olan şehremini, Bâbî-âli tarafından atanırdı. Görevleri de ihtisab nazırınıninkiyle hemen aynıydı. Şehremininin yanı sıra, gene Bâbî-âli tarafından seçilen bir şehremaneti meclisi vardı; meclis esnaf ve ileri gelen memurlardan oluşurdu.

Modern belediye gereksinmesi, ilk kez İstanbul'da yabancıların yoğun olarak yaşadığı Beyoğlu ve Galata semtlerinde doğdu. Altıncı Daire-i Belediye (Beyoğlu Belediyesi) 1857'de Paris belediye örgütlenmesi örnek alınarak kuruldu. Altıncı Daire-i Belediye örnek alınarak 1868'de İstanbul 14 belediye dairesine ayrıldı. Taşra kentlerinde ise modern belediye örgütlenmesi 1864 Vilayet Nizamnamesi'yle başladı. Nizamname liva (sancak) ve kaza merkezlerinde, seçilmiş üyelere oluşan "meclis-i beledi"ler öngörüyordu. Ama bu meclisler çok az kasabada gerçekleşme olanağı buldu. Bu dönemde belediyeçilik bir yerel yönetim olmaktan çok, bayındırlık ve kent sel hizmetlere yönelik bir kurumlaşmaydı.

Osmanlı Devleti'nde çağdaş belediye örgütünün gerçek temelleri I. Meşrutiyet döneminde atıldı. 1877 Vilayet ve Dersaadet Belediye Kanunları'na göre belediyelere, imar işlerini düzenleme ve denetleme, aydınlatma, temizlik, pazar ve alışveriş denetimi gibi, bugünküne benzer görevler verilirdi. Belediye organları da belediye başkanı ile belediye meclisinden oluşuyordu. Bu dönemde İstanbul belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri atama yoluyla göreve gelirdi. Belediyeler üzerinde I. Meşrutiyet dönemindeki merkezi denetim II. Meşrutiyet döneminde de sürdü. 1910 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu ile merkezi denetim pekiştirilirken İstanbul belediyesi 9 şubeye ayrıldı ve şubelerin başına birer müdür atanmaya başladı. 1922 Teşkilat-ı Belediye Kanun-u Muvakkatı ile belediyeler merkeziyetçi bir temelde yeniden örgütlendi.

Cumhuriyet ilan edildiği sırada Türkiye'de örgütlenmiş 389 belediye vardı. Cumhuriyetin ilk yıllarında belediyeleri, daha çok gelir kaynakları bakımından düzenleyen yasalar çıkarıldı. Ankara'nın başkent oluşundan sonra 1924'te burada kurulan belediye örgütü, Cumhuriyet belediyeçiliğine öncülük etti. 1923-30 arasında oluşan belediyeçilik anlayışı ve 1930-35 arasında art arda çıkarılan yasalar, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi belediyeçiliğinin temellerini oluşturdu. Bu yapıdaki en önemli değişimler 1984'te metropoliten kentlerin yönetimi için Büyükşehir Belediyeleri'nin kurulması, imar planlama konusunda belediyelerin tek başına yetkili kılınması ve belediye gelirlerinin artırılarak, güçlendirilmesiyle gerçekleşti.

Yürürlükte olan uygulamaya göre Türkiye'de, nüfusu 2 bini aşan yerlerde ve nüfuslarına bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulur. Belediyenin kurulması, ihtiyar meclisinin ya da seçmenlerin yaridan fazlasının isteğiyle ya da valinin gerekli görmesi üzerine il genel meclisinin olumlu oyu, Danıştay'ın kararı ve cumhurbaşkanının onayıyla gerçekleşir. Belediyelerin alt yapı ve imar, ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi, özel bir zabıta örgütüyle hizmetlerin düzenli yürütülmesinin gözetilmesi, sağlığın korunması ve denetlenmesi, sosyal yardım ve sosyal güvenlik, kültür, eğitim ve eğlence gibi birçok görevi vardır.

Belediye organları, belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümeninden oluşur. Bu organlar arasında doğan anlaşmazlıklar, il idare kurulunda ya da Danıştay'da çözüme bağlanır. Beş yılda bir (1984'e değin dört yılda bir) doğrudan ve çoğunluk sistemi ile seçilen belediye başkanı belediye tüzel kişiliğinin başı ve yürütme organıdır. Ama belediyenin temsilcisi ve yürütme organı olduğu kadar, merkezi yönetimin de bir organıdır. Merkezi yönetime ilişkin yasaları ve öteki mevzuatı duyurma göreviyle o yerin en büyük mülki idare amirine bağlıdır. Belediye başkanının görevi, belediye emir ve yasalarının uygulanmasını ve belediyeye ait görevlerin yürütülmesini sağlamaktır. Seçilme yeterliliğini yitirmesi, görevini kötüye kullanması, herhangi bir nedenle altı ay hapse mahkûm olması ya da belediye meclisinin yetersizlik kararı üzerine, ancak Danıştay kararı ile görevinden alınabilir. 1930 tarihli Belediye Kanunu'na göre belediye başkanlarının atama yoluyla göreve gelmesi de olanaklıdır. Ama bu yol çok istisnai durumlar dışında kullanılmamıştır.

Genel karar organı olan belediye meclisi, nüfusa göre 9-55 üyeden oluşur. Üyeleri, yörenin seçmenince doğrudan ve nispi tem-

sil ilkesine göre beş yıl için (1984'e değin dört yıl için) seçilir. Belediye başkanının başkanlığında yılda üç kez olağan olarak, gerekli hallerde de valinin çağrısı ya da üyelerinin üçte birinin isteği üzerine olağanüstü toplanır. Görevleri, bütçe ve kesin hesabın kabulü; çalışma programlarıyla belediye hizmetlerine kaynak yaratılmasına ve kullanılmasına ilişkin kararların alınması; belediyenin vergi, resim ve harçlarıyla hizmet karşılığı alınacak ücret tarifelerinin saptanması ve zabıta yönetmeliğinin hazırlanmasıdır. Belediye meclisi, belirli koşullarda (örn. siyasal konuları tartıştığına ya da siyasal dilekte bulunduğu) Danıştay kararı ile dağıtılabilir.

Belediye encümeni, karma yapıda bir kuruluştur. Üyeleri kısmen belediye hizmet birimlerinin yöneticilerinden ve bu sayının iki katı fazla sayıda, belediye meclisinin kendi içinden bir yıl için seçilir. Belediye başkanının başkanlığında toplanır ve belediye meclisi toplanmadığı sürede onun görevlerini yürütür.

Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca, belediye bütçesi doğrudan devlet bütçesinden ayrılan paydan ve belediyelerin kendi gelir kaynaklarından oluşur. Belediye bütçesi, belediye encümenince incelenir, belediye meclisince kabul edilir ve en yüksek mülki idare amirince de onaylanır.

1984'te kabul edilen Büyükşehir Belediyeleri Kanunu'na göre, belediye sınırları içinde birden çok ilçe bulunduran kentler büyük şehir olarak tanımlanmakta ve büyükşehir belediye sınırları içinde kalan ilçelerde de ilçe belediyeleri kurulmaktadır. Büyükşehir belediyesinin organları, büyükşehir belediye başkanı, büyükşehir belediye meclisi ve büyükşehir belediye encümenidir. Büyükşehir belediyesinin organları da aynı biçimde beşer yıllık süreler için seçilir.

Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin seçilmiş organları ve bu organların üyeleri hakkında görevleriyle ilgili bir suç nedeniyle soruşturma ya da kovuşturma açılması durumunda, İçişleri Bakanı geçici bir önlem olarak kesin hüküm verilinceye değin organları ya da üyeleri görevden alabilir. Bu yetkinin koşul ve sınırlarının yasayla belirlenmiş olmaması ciddi biçimde eleştirilmektedir. Büyükşehir belediye başkanı, belediye başkanlarına verilen öteki yasal görevler dışında, ilçe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesinde birliği sağlamakla da görevlidir.

Belediye Sarayı (İstanbul), Saraçhane semtinde, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'nin çeşitli birimlerini barındıran bina. 1953'te açılan bir ulusal mimarlık yarışmasında birinci seçilen Mimar Nevzat Erol'un projesiyle yapılmıştır. İki dikdörtgen prizma küttleden oluşur. Birbirlerine dik konumdaki bu küttelerden biri tören, toplantı ve sergi salonu ile belediye başkanının özel çalışma mekânlarını içerir. Öteki ise bürolara ayrılmıştır. Yüksek zemin katlar üzerinde yükselen her iki kütteden tören bölümünde bir, bürolar bölümünde altı normal kat vardır. Tören ve büro küttelerinin ikisinin cephelerinde de yön farkı gözetilmeden aynı pencere düzeniyle çözüme gidilmiştir. Türkiye'de 1950'lere değin süren İkinci Ulusal Mimarlık akımı doğrultusundaki yapılardan sonra Belediye Saray'ında basit geometrik kütle, yalın ve modüler cepheler gibi o dönemdeki Uluslararası Mimarlık akımının etkileri görülür. Tören küttelerinin üstündeki çapraz tonoz ile büro küttelerinin üstündeki dalgali örtü de, aynı yılların Güney Amerika mimarlığında sık sık kullanılan plastik öğeleri anımsatır.

Belediyecilik Derneği bak. Türk Belediyecilik Derneği

Belek, BALAK ya da BALAG olarak da bilinir, tam adı NURU'D-DEVLE BELEK BİN BEHRAM BİN ARTUK (ö. 5 Mayıs 1124, Münbiç), Türkmen emiri. Haçlılara karşı yaptığı savaşlarla tanınmıştır.

Artuk Bey'in oğullarından Behram'ın oğluydu. 1094'te Suriye Selçukluları emirlerinden amcası Sökmen el-Kutbi, Suruç'u ona verdi. 1. Haçlı Seferi'nde Anadolu Selçuklu ordusuna katılan Belek, Antakya önünde uğranılan yenilgiyle Suruç'u kaybetti. 1100 ve 1101'de kenti geri almak için yaptığı savaşlardan da bir sonuç alamadı. 1104'te el-Kutbi ile Musul valisi Çökermiş'in yanında Haçlılara karşı savaştı. Irak'taki karışıklıktan bastırdı. 1105'te Hanicar kasa-basını aldı. 1110'da Necmeddin İlgazi'nin yanında Haçlılara karşı gönderilen birliklere katıldı. İlgazi'yle arasının açılması üzerine Sökmen el-Kutbi onu Muş yöresindeki Aydzıats Kalesi'ne kapattırdı. Sökmen el-Kutbi ölünce Belek tutsaklıktan kurtuldu (1111).

1112'de Harput, Palu, Çemişkezek ve Dersim'i aldı; Palu'yu emirliğinin merkezi yaptı. 1120'de Mengüceklerden Kemah ve Erzincan'ı aldı. Ardından Trabzon valisi Konstantinos Gabras'la birlikte bir saldırı düzenleyen Mengücekleri yendi; bozguna uğrayan Gabras'ı da 30 bin altın karşılığında serbest bıraktı.

1122'de Edessa (Urfa) kontu Joselin de Courtenay ile Birecik senyörü Galéran du Puiset'yi Suruç yakınında yenerek Harput Kalesi'ne hapsetti. 1124'te Maraş ve Keysun kontu Geoffrey ile birleşen şövalye ve senyörler Münbiç'e (Menbic) yürüdüler. Kuşatma sırasında kaleden atılan bir okla ölen Belek, Halep'te gömüldü. Toprakları Timurtaş, Şemsü'd-Devle Süleyman ve Davud bin Sökmen beyler arasında paylaşıldı.

Belém, PARÁ olarak da bilinir, Kuzey Brezilya'da Pará eyaletinin merkezi kent. Guajará Körfezinde, Guamá Irmağının ağzında yer alır. Pará Irmağının Atlas Okyanusuna

Belém'deki katedral, Brezilya
Art Resource-EB Inc

döküldüğü noktadan 130 km içeridedir. 27°C yıllık sıcaklık ve 2.175 mm yıllık yağış ortalamasıyla Ekvator iklimi özellikleri gösterir.

1616'da bugünkü Brezilya'nın kuzeyinde, Fransızlara karşı Portekiz üstünlüğünü pekiştiren Feliz Lusitânia Kalesi kuruldu. Sonradan Nossa Senhora de Belém de Grão Pará (Büyük Pará Irmağının Betlehemli Meryem Anası) ve Santa Maria de Belém (Betlehemli Kutsal Meryem) adlarını alan yerleşim, 1655'te kent statüsü kazandı; 1772'de de Pará'nın Maranhão'dan ayrılma-

sıyla, bu yeni eyaletin yönetim merkezi oldu. 19. yüzyılın başlarında kentte siyasal çalkantılar baş gösterdi. Ayaklanmalar ve kanlı çatışmalar birçok can kaybindan sonra ancak 1836'da durdurulabildi.

17. yüzyılın sonuna değin bir şeker ticaret merkezi olan Belém, bu tarihten sonra ekonomik açıdan çeşitli iniş ve çıkışlar gösterdi. Şeker üretiminin düşmesiyle gelişen sığır besiciliği, 18. yüzyılda yerini daha kazançlı hale gelen pirinç, pamuk ve kahve ekiciliğine bıraktı. Bu ürünlerin daha kolay yetiştirildiği Güney Brezilya yerleşime açılınca, Belém yeniden bir düşüş içine girdi. Sonraki yıllarda Amazon kauçuk sanayisinin ihrac merkezi oldu. 1866'da Amazon, Tocantins ve Tapajós ırmaklarında ulaşım yapılımaya başlamasıyla daha da önem kazandı. Bu parlak dönem de 1910-12 arasındaki fiyat patlamasının ardından kapandı. Ama Belém, Kuzey Brezilya'nın ana ticaret merkezi ve Amazon Vadisinin antreposu olarak önemini korudu.

Günümüzde Belém limanından ihraç edilen başlıca ürünler kuruyemiş (özellikle brezilyacevizi), karabiber, manyok, jüt, ağaç kaplama ve alüminyumdur. 1930'larda buraya gelen Japon göçmenler, başta Belém'in güneyindeki Tomé-Açu'da ve Santarém yakınlarında olmak üzere, jüt ve karabiber üretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Dünyanın en büyük akarsu adası olan, Pará Irmağının karşı yakasındaki Marajó Adasında bazı sığır otlakları vardır.

Belém, ağaçlı caddeleri, sayısız ilginç yapıları, çeşitli alan ve parklarıyla modern bir görünümündedir. Kuzeyin en önemli eğitim ve kültür merkezi, ayrıca bir piskoposluk merkezidir. 1917'de kurulan katedrali Brezilya'nın en büyük katedralleri arasında yer alır. En eski kilisesi Santo Alexandre 1616'da inşa edilmiştir. Öteki önemli kurumlar arasında Paraense Emilio Goeldi Müzesi, klasikçi üslupta bir tiyatro olan Teatro da Paz ile kütüphane ve arşiv sayılabilir. Kentte Pará Federal Üniversitesi (1957) dışında bir öğretim okulu, tarım enstitüsü ve tropik hastalıklar araştırma enstitüsü vardır.

Amazon Irmağı gemilerinin başlıca limanı olan Belém, açık deniz ve kıyı taşımacılığı yapan gemilerle güneydeki iç sularda çalışan gemilere de hizmet verir. Piavi ve Goiás eyaletlerine asfalt yollarla, 230 km kuzeydoğusundaki Branganço'ya da demiryoluyla bağlanır. Kuzey Brezilya'nın en büyük uluslararası havalimanı da buradadır. Nüfus (1980 geç.) 758.117.

Belém, SANTA MARIA DE BELÉM olarak da bilinir, Portekiz'de Lizbon'un batısında buca (freguesia). Eskiden kralların oturduğu

Belém Kulesi, Lizbon
Porterfeld Chickering-Photo Researchers

Belém (Betlehem), Manuel üslubunda yapılmış (16. yüzyıl başları) mimari yapılarıyla tanınır. Bu mimarinin en ilginç örnekleri I. Manuel'in Hindistan deniz yolunu bulan kaşif Vasco da Gama'nın anısına 1499'da yaptırdığı Jerónimos Manastırı ve 1515-21 arasında Tajo Irmağının girişini korumak amacıyla inşa edilen beyaz Belém Kulesi'dir. Öteki önemli yapılar arasında 1802'de başlanan, ama tamamlanmayan eski kral sarayı Paço de Ajuda ile Portekiz cumhurbaşkanının resmi konutu olan Paço de Belém (1770) sayılabilir. Paço de Belém'de Ulusal Atlı Araba Müzesi'nden başka, zengin bir Portekiz halk sanatı koleksiyonunun yer aldığı bir halk sanatı müzesi vardır. Nüfus (1981 geç.) 17.299.

Belen Geçidi, Bartlett'in deseninden oymabasku, 1838
Alta Yapım

sağlayan E-5 Karayolu, Adana ve İskenderun üzerinden gelip 750 m yüksekliğindeki Belen Geçidinden geçerek Antakya'ya ve daha güneyde Suriye'ye ulaşır. Antakya kenti ve Amik Ovasındaki önemli yerleşim merkezleri bu yolla İskenderun limanına ve demiryolu hattına bağlanır.

İlkçağdaki adı Pylae Syriae (Suriye Kapısı) olan Belen Geçidi, ticari açıdan olduğu kadar tarihte doğudan ve güneyden gelen orduların batı ve kuzeybatıya açılmasında önemli rol oynamıştır.

Belenus (Kelt dilinde bir olasılıkla "parlak"), putperest Kelt dininde, en yaygın tapınılan ve en eski tanrılardan biri. Belenus, kır yaşımıyla bağlantılı bir tanrıydı. Beltine adı verilen ve 1 Mayıs'ta kutlanan büyük bir ateş şenliğinin, başlangıçta Belenus kültüne ilişkin olduğu sanılır. Sığır sürüleri, o gün ateşle arındırılır, ardından da bütün yaz için açık otlaklara salınırdı. Adının ateş ya da güneşle ilişkilendirilmesine karşın Belenus, bir güneş tanrısı değildi. Güneşin Kelt dininde bir imge olarak çok yaygın kullanılmasına karşın, Keltlerin güneş tapındığını belirten hiçbir ipucu yoktur.

Günümüze değin varlığını koruyan Belenus adaklarının sayısı 31'i bulur. Bu sayı, kutsal ad ve sıfatlarının çoğu ve çeşitliliğiyle ünlü bir din için olağanüstü yüksektir. Belenus kültü Kuzey İtalya'da, Doğu Alp'lerdeki Noricum'da, Galya'nın güneyinde ve bir olasılıkla da İngiltere'de yaygınlık kazanmıştır.

Belfast, İrlanda dilinde BÉAL FEIRSTE, Kuzey İrlanda'nın başkenti, kent ve ilçe. Lagan Irmağının Belfast Halicine döküldüğü yerde bulunan Belfast kenti, 1888'de kraliyet berati almış ve 1920 İrlanda Yönetim Yasasıyla Kuzey İrlanda'nın başkenti olmuştur. Belfast ilçesinin (daha önce il) yüzölçümü, 1973'teki yerel yönetim düzenlemesiyle 115 km²'ye çıkmıştır.

Paleolitik ve Tunç çağlarında yerleşime açılan Belfast'ın yakınlarındaki tepelerde Demir Çağından kalma kale kalıntıları görülür. Ulster'in Norman fatihi John de Courci'nin 1177'de yaptırdığı şato 17. yüzyıl başlarına değin ayakta kalmıştır. Adını Kelt dilinde "kutsal ağzı" ya da "ırmak geçişi" anlamına gelen *Béal Feirste*'ten alan Belfast'ın modern tarihi, Baron Arthur Chichester'in 1611'de burada yeni bir şato yaptırmasıyla başlar. Baronun çabalarıyla büyüyen kasaba, 1613'te berat alarak tüzel kimlik kazandı ve 1641 İrlanda ayaklanmasından yıkılmadan çıktı. 1685'te büyük ölçüde tuğla, halat, ağ ve yelken bezi yapımla uğraşan 2 bin kişilik bir nüfusa ulaştı.

Şatosunun 1730'lara doğru yıkılmasına karşın ekonomik bakımdan önem kazanmaya başladı ve ırmak kıyısındaki Lisburn ile Carrickfergus limanının yerini aldı. İngiltere kralı III. William'in 17. yüzyıl sonunda yerleştiği Huguenot mültecilerin Ulster'da kurduğu keten bezi sanayisinin pazarlama merkezi oldu. Başarısızlıkla noktalanın pamuk sanayisi kurma girişimlerinin ardından, keten eğirme ve dokuma işlemlerinde makineleşmeye geçilmesiyle dünyanın sayılı keten bezi merkezlerinden biri durumuna geldi. Belfast 17. yüzyılda küçüp çaplı gemi yapım kuruluşlarının yer aldığı işlek bir limandı. Limanda bir tersane (1791) ve kuru dok (1796) yaptırılmasından sonra gemi yapıcılığı yerleşmiş bir sanayi dalı oldu. Kentin Sanayi Devrimi'nden sonraki en büyük gemi yapım firması olan Harland and Wolff'un ("Titanic" gemisinin yapımcısı), 120 hektarlık tersanesi 300 m boyunda gemilerin yapılabildiği tesisleri barındırmaktadır. 1975'te Kuzey İrlanda Ticaret Bakanlığı'na devredilen firma, büyük tankerlerin yanı sıra köprüler için de çelik levha üretmektedir. Bu süre içinde bir liman olarak da gelişmeye devam eden Belfast, 1941 hava akınlarından büyük zarar gördü.

1968'de Ulster'da başlayan Katolik insan hakları kampanyasının ardından, Belfast'ta da 1969'dan başlayarak sokak çatışmaları ve giderek artan şiddet hareketleri görüldü. Katolik-Protestan çatışmasını bastırmak için İngiliz birliklerinin çağırılmasından sonra, Katolik ve Protestan aşırı uçlar ateşli silahlar ve bombalar kullanmaya başladı; İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) radikal kanadı sivilleri, polisleri ve askerleri hedef alan saldırılara girişti. Şiddet hareketleri 1980'lerde de aralıksız sürdü.

Belfast, Kuzey İrlanda'nın alışveriş, perakende satış, eğitim, ticaret, eğlence ve ibadet merkezidir. Başlıca ihracat ürünleri gemi, uçak, tarım ürünleri, besi hayvanları ve keten dokumalarıdır. Öteki önemli sanayi dalları tütün ve gıda işlemedir.

Belfast'ta Queen's University (1845'te Queen's College olarak kuruldu), Presbyterian College (1847) ve Kraliyet Belfast Akademik Enstitüsü (1810) gibi eğitim kurumları vardır. Kuzey İrlanda hükümet merkezi kent yakınlarındaki Stormont'tadır. 21 km kuzeybatıdaki Aldergrove'da bulunan havalimanından bazı önemli uluslararası kentlere uçak seferleri yapılır. Ayrıca İngiltere'deki Heysham, Liverpool, Manchester, İskoçya'daki Glasgow, Ardrossan ve Galler'deki Holyhead kentleri ile vapur bağlantıları vardır. Belfast, 1971-81 arasında, mezhep çatışmaları ve çevre bölgelerde

ABD'de Tennessee'nin güneyindeki Kretase katmanlarında bulunmuş, mürekkepbalığına benzeyen kafadanayaklı belemnitlerin temsili çizimi

American Museum of Natural History, New York

ağırlığını dengelemesine yardımcı olan hidrostatik bir aygıt işlevi görür.

Jura (y. 190-136 milyon yıl önce) ve bunu izleyen Kretase (Tebeşir) (y. 136-65 milyon yıl önce) dönemlerinde sayı ve çeşitlilik bakımından en yüksek düzeye ulaşan belemnitlerin, günümüzdeki notilusun akrabası olan ve çok daha ilkel bir kabuk yapısı gösteren *Nautilus* cinsi kafadanayaklılardan türemiş olduğu sanılmaktadır. Belirgin yapısıyla kolayca tanınan pek çok belemnit türü bilinmektedir; çok sık karşılaşılan bazı fosil türleri yeryüzünde çok geniş dağılımı olan kayaçların karşılaştırılmasına olanak tanır.

Belen, Akdeniz Bölgesi'nde, Hatay iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden İskenderun'a bağlı bir bucak olan Belen, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Belen Belediyesi 1939'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.893; kent, 15.629.

Belen Geçidi, TOP BOĞAZI VE TOPBOĞAZI GEÇİDİ olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Amanos Dağlarının en alçak noktasını aşan geçit. İskenderun Körfezinin doğu kıyılarında dik bir duvar gibi yükselen Amanos Dağlarını batı-doğu doğrultusunda aşarak Amik Ovasına iner. Türkiye'nin Avrupa'yla bağlantısını

planlı ekonomik kalkınmaya geçilmesi nedeniyle belirgin bir nüfus düşüşü göstermiştir. Nüfus (1971) kent, 362.082; ilçe (1973 sonrası sınırlarına göre), 416.679; (1981) kent, 354.400.

Belfast Halici, İrlanda Denizini Atlas Okyanusuna bağlayan Kuzey Kanalinın İrlanda'nın kuzeybatı kıyısının içlerine doğru sokulan, 20 km uzunluğunda ve 4,8 ile 8 km arasında değişen genişlikteki halici. Korunmalı limanı Belfast'ın kent ve liman olarak gelişmesini kolaylaştırdığı gibi kıyıları da Whiteabbey, Carrickfergus ve Bangor'daki ilk yerleşim alanları olmuştur. Kuzey kesiminde basamaklar halinde yükselen bazalt Antrim Dağları, güney kesiminde ise daha eski dönemlerde oluşmuş Ordovisiyen (y. 500-430 milyon yıl önce) ve Silüriyen Dönem (y. 430-395 milyon yıl önce) kayalar vardır.

Belfort, Fransa'nın doğusunda Alsace-Lorraine'de Franche-Comté planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Haut-Rhin ilinin güney kesiminin 1922'de ayrılmasıyla oluşturulmuştur. Güneyde İsviçre, kuzeyde ise Vosges Dağlarıyla çevrilidir. 609 km²'lik yüzölçümüyle Fransa'nın en küçük illerinden biridir. Kuzeyindeki Ballon d'Alsace'ta (Yuvarlak Tepe) Vosges'un yüksekliği 1.248 m'ye ulaşır. Güneyinde ise Jura Dağlarının en kuzeydeki kesimini oluşturan Delle çevresinde ağaçlıklı tepeler yer alır. Bu iki yükselti arasında Belfort Geçidi ve Burgonya Kapısı olarak da bilinen Belfort çöküntüsü uzanır. Ren Vadisini Paris Havzasına bağlayan 24-32 km genişlikteki bu stratejik geçitte bağlantı kanalının yanı sıra önemli kara ve demir yolları da yer alır. Eski çağlarda kurulmuş olan Belfort Kalesi geçide egemen bir konumdadır. İl topraklarının üçte biri ekilebilir arazi, orman ve otlaklardan oluşur. Sanayi kuruluşları Belfort, Delle ve Beaucourt kentlerinde toplanmıştır. Belfort yargı çevresi, eğitim ve dinsel hiyerarşi bakımından Besançon'a bağlıdır. Alsace-Lorraine'in Almanya'nın elinde olduğu 1871-1919 arasında, Belfort toprakları Fransa'nın sınırları içinde kalmıştır. Nüfus (1990) 134.117.

Belfort, Fransa'nın doğusunda, Franche-Comté planlama bölgesinde (*région de programme*) Belfort ilinin (*département*) merkezi, kent. Mulhouse'un güneybatısında, Savoureuse Irmağı kıyısında yer alır. Gal-Roma döneminde yerleşilen kentin adı tarihte ilk kez, Montbéliard kontlarının mülkü olarak 13. yüzyılda geçer. Belfort

1307'de Montbéliard kontlarından imtiyaz berati aldı. Daha sonra Avusturya arşidüklerine ve Aix-la-Chapelle Antlaşması'yla (1648) XIV. Louis'e bağlandı. XIV. Louis kenti Kardinál Mazarin'e verdi. Vosges ve Jura arasında stratejik bir geçit oluşturan Trouée de Belfort'a egemen bir konumda bulunan kent, sık sık kuşatmalara sahne oldu. I. Dünya Savaşı'nda başarıyla savunulmasına karşın, II. Dünya Savaşı'nda Alman işgali altına girdi. Kentin Savoureuse'nün doğu yakasında bulunan eski kesiminde bir şato ve kamu binaları vardır. Belediye binasının (1721-24) önünde yer alan F. A. Bartholdi'nin 11 m yüksekliğinde, 22 m uzunluğundaki görkemli "Belfort Aslanı" heykeli Fransız-Alman Savaşı'ndaki (1870-71) 104 günlük kuşatmanın anısına dikilmiştir. Belfort'da elektrik, metal işleme ve dokuma sanayileri vardır; Alsace şarabı, konyak ve tahıl ticareti yapılır. Nüfus (1982) 51.034.

Belgae, Galya'da, Sequana ve Matrona (Sen ve Marne) ırmaklarının kuzeyinde yaşamış halklar. Tarihsel kanıtlar, İÖ y. 150'de, bölgenin Romalılarınca istila edildiğini göstermektedir. Belgae adı da, Julius Caesar tarafından konmuştur.

Galyalı Belgae, Caesar'ın bölgeye düzenlediği ilk seferden sonra ona karşı bir ittifak oluşturdularsa da, ertesi yıl (İÖ 57) Roma egemenliğine girdiler. Kuzeydeki Eburones kabilesi 53'te ayaklanarak 15 Roma piyade taburunu katletti. Romalılar da kabileyi tümüyle ortadan kaldırarak intikam aldılar; bölgeye Ren Irmağını geçen yeni kabileler yerleşti.

Marne bölgesinde yaşayan Belgae'ler ise, İÖ 1. yüzyılda Britanya Adasına geçtiler. Orada kurdukları krallık, İÖ 55'te Cassivelaunus(*) tarafından yönetiliyordu. Caesar'ın İÖ 54-51 arasında Galya'da kazandığı yeni zaferlerden sonra, Manş Denizini geçen başka topluluklar da Britanya'ya sığınarak, Belgae kültürünü adanın düzlük kesimlerine yaydılar. Colchester (Camuladunum), St. Albans (Verulamium) ve Silchester'da (Callewa Atrebtum) (bugün birbirlerinden kullandıkları madeni paralarla ayırt edilen) üç önemli Belgae krallığı kuruldu. Belgae'lerin bölgeye en önemli katkısı sabanı getirmeleri oldu. Böylece, Britanya'nın güneyinde, daha önce tarıma uygun olmayan topraklar temizlenerek işlenebildi.

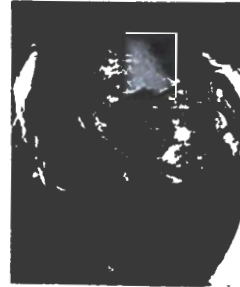
Belgaum, Hindistan'ın güneyinde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin kuzeybatısında Belgaum ilinin yönetim merkezi. Batı Gatlar üzerinde denizden 760 m yükseklikte yer alır. 12. yüzyılda kurulan

kent, sonradan Goa'ya ve batı kıyısına giden yayla yolları üzerinde stratejik bir konum elde etti. İlk adı olan Venugrama'nın bölgeye özgü bambudan geldiği sanılmaktadır. Kannada, Konkani, Marathi ve Goan kültürlerinin kaynaştığı bir kent olan Belgaum, 16. yüzyıldan kalma oval bir taş kale ve iki Cayna tapınağının bulunduğu eski askeri karargâh ile Şahpur ve Madhavpur banliyölerini içine alır.

Ulusal karayolu üzerinde işlek bir ticaret merkezi olan kent, demiryoluyla kuzeydeki Pune'ye ve güneydeki Bangalore'ye bağlıdır. Kentte pamuklu dokuma, deri, kil, sabun, çanak çömlek ve metal araç gereç imalathaneleri bulunur. Şahpur altın ve gümüş işlemeciliğiyle tanınır. Yakınındaki Sambre'de bir havalimanı vardır. Tıp, ticaret, fen, eğitim ve hukuk yüksekokulları güneybatıdaki Darvar'da bulunan Karnataka Üniversitesi'ne bağlıdır.

Krişna ile Malprabha ırmaklarının akaçladığı Belgaum ilinde (13.410 km²) zengin boksit yatakları vardır. Malprabha üzerinde kurulan sistemle sulanan geniş bir alanda kumdan, pamuk, çeltik ve tütün tarımı yapılır. Badami, Aivalli ve Pattadakal'daki eski tapınaklar ve heykellerle bezeli mağaralar Gupta-sonrası (6-8. yy) mimarlığın örnekleridir. Çevrede Goa'nın Kadamba krallığının (11-13. yy) bakır levha yazıtları bulunmuştur. İlin Belgaum dışındaki başlıca yerleşim merkezleri Khanapur, Londa, Ramdurg, Cemhandi ve Athni'dir. Nüfus (1991) kent, 325.639; (1981) metropoliten alan, 300.372; il, 2.980.440.

Belge, Burhan (Asaf) (d. 1899, Şam - ö. 24 Ağustos 1967, Bonn), Türk gazeteci. Kadro Hareketi'nin(*) kurucularındandır.

Burhan Belge
İzmir Yayıncılık Arşivi

Eski mutasarrıflardan Mehmed Asaf Bey'in oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Yafa, Beyrut ve İstanbul'da yaptı. Almanya'da mimarlık eğitimi gördü (1922). 1924'e değin Anadolu Ajansı'nın Bükreş temsilciliğini yaptı. 1925'te Türkiye'ye dönerek önce *Aydınlık* dergisinde, sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yazılar yazdı. 1927'den sonra Dışişleri Bakanlığı'nda ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nde çalıştı. 1932'de Kadro Hareketi'ne katılarak 1934'e değin *Kadro* dergisinde yazdı. 1933'ten sonra yaklaşık 10 yıl Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde danışmanlık yaptı; radyo haber programları hazırladı.

Çok partili döneme geçilmesinden sonra Demokrat Parti'den (DP) yana tavır alarak *Demokrat İzmir*, 1950'den sonra da *Zafer* gazetesinde başyazarlık yaptı. 1957'de DP'den Muğla milletvekili seçildi. Ankara Radyosu'nda yaptığı yorumlarda DP iktidarının görüşlerini yansıttı. 27 Mayıs'ı izleyen Yassıada yargılamalarında 15 yıl hapse mahkûm edildi. 1963 affıyla serbest bırakıldıktan sonra bir süre AFC'de yaşadı.

Belediye Binası'nın önünde, 'Vosges' kuşatışından yapılmış "Belfort Aslanı", Belfort, Fransa
Edition "La Cigogne" - Hachette

Belge, Murat (d. 16 Mart 1943, Ankara), yazar, eleştirmen ve çevirmen. Dergi ve gazetelerdeki yazılarının yanı sıra Türkiye'de sol siyasal hareket içinde açık bir tartışma ortamı sağlamayı amaçlayan *Birikim* ve *Yeni Gündem* dergilerinin yayın yönetmeni olarak da tanınır.

Burhan Belge'nin oğludur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve

Murat Belge
Uetqam Yayıncılık Arşivi

Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1966). Aynı yıl fakülteye asistan olarak girdi, bir yıl İngiltere'de Sussex Üniversitesi'nde çalıştı. Geri döndükten sonra 1969'da doktorasını verdi. 1972'de siyasal eylemlerinden ötürü tutuklandı. Af yasasıyla cezaevinden çıktıktan (1974) sonra üniversitedeki görevine döndü ve 1980'de doçent oldu. 1982'de Yüksek Öğretim Kurulu'nun oluşturulmasından sonra kendi isteğiyle üniversiteden ayrıldı. İletişim Yayınları genel yönetmenliğini üstlendi, *AnaBritannica* ansiklopedisinin editörler kurulunda yer aldı.

1964'te *Yeni Dergi*'de çeviriler, eleştiri yazıları yayımlamaya başlayan Belge Faulkner ve Joyce gibi öncü yazarların romanlarını çevirerek adını duyurdu. 1970'te *Halkın Dostları* dergisini kuranlardan biri oldu. 1975'te gene kurucuları arasında olduğu *Birikim* dergisinde çağdaş Marksist düşünürlerin yapıtlarını tanıtan yazılar ve güncel siyasal olaylar üzerine yorumlar yazdı. Aynı adı taşıyan yayınevinin Marksist kuram konusundaki araştırma kitaplarının yayın yönetmenliğini yaptı. Siyasal eylemi gündelik yaşam pratiği içinde kavramaya çalıştı, 1980'den sonra genellikle siyaset dışı çeşitli konulara eğilerek deneme türüne yöneldi. Bu dönemde, çoğu *Cumhuriyet*, *Milliyet* gazeteleriyle *Milliyet Sanat* dergisinde yayımlanan yazılarını *Tarihten Güncelliğe* (1983) adlı kitapta topladı.

1984'te 15 günlük bir siyasal yorum ve düşünce dergisi olarak çıkmaya başlayan *Yeni Gündem*'in genel yönetmenliğini üstlenerek, Türkiye'de demokrasi ve sivil yönetimi amaçlayan her türlü siyaset için bir tartışma düzlemi oluşturmaya çalıştı. Bunun için, toplumda büyük bir çoğunluğu temsil eden İslamcı çevrelerle de diyalogun gerekli olduğunu vurguladı. Daha sonra haftalık çıkmaya başlayan *Yeni Gündem*'le Türkiye'de sol bir siyasal kitle haber dergisi yaratmayı amaçladı.

Belge'nin öbür yapıtları arasında *Marksist Estetik* (1989) ve *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (1989) sayılabilir.

Belgelerle Türk Tarihi, Ekim 1967 ile Eylül 1974 arasında 84 sayı yayımlanan aylık tarih ve kültür dergisi. Sahibi M. Hidayet Menteş, yazı işleri müdürü Ertuğrul Zekâi Ökteydi. İlk sayıdaki sunuş

yazısında, milli tarih kültürüne katkıda bulunmak, gerçek tarihsel olayların, bunların toplumsal, siyasal, ekonomik nedenlerinin araştırılması ve tartışılmasına yardımcı olmak amacıyla yayımlandığı, bu amaca ulaşmak için öykü ve anıların değil, gerçek belgeler ve anlaşılır çevirilerin yayımlanacağı belirtiliyordu. Dergide Münir Aktepe, Şehabettin Tekindağ, Bedli Şehsuvaroğlu, Nejat Göyünç, Cengiz Orhonlu, Halil Sahillioglu gibi öğretim üyeleriyle bazı araştırmacılar oluşturan sürekli yazı kurulunun ve dışardan bazı araştırmacıların yazılarına yer verildi. *Belgelerle Türk Tarihi* dergisi 11 yıllık bir aradan sonra Mart 1985'te yeniden çıkmaya başladı.

Belger, Nihat Reşat (d. 7 Şubat 1882, İstanbul - ö. 29 Eylül 1961, İstanbul), Türkiye'de hidroklimatoloji eğitimini başlatan, Yalova Kaplıcaları'nı çağdaş bir kür merkezi olarak düzenleyen hekim ve siyaset adamı.

Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi reisi Mehmed Reşad Bey'in oğluydu. Ortaöğrenimini Üsküdar Paşakapısı Askeri Rüştiyesi ile Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'nde yaptı. 1901'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den (Askeri Tıbbiye) yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Ertesi yıl bulaşıcı hastalıklarla ilgili araştırma yapması için Hindistan'ın Bombay kentine gönderildi. Orada yaklaşık bir buçuk yıl veba ve veba aşısı üzerinde çalıştı. İstanbul'a dönünce Beyrut Askeri Hastanesi'ne atandı. Ama Askeri Tıbbiye eczacı-

Belger
Ana Yayıncılık Arşivi

başısı Refik Bey tarafından hakkında sara-ya, Valiaht Reşad Efendi'yle ilişkisi olduğu ve Avrupa'ya kaçıp Jön Türkler'e katılacağı yolunda bir jurnal verilmesi üzerine, Beyrut'a varınca tutuklandı. Eczacı Hüseyin Halki Bey'in yardımıyla Paris'e kaçtı. 1904'te Paris Tıp Fakültesi'ne girdi, bir yandan da II. Abdülhamid yönetimine karşı çalışmalar yapan Jön Türkler'e katıldı. Hareket içinde Prens Sabaheddin'in(*) görüşlerini benimseyenler arasında yer aldı.

II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) üzerine İstanbul'a döndü. Ama İttihat ve Terakki ile ilişkileri iyi değildi. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayıyla ilgili olarak tutuklanabileceği yolunda dostu Talat Bey (Paşa) tarafından uyarılınca, 1913'te yeniden Paris'e kaçtı. 1916'da tıp fakültesindeki lisansüstü eğitimini tamamlayarak *Contribution du diagnostic précoce du cancer de l'estomac* (1916; Mide Kanserinin Erken Tanısına Katkı) başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 1918'de Türkiye'ye döndü ve Gureba-i Müslimin Hastanesi'nde kısa bir süre Dahiliye Kliniği şefliği yaptı. Yeniden Fransa'ya giderek 1919'da Paris'te bir haberalma bürosu kurdu ve *Echo de l'Orient* adlı bir dergi yayımlamaya başladı. Dergide I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye konusundaki haksız hüküm ve kararların önüne geçilmesi

gerektiğini vurgulayan yazılar yazdı. 1921'de Ankara Hükümeti'nce hariciye vekili Bekir Sami Bey'in başkanlığında Londra Konferansı'na gönderilen kurulda müşavir olarak bulundu. Daha sonra Ankara Hükümeti'nin Paris'teki yarı resmi temsilciliğine atandı. Hariciye vekili Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşek) Londra görüşmelerine de müşavir olarak katıldı ve 1922'de hükümetin Londra temsilcisi oldu. Lozan Konferansı'nda siyasi müşavir üye sıfatıyla bulundu. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye'ye döndü.

Bir süre sonra bir daha Paris'e gitti, çeşitli kliniklerde çalıştı. 1936'da Türkiye'ye döndü. Atatürk tarafından Yalova Kaplıcaları işletme müdürlüğüne ve mütehasşis hekimliğine getirildi. Kaplıcanın her türlü tıbbi düzenlemesiyle görevlendirilen Nihat Reşat Belger, kaynaktan çıkan sıcak suların bentlenmesini sağladı ve modern tedavi yöntemlerinin uygulanmasını gerçekleştirdi. 1938'de Atatürk'ü muayene ederek hastalığına ilk kez siroz tanısı koydu. Atatürk'ün emriyle, onun devamlı doktoru Neşet Ömer İrdelp'e yardımcı oldu.

Atatürk'ün vasiyeti uyarınca, 1938'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kurulan Hidroloji ve Klimatoloji Kürsüsü profesörlüğüne atandı. 1950'de İstanbul'dan milletvekili seçildi. Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde kısa bir süre sağlık ve sosyal yardım bakanlığı yaptı (23 Mayıs - 20 Eylül 1950). 1950'de Kızılay Derneği başkanlığında, 1951'de de Kızılağac Dernekleri Birliği başkan vekilliğinde bulundu. Çeşitli uluslararası hidroklimatoloji kongrelerine katıldı. 27 Mayıs 1960'tan sonra Kurucu Meclis üyesi oldu ve bu görevi sırasında öldü.

Nihat Reşat Belger, 1953'te Paris Tıp Akademisi'ne üye seçildi. Cerrah İsmail Paşa ve Akil Muhtar Özden'den sonra bu akademiye seçilen üçüncü Türk üye oldu. Mide-bağırsak hastalıkları, mide kanserinin erken tanısı, şeker hastalığında pankreas salgısı, kolit, bağırsak kanseri, ender görülen kemik hastalıkları konusundaki araştırma ve yayınları nedeniyle 1957'de kendisine Sorbonne Üniversitesi tarafından onur doktoru unvanı verildi. *Yalova Termal Kürü, Endikasyon ve Teknik* (1938) ile *Hydrologie ve Climatologie Medicale Kürsüsü Açık Dersi* (1940) adlı yapıtları vardır.

belgesel sinema, olgusal gerçekleri eğitim ya da eğlence amacıyla derleyip yorumlayan sinema türü.

Belgesel niteliği olan filmler aslında sinemanın ilk günlerinden beri ilgi çekmiştir. Lumière Kardeşler'in filmlerinin çoğu belgesel nitelikte filmlerdi. Lumière'lerin gönderdiği kameramanlar da dünyanın dört bir köşesinden ilginç görüntülerle dönüyorlardı. Rusya'da 1900'lerde Bolşeviklerin iktidara ilerleyişi sırasındaki olaylar filme alınmış, propaganda amacıyla kullanılmıştı. 1922'de ABD'li yönetmen Robert Flaherty'nin kişisel gözlemlerine dayanarak Eskimo yaşamını görüntülediği *Nanook of the North* (Kuzeyli Nanook) pek çok belgesel film için bir ilk örnek oluşturdu. Hemen hemen aynı sıralarda İngiliz yönetmen H. Bruce Wolfe, I. Dünya Savaşı'ndaki çarpışmaların görüntülerinden oluşan bir dizi derleme film yaptı. Uzun metrajlı *Wege zu Kraft und Schönheit* (1925; Güce ve Güzelliğe Giden Yollar) gibi Alman kültür filmleri de dünyanın her yerinden isteniyordu.

İngiltere'de gelişen belgesel sinema hareketi, özellikle Grierson'ın ringa avına çıkan bir balıkçı filosunu görüntüleyen *Drifters* ile (1929; Balıkçı Tekneleri) Londra-Edinburg arasında gece çalışan posta trenini konu alan *Night Mail* (1936; Gece Postası) gibi

filmleriyle 1930'larda dünya filmciliğini etkiledi. ABD'de de bu türe önemli katkısı olan filmler yapıldı. Pare Lorentz'in ABD'nin toz fırtınalarına açık, kurak bölgelerinde geçen *The Plow that Broke the Plains* (1936; Ovaları Yaran Saban) ve selleri önlemenin yollarını tartışan *The River* (1937; Irmak) adlı filmleri bunun ilk örnekleri arasındaydı. Dünyanın dört köşesinde

John Grierson'ın *Drifters* (1929; Balıklar Tekneleri) filminden bir sahne
Museum of Modern Art Film Stills Archive, New York

filmler çeken Hollandalı Joris Ivens de belgesel sinemanın en önemli temsilcilerinden biri oldu.

II. Dünya Savaşı bu alandaki gelişmeyi hızlandırdı. Savaş sırasında Almanya'da Nazi hükümeti, devletleştirilen sinema sanayisini belgesel propaganda filmleri için kullandı. ABD'li yönetmen Frank Capra, ABD ordusu için *Why We Fight* (1942-45; Neden Savaşıyoruz) dizisini gerçekleştirdi. İngiltere'de *London Can Take It* (1940; Londra Dayanabilir), *Target for Tonight* (1941; Bu Gecenin Hedefi) ve *Desert Victory* (1943; Çöl Zaferi) gibi filmler çekildi. Kanada Ulusal Sinema Kurulu da ulusal yaranı gözetim eğitici filmler yaptı.

1950'lerin başlarında İngiliz Özgür Sinema(*) hareketiyle dikkatler bir kez daha belgesel filmler üzerinde toplandı. Bir grup genç sinemacının önderliğinde yapılan filmler bireyle ve bireyin günlük yaşantısıyla ilgiliydi. Belgesel filmler özellikle 1960'ların sonlarıyla 1970'lerde televizyon aracılığıyla da yaygınlık kazandı.

Türkiye'de de sinemacılık belgesel filmlerle başladı. Fuat Uzkınay'ın çektiği *Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı* (1914) belgeseli, ilk Türk filmi olarak kabul edilmektedir. 1915'te kurulan Merkez Ordu Sinema Dairesi askeri konulu belgeseller çekti. 1917'de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin sinemacılık kolu kuruldu. Daha sonra bu kuruluşların sinema etkinliklerini 1923'e değin Malûl Gaziler Cemiyeti yürüttü. Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına doğru kurulan Ordu Film Alma Dairesi de savaşı görüntüleyen filmler çekti.

1934'te Türkiye'ye gelen Sovyet yönetmen Sergey Yutkevich, eski filmleri de kullanarak *Türkiyenin Kalbi Ankara* adlı belgesel filmi gerçekleştirdi. Aynı yıl gelen Sovyet Ester Şub, *Türk İnkılabında Terakki Hamleleri* adlı derleme filmi, üç yıllık bir çalışma sonucunda, 1937'de tamamladı.

1950'lerin ortalarında İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'nin kurulması ile Sabahattin Eyuboğlu, Mazhar Şevket İpsiöğlu ve Aziz Albek'in başarılı çalışmaları, belgesel sinemaya canlılık kazandı. Sonraki yıllarda birçok sinemacı bu türde de örnekler verdi. Süha Arın ve Güner Sanoğlu, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırarak belgesel sinemanın önemli temsilcileri oldular. Ayrıca bak. *cinéma vérité*; derleme film; haber filmi; propaganda filmi.

Belgica, tam adı GALLIA BELGICA, Roma İmparatorluğu döneminde Galya'daki dört bölgeden (*provincia*) biri. Augustus'un İÖ 27'de kurduğu Belgica, başlangıçta kuzeyde Felemenk ve güneyde Helvetia topraklarını da içine alarak, Sen Irmağında Ren Irmağına kadar uzanmaktaydı. Başkenti Durocortorum Remorum'du (bugün Reims, Fransa). Roma imparatoru Domitianus (İS 81-96) zamanında, Belgica'nın kuzeydeki ve en güneydeki bölümleri Aşağı Germania ve Yukarı Germania adıyla iki ayrı *provincia* haline getirildi. Diocletianus (İS y. 300) zamanında, Belgica Prima (başkenti Augusta Treverorum [bugün Trier, Almanya]) ve Belgica Secunda (başkenti Durocortorum Remorum) olarak ikiye bölündü. Belgica, 5. yüzyılda Sal ve ırmak boyu Frankların kurduğu krallıklara bağlandı.

Belgica İtikatnamesi bak. Belçika İtikatnamesi

Belgioioso, Baltazarini di bak. Beaujeu-yeulx, Balthazar de

Belgorod, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Büyük bölümü Yukarı Vorskla, Donets ve Oskol ırmaklarının havzaları içinde kalır. Yüzölçümü 27.100 km²'dir. 1954'te kurulan yönetim biriminin merkezi Belgorod kentidir. Verimli topraklarını ormanlık bir step kaplar. Yaprakdökken ormanlar ve sorguçotu steplerinden oluşan doğal bitki örtüsü, 17. yüzyılda yoğun yerleşimin başlamasıyla birlikte toprakları tanıma açmak amacıyla büyük ölçüde yok edilmiş ve günümüze yalnızca ırmak boylarındaki aralıklı meşe koruları kalmıştır. Tarımın oldukça geliştiği bölgede nüfusun büyük bölümü kırsal kesimde yaşar. Buğday, arpa, kumdan ve mısır gibi tahılların dışında batıda şeker pancarı, doğuda da ayçiçeği yetiştirilir. Bölgede birçok meyve bahçesi de vardır. 1950'lerde bulunan zengin Kursk Magnetik Anomali demir yatakları günümüzde Gubkin, Lebedi ve Yakovlevo'da genellikle açık maden işletmeciliği yöntemiyle işletilmektedir. 1980'lerin başlarında Stari Oskol'da büyük bir demir-çelik kompleksinin yapımı sürmekteydi. Nüfus (1990 tah.) 1.391.000.

Belgorod, Rusya Federasyonu'nun batısında Belgorod yönetim biriminin (*oblast*) merkezi. Donets Irmağının yukarı kesiminde, Moskova-Harkov ve Sumi-Donets Havzası demiryollarının üzerinde yer alır. Arkeolojik bulgular 10. yüzyılda burada bir yerleşim bulunduğunu göstermektedir. Tarihte ilk kez 1237'de adından söz edilen ve 1593'te bir kaleyle çevrilen Belgorod, Rusya'nın güney sınırını Tatar saldırılarına karşı korumak üzere 1635-58 arasında kurulan güçlü savunma hatının kilit noktası durumuna geldi. 18. yüzyıl sonlarına değin askeri ve yönetsel önemi korudu. Bugünkü Belgorod'da bir dizi hafif sanayi kuruluşu, yapı malzemeleri (tebeşir ve damtaşı), çimento ve gıda işleme fabrikalarının yanı sıra bir öğretmen okulu vardır. Nüfus (1989 geç.) 300.000.

Belgorod-Dnestrovski, Türkçe AKKERMAN, Rumence CETATEA ALBĂ, Ukrayna'nın Odessa yönetim biriminde (*oblast*) kent. Geniş ve sığ Dinyester Halicinin güneybatı kıyısında yer alır. İÖ 6. yüzyılda Milletos'tan gelen Yunanlılar burada Tyras kolonisini kurdular. Sonraları İskitlerin yönetimi altına giren koloniyi Kiev döneminin başlarında (9. yy) Slavlar yerleşti. Kiev'in Tatarların eline geçmesinden sonra, Belgorod Boğdan prenslerinden bağımlı cumhuriyetle yöne-

tilen bir kent devleti oldu. Cenevizler burada Mauro Castro adlı atöleyi kurdular. 1484'te Osmanlıların ele geçirdiği kent. Rusya'ya bırakıldığı 1812'ye değin Akkerman adı altında Osmanlı yönetiminde kaldı. 1918-40 arasında Cetatea Albă adıyla Romanya toprakları içinde yer aldı. 1944'te yeniden Kiev dönemindeki adını aldı. Modern Belgorod-Dnestrovski kenti, başta balık konserveciliği olmak üzere hafif sanayilerin bulunduğu küçük bir bölgesel merkezdir. Nüfus (1974 tah.) 37.000.

Belgrad, Sırp Hırvatçası BEOGRAD (Beyaz Kale), Yugoslavya'nın ve Sırbistan federal cumhuriyetinin başkenti. Tuna ve Sava ırmaklarının birleştiği ve Avrupa'yı Balkanlar'a bağlayan üç önemli tarihsel yolun kesiştiği noktada yer alır.

Yöresinde Paleolitik Çağ yerleşimlerin kalıntılarına rastlanan kent, Kalemegdan Burnu üzerinde yer alan eski bir kalenin çevresinde gelişti. Keltlerin İÖ 4. yüzyılda kurduğu ilk kale Romalılarca Singidunum adıyla bilinirdi. 442'de Hun akınları sonucu

Sava Irmağı üzerinde Eski Belgrad, arkada Ortodoks katedrali
Toni Schneiders

yıkıldı. Sarmatlar, Gotlar, Gepidler arasında el değiştirdikten sonra İustinianos döneminde Bizans topraklarına katıldı. Bir süre Frankların ve Bulgarların elinde kaldı. 11. yüzyılda bir Bizans sınır kenti oldu. 1284'te Sırların yönetimine geçti; 1402'de Stefan Lazareviç tarafından Sırbistan'ın başkenti ilan edildi. Osmanlılar ilk kez 1440'ta kuşattıkları kenti 1521'de aldılar. Bu tarihten sonra 1688-90, 1717-39 ve 1789-91 arasındaki Avusturya işgalleri dışında Osmanlıların elinde kaldı.

Osmanlı Döneminde canlı bir ticaret merkezi olan Belgrad, Kara Yorgi önderliğindeki ilk Sırp ayaklanmasının (1804) ardından Sırbistan'ın başkenti oldu (1807-13). Daha sonra yeniden Osmanlı egemenliğine girdi. 1867'de Osmanlıların kaleyi Sırlara bırakmasıyla bir kez daha başkent yapıldı.

Belgrad, 1921'de Yugoslavya'nın başkenti oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşme nedeniyle kırsal kesimlerden başlayan göçler sonucu nüfusu hızla arttı. Kentte oturanların çoğunluğu Sırp; en büyük azınlıklar Hırvatlar ve Karadağlılardır.

Belgrad bir sanayi merkezidir; kentte motorlu araçlar, traktör ve biçerdöver, makine aletleri, elektrik donanımı, kimyasal maddeler, dokuma ve yapı malzemeleri üretilir. Yugoslavya'nın en büyük ticaret merkezi

olarak dış ticaretin yarıdan fazlasını elinde tutar. Karayolu ve akarsu ulaşımının dışında, kentin içinden geçen üç uluslararası demiryolu hattı vardır. Havalimanı kentin batısında Surcin'dedir.

Kentte Belgrad Üniversitesi (1863) ve daha birçok kültür ve eğitim kurumu vardır. Sayısız müze ve galerilerin en eskisi olan Ulusal Müze 1844'te kurulmuştur. Nüfus (1981) kent, 1.087.915; (1991) metropoliten alan, 1.553.854.

Belgrad Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin 1736'da Rusya ve 1737'de Avusturya'yla girdiği savaşlara son veren barış antlaşması (Eylül 1739). İki ülkeyle, kısa aralıklarla iki ayrı antlaşma yapılmıştır.

Ukrayna ile Osmanlı yönetiminde yaşayan Kırım Tatarları arasındaki sınırların belirsizliğinden doğan anlaşmazlıkların bahane eden Rusya, 1736'da Karadeniz'in kuzeyini ele geçirmek amacıyla Osmanlılara savaş açtı. Avusturya'da 1737'de Rusya'nın müttefiki olarak savaşa katıldı. Uğradığı askeri yenilgiler üzerine Eylül 1739'da tek başına barış yapmak zorunda kalan Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla (1718) Balkanlar'da elde etmiş olduğu güçlü konumundan vazgeçti ve Belgrad'ı da içine alan Kuzey Sırbistan ile Romanya'nın güneyindeki Küçük Eflâk'ı Osmanlılara bıraktı. Savaşta üstün durumda olan Rusya Avusturya'nın savaştan çekilmesi yüzünden aynı ay içinde, beklentilerinin çok gerisinde bir barış yaptı ve almış olduğu Azak Kalesi'ni askerden arındırmayı, Karadeniz ve Azak Denizinde savaş gemisi bulundurmamayı, Karadeniz'deki ticaretini, bütünüyle Osmanlı gemileriyle yürütme-yi kabul etti.

Fransa'nın arabulucu ve garantör olarak önemli bir rol oynadığı bu antlaşmalar, Balkanlar'da 1768'e değin görece bir istikrar sağladı.

Belgrad Ormanı, İstanbul'un kuzeyinde, Sarıyer'e 6 km uzaklıkta orman. Adını, 19. yüzyıl sonlarında ya da 20. yüzyıl başlarında ortadan kalktığı sanılan Belgrad ya da Belgradcık köyünden aldığı sanılmaktadır.

Önceleri Karadeniz kıyısına kadar uzanırken, zamanla daralarak kıyıdan 3-4 km kadar içeride kalmıştır. 18. yüzyıl başların-

Belgrad Ormanından bir görünüm
Dizlek

da 17 bin hektarı kapladığı, 19. yüzyıl sonlarında 7.500 hektara düştüğü, I. Dünya Savaşı'nda ise ıslah kuvvetlerinin yaptığı kesimler ve başka tahripler sonucunda daralarak bugünkü durumuna geldiği sanıl-

maktadır. Fatih Orman Başmüdürlüğü tarafından yapılan ölçümlere göre bugünkü genişliği 5.440 hektardır. Ormanın içinde bazı tahripler ya da orman açmaları sonucu oluşmuş toplam 475 hektar kadar açıklık alan vardır. Bu açıklıklarda bazı yerleşmelerle piknik alanları yer alır.

Belgrad Ormanı, İstranca Dağlarından (Yıldız Dağları) doğuya doğru uzanan ve genişyapraklı ağaçlardan oluşan orman kuşağının doğusundadır. Nemi seven ağaçlardan kayın, gürgen, kestane, ıhlamur ve kızılğaç ile kuraklığa daha dayanıklı meşelerden oluşur. Ormanaltı bitki örtüsü oldukça zengindir. En yaygın türler orman-gülleri (*Rhododendron*) ve eğreltilerdir.

Belgrad Ormanı, Fatih Orman Başmüdürlüğü'nün denetimindedir. Koru ve baltalık olarak yararlanılan orman, kentin su ve dinlence gereksinimlerine de cevap vermektedir. İçinde, bir dönem İstanbul'un bütün su gereksinimini karşılayan yedi tane bent vardır. Kent suyunun bir bölümü bugün de bu bentlerden karşılanır. Piknik alanı olarak günlük kullanım kapasitesi 25 bin kişidir. Bahar ve yaz aylarında, özellikle hafta sonlarında yoğun bir ziyaretçi akınına sahne olmaktadır.

Belgrad Ormanı aynı zamanda araştırma ve inceleme ormanı işlevi de görmektedir. Ormanın içinde kurulu olan İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi birimlerinde bilimsel ve teknik araştırmalar yapılmaktadır. Belgrad Ormanı ayrıca orman ve süs fidanları üretim merkezi ve yabanıl yaşamın korunmasını sağlayan bir yer olarak da önemlidir. Burada soyu tükenmekte olan bazı hayvan türlerinin üremesi için doğal bir yaşama ortamı oluşturulmuştur.

Belh, Afganistan'ın kuzeyinde il (*vilayet*). Yüzölçümü 11.833 km², merkezi Mezar-ı Şerif'tir. Kuzeyde Türkmenistan ve Özbekistan, doğuda Semengan ve batıda Cüzcan

Hâce Ebu Nasr Pârsâ Türbesi,
16. yy. Belh, Afganistan
K. Horold-Bavaria Verlag

illeriyle çevrilidir. Kuzeyi düz bir oavadan, güneyi ise Belh Irmağının akçladığı dağlık bir bölgeden oluşur. Tarım en önemli uğraştır. Mezar-ı Şerif yakınlarındaki verimli sulak bölgede tahıl, meyve ve pamuk yetiştirilir. Mezar-ı Şerif'te bazı sanayi kuruluşları vardır.

İl merkezinin birkaç kilometre batısında, Baktriane'nin(*) başkenti antik Baktra'nın kalıntıları üzerinde kurulduğu sanılan Belh (Vezirâbad) adlı tarihsel yerleşim bulunur. Abbasi ve Samani yönetiminde, Horasan'ın başkenti olan Belh önemli bir kültür merkeziydi. 1220'de Moğol hükümdarı Cengiz Han ve bir yüzyıl sonra da Timurlenk'in yağmaladığı kent, bir daha eski görkeminde kavuşmadı. Hâce Ebû Nasr Pârsâ'nın türbe-

si önemli tarihsel yapılarından biridir. İlde çoğunluğu oluşturan Özbeklerin dışında bazı Tacik ve Türkmen toplulukları yaşar. Yerleşik nüfus (1982 tah.) 609.590.

Beli, Andrey, tam adı BORIS NIKOLAYEVİÇ BUGAYEV ya da BUGAEV (d. 26 Ekim 1880, Moskova - ö. 7 Ocak 1934, Moskova). Rus şair. Batı Avrupa sanat ve edebiyatındaki modernist akım ile Doğu Ortodoks tinselciğinin etkisi altında, yaşam ve doğadan yola çıkan alegorilerle mistik ve soyut idealleri dile getiren Rus simgeciğinin önde gelen kuramcısıdır.

Bir matematik profesörünün oğlu olduğundan akademik bir çevrede yetişen Beli, Moskova'daki ünlü edebiyatçıları yakından tanıma olanağını buldu. Bu sırada tanıştığı 19. yüzyıl sonlarının filozof ve mistiklerinden Vladimir Solovyov'un eskatolojik (ölülerin yeniden dirilişine ve kıyamet gününe inanç) düşüncelerini benimsedi. Onun idealizminin etkisiyle katı gerçeklikten uzaklaşıp kurgusal düşünceye yöneldi. Düzyazı, şiir, müzik ve bir ölçüde resmi bağdaştırma-ya çalışan, bir düzyazı şiir biçimindeki ilk önemli yapıtı *Severnaya simfoniya*'yı (1902; Kuzey Senfonisi) 1901'de tamamladı. Bunu gene aynı türde yazdığı üç yeni "senfoni" izledi. Beli, öteki şiirlerinde de yenilikçi üslubunu sürdürdü; ısrarla kullandığı serbest ölçü ile Rus şiirinde, daha sonra Aleksandr Blok'un doruğuna ulaştırdığı bir biçimci devrim başlattı.

Blok'un şiir kitapları gibi Beli'nin *Zoloto v lazuri* (1904; Gökmavide Altın Sarısı), *Pepel* (1909; Küller) ve *Urna* (1909; Kül Kabı) adlı ilk şiir kitapları da manzum birer güncedir. Beli, ilk romanı *Serebryani golub'u* (1910; Gümüş Güvercin) 1909'da bitirdi. 1913-14'te tefrika edilen en ünlü yapıtı *Petersburg*, daha önce yazdığı "senfoni"lerinin süslü bir uzantısı sayılır. Beli, 1913'te Avusturyalı toplum felsefecisi Rudolf Steiner'in görüşlerini benimseyerek onun İsviçre'nin Basel kentinde kurduğu antroposofi(*) topluluğuna katıldı; bu grup Budacıların tefekküre dayanan dinsel deneyimlerinden kaynaklanan bir mistik inançlar sistemini savunuyordu. Beli, üslup bakımından James Joyce'u çağırştıran *Kotik Letayev* (1922) adlı kısa otobiyografik romanına İsviçre'de başladı. 1916'da Moskova'ya döndü. Öbür simgeciçiler gibi 1917 Bolşevik Devrimi'ni coşkuyla karşıladı; "Hristos voskrese" (1918; İsa Kazandı) adlı kısa şiirinde Sovyet Devrimi'ni övdü. Blok'un ölümü ve arkadaşlarının yeni rejim tarafından mahkûm edilmesi üzerine düş kırıklığına uğrayarak Rusya'yı terketti. 1923'te yeniden ülkesine döndü. Geliştirdiği yeni yazış teknikleri kendisinden sonraki Rus şair ve yazarların üsluplarını derinden etkiledi.

Belidor, Bernard Forest de (d. 1698, Katalonya, İspanya - ö. 8 Eylül 1761, Paris, Fransa), Fransız askeri mühendis ve inşaat mühendisi. Hidrolik konusundaki, klasikler arasına giren kitabıyla tanınır.

Oldukça genç yaşlarda Fransız ordusunda görev yaptıktan sonra bilimle ilgilenmeye başlayan Belidor, bir süre yerköre yayının ölçümü üzerinde çalıştı. Daha sonra balistik konusuna yönelen ve La Fère'deki Fransız askeri okulunda topçuluk dalında öğretim üyesi olan, ardından da topçu müfettişliğine yükselen Belidor, mühendislik, topçuluk, balistik ve istihkâm konularında önemli kitaplar yazdı. Ama asıl ününü mühendislik mekânığını, değirmenleri ve su çarklarını, pompaları, limanları ve denizcilige ilişkin konuları kapsayan dört ciltlik *Architecture hydraulique* (1737-53; Hidrolik Yapılar) adlı yapıtıyla kazandı.

Belîğ İsmail (BURSALI) (d. 1668, Bursa - ö. 10 Nisan 1729, Bursa), 1326-1722 arasında Bursa'da yetişmiş ünlü kişilerin yaşamöykülerini anlattığı yapıtı ile tanınan Osmanlı tezkireci ve divan şairi.

Bursa Manticı Mescidi imamı Şahin Emirzade İbrahim Efendi'nin oğludur. İyi bir öğrenim gördü, Arapça ve Farsça öğrendi. Babası ölünce onun yerine aynı mescide imam oldu. 1702-03'te kısa bir süre Tokat mahkemesi naipliği yaptı. Yaşamının bundan sonrasını Bursa'da geçirdi. Yeşil ve Emir Sultan imaretlerinde çeşitli görevlerde çalıştı; Haremeyn Evkafı Mahkemesi kâtipliği yaptı.

Belîğ İsmail'in en önemli yapıtı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Danışverân-ı Nadiredân*'dır (ös 1885). *Bursa Tarihi* olarak da bilinen yapıtta, sultanlardan başlayarak 1326-1722 arasında Bursa'da yaşamış şehzade, vezir, büyük şeyh, vaiz, derviş, bilgin, müderris, şair, hekim, musikişinas ve meddah gibi ünlü kişilerin yaşamöyküleri ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Özellikle son bölümündeki özgün bilgiler nedeniyle önemli olan bu yapıta sonraları başkalarınınca zeyiller de yazılmıştır.

Belîğ İsmail'in *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübde'ti'l-Eş'ar* (ös 1985, yay. haz. A. Abdulkadiroğlu) adlı yapıtı, Kafzade Faizi'nin *Zübde'ti'l-Eş'ar* adlı tezkiresine zeyildir. *Belîğ Tezkiresi* olarak da bilinen yapıt, 1620-1726 arasında yetişmiş 414 şairin kısa yaşamöyküleri ile şiirlerinden örnekleri içerir. *Sergüzeştname* adlı yapıtı, naip olarak Tokat'a giderken gördüklerini ve orada başından geçenleri eleştirerek anlattığı bir mesnevidir. *Şehrengiz*, Bursa güzelleri üzerine yazdığı 269 beyitlik bir mesnevi olup 1708'de tamamlamıştır. *Gül-i Sadberk Hanıfzade Ahmed Tahir'in Âsâr-ı Nev* adlı yapıtında geçen 100 hadisın anlamlarını birer beyitle açıkladığı manzum bir yapıttır. Fıkıh, edebiyat konuları ile bazı yaşamöykülerini kapsayan derlemesi *Genc-i Şâyegân* ile yedi na'ttan oluşan *Seb'a-i Seyyare* ve *Divan*'ı, Belîğ İsmail'in bilinen, ama henüz ele geçmemiş yapıtlarıdır. A. Abdulkadiroğlu'nun *İsmail Belîğ* (1985) adlı bir incelemesi vardır.

Belîğ Mehmed Emin (d. Yenişehir - ö. 1760, Eski Zağra), gazelleri ile ünlü Osmanlı divan şairi.

İyi bir öğrenim gördü. Akovalızaade Ahmed Hatem Efendi'den ders aldı. Gençliğinde bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra Yenişehir'e (bugün Larisa, Yunanistan) döndü. Klavrate, Yeni Zağra ve Eski Zağra'da kadılık yaptı.

Yaşadığı dönemde ünlenemeyen Belîğ Mehmed Emin, mizah öğeleri taşıyan canlı betimlemelerle yüklü gazelleriyle divan edebiyatının özgün örneklerini verdi. Kasideleleri ise resmi makamlara yazılmış şikâyetler biçimindedir. "Hammanname" ve "Hayatname" adlı şiirleri İngilizceye çevrilmiştir. *Divan*'ı (ös 1842) Farsça yazılmış birkaç şiirin dışında Türkçe şiirlerden ve 2.653 beyitten oluşur.

Belin, Édouard (d. 5 Mart 1876, Vesoul, Fransa - ö. 4 Mart 1963, Territet, İsviçre), 1907'de, Paris-Lyon-Bordeaux-Paris hattı üzerinden kendi icadı olan bir aygıtla, ilk kez telefoto iletimini gerçekleştiren Fransız mühendis. Okyanusaşırı ilk telefoto sistemi, 1921'de Maryland'deki Annapolis ile Belin'in Fransa'da La Malmaison'daki laboratuvarı arasında gerçekleştirildi. Belin'in sistemi, 1928'de İngiltere'de de benimsendi. 1930'larda ve 1940'larda Avrupa'da kitle haberciliğinde hemen hemen yalnızca Belin'in telefoto düzeni kullanıldı ve "Belino" terimi her türden resim iletim

sistemi için kullanılan bir sözcük durumuna geldi.

Belinski, Vissarion Gregoryeviç (d. 11 Haziran 1811, Viapori - ö. 7 Haziran 1848, Petersburg), birçoklarıca Rusya'daki radikal *intelligentsiya*'nın(*) babası kabul edilen ünlü edebiyat eleştirmeni.

Moskova Üniversitesi'nden atıldıktan (1832) sonra yaşamını gazetecilik yaparak kazandı. İlk önemli eleştiri makaleleri "Literaturniya meçtaniya"da (1834'te *Molva* gazetesinde yayımlandı) F. W. J. Schelling'in ulusal benlik görüşünü savunarak, bunu Rus kültürüne uygulamaya çalıştı. Daha sonra Hegel'in tarih felsefesini benimsedi. *Oteçestvenye zapiski* dergisinde yazar olarak sürekli bir iş elde etti (1839). 1840'ta tutucu Hegelcilğe karşı çıkmaya başladı.

Belinski 1846'da bir edebiyat ve düşün dergisi olan *Sovremennik*'e girdi. Bu dergiye edebiyatın, henüz oluşma aşamasında

Belinski, kımılığı bilinmeyen bir sanatçının çizimi
Novosti Press Agency

bulunan Rus ulusunun, gelişmiş bir uygar toplum durumuna gelmesine adım adım katkıda bulunması gerektiğini vurgulayan yazılar yazdı. 1847'de, Gogol'un *Vibraniye mesta iz perepiski s druzyami* (Doştarım! Yazışmalarından Seçilmiş Parçalar) adlı kitabını, kilise ve devlete boyun eğmeyi salık verdiği için Rus insanına ihanet olarak suçlayan ünlü mektubunu yazdı.

Belinski'nin Puşkin, Lermontov, Gogol ve Dostoyevski üzerine yaptığı incelemeler, çağdaş Rus edebiyat eleştirisinin temellerini atmada önemli bir rol oynamıştır. Eleştiri yazıları *Edebiyat, Sanat, Kültür, Felsefe Üzerine Yazılar* (1990) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

belirlenimcilik, felsefede, ahlaki seçimler dahil bütün olayların, özgür iradeyi ve insanın başka türlü davranabilmesi olanağını dışlayan, önceden var olan nedenlerce belirlendiğini savunan kuram. Bu kurama göre evrenin tümüyle ussal bir yapısı vardır; belirli bir durumun eksiksiz bilgisine sahip olmak, o durumun, geleceğine ilişkin yanılmaz bilgiyi de olanaklı kılar. Pierre-Simon Laplace, 18. yüzyılda bu kuramın klasik biçimini ortaya koymuştur. Ona göre, evrenin bugünkü durumu, önceki durumunun sonucu, sonraki durumunun ise nedenidir. Bir zihin, belirli bir anda, doğada işleyen bütün güçleri ve doğanın bütün bileşenlerinin karşılıklı konumunu bilebilse, küçük ya da büyük her birimin hem geleceğini, hem geçmişini kesin olarak bilebilir. Ömer Hayyam, benzer bir belirlenimci bakışı, rubailelerinden birinin son iki dizesinde şöyle dile getirir: "Ve yazdı Yaradılışın ilk sabahı / Ne okuyacaksa Kıyametın son şafağı".

Buna karşılık belirlenmezlik, insan eylemleri üzerinde davranış kalıplarının ve belirli dışsal güçlerin etkisini yadsımamakla birlikte, özgür seçimin var olduğunu savunur. Belirlenimciliğin yandaşlarına göre, kuramları, ahlaki sorumluluğun kabulüne aykırı değildir. Örneğin belirli bir davranışın kötü sonuçları önceden görülebilir; bu

da insana ahlaki sorumluluk yükler ve insan eylemlerini etkileyebilecek engelleyici bir dış neden oluşturur.

belirleyici gen, DETERMINANT olarak da bilinir, değişik hücrelerin niteliklerini belirleyen katılım ögesi. Türkçeye belirleyici gen biçiminde aktarılan "determinant" terimini ilk kez 19. yüzyılın sonlarında, kromozomlara dayalı kalıtım kuramının yaratıcılarından olan Alman biyoloji bilgini August Weismann kullandı. Weismann, yalnızca eşey (cinsiyet) hücrelerinde, yeni kuşaklara aktarılabilen eksiksiz bir belirleyici gen takımı bulunduğunu, öbür hücrelerin ise ancak parçası olacakları organ ya da dokulara özgü nitelikleri belirlemeye yarayan genleri taşıdıklarını öne sürmüştü.

belirli oranlar yasası, her kimyasal bileşimin yapısındaki elementlerin (ağırlıkça) belirli ve değişmez oranlarda olduğunu belirten yasa. Birçok deneysel kimyacı yıllarca bu ilkenin geçerliliğini genel olarak kabul etmiş, ama ilk kez 1797'de Fransız kimyacı Joseph-Louis Proust birçok maddenin, özellikle demir oksitlerinin bileşimlerine ilişkin bir dizi araştırma sonucunda kesin kanıtları toplayabilmiştir. Bu sonuçlar yayımlandığında, belirli oranlar yasasını ileri süren Fransız kimyacı Claude Berthollet Proust'un bulgularına karşı çıktığına da. İskoç kimyacı Thomas Thomson bazı bulguları doğrularak *Encyclopædia Britannica*'nın 1801'de yayımlanan ekindeki "Kimya" başlıklı makalesinde, "metallerin belirsiz yükseltgenme derecelerinin olamayacağını" Proust'un çok kesin biçimde kanıtladığını yazdı. Belirli oranlar ilkesi, daha sonra İngiliz kimyacı John Dalton'ın kimyasal atom kuramında (1808) kesin biçimini aldı.

belirsiz hukuk kavramı, yazılı hukuk kurallarında kullanılan, içeriği, kapsamı ve uygulanış biçimi bakımından açık olmayan hukuk kavramı. Özellikle idare hukuku alanında rastlanan "kamu düzeni", "ahlak ve adap", "yakın tehlike", "hayati ihtiyaç", "kamu güvenliği", "münasip ölçü", "münasip bir süre" vb kavramların idare makamlarına takdir yetkisi verip vermediği, tartışmalara neden olmuştur. Genellikle kabul edilen görüşe göre, objektif bir değer taşıyan belirsiz kavramlar idare makamlarına takdir yetkisi vermez. Hukuk kurallarının somut olaylara uygulamak durumunda olan idari makamlar bu tür kavramları, somut olayın özelliklerini de göz önünde tutarak, nesnel ölçütlere göre yorumlamak zorundadır. Yukarıda örnek olarak gösterilen belirsiz hukuk kavramları da bu türdendir. Buna karşılık mevzuatta sık sık kullanılan "lüzum" kavramı, idare makamlarının kimi değer yargılarını içeren anlayışına göre yorumlanacağından, bu kavram idareye takdir yetkisi veren bir kavramdır ve idarelerin buna ilişkin yorumu idari yargı denetimine tabi değildir.

belirsizlik, edebiyatta, sözcüklerin birden fazla anlam yüklenebilecek biçimde kullanılması. Edebi olmayan metinlerde bir akıl yürütme ya da ifade yanlışlığı sayılan belirsizlik, edebi düzyazı ya da şiirde, genellikle dilin zenginliğini ve inceliğini artırır; ifadenin anlamını çeşitlendirerek dile daha karmaşık bir nitelik kazandırır. William Empson'un *Seven Types of Ambiguity* (1935, yb 1953; Belirsizliğin Yedi Türü) adlı yapıtı, bu konuda başvurulabilecek en kapsamlı kaynaktır.

belirsizlik ilkesi, HEISENBERG BELİRSİZLİK İLKESİ ya da BELİRLENEMEZLİK İLKESİ olarak da bilinir, 1927'de Alman fizikçi Werner Heisenberg tarafından ortaya atılan ve bir cismin belli bir andaki konumu ile momentumunun

(kütlesiyle hızının çarpımının) aynı anda ve kesin değerlerle kuramsal olarak bile ölçülemeyeceğini öne süren ilke. Belirsizlik ilkesi, kuantum mekaniğini klasik fizikten ayıran temel özelliklerin başında gelir ve klasik fiziğin tanımladığı günlük olaylar bu ilkeye ilişkin hiçbir ipucu vermez. Örneğin bir otomobilin belli bir anda bulunduğu yeri ve o andaki hızını ölçmek kolaydır ve bu ölçümlere kesin gözüyle bakılabilir; çünkü bu ilkede söz konusu edilen belirsizlikler, elle tutulup gözle görülebilen her nesne için olduğu gibi otomobil için de ölçülemeyecek kadar küçüktür. Bu kurala göre, bir cismin konumundaki ve momentumundaki belirsizliklerin çarpımı, olağan değerlerden çok daha küçük olan bir fiziksel niceliğe ya da sabite (y. 10^{-34} joule-saniye; yani h , Planck sabiti olmak üzere, $h/2\pi$ niceliğinin değeri) eşit ya da bu nicelikten daha büyük olmalıdır. Bu nedenle, bu belirsizliklerin çarpımı yalnızca kütleleri ve boyutları olağanüstü küçük olan atomlar ve temel parçacıklar için büyük önem taşır.

Elektron gibi bir temel parçacığın hızını, daha doğrusu momentumunu kesin değeriyle ölçmeye kalkışmak, bu parçacığın yerini, önceden kestirilmeyecek biçimde değiştirir; bu nedenle, parçacığın hızını (momentumunu) ölçerken aynı anda yerini de belirlemeye çalışmanın hiçbir anlamı kalmaz. Ölçü aletlerinin, ölçme tekniklerinin ya da gözlemcinin yetersizliğiyle hiçbir ilgisi olmayan bu sonuç, doğada, atomaltı boyutlardaki parçacıklar ve dalgalar arasında var olan yakın bağlantıdan doğar.

Louis de Broglie'nin göstermiş olduğu gibi, her parçacığa bir dalga eşlik eder; başka bir deyişle her parçacık bir dalga davranışı ve özelliği gösterir. Parçacığın, kendisine eşlik eden dalga içinde bulunma olasılığının en yüksek olduğu yerler, dalga genliğinin en büyük olduğu noktalardır. Ne var ki, eşlik eden dalganın genliği ne kadar büyük olursa, ilgili parçacığın momentumuyla hemen hemen özdeş olan ve bu momentumu belirleyen dalgaboyunu tanımlamak da o kadar güçleşir; çünkü bölge daraldıkça daha çok sayıda dalgaboyu bileşeni gerekir. Bu nedenle çok dar bir alana sıkıştırılmış olan bir dalganın dalgaboyu belirsiz olduğundan, bu dalganın eşlik ettiği parçacığın yeri bellidir, ama momentumu için sonsuz sayıda değer bulunabilir. Oysa, tek bir dalgaboyuna sahip bir dalga aynı genlikle bütün uzayı kaplayacağından, bu dalganın eşlik ettiği parçacığın hızı (momentumu) hemen hemen kesin olarak belirlenebilir, ama yeri hiçbir zaman bilinemez; daha doğrusu böyle bir parçacık herhangi bir yerde bulunabilir. Yer ile momentumun, yalnız klasik fizikte değil kuantum mekaniğinde de eşlenik olduğu göz önüne alınarak bu ilke genişletilirse, gözlenebilir bir büyüklüğün oldukça kesin değerlerle ölçümü, bu büyüklüğün eşleniği olan başka bir büyüklüğün ölçümünde oldukça önemli bir belirsizliğe yol açar. Bu durum ve genel tanımıyla belirsizlik ilkesi, örneğin enerji ve zaman gibi tüm eşlenik değişken çiftleri için geçerlidir: Enerji ölçümünde söz konusu olan belirsizlik ile ölçümün yapıldığı zaman aralığındaki belirsizliğin çarpımı gene $h/2\pi$ 'ye en azından eşittir. Kararsız bir atom ya da atom çekirdeğinin, daha kararlı bir duruma geçmek için atması gereken enerji miktarının belirsizliği ile kararsız durumda geçirdiği ortalama sürenin belirsizliği arasında da aynı bağıntı söz konusudur.

belirteç, kimyasal bir maddenin, örneğin bir çözeltideki asit ya da alkali derişikliğinin

çişik noktasında olup olmadığını gözle görülebilen bir biçimde, genellikle de renk değişimiyle gösteren madde. En iyi bilinen belirteçlerden biri, alkali çözeltileri sarıya boyayan metil sarıdır. Metil sarısıyla boyanmış bir alkali çözeltiye azar azar asit eklendiğinde, tüm alkali nötrleşinceye değin çözeltinin rengi sarı olarak kalır ve nötrleşme bittiği anda rengi birdenbire kırmızıya döner.

Belirteçlerin çoğu gibi metil sarısı da, çözeltideki derişikliği milyonda bir düzeyinde olsa bile kolayca görülebilen bir renklenme verir. Bu kadar az miktarda kullanıldıkları için, tepkime koşullarını ve sonucu etkileme olasılığı olmayan belirteçler en çok titrasyonların dönüm noktasını belirlemek için kullanılır.

Çözeltinin asitlik derecesi, yükseltgeme kuvveti ya da çözeltideki herhangi bir kimyasal maddenin derişikliği kritik bir değere ulaştığı anda belirtecin rengi değişir. Bu nedenle belirteçler asit-baz, yükseltgenme-indirgenme ya da özelmadde belirteçleri olarak sınıflandırılır. Bu gruplardaki belirteçlerden her birinin kendine özgü bir renk değıştirme aralığı vardır. Bir asit-baz belirteci olan metil sarısı, çözeltideki hidrojen iyonu (asit) derişikliği litrede 0,0001 molden az olduğu sürece sarıdır; değışikliği bu değeri aştığında rengi kırmızıya döner. Bir yükseltgenme-indirgenme belirteci olan demir (II) 1,10-fenantrolinin rengi, çözeltinin yükseltgeme potansiyeli 1,04 volttan 1,08 volta yükseldiğinde kırmızıdan açık maviye döner. Civa (+2) iyonlarının belirteci olan difenilkarbazonun rengi ise, bu iyonların derişikliği litrede 0,000001 molden 0,00001 mole yükseldiğinde sarıdan moraya döner. Görüldüğü gibi, bütün bu belirteçlerin renk değıştirme aralığı oldukça dardır ve hepsi bir tepkimenin bitişini ya da dönüm noktasını çok duyarlı ve kesin bir biçimde gösterebilir.

Belirteçlerin gözle görünür değışikliği genellikle bir renk değışikliğidir; ancak bazı belirteçlerde sıvının bulanıklaşması ya da durulması da bir gösterge olabilir. Örneğin çok az miktarda iyodür içeren bir siyanür çözeltisine, siyanürün bir gümüş tozu eklendiğinde, siyanürün tüm tepkimeye girecek çözünebilen karmaşık gümüş siyanür iyonları oluşturuncaya değin çözelti durulduğu korur. Daha çok gümüş eklenirse, çözünmeyen gümüş iyodür iyonları oluşacağından çözelti bulanıklaşır. Dolayısıyla bu tepkimede iyodür, fazla gümüş iyonunu gösteren bir belirteçtir.

Belirteçlerin bir başka türü de, en bilinen örneği flüoressein olan yüze tutma belirteçleridir. Bu boyarmadde, gümüş ve klor iyonları arasındaki tepkimenin bitişini sıptamak amacıyla kullanılır. Klorür iyonlarının tümünü çöktürmeye yetecek kadar gümüş eklendiğinde, artan gümüş iyonlarının bir bölümü ortamdaki gümüş klorür parçacıklarının yüzeyinde tutunur. Aynı anda flüoressein de bu parçacıkların yüzeyine tutundugundan buradaki gümüş iyonlarıyla birleşir ve rengi yeşilimsi sarıdan kırmızıya döner.

Belisarios (d. y. 505, Germania, İlyria - ö. Mart 565), Bizans imparatoru I. İustinianos (hd 527-565) döneminin önde gelen komutanı. Roma askeri geleneğinin son temsilcilerinden biridir. İran'daki Sasani İmparatorluğu'na, Kuzey Afrika'daki Vandal Kralığı'na, İtalya'da Ostrogotlara ve Konstantinopolis'e (İstanbul) saldıran barbar kabilelere karşı imparatorluk ordularına komuta etmiştir.

Yaşamının ilk yıllarına ilişkin çok az bilgi vardır. Bazı kaynaklar Slav usulü olduğunu öne sürmüştü de, gerçek kökeni ve kesin doğum tarihini gösteren bir belge yoktur.

İustinianos'un muhafız alayında görevliken, imparatorun dikkatini çekerek 25 yaşlarında komutan olduğu bilinmektedir. İlk 15 yıldaki seferleri boyunca maiyetinde yer alan ve böylece onu yakından izleyen tarihçi Prokopios, bundan sonraki meslek yaşamını geniş biçimde anlatmıştır.

Belisarios kendisine ün kazandıran ilk başarısını imparatorluğun doğu komşusu ve rakibi İranlı Sasaniilere karşı Mezopotamya cephesinde kazandı. 530'da Dara'da (bugün Nusaybin yakınlarında) parlak bir zafer elde etti; ertesi yıl Sura'da (Callinicum) uğradığı yenilgiye karşın, İustinianos'un başş görüşmelerini sürdürdüğü bir sırada savaş kahramanı olarak sıvrıldı. Ocak 532'de Nika Ayaklanması patlak verdiğinde Konstantinopolis'te bulunan Belisarios, asileri kılıktan geçirerek olayların önünü aldı ve imparatorun kendisine duyduğu güveni pekiştirdi. Bu sırada İmparatoriçe Theodora'nın çocukluk arkadaşı dul Antonina ile evlendi. Antonina'nın saray çevresindeki nüfuzu sonraki yaşamında önemli rol oynadı.

İustinianos, ayaklanmanın bastırılmasından sonra Belisarios'u Germanlerin işgal ettiği Batı Roma topraklarını geri almakla görevlendirdi. Ardından 533'te Vandallara saldırmak üzere küçük bir askeri birlikle Kuzey Afrika'ya gönderilen Belisarios, iki çarpışmada indirdiği darbelerle birkaç ay içinde Vandal Kralığı'nı çöktürdü. Konstantinopolis'e döndüğünde zafer alaylarıyla karşılandı. 535'te İtalya'yı Ostrogotlardan geri almak amacıyla yeni bir sefere girişti. Sicilya'yı kısa sürede alarak İtalya Yarımadasında kuzeye doğru ilerledi; Napoli'yı ele geçirdi ve Roma'ya girdi. Yeni kralları Vitigis'in yönetiminde toparlanan Gotlar 537-538'de Roma'yı kuşattıysa da, Belisarios kenti başarıyla savundu. Ama subayları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden kuzeye doğru ilerleyişini ertelemek zorunda kaldı. Bu arada güç durumu düşen Gotlar, 540'ta Belisarios'un imparator olarak kendilerini yönetmesi koşuluyla teslim olacıklarını bildirdiler. İmparator İustinianos bu denli sevilen bir komutanın tahtına göz dikecek kadar nüfuz sahibi olmasından korkmaya başladı. Belisarios koşulları kabul ediyor görünerek Gotların teslim olmasını sağladıktan sonra, tehlikeli olacağını düşündüğü "imparator" unvanını reddetti. Ama bu davranışıyla İustinianos'un kuşkuvarını gideremediği gibi Gotları da karşısına almış oldu.

İmparator, gözünden düşen Belisarios'u İtalya'dan geri çağırırsa da ertesi yıl Sasaniilere karşı savaşmak üzere Mezopotamya'ya gönderdi. Kazandığı bazı başarılarla karşın, askerlerin disiplinsizliğiyle baş edemeyen Belisarios, sadakatsizlik gerekçesiyle komutanlıktan alındı. Ama karısının dostu Theodora'nın araya girmesiyle düştüğü kötü durumdan kurtuldu. Kendisinden sonrakı komutanların beceriksizliği yüzünden imparatorluğun İtalya'daki egemenliği sarıldığından, 544'te yeniden İtalya'ya gönderildi. Ama her zamankinden daha kuşkuvar ve cimri davranan İustinianos, yeterli asker ve parayı vermekten kaçındı. İtalya kıyılarında bir iki yıl her türlü güvenceden yoksun olarak çeşitli harekâtlara girişen Belisarios, Roma'yı bir süre işgal etmesine karşın, Ostrogotlar karşısında başarılı olamadı. Theodora'nın 548'de ölmesinden hemen sonra geri çağırıldı. İtalya savaşlarını tamamlama görevi başka komutanlara verildi. Bu komutanların başında gelen Narses, İustinianos'tan tam destek gördü.

Belisarios Konstantinopolis'e döndüğünde servetine ve özel muhafız alayına dokunulmadı. 599'da Hun kabileleri kenti tehdit

edince bir kez daha göreve çağrıldı. Elinde ki az sayıda askerle ustaca savaş hileleri uygulayarak Hunları püskürttükten sonra emekli yaşama geri döndü. Üç yıl sonra Iustinianos'a karşı suikast düzenlemekle suçlandı; büyük bir olasılıkla suçsuz olması-na karşın gözden düştü. 563'te bir ölçüde imparatorun güvenini kazanarak, son yıllarını huzur içinde geçirdi. Üstün hizmetlerine karşın gerekli değeri göremediği Iustinianos'tan birkaç ay önce öldü.

Belisarios'un anlaşılması zor bir kişiliği vardı. Yaşamına yön veren iki temel güdü Iustinianos'a bağlılığı ve karısı Antonina'ya duyduğu tutku olmuştur. Iustinianos'un bütün kötü davranışlarına aldırmayarak bağlılığını sürdürmesi, Iustinianos döneminin yüceltilen yönlerinden birini oluşturmaktadır. Kocasını avucuna aldığı anlaşılın Antonina, pervası ve ahlak dışı davranışlarıyla Belisarios için bir sıkıntı ve utanç kaynağı olmuştur.

Prokopios'un *Historia arcana* (Gizli Tarih) adlı yapıtında döneminin önde gelen simaları arasında en az saldırdığı kişi Belisarios'tur. Ünü yüzyıllar boyunca süren Belisarios, daha sonraları genellikle başka kişilere ait öykülerin de karıştıldığı efsanelere konu olmuştur. Bu efsanelerin en yaygını Iustinianos'un emriyle kör edilerek yaşlılık günlerinde sokaklarda dilenmek zorunda bırakılışını anlatan öyküdür. 18. yüzyıl Fransız yazarlarından J. F. Marmontel, XV. Louis'ye yönelttiği dolaylı saldırılarda, hoşgörü ve adalete çağrı temasını işlediği *Bélisaire* (1767) adlı felsefi romanında Belisarios'un öyküsünden yararlanmıştır. Robert Graves'in canlı bir anlatımla yazdığı *Count Belisarius* (1938; Kont Belisarios) romanı Belisarios'un yaşamının öyküleştirdiği en güzel yapıttır.

Belit (Akad dilinde), Sümer dilinde NINLIL, Mezopotamya dininde, Tanrı Bel'in (Sümer dilinde: Enlil) eşi ve yazgı tanrıçası. Özellikle Nippur ve Şuruppak yörelerinde tapınılan Belit, Ay Tanrısı Sin'in (Sümer dilinde: Nanna) annesidir. Asur belgelerinde kimi zaman Niniveli İstar'la (Sümer dilinde: İnanna), kimi zaman da Asur'un ulusal tanrısı Asur'la ya da Gök Tanrısı Enlil'in (Akad dilinde: Bel) eşiyle özdeşleştirilir.

Sümerlerde Ninlil bir tohum tanrıçasıydı; arpa başağındaki çiçeğe benzetilerek Alaca Kulak olarak da anılırdı. Ambar Tanrısı Haya ile Ninseburgunu'nun (ya da Nidaba) kızıydı. Rüzgâr Tanrısı Enlil'in Ninlil'e tecavüz etmesine ilişkin efsane, ürünün yıllık çevrimini simgeler. Ninlil'i bir kanalda yakanırken gören Enlil, onu zorla gebe bırakır. Bu suçtan dolayı yaratına sürgün edilen Enlil'i Ninlil de izler. Yolculuğu boyunca üç değişik kılığa bürünen Enlil, her seferinde Ninlil'i kaçırıp gebe bırakır. Bu efsane, ekinin rüzgârla döllenmesi, olgunlaşması, sararması ve sonunda toprağa geri dönmesi sürecini betimler.

Belize, İspanyolca BELICE, eskiden (1973'e değin) İNGİLİZ HONDURASI, Orta Amerika'nın kuzeybatısında ülke. Yüzölçümü 22.965 km², nüfusu (1991) 192.000, başkenti Belmopan'dır(*). Kuzey ve kuzeybatıda Meksika, güney ve batıda Guatemala, doğuda da 280 km'lik bir kıyı şeridine sahip olduğu Antil Deniziyile çevrilidir. Amerika kıtasındaki son İngiliz sömürgesi olan Belize 21 Eylül 1981'de bağımsızlığına kavuştu.

Yüzey şekilleri. Belize dağlar, bataklıklar ve tropik cangıllarla kaplı bir ülkedir. Kuzey yarısının büyük bölümü, denizden yüksekliği 60 m kadar olan bataklık düzlüklerle kaplıdır. Bu düzlükler, ulaşım elverişli olan Belize Irmağı, New Irmağı ve

Meksika ile kuzey sınırını oluşturan Hondo Irmağı tarafından akaçlanır. Ülkenin güney yarısını Guatemala sınırından kuzeydoğuya doğru uzanan ve erozyon yoluyla oluşmuş tepeler ve vadilerin kestiği kireçtaşlı bir plato görünümündeki Maya Dağları kaplar. Maya sırasının uzantısı olan Cockscorn

Belize

Dağları denize doğru sokulur ve Belize'nin en yüksek noktası olan Victoria Doruğunda 1.122 m'ye ulaşır. Dünyanın ikinci büyük set resifleri de kıyı açıklarında yer alır.

İklim astropiktir. Şubat sonlarından mayısa değin belirgin bir kuru mevsim, haziran-kasım arasında da yağışlı mevsim yaşanır.

Bu yağışlı mevsim ağustos-eylül arasında kısa bir yağışsız dönem ile kesintiye uğrar. Belize kentinde ortalama sıcaklık aralıkta 23°C, temmuzda da 29°C olur. Kuzeyde 1.350 mm olan yıllık ortalama yağış, güneyde 4.500 mm'ye kadar çıkar. Ama bütün yörelerde yıldan yıla önemli değişimler olur. Temmuz ve kasım ayları arasında kasırgalar (*hurricane*) görülür. Başkentin 1961'de bir kasırga yüzünden harap olan Belize kentinden Belmopan'a taşınmasının en önemli nedeni de bu olmuştur.

Belize'nin yaklaşık yüzde 45'i ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda 50'den çok ağaç türü bulunur. Kuzeydeki ormanlar maun, abanoz ve demir ağacının çoğunlukta olduğu yaprakdöken ağaçlardan oluşur. Güneydeki ormanlarda daha çok meşe, çam ve sedir gibi daha uzun boylu ağaçlar görülür. İrmak kıyılarında genellikle bataklık ormanlar yer alır. Deniz kıyısındaki düzlüklerde seyreker meşe, çam ve palmiye ağaçlarının bulunduğu açık savanalar uzanır. Mangrov ağaçları kıyı şeridini bir saçak gibi süsler. Ülkede jaguar, tapir, çeşitli geyik türleri, alligator gibi çok sayıda yabani hayvan ile birçok kaplumbağa, kuş ve balık türü bulunur.

Doğal kaynakları çok kıt olan Belize, yalnızca kireçtaşı, kum ve çakıl rezervleri açısından zengindir. 1981'deki araştırmalar sırasında ülkenin kuzeyinde petrole rastlanmıştır.

Nüfus. Belize'de nüfus yoğunluğu km²'de yaklaşık 8,5 kişidir. Nüfusun büyük bölümü karışık ırklardan oluşur. Kıyı bölgelerinde Siyahlar ve Siyah kökenliler çoğunluğu oluşturur. Nüfusun yoğun olmadığı iç kesimlerde daha çok Maya Yerlileri oturur. Afrikalıların ve 18. yüzyılda İngiliz Antilleri'nden sürülen Karip Yerlilerinin soyundan gelen Siyah Karipler güney kıyılarda yerleşmişlerdir. Kıyı bölgelerinde ayrıca az sayıda Avrupalı, Salvadorlu ve Doğu Hint Adaları Yerlisi yaşar. Resmi dil İngilizce olmakla birlikte çoğunlukla Kreol konuşulur. Yerliler ise İspanyolca ya da Yerli dillerinden

birini kullanırlar. Halkın büyük bölümü Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Ama, Metodist ve Anglikan azınlıklar da önemlidir. Belize Irmağının iç kesimlerinde yerleşim birimleri kurmuş bazı Mennonitler de vardır.

1989'da ülkede doğum oranı binde 36, ölüm oranı binde 6 idi. 1986-91 döneminde yıllık nüfus artış hızının yüzde 2,5'i bulunduğu tahmin edilmekteydi.

Ekonomi. Belize ekonomisi, hükümetin de bir ölçüde katıldığı gelişen bir serbest piyasa düzenine dayanır. 1989'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 294 milyon ABD Doları, kişi başına GSMH 6.500 ABD Doları idi. GSMH artışı nüfus artışının üstündedir: kişi başına GSMH, Orta Amerika ortalamasından yüksektir. Tarım, ticaret ve imalat sanayi ekonominin başlıca kollarıdır. 1960'lara değin en önemli gelir kaynağı olan kereste ihracı, daha sonra yerini şeker ve turuncgillere bıraktı. Ülke topraklarının yalnızca yüzde 3'ü ekilmektedir. Toplam işgücünün üçte biri tarım kesiminde çalışır. Şeker kamışı, portakal, greyfurt ve muz pazar için yetiştirilir. 1980'lerde kakao, hindistancevizi, yerfıstığı ve muza dayanan ticari tarım gelişmeye başlamıştır. İç tüketime dönük ürünler mısır, pirinç, fasulye, tatlıpatates, yam ve sebzeler.

Otlaklar ülke topraklarının yaklaşık yüzde 2'sini kaplar. Yetiştirilen başlıca hayvanlar sığır ve domuzdur. Son yıllarda Mennonitler süt hayvancılığına başlamıştır. Ticari amaçla ancılık da yapılmaktadır.

Uzun yıllar düşüş gösteren kereste üretimi, 1978'den sonra bir artış sürecine girdi. Her yıl kesilen ağaçların yaklaşık üçte ikisi yakacak olarak kullanılır. Hükümetin girişimiyle, hızlı büyüyen gmelina, okaliptüs ve çama dayalı ağaçlandırmaya başlatılmış, mo-

Ülkenin eski başkenti Belize kentinden bir görünüm ABC Ajanı

bilya ve inşaat için kullanılagelenlerin dışında yeni ağaç türlerinin kesimi özendirilmiştir. Ayrıca Belize'de sapodilla ağacı özünden bir çeşit çiklet üretilmektedir.

Balıkçılık temelde kooperatüfler aracılığıyla yürütülür. Daha çok istakoz, karides, balık ve deniz kaplumbağası avlanır; bu ürünlerin büyük bölümü de ihraç edilmek üzere dondurulur ya da konserve edilir.

GSMH'nin yaklaşık sekizde biri imalat sanayisinden sağlanır. Başlıca sanayi dalları yiyecek, giyecek, kereste ve ağaç ürünleri, gübre ve hayvan yemidir. Bütününyle işgücüne dayanan elektrik üretimi 1989'da 92 milyon kW/sa idi.

GSMH'nin yaklaşık onda birinden azını üreten inşaat kesiminde, Bayındırlık Bakanlığı eşgüdümü sağlar. Bakanlık kendine bağlı işgücü ile özel müteahhitlerden yararlanır.

Çalışan kesim toplam nüfusun üçte birine yaklaşıp. Birleşik Genel İşçi Sendikası ülkenin en büyük işçi federasyonudur. Üretim ve kredi kooperatifleri tarım, balıkçılık, pazarlama ve konut alanlarında yaygındır. Sanayileşmeyle birlikte kalifiye işçi açığı çalışma yaşamının ana sorunu olmuştur.

Hükümet ekonomiyi birkaç yıllık ekonomik planlar, yatırımlar ve belirli sanayi dallarında mülkiyet ortaklığı ve denetim yoluyla düzenler. Üretimle ilgili kotaları, hedefleri ve fiyatları merkezi bir planlama birimi belirler. Belize'nin kalkınması başta İngiltere, ABD ve Kanada olmak üzere dış-kaynaklı yardımlara dayanır. Hükümet sermaye ve yatırım bütçesi için dış yardımları kullanırken, dönemsel bütçelerde yıllık artışlar sağlamayı başarmış ve böylece kamu borçlarını denetim altında tutmuştur.

İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi olan Belize, İngiltere pazarlarına girme konusunda elverişli bir konuma sahiptir. Ayrıca üyesi olduğu Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı da (Caricom) bölge pazarlarına girmesini kolaylaştırmıştır.

İhracat ithalatın çok gerisindedir. Başlıca ihracat ürünleri şeker, giyim eşyası, balık, melas ve turuncgillerdir. İthal ürünleri ise daha çok makine ve ulaşım donanımı, mamul eşya ve rafine yakıttır. Belize'nin ticaret yaptığı ülkelerin başında ABD, İngiltere, Meksika, Hollanda ve Kanada gelir. Yurtdışındaki Belizelilerin gönderdiği dövizler ticaret açığını bir ölçüde azaltmaktadır.

Belize karayollarının yalnızca yedide biri asfaltlanmıştır. Sığ çekimli gemilerce kullanılmaya elverişli olan iç kesimdeki suyollarının uzunluğu yaklaşık 800 km'dir. Belize kentinin derin bir limanı vardır. Commerce Koyundaki rihum, okyanus gemilerinin yanaşmasına çok elverişlidir. Belize, Antiller Deniz Taşıma Şirketi'nin ortakları arasındadır. Philip S. W. Goldson Uluslararası Havalimanı Belize kenti yakınlarındadır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Belize anayasal monarşiyile yönetilir. Ülkenin simgesel devlet başkanı, bir genel valinin temsil ettiği Birleşik Krallık hükümdarıdır. 1981 Anayasası ile yasama yetkisi 8 üyeli Senato ve 28 üyeli Temsilciler Meclisi'nden oluşan Ulusal Meclis'e verilmiştir. Yürütme erki, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluk partisinin önderi olan ve genel valilikçe atanan başbakanca kullanılır. Bakanlar kurulu da başbakanın önerileri doğrultusunda genel vali tarafından atanır. Temsilciler Meclisi'nin üyeleri genel ve eşit oy hakkına sahip olan 18 yaş üzerindeki yurttaşlarca seçilir. Senatörler ise başbakan ve ana muhalefet partisi başkanının önerileri üzerine genel vali tarafından atanır. Senato için başbakan beş, ana muhalefet partisi başkanı iki, Belize Danışma Konseyi de bir üye gösterme hakkına sahiptir. Başlıca siyasi partiler Birleşik Halk Partisi (PUP) ve Birleşik Demokratik Parti'dir (UDP). Belize'yi "yitirilmiş eyalet" kabul eden Guatemala'nın ulusal güvenlik açısından oluşturduğu tehdide karşı ülke topraklarından üslenmiş 1.500 kişilik bir İngiliz askeri gücü bulunmaktadır.

Belize'de hastalar, sakatlar, işsizler ve ölen işçilerin yakınları için sosyal sigorta hakları sağlanmıştır. Sağlık hizmetleri parasızdır. Hastanelerin, diş hekimliği kliniklerinin, çocuk bakımı kuruluşlarının ve kırsal sağlık ocakları ile gezici kliniklerin personel atamalarını ve yönetim işlerini hükümet yürütür. Bin canlı doğumda 36 olan çocuk ölüm oranının yüksekliğindeki başlıca etken, kirli suların yol açtığı mide-bağırsak

hastalıklarıdır. Ortalama ömür yaklaşık 70 yıldır.

Öğrenim 6-14 yaş arası çocuklar için zorunludur. Okulların çoğu kiliselerin yönetimi altındadır. Bütün okulların giderleri hükümet ve ilgili kilise örgütlerince ortaklaşa karşılanır. On beş yaşın üstündeki yurttaşlar arasında okuryazarlık oranı yaklaşık yüzde 90'dır.

Belize'de basın üzerinde sansür yoktur. Ülkede radyo ve televizyon yayını vardır.

Kültürel yaşam. Maya dönemine ait kalıntılar Belize kentindeki Baron Bliss Enstitüsü'nde sergilenmektedir. Karip şarkı ve danslarıyla Belize'nin yerel özelliklerinin yansıtıldığı en önemli şenlik Dangriga Yerleşme Günü'dür. Belize kültürel açıdan kendisini Antiller'deki İngilizce konuşan öteki devletlere yakın görür.

Tarih. Belize'de Maya uygarlığı İÖ y.300 - İS 900 arasında gelişme gösterdi. Mayalara ait törensel merkezlerin yıkıntıları bugün de görülebilir. Bunların en dikkate değer olanları Caracol ve Xunantunich yıkıntılarıdır. 6. yüzyıldan sonra 25 bin kişilik nüfusuyla Maya yerleşimi gelişmesinin doruğuna ulaşmıştır.

Belize'ye kâğıt üzerinde egemen olan İspanyollar, hiçbir dönemde bu topraklara

Belize kentine 53 km uzaklıkta, Maya uygarlığına ait tapınak kalıntısı, Belize ABC Ajansı

yerleşmediler. Bununla birlikte sonradan buraya gelen İngilizleri işgalci olarak gördüler. 17. yüzyıl ortalarında büyük bölümü korsan ve serüvencilerden oluşan bir grup İngiliz denizci St. George Adasına yerleşerek boyacılıkta kullanılan bakkam ağaçlarını kesmeye başladı. Bu ağaçtan çıkarılan kırmızı boya maddesi maun ağacının önem kazanacağı 18. yüzyıl sonlarına değin Belize'nin temel ihracat ürünü oldu.

İngiliz yerleşim bölgeleri bir dizi antlaşmayla tanınırken İspanya'nın burayı zorla ele geçirmek için yaptığı son girişim 1798'de başarısızlığa uğradı. Kıyıda ki kerestelik ağaçların tükenmesi üzerine İngilizler iç kesimlere yöneldiler. Yerlilerin bu ilerleyişe karşı direnmesi, iki topluluk arasında 19. yüzyıl boyunca süren çatışmalara yol açtı. Ağaç kesme girişimleri köle emeğine dayalıydı. Ama buradaki koşullar Antiller'deki şeker plantasyonlarına oranla çok daha iyiydi. 1838'de kölelik kaldırıldı.

O dönemde İngiliz Hondurası olarak bilinen Belize 1862'de kraliyet kolonisi oldu. 1859'da İngiltere ile Guatemala arasında imzalanmış olan antlaşmanın bir hükümünün yerine getirilmemesi, Guatemala'nın İngiliz Hondurası üzerinde hak iddia etmesine yol açtı. İngilizler 1981'de Belize'ye bağımsızlık verince, Guatemala bu yöndeki baskılarını sürdürdü. Belize İngiliz Uluslar Topluluğu'na katıldıysa da, Guatemala'yla arasındaki toprak anlaşmazlığı nedeniyle Amerika Devletleri Örgütü'ne (OAS) ancak 1991'de kabul edildi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Belize, İspanyolca BELICE. Belize'nin eski başkenti ve en büyük limanı. Aynı adı taşıyan ve 4.206 km²'lik bir alanı kaplayan ilin yönetim merkezidir. Antil Denizi kıyısı

Yüksek Mahkeme Binası, Belize kenti Charles May-Shostal/EB Inc

larında, Belize Irmağının deltasında, Haulover Çayının iki yakasında kuruludur. Adı büyük bir olasılıkla, 10. yüzyıla değin Maya İmparatorluğu'nun yoğun bir yerleşim bölgesi ve ticaret yolu olan Belize Irmağı için kullanılmış eski bir Maya sözcüğünden gelmektedir. 17. yüzyılda bölgeye yerleşen İngiliz serüvenciler bakkam ağaçlarını keserek ticarete başladılar. Denizden çok az yükseklikte, mangrov bataklıkları ile çevrili olan Belize kenti, 31 Aralık 1961'de "Hattie" kasırgası (hurricane) ile birlikte gelen denizaltı dalgalarından, 1978'de ise "Greta" kasırgasından çok ağır hasar gördü. Mayıs 1970'te başkent daha içeride, sel tehlikesinden uzak Belmopan'a(*) taşındı.

İhracat ürünleri şeker, işlenmiş ve işlenmemiş maun, sedir ve öteki kerestelik ağaçlarla turuncgiller, hindistancevizi, kurutulmuş hindistancevizi içi, muz ve mısırdır. Mobilya, tekne ve başka ağaç ürünleri imal edilir. Çevrede sığır ve domuz gibi çiftlik hayvanları yetiştirilir. Dalyan balıkçılığı ve bıçkıcılık da yerel etkinlikler arasındadır. Kentin su ve kanalizasyon şebekeleri geliştirilmiştir. Korunaklı bir limanı vardır. Belize kentinin daha yakınındaki yeni derin limanın ilk aşaması 1980'de tamamlanmıştır. Philip S. W. Goldson Uluslararası Havalimanı kentin kuzeybatısındadır.

Belize kentinde bir sanat ve tiyatro enstitüsü ile teknik ve öğretmen yüksekokulları bulunmaktadır. Bellibaşlı yapıları arasında St. John Anglican Katedrali (1812) ve Hükümet Konağı (1814) vardır. Nüfus (1990) kent, 43.621; (1987 tah.) il, 58.300.

Belkis, SEBA MELİKESİ olarak da bilinir (ü. İÖ 10. yy), Kitabı Mukaddes'te, Kuran'da ve Anadolu folklorunda sözü edilen efsanevi Seba ülkesinin kraliçesi.

Kitabı Mukaddes'te anlatılan biçimyle Seba melikesi Belkis, Hz. Süleyman'ın ününü işiterek Kudüs'e gider. Amacı onunla konuşmak ve güç sorular yönelterek peygamberliğini sınamaktır. Değerli armağanlarla Süleyman'ın yanına gelen Belkis sorularının tümüne doğru yanıtlar alır; onun hikmetlerine, görkemli sarayına hayran olur. Kendisine verilen armağanlarla birlikte ülkesine döner. Kitabı Mukaddes'te yer alan bu öykü Yahudiler ve Hristiyanlar arasında yayılmış, çeşitli söylencelere yol açmıştır. Yahudiler arasında Süleyman'la Belkis'in evlendiği inancına rastlanır. Bazı dinsel ve folklorik Yahudi kaynaklarında Seba melikesi Belkis, Etiyopyalı bir kraliçe olarak tanıtılır. Bu kaynakların etkisiyle Etiyopyalı Hristiyanlar da Seba melikesi ile ilgili efsaneyi kabul ederek, kendi hükümdar soylarının, Süleyman'la Mukadda adını ver-

dıkları Belkis'in evlenmesiyle doğan I. Melnelik'ten geldiğine inanırlar.

Kuran'da (Neml ve Sebe sureleri) Belkis adı anılmadan Hz. Süleyman'la Seba melikesi arasındaki ilişkiden söz edilir. Bu surelerdeki bilgilere ve başka İslam kaynaklarına göre efsanevi bir kuş olan Hüdhüd, Hz. Süleyman'a Seba ülkesinden haberler getirir. Burada bir kadının hükümdarlık ettiğini, büyük bir tahtı bulunduğunu, kendisinin ve kavminin güneşe taptığını bildirir. Hz. Süleyman, Seba melikesine Hüdhüd'le bir mektup göndererek kendisini ve kavmini Allah'a inanmaya çağırır. Melike bu öneriyi benimsememekle birlikte bir elçiyle Hz. Süleyman'a armağanlar gönderir. Hz. Süleyman bunları kabul etmez ve Seba ülkesi üzerine yürümek için hazırlanır. Bunu duyan melike, Süleyman ile görüşmeye karar verir. Henüz yola çıkmadan, Hz. Süleyman'ın veziri Asaf bin Berhiya melikenin Seba'daki tahtını peygamberin yanına getirir. Hz. Süleyman, huzuruna gelen melikeyi tabanı cam döşeli bir salonda kabul eder. Seba melikesi, Hz. Süleyman'ın önceden düşündüğü gibi, yeri su kaplı sanarak eteklerini toplar. Bununla kendisine gerçekle gerçek olmayan arasındaki farkı kavrayamadığı anlatılmak istenmiştir. Ayrıca tahtının da orada olduğunu görünce Hz. Süleyman'a iman eder, onun yanında kalır.

Belkis'in adı, kişiliği ve ülkesiyle ilgili birçok söylence ortaya çıkmıştır. Araştırmalar bu söylencelerin Asur, Yahudi, İran, Hint ve Etiyopya kaynaklarından beslendiğini ortaya koymuştur. Belkis büyük olasılıkla Kuzey Arabistan kökenlidir ve Arabistan Yarımadasının güneyinde Seba Devleti'ni kurmuş olan Arabilen kraliçesidir. Hristiyan Etiyopyalılar arasında Belkis'le ilgili söylencelere rastlanması, onun Hint asıllı olabileceğini de düşündürmektedir. Bu söylencelerin izleri günümüzde Kenya ve Zimbabve'de görülür.

İslam dünyasındaki Belkis öyküleri Kuran'dan ve daha sonraki yüzyıllarda eski rivayetlerden de beslenerek geliştirilen *Kıssat enbiya*(*) kitaplarından sözlü geleneğe geçmiştir. Evliya Çelebi de *Seyahatname*'sinde Hz. Süleyman'ın Belkis için dünyanın dört bucağında 3 bin kadar köşk ve saray yaptırdığını belirtir ve saptadıklarının yerlerini bildirir. Bunlardan Anadolu'da bulunan bazıları bugün de yıkıntı olarak durmaktadır.

Anadolu ağızlarında Belkis sözcüğü Balkız biçiminde de kullanılmaktadır. Bu adda biri Nizip (Gaziantep), öbürü Serik (Antalya) ilçesine bağlı iki köy saptanmıştır. Divan edebiyatında Belkis ve Hz. Süleyman'la ilgili söylenceler birer mazmun olarak kullanılmaktadır. Halk edebiyatında ise, birçok motifleri olduğu gibi korunarak, *Mahzunî ile Mîna Hanım* adlı türkölü halk öyküsünde yer almıştır.

Belkis Tiyatrosu, Antalya ili sınırları içindeki Aspendos tarihi yerleşmesinde bulunan Roma dönemi tiyatro yapısı. Ayrıca bak. Aspendos.

Bell, Adam Schall von bak. Schall von Bell, Adam

Bell, Alexander Graham (d. 3 Mart 1847, Edinburgh, İskoçya - ö. 2 Ağustos 1922, Cape Breton Adası, Nova Scotia, Kanada), 1876'da telefonu icat eden İskoç asıllı ABD'li odyolog. Bell ailesi, iki kuşak boyunca konuşma düzeltimi ve hitabet alanlarında önde gelen oratörler yetiştirmekle tanınmış, Alexander Melville Bell'in, *Standard Elocutionist* (Standart Hatip) adlı yapıtı ise İngilizcede yaklaşık 200 kez basılmıştı. Genç Bell ile iki kardeşi, aile mesleğini sürdürmek üzere eğitim gördüler. Bell'in

işitme özüllüleri için gençlik yıllarında çeşitli buluşlar yapması ve daha 30'una varmadan telefonu bulması, aldığı eğitimin ne denli sağlam olduğunu gösteriyordu.

Alexander (11 yaşına gelinceye değin adında "Graham" eki yoktu), Eliza Grace Symonds Bell ile Alexander Melville Bell'in üç erkek çocuğundan ortancası idi. Özel bir okulda geçirdiği bir yıl, 14 yaşında mezun

Alexander Graham Bell
Culver Pictures

olduğu Edinburgh Kraliyet Lisesi'ndeki iki yıl ile Edinburgh Üniversitesi'nde ve Londra'daki University College'da katıldığı birkaç dersin dışında Bell büyük ölçüde aile içinde yetiştirildi ve kendi kendini eğitti. İlk resmi görevi, Moray ilindeki Elgin'de ilkök çocuklarına müzik ve güzel konuşma dersleri vermek oldu. 1864'te Elgin'deki Weston House Akademisi'nde yatılı öğretmen olarak çalışmaya başlayan ve burada ses üzerindeki ilk çalışmalarına girişen Bell, böylece başlattığı meslek yaşamını, bir bilim adamı ve öğretmen olarak yaşamının sonuna değin kesintisiz sürdürecekti.

1868'de Londra'ya geçerek ses eğitimi ve sağlırlara konuşma öğretmek üzere babasının yanında çalışmaya başladı. Babası Amerika'da ders verdiği dönemlerde de onun tüm görevlerini üstlendi. Önce kardeşinin, ardından da ağabeyinin veremden ölmesiyle geçirdiği şok ve mesleki görevlerinin yarattığı gerginlik, genç Bell'in sağlığının bozulmasına neden oldu. Bunun üzerine Bell ailesi 1870'te Kanada'ya göçerek Ontario'ya yerleşti. Alexander burada kısa sürede iyileşti.

1871'de birkaç haftalığına Boston'a geçen Bell, burada dersler verdi ve babasının sağlırlara konuşma öğretmeye yönelik olarak geliştirdiği ve 1866'da *Visible Speech* (Görülebilir Konuşma) adlı kitabında yayımladığı yöntemi tanıttı. Her fonetik simgenin dudaklar, dil ve damak gerisi gibi konuşma organlarının belirli bir konumuna karşılık düşmesinden yararlanarak bu yöntemde, konuşma seslerini çıkarabilmeleri için sağlırla bu organların hareketlerini taklit etmeleri öğretiliyordu. Graham adını bu dönemde alan genç Bell, babasının sistemini kullanarak, sağlırlara konuşma öğretilebileceğini kanıtladı ve ulaştığı şaşırtıcı sonuçları sayesinde birçok yerden konferans çağrılan aldı.

Bell, ailesinin yanında tatilini geçirdiği dönemlerde bile ses üzerindeki deneyimlerini sürdürdü. 1872'de Boston'da işitme özüllülerin öğretmenlerini yetiştirmek üzere bir okul kurdu, *Visible Speech Pioneer* (Görülebilir Konuşma Öncüsü) adlı broşürünü hazırladı, çalışmalarını ve derslerini sürdürdü. 1873'te de Boston Üniversitesi'nde ses fizyolojisi profesörü oldu.

Ellerini kullanmada hiçbir zaman usta olmayan Bell'in usta bir makine tamircisi ve tasarımcı olan Thomas Watson'la tanışması kendisi için bir şans oldu. Genç Thomas Watson, Bell'in 1873-76 arasında sesi elek-

trik aracılığıyla iletecek bir cihazın geliştirilmesine yönelik olarak sürdürdüğü çalışmalarında ona coşkuyla yardımcı oldu. Bell ile Watson'un uzun gece çalışmaları, artık elle tutulur sonuçlar vermeye başlamıştı. Bell'in yardımcı olduğu iki sağır çocuğun, George Sanders ile Mabel Hubbard'ın babaları, genç öğretmenden bilimsel araştırmalarında kendisine mali açıdan yardımcı olacak kadar etkilenmişlerdi. Bell ile Watson günlük mesai saatleri içinde, piyasadan aldıkları yüklü siparişleri de karşılamak durumundaydılar. Bu nedenle Bell'in sağlığı yeniden bozuldu. 6 Nisan 1875'te aynı anda birkaç mesajı iletebilen telgraf sisteminin patentini aldı. Ancak bunu izleyen yorucu altı ay boyunca, bir yandan günlük mesleki işlerini sürdürürken, geceleri de atölyede yaptığı uzun çalışmalar yüzünden giderek kötüleşen sağlığını düzeltebilmek için Kanada'ya ailesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Eylül 1875'te Boston'a dönerek telefonla ilgili patent hazırlıklarına girişti ve 7 Mart 1876'da ABD Patent Dairesi'nden 174 465 numaralı patentini aldı. Patent belgesinde buluşa ilişkin olarak şu sözler yer alıyordu: "...ağızdan çıkan seslere ya da başka seslere eşlik eden, hava titreşimlerine benzeyen elektrik titreşimleri yaratarak, ağızdan çıkan sesleri ya da başka sesleri telegrafik olarak iletmeye yönelik bir yöntem ve aygıt..."

Bunu izleyen bir yıl içinde aygıt üretilerek piyasaya sürüldü, ama aynı dönemde, ileride sayısı yüzleri bulacak olan hukuk davaları da ağılmaya başlamıştı. O güne değin hep bir oyuncak olarak görülen ve yaratıcısına da garip bir insan olarak bakılmasına yol açan telefon, tarihin en karmaşık patent davalarının konusu olmuştu. Bu davalardan en çok ün kazanan ikisi, Dowd ve Drawbaugh davalarıydı. Bu davalarda, yeni güçlenmekte olan Bell Telephone Company, patent hakları ihlallerinden kalkarak, dev Western Union Telegraph Company'nin bu iki yan kuruluşuyla başarılı bir biçimde mücadele etti. Bell'in patentlerinin geçerlilik süresince hep sürüp giden bu davaların sonunda, dalgali akım ilkesinin ilk olarak Bell tarafından düşünüldüğü ve uygulamaya konduğu kabul edildi. 1877'de Bell kendisinden 10 yaş küçük olan Mabel Hubbard'la evlendi.

Ama Bell'in bilimsel çalışmaları telefonun icadıyla bitmiyor, gerçekte pek çok bakımdan yeni başlıyordu. Washington kentine yerleşen Bell, iletişim üzerindeki deneyimlerini sürdürdü. Bu çalışmaların, sesin ışık ışıını üzerine yerleştirilerek iletilmesini sağlayan fotofonun icadıyla, ubbi buluşlarla ve sağlırlara konuşma öğretiminde yeni tekniklerin geliştirilmesiyle sonuçlandı.

1880'de buluşundan ötürü Fransa tarafından verilen 50 bin frank tutarındaki Volta Ödülü'nü alan Bell, bu parayla kurduğu Volta Laboratuvarı'nda, Charles Sumner ve kuzeni Chichester A. Bell ile birlikte sürdürdüğü çalışmalar sonucunda gramofonu geliştirdi. Çizici bir iğne ile mum silindiri ve disklerden yararlanılan ve dönme hızlarının denetlenebildiği gramofon, ses kaydını kolayca gerçekleştirebilecek bir duruma getiriyordu. Bell, bu buluştan aldığı patent payıyla bu kez Volta Bürosu'nu ve Sağlırlara Konuşma Öğretimini Geliştirme Derneği'ni (bu kuruluşun adı, 1956'dan bu yana Alexander Graham Bell Sağlırlar Derneği'dir) kurdu. 8 Mayıs 1893 Bell'in en mutlu günlerinden biriydi; konuşmayı ve söyleyenleri anlamayı öğrettiği "mucizesi" 13 yaşındaki Helen Keller, Volta Bürosu'nun

yeni binasının temel atma törenlerine katılıyordu. Bu bina bugün, sağırın sözlü eğitimine ilişkin uluslararası bir haberleşme merkezidir.

1885'te Nova Scotia'daki, Cape Breton Adasında arazi satın alan Bell, Beinn Bhreagh'da İskoçya'daki çocukluk yıllarını animasyon çevre koşulları içinde, araştırma laboratuvarlarıyla donanmış bir yazlık ev yaptırdı.

1898'de, kayınbabasının ardından National Geographic Society'nin başkanlığını üstlendi. Coğrafyanın resimler aracılığıyla öğretilebileceğine inanan Bell, seyahat etmenin az sayıda ayrıcalıklı insana özgü bir olanak olduğu bir dönemde, uzak ülkelerdeki yaşamın tanınmasını sağlamaya çalıştı. Bu girişiminde de kendisine değerli bir yardımcı buldu. Gelecekteki damadı Gilbert Grosvenor, gösterişsiz bir broşür, tüm dünyada milyonlarca kişiye ulaşan benzersiz bir eğitici dergiye dönüştürecek.

20. yüzyıla girildiğinde, havacılığa yönelik ilgi de artmıştı. Bell, bu alanda, insan taşıyan dev uçurtmalarla deneyler yapıyordu. Öteki çalışmalarında olduğu gibi, Bell bu kez de kuramlarını uygulamaya koymakta görev alacak istekli ve coşkulu dört genç buldu. Kocasına her zaman esin kaynağı olan Mabel Hubbard Bell, grubun cesaret verici çalışmalarını sürdürebilmesini sağlamak amacıyla bir kadın tarafından kurulan ve mali olarak desteklenen ilk araştırma örgütü olan Havacılık Deneyleri Derneği'ni kurdu. Profesör Bell'in eşi, sağırlığı bir engel saymıyordu.

Bell, Beinn Bhreagh'daki yazlık evinde, sonar, Güneş ışınlarıyla damıtım ve yapısal bir birim olarak düzgün dörtüzlüden yararlanılması gibi yeni araştırma konularına yöneldi. Ayrıca, gövdesinin altında kızaklar bulunan ve uçak kanatlarına benzer taşıyıcı yüzeylerin yardımıyla hareket eden hidrofoili geliştirerek 4.500 kg'lık bu araçla 1919'da 112 km/saatlik bir hız rekoru kırdı.

Yaşamı boyunca sağırın sorunlarına duyduğu ilgi bir yana bırakılırsa, Bell hiçbir zaman tek bir projeye saplanıp kalmadı. Araştırmalarda dikkatini, ayrıntı ve incelikler üzerinde değil, temel ilkeler üzerinde yoğunlaştırıyordu. Çalışmalarını kaydettiği defterler, çoğu kez gündemdeki konularla tümüyle ilgisiz notlar ve karalamalarla doluydu. Bell bu notları, araştırmak istediği konu ve düşünceleri ilerde hatırlamak amacıyla tutuyordu. Yaratıcı düşüncelerinin tek tek her birini, pratik bir amaca yönelik olarak başından sonuna geliştirmek, Bell için olanaksızdı. Bell'in tasarımlarının pek çoğu, ancak bugün gerçekleşmektedir. Kimileri ise, aslında, bugün bile geliştirilme durumundadır. Kendi adına aldığı 18 patent ve çalışma arkadaşlarıyla paylaştığı 12 patent, Bell'in yaratıcı dehasının ancak bir bölümünün ürünüdür. Bu patentlerin 14'ü telefon ve telgraf, dördü fotofon, biri fonograf, beşi hava araçları, dördü deniz uçakları ve ikisi de selenyumlu fotosel içindir.

Bell, ölümünden birkaç gün öncesine değin günlüğüne notlar almayı sürdürmüştü. En son notunda "acele etmeyin" sözleriyle kendisini yatıştıranlara "acele etmek zorundayım" yanıtını veriyordu.

Bell, Andrew (d. 1726, Edinburgh - ö. 10 Mayıs 1809, Edinburgh, İskoçya), matbaacı Colin Macfarquhar'la birlikte *Encyclopædia Britannica*'yı kuran İskoç oymabaskı ustası. Bell bütün yaşamını Edinburgh'da geçirdi. "Beyefendilerin tabelalarına, köpeklerin tasmalarına ve benzeri şeylere oymabaskı

teknikleriyle harfler, adlar ve armalar işleyerek" alçakgönüllü bir biçimde çalışmaya başladı. Hiçbir zaman çok tutulan bir oymabaskı ustası olmadı. *Britannica*'nın ilk üç baskısı ile William Smellie'nin Buffon konutu Georges-Louis Leclerc'den *Natural History* (1781 vd; Doğa Tarihi) adıyla çevirdiği yapıt için hazırladığı kalıplar, bugün kendi çağına göre çok daha fazla beğenilmektedir. Bell ve Macfarquhar'ın birlikte bir ansiklopedi çıkarmaya nasıl karar verdikleri bilinmiyor. Ama William Smellie'ye mektup yazarak ansiklopedinin ilk baskısı için yazı önerileri hazırlamasını (1768-71) isteyen Bell'dir. Yayıncılıktan hiçbir zaman kopmayan Bell, Macfarquhar'la ortaklık kurmuş, Macfarquhar'ın 1793'te ölmesinden sonra ansiklopedinin tek sahibi olmuştur.

Bell, Andrew (d. 27 Mart 1753, St. Andrews, Fife, İskoçya - ö. 27 Ocak 1832, Cheltenham, İngiltere), öğrencilerin denetim altında birbirlerini eğitmesi yöntemiyle halk eğitimini geliştiren İskoç din adamı.

St. Andrews'dan mezun olduktan sonra özel öğretmen olarak gittiği Virginia'da tütün yetiştirerek küçük bir servet yaptı. İngiltere Kilisesi'nde papazlığa atandıktan sonra Madras'a gitti. Orada bir yetimhane okulunda, öğretmen azlığını aşabilmek için, başarısız öğrencilerin eğitiminde parlak öğrencileri görevlendirdi. 1797'de Londra'ya döndüğünde, geliştirdiği bu eğitim yöntemini açıklayan *An Experiment in Education*'ı (Bir Eğitim Deneyi) yayımladı. Önceleri pek tutulmayan görüşleri, 1801'de Southwark'da açılan bir okulda Joseph Lancaster(*), New Lanark'ta ise Robert Owen(*) tarafından uygulandı.

Bell, 1801'de Dorset'te Swanage'ın papazlığını yaptı. 1811'de, tasarımlarının gerçekleştirilmesi için oluşturulan Kilise İlkeleri Doğrultusunda Yoksulların Eğitimini Geliştirme Derneği'nin müdürlüğüne getirildi. 1809'da Durham'daki Sherburn Hastanesi'nde papazlık, 1818'de Hereford Katedrali'nde kilise üyeliği, 1819'da Westminster'de kilise vakıf üyeliği yaptı. İskoçya'nın eğitim projelerinde kullanılmak üzere büyük bir servet bırakarak öldü.

Bell, Sir Charles (d. Kasım 1774, Edinburgh - ö. 28 Nisan 1842, North Hallow, Worcestershire, İngiltere), *New Idea of Anatomy of the Brain* (1811; Beynin Anatomisi Üzerine Yeni Bir Görüş) adlı yapıtı,

Sir Charles Bell, J. Stevens'in portre çalışmasından ayrıntı, Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery Londra

"nörolojinin Magna Carta'sı" olarak adlandırılan anatomi bilgini. Daha sonraki araştırmalarını ise *The Nervous System of the Human Body* (1830; İnsan Vücudunun Sinir Sistemi) adlı yapıtında topladı. Bell bu kitaplarında, impulsları merkez sinir sistemine taşıyan duyu sinirleri ile, beyinden ya da öteki merkez organlardan gelen impulsla-

n çevre organlara aktaran hareket (motor) sinirleri arasındaki ayrımı ortaya koydu. Omurilik sinirlerinin (belkemiği sinirleri) ön (karın tarafına bakan) köklerinden hareket (motor) sinirlerinin, arka (sırt tarafındaki) köklerinden de duyu sinirlerinin çıktığını açıkladı. Bu buluş, 11 yıl sonra François Magendie tarafından doğrulandı ve daha kapsamlı bir biçimde geliştirildi.

Edinburgh Üniversitesi'nden mezun olan Bell, 1804'te Londra'ya giderek cerrahlık ve öğretmenlik yaptı. 1829'da ilk Royal Society madalyasını, 1831'de de "sir" unvanını aldı. 1836'da üniversitede cerrahi kürsüsünde profesör olmayı kabul ederek Edinburgh'a döndü.

Bell, Charles Frederic Moberly (d. 2 Nisan 1847, İskenderiye, Mısır - ö. 5 Nisan 1911, Londra), sarsıntı geçirdiği bir dönemde *The Times*'in (Londra) yönetiminde oldukça önemli rol oynamış İngiliz gazeteci. İngiltere'de özel eğitim gördükten sonra 1865'te bir ticari firmada çalışmak üzere İskenderiye'ye döndü; bir süre sonra *The Times*'a dışardan yazılar yazmaya başladı. 1875'te gazetenin resmi muhabiri oldu. 1880'de *Egyptian Gazette*'in (Mısır Gazetesi) kuruluşuna katıldı.

Mısır'a bir gezi yapan *The Times*'in en büyük hissedarı A. F. Walter'ın dikkatini çekerek, 1890'da gazetenin yönetimine yardımcı olmaya çağrıldı. Teknik gelişmeler konusunda pek bilgili olmamasına karşın, güçlü iradesi, cesareti ve çalışkanlığı ile gazeteyi ayakta tuttu. Yurt dışındaki muhabirlerle yazarak dış haberler servisini yeniden düzenledi; bir kitap yayın bölümü kurdu; *The Times Literary Supplement* (1902; Edebiyat Eki) ile *The Times Educational Supplement*'ı (1910; Eğitim Eki) yayımlamaya başladı. *Encyclopædia Britannica*'nın dokuzuncu (1898) ve onuncu (1902-03) yeniden basımlarının satışında H. E. Hooper'a ortak oldu. 1905'te *The Times* Kitap Kulübü'nün kuruluşunda Hooper'ı hararetle destekledi. 1908'de, muhalefete karşı gazetenin Lord Northcliffe'e satılmasını gerçekleştirdi. Yeni kurulan yayın ortaklığının yöneticiliğine getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Bell, Clive, tam adı ARTHUR CLIVE HEWARD BELL (d. 16 Eylül 1881, East Shefford, Berkshire - ö. 17 Eylül 1964, Londra, İngiltere), 20. yüzyıl başlarında İngiltere'de halkın ard izlenimciliği benimsemesinde rol oynayan İngiliz sanat eleştirmeni.

Cambridge'deki Trinity College'ı 1902'de bitiren Bell, bundan sonraki birkaç yılını Paris'te ve ardından Londra'da sanat eğitimi görerek geçirdi. 1907'de Vanessa Stephen ile evlendi. Karısının kız kardeşi Virginia Stephen da Leonard Woolf ile evlenerek Woolf soyadını aldı. Bu dörtlü Bloomsbury grubu(*) adıyla bilinen İngiliz yazar ve sanatçılar topluluğunun çekirdeğini oluşturdu. Clive Bell, 1910'da yakın bir arkadaşlık kurduğu İngiliz sanat eleştirmeni Roger Fry ile birlikte, Londra'da açılan ve sanat tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturulan İkinci Ard İzlenimcilik Sergisi'ni düzenledi (1912).

Bell'in sanat eleştirisine en önemli katkısı, *Art* (1914; Sanat) ve *Since Cézanne* (1922; Cézanne'dan Bu Yana) adlı kitaplarında anlattığı "anamlı biçim" kuramıdır. Sanat yapıtlarının en önemli öğelerinin salt biçimsel nitelikleri, yani çizgi ve renklerin ilişkisi ve birleşimleri olduğunu ileri süren Bell, bir resmin doğurduğu estetik duygunun, izleyicinin resmin konusunu "okuması"ndan değil, resmin biçimsel anlamını duymasından kaynaklandığına inanıyordu. Biçimsel

özelliklerin en an düzeyde ortaya konduğu örnekler olarak Paul Cézanne'nin yapıtlarına dikkati çekerek, kamuoyunun geleneksel gerçekçi resmin öyküsel, anlatısal ve eğitici işlevlerini daha çok önemsemesini eleştiriyordu.

Bell, sonraları sanatta biçimin içerikten daha önemli olduğu konusundaki genelleyici yaklaşımı nedeniyle ciddi olarak eleştirilmesine karşın, sanat beğenisinin salt biçimsel özelliklere gösterilen duygusal bir tepkiye dayandığı biçimindeki savıyla uzun yıllar geniş çevreleri etki altında tuttu. Bell'in öteki yayınları arasında *Landmarks in Nineteenth-Century French Painting* (1927; Ondokuzuncu Yüzyıl Fransız Resminde Dönüm Noktaları) ve anılarını topladığı *Old Friends: Personal Recollections* (1956; Eski Dostlar: Kişisel Anılar) sayılabilir.

Bell, Daniel (d. 10 Mayıs 1919, New York kenti), ABD'li toplumbilimci ve gazeteci. Kapitalist toplumların doğasından kaynaklandığına inandığı çelişkileri uzlaştırmak için toplumbilim kuramlarından yararlanma yolu üzerinde durmuyordu.

New York'taki City College'dan 1939'da mezun olan Bell, 20 yılı aşkın süre gazeteci olarak çalıştı. Genel yayın yönetmenliğini yaptığı *The New Leader*'de (1941-45) ve çalışma yaşamıyla ilgili yazılardan sorumlu yönetmen olarak çalıştığı *Fortune*'de (1948-58) çeşitli toplumsal konularda sayısız yazılar yayımladı. 1956-57'de Paris'te Kültürel Özgürlük Kongresi'nin seminer programını yönettikten sonra, 1960'ta doktorasını tamamladığı Columbia Üniversitesi'nde toplumbilim dersleri verdi (1959-69). 1969'da da Harvard Üniversitesi'nde toplumbilim profesörü oldu.

Son derece üretken bir yazar olan Bell'in çalışmaları, siyasal ve ekonomik kurumlar ve bu kurumların bireyi hangi yollardan biçimlendirdiği konularına duyduğu ilgiyi yansıtır. Önemli yapıtları arasında *Marxian Socialism in America* (1952, yb. 1967; Amerika'da Marksist Sosyalizm), *The Radical Right* (1963; Radikal Sağ) ve Borden Ödülü'nü kazanan *Reforming of General Education* (1966; Genel Eğitim Reformu) sayılabilir. *The Coming of Post-Industrial Society* (1973; Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi) ve *The Cultural Contradiction in Capitalism* (1976; Kapitalizmin Kültürel Çelişkisi) adlı yapıtlarında toplumda bilim, teknoloji ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışır. Çağdaş toplumla uyum sağlayamayan bireyi ilişkin görüşlerini, *The Winding Passage*'de (1980; Dönemeçli Geçit) ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Bell, Eric Temple (d. 17 Şubat 1883, Aberdeen, İskoçya - ö. 21 Aralık 1960, Watsonville, California, ABD), İskoç asıllı ABD'li matematikçi, eğitimci ve yazar. Matematik, tam sayıların özelliklerini konu edinen dalı olan sayılar kuramı alanında önemli teoremler bulmuştur.

On dokuz yaşında ABD'ye göç eden Bell, iki yıl içinde Stanford Üniversitesi'nden lisans derecesi aldı. 1904-06 arasında, katır sürücüsü, yerölçümcü ve bir yerel telefon şirketinin görevlisi olarak ABD'nin bausını baştan başa gezdi. Yeni kurulmuş olan bu şirket 1906'daki San Francisco depremi sırasında yıkılınca Bell, akademik yaşama dönmeye karar verdi ve Washington Üniversitesi'ne girdi. İki yıl sonra ikinci üniversite diplomasını aldı, ardından California'nın kuzey bölgesine yerleşerek burada bir hızar atölyesinde çalışmaya başladı ve bir yandan da öğretmenlik yaptı. 1912'de Columbia Üniversitesi'nden matematik dalında doktora derecesi aldıktan hemen sonra Washington Üniversitesi'nde ders verme-

ye başladı. Bu görevini 1926'da California Teknoloji Enstitüsü'nde profesörlüğe getirilene değin sürdürdü. Bir yandan ders verirken bir yandan da, özellikle sayılar kuramı üzerinde yoğunlaştırdığı araştırmalarını sürdürdü. 1931-33 arasında Amerika Matematik Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Çoğu sayılar kuramıyla ilgili 300'ü aşkın makale yayımlayan Bell, eliptik fonksiyonlar alanında da uzmandı ve bu konuda matematikçileri 100 yılı yakın bir süredir uğraştıran kimi problemlerin çeşitli çözümlerini açıkladı. "Arithmetical Paraphrases" (Aritmetik Açıklamalar) adlı çalışmasıyla 1921'de Boucher Ödülü'nü kazandı. Kuramlarının çoğunu, *Algebraic Arithmetic* (1927; Cebirsel Aritmetik) ve *The Development of Mathematics* (1940; Matematik Gelişimi) adlı iki kitapta açıkladı. Bu kitaplardan ikincisinde matematikteki, en önemli olduğuna inandığı eğilimleri duru ve özlü bir dille özetlemiştir.

Bell, matematiğin hiçbir zaman yaygın bir kitlenin anlayacağı biçimde dile getirilmemiş olduğuna inanıyordu. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, 1937'de, matematikteki önemli buluşları, bu buluşları gerçekleştirenlerle bağlantılı olarak anlatan *Men of Mathematics* (yb. 1961; Büyük Matematikçiler, 2 cilt, 1945, 1947), 1951'de de matematiği hem uygulamaya dönük bir dal, hem de kendi başına bir disiplin olarak kolay anlaşılır bir dille anlatan *Mathematics, Queen and Servant of Science* (Matematik, Bilimin Kraliçesi ve Hizmetkârı) adlı yapıtlarını yayımladı. 1953'te tüm zamanını matematiksel araştırmalara ve yazmaya ayırmak için öğretim üyeliğinden ayrıldı. 1961'de sayılar kuramının tarihçesini 17. yüzyıl matematikçisi Pierre Fermat'ın çalışmalarını çevresinde temellendiren *The Last Problem*'i (Son Problem) yayımladı. John Taine takma adıyla, aralarında *The Time Stream* de (1946; Zamanın Akışı) bulunan pek çok bilimkurgu yapıtı yayımlayan Bell'in kendi adıyla yayımladığı bir de şiir kitabı vardır.

Bell, Gertrude (Margaret Lowthian) (d. 14 Temmuz 1868, Washington Hall, Durham, İngiltere - ö. 12 Temmuz 1926, Bağdat), İngiliz gezgin ve yazar. Arabistan'da bazı yönetim görevlerinde bulunmuş, Bağdat'ta Hâşimî hanedanının kurulmasında önemli rol oynamıştır.

1887'de tarih bölümünü en iyi dereceyle bitirdiği Oxford'da geçen parlak öğrencilik döneminden sonra bir süre Tahran'da bulundu; buradaki İngiliz elçisi Sir Frank Lascelles'in yeğeni idi. Dönüşünde 10 yıl kadar İngiltere ile Avrupa'nın siyasal ve entelektüel çevrelerinde bulunduktan sonra, 1899'da, ona ün kazandıracak olan Arabistan'la ilgili etkinliklere yöneldi. Aynı yıl Filistin ve Suriye'yi gezdi. Bunu izleyen 10 yıl içinde de sık sık Ortadoğu'ya gitti; gezileri Anadolu'ya kadar uzandı. Asıl tutkusu olan Arabistan gezisine ise 1913'te başladı. Lady Ann Blunt'tan sonra Ha'il'i gezen ikinci kadın oldu. Ha'il'de pek iyi karşılanmamasına karşın Raşidi hanedanını her zaman Suudi hanedanına yeğledi. Arabistan gezisinin ayrıntılı öyküsünü hiçbir zaman yazmadı. Oysa 1. Dünya Savaşı öncesindeki 20 yıl boyunca çok sayıda yapıtı yayımlanmıştı. Bunlar arasında, *Safar Nameh* (1894; Sefername), *Poems from the Divan of Hafiz* (1897; Hafız Divanı'ndan Şiirler), *The Desert and the Sown* (1907; Çöl ve Tarla), *The Thousand and One Churches* (1909; Binbir Kilise) ve *Amurath to Amurath* (1911) sayılabilir. Uzun mektuplar yazmaktan hoşlanan Bell'in mektupları üvey annesine derlenip 1927'de iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Bell'in belki de en önemli yapıtı 1918'de imzalanan ateşkes antlaşmasıyla 1920'de Irak'ta çıkan ayaklanma arasındaki güçlüklerle dolu dönemde yörenin nasıl yönetildiğini ustalıkla aktardığı resmi rapordur. Kısa bir süre İngiltere ve Fransa'da savaş çalışmalarına katıldıktan sonra yeniden Ortadoğu siyasetinin karışık ortamına atıldı; sırasıyla Sir Percy Cox'un ve Sir Arnold Wilson'un yanında görev yaptı. Yaşamının son üç yılını Bağdat'ta bir arkeoloji müzesi kurma çalışmalarına adanmıştı. Kazılarda çıkarılan antik buluntuların ait oldukları ülkelerde kalması gerektiğini ilk savunan odur. Böylelikle sevdiği ve gönülden hizmet ettiği topraklara bıraktığı bir anıt olan Irak Ulusal Müzesi, Irak'a ait antik yapıtlardan oluşan olağanüstü bir koleksiyona sahip oldu.

Bell, Henry (d. 1767, Torphichen, Linlithgowshire - ö. 14 Kasım 1830, Helensburgh, Dumbartonshire, İskoçya), Avrupa'da ticari başarı kazanan ilk buharlı gemiyi yapan İskoç mühendis.

Önce değirmenci olan amcasının yanında çalışan Bell, daha sonra bir gemi yapımcısına çıraklık etti. Ardından Londra'ya giderek İskoç mühendis John Rennie'nin

Henry Bell, James Tannock'un yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1840; Bilim Müzesi, Londra
Science Museum, Londra

yanında çalıştı ve öğrenim gördü. 1790'da İskoçya'ya döndü ve marangozluk yapmak üzere Glasgow'a yerleşti, ama daha sonra Helensburgh'a geçti. 1800'de İngiliz Donanması'na buhar gücüyle çalışan çeşitli teknelerin yapımı için önerilerde bulundu. Bell'in kendi buharlı gemisi 28 tonluk "Comet", 1812'de Glasgow limanında suya indirildi ve daha sonra Clyde Irmağı üzerinde yolcu ve yük taşımacılığında kullanıldı. Geminin ulaştığı ticari başarı, Avrupa'da buharlı gemi taşımacılığı döneminin başlamasına önayak olmuştur.

Bell, John (d. 15 Şubat 1797, Nashville yakınları, Tennessee - ö. 10 Eylül 1869, Dover, Tennessee, ABD), siyasal önder ve Amerikan İç Savaşı arifesinde başkan adayı.

Amerikan Temsilciler Meclisi'ne 1827'de giren Bell, 1841'e değin Demokratik Parti üyesi olarak mecliste kaldı. 1834'te Başkan Andrew Jackson'la bozuştu ve 1836 seçimlerinde başkan adayı Hugh Lawson White'i destekledi. White'in yenilgisi üzerine Whig'lere katılan Bell Başkan William Henry Harrison kabinesinde savaş bakanlığına getirildi. Başkan Harrison'un ölümünden sonra yeni başkan John Tyler'in Whig'lerden kopması, Bell'in istifasına yol açtı.

Altı yıl siyasal yaşamdan uzak kalan Bell, 1847'de senatör seçildi ve 1859'a değin bu görevi sürdürdü. Kendisi çok sayıda köleye sahip olduğu halde, köleliği yaygınlaştırma çabalarına karşı çıktı. Başkan James Knox Polk'un Meksika Savaşı politikasına şiddet-

le muhalefet etti. 1850 Uzlaşması'na, Kansas-Nebraska Yasası'na (1854) ve Kansas'ın kölecilik eyalet olarak kabulüne karşı oy kullandı. 1860'ta Anayasal Birlik listesinden başkan adayı gösterildiyse de, seçimi yalnız Virginia, Kentucky ve Tennessee'de kazandı. Güney eyaletlerinin Birlik'ten ayrılmasına karşıydı. Ama Başkan Lincoln'un asker toplama kampanyasına karşı koymayı savunarak Birlik'in karşısında yer aldı. İç Savaş sırasında Georgia'ya çekilen Bell, 1865'te Tennessee'ye döndü.

Bell, Lawrence Dale (d. 5 Nisan 1894, Mentone, Indiana - ö. 20 Ekim 1956, Buffalo, ABD), uçak tasarımcısı. Geliştirdiği roket motorlu "X-1" deneme uçağı 1947'de yatay uçuşta ilk kez ses duvarını aşmıştır.

Bell, havacılık alanındaki çalışmalarına 1912'de kardeşi Grover'in yanında makinist olarak başladı. 1913'te Grover bir uçak kazasında ölünce Bell, önce bu işi bırakmaya karar verdi, ama uçuşa sevgisi ağır bastı. Bunun üzerinde, bir başka öncü havacı olan Glenn L. Martin'le çalışmaya başladı ve yaşamı boyunca bu uğraştan ayrılmadı. Öldüğünde Buffalo'daki Bell Aircraft Corporation'ın başındaydı. Bell'in geliştirdiği "P-39 Airacobra" ve "P-63 Kingcobra" avcı uçakları, II. Dünya Savaşı sırasında yaygın olarak kullanıldı. ABD'nin ilk jet uçağı olan "XP-59A Airacomet" avcı uçağının tasarımını da Bell yaptı. İngiliz yapımı iki Whittle motoruyla çalışan bu uçak, ilk uçuşunu 1 Ekim 1942'de gerçekleştirdi.

Bell Laboratuvarları, BELL TELEFON LABORATUVARLARI olarak da bilinir, tam adı AT & T BELL LABORATORIES, INC., hisselerine American Telephone and Telegraph Company'nin (AT & T) sahip olduğu araştırma ve geliştirme şirketi. AT & T tarafından üretilen telekomünikasyon araçlarını geliştirmenin yanı sıra, askeri anlaşmalar çerçevesinde savunmayla ilgili araştırma ve geliştirmeler yapar. Laboratuvarların merkezi New Jersey'deki Murray Hill'dedir.

Şirket 1925'te Bell Telephone Laboratories, Inc., adıyla kuruldu. Ama geçmişi AT & T ile Western Electric'in mühendislik bölümlerinin New York'ta bir araya toplandığı 1907'ye, hatta AT & T'nin makine bölümünün kurulduğu 1883'e kadar uzanır. Kuruluşundan beri mühendislik ve bilimle ilgili binlerce yenilik gerçekleştirdi. Örneğin 1926'da ilk sesli film sistemini geliştirdi. 1937'de ilk elektrik röleli sayısal bilgisayarı yaptı; aynı yıl, şirket araştırmacılarından Clinton Davisson, maddenin dalga özelliğini bularak Nobel Fizik Ödülü'nü Sir George Paget Thomson ile paylaştı. 1947'de ise yine Bell araştırmacıları John Bardeen, Walter H. Brattain ve William B. Shockley, transistörü icat ettiler ve 1956'da Nobel Fizik Ödülü'nü aldılar. Bell için çalışan iki başka araştırmacı, Arno Penzias ve Robert W. Wilson kısırdalga kozmik fon ışımasını bularak 1978'de Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştılar. Bu buluşlar ve şirkette çalışanların teknik ve bilimsel çalışmalarıyla yayınları Bell Laboratuvarları'nın dünyanın en önemli araştırma merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır.

Bell Ticaret Yasası bak. Filipinler Ticaret Yasası

Bella, Stefano della, Fransızca ÉTIENNE DE LA BELLE (d. 18 Mayıs 1610 - ö. 12 Temmuz 1664, Floransa), Jacques Callot'un üslubundaki, askeri olayları konu alan oyma-

baskılarıyla ün kazanmış barok dönem sanatçısı.

Bir kuyumcunun yanına çırak olarak giren Bella, daha sonra oymabaskıya yönelerek Remigio Cantagallina ile çalıştı. Lorenzo de' Medici'nin yardımıyla üç yıl Roma'da öğrenim gördü. 1642'de Paris'e gitti. Kardinal Richelieu onu, Arras kuşatmasını ve Fransız ordusunun kenti almasını resmetmekle görevlendirdi. Bella 1647'de Amsterdam'a yaptığı bir gezi sırasında gördüğü Felemenk manzara resimlerinden ve Rembrandt'ın çizimlerinden etkilendi. Bu dönemden sonra yapıtları daha atmosferik bir etki kazandı, zarıflaştı ve boyutları küçüldü. Bella'nın, sayıları 1.400'ün üzerinde olan oymabaskıları büyük bir konu çeşitliliği gösterir.

Bella Coola Yerlileri, Büyük Okyanusun kuzey kıyısında, Bella Coola Irmağı vadisi ile Yukon Dean ve Burke kanallarındaki köylerde yaşamış Yerli halk. Güneydeki Kızı Selişleri'nin(*) diliyle akraba bir Seliş dili konuşurlardı. Ataları, büyük olasılıkla, iç bölgelerde yaşayan asıl Seliş topluluğundan ayrılmış ve kuzeye göç etmiş. Törenleri, söylenceleri ve maddi kültürleri Heiltsuk lehçesi (bak. Kuvakiyutlar) konuşan komşularına benzemekle birlikte, toplumsal örgütlenmeleri daha ötedeki Selişlerinkini andırırdı.

Balık, özellikle sombalığı, en önemli besin kaynaklarıydı. En önemli siyasal birim, genellikle akrabaların oturduğu köylerdi. Köyler, aynı zamanda dans törenlerinin düzenlendiği birimlerdi. Potlaç(*) adı verilen armağan dağıtma töreni sırasında, ayrıca evlilik, cenaze, ad verme törenleri ve gizli derneklere kabul gibi önemli olaylar da gerçekleştirilirdi. Toplumsal konum ve saygınlık, potlaçtaki başarıya, oldukça oynak olan toplumsal kademelenmede yükselme ise kişisel yeteneğe dayanırdı. Zenginlik, maddi ve manevi ayrıcalıkların (örn. belli adları kullanma, belli danslara katılma hakkı) yanı sıra, bu ayrıcalıkları geçerli kılmak amacıyla potlaç sırasında dağıtılan armağanlardan da kaynaklanırdı.

belladon bak. güzelavratotu

Bellah, Robert Neely (d. 23 Şubat 1927, Altus, Oklahoma, ABD), çağdaş dünyanın dinsel yaşamında değişme sorununu inceleyen sosyolog. Geleneksel dinsel toplulukları toplumsal değişimle bağdaştırmak amacıyla yeni yöntemler önermiştir.

Lisans (1950) ve doktora (1955) derecelerini Harvard'dan aldı. McGill Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü'nde (1955-57) ve Harvard'daki Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nde (1957-58) dersler verdi. Fulbright Bursu ile Japonya'ya gittikten (1960-61) sonra, gene Harvard'da görev aldı (1961-66). 1967'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde sosyoloji ve karşılaştırmalı araştırmalar konusunda Ford Kürsüsü profesörü oldu.

En çok etki uyandıran yapıtı *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*'de (1970; İnancın Ötesinde: Gelenekselliği Aşmış Bir Dünyada Din Üzerine Denemeler) iktisat kuramını kültüre uyguladı. *Varieties of Civil Religion*'da (1980; Uygarlık Dininin Türleri) ise eğitim ve hukuk sistemi içinde kendiliğinden yer alan "uygarlık dini"nin, hoşgörülü ve açık görüşlü olduğu için desteklenmesi gerektiği düşüncesini dile getirdi.

Bellamy, Edward (d. 26 Mart 1850, Chicopee Falls, - ö. 22 Mayıs 1898, Chicopee Falls, Massachusetts, ABD), özellikle *Looking Backward, 2000-1887* (Geriyeye Ba-

kış, 2000-1887) adlı ütopyacı romanıyla tanınan ABD'li yazar.

Baptist bir rahibin oğluydu. Kent yoksullarının kötü yaşam koşullarıyla ilk kez 18 yaşında, Almanya'da bir yıl süren öğrenciliği sırasında karşılaştı. Hukuk öğreniminden

Bellamy
Library of Congress Washington, D C

sonra 1871'de baroya kabul edildi. Çok geçmeden gazeteciliğe geçerek önce Massachusetts'te çıkan *Springfield Union*'ın genel yayın yönetmeni yardımcısı, ardından *New York Evening Post*'un yorum yazarı oldu. Bellamy'nin ilk deneme ve öyküleri, Amerikan İç Savaşı sonrasının dinsel tedirginliğini yansıtır; bazen de geleneksel Amerikan tutum ve davranışlarını dolaylı bir biçimde eleştirir.

Bellamy, 2000 yılında Boston'u konu alan *Looking Backward* (1888) adlı kitabında ideal bir sosyalizmle yönetilen ABD'yi anlatır. Bir milyondan çok satan bu kitabı, 1883 ekonomik bunalımının etkisinden henüz kurtulmamış olan ve Chicago'daki Haymarket Ayaklanması (1886) gibi sanayileşmenin yol açtığı çatışmaların huzursuzluğunu yaşayan bir kamuoyuna sesleniyordu. Bellamy kamu hizmetlerinin devletleştirilmesi propagandasına etkin olarak katıldı ve bu görüşü savunan derneklerin kurulmasında etkili oldu. Avrupa'da, özellikle Hollanda'da Bellamy'nin çalışmalarından esinlenen siyasal gruplar ortaya çıktı. Yayımladığı *The Nationalist* (1889-91) dergisiyle ABD'deki Halk Partisi'nin 1892 seçimlerindeki programını büyük ölçüde etkiledi. Ama *The Nationalist*'in yerini alan *New Nation* (1891-94) dergisinin çıktığı dönemde partinin etkisi azaldı. *Looking Backward*'ın devamı olarak yazdığı *Equality* (1897; Eşitlik) daha az ilgi gördü. Öbür yazıları *Edward Bellamy Speaks Again!* (ös 1937; Edward Bellamy Gene Konuşuyor!) ve *Talks on Nationalism* (ös 1938; Milliyetçilik Üzerine Konuşmalar) başlıklı kitaplarda yayımlandı. Bellamy'nin yaşamı ve yapıtları üzerine Arthur E. Morgan'ın kitabı 1944'te, Sylvia E. Bowman'ın kitabıysa 1958'de yayımlanmıştır.

Bellanca, Giuseppe Mario (d. 19 Mart 1886, Sciacca, İtalya - ö. 26 Aralık 1961, New York kenti, ABD), İtalyan asıllı ABD'li uçak tasarımcısı ve yapımcısı. ABD'nin ilk kapalı kabinli, tek motorlu uçağının yapımını gerçekleştirmiştir.

Milano Politeknik'te mühendislik eğitimi gören Bellanca, 1911'de, uçak tasarımcılarına parlak bir gelecek sunduğuna inandığı ABD'ye yerleşti. Öğrenciliği sırasında tasarım ve yapım konularında başarılı olamamıştı, ama New York'taki Long Island'da, ilk uçağını yaptı ve uçurdu. 1912-16 arasında Long Island'daki bir uçuş okulunu yönetti. 1917'de uçuş yarışmalarında başan kazanan kapalı kabinli tek motorlu uçağının tasarımını ve yapımını gerçekleştirdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, tanınmış gösteri pilotu Clarence D. Chamberlin'den bir

uçak siparişi aldı. Kendisine 1924'te Wright Aircraft Corporation'da iş verilmesini sağlayan Chamberlin ile kalıcı bir dostluk kurmuştu. 1927'de Bellanca'nın yaptığı bir uçakla New York'tan Almanya'daki Eisleben'e uçan Chamberlin, hem bir yolcuyla gerçekleştirilen ilk okyanusası uçuşu gerçekleştirdi, hem de yeni bir uzun mesafe uçuş rekoru kırdı. 1920 sonları ve 1930 başlarında Bellanca uçakları uzun mesafe uçuşlarının en gözde araçlarıydı. Örneğin Lindbergh'in seçtiği uçakların başında bir Bellanca geliyordu; Japonya ile ABD arasındaki ilk kesintisiz uçuş da 1931'de bir Bellanca ile gerçekleştirildi.

1927'de kurulan Bellanca Aircraft Company özel uçak yapımında uzmanlaştı. 1929'da ABD yurttaşlığına geçen Bellanca, 1954'te şirketini sattıktan sonra oğlu ile birlikte Bellanca Aircraft Engineering şirketini kurdu; tasarım ve yapım konularındaki çalışmalarını sürdürdü.

Bellarmino Aziz Roberto, İtalyanca tam adı SAN ROBERTO FRANCESCO ROMOLO BELLARMINO (d. 4 Ekim 1542, Montepulciano, Toscana - ö. 17 Eylül 1621, Roma; azizler listesine kabulü 1930; yortu günü 17 Mayıs), kardinal ve ilahiyatçı. Reform döneminin Protestan öğretilerine karşı çıkışıyla Katolik Kilisesi'nin en güçlü savunucularından biri sayılır.

1560'ta Cizvit tarikatına girdi. İtalya'da Roma, Mondovì ve Padova'da öğrenim gördükten sonra 1570'te Louvain'e gönderilerek papazlığa atandı, ayrıca ilahiyat dersleri vermeye başladı. Felemenk'te Protestanlığın güçlü oluşu, Tanrı kayrasına ve özgür iradeye ilişkin Augustinusçu öğretilerin yaygınlığı, Bellarmino'yu ilahiyat üzerindeki görüşlerini geliştirmeye yöneltti. Roma'ya dönerek burada yeni kurulan Cizvit Okulu'nda dersler verdi. 1599'da Papa VIII. Clemens tarafından kardinalliğe getirildi, ardından da Capua başpiskoposluğuna atandı (1602). Galileo'nun yapıtlarının ilk incelenmesinde Enkizisyon'da danışman olarak önemli rol oynadı. Galileo'nun görüşlerine duyduğu yakınlıktan dolayı, onu huzuruna kabul etti ve Kopernik'in kuramlarını savunmaması, yalnızca bir varsayım olarak kabul etmesi konusunda uyardı. Katolikliğin ve Protestanlığın çatıştığı o dönemde bir skandal doğmasından korktuğu için, Galileo'nun desteklediği Kopernik kuramının "yanlış" olduğunu Enkizisyon adına bildirdi. Kilise de 1616'da aynı hükmü verdi.

Bellarmino tüm servetini harcadığı yoksullara yardım işlerine tutkulu bir ilgi gösterdi. Öldüğünde yoksuldu. Protestanların yapıtlarına yaşamı boyunca yansız bir yaklaşımla ilgi gösterdi ve en aydın ilahiyatçılardan biri sayılmaya başlandı. 1931'de Papa XI. Pius, Bellarmino'ya "kilise bilgini" unvanını verdi.

Bellarmino'nun en çok etki uyandıran yazıları *Disputationes de controversiis Christianae fidei adversus huius temporis haereticos* (1586-93; Çağın Heretiklerine Karşı Hristiyan Dininin İtirazları Üzerine Tartışmalar) adı altında toplanan konferans dizileriydi. Bu yazılarda Katolik öğreti açık ve ödün vermez bir anlatımla dile getiriliyordu. Bellarmino, Vulgata'nın (Eski Ahit'in 4. yy'daki Latince çevirisi) Clemens basımının hazırlanmasında da görev aldı (1591-92); bu basımda, Papa V. Sixtus'un gözetiminde hazırlanan bir önceki Vulgata'nın yanlışları düzeltildi. 1597'de hazırladığı inanç ve ibadet kılavuzu, sonraki benzer yapıtları büyük ölçüde etkiledi. 1610'da, William Barclay'in *De potestate papae*'sine (Papanın Yetkileri Üzerine) yanıt olarak

yazdığı *De potestate summi pontificis in rebus temporalibus*'u (Papanın Dünya İşleriyle İlgili Yetkisi Üzerine) ilk kez 1675'te yayımlandı. Yapıtlarının tümü 1870-74 arasında 12 cilt olarak basıldı.

Bellary, Hindistan'ın güneyinde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin iç-doğu kesimindeki Bellary ilinin yönetsel merkezi. Ortaçağda kurulmuş olan kente, çevredeki düzlükten ansızın 140 m yükselen ve çevre uzunluğu 3 km olan granit bir kaya üzerinde, 16. yüzyıl yapısı bir kale egemendir. 18. yüzyılda Mysore'da hüküm süren Müslüman önder Haydar Ali'nin, bir Fransız mühendisin yardımıyla surları genişlettiği ve sonraları, kaleyi bitişikteki daha yüksek kayaya inşa etmediği için mühendisi astırdığı söylenir. Bir demiryolu ve karayolu merkezi olan kentte, ilin başlıca ticari ürünü olan pamuk işlenir. Ayrıca içki ve şeker fabrikaları vardır. Kentteki tıp, hukuk ve eğitim yüksek okulları, Dharvar'daki Karnataka Üniversitesi'ne bağlıdır.

Bellary ili, Dekkan Platosunun denizden 240-300 m yükseklikteki kesimlerinde 9.898 km²'lik bir alan kaplar. Az yağış alan kurak bir bölgede bulunmasına karşın, kara toprakları Tungabhadra Irmağı Projesi (baraj ve enerji santrali) çerçevesinde yoğun bir biçimde sulanır. Başlıca ürünleri pamuk, kumdarı, baklagiller ve yerfıstığıdır. Bellary-Hospet bölgesinde, özellikle Bakur Dağında büyük demir cevheri yatakları ve az miktarda bakır bulunur.

Bellary kenti dışında nüfusun yoğunlaştığı başlıca merkezler Sandur, Kotturu ve Samahalli'dir. Sangankal'de, Neolitik Çağ'dan kalma bir yerleşme ile taş avadanlık ortaya çıkarılmıştır. İI, İÖ 3. yüzyılda, Aşoka'nın yönetimindeki Maurya İmparatorluğu'nun sınırları içindeydi. Daha sonra bir dizi hanedan tarafından yönetildi. Bellary kentinin yaklaşık 50 km batısında yer alan ve *Ramayana* destanına göre Hindu tanrısı Rama'nın ziyaret ettiği Hampi kasabası, Kişkinde Krallığı'nın geleneksel merkezidir. Çok sayıda kalıntıya bakılırsa kent, 1336-1565 arasında parlayan ve büyük sanat koruyucularınca yönetilen bir devletin de başkenti olmuştur. Nüfus (1991) kent, 245.758; (1981) il, 1.489.225.

Bellavin, Vasili İvanoviç bak. Tihon

Bellay, Guillaume du, LANGEY SENYÖRÜ (d. 1491, Montmirail - ö. 9 Ocak 1543, Lyon, Fransa), Fransa kralı I. François'nin hükümdarlığı sırasında diplomatik girişimleriyle ünlü subay ve yazar.

Soylu bir Angevin ailesinin altı oğlunun en büyüğü olan du Bellay Sorbonne'da eğitim gördü. Flandre ve İtalya'da çarpıştı ve sonunda I. François ile birlikte Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) birliklerince Pavia Savaşı'nda (1525) tutsak alındı. Daha sonra I. François'nin diplomatik görevler verdiği du Bellay, François ile V. Karl arasında Cambrai Antlaşması'nın (1529) imzalanmasını sağladı. 1532-36 arasında başlıca görevi Germen prenslerini V. Karl'a karşı birleştirmektir.

Kendisi protestan olmadığı halde onları muhaliflerine karşı korudu. François ile Luther'in arkadaşı Philip Melanchthon'un görüşmelerini sağlamaya çalıştı (1534-35). Bellay aralarında Protestanların da bulunduğu birçok yazar ve bilimadamlarının dostuydu. Romalı tarihçi Livius tarzında yazan du Bellay'in en önemli yapıtı olan *Ogdoades*, I. François ile V. Karl arasındaki düşmanlığın tarihini anlatır. Günümüze ancak parçaları kalmış olan bu yapıtın 1515-21 arasında kapsayan ilk bölümü (1905'te yayımlandı) Latince'dir. Fransızca olan öteki bölümler

kardeşi Martin'in *Mémoires*'ında da (1569, Anılar) yer almaktadır. Fransa tarihinin ilk dönemlerini kapsayan bir çalışmanın ilk dört kitabı *Épitome de l'antiquité des Gaules et de France* (1556; Galya ve Fransa'nın İlk Zamanları) adıyla yayımlanmıştır.

Bellay, Joachim du (d. y. 1522, Lire - ö. 1 Ocak 1560, Paris, Fransa). Pierre de Ronsard ile birlikte La Pléiade(*) adlı edebiyat grubuna öncülük eden Fransız şair. Fransızcanın en azından İtalyan edebiyatı düzeyinde çağdaş bir edebiyat üretecek güçte

Joachim du Bellay, kurşunkalem çizim, 16. yy; Ulusal Kitaplık Paris, Bibliothèque Nationale Paris

olduğunu ilen süren La Pléiade bildirgesi *La Défense et illustration de la langue française*'i (1549; Fransız Dilinin Savunusu ve Açıklaması) kaleme almıştır.

Soylu bir aileden gelen ve tanınmış kardinal ve diplomat Jean'in kuzeni olan du Bellay, Poitiers ve Paris'te hukuk ve beşen bilimler öğrenimi gördü. 1549-50'de İtalyan şairi Petrarca'dan esinlenerek yazdığı ilk sonelerini yayımladı. 1553'te Jean ile birlikte bir görevle Roma'ya gitti. O sıralarda dinsel konularda yazmaya başlamıştı; Vatikan'daki saray yaşamını yakından tanıyınca düş kırıklığına uğradı. *Antiquités de Rome* (Roma Kalıntıları) adlı yapıtında eski Roma'nın yok olmuş görkemini işlemeye ve en güzel yapıtı sayılan *Regrets*'de (Pişmanlıklar) hüznü bir taşlamaya yöneldi. Her iki yapıtı da 1558'de Fransa'ya dönüşünden sonra yayımlandı.

Yaşamı boyunca sağlığı bozuk olan du Bellay zaman zaman sağırılık sıkıntısı da çekti. Portrelerindeki içedönük ve sofu görünüşü, kendini tümüyle sanatına adanmış bir kişi olduğu izlenimini güçlendirir. İçtenlikle sevdiği ülkesinin bütün öbür uluslarınkine rakip bir edebiyatı olması gerektiğini savundu. Fransız dilindeki ilk od ve aşk soneleri kitaplarının yazarı olarak bu dile yeni edebi biçimler kazandırdı. Ülkesi dışında 16. yüzyıl İngiliz lirik şairlerini etkiledi; Edmund Spenser bazı yapıtlarını *Complaints* (1591; Yakınmalar) adıyla İngilizceye çevirdi.

Belle Adası Boğazı, Kanada'nın doğusundaki St. Lawrence Körfezinin kuzeyden Atlas Okyanusuna geçit veren girişi. 145 km uzunluğundadır; genişliği 16-27 km arasında değişir. Doğuda Newfoundland ile batıda Labrador arasında uzanır. St. Lawrence denizyolunu ve Büyük Göller bölgesindeki limanları Avrupa'ya bağlayan en kısa yoldur. Boğazdan geçen soğuk Labrador Akın-

tısı, aylarca buzlarla örtülmesine yol açar ve deniz taşımacılığını haziran-kasım sonu dönemiyle sınırlar.

Belle, Étienne de la bak. Bella, Stefano della

Belle-Île-en-Mer, Breton dilinde ENEZ AR GERVEUR. Fransa'da, Bretanya'nın güney kıyıları açığında ada. Quiberon Yarımadası-

Belle-Île-en-Mer ve limanı, Fransa
Editions d'Art JOS Le Doaré

nın 13 km güneybatısında, Bretanya planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Morbihan ili (*département*) sınırları içinde yer alır. Yüzölçümü 83 km²'dir. Anakaradaki Saint-Nazaire ve Lorient limanlarının ileri karakolu olan adadaki kale, 1572'den 19. yüzyıla değin Fransa için stratejik önem taşıyordu. 1761-63 arasında İngilizlerce işgal edilen Belle-Île-en-Mer, Nova Scotia'yı İngiltere'ye bırakan anlaşma kapsamında Fransa'ya geri verildi. En büyüğü Le Palais olan birkaç balıkçı yerleşmesinin bulunduğu adada temel ekonomik uğraş tarımdır. En çok tahıl ekilir. Nüfus (1982) 4.191.

Belle-Isle (Dükü), Charles (-Louis-Aguste) Fouquet, Gisors DÜKÜ (d. 24 Eylül 1684, Villefranche - ö. 26 Ocak 1761, Versailles, Fransa), Fransa'nın Avusturya Veraset Savaşları'na katışmasında önemli rol oynayan Fransız mareşal ve devlet adamı.

XIV. Louis'nin kötü ün yapmış maliye bakanı Nicolas Fouquet'nin torunu olan Belle-Isle genç yaşta orduya girdi; İspanya Veraset Savaşı'na ve 1718-19 Fransa-İspanya Savaşı'na katıldı. Spekülasyon yoluyla servet sahibi oldu. Daha sonra gözden düştü ve saltanat naipliği konseyi başkanı Bourbon dükü tarafından malikânelerinde sürgün tutuldu. Kardinal Fleury döneminde saraya dönerek Polonya Veraset Savaşı'nda Ren bölgesindeki başarılarıyla askeri ününü artırdı. Fleury'nin ardından başbakan olmayı umarak çeşitli saray entrikalarına girişti. Fleury'yi Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tahtı için mücadelede Bavyyera elektörü Karl Albrecht'in yanında Maria Theresia'ya karşı harekete geçmeye zorlayan Avusturya karşıtı bir grubun başına geçti. Sonunda Fransa, Fleury'nin Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'in Avusturya saltanat düzenine ilişkin Veraset Yasası'nı (*Pragmatische Sanktion*) tanıma kararını reddederek bu ülkeyle mücadeleye girdi. Avusturya'yı destekleyen İngiltere'yle de bir dizi çatışmaya giren Fransa bunun bedelini İngilizlerle denizlerde ve kolonilerde rekabet etme fırsatını kayırarak ödedi.

Belle-Isle, Karl Albrecht'in 24 Ocak 1742'de VII. Karl adıyla imparator seçilmesinde önemli rol oynadı; karşılığında mart ayında Gisors dükü yapıldı. Daha sonra,

Fransız kuvvetlerinin Prag'dan çekilmesini (1742) ustalıkla yönetti ve Provence'ı Avusturyalılara ve Sardinyalılara karşı başarıyla savundu (1746-47). 1749'da Académie Française'e seçildi.

Belle-Isle Yedi Yıl Savaşları sırasında savaş bakanı oldu (1758-60); küçük yönetsel reformlar yaptı, ama Québec'teki Fransız birliklerini takviye etmemesi sonucunda Kanada'nın kaybedilmesinden dolayı eleştirildi.

Belleau, Rémy (d. 1528, Nogent-le-Rotrou, Chartres yakınları - ö. 6 Mart 1577, Paris, Fransa), inceden inceye işlediği portre niteliğindeki şiirleriyle tanınan Rönesans şairi ve bilgini. Klasik geleneği canlandırarak Fransız edebiyatını zenginleştirmeyi amaçlayan La Pléiade(*) adlı edebiyat grubunun üyesiydi.

Belleau, şair Pierre de Ronsard ile aynı yıllarda Collège de Coqueret'de okudu. Önce Abbé Chretophle de Choiseul'un, ardından IX. Charles'ın ve kendisini kral dairesi sekreterliğine getiren III. Henri'nin korumasına girdi. 1557'de Napoli'ye karşı bir sefere katıldı. Yaklaşık 1563'te, Joinville'in nüfuzlu Katolik ailelerinden olan Guise'lerin yanına hoca ve danışman olarak girdi. Guise Şatosu'ndaki yaşamı, pastoral odlar, soneler, ilahiler ve aşk şiirlerinden oluşan *La Bergerie* (1565-72; Pastoral Şiirler) adlı yapıtının esin kaynağı oldu. Ayrıntılı doğa ve sanat yapıtları betimlemeleri ile "minyatür ustası" bir şair olarak ün kazandı; Ronsard onu "doğa

Belleau, Radel'in oymabaskı çalışması
H. Roger-Violet

ressamı" olarak nitelendirdi. Belleau'nun öteki yapıtları didaktik şiirlerden oluşur. *Les amours et nouveaux échanges des pierres précieuses* (1576; Aşk ve Sevgiliye Verilen Değerli Taşların Anlamı), egzotik taşlar ve bunların ortaçağ mücevher işçiliği geleneğindeki gizli anlamları üzerine bir yorumdur. *La Reconnué* (1577; Tanınan Kadın) ise Plautus'un *Casina* adlı yapıtına dayalı manzum bir komedidir. Belleau 1556'da Anakreon'un odlarından yaptığı yetkin çevirisiyle La Pléiade grubunun yedinci üyesi olmaya hak kazandı; böylece, Ülker Takımyıldızı anlamına gelen adını İÖ y. 250'de yaşamış ünlü Yunanlı şairler grubundan alan La Pléiade'nin yedinci "yıldızı" oldu. Belleau'nun toplu yapıtları, A. Gouverneur tarafından yayına hazırlandı ve 1867'de yayımlandı.

Belleek porseleni, İrlanda'da, Fermanagh'daki Belleek fabrikasında üretilen porselen. 1857'de David McBinney ve Robert Williams Armstrong'un kurdukları fabrikanın kısa sürede başarıya ulaşmasında, bölgede bol miktarda bulunan beyaz feldispat ve kelt porselen kilinin yanı sıra, İngiltere'den gelen usta işçilerin de payı vardır. Bu ilk yılda Belleek'te beyaz sırlı porselenlerle büyük boyutlu Paros bibloları üretilirdi. Süslü figürler, klasik üsluptaki büstler, midye kabuğu gibi doğal biçimli

günlük kullanım eşyası, Victoria döneminde yapılmış yumurta kabuğu porselenlerin en güzellerindendi. Ürünlerin kaplandığı (Parisli Jules-Joseph Brianchon'un patentiyle yapılan) buzlu görünümlü sır ve deniz

Robert Williams Armstrong'un tasarımı olduğu sanılan, istindye kabuğu biçiminde Belleek porseleni, y. 1868; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

canlılarının örnek alındığı bezeme örgeleri çok beğeniliyordu. Hele çiçek ve yapraklarla bezeli, oval ya da yuvarlak biçimli ünlü elişi Belleek sepetleri incelikleriyle en tutulan ürünlerdi. Fabrika günümüzde de çalışmakta, yenilerinin yanı sıra 19. yüzyıldaki geleneksel mallarını da üretmektedir.

ABD'de de Walter Scott Lenox 1889'da Ceramic Art Company'yi kurarak Belleek porselenlerinin taklitlerini yapmaya başladı. Amerikan ya da Lenox Belleeki adıyla tanınan ve kendine özgü sıcak ve ölçülü bir yetkinlik taşıyan bu porselenlerin üretimi 1906'dan beri Lenox Inc. tarafından sürdürülmektedir.

bellek bak. bilgisayar belleği

bellek, HAFIZA olarak da bilinir, insanın geçmiş deneyim ve bilgileri zihinde tutma ve anımsama yetisi.

Anımsama ve karşıtı olan unutma, normal olarak uyum sağlayıcı işlevlerdir. Anımsama olmaksızın öğrenme, düşünme ve usavurma olanaksızdır. Öte yandan, unutmanın da birçok işlevi vardır. Anıların zamanla zayıflaması eğilimine dayanan bir zaman kavramı oluşturma, eskiden öğrenilenlerin yitimi ya da bastırımı sonucu yeni öğrenilenlere uyum sağlama ve üzücü anıların yarattığı bunalıttan kurtulma bunlar arasında sayılabilir.

Belleğin doğası. Çağdaş dönemde psikologlar, anımsama konusundaki kritik sorunların, genellikle olay ve deneyimlerin eski biçimleriyle ya da bunlara eşdeğer tutulan işaret ve simgeler aracılığıyla zihinde saklanması sağlayan fizyolojik mekanizmalarla ilgili olduğunu varsaymışlardır. Bu nedenle bellek, genellikle eski olayı aslına uygun biçimde üretebildiği ölçüde yetkin sayılır. Araştırmacılar çoğunlukla, merkez sinir sistemi olan bir canlının davranışını etkileyen herhangi bir şeyin onda bir ya da bir dizi iz bıraktığı görülmüştür. Bu izlerin uyarılmasıyla, oluşumlarına yol açan olay ya da deneyimler kuramsal olarak anımsanabilir. Anımsamayı inceleyen deneysel psikoloji izlerin sürekliliği ve bu sürenin uzunluğu için gerekli ve yeterli koşulları belirleyebilecek yöntemleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Bellekte tutmanın ölçümü. Eski bilgileri anımsama ve daha önce karşılaşılmış bir şeyi tanıma yeteneği, bellekte tutmanın ölçülebilir iki göstergesidir. Basit bir bellek testinde deneye öğrenmesi için bir liste verilir ve daha sonra bu listeden anımsadığı maddeleri listedeki sırayla ya da o sıradan

bağımsız olarak belirtmesi istenir. Tanıma testlerinde ise denekten, yeni bir listedeki maddelerden daha önce incelediği listede bulunanları seçmesi istenir. Denek, önceden belirlenmiş sayıda maddeyi anımsadığı ya da tanıdığı zaman listeyi öğrenmiş sayılır. Bu durumda, bu bellekte tutma oranıyla, daha sonra yapılan bir sinama testinde anımsanan miktar arasındaki fark, iki test arasındaki süre içindeki unutma hızını belirler. Bellekte tutmanın üçüncü bir göstergesi de, bir kez yapılmış bir işi sonradan daha çabuk yapılabilmektedir. "Yeniden öğrenme" adı verilen bazı testler bellekte tutmayı, deneklerin daha önce öğrenmiş oldukları bir işlemi yeniden yapmalarındaki randıman artışının bir işlevi olarak ölçer. Anımsama, tanıma ve yeniden öğrenme testlerinin sonucunda ortaya çıkan bellekte tutma oranları değişir. Örneğin, altı aylık bir aradan sonra belirli bir işle ilgili hiçbir şey anımsayamayan bir denek, daha önce öğrendiği bu işi, ilk kez öğrenenlere göre istatistiksel açıdan anlamlı bir ölçüde daha hızlı yapabilir.

Bellekte tutmanın zamana bağlı yanı. Bazı araştırmacılar bilgiyi yalnızca birkaç saniye tutabilen, kapasitesi çok sınırlı, kısa süreli bir bellek ile kapasitesi ve bilgisi tutma yeteneği görece sınırsız, uzun süreli bellekten oluşan iki sistemli kuramlar geliştirmişlerdir.

Normal koşullarda insanlarda kısa süreli bellek işlevi, yaklaşık yedi ayrı birimle (örn. rasgele seçilmiş yedi harf ya da yedi olağan sözcük) sınırlanmıştır. İnsan telefon rehberinden bir telefon numarasını öğrenip, daha çevirirken unutabilir. Bilginin uzun süreli belleğe yerleşmesinin yineleme ve kodlama gibi süreçlerle gerçekleşir gibi görünmesi, kısa süreli bellekte tutmanın, bilgi girişi ile daha kalıcı bellek arasında aracılık yaptığı izlenimi vermektedir.

Başka araştırmacılar ise, gözlenen kapasite ve bellekte tutma farklarını değerlendirirken, kısa ve uzun süreli bellek mekanizmaları arasında ayırım yapmazlar. Bu kuramlar tek bir belleğe işleme sistemi ileri sürerek, kısa süreli bellek olgusunu düşük öğrenme düzeyine bağlarlar.

Kuramcılar arasındaki bu tartışmayla ilgili başka bulgular, beyinlerinde belirli bir hasarlanma olmadığı bilinen insanlarla yapılan deneylerden kaynaklanmaktadır. Bir listedeki sözcüklerin teker teker incelenmesinden hemen sonraki anımsamada, en kolay anımsanan sözcükler listenin başında (öncelik etkisi), daha zor anımsananların listenin sonunda (sonsalık etkisi) ve en zor anımsananlar ise listenin ortasındadır. Anımsama listedeki son sözcüğün sunulmasından hemen sonra başlatılırsa, bu olgu tutarlı bir biçimde görülür. Ama denek kısa bir süre meşgul edildikçe, listeyi belleğinde yinelemesi önlenirse, sonsalılık etkisi hemen tümüyle ortadan kalkabilir; liste sonundaki sözcükler ortadakilerden daha kolay anımsanmaz. Öncelik etkisi temelde kalıcıysa, 15 saniye gibi kısa bir süre, sonsalılık etkisinin tümüyle ortadan kalkmasına yetebilir. Bazı kuramcılar, sonsalılık etkisinin aynı, kısa süreli bir bellek sisteminden kaynaklandığını, öncelik etkisinin ise uzun süreli sistemin ürünü olduğunu savunmuşlardır. Buna karşılık, aynı bulgular tek bir bellek sistemi ile de açıklanabilir. Gene de, görece kalıcı anıların belleğe işlenmesi süreçlerinin anlaşılmasına katkıları nedeniyle, çok sistemli kuramlara duyulan ilgi artmaktadır.

Kodlama. Belleğin fizyolojik ve davranışsal temelleri üzerine yapılan araştırmalar, bilgiyi kodlama (belleğe işlenebilir bir duruma dönüştürme), kodu çözme ve anımsama (aniyi belleğe çağırma) mekanizmalarını açıklamaya çalışmıştır. Araştırmaların bir

bölümü, sinir sisteminde bir bellek ızı oluşturabilecek nörokimyasal kodun tanımlanmasına yöneliktir.

Kodlama mekanizmalarının incelenmesinde yaygın olarak başvurulan bir araştırma yöntemi, sözcüklerin niteliklerinin değerlendirilmesine dayalıdır. Belirli özellikleriyle birbirleriyle ilintili (örn. işlev, yapı, dilbilgisi ya da ses açısından benzer) sözcükler, bir arada ve birbirini izleyen listelerde sunulur. Eğer ortak özellik (örn. ev eşyası) önemliyse, kuramsal olarak yeni bir özellik (örn. memeliler) ekleninceye değin anımsama performansında bir düşme olacaktır. Performans yeni özelliğin eklenmesiyle düzelmezse, ilk kullanılan ortak özelliğin, kodlama sürecinde önemli olmadığı varsayılır.

Bellek izlerinin tümünün, her biri kod çözme ve yeniden anımsamaya ipucu sağlayabilecek niteliklerin kümelenebileceği (örn. "kedi", "Siyam", "mavi göz") oluştuğu düşünülür. Anımsama olasılığı, öğrenme sırasındaki koşulların yeniden yaratılabilirliği ölçüsünde artar. Bilgi kodlamada herhangi bir nitelik ya da çağrışımın yararlanılabileceği, ama içlerinden bazıları daha çok kullanılır. Örneğin hayvan, sebze ya da maden gibi kategorilerin kullanılma olasılığı, dilbilgisi sınıflandırmalarınınkinden daha yüksektir. Tanıma testlerinde yapılan yanlışlar, çoğu kez deneklerin kendilerine sunulan bilgiyi nasıl kodlayıp olabileceğine ışık tutar. Öğreneceği listede "çam" sözcüğü gösterilen bir denek, tanıma testinde yanlış olarak "çan" sözcüğünü seçerse, fonetik bir kodlama yaptığı düşünülür.

Bir ad ya da sözcüğün "dil ucunda" olması gibi yaygın bir deneyimin, özgül algısal niteliklere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, bir sözcüğün dilinin ucunda olduğunu söyleyen kişiler, sözcüğün ilk harfiyle hece sayısını basit bir tahminden beklenmeyecek doğrulukla belirleyebilmektedirler.

Anıların belleğe ne zaman işlendiklerinin ve ne sıklıkta bellekte yeniden canlandırıldıklarına ilişkin bilginin de kodlandığını gösteren bulgular vardır. Ayrıca, araştırmalar, unutma hızının değişik nitelikler için farklı olduğunu göstermiştir. Örneğin işitsel niteliklerin ağır bastığı anıların, bu niteliğin önemsiz olduğu anılardan çabuk unutulduğu görülür.

Unutma. Geçmiş deneyimlere ilişkin anılar günlerce ya da aylarca canlandırılmazsa, bellek bunları unutmaya eğilimi gösterir; unutmaya ilişkin her kuram bu temel gözlemlere dikkate almak zorundadır. Ayrıca, değişik bilgi türleri için farklı unutmaya hızlarının varlığı da, göz önünde bulundurulması gereken ikincil olgular arasındadır.

Zamanaşımıyla birlikte belleğin fizyolojik temelinde de değişim eğilimi gösterdiği ileri sürülmüştür. Sinirsel izin (beyindeki bellek izi) kullanılmama sonucu giderek bozulduğu ya da açıklığını yitirdiği düşünülmektedir. Böyle bir kuram mantıklı görünürse de, bu aşamada bırakılırsa, unutmaya ilişkin davranış bulgularını sinir sistemi düzeyinde yeniden belirtmenin ötesine geçmez. Belleğin bozunumunu ya da zayıflamasını yalnızca zamanaşımına bağlamak olanaklı görünmemektedir; bunun temelinde yatan fiziksel sürecin de açıklanması gerekir. Belleğin nörokimyasal temeli daha açık bir biçimde betimlenmediği sürece, bozunum yoluyla unutmaya ilişkin kuramlar da gelişmeye açık olacaktır.

Davranış düzeyindeki unutmaya kuramlarından önde gelen biri, geriye ve ileriye yönelik ketleme diye adlandırılan bozucu etki (karışım) olgusuna dayalıdır. Geriye yönelik ketlemede, yeni öğrenilenler eskiden öğrenilmiş olanlar üzerinde bozucu etki

yapar; ileriye yönelik ketlemede ise eski anılar yenilerin bellekte tutulmasına karşır. Her iki olgu da öğrenme biçimlerinin incelenmesinde genel bir önem taşımakla birlikte, sözöl öğrenme ele alınmıştır. Öğenin denekler iki ayrı sözöl listeyi art arda öğrenirler. İkinci gün bazılarının birinci, bazılarının da ikinci listeyi anımsamaları istenir. Yalnız bir listedekileri öğrenen bir üçüncü gruptakilerden de (kontrol grubu) bir gün sonra bu listeyi anımsamaları istenir. İki liste öğrenenlerin hemen hemen hepsi, tek liste öğrenenlerden daha az madde anımsarlar. Kontrol grubundakilerin, iki listeyi öğrenip ilkinin anımsayanlara göre başarı oranı geriye yönelik ketlemenin ölçüsüdür. Kontrol grubundakilerin, iki listeyi öğrenip ikinci listeyi anımsayanlara göre başarı oranı ise ileriye yönelik ketlemenin ölçüsüdür.

Unutmanın açıklanmasında bozucu etki kuramı, davranışa ilişkin bulgularla desteklenmekle birlikte, sorunları vardır. Geçmişte öğrenilenlerle çelişkili yeni şeylerin öğrenilmesinden sonra bu kuramın öngördüğü ölçüde unutmanın gözlenmemesi, özellikle psikopatolojik olaylarda görülen oldukça seçmeci unutmaya olaylarının bu kuramla açıklanamaması ve benzer sorunlar, araştırmacıları bu konuda yeni bir kuram arayışına yöneltmiştir. Kısa ve uzun süreli bellek arasındaki farkı vurgulayıp bilginin edinilmesine ilişkin denetim süreçlerine ağırlık veren yorumlar, potansiyel olarak bozucu etki kuramından daha geniş kapsamlıdır; bu kurama destek sağlayan davranış bulgularını da açıklayabilir.

Unutma hızıyla bağıntılı etkenler. Unutma hızını etkileyen koşullar yoğun araştırmalara konu olmuşsa da tam bir açıklığa kavuşmamıştır. Unutma hızıyla bağıntılı etkenlerin başında öğrenme düzeyi gelir. Öğrenme düzeyi de yapılan alıştırmaların (yinelemenin) miktarı ile doğru orantılıdır: Öğrenme düzeyi yükseldikçe unutmaya hızı yavaşlar. Unutmaya direnmenin tartışmasız bir yolu varsa bu, ilk öğrenme düzeyini yüksek tutmaktır; öğrenme dönemlerinin bir araya kümeleneceği durumunda sonuç daha da olumlu olmaktadır. Belirli aralıklarla yavaş yavaş gerçekleştirilen öğrenmeden sonraki unutmaya, aynı bilgiyi kısa bir dönemde yoğun olarak öğrenmeden sonraki unutmaya göre daha yavaştır. Aralıklarla öğrenme yerine sınavdan hemen önce yoğun bir öğrenmenin kısa bir süre için başarıya olanak tanıdığı, ama öğrenilenlerin uzun süreli bellekte kalması açısından olumsuz sonuç verdiği laboratuvar deneyleriyle de gösterilmiştir.

Belleğe yardımcı sistemler. Bellek işlevine destek olmak amacıyla yeni bilgiler eski anılara kodlanır. Bu amaçla kullanıldıklarında, kodlama yöntemlerine anımsama yöntemleri ya da teknikleri adı verilir. Sözcüklerin bir tekerleme içinde öğrenilmesi, ezberlenecek sayının, daha iyi anımsanmasını sağlayacak biçimde anlamlı parçalara bölünmesi ya da öğrenilecek şeyler arasında imgesel bağlantı kurulması gibi işlemler öğrenmeyi güçlendirip unutmaya yavaşlatacak yöntemlerdendir. Bu yöntemlerin yararları tartışmalı olmakla birlikte, sonuçta unutmaya hızının azaldığına ilişkin bulgular daha ağır basmaktadır.

Öğrenme hızı üzerindeki etkenler, unutmaya etkileyenlerden ayrı tutulmalıdır. Değişik bilginin (örn. anlamlı ya da anlamsız sözcükler) öğrenilme hızları farklı olmakla birlikte, aynı düzeyde öğrenilmiş şeylerin unutulma hızlarında fark görülmez. Genelde,

öğrenme hızında çok büyük farklara yol açabilecek etkenler, unutma hızını hemen hemen hiç etkilemez. (Bazı aykırı bulgulara karşın, anımsama yöntemleri bu kuralı bozabilir.)

Kişisel farklılıklar. Deneysel bulgular, unutma hızı konusunda insanlar arasında doğal farklılıklar olduğuna ilişkin yaygın kanıyla çelişmektedir. Bu sezgisel kanının, kişiler arasındaki kesin ve büyük öğrenme farklılıklarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır; bazı insanlar başkalarından çok daha hızlı öğrenebilirler. Böylelikle, insanların aynı süre ya da aynı sayıda deneme ile elde ettikleri öğrenme düzeyleri arasında çok büyük farklar olabilir. Bu durumda, yalnızca ne derece iyi öğrendiklerine bakılarak, insanlar arasındaki unutma farkları kestirilebilir. Bu da, öğrenme yeteneklerine ilişkin denetlenmemiş farklar nedeniyle, kişilerin unutma hızları konusundaki gelişigüzel değerlendirmelerin yersiz olabileceğini güçlü bir biçimde gösterir.

Bellek anormallikleri. Çok eski dönemlerden beri bilinen bellek bozuklukları ilk tıp yapılarının çoğunda konu edilmiştir. Ama bozuklukların incelenmesi ya da beyindeki aksamalarla açıklanmaya çalışılması, tıp biliminin geliştiği 19. yüzyıl sonlarına rastlar. Bellek bozukluklarının incelenmesindeki üç öncü, bu konunun, çeşitli bilim dallarını ilgilendiren doğasını gösterir: Fransız psikolog Théodule Armand Ribot, Rus psikiyatri uzmanı Sergey Sergeyeviç Korsakoff ve Fransız nöroloji uzmanı Pierre Janet.

Bu öncülerin ortak katkıları şöyle özetlenebilir: Bellek yitimi (amnezi) beynin işleyişine bağlı olmakla birlikte, organik hasardan bağımsız olarak ortaya çıkabilir (örn. histeniklerde) ve bu olgunun bir bunama ile (usavurma yeteneğinin yitimi) ilgili olması gerekmez. Sigmund Freud'un da daha sonra gösterdiği gibi, bellek yitimi gerçekte duygusal bunalıdan da kaynaklanabilir.

Beyin işlevlerindeki aksamanın en sık rastlanan belirtilerinden biri olan bellek bozuklukları (bir sara nöbetinden sonra olduğu gibi) geçici ya da (ciddi bir kafa travmasından sonra olduğu gibi) kalıcı olabilir. Belleğine yeni bilgiler işleme yeteneğinde bir bozukluk bulunan kişide geleceğe yönelik bellek yitimi var demektir. Eski anılarla ilgili abartılmış bir bellek yitimi ise geçmişe yönelik bellek yitimi diye adlandırılır. Bu iki bellek bozukluğu bir arada görülebilir, ama aralarında zorunlu bir bağ yoktur. En ağır bellek yitimlerinde bile anlık (kısa süreli) bellek aksamaz; bu olgu bilim adamlarının, yeni bilgilerin başlangıçta belleğe işlenip bir tepkiye olanak sağlayacak kadar uzun bir süre anlaşılabilirliğini düşüncelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, kısa ve uzun süreli belleğe işleme sistemlerini birbirinden ayıran birçok psikolog, bellek sorunlarının bilginin bir sistemden ötekine geçişinde yattığını düşünmektedir.

Bu öneri, belirli kısıtlamaların ışığında değerlendirilmelidir. Korsakoff sendromlu (usavurma ya da yargı yeteneği aynı kalmak koşuluyla, ileriye yönelik bellek yitimi bulunan) hastalar, yeni sözel bilginin zor anımsandığı durumlarda bile el becerileri öğrenebilirler. Yattığı hastanenin adını anımsayamayan, ama bir tahminde bulunması istendiğinde bir listeden doğru yanıtı bulabilen hasta örneğinde olduğu gibi, gizli öğrenme bir ölçüde olanaklıdır. Bu durumda sorunun, belleğe işlenmiş bir şeyin ortaya çıkmasını engelleyen seçmeci bir yetersizlik-

ten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İstençli bir anımsamanın sonuçsuz kaldığı bu gibi durumlarda, bir tanıma işlemi başarılı olabilir. Son olarak, gerek normal, gerek anormal bellek, insanı o anda güdümlendiren ilgi ve amaçlardan güçlü bir biçimde etkilenmektedir. Hasar ya da hastalık nedeniyle ilgi ve amaçların değişmesi sonucunda bir bellek yitiminin ortaya çıkması olağan sayılmalıdır.

Hastalık ve bozukluklar. Bugün alkolizmden başka birçok fiziksel sorunun daha Korsakoff sendromunun nedenlerinden olduğu bilinmektedir. Korsakoff sendromu bozukluktan önceki dönemlerle ilgili geriye yönelik bir bellek yitimine yol açabilir. Ama sendromun temel ve tanımlayıcı psikolojik yanı, geleceğe yönelik, yeni olguları özümseme yeteneğinin yitimidir. Bu bozukluk o kadar ağır, bilinç de o kadar kısıtlı olabilir ki, bazı hastalar bir anla bir sonraki an arasında hiçbir bağlantı kuramazlar. Zaman zaman uydurma şeyler söyleyen hasta, geçmişle ilgili olayları gerçeklerden çok hayallere dayalı bir biçimde, bilinçsizce yeniden düzenleyerek anlatır; bazen de bellek sorunu olduğunu yadsır. Belirli beyin iltihabı türleri de benzer bozukluklar yaratır, ama bu durumda bu tür uydurmaya ya da yadsımlara görülmaz.

Bilincin yitimine yol açan fiziksel bir travma, hasta kendine geldikten sonra günlerce zihin bulanıklığı yaratabilir. Hasta iyileştiğinde çoğu kez bu dönemle ilgili hiçbir şey anımsayamaz ve daha önceki olaylarla ilgili geriye yönelik bir bellek yitimi gösterebilir. Şiddetli sarsılmalara neden olan elektrik akımı uygulanması biçimindeki elektroşok tedavisi gören psikiyatri hastaları da bazen, daha sonra anımsamakta güçlük çektikleri bir zihinsel bulanıklık dönemi geçirirler. Böyle bir dizi tedavi, hastaların günlük olayları anımsamakta zorluk çekmekten yakınmalarına neden olabilir. Çoğu durumlarda bu tür sorunlar tedavi bittikten birkaç hafta sonra ortadan kalkar.

Beyinde belirli bölgelere kan akışındaki kısa süreli aksamalar, geçici genel bellek yitimine yol açabilir. Kriz süresince yeni anılar oluşmaz. İyileşme sırasında azalan ve geriye yalnız kriz dönemiyle ilgili bir boşluk bırakan, geçmişe yönelik bir bellek yitimi söz konusudur. Bellek bozuklukları, beyin damarlarının sertleşmesinin ya da bunamanın erken belirtisi de olabilir.

Beyin dokusunda çeşitli nedenlerle ortaya çıkan hasarın, yerine ve kapsamına bağlı olarak belleği olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Sarayı denetim altına almak amacıyla beynin şakak loblarının bir bölümünün ameliyatla alınması, bellek sorunlarına yol açabilir. Yalnız baskın şakak lobunun ameliyat edilmesi söz konusu olduğunda, hasta yeni sözel bilgi öğreniminde üç yıl kadar sorunlarla karşılaşabilir. İki lobun da ameliyat edildiği ender durumlarda ise (beyin iltihabı sonrası bellek yitimine benzer) ağır bir bellek bozukluğu ortaya çıkar.

Ağır ve çok özgül bellek yitimi belirtileri ise çoğunlukla talamus ve şakak lobunun belirli bölgeleri (örn. hipokampus) gibi beyin yapılarındaki hasardan kaynaklanır. Yeni deneyimi belleğe işleme (ve belki de eski anıları canlandırma) yeteneği, beyin kabuğunun şakak bölgesi ile talamus ve hipotalamusun sınırlı bölgelerini içeren belirgin bir sinirsel sisteme bağlı görünmekle birlikte, belleğin nöroanatomi konusundaki bilgiler, çok farklı görüşlere yol açacak kadar eksiktir.

Belleğin psikolojik özellikleri. Bazı bellek yitimi biçimleri, beyinde belirlenmiş hasar ya da hastalıktan kaynaklanan türlerden

oldukça farklıdır. Bunlar, görünürde normal kişilerde hipnoz yoluyla yaratılabilen bellek yitimi ile, genellikle histeri adıyla anılan ve şiddetli uyumsuzluk ya da gerilime tepki olarak kendiliğinden ortaya çıkan bellek yitimleridir. Bu tür bellek yitimleri tümüyle geçicidir ve psikolojik olgularla açıklanabilir. Ama bunlarda bazen organik etkenler de rol oynayabilir. Organik ve psikolojik kökenli bellek yitimleri arasındaki ayırımın sanıldığı kadar kesin olmadığı da zamanla ortaya çıkabilir.

Hipnoz olayları incelendiğinde, kendinden geçme (trans) durumunun yetersiz bir biçimde anımsandığı ve hipnozcuunun bir telkininin (istendiğinde bir ikinci telkinle canlandırmak koşuluyla) belleği daha yeterli biçimde engelleyebildiği görülür. Bazı histerik bellek yitimi türleri, hipnoz durumunda yapılan bir telkinle iyileştirilebilir. Organik kökenli bellek yitimlerinden farklı olarak histerik bellek yitimleri, özgül ve duygusal açıdan önemli anı kümeleriyle ilgili gözük-mektedir ve hastanın güdülerinden kalkarak etkili bir biçimde açıklanabilir.

Kişinin kimliğini unutup saatlerce, günlerce, hatta haftalarca evinden ya da işyerinden uzaklaştığı füğ durumu, hem psikolojik, hem de organik modeller aracılığıyla açıklanabilir.

Belleğin çarpıtılması olgusu (paramnezi) bilinçsizce yapılan uydurmaların yanı sıra geriye yönelik çarpıtmaları da içerir. Anıların bilinçli bir biçimde süslenmesi, yeni bir olayın daha önce yaşanmış olduğuna ilişkin gizemli bir duygu olan *déjà vu* ve daha önceki bir deneyimi, gerçeklere aykırı bir biçimde tanıma durumu olan *jamais vu* gibi olgular da belleğin psikolojik özellikleri arasında sayılabilir.

Olağanüstü yüksek bellek kapasitesi (hippermnezi) olaylarına zaman zaman rastlanmakla birlikte, bu olgunun anatomik ya da fizyolojik temeli konusunda çok az bilgi vardır. Olağanüstü anımsama gücünün hipnoz yoluyla gerçekleştirilebileceği görüşüne 19. yüzyıl tıp literatüründe rastlanmakla birlikte, yeni bulgular, daha önce ezberlenmiş malzemenin hipnoz altında daha iyi anımsandığını doğrulamamaktadır.

bellek lambası, içine bilginin girilip (yazma işlemi) bir süre sonra çıkarılabildiği (okuma işlemi) elektron lambası. Elektronik bilgisayarlar bilginin geçici olarak saklanması amacıyla yaygın olarak kullanılır. Yazma, odaklanmış bir elektron demetinin yalıtılmış bir hedef üzerine düşürülmesiyle sağlanır. Elektron demeti, üzerine düştüğü hedefte bir yük örüntüsü oluşturur. Hedef (dakikalar aşamasında oluşan) bir süre sonra taranarak, sinyal, ilk biçiminde yeniden oluşturulabilir, hızlandırılabilir, yavaşlatılabilir, hatta çözümleme ve yorumlama amacıyla tümüyle yeni bir biçime sokulabilir. Hedef yüzeyinin düşük iletkenlikteki malzemelerden yapılması, yüzeyde oluşan örtünün hemen yok olmasını engeller ve bir elektron demetiyle taranarak yeniden elde edilmesini olanaklı kılar. Çıkış (okuma) sinyali elektriksel ya da görsel olabilir. Görsel okuma için, okuma amaçlı elektron tabancasından gelen düşük hızlı bir elektron demeti, bilgi saklama yüzeyini destekleyen ızgaradan geçerek yazma işleminde oluşturulmuş olan potansiyel örüntüsüyle nokta nokta uyusacak biçimde modülasyona uğrar ve fosforlu bir ekran üzerine düşer. Kimi lambalarda (*graphecon* gibi) okuma işlemi, bilgi saklama yüzeyindeki bilginin silinmesini de sağlar. Bu özelliğin bulunmadığı durumlarda lambada, silme işlemini gerçekleştirecek özel bir düzenek bulunur.

bellek yitimi, BELLEK KAYBI ya da AMNEZI olarak da bilinir, beyin dokularının örselenmesi ya da yıkımı, şok, yorgunluk, yaşlılık, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, anestezi, hastalık ya da nevroz sonucunda ortaya çıkan unutkanlık ve anımsama güçlüğü. Geleceğe dönük bellek yitiminde, bu durumu neden olan travma ya da hastalığı izleyen olaylar unutulurken, geçmişe dönük bellek yitiminde daha eski anı ve olaylar unutulur.

Ağır duygusal şoklardan kaynaklanan bellek yitiminde hasta, kişilikle yakından ilgisi olmayan bilgileri (örn. dil yetisi) anımsarken, son derece kişisel bilgileri, örneğin adını ve kim olduğunu unutur. Bir bastırma ya da güdülü unutmaya örneği olan bu tür bellek yitimi, bunalıya yol açabilecek anıların yadsınması ya da bu anılardan ruhsal nevrozla kaçış yoludur. Aslında bu anılar tümüyle yitirilmiş değildir; hasta, hipnoz uygulandığında ya da yeniden belleğine kavuştuğunda genellikle hepsini yeniden anımsar.

Bazen haftalar, aylar, hatta yıllarca sürebilen bellek yitimi sırasında hasta yepyeni bir yaşam biçimini benimseyebilir. Kaçış durumu olarak bilinen bu uzun tepki süresi sona erdiğinde, kişi, genellikle bellek yitimi öncesinde olup bitenleri anımsayabilir, ama kaçış dönemindekileri belleğinde tutamaz. Kişinin hipnoz altındayken kendisine yapılan telkinlere uyarak yaptığı tüm davranışları ve bu süre içinde olup bitenlerin tümünü ya da çoğunu unutmaması biçiminde gelişen hipnoz sonrası bellek yitimi ise, derin hipnozun bir belirtisi olarak kabul edilir.

Çocukluk döneminde yaşanan olay ve anıların bellekte tutulmaması da çok sık rastlanan bir tür bellek yitimidir.

Bellenden, John, BALLENDEN, BALLENTYNE, BALLANTYNE, BANNATYNE ya da BALLANYNE olarak da yazılır (ü. 1533-87), Hector Boece'den yaptığı *Scotorum historiae* çevirisiyle ulusal bilincinin gelişmesini derinden etkileyen İskoçyalı yazar.

St. Andrews (İskoçya) ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. V. James tahta geçtikten sonra onun muhasipliğini yaptı. Kralın isteği üzerine 1526'da Paris'te yayımlanmış olan *Historiae*'yi çevirdi. 1536'da *The History and Chronicles of Scotland* (İskoçya Tarihi ve Vakayınameleri) adıyla yayımlanan kitabın önsözünde yer alan *A Proheme to the Cosmographie* başlıklı özgün şiiri sonradan *Vertue and Vyce* ve *An Allegory of Virtue and Delyte* gibi adlarla ayrı olarak basıldı. Canlı ve akıcı bir üslup taşıyan *History*, edebi alanda günümüze kalmış en eski İskoç düzyazı örneklerinden biridir. Yapıtta öbür ilginç öykülerin yanı sıra, Macbeth'in cadılarla karşılaşmasını anlatan öykünün ilk biçimi yer alır.

Bellenden kralın isteği üzerine Livius'un Roma tarihinin ilk beş kitabını da çevirdi. Ancak 1822'de yayımlanabilen bu yapının başında *The Proheme of the History* başlıklı özgün bir şiir vardır.

Bellenden 1533'te Moray başdiyakozu ve Ross Katedrali üyesi oldu. Daha sonraları kralın gözünden düştü ve Reform hareketine karşı yoğun muhalefeti yüzünden sürgüne gönderildi. Bazı kaynaklar 1550'de Roma'da öldüğünü öne sürerken, bazıları 1587'de hâlâ yaşadığını belirtmektedir.

Bellerophon Ordovisiyen Dönem ile Triyas Dönemi arasında (y. 500-190 milyon yıl önce) oluşmuş kayalarda fosillerine rastlanan, soyu tükenmiş karındanayaklılar cinsi. *Bellerophon*, geniş bir grup oluşturan *Bellerophonitidae* familyasından salyangozların tipik örneğidir. Orta çizgisiz-

le birlikte tek bir düzlem haline kıvrılan kabuğu oldukça ilkel yapıdadır ve kabuğunun üst yarısı alt yarısının aynadaki görüntüsü gibidir. Büyüme çizgileri, kabuğu ortadan ikiye bölen kabarık sırttan başlayarak kıvrılır. Kabuğun ön bölümünde bulunan ve dar bir yanıkla ayrılan kenarlar, dışa doğru dudak gibi açılmıştır.

Bellerophontes, Eski Yunan'da efsane kahramanı. *Ilyada*'ya göre Ephyralı (Korinthos) Sisyphos'un torunu, Glaukos'un oğludur. Argos kralı Proitos'un karısı Anteia (ya da Stheneboia), Bellerophon'tes'e aşık olur. Aşkı karşılık bulmayınca kocasına

Bellerophon'tes alı Pegasos ile, alçak taş kabartma; Spada Sarayı, Roma
Alinari-Art Resource/EB Inc.

yalan söyleyerek Bellerophon'tes'i suçlar. Kral, öldürülmesi gerektiğini bildiren bir mesajla Bellerophon'tes'i Likya kralına gönderir. Öldürme girişimlerinin hepsinden kurtulan Bellerophon'tes'in insanüstü nitelikleri olduğunu anlayan kral, onu kızı ile evlendirir. Bellerophon'tes tanrıların gözünden düşene değin refah içinde yaşar. Ardından iki çocuğunu yitirir ve büyük bir üzüntü içinde Aleion Ovasında başıboş dolaşır.

Sonraki yazarların eklerine göre, Bellerophon'tes, Korinthos'ta iken Athena tarafından verilen bir yularla kanatlı at Pegasos'u(*) ehlileştirir. Pegasos'u, Khimaira ile dövüşmek ve ardından Anteia'ya cezalandırmak için kullanır. Atının sırtında Olympos'a kadar yükselmek istediği, Zeus'un da kızarak onu gökyüzünden aşağı yeryüzüne attığı ve sakatlandığı söylenir. Bellerophon'tes'in serüvenlerine antik sanatta oldukça sık yer verilmiştir. Sophokles'ta *lobates*'inin ve Euripides'in *Bellerophon'tes* ve *Stheneboia*'sının konusu bu kahramandır.

Belleten, Türk Tarih Kurumu tarafından Ocak 1937'den bu yana çıkarılan dergi. İlk sayısında, derginin Türk ve Türkiye tarihi ve arkeolojisi ile ilgili çalışmalarını bilim dünyasına duyurmak, bilimsel çalışmalara, çeşitli belgelere, bilim dünyasından haberlere, kitap tanıtıma yazılarına yer vermek üzere yayımlandığı belirtildi. Bir yıl içerisindeki sayıları bir cilt oluşturan dergi uzun yıllar üç ayda bir yayımlandıktan sonra

Nisan 1985'teki 193. sayısıyla dört ayda bir çıkmaya başladı.

Yerli ve yabancı araştırmacılarla üniversite öğretim üyelerinin makale ve incelemelerinin yer aldığı derginin 1-140. sayılarının dizini, *Belleten Dizini* (1971-72, 2 cilt) adıyla yayımlandı.

Belli, Carlos Germán (d. 15 Eylül 1927, Lima, Peru), kurallara uygun kusursuz diliyle ve nihilist yaklaşımıyla dikkatı çeken şair. Çevirmenlik ve bir süre de gazetecilik yapan Belli, Güney Amerika'da birçok geziler yapmış, çeşitli dönemlerde İspanya, İtalya ve ABD'de bulunmuştur. Ayrıca, Lima'daki San Marcos Üniversitesi'nde ve ABD'de edebiyat dersleri vermiştir.

Poemas (1958; Şiirler) ve *Dentro y fuera* (1960; İçerisi ve Dışarı) adlı yapıtları, gerçeküstücü bir hava taşımalarına karşın sözdizim ve söyleyiş biçimi açısından İspanyol edebiyatının Altın Çağı'nın kurallara uygun kusursuz dilini anımsatır. Yaşanan zamanın bilinciyle yazıya dökülen bu dil, temelde insani olmayan bir dünyayı kavramaya çalışır. *¡ Oh hada cibernetica!* (1961; Ah Sibermetik Peri!) adlı yapıtında, var olan gerçekliği acı, alaycı bir dille suçlar. Yabancılaştırıcı ve baskıcı güçler, bireyi parçalayarak sonunda bütünüyle dağılmasına neden olmuştur. Teknolojinin kısır ve kişiliği yok eden dili ve yarattığı "sibermetik dünya", insanlığı kurtuluşu olmayan bir kapana sıkıştırmıştır.

Belli, *El pie sobre el cuello* (1967; Gırtlığa Dayanmış Ayak) ve altı dizelik kıtalardan oluşan *sestina*(*) türündeki şiirlerini de içeren *Sextinas y otros poemas* (1970; Sestinalar ve Başka Şiirler) adlı şiir kitaplarında, dünyaya nihilist bakışını sürdürür. Bazı eleştirmenler, Belli'nin yaşamın olumsuz yönleri üzerinde ısrarla durmasının ardında birlik, kardeşlik ve düzen isteginin yattığını öne sürmüşlerdir.

Belli, Giuseppe Gioacchino (d. 10 Eylül 1791, Roma - ö. 21 Aralık 1863, Roma), taşlamalı soneleriyle 19. yüzyılın başında papalığın merkezi Roma'daki yaşamı çok canlı biçimde yansıtan şair.

Mutsuz bir çocukluktan sonra kilisenin hizmetine girdi. 1816'da zengin bir dulla evlenerek şiire daha çok zaman ayırmaya olanak buldu. Papalık görevlisi olarak benimsediği tutucu siyasal görüşler, 1848 Devrimi ve Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla (1849) sarsıntıya uğradı. Taşlamalı şiirler yazmayı bıraktı; ölmek üzereyken de sonelerinin yayılmasını istedi. Yaşamı boyunca din ve ahlak konularındaki sıkıntılardan kurtulamadı.

Roma lehçesiyle yazdığı 2 bini aşkın sone, sürdürdüğü tutucu yaşam biçimiyle çelişir. Çoğunlukla 1830-39 arasında yazılmış olan bu soneler, baskı altında tuttuğu duygularının bir dışavurumu sayılabilir. İtalyanca klasik şiirler de yazmıştır, ama Belli'nin özgünlüğü, edebi geleneklere, akademik anlayışa ve papalık düzeninin toplumsal adaletsizliklerine karşı başkaldırısını dile getiren sonelerinde yatar. Kilisenin törenciliğini ve sıradan ahlak anlayışının kabul edilmiş ilkelerini de alay konusu yapmıştır. Ama en erotik şiirlerinde bile müstehcenliğe düşmediği gibi, dindışı sonelerinde de hiçbir zaman dine saygısız değildir. Bu şiirlerde daha çok geçici bir başkaldırını dile getirir.

Belli, Roma halkını büyük romancılara özgü bir güçle gözlemleme ve betimleme ustalığıyla önem kazandı. Soneleri 1952'de,

G. Vigolo'nun önsözüyle üç cilt halinde yayımlandı.

Belli, Mihri (d. 1915, Silivri), siyaset adamı, yazar. Türkiye Emekçi Partisi'nin (TEP) genel başkanlığını yapmıştır.

Ortaöğrenimini İstanbul'da Robert Kolej'de tamamladı. ABD'de Missouri Üniversitesi İktisat Bölümü'nü bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistanlık yaptı. 1944'te İleri Gençlik Birliği davasında iki yıla mahkûm oldu. Hapisten çıkınca pasaportsuz olarak yurtdışına gitti. Yunan İç Savaşı'nda gönüllü olarak Halk Kurtuluş Cephesi saflarında kralcilara karşı savaşırken yaralandı. Türkiye'ye döndükten sonra 1951'de tutuklandı ve gizli Türkiye

Mihri Belli
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi olma suçundan yargılanarak yedi yıla mahkûm edildi.

27 Mayıs 1960'tan sonra *Yeni Yol*, *Yön*, *Türk Solu*, *Aydınlık*, *Türkiye Solu* dergilerinde yazılar yazdı; kimi yazılarında E. Tüfekçi adını kullandı. Yazı ve söyleşilerinden dolayı birkaç kez tutuklandı. 12 Mart döneminde Aydınlik ve Haziran Hareketi davaları nedeniyle arandığı için iki kez yurtdışına çıktı. 1974 affından sonra Türkiye'ye döndü ve 12 Şubat 1975'te TEP'i kurarak ilk genel başkanı oldu. *Emek* ve *Bağımsız Türkiye* dergilerini yayımlattı. 1979'da uğradığı silahlı saldırıdan yaralı olarak kurtuldu. 1980'de TEP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı ve Belli, 12 Eylül döneminde yeniden yurtdışına çıktı.

Yazılarında "Millî Demokratik Devrim" tezini ve antiemperyalist mücadelede geniş cephe politikasını savunan Belli'nin *Savcı Konuştu Söz Sanığından* (1967), *Millî Demokratik Devrim* (1970), *Yazılar* (1970), *Devrimci Hareketin Eleştirisi* (1973), *TKP'nin Tarihsel Konumu* (1976) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Kısaltmalar için cildin
başındaki tabloya bakınız.

Belli, Pierino (d. 20 Mart 1502, Alba, Montferrat - ö. 31 Aralık 1575, Torino, Savoie), modern devletler hukukunun kurucularından biri olarak kabul edilen Piemonteli asker, hukukçu ve savaş hukuku uzmanı.

Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun Piemonte ordusu başkomutanı olarak görev yaptıktan sonra, Savoie dükü Emmanuel Philibert tarafından devlet konseyi üyeliğine atandı (1560). *De re militari et de bello* (1563; Askerlik ve Savaş Üzerine) adlı kitabında

askeri yargı ve savaş yönetme kuralları gibi konular zamanına göre olağanüstü sayılabilecek kapsamlı bir bakışla işledi.

Belling, Rudolf (d. 28 Ağustos 1886, Berlin - ö. 9 Haziran 1972, Münih), modern heykel sanatının öncülerinden Alman heykeltci.

1912'de Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'ne girerek Peter Breuer'in öğrencisi

Belling
Kaynak Kitaplar

oldu. Öğrencilik yıllarında birçok sinema ve tiyatro yapıtı için dekor tasarımları hazırladı. I. Dünya Savaşı sırasında, 1916'da Alman Hava Kuvvetleri'ne katıldı. 1918'de heykel çalışmalarına döndü ve bir grup sanatçıyla birlikte Novembergruppe'yi (Kasım Grubu) kurdu. 1919'da gerçekleştirdiği "Dreiklang" ("Üçlü Uyum", Ulusal Galerisi, Berlin) adlı yapıtıyla büyük bir üne kavuştu. 1920'lerin sonlarına doğru Alman mimar Bruno Taut ve Hollandalı mimar Jan E. Buys'la işbirliği yaparak Berlin'de Skala'nın dans gazinosunda ve Düsseldorf'ta Alman İşçi Kuruluşu Merkez Binası'nda çeşitli heykeller gerçekleştirdi. Hitler'in iktidara gelmesiyle (1933) birçok sanatçı gibi o da gözden düştü, yapıtları bulundukları müzelerden, resmî binalardan kaldırıldı. Belling 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi'nin (GSA) Heykel Bölümü'nü düzenlemek ve yönetmek üzere Türkiye'ye çağrıldı. Bu görevinin yanında 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi'nde de modlaj dersleri vermeye başladı.

Belling daha öğrencilik yıllarında akademik tavra karşı çıkarak kübist araştırmalara

İstanbul Üniversitesi Konferans Salonu için tasarlanmış kabartmadan ayrıntı, 1948-49
İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu

yönelmişti. 1920'lerden başlayarak boşluk-doluluk ve hacim-mekân ilişkilerini incelemişti. Bu çalışmaları onu yalın, soyut heykelle yöneltti. Boşlukları, doluluklara karşı değerler olarak kullandığı yapıtları, modern heykel sanatında önemli bir dönüm noktası oluşturdu.

Türkiye'de özellikle anıt heykel alanında etkinlik gösteren Belling, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi bahçesindeki "İnönü Heykeli" (1940) ve İstanbul Taksim Gezisi'ne kurulmak üzere tasarlanan (bugün Maçka'daki Taşlık Parkı'nda bulunan) "İnönü

Anıtı" (1943-44) ile tanınır. Belling gerek GSA'daki yöneticiliği ile, gerek yetiştirdiği öğrencilerle Türk heykel sanatına büyük katkıları olan bir sanatçıdır. Heykel yapımında önce küçük ölçekli maket hazırlayıp, sonra bunu 1/1 ölçeğine büyütme yöntemini Türkiye'de ilk kez uygulamıştır.

Alman hükümetinin 1955'te Federal Almanya Büyük Hizmet Nişanı verdiği Belling, 1956'da Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'ne üye seçilmiş, 1961'de de Berlin Kenti Sanat Ödülü'ne değer bulunmuştur. 1954'te DGSA'daki görevinden ayrılmışsa da, İTÜ'deki görevini 1965'e değin sürdürmüş, 1966'da Türkiye'den ayrılarak Almanya'ya döndüğünde büyük bir saygıyla karşılanmış, heykel çalışmalarını ölümüne değin sürdürmüştür.

Bellingham, ABD'de, Washington eyaletinin kuzeybatısında, Whatcom ilinin merkezi (1854). Bellingham Körfezinde yer alır. Kaptan George Vancouver tarafından, 1792'de yöreye Sir William Bellingham'ın

Tomruk depolama gölü, Washington
Whitmore

adı verildi. Bölgede ilk yerleşme, Whatcom Çıvanının aşağı kesimlerinde Kaptan Henry Roeder'in bir bıkıhane kurmasının ardından, 1852'de kuruldu. Kömür madenlerinin işletilmesine 1854'te başlandı ve körfez, Fraser Irmağında sonuçsuz kalan altın arama çabalarına sahne oldu (1857-58). 1880'lere değin bölgede, Bellingham Körfezi Yerleşmeleri olarak bilinen dört semt (Whatcom, New Whatcom, Sehome ve Fairhaven) oluştu. 1903'e gelindiğinde, bu semtlerin birleşmesiyle bugünkü kent kurulmuştu. Demiryolu bağlantıları ve gelişmiş liman tesisleri, Bellingham'da kereste hamuru ve balık konserveciliği sanayileri ile tekne yapımının gelişmesine olanak sağladı. Mount Baker-Snoqualmie Ulusal Ormanı, Bellingham yakınlarında yer alır. San Juan Adalarına doğru bir geçiş noktası olan kentte, 1899'da Batı Washington Üniversitesi, 1967'de ise Whatcom Community College kurulmuştur. Lummi Yerlilerinin yerleşime kampı, 8 km kuzeybatıda yer alır. Nüfus (1990) kent, 52.179; metropoliten alan, 127.780.

Bellingshausen, Fabian Gottlieb von, Rusça FADDEY FADDEYEVİÇ BELLINGSHAUSEN (d. 18 Ağustos 1778, Ösel, Estonya - ö. 13 Haziran 1852, Kronştadt, Rus Çarlığı), Antarktika'nın çevresini ilk kez denizden dolaşan (1819-21) Rus kâşifi. Onun anısına, Antarktika'yı çevreleyen denizlerden birine Bellingshausen adı verilmiştir.

On yaşındayken Rus donanmasına girdi. Antarktika'ya yaptığı gezi sırasında, her biri 500'er tonluk "Vostok" ve "Mirni" adlı iki şalopaya komuta ediyordu. 22 Haziran 1821'de, Güney Sandwich Adalarındaki I. Petro Adasını, 29 Haziran'da da aynı adalar grubuna bağlı I. Aleksandr Adasını

Bellingshausen
Novosb Press Agency

buldu. Güney kutup dairelerinde bulunan ilk kara parçaları olan adaların, önce Antarktika kıtasına bağlı olduğu düşünülmüştü. Bellingshausen öldüğünde amiral ve Kronştadt valisiydi.

Bellini, Gentile (d. y. 1429, Venedik - toprağa verilmesi 23 Şubat 1507, Venedik), Rönesans döneminde Venedik okulunun kurucusu sayılan Bellini ailesinin üyesi ressam. En çok portreleri ve Venedik manzaranıyla tanınmıştır.

Rönesans üslubunu Venedik'e getiren babası Jacopo Bellini'nin yanında yetişti. İlk yapıtlarından "Madonna'da (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) babasının etkileri göze çarpar. 1466'da org kapaklarını bezemek üzere Scuola di San Marco yetkilileriyle anlaşma yaptı. Dört azizi dev boyutlarda betimlediği bu resimlerde Padova resim okulunun en seçkin ressamı olan eniştesi Andrea Mantegna'nın belirgin ağırbaşlılığının ve cesur perspektif kullanımının etkileri görülür. "Kutlu Lorenzo Giustiniani'nin Sancağı" (1465, Venedik Akademisi) adlı yapıtı da kesin dış çizgileri ve sert kıvrımlarıyla aynı etkileri yansıtır.

Gentile 1474'te Venedik'teki Dükalık Sarayı'nın resimlerinin onarılmasıyla görevlendirildi. Ama II. Mehmed'in (Fatih) Venedik'ten Osmanlı sarayı için usta bir ressam istemesi üzerine Eylül 1479'da İstanbul'a gönderildi. Aralık 1480'e değin orada kalan Gentile 25 Kasım 1480'de, en önemli yapıtlarından biri sayılan "II. Mehmed Portresi"ni (Ulusal Galerî, Londra) bitirdi. (Bu resmin İtalyan ressam Fausto Zonaro tarafından yapılmış daha büyük boydaki bir kopyası bugün Topkapı Sarayı'ndadır.)

Gentile İstanbul'da bu tablodan başka, gene üstünde Fatih'in portresi olan bir

madalyon, "Bir Türk Çocuğunun Portresi" (1749-80, Isabella Stewart Gardner Müzesi, Boston) ile birçok çizim de yapmıştır. Onun Doğu giyim kuşamına duyduğu ilgiyi gösteren bu çizimlerden ancak yedi tanesi günümüze kalmıştır. Bunlar bugün Londra'da British Museum'da bulunan bir yeniçeri ile bir Osmanlı kadını; Paris'te Louvre'da bulunan türbanlı bir Türk erkeği, bir müezzin, bir Rum kadını ve Frankfurt'ta Stadel Sanat Enstitüsü'ndeki figür çalışmalarıdır. Bu çizimleri daha sonra Pinturicchio da örnek olarak kullanmıştır. Gentile bu çalışmalarında Türk minyatürlerine yakın bir üslupla, yüzeyci resim tekniğini uygulamıştır. "Dük Giovanni Mocenigo'nun Portresi" (1478-85, Correr Müzesi, Venedik) gibi daha sonraki resimlerinde de aynı üslubun etkisi görülür.

Gentile'nin en bilinen çalışmaları arasında, bir dinsel kardeşlik kuruluşu olan Scuola di

Gentile Bellini'nin "II. Mehmed Portresi";
Ulusal Galerî, Londra
Alfa Yapım

San Giovanni Evangelista için gerçekleştirdiği Venedik manzaraları vardır. Gentile bu çalışmalarda Scuola'da bulunan Kutsal Haç'ın bir parçasının öyküsünü dile getirmiştir. Ama, bir bölümü portre niteliğinde olan bir çok küçük figürün betimlendiği ve en küçük ayrıntının bile özenle işlendiği büyük boyutlu panoramik "San Marco Meydanı'nda Geçit Töreni" (1496, Venedik Akademisi) ve "Kutsal Haç'ın Çıkarılması" (1500, Venedik Akademisi) adlı resimlerinde ana tema kaybolmuştur. Gentile'nin

bunlara benzeyen, ama daha az bilinen bir yapıtı da, ölümünden sonra kardeşi Giovanni'nin bitirdiği "Aziz Markos'un İskenderiye'deki Vaazı"dır (1493-1507, Brera Resim Galerisi, Milano). Günümüzde bu resimler 15. yüzyıl Venedik yaşamı ve mimarisinin belgeleri olarak da önem taşırlar.

Bellini, Giovanni (d. y. 1430 - ö. 1516, Venedik), Venedik'i Roma ve Floransa kadar ünlü bir Rönesans sanatı merkezi durumuna getiren ressam. Venedik Dükalık Sarayı'nın salonu için yaptığı ve en önemli yapıtları sayılan resimler 1577'deki yangında yanmıştır. Ama günümüze ulaşmış çok sayıdaki altar panosu (örn. Venedik'teki SS. Giovanni e Paolo Kilisesi) ve başka yapıtları, onun öykücülüğü ön plana aldığı, bütünüyle dinsel konulardan yeni bir doğallığa ve manzara anlayışına geçişinin tutarlı evrimini yansıtmaya yeterlidir.

Bütün Bellini ailesinde olduğu gibi, Giovanni'nin de yaşamıyla ilgili çok az bilgi vardır. Meslek yaşamına kardeşi Gentile gibi babası Jacopo Bellini'nin atölyesinde başladı. İlk bağımsız ürünlerinde babasının zarif üslubundan çok, Padova resim okulunun ağırbaşlı havasının, özellikle de kız kardeşinin kocası olan Andrea Mantegna'nın etkisi görülür. Bu etki, 1460'ta Mantegna'nın Mantua'ya gitmesinden sonra bile sürmüştür. Ama Giovanni'nin ilk yapıtları bu dönemden önceye tarihlenir. Bunların arasında, "Çarmıha Geriliş", "Görünüş Değiştirme" (1450'ler, Correr Müzesi, Venedik) ve "Melekler Tarafından Taşınan Ölü İsa" vardır. Aynı dönemden ya da daha eski tarihli birkaç yapıtı ABD'de, öbürleri ise Venedik'te Correr Müzesi'ndedir. Bugün Venedik Akademisi'nde bulunan ve altar panosu olarak yapılmış dört triptik ile Milano'daki iki "Pieta" resminden başka Giovanni'nin bu erken dönem üslubunun en iyi iki örneği, Londra'da Ulusal Galerî'deki 1460'lara tarihlenen "Hz. İsa'nın Kani" ve "Bahçede Acı Çekme"dir.

Giovanni erken tarihli resimlerinin tümünde tempera(*) ile çalışmıştır. Bu yapıtlarında, Padova resim okulunun ağırbaşlılığını ve sertliğini, derin dinsel duygular ve bir acıma duygusuyla birleştirdiği görülür. İlk Madonna'larında babasının üslubuna benzeyen yumuşak bir ifadeye yer vermişse de, zengin bezeme örgelerinin yerine doğanın duyumsal gözlemlerine yönelmiştir. Her ne kadar (Floransa geleneginden ve Mantegna'nın etkisinden kaynaklanan bir tutumla) biçimi kütle olarak değil de çizgi ile ifade etme eğilimi içindeyse de, çizgisi Mantegna'ninki kadar atak değildir. Ayrıca biçimleri, geniş hacimlendirilmiş düzlemler olarak, gökyüzünün parlak ışığını yansıtmaya daha çok olanak tanımaktadır. Giovanni başından beri, Rönesans resminin kurucusu Masaccio ve Piero della Francesca gibi bir doğal ışık ressamı olmuştur. Gökyüzünün ışığı ilk dönem yapıtlarında, figürlerin arkasında ikincil bir konumdaki manzaranın içinde, yatay çizgiler halinde uzanan ince derelerden yansır. "Bahçede Acı Çekme" adlı resmindeyse manzara, figürleri dört bir yandan saracak biçimde daha geniş bir alana yayılıp derinleşmiş, ayrıca canlandırılan sahnenin algılanmasında figürler kadar önem kazanmıştır. Manzaranın zengin çizgisel yapısı, özellikle de gün doğumunun olağanüstü parlak renkleri ile gölgeli alanlarda yansıyan ışık, figürlere dramatik bir görünüm kazandırır. Bu resim, bir yüzyılı aşkın bir süre içinde gelişimini sürdürecektir.

"Kutsal Haç'ın Çıkarılması", Gentile Bellini'nin yağlıboya çalışması,
1500; Venedik Akademisi

olan bir dizi Venedik manzara resminin ilk örneğidir. Dört bir yanı suyla çevrili Venedik kenti için manzaranın taşıdığı duygusal değerleri, onun resimleri bütün açıklığıyla ortaya çıkarmıştır.

Giovanni, SS. Giovanni e Paolo Kilisesi'ndeki (Aziz Vincente Ferrer'i konu aldığı) birleşik altar panosunu yaklaşık 10 yıl

"Madonna", Giovanni Bellini'nin 1480'lerde yaptığı S. Giobbe Kilisesi altar panosu; Venedik Akademisi
SCALA - Art Resource/EB Inc

sonra, 1470'in ortalarında gerçekleştirmişti. Bu yapıtta gerek boyama yöntemi, gerekse kompozisyon ilkeleri temelde bir önceki döneminden farklı değilse de, anlatımı daha güç kazanmıştır. Giovanni, kısa bir süre sonra Adriyatik kıyılarına yaptığı bir gezide Piero della Francesca'nın S. Agostino Kilisesi (Borgo Sansepolcro) için gerçekleştirdiği çok kanatlı (poliptik) altar panosunun (bugün kayıp olan) "Meryem'in Taç Giymesi" adlı orta bölümünü gördü. Bu yapıt, onun bugün Pesaro'da Belediye Müzesi'nde bulunan aynı adlı tablosuna (1470'ler) esin kaynağı olduğu gibi, olgun üslubuna ulaşmasına da ışık tuttu. Venedik okulunun Rönesans'taki ilk örneği sayılan bu yapıtta Giovanni, della Francesca'nın geliştirdiği kompozisyona ilişkin düşünceleri yalnızca uygulamakla kalmamış, daha da ileri götürmüştür. Yapıt İsa'nın Meryem Ana'ya Kutsal Ruh'un parlak ışığı altında taç giydirmesini ve bu kutsama törenine tanıklık eden dört meleği konu alır. Tahtın yanında duran melekler derin bir insan sevgisiyle yüklüdür. Figürlerin vücutları, giysilerinin dokusu ve ellerinde tuttukları nesnelerin tümü en ince ayrıntılarına kadar özenle işlenmiştir. Perspektif, çok renkli döşeme kaplaması ve taht, Masaccio ve della Francesca'nın resimlerinde olduğu gibi figür grubunu çevreleyen, arkadaki yüksek tepeler ve sonsuzluğu yansıtan gökyüzünün parlaklığıyla mekân genişler. Gökyüzü büt-

tün sahneyi sarar, biçimleri bir araya toplar. Bu resimde Giovanni insanlığa doğanın bütün görkemini sunmuş ve insandaki dinsel duyguların tümünün doğada var olduğunu göstermiştir. Resimdeki bütünlük yalnızca ona özgü bir duygusal sıcaklık taşır.

Giovanni'nin bu dönemde ulaştığı ustalık, yalnızca yağlıboya geçişiyle açıklanamaz. Piero della Francesca gibi birçok sanatçı bu tekniği ondan önce de kullanmıştır. Ayrıca Giovanni'nin yağlıboyayı Antonello da Messina'dan, Venedik'te bulunduğu 1475/76 tarihlerinde öğrendiği ve bundan sonra tempera kullanmaktan vazgeçtiği görüşü de çok geçerli değildir. Onun resimlerinde yarattığı etki hem tempera, hem de yağlıboya ile elde edilebilir. Giovanni'nin üslubunun olgunlaşmasını belirleyen, onun bakışının zenginliği ve genişliğidir. Yağlıboya daha saydam ve karışabilir bir malzeme olduğundan, ışık geçirgen renk tabakalarının birbirli üstüne sürülebilmesine ve daha fazla sır kullanımına olanak tanır ve böylece canlı renk ve tonlar elde edilir. Giovanni'nin olgun resimlerine Venedik okuluna özgü zenginliği sağlayan, bu teknik ve eşi görülmemiş bir çeşitlilikle kullandığı yağlıboya.

Giovanni'nin kardeşi Gentile 1474'te Venedik yöneticilerince Dükalık Sarayı'ndaki tarihsel resimlerin bakımı ve yapımının sürdürülmesiyle görevlendirildi. Ama 1479'da İstanbul'a çağrılınca bu görevi Giovanni devraldı. İzleyen iki yıl içinde Giovanni bütün zamanını ve gücünü bu işe verdi. Eski resimlerin bakımından başka yeni resimler de üretti. En ünlü yapıtları sayılan bu resimlerin 1577'deki yangında yanmasıyla üslubunun en somut belgeleri de yok oldu. Günümüzde bu resimlerle ilgili ipuçları iki yapıta dayandırılır. Bunlardan Giovanni'nin yardımcılarının birinin tamamlayıp imzaladığı "Aziz Markos'un Şehit Edilişi" (Scuola di S. Marco, Venedik) kompozisyonunun genel kurgusu açısından, Gentile'nin ölümünden (1507) sonra Giovanni'nin tamamlandığı "Aziz Markos'un İskenderiye'deki Vaazı" da uygulama açısından önemli bilgiler vermektedir.

Giovanni'nin üslubunun evrimini, günümüze ulaşan çok sayıdaki büyük boyutlu altar panosu ile daha küçük ve taşınabilir yapıtları ortaya koyar. Pesaro altar panosunda uyguladığı ilkeler ve teknikler, Venedik Akademisi'ndeki S. Giobbe Kilisesi altar panosundaki "Madonna" resminde tam bir yetkinliğe ulaşmıştır. Erken dönem yapıtlarından "Alberetti Madonnası"ndan (1487, Venedik Akademisi) önceye tarihlenen bu yapıtta Meryem Ana büyük bir apsisin içindeki tahtta oturur durumda betimlenmiştir. Yanındaki melekler, yansıyan ışık altında adeta erir gibidir.

Giovanni'nin sanat yaşamının ilk 20 yılı Madonna(*) , Pieta(*) ve çarmıha geriliş(*) gibi belirli dinsel konularla sınırlıyken, yüzyılın sonuna doğru, aynı konuları ele almayı sürdürmekle birlikte, uyguladığı değişik sahne düzenlemesiyle (*mise-en-scène*) olağanüstü bir zenginlik kazanmaya başlamıştır.

Ayrıca idealize edilmiş sahneler de betimlemiştir. "Aziz Francesco'nun Vecdî" (y. 1480, Frick Koleksiyonu, New York) ve "Aziz Hieronymus ve Düşünceleri" (Sta. Maria dei Miracoli ana altarı, Venedik) adlı yapıtlarında figürler kadar doğal çevre de özenle incelenmiştir. Buradaki doğalcılıkla amaçlanan, idealize edilen konunun gerçekçi ayrıntılarıyla betimlenmesidir. Giovanni "Kutsal Alegori" de (Uffizi Galerisi, Floransa) ele aldığı manzara ile ilk kez gizemli bir düşsellik yaratmış, onun bu tavrını benimseyen öğrencisi Giorgione bu alanda

ustalaşmıştır. Benzer bir idealizm Giovanni'nin portre çalışmalarında da söz konusudur. "Dük Leonardo Loredan'ın Portresi" (y. 1501, Ulusal Galerisi, Londra) bir yöneticide bulunması gereken bilgelikle yumuşak kalpli bir kararlılığı yansıtır. İngiliz Kraliyet Koleksiyonu'nda bulunan "Pietro Bembo" ise bir şairin bütün duyarlılığını taşır.

Giovanni'nin meslek yaşamı tam bir ağırbaşlılık ve üretkenlik örneğidir. Yarattığı üslubun başarısını ve sanatta egemen oluşunu görecektir kadar uzun yaşamış, ayrıca etkisinin öğrencileri tarafından sürdürüldüğünü görmüştür. Bunlardan Giorgione ve Tiziano onu geride bırakacak kadar ün kazanmışlardır.

ÖBÜR YAPITLARI. "Meryem'e Müjde" (1450'ler, Thyssen-Bornemisza Koleksiyonu, Castagnola, İsviçre); "Kutsayan İsa" (1450'ler, Louvre Müzesi, Paris); "Meryem ve Çocuk" (1450'ler, Philadelphia Sanat Müzesi); "Pieta" (1460'lar, Poldi Pezzoli Müzesi, Milano); "Meryem ve Aziz Yuhanna'nın Pieta" (1460'lar, Brera Resim Galerisi, Milano); "Madonna Uyuyan Çocukla" (1470'ler, Venedik Akademisi); "Aziz Hieronymus" (1470'ler, Contini Bonacossi Koleksiyonu, Floransa); "Yunanca Yazıtlı Madonna" (1470'ler, Castelvecchio Müzesi, Verona); "Meryem ve Çocuk" (1470'ler, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D. C.); "Madonna Ayakta Duran Çocukla" (1470'ler, Venedik Akademisi); "Georg Fugger'in Portresi" (1474, eskiden Contini Bonacossi Koleksiyonu, Floransa); "Görünüş Değiştirme" (1480'ler, Capodimonte Ulusal Müze ve Galerisi, Napoli); "İsa'nın Dirilişi" (1480'ler, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin); "Madonna ve Çocuk, Azizlerle Birlikte" (1488, Sta. Maria dei Frari, Venedik); "Madonna, Dük Agostino Barbarigo ile" (1488, S. Pietro Martire, Murano); "Narlı Madonna" (y. 1490, Ulusal Galerisi, Londra); "Aziz Paulus ve Aziz George ile Madonna ve Çocuk" (y. 1490, Venedik Akademisi); "Genç Bir Adamın Portresi" (1490'lar, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D. C.); "Oturan Madonna ve Dört Aziz" (1505, S. Zaccaria, Venedik); "Kırlı Madonna" (y. 1505, Ulusal Galerisi, Londra); "Madonna" (1510, Brera Resim Galerisi, Milano); "Aziz Hieronymus ve Aziz Augustinusla" (1513, S. Giovanni Crisostomos, Venedik); "Tanrıların Bayramı" (Tiziano tarafından tamamlanmıştır, 1514, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D. C.).

Bellini, Jacopo (d. y. 1400, Venedik - ö. y. 1470, Venedik), Floransa erken Rönesans sanatının ilkelerini Venedik'e tanıtan ressam.

Uluslararası gotik üslubun İtalya'daki etkili ressamı Umbrialı Gentile de Fabriano'nun yanında yetişti. 1423'ten önce ustasıyla birlikte Floransa'ya gitti. Burada gerek

"İsa'nın Doğumu", Jacopo Bellini'nin çizimi, y. 1450; Louvre Müzesi, Paris
Graudon Art Resource/EB Inc

doğaya bağlılık, gerek klasik incelik bakımından Donatello, Ghiberti, Masaccio ve Paolo Uccello gibi ustaların gerçekleştirdikleri ilerlemeler, Jacopo'nun yetkinleşmesine katkıda bulundu.

1429'da Venedik'e yerleşen Jacopo, kendisini kentin en önemli ressamı olarak kabul ettirdi. "Madonna" (y. 1438, Venedik Akademisi) gibi tablolarında resmin ışıklı bölgelerinde alın tozu kullanması, onun Bizans sanatından kaynaklanan öğeleri koruduğunu

gösterir. Öte yandan Oğul'un (İsa) zengin giysileri ve meleklerin serpiştirildiği arka plan, uluslararası gotik üsluba olan ilgisinin de sürdüğünü kanıtlar. Figürleri biçimlendirilişi, giysi kıvrımlarını cesurca betimlemesi ve kullandığı doğru perspektif ise 15. yüzyılın ilerici Floransa sanatını tam anlamıyla kavramış olmasından kaynaklanır. Gerçek insan boyutlarındaki "Çarmıha Geriliş"teki (Cartelvecchio Müzesi, Verona) karanlık ve sınırlı mekân anlayışı daha çok Masaccio'nun Floransa Rönesansı üslubunu çağırıştır. Jacopo bu yapıtlarında erken dönem resimlerinde görülen zengin renklerden ve zarif süslemelerden uzaklaşmıştır.

Jacopo'nun biri Louvre Müzesi'nde öbürü British Museum'da bulunan iki çizim defteri resimlerinden daha önemlidir (y. 1450). Çok çeşitli sahnelerin yer aldığı bu çizimleri, birçok sanatçı 16. yüzyıla değin kompozisyonlarında model olarak kullanmıştır. Jacopo, "İsa'nın Doğumu", "Kamçılanma" ve "Vaftizci Yahya'nın Vaazı" gibi resimlerinde perspektif konusunda araştırmacı bir tavırla eğilmiştir. Daha önce yalnız mimari çizimlerde görülen, mekân içinde geriye doğru gidildikçe figürlerin daha küçük çizilmesini gerektiren perspektif kurallarını resimde ilk uygulayanlardan biri de o olmuştur. "Çarmıha Geriliş" (British Museum, Londra), Jacopo'nun en cesur kompozisyon denemeleri arasındadır. İsa'nın çarmıha gerilişi sahnesindeki üç baş, sanat tarihinde belki de ilk kez bu resimde tam karşidan değil de, belli bir açıdan görülmektedir. Askerlerin sırtlarının izleyiciye dönük olması da, İtalyan sanatında o dönemde az rastlanan bir doğallık ve doğruluk duygusu verir. Jacopo'nun Venedik sanatı üzerindeki büyük etkisi, Venedik çevresinde etkinlik gösteren oğulları Gentile ve Giovanni ile damadı Andrea Mantegna'nın yapıtları aracılığıyla sürmüştür.

Bellini, Lorenzo (d. 3 Eylül 1643, Floransa - ö. 8 Ocak 1704, Floransa), böbrekte, bugün Bellini kanalları ya da borucukları adıyla bilinen toplayıcı ve salgılayıcı yapıları bulan İtalyan hekim ve anatomi bilgini.

Bellini, Piza Üniversitesi'nde 19 yaşında bir öğrenciyken yayımladığı *Exercitatio anatomica de structura et usu renum* (1662;

Bellini, Vincenzo (d. 3 Kasım 1801, Catania, Sicilya - ö. 23 Eylül 1835, Paris yakınlarında, Puteaux), vokal ezgilerinde duru bir üslupla duyumsal bir anlatımı birleştiren opera bestecisi. Etkisi Richard Wagner'in ilk yapıtları da içinde olmak

Vincenzo Bellini, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması: Scala Operası Müzesi, Milano Museo Teatrale alla Scala, Milano

üzere daha sonraki opera bestecilerinin ürünlerinde ve hatta Chopin ile Liszt'in orkestra müziğinde de görülür.

Müzikçi bir ailenin çocuğuydu. Babası orgcuydu; Bellini'yi Napoli Konservatuvarı'na verdi. Bellini ilk bestelerini öğrenciliği sırasında yaptı. Daha sonra Napoli Operası için *Bianca e Fernando*'yu yazmasını isteyen önemli bir emperyaryonun korumasına girdi. Bu ilk yapıtın başarısı başka siparişler almasına yol açtı. Milano'daki Scala Operası için yazdığı *Il pirata* (1827) ona uluslararası ün kazandırdı. Sonraki altı operasının librettosunu zamanın en iyi sahne şairi Felice Romani yazdı. Bu operaların en önemlileri: Shakespeare'in *Romeo ve Juliet*'ine dayanan *I Capuleti ed i Montecchi* (1830), *La Sonnambula* (1831); Uyurgezer Kadın ve *Norma*'dır (1831). Bir opera *semi-seria* (mutlu sonla biten ciddi konulu opera) olan *La Sonnambula*, İngilizce çevirisinin oynandığı İngiltere'de bile çok tutulmuştu. Bestecinin başarıları ve konusu eski Galya'da geçen *Norma* adlı trajedi, başlangıçta tutulmamasına karşın sürekli bir başarı kazandı.

Bellini 1833'te kısa bir süre Londra'da kaldı. Ardından besteci Gioacchino Rossini'nin yardımıyla Théâtre-Italien için bir opera siparişi aldığı Paris'e gitti. Bellini'nin dokuz operasının sonuncusu olan *I puritani di Scozia* (1835) adlı bu yapıtı acemice librettosuna karşın pek çok bakımdan onun en iddialı ve en güzel bestesidir.

Bellini'nin ünlü, günündeki *bel canto*(*) ustalarının üslubuna sıkı sıkıya bağlıydı. Yenilikçi değildi; Haydn ile Mozart'ın ülkülerini paylaşıyor, duruluk, biçim ve melodi güzelliği, sözle müziğin birbirini tamamlaması için çaba gösteriyordu. Gene de operada bazı düzeltmeler yaptı. Şarkıcıları öne çıkartarak orkestraya ikincil bir önem verdi; dramatik anlatım aracının şarkıcıların sesleri olduğunu savundu. Armonisi çağdaşı olan Gaetano Donizetti'ninkinden daha cesur, giriş müzikleri ile aramüziklerinde (*interlude*) orkestra kullanımı ustacadır. Ama Bellini ünlü vokal melodisindeki çekicilik ve inceliğe borçludur.

Bellinzona, İsviçre'nin güneyindeki Ticino kantonunun merkezi. Ticino Irmağı üzerinde, St. Gotthard, Lukmanier ve St. Bernard geçitlerine giden yolların kesişme noktasında, Locarno'nun doğusunda yer alır. Roma döneminde kurulduğu sanılan kentin adına ilk olarak İS 590 tarihli

kayıtlarda rastlanır. Stratejik konumu nedeniyle Lombardların ilk dönem tarihinde önemli rol oynamıştır. 8. yüzyılda Como piskoposlarının mülkü olan Bellinzona, 14 ve 15. yüzyıllarda Lombard kentleri Como ve Milano arasında sürekli sürtüşme nedeni oldu. Öteki Milano topraklarıyla birlikte 1499'da Fransız istilasına uğradı, 1500'de Uri kantonuna bırakıldı. Fransa kralı, 1503'te Bellinzona'yı Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonlarına devretti. Kent, 1798'de İsviçre Cumhuriyeti'nin Bellinzona kantonunun başkenti oldu. 1803'te, yeni oluşturulan Ticino kantonunun, Locarno ve Lugano ile birlikte ortak başkenti yapıldı. 1878'den bu yana bu kantonunun sürekli siyasal merkezidir.

Kente, Milano düklerine ait 15. yüzyıl yapısı üç şato egemendir. Ayrıca 1500'de Ticino Vadisini kesen büyük duvarın (*murata*) kalıntıları ve 16. yüzyıl yapısı birkaç kilise vardır. 1882'de St. Gotthard demiryolu hattının açılmasından sonra hızla gelişen turizm ekonomide ağırlık taşır. Bazı küçük sanayi kuruluşları da vardır. Halk İtalyanca konuşur ve Katoliktir. Nüfus (1983 tah.) 16.973.

Bellis bak. çayırpapatyası

Bellman, Carl Michael (d. 4 Şubat 1740, Stockholm - ö. 11 Şubat 1795, Stockholm, İsveç), 18. yüzyılda ülkesinin en seçkin şair ve müzikçilerinden biri. Başka yerlerde pek tanınmamakla birlikte, şarkıları İskandinavya'da halk arasında yaygın olarak söylenmiştir.

Varlıklı bir devlet memurunun oğlu olan Bellman, Uppsala Üniversitesi'ndeki öğreniminden sonra devlet hizmetine girdi. Maası ve Kral III. Gustaf'tan aldığı ek ücret kendisini ve ailesini kıt kanaat geçindirmeye yetiyordu. Gençlik yıllarında dinsel yapıtlar ve yergiler, Almanca ve Fransızcadan çeviriler yayımladı. 1760'larda şölen şarkıları ve Kitabı Mukaddes'ten esinlenmiş parodileri bütün İskandinavya'da söylenir olmuştular; bunlar, ağızdan ağıza ve yazılı ya da basılı kopyalar halinde yayılıyordu. Şarkılarının müziğini başka bestecilerin yapıtlarından alıyor, gerektiğinde ezgileri değiştiriyordu. Bu şarkıları kendi kaldığı zither eşliğinde seslendiriyordu. Yaklaşık 1765'te *Fredmans epistlar* adlı bir şarkı dizisi yazmaya başladı. Dizinin adındaki "epistlar" sözcüğü, ilk dönem şarkılarında parodiler yazdığı Aziz Paulus'un Mektupları'na gönderme yapıyordu. Fredman ise, kendini içkiye verip yoksulluk içinde ölmüş ünlü bir saat yapımcısından esinlenerek oluşturulmuş bir tipti. Jean-Joseph Vadé ve başka Fransız yazarların alaycı ve parodik üslubundan etkilenen Bellman, diziyi Fransız müzikal komedilerinde yer alan menüet, kontrdans ve aryalan yepyeni bir biçimde uyarlayarak başladı. Ama dizide tümüyle kendi bestesi birçok parçaya da yer verdi.

Fredmans epistlar tanınmış eleştirmen J. H. Kellgren'in bir tanıtma yazısıyla birlikte ancak 1790'da yayımlandı. Bu arada Bellman, yapıtlarındaki anlatısal ve dramatik öğeleri daha da güçlendirmiş, Stockholm orta sınıfından esinlenerek yaratmış tiplerine birçok yenisini eklemişti. Son derlemesindeki 82 şarkı, sanatçının şiirsel ve kişisel gelişimini ortaya koyar. *Epistlar* doğa sevgisi ve canlı tiplerleriyle İsveç şiirinin benzersiz bir ürünüdür. 1791'de yayımlanan *Fredmans sånger* de, kendi içinde çeşitlilik gösteren, ama temel olarak şölen şarkılarından oluşan bir derlemedir. On iki hecelik dizelerden oluşan *Bacchi tempel*'de (1783)

Lorenzo Bellini, kimliği bilinmeyen bir sanatçının yağlıboya çalışmasından ayrıntı Aineri-Art Resource/EB Inc

Böbreğin Yapı ve İşlevinin Anatomik İncelenmesi adlı yapıtında, böbreğin sayısız küçük kanalcıklardan oluştuğunu ilk kez açıkladı. Aynı üniversitede 30 yıl boyunca öğretim üyeliği yapan Bellini, 1665'te tat alma organlarını tanımladı, 1683'te idrar tahlilinin hastalıkların tanısındaki önemine dikkati çekti. 1693 ya da 1694'te üniversiteden emekliye ayrılarak Floransa'ya yerleştikten sonra, Dük III. Cosimo ve Papa XI. Clemens'in özel hekimliğini yaptı.

şarkılara ve oymabaskı resimlere yer verilmiştir. Bellman'ın, aralarında oyunlar ve şiirler de bulunan öbür yapıtları ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Bello, Kolombiya'nın kuzeybatısındaki Antioquia ilinde kent. And Dağlarının uzantısı olan Batı ve Orta Cordillera arasında, Porce Irmağı üzerinde, deniz düzeyinden 1.495 m yükseklikte yer alır. Eskiden, verimli bir tarım bölgesinin ticaret ve küçük imalat sanayisi merkeziydi. Günümüzde, 10 km güneyindeki Medellin'de yoğunlaşan sanayi kompleksinin bir parçasıdır. Komplekse karayolu ve demiryoluyla bağlanır. Sanayi, ağırlıklı küçük dokuma fabrikalarından oluşur. Nüfus (1985) 206.297.

Bello, Andrés (d. 29 Kasım 1781, Caracas, Venezuela - ö. 15 Ekim 1865, Santiago, Şili), Güney Amerika aydınlarının babası kabul edilen Venezuela asıllı şair ve düşünür.

Klasikleri, özellikle Vergilius'u genç yaşta okuması, üslubunu ve kuramlarını etkiledi. Caracas'taki Venezuela Üniversitesi'nde felsefe, hukuk ve tıp okudu. Alman doğabilimci ve gezgin Alexander von Humboldt ile tanışması (1799) coğrafya ile ilgilenmesine yol açtı. Bu ilgisini sonraki yazılarında kendini belli etti. Güney Amerika'nın kurtarıcısı Simón Bolívar'ın dostu ve öğretmeni olan Bello, 1810'da onunla birlikte Venezuela devrimci cuntası adına siyasal bir görevle Londra'ya gitti. Daha sonra burada kalmaya karar vererek, 19 yıl Şili ve Kolombiya elçiliklerinde çalıştı. Boş zamanlarını okuyarak, öğretmenlik ve gazetecilik yaparak değerlendirdi.

Bello edebiyat alanındaki yerini, İngiltere'de yazdığı, Güney Amerika topraklarından görkemli izlenimleri anlatan *Silvas americanas* (Amerikan Silvaları) adlı iki şiirle kazandı. (Silva, İspanyol şiirinde kıtaları yedi ya da on bir hecelik dizelerden oluşan ve belli bir uyak düzeni olmayan şiir biçimidir.) Londra'da yayımlanan (1826-27) bu şiirler, *América* adlı bitiremediği uzun bir epik şiirin bölümleri olarak tasarlanmıştı. Bunlardan *Silva a la agricultura de la zona tórrida* (Sıcak Bölgede Tarım Üzerine Silva) adlı ikinci şiir, tropik Amerika'nın ürünlerinin şiirsel bir betimlemesidir ve kırsal yaşamın erdemlerini Vergilius'u

Bello, Raymond-Auguste Quinacac Monvoisin'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1845; Ulusal Kitaplık, Caracas Organization of American States

anımsatan bir biçimde yüceltir. Bello'nun bu şiiri, 19. yüzyıl İspanyol-Amerikan edebiyatının en çok bilinen örneklerinden biridir. Bello, 1829'da Şili Dışişleri Bakanlığı'nda bir görevi kabul ederek Santiago'ya

yerleşti ve kentin düşünsel ve siyasal yaşamında belirleyici bir rol oynadı. Yurt edindiği bu ülkede senatörlüğe seçildi ve ölünceye değin rektörlüğünü yaptığı Şili Üniversitesi'ni kurdu (1843). 1855'te yürürlüğe konan ve daha sonra Kolombiya ve Ekvador tarafından da benimsenen Şili Medeni Yasası'nın hazırlanmasında önemli bir rol üstlendi. Bu yasa Latin Amerika'da Napoléon Yasası'nın Avrupa'daki etkisine benzer bir etki yapmıştır.

Bello'nun dünyayı yapıtları hukuk, felsefe, edebiyat eleştirisi ve filoloji gibi çok çeşitli konuları kapsar. Filoloji yapıtlarından en önemlisi olan *Gramática de la lengua castellana* (1847; Kastilya İspanyolcasının Dilbilgisi) bu alanda uzun süre başlıca kaynak olmuştur.

Bello, Philippe (d. 1831, Venedik, İtalya - ö. 1911, Yeşilköy, İstanbul), İtalyan mimar ve ressam.

Sanat eğitimini Venedik'te tamamladı. Yaklaşık 1855'te İstanbul'a gitti. 1902'de

"Yalı önünde kadınlar"
Özel Koleksiyon

Sanayi-i Nefise Mektebi'ne Alexandre Vallaury'nin yanına yardımcı öğretmen olarak atandı, daha sonra da öğretmenliğe getirildi. Mimarlık çalışmalarından başka resimle de uğraştı. İstanbul'un günlük yaşamını pitoresk bir havada, ışıklı bir atmosfer içinde resimledi. Genellikle suluboyayla yaptığı resimlerinde Boğaz ve Pera'dan (Eski Beyoğlu) görünüşleri, gezinti yapan kadınları, hamal, saka, şerbetçi gibi yerel tipleri konu aldı. Alman mimar Jachmund ile birlikte Sirkeci Garı'nın tasarımını gerçekleştirdi.

Belloc, (Joseph-Pierre) Hilaire (d. 27 Temmuz 1870, La Celle-Saint-Cloud, Fransa - ö. 16 Temmuz 1953, Guildford, Surrey, İngiltere), Fransız asıllı İngiliz şair, tarihçi ve denemeci. 20. yüzyılın ilk çeyreğinin en verimli yazarlarından. Özellikle çocuklar için yazdığı hafif manzumelerle ve belli bir konusu olmayan ya da Edward döneminin bazı temel tartışmalarına ilişkin denemelerinin açıklığı ve inceliğiyle tanınır.

Fransız yurttaşları olarak 1894'te Oxford'da Balliol College'a girdi. Tarih dalında birincilik ödülü alarak mezun oldu. 1896'da California'nın Napa kentinden Elodie Hogan (1870-1914) ile evlendi. 1902'de İngiliz

uyruğuna geçti ve önce Liberal Parti'den, sonra bağımsız olarak Salford'dan parlamento üyesi oldu.

Belloc, B. Partridge'in kurşunkalem çizimi, "Mr. Punch'in Tipleri" koleksiyonundan, 1926-29; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery, Londra

Verses and Sonnets (1895; Şiirler ve Sonetler), *The Bad Child's Book of Beasts* (1896; Kötü Çocuğun Hayvanlar Kitabı), Belloc'un edebiyat yaşamını başlatan yapıtlarıdır. Victoria döneminin edebesini gülünç bir dille anlatan ve çocuklar için yazdığı başka bir eğlenceli şiir kitabı *Cautionary Tales* (Uyarıcı Masallar) 1907'de yayımlandı.

Danton (1899) ve *Robespierre* (1901), Belloc'un canlı tarih bilincini ve güçlü dünyayı üslubunu kanıtlar. *Lambkin's Remains* (1900: Lambkin'in Kalıntıları) ve *Mr. Burden* (1904) onun yergi ve ironi ustalığını gösterir. *The Path to Rome* (1902; Roma Yolu), Toul'den Roma'ya yaya bir hac yolculuğunu anlatarak, Avrupa'nın doğası ve tarihi üzerine yorumlarını serpiştirdiği bir yapıttır. Doğuştan Katolik olan ve Katolik eğitimi alan Belloc, hemen tüm yapıtlarında dinsel inançlarını ateşli bir biçimde dışı vurmıştır. Bu özelliği, her biri bazı yanlışlar ve abartılı vurgulamalar içeren *Europe and the Faith* (1920; Avrupa ve İman) ve *History of England* (1925-31, 3 cilt; İngiltere Tarihi) adlı yapıtlarında ve *II. James* (1928) ve *Wolsey* (1930) gibi değişik dönemlerde yaşamış kişilerin yaşamöykülerini kapsayan tarihsel yazılarının çoğunda görülür. Ama tarihi canlandırma konusunda her zaman başarılıdır.

The Four Men (1912; Dört Adam), evinin bulunduğu Sussex'de bir yürüyüşü anlatır. Gemicilik aşkını *The Cruise of the "Nona"* (1925; Nona'nın Deniz Yolculuğu) canlı bir biçimde dile getirmiştir. Belloc, siyasal ve ekonomik konularda, 19. yüzyıl başlarının önde gelen radikallerinden İngiliz yazar ve gazeteci William Cobbett'i izlemiştir.

Daha hafif şiir kitapları arasında, *The Modern Traveller* (1898; Çağdaş Gezgin) ve *Heroic Poem in Praise of Wine* (1932; Şaraba Övgü Destanı) sayılabilir. Belloc'un yergili romanlarını, yakın arkadaşı G. K. Chesterton resimlemiştir. Belloc, özellikle *Outline of History* (Tarihin Ana Çizgileri) adlı yapıtına şiddetle karşı çıktığı H. G. Wells'le ve Protestan araştırmacı-tarihçi G. C. Coulton ile ateşli tartışmalara girmiştir. 1941'de geçirdiği felç yüzünden yazarlığa son veren Belloc'un Türkçede *Bugünkü İngiltere'yi lytce Anlamak İçin* (1939) adlı bir yapıtı yayımlanmıştır.

Bellocchio, Marco (d. 1939, Piacenza, İtalya), 1960'lar siyasal sinemasının önde gelen adlarından İtalyan yönetmen.

Milano Üniversitesi'ndeki felsefe öğrenimini yanda bırakarak Roma'daki Centro Sperimentale di Cinematografia'da sinema öğrenimi gördü. Daha sonra Londra'da

Slade Sanat Okulu'nda okudu. Bir dizi belgesel ve kısa film çekti. 1965'te uzun metrajlı ve konulu ilk filmi *I Pugn in tasca* (Cepteki Yumruklar) ile başarılı bir çıkış yaptı ve Locarno Film Şenliği'nde ödül kazandı. Oldukça küçük bir bütçeyle çekilen bu filmde, Bellocchio'nun kendi aile çevresinden izler vardır. Bir ailenin saralı bireyleri arasındaki çatışma ve ilişkiler çerçevesinde hem aile kurumunun birey üzerindeki baskısını, hem de İtalyan toplum yapısını çarpıcı bir biçimde sergileyen film, bu özellikleri ve politik göndermeleriyle eleştirmenler tarafından bir başyapıt sayıldı.

Bellocchio sonraki filmi *La Cina è vicina*'da (1968; Çin Yakındır) radikal sol görüşlerini bütünüyle perdeye aktardı. Bu filmin farklı değerlendirmelere konu olması, Bellocchio'nun mali destek bulmasını güçleştirdi ve *In nome del padre* (1971; Tanrı Adına) adlı bir sonraki filmi, oldukça geç gösterime girdi. 1976 tarihli *Marcia trionfale* (Zafer Marşı) daha çok ticari sinemanın kalıpları içinde kalan bir filmi. Bellocchio *Il salto nel vuoto* (1979; Boşluğa Atlayış) ve *Diavolo in corpo* (1986; Teneke Şeytan) ile ilk filminde kullandığı temalara döndü.

Bellona, asıl adı DUELLONA, Eski Roma dininde savaş tanrıçası, Yunan dinindeki Enyo'nun karşılığı. Bazen Mars'ın kız kardeşi ya da karısı olarak da tanımlanan Bellona, kimi zaman da Mars kültürünün dışı unsuru Nerio ile bir tutulurdu. Tapınağı, Roma kent kapılarının dışında, Campus Martius'taydı. Burada Senato, komutanların zafer iddialarını tartışmak, ayrıca yabancı elçileri kabul etmek üzere toplanırdı. Tapınağın önünde, *fetiales*'in (savaş, barış işlerinde uzmanlaşmış bir grup dinsel yetkili) düzenlediği savaş ilan etme törenlerinin yapıldığı *columna bellica* (savaş sütunu) bulunurdu.

Bellotto, Bernardo, CANALETTO BELOTTO ya da GENÇ CANALETTO olarak da bilinir (d. 30 Ocak 1720, Venedik - ö. 17 Ekim 1780, Varşova), Venedik Okulu'na bağlı *vedute* (manzara) ressamı. Orta İtalya ve Doğu Avrupa kentlerine ait mimari ve arkeolojik kalıntıları özenle işlediği topografik resimleriyle tanınır.

Amcası Canaletto'nun yanında eğitim gördü. İtalya dışında ressamlık yaptığı dönemlerde kendisi de bu adla tanındı. Yaptığı kent manzaraları, amcasının Venedik manzaraları gibi, özenli bir gerçekçiliği yansıtır. Ama yoğun gölgeleri, daha koyu ve soğuk tonları yeğlemesi, onu amcasından ayırır. Manzaralarının gerçeğe uygunluğu, biraz da *camera obscura* (karanlık kutu) diye bilinen aracı kullanmasına bağlanabilir.

Bellotto, 1742'de Roma'ya gidinceye değin Venedik manzaraları yaptı. Kuzey İtalya'da bir süre dolaştıktan sonra bir daha geri dönmek üzere İtalya'yı terk etti. 1747'de Münih'e gitti ve Elektör II. Friedrich Augustus'un saray ressamı oldu. Viya-

na'da İmparatoriçe Maria Theresia'nın yanında çalıştığı kısa bir dönem (1758-60) dışında, 1747'den 1766'ya değin Dresden'de yaşadı. 1767'de Petrograd'a (bugün Petersburg) gitti. Polonya kralı Stanisław saray ressamı olması için onu Varşova'ya davet etti. II. Dünya Savaşı'nda Almanların tahrip ettiği kent tarihî bölümleri savaştan sonra onanırken, Bellotto'nun gerçeğe uygun ayrıntılarla işlenmiş Varşova manzaralarından yararlanıldı.

Bellow, Saul (d. 10 Haziran 1915, Lachine, Québec, Kanada), toplumca itilmesine karşın manevi bakımdan yıkılmayan çağdaş kentli insanı yansıtan tiplerin yer aldığı yapıtlarıyla 1976 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ABD'li romancı. Yahudi bir aile içinde yetişen ve Yidiş çok iyi öğrenmesinin etkisiyle canlı bir İngilizce üslup geliştiren Bellow, II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan edebiyatında önem kazanan ABD'li Yahudi yazarların önde gelenlerindendir.

Bellow'un ailesi 1913'te Rusya'dan Montréal'e göçtü. Dokuz yaşında ailesiyle birlikte Chicago'ya taşınan Bellow, Chicago ve Kuzeybatı üniversitelerinde okudu. 1937'de mezun olduktan sonra, Minnesota, Princeton, New York ve Chicago üniversiteleri ile Bard College gibi çeşitli üniversitelerde ders verdi; bir yandan da yazarlık çalışmalarını sürdürdü.

Askere alınmayı bekleyen bir adamın öyküsünü günce biçiminde anlatan *Dangling Man* (1944; Boşlukta Sallanan Adam, 1976, 1991) ve birbirlerinin kurbanı haline gelen biri Yahudi, öteki Hristiyan iki kişi arasındaki ilişkiyi irdeleyen *The Victim* (1947; Endişe, 1977) adlı ilk iki romanıyla küçük bir okur çevresinde ün kazandı. *The Adventures of*

bul eden bir toplumda başansızlığın eşsiz bir incelenişidir. Bunların yanı sıra, *Mosby's Memoirs* (1968; Mosby'nin Anıları) ile İsrail'e bir yolculuğu anlatan *To Jerusalem and Back* (1976; Kudüs'e Gidiş ve Dönüş) adlı iki öykü kitabı yayımlandı.

1965 Ulusal Kitap Ödülü'nü alan *Herzog* (1964; Nefret, 1976), 1971 Ulusal Kitap Ödülü'nü alan *Mr. Sammler's Planet* (1970; Bay Sammler'in Gezegeni) ve 1976 Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Humboldt's Gift* (1975), *The Dean's December* (1982), *More Die of Heartbreak* (1987; Çoğu Kırık Kalpten Ölür), *Theft* (1989; Hırsızlık) ve *The Bellarosa Connection* (1989; Bellarosa Bağlantısı) gibi sonraki romanlarında Bellow, bütünüyle kendine özgü bir tarzı ulaştı. Bu yapıtların kahramanları, yücelik ile saçmalık arasında bazen çok parlak, bazen de çok komik iç monologlarla gidip gelen Yahudi aydınlardı. Bu aydınların gerçekçilikten ayrılmayan yaşam dolu insanlardan oluşan dış dünyası, düşünsel kurgulardan sıyrılarak toplumda barınmalarını sağlayıcı bir işlev görür. Bellow'un en büyük özgünlüğü de, kültürel iççilikle sokak bilgeliğini kaynaştırmasında yatar.

Bellows, George Wesley (d. 12 Ağustos 1882, Columbus, Ohio - ö. 8 Ocak 1925, New York kenti, ABD), ressam ve taşbaskı sanatçısı. Hareketli görüntüleri ve spor olaylarını resme aktarmasıyla tanınır.

New York'a taşınmadan önce Ohio Eyalet Üniversitesi'nde Robert Henri'nin stüdyosuna devam etti. New York'taki Sanat Öğrencileri Birliği ile Chicago'daki Sanat

"Sharkey'de Boks", George Bellows'un yağlıboya çalışması, 1907;

Cleveland Sanat Müzesi, Ohio
Cleveland Museum of Art, Ohio, Hinman B. Hurbit Collection

Augie March (1953; Augie March'ın Serüvenleri) ile daha da büyük bir ilgi toplayan Bellow aynı romanla Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı (1954). Roman, Chicago'lu yoksul bir Yahudi gencin 20. yüzyıl dünyasında, yer yer çok komik olan yükselişini ve bunu anlamlandırma çabasını anlatan bir pikaresk öyküdür. Bellow ilk kez bu romanla dönemin yazarlarının biçim yetkinliğine verdikleri öneme bilinçli bir başkaldırıyla, gevşek ve uçarı bir üslup kullandı. Afrika gezisine çıkmış çizgi dışı bir Amerikalı milyonerin öyküsünü anlatan *Henderson the Rain King*'de (1959; Yağmur Kralı Henderson) pikaresk yaklaşımı sürdürdü. *Seize the Day* (1956; Gününü Yaşamak, 1976, 1983) adlı *novella*'sı, yalnızca başarıyı başarı ka-

Enstitüsü'nde dersler verdi. Henüz 27 yaşındayken Ulusal Tasarım Akademisi'ne seçildi ve o zamana değin bu onuru kazanan en genç üye oldu.

Gençliğinde başarılı bir atletti. Daha sonraları, canlı ve enerjik bir fırça işçiliğiyle, sporla ilgili sahneleri hareket anında dondurarak neredeyse fotoğraf gibi betimlemeyi başardı. 1907'de başladığı boks resimleri dizisiyle ("Sharkey'de Boks", "Kulübün Her İki Üyesi") dikkatleri üzerine çekti. Adının, arka sokaklar, çöp tenekeleri, sokak kadınları gibi konuları ele alan Ashcan okulu(*) ressamlarıyla birlikte anılmasına karşın, kadın ve çocuk gruplarını işlediği resimler de yaptı. Ününü, yüzen, suya dalıp çıkan çocukların enerjik oyunlarıyla kaynaşan eski bir rihımı betimlediği "42 Çocuk"

"Dresden'den Görünüm", Bernardo Bellotto'nun yağlıboya çalışması, 18. yy'ın ikinci yarısı; İrlanda Ulusal Galerisi, Dublin
National Gallery of Ireland, Dublin

adlı yağlıboya tablosuyla sağladı. Ayrıca portreler de yaptı.

Belluno, İtalya'nın kuzeydoğusundaki Veneto bölgesinde Belluno ilinin merkezi. Venedik'in kuzeyinde Piave ve Ardo ırmaklarının birleştiği noktada, Dolomit Alpleri'nde yer alır. Tarihi Roma öncesine uzanan ve Romalılarca Bellunum adıyla bilinen kent, 1404'te kendi isteğiyle Venedik'e bağlanmadan önce bağımsız bir ortaçağ belediyesiydi. 1797'de Fransızların eline geçti; 1813'te Avusturya'ya, 1866'da İtalya Krallığı'na bağlandı. Başlıca yapıları arasında, 1873 depreminden sonra bir bölümü yeniden inşa edilen 16. yüzyıl yapısı katedral ile vali konağı olarak kullanılan Rönesans dönemine ait Rettori Sarayı (1491-96) ve kent müzesinin yanı sıra bir güzel sanatlar galerisini içine alan Giuristi Sarayı (1664) sayılabilir. S. Stefano Kilisesi'nin (1480-86) dışında bir Roma lahdı vardır. Başlıca gelir kaynakları tarım ve turizmdir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 36.450.

Belluschi, Pietro (d. 18 Ağustos 1899, Ancona, İtalya), ABD'nin kuzeybatısındaki bölgesel mimarlık yapıtlarıyla tanınan ve etkisi buradan bütün dünyaya yayılan mimar. Ortaya attığı "incelikli yalınlık" ilke-

Belluschi, 1972
Paul Cornell

sine uygun olarak, yerli malzeme (konutlar için ahşap, büyük iş binaları için alüminyum) kullanmasıyla ün yapmıştır.

1922'de Roma Üniversitesi'nden inşaat mühendisi olarak mezun oldu. Bir bursla ABD'ye gitti. Cornell Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği okumayı sürdürdü. 1950'ye değin mimar olarak çalıştı. Bu tarihte Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) Mimarlık ve Planlama Okulu'na dekan oldu. 1965'te emekliye ayrıldıysa da hem ders vermeye devam etti, hem de Güney Kore ve Filipinler'de ABD Dışişleri Bakanlığı danışmanı olarak görev yaptı. Oregon eyaletindeki Portland'da gerçekleş- tirildiği bölgesel yapıtları arasında Sutor Evi ve Siyon Lutherci Kilisesi yer alır. Bazılarını başka mimarlarla birlikte yaptığı öteki ünlü yapıları arasında Boston'daki Boston ve Keystone binaları, Portland Sanat Müzesi (1931), San Francisco'daki Bank of Amerika Genel Merkezi (1969), New York kentindeki Juilliard Okulu, Lincoln Sahne Sanatları Merkezi (1969) sayılabilir. Belluschi daha sonra birçok mimarlık grubuyla birlikte çalışmıştır.

Bellville, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Kaaprovinsie'nin (Cape yönetim bölgesi)

güneybatısında kent. Cape Yarımadası kentsel alanında, Cape Town'ın doğusunda yer alır. Tyger Dağının (415 m) yamaçlarında kurulmuştur. Twelfth Mile Stone adıyla bir köyken, 1848-72 arasında Cape'in genel müfettişliğini yapan Charles D. Bell'in onuruna 1861'de Bellville adını aldı. 1940'ta kent oldu.

Kentin içinden Elsies Irmağı geçer; ırmak vadisinde bir park bulunur. Kentin sanayi bölgesi olan Güney Bellville'de kâğıt ve gıda maddeleri, tuğla, kiremit ve suni gübre üretilir. Bellville, Cape Town'dan Johannesburg'a uzanan ana demiryolu hattı üzerinde yer alır. Cape yönetim bölgesinin en geniş tren manevra alanı da Güney Bellville'dedir. Kentteki Western Cape Üniversitesi (1960), Güney Afrika'da melezlere ve Güney Asya kökenlilere ayrılmış üniversitelerinin en önemlisidir. Welgemoed banliyösünden Tyger Dağının doruğuna uzanan kapalı yoldan, Cape Düzleklerinin ve iç kesimlerdeki dağların nefis manzarası izlenebilir. D. F. Malan uluslararası havalimanı, 8 km güneybatıdadır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 82.000.

Belmondo, Jean-Paul (d. 9 Nisan 1933, Neuilly-sur-Seine, Fransa), Fransız sinemasının önde gelen oyuncularından.

Bir heykelcinin oğludur. Paris Konservatuarı'nda tiyatro öğrenimi gördü. Paris'te sahneye çıkmadan önce taşra tiyatrolarında çalıştı. 1960'ta Jean-Luc Godard'ın yönettiği *A bout de souffle* (Sersemi Aşıklar) ile bir gecede ün kazanıncaya değin dokuz filmde küçük rollerde göründü. Dikbaşı, uçan bir delikanlıyla gangster karısını bir tipi canlandırdığı Godard'ın filmiyle Yeni Dalga'nın(*) değişmez oyuncularından biri haline geldi ve perdedeki "Belmondo imgesi"ni yerleşürdü. Peter Brook'un yönettiği *Modérato Cantabile*'deki (1960), Vittoria De Sica'nın yönettiği *La ciociara*'daki (1960; *İki Kadın*) ve gene Godard'ın *Une femme est une femme*'indeki (1961; Kadın Kadının) rolleriyle ününü sürdürdü. Bu arada serüven filmleri de çevirdi. 1965'te Godard'ın *Pierrot le fou*'unda (Çilgin Pierrot) canlandırdığı *Sersemi Aşıklar*'dakine göre daha karamsar bir tip ikinci büyük başarısı oldu. 1970'te başrolünü Alain Delon'la paylaştığı ve büyük bir gişe geliri sağlayan *Borsalino*, onu Fransız sinemasının yıldızlarından biri haline getirdi.

Sevimli fiziği, hareketli oyunu ve hemen her rolüne aşırılığa kaçmadan ustaca kattığı mizah havasıyla Belmondo, hem ticari serüven filmlerinin, hem de çağdaş insanın sorunlarına değinen yapımların aranan oyuncusu olmuştur. 1963'te *Trente ans et vint-cinq films* (Otuz Yaş ve Yirmi Beş Film) adlı bir otobiyografisi yayımlanmıştır.

Belmont AİLESİ, Amerikan bankacılık, finans ve siyaset alanlarındaki etkinlikleri ve güzel sanatları desteklemesiyle ün yapmış aile. Ailenin ABD'deki kurucusu olan Yahudi asıllı banker ve diplomat August Belmont (d. 8 Aralık 1816, Alzey, Ren bölgesi, Prusya - ö. 24 Kasım 1890, New York kenti), 14 yaşında Almanya'da Frankfurt am Main'deki Rothschild bankerlik kuruluşuna girdi. Gösterdiği yetenek, üç yıl sonra Rothschild'in Napoli şubesinde, daha üst bir göreve atanmasını sağladı. 1837'de New York kentine yerleşti, Wall Street'te küçük bir büro açıp Rothschild'in Amerikan temsilcisi olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda kendi bankası olan August Belmont Company'nin de temellerini attı. İşe yok denecek bir sermayeyle başlamasına karşın, birkaç yıl içinde şirketini ülkenin en büyük bankaları arasına soktu. Ayrıca bir

Demokrat olarak siyaset dünyasına da etkin biçimde katıldı. 1853-57 arasında daimi elçi olarak görev yaptı. Köleliğe şiddetle karşı olan Belmont başlangıçta Stephen A. Douglas'ı desteklemesine karşın, Amerikan İç Savaşı başlayınca koyu bir Lincoln yandaşı oldu. Savaş sırasında, İngiltere ve Fransa'daki tüccar ve maliyecilerin Birlik'in yanın- da yer almaları için büyük çaba harcadı. 1860'tan 1872'ye değin Demokrat Parti ulusal komitesinin başkanlığını yaptı. Son yıllarında sanat koleksiyonculuğu ve sporla ilgilenmeye başladı. ABD'de İngiliz at yarışlarına öncülük etti. Uzun süre Amerikan Jockey Kulübü'nün başkanlığını yaptı.

Belmont'un, 1849'da Tuğamiral Matthew C. Perry'nin kızı Caroline Sidell Perry ile yaptığı evlilikten üç erkek ve bir kız çocuğu oldu. En büyük oğlu Perry Belmont (d. 20 Aralık 1850, New York kenti - ö. 25 Mayıs 1947, Newport, Rhode Island, ABD) 1872'de Harvard Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, Columbia Hukuk Okulu'nda okudu. 1876'dan 1881'e değin hukukçu olarak çalıştı. Bu tarihte Demokrat adayı olarak New York'tan temsilciler meclisine girdi. Arka arkaya dört dönem bu göreve seçildi; 1885-88 arasında Meclis Dış İlişkiler Komitesi'nin başkanlığını yaptı. 1888'de ABD elçisi olarak İspanya'ya gönderildi ve bir yıl orada kaldı. Amerikan tarihi ve siyaseti üzerine bazı kitaplar yazdı.

August Belmont, Jr. (d. 18 Şubat 1853, New York kenti - ö. 10 Aralık 1924, New York kenti), 1874'te Harvard'dan mezun olduktan sonra babasının şirketi August Belmont & Company'ye girdi. Babasının 1890'da ölümü üzerine bankanın tüm denetimini bütünüyle eline aldı. Banka, onun yönetiminde ülkenin en büyük ve en güçlü kuruluşlarından biri olmaya devam etti. Toplu taşımacılık finansmanı ile yakından ilgilenen August, 1900'de Rapid Transit Construction Company'yi kurarak New York metrosunun yapımını ve finansmanını üstlendi. Demokratik Parti'nin iç politikasında da büyük ölçüde etkili oldu.

Evlenmeden önce Robson soyadını taşıyan Eleanor Belmont (d. 13 Aralık 1879, Wilsan, Lancashire, İngiltere - ö. 24 Ekim 1979, New York kenti), August Belmont, Jr.'in eşi idi. San Francisco'da başarılı bir aktris olarak mesleğe başladı; Broadway'de 1903'te *Merely Mary Ann* (Yalnızca Mary Ann) oyununun başrolü ile kazandığı başarıyı, başka başarıları izledi. 1910'da August Belmont ile evlenerek tiyatroyu bıraktı ve bundan sonraki 50 yıl boyunca kendini toplumsal çalışmalara ve hayır işlerine verdi. Operaya özel bir ilgi duyduğundan 1953'te Metropolitan Opera'nın finansman sorunlarını çözmek amacıyla Metropolitan Opera Derneği'ni kurdu. Eleanor ve August'un oğlu III. August ve torunu IV. August Belmont ünlü birer banker oldular.

Belmonte (y García), Juan (d. 14 Nisan 1892, Triana, Sevilla yakınları - ö. 8 Nisan 1962, Utrera, İspanya), boğa güreşçisi. En ünlü *torero*'lardan biridir. Oyun stiliyle yeni bir çıkış açmıştır.

Daha meslek yaşamının (1910-35) başlarında bulunduğu 1914'te boğanın boynuzlarına daha önceki matadorların göze alamadığı bir yakınlıkta, dimdik ve neredeyse hareket- siz durma yöntemiyle boğa güreşine yeni bir anlayış getirdi. Yara almamak için gelenek- sel olarak uygulanan ayak hareketleriyle yerine, boğayı usta pelerin hareketleriyle ve boynuzlarından kıl payı kurtulacak biçimde çevresinde döndürme tekniğini geliştirdi. Bu tarihten sonra ayak hareketleriyle boğa- dan kaçmak bir korkaklık belirtisi olarak değeri düşürüldü. Boğa güreşine tutkun olan

ABD'li yazar Ernest Hemingway *Death in the Afternoon* (1932; Öğleden Sonra Ölüm) adlı kitabında Belmonte'den "boğayı beline bir kemer gibi sarardı" diye söz eder.

Belmonte 1919'da bir sezonda 109 *corrida*'ya (boğa güreşi) çıkarak İspanyol boğa güreşinde bir rekor kırdı. Bu rekor 43 yıl sonra öldüğünde hâlâ kırılmamıştı. 1920'de en büyük rakibi ve yakın arkadaşı ünlü Joselito (José Gómez) ile bir *mano-a-mano*'da (yarışmalı *corrida*) karşılaştı. Bu yarışmada Joselito öldü. Birçok boynuz yarısı almasına karşın kurtulmayı başaran Belmonte, emekli olduktan sonra Utrera'daki *ganaderia*'sında (çiftlik) güreş boğaları yetiştirdi. Manuel Chaves Nogaes'le konuşma biçiminde yazılmış *Juan Belmonte, su vida y sus hazañas* (Juan Belmonte: Yaşamı ve Başarıları) adlı otobiyografisi vardır.

Belmopan, Belize'nin (eskiden İngiliz Hondurası) başkenti. Belize Irmağı kıyısında, Roaring Creek yakınlarında yer alır. Eski başkent Belize'ye göre, kıyından 80 km içerdedir. 1961'de "Hattie" kasırgasının (*hurricane*) ve ona bağlı oluşan deniz yükselmesinin Belize kentinde büyük hasara yol açması üzerine, yeni bir başkentin kurulması tasarlandı. Büyük su baskınlarının yinelenmesini önlemek amacıyla, yeni başkentin yeri kıyından iyice içerde seçildi. Kentin yapımına, İngiltere'den sağlanan yardımla 1966'da başlandı. Mayıs 1970'te devlet kuruluşları yeni başkente taşındı; konut yapımı 1970'ler boyunca sürdü. Nüfus (1990 tah.) 5.256.

Belo Horizonte, Brezilya'nın güneydoğu kesimindeki Minas Gerais eyaletinin güneyinde kent. Espinhaço Dağlarının batı yamaçında, denizden 830 m yükseklikte yer alır.

Oscar Niemeyer'in tasarımı yaptığı São Francisco Şapeli, Belo Horizonte, Brezilya
Loren McIntyre-Woodlin Camp

Brezilya'daki planlı kentlerin ilkidir. Curral del Rey Dağlarının, kente adını veren bir "güzel ufuk" oluşturacak biçimde çevrelediği geniş düzlükte, Brezilya'nın içlerindeki kurak kesimin (*sertão*) doğu ucunda kurulmuştur.

Kentin yeri, güneydoğuda 80 km uzunluğundaki dar bir vadiye sıkışmış olan Ouro Preto'nun, eyalet başkenti olarak genişlemeye elverişli olmaması yüzünden terk edilmesinden sonra, 1810'a doğru seçildi. Yeni kent, ABD'deki Washington D. C. ve Arjantin'deki La Plata örnek alınarak izgara plana göre tasarlandı. 1897'de, Cidade de Minas adıyla Minas Gerais eyaletinin resmi merkezi oldu, 1901'de bugünkü adını aldı. Başlangıçta 20 km²'lik bir alana göre tasarlanan Belo Horizonte, bugün 10 kat daha büyümüştür. 1925'te 200 bin kişi olarak belirlenen nüfus hedefinin çok üstüne çıkmıştır.

Daha çok şeker kamışı ve pamuk yetiştirilen bir tarım alanının ortasında yer alan Belo Horizonte, batısındaki *sertão*'nun tümünü kaplayan madencilik ve hayvan besi-

ciliği etkinliğinin de merkezidir. Yoğun bankacılık, ticaret ve yönetim etkinlikleriyle bölgesel bir ticaret merkezidir. Kentte öteden beri var olan sanayi dalları arasında matbaacılık, dokumacılık, mobilyacılık ve gıda işleme önemli yer tutar. Ama 1950'den bu yana ağır sanayinin sürekli gelişmesi, Belo Horizonte'yi Brezilya'nın en büyük üçüncü sanayi merkezi yapmıştır. Özellikle Contagem sanayi bölgesinde elektrik üretim tesisleri ve demir-çelik fabrikaları kurulmuştur. Yakınındaki Betim'de büyük bir petrol rafinerisi ile bir Fiat otomobil fabrikası yapılmıştır.

Sanayi etkinliklerinin artmasına karşın, Belo Horizonte çevre kirliliğinden görece uzak kalmıştır. Bir tekerleğin parmakları gibi merkezden çevreye yayılan ağaçlıklı geniş caddeleri ve etkileyici yapıları turistlerin ilgisini çeker. Planını Oscar Niemeyer'in gerçekleştirdiği, yeşil örtülü bir banliyö olan Pampulha, çarpıcı mimarisiyle de ünlüdür. Başlıca yapıtı, Niemeyer'in gerçekleştirdiği, Cândido Portinari'nin de duvar resimleriyle bezediği (1944) São Francisco Şapeli'dir. Sanat Sarayı ve Mineiro Müzesi gibi birkaç müze, müzik konservatuvarı, bale okulu, teknik yüksek okul, ayrıca çok sayıda ilk ve orta dereceli okul ile önemli bir kültür merkezidir. Minas Gerais Federal Üniversitesi (1927) ile Minas Gerais Katolik Üniversitesi (1958) buradadır. Rio de Janeiro'daki Maracana'dan sonra ülkenin en büyük futbol alanı olan Mineirão Stadyumu Belo Horizonte'de kurulmuştur. Her yöne yayılan karayolu ve demiryolu bağlantıları, *sertão*'daki yerleşim birimlerine ve Brezilya'nın Atlas Okyanusu kıyılarındaki büyük kentlerine ulaşım sağlar. Pampulha'da, Belo Horizonte metropoliten alanına hizmet veren yerel bir havalimanı bulunur. Nüfus (1985) kent, 2.114.429; metropoliten alan, 3.056.498.

Beloil, Belçika'nın Hainaut ilinde kasaba. Mons ve Tournai kentleri arasında yer alır. 14. yüzyıl sonrasında, soylu Ligne ailesinin merkezi olarak ün kazanmıştır. Ailenin en ünlü üyesi, yazar ve feldmareşal Charles-Joseph'tir (1735-1814). Ailenin duvar halısı, portre ve değerli el ürünü koleksiyonları, bugün halka açık olan şatoda korunmaktadır. Şatonun büyük bölümü, 1900'de çıkan bir yangından sonra eski temelleri üzerinde 20. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Ama yapının yan kanatları (1682-95) ve girişi bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Şatonun geniş arazisinde gölü ve çeşmeleriyle görkemli bir park oluşturulmuştur. Charles-Joseph'in babası Prens Claude Lumorel'in düzenlediği, daha sonra Fransız mimar Chevetot'nin 18. yüzyıl beğenisine uydurduğu park, zaman zaman Versailles bahçeleriyle karşılaştırılır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 13.591.

Beloit, ABD'de, Wisconsin eyaletinin güney kesiminde, Rock iline (*county*) bağlı kent. Rock Irmağı ile Turtle Çayının birleştiği noktada Illinois eyalet sınırında yer alır. 1837'de New England Göç Şirketi'nce yerleşmeye açıldı. Sırasıyla Blodgett Settlement, The Turtle, New Albany ve son olarak Beloit adlarını aldı. Kent halkının bir yükseköğül için arsa, işgücü ve para sağlamayı üstlenmesi üzerine 1846'da Beloit College kuruldu. Zengin bir tarım ve mandıracılık bölgesinin merkezi, ayrıca bölge ticaretinin odağı olan kent, sanayi üretiminde de ilerledi. Başlıca sanayi ürünleri kâğıt ve ahşap işleme makineleri, dizel motorları, elektrikli aletler ve ayakkabıdır. Nüfus (1990) kent, 35.573; metropoliten alan, 139.510.

Belon, Pierre (d. 1517, Le Mans yakınları - ö. Nisan 1564, Paris) gerek yunus embriyonları üzerindeki çalışmaları, gerek kuş ve insan iskeleti arasındaki sistematik karşılaştırmalarıyla çağdaş embriyolojinin ve karşılaştırmalı anatominin temellerini atan Fransız doğabilimci

Wittenberg Üniversitesi'nde botanik öğrencisi gören (1540) Belon, ilkçağ yazarlarının tanımladığı hayvanları, bitkileri ve değişik yöreleri tanımak amacıyla, Tournon kardinali François'nun parasal desteğiyle Doğu Akdeniz ülkelerinde bir geziye çıktı (1546-48). Bu gezideki gözlem ve izlenimlerini derlediği *Les observations de plusieurs singularitez et choses mémorables* (1553; Çeşitli İlginç ve Unutulmaz Şeyler Üzerine Gözlemler) adlı yapıtında, o güne değin Avrupalıların tanımadığı birçok hayvan ve bitki türü, ilaçlar, görenekler, güzel sanatlar ve ören yerleriyle ilgili bilgi verdi. Sonraki 300 yıl boyunca gezginler hep onun gezi yolunu izlediler.

Belon'un doğa tarihi yapıtları temelde Aristoteles'in sınıflandırmasına dayanmakla birlikte, büyük ölçüde yunusları tanımladığı

Belon, bir oymabaskıdan ayrıntı
Ashmolean Museum, Oxford

L'histoire naturelle des estranges poissons marins (1551; Ganp Deniz Balıklarının Doğa Tarihi) ve yaklaşık 200 tür çizimleriyle birlikte tanımlayıp sınıflandırdığı *L'histoire de la nature des oiseaux* (1555; Kuşların Doğa Tarihi) adlı yapıtları, yalnız kendi çağında değil daha sonraki dönemlerde de bilim dünyasında derin izler bırakan özgün gözlem ve kavramları içerir. Belon, Boulogne ormanlarında, kımlığı bilinmeyen saldırıganlarca öldürülmüştür.

Belovo, Rusya Federasyonu'nun iç-güney kesimindeki Kemerovo yönetim biriminde (*oblast*) kent. Küçük bir ırmak olan Bacat üzerinde, Kuznetsk Havzasında kömür ocaklarıyla önem kazanan bir kenttir. 1930'da tüzel kimlik kazandı. 1931'de kurulan büyük çinko tesislerinde Doğu Sibirya'dan gelen konsantre cevher kullanılır. Öteki önemli sanayi ürünleri, sülfürik asit ve sinema araçlarıdır. Nüfus (1987 tah.) 118.000.

Belsen bak. Bergen-Belsen

belsoğukluğu, GONORE olarak da bilinir, gonokoklardan ileri gelen ve cinsel birleşme yoluyla geçen (zührevi), genellikle kronikleşme eğilimindeki akut buluşa hastalığı. Belsoğukluğunun etkeni olan *Neisseria gonorrhoeae*, idrar ve üreme yolları ile komşu bölgelerdeki mukozalarla yerleşen bir gonokoktur. Yeni doğmuş bebeklere özgü

göz enfeksiyonları, yatılı okul gibi kurumlarda bir arada yaşayan genç kızlarda görülen dış cinsiyet organları ve dölyolu iltihapları ile erişkinlerde seyrek olarak rastlanan bazı göz enfeksiyonları dışında, gonokoklardan ileri gelen bütün bulaşıcı hastalıklar doğrudan doğruya cinsel birleşme yoluyla geçer.

Kişilerin kendi kendilerine uyguladıkları tedaviler, tanısı konulmayan olgular ve yanlış bildirimler nedeniyle, görülme sıklığı tam olarak belirlenmemekle birlikte, belsoğukluğu çok yaygın olan ve dünyanın hemen her yerinde rastlanan bir hastalıktır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) açıklamalarına göre, hastalık genel bir gerileme ve düşüş gösterdikten sonra, 1950'lerin ortalarında bu yana dünya çapında yeniden bir artış kaydedilmiştir. Bu artış büyük ölçüde *N. gonorrhoeae*'nin penisiline karşı direnç geliştirmiş olmasına bağlanmaktadır. Belsoğukluğunun ölümle sonuçlanma oranı önemsenmeyecek kadar az olmakla birlikte, hem kadında, hem erkekte çoğu kez kısırlığa yol açtığı için toplumdaki dolaylı etkileri azımsanmayacak kadar önemlidir.

Belsoğukluğunun genellikle 3-5 gün arasında değişen kuluçka dönemi, bazen 10 güne kadar uzayabilir. Erkekte ilk belirtiler idrar yaparken duyulan yanma ile bazen farkına varılamayacak kadar hafif, bazen çok şiddetli olabilen idrar yolları akıntısıdır. Tedavi edilmediğinde içerilere doğru ilerleyen enfeksiyon, siyeğin (uretra) üst bölümüne, idrar kesesi (mesane) boynuna ve prostat bezine yayılır. Bu durum, sık sık idrara çıkma ve kimi kez idrarda kan görülmesi gibi belirtilerle ortaya çıkar. Birkaç aydan bir yıla kadar değişen bir sürede kendiliğinden iyileşme görülebilir.

Kadında başlangıç belirtileri genellikle farkına varılamayacak kadar hafiftir. Yanma duygusuyla birlikte hafif bir dölyolu akıntısı görülebilir. Yan etkiler belinceye ya da hastanın cinsel ilişkiye girdiği erkek de belsoğukluğuna yakalanıncaya kadar genellikle ne hasta, ne de hekim böyle bir hastalığın kuşkulandır. Seyrek olarak görülen ilk yan etkilerden biri, dölyolu ağzında ki Bartholin bezlerinin apseleşmesidir. Belsoğukluğu enfeksiyonu çoğu kadında rahim boynundan ileri gitmeyecek kendiliğinden iyileşirken, birçoğunda da rahim yoluyla Fallop borularına ve yumurtalıklara kadar yayılır. Hastalık karın sırt bölümündeki bu organlara yayıldığında genellikle ateş ve karın ağrısı, daha ileri dönemde alt karın apse ve karın zarı iltihabı (peritonit) görüldüğünden, belirtiler apandisit ile karıştırılabilir. Olguların çoğunda hastalık ameliyata gerek kalmaksızın iyileşirse de, genellikle bazı fiziksel bozukluklara ve kısırlığa yol açar. Ergenlik dönemi öncesi kız çocuklarında enfeksiyon genellikle dölyoluyla sınırlı kalır.

Hem kadında, hem erkekte belsoğukluğunun üreme organları dışında en sık görülen belirtisi artritir. Bir ya da iki eklemi tutan bu iltihaplanma, tedavi edilmediği zaman kalıcı bozukluklara yol açabilir. İltihaplı eklem çevresindeki kirli kılıfları da genellikle hastalıktan etkilenir. Belsoğukluğunun, seyrek görülmekle birlikte önem taşıyan öbür yan etkileri, gözdeki iris katmanının, kalp kapakçıklarının ve kalbin iç zarının iltihaplanması, menenjit ve bazı deri hastalıklarıdır.

Tedavide en çok kullanılan antibiyotik penisilindir ve yan etkilerin gelişmediği belsoğukluğu olgularında genellikle tek doz yeterli olmaktadır. Ancak, bir yandan gono-

kokların penisiline dirençli kuşakları giderek artarken, bir yandan da başka penisilin türevleriyle kanda gerekli antikor düzeyine ulaşmaması tedaviyi güçleştirmektedir. Hastalığın tedavisinde tetrasiklin türevleri, eritromisin, kloramfenikol, streptomisin ve sefalosporinler de kullanılabilir.

Penisilinin ve belsoğukluğu tedavisinde kullanılan başka antibiyotiklerin düşük dozlarda verilmesi bile, bazen belsoğukluğuna eşlik edebilen frenginin erken belirtilerini gizleyerek tanıyı geciktirir. Bu nedenle, ayda en az bir kez olmak üzere dört ay süreyle uygulanan kan testiyle hastada frengi belirtilerinin aranması belsoğukluğu tedavisinin temel öğelerinden bindir.

Belşazar, Yunanca BALTASAR ya da BALTHASAR, Kitabı Mukaddes'te BELŞATSAR (ö. İÖ y. 539), babası Kral Nabunaid'in yokluğunda Babil'i yöneten naip. Onun verdiği bir şölen sırasında, Peygamber Daniel'in, duvardaki el yazısını (*mene, mene, tekel ve ufarsin*) yorumlayarak, Babil kentinin İÖ 539'daki çöküşünü önceden haber verdiğine inanılır. Daniel'in yorumu Kitabı Mukaddes'e göre şöyleydi: *mene* (sayılmış) "Allah senin krallığını saydı ve onu sona erdirdi", *tekel* (tartılmış) "terazide tartıldın ve eksik bulundun", *ufarsin* (ve bölükler) "ülken bölündü, Medlere ve Farslara verildi" (Daniel 5:25-28).

1854'e değin Belşazar'la ilgili bütün bilgi, Kitabı Mukaddes'in Daniel Kitabı ve Ksenophon'un *Kyrou Paideia*'sıyla (Kyros'un Çocukluğu) sınırlıydı. 1854'te o dönemden kalma Babil yazıtlarında Belşazar'dan söz edildiği ortaya çıktı. Bu yazıtlara göre Belşazar, Babil kralı Nabunaid (Nabonidus) (İÖ 555-539) ile Nabukadnezar'ın (Nabukodonosor) kızı olduğu sanılan Nitokris'in büyük oğluydu. Nabunaid İÖ 550'de sürgüne gittiğinde Belşazar'ı naip bırakarak ordusunun büyük bölümünü ona emanet etti.

Belşazar, babasının yokluğunda devleti ve kendi topraklarıyla birlikte babasının da topraklarını yönetti. Ama Nabunaid'in dönüşünden önce (İÖ y. 540), açlık ve yokluk ülkeyi iyice sarsmıştı. Babil'in İÖ 12 Ekim 539'da Pers komutanı Gobryas'a hiç direnmeden teslim olmasından kısa süre sonra Belşazar öldü.

Belt Dizisi, Geç Prekambriyen Zamanda oluşmuş kayaç katmanlarının Kuzey Amerika'daki başlıca bölümü (Prekambriyen Zaman y. 4 milyar-570 milyon yıl önce). Adını ABD'deki Montana eyaletinin güneybatısındaki Belt Dağlarından saptanan yüzey oluşumlarından alır. Kuzeye doğru Kanada içlerine kadar uzanan Belt kayaçlarının kalınlığı, batıda yaklaşık 11.000 m'den, doğuda yaklaşık 4.000 m'ye kadar değişir. Belt Dizisi'nin üst bölümleri belirgin bir kesinti olmaksızın, Kambriyen Dönem (y. 570-500 milyon yıl önce) kayaçlarıyla birleşir. Alt bölümlerin yaşı ise, radyometrik tarihlendirme yöntemiyle, en az 1,5 milyar yıl olarak saptanmıştır.

Belt Dizisi'nde bilinen dört bölüm vardır. Bunlardan en üstte ya da en genç olanı Missoula Grubu'dur. Altında sırasıyla, Piegan Grubu ve Ravalli Grubu yer alır. Daha yaşlı Belt kayaçlarına ise Preravalli adı verilir. Gnaystan oluşmuş bir zemin üzerinde yükselen Belt kayaçları kalın kumtaşı, şeyl, kumlu şeyl ve kireçtaşı çökeltilerinden oluşur. Kuruyan çamurların çatlamasıyla oluşmuş kırmızımsı şeyle de rastlanmakla birlikte, daha çok gri şeyl egemendir. Doğuda daha çok kireçtaşı ile şeyl, batıda ise kumtaşı ile şeyl yaygındır. Tortulların batıda doğru giderek kalınlaşması büyük olasılıkla, Belt döneminde, daha batıda,

belki bugünkü Washington eyaletinin ya da İngiliz Kolumbiyası'nın yer aldığı bölgede büyük bir kara kütesinin bulunduğu işaret eder. Gri şeyllerin üzerindeki dalga izleri çoğu Belt kayacının sığ sularda çökeltilmiş olduğunu gösterir. Kırmızımsı şeyllerin ise, taşkın (alüvyon) ovalarında çökeltilmiş sanılmakla birlikte kökenleri tartışmalıdır. Belt Dizisi'nde bulunan Prekambriyen organizma kalıntıları arasında, stromatolitler (karbonat salgılayan ve bir örtü oluşturan suyosunları) ve solucan benzeri canlıların açtığı delikler vardır. Belt döneminden kalma olduğu düşünülen daha genç fosiller ise büyük olasılıkla Kambriyen Döneme aittir.

Belter, John Henry, asıl adı JOHANN HEINRICH BELTER (d. 1804, Almanya - ö. 1863, New York kenti), Victoria dönemi rokoko üslubunun üstün örneklerini yaratmış mobilya yapımcısı ve tasarımcısı.

Württemberg'de bir marangozun yanında çıraklık ederek 19. yüzyılın çok beğenilen,

Belter'in tasarımını yaptığı mermor tabanlı gülağacı masa, 1856-61; New York Kenti Müzesi Museum of the City of New York

zengin oymalı Kara Orman (Schwarzwald) mobilya geleneğinde yetiştirdi. 1844'te ABD'ye giderek New York kentine yerleşti, evlendi ve Broadway'de şık bir mobilya dükkânı açtı. Maun ve cevizle de çalıştıysa da, daha çok (o günlerde ABD'de çok tutulan) gülağacı yeğledi. 1856'da lamine gülağacı işleme yönteminin patentini aldı. Bu yöntemde Belter, ince katları üstüste koyarak hazırladığı gülağacı levhayı kalıp içinde buharla ısıtarak biçimlendirip oyma işlemine hazır hale getiriyordu. "Zweites Rokoko" (İkinci rokoko) olarak bilinen, XV. Louis üslubunu yeniden canlandıran bu oldukça kişisel, biraz ağır ve çok süslü üslup, Belter'in anavatanında ortaya çıkan yeni-klasik ve Biedermeier üslubunu izliyor ve Avrupa'dakinden çok daha nostaljik bir beğeniyi yansıtıyordu.

Belter 1858'de New York kentinde, çok sayıda çırak çalıştırdığı büyük bir fabrika açtı. Zengin oymalı, şık brokarlı ve cesur asimetrik tasarımlı mobilyalarıyla büyük ün kazandı. Seçkin kişilerin tuttuğu Fransız ithal eşyasının rekabeti ve Amerikan İç Savaşı'nı (1861-65) izleyen ekonomik sorunlar Belter'in işine büyük zarar verdi. Onun ölümünden sonra üretime bir süre daha devam edildiysede, 1867'de şirket iflas etti. Tasarımlarından bazıları, New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunmaktadır.

Beltrami, Eugenio (d. 16 Kasım 1835, Cremona, Lombardiya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 18 Şubat 1900, Roma), Eukleidesçi olmayan geometri kavramlarına, yüzey geometrisi ve uzayın sürekli eğrilğine ilişkin kuramlarıyla ünlü İtalyan matematikçi.

Beltrami, Cremona Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 1862'de doçent olarak cebir ve geometri dersleri vermek üzere Bologna Üniversitesi'ne davet edildi, dört yıl sonra da mekanik profesörlüğüne atandı. Beltrami ayrıca Piza, Roma ve Pavia üniversitelerinde dersler verdi.

Beltrami'nin ölümünden sonra yayımlanan dört ciltlik *Opere Matematiche* (1902-20; Matematik Çalışmaları) adlı yapıtı, termodinamik, esneklik, magnetizma, optik, elektrik ve matematiğin önceki dallarını da kapsayan çeşitli matematik ve fizik konularındaki görüş ve yorumlarını içerir. Accademia dei Lincei üyesi olan Beltrami, 1898'de bu akademinin başkanlığını yaptı. Ölümünden bir yıl önce senatör seçildi.

Beltrán, Pedro Gerado (d. 17 Şubat 1897, Lima - ö. 16 Şubat 1979, Lima, Peru). Perulu iktisatçı, diplomat ve yazarı. Başbakanlık ve maliye bakanlığı yaptığı kısa dönemde, çökmekte olan Peru ekonomisinde istikrarı sağlamıştır.

1915-18 arasında London School of Economics'te iktisat öğrenimi gördü. 1944-46 arasında Peru'nun ABD büyükelçiliği görevinde bulundu. Lima'da yayımlanan etkili bağımsız gazete *La Prensa*'yi, 1934'ten 1974'e değin sahibi olarak yönetti. Basın özgürlüğünü savunması yüzünden, 1950'lerde Başkan Manuel Odria'nın baskıcı yönetimiyle karşı karşıya geldi. Serbest seçimlerden yana tutum alan *La Prensa* kapatıldı. Beltrán da 1956'da El Fronton Adasında bir ay hapis kaldı. Hapisten, ulusal kahraman olarak çıktı.

Yeni başkan Manuel Prado Ugarteche, ekonomiyi yeniden kurmanın çaresizliği içinde, Beltrán'ı başbakan ve maliye bakanı olarak görevlendirdi. Başbakanlık yaptığı iki yıl boyunca (1959-61), Peru'nun Uluslararası Para Fonu'na (IMF) olan borçlarını ödedi; enflasyonu durdurdu, ülkenin döviz rezervlerini ve ticaret dengesini güçlendirdi. 1961'de başarısız kalan bir başkanlık pazarlığından sonra, *La Prensa*'nin yöneticiliğine döndü. Başkan Juan Velasco Alvarado, 1974'te gazeteye el koydu.

Beluci halısı, Afganistan'da ve Doğu İran'da yaşayan Belucilerin dokuduğu döşeme

İran'dan bir Beluci halısı, 20. yy; özel koleksiyon, New York
Ora E. Nelson - EB Inc

yaygısı. Bu halılarda uygulanan çeşitli desenlerin çoğu başka dokuma türlerinden alınan ve genel düzenleme içinde yinelenebilen (örn. diyagonal) örgelerden oluşur. Bazılarında ise çengel gibi iç içe geçmiş karmazık biçimlerin oluşturduğu labirent desenleri görülür. Mihrap desenli seccadeler de yaygındır. Bu seccadelerde zemin genellikle stilize edilmiş bir ağacın yaprak ve dallarıyla kaplıdır ve köşe üçgenlerinde küçük geometrik bitkiler yer alır.

Beluci halılarının her iki ucunda, üstü işli enine şeritlerle bezenmiş, sık dokulu, geniş kenarlar bulunur. Mavi ve kırmızılının egemen olduğu eski örneklerde yer yer beyazlara da rastlanır. Aralarında daha düşük nitelikli olanların da bulunduğu birçok halıda ise, deve tüyü ya da bu renge boyanmış başka bir malzeme ile elde edilen çeşitli kahverengi ve bej tonları kullanılmıştır. Genellikle saf yün olan Beluci halılarında, bazen ipliklere keçi ve deve tüyü katılır. Beyazlar için pamuk ipliği kullanıldığı gibi, ender olarak ipek düğüm atıldığı da görülür. Sine düğümü ile dokunan bu halıların farklı nitelikte olanları vardır. Daha kaliteli olanların genellikle İran'ın Horasan yöresinde yapıldığı kabul edilir. Beluci halıları sık sık Türkmen işi olarak sınıflandırılırsa da, onlarla fazla bir benzerlikleri yoktur.

Beluciler, Pakistan'ın Belucistan eyaleti ile İran, Afganistan, Bahreyn ve Pencap'ın (Hindistan) komşu bölgelerinde yaşayan kabileler grubu. Kendi adlarıyla bilinen bir dil konuşurlar. Yüzde 70'i Pakistan, yüzde 20'si İran'da yaşayan Belucilerin sayısı, 4.800.000 dolayında tahmin edilir. Pakistan'daki Belucilerin başlıca iki grubu, Süleymaniler ve Mekranilerdir. İki grup arasında, Brahui kabilelerinin oluşturduğu yoğun bir nüfus bulunur.

Belucilerin en eski yurdu, bir olasılıkla İran'ın yüksek düzlüklerindeydi. İS 10. yüzyılda kaleme alınmış Arap vakayiname-lerinde Belucilerden söz edilir. Eski kabile örgütlenmesini en iyi koruyanlar Süleyman Dağlarında yaşayan Belucilerdir. Her kabile (*tümen*), birkaç boydan oluşur ve bir şefe bağlıdır. Kimi *tümen*'lerde, şefe sürekli olarak karşı çıkan boylar da bulunur.

Beluciler, geleneksel olarak göçebe- dir. Ama yerleşik tarım da giderek yaygınlaşmaktadır. Her şefin, değışmez bir yerleşme yeri vardır. Köyler, çamur ya da taş kulübe-lerden oluşur; tepelerde kaba taştan yapılmış duvar bölmeler hasırla örtülerek geçici konut olarak kullanılır. Beluciler deve, sığır, koyun ve keçi yetiştirir, halı dokur ve nakış işleriyle uğraşırlar. Tarımda ikel yöntemler kullanırlar. İslam dinine bağlıdırlar.

Belucistan, İran'ın güneydoğusunda, yönetsel nitelik taşımayan bölge. Büyük bölümü, Sistan-ı Belucistan ilinin (*ostan*) içinde kalır. Çetin fiziksel ve toplumsal koşulları bulunan bölge, İran'ın en geri kalmış kesimidir. Az yağış alır; buna karşılık zaman zaman gelen şiddetli yağmur fırtınaları, su taşkınlarına ve önemli ölçüde toprak kaymasına yol açar. Yılın sekiz ayında sıcaklık dayanılmaz ölçüde yüksektir. Bage-i Bend ve Bempuş gibi dağ sıraları, Umman Körfezine koşut biçimde, doğu-batı doğrultusunda uzanır ve ulaşımı güçleştirir. Bölgenin yeraltı suyu bakımından zengin orta kesiminde, yer yer vadilere açılan Maşkid ve Kunari gibi akarsular bulunur.

Bölgede yaşayan Beluci ve Brahui göçebel-eri, yerleşik yaşama geçmeye uzun süre direnmiştir. Yerleşik gruplar arasında, eski Fars soyundan gelenler, Hintliler (Catlar) ve bir ilkçağ topluluğunun soyundan gelenler bulunur. Bölgede eskiden, deve sırtında yağmacılık ve iç çatışma yaygındı.

Eski çağlarda, Indus Vadisi'ne ve Babil uygarlıklarına giden yol Belucistan'dan geçiyordu. Herodotos'a göre bölge, Mokran ve Balık Yiyecekler (*Ikhtyophagi*) ülkesi olarak da anılırdı. İÖ 326'da Hindu kuşu giderken Belucistan'dan geçen Büyük İskender'in orduları, 325'teki dönüş seferinde tüm bölge boyunca uzanan ıssız çorak toprakları geçerken büyük güçlüklerle karşılaştı. İS 11. yüzyılda Selçukluların Kırman'ı alması, Belucileri doğuya göç etmeye zorladı. Selçuklu hükümdarı Kavur, uzun süredir bölgenin güneyi ile doğusunda yol keserek güvenli ortadan kaldıran dağlı Belucilere (Kufilere) karşı bir sefer düzenledi. Belucileri sindiren Selçuklular, Hindistan'la ticareti kolaylaştırmak için, çöl yolu boyunca gözcü kuleleri, sarnıklar, kervansaraylar yaptırıldılar.

Beluciler, 1501-1736 arasında süren Safevi egemenliği boyunca ayaklanma girişimlerinde bulundular. Fars valisi Muhammed Taki Han, Mekran'dan Sind'e uzanan bir sefere komuta etti; ama birlikleri 1740'ta Beluciler karşısında yenilgiye uğradı. Belucistan'ın batı bölümü, 19. yüzyılda İran tarafından alındı ve sınırları 1872'de belirlendi. Yöredeki Rus ve İngiliz sömürgeciliğinin başlıca uğraşlarından biri, yerli halkı İran hükümetine karşı ayaklanmaya kışkırtmaktı. 1910'da Beluciler, Hindistan-Avrupa telgraf hattının ücre istasyonlarındaki İran yetkililerini öldürüp telefon hatlarını kestiler. 1970'lerde hükümet, bölgede yerleşik yaşamı ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla barajlar ve termoelektrik enerji santralleri kurdu. Beluciler, 1979'da İran'daki İslam Devrimi'nin ardından bölgede bazı kanışıklıklar çıkardılar.

İran Belucistan'ının orta kesimlerindeki hurma vahalarında, portakal, nar, dut ve muz bahçeleri bulunur; ayrıca tahıl, tütün, pirinç, pamuk ve şeker kamışı yetiştirilir. Sistan-ı Belucistan ilinin merkezi Zahedan ile Şah Behar limanı arasında bir yol açılmıştır. Pakistan'ın Zabol eyaleti ve Tahrân'la demiryolu bağlantısı da bulunan Zahedan, doğu-batı doğrultusundaki yollar üzerinde bir kavşak noktasıdır. Zahedan, İranşehr ve Cask'ta havalimanları vardır.

Belucistan, Pakistan'ın en batıdaki eyaleti. Batıdan İran, kuzeybatıdan Afganistan, kuzeydoğudan ve doğudan da Kuzeybatı Sınır, Pencap ve Sind eyaletleri ile çevrilidir. Güneyde Umman Denizine kıyısı vardır. Eyalet bugünkü sınırlarıyla 1970'te oluşturulmuştur. Yöntemi merkezi Kuetta, kuzeyde yer alır. Pakistan'ın en düşük nüfuslu ve en geniş eyaletidir. Yüzölçümü 347.188 km²'dir.

Bölgenin, Büyük İskender'in imparatorluğunun parçası olduğu dönemde yerli halk Paleolitik ve Tunç çağlarını yaşıyordu. Beluciler, yöreye İS 14. yüzyılda geldi. Bugün Belucilerin yanı sıra yörenin en önemli ve belirgin etnik topluluğu Peştulardır. Ağırılık olarak Sind kökenlilerden oluşan karma bir etnik topluluk, üçüncü kesimi oluşturur. Bölgede en çok Beluci, Brahui, Peştu, Sind ve Seraiki dilleri konuşulur.

Belucistan, fiziksel özellikleri bakımından başlıca dört bölgeye ayrılır. Orta ve kuzeydoğu kesimlerindeki yüksek dağlık bölge, doğuda Süleyman Dağları ile kuzeybatıda Toba Kakar Dağları arasında yer alır. Alçak dağlık bölge, Süleyman Dağlarının doğu yamaçlarını, batıda Mekran, Haran ve Çagay gibi alçak sıradağları, güneydoğuda ise Pab ve Kirthar dağlarını kapsar. Dağlık bölgelerde yaşayan göçebe halk

hayvancılıkla uğraşır. Kıyı boyunca, kuzeye doğru uzanarak dağların içlerine kadar sokulan geniş ve düz ovalar yer alır; kuzeybatıda ise Çagay, Haran ve Mekran çölleri ile Lora ve Maşkel bataklıklarından oluşan kurak bir bölge uzanır. Yüksek dağlık bölgeyi İndus Irmağı akaçlar; alçak dağlık bölgedeki sular, kuzeydeki bataklıklara ya da güneyde Umman Denizine karışır. Asya musonlarından etkilenmeyen eyaletin büyük bölümünde, aşırı soğuk ve aşırı sıcak havaların ağırlık taşıdığı yağışsız bir karasal iklim egemendir.

Su ve enerji kıtlığı ile ulaşım olanaklarının yetersizliği, tarım olanaklarını sınırlar. Başlıca ticari ürünler buğday, kocağan, piriç ve meyvedir. Eyalet topraklarının büyük bölümünde halkın çoğunluğunun uğraşı koyun besiciliğidir. Koyundan elde edilen yüksek nitelikli yünün bir bölümü ihraç edilir. Sanayi kuruluşları küçük ölçeklidir. Başlıca sanayi kolları, pamuklu ve yünlü dokuma, gıda, halıçılık, dokumacılık, deri işleme, küçük makine imalatı ve el sanatlarıdır. Ulaşım ağı az gelişmiş olmakla birlikte, karayolları önemli kentleri birbirine bağlar. İlin yönetim merkezi Kuetta'nın, Sind eyaletinin Umman Denizindeki Karaçi limanına karayolu bağlantısı vardır. Demiryolu ağının da merkezi olan Kuetta'daki havalimanından iç hat seferleri yapılır.

Belucistan Üniversitesi, 1970'te Ketta'da kurulmuştur. Geleneksel kültürün korunmasını amaçlayan Beluci Akademisi, Brahui Edebiyatı Divanı ve Peştu Akademisi de Kuetta'dadır. Nüfus (1983 tah.) 4.611.000.

Beluha Dağı, Rusça GORA BELUHA. Rusya Federasyonu'nda, Katun Dağlarını oluşturan karlı tepelerden biri. Altay Dağları'nın Rusya içindeki en yüksek tepesidir. İki doruğundan biri 4.506 m yüksekliğe ulaşır. Yüzeyinin yaklaşık 70 km²'lik bölümünü kaplayan buzullar içinde en büyüğü, 1.950 m yüksekliğe ulaşan Berel buzuludur. Dağın bulunduğu yörede kar örtüsü yıl boyu sürer.

Belusov, Vladimir Vladimiroviç (d. 30 Ekim 1907, Moskova), Rus jeolog ve

Belusov
Novosti Press Agency

jeofizikçi. 1942'de, Yer'in bugünkü iç yapısının, kayaç ve minerallerin zaman içinde yoğunlukları uyarınca ayrışmaya uğramasıyla oluştuğuna ve bu oluşumun yerkabuğu hareketlerinin temel nedeni olduğuna ilişkin bir kuram geliştirmiştir.

1942'de Moskova'daki SSCB Bilim Akademisi'nin jeodinamik bölümünün yöneticiliğini üstlenen Belusov, 1961'de de Sovyet Birleşik Jeofizik Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Ayrıca 1960-64 arasında Uluslararası Jeofizik Komitesi'nde başkan yardımcılığı, 1964-70 arasında da Uluslararası Üst

Yermantos Projesi Komitesi'nde başkanlık yaptı.

belvedere (İtalyancada "güzel manzara"), güzel bir manzara görmesi için yerden yükseltiyle inşaa edilen yapı. Üstü çatıyla örtülü olmakla birlikte bir ya da daha fazla cephesi açık bırakılan *belvedere*, bir yapının üst bölümünde yer alabileceği gibi, ayrı bir

Annibale Lippi'nin tasarımı yaptığı Medici Villası'nın kuleli *belvedere*'leri, 1574-80, Roma
H. Roger Viollet

yapı olarak da inşa edilebilir. Genellikle *loggia*(*) ya da açık galeri biçimindedir. İtalya'da Rönesans'tan beri kullanılmaktadır. Kuzey Avrupa'nın soğuk ülkelerinde ise daha çok bir mimari süsleme öğesidir. Bu terim bazen Vatikan'daki Belvedere Galerisi ya da Viyana'daki Belvedere Sarayı'nda olduğu gibi, manzaraya bakacak gibi düzenlenmiş bir yapının tümü için de kullanılır. *Gazebo*(*) da genellikle her yönden açık, ama çoğunlukla tel kafesle çevrilmiş bağımsız bir *belvedere*'dir. Ayrıca bak. Cihannüma.

Belvedere Sarayı, Johann Lucas von Hildebrandt'in 1714-27 arasında Viyana'da gerçekleştirdiği ikili barok saray. Ayrıca bak. Hildebrandt, Johann Lucas von.

Belyayev, Pavel İvanoviç (d. 26 Haziran 1925, Çelişçevo, Rus SFSC - ö. 10 Ocak 1970, Moskova, Rus SFSC), Sovyet kozmonot. SSCB'nin 18 Mart 1965'teki sekizinci insanlı uzay uçuşunda "Voshod 2" uzay aracını yönetmiş ve bu uçuş sırasında öteki kozmonot Aleksey Leonov, uzayda yürüyen ilk insan olmuştur.

Havacılık eğitimine 1943'te avcı uçağı pilotu olarak başlayan Belyayev, II. Dünya Savaşı sonlarında Japonlara karşı savaştı. Savaşın sonra deniz kuvvetlerindeki pilotluk görevini sürdürdü. 1959 sonlarında, Moskova'daki Sovyet Hava Kuvvetleri Akademisi'nde öğrenim gördüğü bir dö-

Belyayev, 1965
Sovfoto

nemde eğitilmek üzere ilk kozmonot grubuna seçildi. "Voshod 2" uçuşunda aldığı görev nedeniyle kendisine "Sovyetler Birliği Kahramanı" unvanı verildi.

Belzec, Polonya'nın Lublin ilindeki Belzec köyü ile çevresinde Nazilerin kurduğu toplama ve yok etme kampları. Polonya Yahudilerinin gönderildiği ilk zorunlu çalışma kampı 1940 başlarında burada kuruldu. Aynı yılın sonbaharında, Belzec içindeki üç kamp ile çevredeki bağlı kamplarda 11 bini aşkın tutuklu toplanmıştı. Aşırı çalışma, açlık, hastalık ve acımasız yaşama koşulları yüzünden tutukluların yüzlercesi öldü. Kamplar Aralık 1940'ta kapatıldı ve içinde bulunanlar dağıtıldı.

1942 başlarında, Belzec'te önce Polonya'dan, daha sonra Almanya, Çekoslovakya ve Romanya'dan getirilen Yahudiler için bir yok etme kampı kuruldu. Başlangıçta kurbanlar, içine mazot dumanı püskürtülen hücrelerde yok ediliyordu. Aynı yılın ağustos ayında Zyklon-B olarak bilinen etkilisini çok daha çabuk gösteren hidrojen siyanür gazı ilk kez burada denendi. 1943 ilkbaharında kapatılan ve izleri yok edilen kampın yerine bir çiftlik kuruldu. Belzec'te 600 bini aşkın insanın öldürüldüğü sanılır. Savaş bittiğinde, burada yaşayıp da sağ kalan yalnızca bir kişi bulunmuştur.

Belzoni, Giovanni Battista (d. 5 Kasım 1778, Padova, Venedik Cumhuriyeti - ö. 3 Aralık 1823, Gwato, Benin), Mısır'daki arkeolojik alanlarda kazı yapmış serüvenci. 1803'te İngiltere'ye gitti. Orada dinsel bir tarikata girmeyi düşünüyordu. Ama bunun

Belzoni, W. Brockedon'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

yerine, 2 m'ye ulaşan boyu ve iri cüssesinin sağladığı avantajla, bir sirkte kuvvet gösterileri yapmaya başladı. Bir yandan da hidrolik aletlerle ilgileniyor, bunların maketlerini yapıyordu. 1815'te sulamada kullanmak üzere bu tür aletlerinden satmayı düşünerek Mısır'a Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yanına gitti. İki yıl sonra ise kendine yeni bir iş kapısı buldu. İçlerinde hazineleri ele geçirmek için Eski Mısır mezar ve tapınaklarını kazmaya girişti. Bu arada kendi gözünde önemsiz olan parçaların tahrip olmasına aldırmıyordu. Onun bu alanda ulaştığı başarıların çoğu, günümüzde yağmacılık olarak nitelendirilebilir.

Teb'de dev bir II. Ramses (Genç Memnon) başı ele geçirerek British Museum'a sattı. Buranın yakınındaki Bibanü'l-Mülük'te (Krallar Vadisi) I. Seti'nin mezarını buldu ve firavunun aragonitten yapılmış lahtını Londra'daki Sir John Soane Müzesi'ne satmak üzere çıkardı. Assuan yakınında Nil üstündeki Philai Adasından (Ceziret File) bir obelisk kaçırması başardıysa da, Fransızlar için çalışan ajanlar ölüm tehdidiyle taşı elinden aldılar. Belzoni Assuan Adasından (Ceziret Assuan) ve İdfu Tapınağı'nda araştırmalar yaptı. 1817'de Abu Sim-

bel'deki büyük II. Ramses Tapınağı'nın girişini ortaya çıkardı. Gize'deki Kefren Piramidi'nin içine ilk giren insan oldu, Kızılde'niz'deki Berenike kentinin kalıntıları saptadı. 1819'da İngiltere'ye döndü ve serüvenlerinin öyküsünü *Narrative of the Operations and Recent Discoveries Within the Pyramids, Temples, Tombs and Excavations in Egypt and Nubia...* (1820, 2 cilt; Mısır ve Nübye'deki Kazılar ve Mezarların, Tapınakların, Piramitlerin İçindeki Son Keşiflerin Anlatımı) adıyla yayımladı. Birkaç yıl sonra Timbuktu'ya giderken Afrika'nın batısında öldü. Karısı 1825'te onun hazırladığı Teb kral mezarlarının maketleriyle çizimlerini Paris ve Londra'da sergiledi. 1959'da, Stanley Mayes'in yazdığı *Great Belzoni* (Büyük Belzoni) adlı, yaşamöyküsünü anlatan bir kitap yayımlanmıştır.

Bem, Józef Zacharias, MURAD PAŞA olarak da bilinir (d. 14 Mart 1794, Tarnów, Galiciya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 10 Aralık 1850, Halep, Suriye, Osmanlı Devleti), Polonyalı subay. Erdel (Transilvanya) ve Banat bölgesindeki askeri başarılarıyla 1848-49 Macar Devrimi'nin kahramanı olmuştur.

Varşova Askeri Okulu'nda öğrenim gördü. Napoléon'un 1812 Rus seferine katılan Polonya topçu birliğinde ve 1813'teki Danzig savunmasında kendini gösterdi. 1815'te yeniden Polonya ordusuna girdi ve Rusya'ya karşı ayaklanmada (1830-31) üstün bir çabıyla savaştı.

1848'de Macar önderi Lajos Kossuth'a katıldı ve Erdel'i savunmakla görevlendirildi. Avusturyalılar karşısında küçük bir orduyla, özellikle 9 Şubat 1849'da kat kat üstün kuvvetleri püskürttüğü Piski Köprüsü mevzilerinde büyük başarılar elde etti; bu sırada Rusların işgal ettiği Erdel'i savunmak üzere geri dönmek zorunda kaldı. 31 Temmuz'da üstün Rus kuvvetleri, Macar ordusunu yok etti. Bem ölü taklidi yaparak kurtuldu.

Macar ayaklanmasının bastırılması üzerine Osmanlı Devleti'ne sığınan Bem, İslam dinini benimsedi ve Murad Paşa adını alarak Halep valisi oldu. Burada, Hristiyanlara karşı girişilen bir kıyım hareketini, yaşamını tehlikeye atarak önledi.

bema (Yunanca *bema*: "adım"), yükseltilmiş platform. İlkçağda taştan yapıldığı sanılan bema, günümüzde genellikle dikdörtgen biçiminde ve basamaklarla çıkılan tahta bir yükseltilidir. Başlangıçta Atinalı hatiplerin halka ya da mahkemeye seslenirken kullandıkları bir kürsü iken, sonraları kiliselerin

değişmez bölümlerinden biri haline geldi. İlk Hristiyan bazilikalarında rahiplerin oturmasına ayrılan bölüm olarak önceleri en önde koro yerinde, sonraları ise apsiste kullanıldı.

Bema sinagoglarda da bulunur; Tevrat buradan okunur. Ama hahamların üzerinde görüş birliğine varamamış olması nedeniyle, bemanın sinagog içindeki yeri kesin olarak belirlenmemiştir.

Bembalar, BAMBALAR ya da AUOMBALAR olarak da bilinir, Zambia'nın kuzeydoğusundaki yaylada ve Zaire ile Zimbabve'nin buraya komşu bölgelerinde yaşayan halk. Bembaların konuştuğu Bantu dili, Zambia'da *lingua franca*(*) haline gelmiştir.

Halk dönüşümlü tarımla uğraşır. Orman ağaçlarının dallarını yakarak küllerile karıştırdıkları toprakta kumdarı yetiştirirler. Toprağın verimsizliği ve ulaşım olanaklarının sınırlılığı ticari ürünler yetiştirmeyi engellediğinden, 1960 ve 1970'lerde erkeklerin birçoğu 650 km güneydeki kömür madenlerinde iş bulmak üzere yöreni ayrılmıştır.

Bembalar, Luba İmparatorluğu'nun (bak. Luba-Lunda devletleri) bir kolu olduklarını ileri sürerler. 18. yüzyılda ya da 19. yüzyılın başlarında Kongo'dan ayrılmış oldukları sanılır. Anasoylu, tek bir yönetici klanın üyesi olan ve Çitumukulu adı verilen büyük şefin önderliğinde merkezi bir hükümet kurdular. Kutsal sayılan yönetici klan üyelerinin, tapınaklarda ataların ruhuna dua ederek bereket ve genel refahı sağladıklarına inanılır. Cenaze ve tahta geçme törenleri, Bantu dilleri konuşan öbür halklarda görülenlerden çok daha gelişkindir.

Anasoylu 40 klana bölünmüş ve bireyleri ülkeye dağılmış olan Bembalarda dışarıdan evlenme yaygındır. Yerel yerleşim birimi, büyük ölçüde şefin ana tarafından akrabalarından oluşan köydür. Her köyde yaklaşık 30 kulübe bulunur. Dört ya da beş yılda bir toprak kullanılamaz duruma gelince göç edilir. Çokkanlılığın görüldüğü Bembalarda ilk eşin ayrıcalıklı bir konumu vardır, ama öbür eşler de ayrı kulübelerde otururlar.

Bembo, Pietro (d. 20 Mayıs 1470, Venedik - ö. 18 Ocak 1547, Roma), en eski İtalyan dilbilgisi kitaplarından birini yazan ve İtalyan edebiyat dilinin kurulmasına yardımcı olan Rönesans dönemi kardinali.

Aristokrat bir aileden gelen Bembo, temel eğitimi Venedik Cumhuriyeti'nin etkili kişilerinden olan babasından aldı. 1513'te Papa X. Leo'nun sekreterliğini yapmak üzere Roma'ya gitti. Leo'nun ölümünden sonra (1521) Padova'ya çekildi. 1529'da Venedik'in tarihini yazma görevini üstlendi ve kısa bir süre sonra da S. Marcos Katedrali'ne kütüphaneci olarak atandı. 1539'da kardinal olan Bembo, Roma'ya döndü ve kendini ilahiyat ve klasik tarih çalışmalarına adanmış.

Bembo biçim bakımından çok yetkin Latince lirik şiirler yazdı, daha sonra yerel dile yönelerek şiirlerinde Petrarca'yı örnek aldı. Petrarca'yı taklit biçimi çok etkili oldu ve *bembismo* olarak adlandırıldı. 1530'da İtalyanca şiirlerinin *Rime* (Uyak) adıyla toplu basımı yapıldı. Yerel dilde yazdığı öteki yapıtları şunlardır: Platonik aşk üzerine diyaloglardan oluşan ve düzenlenişi Ariosto, Castiglione ve Tasso'yu etkilemiş olan *Gli Asolani* (1505-18; Asolani'ler), *Prose della volgar lingua* (1525; Halk Dilinde Düzyazı) ve bir Venedik tarih. *Prose*'de Bembo, İtalyancanın standart bir dil olabilmesi için gerekli yazım ve dilbilgisi kurallarını sistemleştirmiş ve 14. yüzyıl Toskana lehçesinin İtalyan edebiyat diline örnek olması gerektiğini savunmuştur. Bembo'

nun görüşü, Latince'den ya da daha yeni İtalyancadan yana olanlar tarafından eleştirilmekle birlikte, 16. yüzyılın sonlarında yaygınlık kazanmıştır.

Bemmelen, Reinout Willem van (d. 14 Nisan 1904, Batavia, Hollanda Doğu Hint Adaları [bugün Cakarta, Endonezya]). Hollandalı jeofizikçi. Endonezya'nın bölgesel jeolojisi üzerine yaptığı çalışmalarıyla, yer kabuğunun oluşmasında ada alanlarının taşıdığı önemin anlaşılmasını sağlamıştır.

1927'de Endonezya Jeolojik Araştırma Kurumu'nun üyesi oldu ve 1940-46 arasında bu kurumun volkanik araştırmalar bölümünün yöneticiliğini yaptı. 1949'da Hollanda'daki Utrecht Devlet Üniversitesi'nin Jeoloji Enstitüsü kadrosuna katıldı. 1969'da emekliye ayrıldı. Ekvator stratosferindeki rüzgârların belirlenmesi ve kıtaların kaymasına ilişkin araştırmaları yönetti. *The Geology of Indonesia* (1949; Endonezya'nın Jeolojisi), *Mountain Building* (1954; Dağ oluşumu), *Geodynamic Models* (1972; Jeodinamik Modeller) adlı yapıtları vardır.

ben, doğuştan gelen ve deriye rengini veren pigmentlerin aşırı derecede artması ya da kan damarları ile alt ve üst derideki başka yapılarda bulunan hücrelerin çoğalması sonucunda deride beliren leke. Benler düz ya da kabarıklık olabileceği gibi, mavi ben gibi türlerde derinin alt katmanlarına gömülmüş halde de bulunabilir.

Değişik türden benlerin çoğu, normal deri elemanlarının kendilerine düşen işlevleri aksatmaksızın aşırı derecede büyümesinden ileri gelir. Ancak, bazı benler kanserleşme eğilimindedir ve kötü huylu bir tümöre dönüşüğünde normal yapısını yitirerek yozlaşır. Doğuştan gelen ve içinde kıl kökü kesecikleri ile yağ bezleri bulunan yağ dokusu benleri; koyu kahverengi ya da siyah renkte geniş ve düzensiz bir leke halinde beliren ve kötü huylu melanoma dönüşebilen renkli iri benler bu türdendir. Mavi ben ve birleşme benleri gibi bazı renkli benler çoğu kez deri kanserine eşlik ederse de, kendileri kanserleşme eğilimi göstermez. Renkli benlerin bazı türleri de, tüm vücudu etkileyen birtakım hastalıkların belirtisi olabilir; örneğin vücudun hemen her yanında beliren ve beyaz ırktan insanların yüzde onunda görülen sütlü kahverengi lekeler Albright hastalığının belirtisi olabilir. Moğol lekesi olarak bilinen ve sırtın alt bölümünde oluşan koyu mavi renkli benlere ise Amerika kıtası Yerlilerinin, Siyahların ve Asyalıların yüzde 90'ında rastlanır.

Renkli benler genellikle, melanin pigmentinin birleşiminden sorumlu olan deri hücrelerinin (melanosit) yığılmasıyla kümeleşmesinden ileri gelir. Gelişmiş renkli benlerde ayrıca sinir dokusu ve bağdoku elemanları da bulunabilir. Bu tür benlerin renkleri genellikle açık kahverengiden koyu kahverengi ya da siyaha kadar değişir; alt deride melanin biriktiğinde benin rengi maviye döner. Renkli benler doğuştan var olabileceği gibi, çocukluk döneminde de ortaya çıkabilir.

Yeni oluşmuş renkli benler genellikle deri üstünde kabarıklık yapmaz ve alt deri ile üst derinin birleştiği kesimde yer alır (birleşme ben). Geliştikten sonra da iki deri katmanı arasında kalan benlerin kanserleşme olasılığı yüksektir; buna karşılık, çoğu benler alt derinin içine doğru gelişmesini sürdürür. Çocuklarda, görünümü değişen benlerde doku incelemesi yapıldığında çoğu kez kansere benzer yapı değişiklikleri görülürse de bu tür benler genellikle iyi huylu-

Yapımına 4. yüzyılda başlanan S. Lorenzo Fuori le Mura Bazilikası'nın beması, Roma
Ainart-Art Resource-EB Inc.

dur; kötü huylu melanomlar, ergenlik sonrası dönemden önce hemen hiç görülmez.

Renkli bir benin kanserleşerek kötü huylu bir melanoma dönüşebileceğini gösteren başlıca belirtiler şunlardır: 1) Benin taban bölümünün çevresinde, kabank olmayan renkli bir pigment bölgesinin belirmesi; 2) bir erişkinde, önceden var olan bir renkli benin gitgide genişlemesi; 3) benin renginin gittikçe koyulaşması ya da kötü huylu bir melanomun belki de en önemli habercisi olarak benin renginin tekdüzelikliğini yitirip en ağırdan koyuya doğru renk farklılıklarını göstermesi; 4) bendeki kılların yok olması (kıllı benlerin kanserleşmesine çok seyrek rastlanır); 5) benin kanaması ya da yaraya dönüşmesi gibi çok daha belirgin ve ilerlemiş belirtiler. Ancak, melanomlar yalnızca renkli benlerin kanserleşmesiyle oluşmaz; bu tümörlerin yaklaşık yüzde 25'i normal deride oluşur. Gebelik sırasında benler genişleyip büyüyebileceği ve yeni benler belirebileceği gibi, bazen de yaş ilerledikçe benler kaybolur.

Ben Bella, Ahmed (d. 25 Aralık 1918, Maghniyya, Cezayir), Fransa'ya karşı yürütülen Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın en önemli önderi, Cezayir Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı (1962-63) ve seçimle gelen ilk devlet başkanı (1963-65). Ülke ekonomisine sosyalist bir yön vermiş, Haziran 1965'te askeri bir darbeyle düşürülmüştür.

Oran ilindeki Maghniyya'da (Marnia) çiftçilik yapan küçük bir işadamların oğluydu. Öğrenimini önce Maghniyya'daki Fransız okulunda, sonra da komşu il Tilimsen'de sürdürdü. Tilimsen'deyken ülkedeki ırk ayrımlarının bilincine vardı, milliyetçi hareketle ilk bağlantısını kurdu. 1937'de Fransız ordusuna alındı. II. Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda çarpıştı ve 1940'ta Croix de Guerre, 1944'te Médaille Militaire nişanlarını aldı. Maghniyya'ya dönüşünde, Fransız yetkililerinin çiftliğine el koyma tehditlerine aldırmadan yeniden milliyetçi eylemlere katıldı. Maghniyya'dan ayrılarak Messali Hac'ın önderliğindeki yeraltı örgütüne girdi. Çok geçmeden, hileli bir seçimle Marcel-Edmond Naegelen'in vali yapılması (1948) üzerine bağımsızlığı demokratik yollardan kazanma umudunun bir düş olduğu nu içine kavrayan Cezayirli "Jön Türkler" den biri oldu. Messali Hac'ın partisi içindeki arkadaşlarıyla birlikte olabildikince en kısa sürede silaha sarılmayı amaçlayan Özel Örgüt'ü (OS) kurdu.

Harekete para sağlamak amacıyla 1950'de Oran'da giriştiği postane soygunundan dolayı sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı, ama iki yıl sonra cezaevinden kaçmayı başardı. Yeniden yeraltı etkinliklerine döndü ve Mısır'a gitti. Orada Nasır'ı destekleyen devrimcilerden yardım sözü aldı.

Ben Bella ve Mısır'daki Cezayirli önderler, hâlâ Cezayir'de yaşayan öteki önderlerle Kasım 1954'te İsviçre'de gizlice toplanarak iki önemli karar aldılar: Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FLN) kurmak ve Fransız sömürgecilerine karşı silahlı bir ayaklanma düzenlemek.

Ben Bella, FLN yönetiminde önemli bir siyasal işlev üstlenmenin yanı sıra yabancı ülkelerden sağlanan silahların Cezayir'e gönderilmesini de örgütledi. 1956'da biri Kahire, öbürü Trablus'ta iki suikasttan kurtuldu. Fransız başbakanı Guy Mollet ile barış koşullarını görüştüğü sırada, kendi başına davranan Fransız askeri yetkililerince aynı yıl Cezayir kentinde tutuklandı. 1956-62 arasında tutuklu kalması, FLN'nin askeri yönetim yanlışlarına Ben Bella'nın

da ortak olmasını önledi. 1962'de Évian Anlaşmaları'nın imzalanmasından sonra serbest bırakıldığında ününe hiç leke sürülmemişti.

3 Temmuz 1962'de bağımsızlığını kazanan ülke tam bir karmaşa içindeydi. Savaş sonrasında toplanan parti kongresi sosyalist yönelimli bir hükümet seçerken, FLN önderleri de tutucu eğilimli geçici bir hükümet kurmuştu. Ben Bella, parti kongresinin seçtiği Siyasi Büro'nun yöneticisiydi.

Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (ALN) başındaki Albay Huari Bumedyen'in Ben Bella lehine müdahalesi, hem Siyasi Büro'nun, hem de Eylül 1962'de hiçbir muhalefet olmaksızın ezici bir çoğunlukla devlet başkanlığına seçilen Ben Bella'nın başarısını güvence altına aldı.

Ben Bella, Fransızların kitle halinde kaçması ve silahlı grupların çatışmaları sonucunda altüst olmuş ülkede yeniden düzeni sağladı, yoktan bir ülke yarattı. Bütçenin dörtte birini ulusal eğitime ayırdı. Her şeyden önce, özyönetim (*autogestion*) adı altında bir dizi önemli tarım reformu başlattı. Bunlar arasında eski sömürgecilerin büyük çiftliklerinin kamulaştırılması da vardı; ama kamulaştırılan topraklar doğrudan devlet denetimine alınmadı. Ben Bella antisoyonist Arap ülkeleriyle ittifak kurdu, Fransa ile kültürel ve ekonomik ilişkileri geliştirdi; Küba önderi Fidel Castro'ya duyduğu yakınlıktan dolayı ABD ile çatıştı. Ayrıca Fas'la olan önemli bir sınır anlaşmazlığından sıyrılmayı bildi.

Ben Bella'nın insancıl, bağışlayıcı ve çokkulu yönetimi Cezayir halkınca hoşnutlukla karşılandı, ama siyasal kararları her zaman beklediği kadar etkili olamadı. Zamanın kısıtlılığından ya da plansızlık yüzünden, sorunlara anlık çözümler getiren, kalıcılığı ve sürekliliği olmayan bir politika izledi. Cezayirli kadınları mücevherlerini devlete bağışlamaya çağırmak gibi kimi davranışları da yararlı olmaktan çok gösterişli eylemlerdi. FLN'ye eski gücünü kazandırmakta başarısız olduğu gibi, FLN'nin Bumedyen'i denetleyebilmesi için gerekli halk desteğini de sağlayamadı.

19 Haziran 1965'te Bumedyen önderliğindeki bir askeri darbe sonucunda görevden alındı. Bumedyen kendisini devlet başkanı ilan etti; Ben Bella hapsedildi ve yaklaşık 15 yıl boyunca dış dünya ile çok az ilişkisi oldu. Bumedyen'in 1978'de ölümü üzerine 1979'da hapisten çıkan Ben Bella önce ev hapsine alındı, 30 Ekim 1980'de de serbest bırakıldı. Sürgünde 10 yıl geçirdikten sonra 1990'da Cezayir'e döndü.

Ben Berka, Mehdi (d. 1920, Fas - ö. Ekim 1965 ?, Paris ?), Faslı devrimci siyaset adamı. Paris'te sürgündeyken kaçırılıp öldürülmesi, Charles de Gaulle hükümetini siyasal bir bunalımla karşı karşıya getirmiş, Fransa ile Fas arasındaki diplomatik ilişkilerin dört yıl boyunca kesilmesine yol açmıştır.

Ben Berka, Faslı bir polis görevlisinin oğluydu. Siyasete atılmadan önce matematik dersleri verdi. İstiklal Partisi'ne girerek Ulusal Danışma Meclisi'nin başkanı oldu; 1959'da partiden ayrılarak sol eğilimli Halk Kuvvetleri Ulusal Birliği'ni (UNFP) kurdu. Herkes ona, ileride kurulabilecek bir Fas Cumhuriyeti'nin başkanı gözüyle bakıyordu. 1963'te Fas ve Cezayir arasında çıkan savaşta Cezayir'i destekledi ve sürgün yaşamına başladı. Daha sonra Kral II. Hasan'a suikast düzenlediği gerekçesiyle hükümdara ihanet suçundan giyabında ölüme mahkûm edildi. Bunun üzerine Paris'e geçti ve Hasan'a karşı muhalefetin sürgündeki önderi oldu.

Ben Berka 29 Ekim 1965'te kayboldu, bir daha da bulunamadı. Soruşturma sonucun-

da kiralık katillerce kaçırılıp öldürüldüğü görüşüne varıldı. Kaçırma olayını, Fas işçileri bakanı General Muhammed Ufkir'in düzenlediği birçok kez öne sürüldü. Fransa'da yapılan resmi soruşturma ve yargılama, Fas'ın bu olayla Fransız ulusal egemenliğini ihlal ettiğini, üstelik Fransız polisi ile Fransız habercilerle görevlilerinin de olayda yer aldığını gösterdi. Fransa'nın Ufkir için uluslararası tutuklama emri çıkarması bir sonuç vermedi. İki ülke arasındaki ilişkiler gitgide bozularak Ocak 1966'da diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle sonuçlandı.

Ben Cellun, Tahar (d. 1944, Fez, Fas), Faslı şair, romancı ve oyun yazarı.

Felsefe öğrenimi gördükten sonra sosyal psikoloji dalında doktora yaptı. Ders vermenin yanı sıra, *Souffles*, *Intégral*, *Les Lettres Nouvelles* ve *Le Monde* gibi birçok dergi ve gazetede yazdı.

Hommes sous linceul de silence (1971; Suskunluk Örtüsü Altındakiler) adlı ilk şiir kitabını, 1972'de yayımlanan *Cicatrices de soleil* (Güneşin Yaraları) izledi. İlk romanı *Harrouda* (1973) Fez ve Tanca'da geçirdiği çocukluk, ergenlik ve delikanlılık yıllarını erotik ve şiirsel bir tarzda anlatır. Ardından *Le Discours du chameau* (1974; Devenin Sözleri) ve *Grains de peau* (1975; Deri Parçaları) adlı şiir kitapları yayımladı.

1976'da yayımlanan *Les Amandiers sont morts de leurs blessures* (Badem Ağaçları Yaralarından Öldüler), büyükannesinin ölümü, Filistin sorunu, Kuzey Afrika'dan Fransa'ya yönelen göç, aşk ve erotizm üzerine denemelerini kapsar. Bu yapıt, Fransız-Arap Dostluk Ödülü'nü almıştır. Aynı yıl, Kuzey Afrikalı bir göçmen işçinin dramını konu alan *Chronique d'une solitude* (Yalnızlığın Anlatısı) Avignon Tiyatro Şenliği'nde sahnelendi ve *La Réclusion solitaire* (Tecritte) adıyla roman olarak yayımlandı. 1979'da basılan ve günümüz Kuzey Afrika'ndaki devlet yapısını yerden üçüncü romanı *Moha le fou, Moha le sage* (Deli Moha, Bilge Moha), aynı yıl Fransa Kütüphanecileri ve Monte Carlo Radyosu Ödülü'ne layık görüldü. Daha sonra yayımlanan *A l'insu du souvenir* (1980; Anılardan Habersiz) adlı şiir kitabı ve Üçüncü Dünya aydınlarını konu alan "L'Écrivain public" (1983; Halk Yazarı) adlı denemesi, Ben Cellun'un fantezi, eğretileme ve lirik öğeler aracılığıyla gerçekçi sergilemedeki ustalığını ve sanatın insanın siyasal, ekonomik ve toplumsal özgürlük mücadelesini yansıtmaya gerektiklerine olan inancını ortaya koyar. 1987'de Goncourt Ödülü'nü alan Ben Cellun'un Türkçede *Kutsal Gece* (1988) ve *Kum Çocuk* (1988) adlı iki romanı yayımlanmıştır.

Ben-Gurion, David, asıl adı DAVID GRUEN (d. Ekim 1886, Plońsk, Polonya - ö. 1 Aralık 1973, Tel Aviv-Yafa, İsrail), Siyonist devlet adamı ve siyasal önder, İsrail'in ilk başbakanı (1948-53, 1955-63) ve ikinci savunma bakanı (1955-63). 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de İsrail'in bağımsızlık bildirisini okudu. Karizmatik kişiliği ve mücadeleciliği ruhu ile kitlelerin sevgisini kazanmış, hükümetteki görevinden ve daha sonra *Knesset*'ten (Parlamento) ayrıldıktan sonra "Ulusun Atası" payesiyle onurlandırılmıştır.

Doğu Avrupa'da baskı altında yaşayan Yahudiler arasında anavatanları İsrail'e dönme düşüncesini yaymakta olan "Siyon Aşıkları" adlı hareketin Plońsk'taki önderlerinden Victor Gruen'in oğluydu. Siyonizmin büyülediği genç David Gruen, Yahudilerin Filistin'e göç edip çiftçi olarak oraya yerleşmelerinin İsrail ulusunu canlandırma yönünde atılacak ilk adım olduğuna yürekten inanmıştı. 1906'da Filistin'e gelen

Gruen, kıyı ovalarıyla Filistin'in kuzeyinde Celile bölgesindeki Yahudi tarım yerleşimlerinde birkaç yıl çiftçi olarak çalıştı. Eski bir İbrani adı olan Ben-Gurion adını bu sıralarda benimsedi. Kurduğu Poale Zion (Siyon İşçileri) adlı Siyonist sosyalist partinin 1907 kongresinde okunan programına "parti, bu topraklardaki Yahudi halkın siyasal bağımsızlığını amaçlar," maddesinin eklenmesi onun çabalarının sonucudur.

I. Dünya Savaşı çıkınca Filistin'deki Osmanlı yöneticileri Siyonist etkinliklerinden kuşkulandıkları Ben-Gurion'u tutuklayıp Osmanlı toprakları dışına sürdüler. Savaşın en şiddetli döneminde New York'a giden Ben-Gurion, İngiltere'nin 2 Kasım 1917'de yayımladığı ve Yahudilere Filistin'de ulusal bir yurt sağlama sözü verdiği Balfour Bildirisi'nin hemen ardından İngiliz ordusunun Yahudi Lejyonu'na yazıldı; Filistin'i Osmanlılardan kurtarmak için başlatılan savaşa katılmak üzere Ortadoğu'ya hareket etti.

Yahudi Lejyonu bölgeye ulaştığında savaş sona ermiş, Filistin İngiliz mandası altına girdiğinde de "ulusal Yahudi vatani" çalışmaları başlatılmıştı. Ben-Gurion için "ulusal vatan" siyasal bağımsızlığa doğru bir adımdı. Yahudi devletinin kuruluşuna temel olacak Yahudi toplumunun çekirdeğini oluşturmak üzere, Filistin'e Yahudi göçünün hızlandırılması çağrısında bulundu. Filistin'deki Yahudi işçileri kapsamak üzere Ben-Gurion ve arkadaşlarının 1920'de kurduğu Histadrut (Genel İşçi Federasyonu) bu çekirdeği oluşturdu; Ben-Gurion da konfederasyonun ilk genel sekreteri oldu. Histadrut kısa sürede toplum, ekonomi ve batta güvenlik konularında çok önemli bir güç haline geldi. 1930'da, çeşitli görüşlerdeki birkaç işçi grubu birleşerek Ben-Gurion'un başkanlığında Mapay adlı partiyi kurdu. Ben-Gurion 1935'te dünya Siyonizminin en üst yönetim organı olan Yahudi Ajansı'nın başkanlığına seçildi.

Filistin'deki Yahudi yerleşmelerinin gülenip kök salması Filistinli Araplar arasında giderek artan bir tedirginliğe ve iki topluluk arasında şiddetli çatışmaların başlamasına yol açtı. 1939'da İngiltere, Yahudi yanlısı tutumundan vazgeçip, Araplara yakın bir tutum benimseyerek Ortadoğu politikasında köklü bir değişiklik yaptı. Filistin'e Yahudi göçü ve yerleşimine ciddi kısıtlamalar getiren bu değişikliğe Ben-Gurion'un tepkisi, Yahudi topluluğunu İngiltere'ye karşı ayaklanmaya çağırarak oldu. Bu çağrıyla 10 yıl sürecek olan "Savaşan Siyonizm" dönemi başlıyordu. Ben-Gurion 12 Mayıs 1942'de New York'ta ABD Siyonistlerini olağanüstü toplantıya çağırdı. Kongre savaştan sonra Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını karara bağladı. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Ben-Gurion Yahudi topluluğunun bu kez İngiliz manda yönetimine karşı yürüttüğü başarılı mücadeleye önderlik etti. Mayıs 1948'de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararı uyarınca ve ABD ile SSCB'nin desteğiyle İsrail Devleti kuruldu ve David Ben-Gurion yeni devletin başbakanı ve savunma bakanı oldu. Hem sol, hem de sağ kesimlerden tepki görmesine karşın yürüttüğü siyasal mücadeleyle İngilizlere karşı savaşmış olan yeraltı örgütlerini dağıtmayı ve bunlardan ulusal bir ordu oluşturmayı başardı.

Ben-Gurion, yeni Yahudi devletini 2 binyıl önce Roma lejyonlarının Yahudileri Filistin'den sürmeleriyle kesintiye uğrayan Yahudi tarihinin devamı olarak görüyordu. Ona göre Yahudilerin sürgünde

geçirdikleri yıllar, İsrail tarihinde uzun bir ara dönemdi ve artık gerçek yurtlarına dönmüşlerdi. Ben-Gurion genç ulusu güçlendirip geliştirmek amacıyla İsrail halkının önüne bir dizi zorlu görev koydu: Dünyanın her yanından göç eden kitlelerin toplum içinde eritilerek kaynaştırılması; farklı kültürlerden, farklı tarihsel geçmişlerden ve çok çeşitli topluluklardan gelen göçmenlerin özümlemesi; devlet okullarında birleşik bir eğitim sisteminin geliştirilmesi; çöl topraklarında yerleşimler kurulması. İzlediği dış politikada ise bağımsız ve pragmatik bir yol seçmişti. Savunma politikasında ödün vermeyen bir tutum benimsemişti. İzlediği sert politikadan ABD ve İngiliz hükümetleri hoşnut değildi. Her ikisi de, İsrail'i desteklemenin petrol ihracatçısı Arap hükümetleri ile aralarının bozulmasına yol açmasından çekiniyorlardı. Bu iki ülke, İsrail'in ilk cumhurbaşkanı Chaim Weizmann ya da Ben-Gurion geçici olarak görevinden ayrıldığı zaman başbakanlık yapan (1953-55) Moşe Şaret gibi daha ılımlı önderleri yeğliyordu. Ortadoğu'da kendine sağlam bir yer edinmeye çalışan SSCB'nin Arap ülkelerine büyük miktarda silah göndermesi İsrail ile ilişkilerini bozmuştu. Cezayir Savaşı sırasında Mısır devlet başkanı Nasır yönetimindeki birleşik Arap cephesinin muhalefeti ile karşılaşan Fransa ise İsrail'e yakınlaşarak önemli ölçüde askeri malzeme gönderdi. Temmuz 1956'da Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğinde İsrail Fransa'nın girişimiyle Mısır'a karşı düzenlenen Fransız-İngiliz askeri harekâtına katıldı. 29 Ekim 1956'da gizlice Fransa'ya giderek İngiliz ve Fransız liderlerle görüşen Ben-Gurion, İsrail ordusuna Sina Yarımadasını ele geçirme emrini verdi. Bu arada Fransız ve İngilizlerin kanala el koyma girişimi sonuç vermedi. Daha sonra, Tiran Boğazının deniz ulaşımına açık tutulması ve Mısır-İsrail sınırında Birleşmiş Milletler'e bağlı özel bir barış gücünün denetleyeceği *de facto* (fili) barışın sağlanması üzerine, İsrail Sina'dan geri çekildi.

Sina seferinin ardından İsrail diplomatik ve ekonomik açıdan başarılı bir döneme girdi. Hükümet başkanlığını 1963'e değin sürdüren Ben-Gurion, görevinin son yıllarında Ortadoğu'da kalıcı bir barış sağlamak amacıyla Arap liderlerle gizli görüşme girişimlerinde bulunduysa da sonuç alamadı.

Haziran 1963'te Ben-Gurion beklenmedik bir biçimde ve açıklanmayan "kişisel nedenler"le görevinden ayrıldı. Bu kararı bir ölçüde parti içindeki taraftarları ile muhalifleri arasındaki sert çekişmelerden kaynaklanıyordu. Parti içinde ilk kez 1954'te Lavon Olayı olarak bilinen ve İsrail'in Mısır'daki Amerikan ve İngiliz mülklerine karşı düzenlediği sabotaj olayına karıştığı yolundaki suçlamalar nedeniyle Ben-Gurion'a karşı bir muhalefet oluşmuştu. Bu olay, 1965'te Ben-Gurion'un bazı taraftarlarıyla birlikte Mapay'dan ayrılıp küçük bir muhalefet partisi olan Rafi'yi kurmasına ve kendinden sonra hükümet başkanı olan Levi Eşkol karşısında pek başarılı olmayan bir siyasal mücadele vermesine yol açtı. Ben-Gurion 1970'te *Knesset*'ten ayrıldı ve politikadan tümüyle çekildi. Negev'deki (Necef) Sde-Boker kibutzuna yerleşerek kendini anılarını yazmaya verdi. Çoğu, konuşmalarından ve denemelerinden derlemeler olan birkaç kitap yayımladı. Ben-Gurion yaşamı boyunca Filistin'deki Yahudi topluluğunun tarihi üzerine araştırmalar ve ideallerinin çoğuna kaynaklık eden Tevrat üzerine çalışmalar da yapmıştı.

ben kutusu, özellikle 18. yüzyılda, güzellik benlerinin konduğu küçük, genellikle dikdörtgen, bazen de oval biçimli kutu. XV. Louis döneminde teninin beyazlığını ve güzelliğini göstermek isteyen şık kadınlar (bazen de erkekler) arasında, yapışkan

William Rouse'un tasarımladığı gümüş ben kutusu, y. 1690-1705; Yale Üniversitesi
Yale University Art Gallery the Made Brady Garman Collection

taftadan yapılan siyah ben kullanmak oldukça yaygındı.

Benler, biçim ve desen bakımından çeşitlilik gösteriyordu. Basit bir nokta, yıldız, hilal, özenle işlenmiş bir hayvan, böcek ya da başka bir figür biçiminde olabilen benlerin sözsüz bir dili vardı. Örneğin, gözün kenarındaki bir ben tutkuyu, alnın ortasındaki ben ise ağırbaşlılığı ifade ederdi. Kadınlar ben kutularını (bazen içinde alık da bulunurdu) yanlarında taşırlardı. Ben kutusu hediye etmek, hayranlığın ve duygunun oldukça pahalı bir biçimde dışa vurulmasıydı. Çünkü ben kutuları genellikle altından yapıldı. Bazı kutular ise minceyle kaplı ya da aşkı anlatan sahnelerle bezenmiş ve mücevher kakmalı olurdu. Madame de Pompadour'un, tuvelet masasında, doğadan alınmış motiflerle minelenmiş kuğu biçiminde özel bir ben kutusu bulundurduğu söylenir.

Ben Nevis, Britanya Adalarının en yüksek dağı. İskoçya'nın platolar bölgesindeki Lochaber ilçesinde yer alır. 1.343 m yükseklikteki doruğu güneye hafif eğimli, kuzeydoğu

Linnhe Koyundan Ben Nevis'in görünümü, İskoçya
Colour Library International

yönünde ise dik inen 0,4 km'lik bir plato dur. Bazı yerleri bütün yıl karla örtülüdür; zemin neredeyse sürekli donmuş durumdadır. Ben Nevis, platolar bölgesinin, arasına granit kütelleri sıkışmış yaşlı şistleri üzerinde yükselen volkanik bir kayaç tabakasından oluşur.

Ben Slimane, eskiden BOULHAUT, Fas'ın ortakuzey kesimindeki Centre yönetim bölgesinde il ve il merkezi. Yerel bir

pazar merkezi olan kent, Atlas Okyanusundan 20 km içerde, Rabat ve Kazablanka kentleri arasında yer alır. Deniz düzeyinden 299 m yükseklikte ve Ziada mantar meşesi ormanının kenarındadır.

1977'de kurulan Ben Slimane ili, kuzeydoğudan Rabat Salé, güneybatıdan Kazablanka valilikleri, doğudan Hemisset, güneyden de Settat illeriyle çevrilidir. Alçak platolar ile vadilerden oluşan 2.760 km²'lik alanının okyanus yakınlarındaki kesimi yoğun olarak ekilmiştir. Başta buğday olmak üzere tahıl, turuncgiller ve üzüm yetiştirilir. İçerlerde mantar meşesi ormanları, Halep çamı, okaliptüs ve mimoza ağırlıktadır. Rabat ve Kazablanka kent pazarları için bir ölçüde bostancılık yapılır, mantar işlenir ve okyanus kıyısındaki plajlar eğlence yeri olarak büyük ilgi görür. Nüfus (1982 tah.) 24.125; (1984) il, 181.000.

Ben Tre, Vietnam'ın güneyinde il (*tin*) ve il merkezi. Mekong Irmağının engebesiz deltası üzerinde yer alır. Ben Tre kentinden (eskiden True Giang) 85 km kuzeydoğudaki Ho Şi Minh kentine (eskiden Saygon) karayolu ve feribot bağlantısı vardır. Kentte, ticari taşımacılık yapılan bir havalimanı bulunur. Ben Tre, ili kuzey-güney doğrultusunda kesen My Tho-Phu Vinh ırmak-kanal sisteminde bir bağlantı noktası görevi görür.

Güney Çin Denizine bakan Ben Tre ili, büyük bölümüyle, Mekong'un kolları Cua Dai ve Co Chien ırmakları arasında kalır. 1976'ya değin Kien Hoa olarak anılan ilin 2.225 km²'lik geniş bölümü, sulu piriç tarımına ve hindistancevizi ağaçlarına ayrılmıştır. Ahşap oymacılığı, ipek dokuma, tuğla ve kiremit yapımı, kıyı kesimlerinde ise salamuracılık başlıca sanayi etkinlikleridir. Öteki ürünler arasında hurma, mısır, patates, pamuk, tütün, şeker kamışı, ananas ve donmuş karides sayılabilir. Cua Dai, Ba Lai, Ham Luong ve Co Chien limanları, geniş bir ırmak ve kanal ağıyla ülkenin iç kesimlerine bağlanır. Nüfus (1989) il, 1 214.000.

Ben-Zvi, Yitshak, asıl adı ISAAC ŞİMŞELE-VİÇ (d. 24 Kasım 1884, Poltava, Rusya - ö. 23 Nisan 1963, Kudüs), İsrail'in ikinci devlet başkanı (1952-63). Filistin'deki ilk Siyonist önderlerdendir. Daha sonra İsrail Devleti'nin kuruluşuna temel olan siyasal, ekonomik ve askeri kurumların oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Gençliğinden beri Siyonist olan Ben-Zvi, 1905'te Rusya'daki Poale Zion'un (Siyon İşçileri) kuruluş çalışmalarında yer aldı. Bu sosyalist eğilimli Siyonist grup, Filistin'de ve başka yerlerde sonradan ortaya çıkan kurumlar için önemli bir ideolojik örnek oluşturduğu gibi, 1907'de Poale Zion Dünya Federasyonu'nun kurulmasına yol açtı. Filistin'e yerleşen Ben-Zvi, 1908'de, Yahudi tanimsal yerleşim birimlerini korumakla görevli ha-Şomer birliklerinin oluşturulması çalışmalarına katıldı. Filistin'deki ilk İbrani lisesini 1909'da Kudüs'te kurdu.

1915'te Osmanlıların Filistin'den sürgün ettiği Ben-Zvi ABD'ye gitti. Burada, sonradan İsrail başbakanı olan David Ben-Gurion'la birlikte, Siyonist gençlik örgütü Hehalutz'u (Öncü) ve I. Dünya Savaşı'nda Filistin'de İngilizlerle birlikte Almanlara ve Osmanlılara karşı savaşan Yahudi Lejyonu'nu kurdu. 1918'de lejyonla birlikte Filistin'de dönerek iki yıl sonra Histadrut'un (Genel İşçi Federasyonu) oluşturulması çalışmalarına katıldı. Ben-Zvi 1920-29 ara-

sında, sonradan İsrail'in başlıca işçi örgütü haline gelen Histadrut'un yönetiminde yer aldı. 1930'da Ben-Gurion'la birlikte kurduğu Mapay adlı parti de zamanla ülkenin en önemli siyasal gücüne dönüştü. Filistin'deki İngiliz manda yönetimi sırasında (1920-48) Yahudi toplumunun yüzde 90'ını temsil eden Yahudi Ulusal Konseyi Vaad Leumi'nin kurucuları arasında yer aldı. Konseyin 1931'den 1944'e değin genel sekreterliğini, 1944-49 arasında da başkanlığını üstlendi.

Ben-Zvi 14 Mayıs 1948'de İsrail'in Bağımsızlık Bildirisi'ni imzaladı; ertesi yıl da Knesset'e (Parlamento) seçildi. 1952'de meclis başkanı oldu ve ölünceye değin bu görevde kaldı. Ortadoğu tarihi ve arkeolojisi konularında uzman olan Ben-Zvi, 1948'de Ortadoğu Yahudi Toplulukları Araştırma Enstitüsü'nü (bugün Ben-Zvi Enstitüsü) kurdu ve 1960'a değin enstitünün yöneticiliğini yaptı. Yahudilerin tarihi üzerine *The Exiled and the Redeemed* (1958; Sürgün Edilenler ve Kurtulanlar) adlı bir yapıtı vardır.

Benacerraf, Baruj (d. 29 Ekim 1920, Caracas, Venezuela), ABD'li immünoloji bilgini. Bağışık yanıtın (bağışıklık tepkisinin) oluşma mekanizması ve genetiksel temeli ile özellikle özbaklıklık hastalıklarındaki rolünün anlaşılmasına ışık tutan çalışmalarıyla, 1980 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü George Snell ve Jean Dausset ile bölüşmüştür.

Benacerraf, beş yaşından, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin Paris'te yaşadı. 1940'ta Columbia Üniversitesi'ne girdi, 1942'de de diplomasını aldı. 1943'te, Virginia Tıp Yüksekokulu'nda öğrenciyken ABD uyruğuna geçti. 1945'te doktorasını aldıktan sonra, New York'taki Queens Genel Hastanesi'nde staj yaptı. Bir yıl Columbia Üniversitesi'nde, altı yıl Paris'teki Broussais Hastanesi'nde araştırmalar yapan Benacerraf, 1956'da New York Üniversitesi Tıp Okulu'nda öğretim görevlisi, 1960'ta da patoloji profesörü oldu. 1968-70'te, Ulusal Sağlık Enstitüleri'ne bağlı Alerji ve Bulaşıcı Hastalıklar Ulusal Enstitüsü'nde bağışıklık bilim laboratuvarının yöneticisiydi. 1970'te, Harvard Üniversitesi'nde Fabyan karşılaştırmalı patoloji kürsüsünün başkanlığına getirildi.

Benaco bak. Garda Gölü

Benadir bak. Mogadişu

Benadir, Doğu Afrika'da, Somali'nin güneyinde kıyı bölgesi. Farsça *bender* (liman) sözcüğünden gelen Benadir adı, ortaçağda Muson rüzgârları yardımıyla Umman Denizini geçerek Doğu Afrika'ya gelen İranlı ve Arap tacirlerin yolculuklarının anısını sürdürür. Bölge, 1871'de Zengibar sultanının eline geçti. 1895'te İtalya tarafından kiralandıktan sonra, Somali'nin (II. Dünya Savaşı'na değin İtalyan Somalisi) bütünü ile aynı siyasal yazgıyı paylaştı. Yüzölçümü 45.000 km² olan Benadir'de büyük ölçüde tarım yapılır.

Benambran dağılışımı, Avustralya'nın doğusunda, Üst Ordovisiyen Dönemde (Ordovisiyen Dönem y. 500-430 milyon yıl önce) gerçekleşen dağılışım olayı. Dağılışımı sırasında yükselme ve biçim değiştirme sonucu, Tasman Jeosenkline'ni ikiye bölen tektonik bir sırt ortaya çıkmıştır. Doğu ve batı kuşaklarına ayrılan jeosenkline, bugünkü Tashanya'dan, Yeni Güney Galler'in kuzeyine kadar uzanır.

Bénard, Abraham-Joseph bak. Fleury

Benares bak. Varanasi

Benares Antlaşmaları, Bengal'deki İngiliz yönetimiyle Müslüman Ayodhya hükümdarı Şucau'd-Devle arasındaki ilişkileri düzenleyen iki antlaşma (1773, 1775). İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası 1765'te, askerlerin masraflarını karşılaması koşuluyla Ayodhya'nın savunmasını üstlenmiş bulunuyordu. I. Benares Antlaşması (1773), Hint-Türk imparatoru Şah Alem'in Allahâbad ile Kora'yı savaşı Marathalara vermesinin ardından imzalandı. İngiliz valisi Warren Hastings, Allahâbad ve Kora'yı alarak Şuca'ya bıraktı ve Ayodhya'yı, Afganlı Rohillaların tehditlerine karşı para karşılığında desteklemeye söz verdi. Ayodhya'yı Bengal ile Marathalar arasında bir tampon devlet olarak güçlendirmeyi amaçlayan bu girişim, 1774'te Rohilla Savaşı'na yol açtı. Bu savaş daha sonra Hastings'ın yargılanmasında (1788-95) en önemli etken oldu.

Fezâbad Antlaşması olarak da bilinen II. Benares Antlaşması (1775), Şuca'nın ölümünden sonra kumpanyanın yönetim kurulunca Ayodhya'nın yeni vezirine zorla imzalatıldı. Vezir, İngiliz askerlerinden yararlanma karşılığında daha çok para vermek ve Benares'i kumpanyaya bırakmak zorunda kaldı. Bu antlaşma 1781'de Benares racası Çhaith Singh'in ayaklanmasına yol açtı.

Benavente y Martínez, Jacinto (d. 12 Ağustos 1866, Madrid - ö. 14 Temmuz 1954, Madrid), 20. yüzyılın önde gelen İspanyol oyun yazarlarından. 1922 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Toplumsal eleştiri yoluyla tiyatroyu gerçekliğe yakınlaştıran yapıtlarında belagata dayalı bir şiirin yerini düzyazı, melodramın yerini komedi alır; kalıplardan çok deneyim, gelişigüzel olaylardan çok diyalog ve zihin oyunları önem kazanır. Benavente, estetik ve daha sonra etik ile ilgilenmiştir.

Tiyatronun anlamını ne kadar genişlettiği, oyunlarının çeşitliliğinden anlaşılabilir. 1907'de yayımlanan en ünlü yapıtı *Los intereses creados* (1903; Yaratılan Çıkarlar), doğaçtan oynanan popüler İtalyan komedisi *commedia dell'arte*'ye dayanır. Öteki oyunları arasında *Los malhechores del bien* (1905; İyinin Kötülükleri), *La noche del sábado* (1903; Cumartesi Gecesi), yakın akrabalar arasındaki aşk ilişkisini konu alan ve İspanya'yla Kuzey ve Güney Amerika'da en çok başarı kazanan oyunu olan *La malquerida* (1913; Tutku Çiçeği) adlı kırsal trajedi sayılabilir. En sevdiği oyunu olduğu söylenen *Señora Ama* ise (1908; Ev Sahibi) Kastilyalılar arasında geçen bir komedidir.

1928'de, İspanyol monarşisinin çökeceği kehanetinde bulunan *Para el cielo y los altares* (Göğe ve Sunaklara Doğru) adlı oyunu hükümet tarafından yasaklanan Benavente, İspanyol İç Savaşı sırasında Barselona ve Valencia'da yaşadı, bir süre de tutuklu kaldı. 1941'de *Lo increíble* (İnanılmaz) ile halkın gözünde yeniden değer kazandı. Yüz elliden fazla oyun yazan Benavente olağanüstü üretkenliğiyle İspanyol edebiyatının Altın Çağı'nın en önemli oyun yazarı Lope de Vega'yı aklı getirir. *La infanzona* (1948; Soylu Kadın) adlı acımasız trajedisi ve Francis Thompson'ın "Hound of Heaven"ından esinlenerek yazdığı *El lebré del cielo* (1952; Cenneti Bekleyen Köpek) dışında kalan son dönem yapıtları üüne fazla bir şey katmamıştır.

Bence-Jones proteini, özellikle kemik iliği miyelomu (miyelomatoz) olan hastaların tıvarında rastlanan ...tikor (immünooglobül-

lin) yapısında kan proteini. Bence-Jones proteini, miyelom proteininin hafif zincirleriyle (molekül ağırlığı 22.000) aynı yapıdadır; ama her hastada değişik bir Bence-Jones proteini bulunur. Nitekim, bugüne değin incelenen 100'ü aşkın Bence-Jones proteininden hiçbirinin tipatıp aynı yapıda olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, kemik iliği miyelomunda, yüzbinlerce lenf hücresinden yalnızca birinin kanserleşme eğilimi göstererek hızla çoğaldığı ve λ globülün oluşturan bir miyelom külesine dönüştüğü sanılmaktadır.

Bence-Jones proteinin incelenmesiyle, insandaki ve öbür memelilerdeki hafif zincirlerin κ ve λ (lambda) gibi oldukça değişik iki tipte olduğu anlaşılmıştır. Bu zincirlerin her ikisi de yaklaşık 220 aminoasitten oluşur. κ ve λ zincirlerinin azotla (N) sonlanan yarıları değişkendir, hiçbir Bence-Jones proteininde birbirine benzemez; oysa aynı hafif zincirlerin karbonla (C) sonlanan yarıları, gerek κ , gerek λ tipinde değişmeyen bir aminoasit dizilişi gösterir. Bir peptit zincirinin bir yarısının değişken, öbür yarısının değişmez oluşu, her peptit zincirindeki aminoasit dizilişinin bir tek genle belirlendiği görüşüyle çelişir. Bu olgu, biri değişken, öbürü değişmez olan iki genin, hafif zincirlerdeki tek bir peptit zincirinin genini oluşturmak üzere birleşmesiyle açıklanabilir.

Kemik iliği miyelomunda, Bence-Jones proteinlerinin böbrek borucuklarında birikerek yoğunlaşması, organı aşırı bir geri emme yükü altında bırakır ve bu hastalarda başlıca ölüm nedenlerinden biri sayılır.

Benchley, Robert (Charles) (d. 15 Eylül 1889, Worcester, Massachusetts - ö. 21 Kasım 1945, New York kenti, ABD), daha çok kısa film konuları ve mizah denemeleriyle tanınan ABD'li tiyatro eleştirmeni, oyuncu ve mizah yazarı.

1912'de Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. 1920'de tiyatro eleştirmeni olarak *Life* dergisi kadrosuna katıldı. 1922'de amatör bir revüde kısa bir oyun olarak gösterilen *The Treasurer's Report* (Saymanın Raporu) adlı monologu, baştan sona sesli ilk kısa filmlerden birine konu oldu. Benchley daha sonra da kısa filmler için senaryolar yazdı ve bu tür filmlerde oynadı. Bunlardan *How to Sleep* (Nasıl Uyumalı) 1935'te Oscar Ödülü'nü kazandı. Toplam 46 kısa film yaptı, 50 kadar uzun metrajlı filmde de küçük roller aldı.

Benchley film ve radyo programlarıyla hayli ün kazandıysa da, kalıcı başarısını yazılarıyla elde etti. On beş kitapta topladığı ve Gluyas Williams'ın da karikatürleriyle resimlediği denemeleri arasında *My Ten Years in a Quandary*, and *How They Grew* (1936; Kararsızlık İçindeki On Yılım Nasıl Geçti) ile *Benchley Beside Himself* (1943; Kendini Kaybetmiş Benchley) sayılabilir. Yazılarının özelliği, sıcaklığından ve mizahının anlamsız, sonuca ulaşmayan niteliğinden kaynaklanır. Taşlamaları çok keskin olmakla birlikte hiçbir zaman acımasız değildir. 1929-40 arasında *The New Yorker* dergisinde tiyatro eleştirmenliği yapan Benchley, derginin "The Wayward Press" köşesinde Guy Fawkes imzasıyla yazılar da yazdı. Hazırcevap bir konuşmacıydı. Dorothy Parker ve Robert Sherwood ile birlikte, New York'taki Algonquin Oteli'nde toplanan ve "Algonquin Yuvarlak Masası" olarak bilinen edebiyat topluluğunun çekirdeğini oluşturdu. Yazılarında seçmeler, yaşamöyküsünü de (1955) yazmış olan oğlu Nathaniel tarafından *The Benchley Round-up* (1954; Benchley Derlemesi) başlığı altında yayımlandı.

bencilik, EGOTİZM olarak da bilinir, felsefede, iynin, kendi çıkarını gözetme temeline dayandığını ileri süren etik kuramı. Kişinin kendi değerine aşırı önem vermesi anlamına gelen benlikçilik (egotizm) yerine de bazen yanlışlıkla bu terim kullanılır.

Benci öğretiler, benliğin felsefi anlamda ne olduğundan çok, kişinin kendisiyle ilgili tasarımları ve ilgi alanları üzerinde yoğunlaşır. Bu öğretiler, kişinin kendi gence ve kazancını artırarak yetkinliğe erişebileceğini öne sürmekle birlikte, bazen bunun yolunu bilmediği için yol göstermenin gerekebileceğini de kabul ederler.

Birçok etik kuramının bencilğe kayan bir tutumu vardır. Eski Yunanlıların hazci etiği, her insanın kendisi için en büyük mutluluğu aramasını salık verir. 17. yüzyılda Hobbes maddecisi, Spinoza ise usçu bir yaklaşımla iynin, kişinin kendi benliğini sakınması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu anlamda, insanın kendi vicdanını ve ahlaki gelişmesini gözetmesini vurgulayanlar da benci sayılır.

Bu tür görüşlerin karşısında, insanın toplumsal yönlerine ve bireyden çok topluluğa önem veren etik kuramı yer alır. Olgucu Auguste Comte'un özgecilik olarak adlandırıldığı akımın birer biçimi olan Stoacı dünya yurttaşlığı kavramı, kabileci dayanışma ruhu ve yararcılık bu öbeğe sokulabilir. Ama iki kuram arasında her zaman çok açık bir ayrım yapılamaz.

Benckendorff, Aleksandr Kristoforoviç, Kont (d. 1783, Tallinn - ö. 5 Ekim 1844, Petersburg, Rusya), Napoléon Savaşları'nda önemli görevler aldıktan sonra Çar I. Nikolay'ın polis seçliğini yürüten komutan ve devlet adamı.

Baltık-Alman kökenli olan Benckendorff, 1801'de Çar I. Pavel'e başarılı bir suikast düzenleyen subaylar arasındaydı. 1806-15 arasında çok sayıda savaşa katıldı. Moskova garnizon komutanı olduktan sonra, 1812'de Rusya'dan kaçan Fransız kuvvetlerinin peşine düşerek Almanya'da, Benelüks ülkelerinde ve Belçika'da Fransızlara karşı birçok çarpışmada yer aldı. Berlin'e yönelik taarruza da katıldı.

1819-21 arasında Çar I. Aleksandr'ın varlığını yapan Benckendorff, 1821'de tümgeneralliğe yükseltilerek muhafız süvari tümeni komutanlığına atandı. 1825'te, Nikolay'ın tahta geçmesini önlemek ve Rusya'da meşruti bir hükümet kurulmasını sağlamak için Dekabristlerin başlattığı ayaklanmayı bastıran birliklere komuta etti. Daha sonra Dekabristlerin yargılanmasında da önemli bir rol oynadı. Benckendorff ve Rusya'daki Alman kökenli komutan arkadaşları, Dekabristlerle bağlantısı olan önde gelen Rus soylu ailelerinin üyelerini amansızca izlediler. Bu nedenle, Alman kökenli generallerin, yönetimdeki Slav rakiplerini tasfiye etmek istediği yolunda yaygın bir kanı oluştu.

Benckendorff Ocak 1826'da Nikolay'a, ülkede siyasi polis örgütü kurulmasını öneren bir plan sundu. Nikolay'ın bunun üzerine kurduğu güvenlik dairesinin başına getirilen Benckendorff, açık ve gizli polis örgütlerinin yanı sıra jandarmanın da sorumluluğunu üstlendi. Bu görevleri, ölümüne değin sürdürdü.

Benda, František, Almanca FRANZ BENDA (d. 25 Kasım 1709, Staré Benátky, Bohemya - ö. 7 Mart 1786, Potsdam, Prusya), çağının en seçkin kemancılarından biri.

Babası Jan Jiří Benda ve annesi Drota Brixli yetenekli müzikişlerdi. František Benda, J. Graun ile çalıştıktan sonra, o zaman henüz veliaht olan II. Friedrich'in orkestra-

sına girdi. Friedrich'in 1740'ta tahta çıkması üzerine o da Berlin'e yerleşti. 1742'de ailesinin öbür üyelerini de yanına aldırdı. 1771'de başkemancı oldu. Besteleri arasında 80 keman solosu, 15 konçerto, senfoniler, üçlü sonatlar, keman konçertoları ve keman sonatları vardır. Oğlu Friedrich William Heinrich Benda da (1745-1814) kemancı ve besteci olarak büyük ün kazanmıştır.

Benda, Georg (Anton), Çekçe JIRÍ ANTONÍN BENDA (d. 30 Haziran 1722, Staré Benátky, Bohemya - ö. 6 Kasım 1795, Köstnitz, Saksonya), sahne yapıtları yaşadığı dönemde çok beğenilmiş besteci.

Babası Jan Jiří Benda ve annesi Drota Brixli müzikçiydi. Kemancı František Benda'nın da kardeşi olan Georg Benda, 1742'de ailesiyle birlikte Berlin'e gitti. Burada Kraliyet Orkestrası'nda keman çaldı (1742-49). 1750'den sonra 30 yıl boyunca Gotha dükünün müzik yönetmenliğini (*Kapellmeister*) yaptı. 1765-66'da İtalya'yı dolaştı ve İtalyan operaları ve ara müzikleri besteledi. Ama ona Avrupa'da ün kazandıran yapıtları, orkestranın sahnede geçen olaylara ve söylenen sözlerle eşlik ettiği *Ariadne auf Naxos* (1755; Ariadne Naksos'ta), *Medea* (1755) ve *Pygmalion* (1779) adlı melodramlarıdır. Bunun dışında, en ünlüsü *Der Dorfjahrmärkte* (1775; Köy Panayırı) olan birçok şarkılı oyun yazdı.

Benda'nın oğlu Friedrich Ludwig Benda (1752-92) da tiyatro müziği, kantatlar ve çalgı yapıtları bestelemiştir.

Benda, Julien (d. 26 Aralık 1867, Paris - ö. 7 Haziran 1956, Fontenay-aux-Roses, Paris yakınları, Fransa), romancı ve felsefeci. Edebiyat eleştirisinde romantizm karşıtı akıma önderlik etmiş, Henri Bergson'un

Julien Benda
H. Roger Viehner

felsefi sezgiciliğine karşı usu ve anlığı savunmuştur.

1894'te Paris Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, 1898'de Dreyfus Olayı üzerine yazılar yayımladı. Bergson'un felsefesine karşı ömür boyu sürdürceği mücadeleyi *Le Bergsonisme* (1912; Bergsonculuk) ile başlattı. Aynı yıl yayımlanan ilk romanı *L'Ordination* ile (1911) edebiyat alanında da ün kazandı. *La Trahison des clercs* (1927; Okumuşların İhaneti) adlı en önemli yapıtında, ırksal ve siyasal nedenlerle doğruluk ve adaletten sapanları ahlaksal ihanetle suçladı. *La Jeunesse d'un clerc* (1937; Okumuş Birinin Gençliği) ve *Un Régulier dans le siècle* (1938; Çağında Bir Düzenleyici) adlı yapıtları düşüncesinin gelişimini ortaya koyar.

bendahara (Sanskrit), eski Malay devletlerinde, rütbe, iktidar ve yetki açısından sultandan hemen sonra gelen başvezir. *Bendahara* makamı, 1400'lerden sonra Malakka

Sultanlığı'nda giderek önem kazandı. Başlıca görevleri, sultanın buyruklarını uygulamak, başvezirlik ve başkomutanlık yapmaktır. Sultana oturacağı bir saray sunması ve kendi ailesinden bir gelin vermesi, *bendahara*'nın bağımsız gücünü artırıyordu. Belki de en önemli görevi, sultanın ölümünden sonra, hükümdarlık alametlerini elinde tutmak ve bunları tahtın vârisine devredene değin naipliği üstlenmektir. Bu makama, genellikle sultanın yaşlı akrabalarından biri getirilirdi. *Bendahara*, ülkenin yönetiminden sorumlu olan Dörtler Meclisi'nin de en önde gelen üyesiydi. Malakka'nın çöküşüne değin küçük ayrıntı farklarıyla bütün Malay devletlerinde görülen *bendahara* makamı, çoğu kez babadan oğula geçerdi.

Bendel, eskiden ORTABATI EYALETİ, Nijerya'nın güneyinde eyalet. Kuzeyden Kwara, güneydoğudan Rivers, doğudan Anambra, batıdan da Ondo eyaletleriyle çevrilidir. Güneybatısında Benin Körfezi yer alır. Yüzölçümü 35.500 km²'dir. Ortabatu Eyalet Hareketi'nin (kuruluşu 1946) ve başka örgütlerin yıllarca süren siyasal eylemlerinden sonra, 1963'te yapılan bir halkoylaması sonucunda, Yorubaların egemenliğindeki Batı Bölgesinden ayrıldı. Aynı yıl Ortabatu Bölgesi olarak adlandırılan yeni yönetim birimi, 1967'de federasyonun yeniden örgütlenmesi üzerine Ortabatu Eyaleti adını aldı. 1976'daki federal yeniden düzenleme sırasında Bendel olarak adlandırıldı. Eyaletin kuzeyinde Edo (Bini), doğusunda Ibo, Nijer Irmağı deltasında ise İtsekiri (Cekriler dahil), Urhobo, Isoko ve Ico halkları yaşar. Bu halkların tümünün tarihi, köle ticaretiyle uğraşan Benin ve Warri krallıklarıyla bağlantılıdır. Eyalet merkezi olan Benin, yörenin en büyük kentsel merkezidir; kent, tunç, pirinç ve fildişi el ürünleriyle ünlüdür.

Eyaletin büyük bölümünün denizden yüksekliği 150 m'nin altındadır; ama kuzeyde yükseklik 550 m'ye ulaşır. Yöre, tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Büyük bölümü bataklıklarla örtülü olan Nijer Deltasında, su yolları ağından ve Benin Körfezine dökülen Forcados ve Escravos ırmaklarından ulaşım amacıyla yararlanır. Ekonomi tarıma dayanır. Yerel tüketim için tatlı patates, manyok, palmye yağı, pirinç ve mısır üretilir. Petrol, kauçuk, kereste, palmye yağı ve kabuklu yemiş ihracatı önemli düzeydedir. Ülkenin toplam kauçuk üretiminin dörtte üçü Bendel'de yapılır. İhraç limanları, Nijer Deltasındaki Burtu, Forcados, Koko, Sapele ve Warri'dir.

Nun Irmağı ile Ughelli yataklarından Trans-Nijer boru hattıyla sevk edilen petrol, Bonny limanından ihraç edilir. Bir rafinerinin bulunduğu Warri yakınlarında büyük petrol yatakları vardır. Öteki doğal kaynaklar, kireçtaşı, linyit ve doğal gazdır. Şişe ve cam fabrikaları ile dokuma tezgâhlarının yanı sıra, plastik eşya, ilaç, kauçuk, kontrplak, tekne, kereste ve çimento fabrikaları vardır. Warri yakınlarındaki Aladja'da önemli bir çelik kompleksi vardır. Nijer Irmağı üstünden Asaba ile Onitsha'yı birleştiren köprü, eyaletin kuzeyini güneyindeki Warri'ye bağlayan anayollar, güneydeki limanlar ve Benin kentindeki havalimanı, başlıca ulaşım tesisleridir. Nijerya Yağ Palmyesi Araştırma Enstitüsü, Kauçuk Araştırma Enstitüsü ve 1970'te kurulan Benin Üniversitesi de, Benin kentindedir. Nüfus (1991 tah.) 5.400.800.

Bender Abbas, İran'ın güneyindeki Hürmüzcan eyaletinin merkezi, Hürmüz Boğazında liman kenti. Ülkenin güney kesiminin

büyük bölümünün denize çıkış noktasıdır. Hürmüz Koyunun kuzey kıyısında, Keşm, Larek ve Hürmüz adalarının karşısında yer alır. Halkın çoğunluğunu Araplar ve Afrikalılar oluşturur. Çok sıcak ve nemli geçen yaz aylarında halk daha serin yerlere taşınır. Buna karşılık kış mevsimi yumuşaktır. Abadan'dan gelen petrol ürünleri bu limandan ihraç edilir. Öteki önemli ihraç maddeleri Kirman halıları ve tarım ürünleridir. Genellikle ihracatı geride bırakan ithalat, ağırlıklı olarak mamul maddelerden oluşur. Kentte pamuk ipliği ve balık konservesi olduğu için gemiler bazen 6,5 km açta demirler; liman tesisleri de yetersizdir. Bugünkü limanın 15 km batısında yeni bir liman yapılmaktadır.

Bender Abbas, Portekizlilerin y. 1514'te aldığı Hürmüz kentinin yerine Şah I. Abbas tarafından 1623'te kuruldu. 17. yüzyıl boyunca İran'ın ana limanıydı, ama 18. yüzyılda bu konumunu yitirdi. 1793'ten sonra Maskat hükümdarlarının kiralandı. Ama İran 1868'de anlaşmayı feshederek doğrudan yönetimi ele aldı. Nüfus (1986) 201.642.

Bender-i Enzeli, eskiden ENZELİ, BENDER-İ PEHLEVI ya da PEHLEVI, İran'ın Gilan ilinde liman ve dinlence kenti. Ülkenin, Hazar Denizi kıyısındaki başlıca limanıdır. Mazenderan, Azerbaycan ve Tahran'a karayoluyla bağlanır. Mordab Lagünü ağzının

Bender-i Enzeli'de ritim, İran
Fred J. Maroon - Photo Researchers

iki kıyısını da kaplar. Nüfusun çoğunluğu Rus, Ermeni, Kafkasyalı ya da Türkmendir.

19. yüzyıl başlarında kuruldu. 1920'de kenti ele geçiren Ruslar, burada Gilan Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdular; ama bu devlet 1921'de yıkıldı. Liman, iki kum yarımadası arasındaki kanal üzerindedir. Kanalin derinliği değişkendir; girişi iki dalga kıranla korunmuşsa da deniz dibinin sürekli taranması gerekir. Liman tesisleri daha çok doğu tarafındadır. Burada küçük bir iskele, yağ deposu ve balıkçı barınakları bulunur. Liman II. Dünya Savaşı sırasında yenilenmiş ve ABD'nin SSCB'ye uyguladığı ödünç verme-kiralama (*lend-lease*) programı sonucunda trafik büyük ölçüde artmıştır. Doğudaki Gazian Yarımadasında bir havaalanı vardır. Nüfus (1976) 55.978.

Benderi, Moldavya dilinde BENDER. Moldova'da kent. Dinyester Irmağının sağ kıyısında, Irmağın Bık ile birleştiği noktanın aşağısında yer alır. Önceleri Tighina olarak bilinen yerleşme, 10. yüzyıldan beri bugünkü yerindedir. Kiev Prensligi'nin ardından sırasıyla Moldavya, Cenova ve Osmanlı egemenliği altına girdi. Ruslar, bir dizi saldırı sonucunda 1818'de kenti ele geçirdi. İki dünya savaşı arasında Romanya sınırı içinde kalan kentte bugün dokuma, gıda maddeleri, kablo ve elektrikli araç üretilir. 16. yüzyıldan kalma bir Osmanlı kalesi bugün de ayakta. Nüfus (1984 tah.) 118.000.

Bendigo, Avustralya'nın Victoria eyaletinde kent. Eyaletin orta kesimindeki yayla

üzzerinde 1840'ta koyun çiftliği olarak kuruldu. 1891'e değin resmî adı Sandhurst'tü. Ödüllü dövüşlere katılan ve kendisini Bendigo adlı İngiliz boksörüne benzeten bir yerel dövüşçünün onuruna 1891'de adı değiştirildi. 1851'de Bendigo Vadisinde altın bulununca hızlı bir gelişme başladı. Böylece, Victoria dönemi üslubundaki güzel yapıları ve ağaçlıklı yollarıyla etkileyici bir kent ortaya çıktı. Madencilik 1955'te durdu. Kent bugün, koyun, meyve, kümes hayvanı, buğday ve sebze yetiştirilen bir bölgenin ticaret merkezidir. Büyüklük bakımından Avustralya'da üçüncü sırada yer alan hayvan pazarında her yıl bir milyonu aşkın koyun satılır. Sanayi dalları arasında demir, kumaş, seramik, silah, sert tahta imalatı ve gıda işleme sayılabilir. Bir demiryolu merkezi olan kent, Calder, Loddon Vadisi, Eppalock ve Midland karayollarının da kavşak noktasında bulunur. 1855'te belediye olan Bendigo, 1871'de kent oldu. Bendigo İleri Eğitim Yüksekokulu, kentin kültür kurumları arasındadır. Nüfus (1981) 52.741.

Bendigoniyen Kat, Avustralya ve Yeni Zelanda'da Ordovisiyen Dönemde (y. 500-430 milyon yıl önce) oluşmuş kayalık dizileri ve bu kayaların çokeldiği zaman dilimi. Bendigoniyen Kat, Şevtoniyen Katın altında, Lansfildiyen Katın üzerinde yer alır. Bendigoniyen Katta, daha kısa zaman bölümlerini gösteren dikey olarak sıralanmış graptolit cinsi *Tetragraptus* fosilleriyle ayırt edilen çeşitli kuşaklar saptanmıştır. Bu canlıların bulunması, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki oluşumların, Kuzey Amerika ve Avrupa'dakilerle karşılaştırılmasını olanaklı kılmıştır.

bendir, BENDER olarak da bilinir, klasik Türk müziğinde kullanılan zilsiz büyük tef.

Nakkare ya da kudümle birlikte Türk müziğinin başlıca ritim çalgısıdır. Dinsel müzikte de kullanılmıştır. Çapının daha geniş olması dışında teften bir farkı da, derisinin iç yüzüne boydan boya tam ortadan geçen bir demet ipek ya da ince bir kırılgan gerilmesidir. Bu, çalgının aşırı ses vermesini önlediği gibi, eşzamanlı olarak iki değişik tını çıkmasını da sağlar.

Bendis, Eski Yunandaki Artemis'e benzeyen, Trakya savaş ve av tanrıçası. Bendis kültü, Trakya ve çevresi dışında yalnızca Atina'da yayıldı. Peloponnesos savaşı (İÖ 431-404) çıktığında Atinalılar Bendis için bir tapınak yapılmasına izin verdiler; hemen ardından da onun adına bir devlet şöleni düzenlediler. İÖ 429'da, bugün mayıs-haziran aylarıyla çıkan Thargelion'un 19. gününde düzenlenen ilk kutlama törenleri, Platon'un *Politeia*'sının (*Devlet*, 1942, 1946) dramatik ortamını oluşturur.

Bendix, Vincent (d. 12 Ağustos 1882, Moline, Illinois - ö. 27 Mart 1945, New York kenti, ABD), otomobil ve uçak teknolojisine katkılarda bulunan mucit ve sanayici.

On altı yaşında evden kaçarak New York'a giden Bendix, bir gece okulunda mühendislik öğrenimi gördükten sonra, 1907'de Bendix Company of Chicago'yu kurdu. Şirket 1909'da batıncaya değin 7 binin üstünde otomobil üretti. Otomobilin kendiliğinden çalışmasını sağlayan marş mekanizmasını geliştiren Bendix, bu buluşunun üretim haklarını 1913'te New York eyaletinin Elmira kentindeki Eclipse Machine Company'ye sattı. 1924'te, Indiana'daki South Bend'de otomobil fren sistemleri üreten tek bir fabrika olarak kuruldu Bendix Corporation, 1929'da Bendix Aviation Corporation adını alarak havacılık alanında üretim yapan bir şirkete dönüştü. Şirket daha sonra, çeşitli

otomotiv, havacılık, denizcilik, radyo ve radar donanımları üretti. Bendix'in ya da şirketinin elinde 5 binin üstünde patent vardı. Gelişmekte olan havacılık sektörüne yoğun bir ilgi duyan Bendix, 1931'de Bendix Kıtalararası Hava Yarışı'nı başlattı. 1942'de Bendix Aviation'ın yönetim kurulu başkanlığından çekildi ve Bendix Helicopters, Inc'i kurdu.

Bendix Corporation, ABD'de taşıt ve havacılık sanayileri için donanım üreten şirket. 1982'den bu yana Allied Corporation'ın yan kuruluşudur. Uluslararası düzeyde otomotiv parçaları (fren, pompa ve kompresör, buji, vantilatör, direksiyon parçaları, elektrik devreleri vb), uzay çalışmalarında ve havacılıkta kullanılan elektronik parçalar (iniş ve seyir sistemleri, bilimsel araçlar vb), inşaat malzemeleri, yatırım malları, makine ve donanım üretir ve pazarlar.

Şirketi mucit Vincent Bendix, Fransız mucit Henri Perrot ile birlikte fren sistemleri üretmek üzere 1924'te South Bend'de (Indiana) kurdu. 1928'e gelindiğinde, Bendix Corporation'ın ağırlıklı olarak General Motors Corporation için imal ettiği fren sayısı yılda 3,6 milyonu bulmuştu.

1928'de Bendix Corporation, 1914'ten beri Vincent Bendix'in marş motorları imal eden Eclipse Machine Company'nin denetimini ele geçirdi. 1929'da şirket, havacılığa dönük üretime başladı ve adını Bendix Aviation Corporation olarak değiştirdi. 1928'den 1948'e değin en önemli hissedarı olan General Motors, 1948'de elindeki tüm hiselerini sattı. Şirket 1960'ta yeniden Bendix Corporation adını aldı.

Bene Berak, İsrail'in ortabatı kesiminde, Tel Aviv-Yafa'nın kuzeydoğusunda banliyö. Şaron Ovasının güneyinde yer alır. Asur metinlerinde, İÖ 701'de Asur kralı Sanherib'in (Sinahheriba) eline geçen bir kent olarak sözü edilir. Kitabı Mukaddes'te de (Yeşu 19) adı geçen kentin, Talmud'un derlendiği dönemde de (İÖ y. 100) ünlü bir bilim merkezi olduğu bilinmektedir.

Bene Berak'ın eski yeri olduğu sanılan bölgeye göç eden Polonyalı gelenekçi Yahudiler, 1924'te burada modern bir yerleşme kurdular. Başlangıçta, turuncgiller yetiştirilen bir tarım kenti olan Bene Berak, sonraları sanayileşti. Gelenekçi Yahudiliğin kalesi olma özelliğini korudu. Kentte birçok Talmud okulu bulunur. 1950'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1985 tah.) 100.400.

Beneden, Edouard van (d. 5 Mart 1846, Leuven - ö. 28 Nisan 1910, Liège, Belçika), cinsiyet hücreleri ile vücut hücrelerindeki kromozom sayılarına ve embriyolojiye ilişkin buluşlarıyla tanınan Belçikalı zooloji bilgini.

Gençlik yıllarında Leuven Katolik Üniversitesi'nde zooloji profesörü olan babası J. P. van Beneden ile birlikte çalıştı. Oğul van Beneden, babasının tekhücreliler ve hidraller üzerindeki araştırmalarını, solucana benzer kirpikli canlıları içeren *Mesozoa* filumunun, iki ayrı tip embriyon üretmesiyle tanınan *Dicyemida* sınıfından canlılara kadar genişletti. 1870'te atandığı Liège Üniversitesi'nde araştırmalarını karşılaştırmalı morfoloji üzerinde yoğunlaştırdı. Buradaki çalışmalarıyla, Rus zooloji bilgini Aleksandr O. Kovalevski'nin, tulumlular olarak bilinen deniz canlılarının aslında kordalılardan olduğu yolundaki kuramını geliştirdi. Yumurtanın bölünmesini inceleyerek, tulumluların başka hayvanlarla soy ilişkisini saptadı.

Van Beneden, 1883'ten başlayarak bir tür bağırsak solucanı olan *Ascaris megaloceph-*

hala'nın yumurtasıyla ilgili bir dizi makale yayımladı. Biyoloji tarihinin önemli kaynaklarından olan bu yazılarında, döllenmenin temel olarak, biri erkek, öbürü dişi iki yarım çekirdeğin birleşmesinden başka bir şey olmadığını açıkladı. Sperma hücrelerinden gelen erkek ile yumurta hücrelerinden gelen dişi yarım çekirdek, o türün vücut hücrelerinde bulunan kromozom sayısının yalnızca yarısı kadar kromozom taşıyor ve bu ikisinin birleşmesiyle, tam sayıda kromozom içeren yeni bir hücreyi oluşturuyordu. Van Beneden, vücut hücrelerinde yalnızca iki kromozom bulunan bir *Ascaris* türünü inceleyerek tek kromozomun bireyselliğini ortaya koydu. Bunu izleyen araştırmalarında, bir türün bütün vücut hücrelerindeki kromozom sayısının değişmez olduğunu kanıtladı. Memelilerde embriyon oluşumunu açıklayan kuramı ise, giderek tartışmasız kabul edilen bir ilke olarak benimsendi.

Beneden, Pierre-Joseph van (d. 19 Aralık 1809, Mechelen - ö. 8 Ocak 1894, Leuven, Belçika), *Cestoda* sınıfını oluşturan bağırsak şeritlerinin (tenyalar) yaşam çevrimlerini ilk kez açıklayan Belçikalı asalak-bilim ve paleontoloji bilgini.

Van Beneden, eczacı Louis Stoffels'in yanında bir süre çıraklık yaptıktan sonra Leuven Üniversitesi'nde tip öğrenimi gördü. 1835'te Leuven Katolik Üniversitesi'nde zooloji profesörlüğüne atandı ve tüm öğretim görevini bu üniversitede sürdürdü. 1842'de Belçika Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1881'de de bu kurumun başkanlığına getirildi.

Van Beneden şeritler üzerindeki çalışmalarına 1845'te başladı ve yaklaşık 15 yıl sürdürdü. Onun bu çalışmalarından önce, şeritlerin bazı yaşam evreleri bulunmuş ve adlandırılmıştı ama aralarındaki ilişki tam olarak ortaya konamamıştı; hatta bazı şerit türlerinin, üzerlerinde asalak olarak yaşadıkları hayvanların çoğalmış dokuları olduğu bile düşünülmüştü. Van Beneden, birçok balık türünün sindirim sistemini inceleyerek, keselikurt adıyla bilinen canlıların, sonradan şerit ya da tenya olarak adlandırılan bağırsak solucanlarının larvaları olduğunu kanıtladı. Çeşitli hayvanlarda yaşayan asalaklardan çoğunu içeren çalışmalarını, *Les Commensaux et les parasites dans le règne animal* (1875; Hayvanlar Aleminde Ortakçılar ve Asalaklar) adlı yapıtında derledi. 1859'da, yaşayan ve fosil balinalar üzerinde araştırmalara başlayarak, çalışmalarının sonuçlarını Belçikalı anatomi bilgini Paul Gervais ile birlikte yazdığı *Ostéographie des Cétacés, vivants et fossiles* (1868-80; Yaşayan ve Fosil Balinaların Kemik Yapısı) adlı önemli yapıtında yayımladı.

Benedenwindse Eilanden bak. Rüzgâralı Adalar

Benedetti, Mario (d. 14 Eylül 1920, Paso de Los Toros, Tacuarembó, Uruguay), yapıtları tartışma konusu olmakla birlikte geniş bir okur kitlesi bulan öykü yazarı, romancı, denemeci ve şair.

Yaşamının ilk yılları Montevideo'da geçti. Orada bazı devlet memurluklarında çalıştı; aynı yıllarda yazı yazmak için de zaman buldu. Kentli orta sınıfın sorunlarını ele alan ilk öykü kitabı *Esta mañana*'yı (Bu Sabah) 1949'da yayımladı. Bu kitabında işlediği tema ve durumları daha sonraki yapıtlarında geliştirdi. İlk romanı *Quén de nosotros*'da (1953; Hangimiz), yaşamları birbiriyle örülü üç kişinin bunalımlarını anlattı. 1954-60 arasındaki üç ayrı dönemde Uruguay'ın en tanınmış haftalık dergilerinden biri olan *Marcha*'yı yönetti. Günlük

konuşma dilıyla yazdığı *Poemas de la oficina*'daki (1956; Yazıhane Şiirleri) yalın şiirleriyle kısa süre içinde başarı kazandı. *Marcha* ve *El Diario* dergilerinin muhabiri olarak 1957'de ilk kez Avrupa'ya gitti.

Günlük kent yaşamının acıklı ve günlük öykülerinden oluşan *Montevideanos*'un (1959; Montevideolular) yayımlanmasıyla Benedetti Uruguay'ın en güçlü yazarları arasına katıldı. İkinci romanı *La Tregua* (1960; Ateşkes), kendisinden çok genç bir kadına duygusal olarak bağlanan orta yaşlı bir adamın günlüğü biçiminde yazılmıştı. *El país de la cola de paja* (1960; Saman Kuyruklu Ülke) Uruguay'ın ekonomik, siyasal ve ahlaki çöküşüne dikkat çeken denemelerden oluşuyordu. *Gracias por el fuego* (1965; Yangına Şükürler Olusun) adlı romanı ise açık bir siyasal ve devrimci mesaj niteliğindeydi.

Benedetti, 1967-71 arasında Küba hükümetinin uluslararası kültür örgütünün bir üyesi olarak bu ülkede yaşadı. Küba'daki yaşama ilişkin izlenimlerini içeren denemelerini *Cuaderno Cubano* (1969; Küba Defteri) adlı kitapta topladı. Meksika'da yayımlanan *El cumpleaños de Juan Ángel* (1971; Juan Ángel'in Doğum Günü) onun siyasal bilincindeki çatışmayı anlatan, otobiyografik nitelikli, şiirsel bir *novella*'dır. Benedetti, yapılması düşünülen seçimlerde bir sol koalisyonun kurulmasına yardımcı olmak üzere 1971'de Uruguay'a geldi. Ama 1973'te askerler yönetimi ele geçirince, Küba'daki görevine geri döndü. *Con y sin nostalgia* (1977; Geçmiş Özlemiyle ya da Değil) adlı kitabı, şiddet ve sürgün üzerine yazdığı öyküleri içerir. Benedetti'nin Türkçede *Yıldızlar ve Sen* (1989) adlı bir öykü kitabı yayımlanmıştır.

Benedetto DA MAJANO, MAJANO olarak da yazılır (d. 1442, Majano, Venedik Cumhuriyeti - ö. 24 Mayıs 1497, Floransa), bezemsel bir inceliğin ve gerçekçi ayrıntıların egemen olduğu yapıtlarıyla tanınan erken Rönesans heykelticisi.

Floransalı heykelticilerden Desiderio da Settignano ve Antonio Rossellino'dan oldukça etkilendi. Günümüze ulaşan en eski tarihli yapıtı, San Savino'nun Faenza Katedrali'ndeki mezarıdır. 1470-75 arasında S. Gimignano'daki ilahiyat okulunda bulunan Sta. Fina'nın altarcının yapımında çalıştı. Bu şapelin planını ağabeyi Giuliano çizmişti (1468), fresklerini de Domenico Ghirlandajo yapıyordu. Benedetto ve Majano ile Ghirlandajo arasındaki bağ, Benedetto'nun başyapıtı sayılan Floransa Sta. Croce Kilisesi vaaz kürsüsündeki beş öyküsel kabartmanın (1472-75) özenli gerçekçiliğinde kendini gösterir. Kürsüyü sipariş eden Pietro Mellini'nin büstü (1474, Bargello Müzesi, Floransa) Ghirlandajo'nun erkek portrelerinde görülen aynı doğalcı ayrıntıları taşımaktadır.

Benedetto, daha sonraları Napoli'deki Monte Oliveto Kilisesi'ndeki iki önemli çalışmayla görevlendirildi. Bunlardan biri yapımına daha önce Rossellino tarafından başlanan Aragon kraliçesi Maria'nın mezarı (ö. 1470), öbürü de Meryem'e Müjde sahnelerinin konu alındığı bir altar panosuydu. Benedetto bu dönemde Floransalı banker Filippo Strozzi için de çalıştı. Onun bir portre büstünü (mermerden olanı Paris'te Louvre Müzesi'nde, pişmiş topraktan olanı Berlin'de Dahlem Müzesi'nde) ve 1491'den sonra tamamladığı Sta. Maria Novella'daki mezarını yaptı.

Yaratıkları etki bakımından Benedetto'nun yapıtları, yenilik ve özgünlükten çok,

kusursuz bir beğeniye ve az görülür bir teknik yeteneğe dayanır. Erkek büstlerinde ki doğalcılık, zarif ve idealleştirilmiş kadın büstleriyle belirgin bir karşıtlık içindedir. Ama her iki tür de onun, yüzeylerde mücevher parıltıları gibi ışık oyunları yaratmak amacıyla cilalı taşı ne kadar ustaca kullandığını kanıtlar.

Benedict BISCOP (AZİZ), BENET BISCOP ya da BISCOP BADUCING olarak da bilinir (d. y. 628, Northumbria - ö. 12 Ocak 689/690, Wearmouth, Northumbria, İngiltere; yortu günü 12 Ocak, İngiliz Benediktenleri ile Liverpool ve Hexham piskoposluk bölgelerinde 13 Şubat), Wearmouth'daki St. Peter ve Jarrow'daki St. Paul ünlü çifte manastırlarının kurucusu ve ilk başkeşişi. İngiltere'deki Benedikten manastır geleneğinin babası sayılır.

Soylu bir aileden geliyordu. Dünya işlerinden uzaklaşmadan önce, Northumbria kralı Oswiu'nun (Oswy) maiyetindeydi. 653'te Roma'ya gitti. İkinci Roma yolculuğundan sonra Lérins'de (Fransa) Benedict adını alarak keşiş oldu (666-667).

Canterbury başpiskoposluğuna yeni atanmış olan Tarsuslu Aziz Theodoros'a Roma yolculuğunda eşlik etti (668-669). 669'da Canterbury'deki Aziz Petrus ve Aziz Paulus (sonradan Aziz Augustinus) manastırlarında başkeşişliğe atandı. Manastır etkinlikleri üzerinde eğitim görmek üzere 671'de dördüncü kez Roma'ya gitti. 674'te, Northumbria kralı Ecgrith'in Wearmouth'da bağışladığı toprak üzerinde Aziz Petrus manastırını kurdu. Burada Benedikten kurallarını uygulamaya koydu. Yaklaşık 678'de, sonradan onun yerine geçen birinci keşiş Aziz Ceolfrih ile birlikte Roma'ya gitti. Yanına bir kilise müziği öğretmeni alarak geri döndü. 682'de, Tyne üzerindeki Jarrow'da Aziz Paulus manastırını kurdu. 687'de gene Roma'ya gitti.

Sık sık çıktığı bu Roma yolculukları sayesinde, manastırlarına bağışladığı olağanüstü güzellikteki elyazması, rölik ve resim koleksiyonunu topladı. Böylece, kurduğu manastırlar, 7. yüzyıl sonları ile 8. yüzyıl başlarından itibaren, Batı Avrupa'da Hristiyan bilim ve sanatının en canlı merkezlerinden biri haline geldi. Ünlü tarihçi Bede, Benedict'in öğrencileri arasındaydı. Kurduğu kusursuz kitaplık, Benedict'in yaşamıyla ilgili en iyi kaynak olan *Historia abbatum*'un (y. 725, Başkeşişlerin Yaşamı) yazarı Bede'nin çalışmalarına olanak sağladı.

Benedict'in oluşturduğu manastır kuruluşlarından, Avrupa'nın tüm kuzeybatısını etkileyen bir bilim ve sanat geleneği doğdu. Yaklaşık 686'da bir felç geçiren Benedict, ölümüne değin yatalak kaldı. O dönemden kalan bilgilere göre, naaşı ve eşyaları 970'te Ely Adasındaki Thorney Manastırı'na nakledildi.

Benedict, Ruth, eö FULTON (d. 5 Haziran 1887, New York kenti - ö. 17 Eylül 1948, New York kenti), kuramlarıyla, kültürel antropoloji üzerinde derin etkiye bulunmuş antropolog.

Poughkeepsie'deki (New York) Vassar College'da İngiliz edebiyatı okudu (1905-09). Gençliğinde edindiği hümanist eğilimlerin etkisiyle antropolojiye yöneldi. 1920'lerde bu bilim dalıyla uğraşmaya başlamasına karşın, Anne Singleton takma adıyla 1930'ların başına değin şiir yazmayı sürdürdü. Toplumsal bilimlerdeki ilk çalışmalarından başlayarak kültürü, düşünsel, dinsel ve estetik öğelerin toplamından olu-

şan bir yapı olarak ele aldı. Columbia Üniversitesi'nde Franz Boas'ın yönetiminde yazdığı, Kuzey Amerika Yerlileri arasında yaygın bir konuyu işleyen *The Concept of the Guardian Spirit in North America* (1923; Kuzey Amerika'da Koruyucu Ruh Düşüncesi) adlı teziyle doktor unvanını aldı.

Ruth Benedict
Columbia University New York

1930'da Columbia Üniversitesi'nde asistan, 1948'de de profesör oldu.

Alan çalışması yapmak için, ABD'nin güneybatısındaki California Seranoları ve Kanada Karaayakları arasında yaşadı. Folklor ve din üzerine araştırmalarını iki ciltlik *Zuni Mythology*'de (1935; Zuni Mitolojisi) topladı. On dört dile çevrilen *Patterns of Culture*'da (1934; Kültür Modelleri), herhangi bir toplumdaki olası insan davranışlarının, yalnızca küçük bir bölümünün ayrıntılı olarak ele alındığını ya da öne çıkarıldığını göstermeye çalıştı. Bu davranış biçimlerinin belirli model ya da yapılar içinde nasıl bütünleştiğini açıkladı; her kültürel olguyu içinde olduğu kültür ortamında değerlendiren kültürel göreceliliği savundu.

Benedict, insanların eşitliği sorununa bir katkı olarak *Race: Science and Politics* (1940; Bilim ve Siyaset Açısından Irk) kitabını yazdı. Japon kültürü üzerindeki incelemelere antropolojik yöntemleri uygulayarak yürüttüğü çalışmalarını *The Chrysanthemum and the Sword* (1946; Kizibem ve Kılıç: Japon Kültür Örnekleri; 1966) adlı kitapta topladı. Öldüğü zaman, çağdaş Avrupa ve Asya kültürleri konusunda iddialı bir inceleme projesini yönetmekteydi. Margaret Mead'in yazdığı yaşamöyküsü *Ruth Benedict* 1974'te yayımlandı.

Benedictsson, Victoria, takma adı ERNST AHLGREN (d. 6 Mart 1850, Skåne, İsveç - ö. 21 Temmuz 1888, Kopenhag), kısa süren yazarlık yaşamında İsveç halk yaşamını konu alan doğal ve yapmacıksız öyküleriyle önem kazanan yazar. Döneminin toplumsal sorunlarını, özellikle de kadın özgürlüğünü işleyen romanlarıyla da tanınmıştır.

Geçimsizliğin egemen olduğu bir aile ortamında büyüdü. Genç yaşta, kendinden çok yaşlı dul bir adamla evlendi. Evliliği mutsuz geçti. Tutulduğu bir hastalık nedeniyle yaşamı boyu sakat kaldı; edebiyata da bu arada yöneldi. Doğduğu yöredeki kırsal yaşamı konu alan *Från Skåne* (Skåne'den) adlı ilk öykü kitabı 1884'te yayımlandı. Bunu, kadınların ancak evlenince mevki ve güvenliğe kavuştukları toplumu eleştiren *Pengar* (1885; Para) adlı romanı izledi. Ardından, gençliğinin romantik düşünceler-

rini bir yana bırakıp, eşinin işini ve sorumluluğunu paylaşmakta doyum bulan bir kadını konu alan *Fru Marianne* (1887; Bayan Marianne) adlı, önceki yapıtlarıyla bir ölçüde çelişen bir roman yazdı. Sağladığı başarı, dönemin parlak ve etkili eleştirmenlerinden, çoktandır hayran olduğu Georg Brandes ile tanışmasına yol açtı. Ona aşık olduysa da Brandes'ten karşılık görmedi. Ölümünden sonra yayımlanan ve onu umutsuzluk içinde intihara sürükleyen kurşuksız aşkını anlattığı mektup ve günceleri, açıkyüreklik bakımından August Strindberg'le boy ölçüşecek düzeydedir.

Benedictus bak. Zekeriya'nın ilahisi

Benedictus VIII, asıl adı TEOFILATTO, Latince THEOPHYLACTUS (d. bir olasılıkla Tusculum Kontluğu - ö. 9 Nisan 1024), 1012-24 arasında papa.

Güçlü Tusculani ailesinden gelen ilk papaydı. Tusculani ailesinin yükselişi, 10. yüzyılın ikinci yarısında papalığa egemen olan Romalı Crescenti ailesinin düşüşüyle sonuçlandı. Benedictus'tan önceki Papa IV. Sergius'u Crescentiler seçtirmişti. Benedictus, 1012'de Crescentilerin yeni papa adayını safdışı ederek papa seçildi. Benedictus'un papalığı döneminde Roma'nın sivil yöneticisi olan kardeşi Romanus da Benedictus'tan sonra XIX. Johannes adıyla papa seçilecekti.

Benedictus'un papalığı, 1014'te Kutsal Roma-Germen İmparatoru olarak taç giydirdiği Alman kralı II. Heinrich için de yararlı oldu. Benedictus, papadan çok feodal bir barona benziyordu. Campagna ve Toscana'da papalığın iktidarını silah zoruyla yeniden kurdu; Kuzey İtalya'ya karşı giriştikleri saldırıda Müslümanları bozguna uğrattı (1016-17); Norman korsanlarını güneydeki Bizans güçlerine karşı saldırılarında destekledi. Öte yandan kilise reformu için de çaba harcadı. Fransa'daki Cluny manastırının başkeşişi Aziz Odilo'nun dostu olarak, Benedictus'ten keşişlerince burada sürdürülen manastır reform hareketini destekledi. 1022'de Lombardiya'daki Pavia'da topladığı ve Heinrich'in de katıldığı bir konsilde, kilise mensuplarının evlenmesi ve kilise görevlerinin alınıp satılması yasaklandı.

Benedictus IX, asıl adı TEOFILATTO, Latince THEOPHYLACTUS (ö. 1055/56, Grottaferrata, Papalık Devletleri), güçlü Tusculani ailesinden gelen son papa. 1032-44, Nisan-Mayıs 1045 ve 1047-48 dönemlerinde üç kez bu görevde bulunmuştur.

Tusculum kontu Alberic'in oğlu ve iki eski papanın, VIII. Benedictus ile XIX. Johannes'in yeğeniydi. 1032'de Tusculaniler tarafından genç yaşta papalığa getirildi; kendisine düşman olan bütün kilise önderlerini aforoz etti. Şiddete dayalı yönetimi ve ahlak dışı davranışları, Romalıların ayaklanmasına yol açtı. Bunun üzerine Roma'dan kaçtı. Ocak 1045'te Sabine piskoposu Johannes, III. Silvester adıyla papa seçildi. Ama Benedictus'un kardeşleri, kısa süre sonra Silvester'i papalıktan indirip sürdürdüler, Silvester, Sabine Tepelerindeki eski piskoposluk bölgesine çekildi. Benedictus, bu olayın ardından papalık hakkını vaftiz babası Romalı papaz Giovanni Graziano'ya sattı. Dürüst ve dindar bir kişi olarak tanınan Graziano'nun, bu davranışa, papalık makamını Benedictus'un kötü yönetiminin kurtarmak için yöneldiğine inanılır. Graziano, Mayıs 1045'te VI. Gregorius adıyla papa oldu.

Ama ertesi yıl hem Benedictus, hem de Silvester Roma'ya dönerek Gregorius'a karşı papalık iddiasında bulundular. Aralık 1046'da Alman kralı III. Heinrich'in topl-

dığı Sutri Konsili'nde üçü de papalığa uygun görülmedi. Silvester, adaylık hakkı olmadığı bildirilerek hapsedildi; Benedictus'un papalık hakkı elinden alındı; Gregorius ise kutsal makam ticareti yapmakla suçlanarak papalıktan uzaklaştırıldı. Yerine Sakson asıllı Bamberg piskoposu Suidger, II. Clemens adıyla papa oldu. Clemens'in 9 Ekim 1047'de ölmesinden sonra Benedictus yeniden Roma'ya döndü ve 8 Kasım'da kendisini papa ilan etti. Ama 17 Temmuz 1048'de Toscanalı Bonifatius, Kral Heinrich'in buyruğuyla Benedictus'u Roma'dan uzaklaştırdı; onun yerine Brixen piskoposu Poppo'yu II. Damasus adıyla papalığa getirdi. Benedictus bir daha Roma'da görülmedi. Tövbekâr olduğu ve 1055 ya da 1056'ya değin Grottaferrata Manastırı'nda yaşadığı sanılır.

Benedictus XII, asıl adı JACQUES FOURNIER (d. Saverdun, Toulouse yakınları - ö. 25 Nisan 1342, Avignon, Provence, Fransa), 1334-42 arasında papa. Papalığın Avignon'a taşınmasından sonra göreve gelen üçüncü papadır. Kilisede ve dinsel tarikatlarda reform için çalışmış, Fransa kralı VI. Philippe'in etkisindeki siyasal çabaları ise genellikle başarısız olmuştur. Papalık döneminde Fransa ile İngiltere arasında baş gösteren ve daha sonra Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) adını alan çatışmayı önleyememiştir.

Boulbonne'da Cistercium tarikatına girdi. Paris'te ilahiyat uzmanı olduktan sonra, Fontfroide Manastırı'nda başkeşiş (1311), Pamiers (1317) ve Mirepoix'da (1326) piskopos olarak görev yaptı. Aralık 1327'de kardinalliğe getirildi. Seçkin bir ilahiyatçı olması ve heretiklerle mücadele eden yılmaz sayesinde, 20 Aralık 1334'te, XXII. Johannes'in yerine papalığa getirildi. Johannes'in papalığının son dönemlerinde,

di. Avignon'da çok pahalı bir Papalık Sarayı yaptırdı, yöredeki kiliselerin dekorasyonu için de Siena'dan sanatçılar getirtti. Ayrıca bak. Benediktenler.

Benedictus (XIII), asıl adı PEDRO DE LUNA (d. y. 1328, Illueca - ö. 1423, Peñíscola, Valencia, Aragon Krallığı), 1394-1423 arasında karşı-papa. Katolik Kilisesi'nde papalık makamı üzerindeki ulusal rekabetler yüzünden, 1378-1417 arasında doğan Büyük Bölünme (*skhisma*) döneminde, Roma'daki papalar karşısında, Provence bölgesinin Avignon kentinde hüküm sürmüştür.

Soylu bir aileden geliyordu. 1375'te kardinalliğe atanmasından önce Montpellier Üniversitesi'nde kilise hukuku profesörüydü. Büyük Bölünme 1378'de Cenevre piskoposu Robert'in, Papa VI. Urbanus'a karşı VII. Clemens adıyla papa seçilmesiyle başladı. Benedictus, Clemens'i papa olarak tanıdı. Clemens'in ölümü üzerine, Avignon kilisesini destekleyen kardinaller Benedictus'u papa seçtiler. Benedictus seçildiğinde kilisedeki bölünmenin sona ermesine yardımcı olmak üzere gerektiğinde papalıktan gönüllü olarak çekilmeyi kabul etmişti. Ama, kendisini desteklemiş olan Fransız prensleri çekilmesini istediğinde, Benedictus bu isteği reddetti. Yirmi üç kardinalinden 18'i Benedictus'tan desteğini çekti, Avignon'daki Papalık Sarayı 1398'de Fransızlarca kuşatıldı. Benedictus, 1403'te sarayını terk ederek Provence'a kaçtı; kardinallerini topladı ve büyük ölçüde Orléans dükü Louis'nin desteğiyle, Fransa'nın kendisini yeniden tanımasını sağladı. 1407'de, Papa XII. Gregorius'la uzlaşmak amacıyla görüşmeleri başlatırsa da bu görüşmeler sonuçsuz kaldı. 1408'de Fransızlar, uzlaşmazlıkta tarafsız olduklarını ilan ettiler. Bölünmeye son vermek amacıyla karşı tarafların kardinaller kurulları tarafından toplantıya çağırılan Piza Konsili, Haziran 1409'da her iki papayı da görevden alarak V. Alexander'ı papalığa seçti. Hâlâ bazı devletlerce tanınmakta olan Benedictus, Piza Konsili kararına uymaya yanaşmadı. Ama 1415'te Peñíscola'daki şatosuna sığınmak zorunda kaldı. 26 Temmuz 1417'de Konstanz Konsili Benedictus'un azledildiğini ilan edince, İskoçya ve Armagnac (Fransa) dışında Benedictus'u tanıyan devlet kalmadı. Buna karşın, Benedictus, üç papa (IX. Bonifatius, VII. Innocentius ve XII. Gregorius) ile Piza Konsili kararı uyarınca papalık iddiasında bulunan iki karşı-papa (V. Alexander ve XXIII. Johannes) karşısında papalık iddiasını sürdürdü. Kasım 1417'de birliğin sağlanması amacıyla seçilen Papa V. Martinus'u tanımadı. Ömrünün sonuna değin meşru papanın kendisi olduğunu iddia etti, hatta ölmeye kadar kısa süre önce Kasım 1422'de dört yeni kardinal atadı.

Benedictus (XIV), asıl adı BERNARD GARNIER (ö. y. 1433), karşı-papanın karşısında bir başka karşı-papa olarak 1425-y. 1433 arasında hüküm sürmüş din adamı.

1417'de toplanan Konstanz Konsili, karşı-papa XIII. Benedictus'u azledip V. Martinus'u papalığa seçerek Avignon ile Roma arasında 1378'den beri süren Büyük Bölünme'yi (*skhisma*) resmen sona erdirdi. Ama Valencia'daki Peñíscola Şatosu'nda koruma altında olan Benedictus, 1423'te ölünceye değin direndi. Hatta dört yeni kardinal atayarak Kardinaller Kurulu'nu yeniden kurdu. Bölünmeyi sürdürmek isteyen Aragon kralı V. Alfonso'nun entrikaları, bu kurulun 1423'te VIII. Clemens adıyla yeni bir karşı-papa seçmesiyle sonuçlandı. Clemens 1429'da görevden çekildi. Bu arada, Benedictus'un kardinallerinden biri olan ve 1423'te papanın seçildiği kardinaller toplan-

tısına çağrılmayan Jean Carrier, Peñíscola Şatosu'nda kendisi bir toplantı düzenledi ve 12 Kasım 1425'te Bernard Garnier'yi papa seçti. XIV. Benedictus adını alan Garnier, böylece bir karşı-papanın karşısında gene karşı-papa olarak hüküm sürdü. Garnier, bundan önce Toulouse yakınlarındaki Rodez kilisesinin kayyumuydu.

Yeni görevini öyle büyük bir gizlilik içinde yürütüyordu ki, oturduğu yer bile bilinmiyordu. Bu nedenle "Gizli Papa" olarak ün kazandı. Armagnac kontunun Jeanne d'Arc'a yazdığı bir mektupta, Benedictus'un yerini yalnızca Carrier'in bildiği belirtilir. Çok az yandaşı olan ve Jean Farald adında birini kardinalliğe atayan Benedictus'un papalığı 1430'da sona erdi.

Carrier 1433'te yakalandı ve Gaskonya'da Foix Şatosu'na hapsedildi. Bir olasılıkla Garnier'nin ölümünün hemen ardından, Kardinal Farald kilise yasalarıyla uzlaşmazlığını bağnaz biçimde sürdürerek Carrier'yi papalığa seçti. Kendine XIV. Benedictus unvanını veren Carrier, hapiste bulunduğu halde papa olarak "hüküm sürdü" ve bilinmeyen bir tarihte öldü.

Benedictus XIII, asıl adı PIETRO FRANCESCO VINCENZO MARIA ORSINI (d. 2 Şubat 1649, Gravina, Napoli Krallığı - ö. 21 Şubat 1730, Roma), 1724-30 arasında hüküm sürmüş papa.

1667'de Domuniken tarikatına girdi. Venedik Cumhuriyeti'ndeki Brescia'da felsefe dersleri verdikten sonra, Papa X. Clemens tarafından 1672'de kardinalliğe getirildi. Manfredonia (1675), Cesena (1680) ve Benevento (1686) başpiskoposluklarında bulundu. Papayı seçen kardinaller meclisinde beş kez görev aldı. 29 Mayıs 1724'te kardinaller meclisince papa seçildi. 1725'te Roma'da toplanan bölgesel bir konsilde, kardinallerin ölçsüz davranışlarına ve din adamlarının dünya işlerine çok ilgi göstermelerine şiddetle karşı çıkırsa da etkili olamadı. Yaşam biçiminin sadeliğiyle ünlüydü. Ama yönetim işlerini hemen tümüyle Kardinal Niccolò Coscia'ya bırakmıştı. Halk tarafından pek sevilmeyen Coscia'nın, servet edinmek için görevini kötüye kullanması Benedictus'a da zarar verdi. 18. yüzyılda Avrupalı kralların mutlakiyete ağırlık vermesi yüzünden papalıkla Fransa ve İspanya'daki Bourbon monarşileri arasında zaten gergin olan ilişkiler gittikçe bozuldu. Dominikenlerin, Jansencilige yakın olan Augustinusçu Tanrı kayrası öğretisini yaymalarına izin vermesine karşın, papalığın Jansencilik karşıtı tutumunu sürdürdü. İlahiyat üzerine çok sayıda yapıt verdi.

Benedictus XIV, asıl adı PROSPERO LAMBERTINI (d. 31 Mart 1675, Bologna, Papalık Devletleri - ö. 3 Mayıs 1758, Roma), 1740-58 arasında papa. Katolik Kilisesi'nin Aydınlanma filozoflarınınca eleştirildiği ve yetkilerine mutlakiyetçi hükümdarlarca karşı çıkıldığı bir dönemde, zekâsı ve basiretiyle kilise karşıtlarının bile övgüsünü kazanmıştır. Bilimsel öğrenimi özendirilmesi ve Yasak Kitaplar Listesi'ni (*Index Librorum Prohibitorum*) hazırlayanları aşırılığa kaçmamaları konusunda uyarmasıyla ünlüdür.

Soylu bir aileden geliyordu. Roma Üniversitesi'nden hukuk ve ilahiyat doktorası aldı. Papa XII. Clemens tarafından 1728'de kardinalliğe yükseltildi, 1731'de Bologna başpiskoposluğuna atandı. 17 Ağustos 1740'ta papa oldu.

Görevi süresince Papalık Devletleri'nde vergi yükünü hafifletti, tanrıyı özendirdi.

Benedictus XII, Paolo da Siena'nın yaptığı büsten ayrıntı, 1342; Vatikan Kriptası, Roma
Aran-Anderson / Art Resource / EB Inc.

Tanrı katında bağışlananların Tanrı'yı gözleriyle görecekları savı üzerinde çıkan bir tartışma ortalığı karıştırmıştı. Johannes, birçok vaazında, Tanrı'nın ancak kıyamet gününden sonra görülebileceğini savunmuştu. Tartışmayı sonuçlandırmaya çalışan Benedictus, 1336'da bir papalık fermanı çıkararak kilisenin öğretilerine açıklık kazandı. Buna göre, Tanrı'nın görüntüsü, doğruluktan ayrılmayan kullarına, ölümlerinden hemen sonra bahsedilecekti.

Benedictus, sıkı kurallar aracılığıyla, dinsel tarikatlarda bir reforma girişti. Ama aldığı önlemlerin sertliği büyük tepki uyandırdı. Reformlarının çoğu, kendisinden sonra gelenlerle bozuldu. Romalıların beklentilerine karşın papalığı Roma'ya taşımadı. Gene de bakımsız kiliselerin onarımı ve türlü çekişmelerin ardından sürüklenen halka yardım amacıyla Roma'ya para gönder-

serbest ticaret politikasını destekledi. Kilise dışı iktidar odaklarıyla ilişkilerinde uzlaşmacı bir tutum izledi. Boşalan piskoposluklara yapılan atamalar ve kilise makamlarındaki değişikliklerde kilise dışı iktidarın yetkileri gibi konularda İspanya, Portekiz, Sardinya ve Napoli krallarına önemli ödünler verdi. *Ex quo singulari* (1742) ve *Omnium sollicitudinum* (1744) başlıklı fermanlarında, Cizvitlerin, Çin ve Hindistan'da Hristiyanlığı benimseyenlerin sürdürmelerine izin verdiği bazı geleneksel uygulamaları yasakladı. Böylece, Asya'da Hristiyanlığın yayılması süreci neredeyse durdu. Bu durum, ancak dinsel anlamı olmamak koşuluyla atalara saygı törenlerinin 1939'da kilise tarafından serbest bırakılması üzerine bir ölçüde düzelebilecekti. Benedictus, 17. yüzyılda Fransa'da Katolik geleneğe aykırı eğilimlerle doğan Jansencilik uygulamaları yasakladı. Çıkarılmış olan *Unigenitus* fermanına hâlâ muhalefet eden Fransız rahiplerine ölüm döşeginde son ayını yapmama uygulamasını da mahkûm etti.

Yaşamı boyunca etkin bir bilim adamı oldu. Çeşitli bilim dernekleri kurdu, bugünkü Vatikan Müzesi'nin temellerini attı. Keskin bir zekâsı vardı. Dönemin ünlü büyüklerinin çoğuyla yazıştı; bunlardan Voltaire *Mahomet* (Hz. Muhammed) adlı trajedisini Benedictus'a adadı.

Benedictus XV, asıl adı GIACOMO DELLA CHIESA (d. 21 Kasım 1854, Pegli, Sardinya Krallığı - ö. 22 Ocak 1922, Roma), 1914-22 arasında hüküm sürmüş papa.

Cenova Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Roma'daki Capranica İlahiyat Okulu'nda papazlık öğrenimi gördü. Papalığın diplomatik hizmetine girerek dört yıl İspanya'da kaldı. 1887'de Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladı. Papa X. Pius tarafından 1907'de Bologna bapiskoposluğuna, 1914'te de kardinalliğe getirildi. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden bir ay sonra papalığa seçildi. Görev süresinin büyük bölümünde savaşın yarattığı sorunlarla uğraştı.

Sıkı bir tarafsızlık siyaseti izlemeye çalışan Benedictus, savaşın devletlerin herhangi bir eylemini kınamaktan kaçındı. Başlangıçta, kilisenin bütün çabalarını savaşın yol açtığı acıları hafifletmeye yöneltti. Daha sonra, çoğunlukla Avusturya yanlısı duygular besleyen kardinallerin çıkardığı engellere karşın, barışın yeniden kurulmasına yönelik yapıcı girişimlerde bulundu. ABD'nin, Almanya yenilmedikçe Avrupa'da barışın yeniden kurulamayacağı biçimindeki İtilaf görüşünü benimsemesi ve savaşa katılması üzerine, arabuluculuk yönündeki en önemli girişimi başarısızlığa uğradı (1917).

1919'a gelindiğinde, Vatikan, Papa XIII. Leo dönemindeki saygınlığını artık yitirmiş olduğundan, Benedictus barış görüşmelerinin dışında bırakıldı. Son üç yılını, savaşı izleyen toprak değişiklikleri doğrultusunda papalık yönetimini ve işleyişini yeniden düzenlemekle ve misyonerlik çalışmalarına ilişkin yönergeler hazırlamakla geçirdi. Bu dönem içinde Fransa ile resmi ilişkiler yeniden kuruldu. Ayrıca 17. yüzyıldan sonra ilk kez, bir İngiliz temsilcisinin Vatikan'a güven mektubu sunması sağlandı.

Benedictus (NURSİALİ AZİZ), Nursia NORCIA olarak da yazılır (d. y. 480, Nursia, Lombard Krallığı - ö. y. 547; yortu günü 11 Temmuz; önceleri 21 Mart), Monte Cassino'daki Benedikten manastırının kurucusu ve Batı'da manastır hareketinin babası. Yerleştirdiği kurallar, Avrupa'nın her yanında manastır yaşam biçimine örnek oluş-

turdu. Ortaçağda Benedikten keşişlerin, pek çok Avrupa ülkesinde İncil'in öğretilmesine ve uygarlığın yayılmasına katkılarını dikkate alan Papa VI. Paulus, 1964'te Benedictus'un bütün Avrupa'nın koruyucu azizi ilan etti.

Yaşamı. Benedictus'un yaşamına ilişkin güvenilir bilgilere Aziz Büyük Gregorius'un (Papa I. Gregorius) çeşitli yazılarında rastlanır. Aziz Gregorius, bu bilgileri, Benedictus'un dört izleyicisinden elde ettiğini yazar. Gregorius'un yazısında çok sayıda alamet ve mucizeye yer verilmeyle birlikte Benedictus'un yaşamına ilişkin bilgilerin doğru olduğu kabul edilebilir. Genç de yapıtta herhangi bir tarih belirtilmemiştir. İyi bir aileden gelen Benedictus, Roma okullarında eğitim gördü. Yaşadığı süre içinde, kentlin kokuşmuş bir imparatorluk başkentinden ortaçağ papalığının merkezine dönüşmesine tanık oldu. Benedictus'un gençlik yıllarında, Theodorich'in yönetimi altındaki Roma'da hâlâ eski yönetim ve hükümet sisteminin Senato ve konsüllük gibi kalıntıları sürüyordu. 546'da Got kralı Totila, Roma'yı yağmalayarak kenti boşalttı. İmparator I. Iustinianus'un İtalya'yı yeniden ele geçirme girişiminin başarısızlığa uğramasından doğan idari boşluğu papalık doldurdu; kısa bir süre sonra da Doğu İmparatorluğu'ndan bağımsız küçük bir İtalyan dominyonunun egemen gücü haline geldi.

Böyle bir ortamda Benedictus, Doğu'daki manastır hareketi ile doğmakta olan yeni çağ arasındaki bağlantıyı sağlayan kişi oldu. Roma'da hüküm süren ahlaksızlık karşısında dehşete düşerek genç yaşta Enfide'ye (bugün Affile) çekildi. Daha sonra da, Roma'nın 65 km doğusunda, Abruzzi eteklerinde bulunan kayalıklarda bir mağaraya yerleşti. Burada üç yıl tek başına yaşadı. Çevredeki bir manastıra bağlı keşiş Romanus, ona yiyecek ve keşiş giysileri sağladı.

Çevrede kutsal bir kişi olarak ünlenmesi, bu manastırlardan birinin başkeşişliğini kabul etmesine yol açtı. Ama Benedictus'un reform özlemine karşı çıkanlar olması ve kendisini zehirleme girişiminde bulunulması üzerine mağarasına geri döndü. Yandaşları gene akın akın ziyarete gelince Benedictus her birinde 12 keşiş bulunduğu 12 manastır kurarak, genel denetimlerini üstlendi. Romalı patriciler ve senatörler Benedictus'un koruması altında keşiş olmaları için oğullarını bu manastırlara gönderdiler. Yeni yetişen bu genç keşişler arasında en çok tanınanları Maurus ve Placido oldu. Daha sonra çevredeki keşişlerden birinin entrikalarından rahatsız olan Benedictus bölgeden ayrıldıysa da, kurduğu 12 manastır varlığını sürdürdü.

Yandaşlarından bazıları güneye doğru onu izlediler. Benedictus, Roma ile Napoli arasında Casinum yakınlarındaki dik bir tepenin doruğuna yerleşti. O sıralarda büyük çoğunluğu hâlâ putperest olan bölge halkı onun vaazlarıyla Hristiyan oldu. Yakınlarında bulunan bir rahibeler manastırında başrahibe olarak yaşayan kız kardeşi Scolastica, Benedictus'tan kısa bir süre önce öldü. Benedictus'un yaşamıyla ilgili bilinen tek kesin tarih, Got kralı Totila'nın onu ziyaret ettiği 542 yılı dolaylandır.

Gregorius'un da belirttiği gibi, Benedictus'un kuralları, kişiliği ile ilgili ipuçları verir; edinilen izlenime göre de Benedictus, otoriter ama babacan, sert ama sevecen olan bilge ve olgun kutsal bir kişidir. Yerleştirdiği kurallar, huzuru İsa'yı kabul etmekte bulmuş, başkalarını yönetmeye ve yönlendirmeye yatkın tinsel bir önderin düzenini yansıtır.

Aziz Benedictus'un manastır yaşamına ilişkin kuralları (Benedikten Tüzüğü). Gregori-

us, Benedictus'un manastır kurallarına yaptığı tek atıfta, bunlardan berrak bir dille yazılmış olağanüstü ussal ilkeler olarak söz eder. Benedictus, manastır yaşamına bir münzevi olarak başladı. Münzeviligi, olgun ve deneyimli bir ruha sahip olmak için sürdürülmesi gereken manastır yaşamının en üst noktası olarak görmekte birlikte, yalnız yaşamının getirdiği güçlüklerin ve manevi tehlikelerin de farkındaydı. Onun koyduğu kurallar tümüyle cemaat içinde geçen bir yaşama yöneliktir. Benedictus'un, manastır uygulamalarına en önemli katkısı bütün bir yıl sürecin sinama dönemini getirmesidir. Bu sinama döneminin sonunda keşiş, yaşamı boyunca kalacağı manastırın başkeşişinin gözetiminde törenle tüzüğe bağlılık yemini eder.

Manastır kuruluşuna ilişkin ana ilkeler açısından Benedictus'un en büyük başarısı, manastırın yönetimi ile maddi ve manevi refahı için, özlü ve eksiksiz bir tüzük hazırlaması olmasıdır. Keşişleri tarafından yaşam boyu sürdürüleceği göreve seçilen başkeşiş, en yüce otoritedir ve olağan koşullarda kimseye karşı sorumlu değildir. Kidekli keşişlerin ya da manastırdaki bütün keşişlerin görüşünü alması gerektiği halde, onların önerilerine uymak zorunda değildir. Başkeşiş, yalnızca Tanrı'nın yasasıyla ve tüzükle bağlıdır. Ama yargı gününde, keşişleri ve kendisi için Tanrı katında yanıt vermek zorunda olduğu, sürekli olarak ona hatırlatılır. Yardımcılarını kendi seçer. Bunlar arasında manastır kilercisi (kâhya), çömezbaşı, konukbaşı gibi görevliler bulunur. Manastırda yaşayan herkesin etkinliklerini ve ortak yaşamın düzenlenişini başkeşiş denetler. En küçük bir şeye bile sahip olmak yasaktır. Günlük ayinlerin düzenlenmesi en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir. Çömezler, konuklar, hastalar, duacılar, açılar, hizmetçiler ve kapıcıların hepsi teker teker göz önüne alınmakta ve hatalar için verilecek cezalar ayrıntılı olarak belirtilmektedir.

Yer verdiği tinsel ve insani öğütlerle bu özenli ve kapsamlı düzenlemenin ortaçağ manastır ve din kuralları arasında özel bir yeri vardır. Benedictus'un başkeşiş ve manastır kilercisine öğütleri, alçakgönüllülük, sessizlik ve itaat yolundaki talimatları kilisenin tinsel hazinesinin bir parçası haline gelmiş, manastır kurallarının yanında çeşitli kurumların yasa koyucularına da esin kaynağı olmuştur.

Aziz Benedictus, ılımlı tutumuyla da örnek olmuştur. Keşişleri iklim koşullarına göre giyinebilir, yeterince beslenebilir (Katolik Kilisesi'nce saptananlar dışında özel oruç günleri yoktu) ve yeterince (7,5-8 saat) uyuyabilirlerdi. Çalışma günü, kabaca üç eşit parçaya bölünmüştü: 5-6 saat ayın ya da başka biçimde ibadet; 5 saat mutfak, temizlik, el sanatları, bahçe ya da açık hava işleri; 4 saat Kutsal Metinleri ve tinsel yazıları okuma. İbadet, iş ve okuma arasındaki bu denge, Benedictus'un bir başka mirasıdır.

Bütün bu çalışmaların amacı, manastır kendine yeterli kılmaktır. Zihinsel, edebi ya da sanatsal bir kaygı gözetilmemekle birlikte, manastırda eğitim gören çocukların bulunması, ayin kitaplarının, Kitabı Mukaddes'e ve Kilise Babaları'nın yapıtlarına dayanan sürekli gereksinim, öğretime ve el yazmalarını kopya etmeye çok zaman ayrılmasını gerektiriyordu.

Benedictus'un ılımlı tutumu insanların yaşamını, becerilerini, içinde bulundukları durumu, gereksinimlerini ve ruh hallerini dikkate almasında da kendini gösterir; bunun gerisinde, zaf ve başarısızlık karşısındaki içten hoşgörüsü, bedenen güçsüz olanlara duyduğu sevgi, dinsel ve din dışı önerilerini

birlikte sunması ile genel olarak insanıcılığı yattmaktadır. Onun bu yaklaşımı zamanla daha rahat ve daha keyif düşkünü bir yaşam tarzının savunulması biçiminde kötüye kullanılmışsa da, tüzükte yoksulluk, iffet ve itaat önerilerine tam ve keşin olarak uyulmasının istendiğini fark etmemek olanaksızdır.

Yazımında, Çöl Babaları'nın, Hippolu Aziz Augustinus'un ve özellikle Johannes Cassianus'un yazılarının kullanıldığı bilinmekle birlikte, tüzük 1938'e değin Aziz Benedictus'un kişisel yapısı olarak kabul edildi. O yıl yazarı belli olmayan *Regula magistri* (Ustanın Yönergesi) adlı, daha önceleri tüzükten çalınmış bir metin olduğu sanılan yapının aslında Aziz Benedictus'un kullandığı kaynaklardan biri olduğunun ileri sürülmesi, geniş tartışmalara yol açtı. Bu iddianın doğruluğu kesinleşmemişse de, uzman araştırmacıların çoğu, *Regula magistri*'nin daha önce yazılmış olduğuna inanmaktadır. Bu durumda Benedictus'un kurallarının yaklaşık üçte biri (ayniler ayrılmış biçimsel bölümler dışında), *Regula magistri*'den alınmış olmalıdır. Tüzüğün en tanınmış, en sevilen parçalarını içeren bu bölüm önsöz ile tevazu, itaat ve başkeşiş başlıklı yazılardan oluşur.

Bu iddia doğru olsa bile, kusursuzluğuyla kendini bütün Avrupa'ya kabul ettiren metin, uzun, daldan dala atlayan, kendine özgü üslubuyla *Regula magistri* değil, Benedictus'un tüzüğü olmuştur. Benedictus'un çeşitli ve dağınık kaynaklardan derlediği tüzük, manastır yaşamında hem tinsel hem de pratik açıdan yol gösterici olmuş, 1500 yıl boyunca geçerliliğini korumuştur.

Benediktienler, Aziz Benedictus'un (y. 480 - y. 547) yaşam kurallarını izleyen ve İtalya ile Galya'da ortaçağın ilk yüzyıllarında gelişmiş geleneksel manastır akımının uzantısı olan keşiş ve rahibe toplulukları. Her manastır özerk olduğu için, Benediktienler sözcüğün dar anlamıyla tek bir tarikat oluşturmazlar.

Aziz Benedictus, Benedikten Tüzüğü olarak bilinen manastır kurallarını, özellikle başında bulunduğu Monte Cassino manastırını için y. 535-540 arasında kaleme aldı. İtalya ve Galya'da yavaş yavaş yayılan bu yönerge, manastırların yönetim düzeni ile maddi ve manevi esenliğini sağlamaya yönelik eksiksiz bir kılavuz niteliğindedir. Dua, çalışma ve okuma, keşişin günlük yaşamını bütünüyle dolduruyordu. 7. yüzyılda bu kuralları Aziz Benedictus'un kız kardeşi Scholastica'nın yönetimindeki rahibeler için de uygulanmaya başlamıştı.

9. yüzyıl başlarında Charlemagne döneminde, Benedikten Tüzüğü Avrupa'nın kuzey ve batı kesimlerindeki başka birçok benzer yönergenin yerini almış bulunuyordu. Benedictus'un ölümünü izleyen 500 yıl içinde onun kurallarını izleyen manastırların hem sayısı, hem de maddi varlığı kat kat arttı. Bu manastırlar, Avrupa'da edebiyat ve bilim alanında en güvenilir kaynaklara sahip kuruluşlardı. En tanınmış Benedikten manastırlarından biri, 910'da Akitanyalı Guillaume tarafından bir reform ocağı olarak kurulan Burgonya'daki Cluny Manastır'ıydı. Cluny reformları öteki manastırlara da yayıldı; art arda yetişen yetenekli başkeşişlerin çabalarıyla Batı Avrupa'da Cluny manastır geleneklerine bağlı ve doğrudan onun yetki alanı içine giren büyük bir manastır ağı oluştu.

Benediktenliğin altın çağı 12. yüzyıl ortalarına doğru son buldu. Bunu izleyen 300 yıl, Benediktenlik tarihine bir çöküş ve yozlaşma dönemi olarak geçti.

15. yüzyılda yeni bir Benedikten kurumu olan "kongregasyon" doğdu. 1424'te Pado-

valı Aziz Giustina Kongregasyonu, Benedikten manastır hareketine yeni bir soluk getiren reformlar gerçekleştirdi. Buna göre başkeşiş üç yıllık bir süre için seçiliyordu; keşişler artık tek bir manastıra değil, kongregasyona bağlılık yemini ediyor ve yönetim yetkisi yıllık genel rahipler kurulunda toplanıyordu. Bu köklü reform akımı bir yüzyıl içinde İtalya'daki tüm Benediktenler arasında yayıldı ve Cassino Kongregasyonu'nun adıyla anılır oldu. Tüm Avrupa'da benzer reformlara gidildi. 16. yüzyıldaki Protestan Reform hareketinin yarattığı kargaşa ortamında, 1525-60 döneminde Kuzey Avrupa'daki rahip ve rahibe manastırları neredeyse tümüyle ortadan kalktı; Fransa ve Orta Avrupa'dakiler de yaklaşık bir yüzyıl boyunca büyük sıkıntı çekti. Ama 17. yüzyıl boyunca Fransa ve Almanya'da Benediktenlik yeniden canlandı, yeni bazı kongregasyonlar kuruldu. Fransa'daki keşiş kongregasyonu Mauristler, Paris'te kurulan rahibe kongregasyonları Adoration Perpetuelle (1653) ve Notre Dame de Calvary (1617) bunlar arasındaydı. Mauristlerin ilk başkanı Dom Gregory Tarrisse (1575-1648) eğitime ağırlık verdi; Paris'teki merkezleri dönemin bilim adamlarının buluşma yeri idi. Mauristlerce derlenen tarih metinlerinin bazıları, günümüzde de o döneme ilişkin en güvenilir kaynaklardır. 1700'de 180 manastır bulunan Mauristler, 1789 Fransız Devrimi sırasında baskıya uğrayarak 1817'de tümüyle dağıldı.

Benediktenlik, 18. yüzyıldaki gerilemeden sonra, 19. yüzyıl ortalarından başlayarak yeni kurulan keşiş ve rahibe manastırları aracılığıyla gelişmeye başladı. Tüm Avrupa'da birçok vakıf kuruldu; Benedikten keşişleri ve rahibeler İngiltere'ye geri döndü; Kuzey ve Güney Amerika'da kongregasyonlar kuruldu, manastırlar dünyanın dört yanına dağıldı. Bu canlanma karşısında Papa XIII. Leo, geleneksel olarak bağımsız olan Benediktenleri bir araya getirmek istedi. 1893'te başpiskoposluk düzeyinde bir makam oluşturarak, özerk kongregasyonların bir federasyon biçiminde bu makama bağladı. Bu uygulama, özerk kalmak isteyen Benediktenlerce hoş karşılanmasa da giderek genişledi.

Benediktenler, tefekkür ve ayine dayalı manastır yaşamının yanı sıra, eğitim, araştırma, halk yardımı ve misyonerlik gibi etkinliklerde de bulunmaktadır. Ayrıca bak. Benedictus (NURSİALİ AZİZ).

Benediktsson, Einar (d. 31 Ekim 1864, Ellidhavatn - ö. 14 Ocak 1940, Herdísarvík, İzlanda), 20. yüzyıl İzlanda şiirinin en büyük adlarından.

İzlanda bağımsızlık hareketinin önderlerinden birinin oğluydu. 1892'de Kopenhag'da hukuk diploması aldı. Kısa bir süre, İzlanda'nın bağımsızlık davasını savunan *Dagskrá* (1896-98) adlı gazeteyi yönetti. Yaşamının büyük bölümünü yurtdışında, İzlanda sanayisini geliştirmek için sermaye sağlamakla geçirdi. Simgesi şiirlerden oluşan *Sögur og kvaedi* (1897; Öyküler ve Şiirler), *Hafblík* (1906; Dingin Denizler), *Hrannir* (1913; Dalgalar), *Vogar* (1921; Büyük Dalgalar), *Hvammar* (1930; Derin Çayırılar) adlı şiir kitapları, dile ne kadar egemen olduğunu gösterdiği gibi, onun yurtsever ve mistik tavrını, doğa sevgisini ve sık sık yaptığı yolculukların etkisini de yansıtır. Benediktsson, Ibsen'in *Peer Gynt*'ünü İzlanda diline çevirmiştir.

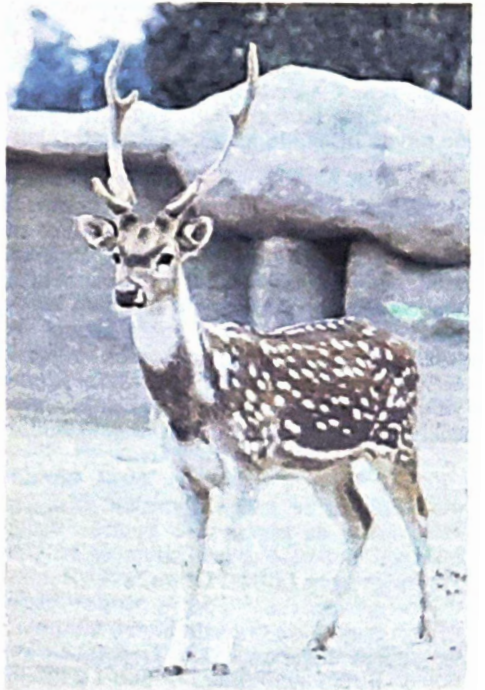
benek, Güneş'in yüzeyinde gözlemlenen ve çevresindeki ışıkkuşeye oranla biraz sıcak ya da soğuk olan parlak taneçikli yapı. Her Güneş lekesinin çevresinde bir

benek vardır, ama benekler lekelerden ayrı olarak da bulunabilir. Benekler, ışıkkuşeyin Güneş'in merkezine oranla daha soluk bir fon oluşturduğu kenar bölümlerinde adı beyaz ışıktaki görünür. Beneklerin renkküreye ulaşan uzantıları, hidrojenin ya da iyonlaşmış kalsiyum buharının dalgaboylarında alınan spektroheliyogramlarda (Güneş'in dar bir dalgaboyu aralığında çekilmiş fotoğrafı), Güneş'in tüm yüzeyinde görülebilir. Güneş'in kenarlarından uzak bölümlerinde izlenen bu beneklere, renkküre benegi adı verilir.

Beneke, Friedrich Eduard (d. 17 Şubat 1798, Berlin - ö. 1 Mart 1854, Berlin), tümevarımcı psikolojinin, bütün felsefe disiplinlerinin temelini oluşturduğunu savunan Prusyalı felsefeci ve psikolog. Yaygın idealist anlayış yerine, genelleştirilmiş kavramlar geliştirmeden önce içsel algılar geliştirmekle işe başlayan bir öğrenme süreci önermiştir.

Halle ve Berlin üniversitelerinde ilahiyat ve felsefe öğrenimi gördükten sonra, Hegelcilığe karşı çıkan ilk kitapları *Erkenntnislehre nach dem Bewusstsein der reinen Vernunft* (1820; Salt Usun Bilincine Göre Bilgi Kuramı) ve *Erfahrungsseelenlehre als Grundlage alles Wissens* (1820; Bütün Bilginin Temeli Olarak Ruhun Deneyimsel Kuramı) uzun süre akademik çevreye kabul edilmemesine yol açtı. 1832'de Berlin Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne atandı. Öteki önemli yapıtları arasında, *Psychologische Skizze* (1825-27, 2 cilt; Ruhbilim Taslakları), *Grundlinien des natürlichen Systems der praktischen Philosophie* (1837; Kutsal Felsefenin Doğal Sistemlerinin Temelleri) ve *Pragmatische Psychologie* (1850; Pragmatik Ruhbilim) sayılabilir.

benekli geyik (*Cervus axis* ya da *Axis axis*), ÇİTAL olarak da bilinir, *Artiodactyla*

Benekli geyik (*Cervus axis*)
Kenneth W. Fink. Pool Resources

(çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* (geyikgiller) familyasından geyik türü. Asya'da, özellikle Hindistan ve Sri Lanka'nın çayır ve ormanlarında, en az 100 tanesi bir araya toplanarak kalabalık sürüler halinde yaşar.

Omuz yüksekliği 90-95 cm, benekli postunun üst bölümü kızıl kahverengi, alt bölümü beyazdır. Erkeğinin genellikle üç çatalı olan boynuzları 100 cm'yi aşar.

benekli kaplumbağa (*Clemmys guttata*), *Emydidae* familyasından küçük tatlı su kaplumbağası. Kanada'nın güneyinden ABD'nin güneyine kadar uzanan bölgede yaşayan benekli kaplumbağanın kabuğu yaklaşık 10 cm uzunluğundadır. Bu kabuğun üst yarısı

Benekli kaplumbağa (*Clemmys guttata*)
American Museum of Natural History

pürüzsüz kahverengi üstüne parlak sarı ya da turuncu, yuvarlak beneklerle süslüdür; alt kabuk ise karaya yakın koyu renktedir, üstünde turuncu ya da sarı işaretler bulunur.

Benekli kaplumbağalar oldukça yavaş hareket eden sürüngenlerdir. Havuz, bataklık, hendek gibi sığ sularda yaşar ve sık sık gruplar halinde güneşlenirler.

benekli kedi (*Felis marmorata*), *Felidae* (kedigiller) familyasından, Güneydoğu Asya'da yaşayan, az rastlanır yabancıl kedi. Benekli kedi hemen hemen evcil kediyile aynı büyüklüktedir; uzunluğu 45-60 cm, kuyruk uzunluğu da buna yakındır. Uzun ve yumuşak tüylü kürkü soluk kahverengi ile kahverengimsi boz arası bir renktedir; gövdesinde, kenarları koyu renkli iri lekeler, bacakları ile kuyruğunda da daha küçük, koyu renkli benekler bulunur. Bir gece hayvanı olan benekli kedi cangıllarda yaşar ve büyük olasılıkla küçük hayvanlarla, kuşları avlayarak beslenir.

Benelüks Ekonomik Birliği, Fransızca UNION ECONOMIQUE BENELUX, Felemenkçe BENELUX ECONOMISCHE UNIE (BEU), Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un ekonomik, mali ve toplumsal alanlarda eşgüdüm içinde hareket edip, sermaye, mali hizmet ve insangücü dolaşımında serbestlik sağlama ve dış ticaretle ortak bir politika izleme yoluyla tam bir ekonomik bütünleşme gerçekleştirmek için aralarında oluşturdukları birlik.

1921'de ikili bir ekonomik birlik kurmuş olan Belçika ve Lüksemburg'un yanı sıra Hollanda'ya da kapsayacak gümrük birliği tasarısı Eylül 1944'te imzalanan ve 1948'de yürürlüğe giren Londra Gümrük Sözleşmesi ile gerçekleştirildi. 1956'ya doğru birlik üyeleri arasındaki ticaretin büyük bölümünde gümrük duvarları kalktı. Benelüks Ekonomik Birliği Antlaşması 3 Şubat 1958'de imzalanarak 1960'ta yürürlüğe girdi. BEU tam anlamıyla serbest ilk uluslararası işgücü pazarı haline geldi; bu arada sermaye ve hizmet dolaşımı da serbestleştirildi. Posta ve taşımacılık ölçülerinde standartlaşmaya gidildi ve toplumsal refah politikalarında eşgüdüm sağlandı. 1970'te sınır denetimleri kaldırıldı.

BEU'nun günlük işlerini Genel Sekreterlik adlı organ yerine getirir; örgütün yürütme organı ise üç ayda bir toplanan Bakanlar Komitesi'dir.

Geçmişte BEU komşu ülkelerin kuracakları gümrük birliklerinin geniş ekonomik birliklere dönüşebileceği yolunda umut verici bir örnek olarak görülüyordu. Ama 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (ECSC) kuran antlaşmanın onaylanmasının ardından, bunu sağlamaya yönelik çabalar Avrupa Ekonomik Topluluğu tasarısı üzerinde odaklaştı. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg da bu örgüte üye oldu.

Benelüks ülkeleri, Avrupa'nın kuzeybatı kıyısında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u kapsayan bölge. Yüzölçümü 74.260 km²'dir. Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 240 km boyunca uzanır; doğu-batı doğrultusundaki en geniş yeri 440 km'dir. Doğuda Almanya, güneyde Fransa ile çevrilidir. Belçika ile (Batı Friz Adalarını, Zeeland delta bölgesinde bulunan pek çok ada ve halici de içine alan) Hollanda'nın, Kuzey Denize bakan yaklaşık 700 km'lik ortak bir kıyı şeridi vardır. Belçika'nın güneydoğu sınırındaki Lüksemburg'un denize kıyısı yoktur. Üç ülkenin 1947'de oluşturduğu Benelüks Gümrük Birliği zamanla genişleyerek 1960'taki bir antlaşmayla Benelüks Ekonomik Birliği'ne dönüşmüştür. Benelüks ülkelerinin toplam nüfusu (1991) 25.407.200'dür.

Doğal yapı. Büyük Avrupa Ovasının bir parçasını oluşturan ve denizden 128-160 km kadar içeriye uzanan Kuzey Denizi düzlükleri Hollanda'nın hemen hemen tümünü, Belçika'nın da kuzeydeki üçte ikilik bölümünü kaplar. Hollanda'nın toplam kara alanının dörtte birden fazlası deniz düzeyinin altındadır. Buradaki *polder*'ler (yapay yollardan akaçlanarak denizden kazanılan düzlükler), doğal kumullar, insan eliyle yapılmış duvar ve setlerle taşkınlarla karşı korunur. Rotterdam'ın kuzeyinde, deniz düzeyinden 6,7 m aşağıda yer alan Prens Alexander *polder*i, Benelüks ülkelerindeki en alçak yerdir. *Polder*'ler, kumlu ve alüvyonlu düzlüklerden oluşmuş, deniz düzeyinden 30 m yükseklikteki Geest adlı bölgeyle çevrilidir. Eskiden kara kökenli büyük buz kütleleriyle kaplı olan Hollanda'nın kuzeyindeki düzlükler, topografya, toprak dokusu ve akaçlama düzeni açısından güneydekilerden daha karmaşıktır. Meuse (Maas) ve Sambre ırmaklarının aktığı verimli vadilerin kuzeyindeki Merkezî Alçak Plato ise Belçika'nın orta kesimini oluşturur.

Kıyıdaکی geniş ovalar güneye doğru gittikçe yükselerek yerlerini Orta Avrupa Yükselişine bırakır. Sleyt ile tebeşirden oluşmuş, oldukça yaşlı ve aşınmış bir dağ sırası olan Ardennes Platosunun etekleri, Belçika'nın güneyindeki Sambre-Meuse Vadisinin güneyi ve doğusu ile, Hollanda'nın güneydoğu ucundaki Limburg'u kaplar. Ardennes'in Belçika'nın güney ucu ile Lüksemburg'un kuzeyinde kalan sık ormanlarla kaplı bölümü, hızlı akan ırmakların etkisiyle yarlar ve derin koyaklar biçiminde parçalanmıştır. Benelüks ülkelerinin en yüksek doruğu olan Botrange Tepesi (694 m) bu bölgede Almanya sınırı yakınında yer alır. Lüksemburg'un güney bölümü, Paris Havzasının kuzeydoğu çıkıntısını oluşturan Lorraine yöresinin bir devamıdır.

Benelüks ülkelerindeki başlıca akarsuları, Schelde ve Meuse ırmakları ile Aşağı Ren'in kolları oluşturur. Bu kollardan biri olan Moselle Irmağı, Lüksemburg'un doğu sınırını çizer. Kıyıdaکی ovalarda başlıca ırmakları birbirine bağlayan, kanal ve su yollarından oluşmuş yaygın bir ulaşım ağı bulunur.

Schelde, Meuse, Ren deltaları ile geçmişte Hollanda'nın kuzeybatı kıyısının içlerine sokulmuş sığ bir körfez olan Zuiderzee'de denizden kazanılan topraklarla, 7.750 km²'yi aşkın verimli bir tarım alanı oluşturulmuştur. Kuzeyde denize açık bir bölge olan Waddenzee, yaklaşık 32 km uzunluğundaki bir barajla güneydeki IJssel Gölünden ayrılır. Giderek bir tatlı su gölüne dönüş-

Amsterdam'dan bir görünüm, Hollanda
Dated

şen IJssel'de beş *polder*'in yapılması planlanmış ve bunlardan dördü tamamlanmıştır.

Kuzey yarıküredeki ılıman kuşakta yer alan Benelüks ülkelerinin iklimini, batı rüzgârları ve Atlas Okyanusundaki ılık akıntı Gulf Stream etkiler. Hollanda ve Belçika'da yazların serin, kışların yumuşak geçtiği yıl boyu yağışlı bir deniz iklimi görülür. Sık sık ortaya çıkan siklon çöklütleri yüzünden kışlar dengesiz ve değişkendir. Belçika'nın güneydoğu kesimi ve Lüksemburg, denize daha uzak ve daha yüksek olduğundan, kara ikliminin etkisi altındadır. Dolayısıyla mevsimlere bağlı olarak burada daha büyük sıcaklık farkları görülür. Kıyı bölgelerinde ortalama aylık sıcaklık 3°C (ocak) ile 16°C (temmuz) arasında, Ardennes Platosunda ise, -2°C (ocak) ile 14°C (temmuz) arasında değişir. En yüksek aylık sıcaklık (temmuzda 18°C) Lüksemburg'un doğusundaki Moselle Vadisinde görülür. Kıyı ovalarında yılda ortalama 635-760 mm olan yağış miktarı, Ardennes Platosunda 1.400 mm'yi geçer. Ardennes'in rüzgâra açık kesimlerinde yağış miktarı azalır. Yılın 100 günü kurağı, 30-35 günü de kar görülen Ardennes dışında, genelde yılda 60 günden fazla kurağı düşmez.

Benelüks ülkelerinin toplam kara alanının üçte birden fazlası tarıma elverişlidir; üçte bire yakın bir bölümü de otlak olarak kullanılır. *Polder*'lerdeki deniz kökenli kil toprakları ve Belçika'nın orta kesimindeki Brabant ilinde bulunan balçık toprakları en yoğun biçimde ekilen bölgelerdir. Bu bölgelerde buğday, arpa, şeker kamışı, meyve, sebze ve çiçek yetiştiriciliği yapılır. Toprağın ekinler için fazla sulu, ama otlak olarak kullanılmaya elverişli olduğu yerlerde mandıracılık gelişmiştir. Sulama ve gübre kullanımıyla tarımda verimin artırıldığı Geest'te, bazı bölgeler fundalık ve çam ormanlarıyla kaplıdır. Toprağın yüzde 15'ten az bir bölümünün ormanlarla kaplı olduğu bölgede, başlıca ağaç türleri meşe, kayın ve çamdır.

Benelüks ülkelerinde doğal gaz dışındaki maden kaynakları kıtır. Hollanda'nın kuzeyindeki Groningen, 1.730 milyar m³'ü bulan rezerviyle, dünyanın en büyük doğal gaz yataklarından biridir. Kuzey Denizinin Hollanda'ya ait bölümünde de doğal gaz ve petrol yatakları bulunur. Belçika ve Hollanda'daki kömür yataklarının işletilmesi ise, yüksek üretim maliyetleri ve rezervlerin tükenmeye yüz tutması nedeniyle, gittikçe daha zor ve daha az ekonomik olmuştur.

Hollanda'nın doğusundaki Hengelo yakınlarında tuz yatakları bulunur. Lüksemburg'un güneybatısında ise, büyük miktarda demir cevheri çıkartılmaktadır. Buradaki üretim 1960'lardan beri büyük ölçüde düşmüştür ve ülkedeki çelik sanayisinin gereksinimlerini karşılamaktan bile uzaktır.

Nüfus. II. Dünya Savaşı sonrasında doğum oranlarında görülen patlamadan sonra gidecek düşen yıllık artış hızı, Belçika ve Lüksemburg'da neredeyse sıfıra, Hollanda'da da yüzde 0,7'ye kadar inmiştir. Hollanda'da artış hızının daha fazla olmasının nedeni, eski kolonilerden ve Akdeniz ülkelerinden gelen göçmenlerdir. Lüksemburg nüfusunun azalmasını ülkedeki yabancı işçiler arasında doğum oranının oldukça yüksek bir düzeyde bulunması önemiştir.

Batı Avrupa'ya egemen olan eski Germen ve Latin uygarlıklarının coğrafi ve ekonomik sınırları üzerinde yer alan Benelüks ülkeleri, heterojen bir yapı gösterir. Germen ve Roman dillerinin konuşulduğu bölgelerin sınırı, Belçika'nın doğu sınırı yakınlarındaki Lorraine'den başlayıp, güney-kuzey doğrultusunda Limburg'a kadar uzandıktan sonra, Belçika'nın orta kesiminden batıya kıvrılır. Belçika'nın kuzeyinde yaşayan Flamanlar, Germen kökenli bir dil olan Felemenkçe, güneydeki Valonlar ise Fransızca konuşur. Daha önce çoğunluğu oluşturan Valonlar, günümüzde doğum oranının düşüklüğü yüzünden nüfusça Flamanların gerisinde kalmıştır. Belçika'nın doğu sınırında yaşayan ve Almanca konuşan küçük topluluk ise nüfusun ancak yüzde 1'ini oluşturur. Brüksel kentinde hem Felemenkçe, hem de Fransızca resmi dildir. Hollanda etnik açıdan homojen bir yapı gösterir; Frizli, Sakson ve Frank halkların kaynaşmasıyla ortaya çıkan Hollandalılar (Felemenkler) nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturur. Toplam nüfusun yüzde 3'ünün eski Friz dilini konuştuğu Frizya dışında, bütün ülkede resmi dil olan Felemenkçe konuşulur. Lüksemburg, Germen dillerinin konuşulduğu bölgenin sınırını oluşturur. Lüksemburg halkı Kelt, Ligur, Latin, Treveri ve Frank karışımı bir soydan gelmektedir. Toplam nüfusun dörtte birini yabancılar oluşturur. Pek çok dilin geçerli olduğu ülkede çoğunluk Germen-Moselle-Frank dillerinin bir lehçesi olan Letzenburg dilini konuşur. Lüksemburg düklerinin ve kontlarının ana dili olan Fransızca resmi dil olarak devlet işlerinde, Almanca ise ticarette ve basında kullanılır.

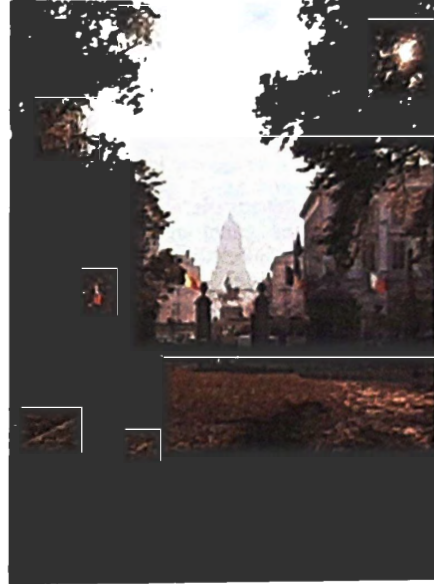
Belçika ve Lüksemburg'da nüfusun yüzde 90'dan fazlası Katoliktir. Hollanda'da Katolikler yüzde 36, Protestanlar yüzde 26 dolayındadır; nüfusun yaklaşık yüzde 35'i belli bir dine bağlı değildir.

Benelüks ülkeleri, km² başına 331 kişiyle Avrupa'nın en yoğun nüfuslu bölgeleri arasında yer alır. Ama bölgesel nüfus dağılımı ortalamadan büyük sapma gösterir. Hollanda'da toplam nüfusun yüzde 40'tan fazlası, ülkenin büyük kentlerinin çoğunu içine alan Randstad Hollandası'nda toplanmıştır. Toplam kara alanının yüzde 10'unu kaplayan bu metropoliten bölgede nüfus yoğunluğu, km² başına bin kişiyi geçer. Buna karşılık Ardennes Platosunda km²'ye ancak 50 kişi düşer.

Benelüks ülkelerinin tümünde kentleşme oldukça ileri düzeydedir; bölgedeki toplam nüfusun dörtte üçü kentlerde yaşar.

Ekonomi. Benelüks ülkeleri, küçük bir alan kaplamalarına ve az bir nüfusa barındırmalarına karşın, dünyanın en önemli sanayi bölgelerinden birini oluşturur. Ülke-

lerin pazar ekonomileri büyük ölçüde dış ticarete, dolayısıyla dünyadaki ekonomik ve siyasal koşullara bağlıdır. Bu üç ülkenin ticaretlerini korumak amacıyla 1921'de kurdukları Belçika Lüksemburg Ekonomik Birliği (BLEU), aynı zamanda ekonomik bütünleşmenin ilk örneği olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu örgütün yerini alan Benelüks Ekonomik Birliği, bu ülkeler arasında insan, mal, sermaye ve hizmet dolaşımının serbestleşmesini, ekonomik, mali ve toplumsal konularda eşgüdüm içinde hareket edilmesini ve ortak bir dış ticaret politikası izlenmesini sağlamıştır. Benelüks ülkeleri, 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) altı kurucu üyesi arasında yer almıştır. 1989 tahminlerine göre kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH)

Brüksel Parkı'ndan Adalet Sarayı'nın görünüşü, Brüksel, Belçika
Ersan Alak

ortalama 11.820 dolardır. Benelüks ülkelerinde tarımsal üretimin istihdam içindeki payı yüzde 5'ten azdır ve GSMH'ye de yaklaşık olarak aynı oranda katkıda bulunur. Çiftlik alanları küçük olmasına karşın yoğun biçimde ekilmektedir ve tarımda makineleşme oldukça ileri düzeydedir. Toprakların sürekli ıslah edilmesi, hükümet sübvansiyonları ve eşgüdümlü ürün dağıtımına sayesinde, tarımsal üretim iç talebin önemli bir bölümünü karşılamaktadır.

Bölgede doğal kaynaklar çok yetersizdir. Hollanda'nın Groningen bölgesi ve Kuzey Denizinden çıkartılan doğal gaz dışında, sanayiye ve enerji üretiminde kullanılacak madenler ve yakıtlar dışarıdan alınır. Çelik dökümhaneleri, Fransa'dan sağlanan demir cevherine gittikçe daha bağımlı hale gelmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan'dan büyük miktarda petrol alınır. Elektrik enerjisi büyük ölçüde termik santrallarda üretilmektedir. Bunun dışında, Belçika'da nükleer enerji santralleri, Lüksemburg'da da hidroelektrik enerji santralleri vardır.

İmalat sanayisinin GSMH ve toplam istihdam içindeki payı yüzde 25'in üstündedir. Doğal kaynaklar yetersiz olduğu için, imalat sanayisi çoğunlukla dışarıdan alınan hammaddelerin yanı sıra mamul ya da mamul mallara dönüştürülmesini kapsar. Başlıca mallar çelik ve metal ürünleri, kimyasal maddeler, makine, tekstil ve hazır besindir. İmalat sanayisi çoğunlukla kent bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Son dönemlerde kentleşmenin ilerlemesiyle, hizmet sektörünün ekonomideki önemi de artmıştır. Hizmet sektöründe çalışan

işgücü, sanayidekinden daha fazladır. Turizm, Hollanda ve Belçika'nın Kuzey Denizi kıyılarında yoğunlaşmıştır. Yabancı tu-

ARBED SA çelik üretim şirketinin yönetim merkezi, Lüksemburg
ABC Ajansı

ristler çoğunlukla Almanya, Fransa ve İngiltere'den gelir. Hollanda'daki Rotterdam önemli bir petrol ithalat merkezi, Belçika'daki Anvers de Avrupa'nın en büyük ve en işlek limanlarından biridir.

Yönetişel ve toplumsal koşullar. Belçika Krallığı, Hollanda Krallığı ve Lüksemburg Grandükluğu, hükümdarlığın soydan geçtiği, parlamenter sistemle yönetilen anayasal monarşilerdir. Benelüks Ekonomik Birliği'nin yürütme organı genellikle üç ülkenin dışişleri, dış ticaret, ekonomi, tarım, maliye ve içişleri bakanlarından oluşan Bakanlar Komitesi'dir. Üye ülkelerden birer başkan ile uzmanlık komitelerinin başkanlarından oluşan Ekonomik Birlik Konseyi, Bakanlar Komitesi'nden çıkan kararların uygulanmasını denetler. Parlamentolararası Danışma Konseyi üye ülke hükümetlerine birliği ilgilendiren konularda danışmanlık yapar. Her üç ülke de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üyedir; teşkilatın askeri gücüne yaptıkları katkı toplam 193 bin kişiyi bulmaktadır.

Benelüks ülkelerinin hepsinde yurttaşların tümüne yakın bir bölümüne sağlık sigortası, emekli aylığı, evlilik yardımı, sakatlık, yaşlılık ve işsizlik sigortası gibi hizmetler veren toplumsal refah programları yürürlüktedir. Toplumsal hizmetlerin yönetimi ve bu hizmetler için ayrılan para ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Yaygın sağlık hizmetleri ve yüksek yaşam düzeyi nedeniyle sağlık koşulları da ileri bir düzeydedir. Benelüks ülkeleri, ortalama yaşam süresinin uzunluğu ve çocuk ölüm oranlarının düşüklüğü bakımından da gelişmiş ülkeler arasında yer alır. Okuryazarlık oranı bütün ülkelerde yüzde 100'e yakındır. Eğitim Belçika'da 6-14, Hollanda'da 7-15, Lüksemburg'da 6-15 yaşları arasında zorunludur. İlk ve ortaöğretim devlet okullarının yanı sıra genellikle kiliselere bağlı olan özel okullarda da verilmektedir. Hollanda'da, ilköğretim öğrencilerinin yaklaşık yüzde 70'i özel okullarda öğrenim görmektedir. Ortaöğretimdeki ders programları ise çeşitlilik gösterir; öğrenciler üniversiteye hazırlık niteliğindeki okullara, genel ortaöğrenim sağlayan okullara, meslek okullarına ya da teknik okullara gidebilirler. Üniversitelerdeki okullaşma oranı, 1980'lerin başında artış göstermiştir. Lüksemburg'da yükseköğrenim görmek isteyen öğrencilerin çoğu Fransa, Almanya, Belçika ve İsviçre'deki üniversitelere giderler.

Kültürel yaşam. Benelüks ülkeleri pek çok ünlü ressamı, yazar ve müzikiçi yetiştirmiştir. Bölgeden çıkan sanatçıların en çok ün kazandığı alan resimdir. Jan van Eyck ve Rogier van der Weyden, 1400'lerin en ünlü Felemenk ressamlarıdır. Kullandığı canlı

renkler ve beden hareketlerini ifade etmekteki ustalığıyla ün kazanan Peter Paul Rubens, 17. yüzyılda Flandre'da Barok Dönemine öncülük etmiştir. Geçmiş yüzyıllardaki Felemenk yaşamı, Rembrandt, Franz Hals ve Jan Vermeer gibi ustaların yapıtlarında canlı bir biçimde yansıtılmıştır. Sonraki dönemin ressamı arasında da, dışavurumcu sanatın ilk temsilcilerinden olan Ard İzlenimci ressam Vincent van Gogh ve 1900'lerin başlarında soyut resme öncülük eden Piet Mondrian sayılabilir. Felemenkli ustaların yapıtları, bugün, Amsterdam'daki dünyaca ünlü Devlet Müzesi'nde sergilenmektedir.

Benelüks ülkelerinde ortaçağdan beri edebiyat iki dilde gelişti. Felemenkçe yazılan yapıtlar genellikle Flaman edebiyatı olarak adlandırılır. Hendrik Conscience, 19. yüzyıl ortalarında Flamanların yaşadığı bölgedeki kırsal yaşamı anlatan romanlarıyla, Flandre'da edebiyatta bir canlanma hareketi başlattı. Guido Gezelle ise 19. yüzyılın son dönemlerindeki ünlü şairlerden biridir. Aynı dönemin en ünlü Hollandalı yazarlarından biri de romancı Multatuli'dir. Belçika'da Fransızca edebiyat ise ayrı bir gelişme gösterdi. 19. yüzyıla değin Fransa, özellikle de Paris'teki edebiyat dünyasıyla yakın ilişki içinde olan Belçikalı yazarlar özgün bir çizgi geliştiremediler. Fransız geleneğinden kopuş, Charles de Coster'nin, doğduğu Flaman bölgesini anlatan canlı romanlarıyla başladı. *La Jeune Belgique* adlı gazete, Belçikalı yazarların Fransızca yapıtlarını yayımlamak amacıyla çıkarıldı. Ünlü Belçikalı şair ve oyun yazarı Maurice Maeterlinck 1911'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Tarih. İÖ 1. yüzyılda Romalıların istila ettiği, bugün Benelüks ülkelerinin bulunduğu bölge, İS 5. yüzyıl başlarında Frankların denetimine girene değin Roma egemenliğinde kaldı. Frankların kurduğu Karolenj İmparatorluğu 9. yüzyıl ortalarında yıkıldıktan sonra, bölgede Flandre ve Felemenk kontlukları, Brabant Düklüğü ve Liège piskoposluğu gibi çeşitli siyasal birimler ortaya çıktı. Burgonya düklerinin ve 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl başlarında da Habsburg hanedanının yönetimi, bölgeye belli bir bütünlük ve istikrar kazandırdı. 1568'de İspanyol Habsburglarına karşı başlayan ayaklanma sonunda, kuzeyde nüfusunun çoğunluğunu Protestanların oluşturduğu Felemenk Cumhuriyeti kuruldu. İspanya 1648'de bu eyaletlerin bağımsızlığını resmen tanıdı. Felemenk Cumhuriyeti 17. yüzyılda, Avrupa'nın en büyük tüccar devletlerinden biri ve deniz aşırı bir imparatorluğunun merkezi haline geldi. 1795'te Fransa'daki devrim hükümetinin yönetimi altına giren Felemenk ülkeleri, 1814'te bağımsız Felemenk Krallığı altında yeniden birleşti. 17 ve 18. yüzyıllarda Habsburgların yönetiminde kalmış olan Katolik güney eyaletleri, bir süre sonra kuzeye başkaldırarak 1831'de bağımsız Belçika Krallığı'nı kurdular. Tarihinin büyük bölümünü Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bir prenslik olarak geçiren Lüksemburg 1815'te Felemenk Krallığı'na bağlı bir grandüklük olduysa da, bu birlik 1890'da sona erdi. I. Dünya Savaşı sırasında Hollanda tarafsız kahrken, Belçika ve Lüksemburg, Alman işgaline uğradı. II. Dünya Savaşı'nda ise Alman birlikleri bütün Benelüks ülkelerini işgal etti. Savaştan sonra üç ülke de tarafsızlık politikasını bırakarak NATO'nun kuruluşuna katıldılar ve 1960'ta Benelüks Ekonomik Birliği'ne dönüşen gümrük birliğini oluşturdular.

1980'de, özellikle etnik farklılıkların kültürel ve siyasal düzeyde belirgin olduğu Belçika'da etnik bölgeselleşme eğilimi önem kazandı.

Bener, Hikmet Erhan (d. 19 Nisan 1929, Lefkoşe), roman ve oyun yazarı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1950). Maliye müfettiş muavini ve

Hikmet Erhan Bener
Ara Güler

maliye hesap uzmanı olarak çalıştı. Maliye Bakanlığı hazine genel müdür yardımcısı (1959), Paris Büyükelçiliği maliye müşaviri (1963), Hazine Genel Sekreterliği Kambiyo Kontrol Dairesi başkanı (1966) oldu. 1969'da Paris'te OECD nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliği başkan yardımcılığına atandı. 1973'te Türkiye'ye döndükten sonra TC Emekli Sandığı genel müdürlüğüne getirildi. 1975'te emekliliğini istedi, bundan sonra çeşitli bankalarda danışman olarak çalıştı.

Tek şiir kitabı *Sesler*'den (1948) sonra romana yönelen Erhan Bener, ilk yapıtı *Acemiler*'den (1953) başlayarak bireyi anlatırken, belirli bir dönemin insan sorunlarını da öne çıkarmaya çalıştı. *Yalnızlar*'da (1977, 1984) yan yana gelmiş, ama daha sonra birbirinden kaçmaya çalışan üç kişinin kendi aralarındaki çatışmayı ve dünyaya bakışlarını ele aldı; *Baharla Gelen*'de (1969, 1991) içine kapanmış kişinin dramına eğildi; *Oyuncu*'da (1981) Türk toplumunun 50 yılda geçirdiği evreleri ve yazıldığı günden 20 yıl öteye uzanan bir geleceği işledi.

Öbür yapıtları arasında *Ara Kapı* (1961; *Kedi ve Ölüm* adıyla 1965'te Fransızca baskısı yapıldı), *Ünlü Gezginçi Marcellos da Vinci'nin Akıllamaz Serüvenleri* (1981), *Böcek* (1982), *Ölü Bir Deniz* (1983), *Sisli Yaz* (1984), *Tekilleşme* (1990) adlı romanları, *Hızır Doktor* (1981) adlı oyunu *Şahmeran Öyküsü* (1991) adlı öykü ve *Bürokratlar* (1977-79, 3 cilt; 1982-84, 2 cilt) ile *Bir Büyük Bürokratin Romanı "Memduh Ayur"* (1991) adlı anı kitapları vardır.

Bener, Vüs'at O. (d. 1922, Samsun), öykü ve roman yazarı. İlk ve ortaöğrenimini Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaptı; 1941'de Harbiye Mektebi'ni, 1957'de Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ticaret Bakanlığı'nda raportör, Karayolları'nda hukuk müşaviri olarak çalıştı.

1950'de *New-York Herald Tribune* gazetesi ile *Yeni İstanbul* gazetesinin birlikte düzenledikleri öykü yarışmasında "Dost" adlı öyküsüyle üçüncülük ödülü aldı. *Seçilmiş Hikâyeler*, *Varlık*, *Yeditepe* dergilerinde yayımladığı öykülerini *Dost* (1952, 1986) ve *Yaşamaları* (1957) adlı kitaplarında topladı. 1963'te *İhlamur Ağacı* (1962) ile TDK Tiyatro Ödülü'nü, *İpin Ucu* adlı oyunuyla da 1980 Abdül İpekçi Ödülü'nü kazandı. Uzun bir suskunluk döneminden sonra *Buzul Çağının Virüsü* (1984) adlı yapıtıyla romana geçti. Bunu *Bay Muannit Sahteği'nin Notları* (1991) izledi.

Vüs'at O. Bener ham gerçekliği edebi bir temele oturtarak ele alır. Gündelik olayla bilinçaltında birikmiş yaşam parçalarını birleştirir. Sürekli olarak yeni anlatım biçimleri arar. Bu yönüyle zaman zaman şematizme düştüğü, dış gerçeği yanlış yere koyduğu, hatta bozduğu öne sürülmüştür.

Beneš, Edvard (d. 28 Mayıs 1884, Kozlany, Bohemya, Avusturya-Macaristan - ö. 3 Eylül 1948, Sezimovo Ustí, Çekoslovakya), Çek devlet adamı, dışişleri bakanı ve cumhurbaşkanı. Modern Çekoslovakya'nın kurucularından biri olarak kabul edilir. İki dünya savaşı arasında Batı yanlısı bir dış politika izlemekle birlikte, 1938'deki Çek bunalımında Hitler'in isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Eğitimi Prag, Paris ve Dijon'da tamamlayan Beneš, 1908'de hukuk doktoru oldu ve I. Dünya Savaşı öncesinde Prag Ticaret Akademisi ile Prag'daki Çek Üniversitesi'nde ders verdi. Çekleri ve Slovakları Avusturya'nın boyunduruğundan kurtarmak isteyen Thomáš Masaryk'in milliyetçi düşüncelerinden etkilenerek, savaş sırasında onunla birlikte İsviçre'ye geçti. Daha sonra Paris'e yerleşti Masaryk ve Slovak önderi Milan Štefánik'le birlikte kurduğu propaganda örgütü 14 Ekim 1918'de Çekoslovak geçici hükümetine dönüştü.

Kasım 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çökmesinden hemen sonra yeni bir Çekoslovak devleti kuruldu. Dışişleri bakanı olan Beneš, 1919 Paris Barış

Beneš
H. Roger - Violet

Konferansı görüşmelerinde ülkesini temsil eden heyetin başkanlığını yaptı. İki savaş arasındaki yıllarda Milletler Cemiyeti'ni savundu ve altı kez bu örgütün konsey başkanı oldu. Çekoslovakya'nın varlığına karşı bir tehdit olarak gördüğü Avusturya ve Macaristan'ın yeniden birleşme planlarına (I. Dünya Savaşı sonrasında ve 1931'de) karşı çıktı ve Doğu Avrupa'da yeni bir güçler dengesinin kurulması için çaba gösterdi. Avusturya-Macaristan monarşisinin yıkılmasıyla bölgede ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla, Romanya ve Yugoslavya ile antlaşmalar imzaladı (1921). Küçük Antant'ın oluşmasına yol açan bu antlaşmaların başlangıçtaki hedefi, 1920 Trianon Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini isteyen Macaristan'dı. 1924'te Fransa'nın da katılımıyla bu ittifak Almanya'ya ve bir ölçüde SSCB'ye karşı bir blok niteliğini aldı. Bununla birlikte Beneš, 1935'te SSCB ile bir karşılıklı yardım antlaşması imzaladı.

Masaryk'in 1935'te cumhurbaşkanlığından istifa etmesi üzerine, bu göreve Beneš seçildi. Bu sırada Polonya ve Almanya'yla hiçbir zaman iyi gitmemiş olan ilişkiler daha da kötüleşmeye başladı. Beneš 1938'de, Almanların yaşadığı Sudetenland bölgesine ilişkin özerklik taleplerini büyük ölçüde kabul ettiyse de, daha sonra Çekoslovakya'nın yıkılmasına neden olan bu bunalımın

üstesinden gelemedi. Müttefiklerce yalnız bırakıldığından, Alman ultiatomuna boyun eğerek Eylül 1938'de Sudetenland'ı Almanyaya vermek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Polonya da tartışmalı Teschen (Tesina) bölgesini işgal edince, 5 Ekim'de görevinden istifa ederek yurt dışına gitti. II. Dünya Savaşı patlak verdikten sonra Fransa'da Çekoslovak Ulusal Komitesi'ni kurdu ve 1940'ta komiteyi Londra'ya taşıdı. 3 Nisan 1945'te anavatan topraklarında yeni bir hükümet kurulmasının ardından, 16 Mayıs'ta halkın coşkun gösterileri arasında Prag'a girdi. Savaş sonrasında ülkesine geri dönmesine izin verilen sürgündeki tek Doğu Avrupa önderi olmasına karşın, SSCB ile yakın bir işbirliğine gitme zorunluluğunu görenek komünistlerle uzlaştı. Bu arada sağlıklı giderek bozuldu; 1947'de iki kez kalp krizi geçirdi. Komünist başbakan Klement Gottwald 25 Şubat 1948'de komünist ağırlıklı kabineyi onaylamasını istediğinde, gene boyun eğmekten başka bir yol bulamadı. Daha sonra 7 Haziran 1948'de yeni anayasa imzalamayı reddederek görevinden ayrıldı. Çok eski ve yakın arkadaşı Jan Masaryk'in (Tomáš Masaryk'in oğlu) intihar olarak açıklanan ölümüne tanık olduktan birkaç ay sonra, kırılgan bir insan olarak öldü. Yanda kalan anı kitabı 1954'te *Memoirs: From Munich to New War and New Victory* (Anılar: Münih'ten Yeni Savaşa ve Yeni Zafere) adıyla İngilizce olarak yayımlandı.

Benét, Stephen Vincent (d. 22 Temmuz 1898, Bethlehem, Pennsylvania - ö. 13 Mart 1943, New York kenti, ABD), Amerikan İç Savaşı'nı anlatan *John Brown's Body* (John

Stephen Vincent Benét
Library of Congress, Washington, D.C

Brown'in Bedeni) adlı uzun şiiriyle tanınan şair, roman ve öykü yazarı.

Edebiyata ilgi duyan bir asker ailesinin oğuydu. Çocukluğu askeri üslerde geçti. Her ikisi de ilerde kendisi gibi yazar olacak ağabeyi William Rose ve kız kardeşi Laura'yla babalarının yüksek sesle okuduğu şiirleri dinlerlerdi. Stephen ilk şiir kitabını benüz 17 yaşındayken yayımladı. I. Dünya Savaşı sırasındaki devlet hizmeti, Yale'deki öğrenimini aksattı. Yüksek lisans derecesini savaştan sonra, tez yerine sunduğu üçüncü şiir kitabıyla aldı.

Çok beğenilen *Ballad of William Sycamore 1790-1880* (1923; William Sycamore Baladı 1790-1880) adlı şiir kitabını, üç tane roman ve bazı öykülerini yayımladıktan sonra Fransa'ya gitti. En çok okunan yapıtı *John Brown's Body*'yi (1928) orada yazdı. 1953'te Charles Laughton'ın sahneye uyarladığı yapıtı, ABD'nin her yerinde oynandı. Benét, karısı Rosemary Carr ile birlikte yazdığı şiirleri içeren *A Book of Americans* (1933; Amerikalılar Kitabı) adlı yapıtıyla ABD'li okul çocuklarına pek çok tarihsel kişiliği yakından tanıttı. Tarihsel konulara duyduğu ilgi, Amerika'nın iddialı bir öyküsü olan *Western Star* (Batı Yıldızı) adlı

kitabının da temelini oluşturur. Benét, 1934'te beş cilt olarak tasarladığı bu yapıtı tamamlamadan ölmüştür. 1942'de biten birinci cilt, ölümden sonra yayımlanmıştır. Türkçeye *Amerika* (1953) adıyla çevrilmiş bir yapıtı bulunan Benét'nin şiir ve düzyazı türündeki kitaplarının sayısı 17'yi aşar. En tanınmış öyküsü halk kültüründen alınma bir konuyu mizahi bir anlatımla işleyen *The Devil and Daniel Webster*'dir (1937; Şeytan ve Daniel Webster). Bu öykü bir oyuna, Douglas Moore'un bir operasına ve bir de filme konu olmuştur. Charles Fenton'ın *Stephen Vincent Benét* (1958) adlı yapıtı, Benét'nin yaşamöyküsünü anlatan en yetkin kitaplardan biridir.

Benet Biscop bak. Benedict BISCOP (AZİZ)

Benet Goita, Juan (d. 1927, Madrid - ö. 5 Ocak 1993, Madrid), anlaşılması güç romanları ve deneysel düzyazı üslubuyla ünlü İspanyol yazar.

İç Savaş (1936-39) sırasında ailesiyle birlikte İspanya dışında yaşayan Benet Goita, İspanya'ya döndükten sonra inşaat mühendisliği öğrenimi gördü ve 1954'te diploma aldı. İspanya'nın kırsal bölgelerinde karayolları mühendisi olarak çalıştı, kuzeydoğudaki León'da, Asturias'ta ve Bask ülkesinde bulundu.

1961'de öykülerini *Nunca llegarás a nada* (Hiçbir Değerin Olmayacak) adıyla yayımladı. İlk romanı *Volverás a Región*'da (1967; Región'a Döneceksin) Región adını verdiği ve bir ölçüde León'u andıran bir bölgede yaşayan değişik kişilerin davranışlarını anlattı. İnsanlarda uyandırdığı karşılama-yanamayan özelemler dolayısıyla kitap İspanya'da büyük ilgi gördü. Bakış açısı sık sık değişiyordu, bazı bölümleri birbirleriyle çelişen yorumlara açıktı. Daha sonra çıkan *Una meditación* (1969; Bir Meditasyon) ve *Un viaje de invierno*'nun da (1972; Bir Kış Gezisi) buna eklenmesiyle bir roman üçlemesi oluştu. 1977'de *En el estado* (Devlet İçinde) yayımlandı. Benet Goita'nın karmaşık ve okuyucunun katılımını gerektiren romanlarından başka oyunları ve denemeleri de vardır.

benevbet tımar, MUNAVEBE TIMARI olarak da bilinir, Osmanlı tımar sisteminde birden çok kişiye verilen dirlik.

Benevbet tımarıda tasarruf hakkına ortak olan dirlik sahipleri, sefer sırasında bu yükümlülüklerini nöbetleşe yerine getirirlerdi. Ülkenin değişik bölgelerinde benevbet tımar uygulamaları da farklıydı. Örneğin beratla bırakılan dirliklerde, ortak sipahilerden birinin ölümü durumunda tımar payı Rum (Sivas) eyaletinde vârislere kalabilirken, öteki Anadolu eyaletlerinde ancak oğula intikal edebilirdi. Rumeli'deki uygulamalar da böyleydi. Eyalet beylerbeyleri, bir buyrultu ile ölenin payını oğluna bırakırdı.

Kanunname gereği benevbet tımarlar hiçbir zaman eşkinici tımarına dönüştürülemezken, eşkinici tımarı sahipleri, bağlayıcı bir yasa bulunmadığından, dilediklerinde dirliklerini benevbet tımar durumuna getirebilirlerdi.

Benevento, Latince BENEVENTUM, İtalya'nın güneyindeki Campania bölgesinde, Benevento ilinin ve başpiskoposluk bölgesinin merkezi. Napoli'nin kuzeydoğusunda, Calore ve Sabato ırmakları arasında tepede yer alır. Samnitler tarafından Melies adıyla kuruldu; daha sonra Meleventum ya da Malventum adını aldı. Romalılar, kente Beneventum adını verdiler. Beneventum, Roma-Brindisi arasındaki Appia yolu üzerinde önemli bir kent durumuna gelerek,

Romalıların İtalya'nın güneyinde yayılmasında bir üs görevi gördü. Epiros (Epir) kralı Pyrrhos, İÖ 275'te Romalılarla yaptığı savaş sonunda burada bozguna uğradı. Ostrogot kralı Totila'nın İS 452'de kısmen yıktığı kent, 571'de, Güney İtalya'nın büyük bölümünü denetim altında tutan önemli bir Lombard Düklüğü'nün merkezi oldu. 11. yüzyılda Bizans'ın eline geçti. 1860'ta İtalya birliğine katılana değin, Napoléon'un bakanı Talleyrand tarafından bir prenslik olarak yönetildiği kısa dönem (1806-15) dışında, papalıkla yönetildi. 26 Şubat 1266'da Charles d'Anjou (I. Carlo), Hohenstaufen soyundan gelen Napoli ve Sicilya kralı Manfred'i Benevento'da yenerek öldürdü. Böylece, Anjou hanedanının Sicilya'daki egemenliği başlamış oldu.

Depremlerden büyük zarar görmesine ve II. Dünya Savaşı'ndaki hava saldırılarıyla yıkılmasına karşın, kent pek çok tarihi yapıyı barındırır. İlkçağdan kalma yapılar arasında, Trianus Kapısı (Porta Aurea; İS 114-117), bir Roma tiyatrosunun yıkıntısı ve Sabato Irmağı üzerinde bir köprü olan Ponte Lebbroso sayılabilir. 7. yüzyılda inşa edildikten sonra sık sık yeniden yapılan ve görkemli tunç kapılarıyla dikkati çeken katedral; 8. yüzyılda inşa edildikten sonra 1688'de yeniden yapılan Sta. Sofia Kilisesi'nin 12. yüzyıl yapısı manastır bölümü ve 1321 tarihli şato, önemli ortaçağ yapılarıdır.

Benevento, buğday, üzüm, zeytin ve sebze üretilen bir tarımsal merkezdir: Bademli çörek, Strega adı verilen alkollü içki, çikolata, bisküvi ve tarım makineleri öteki önemli ürünleridir. Şarap, tuğla ve kibrit üretimi de yapılır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 61.443.

Benevento yazısı, kaligrafide, Monte Cassino'daki ilk Benedikten manastırında gelişmiş olan güney İtalya'ya özgü ulusal el yazısı. Akıcı olmayan çeşitli kısaltmalarla bağların kullanıldığı, alışılmışın dışındaki bu el yazısı kolay okunmaz. Ama iddiasız bir yerel yazı türünden, çok beğenilen ve yazılı metinlerde çok kullanılan bir yazı biçimine dönüşmüş, bu niteliğini 13. yüzyıla değin, 500 yılı aşkın bir süre korumuştur.

Bénézet (AZİZ), Latince BENEDICTUS (d. y. 1165 - ö. y. 1184; yortu günü 14 Nisan), Rhône Irmağı üzerindeki Avignon Köprüsü'nün kurulmasını öneren ve yapımını yöneten inşaatçı.

Eğitim görmemiş bir çoban olan Bénézet, Rhône Irmağı akıntısının, Eski Romalı mühendisleri bile yıldırarak kadar güçlü olduğu bir kesiminde bir köprü kurmak üzere tarrısal buyruk aldığını öne sürdü. Avignon piskoposu, tasarıyı önce kuşkuyla karşıladıysa da sonunda onayladı ve köprü'nün yapımına 1177'de başladı. İnşaa göre, Bénézet mucizevi bir biçimde birçok engelin üstesinden geldi. İnşaatın tamamlanmasından dört yıl önce öldü; köprü'nün kemerlerinden biri üstünde yapılan şapele gömüldü.

Yaklaşık 500 yıl sonra naaşı ve eşyaları Avignon'daki Saint-Didier'ye taşındı.

Benezet, Anthony (d. 31 Ocak 1713, St. Quentin, Fransa - ö. 3 Mayıs 1784, Philadelphia), Amerika'da köleliğin kaldırılmasını savunanlardan seçkin bir öğretmen ve toplumsal reformcu.

Fransa'daki Huguenot kıyımından kaçan Benezet'in ailesi, önce Felemenk'e, daha sonra Londra'ya sığındı. Anthony orada bir ticarethane de çırak oldu ve Quaker mezhe-

bine girdi. 1731'de ailesiyle birlikte Philadelphia'ya göç etti.

Ticaretten hoşlanmayan Benezet, sonunda öğretmenlikte karar kılmadan önce çeşitli meslekleri denedi. Önce Philadelphia'daki Germantown Akademisi'nde, ardından Quaker'ların İngiliz Özel Okulu'nda öğretmenlik etti. Kadınlara eşit eğitim olanakları tanınmayışına karşı çıkarak 1755'te kızlar için bir okul kurdu. Daha sonraki yıllarında kendini öğretmenlik mesleğine adadı, ölümünden birkaç gün öncesine değin ders vermeyi sürdürdü. Kişisel iyiliğin uyumlu toplumsal ilişkilerin anahtarı olduğuna inanan Benezet, bu görüşünü öğretme yönteminin temel ilkesi haline getirdi.

1760'larda Köleliğin Kaldırılması Akımı'na katılan Benezet, yazdığı ve kendi parasıyla bastırıp dağıttığı kitapçıklarda köleliğe ve köle ticaretine karşı muhalefeti destekledi. Yaşamının sonlarına doğru Siyahlar için, kendisinin de ders verdiği bir okul kurdu ve sınırlı mal varlığını bu okula bıraktı. Yıllarca yaptığı hayırsever çalışmalar sırasında Acadie'deki (bugün Nova Scotia yakınları) Fransız göçmenlerin, Amerika Yerlilerinin ve baskı altındaki öbür azınlıkların yardımına koştu. Pasifizm, vejetaryenlik ve içki aleyhtarlığı savunduğu başka davalardı.

Benezet'in çok sayıdaki yayınları arasında *A Caution to Great Britain and Her Colonies, in a Short Representation of the Calamitous State of the Enslaved Negroes in the British Dominion* (1767; Büyük Britanya ve Kolonilerine bir Uyarı, Britanya Egemenliğinde Köleleştirilmiş Siyahların Feci Durumunun Kısa bir Tanıtımı), *Some Historical Account of Guinea, with an Inquiry into the Rise and Progress of the Slave-Trade* (1772; Gine'nin Tarihsel Öyküsü ile Köle Ticaretinin Yükselişi ve Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma) ve *Observations on the Indian Natives on this Continent* (1784; Bu Kıtanın Yerlileri Üzerine Gözlemler) sayılabilir.

Benfey, Theodor (d. 28 Ocak 1809, Nörten, Göttingen yakınları, Hannover - ö. 26 Haziran 1881, Göttingen, Almanya), Sanskrit dili ve karşılaştırmalı dilbilim uzmanı.

Benfey
Dr. Wilhelm Rau, Marburg, Almanya / EB Inc

Yapıtlarıyla, özellikle de yayıma hazırladığı *Pañcatantra*(*) adlı eski Hint hayvan fabla- nı derlemesiyle Sanskrit dili araştırmalarına önemli katkıda bulunmuştur.

Önceleri klasik diller üzerine araştırmalar yaptı. Frankfurt-am-Main'da öğretmen olarak çalıştığı 1830-32 arasında Terentius'un komediyalarını çevirdi. 1834'te Göttingen Üniversitesi'nde doçent oldu ve klasik diller üzerine ders vermeye başladı. Giderek Sanskrit dili üzerindeki araştırmalarını yoğunlaştırdı. Bu arada Yunanca sözcük kökleri üzerine bir sözlük ile (1839-42) Sami ve Mısır dilleri arasındaki ilişki üzerine bir inceleme (1844) yayımladı. 1848'de yardımcı profesörlüğe yükseldi. Aynı yıl, eski

Hindu edebiyatındaki Veda ilahilerinin(*) bir bölümünü oluşturan Samaveda adlı kutsal şarkıları çevirdi ve açıklayıcı küçük bir sözlükle birlikte yayıma hazırladı. Sanskrit dilbilgisi üzerindeki iki yapıtının (1852-54 ve 1858) ardından, *Pañcatantra*'yı (1859) çevirdi ve yayıma hazırladı. Bu yapıta eklediği yorumla karşılaştırmalı edebiyata önemli katkıda bulundu. 1862'de profesör olduktan sonra, İngilizce bir Sanskrit dilbilgisi kitabı (1863-66) ve bir Sanskrit-İngilizce sözlük (1866) yayımladı. 19. yüzyıl Almanya'sındaki dilbilim araştırmalarının tarihi niteliğindeki son önemli yapıtı 1869'da yayımlandı.

Bengal, Bengal dilinde BANGALA, asıl adı VANGA, Hindistan'ın kuzeydoğu bölümünde, bugün Hindistan'ın Batı Bengal eyaleti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti arasında bölünmüş olan ve genel olarak Bengal dili konuşulan yöreyle genel olarak örtüşen tarihsel bölge. Kuzey Hindistan'da denetleyen ilk imparatorlukların çoğunun topraklarının içinde yer almıştır.

8. yüzyıldan 12. yüzyıla değin komşu Bihar'da üslenen Budacı Pala hanedanının yönetiminde kaldı. Yaklaşık 1200'den başlayarak yarı bağımsız Müslüman hükümdarlar eliyle yönetildi (bak. Bengal Sultanlığı) ve 1576'dan sonra da Hint-Türk İmparatorluğu'na geçti. 18. yüzyılda Babür hanedanının egemenliğinin çökmesi üzerine, Bengal, Bihar ve Orissa'da ayrı bir hanedan ortaya çıktı. Bu hanedanın başındaki Bengal *neva*'ları (mülki amir) kısa süre sonra 1690'da Batı Bengal'de Kalküta'ya yerleşen İngilizlerle çatıştılar. İngilizler 1757-64 arasında *neva*'ların ülkesini ele geçirdiler ve Bengal bundan sonra Hindistan'daki İngiliz yayılmasının merkez üssü oldu. 1773'ten başlayarak bölgenin genel valisi Hindistan'daki İngiliz yönetiminin başı haline geldi; 1834'ten sonra da "Hindistan genel valisi" unvanını aldı. Assam, 1838-74 arasında Bengal'e bağlandı. Kalküta'nın 1912'ye değin Hindistan'ın başkenti olarak kalmasına karşın, Hindistan'ın yönetimi 1854'te Bengal'in yönetiminden ayrıldı. 1947'de İngiliz yönetiminin sona ermesiyle Batı Bengal, Bihar ve Orissa, Hindistan Cumhuriyeti'nin parçaları oldu. Doğu Bengal Pakistan'a geçtiyse de, 1971'de bağımsız Bangladeş Devleti haline geldi.

Bengal Asya Derneği (Asiatic Society of Bengal) Doğu araştırmalarını desteklemek amacıyla İngiliz avukat ve doğubilimci Sir William Jones tarafından kurulan dernek. Sir Jones, ünlü konuşma dizilerinden ilkinin 15 Ocak 1784'te derneğin kuruluşu sırasında yapıldı.

Dernek, başkanlık önerisini geri çeviren Bengal genel valisi Warren Hastings'ten (1172-85) gene de büyük destek ve özendirme gördü. Jones'ın ölümüne (1794) değin dernek, Hindu kültür ve biliminin önemi ve Sanskrit dilinin Âri dilleri üzerindeki etkisi gibi konularda onun düşüncelerini yansıtan bir araç oldu.

Bengal Körfezi, Hint Okyanusunun 2.172.000 km²'lik bir alanı kaplayan, büyük ama görece sığ kuzeydoğu bölümü.

Bengal Körfezi, batıda Hindistan ve Sri Lanka, kuzeyde Bangladeş, doğuda Myanmar (Birmanya) ile Malakka Yarımadasının kuzey bölümü ile çevrilidir. Batıda Sri Lanka'nın güney ucu olan Dondra Burnundan, doğuda Sumatra'nın kuzey ucuna uzanacak bir çizgi güney sınırını oluşturur.

Hindistan'a bağlı olan Andaman ve Nicobar adaları körfezdeki tek büyük adalar topluluğudur. Kuzeydeki Ganj ve Brahmaputra, doğudaki Irrawaddy ile batıdaki

Godavari, Mahanadi, Krişna ve Kaveri gibi Güney Asya'nın bazı büyük ırmakları Bengal Körfezine dökülür. Körfezdeki başlıca limanlar arasında Kalküta, Kadalor, Kakinada, Maçilipatnam, Madras (Çennai), Paradip ve Vishakhapatnam sayılabilir. Kıta sahanlığı kuzeyde yaklaşık 160 km genişliğindeyken, doğu ve batı kıyıları boyunca giderek daralır. Körfezin ortalama derinliği 800 m'den fazladır; güney ucunda, Nicobar-Sumatra toprakları yakınında en fazla derinliğe (4.500 m) ulaşılır. Körfez fiziksel özelliklerinin son derece değişken olması açısından eşsizdir. Örneğin, mevsimden mevsime değişen muson rüzgârlarıyla birlikte yüzey sularının hareket yönü de değişir.

Bengal Sultanlığı, Himalaya Sıradagları ile Bengal Körfezi arasındaki bölgede Ganj Irmağının suladığı topraklarda egemenlik kuran ve sekiz ayrı hanedanın yönetiminde kalan Müslüman devlet (1336-1576).

Uzun tarihi boyunca bağımsız kalan Bengal, 12. yüzyıl sonlarında komşu Müslüman Devletlerin baskısı altına girdi. Gurlular hükümdarı Muizzeddin, 1197'de bölgeye Muhammed Bahtiyar Halaci komutasında bir ordu gönderdi. Halaci, iki yıllık uğraştan sonra Bihar ve Bengal'i ele geçirecek Gurluların yönetimine bağladı. Gurluların çöküşünden sonra bölgeyi denetimleri altına alan Delhi sultanları döneminde (1215-1336) genel valiler, Bengal'i yarı bağımsız olarak yönettiler. 1320'de Delhi Sultanlığı'nı ele geçiren Tuğluklar döneminde Bengal halkının bağımsızlık için ayaklanması, Doğu ve Batı Bengal'de iki bağımsız meliklik kurulmasıyla sonuçlandı. Fahrreddin Mübarek Şah (hd 1336-49) ve İhtiyareddin Gazi Şah (hd 1349-52) Doğu Bengal'in, Alaeddin Ali Şah da (hd 1339-45) Batı Bengal'in ilk sultanları oldular. Bengal Sultanlığı'nın asıl kurucusu sayılan Şemseddin İlyas Şah (hd 1345-58) birliği gerçekleştiren İlyasşahiler hanedanını (1345-1414) kurdu. Bunu kısa süren Raca Ganesa hanedanı (1414-36) izledi. Yeniden başa geçen İlyasşahiler 1487'ye değin Bengal Sultanlığı'nı yönettiler. İlyasşahiler'i izleyen Habeşiler (1487-94), Hüseyinşahiler (1494-1539), Süriler (1539-64) ve Süleyman Kararani (1564-76) hanedanları döneminde Bengal sultanları, batıda giderek güçlenen Babürlüler karşısında bağımsızlıklarını korumaya çalıştılar. Ama 1576'da bölgeyi ele geçiren Ekber, Bengal Sultanlığı'na son verdi.

Bengal Sultanlığı, bölgede egemen olduğu 240 yıllık süre içerisinde yalnızca İlyasşahiler döneminde iktisadi ve kültürel alanda önemli bir etkinlik gösterebilmiştir. Öteki hanedanlar İslam dinini yerleştirme çabaları dışında büyük ölçüde yerel kültürün izleyicisi olmuşlardır.

Bengali, BENGAL DİLİ olarak da bilinir, Bangladeş ve Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinde konuşulan, Hint-Âri dillerinin Doğu öbeğine bağlı dil. İki ana lehçesi vardır: Sadhu-Bhasa ve Calit-Bhasa. Edebiyat dilini oluşturan ve birçok Sanskrit sözcük içeren Sadhu-Bhasa, yalnızca öğrenim görmüş kişilerce anlaşılabilir. Kalküta ve çevresinde konuşulan lehçeye dayanan gündelik konuşma dili Calit-Bhasa ise hem halk, hem de öğrenim görmüş Bengallilerce konuşulur.

Bengali, Hintçe gibi Batı Hint-Âri dillerinden farklı olarak, ad ve adılarda durum ayrımını belirten bükün sistemini korumuştur. Sözcüğün ussal ya da ussal olmayan bir varlığı ya da nesneyi belirtir belirtmediğine bağlı olarak sayıları dört ile altı arasında değişen durumlara yer verir. Bu kullanıma bağlı olarak tekil eylem biçimi, yalnızca

konuşan küçük görmek ya da teklifsizlik ifade etmek istediğinde, bir de üçüncü kişi biçiminde ussal olmayan bir varlık ya da nesneden söz edildiğinde kullanılır.

Bengali, roman, öykü, oyun ve od gibi dindışı Batı edebiyatı türlerinde ürün verilmiş ilk Hint dilidir. Dünyaca ünlü yazar Rabindranath Tagore da yapıtlarını bu dilde yazmıştır.

Bengali edebiyatı, Hindistan Yarımadasında Bengali dilinde yazılmış yapıtların tümü. Bu edebiyattan günümüze kalan en eski yapıt, Sahaciya mezhebinin inanç ve uygulamalarını yansıtan, 12. yüzyıl öncesine ait bir lirik şiir derlemesidir. 1199'daki Müslüman istilasından sonra bütün şiir etkisi, 14. yüzyıl ortasına değin kesintiye uğramıştır. Bengali edebiyatının bundan sonrası ortaçağ (1360-1800) ve çağdaş (1800 sonrası) dönemler olarak ikiye ayrılır.

Bengal'in Bölünmesi, güçlü Hint milliyetçi muhalefetine ve Hindu Bengalilerin öfkesine karşın Hindistan'daki İngiliz genel valisi Lord Curzon'un gerçekleştirdiği Bengal paylaşımları (1905). Bu bölünme, Hindistan Ulusal Kongresi'nin (Kongre Partisi) bir orta sınıf baskı grubundan, ulusal çapta bir kitle hareketine dönüşmesine yol açtı. Bengal, Bihar ve Orissa 1765'ten beri İngiliz Hindistanı'nın bir eyaletini oluşturuyordu. Bu eyalet 1900'e değin tek bir yönetim altında tutulamayacak kadar büyümüştü. Batı Bengal ile Bihar'a gösterilen ilgi, kötü ulaşım ve iletişim koşullarından dolayı Doğu Bengal'e gösterilmedi. Curzon birkaç bölünme planından birini seçti. Bu plan uyarınca, 1874'e değin eyaletin bir bölümü olan Assam, Doğu Bengal'in 15 iliyile birleştirildi ve böylece 31 milyon nüfuslu yeni bir eyalet oluşturuldu. Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu eyaletin başkenti de Dacca idi.

Bengal'in ticaret, iş ve tarımsal yaşamının büyük bir bölümünü ellerinde tutan Batı Bengalli Hindular, Bengal ulusunun ikiye bölünmesiyle, Bihar ve Orissa'nın tümünü kapsayan eyalette azınlık durumuna düşeceğini ileri sürerek plana karşı çıktılar. Bunu, Bengal'de ülkenin öbür yörelerine göre çok daha gelişmiş bulunan milliyetçiliği boğma girişimi olarak gördüler. Bölünmeye karşı eylemler kitle mitingleri, kırsal kesimdeki karışıklıklar, *swadeshi* (yerli mal kullanma) hareketi ve yabancı kumaşlara karşı boykot biçiminde kendini gösterdi. Ama muhalefete karşın bölünme gerçekleştirildi. Ayır muhalifler yeraltına geçerek terörist bir hareket örgütlediler. Doğu ve Batı Bengal 1911'de yeniden birleştirildi. Bihar ve Orissa yeni bir eyalet oluşturmak üzere ayrılınca, Assam yeniden bir başkomiserlik oldu. Hem yönetsel kolaylık sağlamayı, hem de Bengalileri yatıştırma amaçlayan bu düzenleme bir süre için başarılı olduysa da Müslümanlar bundan hoşnut kalmadılar.

bengalkenevirli (*Crotalaria junica*), baklagiller (*Fabaceae* ya da *Leguminosae*) familyasından, gövdesinden lif elde edilen otsu bitki. Anayurdu olduğu sanılan Hindistan Yarımadasında Tarihöncesi'nden beri tarımı yapılan bu bitki tropik ülkelerin çoğunda toprağı besince zenginleştirmek üzere yeşil gübre olarak yetiştirilir. Batı Yarıküre'ye 19. yüzyılda götürülmüştür.

Tohumlarla çoğaltılan ve bir yıllık bir tarım bitkisi olan bengalkenevir en iyi gelişmeyi akışkanması yeterli, tınlı topraklarda gösterir; bununla birlikte besince fakir topraklarla kurak iklimlere de uyum sağlayabilir. Çoğunlukla piring, pamuk ve mısırla dönüşümlü olarak ekilir. Bitkinin yaprakları parlak yeşil renkli, sivri uçlu ve 5-7,6 cm boyundadır; yaprakların koltuğundan çıkan

başaksız çiçek kümeleri küçük sarı çiçeklerden oluşur. Lifi için yetiştirilen bitkiler meyvelenme döneminde toprağa yakın bir yerden kesilerek ya da elle sökülerek hasat edilir; yeşil gübre olarak yetiştirilenler ise çiçeklenme başladığında doğrudan sürülerek toprağa karıştırılır. Lif elde etmek için bitkinin sapları (gövdeleri) ısıtılıp yumuşatıldıktan sonra lifler sıyrılır, yıkanır ve kurutulur.

Bir soymuk elyafı(*) olan bengalkenevir parlak beyazımsı gri ya da sarı renklidir. Ortalama 0,9-1,5 m uzunluktaki lif telleri, silindirik biçimli lif hücrelerinden oluşur. Kenevir kadar sağlam, jüt lifinden ise daha dayanıklı olan bengalkenevir ıslanmışta uzar. Kufmantarlarına ve öbür mikroorganizmalara karşı son derece dirençlidir.

Bengalkenevirinden sicim, balık ağı, çuval, çadır bezi ve kilim yapılır, ayrıca sigara ve pelür kâğıdı üretiminde kullanılır. Hindistan başlıca üreticisi; İngiltere, Belçika ve ABD ise önde gelen alıcılardır.

Bengalliler, Batı Bengal'in ve Bangladeş'in Bengali dili konuşan halkı. Bengalliler türdeş bir etnik topluluk değildir. Yüksek kasttan olan Bengallilerin, Ganj Vadisinin daha batıdaki kesimlerinde yaşayan halkla yakınlıkları vardır. Buna karşılık aşağı kастlar arasında Moğolların ve Veddaların güçlü izlerine rastlanır.

Bengel, J(ohann) A(lbrecht) (d. 24 Haziran 1687, Winnenden, Stuttgart yakınları. Württemberg - ö. 2 Kasım 1752, Stuttgart). Lutherci ilahiyatçı ve Kitabı Mukaddes araştırmacısı. Almanya'nın Schwaben yöresinde Pietizmi yerleştirmiş, Yeni Ahit'in eleştirel tefsirine öncülük etmiştir.

Tübingen'de öğrenim gördü. 1713'te Denkendorf'taki bir ilahiyat okuluna öğretim üyesi olarak atandı; Yeni Ahit ile ilgili ilk çalışmalarını burada yayımladı. Öğrencilik döneminde Incil'in değişik yorumlarıyla ilgilenmiş, eleştirel açıdan tutarlı bir yorum geliştirmek için çaba göstermiştir. "Daha zor olan yorum biçimi yeğlenmelidir" ilkesini o geliştirdi. 1741'de Herbrechtingen, 1749'da Alpirspach başrahipliğine getirildi. Yeni Ahit eleştirisi ve ilahiyat alanlarındaki etkisi bugüne değin süren Bengel, araştırmacıların kutsal metinlerden, onlarda bulunmayan anlamlar çıkartmaması gerektiğini, ama her yargıyı bu metinlerden türetmenin ve gerçekten bu metinlerde bulunup da gizli kalmış hiçbir nokta bırakmanın da zorunlu olduğunu savundu.

bengi, Marmara Bölgesi'nin güneyi, özellikle Balıkesir yöresine özgü bir halk oyunu. Figür ve giysi yönünden zeybek oyunlarına benzer.

Davul zurna eşliğinde, daha çok erkekler tarafından, el ele tutuşulmadan geniş bir halka oluşturarak, bir efebaşının yönetiminde oynanır. Efebaşı oyunu başlatırken sonra da oyun içerisinde arada bir ya da belli yerlerde "Dehhaaa!" "Haydaaa!", gibi nazarlar atarak bir tür dikkat çeker, birlik sağlar ve oyunun gidişine canlılık getirir.

Oynanış biçimi ve bazı figürleri nedeniyle benginin geçmişiyle ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı başlangıç figürlerine bakılarak savaş çıkılmadan önce yapılan töreni, bitiş figürlerinde de savaşın kazanılması durumunu canlandırdığı ileri sürülmüştür. Başka bir değerlendirme de bengin, şaman ayinleri ile ilgili olduğu, kötü ruhları kovmak için düzenlenen bir ayinin oyun biçiminde süregelen kalıntılarından olduğudur.

Oyun boyunca karşılıklı sağ elle sol omuza, sol elle sağ omuza vurma, bıyık burma, çalımli bir biçimde kol kaldırma ve parmak

şakırdatma, gösterişli tavırlarla yürüme, müziğin belli yerlerini bir süre ayakta dikilerek dinleme ve bu arada kılık kıyafetine çekidüzen verme, sonra yeniden heyecanla oyuna başlama, başladığı oyunu yarıda bırakmadan sürdürme, efebaşı tamam demeden oyunu bitirmeme gibi kurallara bakılarak, bengin soylu ve çok eski bir oyun olduğu kanısına varılmıştır.

Türk halk oyunları arasında çok kişinin katılmasıyla oynanışı bakımından da dikkat çeken bengin Balıkesir bengisi, Bergama bengisi (yalı zeybeği) gibi çeşitleri vardır.

Bengi, Remzi (d. 1907, Antakya - ö. 16 Ağustos 1978, İstanbul). Türk yayımcı. Türk ve Batı edebiyatından yapıtlarla düşünce tarihi konusunda çok sayıda kitap yayımlamıştır.

İstanbul'da Davutpaşa İdadisi'ni bitirdi. 1926'da Beyazıt'ta Ümit Kütüphanesi adıyla bir kitapçı dükkânı açtı. Aynı yıl yayımcılığa da başladı. 1930'da dükkânını Bâbürlü'de Ankara Caddesi'ne taşıdı ve adını Remzi Kitabevi'ne çevirdi. 1931-37 arasında değişik konularda altmış kadar kitap yayımladı.

1937'de "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" (sonra "Dünya Yazarları") ve "Dünya Muharrirlerinden Piyeler" (sonra "Dünya Yazarlarından Piyeler") dizilerini çıkarmaya başladı. Bunu 1940'ta "Edebiyat Kütüphanesi", 1944'te "Kültür Sensi", 1953'te "Yeni Türk Yazarları", 1968'de "Büyük Fikir Kitapları" gibi diziler izledi. Ayrıca dizi dışı pek çok kitap ile ilk ve ortaöğretim için çok sayıda okul kitabı yayımladı. Çıkardığı kitapların sayısı 650'yi bulmuştur. Ölümünden sonra anısına *Remzi Bengi'ye Saygı* (1979) adlı bir kitap yayımlanmıştır.

Bengisu, Naci (d. 22, Haziran 1901, İstanbul - ö. 9 Eylül 1978, İstanbul). Türkiye'de göz cerrahisinin gelişmesine katkılarla tanınan göz hastalıkları hekimi.

Eczacı Ahmed Celal Bey'in oğludur. Vefa İdadisi'ni, 1924'te de İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Gülhane Askeri Hastanesi'nde staj yaptıktan sonra 1925-27 arasında mecburi hizmetini yerine getirdi. 1927'de Gureba Hastanesi Göz Kliniği'ne asistan olarak girdi. 1929-31 arasında Paris'te Lariboisière Hastanesi Göz Kliniği'nde uzmanlığını tamamladı. 1931'de, kuruluşunda görev aldığı Siirt Devlet Hastanesi'nin başhekimliğine atandı ve 1934'e değin bu görevde kaldı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Göz Kliniği'ne asistan olarak girdi. 1937'de "Retina Venöz Doluşımı" adlı çalışmasıyla doçent oldu. 1939'da Alman hekim Ingersheimer'in yerine kliniğin başına getirildi. 1942'de profesörlüğe, 1952'de de ordinarius profesörlüğe yükseldi. 27 Mayıs 1960'ı izleyen günlerde, Milli Birlık Komitesi tarafından üniversiteden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesi arasındaydı. 1963'te yeniden görevine döndü. İrfan Başar ile birlikte Cerrahpaşa Hastanesi Göz Kliniği'ni kurdu. 1967'den 1973'te yaş haddinden emekli olmasına değin İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nde görev yaptı.

Necdet Sezer ile birlikte *Oto-Nöro Oftalmoloji* adlı dergiyi çıkaran Naci Bengisu, Körleri Kalkındırma ve Eğitim Derneği'nin de kurucularındandır. Ayrıca Türk ve Fransız oftalmoloji dernekleriyle Uluslararası Trahomla Mücadele Derneği'nin de üyesiydi. I. Dünya Savaşı sırasında Güneydoğu illerinde yaygınlaşan trahom hastalığına karşı 1925'lerde başlatılan mücadelede etkin rol oynadı. Öte yandan Hulusi Behçet'

in üzerinde araştırmalar yaptığı ve o güne değin bilinmeyen bir hastalığın gözdeki belirtilerini araştırarak Behçet hastalığının(*) tanımlanmasına yardımcı oldu.

Araştırma ve çalışmalarını göz cerrahisi üzerine yoğunlaştıran Bengisu, Türkiye'de ilk dekolman (ağtabaka ayrılması) ameliyatlarını gerçekleştirdi. Bu nedenle 1952'de, TBMM eski başkanlarından Abdülhalik Renda ve eşi tarafından 50 dekolman ameliyatını gerçekleştirene verilmek üzere kurulan "Şarar Mükâfatı"na değer görüldü. Türkiye'de keratoplasti ameliyatlarının da (saydam tabaka sertleşmesinde, bu dokunun çıkarılarak yerine ölü gözünden alınan sağlıklı dokunun aşılınması) öncüsü olan Bengisu'nun *Göz Hastalıkları* (1945, 1961) adlı bir kitabı vardır.

Bengkulu, Endonezya'nın Sumatra Adası'nın güneybatı kesiminde il (*propinsi*). Kuzeyden Batı Sumatra (Sumatera Barat), doğudan Djambi ve Güney Sumatra (Sumatera Selatan), güneydoğudan da Lampung illeriyle çevrilidir. Batıdan Hint Okyanusuna kıyısı vardır. 21.168 km²'lik yüzölçümü, Hint Okyanusundaki Mega ve Enggano adalarını da içine alır. 8. yüzyılda Budacı Şrivicaya İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 16. yüzyılda doğu Cava'daki Hindu Macapahit İmparatorluğu'nun parçası oldu. Avrupa'dan ilk kez Portekizliler, 1596'da da Felemenkiler buraya ayak bastı. 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başındaki kısa bir İngiliz işgali dışında bölge giderek Felemenkilerin egemenliğine girdi. Bugün eyalet merkezi olan Bengkulu kenti ile çevresindeki yöre 1824'e değin İngilizlerde kaldı; 1824'te Felemenkiler burayı bir anlaşma ile ele geçirdiler. Endonezya'nın ilk başkanı milliyetçi önder Sukarno, Hollandalılarca 1938'de Bali'den Bengkulu'ya sürüldü. İli, Hollandalılar 1946'da Güney Sumatra ilinin sınırları içine aldılar; Bengkulu 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'nin parçası oldu.

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan Bengkulu Dağları, bazıları bugün de etkin olan volkanik doruklarla kaplıdır. Kıyıya paralel olan bu dağlar, ili bir uçtan öbürüne aşar. Seblat Dağı 2.383 m, Kaba Dağı ise 1.939 m yüksekliğe ulaşır. Dağ eteklerinde yer yer taze kül ve püskürtü birikintileriyle zenginleşen düz ve verimli kıyı şeritleri bulunur. Selegan, Seblat ve öteki akarsular güneybatı yönünde Hint Okyanusuna doğru akar. İlde, tarım dönüştürülmüş ekime dayalıdır; başlıca ürünler pirinç, çay, kahve, kurutulmuş hindistancevizi içi, palmye yağı, abanoz, demir ağacı ve kauçuktur. Sanayi kolları, gıda işleme, dokumacılık, ağaç oymacılığı, madeni eşya, dericilik, kâğıt örme ve taşıt donanımı üretimidir. Kıyıya paralel uzanan karayolları Muaraaman, Curup, Bengkulu, Manna ve Bintuhan'ı birbirine bağlar. Başlıca etnik gruplar olan Minangkabaular ile Redjang Lamponlarının çoğu Müslümandır; Araplar ve Çinliler kıyı bölgelerinde yaşar. Nüfus (1990) 1.179.000.

Bengkulu, BENCOOLEN ya da BENKOOLEN olarak da yazılır, Endonezya'da, Sumatra Adası'nın güneybatısındaki Bengkulu ilinin (*propinsi*) merkezi olan kent (*kotomadya*). Hint Okyanusunda Palembang'in 289 km güneybatısında bir liman kentidir. 17. yüzyılda İngilizlerin buradan bir ticaret noktası vardı. 1710'da Marlborough Kalesi inşa edildi. 1824'te Londra Antlaşması hükümleri uyarınca kent Felemenkilere devredildi. Endonezya Cumhuriyeti'nin ilk başkanı milliyetçi önder Sukarno, Hollanda ege-

menliğine karşı mücadele sırasında 1938'de Bengkulu'ya sürüldü.

Bugün madencilik ve tarım kesimlerinin önemli bir pazarlama merkezi olan Bengkulu'dan altın, gümüş, kahve, biber, mısır ve kınakına kabuğu ihraç edilir. Sanayi dalları arasında, ağaç oymacılığı, madeni eşya, sepetçilik, dokumacılık, çömlekçilik ile kiremit ve batık işçiliği sayılabilir. Kıyıda Manna, Mukomuko ve Padang'a karayoluyla bağlanan kentte bir havalimanı bulunur. Ayrıca eski bir Hristiyan mezarlığı ile bir botanik bahçesi vardır. Nüfus (1980) 64.783.

Bengtsson, Frans Gunnar (4 Ekim 1894, Tossjö - ö. 19 Aralık 1954, Stockholm, İsveç), şair, romancı, yaşamöyküsü ve deneme yazarı. Teklifsiz bir dille yazdığı denemeleriyle bu tür İsveç edebiyatına tanıtmış ve büyük başarı sağlamıştır.

Otobiyografik bir denemesinde Lund Üniversitesi'nde geçirdiği öğrencilik dönemini önem vermeden anlatsa da, Bengtsson geniş bilgisiyle o yıllarda gerçek bir efsaneydi. Bu özelliği şiirlerine ve düzyazılarına tartışılmaz biçimde yansıdı. Kapsamlı çalışmalar arasında XII. Karl'ın yaşamöyküsü (1935-36, 2 cilt) ve romanı *Röde Orm* (1941, 1945, 2 cilt; Uzun Gemiler) yer alır. Daha önce yayımlanan iki şiir kitabı *Tärningskast* (1923; Zar Atışı) ve *Legenden om Babel* (1925; Babil Efsanesi) ona son trubadur unvanını kazandırmıştır. Bengtsson denemelerini *Sällskap för en eremit* (1938) adlı kitabında toplamıştır.

Benguela, BENGUELLA olarak da yazılır, eskiden SÂO FILOPE DE BENGUELA, Angola'nın batı kesiminde il ve il merkezi. Benguela kenti, Afrika'daki Portekiz yayılmasının üslerinden biri olan São Filipe kalesi çevresinde 1617'de kuruldu. Bugün de ülkenin iç kesimlerini siyasal ve ekonomik bakımdan denetleyen bir merkez durumundadır. Zaire ve Zimbabve'ye demiryolu bağlantısı vardır. Angola'nın dış ticaretinin büyük bölümünün 29 km kuzeydeki Lobito'dan yapılmasına karşın Benguela'dan da tarım ürünleri ihraç edilir. Yerel sanayi kolları başlık işleme, şeker, sabun ve çeşitli araç üretimi ile çömlekçilik. Hükümet Konağı ve Mombaka Otelі bellibaşı yapılarıdır.

Benguela ilinin yüzölçümü 39.151 km²'dir. Dar ve eğimli bir kıyı ovasından başlayarak ülkenin iç kesimlerine yayılır ve yaylaları aşuktan sonra Bié Platosuyla birleşir. Verimli iç bölgeleri Katumbela Irmağınca akaçlanır. Bu ırmak üzerinde Angola'nın orta kesimlerine enerji sağlayan Biópio ve Lomaum barajları yer alır. İlde kahve, mısır, tütün, şeker kamışı ve sisal yetiştirilir. Kentin güneyinde manganez yatakları bulunur. Nüfus (1983) kent, 155.000; (1990 tah.) il, 754.000.

Benguela Akıntısı, Güney Yarıküre'deki Batı Rüzgârı Akıntısının yolu. Güney Afrika'nın batı kıyısı boyunca 15° güney enlemine kadar kuzey yönünde akar. Daha sonra, Atlas Okyanusunda doğu yönünde akan Güney Ekvator Akıntısına karışır. Daha çok güney ve güneybatıdan esen rüzgârlar, sıcaklığı ve tuz oranını görece düşürerek ve plankton yoğunluğu yüksek suların yüzeye çıkmasını sağlayarak balıklar için çok uygun koşullar yaratır. Namibia'daki Fria Burnundan Gough Adasına doğru güney-güneybatı doğrultusunda uzanan Walvis Sırtı, Antarktika kıyılarında çok soğuk olan dip suyunun daha kuzeye akmasını önler. Akıntının taradığı kıyı bölgelerinde, serin hava ve düşük nem oranı yüzünden, alışılmış deniz esintilerinin gideremediği çöl benzeri bir kuraklık görülür.

Benguet, Filipinler'in Luzon Adası'nın kuzeybatısında dağlık il. Yüzölçümü 2.655 km²'dir. 1966'ya değin Mountain eyaletinin parçasıydı. Güney kesiminde altın madenleri yer alır; doğusunda 1956'da tamamlanan Ambuklao-Binga Projesi ile yüksek kesimlerin hidroelektrik potansiyeli değerlendirilmeye başlanmıştır. İl merkezi La Trinidad, Luzon'da sebzeciliğiyle ünlü bir vadide yer alır. Mountain Eyaleti Tarım Yüksekokulu 1967'de bu kentte kurulmuştur. İlin en kalabalık merkezi Baguio(*) Filipinler hükümetinin yazlık başkentidir. Öteki önemli kentler Kapangan, Kabayan ve Bokod'dur. Nüfus (1980) 235.742.

Benha, Aşağı Mısır'da el-Kalyubiye ilinin merkezi. Nil'in Dimyat kolunun sağ yakasında, delta bölgesindeki et-Tevfiki Kanalı kıyısında yer alır. İskenderiye'ye giden büyük otoyol üstünde Kahire'nin 48 km kuzeybatısına düşer. Arapça adı, Kopt dilindeki Panaho'dan türemiştir. Ortaçağ başlarından beri kaliteli balyıla tanınır. Oldukça verimli bir pamuk üretim bölgesinin ortasında kurulmuştur. Kentte çırçır, pamuk, keten dokuma ve sebze işleme fabrikaları vardır. Portakalı ve üzümüyle de ünlüdür. Kahire-İskenderiye yolu üzerindeki tarihsel konumu, kenti önce bir karayolu merkezi, sonra da Mısır'ın başlıca demiryolu kavşaklarından biri haline getirmiştir. Benha'dan çıkan yollar, Kahire'yi ez-Zekazik yoluyla Süveyş Kanalındaki İsmailiye'ye ve Tanta ve Demenhur yoluyla da İskenderiye'ye bağlar. Eski Athribis kentinin sit alanındaki höyükler kentin yakınındadır. Nüfus (1986) 115.571.

Beni, EL BENİ olarak da bilinir, Bolıvy'a'nın kuzeydoğusunda yönetim bölgesi. Doğudan Brezilya ile komşu bir ova üzerinde yer alır. 1842'de kurulmuştur; yüzölçümü 213.564 km²'dir. Kısmen ormanlarla kaplı olan bölge, şubat-haziran arasında taşkınlara uğrar. Başlıca ulaşım ve taşıma yolları Mamoré ve Beni ırmakları ile kollarıdır. Cizvitlerin 17. ve 18. yüzyıllarda ülkeye getirdiği sığır ve atlar güneydeki ovalarda olağanüstü çoğalmıştır ve bugün de yörenin en önemli zenginlik kaynağıdır. İl merkezi Trinidad(*) ile bölgedeki öteki küçük havaalanlarından, Altiplano'daki(*) tüketim merkezlerine et gönderilir. Trinidad'ı Cochabamba'ya bağlayan bir karayolu vardır. Kauçuk, kinin ve brezilyacevizi önemli orman ürünleridir. Ayrıca çok sayıda tarım ürünü yetiştirilir. Gene de ulaşım yetersizliği, çevreden soyutlanmış olması ve nüfus azlığı, bölgenin gelişmesini engellemiştir. Nüfus (1990 tah.) 278.000.

beni-e, basıldıktan sonra (safrandan elde edilen) pembemsi gül kırmızısı ve benzeri boyalar kullanılarak elle renklendirilen Japon ağaçbaskısı. İlk kez 1710'da Ukiyo-e(*) sanatçılarının uyguladığı bu teknik 1742'de iki renkli baskıları (*benizuri-e*) ortaya çıkışına değin kullanıldı.

Beni Hafs bak. Hafsiler

Beni Hasan, Mısır'da, Nil'in doğu yakasındaki, el-Minya'nın 24 km güneydoğusunda, Yukarı Mısır'ın 16. eyaleti (*nome*) olan Oriks'in 11. ve 12. sülale yöneticilerinin kaya mezarlarının bulunduğu, Orta Krallık'tan kalma arkeolojik sit. Ortaya çıkartılan 39 mezardan bazılarındaki, günlük yaşamdan sahneler canlandırılmış, ayrıca bazı önemli kişilerin yaşamöykülerine yer verilmiştir. Eyaletin başkenti ve sülale firavunlarının atalarının yurdu olan Menut Hufu (Keops'un Sütanası) valileri doğu çölünü

yönetiyordu. Bunlardan biri olan II. Hnum-hotep'nin mezarında, zengin renkli glyssler içinde Sami Bedevi tüccarların Mısır'a girişi canlandırılmıştır. Speos Artemidos adıyla bilinen Pahet'in, Kraliçe Hatşepsut ve III. Tutmosis tarafından yaptırılmış kaya tapınağı, 1,5 km kadar kuzyedeki eski bir taş ocağına II. Aleksandros'un daha küçük bir tapınağı ile birlikte yer almaktadır.

Beni Irmağı, İspanyolca RIO BENI, Bolivia'da ırmak. Başkent La Paz yakınındaki Cordillera Real'in kuzey kesiminden doğan birçok akarsuyun birleşmesiyle oluşur. Sık ormanlarla kaplı Yungas (Andlar'ın kuzeydoğu yamaçları) ile ovalardan geçerek kuzeydoğu yönünde akar. Riberalta'da Madre de Dios Irmağıyla birleştikten sonra 1.600 km yol alır. Brezilya sınırı üzerinde Villa Bella'da Mamoré Irmağıyla birleşerek Madeira Irmağını oluşturur. Madeira, Bolivia'nın kuzeydoğu sınırının en uç kesimini çizer. Beni'nin Mamoré'yle birleştiği noktada yer alan Esperanza ile And Dağlarının eteklerindeki Rurrenabaque invintileri arasında kış mevsimi boyunca (aralık-mayıs) buharlı gemi ulaşımı yapılabilir.

Beni Isguene, BENI ISGUEN olarak da bilinir, Cezayir'in orta kesimindeki Laghouat ilinde (vilayet) kent. Büyük Sahra'daki Mzab vahasında yer alan beş kentten biridir. Beni Isguene adı, Berberi dilinde "inanç sahibi olanların oğulları" anlamına gelen sözcüklerden türemiştir. Kuzeybatıdaki Tihert kentinden gelen Müslüman İbadiye mezhebi yandaşlarının 11. yüzyıl ortalarında kuruldu. Kentin surları 1860'ta onarıldı. Beni Isguene'nin kutsal bir kent olduğuna inanılır. Yaklaşık dört saat süren öğle namazı vakti sırasında kente yabancı giremez. Yabancıların kente gubatından sonra girmesi ya da geceyi surları içinde geçirmesi de yasaktır. Gene yabancılar kenti rehbersiz gezemez; bazı mahallelerde kent sakini olmayanların rehberle gezmesi de yasaklanmıştır. Tefile Kulesi adı verilen gözleme kulesi, yasakların uygulanmasını kolaylaştırır. Kentin batı ucunda, palmye koruluğunun sınırında, vaha içinde 12. yüzyıl yapısı beyaz bir cami yükselir. Kentte yaşayanlar, harama bulaşmamak kaygısıyla genellikle vaha dışına çıkmaz. Ama sulamada basınçlı su motorları, mutfakta doğal gaz kullanımı gibi modern teknoloji unsurları gene de sızmıştır. Başlıca el sanatları çömlekçilik, piring eşya yapımı; mücevhercilik ve halıcılıktır.

Beni İsrail bak. İsrailoğulları

Beni Mellal, Fas'ın Centre yönetim bölgesinde il ve il merkezli kent. Orta Atlaslar'ın eteklerinde yer alır. Beni Amir Ovasına bakan kent, sulama altındaki Tadla bölgesinin çiftlik hayvanı, portakal, zeytin, incir ve öteki meyveler gibi ürünlerinin başlıca pazarıdır. Bin el-Uydan Barajı kentin 58 km güneybatısındadır. Kentin girişinde 17. yüzyılda yapılan Kasba bel-Kuş, 19. yüzyılda onarılmıştır. Fez, Marakeş ve Kazablanka'ya karayoluyla bağlıdır.

Beni Mellal ilinin yüzölçümü 7.075 km²'dir. Kuzeyden Huribga, kuzeydoğudan Henifre, güneydoğudan er-Raşiye, güneyden Azılal, batıdan el-Kelaa des Srahna ve Settat illeriyle çevrilidir. İl toprakları Ümmü'r-Rabia Irmağınca akaçlanır. İlde tahıl, zeytin ve turuncgiller üretilir; koyun, keçi ve sığır yetiştirilir. Nüfus (1982) kent, 95.003; (1988 tah.) il, 842.000.

Beni Saf, Cezayir'in Tlmsen ilinde (vilayet) liman kenti. Falcon ve Eau burunları

arasında yer alır. Kenti çevreleyen tepelerde demir cevheri bulunmasından sonra Companie de Mines de Soumah et Toufna (sonradan Companie de Mokta el-Hadid'e katıldı) 18 hektarlık su alanını kapatarak yapay bir liman yaptırdı. Sidi Ahmed Irmağının doğu yakasındaki yerleşme, hemen bütünüyle liman şirketince kullanılır. En yakın maden ocağı Rharr el-Barud 3 km güneydedir. Beni Saf, öteki maden ocaklarına havai hatlar ve uzun tünellerle bağlanır. Yörede çinko, mermer ve oniks de çıkarılır. Halk balıkçılıkla uğraşır ve kentte balık işleme tesisleri kurulmuştur. Nüfus (1987 geç.) belediye, 29.921.

Beni Suveyf, Yukarı Mısır'ın kuzeyinde il. Nil Irmağı kıyısında yer alır; güney ucu Batı Çölüne uzanır. Batıdan ve kuzeyden el-Feyyum, güneyden el-Minya illeriyle çevrilidir. İlin ekili ve yerleşime açılmış bulunan kesimi, ağırlıklı olarak Nil Vadisinin taşkın yatağının bir şeridinden oluşur. Taşkın yatağı kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 80 km boyunca uzanır, Beni Suveyf kenti yakınında 24 km ile en geniş noktasına ulaşır. İldeki toplam yerleşme alanı 1.322 km²'dir. Nil, doğu yakasını yüzyıllardır aşındırmış olduğu için, artık yalnızca dar ve çakıllı bir düzlük yerleşime açıktır. Bu alan, Doğu Çölünün sarp kayalıklarının altında sona erer.

Beni Suveyf ili, 1964'te devlet gözetimi altında başlatılan kooperatif çiftlikler planına öncülük etti. Dağınık toprak mülkleri bu uygulamayla büyük birimler halinde birleştirildi. Pamuk, tahıl, baklagiller ve şeker kamışı, ilde elde edilen başlıca ürünlerdir. Ayrıca tavuk ve güvercin yetiştirilir. Başkent Beni Suveyf bölgenin pazarlama merkezidir. Doğu Çölünde albatır ocakları, çölün batısında da demir cevheri yatakları bulunur.

İlkçağ kalıntıları arasında, Meydum'daki 3. sülale dönemi (İÖ y. 2686-2613) Huni piramidi ile eski Herakleopolis harabeleri sayılabilir. Bu harabeler, Beni Suveyf kentinin batısında, İhnasiyetü'l-Medine köyü yakınındadır. Bahr Yusuf, Beni Suveyf yakınında, harabe alanının kuzeyinde el-Feyyum iline doğru yönelen bir sulama kanalıdır. Kahire-Assuan demiryolu Beni Suveyf kentinde sona erer. Demiryolunun bir kolu buradan el-Feyyum'a ayrılır. Nüfus (1990 tah.) 1.586.000.

Beni Suveyf, Yukarı Mısır'ın kuzeyindeki Beni Suveyf ilinin (muhafaza) merkezi. Kahire'nin 110 km güneyinde, Nil'in batı yakasında önemli bir tarımsal ticaret kentidir.

Eski Mısır'ın 9. ve 10. sülaleler döneminde (İÖ y. 2160-2040) bugünkü kentin 16 km batısındaki Herakleopolis (bugün İhnasiyetü'l-Medine) Aşağı ve Orta Mısır'ı yöneten hükümdarların başkentiydi. İÖ 1. binyıl içinde buraya Libya'dan gelen bir hanedan 22. sülaleyi kurarak (İÖ y. 950-730) bütün Mısır'ı egemenliği altına aldı. Kent, daha sonra siyasal gücünü yitirdiyse de önemini korudu. Sonraki yüzyıllarda ikinci Yukarı Mısır eyaletinin başkenti oldu. Osmanlı valisi Mehmed Ali Paşa döneminde (1805-48) özel bir önem kazandı.

Beni Suveyf'te daha çok tarıma dayalı olan sanayi etkinliği, un değirmenlerinden, çıçır fabrikalarından ve dokuma tezgâhlarından oluşur. Başkent yakınlarında albatır ocakları bulunur. Bütün yıl sürdürülen sulamada Bahr Yusuf Kanalından yararlanılır. Kent, Nil boyunca uzanan ana demiryolu üzerindedir. İkinci bir demiryolu hattı, kenti tarım yerleşmelerinden oluşan el-Feyyum vaha kompleksine bağlar. Camiü'l-Bahr adlı eski

camide bir türbe bulunur. Nüfus (1986) 151.813.

Beni Zeyyan bak. Abdülvâdiler

Benice, Ethem İzzet (d. 1903, İstanbul - ö. 28 Mart 1967, İstanbul), gazeteci ve roman yazarı.

Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) ve Milli Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı

Benice
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Mekteb-i Âlisi'ni (sonradan Yüksek Denizcilik Okulu) bitirdi. Gazeteciliğe okul yıllarında başladı (1920). *Tevhid-i Efkâr*, *Vatan*, *Son Saat*, *Milliyet* ve *Zaman* gazetelerinde çalıştı. 1936'da *Açıksöz* (20 Nisan 1936 - 16 Mayıs 1937), 1937'de *Son Telgraf* ve 1939'da *İkdam* adlı günlük gazeteleri çıkardı. 1943'te *İkdam*'in adını *Gece Postası* olarak değiştirdi. Gazeteciliğin yanı sıra öğretmenlik ve belediye meclisi üyeliği yaptı. Kars (1939-43) ve Siirt (1946-50) milletvekili olarak TBMM'de bulundu.

Aşk ve serüven romanları yazarı olarak da tanınan Benice'nin *Yakılacak Kitap* (1927), *Aşk Güneşi* (1930), *Gözyaşları* (1932), *Beş Hasta Var* (1932), *Yosma* (1936) ve *Pota* (1956) adlı kitapları yayımlandıkları dönemde ilgi gördü.

Benim hareketi, gücün ve herkes için gerekli olan şeylerin kaynağının Kudretli Benim olduğunu öğreten dinsel hareket. 1930'larda ABD'de maden mühendisi Guy Ballard (1878-1939) ve eşi Edna'nın (1886-1971) başlattığı hareket, adını Kitabı Mukaddes'te Tanrı'nın Musa'ya "Ben Ben Olanım" yanıtını verdiği bölümden (Çıkış 3: 14) aldı.

Öğrettilerinde tutarlı olmamakla birlikte, Ballard'ların temel görüşü, Kudretli Benim'in gücünün, başlıcaları Hz. İsa ve Aziz Germain olan Göge Yükselmiş Efendiler aracılığıyla bireylere geçebileceğiydi. Göge Yükselmiş Efendiler, dünya üzerindeki özel temsilcileri aracılığıyla konuşurlardı; Güvenilir Haberciler adı verilen bu temsilciler, Edna ve Guy Ballard ile oğulları Donald idi.

Guy Ballard, 1930'da California'nın kuzeyindeki Shasta Tepesinde Aziz Germain ile ilk kez konuştuğunu söyler; *Unveiled Mysteries* (1934; Açığa Vurulan Gizler) adlı kitabında da bu konuşmayı anlatır. Aziz Germain'in Göge Yükselmiş Efendiler katına ulaşmadan önce, ruhgöçü yoluyla dünyada birkaç kez yaşamış olduğu söylenir: Eski Ahit'te Samuel, İngiltere'de Francis Bacon ve 18. yüzyılda siyaset ve gizlilik ile ilgilenen Fransız St. Germain kontudur. Ballard, Aziz Germain'in kendisini geçmişe götürdüğünü, Ballard'ın geçmişteki yaşamlarını (örn. George Washington olarak yaşadığını), eşinin ve oğlunun da geçmişteki kimliklerini kendisine gösterdiğini ileri sürüyordu. Ballard birçok gizli öğrendiğini ve Göge Yükselmiş Efendilerin dünyadaki

Güvenilir Haberciler aracılığıyla nasıl temsil edileceklerinin ona açıklandığını söylüyordu.

Unveiled Mysteries ABD'nin her yanında çok sayıda satıldı. 1934'te Ballard'lar Chicago'da kurslar düzenleyerek Göğe Yükselmiş Efendilerden haber iletmeye başladılar. Ayrıca başka kentlere yolculuk ederek ders verdiler ve toplantıları yönettiler. Hareketin ilk ortaya çıktığı yıllarda dinsel gösterileri ve yaşama biçimleri oldukça yalındı, ama hareketi izleyenler ve mali destek sağlayanlar çoğaldıkça, toplantılar gösterişli olmaya başladı. Hareketin en parlak dönemi olan 1938'de, üye sayısının 1-3 milyon arasında olduğu sanılır; ama bu konuyla ilgili resmi istatistik yoktur. Gene de bu dönemde, binlerce kişinin Ballard'ları görüp dinleyebilmek için ABD'nin büyük kentlerindeki en büyük salonları doldurduğu doğrudur. Hareketi sürdürmek için yerel şubeler kuruldu, aylık *The Voice of the I Am* (Benim'in Sesi) dergisi yayımlandı. Örgütün merkezi Chicago'daydı.

Zamanla basında Ballard'lar ile ilgili eleştiriler çoğaldı; dolandırıcılıkla suçlanmaya başladılar. 1939'da Guy Ballard, Aziz Germain'den bütün toplantıları bir süre için erteleme talimatı aldığı duyurdu. İleride, toplantı ve derslere, ancak harekete kabul edilene katılabilecekti. Guy Ballard'ın 29 Aralık 1939'da ölmesi, hareket içinde bölünmelere yol açtı. Edna Ballard eşinin cesedini yakırdıktan sonra Ballard'ın göğe yükseldiğini ve Göğe Yükselmiş Efendiler katına ulaştığını 1 Ocak 1940'ta, derslerinden birinde duyurdu. Ama, Ballard'ın ölüm haberi birçok kişinin hareketten ayrılmasına neden oldu; çünkü Ballard'ın öğretisine göre, göğe yükseliş (beden ve ruh göçünden sonsuza değin kurtuluş) fiziksel ölüm yaşanmadan gerçekleşecekti. Edna Ballard, hareketin başkanlığını sürdürdü ve ölmüş kocasından sık sık haberler ilettiler.

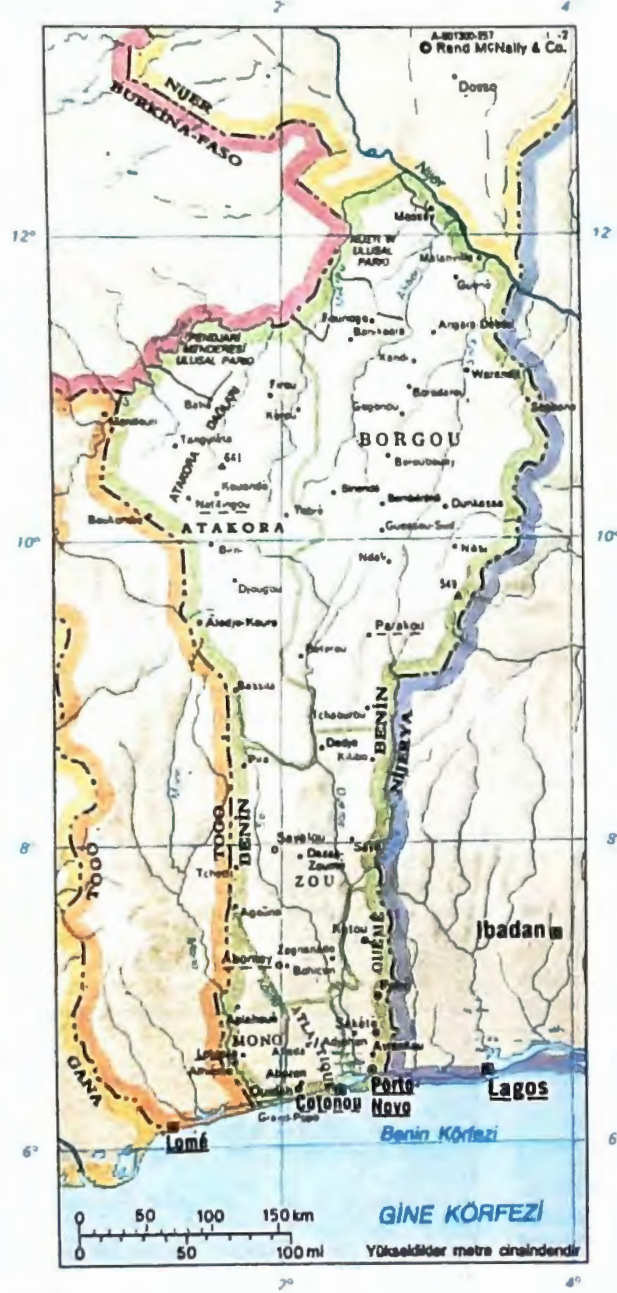
1940'ta Edna, Donald ve hareketin önderlerinden birkaçı, inananları aldatarak paralarına el koymaktan dolayı dolandırıcılıkla suçlandılar; bu da harekete inen ikinci darbe oldu. Uzun süren ve büyük yankılar uyandıran duruşma, Edna ve Donald'ın birkaç maddeden birden mahkûmiyetleriyle sonuçlandı. Sonuç birkaç kez temyiz edildi, 1946'da ABD Yüksek Mahkemesi teknik bir ayrıntı nedeniyle suçlamayı iptal etti. Bununla birlikte, Ballard'ların postadan yararlanma bakları ellerinden alındı. Hareket canlılığını yitirdiyse de, Edna Ballard 1971'de öldüğünde hâlâ harekete inananlar vardı.

Benin, resmî adı BENİN CUMHURİYETİ, Fransızca RÉPUBLIQUE DU BÉNIN, eskiden (1975'e değin) DAHOMEY, 1975-90 arasında BENİN HALK CUMHURİYETİ. Batı Afrika'nın en küçük bağımsız ülkelerinden biri. Benin Körfezinden 700 km kadar içeriye uzanır; kuzeyde Nijer Irmağı ile güneyde Atlas Okyanusu arasında 112.600 km²'lik alan kaplar. Batıdan Togo, kuzeybatıdan Burkina Faso (1984'e değin Yukarı Volta), kuzeydoğudan Nijer, doğudan Nijerya ile çevrilidir. Güneydeki kıyı şeridinin uzunluğu yalnızca 120 km'dir. Resmî başkenti Porto-Novo olmakla birlikte, devlet işleri ülkenin en büyük kenti Cotonou'dan yürütülür. Nüfusu (1991) 4.776.000'dir.

DOĞAL YAPI. Benin beş doğal bölgeye ayrılır: Kıyı bölgesi, *barre* (kil) bölgesi, Benin Platoları, Atakora Dağları ve Nijer Ovaları. Alçak ovalardan oluşan kıyı bölgesi lagünlerle kaplıdır ve batıda Grand

Popo Lagününden, doğuda Porto-Novo Lagününe kadar uzanır. *Barre* bölgesinde bazı kayaların bozunmasıyla oluşmuş süngersi killi topraklar verimli bir plato oluşturur. Burada Allada'dan Abomey'e kadar yayılan göçük topraklar üzerinde oluşmuş geniş Lama bataklığı yer alır. Kristalleşmiş bir taban üzerinde yer alan killi toprakların oluşturduğu Benin Platolarının Abomey, Aplahoué, Ketou ve Zagnanado yörelerinde yükseklik 90-230 m arasında değişir.

de yıllık yağış toplamı 760-1.270 mm arasında değişir; kuzeye doğru gittikçe yağışlar azalır. Ülkenin güney bölgesi yağ palmiyesi, hindistancevizi, kapok, maun ve abanoz ağaçlarıyla kaplıdır. Abomey'in kuzeyinde orman ve savan karışımı bir bitki örtüsü görülür. Daha kuzeyde ormanın yerini savanlar alır. Burada fil, pars, aslan, çeşitli antilop türleri, maymun, yaban domuzu, timsah ve manda gibi hayvanlar yaşar. Toprağın yaklaşık yüzde 15'i tarıma elveriş-

Benin

Kuzeybatıda yer alan Atakora Dağları, Togo dağ dizisinin bir uzantısıdır; en yüksek yeri 630 m'dir. Kuzeydoğuda Nijer Irmağı vadisine doğru inen Nijer Ovaları, killi kum taşlarından oluşur. Benin'in en uzun ırmağı olan Ouémé, güneyde Porto-Novo Lagününe dökülür. Uzunluğu 456 km olan ırmağın 200 km'lik bölümü ulaşımaya elverişlidir.

Kıyı bölgesinde Ekvator iklimi egemendir; bütün yıl sıcaklık yalnızca 22°-34°C aralığında değişir. Güneyde biri mart ayında hazıran, öteki eylülün kasıma değin süren iki yağmur mevsimi yaşanır. Bunlar arasında da iki kurak mevsim görülür. Kuzeyde yağmur mevsimi mayıstan eylüle değin devam eder; öteki aylar kurak geçer. Güney-

lidir, yüzde 5 kadarı da otlak olarak kullanılır.

Ülkede henüz işletmeye açılmamış fosfat, altın ve krom yatakları vardır. 1980'lerin başında petrol rezervleri 9,5 milyon ton olarak tahmin edilmekteydi.

NÜFUS

Benin nüfusunun yaklaşık yarısı 15 yaşın altındadır. Nüfus yoğunluğu km²'de 42,4 kişidir; ama ülke topraklarının üçte birini oluşturan güney bölgesinde nüfusun üçte ikisi yaşar. Kuzeydeki kimi bölgelerde yalnızca göçebe Fulaniler bulunur. 1985 verileriyle kentlerde yaşayanlar ülke nüfusunun yüzde 19'unu oluşturmaktaydı. Ticarî ve siyasal yaşamın merkezi olan Cotonou,

Avrupalıların kurduğu modern bir kenttir. Başkent Porto-Novo Afrikalıların kurulumuştur ve hem Avrupa'ya, hem Afrika'ya özgü nitelikler taşır. Cotonou'nun nüfusu (1982 tah.) 487.000, Porto-Novo'nun nüfusu ise 208.000'dir.

Benin, dünyada doğum ve ölüm oranlarının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Doğum oranı (1985-90) binde 49, ölüm oranı binde 19,3'tür. 1989-90 verileriyle ortalama yıllık nüfus artışı binde 29,9 oranındadır. Hükümet bu oranları düşürmeye ve daha dengeli bir nüfus dağılımı sağlamaya çalışmaktadır.

Fonlar ve onlarla bağlantılı gruplar ülke nüfusunun (1983) yüzde 65'6'sını oluşturur; bunlar güneyde çoğunluktadır. Doğuda yaşayan Yorubalar, nüfusun yüzde 8,9'unu, kuzeyde Somba ve Bargu (Bariba) gibi kabileler ile onların akraba kabilelerini içine alan ve Volta dilleri konuşan grup ise yaklaşık yüzde 25'ini oluşturur. Göçebe ve yarı göçebe Fulaniler yarı çöl topraklarda yaşar.

Resmî dilin Fransızca olmasına karşın, en yaygın durumdaki Fon dili ulusal dil sayılır. Benin öteden beri geleneksel Afrika dinlerinin merkezi olmuştur. Halkın yaklaşık üçte ikisi animist dinlerini sürdürür. Kuzeyde ve güneydoğuda yaşayan Müslümanlar ile Hristiyanlar, toplam nüfusun üçte birini oluşturur.

EKONOMİ

Benin ekonomisi transit ticaret ve tarım üzerine kuruludur. Orta düzeydeki ekonomik büyüme, 1970'lerin sonlarında kuraklık ve dünya petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle duraklama dönemine girdi. Kamu kesimindeki yüksek maliyetler ve becerili işgücü yetersizliği, ekonominin düzenlenmesini engelledi. 1989 verileriyle gayri safi milli hasıla (GSMH) 1.753.000.000 ABD Doları, kişi başına GSMH ise 380 ABD Doları'ydı.

GSYİH'nin yaklaşık yüzde 40'ını sağlayan tarım kesiminde işgücünün gene buna yakın bir bölümü çalışır. Başlıca ihracat ürünü, zaman zaman kuraklık yüzünden önemli düşüş gösteren palmiye yağıdır. Pamuk, yerfıstığı ve kahve gibi başka ihracat ürünlerinin üretimi düşensizdir. Ülkenin başlıca besin kaynağı olan manyok, yam ve mısır üretimi ise düzenli artış göstermektedir; Benin bu ana ürünler açısından kendine yeterlidir.

Kereste üretimi yavaş yavaş artmaktaysa da orman ürünlerinin değerlendirilmesi görece yetersizdir. Geleneksel balıkçılık kesimi, lagünlerin gitgide tuzlanması nedeniyle gerilemekte, ama açık deniz balıkçılığı gibi modern kesimlere yapılan yatırımlar artmaktadır. Çimento üretimi amacıyla kireçtaşı yatakları işletilir. 1980'de Norveç Saga Petroleum şirketi tarafından işletmeye açılan Sémé açık deniz petrol yatağından, ülke tüketiminin üç katını aşan miktarda petrol elde edilir.

Sanayi GSYİH'nin yaklaşık yüzde 5'ini üretir. İşgücünün ise yaklaşık yüzde 16'sı bu kesimde çalışır. İmalat sanayisi küçük ölçeklidir. Büyük işletmeler devlet denetimindedir. Ülkenin en büyük sanayi işletmesi, Parakou dokuma kompleksidir. Basit tüketim mallarında ithal ikamesi yapan kuruluşlar ve ihracata dönük hammadde işleyen tesisler öteki sanayi dallarını oluşturur. Ülkenin elektrik gereksiniminin çoğu, Gana'nın Volta Irmağı Projesinden karşılanır. Benin ve Togo, Mono Irmağı üzerinde kurulacak dört büyük baraj ve hidroelektrik santral için ortak bir yatırım projesine girilmiştir.

GSYİH'nin yaklaşık yarısını sağlayan hizmet sektöründe işgücünün üçte biri çalışır. Turizm gelişme yoluna girmiştir. Birçok büyük otel inşa edilmekte, bazıları da yenilenmektedir.

Devlet harcamaları son yıllarda özellikle artmıştır; ama bu harcamaların büyük bölümü kamu kesiminde çalışanların ücretlerine yöneliktir. Kalkınma bütçesinin kaynağı bu-

Afrika'nın Venedik'i olarak da bilinen Gneve kasabası, Benin
ABC Ajansı

yük ölçüde dış yardımlardır. İthalat ihracatın yaklaşık üç katıdır. Dış ticaret açığının bir bölümü, Nijerya'ya yapılan gayri resmi transit ticaret ve yurtdışında çalışan işçilerce Benin'e gönderilen dövizlerle kapatılmaktadır. Ticaret yapılan başlıca ülkeler Fransa, Hollanda, Japonya, Nijerya ve Nijer'dir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR

Benin, Marksist-Leninist ilkelere bağlı devrimci sosyalist bir devlet kurmayı amaçlayan tek partili bir cumhuriyetti. Aralık 1990'da kabul edilen yeni anayasayla çok partili demokrasiye geçildi. Anayasada öngörülen tek meclisli Ulusal Meclis'in 64 üyesi doğrudan genel oyla seçilir. Gene doğrudan genel oyla seçilen devlet başkanı yürütme yetkisini Ulusal Meclis'le paylaşıyor. Benin Devrimci Halk Partisi (PRPB) ve Demokratik Güçler Birliği başlıca partilerdir. Yargı organı Yüksek Mahkeme ile alt düzey mahkemelerden oluşur.

Eğitim geleneksel ders konularına göre, ideolojik eğitimi vurgulayacak biçimde yeniden düzenlenmiştir. 6-11 yaş grubu için ilköğretim zorunlu olmasına karşın, ilköğretim çağındaki nüfusun okullaşma oranı yüzde 60, ortaöğretim çağındakilerin ise yüzde 10 dolayındadır, bunların da çoğunu erkek çocuklar oluşturmaktadır. 1979'da Benin Ulusal Üniversitesi'nde başlayan öğrenci hareketleri, ortaokulu bitiren her öğrenci için bir yıllık kamu hizmeti zorunluluğu da öngören eğitim reformlarına gidilmesiyle sonuçlanmıştır.

Ülkede sağlık koşulları kötü, sağlık hizmetleri az gelişmiştir. Doktor ve öteki sağlık personeli sayısı yetersizdir. Ortalama ömür 46 yıldır.

KÜLTÜREL YAŞAM

Benin'in zengin kültür örneklerinden ahşap oyma masklar, eliş örtü ve halılar, çömlekçilik ürünleri, tunç heykeller, hem pazar yerlerinde satılmakta, hem de Porto-Novo, Abomey ve Parakou'daki müzelerde sergilenmektedir. Köylerde ve kenar mahallelerde sıkça yapılan törenlerde geleneksel müzik ve danslar izlenebilir. Basın ve kamu iletişim araçları partinin denetimi altındadır. *Ehuzu* adlı günlük gazete ile radyo ve televizyon kuruluşu da devletçe işletilmektedir.

TARİH

Benin'in kuzey kesiminde yaşayan halkların tarihi henüz derlenmemiştir. Güneyde yaşayan Fonlar (Dahomeyler) 1625'te Abomey Krallığı'nı kurdular. Krallığın ilk güçlü hükümdarı olan Ouegbaca (hd y. 1645-85), küçük bir komşu ülkeye saldırarak, Da adındaki kralı yendi; yenik kral da kendini yaptırarak olduğu sarayın temeline atarak canına kıydı. "Da'nın göbeğinde" anlamına gelen Da-Ho-Mé (Dahomey) adı da bu öyküden türedi. Uegbaca'nın oğlu Agaca

(hd 1708-32), 17. yüzyılda Hindistan Kumpanyası kuvvetlerince inşa edilen Fransız kalelerinin bulunduğu Allada ve Ouidah kentlerini ele geçirdi. Kral Gezo'nun (1818-58) hükümdarlığı sırasında Dahomey Krallığı sınırlarını kuzeye doğru genişletti. Gezo, köle elde etmek için, Nijerya'da yaşayan Yorubalara karşı birçok sefer düzenledi. 1857'de Fransızlar Grand-Popo'ya yerleştiler; Dahomey Krallığı'nı ele geçirerek Kral Behanzin'i de saf dışı ettikten sonra 1892'de burada bir protektora kurdular. İki yıl sonra Fransız sömürgeci haline gelen Dahomey, bir yıl sonra da Fransız Batı Afrikası'na katıldı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Dahomey'deki Fransız kuvvetleri, Alman Protektorası Togoland'ın işgalinde görev akl (1914). II. Dünya Savaşı sırasında Dahomey, Fransız Batı Afrikası ile birlikte Müttefiklere bağlı kaldı. 1959'da Fransız Topluluğu içinde özerkliği elde etti. 1960'ta bağımsızlığını ilan eden Dahomey'de aynı yıl yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Beş askeri müdahale (1963, 1965, 1967, 1969, 1970), ikisi yasal (1964, 1968) olmak üzere toplam 11 hükümet değişikliğinden sonra 1972'deki darbenin ardından Albay Mathieu Kérékou başkan ilan edildi. Dahomey 1975'te hükümetin yeniden düzenlenmesiyle Benin Halk Cumhuriyeti adını aldı. 1980'de adını Ahmed olarak değiştiren Kérékou'nun devlet ve hükümet başkanlığı görevi beş yıl için yeniden uzatıldı.

1974-89 arasında hükümet Benin'de sosyalist bir düzen kurmayı amaçlıyordu. Ama Doğu Avrupa ülkelerindeki köklü değişimler Benin'i de etkiledi ve 1989'da Marksizm-Leninizm'in reddedilmesiyle sonuçlandı. 1990'da da ülkenin adı Benin Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Çok partili demokrasiye geçiş sürecinin parçası olarak 1991'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerini, Kérékou'yu yenilgiye uğratan eski başbakan Nicéphore Soglo kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYİLLİK.

Benin, Nijerya'nın güneyinde Bendel eyaletinin yönetim merkezi ve en büyük kenti. Benin Irmağına akan bir kolun kıyısında yer alır. Lagos'tan başlayarak Shagamu ile Ibadan ve Ife üzerinden Asaba'daki Nijer

Oba'nın sarayında çamurdan yapılmış kabartmalar, Benin, Nijerya
Joe B. Blossom-Photo Researchers

köprüsüne ve doğu eyaletlerine giden başlıca otoyollar buradan geçer. Karayoluyla Sapele, Siluko, Okene ve Ubiaja'ya da bağlanan kente, Nijer Deltasındaki Koko ve Sapele limanları aracılığıyla ve havayoluyla da ulaşılır. Eskiiden Edo (Bini) Krallığı'nın en önemli kenti olan Benin silahsız bir misyoner grubunun öldürülmesine karşı İngilizlerin 1897'de giriştiği misilleme sırasında baştan başa yakıldı; ünlü tunç işi yapıtlarını bulmak amacıyla altüst edildi. Eski surun ve kale hendeginin

kalıntılara hâlâ rastlanır. Yeni kent *Oba*'nın (kral) oturduğu geniş avlulu sarayı ve resmi daireleri çevreleyen sıkışık evlerden ve dar sokaklardan oluşmuştur. Kentin en büyük meydanında *oba* olan kocasına eski saygınlığını kazandırmak için kendisini kurban eden Emotan adlı onurlu bir kadının heykeli vardır. Günümüzde *oba*'lar yalnızca geleneksel bir simge olarak danışmanlık görevi yapar.

Benin, bir bölümü 13. yüzyıldan kalma pirinç işleriyle, fildişi ve ağaç oymalarıyla ün yapmıştır. Kent müzesinde (1960) krallığın ilk dönemlerine ait parçalardan oluşan önemli bir koleksiyon vardır. Kentin bugünkü zanaatçıları da eski yitit mum yöntemini(*) (*cire perdue*) uygulamaktadır; ağaç oymacıları bir el sanatları kooperatifi içinde örgülenmiştir. Ülkenin kauçuk üretim merkezi olan modern Benin'de birçok işleme fabrikası ve bir krep lastik fabrikası vardır. Nijerya Kauçuk Araştırma Enstitüsü (1964) Iyanomo yakınlarındadır. 1930'lardan sonra bıçkıcılığın gelişmesiyle bir mobilya fabrikası kurulmuştur. Palmiye yağı ve çekirdeği ihracatı eski önemini korumaktadır. Nijerya Yağ Palmiyesi Araştırma Enstitüsü kentin hemen dışında, eski Lagos yolu üstündedir.

Benin'de Anglikan, Katolik ve Müslüman okulların dışında resmi ve özel ortaöğretim kurumları, Benin Üniversitesi (1970) ve yüksek öğretmen okulları vardır. Anglikan ve Katolik piskoposluk merkezi olan kentte birkaç hastane ile bir televizyon istasyonu bulunmaktadır. Nüfus (1991 tah.) 202.800.

Benin Körfezi, BONNY KÖRFEZİ olarak da bilinir, Atlas Okyanusunun Batı Afrika kıyısında oluşturduğu girinti. Gana'nın St. Paul burnundan doğuya, Nijer Irmağının denize döküldüğü Nun'a kadar yaklaşık 640 km boyunca uzanır. Gine Körfezi içinde, Gana'nın güneydoğu kesimi, Togo, Benin (eskiden Dahomey) ve Nijerya'nın güneybatı kesimiyle çevrilidir. Nijer Deltasının bir bölümü ile Sio, Haho, Mono Couffo, Queme, Benin, Forcados ve öteki ırmakların suyunu alır. Körfezdeki önemli limanlar Lomé (Togo), Cotonou (Benin) ve Lagos'tur (Nijerya). 16-19. yüzyıllar arasında körfezde köle ticareti yaygındı. Bu nedenle Nijer Deltasının batı kıyısındaki lagünler bölgesi Köle Kıyısı(*) adını aldı. 1930'larda palmiye yağı ticareti başlıca ekonomik uğraş haline geldi ve önemini bugüne değin korudu. 1950'lerin sonunda Nijer Deltası bölgesinde hem kıyıda, hem de açıklarda bulunan petrol, bugün Nijerya'nın başlıca ekonomik varlığıdır. Palmiye çekirdeği, kakao, kahve, kereste ve kauçuk, kıyının öteki önemli ihrac ürünleridir. Özellikle lagün bölgelerinde ticari balıkçılık sürdürülmektedir.

Benin Krallığı, Batı Afrika'nın ormanlık bölgesinde hüküm sürmüş önemli tarihsel devletlerden biri. 1300'den bir süre önce Edolar tarafından kuruldu. Nijer Deltası ile Lagos arasındaki bölgeye egemen olduğu 14 ve 17. yüzyıllar arasında en geniş sınırlarına ulaştı. En ünlü kralları (*oba*), güneyde Kongo'ya kadar indigi ve geniş toprakları fethettiği söylenen Büyük Ewuare (hd y. 1440-80) ile oğlu Ozolua (hd y. 1480-1504) idi. Ozolua ve ardılları Portekizlilerle iyi ilişkiler kurdular, Portekiz krallına elçi gönderdiler. Benin 17 ve 18. yüzyıllarda fildişi biber ve palmiye yağı ticaretindeki etkinliğini sürdürdü. 19. yüzyılda gerilemeye başlayan Benin Krallığı'nın toprakları 1897'den sonra İngiliz Nijeryası'na katıldı.

Benítez Pérez, Manuel bak. Cordobés, El-

benizuri-e, ilk kez 1742'lerde yapılmaya başlayan iki renkli (kırmızı ve yeşil) Japon ağaçbaskısı. Bazen üçüncü bir renk de kullanılırdı.

Bu buluşun Tokyolu yayımcı Kamimura Kijemon'a ait olduğu kabul edilir. En ünlü Ukiyo-e(*) sanatçılarından Okumura Masanobu ve Işikava Toyonobu *benizuri-e* tekniği ile çalışmışlardır.

Benjamin, Asher (d. 15 Haziran 1773, Greenfield - ö. 26 Temmuz 1845, Springfield, Massachusetts, ABD), Charles Bulfinch'in ilk izleyicilerinden Amerikalı mimar. Yayımladığı elkitaplarıyla Amerikan mimarlığını y. 1860'a değin büyük ölçüde etkilemiştir. Aralarında Ammi Young ve Ithiel Town gibi adların da bulunduğu birçok 18. yüzyıl mimar ve inşaatçısının, içinden planlar kopya ettikleri bu kitapların bazıları *American Builder's Companion* (Amerikan İnşaatçılar Rehberi), *The Architect* (Mimar), *Practical House Carpenter* (Pratik Ev Marangozu), *Practice of Architecture* (Mimarlık Uygulaması) ve *Builder's Guide*'dir (İnşaatçının Rehberi). 20. yüzyılın ikinci yarısında gerek bunların, gerek Benjamin'in başka yapıtlarının yeni basımları yapılmıştır.

Benjamin bir marangoz olarak yetişti. Meslek yaşamının başlarında, Massachusetts eyaletindeki Greenfield'de ve çevresinde birçok konut tasarımı gerçekleştirdi. 1803'te Boston'a taşındı, orada Bulfinch'ten etkilendi. Massachusetts'in her yerinde, aralarında Linden Binası (1811, Springfield), Batı Kilisesi (1806, Boston) ve Merkez Evi (1807-08, Boston) gibi yapılar da olmak üzere bir çok ev tasarladı.

Benjamin, Judah P(hilip) (d. 6 Ağustos 1811, St. Thomas, Virgin Adaları - ö. 6 Mayıs 1884, Paris), Iç Savaş öncesinde ABD'de, sonrasında da İngiltere'de etkinlik

Judah Benjamin
Library of Congress, Washington, D C

göstermiş seçkin avukat. Amerika Konfeder Devletleri hükûmetinde yüksek görevlerde bulunan ve Yahudiliğini açıkça ilan etmiş ilk Yahudi senatör (1852, 1858) olan Benjamin, 19. yüzyılın en ünlü Amerikalı Yahudisi olarak kabul edilir.

Küçük yaşta ABD'ye giden Benjamin, 1832'de Louisiana barosuna kabul edildi. Şeker plantasyonlarından zenginleşti; Illinois Merkez Demiryolu'nun kuruluşuna katıldı ve 1842'de Louisiana eyalet meclisine seçildi. ABD Senatosu'nda kölelik yanlısı görüşleriyle dikkati çekti. Louisiana Birlik'ten ayrılınca, 21 Şubat 1861'de Konfeder Devletler hükûmetinin başsavcılığına getirildi. Aynı yıl arkadaşı Başkan Jefferson Davis tarafından savaş bakanlığına atandı. Kötü yönetimiyle önemli askeri yenilgilere yol açmakla suçlanınca, görevinden istifa etti. Başkan Davis kendisini bu kez de

dışişleri bakanlığına atadı (7 Şubat 1862). Savaşın sonlarına doğru, kölelerin Konfederasyon ordusuna alınmaları ve askerliklerini bitirdikten sonra azat edilmeleri görüşünü ortaya atarak birçok Güneyli beyazın öfkesini çekti.

Iç Savaş'ın sonunda İngiltere'ye kaçan Benjamin, beş ay sonra gerekli oturma süresini tamamlamamasına karşın, Haziran 1866'da baroya alındı. Mesleğindeki en büyük başarısını bu ülkede kazandı. 1872'de kraliçenin danışmanları arasına girdi. İngiltere'de yazdığı *Treatise on the Law of Sale of Personal Property* (1868; Kişisel Mülkiyet Satışı Hukuku Üzerine İnceleme), İngiltere ve ABD'de uzun yıllar bir başvuru kitabı olarak kullanıldı. Robert Douthat Meade'in Judah P. Benjamin, *Confederate Statesman* (Judah P. Benjamin, Konfederasyoncu Devlet Adamı) adlı yaşamöyküsü 1943'te yayımlandı.

Benjamin, Walter (d. 15 Temmuz 1892, Berlin - ö. 26 Eylül 1940, Port-Bou yakınları, Fransa), 20. yüzyılın ilk yarısının en önemli Alman edebiyat eleştirmeni ve estetik kuramcısı.

Varlıklı bir Yahudi ailesinden geliyordu. Berlin, Freiburg im Breisgau, Münih ve Bern'de felsefe öğrenimi gördü. 1920'de Berlin'e yerleşerek edebiyat eleştirmeni ve çevirmen olarak çalışmaya başladı. Üniversitede kalmak için fazla istekli değildi. *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (1928; Alman Tragedyasının Kökeni) adlı yetkin, ama alışılmış ölçütlerin dışındaki doçentlik tezi Frankfurt Üniversitesi'nde geri çevrilince, bu isteğinden bütünüyle vazgeçti. Yahudi mistisizmine ve Kabala'ya derin bir ilgi duyarken, 1930'larda giderek Marksizme yakınlığı. Bu yönelişinde, daha önce tanıştığı Ernst Bloch ve Theodor W. Adorno gibi düşünürlerle Bertolt Brecht'in önemli etkileri vardı. Benjamin 1933'te Almanya'yı terk ederek Paris'e yerleşti ve edebiyat dergilerine eleştiri ve denemeler yazmaya devam etti. Ayrıca Adorno ve Horkheimer yönetiminde New York'ta çalışmalarını sürdüren Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün (bak. Frankfurt okulu) dergisi *Zeitschrift für Sozialforschung*'da yazmaya başladı. 1939'da Alman mültecilerin Moskova'da yayımladığı bir dergide çıkan yazısı neden gösterilerek Alman vatandaşlığından çıkarıldı. Almanlar'ın Fransa'yı işgal etmesi ve Paris'teki evini Gestapo'nun basması üzerine, İspanya üzerinden ABD'ye kaçmayı tasarlayarak güneye gitti. Fransız-İspanyol sınırındaki Port-Bou kentinde, polis tarafından Gestapo'ya teslim edileceğini öğrenince intihar etti.

Ölümünden sonra arkadaşı Gershom Scholem'in yardımıyla Adorno'nun *Schriften*'de (1955; Yazılar) topladığı yazılarıyla Benjamin'in önemi 20. yüzyılın ikinci yarısında gittikçe artmıştır. Birçok yapıtının başlıca sorunsalı, geleneğin çözülmesiyle birlikte sanatın yeni biçim ve işlevler kazanması oluşturmaktadır. *Ursprung des deutschen Trauerspiels*'de toplumdaki ortak değerlerin çözülmesiyle modern sanatta alegorinin gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen Benjamin, 1936'da yazdığı "Kunstwerk im Zeitalter seiner Technischen Reproduzierbarkeit" ("Tekniğin Olanaklarıyla Çoğaltılabilirliği Çağda Sanat Yapıtı") adlı ünlü yazısında da teknolojinin gelişmesinin sanatta yarattığı olanakların vurgular. Fotoğraf ve sinema gibi sanatların gelişmesinin, kitlelerin katılmasına açık bir sanatı olanaklı kıldığını ileri sürer. Benjamin birçok yazısında, Brecht'in montaj ve yabancılaştırma öğelerine dayanan epik tiyatro(*) anlayışını da, seyirciyi daha etkin ve eleştirel bir konuma ittiğini

düşünerek savunur. Öte yandan geleneğin ve geçmiş kültürün özgürleştirici yönleri üzerinde önemle durmuş, ünlü "Geschichte-philosophische Thesen" ("Tarih Felsefesi Üzerine Tezler") adlı yazısında kapitalizmle birlikte yok olan geçmişin kurtarılmasını temel alan bir tarihsel maddecilikten yana olmuştur.

Benjamin, modern edebiyat akımlarını önemsemiş, Baudelaire, Kafka, Proust ve gerçeküstücülük üzerine incelemeler yazmıştır. Bu yönüyle de dönemin birçok Marksist edebiyat kuramcısından farklı, özgün bir yeri vardır. Toplum eleştirisiyle dil çözümlemesini iç içe ördüğü felsefi edebiyat yazılarında, güçlü bir şiirsellik taşıyan özlü ve yoğun bir üslup kullanmıştır. *Goethes Wahlverwandtschaften* (1924-25; Goethe'nin Gönül Bağları) adlı yapıtı, *Einbahnstrasse* (1928; Tek Yönlü Yol) ve ölümünden sonra yayımlanan *Berliner Kindheit um Neunzehnhundert* (1950; 1900'lerde Berlin Çocukluğu) ile *Illuminationen* (1961; Aydınlanışlar) adlı kitaplarda toplanan denemeleri, onun özgün yaklaşımını yansıtır.

Benjamin'in bazı yazıları Türkçede *Estetize Edilmiş Yaşam* (1982, der. Ü. Oskay) adlı kitapta toplanmıştır. Brecht üzerine denemelerini içeren bir derleme *Brecht'i Anlamak* (1984), *Illuminationen*'deki yazılarından bir bölümü ise *Parlıklar* (1990) adıyla yayımlanmıştır.

Benk, Adnan (d. 1922, Paris), yazar ve eleştirmen. Saint Joseph Fransız Okulu'nu (1941), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü (1946) bitirdi. Aynı bölüme asistan olarak girdi, 1954'te doçent oldu. 1982'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*'nde (1969) yayın kurulu üyesi olarak çalıştı; *Büyük Larousse Ansiklopedisi*'nin (1986) genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1982-85 arasında çıkan *Çağdaş Eleştiri* dergisini yönetti.

Edebiyata yükseköğrenim yıllarında şiirler yazarak başladı. *Sükutun Hatıraları* (1944) adlı bir şiir kitabı yayımlandı. Ama edebiyat alanındaki asıl kimliğini 1943-44'te *İstanbul*, 1952-54 arasında da *Küçük Dergi*'de yazdığı eleştiri ve deneme yazılarıyla kanıtladı. *Dünya* gazetesinde, kimi zaman A. Yedidag takma adını da kullanarak edebiyat, tiyatro, plastik sanatlar, sinema üzerine tanıtma yazıları, eleştiriler yayımlandı. Batı, özellikle de Fransız edebiyatının eski ve yeni ustalarını Türk okuruna tanıttı. Balzac, Valéry, Sartre, Salinger gibi yazarların yapıtlarını Türkçeye aktardı. Eski kültürleri ele alan belgesel film çalışmalarına katıldı.

Benkei (ö. 1189, Japonya), Japon tarihinde, efendisi savaşçı Minamoto Yōshitsune'nin hizmetindeki insanüstü kahramanlıklarıyla ünlü savaşçı keşiş. Geleneksel halk öykülerinin, oyunların, hatta sinema filmlerinin en gözde karakterlerinden biridir.

Günümüze ulaşan belgelerde iki kez adının geçmesine karşın, Benkei daha çok efsanevi bir kişi olarak bilinir. Efendisine, başkent Kyoto'da her gece yoldan geçenleri Gojo Köprüsü'nde düelloya davet ederek bin kılıç toplamaya çalışırken rastladığı söylenir. 999 kılıç toplamışken bininci denemesinde Yōshitsune'ye yenilince onun hizmetine girer.

Birçok çarpışmada efendisine büyük hizmetler verdikten sonra, Koromogava Çarpışması'nda kuşatılan ve kendi canına kıymaya zorlanan Yōshitsune'yi korurken öldüğü söylenir. Efsaneye göre, oklarla delik deşik olan vücudu öldükten sonra da dimdik ayakta kalmıştır.

Benli Ali (17. yy), Garp Ocakları'nda yetişen ünlü aşıklardan

Hangi yüzyılda yaşadığı ancak, 1664'te Fransızların Cezayir'e saldırmasını ve Osmanlı denizcilerinin karşı koymasına üzerine geri çekilmesini konu alan bir şırdan anlatılmaktadır. Başka şırdanlarda Cezayir'de Garp Ocakları'na bağlı denizcilerin kahramanlıklarından söz eder. Değişiklerinde divan şiiri etkisinin yanında tasavvuf izleri de görülür. Özellikle padişaha hitaben söylenmiş şırdanlarda devlete olan bağlılık duygularını dile getirmiştir. Hece ölçüsünün yanında aruzu da kullanmıştır.

benlik, ego olarak da bilinir, psikanaliz kuramında, insan kişiliğinin "kendisi" ya da "özbenliği" olarak yaşadığı ve algılama yoluyla dış dünyayla ilişki kurduğu bölümü. Anımsamak, değerlendirmek, tasarlamak, çevredeki fiziksel ve toplumsal dünyaya uygun yanıtlar vererek uygun davranışlarda bulunmak benliğin görevidir. Canlı ile çevresi arasındaki ruhsal düzenlemelerden sorumlu olan benliğin temel işlevi uyumdur. Psikanaliz kuramına göre benlik, ilkel benlik(*) ve üstbenlik(*) ile birlikte bir bütün oluşturur. Sigmund Freud'un, insan zihninin dinamik yapısını açıklamak üzere önerdiği yapısal varsayımında kişilik bu üçlü yapıyla incelenir. Freud'a göre benlik, kişiliğin temel işlevlerini yürüten öğedir; gerek iç ve dış evren, gerek ilkel benlik (id) ve üstbenlik (süperego) arasındaki bütünleşmeyi, düzenlemeyi ve uyumu sağlayan benliktir. Benlik, bellekte saklanan geçmiş olaylar ile öngörülen ve düşlenen bugünkü ve gelecekteki olaylar arasında bağlantı kuran kişisel bir dayanak noktası olarak, kişinin davranışlarına süreklilik ve tutarlılık kazandırır. Bedenin algılanması kişinin kendini algılamasının ilk önemli adımı olmakla birlikte, benlik ne bedenle ne de kişilikle tümüyle denk sayılabilir. Benlik, oluşup gelişikten sonra bile, tehlike, hastalık ve yaşam koşullarının değişmesi gibi özel koşullara uyum sağlayabilecek biçimde yaşam boyunca değişme yetisi taşır.

Benliğin gelişmesi. Yeni doğmuş bir bebek iç ya da dış uyarılara tepki verir, ama bu uyarıları denetleyemez, önceden kestiremez ya da değiştiremez. Algısı ilkel ve dağınık, hareketleri kaba ve uyumsuz, kendi başına bir yerden bir yere gitmesi de olanaksızdır. Öğrenme düzeyi, uyarı-tepki koşullanması gibi en basit öğrenme biçimiyle sınırlıdır.

Yeni doğanın benliği, dış dünyayla ilişkisi çerçevesinde gelişir ve acı veren şiddetli uyarılar karşısında yeni doğanın çaresizliğini ve dışa bağımlı çabalarını yansıtır. Bu uyarılarla başa çıkması olanaksız olduğundan, bir yandan doyum sağlayacak, öte yandan gerilimi denetim altına alabilecek iç düzenekler gelişir ve zamanla bu düzenekler, gitgide daha karmaşıklaşan, üstesinden gelme yollarına dönüşür.

Başlangıçta algı ile hareketler arasında yakın bir bağlantı vardır. Bir uyarıya hemen bir hareketle yanıt verilir, bir gereksinme algılandığında hemen doyum aranır. Bunları gerçekleştirmek gerilimin doğmasına yol açar. Bu gerilimle başa çıkabilmek ise, benliğin daha gelişmiş işlevleri için temel oluşturur ve gelecekteki kişilik işleyişinde benliğin üstleneceği rolü belirler. Uyarı ile yanıt arasındaki ayrımın öğrenilmesi, düşünme, düş kurma ve tasarlama gibi daha karmaşık zekâ etkinliklerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlar. Benlik, doğrudan tepki vermek yerine, gerçeğin yerine imajları koyarak sinama yapabilir, böylece bir eylemin gidişini ve sonuçlarını önceden görebilir ve amacına ulaşmak için gelecekteki yönünü

belirleyebilir. Düşünme ve vargılama süreçleri için, geçmişteki olaylara ilişkin anıların saklanıp biriktirilmesi zorunludur. İki, üç yaşlarında dilin öğrenilmesi, çevreyle iletişim kurmayı sağladığı kadar mantıksal düşünce süreçlerinin gelişmesine de büyük ölçüde yardımcı olur.

Bireyin gelişmesi sürerken, benlik zamanla ayrımlaşır ve kişiliğin üçüncü bölümü olan üstbenlik doğar. Ana-baba ve toplumsal değer yargılarının da katılmasıyla oluşan üst benlik, içgüdülerin baskılanmasından ve iç uyarıların denetlenmesinden sorumludur. Sonuçta, benliğin algılayıp yorumladığı biçimiyle ahlak ölçütleri kişiliğin bir parçası olur. Böylece, kişiliğin gelişmesi ve olgunlaşması için gerekli bir öğe olan çatışma ortaya çıkar. Benlik, birtakım savunma yolları geliştirerek üstbenlik ile ilkel dürtülerin kaynağı olan ilkel benlik arasında denge kurmaya çalışır (*bak* savunma mekanizması).

Benlik kavramı ve yapısı Freud tarafından tanımlanıp Jung tarafından geliştirilmişse de, sonradan başka kuramcılar benlik için biraz daha değişik kavramlar ortaya atmışlardır.

Benlik gücü. Anı davranışlardan amaçlı davranışa, mantıkoncesı düşünceden ussal düşünceye geçiş oldukça yavaştır ve çocukluk döneminde çeşitli aşamalardan geçerek gerçekleşir. Fiziksel olgunluğa ulaşmış kişilerde bile, benliğin işleyiş biçimi ve etkinliği büyük farklılıklar gösterir. Bu konuda belirlenmiş en önemli boyut benlik gücüdür. Psikanalizciler, benliği güçlü bir insanda şuniteliklerin bulunduğunu öne sürerler: Kendini değerlendirmesi (içgörü) ve dış dünyayı değerlendirmesi nesneldir; etkinliklerini geniş zaman dilimlerine göre düzenlediğinden, saptadığı programlara uyabilir ve tasarımlarını gerçekleştirebilir; kararlarını sonuçlandırıp amacına ulaşabilir ve çeşitli seçenekler arasında seçim yapabilir; dürtü ve isteklerine hemen boyun eğmeden bunları topluma yararlı yönde kullanabilir; yakın çevresinin ve toplumun baskılarına direnerek kendi seçtiği ve tasarladığı yolda yürü-yebilir. Oysa, aynı uzmanların görüşüne göre, benliği zayıf olan kişi daha çocuksudur; dürtülerinin etkisiyle anı davranışlar gösterir; gerçeği ve kendini algılayışı zamanla bozulabilir; enerjisinin büyük bölümünü gerçekdışı özbenlik kavramını korumak için tükettiğinden yeterince üretken olamaz; nevroz belirtileriyle yüklü olabilir. Ayrıca *bak* psikanaliz.

Benn, Sir Ernest John Pickstone, 2. BARONET (d. 25 Haziran 1875, Hackney, Middlesex - ö. 17 Ocak 1954, Oxted, Surrey, İngiltere), aralarında Sixpenny Library ve Sixpenny Poets adlı kitap dizilerinin de bulunduğu ilk popüler karton kapaklı eğitim dizilerini yayımlayan İngiliz yayımcı.

Ticaret gazetesi yayımcısı ve liberal parlamento üyesi Sir John Williams Benn'in en büyük oğluydu. Babası siyasetle ilgilenirken o, daha 21 yaşına gelmeden ailenin yayın işini yürütmeye başlamıştı. Dergilerin yanı sıra ciltli ve karton kapaklı kitapları da yayımları arasında kattı. Ernest Benn Ltd. adını alan firma, L. Russell Muirhead'ın yönettiği ünlü gezi kitapları dizisi *Blue Guides*'i de yayımladı.

Benn, I. Dünya Savaşı sırasında savaş ve yeniden inşa bakanlıklarında görev yaptı. 1922'de babası ölünce baronet oldu. Son derece bireyci görüşlerini *The Confessions of a Capitalist* (1925; Bir Kapitalistin İtiraf-ları), "Governed to Death" (1948; Ölüm

Mahkûm) ve *The State and the Enemy* (1953; Devlet ve Düşman) gibi bazı yapıtlarında dile getirmiştir.

Benn, Gottfried (d. 2 Mayıs 1886, Mansfeld - ö. 7 Temmuz 1956, Berlin, AFC), şair ve deneme yazarı. I. Dünya Savaşı sonrası yozlaşmasını dışavurumcu bir kötümserlikle yansıtmış, giderek pragmatist felsefeyi benimsemiştir. Faşizm sonrası Almanya'sının en etkili yazarlarından biri ve birçokları tarafından Almanya'nın T.S. Eliot'ı olarak değerlendirilir. T.S. Eliot'ın da Benn üzerine yazıları vardır.

Lutherici bir papazın oğluydu. Marburg Üniversitesi'nde önce ilahiyat okudu, sonra askeri doktorluk öğrenimi gördü; zührevi hastalıklar ve deri hastalıkları alanında uzmanlık yaptı. Yolcu gemilerinde doktorluk etti. Şiirlerinde sık sık yer verdiği Akdeniz'i bu yıllarda tanıdı. I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusuna girdi; işgal altındaki Brüksel'de hapishane ve genelevlerde doktorluk yaptı.

Çürümenin tıbbi yönleri ve yozlaşma, Benn'in ilk şiirlerinde önemli bir yer tutar. Aynı şiirlerde ilk karısının ölümü ile (1914) tiyatro oyuncusu bir kadın arkadaşının intiharının da izleri vardır. Şiir kitaplarından ikisinin adları da bu temalara uygundur: *Morgue* (1912; Morg) ve *Fleisch* (1917; Et).

Benn, sağcı politik görüşlerine karşın, dışavurumculuğu benimsemesi nedeniyle Nazi rejimi tarafından hem yazar, hem de doktor olarak cezalandırılmıştır. 1937'de kitaplarını yayımlaması yasaklanmış, baskı altında yaşamaktan kurtulmak için yeniden orduya katılmıştır. Kendisi bunu "aristokratik bir sürgün biçimi" olarak nitelendirir.

Statische Gedichte (1948; Duragan Şiirler) adlı şiir kitabının yayımlanması ve eski şiirlerinin yeniden basılmasıyla Benn, edebiyat dünyasında bir kez daha ilgi toplamıştır. Altmış sekiz yaşına değin yoğun bir biçimde yazmanın yanı sıra, doktorluğu da sürdürmüştür.

Doppelleben (1950; Çifte Yaşam) adlı otobiyografisinde, inançsız ve alaycı bir tavırdan giderek uzaklaşmasını, zengin bir anlatımla dile getirir. "Epilog" adlı şiiri "Köprülerin yükselişidir yaşam / Akıp giden nehirler üstünde" dizeleriyle son bulur.

Benn, Tony, asıl adı ANTHONY NEIL WEDGWOOD BENN. 1960-63 arasında STANSGATE 2. VIKONTU STANSGATE olarak da bilinir (d. 3 Nisan 1925, Londra), 1970'lerden sonra İngiliz İşçi Partisi'nin radikal popülist sol kanadının gayri resmi önderi, siyaset adamı.

Varlıklı ve ayrıcalıklı bir orta sınıf aileden geliyordu. Her iki büyükbabası da Parlamento üyesiydi. Babası William Wedgwood Benn (1877-1960) önce Liberal Parti, daha sonra da İşçi Partisi milletvekilliği yapmış, 1941'de Stansgate 1. vikontu sıfatıyla Lordlar Kamarası'na girmişti. Tony Benn ilk kez 1950'de Parlamento'ya seçildi. Aileden unvanı dolayısıyla Avam Kamarası'ndaki görevinin kendiliğinden sonra ereceği düşüncesiyle, bu unvanı reddetmesine olanak verecek kişisel bir yasa tasarısı hazırladı. Tasarı reddedildi, ama Benn 1960'ta babasının ölümünden sonra da bu konudaki mücadelesini sürdürdü. 1963'te çıkarılan Soyluluk Yasası ile soylulara, unvanlarını kendi yaşam süreleri için reddetme hakkı tanındı. Benn, bunun hemen ardından vikontluğunu reddetmekle kalmadı, Anthony Neil Wedgwood olan adını da değiştirerek yalnızca Tony Benn adını aldı. Ayrıca

Who's Who'dan (Kim Kimdir Ansiklopedisi) kendisine ilişkin maddeyi çıkarttı. Buradaki bilgilere göre, önce bir özel okulda, sonra da Oxford'daki New College'da öğrenim görmüş, lisansüstü derecesini de 1949'da almıştı.

1964'te Harold Wilson'ın başkanlığında kurulan İşçi Partisi hükümetinde posta hizmetleri bakanlığına getirildi, 1966-70 arasında da teknoloji bakanı olarak görev yaptı. İşçi Partisi'nin muhalefete geçtiği 1970-74 döneminde ticaret ve sanayi konularında parti sözcülüğünü yürüttü. İşçi Partisi'nin önce Wilson, sonra da James Callahan önderliğindeki 1974-79 iktidar döneminde posta ve telekomünikasyon (1974-75), ardından enerji konularından sorumlu devlet bakanlığı (1975-77) görevlerinde bulundu. 1983 seçimlerinde Parlamento üyeliğini yitirdi; ama 1984'te yapılan bir ara seçimde Avam Kamarası'na yeniden girdi.

1970'ler ve 1980'lerde İşçi Partisi içinde sol kanadın en etkili düşünürleri arasına girdi, parti önderleri ve ilımlı üyelerle sık sık çekişmeye başladı. Düşüncelerini *Arguments for Socialism*'de (1979; Sosyalizm Lehine Düşünceler) topladı. Benn'e göre İngiltere'nin oydaşmaya dayanan, Keynesçi refah devleti ekonomisi çökmüştü. Önerdiği "demokratik sosyalizm"de geniş ölçekli kamu yatırımları ve devlet mülkiyeti söz konusu olacak, işyerlerinde yönetime katılma sağlanacak, yönetim açıklık ilkesine göre işleyecekti. Benn bu sistemi "İngiltere'nin koşullarından doğmuş", hem komünizmden, hem de kapitalizmden farklı bir "yerli ürün" olarak görüyordu. Çeşitli yazı ve konuşmalarında da İngiltere'nin Kuzey İrlanda'dan çekilmesi, NATO ve Avrupa Topluluğu'ndan ayrılması gerektiğini savundu.

bennak bak. çift resmi

Bennett, (Enoch) Arnold (d. 27 Mayıs 1867, Hanley, Staffordshire - ö. 27 Mart 1931, Londra, İngiltere), yapıtlarıyla Avrupa gerçekçiliği ile İngiliz romanı arasında bir köprü kuran İngiliz romancı, eleştirmen,

Arnold Bennett, Walter Ernest Tittle'in çizimi; 1923, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

oyun ve deneme yazarı. "Beş Kasaba"yı anlattığı, zengin ayrıntılarla dolu romanlarıyla tanınır. Potteries adıyla anılan Staffordshire'daki bu çömlekçi kasabaları, sonradan birleştirilerek Stoke-upon-Trent kenti oluşturulmuştur. Bennett henüz genç bir yazarken, yazma sanatını öğrenmek için insanların, görüntülerin ve olayların ayrıntılı betimlemelerine ağırlık veren Fransız gerçekçi romancılarını, özellikle de Gustave Flaubert ve Honoré de Balzac'ın yapıtlarını iyice incelemiş, bu yazarlardan izler taşıyan George Moore'dan etkilenmiştir. Romancılığının yanı sıra nitelikli bir eleştirmendir. Bazıları onun, hiçbir roman ya da öykü yazmamış bile olsaydı, gene de önemli bir

yazar olarak değerlendirileceğini ileri sürer. Oyun yazarlığında aynı başarıyı gösterememişse de, Edward Knoblock ile birlikte yazdığı *Milestones* (1912; Dönüm Noktaları) ve *Buried Alive* (1908; Diri Diri Gömülme) adlı romanından uyarlanan *The Great Adventure* (1913; Büyük Serüven) adlı oyunları uzun süre oynanmış, birçok kez yeniden sahneye konmuştur.

Bennett, Newcastle-under-Lyme'daki Middle School'da eğitim gördükten sonra, avukat olan babasının yanında çalışmaya başladı. 1889'da Londra'ya yerleşti; orada da avukatlık bürolarında çalışmayı sürdürdü. Ama çok geçmeden popüler öyküler yazarak ve bir kadın dergisinde editörlük yaparak edebiyat alanına adım attı. *A Man from the North* (1898; Kuzeyden Gelen Adam) adlı ilk romanının yayımlanışıyla profesyonel bir yazar oldu. 1903'te Paris'e taşındı. 1907'de Fransız oyuncu Marguerite Soulié ile evlendi; 1921'de ayrıldılar.

Bennett'in "Beş Kasaba"da geçen ilk yapıtı, 1893'te yazdığı bir öyküydü. Daha sonra *Anna of the Five Towns* (1902; Beş Kasaba'nın Anna'sı), *The Old Wives' Tale* (1908; Kocakarı Masalı), *Hilda Lessways* (1911), *These Twain* (1916) ile *Clayhanger Family* (Clayhanger Ailesi) adıyla 1925'te yeniden basılan *Clayhanger* (1910) gibi belli başlı romanlarında da aynı mekânı kullandı. Yalnızca *Ricceyman Steps* (1923; *Ricceyman Basamakları*, 1945, 2 cilt) Londra'da, orta sınıfın alt kesimlerinden insanların yaşadığı bir bölgede geçer.

Bennett sekiz yıl Paris'te kaldı. O sıralarda önemli bir sanat merkezi olan bu kentte resim, müzik ve edebiyatın yanı sıra yaşamın kendisini öğrenebilmek için her fırsattan yararlandı. Taşralı kimliğinden bütünüyle kurtulamamakla birlikte, taşralı görüş açısını aşarak kara Avrupa'sındaki gelişmelerden habersiz bir İngiliz olarak kalmamayı başardı. Hem popüler kültürün, hem de seçkinlerin aynı ölçüde içedönük ve yerel olduğu bir dönemde Bennett, izlenimci resmi, Sergey Diaghilev'in balesini ve Igor Stravinski'nin müziğini, bütün bunlar daha Londra'ya ulaşmadan değerlendirebilen kozmopolit bir aydıındı. Daha sonraki yıllarda yeni çıkan edebiyat yapıtları üzerine yazdığı yazılarda James Joyce, D. H. Lawrence, William Faulkner, Ernest Hemingway gibi geleceğin ünlü yazarlarının önemini çok önceden fark ederek, onlardan övgüyle söz etti. Paris'ten sonra Londra'ya döndü. Romanlarına konu olan Potteries'e ise kısa ziyaretler dışında bir daha dönmedi, ama Joyce'un Dublin için yaptığı gibi, düş dünyasında orada yaşamayı sürdürdü.

Bennett 30 roman yazmıştır. Bunların çok önemli olmayanları bile alaycı ama sevecen, eleştirel ama hoşgörülü bir yaklaşımı yansıtarak onun temel değerlerini ortaya koyar. 1920'lerle 30'larda ünü sönmek üzereyken, sanat bakımından kendilerini ona borçlu sayan bir grup genç yazarın yapıtlarını yeniden değerlendirmesiyle Bennett'in adı bir kez daha duyulmaya başlamıştır. *The Journals of Arnold Bennett, 1896-1928* (Arnold Bennett'in Günlükleri, 1896-1928) 1932-33 arasında üç cilt olarak yayımlanmıştır. Margaret Drabble'in yazdığı yaşamöyküsü ise 1974'te basılmıştır.

Bennett, Floyd (d. 25 Ekim 1890, Warrensburg, New York, ABD - ö. 25 Nisan 1928, Québec), 9 Mayıs 1926'da Kuzey Kutbu üzerinden yapılan ilk başarılı uçuşta, kâşif Richard E. Byrd'i taşıyan uçağın pilotluğunu yapan ABD'li havacı. Bennett ve Byrd bu başarılarından ötürü ABD Kongresi Onur Madalyası'nı aldılar.

1931'de New York'taki Brooklyn'de kurulan havaalanına, Floyd Bennett adı verildi. Gençliğinde bir teknik okulda öğrenim gören Bennett, bir süre New York eyaletinde çeşitli garajların yöneticiliğini yaptı. 1917'de kaybolduğu ABD Deniz Kuvvetleri'nde pilotluk ve makine teknisyenliği eğitimi gördü. 1926'daki tarihsel kutup uçuşundan sonra, uzun erimli havayolu ulaşımının yapılabilirliğini kanıtlamak için, ABD toprakları üzerinde yaklaşık 12.000 km'lik bir uçuş gerçekleştirdi.

Bennett, James Gordon (d. 1 Eylül 1795, Newmill, Banffshire, İskoçya - ö. 1 Haziran 1872, New York kenti, ABD), çağdaş gazetecilik yöntemlerinin pek çoğunun yaratıcısı olan İskoçya doğumlu ABD'li yazarı. 1819 baharında Amerika'ya göç ederek New York kentine yerleşti. Burada bir okul açarak ekonomi politika dersleri verdi; bir yandan da gazetelere ufak tefek işler yaptı. Sonraki 10 yıl boyunca çeşitli gazetelerde çalıştı. *New York Enquirer*'in Washington D.C. muhabirliğini, *Morning Courier* ve *New York Enquirer*'da yayın yönetmeni yardımcılığı yaptı. Makaleleri oldukça büyük bir ilgi topladı. 1832'de New York'ta kısa ömürlü *Globe*'u yayımladı. 1833-34'te Philadelphia'da *The Pennsylvanian* gazetesinin hissedarı ve genel yayın yönetmeni oldu.

6 Mayıs 1835'te 500 dolarlık bir sermayeyle kurduğu ve bir bodrumda bastırıldığı *New York Herald* adlı dört sayfalık günlük gazetenin ilk sayısını çıkardı. Birinci sayıda gazetenin güdeceği siyaseti şöyle açıkladı: "Hiçbir partiyi desteklemeyeceğiz; hiçbir grup ya da çevrenin temsilcisi olmayacağız; başkanlıktan şerifliğe kadar hiçbir seçim ve adayla ilgilenmeyeceğiz." Gazetenin işlevini "okuyucuyu yönlendirmek yerine sarsmak" olarak gören Bennett zekâsı, çalışkanlığıyla büyük bir ticari başarı kazandı. Özellikle haber toplama konusuna önem vererek, çağdaş haberciliğin birçok yönteminin ilk uygulayıcısı oldu. 13 Haziran 1835'te Wall Street'te ilgili bir makale yayımlayarak ABD gazetelerinin mali konularla ilgilenmesine öncülük etti. Aralık 1835'te çıkan büyük New York yangınının canlı ve ayrıntılı haberini verdi. 1838'de Avrupa'da muhabir çalıştırmaya başladı. 1846'da tamamı ilk kez telgrafla alınan uzun bir siyasal konuşmayı bastı. İç Savaş sırasında 63 savaş muhabiri çalıştırdı. Gazetelerde çizimlerin kullanılmasına önderlik etti. İlk sosyete haberleri servisini kurdu. 1836'daki Helen Jewett olayıyla ABD gazetecilik tarihinde ilk aşk yuvası cinayeti haberini yayımladı.

Bennett, Michael, asıl adı MICHAEL BENNETT DIFIGLIA (d. 8 Nisan 1943, Buffalo, New York - ö. 2 Temmuz 1987, Tucson, Arizona, ABD), dansçı, koreograf ve müzikal yönetmeni.

Çeşitli dans üsluplarını öğrendi. Meslek yaşamına *West Side Story* (Batı Yakasının Hikâyesi) ve *Subways Are for Sleeping* (Metrolar Uyumak İçindir) adlı yapımlarda dansçı olarak başladı. Ama bu sanata asıl katkısı, Broadway müzikallerinde koreograflık ve yönetmenlik yaptığı dönemde oldu. *Promises, Promises* (1968; Vaadler, Vaadler), *Coco* (1969), *Company* (1970; Kumpanya), *Follies* (1971; Revü), *A Chorus Line* (1975) ve *Dreamgirls* (1981; Düş Kızları) bu müzikalleri arasında en önemlileridir. Sanata dansçı olarak başlayışı en belirgin biçimde, dansörleri konu edinen *A Chorus Line* müzikalinde yansır. Bennett'in tasarladığı, yönettiği, koreografisini yaptığı ve yapımcılığına ortak olduğu bu oyun, dokuz Tony Ödülü'yle, 1976'da tiyatro dalında Pulitzer Ödülü'nü kazanmış, aynı

zamanda Broadway tarihinde en uzun süre sahnede kalan gösterilerden biri olmuştur. Bennett meslek yaşamı süresince Tony ve New York Tiyatro Eleştirmenleri ödüllerini birçok kez kazanmıştır.

Bennett, Richard Bedford, Vikont Bennett (Mickleham, Calgary ve Hopewell), (d. 13 Temmuz 1870, Hopewell, New Brunswick, Kanada - ö. 27 Haziran 1947, Mickleham, Surrey, İngiltere), 1930-35 arasında Kanada başbakanı. Büyük Bunalım döneminde koyu milliyetçi bir ekonomi politikası uygulamıştır.

1893'te baroya kabul edildi, New Brunswick'te avukatlığa başladı. 1897'de batıya

Vikont Bennett
National Film Board of Canada. Photoineque

giderek siyasete atıldı. Kuzeybatı Toprakları ve Alberta yasama meclislerinde görev yaptı. 1911'de Calgary'yi temsilen Kanada Avam Kamarası'na girdi. 1916'da ulusal hizmetler genel müdürü, 1921'de de adalet bakanı oldu.

1927'de Muhafazakâr Parti önderliğine seçilen Bennett 1930 seçimlerinde başbakan oldu. 1932'de Ottawa'da düzenlenen ve İngiliz Ulusal Topluluğu'nun bazı üyeleri arasında bir dizi ticaret antlaşması gerçekleştiren İmparatorluk Ekonomik Konferansı'nın toplanmasında önemli rol oynadı. Koyu milliyetçi ekonomi politikası ekonomik bunalıma çözüm getiremeyince Ekim 1935'te W. L. Mackenzie King ve Liberaller karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. 1938'e değin muhalefet önderi olarak siyasal yaşamını sürdürdü, 1939'da emekliye ayrılarak İngiltere'ye gitti. 1941'de "vikont" unvanı aldı.

Bennett, Willard Harrison (d. 13 Haziran 1903, Findlay, Ohio, ABD), ABD'li fizikçi. Maddenin, denetimli çekirdek kaynaşması tepkimelerinin gerçekleşebileceği sıcaklıklara kadar ısıtılabilmesini olanaklı kılan bir elektromagnetik süreç olan büzölme etkisini bulmuştur.

1930'da Columbus'taki Ohio Eyalet Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirilen Bennett, 1938'de Electronic Research Corporation'ın araştırma yöneticisi oldu. 1941-45 arasında subay olarak yaptığı askerliği süresince uçak donanımlarının geliştirilmesi üzerinde çalıştı. 1946-50 arasında Washington D. C.'deki ABD Standartlar Dairesi'nde fiziksel elektronik bölümünün yöneticiliğini yaptı. 1951'de ABD Deniz Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı'nın danışmanlığını üstlenen Bennett, 1961-76 arasında da Raleigh'deki Kuzey Carolina Eyalet Üniversitesi'nin Burlington Kürsüsü'nde fizik profesörlüğü yaptı.

Bennett, 1934'te büzölme etkisini bulduktan iki yıl sonra, daha sonraları nükleer araştırmalarda yaygın olarak kullanılacak olan, zincirleme Van de Graaff hızlandırıcısını geliştirdi. Uzun araştırmalarında kullanılan magnetik olmayan kütle spektrometresi de Bennett'in buluşudur.

Bennett Kuyruklu Yıldızı, 28 Aralık 1969'da, Güney Afrika'daki Riviera Gözlemevi'nde J. C. Bennett tarafından keşfedilen kuyruklu yıldız. Bennett ya da 1970 II Kuyruklu Yıldızı, yüzyıllardır gözlemlenen en parlak kuyruklu yıldızlardan biridir. 1970 baharında, düz ve dar bir plazma kuyruğu ile hafifçe eğik ve çok geniş bir toz kuyruğu belirlediğinden çıplak gözle görülebilir duruma gelmiştir. O tarihten sonra bu gök cismini inceleyen Finson ve Probststein, tayfin yalnızca belirli bölgelerine (özellikle kırmızı bölgesine) duyarlı fotoğraf klişeleri ve uygun filtreler kullanarak plazma kuyruğunun görüntü vermemesini sağladıktan sonra, kuyruklu yıldızdaki toz ve gaz oluşumu mekanizmasına ilişkin önemli bilgiler edindiler. Bu iki astronomun önerdiği toz kuyruklu yıldız modeline göre, kuyruklu yıldızın çekirdeği sürekli olarak değişik büyüklükte katı parçacıklar salar ve parçacıklar çıkan gazların itme kuvvetiyle atmosfere doğru sürüklenir. Bu parçacıkların salınmasından sonra, kuyruklu yıldızın kuyruğundaki toz parçacıklarının hareketini yöneten yalnızca Güneş'in kütleçekimi kuvveti ile ısıma basıncıdır. Her parçacığın yörüngesi, boyutlarına, fırlatılma zamanına, hızına ve doğrultusuna bağlıdır. Kuyruğun herhangi bir andaki fotometrik profili ise, fırlatılan parçacıkların büyüklük dağılımına, gözlem anından önceki zamanın fonksiyonu olarak salma oranına, ilk fırlatılan parçacıkların zaman içindeki hız değişikliklerine, ayrıca Güneş'in, Yer'in ve kuyruklu yıldızın uzaydaki geometrik yerleşimlerine bağlıdır. Finston-Probststein modeli, kuyruklu yıldızlar üzerindeki fiziksel araştırma yöntemlerinin en etkililerinden biri olarak kabul edilir.

Bennettiales bak. Cycadeoidales

Bennigsen (Kontu), Leonti Leontyevich, asıl adı LEVIN AUGUST GOTTLIEB (TIEOPHIL) VON BENNIGSEN (d. 10 Şubat 1745, Brunswick - ö. 3 Ekim 1826, Benteln, Hildesheim yakınları, Hannover, Almanya), Napoléon Savaşları sırasında Rus ordusunda önemli görevler üstlenen komutan.

Askerlik deneyimini 1764'e değin Hannover ordusunda görev yaptığı sürede kazandı. 1773'te binbaşı rütbesiyle Rus ordusuna girdi. 1774 ve 1778'de Osmanlılara karşı savaştı. 1787'de albaylığa yükseldi. 1793'te Polonya ayaklanmasının bastırılmasına, 1796'da İran'daki kısa süreli Rus işgaline katıldı.

Çar I. Pavel'in (hd 1796-1801) politikasına karşı olan Bennigsen'in de katıldığı komplo, 23 Mart (eski takvimle 11 Mart) 1801'de çarın öldürülmesiyle sonuçlandı. Bennigsen, yeni çar I. Aleksandr (hd 1801-25) tarafından 1801'de Litvanya genel valiliğine, 1802'de süvari birlikleri komutanlığına getirildi. Rusya'nın Napoléon'a karşı kurulan üçüncü koalisyonla katılmasından (1805) sonra komuta ettiği ordu, Varşova yakınlarındaki Pultusk'u 26 Aralık 1806'daki Fransız saldırısına karşı başarıyla savundu, 8 Ocak 1807'de Eylau'da savaş alanından çekilmeden önce Napoléon'a büyük kayıplar verdi. Ama 14 Haziran 1807'deki Friedland Çarpışması'nda kesin bir yenilgiye uğradı. Temmuz 1807'de Rusya'nın Fransa ile Tilsit Antlaşması'nı imzalamasından sonra ordudan ayrıldı. 1812'de savaş yeniden başladıktan sonra gene önemli görevler yüklenerek 7 Eylül 1812'de Borodino Çarpışması'nda Rus ordularına komuta etti; 18 Ekim 1812'de Tarutino'da Fransız mareşali Joachim Murat'ı yendi. Başkomutan Mihail Kutuzov ile çatışınca bir kez

daha ordudan ayrılmak zorunda kaldı; ama 1813'te Kutuzov'un ölmesi ve Rusların Fransızları Prusya'ya ve Varşova Düklüğü'ne kadar kovalaması üzerine yeniden göreve çağrıldı. Leipzig Çarpışması'nın (16-19 Ekim 1813) son gününde, savaşın sonucunu belirleyen bir saldırıya komuta etti ve o gece "kont" unvanıyla ödüllendirildi. Ardından, Almanya'nın kuzeyinde Fransız mareşali Louis Davout'un kuvvetlerine karşı savaştı. 1818'de kesin olarak emekliye ayrıldı ve Hildesheim yakınlarında bulunan Banteln'deki malikâne-sine yerleşti.

Bennigsen, (Karl Wilhelm) Rudolf von (d. 10 Temmuz 1824, Lüneburg, Hannover - ö. 7 Ağustos 1902, Bennigsen, Hannover), hem Almanya'da Prusya egemenliğini, hem de liberalizmi savunan Hannoverli siyaset adamı.

Hannoverli bir tümgeneralin oğluydu. Göttingen Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi

Rudolf von Bennigsen, Franz von Lenbach'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1896; Aşağı Saksonya Eyalet Müzesi, Hannover
Niedersächsisches Landesmuseum, Hannover

gördükten sonra, Hannover'de devlet hizmetine girdi. 1856'da Hannover Devleti'nin temsilciler meclisine seçilince görevden ayrıldı. Din özgürlüğünün ateşli bir savunucusu olarak liberal muhalefete önderlik etti. 1859'da Johannes von Miquel ile birlikte kurduğu Alman Ulusal Birliği'nin (*Nationalverein*) başkanı oldu. Örgütün hedefleri, Almanya'nın Prusya önderliğinde birleşmesi, tüm Almanya'dan seçilen bir parlamentonun kurulması ve Alman olmayan Avusturyalıların dışlanmasıydı. Birlik 1867'de dağıldıktan sonra, Bennigsen, 1870'lerin büyük bölümünde *Reichstag*'da çoğunluğu oluşturan Ulusal Liberal Parti'nin kuruluşuna katkıda bulundu.

Hannover'in 1866'da Avusturya'nın yanına Yedi Hafta Savaşı'na girmesini önlemeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Yenilgiden sonra, Hannover'in ayrı bir devlet olarak kalmasını savundu. Ama Hannover'in bir Prusya eyaleti olması üzerine, yeni eyaletin geçici hükümetine başkanlık etmesi için Şansölye Otto von Bismarck'tan gelen öneriyi geri çevirdi; Prusya Temsilciler Meclisi ile Kuzey Alman Konfederasyonu'nun meclisine girdi. 1871-97 arasında, dört yıllık bir ara (1883-87) dışında, tüm Almanya'dan seçilen *Reichstag*'da görev yaptı, 1873-79 arasında da başkanlığını yürüttü. 1877'de Bismarck'ın Bennigsen'i hükümete alma girişimi, İmparator I. Wilhelm'in karşı çıkması ve Bennigsen'in partiden iki meslektaşına daha bakanlık verilmesinde direktmesi üzerine sonuçsuz kaldı. Ulusal Liberallerin, Bismarck'ın korumacılık yanlısı politikasına karşı çıkmaları üzerine şansölyeyle ilişkileri

bozuldu. Böylece parti neredeyse tümüyle gücünü yitirdi. Aynı yıl korumacılık yanlısı bir sağ grup; ertesi yıl da radikal bir grup partiden ayrıldı.

1888'de İmparator II. Wilhelm'in Hannover eyaleti başkanlığına atadığı Bennigsen, 1897'de siyasal yaşamdan çekildi.

Bennington, ABD'de Vermont eyaletinin güneybatı ucunda kasaba ve ilçe düzeyinde yönetim birimi. Manchester ile birlikte Bennington ilinin merkezini oluşturur.

Old First Church (Eski Birinci Kilise), Bennington, Vermont
WD Murphy - Shostal / EB Inc.

Takonik ve Green Dağları arasında, Walloomsac Irmağı kıyısındadır. Eski Bennington, Bennington ve Kuzey Bennington köylerini kapsar. 1749'da tüzel kimlik kazandıktan sonra, 1761'de yerleşime açıldı. Tüzel kimlik belgesini veren New Hampshire valisi Benning Wentworth'ın anısına Bennington adını aldı. Fransız - Yerli Savaşı'ndan dönerken ırmağın vadisinde konaklayan ve Birinci Kongregasyon Kilisesi'nin kurucusu olan Samuel Robinson, göçmenlerin buraya yerleşmesine önyak oldu. Bu göçmen topluluğu, aynı yıl içinde, küçük değişikliklerle günümüze değin süren kent meclisi yönetimini oluşturdu. Aralarında Ethan Allen'in "Green Mountain Boys"unun(*) da bulunduğu bu öncüler, New York'ta oturan toprak sahiplerinin hak iddialarına karşı direnerek çok geçmeden Vermont'un bağımsızlaşmasını sağladılar.

Bennington 19. yüzyılda dokuma, çömlek, ağaç ürünleri ve kâğıt sanayisi merkezi haline geldi. Bugünkü ekonomisi mobilya, dokuma, pil, taşbaskı ve transistör gibi dalları içeren imalat sanayisi ile süt ürünleri, elma, akçağaç şekeri ve kümes hayvanları gibi tarım ürünlerine ve turizme dayanmaktadır. Kasaba yakınlarındaki kayak alanları çok sayıda turist çeker.

Ayakta kalmış koloni dönemi yapıları arasında (y. 1763'ten bu yana aralıksız çalışan) Walloomsac Inn ile Parson Jedediah Dewey, Vali Isaac Tichenor ve General David Robinson'un evleri sayılabilir. 1806'dan kalma The Old First Church (Eski Birinci Kilise), 1937'de bir eyalet anıtı olarak onarılmıştır. Şair Robert Frost kasabanın eski mezarlığında gömülüdür. 1876'da kurulan Bennington Müzesi'nde, özellikle Bennington Çarpışması'yla (1777) ilgili tarihsel bir koleksiyon bulunmaktadır. Burada ayrıca, soy kütükleri, eldeki en eski ABD bayrağı, yerel çömlekçilerin çömlek ve porselen ürünlerini kapsayan bir sanat koleksiyonu ile aralarında Grandma Moses'in bazı yapıtlarının da yer aldığı yağlıboya tablolar sergilenmektedir. Southern Vermont College (1926) ve Bennington College (1932) buradadır. Nüfus (1990) 16.451.

Bennington Çarpışması, ABD Bağımsızlık Savaşı'nda, Vermont, Bennington'daki askeri depoları, baskın yapan bir İngiliz

birliğine karşı savunan Amerikan milislerinin kazandığı zafer (16 Ağustos 1777).

Ağustos başlarında İngiliz komutan General John Burgoyne, Bennington'a Alman albay Friedrich Baum'un yönetiminde iyi donatılmış bir alay sevk ederek hem ihtiyacı olan malzemeyi ele geçirmek, hem de New Englandlıları etkisiz duruma getirmek umundaydı. 16 Ağustos'ta, Baum'un İngilizler, Almanlar, İngiltere yanlıları ve Yerlilerden oluşan 800 kişilik ordusu, Ethan Allen ile Seth Warner'in, çevredeki milislerden derlediği ve General John Stark'ın komuta ettiği yaklaşık 1.600 kişilik birlik tarafından kesin bir yenilgiye uğratıldı. Her iki tarafın da destek kuvvetleri sonucu değiştiremeyecek kadar geç kalmışlardı. İngiliz ordusundan yaklaşık 700 kişi tutsak edildi. Bu çarpışmanın sonucu, Amerikalıların moralini büyük ölçüde yükseltti.

Bennington'un birkaç kilometre batısında, bugün New York eyaleti sınırları içindeki Walloomsac köyünün bulunduğu yerde meydana gelen çarpışmaların Burgoyne'un kesin yenilgiye uğratılmasına büyük katkısı vardır. Walloomsac yakınlarındaki tarihi park ve Eski Bennington köyünde 93 m yüksekliğindeki dikilitaş çarpışmaların anısını yaşatmaktadır.

Benny, Jack, asıl adı BENJAMIN KUBELSKY (d. 14 Şubat 1894, Chicago - ö. 27 Aralık 1974, Beverly Hills, California, ABD), alışılmamış komedi tekniği ve zamanlama ustalığıyla ABD radyo ve televizyonunda yüksek basın çizgisini 30 yıldan fazla sürdürmüş komedyen.

Babasının, önceleri meyhane işlettiği, daha sonra da manifaturacılık yaptığı küçük bir kentte, Chicago'nun kuzeyindeki Waukegan'da büyüdü. Bir yandan babasının dükkânındaki işlerine yardımcı olurken, bir yandan da keman çalmayı öğrendi. Lise yıllarında usta bir kemancı olmuştı. 1912'den sonra vodvillerde keman çaldı. 1918'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne katıldığına eğlence işleriyle görevlendirildi. Komedi yeteneği burada gün ışığına çıktı ve özel yaşamında ustaca çaldığı kemanını, sahnede güldürü ögesi olarak beceriksizce kullandığı bir aksesuar haline dönüştürdü.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra vodvil dünyasına komedyen olarak döndü. 1927'de ilk kez bir filmde rol aldı; 1930-45 arasında 18 filmde daha oynadı. Özellikle Carole Lombard ile oynadığı Ernst Lubitsch'in *To Be or Not To Be* (1942; *Olmak veya Olmamak*) adlı filminde başarı kazandı. Ama mesleğindeki dönüm noktası, 1932'de radyoya girmesi ve kısa sürede büyük bir dinleyici kitlesine ulaşması oldu.

İzleyiciler Benny'in mizah anlayışına olumlu tepki göstermişti. Komedinin kaba şakalar ve süratli konuşmayla tanımlandığı bir dönemde, Benny'in üslubu ince ve ağırdu. Uşağı ve şoförü Rochester rolündeki Eddie Anderson ve can düşmanı Mary Livingstone rolüne çıkan kendi karısı Sadie Marks'ın da desteğiyle beceriksiz kemancı, kendini beğenmiş pinti adam tipini titizlikle oluşturdu. Dili kullanmadaki ustalığı ve üstün zamanlama yeteneği en göze çarpan özellikleriydi.

Benny, "Jack Benny Programı"nı 23 yıl boyunca radyoda sürdürdükten sonra televizyona geçti ve 1965'e değin düzenli olarak programlara çıktı.

Benois, Alexandre, tam adı ALEKSANDR NIKOLAYEVİÇ BENOIS (d. 4 Mayıs 1870, Petersburg, Rusya - ö. 9 Şubat 1960, Paris), tiyatro sanat direktörü, ressam ve bale librettosu yazarı. Léon Bakst ve Sergey Diaghilev ile birlikte kurdukları *Mir*

iskusstva (Sanat Dünyası) adlı dergiden Diaghilev'in Rus Balesi doğmuştur.

Benois Batı Avrupa'daki yeni akımlar ile geleneksel Rus halk sanatının belirli öğelerinin bir birleşimini oluşturmak amacındaydı. 1899'da Petersburg'da kurulan *Mir iskusstva*, Gezginler adlı gerçekçi topluluğun düşüş sanat standartlarına ve Rus Akademisi'nin donuklaştırıcı etkilerine karşı çıkarak bireysellik ve sanatçı kişilik üzerinde önemle durdu. 1904'e değin Benois ve Bakst'in birlikte çıkardıkları bu dergi, sahne düzenlemesi alanında dönemine damgasını vurdu.

Benois mesleğine y. 1901'de Petersburg'daki Mariinski Tiyatrosu'nda *Sylvia* ve *Cupid's Revenge* (Cupido'nun İntikamı) adlı balelerin sahne tasarımlarını yaparak başladı. 1909'da Diaghilev'in Rus Balesi kurulduğunda Benois *Les Sylphides*'in (1909), *Giselle*'in (1910), *Petrushka*'nın (1911; Igor Stravinsky ile birlikte) ve daha başka balelerin kostüm ve sahne tasarımlarını gerçekleştirdi. Daha sonraki çalışmaları arasında Ida Rubinstein Topluluğu'nda *La Valse* (1929), Monte Carlo Rus Balesi'nde *Fındıkkıran* (1940) ve Londra Festival Balesi'nde sözlerini de yazdığı *Graduation Ball* (1957; Mezuniyet Balosu) gibi balelere hazırladığı görkemli dekorlar da vardır. *Reminiscences of the Ballet Russe* (1941; Rus Balesi'nden Geriye Kalanlar) ve *Memoirs* (1960; Anılar) yazdığı kitaplardan bazılarıdır.

Benois'nın Stravinsky ve Michel Fokine ile yaptığı işbirliği, tarihin en büyük dans gösterilerinden birkaçını ortaya koymuş ve modern balenin temellerini atmıştır. Resam olan yeğeni Nadya Benois da baleler için sahne tasarımları yapmış, aralarında Rambert Balesi için *Dark Elegies* (1939; Kara Mersiyeler) ve Sadlers Wells Balesi için *Sleeping Beauty*'nin de (1939; Uyuyan Güzeli) bulunduğu birçok yapıtın dekorlarını hazırlamıştır. Nadya Benois, İngiliz yönetmen, oyuncu ve yapımcı Peter Üstinov'un annesidir.

Benoit, Peter (Léonard Léopold) (d. 17 Ağustos 1834, Harelbeke - ö. 8 Mart 1901, Anvers, Belçika), modern Flaman müziğinin doğuşunda çok önemli rol oynamış Belçikalı besteci ve eğitimci.

Brüksel Konservatuarı'nda eğitim gördü ve 1857'de Roma Ödülü'nü kazandı. Almanya gezisinden sonra 1861'de Fransa'ya geçerek Bouffes-Parisiens'de orkestra yönetmenliği yaptı. 1863'ten sonra Belçika'ya döndüğünde roman yazarı Hendrik Conscience'in etkisinde kalarak Flaman ulusal müzik hareketinin coşkulu bir savunucusu oldu. Flaman müziğini tanıtmayı amaçlayan çok sayıda makale ve kitap yazdı. 1867'de Anvers'te Flaman Müzik Okulu'nu (sonradan Flaman Kraliyet Konservatuarı) kurdu ve ölümüne değin yöneticiliğini yaptı.

Önemli yapıtları arasında Anvers'te çok büyük bir ilgi uyandıran *Rubens-cantata* (1877), *Het dorp in't gebergte* (1857; Dağ Köyü) ve *Pompeja* (1895) adlı operalar, başyapıtı sayılan *Lucifer* (1866) ve çocukları için yazdığı *De Waereld in* (1878; Dünyada) adlı oratoryolar, *Quadrilogie religieuse* (1864; Dinsel Dörtleme) bulunur. Benoit yalnız müzikerlerin değil, sıradan insanların da seslendirebileceği koro yapıtları yazmıştır. İlk dönemlerindeki yenilikçi, armonik üslubu sonradan yerini daha yalın bir yaklaşıma bırakmıştır.

Benoni, Güney Afrika'nın Transvaal yönetim bölgesinde kent. Johannesburg'un doğusunda, denizden 1.652 m yüksekliktedir. Dört gölle çevrili olan bir vadinin her iki yanını kaplar. 1887'de yörede altın bulun-

masından sonra bir madencilik kampı olarak kuruldu. Maden ocaklarının yöneticisi Sir George Farrar 1900'lerin başında vadiyi düzenledi; 1907'de Benoni resmen kent oldu. Özellikle demir - çelik kuruluşları ve pirinç dökümcülüğü ile ün kazanan Benoni, bugün Witwatersrand sanayi kompleksinin bir bölümünü oluşturur. Tam kuzeybatısında Johannesburg (Jan Smuts) Havalimanı bulunur. Nüfus (1978) belediye, 92.865.

Benozzo DI LIESE bak. Gozzoli, Benozzo

Benqi bak. Benxi

Benserade, Isaac de (d. 1612, Normandiya ya da 1613, Paris - ö. 20 Ekim 1691, Paris), XIII. Louis ve XIV. Louis'nin saraylarında bulunmuş, daha çok zekâsıyla dikkati çekmiş Fransız edebiyatçı.

1634'te Rambouillet markizinin Paris'in edebiyat merkezi olan salonuna gidip gelmeye başladı ve kendisine ün kazandıran bir dizi romantik şiir yazdı. 1649'da, "soneler savası" olarak bilinen atışma sayesinde ünü doruğa çıktı; "Sonnet sur Job" (Eyüb Üzerine Sone) adlı sonesine şiir üslubu açısından Vincent Voiture "L'Amour d'Uranie avec Philis"le (Urania'nın Philis'le Aşkı) karşılık vermişti. Benserade atışmadan yenik çıktıysa da, sarayın gözdesi oldu, kraliyet balesi için metin yazması istendi. 1674'te Académie Française'e seçildi. 1676'da *Metamorphoses d'Ovide en rondeaux* (Ovidius'un Rondo Değişimleri) adlı yapıtı yüzünden eleştirildi. Ama La Fontaine'in Académie Française'e seçilmesini desteklemesi ve Pierre Bayle'in sansürün baskısına hedef olan akılcılığını savunmasıyla sivrildi.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

bent, BÜGET ya da SET olarak da bilinir, su toplamak amacıyla akarsuların önüne kurulan küçük baraj. Türkiye'de, Osmanlı Devleti döneminde yapılan bentlerin çoğunluğu İstanbul'da, kentin su gereksinimini karşılamak amacıyla kurulmuştu. Büyük bölümü Belgrad Ormanı içinde yer alan bu bentlerin en önemlileri Topuzlu Bendi(*) Büyük Bent, Ayvat Bendi, Valide Bendi(*), Kirazlı Bent, Yeni Bent ve Elmalı Bendi'dir. Bu yapıların hemen tümü taş ya da beton ağırlıklı bentlerdir. Ayrıca bak. baraj.

Bent, James Theodore (d. 30 Mart 1852, Leeds, Yorkshire - ö. 5 Mayıs 1897, Londra, İngiltere), Zimbabve'nin doğusunda yaşamış Şona halkının topraklarındaki zimbabve (taş duvar) kalıntılarını ortaya çıkaran kâşif ve arkeolog.

Önce Ege Adalarını gezen Bent 1890'da Anadolu'nun güney bölgelerini dolaştı. 1891'de büyük zimbabve kalıntılarını incelemeye başladı. Bulgularını *The Ruined Cities of Mashonaland* (1892; Şona Ülkesinin Yıkık Kentleri) adlı çalışmasında aktardı. Daha sonra Etiyopya, Sudan ve Arap Yarımadasının güneyinde arkeolojik araştırmalarda bulundu.

Benten, BENZAITEN (Japoncada "Usavurma Yetisi Tanrısı") olarak da bilinir, Japon mitolojisinde, yedi şans tanrısından (Şiçi Fukucin) biri. Budacılıkta edebiyat, müzik, zenginlik ve dişilik tanrısıdır. Genellikle denizle ilişkilendirilir; tapınma yerlerinin

çoğu deniz kıyısındadır. Çoğu zaman bir deniz ejderhasına binmiş olarak ya da onun eşliğinde betimlenir. Bir efsaneye göre bir deniz ejderhasıyla evlenmiş, canavarın Enoşima Adasında yol açtığı yıkıma böylece son vermiştir. Çoğunlukla bir tur lavta (biva) çalarken gösterilir. Beyaz bir yılan Bente'n'e ulak olarak hizmet eder.

Yoşinobu'nun, Bente'n'i biva çalarken gösteren resminin (17. yy) kopyası; Etnoloji Müzesi, Viyana Museum für Völkerkunde, Viyana

Benten, Japonya'ya Budacılık ile birlikte geldiği sanılan Hint Edebiyat ve Sanat Tanrısı Sarasvati ile özdeşleştirilir.

Bentham, George (d. 22 Eylül 1800, Stoke, Devon - ö. 10 Eylül 1884, Londra), İngiliz botanikçi. Bilinen bütün türlerin kapsamlı incelemesine dayanarak hazırladığı tohumlu bitki (*Spermatophyta*) sınıflan-

George Bentham, Lewis Dickens'in yağlıboya çalışması, 1870; Londra Linnean Derneği Koleksiyonu BBC Milton Picture Library

dırması, damarlı bitkilerin taksonomisinde çağdaş sistemlerin temeli olmuştur.

Bentham, bir yandan babasının Fransa'da, Montpellier yakınlarındaki topraklarını yö-

nettiği, bir yandan da amcası Jeremy Bentham'ın sekreterliğini yaptığı yıllarda (1826-32), Fransız doğabilimci Pyrame de Candolle'un hazırladığı Fransa bitki örtüsünün analitik tablolarından etkilenecek botanik çalışmaya başladı. 1833'te, babasının ve amcasının ölümü üzerine bütün servet ona kalınca, ilgisini tümüyle botaniğe yöneltti.

1854'te, 100 binden fazla örneği içeren kurutulmuş bitki koleksiyonunu Kew'deki Kraliyet Botanik Bahçeleri'ne bağışladıktan sonra, bu kurumun yöneticisi Sir William Hooker'ın çağrısına uyarak Kew'e yerleşti. Ardından, Kraliyet Botanik Bahçeleri'nce yürütülen, Büyük Britanya'nın koloni ve deniz aşırı topraklarındaki bitki örtüsü araştırmalarına katıldı ve 7 bini aşkın türü tanımlayarak sınıflandırdığı *Flora Hongkongensis* (1861; Hongkong Bitki Örtüsü) ve *Flora Australiensis* (1863-78; 7 cilt, Avustralya Bitki Örtüsü) adlı iki yapıt hazırladı.

Türleri uygun cinsler içinde gruplandırmakta başvurulan ölçütlerin yetersizliğini fark eden Bentham, tüm tohumlu bitkiler için, belirsizliği yer vermeyen tanımlamalı bir sınıflandırma çalışması yapmak için çetin bir işe girişti. Hooker'ın oğlu Sir Joseph Hooker ile birlikte çalışarak, 27 yıl boyunca çeşitli bitki örnekleri üzerinde sürdürdüğü araştırma ve incelemelerin sonuçlarını *Genera Plantarum*'da (1862-83; 3 cilt, Bitki Cinsleri) derledi. Latince olarak yayımlanan bu yapıt, 200 takımı (bugünkü taksonomide familyaya denk düşen grup), 7.569 cinsi ve 97.200'ü aşkın türü içeriyordu.

Gerçi bu yapıtın genel sınıflandırma sistemi Candolle'un taksonomisinin biraz daha geliştirilmiş bir biçimiydi ve Charles Darwin'in organik evrim kuramında açıkladığı bitki türlerinin özelleşmesindeki dinamik yapıyı dikkate almamıştı ama, gene de evrim kuramına dayanan çağdaş sınıflandırma sistemlerinde büyük ölçüde benimsenen yetkin bir cins ve tür taksonomisi oluşturdu. Bentham ve Hooker'ın taksonomisi, bazı küçük değişikliklerle, bugün de İngiliz Ulusal Topluluğu içinde geçerliliğini korumaktadır. Bentham'ın *Handbook of British Flora* (1858; 7. bas., 1924; İngiltere Bitki Örtüsü Elkitabı) adlı yapıtı da bugün için bile bu konudaki temel başvuru kitabıdır.

Bentham, Jeremy (d. 15 Şubat 1748, Londra - ö. 6 Haziran 1832, Londra, İngiltere), İngiliz filozof, iküsatçı, hukuk kuramcısı, yargıcılığın ilk ve başlıca savunucusu.

Gençlik dönemi. Bir avukatın oğlu olan Bentham'ın daha dört yaşındayken okumayı öğrendiği ve Latince çalışmaya başladığı söylenir. Çocukluğunun büyük bölümünü, kent dışında yaşayan iki büyükannesinin yanında ve mutluluk içinde geçirdi. Westminster Okulu'nda Yunanca ve Latince şifreleriyle ünlendi. 1760'ta Oxford Queen's College'a girdi, 1763'te buradan mezun oldu. Lincoln's Inn'de hukuk eğitimi gördü ve High Court of Justice'in King's Bench bölümünde staja başladı. Kararlarını büyük bir hayranlıkla dinlediği Başyargıç Lord Mansfield'den önemli ölçüde etkilendi. Aralık 1763'te Oxford'da Sir William Blackstone'un derslerini izleme fırsatı bulduysa da, ağdalı dilinin ardındaki yanılmacaları sezmesi zor olmadı. Zamanını, hukuk kitapları okumak yerine, kimyasal deneyler yaparak ve hukuk sorunlarının daha kuramsal yanları üzerine düşünerek geçirdi. Babasının onu geleceğin adalet bakanı (lord

Jeremy Bentham, H.W Pickersgill'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1829, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

chancellor) olarak görmek istemesine karşın, Jeremy baroya girmede.

İlk kitabı *A Fragment on Government* (Yönetim Üzerine Bir Çalışma) 1776'da yayımlandı. Kitabın alt başlığı, "Sir William Blackstone'un *Commentaries*'inin (Yorumlar) Giriş Bölümünde, Genel Olarak Yönetim Konusu Üzerine Söylenenlerin İrdelenmesi" idi. Bentham'a göre, *Commentaries*'in "büyük ve temel" yanı sıra Blackstone'un "reformu karşı oluşu" idi. Bentham'ın sonraki kitaplarının tersine açık ve özlü bir üslupla kaleme alınmış olan bu yapıtın, felsefi köktencililiğin başlangıcını oluşturduğu söylenebilir. Yapıt, ayrıca egemenlik üzerinde de çok iyi bir denemeydi. Kitabı okuyan Lord Shelburne (sonradan 1. Lansdowne markisi) 1781'de Bentham'la tanışmak istedi. Bentham böylece Shelburne'un evine sık sık konuk olmaya başladı. Bu dönemdeki çalışmaları, hayranlarından Etienne Dumont tarafından 1811'de *Théorie des peines et de récompenses* (2 cilt; Cezalandırmanın ve Ödüllendirmenin Kuramı) adıyla Fransızca, 1825'te *The Rationale of Reward* (Ödüllendirmenin Mantığı), 1830'da da *The Rationale of Punishment* (Cezalandırmanın Mantığı) adlarıyla İngilizce olarak yayımlandı.

Bentham 1785'te Rus deniz kuvvetlerinde çarkçı olan kardeşi Samuel Bentham'ı ziyaret etmek üzere İtalya ve İstanbul üzerinden Rusya'ya gitti; *Defence of Usury*'yi (1787; Tefeciliğin Savunusu) burada yazdı. Rusya'dan yazılmış bir dizi mektup biçiminde yayımlanan bu ilk iktisat denemesinde Adam Smith'in ilkelerini en son mantıksal sonuçlarına kadar uygulamaya çalıştı. Bentham'a göre, her insan kendi çıkarını en iyi kendisi bilebilirdi; toplum açısından da kişinin kendi çıkarını kollaması engellenmemeliydi; bu öğretinin uygulanmasını yalnızca faiz karşılığı borç verme olgusuyla sınırlandırmanın anlamı yoktu. Siyasal iktisatla ilgili daha sonraki çalışmaları da bazı değişikliklerle *laissez-faire* (bırakınız yapınlar) ilkesini izliyordu. "Manual of Political Economy" (Siyasal İktisat Kılavuzu) adlı makalesinde, devletin yapması ve yapmaması gerekenler konusunda verdiği listelerden ikincisi, birincisinden çok daha uzundu.

Olgunluk dönemi. Bentham 1788'de siyasal kariyer umuduyla İngiltere'ye döndü, ama düş kırıklığına uğradı. Ardından, yasa-

Uzun yıllar üzerinde çalıştığı büyük yapıtı *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Ahlakın ve Yasamanın İlkelerine Giriş) 1789'da yayımlandı. Bu kitabında yararlılık ilkesini, "herhangi bir nesnenin, çıkarı söz konusu olan taraf için haz, iyilik ya da mutluluk üreten ya da kötülüğü, acıyı ya da mutsuzluğu engelleyen özelliği" olarak tanımladı. Bentham'a göre, insanoglunu, acı ve haz olmak üzere iki egemen güdü yönetiyordu ve yararlılık ilkesi, bu durumun saptanmasıydı. Yasamanın da amacı "en çok sayıda kişiye, en yüksek düzeyde mutluluk" sağlamak olmalıydı. Bentham, yararlılık ilkesinden yola çıkarak, her türlü cezalandırma acıyı içerdiğinden, dolayısıyla da kötü olduğundan "ancak daha büyük bir kötülüğü önleyebildiği zaman" cezaya başvurmak gerektiği sonucuna vardı.

Bu yapıtın ünü, çok geniş bir çevrede hızla yayıldı. Bentham 1792'de Fransız uyruğuna kabul edildi; çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da öğütleri saygıyla karşılanan bir düşünür oldu. Bu ülkelerin önde gelen kişileriyle mektuplaştı. 1817'de Lincoln Inn'in yönetim kurulu üyeliğine getirildi. İlgilendiği başlıca konulardan biri de, yasa düzenleme işiydi; kendi ülkesinde ya da başka bir ülkede bir yasa hazırlamayı çok istiyordu. Ama bu işin özüne ilişkin zorlukları ve değişik ülkelerin geleneklerine ve uygarlık düzeyine uygun çok çeşitli kurumlar oluşturma gereğini yeterince kavramaktan uzak olduğu anlaşılmaktadır. Hapishane düzeni konusunda hazırladığı tasarı ayrıntılara boğulmuş anlaşılmasız bir metin olmakla birlikte, Bentham'ın hapishane reformunun öncüler arasında yer aldığı söylenebilir. Bentham'a göre, ortaya koyduğu hapishane modeli panoptikon(") uygulanırsa, "ahlak düzelecek, sağlık korunacak, çalışkanlık özendirilecek, öğrenim yaygınlaşacaktır". Hükümeti bu modeli uygulamaya ikna etmek için yıllarca uğraştı. Ama çabaları sonuç vermedi.

Bentham 1823'te felsefi köktencililiğin ilkelerini yaymayı amaçlayan *The Westminster Review*'nin yayına başlamasına katkıda bulundu. Bir Tory olarak yetişmesine karşın panoptikon taslağı deneyimi onu demokratlaştırmıştı. Daha 1809'da yazdığı *A Catechism of Parliamentary Reform* (Parlamento Reformu İçin Bir Kılavuz) adlı incelemeyi ancak 1817'de yayımlamasının temelinde bu değişim yatıyordu. Bentham bu kitapta her yıl seçim yapılmasını, seçim bölgelerinin eşit olmasını, oy verme hakkının genişletilmesini ve gizli oylamayı savunuyordu. Bu görüşleri temel olarak hazırladığı bir, dizi yasa değişikliği önerisi 1818'de Avam Kamarası'na sunuldu. Tümünü bitirmeye ömrünün yetmediği *Constitutional Code*'un (Anayasa Hukuku) bir cildi 1830'da yayımlandı.

Mutlu bir yaşam süren Bentham'ın çevresinde candan bir arkadaş ve öğrenci grubu toplanmıştı. Bunlar arasında, William James ve John Stuart Mill gibi filozoflar da vardı. Bu dostları Bentham'ın düzenli ama işlenmemiş not yığını içinden pek çok kitabını yeniden yazarak yayımlanmasını sağladılar. Beş ciltlik *Rationale of Judicial Evidence* (1827; Yargısal Kanıtın Mantığı) J. S. Mill, *Book of Fallacies* (1824; Yanılmacalar Kitabı) ise Peregrine Bingham tarafından tamamlandı. Bentham'ın yapıtlarının düzenlenmesi ve çevirisinde Etienne Dumont'un da büyük katkıları oldu. Ama ortaya çıkan yapıtların hangi bölümlerinin Bentham'a hangi bölümlerinin ise yardımcılarına ait olduğunu kestirmek güçtür.

Değerlendirme. Bentham bir filozoftan çok, bir hukuk ve siyaset eleştirmeniydi. Ne

yazık ki, yetersizliklerinin pek farkında değildi. Etiğin temeli saydığı kavramları tanımlamaya çalışmıştı; ama tanımlarının çoğu ya çok basit ya da çok belirsizdi. Mutluluk düzeyini ölçmek için geliştirdiği "mutluluk hesabı" (*felicific calculus*) yönteminin kullanılamaz olduğunu en ateşli yandaşları bile kabul ediyordu. Bu yöntem, ayrıca mantıksal bakımdan da çürüktü. Her şeye gücü yeten bir Tanrı bile, Bentham'ın düşündüğü hesapları yapamazdı. Bentham, bir ahlakçı ve ruhbilimci olarak da yetersizdi. Bazen ayrıntılarıyla işlenmiş de olsa, görüşleri çoğunlukla yetersiz ve belirsiz öncüllere dayanıyordu. İnsan davranışını betimlemek ve açıklamak için kullanılan kavramlarla ilgili çözümlerleri de çok yalındı; hem insanın tümüyle bencil olduğunu, hem de herkesin, kimin adına olduğuna bakmadan en büyük mutluluk için çabalaması gerektiğini düşünüyordu. Çok önem verdiği "en çok sayıda kişiye, en yüksek düzeyde mutluluk" formülünün bile, belirgin bir anlamı yoktu. *Principles*'in, felsefesi-in temelini oluşturan düşünceleri açıklamaya çalıştığı giriş bölümleri özellikle karışık. Gene de Bentham'a haksızlık etmemek için, gerçekte görüşlerinde açık ve kesin olmaya çalıştığı, savlarının zayıflığını, süslü bir üslup ardında gizlemeye yönelmediği söylenebilir.

Bentham'ın siyasal ve hukuksal kurumlara yönelik eleştirileri her zaman hayranlıkla karşılandı. *Rationale of Judicial Evidence*'da, bir mahkemenin gerçeğe olabildiğince çabuk ulaşmak için başvurması gereken yöntemleri anlatıyordu. *Essay on Political Tactics*'te (Siyasal Taktikler Üzerine Deneme) ise, büyük ölçüde Avam Kamarası'nın usul kurallarından yola çıkarak, bir yasama meclisi için en etkili saydığı tartışma biçimlerini dile getiriyordu.

Bentham, Sir Samuel (d. 11 Ocak 1757 - ö. 31 Mayıs 1831, Londra, İngiltere), İngiliz mühendis, gemi yapımcısı ve denizci. 1780-91 arasında Rus, 1795'ten sonra da İngiliz donanmalarında görev yapan Bentham, savaş gemilerinin hedefte patlayan mermi atan silahlarla donatılmasının ilk savunucularından olmuştur.

Bentham, patlayıcı mermi atan toplarla donatılmış olan ve 7 Haziran 1788'de kendisinden daha büyük bir Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratan Rus donanmasının başında bulundu. İngiltere'de donanma müfettişi olarak görev yaparken Fransızlara karşı kullanılan şalopaları geliştiren Bentham, filozof Jeremy Bentham'ın kardeşi, botanikçi George Bentham'ın babasıdır.

Benti, Batı Afrika'da, Gine'nin batısındaki Forécariah ilinde liman kenti. Atlas Okyanusundan 16 km içerde, Melikhouré (Mela-corée) Irmağının oluşturduğu delta'nın ağzında yer alır. 1860'ta bir Fransız karakolu olarak kuruldu. Bugün, Gine'nin muz ihracatında Conakry'den sonra ikinci sırayı alır. Limanı, su kesimi 6 m'ye kadar olan okyanus gemilerinin barınmasına elverişlidir. Mandeniyiler, ananas, pirinç, balık, tuz, hindistancevizi ve palmye yağı gibi ürünlerini Benti'de pazara getirirler. Kentte bir tıbbi okul vardır.

Bentinck, Lord (William) George (Frederick Cavendish) (d. 27 Şubat 1802, Welbeck - ö. 21 Eylül 1848, Welbeck, Nottinghamshire, İngiltere), 1846-47'de Başbakan Sir Robert Peel'in serbest ticaret politikasına karşı çıkan korumacı gümrük yanlılarının önderi.

Portland 4. dükünün ikinci oğluydu. Bir süre orduda görev yaptıktan sonra 1828'de

Lord George Bentinck, S. Lane'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1836; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Avam Kamarası'na girdi. Başlangıçta ılımlı bir liberaldi; 1829'da Katoliklere seçilme hakkı tanıyan yasayı ve 1832 Reform Yasası'nı destekledi. Ama zamanla tutucu bir konuma kaydı. Peel'in 1846'da serbest ticaretten yana tutum alması ve Tahil Yasaları'na karşı çıkması üzerine, bütün çabasıyla korumacıların önderliğini üstlendi.

Gümrük konusu dışında da partili arkadaşlarını kaygılandırarak ölçüde başına buyruktu. Daha sonra başbakan olan en önemli danışmanı Benjamin Disraeli'yi hoşnut etmek için, Yahudiler üzerindeki siyasal yasakları kaldıran yasa tasarısını destekledi. Aralık 1847'de korumacı grubun önderliğini bıraktı.

Bentinck, Avam Kamarası'na pembe avcı ceketile giren son üyeydi. At yarış konusundaki büyük bir otorite sayıldı. Ömrünün son üç yılına değin spor dünyası dışında pek tanınmamıştı. Daha sonra at yarışlarıyla ilgisini kesti ve tüm çabasını parlamentodaki uğraşına yöneltti. Elinden çıkardığı yarış atlarından biri ertesi yıl Derby birincisi oldu.

Bentivoglio AİLESİ. 15. yüzyılın ikinci yarısından Bologna'yı yöneten İtalyan ailesi.

Bentivogliolardan ilk kez 1323 tarihli kayıtlarda söz edilir. 14. yüzyılda papa yanlısı Welf (Guelpho) soylularının önderi olarak güç kazandılar; bu güçten cesaret alarak, iktidarı ele geçirmek amacıyla iki başarısız girişimde bulundular. 1401'deki ilk girişimde *signore* ilan edilen I. Giovanni Bentivoglio, topraklarını genişletmekte olan Milano-lu Visconti ailesine yenik düştü. 1420'deki ikinci girişimde iktidarı ele geçiren Anton Galeazzo, papalığın otoritesini yeniden sağlayan, Papa V. Martinus'a boyun eğmek zorunda kaldı.

Bentivogliolar, Anton Galeazzo'nun oğlu Annibale'ye (ö. 1445) değin Bologna'ya egemen olamadılar. 1438'de sürgünden dönen Annibale, 1443-45 arasında gerçek bir *signore* olarak kenti yönetti. Annibale'nin öldürülmesi üzerine Bentivogliolar, Floransa'da yetişen ve çok az tanınan Sante'yi (1424-63) onun yerine geçirdiler. On altı kişilik kent yönetiminin sıradan bir üyesi gibi gözüken Sante, gerçekte kente tek başına egemendi. 1447'de papalıkla çok önemli bir anlaşma (*Capitula*) gerçekleştirerek, Bologna'nın papalık denetiminden bağımsız sınırlarının belirlenmesini sağladı. Sık sık, savaş müttefiği olan, Milanolu Sforza ailesiyle yakın ilişkiler kurdu.

Sante'nin ardılı II. Giovanni (1443-1508), kenti ve sınırlarını geliştirdi, orduyu güçlendirdi, sanatçı ve edebiyatçıları himaye geleneğini sürdürdü. Bologna üzerindeki denetimini artırmak isteyen Papa II. Paulus'un çabalarını etkisizleştirdi. Ama birçok komploya hedef olduğu için, her şeyden kuşku duymaya ve acımasızca hüküm sür-

meye başladı. Papa II. Julius, Bentivoglioları meydan okuduğunda aile halktan çok az destek gördü. 1506'da Bologna'dan sürülen Bentivogliolar, sonunda Ferrara'ya yerleştiler. Ailenin Ferrara kolundan, yazarlar, diplomatlar, Guido (1579-1644) ve Cornelio (1668-1732) gibi kardinaller yetişti.

Bentivoglio, Guido (d. 4 Ekim 1579, Ferrara - ö. 7 Eylül 1644, Roma), İtalyan din adamı, diplomat ve tarihçi. Yazıları, ziyaret ettiği ülkelerdeki diplomatik etkinlikleri ve bu ülkelerin durumu konusunda ayrıntılı ve kesin bilgiler sağlar.

Papa V. Paulus tarafından 1607-15 arasında da Flandre'da 1616-21 arasında da Fransa'da papalık yüksek temsilcisi olarak görevlendirildi. Ocak 1621'de kardinalliğe getirildi.

Önemli yapıtları arasında *Relazioni in tempo delle sue nunziature* (1629; Vatikan Temsilciliği Döneminde İlişkiler), *Della guerra di Fiandra* (1632-39; Flandre Savaşlarının Tarihi) ve L. De Steffani'nin derlediği papanın başyardımcısına yazdığı diplomatik mektupları *La Nunziatura di Francia del cardinale Guido Bentivoglio* (1863-70, 4 cilt; Kardinal Guido Bentivoglio'nun Vatikan'ın Fransa Temsilciliği) sayılabilir. Bentivoglio'nun *Opere Storiche*'i (Tarih Yapıtları, yaşamöyküsüyle birlikte L. Barotti tarafından, *Memorie e lettere*'si ise (Anılar ve Mektuplar) C. Panigada tarafından derlendi.

Bentley, Arthur F(isher) (d. 16 Ekim 1870, Freeport, Illinois - ö. 21 Mayıs 1957, Paoli, Indiana, ABD), siyasal bilimci ve felsefeci. Bilgi felsefesi, mantık ve dilbilim çalışmalarının yanı sıra siyasal bilimlerde davranışçı metodolojinin gelişmesine katkılarıyla tanınır.

Johns Hopkins Üniversitesi'ni 1892'de bıraktı, doktora derecesini 1895'te aynı üniversiteden aldı. Ertesi yıl Chicago Üniversitesi'nde bir sosyoloji semineri yönetti. Daha sonra Chicago'da *Times-Herald* ve *Record-Herald* gazetelerinde muhabirlik ve yayın yönetmenliği yaptı. 1910'da meyve yetiştirmek ve yazı yazmak üzere Paoli'ye yerleşti. I. Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç Örgütü'nde görev aldı. 1924'te İlerici Parti'nin başkan adayı Senatör Robert M. La Follette'in seçim kampanyasında Indiana bölgesi sorumluluğunu üstlendi. *The Process of Government: A Study of Social Pressures* (1908; Hükümetin İşleyişi: Toplumsal Baskılar Üzerine Bir İnceleme) adlı en önemli yapıtında, toplum bilimlerinde davranışçı bir araştırma metodolojisi geliştirmeye çalıştı; bilimsel araştırmanın siyasal sürecin hammaddesini oluşturan gözlenebilir insan etkinlikleri üzerinde yoğunlaşması gerektiğini savundu. Siyasal verileri, ilgili etkinliğin bir grup etkinliği, bir çıkar ifadesi ya da bir baskı eylemi olmasına göre düzenledi. Genel bir grup kuramı oluşturmaya çalışmadı; sonraki yapıtlarında da bireyi siyasal sürecin incelenmesinde odak noktası olarak ele aldı. Kuramdan çok metodolojiyle ilgilendi; davranışların incelenmesinin insan sorunlarının daha derinden kavranmasına götüreceği kanısındaydı. John Dewey'le birlikte, "öz-eylem" kavramı ile "karşılıklı etkileşim" yaklaşımının ötesine geçen "işlemsel" bir toplumsal açıklama yöntemi geliştirdi; bilgiyi de toplumsal bir olgu olarak tanımladı.

The Process of Government'ta dilin toplumsal yapısını da inceledi; ona göre her

türlü tanım ve düşünce dilin yapısı içinde yer alıyordu. Öteki yapıtları arasında *Relativity in Man and Society* (1926; İnsan ve Toplumda Görelilik), *Linguistic Analysis of Mathematics* (1932; Matematik'in Linguistik Analizi), *Behavior, Knowledge, Fact* (1935; Davranış, Bilgi, Olgu), *Knowing and the Known* (1949; John Dewey ile birlikte, Bilme ve Bilinen) ve *Inquiry into Inquiries: Essays in Social Theory* (1954; Araştırmanın Araştırması: Toplumsal Kuram Üzerine Denemeler) sayılabilir.

Bentley, E(dmund) C(lerihew) (d. 10 Haziran 1875, Londra - ö. 30 Mart 1956, Londra), bir kişinin yaşamını mizahi bir üslupla anlatan *clerihew*(*) adlı şiir biçiminin yaratıcısı, başka hafif şiirleriyle de tanınan İngiliz gazeteci ve edebiyatçı. Hâlâ en çok satan kitaplar arasında yer alan, polisiye türünün klasiklerinden *Trent's Last Case*'in (1913; Trent'in Son Olayı) yazarıdır.

St. Paul's Okulu'nda ve Oxford Üniversitesi'nde okuduktan sonra, Londra'ya yerleşerek hukukluğa başladı. Çok geçmeden gazeteciliğe yöneldi ve yıllarca bu mesleği sürdürdü.

İki uyaklı beyitten oluşmuş dört dizelik bir kıta biçiminde olan "asılsız yaşamöyküsü" *clerihew*'da, ilk uyağı söz konusu kişinin adı başlatır. İlk örneği *Biography for Beginners* (1905; Yeni Başlayanlar İçin Yaşamöyküsü) adlı kitapta "E. Clerihew" şiiri olan bu tür, hemen tutuldu ve çok geçmeden yaygın biçimde taklit edilmeye başladı. *More Biography* (1929; Birkaç Yaşamöyküsü Daha) ve oğlu Nicolas'ın resimlediği *Baseless Biography* (1939; Asılsız Yaşamöyküsü) kitaplarıyla bu türü sürdüren Bentley'nin bütün *clerihew*'ları *Clerihews Complete*'te (1951; Bütün Clerihew'lar) toplanmıştır.

Bentley *Trent's Last Case*'i Sherlock Holmes'un kendisini çileden çıkararak yanılmazlığına tepki olarak yazdı. Kitap, polisiye romanında Holmes çağını kapatan bir dönüm noktası oldu. Bentley bu kitapta çizdiği kişiliği 20 yıl sonra *Trent's Own Case*'te (1936, Warner Allen'le birlikte; Trent'in Kendi Olayı) ve öykülerden oluşan *Trent Intervenes*'de (1938; Trent İşe Karşıyor) yeniden canlandırdı.

Bentley, Eric (Russell) (d. 14 Eylül 1916, Bolton, Lancashire, İngiltere), birçok Avrupa oyun yazarının yapıtlarının ABD'de tanınmasını sağlayan eleştirmen, çevirmen ve tiyatro yönetmeni. Tiyatro üzerine eleştirel yapıtları, özgün ve yetkin değerlendirmeleriyle tanınır.

Yale Üniversitesi'nde yazdığı doktora tezi ni genişleterek, 1944'te *A Century of Hero Worship* (Kahramanlara Tapınma Yüzyılı) adıyla yayımladı. Aynı kitap daha sonra *The Cult of the Superman* (1969; Süpermen Kültü) başlığıyla yeniden basıldı. Bentley, 1948'den 1951'e değin Dublin, Zürih ve Padova gibi birçok Avrupa kentinde yönetmenlik yaptı. 1950'de Münih'te *Mutter Courage und ihre Kinder* (*Cesaret Ana ve Çocukları*) oyununun sahnelenmesi sırasında Brecht'le birlikte çalıştı. Yönetmenlik çalışmalarının yanı sıra ABD'de yayımlanan *Theatre Arts* ve *Kenyon Review* dergilerine Avrupa tiyatrosu üzerine yazılar yazdı. Brecht çevirileri ve Avrupa'da sahnelenen oyunlar üzerine eleştirileri ABD'de tanınmasını ve çeşitli burslar kazanmasını sağladı. 1974'ten başlayarak Buffalo'daki New York Eyalet Üniversitesi'nde tiyatro dersleri verdi.

Bentley'nin eleştirileri tiyatronun pratik, estetik ve felsefi yönlerini kapsaması açısından önemlidir. Kaynağını da sanatın insanlığı anlamsızlıktan kurtarmak zorunda olduğu inancından alır. Basit kuramlardan kaçınan, us ve yaratıcılığı coşkuyla birleştiren yapıtları heyecan vericidir. Broadway ve genel olarak popüler tiyatro konusundaki olumsuz kanısı yüzünden Bentley bazılarınca eleştirilmiş, inançlarının sağlam bir eleştirel yaklaşıma dayandığını öne süren bazılarıncı da savunulmuştur. *The Life of the Drama* (1964; Tiyatronun Yaşamı) adlı yapıtı tiyatro üzerine yazılmış en iyi genel kaynaklardan biri sayılır. Öbür kitapları arasında, 1948'de *The Modern Theatre* (Modern Tiyatro) adıyla da yayımlanan *The Playwright as Thinker* (1946; Düşünür Olarak Oyun Yazarı), *In Search of Theatre* (1953; Tiyatro Arayışı), *The Theory of Modern Theatre* (1968; Modern Tiyatro Kuramı) ve *Brecht Commentaries* (1981; Brecht Yorumları) yer alır.

Bentley, Richard (d. 27 Ocak 1662, Oulton, Yorkshire - ö. 14 Temmuz 1742, Cambridge), klasik metinleri araştırma tarihinde büyük önem taşıyan din adamı. Kapsamlı bir bilgi ile eleştiri ustalığını birleştirmiş, güçlü ve mantıklı bir yaklaşımla gerek ilkçağ metinlerinin yeniden düzenlenmesinde gerekse bu metinlerin değerlendirilmesinde yeni gelişmelere önyak olmuştur.

Bir orta dereceli üniversite hazırlık okulu olan Wakefield Grammar School ile Cambridge'deki St. John's College'da eğitim gördü. 1689'da Oxford'da tanıştığı John Mill, Bentley'den, vakanüvis John Malalas'ın kayıtlarının Oxford basımının provalarını gözden geçirmesini istedi. Bu istek, Bentley'nin, metin düzeltmedeki becerisini ve ilkçağ şiir ölçüleri konusundaki bilgi düzeyini çarpıcı biçimde gözler önüne seren *Epistola ad Joannem Millium* (1961; John Malalas'a Mektup) adlı kısa incelemeyi kaleme almasıyla sonuçlandı.

Bentley, 1692'de Oxford'da Boyle Kürsüsü'nde ders vermeye başladı. 1694'te Kraliyet Kütüphanesi'nin müdürlüğüne getirildi, Royal Society'nin de üyesi oldu. 1699'da yayımladığı *Dissertation upon the Epistles of Phalaris*'te (Phalaris'in Mektupları Üzerine Tez) bu mektupların gerçek olmadığını ileri sürerek tüm bilgisi ve eleştiri yeteneğiyle metinlerin düzmeceliğini kanıtlamaya çalıştı.

1700'de Cambridge'deki Trinity College'ın yöneticiliğine seçildi, 1717'de kraliyet bağışıyla kurulan ilahiyat kürsüsüne atandı. Bir yandan da klasik metinler üzerindeki incelemelerini sürdürdü. 1709'da Cicero'nun *Tusculanae disputationes*'inin (İÖ 45; Tusculum Tartışmaları) John Davies derlemesi için bir açıklama eki, iki yıl sonra da bir Horatius basımı yayımladı. Sonraki ürünleri arasında, 1726'da Aisopos'un fablları ve Publilius Syrus'un *Sententiae*'si (Görüşler) ile birlikte yayımlanan bir Terentius basımı ve 1739'da yayımlanan Manilius basımı sayılabilir. Bentley'nin Nikandros, Plautus, Lucretius ve Lucanus gibi başka ilkçağ yazarları üzerine kaleme aldığı notlar ölümünden sonra yayımlandı. Son yıllarında ağırlıklı olarak Latin yazarlarla ilgilenmesine karşın bir Homeros derlemesi de tasarlandı; elle tutulur bir ürün vermemesine karşın bu çalışması, *digumma* adlı kayıp bir mektup metninin önemini ortaya çıkarmak gibi önemli bir sonuç doğurdu.

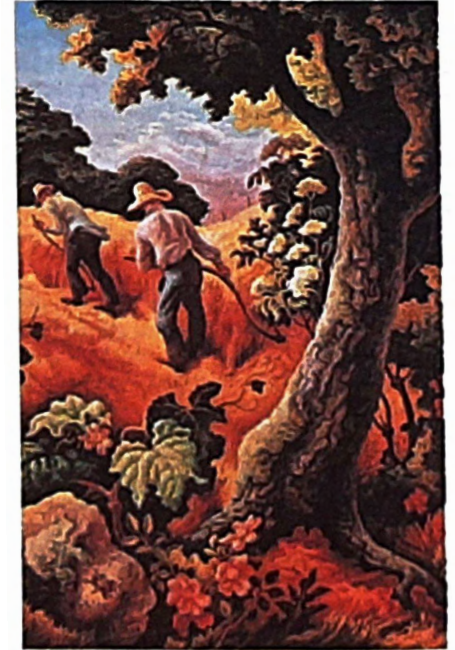
Bento Gonçalves, Brezilya'nın güney kesimindeki Rio Grande do Sul eyaletinin kuzeydoğusunda kent. Jaguari Vadisine

Bento Gonçalves'de üzüm hasadı, Brezilya Plossner International

bakan tepeler üzerinde 19. yüzyıl sonlarında İtalyanların yerleştiği verimli bir tarım bölgesinin ticaret merkezidir. En önemli ekonomik etkinlik bağcılıktır. Kuzeye doğru 110 km boyunca uzanan Pôrto Alegre-Uruguai demiryolunun son durağı olan kente karayoluyla da ulaşılabilir. Nüfus (1980 geç.) 40.323.

Benton, Thomas Hart (d. 15 Nisan 1889, Neosho, Missouri - ö. 19 Ocak 1975, Kansas, Missouri, ABD), 1930'larda Amerikan yaşamı resmi(*) akımı içindeki "bölgeselciler" grubunun en önemli temsilcilerinden ve duvar resmi ustalarından biri.

Thomas Hart Benton'nın yağlıboya ve tempera çalışması, "Temmuz Hasadı", 1943; Metropolitan Sanat Müzesi, New York Metropolitan Museum of Art, New York

Grant Wood ve John Steuart Curry gibi, o da Fransız sanatının Amerikan resmi üstündeki egemenliğine karşı tavır alarak özgün bir Amerikan sanatının oluşturulmasını savunmuştur. Bunun kaynağının ve gücünün de Güney ve Ortabatı'nın kırsal bölgelerindeki yaşam biçimleriyle Amerikan halkı ve geleneğinde olduğunu belirtmiştir.

Chicago Sanat Enstitüsü'nde ve Paris Julien Akademisi'nde eğitim gören Benton, mesleğine 1906'da Missouri'de yayımlanan *Joplin American* dergisinde karikatürcü olarak başladı. Edindiği bu ilk deneyimin izleri, resimlerdeki karikatüre benzeyen figürlerin parlak renklerinde, yüz çizgilerinin stilizasyonunda ve hareketin biçimlenişinde açıkça görülür.

"Batının Sanatları" (1932, New Britain Amerikan Sanatı Müzesi, Connecticut) adlı duvar resminde Benton, bir sahneyi

öbüründen bütünüyle gelişigüzel sınırlarla ayrılarak, yeni bir tasarım tekniği denemiştir. Ayrıca, ölçeklerdeki farklılıklar ve üstüste bindirme yöntemi resimde bir fotomontaj etkisi yaratmaktadır. New York'taki New School for Social Research (1931) ve Whitney Sanat Müzesi (1932) için yaptığı duvar resimleri öbür önemli yapıtlarıdır. New York'ta Sanat Öğrencileri Birliği'nde ders verdiği sıralarda Jackson Pollock da Benton'ın öğrencisi oldu. Benton 1935-41 arasında Kansas Kenti Sanat Enstitüsü ile kentteki tasarım okulunda da dersler verdi.

Benton, William (Burnett) (d. 1 Nisan 1900, Minneapolis, Minnesota - ö. 18 Mart 1973, New York kenti, ABD), 1943-73 arasında *Encyclopædia Britannica*'nın yayımcısı, reklamcı ve siyaset adamı.

Misyoner ve eğitimci bir aileden geliyordu. Güçlüklerden yılmayan annesinden çok

William Benton

Backstone - Shelburne, New York

etkilendi. Montana'da küçük bir çiftlik sahibesi olabilmek için çok güç koşullara göğüs geren anne, oğluna sürekli ilerleme tutkusu aşıladı. Benton, öğrencilik yıllarında yazlarını annesinin yanında geçirirken, çiftlik işlerini çekip çevirmesinde de ona yardımcı oldu. Northfield'deki Carleton College'da bir yıl okuduktan sonra Yale Üniversitesi'ne geçti. Burada yazma yeteneğini geliştirdi, *Yale Record*'un başkanı oldu; 1921'de üniversiteyi bitirdi. Gene burada sınıf arkadaşı Robert M. Hutchins'le yaşamının en etkili dostluklarından birini kurdu.

Reklamcılık, Benton'ın ilgisini çok çekiyordu. New York kenti ile Chicago'da başarı çizgisi gittikçe yükselen bir sekiz yıl geçirdikten sonra Chester Bowles'u ortak aldı ve 1929'da New York'ta Benton and Bowles ajansını kurdu. Ajans, reklam veren kuruluşların finanse ettiği radyo eğlence programlarında gerçekleştirdiği yeniliklerin de katkısıyla Büyük Bunalım döneminde sürekli gelişti. 1935'te dünyanın altıncı büyük reklam kuruluşu olmuştu. Ama reklamcılıktan soğuyan Benton, ajansı yaklaşık bir milyon dolara ortaklarına sattı.

Chicago Üniversitesi rektörlüğüne getirilen arkadaşı Hutchins, rektör yardımcısı olması için ısrar edince Benton 1937'de bu görevi kabul etti. Benton'ın tükenmez enerjisi Hutchins'in burada geliştirmekte olduğu canlı eğitim ortamıyla çok iyi uyum sağladı. Benton, reklamcılık ve radyo deneyimi sayesinde, radyodaki ünlü "Chicago Üniversitesi Yuvarlak Masa" programını çok beğenilen bir ulusal forum durumuna getirdi. Mütevelli heyet üyelerinden Paul G. Hoffman'ın Ekonomik Kalkınma Komitesi'ni kurmasına önemli katkıda bulundu. ABD II. Dünya Savaşı'na girmeden önce, Hutchins'le birlikte Amerika First Committee'de(*) etkinlik gösterdi. Postayla satış şirketi Sears, Roebuck and Company'nin yönetim kurulu başkanı Robert E. Wood'la o sırada tanıştı.

Şirketin *Encyclopædia Britannica*'nın yayımını gönülsüz sürdürdüğünü öğrenince, Wood'a ansiklopedinin yayımlanmasını üniversiteye bırakmasını önerdi. Wood, Benton'ın önerisini hemen kabul etti. Ama üniversitenin mütevelli heyeti, işletme sermayesi ve genel yönetim sorumluluğunu üstlenmeye yanaşmayınca Benton kendi parasını yatırmayı önerdi. Yayın yönetiminin ve adı hisselerin Benton'a verilmesi, rüçhanlı hisseler ile telif haklarının ise kendisinde kalması koşuluyla üniversite Benton'ın bağışlarını kabul etti. Benton daha sonra bütün hisseleri aldı ve telif hakları sözleşmesi değiştirildi. Benton'ın ölümünden bir yıl sonra, üniversitede biriken telif hakları toplamı 47.800.000 doları bulmuştu.

Benton 1945'te ABD dışişleri bakan yardımcılığını üstlenmek üzere üniversiteden ayrıldı. ABD Danışma Servisi'ni, kültürel değişim programlarını ve Amerikanın Sesi radyosunu banış döneminin koşullarına uyumlu duruma getirdi; ABD'nin UNESCO'nun kuruluşuna katılmasını sağladı, 1963-69 arasında da bu kuruluşta ABD temsilcisi olarak görev yaptı. Fulbright Bursu Yasası ile 1946 Dışişleri Hizmet Yasası'nın Kongre'den geçmesine de katkıda bulundu.

1949'da Senato'da Connecticut'a ait bir sandalyenin boşalması üzerine bu göreve atandı; 1950'de iki yıllık son dönem için yenilenen seçimi de kazandı. Senato'da, Wisconsin senatörü Joseph R. McCarthy'nin sonunda çoğunluk oylarıyla mahkûm edilen siyasal taktiklerine karşı çıkanların başında yer aldı. Cumhuriyetçilerin ezici bir çoğunlukla kazandığı 1952 seçimlerinde yenilgiye uğradı.

Bundan sonra, 1945'ten beri ilk kez, zamanını sürekli olarak *Encyclopædia Britannica* Inc.'e ayırdı, ansiklopedinin eşi görülmemiş bir ilgi ve yaygınlık kazanmasını sağladı. Eğitim filmleri yapımcısı ERPI'yi 1943'te Western Electric'ten satın alarak adını *Encyclopædia Britannica* Films biçiminde değiştirdi. Elli dört ciltlik *Great Books of the Western World*'u (1957; Batı Dünyasının Ünlü Kitapları), *Encyclopædia Barsa*'yı (İspanyolca, 1957; Portekizce, 1964) yayımladı. *Encyclopædia Universalis* (Fransızca, 1968-75), *Britannica International Encyclopædia* (Japonya, 1972-75) gibi büyük boyutlu yabancı ansiklopedilerin yayımlanması amacıyla ortaklıklar kurdu. 1961'de *Compton's Pictured Encyclopædia*'yı (Compton Resimli Ansiklopedisi), 1964'te *Webster* sözlüklerini yayımlayan G. & C. Merriam Company'yi, gene 1964'te Frederick A. Praeger Inc.'i (1976'da satıldı) satın aldı. *Britannica*'nın, toplam maliyeti 30 milyon doları aşan 15. basımı için yoğun çaba harcadı, ama bu basımın yayımından bir yıl önce öldü. Benton'ın isteğine uygun olarak *Britannica*'nın sahipliği Chicago Üniversitesi'nin bir destek vakfı olan William Benton Vakfı'na devredildi. Kendi yazılarını *This Is the Challenge* (1958; Mücadele Budur) ve *The Voice of Latin America* (1961; Latin Amerikanın Sesi) adları altında iki kitapta topladı. Sidney Hyman'ın, Benton'ın onayıyla kaleme aldığı yaşamöyküsü, *The Lives of William Benton* (1969; William Benton'ın Yaşamları) adıyla yayımlandı.

Chicago Üniversitesi, William Benton Üstün Hizmet Nişanı'yla 1968'de ilk kez Benton'ı ödüllendirdi.

Benton Harbor, ABD'de Michigan eyaletinin güneybatısındaki Berrien ilinde (county) kent. Michigan Gölü üzerinde, St. Joseph Irmağının ağız yakınlarında, St. Joseph kentinin karşısında yer alır. Başlan-

gıçta Brunson Harbor adını taşıyan kent o dönemde St. Joseph'in sınırları içindeydi. Michigan'ın eyalet olmasını destekleyen Missouri senatörü Thomas Hart Benton'ın onuruna daha sonra yeniden adlandırıldı; ırmak üzerine kurulacak köprü konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle 1869'da ayrı bir köy olarak tüzel kimlik kazandı. 1891'de kent oldu. Davudoğulları adını alan bir mezhep 1903'te burada bir yerleşme kurdu. Ortaöğrenim düzeyindeki Lake Michigan College 1946'da Benton Harbor'da kuruldu.

Benton Harbor, başlangıçta Michigan'ın meyve yetiştirilen bölgelerinin pazarlama ve yükleme merkeziydi. Kentte çeşitli imalat dalları da vardı. Ayrıca gözde bir turizm bölgesinin can damarıydı. Ama 1960'lar ve 1970'lerde nüfusta büyük düşüş görüldü. 1980'lerin ortalarında çoğu işyeri kapandı, kent iflasla karşı karşıya geldi. Nüfus (1990) kent, 12.818; metropoliten alan (SMSA), 161.378.

bentonit, yanardağ küllerinden türeyen küçük cam parçacıklarının bozunuma uğramasıyla oluşmuş kil. Adını, ilk olarak saptandığı ABD'nin Montana eyaletindeki Fort Benton'dan almıştır.

Bentonit, volkan camının kil minerallerine dönüşmesiyle oluşur. Bu süreç, başlangıçtaki volkan camının, dokusunu korumakla birlikte, hidratlanmasını (su alması ya da suyla birleşmesini) ve alkali, baz ve olasılıkla da silis yitirmesini gerektirir. Bentonitin temel bileşeni, leke çıkarıcı özellikteki kristalleşmiş kil mineralleridir; bu mineraller de, sodyum ya da kalsiyumun yanı sıra demir ve magnezyum da içeren hidratlı alüminyum silikatlardan oluşur. Bentonitin, her birinden kendine özgü fiziksel özellikleri uyarınca yararlanılan iki ana türü vardır.

Sodyumlu bentonitler, büyük miktarda su emerek gerçek hacimlerinin birkaç katına kadar şişebilir ve jel benzeri kütlelerin erimeden sürekli halde asılı kalmalarına yol açarlar. Bunlardan, barajlardan su sızmasını önlemekte siva olarak; dökümhane kumları, asbest lifleri ve mineral yünlerinin bağlayıcısı olarak; madencilik alanında sondaj çamuru olarak; su, meyve suyu ve içkilerin artılmasında ve sert suların kirecini almak için su yumuşatıcısı olarak; ayrıca portland çimentosu, beton, seramik, emülsiyon, böcek öldürücü, sabun, ilaç, boya, ve kâğıt üretiminde yararlanılır. Şişme özelliği bulunmayan kalsiyumlu bentonitler, çok ince taneli agregalar haline getirilerek lekeci kili olarak da kullanılırlar.

Bentonit cökelleri, yaşları Ordovisiyen ile Tersiyer (Üçüncü) dönemler arasında (y. 500-2,5 milyon yıl önce) değişen kayalarda bulunur. ABD'deki başlıca üretim Wyoming, Montana, California, Arizona ve Colorado'da gerçekleştirilir. Dünyanın önde gelen bentonit üreticileri Yunanistan, Japonya, İtalya, Arjantin, Brezilya, İspanya, Macaristan, Romanya, Polonya, Güney Afrika, Peru ve Meksika'dır. Türkiye'de ise Elazığ ve Tokat illerinde bentonit bulunmaktadır.

bentos, DENİZ DİNE CANILARI olarak da bilinir, deniz tabanında yaşayan su canlılarının oluşturduğu topluluk. Üst bentos faunası deniz tabanında ya da dipteki maddelerin üstünde, iç bentos faunası ise taban yüzeyinde birikmiş cökellerin içinde yaşayan canlılardan oluşur. Bentosun, 1 mm'den büyük canlıları içeren bölümü makrobentosur; öbür bentoslardan çok daha ayrıntılı biçimde incelenmiş olan makrobentos

egemen olan su canlıları denizsolucanları, çiftçenelliler, mercanlar, derisidikenliler, süngerler, tulumlular ve kabuklulardır. Büyüklükleri 0,1 ile 1 mm arasında değişen canlıların oluşturduğu meyobentos da, denizsolucanlarını, çiftçenellileri, kürekayaklıları (*Copepoda*), ipliksolucanlarını, planaryaları ve deliklileri içerir. 0,1 mm'den daha küçük canlıların oluşturduğu mikrobentosun üyeleri ise bakteriler, diyatomeleler; kirpikliler, amipler ve kamçılılardır.

Bentostaki canlıların çeşitliliği ve bolluğu, coğrafi enlem, derinlik, suyun sıcaklık ve tuzluluk derecesi gibi etkenlerin yanı sıra, dipteki maddelerin niteliği gibi yöresel koşullara ve rekabet, yırtıcılık gibi biyolojik çevre koşullarına bağlı olarak büyük ölçüde değişir. Sığ sularda ani değişiklikler gösterebilen fiziksel çevre, yaşamsal etkenlerden daha belirleyici bir rol oynar. Ayrıca, üst faunanın çevre koşulları iç faunanınkilere oranla daha kolay değişikliğe uğrar.

Bentosun temel besin kaynakları planktonlar ve karadan gelen organik artıklardır. Sığ sularda büyük algler ve çiçekli bitkiler, güneş ışığının ulaşabildiği dip bölgelerde ise fotosentez yapabilen diyatomeleler de önemli bir besin kaynağıdır. Suda yüzen maddelerle beslenen süngerler ve çiftçenelliler sert ve kumlu tabanlarda yaşarken, dibe çöken maddelerle beslenen denizsolucanları daha yumuşak tabanları seçer. Balıklar, denizyıldızları, salyangozlar, kafadanayaklılar ve büyük kabuklular ise, bentos canlılarıyla beslenen başlıca deniz dibi yağmacıları ve avcılardır.

Benu'l-Agleb bak. Aglebiler

Benu'l-Ahmer bak. Nasriler

Benue, Nijerya'nın orta kesiminin doğusunda eyalet. 45.174 km² yüzölçümünde ormanlık bir savan bölgesidir. Güneyden Cross Irmağı ve Anambra, batıdan Benel ve Kwara, kuzeyden ve doğudan da Plateau ve Gongola eyaletleriyle çevrilidir. Nijer Irmağı, eyaletin batı sınırını, Benue Irmağı da kuzey sınırının batı kesimini oluşturur. Mokamoun Irmağının Kamerun Dağlarından doğduğu yerde, Kamerun ile 40 km'den kısa bir sınır vardır. Eyaletteki en büyük etnik grup Tivlerdir; ayrıca Idomalar, Igalar ve başka bazı küçük gruplar yaşar. Bu toplulukların tümü ağırlıklı olarak susam, fasulye, karite meyvesi, pamuk, yam, mısır ve pirinç gibi ürünler yetiştirilerek geçinir. Yerelması, kocadan, kumdan, yerlitiği ve manyok başlıca gıda maddeleridir.

Dağınık birkaç bölgede madencilik önem taşır. Benue Irmağının güneyinde İbi'nin güneybatısında tuz yatakları, Akwana yakınlarında kurşun, Takum yakınlarında altın, vadinin kuzey kesiminde ise tuzlalar, kalay, niyobyum ve mermer yatakları bulunur. Keffi, Lafia ve Nasarawa'da da petrol bulunmuştur. Gboko yakınlarındaki Yandev'de kireçtaşı, bazı bölgelerde de kömür yataklarına rastlanmıştır.

Eyalet merkezi Makurdi ile Port Harcourt demiryolu üzerindeki Lafia, Benue'nin en büyük yerleşim merkezleridir. Makurdi, Benue Irmağının batı kıyısındaki en önemli limandır. Nijer Irmağının batı kıyısındaki Idah başlıca ticaret ve deniz taşımacılığı limanıdır. Bir çimento fabrikasının bulunduğu Gboko'nun yanı sıra Takum ve Katsina Ala büyükçe pazar kentleridir. Idah ve Makurdi'de yeni yükseköğretim kurumları oluşturulmuştur. Nüfus (1991 tah.) 5.326.300.

Benue Irmağı, BÉNOUE olarak da yazılır, Batı Afrika'da, Nijer Irmağının en uzun kolu. Uzunluğu yaklaşık 1.083 km'dir. Kamerun'un kuzeyinde 1.340 m yükseklikten doğar. İlk 240 km boyunca birçok çavlan ve ivinti yeri oluşturarak 600 m'den çok alçalır. Çığırının geri kalan bölümünde çoğunlukla kesintiye uğramaz. Taşkın dönemlerinde suları Mayo-Kebbi kolu aracılığıyla, Çad Gölüne dökülen Logone ile birleşir. Mayo-Kebbi'nin aşağısında, su kesimi 1 m'ye yakın tekneler için bütün yıl, daha büyüklere için ise belirli dönemlerde ulaşılabilir. İrmak üzerinde önemli miktarlarda ithal malı, özellikle petrol taşınır. Çad bölgesinden de aynı yolla pamuk ve yerlitiği ihraç edilir. Yola ve Makurdi arasında Gongola'yla birleşen Benue, daha sonra 400 km boyunca doğu ve güney yönlerinde akar.

Benue'nün Nijer'le birleştiği yerde bir sıklık oluşur; akışın en düşük olduğu dönemlerde burada su yüksekliği ancak 65 cm'dir. Deltadan akış yukarı yol alırken, Nijerya'nın Lokoja bölgesinde suyun yeterli derinliğe ulaşmasını beklemek için çoğu zaman yolculuğa ara verilir; su düzeyi çok alçalmadan önce de geri dönmek gerekir.

Benue-Kongo dilleri, konuşanların sayısı ve coğrafi yayılım bakımından Nijer-Kongo dil ailesinin en geniş kolunu oluşturan dil öbeği. Benue-Kongo dilleri, kuzeyde Nijerya'dan güneyde Ümit Burnuna kadar uzanan bölgede konuşulur. Benue-Kongo dil öbeği, Nijerya ve Kamerun'da konuşulan, fazla yaygın olmayan birkaç dil ve alt öbek ile Afrika'nın güneyinde yaygınlıkla konuşulan geniş Bantu alt öbeğini içerir. *Ayrıca bak.* Bantu dilleri.

Benxi, BENOİ olarak da yazılır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Liaoning yönetim bölgesinde (*sheng*) kent. Yöre düzeyinde bir belediyedir (*shi*). Shenyang'ın 70 km güneydoğusunda, Taizi Irmağı kıyısında yer alır. Liao hanedanı döneminden (907-1125) başlayarak küçük ölçekli bir demir sanayisinin merkezi oldu. 18. yüzyıl sonlarında kentte kömür üretilmeye başlandı. 1905'te Çin-Japon ortak sermayesiyle Benxi Kömür Şirketi'nin kurulmasının ardından çok hızlı bir büyüme süreci başladı. Şirket 1911'de demir eritmeye başladı ve adını Benxi Kömür ve Demir Şirketi olarak değiştirdi. Başarılı bir yönetim altında gelişen kömür ve demir sanayisi önemini korumakla birlikte, giderek Japon çıkarlarının egemenliği altına girdi. Bu ekonomik gelişme sonucunda, başlangıçta Liaoyang üst yöresine (*fu*) bağlı küçük bir kasaba olan Benxi, 1906'da bağımsız il oldu.

1932'de Japonya'ya bağlı kukla Manzhou Guo devletinin kurulması ve 1936'da Mançurya Sanayi Kalkınma Planı'nın yürürlüğe konması üzerine, Manzhou Guo hükümeti demir ve çelik üretimini artırmak için Okura Şirketi ile bağlantılı yeni bir şirket kurdu. Benxi'den elde edilen demirin fosfor ve kökür içeceği genellikle yüksek değildi ve bu nedenle silah sanayisi bakımından uygundu. Şirket, 1939'da Mançurya Ağır Sanayi Şirketi ile birleştirildi ve Japon donanması için özel çelik üretimine başlandı. Bu dönemde Anshan'a da demir cevheri sevk ediliyordu.

1945-46'da Sovyet işgal birlikleri sanayi donanımının çoğunu söktü; ama işletme 1950'de onarıldı, 1950'lerin başında da Sovyet teknisyenleri tarafından birçok yeni araç monte edildi. 1957'de demir-çelik üretimi II. Dünya Savaşı'ndaki düzeye ulaştı, yöredeki yeni cevher yatakları da işletiliyordu. Bugün demir-çelik sanayisi, Benxi'nin pik demir üretiminin çoğunun sevk edildiği

Anshan'daki büyük demir-çelik kompleksiyle sıkı bir bütünleşme içindedir. 1958'den bu yana Benxi'nin çelik üretimi büyük artış gösterdi. Kömür ve demir çıkarımı ile demir-çelik sanayisine ek olarak, Benxi'de çimento, kimyasal madde ve demirdışı alaşımlar üreten büyük sanayi kuruluşları etkinliktedir. Ayrıca termal enerji santralleri bulunmaktadır. Shenyang, Anshan ve Lüda ile demiryolu bağlantısı vardır. Nüfus (1989 tah.) 751.100.

Benyamin(TUDELALI) (d. Navarra; ü. 12. yy). Çin sınırına yaklaşan ilk Avrupalı gezgin sayılan haham. Yolculuğunu anlattığı *Masaot*, 12. yüzyılda Avrupa ve Asya'daki Yahudilerin durumuna ışık tutar. Hem ticaret yapmak, hem de Yahudilerin yaşam koşullarını öğrenmek amacıyla İtalya, Yunanistan, Filistin, İran ve Çin'in batı sınırlarında yaklaşık 13 yıl dolaşmış, Mısır ve Sicilya üzerinden geri dönmüştür (1159-73). *Masaot*, bazı yanlışlar içerdigi ve yazarı, görmemiş olabileceği yerlerden de söz ettiği halde değerli bir çalışma sayılır.

Benyaminoğulları, Eski Ahit döneminde İsrailoğullarını oluşturan 12 kabilelerden biri. Daha sonra Yahudaogullarıyla birlikte Yahudi halkını oluşturmuştur. Adını, Yakub (öteki adıyla İsrail) ile ikinci karısı Rahel'in iki çocuğunun küçüğünden alır.

Eski Ahit'e göre Hz. Musa'nın ölümünden sonra Peygamber Yeşu, İsrailoğullarını Vahat Edilmiş Topraklar'a götürdü ve bu toprakları 12 kabile arasında bölüştürerek Güney Filistin'in orta kesimlerini Benyamin-ogullarına verdi. Hz. Süleyman'ın ölümünden (İÖ 922) sonra kurulan iki ayrı krallığın Benyamin'in topraklarını bölüşmesi üzerine kabile de ikiye ayrıldı. Kuzeydeki İsrail Krallığı'nda yaşayan Yahudiler, İÖ 721'de Asurluların saldırısından sonra tarihten silindiler ve efsanelere İsrail'in On Kayıp Kabilesi olarak geçtiler. Güneydeki Yahuda Krallığı'nda yaşayan Benyaminoğulları, daha güçlü olan Yahuda kabilesince özümle-nerek kimliklerini yitirdiler. Günümüzde Yahudiler, kendilerini Yahuda ve Benyamin kabilelerinin torunları sayarlar. Geçmişte İsrail'de rahiplik görevini yerine getiren din görevlilerine yakınlıklarını belirtmek için bazen de Levitiler olarak adlandırılırlar. İsrail krallarının ilki olan Saul ile Davut Aziz Paulus, Benyamin soyundan gelir.

Benz, Carl (Friedrich) (d. 25 Kasım 1844, Karlsruhe, Baden - ö. 4 Nisan 1929, Ladenburg, Mannheim yakınları, Almanya), içten yanmalı motorla çalışan ilk binek arabasının tasarımını ve yapımını gerçekleştiren Alman mühendisi.

Sabit içten yanmalı motorlar üretmek amacıyla 1883'te Mannheim'da Benz ve Cie. şirketini kuran Benz, kendi adını taşıyan ve bugün Münih'te korunmakta olan üç tekerlekli ilk otomobili 1885'te geliştirdi ve 26 Ocak 1886'da buluşunun patentini alarak piyasaya sürdü. 1893'te dört tekerlekli ilk otomobili yapan şirket 1899'da da yarış otomobilleri dizisinin üretimini başlattı. 1926'da Benz şirketi, Daimler-Motoren-Gesellschaft ile birleşerek Daimler-Benz adını aldı ve Mercedes-Benz marka otomobillerin üretimine geçti. 1906'da şirketten ayrılan Benz, oğulları Eugen ve Richard ile birlikte Ladenburg'da C. Benz Söhne şirketini kurdu.

Benzaiten bak. Bente

benzaldehit (C₆H₅CHO), aromatik aldehitlerin en basit üyesi; doğada, anıgdalın glükozit halinde acı bademde bulunur. Sanayide birleşim yoluyla üretilen benzalde-

hit, daha çok başka organik bileşiklerin birleşiminde, daha küçük çapta da parfümlerde ve tatlandırıcılarda kullanılır.

İlk kez 1803'te acı badem yağından ayrılarak katıksız halde elde edilen benzaldehit, 1830'larda Justus von Liebig ile Friedrich Wöhler incelediler. Benzaldehit sanayide, tolüenin benzil klorür ya da benzal klorür vermek üzere klorlanmasyla başlayan bir süreçle üretilir. Tolüenin mangan dioksitle doğrudan yükseltgenmesiyle de elde edilebilir.

Açık havada kolayca yükseltgenerek benzoik aside dönüşen benzaldehit, hidrosiyanik asit ya da sodyum bisülfid etkisiyle de katılma ürünlerine dönüştürülür. Alkollü potasyum hidroksitle tepkimeye girdiğinde, aynı anda yükseltgenmeye ve indirgenmeye uğrayarak potasyum benzoat ve bezilalkol verir; alkollü potasyum siyanürle benzoine dönüşür; susuz sodyum asetat ve asetik anhidritle sinnamik asit verir.

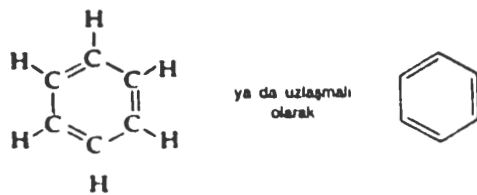
benzaldehit yeşili *bak.* malakit yeşili

Benzedrine (ilaç) *bak.* amfetamin

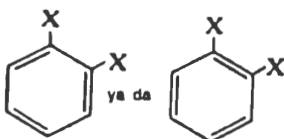
benzen (C_6H_6), sanayide yaygın olarak kullanılan en basit aromatik hidrokarbon. Bu bileşiği, 1825'te Michael Faraday balina yağından elde edilen aydınlatma gazında keşfetti ve 1845'te kömür katranından ayırmayı başaran Alman kimyacı A. W. von Hoffmann benzen olarak adlandırdı.

Benzen, temel olarak, sanayinin değişik derecelerde ve olabildiğince katıksız benzol (ham benzen) gereksinimini karşılayan kok fırını gazından elde edilirse de, 1950'den bu yana petrolden de üretilmektedir. Çok zehirlidir ve buharları uzun süre solunduğunda kan kanserine yol açabilir.

Benzenin yapısı. Benzenin yapısı, ilk bulunduğu günden bu yana büyük bir ilgi odağı olmuştur. 1865'te Alman kimyacı Friedrich August Kekule, benzendeki karbon atomlarından her birinin düzgün bir altıgenin köşelerinde yer aldığını ve her karbon atomuna bir hidrojen atomu bağlandığını öne sürerek, benzen için altıgen bir formül önerdi. Karbon atomlarını dört değerli kabul ederek, bu halkalı yapıya eşlenik bir çift bağ sistemi getirdi:

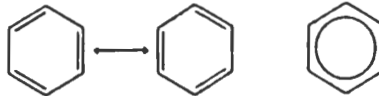
Halka içinde tek ve çift bağların alması olarak birbirini izlediği bu formül, benzenin tek ornatmalı bir tek ürün (örn. Bir C_6H_5Cl , bir C_6H_5Br ve bir C_6H_5OH) vermesini çok doyurucu bir biçimde açıklayabiliyor, ama bazı gözlemleri açıklamakta yetersiz kalıyordu. Örneğin, benzenin neden öbür doymamış moleküller gibi oda sıcaklığında bromun rengini hızla gidermediğini ya da benzen halkasındaki komşu iki hidrojen atomu başka atomlarla yer değiştirdiğinde neden yalnızca bir tek bileşik oluştuğunu açıklayamıyordu. Kekule'nin formülü, ornatılmış karbonlar arasında tek ya da çift bağ bulunmasına bağlı olarak, benzenin iki izomer biçimi olabileceğini öngörüordu:

Benzenin, çift bağlı bileşiklerin hepsinde ortak olan özellikleri göstermediğini ve iki ornatmalı izomerlerinin öngörüldüğü kadar fazla olmadığını öne süren kimyacılar Kekule'nin formülünü kuşkuyla karşıladılar. Kekule, formülündeki eksiklikleri gidermek için 1872'de çift bağların konumunun sabit olmadığını ve iki izomer biçimin hızla birbirine dönüştüğünü varsaydı. Bilinen izomerlerin sayısını da, çift bağlardaki salınımın halkaya kazandırdığı bakışla açıkladı.

Kekule'nin formülü bugün hâlâ kullanılmakla birlikte, onun öngördüğü yapı ile benzenin yapısına ilişkin modern görüş arasında önemli kavramsal ayrılıklar vardır. 1930'larda kuantum mekaniği ilkelerinin uygulanmasıyla varılan yeni tanıma göre, benzen ve türevleri, Kekule'nin düşündüğü gibi denge halindeki iki ayrı tür molekülden değil, yalnızca bir tek tür molekülden oluşur; bu yapı, Kekule'nin denge halinde olduğunu varsaydığı iki izomer biçimin rezonansıya oluşan melez bir yapı olarak kabul edilebilir. Modern tanıma göre, benzendeki bütün karbon-karbon bağları özdeştir; bu bağlar ne tek, ne çift bağdır, yeni bir melez bağ türüdür (kabaca bir tanımla, bir buçuk bağ). Moleküler geometri, bu yapıyı doğrudan kanıtlarla destekler. X ışını çözümlmeleri, benzendeki karbon atomlarının gerçekten de düzgün bir altıgenin köşelerinde yer aldığını ve bütün karbon-karbon bağları arasındaki uzaklığın 1,39 Å olduğunu göstermiştir; bu uzaklık, normal $C-C$ bağları için 1,54 Å, $C=C$ bağları için de 1,34 Å olduğuna göre, benzenin karbon bağları arasındaki uzaklık, "bir buçuk bağ" tanımını doğrulayan bir ara değerdir. Moleküldaki hidrojen atomları karbon atomlarıyla aynı düzlemde bulunur ve gerek karbon-karbon bağları, gerek karbon-hidrojen bağları arasındaki bütün açılar 120° 'dir. Bir benzen halkasındaki altı karbon atomu altı σ bağıyla (birbirine komşu her iki karbon atomu arasında bir elektron çifti bulunacak biçimde, halka düzleminde yer alan altı elektron çiftiyle) bağlanmıştır; ayrıca, molekül düzleminin üstündeki ve altındaki uzayda bulunan üç π yörüngesine yerleşmiş altı π elektronu (Kekule yapısındaki üç çift bağdan her biri için bir elektron çifti) bulunur. Bu π elektronları belli bir bölgeleme göstermez; başka bir deyişle, herhangi bir karbon çiftine ait değildir, bütün karbon atomları arasında dağılmıştır.

Benzenin melez yapısı için değişik gösterimler önerilmiştir; en yaygın gösterimlerden biri, Kekule yapıları arasına yerleştirilmiş çift yönlü bir ok, öbürü ise π elektronlarının bölgeleme göstermeyen yerleşimine işaret eden, bir altıgen içine çizilmiş bir çemberdir:

Özellikleri ve kullanımı. Benzen, kendine özgü kokusu olan, renksiz, duru bir sıvıdır. $80,1^\circ C$ 'de kaynar, $5,5^\circ C$ 'de erir. Suda çok az çözünür; kauçuk, yağlar ve çoğu reçine türleri için üstün bir çözücüdür.

Geniş bir bileşikler sınıfının ana maddesi olan benzen, plastiklerin üretiminde kullanılan etil benzen, fenol ve maleik anhidritin, boyarmaddelerin üretiminde kullanılan anilin, deterjanların hammadesi olan do-desilbenzenin ve böcek ilaçlarının üretiminde kullanılan klorobenzenlerin sanayi çapında birleşimi için kullanılır. Sülfürik ve nitrik asitle tepkimeye girdiğinde tek ornatmalı, çift ornatmalı ve üç ornatmalı ürünler,

klor ve bromla ise ornatma ya da katılma tepkimeleri verir.

Benzen yükseltgenmeye son derece dirençlidir, ama vanadyum oksitle birlikte $450^\circ C$ 'ye kadar ısıtıldığında benzoik asit ve maleik anhidrit verir. Sikloheksana indirgenmesi ise, hidrojen ve nikel eşliğinde $18^\circ C$ 'de gerçekleşir. Akkor halinde bir borunun içinden geçirildiğinde, difenil, difenilbenzenler, asetilen ve hidrojen verir.

benzen heksaklorür *bak.* heksaklorosikloheksan

Benzer, Seymour (d. 15 Ekim 1921, New York kenti), ABD'li moleküler biyoloji bilgini. 1955'te, virüs genlerinin ayrıntılı yapısını belirlemek için bir yöntem geliştirmiş, genlerin işlevsel altbirimleri için sistron (*cis-trans* konumundan *cistron*) terimini önermiştir. Ayrıca, anlamsız değişimler (mutasyon) olarak adlandırılan bazı genetik yapı bozukluklarını, dezoksiribonükleik asitteki (DNA) nükleotitlerin dizilişiyle açıklamaya çalışmış ve bu değişimlerin bazı bakterilerde tersine döndüğünü ya da bastırıldığını göstermiştir.

Benzer, 1947'de Indiana'nın, West Lafayette kentindeki Purdue Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. Çeşitli kurumlarda değişik görevler üstlendikten sonra 1953'te Purdue Üniversitesi'ne döndü; 1967'de de California Teknoloji Enstitüsü'ne geçti. 1975'te bu kuruluştaki Boswell Kürsüsü'nde nöroloji profesörü oldu.

benzerlik, ANALOJİ olarak da bilinir, biyolojide, kökenleri değişik olan yapıların aynı işlevsel ve biçimsel özellikleri göstermesi. Örneğin böceklerin ve kuşların kanatları, embriyonik kökenlerin değişik olmasına karşın, ortak bir işleve (uçmaya) uyum sağlayacak biçimde geliştiğinden benzer (analog) yapılardır. Kanat örneğinde olduğu gibi, benzer yapıların varlığı, bu canlılar arasında evrimsel bir yakınlık olduğu anlamına gelmez. Evrimsel biyolojinin önemli kavramlarından biri olan benzerlik, embriyonik kökenleri ve gelişmeleri aynı olan yapılar arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve türlerin aynı atadan geldiğinin en güçlü kanıtı sayılan benzeşim(*) olgusundan farklı bir kavramdır.

Genellikle, benzer yapıların dış görünüşleri arasında da bir benzerlik vardır. Mürekepkbalığı, köpekbalığı, fok, penguen, yunus gibi değişik atalardan gelen su hayvanlarında, gövdenin, suyun direncine karşı koyacak yapıda olması bunun en çarpıcı örneğidir. Fizyolojik süreçler ve davranış kalıpları arasında da benzerlik olgusuna rastlanır. Birbirleriyle hemen hiçbir akrabalığı olmayan kobra, ahtapot ve örümceğin yumurtalarını korurken gösterdikleri davranış benzerliklerinin, her türde bağımsız olarak gelişmiş birer davranış biçimi olduğu sanılmaktadır.

Yenidünya'ya özgü pek çok kaktüs türü ile Afrika'da yetişen sütleğenlerin görünümü, bol özsu, dikenli, su depolamaya ve çöl koşullarına uyum sağlamış yapıları nedeniyle birbirine çok benzer. Bununla birlikte, aynı çevre koşullarına direnebilmek için birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri ortak özellikleri olan bu bitkiler iki ayrı familya içinde sınıflandırılır.

benzeşim, HOMOLOJİ olarak da bilinir, biyolojide, evrim yoluyla ortak bir atadan türemiş değişik türden canlıların yapı, fizyoloji ve gelişme açısından yakınlık gösterme-

si. Benzeşim, evrim sürecinde ortak bir kökenden gelmeyen, ama aynı işlevi üstlenen iki yapı arasındaki işlevsel yakınlığı tanımlayan benzerlik(*) ya da analogi olgusunun karşılığıdır. İnsan, yarasaya ve geyik gibi değişik türden memelilerin kolları (ya da ayakları) benzeşiktir; yapı ve kemik sayısı bakımından birbirinin hemen hemen aynı olan bu değişik görünümdeki organlar, bu hayvanların ortak atası olan memeli hayvanın ön ayağının koşullara uyum sağlamak üzere değişmiş biçimleridir. Oysa kuşların ve böceklerin kanatları benzeşik değil, benzer organlardır; bu canlılar ortak bir atadan evrimleşmemiştir, ama kanatları her ikisinde de uçmaya yarar. Benzeşim ve benzerlik kavramlarını ortaya atarak tanımlayan, 19. yüzyıl İngiliz biyologlarından Sir Richard Owen'dır.

Yapı olarak temelde birbirine çok yakın olmakla birlikte, değişik işlevleri yerine getirecek biçimde farklılaşmış olan iki ya da daha fazla organ ya da yapı arasındaki benzeşime dizeşim benzeşim denir. Yarasa- ların kanadı ile balinaların yüzgeci arasındaki benzeşim bunun örneğidir. Her ikisi de memeli atalarının ön ayaklarından türemiş olan bu organlar, son derece değişik iki amaca, uçmaya ve yüzmeye uyum sağlayacak biçimde evrimsel değişiklik geçirmiştir. Bazen değişik canlılar arasındaki yapısal yakınlığın benzerlik mi, yoksa benzeşim mi olduğunu saptamak güçtür. Örneğin kuşların ve yarasaların kanatlarında böyle bir belirsizlik söz konusudur. İlk sürüngenlerdeki ön ayak kemiğinin değişikliğe uğramış biçimleri olduklarına göre, bu iki organ benzeşiktir. Ancak, kuşların kanadında yarasalarda bulunmayan uçuşa tüyleri vardır, kemik sayısı da yarasalarınkinden farklıdır. Daha da önemlisi, bu iki ayrı omurgalı sınıfında uçuşa yeteneği ayrı ayrı aşamalarda ortaya çıkmıştır; kuşlar daha ilk sürüngenlerden evrimleşir evrimleşmez uçmaya başlamış, yarasalar ise ancak memeli ataları sürüngenlerden tamamiyle farklılaştıktan sonra bu yeteneği kazanabilmiştir. Bu nedenle, bu iki türün evrimsel kökenleri ve morfolojik farklılıkları daha ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde, kuşların ve yarasaların kanatları arasında benzeşimden çok, benzerlik bulunduğu söylenebilir.

benzeşim, HOMOTETİ olarak da bilinir, düzlemde sabit bir O noktası ve sıfırdan farklı gerçel bir k sabit sayısı için, düzlemin her A noktasını OA doğrusu üzerinde $OA' = k \cdot OA$ vektörel eşitliğini sağlayan bir A' noktasına gönderen dönüşüm. O noktasına benzeşim merkezi, k sayısına benzeşim oranı adı verilir. Eğer k sayısı pozitif ise A ve A' noktaları O noktasına göre aynı yanda, negatif ise farklı yanda bulunurlar. Bir F şeklinin bütün noktalarının benzeşiklerinin oluşturduğu F' şekline de F şeklinin benzeşiği (homotetiği) denir. Şekilde, $k > 1$, $0 < k < 1$ ve $k < 0$ olduğu üç durumda $ABCD$ şekli ile onun benzeşiği olan $A'B'C'D'$ şekli görülmektedir. Çakışım, benzeşimin $k = 1$ için, merkezi bakışım ise $k = -1$ için özel halleridir.

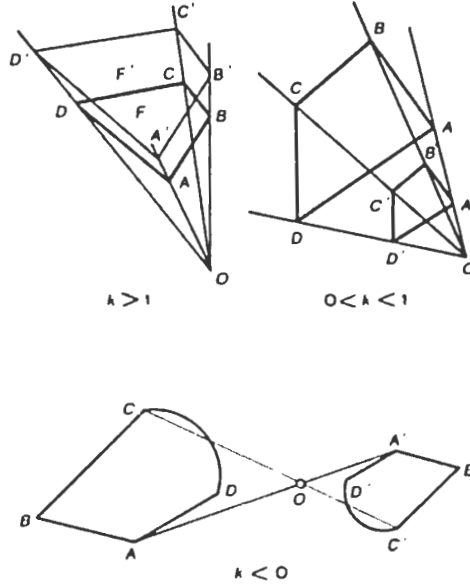
Benzeşim dönüşümünün temel özellikleri şöyle sıralanabilir: 1) Benzeşim dönüşümü birebir dönüşümdür, yani her noktanın yalnızca bir benzeşiği vardır ve iki farklı noktanın benzeşikleri farklıdır, 2) bir doğrunun benzeşiği yine bir doğrudur, 3) A noktasının benzeşiği A' , B noktasınıninki de B' ise AB ve $A'B'$ doğruları paraleldir (ya da çakışık) ve bunların uzunluklarının oranı k 'ya eşittir, 4) benzeşim dönüşümü altında açılar değişmez, 5) kenarları doğrulardan oluşan bir şeklin benzeşiği o şeklin

benzeridir, 6) bir çemberin benzeşiği yine bir çemberdir, 7) bir şeklin benzeşiğinin alanıyla kendi alanı arasındaki oran k^2 'ye eşittir, 8) benzeşim merkezi O , benzeşim oranı k olan bir benzeşimin tersi, merkezi O ve benzeşim oranı $1/k$ olan benzeşimdir.

Yarıçapları farklı iki çember birbirinin benzeşiğidir. Eşmerkezli olmayan böyle iki çemberin iki benzeşim merkezi vardır. Bunlar, çemberlerin birbirine paralel çaplarının uçlarını birleştiren doğruların kesişme noktalarıdır. Çemberlerin yarıçapları r ve s ise, benzeşim oranı, benzeşim merkezlerinden biri için r/s , öteki için ise $-r/s$ değerine eşittir. Eğer iki çember birbirlerinin tümüyle dışındaysa, benzeşim merkezleri, çemberlerin ortak teğetlerinin kesişme noktaları bulunarak da belirlenebilir.

Bir ABC üçgeninde, kenarların orta noktaları D , E ve F ise, ABC ve DEF çemberlerinin benzeşim merkezleri, AD , BE ve CF doğrularının kesişme noktası ile ABC üçgeninin yüksekliklerinin kesişme noktasıdır. DEF çemberi, ABC üçgeninin "dokuz nokta çemberi" ya da "Euler çemberi" olarak bilinir.

Şekillerin istenen oranlardaki benzeşiklerini kolayca çizilmesi amacıyla pantograf(*) olarak bilinen araç kullanılır.

benzeşme, MİMETİZM ya da TAKLİTÇİLİK olarak da bilinir, birbirleriyle biyolojik yakınlığı olmayan ya da çok uzak akraba olan iki ya da daha çok canlıların, yaşam savaşında canlılardan birine ya da tümüne üstünlük ve yarar sağlayacak biçimde birbirine benzeşmesi. Benzeşme olgusu, böyle bir savunma mekanizmasının gelişmesine neden olan doğal seçme etkeninin türü (örn. bir saldırgan, bir ortakçı, bir asalagün konağı) ve bu etkeni aldatmaya yönelik bir davranış olmasıyla öbür biçim benzerliklerinden ayrılır. Örneğin benzeşmede, benzeyen ve örnek alınan canlı normal olarak aynı coğrafi bölgede yaşamak zorundadır. Oysa başka nitelikteki andırma ya da benzeme olguları, birbirinden çok ayrı bölgelerde yaşayabilen ve hiçbir akrabalığı olmayan canlılar arasında, sıcaklık, beslenme alışkanlıkları, avlanma biçimi gibi benzer türden doğal seçme etkenlerinin bir sonucu olarak doğar.

En iyi incelenmiş benzeşme ilişkilerinde tek yanlış bir çıkar söz konusudur: Bir tür (taklitçi) başka bir türe (örnek) benzemenin getireceği üstünlüklerden yararlanır. 19. yüzyıl ortalarında keleklerdeki benzeşme olgusunun keşfedilmesinden sonra, yaşamını sürdürürebilmek için bu yolu seçen pek çok bitki ve hayvan türü saptanmıştır. Genellik-

le, benzeşen canlılar aynı sınıftan, aynı takımdan, hatta aynı familyadandır; ama hayvanlarla benzeşen bitkiler ya da bitkilerle benzeşen hayvanlar gibi aşırı örneklerle oldukça sık rastlanır. Benzeşme daha çok dış görünüm yoluyla sağlanırsa da, ses, koku, ısıldama (*biyoluminesans*), davranış, hatta biyokimyasal özelliklere dayanan çok ilginç benzeşme olguları gözlenmiştir.

Genç de hemen her benzeşmenin temel ögesi, taklitçi hayvanın, genellikle alıcı denen üçüncü bir canlıyı aldatarak, kendisini örnek hayvan sanmasını sağlamaktır. Bu üçüncü canlı, taklitçiyi avlamayı amaçlayan bir saldırgan ya da saldırgan bir taklitçinin göz diktığı bir av olabileceği gibi, taklitçinin kendi türünden ve karşı cinsten bir birey de olabilir. Bazı durumlarda, örneğin asalak canlıların konak canlıyı taklit ettiği benzeşmelerde, aldatılması amaçlanan taraf üçüncü bir canlı değil, doğrudan doğruya örnek canlının kendisidir.

Yalnızca taklitçiye ve örneğe bakarak, maskelenme (kamuflej) ile benzeşme arasındaki ayrımı belirlemek pek kolay değildir. Oysa, alıcı bilindiğinde ve tepkileri anlaşılabilir olduğunda bu ayrım açıkça görülebilir: Benzeşmede, taklitçinin alıcı tarafından algılanması geliştirdiği işaretlerin, hem gönderen, hem alan taraf için özel bir anlamı vardır; maskelenmede ise, işaretleri gönderen tarafın tek amacı, taklit yoluyla, genellikle de çevrenin renklerine bürünerek alıcının elinden kurtulmaktır. Temel benzeşme tipleri şunlardır:

Bates benzeşmesi. 1862'de İngiliz doğabilimci Henry W. Bates, Brezilya ormanlarında yaşayan, iki ayrı familyadan bazı kelek türleri arasındaki şaşırtıcı görünüm benzerliğini açıklayan bir makte yayımladı. *Heliconiidae* familyasının bireyleri çok göz alıcı renklerle bezenmişti ve kuşlar çok lezzetsiz buldukları bu kelekleri avlamaya kalkışmıyorlardı; *Pieridae* familyasının üyeleri ise sürekli olarak saldırganlara yem oluyordu. Bates, lezzetsiz bir yiyecek olan kelek türlerindeki çarpıcı renklerin, bu hayvanların yenmeyeceğini daha önceki deneyleriyle öğrenmiş olan saldırganlar için bir uyarı işareti olduğunu düşündü. Yenebilir türlerin de aynı aldatıcı renklere bürünmesi, bu uyarı işaretinin anlamını bilen aynı saldırganlardan korunmalarını sağlıyordu. Savunmasız bir canlının, yaşamını sürdürebilmek için, doğal seçmede canlı kalabilen ve tehlikeli olduğu bilinen bir canlıyı örnek alarak ona benzemesine, bulucusunun adıyla Bates benzeşmesi denir.

Müller benzeşmesi. Bates, Brezilya'daki incelemeleri sırasında, hiçbir kuşların seveceği ve yiyeceği kadar lezzetli bir av olmayan, aynı ayrı familyalardan birçok kelek türünün de çok benzer görünümde olduğunu gözlemlemiş, ama bu olguyu açıklayamamıştı. Hem lezzetsiz oldukları, hem de göz alıcı ve uyarıcı renklerle bezendikleri için yeterince savunması olan bu türlerin benzeşmesi, Bates'e çok anlamsız gelmişti. 1878'de Alman zooloji bilgini Fritz Müller, Bates'in gözlemlediği bu paradoksu açıklamak için, aynı saldırganların bu uyarıcı renklerin anlamını başka bir tür aracılığıyla öğrenmiş olmasının, yenmeyen türlerden birine zaman kazandırdığını öne sürdü. Saldırgan bu renklerin ne anlama geldiğini öğreninceye kadar, yenmeyen ve renkleriyle saldırganı ilk uyarıcı veren tür, saldırganı yem olmak zorundaydı; böylece, yenmeyeceğini saldırganı öğreten tür, bu dersin bedelini yaşamıyla ödüyordu. Bulgular, saldırganların deneylerle edindikleri bilgileri gelecek kuşaklara aktaramadıklarını ya da çok az aktarabildiklerini göstermiştir; her birey, yenmeyen ya da tehlikeli olan türleri

Lycorea halia (Danaidae familyası)

Heliconius narcaea (Heliconiidae familyası)

Yeni Dünya'nın tropik ormanlarında yaşayan, yenmeyecek kadar lezzetsiz kelebeklerde Müller benzeşmesi
W. Wicker in Mimicry in Plants and Animals adlı kitabından C. Olsen'in çalışması. McGraw-Hill Book Company

kendi deneyleriyle öğrenmek zorundadır. Ama bu birey, belirli renklerin ne anlama geldiğini bir kez öğrendikten sonra, yensin, yenmesin, aynı renkleri taşıyan bütün türlerden kaçırır. Böylece ilk uyarıyı veren türle benzeşen öbür yenmeyen türler, saldırganı bunu öğretmek için bireylerini kurban etmek zorunda kalmaz. Ortak bir uyarı sistemine dayanan ve yenmeyen ya da tehlikeli olan türlerin birbirine benzemekte yarar gördüğü bu benzeşme tipine de Müller benzeşmesi denir.

Saldırgan benzeşme. Bates ve Müller benzeşmeleri, temel olarak, soyunu sürdürmeye çalışan türlerin saldırganlara karşı geliştirdikleri savunma yöntemleridir. Ama bazı durumlarda, saldırganın avına ya da asalağın konasına benzeşmesi de bu canlılara birtakım üstünlükler sağlar. "Kuzu postuna bürünmüş kurt" deyimini akla getiren saldırgan benzeşmede, uyarı mekanizmaları işe karışmaz. Taklitçi, kendine örnek aldığı canlıya ya da bu örnekle ilişkisi olan üçüncü bir canlıya karşı silah olarak kullanmak üzere örneğinin bazı tanıtıcı işaretlerini benimser. Bu benzeşmenin en tipik örneği, kılç dişli horozbina (*Aspidontus taeniatus*) ile asalak ayıklayıcı lapin (*Labroides dimidiatus*) arasında gözlenir. Bazı balıklar, siyah-beyaz çizgili gövdesi ve kendine özgü yüzüş biçimiyle tanıdıkları lapinin yanlarına yaklaşmasına ve derilerine yapışmış olan asalakları yemesine izin verirler. Horozbina da, balıklara yaklaşip saldırmak için, hem rengi ve deseni, hem de davranışlarıyla bu lapin türüne benzemesinden yararlanır.

Konaklarını taklit eden asalakların davranışı da gene bir saldırgan benzeşme örneğidir. Bir kuluçka asalağı olan bayagi guguk (*Cuculus canorus*), yumurtalarını

değişik renkte yumurta yumurtladığından, her biri hangi tür kuşun asalağı olabileceğini öğrenmek zorundadır. Dişi gugugun, yavruyken kendisini yetiştirmiş olan türü tanıdığı ve yumurtalarını bırakmak için aynı türün yuvasını aradığı sanılmaktadır.

Özbenzeşme. Özbenzeşme, bir türün bazı bireylerinin, kendi türünden başka bireylerle benzemekte yarar bulmasıdır. Örneğin, savunmasız olan erkek arılar ve yabancılara, iğne gibi bir silahla donatılmış olan dişilerine benzeyerek saldırganlardan korunmaya çalışır. Bazı kelebekler de, tırtıl evresindeyken yedikleri bitkilerden aldıkları zehirli özümseyip depolayarak, erişkin evrede saldırganlara karşı kullanabilirler. Bu tür kelebeklerin bazı bireylerinde ya da büyük bölümünde, tırtıl evresindeyken zehirli bitkilerle beslenmedikleri için böyle bir savunma aracı bulunmasa bile, aynı türün zehirli bireylerini tatmış olan saldırganlara karşı kendilerini koruyabilirler.

Hayvanlar arasında sayısız örneği bilinen benzeşme olgusu, tozlaşmaya ya da tohumların ve sporların dağılmasına yardımcı olacak böcekleri kendilerine çekmek üzere,

Salıpgillerden *Ophrys apifera*'da çiçeğin dudak bölümü dişi bir arıya benzer; bu benzeşmeye aldanarak çiçeğe konan ve dişi an taklidiyle çiftleşmeye çalışan erkek arılar tozlaşmaya yardımcı olur

W. Wicker in Mimicry in Plants and Animals adlı kitabından C. Olsen'in çalışması. McGraw-Hill Book Company

bitkiler arasında da oldukça yaygındır. Çiçekli bitkilerin çoğu, balözü taşıdıklarının bir göstergesi olan canlı ve parlak renkleriyle böcekleri kendine çekerler. Bazı orkide türleri ise balözü sunmadığı halde, öbür çiçekli bitkileri taklit ederek, bu besini arayan böcekleri renkleriyle kandırabilir. Gene bazı orkideler, aldatmacayı daha da ileri götürerek, doğrudan doğruya kendilerine çekmek istedikleri böcekleri taklit ederler. Bu tip benzeşmeye, *Ophrys* cinsinden orkideler arasında çok rastlanır. *Ophrys* cinsinin üyelerinde çiçeğin dudak gibi sarkın bir taşıyacağı bazı arı ya da yabancılara türlerinin dişisine öylesine ben-

zer ki, erkekler bu dişi taklidiyle çiftleşmek için çiçeğe akın ederler. Böylece orkidenin çiçek tozları, çiftleşme hareketleri yapan böceğin vücuduna bulaşır ve başka çiçeklere kolayca taşınmış olur. Çiçeğin büyüklüğü, rengi (koyu renkler açık renklerden daha çekicidir), özellikle de kokusu, tozlaşmayı sağlayacak böceklerin ilgisini çekmekte büyük önem taşır.

Bazı çiçekler, yumurtalarını gubrelıklere ya da çöplüklere bırakan bokböceklerini (*Scarabaeidae* familyasından) ve goksineklerini (*Calliphoridae*) çekmek için, gubre ya da çürümüş ört kokusu salarlar. Bazı gök sinek türleri (örn. *Stapelia*) bu benzeşmeye öylesine aldanır ki, yumurtalarını gerçekten de çiçeğin üzerine bırakır. Yılanı yastığı (*Arum maculatum*), bitkiler arasında pek kolay rastlanmayan bir metabolizma düzeyine ulaşip sıcaklığını yükselterek, uçucu koku maddesinin buharlaşma hızını artırır ve kokusunu çok geniş bir alana yayabilir. Bu bitkinin, çiçeklerine konan böceğin yeterince çiçektozu yüklenene kadar uzun süre üstünde kalmasını sağlayan başka bir tuzağı daha vardır. Böceğin gelip konduğu çiçek kılıfının üstü, kaygan yağ damlacıklarıyla kaplı olduğundan, böcek kadeh biçimindeki çiçeğin içine düşer ve kaçmasını engelleyen dikensi uzantılara takılıp kalır. Yukarıya doğru tırmanmaya çalışırken, kadehin içindeki küçük dişi çiçeklere çiçektozu yağdırır; daha sonra, kadehin içindeki dikenler buzulur ve böcek, çiçektozlarını yaymak üzere serbest bırakılır.

Bazı yosunlarda da (örn. *Splanchnum* cinsinin bazı üyeleri), sporlarını yaymalarına yardımcı olacak sinekleri çekmek için, çiçeğe benzer yapılar bulunur. Benzeşmenin üç temel katılımcısı (örnek, taklitçi ve alıcı) mutlaka değişik türden olmak zorunda değildir. Her üçü de aynı türden olan canlılar arasındaki benzeşmenin en ilginç örneği. Afrika'nın tatlı sularında yaşayan *Haplochromis* cinsinden bazı sihlid türleri arasında görülür. Dişi balık yumurtalarını, suya bırakır bırakmaz, daha erkeğin spermalarıyla döllenmeden hemen ağzına alır. Öte yandan, erkek gen anüs yüzgecinin çevresinde, dişinin bıraktığı yumurtalara çok benzeyen, göz alıcı sarı ya da turuncu benekler vardır. Dişi, ağzında yumurtaları olduğu için bulduklarını rahatça yiyecek durumda değildir, ama suda başıboş dolaşan bu yumurtaları da ağzına almak için karşı konulmaz bir istek duyar. Erkek balık, yüzgecindeki benekleri dişiye doğru çevirerek spermalarını suya boşaltır; bu taklit yumurtaları yutmaya çalışan dişi, ağzındaki yumurtaları döleyecek olan spermaları da ağzına alır. Bu benzeşmede, örnek (gerçek yumurtalar), taklitçi (yumurtalı taklidi benekler) ve alıcı (dişi balık) hep aynı türdendir.

Benzeşme varsayımı, Darwin'in evrim kuramı üzerindeki tartışmaların alevlendiği bir anda ortaya atılmış ve bu kuramın öncülü olan Darwin ile Alfred Russel Wallace'a, canlıların evrimleşerek değişmesinde doğal seçmenin belirleyici rolünü kanıtlayabilmeleri açısından güçlü bir destek sağlamıştır.

benzetim, SIMULASYON olarak da bilinir, sanayi, bilim ve eğitimde, gerçek olayları ve işlemleri deney koşulları altında yaratmaya dayanan araştırma ve öğretme tekniği. Bir benzetimi oluşturmak, genellikle çok karmaşık matematiksel bir süreci gerektirir. Önce bir kurallar, ilişkiler ve işlemler dizisi

Tropik Afrika kuşlarından *Steganura paradisaea* kuluçka asalağıdır ve yumurtalarını, konak olarak seçtiği *Pytilia melba*'nın yuvasına bırakır. Yavru asalak da, konağın yavrusunun ağız biçimini ve beslenme davranışlarını taklit ederek yemden payını alır

W. Wicker in Mimicry in Plants and Animals adlı kitabından C. Olsen'in çalışması. McGraw-Hill Book Company

başka türden kuşların yuvasına bırakır; böylece yavruların bakımını yuva sahibi üstlenir. Yuva sahibinin yumurtalarını yuvadan atma tehlikesine karşı da, yalnızca yumurtaları kendisinininkilere benzeyen türleri seçer. Değişik türden guguk kuşları

ile öteki değişkenler açıkça belirlenir. Bu olguların karşılıklı etkileşimleri yeni durumlar, hatta yeni kurallara ortaya çıkarır ve bunlar benzetim sürecinde daha da gelişir. Benzetim araçları kâğıt-kalem ve oyun tahtasından, bilgisayar destekli karmaşık etkileşim sistemlerine kadar çok çeşitlidir.

Deneysel amaçlı benzetim teknikleri, ender bulunur gereçler ve pahalı araçlar kullanmaksızın, egzotik ülkelere özgü koşullarda laboratuvar deneylerinin ya da uygulamalarının yapılabilmesine olanak sağlar. Otomotiv sanayisinde, yapımı gerçekleştirilecek otomobillerin tasarımları, bilgisayarlı benzetim yoluyla elde edilen rüzgâr tünellerinde denemeden geçirilir. Böylece eskiden olduğu gibi örnek bir otomobil modelinin yapılarak denenmesi için harcanacak yüzlerce saatten tasarruf edilmiş olur. Benzetim teknolojisinin maliyet düşürücü başka bir özelliği de zaman sıkıştırmasıdır. Başka koşullarda yapıldığı zaman saatler, hatta sonsuz zaman alabilecek olaylar, benzetim tekniğiyle birkaç dakikaya sığdırılabilir. Örneğin tıp araştırmacıları genellikle organları vücuttan ayırıp yapay ortamlarda canlı tutmak, kültür üretmek, dokularına bazı kimyasal maddeler verip sonuçları beklemek zorundadırlar. Oysa söz konusu organın normal işlevlerinin tam olarak benzetilebildiği koşullarda, araştırmacılar bu işlemlere ilişkin birçok olayı birkaç dakika içinde gözlemleyebilirler. Aynı biçimde astronomlar, gökada hareketlerinin bilgisayarlardaki benzetimlerinden yararlanarak, sonuçlanması milyonlarca yıl sürecek olayların (örn. iki gökadanın çarpışması) uygulamalarını yapabilir ve kuramsal tanımlamaların geçerliliğini sınayabilirler.

Bir öğretim tekniği olarak benzetim, öğrencilerin yaşımsal sorunları gerçekçi bir biçimde ele alabilmelerini olanaklı kılar; üstelik bu durumda öğrencilerin, gerçek yaşamda yapabilecekleri yanlışlardan doğabilecek kötü sonuçları yaşamaları olasılığı da yoktur. Bu tekniğin tıp eğitiminde özellikle yararlı olduğu kanıtlanmıştır. Örneğin Alberta Üniversitesi Tıp Okulu'nda, uygun bir tedavi uygulanmadıkça yaşamaya kışkırlı olan ağır hastaların benzetimleri bilgisayar aracılığıyla çıkartılmakta ve stajyer doktorlardan hastayı kurtarmak üzere hemen doğru tanı koyup tedavi önermeleri istenmektedir. Pilot adayları da, link trainee gibi karmaşık benzetim araçlarıyla, gerçeğe uygun tehlikeli durumlarla karşı karşıya bırakılarak eğitilmektedir.

Benzetim yöntemleri, öğrencilerin karmaşık fiziksel ve toplumsal çevre etkenleri arasındaki etkileşimleri kavrayabilmelerini sağlar. Örneğin ABD'de, Dartmouth College öğrencileri, bitki hastalıkları, yangın ve sel tehditleri altında iyi piring üretimi sağlamaya yönelik bir benzetim oyunu oynarlar. Kuzeybatı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Lisansüstü Okulu'ndaki bilgisayar, ABD ekonomisinin küçük bir modelinin benzetimini yapacak biçimde programlanmıştır. Taşınabilir terminaller ve televizyon monitörleri kullanan öğrenciler, ekonomik sorunlara çözüm yolları önerirler ve modelden elde edilen veriler ile kendi öngörülerini karşılaştırırlar.

benzidin, birçok boyarmaddenin üretiminde kullanılan, aminler sınıfından organik kimyasal madde. Mordan kullanmaya gerek kalmadan pamuklu dokumaya çok güçlü bir biçimde tutunabilen benzidin tınevi azo boyalar, öbür azo boyalardan çok daha değerlidir.

Benzidin üretiminde, önce nitrobenzen ($C_6H_5NO_2$) alkali ortamda indirgenerek hidrazobenzene ($C_6H_5NHNHC_6H_5$), daha sonra bu madde güçlü bir asitle işlenerek benzidine dönüştürülür.

Benzidin kimyasal tepkimeleri, birincil aromatik aminlerin tepkimelerine benzer; nitroz asitle tepkimeye girdiğinde bisdiazonyum tuzlarını verir, bu tuzlar da aromatik amino ya da hidroksil bileşikleriyle birleşerek azo boyalarını oluşturur.

Renksiz, kristalleşmiş bir katı olan ve suda hemen hiç çözünmeyen benzidin, deri iltihabına ve safra kesesi tümörlerine yol açabilen zehirli bir maddedir. Polis laboratuvarlarında, niteliği bilinmeyen lekelerin kan lekesi olup olmadığını saptamak için kullanılır.

benzil alkol, FENİLMETANOL olarak da bilinir, balsamlarda ve başta yasemin olmak üzere bazı çiçeklerin uçucu yağlarında karboksilli asitlerle bileşmiş olarak (esterler halinde) bulunan, $C_6H_5CH_2OH$ formülündeki organik bileşik. Doğal ve biresimsel (sentetik) esterlerinden birçoğu öteden beri parfüm yapımında kullanılan benzil alkol, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, renkli sinema filmlerinin developman banyolarında güçlendirici ve naylon ipliklerin boyanmasında yardımcı madde olarak önem kazanmıştır. Benzil alkol, benzil klorürün soda eşliğinde hidroliziyle üretilir; $205,35^\circ C$ 'de kaynar, $-15,3^\circ C$ 'de erir.

benzin, petrolden elde edilen ve içten yanmalı motorlarda yakıt olarak kullanılan, uçucu ve parlayıcı sıvı hidrokarbonlar karışımı. Sıvı ve katı yağlar için çözücü olarak da kullanılır. Önceleri, özellikle gazyağı üretimine yönelik petrol sanayisinin bir yan ürünü olan benzin, karbüratörde havayla kolayca karışabildiği ve yandığında yüksek enerji verdiği için, kısa sürede en çok kullanılan otomobil yakıtı durumuna geldi.

Benzin, önceleri ham petrolün damıtılması ve daha değerli olan uçucu bölümlerinin ayrılması yöntemiyle üretilirdi. Sonraları, ham petrolden daha fazla benzin elde edebilmek için, büyük molekülleri parçalayarak daha küçük moleküllere dönüştüren kraking yöntemi geliştirildi. Büyük molekülleri ısı ve yüksek basınç etkisiyle parçalamaya dayanan ısı kraking işlemi 1913'te uygulamaya kondu; 1937'den sonra da yerini, kimyasal tepkimeleri hızlandırarak daha çok benzin elde edilebilmesini sağlayan katalizörlerin kullanıldığı katalitik kraking yöntemine bıraktı. Benzinin niteliğini ve üretim miktarını artırmak üzere başvurulmuş öbür yöntemler, propilen ve bütün gibi gaz halindeki alkenleri daha büyük moleküllere dönüştüren polimerleştirme; bir alken ile örneğin izobütan gibi bir parafini bağlayan alkilleme; düz zincirli hidrokarbonları daldanmış zincirli hidrokarbonlara dönüştüren izomerleştirme ve ısı ya da katalizör yardımıyla molekül yapısını yeniden düzenlemeye dayanan reforming (düzeltim) işlemle-ridir.

Benzin, değişik yapıdaki yüzlerce hidrokarbonun karışımıdır. Çoğu doymuş olan bu hidrokarbonların her melekülünde 4-12 karbon atomu bulunur. Otomobil yakıtı olarak kullanılan ve karışım yüzdesi yükseltiye ve mevsime göre ayarlanan benzin $30 - 200^\circ C$ arasında kaynar. Uçak benzinindeki az ve çok uçucu bileşenlerin oranı, otomobil benzinindekinden daha azdır.

Bir benzinin vuruntuyu (yakıt buharlarının silindire verimi düşürecek kadar hızlı yanmasını) önleme özelliği oktan sayısı olarak belirtilir. 1930'larda, yanma hızını azaltmak için benzine kurşun tetraetil eklenmeye

başladı; ancak, egzoz gazlarında zehirli kurşun bileşiklerine rastlandığından, 1970'lerde bu uygulamadan vazgeçildi. Bugün, yüksek oktanlı benzinlerin üretiminde kimyasal dönüştürme işlemleri uygulanmaktadır.

1970'lerde petrol fiyatlarının artması üzerine, şeyl, katran tozu ve kömürden elde edilen ham petrolden ya da doğal gazdan benzin üretmek için araştırmalara başlanmıştır. Ayrıca bak. petrol.

benzin motoru, benzin buharı ve hava karışımının yakılması esası uyarınca çalışan içten yanmalı (patlamalı) motor türü. Karışımın ateşlenmesinde, elektrik kıvılcımı üretken bujilerden yararlanır.

Benzin motoru, içten yanmalı motorların en yaygın kullanılan türüdür. Otomobillerin büyük çoğunluğu, motosikletler, küçük boy kamyonlar ve traktörler benzin motoruyla çalışır. Sığası 35 bin beygircüğe ulaşan bazı büyük sistemler uçak motorlarında kullanılırken, küçük ve hafif modelleri, çim biçme ve kar savurma makineleri gibi araçlara hareket gücü sağlar.

Çalışma ilkeleri. Benzin motorları, boyut, üretilen birim güç miktarına düşen ağırlık ve elemanların düzenlenmesi yönünden önemli farklılıklar göstermekle birlikte, temelde birbirine benzer. En temel benzin motoru türü, alternatif piston hareketli motordur. Bunlar, çalışma çevriminin pistonun iki ya da dört zamanlı hareketiyle tamamlanmasına bağlı olarak iki alt gruba ayrılır. Özellikle otomobillerde kullanılan dört zamanlı motorlarda, piston önce emme zamanında silindir içinde aşağıya doğru iner ve bu sırada emme supabı açılır. Böylece benzin buharı ve havadan oluşan karışım, pistonun aşağı doğru inmesi sonucu silindirin içinde oluşan hava boşluğunun etkisiyle içeri emilir. Sıkıştırma zamanında piston yeniden yukarı çıkarken emme ve egzoz supapları kapanır. Piston içerdeki karışımı sıkıştırarak silindirin tepe noktasına yaklaşıırken, bujiden çıkan bir elektrik kıvılcımı karışımı ateşler. Patlamalı bir biçimde yanan karışımın genişlemesiyle silindirde oluşan gaz basıncı pistonu aşağıya doğru iter. Genişleme (patlama) zamanı adı verilen bu süreçte supaplar gene kapalı konumdadır. Çevrimi tamamlayan egzoz zamanında yukarı doğru çıkan piston, içerdeki yanma artığı gazları bu sırada açılan egzoz supabından dışarı atar. Bundan sonra çevrim aynen yinelenir. Her çevrim, pistonun bu dört zamanlı hareketi ile (emme, sıkıştırma, genişleme ve egzoz) krank milinin iki kez dönmesiyle tamamlanır.

İki zamanlı motorlarda ise, dört zamanlılara özgü emme ve egzoz işlemleri aynı zamanlar halinde değildir. Bu işlemler sıkıştırma ve genişleme zamanları sırasında gerçekleştirilir. Bu motorlarda çevrim, pistonun silindirin içinde bir inmesi, bir çıkması ve krank milinin bir kez dönmesiyle tamamlanır. Bu nedenle, motorun hacmi, ağırlığı ve beygircüğü başına maliyeti azalır. İki zamanlı motorlar daha çok, çeşitli türden motosikletlerde ve çim biçme makineleri, motorlu tırmıklar gibi küçük makinelerde kullanılır.

Benzin motorlarının ikinci önemli türü döner pistonlu motorlardır. Günümüze değin geliştirilen çeşitli döner pistonlu motor türleri arasında kullanıma en uygun olanı, Alman araştırmacı Felix Wankel'in tasarlattığı motordur. Wankel motoru, alışılmış alternatif piston hareketli motorlardan yapısal olarak farklıdır. Bu motorda, silindirlerin içinde aşağı yukarı hareket eden pistonlar yerine, eşkenar üçgen biçiminde bir rotor (döner piston) vardır. Rotor, kapalı bir bölmenin içinde döner ve rotorun üç

kenar ucu da karterin kavisi iç yüzeyini sıyrarak hareket eder. Kenarları kavisi olan rotor, kendi kenarları ile karterin duvarları arasında yarım ay biçiminde uç oda oluşturur. Her odanın hacmi motorun hareketine bağlı olarak değişir. En geniş hacim, odayı oluşturan rotor kenarının asal çapa paralel duruma geldiği sırada elde edilir. Rotorun kenar yüzlerinde bulunan cepler, hem yanma odasının biçimini, hem de motorun sıkıştırma oranını belirler. Rotor kendi merkez eksenine çevresinde dönerken, karterin geometrik merkezine çevresinde de dairesel bir yörünge izler. Krank miline bağlı sabit bir pinyon dişli, rotorun içindeki bölmenin dişlerine geçerek, rotor için gerekli olan yörüngesel hareketi sağlar. Krank milinin üzerine yerleştirilen ve rotorun iç bölümüne oturan bir eksantrik de, motora destek görevi gördüğü gibi, onu krank miline bağlar. Böylece, karter odalarındaki yakıt ve hava karışımı yandıkça, rotorun kenar yüzlerine uygulanan gaz basıncıyla oluşan burulma momenti krank miline aktarılır. Dişli çapları arasındaki 1/3'lük bir oran, krank milinin, rotorun eksantrik çevresinde dönüşünden üç kat daha hızlı dönmesini sağlar. Rotorun her çeyrek dönüşü, bir genişleme ya da sıkıştırma zamanını tamamlar, böylece rotorun bir tam dönüşünde emme, sıkıştırma, genişleme ve egzoz süreçleri tamamlanmış olur.

Wankel motoru alternatif piston hareketli motorlardan daha hafif ve dengelidir. Ayrıca daha basit bir mekanizmaya dayandığından yapım maliyeti de düşüktür. Sessiz ve titreşimsiz çalışması ve özellikle alternatif hareket durumunda ortaya çıkan eylemsizlik kuvvetlerinin bulunmaması nedeniyle çalışma hızının daha yüksek olması da öteki üstünlükleridir. Wankel motorları, bazı otomotiv ürünlerinde ve deniz araçlarında kullanılmaktadır. Ayrıca, elektrik üretim sistemlerinde de uygulama alanı bulmuştur.

Benzin motorunun gelişimi. Yanma sonucu ortaya çıkan basıncı kullanan ilk motorlardan biri, 1833'te İngiltere'de W. L. Wright tarafından yapıldı. 1860'ta Fransız J. J. E. Lenoir, aydınlatma gazıyla çalışan bir motoru piyasaya sürdü. İki yıl sonra da Alphonse Beau de Rochas adında başka bir Fransız, dört zamanlı çevrim ilkesini geliştirdi. 1876'da Alman makine mühendisi Nikolaus Otto, Beau de Rochas'ın ilkesinden hareketle, modern otomobil motorunun ilk örneğini yaptı. 1878'de ise Sir Dougald Clerk iki zamanlı çevrimi geliştirdi. 1891'de Joseph Day, bu ilkeyi basitleştirerek daha verimli bir temele oturttu. Döner pistonlu benzin motoru 20. yüzyıla değin geliştirilmedi. Wankel'in tasarladığı döner pistonlu motor türleri 1950'lerin ortalarında bir Alman firması tarafından yapılarak denenmeye başlandı. Daha sonraları kullanımı yaygınlaştı.

Benzing, Johannes (d. 1913, Szwarcwald, Almanya), Türkolog. Berlin Üniversitesi'nde öğrenimi gördü. Türkmencedeki eylem biçimleri üzerine doktora çalışması yaptı. II. Dünya Savaşı'nda Alman Dışişleri Bakanlığı'nda dil uzmanı olarak görevlendirildi. Savaşın sona Paris'e yerleşti.

Başlıca çalışmaları şunlardır: *Kleine Einführung in die Tschuwaschische Sprache* (1943; Küçük Çuvaşça Kılavuzu), *Über die Verbformen im Türkmenischen* (1953; Türkmencenin Eylem Biçimleri Üzerine), *Eine Führung in das Studium der Altaischen Philologie und der Turkologie* (1953; Türkoloji ve Altay Filolojisi Araştırmalarına Giriş), *Die Tungusischen Sprachen* (1956; Tunguz Dilleri). Benzing'in ayrıca *Philologiae Turcicae Fundamenta* (1959, 1. cilt; Temel Türk Filolojisi) adlı ortak çalışmada

Türk dillerinin sınıflandırılması, Kumuk, Başkirt ve Çuvaş dilleri üzerine incelemele-ri yayımlanmıştır.

benzodiazepin, çeşitli türevleri ruhsal gerginlik ve bunalıtı tedavisinde yatıştırıcı olarak kullanılan, benzer yapıdaki bir grup kimyasal bileşiğin ortak adı.

Karmaşık halkalı bileşikler olan benzodiazepinlerin ilk örneği 1933'te bireşim yoluyla elde edilmiş, 1950'lerde de temel benzodiazepin halkasının yüzlerce izomeri geliştirilmiştir. Benzodiazepinlerin en önemli farmakolojik özelliği, gerginliği giderici ve gevşetici etkisinin çok yüksek olmasıdır. Yan etkileri görece az olan ve doğal bir uyku sağlayan bu kısa etkili yatıştırıcılar arasında en çok kullanılanları klordiazepoksit(*) ile diazepamdir(*). Birçok turevi de yüksek dozlarda kas gevşetici, sara krizlerinde çırpınmayı engelleyici ve uyku ilacı olarak kullanılır.

Beyinde, yalnızca benzodiazepin bileşiklerinin bağlanmasına izin veren çok seçici ve çok özel bağlanma noktaları saptanmıştır. Bu bağlanma noktalarının hücredeki yerleri, hücre zarından içerye doğru klorür iyonlarına geçiş veren iyon kanallarının ve gamma-aminobütirik asit (GABA) adıyla bilinen bir sinir ileticisinin etkinlik gösterdiği noktaların hemen yakınındadır. Benzodiazepinler, GABA'nın genel etkisini artırmasına karşı koyar. 1985'te ABD'li araştırmacılar beyin özütlğinde, benzodiazepin bağlanmasını önlemek üzere vücut tarafından üretilmiş bir maddenin izine rastladılar. Bu doğal bileşiğin beyin üzerindeki etkilerini değerlendirdiklerinde, bunalıtıyı bastırarak yerde güçlendirdiği ve GABA iletimini artıracak yerde azalttığı kanısına vardılar.

Benzodiazepinlerle tedaviye, genellikle uykuya dalmayı kolaylaştırmak amacıyla yatmadan önce alınan dozlarla başlanır. İlaça duyulan gereksinim hastanın psikoterapiye vereceği yanıtı ve kendisini bunaltıya sürükleyen nedenleri yok etme yeteneğine bağlı olduğundan, ilacın yatıştırıcı etkisi ve gerekli tedavi dozu kişiden kişiye değişir. Benzodiazepin kullanan hastalarda bazı yan etkiler görülmüştür. GABA'nın, özellikle beyincik ve beyin kabuğu üzerinde yoğunlaşan etkisinde değişiklikler olacağından, hastada bilinç bulanıklığı ve hareketlerinde eşgüdüm bozukluğu ortaya çıkabilir. Benzodiazepinlerle birlikte alınan başka ilaçlar, özellikle de alkol eşgüdüm bozukluğunu iyice artırabilir; ayrıca bu ilaçların gebelik sırasında kullanılması da sakat doğum olasılığını yükseltebilir. Benzodiazepinlerle alkolün birlikte kullanılmamasını gerektiren önemli bir neden de, bu iki maddenin ortak etkisinin bağımlılık yaratabilmesidir. Gerçekten de bazı kişilerde, düşük dozlarda bile olsa, alkol ve kimi benzodiazepinlerin birlikte alınması bunalıtıyı bastırmakla kalmaz, bir süre için aşırı bir canlılık ve taşkınlık yaratır. Bu ruh durumunu yeriden yaşama isteği, alkol ve benzodiazepin dozunun gitgide artırılmasına yol açabilir ve iki madde uzun süre birlikte kullanıldığında kişiyi bu maddelere bağımlı kılabilir.

benzoik asit, karboksilli asitler grubundan, beyaz kristaller halindeki organik bileşik; uzun süre saklanacak besinlerin korunmasında, çeşitli kozmetiklerin, boyarmadde-lerin, plastiklerin ve böcek ilaçlarının yapımında yaygın olarak kullanılır.

İlk kez 16. yüzyılda tanımlanan benzoik asit, doğada birçok bitkinin yapısında bulunur; bazı sebzelerdeki reçinemsı maddenin (benzoin zambkı) yüzde 20'sini oluşturur. İlk kez 1860'larda kömür katranından ayrılan bileşiklerden bireşim yoluyla elde edilen

benzoik asit, bugün sanayide toluenin yaklaşık 200° C'de ve katalizör olarak kullanılan kobalt ve manganer tuzları eşliğinde oksijenle tepkimesinden üretilir. Saf benzoik asit 122° C'de erir ve suda çok az çözünür.

Benzoik asitin en önemli türevleri, besinlerin saklanması için kullanılan sodyum benzoat tuzu, kenelere karşı kullanılan benzil benzoat esteri ve bazı plastiklerin üretiminde tepkime başlatıcı ya da dokumaları ağartma tozu olarak kullanılan benzoil peroksittir.

benzokinin, organik bileşiklerin kinon ailesinin, C₆H₄O₂ formülündeki en basit üyesi. Ayrıca bak. kinon

benzol, HAM BENZEN olarak da bilinir, kömür katranının damıtma ürünü olan hafif yağlar karışımı. Düşük sıcaklıklı karbonlaş-tırma ve gazlaştırma fırınlarından elde edilen benzol, genellikle çok fazla miktarda parafin ve çok az miktarda aromatik hidrokarbonlar içerir. Arıtma ve damıtma yöntemleriyle, benzolden, başta benzen olmak üzere çeşitli hidrokarbonlu ürünler elde edilir. Ayrıca bak. benzen.

benzopirrol bak. indol

Beorhtric (ö. 802), Wessex kralı. Cynewulf'un ardından 786'da başa geçmiştir.

Wessex Krallığı'nın kurucusu Cerdic'in soyundan gelmekle birlikte, babası bilinmemektedir. Döneminde Danlar Dorset'e çıkarak İngiltere'yi ilk kez istilaya girişiler. Taht üzerinde hak iddia ederek sorunlar çıkaran Egbert'i öldürme çabaları sonuç verince, Beorhtric, kayınpederi Mercia kralı Offa'nın yardımıyla onu kara Avrupa' sına kaçmaya zorladı. Efsaneye göre Beorhtric, düşmanlarını hileyle ve bunu başaramadığında zehirle ortadan kaldırmayı alışkanlık haline getirmiş hırslı bir kadın olan karısı Eadburg'un hazırladığı bir karışımı yanlışlıkla tadararak öldü. Yerine Egbert geçti.

Béothy, Étienne (d. 1897, Hayes, Macaristan - ö. 1961, Montrouge, Fransa), yapım-cılık akımı doğrultusundaki soyut heykelleriyle ünlü Macar asıllı Fransız heykeltci.

Mimarlık öğrenimi gördü. László Moholy-Nagy ile tanıştıktan sonra heykelle yöneldi. 1920-24 arasında Budapeşte Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykel çalıştı. 1925'te Paris'e yerleşti. 1932'de Soyutlama-Yaratma grubunun, 1946'da da Salon des Réalités Nouvelles'in (Yeni Gerçekçiler Salonu) kurucuları arasında yer aldı. 1951'de Mekân Grubu'na katıldı.

Béothy, 1929'dan sonra geometrik soyut anlayışta gerçekleştirdiği heykellerinde sürekli matematiksel biçimlenişleri irdeledi. Bu bağlam içinde gerçekleştirdiği heykellerinin çoğu, sarmal ve parabollerden yola çıkan, büyük boyutlu, ince uzun, zarif soyutlamalardır. Béothy sanatın matematiksel temellerini *La Série d'Or* (1939; Altın Dizi) adlı kitabında açıklamıştır.

Beotuklar, Newfoundland Adasında avcılık ve toplayıcılıkla geçinen soyu tükenmiş bir Amerikan Yerli kabilesi. Beotuk dili Algonkin diline yakın olmakla birlikte, bazı uzmanlar onun bağımsız bir dil olduğu kanısındadır. 1497'de John Cabot adaya çıktığında sayıları ancak 500'ü buluyordu. Sonraki yüzyıllarda Avrupalılar ve Nova Scotia'dan gelen Mikmekler, Beotukların büyük bölümünü öldürdüler. Hayatta kalabilen az sayıdaki Beotukun Labrador'a kaçıp Dağlı-

larla karıştıkları sanılmaktadır; bilinen son Beotuk olan Nancy Shewanahdit 1829'da ölmüştür.

Beotuk kültürü konusunda çok az şey bilinmektedir. Eldeki verilerden, bir şef altında birleşmiş birkaç akraba aileden oluşan küçük *band*'lar halinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Geçmişte birçok yazar kano kullanmadaki ustalıklarını saptamıştır. Beotuklar ilkel zıpkınlarla fok avlar, alabalık ve kabalık deniz hayvanları yakalar ve çok iyi bildikleri ormanlarda ok ve yayla geyik avına çıkarlardı. Yemek kaplarını ve kulüblerini huşagaçı kabuğundan yaparlardı. Dinsel nedenlerle ve böceklerden korunmak için ciltlerine kırmızı toprak boya sürerlerdi. Avrupalıların Beotuklar için kullandığı "Kızıllı" Yerliler deyişinin buradan geldiği sanılmaktadır.

Beowulf, Eski İngiliz edebiyatının en büyük ürünü olan kahramanlık şiiri, Avrupa'da yerel dillerden birinde yazılmış ilk halk destanı. 6. yüzyıl başlarında geçen olayları konu alır; 700-750 arasında oluştuğu sanılır. Bugün var olan tek elyazması nüshası (Cotton Vitellius A XV) y. 1000'de kaleme alınmıştır. 1815'e değin matbaa baskısı yapılmamıştır. Aslının herhangi bir başlığı olmadığı halde, kişiliği ve yaptığı işler öykünün bütünlüğünü sağladığı için sonradan, kahramanı İskandinavlı Beowulf'un adını almıştır. Tarihçe Beowulf adında birinin yaşadığı belirlenememiştir de, şiirdeki bazı karakter, yer ve olayların tarihsel doğruluğu belirlenebilmektedir.

Şiir iki bölüme ayrılır. Başlangıcında Dan kralı Hrothgar'ın kirlar üzerindeki görkemli konağı Heorot'un, 12 yıl boyunca kötü ruhlu canavar Grendel'in gece baskınlarına uğradığı, canavarın Hrothgar'ın savaşçıları kaçırıp yediği anlatılır. Beklenmedik bir anda, İsveç'in güneyindeki Geat kabilesinin genç prensi Beowulf, adamlarıyla birlikte çıkagelir ve Heorot'u canavardan kurtarmayı önerir. Kral, adı pek duyulmamış bu prensin cesaretine hayret eder, ama onu iyi karşılar. Kralın maiyetindeki bazı kişiler kışkırtıcı dışında gerekli görgü kurallarına uygun geçen bir akşam şöleninden sonra kral yatmaya gider, yerine Beowulf'u bırakır. O gece kirlardan Grendel gelir, ağır kapıları yıkar, Beowulf'un kabilesinden birini yer. Sonra Beowulf'la boğuşur, ama onun güçlü ellerinden kaçamaz, kurtulmak için hamle yaparken bir kolu kopar. Sonunda kaçmayı başarır, ama ölümcül bir yara almıştır.

Ertesi gün Heorot'ta şenlik vardır. Ama geceleyin savaşçılar uyuyunca Grendel'in annesi oğlunun öcünü almak için gelir, Hrothgar'ın adamlarından birini öldürür. Sabahleyin de Beowulf onu bir bataklığın dibindeki mağarasında bulup öldürür. Grendel'in başını gövdesinden ayırarak Heorot'a döner. Danlar bir kez daha şenlik düzenler. Hrothgar gerçek kahramanları öven bir uğurlama konuşması yaptıktan sonra Beowulf kazandığı onur ve aldığı değerli armağanlarla Geat kralı Hygelac'ın yanına döner.

İkinci bölümde Kral Hygelac'ın, tarihsel belgelerin de doğruladığı bir savaş sırasında ölmesi, oğlunun ölümü, Beowulf'un krallığa getirilişi ve 50 yıl ülkeyi barış içinde yönetmesi anlatılır. Bu kez de ağzından alev püskürten bir ejder ülkeye saldırınca cesur, ama yaşlanmış Beowulf onunla mücadeleye girer. Gençliğinde tuttuğu dövüşlerin tersine bu kez korku ve acı veren uzun bir çatışma olur. Genç yardımcısı Wiglaf

dışında bütün askerlerinin kralı terk etmesi de acı vericidir. Beowulf ejderi öldürürse de, ölümcül bir yara alır. Şiir, kralın cenaze ayiniyle, ağıtlarla son bulur.

Beowulf ölçü, üslup ve konu bakımından Germenlerden gelen kahramanlık destanı geleneğini sürdürür. Beowulf'un, canavarın kolunu koparması, bataklığın dibine inmesi gibi olaylar halk sanatından gelen tanınmış motiflerdir. Şiirin vurguladığı ahlak değerleri, Germenlere özgü kabileye ve kabile önderine bağlılık ile öd alma duygusudur. Ama şiir Hristiyanlıktan da çok etkilendiği için, eski İzlanda edebiyatının *Edda* şiirlerinde ya da İzlanda sagalarında görülen acımasız kadercilikten uzaktır. Beowulf, Germen kahramanlarından ya da *Ilyada*'daki kahramanlardan daha özgeci biri gibidir. Ayrıca tuttuğu dövüşlerin üçü de bütün topluluğu ve uygarlığı tehdit eden canavarlara karşıdır; dolayısıyla insanlar arasında kan davası sonucunu doğuracak nitelikte değildir. Birçok eleştirmen, şiiri, kötülüğe ve karanlığa karşı Beowulf'un iyiliği ve ışığı temsil ettiği bir Hristiyan alegorisi olarak değerlendirmiştir. Onun kendini kurban edeceği acıklı bir ölüm değil, iyi (kimilerine göre "fazla iyi") bir kahramana yaraşan sonudur.

Ama bütün bunlar *Beowulf*'un iyimser bir şiir olduğu anlamına gelmez. İngiliz eleştirmen J. R. R. Tolkien'e göre *Beowulf* bir destandan çok, uzun ve lirik bir ağıt havası taşır. Daha mutlu bir havadaki başlangıç bölümünde bile çağdaşlarının çok iyi kavradığı uğursuzluk belirtileri vardır. Grendel'in öldürülmesinden sonra Kral Hrothgar gelecekte umutla söz ederken, dinleyicileri kralın talihinin tersine döneceğini, konağının yanacağını bilirler. İkinci bölümde akış yavaşlar, ayın havasına bürünür; Beowulf'un gençliğinden sahneler onun son çarpışmasına kontrpuan oluşturacak biçimde yeniden seslendirilir ve herkesin karşılaşacağı *wyrd* (yazgı) onun da başına gelirken, hava gitgide karamsarlaşır. John Gardner'ın 1971'de yayımlanan *Grendel* adlı yapıtında Beowulf öyküsü canavarın bakış açısından yeniden kaleme alınmıştır.

Beppu, Japonya'nın Küşü Adasında Oita iline (*ken*) bağlı kent. Beppu Körfezine bakan ve simetrik bir yelpazeyi andıran kalın bir volkanik kitlenin eteğinde kurulmuştur.

Beppu'da bir kaplica
George Hallon Photo Researchers

19. yüzyıl sonlarından bu yana önemli bir kaplica merkezidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra eski köşklerin otel ve dinlenme yerlerine dönüştürülmesiyle yatak kapasitesi artmıştır. Kentte ulusal sağlık kurumları ve yarıdağ araştırma enstitüleri vardır.

Sekiz sıcak su kaynağının yer aldığı Beppu bölgesi, havaya çamur fışkırtan *cigoku* (ce-

hennem) adlı kaynar havuzlarıyla ünlüdür. Öteki turistik yerler Tsurumi Dağı, Şidaka Gölü ve Kicima Platosudur. Nüfus (1990) 130.323.

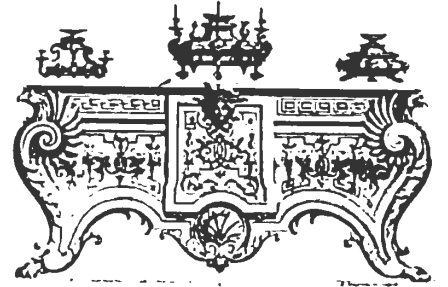
beraat *bak.* aklanma

beraha (İbranicede "kutlulama"), çoğul BERAHOT, Yahudilikte Tanrı'ya övgü ya da şükran belirten dua. Sinagogdaki ayının belirli yerlerinde, tek başına dua ederken, bir dinsel buyruğu yerine getirmeden önce ya da bir tehlike karşısında zarardan korunmak amacıyla okunur. *Beraha* dualarının çoğu *Beruh Atta Adonay Eloheynu Meleh ha-Olam* ("Sen Mübareksin Rabbimiz, Alemlerin Meliki") sözleriyle başlar.

Çoğu Yahudi evinde, yemeklerden önce şükran ifadesi olarak yiyecek ve şarap için *beraha* okunması görenektir. *Beraha* dualarının çoğunda, kutsal günleri kutlaması ve böylece onu hatırlaması için Yahudi halkını seçmiş olmasından dolayı Tanrı'ya şükredilir.

Berain, Jean (YAŞLI) (d. 28 Ekim 1637, Saint-Mihiel - ö. 24 Ocak 1711, Paris, Fransa), ressam ve oymabaskı ustası. Çağdaşları tarafından dekorasyon konusunda "zevk kâhini" olarak adlandırılmıştır.

Ünlü Fransız dekoratör Charles Le Brun'un yanında yetişti. 1674'te Louvre'da çalıştığı sırada Fransa kralı XIV. Louis'ye saray

Jean Bérain'in (Yaşlı) *Ornamens Inventory* adlı kitabından bir masa tasarımının aside yedirme baskısı, y. 1670-1700
Victoria and Albert Museum Londra

tasarımcısı olarak atandı. 1690'da Le Brun'un ölümünden sonra Louis'nin gemilerinin dış süslemelerini tasarlamak ve uygulamalarını denetlemekle görevlendirildi. Kendinden önceki meslektaşlarının çalışmalarını uyarlamadaki yeteneğiyle duvar halıları, mobilyalar, aksesuar ve giysiler, ayrıca operalar, saray şenlikleri ve törenler için dekorlar tasarladı. Ürünleri başka mobilya tasarımcılarına esin kaynağı oldu, örneğin André-Charles Boulle aside yedirilmiş pirinç ve bağa marketöri işlerinde Bérain'in tasarımlarından etkilendi. Başka zanaatçılar da Boulle'u izleyerek Bérain'i temel kaynak olarak kullandılar. Kısa sürede Bérain etkisi bütün Avrupa'da yayıldı.

Bérain, görkemli ve büyük eğlencelere düşkün olan Louis'yi hep hoşnut etti. Tasarladığı şömine rafları, perdeler, süs eşyası, demir ocak ayaklıkları, çiniler, şunıdanlar, başlıklar ve duvar panolarının hepsi de düşsel bir ikonografinin grotesk imgeleleriyle doluydu. Louis'nin Doğu sanatına olan düşkünlüğü nedeniyle Bérain 18. yüzyıl ortalarında çok moda olan Çin örgelerini inceledi. Louis'nin hükümdarlığının son döneminde yaptığı bezemeler, daha sonraki rokoko sanatçıları, mobilyadan porselele kadar çeşitli alanlarda etkilendi.

Bérain, Molière'in abartılı tiyatro yapıtlarının sahne tasarımlarını da gerçekleştirdi. Kendi öğrencisi olan ve oymabaskıcı olarak bilinen oğlu Jean Bérain (Genç) (1678-1726), ölümünden sonra onun resmi görev-

lerini sürdürdü. Erkek kardeşi Claude Berain de (ö. 1726 ?) kralın oymabaskı sanatçılarından.

Béranger, Pierre-Jean de (d. 19 Ağustos 1780, Paris - ö. 16 Temmuz 1857, Paris, Fransa), şair ve popüler şarkı yazarı. Fransız toplumunun bir bütün olarak hızlı ve sarsıcı bir değişim geçirdiği koşullarda özgürlükçü ve insancıl düşünceleri korumasıyla ünlüdür.

Babasının iş girişimleri başarısızlıkla sonuçlanıncaya değin onunla birlikte çalıştı. 1809'da Paris Üniversitesi'nde memur olarak iş buldu. Tavan arasında bir odada

Béranger, Metzmaçher'in taşbaskı çalışmasından ayrıntı, 1835
Bibliothèque Nationale, Paris

düzensiz bir yaşam sürdürdüğü bu dönemde boş zamanlarında edebiyatla ilgilendi. Napoléon'un düşmesinde sonra yeniden kurulan (1815) Bourbon krallığını sertçe eleştiren şiirler ve şarkılar yazdı. Çoğunluğun paylaştığı duyguları dile getiren bu ürünleri ona hızla ün kazandırırken, işinden atılmasına (1821) ve üç ay hapis yatmasına da yol açtı. Ama o, bu deneyimi tavan arasındaki yaşamına yegleyecekti.

Béranger'nin lirik ve yumuşak şarkıları henüz kapanmış olan Napoléon döneminin izlerini taşıyordu. Krallığı ve tutucu kilise çevrelerini alaya alan yergileri açık, yalın, çekici bir üslupla yazılmıştı. Şarkıları ve taşlamaları, Béranger'nin çok geçmeden hem Paris'in özgürlükçü edebiyat çevrelerinde, hem de halk arasında tanınmasını sağladı. Böylece, yaşadığı süre içinde etkili ve saygın bir kişi haline gelmeyi başardı. Artık yapıtlarının geliri geçinmesine yetiyordu. Académie Française üyeliğini ve bütün resmi ödülleri reddetti. 1848 Devrimi'nden sonra yeni kurulan demokratik parlamento'ya seçildi.

Sevimliliği ve cömertliği ile tanınan, Paris'in edebiyat çevrelerindeki dostlarından borç almaya, cebinde olanı da hemen vermeye hazır bir insandı. En ünlü şiirleri "Le Roi d'Yvetot" (y. 1813; Yvetot Kralı), "Le Dieu des pauvres gens" (Yoksulların Tanrısı), "Le Sacre de Charles le Simple" (Saf Charles'ın Taç Giyişi), "La Grand-Mère" (Büyükanne) ve "Le Vieux Sergent"dir (Yaşlı Çavuş).

Berar, Hindistan'ın batısında, Maharashtra eyaletinin doğu illeri Amravati, Akola, Buldana, Yeotmal'ı içine alan bölge. Adını eski Müslüman devleti Berar'dan (Birar) alan bölge, geçmişte Parbhani ve Nanded illerinin bazı bölümleriyle birlikte, Merkez İller'deki bir İngiliz yönetim birimini oluşturuyordu. Günümüzde artık yönetsel bir anlam taşımayan Berar'ın yerine, dört ilin yanı sıra Bhandara, Chandrapur, Vardha ve Nagpur illerini de kapsayan Vidarbha bölgesi terimi kullanılmaktadır.

Kuzeyde Tapti, güneyde Purna ırmaklarının açtığı Melghats Platosu, Berar'ın kuzeyindeki doğal sınırı oluşturur. Vidarbha bölgesi, Penganga (Vardha) ve Vain-ganga ırmaklarını da içine alır. Buldana-

Yeotmal Platosunu kaplayan güney bölgesi, Purna Havzasındaki zengin pamuk bölgesinden daha az gelişmiştir. Kömür, demir cevheri ve manganez yataklarının bulunduğu Vidarbha bölgesinin en büyük kenti Nagpur'dur. Bölge ekonomisi tarım ağırlıklıdır; toprakların yarısında pamuk ve yağlı tohum gibi ticari ürünler yetiştirilir. Sanayi büyük ölçüde bu ürünlerin işlenmesine dayanır.

Berat, Arnavutluk'un güneyindeki Berat ilinin merkezi. Osum Irmağı kıyısında, Tomorr Tepesinin (2.417 m) hemen batısında, Osum'un geçtiği sarp tepeler arasında yer alır. Yamaçlardaki sekilerde kurulmuş evler ile birkaç cami ve kilisenin yukarısında eski bir kalenin kalıntıları vardır. Stalin petrol yatağı 11 km kuzeydedir.

Eski Illyria ve Epir (Epeiros) bölgeleri arasındaki stratejik konumundan dolayı birçok savaşa sahne olan Berat, 13. yüzyılda daha önce Antipatreia (Bizans Döneminde Pulkheriopolis) adlı eski bir Yunan kentinin bulunduğu sanılan yerde yeniden kuruldu. 14. yüzyılda Sırp yönetimi altında Beligrad adını aldı (Berat adı buradan gelmektedir). 19. yüzyılda Osmanlı sadrazamı Ali Paşa burayı yeniden tahkim ettirdi. Eski bir Osmanlı köprüsü (1780) ırmağın batı kıyısındaki Goritsa (Eski Slavon dilinde "Küçük Köy") adlı Hristiyan mahallesi ile doğu kıyısındaki More-Çelepi adlı Müslüman mahallelerini birbirine bağlar.

19. yüzyıl sonlarında Güney Arnavutluk'un yönetim merkezi olan Berat, Arnavut milliyetçi hareketinin odağı olan Arnavutluk Birliği'nin önemli bir destek üssüydü. 1944'te komünistlerin yönetimindeki Anti-faşist Ulusal Kurtuluş Konseyi, geçici hükümeti oluşturma kararını burada ilan etti. Nüfus (1980 tah.) kent, 33.300; (1989 tah.) il, 177.246.

berat, Osmanlı Devleti'nde bir kişiye bir görev, san, ayrıcalık, nişan vb. verildiğini belirten resmî belge.

Sözcük anlamı "mektup" olan berat, belirli konulardaki padişah fermanıydı. Devlet örgütü içinde, herhangi bir görevi padişah adına yapan ya da yürütenlere, padişahın iznini ve tuğrasını içeren bir berat verilir. Vezirlik, beylerbeylik gibi yüksek görevlerden tımar verilmesine kadar her türlü yetki ve kullanım hakkı beratla elde edilirdi.

Berat, sadrazamın konuyu reisülküttaba havale etmesinden sonra, reisülküttab tarafından Tahvil Kalemi'nde yazdırılırdı. Belge, yetkililerce incelenerek sadrazama sunulur, onay alındıktan sonra kalem hattatlarınca tuğrası çekilmiş özel berat kâğıdına divani denilen yazı türüyle beyaza geçirilirdi. Bunu, arkasına gerekli işaretlerin (parafların) konması ve ilgiliye gönderilmesi izlerdi.

Saltanat değişikliklerinde önceki padişahın tuğrasını ve iznini içeren beratlar geçersiz sayıldığından, bunlar yeni padişahın adına düzenlenen beratlarla yenilenirdi. Bu beratlarla teccid (yenileme) beratı denir, her yıl, tevcihat-ı umumi adı verilen genel görev dağıtım yenilemeleri de gene beratla yapılırdı. Tanzimat Dönemi'nde berat yazımı Bâbü'lî'deki Beylikçî Kalemi'nin görevlerinden oldu. Ayrıca nişan ve madalyalar için de beratlar yazılmaya başladı.

Tımar, ulufe, tevliyat, cihat, feraşet, imamet, hitabet beratları, iltizam, mukataa, malikâne, imtiyaz, muafiyet beratları, meşihat, tercümanlık ve nişan beratları başlıca berat türleriydi. İş akışını hızlandırmak ve taşra yönetimini kolaylaştırmak için bazı komutan ve valilere, tuğrası çekilmiş boş berat kâğıtları verilir. Gerektiğinde yazılıp kullanılabilen bu beratlarla "nişan-ı hü-

mayunla muanven beyaz ahkâm-ı şerife" denirdi. Berat verilen herkesten, berat resmî denen bir tür vergi alınırdı.

Berat kandili, Hicri takvimin şaban ayının Müslümanlarca kutsal kabul edilen 15. gecesi. Leyle-i beraet (ateşten kurtuluş gecesi), leyle-i sakk (kurtuluş belgesinin yazıldığı gece) ve leyle-i rahmet (rahmet gecesi) olarak da adlandırılır.

Hz. Muhammed'den aktarılan sözlere göre Berat gecesini ayrıcalıklı ve önemli kılan beş özellik vardır: 1) Yıl boyunca olacak bütün olaylar bu gece belirlenir; 2) bu gece yapılan ibadetin değeri çok büyüktür. Orneğin bu gece kılınan yüz rekât namaza karşılık Tanrı 100 melek gönderir. Bunların 30'u o kimseye Cennet'i muştular, 30'u Cehennem azabına karşı ona güvence verir, 30'u ondan dünya felaketlerini savar ve 10'u da şeytanın ona kurduğu tuzakları bozar; 3) Tanrı'nın rahmeti en çok bu gece iner; 4) Tanrı bu gece günahlarında ısrar etmeyen ve tövbe eden bütün Müslümanları bağışlar; 5) Hz. Muhammed'e şefaet yetkisinin tümü bu gece verilmiştir.

Berat gecesinin olağanüstülüğünü kanıtladığına inanılan önemli bir olay da, Mekke'deki zemzemin her yıl bu gece gözle görülecek ölçüde çoğalmasındır. Halk arasında bu gece için gerçekliği kuşkuyla bazı inançlar beslenmektedir. Buna göre bu gece herkese beratı verilir; yani yıl içinde başına gelecek bütün işler yazılı hale gelir. İnsanların ömrü de bu gece saptırılır. Berat gecesini sabahı eli yumulu olarak uyanan kimse, yıl içinde ölecektir. Ayrıca bu gece ay ışığında gölgesini başsız görenlerin de gelecek yıla çıkmayacağına inanılır.

beraya, Osmanlı Devleti'nde mali yükümlülüklerden bağışık kesim; egemen sınıfın, vergilendirme açısından devlet karşısındaki ayrıcalıklı konumu. Beraya sözcüğü, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayanların çoğunluğunu oluşturan reaya(*) ile birlikte, "reaya ve beraya" biçiminde, ülkenin genel nüfusu anlamında kullanılırdı. Beraya'yı reayadan ayıran başlıca özellik, her tür şer'i ve örfi vergi yükümlülüğünün dışında kalması ve yalnızca Müslümanlardan oluşmasıydı.

Beraya ayrıcalığı, kılıç ehli denen tımarlı sipahilere, ilmiye sınıfı mensuplarına, imam, hatip, müezzin gibi din görevlilerine ve tekke şeyhlerine tanınırdı. Bu nedenle de reaya sözcüğü Müslüman ve Müslüman olmayan yükümlülükleri anlatırken, beraya sözcüğü seçkin ve saygın Müslümanları tanımlamaktaydı. 1839 Gülhane Hatt-ı Humayunu ve 1856 Islahat Fermanı, yükümlülük konusunda eşitlik ilkeleri getirirken, beraya ve reaya ayrımı da, pek az istisna dışında, kalktı.

Berazategui, Arjantin'in Buenos Aires eyaletinde, Buenos Aires metropoliten alanının güneydoğu sınırında yönetim birimi (*partido*). Plata Irmağının ağzında yer alır. Ekim 1960'ta Quilmes *partido*'sunun bölünmesiyle oluşturulmuştur. Önceleri Barragán ailesinin mülkü olan Berazategui'yi 1860'ta satın alan José Clemente Berazategui ile Juan Etcheverry, buraya sığır çiftliklerinden oluşan bir koloni kurdular. 1890'da ilk et paketleme tesislerinin açılmasıyla sığır eti önemli bir ürün oldu. 1906'da Gaston Fourvel Rigolleau'nun kurduğu cam fabrikasını başka sanayi ve ticari kuruluşlar izledi. Aynı zamanda bir dokumacılık merkezi olan bölgede, ilk iplik fabrikası 1936'da açılmıştır. Nüfus (1980) 200.926.

berber erkeklerin saçlarını kesen, sakal, favori ve bıyıklarına biçim veren zanaatçı. Berberler dükkânlarında müşterilerine genellikle şampuanla saç yıkama, saç boyama, perma, manikür vb gibi hizmetler de verirler.

Berber dükkânı, bugün olduğu gibi Yunan ve Roma dönemlerinde de dedikodu ve düşünce alışveriş merkezi olan bir yerdi. Bununla birlikte, özellikle Roma'da, zengin yurttaşların kendi evlerinde berberleri olurdu. Eski Mısır'ın zengin evlerinde uşak ve hizmetçilerden başka berberler de bulunur, hatta bunlar konuklara da hizmet ederdi.

Avrupa'da berberler 600 yıl boyunca amelîyat da yaptılar. Bu gelenek, 1163'te din adamlarının hacamat yapmasını yasaklayan papalık emri ile başladı. Keşişlerin düzenli aralıklarla hacamat gerektiren kimi hastalıklara bakmaları istenirdi; bazı keşişler bu işin yanı sıra küçük amelîyatlar da yaparlardı. Din adamlarının tıraşlı olmaları istendiği için, keşişler bu işleri 1092'den sonra manastırlarda çalışmaya başlayan berberlere devrettiler. Bu durum, kan akıtmanın gerekli, ama kendilerine göre bir iş olmadığını düşünen o dönemin doktorlarını da hoşnut etti; apselerin açılması, yaraların bakımı gibi işleri berberlerin görmesinden memnun kaldılar. Ameliyatın büyük öncülerinden biri olan Ambroise Paré, mesleğinin başlarında geçimini tıraş yapmak ve saç kesmekle sağlayan biriydi.

1383'te Fransa'da yayımlanan bir krallık emri ile "kralın berberbaşısı ve uşağı"nın, 1361'de bir lonca içinde toplanmış olan bütün berber ve cerrahların da başı olduğu açıklandı. Londralı berberler ise önce dinsel bir loncada örgütlendiler, ama 1462'de IV. Edward onlara esnaf loncası olma hakkı tanıdı. Bu lonca 1540'ta VIII. Henry'nin başşladı bir ayrıcalıklı, cerrahlar loncasıyla birleştirildi ve bu birleşik örgütün üyeleri "Master" (konuşma dilinde "Mister") diye çağırılma hakkını elde ettiler. Bu nedenle İngiliz operatörleri günümüzde adlarının önüne "Dr" yerine "Mr" kısaltmasını koyarlar.

Üstünlükleri yalnızca Latince bilgilerinden ve "uzun giysili hekim" etiketinden gelen, üniversite eğitimi görmüş öteki hekim ve cerrahlardan ayırt etmek için berber-cerrahlara bazen "kısa giysili hekim" de denirdi. İngiltere'de cerrahlar loncası berberlerinkinden 1745'te ayrıldı. Ama Kraliyet Cerrahlık Yüksekokulu tüzel kişilik kimliğini 1800'e değin elde edemedi. Berberlik de, 1890'larda berberlik okulları kurulana değin, uzun bir çıraklık devresi gerektiren bir meslek olarak kaldı.

Berberlik Türklerde de eski bir zanaattır. Ama berberliğe ilişkin en eski bilgiler I. Süleyman (Kanuni) döneminden (1520-66) geriye gitmez. 16. yüzyıl ortalarında kahvehanelerin açılmaya başlamasından sonra berberlerin de bu işyerlerinin bir köşesinde çalıştıkları bilinmektedir. IV. Murad (hd 1623-40) kahve içmeyi yasaklayıp kahvehaneleri de kapatınca, berberler ayrı dükkânlar açmış, yasağın kalkmasından sonra gene eskisi gibi kahvehanelerde çalışmaya sürdürmüşlerdi.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sırasında kahvehaneler de kapatıldı, iki yıl sonra ise ayrı berber dükkânlarının açılmasına izin verildi. O tarihe değin kahvehane gediklerine bağlı olarak çalışan berberler, bundan sonra tek başlarına ve "berber gediği" adıyla örgütlendiler. Kahvehaneler yeniden açılınca berber esnafının bir bölü-

mü eskiden olduğu gibi bunların bir köşesinde çalışmaya devam etti. 19. yüzyılın son yıllarında İstanbul'da Avrupa benzeri berber dükkânları açılmaya başladı. "Perukâr" adıyla çalışan bu berberlerin giysileri de, kullandıkları araçlar da eski berberlerden farklıydı.

Tanzimat sonrasında berberlerin çıraklık, kalfalık, ustalık dereceleri ve dükkânların iç düzeni, başka esnafta olduğu gibi yönetmeyle saptandı. Buralarda çalışanlar bellerine ibrişim peştimal bağlar, çorapsız ayaklarına nalın giyerlerdi; kolları ise her zaman dirseklerine kadar sıvalı dururdu. Tıraş takımlarının sürekli temiz tutulması da başta gelen zorunluluklar arasındaydı.

Berberlerin saç ve sakal kesmek dışında halk hekimliği geleneğine bağlı olarak sünetçilik, hacamatçılık, diş çekme, kellik, uyuz, sıraca, egzama gibi cilt hastalıklarının tedavisi gibi yanı sıra uğraşları da vardı.

Eski berberler esnaf geleneklerine uyarak, Hz. Muhammed'i tıraş eden Selmân-ı Pâk'ı kendilerine pir olarak kabul ederler ve bunu dükkânlarının bir köşesine astıkları levhalardaki beyit ve kıtalarla dile getirirlerdi. İlk saç tıraşını oğulları İsmail ve İshak'ın saçlarını keserek gerçekleştirdiğine inanıldığı için, bazı İslam kaynaklarında İbrahim Peygamber de berberlerin piri olarak anılır.

Eski İstanbul'da kahvehanelerde ve kendi dükkânlarında iş yapan berberler dışında, ayak berberleri (seyyar berberler) ve hamam berberleri de vardı. Ayak berberleri yol kenarlarında, cami avlularında sıra sıra dizilir, müşteri beklerlerdi. Genellikle gurbetçiler, askerler, ayaktakımı ve küllanbeyler ayak berberlerine tıraş olurlardı.

Hamam berberleri müşterilerin saç ve sakallarını tıraş ettikleri gibi bazı önemsiz cilt hastalıklarını da tedavi ederlerdi. Hamam berberlerinin asıl işleri arasında hacamatçılık başta gelmekteydi. Bugün hamam berberleri bütünüyle ortadan kalkmıştır, ayak berberleri ise tek tük görülmektedir.

Osmanlı sarayında ve önde gelen devlet adamlarıyla zenginlerin konaklarında berberlik de ayrı bir hizmet dalıydı. Sarayda berberlik hizmetleri önceleri Enderun'da Hazine ve Kiler Koğuşu'nda bulunan zülüflü ağalar arasından seçilen yetenekli kişiler tarafından yürütülürdü. Seferli Koğuşu kurulduktan sonra bu hizmet bu koğuştan yetişen zülüflü ağalara verildi.

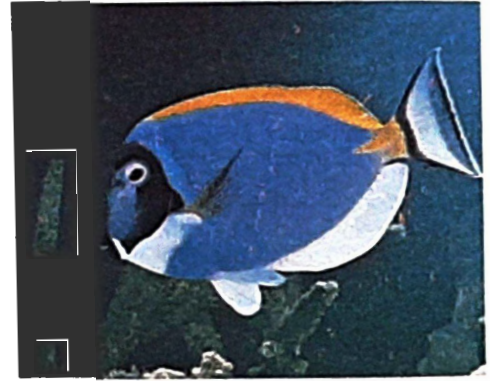
Padişah berberi "berberbaşı" unvanını taşıyor ve bu göreve getirilince Hasoda'ya yerleşirdi. Berberbaşı padişahı tıraş ettikçe, kestiği saç ve sakalları atmaz, gümüş bir leğende yıkar, kurutur, kokular serpercek bir kutuda binktirirdi. Her yıl Surre Alayı ile birlikte Medine'ye gönderilen bu kutunun içindekiler, Hz. Muhammed'in türbesi yakınlarında uygun bir yere gömülürdü. Berberbaşı ayrıca şehzadelerin ilk tıraşlarını da yapar, bu hizmeti yerine getirdikten sonra durumu sadrazama bildirerek armağanlar alırdı.

Cumhuriyet döneminde de büyük ölçüde çırak, kalfa, usta düzeni içinde yetişen ya da meslek kurslarına devam eden berberler, günümüzde bağlı oldukları berberler derneğinin açtığı sinava girerek berber ehliyeti almak zorundadırlar.

Berbera, Somali'nin kuzeybatısında, Aden Körfezi kıyısında liman kenti. Hargeysa ve Burko'ya giden yolların başlangıç noktasıdır. Çok eski zamanlardan beri bilinen Berbera'nın adı Ibn Said (ö. 1286) ve öteki eski Arap coğrafyacıların yapıtlarında geçer. Berbera ortaçağda Adal Emirliği'ne bağlı Müslüman yerleşmelerinden biriydi. 1518'de Portekizliler tarafından yağmalandı. 17. yüzyılda Moka şeriflerinin,

1875'e doğru Mısırlıların, 1884'e doğru da İngilizlerin eline geçti. 1941'e değin İngiliz Somaliland'ının yönetim merkezi olarak kaldı. Kentin suyu güneydeki Dubar'dan borularla taşınır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra liman tesislerinin genişletilip geliştirilmesiyle kentin ticareti artmıştır. Berbera'nın başlıca ihraç ürünleri koyun, post, akgünlük, mürrüsafi ve arapzamlıdır. Sıcak aylarda kent halkının bir bölümü Ogo Platosuna göç eder. Kentte bir havalimanı vardır. Nüfus (1985 tah.) 70.000.

berberbalığı, CERRAHBALIĞI olarak da bilinir, *Perciformes* takımının *Acanthuridae* familyasından, tropik denizlerde yaşayan, yassı gövdeli 100 kadar balık türünün ortak adı. Üstü küçük pullarla kaplı olan berberbalıklarının tek bir sırt yüzgeci ve kuyruk tabanının sağ ya da sol yanında, iyice belirgin, battığı zaman insanda derin yaralar açabilen keskin dikenleri vardır. Bu dikenler sabit olabileceği gibi, öne ve dışarıya yönelecek biçimde hareketli de olabilir. Berberbalıklarının başlıca besini alglerdir. Saydam olan larvalarıyla erişkinler arasında

Acanthurus lineatus türü berberbalığı
Jane Burton Bruce Coleman Ltd

büyük biçim ve renk farklılıkları vardır. En irilerinin uzunluğu genellikle 50 cm'yi aşmaz. Hint Okyanusu ile Büyük Okyanusta yaşayan ve rengi parlak sarı ya da koyu kahverengi olan, yaklaşık 20 cm uzunluğundaki sarı berberbalığı (*Zebrasoma flavescens*) ile Atlas Okyanusu ve Antil Denizinde yaşayan, yavruları sarı, erişkinleri daha çok mavi renkteki mavi berberbalığı (*Acanthurus coeruleus*) en iyi bilinen türleridir.

Berberi atı, MAGRİP ATı olarak da bilinir, Kuzey Afrika'daki Berberistan bölgesinin yerlisi olan atı soyu. Arap atlarıyla akrabalığı olduğu, hatta büyük olasılıkla bu soydan geldiği sanılmakla birlikte, Berberi atı Arap atından daha iri, kuyruğu da biraz daha düşüktür; ayrıca toynaklarının üstünde ve arkasında kıllar bulunur. Donu genellikle ul ya da dorudur. Arap atı gibi binek, koşu ve çeki hayvanı olarak yetiştirilir.

Berberi dilleri, BERBERİ-LİBYA dilleri olarak da bilinir, Afrika'nın kuzeyinde Mısır'dan Atlas Okyanusuna, Nijer Irmağından Akdeniz'e kadar uzanan bölgedeki dağınık alanlarda konuşulan dil öbeği. Sami, Kuşi ve Çad dilleriyle birlikte Berberi dilleri de Hami-Sami ailesine bağlıdır.

Berberi öbeğine giren diller şunlardır: Sahara'nın orta kesimlerinde ve Nijer Irmağının kuzeyinde Tuareglerin konuştuğu Tamazek ya da Tuareg dili; Cezayir'de konuşulan Şaviye ve Kabiliye (Zuvava) dilleri; Fas'ta konuşulan Rif ve Tamasik dilleri; Fas ve Moritanya'da Şelhelerin konuştuğu Şelhe (Şlô) dili; Senegal'de konuşulan Zenaga dili ve artık konuşulmayan eski Libya (Li-

bu) ya da Numıdyalı dilleri. Bazı bilginler, Kanarya Adalarında eskiden konuşulan Guanche dilini bu öbeğe sokarlarsa da, bu ilişki henüz kanıtlanamamıştır. Berberi dilleri, ses yapısı açısından birbirlerinden çok farklıdır; dilbilgisi ve sözcük dağarcığı açısından da oldukça benzeşirler.

Tamaşek dili dışında bu öbeğe bağlı çağdaş dillerin hepsinin yazımında Arap alfabesi kullanılır. Tamaşek dili ise, eski Libya dilini konuşanların kullandığı yazı sisteminin değiştirilmiş bir biçimiyle yazılır. Berberi dilleri, Arapçadan çok sayıda sözcük almıştır. Bazı Berberi dillerinde, eskiden Latince ve Pön dilinden alınmış bazı sözcükler de vardır. Eski Libya dilindeki çok sayıda kısa yazıt ile birkaç çağdaş dinsel metin dışında Berberi dillerinin yazılı edebiyatı hemen hemen yoktur.

Berberi korsanlar, geçmişte Kuzey Afrika kıyılarındaki üslerden denizlere açılan Müslüman korsanlar. En güçlü oldukları dönem 17. yüzyıl olmakla birlikte, 19. yüzyıla değin etkinliklerini sürdürdüler. Cezayir ve Tunus'ta bir sınıf oluşturan korsan reisleri, gemilerini donatan varlıklı destekleyicilerine ganimetlerinin yüzde 10'unu verirdi. Berberi korsanlar, 17. yüzyılda Flaman kaçak Simon Danser'den yelkenli gemilerin üstünlüklerini öğreninceye değin kadirga kullanırlardı.

Kökleri çok eskiye dayanan Kuzey Afrika korsanlığı 16. yüzyılda, Cezayir ve Tunus'u askeri eyaletler olarak Osmanlı Devleti'ne bağlayan Barbaros Hayreddin'in zamanında siyasal bir önem kazandı. Rabat ve Titvan'a (Tetuan) güçlü Magripli toplulukların yerleşmesiyle (1609) Fas, korsanlar ve Alevi sultanlar için yeni bir üs haline geldi. Bu kentleri kısa sürede denetim altına alan Alevi sultanlar, önemli bir gelir kaynağı olan korsanlığı desteklediler. 17. yüzyılda Cezayir ve Tunus korsanları güçlerini birleştirdiler. 1650'ye gelindiğinde yalnızca Cezayir'deki tutsakların sayısı 30 bine ulaşmıştı. Korsan eylemleri 19. yüzyılda Trablus ile ABD arasında bir dizi savaşa yol açtı. 1815'ten sonra İngilizler Cezayir korsanlarını bastırmak için iki girişimde bulundular. Korsanlık 1830'daki Fransız işgaliyle bütünüyle ortadan kalktı.

Berberi koyunu (*Ammotragus lervia*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Kuzey Afrika'ya özgü koyun türü. Omuz yüksekliği yaklaşık 1 m olan Berberi koyunu, Afrika'da yaşayan tek

tüyler sarkar. Yarım daire biçimindeki boynuzları önce dışarıya ve geriye, sonra enseye doğru içeriye kıvrılır. Tüy saçakları ve boynuzlar erkekte daha belirgindir. Berberi koyunu çorak, dağlık ve kayalık yerlerde küçük sürüler halinde yaşar. Yaklaşık beş gün süreyle su içmeden yol alabilir; tehlike anında kıpırdamadan durarak, kızıla çalan kahverengi postuyla kayalık çevrede kendini kolayca gözden gizleyebilir.

Berberi şebeği (*Macaca sylvana*), MAGOT olarak da bilinir, Cezayir, Fas ve Cebelitarık'ta, ağaçlar ve kayalıklar arasında sürüler halinde yaşayan, kuyruksuz şebek(*) türü. Yaklaşık 60 cm uzunluğundaki Berberi şebeginin postu açık sarımsı kahverengi, yüzü çıplak ve soluk pembedir. Bugün Avrupa'daki tek yabani maymun türü olan Berberi şebeginin, ortaçağda batıya doğru

Berberi şebeği (*Macaca sylvana*)
Tom McHugh-Photo Researchers

yayılan Müslüman Araplar tarafından bu kıtaya getirilmiş olduğu sanılmaktadır.

Berberi ülkeleri, Kuzey Afrika'nın doğuda Mısır, batıda Atlas Okyanusu, güneyde Sahra Çölü, kuzeyde de Akdeniz ile çevrili olan kıyı bölgesine eskiden verilen ad. Bölgede bugün Fas, Tunus, Cezayir ve Libya devletleri yer almaktadır. Bölgenin bilinen en eski halkı olan Berberilerden gelen Berberi ülkeleri adı, burasının 19. yüzyılda Avrupalı devletlerce sömürgeleştirilmesine değin kullanılmıştır.

Uzun yıllar boyunca bir Roma kolonisi olarak kalan bölge, 7. yüzyılda Arap istilasına uğradı. Böylece İslam egemenliği dönemi başladı. İlk İslam devleti 670'te el-Kayrevan'da kuruldu. Bağdat ya da Şam'daki halifeye bağlı emirlerce yönetilen bu devlet, 800'de Aglebilerin eline geçti. Aglebi egemenliği Tunus ve Cezayir'in doğusunu kapsıyordu. 788'de İdrisi hanedanı Fas'ı kendine merkez edinerek, batı kesimine egemen oldu. Rüstemiler de orta kesimde Tahert (Tihert) merkezli bir Harici devleti kurdular. Böylece 900'e gelindiğinde, Berberi ülkelerinde İslam devletlerinin egemenliği pekişmiş oldu.

Aglebilerin yerine 909'da Fatimiler geçti. Fatimiler, Tunus'u kendilerine bağlı olan Zirilere bırakarak Mısır'a göçtüler. Ziriler bir süre sonra bağımsızlıklarını ilan edince, Bedevi kabilelerinin bölgeye akınlar düzenlemesini sağladılar. İlk Arap istilacılara göre çok daha kalabalık olan Bedeviler, kısa zamanda Berberi ülkesini bir Bedevi yurdu haline getirdiler. Köylerin yerini çadırlar, yerleşik tarımsal etkinliğin yerini göçebe hayvancılık aldı. Berberi kabileleri daha içlere ve erişilmesi güç kesimlere çekildi.

11. yüzyılda Berberistan'ın batı kesimine yeni ve güçlü bir hanedan doğdu. Batı Sahra çöllerinden gelen Murabıtlar, kısa sürede Fas'ı denetim altına aldılar; Cebelitarık Boğazını aşip İspanya'ya geçtiler. Ama kısa sürede yozlaşarak yerlerini Mu-

vahhidlere bıraktılar. Fas'ın güneyindeki Atlas Dağlarında yaşayan Berberi kökenli bu hanedan, Hristiyanlığın İspanya'daki ilerlemesini durdurduğu gibi, Araplara karşı başarılı bir ittifak oluşturarak, ilk kez Tripoli'den (Trablusgarp) Sus'a (Suse) kadar bütün Magrip'i etkili bir yönetim altında birleştirdi (1159).

Zamanla yöneticilerin ağır baskıları, Mu-vahhidlerin çöküşüne yol açtı. Daha sonra Magrip kendi içinde bir mücadeleye girdi ve bölgede üç egemenlik kuruldu: Tunus'ta Hafsiler, Tilimsen'de (Tlemcen) Abdülvadiler, Doğu Fas'ta Meriniler. Hepsisi de Berberi kökenli olan bu hanedanlar hem birleriyle, hem de Araplarla uğraşmak zorunda kaldılar. Bu sırada bütün ovaları ve geçitleri istila etmiş olan Bedeviler, bu hanedanlar için en kolay asker kaynağı olmakla birlikte, bölgenin ekonomik ve sosyal yaşamı için de büyük bir tehlike oluşturmuyordu. Mücadele ve ittifak, koşullara göre değişerek bir arada sürdü gitti.

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya girişi 16. yüzyılda başladı. 1514'te Oruç Reis'in Cezayir'deki Ciceili'de kurduğu ilk Türk yerleşmesi Osmanlı Devleti'nce tanındı. Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın Ban Akdeniz'de Hristiyanlara karşı kazandıkları başarılar üzerine, Hafsi sultanları Cerbe Adasını onlara verdi. İspanyollardan nefret eden yerli halk da bu yeni önderleri benimsedi. Oruç Reis, Cezayir kentini ve Tilimsen'i aldı. İspanyolların daha sonra Tilimsen'i geri alması üzerine de, Osmanlılara başvurarak Sultan I. Selim'in (Yavuz) desteğini istedi. I. Selim, Oruç Reis'i beylerbeyi olarak atadı ve ağır silahlarla birlikte 6 bin askeri emrine verdi. Böylece Kuzey Afrika yeniden Osmanlılara bağlanmış oldu. Daha sonra Hayreddin Paşa beylerbeyliğinin sınırlarını kısa sürede doğuya doğru genişletti ve 1534'te İspanyolları sürerek Cezayir'i alıp merkez yaptı. 1534'te Tunus'u, daha sonra da Mahon'u aldı. Osmanlı Kuzey Afrikası 1536'dan 1578'e değin Cezayir'de oturan beylerbeyiler aracılığıyla yönetildi. Bu tarihte beylerbeylik kaldırılarak Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerinin yönetimi paşalara verildi. Böylece Kuzey Afrika'nın yönetsel örgütlenmesi, genel Osmanlı yönetsel örgütlenmesi içine alındı.

Sonraki yıllarda bu eyaletlerin yönetimi paşalardan yeniçeri başlarına ve ağalara geçti. Bu sırada yerel güc odakları da oldukça kuvvetlenmişti. Cezayir Osmanlılara bağlı kalırken, Tunus'ta yerel hanedanlar türedi. Bunlardan Hüseyin hanedanı 1705'te Osmanlılarca da tanındı.

Fas'ta Osmanlı egemenliği kurulamadı. 1428-59 arasındaki Merini yönetiminden sonra, egemenlik Vattasilere geçti. Bu arada ülke, bazı Portekiz saldırı ve yerleşmelerine de sahne oldu. Vattasilerin Portekizliler ile uzlaşmasından sonra, direniş yerel önderler ve Müslüman tarikatlarca sürdürüldü. 15. yüzyıldan başlayarak Murabıtlar (Sufi önderleri) Hristiyanlara karşı açılan savaşta önderliği ele geçirerek, sultanlara meydan okuyan bir güç haline geldiler. Sonunda güçlü bir Murabıt ailesi olan Sadi şerifleri, 1548'de Fas'ı ele geçirdiler ve 1659'a değin yönetimde kaldılar. Bunu izleyen karmaşa ve mücadele döneminden sonra egemen olan Alevi (Filali) hanedanı, 1830'daki Fransız işgaline değin Fas'ın yönetimini elinde tuttu.

Fransızların 1830'da Cezayir'e çıkarmalarıyla başlayan Kuzey Afrika'yı sömürgeleştirme çabaları, giderek ülke içlerine doğru yayıldı. 1881'deki Tunus işgalini, 1911'de

Berberi koyunu (*Ammotragus lervia*)
Willers McKinney-The National Audubon Society
Collection/Photo Researchers

yaban koyunudur. Gerdanından ve gövdesinin yanlarından saçak gibi uzun, yumuşak

İtalyanların Libya'ya asker çıkarmaları izledi. Bu süreç, 1912 Fas Antlaşması'nın ardından Fransız-İspanyol kuvvetlerinin Fas'ı işgaliyle tamamlandı. Sömürgeci Avrupa yönetimleri, kısa sürede güçlü ulusal direniş hareketlerini doğurdu. II. Dünya Savaşı sonrası koşullarının da yardımıyla, Aralık 1951'de Libya, 1956'da da Fas ve Tunus bağımsızlığa kavuştu. 1960'ta Fas'ın güneyinde Moritanya adıyla yeni bir devlet oluşturuldu. Cezayir zorlu bir ulusal kurtuluş mücadelesinin ardından 1962'de bağımsızlığını ilan etti.

Berberidaceae, (kadıntuzluguğiller), *Ranunculales* takımından, dünyanın ılıman bölgelerine yayılmış 12 kadar çokyillik otsu bitki ve çalı cinsini içeren familya. Çalılarda yaprakların kenarları dikenlidir; çiçek biçimi türden türe çok değişir.

Beş yüz türü içeren *Berberis* (bak. kadıntuzluğu) cinsi, familyanın en önemli ve en geniş cinsidir. Bir salon bitkisi olan *Nandina domestica*, yabani bir orman çiçeği olan *Phodophyllum peltatum*, toprağı kaplayan keşikülâhi (*Epimedium*) ve geniş yapraklı, herdem yeşil bir çalı olan sarıboyağacı (*Mahonia*) türleri de öbür önemli üyeleridir.

Berberiler, Kuzey Afrika'nın bilinen en eski halkı. Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'a kabileler halinde dağılmışlardır. Birbirlerine kesin bir dil birliğiyle bağlı olmakla birlikte, fiziksel ve kültürel özellikleri büyük çeşitlilik gösterir.

Paleolitik ve Neolitik Çağ ırklarının karışımından doğdukları sanılan Berberiler, sırasıyla egemenliği altında yaşadıkları Fenike, Kartaca, Roma, Hristiyan ve İslam uygarlıklarından büyük ölçüde etkilendiler.

Bir Berberi kıızı
Harrison Forman

7. yüzyılda başlayan Arap istilası sırasında İslamı kabul etmeleri en az bir yüzyıl sürdü. İlk Arap istilacılar sayıca da az olduklarından, Berberleri etnik ve dilsel açıdan fazla etkileyemediler. Kırsal kesimdeki Berberi kabileleri 12. yüzyıldaki Bedevi istilasına değin oldukça özerk yapılarını korudular. Bu tarihte bölgeye giren Bedevi Araplar, Berberi köylü ekonomisini yıkarak birçok yerleşik kabilenin göçebeliliğe geçmesine yol açtılar.

Fenikelilerden Araplara ve son olarak da Fransızlara kadar uzanan istilacılar zinciri, Berberilerin bu toplumlarla tam kaynaşmasını sağlayamadı. Günümüzde Araplaşmış Berberi kabileleri olduğu gibi, dağlık kesim-

lerde ve vahalarda lehçelerini ve geleneklerini koruyarak yaşayan Berberi kabileleri de vardır. Berberilerin İslamı'nın Harici mezhebinin benimsemeleri bir tür ulusal direnç duygusu olarak yorumlanabilir. Berberi lehçelerinin sayısı yüzleri bulur. Berberice konuşanların oranı Magrip'in doğusunda batıya oranla daha düşüktür. Özellikle Fas'ta nüfusun üçte ikisi Berberice konuşur.

Geleneksel yapı. Öteki Magrip toplulukları gibi, Berberi toplumsal örgütlenmesinin de odağını İslam ve kabile geleneği oluşturur. İslam, aile sınırlarını da aşarak, yaşamın dinsel ve din dışı bütün alanlarını düzenler. Bununla birlikte özellikle kırsal kesimde hâlâ yaşayan özgün Berberi inanç ve gelenekleri de vardır; bunlar bir biçimde İslam ile uyumlu hale getirilmiştir.

Gerek yerleşik, gerek göçebe topluluklar için temel toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi kabilelerdir. Sayıları bazen yüzleri, bazen de binleri bulan kabile üyeleri, kendilerini *beni amm* (kuzenler) olarak adlandırır ve kabilenin kurucusu olan ve ona adını veren ortak bir atadan geldiklerine inanırlar.

Toplumsal yapıda, kent ile kırsal kesim ve yerleşik yaşam ile göçebelik arasındaki ikilikler son derece belirgin ve belirleyici bir rol oynar. Genellikle Arapların egemen olduğu kentlerde kırsal kesimden kopmuş Berberiler ve mevsimlik işçiler dış mahallelerde yaşar. Kırsal kesimde Berberilerin çoğu yerleşik çiftçiliği sürdürmektedir. Bunlar kışın alçak düzlüklerde ekim yapıp, yazın dağ otlaklarında sürü güderler. Geçmişte Bedevi göçebeliler ile yerleşik Berberiler arasındaki çatışmaların yerini bir dengeye bırakmasıyla sağlanan karşılıklı bağımlılık, genelde günümüzde de sürmektedir. Yerleşik topluluklar, canlı hayvan ve hayvan ürünleri karşılığında, göçebelilerin hayvanlarını köy otlaklarında otlatmalarına izin verir ve onların tahıl vb yiyecek gereksinimlerini sağlar. Vahalarda yerleşmiş olan topluluklar düşman kabilelerin saldırılarından korunma karşılığında göçebelere ait hurma ağaçlarına bakar.

Her Berberi topluluğunda şerif denen ve peygamber ya da evliya soyundan geldiğine inanılan bir ya da birkaç din adamı bulunur. Kutsal kişiliklerinden dolayı kötülüklerden korunduğuna inanılan bu din adamlarının Berberi kabileler üzerindeki etkisi büyüktür.

Uzun süreli ve kalıcı yerleşimlerin bulunduğu bölgeler dışında, Berberi kabileleri kendilerini atalarının yurduna bağlı saymaz ve zaman zaman çok uzak yerlere göç ederler. Bu yer değiştirmeler, ekonomik nedenlerin yanı sıra, topluluk dayanışmasının ataların yurduna bağlılıktan daha ağır basmasından da kaynaklanır. Topluluk dayanışması savaş, tarlaların kurayla dağıtılması, otlakların ortak kullanılması gibi konularda kendisini gösterir. Kabile, cemaat denen ve ileri gelen ailelerin temsilcilerinden oluşan bir meclisçe yönetilir. Arap kabilelerinde reislik babadan oğula geçerken, Berberi cemaat reisleri seçimle belirlenir.

Kabile sayısı üçle altı arasında değişen ve fırka denen babayanlı klanlardan oluşur. Klan üyeliği ile oturanlar yer arasında zorunlu bir bağ yoktur. Örneğin Kabilya'da her köy özerk bir fırka oluştururken, Uvras (Aures) yöresinde bir köy birkaç fırkayı barındırır. Kan bağı akrabalığı, kabile ya da klanı dayalı mitik akrabalıktan farklıdır. Ortak bir atadan gelen bütün erkek bireyler aynı ailenin üyesidir. Berberi gelenekleri evlat edinmeye de izin verir. Bütün aile üyelerinin, aile mirası ve belli yükümlülükler konusunda, akrabalık derecesine göre

değişen kesin hakları vardır; bir üyenin davranışından (örneğin adam öldürmede) öteki üyeler de sorumlu tutulur.

Her türlü toplumsal örgütlenmenin temelini akrabalık oluşturur. Kabile, klan, geniş aile ve ev birimi, iç içe çemberler gibi birbirini kapsayan farklı düzeydeki akrabalık ilişkilerine dayanır. Aile topluluğunun çekirdeğini ortak bir konutu ve yiyeceği paylaşan ve aile başkanının kesin otoritesi altında yaşayan yakın akrabalar oluşturur. Evlenen oğul babasının yanında yaşamaya devam eder; kız çocuk ise baba tarafının bir kuzeni ile evlenmemişse, kocasının yanına gider. Dul kalan, boşanan ya da reddedilen kadın kendi ana-babasının yanına döner. Bazen üç dört kuşak bir arada yaşar ve aile üyelerinin sayısı 50 kişiyi bulur.

Saygın bir aileye ait olmanın, onurlu bir ad taşımanın büyük önemi vardır; çünkü toplumsal statü aileyle belirlenir. Aile içinde herkesin konumunu ve görevini belirleyen kesin bir disiplin uygulanır. Bununla birlikte ailenin birliği, baskıcı bir otoriteye keskin boyun eğmekten çok karşılıklı güven ve saygı temeline dayanır. Ailenin başı her şeyi denetler ve yönetir, ama öteki bireylerin üstü kapalı onayını almadan hiçbir şey yapamaz. Karşıt güçlerin dengesi, ortaya bir tür otoriter demokrasi çıkarmıştır.

Berberilerde erkek çocuk erken yaşta annesinden ayrılır, 6-7 yaşında sünnet edilir ve eğitilmek üzere erkek akrabaların yanına verilir. Bu eğitim sırasında kadınların görüşlerine önem vermemeyi, büyüklere karşı uysal ve saygılı olmayı öğrenir. Kardeşler arasındaki sıcak ilişki, 10-12 yaşlarında daha resmi ve uzak bir niteliğe bürünür. Küçük kardeş ağabeylerine karşı saygılı davranır ve genel yerlerde birlikte görünmemeye çalışır. Çocuklar anne ve babalarına tam bir itaate bağlıdır. Erkek ve kız kuzenler birbirlerine eşit davranırlar. Aile ortamı, çocukları günlük yaşamdaki âdetleri öğrenmesini sağlar.

Konut tiplerinin çeşitliliği, Magrip'in kültürel zenginliğini ve farklı yaşam biçimlerini yansıtır. Başlıca konut tipleri ev, kulübe (*gurbî*) ve çadırdır. Bir cami görünümünü taşıyan zengin ailelerin evlerinde İspanyol ve Magrip mimarisinin özellikleri görülür. Kentlerin dış kesimlerinde ise bahçelerle çevrili konaklar, apartmanlar ve derme çatma konutlar yan yana yer alır.

Dağlık yörelerdeki Berberi köyleri, savunma amacıyla yamaçlara kurulmuştur. Bu köyler genellikle *agadir*, *guelae* ya da *gasr* denen duvarlarla çevrilidir. Ovalardaki yerleşik topluluklar, genellikle çadırlarda ve *gurbî*'lerden oluşan köylerde yaşar. *Gurbî*, toprak ya da dallardan yapılan ve kolaylıkla yıkılıp yeniden kurulabilen saz ya da yaprak damlı bir kulübedir.

Steplerde ise gerçek göçebeliler yaşar. Bedevilerinkine benzeyen çadırları, yün, keçi ya da deve kılından yapılmış uzun limelerden (*slif*) örülmüştür. Çadır, yerdeki kazıklara bağlı yün ya da kıldan yapılmış ipler ve ağaç direklerle desteklenir. Zemin, halı ve kilimlerle kaplanır. Geceleri sürüyü korumak için, çadırlar bir çember biçiminde dizilir.

Ekonomik yaşam. Çöldeki ekonomik yaşam temelde göçebe hayvancılığa dayanır. Doğal bitki örtüsünün deve, koyun ya da keçi yetiştirmeye elverişli olduğu bazı kıyı ovaları ile steplerde de durum aynıdır. Sürüleri için otlak arayarak sürekli dolaşan göçebeliler, kış güneyde, yazı ise kuzeydeki Atlas Dağlarında ya da deniz kıyısındaki tepelerde geçirirler.

Mısır ve arpa ekimi ilkel yöntemlerle yapılır. Toprak iki yılda bir nadase bırakılır; gübre kullanılmaz. Toprak, bir çift hayva-

nın çektiği tahta bir karasabanla, sonbahar yağmurlarından sonra sürülür. Hasat ve harmanda yalnızca insan ve hayvan gücünden yararlanılır. Toprakta özel mülkiyetin olduğu yörelerde fellahın denen topraksız köylüler ya da küçük çiftçiler ile *hammasin* denen ve ürünün beşte biri karşılığında çalıştırılan işçiler bulunur. Yağışların düzensizliği, siyasal istikrarsızlık, katı mülkiyet kuralları ve otlatmaya öncelik verilmesi gibi etkenler yüzünden toprağı iyileştirici yöntemler gelişmemiştir. Bununla birlikte vahalarda ve belirli dağlık yörelerde yaşayan köylüler daha işlek tarım teknikleri uygulayarak tahıl, sebze, zeytin, meyve ve hurmaya dayalı yoğun bir karma tarımla uğraşırlar. Köylerde çömlek yapımı ve dokumacılık gibi işlerin çoğunu kadınlar görür.

İmalat gelişmemiştir. Köylerde tahıl öğütme dışındaki bütün işler, küçük aile atöyelerinde ilkel el aletleri kullanılarak yapılır. Başlıca imalat etkinlikleri, kumaş dokumacılığı, alet yapımı ve inşaattır. Tabakhaneler yaygın olarak her yerde bulunur. Deri sanayisinde ayakkabıcı, saraç, maroken sepicisi gibi son derece usta zanaatçılar çalışır. Kentlerdeki inşaatlarda çalışan mozaikçi, seramikçi ve heykelticiler Magrip mimarisine önemli katkılarda bulunmuştur.

Ev, bahçe, tarla ve hayvanlar özel mülkiyet kabul edilir ve mirasa konu olabilir. Kural olarak miras hakkı aile bireyleriyle sınırlıdır; ama akrabalar da miras üzerinde hak iddia edebilir. Aile mirasının parçalanmasını ve satılmasını önlemek için *habûs* denen vakıflar kurulmuştur. Genelde Müslüman cemaatin malı sayılan topraklar, kiracılarından belirli bir kira payı alınan fethedilmiş topraklar ile geçmişte sultan ve beylerin kabileye bıraktığı toprakları kapsar. Toprak sahibi kabile ve klanlar tarlaları ve su kaynaklarını ailelere göre dağıtırken, otlak kullanımını belirli bir düzene bağlarlar.

Her kent ya da kasabanın dışında haftada bir hayvan pazarı kurulur. Kırsal kesimde de *suk* denen haftalık pazarlar kurulur; buralarda çerçiler Avrupa mallarını ve kentlerde yapılmış eşyaları satar. Bölgelerarası ticaret sınırlıdır. Mallar, deve ya da katır süründe taşınır.

1930'lardan sonra sömürgecilik etkisiyle geleneksel yapıda belirli bir çözüme başlamıştır. Kara ve demiryolu ağları kırsal kesime ticari malların yanı sıra yeni düşünceler de taşımıştır. Fas, Tunus ve Cezayir'in bağımsızlığa kavuşmasından sonra ekonomik kalkınmaya verilen önem, değişim sürecini daha da hızlandırmıştır. Bunun en önemli sonuçlarından biri de zengin tarım bölgelerine, kıyı kentlerine ve İspanya, Fransa gibi ülkelere işçi göçünün hızlanmasıdır. Kentlerde kamu görevlisi, kırsal kesimde de ücretli işçi olmak önemli bir konum haline gelmiştir. Geleneksel yapı sınıfları arası gerilimleri yumuşatıcı bir etki yaratmakla birlikte, maddi refah isteği belirli bir siyasal bilinçlenmeyi doğurmuştur.

Din ve kültür. Magrip'teki dinsel inançlarda İslam ile yerel gelenekler iç içe geçmiştir. Genelde bütün halk temel ibadetleri yerine getirir; ama Kuran'ın bütün kurallarına yalnızca kentlerde oturan eğitim görmüş dar bir çevre uyar. Bu çevrede bile "ruhlara" in varlığına inanılır. Kötü ruhlardan korunmak için yerine getirilen âdetler gün-bük yaşamın bir parçasıdır. Gebe kadınlar muska takar, bazen de siyah incilerden yapılmış el biçiminde bir tılsım taşır. Çocuk yedi günlük olunca adı konur ve bir koyun kurban edilir.

Kentlerdeki zanaatçıların başlıca estetik esin kaynağını İslam oluşturur. Kentsel mimari ve döşeme, Ortadoğu ve Endülüs

etkilerini yansıtır. İspanyol-Magrip etkisinin en güçlü biçimde görüldüğü yer Fas'tır. Tunus'ta Fatımi etkisi yoğunudur. Tunus ve Cezayir, Osmanlı kültüründen de ağırlıklı biçimde etkilenmişlerdir.

Berberi sanat yapıtları düz çizgili süslemeler taşır. En zengin motifler zikzak çizgilerden geliştirilmiştir; bunlar kabileden kabileye değişiklik gösterir. Orta Atlaslar bölgesinin yünlü halılarındaki değişik renk ve dengeli yollar, yaygın bir süsleme biçimidir. Elle yapılan çömlekler Neolitik örneklerle çok benzer; süslü parçalar bazı eski Ege seramiklerini andırır. Ayrıca bak. Berberi ülkeleri.

Berberis bak. kadıntuzluğu

Berbice Irmağı, Guyana'nın doğusunda ırmak. Rupununi bölgesinden doğar. Kuzeye doğru akarak kıyıdaki sık ormanlardan geçtikten sonra New Amsterdam'da Atlas Okyanusuna dökülür. Uzunluğu 595 km'dir. Çevresinde Essequibo ve Courantyne gibi büyük ırmakların bulunması nedeniyle su toplama alanı küçüktür; tek önemli kolu Canje'dir. Berbice, ağızından 160 km içeriye kadar küçük gemilerin ulaşımına elverişlidir; yukarı çıkırında pek çok ivinti yeri vardır. Adını, 1831'de İngiliz Guyanası'nın (bugün Guyana) bir parçası haline gelen Hollanda sömürgesi Berbiçe'ten almıştır.

Berchem, Nicolaes Pietersz(oon), CLAES PIETERSZ BERCHEM olarak da bilinir, Berchem, BERGHEM ya da BERRIGHEN olarak da yazılır (d. 1 Ekim 1620, Haarlem - ö. 18 Şubat 1683, Amsterdam, Felemenk), çağdaşları arasında yaygın bir ünü bulunan Felemenkli manzara ressamı ve aside yedirme baskı sanatçısı.

Berchem, ünlü bir ölüdoğa ressamı olan babası Pieter Claesz'in ve çeşitli Felemenkli

"Italya Manzarası", Nicolaes Pietersz Berchem, 1656; Amsterdam Devlet Müzesi Rijksmuseum, Amsterdam

ustaların yanında yetişti. İtalya'da eğitim gördükten sonra İtalyan tarzında, sıcak renklerle çeşitli manzara resimleri yaptı. Aynı zamanda, kent görünümünün, kış konularının ve pastoral sahnelerin yer aldığı yapıtları da vardır. Felemenk doğacılığının egemen olduğu bütün resimleri parlak bir renk ve ışık anlayışının getirdiği canlılık vardır. En ünlü resimleri Amsterdam Devlet Müzesi'nde ve Peterburg'daki Ermitaj'da bulunmaktadır.

Berchtesgaden, Almanya'nın güneydoğusunda Bavyera eyaletinde (*Land*) kasaba. Uç yanı Avusturya topraklarıyla çevrili olan derin bir vadide, Berchtesgadener Ache adlı küçük bir akarsuyun kıyısında yer alır. Kasaba, 12. yüzyılda tuz madenlerinin işletmeye açılmasıyla Salzburg ve Hallein ile yüzlerce yıl süren şiddetli bir rekabete girdi.

Berchtesgaden ve Watzmann Dağı
Schuster-De Wys Inc

1300'den sonra kasabayı yöneten Augustinusçu manastırın (y. 1102) başkeşişleri 1491'de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun prensleri oldular. Kasaba 1704'te Avusturya birliklerinin işgaline uğradı ve 1805'te Avusturya'ya bağlandı. 1809-10'da Fransız yönetiminde kaldıktan sonra Bavyera Krallığı'na geçti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefikler'in işgali sırasında önemli bir sayfiye ve eğlence merkezi oldu.

Başlıca ortaçağ yapılan, bir 12. yüzyıl bazilikasının yerinde inşa edilen manastır kilisesi ile önceleri manastırın başkeşişlerinin konutu, ardından Bavyera krallarının yazlığı olarak kullanılan ve günümüzde müzeye dönüştürülen şatodur. Kentten 500 m yukarıdaki, teleferikle çıkılan Obersalzberg denen yerde, geçmişte Adolf Hitler, Hermann Göring, Martin Bormann ve öteki Nazi önderlerinin dağ evleri bulunmaktaydı. Bu evler hava saldırılarına karşı korunaklıydı ve çevrelerinde kışkalar ile çeşitli askeri tesisler vardı. Nisan 1945'te Müttefikler'in hava saldırısında tahrip edilen bu evlerin yıkıntıları 1952'de düzeltildi, aralarına ağaçlar dikildi. Kayaların içine oyulmuş bir asansörle çıkılan ve dağın tam tepesinde bulunan Hitler'in "Kartal Yuvası" adlı özel sığınacağı günümüzde çayevi olarak kullanılmaktadır. Berchtesgaden'in başlıca geçim kaynağı olan turizm, güneydeki pitoresk Alp gölü Konig gibi doğal güzelliklere, dağcılık, kayak tesisleri ve mineralli su banyolarına dayanır. Eski tuz madenleri bugün de işletilmektedir. Tarım, ahşap oymacılığı, biracılık, çorap ve düğme imalatı ve porcelen resimleme öteki ekonomik etkinlikleri oluşturur. Nüfus (1989 tah.) 7.644.

Berchtold (Kontu), Leopold (Anton Johann Sigismund Joseph Korsinus Ferdinand) (d. 18 Nisan 1863, Viyana - ö. 21 Kasım 1942, Csepreg yakınları, Macaristan), Avusturya-Macaristan dışişleri bakanı. Sırbistan'a verdiği ölümatomun (23 Temmuz 1914) ardından I. Dünya Savaşı çıkmıştır.

Macaristan ve Moravya'da geniş toprakları bulunan Berchtold, yaptığı evlilikle de

Avusturya-Macaristan'ın sayılı zenginleri arasına girdi. 1893'te diplomat oldu. Paris ve Londra'da görev yaptıktan sonra 1906'da büyükelçi olarak Rusya'ya gönderildi. Aloys Lexa von Aehrenthal'ın ölümü üzerine, 19 Şubat 1912'de, gönülsüz olduğu halde dışişleri bakanlığını üstlendi. Çok geçmeden Genelkurmay Başkanı Franz Conrad von Hötzendorf'un etkisi altına girdiye de, Arşidük Franz Ferdinand onun serüvenci çıkışlarını önledi. Berchtold, I. Balkan Savaşı (Ekim-Aralık 1912) başladığında, gerçekçilikten uzak bir tutumla toprak statükosunu korumaya çalıştı. Savaşın sonu olarak Sırların, Avusturya-Macaristan'a bağlı halkları da içine alacak bir

Berchtold
Bib. Archiv. Österreichische
Nationalbibliothek, Viena

Güney Slav devleti kurma yönündeki istekleriyle karşı karşıya geldi. İzlediği kararsız tutum Avusturya ile Sırbistan'daki gerginliğin urmanmasına ve Bosnalı bir Sırp milliyetçisinin Arşidük Franz Ferdinand'ı 28 Haziran 1914'te Sarajevo'da (Saraybosna) öldürmesine yol açtı.

Öteden beri Sırbistan'a bir savaş açarak gözdağı vermeyi savunan Conrad von Hötzendorf'tan etkilenen Berchtold, bakanlar konseyinin onayıyla, ağır maddelerinden dolayı Sırp hükümetince reddedileceği önceden belli olan bir ultimatom verme kararı aldı. Avusturya-Macaristan'a koşulsuz destek sözü vermiş olan Almanya'yı bu girişimi konusunda bilgilendirirken, İtalya'ya hiç haber vermedi. Çünkü Roma'nın, durumu Petersburg'a bildireceğinden ve böylece Rusya'nın hemen Sırbistan'ın yanında harekete geçeceğinden korkuyordu. Bu daha önce ciddiye almamış olduğu bir olasılıktı. Savaşın patlak vermesinden sonra bu tutumu gerekçe gösteren İtalya, Avusturya-Macaristan'ın lehine tarafsız kalmak için toprak isteminde bulununca, Berchtold 13 Ocak 1915'te istifaya zorlandı. Daha sonra sarayda üst düzeyde bir görev aldı.

Berdia bak. Smerdis

Berdiçev, Ukrayna'da Jitomir yönetim biriminde (oblast) kent. 1482'de bir Litvanya kalesi olarak kurulan Berdiçev 1569-1793 arasında Polonya'nın elinde kaldı. 16. yüzyılda yapılan kale surları ile Fransız romancı Honoré de Balzac 1850'de sevgilisi Eveline Hanska'yla evlendiği Katolik kilisesi günümüze değin ayakta kalmıştır. 1917'den önce önemli bir alışveriş merkezi olan kentte günümüzde makine yapımı, deri işleme ve kumaş fabrikaları vardır. Berdiçev ayrıca Jitomir-Vinnitsa ve Rovno-Kazatin demiryolu hatları üzerinde bir kavşak olarak da önem taşır. Nüfus (1983 tah.) 83.000.

Berdiçevski, Mika Yosef, takma adı MIKACA YOSEF BIN GORION (d. 19 Ağustos 1865, Meciboj, Podolia, Rusya - ö. 18 Kasım 1921, Berlin, Almanya), İbranice, Almanca ve Yidiş dilinde çok sayıda ürün veren Yahudi yazar. Geleneklerini sürdürmek ile özümlemek arasında seçim yapmaya zorlanan 19. yüzyıl Yahudilerinin durumunu belki bütün önceki Yahudi yazarlardan daha dokunaklı ve etkili biçimde dile getirmiştir. Yahudi efsaneleri ile folklorunun yeniden yaratılmasına da katkıda bulunmuştur.

Babası, Yahudi geleneğinin resmi metinlerine bağlıktan çok, takvayı ve Tanrı'ya hizmet etmenin verdiği coşkuyu temel alan mistik Yahudi mezhebi Hasidiliğe bağlı bir hahamdı. Berdiçevski genç yaşta evlendi. Ama Yahudilerin toplumla bütünleşmesini savunan, modern ve laik eğitim yanlısı Haskala (Aydınlanma) akımının kitaplarını gizlice okuduğunu kayınpederinin öğrenmesi üzerine bu evlilik son buldu. Berdiçevski bir süre Volojin haham okulunda öğrenim gördükten sonra, 25 yaşında Breslau (bugün Wrocław, Polonya) Üniversitesi'ne girdi.

Yetiştirme tarzı ile manevi kurtuluş isteği arasındaki çatışma bu yıllarda daha da güçlendi. Sonraları öykü, deneme ve romanlarında bu çelişkiyi dile getirdi. Ömrünün son 10 yılını Berlin'de dışçilik yaparak ve Yahudi efsaneleri ile folklorundan metinlerin toplandığı Agada'nın bazı bölümlerinin yeniden düzenlenmesiyle uğraşarak geçirdi. Sezgisini ve şiir beğenisini de kattığı bu çalışmalarının bir bölümünü *me-Otzer ha-Agga* (1913-14; Agada Hazineslerinden) başlığıyla İbranice yayımladı.

Berdiçevski'nin *me-Hutz le-tahum* (1922-23; Sınırların Dışında) ve *Ben ha-homot* (Duvarlar Arasında) adlarıyla derlenen öyküleri hep Yahudi yaşamının güçlükleri ile ilgilidir. Yayıtlarında değişik üsluplar kullanır; ya özümleme yoluyla Yahudi geleneğinden kaçmaya boş yere çabalayan karakterleri ya da gettonun sınırları içinde varlığını sürdürmeye çalışan Yahudileri ele alır.

Ölümünden sonra 1922'de dokuz cilt olarak yayımlanan denemeleri arasında *Be-sede sefer* (Edebiyat Alanında), *Be-dereh* (Yolda) ve *Mahaşavot ve-torot* (Düşünceler ve Öğretiler) özellikle önem taşır. Bunlarda edebiyat eleştirileri, Yahudi geleneğinin ağır baskısına karşı polemikler ve Hasidiliği yücelten yazılar yer alır. Ahad Aam'ın (1856-1927) savunduğu "Manevi Siyonizm"e karşı çıkan denemeleri de vardır. Berdiçevski'nin Yahudi tarihine ilişkin özgün kuramı, Yahudiliğin geçmişten hiçbir manevi felsefe devralmadığını öne sürerek gelenekten uzaklaşmayı savunur ve tarihin ilk dönemlerinde İbranilerin putlara bile taptığını vurgular. *Horeb* (Sina Dağının Kitabı Mukaddes'teki adlarından biri) başlıklı denemelerinde, Agada yazılarında yer alan değerli ve insanı düşünceleri yorumlar. Ünlü Yahudi edebiyat tarihçisi Meyer Waxman gibi bazı araştırmacılara göre, Berdiçevski'nin edebiyata en büyük katkısı Agada öykülerini yeniden kalem alması olmuştur.

Berdsk, Rusya Federasyonu'nun orta kesiminde, Novosibirsk yönetim biriminde (oblast) kent. Novosibirsk kentinin hemen güneyinde, Novosibirsk Göleti kıyısında yer alır. 18. yüzyıl başlarında bir kale olarak kuruldu, 1944'te kent oldu. Başlıca sanayi etkinlikleri un üretimi ve radyo imalatıdır. Türksib demiryolu üzerinde bir tatil merkezi olan kentin dışında sanatoryumlar vardır. Nüfus (1983 tah.) 72.000.

Berdiansk, BERDIANSK olarak da yazılır, eskiden (1939-58) OSIPENKO. Ukrayna'da

Zaporozje yönetim biriminde (oblast) kent ve liman. Azak Denizinde, Berdyansk Körfezi kıyısındadır. 1827'de kurulan kent, bir tatil ve sağlık merkezidir. Sanayi etkinlikleri arasında makine imalatı, petrol işleme, un üretimi ve balıkçılık yer alır. Nüfus (1989) 132.000.

Berdyayev, Nikolay Aleksandroviç, BERDYAEV olarak da yazılır (d. 6 Mart 1874, Kiev - ö. 23 Mart 1948, Clamart, Fransa), Marksizmin Sovyet yorumuna karşı çıkan felsefeci ve dinsel düşünür. İnsanlık durumunun Hristiyan bir çerçeve içinde ele alınmasını öngören Hristiyan Varoluşçuluk akımının önde gelen temsilcilerinden biridir.

Kiev Üniversitesi'nde 1894'te başlayan öğrencilik dönemindeki Marksist etkinlikleri yüzünden 1899'da Rusya'nın kuzeyindeki Vologda'ya üç yıl için sürgüne gönderildi. Serbest bırakıldıktan sonra Almanya'yı dolaştı, 1904'te Rusya'ya döndü. Petersburg'da o dönemde yaygın olan dinsel ve kültürel canlanma akımına katıldı. Yurtdışına bir gezi daha yaptıktan sonra 1907'de Moskova'ya yerleşerek Rus Ortodoks Kilisesi'ne girdi. Kutsal Sinod'a karşı yazdığı bir makale yüzünden 1914'te yargılandı. 1917'de devrimin patlak vermesi üzerine hakkındaki dava düştü, o da cezadan kurtuldu. Yeni rejim ile arası iyiydi; 1920'de Moskova Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne atandı.

İki yıl sonra, Sovyetler Birliği'ndeki biçimiyile Marksist kuramı benimsemeyeceği açıkça ortaya çıkınca sınır dışı edildi. Öteki sürgünlerle birlikte 1922'de Berlin'de Felsefe ve Din Akademisi'ni kurdu. 1924'te akademiyi Paris'e taşıdı, orada Sovyet komünizminin eleştirisine ağırlık veren *Piut* (1925-40) dergisini çıkardı. Fransa'daki en ünlü Rus göçmeni oldu.

Varoluşçu temellere dayanan felsefesini daha da geliştiren Berdyayev, mantıksal ve ussal yöntemler yerine sistematik olmayan, gizemli anlatım biçimlerinden yararlandı. Doğrunun, ussal araştırmanın değil, "ünin aşkın dünyasından sızan bir ışığın ürünü" olduğunu savundu. Ona göre, insanın büyüklüğü de, bu tinsel dünyadan ve tansal yaratma yeteneğinden pay almasından kaynaklanıyordu. İnsanın, çevresindeki karmaşayı yapıp geçerek doğruya ulaşmasını sağlayan da bir yaratma eylemiydi.

Çağındaki değişimlere karşı çok duyarlı olan Berdyayev, "modern tarihin çelişkileri"nin, insanın dünyaya yeni bir canlılık getireceği yeni bir "tansal-insansal yaratma" döneminin habercisi olduğunu inancındaydı. Bu düşünce, insanın kendi yazgısını değiştirebileceğini savunan Marksist ilkedden izler taşıyordu. Berdyayev "Sovyet düzeninin cürüm ve zorbalığı"ni kınamakla birlikte, devrimden sonra Rusya'da sağlanan ilerlemede "tansal ve insansal yaratma"nın izlerini görüyordu.

Berdyayev'in önemli yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Duh i realnost* (1927; Özgürlük ve Tin), *O naznaçeni çeloveka* (1931; İnsanın Yazgısı), *İstoki i smysl russkogo kommunizma* (1955; Rus Komünizminin Kökeni), *Samopoznaniye: Opyt filosofskoy avtobiografii* (1949; Düş ve Gerçek: Otobiografik Bir Deneme) ve *Essai de métaphysique eschatologique* (1946; Eskatologya Metafizigi Üzerine Deneme).

bereket, bolluk, uğurlu bolluk anlamında kullanılan Arapça sözcük. İster ilkel, ister tektanlı olsun bütün dinlerde bereket istemiyle ilgili pek çok dua ve işlem bulunur. Eski dinlerde bereket tanrısı da (*bak. ana tanrıça*) vardı. Ürünün bol olması, ticaretin kazançlı gitmesi için ana tanrıçaya dualar edilir, dinsel törenler düzenlenir, sunu ve adaklarda bulunulurdu.

Eski çağlardan bu yana, yemek yiyene rastlandığında "bereketli olsun" denir. Bolluk ve bereket dualarıyla yağmur duası(*) arasında da amaç ve sonuç yönünden bir yakınlık vardır. Anadolu'da toprağı sürme, tohum ekme, biçme, harman ve öğütme gibi aşamalarda duruma uygun bereket duaları edilir. Bağbozumu sırasında da bereket dualarının özel bir yeri vardır. Günümüzde düğünlerde yeni evlilerin başlarına piring, buğday, şeker, konfeti ve bozuk para gibi şeyler atılması, yeni kurulacak yuvanın bereket içinde olması dileğini dile getirir. Evlere buğday başağı asılması da, bolluk getireceği inancı ile ilgilidir. Kuran'da bereketle ilgili birçok ayet (A'râf / 96, Hûd / 48 ve 73 gibi) bulunmaktadır.

bereket boynuzu, BOLLUK BOYNUZU olarak da bilinir, Eski Yunancada KORNUKOPIA, kökeni Eski Yunan uygarlığına dayanan bezeme örgesi. Bereketi simgeleyen örge, genellikle içi meyve ve tahılla tepeleme dolu, kıvrılmış bir keçi boynuzu biçimindedir. Yunan mitolojisinde Zeus'un sütünesi Amalt-heia adlı *nympha*'ya (su perisi) ait olan ve sahibi ne isterse onunla dolan boynuzun simgesel bir benzeridir.

Bereketli Hilal, İngilizce FERTILE CRESCENT, Ortadoğu'da, Batı ve Ortadoğu uygarlıklarının doğduğu bölge. Terimi ilk kez ABD'li doğubilimci James Nery Breasted (1865-1935) kullanmıştır.

Bereketli Hilal, kışları yağmurlu, yazları kurak geçen Akdeniz ikliminin egemen olduğu, hilal biçiminde, oldukça bitek bir alandan oluşur. Güneyde Arabistan Çölü ile kuzeyde Doğu Anadolu dağlık bölgesi arasında yer alır. Eski Babil toprakları ile hemen yakınındaki Elam'dan (bugün İran'ın güneybatısında) Dicle ve Fırat ırmakları ile Asur topraklarına kadar uzanır. Zagros Dağlarından, batıda Suriye üzerinden Akdeniz'e, güney yönünde de Filistin'in güneyine kadar olan toprakları içine alır. Mısır'ın Nil Vadisini de bu bölge içine sokanlar vardır; çünkü aradaki Sina Çölü, Mezopotamya ve Suriye'de sürekliliği bozan öteki çöllerden daha büyük değildir. Bölgede iyi ürün alabilmek, hatta tarım yapabilmek için sulama zorunludur.

Daha geniş kapsamıyla Bereketli Hilal, Eski Ahit'in Tekvin bölümünde ağırlıklı yeri olan bölgeyle örtüşür; Eski Yunan ve

alır. Bilinen en eski kültürün Bereketli Hilal'de doğduğu yolundaki bu eski inanç, 1948'den bu yana radyokarbon araştırmalarıyla da doğrulanmıştır. Bugün, en geç İÖ 8 bin dolaylarında bölgenin yerleşik tarıma ve köy yaşamına geçtiği, hemen ardından da sulu tarımın başladığı bilinmektedir.

Bereketoğlu, Hasan Vecih (d. 1895, Rodos - ö. 21 Haziran 1971, İstanbul). izlenimci anlayışta çalışan 1914 Kuşağı ressamlarından.

İstanbul'da Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde eğitim gördü. İlk resim derslerini 1916-20 arasında Halil Paşa'dan aldı. Güzel

"Kırbağalidere Kayık İskelesi"
İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi

Sanatlar Birliği'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1922-23'te Paris'te bulundu. Julian Akademisi'ne devam etti. 1923'te Türkiye'ye döndü, uzun bir süre Kadıköy Halkevi başkanlığı görevinde bulundu. 1943'te Ankara'ya yerleşti, Cumhurbaşkanlığı daire müdürü görevine getirildi.

Bereketoğlu sanat yaşamının sonuna değin izlenimci bir anlayışla çalıştı. Halil Paşa, Hikmet Onat ve Nazmi Ziya Güran'ın etkilerinin görüldüğü yapıtlarında İstanbul'un manzara değerlerine izlenimci bir duyarlılıkla yaklaştı. Fenerbahçe, Kırbağalidere ve Göksu'dan yaptığı manzaralarıyla özellikle bir açık hava ressamı olarak tanındı. Bu yapıtlarında ışığı, rengi belirleyen bir öğe olarak ele almadan, yalnızca doğada yarattığı görüntü zenginliğinden yola çıktı ve giderek anımsı bir renk olgusuna ulaştı. Portre, figür ve olüdoğalarında, akademik atölye eğitiminden kaynaklanan bir çizgi ve perspektif anlayışıyla 1914 Kuşağı'nın renk ve ışık etkilerine öncelik veren izlenimci tavırını bağdaştırma yolunu seçti.

Berengario I, İtalyanca BERENGARIO. FRIULI DÜKÜ VE MARKISI BERENGARIO olarak da bilinir (ö. 7 Nisan 924), 888'den sonra I. Berengario adıyla İtalya kralı, 915'ten sonra da Kutsal Roma-Germen imparatoru. Bazı İtalyan tarihlerinde yanlış biçimde ulusal bir kral hanedanı olarak tanımlanan, 9-11. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş bir prens sülalesinin kurucusudur. Anne tarafından Karolenj imparatoru I. Ludwig'in torunudur.

İmparator III. Karl'in devrilmesinin ardından 888'de Pavia'da İtalya kralı seçildi. Doğu Frank kralı Arnulf'un üstünlüğünü kabul etti. 889 başlarında Spoleto dükü II. Guido (ö. 894) İtalya'nın hemen tümü üzerinde egemenlik kurarak Berengario'yu Kuzeydoğu İtalya'ya sıkıştırdı. Guido'nun oğlu ve ardılı Lamberto ölünce, sonunda krallığın her yerinde Berengario'nun egemenliği tanındı.

Berengario 899'da Brenta Irmağında istilacı Macarlara yenildi. Ertesi yıl Provence kralı Louis (sonradan İmparator III. Ludwig), Berengario'nun karşıtı bir grup soylu tarafından İtalya'ya davet edildi ve Lombardların kralı olarak taç giydi, 901'de de Papa IV. Benedictus tarafından imparator

ilan edildi. Ama Berengario bir yıl içinde Louis'yi İtalya'dan sürdü. Genç imparator geri döndüğünde 21 Temmuz 905'te Verona'da yakalandı ve kör edilerek Provence'a geri gönderildi.

Berengario 915'te Papa X. Johannes tarafından imparator ilan edildi. Ama bir kez daha, 922'de Burgonya kralı II. Rudolf'u yardıma çağırarak İtalyan soylularının tehdidiyle karşılaştı. Rudolf, Berengario'yu 923'te Piacenza yakınlarındaki Fiorenzuola'da yenilgiye uğrattı. Berengario ertesi bahar kendi adamlarından biri tarafından öldürüldü.

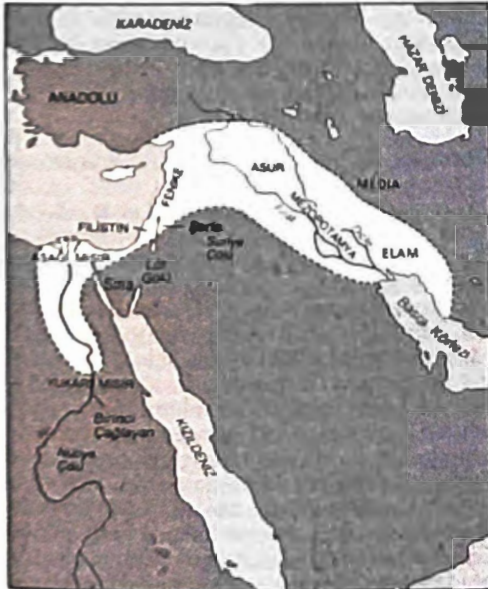
Berengario II, İTALYA VE GINLA MARKINI BERENGARIO olarak da bilinir (d. y. 900) - ö. 966), 950-952 arasında İtalya kralı I. Berengario'nun (Kutsal Roma-Germen imparatoru Berengario) torunuydu. Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Otto'nun yükselmesinde önemli rolü oldu. İtalya kralı Lothair'in dul karısı, Burgonya kralı II. Rudolf'un da kızı olan Adelheid'i 951'de birkaç ay zorla alıkoydu. Ama Adelheid ondan kaçarak Otto'yla evlendi. Lombardların kralı unvanını da alan Otto, Berengario'yu kendisine vasal olarak bağladı. Berengario ve oğlu Adalberto, 960'tan sonra Papa XII. Johannes'e saldırdılar. Papanın yardım isteği üzerine Otto, Roma üzerine yürüdü ve orada imparator ilan edildi (962). Johannes'in bundan sonra Berengario ile pazarlığa oturması üzerine Otto papayı görevden aldı, Berengario'yu da Almanya'da hapsedti (963).

Berengario da Carpi, Jacopo (d. y. 1460, Carpi - ö. y. 1530, Ferrara), kalp kapakçıklarını ilk kez tanımlayan İtalyan anatomi bilgini ve hekim. Ayrıca tıp kitaplarına, gerçeğe uygun anatomi çizimlerini ekleyen ilk bilim adamlarındandır. Bologna Üniversitesi'nde profesörlük yaptığı 1502-27 arasında, frengi tedavisinde cıvalı merhem kullanarak adını duyurmuştur.

Béranger (TOURS'LU). Latince BERENGARIUS (d. y. 999, Tours?, Touraine - ö. 10 Ocak 1088, Tours yakınındaki Saint-Cosme Manastırı), 11. yüzyıldaki Komünyon tartışmasında savunduğu görüşlerle yenik düşen ilahiyatçı.

Chartres'da ünlü Fulbert'in yanında öğrenim gördü. 1029'dan sonra Tours'a döndü ve Tours Katedrali'nin kurul üyesi oldu. Ayrıca, daha sonra karşısında yer alan Lanfranc'ın yönetimindeki Bec ile rekabet içinde olan St. Martinus Okulu'nun müdürlüğüne getirildi. Anjou kontu Geoffroi ve geleceğin Angers piskoposu Eusebius Bruno ile dostluk kurdu. Yaklaşık 1040'ta Angers başdiyakozluğuna atandı.

Etki altında kalmayan bir kişiliği vardı. Düşüncelerinin bağımsızlığından ödün vermezdi. Yeni görevine atandıktan kısa süre sonra, yaygın inançlara aykırı düşünceler savunmaya başladı. Özellikle de 9. yüzyılda Corbie başkeşişi Aziz Paschasius Radbertus'un ortaya attığı, ekmeğe ve şarabın kutsandıktan sonra İsa'nın gerçek bedenine ve kanına dönüştüğü görüşüne karşı çıktı. Béranger, Corbie keşişlerinden Ratramnus'un, *De corpore et sanguine Domini* (İsa'nın Bedeni ve Kanı Üzerine) adlı yapıtında dile getirdiği farklı bir yorumu doğru buluyordu. Ratramnus'a göre ekmeğe ve şarap ancak simgesel anlamda İsa'nın bedenine ve kanına dönüşmekteydi. Béranger'nin bu görüşleri yeniden dile getirmesi şiddetli karşı çıkışlara yol açtı. Béranger,

Bereketli Hilal

Roma uygarlıklarına kaynaklık eden Babil, Asur, Mısır, Fenike gibi ülkeleri de içine

Ratramnus'u suçlayan Lanfranc'a cüretkâr bir mektup yazdı (y. 1050). Önce Lanfranc'ın eline geçmeyen mektup, birkaç kişi tarafından okunduktan sonra, sonunda Roma'da ona ulaştı. Papa IX. Leo 1050'nin Paskalya Sinodu'na Béranger'yi kabul etmedi ve Vercelli Konsili'ne gitmesini buyurdu. Béranger, istemese de bu karara boyun eğdi. Konsile katılmak üzere Kral I. Henri'den izin almak için Paris'e gittiğinde, Henri onu hapse attırdı; Vercelli'de de غيابında mahkûm edildi.

Serbest kalınca koruyucusu Geoffroi'nin yanına sığındı. Henri de, Béranger'yi ve onu destekleyen Eusebius'u yargılamak üzere Paris'te bir sinod toplanmasını buyurdu. 1051'de toplanan sinod ikisini de mahkûm etti. 1054'te papalık elçisi Kardinal Hildebrand, Tours Sinodu'na başkanlık etmek amacıyla Fransa'ya gelince, Béranger'nin Komünyon ile ilgili belirsiz ifadeler içeren bir belge imzalamasıyla uzlaşma sağlandı. Ama Béranger 1059'da bir başka konsil için Roma'ya çağırıldı; bu kez söz hakkı verilmeksizin düşüncelerine bütünüyle aykırı bir belgeyi imzalaması istendi. Ardından Geoffroi ölünce Eusebius da Béranger'den uzaklaştı. Béranger gene de 1059'da Roma'da toplanan konsile karşı bir suçlama yazısı kaleme aldı (y. 1069); Langres'li Hugues ile Lanfranc'ın yanıtlarına karşı da bir savunma yazdı.

1076 Poitiers Konsili'nde, 1078'le 1079 Roma sinodlarında ve 1080'de Bordeaux'daki bir duruşmada yinelenen sorgulama, mahkûm edilme ve sözünü geri alma süreçleri Béranger'nin durumunu giderek zorlaştırdı. Bunun üzerine sessizliğe gömüldü ve Saint-Cosme Manastırı'nda inzivaya çekildi.

Béranger'nin Komünyon öğretisi, Lanfranc'a yanıt olarak yazdığı *De sacra coena*'da (Kutsal Yemek Üzerine) yer alır. Béranger, diyalektik yöntemi ilahiyat tartışmalarına çağdaşlarının hepsinden daha çok uygulamıştır. Paschasius'un savının kutsal metinlere, Kilise Babaları'na ve usa aykırı olduğunu öne süren Béranger, bu bakımdan Protestanlığın önemli öncülerinden biri sayılır.

Béranger, Alphonse-Marie-Marcellin-Thomas (d. 31 Mayıs 1785, Valence - ö. 9 Mart 1866, Paris, Fransa), yasaaların ve yasal işlemlerin insancıl ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmesine katkısıyla tanınan hukukçu ve parlamenter.

1808'de Grenoble'a yargıç olarak atandı. Birinci İmparatorluk döneminde mesleğini başarıyla sürdürdü; Yüz Gün (10 Mart-8 Temmuz 1815) sırasında Drôme ili (*département*) temsilciliğini yaptı. *De la justice criminelle en France* (1818; Fransa'da Ceza Hukuku Üzerine) adlı kitabında, Restorasyon Dönemi'nin özel mahkemelerine karşı çıktı, davaların jüri tarafından görüldüğü bir sistem getirilmesini önerdi.

1827'de Valence milletvekili seçildi ve bu görevi 12 yıl sürdürdü. 1831'den sonra yargıtay üyesi olarak, ceza yasasının gözden geçirilmesi ve jüriye hafifletici nedenleri göz önüne alma hakkının tanınması gibi bütün yasal düzenlemelere katıldı. Siyasal yaşamdan çekildikten sonra davavekili, ardından yargıtay dairelerinden birinin başkanı olarak, 1860'a değin mesleğini sürdürdü. Bourges Yüksek Mahkemesi başkanlığını yürüttü. İkinci Cumhuriyet Dönemi'nde siyasal davalara baktı. En önemli yapıtı olan *De la répression pénale, comparaison du système pénitentiaire en France et en*

Angleterre'de (1853; Cezalandırma: Fransa'da ve İngiltere'de Ceza Sistemlerinin Karşılaştırması) yargının yürütülmesinde insancıl ilkeleri savundu.

Bereni, Ziyaeddin (d. 1285, Hindistan - ö. 1357'den sonra), Hindistan tarihi yazdığı bilinen ilk Müslüman Sultan Muhammed bin Tuğluk'un nedimi olarak 17 yıl Delhi'de yaşamıştır.

Daha çok kulaktan dolma bilgilere ve saraydaki kişisel izlenimlerine dayanarak, Hindistan sultanının İslama karşı görevlerini ortaya koyan *Tarih-i Firuz Şah* adlı didaktik kitabı yazmıştır (1357). Tasavvufun etkisi altında yazdığı *Fetava-yı Cihandari*'de ise (Dünyevi Yönetim Üzerine Yargılar) büyük adamların yaşamındaki olayları tanrısal yazgıya bağlayan dinsel bir tarih felsefesi geliştirmiştir. Kitapta, Gıyaseddin Balaban'dan (hd 1266-87) III Firuz Şah Tuğluk'a (hd 1351-88) kadar bütün Delhi sultanlarını ele alarak, Müslüman hükümdarlar için kendi öngördüğü kurallara uyanların başarılı olduğunu, bu çizgiden sapanların ise başarılı olamadığını göstermeye çalışmıştır.

Berenike (ö. İÖ y. 246), Mısır hükümdarı II. Ptolemaios (Philadelphos) ile I. Arsinoe'nin kızı Selevkos kralı II. Antiokhos'un ilk karısı Laodike'nin ayağını kaydırarak onunla evlendi; Laodike'nin çocukları yerine kendi çocuklarını tahtın vârisi yapması için kralı kandırdı. Ama Laodike, Antiokhos'u Ephesos'a (Efes) gelmeye razı etti ve Antiokhos, belki de Laodike'nin entrikalarının sonucunda, 246'da orada öldü. Laodike yandaşlarına, daha sonra Antiokheia yakınlarındaki Daphne'de saklanan Berenike ile çocuklarının öldürülmesini buyurdu. Berenike'nin öldürülmesi üzerine harekete geçen erkek kardeşi III. Ptolemaios (Euergetes), Laodike ve oğlu II. Selevkos'a (Kallinikos) karşı başarıyla sonuçlanan bir savaş (III. Suriye Savaşı) başlattı.

Berenike I (ü. İÖ y. 317 - İÖ y. 275), Mısır kraliçesi. I. Ptolemaios'un üçüncü karısı, II. Arsinoe ile II. Ptolemaios'un annesidir. Mısır'a geldikten sonra, Ptolemaios'un ikinci karısı Eurydike'nin maiyetine girdi. Eurydike'yle babası Makedonya kral naibi Antipatros'la yaptığı siyasal bir anlaşma uyarınca evlenmiş olan Ptolemaios, İÖ y. 317'de Berenike'yle evlendi. Kral soyundan gelmediği için, Berenike'yi kralın üvey kardeşi olarak gösteren düzmece bir şecere hazırlandı. Berenike İÖ 308'de II. Ptolemaios'u (Philadelphos) dünyaya getirdi, İÖ 290'da Mısır kraliçesi oldu. İÖ 285'te Eurydike'nin çocukları saf dışı bırakılarak II. Ptolemaios tahtın vârisi yapıldı. Ülkeyi babasıyla birlikte yönetmeye başlayan II. Ptolemaios, ikinci evliliğini Berenike'nin kızı olan öz kardeşi II. Arsinoe'yle yaptı.

Berenike II (d. İÖ y. 269 - ö. 221), Kyrene (bugün Libya'da) kralı Magas'ın kızı. III. Ptolemaios (Euergetes) ile evlenmesi, ülkesinin yeniden Mısır'la birleşmesine yol açmıştır.

Suriye'de hüküm süren Selevkos hanedanıyla ittifak kurmayı amaçlayan Kyrene kraliçesi, III. Ptolemaios ile Berenike'nin evliliğine engel olabilmek için, Berenike'yle evlendirmek üzere Makedonya prensi Demetrios'u çağırdı. Ama Berenike, Demetrios'u öldürterek İÖ y. 245'te Ptolemaios ile evlendi.

Ptolemaios, Suriye'de öldürülen kız kardeşinin (II. Antiokhos'un dul karısı) öcünü almak amacıyla sefere çıktığında, Berenike suçundan bir tutam keserek onun sağ

donmesi için Aphrodite Tapınağı'na adadı. Sağların kaybolması üzerine, göğe yükselterek yeni bir takımyıldız oluşturduguna inanıldı. Bu takımyıldız daha sonra Coma

Ustunde II. Berenike'nin portresi bulunan sikke, 3 yy
British Museum J.R. Freeman & Co Ltd

Berenices (Berenike'nin Saçı) adı verildi. Berenike ile Ptolemaios'un dört çocukları oldu: IV. Ptolemaios (Philopator), III. Arsinoe, Magas ve çocuk yaşta ölen Berenike. Kraliçe, kocasından daha uzun yaşadı; ama babası Magas ile birlikte bir komploya karıştığı gerekçesiyle, oğlu IV. Ptolemaios tarafından zehirlenerek öldürüldü.

Berenike III (ö. İÖ 80), Mısır kraliçesi. Ailenin en güçlü kişisi olarak, zorlu iç çekişmelerin yoğunlaştığı bir dönemde ülkeyi yönetmiştir.

IX. Ptolemaios ile Kleopatra Selene'nin ya da IV. Kleopatra'nın kızıydı. İÖ 101'den önceki bir tarihte amcası X. Ptolemaios ile evlendi. VIII. Ptolemaios'un dul eşi Kraliçe III. Kleopatra'nın İÖ 101'de ölmesinden sonra kraliçe oldu. İÖ 87'de baş kaldıran İskenderiye halkı, III. Kleopatra'ya suikast düşlediğine inandıkları X. Ptolemaios'u Mısır'dan kovdu. Suriye'de paralı asker topladıktan sonra Mısır'a geri dönen Ptolemaios, askerlerin parasını ödeyebilmek için Büyük İskender'in İskenderiye'deki mezarını talan etti. Zulmünden yılan İskenderiye halkı tarafından yeniden kovulunca, Berenike ile birlikte Likya'ya kaçtı. Berenike kocası öldürüldükten sonra Mısır'a geri döndü. XI. Ptolemaios'la evlendi, İÖ 80'de onun ölümü üzerine Mısır'ın tek yöneticisi oldu. Bu arada X. Ptolemaios'un oğlu Genç Ptolemaios, kendisine yardım eden Romalı diktator Lucius Cornelius Sulla ile dost oldu ve Kraliçe Berenike ile evlendirmek üzere onu Mısır'a çağırdı. Bundan ne kraliçenin, ne de İskenderiye halkının haberi vardı. Ptolemaios, Berenike'nin iktidarı paylaşmaya isteksiz olduğunu öğrenince onu öldürttü. Buna öfkelenen İskenderiyeliler de Mısır'ın gerçek Ptolemaios soyundan gelen son hükümdarını öldürdüler.

Berenike IV (ö. İÖ 55), İÖ 58-55 arasında hüküm sürmüş Mısır kraliçesi.

XII. Ptolemaios'un (Auletes) kızı, Kleopatra'nın kız kardeşiydi. XII. Ptolemaios, İÖ 58'deki bir halk ayaklanması sırasında ülkeden sürülmüş, Roma'ya gitmişti. Kısa süre sonra karısı ölünce, Berenike kraliçe ilan edildi. İÖ 57'de Ptolemaios yeniden Mısır'ın başına geçebilmek için ruşvet ve entrika yoluyla Romalıların yardımını sağladı. İskenderiyeliler, Ptolemaios'un yönettiği suçlamaları çürütmek ve kötü yönetiminin kanıtlarını sunmak için Roma'ya bir heyet gönderdiler. Ptolemaios, bu temsilcileri ve kendisine karşı kuşku besleyen bazı Romalıları öldürttüktan sonra İÖ 57'de Ephesos'u (Efes) almak için yola çıktı. Bu arada başka sorunların, Roma'dan beklediği desteği tehlikeye sokmasına karşın, Suriye'deki Roma prokonsülü Aulus Gabinus'un maddi çıkarlar karşılığında kendisine yardım etmesini sağladı.

O sırada İskenderiyeliler Berenike'nin evlenebileceği bir prens arıyorlardı. Berenike İÖ 56'da, Pontus prensi olduğu söylenen Arkhelaos ile evlendi. Ama İskenderiye üzerine yürüyen Gabinius, bir yıl sonra Ptolemaios'u yeniden tahta çıkarttı. Ptolemaios da Berenike'yi ve onu destekleyenleri hemen öldürttü.

Berenike (d. İS y. 28), Roma imparatoru Titus'un metresi. Kudüs'ün düşmesiyle sonuçlanan olaylara karışmıştır.

I. Herodes Agrippa'nın, karısı Kypros'tan olan en büyük kızıydı. Küçük yaşta *Alabarches* (başyargıç) Alexander'ın oğlu Marcus'la evlendi, ama zifaktan önce Marcus öldü. Berenike bunun üzerine evlendiği Khalkis kralı Herodes'ten iki erkek çocuk doğurdu. İS 48'de Herodes de ölünce, kendi erkek kardeşi II. Agrippa ile yaşamaya başladı. Kardeşiyle cinsel ilişki kurduğu kuşkusunun yayılması üzerine Kilikya'nın rahip-kralı Polemon'la evlenmek zorunda kaldı; ama kısa süre sonra onu terk ederek kardeşinin yanına döndü.

65'te Kudüs'teki Yahudi katliamı sırasında, Yahudiler adına Gessius Florus'a başvurarak yaşamını tehlikeye attı. II. Agrippa ile birlikte, Yahudileri tasarladıkları ayaklanmadan vazgeçirmeye çalıştı.

Titus, Yahuda'da bulunduğu sırada (67-70) Berenike'ye âşık olmuştu. Kudüs'ün yeniden Romalıların eline geçmesinden sonra y. 75'te Berenike ve erkek kardeşi Roma'ya gittiler. Berenike orada Titus'un metresi oldu, bir süre açıkça birlikte yaşadılar. Ama Titus, yabancı soydan geldiği için Berenike'yle evlenmeye yanaşmadı ve sonunda onu yanından uzaklaştırdı. Berenike 79'da Roma'ya geri döndü, ama Titus'la ilişkileri eskisi gibi sürmedi. Berenike'yle Titus'un sonuçsuz kalan ilişkisi, Pierre Corneille'in *Tite et Bérénice* (1670; Titus ve Berenike), Jean Racine'in de *Bérénice* (1670) adlı oyunlarının konusunu oluşturur.

Berenike'nin Saçı, Latince COMA BERENICES, kuzey gökkürede, Çoban, Aslan ve Başak takımyıldızları arasında yer alan küçük takımyıldız. İÖ 3. yüzyılda yaşamış matematik ve astronomi bilgini Samoslu Konon'un keşfettiği takımyıldız, adını Mısır kraliçesi II. Berenike'den alır. Efsaneye göre, kraliçenin keserek İskenderiye'deki Aphrodite Tapınağı'na adanmış saçları kaybolunca, Konon bu saçların gökyüzünde bir yıldız kümesine dönüştüğünü ileri sürmüş ve yeni bulduğu takımyıldız bu adı vermiş. Yaklaşık 260 ışık yılı uzaklıkta bir açık yıldız kümesi olan bu küçük takımyıldızda ancak 40 kadar yıldız bulunur.

Berenson, Bernard, asıl yazılışı BERNHARD (d. 26 Haziran 1865, Vilnius, Litvanya - ö. 6 Ekim 1959, Settignano, İtalya), özellikle İtalyan Rönesans sanatı alanında uzmanlaşmış ABD'li sanat eleştirmeni.

Boston'da büyüyen Berenson, 1887'de Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. Daha ilk kitabı *The Venetian Painters of the Renaissance*'ta (1894; Rönesans Dönemi Venedik Ressamları) özlü üslubu belli oluyordu. Ayrıca ayrıntıları fark eden bir gözü, olağanüstü bir belleği, kolay kavrayan bir zekâsı vardı ve hümanist bilgi birikimi çok zengindi. Bir süre, uluslararası düzeyde sanat yapıtları ticaretiyle ilgilenen Lord Duveen'in danışmanı oldu. Resim abımlarında çoğunlukla onun görüşüne başvuruluyordu. Günümüzde ABD müzelerinde bulunan birçok sanat yapıtı, onun salık vermesi üzerine satın alınmıştır.

ABD yurttaşlığını korumakla birlikte, Berenson yaşamının büyük bir bölümünü İtalya'da geçirdi. II. Dünya Savaşı sırasında, Toscana'da gözetlince alındı. *Rumour and Reflection 1941-44* (Söylenti ve Geriye Bakış 1941-44) adlı güncesi 1952'de yayımlandı. I Tatti adlı villasını, içindeki sanat

Berenson, David Seymour'un fotoğrafı
Seymour Magnum

yapıtları koleksiyonu ve görkemli kitaplığı ile İtalyan Rönesans Kültürü Merkezi olarak kullanılmak üzere Harvard Üniversitesi'ne bağışladı. Başlıca yapıtları arasında *Aesthetics and History in the Visual Arts* (1948; Görsel Sanatlarda Estetik ve Tarih), *The Drawings of the Florentine Painters* (1938; Floransalı Ressamların Çizimleri) ve anıtsal nitelikteki *Italian Painters of the Renaissance* (1952; Rönesans Dönemi İtalyan Ressamları) vardır. İki yaşamöyküsünden bir Ernest Samuels'in *Bernard Berenson: The Making of a Connoisseur*'ü (1979; Bernard Berenson: Bir Uzmanın Oluşumu), öbürü de Meryle Secrest'in *Being Bernard Berenson*'idir (Bernard Berenson Olmak).

Berent, Waclaw (d. 28 Eylül 1873, Varşova - ö. 22 Kasım 1940, Varşova, Polonya), edebiyatta duygu ve düş gücünü vurgulayan genç Polonya hareketine bağlı romancı.

İlk romanı *Fachowiec*'i (1895; Uzman) Zürich Üniversitesi'nde biyoloji öğrencisiyken tasarlamış ve gerçekçi bir üslupla kaleme almıştı. Roman, okulunu terk ederek işçiliği yeğleyen bir öğrencinin öyküsünü anlatıyordu. Berent biyoloji öğrenimini daha sonra Münih'te sürdürdü, en ünlü ve en özgün yapıtı *Próchno*'yu (1903; Çürük Tahta) orda yazdı. Yapıtı, iğneleyici bir üslupla Berlin'in 19. yüzyıl sonlarındaki sanatsal ve entelektüel yaşamının tablosunu çiziyordu.

Sonraki romanları da, *Próchno* gibi ince işlenmiş ve zor okunan yapıtlardı. Berent hiçbir zaman popüler bir yazar olmadı. *Ozimina* (1911; Kış Mısırları) Varşova'da bir baloda toplanan varlıklı aristokratları ve burjuvaları konu alıyordu. *Zywe kamienie* (1918; Yaşayan Taşlar) ortaçağı şişsel bir bakışı yansıtan, şiir ile güzel sanatların gücünü ve yaşam üzerindeki etkisini kanıtlamayı amaçlayan, uzun, ayrıntılı karmaşık bir yapıtı ve pek tutulmadı. Son romanı *Nurt* (1934; Akıntı) 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında yaşamış kimi Polonyalı ünlülerin öykülere dayalı yaşamöykülerinden oluşan izlenimci bir yapıtı.

Beresford, John (d. 14 Mart 1738, Dublin - ö. 5 Kasım 1805, Londonderry yakınları, İrlanda), İrlanda'da toprak sahibi Protestan soyluların siyasal tekeline korumak için mücadele eden siyaset adamı. Büyük servet sahibi olması, geniş bir siyasal nüfuz alanı bulunması nedeniyle bir zamanlar "İrlanda kralı" olarak anılırdı.

1768'den sonra İrlanda, 1786'dan sonra da İngiliz kraliyet danışma kurullarında görev

aldı. İrlanda Gehrler Dairesi'nde önce başkan yardımcısı (1770-80), sonra birinci başkan (1780-1802) olarak vergi sisteminde düzenlemeler yaptı. Ama devlet görevlerine çok sayıda akrabasını ve siyasal vandaşlarını yerleştirdi. 1784-85'te Başbakan William Pitt'in (Genç) giriştiği İngiltere-İrlanda Ticaret Antlaşması denemesinin hazırlığına katıldı. Bu girişim, İngiltere'den daha geniş ticari bağımsızlık isteyen Henry Grattan ile öteki İrlanda milliyetçilerinin karşı çıkması yüzünden sonuçsuz kaldı.

Protestan toprak sahiplerinin dışındaki İrlandalıların da desteğini kazanmak gerektiğini savunan, İngiltere'nin İrlanda'daki yeni genel valisi 2. Kont Fitzwilliam.

Beresford, C.H. Hodges in C.G. Stuart'ın bir çalışmasına dayanan mezzotintinden ayrıntı. 1792

British Museum fotoğrafları J.A. Freeman & Co. Ltd

1795'te Beresford'u görevden aldı. Ama kısa süre sonra Fitzwilliam'ın yerine 2. Kont (sonradan 1. Markı) Camden getirildi. Camden, İrlanda'yı baskı altında tutmayı öngören ve Beresford'un bütünüyle desteklediği bir programı uygulamaya koydu. Beresford, 1. Ağustos 1800 tarihli Birlik Yasası çerçevesinde İngiltere ile İrlanda arasındaki mali ilişkilerin planlanmasında görev aldı.

Mimar James Gandon da, gümrük binasıyla (1781-91) Dublin'deki öteki birkaç önemli hükümet binasının yapım işlerini almasını Beresford'un nüfuzuna borçludur.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Beresford, William Carr Beresford, Vikont, ELVAS DUKU (d. 2 Ekim 1768 - ö. 8 Ocak 1854, Bedgebury, Kent, İngiltere). Yarımada Savaşı'nda (1808-14) önde gelen İngiliz generali ve Portekiz maresalı. La Albuera'da (İspanya) 16 Mayıs 1811'de Fransızlara karşı elde ettiği, Ama pahalıya malolan zafer yüzünden İngiltere'de sert eleştirilere uğramıştır.

Tyrone 2. kontunun (sonradan Waterford 1. markisi) evlilik dışı oğluydu. 1785'te İngiliz Kara Kuvvetleri'ne girdi. 1806'da tuğgeneral rütbesiyle, o dönemde Fransa'nın müttefiki olan İspanya'nın sömürge kenti Buenos Aires'e, ustlerinin gayri resmi biçimde desteklediği bir saldırı yaptı ve kenti kolayca ele geçirdi. Ama yerel askeri birlikler 12 Ağustos 1806'da Beresford'u teslim olmaya zorladı. Altı ay tutsak kaldıktan sonra kaçan Beresford, o dönemde

Portekiz adına İngilizlerin elinde tuttuğu Madeira'ya vali olarak atandı. Yeniden orduya çağıldıktan sonra İspanya'nın La Coruña kentinde 16 Ocak 1809'da General Sir John Moore'un emrinde başarıyla savaştı. Sonradan Wellington dükü olan General

Vikont Beresford, Richard Rothwell'in bir portre çalışmasından ayrıntı; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Sir Arthur Wellesley, Beresford'u Portekiz ordusunu yeniden kurmak üzere görevlendirdi; 7 Mart 1809'da Beresford'a Portekiz ordusunda mareşal rütbesi verildi. Beresford, komutasındaki İngiliz birlikleriyle Badajoz yakınlarındaki La Albuera'da, Fransız mareşali Dalmaçya dükü Nicolas-Jean de Dieu Soult'u yenilgiye uğrattırırken, adamlarının dörtte birini kaybetti. Yeniden Portekiz birliklerinin başına geçtikten sonra 22 Temmuz 1812'de Salamanca'da yaralandı. Sırasıyla "kont", "marki" ve "dük" unvanlarını alarak Portekiz'de 1819'a değin görevde kaldı. Wellington'un ilk başbakanlığı sırasında topçu generaliydi (1828-30).

Beresteczko Çarpışması, Polonya kralı Jan Kazimierz'in (hd 1648-68) kendisine başkaldıran Kazak önderi Bogdan Hmelniński'yi ağır bir yenilgiye uğrattığı askeri çatışma (28-30 Haziran 1651).

Hmelniński 1648'de Dinyeper Irmağı boylarında yaşayan Zaporozye Kazaklarını Polonyalı yöneticilere karşı ayaklandırdı. Bu sırada Polonyalı yöneticiler Kazakların sayılarını azaltarak, komşuları olan Türkler ve Kırım Tatarları üzerine akınlar düzenlemelerine engel olarak ve serflik koşullarına zorlayarak, onların özerkliğini sınırlamaya çalışıyorlardı. Bir dizi askeri başarından sonra Kazaklar Polonya kralına Zborów Antlaşması'nı (1649) kabul ettirdiler.

Ayrıcalıklı bir sınıf oluşturan "kayıtlı" Kazaklara geniş bir özerklik sağlayan bu uzlaşma hem Polonyalıları, hem de "kayıtlı olmayan" Kazakları hoşnut etmedi. On sekiz ay geçmeden düşmanlıklar yeniden ortaya çıktı. Kazaklar resmen Osmanlı koruması altına girdiler (Nisan 1651) ve Osmanlılara bağlı Kırım Tatarlarından destek gördüler. Haziran'da ilerlemeye başlayan Kazak-Tatar kuvvetleri Lutsk'un güneyinde, Volhynia'da Styr Irmağı kıyısındaki Beresteczko'da Polonya ordusuyla karşı karşıya geldiler. Kazak ordusu Polonya ordusunun üç katı kadardı. Ama çarpışmanın ortasında Tatar hanı, kuvvetlerini savaş alanından çekti. Bazı tarihçilerin ihanet, bazılarının da ilerleyen Litvanya ordusuna karşı Kiev'i korumak amacıyla Dinyeper'e daha yakın bir savunma hattı kurma manevrası olarak değerlendirdiği bu eylem, sayıca daha az olan Polonya ordusunun kazaklara karşı bir zafer kazanmasını sağladı.

Yenilgiye uğrayan isyancılar, yeni bir barış antlaşmasını kabul ettiler. Biala Cerkiew'de, 28 Eylül 1651'de imzalanan antlaşmaya göre "kayıtlı" Kazakların sayısı 40 binden 20 bine indirildi ve Zborów Antlaşması'nda belirtilen çeşitli illerde yerleşme ve bu illeri denetim altında tutma hakları ellerinden alındı. Ama ne Kazaklar, ne de Polonya Yasama Meclisi (Sejm) yeni antlaşmayı kabul etti. Bunun üzerine Kazaklar, Ocak 1654'te Pereyaslav Antlaşması'yla(*) Rus çarının süzerenliğini tanıyarak Rusya'ya katılma yoluna gittiler.

Beretta SpA, tam adı FABRICA D'ARMI PIETRO BERETTA S.p.A (İtalyanca: "Pietro Beretta Silah Fabrikası Limited Şirketi), avcılık, askerlik ve kişisel kullanım için ateşli silahlar üreten İtalyan şirketi. Dünyanın en eski sanayi işletmelerinden biridir. Fransa, Yunanistan ve ABD'de bağlı kuruluşları vardır. Yönetim merkezi İtalya'nın Milano kenti yakınlarındaki Gardone Val Trompia'dadır.

İşletmenin kurucusu Bartolomeo Beretta daha 1526'da Venedik Cumhuriyeti'nin top namıslu ustası (*maestro da canne*) olarak ün salmıştı. Onun Gardone Val Trompia'da açtığı atölyeyi oğlu Giovannino devraldı. İzleyen dönemde aile işletmesi yüzyıllar boyunca babadan oğula ve daha sonraları yeğenlere geçti. Napoléon'un ordularına top namıslu sağlayan Pietro Beretta (1791-1853) Avrupa'da barışın sağlandığı 1815'ten sonra silah yapımına yöneldi ve av silahları alanına da girdi. Ailenin Pietro Beretta (1870-1957) adlı bir başka üyesi modern üretim tekniklerine geçilmesini sağladı ve şirketin fabrikasını üç kattan fazla genişletti. 20.yüzyılın sonlarına gelindiğinde şirketi Beretta ailesinin 12. ve 13. kuşakları yönetiyordu.

Günümüzde şirket dünya çapında avcılar, yarışçılar, kolluk görevlileri ve askeri personel için silahlar üretmekte ve pazarlamaktadır. Ürünleri arasında kaliteli av tüfekleri, tabancalar, tüfekler, askeri silahlar ve bıçaklar ile nişan donanımı ve dürbün gibi aksesuarlar yer almaktadır.

Berezina Irmağı, Beyaz Rusya'da akarsu. Dinyeper'in kollarından biri olan Berezina, Reçitsa yakınlarında ana ırmakla birleşir. Uzunluğu 613 km, akaçlama alanı 24.500 km²'dir. Minsk yükseltilerinin kuzeyinden

Berezina Irmağı, Beyaz Rusya
Novosti Press Agency

doğar; bataklık ve ormanlık bir havzada menderesler çizerek güneydoğu yönünde akar. Küçük teknelerle ulaşılabilir. Napoléon'un 1812'de Moskova'dan çekilişi sırasında, şiddetli bir çarpışmaya sahne olmuştur.

Berezniiki, Rusya Federasyonu'nun batısında, Perm yönetim biriminde (*oblast*) kent. Kama Irmağının sol yakasında, Kama

Göletinin başladığı yerde bulunur. 1932'de tüzel kimlik kazanmıştır. Yöredeki büyük tuz ve potasyum yatakları sayesinde eski SSCB'nin en büyük kimya sanayisi merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kentteki sanayi kuruluşlarında azotlu gübre, potas, nitrik ve sülfürik asitler, soda, klorin, titan sünger ve tarım ilaçları üretilir. Nüfus (1989) 201.000.

Berfe, Süreyya, asıl adı SÜREYYA KANIPAK (d. 1943, İstanbul), şair. Ortaöğrenimini Çanakkale Lisesi'nde tamamladı (1960) Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti. Askerliğini yedeksubay öğretmen olarak yaptıktan sonra İstanbul'da yayınevlerinde, reklam şirketlerinde çalıştı.

İlk şiiri *Düzelem* dergisinde çıkan (1963) Süreyya Berfe, 1966'dan başlayarak *Papirus*, *Şiir Sanatı*, *Soyut* gibi dergilerde yayımladığı şiirlerle dikkati çekti. Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun açtığı şiir yarışmasında "Kasaba" adlı şiirinin birinci olmasıyla da adını kabul ettirdi. İkinci Yeni etkileriyle yazarken, toplumsal olayların yoğunluk kazanması ve Nâzım Hikmet'in yapıtlarının üst üste yayımlanmasıyla yön değiştiren ve 1960 Kuşağı olarak anılan İsmet Özel, Atıf Behramoğlu, Refik Durbaş, Egemen Berköz gibi şairler arasında Süreyya Berfe de yer aldı. Toplum sorunlarına yöneldi. Ama çok kökenli şiir duyarlılığıyla, siyaseti ve ideolojiyi dolaysız biçimde üstlenmedi. Anadolu'yu bütün karmaşası ile tanıma özlemiyle ve Türk şiirinin eski kaynaklarını değerlendiren birikimiyle dikkati çekti. İlk şiirlerinin konumundan ayrılmamak için de özen gösterdi. Yapıtlarında sağlam bir çağrışım zinciri, tutarlı bir görünüşü sevgisi ve her şeye bakmak isteyen bir derviş tavrı göze çarpar.

Başlıca yapıtları *Gün Ola* (1969), *Savruhan* (1971), *Hayat ile Şiir* (1980). 1985'te çıkan *Ufkun Dışında* adlı "toplu şiirler" kitabında, 1965-66'da Süreyya Kanipak adıyla yayımladığı ve kitaplarına almadığı şiirleri ile *Sen Basmasın* (1985) ve *Şiir Çalışmaları* (1985) adlı ürünlerine de yer verdi. Berfe 1991'de, yayımlanmamış kitap halinde Cemal Süreya Şiir Ödülü'nü almıştır.

Berg, Ren Irmağının sağ yakasında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı eski düklük. Günümüzde Almanya'nın Düsseldorf ve Köln illeri içinde yer almaktadır.

Berg kontları 11. yüzyılda Köln'ün doğusundaki Vesifalya topraklarını ele geçirdiler. 1161'de bu topraklar büyük Berg ve küçük Altena (sonradan Mark) kolları arasında ikiye bölündü. Altena kolu 1368'de Cleves Kontluğu'nu ele geçirdi. Berg kolu, Köln başpiskoposluğunu üstlenen üçüncü aile üyesi I. Engelbert'in 1225'te öldürülmesiyle ortadan kalktı; Berg kontluğu unvanı Limburg ailesine geçti. 1288'de Kont V. Adolf, sonradan Berg'in başkenti olan Düsseldorf'u liman olarak geliştirmeye başladı. Jülich ailesinden VI. Gerhard (ö. 1360), 1348'de Berg'in vârisi ile evlendi. Onun oğlu Wilhelm 1380'de "dük" unvanını aldı. Bu soydan gelen Dük Adolf'un 1423'te miras yoluyla Jülich'i almasıyla, iki düklük ve bağlı toprakları birleşmiş oldu. Bu topraklar erkek vâris kalmadığı için 1511'de Cleves dükü III. Johann'a geçti. Berg 17 ve 18. yüzyıllarda önemli bir demir ve dokuma imalatı merkezi oldu. Napoléon 1806'da burayı Ren Konfederasyonu içinde bir granddüklüğe dönüştürerek başına kayınbiraderi Joachim Murat'ı geçirdi. Berg ile Fransızların ilhak ettiği Jülich, Viyana Kongresi (1814-15) kararıyla Prusya'nın Ren eyaletine katıldı.

Berg, Alban (d. 9 Şubat 1885, Viyana - ö. 24 Aralık 1935, Viyana, Avusturya), atonal türde yapıtlar veren besteci.

Müzikle ilgili birkaç kısa yurtdışı gezisi ve Avusturya Alpleri'ndeki yıllık yaz dinlence-leri dışında Berg'in yaşamı hep doğduğu kentte geçti. Romantik eğilimli bir genç olarak önceleri edebiyatla ilgilendi. Ama Viyana'nın çoğu orta sınıf ailesinde olduğu

Alban Berg, Arnold Schoenberg'in yağlıboya çalışması, y. 1900; Viyana Kenti Tarih Müzesi
Heizsches Museum der Stadt Wien

gibi, kentin müzikle dolu genel havası Berg'in evine de yansıyor. Berg, sistemli bir müzik öğrenimi görmeden, babasının ve ağabeyinin özendirilmesiyle beste yapmaya başladı. Çoğu yayımlanmamış olan bu ilk çalışmaları, 100'ü aşkın şarkı ve piyano ikilisinden oluşur.

Eylül 1904'te Arnold Schoenberg'le tanışması, Berg'in yaşamını belirleyici biçimde etkiledi. Babasının ölümü üzerine, kompozisyon derslerine para ayıramayacak duruma gelmişti; ama onun yeteneğini hemen fark eden Schoenberg, genç adamı parasız öğrenci olarak derslerine kabul etti. Schoenberg'in insan olarak davranışları ve savunduğu müzik ilkeleri, sonraki altı yıl boyunca Berg'in sanatçı kişiliğine biçim verdi.

Halk karşısına çıkan ilk yapıtı, 1907 sonbaharında Schoenberg'in öğrencileri çevresinde çalınan Opus 1 *Piyano Sonatı* (1908) oldu. Bunu, müzik tanrıları olarak gördüğü Gustav Mahler ile Richard Wagner'den çok etkilenmiş olduğu Opus 2 *Dört Şarkı* (1909) ve Opus 3 *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* (1910) izledi.

1911'de, Avusturyalı yüksek rütbeli bir subayın kızı Helen Nahowski ile evlenen Berg Viyana'da, yaşamının sonuna değin kendini müziğe adayacağı bir daireye yerleşti. Ama kentin entelektüel yaşamına da katılıyordu; modern mimarlığın öncülerinden Adolf Loos ve ressam Oscar Kokoschka en yakın dostları arasındaydı.

Berg'in yaratıcı etkinliğinin bir özelliği, ani bir esinle oluşan müziksel düşüncelere son biçimlerini verirken ağır, çoğunlukla da duraksamalı çalışmasıydı. İnce eyleyip sık dokuyan ve hep kusursuz arayan bu beste tarzı, onun oldukça az yapıt vermiş olmasını da açıklar. Schoenberg'in yanındaki öğrencilik yıllarından son-

raki ilk yapıtı olan Opus 4 *Beş Orkestra Şarkısı*'nı Berg 1912'de bitirdi. Bu yapıtın esin kaynağı, alışılmadık bir kişiliği olan Viyanalı şair Peter Altenberg'in dostlarına ve düşmanlarına posta kartıyla gönderdiği mesajlardı. Berg, bazıları erotik içerikli olan bu metinlerden, eski bestelerinden de daha gelenek dışı bir müziğin temeli olarak yararlandı. Ama bu şarkılardan ikisi Mart 1913'te Edebiyat ve Müzik Akademik Derneği'ndeki bir konserde sunulduğunda kanışıklıklar çıktı, icracılarla izleyiciler birbirine girdi.

Berg'in ilk sahne yapıtının doğmasına unutulmaz bir tiyatro olayı yol açtı. Georg Büchner'in, kendisini aldatan sevgilisini öldürdükten sonra gölde intihar eden, ezilmiş bir asker üzerine kurulu oyunu *Woyzeck*'e hayran kalmıştı. Ama bu konuyu bir opera haline getirme isteği I. Dünya Savaşı yüzünden gecikti. Sağlığı sürekli kötü olduğu için, Berg savaş sırasında Savunma Bakanlığı'nda görev yaptı. Opera üzerinde çalışmaya başladığında, 25 sahneyi üç perdede toplamak gibi güç bir işle karşı karşıya kaldı. 1917'de libretto tamamlandıysa da, Berg bu metni savaşın sonuna değin bestelemeye girişemedi. 1921'de bitirdiği opera *Woyzeck* (Woyzeck adının eski biçimi) adını verdi ve gençlik yıllarında Viyana'nın müzik yaşamına damgasını vurmuş olan besteci ve yönetmen Gustav Mahler'in dul eşi Alma Mahler'e adadı.

Atonal müziğin belki de en sık sahnelenen tiyatro yapıtı olarak *Woyzeck*, Berg'in toplum sorunlarını opera içinde ele alma yolundaki ilk girişimiydi. Çeşitli açıklamalarından, bu operada, öykü kahramanının trajik yazgısından çok daha fazlasını betimlemek istediği bellidir. Gerçekte onu, insan varoluşunun simgesi kılma'yı amaçlar. Müzik açısından operanın bütünlüğü, içine geleneksel biçimlerin (örn. *passacaglia* ve sonat), popüler müzik üslubunda alıntılarının, yoğun kromatizmin (beste tonalitesi dışında notalar kullanma), aşırı atonalite ve geleneksel tonaliteye geçişlerin yerleştirildiği büyük ve kapsamlı simetriklerle sağlanır. Bunların tümü de ruhsal ve dramatik etkisi olan bir yapıt yaratma işlevine yöneliktir. Schoenberg'in oniki ton tekniğindeki ilk yapıtlarından önce bestelenmesine karşın *Woyzeck*, kromatik dizinin 12 sesini kullanan bir tema içerir.

Woyzeck'in tümü ilk kez, 137 provadan sonra 14 Aralık 1925'te Berlin Devlet Operası'nda Erich Kleiber yönetiminde sunuldu. Yapıt pek çok eleştiriyi karşılaştı. Olumsuz tutuma örnek, *Deutsche Zeitung*'daki bir eleştirmenin tepkisiydi: "Devlet Operası'ndan çıkarken tiyatrodan değil de sanki bir umarhanede bulunmuşum duyusuna kapıldım... Alban Berg'i bir müzik sahtekârı ve toplum için tehlikeli bir müzikçi sayıyorum." Oysa bir başka eleştirmen, operayı *Woyzeck*'in yoksul, kaygılı, darımağınık, kargaşa içindeki ruhundan çıkan bir müzik, sese dökülmüş bir görüntü olarak betimliyordu.

Aynı zamanda seçkin bir kompozisyon öğretmeni olarak da tanınan Berg, *Woyzeck*'in tamamlanmasından sonra ilgi alanını oda müziğine kaydırdı. 1925'te Schoenberg'in 50. doğum yılı onuruna keman, piyano ve 13 üfleme çalgı için Opus 8 *Oda Konçertosu*'nu yazdı.

1928'de bestelemek için yeni bir opera metni arayan Berg, bunu Alman tiyatro yazarı Frank Wedekind'in iki oyununda buldu. *Erdgeist*'tan (Toprağın Ruhu) ve *Büchse der Pandora*'dan (Pandora'nın Kutusu) *Lulu* (ös 1937) operasının başkarakterini oluşturdu. Kısa aralıklarla yedi yıl yapıt üzerinde çalıştı. Öldüğü sırada üçüncü perdenin orkestrasyonu tamamlanmamıştı.

Bu eksik Avusturyalı besteci Friedrich Cerha kapattı ve opera ilk kez 1979'da Paris'te oynandı. Simgesel, müziği yönünden karmaşık, anlatıtları açısındansa iyice dışavurumcu bir yapıt olan *Lulu*, baştan sona oniki ton tekniğiyle bestelenmişti.

1933'te Almanya'da Nazilerin iktidarı ele geçirmesi üzerine Berg gelininin büyük bölümünü yitirdi. Ne Berg ne de dostu ve çalışma arkadaşı Anton von Webern, öğretmenleri Schoenberg gibi Yahudi olmamakla birlikte, tıpkı onun gibi "yozlaşmış" sanatın birer temsilcisi sayıldı, yapıtları sahnelerden ve konserlerden uzak tutulmaya başladı. Bestelerinin Avusturya'da çok az ilgi görmesi, Berg'in büyük acı duymasına yol açarken, ülke dışında Avusturya müziğinin temsilcisi olarak gitgide daha çok sözü ediliyor, yapıtları bellibaşlı müzik şenliklerinde çalınıyordu.

Berg'in tamamlanmış olan son yapıtı *Keman Konçertosu*, olağanüstü koşullarda ortaya çıktı. 1935'te ABD'li kemancı Louis Krasner ona bir keman konçertosu ısmarlamıştı. Berg, her zaman olduğu gibi başlangıçta işi ağırdan aldı. Ama o sularlar Mimar Walter Gropius ile evlenmiş olan Alma Mahler'in 18 yaşındaki güzel kızı Manon'un ölümü Berg'i derinden etkiledi; onu bir tür *requiem* olarak bu yapıtı bestelemeye ve "bir meleğin anısına" (Manon'a) adamaya yöneltti. Bu esin kaynağıyla hemen,yoğun bir çalışma havasına giren Berg, Avusturya'da Kärnten ilindeki villasına çekilerek konçertoyu altı haftada tamamladı. Krasner'in Nisan 1936'da Barselona'da seslendirdiği bu yapıt, yalnızca Manon Gropius'un değil, Alban Berg'in de *requiem*'i oldu. Konçerto, 20. yüzyılın çok kişisel, ama başta gelen keman konçertolarından biriydi. Duygusal içeriğine, oniki tonla ve hem simgesel, hem de müziksel daha pek çok başka kaynağın katkısıyla ulaşılmıştı.

Berg, Kasım 1935 ortalarında Viyana'ya hasta döndü. Tümöyle *Lulu*'yu bitirme isteğiyle dolu olmasına karşın, ertesi ay kan zehirlenmesinden hastaneye yatırıldı; sağlığının iyiye gidiyormuş gibi görüldüğü bir sırada ansızın öldü.

Çarpıcı ve çekici bir görünüşü, ağırbaşlı ve soylu bir davranış tarzı olan Berg'in gönlü yüce kişiliği mektuplarında ve dostları arasındaki davranışlarında ortaya çıkmıştı. Öğrencilerini önemli yapıtlar üretmeye özendirilen seçkin bir kompozisyon öğretmeni-ydi. Yaşadığı sırada pek az onurlandırıldı; oysa ölümünün üzerinden daha birkaç yıl geçmeden, gelenekten kopan, radikal bir teknikte ustalaşmış bir besteci olarak görül-meye başladı. Schoenberg ve Webern ile birlikte, bir 20. yüzyıl Viyana müzik okulu yarattığı da herkesçe kabul edildi.

Berg'in güçlü ve karmaşık yapıtları bir dizi müziksel kaynağa dayanırsa da, bunlara biçim veren, özünde birkaç temel tekniktir: Geleneksel tonalite çatusını neredeyse silen, gerçekte gene de o çatı içinde kalan karmaşık bir kromatik dışavurumculuk; klasik müzik formlarının atonal bir içerikle yeniden uyarlanması, yani merkezi önem taşıyan bir notaya dayalı geleneksel tonal yapının terk edilmesi; Schoenberg'in atonal müziği yapılandırma yöntemi olarak geliştirdiği oniki ton yaklaşımının ustaca uygulanması. Berg bu yeni aracı öylesine ustalıkla işlemiştir ki, bestelerinin klasik temelleri gözden silinmemiş, o yüzden de sık sık "modern müziğin klasığı" olarak anılmıştır.

ÖBÜR YAPITLARI. Orkestra müziği. Opus 6 *Orkestra İçin Üç Parça* (1914), *Keman Konçertosu* (1935). Oda müziği. Opus 5 *Klarnet ve Piyano İçin*

Dört Parça (1913), *Opus 10 Lirik Süit* (1925-26). Vokal müzik. *Opus 11 Der Wein*, orkestra eşliğinde konser aryası. Charles Baudelaire'den çevrilen metinle (1929; Şarap). *İlk Dönemden Yedi Şarkı* (1905-08).

Berg, Lev Simonoviç (d. 14 Şubat 1876, Bender, Besarabya - ö. 24 Aralık 1950, Leningrad [bugün Petersburg], SSCB), tatlı suların, özellikle göllerin fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerine ilişkin sistemli araştırmalarıyla Rusya'da limnolojinin temellerini atan coğrafya ve zooloji bilgini. Rusya'daki balıkların paleontolojisi, embriyolojisi ve anatomisi üzerine çok değerli bilgiler sağlayan balıkbilim alanındaki çalışmaları da büyük önem taşır. Balıklarda üremenin belirli dönemlerde gerçekleştiğine ve iklim değişikliklerinin göçmen balıklar üzerindeki etkilerine ilişkin bulguları daha da önemlidir. Taşemenler ile sombafıkları arasındaki ortak yaşama ilişkisini de Berg'in bulduğu kabul edilir.

Berg, balıkbilim konusundaki araştırmalarını sonradan, hayvanların yeryüzündeki dağılımını inceleyen hayvan coğrafyasına kaydirdi. Bu çözümlemelerden elde ettiği bilgilerle, bellibaşlı buzul dönemlerinin kronolojisini oldukça doğru tarihlerle saptadı. Daha sonra çeşitli tortul kayaların kökenini ve toprağın oluşumunu incelemek için de bu paleoklimatoloji bulgularından yararlandı. Bu çalışmanın sonuçları, modern coğrafya ile tarihsel jeoloji yöntemlerini birleştirmenin yararlarını kanıtlamıştır.

Berg, Paul (d. 30 Haziran 1926, New York kenti), ABD'li biyokimyacı. Dezoksiribonükleik asit (DNA) moleküllerini yeniden birleştirme tekniklerini geliştirmiş, bu çalışmalarıyla 1980 Nobel Kimya Ödülü'nü Walter Gilbert ve Frederick Sanger ile bölüşmüştür.

1948'de Pennsylvania Eyalet Yüksekokulu'nu bitiren Berg, 1952'de Western Reserve Üniversitesi'nde doktorasını yaptı. Daha sonra çalışmalarını Kopenhag'daki Hücre Fizyolojisi Enstitüsü'nde ve St. Louis'deki Washington Üniversitesi'nde sürdürdü; 1959'a değin bu üniversitede doçent olarak kaldı. 1959'da Stanford Üniversitesi Tıp Okulu'na geçerek, 1969-74 arası Biyokimya Bölümü'nün başkanlığını üstlendi, 1970'te de Willson Kürsüsü profesörlüğüne getirildi.

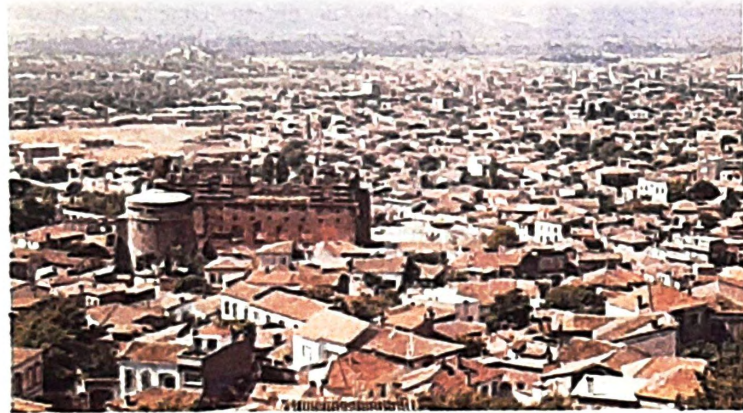
Berg, ayrılmış genlerin etkinliğini inceleyen, DNA moleküllerini belirli yerlerden bölmek ve elde ettiği molekül parçalarını bir virüsün DNA'sına bağlamak için yöntemler geliştirdi. Böylece bakteri ya da hayvan hücrelerine girebilen ve konak hücreyle bütünleşen yabancı DNA, normal olarak bu hücrelerde bulunmayan bazı proteinlerin birleşimine yol açabiliyordu. Bu yeniden birleştirme (rekombinasyon) tekniğinin ilk pratik uygulamalarından biri, memelilerdeki insülin hormonunu üretebilecek genleri taşıyan bir bakteri kuşağının geliştirilmesi oldu.

Bergama, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.688 km² olan Bergama ilçesi kuzeyde Balıkesir, kuzeydoğuda Manisa illeri, doğuda Kınık ilçesi, güneyde gene Manisa ili ve Alağa ilçesi, güneybatıda Çandarlı Körfezi, batıda da Dikili ilçesiyle çevrilidir. Kuzey kesimdeki küçük bir bölümü Marmara Bölgesi sınırları içine taşar.

Bergama toprakları, ortada kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir çöküntü alanı ile bunun kuzeyinde ve güneyinde yükselen dağlardan oluşur. Kuzey kesimli Madra

Dağı(*), kuzeybatı kesimi Kozak Dağı(*) ve güney kesimi de Yunt Dağı(*) engebeleridir. En yüksek noktası Madra Dağında 1.344 m'ye erişen Maya Tepesidir. Tektonik kökenli Bakırçay Ovası(*) ilçenin başlıca düzlüğüdür. Bu topraklardan çıkan suların tümüne yakınına Bakırçay(*) ile Madra Çayı toplanır. Bakırçay Çandarlı Körfezinde, Madra Çayı ise ilçe sınırları dışında Ege Denizine dökülür. Suları Manyas Gölüne(*) ulaşan Kocaçay'ın başlangıç kolları ilçe sınırları içindedir. Bakırçay'ın kollarından Kestel Çayı üzerinde sulama amacıyla kurulan Kestel Barajı'nın ardında oluşmuş bir yapay göl vardır.

İzmir'in en zengin ve gelişmiş ilçelerinden biri olan Bergama'da başlıca ekonomik etkinlik bitkisel üretimdir. İklim, toprak ve su özellikleri gibi doğal koşulların elverişliliği ve yörenin genel olarak gelişmişliği, pazara yönelik tarımın oldukça uzun bir

Bergama'dan genel görünüm
Anadolu Yazıncılık Arşivi

geçmişi bulunması gibi etkenlerle birleşince, ortaya zengin, çeşitlenmiş ve canlı bir tarımsal üretim etkinliği çıkmıştır. Bakırçay'ın suladığı verimli Bakırçay Ovasında pamuk, tütün, susam, zeytin ve üzüm başta olmak üzere ekonomik değeri yüksek birçok ticari ürün yetiştirilir. Yetiştirilen ürünlerin türleri nedeniyle tarım teknolojisi gelişmiştir. Arıcılık, giderek yaygınlaşan bir uğraş niteliğindedir. Dağlık kesimlerde küçükbaş hayvancılık yapılır. Geleneksel halı ve kilim dokumacılığı köylerde varlığını sürdürmektedir. Bu köylerde halı ve kilim yanında, heybe, torba, çul, çuval dokumacılığı da yapılır. Yamaçları fıstık çamı ormanlarıyla kaplı olan Kozak Dağı, Türkiye'nin en önemli çamfıstığı üretim alanıdır.

Bergama tarihsel yapıları, plajları ve kaplıcaları ile turizm açısından büyük önem taşır. Günümüzde tur yapan gemilerle Ege Adalarından Dikili iskelesine gelen çok sayıda turist, yörenin tarihsel zenginliğini görmek için Bergama'yı ziyaret eder.

Bergama, Antik Çağda Pergamon(*) olarak adlandırılıyordu. Lidya, Pers ve Makedonya egemenliği altında kalan yörede Pergamon Krallığı'nın kuruluşu İÖ 3. yüzyıla rastlar. Bundan sonraki 150 yıl boyunca Helenistik kültürün en önemli merkezlerinden biri oldu ve krallığın sınırları Marmara Denizi kıyılarına ulaştı. İlk görkemli yapılar, kral unvanını da ilk kez kullanmaya başlayan I. Attalos döneminde ortaya çıktı. Onun yerine geçen oğlu II. Eumenes ise Roma ile yakın ilişkiler kurarak Pergamon Krallığı'nı Helenistik dönemin en güçlü devletlerinden biri haline getirdi. Akropolisteki en güzel binalar bu dönemde yapıldı. Kentte 200 bin rulo yazma yapının bulunduğu bir kütüphane vardı. Krallık İÖ 133'te

Roma'ya, İÖ 129'da da Roma'nın Asya (Asia) Eyaleti'ne bağlandı. Bu kütüphane-deki tüm yapıtlar, Antonius tarafından Kraliçe Kleopatra'ya armağan edilmek üzere İÖ 41'de Mısır'a kaçırıldı. İÖ 2. yüzyılda Mısırlılar papirüs satışını durdurunca Pergamonlular keçî derisinden yazı malzemesi üretmeye başladı. Parşömen, "Pergamon derisinden" anlamında Yunanca *pergamene* ve Latince *pergamena* sözcüklerinden türemiştir. Roma döneminde de eski önemini koruyan Pergamon, Hristiyanlıktan sonra bir piskoposluk merkezi oldu. Bizans döneminde kent yeni bir surla çevrildi. İS 716'da Arap işgaline uğradı. 1306'da Karesioğulları'nın, 1341'de de Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girdi. Osmanlı dönemi başlarında bir uç kalesi olan kent, 15. yüzyılda yeniden önem kazandı ve Bergama adıyla anılmaya başladı. Bergama yöresi 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti'nin İzmir sancağı-

na bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Bergama 12 Haziran 1919'dan 14 Eylül 1922'ye değin Yunan işgali altında kaldı.

Bergama kenti, zengin bir tarımsal bölgenin merkezi olmasına karşın, İzmir gibi önemli bir metropole olan yakınlığı nedeniyle fazla gelişmemiştir. Yörede yaratılan değer, daha çok İzmir kentine aktarılmaktadır. Kentte bir pamuklu dokuma fabrikası vardır. El sanatları gelişkindir. Turizm en önemli geçim kaynaklarından biridir. Bergama, Çanakkale-İzmir karayolunun birkaç km doğusundadır; il merkezi İzmir'e uzaklığı 102 km'dir. Pergamon Akropolisi, kentin 4 km kuzeyinde bir tepe üstünde yer alır. Bergama Asklepieionu ise kentin güneybatısındadır.

Bergama Müzesi yörede ele geçen buluntuların, 1924'te Akropolis'te koruma altına alınmasıyla kurulmuş, 1936'da yeni binasında ziyarete açılmıştır. Helenistik dönemle Roma ve Bizans dönemlerine ait yapıtların yer aldığı müzede, bugün Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde sergilenen Zeus Sunağı'nın(*) bir maketi de bulunmaktadır. Zeus Sunağı'nın geri alınarak eski yerine getirilmesi amacıyla Bergamalılar tarafından başlatılan çalışmalar sürmektedir. Müzenin etnografya bölümünde Bergama yöresinden derlenmiş çeşitli giysiler, dokumalar, halı ve kilimlerle başka el sanatı ürünleri sergilenmektedir. 1398'de I. Bayezid tarafından yaptırılan Bergama Ulucamisi ile 1432'de yapılan Taş Han(*) önemli tarihsel yapılarıdır.

Bergama Belediyesi 1896'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 101.421; kent, 42.554.

Bergama Asklepieionu, antik Pergamon (Bergama) kentinin güneybatısında bulu-

nan, zamanında kente bir sütunlu cadde ve üstü örtülü bir tören yolu ile bağlı olan kutsal alan.

İÖ 4. yüzyılda Hekimlik Tanrısı Asklepios'a adanmış kutsal suyun bulunduğu yerde kurulmaya başlanmış ve zamanla Hellenistik tarzda bir alanı çevreleyen sütunlu galerilerle ve çeşitli yapılarla gelişmiştir. İS 2. yüzyılda bir tiyatro ve kitaplığın eklenmesiyle, her yöreden gelen hastaların tedavi gördüğü, bir dinlenme yerine dönüşmüştür.

Hellenistik dönemden kalan yapılar arasında Asklepios Soter, Apollo Kalliktenos ve Asklepios'un kızı Tanrıça Hygeia adına yapılmış tapınaklar vardır. Öbür kalıntıların çoğu Hadrianus dönemi (İS 117-138) yapılarıdır.

Asklepieion'da uygulanan çeşitli tedavi yöntemlerinde çamur banyoları, bitkilerden elde edilen ilaçlar kullanılır, hastaların spor ve müzikle uğraşmaları sağlanır, gördükleri düşler yorumlanarak telkin yoluyla iyileştirilmelerine çaba gösterilirdi. Sağlığına kavuşanlar ayrılırken Asklepios Tapınağı'nı ziyaret eder ve güçleri ölçüsünde para bağışı yaparlardı. Adak olarak ise, çoğunlukla iyileşen organların küçük bir modeli verildi. Bu tür adak nesnelerinden örnekler bugün Bergama Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

Asklepieion kutsal alanı, üç yanı sütunlu galerilerle çevrili, 110 m x 130 m boyutlarında bir dörtgen biçimindedir. Ana giriş doğudadır ve önünde büyük bir sütunlu avlusu olan anıtsal giriş yapısı (*propylaion*) Yunan tapınaklarını andırır. Kutsal alana geniş basamaklarla inilir. Alanın üç yanını çevreleyen sütunlu galerilerden güney galerisi iki katlı, kuzey ve batı galerileri tek katlıdır. Galeri sütunları ilk olarak İon düzeninde yapılmış, İS 178'deki depremin ardından Korent düzeninde yenilenmiştir.

Giriş yapısının yanındaki dörtgen salon kitaplıktır. "İmparator Odası" olarak bilinen bu yapının duvarlarında kitap koymak için nişler bulunmaktadır. Buradaki bir nişte Hadrianus'un bir heykeli bulunmuştur. Alanın güneyinde hastaların uyumaları ve düş görmeleri için yapılmış odaların, ortada içme kütü, banyo ve çamur banyosu için düşünülmüş üç mermer havuzun izleri vardır.

Alanın kuzeybatı köşesindeki üç katlı bir sahne ve önündeki yarım daire biçiminde oturma yerlerinden oluşan 3.500 kişilik Roma tiyatrosunda her yıl ilkbahar şenlikleri yapılır ve sık sık konserler verilir.

Kutsal alanın doğusunda Konsül Lukius Rufinus'un İS 150'de yaptırdığı Asklepios Tapınağı yer alır. Bu tapınak Hadrianus'un Roma'da yaptırdığı Pantheon Tapınağı örnek alınarak yapılmıştır. Tapınağın iki basamakla çıkılan giriş bölümü Yunan tapınaklarını andırır. Girişe bitişik 24 m çapındaki yuvarlak planlı ana yapının içinde, birbirini değiştirerek izleyen yuvarlak ve köşeli yedi tane niş vardır. Bunlardan birinde Asklepios'un heykeli bulunmaktadır.

Alanın güneydoğusundaki, eskiden Telephos Tapınağı olarak tanınan, ama bugün artık kūr amacıyla kullanıldığı bilinen iki katlı yapı da yuvarlak planlıdır. Ahşap bir çatıyla örtülü ve içinin renkli mermerlerle kaplı olduğu anlaşılan yapının üst katı 26,5 m çapındadır. Avlu düzeyinin altında kalan ve payelerle desteklenmiş olan bodrum kata, avlunun ortasındaki havuzdan bir yeraltı yolu ile ulaşılır. 80 m uzunluğundaki ve tonozla örtülü bu yeraltı yolu tepeden açılmış 12 pencereyle aydınlatılmıştır.

Bergama Asklepieionu, zamanında, sütunlu galerileri ve anıtsal yapıları dışında çeşitli yerleri süsleyen heykel ve büstleriyle de çok görkemli bir görünümdeyken, Roma

döneminden sonra, Hristiyanlık sırasında yavaş yavaş önemini yitirmiş ve zamanla unutulmuştur. Bu bölgede Almanların yaptığı kazı ve onarım çalışmaları çerçevesinde 1928-32 arasında ortaya çıkarılmış olan Bergama Asklepieion'u, Hellenistik ve Roma dönemlerinin bilim ve sanatına ışık tutar.

Bergama halısı. Türkiye'nin batısında Bergama dolaylarında üretilen ya da daha iç yörelerden satılmak üzere buraya getirilen çeşitli türde el dokuması yer yaygısı. Berga-

Bergama halısı, 19. yy;
Joseph V. McMullan Koleksiyonu
Collection of Joseph V. McMullan, Otto E. Nelson-EB Inc.

ma halılarının büyük bir çoğunluğu 19. ve 20. yüzyılda yapılmışsa da, 17. yüzyıldan kalma ender örnekler de vardır.

Bu halıların genellikle kırmızı, mavi ve beyaz renklerdeki göz alıcı desenleri büyük bir çeşitlilik gösterir. Geniş bordürler ya da göbek gibi desenlerin birçoğu eski yüzyılların beğenisini yansıtır. Örneğin ortadaki büyük baklava örgesi, 17. yüzyıl Osmanlı saray seccadelerinde görülen madalyon örgesinden türemiştir. Bergama halılarının boyutları öteki Türk halılarına göre kareye daha yakındır. Bu halılarda uygulanan aşındırıcı kırmızı boya işlemi sonucu, halı havalrı yer yer kabartma görünümü kazanır.

Bergama heykelticilik okulu, Hellenistik dönemde (İÖ 323-30) Bergama'da (Pergamon) gelişen ve özellikle yüz ifadelerinde

Athena'nın devlerle savaşı; Zeus Sunağı doğu ve kuzey frizleri, Pergamon Müzesi, Berlin
Ana Yayıncılık Arşivi

acıya (*pathos*) ağırlık veren heykelticilik okulu.

Kral I. Attalos'un Galatlara karşı kazandığı zaferden sonra Bergama'da başlayan yoğun yapım etkinlikleri, II. Eumenes ve II. Attalos dönemlerinde de sürmüştür ve kent görkemli bir kültür merkezi haline gelmişti (*bak. Pergamon*). En olgun örneklerine bu dönemde (İÖ 240-140) rastlanan Bergama okulu heykelticileri, klasik biçimleri şiddet dolu hareket ve ifadelerle birleştirmiş, ayrıca gelişmiş bir kompozisyon bütünlüğü anlayışı ortaya koymuşlardır. Klasik dönem Yunan heykelticiliğinin çekingen durgunluğuna karşı Bergama okulu dramatik öğeleri vurgular. Yunan heykelticiliğine göre kabartmalarda figürler daha kabaca biçimlendirilirken, kütleler, yüksek kabartma yöntemi kullanılarak yaratılan ışık-gölge karşıtlığıyla belirginleştirilir. Bergama okulu sanatçıları, klasik döneme oranla kabartmanın mimarlıkla bütünleşmesine daha bilinçle eğilmişlerdir.

Bergama okulunun özelliklerini en iyi yansıtan yapıtlar Bergama Zeus Sunağı (Pergamon Müzesi, Berlin) frizleri ile Galatların konu alındığı çeşitli heykel ve kabartmalardır. Bir eliyle ölmüş karısını tutarken, bir eliyle de kılıcını kendisine saplayan Galat (Gal) askerini canlandıran heykel de (Terme Müzesi, Roma) bunlardan biridir. Üslup açısından Bergama okulu yapıtı olduğu kabul edilen başka yapıtlar arasında "Ölü Patroklos'u Taşıyan Menelaos" (Loggia dei Lanzi, Floransa), "Marsyas ile Apollon" (Roma Konservatuarı) ve bir uyuyan kadın başı (Terme Müzesi, Roma) vardır.

Bergama Zeus Sunağı *bak. Zeus Sunağı*

bergamask, BERGOMASK da denir, Kuzey İtalya'daki Bergamo'da ortaya çıktığı söylenen ve yöre sakinlerinin ünlü beceriksizliklerini konu alan canlı bir 16. yüzyıl dansı. Halka oluşturan çiftlerin yaptığı bir kur dansı olan *bergamask*'ta, melodi değişene kadar erkekler öne, kadınlar ise geriye doğru daire çizer, daha sonra çiftler kucaklaşarak birkaç adım daha döner ve gene baştan başlardı. Shakespeare'in *Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz Gecesi Rüyası) adlı oyununda köylüler *bergamask* yaparlardı.

Bergamask, basso ostinato üzerine kurulmuş çalgısal bir beste olarak sevilmiş olmakla birlikte, hiçbir zaman saraya giremedi. Claude Debussy'nin *Suite bergamasque* (1890) ve Gabriel Fauré'nin *Masques et bergamasques* (1919) adlı yapıtlarında

bergamask'ı özgün bir müzik yapısı içinde kullanmadıkları görülür. Her iki besteciye Verlaine'in "Clair de lune" (Ay Işığı) adlı şiiri esin vermiştir. Bu şiirde sözü geçen unutulmuş *bergamasque* dansı, okurda düşsel bir imge uyandırır.

Bergamo, Latince BERGOMUM, Kuzey İtalya'da Lombardiya bölgesinde kent, Bergamo ilinin merkezi. Alpler'in güney eteklerinde, Brembo ve Serio ırmakları arasında,

Colleoni Şapeli, Bergamo, İtalya
Marzan-SCALA. Art Resource. EB Inc

Milano'nun kuzeydoğusunda kurulmuş olan kent, başlangıçta Orobi kabilesinin yerleşim merkeziyken, İÖ 196'da bir Roma kenti (Bergomum) oldu. Hun hükümdarı Attila tarafından yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilen Bergamo, bunun ardından bir Lombard dükliğünün merkezi, 12. yüzyılda da bağımsız bir komün haline geldi. 1329'dan başlayarak Milanolu Visconti ailesinin yönetiminde kaldı. 1428'de Venedik'in, 1797'de ise Fransızların eline geçti ve Napolyon'un kurduğu Cisalpine Cumhuriyeti'ne katıldı. 1815'te Avusturya'ya, 1859'da ise İtalya Krallığı'na bağlandı.

Bergamo, yukarı (*alta*) ve aşağı (*bassa*) ya da *piana*: "ova") kent olarak ikiye ayrılır. Bu ikisi arasındaki ulaşım, taşıyıcı kablolarla çalışan vagonlarla sağlanır. Daha eski olan yukarı kentteki önemli yapılar arasında 1438 ve 1639'da yeniden inşa edilen romanesk üsluptaki katedral, 1470-76 arasında Giovanni Antonio Amadeo'nun yaptığı ve tavan freskleri Giovanni Battista Tiepolo'nun elinden çıkan Colleoni Şapeli, yapımına 1137'de başladıktan sonra 14. ve 15. yüzyıllarda yeniden inşa edilen Sta. Maria Maggiore Bazilikası, vaftizhane (1340) ve 1538-54 arasında yeniden inşa edilen Adalet Sarayı (Palazzo della Raggione) bulunmaktadır. Bir 14. yüzyıl kalesi olan Rocca'da Roma ve Risorgimento müzeleri, iç kalede de bir yerbilim ve doğabilim müzesi vardır. Besteci Gaetano Donizetti'nin doğduğu ev müze haline getirilmiştir. 19. yüzyıldan bu yana kent merkezi olan aşağı kentteki Carrara Akademisi'nde ise değerli bir tablo koleksiyonu bulunmaktadır.

Bir sanayi merkezi olan Bergamo'da dokuma fabrikaları, imalat tesisleri, çimento, mekanik ve elektrikli alet fabrikaları bulunur. Nüfus (1990 tah.) belediye, 117.584.

bergamot (*Citrus bergamia*), turuncgiller (*Rutaceae*) familyasından bir ağaç ve bu ağacın meyveleri. En çok İtalya'nın güneyindeki Calabria eyaletinde yetiştirilir. Armut biçimindeki meyvelerinin kabuklarından, yeşilimsi sarı renkte uçucu bir yağ (bergamot esansı) çıkarılır. Bergamot esansı parfüm sanayisinde, eczacılıkta, şekerlikte ve likör yapımında kullanılır. Türkiye'de Akdeniz bölgesinde, özellikle Antalya dolaylarında az da olsa bergamot yetiştirilmektedir.

Berganza, Teresa (d. 16 Mart 1935, Madrid), Rossini ve Mozart operalarındaki koloratür rolleriyle ve konser şarkıcılığıyla tanınmış İspanyol mezzosoprano.

Madrid Konservatuvarı'nda Lola Rodríguez Aragón'la çalıştı. 1954'te Lucrezia Arana Büyük Ödülü'nü kazandı. İzleyici karşısına ilk kez bir yıl sonra konser şarkıcısı olarak çıktı. Ardından İspanya, Portekiz, Fransa, İtalya ve Almanya'da bir turne yaptı. 1957'de Fransa'daki Aix-en-Provence Şenliği'nde, Mozart'ın *Così fan tutte*'indeki Dorabella rolüyle ilk kez operada söyledi. Ertesi yıl Milano'da Scala Operası'nda Rossini'nin *Le Comte Ory*'sinde ve İskoçya'daki Glyndebourne Şenliği'nde Mozart'ın *Le nozze di Figaro*'sunda (*Figaro'nun Dügünü*) Cherubino, ABD'de Dallas'ta Rossini'nin *L'italiana in Algeri*'sinde (*Cezayir'de Bir İtalyan Kızı*) Isabella rollerini oynadı. 1960'ta Londra'daki Covent Garden'da Rossini'nin *Il barbiere di Siviglia*'sında (*Sevil Berberi*), 1967'de de New York'taki Metropolitan Opera'da *Le nozze di Figaro*'da sahneye çıktı.

Berganza, dünyanın pek çok operasında oynamış, kocası olan besteci ve piyanist Félix Lavilla'yla birlikte çok sayıda konser turnesi yapmıştır. İspanya'da I. Isabel Nişanı'nı alan en genç sanatçı olmuştur. Ayrıca Grand Prix Akademisi'nin verdiği Charles Haç'nı üç kez kazanmıştır.

Bergaş bin Said (d. y. 1834 - ö. 27 Mart 1888, Zengibar), 1870-88 arasında hüküm sürmüş Zengibar sultanı. Hükümdarlığının büyük bölümünde İngiltere'den koruma ve yardım ummuş, ama sonunda toprakları İngiltere ile Almanya arasında bölüşülmüştür.

Tahtın ilk vârisi olmamasına karşın, babası Said bin Sultan'ın 1856'da ölmesi üzerine iktidarı ele geçirmek üzere harekete geçti. Bu girişimi, tahtın asıl vârisi olan kardeşi Macid tarafından engellendi; Bergaş iki yılını Bombay'da sürgünde geçirdi. Tahta çıktığı 1870'ten kısa süre sonra eski dostu John Kirk, İngiliz konsolosu oldu. İngiltere'nin Zengibar'ı desteklemesi var gücüyle savunan Kirk, Bergaş'ı 1873'te kölelik karşıtı bir antlaşmayı, 1876'da da kaçamak köle ticareti yollarını kapayan iki bildirgeyi imzalamaya zorladı. İngiliz hükümeti Kirk'ün önerisine karşın, Bergaş'ın ülke içindeki iktidarının yaygınlaşmasını eylemli biçimde desteklemeye hazır değildi; ama Mısır'ın Doğu Afrika kıyılarında yayılma girişimi 1875'te İngiliz baskısıyla geriletildi.

Siyasal ve askeri güçsüzlüğünü anlayan Bergaş hem koruyucu, hem de teknik ve askeri yardım kaynağı olarak İngiltere'ye bel bağladı. Sonraki yıllarında İngiliz yardımıyla küçük, ama çağdaş bir ordu yarattı, yönetimini modernleştirmeye yöneldi. Ama 1882'de, Belçika kralı II. Leopold'un, Kongo Havzasındaki kârlı fildişi ticareti üzerinde denetim kurma niyetinin doğurduğu tehlikeyi gördü. Önce Arap tüccar Muhammed bin Hamid'in bölgede bir devlet kurma çabalarını destekleyerek bu denetimi engellemeye çalıştı. Ama Leopold'un talepleri.

1885'te öteki Avrupa devletlerince de tanındı ve Almanya, bugünkü Tanzanya'nın büyük bölümü üzerinde hak iddia etti. Böylece düş kırıklığına uğrayan Bergaş 1886 sonlarında, krallığının parçalanmasını kabullenmek zorunda kaldı.

Bergdamalar, DAMARALAR olarak da bilinir, Namibia'nın dağlık iç kesiminde yaşayan göçebe Siyah halk. Şaklamalı bir Hoyhoy (Hotanto) dili konuşurlar. Kökenleri belli olmamakla birlikte, ırksal açıdan Orta ve Batı Afrika halklarına daha yakındırlar. Avrupalılarla ilk kez 17. ve 18. yüzyıllarda karşılaştılar. Bu dönemde Bergdamaların çoğu Hoyhoylara ve Hererolara bağlı kölelerdi. Demir dövme ve çömlek yapmayı biliyorlardı. Efendilerine demirden alet ve süs eşyaları yapıyor, ayrıca sığır çobanı olarak da hizmet ediyorlardı.

İlkel Bergdamalar yabani bitkiler toplayarak geçinirdi; bazı topluluklar keçi de beslerdi. Yakın akrabaların bir araya geldiği göçer ailelerden oluşan küçük *band*'lar halinde dağınık olarak yaşarlardı. Bu *band*'lar geçici olarak konakladıklarında, dikenli çitlerin çevrelediği bir daire içinde sıralanmış otla örtülü kulübelerde otururlardı. Her köyün ortasında kutsal bir ateş yanardı. Topluluğu yaşlı erkek akrabalarına danışarak yöneten *band* şefi, aynı zamanda dinsel önder ve kutsal ateşin koruyucusuydu. Bergdamalarda daha büyük çapta siyasal ve toplumsal örgütlenme yoktu.

Bergdama dini, yağmurları yağdıran ve bitkilerin her yıl yenilenmesini sağlayan yüce bir varlık kavramını içerirdi. Ölümünden sonra yaşamın sürdüğüne, hastalık ve ölüme tanrının ya da besine gereksinim duyan ölümlerin ruhlarının neden olduğuna inanırlardı. Günümüzde Bergdamaların çoğu Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Bergen (Belçika) bak. Mons

Bergen, Norveç'in güneybatısında, Hordaland ilinin (*fylke*) merkezi kent ve liman. By Fjorduna doğru uzanan bir yarımada üstünde kuruludur. İş merkezi kuzeyde Vågen Koyu ve limanı (küçük gemiler için), güneyde de Pudde Fjorduna limanı (büyük gemiler için) ve Store Lungegårdsvann Gölü ile çevrilidir.

İlk adı Björgvin olan kenti 1070'te Kral III. Olav kurdu. 1100'lerde Vågen limanının kuzey ucunda bir kale inşa edildikten sonra, ticari ve siyasal önem kazanarak 12. ve 13. yüzyıllarda Norveç'in başkentliğini yaptı. 12 yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. Yüzyıllar boyunca bir ticaret merkezi olan Bergen'de kürk ve balık ihracatı ile tahıl ve işlenmiş mük ithalatı yapıldı. 14. yüzyılda Hansa tüccarları kentin ticareti üzerinde denetim kurdular ve eski gücünü yitirmiş olan Norveç'i 18. yüzyıla değin etki altında tuttular. Dört kez hemen hemen bütünüyle yanmasına karşın Norveç'in batı kıyısındaki en önemli liman olarak kalan Bergen'de, 1855'teki son yangından sonra ahşap yapılar kurulması yasaklandı.

Günümüzde Norveç'in ikinci büyük kenti olan Bergen'in ekonomisi başta balıkçılık, yan sanayileriyle (onarım ve donanım) birlikte gemi yapımı, makine yapımı, madeni ürünler ve gıda işleme olmak üzere, değişik sanayi kollarına dayanır. İlginc yapıları arasında kentin en eski binası olan 12. yüzyıldan kalma Mariakirken (St. Maria Kilisesi) ile Bergenhus Kalesi sayılabilir. Kalede bulunan Håkonshallen (13. yy yapımı kraliyet şatosu) ve Rosenkrantz Kulesi, Alman işgali sırasında büyük yıkıma uğramıştır (1940-45)

Kentte bir üniversite (1948) ve Norveç İktisadi ve İdari Bilimler Okulu (1936) vardır. Batı Norveç Uygulamalı Sanatlar Müzesi'nde (1887) zengin bir koleksiyon bulunur. Bergen, besteci Edvard Grieg,

tamamlanan surlardan yalnızca Ravelin Burcu ayakta kalmıştır. Kentin tarihsel yapıları arasında ortaçağdan kalma belediye sarayı, 14. yüzyılda yapılan ve sonra birçok kez onarımdan geçen Grote Kerk

Bergen'de liman, Norveç
Muzat Foto A/S

kemancı Ole Bull, manzara ressamı Johan Christian Dahl ve oyun yazarı Ludvig Holberg'in de doğdukları kenttir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 213.356.

Bergen-Belsen, BELSEN olarak da bilinir, Almanya'da Celle'nin (Prusya Hannoveri) 16 km kuzeybatısında, Bergen ve Belsen köyleri yakınındaki Nazi toplama kampı. Bir bölümü savaş tutsakları kampı, bir bölümü de Yahudi aktarma kampı olarak Temmuz 1943'te kuruldu. On bin tutsaklık kapasitesine karşın savaş sonunda 41 bin tutsağı barındırıyordu. Bergen-Belsen'de gaz odaları bulunmamasına karşın açlık, aşırı çalışma, hastalık ve öteki Alman kamplarından aşağı kalmayan kötü yaşam koşulları yüzünden 37 bin kadar tutsak öldü. Cesetler buldozerlerle toplu mezarlara gömülürdü. Savaş günlüğü daha sonra dünya çapında ün kazanan Anne Frank adlı kız çocuğu Mart 1945'te burada öldü. 15 Nisan 1945'te İngilizlerin eline geçen kamp, Batılı Müttefikler'ce kurtarılan ilk kamp olarak adından çok söz ettirdi. "Belsen canavarı" diye bilinen, kampın SS komutanı Josef Kramer(*) bir İngiliz askeri mahkemesince yargılanarak idam edildi.

Bergen op Zoom (Felemenkçede "bataklık kenarındaki tepeler"), Hollanda'nın güneybatısındaki Noordbrabant ilinde (provincie) belediye (gemeente). Zoom Irmağı'nın kıyısında ve ırmağın Oosterschelde Kanalıyla birleştiği yerin yakınındadır. 880'de Normanların eline geçen Bergen op Zoom, 1287'de Breda'dan ayrılarak Brabant Düküğü'nün babadan oğula geçen bir fiefi(*) oldu. 15. yüzyılda bir ticaret merkezi olarak gelişti. Bu dönemde özel ayrıcalıklardan yararlanan İngiliz tüccarlar buradaki panayirlarda alışveriş yaparlardı. 1533'te V. Karl'ın (Şariken) markgraflığa dönüştürdüğü kent, İspanyol yönetimi altına girmek için direndi ve surlarla çevrilerek 1581-1622 arasında pek çok İspanyol saldırısına başıyla karşı koydu. Avusturya Veraset Savaşları sırasında (1747) ve 1795'te kenti ele geçiren Fransızlar, burayı Napoléon'un 1814'teki yenilgisine değin İngilizlere karşı savundular. 1867'de istihkamları sökülen kent, II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline uğradı.

Gevangenpoort kapısı (y. 1300) ortaçağdaki istihkamların bir kalıntısıdır. 1740'ta

(St. Gertrude Kilisesi) ve Markiezenhof (Marki Sarayı, 1485-1520) sayılabilir.

Başlıca ekonomik uğraşlar balıkçılık (ançuez), istiridye üretimi ve kuşkonmaz yetiştiriciliğidir. Kentte metal işleme, makine, şekerleme ve bisküvi fabrikaları vardır. Avrupa'nın en büyük içki fabrikalarından biri de buradadır. Nüfus (1989 tah.) 46.842.

Berger, Aliye (d. 25 Aralık 1903, Büyükcada - ö. 11 Eylül 1974, İstanbul), dışavurumcu anlayışta çalışan oymabaskı sanatçısı.

Şakir Paşa'nın kızı, Şevket Paşa'nın yeğeni, yazar ve düşünür Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı) ve ressam Fahrünnisa Zeid'in kardeşiydi. Edebiyat ve sanatla küçük yaşlarda ilgilendi. Ortaöğrenimine

Aliye Berger
Ana Yayıncılık Arşivi

1912'de Notre Dame de Sion Fransız Okulu'nda başladı. Savaş nedeniyle okul kapanınca 1915'te Fransız Büyükelçiliği'ne bağlı Mme Braggiotti özel Fransız okuluna devam etti. 1920'de bakalorya diplomasını aldı, bu arada özel olarak resim ve piyano çalıştı. 1924'te, tanınmış Macar virtüöz ve pedagog Karl Berger'den ders aldı. 1935-39 arasında Berlin ve Paris'te bulundu, Fahrünnisa Zeid'in yanında sanat hareketlerini izledi. 1947'de Karl Berger'le evlendi, altı ay sonra eşinin ölümü üzerine Londra'ya gitti. Üç yıl süreyle John Bland Wright'ın atölyesinde oymabaskı çalıştı. 1951'de Türkiye'ye döndü ve Londra'da yaptığı oymabaskıları ilk sergisini açtı. 1954'te Ulus-

lararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi'nde Yapı ve Kredi Bankası'nın düzenlediği yarışmada birincilik, 1955'te 2. Tahran Bienali'nde ikincilik ödülleri kazandı.

Zaman zaman desen ve yağlıboya da çalıştıysa da, genellikle oymabaskı tekniğinde, siyah-beyaz yapıtlar üretti. Bu alanda daha önce denenmemiş farklı kâğıt türleri ve tülbenet kullandı, bu malzemelerin dokusundan yararlandı. Başlangıçta Klimt, Munch, Ensor ve Goya'dan etkilenen Berger, yapıtlarında konu olarak insanı, ilk bakışta önemli gibi görünmeyen günlük yaşamın alışılmış görüntülerini ele aldı ve bunları zaman zaman gerçek, zaman zaman da fantastik görünümle içinde, kendine özgü lirik bir dışavurumcu anlayışla yansıttı.

Berger, Hans (d. 21 Mayıs 1873, Neuses, Bavyera - ö. 1 Haziran 1941, Thüringen, Almanya), insan beyninin biyoelektrik etkinliğini kaydederek elektroensefalografi-nin (EEG) temelini atan Alman psikiyatri bilgini.

Astronomi öğrenimi yapmayı tasarlayan Berger, ailesinde yaşanan bir olayın ve Freud'un o yıllarda ilgi uyandıran "rüya yorumları"nın etkisiyle psikiyatrye yöneldi. 1897'de Jena Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak 1900'de aynı üniversitenin psikiyatri kliniğinde çalışmaya başladı. 1906'da profesör, 1919'da bölüm başkanı, 1927'de de rektör oldu. 1941'de geçirdiği bir melankoli nöbeti sonucunda intihar etti.

Psikiyatri olgularının nesnel temelini araştırmaya ağırlık veren Berger, beyinde kan dolaşımı, ruhsal durumların bedensel göstergeleri ve beyin ısısı konusunda değerli incelemeler yaptı. En önemli çalışması ise, insan beyninin biyoelektrik etkinliğini kaydetmek amacıyla geliştirdiği yöntemidir.

18. yüzyılda İngiliz hekim John Walsh ile Galvani kasklardaki, A. Richard Caton ise hayvan kafatasını açarak beyindeki biyoelektrik etkinliği kaydetmeyi başarmışlardı. Berger, beyin kabuğunun elektrik etkinliğinin (beyin dalgalarının) kafatasını aşmadan da kaydedilebileceğine inanıyor ve bu etkinliğin, düşüncenin beyne aktarılmasında bir araç olarak kullanılabileceğini umuyordu. Bir dizi başarısız deneyimden sonra, 6 Temmuz 1924'te oğlu Klaus'un saçlı derisine koyduğu elektrotlardan sinyal almayı başardı. Ayrıca, denek gözlerini açtığında ve düşünel etkinliğe bulunduğunda, EEG'deki ritmin değiştiğini saptadı. 1929'da yayımladığı bu gözlemler, nörolojide önemli bir tanı ve araştırma yöntemi durumuna gelecek olan EEG'nin temelini oluşturdu. O yıllarda özellikle Freudcu anlayışın değer vermediği bu buluş, 1937'de Paris'te toplanan Psikoloji Kongresi'nde büyük bir övgüyle karşılandı.

Berger, Victor (Louls) (d. 28 Şubat 1860, Nieder-Rehbach, Avusturya-Macaristan - ö. 7 Ağustos 1929, Milwaukee, Wisconsin, ABD), ABD Sosyalist Partisi'nin kurucularından, Kongre'ye seçilen ilk sosyalist.

1878'de ABD'ye göç etti. Bir süre Milwaukee'de yerel yönetime bağlı okullarda öğretmenlik yaptı. 1892'den başlayarak, önce kendi kurduğu Almanca gazete *Vorwärts*'in (İleri), sonra da *Social Democratic Herald*'in (sonradan *Milwaukee Leader*) yayın yönetmenliğini yürüttü. Eugene V. Debs ile birlikte kurdukları Sosyal Demokrat Parti 1901'de Sosyalist Parti adını aldı. 1910'da Milwaukee'den Temsilciler Meclisi'ne seçilen Berger, bir dönem görev yaptı.

I. Dünya Savaşı sırasında, öteki sosyalistlerle birlikte ABD'nin savaşta katılmasına şiddetle karşı çıktı. Bu nedenle Casusluk Yasası uyarınca hakkında dava açıldı, suçlu bulunarak 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Oysa, 1918'de Kongre'ye yeniden seçilmişti. Bu kez, üyelerin karşı oyuyla meclisteki sandalyesi elinden alındı. 1919'da yapılan özel bir seçimde bir kez daha Kongre'ye giren Berger'in üyeliği yeniden reddedildi. Berger, Yüksek Mahkeme'ye başvurarak 1921'de hakkındaki mahkûmiyet kararını bozdurdu ve ertesi yıl yeniden meclise girdi. Aklanmış olduğu için, kazandığı sandalye bu kez elinden alınmadı ve 1929'a değin görev yaptı. 1927'de Debs'in ardından Sosyalist Parti'nin yürütme kurulu başkanlığına getirildi, bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Bergerac, Fransa'nın güneybatısında Akitanya planlama bölgesine (*région de programmation*) bağlı Dordogne ilinde (*département*) kasaba. Bordeaux'nun doğusunda ve Dordogne Irmağı kıyısında yer alır.

Saint-Jacques Kilisesi, Bergerac, Fransa
Editions Modernes "Theojac"

1152'den 1450'ye değin aralıklı olarak İngilizlerin elinde kaldıktan sonra, 16. ve 17. yüzyıllarda Fransız Protestanlığının merkezlerinden biri oldu. III. Henri ve Hugenot prensleri arasında burada imzalanan Bergerac Antlaşması (1577), Din Savaşları'na son verme yolunda başarısız bir girişim olarak kaldı. 1621'de bir krallık ordusu kenti zorla aldı ve istihkamları yıktı. Saint-Jacques Kilisesi (16. yy), Maison Peyrarède (Krallar Evi), Tütün Müzesi (belediye sarayında) ve Récolletler Manastırı'nın mahzeni önemli tarihsel yapılarıdır. Şarap, kestane ve domalan ticaretinin yanı sıra tütün, konfeksiyon, ayakkabı, reçel gibi hafif sanayi dalları vardır. I. Dünya Savaşı'ndan kalan ulusal barut fabrikalarında kimyasal madde üretimine geçilmiştir. Nüfus (1982) 24.604.

Bergerac, Savinien Cyrano de bak. Cyrano de Bergerac, Savinien

Bergeron, Tor Harold Percival (d. 15 Ağustos 1891, Godstone, Londra yakınları, İngiltere - ö. 13 Haziran 1977, Stockholm, İsveç), bulutlar fiziği konusundaki çalışmalarıyla tanınan İsveçli meteorolog.

Stockholm ve Oslo üniversitelerinde öğrenim gördü. 1928'de Oslo Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. 1935-45 arasında Stockholm Üniversitesi'nde, 1946-60 arasında da Uppsala Üniversitesi'nde ders verdi. 1918'den 1921'e değin önde gelen meteorologlardan Vilhelm Bjerknes'in öğrencisi olarak onunla birlikte çalıştı. Hava tahminlerine ilişkin yeni yöntemle-

rin geliştirilmesi çalışmalarına etkin biçimde katıldı.

Bergeron hava kütlelerinin incelenmesi ve sıcak ve soğuk cephe oluşumları alanlarındaki araştırmalarıyla tanınır. Ayrıca atmosferin üst bölümlerinde yer alan olayları ve bu olayların iklim üzerindeki etkilerini göz önüne alan ilk meteorolog olmuştur. Yağışların kaynağına ilişkin kuramı, bulutlar fiziği alanındaki araştırmaların geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Hava cepheleri, bulutlardaki buz çekirdekleri, hava tahmini yöntemleri ve sorunları, ince buz katmanlarının oluşumu ve Yer'in gelecekteki tatlı su kaynakları gibi konular üzerinde yazılmış bir dizi yapıtı bulunmaktadır.

Bergey, David Hendricks (d. 27 Aralık 1860, Skippack, Pennsylvania - ö. 5 Eylül 1937, Philadelphia), ABD'li bakterioloji bilgini. Taksonomi açısından değerli bir başvuru kitabı olan *Bergey's Manual of Determinative Bacteriology*'nin (Bergey'nin Bakterioloji Elkitabı) yazarıdır.

Bergey, 1884'te Pennsylvania Üniversitesi'ni bitirerek, 1893'e değin hekimlik yaptı. O tarihte Pennsylvania Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu, 1894'te de Halk Sağlığı Laboratuvarı'na atandı. 1916'da halk sağlığı konusunda doktorasını tamamlayarak, aynı üniversitenin lisans ve lisansüstü okullarında hijyen ve bakterioloji profesörü olarak çalıştı. 1929'dan, emekliye ayrıldığı 1932'ye değin Halk Sağlığı Laboratuvarı'nı, ölünceye değin de Philadelphia'daki National Drug Company'nin biyolojik araştırmalarını yönetti.

Handbook of Practical Hygiene (1899; Uygulamalı Hijyen Elkitabı) ve *The Principles of Hygiene* (1901; Hijyen'in Esasları) Bergey'nin başlıca yapıtlarıdır. Ayrıca verem, besinlere katılan koruyucu maddeler, fagositoz (yabancı parçacıkların hücreler tarafından yutulması), organizmanın yabancı maddelere karşı duyarlılığı ve *Schizomycetes* sınıfından mikroorganizmaların sistematigi gibi çeşitli konularda araştırmaları vardır.

Berghem, Claes Pietersz(oon) bak. Berchem, 'Nicolaes Pietersz(oon)

Bergisch Gladbach, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Köln'ün hemen kuzeydoğusunda yer alır. 1856'da tüzel kimlik kazanan kentte hendeikle çevrili Zwielfelsstrunden ve Blegge şatoları, Paffrath bölgesinde 12. yüzyıldan kalma romanesk kilise ve Herrenstrunden'de St. Jean tarikatının 16. yüzyıldaki merkezi bulunmaktadır.

Kentte temel sanayi ürünü kâğıt dışında makine, elektrikli aletler, yün, cam elyafı ve ecza ürünleri imal edilir. Ayrıca demir ergitmeciliği yapılır. 1975'te kente katılan Bensberg yakınlarında bir nükleer reaktör inşa şirketi vardır. Bergisch Gladbach, Aşağı Ren Vadisindeki tepelik ve ağaçlık Bergisches Land'a giden turistler için bir konaklama merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 102.400.

Bergisches Land, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*), Ren Irmağının doğu yakası boyunca uzanan, Köln'ün güneyindeki Sieg Irmağı ile Duisburg yakınındaki Ruhr Irmağı arasında kalan bölge. Doğusundaki dağlık Sauerland bölgesiyle birleşir. Bergisches Land, ortaçağda Berg Düküğü'nün (bak. Berg) bulunduğu topraklardan oluşur. Bölgedeki hafif engebeli yaylada çok az tarım yapılmakla birlikte, büyük ölçüde kuzeyde-

ki Ruhr kömür havzasına bağımlı olan birçok sanayi kuruluşu bulunmaktadır.

Bergius, Friedrich (d. 11 Ekim 1884, Goldschmieden, Breslau yakınları, Almanya - ö. 30 Mart 1949, Buenos Aires, Arjantin), kömür tozu ve hidrojeni, ara ürünler oluşmaksızın doğrudan doğruya benzin ve makine yağlarına dönüştürmeyi başaran Alman kimyacı. Bu işlem için gerekli olan hidrojenleme yöntemini geliştirerek, 1931 Nobel Kimya Ödülü'nü Alman kimyacı Carl Bosch ile bölüştürdü.

Breslau, Leipzig ve Berlin üniversiteleri ile Karlsruhe ve Hannover teknik okullarında öğrenim gören Bergius, araştırmalarını *Die Anwendung hohen Drucke bei chemischen Vorgängen* (1913; Kimyasal Tepkimelerde Yüksek Basınç Uygulamaları) adlı yapıtta topladı. Bu çalışmaları, kömürün sıvı hidrokarbonlara dönüştürülmesiyle ilgili araştırmalarına öncü oldu.

Bergius ayrıca odunun şekere, şekerin de başka besinlere dönüştürülmesine ilişkin incelemeler yapmış ve bu çalışmaları II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın besin ikmaline yardımcı olmuştur.

Bergman, Bo Hjalmar (d. 6 Ekim 1869, Stockholm - ö. 17 Kasım 1967, Stockholm), İsveçli lirik şair. İlk zamanlardaki karamsar ve belirlenimci görüşlerinin yerini, yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal tehlikelerinin etkisiyle giderek militan bir hümanizm almıştır. Üslubunun yalnlığı ve açıklığı 20. yüzyıl İsveç şiirini büyük ölçüde etkilemiştir.

Bergman, posta idaresinde memurdu. Şiir yazmaya bu sırada başladı. İlk şiir kitabı *Marionetterna* (1903; Kuklalar) melankolik boyun eğmenin bir dışavurumuydu. Ama daha sonraki şiir kitaplarının her birinde, özellikle de son üç kitabı *Trots allt* (1931; Her Şeye Karşın), *Gamla gudar* (1939; Eski Tanrılar) ve *Riket'te* (1944; Krallık) Avrupa'daki siyasal gelişmelere, şiddeti gittikçe artan bir biçimde saldırdı. Düzyazıları arasında beş öykü kitabı, beş roman, beş monografi ve otobiyografik kısa yazılar da vardır.

Bergman, Hjalmar Fredrik Elgérus (d. 19 Kasım 1883, Örebro, İsveç - ö. 1 Ocak 1931, Berlin, Almanya), İsveçli oyun, roman ve öykü yazarı. Yapıtları karmaşık ruhsal durumlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Varlıklı bir bankerin oğluydu. Geleneksel bir orta sınıf ailesinin rahatlığı içinde, ama kimse onun duyurlılığının ve düş gücünün farkına varmadan büyüdü. Örebro yakınlarındaki maden bölgesi Bergslagen'e yaptığı iş gezilerinde babasına eşlik etti. Bu geziler onun birçok yapıtının arka planını oluşturmaktı.

Bergman, 1900-01 arasında, Uppsala Üniversitesi'nde okudu. 1901-08 arasında Avrupa'yı, özellikle İtalya'yı dolaştı. 1908'de oyuncu ve yapımcı August Lindberg'in kızı Stina ile evlendi. Birlikte önce Lindesberg'e, sonra bir süre için Roma'ya yerleştiler. Bergman, I. Dünya Savaşı sırasında yaşamının sonuna değin İsveç ile öbür Avrupa ülkeleri arasında, sürekli tedirginlik ve garip bir yalnızlık içinde yaşadı.

İlk oyunu *Maria, Jesu moder* (1905; İsa'nın Annesi Meryem) 1890'ların edebiyat anlayışından çok şey almıştı, ama İsa ile Meryem'in psikolojisine özgün bir yaklaşım da içeriyordu. Öbür gençlik dönemi oyunlarında Ibsen'in etkisi belirgindi. Tiyatro sanatına en büyük katkısı, son romanlarındakine benzer bir karamsarlığı yansıtan *Marionettspel* (1917; Kukla Oyunları) adlı oyunuydu. Bergslagen'de geçen ilk tanınmış

romanı *Hans Nöds testament* (1910; Baron Hazretlerinin Vasiyeti) tuhaf bir kişiliği olan Baron Roger ile uşağı Vickberg'i çok gülünç sahnelerle betimliyordu. Romandaki mizahın ardında, sonraki yapıtlarına özgü bir trajedi seziliyordu. Çoğu İtalya'da geçen öykülerinin derlendiği *Amourer* (1910), insan davranışının belirleyici bir ögesi olarak gördüğü usdışını ince bir anlayışla sergilemekteydi. Bergman, *Vi Bookar, Krokar och Rothar* ile (1912; Biz Brokar, Krokar ve Rothar) başlayarak *En döds memoarer* ile (1918; Bir Ölünün Anıları) tamamlanan bir dizi roman ve uzun öykü de yazdı. Bu yapıtlarda Bergslagen'in eski dönemleri ile bazı aile ve kişilerin başından geçenler, karmaşık kan davaları işleniyordu.

Şaşırtıcı ölçüde güçlü bir belleği ve gözlem gücü olan Bergman, kendi deneyimleri ile sözlü geleneklerden yararlanarak yaşamın gerçek dekorları içinde, ama bütünüyle kendine özgü fantastik, grotesk, karanlık ve etkileyici bir dünya yarattı. *Markurells i Wadköping*'in (1919; Wadköping'li Markurell'ler) yayımlanmasıyla geniş bir okur kitlesine ulaştı. Birçok yinelenmelerle 24 saatlik bir süre içinde geçen bu güldürü romanı, garip bir adam olan hancı Markurell'i anlatıyordu. Hancı, Wadköping kasabasında hemen herkesi buyruğu altına almıştı, ama tek oğlu Johan'a olan sevgisinden ötürü insafli davranıyordu. Sonunda oğlunun gerçek babasının, Markurell'in baş düşmanı olduğu anlaşılacaktı. Roman, alaycı bir tarzda yazılmış olmakla birlikte, trajedi duygusu her yanına sinmişti. Temelde karamsar bir yazar olan Bergman, insanın zayıf yanlarına yer yer mizahın aydınlatıcı bir acıma duygusuyla bakıyordu.

Bu romanın ardından *Farmor och vår Herre* (1921; Büyükanne ve Efendimiz), *Chefen Fru Ingeborg* (1924; Bayan Şef Ingeborg) ve *Clownen Jac* ile (1930) Bergman yeni başarılar elde etti. *Swedenhielms* (1925; Swedenhielm Ailesi) adlı oyunu, bugün de canlılığını koruyan birkaç İsveç komedisi arasında yer alır. *Markurells*'in oyunlaştırılmış biçimi de hâlâ tutulan bir yapıttır. Bergman radyo skeçleri ile film senaryoları da yazmıştır.

Bergman, (Ernst) Ingmar (d. 14 Temmuz 1918, Uppsala, İsveç), sinema yönetmeni ve senaryo yazarı. *Det sjunde inseglet* (1956; Yedinci Mühür), *Smultronstället* (1957; Yaban Çiçekleri), bir üçleme oluşturarak *Såsom i en spegel* (1961; Aynadaki Gibi), *Nattvardsgästerna* (1961; Komünyon Ziyaretçileri) ve *Tystnaden* (1963; Sessizlik) ile *Viskingar och rop* (1972; Çığlıklar ve Fısıltılar) gibi filmleriyle dünya çapında ün kazanmıştır. İnsanın yalnızlığı, güçsüzlüğü ve acı çekişini karamsarlıkla anlatmasında büyük payı olan çok yönlü görüntü çalışması ve bölüklü anlatımı biçimiyle tanınmıştır.

Yaşamı. Lutherci bir papazın oğlu olan Bergman, düşüncelerinin ve ahlaki ilgilerinin gelişmesinde çocukluk yıllarının oynadığı önemli rolü sık sık belirtmiştir. Filmlerindeki karakterler, yaşadıkları acıların bağlamı açıkça dinsel olmadıkları zaman bile, belli yargılara varıracak ahlaki ölçütler arayışında olan, eylemlerle dürtüyü iyi ve kötü, doğru ve yanlış düzeyinde şiddetle sorgulayan kişilerdir. Böylesi bir bağlanmışlık ise, ancak koyu dindar bir aile ortamında yetişmiş birinden beklenebilir. Bergman'ın çocukluğundaki bir başka önemli etki de karşılaştığı dinsel resimler oldu. Özellikle İsveç köylerindeki kiliselerde gördüğü Kitabı Mukaddes öyküleri ve mesellerinin ilkel, ama grafik betimleri onu büyüledi ve başta kötülüğün şeytanla betimlenmesi olmak üzere, düşünceleri görsel olarak ifa-

de etmek konusundaki yoğun ilgisinin gelişmesini sağladı.

Bergman, Stockholm Üniversitesi'nde sanat, tarih ve edebiyat öğrenimi gördü. Tiyatroyla ilk kez o sırada ilgilenmeye başladı; çeşitli oyunlar yazıp bunlarda

Ingmar Bergman
Camera Press

rol aldı, öğrencilerin hazırladığı gösterileri yönetti. Bundan sonra Master Olofsgården ve Sagas tiyatrolarında stajyer yönetmenlik yaptı ve Strindberg'in *Spöksönanen* (*Hayaletler Sonanı*) adlı oyununu geleneksel çizginin oldukça dışında sahneye koydu, ama başarılı olmadı. 1944'te Hälssjöberg belediye tiyatrosunda kadrolu yönetmenliğe başladı. Daha önemlisi, aynı yıl Svensk Filmindustri'nin(*) başkanı Carl-Anders Dymling'le tanıştı. Bergman'dan etkilenen Dymling, ondan özgün bir senaryo yazmasını istedi. Bergman'ın bunun üzerine yazdığı *Hets* (1944; Cinnet), o sıralarda İsveç'in önde gelen yönetmeni olan Alf Sjöberg tarafından filme çekildi ve hem yurtiçinde, hem de yurtdışında büyük bir başarı kazandı. Bunun sonucunda 1945'te kendi filmi *Kris*'i (Kriz) yazıp yönetme fırsatı bulan Bergman, mesleğinde ilerlemeye başladı.

İzleyen beş yıl içinde Bergman'ın yazdığı, yönettiği ya da hem yazıp hem de yönettiği filmler, doğrudan otobiyografik olmasa da, en azından değişen bir toplumda gençliğin rolü, talihsiz gençlik aşkları ve askerlik gibi, kendisinin o dönemde karşı karşıya kaldığı sorunlarla yakından ilgiliydi. 1948 sonunda özgün senaryosunu yazdığı ilk filmi *Fängelse*'yi (1949; Zindan) çekti. *Fängelse*, daha önceki filmlerindeki temaları karmaşık ve biraz da iddialı bir biçimde özetliyordu. Öykü, dünyayı şeytanın yönettiği düşüncesinden yola çıkan bir film yapmak isteyen genç bir yönetmenin duygusal ve mesleki sorunları çevresinde geliyordu. Her ne kadar Bergman'ın ilk dönem çalışmaları vermek istediği mesajın bu olduğu öne sürülemezse de, en azından yaratıcı dünyasının iyi ve kötü arasında keskin biçimde bölündüğü söylenebilir. Kötü her zaman iyiyi gölgeler ve her mutlu öykünün sonunda şeytan pusuda bekler.

1951'de hemen bütün İsveç sinemacılığı gibi, Bergman'ın sinemacılık yaşamı da ülkedeki büyük ekonomik bunalıma bağlı ani bir kesintiye uğradı. Ama ertesi yıl, olgunluk yapıtlarının başlangıcı sayılan *Kvinnors väntan* (Bekleyen Kadınlar) ve *Sommaren med Monika* (Monika'yla Geçen Yaz) adlı iki filmiyle sinemaya dönen Bergman, ayrıca Malmö'deki belediye tiyatrosunun yönetmenliğine de atandı (buradaki çalışmalarını 1959'a değin sürdürdü). Bu dönem filmlerinde oldukça önemli iki yeni

özellik belirginleşiyordu. Artık evliydi ve filmlerinde tekrar tekrar evliliğin sorgulanması konusuna dönüyordu. İki insanın birlikte yaşamaya uyum gösterme yollarını, birbirlerine sadık olmalarının ya da olmamalarının ardındaki dürtülerini ve çocuk yapmak konusuna tepkilerini, evliliğe birçok açıdan bakarak irdeliyordu. Öte yandan filmleri ve oyunlarıyla çevresinde sadık bir oyuncu kadrosu oluşturuyor, hep aynı oyuncularla çalışarak hem yapıtlarına, hem de onların yorumlamalarına belirgin bir uyum ve üslup kazandırıyordu.

Bergman 1955'te, buruk bir romantik komedi olan çağ filmi *Sommarnattens leende* ile (*Bir Yaz Gecesi Tebessümleri*) ilk büyük uluslararası başarısını kazandı. Bundan sonraki birkaç yıl içinde, aralarında bir ortaçağ ibret oyunu olan *Yedinci Mühür* (1956) ve yaşlılıkla ilgili yoğun düşüncelerle dolu *Smultronstället* (1957) adlı iki yapıtının da bulunduğu yeni filmlerinin başarısıyla sinema dünyasında bir Bergman fırtınası estirdi. İlk çalışmalarının hepsi gösterildi ve uluslararası düzeyde sinemanın en önemli adlarından biri olarak tanındı. Gerçekten de Bergman'ın çalışmaları, daha önceki sinemacıların yapıtlarına göre çok daha geniş bir aydın kesiminin ilgisini çekti. Böylece ilk kez bir sinemacı, daha geleneksel alanlarda ürün veren sanatçılar kadar yaygın bir ün ve büyük bir saygınlık kazanıyordu.

Bergman film yapmayı ve oyun yönetmeyi eksilmeyen bir enerjiyle sürdürdü. *Såsom i en spegel*, *Nattvardsgästerna* ve *Tystnaden* den oluşan ve aklı başında olmakla çığnılığın, insan ilişkileri kurmakla bürünüyle içe kapanmanın sınırlarını ele alan üçlemesi pek çoklarına onu doruğa çıkartan yapıtları olarak değerlendirildi.

Bu dönemde Bergman, kasvetli Fårö Adasında bir köy evine yerleşti. Fårö Adası, birbiriyle sıkı ilişkili, küçük insan gruplarının iç ilişkileriyle ilgili *Persona* (1966), *Vargtimmen* (1968; Kurtların Saati), *Skammen* (1968; Utanç) ve *En passion* (1969; Anna'nın Tutkusu) gibi filmlerine karakteristik bir mekân oluşturdu. İlk İngilizce filmi *Beröringen*'le (1971; Temas) Bergman, kent dekoruna ve daha romantik konulara döndü. Bununla birlikte filmin aşk üçgenindeki karakterler, en az Fårö döneminkiler kadar karmaşık içinde yaşıyorlardı. Bunu izleyen *Viskingar och rop*, *Scener ur ett äktenskap* (1974; Bir Evlilikten Sahneler) ve *Herbstsonate* (1978; Güz Sonanı) ise hep yakın aile ilişkilerine sevecenlikle yaklaşan ve hem izleyicinin, hem de eleştirmenlerin beğendiği filmler oldu. Bergman uzun yıllar tiyatro yönetmenliğini de sürdürdü ve özellikle Stockholm'de Kraliyet Tiyatrosu'ndaki çalışmalarıyla dikkatleri üzerine çekti. 1977'de İsveç Edebiyat Akademisi Büyük Altın Madalyası'nı kazandı. Ertesi yıl İsveç Sinema Enstitüsü seçkin sinema ürünlerine verilmeğe üzere onun adına bir ödül koydu. Daha sonraki filmlerinden *Fanny och Alexander* (1983; Fanny ve Alexander), yuz yıl başı İsveç'te varlıklı bir tiyatrocunun ailenin yaşantısını bir çocuğun gözünden betimliyordu.

Bergman'ın bazı senaryoları Türkçeye çevrilmiş. *Yaban Çiçekleri* 1965'te, *Yedinci Mühür* 1966'da, *Aynadaki Gibi-Sessizlik* de 1967'de yayımlanmıştır.

Önemli. Bergman son derece özgün ve kişisel üslubuyla, insanın kendisi, başkaları ve Tanrı'yla ilişkilerini inceleyen, ahlak sorunlarını araştıran filmler yazıp yönetmiş ve dünya çapında ün kazanmıştır. 1950'lerin

sonlarıyla 1960'ların başlarındaki çalışmalarını ve bütün dünyada gördüğü saygınlıkla, bütünsel sinemacı tipini birçok kişiye ilk kez tanıtmıştır. Böylece de, çalışmalarında düşünce ve algılarını (önceki kuşaklardan sanatçıların araç olarak roman, senfoni ya da resmi kullanırken duyduğu güven ve rahatlıkla kullandığı) sinemayla ifade eden yazar-yönetmenlerin ilk önemli temsilcilerinden olmuştur. Ayrıca filmlerinin ulaştığı uluslararası ilgi nedeniyle dış dünyanın İsveç ve İsveçli mizacı üzerine edindiği ilk ve genellikle tek izlenim Bergman'ın anlatıktır. Başka İsveç filmlerinin de hemen hemen aynı şeyleri anlatması, Bergman'ın oldukça kişisel bakışının nesnel bir doğru olmasından çok, onun İsveçli meslektaşları üzerindeki büyük etkisinden kaynaklanır.

Bergman'ın insanlık durumu üzerine hüznünlü değerlendirmeleri, yıllar boyunca yoğunluğundan hiçbir şey yitirmemiştir. Hatta Bergman, insanın başka insanlarla ve belki de Tanrı'yla ilişkilerinin soyut dramını yaratılardan için, dikkati dağıtabilecek süslemelerden gittikçe uzaklaşmıştır. O, insanın, taşıdığı maskeleri çıkartıp altında bir yüz olup olmadığına bakarak kendi kişiliğini tanımlamaya çalışmasıyla ilgilenir. Yaratıcının oyuncu olarak ya da büyücü olarak imgeleri, Bergman'ın çalışmalarında sık sık yinelenir. Kendisi de hem bir düşünür, hem bir oyuncu, hem bir vaiz, hem de bir soytarının kişiliğinden öğeler taşır. Bu öğelerin tümü, benzersiz yapıtlar veren son derece güçlü ve özgün bir sanatçı yaratacak gibi kaynaşmıştır.

ÖBÜR YAPITLARI. *Det regnar på vår kärlek* (1946; Aşkımıza Yağmur Yağıyordu), *Skepp till Indienland* (1947; Hindistan'a Giden Gemi), *Hamnstad* (1948; Liman Kenti), *Törst* (1949; Susuzluk), *Till glädje* (1949; Neşeye Doğru), *Sånt händer inte här* (1950; Burda Böyle Şey Olmaz), *Sommarlek* (1951; Yaz Oyunları), *Gycklarnas afton* (1953; Çıplak Gece), *En lektion i kärlek* (1954; Bir Aşk Dersi), *Kvinnodröm* (1955; Kadın Düşleri), *Nära livet* (1958; Yaşamın Eşiğinde), *Ansikte* (1958; Yüz), *Jungfru-källan* (1960; Genç Kız Pınarı), *Djävulens öga* (1960; Şeytanın Gözü), *För att inte tala om alla dessa kvinnor* (1964; Bütün O Kadınlardan Söz Etmeksin), *Daniel* (1966), *Rien* (1968; Bir Ayın), *Trollflöjten* (1974; Sihirli Flüt), *Ansikte mot ansikte* (1975; Yüz Yüze), *Das Schlangenei* (1977; Yılan Yumurtası), *Färö-Dokument* (1979; Färö Belgeseli), *Aus dem Leben der Morionetten* (1980; Kuklaların Yaşamından).

Bergman, Ingrid (d. 29 Ağustos 1915, Stockholm - ö. 29 Ağustos 1982, Londra), sinema oyuncusu. Hem Avrupa'da, hem de ABD'de oynadığı filmlerle bütün dünyada tanınmış, farklı rollerde gösterdiği canlılık, kendini yenileme yeteneği, yaratıcılığı ve doğal çekiciliğiyle içtenliğin ve ideal kadının simgesi haline gelmiştir.

Stockholm'de tiyatro eğitimi gördü. Sinemaya *Munkbrogreven* (1935) filmiyle başladı. Bunu *En kvinnas ansikte* (1936; Bir Kadının Yüzü) ve *Intermezzo*'nun ilk çevrimi (1939) gibi başka İsveç filmlerindeki rolleri izledi. *Intermezzo*, ona Hollywood yolunu açtı; filmin Hoolywood versiyonunda oynamak üzere 1939'da ABD'ye gitti. Daha sonra rol aldığı, hem eleştirmenler tarafından övgüyle karşılanan, hem de ticari başarı sağlayan ve Bergman'ı büyük üne kavuşturan filmler arasında *Casablanca* (1942; *Kazablanka*), *For Whom the Bell Tolls* (1943; *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*), en iyi kadın oyuncu dalında Oscar kazandığı *Gaslight* (1944; *Işıklar Sönerken*), *Saratoga Trunk* (1945; *Saratoga Güzeli*), Alfred Hitchcock'un gerilim filmi *Spellbound* (1945; *Öldüren Hauralar*), *The Bells of*

St. Mary's (1945; *St. Mary'nin Çanları*) ve gene Hitchcock'un *Notorious*'ı (1946; *Aştan da Üstün*) sayılabilir. *Stromboli* (1950) filminin çekimi sırasında İtalyan yönetmen Roberto Rossellini'yle girdiği aşk ilişkisi, özellikle ABD'de bir skandal olarak

Ingrid Bergman
EB Inc

değerlendirildi. Kocasından ayrılan Bergman, bir süre Avrupa'da çalışmak zorunda kaldı ve Rossellini'nin *Europa '51* (1952; Avrupa '51), *Viaggio in Italia* (1954; *İtalya* da Yolculuk) gibi filmlerinde oynadı. 1950'de evlendiği Rossellini'den ayrıldıktan sonra Hollywood'a dönüş filmi olan *Anastasia* ile (1956) ikinci kez Oscar kazandı. Üçüncü Oscar'ını *Murder on the Orient Express* (1974; *Doğu Ekspresinde Cinayet*) filmindeki rolüyle, yardımcı oyuncu dalında aldı. *Herbstsonate* (1978; Sonbahar Sonatı) filmindeki konser piyanisti rolüyle bir kez daha Oscar'a aday gösterildi. Son olarak, *A Woman Called Golda* (1981; Golda Diye Bir Kadın) adlı televizyon oyununda İsrail başbakanı Golda Meir'i canlandırdı.

1940'ta *Liliom*'daki (*Liliom*) başrolüyle başladığı tiyatro oyunculuğunu, daha sonra başarılı oyunlarla sürdürdü. Bunlar arasında, Paris'te sahnelenen *Hedda Gabler* (1962; *Hedda Gabler*), İngiltere'de sahnelenen *A Month in the Country* (1965; *Köyde Bir Ay*), Londra'da sahnelenen *Captain Brassbound's Conversion* (1971; Kaptan Brassbound'un Değişmesi) ve New York'ta sahnelenen *The Constant Wife* (1975; *Sadık Zevce*) sayılabilir. Bergman ayrıca *The Turn of the Screw* (1959; Üstüne Tüy Dikmek) ve *Hedda Gabler* (1963) adlı televizyon oyunlarında da rol aldı. Bazı bölümlerini Alan Burgess'in yazdığı *My Story* (Öyküm) adlı otobiyografisi 1980'de yayımlandı.

Bergman, Torbern Olof (d. 20 Mart 1735, Katrineberg - ö. 8 Temmuz 1784, Medevi, İsveç), kimyasal çözümleme tekniklerine ve kristal yapısı kuramına önemli katkılarıyla tanınan İsveçli kimyacı ve doğabilimci.

Torbern Olof Bergman, Per Kraft'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi, Stockholm
Svenska Porträtarkivet, Stockholm

Bergman, 1761'de Uppsala Üniversitesi'nin de matematik doçentliğine, altı yıl sonra da kimya profesörlüğüne atandı. İlk çalışmalarında gökkuşağını ve kutup ışıklarını inceleyerek kuzey ışığının 740 km yükseltide oluştuğunu öne sürdü. Ayrıca turmalinin piroelektrik özelliklerini araştırdı ve bir turmalin kristali ısıtıldığında, uçlarının ters elektrik yüküyle yüklendiğini buldu.

Bergman, en önemli kimya incelemesi olan *Disquisitio de Attractionibus Electivis*'te (1775; Seçici İlgil Üzerine Bir İnceleme), elementleri kimyasal ilgilere (tepkimeye girerek bir bileşikteki başka bir elementin yerini alabilme özelliği) göre sıralayan tablolara yer verdi. Bütün kimyacılarca benimsenen bu tablolar 1808'e değin geçerliliğini korudu.

Bergman ayrıca birçok yeni ayıraç bulmuş ve kimyasal çözümleme yöntemleri geliştirmiştir. *De analysi Aquarum* (1778; Suyun Çözünmesi Üzerine) adlı yapıtı, madensularının çözünmesi konusunda ilk geniş kapsamlı çalışmadır.

Bergmann, Ernst (Gustav Benjamin) von (d. 16 Aralık 1836, Riga, Letonya - ö. 25 Mart 1907, Wiesbaden), Alman cerrah. *Die Chirurgische Behandlung der Hirnkrankheiten* (1888; Beyin Hastalıklarının

Ernst von Bergmann
The Bettmann Archive

Cerrahi Tedavisi) adlı yapıtı beyin cerrahisinin klasik yapıtları arasında anılır. Cerrahi asepsiyi yaptığı katkılarla tanınan Bergmann, 1886'da ameliyat aletlerinin ve giysilerinin buharla sterilize edilmesi yöntemini önermiştir.

Tip öğrenimini Dorpat Üniversitesi'nde tamamlayarak, 1871-78 arası aynı üniversitede cerrahi profesörlüğü yaptı. Sonra Würzburg Üniversitesi'ne, 1882'de de Berlin Üniversitesi'ne geçti.

Bergmann kuralı, zoolojide, sıcakkanlı (vücut sıcaklığı değişmeyen) hayvanlarda, çevre sıcaklığı ile vücut yüzeyinin vücut ağırlığına oranı arasında ilişki kuran ilke. Soğuk bölgelerde yaşayan kuşların ve memelilerin, ılıman bölgelerde yaşayan aynı türden bireylere oranla daha iri olduğu gözlenmiştir. Bu ilke 19. yüzyıl Alman biyoloji bilginlerinden Carl Bergmann tarafından soğuk iklimlerde vücut sıcaklığını korumaya, sıcak iklimlerde ise dışarıya vermeye yönelik bir uyum mekanizmasını açıklamak üzere önerilmiştir.

Bergner, Elisabeth (d. 22 Ağustos 1900, Viyana - ö. 12 Mayıs 1986, Londra), ince çizgileri ve güzelliğiyle de anımsanan Avusturyalı tiyatro ve sinema oyuncusu.

ABD'li eleştirmen Alexander Woollcott'ın (1887-1943) "belki de günümüzün en yetenekli kadın oyuncusu" olarak nitelediği Bergner meslek yaşamına 1919'da Zürich'te başladı. 1924'te Berlin'de Max Reinhardt'ın yönettiği Bernard Shaw'un *Saint Joan*

(1924; *Ermis Jeanne*) oyunuyla ünü yayıldı. Daha sonra hem Shakespeare oyunlarında, hem de modern oyunlarda oynadı. Ama duygusal aşk öyküleri üzerine kurulu filmleri, ona daha geniş bir hayran kitlesi kazandırdı.

Bergner sinemaya 1923'te geçti. Daha sonra evleneceği Paul Czinner'in yönettiği *Nju* (1924) çok tutuldu. Hitler iktidara gelince (1933) Bergner kocasıyla birlikte İngiltere'ye gitti. Orada *Escape Me Never*'daki (1933; Benden Hiç Kaçma) Gemma Jones rolüyle sahneye ilk çıkışı büyük bir coşkuyla karşılandı. Aynı rolü iki yıl sonra New York'ta ve Czinner'in yönettiği filmde yineledi. Filmdeki rolüyle Oscar'a aday gösterildi. *Catherine the Great* (1934; Büyük Katerina), *As You Like It* (1936; Beğendi-niz Gibi) ve oynadığı tek Amerikan filmi *Paris Calling* (1942; Paris Anyor), İngilizce filmlerinden bazılardır.

J. M. Barrie, son oyunu olan *The Boy David*'i (1936; David Adlı Çocuk) özellikle Bergner için yazdı. Bergner, Martin Vale'in *The Two Mrs. Carrolls* (1943; İki Mrs. Carroll) oyunundaki Sally rolünü art arda iki sezon oynadı. Savaşın sonra birçok kez ülkesine de turneye gitti ve Avusturya'da Schiller Ödülü'nü kazanan (1963) ilk kadın oyuncu oldu. 1963 Berlin Film Şenliği'nde filmlerinden seçmeler toplu olarak gösterildi.

bergschrand (Almancada "dağ yarığı"), çoğunlukla bir dağ buzulunun tepe noktasına yakın yerlerde görülen buz yarığı ya da yarıklar dizisi. *Bergschrand*'ların altındaki kayaların aşınması, çoğunlukla buzyalakların(*) (sirk) ya da doğal amfiteyatroların oluşmasına yol açar.

Bergslagen, İsveç'in orta kesiminde büyük bir maden cevheri üretim bölgesi. Stockholm'un kuzeybatısında, İsveç'in en büyük gölü Vänern'den Botni Körfezine uzanan toprakları kaplar. Büyük bölümü Västmanland, Värmland, Örebro ve Kopparberg illeri içinde kalır.

Ortaçağda bölgede büyük ölçüde demir cevheri çıkarılır ve odun kömürü kullanılarak ergitme işleminden geçirilirdi. Elde edilen metal ürünler sığırda değiştirilmek üzere gemiyle güneye gönderilirdi. 18. yüzyıl başında bölgede yeni demir madenleri açıldı. 1877'de Baltık kıyısındaki Oxelösund'da bir maden cevheri ihraç limanı kurularak demiryoluyla Grängesberg ve Stråssa maden ocaklarına bağlandı. İsveç'in dünyaca ünlü çelik sanayisinin gelişimi Bergslagen'de çıkarılan hammaddelere dayanmıştır.

Bergslagen'de maden cevheri dışında bakır (özellikle Falun'da), gümüş, kurşun, çinko da çıkarılır. Bugün bölgede metal ve ağır sanayi ürünleri üreten birçok fabrika vardır. Avesta'daki büyük çaplı çelik işletmelerinin yanı sıra, bölgede bir dizi kâğıt ve kâğıt hamuru fabrikası da bulunmaktadır.

Bergson, Henri (-Louis) (d. 18 Ekim 1859, Paris - ö. 4 Ocak 1941, Paris, Fransa), durağan değerleri yadsıyarak devinim, değişme ve evrim gibi değerleri benimseyen ve daha sonra süreç felsefesi adını alan kuramı ilk kez geliştiren filozof. Gerek akademik çevrelerde, gerek halk arasında üslup ustalığıyla da etkili olmuş, 1927 Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

Gençliği. Bir süre Cenevre Konservatuvarı'nın müdürlüğünü yapmış yetenekli bir müzikçi olan babası, Polonyalı zengin bir Yahudi ailesinden geliyordu. Annesi de bir İngiliz Yahudisiydi. Ama Bergson'un yetişme biçimi, eğitimi ve ilgi alanları bütünüyle

Fransızlara özgüydü; tüm yaşamı da Fransa'da, büyük bölümüyle Paris'te geçti.

Burada Condorcet Lisesi'nde öğrenim görürken hem fen, hem de edebiyat derslerinin de üstün başarı gösterdi. 1878-81 arasında

Bergson, 1928
Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

Paris'te Yüksek Öğretmen Okulu'na devam etti. Orada aldığı genel kültür, Yunan ve Roma klasiklerini tanımasına olduğu kadar, dönemin bilimsel düşüncesinden de yararlanmasına olanak sağladı; gene bu sayede, başladığı felsefe çalışmalarını mezun olduktan sonra da sürdürdü. Öğretmenliğe Paris'in dışındaki çeşitli liselerde başladı. 1881-83 arasında Angers'de, sonra da beş yıl boyunca Clermont-Ferrand'da görev yaptı. Burada ilk felsefe kitaplarının temel ilkelerini geliştirme olanağı buldu. Daha sonra ABD'li ünlü pragmatist William James'e yazdığı bir mektupta durumunu şöyle dile getiriyordu: "O güne değin Herbert Spencer'i okuyarak yöneldiğim mekanikçi kuramlar bütün düşünceme sinmişti... Ama mekanik ve fiziğin kapsamındaki zaman kavramının analizi düşüncelerimi altüst etti. Bilimsel zamanın süresiz olduğunu... pozitif bilimlerin de temelde süreyi yok saymak olduğunu şaşırarak gördüm. Bu, o güne değin kabul ettiğim her şeyi adım adım yadsıyarak bakış açımı tümüyle değiştirmeme yol açacak bir dizi düşüncenin çıkış noktasını oluşturdu".

Bu değişimin ilk sonucu, Bergson'un aynı yıl doktor unvanını almasını sağlayan *Essai sur les données immédiates de la conscience* (1889; *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, 1950, 1990) adlı tezinin yayımlanmasıydı. Yapıt öncelikle, bilimin kullandığı ve saatle ölçülen uzaylaştırmış zaman kavramına karşı, süre (yaşanan zaman) kavramını oluşturma girişimiydi. Bergson, ruhsal olguların nitelik açısından öteki olgulardan farklı olduğunu ve psikologların bu olguları nicelleştirip saymaya çalışarak çarpıttıklarını kanıtlamak için, insanın içsel benliğiyle ilgili bilincini analiz ederek çalışmasını sürdürdü. Özellikle de, uyarının (stimulus) yoğunluğu ile onu izleyen duyum arasında hesaplanabilir bir ilişki olduğunu öne süren Fechner Yasası'nı eleştirdi. Süre ile uzamı, art arda ile eşzamanlılığı, nitelik ile niceliği birbirine karıştıran yanılgılar bir kez ortadan kaldırıldığında, bilimsel belirlenimcilik adına insan özgürlüğüne karşı öne sürülen itirazların temelsiz olduğunu görülebileceğini öne sürdü.

Bergsonculuğun yaygınlaşması. *Essai*'nin yayımından sonra Bergson Paris'e dönerek Dördüncü Henri Lisesi'nde ders vermeye başladı. 1891'de Fransız yazar Marcel Proust'un kuzini Louise Neuburger ile evlendi. Bu arada ruh ve beden arasındaki ilişki üzerinde çalışmaya başlamıştı. O dönemde ağırlıkta olan psikofizyolojik koşutluk öğretisine göre, her psikolojik olgunun karşılığında o olguyu kesinlikle belirleyen bir fizyolojik olgu vardı. Bergson belirle-

nimciliğin dayandığı görüşleri çürüttüğüne inanmakla birlikte, doktora tezinde ruh ve beden ilişkisini açıklamaya girişmemişti. Bu sorunla ilgili incelemelerinin sonuçları, *Matière et mémoire: Essai sur la relation du corps à l'esprit* (1896; Madde ve Bellek: Beden ve Ruh Arasındaki İlişki Üzerine Bir Deneme) adıyla yayımlandı.

Bu onun hem en zor, hem de bazı eleştirmenlere göre en kusursuz kitabıydı. Yaklaşımı da felsefe yapma yönteminin tipik bir örneği idi. Genel kavramlardan yola çıkmadığı gibi, büyük bir kurgusal sistem de kurmaya çalışmıyordu. *Matière et mémoire*'da da ötekilerde olduğu gibi belirli bir sorunla işe başlamış ve o sorunu, önce en seçkin ve en son bilimsel görüşler çerçevesinde ilgili deneysel (gözlenmiş) olguları belirleyerek analiz etmişti. Bu amaçla da bellekle, özellikle afaziyle (dili kullanma yeteneğinin yitirilmesi) ilgili eldeki bütün kaynakları incelemek için beş yılını harcamıştı. Psikofizyolojik koşutluk kuramına göre, beyinde her orselenmenin, ruhsal bir yetinin temeli üzerinde de etkisi olmalıydı. Bergson, afazinin bu savı çürüttüğünü ileri sürdü. Afazi durumundaki kişi, başkasının ne söylemek istediğini anlıyor, kendisi ne söylemek istediğini biliyor, konuşma organında herhangi bir tutukluk hissetmiyor, ama gene de konuşamıyordu. Bergson'a göre bu olgu belleğin değil, belleğin anlatım aracı olan bedensel düzeneğin yitirildiğini gösteriyordu. Bergson bu gözlemden yola çıkarak, belleğin ve buna bağlı olarak zihnin (ya da ruhun) bedenden bağımsız olduğu ve bedeni kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı sonucuna vardı.

Çeşitli akademik dergilerde *Essai* üzerine de tartışmalar yayımlanmıştı; ama *Matière et mémoire* çok daha geniş bir kesimin ilgisini çekti; Bergson'u dönemin en gözde ve en etkili yazarlarından biri durumuna getirdi. On dokuz yaşında öğrenci olarak girdiği Yüksek Öğretmen Okulu'na 38 yaşında profesör olarak döndü. 1900'de Fransa'nın en saygın akademik kurumu olan Collège de France'a çağrıldı, orada çok başarılı konferanslar verdi.

I. Dünya Savaşı patlak verene değin gerçek bir Bergsonculuk modası yaşandı. William James, Bergson'un yapıtlarının tutkulu bir okuyucusuydu; iki düşünür arasında yakın bir dostluk kuruldu. Pek çok yerde Bergsoncu felsefenin yorumları ve açıklamaları yayımlanıyordu. Çoğu kimse felsefede yeni bir gün doğduğunu, başka birçok etkinliğin de böylece aydınlandığını inancındaydı. Edebiyatta Proust'un *À la recherche du temps perdu* (1913-17; *Geçmiş Zaman Peşinde-Swann'ların Semtinde*, 1942, 1945, 2 cilt), George Bernard Shaw'un da özellikle *Back to Methuselah* (1921; *Metuşelah'a Dönüş*) adlı yapıtlarında, siyasette Fransız sendikacı-düşünür George Sorel'in çalışmalarında, resimde izlenimci Claude Monet'de, müzikte Claude Debussy'de, ayrıca Bergson'un yapıtlarında tinsel değerlere dayanak bulan pek çok dinsel düşüncede onun etkisi görülüyordu. Bergsonculuk, ilahiyata geleneksel felsefi yaklaşım biçiminin yerine gelebilecek bir tehdit düzeyine ulaşınca, Fransız Katolikleri arasında bir tür bunalım ortaya çıktı.

1907'de yayımlanan *L'Évolution créatrice* (1907; *Yaratıcı Tekamül*, 1947, 1986), o yılların en önemli yapıtı, Bergson'un da en ünlü kitabıydı. Çalışma, yazarının bir süreç felsefecisi olduğunu açıkça gösterirken, Bergson'un düşüncesi üzerinde biyolojinin

etkisini de sergiliyordu. Canlılık ilkesini sorgularken Bergson, evrimi bilimsel bakımdan kanıtlanmış bir olgu olarak kabul etmişti. Ama sürenin önemini, dolayısıyla da yaşamın biricikliğini gözden kaçırarak felsefi temelli bazı evrim yorumlarını da eleştiriyordu. Bütün evrim süreci, sürekli gelişen ve yeni biçimler yaratan yaşam atılımının (*élan vital*) sürekliliği olarak görülmeliydi. Kısaca evrim, mekanik değil yaratıcı bir süreçti.

Bu süreçte Bergson iki ana doğrultu saptamıştı: Bir, içgüdü yoluyla böceklerin yaşamına ulaşıyor, öbürü zihnin evrimi yoluyla insana son buluyordu. Bunların ikisi de evrenin her yerinde geçerli olan bir yaşam atılımının sonucuydu. Kitabın "Düşüncenin Sinematografik Düzenegi ve Mekanik Yanılsama" adını taşıyan son bölümü, felsefenin, oluşumun yapısını ve önemini her zaman gözardı ettiğini, böylece durağan ve birbiriyle bağlantısız kavramları öne sürerek gerçeğin yapısını çarpıttığını göstermek amacıyla felsefi düşünce tarihini bütünüyle yeniden ele alıyordu.

Bergson'un bu dönemde yazdığı daha küçük boyutlu yapıtlar da unutulmamalıdır. Çünkü düşüncesinin anlaşılmasında bunlar da büyük önem taşır. 1900'de *Le Rire: Essai sur la signifiante du comique* (Gülme, 1945, 1989), 1903'te *Introduction à la métaphysique* (Metafizik Giriş) yayımlanmıştır. *Introduction*, Bergson'un felsefi yöntemini en açık biçimde sergilemesi bakımından onun felsefesine giriş için de en uygun kitap sayılır. Bergson'a göre, bilmenin birbirinden tümüyle farklı iki yolu vardır. Bilimde en ileri aşamasına ulaşan birincisi, uzay ve kavram bağları içinde her şeyi somut ve sürekli görmeye eğilim gösteren analitik yoldur; ikincisi ise duygudaşlık yoluyla şeylerin özüne ulaşan bütünsel, aracı sezgidir. Birinci yol, yeryüzünde bir şeyler gerçekleştirmeyi sağlar, ama süreyi ve onun ancak sezgi ile kavranabilen kesintisiz akışını gözardı ettiği için şeylerin özsel gerçekliğine ulaşamaz. Bergson'un bütün yapıtları, her şeyin en derin gerçekliğini oluşturan süreye ilişkin sezgisinin anlamı ve sonuçları üzerine bir araştırma olarak görülebilir.

Son dönemi. Bergson 1914'te Collège de France'taki bütün etkin görevlerinden ayrıldı; ama 1921'e değin buradaki kürsüsünden resmen uzaklaşmadı. Savaş yıllarında birkaç diplomatik görev üstlendi, ABD'ye de bir yolculuk yaptı. Milletler Cemiyeti'nin kurulması üzerine Entelektüel İşbirliği Komisyonu'nun ilk başkanı oldu. Bu görevi, sağlığının bozulması nedeniyle 1925'te ayrılmasına değin sürdürdü. Fransa'nın en yüksek unvanlarıyla onurlandırıldı; 1915'ten sonra Académie Française'in "40 ölümsüz" üyesi arasında sayılmaya başlandı; 1927'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Denemelerini *L'Énergie spirituelle* (1920; *Zihin Kudreti*, 1959) adı altında topladı. 1922'de *Durée et simultanéité, à propos de la théorie d'Einstein*'i (Süre ve Eşzamanlılık, Einstein'ın Kuramı Üzerine) yayımladı.

L'Évolution créatrice'in üzerinden ancak 25 yıl geçtikten sonra büyük bir yapıt yayımladı. Bu süre boyunca insanın ahlaki ve tinsel yaşamı üzerinde görüşlerini geliştirmişti; vardığı sonuçları *Les deux sources de la morale et de la religion* (1932; *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*, 1949, 1986) adıyla yayımladı. Önceki yapıtlarında olduğu gibi burada da temel yaklaşımı durağan ile devingen arasındaki karşıtlık oluştuyordu. İnsanın ahlaki, toplumsal ve dinsel yaşamında, bir yanda sistemli yasalara ve

geleneklere uygunluk içinde kendini ortaya koyan kapalı toplumun, öbür yanda da içinde yaşadıkları gruptan gelen kısıtlamaların ötesine geçen kahramanların ve mistik azizlerin devingen arzularında anlatımını bulan açık toplumun etkisi vardı. Dolayısıyla iki ahlak ya da ahlakın iki kaynağı söz konusuydu: Birinin kökleri zihindeydi ve bilime, onun durağan, mekanik ülkülerine götürüyordu; öbürü ise sezgiye dayalıydı ve yalnızca felsefecilerin ve sanatçıların özgür yaratımında değil, azizlerin mistik deneyimlerinde de anlatımını buluyordu. Bergson öteki denemelerini derleyen *La Pensée et le mouvement*'i (Düşünce ve Devingen, 1959, 1986) 1934'te yayımladı.

Les deux sources'ta, *L'Évolution créatrice*'teki yaşam atılımından çok daha fazla, geleneksel Tanrı kavramına yaklaşılmıştı. 1937'de "düşüncelerim beni Yahudiliğin kusursuz bütünlenişini olarak gördüğüm Katolikliğe giderek daha çok yakınlaştırdı" diyordu. Ama "Katolikliğe ahlaki bağlılığı" nı açıkça dile getirmesine karşın hiçbir zaman bunun ötesine geçmedi. Tutumunu şöyle açıklıyordu: "Eğer tüm dünya üzerine çökmek üzere olan ölenemez antisemitizm dalgasını önceden görmeseydim din değiştirebilirdim. Ama çok geçmeden büyük eziyet görecektir insanların yanında kalmak istemedim". Bu tutarlılığı kanıtlamak için, ölümünden birkaç hafta önce Vichy Hükümeti'nce çıkarılan bir yasaya uyararak ve kendisine önerilen başışıklığı reddederek, hasta yatağında kalmış ve Yahudiler arasına adını kaydetmek üzere kuyrukta, ayakta sırasını beklemiştir.

Daha sonra Bergson'u izleyen bir felsefe okulu gelişmediyse de Bergson'un, felsefenin ötesinde de önemli etkileri olmuştur. Kuşkusuz en büyük etkisi Fransız filozofları arasında görülür; ama ABD'li ve İngiliz filozoflar arasında da büyük etki uyandırmıştır. William James, İspanyol-ABD'li doğabilimci George Santayana ve 20. yüzyılın öteki önemli süreç metafizikçisi Alfred North Whitehead bunlar arasındadır.

Bergström, Sune K. (d. 10 Ocak 1916, Stockholm), yurttaşı Bengt Ingemar Samuelsson(*) ve İngiliz John Robert Vane(*) ile birlikte 1982 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü alan İsveçli biyokimyacı. Üç araştırmacı, memelilerde kan basıncını, vücut sıcaklığını, alerjik tepkileri ve öbür fizyolojik olguları etkileyen çeşitli prostaglandinleri ayırıp tanımladıkları ve çözümledikleri için bu ödüle değer görüldüler. Ulf von Euler'in bulduğu ve adlandırdığı prostaglandinin(*) tek bir bileşik değil, değişik işlevler üstlenen biyokimyasal bileşikler grubu olduğunu ilk kez Bergström kanıtladı ve bu bileşiklerden ikinin bileşimini tanımladı.

Bergström, Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde eğitim görerek 1944'te tıp ve biyokimya dallarında doktora derecesini aldı. Bir araştırma bursuyla Columbia ve Basel üniversitelerinde bulunduktan sonra İsveç'e dönerek Lund Üniversitesi'nde kimya profesörü oldu. 1958'de Karolinska Enstitüsü'ne geçti; 1963'te tıp fakültesi dekanı, 1969'da da rektör oldu. 1977'de rektörlük görevinden emekliye ayrıldıktan sonra da, bu kurumda araştırma yöneticisi olarak çalışmalarını sürdürdü.

Berhampur (Batı Bengal, Hindistan) bak. Baharampur

Berhampur (Orissa, Hindistan) bak. Brahmapur

Beria, Lavrenti Pavloviç (d. 29 Mart 1899, Merheull - ö. 23 Aralık 1953,

Moskova, SSCB), Stalin döneminde Sovyet güvenlik örgütü yöneticisi. Stalin'in muhafiflerinin temizlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Komünist Partisi'ne 1917'de girdi. Azerbaycan ve Gürcistan'daki devrimci etkinliklere katıldı. 1921'de casusluk ve karşıcasusluk çalışmalarında bulundu, Gürcistan'da

Beria
Keystone

gizli güvenlik örgütünün başına getirildi. 1931'de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan cumhuriyetlerinde siyasal bir önder konumuna geldi, bu cumhuriyetlerin SSCB ile bütünleşmesini sağladı. 1938'de Moskova'ya alınarak İçişleri Komiserliği'nin başına getirildi. Resmi görevinin 1930'lardaki temizlik hareketinin "aşırılıkları" törpülemek olmasına karşın, polis içinde bile temizliğe girişti, tüm ülkeyi saran geniş bir çalışma kampları ağını yönetti. Şubat 1941'de SSCB başbakan yardımcısı oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Devlet Savunma Komitesi'nin üyesi sıfatıyla SSCB'nin iç güvenlik sistemini denetlemenin yanı sıra silah ve mühimmat üretiminde önemli rol oynadı. 1945'te SSCB mareşali unvanını aldı. Ayrıca 1934'ten sonra Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliği, 1946'dan sonra da Politbüro üyeliği yaptı. Politbüro 1952'de Prezidyum olarak yeniden düzenlendiğinde de Beria yerini korudu.

Stalin'in Mart 1953'te ölmesinden sonra dört başbakan yardımcısından biri oldu. Ayrıca, o sırada hem gizli siyasal polisten, hem de olağan güvenlik sisteminden sorumlu olan içişleri bakanlığı görevini üstlendi. Bunu izleyen iktidar mücadelesi sırasında, gizli güvenlik örgütünün başı olma konumundan yararlanarak Stalin'in yerine geçmeye çalıştı. Ama Temmuz 1953'te Malenkov, Molotov ve Kruşçev öncülüğündeki koalisyon karşısında yenisil düştü ve tutuklandı. Hükümet ve partideki görevlerinden alındı, "emperyalist ajanı" olduğu ve "partiyeye ve devlete karşı suç işlediği" gerekçesiyle yargılandı. Aralık 1953'te bu suçlardan hüküm giyerek idam edildi.

Berlasiyen Kat, Alt Kretase (Tebeşir) Döneminde oluşmuş kayalık katmanlarının dünya ölçeğinde rastlanan bölümü ve bu kayaların çökeltiliği zaman dilimi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce). Valanjinyen Katın altında yer alan Berlasiyen, Kretase Döneminin en alt katıdır. Berlasiyen Katın başlıca örneği, Büyük Britanya'da ve Kuzey Avrupa'nın başka yerlerinde, Wealden Dizisi'nin alt bölümlerinde, İsviçre Alpleri'nde ve Ortadoğu'da ağırlıklı kireçtaşından, Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Moğolistan ve Sibirya'nın kuzeyinde ise kumtaşı ve şeylden oluşur. Berlasiyen Katın tanıtıcı fosil faunası, ammonit fosillerini içeren bölgelerdir.

beriberi, B₁ VİTAMİNİ EKSİKLİĞİ olarak da bilinir, B₁ vitamininin (tiyamin) eksikliğinden kaynaklanan ve sinir sistemi bozuklukları ile kalp yetmezliğine yol açan beslenme bozukluğu. Öteki belirtileri iştahsızlık,

bitkinlik, sindirim bozuklukları, kol ve bacaklarda güçsüzlük ve uyuşma duygusudur. Kuru beriberi olarak bilinen türünde, önce bacaklarda, daha sonra kollardaki uzun sinirler yıkıma uğrar; bu belirtiye kas atrofisi ve refleks yitimi eşlik eder. Daha akut bir gelişme gösteren yaş beriberide ise, büyük ölçüde kalp ve dolaşım yetmezliğinden kaynaklanan yaygın ödemler (dokulara aşırı miktarda sıvı birikmesi) görülür. B₁ vitamini eksikliği olan annelerin emzirdiği çocuklarda, beriberi, hızla ilerleyen kalp yetmezliğine yol açabilir.

Çocuklarda ve yetişkinlerde B₁ vitamini tedavisiyle, beriberiden ileri gelen kalp yetmezliği genellikle hızla iyileşir. Hastalığın sinir sistemini de tuttuğu olgularda, vitamin tedavisine yanıt daha yavaş ve aşamalıdır; daha ağır olgularda ise, sinir hücrelerindeki yapısal bozukluklar giderilemeyebilir.

Tiyamin, karbonhidrat metabolizmasında koenzim olarak çok önemli rol oynar; bu maddenin eksikliğinde, karbonhidrat sindiriminin ürünleri olan pirüvik ve laktik asitler dokularda birikerek, beriberide görülen sinir sistemi ve kalp bozukluklarından birçoğuna neden olur.

B₁ vitamini, besinlerde oldukça bol bulunan, ama besinlerin işlenmesi, özellikle tahılların öğütülmesi sırasında yok olabilen bir maddedir. Bu nedenle kabuğu ayıklanmış ve parlatılmış beyaz pirincin temel besin maddesi olduğu Uzakdoğu ülkelerinde en az bin yıldır beriberi hastalığına yaygın olarak rastlanır. Ama 19. yüzyılın sonlarında Japon donanmasının günlük beslenme rejimine et, balık ve sebze yemeklerinin eklenmesinden sonra gemiciler arasında beriberi olgularının yok denecek kadar azaldığı bildirilinceye değin, hastalığın beslenme alışkanlığından ileri gelebileceği düşünülmemişti. Oysa bu tarihten önce denizcilerin neredeyse yansında beriberiye rastlanıyor ve pek çoğu bu hastalıktan ölüyor. Günümüzde, bir yandan daha yüksek bir yaşam standardının daha çeşitli beslenmeye olanak sağlaması, öte yandan, kabuğu tümüyle ayıklanmadığı için daha çok tiyamin içeren haşlanmış pirinçle beslenme alışkanlığının halk arasında giderek yaygınlaşması nedeniyle Asya'da beriberi olguları büyük ölçüde azalmıştır. Batı ülkelerinde ise, tiyamin eksikliğine hemen yalnızca kronik alkolizm olgularında rastlanır.

berid, İslam devletlerinde posta ve haberleşme örgütü. Posta hayvanı, atlı postacı, posta menzili ve iki menzil arasındaki uzaklık anlamlarında da kullanılmıştır.

İlk berid, Emevi hükümdarı I. Muaviye (hd 661-680) tarafından kuruldu. Eski Roma, Bizans ve İran haberleşme sistemlerinden esinlenilerek oluşturulan berid, merkez ile eyaletler arasında, yönetimle ilgili haberleşmeyi sağlıyordu. Sonraki yüzyıllarda özellikle eyaletlerdeki ayaklanmaların merkeze en kısa zamanda haber verilmesi açısından önem kazandı.

Abbasi halifeleri güvendikleri kişileri beridliğe atayarak anayollar boyunca berid karakolları kurdurdular. Bu karakollar, su ve yiyecek olanaklarına bağlı olarak bir kişinin bir günde alabileceği uzaklıkta kuruldu.

Sonraki İslam devletlerinde de berid benzer posta örgütleri vardı. Büyük Selçuklular beridin karşılığı olan ulak sistemini daha düzenli bir posta örgütüne dönüştürmüş, Karahanlılar, Moğollar ve Safeviler de beridden esinlenerek haberleşme örgütleri geliştirmişlerdi. Osmanlılarda ise haberleşme "ulak" ve "tatar" adı verilen habercilerle sağlanırdı. Bu sistem, 19. yüzyılın ilk yarısında, halka da hizmet vermek

üzere posta örgütünün kurulmasına değin varlığını korudu.

Beridşahiler, Hindistan'ın güneybatısında, bugünkü Karnataka'nın (eskiden Mysore) yerindeki küçük Bidar devletini yöneten aile (y. 1487-1619).

Beridler, 1430'da Bidar'ı kendilerine başkent yapan Dekkanlı Müslüman Behmeni sultanlarının vezirleriydi. Behmeni devleti yaklaşık 1492'de parçalanmakla birlikte, sultanlar Bidar dolaylarında küçük bir hükümdarlığı ellerinde tuttular. O sırada iktidarın gerçek sahibi Emir Kasım Berid'di. Onun torunu Ali Berid 1542'de "sultan" unvanını aldı. Beridşahi Sultanlığı, 1619'da merkezi Bicapur olan büyük Dekkan Sultanlığı'na katıldı.

beril, berilyum alüminosilikat yapısında [Be₃Al₂(SiO₃)₆], en yaygın berilyum minerali. Soluk mavi-yeşil renkli akvamarin, koyu-yeşil zümrüt, altın sarısı helyolit ve pembe morganit gibi bazı türleri mücevher olarak kullanıldığından eski çağlardan beri önem taşımıştır. Beril, gnayslarda ve mikalişistlerde görülen granit kayaçların ve bunlarla ilişkili pegmatit setlerin (dayk) ikincil bileşenidir. Zümrüt mikalişistlerde ve bitümlü kireçtaşlarında, öteki değerli taş türlerine çoğunlukla pegmatit içindeki kovuklarda rastlanır. Değerli taş niteliği taşımayan beril ise, çoğu pegmatit kayaçta, genellikle dağınık, küçük kristaller halinde bulunur. Brezilya'da 200 tonluk, ABD'nin Güney Dakota eyaletindeki Black Hills'te 5,8 m uzunluğunda ve 1,5 m çapında, Maine eyaletindeki Albany'de en büyüğü (18 ton) 5 m uzunluğunda ve 1 m çapında olan büyük parlak kristaller de elde edilmiştir. Döküntü çökellerinde berile pek sık rastlanmaz. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. silikat mineralleri (tablo); ayrıca bak akvamarin; morganit; zümrüt.

1925'ten önce beril yalnızca değerli taş olarak kullanılırdı. Bu tarihten sonra, berilyum için pek çok önemli kullanım alanı ortaya çıktı ve beril bu azrak elementin cevheri olarak yaygın biçimde aranır oldu. Ama geniş çökeller bulunamadığından, berilin büyük bölümü feldispat ve mika maddenciliklerinin yan ürünü halinde üretilir. Madenlerden çıkarılan beril miktarı yıldan yıla değişmekle birlikte, 1930'dan bu yana sürekli artış göstermiştir. Brezilya başta olmak üzere, Zimbabve, Güney Afrika, Namibia ve ABD beril üreten başlıca ülkelerdir.

berilyoz, berilyum zehirlenmesinden ileri gelen ve etkisini genellikle akciğerlerde, bazen de yalnızca deride gösteren sanayi hastalığı. Berilyoz iki tip gelişme gösterir: Daha çok berilyum cevherinden metali ayıran maden işçilerinde ya da berilyum alaşımlarının üretiminde çalışan metalurji işçilerinde görülen akut berilyoz ile berilyumlu dumanları ve tozları soluyan laboratuvar ve sanayi işçilerinde görülen kronik berilyoz.

Hem deriyi, hem akciğerleri etkileyen akut berilyoz, ağırlı deri döküntüleri, gözlerde yanma ve tahriş, burun akıntısı, öksürük ve göğüs darlığı gibi belirtilerle ortaya çıkar. Deri belirtileri berilyum tuzlarının deriyle doğrudan temasından, akciğer rahatsızlıkları ise metal tozlarının ya da berilyum bileşiklerinin solunmasından kaynaklanır. Akut berilyoz olgularının çoğunda genellikle birkaç ay içinde iyileşme görülmele birlikte, kısa süre içinde çok miktarda berilyum solunmuş olan bazı hastalarda 72 saat içinde tehlikeli bir akciğer iltihabı gelişebilir. Çok yavaş gelişen kronik

berilyoz ise, metal ya da bileşik halindeki berilyumun dokulara girmesinden 15 yıl ya da daha sonra ortaya çıkabilir; ne kadar geç gelişirse o kadar hafif seyredir. Genel belirtileri özellikle ağır fiziksel çabayı izleyen nefes darlığı, bitkinlik, kuru bir öksürük ve hafif, ama sürekli bir güçsüzlüktür.

berilyum (Be), eskiden (1957'ye değin) GLUSINYUM, periyodik tablonun IIa grubunda yer alan toprak alkali metaller grubundan kimyasal element. Sertleştirici olarak metalurjide, ayrıca nükleer teknolojiye ve uzay teknolojisinde kullanılır. 1798'de Louis-Nicolas Vauquelin tarafından, beril ve zümrüt kristalleri içinde oksit halinde bulundu; birbirlerinden habersiz olarak çalışan Friedrich Wöhler ve A.-A.-B. Bussy de 1828'de baryum klorürü potasyumla indirgeyerek berilyumu metal halinde elde ettiler.

Özellikleri, bulunduğu yerler ve kullanım alanları. Çelik griliğinde bir metal olan berilyum, oda sıcaklığında oldukça gevrek. Doğada serbest halde bulunmaz. Yeryüzündeki koryakayların yaklaşık yüzde 0,0006'sının berilyumdan oluştuğu sanılmaktadır. Doğada bol miktarda bulunan beril (berilyum alüminosilikat) ve bertrandit (berilyum silikat) mineralleri, berilyum hidroksitinin sanayi çapında üretilmesini olanaklı kılar. Metal halindeki berilyum ise, sanayide, berilyum flüorürün magnezyumla indirgenmesi ve berilyum klorürün elektrolizi yoluyla üretilir.

Berilyum, erime noktası oldukça yüksek olan tek kararlı hafif metaldir. Bu özelliklerinin yanı sıra, elektrik iletkenliği ile ısı iletkenliğinin ve sıgasının yüksek olması, yüksek sıcaklıklarda mekanik özelliklerinin artması, yükseltgenmeye karşı direnci ve esneklik katsayısının çok yüksek (çelikten üçte bir fazla) olması nedeniyle, teknolojinin çeşitli alanlarında, bu arada reaktörlerde kullanılmaya çok elverişlidir. Berilyum, X ışınlarını alüminyumdan 17 kat daha çok geçirir ve X ışını lambalarının ışın çıkış pencerelerinin yapımında yaygın olarak kullanılır. Ayrıca tüzelerde, uçaklarda ve uzay araçlarında kullanılan cayroskoplarn, ivmeölçerlerin, bilgisayar parçalarının ve öteki güdümlü aygıtlarının yapımında, ağır iş makinelerinin fren tamburlarında ve soğutma sistemine gereksinim duyulan çeşitli düzeneklerde berilyumdan yararlanılır.

Sanayide üretilen berilyumun büyük bölümü, sert alaşımların düşük yüzdeli bileşeni ve berilyumlu bakırın ana bileşeni olarak, ayrıca yay ve benzeri malzemenin yapımında kullanılan nikel ve demir temelli alaşımların üretiminde kullanılır. Berilyumlu bakır, kıvılcım sıçramasının tehlikeli olabileceği yerlerde, örneğin barut fabrikalarında kullanılan aletlerin temel yapı malzemesidir. Berilyumun, kıvılcım oluşumunu engelleme özelliği yoktur, ama bakırı güçlendirerek darbe sonucu kıvılcım oluşmasını önler.

Yükseltgenebilen alaşımlara az miktarda eklenen berilyum, yüzeyde koruyucu bir katman oluşturarak, magnezyumun tutuşma özelliğini azaltır, gümüş alaşımlarının kararmasını yavaşlatır.

Atom fiziki, nötronların bulunmasını da berilyuma borçludur. 1932'de Sir James Chadwick, alfa parçucıklarıyla bombardıman edilen berilyumdan dışarı fırlatılan parçacıkları gözlemlemiş ve nötron adını vermişti. O tarihten bu yana berilyum, alfa ışınları yayan çeşitli maddelerle, özellikle radyumla karıştırılarak nötron kaynağı olarak kullanılmaktadır; örneğin 1942'de

Enrico Fermi, uranyumda ilk denetimli çekirdek bölünmesi tepkimelerini bu tür bir kaynaktan yararlanarak gerçekleştirmiştir.

Berilyumun doğada bulunan tek kararlı izotopu berilyum-9'dur. Yarı ömrü 2.700.000 yıl olan berilyum-10 ve 10^{15} saniyeden daha kısa bir sürede kendiliğinden iki alfa parçacığına bölünen berilyum-8 gibi yapay izotopları da üretilmiştir.

Bileşikleri. Berilyum, bütün bileşiklerinde +2 değerlidir. Bileşikleri genellikle renksiz ve oldukça tatlıdır; elemente bir zamanlar, Yunanca *glukus* (tatlı) sözcüğünden türetilmiş glusinyum adının verilmesi de buradan kaynaklanır. Çözelti, kuru toz ya da buhar halindeki çözünür bileşikler ise zehirlidir; bu bileşikler, dokunma yoluyla deri iltihabına, solunum yoluyla da zehirli fosgen (karbonil klorür) gazının kine benzeyen şiddetli zehirlenme belirtilerine yol açar.

Berilyumun oksijenli bileşiği olan berilyum oksit (BeO), elektrik direnci, dielektrik gücü ve ısı iletkenliği son derece yüksek olan tuğlaları bir maddedir ve yüksek sıcaklıklarda çalışan nükleer aygıtlarda kullanılan seramik malzemelerin yapımı gibi çeşitli uygulamaya alanları vardır. Klorlu bileşiği olan berilyum klorür (BeCl_2), Friedel-Crafts tepkimesinde katalizör etkisinde bulunur ve berilyumun elektroliz yoluyla üretilmesinde ve arıtılmasında elektroliz banyolarında kullanılır. Amonyak (NH_3) ve karbon dioksitten (CO_2) çözümlere hazırlanan bazik berilyum karbonat, $\text{BeCO}_3 \cdot x\text{Be}(\text{OH})_2$, berilyum tuzlarının birleşiminde başlatıcı madde olarak kullanılır. $\text{Be}_4\text{O}(\text{C}_2\text{H}_3\text{O}_2)_6$ formülündeki bazik berilyum asetat da aynı amaçla kullanılır. Berilyum, organik düzenleşim (koordinasyon) bileşikler oluşturur ve berilyum alkoller ve aniller gibi bazı organometalik bileşiklerde karbona doğrudan bağlanır.

atom numarası	4
atom ağırlığı	9,0122
erime noktası	1.278 ° C
kaynama noktası	2.970° C
özgül ağırlığı	1,85 (20° C'de)
birleşme değeri	2
elektronların yerleşimi	2-2 ya da 1s ² 2s ²

Bering, Vitus (Jonassen) (d. 1681, Horsens, Danimarka - ö. 19 Aralık 1741, Kamçatka Yarımadası yakınlarında Bering Adası), Bering Boğazı ile Alaska'yı keşf ederek Rusların Kuzey Amerika'ya geçişine olanak sağlayan denizci.

Doğu Hint Adalarına yaptığı bir yolculuktan sonra, teğmen rütbesiyle Çar I. Petro'nun (Büyük) filosunda görev aldı. Çar, 1724'te Asya ile Kuzey Amerika'nın kara bağlantısı olup olmadığını araştırmakla görevlendirdiği sefer heyetinin başına Bering'i getirdi. Rusya bu sıralarda hem Kuzey Amerika'da yayılmak, hem de kuzeydoğu yönünde bir geçit, yani Sibirya çevresinden Çin'e ulaşacak bir denizyolu bulmak istiyordu. (1648'de Semyon Dejnyov adlı bir Rus gezgin Bering Boğazından geçmiş, ama sunduğu raporun 1736'ya değin farkına varılmamıştı.) Bering 13 Temmuz 1728'de Sibirya'nın Kamçatka Yarımadasından yelken açarak Ağustos'ta Bering Boğazını geçti ve Kuzey Buz Denizine çıktı. Kötü hava koşulları eksiksiz gözlem yapmasını engellediği için Kuzey Amerika kıyılarını göremediği halde, Sibirya ile Amerika'nın kara bağlantısı olmadığı sonucuna vardı.

Çarife Anna'nın tahtta bulunduğu sürece ne dönemde Bering ikinci bir sefer düzenlemek istedi. Hazırladığı küçük sefer planı genişletildi ve Sibirya'nın Kuzey Buz Denizi kıyıla-

nının büyük bölümünün haritasını çıkarma amacını güden Büyük Kuzey Seferi (1733-43) biçimini aldı. 4 Haziran 1741'de Kamçatka'dan "St. Peter" gemisiyle yola çıkan Bering'e, "St. Paul" gemisiyle Aleksey Çirikov da eşlik ediyordu. Bir süre sonra iki gemi fırtına yüzünden birbirini kaybedince Çirikov tek başına yola devam ederek Aleut Adalarından birkaçını keşfetti. Bering, 20 Ağustos'ta Alaska Körfezine girdi. Gemisini bir an önce güvenli sulara döndürmek istediği için ancak güneybatı kıyılarını, Alaska Yarımadasını ve Aleut Adalarını inceleyebildi. Skorbit hastalığı yüzünden komutayı gerektiği gibi elinde tutamayan Bering'in gemisi kasım başlarında Kamçatka yakınındaki Bering Adası kıyılarında parçalandı. Bering burada öldü; kurtulabilen birkaç kişi Sibirya'ya ulaşmayı başardı ve Aleut Adaları ile Alaska'da kürk ticareti açısından eşsiz olanaklar bulunduğu haberini ulaştırdı.

Bering'in keşifleri F. A. Golder'in *Bering's Voyages* (1922, 1925; Bering'in Yolculukları) ve Robert Murphy'nin *The Haunted Journey* (1961; Perli Yolculuk) adlı kitaplarında anlatılır.

Bering Boğazı, Rusça PROLIV BERINGA, Kuzey Buz Denizini Bering Deniziyile birleştiren ve Asya ile Kuzey Amerika kıtalarını birbirinden ayıran boğaz. Asya ve Kuzey Amerika arasındaki en dar noktada yer alır;

rika arasında bir kara köprüsüne dönüşen (yaklaşık 20-35 bin yıl önce) boğazdan, iki kıta arasında insanlar ile birlikte önemli ölçüde hayvan ve bitki göçü gerçekleşmiştir.

Bering Denizi, Rusça BERİNGOVO MORE. Büyük Okyanusun en kuzeyinde, Asya kıtası (Sibirya'nın kuzeydoğusu) ile Kuzey Amerika'yı (Alaska) ayıran su kütleşi. 2.304.000 km²'lik bir alan kaplar. Bering Boğazı yoluyla Kuzey Buz Denizine bağlanır. ABD-Rusya Federasyonu sınırı hem Bering Denizinden, hem de Bering Boğazından geçer.

Bering Denizi kabaca bir üçgen biçimindedir. Tepe noktası kuzeyde yer alan bu üçgenin tabanı, ABD'nin Alaska eyaleti içinde kalan Aleut Adaları ve Alaska Yarımadasının çizdiği 1.600 km'lik bir yay oluşturur. En geniş yeri doğudan batıya 2.381 km, kuzeyden güneye ise yaklaşık 1.475 km'dir. Bering Denizinde yer alan çok sayıda ada içinde Aleutlar (37.402 km²), Nunivak (4.966 km²), St. Lawrence (y. 2.560 km²), Karaginski (2.516 km²) ve Nelson (2.266 km²) yer alır. Bering Denizi hemen hemen eşit iki bölüme ayrılabilir. Kuzey ve doğudaki kıta sahanlıkları ile ada sahanlıkları boyunca derinliği genellikle 150 m'yi geçmeyen oldukça sığ bir düzlük uzanır. Denizin güneybatı bölümü ise derinliği 3.600-3.900 m'ye ulaşan daha derin bir düzlüğü kaplar.

Bering Boğazı ve Bering Denizi

aynı zamanda ABD-Rusya Federasyonu sınırını oluşturur. Boğazda 16 km²'lik Diomedede Adalarından 2.590 km²'lik St. Lawrence Adasına kadar çeşitli büyüklükte sayısız ada yer alır.

Bering Denizinin sularının bir bölümü Bering Boğazı yoluyla Kuzey Buz Denizine karıştıktan sonra yeniden Büyük Okyanusa döner. Kışları şiddetli fırtınaların görüldüğü bölgede deniz yüzeyini ortalama 1-1,5 m kalınlıkta buzlar kaplar. Yaz ortasında da dolğan buz parçaları görülür.

Bering Boğazı, adını 1728'de boğazdan geçen Danimarkalı kaptan Vitus (Jonassen) Bering'den almıştır. Buzul Çağında deniz düzeyinin alçalmasıyla Asya ve Kuzey Ame-

Denizin kuzey ve doğu bölümlerinde iklim kutupaltı özelliği gösterir. Kış sıcaklığı -35°C ile -39°C arasında değişir; şiddetli rüzgârlar ve sık fırtınalar görülür. Sularının tamamına yakını Büyük Okyanus'tan gelen Bering Denizi, deniz bitki ve hayvanları bakımından zengindir. Sombalığı, ringa, morina ve bazı pisibalığı türleri ticari amaçla avlanır. Adalar, kulaklıfok ve deniz susamurlarının üreme alanıdır. Kuzeydeki bölümlerde mors, fok ve denizyaslanı yaşar. İlk kez 1648'de Semyon Dejnyov'un yönetimiindeki Rus gemilerinin uğradığı Bering Denizi, adını, buraya 1728'de ulaşan Danimarkalı kaptan Vitus (Jonassen) Bering'den almıştır.

Bering Denizi Anlaşmazlığı, Bering Denizi'nin uluslararası statüsü konusunda ABD ile Kanada ve İngiltere arasında doğan anlaşmazlık. Alaska kıyılarındaki avına denetim altına almak isteyen ABD, 1881'de Bering Denizi sularını egemenlik alanı olarak ilan etti. Ama İngiltere bu iddiayı tanımayı reddetti; 1886'da ABD yönetimi Bering Denizinde fok avlayan tüm gemilere el koyma emrini verdi. Böylece 1886, 1887 ve 1889'da pek çok gemiye el kondu. Bunların çoğu İngiliz Kolumbiya'sından denize açılan İngiliz mürettebatlı Kanada gemileriydi. Kanada ve İngiltere'nin protestoları karşısında ABD, Bering Denizi'nin Ruslara ait bir kapalı deniz (*mare clausum*) olduğunu ve Ruslardan bu hakları devraldığını ileri sürdü.

Fok sürülerinin hızla azalması üzerine 1891'de hem İngiliz, hem de ABD gemilerinin bölgede güvenliği sağlamasına yönelik bir anlaşma yapıldı. Ertesi yıl imzalanan tahkim antlaşması uyarınca 1893'te Paris'te toplanan uluslararası mahkeme ABD'nin el koyma eylemini haksız buldu; Bering Denizi'nin açık denizlerin bir parçası olduğunu ve tek bir devletin üzerinde hak iddia edemeyeceğini öne sürdü. Ayrıca ABD'nin, el koyma eylemlerinden dolayı 473.151 ABD Doları tazminat ödemesini kararlaştırdı. Üreme mevsimi olan yaz aylarında Pribilof Adaları çevresindeki sularda da fok avına sınırlamalar getirildi.

1911'de ABD, Kanada ve Japonya, Kuzey Pasifik Fok Avcılığı Sözleşmesi'ni imzaladılar. Bu sözleşmeyle açık denizlerde fok avı daha da sınırlandırılırken, Kanada'ya yıllık av gelirinden belli bir yüzde verilmesi kararlaştırıldı. 1941'de Japonya, fokların Japon balıkçılığına zarar verdiğini ileri sürerek anlaşmadan çekildi. Bunun üzerine ABD ve Kanada yeni geçici anlaşmalar yaptılar. 1956'da Kanada, ABD, Japonya ve SSCB'nin hazırladığı geçici anlaşma ertesi yıl yürürlüğe girdi.

Bering Kanyonu, Bering Denizinde, dünyadaki benzerlerinin en uzununu (400 km) olarak kabul edilen denizaltı kanyonu. Kanyonun başı, Aleut Adalarının Umnak Adasının kuzey kıta sahanlığının ucundadır. Üst yarısı yan vadilerle birleşerek güneybatı yönünde ilerler. Daha sonra derinleşerek yavaş yavaş kuzeybatıya dönen kanyon birdenbire kuzeye yönelir ve 72 km kadar yol alarak kıta eteğinde 3.200 m derinlikte başlayan ağzına ulaşır. Kanyonun enine kesiti asimetrik bir özellik gösterir; kuzeyde, batı yamaçları 13° kadar dikleşirken, doğu yamaçlarının eğimi ancak 2°-3°'yi bulur. Yüksekliği en çok 812 m'ye çıkar. 4.300 km² olan hacmi, çoğu denizaltı kanyonunun 13 katına ulaşır. Bering Kanyonunun Üst Tersiyer (Üçüncü) Dönem ve Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce), Alaska ve Sibirya ırmaklarının taşıdığı büyük birikinti kütlelerinin kıta yamacından aşağı düşmesiyle oluştuğu sanılmaktadır.

Berio, Luciano (d. 24 Ekim 1925, Oneglia, İtalya), kuramcı, orkestra şefi, besteci ve öğretmen olarak ulaştığı başarıyla *avant-garde* müziğin önde gelen temsilcileri arasında yer alan müzikçi. Lirik ve anlatımcı müzikal nitelikleri elektronik ve raslamsal müziğin en gelişkin teknikleriyle birleştirdiği bir üslup yaratmıştır.

Berio, Milano'daki Giuseppe Verdi Konservatuarı'nda kompozisyon ve yönetmenlik öğrenimi gördü. 1952'de Massachusetts'teki Tanglewood'da Oroudevitzky Vakfı'nın bir bursunu kazandı. Krasde, etkili bir besteci olan Luigi Dallapiccola'nın

yanında çalıştı. 1954'te bir başka öncü besteci olan Bruno Maderna ile birlikte Milano Radyosu'ndaki Müzikal Fonoloji Stüdyosu'nu kurdu. Stüdyo, Berio'nun yönetiminde 1959'a değin Avrupa'nın başta gelen müzik merkezlerinden biri oldu. Berio burada elektronik müziği, laboratuvarla yaratılmış seslerden çok, fırtına ya da sokak gürültüleri gibi kaydedilmiş seslerin kullanıldığı somut müzikle (*musique concrète*) uzlaştırma sorunuyla ilgilendi. Berio ile Maderna *avant-garde* müzikle ilgili *Incontri Musicali* (Müzikal Rastlaşmalar) adlı bir dergi de kurdular. Berio Avrupa ülkelerinde ve ABD'de de dersler verdi.

Berio'nun bütün yapıtlarındaki (Igor Stravinski ve Anton Webern'in üslup özelliklerini çağrıştıran) mantıksal ve duru kuruluş,

Berio, 1970
RCA Records

derin bir imgesellik ve şiirsellik yüküldür. Bunlardan, solo flüt ve 14 çalgı için bestelenmiş olan *I. Serenade* (1957) Pierre Boulez'e adanmıştır. *Esposizione*, insan sesini, orkestra çalgılarını ve teypi birleştirir. *Differences* (1958-60), beş çalgının çok kanallı teyp ile karıştığını kurar. *Sequenza* dizisi (1958-75) flüt, arp, kadın sesi, piyano ve keman için solo parçalardan oluşur. Berio'nun öteki besteleri arasında bale ve opera (*Allez, hop!*, 1959) yapıtları ile 40 ses ve 40 çalgı için yazılmış *Coro* (1976) sayılabilir.

Beriosova, Svetlana (d. 24 Eylül 1932, Kaunas, Litvanya), başbalerin.

İngiliz uyruğuna geçmiş bir Rusun kızıydı. 1940'ta ailesiyle gittiği ABD'de bale eğitimi gördü. 1952'de Monte Carlo Büyük Balesi ve Metropolitan Bale gibi önemli topluluklarda dans ettikten sonra, 1955'te başbalerin olduğu Sadler's Wells (bugün Kraliyet) Balesi'ne girdi.

Klasik bale repertuarının bütün yapıtlarında dans etmekle birlikte, Kenneth MacMillan'ın *Fairy Kiss*'i (*Le Baiser de la fée*, 1960; Perinin Öpücüğü), *Antigone* (1959) ve konuşmalı-danslı *Persephone* (1961) gibi birkaç modern balede başrolü canlandırdı. *Giselle* yorumunun gelmiş geçmiş en iyi yorumlarından biri olduğu söylenir. Beriosova 1975'te sahneden ayrıldı.

berjer (Fransızca *bergère*), Fransa'da, XV. Louis döneminde, yaklaşık 1726'da moda olmuş bir koltuk türü. Berjerlerin genellikle eğimli olan bombeli yüksek arkılığı ve kollar ile oturma yerinin arası kumaşla kaplanır ve ayrı bir minderli olurdu. Daha sonra, İngiltere'de yapılan derin ve arkılığı eğimli koltuklar için de bu ad kullanıldı. 17. yüzyıl sonunda İngiltere'de her tarafı kumaşla kaplı olanları üretmeye başladılar. Bu koltukların arkalığının iki yanında baş dayamak için öne doğru çıkıntı yapan kanatlar vardı. Günümüzde hâlâ çok gözde olan bu

koltuklar genellikle ya çift olarak üretilir ya da bir takımın parçasını oluşturur. "Berjer" sözcüğü Türkçede, XV. Louis

Kraliçe Anne üslubunda bir berjer, y. 1725; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York kenti, Mrs. J. Insley Blair'ın armağanı, 1950

dönemi Fransız koltuklarından çok bu tür koltuklar için kullanılır.

Berk, İlhan (d. 1918, Manisa), Türk şiirinin hemen bütün çağdaş akımlarında yer alan şair.

İlkokulu ve ortaokulu doğduğu kentte bitirdi. Balıkesir Necatibey İlköğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Espiye'de (Giresun) iki yıl ilköğretmenliği görevinde bulunduktan sonra girdiği Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Fransızca Bölümü'nü 1944'te bitirdi. Zonguldak, Samsun ve Kır-

İlhan Berk
Ara Güler

şehir illerinde ortaokul ve liselerde Fransızca dersleri verdi. (1945-55). 1956'da Ankara'da TC Ziraat Bankası'nın Yayın Bürosu'na çevirmen olarak girdi; emekli olana değin (1969) bu görevi sürdürdü.

İlk şiirleri Manisa Halkevi'nin dergisi *Uyanış*'ta yayımlanan (1935) İlhan Berk, Türk şiirindeki bütün yenilikleri art arda yaşamak isteyen bir sanatçı olarak tanındı. Manisa Halkevi'nce yayımlanan *Güneşi Yakanların Selamı* (1935) adlı ilk kitabında görülen Nâzım Hikmet etkisi sonraki yapıtlarında yavaş yavaş silindi. *İstanbul* (1947), *Günaydın Yeryüzü* (1952, 1982), *Türkiye Şarkası* (1953) adlı kitaplarında geleceğe dönük, toplumsal özlemleri dile getirdi. 1950'lerin ortalarında beliren genç şairleri hem etkiledi, hem de onlardan bazı etkiler aldı. İkinci Yeni akımına katıldı. *Köroğlu* (1955), *Galile Denizi* (1958), *Çivi Yazısı* (1960), *Mısırkalyoniğne* (1962) bu dönemin ürünlerindendir. İlhan Berk, İkinci Yeni içinde yer aldığı dönemde şiirde yeni anlamlar yaratmak için anlamsız olanaklarına yöneldi, ama yalnızca anlamsızlığı savunduğu ileri sürülerek eleştirildi. Daha sonra şiirde konuyu tümüyle yok etme ("sıfır konu") deneyine girişti (*Aşıkane*, 1968, 1983), nesneleri aşırı bir biçimde vurguladı (*Şenlikname*, 1972; *Taşbaskısı*,

1975). Ama bu vurgu giderek kendi benliğine yöneldi (*Atlas*, 1976, 1987).

Kül (1979) adlı kitabıyla 1979 TDK Şiir Ödülü'nü, "Mitologyalar" adlı bir bölüm eklediği *İstanbul Kitabı*'nin yeni baskısı ile 1980 Behçet Necatigil Ödülü'nü, *Deniz Eski-Şiirin Gizli Tarihi* ile de (1982) 1983 Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandı.

Öbür yapıtları arasında, seçme şiirlerini topladığı *Kitaplar Kitabı* (1981), düzyazı biçimindeki *Şifalı Otlar* (1982), otobiyografik bir anlatı olan *Bir Uzun Adam* (1982), günce niteliğindeki *El Yazılanna Vuruyor Güneş* (1983) ile *Delta ve Çocuk* (1984), *Galata* (1985), *Güzel İrmak* (1988) ve *Pera* (1990) adlı şiir kitapları sayılabilir. Ayrıca *Başlangıcından Bugüne Beyit Mısra Antolojisi* (1960), *Dünya Edebiyatından Aşk Şiirleri* (1962), *Arthur Rimbaud'dan Seçme Şiirler* (1962), *Aşk Elçisi* (1965), *Dünya Şiiri* (1969), *Ezra Pound: Seçme Kaniolar* (1948) adlı çeviri ve antoloji çalışmaları da vardır.

Berk, Nurullah (d. 22 Mart 1906, İstanbul - ö. 9 Ocak 1982, İstanbul), Türkiye'de geometrik-figüratif bir yapımcılığın (konstruktivizm) ilk temsilcilerinden olan ressam. 1920-24 arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı'nın

Nurullah Berk
Ana Yayıncılık Arşivi

öğrencisi oldu. 1924'te Fransa'ya gitti, Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda Ernest Laurent'la çalıştı. 1928'de eğitimini tamamlayarak Türkiye'ye döndü. Bu yıllarda bir grup arkadaşıyla birlikte Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1932'de yeniden Paris'e giderek bir yıl kadar André Lhote ve Fernand Léger'in atölyelerine devam etti. 1933'te Türkiye'ye döndü, aynı yılın eylül ayında Elif Naci, Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Cemal Tollu ve Zühtü Müridoğlu ile birlikte, o dönemde Türkiye'de egemen

"Gergel İşleyen", 1960
İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi

olan izlenimci tutuma karşı, biçim olarak Batı'daki çağdaş sanat akımlarına koşut kübist ve yapımcı bir tekniği getiren D Grubu'nu kurdu. 1947'de grup dağılıncaya değin sergilerine katıldı; dergi ve gazetelerde sanat ve estetik konusunda yazılar yazdı; Türkiye'de sanat eleştirmenliğinin ilk örneklerini verdi. 1930'ların sonlarına doğru bir süre Çağaloğlu Ortaokulu'nda resim öğretmenliği görevinde bulundu. 1939'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne asistan olarak girdi. 1940'ta Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurtiçi gezi programları içinde Amasya'ya giderek bir süre çalıştı. Akademi'deki görevi sırasında, 1946'da bir yıl süreyle Paris'e gitti. Araştırma ve incelemelerinin yanı sıra Uzakdoğu yapıtlarının sergilendiği Cernuschi Müzesi'nde, Rene Grousset'in önerisiyle "Bugünün Türk Resmi, Dünün Türkiye-si" adlı bir sergi düzenledi. 1953'te Suut Kemal Yetkin'le birlikte UNESCO'ya bağlı Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği'nin Türkiye ulusal komitesini kurdu. 1962-69 arasında İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin (İDRHM) müdürlüğünü yürüttü. Bu görevi sırasında Strasbourg Avrupa Konseyi Sanat Uzmanları Toplantısı'na "Doğu-Batı" adlı bir rapor sundu. Bu rapor, Batılı sanatçıların bir araya gelip Doğu uygarlıklarının gelenek ve estetiğinden etkilenecek Strasbourg'da 1972'deki ünlü sergiyi açmaları gibi önemli bir sonucu hazırladı. Berk 1947'de Ahmet Çanakçı Ödülü'nü, 1966'da 28. Devlet Resim ve Heykel Sergisi birincilik ödülünü, 1975'te de 9. DYO Ödüllü Resim Yarışması'nı kazandı.

Daha öğrencilik yıllarında klasik akademik beğeniye karşı çıkarak yeni arayışlara yönelen Berk, Paris'teki eğitimi sırasında kübist anlayışa yakınlığı. 1932'deki ikinci Paris gezisinde hocaları Léger ve Lhote'un kütle ve hacim anlayışından etkilendi. 1933'te Türkiye'ye döndükten sonra D Grubu içinde "İskambil Kâğıdı Natürmort"ta (1933, İDRHM) olduğu gibi, bütünüyle geometrik biçimlere dönüştürülmüş bireşimli (sentetik) kübizme yöneldi. İlk yıllardaki bu geometrik kompozisyonları, 1945'ten sonra yerlerini giderek doğa gözlemine dayanmayan, ama doğadan bazı göndermeler içeren iki boyutlu yüzeyssel denemelere bıraktı. Berk 1947'den sonra Doğu geleneği ile Batı'nın sanatsal biçimlerinin bileşimini kübik bir anlayışla ve yer yer kaligrafik değerlerle yansıtmaya, 1950'lerde ise resimde bütünüyle çizgisel ve iki boyutlu bir kuruluşa yöneldi. 1950'lerin sonlarına doğru yöresel örge ve öğeleri araştırmaya, minyatür ve yazmalardan yola çıkarak, bunları çağdaş Batı teknikleriyle biçimlendirmeye başladı. 1960-64 arasında "Balonlu Çocuk" (1964, İDRHM), "Fırtına" (1963, İDRHM) ve "Ütö Yapan Kadın" gibi yan soyut yapıtlar verdi. 1964-68 arasında kısa bir süre salt soyutlamaya yöneldi ve "Bulutlar" (1965, İDRHM), "Dalgalar" (1967, İDRHM) gibi bir dizi resim gerçekleştirdi. 1950'lerin "Ütöcü Kadın"ında görünmeye başlayan yöresel örgeler, 1970'ten sonra bütün resim yüzeyine yayıldı. Berk bu yapıtlarında, eski Türk sanatının yarı soyut tavrına ve renk anlayışına bağlı kalarak çalıştı. Çoğunlukla pastel renkleri kullandı ve güçlü dış çizgilerle Türk sanatının girift bezemelerinde görülen akıcı çizgilerden yararlandı.

Berk resim çalışmalarının yanı sıra çeşitli kitaplar da yazmıştır. Bunlar arasında *Modern Sanat* (1932), *Leonardo da Vinci* (1933), *Türk Heykeltıraşları* (1937), *Türkiye'de Resim* (1943), *La Peinture Turque* (1950; Türk Resmi), *Belliniler* (1951), *Resim Bilgisi* (1964), *Resim ve Heykel Müzesi* (1972), *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*

(1973, Hüseyin Gezer ile birlikte), *Fikret Mualla, Türk ve Yabancı Resminde İstanbul* (1977) sayılabilir.

Berka, SIRENAİKA ya da KYRENAİKA olarak da bilinir, Kuzey Afrika'da tarihsel bölge, 1963'e değin Birleşik Libya Krallığı'na bağlı il. İÖ y. 631'de, eski Kyrenaika'nın kuzey yarısına Yunanlı koloniciler yerleşti. O dönemde, "beş kent" anlamına gelen Pentapolis adıyla bilinen bölgede beş tane kent kuruldu: Euesperides (Bingazi), Berka (el-Merc), Kyrene (Şehhat), Apollonia (Mersa Susa) ve Taukheira (Akuriye). Sonraki dönemlerde, Ptolemais ve Daims-Zarine (Derne) de önem kazandı.

Ptolemaios adını taşıyan Mısır hükümdarlarının döneminde (İÖ 323-330), kıyıda uzakta kurulmuş olan Berka ve Kyrene kentleri önemini yitirdi. Aynı dönemde Mısır ve Kartaca ile ticari rekabet de hızlandı. Kyrenaika, İÖ 67'de Girit'le birlikte Roma'ya bağlandı. Bölgenin kıyıda uzak kesimi, İskenderiye'yi el-Kayrevan'a bağlayan yol üzerinde bulunduğundan, Amr bin As önderliğindeki Arap ordularınca istila edildiği 642'den sonra eski önemini yeniden kazandı. Bu dönemde bölgenin merkezi Barke kentiydi. Ortaçağ sonlarında, art arda, merkezi Mısır'da bulunan hanedanlarca yönetilen Berka, 15. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Ama Osmanlılar bölgeye fiilen egemeni olmadı. 19. yüzyıl ortalarında ise Senusiye tarikatı ile hanedanının merkezi oldu.

1912'de Trablusgarb Savaşı'ndan sonra Berka, Trablusgarb ile birlikte İtalya'ya bırakıldı. 1940'a değin bölgeye göç eden İtalyan köylülere, tahıl ekip bağcılık ve meyvecilik yaparak burada İtalyan taşrasının küçük bir örneğini yarattılar. Berka, 1939'da Fizan ve Trablusgarb ile birlikte İtalya Krallığı'na katıldı.

II. Dünya Savaşı sırasında pek çok harekâta sahne oldu. İngilizler, Ekim 1942'de Mısır'da kazandıkları el-Alameyn zaferinden sonra bölgeyi işgal edince, İtalyan koloniciler uzaklaştırıldı ve Arapça konuşan Müslüman nüfus bir kez daha yüzde 98'e yükseldi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük devletlerin eski İtalyan kolonilerinin geleceği üzerinde anlaşmaya varamaması, İngiliz askeri yönetimin uzamasına yol açtı. Fizan, Trablusgarb ve Berka'yı kapsayan Birleşik Libya Krallığı da ancak 1951'de ilan edilebildi. 1963'te bu yönetsel bölünme ortadan kaldırıldı ve Libya üniter bir devlet oldu.

Berkand, Muazzez Tahsin (d. 1900, Selanik - ö. 4 Ekim 1984, İstanbul), çoğunluğunu ve gençlerin oluşturduğu geniş bir okur kitlesi kazanmış popüler romancı.

İstanbul'da Fevziye Lisesi'ni bitirdi. Çeşitli okullarda Fransızca ve Türkçe dersleri

Berkand
Arş. Güler

verdikten sonra Osmanlı Bankası'nda 25 yıl çevirmen olarak çalıştı. Hiç evlenmedi.

Berkand'ın ilk romanı *Sen ve Ben* 1933'te yayımlandı. Kırk yıl süren yazarlık mesleği boyunca hepsi aşk öyküleri üzerine kurulu olan 60'a yakın roman yazdı. Yapıtlarının çoğu beş-altı baskı yaptı ve filme alındı. *Kezban* (1941), *Bülbül Yuvası* (1943, 1981), *Küçük Hanımefendi* (1945, 1979) ve *Sarmışık Gülleri* (1950, 1980) filme alınan ünlü romanlarıdır. Son romanı *Bir Gün Sabah Olacak mı?*'dir (1972, 1980).

Berke, BARAKA olarak da bilinir (ö. 1266/67), 1256/57-1266/67 arasında Altın Orda hükümdarı Müslümanlığı benimseyen ilk Moğol hanıdır.

Cengiz Han'ın torunu ve Cuci'nin oğluydu. Harezm'de yaşadığı sırada Şeyh Seyfeddin Baherzi'den etkilenerek Müslümanlığı benimsedi. 1246'da Güyük'un, 1251'de Möngke'nin (Mengü) kağan (büyük han) seçildiği kurultaylara katıldı. 1251'deki kurultaya hanedanın en yaşlı üyesi olarak başkanlık etti. 1255'te ağabeyi Batu Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğulları Sartak Han ve Ulakçı Han'ın da kısa aralıklarla ölmesi üzerine Altın Orda hanı oldu (1256/57).

Başa geçtikten hemen sonra, Altın Orda Devleti'ne bağlı Rus prensliklerinden toplanacak vergilerin saptanması için nüfus sayımı yaptırdı. Prens Aleksandr Nevski'nin kışkırtmaları sonucu 1259'da Novgorod'da, 1262'de Rostov, Suzdal ve Yaroslav'da başlayan ayaklanmaları şiddetle bastırdı. 1259'da Möngke'nin ölümü üzerine kardeşleri Kubilay ve Arık Boğa arasındaki hanlık mücadelesinde Arık Boğa'nın yanında yer aldı; ama bu mücadeleyi Çağatay hanı Algu'nun (Aluğu) desteklediği Kubilay kazandı. Berke, kuzeni İlhanlı hükümdarı Hulagu'nun gittikçe artan gücü karşısında Memlük sultanı I. Baybars'la ittifak kurmak istedi. Hulagu'nun 1258'de Bağdat'ı alarak Abbasileri ortadan kaldırması ve 1260'ta Memlüklerle savaşa girmesi üzerine Baybars'la işbirliği yaptı. Azerbaycan üzerindeki haklarını elde edebilmek için büyük bir ordu ile Hulagu'nun üzerine yürüdü. 1262'de Kura Irmağının kuzeyinde yapılan savaşı kaybederek Terek Irmağına kadar çekilmek zorunda kaldı. 1263'te, kendisini izleyen Hulagu'yu bozguna uğrattı. Bu savaş İlhanlılar ile Altın Orda Devleti arasında yaklaşık 100 yıl sürecek olan düşmanlığın da başlangıcı oldu. Öte yandan Algu'nun 1262'de Harezm bölgesine saldırarak Berke'nin askerlerinden 5 bin kadarını öldürmesi, iki hükümdar arasında Algu'nun ölümüne (1265) değin süren savaflara yol açtı.

Berke, 1261'de Bizans imparatoruna sığınan, ama daha sonra tutsak sayılan Anadolu Selçuklu sultanı II. Keykâvus'u kurtarmak için 1265'te yeğeni Noyan komutasında bir orduyu Balkanlar'a gönderdi. Böylece Enez'de tutulan sultanın serbest bırakılmasını sağladı. Son seferini Hulagu Han'ın oğlu Abaka Han üzerine yapan Berke, 1265'te Kura Irmağı kıyısındaki savaştan bir sonuç alamadı. Ölümünden sonra, oğlu olmadığı için yerine yeğeni Möngke (Mengü) Timur geçti.

Görünüşte büyük hana bağlı olan Berke, zamanla daha fazla özerklik kazanmıştı; olduğunda neredeyse bütünüyle bağımsız bir hükümdar durumundaydı.

Berkel, Sabri (d. 21 Mart 1907, Üsküp, Yugoslavya - ö. 4 Ağustos 1993, İstanbul), soyut anlayışta çalışan ressam.

1927'de Üsküp Sırp-Fransız Okulu'nu bitirdi. 1927-28'de Belgrad Güzel Sanatlar Okulu'nun hazırlık bölümüne devam etti. 1929-35 arasında Floransa Güzel Sanatlar

Sabri Berkel
Yusuf Taşkın

Akademisi'nde Felice Carena'nın öğrencisi oldu; aynı okulda iki yıl fresk ve oymabaskı (gravür) çalıştı. İtalya'daki eğitimi sırasında müzelerde incelemelerde bulundu ve klasik kültürü yakından tanıdı. 1935'te Türkiye'ye döndü, aynı yıl İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde (GSA) desen, yağlıboya ve özellikle Üsküp'teyken gerçekleştirdiği oymabaskı çalışmalarından oluşan ilk sergisini açtı. 1936-38 arasında Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde resim öğretmenliği yaptı. 1939'da Léopold Levy'nin isteği üzerine GSA'ya oymabaskı asistanı olarak atandı. Aynı yıllarda D Grubu'na katıldı. 1947'de Milli Eğitim Bakanlığı'na kitap basımı konusunda incelemelerde bulunmak üzere Paris'e gönderildi. Orada bir yandan

"Kompozisyon", 1974
Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi

kitap uzmanı Y. G. Danaghes'in atölyesinde devam ederken, bir yandan da Andre Lhote'un atölyesinde çalıştı. 1948'de Amsterdam'da açılan Modern Türk Sanatı Sergisi'ne, 1949'da Torino Uluslararası Sanat Kulübü Sergisi'ne katıldı. 1949'da GSA'nın Dekoratif Sanatlar Bölümü galeri öğretmenliğine getirildi ve bu görevi 1974'e değin sürdürdü. 1965-69 arasında GSA'da Yüksek Resim Bölümü başkanlığı yaptı. 1977'de İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğüne atandı. 1961'de 22 Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde "Kompozisyon No 1" adlı yapıtıyla birincilik ödülünü aldı. 1991'de kendisine Plastik Sanatlar Derneği'nin Onur Belgesi verildi.

Berkel resim yaşamının her aşamasında uzun deneylere girişen, sürekli arayış içinde bir sanatçı oldu. Floransa Akademisi'nde okurken güçlü bir desen bilgisi ve sağlam bir klasik anlayış edindi. Paris'te bulunduğu sırada büyük ustaların yapıtlarını inceledi.

Bu temelden yola çıkarak 1948'den sonra şiddetli renklerle oluşturduğu yarı soyut oludoga ve manzaralar yaptı. 1949-50'de kısa bir süre kubizm sonrası bir anlayışla oludogalar yaptıysa da 1950'den sonra girift bezemeden izler taşıyan geometrik soyutlamalara yöneldi ("Kubbeler I-II" ve "Kedi"). 1955'te ilk kaligrafik soyut düzenlemelerini gerçekleştirdi, aynı yıl "Endişe" ve "Rona" adlı yapıtlarıyla Doğu kaligrafisi etkisindeki ilk lirik soyut çalışmalarını ortaya koydu. Bu yapıtlarında biçimleri düz yüzeyler üstünde ritmik çizgilerle birbirine bağlayarak çiziminin karşıtlığını vurguluyor, hat sanatı ve girift bezemenin ritmini çağırıştıran koşeli ve eğrisel çizgiler kullanıyordu. Ardından kaligrafisiyle bağlı leke çalışmalarına yöneldi. Biçimleri tablo çerçevesi ile sınırlayarak girift bezemenin çerçeve dışına taşan mekân kavramını kullandı. 1962'de taşıtl (lekeler) bir tavırla, lekeleri çizgiden bağımsız, rastlantısal bir düzen içinde kullanmaya başladı. 1959-60'ta Yeni Levent Konut Sitesi'ndeki bir dış duvarda gerçekleştirdiği 12 m'lik mozaik çalışma Berkel'in bu dönem resimlerinde egemen olan lekeli tavrının büyük boyutlu bir uygulamasıdır.

Berkeley, ABD'de, California eyaletinin ortabatısındaki Alameda ilinde (county) kent. San Francisco Körfezinin kuzeydoğu kıyısında, Golden Gate'in tam doğusunda yer alır; güneyde Oakland'a bitişiktir. Başlangıçta, 1820'de Peralta ailesine bağlı olan Rancho San Antonio'nun bir bölümüydü. 1853'te yöreye ilk yerleşenlerce Ocean View olarak adlandırıldı. 1853'te Oakland'da kurulan California College'in kampusü olarak seçildi. 1868'de California Üniversitesi'nin kurulmasından sonra iki okul birleşti; filozof George Berkeley'nin adı verilen kampüs 1873'te açıldı. 1906'daki San Francisco depreminin ardından çok sayıda insan Berkeley'ye sığınınca kent nüfusu arttı. 1930'larda korfez üzerinde kurulan köprü, ulaşımı kolaylaştırarak kentin büyümesine katkıda bulundu. Kentteki eğitim kurumları arasında Pasifik Din Okulu (1866) gibi ilahiyat okulları, California Körler ve Sağır-lar Okulu ve Armstrong College sayılabilir. Berkeley Akvaryum Parkı korfeze bakar. Nüfus (1990) 102.720.

Berkeley, Busby, asıl adı WILLIAM BERKELEY ENOS (d. 29 Kasım 1895, Los Angeles - ö. 14 Mart 1976, Palm Springs, California, ABD), ABD'li sinema yönetmeni ve koreograf. Filmlerinde kadın dansçılar için butunıyla özgür bir üslupla yarattığı gösterilerle ün kazanmıştır. Kullandığı yeni kamera teknikleriyle, Büyük Bunalım döneminde hem görüntü alanında, hem de müzikal türünde devrim yaratmıştır.

Annesi ve babası gezici tiyatro oyuncusuydu, o da beş yaşında sahneye çıktı. Komedi oyunculuğu ve dansçıktan oyun ve müzikal yönetmenliğine geçti. Bir Broadway koreografi olarak 20'den fazla müzikalın danslarını yönetti. 1930'da ünlü yapımcı Samuel Goldwyn'in çağrısı üzerine *Whoopie* (1930) adlı filmi danslarını hazırlamak için Hollywood'a gitti.

Bunu izleyen on yıl, Berkeley'nin Warner Brothers şirketinde çalışarak en yaratıcı yapıtlarını verdiği dönemdir. 1933 tarihli *Gold Diggers of 1933* (1933'un Koca Avcıları) ve *Footlight Parade* (Ramp Işığı Geçidi) adlı filmleri, olay örgüsünün, gösteri öğesinin yanında ikinci planda kaldığı yapıtlarının tipik örnekleridir. Her zaman için 20 kişiyi bir kişiye yeğleyen Berkeley, kalabalık dans grupları ve yeni

teknik yöntemlerle filmlerinde bir bolluk ve zenginlik havası yaratmıştır. Yapımlarının belirgin özellikleri, dekora kullandığı aynalar, özel ışıklandırma ve rahat hareket edebilmesi için tek ray üzerine oturtulmuş kameradır. Coşkulu olarak nitelenen bu filmlerin, görüntülerin aynalarla çoğaltılmasından ileri gelen garip, gerçeküstü bir havası da vardır. Eleştirmenler Berkeley'nin, müzikalleri geleneksel biçimlerinden kurtararak, Büyük Bunalım'ı izleyen yıllarda seyirciye bir özgürlük duygusu verdiğinde birleşirler.

Berkeley 1939'da Metro-Goldwyn-Mayer için, halkın beğenisine uygun, çok yenilikçi olmayan filmler yapmaya başladı. Yapım giderlerinin artması, zengin ve gösterişli yapımları olanaksız kılıyordu. Berkeley de *The Gang's All Here* (1943; Bütün Çete Burada) gibi filmlerde gösterişten uzak durmak zorunda kaldı.

1960'lardan sonra beliren bir geçmiş zaman özlemiyle Berkeley'nin ünü yeniden canlandı. New York Modern Sanat Galerisi, 1970'te Berkeley'nin yapıtlarını içeren bir gösteri hazırladı. Berkeley de 1970'te kısa bir süre için Broadway'e dönerek, eski filmlerinin yıldızı Ruby Keeler'in oynadığı *No, No Nanette*'i sahneledi.

Berkeley, George (d. 12 Mart 1685, Thomastown? yakınındaki Dysert Castle yöresi, Kilkenny, İrlanda - ö. 14 Ocak 1753, Oxford, İngiltere), tinsel töz dışında her şeyin duyularca algılandığı ölçüde var

George Berkeley, John Smibert'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1732; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

olduğunu öne süren deneyci felsefesiyle ünlü filozof, bilim adamı ve Anglikan piskoposu.

Gençlik dönemi. Bir piyade subayının en büyük oğluydu. Dysert Castle'da büyüdü; 1696'da Kilkenny College'a, 1700'de Dublin'deki Trinity College'a girdi. 1704'te bitirdiği Trinity College'da öğretim üyeliği kadrosunun boşalmasını beklerken, zaman ve görme yetisi ile maddi bir töz olmadığı varsayımı üzerine eleştirel bir çalışma yaptı. Düşüncesini etkileyen başlıca akımlar, John Locke'un temsil ettiği deneycilik ile kara Avrupa'sında Nicolas Malebranche ve Pierre Bayle'in öncülüğünde gelişen şüphecilik (kuşkuculuk) oldu. 1707'de bir arada yayımlanan ilk yapıtı *Arithmetica* ile *Miscellanea Mathematica*'nın öğretim üyeliği tezi olduğu sanılmaktadır.

Berkeley, 1707'de Trinity College'a öğretim üyesi seçildi. Burada ilk görüşlerini "incelemeye ve gözden geçirmeye" başladı, kendi açısından devrim yaratacak sonuçlara vardı. Renk, tat ve öteki duyusal niteliklerin öznelliğine dayanarak maddenin varlığı-

nı yadsıyan ilk usavurma çizgisinin yerini, "olmak" ya da "var olmak" kavramlarının anlamıyla ilgili yalın, derinlemesine bir analiz aldı. Nesne bakımından "olmak", algılanmak demekti; özne bakımından ise "olmak", algılanmak anlamına geliyordu.

Berkeley, algılama ya da imgeleme anındaki durumu bir bütün olarak ele alıyordu. Ona göre, ağaçlar ya da kitaplar "onları algılayacak hiç kimse olmaksızın" imgelelirse, durum bütünüyle değerlendirilmemiş olurdu; ağaçlar ya da kitaplar ancak algılanabilir olma özelliğiyle imgelelenebileceğine göre, algılayan "yok sayılmış" demekti. Bu durumda algılayan ve algılanan olmak üzere iki terimli bir ilişki söz konusuydu ve üçüncü bir terim yoktu; yani nesnenin, algılayan ve algılanan arasına giren bir "ideası" yoktu.

Berkeley'nin, düşüncelerini gözden geçirme süreci adım adım ilerledi. Önceleri, "bilinçli şeyler" dışında hiçbir şeyin var olmadığını düşünüyordu. "Üzerinde bir kez daha düşününce" cisimlerin de varlığından kuşkusu kalmadı; "kendimizden başka şeylerin de var olduğunu" sezgisel olarak bildiğimiz sonucuna vardı. Berkeley'nin kullandığı "zihnin içinde" ve "zihnin dışında" ifadeleri bu bağlam içinde ele alınmalıdır. Ona göre, özel oldukları gerekçesiyle filozoflar ikincil nitelikler olarak sınıflandırılan ısı ve renk, birincil nitelikler olarak sınıflandırılan biçim ve devinim ya da zaman kadar "zihnin dışında" idi. Çünkü gerek birincil gerekse ikincil nitelikler, şeyde olduğu kadar zihnin içinde de, zihnin içinde olduğu kadar şeyde de birincil ya da ikincildi. Zihin, kırmızılık, mavilik ya da uzamlılık niteliklerini içerdiğinde o niteliklere dönüşmüyordu; çünkü bu nitelikler zihnin ne kipleri ne de yüklemliydi. Renk ve uzam zihinsel nitelikler değildi; renk görülebilir, uzama da dokunulabilirdi; bunlar "duyularca idealar"dı, başka bir deyişle algılayan zihnin dolaysız nesneleri olan duyu verileriydi.

Berkeley, hem gerçek algının, hem de olanaklı algının varlığını kabul ediyordu; yani kişinin gerçekten algılamadığı ama uygun adımları attığında algılayabileceği şeyler de vardı. Amdeciler ve başka bazı filozoflar gibi bunun karşıtı bir görüşü savunanlar Berkeley'ye göre "kendi ilkeleri gereğince buna zorunluydu". Başka bir deyişle, görülen ve dokunulan nesnelerin yalnızca geçici bir varoluşu olduğunu, algılandıkça var olduklarını, algılanmadıkları sürece hiçbirli karışıklarını kabul etmek zorundaydılar. Berkeley bu görüşleri saygıyla ele aldı, saçma diye nitelemeye yanaşmadı; ama bu görüşlere katılmıyor ve kendi ilkelerinin de aynı sonucu götürdüğünü reddediyordu. Okuyucularına şöyle diyordu: "Duyu nesnelerinin yalnızca gidiş-gelişli bir varoluşu olduğunu, insan dikkati bir yerden öbürüne yönedikçe nesnelerin de bir yaratılıp bir yok edildiğini düşünebilirsiniz; ama bu görüşleri bana atfetmeyiniz. Ben bu görüşlere katılmıyorum". Defterine de şöyle yazıyordu: "Varoluş ya *percipi* (algılanmış olmak) ya da *percipere*'dir (algılamak)". İnsanlarca gerçekten algılanmasa da, atlar hâlâ ahırda, kitaplar hâlâ çalışma odasındadır; hâlâ algılanabilirler, "algı ile bağlantılıdır". Berkeley, felsefeyle ilgili olmayan bir arkadaşına da "duyularımızla algıladığımız herhangi bir şeyin varlığını sorgulamıyorum" diye yazıyordu.

Berkeley'nin, maddenin varlığını yadsıması, kendi önsözünde de belirttiği gibi "büyük yanlış anlamalara" açıldı; doğru anlaşıl-
dığında ise sağduyunun gereği idi. Çoğu kimse gibi o da birbirinden tümüyle ayrı ve farklı nitelikte iki ilke kabul ediyordu:

1) Algılayan, düşünen ve arzulayan etken zihin ya da tin, 2) zihnin edilgen nesneleri, başka bir deyişle duyulanabilen idealar (duyu verileri) ya da imgelelenebilen idealar.

Büyük yapıtları. Düşüncelerini gözden geçirme dönemini, Berkeley'nin yazarlığının altın çağı izledi. *An Essay Towards a New Theory of Vision*'da (1709; Yeni Bir Görme Kuramı Yönünde Deneme) görme uzaklığı, büyüklük ve konum gibi sorunlar ile görme ve dokunma duyularını inceleyerek "görmenin asıl (ya da gerçek) nesneleri"nin zihnin dışında olmadığı, oysa dokunulabilir nesnelerin zihnin dışında olabileceği sonucuna vardı. *Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*'in (1710; Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser, 1935) I. bölümünde dokunulabilir nesnelerle birlikte bütün duyu nesnelerini zihnin içinde topluyordu; maddi tözler, maddi nedenler ve soyut genel düşünceler yoktu, ama tinsel töz vardı. Bu yapıtta, ayrıca kuramına yöneltilen itirazları yanıtlayarak ilahiyat ve bilgi felsefesi alanında da bazı sonuçlara varıyordu. *Three Dialogues between Hylas and Philonous* (1713; Hylas ve Philonous Arasında Üç Konuşma, 1935, 1984), çekici üslubu ve teknik terimlerden kaçınmasıyla *Principles*'in ana savlarını pekiştiriyordu. Berkeley, 1709'da diyakoz oldu, 1710'da da papazlığa atandı. On yedi yıl süreyle öğretim üyeliği görevini sürdürdü. Bu arada kütüphane müdürlüğü (1709) ve yardımcı dekan (1710-11), ilahiyat bölümünde ise Yunanca ve İbranice öğretmenliği görevlerini üstlendi.

Berkeley, siyasal düzeyde Hannover hanedanını destekleyen Tory'lerden yanaydı. Bu konunun etik gerçeklerini *Passive Obedience* (1712; Edilgen Boyun Eğiş) adıyla yayımlanan üç vaaazda savundu. Böylece, beş yıl içinde ortaya çıkan dört ana yapıtta tarihteki ününün temellerini atmış oldu. 1713'te izinli olarak ilk kez İrlanda'dan ayrıldığında artık okuyazarlar çevresinde önemli bir kişi olmuştu. Kitapları kara Avrupa'sında incelenmiş, Gottfried Wilhelm Leibniz, onun maddenin varlığını yadsıyan görüşleri üzerinde bilgi sahibi olmuş, çeşitli yorumlarda bulunmuştu.

Berkeley, Londra'daki düşünce ortamı içinde kısa sürede kendini gösterebildi. Dublin'deki St. Patrick Katedrali'nin meclis başkanı olan Jonathan Swift onu saraya tanıttı. Berkeley, deneme yazarı Sir Richard Steele için, *The Guardian*'da özgürdüşüncülere karşı denemeler kaleme aldı. Alexander Pope, "Cennet'in berisindeki bütün erdemlerin" Berkeley'de toplandığını söylüyordu. Berkeley, 1713-14'te "olağanüstü büyükelçi" olarak nitelendirildiği Peterborough 3. lord Charles Mordaunt ile birlikte bir elçilik görevi için Sicilya'ya özel rahip sıfatıyla gitti. 1715'te I. James yanlılarının sürgündeki Stuartlar adına ayaklanması sırasında *Advice to the Tories Who Have Taken the Oaths*'i (Yemin Etmis Tory'lere Tavsiyeler) yayımlayarak saraya bağlılığını kanıtladı. 1716-20 arasında gene İtalya'da Clogher (sonradan Derry) piskoposunun oğlu George Ashe'e ders verdi; bu sırada tuttuğu dört günce Roma ve Güney İtalya'daki gezileriyle ilgili canlı anılar içerir. Dönüşünde Sir Isaac Newton'un mutlak uzay, zaman ve hareket görüşüne karşı çıkan ve maddenin varlığını yadsıyan kendi görüşlerinin de ipuçlarını veren *De motu*'yu (1721; Hareket Üzerine) yayımladı. Bu yapıt dolayısıyla son zamanlarda Berkeley'yi "Mach ve Einstein'in öncüsü" olarak tanımlayanlar olmuştur.

Dublin'de çalışmalarını gözden geçirerek üç yılı aşkın süreyle vaktinin çoğunu öğretmenliğe ve yönetsel işlere ayırdı. 1724'te Derry'ye dekan olarak atandı, böylece

Trinity College ile olan 24 yıllık bağı sona ermiş oldu.

Amerika serüveni ve sonrası. Dekanlık ücreti ile Swift'in hayranı Esther Vanhomrigh'in (Vanessa) bıraktığı miras, Berkeley'nin Yenedünya'daki "Bermuda tasarısı"nın gerçekleştirilmesine yardımcı olabilecekti. *Essay Towards Preventing the Ruin of Great-Britain*'in (1721; Büyük Britanya'nın Yok Olmasını Önlemeye Yönelik Bir Deneme) yayımından kısa süre sonra kaleme aldığı "Batı'ya doğru yol alıyor bu imparatorluk" başlıklı dizeler neredeyse kehanet yüklüydü. Daha 1722'de Bermuda'da genç Yerlilerin eğitimi amacıyla bir okul kurmaya karar vermiş, düşüncelerini *A Proposal For the Better Supplying of Churches* (1724; Kilise İşesinin İyileştirilmesi İçin Bir Öneri) adlı kitapta yayımlamıştı. Tasarının kamuoyunun ilgisini çekmesi üzerine kral bu amaçla Berkeley'ye bir berat çıkardı; Canterbury başpiskoposu da mütevellî görevini üstlendi. Tasarıya bağışta bulunma sözleri yağmaya başladı, parlamento 20 bin sterlinlik bir bütçe sağladı. Ama karşı çıkanlar da vardı; Georgia için de alması bir vakıf önerisi getirilmiş, bu durum karşısında Başbakan Sir Robert Walpole kararsız kalmıştı.

Berkeley 1728'de adalet bakanı Forster'in kızı Anne ile evlendi. Yetenekli ve iyi eğitim görmüş biri olan Anne, kocasının ölümünden sonra da onun felsefi görüşlerini savunacaktı. Nikâhtan hemen sonra Amerika'ya doğru yola çıktılar, Rhode Island'da Newport'a yerleştiler. Berkeley burada toprak satın alarak Whitehall adı verilen bir ev yaptırdı ve aldığı sözlerin gerçekleşmesini beklemeye başladı. Sık sık Newport ve çevresinde vaazlar veriyordu; Whitehall'da da bir çalışma grubu toplanarak felsefi konuları tartışıyorlardı. Sonunda beklenen bağışın gelmeyeceği haberi ulaştı ve Berkeley Ekim 1731'de Londra'ya döndü. Ama birkaç Amerikan üniversitesi, özellikle de Yale, Berkeley'nin kısa konukluğundan yararlı sonuçlar elde etti. Berkeley'nin, daha sonra King's College'in (Columbia Üniversitesi) başkanı olan Samuel Johnson ile yazışmaları da felsefi bakımdan önemliydi.

Alciphron; or The Minute Philosopher (1732; Alkiphron, ya da Önemli Filozof). Newport'da yazılmıştı; yapıttaki diyalogların yer aldığı ortam da Newport çevresini yansıtıyordu. Burada Berkeley, Tektarıncılığı ve Hıristiyanlığı savunurken Deistlere ve özgür-düşüncülere karşı çıkıyor, görsel dil ve analogik bilgi sorunlarını tartışıyor, dinsel tartışmalarda sözcüklerin işlevini ele alıyordu.

Londra'ya döndükten sonra, Berkeley'nin hiçbir zaman uzun süre durmamış olan kalemi yeniden hızlandı. *Daily Post-boy*'da *Alciphron*'u inceleyen bir yazıda, bu kitabın eki olarak yayımlanan görmeyle ilgili *Essay'e* (Deneme) yöneltilen sert eleştirileri *The Theory of Vision, or Visual Language... Vindicated and Explained* (1734; Görme ya da Görsel Dil Kuramı... Savunma ve Açıklama) ile yanıtladı. Bu usta işi yapıt, *Essay*'in metafiziğini (varlık kuramı) *Principles* ile aynı çizgiye oturtuyor, ayrıca ilk *Essay*'in öncüllerindeki boşlukları açık söz-lülükle dile getirerek neden kuramına katkıda bulunuyordu. Bu arada *Alciphron*, yergi yazarı Bernard de Mandeville, Ickworth baronu John Hervey, Bolingbroke I. vikontu Henry St. John ile Berkeley'nin eski öğretmeni ve okul yöneticisi Peter Browne'un eleştirileriyle karşılaştı. Berkeley, Browne'a analogiyle ilgili uzun, özel bir mektup gönderdi. Son yıllarda ortaya çıkan ve ilk kez *Mind*'de (Temmuz 1969) yayımlanan bu mektup, Berkeley'nin dördüncü diyaloguna önemli bir ek niteliğindedir.

Berkeley 1734'te, matematik tarihçisi Florian Cajori'nin "İngiliz matematik tarihinde yuzyılın en görkemli olayı" olarak nitelediği *The Analyst; or a Discourse Addressed to an Infidel Mathematician*'i (Analizci ya da İmansız bir Matematikçiye Söylev) yayımladı. Bu yapıt, matematiğe bir katkı olmanın yanında, usa değil duygulara ve önyargılara seslenen bir din savunusuydu. Yapıtı, uzun ve verimli bir tartışma izledi. Tartışmaya Cambridge'den fizikçi ve bilim adamı James Jurin, Dublin'den John Walton ve İskoç matematikçi Colin Maclaurin katıldı. Berkeley, Jurin'i *A Defence of Free-Thinking in Mathematics* (1735; Matematikte Özgür Düşünmenin Savunusu) ile yanıtladı. Walton'a ise bu yapıtın bir ekinde ve *Reasons For not Replying*'de (1735; Yanıtlamamanın Nedenleri) yanıt verdi.

Cloyne piskoposluğu. Berkeley 1734'te Dublin'de Cloyne piskoposluğuna atandı. Trinity College hızla geliyordu, yeni kütüphanesi tamamlanmıştı ve John Stearne'nin basımevi kuruluş halindeydi. Berkeley, basımevine Yunan harflerinden oluşan bir hurufat takımı başlattı. Piskoposluk görevi olaysız geçiyordu. 1737'de İrlanda Lordlar Kamarası'na girdi; Dublin'de *A Discourse Addressed to Magistrates and Men in Authority*'yi (1738; Yargıçlara ve Yetki Sahiplerine Söylev) yayımladı.

Cloyne'daki piskoposluk evi kültürülerin toplandığı bir merkez durumuna geldi; salgın hastalıklar sırasında da dispensar olarak kullanılıyordu. Cloyne'a karısı ve iki oğulları giden Berkeley'nin orada iki oğlu ve iki kızı daha dünyaya geldi. Berkeley soyunu sürdürecektik tek kişi olan George. Canterbury papazlar kurulu üyesi oldu.

Berkeley 1745'te kendisine bağlı din adamlarına ve piskoposluk alanı içindeki Katoliklere Stuart ayaklanmasıyla ilgili açık mektuplar yazdı. Ya kendi adıyla ya da bir arkadaşının adını kullanarak basında yayımladığı mektuplarda kamuoyunu ilgilendiren siyasal, toplumsal ve bilimsel konulardaki düşüncelerini dile getirdi. Bu dönemde *The Querist* (Sorgucu) ve *Siris* adlı önemli yapıtları ortaya çıktı. Her iki kitap da yazarnı çevreleyen yoksulluk, elem ve hastalık ortamından kaynaklanmakla birlikte bu kaynağın çok üstüne yükselebilmisti.

1735-37 arasında üç bölüm halinde yayımlanan *The Querist* kredi, talep ve para gibi temel iktisat kavramları ile bankacılık, para birimi, lüks ve yün ticareti gibi özel sorunları inceliyor, "Fukara İrlanda'nın hâlâ fakir olması kimin suçudur?" sorusuyla son buluyordu. *Siris*'in (1744) altı ayda altı basımı yapıldı. Bu yapıt hem katranlı suyun sağlığa yararları, hazırlanışı ve kullanma miktarıyla ilgili bir deneme, hem de bir filozofun duyular dünyasından "zihne, onun edimleri-ne ve yetilerine", ardından da doğaüstüne ve Tanrıya, Kutsal Üçleme'ye doğru "bir evrim ya da yükseliş" olan varlık zincirleriyle ilgili düşünün öyküsüydü.

Berkeley Ağustos 1752'de kardeşi Robert Berkeley'yi piskoposu yardımcılığına atadı. Cork piskoposunu da yerine vekil bırakıp karısını ve çocukları George ve Julia'yı alarak Oxford'a gitti, ölene değin Holywell Sokakı'nda bir evde yaşadı. Christ Church Kilisesi'nin bahçesine gömüldü.

Berkeley, Sir Lennox (Randall Francis) (d. 12 Mayıs 1903, Boars Hill, Oxford yakınları - ö. 26 Aralık 1989, Londra, İngiltere), yapıtlarındaki klasik öğelerle dikkati çeken besteci.

Soylu bir ailenin oğluydu. 1926'da Oxford'daki Merton College'i bitirdi, 1927-32 arasında ünlü müzik öğretmeni Nadia Boulanger'nin öğrencisi oldu. Paris'teyken Igor Stravinski ve François Poulenc ile tanıştı,

her ikisinden de etkilendi. Poulenc ile arkadaşlığı ömür boyu sürdü. 1936'da İspanya'da katıldığı bir müzik şenliğinde Benjamin Britten ile tanıştı. İki besteci, *Mont Juic* adlı orkestra yapıtı üzerinde birlikte çalıştılar; meslek ilişkisi dışında da uzun süren bir dostluk kurdular.

Zengin bir melodi ve gösterişli bir orkestral doku Berkeley'nin yapıtlarının temel niteliklerini oluşturur. En dikkate değer kompozisyonları arasında, inceliikle işlenmiş bir orkestra parçası olan *Divertimento* (1943), bestecinin armoniyi kullanmadaki ustalığını ortaya koyan *Opus 20 Piyano Sonatı* (1945) ve eşine az rastlanır güzellikteki *Stabat Mater* (1947) gibi çoğu dinsel vokal müzikler vardır. Berkeley, gitarist Julian Bream ve obuacı Janet Craxton için özel olarak besteler hazırlamış, *Nelson* (1954) ve *Ruth* (1956) gibi operalar bestelemiştir. Sonraki yapıtlarında atonalitenin etkisi görülür. Bu tarzın bazı önemli örnekleri *Opus 61 Sonatina* (1962) ile *Dördüncü Senfoni*'dir (1977).

1946-68 arasında Kraliyet Müzik Akademisi'nde kompozisyon dersleri veren Berkeley, Keele Üniversitesi Müzik Bölümü'nde onursal profesör (1976) olmuş, 1977'den başlayarak Cheltenham Müzik Şenliği'nin başkanlığını yürütmüştür. Yapıtları birçok ödül almış ve kendisine 1957'de C. B. E. (Commander of the British Empire) nişanı, 1974'te de "sir" unvanı verilmiştir.

berkelyum (Bk), periyodik tablonun IIIB grubundaki aktinidler dizisinde yer alan ve yapay olarak elde edilen kimyasal element (atom numarası 97). Doğada bulunmayan berkelyum, Aralık 1949'da Stanley G. Thompson, Albert Ghiorso ve Glenn T. Seaborg tarafından Berkeley'deki California Üniversitesi'nde, 152 cm'lik bir siklotronda amerikyum-241'in (atom numarası 95) helyum iyonlarıyla bombardımanı sonucunda berkelyum-243 izotopu halinde elde edildi. Tüm radyoaktif olan berkelyum izotoplarının en uzun ömürlüsü, yani ömrü (yanılma süresi) 1.400 yıl olan berkelyum-247'dir. Buna karşılık berkelyum-249 (yanı ömrü 314 gün), kuryum-244'le başlayan çekirdek tepkimeleriyle bol miktarda ve katıksız bir izotop halinde elde edilebildiğinden, elementin kimyasal yonden incelenmesine çok daha elverişlidir. Berkelyum bugüne değin metal halinde üretilmemiştir; ama metal halindeyken elektropozitif, kolay tepkimeye giren, öbür aktinid metaller gibi gümüş beyazlığında, özgül ağırlığının da yaklaşık 14 olacağı sanılmaktadır. Kimyasal izleyicilerle gerçekleştirilen araştırmalar, berkelyumun sıvı çözeltilerde, büyük olasılıkla Bk³⁺ ve Bk⁴⁺ iyonları halinde +3 ve +4 yükseltgenme durumlarında bulunduğunu ortaya koymuştur. Her iki yükseltgenme durumunda da berkelyumun çözünabilirlik özellikleri, aynı yükseltgenme durumlarında bulunan öbür aktinidlerle ve azrak toprak metalleriyle (lantanidler) tamamiyle aynıdır. Berkelyumun katı bileşimleri, örneğin BkO₂ ve Bk₂O₃ gibi oksitleri ile klorürü (BkCl₃), mikrogram düzeyinde de olsa birleşim yoluyla elde edilebilmiştir.

atom numarası	97
en kararlı izotopu	247
birleşme değeri	3,4
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-26-9-2 (27-8-2) ya da (Rn) 5f ⁶ 6d ¹ 7s ² ya da (Rn) 5f ⁷ 7s ²

Berker, Ratip (d. 5 Haziran 1909, İstanbul), akışkanlar mekaniği alanındaki çalışmalarıyla tanınan mekanik ve matematik bilgini.

1926'da İstanbul'daki Saint Joseph Fransız Okulu'nu bitirerek Fransa'ya gitti. 1930'a

Ratip Berker
Anadolı Yayıncılık Aşırı

değin Nancy Üniversitesi'nde, 1930-33 arasında ve 1935-36'da Lille Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Makine yüksek mühendisliği diplomasını, fen lisansını, 1936'da da matematik doktorasını aldı. Türkiye'ye dönünce, 1933 Üniversite Reformu sırasında kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ndeki Matematik Enstitüsü'ne doçent olarak atandı, 1943'te profesör oldu. Aynı zamanda İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim kadrosunda da yer aldı; 1934'te analiz ve mekanik doçenti, 1939'da mekanik ve akışkanlar mekaniği profesörü, 1944'te de Makine Fakültesi dekanı oldu. 1946'da kabul edilen üniversiteler yasası bir öğretim üyesinin aynı anda iki kurumda birden çalışmasını yasaklayınca İstanbul Teknik Üniversitesi'nin öğretim kadrosunda kalmayı seçti ve 1954'te bu kurumda ordinaryüs profesör oldu. 1951-52'de UNESCO'nun Paris'teki merkezinde uzman olarak çalıştı. 1957'de ABD'deki Indiana Üniversitesi'nde konuk profesör olarak ders verdi.

27 Mayıs 1960'tan sonra 147 öğretim üyesiyle birlikte görevinden uzaklaştırılan Berker, 1962-67 arasında Fransa'daki Lille Üniversitesi'nde, 1967-72 arasında Paris Üniversitesi Fen Fakültesi'nde (bugün Paris VI. Üniversitesi) profesörlük yaptı. 1972'de Türkiye'ye dönerek Boğaziçi Üniversitesi Matematik Bölümü'nde görev aldı. 1979'da emekli oldu ve bu tarihten 1982'ye değin TÜBİTAK'ın Bilim Kurulu başkanlığını yürüttü. 1968'de TÜBİTAK Bilim Ödülü'yle, 1975'te Hacettepe Üniversitesi'nin, 1980'de de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin onur doktorasıyla ödüllendirildi.

Berker'in, yurtiçinde ve yurtdışında adını bilim dünyasına duyuran en önemli çalışması, sıkıştırılmayan ağdalı akışkanların hareket denklemleri konusunda vardığı özgün sonuçlardır. Ağdalı akışkanlara ilişkin Navier-Stokes denklemlerinin çözümleri konusunda kendisinin ve öbür araştırmacıların tüm çalışmalarını derleyerek, 1963'te, Almanya'da yayımlanan 70 ciltlik *Handbuch der Physik* adlı bilim ansiklopedisinde 384 sayfalık bir makale halinde yayımlandı.

1963'ten sonra, sıkıştırılabilen ve ağdalı olmayan akışkanlar üzerinde çalışmaya başlayan Berker, bu tür akışkanların hareket denklemlerindeki yoğunluk, basınç ve entropi gibi üç bilinmeyenli yok edip, yalnızca hızı kapsayan tek bilinmeyenli hareket

denklemleri (bağdaşma denklemleri) kurarak büyük bir başarı sağladı.

Berker'in, *Sur quelques cas d'intégration des équations du mouvement d'un fluide visqueux incompressible* (1936; Sıkıştırılmayan Ağdalı Bir Akışkanın Hareket Denklemlerinin Bazı İntegre Edilebilir Halleri), *Mekanik Dersleri* (1946) ve *Asal Sayılar* (1948) gibi kitaplarından başka, 19'u yurtdışındaki önemli bilim dergilerinde yayımlanan 22 özgün makalesi vardır.

Berkes, Niyazi (d. 21 Ekim 1908, Lefkoşa, Kıbrıs - ö. 18 Aralık 1988, Hythe, Folkestone, İngiltere), Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal evrimiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan toplumbilimci.

Lefkoşa'da başladığı ortaöğrenimini 1928'de İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. 1931'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Bir süre Ankara Maarif Cemiyeti Ortaokulu ve Halkevi Kütüphanesi müdürlüğü yaptı. 1935'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı oldu. Aynı yıl ABD'ye giderek 1939'a değin Chicago Üniversitesi'nde toplumbilim üzerine çalıştı. Türkiye'ye döndükten bir süre sonra Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti oldu. 1950'de Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınca yurtdışına gitti. 1952'de Kanada'da McGill Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Aynı üniversitede profesör olan Berkes 1975'te emekliye ayrıldıktan sonra İngiltere'ye yerleşti.

Berkes, kuramsal toplumbilim üzerine görüş ve düşüncelerini yansıtan çalışmalarının yanı sıra, Türkiye'nin Osmanlı Dönemi'nden günümüze değin geçirdiği değişimleri inceleyen araştırmalar yaptı. Toplumsal bilimlerin gelişimi, bu gelişim içinde toplumbilimin yeri ve niteliği, Türkiye'de toplumbilimin sorunları gibi konulara yer verdi. Bir alan çalışması olan *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma* (1942), Türkiye'de toplumbilim alanında yayımlanan ilk monografilerden biridir. Berkes'in, 1940'lardan başlayarak çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan toplumbilim ve felsefe konulu birçok makalesi *Felsefe ve Toplumbilim Yazıları* (1985) adlı kitabında toplandı.

Türkiye'nin son iki yüzyılda geçirdiği toplumsal değişimi çağdaşlaşma kavramı açısından ele alan *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (1973) adlı yapıtı, toplumbilim alanındaki en önemli çalışmasıdır. *The Development of Secularism in Turkey* (1964; Türkiye'de Laikliğin Gelişimi) adlı yapıtının geliştirilmiş biçimi olan bu çalışmada çağdaşlaşma "kutsallaşmış gelenek boyunduruğundan kurtulma" olarak tanımlanmış, Türkiye'nin son 200 yıllık tarihi bu açıdan değerlendirilmiştir. *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi* (1969-70, 2 cilt) adlı çalışmasında ise, Osmanlı toplumunun ekonomik yapısını özellikle devlet-toplum ilişkileri bakımından irdelemiştir. Berkes, Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki gezilerinin izlenimlerini *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik ve Sosyalizm* (1969) ile *Asya Mektupları* (1976) adlı kitaplarda toplamıştır. Ayrıca *Siyasi Partiler* (1946), *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz* (1964), *Bancılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler* (1965), *Türk Düşününde Batı Sorunu* (1975), *Atatürk ve Devrimler* (1982) ve *Teokrasi ve Laiklik* (1984) adlı yapıtları vardır.

Berkner, Lloyd Viel (d. 1 Şubat 1905, Milwaukee - ö. 4 Haziran 1967, Washington, D.C., ABD), iyonosferin (Yer atmosferinin iyonlaşmış katmanları) genişliğini,

yüksekliğini ve yoğunluğunu ilk olarak ölçen, böylece radyo dalgaları yayılımının tam olarak anlaşılmasını sağlayan ABD'li fizikçi ve mühendis. Daha sonra çalışmaları Yer atmosferinin oluşum ve gelişiminin araştırılması üzerinde yoğunlaştırdı. Dünya çapında verilere duyulan gereksinimden kalkarak 1950'de bir Uluslararası Jeofizik Yılı düzenlenmesini önerdi. Yer'in yapısına ilişkin olarak gerçekleştirilen bu en büyük ortaklaşa girişim, 1957-59 arasında başkanlığını üstlendiği Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi (ICSU) tarafından yürütüldü.

Berkner, 1963'te L. C. Marshall ile birlikte, Güneş sistemindeki iç gezegenlerde atmosfer evrimine ilişkin bir kuram geliştirdi.

1926'da deniz subayı olan Berkner, radar ve seyir sistemleri ile deniz uçaklarının elektronik donanımlarının geliştirilmesine katıldı. Ayrıca Kuzey Kutbu üzerinden bir füze saldırısına karşı ABD'yi önceden uyarıyı amaçlayan bir radar istasyonları zinciri halindeki Uzaktan Erken Uyarı sisteminin kurulması çalışmalarına da katkıda bulundu. Yüzü aşkın makale ve birçok kitap yazdı; *Rockets and Satellites* (1958; Roketler ve Uydular), *Science in Space* (1961; Uzayda Bilim) ve *The Scientific Age* (1964; Bilimsel Çağ) bunların en önemlilerindendir.

Berkol, Nureddin Ali (d. 1880, İstanbul - ö. 21 Nisan 1955, İstanbul), Türkiye'de anatomi öğretiminin ve araştırmalarının gelişmesine katkılarıyla tanınan hekim ve siyaset adamı.

Berkol, ortaöğrenimini Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nde ve Kuleli Askeri Tıbbiye

Nureddin Ali Berkol
Ana yayıncılık Aşırı

İdadisi'nde yaptı. 1902'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. Gülhane Tatbikat Okulu'nda bir yıl staj yaptıktan sonra, 1905'te Askeri Tıbbiye'de teşrih (anatomi) asistanlığına getirildi. Ertesi yıl aynı okulda muallim muavini oldu.

1907'de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin teşrih muallimliğini de üstlendi. Aynı yıl Fransa'ya giderek Paris Tıp Fakültesi'nde anatomi dalında uzmanlık eğitimi gördü. 1910'da Türkiye'ye döndü ve Tıp Fakültesi'nin anatomi laboratuvarı şefliğine atandı. 1913'te Küçük Sıhhiye Memurları, 1915'te Sanayi-i Nefise ve İnas (Kız) Sanayi-i Nefise, 1916'da da Diş Tababeti mekteplerinde anatomi dersleri vermeye başladı. 1917'de müderris (profesör) oldu. 1923'te Darülfünun Divanı (Senatosu) üyesi, 1924'te Tıp Fakültesi reisi (dekan), 1925'te de Darülfünun emini (rektör) seçildi.

1926'da İstanbul Belediye Meclisi üyeliği ile siyasal yaşama giren Nureddin Ali Berkol, ertesi yıl Belediye Meclisi başkan vekili oldu. 1927'de İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girince rektörlük görevinden ayrıldı. Üç yıl TBMM başkan vekilliği yaptı. 1931'de yeniden Tıp Fakültesi'ndeki kürsüsüne döndü. Aynı yıl Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde anatomi dersleri vermekle de görevlendirildi. 1933'te ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. 1934-39 arasında ikinci kez Tıp Fakültesi'nin dekanlığını yaptı. 1951'de hastalığı nedeniyle emekliye ayrıldı.

Nureddin Ali Berkol, anatomi öğretiminin temel ögesi olan ve çok güç bulunan kadavraları bozulmadan saklayabilmek için, boyun damarından formol sıringa ederek mumyalama tekniğini Türkiye'de ilk kez başlatmış ve çağdaş anatomi öğretiminin öncüsü olmuştur.

En önemli çalışmaları *Anatomi Atlası* (1927-32, 7 cilt), *Özel Sinir Takımının Anatomisi* (1936, M. Mouchet ve H. V. Gögen ile birlikte), *Artistik Anatomi Kitabı* (1940), *Sistematik Anatomi* (1939-41, 3 cilt; A. Mouchet, Z. Zeren ve M. A. Oya ile birlikte), *Disseksiyon Tekniği* (1943, M. A. Oya ile birlikte), *İnsan Anatomisi Sinir Sistemi* (1948, Z. Zeren ile birlikte), *İnsan Anatomisi*'dir (ös 1956, Z. Zeren ile birlikte).

Berköz, Egemen (d. 13 Nisan 1941, Karadeniz Ereğlisi), şair. Bolu Erkek Lisesi'ni (1959), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İtalyan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1963). Ansiklopediler ve reklam şirketlerinde çalıştı. Çevirileriyle çağdaş İtalyan edebiyatını Türk okuruna tanıtmaya çalıştı.

İlk şiiri 1959'da *Yeditepe* dergisinde yayımlanan Berköz, Türk edebiyatında 1960 Kuşağı olarak anılan İsmet Özel, Atıl Behramoğlu, Refik Durbaş, Süreyya Berfe gibi şairler arasında, siyasetten uzak duran az sayıda sanatçıdan biri oldu. Şiirlerinde gündelik yaşamın tatlarını, acılarını işledi. İlk kitabı *Çin Askeri Ah Devranı*'da (1966) İkinci Yeni hareketinden esinlendi. Daha sonra yayımladığı *Yalnızlıklar*, *Yalnızlıklar* (1977), *Bu Kilitte Sen Neredesin?* (1981) gibi şiir kitaplarında da hızla değişen dünya koşulları içinde aydın kişinin tavrını, umutlarını, umarsızlıklarını işledi. *Yalnız ve Birlikte* (1986) adlı kitabı şiirlerinden seçmeleri içerir.

Berkshire, İngiltere'nin güneyinde, Londra'nın hemen batısında il. Thames'in orta vadisiyle kolu Kennet'in vadisinde 1.256 km² bir alanı kaplar. Bracknell, Newbury, Reading, Slough, Windsor, Maidenhead ve Wokingham olmak üzere altı ilçeye ayrılır.

Büyük ölçüde Thames'in çakıl ve sekileleriyle kaplı olan ilin doğu ucunda yer yer verimsiz, aralarında Windsor Ormanının da bulunduğu ormanlık alanlar uzanır. İlin batısında Inkpen Beacon'da 297 m'ye ulaşan kalkerli yaylalar vardır. Thames bu yaylaları Goring Boğazı boyunca keser. Thames ile Kennet vadileri Londra'dan batıya doğru başlıca geçişleri sağlar; Oxford, Bristol ve İngiltere'nin batısına uzanan demiryolu da aynı yolu izler.

Berkshire yaylalarında tarihöncesi çağlarda pek çok yerleşim merkezi kuruldu. Bu yerleşim merkezleri, özellikle komşu Wiltshire ilindeki Stonehenge megalitinin (büyük taş) merkezine doğru giden sırtlar üzerindeki yollarla birbirine bağlanırdı. İrmak vadilerinde ve Berkshire'nin doğusundaki yerleşim, Demir Çağına değin uzanır. Reading'in güneybatısında, Silchester'daki Belgae yerleşim alanı ise sonradan bir

Roma ulaşım merkezi haline gelmiştir. 1066'da Normanların istilasıyla Thames Vadisinin stratejik önemi anlaşıldı ve sonradan İngiliz kraliyet ailesinin Londra dışındaki baş ikametgâhına dönüşen ilk Windsor Şatosu yapıldı. İlin en önemli yapıları, Berkshire'nin doğu sınırında, Thames'in karşılıklı iki yakasındaki Windsor ve Eton'dadır. VI. Henry'nin başışıyla kurulan ve bir bölümü 15. yüzyıldan kalma olan İngiltere'nin en tanınmış erkek okulu Eton College da buradadır.

Londra'ya ve anayollara yakınlığı Berkshire'nin birkaç sanayileşme ve kentleşme dalgası yaşamasını kolaylaştırdı. 19. yüzyılda il merkezi Reading gelişmenin odağıydı. I. Dünya Savaşı sonrasında Slough'da yeni bir sanayi merkezi doğdu; bunu İngiltere'nin en yeni kentlerinden Bracknell izledi. Bu arada yerleşim merkezleri Londra'nın batısına doğru yayıldı ve gelişmiş karayolu ve demiryolu bağlantıları sayesinde ilçenin batı ucundaki Hungerford; Newburg bile Londra'dan düzenli olarak gidilip gelinen bölgeler arasına girdi. Firmalar, genel merkez ve toptan satış yerlerini kent merkezi dışına kaydırırken, Maidenhead gibi Londra'dan 40 km uzaktaki ara kentler, bürolar için çekici olmaya başladı. Tarım günümüzde büyük ölçüde ilin batı ucuyla sınırlıdır. Kireçli yaylalarda tahıl yetiştirilir; Newburg ile Lambourne, yarış atları ile tanınır. Nüfus (1991 geç.) 716.500.

Berkshire domuzu, ilk kez İngiltere'nin Berkshire bölgesinde yetiştirilen evcil domuz soyu. Yerli soylarla Doğu Asya'dan getirtilen domuzların melezlenmesiyle elde edilen, orta büyüklükteki Berkshire domuzunun gövdesi kara, burnu, ayakları ve kuyruğunun ucu beyazdır. Yüzü kısa ve basık, kulakları dik ve uçları hafifçe öne eğik olan bu domuz soyunun eti, başta İngiltere, Japonya, Kuzey ve Güney Amerika olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde taze olarak tüketilir. Tütsülenmiş domuz eti (beykin) üretiminde ise, Avustralya ve Yeni Zelanda'da yetiştirilen daha iri bir domuz soyu kullanılır.

Berksoy, Kemal Cenap (d. 1876, İstanbul - ö. 28 Kasım 1949, Ankara), Türkiye'de çağdaş fizyoloji öğretiminin ve sindirim

Kemal Cenap Berksoy
Ana Yayıncılık Arşivi

fizyolojisine ilişkin deneysel çalışmaların öncülerinden olan hekim.

Toptaşı Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'nde okudu. 1896'da Mek-teb-i Tıbbiye-i Şahane'yi (Askeri Tıbbiye) yüzbaşı rütbesiyle bitirerek fizyoloji asistanı, 1899'da da muallim muavini oldu. Aynı yıl yayımladığı *Mebadi-i Fenn-i Menafül'l-Âza* (Fizyolojiye Giriş) adlı çalışması takdir

edilerek binbaşılığa yükseltildi. 1903'te muallim-i sani (ikinci muallim), 1908'de muallim oldu. Aynı yıl Fransa'ya giderek Lyon ve Paris'te incelemeler yaptı. 1909'da Sivil ve Askeri tıbbiyelerin birleşmesiyle kurulan Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde fizyoloji müderrisliğine (profesör) getirildi. 1916-18 arasında Berlin Veteriner Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü'nde elektrokardiyografi konusunda araştırmalar yaptı. 1918'de İstanbul'daki görevine döndü. 1933 Üniversite Reformu sırasında genel fizyoloji kürsüsünün başına Alman hekim Hans Winterstein'in getirilmesi üzerine, yeni kurulan Beşeri Fizyoloji Kürsüsü'nde ordinaryüs profesörlüğe atandı. 1943'te emekliye ayrıldı. Aynı yıl İstanbul, 1946'da da Yozgat milletvekili seçildi.

Kemal Cenap Berksoy, kalp ve damar fizyolojisi alanındaki ilk çalışmalarından sonra sindirim fizyolojisine eğilerek, sindirimde önemli rol oynayan sekretin hormonunun onikiparmakbağırsağının derin mukoz katmanından salgılandığını, bu hormonun karaciğer ve kaslarda ya etkisiz duruma getirildiğini ya da depolandığını saptadı. Bu son bulgusuna dayanarak, 'karaciğerin bağırsaktan gelen sekretin için bir depo ve düzenleme organı olduğunu öne sürdü. Ayrıca, salgılanan sekretin miktarının beslenme biçimine bağlı olduğunu ve yağların en çok, karbonhidratların en az düzeyde sekretin salgısına yol açtığını belirledi. 1935'te Leningrad'da toplanan Uluslararası Fizyoloji Kongresi'ne sunduğu, mide-onikiparmakbağırsak refleksi ile ilişkili bir bulguda, bu refleksin biyolojik yönünü açıkladı.

1940'ta tütün zehirlenmesinin köpekler üzerindeki etkilerini inceleyen Berksoy, Türkiye'de hayvanlar üzerinde uygulanan deney tekniklerinin geliştirilmesine ve deneysel fizyolojinin yerleşmesine önemli katkılarda bulundu. Kendisine fizyoloji alanındaki uluslararası ün kazandıran bu çalışmaların yanı sıra, Türkçe bilim terimleri konusunda birlik sağlanması için çaba gösterdi. Başlıca yapıtları *Programme détaillé de cours pratique de physiologie* (1934; Pratik Fizyoloji Dersleri Ayrıntılı Programı), *İnsan Teşrih Modeli* (1934, 2 cilt), *İnsan Anatomisi Modeli ve Terimleri* (1938, Z. Zeren ile birlikte) ve *Beşeri Fizyoloji Ders Kitabı*'dır (1941-43).

Berksoy, Semiha (d. 1912, İstanbul), Türkiye'de operanın gelişimini etkilemiş tiyatro ve opera sanatçısı.

İstanbul Kız Lisesi'nde okudu. Güzel Sanatlar Akademisi'nde Namık İsmail'in atölyesinde resim derslerine devam etti. Açılan

Semiha Berksoy
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

sınavı kazanarak Darülbeyaz'ın tiyatro okuluna girdi. İstanbul Belediye Konservatuarı'nda şan eğitimi gördü. Ses Opereti'nde primadonna rollerine çıktı. Muhsin Ertugrul'un çektiği ve ilk sesli Türk filmi

olan *İstanbul Sokakları*'nda oynadı. Bir süre Süreyya Opereti'nde çalıştıktan sonra 1932'de Darübedayi'ye girdi. Schiller'den *Hile ve Sevgi*, Hauptmann'dan *Güneş Batarken* ve Ibsen'den *Peer Gynt* oyunlarında başrolü oynadı. *Lüküs Hayat* ve *Saz-Caz* operetlerinde başarılı oldu. İlk Türk operası *Özsoy*'da (1934) rol aldı. Almanya'ya giderek Berlin Devlet Yüksek Müzik Akademisi'nde opera eğitimi gördü. Burada, Richard Strauss'un 75. doğum yıldönümünde sahnelenen *Ariadne Naksos*'ta operasında başrole çıktı. Yurda döndükten sonra Ankara Senfoni Orkestrası'yla birlikte Türkiye'deki ilk Wagner konserini verdi. Devlet Operası'nın kuruluşu sırasında Carl Ebert ile çalıştı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra *Figaro'nun Düğünü*, *Tosca*, *Madame Butterfly*, *Cavalleria Rusticana* gibi operalarda rol aldı. 1963'teki jübilesinden sonra özel tiyatrolarda çalıştı. Gülriş Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda *Keşanlı Ali Destanı*, Ankara Birlik Sahnesi'nde de *Asiye Nasıl Kurtulur?* adlı oyunlarda başarılı tipler çizdi. 1972'de Devlet Operası'ndan yüksek dramatik soprano olarak emekliye ayrıldı. Yurt içinde ve dışında çeşitli resim sergileri de açan Berksoy'un Nâzım Hikmet ve Fikret Muallâ ile mektuplaşmaları, Füsün Özbilgen tarafından *Sana Tütün ve Tespîh Yolluyorum* (1985) adıyla kitaplaştırıldı. 1992'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi bir "Semiha Berksoy'a Saygı" gecesi düzenledi.

Berksoy, Zeliha (d. 27 Mart 1946, İstanbul), tiyatro oyuncusu.

Küçük yaşta annesi Semiha Berksoy'la birlikte sahneye çıktı. 1965'te Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nün

Zeliha Berksoy
Ana Yayıncılık Arşivi

Yüksek Devre'sini bitirdi. Ankara Devlet Tiyatrosu'nun çeşitli oyunlarında görev aldı. 1967'de Almanya'ya giderek Berlin'de Schiller-Theater ve Berliner Ensemble topluluklarında çalıştı; yönetmen yardımcılığı yaptı. 1969'da Türkiye'ye döndü ve ertesi yıl Vasıf Öngören'in yazıp yönettiği *Asiye Nasıl Kurtulur?* adlı oyunda Asiye rolünü oynadı. Bu rolüyle Ankara Sanatseverler Derneği'nin yılın kadın oyuncusu ödülünü kazandı; aynı yıl Kadınlar Derneği'nce yılın kadını seçildi. Oyunun 1971'de Dostlar Tiyatrosu'ndaki sahnelenişinde de rol aldı. Aynı yıl Mehmet Akan'ın Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi* oyunundan uyarladığı *Felkenaz Hatun* ile *Gülizar Kızın Analık Davası* adlı oyununda oynadı. 1973'te *Lola Blau* adlı tek kişilik kabare gösterisini gerçekleştirdi. 1975-76 mevsiminde Georgi Dimitroff'un yaşamını konu alan *Gün Dönerken*'de, tiyatro şarkılarından oluşan *Ezenler, Ezilenler, Başkaldıranlar*'da ve 1977'de Nâzım Hikmet'in şiirlerinden uyar-

lanan *Taranta Babu'ya Mektuplar*'Jokond ile *Si-Ya-U* adlı tek kişilik oyunda oynadı. 1978'de Avni Dilligil En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü kazandı. Dostlar Tiyatrosu'nda gerçekleştirilen *Brecht Kabare* (1978) adlı oyunda Genco Erkal ile birlikte rol aldı. Ertesi yıl Mehmet Ulusoy'un Dostlar Tiyatrosu'nda sahnelediği Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi*'nde oynadı. 1981'de Ortaoyuncular topluluğuna katılarak *Kahraman Bakkal Süpermarkete Karşı* (1981) ve *Anna'nın Yedi Ana Günahı* (1982) oyunlarında sahneye çıktı. 1985'te Dostlar Tiyatrosu'nda üçüncü kez Asiye'yi canlandırdı. Ertesi yıl *Yaz* adlı oyunda ve Brecht'in 30. ölüm yıldönümü dolayısıyla Genco Erkal'ın uyarladığı *Ben Bertolt Brecht* adlı müzikli gösteride rol aldı. Usta bir oyuncu ve Brecht şarkıları yorumcusu olan Berksoy, ayrıca Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nde ders vermekte ve Bakırköy Belediye Tiyatroları'nın genel sanat yönetmenliğini yürütmektedir.

Berkuk, tam adı MELİKÜ'Z-ZAHİR SEYFEDDİN EL-OSMANİ EL-YULBUĞAVİ BERKUK (ö. 10 Haziran 1399, Kahire), Memlük hükümdarı. İç çekişmelerle yıpranan Memlük Sultanlığı'nı merkezi bir devlet durumuna getirmeye çalışmıştır.

Çerkeslerin Kasa kabilesindendi. Küçük yaşta tutsak edildi ve 1362'de Mısır'a götürülerek Emir Seyfeddin Yulbuğa'ya satıldı. Onun yanında asker olarak yetişti. Azat edildikten sonra Memlük sultanı II. Şaban'ın (hd 1363-76) hizmetine girdi. Tablhane emirliğine kadar yükseldi.

Sultan Alaeddin Ali'nin (hd 1376-82) ölümü üzerine sultanlığa getirilen II. Hacci'yi tahttan uzaklaştırarak 1382'de hükümdarlığını ilan etti. Dulkadıroğulları ve Kadı Burhaneddin'in kıskırtmaları sonucu Anadolu'da çıkan ayaklanmaları bastırdı. Halep valisi Yelboğa en-Nasir'i görevinden almak isteyince, Yelboğa Berkuk'a karşı ayaklanmış olan Malatya valisi Mintaş ile birleşti ve Hama ile Trablusşam'ı alarak Mısır'a yürüdü. Berkuk 1389'da tutsak edilerek Suriye'ye gönderildi ve II. Hacci yeniden sultan oldu. Daha sonra Yelboğa'nın Mintaş'la mücadelede yenik düşmesi üzerine serbest kalan Berkuk, Suriye'de yandaşlarını toplayarak Mintaş'ı yendi ve 1390'da Kahire'ye girerek ikinci kez sultan seçildi. İç güvenliği sağladıktan sonra, Suriye'de ayaklanan Mintaş'ı bozguna uğratarak öldürdü.

Berkuk, kurduğu merkezi devlet örgütüyle Memlük Sultanlığı'nı güçlendirirken, ülkeye tam anlamıyla egemen olamamış ve başarılı bir siyaset oluşturamamıştır. Öte yandan Türkler ile Çerkesler arasında ayrım yapması, sonraları rekabete ve devletin yıpranmasına yol açmıştır.

Berkyaruk, tam adı EBU'L-MUZAFFER RÜKNEDDİN BERKYARUK (d. 1079/81, İsfahan - ö. Aralık 1104), Büyük Selçuklu sultanı (1094-1104). Selçukluları tek yönetim altında toplamaya çalışmıştır.

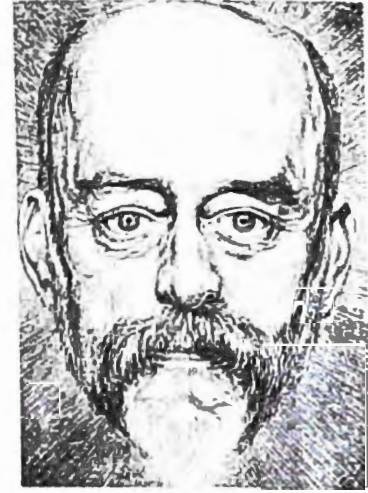
Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'la Zübeyde Hatun'un oğluydu. Melikşah'ın 1092'de ölmesinden sonra öbür eşi Terken Hatun, kendi oğlu Mahmud'u Bağdat'ta sultan ilan edince, Vezir Nizamülmülk'ün adamları da Berkyaruk'u Rey'de tahta çıkardılar. Berkyaruk, Terken Hatun'un ordusunu 1093'te Berucird'de yendi. İsfahan ve Fars eyaletlerini Terken Hatun ve oğluna bırakması karşılığında sultanlığını kabul ettirdi.

1094'te kendisine karşı harekete geçen Suriye Selçuklu sultanı Tutuş'a üstünlük sağlayan Berkyaruk, Bağdat'a girerek adına hutbe okuttu. Ama bir süre sonra Tutuş,

Urfa ve Halep'i alarak Bağdat'a egemen oldu ve hükümdarlığını ilan etti. Aynı yıl Terken Hatun'un ölmesi üzerine Berkyaruk İsfahan'a gitti. Bu arada ölen Mahmud'un adamları ve bazı emirler de onun yanına geçince, İsfahan ve Fars eyaletleri merkeze bağlanmış oldu.

1097'de Antakya'yı kuşatan Haçlılara karşı gönderdiği ordu yenilince, Suriye ile Filistin Haçlıların eline geçti. Berkyaruk'un gücü sarsıldı ve yer yer ayaklanmalar başladı. Kardeşi Arran valisi Muhammed Tapar harekete geçerek Azerbaycan'ı, ardından da Rey'i ele geçirdi. Böylece iki kardeş arasında başlayan taht kavgası, Tapar'ın 1103'teki yenilisiyle sona erdi. Varılan anlaşmayla Irak, Doğu Anadolu ve Azerbaycan Tapar'a verildi. Geri kalan eyaletleri alan Berkyaruk, kısa bir süre sonra veremden öldü.

Berlage, Hendrik Petrus (d. 21 Şubat 1856, Amsterdam - ö. 12 Ağustos 1934, Lahey, Hollanda), malzemeleri temel niteliklerini göz önüne alarak kullanması ve süslemeden kaçınmasıyla tanınan, çağdaş

Berlage, C. Le Beau'nun taşbaskı çalışması
The Netherlands Information Service, Lahey

Hollanda mimarlığının gelişimini büyük ölçüde etkileyen mimar.

Mimarlık öğrenimini Zürih'te yaptı. Bir Avrupa gezisinden sonra 1889'da Amsterdam'da çalışmaya başladı. En tanınmış yapıtı, romanesk üslubu anımsatan yuvarlak kemerleri, çelik ve tuğlanın örtülmeden açıkta bırakıldığı yapmacıksız malzeme kullanımı ile dikkati çeken Amsterdam'daki Borsa Binası'dır (1897-1903). Berlage 1900'lerin ilk yıllarından başlayarak Hollanda'da birçok yerleşim alanı için kent planlama çalışmaları yürüttü. El sanatları ile yakından ilgilendiği gibi, mobilya ve duvar kâğıtları da tasarladı.

1911'de ABD'ye yaptığı bir gezide yapımlarını inceleyerek bunları daha sonra kendi yapılarında kullandı. Louis Sullivan ve Frank Lloyd Wright gibi ABD'li mimarların tasarım ilkelerini öğrendi ve Avrupa'ya aktardı. Önemli yapıtları arasında Amsterdam'daki Elmas İşçileri Sendika Binası (1899-1900), Londra'daki Hollanda Evi (1934) ve Lahey'deki Belediye Müzesi (1934) bulunur.

berlam (*Merluccius merluccius*), **BARLAM** olarak da yazılır, *Merlucciidae* familyasından, Atlas Okyanusunun kuzeydoğusundan Batı Afrika kıyılarına kadar uzanan sularda, Akdeniz, Adriya Denizi, Ege Denizi ve daha az olarak Marmara Deniziyle Karadeniz'de yaşayan balık türü. Berlamin belirgin özellikleri uzun ve iri başı, büyük ve keskin dişleridir. İki sırt yüzgeci vardır; bunlardan

kuyruğa yakın olanı çok uzun ve ortasından hafifçe girintili, gerideki bölümü de ön bölümünden daha yüksektir. Aynı girintili yapı uzun anüs yüzgecinde de görülür. Karın yüzgeçleri iyice önde, göğüs yüzgeçlerinin ilerisinde bulunur.

Sırtı koyu boz, karnı gümüş renginde olan berlam, hareketli, etçil ve yırtıcı bir balıktır. Ortalama uzunluğu 40-45 cm, en irileri

Berlam (*Merluccius merluccius*)
Jean Herre

130 cm'dir. Daha çok 70-300 m derinlikte yaşar; genellikle geceleri sardalye, ringa, uskumru ve öbür küçük balıkları avlamak üzere yüzeye çıkar. Yumurtlama mevsimi Akdeniz'de ocak-haziran ayları arasında, genellikle şubat ve marttadır.

Berlam adı bazen *Merluccius* cinsini ve hatta birkaç türü ekonomik değer taşıyan yakın akraba *Urophycis* cinsini kapsayacak biçimde kullanılır. Bu balıklar Atlas Okyanusunun her iki kıyısında ve Büyük Okyanusun doğusunda yaşar.

Berle, Milton, asıl adı MILTON BERLINGER (d. 12 Temmuz 1908, New York kenti), ABD'de, televizyonun ilk dönemlerinde "Bay Televizyon" adıyla tanınan güldürü sanatçısı.

On yaşındayken vodvillerde rol alarak sahneye çıktı. Annesinin de desteğiyle, gençliği boyunca vodvillerde oynamayı sürdürdü; ayrıca 50'den çok sessiz film çevirdi. Ardından, kendisi gibi gösteri dünyasında çalışan çocuklara yönelik bir meslek okuluna gitti. Kısa süre sonra müzikli oyunlarda sunuculuk yapmaya başladı ve komedyen olarak tiyatroya girdi. Öteki komedyenlerin kullandığı nükteleri ve güldürü öğelerini pervasızca çalmasıyla tanındı. 1939'dan sonra, 10 yıl kadar daha çok gece kulüplerinde çalıştı. Aynı zamanda radyoda da dinleyici kitlesi kazanmaya uğraştı, ama başarılı olamadı. Radyoda yaptığı programların hiç-biri bir yıldan çok sürmedi. Film çevirmeyi sürdürerek, 1937-68 arasında 19 filmde rol aldı. *Slapstick* (*) tarzında, mimiklerle desteklediği hızlı konuşması ve izleyiciyi ne pahasına olursa olsun güldürmeye çalışması, kitlelere görsel olarak ulaşmayan radyo programlarına uygun düşmüyordu. Sonunda televizyona çıkarak bütün ülkede büyük ün kazandı. 1940'ların sonlarından 1966'ya değin düzenli olarak televizyon programlarında göründü. 1945'te *Out of My Trunk* adlı otobiyografisini yayımladı.

Berlichingen, Götz von, Götz yerine GOTTFRIED de kullanılır, lakabı DEMİR ELLİ GÖTZ. Almanca GÖTZ MIT DER EISERNEN HAND (d. 1480, Jagsthausen, Württemberg - ö. 23 Temmuz 1562, Hornberg Şatosu), bir Alman Robin Hood'u olarak efsane haline gelen ve Goethe'nin *Götz von Berlichingen* (1773; *Demir Elli Şövalye von Berlichingen*, 1933) adlı oyunu ile animsanan imparatorluk şövalyesi (*Reichsritter*). 1504'teki Landshut kuşatması sırasında kopan elinin yerine demir bir el takılmıştı. Macaristan'da Osmanlılara (1542) karşı savaştı; V. Karl'ın (Şarlken) Fransızlara karşı başlattığı (1544) seferde hizmet etti. Bir savaşçı olarak görev yapmadığı zamanlarda, kurtarmak için soyluları kaçıyordu, yağmacılık amacıyla ticaret konvoylarına saldırıyordu. Bu tür saldırılarından ötürü, imparatorluğa girmesi

iki kez yasaklandı. 1525'teki Köylü Savaşı'nda ayaklananların bir bölümüne önderlik etti. Daha sonra kendisini buna ayaklanmacıların zorladığını söyleyerek imparatorluk mahkemesinde akladı.

Belki de en dikkate değer yanı, çalkantılı ve şiddet dolu bir dönemde yaşamını sürdürerek oldukça ileri bir yaşa ulaşması, sonra da yaşamöyküsünü yazmış olmasıdır. Bu yapıtı, Götz gibi şövalyelerin artık birer anakronizm haline geldiği olaylarla dolu bir dönem, eğlendirici biçimde anlatır.

Berlin, 1871-1945 arasında ve 1990'dan bu yana Almanya'nın başkenti ve ülkeyi oluşturan 16 eyaletten (*Land*) biri. Kent, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'de Doğu Berlin ve Batı Berlin olarak ikiye bölünmüştü. Doğu Berlin, ADC'nin başkenti; Batı Berlin, anayasal bakımdan değilse de, fiilen AFC'nin bir eyaletiydi.

Kentin ikiye bölünmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın ADC ve AFC olarak bölünüşünün bir habercisi, bu iki bölüm arasında izinsiz dolaşımı engellemek üzere ADC tarafından 1961'de yapılan Berlin Duvarı (*) ise ülkenin bölünmüşlüğüne bir simgesi olmuştu. II. Dünya Savaşı sonundan iki Alman devletinin birleştiği 1990'a değin İngiltere, Fransa ve ABD işgali altında bir kent statüsünü sürdüren Batı Berlin, anayasal olarak AFC toprağı sayılmamıştı. Batılı devletler ADC'nin başkenti olarak Doğu Berlin'i tanımazken, Doğu Bloku da Batı Berlin'i bir AFC eyaleti olarak kabul etmemişti.

Berlin'in yüzölçümü 883 km², nüfusu (1990 tah.) 3.409.700'dür.

Kentin yapısı ve görünümü. Kuzey Avrupa düzlüğünün tam ortasında, Baltık Denizi kıyısından 180 km güneyde, Hamburg'un 265 km güneydoğusunda, Polonya sınırının 55 km batısında ve Çekoslovakya'nın 188 km kuzeyinde yer alan Berlin, kent merkezinin ortasından geçen Spree Irmağının buzul vadisi üzerinde kuruludur. Kent geliştiçe, kuzeyde Barnim ve güneyde Teltow platolarıyla çevrili vadiyi aşarak daha ötele doğru genişlemiştir. Denizden ortalama yüksekliği 35 m olan kentin merkezdeki en yüksek noktası, Tempelhof Havalimanı'nın kuzeybatısında bulunan Kreuzberg'dir (65 m).

Kuzeyden güneye yaklaşık 37 km ve doğudan batıya 45 km boyunca uzanan Berlin'in doğal yapısı da büyüklüğüne uygun bir çeşitlilik gösterir. Batıdaki göller şeridindeki en yüksek tepe, Havel göllerinin en büyüğü olan Wannsee yakınlarında, 103 m yükseklikte ve üzerinde 211 m'lik bir radyo kulesi bulunan Schäferberg'dir. Berlin göllerinin en büyüğü olan Müggelsee daha da yüksek tepelerle çevrilidir. Doğal yükseltilerin yanı sıra, II. Dünya Savaşı bombardımanlarının geride bıraktığı molozlardan oluşan tepeler de vardır. Bunlardan 120 m yüksekliğindeki Teufelsberg (Şeytan Dağı) bir kış sporları merkezine dönüştürülmüştür.

Berlin, Atlas Okyanusunun etkisinin azaldığı ve kıta ikliminin başladığı yerde kuruludur. Bu yüzden havası Almanya'nın batı kesimlerinden daha soğuk, ama daha az nemli ve fabrikaların havayı gittikçe artan bir biçimde kirlenmelerine karşın daha temizdir. Berlin'de 9°C olan yıllık ortalama sıcaklık, yaz aylarında 18°C ve kış aylarında 0°C'dir. En çok yaz aylarında olmak üzere, ortalama 598 mm yağış alan kente, bunun beşte ya da dörtte biri kar olarak düşer.

Asıl Berlin ve Kölln ikiz kentleri 13. yüzyılda, Spree Irmağındaki bir adayla (Kölln'ün yeri) ırmağın kuzey kıyısında bu

adaya bakan küçük bir alanda (Berlin'in yeri) kuruldu. Berlin ortaçağda bağımsız ve küçük bir Hansa kentiymiş, 15 yüzyıldan sonra Brandenburg elektör prenslerinin başkenti oldu. 1701'den sonra Prusya krallığının tarafından yönetildi. Prusya krallığının Avrupa'daki konumu 18. yüzyıl ortalarından başlayarak güçlendikçe, Berlin'in de önemi giderek arttı. 1871'de Almanya'nın birliğinin kurulmasıyla Berlin imparatorluğun başkenti olunca, dünya çapında önem kazandı. Görünümü ve karakteri de büyük ölçüde 18. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasında belirlendi.

Ortaçağ kentinin dar cadde ve sokakları II. Dünya Savaşı'ndaki hava saldırılarına değin hemen hiç bozulmadan kaldı. 17 ve 18. yüzyıllarda Brandenburg elektörleri güçlendikçe, kent merkezi gelişti ve genişledi. Geniş caddeler, bakımlı meydanlar ve görkemli taş yapılar ortaya çıktı. Kent merkezinde Wilhelm Caddesi ve Friedrich Caddesi gibi kuzeyden güneye uzanan geniş yolların yanı sıra, doğu-batı eksenini yapıldı. Bu ana eksenden yayılan birçok yolun çevresinde 19. yüzyılda kent içi banliyö yerleşmeleri gelişti. Caddelere bakan birörnek taş apartman blokları 20. yüzyıl başlarında Berlin'in görünümüne egemen oldu. II. Dünya Savaşı'nda kent hava bombardımanlarıyla altüst olduğunda bu 19. yüzyıl apartmanları daha az zarar gördü. Berlin'in yeniden imarı sırasında gerek Doğu'da gerek Batı'da bunlara benzeyen büyük apartman projelerine girişildi. Doğu Berlin'deki Karl-Marx-Bulvarı (eskiden Stalin-Allee) ve Batı Berlin'deki Gropiusstadt apartman kompleksleri bunların en ünlüleriydi.

Kent merkezi dışındaki alanlar ve yerleşmeler hava saldırılarından daha az zarar gördü. Orman ve göllerin bulunduğu banliyöler daha çok köy yerleşmeleri halindedir.

Kent merkezine yakın bir tek park (Tiergarten) bulunmasına karşın, Berlin her zaman taş apartmanların görünümünü dengeleyecek kadar yeşil bir kent olmuştur. Bunda, kentten geçen Spree Irmağı, kanallar, doğu ve batıdaki göllerle Berlin'in "su üstünde" bir kent olmasının payı büyüktür.

Berlin'de geleneksel ile modern bağdaştırma çabası hemen göze çarpar. Bunun bir örneği kentin batı kesiminde 10 milyon DM harcayarak onarılan ve içinde sürekli bir Alman tarihi sergisi bulunan *Reichstag* (Parlamento) binasıdır. 1891-95'te yapılan Kaiser-Wilhelm Kilisesi II. Dünya Savaşı'nda yıkılmış, ayakta kalan kararmış çan kulesi, yanına 1961'de eklenen cam ve betonndan bir kiliseyle (Gedächtniskirche) birlikte savaş anıtı haline getirilmiştir. 1963'te yapılan Berlin Filarmoni Binası ile bir modern sanat müzesi olan Yeni Ulusal Galerisi de Batı Berlin'deki önemli mimarlık yapıtlarındandır. Geç 17. yüzyıl yapısı Charlottenburg Sarayı kentteki en önemli barok yapıdır. Öteki önemli yapılar arasında, bugün Almanya cumhurbaşkanının Berlin'deki konutu olan Bellevue Sarayı, 22 katlı çelikten Europa Center, kentin bir sanayi ve ticaret kenti olarak konumunu güçlendirmek üzere 1979'da kullanıma açılan Uluslararası Kongre Merkezi sayılabilir.

Kentin doğu kesimindeki savaş anıtı da bir kilisedir. Aynı zamanda Berlin'in en eski yapısı olan 1200'lerden kalma St. Nikolaus Kilisesi'nin (Nikolaikirche) kırmızı tuğla duvarları II. Dünya Savaşı'nın tahribatına karşın ayakta kalmıştır. Doğu Berlin'in merkezinde yer alan ve hükümetin savaş

sonrası ilk büyük projesi olan yaklaşık 365 m'lik televizyon kulesi eski ADC başkentinin simgesi olmuştur. Kulede, 243 m yükseklikte, bütün Berlin'in görüldüğü döner bir restoran vardır. 1969'da tamamlanan kule, yeniden düzenlenen ünlü meydan Alexanderplatz'ın bitişiğindedir. Kentin en yüksek yapılarından olan 39 katlı Interhotel de buradadır.

1791'de tamamlanan Brandenburg Kapısı'ndan uzanan Unter den Linden Bulvarı'nın oluşturduğu kültür merkezi de eski ve yeniye birlikte sergiler. Zeughaus, Neue Wache, Berlin Sarayı, Prensesler Sarayı (Prinzessinnenpalais), Opera, Ulusal Kitaplık, Kaiser Wilhelm Sarayı ve Humboldt Üniversitesi gibi yapılar da buradadır. Caddenin başındaki Berlin Katedrali'nin onarımına ancak 1970'lerde başlanmıştır. Katedralin karşısındaki caddedeki Cumhuriyet Sarayı 1976-90 arasında Ulusal Halk Meclisi'nin (Volkskammer) binası olarak kullanılmıştır.

Gene bu alandaki başka yapılar arasında Marienkirche (Meryem Kilisesi), Ulusal Galerî, Bode Müzesi, Pergamon Müzesi ve Reform'dan sonra Berlin'de inşa edilen (1747) ilk Katolik kilisesi St. Hedwig Katedrali bulunmaktadır. Unter den Linden'in güneyinde, bir zamanlar Berlin'in en güzel mimarlık yapıtlarının bulunduğu eski Jandarma Pazarı, yeni adıyla Akademi Meydanı vardır. Kuzeyden güneye uzanan, Prusya ve Üçüncü Reich dönemlerinde hükümet binalarının bulunduğu Wilhelm

Caddesi'nden bugüne pek bir şey kalmamıştır. Caddenin batısında, üzerinde toplu konut yapımına başlanan Hitler'in sığınağı ve boş Potsdam Meydanı, doğusunda eski Nazi propaganda bakanlığı binası bulunmaktadır. Duvarın yıkılmasından sonra kent planı bölgeyi yeniden canlandırarak için çalışmaya başlamışlardır.

Nüfus. Doğu ve Batı Berlin alan olarak aynı büyüklükte olmakla birlikte, Batı'nın nüfusu Doğu'nunkinin yaklaşık 1,5 katıydı. Batı Berlin'de yaş ortalaması AFC'ninkinden daha yüksek olduğundan, genç Batı Alman işçilerin kente gelmesi özendiriliyordu. Yeniden birleşme sonrasında kentin yerleşme dokusu da değişmeye başladı. Batı kesimindekiler Doğu kesimindeki daha ucuz konutlara yöneldiler. Bütün kentte emlak fiyatları hızla yükseldi. Birçok uluslararası şirket Berlin'de ofis açmaya başladı. 1990 ortasında 3,4 milyon olan kent nüfusunun 2000 yılında 5 milyona ulaşacağı tahmin ediliyordu.

Ekonomi. Berlin'de II. Dünya Savaşı'yla birlikte büyük ölçüde duraklayan dokuma, metal, giyim, porselen, bisiklet, makine gibi geleneksel ekonomik etkinlikler, savaş sonrasında yeniden canlanmıştır. Elektronik, Berlin için en önemli sanayi dalı durumuna gelmiştir. Savaş sonrasında Batı Berlin'de sigara ve konfeksiyon üretimi gelişmiştir; kentin AFC'nin tanım bölgelerinden uzak olması nedeniyle Doğu Berlin, tek başına bütün Berlin'in tahlil pazarı durumundaydı.

Batı Berlin lüks tüketim mallarıyla tam bir Batı Avrupa kenti görünümündeydi. Buna karşılık Doğu Berlin temel gereksinim malları üretimine ağırlık vermişti. Doğu Ber-

lin'de ücretler daha düşük, buna karşılık bütün temel gereksinim maddeleri, konut ve kamu ulaşımı oldukça ucuzdu.

Berlin'de kent içi ulaşımında en çok otobüs kullanılır, ama Doğu Berlin'de tramvay da vardı. Doğu Berlin 1871'de kurulan, kentin ve metropoliten alanın her yanına ulaşan demiryolunun (S-Bahn) önceleri, tümünü işletirken, daha sonra batı kesimini Batı Berlin işletmeye başladı. Yapımına 1897'de başlanan ve II. Dünya Savaşı'nın başladığı tarihte Avrupa'nın en iyi metrolarından biri olan U-Bahn'ın işletmesi 1948'de Doğu ve Batı arasında bölünmüştü.

SSCB'nin Berlin'in batı kesimini ablukaya aldığı 1948'den bu yana hava ulaşımı Berlin'de önemli rol oynamıştır. ABD Hava Kuvvetleri'nin denetimindeki Tempelhof Havalimanı 1970'lerde önemini yitirken, merkezen uzakta Tegel, Batı Berlin'in en önemli sivil havalimanı durumuna geldi. Doğu Berlin'deki Berlin-Schönefeld de en büyük uçakların inmesine elverişli bir havalimanıdır. Batı Berlin'e hava koridorlarından yalnızca ABD, İngiltere ve Fransa'ya ait uçaklar uçabilmekteydi. Doğu Alman havayolları olan Interflug ise Schönefeld Havalimanı'nı daha çok doğu seferleri için kullanıyordu.

Berlin'deki Reichsautobahn, II. Dünya Savaşı öncesinde kurulan ulusal otoyol ağı'nın bir parçasıdır. Kent içindeki otoyollar, kenti bütünüyle çevreleyen dış otoyol zincirine bağlanır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Batı ve Doğu Berlin'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra da yönetim eskisi gibi ilçelere ayrılmış olarak devam etmiştir. Bu yönetim biçimi

Berlin Kent Merkezi ve (çerçeve içinde) Metropoliten Alanı

içinde kentin belediye başkanı ve kent meclisi ile ilçe belediye başkanları ve konseyleri yer alıyordu.

Doğu Berlin'in ADC'nin başkenti, Batı Berlin'in de fiilen AFC'nin bir eyaleti olmasına karşın, birleşme öncesinde Berlin'in bütünü işgal altında bir kent statüsündeydi. AFC'nin 11. eyaleti (*Land*) sayılan

girişimlerde bulunan üniversite öğrencileri arasında. 1965'e gelindiğinde yeni sol görüşler çemen oldu. 1968 öğrenci hareketlerine de katılan Batı Berlinli öğrencilerin siyasal etkinlikleri gitgide azaldı.

Kentteki birçok büyük ve önemli kitaplık arasında Batı Berlin'de 1867'de kurulan Sanat Kütüphanesi ile savaştan sonra ABD

Berlin'in doğu kesiminde, Karl-Marx ve Lenin bulvarlarının kesiştiği Alexanderplatz
Siegfried Sammer-Bavaria Verlag

Batı Berlin'in kent meclisi, Bonn'daki Federal Meclis'e (*Bundestag*) delege seçerek gönderirdi. Bununla birlikte işgal statüsü devam eden kentin anayasal bakımdan AFC'nin bir parçası olmaması nedeniyle, bu delegelerin oy hakları sınırlıydı. Kentteki ABD, İngiliz ve Fransız birliklerinin komutanları kendi işgal bölgelerinde yetki sahibiydi. Batı Berlin'deki Sovyet varlığı, uçak seferlerini denetleyen hava güvenlik merkezinde sürmekteydi. Batılı komutanlar kendi bölgelerinde kamu düzeni ve güvenlik konularında da son söz hakkına sahipti. Batı Berlin güvenlik güçleri Batılı işgal garnizonlarına destek niteliğindedeydi ve büyük ölçüde milis örgütlenmesine dayalı polisten oluşuyordu. Batı Berlinlilerin askerlik yükümlülüğü yoktu, ama gönüllü olarak orduya katılabiliyorlardı. Doğu Berlin bütünüyle ADC yargı sistemine bağlıydı. Batı Berlin'de ise AFC Anayasa Mahkemesi'nin (*Bundesverfassungsgericht*) yetkisi kabul edilmemekle birlikte, öteki yargısal konularda AFC'nin adalet ve yasama sistemi geçerliydi. 1990'da bütün bu yapılanma ve kentin statüsü değişti, Berlin Almanya'nın 16 eyaletinden biri haline geldi. Daha sonra da ülkenin başkenti olması kararlaştırıldı.

Almanya'nın en büyük tıp kuruluşlarının bulunduğu kentte sağlık sigortası hizmetinden yaygın biçimde yararlanılır. Doğu kesiminde 1710'da kraliyet hastanesi olarak kurulan Charité'ye karşılık, batı kesiminde modern bir fakülte hastanesi olan Klinikum bulunmaktadır.

Alman eğitiminde geleneksel bir yeri olan Berlin, bugün de eğitimdeki önemini korumaktadır. Savaştan sonra doğu kesiminde kalan Berlin Üniversitesi'nin(*) adı, kurucusunun onuruna Humboldt Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Berlin'in bu en büyük üniversitesinin kentin doğu kesiminde kalması üzerine 1948'de batıda Berlin Hür Üniversitesi kurulmuştur. Komünist olmayan öğretim üyelerinin ADC'den gelerek kurdukları Hür Üniversite, tasarlandığı andan başlayarak bütün Almanya'dan siyasal eylemcileri kendine çekmiştir. Önce, Doğu Berlin'den Batı Berlin'e göçe izin verilmesi için cüretli

yardımla kurulan Amerikan Anısal Kütüphanesi ve Doğu Berlin'deki Alman Devlet Kütüphanesi sayılabilir.

Kültürel yaşam. Berlin, Avrupa'nın öbür merkezlerinden uzak bir eyalet merkeziyken, Londra ya da Paris gibi eski kentlerle yarışabilecek bir kültürel yaşamı yoktu. Ama 18. yüzyıldan başlayarak bu konuda büyük adımlar atıldı. 1750'lere gelindiğinde Unter den Linden'deki Prusya Devlet Operası Avrupa'nın en iyi operalarından biri olmuştur. Berlin müzik alanında Almanya için hiçbir zaman bir Viyana olamamışsa da, önemini hep korumuştur. Berlinli bir Yahudi ailesinden gelen ünlü müzikçi Felix Mendelssohn yaşamının büyük bölümünü Berlin'de geçirmiştir. Günümüzde de kent Berlin Filarmoni Orkestrası ile ünlüdür.

Alman edebiyatının yeniden canlanışında Berlin'in de önemli bir yeri vardı. 19. yüzyılın en iyi yazarlarından Theodor Fontane, Berlin'de yaşamıştı. Berlin'de ünlü başka 19. yüzyıl yazarları arasında Heinrich von Kleist ve kısa öyküleriyle de tanınan E. T. A. Hoffmann sayılabilir. 18. yüzyıldan başlayarak birçok seçkin mimarın Berlin'e katkısı olmuştur. Bunlar arasında Geç Alman Baroku yapılarıyla Andreas Schlüter, II. Friedrich (Büyük) için kent dışında Sanssouci Sarayı'nı yapan Georg Venzelsaun von Knobelsdorff ve kent merkezine karakteristik yeni klasik görkemini kazandıran Friedrich Schinkel vardır.

1710'da Berlin Üniversitesi'nin kurulmasıyla Berlin, Almanya'nın entelektüel yaşamının merkezi durumuna geldi. Bir zamanlar yayıncılıkta Leipzig'le boy ölçüşürken, savaştan sonra savaş öncesi konumuna bir daha dönemedi. Ama 19. yüzyılda Alman gazeteciliğinin merkezi olan kentte, bugün de birçok başka büyük kentten daha çok günlük gazete basılmaktadır.

Berlin, kültürel ve entelektüel açıdan doğru, görkemli imparatorluk yıllarında değil, kargaşayla dolu Weimar Cumhuriyeti döneminde ulaştı. Gece kulüpleri, kabareleri ve başka eğlence yerleriyle kent 1920'lerdeki hareketliliğini savaş sonrasında da sürdürdü.

On beş yıl yurtdışında yaşadıkdan sonra 1948'de Doğu Berlin'e dönen epik tiyatro-

nun kurucusu Bertolt Brecht'in topluluğu Berliner Ensemble(*) bugün de dünyaca ünlü bir tiyatrodur. Kentin batı kesiminde üç devlet tiyatrosu ve çok sayıda özel tiyatro bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Alman sinemasının merkezi olan kent, günümüzde de doğu kesimindeki DEFA (*Deutsche Film Aktiengesellschaft*) stüdyolarıyla bir filmcilik merkezidir. Sinema sanayisi 1960'larda yeniden canlanan Batı Berlin'de düzenlenen uluslararası film şenlikleri arasında en önemlisi, 1951'de başlayan Berlin Film Şenliği'dir(*).

Tarih. Yazılı kaynaklarda ilk kez 1244'te adı geçen Berlin, Kölln'le birlikte 13. yüzyılın başlarında kuruldu. Yörede önce kuzey-batıdaki Spandau ve güneydoğudaki Köpenick'e yerleşmişti. Daha sonraları bu iki yerleşim arasında Berlin-Kölln ortaya çıktı. Bu ikiz kent, batıya göçen ilk kabilelerin Slavlara bıraktığı topraklara geri dönen Germaner tarafından coğrafi ve ticari nedenlerle kurulmuştu. Kenti önceleri, Elbe Irmağını batıdan geçerek Slavlara baş eğdiren I. Albrecht'in (Ayı) soyundan gelen Brandenburg prensleri yönetirdi. Berlin'in simgesi bugün de bir siyah ayıdır.

14. yüzyılda kuzey kentlerinin oluşturduğu Hansa Birliği'ne katılan Berlin'in, Brandenburg Prensliği'nin 1411'de VI. Friedrich'in yönetimi altına girmesi üzerine Hohenzollern hanedanıyla ilişkisi başladı. Brandenburg elektörleri olarak Hohenzollernler Berlin-Kölln'ü başkentleri ve sürekli konutları yaptılar. 1618-48 arasındaki Otuz Yıl Savaşları Berlin için hem ağır bir mali yük oldu, hem de 12 bin kişilik kent nüfusunun 7.500'e düşmesine yol açtı. 1640'ta tahta geçen Brandenburg elektörü Friedrich Wilhelm kentte yaygın bir yapım projesi başlattı. 1670'te 12 bin olan nüfus 1712'de 61 bine erişti. Aynı tarihte kentte 6 bin Fransız Huguenot mülteci yaşamaktaydı.

18. yüzyılın ilk yarısında Berlin bütün yönlerde doğru ve her alanda gelişti. II. Friedrich kenti güzelleştiren birçok yeni yapı inşa ettirdi. 1810'da bilim adamı Wilhelm von Humboldt, Hegel'in ders verdiği, Karl Marx'ın öğrencilik yaptığı üniversiteyi kurdu.

Berlin'deki ilk ayaklanma Avrupa'daki 1830 devrimleri sırasında terzi çıraqlarının caddelere dökülmesiyle başladı. 1848 Devrimi'nde sivil halkla polis arasında çıkan çatışmada 500 kişi öldü. Bu tarihte kent nüfusu 415 bine ulaşmıştı. 1838'de Berlin-Potsdam hattının açılmasıyla Berlin gelişen bir demiryolu ağının merkezi oldu. Bu demiryolu projesini gerçekleştiren Prusya şansölyesi Otto von Bismarck, Almanya birliğinin yolunu açtı. Prusya kralı I. Wilhelm'in 1871'de Kaiser olarak taç giymesiyle Almanya birliği tamamlanarak İkinci Reich dönemi başladı ve Berlin Almanya'nın başkenti oldu. Bu tarihte kent nüfusu 826.100'e ulaşmıştı.

Berlin 9 Kasım 1918'de ilk Alman cumhuriyetinin de başkenti oldu. 1918-33 arası, Almanya'nın her yerinde olduğu gibi Berlin için de siyasal çalkantılarla, yüksek enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sorunlarla dolu bir dönemdi. Adolf Hitler, bu koşullardan da yardımıyla, şansölye olarak iktidarı ele geçirdiğinde kent aynı zamanda gelişikili bir biçimde, sayısız sinema, tiyatro ve eğlence yerleriyle bir sanat ve kültür patlaması yaşamaktaydı.

Modern Olimpiyat Oyunları'nın en görkemlisi 1936'da Berlin'de gerçekleştirildi. 1938'in 9-10 Kasım gecesinde (Kristal

Gece) Yahudilere ait dükkanların taşatutulmasıyla Yahudi soykırımı başlatıldı. Bunun sonunda Yahudi nüfusu 170 binden 1945'te 5 bine inecekti.

Müttefikler'in hava saldırılarında Berlin 52 bin ölü verdi. 100 bin sivil de 16 Nisan 1945'te Sovyet ordusunun Nazilere karşı saldırısında öldü. II. Dünya Savaşı'nda yerle bir olan Berlin'de, Almanya'nın tümündeki "savaş molozu"nun altında biri yatmaktaydı. Savaş sonunda Berlin nüfusunun yüzde 70'ini oluşturan kadınlar, bu molozları temizleyen ekiplerin içinde de çoğunlukta idi. Hitler'in 30 Nisan 1945'te sığınagında intihar etmesinden sonra bir yanda SSCB, öbür yanda da ABD, İngiltere ve Fransa Berlin'de iki ayrı teslim töreni düzenlediler. Bu iki tören aynı zamanda, kentin bölünmüşlüğü'nün de ilk simgesi oluyordu.

1 Ekim 1920'de 7 ilçe, 59 kırsal bölge ve 27 malikâne toprağının birleşmesiyle kurulan

havadan indirmek oldu. Sovyetler 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırdı, ama Amerikan ve İngiliz uçakları Eylül sonuna değin Batı Berlin üzerinde uçmayı ve bir yıl yetecek kadar gereksinim maddesini kente gene havadan indirmeyi sürdürdü.

30 Kasım 1948'de Doğu Berlin'de ayrı bir belediye kurularak kentin Doğu ve Batı arasında bölünmesi tamamlandı. 17 Haziran 1953'te 50 bin kadar Doğu Berlinli işçi ayaklandı. Ayaklanma bütün ADC'ye yayılmaya başlayınca Sovyetler müdahale etti. Sovyetler ADC'nin 1961'de Berlin Duvarı'nı örme girişimini de destekledi. Doğu ve Batı arasındaki gerginliği yumuşatmak amacıyla "işgal kuvvetleri" SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa 1971'de bir Berlin anlaşması imzaladılar. AFC'den ADC toprakları içinde kalan Batı Berlin'e daha kolay geçiş sağlanması konusunda ADC ve AFC hükümetleri yetkili kılındı. Batı Berlin'de bir SSCB konsolosluğu açıldı. Karşılıklı ilişkilerin 1970'lerden başlayarak görüşmeler yoluyla normale döndürülmesine karşın, Berlin'in bölünmüşlüğü Doğu ve Batı arasında-

müziği kulaktan öğrendi. Güftelerinin yanı sıra beste yapmaya başladı. 1911'de bestelediği "Alexander's Ragtime Band" kısa zamanda Tin Pan Alley'de ragtime modasının başarılı parçalarından biri oldu. Ertesi yıl kansının ölümü üzerine "When I Lost You"

Irving Berlin

baladını yazdı. Daha sonra aralarında Florenz Ziegfeld'in *Follies*'inin de bulunduğu birçok Broadway revüsüne ve müzikal gösteriye katkıda bulundu. Sonraki yıllarda birçok müzikalin partiyonlarını yazdı. En tutulan müzikallerinden biri, 1946'da sahneye konan ve 1950'de filmi yapılan *Annie Get Your Gun*'dır. Berlin'in yazdığı 800'ü aşkın şarkının çoğu, kendi türlerinin klasığı oldular. Bunların arasında "Oh, How I Hate to Get up in the Morning", "A Pretty Girl is Like a Melody", yurtseverlik ezgisi "God Bless America", "Heat Wave" ve "There is No Business Like Show Business" sayılabilir. Dev sinema müzikalleri çağında Berlin, *Top Hat* (1935), *Easter Parade* (1948), *Call Me Madam* (1953) ve *White Christmas* (1954) gibi birçok müzikal film için besteler yaparak sahnedeki başarısını beyazperdeye de aktardı. *Holiday Inn* (1942) müzikali, plağı yapılmış şarkıların en gözdelelerinden biri "White Christmas" parçasına ün kazandırdı.

Berlin, Sir Isaiah (d. 6 Haziran 1909, Riga, Letonya), İngiliz felsefeci, düşünce tarihçisi ve yazar. Denemeleri, edebiyat eleştirisi ve siyaset felsefesi alanlarında 20. yüzyılın en derin ve parlak örnekleri arasında yer alır.

Ailesiyle birlikte 1920'de Sovyetler Birliği'nden İngiltere'ye göç etti. St. Paul Okulu'nda başladığı öğrenimini burslu olarak Corpus Christi College'da sürdürdü. Parlak bir öğrenciydi; lisansüstü derecesini 1935'te aldı. Bu arada, Oxford'daki New College'da felsefe dersleri vererek (1932-38) meslek yaşamına başladı; daha sonra da burada öğretim üyeliği yaptı (1938-50). Savaş yıllarında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda kısa ama önemli görevleri oldu. İngiliz Danışma Bürosu'nun New York kenti bürosunda uzman, 1942-45 arasında da Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde birinci kâtip olarak çalıştı. Eylül 1945-Ocak 1946 arasında geçici olarak Moskova'daki elçiliğe atandı. Berlin'in diplomatik yazışmaları hayranlık uyandırdı ve Sir Winston Churchill'in övgüsünü aldı. Oxford'a dönerek 1950-66 arasında All Souls College'da öğretim üyesi, 1957-67 arasında Chichele Kursüsü profesörü, 1966-75 arasında Wolfson College'da başkan, 1975'ten sonra da All Souls College'da profesör olarak görev yaptı. 1974-78 arasında İngiliz Akademisi'nin başkanlığını yürüttü.

Berlin'in yapıtları, ince üslubu ve bilimsel açıklığıyla tanınır. En önemli yapıtları arasında şunlar sayılabilir: Marx'ın etkilendiği kaynakları inceleyen *Karl Marx: His Life*

Uluslararası Kongre Merkezi, Berlin
ABC Ajansı

Berlin metropoliten alanı oldukça özerk 20 ilçeye bölünmüştü. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Berlin Merkez, Prenzlauer Berg, Friedrichshain, Treptow, Köpenick, Lichtenberg, Weissensee ve Pankow SSCB'nin; güneydeki Zehlendorf, Steglitz, Tempelhof, Neukölln, Kreuzberg ve Schöneberg ABD'nin; Tiergarten'in merkez ve doğu ilçeleri ile Wilmersdorf, Charlottenburg ve Spandau İngiltere'nin; kuzeydeki Wedding ve Reinickendorf ilçeleri de Fransa'nın işgal bölgeleri olarak belirlendi. Berlin'i Müttefikler arasında işgal bölgelerine ayıran plan ABD, İngiltere ve SSCB tarafından 1944'te Londra'da varılan bir anlaşmayla gerçekleştirildi. Buna göre Almanya işgal bölgelerine ayrılırken, Berlin'in de, SSCB'nin işgal bölgesi içinde kalan, ama ona dahil olmayan ortak bir işgal toprağı olmasına karar verildi.

Mart 1948'de ABD, İngiltere ve Fransa kendi işgal bölgelerini tek bir ekonomik birim olarak birleştirdiler. Bunu protesto eden SSCB, 16 Haziran 1948'de Müttefikler Kontrol Konseyi'nden (*Kommandatura*) çekildi. Haziran 1948'de Batılı devletlerin Batı Berlin'i de kapsayan bir para reformuna girişmelerini, SSCB, Batı Berlin'i karadan ablukaya alarak protesto etti. Berlin Ablukası'na(*) Batılı Müttefiklerin yanısı, 2.323.738 ton yiyecek, kömür ve başka gereksinim maddesini uçaklarla taşıyarak

ki karşıtlığın bir odak noktası olmayı sürdürdü.

1989'da ADC'de komünist yönetime karşı gösteriler giderek yoğunluk kazandı. İleri sürülen isteklerden biri de iki Almanya'nın birleşmesiydi. 9 Kasım'da Berlin'in bölünmüşlüğü fiilen sona erdi. 22 Aralık'ta Brandenburg kapısı da açıldı. 1990 ortalarına gelindiğinde duvarın önemli bölümü ortadan kalkmıştı. 1 Ocak 1991'de ise Berlin yeniden tek yönetim altında birleşti ve Almanya'nın yeni başkenti olarak belirlendi. Ayrıca, merkezi devlet kuruluşlarının 12 yıllık bir süre içinde Bonn'dan Berlin'e taşınması kararlaştırıldı.

Berlin, Irving, asıl adı ISRAEL BALINE (d. 11 Mayıs 1888, Temum, Rus Çarlığı - ö. 22 Eylül 1989, New York, ABD), erken ragtime ve caz dönemlerinden başlayarak müzikallerin altın çağı boyunca popüler müziğin evriminde en önemli rolü oynayan ABD'li besteci.

1893'te New York'a göç eden bir Yahudi ailesinin oğluydu. Çocukken sokak şarkıcılığı ve New York'un aşağı doğu kesiminde şarkıcı-garsonluk yaptı. On dokuz yaşında şarkı sözleri yazıyordu. Yayımlanan ilk şarkısında adı yanlışlıkla Irving Berlin olarak çıkınca şarkı sözü yazarlığını bu adla sürdürdü ve birkaç yıl içinde yeni ezgileri tanıtan başarılı bir şarkı reklamcısı oldu. Nota okumasını bilmiyordu,

and Environment (1939, yb 1959, 1963; Karl Marx: Yaşamı ve Çevresi), belirlemci öğretilere yönelik en önemli eleştirilerden biri olan *Historical Inevitability* (1955; Tarihsel Kaçınılmazlık), 18. yüzyıl filozoflarını ele alan *The Age of Enlightenment* (1956; Aydınlanma Çağı), *Four Essays on Liberty* (1969; Özgürlük Üzerine Dört Deneme). Berlin'in siyaset felsefesi, genellikle, gidererek daha totaliter ve mekanik bir yapı kazanan toplumlardaki özgürlük ve özgür irade sorunlarını ele alır. *The Hedgehog and the Fox* (1951; Kirpi ve Tilki) başlıklı denemesi *Oxford Slavonic Papers*'ta yayımlanmış, 1953'te kitap olarak basılmıştır. Yazar, edebiyat eleştirisinde bir başarıyı sayılan bu denemede, Lev Tolstoy'un kişiliğindeki birbirine aykırı öğeleri, Tolstoy'un araştırmacılarca daha önce gözardı edilen tarihsel kuramlarını çözümleyerek inceler. Berlin'in özellikle Rus aydınları, edebiyat, tarihsel kişiler ve siyaset felsefesi üzerine yazıları dört ciltte toplanmıştır: *Russian Thinkers* (1978; Rus Düşünürleri), *Concepts and Categories* (1978; Kavramlar ve Kategoriler), *Against the Current* (1979; Akıntıya Karşı) ve *Personal Impressions* (1980; Kişisel İzlenimler). Berlin, Ivan Turgenev'in bazı yapıtlarını da İngilizceye çevirmiştir.

Berlin, çalışmalarından ötürü birkaç kez onurlandırıldı. Savaş sırasındaki hizmetleri dolayısıyla 1946'da C.B.E. (Commander of the British Empire) nişanı aldı. 1957'de şövalye oldu. 1971'de de Liyakat Nişanı aldı.

Berlin, Isaiah ben Judah Loeb, ISAIAH PİCK olarak da bilinir (d. Ekim 1725, Eisenstadt, Macaristan - ö. 13 Mayıs 1799, Breslau, Silezya, Prusya), Talmud ve öteki kutsal metinler üzerindeki yorumlarıyla tanınan Yahudi ilahiyatçı.

Tanınmış bir Talmud araştırmacısının oğluydu. Küçük yaşta Berlin'e gitti; ilk eğitimi babasından aldı, ayrıca ünlü bir hahamın kurduğu bir din okulunda okudu. 1787'de haham oldu, 1793'te Breslau hahamı seçildi. Bu görevdeyken yerel Yahudi cemaati içindeki karşıt görüşleri uzlaştırmaya çalıştı.

Berlin'in yapıtları, eleştirel ve tarihsel derinliği bakımından önem taşır. Çalışmaların arasında yorumlar, notlar, Yahudi ilahiyatının ilk yapıtları üzerine açıklamalar yer alır. *Masoret ha-Şas* (Talmud Gelenegi) adlı Talmud yorumu, Frankfurtlu bir hahamın daha önceki bir çalışmasını tamamlar. Bu yapıt, Berlin'in, farklı okumaları ve benzer pasajları belirttiği çok sayıda karşılaştırmalı metin çalışması arasında en tanınmışıdır.

Berlin Ablukası, 1948-49'da Sovyetler Birliği'nin, Batılı işgal devletlerini Batı Berlin'deki egemenlik haklarından vazgeçmeye zorlama girişiminin yol açtığı uluslararası bunalım. Batılı devletler Mart 1948'de Almanya'daki bölgelerini tek bir ekonomik birim halinde birleştirmeye karar verdiler. Sovyet delegesi bunu protesto amacıyla Müttefikler Kontrol Konseyi'nden çekildi. Bütün Almanya'da ve Batı Berlin'de geçerli olacak (Sovyetler'in Doğu Alman parasına rakip olarak gördükleri) yeni bir Alman Markı'nın çıkarılması üzerine Sovyet işgal kuvvetleri Berlin ile Batı arasındaki bütün demir, kara ve su yollarını ablukaya aldılar. Sovyetler 24 Haziran'da Berlin'deki Dört Büyükler yönetiminin sona erdiğini, Batılı Müttefikler'in burada artık hakları kalmadığını ilan etti. 26 Haziran'da ABD ile İngiltere, kentin acil gereksinimlerini dışardan havayoluyla sağlamaya başladılar. Ayrıca Batı Berlin'in büyük ölçüde

azalmış olan sanayi ihracatının havayoluyla gerçekleştirilmesi için buna benzer bir "hava köprüsü" kurdular. Temmuz ortasında Müttefikler'e ait bölgelerdeki 8 tümene karşılık Doğu Almanya'daki Sovyet ordusu 40 tümene çıkarıldı. Temmuz sonuna değin üç ABD stratejik bombardıman uçakları grubu destek olarak İngiltere'ye yollandı. Gerilim çok yükseldi, ama savaş çıkmadı.

Büyük ölçüde yakıt ve elektrik darlığına karşın hava koridoru Sovyetler Birliği'nin 12 Mayıs 1949'da ablukayı kaldırmasına değin, 11 ay boyunca yaşamın sürmesini sağladı. 2.323.738 ton yiyecek, yakıt, makine ve başka malzemenin taşındığı ve 224 milyon Amerikan Dolarına mal olan bu havayoluyla destek 30 Eylül'e değin sürdürüldü. Ablukayı sona erdiren, Müttefikler'in Doğu Alman ulaştırma ve haberleşmesine karşı aldıkları önlemler, en çok da Doğu Bloku'nun bütün stratejik ihracatına Batı'nın ambargo koyması oldu.

Berlin Antlaşması, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nın (3 Mart 1878) yerine geçmek üzere, Osmanlı Devleti, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Almanya arasında yapılan antlaşma (13 Temmuz 1878).

Avusturya dışişleri bakanı Kont Gyula Andrassy'nin 6 Mart 1878'de yaptığı resmi çağrı üzerine, 13 Haziran'da Berlin'de bir

ceği savaş tazminatı 802 bin 500 franka indirilerek taksit bağlandı.

Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa gücü olarak varlığını sürdürmesine olanak sağlarken, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'yla elde ettiği kazançları azalttı. Ama bu antlaşmada Balkanlardaki yeni oluşumlar yeterince dikkate alınmadığı için, ileride ortaya çıkacak bunalımlara ortam hazırlanmış oldu.

Berlin Batı Afrika Konferansı, Orta Afrika'daki Kongo Havzası ile ilgili sorunları tartışmak ve karara bağlamak üzere 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 arasında Berlin'de yapılan bir dizi görüşme. Alman şansölyesi Otto von Bismarck başkanlığında toplanan konferansa Avrupa'nın büyük devletlerinin (Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya ve Rusya) yanı sıra ABD, İspanya, Portekiz, İsveç-Norveç, Danimarka, Belçika, Hollanda ve Osmanlı Devleti katıldı. Konferans, İngiltere ile Almanya arasında Kuzeybatı Afrika üzerinde hafif bir gerilimin baş göstermesinden hemen sonra, Kongo Halicini denetleme konusunda özel hak iddiasında bulunan Portekiz'in önerisi üzerine toplandı. Fransa ve Almanya'nın istekle sarıldığı bu öneriyi, İngiltere gönülsüz olarak kabul etti. Konferansı zorunlu kılan nedenlerin başında,

Berlin Kongresi sırasında İngiliz elçiliğinde kabul resmi
İletişim Yayıncılık Arşivi

kongre toplandı. Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın başkanlık ettiği bu kongrede Osmanlı Devleti'ni Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin büyükelçisi Sadullah Bey ve Nafia Nazırı Aleksandr Karatodorı Paşa temsil ettiler. Bir ay süren görüşmeler sonunda kongre, antlaşma koşullarında İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın çıkarları doğrultusunda değişiklikler yaparak, Ayastefanos Antlaşması'nın yol açtığı uluslararası bunalıma bir çözüm getirdi.

Buna göre Bulgaristan, bir bağımsız prenslik, özel koşullarla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Doğu Rumeli ve Makedonya vilayetleri olmak üzere üçe bölündü. Rusya, Doğubeyazıt ve Eleşkirt'i Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları bazı koşullara bağlı olarak onaylandı. Girit, Osmanlılara bırakıldı. Boğazlar'ın statüsü, 1856 Paris ve 1871 Londra antlaşmalarında kabul edilen ilkelerle korundu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesine olanak sağlandı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödeye-

Afrika'daki sömürgeci yayılma girişimlerinde büyük Avrupa devletlerinin birbirlerine karşı besledikleri kıskançlık ve kuşku gelmekteydi. 1880'de H. M. Stanley, Belçika kralı II. Leopold'un himayesinde keşiflerine ve toprak kazanmaya devam ederken, Fransız kâşifi Pierre Savorgnan de Brazza, Stanley (Malebo) Gölcüğü'nün güney kıyısında Kintamo Çağlayanlarında Brazzaville üssünü kurdu. Hemen yakınlarda Léopoldville üssünü kurmakla yetinen Stanley, aynı yıl içinde Fransız üssünün gölcüğün kuzey yakasına taşınmasıyla isteğine kavuştu. Çünkü böylelikle Stanley Gölcüğü'nün bütün güney kıyısı yeniden II. Leopold'un eline geçmiş oldu. Bu arada bu tür etkinliklerden korkuya kapılan ve Kongo'nun kuzey ve güneyindeki bölge üzerindeki hak iddialarını koruma kaygısına düşen Portekiz, İngiltere'den 5°12' ve 8° Güney enlemleri arasında kalan ve doğudaki Kongo'dan (Brazzaville) bugünkü Matadi'nin yakınlıklarına kadar uzanan Atlas Okyanusu hattına ilişkin hak iddiasını tanımasını istedi. İngiltere 26 Şubat 1884'te

imzalanan bir antlaşmayla Portekiz'in bu isteğini gerçekleştirdi. Ama antlaşma hükümlerinin kopardığı protesto fırtınası antlaşmanın iptal edilmesine neden oldu ve Portekiz'i uluslararası bir konferans önermeye yöneltti.

Berlin Konferansı sonuç belgesi, Alman Doğu Afrika'sını da içine almak üzere Kongo Havzasını tarafsız bölge ilan etti (bu durum İtaliya Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'nda savaşı bu yöreye kadar yaymalarına engel olmadı); tüm devletlere serbest ticaret ve taşımacılık güvencesi verdi; köle ticaretini yasakladı ve Portekiz'in hak iddialarını reddetti. Böylece İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ilke olarak üzerinde anlaşmış oldukları Kongo Bağımsız Devleti'nin(*) kurulmasının yolunu açtı.

İngiltere'nin Afrika'daki Alman-Fransız işbirliği karşısında içine düştüğü yalnızlığı da yansıtan konferans, Bismarck'ın bir Alman sömürge politikası geliştirmesine olanak sağladı.

Berlin Botanik Bahçesi ve Botanik Müzesi, Almanca tam adı BOTANISCHER GARTEN UND BOTANISCHES MUSEUM BERLIN-DAHLEM, Almanya'nın en eski botanik bahçesi. 17. yüzyılda, çiçek, tıbbi bitki, sebze ve şerbetçiotu (kraliyet bira fabrikası için) yetiştirmek üzere kraliyet bahçesi olarak kurulduysa da, sonradan çok bakımsız kaldı. 1801'de botanikçi Carl Ludwig Willdenow'un yöneticiliğe getirilmesiyle bahçe yeniden düzenlendi; 10 yıl içinde Avrupa'nın en önde gelen botanik araştırma merkezlerinden ve halka açık bahçelerinden biri oldu. II. Dünya Savaşı sırasında baştan başa yıkılan bahçe ve müze savaştan sonra yeniden inşa edildi.

Berlin Botanik Bahçesi, 20 sergileme salonu, 20 sera ve 42 ha bahçeden oluşmuştur, yaklaşık 18 bin bitki çeşidini içerir. Kaktüsleri, orkideleri, begonyaları, böcekçil bitkileri ve eğreltiotlarıyla etkileyici bir sera koleksiyonu vardır. Ayrıca yüzlerce çeşit bitkinin sergilendiği halka açık bir bahçesi ve çok büyük bir palmiye evi bulunmaktadır. Çin, Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa ile Japonya'nın kuzeyinden getirilmiş otsu ve odunsu bitkilerin oluşturduğu yabancı bahçelerle beş ayrı coğrafi alan temsil edilmektedir. Botanik Müzesi'nde ise yaklaşık 1.850.000 kurutulmuş bitki örneğini içeren bir herbaryum bulunmaktadır. Kuruluş ayrıca *Willdenowia* ve *Englera* adlı iki dergi yayımlamaktadır.

Berlin Duvarı, Almanca BERLINER MAUER, 1961-89 arasında Batı Berlin'i kuşatan ve çevresindeki Doğu Almanya (ADC) topraklarıyla Doğu Berlin'den geçişi engelleyen duvar. 1949-61 arasında 2,5 milyon Doğu Almanyalı Batı Almanya'ya (AFC) kaçtı. Gidenler arasında nitelikli işçilerin, meslek sahipleri ve aydınların oranı giderek

artıyordu. Bu nitelikli kişilerin Doğu Almanya'dan ayrılmaları, ülkenin ekonomik varlığını sarsacak düzeye gelmişti. Doğu Almanya buna karşı Batı Almanya'ya bir geçiş yolu durumunda olan Batı Berlin'e geçmeyi engelleyecek bir duvar ördü. İlk duvar Doğu Alman Halk Meclisi'nin (*Volkssammer*) 12 Ağustos 1961'de aldığı bir kararla 12-13 Ağustos günlerinde örüldü. Bu ilk duvar dikenli teller ve briketten oluşuyordu. Daha sonra bunun yerini, üzerine dikenli tel gerilmiş, gözcü kuleleri, makineli tüfek yuvaları ve mayınlarla güçlendirilmiş, yer yer 15 m'yi bulan yükseklikte bir dizi beton duvar aldı. Elektrik verilen teller ve tahkimatla daha da gelişmiş duruma getirilen duvarın uzunluğu, kentin iki kesimi arasında 45 km; Batı Berlin ile Doğu Almanya arasında da 120 km olmak üzere toplam 165 km'yi bulmuştur.

Berlin Duvarı, Soğuk Savaş'ın getirdiği, Doğu ile Batı Almanya ve Doğu ile Batı Avrupa arasındaki bölünmenin bir simgesi durumuna geldi. Yaklaşık 5 bin Doğu Almanyalı çeşitli yollardan duvarı geçmeyi başarmış, 5 bin kadarı da bu girişimleri sırasında yakalandı; duvarın üzerinden geçmeye kalkışan 191 kişi de öldürüldü.

Doğu Almanya'nın sert politika yanlısı komünist önderleri Doğu Avrupa'yı etkileyen demokratikleşme dalgası sırasında, Ekim 1989'da iktidardan uzaklaştırıldı. 9 Kasım'da Doğu Alman hükümeti, Batı Almanya ile (doğal olarak Batı Berlin'le) sınırlarını açtı. Doğu Almanya yurttaşlarının Batı'ya serbestçe geçişi için duvarda geçitler açıldı. Böylece duvar Doğu ile Batı arasında siyasal bir engel olma özelliğini yitirdi.

Berlin Film Şenliği, 1951'den beri Batı Berlin'de düzenlenen, dünyanın belibaşlı sinema şenliklerinden biri. Dr. Alfred Bauer'in öncülüğü ettiği şenliğin amaçlarından biri, ikiye bölünen Berlin'in durumuna dikkati çekmek ve Batı Berlinlilere yalnız bakılmadıklarını göstermekti.

Batılı sinemacıların başından beri ilgi gösterdiği şenlik 1956'dan sonra Cannes ve Venedik şenlikleriyle birlikte dünyanın en önemli üç sinema yarışması arasında sayıldı. Yugoslavya dışındaki Doğu Avrupa ülkeleri başlangıçta yalnızca gözlemci gönderirken, 1970'lerin ortalarında şenliğe katılmaya başladılar. Başlarda şenlikte daha çok ticari gösterim ağırları dışında kalan bağımsız filmlere yer veriliyordu. 1960'ların ortalarında çıkan siyasal tartışmaların ardından 1970'te gösterilere müdahale edilmesi üzerine ödül dağıtılmadı. 1970'lerin ortalarından başlayarak çok sayıda ülke ve (yan bölümlerdekilerle birlikte 500'ü aşkın) filmin katıldığı Berlin Film Şenliği'nde ticari sinemanın önemi de gittikçe arttı.

Önceleri yaz ortasında düzenlenen, 1978'den sonra da şubat-mart aylarına alınan Berlin Film Şenliği, yarışma dışı ve yarışma filmlerinin gösterildiği ana bölüm ile bir dizi yan bölümden oluşur. 1961'de yenilikçi filmlere daha çok yer veren "Uluslararası Genç Sinema Forumu" adlı özerk bir bölüm kurulmuş, 1980'lerde oluşturulan "Market" bölümü de ticari önem kazanmaya başlamıştır.

Başlangıçta ödüller uluslararası bir jüri ile halk jürisince dağıtılırken 1957'den sonra halk jürisi kaldırılmıştır. Şenlikte en iyi konulu ve kısa filmlere Altın Ayı ödülü verilir. Jüri Özel Ödülü adıyla verilen Gümüş Ayı ise ikincilik ödülü sayılmaktadır. Ayrıca, en iyi oyunculara, yönetmene ve mansiyona değer görülen filmlere Gümüş Ayı ödülleri dağıtılabilir. Şenlikte ödül kazanan Türk filmleri arasında, 1964'te

Altın Ayı kazanan *Susuz Yaz* (Metin Erksan), 1979'da iki özel ödül alan *Sürü* (Zeki Ökten), gene Ökten'in yönettiği, 1980'de iki özel ödül alan *Düşman*, 1983'te Gümüş Ayı'ya değer görülen *Hakkâri'de Bir Mevsim* (Erden Kıral) ve 1984'te çocuk filmleri dalında ödül kazanan *Güllibik* (Çetin Öner) sayılabilir. 1985'te Tanık Akan *Pehlivan*'daki oyunuyla bir özel ödül kazanmış, ertesi yıl da Tuncel Kurtiz İsrail yapımı bir filmdeki oyunuyla en iyi erkek oyuncu seçilmiştir. Ayrıca bak. film şenliği.

Berlin Hayvanat Bahçesi ve Akvaryumu, Almanca ZOOLOGISCHER GARTEN UND AQUARIUM BERLIN, Almanya'da dünyanın en büyük ve en çok çeşidi olan hayvanat bahçelerinden biri. Almanya'nın en eski hayvanat bahçesi olarak kabul edilir. 1841'de Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'in sülün avlağı ve yabancı hayvan barınağını halka açmasıyla kuruldu. 1844'te belediye desteğiyle halka resmen açıldı ve büyük bir koleksiyon oluşturulmaya başladı. Cüce suaygırı, Hindistan fili ve orangutan gibi birçok ender tür yetiştirildi. 1939'da II. Dünya Savaşı çıktığında Berlin Hayvanat Bahçesi 4 bin kuş ve memeliyle 8.300 akvaryum hayvanını barındırıyordu. Savaş süresince bütünüyle harabeye dönen bahçede yalnızca 91 hayvan yaşamını sürdürdürebildi. Yeniden yapım çalışmaları 1952'de başladı. 1977'ye gelindiğinde Berlin Hayvanat Bahçesi yaklaşık 1.350 türden 5 binin üstünde omurgalı kara hayvanını ve 7 bin dolayında tatlı ve tuzlu su balığıyla omurgasız deniz hayvanından oluşan akvaryum örneklerini kapsıyordu.

Berlin Hayvanat Bahçesi 40 hektarlık bir alan üstüne kuruludur. Akvaryumu dört katlı bir binada yer alır. Yabansıgırı koleksiyonu dünyanın en iyisi (Celebes'te yaşayan ender bir yabanıl siğir olan anonanı üretildiği ilk hayvanat bahçesi burasıdır) olduğu gibi, yırtıcı kuş, turna, antilop koleksiyonları da çok zengindir. Ayrıca burada yabanıl bir siğir türü olan guar ve hem kara, hem de ak gergedan için uluslararası düzeyde soy defterleri tutulur.

Berlin Hür Üniversitesi, Almanca FREIE UNIVERSITÄT BERLIN, Almanya'nın Berlin eyaletinde, devlet desteğiyle etkinlikte bulunan özerk üniversite; Batı Berlin'in en büyük üniversitesidir. Berlin ikiye bölündükten sonra, doğudaki Humboldt Üniversitesi'nden (bak. Berlin Üniversitesi) akademik özgürlük arayışıyla ayrılan bir grup öğretim üyesi ve öğrenci tarafından 1948'de kuruldu. Öğrencilerden bazıları, zorunlu tutulan komünist öğretime ve eğitim yöntemlerine karşı gösteri düzenledikleri için Humboldt Üniversitesi'nden uzaklaştırılmıştı. Berlin Hür Üniversitesi, 1970 ve 1974'te yeniden düzenlendi. Bugün üniversitenin yönetim kurulu, Berlin belediye başkanı ile öğretim üyeleri ve öğrenci temsilcilerinden oluşur.

Berlin nakışları, 19. yüzyılda Almanya'da geliştirilen ve el boyaması örneklerine yapılan kanaviçe nakış işi. Bu nakışta kullanılan çok yumuşak nakış yünü Gotha'da eğrilir ve Berlin'de boyanır. Berlin aynı zamanda nakış örneklerinin de basılıp boyandığı yerdirdi. 1804'te piyasaya çıkarılan ilk örneğin ardından 1810-40 arasında en aşağı 14 bin ayrı desen basıldı; bu dönemin sonunda Berlin baskıları, İngiltere ve ABD'deki nakış örneklerinin hemen hepsinin önünde geliyordu.

Bu nakışta kullanılan yün, Alman beğenisine uygun olarak parlak renklerle boyanıyordu, bu parlak renkler ve desen çeşitliliği nakışların çok tutulmasını sağlıyordu. Ge-

Berlin Duvarı
German Information

"Alle Saadeti", 19. yy'ın ikinci yarısında New England'da yapılmış Berlin nakışı; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston
Museum of Fine Arts, Boston, Mrs. Emily Douglas Furrer'in armağanı

nelde kanaviçe nakışlarında kullanılan etamin ya da çapraz ilimikten başka, "Surrey" adı verilen kabartma ya da kırma bir ilmik türünün uygulanmasıyla havlı, kalın bir yün dokuma elde ediliyor, çiçek desenlerinin renkleri ve tonları zenginleştiriliyordu. Çiçek ve manzara desenlerini zenginleştirmek için renkli cam boncuklar da kullanılıyordu.

Berlin porseleni, 1678'de Pieter van der Lee'nin Berlin'deki ilk porselen atölyesini kurmasından sonra bu kentte üretilen porselen çanak çömleklere verilen genel ad. Kentteki öbür atölyeleri 1699'da Cornelius Funcke, 1756'da Karl Friedrich Lüdicke açtılar. C. F. Rewend'in Prusya'da, Potsdam yakınlarında kurduğu atölye ise 1740'lara gelindiğinde büyük gelişme göstermişti. Ama bütün bu atölyeler 18. yüzyılın sonlarına doğru kapandı. İlk porselen fabrikasını 1751'de, porselenin gizli yapım formülünü bilen Höchst'lü Johann Benckengraff'ın katkısıyla ve Kral II. Friedrich'in (Büyük) desteği ve koruması altında Wilhelm Kaspar Wegely kurdu. Friedrich 1757'de Saksonya'yı ele geçirdikten sonra Wegely işi bırakarak Meissen'deki porselen fabrikasıyla ilgilenmeye başladı. Ender bu-

lunan bu erken Berlin porselenlerinin ince sırlı ve yüksek nitelikli olmasına karşın, üstlerindeki boyaların bir bölümü zamanla dökülmüştür.

1761'de porselen formülünü elde eden Johann Ernst Gotzkowsky'nin kurduğu ve 1763'te krala sattığı fabrika önce kraliyet, 1918'de de devlet fabrikası oldu. 18. yüzyıl Berlin porselenini kesin olarak ayırt etmek olanaksızdır. Ama bu porselenlerin en iyi olduğu 1781-86 arasında çok sayıda üstün nitelikli sofra takımı üretildiği bilinmektedir. Mozaik bordürler ve ayrıntıyla işlenmiş baklava desenli balık pulu örgeler 1763'te uygulanmaya başladı ve çok çeşitli biçimler aldı. Genellikle karmaşık biçimlendirilmiş aplike çiçeklerle bezeli vazolar her dönemde gözde oldu, süslemelerinin kalitesiyle ünlendi ve bu kalite hiç bozulmadı.

19. yüzyılın başlarında Berlin, Biedermeyer üslubundaki(*) büyük vazolarıyla ün kazandı ve ayrıca zarif bir biçimde boyanmış porselen tabakların üretiminde de uzmanlaştı. Litofan(*) üretimi 1830'da başladı ve 1867'deki 2. Paris Dünya Sergisi'nde ilk "Majolika" porseleni tanıtıldı. Fabrika II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldıysa da yeniden inşa edilerek kısa bir süre sonra üretime başladı.

Berlin Ressamı (ü. İÖ 500-460), Atinalı vazo ressamı. Kleophrades ile birlikte Geç Arkaik dönem vazo ressamlarının en önemlileri arasında sayılır. Günümüzde

Berlin amforası İÖ y. 490; Antik Yapıtlar Müzesi
Antikmuseum, Staatliche Museen Preussischer
Kulturbesitz, Berlin, Ingrid Geske

Berlin'de bulunan bir amforanın ressamı olarak tanınır.

Berlin amforası üslup açısından yeni bir tasarım anlayışıyla bezenmiştir. Daha önceki amforaların her iki yüzündeki figür gruplarını desen şeritleri ile çerçevelemek gelenekselleşmiş bir uygulamaydı. Berlin Ressamı bu çerçeveyi kaldırarak figürlerin kompozisyona egemen olmasını ve amforanın siyah zemini üstünde alışılmadık ölçekteki büyük boyutlarıyla daha da belirginleşmesini sağladı.

Birçok uzmana göre Berlin Ressamı'nın en üretken ve yaratıcı olduğu yıllar İÖ y. 500-480 arasındaki erken dönemine rastlar. Ayrıca başka uzmanlar da, onun İÖ y. 470-460 arasına tarihlenen geç dönem ürünlerinin bir atölye ya da bir sanatçı grubu

tarafından yapılan kopyalar olduğu görüşündedir. Üslup açısından Berlin amforasına benzeyen 200'ü aşkın başka amfora Berlin Ressamı'na atfedilmiştir. Ama onun elinden çıkmış olduğuna daha çok inanılan beş yapıt vardır. Bunlardan bugün Münih'te bulunan ve her dört yılda bir Atina'da yinelenen Panathenaea Oyunları için özel olarak yapılmış amforanın üstünde bir disk atıcısı; Paris'te, Louvre Müzesi'nde bulunan çan biçimli kraterde(*) Ganymedes'i kovalayan Zeus; British Museum'daki volütlü kraterde Akhilleus'un son iki zaferi; New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki *hydria*'da(*) Akhilleus ile Pentesileia ve Vatikan'da bulunan *hydria*'da da kanatlı tahtı ile denizi aşan Apollon betimlenmiştir.

Berlin Üniversitesi, Almanca tam adı HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN, eskiden (1810-1949) FRIEDRICH-WILHELMS-UNIVERSITÄT. Almanya'nın başkenti Berlin'de, devlet desteğindeki karma yükseköğretim kurumu. 1809'da dönemin Prusya eğitim bakanı, bilim adamı ve eğitim reformcusu Wilhelm von Humboldt tarafından kuruldu. İlk adını Prusya kralı III. Friedrich Wilhelm'den alıyordu. Humboldt'un yönetimi altında gelerek Almanya'nın en büyük üniversitesi oldu. 1840'a gelindiğinde her yıl aldığı öğrenci sayısı 1.750'yi aşmıştı. Öğretim ve araştırma alanlarında öncü bir kurum durumuna gelecek modern ders programıyla bütün dünyada ün kazandı. 1818-30 arasında üniversitede felsefe dersleri veren G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821; Hukuk Felsefesinin Temelleri) adlı yapıtını burada yayımladı. Son yıllarında da (1830-31) üniversitenin rektörlüğünü yaptı. Hegel'in öğrencileri arasında Karl Marx da vardı.

1933'te, üniversite kitaplığındaki yapıtlardan Nazilerce yasaklanan yüzlercesi yakıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ADC'nin denetimine giren üniversite, kurucusunun onuruna Humboldt-Universität olarak yeniden adlandırıldı ve ders programlarının çoğuna Marksist-Leninist bir yön verildi. Bu düzenleme 1948'de bir grup öğretim üyesinin üniversiteden ayrılarak Batı'da Berlin Hür Üniversitesi'ni kurmalarına yol açtı.

Berliner, Emil, EMULE olarak da yazılır (d. 20 Mayıs 1851, Hannover, Hannover Krallığı - ö. 3 Ağustos 1929, Washington D. C., ABD), telefon teknolojisine önemli katkılarda bulunan ve fonograf plağını geliştiren Alman asıllı ABD'li mucit.

1870'te ABD'ye göç eden Berliner, Alexander Graham Bell'in telefonu icat etmesinden bir yıl sonra, 1877'de, gevşek bir metal bağlantıyla çalışan bir venci (telefon ağızlığı) geliştirdi ve bu venciyle deney yaparken aygıtın üstün bir telefon alıcısı (kulaklığı) olarak kullanılabileceği yönündeki önemli buluşunu gerçekleştirdi.

Sonraki yıllarda telefonun gelişimine yeni buluşlarla katkıda bulunan Berliner, 1877'de de fonograf diskini (plak) geliştirdi. Bu plağın üzerinde iğne düşey değil yatay olarak hareket ediyor, böylelikle Thomas Edison'un kayıt iğnesinde yerçekiminin yarattığı sorunlar en aza iniyordu. Berliner ayrıca plak yapımına ilişkin yeni bir yöntem geliştirdi.

Havacılıkla da ilgilenen Berliner'in 1908'de tasarımını gerçekleştirdiği içten yanmalı hafif motor, uçaklarda yaygın olarak kullanılmaya başladı. Berliner'in oğlu Henry ise, daha 1919'da babasının yardı-

Berlin porseleni alegorik grup heykeli, Wilhelm Christian Meyer'in tasarımı, y. 1775; Victoria ve Albert Müzesi, Londra

Victoria and Albert Museum, Londra, Wilfrid Walter - EB Inc

mylla bir helikopterin tasarımını ve yapımını gerçekleştirerek, aracını uçurmayı başardı. Yeniden ses kayıtlarına dönen Emil Berliner, 1925'te konferans ve konser salonlarında kullanılmak üzere akustik bir tuğla icat etti.

Berliner Ensemble, Alman oyun yazarı ve şair Bertolt Brecht tarafından 1949'da Doğu Berlin'de kurulan tiyatro topluluğu. Berliner Ensemble, Ocak 1949'da Brecht'in kendi oyunu *Mutter Courage und ihre Kinder*'i (*Cesaret Ana ve Çocukları*, 1967) yönettiği Deutsches Theater'in bir kolu olarak ortaya çıktı. Brecht'in eşi Helene Weigel'in başyönlüğünü ve Brecht ile birlikte yönetmenliğini üstlendiği Deutsches Theater'in özellikle genç üyelerinden oluşan topluluk, aslında bir turme kumpanyası olarak düşünülmüştü. Topluluk Kasım 1949'da *Herr Puntila und Sein Knecht Matti* (*Bay Puntila ile Uşağı Matti*, 1965) ile başlayarak, Brecht'in yazdığı ya da uyarladığı oyunları sahnelemeyi ilke edindi. Berliner Ensemble, 1954'te, ADC'nin bağımsız devlet tiyatrosu olarak kurulan kendi tiyatrosu Theater am Schiffbauerdamm'a taşındı.

1954'te *Cesaret Ana ve Çocukları* ve 1955'te *Der kaukasische Kreidekreis* (*Kafkas Tebeşir Dairesi*, 1963, 1980) ile Paris'e iki kez olmak üzere Avrupa'da düzenlediği çeşitli turneler, Berliner Ensemble'in uluslararası üne kavuşmasını ve eleştirmenlerce

"Aziz Francesco ve Yaşamından Sahneler", Bonaventura Berlinghieri'nin altar panosu, 1235; S. Francesco Kilisesi, Pescia, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

sa Akademisi'ndeki "Aziz Francesco'da İsa'nın Çarmıh Yaralarının Belirmesi" olan Bonaventura'ya atfedilen öbür yapıtlar yerlerine belgelenmiş değildir.

Berlingske Tidende (Danca "Berling'in Gazetesi"), Kopenhag'da yayımlanan günlük gazete. Genellikle Danimarka'nın en önde gelen gazetesi sayılır.

1749'da Alman matbaacı Ernst Heinrich Berling tarafından haftada iki gün *Köben-*

Bertolt Brecht'in 1949'da Berliner Ensemble için sahnelediği *Cesaret Ana ve Çocukları* oyunundan bir sahne
Mordcaj Gorelik Collection

beğenilmesini sağladı. 1956'da Brecht'in ölümünden sonra, Helene Weigel topluluğun yönetmenliğini üstlendi. Helene Weigel ölümüne değin (1971) yönetmenliği zaman zaman başkalarıyla da paylaştı, bundan sonra onun yerini Ruth Berghaus aldı.

Berlinger, Milton bak. Berle, Milton

Berlinghieri, Bonaventura (ü. 1235-44). Lucca'lı İtalyan ressam. Pescia'daki S. Francesco Kilisesi'nin altar panosunun kaidesinde yer alan *predella*'da (ince resim şeridi) işlediği, Aziz Francesco'nun yaşamını konu alan dokunaklı ve ayrıntılı sahnelerle tanınır.

Bonaventura, Lombardiyalı ressam ailesi Berlinghieri'lerden ressam Berlinghiero'nun oğluydu. Pescia çalışması, Assisi'li Aziz Francesco'nun bilinen en eski resimli öykülerindendir. Bir orta panoyla yardımcı sahnelerden oluşan yapıtta Bizans etkisi görülür. Bir başka büyüleyici yapıtı da Floran-

havnske Danske Post-Tidende adıyla yayımlanmaya başladı. 1841'de günlük yayına geçti. Yaklaşık 150 yıl boyunca örtülü devlet gözetimi altında bir ölçüde bağımsız bir yayın sürdürmeyi başardı. 1849'da Danimarka'nın yeni anayasasının yürürlüğü girmesiyle basın üzerindeki sıkı devlet denetimi bütünüyle kalktı. Gazete 1901'de devlette bütün ilişkilerini kopardı.

Tarih boyunca sınırlılık ile tutuculuk arasında bir çizgi sürdüren *Berlingske Tidende*, bugün geniş bir okuyucu kitlesine seslenir. Yurtdışı haberlere öncelik veren ciddi haberciliğin yanı sıra çeşitli konularda eğlendirici köşelere de yer verir.

Berlinguer, Enrico (d. 25 Mayıs 1922, Sassari, Sardinya - ö. 11 Haziran 1984, Padova, İtalya), 1972-84 arasında İtalyan Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yürüten siyaset adamı. Moskova'dan bağımsız kalmaya çalışan ve Marksizmin yerel

koşullara uydurulmasını savunan "ulusal komünizm" akımının önde gelen sözcülerindendir.

Sardinyalı bir orta sınıf aileden geliyordu. Babası, milletvekilliği ve senatörlük yapmış bir sosyalistti. Enrico 1943'te Komünist Partisi'ne girdi, Sassari'de Genç Komünistler örgütünün başına getirildi. 1944'te faşist rejime karşı gösterilere katıldığı için tutuklandı, üç ay hapse kaldı. Savaşın sonra Milano ve Roma'da komünist gençliği örgütleme görevini sürdürdü; 1945'te partinin merkez komitesine, 1948'de de yürütme organına girdi.

Roma ve Sardinya'daki parti örgütlerinde bir dizi görev aldıktan sonra Lazio bölgesi sekreteri oldu. 1968'de milletvekili seçildi. Partinin ertesi yıl yapılan 12. ulusal kongresinde sekreter yardımcılıklarından birine getirildi. Bunu izleyen üç yıl içinde, parlak bir konuşmacı ve renkli bir kişi olarak değilse de, çalışkan bir partili ve gerçekçi bir siyaset adamı olarak kendini gösterdi. Mart 1972'de Milano'da yapılan 13. parti kongresinde genel sekreter seçilmesi süpriz olmadı. Ölümüne değin bu görevi sürdürdü.

Böylece Batı Avrupa'daki en büyük komünist örgütün genel sekreteri olan Berlinguer, Hristiyan Demokratlar ile Komünistler arasında kendi deyimiyle "tarihsel uzlaşma"ya dayanacak ortak bir hükümete etkin biçimde katılmaya hazır olduğunu kamuoyuna sık sık açıkladı. Bu koalisyon önerisinin tam anlamıyla hiç gerçekleşmemesine karşın Berlinguer ülke çapında tanınan bir kimse ve ülkedeki pek çok yerel yönetimi elinde tutan bir partinin önderi olarak önem kazandı. 1976'da başbakanın resmi danışmanı sıfatıyla göreve çağrıldı. On beş yıldır ilk kez bir komünist bu düzeyde bir görev almış oluyordu. Berlinguer 1979'da Avrupa Parlamentosu'na seçildi.

1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında SSCB'deki komünist yönetim ile Berlinguer'in arası giderek açıldı. Bu dönem boyunca Berlinguer NATO'yu desteklediğini birçok kez ilan etti. SSCB'nin Afganistan'a müdahalesini, Polonya'da sıkıyönetim ilanını kınadı. Çin ve İtalyan komünist partileri arasında yeniden resmi ilişki kurmak amacıyla 1980'de Çin'e gidişi, İtalyan komünistleri ile SSCB arasındaki ayrılığın giderek büyümesinin bir göstergesi olarak değerlendirildi.

Berlioz, (Louis-) Hector (d. 11 Aralık 1803, La Côte-Saint-André - ö. 8 Mart 1869, Paris, Fransa), romantik dönem Fransız bestecisi, müzik eleştirmeni ve orkestra şefi. En çok *Symphonie fantastique* (1830; *Fantastik Senfoni*), *Roméo et Juliette* (1839; *Romeo ve Juliet*) adlı korolu senfoni ve *La Damnation de Faust* (1846; *Faust'un Lanetlenişi*) adlı dramatik kantatıyla tanınır.

Çocukluğu ve gençliği. Berlioz, Fransız Alpleri'nde, Grenoble'un yaklaşık 56 km kuzeybatısındaki bir köyde doğdu. O yıllarda Fransa savaştaydı, okullarda öğretim aksamıştı. Berlioz eğitimini, ona ilk Latince bilgileri ve ilk müzik derslerini veren, aydın ve kültürlü bir doktor olan babasından aldı. Pek çok besteci gibi ilk yıllarında müzik alanında çok az resmi eğitim gördü. Armoninin temel öğelerini kendi kendine çözüp geliştirdi. On iki yaşına geldiğinde yerel oda müziği topluluklarına beste yapıyordu. Flüt ve gitar çalmayı icracıların yardımlarıyla öğrendi ve gitarda virtüözlük düzeyine ulaştı.

1821'de babası onu tıp öğrenimi yapması için Paris'e gönderdi. Bir yıl kadar düzenli

olarak okula devam eden Berlioz bu arada operaya gitmek için hiçbir fırsatı da kaçırmıyor, bütün parçaları elinde partiyonla izliyor. Bu yapıtların içinde en yetkin ve kendine en yakın buldukları Gluck'un operalarıydı. Müzikçi olmak kafasında öylesine yer etmişti ki, Paris Konservatuarı'nda kompozisyon öğretmenini Jean-François Lesueur'un derslerine kabul edilmenin bir yolunu buldu. Bu ise ailesiyle arasında yaşamının yaklaşık sekiz yılını üzüntülere boğacak bir çatışmanın çıkmasına yol açtı. Ama o ayak direyerek konservatuarın zorunlu derslerini izledi. Bir yarışmada ikinci olduktan sonra 1830'da Roma Ödülü'nü kazandı. Bu başarıları ailesini bir ölçüde yatıştırdı. Berlioz o yıl ilk büyük orkestra partiyonu olan ve aynı zamanda 19. yüzyıl müziğinde yeni ufuklar açan *Fantastik Senfoni*'yi bitirmiş, yapıtın çalınmasını da sağlamıştı.

Başarılarını sürdürme olanağı varken, kazandığı ödülün koşulları uyarınca, ikisi İtalya'da olmak üzere üç yılını yurt dışında geçirmek zorunda kalması, bazı bakımlardan bir talihsizlikti. Berlioz Paris'teki uzun çıraklığı boyunca hem Beethoven ile Weber gibi iki çağdaş bestecinin, hem de Shakespeare ve Goethe gibi iki büyük şairin kendisinde uyandırdığı "esin"i yaşamıştı. Bu arada, oyunlarıyla Paris'te fırtınalar yaratan Shakespeare oyuncusu Harriet Smithson'a uzaktan aşık olmuş, bu tek yanlı bağlılığın sonuçsuz kalması üzerine de yetenekli ve güzel bir piyanist olan Camille Moke (sonradan Madame Pleyel) ile nişanlanmıştı. Paris'ten ayrılmakla yalnız nişanlısından ve yeteneklerini harekete geçiren bir sanat ortamından uzaklaşmakla kalmıyor, modern Fransız müziği anlayışını sergileyebilme olanağını da geride bırakmış oluyordu. Dinleyici, geçmiş 1780'lere dayanan Paris okulundan hoşnuttu. Bütün Avrupa, Beethoven ile Schubert de içinde olmak üzere, André Grétry, Étienne Méhul, Luigi Cherubini ile izleyicilerinin bestelerini müzik dünyasının başta gelen yapıtları sayıyordu.

Berlioz, Weber'in ve son dörtlüleryle birlikte Beethoven'ın müziğini öne çıkarmak ve bu müziğe özgün katkılarda bulunmak amacındaydı. Ayrıca müzikte dramatik anlatımın sağlanması için, yapıtlarını ezbere bildiği sahne ustası Gluck'a dönülmesini savunuyordu. Bu üç besteci de bir anlamda tiyatro yazarıydılar ve Berlioz'a göre müzik öncelikle dramatik anlatım taşımalıydı. İlk müzik yazılarında, daha 1823'te, erkenden

gelişen güçlü ve keskin bir görüşle açıklamaya giriştiği bu inanış, olgunluk yıllarında da Berlioz'un sanat ilkesi olarak yerini korudu. Bu inanışın düşünsel ve sezgisel temeli kavrandığında, Berlioz'un dinamik sanat yaşamının nedenleri de anlaşılır. Kendi müziğinin çalınması yolunda harcadığı, belki çıkar düşkünlüğü gibi görülebilecek olan sürekli çaba, gerçekte onun olağanüstü enerjisini (çoğu zaman kendi yaratıcı çalışmasına bile zarar verecek biçimde) belli bir amaca adanmasıydı. Almanya, Belçika, İngiltere, Rusya ve Avusturya-Macaristan'a yaptığı gezilerde Avrupa'nın belibaşlı orkestralarına yeni bir üslup öğretti; gittiği her yerde çevresine toplanan genç bestecilere ve eleştirmenlere müzikte yeni bir anlatım biçimi aşıladı.

Bu "sefer"lerine çıkmazdan önce Berlioz, İtalya'da düşünecek zaman bulmuştu. *Mémoires*'ında (1870; Anılar), *Fantastik Senfoni*'nin yanında bir misal, çok sayıda kantat, iki düzine şarkı, bir ayın müziği, bir opera bölümü, iki uvertür, Shakespeare'in *Tempest*'i (Fırtına) üzerine bir fantezi bestelediği, Goethe'nin *Faust*'undan sekiz sahneye müzik yazdığı verimli Paris yıllarından sonra ne kadar kısıp kaldığını anlatır. Ama Berlioz İtalya'da da defterler doldurdu. Rus besteci Mihail Glinka ile tanıştı. Mendelssohn'la yaşam boyu sürecek bir dostluk kurdu. Köylülere, zaman zaman sofralarını paylaştığı kanun kaçaklarına gitar çalarak dere tepe dolaştı. İtalya'da edindiği izlenimler, son yapıtları *Les Troyens* (1855-58; *Troyahlar*) ve ilk kez 1862'de seslendirilen *Beatrice et Bénédict*'e kadar ona hem müzik, hem de dramatik etki bakımından esin kaynağı oldu. Bu arada gönül macerası sonuçsuz kalmış, Roma'da Villa Medici'de sürdüğü yaşamı gittikçe çekilmez bulmaya başlamıştı. On sekizinci ayın sonunda Fransa'ya geri döndü ve böylece ödülünün bir bölümünü kullanmadı.

Olgunluk yılları. Geri döndüğünde Paris'i yeniden fethetmeye koyuldu. Eski bestelerinden bazılarını, bir oyuncunun araya müzikli sahneler serpiştirilmiş konuşmalarından oluşan ve o dönemde moda olan monodram biçiminde yeniden derledi. *Fantastik Senfoni* ölümle ve kahramanın cehennem acıları ile son bulduğundan, Berlioz bu yeni yapıtına *Le Retour à la vie* (1831; *Yaşama Dönüşü*) adını verdi. Sonraları kahramanının adından ötürü *Lélio* olarak anılan ve üç dört güzel parça içeren yapıt ilk kez 1832'de çalındı ve büyük başarı kazandı. Böylece Berlioz haklı olarak kendini yeniden işin içinde görmeye başladı.

Bir dizi rastlantı Berlioz'la oyuncu Harriet Smithson arasında bir ilişkinin doğmasına yol açtı. 3 Ekim 1833'te de evlendiler. Birkaç yıllarını Monmartre'da tek çocukları Louis'nin doğduğu evde huzur içinde geçirdilerse de, bu evlilik uzun sürmedi. İlerde Maurice Utrillo, Berlioz'ların Monmartre'daki evlerinin resmini yapmaktan hiç bıkmayacaktı. Aralarında Alfred de Vigny ve Chopin'in de bulunduğu romantizm akımının birçok genç şair ve bestecisi bu eve sık sık gelip gidenler arasındaydı. Berlioz *Requiem-Grande Messe des Morts*'u (1837; *Ölümler Missası*), *Harold en Italie* (1834; *Harold İtalya'da*) ile *Roméo et Juliette* adlı senfonilerini ve *Benvenuto Cellini* (1838) operasını bu evde besteledi.

Harold en Italie'nin ilk seslendirilişinden sonra Berlioz şaşırtıcı bir olayla karşılaştı. Ünlü keman virtüözü Paganini, ayaklarına kapatarak onun, Beethoven'ın başlattığı yeni müzik geleneğini sürdürecekti dâhi olduğunu söyledi. Ertesi gün Berlioz, Paganini'den 20 bin frankla birlikte, bu yargıyı yineleyen bir mektup aldı. Bu para onu

gazetelere yazı yetiştirme külfetinden kurtardı ve Paganini'ye adayacağı korolu senfonisi *Roméo et Juliette*'i bestelemesine olanak verdi.

Paris'te, eğilimi ne olursa olsun bir bestecinin mutlaka operada sınanması öngörülüyordu. Dostları Berlioz'un besteleyeceği bir librettonun belirlenmesini sağladılar. Benvenuto Cellini'nin otobiyografisinden bir uyarılma hazırlandı ve Berlioz partiyonu kısa sürede tamamladı. Ama bu kez Berlioz'u sevmeyenler *Benvenuto Cellini*'nin başarısız olması için çalıştılar. Sonuçta opera gerçekten başarısız oldu. Bestenin bir başarıp olmasına karşın Berlioz yaşamı boyunca bu darbenin kötü etkisinden kurtulamadı. Başarısızlığın suçunun librettoya yüklenmesi ise, hem librettonun, hem de müziğin niteliklerinin kavranamadığını gösterir.

Requiem, bir törende çalınmak üzere hükümetçe ismarlanmıştı; Roma Ödülü sahibi besteciye destek olma amacını taşıyordu. *Symphonie funèbre et triomphale* ise (1840; *Cenaze ve Zafer Senfonisi*) Temmuz Devrimi'nin 10. yıldönümü kutlamalarında askeri bando, koro ve yaylı çalgılarla seslendirilmek için ismarlandı. Bu sipariş *Benvenuto Cellini*'nin uğradığı başarısızlığı biraz olsun hafifletmek amacını da taşıyordu. Bastille Meydanı'ndaki sütunun açılış töreninde çalınan yapıt, ne yazık ki trampet sesleri arasında boğulup gitti. Berlioz bu başarısız sonucu, bir ay sonra senfoninin bir konser salonunda seslendirilmesini sağlayarak giderdi. O sıralarda Paris'te ün kazanmaya çalışan Wagner de bu icraya hayran kaldı.

Berlioz, Wagner'e gazetelerde müzik konusunda yazma olanağı sağladı. Böylece modern müzik üzerindeki etkileri bugün de izlenen bu iki müzikçi arasında 30 yıl sürecek bir ilişki kurulmuş oluyordu. Berlioz dramatik etkinin müziğin içinde ve yalnızca müzik aracılığıyla yaratılmasını, Wagner ise senfoni ile operanın kaynaştırılmasını amaçlıyordu. 1855'te Londra'da yeniden karşılaştıklarında uyusabileceklerini düşündülerse de felsefi görüş ayrılıkları ikisini genellikle birbirinden ayrı tuttu.

Berlioz 1840'tan sonra Avrupa'da art arda turnelere çıktı. 1867'de Petersburg ve Moskova'da verdiği yorucu konserler Rus Beşleri'nin, özellikle de Mussorgsky'nin onun üslubunu tanımasını sağladı. Yeni müziği, "yazılı olan neyse, onu çalın" biçimindeki yeni kurala göre yönetmekle yetersiz kalan şeffafların kusurlarını, yapıtlarını kendileri yöneterek kapatmaya girişen virtüöz yönetmenlerin ilki Berlioz oldu. Berlioz'un partiyonlarının ritmik güçlükleri ve melodilerinin alışılmadık iniş çıkışları pek çoklarını rahatsız ediyordu. Orkestralara yeni bir kesinlik, canlılık ve uyum kazandırılması gerekiyordu. Berlioz bunu kendi eliyle gerçekleştirdi. Wagner anılarında 1839'da kendi yapıtlarını icra eden Berlioz'u dinlerken "önünde yepyeni bir dünya açıldığını" anlatır.

Orkestrasyon ve ondan da önemlisi çalgılama konusunda Berlioz *Traité d'instrumentation et d'orchestration modernes* (1844; *Modern Çalgılama ve Orkestrasyon*) başlıklı önemli bir çalışma yayımladı. Bu yapıt, teknik bir elkitabı olmanın ötesinde, sonraki kuşaklar için müzikte anlatım estetiğine giriş kitabı oldu. Albert Schweitzer'in de belirttiği gibi, yapıtın temel ilkeleri Berlioz kadar Bach'a da uygulanabilir ve kesinlikle "programlı müzik" adı verilen türle sınırlı kalmıyordu. Berlioz'un "programlı müzik" deyimiyle anlatılmak istenen ve ne olduğu

Berlioz
The Bodmann Archive

kuşuklu olan bu türe tek katkısı, senfonilerin ilkinin "öykü"sünü basılı metin olarak hazırlamasıydı. Ama bu yapıt da, ortada hiç program bulunmasa bile müzik olarak anlaşılabilir nitelikteydi.

Değerlendirme. Berlioz'un müziğinin dinleyiciye uyandırdığı hayranlık ya da tepkiyi yaratan, bu müziğin dramatik anlatımı ve çeşitliliğidir. Onun müziğinin çeşitliliği (tıpkı *Othello*'yu hiç beğenmeyen Shakespeare tutkunlarının var olabilmesi gibi), bir yapıtını çok beğenenlerin başka yapıtlarından hoşlanmamasına yol açabilir. Ama Berlioz, müziğin gerçek kaynaklarına, Alman, İtalyan ve Fransız müzik geleneklerine olduğundan çok daha yakın olarak, müzikçiliğin kendine özgü güç yanını temsil eder. Onun melodi bakımından zengin ve kapsamlı müziği bu nitelikleri ile dört ölçülük müzik cümlesini sevenlere rahatsız edici gelebilir. Berlioz'un armonisi ister belirgin olsun, ister fark edilmez bir incelik taşıyın, her zaman işlevseldir ve çoğu kez de tınının öğelerine bağlıdır. Berlioz etkilerini ihtiyatla kullandığı, küçük araçlar ve ustaca karşıtluklarla çok şey elde ettiği için, modülasyonları hafif, hatta başka bir bestecininkinden daha kulak tırmalayıcı olabilir. Bu onun hafif ve duru, ama hiçbir zaman soluk olmayan orkestrasyonu için de geçerlidir. George Bernard Shaw'un dediği gibi "Berlioz ve Mozart'ın bestelerinin yorumunu dinlemeden, hiçbir orkestra seçifi için müziksel izlenimlere son derece duyarlıdır, gibisinden bir yargıya varmamak gerekir."

Belçikalı besteci César Franck, Berlioz'un yapıtlarının tümünün de birer başyapıt olduğunu söylemiştir. Franck'ın bununla söylemek istediği şudur: Berlioz'un belli başlı yapıtlarının biri, bir yapıtlar dizisinin en sonuncusunda ya da en iyisinde yetkinliğe ulaşmak yolunda art arda gösterilen çabalar olmaktan çok, öbür yapıtlarının hepsinden farklı, apayrı bir anlayışın gerçekleştirilmesidir. Pek çok bestecinin tersine Berlioz'un kendini neredeyse hiç yinelenmesi, Franck'ın bu yargısını doğrular. Berlioz, işlediği konulardan her biri için yeni bir üslup yaratmıştır. Onun bir yapıtına aşına olmak, bir başka yapıtına kolaylıkla yaklaşabilmek için peşin bir güvence sağlamaz. *Symphonie funèbre et triomphale* ile *Roméo et Juliette* ya da *Requiem* ile *L'Enfance du Christ* (1854; *İsa'nın Çocukluğu*) oratoryosu kadar birbirinden farklı şeyler olamaz. Kuşkusuz Berlioz'un armoni sistemi bütünüyle aynı gözükür. Bunun bir nedeni biraz bu sistemin herkesin beklediğinden açıkça ayrılması, biraz da inceliklerinin, başlangıçta değişik bir şeyler yapma yolundaki beceriksiz çabalar olarak görülmeleridir; bunlar ancak bugün gerçek nitelikleriyle değerlendirilmektedir. Ayrıca, melodisindeki özgünlükle dinamik denge ve kontropuanındaki dâhice kayıtsız bağımsızlık da onun damgasını taşır. Bu özgün öğelerle Berlioz her dramatik yapıtına, öbürlerinden bütünüyle farklı bir atmosfer kazandırır. Bir yapıtının gücü ve taşıdığı sanat değeri, ancak tekrar tekrar dinlenmesiyle açığa çıkabilir. Bu, Berlioz'un yapıtlarının kusursuz olduğu anlamına gelmez. Ama Berlioz'un yapıtlarında başka bestecilerin yapıtlarında örneği bulunmayan anlayışların somutlaştığı ve bu yapıtların kendi özellikleriyle değerlendirilmelerinin gerekli olduğu anlamına gelir.

Berlioz'u, yalnızca orkestranın kaynaklarını geliştirmeye çalışmış bir ses rengi ustası saymak kolaydır. Ama başlıca yapıtlarının bütün Batı dünyasında tekrar tekrar çalın-

ması, onun birinci sınıf bir dramatik müzik ustası olduğu yolundaki daha kapsamlı yargının egemen olmasını sağlamıştır. 1945'ten önce Berlioz repertuarı *Fantastik Senfoni* ile birkaç kısa parçadan ileri gitmemiştir. Bir kez çalınıp bırakılan ve genellikle yeterince hazırlanmadan icra edilen büyük yapıtları pek az etki yapmıştır. Ancak uzunçalar plakların ortaya çıkması bu durumu kökünden değiştirmiştir. Artık dinleyiciler kendilerine sunulan yorumları yargılayabilmekte, Berlioz'un icralarını da, başka bestecileri dinledikleri bilgi ve eleştirel dikkatle izleyebilmektedir.

ÖBÜR YAPITLARI Korolu yapıtlar. *Nuits Scènes de Faust* (1829; *Faust'ın Sıkız Sahne*), *Te Deum* (1885). Orkestra yapıtları. *Waverly uvertürü* (1823), *Les Francs-Juges uvertürü* (bestelenişi y. 1827), *Le Roi Lear uvertürü* (1831; *Kral Lear*), *Le Corsaire uvertürü* (1831-52; *Korsan*), *Le Carnaval Romain uvertürü* (1844; *Roma Karnavalı*). Ses ve orkestra için. *La Mort de Cléopâtre* (1829; *Kleopatra'nın Ölümü*), *La Captive* (1834; *Tutsak Kız*), *Les Nuits d'été* (1843 ve 1856; *Yaz Geceleri*), *La Mort d'Ophélie* (1850; *Ofelya'nın Ölümü*). Piyanoyu için şarkılar. *Irlande* (1829-30; *İrlanda*). *Les Nuits d'été* (özgün versiyon, 1834-41), *Trente-trois Melodies* (1863; *Onuz Üç Melodi*).

Bermejo, Bartolomé, BARTOLOMÉ DE Cárdenas olarak da bilinir (d. Córdoba; ü. 1474-95 - ö. Barcelona), İspanya'da El Greco'dan önceki en iyi ressam sayılan ve Flaman üslubunu geliştiren sanatçı. Üslu-

Bartolomé Bermejo'nun Barcelona Katedrali'ndeki "Pietà"sı, 1490
Arquivo Mas, Barcelona

buyla dönemin pek çok ressamına örnek olmuştur.

İlk dönem çalışmalarına ilişkin çok az bilgi vardır. 1474-77 arasında Aragon'da çalışmış ve öğrenciler yetiştirmiştir. 1486-95 arasında da Katalonya'da, Katalan resim okulunun başlıca ustalarından Jaime Huguet'le işbirliği yapmıştır. En erken tarihli yapıtı "Santo Domingo de Silos Madrid" adlı pano (1474, Prado Müzesi, Madrid) tipik gotik öğeler taşır. Flaman ustaların etkisi altında bu öğeler gitgide kaybolmuş, Bermejo kısaltım (rakursi) tekniğini daha ustaca kullanmaya, ayrıntıları özenle işlemeye ve perspektif sorunlarını çözmeye başlamıştır. Rönesans tekniklerindeki ustalığını en iyi ortaya koyan yapıtı, 1490'da Barcelona Katedrali'nde yaptığı "Pietà"dır. Önceki çalışmalarında fonda kullandığı altın yaldız bu resimde yoktur. Onun yerini, firtınalı bir gökyüzü altında, Flaman usta Rogier van der Weyden'in üslubunu anımsatan bir ayrıntı ve renk zenginliğiyle canlılığın egemen olduğu bir manzara almıştır. Bu resimde görülen bağışçı (Rahip Luis Desplà) figürü, o dönem Avrupa'sında yapılmış en güzel portrelerden biri sayılır.

Bermejo Geçidi, İspanyolca PASO DE BERMEJO, And Dağlarının orta kesiminde geçit.

Arjantin ile Şili arasında, Aconcagua Dağının tam güneyinde 3.937 m yükseklikte yer alır. Arjantin ile Şili arasındaki bir dizi baraj ve sınır anlaşmasının anısına 1904'te dikilen "Cristo Redentor" (Andların Mesih'i) heykeli bu geçittir.

Bermejo Irmağı, İspanyolca RIO BERMEJO, Güney Amerika'nın ortagüney kesimindeki Paraguay Irmağının batı kolu. Arjantin'in Formosa ve Chaco eyaletleri arasındaki sınırı oluşturur. Boliviya'da Tarija yakınlarında doğar. Hızla Chaco Düzlüğüne girdikten sonra, mevsimlere göre değişen yataklar içinde güneybatıya doğru menderesler çizerek Arjantin'e girer. Bermejo, Embarcación, el Pintado ve Presidencia Roca kentlerinden geçerek 1.046 km'lik bir yolculuktan sonra Paraguay'da Pilar'ın karşısında Paraguay Irmağına karışır. Asıltı halinde çok miktarda mil taşır, "kızılımsı" anlamına gelen adını da buradan alır. Genellikle Teuco Irmağı olarak bilinen orta kısmı küçük gemiler için ulaşılabilir elverişlidir.

Bermekiler, Arapça EL-BERAMİKA ya da EL-BERMEK. Horasan'ın Belh kentinden gelen İran asıllı aile. 8. yüzyılda ilk Abbasi halifelerine kâtipler ve vezirler yetiştirmekle ün kazanmıştır.

Ailenin atası, Nevbahar'daki Budacı tapınağında görevli bir *bermek*'ti (yüksek rahihip). Bermekiler edebiyat, felsefe ve bilim alanındaki koruyuculukları, çeşitli din ve felsefe sorunları karşısındaki hoşgörülerine de ünlüydüler. Kanallar, camiler, posta hizmetleri gibi bayındırlık işlerine önem verdiler. Dicle Irmağı kıyısında görkemli saraylar yaptırmak için büyük paralar harcadılar.

Bermekilerin anayurdu olan Belh y. 663'te Arap egemenliği altına girince, Halid bin Bermek ile erkek kardeşleri Irak'taki garnizon kenti Basra'ya geç ederek orada Müslümanlığı kabul ettiler.

Halid bin Bermek. Halid bin Bermek, yaşamı konusunda geniş bilgi bulunan ilk Bermekidir. 8. yüzyıl ortalarında Abbasi halifeliğinin kurulmasıyla sonuçlanan hareketi desteklediği bilinir. 747'de Abbasi ordusu Irak'a doğru harekete geçince, ganimetin dağıtılmasıyla Halid görevlendirildi. Bölgeyi yönetmek için Deyr-i Kunna'ya gönderildi, Saffah olarak da bilinen Abbasi halifesi Ebu'l-Abbâs'ın emrinde çalıştı. Ebu'l-Cehm ile vezirlik yetkilerini paylaştı. ordunun sorumluluğunu ve arazi vergilerinin toplanmasını üstlendi.

Halifeye yakınlığı nedeniyle onun kızının yetiştirilmesiyle de görevlendirildi. Mansur döneminde Fars valiliğine atandı. 765'te Şehzade İsa'nın halifelikten vazgeçmesini sağlamak için gönderilen elçileri arasında yer aldı. 767-771 arasında Taberistan valiliğine atanan Halid'in adına para bastırıldı. Önce Dunbavend'i alarak, ardından Mansura kentini kurarak kendini gösterdi. Siyasal entrikalar ve kişisel çekimser yüzünden, Mansur 775'te Halid'i görevden alarak ağır bir para cezasına çarptırdı. Şehzade el-Mehdi'nin karısı el-Hayzuran parayı toplamakta ona yardım etti. Daha sonra Azerbaycan'ın başına oğlu Yahya getirilirken, Halid de Kürt isyanlarını bastırmak için Musul'a gönderildi. Bermekiler, el-Mehdi döneminde daha da büyük ayrıcalıklar elde ettiler; Halid, Yahya'nın yardımıyla Fars valiliğine atandı.

Yahya. Halid 781/782'de öldü. Babası tarafından çok iyi yetiştirilmiş olan ve önceden de çeşitli yönetim kademelerinde bulunan Yahya, 778'de halifenin oğlu Harun'un kâtibi ve özel öğretmeni olarak görevlendirildi. Bu dönemde Harun'un halifelik hakkının güvenceye alınmasında be-

Yerel sanayiler, küçük gemilerin onarımı, tekne yapımı, kozmetik imalatı, basım işleri ve hediyeelik eşya yapımıyla sınırlıdır. Devlet, gemi onarımı ve yapımı ile mobilyacılık gibi hafif sanayilerin gelişmesini özendirilmektedir. Madencilik ise, ülke içindeki inşaat sanayisine dönük kireçtaşı ve kum üretimiyle sınırlıdır.

GSMH'nin büyük bölümünün kaynaklandığı turizm, doğrudan ya da dolaylı olarak işgücünün tamamına yakınına istihdam etmektedir. Her yıl çoğunluğunu ABD'lilerin oluşturduğu çok sayıda turist Bermuda'yı ziyaret eder. Bermuda'da gelir vergisi alınmadığı için pek çok sigorta şirketi burada büro açmıştır. Devlet gelirlerinin büyük bölümünü gümrük gelirleri ve taşınmaz mallar ile turizmden alınan vergiler sağlar. 1990'da Bermuda'nın ithalatının yarısından fazlasını karşılayan ABD dışında, İngiltere, Kanada ve İtalya'yla ticaret ilişkileri vardır.

Ülkede pek çok karayolu bulunur. Büyük Bermuda ile öteki adalar arasında bağlantıyı sağlayan çeşitli köprülerin yanı sıra,

nük sağlık hizmetleri ücretsizdir. Bermuda, erkeklerde 69, kadınlarda 76 yıllık ortalama yaşam süresi ve her bir canlı doğumda 4,4 olan bebek ölüm oranıyla, yüksek bir sağlık standardına ulaşmıştır.

Nüfusun hemen hemen tümü okuryazardır; eğitim 5-16 yaşlar arasında zorunlu ve parasızdır. 1974'te kurulan Bermuda College'da mesleki ve akademik eğitim verilir; ayrıca deniz aşırı ülkelerde yükseköğrenim yapmak isteyen öğrencilere devletçe burs sağlanmaktadır.

Kültürel yaşam. Ülkede, güzel sanatlara, tiyatro ve koro çalışmalarına yönelik pek çok kültür kuruluşu bulunur. Paskalya yortusundaki "çaylak uçuşu" gösterisi Bermuda'ya özgü bir gelenektir. Siyah Gombey Dansçıları'nın bayramlarda çalınan davulun ritmine göre yaptığı danslarla Afrika folklorunun bazı özellikleri korunmuştur. İngilizlere özgü birçok kutlama günü, halk gelenekleri ve törenler de benimsenmiştir.

Tarih. 1515'te bölgeden geçen İspanyol doğabilimci Fernández de Oviedo'nun keşfini yurttaşı Juan Bermúdez'e dayandırdığı Bermuda'nın ne zaman keşfedildiği kesin olarak bilinmemektedir. 1511'de İtalya'da

gemiler için geçici bir konaklama merkezi oldu. İleri yasağı döneminde (1919-33) bir rom kaçakçılığı merkezi olarak belirli bir zenginliğe ulaştı. 20. yüzyılda ise önemli bir turizm merkezi olarak yeni bir gelir kaynağı kazandı. ABD hükümeti, 1941'de ülkedeki bir deniz ve hava üssünü 99 yıllığına kiraladı. İngiliz garnizonu 1957'de çekildiysede de, adada küçük bir deniz üssü kaldı.

1963'te Bermuda'dan ilk siyasal partisi olan İlerici İşçi Partisi (PLP) kuruldu. Nüfusun beyaz olmayan kesimini temsil ettiğini öne süren parti, İngiltere'den tam anlamıyla bağımsız olmak ve gelir vergisi koymak istiyordu. Meclisteki bağımsız üyelerce 1964'te kurulan Birleşik Bermuda Partisi (UBP) ise ırklar arasında bütünleşmeyi savundu. 1968'de, yürütme yetkisini büyük ölçüde hükümete veren yeni bir anayasa hazırlandı.

1968'deki genel seçimlerden önce, ülke tarihinde ilk kez ırk çatışmasından kaynaklanan ayaklanmalara ve şiddet olaylarına sahne oldu. Çoğunlukla genç Siyahların öncülük ettiği olaylar valiyi İngiltere'den askeri yardım istemeye yöneltti. Halkın çoğunluğu koloni statüsünün sürdürülmesinden yana olduğundan UBP seçimlerden zaferle çıktı. Siyasal gerginlik, 1973'te Vali Sir Richard Sharples'in öldürülmesiyle doruğa çıktı. Kargaşalık, suikastlar ve şiddet olayları, 1977'de devletin, fiili ırk ayrımına son verme konusunda çaba göstermesini sağladı. Ama ardından başlayan bağımsızlık görüşmeleri kısa süre sonra askıya alındı. 1980'lerin başında, bağımsızlık görüşmelerinin yeniden başlatılmasını isteyen bir hareket ortaya çıktıysa da, Bermuda halkı, büyük olasılıkla, bağımsızlıkla birlikte gelecek ekonomik gerilemeden çekindiği için, konuya karşı ilgisiz kaldı.

Bermuda Üçgeni, Atlas Okyanusunun kuzeyinde, 50'yi aşkın gemi ile 20 uçağın esrarengiz biçimde kaybolduğu öne sürülen alan. Sınırları konusunda genel bir görüş birliği yoktur. Üç köşesini ABD'nin güney kıyısı ile Bermuda'nın ve Büyük Antiller'in oluşturduğu belirsiz bir üçgen biçimindedir.

Bermuda Üçgeni'nde açıklanamayan bazı olaylar olduğuna ilişkin ilk söylentiler 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıktı. Önceleri, ortada hiçbir görünüş neden olmaksızın bütünüyle terk edilmiş bazı gemiler bulundu. Hiçbir tehlike sinyali vermeksizin kaybolan kimi gemilerden de bir daha haber alınmadı. Ayrıca bölgede uçtuğu bildirilen kimi uçakların ortadan kaybolduğu, gönderilen kurtarma ekiplerinin de bir daha geri dönemediği öne sürüldü. Yapılan aramalarda gemi ya da uçak enkazını rastlanamaması, bu esrarengiz olayları açıklamak için UFO'lar (belirlenemeyen uçan nesneler) ya da olağanüstü kuvvet alanları gibi düşürünü kuramların ortaya atılmasına yol açtı. Ama bilimsel araştırmalar sonucunda, bölgede sözü edilen tehlikeleri doğrulayacak hiçbir şey bulunamadı. Gemiciler ve havacılar günümüzde üçgen içinden kazaya uğramadan geçebilmektedir.

Bern, BERNE olarak da yazılır, nüfus ve yüzölçümü bakımından İsviçre'nin ikinci büyük kantonu. Ülkenin ortabaty kesiminde yer alır. 6.049 km²'lik yüzölçümünün yaklaşık 60 km²'lik bölümü buzullarla kaplıdır. Kuzeyden, 1979'a değin kantonun bir parçası olan Jura, batıdan Neuchâtel, Fribourg ve Vaud, güneyden Valais, doğudan da Uri, Unterwalden, Luzern ve Solothurn kantonlarıyla çevrilidir. Başlıca akarsuları Aare Irmağı ile kollarıdır. Yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır. Güneyde yer alan Bern Alpleri üzerinde Finsteraar (4.274 m) ve Jungfrau (4.158 m) dorukları

Başkent Hamilton, Bermuda

ABC Ajansı

adalar arasında feribot seferleri düzenlenmektedir. 1946'dan önce otomobillerin yasak olduğu ülkede, bugün de her aileye bir otomobil biçiminde bir kısıtlama geçerlidir. Bu yüzden kent içi ulaşım da çoğunlukla mobilite kullanılır. St. George Adasında bulunan ABD'ye ait hava üssü, hem askeri, hem de sivil amaçlarla kullanılır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Bermuda, parlamento sistemiyle yönetilen, işlerinde bağımsız bir İngiliz kolonisidir. 1968 Anayasası'na göre, devletin başı, valinin temsil ettiği Birleşik Krallık hükümdarıdır. Dışişleri, savunma, iç güvenlik konuları ve polis örgütü valinin denetimindedir. Vali, öteki konularda, çoğunluk partisinin önerdiği başbakanın yönettiği kabineye danışır. İki meclisli yasama organı, seçimle gelen 40 üyeli Temsilciler Meclisi ile valinin, 5'ini başbakan ve 3'ünü muhalefet önderinin önerisi üzerine, 3'ünü de doğrudan atadığı 11 üyeli Senato'dan oluşur. Her iki meclis üyelerinin hizmet süresi beş yıldır. Adli sistemdeki en büyük yargı organı Yüksek Mahkeme'dir. Ülke, yönetsel olarak iki belediye (municipality) ile dokuz bucaktan (parish) oluşur.

1965'te yürürlüğe giren sosyal güvenlik yasalarıyla yaşlı, sakat ve dul aylıklarının yanı sıra bütün yurttaşlar için zorunlu sağlık sigortası getirilmiştir. Çeşitli hastane ve sağlık kuruluşlarının bulunduğu ülkede, bebekler ile okul yaşındaki çocuklara dö-

yayınlanan bir harita Bermuda'nın konumunu doğru biçimde göstermektedir. Bir 17. yüzyıl Fransız haritacısı ise keşif tarihini 1503 olarak vermektedir. 1609'da, İngiliz amiral Sir George Somers'in gelişine değin, adalara kimse yerleşmemiştir. Bermúdez'den habersiz olan tayfasının, onun ölümünden sonra adalara koyduğu Somers adı, bugün de Bermuda'nın ikinci adıdır. Bermuda, 1612'de bir beratla Londra Kumpanyası'nın malı oldu ve 60 İngiliz, göçmen olarak buraya gönderildi. 1616'dan başlayarak getirilen Afrikalı ve Yerli köleler çok geçmeden nüfusa beyazlardan üstün duruma geldi.

1684'te koloni, Büyük Britanya hükümdarı ile Londra Kumpanyası'nın ortak yönetimine girdi. Adalarda 1797'den 1950'lerin sonuna değin bir askeri garnizon ve deniz üssü bulunduruldu. Koloninin başkenti, 1815'te St. George'dan, Büyük Bermuda Adasındaki Hamilton'a taşındı. 1834'te, Büyük Britanya İmparatorluğu'na bağlı öteki topraklarla birlikte, Bermuda'da da kölelik kaldırıldı.

Bermuda, uzun yıllar düşman gemilerine saldırma izni olan özel ticaret gemilerinin sağladığı zenginliğe dayandı. 1700'den sonra yasa dışı olarak sürdürülen bu etkinliğin dışında, Amerikan İç Savaşı sırasında abluka altındaki Güney limanlarından kaçan

Lauterbrunnen Vadisi, Bern kantonu, İsviçre
Shostal Assoc-EB Inc

ile Interlaken, Thun, Meiringen, Grindelwald, Mürren ve Kandersteg gibi dinlenme merkezleri bulunur. Mittelland (orta bölge), Thun'un aşağısındaki Aare Vadisi ile Emme Vadisini, Alpler'in yüksek kesimlerinin son uzantılarını, Bern kenti dolayındaki ovayı ve Biel Gölü çevresindeki Göller Bölgesi'ni içine alır.

Başkent Bern'e 14 ve 16. yüzyıllar arasında bağlanan yörelerden oluşan Bern kantonu, 1803-14 arasında İsviçre Konfederasyonu'nun altı yönetsel kantonundan birini oluşturmaktaydı. Bugünkü yönetim sistemi 1893'ten beri uygulanmaktadır. Ama dokuz üyeli yürütme organı *Regierungsrat*'ın doğrudan halk tarafından seçilmesine 1906'da başlanmıştır.

Bern Alpleri'ndeki başlıca ekonomik etkinlikler, yıl boyu süren turizmin yanı sıra tarım, sığır yetiştiriciliği, Emmental'da peynircilik ve hidroelektrik enerji üretimidir. Brienz'de ahşap oymacılık, Thun yakınlarında da çömlekçilik yapılır. Verimli bir tarım bölgesi olan Mittelland, aynı zamanda kantonun en sanayileşmiş kesimidir. Mühleberg'de bir nükleer santral vardır. Biel Gölü çevresindeki Göller Bölgesi'nde bağcılık yaygındır. Nüfusun çoğunluğu Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1990 tah.) 973.365.

Bern, BERNE olarak da yazılır, İsviçre'nin başkenti, Bern kantonunun merkezi. İsviçre'nin orta kesiminin kuzeybatısında, Aare Irmağının dar bir dirseği üzerinde yer alır. Zähringen dükü V. Berthold tarafından, Almanca konuşan Alamanlar ile Fransızca

konuşan Burgonlar arasındaki sınırdaki 1191'de bir askeri üs olarak kuruldu. Berthold, Aare üzerindeki bir geçiş noktasını koruyan eski Nydegge kalesinden yararlanmak istiyordu. Zähringen hanedanının 1218'de son bulmasıyla imparatorluğa bağlı özgür bir kent durumuna gelen Bern, zamanla nüfuzunu genişleterek bağımsız bir devlet oldu. 1291'de kurulan İsviçre Konfederasyonu'na 1353'te katıldı. 1528'de Katolikler ile Reform yanlıları arasında çekişmelere sahne oldu. Sonunda Reform öğretilerini benimseyerek Protestanlığın bir kalesi durumuna geldi. 18. yüzyılda 52 yönetim birimini içine alıyordu; soylu ailelerin de büyük nüfuzu vardı. Bu düzen 1798'de Fransızlarca tümüyle yıkıldı; 1815'te bir ölçüde canlandıysa da 1831'de kesinlikle son buldu. Bern, 1848'de İsviçre Konfederasyonu'nun siyasal başkenti oldu.

Irmağın sağ yakasındaki yeni yerleşim alanına çeşitli köprülerle bağlı olan eski Bern, arkadları, kuleleri ve 16. yüzyıl çeşmeleriyle ortaçağ görünümünü öbür İsviçre kentlerine oranla daha çok korumuştur. 1421-1598 arasında yapılan gotik Münster Katedrali, 1893'te tamamlanan

donanım, kimyasal madde ve ilaç üretimi ve dokumacılık sayılabilir. Aynı zamanda bir tarımsal ürün pazarı ve yoğun bir demiryolu kavşağıdır. Kentin 9,6 km güneydoğusundaki Belpmoos havalimanı ile Zürih'teki uluslararası havalimanı arasında yaz aylarında düzenli seferler yapılır. Halkın çoğunluğu Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1990 tah.) 134.393.

Bern Alpleri, Almanca **BERNER ALPEN** ya da **BERNER OBERLAND**, Fransızca **ALPES BERNOISES**, Orta Alpler'in, İsviçre'nin Bern ve Valais kantonları içinde kalan bölümü. Yukarı Rhône Irmağının kuzeyinde, Brienz ve Thun göllerinin güneyinde yer alır. Rhône'un, Martigny-Ville yakınlarında bir dönemeçle Grimsel Geçidi ve Haslital'a (Aare Irmağının yukarı vadisi) yöneldiği yerden başlayarak kuzeydoğu yönünde uzanır. 3.600 m'yi aşan birçok tepesi vardır. Bunların en yüksekleri Finsteraar (4.274 m), Jungfrau ve Aletsch'tir. Bern Alpleri üzerindeki çok sayıda buzuldan biri olan Aletsch, Alpler'in de en uzun

Mürren ve (soldan sağa) Elger, Mönch ve Jungfrau tepeleri, İsviçre
Willy Burkhart-De Wya Inc

100 m'lik çan kulesiyle kentin en göze çarpan yapısını oluşturur. Öteki önemli yapılar arasında, 1406-16 arasında yapıldıktan sonra 1942'de onarılan belediye sarayı, Nydegge Kilisesi (1494) ve parlamento ile bakanlıkların yer aldığı Bundeshaus (Federal Saray; 1852-1901) sayılabilir. 16. yüzyıl yapısı saati ve saat başlarında dönen kuklalarıyla ünlü Zeitglockenturm (Saat Kulesi) ile Käfigturm (Kafes Kulesi) eski surlardan ayakta kalmış yapılarıdır. Bern'in gözde bezeme örgesi, kentin hanedanlık arması olan ve "Bern" adının kaynağı olduğu sanılan ayıdır (Eski Yüksek Almancada *bero*: "ayı"). Bern'in belki de en ünlü simgesi, 1513'ten beri içinde ayıların barındığı ayı çukurudur.

1834'te kurulan Bern Üniversitesi, 1528'de öğretime açılan İlahiyat Okulu'nu da içine alır. Kent ve Üniversite Kütüphanesi'nde çok sayıda el yazması ve nadir kitap bulunur. İsviçre Ulusal Kütüphanesi ile İsviçre Ulusal Bankası'nın merkezi Bern'dedir. Kentte tarih, doğa tarihi, sanat, tüfek ve Alp kültürü müzeleri vardır.

Bern, federal başkent olmanın yanı sıra, uluslararası posta, telgraf, demiryolu ve telif hakkı birliklerinin de merkezidir. Sana-yi etkinlikleri arasında çikolata, makine ve

buzullarındandır. Lötschen, Gemmi ve Pil-lon geçitleri ile Lötschberg demiryolu tüneli Bern Alpleri'ni keser. Alp manzaralarının görkemini değerlendirmek amacıyla Inter-laken, Grindelwald, Mürren, Wenger, Kandersteg, Leukerbad ve Gstaad gibi dinlenme köyleri kurulmuştur. Dağcılık bölgesinde eskiden beri tutulan gözde bir uğraştır.

Bern Bildirisi, Ege kıta sahanlığı uyuşmazlığı konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ara anlaşma (11 Kasım 1976).

1973'te ortaya çıkan uyuşmazlık, iki ülkenin Ege'nin uluslararası sularında petrol aramaya başlaması, Türk araştırma gemisi "Çandarlı"nın Ege'ye çıkarılması (Mayıs 1974), ikili görüşmeler, bir başka Türk araştırma gemisi "Sismik-1" in (eskiden "Hora") denize açılması (Temmuz-Eylül 1976) gibi aşamalardan geçti. Yunanistan, Ağustos 1976'da BM Güvenlik Konseyi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'na başvurdu. Güvenlik Konseyi taraflara görüşmelere tekrar başlamaları ve Divan'a başvurma olasılığını da göz önünde tutmaları önerisinde bulundu. Divan, Yunanistan'ın "koruma önlemi alınması" (ihtiyati tedbir) istemini 11 Eylül 1976'da reddetti.

Bern'de ortaçağdan kalma Saat Kulesi ve Zähringen Çeşmesi
Josef Muench

Bunun üzerine Bern'de başlayan ikili görüşmeler, kıta sahanlığı konusundaki ilişkilerde tarafların tutumlarını belirli kurallara bağlayan bir bildiriyle sonuçlandı. 20 Kasım 1976'da Ankara ve Atina'da açıklanan Bern Bildirisi'ne göre iki ülke, görüşmelere zarar verebilecek herhangi bir davranışın kaçınılmasını ve "aralarında kıta sahanlığının sınırlandırılması için yararlı olabilecek bazı ilke ve pratik ölçütlerin saptanması amacıyla" devlet uygulamalarının ve uluslararası kuralların incelenmesini karar altına alıyordu.

Bern Bildirisi'nden sonra ikili görüşmeler sürdürüldü. 1978'de Montreaux'da Yunanistan başbakanı Konstantin Karamanlis ile başbakan Bülent Ecevit arasındaki doruk toplantısından sonra müsteharlar ve uzmanlar düzeyinde görüşmeler devam etti. Ama 1981'de Yunanistan'da Panhelenik Sosyalist Hareket'in (PASOK) seçimleri kazanması üzerine başbakan olan Andreas Papandreu'nun yönetimi görüşmelere son verdi. İkinci kez 1985'te seçim kazanan Papandreu'nun, "kendi iktidarlarından önce yapılmış anlaşmaları tanımayacakları" yolunda verdiği demeçler basında yer aldı.

Bu arada Yunanistan'ın kendi karasuları dışında petrol arama etkinlikleri yeniden başladı. 1986'da petrol bulunmuş olan Taşoz Adasının doğusunda ve Yunan karasularının dışında sondaja başlanacağı yönündeki haberler Mart 1987'de gerginliği artırdı. Türkiye, Bern Bildirisi'ne uyulmasını istedi. Bildirinin ancak ikili görüşmeler süresince geçerli olduğunu, görüşmeler kesildiğine göre 1976'daki anlaşmanın artık geçerli olmadığını öne süren Yunan yanıtı üzerine, 25 Mart 1987'de Türkiye, Yunan adalarının çevresinde petrol arayacağını ilan etti. Silahlı çatışmaya yol açabilecek bir bunalım doğuyorsa da 28 Mart'ta her iki tarafın da şimdilik kendi karasuları dışına çıkmayacağı açıklandı. Ayrıca bak. Ege Sorunu.

Bern Sözleşmesi, Bern BERNE olarak da yazılır, tam adı EDEBİYAT VE SANAT YAPITLARININ KORUNMASI İÇİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME, birden çok ülkenin taraf olduğu ilk uluslararası telif hakları anlaşması. 1886'da Bern'de toplanan uluslararası konferansta kabul edilmiş, 1908 ve 1928'de Roma'da, 1948'de Brüksel'de, 1967'de Stockholm'de, 1971'de Paris'te bir dizi değişikliğe uğramıştır. Sözleşmenin tarafları, Bern Telif Hakları Birliği'ni oluşturur. Bern Sözleşmesi'nin 1948 metninin 1951'de onaylayan Türkiye de birliğine üyedir.

Bern Sözleşmesi, Bern Birliği'ne bağlı ülkelerde ilk kez yayımlanan yapıtlar ile bu ülkelerin yurttaşı olan ya da bu ülkelerde oturan kişilerin yayımlanmamış yapıtlarının telif haklarının, öteki üye ülkelerde kendiliğinden korunmasını güvence altına alır. Telif hakkının korunması için önkoşul olarak herhangi bir resmî işlem (örn. telif işareti kullanılması) öngörülmesini yasaklar.

Bern Birliği'ne bağlı her ülke, kendi yurttaşlarına yasalarla tanıdığı telif haklarını öbür üye ülkelerin yurttaşı olan yapıt sahiplerine de sağlamak zorundadır. Birlik dışındaki bir ülkenin yurttaşı olan bir yapıt sahibinin yapıtı ilk kez bir birlik ülkesinde yayımlanıyorsa, bu ülke, telif haklarını yapıt sahibinin yurttaşı olduğu ülkede telif haklarını düzenleyen yasal çerçeveye paralel olarak sınırlayabilir. 1928'de Roma'da yapılan değişiklik ile, edebiyat, bilim ve sanat alanlarında kitap, broşür ya da başka bir biçim altındaki her türlü yazılı ürün;

konferans, söylev, vaaz vb metinleri; sahneye konduğu biçim, yazıyla ya da başka bir yolla kaydedilmiş olmak üzere oyun ve müzikli oyun yapıtları ile müzik besteleri; çizim, resim, heykelticilik ve özgün baskı yapıtları; illüstrasyonlar, coğrafya haritaları, plan ve taslaklar ile coğrafya, topografya, mimarlık ve bilimle ilgili modeller koruma altına alınmıştır. Ayrıca çeviriler, uyarlamalar, müzik düzenlemeleri ile edebiyat ya da sanat yapıtlarının değişik bir biçim altındaki çoğaltılmış örnekleri ve farklı yapıtlardan oluşan derlemeler de bu kapsama alınmıştır. 1948'de Brüksel'de yapılan değişiklik ile bunlara koreografi, pandomim, sinema, fotoğraf ve mimarlık yapıtları da eklenmiştir. Gerek Roma, gerek Brüksel değişiklikleri, sanayiye uygulanan sanat yapıtlarının telif haklarının da her ülkenin kendi mevzuatının olanak verdiği ölçüde korunmasını öngörmüştür.

Brüksel değişikliğinde çoğu yapıt türü için telif hakkı süresi yapıt sahibinin ölümünü izleyen 50 yıl olarak belirlenmiş, ama kimi ülkelerde sürenin daha kısa tutulmasına da olanak tanınmıştır. Hem Roma, hem de Brüksel değişiklikleri çeviri hakkını koruma altına almıştır. Ama 1967 Stockholm Protokolü ile çeviri hakkı, gelişmekte olan ülkeler yararına yeniden düzenlenmiştir. Gelişmiş ülkeler, sözleşmeye taraf ülkelerde yayımlanan yapıtların, gelişmekte olan ülkelerde, yazarlarından izin alınmaksızın çevirilerek yayımlanabileceğini karara bağlayan Stockholm Protokolü'nü imzalamamış, Bern Birliği bu nedenle uzun süre dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine 1971 Paris değişikliği ile, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir uzlaşma sağlanarak hem gelişmiş ülke yazarlarının telif haklarının, hem de gelişmekte olan ülkelerin özellikle eğitsel değeri olan yapıtları çevirme haklarının korunduğu yeni bir düzenleme getirilmiştir.

Bernadette (LOURDES'LU AZIZE), asıl adı MARIE-BERNADE-SOUBIROUS (d. 7 Ocak 1844, Lourdes - ö. 16 Nisan 1879, Nevers, Fransa; azizler listesine kabulü 1933; yortu günü Fransa'da 18 Şubat, başka yerlerde 16 Nisan), gördüğü düşler dolayısıyla Lourdes'da kutsal bir ziyaret yeri kurulan değirmenci kızı.

Çok yoksul bir ailenin dokuz çocuğunun en büyüğüydü. Zayıf bir bünyesi vardı. 1854'teki salgında koleraya yakalandı. Yaşamı boyunca astım ve başka hastalıklardan da sürekli acı çekti. Henüz 14 yaşındayken 1858'in 11 Şubat - 16 Temmuz günleri arasında bir dizi düş gördü; bu düşlerde Meryem Ana, Bernadette'ni doğasına çıkarak kendisini "Ben Gütahsız Karşına'm" biçiminde tanıtmıştı. Ailesinden, devlet görevlilerinden ve yerel din adamlarından gelen güçlü baskılara karşın, düşlerinin gerçekliğini ısrarla savundu ve Meryem Ana'dan duyduğu sözleri olduğu gibi aktardı. Gözden uzak kalmak amacıyla Nevers'de rahibelerce yönetilen bir yatılı okula girdi. 1866'da Nevers'deki manastıra rahibe adayı olarak kabul edildi. Burada dinsel eğitimini tamamladı; yaşamının geri kalan bölümünü inziva içinde ve dua ederek geçirdi. Sürekli hastalık ve acı çekmesine karşın, sevecen, kutlu ve anlayışlı kişiliğiyle çevresinden sevgi gördü ve esenlik içinde yaşadı. Çektiği büyük acılara, Meryem Ana'nın istediği kefareti yerine getirmekte olduğuna inanarak seve seve katlandı. Papa XI. Pius tarafından azize ilan edildi. Katolik takviminde yortu gününü kutlamak isteğe bırakılmıştır. Mezarı Nevers'de St. Gildard rahibeler manastırın şapelindedir.

Bernadotte HANEDANI, 1818'den bu yana tahtta bulunan İsveç kraliyet hanedanı. Adını, Fransa'nın Béarn bölgesinden gelen eski bir ailenin bilinen ilk üyesinin (17. yy) Pau kentindeki "Bernadotte" adlı malikânesinden alır.

Napoléon döneminin ünlü Fransız mareşali Jean-Baptiste-Jules Bernadotte 1810'da İsveç tahtına veliat seçildi. İsveç'e gitti ve çocuğu olmayan yaşlı Kral XIII. Karl'ın hastalığı sırasında resmen kral naibi olarak görev yaptı. 1818'de XIV. Karl Johan adıyla kral oldu. Kendisinden sonra hanedanın şu üyeleri tahta çıktı: Oğlu I. Oscar (hd 1844-59), XV. Karl (hd 1859-72), II. Oscar (hd 1872-1907), V. Gustaf (hd 1907-50), VI. Gustaf Adolf (hd 1950-73), XVI. Gustaf Karl (hd 1973-).

Bernadotte (af Wisborg), **Folke, Kont** (d. 2 Ocak 1895, Stockholm - ö. 17 Eylül 1948, Kudüs), İsveçli asker, insan hakları savunucusu ve diplomat Arap ülkeleri ile

Kont Bernadotte, 1945
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

İsrail arasında BM adına arabuluculuk yaptığı sırada öldürülmüştür.

İsveç kralı V. Gustaf'ın yeğeniydi. 1918'de İsveç ordusuna girdi. İzci hareketinde görev aldı. II. Dünya Savaşı'nda İsveç Kızılhaç Örgütü'nün başına getirildi ve birçok savaş tutsağının karşılıklı değişimini sağladı. Alman toplama kamplarından yaklaşık 20 bin kişiyi kurtararak saygınlık kazandı. Avrupa'nın savaşın bütün ülkelerinde çok iyi tanındığı için, Nazi ileri gelenlerinden Heinrich Himmler, Almanya'nın İngiltere ve ABD'ye kayıtsız şartsız teslim olması, ama SSCB'ye teslim olmaması biçimindeki sonuçsuz önerisini onun aracılığıyla iletti.

20 Mayıs 1948'de BM Güvenlik Konseyi'nce Filistin'de arabuluculuk görevine atanan Bernadotte, Arap ülkeleri ile İsrail'in, 11 Haziran'da yürürlüğe giren BM ateşkes kararını gönülsüzce de olsa kabul etmesini sağladı. Ama Arap mültecilere, artık İsrail Devleti'nin parçası durumuna gelmiş bulunan yurtlarına dönme izni verilmesini önerdiği için kısa sürede düşman kazandı. Bir dizi ölüm tehdidinin ardından, Fransız Hava Kuvvetleri albaylarından BM gözlemcisi André-Pierre Serot ile birlikte aşırı Yahudi militanlarca öldürüldü.

Bernal, John Desmond (d. 10 Mayıs 1901, Nenagh, Tipperary ili, İrlanda - ö. 15 Eylül 1971, Londra), fizikçi ve X ışınları kristalbilimcisi. Katı bileşiklerin atom yapısı üzerindeki çalışmalarıyla tanınır. Bu çalışmaları X ışınları kristalografisi alanında önemli buluşlarla sonuçlanmıştır.

Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Emmanuel College'da fizik öğrenimi gören Bernal, Londra'daki Davy-Faraday Laboratuvarı'nda Sir William Bragg'ın, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Cavendish Laboratuvarı'nda da Sir Lawrence Bragg'ın yanında çalıştı. Cavendish'te büyük biyolojik moleküllerin yapısının X ışını kırınımı yöntemiyle

belirlenmesi üzerinde araştırmalar yürüten Bernal, 1927-37 arasında Cambridge Üniversitesi'nde Kristalografi Araştırmaları Bölümü'nün başkan yardımcılığı görevinde bulundu. 1937'de Royal Society üyeliğine seçildi. Londra Üniversitesi'nde 1938-63 arasında fizik ve 1963-68 arasında da kristalografi profesörlüğü yaptı. Moleküler biyoloji, yaşamın başlangıcı ve yerkabuğunun yapısı üzerine araştırmaları vardır. Bernal'ın çok sayıdaki yapıtı arasında *Marx and Science* (1952; *Marks ve Bilim*, 1965), *Science in History* (1954, yb 1965; *Materyalist Bilimler Tarihi*, 1976) ve *The Origin of Life* (1967; *Yaşamın Kökeni*) anılabilir.

Bernanos, Georges (d. 20 Şubat 1888, Paris - ö. 5 Temmuz 1948, Neuilly-sur-Seine, Fransa), romancı ve polemik yazarı. *Journal d'un curé de campagne* (Bir Kır Papazının Günlüğü) adlı başyapıtıyla döneminin en özgün ve bağımsız düşünceli

Bernanos
H. Roger - Vroliet

Katolik yazarlarından biri olarak ün kazanmıştır.

Yazarlık yaşamına kral yanlısı bir gazeteci olarak başladı. Daha sonra bir sigorta şirketinde müfettişlik yaptı. Gene Fransız Katolik yazar Léon Bloy(*) gibi Bernanos da doğaüstünden asla uzaklaşmayan bir düşüncüydü. Maddeci yaşam biçiminden ve kötülüğe ödün verilmesinden tiksiniyordu; nüktedan ve insancıl bir kişiydi. Kabına sığmayan içtenliği, orta sınıfların maddeciliği üzerine bir polemik olan *La Grande Peur des bien-pensants* (1931; *Doğru Düşünenlerin Büyük Korkusu*) ile *Les Grands Cimetières sous la lune* (1938; *Ay Altındaki Büyük Mezarlıklar*) adlı yapıtları açıkça görülür. *Les Grands Cimetières*'de Bernanos faşistlerin İspanyol İç Savaşı sırasında saldırganlıklarına ve onları destekleyen kilise ileri gelenlerine şiddetle karşı çıkar.

Bernanos, romanlarında iyi ve kötü güçlerin insan ruhunu ele geçirme savaşını işler ve bu çatışmayı özellikle din adamlarını konu alan yapıtlarında örnekler. Ermişlikten tam bir yozluğa kadar insan davranışındaki uçları simgeleyen karakterleri, eksiksiz bir düş gücüyle ve gerçekçi bir üslupla çizilmiştir.

İlk romanı *Sous le soleil de Satan* (1926; *Şeytanın Güneşi Altında*), Ars Papazı olarak bilinen Jean-Baptiste-Marie Vianney'nin deneyimlerine dayalıdır. Yapıttan Maurice Pialat'nın gerçekleştirdiği film, 1987 Cannes Şenliği'nde Altın Palmiye Ödülü'nü kazandı. *Un Crime*'den (1935; *Bir Cinayet*, 1955) sonra, 1936'da yayımladığı *Journal d'un curé de campagne* genç bir papazın günaha karşı direnişini anlatır. Öykü, 1951'de Fransız yönetmen Robert Bresson tarafından filme alınmıştır. Öteki önemli yapıtları arasında *La Joie* (1929; *Neşe*), *Nouvelle Histoire de Mouchette* (1937; *Mouchette'in Yeni Öyküsü*) ve *Monsieur Ouine* (1943) sayılabilir.

Bernanos, siyasal gelişmelerden giderek artan biçimde tedirgin olmaya başlayınca, karısı ve altı çocuğuyla birlikte 1938'de kendi isteğiyle sürgün yaşamını seçti; Brezilya'da başarısızlıkla sonuçlanan bir çiftçilik girişiminde bulundu. Ahlakı yozlaşma olarak değerlendirdiği Münih Anlaşması'ndan derinden etkilendi ve tepkisini "Scandale de la vérité" (1939; *Gerçeğin Utancı*) başlıklı yazıda dile getirdi. Haziran 1940'ta eski sınıf arkadaşı General Charles de Gaulle'ü destekledi. Radyodan yayımlanan söylevleri ve *Lettre aux Anglais* (1942; *İngilizlere Mektup*) adlı kitabı II. Dünya Savaşı sırasında etkili oldu.

1945'te Fransa'ya döndüğünde, ülkesinin manevi yenilenmede yetersiz kalışı karşısında düş kırıklığına uğradı. O tarihten sonra, ölümcül bir hastalığa yakalanarak Fransa'ya dönene değin Tunus'ta yaşadı. Ölümünden kısa süre önce, Fransız Devrimi sırasında öldürülen 16 rahibinin öyküsünü, *Dialogue des Carmélites* (Karmelitler Diyalogu) adıyla film senaryosu olarak kaleme aldı. Francis Poulenc'in bir operası konusunu bu senaryodan alır.

Bernard DE CHARTRE (d. 11. yy sonları, Bretanya - ö. y. 1130, Paris), Platon ve Aristoteles'in düşünce sistemlerini uzlaştırmaya çalışarak, 12. yüzyılda Platonculuğun Batı'daki başlıca temsilcisi olan hümanist ve filozof. Fransa'daki ünlü Chartres okulunu da yönetmiştir.

Kardeşi Thierry de Chartres'in de ders verdiği Chartres katedral okulunda 1114'ten sonra mantık ve dilbilgisi öğretti. 1119'da okulun yöneticiliğine seçildi. Dilbilgisini kuramsal felsefenin bir dalı haline getiren akımda onun da etkili olduğu söylenir. Bernard'a göre, ana sözcüğün türevleri ile ilişkisi, Platon'un idealarının, maddi dünyadaki yansımaları ile ilişkisinden farksızdı. Örneğin beyaz bir nesnenin gerçekliğinin kaynağı, öncesiz ve sonrasız beyazlık ideasındaydı. Bernard'ın 1124'te felsefe dersleri vermek için çağrıldığı Paris'teki öğrencileri arasında, daha sonra Canterbury başpiskoposu Thomas Becket'in sekreteri ve Chartres piskoposu olan Salisburly John da vardı. John'un incelemeleri, Bernard'ın yaşamı ve düşüncelerine ilişkin başlıca bilgi kaynağı oldu.

Salisburly John'un *Metalogicon*'una (1159; *Metamantık*) göre Bernard'ın üç yapıtı vardı: *De expositione Porphyrii* (Porphyrios'un Yorumu Üzerine) ile aynı metnin manzum biçimi ve Platon ile Aristoteles üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. Bernard'ın manzum yapıtının yalnızca üç bölümü günümüze ulaşabilmiştir, ama John'un *Metalogicon*'unda aktarılan özetten Bernard'ın felsefe öğretisiyle ilgili bilgi edinilebilir. Sahte Dionysios olarak bilinen, 5. yüzyıl anonim filozofu ile 9. yüzyılda onu yorumlayan Johannes Scotus Erigena'nın erken dönem Platonculuğundan yola çıkan Bernard, öncesiz ve sonrasız ideaların gerçek dünyası ile maddi nesnelerin görünür dünyası arasındaki Platoncu temel ikileşmeyi dile getirir. Bernard'a göre gerçeklik, görünmez ve değişmez üç ilkedен oluşur: Tanrı, idealar ve madde. İdeaların öncesiz ve sonrasız oluşu, Tanrı'nın öncesiz ve sonrasız oluşu ile özdeş değildir, sonradan türetilmiştir. İdealar maddi dünyada yaratılmış biçimler (*forma nativa*) olarak var olur; yani Tanrı'da içkin olan öncesiz ve sonrasız örneklerin izdüşümüdür. Bernard'a göre, maddi dünyada yansıyan yaratılmış biçimler, devinme yeteneği olan, duyulabilir nesneleri oluşturur. Madde, kendi başına devinimsizdir.

Bernard'ın Salisburly John'un *Metalogicon*'u aracılığıyla bugüne ulaşan yazıları J.-P. Migne'in yayımladığı *Patrologia Latina* (Latin Kilise Babaları'nın Metinleri) dizisinin 199. cildinde (1890) yer almaktadır.

Bernard (CLAIRVAUX LU AZIZ) (d. 1090, Dijon yakınlarında Fontaine-les-Dijon?, Burgonya - ö. 20 Ağustos 1153, Clairvaux, Champagne; azizler listesine kabulü 18 Ocak 1174; yortu günü 20 Ağustos), Clairvaux manastırının kurucusu ve başkeşişi.

Clairvaux lu Aziz Bernard, erken 15. yy'a ait Floransa altar panosu; Berlin Devlet Müzesi Staatliche Museen zu Berlin

Döneminin, Cistercium tarikatına bağlı en etkili mistik din adamlarındandır.

Toprak sahibi soylu bir Burgon ailesinden geliyordu. Dört erkek, bir kız kardeşi vardı. Dinsel ve ahlaki bakımdan önemli ölçüde annesinin etkisi altında kaldı. Bu nedenle 1107'de annesinin ölümü Bernard'ı derinden etkiledi. Châtillon-sur-Seine'de başladığı edebiyat öğreniminden ve kilisede yükselme çabasından vazgeçerek feragat ve inzivaya dayalı bir yaşam biçimini seçti.

Cistercium (bugün Cîteaux) manastırı başkeşişi Stephen Harding'in öğüdünü dinleyerek bu tarikata girmeye karar verdi. Cistercium tarikatı, Molesmeli Robert tarafından Benediktenliği sade ve daha katı kurallara bağlı bir yaşam tarzına döndürmek amacıyla 1098'de kurulmuş küçük ve mücadeleci bir topluluktu. Bernard, erkek kardeşleri ve 25 kadar arkadaşıyla birlikte 1112'de tarikata girdi, 1115'e değin orada ilahiyat çalışmalarını sürdürdü. Bu yıllarda bedensel yönelimlere karşı katı bir mücadele verdi. Sağlığı bütün yaşamı boyunca bozuk kaldı; kansızlık, gastrit, migren, yüksek tansiyon dışında tat duyusu da körelmişti.

Stephen Harding, Burgonya-Champagne sınırındaki Clairvaux'da bir manastır kurmak üzere 1115'te Bernard'ı küçük bir keşiş topluluğunun başına getirdi. Clairvaux

manastırı kendine yeterli bir kurum haline gelene değin Bernard ile yandaşları 10 yılı aşkın bir süre olağanüstü yokluklara katlandı. Bu arada, Bernard'ın sağlığı bozulduka ruhani eğilimleri derinleşiyordu. Dostlarının, özellikle piskopos ve bilgin Champeaux'lu Guillaume'un zorlamasıyla manastır yakınındaki bir kulübeye çekilerek düzmece bir hekimden tedavi gördü. İlk yazılarını o kulübede yazdı. Bu yazılarda Kilise Babaları'ndan yapılan alıntılar sürekli yineleniyor, etimolojik bilgiler veriliyor, analogi ve aliterasyon yöntemleri kullanılıyor, Kitabı Mukaddes'ten imgelere başvuruluyordu; her yazı aynı zamanda bir şiirsel deha ürünüydü. Bernard, "Bakire Meryem'e Övgüler" başlığıyla Meryem Ana'ya ilişkin öğreti ve dogmaları incelediği kısa ama eksiksiz yapıtı da burada kaleme aldı. Bernard'ın 300'ü aşkın mektubu ve vaazları mistik yaşam biçimi ile acı çeken insanlara duyduğu şefkati ve kilise yaşamının koruyucusu olarak taşıdığı sorumlulukları birleştirme çabasını yansıtıyordu.

Bernard, kilise yaşamının en olgun ve etkin dönemini 1130-45 arasında yaşadı. Bu yıllarda hem Clairvaux'da, hem de ortaçağ Hristiyanlığının ağırlık merkezi olan Roma'da çeşitli dinsel ve din dışı kurullarda yer aldı, ilahiyat tartışmalarında arabuluculuk ve danışmanlık görevlerinde bulundu. Bu arada Kitabı Mukaddes'teki Neşideler Neşidesi üzerine birçok vaaz hazırladı. Beş papanın yakın dostu olarak, karşı-papaların kilisede yol açtığı yaraları onarmayı, zamanın en büyük ve en gözde diyalektikçisi Petrus Abaelardus'un usçu etkisine karşı koymayı görev bildi; dönemin en büyük din adamlarının dostluğunu kazandı.

Bernard'ın Abaelardus ile tartışmaları mizaç ve tutumlarındaki önemli farklılık yüzünden kaçınılmaz bir kutuplaşmayla sonuçlandı. Bernard, ruhani manastır geleneğini izleyenlerin "sessiz muhalefet" tutumunu bir yana bırakarak, diyalektik skolastisizmi, Tannı'nın gizemlerini değersizleştirme yöntemlerinden biri olmakla suçladı. Ona göre Tannı'yı aramanın yolu "utanç verici bir merak"tan değil, bir sevgi okulunda yaşamayı öğrenmekten geçiyordu. Yüreğinde sevgi taşımak, Tannı'yı bilmenin ilk koşuluydu. Sonunda Abaelardus karşısında zafere ulaştı. Ama bu zafer, savının inandıcılığı ya da tartışmadaki hüneriyle değil, suçlayıcı vaazları ile piskoposlar ve papalık tarafından desteklenmesi sayesinde kazanılmıştı.

Papa III. Eugenius ve Fransa kralı VII. Louis, hem Latin, hem de Rum Ortodoks dünyasını sarsabilecek bir Müslüman tehlikesini önleme gerekçesiyle açılan II. Haçlı Seferi'ni (1147-49) savunması için Bernard'ı ikna ettiler. Ama Bernard'ın, siyasetin özünü değerlendirememesi, halkların, hanedanların ve serüvencilerin savaştı eğilimlerini gözden uzak tutması, seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına katkıda bulundu.

Sonraki yıllarda, bilgili bir diyalektikçi olan ve İsa'nın tanrısal doğasını yalnızca insanların yarattığı bir kavram olduğunu savunan Poitiers piskoposu Gilbert de La Porrée'nin görüşlerinin mahkûm edilmesine katıldı. Papa Eugenius'u, dünyevi bir iktidarı başi olmaktan çok, kilisenin ruhani önderi olma konumunu vurgulamaya yöneltti. Kilise konsillerin en önemli adlarından biri oldu. En büyük edebi yapıtı "Neşideler Neşidesi Üzerine Vaazlar" bu yıllarda yazıldı. *Doctor mellifluus* (ağızdan

bal damlayan bilgin) unvanında da anlatımını bulan "bal gibi tatlı" öğretisini bu yapıtta ortaya koyuyordu. Bernard'ın öğretisinin anahtarı şu sözlerdi. "Tanrı sevgisi nereden gelir? Tanrı'dan. Peki bu sevginin ölçüsü nedir? Ölçüsüz sevmek."

Aziz Bernard'a kilise bilgini unvanı 1830'da verildi; 1953'te de XII. Pius'un bir genelgesinde *doctor mellifluus* olarak onurlandırıldı.

Bernard (CLUNYLI), MORLAIN'LI BERNARD olarak da bilinir (ü. 12. yy ortaları), keşiş, şair ve Yeni-Platoncu ahlakçı. İnsanın dünyevi mutluluk arayışını ve döneminin ahlak dışı davranışlarını yermiştir. Manastır gelenekleriyle ilgili değerli derlemesiyle de tanınır.

Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. İngiltere'de ya da Bretonya'da doğduğu, Fransa'nın orta kesimindeki Saint-Sauveur d'Aniane Manastırı'nda keşişliğe başladığı sanılır. Lyon yakınlarındaki Cluny'de bulunan büyük Benedikten kuruluşuna y. 1125'te geçmiş, Cluny'nin bilgili başkeşişi Hugues'un yanında edebiyat ve ilahiyat öğrenimi görmüştür.

Bernard, y. 1140'ta yazdığı en önemli yapıtı *De contemptu mundi*'yi (Dünyanın Değersizliği Üzerine) Başkeşiş Pierre'e ithaf etti. Bu yapıt, bir vurgulu, iki vurgusuz heceli ayaklardan oluşan altılı ölçüyle yazılmış yaklaşık 3 bin dizelek bir şiirdi. Burada Bernard, yalnızca idealar dünyasını gerçek sayan Yeni-Platonculuğa özgü bir tutumla maddi dünyayı kötüliyordu. Dünyevi yaşamın geçiciliğini yerişiyor, insanın ancak öbür dünyadaki ruhani varlığı içinde doygunluğa erebileceğini, bunun da en kısa yolunun katı bir çileciliikten geçtiğini savunuyordu. Ayrıca Katolik kilisesindeki ahlaki çürümeyi keskin bir yergiyle eleştiriyordu. Şiir, cennetin ve cehennemın canlı bir betimlemesini içeren bir tür vahiy bölümüyle sona eriyordu. Bu betimleme, Dante'nin *İlahi Komedyası*'nda çizilen Cennet ve Cehennem tablosunu etkilemiş olabilir. Bernard'ın *Consuetudines Cluniacenses* (Cluny Gelenekleri) adlı yapıtı, Benedikten manastır kurallarında 6. yüzyılda Cluny'de gerçekleştirilen reformların dayandığı ilke ve kurallar üzerine sistematik ve açıklamalı bir derlemedir. Meryem Ana'ya adadığı manzum dualar, ortaçağda gözde ibadet metinleri arasındaydı.

Bernard (MENTIONLU AZİZ), AOSTALI BERNARD olarak da bilinir, İtalyanca SAN BERNARDINO DE MENTONE ya da D'AOSTA (ö. 1081?; yortu günleri 28 Mayıs ve 15 Haziran), dağıları koruyucu azizi sayılan, Aosta bölgesi (bugün İtalya'da) piskopos yardımcısı. Alpler'de onun anısına Büyük ve Küçük St. Bernard adı verilen iki geçidin doruğundaki konukevlerini yeniden kurmuş, bu evlerin koruyucusu olmuştur. Gene bu konukevlerinde yetiştirilmiş ve kaybolan yolcuları kurtarmakla ün kazanmış köpeklerle de zamanla St. Bernard adı verilmiştir.

Bernard, bu konukevlerini, çoğunluğunu Roma'ya giden hacıların oluşturduğu ve Aosta'ya açılan iki geçidi izleyerek dağları aşan yolcuların güvenliğini sağlama düşüncesiyle kurdu. Her yolcuya açık olan bu dinlenme evlerinde hizmetleri rahipler ve halktan kişiler görürdü. Papa XI. Pius 1923'te Bernard'ı dağıların koruyucu azizi ilan etti.

Bernard DE VENTADOUR, BERNARD DE VENTADOUR olarak da bilinir (d. Limousin, Akitanya - ö. 1195?, Dalon), yapıtları Provans şiirinin en güzel örnekleri olarak kabul edilen trubadur.

Bernard'ın 1152-55 arasında İngiltere'yi dolaştığı bilinmektedir. Akitanyalı Eleanor'un sarayında ve Toulouse'da yaşadı; daha sonra Dalon Manastırı'na çekildi. Kırk beşi günümüze kalan kısa aşk şiirleri incelik ve yalnlıkla kaynaşan duygusal bir gücü yansıtır. Şiirlerinin bestesini de kendisi yapmış, ezgilerinden 19'u günümüze ulaşmıştır.

Bernard, Charles Ambroise (d. 23 Şubat 1808, Prag - ö. 2 Kasım 1844, İstanbul), Türkiye'de çağdaş tıp öğretiminin gelişmesine öncülük eden Avusturyalı hekim.

Prag'da başladığı tıp öğrenimini Viyana'da tamamlayarak Czernowitz'deki (bugün Chernovtsi) bir piyade alayına yardımcı hekim olarak atandı. Galiçya'daki Rus sınırında baş gösteren kolera salgını sırasında Bukovina Hastanesi'nde çalıştı. Sonra Viyana'ya dönerek doktorasını tamamladı. 1838'de Viyana Tıp Derneği üyeliğine kabul edildi. Aynı yıl çağrılı olarak İstanbul'a geldi. Saray hekimliği, Karantina Meclisi üyeliği ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin (Askeri Tıbbiye) başhekimliğine atandı. Okuldaki bu idari görevinin yanı sıra dahiliye ve cerrahi kürsülerinin de başına getirilen Bernard, ayrıca Avusturya Hastanesi'nde hekimlik yaptı.

Getirdiği yeniliklerle Askeri Tıbbiye'ye fakülte niteliği kazandıran Bernard, anatomi derslerinin model üzerinde değil, kadavra üzerinde uygulamalı olarak yapılması gerektiğini savundu. Bu amaçla 1841'de ilk kez otopsi ve diseksiyon için resmi izin verilmesini sağladı ve Avusturya Hastanesi'nde bu uygulamayı başlattı. 1842'de onun önerisiyle hariciye kliniği kuruldu. Dahiliye kliniğinde tedavi edilip taburcu olan hastaların istatistigi yapılarak padişaha sunuldu ve *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlandı.

Bernard'ın *Les bains de Brousse en Bithynie* (1842; Bitinya Bölgesindeki Bursa Kaplıcaları) adlı yapıtı, Türkiye'nin sıcak su kaynaklarına ilişkin ilk bilimsel araştırma dır. Kitap daha sonra Türkçeye çevrilerek *Kaplıca Risalesi* (ös. 1849) adıyla da yayımlandı. Üç bölümde oluşan yapıtın ilk iki bölümünde yöredeki kaplıcalar, üçüncü bölümde ise Bursa'nın tarihçesi ve çevresi hakkında bilgi verilir.

Türkiye'de çağdaş botanik ve eczacılık öğretiminin de kurucusu sayılan Bernard'ın *Éléments de botanique à l'usage des élèves à l'École de médecine impériale de Galata Serai* (1842; Galatasaray Tıbbiyesi Öğrencileri İçin Temel Botanik) ve *Précis de percussion et d'auscultation à l'usage des élèves de médecine* (1843; Vurma ve Dinleme Teknikleri İçin Kısa Ders Kitabı) adlı yapıtları birer ders kitabıdır. *Pharmacopée castrensia ottomana* (*Pharmacopée militaire ottomane*) (1844; Osmanlı Askeri Kodeksi) ise Türkiye'de hazırlanan ilk ilaç kodeksidir.

Bernard, Claude (d. 12 Temmuz 1813, Saint Julien, Rhône - ö. 10 Şubat 1878, Paris), Fransız fizyoloji bilgini. Pankreasın sindirimdeki rolü, karaciğerin glikojen depolama işlevi ve kan akımının vazomotor sinirler aracılığıyla düzenlenmesine ilişkin buluşlarıyla tanınır.

Bernard, kendinden önceki fizyoloji bilgilerinin dirimselcilik (vitalizm) ve belirlemezcilik (indeterminizm) anlayışlarını aşarak, yaşam bilimlerindeki deneysel yaklaşım ilkelerinin belirlenmesinde büyük rol oynamış ve deneysel tıbbın kurucuları arasına girmiştir. Yaşam bilimlerine belki de en büyük katkısı, yaşam süreçlerinin kendi kendini düzenlemesi anlamına gelen bugünkü homeostasis görüşünün temeli olan, canlılardaki iç ortam kavramını geliştirmesidir.

Öğrenim yılları. Bernard'ın babası orta halli bir bağcıydı, annesi ise köylü bir aileden geliyordu. Baba Bernard, oğlu ve kızı daha çok küçükken bir şarap pazarlama işinde tüm parasını yitirdiğinden, ders vererek ailenin geçimini sağlamaya çalışıyordu.

Claude Bernard, A. Laemlein'in taşbaskı çalışmasından ayrıntı, 1858
National Library of Medicine, Bethesda, Maryland

Ama bütün çabalarına karşın ailesine hiçbir zaman rahat yaşama koşulları sağlayamadı; yıllar sonra öldüğünde de geride yalnızca borç bıraktı. Claude Bernard, her zaman babasından çok annesini saygıyla anmış ve yüceltmıştır. XVIII. Louis Fransası'nda yoksul bir bağcının çocuğu için eğitim olanakları yok denecek kadar azdı. Claude önce kasaba papazından Latince dersleri aldı, daha sonra Villefranche'da, doğabilimlerinin hiç okutulmadığı bir Cizvit okuluna yazıldı. Thoissey'de başladığı ortaöğrenimini, 18 yaşındayken diploma alamadan yarım bırakarak, Lyon'da bir eczacının yanına çırak girdi.

Genç Bernard'ın o yıllardaki tek mutluluğu ara sıra veteriner okuluna uğramak, çok ender olan tatil günlerinde de tiyatroya gitmekti. Bugün kayıp olan *La Rose du Rhône* adlı küçük bir sahne oyunu yazarak 100 frank kazanınca, beş perdelik bir trajedi olan *Arthur de Bretagne*'i yazmaya başladı. Ne var ki, zamanını bu işlere ayırması patronunun hoşuna gitmiyordu. Claude Bernard da ezanedeği işinden ayrılarak Temmuz 1833'te evine döndü. Kasım 1834'te *Arthur de Bretagne*'in tamamlanmış el yazmalarını alıp, bir tavsiye mektubuyla birlikte Paris'e, edebiyat eleştirmeni Saint-Marc Girardin'e gitti. Oyununu okuduktan sonra kendisine, yazarlıktan vazgeçip tıpla ilgilenmesini salık veren Girardin ile Bernard, yıllar sonra, Fransız Akademisi'nin üyeleri olarak yeniden karşılaşacaklardı.

Bernard, hemen o kış tıp öğrenimine başladı. Utangaç ve çekingen görünümünün altında yatan büyük bir direnme gücüyle yoksulluğa ve tüm cesaret kırıcı koşullara dayanarak öğrenimini bitirdi ve stajyerlik sınavını kazanan 29 öğrenci arasında 26. oldu. Paris hastanelerinde staj yaparken, Hôtel-Dieu ve Collège de France'ta François Magendie gibi çok ünlü bir hekimin yanında çalışma fırsatını buldu. Becerisi ve titizliğiyle Magendie'nin dikkatini çekmesine karşın, hocasının sert tavır karşısında cesareti ve umudu kırılan Bernard, taşra hekimliği yapmak üzere Beaujolais'ye yerleştiyse de, ünlü hekim Pierre Rayer'in yöreleştirmesi üzerine yeniden Paris'e döndü ve Magendie'nin araştırma asistanı oldu.

Magendie'nin omurilik sinirleri üzerindeki araştırmalarına katılan Bernard'ın yayımla-

nan ilk çalışması, yüz sinirlerinin bir dalı olan *Chorda tympani* ile ilgiliydi. 1843'te tamamladığı *Du suc gastrique et de son rôle dans la nutrition* (Mide Özsuğu ve Beslenmedeki Rolü Üstüne) adlı bitirme tezinde ise sindirim fizyolojisini konu almıştı. Bu ilk iki yayın sonraki yıllarda Bernard'ın nöroloji ve metabolizma konusunda önemli çalışmalarının habercisi sayılabilir. Fakülte'de öğretim görevlisi olabilmek için girdiği sınavda geçerli notu alamayan Bernard, sindirim sistemi ve çeşitli zehirler, özellikle kûrar üzerine araştırmalara başladı. Böylece, kendisini üne kavuşturacak olan iki alanda ilk adımlarını atmış oluyordu. Ama araştırma asistanlığıyla yetinebilecek yaşı geride bırakmış, 31'ine varmıştı. Bu yüzden 1844'ün sonlarında görevinden ayrıldı ve geçim sıkıntısına düştüğünden, kurtuluşu gene klinik hekimliğinde aramaya başladı.

O sıralar, araştırmalarından kopmasını istemeyen bir arkadaşı, Parisli bir hekimin kızı olan Marie-Françoise Martin ile evlenmesine aracılık etti. Bernard'a 60 bin franklık bir drahoma getiren bu evlilik acı ve mutsuzlukla sonuçlanacak, Académie Française'e seçilmesinin ve Kraliyet Senatosu'na atanmasının ardından eşinden ayrılan Bernard, kişisel mutsuzlukla ün arasındaki dokunaklı karşıtlığı yaşayacaktı.

Pankreas ve karaciğer üzerindeki araştırmaları. Bernard 1847'de, kızı Tony'nin doğduğu yıl, Magendie'nin Collège de France'taki derslerinin bir bölümünü üstlendi. Yaşamının bu yılları, etçil tavşanların sırrını çözdüğü 1846'dan başlayarak, önemli buluşlarının birbirini izlediği en verimli dönemi oldu. Bir gün, rastlantı sonucu, bazı tavşanların idrarının her zamanki gibi bulanık değil, et yiyen hayvanlarınkı kadar duru olduğunu gördü. Bu ilginç gözlemi açıklamak için, uzun süredir yiyecek verilmeyen tavşanların, yaşamlarını kendi dokularıyla sürdürdüklerini düşündü ve aç hayvanları etle besleyerek bu varsayımını doğruladı. Tavşanlara yaptığı otopsi, pankreasın sindirimdeki rolünü açıklayan, hiç beklenmedik bir bulguyla sonuçlandı: Pankreas salgıları yağ moleküllerini parçalayarak, yağ asitlerine ve gliserine dönüştürüyordu. Bunun ardından, kanda şeker bulunmasının her zaman bir hastalık belirtisi olmadığını kanıtlayan Bernard, daha pek çok bilinmeyişi gizleyen şeker hastalığını yenme konusunda umut veremediyse de, bu hastalığın anlaşılmasında önemli bir ipucu sağladı.

Bernard, pankreas üzerindeki çalışmalarından sonra ilgisini karaciğere yöneltti ve ikinci önemli buluşunu yaptı. Karaciğerin, vücuttaki glikoz fazlasını glikojene dönüştürerek depoladığını ve gerektiği anda yeniden glikoz halinde parçalanarak bu karbonhidratın vücuda gerekli enerjiyi sağladığını açıklayan Bernard, bu konudaki teziyle 1853'te bilim doktoru unvanını aldı. Aynı dönemde, dokulara ve organlara giden kan miktarının, damarları daraltıp genişleten vazomotor sinirler aracılığıyla ayarlandığına ilişkin üçüncü büyük buluşunu tamamlamak üzereydi. Bu konudaki deneyleri sırasında, kûrar adıyla bilinen öldürücü zehirin duyu sinirleri üzerinde hiçbir etki yapmadığını, buna karşılık hareket sinirlerini felce uğratarak ölüme neden olduğunu kanıtladı. Böylesine seçici bir etki gösteren kûrann, çizgili kaslardaki sinirsel ve mekanik hareket mekanizmalarını ayırt etmeye yurayan bir deney aracı olarak kullanılabileceğini gösterdi.

Üne kavuştuğu yıllar ve son çalışmaları. Bernard on yıldan daha kısa bir sürede, Magendie'nin gölgesinde kalmaktan kurtulup bilim çevrelerinde söz sahibi olmuştu. 1854'te Sorbonne'da kendisi için bir genel

fizyoloji kürsüsü kuruldu, aynı yıl Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine kabul edildi. 1855'te Magendie ölünce de, Collège de France'ta onun kürsüsüne atandı.

Magendie'nin, yol gösterici bir varsayımaya dayanmadan deneylere girişme yöntemi, Bernard'ın buluşlarının da etkisiyle giderek geçerliliğini yitirmeye başlamıştı. Bernard'ın deneysel bilimlere en önemli katkısı, mutlaka her araştırmacının, deney sonuçlarıyla doğrulanacak ya da çürütülecek olan bir ön varsayımdan yola çıkması gerektiğini kanıtlamak oldu.

İlgi duyduğu konuların çeşitli nedenlerle sürekli değişmesi, bu üretken araştırmacıyı zamanla bilim felsefesine yöneltti. Üstelik 1860'tan sonra sağlığı bozulmaya başladığı için laboratuvar çalışmalarına pek az zaman ayırabiliyor, günlerini daha çok Saint-Julien'de geçiriyordu. Garip bir rastlantıyla Bernard, etkisini pankreas ve karaciğer üzerinde gösteren kronik bağırsak iltihabına yakalanmıştı. Bu zorunlu dinlenme döneminin tek avantajı, düşünmek için bol zaman bulabilmesi ve *Introduction à la médecine expérimentale* (1865; *Tıpta Tecrübe Usulünün Tetkikine Giriş*, 1934) adlı başyapıtını kaleme alması oldu.

Bernard bu büyük incelemeyi, hiçbir zaman tamamlayamayacağı çok daha geniş kapsamlı bir yapıta önsöz olarak tasarlamıştı. Tıbbın, deneysel fizyolojiye ağırlık vermedikçe hiçbir ilerleme gösteremeyeceğini kanıtlamak amacıyla yazdığı bu incelemede görüşünü şu kanıtlarla savundu: 1) Fizyoloji temel olarak fizik ve kimya bilimlerine dayanır, ama hiçbir zaman bu bilimlere indirgenemez; 2) "dirimsel güç" kavramı yaşamı açıklayamaz; 3) fizyoloji araştırmaları için, mutlaka canlı hayvanları kesip incelemek gerekir; 4) biyoloji bilimsel belirlenimcilige, yani "özdeş koşullar altında özdeş olaylar gelişir" ilkesine dayanır. İstatistige her zaman kuşkuyla yaklaşan Bernard, istatistik tekniklerinin gelecekte sağlayacağı yararları önceden göremedi; ama onun *milieu intérieur* adını verdiği "iç ortam" kavramını çağdaş bilim daha ilk günden coşkuyla benimsedi.

Son yapıtıyla bir kez daha bilim dünyasının övgüsünü kazanan Bernard, 1869'da Académie Française'e seçildi. Eşinden ayrıldıktan sonra, Fransa'ya yerleşmiş bir Rus Yahudisi olan Marie Raffalovich ile kurduğu platonik ilişkiyle avunmaya çalıştı. Marie onun konferanslarını izliyor, bilimsel yapıtları Rusçadan Fransızcaya çeviriyordu. Ernest Renan, Hippolyte Taine, Goncourt kardeşler gibi ünlü edebiyatçılar ile Pasteur ve Marcelin Berthelot gibi bilim adamları da Bernard'ın dostları arasındaydı.

Bernard'ın öğrencileri arasında Albert Dastre, Paul Bert ve Arsène d'Arsonval gibi ünlü bilim adamları yetti. Bernard 1868'de Musée d'Histoire Naturelle'e atandığında, Sorbonne'daki kürsüsünü öğrencisi Bert'e bıraktı. Bu arada Bernard'ın deneyleri de yeni yönelimler kazanıyordu. Nitekim ölümden sonra yayımlanan son ders notlarında, hayvanları ve bitkileri ilgilendiren ortak olgulara ağırlık vermiş, mayalanma konusunda o yıllarda başladığı araştırmaları da ölümden sonra Berthelot tarafından yayımlanmıştı.

1877 sonbaharında Bernard'ın sağlık durumu iyice ağırlaştı. 1878'in ilk günlerinde yakalandığı bir soğuk algınlıktan sonra iltihap böbreklerini sardı ve bir ay sonra ölen Claude Bernard, Fransa'da o güne değin hiçbir bilim adamı için düzenlenmeyen ulusal törenle toprağa verildi.

Bernard, Émile (d. 1868 - ö. 16 Nisan 1941, Paris, Fransa), zaman zaman *cloisonnisme* akımının (bak. bireşimcilik) kurucusu olarak adı geçen Fransız ressam. Vincent van Gogh, Paul Gauguin, Odilon Redon ve Paul Cézanne gibi sanatçılarla kurduğu dostluklarla ünlüdür.

1886'da Pont-Aven'e giden Bernard, burada, Gauguin'i bir ölçüde etkilemiş olan, koyu dış çizgilerle ayrılmış göz alıcı biçimlere dayalı *cloisonnist* resim üslubunu kuramlaştırıldı. Heykel ve ağaç baskı çalışmalarıyla mobilya ve duvar halısı tasarımları da yapan Bernard, bir şair ve yazar olarak dinsel gizemcilik ve felsefe üzerinde de incelemeler yaptı. Cézanne ve Redon'un ünü, bir ölçüde, Bernard'ın bu ressamların ilk yapıtlarına gösterdiği önsezisel hayranlıktan kaynaklıdır. Bernard 1894'te yaptığı bir İtalya gezisinin ardından Mısır'a yerleşti ve 10 yıl orada kaldı. 1904'te Fransa'ya dönüşüne *La Rénovation Esthétique* adlı dergiyi kurup yönetti. Van Gogh, Gauguin, Redon ve Cézanne ile yazışmalarını yayımladı. Bu yazışmalar modern sanatın anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Bernard, Jean-Jacques (d. 30 Temmuz 1888, Enghien-les-Bains - ö. 12 Eylül 1972, Paris, Fransa), Fransız oyun yazarı. Diyalogların karakterlerin gerçek tutumlarını yansıtmadığı "suskunluk tiyatrosu"nun

Jean-Jacques Bernard, 1963
H. Roger - Violet

başlıca temsilcisidir. Yapıtlarının en iyi örneği olan *Martine*'de (1922) olduğu gibi duyguları jestler, yüz ifadeleri, konuşma parçaları ve sessizlikle ifade etmeye çalışır.

Oyun yazarı Tristan Bernard'ın oğluydu. Yazarlığa I. Dünya Savaşı öncesinde başladı. *Le Feu qui reprend mal* (1921; Canlanmayan Ateş) ve *Le Printemps des autres* (1924; Başkalarının Baharı) adlı yapıtlarında bilinç dışı kışkıracılık temasını işler. *L'Âme en peine* (1926; Acı Çeken Ruh) adlı yapıtında, birbirini tanımayan iki kişi, yan yana geldiklerinde açıklanamaz bir huzursuzluk duyarlar. Daha sonraki oyunlarından *À la recherche des cœurs* (1931; Kalp Avcısı) ve *Jeanne Pantin* (1933) daha geleceksel bir çizgidedir.

Oyunları dışındaki yapıtları arasında, Yahudi olduğu için tutsak edildiği Compiègne'deki Alman toplama kampını anlatan *Le Camp de la mort lente* (1944; Yavaş Ölüm Kampı) ve *Mon ami le théâtre* (1958; Dostum Tiyatro) sayılabilir. Bernard'ın, *Nationale 6* (1935) adlı oyunu *Ana Yol* (1946) ve *VI. Ana Yol* (1964) başlıklarıyla Türkçeye çevrilmiş, *Martine* ve *Le Printemps des autres* adlı oyunları da sırasıyla Ayşe ve Yaprak Dökümü adlarıyla Türkçeye uyarlanmıştır.

Bernard, Jessie (Shirley) (d. 8 Haziran 1903, Minneapolis, Minnesota, ABD), kadın, cinsellik, evlilik ve toplumla aile arasındaki etkileşim gibi konulara feminist bakış açısıyla yeni bir yaklaşım getiren sosyolog.

Minnesota Üniversitesi'nde lisans (1923) ve lisansüstü (1924) öğrenim gördü. Doktorasını Washington Üniversitesi'nde (1935) tamamladı. 1935-39 arasında ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu'nda toplumbilimleri uzmanı olarak çalıştı. 1940'tan 1947'ye değin Montana eyaletindeki St. Charles kentinde Lindenwood Kız Yüksekokulu'nda dersler verdi. 1947-64 arasında da Pennsylvania Üniversitesi'nde sosyoloji okuttu.

Bernard'ın en önemli yapıtları arasında, sonradan derinlemesine inceleyeceği özgün görüşlerin tohumunu atan *American Family Behavior* (1942, yb 1973; Amerikalılarda Aile Davranışı) ile *American Community Behavior* (1949, yb 1974; Amerikalılarda Topluluk Davranışı) ve *Academic Women* (1964, yb 1974; Akademik Kadınlar) sayılabilir. *Marriage and Family Among Negroes* (1966; Siyahılarda Evlilik ve Aile) adlı yapıtında ırkçılığın Siyah kültürü üzerindeki etkilerini inceler. Feminizmin giderek daha çok vurgulandığı sonraki çalışmaları arasında *Sex Game* (1968, yb 1972; Cinsellik Oyunu), *Women and the Public Interest* (1971; Kadınlar ve Toplum Çıkarları), *The Future of Marriage* (1973; Evliliğin Geleceği), *The Future of Motherhood* (1974; Analığın Geleceği) ve *The Female World* (1981; Kadınların Dünyası) yer alır.

Bernard, Samuel, COUBERT KONTU (d. 29 Ekim 1651, Sancerre - ö. 18 Ocak 1739, Paris, Fransa), Protestan bankacılığının simgesi durumuna gelen Fransız maliyeci. Tanınmış bir ressam olan babası ile aynı adı taşıyor.

İş yaşamına altın broker ve mücevher satarak başladı. Öteki ülkelerdeki mülteci Protestanların yardımıyla kısa sürede bankacılığa geçti. 1676'da Protestanlardan ayrıldığını açıkladıysa da bu aldatmacaya kimse inanmadı. 1695'e doğru Avrupa'nın en büyük bankeri durumuna geldi. XIV. Louis, Bernard'ın Protestanlarla ilişkisini el altından sürdürmesinden hoşnut olmamakla birlikte, Fransa'nın askeri seferlerini finanse etmek üzere Avrupa sermayesini harekete geçirmesine sağlamak amacıyla bu duruma göz yumdu. Bernard, XIV. Louis'nin isteği üzerine Fransa'ya 1697'de 11 milyon, 1708'de 19 milyon frank kredi verdi. Bu hizmetlerine karşılık XIV. Louis'den soyluluk unvanı aldı. Bu arada devletin Bernard'dan sürekli kredi alabilmesi için, geleneğin dışına çıkılarak ticari etkinliklerini sürdürmesine olanak sağlandı. Krala dalkavukluk etmesiyle ün kazanan Bernard, 1725'te Coubert kontu, 1730'da da kraliyet danışmanı oldu. Birçok kişi, savaş vurgunculuğuna ve spekülasyona dayanan servetini ülke zararına büyüttüğü kanısındaydı. Öldüğünde 33 milyon franklık bir serveti vardı.

Bernard, Tristan, takma adı PAUL BERNARD (d. 7 Eylül 1866, Besançon - ö. 7 Aralık 1947, Paris, Fransa), pazar öğleden sonraları Parisli orta sınıfı eğlendirmek amacıyla güden bir tiyatro türü olan *théâtre de boulevard* (bulvar tiyatrosu) türünde yazan Fransız oyun yazarı, romancı, gazeteci ve avukat. Bernard'ın erdemi edebiyata ilişkin hırslarını yetenekleriyle sınırlandırmış olmasındadır. Bir ölçüde dünyaya yukarıdan bakma tavrı, canlı bir diyalogun çapraz ateşi ve burjuva seyircisinin zayıflıklarının keskin bir biçimde kavrayışı, yapıtlarının belirgin özelliğidir. En başarılı oyunları arasında *L'Anglais tel qu'on le parle* (1899; Konuşulduğu Gibi İngilizce),

Triplepatte (1905, André Godfernaux ile birlikte) ve *Monsieur Codomat* (1907) sayılabilir. Bernard'ın *Les Mémoires d'un jeune homme rangé* (1899; Dürüst Bir Gençin Anıları) ve *La Fêerie bourgeoise* (1924; Burjuvazinin Periler Ülkesi) adlı mizah romanları da vardır. Gene bir oyun yazarı olan oğlu Jean-Jacques Bernard *Mon père Tristan Bernard* (1955; Babam Tristan Bernard) adıyla babasının yaşamöyküsünü yazmıştır.

Bernard'ın çeşitli oyunları İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci ve Reşat Nuri Güntekin tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri (d. 19 Ocak 1737, Le Havre - ö. 21 Ocak 1814, Éragny, Fransa), günahsız aşkı konu alan pastoral yapıtı *Paul et Virginie*

Bernardin de Saint-Pierre, L. Lafitte'in çiziminden J.-F. Ribault'nun yaptığı oymabaskı, 1805
J.E. Bulloz

ile (*Pol ve Virjini*, 1930, 1988/*Küçük Nişanlılar*, 1959, 1985) tanınan Fransız yazar.

Hint Okyanusundaki Mauritius Adasında mühendis olarak yaptığı askerlik görevi, edebiyat yaşamını başlatan *Voyage à l'Île de France* (1773; Île de France Bölgesine Yolculuk) adlı yapıtına temel oluşturdu. Kitabın yayımlanması ile birlikte Rousseau ile dostluğa başladı. Bu dostluk *Études de la Nature*'de (1784; Doğa İncelemeleri) dile getirdiği görüşlerin oluşmasına büyük katkıda bulundu. *Études*'ün üçüncü basımına (1788) *Pol ve Virjini*'yi de ekledi. Bu yapıt, çocukluktan beri birbirini seven adalı iki genç arasında el değmemiş doğal bir ortamda alevlenen aşkın, uygarlığın araya girmesiyle trajik biçimde sona ermesinin öyküsüdür. Daha sonra yazdığı *La Chaumière indienne* (1790; Hintli Kulübesi, 1939, 1972), bir gezginin, toplum dışında yaşayan bir Hintlinin kulübesinde bilgelige ulaşmasını anlatır. Bernardin romantik akımın başlıca ülkülerinden olan ilkel kültürlerle yönelişin ilk savunucularındandır.

Bernardino (SIENALİ AZİZ), İtalyanca SAN BERNARDINO DA SIENA (d. 8 Eylül 1380, Massa Marittima, Siena - ö. 20 Mayıs 1444, L'Aquila, İki Sicilya Krallığı; azizler listesine kabulü 1450; yortu günü 20 Mayıs), Fransisken ilahiyatçı ve vaiz. Capistranolu Aziz Giovanni ve Aziz Giacomo ile birlikte, Fransiskenliğin tutucu bir kolu olan ve sonradan bütün Avrupa'ya yayılan Kuralcılar tarikatının gelişmesine öncülük etmiştir. Soylu bir aileden gelen Bernardino küçük yaşta yetim kaldı. Öğrenimini Siena'da tamamladıktan sonra oradaki hastanelerde hastalara hizmet etti (1400). Bu sırada vebaya yakalanarak ölümle yüzyüze geldi. 1402'de Kuralcılara katıldı.

1404'te papaz oldu. Ama ünlü vaaz gezilerine 1417'den sonra başladı. Ahlaki çöküş, yasa tanımazlık ve Büyük Bölünme'nin (*skhisma*) yol açtığı iç kavgalar karşısında karamsarlığa kapılmıştı. İsa'ya yönelik derin bir kişisel sevgi aşılayarak insanların ahlak değerlerini canlandırmaya çalıştı.

Ortodoks ve Katolik kiliselerinin kısa süren birliğini destekledi; 1439 Floransa Konsili'ne katıldı. Başlattığı hareketin merkezi, daha sonra Loyolalı Aziz İgnatius'a bağışlanan, Roma yakınlarındaki küçük Il Gesù Şapeli'ydi. Bernardino'nun mezarında birçok mucizenin görüldüğü söylenir.

Bernays, Edward L. (d. 22 Kasım 1891, Viyana), ABD'li öncü tanıtımcı. Hedef kitlenin tepkisini uyandırıp biçimlendirmek amacıyla toplumbilimlerinden yararlanma kavramını ilk kez onun geliştirdiği kabul edilir.

Bernays daha bir yaşındayken, ailesi Avusturya'dan New York kentine göçtü. Dayısı ünlü psikanalist Sigmund Freud, o sırada Avusturya'da çalışmalarına yeni başlamıştı. Bernays'in annesi Anna, Freud'un kız kardeşiydi; babası da başarılı bir tahlil tüccarıydı. Bernays 16 yaşında ortaöğrenimini tamamladı; eğitimini Cornell Üniversitesi'nde sürdürdü, babasını hoşnut etmek amacıyla 1912'de tarım uzmanlığı diploması aldı. Tahlil borsasında kısa ve zorunlu bir oyalanmadan sonra çiftçilikle uğraşmayı bıraktı, bir tıp dergisinde iş buldu. Bu görevi sırasında *Damaged Goods* (Özrüli Mallar) adlı bir oyun ilgisini çekti. Oyunu sahnelemek isteyen kişi, oyunun konusunu oluşturan cinsel hastalıklarla ilgili yaygın tabularla başa çıkamıyordu. Bernays, kentin önde gelenlerine oyunu anlatmak amacıyla bir plan düzenledi ve sonuçta oyun başarıyla sahnelendi. Bernays böylece gerçek uğraş alanını bulmuş oldu.

Daha sonra, Henry Miller ve Enrico Caruso da aralarında olmak üzere, birçok tiyatro yapımcısı ile oyuncusunun tanıtımını üstlendi. I. Dünya Savaşı sırasında, sonradan evleneceği Doris Fleischman'la (ö. 10 Temmuz 1980) birlikte kendi halkla ilişkiler bürosunu açtı. İlk müşterileri arasında, işadamlarının savaştan dönen eski askerleri işe almasını sağlamaya çalışan Savaş Dairesi ile ABD tarafından tanınmak amacıyla bir lobi kurmak isteyen Litvanya hükümeti de vardı. Bernays, saç fileli üreten Venida firması adına, kadın işçilerin fabrika ve lokantalarda saçlarını toplamadan çalışmasının tehlikelerini vurgulayan bir kampanya yürüttü. Bunun sonucunda, fabrikalarda ve gıda hizmetlerinde çalışan kadın işçilerin saç fileli kullanmaları birçok eyalette yasal zorunluluk haline getirildi. Bernays, Procter and Gamble firmasının ürettiği Ivory sabunları için de sabun tasarımı yarışmaları düzenledi.

Doksan yaşına değin halkla ilişkiler kavramını ısrarla savunan Bernays birçok kitap da yazdı. Bunlar arasında en etkili olanlar şunlardır: *Crystallizing Public Opinion* (1923; Kamuoyunu Biçimlendirmek), *Public Relations* (1952; Halkla İlişkiler) ve ünlü halkla ilişkiler tanımının yer aldığı *The Engineering of Consent* (1955; İnandırma Mühendisliği).

Bernays, Paul (İsaak) (d. 17 Ekim 1888, Londra, İngiltere - ö. 1977, Zürich, İsviçre), birleşik bir matematik kuramı geliştirme çabalarıyla tanınan İsviçreli matematikçi ve mantıkçi.

1912'de Göttingen Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Bernays, 1912-17 arasında Zürich Üniversitesi'nde, 1917-33 arasında Göttingen Üniversitesi'nde ve 1934-59 arasında da Zürich Teknik Üniversitesi'nde dersler verdi. Hocası, danışmanı ve çalışma arkadaşı ünlü matematikçi David Hilbert ile işbirliği Göttingen'de başladı. Hilbert'in aynı adla daha önce yayımladığı yapıtını temel alarak *Grundlagen der Mathematik*'i (Matematğin Temelleri) birlikte yazdılar. Matematğin klasiklerinden biri

sayılan bu iki ciltlik yapıt 1934-39 arasında basıldı, 1968-70 arasında ise yeni basım yapıldı. 1956'da Bernays, Hilbert'in 1899'da yayımlanan *Grundlagen der Geometrie* (1902; Geometrinin Temelleri) adlı yapıtının gözden geçirilmiş baskısını hazırladı. Bu kitap da birçok kez yeniden basıldı. Hilbert'in, matematiğin temel yapısının tümünün tek bir tutarlı bütün halinde birleştirilebileceği yolundaki inancından etkilenen Bernays, bu tür birleşik bir sistemin dayandırılabilceği bir aksiyomlar kümesi geliştirmek amacıyla kümeler kuramı alanında araştırmalar yaptı. 1937-54 arasında *Journal of Symbolic Logic*'de "A System of Axiomatic Set Theory" (Aksiyomatik Kümeler Kuramı Sistemi) adıyla yayımlanan bir dizi makale yazdı. Bu makalelerin ana tezleri 1958'de *Axiomatic Set Theory* (Aksiyomatik Kümeler Kuramı) adıyla kitap olarak yayımlandı. Bernays, bu kitabında mantıkçi John von Neumann'ın mantık ve kümeler kuramı alanındaki çalışmalarını basitleştirip düzenledi. Bernays'in yaptığı bu değişiklikler sonraki yıllarda matematikçi Kurt Gödel tarafından daha da geliştirildi.

Bernbach, William (d. 13 Ağustos 1911, New York kenti - ö. 2 Ekim 1982, New York kenti, ABD), ABD'li reklam şirketi yöneticisi ve metin yazarı. Kuruluşuna katıldığı Doyle Dane Bernbach, Inc. reklam ajansının geliştirdiği, boğucu olmayan ince reklam türünün öncüsüdür. Şirket kısa sürede reklam sanayisinin en etkili kuruluşlarından biri olmuş ve Bernbach'ın reklam metni anlayışı büyük ölçüde benimsenmiştir.

Bernbach, bir kumaş desinatörünün oğluydu. Çocukluğunda sanatla ilgilenir ve şiir yazardı. New York'ta resmi okullarda öğrenim gördükten sonra New York Üniversitesi'nden mezun oldu. Schenley Distillers şirketinin posta bölümünde çalışırken, şirket için yazdığı bir reklam metnini kendiliğinden reklam bölümüne gönderdi. Bir süre sonra metnin değeri anlaşıldı, ama kimin gönderdiği unutuldu. Reklamın hiç değiştirilmeden *The New York Times*'de basıldığı görülen Bernbach, Schenley yönetim kurulu başkanı Lewis Rosenstiel'e başvurarak metnin kendisine ait olduğunu söyledi. Ücreti hemen artırılarak, reklam bölümüne verildi. Daha sonra başka ajanslarda çalıştı ve reklam grafikerliğiyle ilgilenmeye başladı.

II. Dünya Savaşı'nda orduda görev yaptıktan sonra Grey Advertising şirketinde metin yazarı olarak çalışmaya başladı. Burada Ned Doyle'la tanıştı; 1949'da Maxwell Dane'in da onlara katılmasıyla Doyle Dane Bernbach reklam ajansı kuruldu. Aldıkları ilk iş ucuz mal satan, ama yeni imaj arayan büyük bir mağazanın reklamıydı. Bernbach'ın yürüttüğü kampanya şık ve zarif bir izlenim bıraktı. Ohrbach's mağazasının adı halk arasında parola oldu. Bernbach en başarılı kampanyalarından birini "küçük düşünün" sloganıyla Volkswagen arabaları için gerçekleştirdi. Avis şirketinin kiralık otomobil işinde ikinci sırada oluştunu "daha titiz olma" biçiminde bir üstünlük gibi sunmayı başardı. Reklamcılığa metin yazarı olarak başlayan, hep yeni ve özgün reklam amaçlayan Bernbach, ajansın yaratım işlerinden sorumluydu. Yıllarca, her kampanyayı müşteriye sunulmadan önce onaylayan o oldu.

1967'de Doyle Dane Bernbach'ın genel müdürlüğünden ayrıldıktan sonra yönetim kurulu başkanlığı, daha sonra da ölümüne değin yürütmeye kurulu başkanlığı görevlerinde bulundu. İşe başladığında bir milyon dolar olan şirket cirosu, öldüğünde bir milyar dolara yaklaşmıştı. Bernbach, Ame-

rikan Reklam Ajansları Birliği'nin önde gelen üyelerindendi

Bernburg, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinin (*Land*) orta kesiminde Halle iline (*Bezirk*) bağlı kent Magdeburg'un güneyinde, Wipper Irmağının Saale Irmağı ile birleştiği yerdedir. İlk kez 15961 tarihli kayıtlarda adı geçer. Ortaçağda, eski bir ticaret yolu üzerinde bulunmasından dolayı önemli bir merkezdi. Bir olasılıkla 10 yüzyılda yapılan, daha sonra Rönesans usulunda bir şatoya dönüştürülen kalesi, kentin Anhalt-Bernburg Dukluğu'nun merkezi olduğu 1251-1468 ve 1603-1863 dönemlerinde duk konutu olarak kullanıldı. O dönemde Bernburg, büyük ölçüde birbirinden bağımsız iki ayrı birimden oluşuyordu. 1311'de berat alan bu birimler 1561'de birleştirildi. Bugün Bergstadt olarak bilinen tepelik yerleşme 1457'de kasaba oldu. 1825'te Bernburg'a bağlandı.

Saale Irmağı kıyısında Bernburg Şatosu, Almanya
Wolfgang Krammisch/Bruce Coleman Inc.

Bernburg'da önemli potasyum karbonat ve kayatuzu yatakları ile büyük bir soda tesisi, ayrıca şeker ve makine fabrikaları vardır. 1961'de bir tarım okulu kurulmuştur. Nüfus (1989 tah.) 41.356.

Bernhard (d. 16 Ağustos 1604, Weimar, Saksonya-Weimar - ö. 18 Temmuz 1639, Neuenburg, Breisgau, Almanya), Saksonya-Weimar dükü, Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) katılmış Protestan general. Siyasal hirsıyla tanınan ve dönemin en iyi komutanlarından olan Bernhard, Avusturya Habsburg hanedanının askerlerine karşı birçok zafer kazanmıştır.

1622-31 arasında Pfalz, Baden ve Danimarka ordularında görev yaptıktan sonra 1631'de İsveç kralı II. Gustaf Adolf'a katıldı. Bir yıl içinde kraliyet muhafız alayı albaylığından generalliğe yükseldi. 1632'de Gustaf'ın Lützen Savaşı'nda ölmesi üzerine ordunun başına geçerek Habsburg imparatoru II. Ferdinand'ın ordularını yendi. Ardından İsveçli General Gustaf Horn'la birlikte Güney Almanya'yı işgal etti. Ferdinand'ın generali Albrecht Wenzel von Wallenstein'in sonunu hazırlayan bu zaferleri karşılığında kendisine Franken dukluğu verildi.

İkisi de saldırı yerine savunma stratejisinden yana olan General Horn ve İsveç şansölyesi Kont Axel Oxenstierna ile tartışan Bernhard, Horn'la birlikte yenildikleri Nördlingen Çarpışması (1634) sonunda, yeni elde ettiği toprakları yitirdi. 1635'te Alsace Kontluğu ve Hagenau bölgesi karşılığında Fransa kralının emrine girdi. 1638'de Fransa'yı tehdit eden Avusturya ve İspanya'nın güçlerini kırarak Güneybatı Almanya'da Rheinfelden'i, Freiburg'u ve çok önemli bir kale olan Breisach'i ele geçirdi. Çiçekten ya da tifodan öldüğü

sanılmaktadır. Ölümünden sonra ordusuna ve topraklarına Kardinal Richelieu Fransa adına el koydu.

Bernhard, HOLLANDA PRENSİ, LIPPE-BIESTERFELD PRENSİ. Felemenkçe tam adı ve unvanı BERNHARD LEOPOLD FREDERIK EVERHARD JULIUS COERT KAREL GODFRJED PIETER, PRINS DER NEDERLANDEN, PRINS VAN LIPPE-BIESTERFELD (d. 29 Haziran 1911, Jena, Almanya), II. Dünya Savaşı'nda sürgündeki Hollanda hükümeti ile İngiliz silahlı kuvvetleri arasında irtibat subayı olarak görev yapan, 1944-45'te Hollanda İç Kuvvetleri'ne komuta eden Hollanda prensi.

Prens Bernhard Casimir'in oğlu, Lippe-Biesterfeld'i yöneten son prens IV. Leopold'un yeğeni. Lozan, Münih ve Berlin üniversitelerinde siyasal bilimler öğrenimi gördü. 1933'te çoğu genç Alman prensi gibi Reiter SS Birlikleri'ne katıldı. 1936'da Alman kimya şirketi IG Farbenindustrie adına Paris'te çalışırken tanıştığı Velihaht Prenses (sonradan kraliçe) Juliana ile 7 Ocak 1937'de evlendi. Hollanda uyuşuna geçip Hollanda prensi unvanını aldı. Almanya'nın Hollanda'yı işgaline karşı çıktı. Ailesini İngiltere'de güvenceye aldıktan (12 Mayıs 1940) hemen sonra, Hollanda'ya dönerek Almanlara karşı savaşan Hollanda birliklerinin başına geçti. 14 Mayıs 1940'ta Hollanda'nın teslim olmasından sonra, komutasında kalan askerlerle birlikte İngiltere'ye geçti.

Ağustos 1940'ta Hollanda silahlı kuvvetlerinde deniz ve kara albaylığına atandıktan sonra üstlendiği sorumluluklar arttı. 1944'te Hollanda İç Kuvvetleri'nin komutanı olarak tüm Hollanda silahlı kuvvetlerini yönetmeye başladı. İngiliz silahlı kuvvetleri nezdinde Hollanda irtibat subayı görevini de üstlenerek pilotluk yaptı; 1942-44 arasında Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) uçaklarıyla uçtu. Müttefiklerin Hollanda'daki saldırı harekâtında Hollanda birliklerini yönetti, 5 Mayıs 1945'te Wageningen'deki (Hollanda) mübareke görüşmelerinde ve Almanya'nın teslim olmasında hazır bulundu. II. Dünya Savaşı'ndan ve Juliana'nın 1948'de tahta çıkmasından sonra, uluslararası ticaret ve kültür etkinliklerinin özendirilmesi amacıyla Hollanda'nın iyi niyet elçisi olarak görev yaptı.

1976'da adı Lockheed uçak şirketiyle ilgili rüşvet skandalına karıştı. ABD Kongresi'nde yapılan ilk açıklamalardan sonra Hollanda'da kurulan özel bir komisyon, Prens Bernhard'ın, Hollanda'nın Lockheed uçaklarını satın almasını sağlamak üzere şirketten büyük paralar aldığını saptadı. Bu skandal, krallığı tehlikeye düşüren bir anayasa bunalımına yol açtı.

Bernhardt, Sarah, asıl adı HENRIETTE ROSINE BERNARD, lakabı TANRISAL SARAH, Fransızca LA DIVINE SARAH (d. 22/23 Ekim 1844, Paris - ö. 26 Mart 1923, Paris), Fransız kadın oyuncu. Avrupa ve ABD'yi baştan başa dolaşarak sahne tarihinin en tanınmış adları arasına girmiştir. 1888, 1904 ve 1908 yıllarında İstanbul'da da temsiller veren Bernhardt 1914'te Légion d'honneur nişanı almıştır.

Gençliği ve öğrenimi. Bernhardt, Edouard Bernard ile Judith van Hard'ın evlilik dışı kızıydı. Babası hukuk öğrencisi, Hollandalı olan annesi ise Paris'in ünlü kibar fahişelerindendi. Annesinin yaşamını güçleştirdiği için Sarah önce kimsesizler yurduna, sonra da bir manastıra verildi. Huysuz, inatçı ve zayıf bünyeli bir çocuktuk. Önce rahibe olmak istedi; ama annesinin ışıklarından, III. Napoléon'un üvey kardeşi Morny dükü,

Sarah Bernhardt, Napoléon Sarony'nin fotoğrafı, 1880
Library of Congress Washington D.C

Bernhardt'ın oyuncu olması gerektiğine karar vererek 16 yaşına bastığında onu konservatuvara yerleştirdi. Bernhardt parlak bir öğrenci değildi; bazı öğretmenlerine saygı duymasına karşın konservatuvarda uygulanan yöntemlerin eskimiş olduğunu düşünüyordu.

1862'de konservatuvardan ayrıldı. Morny dükünün yardımıyla, ulusal tiyatro topluluğu Comédie-Française'e stajyer oyuncu olarak kabul edildi. Bütün stajyerler gibi üç zorunlu oyunda sahneye çıktı, ama bu rolleriyle eleştirmenlerin dikkatini çekmedi. 1863'te kız kardeşine kaba davranan yaşlı bir oyuncuyu tokatlaması üzerine, Comédie-Française'le olan sözleşmesi feshedildi. Bir süre Théâtre du Gymnase-Dramatique'te çalıştı. Budala bir Rus prensesini canlandırdıktan sonra, oyunculuk yeteneğini gösterdiği, benliğini aradığı bir döneme girdi. Aylar süren bu dönemde Ligne prensi Henri'nin metresi oldu, tek çocuğu Maurice'i doğurdu.

1866'da Odéon tiyatrosu ile sözleşme imzaladı. Buradaki uyumlu toplulukla yoğun bir çalışma sürdürdüğü altı yıl içinde ün kazanmaya başladı. 1868'de Alexandre Dumas'nın (Baba) o sıralarda gene gözde olan Kean adlı yapıtında Anna Damby rolündeki başarısı ilk kez yankı uyandırdı. Ama Bernhardt'ın Odéon'daki en başarılı oyunu, 1869'da genç oyun yazarı François Coppée'nin tek perdelik yapıtı *Le Passant*'ta (Yol-dan Geçen) canlandırdığı ozan Zanetto rolüyü. Bu rolü III. Napoléon'un isteği üzerine bir kez de onun huzurunda oynadı.

Bernhardt, 1870'teki Fransız-Alman Savaşı sırasında Odéon tiyatrosunun askeri hastane haline getirilmesini sağladı. Savaştan sonra tekrar açılan Odéon, Fransa'nın 19. yüzyıldaki en büyük yazarlarından Victor Hugo'ya saygı gösterisi olarak, onun manzum oyunu *Ruy Blas*'ı sahneledi. Kraliçe Maria rolündeki Bernhardt'ın lirik sesi izleyicileri adeta büyülemişti. Hugo onun için "altın ses" deyimini kullandı. Eleştirmenler de Bernhardt'ın sesini flüt perdelerine benzeterek genellikle "gümüşü" sözcüğüyle tanımlıyordu.

Bernhardt 1872'de Odéon'dan ayrıldı, Comédie-Française'e döndü. Unutulmaz başarılarından biri Voltaire'in *Zaire*'sinde (1874) oynadığı başrolü. Ama genellikle küçük rollere çıkıyordu. Sonunda Racine'in *Phèdre*'inde başrolü oynama fırsatını buldu. Eleştirmenler, onun bu rolün gerektirdiği olağanüstü acıyı canlandırarak güçte olmadığı kanısındaydı. Ama Bernhardt'ın yorumu karşısında övgü dolu

coşkulu yazılar yayımlandı. Hugo'nun gene kendi yaptı *Hernani*'deki Doña Sol yorumunu da gözleri yaşarak izlediği söylenir. Bernhardt 1879'da Comédie-Française'in Londra'daki bir gösterisinde *Phèdre*'in ikinci perdesinde oynadı; şiddetli bir sahne korkusu krizi geçirmesine karşın büyük başarı gösterdi. Dünya çapında bir ünün eşiğindedi, ama eleştirmenler hâlâ onun büyüsunü kabul etmiyorlardı. Örneğin romancı Henry James, Bernhardt'ın boğucu parçaların "hayranlık uyandıran bir ustalık ve incelelikle" üstesinden geldiğini belirtiyor, ama "yoğun sahnelerde gereksiz yere kendini zorlayarak dayanılmaz ölçüde tiz ve fazla çağdaş bir ses verdiğini" de sözlerine ekliyordu. Bu arada Londra izleyicilerce çok beğenilmek, Bernhardt'ın çevresine karşı kırıcı davranışlarda bulunmasına yol açmış, Comédie-Française'in sessiz salonları sık sık onun huysuzluk nöbetlerine tanık olmaya başlamıştı.

Ününün yayılması. Bernhardt 1880'de kendi adına gezici bir topluluk kurdu, çok kısa sürede büyük üne kavuştu. Düzenli olarak İngiltere'ye gidiyordu; ama turne programlarında kara Avrupası, ABD ve Kanada daha çok ağırlık taşıyordu. New York kenti onu ilk kez 8 Kasım 1880'de tanıdı. Bundan sonra Bernhardt ABD'ye sekiz yolculuk daha yaptı. 1891-93 arasında Avustralya ve Güney Amerika'yı kapsayan bir dünya turnesine çıktı. Alexandre Dumas'nın (Oğul) *La Dame aux Camélias* (*Kamelyalı Kadın*) adlı oyununda fahişe Marguerite Gautier rolünde ve Eugene Scribe'in yapıtı *Adrienne Lecouvreur*'da başoyuncu olarak tüm dünyada olağanüstü hayranlık kazandı.

Melodramlarıyla tanınan Victorien Sardou'nun ortaya çıkışıyla 1880'lerde Bernhardt'ın sanat yaşamı yeni bir yön kazandı. Sardou, Bernhardt için *Fédora* (1882), *Thédora* (1884), *La Tosca* (1887) ve *Cléopâtre*'i (1890) yazdı. Oyunlarını kendisi yöneten Sardou, bu rollerde yıldızlaşan Bernhardt'a, zengin dekorlara, egzotik kostümlere ve pandomim hareketlerine dayalı esnek ve görkemli bir oyunculuk üslubu kazandırdı.

Bernhardt 1905'te Güney Amerika turnesi sırasında *La Tosca*'nın son sahnesinde korkuluktan atarken sağ dizini incitti. 1915'te kangren oldu ve zorunlu olarak bacağı kesildi. I. Dünya Savaşı sırasında cephedeki askerleri tekerlekli sandalye üzerinde ziyaret etti. 1916'da ABD'deki son turnesine çıktı. Bir buçuk yıl boyunca güçlü iradesi sayesinde ayakta kalabildi. Kasım 1918'de Fransa'ya döndü, ama hemen bir Avrupa turnesine çıktı. Oturarak oynayabileceği rollere çıkıyordu. Louis Verneuil, Maurice Rostand ve Sacha Guitry, Bernhardt için yeni roller yazdılar. Guitry'nin oyunu *Un Sujet de Roman*'ın (Bir Roman Konusu) kostümlü provasında hastalandı, ama kısa sürede Hollywood filmi *La Voyante*'ta (Geleceği Gören Kadın) oynayacak kadar iyileşti. Bu film, ölümüne yakın günlerde Paris'te kendi evinde çekildi.

Bernhardt bir süre heykel ve resimle de uğraştı. 1920'de bir roman yayımladı: *Penite Idole* (Küçük Tanrıça). Bir kadın oyuncuyu konu alan roman, biraz idealleştirerek de olsa Bernhardt'ın kendi oyunculuk yaşamını ve tutkularını anlattığı için ilgi çekti. *Mu Double Vie; Mémoires de Sarah Bernhardt* (1907; İki Yaşamım: Sarah Bernhardt'ın Anıları) adlı otobiyografisinde de gerçek ile kurmacayı birbirinden ayırmak çok güçtür. Bu kitap, Marie Colombier'nin yayımladığı ve Bernhardt'ın özel yaşamının bazı gerçek, bazı yakıştırma gripliklerini abartan,

üstelik açık saçık iftiralarla dolu *Les Mémoires de Sarah Barnum*'a (1883; Sarah Barnum'un Anıları) karşı kaleme alınmıştı. Bernhardt'ın oyunculuk sanatı üzerine yazdığı *L'Art du théâtre*'in (1923; Tiyatro Sanatı) ses eğitimiyle ilgili bölümleri özellikle aydınlatıcıdır. Yapıt, Bernhardt'ın, sesi oyunculuğun anahtarı olarak gördüğünü ortaya koyar.

Berni, Francesco (d. 1497/98, Lamporecchio, Toscana - ö. 26 Mayıs 1535, Floransa), Matteo Boiardo'nun *Orlando innamorato* (1483; Aşk Orlando) adlı epik şiirinden Toscana lehçesine yaptığı çeviriyle ünlü şair ve çevirmen. Sonradan birçok şairin öykündüğü özgün üslubundan ötürü *bernesco* olarak anılan İtalyan büreskinin de yaratıcısıdır.

Berni, yaşamının ilk dönemini Floransa'da geçirdi. 1517'de Kardinal Bernardo da Bibbiena ile yeğeni Angelo Dovizi'nin hizmetine girdi. Daha sonra Verona piskoposu Matteo Giberti'nin sekreterliğini yapmak üzere Verona'ya gitti. Floransa'ya döndüğünde saray entrikalarına karıştı; kimi kaynakların belirttiğine göre, Kardinal Giovanni Salviati'nin öldürülmesini amaçlayan bir plana katılmayı reddettiği için zehirlenerek öldürüldü.

Orlando innamorato'dan Berni'nin Toscana lehçesine yaptığı çeviri, uzun süre, Boiardo'nun zor ve az bilinen Ferrara

Berni, bir yağlıboya tablodan ayrıntı, 16. yy başları; özel koleksiyon
Manneth-Alinari Art Resource/EB Inc

lehçesinde yazmış olduğu özgün metinden daha çok beğenilmiştir. Berni'nin çok sevilen bir başka yapıtı da canlı bir kırsal fars olan *La Catinna*'dır (1567). Ama onun asıl ünü, büresk şiirlerinden gelir. Bu şiirlerin çoğunu, ya üç dize eklediği "ekli sone", ya da *terza rima*(*) kalıbındaki uzun yergi şiirleri *capitolo* biçiminde yazmıştır. Berni'nin kimi şiirlerinde yergi acımasızlığı vardır. Bunlar arasında, çağdaşları Pietro Aretino, VI. Hadrianus ve VII. Clemens için yazdıkları sayılabilir. Berni'nin en usta- ca yazılmış *capitolo*'ları, o dönemde yaygın olan Petrarca tarzı şiirlerin tepeden bakan üslubuyla alay eden, şefaliler, devedikenleri, arkadaşlarından birinin kırılmış sakalı gibi önemsiz şeyler üzerine yazdığı, eğlence- li abartmalarla dolu şiirleridir.

Bernicia, Britanya Adasının kuzeyinde kurulmuş Anglosakson krallığı. 7. yüzyılın son çeyreğinde komşusu Deira ile kalıcı bir birlik kurarak Northumbria(*) Krallığı'nı oluşturmuştur.

Bernicia'nın sınırları, Tyne Irmağından kuzeye doğru, Forth Körfezi ve Solway Halici- nin ilerisine kadar uzanıyordu. Kralın konut- larından biri kıyıda ki Bamburgh'da, öbürü de kıyıda 32 km içerideki Yeavering'deydi. Bu yörede yapılan kazılarda olağanüstü bir yapı topluluğu ortaya çıkarıldı. Bernicia'nın tarihe geçen ilk kralı 547'de tahta çıkan İda'ydı.

Onun torunu Aethelfrith, 593-616 arasında hüküm sürerek Bernicia ile Deira'yı birleş- tirdi. Aethelfrith'in ardından tahta çıkan Edwin, iki krallığa da egemen oldu. Aethelfrith'in oğlu Oswald da gene iki krallıkta birden hüküm sürdü; ama onun ölümünden sonra Bernicia'da kardeşi kral olurken, Deiralılarca seçilen öteki krallar 678'e değin kendi topraklarında bağımsız bir yönetim sürdürdüler.

Bernina Alpleri, İsviçre'nin doğusunda Raetia Alpleri'nin bir bölümü. İtalya sınırı boyunca, Yukarı Inn Irmağının geçtiği Engadin Vadisinin güneydoğusunda uzanır.

İsviçre'de Bernina Alpleri'nde Bernina Doruğu
Photo Research International

Manzaralarıyla ünlü olan Bernina Alpleri' nin en yüksek noktası Bernina Doruğuna (4.049 m) ilk kez 1850'de İsviçreli dağcı Johann Coaz tırmanmıştır. 2.323 m yüksek- likteki Bernina Geçidi, Sankt Moritz'in 16 km güneydoğusuna düşer; genellikle kasım- dan mayısa değin karlarla kaplıdır. Geçitten bir demiryolu ile bir karayolu geçmektedir. Sıradağların bir bölümü kuzeydoğuda İsvi- çre Ulusal Parkı'na kadar uzanır. Dağcılık ve kış sporları yörenin gözde etkinlikleridir.

Bernini, Gian Lorenzo (d. 7 Aralık 1598, Napoli - ö. 28 Kasım 1680, Roma), İtalyan barok sanatının en büyük heykeltisi, mi- mar, ressam ve oyun yazarı.

Gençlik yılları. Bernini'nin sanat yaşamı, Floransalı bir heykeltisi olan babası Pietro' nun yanında, Roma'da başladı. Genç dahi-

Gian Lorenzo Bernini'nin kendi portresi, y. 1665; Kraliyet Kütüphanesi, Windsor Şatosu
Kraliçe II. Elizabeth'in ünlüyle

nin gayretli çalışmaları hem ressam Annibale Carracci'nin övgüsünü kazanmasına, hem de Papa V. Paulus'un onu koruması altına almasına yol açtı ve Bernini çok

geçmeden bağımsız bir heykeltisi olarak ken- di başına çalışmaya başladı. Yakından ince- lediği Vatikan'daki Eski Yunan ve Roma heykellerinden çok etkilenmişti. İlk yapıtlarından "Keçi Amalthea ile Çocuk Jüpiter ve Faun"un da (1609, Borghese Galerisi, Ro- ma) antik bir yapıtın taklidi olduğu sanılır. Bernini'nin 16. yüzyıl başlarındaki yüksek Rönesans dönemi resmi konusunda da derin bir bilgisi vardı. En büyük koruyucusu olan (daha sonra VIII. Urbanus adıyla papa seçilen) Kardinal Maffeo Barberini için

yaklaşık 1617'de gerçekleştirdiği "Aziz Se- bastian" adlı heykelinde Michelangelo'yu incelemiş olduğu açıkça görülür.

İlk yapıtlarıyla papanın akrabalarından Kardinal Scipione Borghese'nin de ilgisini çeken Bernini, insan boyutundaki ilk önem- li heykel gruplarını onun koruması altında yaptı. Bu dizide onun, heykellerini en iyi algılanabilecekleri tek bir noktadan bakıl- mak üzere biçimlendirmede nasıl ustalaştığı çok iyi izlenmektedir. 1618-19 tarihli "Aine- ias, Ankhises ve Askonios'un Troya'dan Kaçışı"nda (Borghese Galerisi, Roma) çok güçlü olmayan, neredeyse rastlantısal dene- bilecek bu uygulama, 1622-24 tarihli "Apol- lon ve Daphne"de (Borghese Galerisi, Ro- ma) artık yapıtın belli bir noktadan bakıldı- ğında sanki kabartmamış gibi algılanacağı düzeye ulaşmıştır. Bu yapıtlarında, ten ve saç dokularını duymusal bir yaklaşımla canlandırması ve renge karşı duyarlılığı, Bernini'yi Michelangelo geleneginden ko- parmakta, Batı heykel sanatının tarihinde yeni bir dönem başlatmaktadır.

VIII. Urbanus'un koruyuculuğu altındaki dönemi (1623-44). VIII. Urbanus'un papa olmasıyla Bernini olağanüstü üretken ve sanat bakımından yaratıcı bir döneme girdi. VIII. Urbanus, onu resim ve mimarlığa yöneltti. Bernini'nin resimleri çok önemli olmasa da birkaçı, özellikle de 1620 ve 1640 dolaylarında yaptığı iki tane "Kendi Portre- si" (Borghese Galerisi, Roma) dikkate de- ğer yapıtlardır. İlk mimarlık ürünü ise Roma'daki (sonradan yenilenen) Sta. Bibi- ana Kilisesi'dir.

Bernini aynı tarihlerde Aziz Petrus'un mezarının üstüne simgesel bir anıt yapmak- la da görevlendirilmişti. Böylece 1624-33 arasında San Pietro Bazilikası'ndaki çok büyük boyutlu, yaldız kaplamalı tunç balda- ken ortaya çıktı. Burmalı dört sütunu ve madenden "kumaş kıvrımları"yla bu ünlü

baldaken, saygı belirtmek amacıyla önemli kişilerin oturduğu yerlerin üzerine konan saygınları anımsatır. Bu yapıtta Bernini'nin en özgün buluşu, dört melek tarafından taşınıyormuş gibi görünen tepedeki küre ve haçtır. Aynı zamanda papalığın bir simgesi de olan baldakenin tepesine yakın bir yerde papalık tacı görülür. Yapıtın tümü, Barberini ailesinin simgeleri olan arı, güneş ve defne filizleriyle bezelidir. Bulunduğu mekânla kusursuz bir orantı içinde olması nedeniyle, dört katlı bir yapı yüksekliğinde olduğu hiç fark edilmez. Baldaken aynı zamanda, San Pietro Bazilikası'nın bezeme programının çıkış noktasını da oluşturur:

"Ludovica Albertoni", Altieri Şapell, S. Francesco a Ripa Kilisesi, Roma
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc

Bazilikanın kubbesini taşıyan dört ayak, dev boyutlu heykellerle bezlenmiştir ve bunlardan biri olan "Aziz Longinus'u da (1629-38) Bernini tasarlamıştır.

San Pietro Bazilikası ile Barberini Sarayı'nı yapmakta olan Carlo Maderno'nun 1629'da ölmesi üzerine bu işleri Bernini devralınca, mimarlık çalışmalarını ağırlık kazandı. İşleri arttıkça yapıtlarını tek başına gerçekleştiremez oldu, yanında başka sanatçı ve mimarlar da çalıştırması gerekti. Atölyesini örgütlemeye, çeşitli yardımcıları arasında eşgüdüm ve uyum sağlamada öyle başarılıydı ki, aslında bir grup çalışmasının ürünleri olan birçok heykel ve bezeme, tek bir elden çıkmışçasına bütünlük taşıyordu. Her gün kiliseye giden, haftada iki kez de Komünyon'a katılan Bernini'nin yapıtlarının niteliğini belirleyen etmenlerden biri de Katolikliğe olan inancıydı. 1545-63 arasındaki Trento Konsili'nin, dinsel sanatın amacının inanırları bilgilendirip esinlendirmek ve Katolik Kilisesi'nin yayılmasına hizmet etmek olduğu yönündeki ilkelerine o da katılıyordu. Dinsel sanat her zaman anlaşılabilir ve gerçekçi olmalı, her şeyin ötesinde de, duygusal bir uyarı yaparak inancı körükleyici bir işlev görmeliydi. Bernini'nin sanatının gelişimini, büyük ölçüde bu ilkelerle uyma yönündeki yürekte çabaları yönlendirdi.

Bernini, VIII. Urbanus'un koruması altında mezar ve çeşme gibi yeni ve değişik türde anıtlar da yaptı. VIII. Urbanus'un mezarında (1628-47) papanın tunc heykelini, bir kolunu emir vermek için kaldırmış bir pozda betimlemişti. Alt bölümde, altın kaplama tunc lahdin yanlarında, beyaz mermerden iki figür yer alıyordu. Bunlar iki erdemi simgeleyen "İyilik" ve "Adalet"ti.

Taş lahdin üstündeki gene tunctan "Ölüm" figürü, bir deftere Urbanus'un adını yazarken, yapıtın tümünün bir mezar olduğunu da vurgular gibiydi. Yeni bir anlayış ve zengin bir renk kullanımıyla gerçekleştirdiği bu lahit, Bernini'nin çeşitli öğeleri bir bütünde birleştirerek tematik bir düşünceyi (İtalyanca *concetto*) nasıl kıldığının çok güzel bir örneğidir. Bernini bu yıllarda geleneksel anlayışın bütünüyle dışında bir dizi küçük anıt mezar da tasarlamıştır. Bunlardan en etkileyicisi Maria Raggi'ninkidir (1643).

Bernini, Roma kentine en önemli katkısı çeşmeleriyle yapmıştır. Bunlardan İspanya Meydanı'ndaki (Piazza di Spagna) Barcaccia Çeşmesi (1627-29), heykel ile mimarlığın bütünleştirilmesi açısından San Pietro

Bazilikası baldakeniyle benzerlik gösterir. Triton Çeşmesi ise (1642-43) çarpıcı bir Roma dönemi çeşmesi uyarlamasıdır. Geleneksel geometrik meydan çeşmelerinin üstüste gelen havuz tekneleri, burada adeta canlanmış gibidir. Dört yunus balığı dev bir istiridyeyi yukarı kaldırmakta, istiridyenin üstünde de, sarmal bir deniz kabuğundan su püskürten deniz tanrısı bulunmaktadır.

Bernini ilk mimarlık uygulamalarında pek başarı gösterememiştir. 1637'de San Pietro Bazilikası'nın cephesine iki çan kulesi eklemekle görevlendirilmiştir. Ama 1646'da kulelerin ağırlığıyla binada çatlaklar belirmiştir. Bunun üzerine kuleler yıktırılmış, Bernini de bir süre gözden düşmüştür.

X. Innocentius'un ve VII. Alexander'in koruyuculuğu altındaki dönem (1644-67). Bernini'nin en gösterişli anıtları, 1640'ların ortasıyla 1660'lar arasında yaptıklarıdır. Bunlardan Roma'da Navona Meydanı'nda yer alan Dört İrmak Çeşmesi (1648-51), içi mağara gibi oyulmuş travertinden bir kütle-nin çevresinde gelişir. Kayanın tepesine bir Mısır dikilitaşı (obelisk), dört yanına da dört mermer figür yerleştirilmiştir. Bu figürler 17. yüzyıl dünyasında bilinen en önemli dört ırmağı, Avrupa'daki Tuna, Afrika'daki Nil, Asya'daki Ganj ve Amerika'daki Rio de la Plata'yı simgelerler. Dikilitaşın tepesindeki papalık arması ile (Papa X. Innocentius'un aile simgesi) zeytin dalı taşıyan güvercin, çeşmeyle iletilmek istenen mesaja açıklık getirmektedir: Karşı-Reform'la eski gücüne kavuşmuş olan papalık, Tann'ın yönelttiği doğrultuda artık bütün dünyaya egemen olmaktadır. Belirgin simgecilikine karşın bu çeşme, Bernini'nin ayakta kalmış en gösterişli yapıtıdır.

Bernini'nin bireşimci düş gücü, birkaç elimize ulaşmış olan tiyatro yapıtlarında da görülür. Bernini'nin tiyatro anlayışı öbür sanat dallarındakinden farklı değildir. Yakın ve genellikle izleyiciyi şaşırtmaya dayanan bir ilişki kurabilmek için alışılmış kalıplardan sıyrılmaya yönelmiştir. Hazırladığı tiyatro gösterilerinde gerçek ateş kullandığı, bir keresinde de sahnede gerçek bir sel yaratarak izleyiciyi (bir anlık da olsa) gösterinin heyecanlı bir oyuncusu durumuna soktuğu bilinir.

Bernini'nin olgunluk dönemi sanatının en önemli örneği, Roma'da Sta. Maria della Vittoria Kilisesi'ndeki Cornaro Şapeli'dir. Kardinal Federico Cornaro'nun yaptırdığı ve Bernini'nin meslek yaşamının daha ilk yıllarında başlayan bir evrimi noktlayan bu şapel, küçük kilisenin çok derin olmayan bir nişinin içinde yer alır. Şapelin odağını, İspanyol Karmelitlerinin büyük reformcusu Ávilalı Teresa'nın (1515-82) yaşadığı mistik bir anı canlandıran "Azize Teresa'nın Vecdî" (1645-52) adlı heykel oluşturur. Bernini, Teresa'nın gördüğü hayali, yani bir meleğin tansal aşkın alevli okuyla onun yüreğini delmesini betimlerken, olaya azizenin kendi anlattığı biçimde bakmıştır. Kıvrımları adeta bir çığlayan gibi dökülen bir örtüye bürünmüş azizenin kendinden geçtiği anı gösteren heykel, altar üzerinde, mimarlık ve bezeme öğelerinin birbiriyle bütünleştiği bir nişin ortasında, gökten inen bir ışığın altında durmaktadır. Sağda ve solda, opera localarına benzeyen bölmelerde, Cornaro ailesinin birçok üyesini konuşurken, okurken ya da dua ederken gösteren heykeller yer alır. Cornaro Şapeli'yle, Bernini'nin üç boyutlu resim ülküsü doruğuna çıkmıştır. Azize Teresa ile melek figürü beyaz mermerden yontulmuştur; ama izleyici bunların üç boyutlu birer heykel mi, yoksa yalnızca birer yüksek kabartma mı olduğunu kestiremez. Yukarıdaki görünmeyen bir kaynaktan figürlerin üstüne düşen gün ışığı ile arkadaki yaldızlı ışınlar da grubun tamamlayıcı öğelerini oluşturur. "Azize Teresa'nın Vecdî" geleneksel anlamda bir heykel değildir. Ona daha doğru bir anlatımla, heykel, resim ve ışıktan oluşan ve önünde tapınanları da dinsel dramın içine katan, çerçeveli bir resim denebilir.

Bernini'nin mimarlık alanındaki en büyük başarısı, San Pietro Bazilikası'nın önündeki alanı çevreleyen kolonadlardır (1656-67). Bu geniş alan Noel, Paskalya vb özel dinsel günlerde papanın kutsaması için toplanan kalabalığa bir mekân oluşturmaktadır. Bernini burada, yamuk biçiminde bir ön avluyla kiliseye bağlanan, dev boyutlu oval bir alan tasarlamıştır. Bu alanı iki yandan çevreleyecek gibi düzenlediği kolonadları da, "Kilise Ana"nın, orta yerde toplanan halkı kucaklayan kollarına benzetmiştir. Dört sıra sütundan oluşan kolonadlar, alana giriş olanağını da ortadan kaldırmadan, bir mekân sınırlayıcısı rolü oynayarak yeni bir çözüm getirmektedir. Böylece bu alan, ziyaretçileri kiliseye doğru yönlendirmekte ve San Pietro'nun cephesinin aşın büyüklükteki boyutlarını dengelemektedir. Oval alanın merkezinde V. Sixtus'un 1586'da getirttiği bir dikilitaş vardır. Bernini, Maderno'nun yaptığı eski bir çeşmeyi alanın uzun eksenine taşıtmış ve bunu dengelemek için karşısına da bir eşini yaptırmıştır. Bu alan ile Bernini'nin başka bir önemli yapıtı olan S. Andrea al Quirinale Kilisesi'nin (1658-70) oval planı arasındaki paralellikler, en az iki yapıtın anlam ve işlevlerindeki farklılıklar kadar ilginçtir.

Bernini'nin en görkemli dinsel dekorasyon uygulaması, 1657-66 arasında "Cathedra Petri", yani "Aziz Petrus'un Tahtı" için

yaptığı mahfazadır. Bernini'nin buradaki görevi, yalnızca papanın ortaçağdan kalma ahşap tahtı (*cathedra*) için yaldızlı tunçtan bezemeli bir mahfaza yapmak değil, aynı zamanda San Pietro Bazilikası'nın apsisinde, bu çok büyük mekâna giren hacıların yöneleceği anlamlı bir hedef oluşturmaktır. Taht, Kilise'nin ilk ilahiyat bilgileri olan Aziz Ambrosius, Athanasius, Ioannes Khrysostomos ve Augustinus'u temsil eden, etkileyici dört tunç figürle desteklenmektedir. Tepedeki oval bir pencereye çizilmiş, Kutsal Ruh'u simgeleyen bir güvercin resminden çevreye bir ayla yayılmaktadır. Bu ayla da bulutlar üstündeki melekler ve ışınlar oluşturmaktadır. Güvercinin içinden çıktığı doğal ışık, Tanrı'nın Kilise aracılığıyla yeryüzüne aktığı lütfun görsel bir simgesidir. Taht, kolonadlarla hemen hemen aynı zamanda yapılmıştır. Bu iki yapıt arasındaki karşıtlık Bernini'nin düş gücünün şaşırtıcı çeşitliliğini gösterir.

Bernini, büyük boyutlu yapıtların sıra büstler de yapmıştır. Bunlardan ilki, Modena dükü I. Francesco d'Este'nin büstü (1650-51, Estense Galerisi ve Müzesi, Modena), Bernini'nin portre sanatında gerçekleştirdiği devrimin doruk noktasıdır. Bernini, Kardinal Scipione Borghese büstündeki (1632) serbestlik ve doğallığı, bu büste de sürdürmekle kalmamış, bu nitelikleri, modelini olduğu kadar barok dönemin ideallerini de yansıtan, kahramanlara özgü bir görkem ve büyüklükle birleştirmiştir.

Fransa gezisi. Bernini, Nisan 1665'te sonunda Paris'e giderek kasım ortasına değin orada kaldı. Bu onun, Roma'dan bu kadar uzun bir süre ayrı kaldığı tek dönemdi. Gezi, Kral XIV. Louis'nin yıllardır süren çağrıları üzerine ve Cizvitlerin önderi Peder Oliva'nın desteğiyle gerçekleşmişti. Amaç, yeni bir krallık konutunun tasarlanmasıydı.

O sıralarda Bernini böyle ünlüydü ki, geçtiği her kentin sokakları onu izlemek isteyen halkla doluyordu. Paris'te ilk karşılanışı da aynı ölçüde görkemli oldu. Ama çok geçmeden, karşıdakilere hiç kulak vermeden Fransız kültürünü küçümsen biçimde İtalyan sanatını ve mimarlığını övmesi, duyarlı ev sahiplerini gücendirdi. Örneğin bugün yıkılmış olan Tuileries Saray'ının "kocaman bir hiç" olduğunu söylemiş, İtalyan sanatçı Guido Reni'nin bir tek resminin bütün Paris'e bedel olduğunu öne sürmüştü. Bu tür sözler onu Fransız sarayında sevilmeyen bir kişi haline getirdi ve Louvre için yaptığı tasarımların reddedilmesinde de bir ölçüde rol oynadı.

Bernini'nin Fransa gezisinden kalan tek yapıt XIV. Louis'nin büstüdür (1665, Versailles Sarayı). Çizgisel, düşey ve dengeli bir portre çalışması olan büste, "Güneş Kralı"nın gözlerinde adeta tanrısal bir ifade vardır. Bu ifade, bundan sonraki 100 yıl boyunca yapılan bütün kral portrelerinde tekrarlanan bir öge olmuştur.

Son yılları. Bernini'nin son heykelleri ister istemez, San Pietro Bazilikası için yaptığı görkemli projelerin gölgesinde kalmıştır. Gene de bunlardan bazıları çok ilginçtir. Roma'da Sta. Maria del Popolo Kilisesi'ndeki Chigi Şapeli için 1655-61 arasında gerçekleştirdiği "Daniel Aslanların İlinde" ve "Habakuk ile Melek" adlı iki heykel grubu, onun geç dönem üslubunun başlangıcını gösterir. Bu yapıtlarda vücutlar normalden daha ince ve uzun biçimlendirilmiş, hareketlere anlam yüklenerek yalın, ama yoğun bir duygusallığa yer verilmiştir. "Aziz Petrus'un Tahtı"ni destekleyen figürlerde de bulunan bu nitelikler, Bernini'nin Roma'daki Sant'Angelo Köprüsü için 1667-71 arasında yaptığı melek heykellerinde en üst noktaya ulaşmıştır 1667-69 arasında

hüküm süren Papa IX. Clemens'in çok beğenmesi üzerine bu heykeller köprüye yerleştirilmemiştir. Bugün hepsi S. Andrea delle Fratte Kilisesi'nde durmaktadır. Köprüye asılları yerine kopyaları konmuştur; bunlardan yalnız üstünde "INRI" yazısı bulunan kopya değildir, Bernini'nin elinden çıkmıştır.

Bernini'nin son yıllarındaki en büyük yapıtı, 1674 dolaylarında Roma'da S. Francesco a Ripa Kilisesi'nde yaptığı yalın görünüşlü Altieri Şapeli'dir. Altarın yukarıdaki oldukça derin mekâna Kutsanmış Ludovica Albertoni'nin ölümünü betimleyen bir heykel yerleştirilmiştir. Bernini, Cornaro Şapeli'nde doruğa ulaşan süreci burada tersine çevirmiş, farklı işlevler için mimarlık, heykel ve resmi bilinçli olarak birbirinden ayırmıştır. Bu bakımdan daha geleneksel olan Altieri Şapeli, onun daha önceki yıllarda yaptığı kiliselerin iç mekânlarına bir çeşitleme getirir. Kemerli açıklığı dolduracak yerde, geniş bir mekânın dibinde ölüm döşeğinde yatan Ludovica Albertoni, tanrısal bir ışıkla aydınlanmakta, tepedeki kutsal simge, bu ölüm anında azizenin imanını tazelerken, Kutsal Ruh da onu izlemektedir.

Bernini'nin sanat kuramının geleneksel olduğu söylenebilir. O, doğanın kusurlarının önüne geçebilmek için Eski Yunan ve Roma sanatlarını incelemek gerektiğine inanırdı. Ama antik yapıtlarla kendisi arasında bulundugunu ileri sürdüğü ilişkiyi, bilerek abartmış da olabilir. Çünkü eskizleri ve heykel çamurundan maketleri (*bozzetti*) çoğunlukla belirgin antik kaynaklara dayanırsa da, tamamlanmış yapıtları gerek biçim, gerek anlam bakımından (antik örneklerden) bambaşka nitelikler taşır. Desen ve maketleri günümüze ulaştığı için, Bernini'nin çalışma yöntemi iyi bilinmektedir.

Bernini'nin üslubu Avrupa'nın çeşitli yerlerinde en az iki kuşak boyunca devam ettirilmiştir. 18. yüzyıl boyunca İtalyan heykel sanatı da onun ortaya koyduklarına dayandırılmıştır. Ama Bernini'nin ölümüyle İtalya'nın Avrupa'da sanat alanındaki egemenliği son bulmuştur. Bernini, İtalya'nın yarattığı uluslararası düzeydeki olağanüstü dahilerden sonuncusudur. Onun katkısıyla oluşan barok sanat da bütün uluslarca benimsenen son İtalyan üslubu olmuştur. Bernini'nin dünyası, dinsel ve siyasal bir mutlakiyetçilik dünyasıdır ve yanılmaz zekâsına karşın o, bu dünyanın değerini hiç tartışmamıştır. Bernini, çağının başta gelen eğilimini, belki bütün başka sanatçılardan daha çok kişiliğine sindirmiştir. Onun engin başarısını sağlayan, büyük ölçüde, yerleşik düzene olan coşkun bağlılığıdır. Sekiz papanın hizmetinde çalıştıktan sonra 81 yaşında öldüğünde, yalnızca Avrupa'nın en büyük sanatçısı değil, aynı zamanda en büyük insanlarından biri olarak da kabul edilmekteydi.

ÖBÜR YAPITLARI. Heykel. "Neptün ve Triton" (y. 1620, Victoria-Albert Müzesi, Londra), "Pluto'nun Proserpina'yı Kaçırması" (1621-22, Borghese Galerisi, Roma), "Davut" (1623-24, Borghese Galerisi, Roma), "Azize Bibiana" (1624-26, Sta. Bibiana Kilisesi, Roma), "Konstantinos" (1654-70, Scala Regia, Vatikan Sarayı), "Gabriele Fonseca" (y. 1668-75, S. Lorenzo, Lucina), "VII. Alexander Lahdi" (1671-78, San Pietro Bazilikası, Roma). Mimarlık. "Scala Regia" (1663-66, Vatikan Sarayı), "Chigi-Odescalchi Sarayı" (1664-67, Roma).

Bernini, Pietro (d. 1562, Toscana - ö. 1629, Roma), geç maniyerist üslupta yapıtlar vermiş İtalyan heykeltarihi. 1605/06'da, Papa V. Paulus (asıl adı Camillo Borghese; 1605-21) adında Sta. Maria Maggiore Bazilikası'ndaki Paolina (Borghese) Şapeli'nin bezemeleri üstünde çalışmak üzere Roma'ya çağrıldı. 1607-10 arasında bazilikanın

vaftizhanesindeki "Meryem'in Göğü Çıkışı" kabartmasını, 1612-13'te de bazilikanın içindeki, VIII. Clemens'in taç giymesini gösteren mermer heykeli yaptı. 1616'da S. Andrea della Valle Kilisesi'ndeki Barberini

"Meryem'in Göğe Çıkışı", Pietro Bernini'nin mermer kabartması; Sta. Maria Maggiore Vaftizhanesi, Roma
Anderson-Allan Art Resource/EB Inc

Şapeli için de bir Vaftizci Yahya heykeli gerçekleştirdi.

Toscana'da eğitim gördüğü halde, 1584'te Roma'ya çağrılınca Napoli'de çalıştı. Barok dönemin en önemli sanatçılarından biri olan oğlu Gian Lorenzo Bernini de Napoli'de doğdu. Pietro, Napoli'de Monte di Pietà Kilisesi'ndeki "Merhamet", Gesù Nuovo Kilisesi'ndeki "Aziz Matta" ve S. Martino Ulusal Müzesi'ndeki (Cosimo Fanfano'nun yeniden ele aldığı) "Meryem Ana" adlı heykellerle "Medina Çeşmesi"ni gerçekleştirdi.

Bernis, François-Joachim de Pierre de (d. 22 Mayıs 1717, Saint-Marcel d'Ardèche, Fransa - ö. 3 Kasım 1794, Roma), Fransız devlet adamı ve kardinal. 1756-57 Fransa - Avusturya ittifakında, 1773'te Cizvit tarikatının papalık tarafından kapatılmasında ve 1790-91'de kilise reformlarının onaylanması için Fransız hükümeti ile VI. Pius arasında sürdürülen başarısız görüşmelerde önemli rol oynamıştır.

Soylu bir aileden gelen Bernis, din eğitimi gördü. Ancak 1745'te Madame Le Normant'ın (sonradan Madame de Pompadour) yakın dostları arasında girdikten sonra Fransız siyasal çevrelerinde adını duyurmaya başladı. 1752-55 arasında Venedik büyükelçisi olarak kazandığı diplomatik deneyim ve Madame de Pompadour'un himayesi sayesinde, Avusturya'nın Ağustos 1755'te yaptığı ittifak önerisini Paris'teki Avusturya büyükelçisi ile görüşmek üzere gizli temsilci olarak görevlendirildi. XV. Louis'den de büyük destek gören bu görüşmeler, Fransa ile Avusturya arasında savunma (1 Mayıs 1756) ve saldırı amaçlı (1 Mayıs 1757) iki Versailles Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Fransa'nın eski düşmanı ile ittifak kurarak eski müttefiki Prusya'yı yalnız

birakması Yedi Yıl Savaşı'nın diplomatik düzeydeki başlangıcını oluşturdu.

Bernis 17 Haziran 1757'den Aralık 1758'e değin Fransız dışişleri bakanlığı görevini yürüttü. Ama Fransa'nın askeri yenilgileri, mali sistemde yapmak istediği reformlar ve Madame de Pompadour'un düşmanlığını kazanması, adım adım siyasetten silinmesine yol açtı. 1758'de kardinal, 1764'te. Albi başpiskoposu oldu. Papa XIV. Clemens üzerindeki nüfuzunu kullanarak Cizvit tarikatının kapatılmasına katkıda bulunduysa da, Fransız politikasında ılımlı yönde bir etkisi oldu. İspanya kralı III. Carlos'un papalığa uyguladığı yoğun baskıya karşı çıktı.

1769-94 arasında Fransa'nın Roma büyükelçiliğini yürüttü. Yüksek rütbeli bir din adamı olarak konumunu ve gelirini sarstığı için, Fransız Devrimi'nin kilise sistemine yönelik reformlarına karşı tutum aldı. Ülkeyi terk eden Fransız prensleriyle ilişkisini sürdürdü. Ulusal Meclis'in Fransız Kilisesi'ni yeniden düzenlemek amacıyla Temmuz 1790'da çıkardığı ruhban tüzüğüne karşı papalıktan kaynaklanan muhalefetin biçimlenmesine el altından katkıda bulundu. İki ciltlik *Mémoires et lettres*'i (Anılar ve Mektuplar) 1878'de F. Masson tarafından yayımlandı.

Bernoulli, Daniel (d. 8 Şubat 1700, Groningen, Felemenk - ö. 17 Mart 1782, Basel, İsviçre), birçok değerli matematikçi yetiştiren İsviçreli Bernoulli ailesinin ikinci kuşağının en seçkin üyesi. Matematikğin yanı sıra tıp, biyoloji, fizyoloji, mekanik, fizik, astronomi ve denizbilim alanlarında da araştırmalar yapmış, kendi adıyla anılan matematik teoremini geliştirmiştir (*bak.* Bernoulli teoremi).

Daniel Bernoulli, Johann Bernoulli'nin(*) ikinci oğluydu. İlk matematik derslerini babasından aldı. Heidelberg, Strasbourg ve Basel üniversitelerinde felsefe, mantık ve tıp öğrenimi gördükten sonra 1721'de hekim oldu. 1723-24'te yazdığı diferansiyel denklemler ve su akış fizikine ilişkin yapıtı *Exercitationes quaedam Mathematicae*, Rusya'daki Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne girmesini sağladı. 1732'ye değin burada tıp, mekanik ve fizik dersleri verdi; titreşen ve dönen cisimlerin özelliklerini araştırdı ve olasılık kuramına katkıda bulundu. 1732'de Basel'e dönerek anatomi ve botanik kürsüsündeki görevi kabul etti. Artık Avrupa'nın her yerindeki bilim adamlarının saygısını ve kamuoyunun hayranlığını kazanmıştı.

1738'de yayımladığı *Hydrodynamica*'da sıvı akışının temel özelliklerini, özellikle basınç, yoğunluk ve hız sorunlarını inceledi ve bunlar arasındaki temel ilişkileri kurdu. Bugün Bernoulli ilkesi olarak bilinen ve bir akışkanın hızı arttıkça, sıvıdaki basıncın azaldığını belirten ilişkiyi buldu. Ayrıca, basıncın, moleküllerin bir yüzey üzerindeki çarpma etkisiyle açıklanabileceğini ve moleküllerin hareketinin sabit ve rasgele olduğu varsayıldığında, basıncın ve hareketin sıcaklıkla arttığını göstererek kinetik gaz ve ısı kuramının temelini kurdu. Kendisiyle rekabet halindeki babası, 1738'de *Hydraulica* adlı yapıtını yayımlayarak, bu alandaki öncülüğü oğlunun elinden almak istedi.

Daniel, 1725-49 arasında astronomi, kütleçekimi, gelgit, magnetizma, okyanus akıntıları ve gemilerin denizdeki hareketi alanlarındaki çalışmalarıyla Fransız Bilimler Akademisi'nin 10 ödülünü kazandı. Ayrıca olasılıklar kuramına önemli katkılarda bulun-

du. 1735'te gezegenlerin yörüngelerine ilişkin olarak yaptığı çalışmalar nedeniyle verilen ödülü babasıyla paylaştı. Ödülün yalnız kendisine ait olması gerektiğine inanan babasının Daniel'i evden kovduğu söylenir. Daniel'in ödül kazanan çalışmaları, bilimin araştırma gerektiren alanlarındaki başarısını ve dikkatli bir kamuoyu önünde günün bilimsel sorunlarını açıkça ortaya koymaktaki yeteneğini gösterir. 1732'de Basel Üniversitesi'nde botanik ve anatomi, 1743'te fizyoloji ve 1750'de fizik kürsüsünde görev almıştır.

Bernoulli, Jakob (d. 6 Ocak 1655, Basel - ö. 16 Ağustos 1705, Basel, İsviçre), İsviçreli Bernoulli ailesinin yetiştirdiği ilk matematikçi. Değişimler hesabının başlangıç ilkelelerini ortaya koydu. Üstel serilerin toplamalarının hesaplanmasında karşılaşılan ras-

Jakob Bernoulli; Nikolaus Bernoulli'nin yağlıboya çalışması, 1687; özel koleksiyon
Öffentliche Bibliothek der Universität, Basel, İsviçre

yonel (oranlı) sayılar da onun adıyla anılmaktadır (*bak.* Bernoulli sayıları).

İlaç ticaretiyle uğraşan bir aileden gelen Jakob Bernoulli, ilahiyat öğrenimi görmeye zorlandıysa da babasının karşı çıkmasına karşın matematiğe yöneldi. Gezileri sonucu matematikçilerle yoğun biçimde yazışmaya başladı. Kilisede verilen bir görevi reddederek 1687'de Basel Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak çalışmaya başladı. İngiliz John Wallis ve Isaac Barrow, Fransız René Descartes ile diferansiyel ve integral hesaba ilgisini çeken ilk kişi olan G.W. Leibniz'in matematik çalışmalarını tam anlamıyla kavradıktan sonra özgün katkılarda bulunmaya başladı. 1690'da, iniş eğrilerinin analizinde integral terimini ilk kez o kullandı. 1691'de, zincir eğrisi adı verilen iki ucundan asılmış bir ipin oluşturduğu eğri üzerindeki çalışmalarından bir süre sonra asma köprü yapımında yararlanılmaya başladı. 1695'te diferansiyel ve integral hesabını köprü tasarımlarına uygulayan Bernoulli, bu yıllarda kardeşi Johann Bernoulli'yle(*) matematik konularında sık sık tartışmaya girdi.

Jakob Bernoulli'nin, ölümünden sonra 1713'te basılan öncü yapıtı *Ars Conjectandi* (Tahmin Sanatı) onun ortaya koyduğu en önemli kavramlardan çoğunu içerir. Permütasyonlar ve kombinasyonlar kuramı, üstel serileri türettiği Bernoulli sayıları, matematiksel ve inanca bağlı kestirilebilirliğe ilişkin incelemeleri ve çığdası örneklem kuramının temelini oluşturan ve yine onun adıyla anılan Bernoulli büyük sayılar yasasını içeren olasılık konusu, bunlar arasında sayılabilir. Yapılan 2 ciltlik *Opera Jacobi Bernoulli* adıyla 1774'te basıldı.

Bernoulli, Johann (d. 6 Ağustos 1667, Basel - ö. 1 Ocak 1748, Basel, İsviçre),

birçok değerli matematikçi yetiştiren İsviçreli Bernoulli ailesinin önde gelen üyesi. Zamanında henüz yeni olan diferansiyel ve

Johann Bernoulli, Johann Jakob Meyer'in yağlıboya çalışması, 1720; özel koleksiyon
Öffentliche Bibliothek der Universität, Basel, İsviçre

integral hesap üzerine araştırmalar yapmış ve bu yöntemi eğrilerin ölçülmesine, diferansiyel denklemlere ve mekanik problemlerine uygulamıştır.

Bir eczacının oğlu olan Johann, tıp öğrenimi gördükten sonra 1694'te Basel'de kas kasılmasına ilişkin teziyle tıp doktoru unvanı aldı. Ama babasının karşı çıkmasına karşın ilgisini matematiğe yöneltti. 1691-92'de diferansiyel ve integral hesap üzerine, ancak sonraları basılacak olan iki metin yazdı. 1692'de, matematikteki buluşlarına karşılık kendisine ücret ödemeyi kabul eden matematikçi Guillaume-François-Antoine de L'Hospital'e matematik dersleri verdi. 1695-1705 arasında Felemenk'in Groningen kentinde matematik öğretmenliği yaptı ve ağabeyi Jakob'un ölümü üzerine Basel Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi.

Matematiğe katkıları, ağabeyinin katkılarından sayıca fazla olan Johann diferansiyel ve integral hesabı, üzerinde bir cismin sabit hızla düşeceği bir eğri olan izokron ve saat yapımında önemli olduğu anlaşılan totokron gibi eğrilerin uzunluk ve alanlarının belirlenmesine uyguladı. Ayrıca, diferansiyel denklemler kuramına, yelkenlerle ilgili matematik bilgilere ve optik bilimine katkıda bulundu. Paris'te bulunan L'Hospital'e, görünüşte sıfır bölü sıfır olarak ifade edilebilecek limitler içeren problemlerin çözümünde kullanılan ve L'Hospital'in 1696 tarihli ünlü ders kitabı *Analyse des infinitesimales* de (Sonsuz Küçükler Analizi) yayınlandığı için bugün L'Hospital kuralı olarak bilinen yöntemi de Johann iletti.

Bernoulli kardeşler, çoğu kez aynı problemler üzerinde çalıştılar. Bu sırada aralarında sürtüşme çıktığı da oldu. Aralarındaki en sert tartışma, yalnız kütleçekiminin etkisi altındaki bir parçacığın bir noktadan öbürüne en kısa zamanda aldığı yolun denklemleriyle ilgiliydi. Problemi ilk kez Galilei ele almıştı. 1697'de Jakob çözümü bulacak olana ödül vaat etti. Bu meydan okumayı üstlenen Johann, çözüm olarak sikloidi (hareket eden bir tekerlek üzerindeki bir noktanın izlediği yol) önerdi ve bu eğrinin, değişken yoğunluktaki katmanlardan geçen bir ışık ışınının izlediği yolla ilişkisini belirtti. Jakob bu öneriyi reddederek kendi çözüm yolunu önerdiğinde uzun ve sert bir tartışma başladı. Bu tartışma, yeni bir disiplin olan değişimler hesabının başlangıcını oluşturdu.

Dostlukları ateşli, kırgınlıkları acımasız olan Johann, G. W. Leibniz ile Isaac

Newton arasında diferansiyel ve integral hesabı kimin bulduğu üzerine çıkan tartışmada Leibniz'i hararetle destekledi. İntegral hesap kitabı 1742'de, diferansiyel hesap kitabı ise bundan kısa süre sonra yayımlandı. Yaşamının son yıllarında temel olarak mekanik ilkeleri üzerinde çalıştı. Yapıtlarını 1742'de yayımlanan dört ciltlik *Opera Johannis Bernoullii* adlı kitapta topladı.

Bernoulli diferansiyel denklemi, çözümlünü İsviçreli matematikçi Jakob Bernoulli'nin verdiği ve onun adıyla anılan diferansiyel denklem. y' , y bağlı değişkenin x serbest değişkenine göre türevini göstermek üzere,

$$y' + a(x)y = b(x)y^n$$

biçimindeki (ya da bu biçime getirilebilen) bu denklemde, $a(x)$ ve $b(x)$, x in fonksiyonları. n ise herhangi bir gerçek sayıdır. $n=1$ için denklem doğrusal ya da değişkenleri ayrılabilir biçimde olduğundan kolaylıkla çözülebilir. $n \neq 1$ durumunda denklemin iki yanı $(1 - 1/n)y^{-1/n}$ ile çarpılır ve $z=y^{1-1/n}$ değişken dönüşümü uygulanırsa, problem, z değişkenine göre doğrusal olan

$$z' - (n-1)a(x)z = -(n-1)b(x)$$

denkleminin çözümüne indirgenir.

Bernoulli sayıları, İsviçreli matematikçi Jakob Bernoulli'nin *Ars conjectandi* (1713; Tahmin Sanatı) adlı yapıtında ortaya koyduğu ve başta doğal sayıların kuvvetlerinin toplamını veren eşitlikler olmak üzere matematiğin pek çok alanında karşılaşılan sayılar dizisi. Bernoulli, günümüzde B_n ($n=0, 1, 2, \dots$) simgesiyle gösterilmesi gelenekselleşmiş olan bu sayıları, ilkin, ardışık sayıların sabit kuvvetlerinin toplamını, sabit bir sayının ardışık kuvvetlerinin doğrusal kombinezonu olarak ifade etmek amacıyla ortaya koymuştu. 1748'de Euler, bu sayıları çok değişik bir bağlamda yeniden ve çarpıcı bir biçimde tanımladı. Çeşitli biçimlerde tanımlanabilen Bernoulli sayılarının tanımlarından biri,

$$\frac{x}{e^x - 1} = B_0 + B_1 x + B_2 \frac{x^2}{2!} + B_3 \frac{x^3}{3!} + \dots + B_n \frac{x^n}{n!} + \dots$$

sonsuz terimli serisindeki katsayılar biçimindedir. B_3 ve onu izleyen bütün teksayılı Bernoulli sayıları sıfıra eşittir. Sıfırdan farklı Bernoulli sayılarının ilk birkaçının değerleri şöyledir: $B_0=1$, $B_1=-1/2$, $B_2=1/6$, $B_4=-1/30$, $B_6=1/42$, $B_8=-1/30$, $B_{10}=5/66$, $B_{12}=-691/2730$. Tanjant, kottanjant, kosekant gibi trigonometrik fonksiyonların seriye açılımlarında da ortaya çıkan bu sayıların sayılar kuramında da önemli yeri vardır. Bu alandaki en ilginç sonuçlardan biri, asal sayıların terslerinin toplamı ile Bernoulli sayıları arasındaki ilişkiyi belirleyen Von-Staudt-Clausen teoremidir.

Bernoulli teoremi, akışkanlar dinamiğinde ağırlıklı (iç sürtünmesi) önemsiz, akış kararlı (burgaçsız) ve sıkıştırılmaz bir akışkan (sıvı ya da gaz), basınç, hız ve yükselti arasındaki ilişkiyi veren teorem. 1738'de İsviçreli matematikçi Daniel Bernoulli tarafından ortaya konan bağıntı, kararlı akış halindeki ideal akışkanlarda enerjinin korunumu ilkesinin ifadesidir. Akışkanın, basıncından gelen enerjisi, yükseltisinden kaynaklanan kütleçekimsel potansiyel enerjisi ve hareketinden doğan kinetik enerjisinin toplamından oluşan me-

kanik enerjisi sabittir ve,

$$p + \frac{1}{2} \rho v^2 + \rho g y = c$$

biçiminde gösterilir (p =basınç, ρ =yoğunluk, v =hız, g =kütleçekimi ivmesi, y =yükselti).

Yatay olarak hareket eden, bu nedenle de kütleçekimsel potansiyel enerjisi sabit kalan bir akışkan, basınçtaki bir azalma, Bernoulli teoremine göre, hızda bir artış karşılık gelir. Buna göre, eğer akışkan, kesiti değişken yatay bir borunun içinde akıyorsa, borunun daraldığı yerlerde akışkanın hızı artar, çünkü borunun en dar yerinde akışkanın uyguladığı basınç en küçük değerdedir. Böylece yukardaki denklem,

$$\frac{1}{2} \rho v^2 + p = c$$

biçimini alır.

Bu olguya, akışkanların akışında daralan olukların etkisini ilk gözlemleyen İtalyan bilim adamı G. B. Venturi'nin (1746-1822) anısına Venturi etkisi adı verilir.

Bernoulli teoremi, uçak kanatlarının tasarımı gibi birçok mühendislik uygulamasının temelini oluşturur. Kanadın kavisi olan ust yüzeyinde hava, alt yüzeye oranla daha hızlı hareket eder, böylece kanadın alt yanında basınç, üst bölümündekine göre daha büyük olur, bu da uçağın yükselmesini sağlar.

Bernstein, Eduard (d. 6 Ocak 1850, Berlin - ö. 18 Aralık 1932, Berlin, Almanya), sosyal demokrat siyaset adamı, kuramcı ve tarihçi. Kapitalist ekonominin yakın gelecekte çökeceği ve proletaryanın iktidarı zorla ele geçirmesi gerektiği gibi görüşleri

Eduard Bernstein, y. 1918
Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

yadsıyarak, Karl Marx'ın koyduğu temel ilkeleri gözden geçirmeye girişen ilk sosyalistlerdendir. Seçkin bir kuramcı olmamasına karşın "revizyonizmin babası" olarak adlandırılmış ve özel girişimciliği toplumsal reformla kaynaştıran bir tür sosyal demokrasi öngörmüştür.

Danzig'den gelerek Prusya'nın başkenti Berlin'e yerleşmiş bir Yahudi ailesinin oğluydu. Babası demiryolu makinisti, amcası Aaron Bernstein ise ilerici işçi çevrelerinde

çok sayıda okuru olan *Berliner Volks-Zeitung* gazetesinin editörü idi. Bu ortamda, pek çok kültürlü Almanın ulusal birliğe ve demokrasiye duyduğu özlemi daha genç yaşta kolayca paylaştı. Sevilen ve açıksozlu bir insandı, 1872'de genç bir banka memuru iken Sosyal Demokrat Parti'ye girdiğini açıkça söylediğinde ustlerinden anlayış gördü. Prusya'nın 1871'de Fransa'yı yenilgiye uğratmasını izleyen çalkantılı yıllar, siyasal inançlarının oluşmasında önemli rol oynadı. Ama yumuşak kılıfından dolayı radikal Marksizmden çok, dogmatik olmayan, pragmatik bir sosyalizme ilgi duyuyordu. Otoriter sayılabilecek Alman Genel İşçi Derneği karşısında, demokrasi ve barışçıl sosyal demokratları yeğledi.

Partiye girince sosyalist yayın organı *Die Zukunft*'ta çalışmaya başladı. 1890'lara değin süren 1873 ekonomik bunalımı, kapitalizmin zayıflığı yolundaki inancını pekiştirdi. Ama onu daha radikal bir tutum almaya zorlayan, Şansölye Otto von Bismarck'ın antisosyalist yasaları oldu. Almanya dışına sürülence İsviçre'ye yerleşti, *Die Zukunft*'un varlıklı koruyucusu Karl Höchberg'in "ahlakçı sosyalist" görüşlerinden uzaklaştı. Burada, gizli Sosyalist Parti'nin toparlavıcı odayı durumunda olan *Der Sozialdemokrat* dergisinin Zürich baskısının editörlüğünü Marx'ın onayıyla üstlendi. 1888'de Bismarck'ın başvurusu üzerine İsviçre'den de sınır dışı edilince, derginin yayımını Londra'da sürdürdü. Orada Marx'ın çalışma arkadaşı Friedrich Engels'in yakın dostu oldu; sosyalizmin adım adım gelişeceğini savunan etkili Fabian Derneği'nin önderleriyle de yakın ilişki kurdu. Giderek değişen görüşlerini, bir dizi makale ile 1898'de Stuttgart'ta yapılan Sosyal Demokrat Parti toplantısına gönderdiği bir mektupla sergiledi. Ertesi yıl *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*'yi (Evrimsel Sosyalizm, 1991) yayımladı.

1901'de Almanya'ya dönen Bernstein, reformcu işçi hareketinde giderek gelişen revizyonist okulun kuramcısı durumuna geldi. Sosyalizmin, kapitalist orta sınıfa karşı bir ayaklanmanın doğrudan ve katıksız bir ürünü değil, insan tutkularının ayrılmaz, içsel bir parçası olan liberalizmin nihai sonucu olduğunu savundu. Kapitalizmin hemen çökeceği ve burjuvazinin yalnızca asalak ve baskıcı bir sınıf olduğu yolundaki görüşten vazgeçti. Ayrıca üretken sanayinin belirli ellerde toplanmasının, her alanda Marx'ın öngördüğü ölçüde eksiksiz ya da hızlı biçimde gerçekleşmediği sonucuna vardı. İşyeri yasalarının çıkarılması ve işçi sendikaları üzerindeki yasal kısıtlamaların kaldırılması türünden reformları örnek göstererek, sosyalist hareketten gelen baskılar sonucunda sermayenin sömürücü eğilimlerine karşı bir tepkinin geliştiğini öne sürdü. Bütün bunlara dayanarak, kalıcı başarının yolunun şiddetle dayalı bir altüst oluştan değil, sürekli bir ilerlemeden geçtiğini savunmaya başladı.

1902'de *Reichstag*'a (Parlamento) seçildi ve üyeliği 1928'e değin sürdü. Sosyalist kuramcı Karl Kautsky'nin dogmatik Marksizmi ile Alman işçi oneri August Bebel'in eklektik Marksizmi giderek etkisini yitirdi. Çeşitli revizyonizm sosyal demokrasinin ideolojisi durumuna geldi. Ama sınıflararası şiddet olduğu kadar uluslararası alanda da şiddet kullanımına karşı çıkan Bernstein, militarizme karşı mücadelede sol kanatla birlikte tutum aldı. Sağ kanat önderleri arasında yer almasına karşın, I. Dünya Savaşı sırasında partisinin savaşı destekle-

mesini protesto etmek amacıyla Bağımsız Sosyalistlerle birlikte davrandı. Ama barış gerçekleşir gerçekleşmez eski konumuna döndü ve Kasım 1918'deki siyasal devrimi toplumsal bir devrime dönüştürmek isteyenlere karşı cephe aldı. Parlamenter cumhuriyetin kesintisiz bir ilerleme yolu açtığını savundu. Savaşın sonra 1919'da ekonomi ve maliyeyle ilgili devlet bakanı olarak görev yaptı.

Sonunda sosyal demokrasi, Bernstein'in 20 yıldır özlemini çektiği büyük bir reformcu halk hareketi durumuna geldi. Artık partinin saygın bir yol göstericisi olan Bernstein sosyal demokrat programın büyük bölümünün fikir babalığını yaptı. Alman halkını 1917 Rus örneğinden caydırmakta önemli rol oynayan Bernstein, 1922 İtalyan faşist modelinin Almanya'ya sıçramasını önleyemedi. Nazilerin kanlı saldırılarını, dengesiz kafaların düşüncesiz davranışları olarak değerlendirdi; Nasyonal Sosyalizmin özünü kavrayamadı ve Nazilerin iktidarı ele geçirmesini önlemekte çaresiz kaldı. Bernstein'ın ölümünün üzerinden daha altı ay geçmeden, tüm umutlarını bağladığı demokratik devlet, kapılarını Adolf Hitler'in diktatörlüğüne açtı.

Bernstein, Henry (-Léon-Gustave-Charles) (d. 20 Ocak 1876, Paris - ö. 27 Kasım 1953, Paris), Fransız oyun yazarı. Büyük ilgi uyandıran, heyecan verici bir dizi melodramla ünlenen Bernstein, sonraki yıllarda daha ciddi temalara yönelerek yeni biçimler denemiş, Yahudi düşmanlığına ve Nazizme karşı mücadele etmiştir.

Varlıklı bir Yahudi bankerin oğluydu. Cambridge Üniversitesi'nde okudu. Daha sonra Bernstein'a annesinden büyük bir miras kaldı. İlk oyunu *Le Marché* (Pazar) 1900'de, André Antoine tarafından modern ve gerçekçi oyunlar sahnelemek üzere Paris'te kurulmuş olan Théâtre-Libre'de (Özgür Tiyatro) sahnelendi. Pierre Véber ile birlikte yazdığı *Frère Jacques* (1904) adlı komedi sayesinde Bernstein'ın ünü daha da arttı; bu oyun daha sonra İngilizceye çevrilerek ABD'de de sergilendi. Tempolu ve çarpıcı bir anlatımı olan *La Rafale* (1905; Kasırga, *La Griffes* (1906; Pençe) ve *Samson* (1907) adlı oyunları, karakter incelemesini öne çıkarır. *Israël* (1908) ve *Après moi* (1911; Benden Sonra) Fransa'daki Yahudi düşmanlığına karşı çıkar. *Après moi*'nin ilk oynanışından sonra, oyunun kaldırılmasına neden olan karışıklıklar çıkmıştır.

Bernstein, *Le Secret* (1913; Sır) adlı oyununda bilinçdışı güdülerini vurgular. *La Galerie des glaces*'da (1924; Aynalar Galerisi) ve 1920'lerde yazdığı, dönemin ruhsal huzursuzluğunu yansıtan öteki oyunlarında, psikanalizin kurucusu Sigmund Freud ile çığır açan İtalyan oyun yazarı Luigi Pirandello'nun etkisi görülür. Dramatik yapıda deneysel bir tutumu benimseyen Bernstein, *Mélo*'da (1929) film tekniğini, *Le Voyage*'daysa (1937; Yolculuk) roman tekniğini kullanır. Nazizme karşı çıkan *Elvire* adlı oyunu, 1940'ta Paris'te sahneye kondu ve kent Almanlarca işgal edilinceye değin sergilendi. Bernstein ABD'ye kaçarak orada Nazilere ve işbirlikçi Vichy Hükümeti'ne karşı mücadele etti. Savaşın sonra Paris'e döndü ve ölümünden bir yıl öncesine değin oyun yazmayı sürdürdü.

Bernstein'in çeşitli oyunları Mehmet Rauf, Halit Fahri Ozansoy gibi yazarlarca Türkçeye uyarlanmış, birçok oyunu Burhanettin Tiyatrosu ve Darülbeydi'de sahnelenmiştir.

Bernstein, Leonard (d. 25 Ağustos 1918, Lawrence, Massachusetts - ö. 14 Ekim 1990, New York kenti, ABD), orkestra şefi ve besteci.

1943'te New York Filarmoni Orkestrası'na yardımcı şef olarak atandı. 14 Kasım 1943'te, rahatsızlanan şef Bruno Walter'in yerine beklenmedik bir sırada orkestrayı

Leonard Bernstein
Columbia Records

yöneterek ilk başarısını elde etti. Zor koşullardaki teknik özgüveni ve yorum yetkinliği hemen dikkatleri çekti. 1945-47 arasında New York kent orkestrasını yöneten Bernstein ABD'de, Avrupa'da ve İsrail'de konuk şef olarak dinleyici önüne çıktı. 1958'de New York Filarmoni'nin sürekli şefi oldu. Solo piyano çaldığında orkestrayı piyano-dan yönetti. Bu orkestrayla Latin Amerika, Avrupa, SSCB ve Japonya'da turnelere çıktı. Yalnız şef ve piyanist olarak değil, sunucu olarak da televizyona çıkması daha çok tanınmasını sağladı. 1969'da orkestra şefliğinden çekildi.

Bernstein, *Jeremiah Symphony*'de (1942; *Yeremya Senfonisi*) ve *Kaddish* oratoryosunda (1963) olduğu gibi Yahudi dinsel tören temalarından, 1949'da piyano ve orkestra için W. H. Auden'in anısına yazdığı *Age of Anxiety*'de (*Bunalıt Çağı*) olduğu gibi caz ritimlerine kadar çok değişik öğeleri beceriyle kullandı. Hristiyan dinsel törenleri için de *Chichester Psalms*'ı (1965; *Chichester Mezmurları*) yazdı. Washington, D.C.'deki John F. Kennedy Sahne Sanatları Merkezi'nin açılışı için yazdığı *Missa* Eylül 1971'de seslendirildi. Bernstein'in, Mstislav Rostropovich yönetimindeki Ulusal Senfoni Orkestrası'nın 1977'de Kennedy Merkezi'nde ilk seslendirilişini gerçekleştirdiği üç yapıtından (*Slava!*; viyolonsel ve orkestra için üç *Meditation*; altı vokalist ve orkestra için şarkı dizisi *Songfest*) başka, *On the Town* (1944; *Kente*), *Wonderful Town*, (1953; *Şahane Kent*), *Candide* (1956), *West Side Story* (1957; *Batı Yakası'nın Hikâyesi*) gibi müzikallerle, *Fancy Free* (1944), *Facsimile* (1946; Faksimile) ve *Dybbuk* gibi bale partiyonları da vardır. *On the Waterfront* (1954; *Ruhumlar Üzerinde*) adlı filmin müziği de Bernstein'a aittir. Verdiği konferansların bazılarını *The Joy of Music* (1959; Müzik Sevinci), *Young People's Concerts, for Reading and Listening* (1962, gözden geçirilmiş biçimi 1970; Gençler İçin Partiyon Okuma ve Dinleme Konserleri), *The Infinite Variety of Music* (1966; Müziğin Sonsuz Çeşitliliği) ve *Unanswered Question* (1976; Yanıtlanmamış Soru) adlarıyla yayımlanmıştır.

Bernstorff (Kontu), Albrecht (d. 22 Mart 1809, Mecklenburg - Dreibützow, Almanya - ö. 26 Mart 1873, Londra, İngiltere),

etkileyici kişiliği ve diplomatik becerisiyle ünlü Prusyalı devlet adamı.

Pek çok ülkede diplomatik görevler aldı. 1848 Devrimi sırasında Viyana'ya gönderildi ve o sırada gündemde olan Alman birliği tasarılarının tutucu bir muhalifi olarak hemen kendini gösterdi. Ama zamanla Avusturya'nın yerine Prusya'nın önderliğinde bir Alman birliği görüşünü benimsemeye başladı. Avusturya başbakanı Prens Felix zu Schwarzenberg'in Alman politikasına karşı çıkması, Bernstorff'un geri çağırılmasına yol açtı. 1853-55 Kırım Savaşı'nın hemen öncesinde Prusya'nın Londra büyükelçiliğine atandı; etkileyici kişiliğinin de yardımıyla İngiltere-Prusya ilişkilerini geliştirdi.

1861'de Londra'daki görevini bırakarak dışişleri bakanı oldu. Ama Bernstorff'un Prusya önderliğinde bir Alman birliği kurma tasarıları, gerek liberal, gerek tutucu kesimlerin kendisine duyduğu güvensizlik yüzünden kesintiye uğradı. 1862'de Otto von Bismarck tarafından görevden uzaklaştırıldıktan sonra, Bismarck'ın her aracı meşru sayan siyasetini sürekli eleştirdi. Bir süre sonra yeniden Londra Büyükelçiliği'ne atandı. Ölümüne değin burada kalarak Prusya, 1871'den sonra da Alman İmparatorluğu büyükelçisi olarak görev yaptı.

Bernstorff (Kontu), Andreas Peter (d. 28 Ağustos 1735, Hannover - ö. 21 Haziran 1797, Kopenhag), Danimarkalı devlet adamı. 18. yüzyılın son çeyreği boyunca Danimarka'nın tarafsızlığını korumuş ve ülke içi reformlarda önemli rol oynamıştır.

Disiplinine 1758'de girdi. 1770'te görevden alındıktan sonra 1772'de yeniden diplomasiye döndü, ertesi yıl dışişleri bakanı oldu. 12 Ağustos 1773'te Danimarka ile Rusya arasında kısmen savunmaya dönük, kısmen de İsveç'i hedef alan bir ittifak antlaşması gerçekleştirdi.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere'ye yakın bir tutum izledi. 1779'da Birleşik Krallık, Danimarka-Norveç ve Rusya arasında üçlü bir ittifak kurulması biçimindeki İngiliz önerisini destekledi. Ama saray, tarafsız deniz taşımacılığını korumak üzere tüm tarafsız güçlerin katılacağı silahlı bir birlik kurulması yönündeki Rus önerisi lehinde tutum aldı. Bernstorff, Rus önerisinin özellikle İngiltere'ye karşı olmasından kaygı duyuyordu. İngiltere'yle "kaçak savaş gereci satışı"nı tanımlayan ayrı bir anlaşma imzaladıktan beş gün sonra, 9 Temmuz 1780'de Rus önerisine istemeye istemeye rıza gösterdi. Rusya'nın İngiltere ile imzalanan anlaşmaya tepki göstermesi üzerine 13 Kasım'da görevi bırakmak zorunda kaldı.

Nisan 1784'te yeniden göreve çağrılan Bernstorff, ılımlı liberal hükümette yaşamının sonuna değin dışişleri bakanı olarak yer aldı. Toprak sahibi-köylü ilişkilerinin düzenlenmesini ve serfliğın kaldırılmasını içeren bir dizi reform önlemini destekledi. Dışişlerinde de tarafsızlık politikasına özenle bağlı kaldı. Fransız Devrimi patlak verdiğinde Fransa'nın iç işlerine her türlü müdahaleye karşı çıktı ve Fransa'ya yönelik bütün ittifakların dışında kaldı. Mart 1794'te ticari deniz taşımacılığının birleşik filolarca korunması amacıyla Danimarka ile bir tarafsızlık antlaşması imzaladı.

Dış politikasıyla Avrupalı diplomatların saygısını kazanan Bernstorff, içte donuk çizgisiyle de Danimarkalılardan büyük sevgi gördü. Ölümü neredeyse ulusal felaket etkisi yarattı.

Bernstorff (Kontu), Christian Günther, Danca GRIEVE AF BERNSTORFF (d. 3 Nisan 1769, Kopenhag - ö. 28 Mart 1835, Berlin), Alman Gümruk Birliği'nin (*Zollverein*) mu-

marlarından, Danimarkalı ve Prusyalı diplomat.

Bernstorff kontu diplomat Andreas Peter'in oğluydu. 1794'ten Mayıs 1797'e değin Danimarka'nın Stockholm büyükelçisi olarak görev yaptı. Haziran 1797'de babasının yerine dışişleri bakanı oldu. 1812'de Danimarka'nın Avusturya büyükelçiliğine atandı. Napoléon'un bağlaştığı olan Danimarka adına Müttefiklerden uygun barış koşulları koparmak için var gücüyle çalıştı. Mayıs 1814'te Paris Antlaşması'nın imzalanmasında hazır bulundu. Viyana Kongresi'nde Danimarka'yı temsil etti. 1816'da Danimarka'nın Berlin büyükelçisi oldu. 1818'de de Prens Hardenberg'in çağrısı üzerine Prusya hizmetine girdi.

Ekim 1818'de Aix-la-Chapelle'deki kongrede Prusya diplomatı sıfatıyla bulundu, ama Berlin'e dışişleri bakanı olarak döndü. Yaradılışı gereği Fransız Devrimi'nin ilkelere karşı olduğundan, tutucu Johann Peter Friedrich Ancillon tarafından Prusyalı bir bakan olarak kabul gördü. Ama Prusya'nın çıkarlarını Metternich'in Avrupa politikasına ve Kutsal İttifak'a feda etmekle suçlandı. 1819 Karlovy Vary (Karlsbad) Kararları'nı, Viyana Nihai Senedi'ni, Ljubljana (Lai-bach), Opava (Troppau) ve Verona kongrelerinde Metternich'in politikasını desteklemesine karşın, Almanya'da Prusya ağırlığının temeli olan Alman Gümrük Birliği'nin kurucularından oldu. Rusya'nın 1828'de Rum sorunu yüzünden Osmanlılara açtığı savaşı destekledi; 1830 bunalımında Polonya ve Belçika'daki karışıklıkların bu ülkelerin dışına taşmaması için büyük çaba gösterdi.

Bernstorff (Kontu), J(ohann) H(artwig) E(rnst) (d. 13 Mayıs 1712, Hannover - ö. 18 Şubat 1772, Holstein, Almanya), 1751-70 arasında Danimarka dışişleri bakanı. Yedi Yıl Savaşı'nda ülkenin tarafsızlığını korumuş, Rusya karşısında Danimarka tah-tının Holstein Düklüğü'ndeki haklarını pekiştirmiştir.

Eski bir Mecklenburg ailesinden geliyor-du. Dışişlerine, Kral VI. Christian döneminde bakanlık kadrolarını elinde tutan yakınlarının aracılığıyla 1733'te girdi. İlk görevi, Danimarka'nın Saksonya elçiliği oldu. 1744'te Fransa'ya büyükelçi olarak atanıncaya değin Saksonya'da kaldı. 1751'de dışişleri bakanı oldu. Bunu izleyen 19 yıl boyunca da kraliyet danışma meclisinde onun görüşleri egemen oldu. Nisan 1767'de Çariçe II. Katerina ile anlaşmaya vararak en önemli görevini gerçekleştirdi ve "kont" unvanı aldı. Katerina, bu anlaşmayla Holstein Düklüğü'ndeki bazı iddiaların vazgeçmiş oldu. Akli dengesi bozuk olan VII. Christian'ın 1766'da tahta geçmesiyle konumu giderek sarsılan Bernstorff, 15 Eylül 1770'te görevden uzaklaştırıldı ve Holstein'deki malikânesine çekildi.

Bernstorff (Kontu), Johann-Heinrich (d. 14 Kasım 1862, Londra, İngiltere - ö. 6 Ekim 1939, Cenevre, İsviçre), Alman diplomatı. Londra ve Kahire'de ülkesini temsil etmiş, 1908-17 arasında Washington büyükelçiliği yapmıştır.

Prusyalı diplomat Bernstorff kontu Albrecht'in(*) oğluydu. Dışişlerine 1899'da girdi. Sırasıyla Belgrad, Dresden, Petersburg ve Münih'te elçilik kâtipi olarak görev yaptı. 1902-06 arasında Londra Büyükelçiliği'ne müsteşar olarak atandı. Ardından başkonsolos olarak Kahire'ye, 1908'de de Alman büyükelçisi olarak Washington'a gönderildi. ABD'nin Almanya'ya savaş açtığı Nisan 1917'ye değin orada kaldı. Başkan Wilson'ın arabuluculuğunu sağlamak için büyük çaba gösterdiyse de, Berlin'deki

etkili çevrelerden umduğu desteği göremedi. Savaş ilanından sonra Almanya'ya döndü; büyükelçi olarak gönderildiği İstanbul'da 1918'e değin görev yaptı.

Çeşitli yayınlarda ve Washington'daki büyükelçilik yıllarına ilişkin anılarında, Almanya'nın uygun bir politika izleyerek ABD ile savaştan kaçınmış olabileceğini kanıtlamaya çalıştı. Bu görüşü, ülkesinde hayli tartışmaya yol açtı. 1918 Devrimi üzerine dışişlerinden ayrıldı. Daha sonra Reichstag'da (Parlamento) Demokrat Parti'nin bir üyesi olarak parlamento içi siyasette etkin rol aldı. 1933'e değin Alman Milletler Cemiyeti Birliği'nin başkanı olarak uluslararası ilişkilerle yakın bağlantısını sürdürdü. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Cenevre'ye sürgüne gitti.

Beroia (Yunanistan) bak. Véroia

Berosos bak. Bel-Usur

Berr, Henri (d. 31 Ocak 1863, Lunéville - ö. 19 Kasım 1954, Paris, Fransa), tarihçi ve felsefeci. Tarihsel ve bilimsel araştırma arasında bireşime yönelik bir dizi enstitü ve dergi kurmuştur.

1881-84 arasında Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim gördü. Bir süre Douai ve Tours'da ders verdi, 1896-1926 arasında da Paris'te Dördüncü Henri Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1899'da felsefe ve tarih üzerine bir tezle doktorasını aldı. 1900'de tarih ile toplumsal bilimlerin bütünleştirilmesini amaçlayan *Revue de synthèse historique* adlı dergiyi, 1924'te Paris'te Uluslararası Sentez Merkezi'ni kurdu. Bu arada, 100 ciltlik (65'i 1920-54 arasında yayımlandı) bir ortak çalışma olan, *L'Évolution de l'humanité*'nin (İnsanlığın Evrimi) yayımı gibi büyük boyutlu bir görev üstlendi. Yapıt, tarihone-sinden çağımıza değin uygarlığı bireşimsel bir yaklaşımla incelemeye yönelik bir dizi tarih monografisini içeriyordu.

Berr, üç tür nedensel ilişki arasındaki ayrıma dayanan, oldukça karmaşık bir tarihsel bireşim kuramı geliştirdi. Berr'e göre, nedensel ilişkinin üç türü şunlardı: Olguların birbirini izlemesi; değişmez bağlantılar, yani zorunluluk; olgular arasındaki içsel ya da ussal bağlantılar. Berr, 1936'da da *Science* dergisini kurdu. Ayrıca Alsace-Lorraine ve Almanya sorunu üzerine bir dizi kitap ile *L'Hymne à la vie* (1942; Yaşama İlhamı) adlı felsefi bir roman yayımladı.

Berrettini, Pietro bak. Pietro da Cortona

Berrighen, Claes Pietersz(oon) bak. Berchem, Nicolaes Pietersz(oon)

Berruguete, Alonso (d. y. 1488, Paredes de Nava, Valladolid - ö. 1561, Toledo, Kastilya), Rönesans döneminin en önemli İspanyol heykeltisi. Özellikle, ruhsal eziyet ve dinsel vece içindeki figürlerini yoğun bir duygusallıkla işlediği maniyeist heykelleriyle tanınmıştır.

Babası ressam Pedro Berruguete'nin yanında yetiştikten sonra y. 1504-08 arasında İtalya'ya gitti. Daha çok Floransa ve Roma'da kaldı. Michelangelo'nun yapıtlarından ve "Laokoon" (Vatikan Müzeleri) gibi Helenistik heykellerden etkilendi. Filippino Lippi'nin "Meryem'in Taç Giymesi" adlı yapıtını büyük olasılıkla o tamamlamıştı. Floransa'da Uffizi Galerisi'ndeki "Salome" adlı resmi, İtalya'da yaptığı başka resimlerinin de Jacopo Pontormo ve Rosso Fiorentino'nun erken maniyeist üslubunda olduğunu düşündürmektedir.

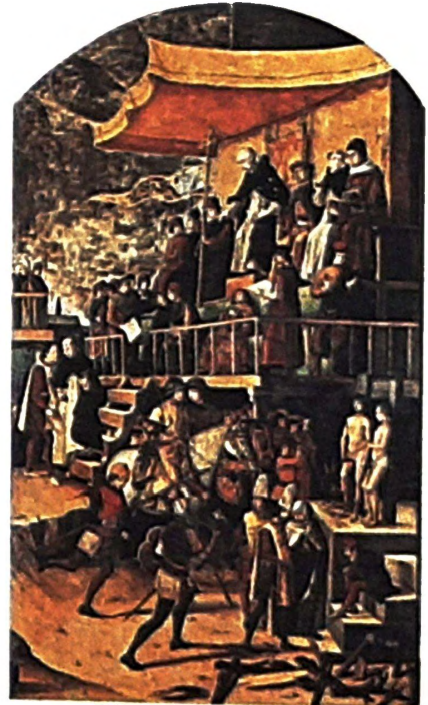
Berruguete y. 1517'de İspanya'ya döndü ve ertesi yıl V. Karl'ın (Şarlken) saray

ressamı olduktan sonra Valladolid'e yerleşti. Ama 1520'de imparatorun ardından Almanya'ya gitmediği için saraydan hiçbir resim siparişi alamayınca heykel ve mimarlığa yöneldi. 1518-21 arasında Juan Selvaggio'nun Zaragoza'da Santa Enrancia Kilisesi'ndeki mezarının heykellerini ve Valencia Katedrali'ndeki "İsa'nın Dirilişi" adlı kabartmayı yaptı (1517). 1521'de Granada'daki Kraliyet Şapeli için önerdiği planlar resmi onay görmedi ve gerçekleşmedi. Valladolid döneminde yerine getirdiği bellibaşlı heykel siparişleri arasında, Olmedo'daki La Mejo-rada Manastırı (1526; Ulusal Heykel Müzesi, Valladolid), Valladolid'deki San Benito Kilisesi (1527-32; Ulusal Heykel Müzesi, Valladolid), Salamanca'daki İrlanda İlahiyat Okulu (1529-32) ve gene Valladolid'deki Santiago Kilisesi (1537) için yaptığı altar panoları bulunur.

1539'da büyük İspanyol hümanist ve sanat koruyucusu Kardinal Tavera, Berruguete'yi Toledo'ya davet etti. Berruguete orada katedralin güney bölümündeki koro bölmelerini (1539-43) ve koroyernin batı ucundaki "Görünüş Değiştirme" heykelini yaptı. Olduğu sırada Kardinal Tavera'nın Toledo'daki San Juan de Bautista Hastanesi'nde bulunan mezarı üzerinde çalışmaktaydı.

Berruguete, Pedro, PEDRO ESPANOL ya da PIETRO SPAGNUOLO olarak da bilinir (d. 15. yy ortaları, Paredes de Nava, Valladolid - ö. 6 Ocak 1504, Avila, Kastilya), İspanya'nın ilk büyük Rönesans ressamı.

Napoli'de Colantonio'nun yanında çıraklık ettiği, 1477'de Urbino dükünün sarayında

"Aziz Domingo de Guzman Bir Auto-da-fé'yi Yönetirken", Pedro Berruguete'nin pano resmi, y. 1503; Prado Müzesi, Madrid
Archivo Mas Barcelona

çalıştığı, İspanya'ya döndükten sonra Toledo'daki katedrali resimlediği (1483-99) ve daha sonra Avila'ya yerleşerek yaşamının sonuna değin oradaki gotik katedrali resimlemekle uğraştığı sanılmaktadır.

Yapıtlarının belirgin özelliği, derin bir mekân ve atmosfer duygusunun, zarafet ve ağırbaşlılıkla birleşmesidir. Flaman, İspanyol gotiği ve İtalyan Rönesansı özelliklerinin

karışımından oluşan üslubu, genellikle eklektik olmakla birlikte, Berruguete hiçbir zaman taklide kaçmamıştır. Bu etkilerin karışımı, onun başyapıtı sayılan Ávila'daki Convento de Santo Tomás ana altır panosunda (1499-1503) görülür. Ávilalı Aziz Tomás'ın yaşamından sahnelerin betimlendiği bu panolarda zengin bezeme ve altın süslemeler ile basitlik ve anlatım kolaylığı bir aradadır.

Berry, Fransa'nın orta kesiminde Indre ve Cher illerini (*département*) içine alan ve eski Berry eyaleti topraklarını kapsayan tarihsel ve kültürel bölge.

Roma Döneminde Bituriges Cubi kabilesinin yaşadığı Berry, daha sonra sırasıyla Vizigotların (İS 475), Frankların (y. 507) ve Karolenjilerin eline geçti. Sonunda bölgeye egemen olan Bourges vikontları, kralın süzerenliğini tanımakla birlikte, *fiefin*(*)

Berry Yönetim Bölgesi, 1789

tahta satıldığı 1101'e değin bir ölçüde bağımsızlıklarını korudular. İngiltere kralı II. Henry Akitanya'yı ele geçirince, Berry İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlık konusu oldu. 1360'tan sonra genellikle krallık ailesinden bir kişiye bağlı bir *appanage*(*) olarak kaldı. Kentte, önde gelen sanat koruyucularından Berry dükü Jean de France (1340-1416) için yazılmış pek çok tezhipli elyazması bulunmaktadır. Bunların en tanınmış Limburg kardeşlerin yazdığı *Très riches heures du duc de Berry*'dir (Berry Dükünün Dua Saatleri Kitabı).

1601'de, III. Henri'nin dul kızı Louise de Lorraine'in ölümü üzerine, bölge yeniden krallık topraklarına katıldı. Berry dükü unvanı sırasıyla XIV. Louis'nin torunu Charles'a (1686-1714) ve XIV. Louis'nin yeğeni Charles-Ferdinand'a (1778-1820) verildi.

Berry, Massif Central'ın kuzeybatısına bitişik dağlık bir bölgedir. Bölgede yer yer otlakların yer aldığı koruluklar, buğday tarlaları, meyve bahçeleri ve üzümü bağları bulunur. Otlaklarda büyük koyun sürüleri beslenir.

Cher'de bulunan Bourges'da ve Sancerre'deki Kalvenci küçük topluluklar dışında nüfusun çoğunluğu Katoliktir. Büyük ölçüde Kelt kökenli olan halkın arasında, 1950'den sonra Polonya, İtalya ve İspanya'dan gelen birçok göçmen de karışmıştır.

Fransızcaya dayanan yöre lehçesi, doğudaki Bourbonnais ile batıdaki Touraine lehçelerine çok benzer. Berry lehçesi Geç Latince kökenli sayısız sözcükle kolayca ayırt edilir ve Cher ilinde Sancerques, Sancerre ve Sancoins, Indre ilinde ise La Châtre

çevresinde hâlâ konuşulmaktadır. Hughes Lapaire'in *Noëls berriards* (1898) ve *Bestiaire berrichon* (1919) adlı yapıtları Berry halk edebiyatının canlanmasına yardımcı olmuştur. Folklorik gelenekler Auvergne, Bretanya, İskoçya ve İrlanda'dan gelen güçlü Kelt etkilerini taşır. Cher ilinde La Borne, Indre ilinde Verneuil-sur-Igneraie geleneksel çömlekçiliği sürdürmektedir.

Bölgenin yerel ürünlere dayanan çok sade bir mutfağı vardır. Yiyecekler genellikle hafif ateşte pişirilir. Sebze çorbaları, tuzlanmış domuz eti ya da ekmekle birlikte toprak kaplarda ağır ağır pişirilir; üzerine krema dökülerek servis yapılır. Konyakla pişirilen *Poulet en barbouille* adlı pilik yemeği krema, yumurta sarısı ve kıyılmış karaciğer sosuyla yenir. Quincy ve Sancerre (Cher) ile Reuilly'de Indre Sauvignon üzümünün yapılan şarapların yakıcı bir tadı vardır.

Berry (Dükü), Charles-Ferdinand de Bourbon (d. 24 Ocak 1778, Versailles - ö. 14 Şubat 1820, Paris), Bourbon prensi. Bir suikast sonucu ölmesi Restorasyon monarşisi (1814-30) tarihinde bir dönüm noktası olarak Decazes hükümetinin yerine yeni bir hükümet kurulmasını, liberal ve kralcı gruplar arasındaki kutuplaşmayı hızlandırmıştır.

Fransız Devrimi'nin patlak vermesi üzerine babası Artois kontu (sonradan Fransa kralı X. Charles) ile birlikte yurt dışına çıktı. 1792-97 arasında Condé prensinin ordusunda görev yaptıktan sonra, onunla birlikte Rusya'ya gitti. Çar Pavel emrine bir süvari alayı verdiyse de, burada kalmayıp 1801'de İngiltere'ye geçti. Emma (Amy) Brown adlı bir kadınlı ilişkisinden iki kız çocuğu (Charette baronesi ve Faucigny-Lucinge kontesi) oldu. 1815'te Fransa'ya dönen Berry, Yüz Gün döneminde Gent'e çekildi. İkinci Restorasyon ile birlikte yeniden Paris'e döndü. 17 Haziran 1816'da İki Sicilya kralı I. François'nın büyük kızı ile evlendi. Sonradan Parma düşesi ve naibesi unvanını alan bir kızı oldu. 13 Şubat 1820'de Paris Operası'ndan çıkarken Louis-Pierre Louvel adlı bir saracın suikastı sonucu ölümcül biçimde yaralandı. Ertesi gün de öldü. Ölümünden sonra doğan oğlu Bordeaux dükü (sonradan Chambord kontu) Henri Dieudonné d'Artois Bourbon hanedanının son umudu oldu.

Berry, Chuck, tam adı CHARLES EDWARD ANDERSON BERRY (d. 18 Ekim 1926, St. Louis, Montana, ABD), şarkı sözü yazarı ve şarkıcı. Daha sonra *rock and roll* olarak beyzalar arasında çok tutulan *big-beat blues*'a biçim veren ilk müzikçilerden biridir.

Gençliğinde hırsızlığa teşebbüs suçuyla üç yılını ıslah evinde geçirdi. Müziğe ilgisi *country* müziğine yakınlık duymasıyla başladı. 1950'lerin başlarında gündüzleri çeşitli işlerde çalışıyor, geceleri St. Louis yöresinde Siyahların gittiği gece kulüplerinde bir *blues* üslûsü yönetiyordu. 1955'te, yazdığı birkaç şarkı sözüne güvenerek Chicago'ya gitti. Orada toplanan önde gelen Siyah müzikçiler Güney Yakası'nı dünyanın efsanevi *blues* merkezi haline getirmişlerdi. Berry aynı yıl "Maybellene" adlı ilk plağını yaptı. Plak kısa sürede gençler arasında büyük ilgi gördü. Bu müzik giderek popüler bir türe dönüştü ve *rock and roll* adını alarak gençliği peşinden sürükledi. Berry "Roll Over, Beethoven", "School Days", "Sweet Little Sixteen", "Rock and Roll Music", "Johnny B. Goode" ve "Memphis" gibi parçalarıyla uzun yıllar ününün doruğunda yaşadı. Bu parçaların hepsi, onun her zamanki güçlü vuruşlu (tempo) melodi ka-

lıplarını, kendi yazdığı, özgün ve ince bir alay içeren sözlerle kaynaştırıyordu. Berry ayrıca dört filmde de rol aldı.

1959'da bir kadını ahlaka aykırı amaçlarla eyalet sınırları dışına çıkarmakla suçlanarak Mann Yasası'na göre yargılandı ve iki yıl hapis yattı. 1964'te serbest bırakıldıktan sonra hem sahneye çıkarak, hem plak yaparak büyük bir servet kazandı. 1979'da, gelir vergisi kaçırmaktan dört ay hapis, zorunlu kamu hizmeti olarak 1.000 saat bedava konser verme cezasına çarptırıldı.

Berry (Dükü), Jean de France (d. 30 Kasım 1340, Vincennes - ö. 15 Haziran 1416, Paris, Fransa), Fransa kralı II. Jean'ın üçüncü oğlu ve tanınmış sanat koruyucusu. Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) döneminin ortalarında Berry dükü olarak Fransa topraklarının en az üçte birini denetim altında tutmuştur.

1356'da Poitiers kontu oldu. Babasının İngiltere'de tutsak olduğu 1358'de Auvergne, Languedoc, Périgord ve Poitou'da kral vekillğine atandı. Böylece, kardeşi Velihaht Charles'ın muhalefetine karşın Fransa'nın geniş bir bölümünü denetimine almış oldu. 1360'ta da babasından yeni düklük haline getirilen Berry ve Auvergne'ü aldı.

1364'ten sonra kardeşi V. Charles'ın hükümdarlığı sırasında, krallığın savunma giderleri için topraklarında ağır vergiler uyguladı. Baskıcı politikası Charles'ın ölümünden (16 Eylül 1380) sonra bir köylü ayaklanmasına yol açtı (1381-84). VI. Charles ülkeyi yönetmeyecek kadar genç olduğundan, 1380-88 arasında naipler konseyinin üyesi olarak krallık yetkilerinin kullanılmasında önemli rol oynadı. Yönetim işlerine yardımcı olmak üzere On İkiler Konseyi'nin kurulmasına ön ayak oldu ve bu konseyde görev alarak gücünü sürdürdü. Lancaster dükü John ile yaptığı görüşmelerde, papanın arabuluculuğunu istedi ve İngiltere'ye yapılması düşünülen saldırının ertelenmesini sağlayarak İngiltere ile barış kurulması için çalıştı.

1405'te birbiriyle çatışan Burgonya dükü Jean ile kardeşi Orléans dükü Louis arasında geçici bir uzlaşma sağlayan Berry, 1410'da Orléancı (sonradan Armagnac) partiye katıldı. 1412'de Burgonya partisinin saldırısına uğradıktan sonra Auxerre (1412) ve Pontoise (1413) barışlarında arabulucu rolünü üstlendi. Ayrıca VI. Charles'ın bir tek papanın seçilmesi için iki rakip papanın çekilmesi yolundaki önerisini Avignon'daki XIII. Benedictus'a ulaştırdı. Ama bu plan kabul edilmedi.

Berry yaşamı boyunca sanatların gelişimi için çömertçe harcamalar yaptı. Öldüğünde cenaze töreni için bile yeterli parası yoktu. Geride bütün servetini yatırdığı tablolar, duvar halıları, mücevherler ve dünyaca ünlü *Très riches heures du duc de Berry* (Berry Dükünün Dua Saatleri Kitabı) gibi tezhipli elyazmalarından oluşan değerli bir anıt bıraktı.

Berry (Düşesi), Marie-Caroline de Bourbon (d. 5 Kasım 1798, Caserta, İtalya - ö. 16 Nisan 1870, Brunnsee, Avusturya), İki Sicilya kralı I. François'nın kızı. 1832'de oğlu Chambord kontu Henri Dieudonné'yı Fransız tahtına oturtmak amacıyla, Fransa'nın batı kesiminde Kral Louis Philippe'e karşı kısa süren başarısız bir ayaklanma düzenlemiştir.

Fransa kralı X. Charles'ın oğullarından biri olan kocası Berry dükü, 1820'de bir suikast sonucu öldürüldü. Berry düşesi, Charles 1830'da tahttan indirilince oğlunun başa geçmesini sağlamaya çalıştı. Bunun üzerine İtalya'ya sürgün edildi. 1832'de köylü kılığında Fransa'ya geçip Vendée'ye ulaştı.

Burada ön ayak olduğu kısa süreli ayaklanma başarısızlıkla noktalandı (Haziran 1832). 7 Kasım'da Nantes'da tutuklanarak Blaye'de hapsedildi. Bir süre önce Kont Ettore Lucchesi-Palli adında tanınmamış bir İtalyan soylusu ile evlendiğinin açığa çıkması ve böylece Fransız tahtı üzerindeki hakkını yitirmesi üzerine, Temmuz 1833'te serbest bırakıldı. Yaşamının sonuna değin Avusturya ve İtalya'da yaşadı.

Berryman, John (d. 25 Ekim 1914, McAlester, Oklahoma - ö. 7 Ocak 1972, Minneapolis, Minnesota, ABD), 1956'da yayımlanan *Homage to Mistress Bradstreet* (Bayan Bradstreet'e Saygı) adlı uzun şiiriyle önemini kabul ettiren ABD'li şair.

Oklahoma'nın küçük bir kasabası olan Anadorka'da sofı bir Katolik olarak yetişti.

Berryman
University of Minnesota

On yaşında ailesiyle birlikte Florida'daki Tampa'ya yerleşti. On iki yaşındayken babası intihar etti. Berryman, Connecticut'ta özel bir okula yazıldı. Yükseköğrenimini Columbia Üniversitesi'nde yaptı; oradaki öğretmenini şair Mark van Doren'dan etkiledi. 1938'de İngiltere'ye Cambridge Üniversitesi'ne gitti. Bundan sonra ABD'ye dönerek Detroit'teki Wayne Eyalet Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. Daha sonra Harvard, Princeton ve Minnesota üniversitelerinde ders verdi.

1930'ların sonlarında şiirlerini bazı küçük dergilerde yayımladı. 1940'ta çıkan *Five Young American Poets* (Beş Genç Amerikalı Şair) adlı bir derlemeye 20 şiiri alındı. Bunu *Poems* (1942; Şiirler) ve *The Dispossessed* (1948; Mülksüzler) adlı şiir kitapları izledi. Kendi başından geçen oldukça erotik bir aşk serüvenini anlatan *Berryman's Sonnets* (Berryman'ın Soneleri) 1967'de yayımlandı. Berryman çok yönlü bir edebiyatçıydı. "The Lovers" (Aşıklar) adlı öyküsü, *The Best American Short Stories of 1946*'da (1946 Yılı'nın En İyi Amerikan Öyküleri) yer aldı, "The Imaginary Jew" (1945; Düşsel Yahudi) adlı öyküsü ise birçok kez antolojilere girdi. 1950'de Stephen Crane üzerine yazdığı yaşamöyküsü yayımlandı.

Berryman'ın monolog biçiminde yazılmış *Homage to Mistress Bradstreet* adlı şiiri, ilk ABD'li kadın şair Anne Bradstreet'e bir övgüdür. Kimi zaman Bradstreet'in, kimi zaman da Berryman'ın sesinin iştirildiği bu şiirde, Amerikan tarihinin ayrıntıları sevgi ve içtenlikli bir yaklaşımla sergilenir. Berryman 77 *Dream Songs* (1964; 77 Düş Şarkısı) adlı kitabında da cesurca yeni teknikler dener. 77 *Dream Songs* ve *His Toy, His Dream, His Rest* (1968; Oyuncak, Düş, Ölümü) adlı kitaplarındaki toplam 385 şiir, "Dream Songs" (Düş Şarkıları) dizisini oluşturur. Berryman'ın yapıtları, çağdaş ABD'li şairler arasında gelişen "iti-

raf" şiiri akımı içinde değerlendirilebilir. Ama onun şiirinde ansızın parlayan bir mizah, zaman zaman hüzünlü bir iç dünyayı aydınlatır. Berryman, gelişigüzel ve düşünülmeden söylenmiş izlenimi veren *Love & Fame*'de de (Aşk ve Ün) kendi yaşamından yola çıkan bir şiiri sürdürmüştür.

Bir köprüden donmuş Mississippi Irmağına atlayarak intihar eden Berryman'ın alkolizmle mücadelesini anlatan *Recovery* (İyileşme) adlı kitabı 1973'te yayımlanmıştır.

berserk (Norveççe), Eski İzlanda dilinde BESERKR (ayı postu), ortaçağ öncesinde ve ortaçağda Viking ve Germen tanrı ile folklorunda azılı savaşçı. Berserkler, en yüce Viking tanrısı Odin'e taparlar, kralın ve soyluların maiyetinde muhafız ya da saldırı kıtası olarak hizmet görürlerdi.

Berserklerin savaş alanındaki yırtıcılığı ve hayvan postundan yapılmış süslü giysileri, Avrupa'da kurt adam efsanelerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ama berserklerin savaşlara ayı ya da kurt postuyla mı katıldığı, yoksa çıplak olarak mı çarpıştığı belli değildir. Duvar halıları ve öteki kaynaklar her iki olasılığa da açıktır. Berserkler bannıdıkları topluluklarda diledikleri zaman ırza geçer, adam öldürürlerdi. İngilizcedeki *go berserk* (çıldıırıp sağa sola saldırmak) deyişi de buradan gelir. Berserklerin, sagalarda çoğu kez kötü kişi olarak betimlenmesi de bu saldırganlığı doğrular. Norveç kralı I. Harald'ın (hd 872-930) saray muhafızlığını berserklerin yaptığı bilinmektedir.

Bersisa, İslam geleneğinde, şeytanın ayartmalarına kapılan ve Tanrı'yı inkâr eden münzevi.

Öyküye göre, çileci bir yaşam süren Bersisa'ya, yolculuğa çıkan üç erkek kardeş, hasta kız kardeşlerini emanet eder. Bersisa, şeytanın telkinlerine kapılıp kadını baştan çıkarır. Kadının gebe kaldığını öğrenince onu öldürür, işlediği günahın kanıtını gizlemek için de cesedi gömer. Ama şeytan, kadının kardeşlerine cinayeti bildirir. Korkuya kapılan Bersisa, güvenliğini sağlayabilmek için Tanrı'yı inkâr ederek şeytanın yeni bir oyununa gelir. Şeytan, Kuran'ın Haşr suresinden bir ayet okuyarak Bersisa ile alay eder: "İkiyözlülerin durumu insana: 'İnkâr et!' deyip, İnsan da inkâr edince: 'Doğrusu ben senden uzağım; âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' diyen şeytanın durumu gibidir." (59:16).

Bazen Yahudi ermişi, bazen de Hristiyan keşişi olarak betimlenen isimsiz münzevinin öyküsüne, ilk kez 10. yüzyıl başlarında Taberi'nin Kuran tefsirinde rastlanır. 985 tarihli bir yapıtta, adının, Aramcada "rahip kılıklı adam" anlamına gelen Bersisa olduğu belirtilir. Öykünün öğeleri, Kopt folkloruna kadar uzanır; İslam geleneğinde de değişik biçimler almıştır. 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'ye ulaşan öykü, Matthew Gregory Lewis'in *The Monk* (Keşiş) adlı yapıtının konusunu oluşturmıştır.

Bert, Paul (d. 17 Ekim 1833, Auxerre, Yonne, Fransa - ö. 11 Kasım 1886, Hanoi), çağdaş havacılık ve uzay tıbbının kurucusu kabul edilen Fransız fizyoloji bilgini, siyaset adamı ve diplomat. Hava basıncının insan vücudu üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalarıyla uzayın ve okyanusların derinliklerinin araştırılmasına olanak sağlamış, Sorbonne'da fizyoloji profesörü olduğu yıllarda (1869-86), deney hayvanlarında yüksek atmosferde görülen rahatsızlıkları bu yükseltilerdeki oksijen azlığıyla açıklamıştır.

Bert'in önemli bir katkısı da, denizin derinliklerindeki yüksek basınçtan suyun yüzeyine doğru hızla çekilen dalgıçlarda felce ve ölüme yol açabilen vurgun(*)

olayını incelemesidir. Bert'in açıklamasına göre, dış ortamın uyguladığı yüksek basınçın etkisiyle, havanın bileşimindeki azotun

Paul Bert
BBC Hulton Picture Library

büyük bölümü kanda çözünür. Dalgıç yüzeye doğru hızla yükselirken basınç birdenbire düşeceğinden, azot gaz kabarcıkları oluşturarak kılcal damarları tıkar. Bert'in, tip klasikleri arasına giren *La pression barométrique recherches de physiologie experimentale* (1878, Barometrik Basınç, Deneysel Fizyoloji Araştırmaları) adlı yapıtı, II. Dünya Savaşı sırasında havacılık tıbbının, sonraki yıllarda da uzay araştırmalarının temel yapıtlardan biri olmuştur.

Kilise karşıtı bir solcu olan Bert, 1872-86 döneminde Yonne milletvekili olarak Meclis'e girdi, 1881-82'de de Leon Gambetta kabinesinde eğitim bakanlığı yaptı. Fransa'nın Çinhindi'ndeki somürgecilik siyasasını destekleyen Bert, 1886'da Annam ve Tonkin'e genel vali olarak atandı. Görevde kısa süre kalmasına karşın, Çinhindi'nde uyguladığı siyaset çok etkili oldu. Vietnamlı yöneticilerin yetkilerini artırıp ordunun sivil yönetim üzerindeki etkisini kısıtlayarak bölgedeki Fransız egemenliğini yumuşatma yönünde önemli adımlar attı. Gerçekleştirdiği çeşitli toplumsal ve siyasal reformlarla bölgede gerginliğin azalmasını sağladı ve kendisinden sonraki Fransız yöneticilere örnek oldu.

Bertani, Agostino (d. 19 Ekim 1812, Milano - ö. 10 Nisan 1886, Roma), İtalyan özgürlük hareketinde Mazzini ve Garibaldi ile birlikte mücadele eden hekim.

Milano'daki 1848 Mart Ayaklanması'na katılan Bertani 1849'da Roma'nın savunulması sırasında Cumhuriyetçiler için bir can kurtaran servisi örgütledi. 1854'te Cenova'daki kolera salgınına karşı Mazzini ile birlikte yürüttüğü mücadelede kendini gösterdi. 1859'daki Avusturya-Sardinya Savaşı'nda Garibaldi kuvvetlerinde cerrah olarak görev yaptı. 1860'ta ise Binlerin Yürüyüşü olarak bilinen Sicilya ve Napoli üzerine düzenlenen saldırının planlayıcılarından biri oldu. Napoli'nin Eylül 1860'ta işgalinden sonra Garibaldi'nin genel sekreteri olarak görev yaparken polis örgütünü yeniden düzenledi. Dinsel tarikatların sindirilmesi ve kentte sağlık hizmetlerinin yeniden kurulmasını planladı. 1862'de Garibaldi'nin Aspromonte'de aldığı yaralanı tedavi etti. Avusturya'ya karşı girişilen savaşa (1866) Garibaldi'nin 40 bin kişilik ordusunun sağlık servisini örgütledi. Garibaldi'nin 1867'deki Roma seferini onaylamamasına karşın Mentana Çarpışması'nda savaştı.

1861'de, yeni kurulan İtalyan Parlamentosu'na giren Bertani, yasama meclisindeki aşırı sol kanadın önderi oldu. 1866'da toplumsal reformlardan yana *La Riforma* adlı bir dergi çıkardı. 1876'daki sol kanat

iktidarının başbakanı Agostino Depretis'in dönüşümcülük olarak bilinen ve yandaş kazanmak için hükümete hem sağ, hem de sol partilerden bakan almaya dayanan sistemi getirmesine karşı çıkarak muhalefette kaldı.

Berthelot, (Pierre-Eugène-) Marcellin (d. 27 Ekim 1827, Paris - ö. 18 Mart 1907, Paris, Fransa), yaratıcı düşünceleri ve çalışmalarıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında kimyanın gelişmesini büyük ölçüde etkileyen Fransız organik ve fiziksel kimyacı, bilim tarihçisi ve hükümet yetkilisi.

Berthelot, meslek yaşamına Paris'teki Collège de France'ta Antoine-Jérôme Balard'ın

Marcellin Berthelot, Philippe-Auguste Cattelain'in oymabaskı çalışması
H. Roger-Viarlet

asistanı olarak başladı (1851). Michel-Eugène Chevreul'un gliserin üzerindeki çalışmasının devamı ve genişletilmiş biçimi olan doktora teziyle bilim çevrelerinde adını duyurdu. 1859'da, Paris'teki Yüksek Eczacılık Okulu'nun organik kimya profesörlüğüne atandı; 1865'te de Collège de France'ta kendisi için kurulan organik kimya kürsüsüne geçti. 1876'da yükseköğretim müfettişliğine getirilen Berthelot, eğitim sorunlarıyla yakından ilgilendi. 1881'de ömür boyu senatör seçildi. Ayrıca, 1886-87'de kamu eğitimi, 1895-96'da da dışişleri bakanlığı yaptı.

Alkoller ve karboksilli asitler, asetilenin ve çeşitli hidrokarbonların bileşimi ve tepkime hızları konusunda önemli araştırmalar yapan Berthelot, patlayıcılar üzerindeki çalışmaları sırasında patlama dalgasını buldu. Yaşam süreçleri işe karışmadıkça organik maddelerin oluşamayacağı yolundaki genel görüşün geçersiz olduğunu kanıtladı. Bu bağlamda, kimyasal olayların, yalnızca bu tür olaylara özgü ayrı yasalarla yönetilmediğini, tüm evrende geçerli olan mekanik yasalarıyla açıklanabileceğini savundu. Isıveren ve ısıalan tepkimeler için kimyaya sırasıyla eksotermik ve endotermik terimlerini kazandırdı; azotun toprağa bağlanmasında mikroorganizmaların rolünü yeniden gün ışığına çıkardı. Simya ve kimya tarihine ilişkin incelemeleri de bu alanın klasikleri arasına girmiştir.

Berthelot, kimyanın çeşitli konularında 1.600 kadar kitap ve makale yayımladı. Bunların dışında, simya ve kimyayla ilgili Yunanca, Süryanice ve Arapça incelemeleri Fransızcaya çevirdi. Yayımlanmasına yardımcı olduğu *La Grande Encyclopédie*'ye (Büyük Ansiklopedi) pek çok makaleyle katkıda bulundu. Meslek yaşamının son yıllarında ilgisini daha çok tarihi konular ve tarım kimyası üzerinde yoğunlaştıran Berthelot, 1889'da Fransız Bilimler Akademisi'nin sekreterlik görevini Louis Pasteur'den devraldı.

Berthier, Louis-Alexandre, WAGRAM PRENSİ (d. 20 Kasım 1753, Versailles,

Fransa - ö. 1 Haziran 1815, Bamberg, Bavyera, Almanya), Napoléon'un ilk marsali. Seçkin bir komutan olmamakla birlikte, 1805'ten sonra Büyük Ordu'nun kurmay başkanı olarak Napoléon'un büyük takdirini kazanmıştır. Napoléon, ordularının hareket sorumlusu olan Berthier için, "bana en uzun süre ve hiç terk etmeden hizmet eden adam" derdi.

Saray inşaatlarının denetçisi olan babasına, sonradan soyluluk unvanı verilmişti. Berthier, askerlik deneyimini Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Lafayette'in emrinde, daha sonra Fransız Devrimi'nde araştırma ve personel subayı, 1791-92'de de kurmay başkanı görevlerinde bulunarak elde etti. Mart 1793'te kralcılarla çarpışmak üzere Fransa'nın batısına gönderildi. Dört ay süren, tehlikelerle dolu bir hizmet döneminden ve Terör Dönemi'nde yeraltına geçmek zorunda kaldıktan sonra soylu olduğu için geri çağırıldı. Ardından, Alpler ve İtalya ordusunda tümen komutanı ve kurmay başkanı olarak yeniden kendini gösterdi. İtalya'da komutan olduğu sırada, Şubat 1798'de Roma'yı işgal etti, sonra da Mısır'da Napoléon'a katıldı.

Büyük Ordu'nun kurmay başkanı olarak altı general ve sekiz albayın başında bulunuyordu. Görevleri arasında Napoléon'un emirlerinin mareşallerine iletilmesi de vardı. Napoléon'un emirlerini yerine getirirken kendi kişiliğini araya sokmaktan kaçındığını açıkça söylemesine karşın, kurmay başkanlığı yetkileri arttıkça Berthier ile mareşaller arasında bir sürtüşme belirdi. Napoléon, Berthier'nin kendisine olan bağlılığını ödüllendirerek onu 1806'da Neuchâtel bağımsız prensi yaptı. 1809'da da Wagram prensi unvanını verdi.

Berthier, 1812'deki geri çekilme hareketinin sonuna değin Rusya'da Napoléon'un yanında kaldı. İmparatorun Fransa'ya dönüşünden sonra da ordunun düzenini korumak için var gücüyle uğraştı. Napoléon tahttan çekildikten sonra Berthier XVIII. Louis'nin emrine girdi. Napoléon Elbe (Elba) Adasından geri döndüğünde yurt dışına çıkarılan krala eşlik eden muhafız kıtasının komutanıydı. Daha sonra çekildiği Bavyera'da bir penceden düşerek öldü. Ölüm nedeninin intihar ya da cinayet olabileceğine ilişkin söylentiler çıktıysa da kaza büyük olasılıkla hastalık yüzünden olmuştu.

Berthold, Ernst Kuno bak. Fischer, Kuno

Bertholet, Alfred (d. 9 Kasım 1868, Basel - ö. 24 Ağustos 1951, Münsterlingen, İsviçre), din fenomenolojisi üzerine yapıtlarıyla tanınan Protestan Eski Ahit uzmanı.

Livorno'daki Alman-Hollanda kilisesinde 18 ay vaaz verdikten sonra 1895'te Basel'de doktorasını tamamladı. Önce burada (1896-1912), ardından Tübingen (1913), Göttingen (1914) ve Berlin'de (1928-39) dersler verdi. Kitabı Mukaddes eleştirisinde zamanla karşılaştırmalı din okulunun görüşlerini benimsedi.

Apokryphen und Pseudepigraphen (1906; Apokrifalar ve Pseudepigrafik Yapıtlar) adlı yapıtı Yahudiliğin yazın tarihine önemli bir katkıdır. Eski Ahit dininin tarihi olarak kabul edilen *Biblische Theologie* (1911; Kitabı Mukaddes İlahiyatı) adlı yapıtı da yeni bir çığır açmıştır. *Dynamismus und Personalismus in der Seelenauffassung* (1930; Ruhun Algılanışında Hareketlilik ve Kişilik), *Götterspaltung und Göttervereinigung* (1933; Tanrıların Ayrılması ve Birleşmesi) ve *Das Geschlecht der Gottheit* (1934; Tanrılığın Cinsiyeti) gibi din tarihi kitapları, hem malzemenin toplanmasında gösterdiği özen, hem de sorunları açıkça ortaya koya-

rak bunlara getirdiği çözüm önerileri bakımından önem taşır.

Berthollet, Claude-Louis, Kont (d. 9 Aralık 1749, Talloires, Annecy yakınları - ö. 6 Kasım 1822, Arcueil, Fransa), bir kimyasal tepkimenin sonucunun büyük ölçüde tepkimeye katılan maddelerin kütlelerine bağlı olduğuna ilk kez dikkati çeken, böylece Guldberg ve Waage'nin geliştirecekleri kütlelerin etkisi yasasının(*) öncüsü olan Fransız kimyacı. Elementlerin her oranda birleşebileceği yanlışına düşmesine karşın, bu konuda kimyacı Joseph-Louis Proust ile giriştiği tartışma belirli oranlar yasasının(*) doğuşunu hazırlamıştır.

İtalya'daki Torino Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gören Berthollet, Fransa'ya döndüğünde kimya terimlerinin yeniden düzenlenmesinde Lavoisier'ye yardımcı oldu. Hidrosiyamik (prüsik) asit ve hidrojen sülfür (kükürtlü hidrojen) üzerindeki çalışmaları sonucunda, bütün asitlerin temel maddesinin oksijen olduğunu savunan Lavoisier'nin görüşüne karşı çıktı. 1785'te amonyakın bileşimini belirledi; ardından klorun renk açıcı özelliğini keşfederek bu maddenin kumaşları için ağartıcı olarak kullanılabileceğini gösterdi.

Berthollet, Fransız Devrimi sırasında birçok bilim komitesinde görev aldı; 1792'de Ulusal Darphane Komisyonu üyeliğine getirildi. 1794'te Tarım Komisyonu üyeliğine ve Politeknik Okul'da profesörlüğe atanarak, 1795'te akademinin Institut National biçiminde yeniden örgütlenmesine katkıda bulundu; 1796'da da Paris'teki ulusal galerilere alınacak eski ve yeni sanat yapıtlarını seçmek üzere İtalya'ya gönderilen bir komisyona başkanlık etti. 1798 Mısır seferi sırasında Napoléon'a eşlik ederek, Mısır'da, Institut National'ı örnek alan bir enstitünün kuruluşunu örgütledi. Kimyasal denge konusundaki görüşlerini, 1803'te yayımlanan *Essai de statique chimique* (Kimyasal Statik Üzerine Deneme) adlı yapıtında açıkladı.

Napoléon Savaşları sırasında, demir cevherinden demiri ayırma ve çeliğe dönüştürme yöntemini geliştirdi. Berthollet'nin buluşu olan potasyum klorat, umduğu gibi barut yapımında güherçilenin yerini almasa bile, renkli havai fişeklerin üretimine olanak sağladı. Senatör seçilen, Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilen ve İmparatorluk Döneminde kont unvanını alan Berthollet, emekliye ayrıldıktan sonra bir laboratuvar açmış ve seçkin bilim adamlarının katıldığı toplantılar düzenleyerek, bu toplantılarda tartışılan konuları 1807-17 arasında yayımlanmasını sağlamıştır.

Berthoud, Ferdinand (d. 19 Mart 1727, Plancemont, İsviçre - ö. 20 Haziran 1807, Groslay, Fransa), zaman ölçümüne ilişkin kapsamlı araştırmaları ve makaleleriyle ünlü saat ustası.

Plancemont'da saat yapımcısı olan kardeşinin yanında çıraklık yapan Berthoud, daha sonra Paris'te öğrenim gördü. Yorulmak bilmez yaratıcılığı ve yayımladığı çok sayıda makale, ona kısa sürede zaman ölçümcüleri arasında saygın bir yer kazandırdı. Denizde boylam belirlenmesi sorununun çözümünü için çaba harcadı.

Berthoud'nun en önemli başarısı, geliştirdiği çok kullanışlı ve zamanı tam bir kesinlikle bildiren bir deniz saatidir. Aygıtın benzer bir örneği, daha önceleri Fransız Pierre Leroy ile İngiliz John Harrison tarafından da yapılmış, ama çok pahalı ve dayanıksız olması nedeniyle başarıya ulaşamamıştı. Berthoud'nun kronometre üzerinde yaptığı düzenlemelerin çoğu bugünkü kronometrelerin tasarımlarında da korunmuştur.

Ferdinand Berthoud'un işini, kronometre yapımında haklı bir ün kazanan yeğeni Pierre-Louis Berthoud (1754-1813) sürdürmüştür.

Bertillon, Alphonse (d. 23 Nisan 1853, Paris - ö. 13 Şubat 1914, Münsterlingen, İsviçre), 1880'den sonra Paris emniyetinin suçlu teşhis masası şefi. Fransa ve başka ülkelerde çok kullanılan ve antropometri ya da Bertillon sistemi adıyla anılan bir suçlu teşhis sistemi geliştirmiştir.

İstatistikçi ve nüfusbilimci Jacques Bertillon'un küçük kardeşiydi. 1882'de uygulamaya başladığı suçlu teşhis sistemi, bir dizi hassas vücut ölçüsü, fiziksel betimleme ve fotoğrafın bir araya gelmesinden oluşur. Bu sistem, parmak iziyle teşhis yönteminin kullanılmaya başlamasıyla aşılmıştır. Ama soruşturmacılara ayrıntılı bir betimleyici portre sağlayan kusursuz bir araç olarak bugün de değerini korumaktadır. Bertillon'un, kendi sistemi üzerine yazdığı çok sayıda yapıtı vardır. Bunlardan biri *La Photographie judiciaire*'dir (1890; Adli Fotoğraf). 1954'te, H. T. F. Rhodes'un yazdığı *Alphonse Bertillon: Father of Scientific Detection* (Alphonse Bertillon: Bilimsel Teşhisin Babası) adlı bir yaşamöyküsü yayımlanmıştır.

Bertillon, Jacques (d. 11 Kasım 1851, Paris - ö. 7 Temmuz 1922, Valmondois, Fransa), çeşitli toplumsal sorunların çözümlemesine uyguladığı nicel yöntemlerle toplum bilimlerinde istatistiğin daha geniş biçimde kullanılmasını sağlayan Fransız istatistikçi ve nüfusbilimci.

Bertillon, tıp öğrenimi görmesine karşın, 1870'lerde istatistik çözümlemesine yönelerek ülkeler arasında karşılaştırmalı boşanma ve intihar oranları üzerine makaleler yayımladı. 1883'te, babası Louis-Adolphe Bertillon'un yerine Paris'teki temel istatistikler dairesinin başına geçti. Sonraki 30 yıl boyunca toplanan veri türlerinin artırılmasına ve daha ileri çözümleme tekniklerinin geliştirilmesine öncülük etti.

Bertillon tek tip uluslararası istatistik standartları oluşturmaya çalıştı ve ölüm nedenleriyle ilgili "Bertillon sınıflandırması"nın birçok ülkede uygulanışına tanık oldu. Fransız devlet dairelerinde veri toplanmasını kolaylaştırmak için yönetsel istatistik üzerine bir elkitabı yazdı (1895). Fransa'da alkolizmin artışı ve öbür ülkelere oranla nüfus artışındaki düşüş Bertillon'u özellikle ilgilendiren sorunlardı. Bu sorunlar üzerine yazdığı yapıtlar arasında *L'Alcoolisme et les moyens de le combattre jugés par l'expérience* (1904; Deneyim Işığında Alkolizmle Mücadele Yolları) ve *La Dépopulation de la France* (1911; Fransa'da Nüfus Azalması) yer alır.

Bertinoro, Ovadya (ben Abraham Ya-re) (d. 1450, Bertinoro, Papalık Devletleri - ö. 1516'dan önce), Yahudi sözlü şeriat derlemesi Mişna üzerine yorumuyla ünlü İtalyan haham. Ortaçağ yorumcusu Ruşinin yorumları ile filozof İbn Meymun'un hükümlerini birleştirerek kaleme aldığı yapıtı, Yahudi yazınının standart bir ürünüdür ve ilk kez yayımladığı 1548'den bu yana Mişna'nın hemen her basımında yer almıştır.

Bertinoro, 1486-88 arasında Kudüs'e yaptığı yolculuğu anlatan ve İtalya'dan Filistin'e kadar yol boyunca ziyaret ettiği Yahudi cemaatlerini ve törelerini betimleyen üç mektubu da tanınır. Babasına ve erkek kardeşine 1488-90 arasında yazdığı mektuplar *Darhei Tziyon* ve *HaMasa le-Erez Yisrael* başlıkları altında yayımlanmış ve birçok dile çevrilmiştir. 1488'den sonra Yahudi

cemaatinin ruhani başkanı olarak hemen hep Kudüs'te yaşamıştır.

Bertoia, Harry (d. 10 Mart 1915, San Lorenzo, Udine, Friuli-Venezia Giulia, İtalya - ö. 6 Kasım 1978, Barto, Pennsylvania, ABD), özellikle anıtsal mimari heykelleri ve kendi adıyla anılan koltuğuyla tanınan İtalyan asıllı ABD'li tasarımcı ve heykeltari.

Michigan'da Bloomfield Hills'deki Cranbrook Sanat Akademisi'nde öğrenim gördü. 1937'den 1943'e değin aynı okulda resim ve metal işçiliği öğretti. California'da tasarımcı Charles Eames'() ile çalıştıktan sonra 1950'de New York kentinde Knoll Associates'e katıldı. Orada gerçekleştirdiği tasarımlar arasında, parlatılmış ince çelik çubuklardan yapıp bazen vinille kaplanan, pamuklu ya da sentetik kumaştan bir minderden ileri ve daha çok kendi adıyla anılan koltuk da bulunur. Görünüşünün benzemesinden dolayı bu koltuğa "Elmas" adı da verilmiştir.

Bertoia heykellerinin, tasarladığı mücevherlerin gitgide büyümesiyle ortaya çıktığını ileri sürmüştü. Son dönemlerdeki çalışmalarının bazısını oluşturan "sesli heykeller", rüzgârla ya da dokunmayla harekete geçip kulağa hoş gelen metal şingirtiları çıkaracak biçimde tasarlanmıştı. Kamuya ait genel yerlerdeki sayısız yapıtı arasında, bazı büyük şirketler ve eğitim kurumları için tasarladığı, yayılma yöntemiyle kaynaklanmış metalden çok büyük boyutlarda dekoratif "Heykel Perdeler", Philadelphia Halk Danışma Merkezi için gerçekleştirdiği ve "Dalgalar" adını verdiği bakır ve tunçtan büyük çeşme, Washington, D. C. yakınındaki Dulles Uluslararası Havaalanı'ndaki "Dünyanın Uzaydan Görünüşü" adlı tunç heykel ve Chicago'da Standard Oil Binası'nın önündeki meydan için yaptığı "ses veren" çeşme sayılabilir.

Bertoldo DI GIOVANNI (d. 1420 - ö. 1491, Poggio a Caiano, Floransa Cumhuriyeti), Donatello'nun öğrencisi ve Michelangelo'nun öğretmeni olan Rönesans heykeltari ve madalyon ustası.

Padovalı Bartolomeo Bellano ile birlikte Donatello'nun yetiştirdiği iki tunç işleme ustasından biriydi. Bertoldo'nun bilinen en erken tarihli yapıtı Donatello'nun ölümüyle yarım kalan San Lorenzo Kilisesi'ndeki çifte vaaz kürsülerinin kabartmalarıdır. 1460-70 arasında gerçekleştirdiği bu yapıtta Bertoldo aslında yalnızca frizin yapımından sorumluydu, ama o bununla kalmayarak oradaki lahit kabartmaları üzerinde de çalıştı.

Piza'da bulunan bir Yunan-Roma lahdinden esinlenerek, dostu Lorenzo de' Medici için bir savaş kabartması yaptı. Yaşamının sonlarına doğru, Lorenzo de' Medici'nin antika koleksiyonunun sorumlu koruyuculuğuna getirildiği gibi, gene Medici'nin San Marco yakınlarındaki bahçesinde kurduğu resim ve heykel okulunda yöneticilik ve öğretmenlikle görevlendirildi. Bu okulda Michelangelo da birkaç yıl öğrenim gördü. Bertoldo'nun başka önemli yapıtları, "Azizlerin Huzurunda Çarmıha Geriliş" kabartması ile tunçtan "Orpheus" ve "Apollo" heykeltariçileridir. Bir heykeltari olarak Bertoldo, dinamik kompozisyonlar içinde gruplandırdığı, anatomik açıdan doğru verilmiş, enerjik figürleriyle dikkati çeker.

Bertolucci, Bernardo (d. 16 Mart 1940, Parma, İtalya), 1960'lar ve sonrası İtalyan sinemasının ondan gelen yönetmenlerinden. Bütün dünyada sansasyon yaratan *Ultimo tango a Parigi* (1972; *Paris'te Son Tango*) filmiyle tanınır.

Bertolucci rahat ve entelektüel bir ortamda yetişti. Antolojileriyle de tanınan şair, sanat tarihi öğretmeni ve sinema eleştirmeni babası Attilio Bertolucci, onun üzerinde güçlü bir etki yarattı. Bernardo'nun çocukluğunda sinemaya ilgi duymada da babasıyla birlikte sık sık film seyretmesiyle başladı. Çocukları konu alan kısa metrajlı ilk iki filmi yaptırdığında 15 yaşındaydı. İlk kitabı *In cerca del mistero* ile (1962; *Gizem Peşinde*) İtalya'nın en büyük edebiyat odullerinden Viareggio Ödülü'nü kazandı. Sinema mesleğine başladıkdan kısa bir süre sonra Pier Paolo Pasolini'nin yardımcısı oldu. Pasolini'nin *Accattone* (1961; *Dilenci*) filminin çekimine katıldıktan sonra, okumakta olduğu Roma Üniversitesi'ni bırakarak kendi başına sinema çalışmalarına girişti.

İlk uzun metrajlı filmi *La commare secca* yı (1962) Roma'da çekti. Film, onun gelecek vaat eden genç bir yönetmen olarak tanınmasını sağladı, ama gişe yönünden tam bir başarısızlık oldu. Bertolucci ikinci filmi *Prima della rivoluzione* ile (1964; *Devrimden Önce*) gene ticari başarı elde edemedi. Se de, Cannes Film Şenliği'nde Genç Eleştirmenler Ödülü'nü kazandı. Film projeleri için para desteği sağlayamadığı bu dönemde belgesel filmler çekti ve Julian Beck'in Living Theatre'ında *Agonia* (Acı), *Amore e rabbia* (Aşk ve Öfke) gibi oyunlarda çalıştı. 1960'ların sonlarında Komünist Partisi'ne üye oldu, ama daha sonra partinin felsefesini reddederek sinemacılıkla siyaseti birbirine karıştıran yönetmenleri şiddetle eleştirdi.

Bundan sonraki filmi *La strategia del ragno* (1970; *Örümcek Stratejisi*), karakterlerinin iç dünyasına karşı giderek artan ilgisini yansıtır. Bertolucci bunu kendi psikanaliz deneyimine bağlar. Film, 30 yıl önce Mussolini yandaşlarına öldürüldüğü sanılan, yerel bir antifaşist kahraman olan babası nedeniyle Po Ovasında bir kente giden bir delikanlıyı anlatır. Katillerin izini bulmaya çalışan genç, babasının aslında bir hain olduğunu keşfeder ve mitoslardan ardındaki tarihsel gerçeklerin pek de kuralcanmaması gerektiğini anlar. *Il conformista* (1970; *Konformist*) adlı filmi, Bertolucci'nin yönetmen olarak tam bir olgunluğa ulaştığı ilk yapıtıdır. Filmin kahramanı olan devlet memuru genç, egemen toplumsal düzene uyum göstererek kişisel yetersizliklerini kapatmaya çalışan bir insanın acılarını yansıtır. Bertolucci'nin bundan iki yıl sonra yaptığı *Paris'te Son Tango*, karısı yeni intihar etmiş orta yaşlı, bezgin bir Amerikalıyla genç ve sorumsuz bir Fransız kız arasında Paris'te boş bir apartman dairesinde başlayıp gelişen ve gene orada noktalanmış aşk macerasını, sinemada daha önce tabu sayılan bir erotizm düzeyinde çizer.

Bertolucci daha sonra 1976'da 20. yüzyıl İtalyası'nın toplumsal tarihini anlatan ve süresi beş buçuk saati bulan *1900*'ü, 1979'da *La luna*'yı (Ay) ve 1981'de *La tragedia di un uomo ridicolo*'yu (Gülünç Bir Adamın Trajedisi) çekti. 1987'de, tahttan indirilen son Çin imparatoru Puyi'nin trajik yaşamını destansı bir havada anlattığı *The Last Emperor*'la (Son İmparator) En İyi Yönetmen Oscar'ını aldı. Film bundan başka sekiz dalda daha Oscar kazandı. Bertolucci daha sonra *The Sheltering Sky*'i (1980; *Çölde Çay*) çevirdi.

Bertran DE BORN (d. y. 1140, Limoges Vikontluğu - ö. 1212-15, Dalon Manastırı, Fransa), Fransız asker ve ünlü ortaçağ trubaduru.

Hautefort vikontu olarak geniş toprakları elinde tutan Bertran, aile mirasının tek sahibi olmak için kardeşi Constantin'le iki kez savaşa tutuştu. Bağlı oldukları Akitan-ya dükü Richard (Aslan Yürekli) başlangıçta Constantin'e arka çıktı ve başarılı bir kuşatmadan sonra Bertran'ı Hautefort Şatosu'ndan attı (1183). Daha sonra aralarının düzelmesiyle, Bertran yeniden topraklarına kavuştu. Kardeşleriyle birlikte babası İngiltere kralı II. Henry'ye başkaldıran Richard'ı destekledi ve 1189'da İngiltere kralı olmasından sonra Filistin'e yaptığı Haçlı Seferi'nde ona eşlik etti. Fransa'ya döndükten sonra yazdığı aşırı militan şiirlerle Richard'ı Fransa kralı II. Philippe'e savaş açmaya kışkırttı.

Bertran bu militarist şiirlerin dışında Provans edebiyatının en duru şiirlerinden bazılarını yazmış, bunlardan 45'i günümüze ulaşabilmiştir. Bertran, Dante'nin *La divina commedia* (İlahi Komedi) adlı yapıtının "Inferno" (Cehennem) bölümünde, kesilmiş başını bir fener gibi önünde taşıyan bir kişi olarak, Hz. Davud'un oğullarını babalarına karşı kışkırtan Kitabı Mukaddes'teki Ahitofel'le karşılaştırılır.

Bertrand, Henri-Gratien, Kont (d. 28 Mart 1773, Châteauroux - ö. 31 Ocak 1844, Châteauroux, Fransa), Fransız askeri mühendis ve komutan. Napoléon'un yakın arkadaşı olarak Elbe (1814-15) ve St. Hélène (1815-21) sürgünlerinde ona eşlik etmiştir. Napoléon'un kişiliğini ve sürgündeki yaşantısını içtenlikle anlattığı, son derece değer verilen güncesiyle tanınır. P. Fleuriot de Langle şifreli güncesiyle çözerek ve açıklayıcı notlar ekleyerek *Cahiers de Sainte-Hélène* (1816-21; Sainte-Hélène Defterleri) adıyla üç cilt olarak yayımlamıştır.

Bertrand 19 yaşında mühendis olarak orduya girdi. 1797'de İtalya'da görevliken Napoléon ile tanıştı. Mısır seferine (1798-99) katıldı ve İskenderiye'nin tahkim edilmesi işini yönetti. 1800'de tuğgeneralliğe yükseltildi. 1804'te Napoléon'un yaveri oldu. Avusturya seferindeki üstün hizmetleriyle kendisini gösterdi. 1809'da Wagram'da Fransız birliklerinin Tuna'yı geçmesi için kurduğu köprüleri Romalılardan beri yapılmış en iyi örnekler olarak nitelendiren Napoléon'un övgüsünü kazandı. 1808'de "kont" unvanı aldı. 1813'te saray başmarchallığı görevine getirildi; daha sonra Napoléon'la birlikte sürgüne gönderildi.

1821'de Napoléon'un ölmesinden sonra gıyabında verilen idam hükmünün (1817) kaldırılması üzerine Fransa'ya döndü. 1831'de Châteauroux'dan milletvekili seçildi ve 1840'ta Joinville prensi ile birlikte Napoléon'un ölüsünün St. Hélène'den Fransa'ya getirilmesine eşlik etti.

Bertrand, Joseph (-Louis-François) (d. 11 Mayıs 1822, Paris - ö. 5 Nisan 1990, Paris, Fransa), sayısal fonksiyonlar, istatistiksel olasılık ve termodinamik alanlarındaki kuramlarıyla tanınan Fransız matematikçi ve eğitimci.

1841'de Politeknik Okul'dan mezun olan Bertrand, öğrenimini 1844'e değin Madencilik Okulu'nda sürdürdü ve ardından Saint-Louis Yüksekokulu'nda öğretmenlik yaptı. Öğretmen Okulu'nda ve Collège de France'ta ders verdi. Bertrand, sonsuz küçükler hesabı üzerindeki araştırmalarını 1889'da *Calculus des probabilités* (Olasılık Hesabı) adlı yapıtında topladı. Fransız Bilimler Akademisi üyesi olan Bertrand, 1875'te de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Bertrand, Louis (-Jacques-Napoléon), ALOYSIUS BERTRAND olarak da bilinir (d. 20 Nisan 1807, Ceva, Piemonte - ö. 29 Nisan 1841, Paris, Fransa), *Gaspard de la nuit* (Gecelerin Gaspard'ı) adlı yapıtıyla üne yazı şairin Fransız edebiyatındaki ilk örneğini vermiş ve simgeci şiirlere esin kaynağı olmuş yazar.

1815'te ailesinin Fransa'nın Dijon kentine yerleşmesinden sonra Bertrand, bu eski Burgonya başkentine gittikçe artan bir ilgi duydu. Araştırma Derneği'ne katılarak kentin tarihine ilişkin belgeler toplamaya başladı. Bunların bazılarını *Volupté* (Haz) adıyla yayımlanan ilk kitabındaki şiirlerinde kullandı. Yöneticisi olduğu bir yerel gazete-deki yazılarıyla Victor Hugo ve Sainte-Beuve'den övgüler aldı. Bunun üzerine Paris'e gitti; orada kendisini yüreklediren tanıdıkları olmasına karşın iş bulamadı. Dijon'a dönerek liberal bir gazetede yazmaya başladı. X. Charles'in çıkardığı, basın ve konuşma özgürlüğünü kısıtlayan yasayla gazete kapatılacağına değin burada çalıştı. 1830 Devrimi'nden sonra üç yıl, *Le Patriote de la Côte d'Or* (Côte d'Or Yurtseveri) adlı devrimci yayını çıkardı.

Ortaçağda Dijon'u anlatan *Gaspard de la nuit*'yi 1836'da bir yayımcıya sattı. Ama yapıtın, o dönemdeki yaygın klasikçi anlayışa ters düştüğüne karar veren yayımcı, kitabı basmaktan vazgeçti. Bertrand yoksuluk içinde, tüberkülozdan öldü. Ölümünden sonra, 1842'de yayımlanan *Gaspard de la nuit* önceleri çok az ilgi uyandırdı. Ama birkaç yıl sonra Baudelaire ve Mallarmé'nin yapıtı keşfedip ondan esinlenmeleri üzerine Bertrand da edebiyat tarihinde kalıcı bir yer kazandı.

Bertrand, Marcel-Alexandre (d. 2 Temmuz 1847, Paris - ö. 13 Şubat 1907, Paris, Fransa), bazı dağların, özellikle de Alpler'in, yerkabuğunun ters dönmesi sonucu oluştuğu yolundaki kuramıyla tanınan Fransız jeolog.

Bertrand, dağılışı konusundaki kuramını ortaya attıktan iki yıl sonra, 1886'da Ulusal Madencilik Yüksekokulu'nda ders vermeye başladı. Yaz aylarında ise Fransız Jeolojik Araştırma Kurumu için arazi çalışmaları yaptı, ayrıca Avrupa'daki dağ sıralarının oluşumunu araştırdı. 1887'de dağılışıyla ilgili olarak bir dalga anlayışı geliştirerek, yerkabuğunda, birbirini izleyen kütsel kıvrılma dönemlerinin yer aldığını öne sürdü. Bu dönemler boyunca, Kaledoniyen, Hersiniyen ve Alp dağılışı olayları sonucu, Avrupa'daki dağ sistemlerinin yavaş yavaş ortaya çıktığını öne sürdü. Daha sonraları da, Prekambriyen Zamanda (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce), Huroniyen dağılışıyla ilgili dördüncü bir dönemin bulunduğunu savundu.

Çalışma ve yayınlarıyla, özellikle Alpler'de modern tektonik araştırmaların başlamasını sağlayan Bertrand'ın az sayıda yayını olduğu için düşünceleri çoğunlukla öğrencileri tarafından yayıldı. 1896'da Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Bérulle, Pierre de (d. 4 Şubat 1575, Sérilly, Troyes yakınları - ö. 2 Ekim 1629, Paris, Fransa), Fransa'da ruhanen eğitime yenilik getiren ve Oratoryenler cemaatini kuran kardinal ve devlet adamı.

Çok dindar bir ailenin oğluydu. Önce Cizvit tarikatında, sonra da Sorbonne'da ilahiyat öğrenimi gördü. 1599'da papazlığa atandı. Aynı yıl Fransa kralı IV. Henri adına fahri olarak iane dağıttı. Bu görev kraliyet için yerine getirdiği dinsel ve siyasal hizmetlerin ilkiydi. Bir mistik olan kuzini Madame Acarie'nin evi de Fransız Katoliklerinin toplanı merkeziydi. Bérulle, onun

etkisiyle 1604'te İspanya'ya gitti. Daha sonra Fransa'da Çıplak Ayaklı Karmelitler mezhebinin kuracak olan yedi rahibe ile geri döndü.

Bérulle, Trento Konsili'nin (1545-63) ruhan eğitiminde reform önerisini destekledi. İtalya'da Aziz Fillippo Neri'nin kurduğu Oratoryenler cemaati örneğinden yola çıkan, ama ondan bağımsız bir cemaat kurdu (1611). Tarikat yemini etmiş papazlardan oluşan bu cemaate bağlı yeni ilahiyat okulları kuruldu; vaaz yaklaşımı ve ilahiyat çalışmaları geliştirilerek Fransa'da ruhan zümresine yeni bir canlılık kazandırıldı. Bérulle'un kurduğu Oratoryen cemaati, 17. yüzyılda Fransa'nın dinsel tarihini çizen Vincent'cılar, Sulpiciuscular, Eudesçiler gibi yeni papaz cemaatlerine örnek oldu. Ayrıca Saint-Cyran Manastırı başkeşişi Jean Duvergier de Hauranne'in yetişmesinde, onun aracılığıyla da Jansencilik ve 17. yüzyılda Fransa'da edebi etkinliklerin merkezi olan Port Royal üzerinde büyük etki uyandırdı.

Siyasal konulara da her zaman ilgi duyan Bérulle, XIII. Louis'nin bakanlarından Kardinal Richelieu'ye ve izlediği İspanyol karşıtı siyasete karşı çıktığı da başarılı olmadı. 1627-28'de La Rochelle'de Protestanların bastırılmasında Richelieu ile işbirliği yaptı. Ama 1628'de Ana Kraliçe Marie de Médicis'nin başkanlığı olan Bérulle, tüm Avrupa'da Protestanlığın yok edilmesini önerince bu birlik bozuldu. Richelieu, Habsburg hanedanını aşağılamak için Alman Protestanlarını destekledi. Bérulle öldüğünde, sarayda çoktan gözden düşmüştü.

Bérulle, bir dizi dinsel yapıt da kaleme aldı. Bunların en ünlüsü *Discours de l'état et de la grandeur de Jésus*'dur (1623; İsa'nın Konumu ve Büyüklüğü Üzerine Söylev).

Beruni bak. Baruni

Berwald, Franz (Adolf) (d. 23 Temmuz 1796, Stockholm - ö. 3 Nisan 1868, Stockholm), İsveç'in 19. yüzyıldaki en önemli bestecisi.

Ünlü bir müzikçi aileden gelen Berwald, babasıyla keman, J. B. E. Du Puy'la da kompozisyon çalıştı. Bir ara Berlin (1829-41) ve Viyana'da (1842) bulunduktan sonra İsveç'e döndü. 1846-49 arasında Paris ve Viyana'da kaldı. Müzikten para kazanamadığı için 1850'den 1858'e değin Angermann'da bir cam fabrikasının yöneticiliğini yaptı. Bir süre Stockholm Akademisi'nde öğretmenlik ettikten (1864-67) sonra Stockholm Konservatuvarı'nda kompozisyon profesörlüğüne getirildi.

Berwald, İsveç müziğinde romantizmin kurucusu sayılır. İlk önemli İsveçli senfoni bestecisidir. Louis Spohr ve Carl Maria von Weber'in etkilerine rastlansa da, müziği biçimsel kurgu ve armonik kaynaklar açısından çok özgündür. Yapıtları arasında, özellikle beğenilen *Sol Minör Sérieuse* ve *Do Majör Singulière*'in de aralarında bulunduğu altı senfonisi (1820-45; dördüncüsü kayıptır), *Estrella di Sorriu* adlı bir operası, beş kantati, keman, fagot ve piyano konçertoları vardır.

Berwick-upon-Tweed, İngiltere'de Northumberland iline (county) bağlı ilçe (district). 974 km²'lik yüzölçümüyle İngiltere'nin en kuzeyinde yer alır.

Tweed Irmağının 12. yüzyılda İngiltere'yle İskoçya arasında sınır olmasından başlayarak, Berwick sınır kasabası İngilizlerle İskoçyalılar arasında anlaşmazlık konusu haline geldi. On üç kez el değiştirdikten sonra 1482'de İngiltere'ye verildi. 1302'de Berwick'e ilk İngiliz beratını veren I. Edward'ın inşa ettirdiği surlar, I. Eliza-

beth döneminde onarım gördüğünden günümüze değin ayakta kalmıştır. Bir yıkıntı halindeyken topraklarının bir bölümünde tren istasyonu yapılan Norman kalesinden geriye pek az şey kalmıştır. Bölge kilisesi (1648-52), Cromwell cumhuriyeti döneminde inşa edilmiş az sayıdaki kiliseden biri olması bakımından önem taşır. Berwick yakınlarında Tweed Irmağı üzerinde üç köprü vardır. Bunlardan en eskisi 1634'te, modern bir karayolu köprüsü olanı ise 1928'de yapılmıştır. Irmağın yukarı bölümünde Robert Stephenson'ın 1847-50 arasında yaptığı bir demiryolu köprüsü yer alır. Yüksekliği 38 m olan ve Kraliyet Sınır Köprüsü diye bilinen bu köprü, 28 kemer üzerine oturtulmuştur.

İlçe, güneydoğuda Kuzey Denizi kıyılarına kadar uzanarak Lindisfarne Adası ile Farne Adalarını da içine alır; güneybatı sınırları ise Cheviot Tepelerine ulaşır. Nüfus (1981) kasaba, 12.989; (1986 tah.) ilçe, 26.500.

Berwick-upon-Tweed (Dükü), James Fitzjames, TYNMOUTH KONTU, BOSWORTH BARONU, FITZJAMES DÜKÜ (d. 21 Ağustos 1670, Moulins, Fransa - ö. 12 Haziran 1734, Philippsburg, Württemberg, Almanya), 18. yüzyıl başındaki savaşlarda Fransız ordularına komuta eden İngiliz soylusu mareşal.

John Churchill'in (sonradan I. Marlborough dükü) kız kardeşi Arabella Churchill ile York dükü James'in (sonradan İngiltere kralı II. James) evlilik dışı oğluydu. Fransa'da öğrenim gördü. 1687'de II. James'den Berwick dükü unvanını aldı, ertesi yıl Portsmouth valiliğine atandı. Ama James tahttan indirilince Fransa'ya kaçtı. İrlanda'da Marlborough'ya karşı babasını destekleyenlerden oluşan bir orduya kâğıt üzerinde komuta etti. 1690'da Boyne Savaşı'na doğrudan katıldı. 1693'te Fransız ordusunda tümgeneral oldu.

1701'de İspanya'daki taht mücadelesi Fransa ve İspanya'yı, İngiltere, Avusturya ve Felemenk ile karşı karşıya getirdi. Berwick, 1704'te kısa süre İspanya'da görev yaptıktan sonra Languedoc bölgesinde ayaklanan Fransız Protestanlara karşı komutayı üstlendi. Nice'i Eugene de Savoie-Carignan'dan alınca 1706'da Fransız mareşallığına yükseltildi. İspanya'ya geri dönerek Madrid'i Müttefiklerden geri aldı. 25 Nisan 1707'de Almanza Çarpışması'nda İngilizleri kesin bir yenilgiye uğratarak Aragon'u boşaltmaya zorladı ve Bourbon hanedanından Kral V. Felipe'nin tahtını korumasını sağladı. XIV. Louis'nin 1710'da kendisini Fitz-James dükü yapmasına karşın Berwick, savaş süresince yalnızca ikincil görevlerde bulundu. 11 Eylül 1714'te, V. Felipe'ye karşı yürütülen Katalan direnişinin son kalesi olan Barselona'yı topa tuttu.

1719'da Berwick'in İspanya'yı işgali ile V. Felipe'nin Fransa tahtındaki hak iddialarını son buldu. Berwick, Polonya Veraset Savaşı (1733-38) sırasında Philippsburg'u kuşatma altında tuttuğu sırada bir top mermisiyle yaralanarak öldü. Sir Charles Petrie'nin *Marshal Duke of Berwick* adlı yapıtı 1953'te yayımlandı.

Berwickshire, İskoçya'nın güneydoğusunda Borders iline bağlı ilçe. 1975'teki bölgesel düzenlemeyle oluşturulmuştur. Eski Berwick ilinin büyük bölümünü içine alır. 875 km²'lik bir alan kaplayan ilçenin toprakları, kuzeydeki Lammermuir Tepelerinden güneydeki geniş Merse Vadisine ve doğuda Kuzey Denizi kıyısındaki yarlara kadar uzanır. Merse Vadisindeki Tweed Irmağı İskoçya'nın İngiltere ile olan sınırını oluşturur. Yüksek kesimlerdeki fundalıklı alanlarda koyun ve ormantavuşu beslenir. Verimli Merse Vadisine akan Whiteadder ve Blac-

kadder ırmaklarında alabalıklar yaşar. Duns, Berwickshire'in yönetim merkezi. Eyemouth ise başlıca balıkçılık limanıdır. Nüfus (1986 tah.) 18.600.

Berwiński, Ryszard Wincenty (d. 28 Şubat 1819, Polwica Poznań, Polonya - ö. 9 Kasım 1879, İstanbul), toplumsal radikal şiirlerini topladığı *Poezje* (1844; Şiirler) adlı yapıtıyla tanınan Polonyalı şair ve yazar.

Studia o literaturze ludowej (1854; Halk Edebiyatı İncelemeleri) adlı yapıtında, halk edebiyatı geleneklerini evrensel bakışla ele alarak o dönemde çok benimsenen milliyetçi yorumlara karşı çıktı. Dönemin birçok Polonyalı yazarından farklı olarak yüksek öğrenim görmüş. Almanya'da okumuştur. Kendini adamış, duygusallığa kapılmayan bir devrimciydi; önce Avusturyalılar, daha sonra da Prusyalılar tarafından iki kez hapse atıldı. 1848 Devrimi'yle özgürlüğüne kavuştu ve Polonya milletvekili olarak Prusya Parlamentosu'na girdi. Polonyalıları sılahlandırmaya çalışan Polonyalı şair Adam Mickiewicz'e yardım etmek için bu görevi bırakarak Kırım'a gitti. Prusyalılar savaştan sonra ülkesine dönmeye izin verince, İstanbul'a yerleşti; unutulmuş ve yalnız bir yazar olarak çalışmalarını orada sürdürdü.

Berycidae, Beryciformes takımından, *Beryx* ve *Centroberyx* cinslerini kapsayan ve yalnızca denizlerde yaşayan 10 balık türünü içeren familya. Bu familyanın üyeleri özellikle Atlas Okyanusu, Büyük Okyanus ve Hint Okyanusunun derinliklerinde yaşar.

Afrika kıyılarında görülen *B. splendens*, eti yenen bir dip balığıdır. Uzunluğu yaklaşık 60 cm'yi bulan bu türün karnı gümüş beyazı, sırtı ve yüzgeçleri parlak kırmızıdır.

berzah bak. kistak

Berzelius, Jöns Jacob (d. 20 Ağustos 1779, Linköping yakınları - ö. 7 Ağustos 1848, Stockholm), çağdaş kimyanın kurucularından olan İsveçli bilim adamı. Kimyaya en önemli katkıları, atom ağırlıklarını belirlemesi, çağdaş kimyasal sembolleri ve

Berzelius, Olof Johan Södermark'ın yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1843; İsveç Kralliyet Bilimler Akademisi, Stockholm Svenska Porträttarkivet, Stockholm

elektrokimya kuramını geliştirmesi, birçok yeni elementi bulup ayırması, klasik çözümleme tekniklerine katkısı, terimlerini de kendisinin önerdiği izomerlik ve kataliz konusundaki araştırmalarıdır. Bilimde deneysel yaklaşımın en katı savunucularından olan Berzelius, her yeni kuramın, kimya alanındaki bütün bilgi birikimiyle uyumlu ve tutarlı olması gerektiğini savunmuştur.

Berzelius, daha çocukluk yıllarından başlayarak kimyaya büyük bir ilgi duymasına karşın, Upsala Üniversitesi'ndeki tıp öğreniminde başarısızlığın eşğine kadar geldi. Fizik derslerindeki üstün başarısı dışında en düşük notları alarak, 1802'de tıp doktorasını güçlükle tamamlayabildi ve Stockholm Üniversitesi'nde tıp, botanik ve eczacılık

asistanı olarak çalışmaya başladı. 1807'de profesörlüğe getirildi, ertesi yıl Stockholm Kralliyet Bilimler Akademisi'ne seçildi. 1818'de de akademinin daimi sekreteri oldu. 1815-32 arasında Stockholm'deki Karolinska Kralliyet Tıp ve Cerrahi Enstitüsü'nde kimya profesörlüğü yapan Berzelius'a, 1835'te İsveç kralı XIV. Karl tarafından "baron" unvanı verildi.

Berzelius, kimyasal bileşiklerin yapısını çözümlemeye 1807'de başladı. Öğretim görevinden arta kalan zamanlarında, evinin mutfağında kurduğu laboratuvarın yetersiz olanaklarıyla ve kendi geliştirdiği tekniklerle çalışarak 10 yıl içinde 2 bin kadar bileşiği inceledi. Bütün çalışmalarında katlı oranlar yasasını, atom kuramını, eşbikimlilik (izomorfizma) ilkelerini ve Gay-Lussac'ın birleşen hacimler yasasını dayanak noktası olarak alan Berzelius, bütün öbür elementlerin atom ağırlıklarının belirlenmesinde oksijenin atom ağırlığını temel birini olarak kabul etti. Bu çalışmalarının ürünü olan birleşen oranlar ve atom ağırlıkları tablosu 1818'de yayımlandı; 1826'da yeniden gözden geçirilerek, bugünkü değerlere çok yakın bir kesinliğe ulaştı.

Berzelius, elementlerin atom ağırlıklarını belirlerken bir yandan da çeşitli eriyiklerin elektroliziyle ilgili deneylere başladı. Bu çalışmaların sonucunda, bileşiklerin artı ve eksi elektrik yüklü iki ayrı bileşenden oluştuğunu öne süren elektrokimyasal ikticilik (dualizm) kuramını geliştirdi. Varsayımını, inorganik bileşiklerin yanı sıra organik bileşikler de kapsayacak biçimde geliştirmeye çalışırken, kimyasal kök kuramının doğuşuna katkıda bulundu.

Berzelius, seryum (1803), selenyum (1817) ve toryum (1828) elementlerini buldu; silisyum (1823), zirkon (1824) ve titanyum (1825) elementlerini ayırdı; mineralleri kimyasal bir temele göre sınıflandırdı. Ayrıca tellür, vanadyum, molibden, tungsten, uranyum ve daha başka elementlerin bileşiklerini üzerinde ayrıntılı çalışmalar yaptı. Kimya laboratuvarlarına su banyosu, kurutucu, yıkama şişesi, filtre kâğıdı, kauçuk hortum ve üfleç tekniklerini kazandırarak, ağırlıklı çözümlemenin temellerini attı.

Stockholm Akademisi'nin bülteni *Transaktionen*'da çoğu İsveç dilinde olmak üzere 250'den fazla özgün makalesi yayımlanan Berzelius'un, kimya ve fizik bilimlerindeki gelişmelerle ilişkili raporları ve beşinci baskısını yapan, bu arada Almanca ve Fransızca'ya da çevrilen kimya ders kitapları, o dönemde kimyanın gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir.

Berzsenyi, Daniel (d. 7 Mayıs 1776, Egyházashetye - ö. 24 Şubat 1836, Nikla, Macaristan), klasik ölçüleri ve temaları Macar şiirine ilk kez başarıyla uygulayan şair.

Berzsenyi taşra eşrafındandı; kentten uzakta yaşadı ve yıllarca hiçbir edebî çevre ile ilişkisi olmadı. Şairliği rastlantı sonucu keşfedildi ve Macar şiirinde bir reform yapılmasının gerekliliğini savunan Ferenc Kazinczy'nin çabalarıyla tanındı. Tek şiir kitabı 1813'te yayımlandı. 1817'de, o dönemin bir başka Macar şairi olan Ferenc Kölcsey, Berzsenyi'nin yapıtını haksız yere sert bir biçimde eleştirdi. Bu eleştiri karşısında çok kırılan Berzsenyi şiir yazmayı bıraktı. Bunun, Macar edebiyatı için bir kayıp olduğunu Kölcsey de, Berzsenyi'nin cenaze töreninde yaptığı dokunaklı konuşmayla dile getirdi.

Berzsenyi klasiklerden çok etkilenmişti. Latin şiirinin, özellikle Horatius'un onun

üzerindeki etkisi, yalnızca şiirlerinin biçiminden değil, sözcüklerinden, seçtiği konulardan ve felsefesinden de anlaşılır. Düşüncesinin yüceliği ve ifadesinin özlü canlılığı etkileyicidir. Macaristan'a duyduğu sevgi ve ödünen vermeyen dürüstlüğü pek çok görkemli kasidesinin kaynağıdır. Bunlardan biri olan "A magyarokhoz" da (Macarlara), çağdaşlarının yozluğunu acı bir biçimde kınar.

Bes, bîsu olarak da bilinir, Eski Mısır'ın eğlence tanrısı. Büyük başlı, patlak gözlü, dili dışarı sarkık, çarpık bacaklı, çalı kuyruklu, genellikle başında tüylerden yapılmış büyük bir taş taşıyan bir cüce biçiminde

Bes; Louvre Müzesi
Giraudon-Art Resource/EB Inc

betimlenir. Garip ve şaklaban görünüşü, neşelendirmeyi, acı ve üzüntüyü uzaklaştırmayı amaçlar. Aynalarda, merhem kavanozlarında ve öteki tuvalet malzemelerinin üstünde tasvirleri bulunur. Çoğunlukla çocuklarla ve doğumla ilişkilendirilmiş, çocuk tanrı kültüne adanan "doğum evleri"nde de tasvir edilmiştir. Bes'in Mısır'a Afrika'dan, Araplardan, hatta Babil'den gelmiş olduğu düşünülebilir. Çünkü çoğu kez "Kutsal Topraklardan Gelen" (yani doğudan ya da Arabistan'dan) ya da "Punt (Kızıldeniz'in Afrika kıyısı) Beyi" adlarıyla da anılırdı. Alışılmış tersine tasvirleri profilden değil, genellikle cepheendir.

Besançon, Fransa'nın doğusunda Franche-Comté planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Doubs ilinin (*département*) merkezi. Dijon kentinin doğusunda, Doubs Irmağının bir menderesi üzerindedir. Daha İlk Demir Çağında kalabalık bir yerleşimdi. Vesontio adıyla Sequani Galyalıların en önemli kenti oldu. İÖ 58'de Julius Caesar'ın ele geçirdiği kent, Romalılardan sonra barbar kavimlerin yönetimi altına girdi. Yerel efsaneler, insan yiyen dev anlamına gelen *ogre* sözcüğünün kökenini çiğ et yiyen ve sık sık katliamlara girişen vahşi Hongrois (Macarlar) kavmine dayandırır. Kentin 2. yüzyıl sonlarında başpiskoposluk merkezi olmasından sonra, başpiskoposlar din dışı konularda da önemli güç kazandılar. 1184'te I. Friedrich (Barbarossa) Besançon'u özgür bir imparatorluk kenti yaptı; kent halkı Besançon'un imparatorlardan ilk kez bir özgürlük beratı isteyen kent olmasıyla övünür. Franche-Comté (Özgür Konluk) sınırları içindeki bu özgürlük, bölgenin Fransızların eline geçtiği 1674'e değin sürdü. 17. yüzyılda büyük Fransız askeri mühendisi Sébastien le Prestre de Vauban kenti tah-

kim ettirdi ve eski Roma kalesinin yerine, kentin arka tarafındaki bir kayanın üzerine günümüzde hâlâ ayakta olan 118 m yükseklikte bir hisar kurdu. 1676'da Besançon'un Franche-Comté'un başkenti haline gelmesiyle, eski başkent Dole'daki parlamento, darphane ve üniversite (1422) buraya taşındı. 1814'te Avusturyalıların bombaladığı Besançon, II. Dünya Savaşı sırasında da yıkıma uğradı.

Kentte Roma dönemine ait bir zafer takı (Porte Noire), bir tiyatro ya da amfiteatro ve bir sukemerinin kalıntıları bulunmaktadır. Günümüzde yapılmış köprülerden biri eski bir Roma köprüsü ile birleşir. 4. yüzyıldan kalma Saint-Jean Katedrali birkaç kez onarım görmüştür.

Kentin ortasındaki kemerli bir avluda bulunan Granvelle Sarayı'nı 1534-40 arasında V. Charles'ın danışmanı Nicolas Perrenot de Granvelle yaptırmıştır. Doubs Irmağı kıyısı boyunca güzel rhtımlar ve gölgelikli gezinti yerleri uzanır. Günümüzde de kentin ana caddesi olan, Romalılardan kalma Grande Rue'de birçok ilginç yapı vardır. Bu caddedeki 140 numaralı evde Victor Hugo doğmuştur. Eski kent, yeni yerleşim alanları ve sanayi bölgelerinden bir anayol ile ayrılır. Aralarında Besançon-la-Mouillière Kaplıcası'nın da bulunduğu sanayi banliyöleri kuzeyde, ırmağın karşı yakasında yer alır. İsviçre'den 18. yüzyılda saat yapıcılığını, 19. yüzyılda da suni ipekli kumaş sanayisini alan Besançon, günümüzde de Fransız saat sanayisinin merkezidir. Bu sanayide kullanılan küçükhassas makine yapım tekniklerinden ilgili sanayi kollarında da yararlanılır. Bunların dışında dokuma ve deri fabrikalarının bulunduğu Besançon, Franche-Comté planlama bölgesinin (*région de programme*) merkezidir. Nüfus (1982) 112.023.

Besant, Annie, eö wood (d. 1 Ekim 1847, Londra - ö. 20 Eylül 1933, Adyar, Madras, Hindistan), İngiliz toplumsal reformcu, teosofi yazarı, Hindistan bağımsızlık hareketinin önderlerinden. Bir süre Fabian Derneği'nin de üyesi olmuştur.

Besant, Anglikan rahibi olan eşinden 1873'te ayrıldı. Ateist toplumsal reformcu Charles Bradlaugh ile uzun yıllar birlikte oldu. Doğum kontrolünün ilk savunucularındandı. 1880'lerin sonlarında George Bernard Shaw'un etkisiyle Fabian Derneği'ne girdi. 1889'da Teosofi Derneği'nin kurucularından Rus asıllı Helena Blavatski'nin mistik öğretisini benimsedi. Derneğin başlıca öğretmenleri, insanlığı hizmet, batını Doğru ve Batı felsefelerinden kaynaklanan tinsel bir evrimcilik ve insanüstü bilgelerin yüceltilmesiydi. Teosofi üzerine yoğun bir çalışmaya girişen Besant bu konuda ders verdi, pek çok yazı yazdı. Kitap ve makaleleri bugün de teosofi inancını en iyi açıklayan yazılar arasındadır. 1907'den ölümüne değin Teosofi Derneği'nin uluslararası başkanlığını yaptı. Bu süre içinde, çoğunlukla derneğin Madras'taki merkezinde bulundu. Hindistan'daki eğitim çalışmalarında ve hayır işlerinin yürütülmesinde etkin görevler aldı. 1916'da Hindistan Yönetişel Özerklik Birliği'ni kurarak Hindistan'ın bağımsızlık hareketine katıldı. Önemli bir eğitici olacağına inandığı öğrencisi Ciddu Krishnamurti'nin 1929'da biçimsel teosofi çalışmalarından vazgeçmesinden önce, onu destekledi ve yükselmesine yardımcı oldu. Arthur Nethercot'un yazdığı *The First Five Lives of Annie Besant* (1960; Annie Besant'ın İlk Beş Yaşamı) ve *The Last Four Lives of Annie Besant* (1963; Annie Besant'ın Son Dört Yaşamı), yaşamöyküsüyle ilgili en güvenilir kaynakları oluşturur.

Besant, Sir Walter (d. 14 Ağustos 1836, Portsmouth, Hampshire - ö. 9 Haziran 1901, Londra, İngiltere), Londra'nın doğu kesimindeki mahallelerin toplumsal sefaletini anlatan yapıtlarıyla yoksullara yardım hareketlerinin başlamasında etkili olmuş romancı.

1861-67 arasında Kraliyet Yüksekokulu'nda ders verdi. 1868'de Filistin Araştırma

Walter Besant, G. Krull'in oymabaskı çalışması
British Museum, J.R. Freeman & Co Ltd

Vakfı'nın sekreteri oldu. 1871'de, *Once a Week* adlı dergiyi yayımlayan James Rice ile ortak yazılar yazmaya başladı. Bu ortaklık Rice'in ölümüne (1882) değin sürdü; birlikte, inandırıcılıktan uzak ve gereğinden uzun 14 romantik roman yazdılar.

Besant, 1882'de tek başına yazdığı ilk romanı *All Sorts and Conditions of Men*'i (Her Türden, Her Halden İnsanlar) yayımladı. Kitapta Londra'nın doğusundaki kenar mahallelere ilişkin izlenimlerini dile getirdi. Ona göre bu bölgenin sorunu, bir kötülük yuvası olmasından çok, neşe ve sevinçten yoksun oluşundan kaynaklanıyordu. Düşsel bir tasarı olarak sözünü ettiği "Palace of Delights" (Zevk Sarayı), Londra'nın Mile End Road bölgesindeki yoksul insanlara eğitim ve eğlence olanakları sağlayan Halk Sarayı'nın 1887'de açılmasıyla gerçekleşmiş oldu. Halk Sarayı'nın kurulmasında Besant'ın da katkısı vardı. *The Children of Gibeon* (1886; Gibeon Çocukları) adlı yapıtında kenar mahalle yaşamını anlatır. Besant, Rice'in ölümünü izleyen 19 yıl içinde 32 roman yazdı. Kaleme aldığı yaşamöyküleri arasında *Rabelais* (1879) de vardır. Ayrıca en önemlileri Londra'yı konu alan eleştiri yazıları, topografik incelemeler ve bir de otobiyografi (1902) yazdı. 1884'te Yazarlar Derneği'nin kuruluşuna katkıda bulundu ve ölümüne değin derneğin dergisini çıkardı. 1895'te kendisine "sir" unvanı verildi.

Besarabya, Rusça BESSARABIYA, Romençe BESARABIA, Doğu Avrupa'da bir bölge. 15. yüzyıldan sonra sırasıyla, Moldavya, Osmanlı Devleti, Rusya, Romanya, SSCB ve Moldova egemenliğine girmiştir. Coğrafi olarak batıda Prut Irmağı, kuzeyde ve doğuda Dinyester Irmağı, güneydoğuda Karadeniz ve güneyde Tuna Deltasının Kilya koluyla çevrilidir; 1947'de Romanya ile SSCB arasında paylaşırlan Bukovina bölgesi, Romanya'nın Moldavya bölgesi, Ukrayna ve 1940'ta Romanya ile Bulgaristan arasında paylaşırlan, Karadeniz kıyısındaki Dobruca'yla komşudur.

Besarabya'nın ilköğ tarihine ilişkin kesin bilgiler olmamakla birlikte, İÖ 7. yüzyılda, Karadeniz kıyısındaki topraklarında Yunan kolonileri kurulduğu bilinmektedir. İS 2. yüzyılda, Daçya Krallığı'na katıldığı sanılmaktadır. Bölgeye 6. yüzyılda girmeye başlayan Slavların yerleşme girişimleri, Doğu kökenli öbür halkların akınlarıyla kesintiye uğradı. Bu akınlar, 13. yüzyıldaki Moğol istilasıyla son buldu.

14. yüzyılın sonunda bölgenin güney kesimi Valahya'ya (Eflák) bağlandı. (Besarabya adının Valahya hanedanı Besarab'dan geldiği sanılmaktadır.) 15. yüzyılda, bütün bölge Moldavya Prenslığı'ne katıldı. Bundan kısa bir süre sonra da Osmanlılar Akkerman ve Kilya'yı aldılar (1484) ve Besarabya'nın güney kesimini topraklarına

Besarabya

katarak iki ayrı sancak haline getirdiler. 16. yüzyılda Moldavya'nın Boğdan Prenslığı adıyla Osmanlı Devleti'ne bağlanmasıyla, Besarabya'nın geri kalan kesimi de Osmanlı egemenliğine girdi. Bölge, 19. yüzyıla değin Osmanlıların elinde kaldı.

18. yüzyılda Besarabya ile ilgilenmeye başlayan Rusya, 1711-1812 arasında bölgeyi beş kez işgal etti ve Bükreş Antlaşması'yla (1812) Besarabya ile Boğdan'ın yarısını elde etti. Besarabya adı bütün bölge için kullanılmaya başladı. Rusya, 1856-78 arasında Boğdan'ın elinde olan Besarabya'nın güneyindeki bir toprak şeridi dışında, bütün bölgeyi I. Dünya Savaşı'na değin denetiminde tuttu. 19. yüzyılın başında Besarabya'ya özerklik verildi (1818-28) ve ardından Moldavyalı bir vali ve piskoposun yönetimine bırakıldı. Ama yüzyılın sonlarına doğru gerek sivil yönetimde, gerek kilise yönetiminde Ruslaştırma politikası ağır basmaya başladı.

1905 Rus Devrimi'nin ardından bölgede ulusal bir hareket gelişti. Kasım 1917'de (Sovyet Devriminden sonra), bir konsey (sfatul jerei) kuruldu. 24 Ocak 1918'de Besarabya'nın bağımsızlığını ilan eden konsey, aralıkta, Romanya'yla birleşme yönünde oy kullandı. Paris Antlaşması (28 Ekim 1920) bu birleşmeyi onayladıysa da Sovyetler Birliği, Romanya'nın bölge üzerindeki hak iddiasını kabul etmedi. Alman-Sovyet Saldırmazlık Pakti'nden (23 Ağustos 1939) sonra SSCB Romanya'dan Besarabya'yı ve Bukovina'nın kuzey kesimini istedi (26 Haziran 1940). Rumen hükümetinin bu isteği geri çevirmesi üzerine, Sovyet birlikleri 28 Haziran'da bölgeye girdi. Ağustos 1940'ta, Besarabya'nın iç kesimleri ve Dinyester'in karşı yakasındaki Ukrayna topraklarından küçük bir toprak parçası üzerinde Moldavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu; cumhuriyetin başkenti Kişinyov oldu. Besarabya'nın kuzeyi (Hotin) ile Tuna'dan Dinyester'e uzanan kıyı şeridi ise Ukrayna SSC'ye katıldı. Besarabya II. Dünya Savaşı sırasında Rumenlerce işgal edilerek geçici olarak Romanya'ya bağlandı. SSCB 1944'te bölgeyi tekrar ele geçirdi, 1940'taki sınır düzenlemesini yeniden geçerli hale getirdi.

Besarabya'da ilkçağdan kalma höyükler ve mezar tepeleri, Traianus'un yaptırdığı bir surun kalıntıları, Yunan ve Roma kasabalarının yıkıntıları ve Dinyester boylarındaki 14. yüzyıl Ceneviz kaleleri gibi ilginç arkeolojik yapılar vardır.

Besasiri, el- (ö. 15 Ocak 1060, Sakı'l-Fırat. Küfe yakınları, Irak), Müslüman komutan.

Türk soylu bir kölenin oğlu olan el-Besasiri'den ilk kez 1025 tarihli kayıtlarda söz edilir. O dönemde Bağdat'ta oturan ve İslamın Sünni kolunu temsil eden güçsüz Abbasi halifeleri, Şiiğin temsilcisi Mısır'daki Fatımi halifelerinin ve Tuğrul Bey'in komutasındaki Selçukluların sürekli baskısı altındaydı. Bu çekişmelerin yol açtığı birçok savaşa katılarak önemli bir deneyim kazandı. 1058-59'da Fatımilerin üstünlüğü ele geçirmesi için Arap kabileleriyle birleşerek Abbasi halifesi el-Kaim'i yenmeye çalıştı. Ama başarısızlığa uğrayarak 1060'ta Selçuklularca öldürüldü. Bağdat'ı alan Tuğrul Bey, Abbasilerin Selçuklu denetimi altında yeniden üstün konuma geçmesini sağladı. Şii'lere karşı Sünnilerin yanında yer aldı.

besbase, küçükhindistancevizi (*Myristica fragrans*) tohumlarını saran derimsi kabuk. Küçükhindistancevizinininkine benzeyen kokusu ve yakıcı bir tadı vardır. Hamur işlerinde, et ve balık yemeklerinde, soslarda, sebzelerde, konservelerde ve turşularda baharat olarak kullanılır.

Tohumları saran bu kırmızımsı turuncu renkli kabuk ayrılır, düz bir yere serilerek 10-14 gün kurutulur; bu süre sonunda kabuklar açık sarı ya da ten rengine dönüşür. Kurutulmuş her kabuk, yaklaşık 40 mm uzunluğunda boynuzsuz sertlikte, gevrek ve yassı parçalardan oluşur.

besbaye, *Polypodiaceae* familyasından benekli eğreltiotunun (*Polypodium vulgare*) kurutulmuş köksapları (toprakaltı gövdesi). Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da bulunan ve kaya eğreltisi adıyla da bilinen benekli eğreltiotu, Türkiye'nin kuzeyindeki ormanlarda da yetişir. Derimsi ve loplul yaprakları vardır. Saponin, tanen ve uçucu yağlar içeren köksapları, balgam söktürücü ve müshil olarak kullanılır.

besi yeri, **BESİ ORTAMI** ya da **KÜLTÜR ORTAMI** olarak da bilinir, belirli bir süre basınç altında ısıtılarak ya da başka bir sterilizasyon yöntemiyle tüm mikroorganizmalardan arındırıldıktan sonra, bakteri, protozoa, alg ve mantar gibi mikroorganizmaların gelişip çoğalmaları için gerekli maddeler eklenmiş olan çözelti. Bazı mikroorganizmalar, agar eklenecek katı hale getirilmiş besi yerinde üretilir. Bazı besi yerleri, hayvan ya da bitki dokusu özütleri (örn. pepton, et özütü, maya özütü) gibi karmaşık katkı maddeleriyle hazırlanırken, bazılarında yalnızca belirli inorganik tuzlardan ve bir ya da birkaç organik bileşikten belli miktarlarda katılır (kimyasal yapısı belirli ya da sentetik besi yeri). Gereğinde, canlı hücreler de besi yeri olarak kullanılabilir (*bak.* doku kültürü). Mikrobiyolojide, normal bir besi yerinden daha çeşitli besin maddeleri içeren zenginleştirilmiş besi yerleri ve bazı mikroorganizmaların gelişmesini engelleyip yalnızca belirli türlerin gelişmesine olanak veren seçici besi yerleri gibi özel amaçlı ortamlardan da yararlanılmaktadır.

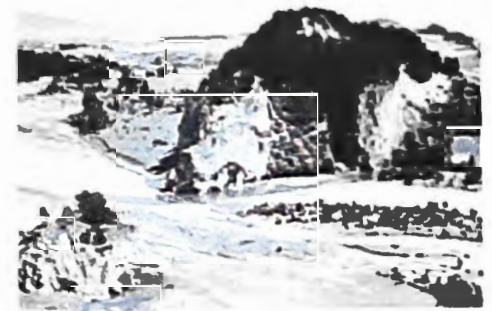
besidoku, **ENDOSPERMA** olarak da bilinir; tohumlarda, embriyonu saran ve besleyen doku. Çiçekli bitkilerin çoğunda, besidoku hücreleri, embriyon kesesinin iki çekirdeği ile çiçektozundan gelen sperma çekirdeğinin kaynaşmasıyla oluştuğu için, alışılageldiği gibi 2n değil 3n kromozom içerir. Bazı tohumlarda, besidoku olgunlaşma sırasında tümüyle emilir (örn. bezelye, fasulye); bazılarında ise besidokunun bir bölümü çimlenmeye kadar kalır (örn. buğday, hintyağı tohumu). Hindistancevizindeki sıvı besidoku

ku (hindistancevizi "sütü"), büyüme için gerekli temel maddeleri içerir ve bitki dokusu kültüründe kullanılır. Tahılların ve yağlı tohumların iktisadi değeri besidokularından kaynaklanır. *Phytalephas*'ın besidokusu çok serttir; bitkisel fildisi adıyla düğme, bılardo topu, biblo gibi çeşitli eşyaların yapımında kullanılır.

besin bak. beslenme

besisuyu, bitkilerdeki besleyici sıvı. Hücre besisuyu, canlı hücredeki küçük boşluklarda bulunur ve değişik miktarlarda besin ve organik madde, inorganik tuzlar ve azotlu bileşikler içerir. Ödündokunun besisuyu, topraktaki besinleri (örn. çözünmüş mineraller) kökten yapraklara taşır; içindeki besinler özümseandıktan sonra, suyun geri kalan bölümü terlemeyle yapraklardan atılır.

Beskid Dağları, Çekçe BESKYDY. Lehçe BESKIDY, bir bölümü Slovakya'da, bir bölümü Polonya'da kalan, ormanlarla kaplı, kesintili sıradağ dizisi. Karpat Dağlarının

Beskid Dağları, Polonya
Eastfoto

batı ucundan başlayan Slovaçya'daki kesim, Moravya Geçidinin güney ve doğusunda uzanır ve yerel olarak daha küçük birimlerinin adlarıyla anılır. Moravya-Silezya Beskidleri (Moravskoslezské Beskydy), Radhošť ve Lysá dağlarından oluşur. En yüksek noktalar Polonya'da Babia (1.725 m), Slovaçya'da Pilsko'dur (1.557 m). Bu orta kesimin kuzeyinde Těšínské Beskidleri, güneybatısında Hostýnské Dağları, güneyinde Vsetínské (Vsetínské) Dağları ve daha güneyde, Moravya-Slovakya sınırı boyunca Javorníky Dağları yer alır. Slovaçya Beskidleri (Lehçe Beskid Zywiecki) Slovaçya-Polonya sınırının doğusunda, Slovaçya tarafında uzanır. Bu dağların kuzeybatı eteklerindeki demir yatakları Çek Cumhuriyeti'nin Ostrava bölgesindeki demir ve çelik sanayisini besler.

Beskid Dağlarında tipik bir dağ iklimi görülür. Kurak yazlar hayvan otlatmaya ve koyun besiciliğine elverişlidir. Kışın yağın yoğun kar Frenštát ve Vsetín çevresinde kış sporlarına olanak verir. Genellikle ulaşılması güç olan köyler küçük ve dağınıktır. Özel günlerde halk hâlâ gösterişli Valah giysilerini giyer.

besleme bak. evlatlık

beslenme, canlıların, gelişmeleri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan besin ve yiyecek maddelerini dış ortamdan alıp kullandıkları süreç.

Besinlerin canlılarda genel olarak üç temel işlevi vardır: 1) Canlının bütün yaşam süreçleri için gerekli olan enerjiyi sağlamak; 2) hücre içindeki birleşim (biyosentez) süreçlerine katılan indirgenmiş koenzimlerin oluşabilmesi

için gerekli olan elektron verici ya da indirgeyici maddeleri sağlamak; 3) canlı hücrenin bütün yapısal ve katalizleyici bileşenlerini oluşturan temel maddeleri sağlamak. Herhangi bir besinin bu üç işlevden birini üstlenmesi, öbür işlevleri dışlaması anlamına gelmez; örneğin birçok canlıda, enerji sağlayan maddeler her üç işlevi de yerine getirebilirken, hücrenin temel yapıtaşları olan besinler de gerektiğinde enerji üretiminde kullanılabilir.

Besinlerin bir bölümü hücrede, bireşim yoluyla başka maddelerden üretilir; oysa bazı besinler hücre tarafından bireşimlenemediği için, canlı bu temel besinleri

nik ya da organik bileşiklerden sağlayan hayvanlar ise kemotrof (kimyasal maddelerle beslenen) ya da kimyasal bireşim yapan canlılardır. Başka bir sınıflandırma yöntemi, hücrenin yapıtaşlarının bireşimi için gerekli olan koenzimlerin indirgenmesini sağlayan elektron verici maddenin niteliğine göre yapılır. Örneğin, elektron verici ya da indirgeyici etkeni su gibi inorganik bir maddeden sağlayan yeşil bitkiler litotrof, bu etkeni yiyeceklerle aldıkları organik bileşiklerden, özellikle karbohidratlardan sağlayan hayvanlar ise organotroftur. Bu sınıflandırma kalıplarının birlikte kullanılmasıyla, canlıların beslenme özelliklerini daha ayrıntılı ve açık olarak tanımlayan yeni sınıflandırmalara ulaşılabilir. Örneğin üstün yapılı bitkiler fotoliotroftur; ışık enerjisini

şur. Yiyeceklerle alınan bu maddelerin vücut tarafından emilip kullanılabilmesi için, bu büyük moleküllü bileşikler oluşturulan düşük moleküllü ağırlıklı maddelere (örn. nükleik asitlerin pürin ve pirimidin bazlara, proteinlerin aminoasitlere, lipidlerin yağ asitlerine, karbohidratların basit şekerlere) parçalanması gerekir. Bu yıkım süreçleri, hem tekhücreli, hem de çokhücreli canlılarda genellikle hücre dışında ve bu amaçla salgılanan özel enzimlerin katalizleyici etkisini gerektiren hidroliz işlemleriyle gerçekleşir (bak. sindirim). Bununla birlikte, bazı tekhücreli canlılar, örneğin amipler gerekli maddeleri yutarak hücre içinde hidrolizeleyebilir.

Hücre dışında gerçekleşen sindirimin sağladığı organik ürünlerin ve dış ortamdan alınan temel inorganik besinlerin, canlıların gelişmesinde kullanılabilmesi için hücre zarlarından içeri girmesi gerekir. Bu emilme süreçleri henüz yeterince açıklanamamıştır, ama söz konusu besinlerin yapısına ve derişikliğine bağlı olarak gerçekleştiği sanılmaktadır. Besinlerin derişikliği yüksek olduğunda, bazı maddeler de (örn. su) hücre zarlarından içeriye sızar. Aktarım süreçlerinin gerçekleşebilmesi için hem enerji, hem de aktarılan bileşiğe özgü katalizörler gereklidir. Bu süreçlerde genellikle, hücreye aktarılan besine büyük bir kimyasal ilgi duyan özel proteinler ve hücre zarından geçişi sırasında besinin kimyasal yapısını değiştiren enzimler rol oynar.

Çokhücreli hayvanlarda, emilen besinler kan ve lenf dolaşımına aktarılır; böylece bütün vücut hücreleri kanın ve lenfin taşıdığı bu besinleri emebilir. Üstün yapılı bitkilerde, emilen besinlerin aktarılması floem ve ksilem gibi bitkisel dokularda bulunan taşıyıcı öğelerle sağlanır.

İnsanların temel besinleri proteinler, mineraller ve vitaminlerdir; alınan yiyeceklerde bunlardan herhangi birinin eksikliği, beslenme bozukluklarına ve hastalıklarına (*) yol açar. Sindirim sırasında proteinler, doku yapımında, genetik bilgi aktarımında ve enerji üretiminde kullanılan aminoasitlere parçalanır. Karmaşık ve büyük moleküllü bileşikler olan proteinler, genellikle 20 kadar değişik aminoasitten ya da türevinden oluşursa da, hayvanların ve insanın yiyeceklerle alması gereken aminoasit çeşidi dokuz-on kadardır.

Inorganik bileşiklerin (mineraller) birçok metabolizma sürecinde rol oynadığı bilinmektedir. Çeşitli canlıların gelişmesi için gerekli olan temel mineraller tablo 2'de verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, bazı canlılar için vazgeçilmez olan bir mineral, başka bir canlı için gerekli olmayabilir. Örneğin borun üstün yapılı bitkilerin çoğuna, belki de hepsine gerekli olmasına karşın, mikroorganizmalarda ve hayvanlarda belli bir görev üstlendiğini gösteren herhangi bir kanıt yoktur. İnsanlar (ve hayvanlar) için gerekli olan minerallerin başında, kandaki hemoglobinin yapımında kullanılan demir gelir; demir eksikliği kansızlığı, genellikle ağır üdet kanamalarına ya da doğuma bağlı olarak, kadınlarda erkeklere oranla daha sık görülür. Kalsiyum, kemiklerin ve dişlerin gelişmesi için son derece önemlidir; eksikliği çocuklarda raşitizme, yetişkinlerde ise osteomalasi denen kemik yumuşamasına yol açar. Hücre dışı sıvının en önemli iyonları olan sodyum ve potasyumun eksikliği, vücudun homeostatik dengesini bozabilir. İdrar artışı ya da ishal nedeniyle potasyum kaybı, hücrelerin uyarılabilirliğini azaltır ve kaslarda felce yol açabilir. Sodyum düzeyinin yüksekliği kan basıncının artmasına, eksikliği ise basıncın düşmesine ve sara nöbetlerine neden olabilir.

Tablo 1: Çeşitli Beslenme Tiplerinden Örnek Canlılar

canlı	enerji kaynağı ya da yükseltgenmiş madde	yükseltgeyici madde	elektron verici	artık ürün
Fotoliotrot canlılar				
Üstün yapılı bitkiler	ışık	—	su	oksijen
Yeşil algler	ışık	—	su	oksijen
Fotosentez yapan bakteriler				
<i>Chlorobium</i> türleri	ışık	—	hidrojen sülfür	kükürt
<i>Chromatium</i> türleri*	ışık	—	hidrojen sülfür ya da kükürt	kükürt ya da sülfat iyonu
Fotoorganotrot bakteriler				
<i>Athiorhodaceae</i> †	ışık	—	organik bileşikler (örn. izopropenol)	yükseltgenmiş bileşikler (örn. aseton)
Kemoliotrot bakteriler				
<i>Nitrobacter</i> türleri	nitrit iyonu	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	nitrat iyonu
<i>Nitrosomonas</i> türleri	amonyak	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	nitrit iyonu
<i>Thiobacillus thiooxidans</i>	kükürt	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	sülfat iyonu
<i>Hydrogenomonas</i> türleri	hidrojen	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	su
<i>Carboxydomonas</i> türleri	karbon monoksit	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	karbon dioksit
<i>Gallionella</i> türleri	Fe ²⁺ iyonu	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	Fe ³⁺ iyonu
Kemoorganotrot canlılar				
Hayvanlar	karbohidratlar, yağ asitleri, aminoasitler, vb.	oksijen	enerji kaynağıyla aynı	karbon dioksit, su, amonyak ya da üre, vb.
Bakterilerin çoğu	karbohidratlar, yağ asitleri, aminoasitler, vb.	oksijen ‡	enerji kaynağıyla aynı	‡
Mayaların çoğu	karbohidratlar	oksijen ‡	enerji kaynağıyla aynı	karbon dioksit, su ‡

* Bazı türler gereğinde fotoorganotrot olabilir. † Bazı türler gereğinde fotoliotrot olabilir. ‡ Bazı bakteriler ve maya türleri oksijensiz ortamda da gelişebilir, bazıları ise yalnızca oksijensiz ortamda yaşar. Her iki durumda da oksijen kullanılmaz; yükseltgenmiş madde, yükseltgenme-indirgenme tepkimeleri sonucunda ATP'nin yanı sıra, artık ürün olarak kısmen yükseltgenmiş ve indirgenmiş bileşikler verir.

yiyecek ve içeceklerden sağlamak zorundadır. Canlıların gelişmesi için gerekli olan bütün inorganik maddeler ve canlıların türüne göre sayısı 1-30 arasında değişen bazı organik bileşikler bu ikinci gruba girer.

Beslenme tipleri. Canlıların beslenme özelliklerine göre sınıflandırılmasında en çok kullanılan yöntem, canlıların gelişmesini ve varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan besinlerin kimyasal yapısını temel alır. Örneğin, böyle bir sınıflandırmada, dış ortamdan yalnızca inorganik bileşikler alarak yaşamını sürdürebilen yeşil bitkilere ve bazı bakterilere kendibeslek (ototrof), gelişebilmesi için hem inorganik, hem organik bileşiklere gereksinim duyan canlılara (bütün hayvanlar, mantarlar ve çoğu bakteriler) ise dışbeslek (heterotrof) denir. İkinci bir yöntemde, canlılar kullandıkları enerji kaynağına göre sınıflandırılır. Işık enerjisini alıp, adenozin trifosfat (ATP) gibi enerji yönünden zengin olan bir bileşiğe, dolayısıyla kimyasal enerjiye dönüştüren yeşil bitkiler fototrof (ışıkla beslenen) ya da fotosentez yapabilen canlılardır; ATP gereksinimlerini, besin olarak aldıkları inorga-

ve elektron verici madde olarak inorganik bir bileşiği (örn. su) kullanarak temel besinlerini üretebilirler. Fotosentez yapabilen, ama elektron verici madde olarak sudan değil, organik bileşiklerden yararlanan bazı bakteriler ise fotoorganotroftur. Böyle bir sınıflandırmada, hem ATP gereksinimlerini, hem elektron verici maddeyi organik bileşiklerden sağlayan bütün hayvanlar, mayalar (mantarlar) ve bakterilerin büyük bir bölümü kemoorganotroftur (bak. Tablo 1).

İlk canlıların büyük olasılıkla dışbeslek olduğu, yeryüzünde organik besinler tükenmeye yüz tutunca bazı türlerin inorganik maddelerden fotosentez yoluyla besinini üretme yeteneği geliştirdiği ve kendibeslek yaşam biçiminin başladığı sanılmaktadır. Kendibeslek canlılar organik besin kaynaklarını yenilediklerinden, dışbeslek canlılar da yaşamlarını sürdürme olanağına kavuşmuşlardır.

Besinlerin emilmesi ve kullanılması. Kemoorganotrot canlıların besinleri, genellikle nükleik asitler, proteinler, lipidler ve karbohidratlar gibi büyük moleküllerden olu-

Tablo 2: Canlılar İçin Gerekli Olan Temel İnorganik Besinler*

element	kullanılabilen iyonları	gerekisinin duyan örnek canlılar
Azot	NO_3^- , NH_4^+	bitkiler, mikroorganizmalar (hayvanlar azotu genellikle organik kaynaklardan alır ve NH_4^+ 'ün ancak bir bölümünü kullanabilir, NO_3^- 'ten hiç yararlanamaz)
Bakır	Cu^{2+}	bitkiler, hayvanlar, mikroorganizmaların çoğu
Bor	$\text{B}_2\text{O}_3^{2-}$	bazı damarlı bitkiler ve algler; hayvanların gereksinimine ilişkin kanıt yoktur
Çinko	Zn^{2+}	bütün hayvanlar, bitkiler, mikroorganizmaların çoğu
Demir	Fe^{2+}	hayvanlar, üstün yapılı bitkiler, mikroorganizmaların çoğu
Fiyör	F^-	hayvanlarda ve insanda kemik ve dişlerin oluşumunda yararlıdır
Fosfor	PO_4^{3-}	hayvanlar, bitkiler, mikroorganizmalar
lyot	I^-	Üstün yapılı hayvanlar; bitkilerin ve mikroorganizmalarının gereksinimine ilişkin kanıt yoktur
Kalsiyum	Ca^{2+}	bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmaların çoğu
Klor	Cl^-	Üstün yapılı hayvanlar; bitkilerin gereksinimine ilişkin kanıt yoktur
Kobalt	Co^{3+}	gevişgetiren hayvanlar için temel önem taşıır
Krom	Cr^{3+}	Üstün yapılı hayvanlarda temel mineral olduğu sanılıyor
Kükürt	SO_4^{2-}	bitkiler, bakterilerin çoğu (hayvanlar bu minerali genellikle organik kaynaklardan sağlar)
Magnezyum	Mg^{2+}	hayvanlar, bitkiler, mikroorganizmalar
Manganez	Mn^{2+}	hayvanlar, bitkiler, mikroorganizmalar
Molibden	MoO_4^{2-}	hayvanlar, bitkiler, azot bağlayıcı bakteriler
Polasyum	K^+	hayvanlar, bitkiler, mikroorganizmalar
Selenyum	SeO_4^{2-}	Üstün yapılı hayvanlar
Silyum	SiO_4^{4-}	Protozoa ve Ponifera filminun bazı üyeleri
Sodyum	Na^+	hayvanlar, bazı bitkiler, bazı deniz bakterileri
Vanadyum	VO_4^{3-}	çeşitli gömlekçiler ve derisidikeniler, bazı algler

* Listede yer verilmeyen karbon dioksit (CO_2) ve su (H_2O) bütün canlılar için gereklidir.

lyot, tiroit hormonlarının yapısında kullanılan temel minerallerden biridir. İnsan vücudunda bunlardan başka mineraller de çok az miktarlarda bulunur, ama bu maddelerin metabolizma süreçlerindeki rolü henüz açıklanamamıştır.

Vitaminler, genellikle hücre içindeki kimyasal tepkimelerde katalizör işlevi görerek enzim ve koenzimlere yardımcı olan, ama hücre tarafından biresimlenemeyen organik maddelerdir. Hem insanların ve hayvanların, hem de besi yerinde üretilen bakterilerin gelişmesi için gerekli olan vitaminlerin keşfedilmesi, ayrılması ve eksikliğinden ileri gelen hastalıkların tanımlanması, tıp ve

kimya tarihinin en çarpıcı olgularından biridir. Tablo 3'te, insan ve hayvanlar ile mikroorganizmalar için gerekli olan vitaminler gösterilmiştir. Vitamin eksikliğine bağlı başlıca beslenme bozuklukları beriberi (B_1 vitamini ya da tiyamin eksikliği), pellagra (B_3 vitaminleri grubundan niyasin eksikliği), iskorbüt (C vitamini eksikliği), kserofalmi (A vitamini eksikliği), raşitizm ve osteomalasidir (D vitamini eksikliği).

İnsanların beslenmesi. İnsan vücudu, yiyeceklerde saklı olan enerjiyi açığa çıkararak, bir bölümünü kaslarının ve salgılama süreçlerinin yapacağı mekanik işte, bir bölümünü de yapısal ve işlevsel öğelerinin yenilenme-

sinde kullanan bir tür ısı makinesidir. Sürekli bir yapım (anabolizma)-yıkım (katabolizma) işlemiyle, temel bileşenlerini üretir ve parçalar. Bazı yiyecekler, yeni maddelerin yapılabilmesi için gerekli olan temel besinleri ve bu yapım süreçlerindeki kimyasal tepkimelere gerekli olan enerjiyi sağlar. Yiyeceklerden alınan ve günlük yaşamda tüketilen enerji hesaplanabilir. Bu enerjinin ölçü birimi, 1.000 gram kaloriye eşdeğer olan kilokaloridir (kcal); bir gram kalori ise, 1 gr suyun sıcaklığını bir atmosferlik basınç altında $14,5^\circ\text{C}$ 'den $15,5^\circ\text{C}$ 'ye yükseltmek için gerekli olan ısı miktarıdır. Yiyeceklerin taşıdığı enerji, söz konusu yiyeceğin bir kalorimetrede yükseltgenmesiyle açığa çıkan ısıyı ölçerek doğrudan belirlenebilir. Proteinlerin, yağların ve nişastaların yanma ısıları sırasıyla 5,4; 9,3 ve 4,1 kcal/gr'dır. Yenilen bazı maddeler sindirim sisteminde emilemediği ve dışkıyla atıldığı için, vücut bu enerjinin tümünden yararlanamaz; üstelik azotlu bileşikler tümüyle yakılamadığı gibi, proteinlerdeki enerjinin bir bölümü de idrarla dışarı atılır. Sayfa 58'deki Tablo 4'te, belibaşlı yiyecek gruplarının enerji değeri ve besin içeriği gösterilmiştir.

Proteinler, yağlar ve karbonhidratlar, enerji kaynağı olarak birbirinin yerini rahatça tutabilen bileşiklerdir. Gelişmiş ülkelerde, insanların aldığı günlük enerjinin yüzde 12'sini proteinler, yaklaşık yüzde 40'ını yağlar, yüzde 48'ini de karbonhidratlar sağlar. Ekonomisi tarıma dayalı olan ve enerji gereksinimi daha çok tahıllardan sağlanan az gelişmiş ülkelerde, günlük enerjinin yüzde 10'u proteinler, yüzde 10'u yağlar, yüzde 80'i ise karbonhidratlardan sağlanır. 65 kg ağırlığındaki ve ergenlik döneminde bulunan genç bir erkeğin vücudu yaklaşık 11 kg protein, 9 kg yağ, 1 kg karbonhidrat, 4 kg mineral ve 40 kg sudan oluşur. Gelişme çağındaki çocuklar ve gençlerin günlük protein gereksinimi yetişkinlerinkinden daha fazladır. Yaşamın ilk 20 yılında, yumuşak dokuların ve iskeletin yapımı için, günlük beslenmede ortalama 1,5 gram kadar protein ile 150 miligram kalsiyumun dokularda tutulması gerekir. Yaklaşık 400 gr doku proteininin her gün yenildiği tahmin edilmekteyse de, günlük minimum protein gereksinimi yalnızca 40 gr kadardır.

İnsanların normal beslenme rejimini oluşturan yiyecekler dokuz grupta sınıflandırılabilir: 1) Tahıllar ve tahıl ürünleri; 2) nişastalı kökler; 3) baklagiller; 4) sebzeler ve meyveler; 5) şekerler ve şekerli ürünler; 6) et, balık ve yumurta; 7) süt ve süt ürünleri; 8) sıvı ve katı yağlar; 9) içecekler. Tedavi amacıyla ya da zayıflamak için uygulanan bazı beslenme programlarında, bu gıdalardan bir bölümünün öbürlerine oranla daha az ya da daha çok alınması gerekirse de, sağlıklı bir beslenme için, her gruptaki yiyeceklerden oluşmuş dengeli bir beslenme programı uygulamak zorunludur.

Dengesiz ya da yetersiz beslenmenin halk sağlığındaki önemini büyük bir ağırlık kazandıran 19. yüzyıl sonlarında, beslenme uzmanlığı ayrı bir bilim dalı olarak örgütlenmeye başladı. Temel olarak tıp, biyokimya, fizyoloji ya da tarım eğitimi gören beslenme uzmanları, dengeli bir beslenme için her öğünde hangi yiyecek grubundan ne kadar alınması gerektiğini saptayan ve gerek bireylere, gerek kurumlara özel beslenme programları ve yiyeceklerin besin değeri konusunda bilgi vermeye üstlenen kişilerdir. Ayrıca, insanların besin

Tablo 3: Çeşitli Canlıların Vitamin Gereksinimi

vitamin	gerekli olan canlı örnekleri
Yağda çözünen vitaminler	
Retinol (A vitamini)	omurgalıların tümü; omurgasızların birçoğu
Kalsiferol (D vitamini)	omurgalıların çoğu
Tokoferol (E vitamini)	omurgalıların çoğu
K vitamini	omurgalıların çoğu. <i>Mycobacterium paratuberculosis</i>
Suda çözünen vitaminler	
Askorbik asit (C vitamini)	insan, insansımaymunlar, evcil kobaylar
Biyotin	incelenen omurgalıların tümü; mikroorganizmaların çoğu
Folik asit	incelenen omurgalıların tümü; bakterilerin çoğu (örn. <i>Lactobacillus casei</i> , <i>Streptococcus faecalis</i>)
Nikotinik asit	incelenen omurgalıların tümü, mayaların ve bakterilerin çoğu
Pantotenik asit	omurgalıların tümü, mayaların, bakterilerin ve tek hücrelilerin çoğu
Riboflavin (B_2 ya da G vitamini)	omurgalıların tümü; bakterilerin ve tek hücrelilerin çoğu
Tiyamin (B_1 vitamini)	omurgalıların tümü; mantarların, mayaların, bakterilerin ve tek hücrelilerin çoğu
B_6 vitamini	omurgalıların tümü, mayaların, bakterilerin ve tek hücrelilerin çoğu
B_{12} vitamini	incelenen omurgalıların tümü, bazı bakteriler
Panaminozolik asit	<i>Acetobacter suboxydans</i> , <i>Clostridium acetobutylicum</i>
Hem	<i>Haemophilus influenzae</i>
Upoik asit	<i>Streptococcus lactis</i> , <i>Tetrahymena golgi</i>

gereksinimini saptamak ve bu gereksinimin nasıl karşılanabileceğini araştırmak için, bugün birçok ulusal ve uluslararası örgüt kurulmuştur. Yeryüzündeki besin kaynaklarının en akılcı biçimde değerlendiril-

mese bile, sağlık durumu ve iş verimliliği kesinlikle olumsuz etkilenir.

Genellikle zayıflık biçiminde görülen yetersiz beslenme, alınması gereken kalori miktarı ile enerji biçiminde tüketilen kalori miktarı arasındaki denge bozukluğuna bağlıdır. Şişmanlık biçiminde ortaya çıkan aşırı beslenme ise, tüketilen enerjiden daha fazla

Tablo 4: Bazı Yiyecek-İçeceklerin Enerji Değeri ve Besin İçeriği (100 gr içinde)

	enerji (kcal)	su (gr)	protein (gr)	yağ (gr)	karbonhidrat (gr)	alkol (gr)
Buğday uru	339	15.0	13.6	2.5	69.1	-
Beyaz ekmek	243	38.7	7.6	1.4	52.7	-
Pirinç	361	11.7	6.2	1.0	86.8	-
Su (taze)	66	87.0	3.4	3.7	4.8	-
Tereyağı	783	13.9	0.4	85.1	eser	-
Peynir	425	37.0	25.4	34.5	eser	-
Bütek (kızartılmış)	273	56.9	20.4	20.4	0	-
Mazg (kızartılmış)	175	65.1	20.4	8.3	3.6	-
Patates	70	80.0	2.5	eser	15.9	-
Bezelye (konserve)	86	72.7	5.9	eser	16.5	-
Lahana (haşlanmış)	9	95.7	1.3	eser	1.1	-
Portakal	27	64.8	0.6	eser	6.4	-
Elma	47	84.1	0.3	eser	12.2	-
Beyaz şeker	394	eser	eser	0	105.0	-
Bira* (bitter)	31	96.7	0.2	eser	2.2	3.1
Sert içkiler (cn, vskü 70°)	22	63.5	eser	0	eser	31.5

* 100 ml'de değerler

Kaynak: R. A. McCance ve E. M. Widdowson, The Composition of Foods (1960) Yiyeceklerin Bileşimi

mesini ve dengeli biçimde kullanıma sunulmasını amaçlayan bu girişimlere karşın, bütün insanlığa yeterli besinin sağlanması ve beslenme bilgisinin verilmesi büyük bir sorun olarak önemini korumaktadır.

beslenme basamağı, bir ekosistemdeki beslenme zincirinin(*) aşamalarından her biri. Bu zincire katılan canlılar, beslenme davranışlarına göre değişik basamaklarda sınıflandırılır. İlk ve en alt basamakta, fotosentez yoluyla kendi besinini kendisi üretebilen yeşil bitkiler (üreticiler) bulunur. Bitkiler ya da bitkisel ürünler, ikinci basamaktaki otçul hayvanlar tarafından yenir. Üçüncü basamakta, otçulları yiyen birincil etçiller, dördüncü basamakta da birincil etçilleri yiyen ikincil etçiller yer alır. Canlıların çoğu birkaç beslenme basamağında birden beslendiği için, bu sınıflar çok bağlayıcı değildir; örneğin temelde etçil olan bazı hepciller, leyle ya da bitkisel ürünlerle de beslenir; bazı otçullar da zaman zaman hayvansal ürünleri yer. Bakteriler ve mantarlar gibi çürükçül canlıların, ölmüş canlıların ve canlı atıklarının parçalayıcı, ilk basamaktaki bitkilerin yararlanabileceği besinler haline getirmesi ise ayrı bir beslenme basamağını oluşturur.

beslenme bozuklukları ve hastalıkları, yetersiz ya da aşırı beslenmeden, belirli bir besinin eksik ya da fazla alınmasından, yapısal ya da kimyasal bir bozukluk nedeniyle yiyeceklerin ya da belirli bir besin türünün özümsememesinden ileri gelen bozukluk ve hastalıklar. İyi beslenme ancak yeterli ve dengeli bir beslenme rejimiyle sağlanabilir. Beslenme uzmanları, değişik etkinlik derecelerine, yaşa ve iklime göre değişik beslenme tabloları önermişlerdir. İyi çevre koşullarında yaşayanlar, önerilen beslenme tablosundaki besin ölçüsünün üçte ikisiyle sağlıklı yaşayabilirler. Bu düzeyin altına inildiğinde, sonuçları hemen görül-

miktarda kalorienin vücutta tutulmasından kaynaklanır. Öte yandan, kalorisiz temel besinlerden birinin ya da birkaçının eksikliği ise, yetersiz ya da aşırı beslenmeye değil, eksik ve kötü beslenmeye bağlı birçok beslenme bozukluğunun ya da hastalığının (iskorbüt, pellagra) sorumlusudur.

Beslenme yetersizliği ve kötü beslenme, 20. yüzyılda nüfusun hızlı artışıyla daha da büyüyerek, çağımızın en büyük sorunlarından biri olmuştur. Tropik ülkelerde bir yandan kalorisiz besinlerin üretiminin daha kolay olması, öte yandan tropik asalaklar, tropik hastalıklar, bebeklerin ve çocukların büyümesini ve gelişmesini engelleyen kötü çevre koşulları, beslenme bozukluklarının sonuçlarını ağırlaştırarak, bebek ve çocuk ölüm oranının artmasına, ortalama yaşam süresinin kısalmasına yol açar.

Öte yandan, 20. yüzyılın gelişmiş toplumlarında yiyecek çeşitliliği, toplam gıda arzının ve satın alma gücünün yüksekliği, hızlı büyüme, vücut yapısının kuşaktan kuşağa gelişmesi, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi yararlarının yanı sıra, bazı olumsuz etkileri de birlikte getirmiştir. Bazı yiyeceklerin alışkanlığa dönüşecek biçimde gereğinden çok alınması, özellikle şişmanlığa ve atardamarlarda yıkımsal hastalıklara, sonuçta da koroner kalp hastalıklarına yol açarak, ortalama yaşam süresi eğrisindeki yükselişi tehdit etmeye başlamıştır.

BESİN EKSİKLİĞİ HASTALIKLARI. Bu tür hastalıklar, yetersiz düzeyde alınan temel besine göre, beş ana başlıkta toplanabilir: Su, kalori, vitaminler, proteinler ve minerallerin eksikliğinden kaynaklanan hastalıklar.

Su eksikliği. Hücre içinde, hücreler arasında ve dolaşım sisteminde olmak üzere, vücutun yüzde 65'ini su oluşturur. Birçok hastalık vücutun su dengesini bozabilir; sağlıklı bir kişiye bu dengenin bozulması ise ancak yeterli miktarda su alınmamasından ileri gelir ve su kaybı(*) birkaç gün içinde ölüme sonuçlanabilir. Suyun vücuttaki da-

ğılımı, büyük ölçüde sodyum ve potasyum elektrolitleriyle düzenlenir. **Kalori eksikliği.** Yetişkinlerde, tüketilenden çok enerji alınması aşırı beslenmeye ve şişmanlığa, tersi ise beslenme yetersizliğine ve kilo kaybına neden olur. Çocuklarda yetersiz beslenme, yalnızca kilo kaybına değil gelişme bozukluklarına da yol açacağı için çok daha önemli bir sorundur.

Vitamin eksiklikleri. Günlük beslenme rejimiyle alınan herhangi bir vitaminin miktarı ile vücutun bu vitamine gereksinimi ve söz konusu vitamini kullanma ölçüsü arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Nikotinik asit gibi bazı vitaminlerin bir bölümü vücutun kullanamayacağı biçimdedir ve vücut tarafından emilemez. Bazı doğal besinlerde bulunan ve antivitamin denen maddeler, vitaminlerin etkisini engelleyebilir. Provitamin denen bazı maddeler ise, bu biçimiyle etkili değildir ama vücutta vitaminlere dönüşebilir.

Vitamin eksikliği hastalıklarından her biri genellikle tek bir vitaminin eksikliğine bağlanırsa da, yapılan araştırmalar bu görüşün sandığı kadar doğru olmadığını, hastalığın başka vitaminlerin ya da temel besinlerin de eksikliğiyle belirlenen dengesiz beslenme sonucunda geliştiğini göstermiştir. Bu karmaşık beslenme bozukluklarından, eksikliğiyle hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasında en etkili olan madde sorumlu tutulur; örneğin pellagra gibi B vitaminleri ve protein eksikliği de söz konusu olmakla birlikte, görünür belirtilerin sorumlusu niyasindir. Tek bir besinin eksikliğinden ileri gelen hastalıkların en bilinen örneği, aylarca süren okyanus yolculukları döneminde pek çok denizcinin ölümüne neden olan iskorbütür. C vitamini eksikliğine bağlı olan ve uzun süre taze sebze yenmemesinden kaynaklanan bu hastalık, 1497'de Ümit Burnunun çevresinden dolaşan Portekizli gemici Vasco da Gama'nın gemisindeki 165 denizciden 100'ünün ölümüne yol açmıştı.

A vitamini eksikliğinin en erken ve sık görülen belirtisi gece körlüğüdür; daha üst düzeyde eksikliği, keratomalasi denen ve çocukta kalıcı körlüğe yol açabilen göz hastalığıyla sonuçlanabilir.

D vitamini eksikliğinin en önemli sonuçları çocukta raşitizm, yetişkinlerde ise osteomalasi denen kemik yumuşamasıdır. Kalsiyum ve fosforun sindirim sisteminde emilmesini sağlayarak büyüme, gelişme ve iskelet yapısının korunmasında etkili olan bu vitaminin eksikliğinde kemiklerin gelişmesi aksar ve önemli iskelet bozuklukları görülür. Ama yağda çözünen (eriyen) vitaminlerin vücuttan atılımı yavaş olduğundan, eksikliği bazı beslenme bozukluklarına yol açan bu vitamin grubunun, özellikle A ve D vitaminlerinin fazlalığında da kronik zehirlenmeler ortaya çıkabilir.

E vitamini, tokoferol denen bir dizi vitaminin karışımından oluşur. Fareler üzerinde yapılan deneyler, bu vitaminin eksikliğinin dişilerde düşüklere, erkeklerde kısırlığa yol açtığını göstermiştir.

K vitamini, pıhtılaşma etkenlerinden biri olan protrombinin oluşumu için gereklidir. Yetişkinlerde bu vitaminin eksikliğine rastlanmaması, kalınbağırsaktaki bakterilerin K vitamini üretebilmesine bağlıdır. Yeni doğanın bağırsaklarında bakteri bulunmadığı ve beslenmesi temel olarak zengin bir vitamin kaynağı olmayan süte dayandığı için, yaşamın ilk haftası içinde K vitamini eksikliği görülebilir.

B grubu vitaminlerinin, genellikle birinin değil birkaçının bir arada görülen ve daha çok bol nişastalı beslenme rejimine bağlanan eksikliği birçok işlevsel ve yapısal bozukluğa yol açabilir. Örneğin, bir

zamanlar ölümcül bir hastalık olan Addison kansızlığı, siyanokobalamin (B₁₂ vitamini) eksikliğinden ileri gelir; ancak, bütün etlerde ve hayvansal ürünlerde bulunan bu vitaminin eksikliği, günlük beslenmede yetersiz alınmasından değil, incebağırsakların kalıtsal ya da edinsel bir bozukluk sonucunda vitamini ememeyişinden kaynaklanır. B grubu vitaminlerinden niyasinin eksikliğinden ileri gelen pellagra daha çok mısırla beslenenlerde, tiyamin (B₁ vitamini) eksikliğinden kaynaklanan beriberi ise daha çok kabuksuz pirinç ve pirinç unu kullanan topluluklarda görülür.

Protein eksikliği. Proteinler, çocuklarda doku yapımı, büyülerde ise doku onarımı için gereklidir. Protein eksikliğine bağlı beslenme bozukluklarının dünyanın hemen her yerinde yaygın olarak görülmesi, tahıllardan ve bitki köklerinden sağlanan nişastalı besinlere ağırlık veren beslenme rejimiyle açıklanır. Vücut, karbonhidrat ve yağlardan yeterli enerjiyi sağlayamadığında, doku proteinlerini enerji kaynağı olarak kullanır; bu da protein eksikliğine yol açar.

Çocuklarda protein eksikliğinin sonuçlarından biri, kvaşiyorkor ya da kırmızı çocuk hastalığı denen ve yaygın odemler, kansızlık ve deride derin yaralarla ortaya çıkan tropik Afrika hastalığıdır. Protein ve kalori eksikliğine bağlı kötü beslenme tablolarının ortak özellikleri büyüme geriliği, huzursuzluk, ilgisizlik, ödem, karaciğer yağlanması, saç ve deride değişiklikler, ishal ve sonunda ölümdür.

Karbonhidratlar ve yağlar enerji kaynağı olarak proteinler kadar değerli değildir; üstelik vücut, alınan karbonhidrat ve yağ miktarının oldukça büyük sınırlar içinde değişmesine kolayca uyum sağlayabilir.

Mineral eksiklikleri. Sağlıklı bir yetişkinin vücudunda 1,2 kg kadar ve genellikle fosfatla birleşmiş olarak kemiklerde bulunan kalsiyumun, çocukluk ve ergenlik çağında yeterince alınması sağlıklı büyüme için son derece gereklidir. Gebelik ve emzirme dönemlerinde de günlük beslenme rejimine fazladan kalsiyum eklemek gerekir. Kalsiyumun emilmesinde, özümlemesinde ve atılmasında ortaya çıkan bozukluklar, iç salgı bezlerinde çeşitli aksaklıklara ve başka hastalıklara yol açabilir.

Kalsiyuma benzer etkileri olan magnezyum, bu mineral gibi kemiklerde depolandığından ve sebzelerde bol bulunduğundan, beslenme rejimine bağlı eksikliği hemen hiç görülmez. İnsanlarda fosfor, kükürt, azot ve karbonun eksikliğinden kaynaklanan hastalıklara da, gene bu minerallerin besinlerde bol bulunması nedeniyle olsa gerek, bugüne değin rastlanmamıştır. Demir, kanın ve kasların oksijen taşıyıcı proteinleri olan hemoglobin ve iyoglobinin temel bileşeni olduğundan, eksikliği ağır sonuçlara yol açabilir. Gebelikte kan hacminin artması gerektiğinden, adet dönemlerinde ve uzun süren kanamalarla vücudun demir depoları azalabileceğinden, kronik demir yetersizliği hipokromi tipte kansızlıkla sonuçlanır.

Vücutta çok az miktarlarda bulunan elementlerden iyotun eksikliği guatra (tiroid bezinin büyümesi), flüorin eksikliği diş çürümelerine, fazlalığı ise kemiklerin sertleşmesine ve romatizmal kemik hastalıklarına yol açar. Bakır, demirin hemoglobin oluşturmaya yardımcı olur; çinko eksikliği, büyüme ve cinsel gelişme geriliğiyle tanımlanan ve daha çok İran'da görülen bir sendromdan sorumlu tutulur.

METABOLİZMA KÖKENLİ BESLENME BOZUKLUKLARI Temel besin maddelerinin yiyeceklerle yeterli miktarda alınmamasından kaynaklanan beslenme bozuk-

lukları ve hastalıkları, eksik olan besinin günlük beslenme rejimine eklenmesi ve uzun ya da kısa süreli bir ilaç (mineral ve vitamin hapları) tedavisiyle giderilebilir. Oysa, yiyeceklerle alınan temel besinlerin emilmesini ve kullanılmasını engelleyen doğuştan gelme metabolizma bozukluklarını düzeltme olanakları her zaman yoktur. 20 yüzyılın hemen başlarında, yeni doğanın metabolizma kusurları diye adlandırılan bir grup kalıtsal hastalık tanımlanmıştı. Bu hastalıklardaki kalıtsal kusur herhangi bir tedaviyle giderilemez; ama vücut, başaramadığı süreçlerin yerine başka enzimlere bağımlı olan metabolizma süreçlerini koyarak bir ölçüde uyum sağlayabilir. Bu tür hastalıkların tedavisinde genel ilke, sindirilmesi, emilmesi ve özümlemesi vücutta eksik olan bir enzimin katılımını gerektiren besinleri ya da yiyecekleri hastanın beslenme rejiminden çıkarmaktır. Bu tip hastalıkların en iyi bilinen örnekleri, idrarda normal olarak bulunmaması gerekirken aşırı miktarda bulunan maddelerin adıyla anılan alkaptonüri, pentozüri, fenilketonüri, porfir ve sistinüridir.

İç salgı bezlerindeki bozukluklar da genellikle metabolizmayı altüst eder. Şeker hastalığının bir tipi, alınan besinlerden gereğince yararlanılmasını engellerken, öbür tipleri şişmanlıkla birlikte görülür. Birçok metabolizma sürecinin düzenlenmesinden sorumlu olan karaciğerdeki herhangi bir bozukluk ya da hastalık da metabolizmayı doğrudan etkiler. Bütün bulaşıcı hastalıklar ve zehirlenmeler ile kanser de beslenme bozukluklarına yol açabilir. Dizanteri ve ağır ishallerin birçok tipi, günlük beslenme rejimiyle alınan yağların emilmesini, bazı hastalıklar da özellikle proteinlerin sindirimi, özümlemesi ve atılması aksatır. Birçok bobrek hastalığında da, idrarla birlikte çok miktarda protein atıldığından, protein eksikliği bulguları görülür.

Gıda teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak, gıdalara zehirleyici etki gösterebilen katkı maddelerinin ve boyaların katılması, et, süt ve yumurta veren hayvanların antibiyotik ve hormonlarla beslenmesi, böcek ilaçlarının yaygın kullanımı ve yoğun kentsel yaşam sonucunda ürünlerin atıklarla kirlenmesi de, bazı beslenme bozukluklarına ve zehirlenmelere yol açabilmektedir. Nitelikli Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) titizlikle üzerinde durduğu konulardan biri, besin kaynaklarının kirlenmesini önlemek ve tüketiciye sunulan işlenmiş gıdaların sağlıklı koşullarda üretilmesini sağlamak üzere, her ülkenin yetkili sağlık ve gıda kurumlarıyla işbirliğini güçlendirmektir.

beslenme davranışı, hayvanlarda, besini sağlamaya yönelik her tür hareket. Beslenme davranışlarının çeşitliliği, besinlerin ve hayvan tiplerinin çeşitliliğinin sonucu ve göstergesidir.

Beslenme davranışı, bir hayvanın yapısı ile onun çevresi arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak gelişir. Her tür, ortama uyma yeteneği ve deneyimiyle, en kolay elde edebileceği besini seçer. Bazı türler tek bir besine yetinirken, bazıları çok çeşitli besin kaynaklarından yararlanır.

Bir hayvanın aldığı besin miktarı ile metabolizmadaki tüketimi arasında, yaşamını garanti edebilecek dengenin kurulmuş olması gerekir. Açlık ya da kütük gibi durumlarda, metabolizma düzeyi, alınan besinlerle denge açığı yaratmayacak düzeye kadar düşürülebilir ya da bazı kabuklularda olduğu gibi, alınan besin miktarı sindirim sisteminin kapasitesiyle sınırlanabilir. Besin bolluğu ve sindirim kapasitesi normal meta-

bolizma kullanımını aştığı zaman, alınan besin miktarının başka mekanizmaları ayarlanması gerekir. Omurgalılarda besin arama, elde etme ve veme eylemleri dış uyarılara bir yanıt biçiminde gelişir ve bu yanıtın şiddeti açlık düzeyine bağlı olarak değişir. Sodyum eksikliği olan bir hayvanda tuz yeme isteğinin artması kalıtsal bir özellik, buna karşılık tiyamin (B₁ vitamini) eksikliği olan bir hayvanın, gerekli besinleri daha fazla vemesi, öğrenilmiş bir davranıştır. Kalori veren besinlerin alınmasında ağız, sindirim sistemi, kan dolasımı ve besin depoları gibi dört önemli bölgeden her birinde uyarı mekanizmaları bulunur. Alınacak besinin miktarına ve çeşidine bağlı olarak, tokluk düzeyini ya da beslenme dürtüsünü hareket geçirecek olan beyne çeşitli uyarılar gönderilir. Alınan kalori miktarı ile tüketilen enerji arasındaki denge, vücut ağırlığının değişmemesini sağlar.

Omurgalılardaki beslenme davranışlarının büyük bir bölümü hipotalamusun denetimi altındadır. Hipotalamusun yan bölgelerine iletilen uyarılar tok hayvanlarda sürekli beslenme davranışına yol açarken, bu bölgenin hasar görmesi hayvanın veme isteğini tümüyle yok eder. Merkezi hipotalamusun altındaki çekirdekler vikıma uğradığında, bireyler yemek veme anormal bir oburluk düzeyine ulaşmaya kadar sürdürür. Kış uykusundan ya da göçten önce yağ depolanması gibi yaşam çevriminde belirli dönemlerinde, hayvanın aldığı ve tükettiği besin miktarı arasında dengesizlik olması normaldir.

Çevrede çok çeşitli besinler varken yalnızca gerekli olanların seçilmesi omurgasızlarda kalıtsal olarak belirlenirken, omurgalılarda çoğunda besin değiştirme, öğrenme yoluyla gerçekleşir. Yavruların beslenme eğilimi, hemen hemen doğuştan "acı" olan türlerde başlangıçta oldukça fazla, ana-baba beslenmesine bağımlı olanlarda ise azdır. Toplumsal eğilimler de çoğu kez beslenme davranışlarını etkiler. Bireyler, çevrelerindeki başka bireylerin bir şeyler yediğini gördükleri anda, aç değilsen bile yemeye başlar ya da normal zamanda istemedikleri besinleri kolayca kabul ederler. Kuşların ve böceklerin çoğunda, kur yaptıkları eşe besin sunulması ya da ana-babanın yavrularını beslemesi gibi bazı besin arama etkinlikleri, başka bireylerin yararı içindir. Karınca ve balınları gibi bazı hayvan türlerinin, koloni için besin bulma ve toplama içinde son derece özelleşmiş görevleri vardır.

beslenme zinciri, ekolojide, madde ve enerjinin bir canlıdan öbürüne yiyecek biçiminde aktarılma dizisi. Canlıların çoğu, yalnızca bir tek hayvan ya da bitki türüyle beslenmedikleri için, beslenme zincirleri yer yer birbirinin içine geçerek bir beslenme ağına dönüşür. Güneş enerjisini fotosentez yoluyla besine dönüştüren bitkiler, bu zincirin ilk halkasıdır. Etçil beslenme zincirinde, bitkilerle beslenen (otçul) bir hayvanı daha büyük bir hayvan yer ve ilk besin kaynağından gelen madde ve enerji bu etçil hayvana aktarılmış olur. Asalak beslenme zincirinde, küçük bir canlı, kendisinden daha büyük olan konanın bir bölümüyle beslenirken, kendisi de daha küçük asalakların konakçı olabilir. Çürükçül beslenme zincirinde ise, mikroorganizmalar olu organik maddelerle beslenerek yaşamlarını sürdürür.

Beslenme zincirinin halkalarını oluşturan her beslenme basamağında (*) ısı biçiminde bir enerji kaybı olduğundan, bir beslenme zincirinde en çok dört ya da beş basamak

bulunabilir. Nüfus yoğunluğunun çok yüksek olduğu bölgelerde yaşayan insanlar, tahıl yiye hayvanlar yerine doğrudan doğruya tahılla beslenerek beslenme zincirinin bir halkasını azalttıklarından, toplam yiyecek arzını artırmış olurlar. Beslenme zinciri ne kadar kısalsa, son tüketiciye ulaşan toplam enerji miktarı da o kadar artar.

besmele, "rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla" anlamına gelen "bismillahirrahmanirrahim" cümlesi. Kuran'ın Neml Suresi'nin 30. âyetinde bir bölüm olan besmele, ayrıca Tevbe Suresi dışındaki bütün surele-

lan hayvanın eti yenmez. Yasaklanmış olan kötü ve çirkin işler dışındaki her şeye besmele ile başlamak da sünnettir.

Yalnız Kuran'ın değil, öbür peygamberlere gelen kitapların da besmele ile başladığının kabul edilmesi, Müslüman bilgin ve yazarların da yapıtlarına hep besmele ile başlamalarına yol açtı. Öyle ki, edebiyat, bilim ve din kitaplarının başlangıç bölümünün besmele, hamdele (Tanrı'ya duyulan şükürün dile getirilmesi) ve salveleden (Tanrı elçisi ve soyuna salat ve selam getirmek) oluşması gelenekleşti.

Besni, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Adıyaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.649 km² (1989) olan

Besni Belediyesi Cumhuriyet öncesinde kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 88.531; kent, 26.076.

Besnier-Boeck Schaumann hastalığı bak. sarkoidoz

Bessa Luís, Maria Agustina (d. 15 Ekim 1922, Vila Meã, Portekiz), romancı ve öykü yazarı. Proust ve Kafka'dan etkilenmiş, gerçeküstücü öğelere yer verdiği yapıtlarıyla 20. yüzyıl ortasında Portekiz edebiyatında egemen olan yeni-gerçekçi bölgecilik akımından ayrılmıştır.

1980'lerin başına gelindiğinde bir düzineden çok romanı yayımlanmıştı. Bunların en ünlüsü *A Sibila*'dır (1954; Falcı Kadın); Eça de Queirós Ödülü'nü alan bu romanda maddi ve ruhsal gerçeklik ile ironi arasındaki sınırlar silinir ve kişiler neredeyse bir mitos niteliğine bürünür. Bessa Luís'nin roman ve öykülerinde zaman ve mekân kavramları bulanıklaşır; çeşitli gerçeklik düzlemlerinin iç içe geçmesiyle olayların mantıklı düzeni belirsizleşir. Bessa Luís'nin "metafizik" ve "aşırı psikolojik" olarak nitelendirilen yapıtlarında Kafka'yı andıran öğeler belirgindir. Öteki ünlü romanları arasında *Os Incuráveis* (1956; Çaresizler), *A Muralha* (1957; Taş Duvar), *O Suspiro* (1958; Korku), *O Manto* (1961; Manto) ve *O Sermão de Fogo* (1963; Ateşin Vaazı) sayılabilir.

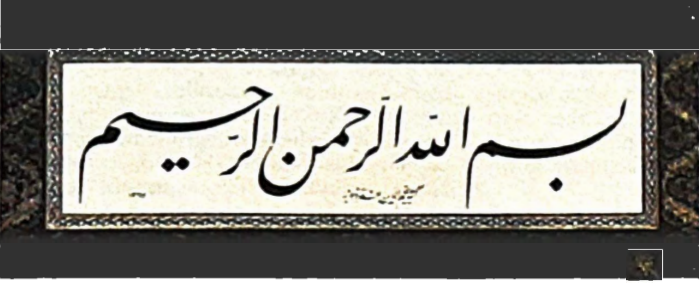
Bessa Victor, Geraldo, vıtor olarak da yazılır (d. 20 Ocak 1917, São Paulo de Luanda, Angola), Angolalı lirik şair. Farklı ırklar arasında gerçekleşecek uyumlu bir birlik umudunu yansıtan, çocuklukta içtenlik ve saflığın yeniden kazanılmasının gerekliliğini dile getiren yapıtlarıyla tanınır.

Bessa Victor'un Portekizce şiir kitapları arasında *Eclos dispersos* (1941; Yiten Yankılar), *Ao som das marimbas* (1943; Marimba'nın Sesine), *Mucanda* (1946), *Debaixo de céu* (1949, Gögün Altında), *Cubala abandonada* (1958; Terk Edilmiş Tekne) ve *Monandengue* (1973; Çocuk) vardır. Şiirlerinden seçmeler Gaston-Henry Aufrère tarafından Fransızca'ya çevrilerek *Poèmes africains* (1967; Afrika Şiirleri) adıyla yayımlanmıştır. Bessa Victor ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazıları onu, baskı altındaki Afrikalıların öfkesini dile getirmesi ve yapıtlarında egzotizme yer vermesi yüzünden eleştirirken, bazıları da şiirinin müzikalitesini, imgelemine ve hem Afrika, hem de Avrupa uygarlıklarının en iyi yönlerini görmedeki ustalığını övmüştür.

Şiirlerinin yanı sıra *Sanzala sem Butuque* (1967; Şenlikli Köle Evi) adlı bir öykü kitabı ile *Bambundulann atasözlerini*, Angola tarihini ve Afrika edebiyatındaki çeşitli temaları konu ettiği kitapları da vardır. *Quinjango no folclore angolense* (1970) adlı yapıtında Angola halk kültürünün çözümleri Angola'da 19. yüzyıldan bu yana yaygın olan araştırmacı şairler geleneğini sürdüren Bessa Victor'un bütün yapıtlarında sıcak bir hava ve zarif bir anlatım dikkatı çeker.

Bessarion, Ioannes, asıl adı BASILEIOS BESSARION (d. 2 Ocak 1403, Trabzon - o. 18 Kasım 1472, Ravenna, İtalya), Bizanslı humanist ve ilahiyatçı. Bir süre Roma'da kardinallik yapmış, 15. yüzyılda edebiyatın yeniden canlanmasında katkıda bulunmuştur.

Konstantinopolis'te (İstanbul) öğrenim gördü, 1423'te keşiş oldu. 1437'de Bizans imparatoru VIII. Ioannes (Palaiologos) tarafından Nikaiia (İznik) başpiskoposluğuna atandı. Ioannes ile birlikte İtalya'ya gitti.

Necmeddin Okyay'ın celi talik bir besmelesi
M. Uğur Derman koleksiyonu

rin de başında yer alır. Sure başlarında yer alan bismelenin, âyetin ve o surenin bir parçası olup olmadığı tartışma konusudur. Kimi sahibi ve tabiinden aktarılan bilgilerle Şafii mezhebinin kurucusu İmam Şafii'ye göre sure başlarındaki besmeleler âyettir ve surelerin birer parçasıdır. Bu kabule göre surelerin açıkça okunması gereken namazlarda, besmele de onlarla birlikte açıkça okunur. Malikîliğin kurucusu İmam Malik'e göre sure başlarındaki besmeleler âyet değildir, yalnızca sureleri birbirinden ayırmak için konmuştur. Bu kabule göre namazda ne açıkça, ne de gizlice okunması uygun değildir. Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife ise bu ikisini uzlaştıran bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre besmele başlı başına bir âyettir ve sure aralarını belirlemek için indirilmiştir. Buna karşılık surelerin bir parçası değildir. Bu kabul de namazlarda bismelenin gizlice okunmasını gerektirmektedir.

Besmeleyi oluşturan "rahman" ve "rahim" sözcüklerinin her ikisi de "rahmet" kökünden gelmektedir. Rahmet sözcüğü (Tanrı söz konusu olduğunda) nimet vermek, ih-sanda bulunmak ve korumak anlamına gelir. Buna göre rahman, çok merhametli, çok rahmet sahibi demektir. Tanrı'nın sıfatlarından olan sözcük, abartmalı anlamından ve kapsam genişliğinden dolayı Tanrı'dan başkası için kullanılamaz. Buna karşılık aynı anlama gelen rahim sıfatı başkaları için de kullanılabilir. Rahmanın dünyadaki bütün yaratıkları, mümin kâfir ayırımı yapmadan bütün insanları içine almasının, rahim sıfatının ise öbür dünyada ve yalnızca müminlere yönelik olmasının iki sözcüğü birbirinden ayıran özellik olduğu belirtilmektedir.

Hız Muhammed, bismelenin her şeyin anahtarı olduğunu, besmelesiz başlanan işlerin bereketsiz ve kısır kalacağını bildirmiştir. İslam bilginleri bu ve benzeri haberler ile Kuran buyruklarına dayanarak besmeleye ilişkin bazı hükümlere varmışlardır. Buna göre Kuran'ı yazarken Tevbe Suresi dışındaki bütün surelerin başına besmeleyi yazmak, hayvan keserken, ava silah atarken "bismillah" biçiminde besmele çekmek farzdır. Bu yapılmadan kesilen ya da vuru-

Besni ilçesi doğuda Merkez ilçe, güneydoğuda Şanlıurfa, güneyde Gaziantep, güneybatıda Kahramanmaraş illeri, batı ve kuzeybatıda Gölbaşı, kuzeyde de Tut ilçeleriyle çevrilidir.

Güneydoğu Toroslar'a bağlı Malatya Dağları ile Fırat Irmağı vadisi arasındaki dalgalı düzlüklerden oluşan ilçe topraklarının yüksekliği hiçbir yerde 2.000 m'yi bulmaz. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru gidildikçe alçalan bu toprakların sularını Fırat Irmağı(*) toplar. Güneydoğuda doğal sınır oluşturan Fırat'ın yöredeki başlıca kolu Göksu Çaydır.

İlçenin başlıca geçim kaynağı olan bitkisel üretim, doğu ve güneydoğudaki düzlük alanlarda yapılır. En çok tahıl yetiştirilir. Bağcılık ve antepfıstığı ile tütün üretimi de önem taşır. İlçenin en tanınmış ürünü pekmezdir. İlçede bir yaprak tütün işletmesi vardır. Hayvancılık ilçedeki bir başka geçim kaynağıdır.

Çok eski bir yerleşim olduğu sanılan yöre Hurri, Mitanni, Hitit, Asur, Babil, Pers, Makedonya, Selevkos, Kommagene, Roma ve Bizans yönetiminde kalan yöre 7. yüzyılda Arapların eline geçti. Daha sonra Araplarla Bizanslılar arasında el değiştiren yöre, 11. yüzyıl sonlarında Türkmenlerin ve bu yüzyılın son yıllarında da Urfa Haçlı Kontluğu'nun eline geçti. 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklularının yönetimine giren yöre bu yüzyıl ortalarında Moğol saldırısına uğradı. 1355'te Dulkadiroğullarına bağlanan yöre 1522'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Mamuretül-Aziz vilayetine Malatya sancağına bağlı Behisni kazasının sınırları içindeydi. Cumhuriyet döneminin başlangıcında Malatya'ya bağlı bir ilçeyken, 1926'da Gaziantep'e, 1933'te yeniden Malatya'ya, 1954'te ise il durumuna getirilen Adıyaman'a bağlandı.

Eskiden Behesna, Besne, Behisni adlarıyla anılan ilçe merkezi gelişmekte olan bir kenttir. Adıyaman'ı Gaziantep'e bağlayan karayolu kentten geçer. Kent bu yolla il merkezi Adıyaman'a 45 km uzaklıktadır.

Kentteki önemli tarihî yapılar Eski Besni Çarşısı Camisi (1492), Kılhanönü Camisi, Toktaniş Camisi ve Besni Ulucamisi'dir (17. yy).

Balkanlar'ı ele geçiren ve Konstantinopolis'i tehdit eden Osmanlılara karşı güç birliği sağlamak amacıyla Bizans ve Batı kiliseleri arasında bir birlik kurulması için çalıştı.

İtalya'nın Ferrara ve Floransa kentlerinde toplanan konsillerde, Bizans Kilisesi'nin öteki üyelerinin karşı çıktığı birleşme düşüncesini destekledi. Papa IV. Eugenius'un desteğini kazandı, 1439'da kardinalliğe atandı. Bundan sonra İtalya'da yaşadı; Roma'da Roma Tarih ve Arkeoloji Akademisi'nin gelişmesine katkıda bulundu. Eski öğretmenini ünlü Yeni-Platoncu Gemistos Plethon ile birlikte, Yunan yazını ve Platoncu felsefe üzerine incelemelerde bulunmak üzere 1442'de Floransa'da Akademia Platonica'yı kurdu. 1450-55 arasında Bologna'da papa adına valilik yaptı; aralarında Fransa kralı XI. Louis'nin de bulunduğu çeşitli yabancı hükümdarlara elçilik göreviyle gönderildi.

Zamanının en bilgili araştırmacılarından. Geniş bir Yunanca el yazması koleksiyonu bulunan kişisel bir kütüphane kurarak, araştırmacıları koruyarak, ayrıca kendi yazılarıyla Eski Yunan dilinin ve kültürünün yayılmasını sağladı. Kütüphanesini daha sonra Venedik Senatosu'na bağışladı. 1463'te Konstantinopolis patrikliğine atandı. Trabzonlu Georgios'un keskin Aristotelesçiliğine karşı Platon'u savunduğu *In calumniatorem Platonis* (Platon'un Çarpıtılmasına Karşı) en önemli yapıtı sayılır. İki felsefe alanında uzlaşma sağlama çabaları, 1453'te İstanbul'un Osmanlılarca fethinden sonra Bizans felsefe geleneğini özümleyen İtalyan felsefesini etkilemiştir.

Bessel, Friedrich Wilhelm (d. 22 Temmuz 1784, Minden, Brandenburg - ö. 17 Mart 1846, Königsberg, Prusya), elli bin kadar yıldızın konumunu ölçerek yıldızlar arasındaki uzaklıkların ilk kez doğru bir biçimde belirlenmesini sağlayan, ilk olarak Güneş'in dışındaki bir yıldızın uzaklığını ölçen ve ayrıca jeodezi alanında önemli katkılarda bulunan Alman astronom.

Yaşamı ve katkıları. Vestfalya'da (bugün Almanya'da) yoksul bir memurun oğlu olarak dünyaya gelen Bessel, henüz 15 yaşındayken bir ihracat-ithalat şirketinde çalışmaya başladı. Çıraklığı sırasında bir yandan dünyayı gezme düşleri kurarken, öte yandan yabancı dil ve coğrafya öğrendi, uzak ülkelerdeki insanların yaşam biçimlerini inceledi. Denizcilik duyduğu ilgi onu astronomi ve matematik konularına yöneltti. 1804'te, geceleri çalışarak Halley Kuşrukuyulduzu üzerine bir makale yazdı. 1607'de gerçekleştirilen gözlemlerden hareketle Halley'in yörüngesini hesapladığı bu makaleyi Heinrich Wilhelm Matthäus Olbers'e (1758-1840) gönderdi. Makaleden çok etkilenen Olbers bunun *Monatliche Correspondenz*'de (1804, cilt 10) yayımlanmasını sağladı; ayrıca Lilienthal Gözlemevi'nde Ay'ı ilk olarak gözlemleyen ünlü astronom J. H. Schröter'e asistan olarak önerdi. Çalışmakta olduğu şirkette sevilip tutulan Bessel, işini sürdürüp zengin olmaksızın gözlem evine geçerek yıldızları gözlemeyi ve yoksulluğu yeğledi.

Lilienthal'de dört yıl çalışan Bessel, Prusya hükümeti tarafından Königsberg'de (bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu) ilk büyük Alman gözlem evini kurmakla görevlendirildi, ayrıca 1810'da Königsberg'e astronomi profesörü olarak atandı. Burada astronomi gözlemlerini başlı başına bir bilim dalı haline getirmek için bıkıp yorulmadan çalıştı. Yapımı 1813'te tamamlanan gözlem evini yaşamının sonuna değin yönetti. Bessel'in jeodezi alanındaki en önemli katkılarının biri, 1826'da bir salınımını

tam bir saniyede yapacak biçimde uzunluğu duyarlılıkla hesaplanmış bir sarkaç olan saniye sarkacında gerçekleştirdiği düzeltmedir. Bessel, 1831-32'de Doğu Prusya'da boylam yaylarının jeodezik ölçümünü yönetti. 1841'de, Yer'in biçiminin tam küreden elipse doğru ne kadar saptığını gösteren Yer eliptikliği için 1/299 değerini elde etti. Güneş'in görünürdeki çapını ölçmeye yarayan helyometre aygıtını ilk olarak etkili bir biçimde kullanan Bessel, ölçüm sırasında gözlemciye özgü olarak ortaya çıkan ve gözlem sonuçlarının güvenilir sayılabilmesi için öncelikli yok edilmesi gereken istatistiksel sapmaları düzelterken gözlemler yaptı ve aygıt hatalarının nedenlerini sistematik biçimde inceledi. Bessel'in düzeltilmiş gözlemleri, kendisinden önce yapılmış olan gözlemlere oranla çok daha doğrudu; onun yöntemleri bu alanda büyük ilerlemelerin yolunu açtı.

Bessel, yeteneklerinin ticaretten tümüyle farklı bir alana yönelik olduğunu erken anlamıştı. Çok sayıda kuşrukuyulduzun yörüngesini hesaplayan, küçük gezegenlerin bulunmasında önemli rol oynayan Olbers, sonraları, astronomiye en büyük hizmetinin, Bessel'in dehasını keşfedip geliştirmek olduğunu söyleyecekti.

Bessel önce dünyaya en yakın yıldızların konumlarını ve hareketlerinin kesin ölçümlerini yaparak, teleskop kusurlarının ve atmosferdeki bozuklukların neden olduğu çeşitli ölçüm hatalarını düzelterek evrenin gerçek bir çerçevesini kurmuş, böylelikle sonraki başarılarının yolunu açmıştı. Binlerce yıldızın kesin konumunu belirledikten sonra, yıldızların birbirlerine göre son derece küçük ama anlamlı hareketlerini inceleyecek noktaya vardı. Bessel, çıplak gözle çok

Bessel, Franz Wolff'un tablosundan E. Mandel'in yaptığı oymabaskı
The Bettmann Archive

zor görülen ve gökyüzünde görece yüksek bir hıza sahip olan Kuğu 61 (61 Cygni) yıldızını seçerek bu yıldızın, yüksek hızının yanı sıra görünürde bir yer değiştirmesi olduğunu, bunun bir elips üzerinde her yıl yinelenildiğini gösterdi. Yıldızın, ıraklık açısı (paralaks) olarak adlandırılan bu ileri geri hareketi, Bessel'e göre, ancak Yer'in Güneş çevresindeki dolanımının bir sonucu olabilirdi. Hesapları, Yer'in Kuğu 61'e uzaklığının 10,3 ışık yılı olduğunu gösteriyordu. (Bilinen en yakın yıldız Alfa Erboğa 4,3 ışık yılı uzaklıktadır.) Bessel, bulgularını 80. doğum yıldönümünde Olbers'e armağan etti. Olbers, Bessel'e teşekkür ederek bu bulguların "evrene ilişkin bilgileri ilk kez sağlam bir temel üzerine oturtulduğunu" söyledi. Bessel bu buluşu için Londra'daki Kraliyet Astronomi Derneği ile öteki kuruluşlar tarafından ödüllendirildi.

Bessel'in bir başka önemli buluşu, iki parlak yıldız Akyıldız (Sirius) ve Öncü'nün (Procyon) son derece küçük hareketlerde bulunduğunu ve bu olayın, ancak bu yıldızların hareketlerini etkileyen ama görülemeyen birer yoldaşlarının olmasıyla açıklanabileceğini ortaya koymasındır. Bugün Akyıldız B ve Öncü B olarak adlandırılan bu gök cisimlerinin varlığı, Bessel'in ölümünden sonra geliştirilen güçlü teleskoplarla doğrulanmıştır. Neptün gezegeninin bulunmasında da Bessel'in önemli payı vardır. 1840'ta yayımlanan bir makalesinde, Uranüs'ün yörüngesinde gözlemlenmediği küçük düzensizliklere dikkati çekmişti. Ona göre bu düzensizliklerin nedeni, Uranüs'ün ötesindeki bir başka gezegen olmalıydı.

Bessel, önemli makalelerinden bazılarını *Astronomische Beobachtungen auf der Königsberger Sternwarte zu Königsberg* (1815-44; Königsberg Gözlemevi'nden Astronomi Gözlemleri) adlı yapıtında bir araya getirdi. Küçük makalelerinin sayısı ise 350'nin üstündedir.

Değerlendirme. Bessel'in çalışmaları, yıldızların, gökadalarn ve yıldız kümelerinin boyutlarının ve evrenin ölçeğinin, o zamana değin ortaya konmuş yöntemlerden çok daha iyi bir biçimde belirlenmesini olanaklı kılmıştır. Bunun dışında, gök cisimlerinin gökküre üzerindeki yerlerini kesin olarak belirlemeyi amaçlayan küresel astronomiye ve gök cisimlerinin hareketini konu alan gök mekaniğine temel katkılarda bulunmuştur. Yer'in boyutlarını ve biçimini inceleyen jeodezi alanındaki katkılar da önemlidir. Ayrıca, bugün Bessel fonksiyonları olarak bilinen fonksiyonları bulup geliştirerek matematiğin kaynaklarını genişletmiştir. Bessel bu fonksiyonları ilk kez 1817'de, karşılıklı kütleçekimi altında hareket eden üç cismin hareketlerinin belirlenmesi probleminde kullanmıştı. Yedi yıl sonra Bessel, fonksiyonlarını, gezegenlerin tedirginliklerini (hareketlerinde başka cisimlerin etkisiyle meydana gelen düzensizlikleri) ele alırken daha da geliştirerek kullandı. Evren için, en yakın yıldızların Yer'den uzaklıklarının doğru olarak ölçülmesine dayalı bir ölçeğin, Güneş sistemi ve Yer'e uzaklıklar temelinde kesin olarak belirlenmesinde de Bessel'in önemli payı vardır.

Bessel fonksiyonları, SİLİNDİRİK FONKSİYONLAR olarak da bilinir, Alman astronom Friedrich Wilhelm Bessel'in, 1817'de Kepler'in gezegen hareketine ilişkin denklemlerinden birinin çözümünü araştırırken sistematik olarak elde ettiği matematik fonksiyonlar kümesi. Bu fonksiyonlardan bazıları daha önce, bir ucundan asılmış bir zincirin salınımlarını inceleyen Daniel Bernoulli ve gerilmiş bir zarin titreşimlerini inceleyen Leonhard Euler tarafından formüle edilmişti.

Bessel fonksiyonları

Bessel'in bulguları yayımlandıktan sonra, birçok başka bilim adamı da bu fonksiyonların, ısı ya da elektriğin katı bir silindir içindeki akışı, elektromagnetik dalgaların tellerdeki yayılımı, ışık kırınımı, akışkanların hareketleri ve esnek cisimlerin biçim değiştirmesi gibi çeşitli fiziksel olguların

matematiksel tanımlanması sırasında da ortaya çıktığını buldu. Lord Rayleigh, Bessel fonksiyonlarının küresel ya da kartezyen koordinatların yerine silindirik koordinatlarla formüle edilen Laplace denklemi-nin(*) çözümünde de ortaya çıktığını göstererek, bu fonksiyonları daha geniş bir temel üzerine yerleştirdi. Bir Bessel fonksiyonu, Bessel denklemi olarak adlandırılan

$$x^2 \frac{d^2 y}{dx^2} + x \frac{dy}{dx} + (x^2 - n^2) y = 0$$

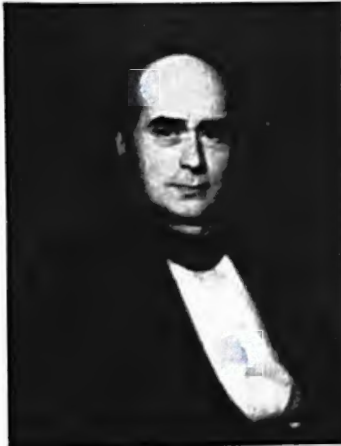
diferansiyel denkleminin özel bir çözümü-dür. n 'nin tamsayı değerleri için Bessel fonksiyonları şu biçimde gösterilir:

$$J_n(x) = \frac{x^n}{2^n n!} \left[1 - \frac{x^2}{2(2n+2)} + \frac{x^4}{2 \cdot 4(2n+2)(2n+4)} - \dots \right]$$

Sayfa 61'deki çizimde görüldüğü gibi, $J_0(x)$ 'in grafiği sönümlü bir kosinüs eğrisi-ne, $J_1(x)$ 'inki ise sönümlü bir sinüs eğrisine benzer.

Bazı fiziksel problemlerde Bessel denkle-mine benzer diferansiyel denklemler ortaya çıkar; bunların çözümleri Bessel fonksiyon-larının kombinasyonları biçimindedir ve ikinci ve üçüncü türden Bessel fonksiyonları adını alır.

Bessemer, Sir Henry (d. 19 Ocak 1813, Charlton, Hertfordshire - ö. 15 Mart 1898, Londra, İngiltere), dökme demirin çeliğe dönüştürülmesinde kendi adıyla anılan işle-mi geliştirerek ucuz çelik üretimini olanaklı kılan mucit ve mühendis. 1856'da uygulama-yaya koyduğu bu yöntem, daha sonra

Bessemer, Rudolf Lehmann'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; Demir ve Çelik Enstitüsü, Londra
The Iron and Steel Institute, Londra, Science Museum, Londra

Bessemer dönüştürücüsünün geliştirilmesi-ne yol açmıştır.

Hurufat dökümhanesi işleten bir mühendi-sin oğlu olan Bessemer, mekanik ile ilgili yeteneklerini ve yaratıcı gücünü çok genç yaşta sergiledi. Tarih vurma ve öteki resmi evraklarda kullanıma amacıyla oynak bir damga ile bir dizgi makinesi geliştirdikten sonra, boyalarda yararlanılmak üzere bronzdan "altın" tozu üretimine geçti. Dö-nemnin bezeme anlayışının bu malzemeye yoğun talep yaratması üzerine Bessemer'in gizli üretim yöntemi kendisine kısa sürede önemli bir servet kazandırdı.

Bessemer, başta gelişkin bir şekerkamışı kırma makinesi olmak üzere birçok başka aygıt geliştirmekle birlikte, kısa bir süre sonra çalışmalarını metalurji alanında yo-

ğunlaştırdı. O dönemde üretilen demir alaşım-lı metaller, yalnızca, demir cevherinin yüksek fırınlarda odunkömürüyle ergitilme-si sonucunda elde edilen dökme demir ile dökme demirin ilkel ocaklarda ve çok ağır çalışma koşulları altında "yoğrulması" (eri-yik demirin karbondan arındırılması ama-cıyla karıştırılması ve cürufunun çekilmesi) yöntemiyle üretilen dövme demirdi. Dökme demir, bugün olduğu gibi o dönemde de, kolonlar ya da köprü payandaları gibi ağır yük taşıyan malzemelerde ve makine parça-larında kullanılmaya çok elverişliydi; ama kırılgar ve öteki profillerin, özellikle de demiryolu raylarının yapımında ancak döv-me demirden yararlanılabiliyordu. Yoğur-ma işlemi, dökme demirde gevrekliğe yol açan karbonu alıyor ve haddelenebilir ya da dövülebilir bir malzeme elde edilmesini olanaklı kılıyordu; ama ürün ocaktan ancak 50-100 kiloluk, üstelik cürufu dolu kütükler halinde çıkıyordu. Kütüklerin, haddelerde istenilen uzunluk ya da biçimde çekilmeden önce, toplu halde buharlı şahmerdanlarda dövülmesi gerekiyordu. Çelik olarak bilinen metal ise yalnızca, gene çok yavaş ve kesintili işlemlerle, dövme demire karbon katılarak yapıyordu; ortaya çıkan sert malzemenin ise, kenarları keskinleştirile-bildiğinden, hemen hemen yalnızca kesici alet olarak yararlanılıyordu.

Bessemer, Kırım Savaşı (1853-55) sırasın-da, boyu daha uzun ve barut gazlarının etkisiyle dönme hareketi kazanan bir top mermisi geliştirdi. Buluşuna ilişkin olarak görüşmeler yaptığı Fransız yetkililer, konu-yla ilgilenmekle birlikte, dökme demir-den yapılan topların bu türden bir mermiyi fırlatabilecek sağlamlıkta olmadığını belirt-tiler. Bessemer böylece daha güçlü dökme demir elde etme çabasına girişti. Çalışmalar-ı sırasında, ocak içindeki sıcak gazlarda bulunan fazla oksijenin, önısıtması yapılmakta olan demir piklerindeki karbonu aldığını; bu işlem sırasındaki karbon yitimi-nin, yoğurma ocağındaki karbon yitiminden daha çok olduğunu; bunun sonucunda geri-ye bir saf demir kabuğunun kaldığını gördü. Ayrıca, dökme demir eriyiğine hava üfle-menin, demiri yalnızca saflaştırmakla kal-mayıp, aynı zamanda ısısını da artırdığını ve böylece saflaşan demirin kolayca dökülme-sini olanaklı kıldığını buldu. Isı artışına yol açan etken, demirdeki karbonun ve bir oranda da silisyumun yanmasının sonucuy-du. Sonraları Bessemer işlemi(*) olarak adlandırılan bu tekniklerden yararlanan Bessemer, dövme demir kütükleri kadar kolayca işlemden geçirilebilen, ama daha büyük ve cürufatın arındırılmış külçeler elde etmeyi başardı; ayrıca, alttan hava üfle-menin önce eriyik haldeki pik demirin döküle-bileceği hareketli (yana devrilebilen) bir dönüştürücü geliştirdi. Son olarak da, o sıralarda Robert Forester Mushet tarafın-dan geliştirilen bir demir-manganez alaşı-mından yararlanarak, karbondan arındırıl-mış demirdeki fazla oksijenin nasıl yok edilebileceğini buldu.

1856'da buluşunu Gloucestershire'daki Cheltenham'da İngiliz Bilim Geliştirme Derneği önünde açıklayan Bessemer, demir yapımcılarının yoğun talepleriyle karşılaştı ve birçok patent aldı. Ama kısa bir süre sonra, demire zarar veren iki elementin, fosfor ile kükürtün, bu işlemlerle ya da en azından Bessemer'in dönüştürücüsündeki ateş kili astar tarafından yok edilmediği açığa çıktı. Bu sorun ancak 1878'de İngiliz metalurjist Sidney Gilchrist Thomas'ın, fos-foru yok eden ve böylece Avrupa kıtasında çıkartılan fosforlu cevherlerin kullanımı-nı olanaklı kılan bir astar türü geliştirilmesiyle aşılabildi.

Bessemer, farkında olmaksızın fosforsuz demir cevheriyle çalışıyordu; ama demir yapımcıları onun kadar şanslı değildi. Elle-rindeki demir, düşük sıcaklıklarda çalışıl-ması nedeniyle fosforun yok edilebileceği yoğurma işlemine uygundu, ama Bessemer işleminde kullanılamıyordu. Lisans verdiği yapımcılar karşısında güç duruma düşen Bessemer, çeşitli bölgelerde yaptığı araştı-rmalar sonucunda İngiltere'nin kuzeybatısın-da fosforsuz demir cevheri yatakları buldu ve bu kez çelik yapımcılığına kendi adına girdi. Fosfor sorununun çözülmesiyle lisans sorunu da ortadan kalkıyor ve Besse-mer'e yeniden büyük kârlar akıyordu. Bir süre sonra, sert takım çeliklerinden ayrıtılması amacıyla "yumuşak çelik" olarak adlandırılan yeni alaşımın, gemi levhaların-da, kırılgar, saclarda, çubuklarda, teller-de, perçinlerde ve öteki malzemelerde, dövme demire oranla kullanıma çok daha uygun ve güvenilir olduğu anlaşıldı. 1860'ların sonlarında yansımaları fırın (Sie-mens-Martin) işlemi geliştirilinceye değin Bessemer'in yöntemi, çelik üretiminde temel teknik olarak kaldı.

Buluşu gerçek başarıya ulaştığında artık 70 yaşına yaklaşmış olan Bessemer, yaşamının son yıllarında da icat ve buluşlarını sürdür-dü. Geliştirdiği güneş enerjisiyle çalışan ocak, güzel bir oyuncak olanın ötesine geçemedi; boş zamanlarını değerlendirmek için özel bir teleskop yaptı; elmasları parlat-makta kullanılan bir makine takımı gelişt-i-rerek, Londra'daki mücevhercilerin ilgisini kazandı; kendisinin de şikâyetçi olduğu deniz tutmasına karşı buharlı gemilerde kullanılmak üzere özel bir dengeli kabin türü geliştirdi, ama bu buluşu tam başarıya ulaşmadı.

1879'da "sir" unvanı alan Bessemer, Royal Society ve Londra Kenti Özgürlüğü dernek-lerinin üyeliğine, Demir ve Çelik Enstitüsü'nün başkanlığına seçildi. Ayrıca ülke içinde ve dışında birçok ödül kazandı.

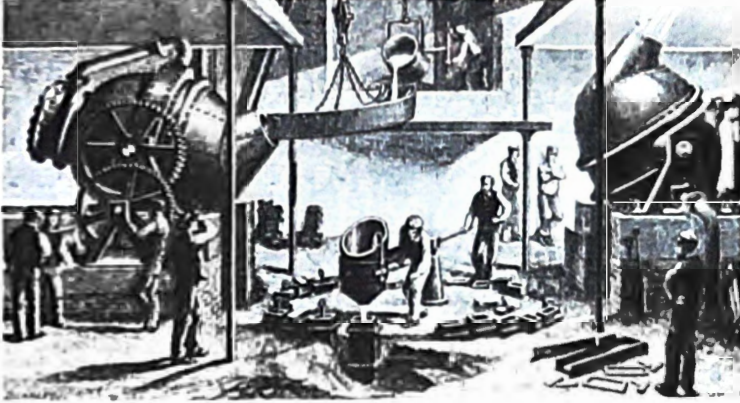
Bessemer işlemi, çeliğin sanayi çapında üretilmesini olanaklı kılan yöntem. İşlem, İngiliz mucit Sir Henry Bessemer'in adını taşımakla birlikte, ilk olarak ABD'li William Kelly tarafından geliştirilmiştir. Pittsburghlu bir bilim adamı ve sanayici olan Kelly, 1846'da, pik demire hava üfle-yerek içindeki katışkı maddelerini yok et-menin yollarını aramaya başlamıştı. Kelly, eriyik haldeki demire üflenlen havanın içi-deki oksijenin, katışkılarla tepkimeye gire-rek ve onları oksitlerine dönüştürerek cüru-fa çekmekle kalmayacağını, aynı zamanda bu tepkimeler sırasında ortaya çıkacak ısı-nın, eriyiğin sıcaklığını artıracak ve böy-lece işlem sırasında katılaşmasını engelleye-ceğini düşünüyordu. Birkaç başarısız giri-şimden sonra, kuramının doğruluğunu ka-nıtlamayı ve kısa sürede çelik külçeler üretmeyi başardı.

Sheffield'de, Kelly'nin çalışmalarından bil-gisi olmaksızın araştırmalar yapan Besse-mer de 1856'da aynı işlemi geliştirdi ve patentini aldı. Başka bir İngiliz bilim adamı, Robert Forester Mushet ise, hava üfleme işlemi tamamlandıktan sonra eriyik haldeki metale eklenecek bir karbon-manganez-demir alaşımının, çeliğin karbon içeriğini ayarladığını, bu arada öteki katışkı madde-lerini, özellikle de kükürtü nötralle ettiğini buldu. İsveçli demir yapımcısı Goran Go-ransson da, Bessemer dönüştürücüsünün (ocasının) tasarımıyla geliştirerek daha güve-nilir çalışmasını sağladı. Tüm bu katkılar, çeliğin sanayi çapında üretilmesini olanaklı duruma getirdi; böylece çeliğin bol miktar-larda ve düşük maliyetlerle üretilmesine, İngiltere ve ABD'deki inşaat sanayisinde köklü bir dönüşümün gerçekleştirilmesine ve demiryolu raylarının ve öteki sanayi malze-

melerinin yapımında demirin yerini çeliğin almasına yol açtı.

Bessemer dönüştürücüsü, yaklaşık 6 m yüksekliğinde, önceleri silisli tuğlamsılarla astarlanan, silindirik biçiminde çelik bir ocaktır. Dönüştürücünün tabanına yakın bir bölümdeki hamlaçlardan (tuyer) içeri üflenmiş hava, silisyum ve manganezi oksitleyerek cürufa çıkımlarını sağlar; bu arada oksitlenen karbon da gaz halinde hava

Mart 1978, Toronto, Kanada), ABD'li fizyoloji bilgini. 1921'de Sir Frederick Banting ile birlikte, kan şekerini denetleyebilen insülini, pankreas özütü olarak köpeklerden elde etmiş, bu buluş, sonradan insanlardaki şeker hastalığının da insülinle tedavisini sağlamıştır. İnsülinin keşfi sırasında henüz öğrenci olduğu için, bu çalışmaya katkıları nedeniyle Banting ve J. J. R. Macleod'a verilen 1923 Nobel Tıp ya da Fizyoloji

Bessemer dönüştürücüleriyle çelik üretimi, C. Laplanche'in oymabaskı çalışması, 1875
The Bettmann Archive

akıntısıyla dışarı çıkar. Birkaç dakika içinde, dövülmeye ya da haddelenmeye hazır çelik küçümler üretilebilir.

İlk Bessemer dönüştürücüleri, İngiltere ve Avrupa kıtasından çıkartılan demir cevherleri içinde önemli oranlarda bulunan fosforu yok etmekte etkili olamıyordu. Bu sorun, İngiliz mucit Sidney Gilchrist Thomas'ın, bugün Thomas Gilchrist olarak bilinen dönüştürücüyi geliştirmesiyle aşıldı. Bu dönüştürücünün içi, yanmış kireçtaşı gibi bazik malzemelerle astarlanmıştı. Bessemer işleminin yetersizliklerinden biri de, bu yöntemle üretilen çeliğin, üflenmiş hava içinden küçük bir oranda azot kapmasıydı; bu sorun da ancak 1950'lerde çözümlenebildi. Ama aynı dönemde, bu tür bir sorun yaratmayan yansımali fırın (Siemens-Martin) işlemi, tüm dünyada yaygınlaşarak çelik üretiminde kullanılan temel yöntem durumuna geldi.

Besson, Jacques (d. 1540, Grenoble - ö. 1576, Orléans, Fransa), torna tezgâhlarına getirdiği yeniliklerle tanınan mühendis. Buluşları, takım tezgâhları yapımının yanı sıra çeşitli bilimsel aletlerin geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur.

Torna tezgâhlarında kam millerinin ve gabarilerin (işlenen parçaya verilmek istenen profili kopya etmeye yarayan model) kullanılmasını başlatan Besson, böylece kesici takımın ve işlenen parçanın daha hassas biçimde kontrol edilmesini, karışık parçaların kusursuz biçimde işlenmesini olanaklı kıldı. Ayrıca mücevher işleme tezgâhının hareket verici ve besleyici düzeneklerini geliştirdi, günümüzde kullanılan su türbinlerinin ilk örneği sayılan bir su çarkının tasarımını yaptı. Tasarımlarını, 1569'da *Theatrum instrumentorum* adlı kitapta çizimleriyle birlikte yayımladı.

Bessus (ö. İÖ y. 329), Pers kralı III. Dareios döneminde Ahemenişlerin Baktriya ve Soğdak satraptı. Birçok önemli savaşta Büyük İskender'e yenik düşen Dareios'u İÖ 330'da öldürerek IV. Artakserkses adıyla tahta çıktı. İmparatorluğun doğu kesimlerinde İskender'e karşı direnişi sürdürmeye çalıştı. Ama tutsak düşerek, kendi kralını öldürmek suçundan idam edildi.

Best, Charles H(erbert) (d. 27 Şubat 1899, Batı Pembroke, Maine, ABD - ö. 31

öğülüne Best ortak olamadı. Kolin vitamini ve histaminaz enzimini de bulan Best, kanın damarlarda pıhtılaşmasına (tromboz), pıhtılaşma önleyici maddelerle tedavi yöntemini de ilk uygulayan kişidir.

Best, henüz öğrenciyken, Mayıs 1921'de Toronto Üniversitesi'nde Banting'in laboratuvar asistanı oldu. Aynı üniversitede 1923'te kurulan Banting ve Best Tıbbi Araştırmalar Bölümü'nde araştırmalarını sürdürdü. Banting'den sonra, 1941-67 arasında bu kürsünün başkanlığını üstlendi.

Best
University of Toronto Ashley & Crippen, Toronto

Gene Banting ile birlikte, 1922'de *Internal Secretions of the Pancreas* (Pankreasın İç Salgıları) adlı kitabı yazdı.

Best Friend of Charleston bak. Charleston lokomotif

best-seller, belirli bir süre içinde bütün benzerlerinden daha çok satılan kitap. Popüler edebiyat beğenisinin ve yargılarının göstergesi sayılır. ABD'deki edebiyat ve eleştiri dergisi *Bookman*, 1895'ten sonra **best-seller** listeleri yayımlamaya başladı. Listeler bütün ülkedeki kitapçıların satış raporlarından derleniyordu. Yavaş yavaş başka edebiyat dergileri ile büyük kentlerde çıkan gazeteler de benzer listelere yer vermeye başladı. Bugün ABD'deki en güvenilir **best-seller** listelerini, *Publisher's Weekly* ve *The New York Times* dergileri yayımlamaktadır. Amerikan dergilerinin bu uygulaması, başka ülkelere de yayılmıştır. Londra'da çıkan *The Sunday Times*'in verdiği **best-seller** listesi, İngiltere'deki en güve-

nilir liste sayılır; aynı liste *Bookseller*'da da yayımlanır

Best-seller listeleri, yayımcı ve kitapçılara büyük yarar sağlar. Baştan beri hem eleştirmenler, hem de halk arasında, çok satılan kitapların edebî değerinin bulunmayacağı kanısı yaygın olmakla birlikte, bunun her zaman için doğru olduğu ileri sürülemez

Popüler edebiyat beğenisi üzerine yapılan araştırmalar, en çok satılan kitapların dinsel kitaplar, kişinin kendini geliştirmesinde yol gösterici kitaplar, romantik ve yarı tarihsel romanlar ile seks ve heyecan romanları olduğunu göstermektedir

Shakespeare'in yapıtları, kutsal kitapların baskıları, doğrudan abonelere gönderilen kitaplar ve kitap kulüplerinin satışları bu listelerin dışında kalır. Kitabı Mukaddes, İngilizce konuşulan dünyada, her dönemde en çok alıcı bulan kitaptır; bugüne değin başka hiçbir kitabın Kitabı Mukaddes'in satışına ulaşamadığı sanılmaktadır. ABD'de 1895'ten bu yana belli bir ayda satış Kitabı Mukaddes'in üzerine çıkan tek kitap, Margaret Mitchell'in Amerikan İç Savaşı ve Yeniden İnşa dönemlerinde Güney'de geçen tarihî romanı *Gone with the Wind* (1936; *Rüzgâr Gibi Geçti*, 1941) olmuştur. Charles Sheldon'ın 1897'den bu yana 8 milyon sattığı sanılan *In His Steps*'i (1897; Onun İzinde), Lloyd C. Douglas'ın *The Robe*'u (1942; Cüppe) ve Henry Morton Robinson'ın *The Cardinal*'ı (1950; Kardinal) gibi her zaman çok satılan kitaplar, dinsel konulara yönelik ilginin büyük olduğunu gösterir. Bunların yanı sıra, Dale Carnegie'nin *How to Win Friends and Influence People* (1936; *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı*, 1983), Benjamin Spock'ın *Common Sense Book of Baby and Child Care* (1946; *Bebek ve Çocuk Bakımı*, 1972) ve Thomas Harris'in *I'm O.K., You're O.K.* (1969; Ben İyiym, Sen de İyisin) adlı yapıtları gibi yol gösterici ve yardımcı kitaplar da ABD'de oldukça popülerdir.

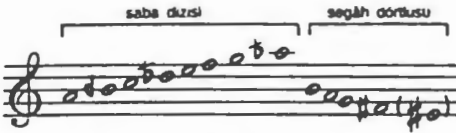
1930'ların sonlarında ortaya çıkan ve büyük miktarlarda basılan karton kapaklı kitaplar (*paperback*), 1976'dan başlayarak aynı **best-seller** listelerin hazırlanmasını gerektirmiştir. Çok satılan başka kitap türleri arasında, 1930'dan bu yana 18 milyondan fazla satılan *Better Homes and Gardens Cook Book* gibi yemek kitapları, Mario Puzo'nun *The Godfather*'ı (1969; *Baba*, 1970) gibi serüven romanları ve Carl Bernstein ile Robert Woodward'ın *All the President's Men*'i (1974; *Başkan'ın Bütün Adamları*) gibi gerçek olaylara dayanan kitaplar vardır. Cinsellik konusunda açıksozlulu olmayı engelleyen tabuların, buna bağlı olarak da sansürün ve ahlaki tepkilerin 20. yüzyılın ikinci yarısında ortadan kalkmasıyla, cinselliği konu edinen kitapların satışı artmıştır. Jacqueline Susann'ın *Valley of the Dolls* (1966; *Bebekler Vadisi*, 1983) adlı romanı ve David Reuben'in *Everything You Always Wanted to Know about Sex but Were Afraid to Ask*'i (1969; *Seks Konusunda Hep Merak Ettiginiz Ama Sormaya Çekindığınız Her Şey*) bütün dönemlerin en çok satılan ilk 20 kitabı arasına girmiştir.

beste, Klasik Türk müziğinin dindışı sözlü müzik dalında büyük bir form. Güfte olarak seçilen şiir, iki beyitten ya da dört dizeden oluştuğundan, murabba beste olarak da adlandırılır. Türk müziğindeki obur formlar gibi zemin, nakarat, meyan, nakarat olmak üzere dört bölümlüdür. Bestede de ağırsemai ve yuruksemai formlarında olduğu gibi birinci, ikinci ve dördüncü dizelerin melodileri genellikle aynıdır. Buna

uymayan besteler nakış(*) beste adını alır. Bestede her dizeden sonra terennüm(*) bölümü tekrarlanır. Makam geçkisi meydana yapılırken, eğer yapılacak usul geçkisi terennüm bölümünde yer alır. Bir klasik fasıldaki iki besteden hangisi daha büyük bir usulle ölçülmüşse, önce o icra edilir ve birinci beste olarak anılır. Birinci bestelerde genellikle zencir(*) usulü kullanılmıştır. İkinci bestelerde ise en çok hafif, devr-i kebir, muhammes, lengfahte usullerine rastlanır. Lengfahte usulüyle ölçülmüş besteler, çoğunlukla nakış bestedir.

Batı müziğinde melodi ve armoni öğelerinin bir arada kullanılmasıyla yaratılan müzik yapıtı anlamında beste için *bak.* kompozisyon.

bestenigâr, Türk müziğinde bir bileşik makam. Saba makamına, irak (*fağ*) perdesi üzerindeki segâh dördlüsünün eklenmesiyle

Bestenigâr makamının bileşimi
Ana yayıncılık Arşivi

oluşturulmuştur. Durağı irak, güçlüsü çarğâh (*do*) perdeleridir. Kuramsal bakımdan aynı olmakla birlikte, uygulamada bestenigârda *re* $\flat$ ve *tiz* taraftaki *la* $\flat$ sabadakin-den biraz daha tizdir.

Bestujev-Ryumın, Aleksey Petroviç, Kont (d. 1 Haziran 1693, Moskova - ö. 21 Nisan 1766, Rusya), Çariçe Yelizaveta döneminde Rusya'nın dışişlerini yürüten diplomat ve devlet adamı.

Eğitimi için I. Petro (Büyük) tarafından Kopenhag ve Berlin'e gönderildi. Diplomatiğe mesleğine 1712'de İspanya Veraset Savaşı'na son vermek üzere toplanan Utrecht Kongresi'nde Hannover elektörünün (seçici prens) yanında başladı. Hannover elektörü daha sonra I. George adıyla İngiltere kralı olunca Bestujev de Londra'ya gitti. Burada Courland düşesi (sonradan Rus çariçesi) Anna'nın sarayında kısa süre hizmet verdi. 1721'de Kopenhag'a Rus elçisi oldu. Bestujev'in yükselmesi Petro'nun ölümüyle kesintiye uğradı (1725); bu durum, 1740'ta Çariçe Anna İvanovna'nın baş danışmanı Ernst J. Biron'un Bestujev'i Rusya'ya çağırmasına değin sürdü.

Biron'un 1740'ta iktidardan uzaklaştırılmasından sonra kısa süre hapse giren Bestujev, yeni çariçe Yelizaveta tarafından 1741'de başdanışman yardımcılığına getirildi. Bir süre sonra Rusya ile Fransa ve Prusya'nın çıkarlarının çatıştığını düşünerek, Rusya'yı Avusturya ve İngiltere ile ittifaka sokmanın yollarını aramaya başladı. Elizaveta'nın saray çevresinden gelen muhalefete karşın Bestujev, diplomat kardeşi Mihail Petroviç'in yardımıyla Aralık 1742'de İngiltere ile Rusya arasında bir savunma ittifakı gerçekleştirdi.

Mart 1743'te Prusya ile de bir savunma ittifakı imzalayan Rusya, 1741-43'te Fransa'nın müttefiki İsveç'le girdiği savaşı da kazanmıştı. Ama karşıları, Bestujev'in, Finlandiya'nın tümünü Rusya'ya bırakma konusunda İsveç'i zorlamasını engellediler. 1744'te başdanışman olan Bestujev, gene de Avusturya ile ittifak arayışını sürdürdü. Bir dizi saray entrikasının ardından 22 Mayıs 1746'da bu amacını gerçekleştirdi.

Avusturya Veraset Savaşı'ndan (1740-48) sonra Bestujev, kurduğu ittifaklar sistemini korumaya çalıştı. Bu savaş sırasında Rusya, 1746'dan sonra Fransa ve Prusya'ya karşı Avusturya ile İngiltere'nin müttefiki olarak çarpışmıştı. Prusya ve İngiltere, 1756'da Fransa ve Avusturya'ya karşı birleşti. Bunun üzerine Bestujev'in kabinesi, Mart 1756'da Rusya'nın Prusya ve İngiltere'ye karşı Avusturya, Fransa ve Polonya ile ittifaka girmesini önerdi. Ama Bestujev, Rusya'nın Fransa ile herhangi bir biçimde birleşmesine ısrarla karşı çıktı. Bunun yerine Grandüşes Katerina'nın (sonradan Çariçe II. Yekaterina) kendi politikasını desteklemesini sağlamak amacıyla çeşitli entrikalara başvurdu. Destegine karşılık Katerina'ya, Yelizaveta'nın ölmesi durumunda naipl olmasına çalışacağı vaadinde bulundu. Bu entrikalar Bestujev'in nüfuzunu daha da azaltmaktan başka sonuç vermedi. Zaten Bestujev'in karşıları, 31 Aralık 1756'da Fransa ile bir ittifak imzalamışlar, Rusya'yı Yedi Yıl Savaşı'na (1756-63) sürüklemişlerdi.

Bestujev, 1758'de vatan hainliğiyle suçlandı, tutuklandı ve ölüme mahkûm edildi. Nisan 1759'da cezası, Goretovo'daki malikânesinde sürgüne çevrildi. 1762'de Katerina'nın tahta çıkması üzerine aklanmasına karşın bir daha devlet kademelerinde önemli görev almadı.

Beş Hanedan, Kuzey Çin'de, Tang hanedanının çöküşü (907) ile Song hanedanının kuruluşu (960) arasında, kısa sürelerle beş hanedanın birbirini izlediği dönem. Güney

hanedanının eski bir komutanı olan Liu Zhiyuan, Geç Han hanedanını kurdu ve Hitanları Asya içlerine sürdü. Ama dört yıl sonra bir başka komutan tahtı ele geçirerek Geç Zhou hanedanını oluşturdu. Daha istikrarlı bir yönetim kurulmasına doğru adım atılmışken imparator ölünce tahta çocuk yaştaki oğlu geçti. Bunun üzerine Zhao Kuangyin adında bir başka komutan tahtı ele geçirdi ve ötekilere göre daha uzun ömürlü olan Song hanedanını kurdu. Böylece Beş Hanedan dönemi sona ermiş oldu.

Beş Hanedan süresince, istikrarsız siyasal ortama karşın kültür etkinlikleri çok zarar görmedi. Ağaç kalıplarla baskı tekniği bu dönem boyunca eksiksiz geliştirildi, Konfüçyüs klasiklerinin ilk toplu basımı tamamlandı. Kuzeyin en büyük ressamı, Shanxi Dağlarında inzivaya çekilmiş olan Jing Hao'ydu. Güneyde Hu Huai, av sahnelerinde uzmanlaşmış büyük bir ressamdı. O güne değin Budacılığın ağır bastığı çiçek ressamlığı, Beş Hanedan dönemi boyunca dindışı resmin bir dalı haline geldi. Tang döneminin çömlekçiliği gerilerken, kuzeyde gene aynı dönemin siyah ve beyaz sırlı çömlek işçiliği Beş Hanedan süresince de kesintisiz gelişti.

Tang dönemi boyunca gelişen bir şiir biçimi, bestelere eşlik etmek üzere yazılmış, değişik uzunluktaki dizelerden oluşan "ci"ydi. Beş Hanedan döneminde *ci* çok yaygınlaştı. Halk öyküleri de bu dönemde edebi bir tür olarak önem kazandı; düzyazıdaki özgürleşme eğilimi ile üslup sınırlamalarının yumuşaması, serüven ve aşk öyküle-

"Uyuyan Ejderha Köyü Halkı", Beş Hanedan dönemi (İS 907-960)
National Palace Museum Taipei, Tayvan

Çin'de yaklaşık aynı dönemde 10 ayrı yönetim egemen olduğu için On Krallık dönemi olarak da bilinir.

Beş hanedanın ilki, Zhu Wen'in bir ayaklanma sonucunda Tang tahtını ele geçirmesiyle (907) kurulan Geç Liang hanedanıydı. Zhu, 912'de oğlu tarafından öldürüldü; Geç Liang hanedanı da Zhu'nun komutanlarından Li Cunxu tarafından yıkıldı ve 923'te yerine Geç Tang hanedanı kuruldu. Li, başarılı sayılabilecek bir yönetimi 13 yıl sürdürmesine karşın, komutanlarından Shi Jingtang, Asya'nın iç kesiminde yaşayan yarı göçebe Hitanların da yardımıyla Li'nin egemenliğine son verdi ve Geç Jin hanedanını kurdu. Shi Jingtang'ın oğlu 946'da Hitanlara vergi ödemeyi durdurunca, Hitanlar da Kuzey Çin'i yeniden işgal ederek onu tutsak ettiler. Böylece Geç Jin hanedanı da sona erdi. Ertesi yıl gene Geç Jin

rinde yazarların daha yaratıcı olmasını sağladı.

Beş Hanedan sanatı, Beş Hanedan döneminde (907-960), Çin'de gerçekleştirilmiş olan görsel sanatlar. Tang hanedanının (bak. Tang hanedanı sanatı) çöküşünü izleyen bu karışık dönemde kısa ömürlü "hanedanlar" küçük topraklar üzerinde egemenlik kurdu. Gerek toplumsal çalkantılar, gerek eski huzurlu ortamın kaybolması, resim başta olmak üzere sanatta önemli değişikliklere yol açtı. Yazılı kaynaklar ve günümüze ulaşan örnekler güneyde Juran(*), kuzeyde Jing Hao(*) gibi saygın ustaların önderliğinde manzara resminin yeni bir önem kazandığını kanıtlar. Resmin, metafizik bir gerçekliği ifade edebilmesi için betimleme sınırlarını aşması gerektiğine inanan Jing Hao, Juran'ın ve

okulunun daha serbest, kendiliğinden oluşan ve neredeyse izlenimci özellikler taşıyan üslubunun tersine, cesaretle tasarlanmış ve uygulanmış, çok yalın manzara resimleri yaptı. Öteki gelişmeler ise, Huang Juran ve Xuxi gibi ustaların elinde, kuş ve çiçek resimlerinde ve Chan resim okulunun(*) Budacı üslubunda gerçekleşti. Örneğin Zhou Wenju gibi sanatçıların, figür resminin saraya özgü eski üsluplarını sürdürmesine karşın, genelde Beş Hanedan dönemi sanatçıları, resim sanatının sonraki gelişimini belirleyecek yeni yönler çizdiler. Dönemin ressamaları, yeni ve daha derin değerlerin uygulayıcıları olarak, sonraları sık sık taklit edildi.

Beş Hececiler bak. Hecenin Beş Şairi

Beş İlke, Endonezya dilinde PANÇASILA. Endonezyalı milliyetçi önder Sukarno'nun ortaya attığı devlet felsefesi. II. Dünya Savaşı'nda ülkeyi işgal eden Japonların desteğiyle Endonezya'nın bağımsızlığı için bir hazırlık komitesi kuruldu. Sukarno Beş İlke'yi ilk kez 1 Haziran 1945'te bu komite önünde yaptığı konuşmada dile getirdi. Gelecekteki Endonezya devletinin dayanağı temeller olarak düşünülen bu ilkeler Endonezya milliyetçiliği, enternasyonalizm (hümanizm), uzlaşma (demokrasi), toplumsal refah ve tek Tanrı'ya inanmaktır. Konuşma Japon yetkililerce hoş karşılanmadıysa da, Endonezya'nın bağımsızlığı için yapılan hazırlıklar sürdürüldü. Ama Japonlar bağımsızlık ilanından önce teslim oldu ve ülkenin denetimi İngiltere'ye geçti.

Endonezya ulusuna yol gösteren başlıca ideoloji haline gelen Beş İlke, 1945'te yürürlüğe giren Endonezya Cumhuriyeti Anayasası'nda biraz daha farklı bir sırayla ve farklı sözcüklerle dile getirildi: Tek Tanrı'ya inanç, adil ve uygar bir toplum, Endonezya'nın bütünlüğü, temsili sisteme dayalı demokrasi ve bütün Endonezya halkları için sosyal adalet.

Beş İyi İmparator, Roma İmparatorluğu'nun en görkemli yıllarında art arda hüküm süren Nerva (hd IS 96-98), Traianus (hd 98-117), Hadrianus (hd 117-138), Antoninus Pius (hd 138-161) ve Marcus Aurelius'a (hd 161-180) topluca verilen ad.

Bu ardıllık çizgisi herhangi bir kan bağına dayanmıyordu. Nerva, *principatus* (imparator) konumuna Domitianus'un katillerince getirilmiş, ötekiler de sırasıyla bir önceki imparator tarafından vâris seçilerek başa geçmişti. Bazıları arasında yalnızca uzaktan bir akrabalık ilişkisi vardı. Antoninus Pius ve Marcus Aurelius çoğu kez Antoninuslar olarak adlandırılır; ama bu terim, birlikte hüküm süren Lucius Verus (Antoninus Pius'un manevi vârisi) ile Commodus'u da (Marcus Aurelius'un oğlu) kapsayacak biçimde kimi zaman geniş tutulur.

Beş İyi İmparator dönemi, Britanya'nın kuzeyinden Daçya, Arabistan ve Mezopotamya'ya kadar önemli bir genişlemeye tanık oldu. Devletin temelleri sağlamlaştırıldı ve savunması yetkin bir düzeye çıkarıldı. İmparatorluğun tüm topraklarını kaplayan, az çok birörnek bir eyaletler sistemi oluşturuldu. Bağımlı devletler tek tek eyaletler biçiminde yeniden düzenlendi. İtalya'nın yönetimi bile birçok açıdan eyalet sistemine uyduruldu.

Bu arada, hatta daha da önce, imparatorluk içindeki halkların dil ve uygarlık bakımından Romalılaştırılması politikası izlendi. Beş İyi İmparator dönemine ün kazandıran iç huzur ve iyi yönetime karşın, bazı zayıflama belirtilerini de görmek olanaklıdır. Yetkililerin *princeps*'in(*) elinde toplan-

ması süreci bu dönemde tamamlandı. Augustus'un kurduğu ve daha 1. yüzyılda büyük ölçüde gerçeğe aykırı olan "ikili denetim", bu dönemde resmen kaldırılmakla birlikte, uygulamada sistemli olarak yok sayıldı. Senato bir yönetim organı olmaktan çıktı ve *quaestor*'luk(*) yoluyla değil, doğrudan imparatorun soyluluk unvanı olarak gelen kişilerden oluşmuş, imparatora bağlı bir soylular meclisi haline geldi. Augustus'un eski *magistratus*'lara bıraktığı kısıtlı yönetim alanı daha da daraltıldı; örneğin yargı yetkileri imparator tarafından atanmış Yunanlı görevlilerin eline adım adım geçmeye başladı. Yazıcılık işlerini azatlı kölelerin elinden alıp *eques* (süvari) sınıfından *procurator*'lara(*) veren Hadrianus, doğrudan *caesar*'a bağlı olan yönetim örgütünü baştan sona düzenledi, böylece bir devlet bürokrasisi oluştu.

Kaçınılmaz ve bir ölçüde de yararlı olan bütün bu değişiklikler, aşırı merkezileşmenin olumsuz sonuçlarını da birlikte getirdi. Merkezi otorite güçlü hükümdarların elinde olduğu sürece kendisini pek belli etmeyen bu olumsuzlukların, daha Traianus, Hadrianus ve Antoninuslar döneminde imparatorlukta bir bütün olarak güç kaybına, buna bağlı olarak da imparatorluk yönetimi üzerindeki yükün artmasına yol açtığı söylenebilir. Uç vermeye başlayan gerilemenin ilk belirtileri başta imparatorluğun merkezi bölgelerinde olmak üzere nüfusun giderek azalması, sürekli mali güçlüklerin eyaletlerin yerel yönetimlerinde yapısal bozuklukların ortaya çıkması, bütün sınıfların artık ağır bir yük durumuna gelen kent görevlerini üstlenmekten kaçınmaya başlaması oldu.

Marcus Aurelius'un ölümünden sonra, imparatorluk hızla bir kargaşa ortamına düştü. Bu durum Commodus'un 193'te öldürülmesine ve Septimius Severus'un zafetine değin sürdü.

Beş Ölçek Pirinç Hareketi, Çince WUDU-UNLI. Çin'de Han Hanedanı Döneminin (IO 206 - IS 220) sonlarına doğru Taoculuğun etkisiyle ortaya çıkan ve hükümetin büyük ölçüde zayıflamasıyla sonuçlanan büyük halk hareketi. Beş Ölçek Pirinç Hareketi, 2 bin yıl boyunca Çin'de ortaya çıkan dinsel kökenli halk direnişlerinin ilk örneğidir.

Hareket, Çin'de Taoculuğun ilk dinsel önderi sayılan Zhang Daoling tarafından IS 2. yüzyıl başlarında geliştirildi. Zhang hastaları telkinle iyileştiriyordu; tedavi karşılığında ya da ibadet gereğince hastalarının Zhang'a yılda birer kez ödediği beş ölçek pirinç, harekete adını verdi. Zhang'ı, *tian shi* (göksel usta) sıfatıyla oğlu Zhang Heng ve sonradan torunu Zhang Lu izledi. Zhang Lu döneminde, Çin'in orta kesimindeki köylüler sürekli bir yoksulluk ve sefalet içindeydi. Zhang Lu, bu durumun yol açtığı hoşnutsuzluktan yararlanarak kendi ordusunu oluşturdu ve yolcular için parasız hanlar yaptıran, suçlulara hoşgörüsüyle yaklaşan ve Taoculuğu destekleyen dinsel temelli bağımsız bir devlet kurdu. Bu devletin geliştilmesinde Zhang Lu'nun yanı sıra, rastlantıyla aynı soyadı taşıyan bir başka Taocu önder Zhang Xiu'nun da katkısı oldu. İkisi birlikte, direnişin bugünkü Sichuan bölgesini de kapsayacak biçimde yaygınlaşmasını sağladılar. Ama sonunda iki önder birbirine düştü ve Zhang Lu, Zhang Xiu'yu öldürdü. IS 215'te Zhang Lu, büyük Han hanedanına bağlı komutan Cao Cao'ya teslim oldu, karşılığında yüksek bir rütbe ve üzerinde hüküm süreceği bir toprak parçasıyla ödüllendirildi.

beş yıllık kalkınma planları, Türkiye'nin kaynak kullanımına ilişkin olarak 1963'ten

bu yana beşer yıllık dönemler için hazırlanan ekonomik ağırlıklı planlar. Bu planlar, kamu yatırımlarında belirleyici olmasına karşın, özel kesim için yalnızca yol gösterici niteliktedir. Beş yıllık kalkınma planlarının genel çerçevesi önce 15 yıllık hedef ve stratejiler halinde belirlenerek çizilir; bu çerçeve içinde de beşer yıllık dönemler için kullanma planları hazırlanır. Beşer yıllık planların uygulanması ise yıllık programlarla düzenlenir. Ekonominin yanı sıra nüfus, eğitim, sağlık, bilim, turizm, konut, kentleşme, belediyeler ve çalışma yaşamıyla ilgili belirlemeler yapılır. Planlar ana hedeflerin ve temel politikaların yanı sıra, tek tek sektörleri inceler ve makro hedeflerle birlikte sektörel ilke ve programları da kapsar. Planlama ile ilgili araştırma ve öbür çalışmalar Devlet Planlama Teşkilatı'nca(*) (DPT) yürütülür.

1930'larda uygulanan beş yıllık sanayi planlarından(*) vazgeçilmesi ve 1947 Kalkınma Planı'nın hiç uygulanmadan kaldırılmasından sonra, 1950'lerde herhangi bir planlama yapılmaksızın kaynak kullanımına gidildi. Bu yıllarda yaşanan ekonomik sıkıntılar, kaynakların daha etkili kullanımı için eşgüdüm gereğini ortaya çıkardı. 27 Mayıs 1960'tan sonra planlama işlerini yürütmek üzere DPT kuruldu. 1961 Anayasası'nın 41 ve 129. maddelerinde kalkınma planları yapmanın devletin görevi olduğu, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın plana göre gerçekleştirileceği belirtildi. DPT'nin temel görevleri de, ekonomik ve sosyal hedeflerin belirlenmesinde hükümete yardım etmek, uzun ve kısa vadeli plan ve programları hazırlamak, özel sektör için özendirme önlemleri almak olarak belirlendi.

Beş yıllık kalkınma planlarının birincisi 1963-67, ikincisi 1968-72, üçüncüsü 1973-77, dördüncüsü 1979-83, beşincisi 1985-89, altıncısı ise 1990-94 dönemleri için yapıldı. 1978 yılı, yeni kurulan hükümetin önceki hükümetçe hazırlanan planı yürürlüğe koymaması üzerine, yeni bir plan hazırlanması için bir ara yıl olarak alındı. 1984'te ise plan hazırlıkları geciktirildi.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT'nin işlevsel etkinliğinin yüksek olduğu ilk yıllarda titizlikle uygulandı. 1970'lerde hükümetlerin sık sık değişmesi planlara gösterilen ilginin azalmasına yol açtı. Bu yıllarda dünya ekonomisinin yaşadığı bunalımın da etkisiyle planlamanın etkinliği azaldı. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların yönlendirmeleri etkili olmaya başladı. 1980'den sonra ekonomik politikalarda görülen köklü değişiklikler bir yandan dördüncü planın etkililiğini azalttı, öte yandan beşinci ve altıncı planların ilk dördünden çok farklı olmasına yol açtı.

Aralarında bazı farklılıklar olmasına karşın, gerek amaçlar, gerek hedefler bakımından ilk dört plan büyük ölçüde birbirinin aynısıydı. Beşinciye kadar ithal ikameci ve korumacı politikalara ağırlık verildi. Beşinci ve altıncı planların politikası ise dış açılıma ve ihracatı artırmaya dayandırıldı.

Birinci planda saptanan hedeflerin gerçekleştirme oranlarının düşük olmasına karşın, ekonomi kararlı bir büyüme sürecine girdi. İkinci plan dönemindeki gerçekleştirme oranları birincininkinden daha yüksekti. Ama bu planın uygulanmasındaki en başarısız yan enerji ve dış ticaret açıklarıydı. Üçüncü planda ise hem yatırımlar, hem de tüketim, hedeflerin üzerinde gerçekleşti. Buna karşı-

lık dış ticaret açığı hedeflenenin iki katına ulaştı. Büyüme hızında 1977'de başlayan yavaşlama, dördüncü plan döneminde bir genellemeye dönüştü. Bu plan döneminin ikinci yılında (1980) uygulanmaya başlayan ekonomik politika değişiklikleri planın etkililiğini bütünüyle ortadan kaldırdı. Beş yıllık kalkınma planları genelinde dış ticaret ve istihdam alanlarında başarıya ulaşamamıştır.

beş yıllık sanayi planları, Türkiye'de devlet eliyle sanayileşme politikasının uygulanması için 1930'larda yapılan iki plan.

1930'ların başlarında devletçilik ilkesinin benimsenmesinin en önemli amacı sanayileşmektir. Gerek sermaye, gerek deneyim yetersizliği yüzünden özel kesim sanayi yatırımları yapabilecek durumda olmadığı için, gerekli yatırımların devletçe yapılması öngörüldü. Bu yıllarda devletin, yatırımları bir plan çerçevesinde yapması gerektiği düşüncesinin benimsenmesinde, SSCB'deki plan deneyimlerinin ve bazı kapitalist ülkelerin Büyük Bunalım'ın etkilerinden kurtulmak amacıyla planlı bir devlet müdahalesine başlamalarının da etkisi oldu. Planlama konusunda bilgi edinmek üzere 1932'de SSCB'ye ve İtalya'ya resmi heyetler gönderildi.

Devletçilik ilkesinin resmen uygulanmaya başladığı 1931'den sonraki dönem içinde iki sanayi planı hazırlandı. Bu planlara kalkınma planı yerine sanayi planı denmesinin nedeni, asıl amacın sanayinin geliştirilmesi olarak belirlenmesiydi. Öncelikli olarak temel ihtiyaç malları sanayisi hedeflenmişti. Bu çerçevede kurulacak olan tesisler, her iki planda da aynı ayrı ve birbirinden kopuk bir biçimde ele alınmıştı. Planlar bugünkü anlamda tasarruf-yatırım, üretim-tüketim dengelerini gözetmeye ve sektörler arası tutarlılıkları sağlamaya çalışan, ekonomiyi bütünlük içinde ele alan planlar değildi. Her ikisinde de makro düzeyde sayısal hedefler yoktu.

1933'te hazırlanan I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın (1934-38) sunuş bölümünde gelişmiş sanayi ülkeleri ile az gelişmiş ülkeler arasındaki işbölümünün, az gelişmiş ülkelerin gelişmesini engelleyici, bu ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılığını artırıcı olduğu belirtiliyor; Türkiye'yi ekonomik olarak bağımsız, kendi kendine yeterli bir yapıya kavuşturmanın planla gerçekleştirilebileceği vurgulanıyordu. Hammaddeler ve tarımsal ürün ihracatı edip sanayi ürününü ithal eden bir ülkenin refah düzeyinin yükselmeyeceğinden hareketle, o güne değin ithal edilen birçok malı ülke içinde üretme ve bu sanayileri dışardan gelecek mallara karşı koruma düşüncesi, planın temelini oluştuyordu. I. Beş Yıllık Sanayi Planı, sanayileşme stratejisi olarak, temel ihtiyaç mallarında iç pazara dönük ithal ikameci bir politikayı benimsemişti. Bu durumda, hammaddeyi ülke içinden sağlanan ve temel ihtiyaç malları üreten sektörlerde devletin yatırım yapması gerekiyordu. Plan, devletin hangi alt sektörlerde ne kadar yatırım yapması gerektiğini ve bunların gerekçelerini gösteren raporlardan oluşuyordu. Bu raporların bir bölümü, devletin ekonomiye müdahalesinin gerektirdiği yasal ve örgütsel düzenlemelerle ilgiliydi. I. Beş Yıllık Sanayi Planı olarak adlandırılan belgenin resmi adı Sınai Tesisat ve İşletme ve Vekâlet Teşkilatına İlaveler Hakkında Raporlar'dır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda devletin kurması öngörülen sanayi alt sektörleri dokuma, maden, kâğıt, seramik ve kimyay-

dı. Toplam ithalatın yüzde 50'sini bu sektörlerin ürünleri oluştuyordu. Planın en hızlı uygulanan projeleri dokuma, sömikok, şişe-cam, kükürt ve kâğıt fabrikaları oldu. Bunlardan sonra Karabük Demir-Çelik, Ergani Bakır, Gemlik Suni İpek fabrikaları kuruldu.

1938'e değin I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda öngörülen 23 fabrikadan yalnızca dörtü gerçekleşmedi. Planın öngördüğü 45 milyon liralık toplam yatırımın 22 milyon liralık bölümü dokuma, 12 milyon liralık bölümü maden, 5,5 milyon liralık bölümü kâğıt, 2,5 milyon liralık bölümü kimya, 2 milyon liralık bölümü ise porselen sanayisinde gerçekleşti. Planın öngördüğü yatırımı miktarı plan döneminde gerçekleşen toplam kamu yatırımlarının yüzde 17'sini oluştuyordu. 1934-38 döneminde gerçekleşen kamu yatırımlarının büyük bölümü, plan dışı yatırımlardır. I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasında gerekli kaynağın bir bölümü SSCB'den sağlanan 16,5 milyon liralık (8 milyon dolar) faizsiz kredi ile karşılanmış ve bu kredinin yüzde 65'lik bölümü makine ve teçhizat olarak alınmıştı.

II. Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-42) 1936 sonlarında hazırlanmaya, 1938'de de uygulanmaya başladı. I. Beş Yıllık Sanayi planı, temel ihtiyaç malları üretimini hemen hemen tek amaç olarak alırken, II. Beş Yıllık Sanayi Planı özellikle yeraltı kaynaklarının değerlendirilmesiyle hem kurulacak sanayiye hammadde sağlamayı, hem de bunların bir bölümünü ihracat ederek döviz geliri elde etmeyi ve elektrik üretiminin artırılmasını öne çıkarıyordu. Ayrıca limanların ve öbür altyapı tesislerinin geliştirilmesi, denizcilik, alüminyum fabrikaları ve tarım ürünlerinin ihracatının artırılması alanlarında yeni yatırımlar öngörüldü. İkinci plan Doğu Anadolu Bölgesi'nin sanayileşmesini de gündeme getirerek Erzurum'da dokuma, Sivas'ta çimento ve bölgedeki başka yerlerde gıda sektörüne öncelik veren fabrikaların kurulmasını amaçlıyordu. Ama kaynak yetersizliği ve II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nda öngörülen yatırımların yalnızca birkaçı gerçekleştirilebildi ve plan 1939'da uygulamadan kaldırıldı.

Beş yıllık sanayi planları, Türkiye'de özel yatırımların son derece yetersiz olduğu ve uluslararası ticaretin zayıflaması üzerine ülkelerin iç kaynaklarını değerlendirmeye yöneldikleri bir ortamda gündeme geldi. Teknik açıdan son derece yetersiz olan bu belgeler, Türkiye'de gerçek anlamda bir planlama geleneğinin öncüsü olamamıştır. Planlama için herhangi bir örgüt kurulmamış, planlar geçici komisyonlarca hazırlanmıştır. Buna karşın I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hızla uygulanması Türkiye'nin sanayileşmesi yolunda önemli bir adım olmuştur.

Beş Yüce Kral, Tibet dilinde SKU LGA, Tibet Budacılığında, düşmanlardan korunmak için tapınan tanrılaştırılmış beş kahraman. Bazı kaynaklarda Tibet'e Moğolistan'ın kuzeyinden gelen beş erkek kardeş oldukları öne sürülür. Genellikle başlarında geniş kenarlı birer tolgayla tasvir edilirler. Çeşitli geleneklerde farklı tanımları olmakla birlikte, Beş Yüce Kral genellikle şöyle betimlenir: 1) Beş Yüce Kral'ın başı olan ve *karma*'nın (geçmiş olayların etkileri) kralı olarak belirlenen *Pe-har*, bölgenin kuzeyinde yaşar, rengi beyazdır ve beyaz bir aslana biner; 2) orta kesimde yaşayan "zihnin kralı" *Brgya-byin* koyu mavidir ve bir file biner; 3) doğuda yaşayan "bedenin kralı" *Mon-bu-pu-tra* siyahtır ve beyaz bir dişi aslana biner; 4) güneyde yaşayan "erdem

kralı" (*Shing-hya-can*) siyahtır ve siyah bir ata biner; 5) batıda yaşayan "söz kralı" (*Dgra-lha skyes-geig-bu*) kırmızıdır ve siyah bir katıra biner.

Beşar, Cezayir'in güneybatısında, bütünüyle Büyük Sahra'da yer alan il (*vilayet*). 1974'de kurulmuştur. Yüzölçümü 306.000 km²'dir. Kuzeybatıda Fas, kuzeydoğuda Sayda ve güneydoğuda Adrar illeri, güneybatıda Moritanya ve Batı Sahra'yla çevrilidir. Fas sınırına bitişik olan bölümü düz, taşlık kumtaşı platolarından (*hamada*) oluşur. Güneydoğuda ağırlıklı yüzey oluşumları erglerdir; bunların başlıcaları Büyük Batı Ergi, er-Raoui ve İgidi ergleridir.

Vaha kasabası Beni Abbas'ın bulunduğu vadiyi oluşturan Saura Irmağı Beşar ilini kuzeyde ikiye bölmektedir. Saura (daha güneyde Massaud) kıyısında, yaklaşık 320 km boyunca hurma ağacı koruları uzanır. İlin başkenti Beşar, Fas sınırının 58 km güneyindedir. Öbür büyük kasabalar Ahadla ve Tinduf'tur. Önemli yerel ürünler arasında hurma, tahıl, sebze, incir ve badem bulunmaktadır. Beşar kasabasının 24 km güneybatısındaki Kenadsa'daki eskiden önem taşıyan taşkömürü yatakları, günümüzde taşıma maliyetinin yüksekliği nedeniyle en alt düzeyde işletilmektedir. Tinduf'un 240 km güneydoğusundaki Gara Cebilet'te yüksek kaliteli, geniş demir cevheri yatakları vardır. Tinduf'ta her yıl Mali, Montanya, Batı Sahra, Fas ve Cezayir'den göçebelerin (özellikle Regeybatların) katıldığı bir ticaret panayırı olan Muggar düzenlenmektedir. Nüfus (1987) 185.346.

Beşar, eskiden COLOMB-BÉCHAR, Cezayir'in batısındaki Beşar ilinin (*vilayet*) merkezi. Büyük Sahra'nın kuzey uzantısında, Fas sınırının 58 km güneyinde yer alır. Adını yakınındaki Beşar Dağından (488 m) almıştır. Batısında çok sayıda vadi ve derin çukurun birbiriyle kesiştiği bir bölge uzanır. Kentin eskiden Avrupalıların yaşadığı kesiminde bir askeri garnizon ve modern yapılar, eski kesiminde ise üzeri kapalı, dar sokaklar vardır. Beşar Irmağının suladığı hurma ağaçlarıyla çevrili olan Beşar, deniz işleri ve mücevhercilik alanında ün yapmıştır. Ayrıca Büyük Sahra'yı geçen karayolları kavşağında bir ticaret merkezi ve Oran'dan güneye inen demiryolunun son durağıdır. Kentte bir havaalanı da vardır. 5 km güneydeki Beşar Cedid (Yeni Beşar), yakınındaki Kenadsa kömür madeninde çalışanların oturması için kurulmuştur. Nüfus (1987) belediye, 107.311.

beşbiyık bak. muşmula

Beşer, Nuri (d. 1919, Kemaliye), 1954-60 arasında Türk-İş genel başkanlığı görevinde bulunan sendikacı. Grev hakkının yasallaştırması için mücadele etmiştir.

Bir süre askeri fabrikalarda ve Demiryolları'nda çalıştı. 1951'de İstanbul Liman, Dök ve Gemi Sanayi İşçileri Sendikası'nda sendikacılığa başladı. 1953'te Demokrat Parti (DP) milletvekillerinin sendikacılarla yaptığı bir toplantıda grev yasasının çıkarılmasını istedi. 1954'te İstanbul İşçi Sendikaları Birliği genel başkan vekilliğine getirildi. Aynı yıl, milletvekili olan Naci Kurt'tan boşalan Türk-İş genel başkanlığına seçildi. 1959'da Türk-İş Temsilciler Meclisi'nde DP iktidarının işçi haklarına sahip çıkmayışını eleştirerek grev hakkının bir an önce yasallaştırılmasını istedi. 27 Mayıs 1960'taki askeri müdahaleden sonra, DP'yi desteklediği gerekçesiyle Türk-İş Onur Kurulu'na verilerek başkanlıktan düşürüldü. Daha sonra Adalet Partisi'ne girdi ve Zonguldak

tan milletvekili seçildi (1961). Ama bir konuşmasında orduya hakaret ettiği ileri sürülerek 1962'de dokunulmazlığı kaldırıldı

Beşer
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ve mahkûm oldu. Bu olaydan sonra sendikacılığı bıraktı.

beşeri bilimler, insan ve insan kültürüyle ya da beşeri değerlerin ve yalnızca insana özgü olan dışavurum yeteneğinin değerlendirilmesinden kaynaklanan analitik ve eleştirel araştırma yöntemleriyle ilgili bilgi dalları. Terim, üniversitelerin bu alanlarda eğitim veren fakülte ya da bölümleri için de kullanılır.

Günümüzdeki "beşeri bilimler" kavramının kökleri, Eski Yunan'da İÖ 5. yüzyıl ortalarında Sofistlerin genç erkekleri *polis* (kent-devleti) yurttaşlığına hazırlamak amacıyla verdikleri genel eğitim derslerini belirten *paideia*'ya ve Cicero'nun ilk kez İÖ 55'te *De Oratore*'de (Hatip Üzerine) hatip yetiştirme programı için kullandığı *humanitas* (insan doğası) kavramına dayanır. Ortaçağın başlarında, kendisi de bir retorikçi olan Aziz Augustinus gibi Kilise Babaları, *paideia* ve *humanitas* derslerini, bir başka deyişle *bonae* (iyi) ya da *liberales* (özgür) sanatları, matematik, dilbilim ve filolojinin yanı sıra bir oranda tarih, felsefe ve doğa bilimlerini de içeren temel Hristiyan eğitime uyarladılar. Ortaçağ ilerledikçe *humanitas*, kapsadığı bilgi dallarının içeriğiyle değilse de terim olarak yaygınlığını yitirdi. Rönesans'la birlikte de bir dönüşüm geçirdi. 15. yüzyıl İtalyan Humanistleri, tanrısal olmaktan çok beşeri ve klasik birer bilgi dahi saydıkları gramer, retorik, şiir, tarih, ahlak felsefesi ile Eski Yunan ve Latin araştırmaları gibi alanlardaki din dışı yazınsal ve bilimsel etkinlikleri anlatmak üzere *studia humanitatis* terimini kullandılar. 18. yüzyıl'da Diderot ve Fransız Ansiklopedistleri, Latince ve Yunanca metinlerle ve bu dillerle sınırlı olduğu gerekçesiyle *studia humanitatis*'i *encyclopédie*'ye almadılar. Ama 19. yüzyıla gelindiğinde beşeri bilimlerin alanı genişlemişti; artık bu bilgi dallarının tanımlayıcı özelliği, tanrısal alandan ayrılmış olmaktan çok, dünyayı ve olguları beşeri anlam ve amacına değinmeden nesnel bir gözle inceleyen fen bilimlerinin içerik ve yöntemlerini dışlamasıydı.

Beşeri bilimlere ilişkin çağdaş tanımlar, kendine yeterli bir beşeri değerler sisteminin yaygınlaştırılması üzerine kurulu eksiksiz bir eğitim programı önerdikleri ölçüde, daha çok eski tanım biçimlerine yakındır. Ama çağdaş tanımlar beşeri bilimleri fen bilimlerinden olduğu kadar toplumsal bilimlerden de ayrı tutmak eğilimindedir. Bu ayrımı yaparken, beşeri bilimlerin konularının mı, yoksa yöntemlerinin mi ölçüt alınması gerektiği de tartışmalıdır. 19. yüzyıl sonlarında Alman felsefeci Wilhelm Dilthey, "tinsel bilimler" ve "insan bilimleri"

olarak adlandırdığı beşeri bilimleri, kısaca fen bilimlerinin incelediği alanların dışında ve ötesinde kalan bilgi alanları olarak tanımlıyordu. 20. yüzyıl başlarında Yeni-Kantçı Heinrich Rickert ise beşeri bilimlerin ayırt edici unsurunun konu alanları değil, araştırma yöntemleri olduğu görüşündeydi. Rickert'e göre fen bilimleri tek tek olaylardan genel yasalara varmayı amaçlarken, beşeri bilimler belirli olayların kendi kültürel ve beşeri bağlamları içindeki benzersiz değerine yönelik ve genel yasalar aramayan "idiografik" bilimlerdi. Bu görüşler, "beşeri bilimler" teriminin anlamı üzerinde bugün var olan başlıca dört kuram arasındaki tartışmanın temelini oluşturdu.

Ronald Crane'in başlıca temsilcisi olduğu "genel sanatlar" kuramına göre, beşeri bilimlerin yöntemiyle incelenemeyecek hiçbir alan yoktur. Ama matematik ve fen bilimleri ile sosyoloji, psikoloji ve benzerlerinin kendi tarihleri, dilleri, yazınları, temel felsefi kuralları vardır. Bu kurallar, beşeri bilimlerin geliştirdiği dört genel "sanat" aracılığıyla tartışılabilir ve incelenebilir. Bu "sanatlar", düşüncelerin analizi, simgesel dışavurumun (bu arada dilin kullanılışının) analizi, açıklama ve yorum ile tansel araştırma.

"Dilin işlevi" kuramının savunucularından William T. Jones'a göre, bilimsel dilin ve toplumsal bilimlerin kullandığı dilin bilişsel ve adlandırıcı işleviyle karşılaştırıldığında, beşeri bilimlerin kullandığı dilin, görece bilimsel olmayan ve dışavurumcu bir işlevi vardır.

Yalnızca dildeki bir ayrıma değil, aynı zamanda zihne ilişkin bir ayrıma da dayanan "özel yeti" kuramı ise, insan zihnini ussal (bilimsel) ve imgelemsel (insancı) olarak ikiye ayırır. İmgelemsel zihin, kader, özgürlük vb. doğrusal olmayan imge ve düşüncelerle, ussal zihin ise gerçek, nesnel gözlem ve ileriye yönelik tahminle uğraşır. Albert W. Levi'ye göre bu, insan zihninin yapınsındaki bir bölünme, gerçek bir ikilik-tir. Zihnin ussal ve imgelemsel yetilerinin her biri farklı yöntemler kullanır; bu nedenle iki tür yeti kendi içinde de alt bölümlere ayrılır. Bu kurama göre beşeri bilimler, örneğin üretime yönelik güzel sanatlar ile eğitim ve öğrenime yönelik "özgür sanatlar" (*artes liberales*) biçiminde ikiye ayrılabilir.

Bilimleri ayırtmak üzere yola çıkan başlıca kuramlardan biri olan "genel deneyim" kuramına göre, beşeri bilimlerin herkese açık, herkesin kavrayabileceği, gündelik yaşama özgü "doğal" bir mantığı, buna karşılık fen ve matematiğin oldukça uzmanlaşmış, amaca yönelik bir mantığı vardır. Bu kuramın savunucularına göre beşeri bilimlerin mantığı "ne" mantığıdır; çünkü olayların örüntüsünden çok, belirli olayların ortaya çıkışını ve nedenlerini, insanlığın başarılarını sorgular. Henry B. Weatch'a göre bu "ne" mantığı insanı, insan doğasını, insanlık durumunu ve içinde yaşanan gerçek dünyayı öğrenmeyi amaçlar.

Beşeri bilimleri anlamak ve değerlendirmek için farklı ölçütler önermelerine karşın, bütün bu kuramların savunucuları beşeri bilimlerin özgür bir eğitimin temelini oluşturması gerektiği üzerinde görüş birliği içindedir. Günümüzde beşeri bilimler programları genellikle Latince ve Yunanca klasiklerin çevirilerini de içerecek biçimde edebiyat, tarih, felsefe, ilahiyat ve yabancı dil eğitimi kapsar. ABD üniversitelerinde, fen bilimleri ve matematik ile toplumsal bilimlerin yanı sıra üçüncü temel bilgi dahi olarak, *liberal arts* (özgür sanatlar) bölümünün öğretim programı içinde yer alır.

"Özgür sanatlar" deyiminin kökeninde Latin dünyasındaki ayırım yatar. Ortaçağda

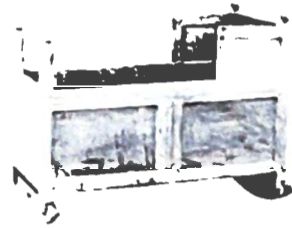
üniversitelerin programını oluşturan *trivium* (uçlu: dilbilgisi, retorik, mantık) ve *quadrivium*'ün (dortlu: aritmetik, geometri, müzik, astronomi) oluşturduğu *septem artes liberales* (yedi özgür sanat) özgür insanların, buna karşılık *artes illiberales* (el sanatları) özgür olmayanların uğraştığı "sanatlar" sayılırdı. 20. yüzyıldaki bilimsel etkinlikler ve üniversite programları bağlamında hem fen bilimlerini, hem de beşeri bilimleri kapsayan "özgür sanatlar", plastik sanatlar bağlamında "yaratıcı sanatlar" anlamında kullanılmaktadır. "Özgür sanatlar" ve "beşeri bilimler", mesleki ve teknik içerikli eğitimden farklı olarak, düşünme ve irdeleme yoluyla genel bilgiler edinmeye yönelik disiplinler alanında birbiri yerine de kullanılmaktadır.

beşibirlik, BEŞİBİRYERDE olarak da bilinir, beş altın lira değerinde Osmanlı parası.

1844'teki tashihi sikke (para düzeltmesi) adı verilen para reformuyla altın, gümüş ve nikkelden onluk sistemine göre yeni paralar çıkarıldı. Ana birim, 7,2 gr ağırlığında ve 22 ayar altın Osmanlı lirası oldu. 36 gr ve 22 ayar beşibirlik ise, bu birimin beş katı değerinde ve en büyük altın para sayıldı; ama yüksek değeri ve bozurma güçlüğü nedeniyle pıyasa parası olmaktan çok, ziynet altını niteliği kazandı.

Sultan V. Mehmed (Reşad) (hd 1909-18) adına ve II. Meşrutiyet'in anısına çıkarılan açık (geniş çaplı) ve üstünde Osmanlı Devleti arması bulunan az sayıdaki armalı beşibirlik ise anı ve koleksiyon parası olarak ilgi gördü.

beşik, ahşap, hasır ya da demirden yapılmış, yanları kapalı ve yatay bir çubuğa asılmış ya da sallanan ayaklar üstüne yerleştirilmiş bebek yatağı. Kaynağı bilinmeyen çok eski bir eşya türüdür. İlk beşikler oyulmuş ağaç gövdelerinden, ustı açık, uzunca kutular biçimindeydi. Başlangıçta,

Amerikan ya da İngiliz yapımı meşe beşik, 1625-75, Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York
Mrs. Russell Sage'nin armağanı, 1909

sallanan ayakların sabit olmadığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki örnekler ise, aynalık tahtaları ve oymalarla donatıldı, kakma ya da yaldızlı tunç levhalarla bezendi. Her dönemde basit kutulardan, 18. yüzyıl Fransa'sının incelikle işlenmiş, kumaşlarla kaplı gösterişli beşiklerine kadar çeşitlenmeler gösteren örnekler üretildi. Ortaçağda koylu bebekleri hafif, ahşap ya da sepetten yapılmış beşiklerde uyutulurken, saraylıların ve soyluların bebekleri için altın, gümüş ve değerli taşlarla donatılmış beşikler yapıldı. 15. yüzyıldan 17. yüzyıla değin gözde olan sallanan ayaklar üzerine yerleştirilmiş beşiklerin yerini 18 ve 19. yüzyıllarda iki uçtan desteklere asılan sepet işi beşikler aldı.

Beşğin Türklerde ve Doğulu toplumlarda da eskiden beri kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'da yapılan kazılarda 1. yüzyıla ait olduğu sanılan bir Hun mezarından bir beşik çıkmıştır. Bu beşik genel özellikleriyle

günümüz Kazak ve Kırgız beşiklerinin ayıdır.

Anadolu'da beşik, kullanıldığı bölgeye ve toplumsal çevreye göre farklı biçimler almıştır. Halkın kullandığı beşikler çoğu kez ceviz, pelesenk, abanoz, servi ve demirhindi gibi dayanıklı ağaçlardan yapılmış, basit ve işlevsel eşyalardır. Yay biçimindeki kavisi tabanlara oturan dört ayak, korkuluk çubukları, parmaklıklar ve cibinlik çubuğu beşiğin başlıca parçalarıdır. Beşiği süsleyen nakışlar, kullanıldığı bölge ve topluluğa göre az ya da çok olur. Taşıma gücünü dolayısıyla çoğunlukla salıncağı yeğleyen göçebelerin portatif beşik kullandıkları da görülmüştür.

Ege Bölgesi'nde tabanı düz, yanları dışarıya eğimli, baş ve ayak uçlarına karnak geçirilen, üstünde tutmak ve çocuğun ilgisini çekecek şeyler asmak için "kaş" adlı bir kol bulunan beşikler yaygındır. Orta ve Doğu Anadolu'da görülen beşiklerde çocuk yün ya da kenevirden örme bir tabana yatırılır. Bu örme yatak bölümlü çözümlerle çocuk sırtta da taşınabilir. Bu beşik tipi göçebelikle yerleşik yaşamın iç içe olduğu bir kültürün ürünüdür.

Beşik gönderme de önemli bir gelenektir. Orta Anadolu'da bebeğin doğumundan bir hafta kadar sonra, dedesi ya da dayısı bir beşik yaptırır. Beşiğe yastık, bebek başlığı ve yorgan konurdu. Aile yakınlarının başlığına altın taktıkları ya da armağanlar koydukları beşik, kırmızı bir bürümcükle örtülerek bebeğin evine gönderilirdi. Halk arasındaki bu gelenek Osmanlı sarayında da vardı. Padişahın bir çocuğu doğduğunda valide sultan, sadrazam ya da saray kethüdası birer beşik hazırlatırdı. Bu beşikler, Beşik Alayı adı verilen bir törenle, sarayın iç hizmetlerine bakanlar tarafından Endurun ağalarıyla birlikte Harem'in divan yerine bitişik olan kapısına bırakılırdı. Beşik oradan darüssaade ağası ve başka görevlilerce alınıp Harem dairesine götürülürdü. Bu törenler sırasında, hizmeti geçenlere armağanlar verilmesi gelenek haline gelmişti. Saraylarda kullanılan beşikler daha karmaşık yapı ve zengin bezemeliydi. Kadife kaplama, ahşap üstüne fildişi, sedef, bağa ve değerli taş kakmalı olanlara rastlandığı gibi, özellikle Osmanlı sarayında Edirnekâri işlemeli olanlar da kullanılmıştır.

beşik kemer, yarım daire biçiminde kemer. *Ayrıca bak. kemer.*

beşik kertme, Anadolu'da aynı ya da yakın günlerde doğan çocukların beşikte iken birbirleriyle nişanlanması geleneği.

Daha çok aralarında yakın kan bağı ya da yakın ilişki olan ailelerde görülür. Aileler bu ilişkinin sürmesi için çocuklarının ileride birbirleriyle evlenmesini isterlerse, erkek çocukla kız çocuk birbirleriyle sözlenir. Bunun için her iki çocuğun beşiğine bıçakla birer kertik açılır. Beşik kertme deyimine Dede Korkut Kitabı'nda da rastlanmasa, bu geleneğin Türkler arasında çok eskiden beri var olduğunu göstermektedir. Dede Korkut öykülerinin önemli kahramanlarından Bamsı Beyrek ile Bay Bican Bey'in kızı Banı Çiçek beşik kertme nişanlıdır.

Kundaktaki çocukların nişanlanması, yöreye göre değişen bir törenle yapılır. Orta Anadolu köylerinde erkek çocuk anası, kız çocuğuna beşiği ile birlikte ipekli bir çocuk takımı yaptırır. Varlıklısa bunu altın bir nazurlık bağlar ve başka armağanlarla birlikte kız evine yollar. Kız evi de oğlan evinin yakın akraba kadınlarına akşam ye-

meği verir. Yemekten sonra bir kadın hoca, oğlan evinden gelen beşiği ortaya getirir. Beşiğin içindeki gıysiyi kız çocuğuna giydirir. Nazarlığı takarken bir ilahı okur, sonra şerbetler içilir. Böylece çocuklar nişanlanmış olurlar. Güneydoğu Anadolu'nun bazı yörelerinde bu törene köy imamı da çağrılır, böylece olaya bir "yarı nikâh" havası verilir.

Birbirleriyle beşik kertme nişanlı olarak büyüyen çocuklara her yıl belirli özel günlerde armağanlar verilir. Herhangi bir ahlaki engel çıkmadıkça, beşik kertme nişanlı çocukların birbirleriyle evlenmesi gerekir. Bazı yörelerde beşik kertmenin ayrıntılarına sonuçlanmasının uğursuzluk getireceğine de inanılır. Buna karşılık beşik kertmenin bozulmasının hoşgörüle karşılandığı, önemli bir ayıp ya da kusur olarak görülmediği yerler de vardır. Eskiden oldukça yaygın olan bu gelenek günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur.

beşik tonoz, yarım silindir biçiminde tonoz. *Ayrıca bak. tonoz.*

beşik uleması, Osmanlılarda küçük yaşta ilmiye rütbesi verilen ulema çocukları ve torunları.

14 ve 15. yüzyıllarda ulema, bilimde olduğu kadar toplumsal yaşam ve yönetimde de etkili oluyor, giderek de kendine özgü bir sınıf (ilmiye sınıfı) oluşturuyordu. 18. yüzyılda ilmiye sınıfına özgü ayrıcalıkların bu sınıfta kalmasını sağlamak amacıyla ulemanın çocuklarına ve torunlarına doğar doğmaz ilmiye rütbesi verilmeye başlandı. Böylece beşik uleması denen, ama bilimle ilgisi olmayan yeni bir sınıf ortaya çıktı. Özel geliri ve ayrıcalıkları olan beşik uleması, belirli bir yaşa geldikten sonra müderrislik, kadılık gibi görevler almıştır.

Beşikçi, İsmail (d. 7 Ocak 1939, İskilip, Çorum), Doğu Anadolu ile ilgili araştırmalarıyla ünlü bilim adamı ve yazar. 1962'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra, askerliğini Bitlis ve Hakkâri'de yaptı. 1965'te Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. Göçebe Alkan aşiretini konu alan doktora tezi 1969'da *Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar* adıyla yayımlandı. Aynı yıl çıkan *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'nde Doğu Anadolu'daki toplumsal ve ekonomik koşulları inceledi. Temmuz 1970'te rektörlük kararıyla görevden alındı. 1971'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Sosyoloji asistanı olan Beşikçi, 24 Haziran 1971'de komünizm ve bölücülük propagandası gerekçesiyle Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklandı. 14 Ağustos 1972'de 13 yıl 7 gün ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1974'te af yasasıyla tahliye oldu. Çalışmalarını bağımsız bir yazar olarak sürdüren Beşikçi, Cumhuriyet döneminin ve resmi ideolojinin bilim karşısındaki tutumunu konu alan *Bilim Yöntemi* (1975-78, 4 cilt) adlı bir dizi yapıtı verdi. 1977'den sonra hakkında çeşitli davalar açıldı. İstanbul Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi'nce 2 yıl ağır hapis ve 12 ay hapis cezasına çarptırıldı; Eylül 1979'da Toptası Cezaevi'ne girdi. Nisan 1981'de tahliye olduktan sonra, cezaevinde bulunduğu sırada İsvetç Yazarlar Birliği Sendikası'nın mektubuna verdiği cevaptan dolayı "devletin dış itibarını zedeleme" gerekçesiyle yeniden tutuklandı. Yargılama sonunda TCK 140 maddesinin en üst sınırı olan 10 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Bir başka kitabı ve mahkemede yaptığı savunma nedeniyle verilen hükümlerle cezası 14 yıl çıktı.

1986'da Amerikan Yazarlar Birliği'nin yılın *pen-friend'i* olarak seçtiği Beşikçi, 1987'de hapisten çıktı. Aynı yıl Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. Birkaç kez tutuklanmasına, birbiri ardına açılan davalara karşın incelemelerini yayımlamayı sürdürdü. Son yapıtları arasında *Tunceli Kanunu* (1990), *Uluslararası Sömürge: Kürdistan* (1990), *Orgeneral Muğlalı Olayı* (1991) ve *CHP Programı, 1931* (1991) sayılabilir.

Beşikdüzü, Karadeniz Bölgesi'nde, Trabzon iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Vakfıkebir'e bağlı bir bucak olan Beşikdüzü, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Beşikdüzü Belediyesi 1949'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 28.794; kent, 14.047.

Beşiktaş, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 11 km² olan Beşiktaş ilçesi doğu ve güneyde İstanbul Boğazı, güneybatıda Beyoğlu, batıda Şişli, kuzeybatıda Kağıthane, kuzeyde de Sarıyer ilçeleriyle çevrilidir.

Beşiktaş Bizans döneminde, asıl kentten kopuk olması nedeniyle, dinsel kurumların yerleştiği küçük bir köy görünümündeydi. Bilinen ilk adı İasonion'dur. Daha sonra Sergion ve Diplokionion adlarıyla da anılan semtin gelişmesi 17. yüzyılda kaptanuderyaların buraya yerleşmesiyle başladı. Çevrede yeni camiler ve çeşmeler yapıldı, vadi ağzlarında köyler ortaya çıktı. Bunun sonucunda denizyolu ulaşımı canlandı; önceleri yal-

Beşiktaş'tan bir görünüm
Çizen: Durgut

nızca Üsküdar'a çalışan kayıklar, hem Beşiktaş'a, hem de Boğaz'ın öteki yerleşmelerine hizmet vermeye başladı. 19. yüzyılın ilk yarısında Maçka Kışlası çevresinde yeni yerleşmeler gelişti. Dolmabahçe Sarayı(*), Çırağan Sarayı(*) ve Yıldız Sarayı'nın(**) yapımı ile Dolmabahçe ve çevresi yeni yönetim merkezi durumuna geldi. 19. yüzyıl sonunda Beşiktaş ile Üsküdar ve Haydarpaşa arasında düzenli vapur seferleri başladı. Eski bir kuruluş olan Beşiktaş Belediyesi 1984'teki düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990) 192.210. *Ayrıca bak. İstanbul.*

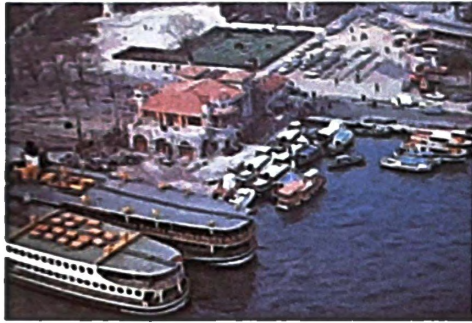
Beşiktaş Cemiyet-i İlmîyesi, 19. yüzyılda İstanbul'da kurulmuş edebiyat ve bilim derneği. II. Mahmud dönemindeki (1808-39) yenileşme hareketleri sırasında özellikle pozitif bilimlere karşı uyanan ilgiyi yaygınlaştırmak amacıyla bir grup aydın tarafından kuruldu. Türkiye'de bu alandaki ilk örnektir.

Beşiktaş'la Ortaköy arasında Şanizade Yalısı ile Ferruh Efendi Yalısı'nda toplandı

için dernek bu adla anıldı. Haftanın belirli günlerinde edebiyat, felsefe, tıp, matematik ve astronomi alanında toplantılar düzenleniyor, başyüran öğrencilere de ücretsiz ders veriliyordu. Derneğin yöneticisi Melekpaşazade Abdülkadir Bey (ö. 1843), başlıca üyeleri de Şanizade Ataullah Efendi, İsmail Ferruh Efendi, Fehim Süleyman, Başmusa-hib Hatif Efendi, Kazasker Kethüdazade Mehmed Arif Efendi (ö. 1849), Viyana elçiliğinde bulunmuş olan Akif Bey, Recai-zade Ahmed Cevdet Efendi (ö. 1831) ile kardeşi Mustafa Sâmîl Efendi (ö. 1840) ve Rumelihisarı Bektaşî Dergâhî şeyhi Mahmud Baba idi (ö. 1865).

Çok etkili olmamakla birlikte aydınları ilk kez devletten bağımsız olarak bir araya toplaması bakımından dikkat çekici bir girişim olan Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi, tutucu çevrelerin sürekli tepkisine hedef oldu. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında da üyeleri Bektaşilikle suçlandı; birçoğu sürgüne gönderilince dernek zorunlu olarak dağıldı.

Beşiktaş İskelesi, İstanbul'da, Boğaz'ın Rumeli kıyısındaki Beşiktaş semtinde, I. Ulusal Mimarlık akımının bir örneği olan iskele yapısı. Şirket-i Hayriye tarafından, I. Dünya Savaşı sırasında Kuzguncuk İskelesi ile birlikte yaptırılan Beşiktaş

Beşiktaş İskelesi
Orhan Durgut

İskelesi, ilk kâgir vapur iskelesidir. Simetrik bir planda, iki tarafında alçak birer kulesi bulunan iki katlı bir yapıdır. İskele kapısının sol tarafındaki bir merdivenle çıkılan üst katın denize bakan cephesinde, eskiden gazino olarak kullanılan genişçe bir balkon vardır. Biçimleniş ve mimari öğeleriyle de dikkati çeken Beşiktaş İskelesi'nin onarımı 1987'de tamamlanmıştır.

Beşiktaş Jimnastik Kulübü (BJK), ilk Türk spor kulübü. Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü adıyla, 1903'te Hüseyin Bereket, Şamil Osman (Şaplı), Ahmet Fetgeri, Mehmet Ali Fetgeri, Nazım Nazif (Ander), Tayyareci Fethi, Behçet, Haydar ve Şevket beyler tarafından kuruldu. İlk başkanı Şamil Osman'dı. Kulüp önce jimnastik, barfiks-paralel, boks, eskrim, güreş ve halter dallarında çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra adı Osmanlı Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye Mektebi olarak değiştirildi. II. Abdülhamid, haram saydığı futbolu kapsamamak koşuluyla, kulübün çalışmalarına özel bir fermanla izin verdi. 1909'da adı Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü'ne dönüştürülen kulüp, 26 Ocak 1910'da resmen tescil edildi. Başlangıçta renkleri kırmızı beyaz iken, 1912 Balkan savaşı yenilgisi sonrasında bir yas göstergesi olarak siyah beyaza dönüştürüldü. 1923'te bugünkü adını aldı.

Futbol, kulübe 1910'da girdi. Refik Osman (Top) ile Şeref Bey'in takımlarını birleştirerek kulübe katılmaları ve Beşiktaş

semtindeki başka futbol takımlarının da Şeref Bey'in önderliğinde kulüpte yer almasıyla güçlü bir futbol takımı oluştu. BJK 1919-20'de İstanbul Türk İdman Birliği Ligi şampiyonu, 1920-21'de İstanbul Türk İdman Birliği Ligi şampiyonu ve Pazar Ligi ikincisi, 1921-22'de Pazar Ligi şampiyonu oldu. Cumhuriyet döneminde ise futholda İstanbul Amatör Ligi'nde 11 kez (1923-24, 1933-34, 1938-43, 1949-51), İstanbul Profesyonel Ligi'nde iki kez (1951-52, 1953-54), Türkiye Futbol Şampiyonası'nda iki kez (1934-51), Millî Küme'de iki kez (1941-44), Türkiye Birinci Ligi'nde sekiz kez (1959-60, 1965-66, 1966-67, 1981-82, 1985-86, 1989-90, 1990-91, 1991-92) birinciliği kazandı. Üç kez (1974-75, 1988-89, 1989-90) Türkiye (Federasyon) Kupası'nı, beş kez de (1967, 1974, 1986, 1989, 1992) Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı aldı. Voleybolda 1964-65 sezonu İstanbul Bayanlararası Voleybol Ligi şampiyonu olan BJK kız voleybol takımı 1966'da da Federasyon Kupası'nı kazandı. Bunun yanı sıra erkek voleybol takımı 1967-68 ve 1976-77'de İstanbul II. Küme'de şampiyon oldu. Basketbolda 1955-56 İstanbul II. Küme, 1960-67 İstanbul I. Küme, 1974-75 Türkiye Ligi ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Kupası ile Zafer Kupası şampiyonu oldu.

BJK'nin unutulmaz sporcuları arasında Tayyareci Fethi, Şeref Bey, Hüsnü (Savman), Baba Hakkı (Yeten) bulunmaktadır. 1960'lardan sonra basketbol ve voleybol dallarında kız takımı da oluşturan BJK günümüzde futbol, basketbol, voleybol, atletizm, boks ve halter dallarında etkinlik göstermektedir. Kırk yılı aşkın bir süre Çırağan Sarayı bahçesindeki Şeref Stadi'nde spor etkinliklerini yürüten BJK 1985'ten beri çalışmalarını İhlamur semtinde kurulan Fulya Stadi ve Kapalı Spor Tesisleri'nde sürdürmektedir. Kulüp binası 'Akaretler' dedir.

Beşiktepe, Çanakkale ilinde, Troya'nın 7 km güneybatısındaki Beşik Koyunda, Beşik-Yassitepe ve Beşik-Sivritepe olarak anılan iki tepeli ve denize doğru uzanan burnu içine alan arkeolojik alan.

1981'de yüzey araştırması yapılan bölgede ilk kazılar 1982'de başlanmıştır. Tübingen Üniversitesi'nden Manfred Korfmann başkanlığında bir ekip tarafından yürütülen kazılar sürmektedir.

Kazılar, Beşiktepe yöresinde tarihöncesi çağlardan günümüze değin yerleşildiğini göstermektedir. Koyun doğusunda Osmanlı döneminden kalma Hasan Paşa Köşkü yer alır. Bizans döneminden bir yapı kompleksi ve bunu çevreleyen bir sur (13. yüzyılın ilk yarısı), Helenistik dönemden ise gene surla çevrili, birbirini izleyen iki yapı katı (İÖ 3. yy) kalmıştır. Burundaki çukurlardaysa Troya VII ya da son Troya VI evresine tarihlenen kalıntılar görülür.

Beşik-Sivritepe'de Helenistik döneme ait bir tümülüs yer alır. Tümülüsün altında açığı bezekli çanak çömleğin bulunduğu Neolitik ya da Kalkolitik Çağ yerleşmesine ait kalıntılar ele geçmiştir. Bu katta midye kabuklarının çokluğu dikkati çekmektedir.

Beşik-Yassitepe'de yapılan sekiz açmada Troya I ile aynı dönemden 12-13 m uzunlukta ve 5-6 m genişlikte yan yana dizili yedi yapı kısmen açığa çıkarılmıştır. Bu evlerde düz damları taşıyan direklerin çukurları, yatma ya da oturma yerlerini gösteren taş döşeli bölümler ve *in-situ* (asıl yerinde) kapı söve taşları bulunmuştur. Karbon 14 ve ısl ışımaya tarihleme yöntemleri, bunların İÖ 2900-2600 arasında kaldığını göstermiştir.

Beşik-Yassitepe'deki buluntular içinde pişmiş topraktan yapılmış minyatür savaş bal-

talarının çokluğu dikkati çeker. Hayvan kemikleri av hayvanlarının az olduğunu, ama en çok ala geyiğin avlandığını göstermektedir.

Beşik mezarlığı tam deniz kıyısında, yüzey kumunun hemen altında ve oldukça tahrip olmuş durumdadır. İÖ 13-12 yüzyıla ait olan mezarlık alanında toplam 56 mezar kazılmıştır. Bu mezarlar içinde en yaygın tipi kup (pitos) ya da çömlek mezarlar oluşturur. Ağızları yassı taşlarla örtülmesi bu mezarlar güneydoğuya bakmaktadır. Ayrıca kıldan yapılmış ya da düzgün taşlardan örülmüş başka tip mezarlar da vardır. Bunlardan başka megaron biçiminde bir mezar yapısı da ortaya çıkarılmıştır. İki odalı bir evin taklidi olan bu mezar yapısının ante bölümü bir taş dizisi ile örülmüş, açık kalan bölüme de bir kup mezar yerleştirilmiştir. İki odanın zemini de küçük taşlarla döşelidir.

Beşik mezarlığı, zaman içinde soygunlara uğradığı için zengin buluntular vermemiştir. Mezar armağanlarının eksiksiz ele geçtiği tek mezar bir çocuğa aittir. Buradan uç yüzden fazla akık, kemik, frit boncuk, bir adet uzun ve boğumlu altın kolye tanesi ve Troya VI sonuna tarihlenen bir Miken *pyxis*'i çıkmıştır. Kup mezarlarda tunç ya da bakırdan, hemen hepsi tahrip olmuş küpeler, saç halkaları, bir bıçak ve bir iğne bulunmuştur. Mezarlık alanında mezar kabı olmayan çok sayıda küçük ve kırsız, ağızları taşlarla kapanmış çanak çömleğe rastlanmıştır. Mezarlardan, gömme dışında yakma geleneğinin de var olduğu anlaşılmaktadır. Hiç kadın iskeletine rastlanmamış olması ilginçtir.

Beşiktepe kazılarında ele geçen kalıntıların hepsi Çanakkale Müzesi'nde sergilenmektedir.

beşinci kol, ellerindeki her türlü araca başvurarak bir ulusun dayanışmasını yok etmeye çalışan yıkıcı yeraltı grubu. İspanya İç Savaşı (1936-39) sırasında faşistlere komuta eden General Gonzalo Queipo de Llano y Sierro'nun terimi ilk kez kullandığı kabul edilir. General, ordusunun dört kolu Madrid'e doğru ilerlediği sırada hükümeti başkent içinden yıkmaya çalışan faşist yandaşlarından "beşinci kol" olarak söz etmiştir.

Beşinci kolun başlıca yöntemlerinden biri, yıkıcı unsurların, hedef ülkenin tüm yapısına, özellikle de siyasal karar alma ve ulusal savunma merkezlerine saldırmasıdır. Beşinci kol unsurları, bu tür kızıl konumlardan yararlanarak yalan haber ve söylenti yayar, halk arasında korku yaratır, ayrıca bilinen casusluk ve sabotaj tekniklerini uygularlar.

Beşir Ağa (ö. 1752, İstanbul), celi sulus yazının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş hattat.

Mora vergi tahsildarı Ahmed Paşa'nın kölesiyken azat edilerek saraya alındı ve orada yetişti. Önce I. Mahmud'un musahibi, 1746'da da kızlarağası oldu. Bu göreve getirildikten sonra çeşitli hilelere başvurarak büyük bir servet edindi ve Şeyh Hamdullah, Hafız Osman gibi birçok hattatın yapıtlarını ele geçirerek büyük bir koleksiyon oluşturdu. Ama servetini ve koleksiyonunu yasal olmayan yollardan elde ettiği ortaya çıkınca görevinden alınarak idam edildi.

Hasircılar imamı Hafız Mustafa Etendi'den sulus ve nesih dersleri, Enderun hocası Mumezade Mehmed Ağa'dan icazetname

alan Beşir Ağa, celi sülüs yazıda ustaydı. O döneme değin henüz olgunluğa erişmemiş olan bu yazının gelişmesine önemli katkılar da bulundu. Ayasofya'nın arkasındaki iki yapının kapısı ile aynı caminin sağ karşısında, su terazisi bitişindeki çeşmenin yazıtlarını Beşir Ağa'nındır. Bursa'da Yeşil Türbe yakınındaki iki çeşmenin yazıtlarını da o yazmıştır.

Beşir Fuad (d. 1852, İstanbul - ö. 5 Şubat 1887, İstanbul), düşünür, eleştirmen ve yazar. Bir süre Suriye'de Cizvit Mektebi'ne devam etti. Askeri İdadi'yi (1871) ve Harbiye Mektebi'ni (1873) bitirdi. Abdülaziz'in yaverliğine getirildi (1873-76). Sırp (1875-76) ve Rus (1877-78) savaşlarında çarpıştı. Girit İsyanı'nı bastırmak için yollanan birliklere gönüllü olarak katıldı. Kolağası rütbesiyle atanmış bulunduğu Levazımat-ı Umumiye Dairesi Teftiş Komisyonu üyeliğinden 1884'te istifa etti. Bundan sonra yayımcılıkla uğraştı. Geçirdiği bir bunalım sonucu bileklerini keserek intihar etti; ölünceye değin duygularını yazdı.

İlk yazıları *Envâr-ı Zekâ* dergisinde (1883) çıkan Beşir Fuad, daha sonra *Ceride-i Havadis*'te (1884), *Tercüman-ı Hakikat* ta (1885-86) ve kendi yayımladığı *Hâver* (1884) ve *Güneş* (1884) dergilerinde yazdı. Tanzimat yazarlarının romantizmine karşı çıkan düşüncede pozitivizmi, maddeci ve gerçekçi değerleri öne getiren, metafiziği mahkûm etmeye çalışan, edebiyatta romantizme karşı doğalcılığı öneren tutumuyla dikkati çekti. Fransız fizyoloji bilgini Claude Bernard'ın düşüncelerinden esinlendi. Onun etkisinde yazdığı *Beşer* (1886) adlı yapıtında bedende ve hayatıyette gizemli, metafizik birtakım nedenler aramanın gereksizliğini savundu. Pozitif bilimlere, dil konularına, askerliğe, felsefe ve edebiyata ilişkin yüzlerce yazı ve 15 kitap yayımladı. Nesnel eleştirileri ile çağının yazarlarını ve aydınlarını etkiledi.

Öbür yapıtları arasında *Viktor Hügo* (1885), *İntikad* (1887; Muallim Naci ile yazışmalar) ve *Mekruba* (1888; Fazlı Necib'e mektuplar) sayılabilir.

Beşir Şihâb II (d. 1767, Gazir, Lübnan - ö. 1850, İstanbul), 1788'den 1840'a değin önce Osmanlılara, daha sonra Mısır'a bağlı olarak Lübnan'ı yöneten emir.

Şihabi ailesinden Emir Kasım'ın oğluydu. Yoksulluk içinde büyümesine karşın çok varlıklı bir ailenin kızıyla evlendi. 1788'de görevini terk etmek zorunda bırakılan amcası Yusuf'un yerine yörenin soylularınca emir seçildi. Emir olunca Akkâ valisi Cezzar Ahmed Paşa için topladığı vergiyi artırmak zorunda kaldı. 1799'da Napoléon'un Akkâ seferinde Cezzar Ahmed Paşa'ya yardım gönderdi. Cezzar'ın 1804'te ölmesinden sonra ödediği vergileri azaltarak durumunu sağlamlaştırma olanağı buldu ve Canbulatlar dışında Dürzi emirlerin güçlerini ortadan kaldırdı.

1810'da Şam'ı kuşatan Vehhabilere karşı Şam valisi Yusuf Paşa'yı destekledi. 1821'de Akkâ'nın yeni sancakbeyi Abdullah Paşa ile Şam valisi Derviş Paşa arasındaki anlaşmazlıkta Akkâ sancakbeyinin tarafını tuttu. Osmanlı sultanının sancakbeyini isyancı ilan etmesi üzerine Mısır'u kaçı. Daha sonra Abdullah Paşa affedilince Lübnan'a dönen Beşir, yokluğunda onun aleyhinde komplo hazırlayan Canbulat'a karşı mücadeleye girişti. 1825'te Canbulat'ı öl-

dürdükten sonra Lübnan'ın yönetimini ele geçirdi.

1830'larda, Bereketli Hilal olarak anılan bölgeyi (Irak dışında) işgal eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa yönetimiyle işbirliği yaptı. Genel olarak Dürzilerin ve Lübnanlı Hristiyanların (Maruniler) silahsızlandırılması ve zorunlu askerliğin getirilmesi için çaba gösterdi. 1837'de zorunlu askerlik uygulamasına karşı ayaklanan Dürzileri bastırmak için 4 bin Hristiyanı silahlandırması, iki topluluk arasında yıllarca sürecekt çatışmalara yol açtı. İki yıl sonra da, daha önce silahlandırdığı Hristiyanları bu kez silahsızlandırmaya çalıştı. Amacı zorunlu askerlik hizmetini getirmektir. Ama Hristiyanlar, Dürzilerle işbirliği pahasına da olsa direnmeye kararlıydı. 1840'ta İngilizlerin Mehmed Ali Paşa'yı bölgeden çıkarmak amacıyla destekledikleri Hristiyanlar ve Dürziler, Beşir'e başkaldırdılar. Egemenliğini yeniden kuramayan Beşir, Ekim 1840'ta Malta'ya sürgüne gönderildi. Ertesi yıl İstanbul'a gitti ve 1850'de orada öldü.

Beşiri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Batman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 586 km² olan Beşiri ilçesi kuzeyde Kozluk ilçesi, doğu ve güneydoğuda Siirt ili, güneyde Hasankeyf ilçesi, güneybatı ve batıda da Merkez ilçesiyle çevrilidir.

İlçe topraklarının büyük bölümü Diyarbakır Havzasının(*) uzantısı olan düzlükler üstünde yer alır. Güney kesimi, doğulu ilçe sınırları dışında kalan Raman Dağı engebelenidir. Bu topraklardan çıkan suları Dicle Irmağı(*) toplar. İlçenin başlıca akarsuyu olan Garzan Çayı(*) güneyde doğal sınır oluşturan Dicle'ye katılır.

İlçede başlıca geçim kaynağı bitkisel üretim ve hayvancılıktır. En çok yetiştirilen ürünlerden biri kışık buğdaydır. Beşiri'de Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çelik hangar ve siloları vardır. Öteki ürünler arasında arpa, üzüm, mercimek ve tütün sayılabilir. Tütün ekiminin gittikçe yaygınlaşması üzerine Beşiri'de bir yaprak tütün işletmesi kurulmuştur. Hayvancılık da yapılan ilçede en çok kıl keçisi ve koyun yetiştirilir. 1940'ta petrol bulunan Raman Dağı, uzun yıllar Türkiye'nin en önemli ham petrol üretim alanıydı (bak. Batman).

Yörenin geçmişi Batman ilinin tarihine koşuttur. Yöre 19. yüzyıl sonunda Diyarbakır (Diyarbakır) vilayetine Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Eskiden Kobin ya da Kabin ve Elmedin adlarıyla anılan kent, Güneydoğu Anadolu'nun gelişmekte olan merkezlerinden biridir. Kentin il merkezi Batman'a uzaklığı 18 km'dir.

Beşiri Belediyesi 1928'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 34.358; kasaba, 5.219.

beşli, beş çalgı ya da insan sesi için yazılmış beste ve bu tür bir besteyi çalan müzikçi topluluğu. Yaylı çalgılar beşlisinde genellikle iki keman, iki viyola ve bir viyolonsel bulunur. Mozart'ın bu düzendeki altı yapıtı, oda müziği alanındaki en büyük ürünleri olarak kabul edilir. Besteci ve viyolonsel virtüözü Luigi Boccherini, beşli topluluğunda iki viyola yerine iki viyolonsel kullanmıştır; normal yaylı çalgılar beşlisi için 12, bu düzendeki beşli için 113 beste yapmıştır. Boccherini'yi bu tür beşli düzeninde izleyen, ünlü *Do Majör Beşlisi* ile yalnızca Franz Schubert olmuştur.

Genellikle bir yaylı çalgılar dördlüsüne piyanonun katılmasıyla oluşan piyano beşlisi, besteciler arasında çok tutulmuş, örneğin Boccherini bu tür beşli için 10'u aşkın yapıt

bestelemiştir. Buna karşılık Schubert'in önemli yapıtı *Alabalık Beşlisi* piyano, keman, viyola, viyolonsel ve kontrbas içindir. Beşli olarak, yaylı çalgılar dördlüsü ile birlikte flüt, obua, klarnet vb de kullanılmıştır. Boccherini flüt ya da obua ile birlikte normal yaylı çalgılar dördlülere için 18 beste yapmıştır. Vokal beşliler ise genellikle du soprano ve birer alto, tenor ve basan oluşur. Müzik literatüründe, örneğin 16. yüzyıl madrigallerinde bu türdeki yapıtlara sık rastlanırsa da, beşli adı pek kullanılmamıştır.

beşli ölçü (Yunanca *pentametros*), beş ayaktan oluşan şiir dizesi. 16. yüzyıldan bu yana İngiliz şiirinin en yaygın ölçüsüdür; en sık kullanılan ayak ise, bir vurgusuz bir vurgulu heceden (˘ ˊ) oluşan *iambos* ölçüsüdür.

Geoffrey Chaucer, daha 14. yüzyılda *Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) adlı yapıtında bir vurgusuz bir vurgulu heceden oluşan beşli ölçüyü (*iambikos pentametros*) kullanmıştır. Bu ölçü, sonraki yıllarda Dryden ve Pope tarafından daha düzenli olarak kullanılmaya başladı. Shakespeare'inkiler de dahil olmak üzere İngiliz edebiyatındaki sonelerin çoğu bu ölçüyle yazılmıştır. Shakespeare ayrıca, açık ölçüyle(*) yazdığı trajedilerinde de beşli ölçü kullanmıştır.

beşlik, ÇEYREK olarak da bilinir, gümüş Osmanlı parası.

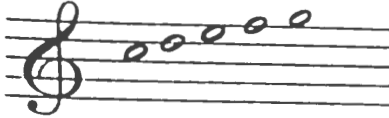
Avrupa ülkelerindeki gümüş *Grosses* karşılığında ilk kez II. Süleyman dönemindeki (1687-91) para yenilemesi sırasında çıkarıldı. Beş para (kurşun sekizde biri) değerinde halis (830 ayar) gümüştü. Sonraki yıllarda para darlığını gidermek ve bütçe açıklarını kapatmak için beşliğin ayarı ve ölçüsü gitgide düşürüldü.

Beşlikle ilgili en önemli yenileme II. Mahmud döneminde (1808-39), Kazaz Artin'in Darphane-i Âmirie emini olduğu sırada gerçekleştirildi. "Cihadiye" denen bu parayı halk yeni beşlik olarak adlandırdı. Bu birim 5 kuruş karşılığı olup daha düşük ayardaki yarımına "kara beşlik", beşte birine "kınkılık", onda birine "onluk" adları verildi. Düşük değerli olmalarını anlatmak için metelik denen bu ufaklıkların gümüş ayarları ancak 200'dü. Bu nedenle piyasada tutulmadı.

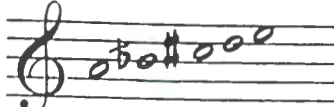
1844'te tashih-i sikke adıyla gerçekleştirilen para reformunda, altın sistemine bağlı olarak beşlik de halis gümüşten çıkarıldı. Mecidiyenin dörtte biri olan bu para, "çeyrek", "beyaz beşlik", "Mecidiye beşliği" gibi adlarla da anılırdı.

*Kısaltmalar için cildin
başındaki tabloya bakınız.*

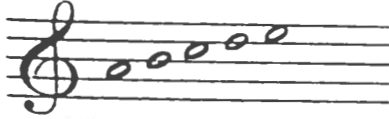
beşliler, Arel-Ezgi Sistemi'nde(*) dördlülerden biriyle birleşip basit makam düzelerinden birini ya da bir makamla birleşip yeni bir bileşik makam oluşturan beşli dizilere verilen ad. Çargâh, buselik, kurdî, rast, hüseyin ve hicaz beşlileri, aynı adı taşıyan dördlülere tiz tarafta bir tam ses (dokuz komu) eklenerek elde edilmiştir. Bu beşlilerden yalnızca birinin, hüseyin beşlisinin, dördlüler arasındaki karşılığının adı değişiktir: Uşşak dördlüsü. Bu altı beşliye "tam beşliler" denir. Bunların dışında kalan hüzzam, segâh, nikriz ve ferahnâk beşlilerin adını aldıkları makamın kuramsal olarak açıklanmasındaki güçlüklerden ötürü ba-

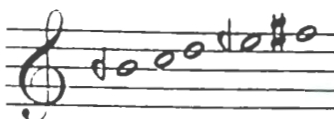
çarşın beşlisi

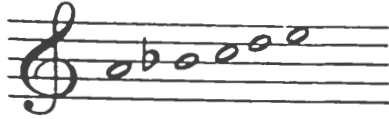
hicaz beşlisi

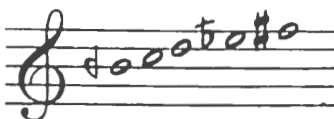
dusebki beşlisi

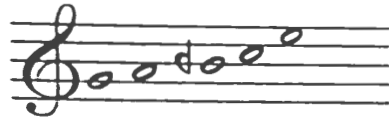
seğah beşlisi

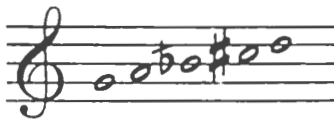
hurdî beşlisi

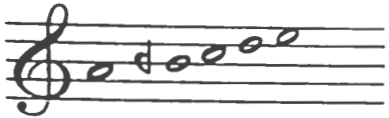
huzzam beşlisi

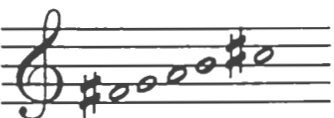
rast beşlisi

rûz beşlisi

rûsâyî beşlisi

lerânî beşlisi

Beşliler

Arif Yazıncılık Arşivi

şimsiz beşli sayılmıştır. Ayrıca bak. dörtlüler; makam.

beşparmakotu, gülgiller (*Rosaceae*) familyasının *Potentilla* cinsinden, 500 kadar ot ve çalı türünün ortak adı. Bu yaygın ad, bitkilerin beş yapraklı bileşik yaprakları nedeniyle verilmiştir; ama bazı türlerde üç ya da yedi yapraklı bulunur. Türlerin çoğu Kuzey ılıman iklim kuşağında ve Kuzey

Beşparmakotu (*Potentilla simplex*)
Arif W. Arıcılar The National Audubon Society Collection Photo Researchers

Kutup Bölgesi'nde yetişir. Türkiye'de de çok sayıda beşparmakotu türüne rastlanır.

Çoğu çokyıllık olan bu bitkilerin gövdeleri sürünücü ya da dik, yaprakları elsi ya da tüysüzdür. Çiçekler beş taçyapraklı ve genellikle sarıdır; bazı kültür çeşitleri kırmızı ya da beyaz çiçekler verir. *P. fruticosa* türünün süs amacıyla yetiştirilen pek çok bodur çalı çeşidi vardır.

Beşşar, tam adı BEŞŞAR BIN BURD EL-AKILI, lakabı MURAAŞ (Arapçada "ibikili") (ö. 783), Abbasiler döneminde yergileriyle ünlü Arap şair.

Toharistanlı bir köle ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Ama doğuştan kör olduğu için azat edildi. On yaşındayken şiir söylemeye, yergiler yazmaya başladı. Gazel ve kasidelerinde zevk ve eğlenceden söz ettiği için, gençler üzerinde olumsuz etkide bulun-

makla suçlandı. Halife Mehdi'nin (hd 775-85) Beşşar'ın yergi yazmasını yasaklamasına karşın şair bu yasağa uymadı. Caize alamadığı bütün devlet ileri gelenleri ve vezir Yakub bin Davud'u yererek düşmanlıklarını çekti. Mehdi'ye yazdığı yergiyi bir toplantıda okuması üzerine, durumu soruşturmak için Basra'ya doğru yola çıkan halife, Batiha'da vakitsiz bir ezan okunduğunu duydu. Ezan Beşşar'ın okuduğunu ve sarhoş olduğunu görünce, onun sopalanmasını emretti. Beşşar vurulan sopalara dayanamayarak öldü. Yakub bin Davud tarafından öldürtüldüğü de ileri sürülür.

Beşşar, şiirde yenilik yapan bir şairdi. Edebi sanatlara önem vererek yeni bir akımı başlatmış, kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemişti. Başarılı betimlemelerle işlediği şiirlerinde günlük yaşama ağırlık verdi, Zerdüşt dinine olan eğilimlerini yansıttı. İranlıları överek Arapları yermişti. Korkusuzca söylediği yergileri, açık ifadeler ve acı dolu benzetmeler içerir.

İslamın kurallarına uymaktan çok, serbest yaşamayı ve düşünmeyi seçen Beşşar, Mutezilenin kurucusu Vasil bin Ata ile tanıştıktan sonra onun düşüncelerini benimsedi. Daha sonra Vasil bin Ata'yı yeren şiirler de yazdı. Ölümünden sonra şiirleri bir *Divan*'da toplandı.

Beştaş bak. Baal Şem Tov

beştaş oyunu, çok eski çağlardan beri dünyanın hemen her yerinde rastlanan bir oyun. Günümüzde taş, kemik, meyve çekirdeği, içi doldurulmuş bez torbacıklar, metal ya da plastik pullarla, bilyeyle ya da bilyesiz olarak oynanır. Oyunda keçi, koyun ya da başka hayvanların ayak, bilek ve uyluk kemikleri de kullanılmıştır. Kiev'deki tarihöncesi mağaralarda bu tür nesneler bulunmuş, bazı Eski Yunan kaplarının üstünde de bu oyunu betimleyen resimlere rastlanmıştır.

Oyunun klasik biçiminde, beş ya da daha çok taş tek elle havaya atılır; ama bunları aynı elin avucuyla ya da üst bölümüyle yakulamaktır. Yakalanan her taş oyuncuya

sayı kazandırır, yakalanmayanlar ise kaybettirir.

Oyunun bugünkü biçimlerinde, biri taşların yakalanmasında gösterilen beceriye, diğeri olabildiğince çok taş toplamaya önem veren iki ayrı eğilimi görülür.

Beştaş oyunu ABD ve Kanada'da daha çok çocuklar tarafından, her biri altı çentikli 6-12 tane demir ya da plastikten pul ve küçük bir topla oynanır. Taşlar yere saçıldıktan sonra oyuncu topla havaya atar ve genellikle top yere düşmeden tek eliyle yerden bir taş almaya çalışır. Bunu başarmazsa sıra önceki oyuncuya geçer. Oyun giderek güçleşir, ilk olarak yerden tek taş alınır, sonra iki taş birden, daha sonra üç, dört ve en son olarak da, topu havada yakalamadan önce, taşların tümü birden alınmaya çalışılır.

Çekoslovakya'da kız çocuklar bu oyunu altı meyve çekirdeğiyle oynar. Oyunun her aşamasındaki hareketler önce sağ, sonra sol elle yapılır.

Mısır'da ise beştaş her oyuncu en çok 10 tane kayısı çekirdeğiyle oynar. Oyuncular sırayla, biri dışında bütün çekirdekleri yere saçarlar; sonra eldeki tek çekirdeği havaya atarak, düşmeden önce yerden olabildiğince çok çekirdek kapmaya çalışırlar. En çok çekirdek toplayan oyunu kazanır.

Doğu Avrupalı Yahudi kızlar da, geleneksel olarak beş kemik parçasıyla *ghop bagı* adlı bir oyun oynarlar. İlk elde kemiklerin hepsi yere saçılır, bir tanesi havaya atılır ve yere düşmeden önce önceki dördü kapılmaya çalışılır. İkinci elde havaya iki kemik atılıp yerdeki üç kemik alınır. Havaya atılan kemik sayısı üçüncü elde üç, son elde de dörde çıkar.

Japonya ve Çin'de, içine pirinç, fasulye ya da kum doldurulmuş bez torbacıklarla oynanan benzer bir oyun vardır. Oyuncu torbaları masanın üstüne saçıp, bir tanesini havaya atar ve havadaki düşmeden yerden bir torba kapmaya çalışır. Daha sonra bu torbayı elinde tutarak, torbaların hepsini alana değin oyunu sürdürür.

Türkiye'de beştaş daha çok kız çocuklarının oynadığı yaygın bir oyundur. Fındık büyüklüğünde beş taşla, tek başına ya da yarışmalı olarak en az iki kişiyle oynanır. Yedi aşamalıya varan türleri bilinmekle birlikte, genellikle dört aşamalı bir oyundur.

Birinci aşamada oyuncu avucuna aldığı taşları bir karış kadar yükseklikten yere bırakır. Saçılan beş taşın birini alarak havaya atar, hemen yerden bir taş daha alıp, havaya attığını da yere düşmeden tutar. Aynı işlemi kalan taşları tek tek toplayarak sürdürür. Sonra taşları ikiye ikiye alır. Ardından üç taşı ve bir taşı, en sonra da dört taşı birden toplar.

İkinci aşamada, oynayan oyuncu bir elinin beşparmağı ile (üstüne ortaparmakını koyduğu) işaretparmağını açıp yere bastırarak köprü biçiminde bir yuva oluşturur. Sonra taşları bu yuvanın hemen önünde vere atar. Bekleyen oyuncu yerdeki taşlardan bir tanesini ebe seçer. Oynayan oyuncu obur eliyle taşlardan birini havaya atar, yerdeki taşlardan birine vurup ebe seçilen taşı değdirmeyen yuvadan içeri sokmaya ve hemen ardından havadaki taşı yere düşmeden tutmaya çalışır. Ebe seçilen taşın bir vuruşta yuvaya girmesi gerekir; obur üç taş için üçer hak kullanılır. Yerdeki taşların hepsini yuvaya soktuktan sonra elindeki taşı son kez havaya atan oyuncu, yuvadaki dört taşı birden alıp havadaki taşı gene yere düşmeden tutar.

Üçüncü aşamada oyuncu bir elinin parmaklarını açarak avucunu yere bastırır. Parmaklarının arasında oluşan dört yuvaya birer taş yerleştirir. Öbür eliyle beşinci taşı havaya atıp dört taşı bir seferde toplamaya çalışır. Bu aşama, önceki tek yuvalı aşamanın dört yuvalı bir yinemesidir.

Son aşama, oyuncunun sayı almasıdır; avucuna aldığı beş taşı birden havaya atar, aynı elinin üstüne düşürmeye çalışır. Elinin üstüyle tutabildiği taşları tekrar havaya atıp bu kez avucuyla yakalar. Yakalayabildiği taş kadar sayı almış olur. Oyun sırasında biri yanınca oynama sırası öteki oyuncuya geçer. Yanan oyuncu hangi aşamada kaldıysa, sırası geldiğinde gene o aşamadan oyunu sürdürür. En çok sayı alan, oyunu kazanır.

Bet Alfa, BEIT ALFA olarak da yazılır, İsrail'in kuzeydoğusunda ören yeri. İS 6. yüzyılda kurulmuş bir sinagogun kalıntılarıyla ünlüdür. 1928'de, sulama kanalı açan kibbutz işçileri tarafından bulundu. Bu kibbutz, Polonya Yahudisi göçmenlerce 1922'de tarihsel Bet Alfa adıyla kurulmuştu. Sinagog yapısı 1929'da bütünüyle ortaya çıkarıldı.

Yapıdan, döşeme ve duvar izleri dışında günümüze hemen hiçbir şey kalmamıştır. Üç panodan oluşan mozaik döşemede Nuh'un Gemisi, burç simgeleri ve İshak Peygamber'in kurban edilmesinin tasvirleri yer alır. Yapının 6. yüzyılda bir deprem sonucunda yıkıldığı sanılmaktadır.

bet-din, BETH-DIN olarak da yazılır (İbranicede "yargı evi") çoğul BATTE DIN, ceza hukuku, medeni hukuk ya da şeriatla ilgili davalara bakmaya yetkili Yahudi mahkemesi.

Bu tür kurumların tarihi, 12 İsrail kabilesinin yargıçlar atayarak şeriat mahkemeleri oluşturduğu döneme (Tesniye 16:18) değin uzanır. Eski Kudüs'teki İkinci Tapınak döneminde (İÖ 516-İS 70) üç tür *bet-din* bir arada görev yapıyordu. Yüce Bet Din ya da Sanedrin adıyla 70 ya da 71 üyeden oluşan en yüksek mahkeme, Yahudi şeriatını belirlemek ve yorumlamak üzere Tapınak alanında toplanırdı. Yetkileri arasında, iki tür alt mahkemeye yargıç atamak da vardı. Alt mahkemelerin daha yüksek olanı Küçük Sanedrin olarak adlandırılır, 23 üyeden oluşur ve ceza davalarını bakardı. En az 120 erkeğin yaşadığı her kasabada bir Küçük Sanedrin kurulurdu. *Bet-din*'lerin en küçüğünde üç yargıç görev yapardı.

Bet-din'lerin görev ve yetkileri, tarih boyunca kendi yargı çevrelerindeki Yahudi topluluklarının içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal koşullara göre değişiklikler gösterdi. Örneğin İspanya'da, Yahudi nüfusunun çokluğu yüzünden kral, *bet-din*'leri ceza davalarına bakmaya yetkili kılmıştı. Polonya'da da Yahudiler 1764'e değin temyiz mahkemesi olarak bir *bet-din*'e başvururlardı. Başka yerlerdeyse *bet-din*'lerin yetkileri kimi zaman yalnızca ayin sorunlarıyla sınırlıydı.

Bet Şean, BETH-SAN olarak da yazılır, Arapça BEYSAN Kitabı Mukaddes'te BEYT-SAN, İsrail'in kuzeydoğusunda kent. Aşağı Bet Şean Vadisindeki başlıca yerleşmedir. Deniz düzeyinin yaklaşık 120 m altında yer alır. Kuzeyinde, Filistin'in en önemli katmanlaşmış höyüklerinden biri olan Tel Bet Şean (Arapça Tel el-Hüsn) bulunur.

Eski Filistin'in en eski kentlerinden biri, Bet Şean yöresinde kuruldu. Pennsylvania Üniversitesi arkeologlarının 1921-33 arasında Tel Bet Şean'da yaptığı kazılar, en alt

katmanın Son Kalkolitik Çağdan (İÖ y. 4000-3500) kalma olduğunu ve üst üste yükselerek Bizans dönemine (İS y. 500) değin geldiğini ortaya koydu. Eski Mısır'ın hemen bütün dönemlerinde yörede tapınaklar ve yönetim yapıları kurulmuştu. Bunların en eskisi III. Tutmosis (hd İÖ 1504-1450), en yenisi III. Ramses (hd İÖ 1198-66) döneminde yapılmıştı. Yörede özellikle Kenan tanrısı Mekal'e tapınılırdı.

Bet Şean'da Roma amfiteyatrosu, İsrail
A. Rivkin - Osman Agency

Bet Şean'daki taş anıtlarda Firavun I. Seti'nin (İÖ 1318-04) fetihleri ile Tanrıça Astarte'ye yönelik ayinler anlatılır. Yahudi kralı Saul'un ölümünden sonra, zırhı bu tanrıçanın tapınağına getirilmiş, cesedi de kent duvarına asılmıştı (I. Samuel 31:10). Kentteki Yahudi cemaatinden, sonraki haham metinlerinde de söz ediliyordu.

Helenistik dönemde kentin adı Skythopolis oldu. İÖ 64'te Romalılar kenti ele geçirince Pompeius buraya özgür imparatorluk kenti statüsü tanıdı. 1960'ta yapılan kazılarda, yaklaşık 5 bin kişilik, iyi korunmuş bir Roma amfiteyatrosu ortaya çıkarıldı. Dekapolis'in (Helenistik on kentten oluşan bir birlik) önemli merkezlerinden biri olan kent, Bizans döneminde de kuzeydeki Palaestina Secunda eyaletinin başkentiydi. İS 636'da Arapların eline geçtikten sonra önemi azaldı.

Yüzyıllar boyunca bir Arap kenti olan Bet Şean'da çok eskiden beri bir Yahudi yerleşmesi de vardı. Ortaçağda topografya uzmanı Aşturi ha-Parhi buraya yerleşmiş, Filistin coğrafyasına ilişkin ilk İbranice kitap olan *Kaftor va-fera*'yı 1322'de burada tamamlamıştı.

Kent, 1936-39 arasında Arap şiddet hareketlerinin merkezlerinden biri oldu. BM'nin Kasım 1947 tarihli taksim planı uyarınca İsrail'e ayrılan topraklar içinde kalan kent, İsrail devletinin kuruluşundan üç gün önce, 12 Mayıs 1948'de Siyonist askeri örgüt Haganah tarafından ele geçirildi. Bunun üzerine Araplar kenti terk etti; 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra kente yerleştirilen yeni göçmenler arasında Arap ülke-lerinden gelen birçok mülteci vardı. Bet Şean, bugün İsrail'in en çok pamuk yetiştirilen bölgesinde önemli bir merkezdir; kentte yaşayanların çoğu yöredeki kibbutzlarda çalışır. Sanayi kuruluşları arasında bir doküna fabrikası ile bir giysi fabrikası da vardır. Nüfus (1982 tah.) 13.400.

Bet Şearim, İsrail'in kuzeyinde, Emek Yizreel'in (Esdraillon Ovası) batı ucuna yakın tarımsal kooperatif yerleşmesi (*moşav*) ve arkeolojik alan. 1936'da kurulan bugünkü yerleşmenin yaklaşık 5 km kuzeydoğusundaki eski Bet Şearim'den (İbranicede "Kapılar Evi"), haham metinlerinde sık

sık söz edilir. Bu kaynaklara göre, Haham Yuda ha-Nasi (İS y. 135-220) en yüksek haham kurulu olan Sanidrin'e başkanlık etmiş ve ölümünden sonra cesedi Bet Şearim'e taşınarak burada gömülmüştü. Sonraki 200 yıl boyunca Bet Şearim, Yahudiliğin başlıca nekropol (kent dışı mezarlığı) alanı oldu. Başka yerlerde ölen Yahudi büyüklüğünün cesetleri de Bet Şearim'e getirilerek buraya gömüldü. 4. yüzyılda yıkılan kent yüzyıllar boyunca unutuldu, ancak 1875'te yeniden ortaya çıkarıldı. 1936'da Yahudi Filistin Keşif Derneği gözetiminde başlayan kazılarda, İS 352'de yerle bir edilmiş olan Eski Filistin'in en büyük sinagoglarından birinin yıkıntıları burada bulundu. Sinagogun bir bölümü sonradan onarıldı.

Bet Şearim'deki mezarlar özenle yapılmış katakomplar içinde yer alırdı. Yirmiyi aşkın katakomp kazılar sonucunda açığa çıkarıldı. Lahitlerde ve katakomp duvarlarında bulunan İbranice, Aramca ve Yunanca mezar yazıları, Yahudi tarihinin Talmud dönemi konusunda önemli bir kaynak oluşturur. Tevrat hükümlerine aykırı olarak lahitlerin üzerinde pek çok süslemenin bulunması, o dönemin Yahudileri arasında Helenistik etkinin güçlü olduğunu gösterir. Arkeolojik kaynaklarda Bet Şearim'den sık sık Şeyh Abreyk olarak söz edilir. Nüfus (1982 tah.) 370.

beta (*Betta splendens*), KAVGACI SIYAM BALIğı ya da SIYAMLI KAVGACI olarak da bilinir. *Perciformes* takımının *Belontiidae* (bazı uzmanlara göre *Anabantidae*) familyasından tropik tatlısu balığı. Erkekleri son derece kavgacı olan, Tayland kökenli beta, bu ülkede yapılan balık dövüşleri için evcilleştirilmiştir. Dövüş sırasında, balıklar birbirlerinin yüzgeçlerini ısırmaya çalışırken, solungaç kapakları genişler, yüzgeçleri açılır ve renkleri iyice belirginleşir.

Yaklaşık 6,5 cm uzunluğunda, ince uzun gövdeli bir balık olan betanın yabani örnekleri kahverengi ya da yeşilimsi renkte, orta büyüklükteki yüzgeçleri kırmızıdır.

Beta (*Betta splendens*)
Douglas Paulson

Evcilleştirilerek çaprazlanan soyları, uzun ve gösterişli yüzgeçleri, kırmızı, yeşil, mavimsi, eflutun gibi göz alıcı renkleriyle akvaryum dünyasının gözde balıkları arasında sayılır.

beta-aminoizobütilik asit atımı, insanda ve üstün yapılı insansımaymunlarda, genlerce denetlenen ve henüz doyurucu bir açıklaması yapılamayan metabolizma süreci. Pınmidin metabolizmasının son ürünü olan beta-aminoizobütilik asit (BAIB), hemen bütün insanların idrarında çok az miktarda bulunur; bu aminoasidin idrarda daha fazla bulunmasının ise, eşey hücreleri dışında kulan herhangi bir kromozom çiftindeki çekinik bir alelden kaynaklandığı sa-

nılmaktadır. Aminoasitlerin idrarla atılması genellikle kalıtsal kökenli bir metabolizma bozukluğu olarak görülürse de, idrardaki BAIB düzeyinin yüksek olması, nedeni yeterince açıklanamamış olmakla birlikte, anlaşıldığı kadarıyla bir hastalık belirtisi değildir. Gebelik sırasında, kadınların idrarındaki BAIB miktarının arttığı gözlenmiştir, bu olgu, kalıtsal kökenli olmayan BAIB atımının tipik bir örneğidir.

İdrarında yüksek düzeyde BAIB bulunan kişilerin sayısı (ya da bu özelliği belirleyen çekirdek alevin ortaya çıkma olasılığı) Avustralya Yerlileri ve Hintliler arasında en az (nüfusun yüzde 12'sini geçmez), Asyalılar ve Amerika Yerlileri arasında yüzde 45-50, Melanezyalılar arasında ise yüzde 85'i bulacak kadar yüksektir.

beta bozunumu, bazı kararsız atom çekirdeklerinin fazla enerjilerini kendiliklerinden yitirmeleriyle ortaya çıkan radyoaktif parçalanma süreçlerinin ortak adı. Çekirdeğin kütle numarasında herhangi bir değişme olmaksızın, artı yükünün bir birim değişmesiyle sonuçlanan bu üç süreç, elektron salımı, pozitron (pozitif elektron) salımı ve elektron kapımıdır. Beta bozunumu, radyoaktifliğin basit bir fiziksel olgu olmadığını gözlleyen Ernest Rutherford tarafından 1899'da tanımlandı. Rutherford, maddeye girme gücü düşük ışınlara alfa, yüksek olanlara da beta adını verdi. Beta parçacıklarının çoğu ışık hızına yakın hızlarda fırlatılır.

Doğal hidrojenen daha ağır olan her atomun, eksi yüklü elektronlarla çevrelenmiş, nötron ve protonlardan (yüksüz ve artı yüklü parçacıklar) oluşan bir çekirdeği vardır; bu çevredeki elektronlar, elektron salımı olayına katılmaz. Negatif beta bozunumu (β^- bozunumu) olarak da adlandırılan elektron salımında, kararsız bir çekirdek, yüksek enerjili (kütlesi, protonunkine göre önemsenmeyecek büyüklükte) bir elektron ile durgun kütlesi olmayan bir karşıt nötrino fırlatır; bu arada çekirdekteki bir nötron da parçalanma ürünü olan yeni çekirdekte kalacak bir protona dönüşür. Böylece, negatif beta bozunumu sonucunda oluşan yeni çekirdeğin proton sayısı (atom numarası) ana çekirdeğin proton sayısından bir fazla, kütle numarası (proton ve nötronların toplam sayısı) ise ana çekirdeğinkiyle aynıdır. Örneğin, atom numarası 1 ve kütle numarası 3 olan hidrojen-3 izotopu, bozunma sonucunda, atom numarası 2 ve kütle numarası 3 olan helyum-3 izotopuna dönüşür. Çekirdeğin yitirdiği enerjiyi, fırlattığı elektron ve karşıt nötrino yüklenir; böylece radyoaktif bir maddeden çıkan beta parçacıklarının enerjisi, bu parçacıkları fırlatan kararsız ana çekirdeğin enerjisine bağlı olarak, sıfır ile belirli tepe değer arasında değişir.

Pozitif beta bozunumu (β^+ bozunumu) olarak da adlandırılan pozitron salımında, kararsız ana çekirdek, kütlesi normal bir elektronunkine aynı olan ama artı yük taşıyan bir pozitron ile kütsüz bir nötrino fırlatır; bu arada ana çekirdekteki bir proton bozunarak, parçalanma ürünü olan yeni çekirdekte kalacak bir nötrona dönüşür. Böylece, pozitif beta bozunumu sonucunda, atom numarası (proton sayısı) ana çekirdeğin atom numarasından bir eksik, kütle numarası ise aynı olan yeni bir çekirdek oluşur. Pozitron salımı ilk kez 1934'te Irène ve Frédéric Joliot-Curie tarafından gözlenmiştir.

Elektron kapımında, çekirdeğin çevresindeki yörüngesel elektronlardan biri çekirdekteki bir protonla birleşerek, çekirdekte kalacak olan bir nötron ile çekirdekten fırlatılan bir nötrino oluşturur. Daha çok

atomun çevresindeki en iç kabukta (K kabuğunda) bulunan elektronların kapımı söz konusu olduğundan, bu surece genellikle K kapımı denir. Pozitron salımında olduğu gibi elektron kapımında da, çekirdeğin artı yükü, dolayısıyla atom numarası bir birim azalırken kütle numarası aynı kalır.

Bütün kimyasal elementler, çekirdeklerinde eşit sayıda proton, ama değişik sayıda nötron bulunan bir dizi izotoptan oluşur. Her dizideki izotoplardan kütle değerleri arada olanlar kararlı ya da en azından öbürlerinden daha karardır. Her elementin, nötron sayısı daha az olan hafif izotopları pozitron salımı ya da elektron kapımı süreciyle, nötronca zengin olan ağır izotopları ise elektron salımı yoluyla kararlı duruma gelmeye çalışır.

Beta bozunumu, gamma ya da alfa bozunumu gibi öbür radyoaktiflik biçimlerinden daha yavaş bir süreçtir; bu bozunumda yarı ömür (çekirdeğin yarı kütesinin parçalanma süresi) hiçbir zaman birkaç milisaniyeden daha kısa değildir.

Beta Centauri bak. Beta Erboğa

Beta Çalğı, BETA LYRAE olarak da bilinir, kuzey yarıküredeki Çalğı (Lyra) takımıydı. zında yer alan, üçüncü kadirden orten çiftiyıldız. Birbirlerine çok yakın olduklarından karşılıklı çekim etkisiyle büyük bir biçim bozulmasına uğramış olan iki bileşen ortak bir atmosferi bölüşür ve madde alışverişinde bulunur.

Beta Çalğı'nın değişen yıldızlardan olduğunu, 1784'te İngiliz amatör astronom John Goodricke keşfetti. Çiftiyıldızın yaklaşık 13 günde tamamladığı dolanımı, yılda 10 saniye kadar uzar. Bunun nedeni, büyük olasılıkla, yıldızların kütlelerinin bir bölümünü, kendilerini çevreleyen ve sürekli genişleyen gaz halkaya aktarmalarıdır.

beta engelleyici, tam adı BETA ADRENERJİK ALICILARI ENGELLEYİCİ ETKEN, adrenaline duyarlı olan beta alıcıların etkisini engellemek üzere, sempatik sinir sistemiyle ilgili pek çok hastalığın tedavisinde kullanılan bir dizi biresimsel (sentetik) ilacın ortak adı.

Özellikle kalp kası hücrelerinde ve gerek damarların, gerek öbür organların düz kas liflerinde bulunan beta alıcıların adrenaline uyarılması, sempatik sinir sisteminin uyarılmasına yol açar. Beta engelleyicilerin verilmesi ise, beta alıcıların bulunduğu bölgelerdeki tepkiyi azaltarak, sempatik sinir sisteminin etkisini önler ya da azaltır. Yüksek tansiyonun ve bunaltının denetim altına alınmasında, ayrıca anjina pektoris ve kalp ritmi bozuklukları gibi bir dizi kalp hastalığının tedavisinde kullanılan beta engelleyicilerin, kalp hastalarında ikinci bir kalp krizi riskini azalttığı da kanıtlanmıştır.

Beta Erboğa, BETA CENTAURI olarak da bilinir, gökyüzünün 11. parlak yıldızı. Görünür kadri 0,61'dir ve güney yarıküredeki Erboğa takımıyıldızının Alfa Erboğa'dan sonraki en parlak yıldızıdır. Çıplak gözle görülebilen bir çiftiyıldız olan Beta Erboğa, Yer'den yaklaşık 300 ışık yılı uzaklıktadır.

beta fonksiyonu bak. gamma fonksiyonu

Beta Lyrae bak. Beta Çalğı

beta parçacığı, bazı kararsız atom çekirdeklerinin, radyoaktif bir parçalanma süreci olan beta bozunumu (*) sırasında kendiliklerinden saldıkları elektron (birim eksi yük) ya da pozitron (birim artı yük).

Betancourt, Romulo (d. 22 Şubat 1908, Guatiré, Miranda, Venezuela - o. 28 Eylül

1981, New York kent, ABD). sol eğilimli antikomünist siyaset adamı. Venezuela devlet başkanlığı görevinde bulunduğu sırada, toprak reformu, sınıai kalkınma ve halk katılımı politikalarını uygulamaya çalışmıştır.

Caracas Üniversitesi'nde öğrenciyken, Juan Vicente Gómez'in diktatörlük rejimine karşı eylemleri yüzünden 1928'de hapse atıldı. Birkaç hafta sonra serbest bırakılınca gene Gómez'e karşı gösterilere katıldı. Bunun üzerine sürgüne gönderildi ve 1936'ya değin yurt dışında kaldı. Bu süre içinde deneyimlerini aktardığı bir kitap yazdı, kısa bir süre Kosta Rika Komünist Partisi'ne üye oldu.

1937'de Venezuela'ya döndü, ama 1939'da yeniden sürgün edildi. 1941'de ülkeye dönmeye izin verildi ve aynı yıl Demokratik Eylem (AD) adlı sol eğilimli antikomünist bir parti kurdu. 1945'te, General Isaías Medina Angarita'ya karşı gerçekleştiren bir darbeden sonra partisi iktidara geldi.

Darbeden sonra geçici devlet başkanlığına getirilen Betancourt yeni bir anayasa yaptı; ılımlı bir toplumsal reform programı başlatarak köylülere toprak dağıttı; devletin petrol sanayisi üzerindeki denetimini artırdı. Devlet başkanlığı seçimine girdiğini sağlamak amacıyla 1948'de istifa etti, ama birkaç ay sonra Marcos Pérez Jiménez'in gerçekleştirdiği darbe sonucunda yeniden sürgüne gönderildi.

Bundan sonraki 10 yılını ABD, Küba, Porto Riko ve Kosta Rika'da geçirdi, yasadışı ilan edilen partisinin ayakta kalan üyelerini yönetmeyi sürdürdü. Jiménez'in 1958'de devrilmesi üzerine ülkesine döndü ve devlet başkanı seçildi. Küba yanlısı komünistlerin ve korkuya kapılan tutucuların sürekli saldırıları karşısında ortayolcu bir siyaset izledi. Büyük mülkleri kamulaştırmaya yönelik bir tarım reformu yasası çıkardı; iddialı bir bayındırlık programı başlattı; bütünüyle petrol gelirine bağımlı olmaktan kurtulmak için sınıai gelişmeyi destekledi. 1964'te devlet başkanlığından istifa ederek kendi isteğiyle sekiz yıl İsviçre'de kaldı. 1972'de Venezuela'ya döndü. 1973 devlet başkanlığı seçimlerine katıldı, ama seçilemedi. New York kentine yaptığı bir gezi sırasında öldü.

betasiyanin, *Caryophyllales* takımındaki çeşitli familyaların bitkilerinde (örn. pancar) ve kaktüslerde (*Cactales* takımı) bulunan kırmızımsı mor renkli ve azotlu pigment. Bu pigmentler, başka bitkilerde bulunan azotsuz antosiyaninlere benzer. Kaktüslerde de betasiyanin bulunması, bu bitkilerin bazı uzmanlar tarafından *Caryophyllales* takımı içinde sınıflandırılmasına neden olmuştur; ancak, yalnızca pigmente dayandırılan böyle bir sınıflandırma geçerli sayılamaz.

betatron, 1940'ta ABD'li fizikçi Donald William Kerst tarafından geliştirilen parçacık hızlandırıcısı. Araştırma, sanayi ve tıpta kullanılmak üzere yüksek enerjili elektronlar ya da yüksek girim güçlü X ışınları üretmekte kullanılan bu aygıtta elektronlar, değeri değişmeyen ve uygun bir magnetik alanın etkisiyle çembersel bir yol izlerler. Elektronların hızlanması indüklemeye ilkesinden yararlanılarak sağlanır. Elektronların izledikleri yol üzerine, sabit magnetik alana ek olarak bir de değeri değişen magnetik alan uygulanır. Bu alan, dolanmakta olan elektron demetinde bir genilim indükler. İndüklenen genilim, elektron demetinin daha da hızlanmasını sağlayacak

yöndedir. Bir elektron tabancasından fırlatılarak çembersel yörüngeye oturtulan elektronlar, her dönüşte biraz daha enerji kazanarak bu yörüngede yüz binlerce kez dönerler. Bu elektronlar, sonunda ya yüksek enerjili elektron demeti halinde kullanılmak üzere hızlandırıcıdan dışarı alınırlar ya da X ışınları oluşturmak üzere bir hedef üzerine düşürülürler. Betatronda 340 MeV'tan (340 milyon elektron-volttan) daha yüksek enerjisi olan elektron demetleri elde edilmiştir. Enerji düzeyleri yaklaşık 20 MeV olan betatronlar sanayide yaygın olarak kullanılmaktadır. Enerji düzeyi yükseldikçe ağırlık sorunları önem kazanır, örneğin 340 MeV'luk bir betatronun elektromagnetinin ağırlığı 330 tondur.

Bethanie, BETHANIEN olarak da yazılır, Namibia'nın güneyinde Bethanie yönetim biriminin merkezi köyü. Bethanie köyü, aşırı kurak Namib Çölünün doğusuna düşen kurak bölgedeki bir su kaynağının yakınında kurulmuştur. Ülkenin ana demiryolu üzerindeki bir istasyonun 31 km kuzeyinde, Atlas Okyanusu kıyısındaki balıkçı limanı Lüderitz'ten 264 km içeride, 1.150 m yükseklikte yer alır. Yüzölçümü 18.000 km²'dir. Londra Misyoner Derneği'nden Heinrich Schmelen 1814'te Bethanie'de Namibia'daki ilk misyoner merkezini kurdu. Schmelen'in Bethanie'deki evinin, Namibia'da Avrupalıların kurduğu ilk ev olduğu sanılmaktadır. Yöredeki Koikoiler ile Schmelen'le birlikte Kap Kolonisi'nden gelen beyaz ve Koikoi karışımı Oorlamaların oluşturduğu Namalar için kurulan bu misyonerlik, kısa bir süre sonra terk edildiyse de, 1840'ların başında Lutherci Ren Misyoner Derneği'ne bağlı Norveçli Hans Christian Knudsen'in girişimiyle yeniden açıldı. Schmelen ve Knudsen çok güç bir dil olan Nama dilini yazıya dökmek için ilk bağımsız çalışmaları yaptılar. Bethanie'ye 1894'te Alman sömürge birlikleri yerleşti. Uzun yıllardan beri Namibia'nın başlıca Karakul koyuna yetiştirme bölgelerinden biri olan yönetim biriminin en önemli pazaryeri Bethanie köyüdür. Bugünkü Namaland yurtluğunun bir bölümü Bethanie yönetim biriminin ortadoğu kesimiyle çakışmaktadır. Nüfus (1981 ge.) 2.808.

Bethe, Hans Albrecht (d. 2 Temmuz 1906, Strassburg, Almanya [bugün Fransa'da Strasbourg]), Alman asıllı ABD'li kuramsal fizikçi. Klasik fizikten kuantum fiziğine geçiş sürecine katkılarda

Bethe
Cornell University, Ithaca, New York

bulunmuş, maddenin özelliklerini oluşturan atomik süreçlerin ve atom çekirdeklerinin yapılarını belirleyen kuvvetlerin daha iyi anlaşılmasında önemli rol oynamıştır. Yıl-

dızlarda enerji oluşumuna ilişkin çalışmasıyla 1967'de Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. Bilimin toplum karşısındaki sorumluluklarını vurgulayan bilim adamlarının öncülerindendir.

Frankfurt Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördü ve Münih Üniversitesi'nde kuramsal fizik araştırmaları yaptı. Doktora çalışmasını 1928'de Münih Üniversitesi'nde tamamladı. Elektron kırınımı kuramına ilişkin doktora tezi, gözlem verilerinin kavranması açısından bugün de temel önem taşır. 1929'da kristallerde elektron kırınımı üzerine yaptığı çalışmasıyla bir kristaldeki atomu çevreleyen bakımlı elektrik alanının bu atomun enerji durumlarını nasıl etkilediğini gösterdi. 1931'de Roma'da Enrico Fermi ile birlikte çalıştı. Daha sonra Almanya'ya dönerek 1933'e değin Tübingen Üniversitesi'nde ders verdi. Bir süre Manchester'da kaldıktan sonra ABD'ye göç ederek 1934'te New York eyaletindeki Ithaca'da Cornell Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Başka üniversitelerden aldığı birçok çağrıya karşın Cornell'den ayrılmadı. 1937'de profesör olduğu bu üniversitede 1975'e değin görev yaptı. 1975'te emekli profesör oldu.

Bethe, 1939'da, Güneş'te açığa çıkan enerjiyi hesapladı. Bu enerji, her birinin kütlesi 1.008 olan dört hidrojen atomunun kaynaşmasıyla (füzyon), kütlesi 4,0039 olan bir helyum atomunun oluşması sonucu meydana gelir. Bu kaynaşmanın dolaysız olarak gerçekleşmesi olanaksızdır. Ama Bethe, "karbon çevrimi"nin dört aşamasının olasılıklarının enerji oluşumunu açıklayabileceğini gösterdi. Kütlesi 12 olan bir karbon izotopu, üç hidrojen çekirdeğiyle (proton) art arda tepkimeye girerek kütlesi 15 olan azot izotopuna oluşturur; dördüncü bir hidrojen çekirdeğinin kaynaşması bir helyum çekirdeğinin (alfa parçacığı) ve başlangıçtaki karbon izotopunun serbest kalması yoluyla da enerji ortaya çıkar.

II. Dünya Savaşı'nın başında Bethe askeri çalışmalar için gerekli Birleşik Devletler güvenlik belgesine sahip değildi. Ama *Encyclopædia Britannica*'da el bombalarının zırh delme mekanizmasının iyi anlaşılmadığını okuduktan sonra, bu sorun üzerine yapılan araştırmalara temel oluşturan bir kuram geliştirdi. Gizlilik derecesi taşıyan raporlar onun gerçek ölçümlere çok yaklaşan sayısal sonuçlar üreten ileri matematiksel kuramlar geliştirme yeteneğine bir örnektir.

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde radarın geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yapan Bethe, daha sonra, New Mexico'nun Los Alamos kentindeki atom bombası (Manhattan) projesinde kuramsal araştırmacılar grubunun başkanlığını üstlendi. Fizik bilgisi ve sakin kişiliğiyle bu zor görev için en uygun bilim adamıydı.

Atom bombasının geliştirilmesi ve Hiroşima ve Nagazaki'ye atılması, Bethe ile Los Alamos'ta çalışan öteki fizikçilerde güçlü bir toplumsal sorumluluk duygusu yarattı. Bethe, *The Bulletin of Atomic Scientists*'in (Atom Bilginleri Bülteni) kurucuları ve ilk yazarları arasında yer aldı. Ayrıca, kamuoyunun nükleer tehlike konusunda bilinçlenmesine katkıda bulunacak konuşmalar yaptı, yazılar yazdı.

Bethe, 1946'da, Başkanlık Liyakat Nişanı'nı aldı. 1954'te Amerikan Fizik Derneği'nin başkanlığına getirildi. 1955'te Max Planck Nişanı'nı, 1961'de Fermi Ödülü'nü aldı. 1967'de, yıldızların enerji üretimine ilişkin buluşları nedeniyle kendisine Nobel Fizik Ödülü verildi. 1957'de Londra'daki Royal Society'ye yabancı üye olarak seçildi,

Washington kentindeki Bilimler Akademisi'nin de üyeliğine kabul edildi.

Nötron yıldızlarının bulunması Bethe'yi 1970'te yeniden temel astrofizik araştırmalarına yöneltti. Bu yıldızların etkisi altında oldukları yüksek yoğunlukta çekim kuvveti, protonların elektronlarla kaynaşarak nötrona dönüşmelerine ve neredeyse nötronların tüm maddeyi oluşturmalarına yol açmaktaydı. Başlıca ilgi alanının hızla gelişen atomik ve nükleer süreçler olmasına karşın, kristallerdeki elektron yoğunluklarının hesaplanması, alaşımlardaki düzen-düzensizlik durumları, reaktörlerin çalışma koşulları, çarpma dağalarındaki iyonlaşma süreçleri ve sismografik kayıtlardan yeraltı patlamalarının belirlenmesi konularına klasik matematik yöntemlerini uyguladı.

Bethel bak. Beyt-el

Bethell işlemi, ağaç malzemeye koruyucu madde emdirme yöntemi. 19. yüzyılda ABD'li mucit John Bethell tarafından geliştirilmiştir. Ağaç aksamin, önceleri, kreozotla, daha sonraları da çeşitli başka maddelerle basınç altında doyurulması temeline dayanan işlem, malzemeye, çürümeye, ateşe, böceklerle ve tahta kemirici deniz hayvanlarına karşı dayanıklılık kazandırır. Bugün, kreozotun yanı sıra, pentaklorofenol ve bakır naftanatla güçlendirilmiş petrol yağları, sulandırılmış çinko klorür, tanalit (Wolman tuzları), çinko metaarsenit ve kromatlı çinko arsenat ve kromatlı bakır arsenat çözeltileri gibi koruyucu maddeler de kullanılmaktadır.

Bethesda-Chevy Chase, ABD'nin Maryland eyaletinde, Montgomery iline (county) bağlı Washington D. C. kentinin kuzeybatı banliyöleri. Birleşik bir yönetişim birim değil, bir yerleşmeler topluluğudur. Adını, 1820'de Georgetown-Frederick Paralı Yolu üzerinde kurulan Bethesda Presbiteryen Kilisesi ile 1910'da tüzel kimlik kazanan Chevy Chase köyünden almıştır. Önceleri doğrudan il yönetimine bağlıydı. 1949'dan sonra halk tarafından seçilen bir kurulum yönetimi altına girdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra konut alanları büyük gelişme gösterdi. Bu büyümede devlet kuruluşları önemli rol oynadı. 1935'te kurulan Ulusal Kanser Enstitüsü'nü, Ulusal Sağlık Enstitüleri, Ulusal Deniz Tıp Merkezi (1942) ve çeşitli araştırma enstitüleri izledi. Sanayi tesisleri federal kuruluşlara bağlıdır. Nüfus (1990) Bethesda, 62.936; Chevy Chase, 8.559.

Bethlehem, ABD'de Pennsylvania'nın doğusunda, Northampton ve Lehigh illerinde, Lehigh Irmağının her iki yakasında kurulu kent. Allentown ve Easton ile bir kentsel sanayi kompleksi oluşturur. 1741'de Moravyalı misyonerlerce kurulan kent, adını İsa'nın doğum yeri Beytlehem'i (Ekmek Evi) anlatan ve misyonerlerin Alman koruyucusu Kont Nikolaus Zinzendorf'un da katıldığı 1741 Noeli ayınlarında söylenen bir ilahiden almıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında yaralı Amerikalılar eski Colonial Hall'de tedavi gördüler; İngiliz tutsaklar da kentteki bir kışlaya yerleştirildi. Sun Inn kısa bir süre Washington, Franklin ve Hancock gibi Kıta Kongresi üyelerinin sığınağı oldu.

Kuzey Amerika'da ilk pompalı su dağıtım şebekelerinden biri 27 Haziran 1755'te Bethlehem'de işletmeye açıldı. Sanayileşme, 1829'da Lehigh Kanallının açılması sonucu kömür taşımacılığının kolaylaşmasıyla başladı. Lehigh Vadisi Demiryolu 1855'te buraya ulaştı; 8 Nisan 1857'de Saucona Iron Company (bugün Bethlehem Steel) kuruldu. 1845'te tüzel kimlik kaza-

nan kuzey yakasındaki Bethlehem ilçesi ile 1865'te tüzel kimlik kazanan Güney Bethlehem 1917'de birleşti.

Bethlehem Steel Corporation'ın egemen olduğu ekonomi, dokuma, çimento, makine, dökümhane ve elisi metal ürünleri, mobilya ve kimyasal maddeler gibi değişik sanayi dallarını kapsar.

Lehigh Üniversitesi (1865), Moravian College (1742) ve Northampton County Area Community College (1966) Bethlehem'dedir. Kent, müzik merkezi olarak ülke çapında ün kazanmıştır. Bach'ın *Johannes Passion*'unun ABD'de ilk kez 1888'de burada seslendirilmesinden sonra her mayıs ayında Bach Festivali düzenlenmeye başlamıştır. Moravya gelenekleri kentteki Noel şenliklerinde sürdürülür. Koloni dönemindeki sanayi bölgesinde (tarihsel Bethlehem) bulunan tabakhane (1761) ve su şebekesi (1762) onarılmış durumdadır. Ayrıca yeni onarım projeleri hazırlanmaktadır. Lost River (Yitik İrmak) Mağaraları kentin hemen yakınındadır. Nüfus (1990) kent, 71.428; Allentown-Bethlehem-Easton metropoliten alanı, 686.688.

Bethlehem, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Oranje Vrystaat yönetim bölgesinin kuzeydoğusunda kent. Lesotho'nun kuzey ucunun yakınlarında, 1.636 m yükseklikte yer alır. 1860'ta kurulan kente, yörede bol buğday yetiştiği için, Eski Filistin'deki Beytlehem'in (Ekmek Evi) adı verildi. Kentin içinden geçen ve sonradan üzerinde kurulan barajla Athlone Gölünü oluşturan ırmak ise, gene Filistin'deki Şeria Irmağının anısına Jordaan olarak adlandırıldı. Güney Afrika Savaşı sırasında 1900'de geçici bir süre Oranje Vrystaat'ın yönetsel merkezi olan Bethlehem'de demiryolu atölyeleri, soğuk hava depoları, un değirmenleri, süt ürünleri ve malt sanayisi kuruluşları, mobilya atölyeleri ve dokuma fabrikaları bulunur. Yöredeki tarım ürünleri buradan dağıtıldığı için, önemli demiryolu, havayolu ve karayolu bağlantıları vardır. Jordaan Irmağının Pretorius Vadisinden geçtiği yerde Pretorius Vadisi Kuş Koruma Alanı kurulmuştur. Athlone Gölü bir dinlenme ve eğlence merkezidir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 54.100.

Bethlehem Steel Corporation, Pennsylvania'daki Bethlehem Steel Company, San Francisco'da gemi yapım tesisleri bulunan Union Iron Works şirketinin ve daha birkaç küçük imalat ve gemi yapım şirketinin birleştirilmesi amacıyla 10 Aralık 1904'te kurulan ABD anonim şirketi. 1 Temmuz 1919'da yeniden düzenlenerek kurulmuştur. Merkezi Bethlehem'dedir (Pennsylvania).

Şirketin tarihçesi Bethlehem'deki bir grup demiryolu ve yatırımcının Saucona Iron Company adlı şirketi kurduğu 1857'ye değin uzanır. Dört yıl sonra Bethlehem Iron Company adını aldı. Şirketin ağırlıklı olarak dövme demirden ray yapımıyla uğraşan tesisleri, 1899'da yeni kurulmuş bir şirket olan Bethlehem Steel Company'ye satıldı.

Bethlehem Steel Corporation'ın kurucuları arasında önde gelen kişi Charles M. Schwab'dı (1862-1939). 1901'de United States Steel Corporation'ın kuruluşunda da önemli bir rol oynayan Schwab, Ağustos 1901'de Bethlehem Steel Company'nin hisselerinin çoğunluğunu satın aldı. Şirketin mali bir skandal nedeniyle çok kötü durumda olduğuna görüldü, şirketin mal varlığını kurtarmak, başka şirketler satın almak ve Bethlehem Steel Corporation'ı kurabilmek için ağır bir borç yükü altına girdi ve büyük yatırımlar yaptı. Yeni şirket, 1. Dünya

Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında Avrupa devletlerinin artan silah, savaş gereçleri ve gemi talepleri sonucunda gelişti. Kuruluşundan sonraki 40 yıl içinde, ABD'nin bir ucundan öteki ucuna kadar yayılmış bir dizi demir cevheri, kömür ve çelik üretimi kurulumunu bünyesine kattı. Böylece kullandığı önemli hammaddelerin geniş rezervlerine de sahip olarak tam anlamıyla kendi kendine yeterli duruma geldi. II. Dünya Savaşı sırasında ve savaşın sona büyüme devam etti. Dış ülkelerdeki şirketlerin güçlü rekabetleri karşısında, 1970'lerde öteki ABD çelik şirketleri gibi, değişik üretim alanlarına yöneldi. Bu sanayiler arasında plastik ve plastik ile ilgili kimyasal maddelerin üretimi ile demir dışı cevherlerin çıkarımı da bulunmaktadır.

Bethlen, Gábor, tam adı GÁBOR İKTÁRI BETHLEN, Almanca GABRIEL BETHLEN VON İKTÁR (d. 1580 - ö. 15 Kasım 1629, Gyulafehérvár, Erdel). Erdel (Transilvanya) prensi. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Ferdinand ile mücadelesi sırasında, Ağustos 1620-Aralık 1621 arasında Macaristan kralı unvanını taşımıştır.

Kuzey Macaristan'ın tanınmış bir Protestan ailesinden geliyordu. Gençliğinde Prens Zsigmond Báthory'nin sarayına gönderildi. Daha sonra István Bocskay'ın Erdel tahtına geçmesine yardımcı oldu ve onun ardılı Gábor Báthory'yi destekledi. Ama Báthory ile görüş ayrılığına düştüğünden Osmanlılara sığınmak zorunda kaldı. Erdel'in bağlı olduğu Osmanlı padişahı I. Ahmed, Bethlen'e bir ordu ile birlikte Erdel prensi unvanını verdi. Báthory'nin yenilgiye uğraması üzerine, 1613'te Kolozsvár'da toplanan bir meclis tarafından prens ilan edildi. Erdel'de sanat ve bilimin ilerlemesine büyük katkısı oldu. Weissenburg (Karlsburg) Akademisi'ni kurdu.

Otuz Yıl Savaşı (1618-48) sırasında, Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Ferdinand'ın 1618'deki Bohemya ayaklanmasıyla uğraşmasından yararlanarak, Kuzey Macaristan'ın büyük bölümünü ele geçirdi, Pozsony'yi (bugün Bratislava) aldı ve Aziz Istvan Tacı'na(*) el koydu. Bethlen ile Ferdinand arasındaki görüşmelerin çıkmaza girmesinden sonra, Besztercebánya'da toplanan meclis 20 Ağustos 1620'de Bethlen'i Macaristan kralı seçti. Ama Katolik Macar soylularının Protestan bir kralı hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini gören Bethlen, taç giymeyi reddetti. Bu sırada Bethlen ve Ferdinand arasında savaş çıktı. Kış Kralı olarak bilinen Friedrich'i destekleyen Bohemyalıların 1620'de yenilmesinden sonra Bethlen, Ferdinand ile barış imzaladı. Ertesi yıl tahttan vazgeçmeyi ve Aziz Istvan Tacı'nı geri vermeyi kabul etti. Buna karşılık II. Ferdinand da 1606 Viyana Antlaşması'nı yeniden onaylamaya ve Protestanların ibadet özgürlüğünü güvenceye bağlamaya razı oldu. Ayrıca ulusal meclisi en geç altı ay içinde toplamaya söz verdi. Bethlen, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bir prens oldu ve Macaristan'ın kuzeydoğusundaki yedi kontluk kendisine bağlandı.

Ama Bethlen, Ferdinand'ı Macaristan'dan kovma ve Protestan dostu Friedrich'in Bohemya tahtına yeniden oturmasını sağlama amacından vazgeçmedi. 1623'te Ferdinand'a karşı yeniden savaşa girişti. Bohemya'da başarı kazandıysa da Protestan kuvvetlerinin Almanya'daki yenilgisinden sonra savaşı sürdürmedi. Bunu izleyen 1624 Viyana Antlaşması, ağırlıklı olarak, Ferdinand ile 1621'de yapılan antlaşma koşullarının yeniden onaylanması niteliğinde oldu.

Bethlen bundan sonra, Osmanlıları Macaristan'dan ve Avrupa'dan çıkarmayı amaçlayan bir doğu ittifakı tasarısıyla ilgilenmeye başladı. Ferdinand'dan yardım alma umuduydu onun kızlarından biriyle evlenmeye çalıştıysa da reddedildi. Bunun üzerine Alman prensleri ile birleşerek 1626'da Habsburg yönetimi altındaki Macaristan topraklarını yeniden işgal etti. Katoliklerin ve imparatorluğa bağlı orduların zaferleri karşısında 1626'da Bratislava Antlaşması'nı imzalamak ve bir kez daha Ferdinand ile uzlaşmak zorunda kaldı. Bu antlaşmanın ardından Polonyalılar ve İsveç kralı II. Gustaf Adolf ile görüşmelerde bulundu, ama giderek kötüleşen sağlığı yeni bir askeri harekâta girişmesine engel oldu.

Bethlen, István, Kont (d. 8 Ekim 1874, Gernyeszeg, Erdel, Avusturya-Macaristan - ö. 5 Ekim 1946, Moskova?). 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan'da eski düzeni koruyan ve 1921-31 arasında Macaristan başbakanı olan devlet adamı.

Erdelli (Transilvanya) köklü bir soylu aileden geliyordu. 1901'de Liberal milletvekili olarak parlamentoya girdi. Daha sonra ulusal muhalefete katılarak Béla Kun'un önderliğindeki sosyalist yönetime (1918-19) karşı mücadele etti ve karşı-devrimci harekette etkin oldu. Kun'un devrilmesinden sonra yeniden Macaristan Parlamentosu'na girerek Nisan 1921'de güçlü bir tutucu yönetim kurmak üzere başbakan oldu.

İç politikada otoriter bir siyaset izledi. Soyluların eski feodal ayrıcalıklarını korumaya çalıştı; toprak dağıtımına son verdi; kırsal kesimde açık oylama sistemini yeniden yürürlüğe koydu; oy kullanma hakkını kısıtladı.

Dış politikada nihai amacı Macaristan'ın bazı topraklarından vazgeçtiği 1920 tarihli Trianon Antlaşması'nın düzeltilmesiydi. Ama önce ülkede güvenliği sağlamak ve yurt dışında sağlam dostluklar kurmak gerektiğini biliyordu. Bu arada, Macaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne alınmasını sağladı; savaş sonrası kalkınma için borç almayı başardı ve yabancı özel sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırdı. 1927'de Macaristan'a karşı Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'nın kurduğu Küçük Antant'ın kuşatmasını kırarak İtalya'yla bir dostluk antlaşması imzaladı.

Macaristan'ın elde ettiği ekonomik ve siyasal kazanımlar, 1929 Büyük Bunalımı'yla eridi. Mali sorunlarla başa çıkamayan Bethlen 1931'de istifa etti. Sağ kanattaki yeni radikallere karşı çıkan güçlerin önderi olarak siyasal alanda önemini biraz olsun korudu. Alman işgalinden (Mart 1944) sonra gizlendiyse de 1945'te Ruslar tarafından yakalanarak Moskova'ya götürüldü. Daha sonra burada öldüğü bildirildi.

Bethmann Hollweg, Theobald (Theodor Friedrich Alfred) von (d. 29 Kasım 1856, Hohenfinow, Brandenburg - ö. 1 Ocak 1921, Hohenfinow, Almanya), 1. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Alman şansölyesi. Alman bürokrasisinin idari kademelerinden şansölyeliğe atanan ilk kişidir.

Frankfurtlu bankacı bir ailenin oğuydu. Strassbourg, Leipzig ve Berlin'de hukuk öğrenimi gördükten sonra devlet hizmetine girdi. 1905'te Prusya içişleri bakanlığına, 1907'de de imparatorluk içişleri bakanlığına atandı. 14 Temmuz 1909'da istifa eden Prens Bernhard von Bülow'un yerine şansölye oldu.

İç politikada günün koşullarına göre ılımlı-liberal sayılabilecek bir çizgi izlemekle birlikte, kendisinden daha güçlü ve daha aşırı görüşlü kişilere sürekli boyun eğdi. Dış politikada deniz kuvvetlerinin karşılıklı azaltılması konusunda İngilizler ile yaptığı görüşmeler (Mart 1909 ve Şubat 1912), İmparator II. Wilhelm'den destek gören Amiral Alfred von Tirpitz'in muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kaldı. Dışişleri Bakanı Alfred von Kiderlen-Wächter'in Temmuz - Kasım 1911'de yarattığı Fas (Agadir) Bunalımı sırasında, Almanya, Fransa ve İngiltere karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. İngiliz dışişleri bakanı Sir Edward Grey ile birlikte Balkan Savaşları'nın Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında büyük bir çatışmaya yol açacak biçimde yayılıp büyümesini önledi. Bu belki de dışişlerinde sağladığı en önemli başarı oldu.

Bethmann'ın orduyu büyötmek için çıkarıldığı yasalar, Almanya'nın uluslararası konumuna ilişkin ülke içinde süregelen kaygıların yatıştırması yetmedi. *Reichstag* (Parlamento) çoğunluğuna dayalı demokratik bir monarşinin kaçınılmazlığını görmemekle birlikte, parlamenter hükümete çok yakın değildi. Bu yüzden gönülsüzce gerçekleştirdiği seçim reformları hemen hiç yarar sağlamadı.

Savaş yanlısı olmadığı halde, Avusturya-Macaristan'a Sırbistan konusunda "açık çek" vermekle bir bakıma Temmuz 1914 bunalımını başlattı. Almanya'nın daha sonra Avusturya-Macaristan'a ve gelecekteki hasmı Rusya'ya yönelttiği uyarılar savaşın patlak vermesini önleyemedi ve Bethmann Alman genelkurmayının hemen savaşa girme yönündeki isteğine boyun eğdi.

Bu dönemde Bethmann'ın, Almanya lehine ilhak peşinde koşmaksızın görüşme yoluyla barış sağlamaya çalıştığı biçimindeki kanı artık herkesçe paylaşılmamaktadır. Asıl tercihinin bu yönde olduğu kesin olarak bilinmekle birlikte, milliyetçi-yaylımcı eğilimlere ve askerlerden gelen taleplere sanıldığından daha çok ödün verdiği anlaşılmıştır. Ama 1916'da arabuluculuk yapması için ABD'ye başvurduğu ve ABD'nin savaşa katılmasının sonucu belirleyici bir rol oynayacağını görerek, sınırsız bir denizaltı savaşının savunulara karşı direndiği de doğrudur.

Bethmann, 7 Nisan 1917'de Prusya'da seçim reformu yapılacağını vaat etmekle, askerlerin ve tutucu sivillerin kızgınlığını daha da artırdı. Temmuz 1917'de *Reichstag*'dan geçen barış önergesi ile ilgili tartışmalar sırasında istifa etmek zorunda kaldı. 13 Temmuz'da yerine Georg Michaelis şansölye oldu. Emeklilik yıllarını iki bölümden oluşan *Betrachtungen zum Weltkrieg* (1919-21; Dünya Savaşı Üzerine Görüşler) adlı kitabını yazmakla geçirdi.

Béthune, Fransa'nın kuzeyinde, Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Pas-de-Calais ilinde (*département*) kent. Lawe Irmağıyla Aïre Kanalının birleştiği noktada, Lille'in güneybatısında yer alır. 12. yüzyılda kuruldu; 1248'e değin bağımsız bir ilçeydi. O tarihten sonra sırasıyla Artois ve Flandre kontlarının, Burgonya düklerinin ve Habsburg hanedanının eline geçti. 1678'de Nijmegen Antlaşması ile Fransızlara bırakıldı. I. ve II. dünya savaşlarında büyük hasar gören Béthune'ün 14. yüzyıldan kalan çan kulesi bugün de kentin en belirgin yapısıdır. Geleneksel kömür madencilikinin yerini

Béthune'de çan kulesi, 14. yy, Fransa
Editions "La Cigogne"-Hachette

otomobil sanayisi almıştır. Nüfus (1982) 24.839.

Bethune, Henry Norman (d. Mart 1888, Gravenhurst, Ontario, Kanada - ö. 13 Kasım 1939, Doğu Shanxi, Çin), Kanadalı göğüs cerrahı. Kan bankalarını savaş alanlarında ilk kez kullanmış, İspanya İç Savaşı'yla Çin Kurtuluş Savaşı'nda birçok yaralının yaşamını kurtarmıştır.

İşadamı Malcolm Nicholson Bethune ile Honolulu'da bir Presbiteryen misyoneri olan Elizabeth Ann Goodwin'in ilk çocuklarıydı. Toronto'daki Owen Sound Collegiate High School'u bitirdikten sonra Toronto Üniversitesi'ne girdi. I. Dünya Savaşı'nda Kanada ordusunda sıhihyeci olarak hizmet ederken yaralandı. Daha sonra Marksizmi benimseyen Bethune, İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçiler safında hekim olarak cephe hattında hizmet etti. Japonların Çin'i istila etmesiyle başlayan Çin Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Çin'e gitti. Yanan'a (Yan'an) geçerek Mao Zedong'la buluştu ve cepheye seyyar bir ameliyathane kurdu. İspanya'daki deneyimlerinden yararlanarak iki yıl boyunca günde 18 saat çalışarak, sırasında 48 saat ara vermeden ameliyat yaparak ve kan nakli uygulamasını yaygınlaştırarak pek çok yaralının yaşamını kurtardı. Japonların çok yakınına kadar geldikleri kulübesinde ameliyat yapmayı sürdürürken elini kesti. Olumsuz koşullar nedeniyle gereken tedavi yapılamadığı için kan zehirlenmesinden öldü. Doğu Shanxi'de gömüldü.

Bethune, Louise Blanchard, eö JENNIE LOUISE BLANCHARD (d. 21 Temmuz 1856, Waterloo, New York - ö. 18 Aralık 1913, Buffalo, ABD), ABD'deki ilk profesyonel kadın mimar.

Louise Blanchard 1876'da, stajyer teknik ressam olarak Richard A. Waite'in Buffalo'daki mimarlık bürosunda çalışmaya başladı. 1881'de kendi bürosunu açtı ve kısa bir süre sonra da kocası Robert Armour Bethune (1855-1915) ile ortak oldu. R. A. ve L. Bethune mimarlık bürosu, Buffalo'da ve New York eyaletinin her tarafında yüzlerce bina projesini gerçekleştirdi ve okul yapılarında uzmanlaştı. Tasarladıkları otel, apartman, kilise, fabrika ve banka yapılarının çoğu 19. yüzyıl sonlarında çok gözde olan romanesk canlandırıcılık üslubundaydı.

Louise Bethune, 1886'da kurulan Buffalo Mimarlar Derneği'nin örgütlenmesinde yardımcı oldu. Daha sonra bu birlik Amerikan

Mimarlar Enstitüsü'nün (AIA) Buffalo şubesine dönüştü. Bethune ayrıca, mimarlar için bir meslek uygulama yasası oluşturulmasında ve kadın mimarlara eşit ödeme yapılmasının sağlanmasında da öncülük etti. 1888'de, AIA'ya seçilen ilk kadın oldu.

Bethune, Mary McLeod (d. 10 Temmuz 1875, Güney Carolina - ö. 18 Mayıs 1955, Daytona Beach, Florida, ABD), özellikle Siyahların sorunlarıyla ilgilenen eğitimci. Azınlık grupları konusunda Başkan Franklin D. Roosevelt'in özel danışmanlığını yapmıştır.

Amerikan İç Savaş'ından önce köle olan bir ana babanın kızıydı. 1893'te Kuzey Carolina'da Concord'daki Scotia İlahiyat Okulu'nu (sonradan Barber-Scotia College), 1895'te Chicago'daki Moody Kitabı Mukaddes Enstitüsü'nü bitirdi. Bir süre güneydeki okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra 1904'te Florida'da Daytona Beach'te kızlar için bir enstitü açtı. Bu okul 1923'te Florida'da Jacksonville'deki Cookman Erkek Enstitüsü ile birleşerek Daytona Beach'teki Bethune-Cookman College'i oluşturdu. 1942'de emekli olana değin ve 1946-47'de okulun müdürlüğünü yaptı.

1936-44 arasında Ulusal Gençlik İdaresi'nin Siyah Sorunları Bölümü'nü yönetti. II. Dünya Savaşı süresince Kadınlar Ordusu Yardımcı Birliği'ne gelen başvuruların değerlendirilmesinde savaş bakanına yardımcı görevini üstlendi. ABD'deki Siyahlara ve öteki azınlık gruplarına ilişkin konularda Başkan Roosevelt'in özel danışmanlığını yaptı. 1945'te San Francisco'da düzenlenen BM Uluslararası Örgütlenme Konferansı'nda ABD Dışişleri Bakanlığı adına gözlemci olarak bulundu.

Beti, Mongo, EZA BOTO olarak da bilinir, asıl adı ALEXANDRE BIYIDI (d. 30 Haziran 1932, Mbalmayo, Kamerun), romancı ve siyasal deneme yazarı. Sömürgecilik her türlü kalıntısının ortadan kaldırılmasını savunduğu ilk romanlarında, geleneksel Afrika toplumu ile sömürge yönetimi arasındaki temel çatışmayı işlemiştir.

Beti'nin ilk önemli romanı *Le Pauvre Christ de Bomba* (1956; *Zavallı İsa*, 1985), misyonerliğin Kamerun'daki yıkıcı etkilerini eleştirir. Romanın kahramanı Peter Dumont, Afrika'da kilise hizmetinde yıllarca çalıştıktan sonra, sömürge rejiminde misyonerlerin bütün iyi niyetlerine karşın istemez siyasal yönetimin birer aracı olduğunu kabul etmek zorunda kalır. Sainte-Beuve Ödülü kazanan *Mission terminée* (1957; *Tamamlanmış Görev*), yükseköğül sınavlarında uğradığı başarısızlık yüzünden köyüne kaygı içinde dönen bir gencin köylülerce gene de başarılı ve saygıdeğer bir kişi olarak karşılanmasını, ama buna karşılık köydeki yaşam biçimine yabancılaşmasını anlatır, ayrıca Fransa'nın Afrika'da uyguladığı siyaseti eleştirir.

Siyasete, doktora çalışmalarına ve aile çevresine çok zaman ayırmak zorunda kalan Beti, 10 yılı aşkın bir süre roman yazmadı. Ülkesinde yeni-sömürgecilik yerleşmesini anlatan *Main basse sur le Cameroun* (1972; *Kamerun'un Ele Geçirilmesi*) adlı kitabı Fransa'da ve Afrika'da hemen yasaklandı. İki yıl sonra iki kitabı birden yayımlandı: *Perpétue et l'habitude du malheur* (1974; *Perpétue ve Mutsuzluk Alışkanlığı*) ve *Remember Ruben* (1974; *Ruben'i Hatırla*). *Perpétue*, gerici geleneklerin ve yeni-sömürgecilik elbirliği sonucunda, yetenekli genç bir kadının cinayete kurban gidişinin esrarlı öyküsünü anlatır. *Remember Ruben* ise, Fransa'nın desteğiyle kurulan yeni yönetime karşı gerilla savaş

vermek için kirlere çekilmek zorunda kalan birkaç devrimcinin öyküsünü konu alır. Bu kitabın devamı olarak yazdığı *La Ruine presque cocasse d'un polichinelle* (1979; Bir Kuklanın Neredeyse Gülünç Yıkılışı) gerillaların kırılcı bölgeye geçtikten sonra başarıya ulaşmasını anlatır. Beti'nin 1981'de başladığı roman dizisi *L'Enfance précaire et cahoteuse de Guillaume Dzewatama* (1981; Guillaume Dzewatama'nın Güvenlikten Yoksun Çocukluğu) zorba faşist bir devletin hizmetkârı olan bir babanın oğlunun göğüs gerdirdiği olayları işler.

Beti, 1978'de Afrika'daki yeni-sömürgeciliği sergilemek amacıyla *Peuples Noirs/Peuples Africains* adlı iki aylık bir siyaset ve kültür dergisi çıkarmaya başladı. Sürgündeyken Fransa'nın Rouen kentinde yaşad; burada bir lisede Yunan ve Latin klasikleri okuttu.

Betjeman, Sir John (d. 28 Ağustos 1906, Londra - ö. 19 Mayıs 1984, Trebetherick, Cornwall, İngiltere), yakın geçmişe duyduğu özlemle tanınan İngiliz şair. Ele aldığı konuların hızla gerçekliğini kaybettiği bir dönemde, titiz mekân duygusu ve toplumsal nüansları verişindeki kesinlik sayesinde geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. Ünlü İngiliz şairi Tennyson'ı andıran bir ritimle yazdığı şiirlerinde, boş ve çoğunlukla yıkıcı bir gelişme olarak değerlendirdiği "ilerleme"yi savunuların ve kendisinin de bir üyesi olduğu varlıklı sınıfın zayıflıklarını ölçülü biçimde yermiştir. İngiliz mimarlığı ve topografyası konusunda da geniş bilgisi olan Betjeman, Victoria ve Edward dönemlerine ait yapıların tanınması ve ayakta kalanların korunması için çaba göstermiştir.

Varlıklı bir işadaminin oğluydu. Londra'nın bir banliyösünde büyüdü; burada şair T. S. Eliot'ın öğrencisi oldu. Daha sonra Marlborough College ve Oxford Üniversitesi'nde okudu. Çocukluk yıllarından Oxford'dan ayrılışına değin geçen dönemi, *Summoned by Bells*'de (1960; Çanların Çağırısı) ayrıntılarıyla anlattı. Araya linklerin serpiştirildiği bu yapıt, açık ölçüyle yazılmıştı.

Betjeman'ın ilk şiir kitabı *Mount Zion* (Siyon Tepesi) ile şiir ve mimarlık arasında bağlantı kurduğu ilk mimarlık kitabı *Ghastly Good Taste* (yb 1971; Korkunç İnce Zevk) 1933'te yayımlandı. Her iki kitabında da kiliseler, tren istasyonları gibi kent görüntüsünü belirleyen öğelere bolca yer verdi. 1941-42'de İngiliz basın ateşesi olarak Dublin'de bulundu. Bunun sonucunda İrlanda, şiirlerinde işlediği önemli mekânlardan biri oldu. Dört şiir kitabı daha yayımlandıktan sonra şiirlerini *Collected Poems*'de (1958; Toplu Şiirler) topladı. Bunu *High and Low* (1966; Yüksek ve Alçak), *A Nip in the Air* (1974; Kavrak Hava), *Church Poems* (1981; Kilise Şiirleri) ve *Uncollected Poems* (1982; Toplanmamış Şiirler) adlı yapıtları izledi. Yakın geçmişin daha istikrarlı İngiltere'sini övgüyle anan şiirleriyle, savaş sonrasının köksüzlüğünü ve acılarını yaşamış insanların duygularına yönelmeyi başardı.

Düzyazı yapıtları arasında, İngiltere'nin çeşitli illerini anlatan rehber niteliğinde kitaplar vardır; çeşitli yer ve yapılar üzerine denemeleri içeren *First and Last Loves* (1952; İlk ve Son Aşklar) ile *The English Town in the Last Hundred Years* (1956; Son Yüzyılda İngiliz Kentleri) ve Basil Clarke ile birlikte yazdığı *English Churches* (1964; İngiliz Kiliseleri) bunlar arasındadır. 1969'da "sir" unvanı verilen Betjeman, 1972'de C. Day-Lewis'ten sonra İngiltere'nin başşairi(*) oldu.

Bethlehem bak. Beytlehem

Betna, Cezayir'in kuzeydoğusunda il (*vilayet*). 1974'te Aurès ilinin bir bölümü üzerinde kuruldu. Yüzölçümü 14.882 km²'dir. Kuzeyden Um el-Buagi ve Setif, güneydoğudan Tebessa, güneyden Biskra, batıdan da Msile illeriyle çevrilidir. İl toprakları, batı ve kuzeydoğudaki alçak yaylalar dışında Aurès Masifiyle kaplıdır. Sarp uçurumlar ile uzun ve düz sirtlardan oluşan Aurès Masifi, Cezayir'deki Atlas Dağlarının, birkaç 2.280 m'yi aşan en yüksek tepeleri bulunur. Bölgede yaşayan en kalabalık grup, geçimlik düzeyde buğday ve arpa tarımıyla uğraşan, ayrıca göçebe çobanlık yapan Berberi topluluğu olan Şavilerdir. En önemli sanayi etkinlikleri, dokuma ve halıcılıktır. İl merkezi Betna dışındaki büyük kentler, Barika, Resü'l-Ayun ile çinko bölgesi Ayn Tuta'dır. 1975'te Bu Ari Dağlarında zengin demir cevheri yatakları bulunmuştur. Nüfus (1987) 752 617.

Betna, Cezayir'de Betna ilinin (*vilayet*) merkezi olan kent. Tilatou Çayının kıyısında, kuzeyden Betna Dağları, güneyden de Aurès Masifiyle çevrili sulak bir ovada yer alır. Batısında, sedir ormanlarıyla kaplı Tugur Dağı 2.094 m'ye kadar yükselir.

1844'te Tel Atlasları ile Büyük Sahra arasındaki el-Kantara Geçidini korumak ve çevredeki dağları denetlemek amacıyla Fransızlarca ileri karakol olarak kuruldu. Yerleşme yeri, 1848'de Resü'l-Ayun'a doğru, doğuya kaydı, burada Nouvelle Lambèse adıyla yeniden kuruldu. 1849'da Betna adını aldı. Kentin dikdörtgen biçimindeki ilk planında, iki yanı ağaçlıklı geniş caddeler ve doğuda surlarla çevrili bir askeri karargâh bulunur. Yeni eklenen bölümler düzensizdir. Betna'da tarım ve orman ürünleri ticareti yaygındır. 11 km güneydoğudaki Tazoult-Lambèse ile 28 km güneydoğudaki Timgad'da Roma dönemi yıkıntıları bulunması nedeniyle aynı zamanda bir turizm merkezidir. Nüfus (1987) belediye, 181.601.

beton, çoğunlukla kum ve çakıl gibi agreganın(*) çimento ve suyla birleştirilmesiyle elde edilen yapı malzemesi. Sert ve kimyasal açıdan eylemsiz bir maddedir.

Eski Asurlular ve Babilililerin en sık kullandıkları bağlayıcı madde kildi. Mısırlılar, bağlayıcı olarak kireç ve jips (alçıtaşı) kullanarak bugünkü betona benzeyen bir malzeme geliştirdiler. Romalıların *opus caementicium*'u ve Osmanlıların "horasan"ı da betona benzer malzemelerdi. Kireçtaşı, tebeşir ya da kimi yerlerde istiridye kabuklarından elde edilen kireç (kalsiyum oksit), 1800'lerin başına değin başlıca bağlayıcı madde olarak kaldı. 1824'te İngiliz mucit Joseph Aspdin, kireçtaşı ve kil karışımını kavurduktan sonra öğüttü. Portland çimentosu olarak adlandırılan bu karışım bugün de beton üretiminde yaygınlıkla kullanılan başlıca bağlayıcı maddedir.

Agregalar genellikle ince (0,025 mm ile 0,6 mm arası) ve kaba ya da iri (0,6 mm ile 38 mm arası) olarak gruplandırılır. Bütün malzemeler teniz ve yumuşak parçacıklarla bitkisel maddelerden arındırılmış olmalıdır. Çünkü çok az miktarda organik toprak bileşikleri bile, kimyasal tepkimelere yol açarak betonun sağlamlığını olumsuz yönde etkiler.

Beton türleri, yapılarında kullanılan agrega ya da çimento türlerine, gösterdikleri özelliklere ya da üretim yöntemlerine bağlı olarak tanımlanır. Normal inşaat betonunun özellikleri, büyük ölçüde su-çimento oranıyla belirlenir. Öteki maddelerin aynı kalması koşuluyla, karışımdaki su oranı azaldıkça betonun sağlamlığı artar. Karışımdaki su miktarı, her agrega tanesinin harçla

butunuyla kaplanmasına, taneler arasındaki boşlukların hepsinin dolmasına ve betonun kolayca dökülebilecek ve yayılabilecek bir kıvama gelmesine ancak yetecek bir düzeyde olmalıdır. Başka bir sağlamlık etmeni de çimentonun agregaya oranıdır. Bu, çimento-ince agrega-iri agrega biçiminde uçlu bir orandır. Özellikle sağlam beton üretiminde, agrega oranı düşük tutulur.

Betonun dayanıklılığı, belirli bir yaş ya da sertlikteki bir örneği parçalamak için her santimetre kareye uygulanması gereken kilogram cinsinden kuvvetle ölçülür. Dayanıklılık çevre koşullarından, özellikle de sıcaklık ve nemden etkilenir. Çok hızlı kurursa betonda bir dizi çekme gerilmeleri oluşur ve dengeli bir sertleşmenin olmadığı durumlarda beton bu gerilmelere dayanamaz. Bu nedenle, döküldükten sonra oluşan buzulmayı yavaşlatmak amacıyla beton zaman zaman sulanarak bir süre ıslak kalması sağlanır. Düşük sıcaklıklar da dayanıklılığı olumsuz yönde etkiler. Bunun önüne geçmek için çimentoya kalsiyum klorür gibi bazı katkı maddeleri karıştırılır. Bu işlem, sertleşme sürecini hızlandırır ve böylece sıcaklık düşüklüğünü dengeleyecek gerekli ısıyı üretir. Üzeri örtülerek hava koşullarından korunamıyorsa geniş beton yüzeyleri donma sıcaklığında dökülmez.

Demir (çoğunlukla çelik) döşeli kalıplara dökülen betona betonarme (donatılı beton) denir. Betonarmenin mucidi olarak Parisli bir bahçıvan olan Joseph Monier kabul edilir. Monier, demir kafeslerle güçlendirilmiş betonun bahçe saksıları yapmış ve 1867'de bu buluşunun patentini almıştı. Çubuk ya da hasır halinde döşenen demir, betonun çekme direncini artırır. Beton tek başına, rüzgârın, depremin ve çeşitli titreşimlerin yarattığı gerilmelere ve eğilme kuvvetlerine karşı dayanıklı değildir, bu nedenle de çoğu yapılar da bu halıyla kullanılmaz. Betonarmeye ise, çeliğin çekmeye direnci ile betonun basınca direnci birleşerek yapıya, oldukça geniş yüzeylerde yüklenilecek her türden kuvvetlere dayanabilecek bir özellik kazandırır. Beton karışımı akışkan olduğu için kalıbın içinde her yere yayılır. Bu da çeliğin, en yüksek gerilmelerin oluşacağı noktalara yerleştirilebilmesine olanak verir.

İnşaatlarda uygulanan başka bir yenilik de öngerilimli beton kullanımıdır. Bu tür betonlar, önce germe ya da sonra germe işlemleriyle elde edilir. Önce germede, demir armatürler boş kalıbın içinde gerilerek kancalanır. Beton dökülüp sertleşmeye bırakınca kancalar çözülür ve böylece armatürler kendi boyutlarına donmek isteyen betonu sıkıştırır. Sonra germe işlemi de ise demir armatürler betonun içine açılan oluklardan geçirilir. Beton donduktan sonra armatürler bir tür kavrama aletiyle bloğun dışına kancalanır. Armatürlere belirli bir germe kuvveti uygulanarak betona ilettilen sıkıştırma miktarı ayarlanabilir. Öngerilimli betonlar, belirli alanları, bu alanların dayanıklılığını aşmayan çekme kuvvetlerinin etkili olamayacakları bir düzeyde sıkıştırarak, yalın betonların kırılmasına yol açabilecek germe kuvvetlerini etkisizleştirirler. Ağır demir armatürlerle gerek kalmadan dayanıklılığı arttığı için bu tür betonlar, köprüler, geniş açıklıklı döşemeler gibi daha hafif, daha geniş yüzeyli ve daha ince kesitli olması istenen yapılarda kullanılır.

Yüksek dayanıklılık ve biçimlendirilebilme gibi özelliklerinin yanı sıra, ateşe karşı da dayanıklı oluşu, betonu günümüzde en yaygın yapı malzemesi durumuna getirmiştir.

Betpak-Dala, SEVERNAYA GOLODNAYA olarak da bilinir, Kazakistan'da Balkaş Gölünün doğusunda çöl. Yüzölçümü yaklaşık 75.000 km², ortalama yüksekliği 300-350 m'dir. Genellikle düz ya da yumuşak eğimlidir, doğusu daha tepeliktir. Yıllık yağış miktarı 100-150 mm arasındadır; ortalama sıcaklık ocak ayında -14°C, temmuz ayında 26°C'dir. Çölde çoğu tuzlu olan birçok sığ göl vardır. Batısı killi ve yavşan kaplı, doğusu ise taşlıktır. Üzerinde halen hiç yerleşme bulunmayan çöl, yalnızca ilkbahar ve sonbaharda otlak olarak kullanılır.

betpakdala kakırcası bak. çöl kakırcası
betses bak. hoşses-betses

Betsileolar, Madagaskar'ın ortagüney kesimlerinde yaşayan halk. Adanın doğu kıyılarında yaşayan Betsimisarakalarla akrabadırlar. Etnik bakımdan karışık bir topluluk olan Betsileolar arasında tek bir üstün soy ya da klan yoktur. Madagaskar dilinin bir lehçesini konuşurlar. Betsileoların tarım yaptığı ırmak vadileri birbirinden ormanlık dağlarla ayrılır.

19. yüzyıl başına değin birbirinden ayrı klanlar halinde yaşayan Betsileolar (Yenilmez Çoğunluk), batıdaki Sakalavalaların saldırısı karşısında birleştiler. Sakalava saldırısını püskürttüktan sonra, Madagaskar halklarına özgü dört toplumsal tabakaya dayalı bir devlet örgütlenmesi oluşturdular.

Betsileoların en önemli kenti ve "merkezi", bugün kıyıda ki Manakara'ya demiryoluyla bağlanmış olan Fianarantsoa'dır. Betsileolar pirinç, manyok, mısır, yam, muz ve şeker kamışı yetiştirirler, ayrıca hayvan beslerler. Yaşadıkları bölgede altın madenleri işletilmektedir.

Betsimisarakalar, Madagaskar'ın doğu ve kuzeydoğu kıyılarında yaşayan halk. Batı Endonezya dillerinden Madagaskar dilinin bir lehçesini konuşurlar. Betsimisarakalar (Dayanışma İçindeki Çoğunluk) dar kıyı şeridi boyunca sıralanan geniş yerleşmelerde yaşarlar. Kıydan uzaklaşıkça yerleşmeler sık ağaçlı yüksekçe tepelere kayar. Geleneksel yöntemle, doğal bitki örtüsünü yakarak, kılın zenginleştirdiği toprakta tarım yaparlar; başlıca ürünleri pirinç ve manyoktur.

Betsimisarakalar, balıkçı ve denizci bir halk olarak tanınır. Eskiden en az 50'şer kişilik büyük kanolarla birkaç bin kişilik filolar oluşturup denize açılırlardı. Madagaskar'ın kuzeybatısındaki Komoro Adalarını yağmalar, bazen de Zengibar'ın güneyindeki Mafia Adası gibi Doğu Afrika ticaret merkezlerine saldırırlardı. Komoro Adalarında yaşayanlar Betsimisarakalarca Madagaskar'a getirilerek özümlemedi. Günümüzde, soylarını bu tutsaklara dayandıran birkaç klan vardır.

Betsimisarakalar korsanları sık sık açık denizlerde Avrupalılarla çarpışır, ama daha çok ticaret yaparlardı. New York kentinden ve Philadelphia'dan gelen gemiler daha 17. yüzyılda Betsimisarakalarla ilişki kurmuştu. Birçok Amerikalı korsan, Madagaskar ile Doğu Hint Adaları arasında yol alırken Betsimisarakalarla işbirliği yapmıştı. Betsimisarakalar, en az 16. yüzyıldan beri gözüpük balına avcılar olarak tanınırdı. Amerikalı balina avcıları 19. yüzyılda Betsimisarakaların Tamatave (bugün Toamasina) limanına gelirler, onların sularında avlanırlardı. Betsimisarakalar, çok eskiden beri Avrupa gemilerinde de yelken kullanmışlardır.

Bettani, tam adı EBU ABDULLAH MUHAMMED BIN CABIR BIN SINAN EL-BETTANI. Batı'da ALBATENIUS, ALBATEGNUS ya da ALBATEGNI olarak da bilinir (d. y. 858, Harran ya da dolayları - ö. 929, Kasrül-Cis, Samarra yakınları, Irak), Arap gökbilimci ve matematikçi. Yılın ve mevsimlerin uzunluğunu, ilim noktalarının yalpalamasına ilişkin değerleri ve tutulum dairesinin eğikliğini kesin olarak belirlemiştir. Güneş'in yeröte noktasının, yani Güneş'in Yer'den en uzakta bulunduğu noktanın sabit olmayıp değişken olduğunu ve halkalı (merkezi, ama parçalı) Güneş tutulmasının olabileceğini göstermiştir. Ptolemaios'un gökbilime ilişkin hesaplarını geometrik yöntemler yerine, trigonometri kullanarak geliştiren Bettani, 877'de Rakka'da (bugün Suriye'de) başladığı ve uzun yıllar sürdürdüğü gözlemlerde çok kesin sonuçlar elde etmiştir.

Bettani ortaçağ Avrupa'sında en tanınmış Arap gökbilimci idi. En önemli çalışması olan *ez-Zic*, yaklaşık 1116'da Latinceye, 13. yüzyılda İspanyolcaya çevrilmiştir. Bu yapının basılı kopyası 1537'de *De motu stellarum* (Yıldızların Hareketi Üzerine) adıyla yayımlanmıştır. Bettani'nin ayrıca *Kitabu Marifeti'l-Metali'l-Buruc fi ma Beyne Erba'i'l-Felek, Risale fi Tahkiki Akdari'l-İtisalat ve Şerhü Makalati'l-Erbaa li-Batlamiyus* adlı yapıtları vardır.

Bettelheim, Bruno (d. 28 Ağustos 1903, Viyana, Avusturya - ö. 13 Mart 1990, Silver Spring, Maryland, ABD), Avusturya kökenli ABD'li psikolog. Duygusal bozukluk gösteren, özellikle içekapanık (otistik) çocukların davranış çözümlemesine ve eğitime ilişkin kapsamlı çalışmalarıyla tanınır. Bettelheim, 1938'de Viyana Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı; ama aynı yıl Nazilerin Avusturya'yı işgal etmeleri üzerine Dachau ve Buchenwald'daki toplama

Bruno Bettelheim
University of Chicago

kamplarına gönderildi. 1939'da salıverildikten sonra ABD'ye göç ederek, Chicago Üniversitesi'ndeki İleri Eğitim Derneği'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1942-44 arasında, doçent olarak Illinois'deki Rockford College'da görev aldı. Ekim 1943'te yazdığı "Individual and Mass Behaviour in Extreme Situations" (Uç Durumlarda Bireysel ve Kitlesel Davranış) adlı makalesiyle kısa sürede yaygın bir ün kazandı. Dachau ve Buchenwald'daki gözlem ve deneyimlerinden yola çıktığı bu öncü çalışmada, insanın, toplama kampındaki yaşamın getirdiği strese uyum yeteneğini ve Nazi terörizminin kişilik üzerindeki etkilerini inceledi.

1944'te, hem Chicago Üniversitesi'nde psikoloji derslerini, hem de bu üniversiteye bağlı Sonia Shankman Ortogeni Okulu'nun yöneticiliğini üstlendi. Ciddi duygusal bozukluklar gösteren 6-14 yaş arası çocuklar için düzenlenmiş yatılı bir eğitim kliniği olan bu okul, giderek Bettelheim'in, içekapanık çocuklara ilişkin çalışmalarını sürdür-

düğü bir merkez oldu. 1947'de doçent, 1952'de profesör olan Bettelheim, psikanaliz ilkelerini toplumsal sorunlara, özellikle çocuk yetiştirme konusuna uygulamaya çalıştı. Çocuklar üzerindeki çalışmalarını içeren başlıca yapıtları *Love is not Enough* (1950; Sevgi Yetmez) ve *Truants from Life*'tir (1954; Yaşamdan Kaçanlar).

Bettelheim'in çalışmaları, yalnızca duygusal altüstlük yaşayan çocuklara yardımcı olabilmek ve yeteneklerini toplum içinde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla uygulanması gereken tedavi yollarını göstermekle kalmaz, normal çocuklara nasıl davranılması gerektiği konusunda da çok değerli görüşler sunar. Öbür önemli yapıtları *The Informed Heart* (1960; Bilgili Yürek), içekapanık çocukları konu alan *The Empty Fortress* (1967; İssiz Kale), peri masallarının çocuk gelişimindeki önemini savunduğu *The Uses of Enchantment* (1976; Büyünün Yararları) ve İsrail'deki kibbutzlarda komün yaşamı içinde yetişen çocuklara ilişkin *Children of the Dream*'dir (1967; Düş Çocukları). Bu son yapıtta, geleneksel aile yapısının ve gençleri eğitme yöntemlerinin, kibbutzlardaki yaşam biçiminden edinilen bilgilerin ışığında yeniden gözden geçirilmesini önerir.

Bettelheim, 1984'te karısının ölümü ve 1987'de kalp krizi geçirmesi üzerine ruhsal çöküntü içine girdi ve intihar etti.

Bettelheim, Charles Oscar (d. Kasım 1913, Paris), sosyalizme geçiş dönemi sorunları üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Fransız iktisatçı.

1931'de Paris Üniversitesi'ni bitirdikten sonra doktora çalışmalarını da aynı üniversitede 1939'da tamamladı ve Caen Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. 1944-48 arasında Çalışma Bakanlığı Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin yöneticiliğini yaptı. 1945-50 arasında Ulusal İktisadi ve Toplumsal Örgütlenme Okulu'nda, 1948-52 arasında ise Ulusal Kamu Yönetimi Okulu'nda öğretim üyeliği görevlerinde bulundu. 1948'de başladığı Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'ndaki araştırma yöneticiliği görevinin yanı sıra 1958'den sonra Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim üyeliğini de sürdürdü. Bettelheim, Sosyalist Planlama İnceleme ve Araştırma Merkezi'nin müdürlüğünü ve *Problèmes de Planification* dergisinin yayın yönetmenliğini de yapmıştır.

Başlangıçta planlama konuları üzerinde yoğunlaşan Bettelheim, daha sonra kapitalizmden sosyalizme geçiş sorunlarına eğildi. *Problèmes théoriques et pratiques de planification* (Planlamanın Kurumsal ve Uygulamalı Sorunları), *Planification et croissance accélérée* (1964; Planlama ve Hızlı Kalkınma) adlı çalışmaları ilk dönemin ürünlerindendir. Sosyalizme geçiş konusundaki araştırmalarında Çin ve Küba devrimlerine ilişkin gözlemlerinden yararlandı, kullandığı yöntem açısından da Louis Althusser ve Étienne Balibar'dan etkilendi. Geçiş sorunları üzerine ilk kapsamlı çalışması olan *La transition vers l'économie socialiste*'te (1968; Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları, 1970) sosyalizme geçiş sürecindeki ülkelerde iktisadi planlamaya karşın görece olarak birbirinden bağımsız çalışan ekonomik birimlerin ilişkilerini inceledi.

1970'te yayımlanan *Calcul économique et formes de propriété* (İktisadi Hesaplama ve Mülkiyet Biçimleri) adlı yapıtı, sosyalizme geçiş dönemi sorunları üzerinde yeni bir eleştirel yaklaşımın başlangıcını oluşturdu.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasındaki toplumlarda meta ilişkilerini ve etkile-

rini ayrıntılı olarak inceleyen Bettelheim'in öbür yapıtları arasında *L'Économie allemande sous le nazisme* (1946; *Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi*, 1982), *L'Économie soviétique* (1950; *Sovyet Ekonomisi*), *Révolution culturelle et organisation industrielle en Chine* (1973; *Kültür Devrimi ve Çin'de Sanayi Örgütlenmesi*), *Les luttes de classes en URSS: Première période 1917-1923* (1974; *SSCB'de Sınıf Mücadeleleri: Birinci Dönem, 1917-1923*), *Les luttes de classes en URSS: Deuxième période 1923-1930* (1977; *SSCB'de Sınıf Mücadeleleri: İkinci Dönem 1923-1930*) ve *Les luttes de classes en URSS: Troisième période 1930-1939* (1981, 1983, 2 cilt; *SSCB'de Sınıf Mücadeleleri: Üçüncü Dönem 1930-1939*) bulunmaktadır.

Betterton-Kroll işlemi, kurşunu bismütten arındırmakta yararlanılan, eriyik haldeki kurşun-bismüt banyosuna kalsiyum ve magnezyum eklenmesine dayalı yöntem. Kalsiyum ve magnezyumun bismütla oluşturdukları bileşiklerin yoğunlukları, kurşununkinden daha düşük, erime noktası ise daha yüksek olduğundan, bu bileşikler katı halde cürufa çekilebilirler. Bundan sonra bismüt, klorla işleme sokularak magnezyum ve kalsiyumdan arındırılır. İlk olarak 1930'larda American Smelting and Refining Company için geliştirilen bu yöntem kimi zaman Asarco işlemi olarak da anlandırılır.

Betti, Enrico (d. 21 Ekim 1823, Pistoia, Toscana - ö. 11 Ağustos 1892, Piza, İtalya Krallığı), İtalyan matematikçi. Yüzeyler ve uzay konularını inceleyen topoloji alanında çığır açan incelemesiyle ün kazanmış ve Fransız matematikçi Évariste Galois'nın (1811-32) geliştirdiği denklemler kuramının ilk ayrıntılı açıklamasını ortaya koymuştur. Piza Üniversitesi'nde öğrenim gören Betti, 1857'de bu üniversitede matematik profesörü oldu. İlk çalışmaları, denklemler kuramı ve cebire ilişkindi. Ancak bir bölümüyle ve o da herhangi bir kanıttan yoksun bir biçimde açıklanmış olan Galois'nın çalışmasını genişletti ve kanıtladı. Betti, karmaşık bir değişkenin tam fonksiyonlarını temel çarpınlarına ayıran ilk matematikçi oldu. Daha sonraki çalışmaları, Alman matematikçi Bernhard Riemann'ın 1863'te Piza'ya gelişinin belirgin etkilerini taşıyor. İki matematikçinin arasında yakın bir dostluk kuruldu ve Riemann, Betti'nin matematiksel fizikle, özellikle de potansiyel kuramı ve esneklikle ilgilenmesini sağladı; Betti'nin topoloji alanındaki incelemelerine esin kaynağı oldu.

Betti, Ugo (d. 4 Şubat 1892, Camerino - ö. 9 Haziran 1953, Roma, İtalya), 20. yüzyılın ilk yarısında, Luigi Pirandello'dan sonra uluslararası düzeyde en çok tanınan İtalyan oyun yazarı.

Hukuk öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı'na katıldı; *Il re pensieroso* (1922; *Düşünceli Kral*) adlı kitabındaki şiirlerini, Almanlar tarafından hapse atıldığı 1917-18'de yazdı. Savaşın sonra, 1920'de Roma adliyesinde görev aldı. 1930'da yargıçlığa yükseldi. 1944'te Adalet Bakanlığı'nda kütüphane müdürü oldu. Bu görevlerini sürdürürken bir yandan da üç öykü kitabı, bir roman, çeşitli yazılar, 26 oyun ve iki şiir kitabı yazdı.

İlk oyunu *La padrona* (1927; *Ev Sahibi*) çeşitli tepkiler aldı. Daha sonraki başarılı oyunları arasında, bir doğal felaketi ve toplu suçluluk duygusunu işleyen *Frana allo scallo Nord* (1933; *Kuzey İstasyonunda Heyelan*), şiddet dolu bir aşk ve intikam trajedisi olan *Delitto all'Isola delle Capre*

(1950; *Keçiler Adası*, 1954 / *Keçiler Adası Cinayeti*, 1968), acıma ve fedakârlık duygularını ele alan *La regina e gli insorte* (1951; *Kraliçe ve Asiler*, 1958) vardır. Betti, *La fuggitiva* (1953; *Kaçak*) adlı oyununda, mahkemeleri dünyanın kurtuluşunun simgesi olarak gösterir. *Corruzione al palazzo di giustizia* (1949; *İstifa*, 1955) çeşitli entrikalarla yüksek mahkeme başkanlığına gelen vicdansız bir yargıcın, işlediği suç fark edip kendini yargılatmasını konu edinir.

Betti kendi ülkesinde hem halkın, hem de eleştirmenlerin ilgisizliğiyle karşılaştı. Ama 1950'lerin başında oyunlarının Paris'te sahnelenmesi ve daha sonra da İngilizceye çevrilmesiyle uluslararası üne kavuştu.

Bettiah, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletine bağlı Batı Champaran ilinin yönetim merkezi olan kent. Bir tarımsal ticaret merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri piring, deri ve madeni eşyadır. 17. yüzyılda kurulan Bettiah Ricalığı'nın merkezi olan kentte mihrace sarayının yanı sıra 1740'ta Katolik misyonerlerin kurduğu bir merkez bulunur. 1869'da belediye olarak kurulmuştur. Kentte Bihar Üniversitesi'ne bağlı bir yükseköğül vardır. Hemen kuzeyinde, Lauriya Nandargarh'da İmparator Aşoka'nın yaptırdığı bir sütun ile mezar höyüklerin, Hindistan'da bulunan tek tartışmasız Veda anıtları olduğu söylenir. Nüfus (1981) 72.167.

Betty, William Henry West, lakabı KÜÇÜK ROSCIUS ya da ÜSTAT BETTY (d. 13 Eylül 1791, Shrewsbury, Shropshire, - ö. 24 Ağustos 1874, Londra, İngiltere), küçük yaşta harika çocuk olarak ün kazanan tiyatro oyuncusu.

Sahneye ilk kez 12 yaşını bitirmeden, Belfast'ta Voltaire'in *Zaire* adlı yapıtının İngilizce bir uyarlamasında çıktı. Dublin, Glasgow ve Edinburgh'da oynayarak başarı kazandı. 1804'te Londra'daki Covent Garden'da ilk kez sahneye çıktığında öylesine bir kalabalık birikti ki, düzeni sağlamak için askeri birlikler çağrıldı. Daha sonra Covent Garden'da ve görülmemiş bir ücret aldığı Drury Lane Tiyatrosu'nda sahnelenen Shakespeare trajedilerinde önemli rollere çıktı. III. George tarafından kraliçeye takdim edildi. Bir keresinde de Başbakan William Pitt, üyelerin onu Hamlet rolünde izleyebilmeleri için Avam Kamarası'nın oturumunu tatil etti. Betty 1808'de çocuk oyuncu olarak son kez sahneye çıktı ve sonra

Betty, J. Lewis'in oymabaskı çalışmasından ayrıntı, 1804
Victoria and Albert Museum, Londra

Cambridge Üniversitesi'ndeki Christ's College'a girdi. 1812'de yeniden sahneye çıkma girişimi sonuç vermedi. 1824'te oyunculuğu temelli bıraktı ve yaşamının sonuna değin servetinin geliriyle geçindi.

Betul, Hindistan'ın orta kesiminde Madhya Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi.

Betul kenti önemli bir karayolu ve tarımsal ticaret merkezidir. Başlıca sanayi kolları bıçkıcılık, yağlı tohum işleme, esansçılık ve ipekçilik. Her hafta hayvan pazarı kurulur. Eski adı Badnur olan Betul, 1867'de belediye oldu. Kentte Saugar Üniversitesi'ne bağlı bir devlet yükseköğülü vardır. Hemen kuzeydoğusunda bugün yıkıntı halinde bulunan 14. yüzyıl yapısı Kherla Kalesi, geçmişte önemli bir Gond hanedanının merkeziydi.

Betul ilinin yüzölçümü 10.061 km²'dir. Büyük bölümüyle, Satpura Sıradağları arasındaki verimli bir ovaolan oluşur. Ormanlık bir dağ kuşağıyla çevrili olan ova Tapti, Ambhira ve Tava ırmaklarının akaçlarıdır. Başlıca tarım ürünleri buğday, kumdarı, yağlı tohumlar, pamuk ve şeker kamışıdır. Sık ormanlardaki bambu ve tığağacı gibi çeşitli ağaçlardan kereste elde edilir. Yaygın olarak büyükbaş hayvan yetiştirilir. Ayrıca kömür ve grafit yatakları işletilir. Kuzey kesiminde Gond ve Korku kabileleri yaşar. Nüfus (1981) kent, 46.293; il, 925.387.

Betula bak. huş ağacı

Betulaceae (huşgiller), eskiden CORYLACEAE, *Betulales* takımından, 6 cinsi ve 100'den fazla yaprakdöken ağaç ve çalı

Kâğıt huş ağacının (*Betula papyrifera*) genç yaprakları, erkek çiçeklen (tıtıl) ve (üstte ortada) dişi çiçekleri
Cy Coleman

türünü içeren familya. Anayurdu Kuzey Yarıküre'nin ılıman ve serin bölgeleridir. Huş ağacı (*Betula*), kızıl ağaç (*Alder*), fındık (*Corylus*), gürgen (*Carpinus*) ve kayacık (*Ostrya*) türlerinin çoğu ekonomik açıdan önemlidir.

Betulaceae familyasının üyelerinin yaprakları basit, testere dişli ve alması dizilişlidir. Aynı bitki üstünde bulunan erkek ve dişi çiçekler yapraklardan önce ya da yapraklarla birlikte açar. Erkek çiçekler uzun ve sarkık başak (tıtıl) biçiminde, dişi çiçekler ise daha kısa ve dik kümeler halindedir. Meyveler genellikle tek tohumlu, fındıksı ya da kısa kanatlı samaradır (kanatlı, açılmayan kuru meyve). *Betulaceae* familyasındaki bazı bitkilerin kerestesi, bazılarının meyvesi (örn. fındık) değerlidir; bazı *Betula* türlerinin dallarından uçucu yağ çıkarılır; ayrıca pek çok tür süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Betva Irmağı, Sanskrit dilinde VETRAVATİ (sazlı ırmak), Hindistan'ın kuzeyinde, Hu-

şengâbad'ın hemen kuzeyindeki Vindhya Sıradağlarından doğan ırmak. Betva genellikle kuzeydoğuya doğru akarak Madhya Pradesh eyaletinin Bhopal, Vidişa, Guna ve Şivpuri illerinden geçer ve Uttar Pradesh eyaletinin Cihansi ve Calan illerine girerek 610 km'lik bir yol kat ettikten sonra Hamirpur'un hemen doğusunda Yamuna Irmağına dökülür. Irmağın ulaşım elverişli olmayan yarıya yakın bölümü Bundelkhand Yaylasına girmeden önce Malava Platosundan geçer. Başlıca kolları Camni ve Dhasan olan Betva üzerinde Cihansi ilinde Dukvan ve Deogarh'da inşa edilen barajlar sulama ve hidroelektrik projelerine su sağlayan iki büyük baraj gölü oluşturlar.

Beust (Kontu), Friedrich Ferdinand, 1868'e değin BEUST BARONU (d. 13 Ocak 1809, Dresden, Saksonya - ö. 24 Ekim 1886, Schloss Altenberg, Viyana yakınları, Avusturya), 1858-66 arasında Saksonya başbakanı ve dışişleri bakanı, 1867-71 arasında Avusturya İmparatorluğu başbakanı ve dışişleri bakanı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlanan *Ausgleich* (Uzlaşma) görüşmelerini yürüttü. Habsburg hanedanının eski uluslararası konumuna kavuşmasına yardımcı olmuştur.

Eski ve soylu bir Sakson ailesinden geliyordu. Yüksek bir yargı görevlisi olan Karl Leopold von Beust'un oğluydu. Dresden'deki Kreuzschule'de okuduktan sonra, Göttingen ve Leipzig'de hukuk öğrenimi gördü. Görece ilerici bir tutum benimseyerek liberal meşrutiyetçi görüşlere eğilim duydu; felsefe, tarih ve siyasetle de yoğun biçimde ilgilendi. 1830'da öğrenimini tamamladık-tan sonra dışişlerine girdi, Berlin ve Paris'teki Sakson temsilciliklerinde görev aldı. Münih, Londra ve Berlin'de (1848) Sakson temsilciliklerinin başında bulundu. Bu süre içinde meşruti yönetim konusunda önemli pratik bilgiler edindi, Otto von Bismarck gibi siyaset adamlarını tanıdı.

1848 devrimlerinden kaynaklanan Alman birliği hareketini, demokrasiye yönelik eğilimleri dışında genellikle destekleyen Saksonya kralı II. Friedrich Augustus, dengeleyici bir nüfuzu olduğu inancıyla Beust'u 1849'da dışişleri bakanlığına atadı. Mayıs'ta Dresden'deki halk ayaklanmasını bastırmak üzere Prusya ordusunu çağırın Beust, aynı ayın sonlarında Saksonya, Prusya ve Hannover arasında tutucu bir ittifak kurulmasını sağladı. Böylece daha işin başında hükümet içinde en etkin güç durumuna geldi. 1853'te içişleri bakanlığı görevini üstlendikten sonra, ılımlı iç reformlarla Saksonya ekonomisini geliştirmeye çalıştı. Dış politikada, küçük Alman devletlerini Avusturya ve Prusya arasında üçüncü bir güç olarak toparlamayı amaçladı. Saksonya'nın ekonomik çıkarlarının doğal olarak Prusya'ya yönelmeyi gerektirmesine karşın izlediği dış politikayla Avusturya'ya yaklaştı, böylece Bismarck'a karşı giderek şiddetlenen bir muhalefet yürüttü.

1866'da Avusturya ile müttefiki Saksonya'nın Sudova'da Prusya'ya yenilmesi üzerine, Bismarck'ın baskısıyla görevinden istifa etti. Saksonya'da kendisini "çocuk arabası-na koşulmuş bir at" gibi gören Beust, beklenmedik bir biçimde daha geniş bir etkinlik alanı buldu. İmparator Franz Josef Ekim 1866'da onu Avusturya dışişleri bakanlığına, Şubat 1867'de de Habsburg monarşisinin imparatorluk şansölyeliğine atadı. Yabancı kökenli olmasına karşın, her

zamanki iyimserliğiyle bu güç görevi üstlenmekte duraksamadı. Diplomatik deneyimi ve siyasal ufkunun genişliği sayesinde kısa sürede yeni görevinin üstesinden gelmeyi başardı. Meşruti yönetim biçimini düzene koydu ve imparatorluğun doğu kesiminde ağırlığı Macaristan'a bırakan *Ausgleich* görüşmelerini sonuca bağlayarak en önemli iç sorunu geçici bir çözüme kavuşturdu. Ama örnek bir liberal düzen oluşturarak Alman halkının Avusturya'ya yeniden sempatiyle

Beust, Joseph Anton Bauer'in oymabaskı çalışması
Bild-Archiv Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

bakmasını sağlamaya yönelik çabaları kaçınılmaz bir başarısızlığa uğradı. İmparatorluğun batı kesiminde Almanların ağırlıklı konumu ile, başta kırgın Çekler olmak üzere Habsburg egemenliği altındaki öteki milliyetlerin istemlerini bağdaştırmayı uzun dönemde başaramadı.

Beust'un dış politikası, gücünü önemsemediği ulusal özelemlerin ağır basması sonucunda başarısızlıkla noktalandı. Franz Josef ve Beust, Avusturya'nın 1866'da uğradığı Prusya yenilgisinin sonuçlarını, yani Avusturya'nın Almanya'dan zorla dışlanmasını bir türlü sindiremiyorlardı. Beust, Prusya'nın Habsburg egemenliğindeki Alman topraklarına gelecekte el koyabileceğinden korktuğu için, ayrıca Bismarck ile rekabeti yüzünden, kendisini intikam düşüncesine kaptırdı. İlk adım olarak, güneydeki Alman devletlerinin Prusya ile birleşmesini önlemeye çalıştı. Böylece Avusturya'nın eski hegemonyasını yeniden kurmak için gerekli ön koşulları da oluşturmaya çalışıyordu. Prusya'nın doğuda sıkışıp kalmasını sağlamak için Fransa ve İtalya ile ittifak kurma tasarısı Beust'un, Bismarck'ın çetin bir hasmı olduğunu, siyasal beceri ve zekâ açısından da Fransa imparatoru III. Napoleón'dan üstün olduğunu gösterdi. İzlediği siyasetle Avusturya ile Prusya'yı yeni bir savaşın eşiğine getirmekle birlikte, Avusturya-Macaristan'ın Fransa ile Almanya arasındaki savaşa katılmasına yol açabilecek herhangi bir girişimden sakınacak ölçüde gerçekçi davrandı.

Beust, siyasal hedeflerini sonuna değin gerçekleştirme olanağını bulamadı. 1871'de Prusya önderliğinde, Avusturya dışlanarak kurulan Alman İmparatorluğu'nun artık tarihsel bir gerçeklik olduğunu kabullenmek zorunda kaldı. Ona 1868'de kontluk unvanı vermiş olan Franz Josef tarafından Ekim 1871'de şansölyelik görevinden alındı. 1878-82 arasında Londra ve Paris büyükelçiliklerinde bulunarak Habsburg monarşisine hizmet etmeyi sürdürdü.

Beust, Habsburgların Alman tarihindeki misyonunu sürdürmekle kendini yükümlü sayan Avusturyalı bir devlet adamıydı. 19. yüzyıl milliyetçiliğinden çok, 18. yüzyılın kapalı kapı politikasına bağlıydı. Büyük ölçüde duygularla yönlendirilmesine karşın ılımlı bir eğilim gösteren politikası kesin

sonuca ulaşamamakla birlikte, belirli bir ağırlığı korudu. Bismarck'ın 1866'da Beust için söylediği "Almanya'da ikimize birden ver yok" sözleri anlamlıdır.

Beuve-Méry, Hubert (d. 5 Ocak 1902, Paris - ö. 6 Ağustos 1989, Fontainebleau, Fransa), Fransız yayımcı ve editör. 1944'te *Le Monde*'un kuruluşu sırasında gazeteyi yönetmekle görevlendirildi. Başlangıçta *Le Temps*'in devamı olarak tasarlanan ve Hristiyan Demokrat bakanlar için bir forum olması amaçlanan *Le Monde*, Beuve-Méry'nin yönetiminde bağımsız, kendi olanaklarıyla yaşayan, hem ülke içinde, hem de uluslararası alanda geniş bir okur kitlesi bulunan saygın bir günlük gazete durumuna geldi.

Beuve-Méry, 1928-39 arasında Prag'da Fransız Enstitüsü ekonomi ve hukuk bölümünün başkanıydı. 1934-38 arasında ayrıca *Le Temps* gazetesinin diplomatik muhabirliğini yürüttü. Uzun yıllar "Sirius" takma adıyla köşe yazarını yazdı. Yayıtları arasında *Vers la plus grande Allemagne* (1939; En Büyük Almanya'ya Doğru), *Réflexions politiques* (1951; Siyasal Düşünceler) ve *Le Suicide de la IVe République* (1958; Dördüncü Cumhuriyetin İtihi) sayılabilir.

Beuys, Joseph (d. 12 Mayıs 1921, Krefeld, Almanya - ö. 23 Ocak 1986, Düsseldorf, AFC), yarattığı "eylemler"le tanınan *avant-garde* heykeltci. Özellikle kullandığı alışılmamış gereçlerle ve oluşturduğu törensel nitelikteki eylemlerle sanat çevrelerinde yoğun tartışmalara yol açmıştır.

Almanya'nın Rindern kentinde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda Alman Hava Kuvvetleri'nde çarpıştı. 1943'te Kırım'da uçağı düştü. Kurtarmaya gelenler onu dondurucu soğuktan korumak için yağ ve keçe içine sardılar. Bu gereçler sonradan yapıtlarında ve eylemlerinde sık sık yinelenen öğeler oldu. Beuys 1947-51 arasında Düsseldorf'ta sanat öğrenimi gördü. 1961'de aynı kentteki Devlet Sanat Akademisi'nde heykel profesörü oldu, bir yandan da Alman siyasal yaşamında Yeşiller (Die Grünen) içinde etkin rol aldı. 1971'de Akademi'deki görevinden uzaklaştırıldı.

1960'ların ortalarında uluslararası *avant-garde* sanatçı grubu "Fluxus" a katıldı. Bu dönemde törensel nitelikte "eylemler" sahneledi. 1965'te "Ölü Tavşana Resimler Nasıl Anlatılır" adını verdiği eyleminde, başını bal ve altın yapıyla örttü, ayacağı birinin topuğu keçe, öbürünün demir olan ayakkabılar giydi ve iki saat bir galeride dolaşarak kucagında tuttuğu ölü tavşana galerideki resimleri anlattı. Beuys heykellerinde çoğu kez artıklar, hurdalar, keçe ve tuğla kullanarak bunları birleştirme yöntemiyle bir araya getirdi, ardından da bu yapıtlarını küçük parçalara ayırdığı ya da yeniden düzenlediği eylemler yarattı (*bak* oluşumlar).

Beuys yoksul sanatın(*) öncülerinden sayılır. Yapıtlarının sanatsal ve toplumsal devrimlere göndermeler içermesi, tutkulu ve yerleşmemiş nitelikleri nedeniyle Beuys'u bazı eleştirmenler Alman dışavurumcularıyla karşılaştırmışlardır.

Bevan, Aneurin, takma adı NYE BEVAN (d. 15 Kasım 1897, Tredegar, Monmouthshire - ö. 6 Temmuz 1960, Chesham, Buckinghamshire, İngiltere), II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin siyasal yaşamında birçok çekişmenin odak noktası olan siyaset adamı. Döneminin en iyi hatiplerinden biriydi. Ulusal sağlık hizmetini kurmuş, İşçi Partisi'nin sol kanadına önderlik etmiştir.

Bir madencinin oğluydu. On üç yaşında kömür ocağında yardımcı işçi oldu, ama gözlerindeki rahatsızlık nedeniyle birkaç yıl sonra bu işinden ayrılmak zorunda kaldı. Londra Merkez İşçi Yüksekokulu'nda iki yıl öğrenim gördükten sonra siyasete atıldı, 1929'da Ebbw Vale'den İşçi Partisi adayı olarak Avam Kamarası'na girdi. II. Dünya Savaşı boyunca Winston Churchill'in koalisyon hükümetini sert bir dille eleştirdi, ama kendi partisini de aynı ölçüde eleştirmekten geri durmadı. 1940-45 arasında bağımsız

Bevan
Elliott and Fry

sosyalist gazete *Tribune*'ün editörlüğünü yaptı.

Clement Attlee'nin 1945'te kurduğu İşçi Partisi hükümetinde sağlık bakanı olarak görev aldı. Konut projelerinin geliştirilmesinden ve ulusal sağlık hizmetlerinden sorumlu oldu. Ocak 1951'de çalışma bakanlığına getirildi, ama Nisan 1951'de sosyal harcamalarda ciddi kesintiler gerektiren yeniden silahlanma programına karşı çıkarak hükümetteki görevinden istifa etti. Bundan sonraki birkaç yıl boyunca İşçi Partisi içindeki çekişmelerin odağı durumuna geldi. Bevan'ın gönülsüzlüğüne karşın da olsa, partinin radikal kanadı onun adıyla anılır oldu.

Renkli bir kişiliği olan Bevan'ın hazırlıksız girdiği tartışmalarda parlak bir münazara yeteneği vardı; ayrıca etkileyici görünümüyle ünlüydü. Ama karşıtlarının önünde bazen öyle kabalasırdı ki, Churchill bir keresinde ondan "nezaketsizlik taciri" biçiminde söz etmişti. 1955'te parti önderliğini Hugh Gaitskell'e kaptırdıktan sonra parti politikasını kabullendi ve muhalefetin gölge dışişleri bakanı oldu. *In Place of Fear* (Korku Yerin) adlı otobiyografisi 1952'de yayımlandı.

Beveridge, Albert J(eremiah) (d. 6 Ekim 1862, Highland ili, Ohio - ö. 27 Nisan 1927, Indianapolis, Indiana, ABD), ABD'li senatör, tarihçi ve hatip.

1887'de Indiana barosuna kabul edildi, Indianapolis'te avukatlık yapmaya başladı. Federal hükümetin yetkilerinin artmasını savunan ve denizasırlı topraklarda ABD yayılmacılığını destekleyen etkili konuşmalarıyla ülke çapında dikkatleri topladı. 1899'da Cumhuriyetçi Parti'den Senato'ya girdi, Başkan Theodore Roosevelt'in önerdiği ilerici yasa tasarılarını destekledi. Partisinin muhafazakâr kanadıyla bağlarını kopandıktan sonra; İlerici Parti'nin örgütlenmesiyle sonuçlanan ve 1912'de Roosevelt'i başkanlığa aday gösteren kongrenin başkanı ve sözcüsü oldu.

Daha sonra hiçbir kamu görevinde bulunmadı; 1912'den sonra zamanının büyük bölümünü tarih yazmakla geçirdi. Dört ciltlik *The Life of John Marshall* (1916-19; John Marshall'ın Yaşamı) adlı yapıtı büyük yankı uyandırdı ve Pulitzer Ödülü kazandı. Ölmeden önce iki cildini tamamladığı Ab-

raham Lincoln'un yaşamöyküsü ölümünden sonra 1928'de yayımlandı. Claude G. Bowers'in yazdığı *Beveridge and the Progressive Era* (1932; Beveridge ve İlerici Dönem) adlı bir biyografisi vardır.

Beveridge, William Henry Beveridge, 1. Baron (Tuggal) (d. 5 Mart 1879, Rangpur, Hindistan - ö. 16 Mart 1963, Oxford, İngiltere), II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'de refah devleti politikasının ve ilgili kurumların biçimlenmesine katkıda bulunan iktisatçı. Beveridge Raporu olarak da bilinen *Social Insurance and Allied Services* (1942; Sosyal Sigorta ve Bağlı Hizmetleri) adlı yapıtı bu alanda özellikle etkili olmuştur.

Hindistan'daki bir İngiliz görevlisinin oğluydu. Oxford'daki Balliol College'da öğrenim gördü. İşsizliğin nedenleri ve çözümünü konusunda duyduğu ilgi, 1903'te Londra'daki yardım yurtlarından biri olan Toynbee Hall'a müdür yardımcısı olarak atanmasıyla başladı. 1909-16 arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu müdürü olarak görev yaptı; 1919'da Gıda Bakanlığı müsteşarı oldu. 1919-37 arasında London School of Economics and Political Science'ı yönetti; 1937'de Oxford'daki University College'in öğretim üyeliğine seçildi. 1919'da "sir" unvanı aldı, 1946'da baron oldu.

Unemployment: A Problem of Industry (1909; İşsizlik: Bir Sanayi Sorunu) adlı yapıtında işsizliği büyük ölçüde sanayi organizasyonunun yarattığını savunuyordu. Keynesçi iktisat anlayışının etkisiyle geliştirdiği yeni görüşlerini *Full Employment in a Free Society* (1944; Özgür Bir Toplumda Tam İstihdam) adlı yapıtında ortaya koydu. II. Dünya Savaşı sırasında, hükümetin çağını üzerine İngiltere'nin yeni refah devleti projesinin oluşturulmasına katkıları, meslek

Lord Beveridge, Yousuf Karsh'in fotoğraflı
Camera Press

yaşamının doruğunu oluşturdu. Öteki yapıtları arasında *Insurance for All* (1924; Herkes Sigorta), *British Food Control* (1928; İngiltere'de Gıda Denetimi), *Planning Under Socialism* (1936; Sosyalizmde Planlama), *Pillars of Security* (1948; Güvenliğin Dayanakları), *Power and Influence* (1953; İktidar ve Nüfuz), *A Defence of Free Learning* (1959; Özgür Öğrenime İlişkin Bir Savunma) sayılabilir.

Beverley, İngiltere'nin Humberside iline bağlı ilçe. 1974'e değin Yorkshire'a bağlıydı. Yüzölçümü 404 km²'dir. 7. yüzyılda inşa edilen manastır çevresinde gelişti. 806'da Danlarca yıkılan manastır Anglosakson kralı Athelstan (hd 925-939) tarafından yeniden yapıldı. Kente egemen konumda bulunan büyük Beverley Manastırı, Gotik mimarinin Erken İngiliz üslubundan bezemeli üsluba geçişinin önemli bir örneğidir. 1129'da berat aldıktan sonra Beverley, gelişen Avrupa kumaş ticaretinin önemli bir

merkezi oldu. Ama, büyük ölçekli modern sanayi kentte hiç gelişmedi. Bu nedenle Beverley günümüzde de yalnızca tarihsel bir manastırın bulunduğu eski bir ticaret kenti olmak özelliğini korur. Ayrıca yakındaki Kingston upon Hull ilçesinin bir konut banliyösü işlevini görür. Nüfus (1982 tah.) 107.400.

Beverly, ABD'de Massachusetts eyaletinin kuzeydoğusundaki Essex iline bağlı kent. Atlas Okyanusunda bir körfez olan Beverly Harbor'da, Salem'in hemen kuzeyinde yer alır. Yaklaşık 1626'da kuruldu; 1668'de ilçe düzeyinde yönetim birimi olunca İngiltere'deki Beverley kentinin anısına adlandırıldı. İlk yıllarından başlayarak bir gemicilik merkezi olarak gelişti. ABD Deniz Kuvvetleri'nin ilk gemisi olduğu öne sürülen "Hannah" uskunası 5 Eylül 1775'te buradaki Glover's rıhtımında George Washington tarafından suya indirildi. New England eyaletinin ilk başarılı pamuklu dokuma atölyelerinden biri 1789'da burada kuruldu. Günümüzde ülkenin en büyük ayakkabı makinesi fabrikalarından biri Beverly'dedir. Elektronik sanayisi ve yaz turizmi kent ekonomisinde önemli yer tutar. Kentin Beverly Farms kesimi, geçmişte Justice Oliver Wendell Holmes'un yazlık malikânesiydi. Öteki tarihsel yapıları arasında Hale Evi (1694), Cabot Evi (1781) ve Balch Evi (1636) sayılabilir. Kız öğrencilerin alındığı Endicott College (1939) ile North Shore Community College (1965) adlı iki yüksek okul vardır. 1894'te tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 38.195.

Beverly Hills, ABD'de, California eyaletinin Los Angeles iline (county) bağlı kent. Santa Monica Dağlarının eteğinde yer alır; Hollywood'a bitişiktir ve tümüyle Los Angeles kentiyle çevrelenmiştir. Kent alanında ilk yerleşme, 1906'da Rodeo Land and Water Company tarafından kuruldu ve El Rancho Rodeo de Las Aguas olarak adlandırıldı. 1914'te tüzel kimlik kazanan kent, tümüyle bir konut alanı olarak gelişti. Beverly Hills'in belirleyici özelliği, sinema ve televizyon yıldızlarının, 1970 sonrasında da petrol zengini ülkelerden gelip yerleşenlerin sarayı andıran görkemli evleridir. Dillere destan güzelliğiyle kent, lüks yapıların yanı sıra seçkin lokanta ve oteller için de çekici bir gelişme alanı olmuştur. Nüfus (1990) 31.971.

Bevin, Ernest (d. 9 Mart 1881, Winsford, Somerset - ö. 14 Nisan 1951, Londra, İngiltere), 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin en güçlü sendika önderlerinden biri ve devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında çalışma ve sosyal işler bakanlığı yapmış, savaştan hemen sonra dışişleri bakanı olmuştur.

Ailesi yoksuldu, 11 yaşında okuldan ayrıldı; bir dizi işe girip çıktıktan sonra Bristol'da madensuyu taşıma hattında düzenli bir iş buldu. 1905'te Bristol Çalışma Hakkı Komitesi'nin ücretsiz sekreteri oldu; 1910'da da aynı kentte Dok İşçileri Sendikası'na bağlı olarak arabacıları örgütledi. I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde sendikanın genel sekreter yardımcılığını yürütüyordu, ama bu görev ancak Mayıs 1920'de resmîlik kazandı. Mayıs 1921'de birkaç sendikayı Taşımacılık ve Genel İşçi Sendikası'nın çatısı altında birleştirdi. Dünyanın en büyük sendikası durumuna getirdiği bu kurumun 1940'a değin genel sekreterliğini yürüttü. 1925'ten sonra İşçi Sendikaları Kongresi'nin

(TUC) genel kurul üyesi, 1937'de de başkan oldu. 3-12 Mayıs 1926'daki genel grevin örgütlenmesinde, daha sonra da grevin çözüme kavuşturulmasında çok önemli rol oynadı.

Büyük Bunalım yıllarının başlangıcında, İşçi Partisi'nin ikinci hükümeti (1929-31) olan Ramsay MacDonald hükümetini işsizliği önlemek için radikal önlemler almadığı gerekçesiyle eleştirdi; MacDonald'ın ulusal koalisyonunu da (1931-35) desteklemeyi

Bevin, 1945
Bassano and Vandy

reddetti. 1930'lar boyunca, Nazi Almanyası'nın ve faşist İtalya'nın gittikçe artan tehditlerini etkisiz bırakmaya yönelik sert bir dış politikayı savundu, İngiltere'nin yeniden silahlanmasından yana tutum aldı. Winston Churchill Mayıs 1940'ta savaş dönemi koalisyon hükümetini kurunca, Bevin çalışma ve sosyal işler bakanlığına getirildi ve Savaş Kabinesi'ne alındı.

26 Temmuz 1945'te Clement Attlee'nin kurduğu, İşçi Partisi hükümetinde dışişleri bakanı oldu. SSCB konusundaki iyimserliğini hızla yitirdi; 1945 sonbaharında Balkanlar'daki Sovyet destekli yeni devletlerin tanınmasına karşı çıktı. Batı Avrupa'nın ekonomik ve savunma gücünü yeniden inşa etme çabalarını kolaylaştırmak amacıyla İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 17 Mart 1948'de imzalanan Brüksel Antlaşması'nın gerçekleşmesine ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECC) kurulmasına (16 Mayıs 1948) katkıda bulundu. Bu anlaşmaları, 4 Nisan 1949'da NATO Antlaşması'nın imzalanması izledi. Federal bir Yahudi-Arap devleti kurulması ya da Filistin'in bir başka biçimde paylaşılması yönündeki tasarıları (1947-48) Arap-İsrail çatışmasının başlamasıyla son buldu. İngiltere 6 Ocak 1950'de ABD'nin tutumuna karşın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdı. Bevin, 70. doğum gününde (1951) sağlık nedenleriyle istifa etmek zorunda kalmadan önce, Güney ve Güneydoğu Asya'nın ekonomik kalkınmasına yönelik Colombo Planı'nı hazırladı. Ömrünün son beş haftasında mühürdar unvanını taşıdı.

Bevin'in biyografileri arasında Francis Williams'in *Ernest Bevin'i* (1952) ile Alan Bullock'un *The Life and Times of Ernest Bevin'i* (cilt 1, 1960; cilt 2, 1967; cilt 3, 1983; Ernest Bevin'in Yaşamı ve Dönemi) sayılabilir.

bevliye bak. üroloji

Bewick, Thomas (d. 12 Ağustos 1753, Newcastle upon Tyne, Northumberland - o. 8 Kasım 1828, Gateshead, North Durham, İngiltere), ağaç baskıda enine kesme yöntemini yeniden canlandırarak başlıca baskı tekniklerinden biri olmasını sağlayan kitap

ressamı ve özgün baskı sanatçısı. Erken gelişmiş bir gençti. On dört yaşındayken yerel bir metal oymabaskı ustasının yanına çırac girdi. Bu sanatı kısa sürede öğrendi ve yaşamının büyük bölümünü geçireceği Newcastle'da, eski ustasıyla bir ortaklık kurdu.

Bewick teknik buluşlar konusunda çok yetenekliydi, ama zaman zaman öne sürüldüğü gibi ağaç baskıyı keşfetmedi. Yalnızca enine kesilmiş ağacın üstüne oyma kalemi ile desen kazıma tekniğini yeniden buldu. Çapraz tarama yerine paralel çizgiler kullanarak geniş bir ton ve doku çeşitliliği elde etti. Ayrıca, baskı işlemini oyma desenin oluklarında biriken mürekkeple gerçekleştirmek yerine, blokun yüzüne mürekkep sürerek deseni koyu bir fon üstünde beyaz çizgilerle oluşturma yöntemini yeniden canlandırdı. Baskı blokunda desenin arka planını oluşturan bölümün daha alçak tutulduğunda, daha az basınç göreceğini düşündü. Böylece, baskının arka planı atmosfer ve mekân duygusunu artıran bir grilik kazanıyordu.

Bewick'in en önemli yapıtları *A General History of Quadrupeds* (1790; Dört Ayaklıların Genel Tarihi), "Land Birds" (1797; Kara Kuşları) ve "Water Birds" (1804; Su Kuşları) adlı bölümlerden oluşan *A History of British Birds* (İngiltere Kuşları Tarihi) gibi kitaplar için yaptığı resimlerdir. Bir kuş gözlemcisi ve amatör doğabilimci olan Be-

THE TAWNY OWL

COMMON BROWN EYE OWL OR HOWLER

(After Strickland, Linnaeus - Le Châssant, Buff)

"Alaca Baykuş", Bewick'in *A History of British Birds* (1794-1804; İngiltere Kuşları Tarihi) adlı kitabından ağaç baskı çalışması British Museum, J.R. Freeman & Co. Ltd

wick'in kitap resimleri, doğadan yaptığı ve günümüzde Londra'daki British Museum'da ve Newcastle upon Tyne'deki Hancock Müzesi'nde bulunan suluboya çalışmalarına dayanıyordu.

Bexhill, BEXHILL-ON-SEA olarak da bilinir, İngiltere'de, East Sussex iline bağlı Rother ilçesinde kent. Manş Denizi kıyısında, Hastings'in hemen batısında yer alır. Kıyıdaki dilence merkezi 1880'lerde kurulmuştur. Daha içerde bir yar tepesindeki antik bölge kilisesini çevreleyen eski köyün daha uzun bir geçmişi vardır. Kıyıdaki en çarpıcı yapı, Bauhaus Okulu mimarlarından Mendelsohn ile Chermayeff'in yaptığı De la Warr Köşkü'dür (1935-36). Kentte her yıl bir müzik festivali düzenlenir. Nüfus (1981 geç.) 35.529.

Bexley, İngiltere'de, Londra metropoliten alanı içinde dış ilçe. Yüzölçümü 61 km²'dir. Thames Irmağının güney kıyısında, güney yönünde Bromley ilçesine kadar uzanır. Cray Irmağı vadisi üzerinde yaklaşık 45 m yüksekliğe ulaşır.

Geçmiş Paleolitik Çağa değin uzanan Bexley yöresinde bazı yeraltı odaları bulunmuştur. Joyden's Wood'da Romalıların buraya yerleştiğini gösteren kanıtlar vardır. İS 457'de Creccanford Çarpışması'nda Britonların işgalci Saksonlara burada yenildiği sanılır. Erith 7. yüzyılda berat almış, daha sonra kraliyet tersanesi olarak gelişmiştir.

Bexley, Londra'ya yakın bir konut alanı olarak gelişmeye başladığı 19. yüzyıldan bu yana çok hızlı bir büyüme gösterdi. İlçede özellikle Danson Parkı ve Lessness Manastırı koruluğu gibi birçok park ve açık alan vardır. Augustinuscularca kurulan Lessness Manastırı bugün yıkıntı halindedir; Hall Place malikânesi 16. yüzyıldan kalmadır. Yörenin en eski kilisesi olan Crayford St. Paulinus Kilisesi'nin bazı bölümlerinin geçmişi 11. yüzyıla değin uzanır. Bexley St. Mary Kilisesi 13. yüzyıl yapısıdır.

İthal hammaddeye ve yöredeki geniş su kaynaklarına dayalı olan sanayi dalları, Cray Vadisinde ve Erith'te Thames kıyılarında toplanmıştır. Başlıca iş kolları, makine imalatı, bitkisel yağ çıkarımı, kâğıt, plastik ve kimyasal madde üretimidir. Nüfus (1982 tah.) 217.900.

bey, Türklerde önce kabile reislerine, soylu kişilere ve giderek yüksek devlet görevlilerine verilen unvan. Değişik lehçelerde "beg", "big", "biy" olarak da kullanılır.

Orhun Yazıtları'nda geçen beg, sıradan halk için kullanılan "budun"un karşılığı olarak soylular ifade ederdi. Ordu komutanlarına da beg unvanı verildi. Müslümanlığın benimsenmesinden sonra da, Oğuz kabilelerinin aristokratik liderleri bey olarak anılırdı. Bir sonraki gelişme uğraşında, Karahanlılarda yüksek devlet memurları, Büyük Selçuklularda ilk hükümdarlar (örn. Tuğrul Bey) bey unvanını almışlardı. Gene aynı çizginin uzantısında, ilk dönem Osmanlı hükümdarları ile Anadolu Beylikleri'nin hükümdarları da hep bu unvanla anılmışlardır. Bu unvana Mogollarda da rastlanır. Örneğin Timur, han yerine beg unvanını almıştı. İlhanlılar ise bazen kadınlar için, begüm(*) yerine beg kullanmışlardı. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin daha sonraki hükümdarlarının sultan ya da padişah olarak anılması ise, bey unvanının devletin başı için kullanımının yarı-kabilese bir aşama ile sınırlı olduğuna işaret eder.

Buna karşılık gene Osmanlı Devleti'nde, bey sözcüğünün Arapçadaki emir ve mir karşılığı olarak, askeri sınıfın(*) herhangi bir mensubu için kullanılmaya başladığı, böylece emirü'l-ümera karşılığı olarak beylerbeyi (önceleri beglerbegi), mirliya yerine de sancakbeyi(*) kullanıldığı görülür.

17-19. yüzyıllarda bey sözcüğü giderek askeri sınıf dışında anlamlar kazandı; herhangi bir büyük ve güçlü Müslüman toprak sahibi ya da yerel sulalelerden birinin mensubu için de kullanılır oldu. Osmanlı Devleti'nin son döneminde efendi ile paşa arasındaki dereceyi ifade eden bey, orduda binbaşı, kaymakam (yarbay) ve miralay (albay) rütbelerindeki subaylar ile sivil yönetimde üla ve bâlâ rütbesi taşıyanlar ve bazı saray memurları için kullanılırdı. 26 Ekim 1934 tarihli ve 1590 sayılı efendi, bey, paşa gibi unvanların kaldırılmasına ilişkin yasayla resmen kullanımına son verildiyse de, daha geniş anlamda "koca" ve "bay" karşılığı olarak günümüzde de kullanmaya devam edilmektedir.

Bey Böyrek Hikâyesi, Dede Korkut kitabında yer alan "Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek" ve "İç Oğuz'a Taş Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü" öykülerinin kahramanı

Oğuz beyi Bamsı Beyrek'in serüvenlerini konu edinen Türk halk öyküsü.

Birçok destan ve masal ögesini içeren Bey Böyrek Hikâyesi, bilinen en eski halk öyküsüdür. Derlenen değişiklik biçimleri, çatı olarak Dede Korkut'taki birinci öyküye benzetmekle birlikte, araya serpiştirilmiş manzum bölümler ve kişilerin adlarına ilişkin değişiklikler açısından farklılık göstermektedir. Öykünün Dede Korkut'taki biçimi kısaca şöyledir: Bamsı Beyrek, beşik kertme nişanlısı olan Bay Bican Bey'in kızı Banı Çiçek ile evlenecektir. Birçok engel çıktığı için bu evlilik gerçekleşemez. Beyrek, 16 yıl Bayburt Kalesi'nde tutsak kalır. Öldüğüne inanıldığı için, nişanlısı başka biriyle evlendirilmek üzereyken kaleden kaçıp kurtulur. Bir gezgin ozan kılığında girerek obasına döner. Nişanlısıyla evlenecek olan rakibi Yalancıoğlu Yaltacuk'u alt eder ve kimliğini açıklayarak Banı Çiçek'le evlenir.

Bey Böyrek Hikâyesi'nde ise kahramanların adları değişiktir. Bamsı Beyrek yaygın olarak Bey Böyrek olarak anılmaktaysa da, Bey Böre, Bey Beyri, Bey Böyre. Bey Bıra biçimleri de görülmüştür. Banı Çiçek ise Akkavak Kızı adıyla ortaya çıkar. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl ortalarından kaldığı sanılan iki ayrı yazma nüshada, bir meddah öyküsü tarzında kaleme alınmıştır. Anadolu'da derlenmiş bazı değişik biçimleri ile Muharrem Zeki Korgunal tarafından ilk kez *Bey Böyrek ile Akkavak Kızı* (1936) adıyla yayımlanmıştır.

Bey Böyrek Hikâyesi'nin iki önemli özelliğinden biri öykü kahramanının iki ayrı kadınla birden evlenmesi ve bu evliliğe kadınların razı olmalarıdır. İkinci özellik ise nişanlısı ya da karısı bir başkasıyla evlendirilmek üzereyken, birdenbire ortaya çıkan asil kahramanın rakibini alt ederek mutluluğa ulaşmasıdır. Türk halk öykülerinde ve masallarda sık sık görülen bu iki motif oldukça eski bir geçmişe sahiptir.

Pertev Naili Boratav, bu öykü ile ilgili olarak sözlü ve yazılı kaynaklardan derlediği metinleri, *Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler* (1939) adlı küçük bir kitapta toplamış, öyküyü ve özelliklerini çeşitli açılardan irdelemiştir.

Beyazağaç, Akdeniz Bölgesi'nde, Denizli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Kale ilçesinin Merkez bucağına bağlı yedi köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca birleştirilerek merkezi Beyazağaç kasabası olmak üzere ilçe yapılmıştır.

Beyazağaç Belediyesi 1972'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 7.626; kasaba, 3.006

beyan, belagatin(*), sözü en açık biçimde anlatma yollarını öğreten bölümü.

Amacı, sözün birkaç tür anlatımı içinde duruma en uygun olanını seçmektir. Konuşma ve yazıda çok çeşitli anlatım biçimleri bulunması ve duruma göre en uygun biçimi seçme isteği, beyanın doğmasına yol açmıştır. Kökeni Arap edebiyatına dayanan beyan, sözün anlama uygunluğunu sağlayan kurallardan söz eder. Bu kurallara uyulursa, çeşitli anlamlara gelebilen ya da anlam dereceleri birbirinden farklı olan sözlerden en uygunu kolaylıkla seçilir. Bu bakımdan bir anlatım aracı sayılan beyan, sözün kullanılış özelliğine göre şu bölümlere ayrılır: Sözcük gerçek anlamında kullanılıyorsa "hakikat"tır. Gerçek anlamı dışında bir anlam ifade ediyorsa "mecaz", "teşbih" ve "istiare" olur. Gerçek anlamı yanında daha etkili bir mecazi anlamda kullanılıyorsa "kinaye" adını alır. Sözüğün yanlış kullanılmasına da "galat" denir.

Beyanî, tam adı CACULLAHZADE MUSTAFA BEYANÎ (d. Rusçuk - ö. 1597, İstanbul), 15 ve 16. yüzyıl şairlerini anlatan tezkiresiyle unlu Osmanlı tezkireci ve divan şairi.

Öğrenimi tamamladıktan sonra Kestel'de müderrishlik ve Havran'da kadılık yaptı. Oradan hacca giderek İstanbul'a döndü. Halvetî tarikatına girdi. Okmeydanı Safiler Tekkesi şeyhi Ekmel Efendi'nin murıdı ve 1577'de onun olumu üzerine tekkenin şeyhi oldu. Yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı.

Çeşitli mecmualarda şirlerine rastlanan Beyanî'nin düzenlenmiş bir divanı yoktur. En önemli yapıtı *Tezkire'si*dir. Beyanî yapıtına Kinalıade Hasan Çelebi'nin tezkiresini temel alarak ondaki şairlerin birçoğunu çıkarmış, geriye kalanları kısaltarak bunlara kendi döneminde yaşayan üç şairi eklemiştir. Dokuz şair padişah ve şehzade ile birlikte 368 kişinin yer aldığı *Tezkire*'nin ilk bölümünde III. Murad'a (hd 1574-95) değin yetmiş dokuz şair padişah ve şehzade, ikinci bölümünde de Kemalpaşazade Ahmed'den başlayarak bellibaşlı 15 ve 16. yüzyıl şairleri yer alır.

beyanname, hukuksal ya da fîlî bir durumu bildiren belge. Beyanname kavramı, vergi ve gümrüğe tabi mallara ilişkin beyannameler gibi yetkili idare makamlarına verilmesi gereken bilgilerin bulunduğu belgelerin (*bak. bildirim*) yanı sıra, ulusal ya da uluslararası düzeyde tek yanlı siyasal açıklamalar ile uluslararası kongre ve konferanslarda benimsenen kurallara ilişkin açıklamaları da (*bak. bildirge*) içerir.

Beyanü'l-Hak, İstanbul'da 5 Ekim 1908-4 Kasım 1912 arasında 182 sayı yayımlanan

Beyanü'l-Hak
Nuri Akbayrak Arşivi

haftalık dinsel ve siyasal gazete. İmtiyaz sahibi Mustafa Asım Efendi, başyazarı Mustafa Sabri Efendi'yd. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan ve dönemin tanınmış din bilginlerini çevresinde toplayan Cemiyet-i İlmîye-i İslamiye'nin yayın organı olarak çıkan *Beyanü'l-Hak*, dönemin önemli düşün gazetelerinden biriydi. Dinsel konuların yanı sıra, güncel, siyasal ve toplumsal sorunlara değinen yazılara da yer verdi. Yazarları arasında Mehmed Zeki, Babanzade Ahmed Naim, Mustafa Sabri, Şerefeddin (Yaltkaya), Salih Zeki, Mehmed Tahir gibi adlar vardı. Gazete, Balkan Savaşı nedeniyle kapandı.

Beyath, Yahya Kemal, asıl adı AHMED AGAH (d. 2 Aralık 1884, Uskup - ö. 1 Kasım 1958, İstanbul), yüksek beğenisi ve yetkin ürünleriyle Türk şiirine yeni yollar açan, modern bir kıvam getiren şair. Uskup belediye başkanı Nisli İbrahim Naci Bey'in oğludur. Annesi Nakiye Hanım da şair Leskofçalı Galib'in yeğenidir. Ana ve babasının soyu, III. Mustafa dönemi sancakbey-

lerinden Şehsuvar Paşa'da birleşir. Beyathı soyadı da şehsuvar sözcüğünün Türkçeleştirilmesiyle oluşmuştur. Yahya Kemal'in çocukluk yılları, şirine de yansımış olan Rakofça gıftlığında geçti. İlk öğrenimini özel Mekteb-i Edebî'de tamamladıktan sonra Uskup İdadisi'ne girdi (1892). Bir yandan da İshak Bey Camii Medresesi'nde Arapça Farsça dersleri alıyordu. Ailesi Selanik'e taşınca (1897), bu kentteki idadide gitmeye başladı. Annesinin ölümü, babasının yeniden evlenmesiyle ortaya çıkan aile sorunları üzerine, yeniden Uskup'te sonra yatılı olarak Selanik'te (1900) ve bir kez daha Uskup'te, öğrenimini sürdürme durumunda kaldı. 1902'de İstanbul'a gönderildi. Vefa İdadisi'nde okudu. Muhendishane mezunu, ama ilerici düşüncelerinden oturu askerlikten çıkarılmış Serezli Zeki Bey'in etkisi ve Jon Türk olma hevesiyle 1903'te Paris'e kaçtı. Bir yıl kadar yatılı olarak Meaux Okulu'nda okuyup Fransızcasını ilerlettikten sonra, Siyasal Bilgiler Yüksek-oku'na girdi (1904). Jon Türklerle ilişki kurdu. Ahmed Rıza, Abdullah Cevdet, Samipaşazade Sezai, Prens Sabaheddin gibi gunun unlu kişilerini tanıdı. Şefik Hüsnü ve Abdülhak Şinasi Hisar ile arkadaşlık kurdu. 1912'de İstanbul'a döndü. Darüşşafaka'da edebiyat ve tarih öğretmenliği yaptı (1913). Medresetü'l-Vazın'da uygarlık tarihi dersleri verdi (1914). Darülfünun'da, uygarlık tarihi, Batı edebiyatı tarihi ve Türk edebiyatı tarihi derslerinde müderris olarak görev aldı (1916-19). Mutareke'den sonra, *Anı, İleri, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinde ve arkadaşlarıyla birlikte kurmuş olduğu *Dergâh* dergisinde yayımladığı yazılarla Milli Mücadele'yi destekledi. Barış antlaşması için Lozan'a giden kurulda danışman olarak yer aldı (1922). Urfa milletvekili oldu (1923). Cumhuriyet'ten sonra Varşova (1926), Madrid (1929) ortaalcısı olarak görevlendirildi. Madrid'deyken, ek görev olarak Lizbon elçiliğini de üstlendi (1931). Daha sonra Yozgat (1934-35), Tekirdağ (1935-43) ve İstanbul (1943-46) milletvekili seçildi, halkevleri sanat danışmanlığı görevini de üstlendi. Pakistan büyükelçiliğinden emekli oldu (1949).

Yahya Kemal hiç evlenmedi. Son yıllarını İstanbul'da, Park Oteli'nde geçirdi. Tutulduğu müzmin bağırsak kanamasının tedavisi için 1957'de Paris'e gitti. Bir yıl sonra Cerrahpaşa Hastanesi'nde aynı hastalıktan öldü. Ölümünden sonra İstanbul'da Yahya Kemal'i Sevenler Derneği ve Yahya Kemal Enstitüsü kuruldu (1958), Yahya Kemal Müzesi açıldı (1961), Beşiktaş'taki Barbaros Serencebey Parkı'na heykeli dikildi.

Daha Selanik İdadisi yıllarında Esrar takma adıyla şirler söyleyen Yahya Kemal, İstanbul'a geldikten sonra Tevfik Fikret'in ve Cenap Şahabettin'in şirlerini tanıdı. *Irak* ve *Mahmûmât* dergilerinde Servet-i Funun doğrultusunda, Ağah Kemal imzasıyla şirler yayımladı. O ara, akrabalarından Abdurrahmanpaşazade İbrahim Bey'in evinde Hacı Arif Bey yönetimindeki ıtra fasıllarını hiç kaçırmadan izleyerek Klasik Türk müziği gorgüsü kazanma olanağı buldu.

Paris'te Fransız simgeçillerinin yapıtlarına yakınlık duydı. Baudelaire'in, Verlaine'in yapıtlarındaki ozu yakalamaya çalıştı. Mallarmé'yi izledi. Heredia'nın şirine özel bir ilgi duydu. Bir yandan "halis şir" in koşullarını ararken, bir yandan da tarih tutkusuyla Albert Sorel'in derslerini kaçırmayan Yahya Kemal'in sanat ve düşünce serüveninde

bu iki temel eğilim belirleyici öge olmuştur.

Fransız şiiriyle kurduğu yakınlık Yahya Kemal'e Türk şiirine yeniden ve değişik bir açıdan bakma olanağı verdi. Türk şiirini ve Türkçe söz sanatlarını iyi incelemişti. "Mısra haysiyetimidir" derken, dizinin bir iç uyumla, iç sesle "musiki cümlesi" halinde kusursuzlaştırılması gerektiğini anlatmak istiyordu. 1912'den sonra bu yaklaşımla Türk şiirini, divandan başlayarak eleştirel düzeyde değerlendirmeye girişti. Bunu sözleri, yazıları, konuşmalarıyla yaptı; özellikle de "Bulunmuş Sahifeler" başlığı altında yayımlamaya başladığı şiirleriyle gerçekleştirdi. Şiiriyle olduğu kadar, şiir görüşleriyle de büyük yankı uyandırdı.

Yahya Kemal'e göre divan şiiri yığma bir şiirdi. Düşünce mi, duygu mu, gözlem mi ya da imge mi olduğu anlaşılmayan "mazmun" kavramı divan şiirini parçacılığa ve belirsizliğe götürmüştü. Tanzimat'ın bileşim çabaları da eksik kalmıştı; Tanzimat şairleri Batılı biçimler içinde iyice eski bir içeriği sürdürmüşlerdi. Servet-i Fünun'cular yapay ve yapmacıklı bir dile dayanmak istemişler, "boya ve süs"e takılmışlar, ayrıca Fransız şiirindeki çağdaş büyük ustaları değil, François Coppée ve benzeri ikincil şairleri örnek almışlardı. Yahya Kemal'e göre sanatçı kendi ulusunun dilini bulmalıydı. "Bir milletin dilini ifade edecek olan sanatkarın, o milletin bütün tarihinde geçirmiş olduğu safhaları, sadece bilmesi değil, benimsemesi lazımdır" diyordu.

Yahya Kemal, Batı'da edindiği yüksek beğeniyle, Batı şiirine öykünme izleri taşımayan, yerli bir şiire yöneldi. Biçime ağırlık tanıdı. Esinin yerine dil işçiliğini getirdi. Altın alta bir öykü ya da tarih akan şiirlerinde imgeye de yer vermedi. Ona göre şiir, Valéry'nin deyişiyle, "tadılan bir şey" olmalıydı. Dize çalışmasındaki titizliği, az ve güç yazıyor izlenimi uyandırdı. Yaşadığı sürece hiç kitap yayımlamaması da bu izlenimi pekiştirdi. Karşıtlarınca "esersiz şair" olarak nitelendirildi. Hececilerce aruzla yazdığından ötürü, Atatürkçülerce Kurtuluş Savaşı'nı işleyen bir şiir vermediği için, solcularca toplum sorunlarına el atması açısından eleştirildi. Ama Yahya Kemal bütün akımlara, hareketlere karşı, her zaman güncelliğini sürdürdü.

1918'de *Yeni Mecmua*'da çıkan ürünleriyle büyük ilgi uyandıran Yahya Kemal, daha sonra *Edebi Mecmua*, *Şair*, *Büyük Mecmua*, *Şair Nedim*, *Yarın*, *İnci*, *Dergâh* (1921) dergilerinde yayımladığı şiirlerle çok kısa bir sürede kendini yol açıcı olarak kabul ettirdi. Ölümünden sonra, kendi isteğine uygun başlıklar altında yayımlanan kitaplarındaki ürünleri iki bölümde değerlendirilir: *Kendi Gök Kubbemiz* (1961, 1987) ve *Eski Şiirin Rüzgânı* (1962, 1986). *Kendi Gök Kubbemiz* Yahya Kemal'in başyapıtlarını bir araya getirir: "Açık Deniz", "İtrî", "Erenköyünde Bahar", "Nazar", "Ses", "Çin Kasesi", "Deniz Türküsü". *Eski Şiirin Rüzgânı*'de yazdıkları, onun çok özel bir uzmanının ürünleridir. Daha çok Nedim'den yola çıktığı bu şiirlerde, günlük yaşamın parlıtısını elden çıkardığı, dekadans bir girişimin aşırı incelikleri ve dil yabancılığıyla bir tür resim sanatına yöneldiği görülür.

Yahya Kemal rubai türünü de denedi (*Rubâiler ve Hayyam Rubâilerini Türkçe Söyleyiş*, 1963, 1988). Ama bunlar onun kendi şiirinin kıvrımlarından oluşmuş bir yan ürün niteliğindedir.

Kendi Gök Kubbemiz'de Yahya Kemal özellikle 1930'lara değin yazdığı şiirlerinde, temelde bir aşk ve İstanbul şairi olarak görünür. Türk şiirinde aşkın büyük bir tensel tat olması ve büyük bir tutku halinde dizedere akması ilk Yahya Kemal'le ve Ahmed Haşim'le başlamıştır. Erotik temaları ("Vuslat") Türk şiirine, sanat dokusunu öselemeden getiren ilk sanatçı odur.

Yahya Kemal'in imparatorluk görüşüyle aşk anlayışı arasında bir tutarlılık, hiç değilse bir paralellik vardır. Yıkılan imparatorluk ve kişinin giderek yaşlanması gerçeklerini iç içe görür. Etiyle kemiğiyle bir zamanlar var olmuş sevgili, şimdi güç ulaşılır bir yerdedir. Vuslat demi geride kalmıştır. Ama geride kalmış da olsa, zaferler unutulmayacaktır. Geçmiş zamanın parlıtısı, aşk temasını bir tarih özüyle besler. İstanbul, Yahya Kemal'in şiirinde bir roman kişisi gibidir.

Ama 1950'lerin ikinci yarısında, Yahya Kemal'de tarih tutkusu dinci ve milliyetçi bir görünüm de kazanmaya başlar. "Süleymaniyede Bayram Sabahı", "Ziyaret", "Atik-Valde'den İnen Sokakta" şiirleri üçüncü bir Yahya Kemal'in ürünleri gibidir. Fetih duygusunun, düş kırıklığı içinde saplantıya dönüştüğü bir ruh hali söz konusudur. Artık kerpiç yapılar bile onu fetih duygusuna götürmektedir. Bu şiirlerde Yahya Kemal ilk kez başka bir Türk şairini, Mehmet Akif'i anımsatır. Baştan beri sanatta aradığı mimari değeri, bu kez yalnızca mabedlerde aramaya başlamıştır.

Aynı zamanda bir düzyazı ustası olan Yahya Kemal'in bu alandaki ürünleri başlangıçta *Peyam* gazetesinde yayımlanan fıkralar, makaleler ve "Çamlar Altında Sohbetler"den oluşur. Bunların bazıları imzasız-

Beyalılı
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

dır, bazıları Süleyman Sadi ya da S.S. imzasını taşır. Daha sonra *Büyük Mecmua*'da, *Dergâh*'ta (1920-21) söyleşileri, eleştirileri çıkmıştır. *İleri* gazetesinde (1920) imzasız siyasal yazılar da yazmış, bunları *Hakimiyet-i Milliye*'de sürdürmüştür.

Kırk yılı aşkın bir süre Türk edebiyatında gerçek bir egemenlik kuran Yahya Kemal "Hayal Şehir" adlı şiiriyle İnönü Sanat Armağanı'nı almıştır (1948).

Şiirlerinin bir bölümü 1976'da *Bitmemiş Şiirler* başlığıyla yayımlanmıştır. Başlıca düzyazı yapıtları da *Aziz İstanbul* (1964, 1992), *Eğil Dağlar* (1966), *Siyasi Hikâyeler* (1968), *Siyasi ve Edebi Portreler* (1968, 1987), *Edebiyata Dair* (1971, 1990), *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasal ve Edebi Hatıralarım* (1973, 1987), *Tarih Musahabeleri* (1975, 1991), *Mektuplar-Makaleler*'dir (1977, 1990).

beyaz ağaç kelebeği bak. ak kelebek

beyaz ayı bak. kutup ayısı

beyaz balina bak. ak balina

beyaz cüce, orta ve küçük kütleli yıldızların evrimlerinin son aşamasını oluşturan soluk yıldızların ortak adı. Keşfedilen ilk birkaçının beyaz renkli olması nedeniyle beyaz cüce olarak adlandırılmışlardır. Tanıtıcı özellikleri, soluk ışıklı, Güneş'inkine yakın kütleli ve Yer'inkine karşılaştırılabilecek yarıçaplı olmalarıdır. Kütlelerinin büyük, boyutlarının ise küçük olması nedeniyle bu yıldızlar, ortalama yoğunlukları suyun yoğunluğunun 1 milyon katına yaklaşan, yoğun ve pekişik cisimlerdir.

Çoğu yıldızın kendi çekimi güçlerine karşı normal gaz basıncıyla dengelenmesine karşılık beyaz cüceler, içlerindeki elektron gazının yozlaşma basıncıyla dengelenirler. Yozlaşma basıncı, yıldızın büzülmesi sonucu, gazı oluşturan elektronların direncinin artmasıyla ortaya çıkan yüksek basınçtır. Beyaz cücelerin denge durumlarının araştırılmasında Fermi-Dirac istatistiğinin ve özel göreliliğin uygulanması, bu yıldızların kütleleri ile yarıçapları arasında belirli bir ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. Kütle bilinen beyaz cücelerin yarıçaplarının bulunmasını olanaklı kılan bu ilişkiye göre, beyaz cücelerin kütleleri ile yarıçapları ters orantılıdır. Ayrıca, ötesinde hiçbir kararlı beyaz cücenin var olamayacağı bir küde sınırının varlığı da öngörülmüştür. Chandrasekhar sınırı(*) olarak bilinen bu kütle, Güneş'in kütlelerinin 1,4 katına eşittir. Beyaz cücelere ilişkin gözlemler, bu öngörülerin ikisini de tümüyle doğrulamaktadır.

Tipik bir beyaz cücenin çekirdeği, karbon ve oksijen karışımından oluşur. Bu çekirdeğin çevresinde helyumdan oluşan ince bir zarf ve çoğu zaman daha da ince bir hidrojen katmanı vardır. Astronomi gözlemleriyle, bu yıldızların yalnızca en dış katmanlarının incelenmesi olanaklıdır.

Beyaz cüceler, başlangıçtaki kütleleri Güneş'in kütlelerinin yaklaşık üç ya da dört katı. kimi zaman daha da büyük olan yıldızların evrimleri sonucu ortaya çıkar. Yıldız, evriminin başında, çekirdeğindeki hidrojenin yandığı durgun bir evreden geçer ve ardından bir kızıl deve dönüşür. Daha sonra, bu kez çekirdeğinde helyumun yandığı ikinci bir durgunluk evresine girer ve bunu da ikinci bir kızıl dev evresi izler. Bu ikinci kızıl dev evresinin sonlarına doğru yıldız, genişlemiş zarfını olağanüstü şiddetteki bir değişim sonucunda yitirir ve geriye ışık saçan küresel bir kabukla çevrili yoğun, kızgın ve parlak bir çekirdek kalır. Bu dönem, gezegence bulutsu evresi olarak adlandırılır. Yıldız, genellikle birkaç milyar yıl süren bu evrim sürecinde başlangıçtaki kütlelerinin büyük bölümünü yitirir. Bu kütle yitiminin nedenleri kızıl dev evrelerindeki yıldız rüzgârları ve yıldız zarfının ayrılmasıdır. Geride kalan kızgın gezegence bulutsunun çekirdeği, Güneş'in kütlelerinin 0,5 ile 1 katı arasında bir kütleyle sahiptir ve giderek soğuyup beyaz cüce durumuna gelir.

Beyaz cücelerin nükleer yakıtları tümüyle tükenmiş, kendi çekim gücünün etkisiyle büzülmesi de, pekişikliği nedeniyle durmuştur. Bu nedenle, yıldızlararası ortama yaydığı enerjinin kaynağı yalnızca, çekirdeğini oluşturan yozlaşmamış iyonların artık ısı enerjisidir. Bu enerjinin, yıldızı kaplayan yalıtıcı zarfın dışına zamanla sızması sonucunda beyaz cüce giderek soğur. Birkaç milyar yılda tamamlanan bu süreç sonunda ısı enerjisi kaynağını tümüyle tüketen ve enerji yayma yeteneğini yitiren beyaz cüce, evriminin son aşamasına gelir ve böylece

soğuk ve atıl bir yıldız kalıntısına dönüşür. Bu tür gök cisimlerine kimi zaman kara cüce adı verilir.

Yaydıkları ışığın solukluğu nedeniyle yalnızca Yer'den uzaklıkları birkaç yüz parseği (1 parsek = 3,26 ışık yılı) geçmeyen beyaz cüceler gözlemlenilmektedir. Gece gökyüzünün en parlak yıldızı olan Akyıldız'ın(*) yoldaşı olan beyaz cüce örneğinde olduğu gibi, çiftyıldız sistemlerinde de yer alan bazı beyaz cüceler, nova ve şiddetle dönüşüme uğrayan başka değişken yıldız patlamalarında da önemli rol oynarlar.

Beyaz Dağlar, ABD'de Apalaş Dağlarının bir bölümü. New Hampshire'in ortakuzey kesiminde 140 km boyunca uzanır ve Maine'in batı kesimine hafifçe sokulur. ABD'nin kuzeydoğusundaki en yüksek dağ kütesidir. Çoğunlukla 1.500-1.800 m arasında değişen dorukları, aynı doğrultuda bir dizi bağımsız yükselti biçiminde sıralanır. Her biri ABD başkanlarından birinin adını taşıyan bu doruklar Başkan Dağlarını (Presidential Range) oluşturur. En yüksek noktası, karayolu ve dişli rayla ulaşılan Washington Dağıdır (1.917 m). Beyaz Dağlara bağlı öteki dağ dizileri Franconia Dağları ile Carter-Moriah ve Sandwich sıradağlarıdır. Dağların ilginç özelliklerinden biri, dağ buzullarının oyduğu ve yörede notch (kertik) olarak adlandırılan dönmeli geçitlerdir. Bunların en güzel manzaralı olanları Crawford, Dixville, Franconia, Kinsman ve Pinkham geçitleridir. Dağların kuzeydoğu sırtları, Ammonoosuc ve Androscoggin ırmaklarının vadileriyle son bulur.

Ancak en yüksek dorukları orman sınırını geçen Beyaz Dağların büyük bölümü, Beyaz Dağlar Ulusal Ormanı'nın sınırları içinde kalır. Bu orman, uzunlukları 1.600 km'yi geçen doğal keçi yolları ve çok sayıda kamp yeri ile yaz aylarında gözde bir dinlenme bölgesidir. Dağların yamaçları kayak sporuna elverişlidir. Kış sporları için çeşitli tesisler vardır.

Beyaz Deniz, Rusça BYELOE MORE, Kuzey Buz Denizi'nin, Rusya Federasyonu'nun Avrupa kesiminin kuzey kıyılarında girinti ve çıkıntılar oluşturan uzantısı. Hemen tümüyle kara ile çevrilidir. Daha kuzeydeki Barents Denize uzun ve dar Gorlo Boğazıyla bağlanır. İki deniz arasındaki sınır, Kanin Nos ve Svyatoy Nos burunlarını birleştiren bir çizgi boyunca uzanır. Beyaz Denizin yüzölçümü yaklaşık 90.000 km²'dir. Ortalama derinliği 60 m, Kandalakşa Körfezinin kuzeydoğusunda bulunan en derin yeri ise 340 m'dir.

Beyaz Denizin girintili çıkıntılı biçimini, büyük Kandalakşa, Onega, Dvina ve Mezen körfezleri oluşturur. En büyük adaları, Onega Körfezi girişindeki Solovetskiye, Gorlo Boğazı girişindeki Morjovi ve Dvina Körfezi girişindeki Mudyuga'dır. Kuzeybatı kıyıları dik yarlarla denize inerken, güneydoğu kıyıları alçık ve düzdür. Beyaz Denize dökülen başlıca ırmaklar, Kuzey Dvina, Mezen, Onega, Vig, Niva, Umba, Varzuga ve Ponoy'dur.

Beyaz Denizin kıta sahanlığı, bugünkü görünümünü, Baltık kalkanı olarak bilinen eski yapısal blokun yamacındaki bir kara sonu çöküntüsüyle almıştır. Denizdibi de çok parçalanmıştır. Kuzeybatısında, bir olasılıkla başlangıçta bir fay olarak oluşan dik kenarlı Kandalakşa Çukuru uzanır. Güneyde Solovetskiye Adaları olarak bilinen bir yükselti yer alır. Onega Körfezinde çok sayıda küçük sualtı yükseltisi bulunur. İçeriye doğru akıntılarının oluşturduğu sualtı kum tepelikleri daha çok Gorlo Boğazı ile Voronka ve Mezen körfezlerinin

ağzında görülür. Denizin en büyük çukur alanını Barents Denizinden ayıran 40 km derinliğindeki damar katman, iki su kutlesi arasında derin tabakalarda su değişimini kısıtlar.

Beyaz Denizde 700'ü aşkın çokhücreli omurgasız türü, yaklaşık 60 balık türü ve beş tür deniz memelisi yaşar. Buna karşın balıkçılık çok gelişmemiştir. Besin olarak en çok yararlanılan türler, *lyusun* (bir tür Grönland foku) ile ringa balığıdır.

Bölgenin ekonomik değeri, sık ormanlarla kaplı zengin topraklardan ve daha uzak bölgeleri denize bağlayan akarsu ulaşım ağından kaynaklanır. Beyaz Deniz Rusya'nın ekonomik bakımından canlı olan Kuzey Avrupa bölgesini Asya'daki Rus limanlarına ve yabancı ülkelere bağlayan bir yol olarak büyük önem taşır. Ayrıca Baltık Kanalı ile Baltık Denize, Lenin Volga-Baltık Kanalı ile de Karadeniz, Hazar Denizi ve Azak Denizeine bağlanır. Başlıca limanları, Arhangelsk, Byelomorsk, Onega, Mezen, Kem, Kandalakşa ve Umba'dır. Kışın buz kıran kullanılması sayesinde ulaşım yıl boyunca kesintisiz sürer.

Beyaz Deniz-Baltık Kanalı, Rusça BYELO MORSKO-BALTİYSKI KANAL, Rusya Federasyonu'nda Baltık Denizi kıyısındaki Petersburg'u Beyaz Deniz kıyısındaki Byelomorsk'a bağlayan ırmak, göl ve kanallar ağı. 1931-33 arasında, büyük ölçüde tutuklu işgücü kullanılarak yapılmıştır. Petersburg'dan sonra, Neva Irmağı ve Ladoga Gölü ile kanal bağlantılı Svir Irmağını ve Onega Gölünü izler. Onega Gölünün kuzey ucundaki Povenets'ten başlayan yedi havuzlu bir kanal ile Vigozero Gölüne ve buradan da kanal bağlantılı Vig Irmağı yoluyla Beyaz Denize ulaşır. Volga Irmağına Volga-Baltık Kanalı, Moskova'ya da Moskova Kanalı ile bağlanır.

Povenets ile Byelomorsk arasındaki 227 km'lik uzaklıkta 19 havuz bulunur. Kanal burada deniz düzeyinden 102 m yüksekliğe erişir. Açık denize çıkabilecek büyüklükteki gemilerin de geçmesine elverişli olan kanal ağı, Petersburg-Arhangelsk deniz ulaşımını yaklaşık 4 bin km kısalttığı için hem stratejik hem de ticari önem taşır. Kanalda en çok kereste taşınır; bu yükün büyük bölümü yol üzerindeki kâğıt fabrikalarına ve kereste işleyen kuruluşlara götürülür.

beyaz dökme demir, zengin karbon içeriğinin önemlice bir bölümünü yapısında sementit olarak bulunduran ve kırıldığında beyaz kesit veren dökme demir.

beyaz gürültü, müzikte, kulağın algılayabildiği bütün ses dalgası frekanslarının birlikte duyulmasıyla ortaya çıkan etki. Beyaz gürültü, ışık spektrumunun bütün ışık frekanslarını içeren beyaz ışığa benzetilebilir. Zil ve kırıli davul sesleri beyaz gürültü niteliğindedir. Elektronik araçlarla oluşturulan beyaz gürültü filtre edilerek, geleneksel çalgılardan elde edilemeyecek sesler üretilebilir ya da beyaz gürültünün kendisi bir müzik ögesi olarak kullanılabilir.

Beyaz gürültü belli periyotları olmayan sestir; yani dalga örüntüsü düzenli değildir. Beyaz gürültüyü oluşturan seslerin frekansları rastgele genliktedir ve rastgele aralıklarla ortaya çıkar.

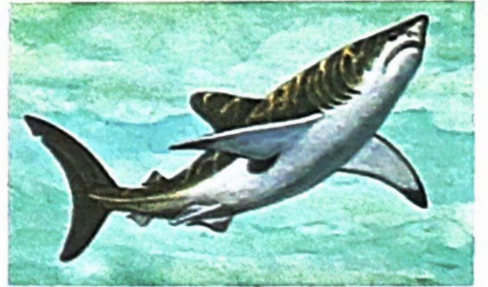
beyaz iş, Hint ve Çin kökenli, beyaz dokuma üstüne beyaz iplikle yapılan nakış işi. Ortaçağdan bu yana Batı'da giysi, çarşaf ve masa örtüsü takımları ile kiliselerde kullanılan çeşitli örtülerin bezemesinde yaygın biçimde uygulandı. Özellikle 15. yüzyılda iç çamaşırlarında çok sevilen bir

nakış türü oldu. Bazen gerçek dantelin bir öncülü olan ağ dantel(*) olarak da bilinen beyaz iş, tel çerçevelere tutturulan delikli file şeritlerinin kenar süsü ya da ara dantel olarak kullanılmak üzere işlenmesiyle elde edilir.

İki ana biçimi vardır. İlki, kumaş üstündeki boşlukların doldurulduğu "açık" biçim, ötekise normal nakış gibi düz yüzey üstünde çalışılan "kapalı" biçimdir. 1700'lerin sonunda İngiltere'de ve kara Avrupa'sında daha çok giyim malzemelerinde kullanılmaya başlayan ve çok yaygın olan Ayrshire beyaz işi(*), geometrik ya da düzgün çiçek örgeleri oluşturmak için yapılan ve cigerdeli işine henzenen "açık" biçim örneğidir.

Beyaz Kamelya Şövalyeleri bak. Knights of the White Camelia

beyaz köpekbalığı (*Carcharodon carcharias*), *Isuridae* familyasından büyük, saldırgan köpekbalığı. Bütün köpekbalıkları arasında en saldırgan ve insan için en tehlikeli olan, bu nedenle "insan yiyen" ya da "beyaz olum" gibi adlar takılan beyaz köpekbalığı.

Beyaz köpekbalığı (*Carcharodon carcharias*)
Richard Ellis

bütün okyanusların tropik ve ılıman bölgelerinde yaşar. Doymak bilmez iştahıyla ünlü olan beyaz köpekbalığı, balıklar, deniz kaplumbağaları, kuşlar ve deniz aslanlarının yanı sıra, çaresiz kaldığında gemi çöpleriyle de beslenir. Uzunluğu 11 m'ye ulaşabilen bu iri gövdeli köpekbalığının hilâl biçiminde bir kuyruğu ve testere ağzını andıran büyük üçgen dişleri vardır. Genellikle boz, mavimsi ya da kahverengimsi olan rengi karnına doğru kirli beyaza doner; açık renkli olan daha ırı örneklerine de rastlanmıştır.

beyaz kurşun, dış cephe boyalarında kullanılan ve inorganik kurşun(*) bileşikleri içeren beyaz pigmentlerin ortak adı.

Beyaz Lotus Ayaklanması, 1796-1804 arasında Çin'in iç kesimlerinde dağlık bölgelerde ortaya çıkan ve Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911) çöküşünde etkili olan geniş çaplı ayaklanma. Beyaz Lotus topluluğu (Bailian Jiao), kökü 13. yüzyıla değin inen dinsel bir mezhepti. Mançurya'daki (Kuzeydoğu Eyaletleri) Mançu kabileleri 17. yüzyılda Çin'i fethederek Qing hanedanını kurunca, Beyaz Lotus, yabancı Mançuların devrilmesi ve daha önceki Ming hanedanının (1368-1644) yeniden başa geçmesi için bütün varlığıyla çalışmaya başladı. Çin'in iç kesimlerinde Beyaz Lotus önderleri, 18. yüzyılın sonlarında kitleli, aşırı nüfusun yol açtığı sıkıntılara ve küçük devlet memurlarının baskılarına tepki olarak bir ayaklanma başlattılar. Yandaşlarını Buda'nın geri döneceği, bütün acıların sona ereceği sözleri ile hareket ettiriyorlardı. Ayaklanma dokuz yıl sürmesine karşın, yeni bir hanedan kurabilecek örgütlü bir

düzeyle hiç ulaşamadı. Ayaklanmacılar daha çok gerilla taktikleri kullanan dağınık ve başıbozuk çetelerden oluşmaktaydı. İmparatorun gözdasi Heshen ile arkadaşları ayaklanmayı bastırmak için ayrılan büyük miktardaki parayı zimmetlerine geçirdiklerinden ayaklanmanın önü alınamadı. 1799'da İmparator Qianlong'un ölmesiyle Heshen görevinden alındı ve gerçek anlamda bir bastırma hareketine girildi. Ama, bu arada düzenli devlet kuvvetleri yolsuzlukların büyük boyutlara ulaşması sonucu işe yaramaz hale gelmişti. Hanedan kırsal kesimdeki bütün yiyecek stoklarına el koyarak köylüleri aşşap kalelerde toplamak gibi bir yola başvurmak zorunda kaldı. Kalelerdeki köylüler savunma için yerel milis birlikleri biçiminde örgütlendi. Bu milis gruplarının bazılarını, sıradan çete üyelerine af vaat edilmesi ve çete önderlerinin başına ödül konması sonucu zayıflayan ayaklanmacıların peşine düşmek üzere, daha ileri bir eğitimden geçirilerek saldırı ordularına dönüştürüldü. 1804'te yerel milis kuvvetleri, bölgenin yeniden imparatorluk denetimi altına girmesini sağladı. Bağımsız bir askeri kuvvet haline gelen milisleri dağıtmak zor oldu. Bu kuvvetler 20. yüzyılda sık sık hanedanın karşısında yer aldılar.

beyaz metal bak. Babbitt metali

beyaz mika, silikat mineralleri olan muskovit(*) ya da paragonitin(*) ince öğütülmüş türü.

Beyaz Nil (il, Sudan) bak. Bahrü'l-Ebyaz

Beyaz Nil Irmağı, Arapça BAHRÜ'L-EBYAZ, Nil Irmağının Sudan'da Melekal ile Hartum arasındaki bölümü. Bahrü'l-Cebel (Dağ Nili) ile Sobat Irmağının Melekal'ın yukarısında birleşmesiyle oluşur. Yaklaşık 800 km boyunca kuzeydoğu ve kuzey yönünde akarak er-Renk, Kusti (demiryolu köprüsü), el-Duveym ve Cebelü'l-Evliya'yı geçtikten sonra Hartum'da Mavi Nil'le birleşerek asıl Nil'i oluşturur. Irmağın bu geniş ve sığ bölümü, yumuşak bir eğimle durgun bir biçimde akar; kıyılarında sık sık bataklıklara rastlanır. Başlıca kolu Bahrü'l-Cebel ile birlikte toplam uzunluğu 2.084 km'dir.

Haziran-eylül arasındaki yükselme döneminde Beyaz Nil, Hartum'da Nil sulanının ancak yüzde 30'a yakın bir bölümünü sağlar; çünkü Mavi Nil'in taşkın sulanının gücü Beyaz Nil'in akışını engelleyerek bir göle dönüşmesine yol açar. Nisan-mayıs arasındaki alçalma döneminde ise Beyaz Nil'in akışı engellenmediği için toplam su hacmine katkısı yüzde 80'i aşar. Bütün yıl boyunca ırmak vapurlarıyla ulaşım yapılır.

beyaz peynir, TENEKE PEYNİRİ VE SALAMURA PEYNİRİ olarak da bilinir, daha çok koyun sütünden yapılan, beyaz renkli, yumuşak ya da yarı yumuşak peynir. Peynirleri tanımlamakta farklı sınıflama yöntemleri kullanılır. Beyaz peynir olgunlaşma dönemini salamura içinde geçirdiği için "salamura peynirler" grubundadır. Hem benzer, hem de farklı nitelikleri olan İzmir salamura tulum, Mihalıç ve Diyarbakır örgü peyniri gibi yerli peynirlerle aynı gruba girer. Ama üretim yöntemi bakımından daha çok Balkanlar ve Ortadoğu'da tanınan peynirlere benzer. Bulgaristan'daki beyaz salamura peynir, Yunanistan'daki *feta*, Romanya'daki *teleme*, Yugoslavya'daki *travnik* ve Mısır'daki *domluti* ile yakınlığı vardır.

Beyaz peynir Türkiye'de üretilen peynirler içinde en önemlisidir. Peynir üretimine ayrılan sütün yaklaşık dörtte üçü beyaz peynir yapımında kullanılır. Üretimin en yoğun olduğu yöre Marmara Bölgesi'dir. Daha çok mevsimlik ya da yıl boyu çalışan ve mandıra denen imalathanelerde, usta becerisine dayalı olarak, geleneksel bilgi ve görgü ile üretilmektedir. Son yıllarda üretim teknolojisi önemli gelişmeler gözlenmektedir.

Beyaz peynir üretiminde koyun, keçi, inek ve manda sütü kullanılabilir. Ama peynire kazandırdığı tat açısından koyun sütü ile koyun-keçi sütü karışımı yeğlenir. Piyasada en yüksek ticari değeri olan peynirler Çanakkale'nin Ezine yöresinde koyun-keçi sütü karışımından yapılanlardır. Bu yöre peynirinin tadında, koyun ve keçi sürülerinin otladığı mera ve makiliklerdeki bitkiler önemli ölçüde etkilidir. Eskiden geleneklere bağlı ustalarca beyaz peynir yapımında koyun ya da koyun-keçi sütü karışımından başka süt (örn. inek sütünün) kullanılmasına hile gözüyle bakılırken, 1950'den sonra meraların tahribine ve sığır yetiştiriciliğinin desteklenmesine bağlı olarak, inek sütünün beyaz peynir üretimindeki payı gittikçe artmış ve koyun sütünün miktarını aşmıştır.

Bölgeler arası iklim farklılıklarından dolayı, küçükbaş hayvanların yavrulama dönemine bağlı olarak nisan-temmuz ayları arasında 1,5-2 aylık süreler halinde çalışan mevsimlik mandıralar, kıştan avans dağıtarak koyun ve keçi sütünü kendilerine bağlarlar. Önceleri, oldukça dar bir alandan toplanıp beklemeden işletmeye ulaştırılan süt, birkaç kat bez süzgeçten süzülüp meme çıkış sıcaklığının 5-10° C altında bir sıcaklıkta mayalanırdı. Ama mandıraların kapasitesi artarken koyun sütü üretiminin azalması, işletmelerin toplama alanlarını genişletmelerine yol açtı. Böylece mandıralar, düşük kaliteli ve denetimsiz sütleri almaya başladılar ve peynirlerde mikrobiyolojik sorunlar ortaya çıktı. Bu da mayalanmadan önce, sütün bir ısıl işleminden geçirilmesini zorunlu kıldı. Sütün 60-65° C dolayında kısa süre tutulması ile uygulanan ısıl işlem, günümüzde giderek pastörizasyon normu düzeyine, hatta daha yüksek sıcaklıklara kadar çıkmıştır. "Kara mandıra" olarak tanımlanan ilkel işletmelerde, süt tenekelerine alınır ve odun ateşinde ısınan suya daldırılarak ısıtılır. Günümüzde ısıtma daha çok buhar kazanlarından yararlanılarak çift cidarlı tanklarda ya da süte doğrudan buhar enjeksiyonu yoluyla sağlanır. Isıtılan sütün sıcaklığı, kara mandıralarda teknelerin su kanallarına daldırılmasıyla mayalama sıcaklığına düşürülür. Daha gelişmiş işletmelerdeyse süt açık soğutucularda soğutularak "dagar" ya da "lanca" denen 600 litrelik mayalama teknelerine ya da son yıllarda yaygınlaşan Bulgar tipi tenekelere alınır. Mayalama işlemi, işletme çevre sıcaklığına, sütün yağ oranına ve asitliliğine bağlı olarak 26-29° C ya da 30-32° C dolayında ve buzağı şirdeninden elde edilen sıvı ya da toz şirden mayası ile yaklaşık 1,5-2,5 saatte pıhtı kesim olgunluğuna gelecek gibi yapılır. Son yıllarda, mayalamadan önce süte, peyniri olgunlaştıracak ve standart bir tat niteliği kazandıracak starter kültür katımı yaygınlaşmaktadır. Oluşan pıhtı, sıklığı denetlenerek farklı yöntemlerle kesilir. Elde edilen teleme, "cendere" ya da "cendele" denen bezler içinde süzülerek peyniraltı suyunu ayrılır. Telemenin düzgün biçim alması için süzülme işlemi "kasnak" içinde ve üstüne belirli ağırlıklar konarak yapılır. Üç saat kadar süren preslenerek süzülme işle-

minden sonra, peynir bloku 8 x 8 cm boyutlarında olmak üzere, mastarla kesilir. Peynir kalıplarının yüksekliğinin 12 cm olması istenir. Kalıplar yaklaşık yüzde 16 tuz içeren salamurada 10-12 saat kadar tutularak tuzlanır. Peynir, salamura teknesinden kasalara ya da tenekelere alınarak ön olgunlaştırma işlemi için 1-2 gün süreyle dinlendirilir. Böylece asitliliği gelişir ve kalan peyniraltı suyunu da salar. Yaklaşık 20 litre iç hacimli tenekelere, her sırada 9 kalıp olacak biçimde ve 3 sıra halinde toplam 27 kalıp yerleştirilir. Gerekiirse tenekeye salamura eklenir ve kapağı lehimlenerek ya da makine ile kapatılarak 8-12° C'lik depolarda 1-2 hafta süre ile olgunlaştırılır. Ardından 4-6° C'lik depolara alınarak satışa kadar saklanır. Olgunlaşma, normal olarak 2-3 ayda tamamlanır.

Bir teneke peynirin yapımında kullanılan süte mandıracılar "kanara" derler. İmalatçıları için amaç hep kanarayı düşürmek olmuştur. Koyun sütünden klasik yolla peynir yapıldığında kanara 50-55 kg, inek sütünde ise 110-120 kg dolayındadır. Yani 3-3,5 kg koyun ya da 6-6,5 kg inek sütünden 1 kg beyaz peynir yapılır.

Kaliteli beyaz peynirin kesitinde koliform grup mikroorganizmaların oluşturduğu gözenekler olmaz. Aroması kendine özgü, kıvamı yarı sert, rengi porselen beyazdır.

Beyaz Rusça, Beyaz Rusça BELORUSKA MOVA, Ukrayna dili ve Rusçayla yakın akraba olan Doğu Slav dili. Beyaz Rusya'da konuşulan en yaygın dildir. 1918'de cumhuriyetin resmi dili ilan edilmiştir. İki lehçe alanı olmakla birlikte standart dil Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te konuşulan lehçeyle dayanır. Kiril alfabesinin bir biçimiyle yazılan Beyaz Rusça, Lehçeden çok sayıda sözcük almıştır. Beyaz Rusçanın eski biçimlerinden biri, 14. yüzyılda bölgeyi egemenliği altında tutan Litvanların yönetim diliydi.

Beyaz Ruslar, BYELORUSLAR olarak da bilinir, Beyaz Rusya adı verilen topraklara İS 6. ve 8. yüzyıllar arasında yerleşmiş Doğu Slav kabilelerinin soyundan gelen halk. Dilleri, Slav dil ailesine bağlı Beyaz Rusçadır. Bugün de Beyaz Rusya nüfusunun yüzde 80'ini oluştururlar. Çok sayıda Beyaz Rus da Sibirya'ya ya da ABD gibi deniz aşırı ülkelere göç etmiştir. Beyaz Rusların atası olan kabileler, 18. yüzyılda Rusya'nın süzerenliğini kabul etmeden önce, Litvanya ile Polonya'nın egemenliği altında yaşadılar. 1921-39 arasında Beyaz Rusya'nın batısı Polonya'nın yönetiminde kaldı. Ayrıca bak. Beyaz Rusya.

Beyaz Rusya, Rusça BYELORUSSKAYA, Avrupa'nın doğu kesiminde ülke. Batıda Polonya, kuzeybatıda Letonya ve Litvanya, kuzeyde ve doğuda Rusya Federasyonu ve güneyde Ukrayna ile komşudur. Başkenti Minsk, yüzölçümü 207.600 km², nüfusu (1991) 10.260.400'dür.

Doğal yapı. Beyaz Rusya'nın, geniş ve tepelikli yüksek ovalar ile alçak ova ve düzlüklerin birbirini izlediği düz bir yüzey şekli vardır. En yüksek noktası Dzerjinsk Dağıdır (346 m). Kuzeyde buzul birikintilerinden oluşmuş yumuşak eğimli sırtlar sayısız göllerin yer aldığı düzlüklerle birbirinden ayrılır. Bunların en büyüğü olan Beyaz Rusya Sırtları, kuzeybatı yönünde iç kesimlere sokulduktan sonra genişleyerek kumlu balçıklarla kaplı Minsk Yükseltisini oluşturur. Orta Berezina Ovası geniş ve verimli bir alandır. Güneybatıdaki Beyaz Rusya Düzluğu doğudaki bataklık Dinyeper Düzluğu'yla birleşir.

Ulaşım, kereste taşımacılığı ve elektrik üretiminde yararlanılan akarsu ve göller ülkenin önemli bir özelliğini oluşturur. Ül-

kede çeşitli büyüklükte yaklaşık 20.800 akarsu (toplam uzunluğu 90.600 km) ve 10.800 göl vardır. Dinyeper ve kolları güneye doğru akarken, kuzey ve batıda yer alan Batı Dvina ve Neman ırmakları sularını Baltık Denizine boşaltır. En büyük göller Naraç (80 km²), Osveya ve Drisvyatı'dır.

Baltık Denizine yakınlığın etkisiyle ülkede kara iklimiyle deniz iklimi arasında çeşitli iklim kuşakları görülür. Ortalama sıcaklık temmuzda 18°C, ocakta ise -6°C'dir. Yıllık yağış ortalaması 550-700 mm arasında değişir.

Beyaz Rusya'nın yaklaşık üçte biri *pushchy* denen ormanlarla kaplıdır. Kuzeyde yer yer kızılgaç ve huşgaç kümeleriyle kesintiye uğrayan çam ve göknar ormanları görülürken, daha güneyde yaprakdöken ağaçlara rastlanır. Polonya sınırının ötesine geçen Byelovejskaya Ormanı Koruma Alanı, tarihcenesinde Avrupa'nın büyük bir bölümünü kaplayan dev ormanların bir kalıntısıdır. Çevre korumada işbirliğinin güzel bir örneğini veren Beyaz Rusya ve Polonya'nın bakımını ortaklaşa yürüttüğü bu orman, kıtanın en eski doğal av hayvanı korusu olarak başta Avrasya bizonu olmak üzere

başka yerlerde soyu tükenmiş hayvanları barındırır. Beyaz Rusya'daki öteki hayvanlar arasında geyik, karaca, yaban domuzu, tavşan, sincap, kurt, tilki, porsuk, kakım, samur, susamuru, inink ve kunduz sayılabilir.

Nüfus. Beyaz Ruslar ülke nüfusunun yüzde 80'inden fazlasını oluşturur. Öteki halklar arasında Ruslar, Ukraynalılar, Polonyalılar ve Yahudilerin yanı sıra az sayıda Tatar, Litvan, Çingene ve Let vardır. Nüfus yoğunluğu başta iç kesimler olmak üzere oldukça yüksektir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak, 1940'larda nüfusun dörtte biri düzeyinde olan kentleşme oranı beşte üçü geçmiştir. Kentlerin çoğu ağır sanayi merkezleri çevresinde toplanmıştır. Minsk, Brest ve Grodno gibi eski kentlerin yanı sıra Soligorsk, Novopolotsk ve Svetlogorsk gibi yeni merkezler de ortaya çıkmıştır.

Ekonomi. Beyaz Rusya toprakları tarıma, özellikle hayvan yemi tarımına elverişlidir. Başlıca ticari ürünler tahıl, keten, patates ve şeker pancarıdır. Hayvan besiciliği ve kürk işlemeciliği de ekonomide önemli bir yer tutar. Ayrıca balık üreticiliği yapılır.

Eskiden mineral kaynaklar bakımından yoksul olduğu sanılan Beyaz Rusya'nın güney kesimlerinde yakın zamanda yüksek nitelikli petrol bulunmuştur. Ayrıca çeşitli yörelerde linyit, şeyl, potas, kireçtaşı, dolomit, marm, kuvarslı kum, demir ve başka mineraller çıkarılmaktadır.

Ulusal gelirin hemen hemen üçte ikisini, büyük ölçüde ithal hammadde ve yarı mamul malların işlenmesine dayanan sanayi sektörü sağlar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ağır makine ve iş aletleri yapımı, petrol çıkarma ve arıtma, sentetik elyaf üretimi gibi yeni sanayi dalları kurulmuştur. Başlıca imalat ürünleri yapı donatım malzemeleri, bilgisayar, televizyon, kol saatli, bisiklet, motosiklet ve diğış makinesidir. Kimya sanayisi çeşitli kimyasal maddelerin yanı sıra büyük miktara varan potasyumlu gübre üretimini de kapsar. Ağaç işleme ve kâğıt sanayileri de gelişmiştir.

Düz yüzey şekli yaygın bir ulaşım ağına kurulmasını kolaylaştırmıştır. Başlıca demiryolu hatları Moskova-Minsk-Brest ve

Gomel-Minsk-Vilnius hatlarıdır. Karayolu ve su yollarından da önemli ölçüde yararlanır. İç ve dış seferlerin yapıldığı havayolu, ıssız bölgelere acil sağlık yardımı ulaştırmak için de kullanılır.

Yöneltil ve toplumsal yapı. Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden olan Beyaz Rusya 1991 sonlarına değin SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten biriydi. O dönemde en üst yönetim organı dört yılda bir seçilen Yüksek Sovyet'ti. Yüksek Sovyet oturumları arasında görev yapmak üzere kendi içinde bir Prezidyum ile Bakanlar Kurulu seçerdi. Ülkenin tek siyasal gücü Beyaz Rusya Komünist Partisi siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamda belirleyici bir rol oynuyordu.

Bağımsızlık sürecine Komünist Parti öncülüğünde giren Beyaz Rusya, 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'na katıldıktan sonra yeni bir yönetim yapısı oluşturmaya yöneldi. Okuma yazma oranının yüzde 100'e yaklaştığı Beyaz Rusya'da 7-17 yaşlar arasında öğrenim parasız ve zorunludur. Ayrıca çeşitli üniversite ve enstitüleri kapsayan 30 yükseköğretim kurumu vardır. Beyaz Rusya Bilimler Akademisi, nükleer reaktör ve iktisadi planlama gibi değişik alanlarda çalışan bilimsel araştırma merkezleri arasında eşgüdümü sağlar.

II. Dünya Savaşı sırasında büyük yıkımdan sonra, yeniden inşa çalışmaları yaygın prefabrikte birimlerle hızlı bir biçimde yürütülmüştür. Sağlık hizmetleri düzenli bir biçimde gelişerek yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Kültürel yaşam. Beyaz Rusların zengin ve köklü bir kültürel geçmişi vardır. Polotsk'daki 11. yüzyıldan kalma Svetaya Sofiya Katedrali seçkin bir kilise mimarlığının örneğini verir. Grodno'daki Cizvit kilisesinde kullanılan Barok üslup ve değişik ahşap heykeller 17 ve 18. yüzyılların ilginç sanat geleneğini yansıtır. Beyaz Rusya sırma ve simle işlenmiş Slutsk kuşağı gibi 18. yüzyıl süs eşyalarıyla da ünlüdür.

Beyaz Rus edebiyatının geçmişi 11. yüzyıla değin iner. 12. yüzyılda yaşayan Turovlu Kırıl yazdığı ilah ve vaazlarla Ortodokslar arasında "ikinci Khrysostomos" unvanını kazanmıştır. Çağdaş Beyaz Rus edebiyatının klasikleri arasında şair Maksim Bahdanoviç ve Ales Harun'unkilerin yanı sıra Sovyet dönemi edebiyatına geçişte bir köprü görevi gören Yanka Kupala, Yakub Kolas ve Maksim Haretski gibi şair ve yazarların yapıtları sayılabilir. 1920'lerin büyük edebiyat patlamasından sonra ortaya çıkan önemli Sovyet şair ve yazarlarından biri de fabl, yergi ve oyun yazarı Kondrat Krapiva'dır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Beyaz Rusya'da müzik alanında da yoğun bir gelişme görüldü. Tanınmış besteciler arasında Dmitri Lukas, Rihor Pukst ile yakın dönem bestecileri Yauhen Hlebau, Yauhen Tsikotski ve Yuri Semyanyaka sayılabilir. Müzik çalışmaları için bir konservatuvar, senfoni orkestrası ve birkaç halk müziği topluluğu oluşturulmuştur. Minsk'teki Devlet Tiyatro Opera ve Balesi dışında Minsk ve Vitebsk'te iki devlet tiyatrosu vardır.

Tarih. İnsan yerleşiminin çok eskilere uzandığı Beyaz Rusya'da arkeolojik kazılarda tarihöncesi Magdalenien kültürüne ilişkin bulgular ortaya çıkarılmıştır. Neolitik Çağ kalıntılarına da yaygın olarak rastlanır. Beyaz Rusya'ya 6-8. yüzyıllar arasında giren Slavlar, 8-9. yüzyıllarda küçük prenslikler kurdular. Bunlar zamanla Kiev Prensligi'ne bağlandılar. Tatarların 1240'ta bu

prensliği yıkmasından sonra bölge Litvanya'nın egemenliğine girdi. 13 ve 14. yüzyıllarda Litvanya Grandükluğu Karadeniz kıyılarına kadar ulaştı. 15 ve 16. yüzyıllarda Moskova Prensligi bu toprakların bir bölümünü ele geçirdiyse de, Beyaz Rusya Litvanya'nın denetiminde kaldı. 16. yüzyılda çıkarılan yasalarla medeni haklar ve mülkiyet hakları aristokrasinin ve tüccarların lehine bir düzene bağlandı. 1557'de üç tarla sistemini(*) getiren ve köylerdeki yerleşim dokusunu değiştiren *voloka* tarım reformu gerçekleştirildi. Bu sistem köylülerin serflesmesini hızlandırdı.

Polonya'yla Litvanya'nın 1569'da tek bir devlet olarak birleşmesinden sonra, Beyaz Rusya'da Lehçe konuşan Katolik bir aristokrazi ortaya çıktı. Buna karşılık köylüler genelde Ortodoks inancı sürdürdüler. 1648-54 arasında Polonyalı toprak sahiplerine karşı patlak veren geniş çaplı köylü ayaklanması güçlükle bastırıldı.

Polonya'nın 1772'de paylaşılması sırasında, II. Yekaterina (Büyük) Beyaz Rusya'nın doğusunu Rus topraklarına kattı. 1793'teki ikinci paylaşımında Minsk ve bölgenin orta kesimi, 1795'teki son paylaşımında da bölgenin geri kalan toprakları Rus egemenliği altına girdi. Napoléon orduları 1812'de Moskova üzerine yürürken ve geri çekilirken bu bölgeden geçtiler. Berezina Irmağı geçilirken seferin en şiddetli çarpışmalarından biri yaşandı.

Beyaz Rusya serflikin kaldırıldığı ve demiryolu yapımının hızlandığı 19. yüzyıl sonlarında sanayileşme sürecine girdi. Bununla birlikte 1917 Devrimi'ne değin özellikle kırsal kesimde geri kalmışlık özelliğini korudu. Bunun sonucu olarak devrimden önceki 50 yılda 1,5 milyon kişi ABD ve Sibirya'ya göç etti.

I. Dünya Savaşı sırasında bölge büyük bir yıkıma uğradı. Brest-Litovsk Antlaşması'nın (Mart 1918) ardından 1 Ocak 1919'da Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Ama Polonya'yla çarpışmalar sürdü. Berezina Irmağına kadar ilerleyen Polonya kuvvetleri burada püs-kürtüldü. Mart 1921'de Riga Antlaşması'yla barış sağlandı ve Beyaz Rusya Polonya'nın birinci paylaşımındaki sınır temel alınarak ikiye bölündü. Sonradan bazı bölgeler Beyaz Rusya SSC topraklarına katıldı.

Almanya 1939'da Polonya'ya saldırınca, Sovyetler de Bug Irmağına kadar ilerleyerek Polonya'nın elindeki Beyaz Rusya topraklarını işgal etti. Haziran 1941'de Alman-

ya bu kez Sovyetler'e saldırınca Beyaz Rusya şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Savaş yıllarında ülkedeki konutların yüzde 75'i ve 10 binden fazla işyeri yıkıldı. Savaştan sonra Polonya'yla yapılan bir antlaşmayla Beyaz Rusya'nın Bialystok bölgesi dışındaki batı toprakları SSCB'nin eline geçti. Bu topraklardaki Polonyalı nüfus toplu olarak Polonya'ya göç etti.

Ukrayna'nın Çernobil kenti yakınlarında 1986'da meydana gelen nükleer kaza Beyaz Rusya'daki tarım alanlarına ve çiftlik hayvanlarına büyük zarar verdi.

SSCB'de 1980'lerin sonlarında başlayan demokratikleşme ortamında muhalefet grupları Beyaz Rusya Halk Cephesi'nde birleşti. İlk çok partili seçimde iktidarı koruyan Komünist Parti, Sovyet sisteminin çöktüğü Ağustos 1991'de Beyaz Rusya'nın bağımsızlığını ilan etti. Daha sonra 10 eski Sovyet cumhuriyetiyle birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu içinde yer alan Beyaz Rusya, eski yönetim biçimine son veren yeni bir yapılanma içine girdi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK

Beyaz Rusya Sırtları, Rusça BYELORUSSKAYA GRYADA. Beyaz Rusya'da yükselti çizgisi. Polonya'dan güneydoğuya doğru ilerleyerek Beyaz Rusya içlerine girdikten sonra, kuzeydoğuya kıvrılır. Toplam uzunluğu 520 km'dir. Moren ve killi kaplıdır. Gerçekten birbirinden ayrı bir dizi yükseltiden oluşur. Bunların en yüksek 346 m'lik Dzerjinski Dağıdır. Sırtların güneyine doğru geniş Pripet Bataklıkları uzanır.

Beyaz Saray, Washington D.C.'de Pennsylvania Caddesi No. 1600'de yer alan, ABD başkanının resmi konutu. Üç katlı, 100 odalı bu malikâne 1792'de Philadelphia mimar James Hoban tarafından Yeni-Klasik üslupta tasarlandı ve 1800'de tamamlandı. Adını, çevredeki kırmızı tuğla yapılarla karşıtlık oluşturan ve daha sonra beyaza boyanan gri-beyaz kireçtaşı duvar kaplamasından almıştır. 1814'teki İngiliz istilası sırasında yanan Beyaz Saray, bundan sonraki üç yıl içinde, Hoban'ın yönetiminde genişletilerek yeniden inşa edildi. Güney cephesindeki yarım daire planlı ve kuzey cephesindeki kolonadlı portikler 1820'lerde eklendi. Bu tarihten sonra yapıda yalnızca bazı önemsiz değişiklikler yapıldı. Ulusal Başkent Parkı'nın bir birimini oluşturan yapı, 1950'lerin başlarında bütünüyle onarımdan geçirildi.

Beyaz Saray'ın güney portikosu
Authenticated News International

Beyaz Volta Irmağı, Batı Afrika'daki Burkina Faso'da (eskiden Yukarı Volta) ırmak. Volta Irmağının kollarından biridir. Ouagadougou'nun kuzeyinde, iki dağ kütle-si arasındaki bir düzlükten doğar; 640 km boyunca genellikle güney yönünde akarak Gana'da Volta Gölüne dökülür. Volta Gölü, Volta Irmağı Projesi kapsamında oluşturulmuş, eskiden Kara Volta ve Beyaz Volta ırmaklarının birleştiği noktanın hemen üzerinde uzanan büyük bir yapay göldür. Yolu boyunca çizdiği sayısız kıvrım, ırmağa Volta (Portekizcede "kıvrım") adını vermiştir. Irmağın eğimi oldukça yumuşak (40 cm/km), ırmak vadisinde yağış miktarı da oldukça düşüktür. Irmak kıyısındaki başlıca yerleşmeler her ikisi de Gana'da bulunan Daboya ve Yapei'dir, Yapei, ırmak üzerinde kanıyla ulaşılabilen son noktadır.

beyazgöz (*Spicara flexuosa*), *Perciformes* takımının *Centracanthidae* (eskiden *Maenidae*) familyasından izmarit türü. Ayrıca bak. izmarit.

Beyazıt (Osmanlı hükümdarları) bak. Bayezid

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türkiye'de derleme yasasına göre kitap toplayan kütüphanelerden biri ve devlet tarafından kurulan ilk kütüphane. 27 Eylül 1882'de İstanbul'da Bayezid Külliyesi'nin imaret bölümünde, Maarif Nezareti'ne bağlı olarak Kütüphane-i Umumi-i Osmani adıyla kuruldu. Binada gerekli onarım ve düzenlemeler yapıldıktan sonra 24 Haziran 1884'te resmen hizmete açıldı. Kitaplar devlet yardımıyla ve özel bağışlarla derlenmeye başladı. Cumhuriyet döneminde Beyazıt Umumi Kütüphanesi adını aldı. 2 Temmuz 1934 tarihli ve 2527 sayılı Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile, yayımlanan kitapların birer nüshasının "devlet nüshası" adıyla bu kütüphaneye de gönderilmesi yasal hükme bağlandı. 1946'da imaretin öteki bölümleri de kütüphanenin kullanımına verildi.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi 29 Mart 1950'den sonra kitap adı, yazar, çevirmen ve konuya göre yapılmış bir katalog sistemiyle hizmet vermeye başladı. 24 Nisan 1952'de kütüphanenin bir bölümünde Beyazıt Çocuk Kütüphanesi açıldı. Ama sonraki yıllarda gelen kitap ve süreli yayın sayısındaki hızlı artış üzerine çocuk kütüphanesi, süreli yayınlar deposu yapıldı. Kütüphane 1961'de özel bir statüye kavuşturularak Beyazıt Devlet Kütüphanesi adını aldı ve bir devlet ve derleme kütüphanesi oldu.

Yaklaşık 500 bin basma ve 11.119 yazma kitap, ayrıca süreli yayınlar, broşür, banknot, kartpostal, afiş vb koleksiyonlarıyla Türkiye'nin en zengin kütüphanelerinden biri olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi 1988'de, bitişindeki eski Dişçilik Mektebi'nin onarılmasıyla oluşturulan yeni binasına taşınmıştır. Bu yeni binada dergi bölümü, harita ve afiş bölümü, müzik dinleme bölümü, nadide eserler salonu, görme engelliler bölümü, para, pul ve kartpostal koleksiyonu, konferans salonu, ses kayıt stüdyosu, dil laboratuvarı, kitap deposu ve yönetim mekânları yer almaktadır. Eski binada ise kitap okuma salonu, gazete okuma salonu, Atatürk'le ilgili yayınlar bölümü, gazete deposu ve cilt atölyesi bulunmaktadır.

Beyazıt (Serasker) Kulesi, İstanbul'da Beyazıt semtinde, İstanbul Üniversitesi bahçesinde bulunan kule. İstanbul'da çıkan yangınları gözlemek için mimar Krikor

Balyan'a aynı yerde 1826'da yaptırılan ilk kule ahşaptı. Bu yapı aynı yıl, daha kullanılmaya başlamadan, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında çıkan bir yangında yandı. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud'un emriyle, Serasker Hüseyin Paşa tarafından

Beyazıt Kulesi
Mehmet Akın

mimar Senekerim Balyan'a bugünkü kâgir kule yaptırıldı (1828/29). 85 m yüksekliğindeki kulenin silindirik gövdesi, köşeleri yuvarlatılmış kesik piramit biçiminde bir kaide üstünde yükselir. Bu kaide ile gövde arasında soğan biçiminde bir ara bölüm vardır. Gövdeden ilk gözetleme katına geçişte ise, bu soğanimsi bölüm, bu kez ters olarak yinelenmiştir. Bir terasla son bulan, çepeçevre pencereli gözetleme katının üs-

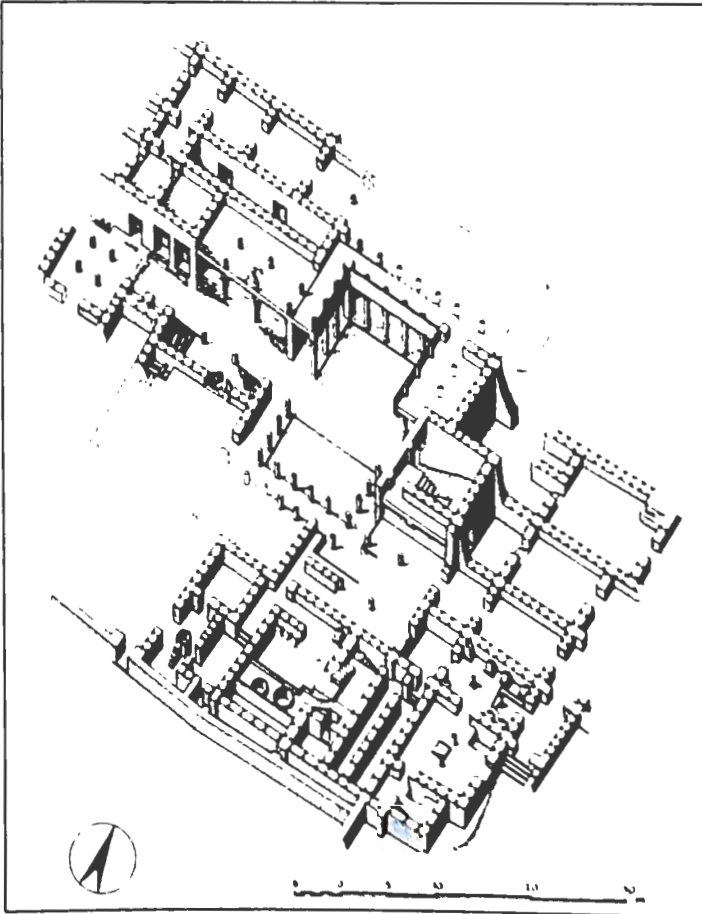
tündeki ahşap saçaklı, kurşun kaplı, sıvı külahlı çatı, 1849'da kaldırılmış. yerine sekizgen planlı, dört yöne dörder yuvarlak pencereyle açılan üç kâgir kat yapılmıştır. Kule aşağıdan yukarıya doğru nöbet katı, işaret katı, sepet katı ve sancak katından oluşur. Son olarak, büyük hasar gördüğü 1894'teki depremin ardından onarılmıştır. Bugün gene yangın gözetlemede kullanılmakta, ayrıca geceleri, ertesi günkü hava durumu, tepesindeki değişik renkli ışıklarla belirtilmektedir.

beyazsalkım bak. yalancıakasya

Beycesultan, Denizli ili, Çivril ilçesi yakınında, Büyük Menderes Irmağının kaynağında yer alan 20 m yükseklikte höyük.

1954-59 arasında Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Seton Lloyd ve James Mellaart tarafından kazılan höyükte hiç kesintisiz 40 kat saptanmıştır. Bu katlardan yukarıdan aşağıya, yani yeniden eskiye doğru I-V Orta ve Son Tunç Çağına (İÖ 1500-1000), VI-XIX İlk Tunç Çağına (İÖ 3500-3000), XX-XL Son Kalkolitik Çağa (İÖ 4000-3500) tarihlenmiştir.

Beycesultan'da Son Kalkolitik Çağ katlarında, yapılar taş temeller üstünde yükselen kerpiç duvarlardan oluşmuştur. Evler çoğunlukla dikdörtgen planlıdır ve odalarda ocak, peyke, bazen de çamurla sıvalı tahıl ambarı gibi mimari öğeler yer almaktadır. İçeriye kısa kenarlardan birindeki sundurmadan girilmektedir. Bu ev planı daha sonraki dönemlerde Ege ve Batı Anadolu'da "megaron" adı ile yaygınlaşan yapı tipini oluşturur. Evlerin bazı duvarları ahşap direklerle desteklenmiştir. Dönemin çanak çömlek ürünleriye koyu zemin üstüne be-

Beycesultan V. katta ortaya çıkarılan ve İÖ 19. yüzyıla tarihlenen yarı ahşap saray; rekonstrüksiyon çizimi Peter Pratt tarafından yapılmıştır. Lloyd, Seton *Early Highland Peoples of Anatolia*, Thames and Hudson, Londra

yaz boyayla yapılmış paralel çizgilerle bezenmiştir.

Tümü de bir çanak içinden çıkmış gümüş yüzük, orak, hançer, taşçı kalemi, biz ve gözlü iğne gibi metal eşya ilginçtir. Bunlar İÖ 5. binde Anadolu'da metal işçiliğinin oldukça gelişmiş bir endüstri kolu olduğunu kanıtlar. Bu dönemde emmer (germik) buğdayı tanıma girmiş, koyun, keçi, öküz, domuz ve alageyik gibi hayvanlar evcilleştirilmiştir. Dinsel inançlar konusunda bilgi verecek malzeme yoktur. Yalnız çağın sonunda başları daire kesitli stilize mermer idoller görülmeye başlar.

Evlerin döşemeleri altında kaba çömlekler içinde çocuk iskeletleri bulunmuş, ama yerleşme içinde erişkin insan iskeletine rastlanmamıştır. Bu da ölümlerin yerleşme dışına gömüldüğünü göstermektedir.

Beycesultan, ikinci kültür evresini oluşturan İlk Tunç Çağının başlarında surlarla çevrilmiştir. Yapılar gene taş temelli ve kerpiç duvarlı olup, ya dikdörtgen ya da megaron planlıdır. Bu dönemde dinsel yapılar da dikkati çekmektedir. Tapınak olarak kullanılan mekânlarda kutsal bir çifti, yani bir tanrı ile tanrıçayı simgeleyen figürler ve bunların önünde libasyon kapları (dinsel törenlerde kullanılan kap) yer almaktadır.

Kutsal mekânların dışında, kutsal güçlere sunulan kurban ekmeklerinin pişirilmesi amacıyla yapılmış olabilecek ocaklar vardır. Bazı tapınaklarda stilize çıkıntılarla boğa boynuzlarını ve boğa başlarını simgeleyen sunaklar da görülmektedir. Neolitik Çağda Çatalhöyük'te(*) var olan boğa kültürünün İlk Tunç Çağında burada devam etmesi ve daha sonra da Girit'teki Minos uygarlığının orta döneminde görülmeye ilginçtir. Beycesultan dinsel mimarisinin göze çarpan bir başka ögesi de arkeologlarca "kan sunağı" olarak adlandırılan ve küçük hayvanların kurban edilmesi için yapıldığı sanılan özel bölümlerdir. Bunlar dikdörtgen toprak bir sekiyle başucundaki taş bir levha ve önündeki yuvarlak bir oyuktan oluşmaktadır.

Bu dönemin başlarında el yapımı çanak çömlek yaygındır. Çömlekçi çarkı çağın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Yerel kap tiplerinin yanı sıra Anadolu'nun başka yörelerine özgü çanak çömlek türlerine benzeyen örnekler de görülmektedir. Bu evrede idoller yaygındır; özellikle XVIII. kattan stilize keman biçimli yassı taş idoller çıkmıştır. Başlı iğneler, kama, keski ve keserler de bulunmuştur.

Orta ve Son Tunç Çağında Beycesultan hem kendine özgü bir uygarlığı, hem de genel Anadolu karakterini ortaya koymuştur. V. katta büyük bir mimari kompleks çıkartılmıştır. Bir saray olduğu sanılan ve İÖ 19. yüzyılın sonlarına tarihlenen, taş temelli, ahşap ve kerpiç duvarlı bu anıtsal yapı bir yangınla harap olmuştur. Avluları, büyük payeli kabul odası, iki katlı bazı bölümleri, dikdörtgen biçimli odaları ve koridorları ile bu sarayın yalnız Anadolu'da değil, bütün Ege'de de önemli bir yeri vardır. Girit'teki Minos uygarlığının orta döneminde son biçimini alan sarayların bu yapıdan esinlenerek yapıldığı öne sürülmektedir. Bu sarayın Hitit kralı I. Labarna'nın düzenlediği bir sefer sırasında yandığı sanılmaktadır.

Kırmızı ve devetüyü rengi çanak çömleklerinde çok sayıda kurşuni Minyas kabı da bulunmuştur. En ilginç kaplar saraydan ele geçen hayvan biçimli ritonlardır. Piktograma benzer bazı işaretlerle bezeli kil bir mühür de ilginçtir. Epigraflara göre bu

işaretler Hitit hiyerogliflerinin arkaik biçimini anımsatmaktadır.

Son Tunç Çağında Beycesultan önemini bütünüyle yitirmiş ve bir çeşit küçük derebeylik yerleşmesine dönüşmüştür. Çanak çömlek genelde yöreseldir. Ama az sayıda ithal Miken malına ve bunların yerel taklitlerine de rastlanmıştır.

Beyda, el-, EL-BEYZA olarak da yazılır, Yemen Cumhuriyeti'nin ortagüney kesiminde il (*liva*). Yüzölçümü 11.170 km²'dir. Batı yarısı Yemen Dağları, doğu yarısı ise bu dağların yamaçlarıyla kaplıdır. İngiliz yönetimindeki Aden Protektorası'nın bir parçası iken, 1934'te İngiltere ile Yemen arasında yapılan antlaşmayla Yemen Arap Cumhuriyeti'ne bağlandı, 1949'da da il oldu. Başlıca tarım ürünleri, hayvan yemi olarak kullanılan *tef* ile kumdarı ve uyuşturucu bir bitki olan *kar'tır*. Yaygın olarak at yetiştirilir. Yörede bakır cevheri bulunmasına karşın, sanayi daha çok el sanatlarına dayanır. Nüfus (1986 tah.) 381.000.

Beyda, el-, EL-BEYZA olarak da yazılır, Yemen Cumhuriyeti'nin ortagüney kesimindeki el-Beyda ilinde (*liva*) kent. Yemen Arap Cumhuriyeti ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin 1990'da birleşmesinden önce, iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olan sınırın yakınında, yüksek bir yayla üzerinde kuruludur.

İS 7-16. yüzyıllar arasında geniş bir bölgede hüküm süren Beyhan Sultanlığı'nın tarihsel başkentiydi. O dönemde Beyhan Um Rusas olarak anılırdı. Bugünkü uluslararası sınırların çizilmesinden önce, çevresiyle birlikte İngiliz yönetimindeki eski Aden Protektorası'nın bir parçası sayılıyordu. Protektora yöneticileri adına İngiltere'nin 1934'te Yemen ile imzaladığı antlaşmayla, imza tarihindeki sınırın 40 yıl boyunca geçerli kalması öngörüldü. Antlaşma koşulları uyarınca el-Beyda Yemen'e bağlandı. Geçerli sınır çizgisi belirgin biçimde işaretlenmemiş olduğundan, Aden'deki hükümetlerin üzerinde hak iddia ettiği topraklara buradan sık sık akınlar düzenlendi.

Bölge, 1949'da daha çok siyasal nedenlerle il haline getirildi. el-Beyda 1962'den sonra, cumhuriyet yönetiminde de il merkezi olmayı sürdürdü. Arabistan'ın güneyinde Etiyopya'dan getirilen ve yörede yetiştirilen *tef* (bir tür hayvan yemi) burada pazarlanır. Yörede ayrıca at yetiştirilir. el-Beyda'yı Sana'ya bağlayan karayolu 1979'da tamamlanmıştır. Nüfus (1986) 12.370.

Beydağ, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Ödemiş'e bağlı bir bucak olan Beydağ, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Beydağ Belediyesi 1964'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 14.632; kasaba, 5.831.

Beydağları, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde dağ sırası. Elmalı Ovası ile Alakır Çayı arasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan dağlar Antalya Körfezinin batısında kıydan başlayarak dik bir duvar gibi, birdenbire yükselir. Mezozoyik (ikinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) ait kalkerlerden oluşan kütleli yüksekliği birçok yerde 2.500 m'yi geçer. Senozoyik (Yakın) Zaman (y. 65 milyon yıl öncesinden günümüze) Alp dağ oluşumu sistemlerine bağlı olarak oluşan Beydağları kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu akarsular tarafından derince yarıp parçalanmıştır. Güneybatı kesimindeki derin kanyon vadileri Alakır Çayı ve kolları oluşturmuştur. Beydağları'nın en yüksek noktası, aynı zamanda Batı Toroslar'ın da en yüksek noktası olan Akdağ'ın

Beydağları.
Ersin Alok

Kızılarsivrisi Tepesidir (3.069 m). Yükselti kuzeye doğru biraz azalır ve Eretepe'de 2.774 m'ye, Hamaylı (Humeyli) Dağında ise 2.614 m'ye düşer.

Beydağları'nda dolinler ve voklüz kaynakları gibi karstik yüzey şekilleri yer alır. Yüksek kesimlerde ise buzul aşındırmasıyla oluşmuş yüzey şekillerine rastlanır. Buzul aşındırması sonucu oluşan çukurların sularla dolmasıyla küçüklü büyüklü birçok göl ortaya çıkmıştır.

Beydağları'nın 1.000 m'ye kadar olan kesimlerinde Akdeniz bitki örtüsü görülür; bu örtü daha sonra yerini serin iklim bitkilerine bırakır. Dağın aşağı yamaçlarında 700 m'ye kadar, makillerle karışık kızıl çamlar yer alır. 800-900 m'de saf topluluklar halinde başlayan kızıl çamlar gittikçe yoğunlaşarak 1.200-1.250 m'ye kadar çıkar. Bu yükseklikten sonra yörenin ünlü sedir ormanlarına geçilir. Sedirler, 1.500-1.700 m arasında oldukça saf ve yoğundur. Tipik biçimleriyle hemen dikkat çekerler. Sedirler arasında yer yer koruluklar ve topluluklar halinde, ağaçlarının boyları 10-15 m, çapları ise 1,5-2 m arasında değişen ardıc ormanlarına da rastlanır. 2.000 m'nin üzerinde yavaş yavaş seyrekleşen sedir ve ardıc ormanları, daha sonra bütünüyle ortadan kalkarak yerlerini Alp tipi çayırılara ve dağ otlaklarına bırakır. Bu otlaklar yazın, kıydan ve öteki kesimlerdeki yerleşmelerden gelenler tarafından yayla olarak kullanılır. Yaylacılık yüzyıllardır süregelen bir gelenektir. Son yıllarda bu yaylalar turizm etkinliğine de sahne olmaya başlamıştır. Bugün Beydağları üstünde, geçici yayla evleri yanında modern dağ villaları da dikkati çekmektedir. Beydağları'ndaki en ilginç yöre Saklıkent'tir. Antalya Körfezi kıyılarında denize girilirken, Antalya'ya 60 km kadar uzaktaki Saklıkent'te kayak yapılabilir.

Beydağları (Olimpos) Sahil Milli Parkı, Akdeniz Bölgesi'nde doğal, tarihsel ve arkeolojik değerleri korumak amacıyla 16 Mart 1972'de oluşturulan park. Antalya ilinin Merkez ilçesiyle Kumluca ilçesi sınırları içinde kahr. Daha önce Türkiye'nin en büyük ulusal parkı olarak 69.800 ha'yı bulan alanı, 2 Eylül 1988 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla 34.425 ha'ya indirilmiştir. Eskiden Alakır ve Çandır vadilerinin doğu yamaçlarına kadar sokulan ulusal parkın batı sınırın son düzenlemeyle iyice doğuya çekilmiş, hatta bazı kıyı kesimleri park sınırları dışında bırakılmıştır. Beldibi, Göynük, Tekirova, Kemer ve Çamyuva yörelerinin bazı kıyı kesimleri ile Karaöz limanı sınırları dışında bırakılan ulusal park, kuzeydeki yeni Antalya limanından güneydeki Kilidonya (Kırlangıç) Burnuna kadar uza-

nır. (Bu burnun adı bazı kaynaklarda Geli-donya olarak geçer.) Kıyı açığındaki Sıçan Adası ile Uç Adalar ve Beş Adalar ulusal park sınırı içindedir.

Eşsiz doğal güzellikleri olan ulusal park alanının kıyı kesiminin hemen ardında duvar biçiminde Görece Dağı yükselir. Beydağları'nın kuzey-güney doğrultulu kıyı bölümünü oluşturan bu sıranın en yüksek noktası Tahtalı Dağıdır (2.366 m). Kıyı kesiminin doğal bitki örtüsü makilerden oluşur. Dağlık alan kızıl çam ormanlarıyla kaplıdır; yüksek kesimlerde sedir ve ardıç ormanlarına rastlanır. Çıralı limanı ardında yükselen dağlık alandaki Yanartaş adıyla anılan yörede, ağzında sürekli olarak ateş yanan bir yarık ya da baca vardır. İlkçağda kutsal sayılan ve Khimaira(*) adlı canavarın nefesi olduğuna inanılan bu ateşin, yeraltından ısınarak gelen gazlar nedeniyle sürekli yandığı sanılmaktadır. Bu yörede başka doğal gaz sızıntılarına da rastlanır.

Tarihsel değerler açısından da zengin olan parkın başlıca tarihsel kent kalıntıları

ye'deki Memlûk topraklarında yurt tuttular. 14. yüzyıl Memlûk kayıtlarında Kuzey Suriye Türkmenleri içinde Beydili boyunun da adı geçmektedir. Bu bölgenin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra 16. yüzyılda konar göçer toplulukların saptanması için düzenlenen Osmanlı vergi defterlerinde Beydili boyunun oymaklarına da öteki Türkmen toplulukları arasında rastlanır.

I. Süleyman (Kanuni) döneminin (1520-60) ilk yıllarında Kuzey Suriye'de yerleşmiş olan Halep Türkmenleri arasında bulunan ana Beydili kolu bu göçebe topluluğunun en büyüğüdür. Buradaki Beydililer 40 oymaktan oluşuyordu. Bunlar içinde Boz Koyunlu obası, Beydili boy beyi ailesini oluşturuyordu. Türkmenlerin Rakka'ya zorunlu iskânında Beydili boyunun başında bu oba bulunuyordu. Boz Geyikli obası ise Gaziantep ve Suriye'deki Türkmenlerin veli olarak bağlandıkları Boz Geyikli Dede'nin obasıydı.

Osmanlı tarihçisi Naima, 17. yüzyılda Beydili Türkmenlerinin Halep'ten Diyarbakır'a

Kayıtlarda Tarsus'ta ve İç İl'in Gülnar kazası köylerinde yerleşip çiftçilikle uğraşan Beydili oymakları da görülmektedir.

Kuzey Suriye Türkmenlerinin önemli bölümü Safevi Devleti'nin kuruluşuna katıldılar. Safevi Devleti'nde, birçok emir ve yüksek devlet memuru çıkaran Şamlular içinde Beydili oymaklarının önemli bir yeri vardı. Şamlular birçok Türkmen oymağının da kendilerine katılmasıyla güçlendiler ve I. Abbas döneminde (1588-1629) öteki kızılbaş Türkmen boyları içinde en öne geçtiler. Beydili Türkmenleri sonraları daha çok Azerbaycan bölgesine yerleştiler.

Öteki Türkmen boyları gibi Beydili boyunda da zengin bir folklor ve edebiyat oluşmuştur. Değişleri günümüze değin ulaşan aşıklardan Dedemoğlu, Taşbaşoğlu, Kul Sadun ve Mehmet Bey bu boydandır. 16. yüzyıl tahrir defterlerinde Anadolu'da Beydili adını taşıyan 23 yer adı saptanmışken günümüzde bu sayı dozuza düşmüştür.

Beyer-Garratt lokomotifı, üstün çekiş gücüyle tanınan buharlı lokomotif türü. En önemli özelliklerinden birisi de, dingillerine düşen yükün hafifliğidir. İngiltere'de geliştirilen bu lokomotif iki şasilidir ve her şasinin kendi tekerlekleri, silindirleri ve su tankları vardır. Kazanı, makinist bölümü ve ocağı taşıyan şasi kolu, bu şasilerin üzerine oturur. Aracın ağırlığı oldukça uzun bir alana yayıldığından "Beyer-Garratt" lokomotifleri, özellikle dar aralıklı ve gevşek döşenmiş demiryolları için çok uygundur. Ayrıca lokomotifin eklemli türünde bulunan +8-2+2-8-4 dingil düzenlemesinin keskin dönemeçlerde güvenli bir biçimde yol almasını sağlar. Bu tür bir dingil düzenlemesinde, her şaside 4 taşıyıcı tekerlek ve 8 devindirici tekerlek ile, iki şasinin hareket ettirici düzenekleri arasında yer alan kazanın iki ucuna yerleştirilen 2 ek tekerlek bulunur.

"Beyer-Garratt" lokomotifı, 1900'lerin başlarında İngiliz mühendis Herbert Garratt tarafından geliştirildi. Adını ise, patent haklarını elde eden Beyer, Peacock and Company ile Herbert Garratt'tan aldı. 1920'lerden 1950'lerin sonlarına değin, Kuzey Amerika'nın dışında tüm dünyada yaygın olarak kullanılan lokomotif, günümüzde çeşitli Güney ve Doğu Afrika ülkelerinde halen çalışılmaktadır.

beygir atlama, kulpları çıkarılmış bir kulplu beygire benzeyen silindirik bir engelin üzerinden atlamaya dayanan jimnastik hareketi. Uzun-beygir atlama da denen erkekler beygir atlamada, beygir uzunlamasına yerleştirilir ve yüksekliği 1,35 m'ye çıkartılır. Reuther tahtası adı verilen, Almanya'da geliştirilmiş özel türde bir sıçrama tahtası beygirin yakını ucunun önüne konur. Koşarak gelen ve beygirin yanına ulaştığında bir ivme kazanmış olan jimnastikçi, Reuther tahtası üstünde yaylanır ve eliyle destek alarak beygirin üzerinden atlar. Atlama sırasında çeşitli figürler yapılabilir. Bunlar örneğin bacaklar açık atlama, bacaklar bitişik ve çömelme duruşundaki gibi kıvrılmış ya da bacaklar düz ve kalçalar kıvrık durumdaki atlama, perende atma, yanlamasına takla atma vb gibi hareketlerdir. Eller, beygirin yakını ya da uzak ucuna konabilir, ama ellerin destek alabileceği alan sınırlıdır ve bu alanın ötesine dokunmak bir ceza puanı verilmesine yol açar. Her atlayış, bir zorluk standartları tablosuna göre değerlendirilir.

Kadınların beygir atlama aleti erkeklerinkiyle aynıdır, yalnızca yüksekliği 1,1 m'dir

Beydağları (Olimpos) Milli Parkı'nın Tünektepe'den görünümü, Antalya
Fusun Yaraş

Olympos(*) ve Phaselis'tir(*). Likya bölgesinin en doğusunda yer alan bu kent kalıntıları arasında arkeolojik açıdan önem taşıyan yapılarla rastlanır. Günümüzden 11 bin yıl öncesine tarihlenen Belbaşı ve Beldibi kaya sığınakları park alanı içindedir.

Çıralı ve Andrasan limanları ve daha birçok koyun bulunduğu ulusal parkta her türlü deniz sporu, piknik, kamp ve gezi yapılabilir. Antalya'yı Kemer üzerinden Kumluca'ya bağlayan karayolu ulusal parktan geçer. Son düzenlemeyle ulusal park sınırları dışında bırakılan Beldibi ve Kemer gibi yörelerde birçok tatil köyü, otel, motel, kamping ve lokanta vardır. Bu yörelere her yıl çok sayıda yabancı turist gelir. Ulusal park alanındaki olanaklardan yılda 7-8 ay yararlanılır. Antalya Körfezi ile yörenin eşsiz güzelliklerinin izlenebilmesi amacıyla Tünektepe'de yapılan döner gazino, ulusal park sınırları içindedir.

Beydili, BEGDİLİ olarak da yazılır, Oğuzların 24 boyundan biri. Bozokların Yıldız Han kolundandı. Reşideddin'in *Oğuzname*'sinde Beydili'nin anlamı "büyüklerin sözü gibi değerli" olarak açıklanır. Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Secere-i Terâkime*'sinde ve Yazıcıoğlu'nun *Selçukname*'sinde de buna benzer açıklamalar görülmektedir. Beydili boyunun ongunu tavşancıdır.

13. yüzyılda Moğol istilası karşısında Türkistan'dan batıya doğru göç eden Oğuz boyları içinde Beydili boyu da vardı. Beydililer önce Horasan ve İran'a daha sonra da Anadolu ve Suriye'ye kadar göçtüler. I. Baybars döneminde (1260-77) Kuzey Suri-

kadar uzanan bölgenin en güzel yaylalarına sahip oldukları halde, vergilerini vermekten kaçındıklarını belirtir.

Yeni İl'de (Sivas'ın güneyinde) Halep Türkmenleri arasındaki ana koldan ayrılan, ama onlarla ilişkisini sürdüren üç oymaktan oluşan Beydili Türkmenleri de yaşıyordu. Bunlar kış gelince Halep bölgesine inerek kışlamaktaydılar.

1691'de Halep Türkmenleri ve Yeni İl'de yaşayan Beydililer öteki Türkmenler gibi Osmanlı Devleti'nce Rakka ile Ağcakale arasında kalan ve Colap adı verilen bölgede zorla iskân edildiler. Kadıoğlu Yusuf Paşa'nın gerçekleştirdiği bu iskândan sonra Beydili ve öteki Türkmen oymaklarından bir bölümü İran'a göç etti. Rakka'da kalanları Arap kabilelerine karşı çetin mücadeleler vererek buralarda barındılar. 19. yüzyılda bir kervan soygununu bahane eden Halep valisi Abbas Paşa, Beydililerin de içinde bulunduğu Türkmenlerin üzerine yürüdü. Bu sindirme olayı sırasında Beydili boyunun Rakka'daki büyük bölümü Baraklarla birlikte Gaziantep'in güneyine yerleştiler. Bu Beydili köylerinin bir bölümü bugün Suriye sınırları içinde kalmıştır. Çorum ve Sivas yöresinde de yoğun bir yerleşme olmuştur.

Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşuna katılan Türkmen topluluklarının kalıntıları olan Bozulus Türkmenleri arasında yaşayan Beydililerin, I. Süleyman döneminde 200 hane vergi yükümlüsü vardı. II. Selim döneminde (1566-74) ise bu sayı 615'e çıkmıştı. Bozulus Türkmenleri Mardin'in güney bölgelerinde kışlar, Diyarbakır ve Erzurum çevresinde yaylaya çıkardı.

ve uzunlamasına değil enlemesine yerleştirilir. Kadınlar da Reuther tahtası kullanırlar ve atlamayı erkeklerin yaptığı gibi yaparlar. Ancak beygirin boyu değil, eni kullanıldığı için kadınların atlayışı daha kısadır. Kadın ve erkek şampiyonlar için bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (jimnastik). Ayrıca bak. Olimpiyat Oyunları.

beygir sineği bak. baldırsokan

beygircü, yaygın olarak kullanılan güç (birim zamanda yapılan iş) birimi. İngiliz sisteminde bir beygircü, dakikada 33.000 ft-lb'lik işe eşittir; yani 33.000 lb'lik bir kütle, bir dakikada bir ft'lik yüksekliğe çıkarmak için gereken güçtür. Bu değer, 18. yüzyıl sonlarında, güçlü atlarla yaptığı deneyler sonucunda İskoçyalı mühendis James Watt tarafından belirlenmiştir; aslında normal bir atın bir işgünüde harcayacağından yaklaşık yüzde 50 fazladır. Bir beygircünün uluslararası birimler sistemindeki (SI) elektriksel eşdeğeri 746 W'tur. Isı eşdeğeri ise saatte 2.545 BTU'dur (İngiliz ısı birimi).

Metre sisteminin geçerli olduğu ülkelerde ise metrik beygircü birimi kullanılır. Bir metrik beygircü saniyede 75 kilogram-metre'ye eşittir; yani 75 kg'lık bir kütle, bir saniyede bir m'lik yüksekliğe çıkarmak için gereken güçtür. Metrik beygircünün elektriksel eşdeğeri 736 W, ısı eşdeğeri ise saniyede 175,7 kaloridir. Bir metrik beygircü 0,9863 beygircü'ye eşittir.

Bir makinenin, türbinin ya da motorun çıkış milindeki beygircü'ne, ölçüldüğü yöntemle bağlı olarak, frenleme ya da mil beygircü adı verilir. Güçlü alternatif hareketli motorlar için, genellikle, silindirlerdeki basınca göre hesaplanan "belirtilmiş beygircü" kullanılır. Motorun iç sürtünmelerinden kaynaklanan güç kaybı nedeniyle, frenleme ya da mil beygircü, "belirtilmiş beygircü"nden yaklaşık yüzde 10 daha azdır. Bir elektrik motorunun beygircü, girişindeki (W olarak ifade edilen) elektrik gücünden motordaki ısı ve sürtünme kayıpları düşülerek bulunur. Jet motorlarının ve roketlerin itme beygircü, itme kuvvetinin pound olarak değeri, aracın saatte mil olarak ifade edilen hızıyla çarpılıp 375'e (beygircünün saatte mi-lb olarak değeri) bölünmesiyle elde edilir. İtme kuvvetinin kg olarak değerini aracın saniyede metre olarak ifade edilen hızıyla çarpıp 75'e bölmek gerekir.

Beyhakî, tam adı EBU'L-FAZL MUHAMMED BIN HÜSEYİN EL-BEYHAKÎ (d. 996, Harisabad, Beyhak - ö. Temmuz-Ağustos 1077, Gazne), İranlı tarihçi. *Tarih-i Beyhakî* olarak bilinen 30 cildi aşan bir Gazneliler tarihi yazmış, ama tümü günümüze ulaşmamıştır. Nişabur'da öğrenim gördü. 1022'de Gazne'ye giderek hocası Ebu Nasr Mişkan'ın yanında Divan-ı Risalet'te çalışmaya başladı. Ebu Nasr'ın 1039'da ölümü üzerine yerine atanan Ebu Sehl Zuzeni'nin düşmanca tutumu sonucu görevinden ayrılmak zorunda kaldı. İstifası I. Mesud (hd 1031-41) tarafından kabul edilmedi ve Dandankan yenilgisinden (1040) sona terfi ettirilerek müşrifliğe (mülfetslik) getirildi. I. Mesud'un ihanetlerinden kuşulanarak tutuklatıldığı komutanlarını sorgulamakla görevlendirilen Beyhakî, I. Mesud'un ölümünden sonra bir süre önemli görevde bulunmadı.

Abdürreşid döneminde (1049-53) yeniden hükümet hizmetine alınarak Divan-ı Risalet'in başına getirildi. Bu görevi sırasında Gaznelilerle Büyük Selçuklular arasındaki savaşa son veren antlaşmayı kaleme aldı.

Abdürreşid'in saltanatının sonlarına doğru yasaya aykırı mühürler kazdığı gerekçesiyle tutuklanan Beyhakî, bir süre sonra serbest bırakıldı. Sultan Ferruhzad'ın ölümünden (1059) sonra devlet hizmetinden çekilerek kendisini yapıtını yazmaya verdi.

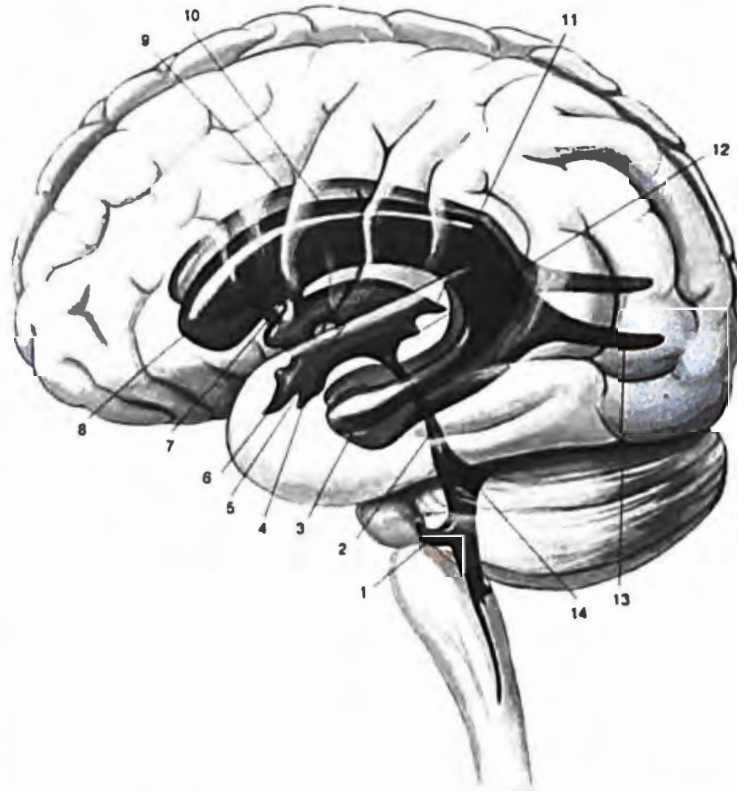
Tarih-i Beyhakî (ös 1862) adlı ünlü yapıtı 30 ciltten fazla tutan bir Gazneliler tarihidir. Ama günümüze yalnızca 5. cildin sonu, 6-9. ciltleri ve 10. cildin başlangıç bölümü ulaşmıştır. Yapıtı tam anlamıyla bir tarih kitabı olmayıp Gazneli sarayını ve sarayda devlet yönetimiyle ilgili görüşmeleri, alınan kararları anı biçiminde anlatan bir çalışmadır. Gaznelilerde saray yaşamı, devlet yönetimi ve örgütlenmesi hakkında özgün bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Yazımına 1018'de başladığını belirttiği *Tarih-i Beyhakî*'nin eldeki bölümleri 1058-59'da kaleme alınmıştır. Beyhakî'nin ayrıca memurlar için yazdığı *Zinetü'l-Küttab* adlı bir yapıtı daha olduğu söylenir.

Beyhakî, asıl adı ZAHİREDDİN EBU'L-HASAN ALİ BIN EBU'L-KASIM ZEYD, İBN FUNDUK olarak da bilinir (d. 7 Temmuz 1100, Beyhak, Horasan - ö. 1170), Arap bilgini ve tarihçisi. İran'ın Beyhak yöresine yerleşmiş soylu bir Arap ailesindendi. Babası Ebu'l-Kasım Zeyd, Buhara'da imamlık, dedesi Ebu Süleyman Muhammed, Nişabur'da kadılık yapmıştı. Yakutü'l-Hamavi'nin verdiği bilgilere göre Beyhakî, Nişabur ve Merv'de öğrenim gördü. Bir süre de Beyhak'ta kadılık yaptı. Fıkıh, kelâm, felsefe, hesap, cebir, nücum gibi ilimlerde döneminin ünlü âlimlerinden ders alan Beyhakî, değişik konularda Arapça ve Farsça birçok kitap yazdı. Yakutü'l-Hamavi'ye göre 70'ten çok yapıtı varsa da, günümüze bunlardan yalnızca beşi ulaşabilmiştir.

Beyhakî'nin en ünlü yapıtı olan *Tarih-i Beyhak* (ös 1938), bir Beyhak yöresi tarihidir. Yazarın gözlemlerine ve bugün elde bulunmayan bazı resmi belgelere dayandığı için özgün bir çalışmadır. Yapıtta tarih ilminin yararları, Beyhak'ın Müslümanlara fethi, coğrafi özellikleri, bölgeye egemen olan büyük hanedanlar ve aileler, burada yetişen âlimler ve şairler anlatılır. Beyhak'ın *Teitimme Sivanü'l-Hikme* adlı yapıtı, Ebu Süleyman el-Sicistani'nin *Sivanü'l-Hikme* adlı biyografik yapıtını tamamlayan bir çalışmadır; 1935'te *Tarihi Hükema'l-İslam* adıyla basılmıştır. Yıldızlara ilişkin *Cevamiü'l-Ahkâmü'n-Nücum* adlı yapıtında Beyhakî kendi yaşamöyküsünü de verir. 1163'te kaleme aldığı *Kitabü'l-Lubab fi Marifeti'l-Ensab*'da Arap kabilelerini anlatır. 1157'de yazdığı *Şerhi Nehcü'l-Belaga*, Hz. Ali'nin *Nehcü'l-Belaga*'sına yazdığı bir şerhtir.

Beyhesiye, Ebu Beyhes el-Heysen bin Cabir'e (ö. 713) uyanların oluşturduğu Hariciye kolu. Ebu Beyhes önce İbadiye kolu içinde yer almışken, sonradan İbrahimiye, Meymuniye ve Vâkıfiye kollarını İslam dışına çıkarak suçlayarak, kendisini izleyenlerle birlikte onlardan ayrılmıştır.

Naslara katı biçimde bağlı olan Hariciler, en küçük bir anlaşmazlık nedeniyle birbirlerini dinden çıkmakla suçlayarak yeni kollar oluşturmuşlardır. Beyhesiye'nin ortaya çıkışına neden olan olay bunun ilginç örneklerinden biridir. İbadiyeye bağlı İbrahim adlı biri, cariyesini kendi inancı dışındaki bir Müslümana satmaya yemin etmişti. Bunun üzerine üç Harici kolu ortaya çıktı. İbrahim'e uyanlar İbrahimiyyeyi, mümin bir cariyenin kâfirlere, yani başka bir Müslümana satılamayacağını öne süren Mey-

- 1 - Dördüncü karıncığın yan girintisi
- 2 - Silyus kanalı
- 3 - Yan karıncığın alt boyunu
- 4 - Hükümet girintisi
- 5 - Üçüncü karıncık
- 6 - Göme sinirleri girintisi
- 7 - Monro deliği

- 8 - Yan karıncığın ön boyunu
- 9 - Sağ yan karıncık
- 10 - Sol yan karıncık
- 11 - Epifiz üstü girintisi
- 12 - Epifiz girintisi
- 13 - Yan karıncığın arka boyunu
- 14 - Dördüncü karıncık

Beyin, beyincik ve beyin karıncıklarının yandan dış görünümü

Frank H. Netter, M.D., The CIBA Collection of Medical Illustrations, CIBA Pharmaceutical Company, Division of CIBA-GEIGY

mun'u izleyenler Meymuniyeyi ve bu konuda bir karara varamayanlar da Vâkıfiyeyi oluşturdular. İbrahimiye içinde yer alan Ebu Beyhes, daha sonra her üç grubu da dinden çıkarmakla suçlayarak dördüncü bir kol kurdu. Ona göre Meymuniye, cariyenin satışını haram kabul ettiği için; Vâkıfiye, Meymuniye'nin küfre girdiğini ve İbrahimiye'nin doğru yolda olduğunu kabul etmediği için; İbrahimiye de, Vâkıfiye'den uzaklaşmadığı için İslam dışına çıkmışlardır.

Beyhesiye, günah işleyen kimseyi cezalandırınca kadar kâfir olarak kabul etmez. Ama ona mümin de demez. Bazı Beyhesiye mensupları imamın küfre düşmesi durumunda ona uyanların da küfre düşeceğini öne sürmüşlerdir. Beyhesiye'nin ayrıncı görüşlerinden birisi de, helal olan içki nedeniyle sarhoş olan kişinin yaptıklarından sorumlu tutulamayacağıdır. Beyhesiye'den ayrılarak yeni bir kol oluşturan Avfiye ise, içkili iken namazın terki gibi yasak durumlarda sarhoşluğun küfür olduğunu kabul etmiştir.

beyin, omurgalıların kafatası boşluğunun içinde yer alan ve merkez sinir sisteminin ön bölümünü oluşturan, yoğunlaşmış sinir dokusu. Duyular aracılığıyla alınan verileri birleştirip bütünleyerek, bu uyanlara yanıt niteliğindeki hareketleri yöneten, bu nedenle temel içgüdüsel etkinliklerde çok önemli bir rol oynayan beyin, üstün yapılı omurgalıların aynı zamanda öğrenme merkezidir.

Omurgasızların beyni, bir dizi sinir kordununun ön ucunda kümelenmiş sinir hücrelerinden, omurgalıların beyni ise omuriliğin(*) ön bölümünün iyice genişlemesinden oluşur. Gelişmemiş omurgalıların beyni, böyle bir genişleme göstermediğinden, daha çok bir boruyu andırır; bu hayvanların beyni ile daha üstün yapılı omurgalı embriyonlarının erken gelişme evrelerindeki beyni arasında oldukça büyük bir benzerlik göze çarpar. Gelişmemiş omurgalıların beyinde üç bölge ayrıtılır: Arka beyin ya da art beyin (rombensefal), orta beyin (mezen-sefal) ve ön beyin (prozen-sefal). Üstün yapılı omurgalıların, embriyonun gelişmesi sırasında beyin önemli değişiklikler geçirir-se de, bu üç bölge arasındaki ayırım sonuna değin korunur. Ancak, embriyonun gelişmesi sırasında orta beyin olduğu gibi kalır-ken ön beyin ve arka beyin ikiye alt bölüme ayrıldığından, beyinde beş bölge bir yapı ortaya çıkar: Arka beyin, beyinciği oluşturan metensefal ile soğaniliği (soğanık ya da omurilik soğanı) oluşturan miyelsefal bölgelerine ayrılır; ön beyinden ise, beyin yarımkürelerini oluşturan telensefal (büyük beyin) ile talamus ve hipotalamusu oluşturan diensefal bölgeleri doğar. Beyni, beyin yarımküreleri(*) ve beyin sapı(*) olmak üzere iki büyük bölüm halinde incelemek anatomi açısından büyük kolaylık sağlar. Bu incelemede, diensefal (talamus ve hipotalamus), mezen-sefal (orta beyin), metensefal (Varol köprüsü ve beyincik) ve miyelsefal (soğanilik) bölgeleri beyin sapı içinde sayılır. Beyin sapı içindeki oluşumların en önemlilerinden biri olan ve embriyondaki arka beyin bölgesinden türeyen beyincik(*), dengenin ve kas hareketlerindeki eşgüdümün sağlanmasından sorumludur. Soğanilik(*) ise, omurilikten gelen sinyalleri beynin daha yukardaki bölgelerine iletir; ayrıca kalp atışı ve solunum gibi otonom sinir sistemi işlevlerini yönetir.

Üst bölümü, embriyonun ilk evrelerindeki ve gelişmemiş omurgalılarındaki görme çıkıntısından türemiş olan orta beyin, balıklarda ve amfibyumlarda duylardan gelen verileri birleştirme merkezidir. Kuşlarda bu işlevi orta beyin ve ön beyin birlikte üstlenir. Memelilerde ise orta beyin iyice küçülmüş-

tür ve daha çok ön beyin ile arka beyin arasındaki bağlantıyı sağlar.

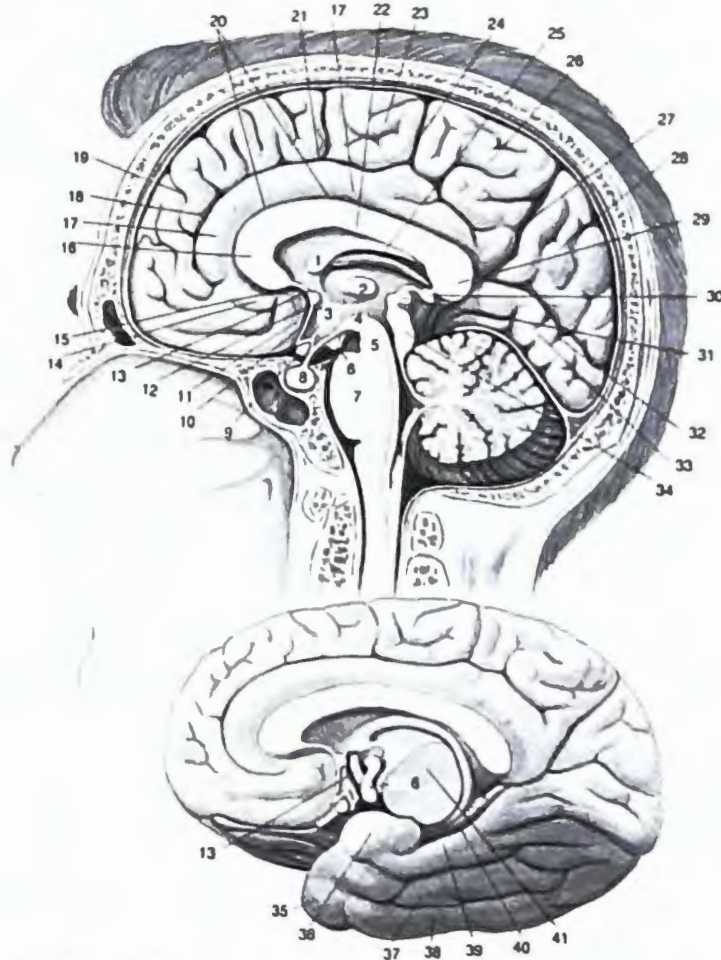
Diensefal bölgesinden doğan talamus(*), soğanilik ile beyin yarımküreleri arasında, demiryollarındaki makas ya da röle istasyonlarının işlevini üstlenir. Hipotalamus(*) ise, cinsel güdüler, hoşlanma, ağrı, acıkma ve susama duymalarını, kan basıncını, vücut sıcaklığını ve iç organlara ilişkin öbür işlevleri denetleyen önemli bir merkezdir. Ayrıca hormon salgısının düzenlenmesinde de önemli görevler üstlenir; hipofiz bezinin ön bölümünün salgısını uyaran hormonları ve bu bezin arka bölümünde depolanıp salgılanan oksitosin ve antidiüretik hormonları üretir.

Soyuluş ve embriyonoluş evrimleri sırasında koku çıkıntısının bir parçası olarak gelişen telensefal, insan beyninde çok daha karmaşık işlevlerden sorumludur. İnsanda ve öbür gelişmiş omurgalıların bu bölüm, kıvrımlı bir bozmadde kütesi oluşturacak biçimde büyüyen, beynin geri kalan bölümüne üstüne yerleşmiştir. Beyin kıvrımlarının azlığı ya da çokluğu, bir ölçüde canlıların vücut büyüklüğüne bağlıdır. Karıncayiyen ve marmoset gibi küçük yapılı memelilerin beyinleri genellikle düz denemek kadar az kıvrımlı, balina, fil ve yunus gibi büyük memelilerin beyinleri ise çok kıvrımlıdır.

Bu büyük memelilerden bazılarında, örneğin balina ve yunusta beyin kabuğundaki bozmadenin çok ince olmasına karşılık, insanda ve insansımaymunlarda bozmadde genellikle daha kalın ve çok daha farklılaşmıştır.

Beyin yarımküreleri, önden arkaya doğru uzanan derin bir yarıyla birbirinden ayrılmıştır. Bu yarığın tabanında, iki yarımküre arasındaki iletişim bağlantısını sağlayan ve katı madde, nasırsı madde, beyin direği gibi adlarla anılan kalın bir sinir lifi demeti (*corpus callosum*) bulunur. Sinir lifleri soğanilikte ya da ender olarak omurilikte çaprazlanarak yön değiştirdikleri için, beynin sol yarımküresi vücudun sağ yanını, sağ yarımküresi ise sol yanını denetler. Her ne kadar sağ ve sol yarımküre birçok bakımdan birbirinin ayna görüntüsü biçimindeyse de, aralarında önemli işlevsel farklılıklar vardır. Örneğin birçok kişide konuşmayı denetleyen bölgeler sol yarımkürede, mekân algısını denetleyen bölgeler ise sağ yarımkürede bulunur.

Orta oluk (Rolando yarığı) ve yanal oluk (Sylvius yarığı) denen iki derin yarı, beyin yarımkürelerinden her birini alını, yankafa,

1 - Yarıklı deri (forams)

2 - Ara kulla

3 - Görmeye yarayan görme

4 - Beyin sapı üstü

5 - Beyin sapı

6 - Memeliler (çukuk)

7 - Varol köprüsü

8 - Hipofiz bezi

9 - Görmeye yarayan çapraz

10 - Kollajen eleri arka oluk

11 - Nasırsı (tab) madde altı kırım

12 - Ön beşer

13 - Formas direği

14 - Kollajen eleri

15 - Nasırsı madde ön ucu

16 - Nasırsı madde direği

17 - Kollar kırım

18 - Kollar oluk (altı bölüm)

19 - Üst altı kırım

20 - Nasırsı madde kırım

21 - Kollar oluk

22 - Nasırsı madde gövdesi

23 - Orta lob

24 - Kollar oluk (ortı kollar bölüm)

25 - Üçüncü kolların derin ağ

26 - Kolların ön lob

27 - Yarıklı-deri (forams)

28 - Kolların altı kırım

29 - Nasırsı madde arka ucu

30 - Epilöz bezi

31 - Arka beşer

32 - Marmosetlerin yarı

33 - Dizi kırım

34 - Dondurucu parçığı

35 - Şişir lobu ön ucu

36 - Kolları kırım

37 - İki kırım

38 - Alt kollar kırım

39 - Hipotalamus kırım

40 - Hipotalamus kolları

41 - Talamus

Beynin yandan iç görünümü (boyuna kesit)

Frank H. Netter, M.D., The CIBA Collection of Medical Illustrations, CIBA Pharmaceutical Company Division of CIBA-GEIGY

şakak ve artkafa loplari olarak bilinen dört parçaya bölür. Orta oluk, beyin kabuğunun(*) hareket sinirlerinin uçlarını alan bölgesi (yanğın önündeki bölge) ile duyu sinirlerinin uçlarını alan bölgesini de (yanğın arkasındaki bölge) birbirinden ayırır (bak. beyin olukları). Yarımkürenin tepesinden başlamak üzere, hareket ve duyu alanlarının üst bölümleri vücudun alt yanını, alt bölümleri ise üst yanını denetler. Beyin kabuğunun, artkafa bölgesine rastlayan kesimindeki görme alanı ile şakak bölgesine rastlayan kesimindeki işitme alanı gibi başka işlevsel bölgeler de saptanmıştır. Bununla birlikte, insansımaymunlarda beyin kabuğunun büyük bir bölümü belli bir hareket ya da duyu işlevini üstlenmez. Beyin kabuğunun, tüm veri ve uyarıları birleştirip bütünleştirme işlevi gibi çok daha yüksek zihinsel etkinliklerle ilgili olan bölgeleri insan beyninin en büyük bölümünü oluşturur.

İnsan beyninin ağırlığı, yaşa, boya, vücut ağırlığına, cinsiyete ve ırka bağlı olarak değişir. Ortalama boy ve kilodaki bireyler arasında bir karşılaştırma yapıldığında, beynin ağırlığı ve boyutları, kadında ve erkekte oransal olarak eşittir. Yenidoğanda yaklaşık 380 gr ağırlığında olan beyin, yaşamın ilk üç yılı içinde büyük bir hızla gelişerek yedinci yılda doğru erişkindeki büyüklüğüne yaklaşır; bundan sonraki büyümesi oldukça yavaştır.

Beyin, erkeklerde ortalama ağırlığı olan 1.400 gr'a 20 yaş dolaylarında, kadınlarda ise ortalama ağırlığı olan 1.260 gr'a biraz daha erken yaşta ulaşır. Bu yaştan sonra her iki cinstede beyin ortalama ağırlığı her yıl bir gram kadar eksilerek, 75 yaşlarında, olgunluk döneminde eriştiği tepe değerinin onda biri kadar azalır. 20-70 yaşları arasında, insan beyninde her gün yaklaşık 50 bin sinir hücrelerinin (nöron) görev yapamaz duruma geldiği ya da yok olduğu tahmin edilmektedir. 50 yaşlarındaki sağlıklı bir insanda, bu hücrelerin hemen hemen yüzde 10'u iş göremez durumdadır. İnsanlarda düşünme ve bilinçli etkinlik merkezi olan asıl beyin (beyin yarımküreleri), ağırlık açısından tümbeynin yüzde 85'ini oluşturur. *Ayrıca bak.* beyin kanıncıkları; beyin-omurilik sıvısı; beyin zarları; sinir sistemi.

beyin anjiyografisi, boyun atardamarından (şahdamar), X ışınlarını geçirmeyen bir boya verilerek, kafatası içindeki kan damarlarının X ışınlarıyla (röntgenle) incelenmesi. Boya verildikten sonra röntgen filminin X ışınlarına tutulma süresine bağlı olarak, atardamarların ya da toplardamarların görüntüsü alınabilir. Beyin anjiyografisi kan damarlarındaki yapı ya da yerleşim bozukluklarını göstererek, kafatası içindeki kitlesel oluşumların (ur, vb) saptanabilmesini sağlar. Röntgen filminde damarsız bölgelerin varlığı, beynin bu kesimlerinde apse ya da kist bulunduğunu akla getirir. Bu tanı yöntemi, 1927-37 arasında António Egas Moniz tarafından bulunup geliştirilmiştir. *Ayrıca bak.* beyin taraması; elektroensefalografi; radyoloji.

beyin felci, doğum öncesinde, doğumda ya da çocuklukta geçirilen bir beyin hastalığı sonucunda, istemli hareketler üzerindeki denetimin yitirilmesi biçiminde gelişen felç (inme). Bu kavram, yaşamın ilk yıllarında geçirilen beyin hastalıklarına bağlı tüm hareket bozukluklarını içerecek kadar geniş olmakla birlikte, çocuklarda görülen beyin felci genellikle iki tiptir: Spazmlı beyin felci

ve atetozlu beyin felci. (*Ayrıca bak.* atetoz). Spazmlı beyin felcinde, vücudun bir yanındaki ya da her iki yanındaki kol ve bacakların spazm biçimindeki kasılmasına istemli hareket bozuklukları eşlik eder. Vücudun iki yanını tutan spazmlı beyin felcinde, kasılmalar ve felç, genellikle bacaklarda el ve kollarından daha belirgindir (Little diplegisi) ya da yalnızca bacakları etkiler (paraplegi). Atetozlu beyin felcinde ise istemli hareketlerde herhangi bir bozukluk olmayabilir; üstelik spazmlı kasılmalar çok daha hafiftir ya da hiç yoktur. Bunun yerine yüzde, boyunda, kol ve bacaklarda genellikle çift yanlı, bazen tek yanlı olarak değişken ve hafif kasılmalar söz konusudur. Sonuçta, yüz buruşturma, eklemlemesiz konuşma gibi bölgesel ya da genel istemsiz hareketler görülür; bu istemsiz hareketler sıkıntı ve heyecan duyulduğunda iyice artar. Spazmlı beyin felcinde, beyin dokularının yıkımı ya felçli yanın karşıtı olan beyin yarımküresinde ya da her iki yarımkürede, özellikle sinir hücrelerini ve beyin kabuğu bağlantılarını etkiler. Atetozlu tipte ise, beyindeki yıkım özellikle beyin kabuğunun altındaki bazal gangliyonlarda ortaya çıkar.

Beyin felci mutlaka zekâ geriliğine yol açmaz; beyin felci geçiren birçok çocuğun erişkinliğinde normal zekâ olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, küçük yaşlarda geçirilen herhangi bir beyin hastalığı çocuğun zihinsel ve ruhsal gelişmesini bazen ciddi biçimde engelleyebilir. Beyin felci olan çocukların çoğunda, özellikle vücudun felçli bölümlerinde, şiddetli kasılma ve çırpınmalar biçiminde sara nöbetleri görülür. Spazmlı beyin felcinde zekâ geriliğinin ve sara nöbetlerinin ortaya çıkma olasılığı oldukça yüksektir. Oysa atetozlu tipte, ileri düzeyde zekâ geriliği oranı çok daha düşük, sara nöbetine benzer çırpınmalar ise enderdir. Bazen atetozlu çocukların zekâsı ve algılaması normaldir; ama, istemsiz hareketler ve eklemlemesiz konuşma nedeniyle sözcükleri ve işaretleri doğru kullanamadıklarından geri zekâlı sanılabilirler.

Beyin felcinin nedenleri çok ve değişken olmakla birlikte, temel bozukluk bazal gangliyonlar ile beyin kabuğu arasındaki sinir iletilisindedir. Bu bozuklukta kalıtımın rolü pek azdır; ancak beyin damarlarında, ara dokularda ve sinir hücrelerinde ur oluşumuna ya da beyindeki kimyasal süreçlerde bir çarpıklığa yol açarak etkili olabilir. Embriyonun gelişmesi sırasında ortaya çıkan beyin hastalıkları ve oluşum bozuklukları, beyin felcinin nedenleri arasında kalıttan çok daha önemli bir yer tutar. Ana baba arasındaki kan uyumsuzluğu, yenidoğanda ileri derecede sarılık yaparak beyin yıkımına ve felcine yol açabilir. Doğum sırasında yenidoğanın oksijensiz kalması (asfiksi), en sık görülen beyin felci nedenidir. Baş bölgesine rastlayan ağır darbe ve yaralanmalar, zehirlenmeler ve bulaşıcı çocuk hastalıkları gibi doğum sonrası etkiler, beyin felcinin nedenleri arasında en arka sırayı alır.

Kas gevşetici ilaçlarla yapılan tedavi, spazmları azaltarak hastayı rahatlatır da etkisi geçici ve sınırlıdır. Tedavi programının asıl amacı psikolojik yönlendirme, eğitim ve çocuğun fiziksel eksikliklerini dengeleyebilmek için duyu, hareket ve zihinsel yetilerini olabildiğince geliştirmektir.

beyin göçü, yetiştirilmesi görece büyük kaynak gerektiren bilim adamı, hekim, mühendis vb gibi nitelikli insan gücünün daha gelişmiş bir başka ülkeye göç etmesi.

Beyin göçünden söz edilebilmesi için, terk edilen ülke ile göç edilen ülke arasında gelişmişlik açısından az da olsa bir fark

bulunması gerekli ve yeterlidir. Dolayısıyla bir gelişmiş ülkeden (örn. Kanada) daha da gelişmiş bir başka ülkeye (örn. ABD) yönelen beyin göçü ile az gelişmiş bir ülkeden herhangi bir gelişmiş ülkeye yönelen beyin göçü arasında ilkesel bir ayırım yapılamaz. Ama, gelişmiş ülkelerin yitirdiği nitelikli insan gücü hem sayıca daha azdır, hem de bu ülkeler kayıplarını az gelişmiş ülkelerden kendilerine yönelen beyin göçü ile nitel ve nicel olarak fazlasıyla karşılamaktadır.

Beyin göçü, temelde gelişmiş ülkelere yönelik bir kaynak aktarımı olarak değerlendirilebilir. Az gelişmiş ülkelerin bu yüzden uğradığı kayıp, gelişmiş ülkelere bu ülkelere gönderilen geçici uzman ve teknik personel yardımıyla kapatılamayacak kadar büyüktür. Gelişmiş ülkelere gönderilen uzmanların görev süresinin sınırlı olmasına karşılık, gelişmiş ülkelere giden uzmanlar göç ettikleri ülkelere genellikle yerleşmektedir. Gelişmiş ülkelere göç eden hekim, mühendis, bilim adamı ve öteki uzmanların yetiştirilmesi için harcanmış ulusal kaynaklar toplamı, göç alan gelişmiş ülkelerin göç veren ülkelerdeki kalkınma programları için yaptıkları yardımları genellikle aşmaktadır.

Yetiştirmiş insan gücü hareketi olarak beyin göçünün geçmiş çok eskilere dayanır. Dinsel, bilimsel, sanatsal, felsefi ve entelektüel etkinliklerin yoğun olduğu kentler ilkçağ ve ortaçağda da birçok sanatçı, düşünür ve bilim adamı için çekim merkeziydi. Günümüzde ise beyin göçü, genellikle ekonomik ve toplumsal sorunlar ile siyasal baskının yoğun olduğu ülkelere ötekilere doğru bir insan gücü akımı olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla kişisel bir seçimle gerçekleşse bile öznel nedenlerle açıklanamayacağı vurgulanmaktadır. Bir az gelişmiş ülkenin kendi sınırları içinde, daha az gelişmiş yörelerinden daha gelişkin merkezlerine yönelen uzman akımı da beyin göçü kapsamında görülmektedir.

beyin kabuğu, BEYİN KORTEKSİ olarak da bilinir, beyin yarımkürelerinin, sinir sisteminin bozmadısından oluşan ve istemli hareketlerin denetlenmesinden, duyanın birleştirilip yönlendirilmesinden, yüksek düzeydeki zihinsel ve duygusal işlevlerin düzenlenmesinden sorumlu olan en dış katmanı.

Beyin kabuğunu oluşturan hücreler, kesin sınırlarla birbirinden ayrılmamış altı katmanda toplanır: 1) Moleküllü katman, 2) tanecikli dış katman, 3) piramitimsi dış katman, 4) tanecikli iç katman, 5) piramitimsi iç katman, 6) iğsi hücreler katmanı. Her iki yarımküreyi örten beyin kabuğu, getirici sinir liflerinin dağılımına ya da daha derindeki sinir merkezleriyle bağlantılı olan götürücü liflerin kökenine göre de birkaç bölüme ayrılır. Bu ayrıma göre, kabuğun en önemli işlevsel bölümleri birincil hareket alanı, birincil duyu alanı, birincil görme alanı, birincil işitme alanı ve birleştirme alanlarıdır.

Birincil hareket alanı beynin ön bölümünde (alın lobu), orta oluğun ön duvarında bulunur. Vücudun karşı yanındaki iskelet kasları buradan yönetilir. Birincil duyu alanı beynin yankafa bölümünde yer alır ve deriden, kaslardan, eklemelerden, kas kışkırtıcılar gelen duyarlar talamus aracılığıyla bu alana ulaşır. Burada da, hareket alanındaki gibi, vücudun çeşitli bölgelerine karşılık düşen özel bölgeler vardır. Duyu alanının yıkımı, duyarların algılanmasını azaltır ama tümüyle yok etmez; çünkü, ağrı gibi bazı önemli duyarlar talamusta bilinç düzeyine ulaşır. Birincil görme alanı, beyin kabuğunun artkafa bölümündeki mahmumsu yarımda bulunur; bu alanın yıkımı

görme bozukluklarına, hatta yitimine yol açar. Birincil işitme alanı şakak bölümünde, yanal beyin yarığının tabanında bulunur ve yıkımı orta derecede sağırlıkla sonuçlanır.

Çeşitli hareket ve duyu alanlarıyla bağlantılı olan birleştirme (ya da bütünleme) alanları, üstün yapıli omurgalılarda beyin kabuğunun çok büyük bir bölümünü kaplar. Birincil duyu alanlarının yakınındaki birleştirme alanlarının görevi, duyulardan gelen uyarıları görüntülemek ve anlamlandırmaktır. Alınan uyarılar önceden yaşanmış deneyleri ve anıları çağrıştırdığında, uyarıları veren nesne ya da olgu tanınır. Karmaşık istemli hareketlerin yapılabilmesi için, önce hareket planının tasarlanması, sonra bu planın birleştirici sinir lifleriyle hareket alanlarına aktarılması gerekir. Konuşma işlevinde de karmaşık hareket ve duyu birleştirme mekanizmaları söz konusudur.

Alın lobunun, hareket alanlarının önünde kalan büyük parçası (alın birleştirme alanı) talamusla bağlantılıdır; talamusun ise hipotalamustaki otonom merkezlerle bağlantısı vardır. Kabuğun öbür alanlarından da birleştirici sinirleri alan bu kesim, insanda yüksek düzeydeki zihinsel işlevlerin ve duygusal davranışların sorumlusudur.

beyin kanaması bak. apopleksi

beyin karıncıkları, beynin, içleri beyin-omurilik sıvısıyla dolu olan oyuk bölümleri. Embriyodaki gelişmenin başlangıcında, merkez sinir sistemi içi boş bir boru biçimindedir; bu oyuk yapı, yetişkinlerde beyin karıncıkları ve omuriliğin iç kanalı biçiminde varlığını sürdürür.

Beyinde dört karıncık vardır: Beyin yarım-kürelerinde bulunan sağ ve sol yan karıncıklar;

ara beyindeki (talamus bölgesi) üçüncü karıncık ve arka beyinde, Varol köprüsü ile soğanilik kesiminde bulunan dördüncü karıncık. Yan karıncıklardan her biri, Monro deliği denen karıncıklararası deliklerle üçüncü karıncığa açılır; üçüncü karıncık ise, Sylvius kanalı denen dar bir geçitle dördüncü karıncığa bağlanır. Dördüncü karıncığın, daha aşağıdaki omurilik iç kanalıyla ve örümceksizar altı aralıkla bağlantısını sağlayan da Magendie ve Luschka delikleridir.

beyin korteksi bak. beyin kabuğu

beyin olukları, BEYİN YARIKLARI olarak da bilinir, beyin yarım-kürelerinin dış yüzeyinde, beyin loplari denen çeşitli anatomik bölgeleri birbirinden ayıran derin yarıklar. Bu oluklar, insan beyninin en işlevsel bölümü olan beyin kabuğunun alanını artıracak biçimde, beyin yüzeyinin katlanıp kıvrımlanmasından ileri gelir. Beyin oluklarının en belirginleri şunlardır: Alın ve şakak loplari arasındaki yanal oluk ya da Sylvius yarığı; alın ve yankafa loplari arasında, birincil hareket ve duyu alanlarını birbirinden ayıran orta oluk ya da Rolando yarığı; beyin kabuğunun görme alanını barındıran artkafa lobundaki mahmuzumsu yarık; yankafa ve artkafa loplariyi ayıran yankafa-artkafa oluğu; beyin yarım-kürelerini beyincikten ayıran enine oluk ve yalnızca nasırsı (katı) madde aracılığıyla aralarında bağlantı kalacak biçimde, iki yarım-küreyi hemen hemen bütünüyle ayıran boylamasına oluk.

beyin-omurilik sıvısı, beyin karıncıklarını ve omurilik iç kanalını dolduran, ayrıca bu oluşumların çevresini sararak sürtünmeleri engelleyen ve darbelerden koruyan duru, renksiz sıvı.

Beyin-omurilik sıvısı daha çok beyin karıncıklarında oluşur, beyin sapındaki kanaldan aşağıya doğru akar ve çevredeki doku boşlukları tarafından emilerek merkez sinir sisteminden ayrılır. Normal bir yetişkinin vücudunda 100-150 ml kadar beyin-omurilik sıvısı vardır. Özgül ağırlığı düşük olan bu sıvı, tıpkı kan gibi hafif alkali yapıdadır. Yaklaşık yüzde 99'u sudan oluşur, donma noktası 0,57° C dolaylarındadır. Normal olarak 1 mm'ünde beşten az sayıda akyuvar (tek çekirdekli ya da bazen lenfosit) bulunur, alyuvar ise hiç yoktur; protein ve yağ oranı da kan plazmasınıniki kadar yüksek değildir.

Beyin-omurilik sıvısı daha çok mekanik işlevler üstlenir: Beynin ağırlığını taşıyor, beyin ve omuriliği çevreleyen zarlar ile kafatası kemiklerinin iç yüzeyini döşeyen zarlar arasındaki sürtünmeleri azaltmak için yüzeylere kayganlık kazandırır; başa sert bir cisim çarptığında, darbenin etkisini dağıtan bir tampon işlevi görür. Kafatası içindeki basıncın sabit kalmasını sağlayan da beyin-omurilik sıvısıdır: Kan hacmi ya da beyin dokusu arttığında, sıvı, dengeyi koruyacak biçimde azalır; kafatası içindeki madde hacmi azaldığında ise (örn. beyin küçülmesi) bu eksikliği karşılayacak kadar artar. Ayrıca, sinir sistemi içinde çeşitli maddelerin taşınması, örneğin metabolizma artıklarının, antikorların, hastalık ürünü olan çeşitli maddelerin beyin ve omurilikten kan dolaşımına aktarılması, bazı ilaçların sinir sistemi dokularına ulaştırılması da beyin-omurilik sıvısı aracılığıyla olur.

Beyin-omurilik sıvısının nasıl oluştuğu henüz tam olarak açıklanamamıştır; ama ge-

Tablo: Beyin-Omurilik Sıvısının (BOS) Tanı Amacıyla Değerlendirilmesi

durum ya da hastalık	ilk basıncı (mm BOS)	omurilik-örümceksizar altı bikanlığı	görünüm	hücre sayısı (mm ³ 'te)	protein (mg/100 ml)	glukoz (mg/100 ml)	NaCl biçimindeki iyonlar (mg/100 ml)	yorum
Normal	70-150	yok	duru renksiz	0-5 tek çekirdekli	15-45	50-80	700-750	
Merkez sinir sistemi ve beyin zarları enfeksiyonları								
İnflü akut menenjit	200-600	yok	bulanık ya da inli	500-20.000 daha çok parçalı çekirdekli	100-1.000	10-20 mg ya da daha az	575-700	mikroorganizmalar boyama ya da kültürle bulunabilir
Vereme bağlı menenjit	200-500	yok	yanardöner ya da uçuk sarı	100-500 daha çok lenfosit	60-700	15 mg ya da daha az	525-675	verem basılı boyama ya da kobaylara asılanarak bulunabilir
Cryptococcus kökenli menenjit	200-400	yok	hafif yanardöner	100-500 daha çok lenfosit	50-300	30-40 mg ya da daha az	normal ya da biraz daha az	menenjitler için rutin olarak boyayarak ya da özel kültürle bulunabilir
Frengye bağlı menenjit	150-300	yok	duru ya da hafif yanardöner	300-2.000 tek çekirdekli	50-400	normal ya da biraz daha az	normal ya da biraz daha az	serum testleri genellikle pozitif
Merkez sinir sistemini tutan frengi	normal	yok	duru	10-15 tek çekirdekli	50-100	normal	normal	geç incelenmiş olgular dışında, serum testleri genellikle pozitif
Virüs kökenli menenjit ve ensefalitler	100-250	yok	duru	25-250 başlangıçta parçalı çekirdekli, sonra lenfosit	40-80	normal (bazen fazla)	normal	virüs bazen bulunabilir
Akut çocuk felci	normal	yok	duru	50-250 daha çok tek çekirdekli	40-100	normal	650-750	tek öncesi evrede parçalı çekirdekli hücreler bulunabilir, protein aşamalı olarak artar
Beyin apseleri	200-800	yok	duru renksiz	30-100 daha çok tek çekirdekli	40-200	normal	normal	kapsülün çevriminden öncesi evrede parçalı çekirdekli hücreler bulunur
Sinir sistemi ve beyin zarlarının çeşitli hastalıkları								
Kanserleşen menenjit	150-400	yok	duru ya da yanardöner	100-500 daha çok tek çekirdekli	40-200	biraz az	normal	boyanmış hücre çökeltisinde kanser hücreleri bulunabilir
Beyin ırları	150-500	yok	duru ya da sarımsı	genellikle normal bazen 50-100 kadar	20-150	normal	normal	lenfositlerin artması, genellikle beyin karıncıklarının ya da zarların yakınındaki ırların varlığını gösterir
Omurilik ırları	normal ya da daha az	kusmen ya da tamamen	duru ya da sarımsı	genellikle normal	50-5.000	normal	normal	protein artışı tam bikanlığı akda gösterir
Guillain-Barre sendromu	normal	yok	duru ya da sarımsı	normal	50-1.000	normal	normal	çoğu kez lenfosit artışı olmadan protein artışı görülebilir
Karıncık ya da örümceksizar altı kanamaları	150-400	yok	kankı sarı	çerçuk alyuvarlar	50-500	normal	normal	bu hıce kankı üst yüzey sarıdır
Beyin-omurilik yaygın sklerozu	normal	yok	duru renksiz	5-50 tek çekirdekli	40-70	normal	normal	

nel olarak, sinir sistemi boşluklarının iç yüzünü döşeyen zarlardan süzülmesi ve içine protein, sodyum gibi maddelerin karıştığı sanılır. Sıvının oluşumu kesintisiz bir süreçtir; her 6-8 saatte bir, yani günde 3-4 kez tümüyle yenilir. Omurilikteki sinir kökleri ve kafatası sinirlerinin çevresindeki boşluklar aracılığıyla sinir sisteminin ayrılan ve bir bölümü doğrudan beyin yüzeyindeki toplardamarlar tarafından emilen sıvı, sonuçta toplardamarlardaki kana karışır. Sıvının dolaşımı pompalayıcı bir organla değil, doğrudan doğruya yerecekimi, sürekli salgılanma-emilme süreçleri, çevre dokularındaki atardamarların kasılıp gevşemesi, solunum, toplardamar basıncı ve vücut hareketleriyle gerçekleşir.

Pek çok bozukluk ve hastalığa ilişkin ipuçları veren beyin-omurilik sıvısının büyük bir tanı değeri vardır. Bu amaçla, bel omurları arasına sokulan içi boş bir iğneyle sıvıdan örnek alınır (bel ponksiyonu) ve gerek görünümünün, gerek kimyasal özelliklerinin incelenmesiyle birçok hastalık saptanabilir. Normalde renksiz ve duru olan sıvının bulanıklaşması, merkez sinir sistemi zarlarının iltihaplandığını, sıvıda kan görülmesi ise beyinde herhangi bir kanamayı akla getirir.

Sıvı almak için yapılan bel ponksiyonu sırasında, Ayer su manometresi denen bir aygıtla, beyin-omurilik sıvısının basıncı da ölçülür. Basıncın, normal değerler olan 70-150 mm'nin üstüne çıkması menenjit, beyin apsesini ya da urunu ve kanama olasılıklarını düşündürür.

Bazen Queckenstedt testi uygulanarak, boyun toplardamarlarına bastırılmasıyla sıvı basıncında gözlenen değişiklikler incelenir. Basıncın birdenbire yükselmesi ve düşmesi normaldir; basıncın yavaş bir biçimde değişmesi ya da hiç değişmemesi, örümceksizar altı aralıkta, sıvının omurilikteki dolaşımını engelleyen bir tıkanıklık bulunduğunu gösterir; bu da omurilik ırlarının belirtisi olabilir.

beyin sapı, tümbeynin (ensefal), beyin yarımkürelerinin altında kalan ve orta beyni, Varol köprüsünü ve soğanlığı içeren bölümü. Anatomi incelemelerinde çoğu kez, talamus ve hipotalamusu içeren ara beyin ile gene artkafa çukurunda, beyin sapıyla aynı kesimde bulunan beyincik de bu bölümden sayılır. Ara beyin (diencefal) ve orta beyin (mezencefal) bölgesine üst beyin sapı, Varol köprüsü ile soğanlığı alt beyin sapı denir. Beyin sapının ayrı bir birim olarak kabul edilmesinin temel nedeni, refleks hareketlerin, duyu ve hareket iletisinin denetlenmesinde, vücudun iç ortamının düzenlenmesinde ve sinir sisteminin geri kalan bölümünün eşgüdümünde çok özel işlevler üstlenmiş olmasıdır. Beyin yarımküreleri ile omurilik arasında yer alan ve beynin bu farklılaşmış bölgeleriyle bağlantısı olan beyin sapı, bu yapılardan her ikisiyle de bazı benzerlikler gösterir. Beyin sapı, giren sinirler aracılığıyla duysal izlenimlerin alınıp biriktirilmesinden sorumlu olduğu gibi, deri ve kaslara giden hareket sinirlerinin, ayrıca göz, kulak, burun gibi duyu organlarına giden kafatası sinirlerinin büyük bölümü de beyin sapından çıkar.

İki göz yuvarının birbiriyle, hatta başla eşgüdümlü dönme hareketi, göz yuvarı kaslarının yakın görmeye uyumu sağlayan kasılması, gözbebeği açıklığının fazla ve az ışığa uyum sağlamak üzere daralıp genişlemesi, kulağın sesli uyarıları en üst düzeyde

yakalayabilmesine yönelik retleksi, çiğneme ve yutkunma refleksleri, yiyeceklerin ya da yabancı maddelerin soluk borusuna kaçmasını engelleyici refleksler hep beyin sapından yönetilir. Beyin sapına ulaşan sinir iletisinde ise, bazı duyumların bu beyin bölgesinde bir "duygu niteliği" kazandığı sanılmaktadır. Gerçekten de, birçok duyum hiçbir tepki yaratmaksızın, tam bir kayıtsızlıkla algılanır; oysa bazı kişiler, duyumların algılanması sırasında, yaşanmış anı ya da deneyleri çağrıştıran bir hoşnutsuzluk ya da hoşnutsuzluk duygusuna kapılabilirler. Beyin sapının ön ucundaki ya da yakın çevresindeki bir doku yıkımı, bazen, en sıradan duyumların yoğun ve beklenmedik bir hoşnutsuzluk ya da hoşnutsuzluk duygusuna dönüştüğü talamus sendromuna yol açtığı için, duyumlara duygu niteliği yükleyen mekanizmanın beyin sapında bulunduğu kanısına varılmıştır.

Beyin sapının, iç ortamın düzenlenmesinden sorumlu olan bölümleri ön ve arka uçlarıdır. Üst beyin sapındaki hipotalamus, içsalgı sisteminin baş denetçisi olan hipofiz bezinin üstünde yer alır ve bu bezin hormon salgısını uyarır. Hipotalamus görev yapamayacak duruma geldiğinde ya da hipofizle bağlantısı kesildiğinde, hipofizin arka lobu (nörohipofiz) antidiüretik hormon salgılayamaz olur. Bu durumda böbrekler vücuttaki suyu süzüp yeniden kan dolaşımına kazandıramayacağından, günde bazen 40 litre kadar su idrar halinde dışarı atılır ve aynı miktarda su içilmediği sürece vücut hızla su kaybeder. Hipofizin ön lobunun salgısı biraz daha bağımsız gözükmeyle birlikte, beyin sapının ön ucu yıkıma uğradığında, eşey bezlerini uyarıcı hormonlar yeterince salgılanamaz. Beyin sapının ön ucu, hipofizin ön lobunun stres yaratan uyarılara karşı salgıladığı adrenokortikotrop hormon salgısını da artırır. Vücut sıcaklığının düzenlenmesi de üst beyin sapındaki hipotalamusun denetimi altındadır. Alt beyin sapı ise, kanın karbon dioksitten temizlenmesi, oksijenle yüklenmesi ve bütün vücut dokularına oksijenin iletilmesi gibi yaşamsal önem taşıyan birçok solunum sürecinin düzenlenmesinden sorumludur.

beyin sarsıntısı, beyin dokularının örselenmesi sonucunda, anlık bilinç yitimiyle birlikte sinir sistemi işlevlerinin geçici bir süre için felce uğraması. Beyin kanamasına, beyin dokularının ezilmesine ya da parçalanmasına yol açmayacak düzeydeki darbeler ve doku örselenmeleri bile beyin sarsıntısıyla sonuçlanabilir. Beyin sarsıntısından kaynaklanan bilinç yitimi genellikle 5 dakikadan daha kısa sürer, 10 dakikayı aşması ise çok enderdir. Bununla birlikte bazı durumlarda uzun süreli bilinç bozuklukları ve kalıcı belirtiler görülebilir. Beyin sarsıntısında her zaman bellek yitimi de söz konusudur. Yan etkilere yol açmayan hafif sarsıntılar tam bir iyileşmeyle sonuçlanır.

Beyin Takımı bak. Brain Trust

beyin taraması, kafatası içindeki her türlü yapı ve oluşum bozukluklarını saptamaya yönelik tanı yöntemi. Beyin taraması için pek çok araç ve yöntem geliştirilmişse de, en etkilileri izotop taraması ve bilgisayarlı ekstenel tomografidir.

İzotop taraması, bazı radyoaktif izotopların özellikle damarların örselenmiş bölgelerinde ve ırlarda yoğunlaşma eğilimi göstermesine dayanır. Bu yöntemde, beyne giden damarlardan birine yontmayla teknetyum-99 m, iyot-131 ya da başka bir radyoaktif izotop verilir. Beyin dokularına yerleşen radyoaktif madde bozunuma uğrayarak

(parçalanarak) gamma ışınları salmaya başlar. Bu ışınlar, başın üstünde ileri geri gezdirilen ısıltı sayacı ya da gamma kamerası gibi bir ışın saptama aygıtıyla ölçülür. Beynin belirli bir bölgesindeki radyoaktif madde derişikliğine bakarak, kafatası içindeki bir oluşum bozukluğunun varlığı, biçimi, hatta boyutları saptanabilir.

Bilgisayarlı beyin tomografisinde, beyin, değişik açılardan gönderilen X (röntgen) ışınlarıyla taranır. Hastanın başının çevresinde döndürülen bir X ışını kaynağından kısa aralıklarla çıkan ışınlar, bu kaynakla birlikte dönmekte olan elektronik bir saptayıcı tarafından alınır ve gerekli veriler bir bilgisayara aktarılır. Bilgisayar, birçok taramanın sonuçlarını çözümleyip birleştirerek beyin kesitinin ayrıntılı bir görüntüsünü oluşturur. Böyle bir dizi görüntünün yardımıyla, beyindeki ırların, apselerin, kan pıhtılarının ve geleneksel röntgen teknikleriyle saptanması güç olan başka bozuklukların yeri kolayca belirlenebilir. Ayrıca bak. radyoloji; tomografi.

beyin yarıkları bak. beyin olukları

beyin yarımküreleri, kafatasının üst kesiminde beynin en geniş bölümünü oluşturan, boylamasına derin bir yarıklı iki parçaya ayrılmış, çok kıvrımlı sinir dokusu kütleleri. Sağ ve sol yarımküreler arasındaki tek bağlantı, altta, yarığın tabanında uzanan ve nasırsı ya da katı madde (*corpus callosum*) denen geniş bir sinir demetidir. Yarımkürelerin en dış katmanını olan beyin kabuğu ya da korteksi, daha çok sinir hücrelerini ve destek hücreleri içeren bozmaddeden, iç katmanları ise sinir hücrelerinin uzantıları olan aksolları ya da sinir liflerini içeren akmaddeden ve bazal gangliyonlardan yapılmıştır. Yarımkürelerin dış yüzeyi, özellikle insanda ve iri memelilerde çok kıvrımlıdır; beyin kabuğunun alanını genişleten bu kıvrımların arasında beyin olukları ya da daha derin olan yarıklar uzanır; Yarımkürelerden her biri, sınırlarını genellikle bu olukların çizdiği, özel işlevleri olan loplara ayrılmıştır. Alın lobu, beynin alın bölgesinden orta oluğa kadar uzanır; yankafa lobu orta oluğun arkasında ve yanıl oluğun üstünde kalan bölgedir; şakak lobu yanıl oluğun altında yer alır; artkafa lobu beynin arka bölümünde, şakak ve yankafa loplalarının gerisinde bulunur. Adacık (*insula*) denen beşinci lob, yanıl oluğun içine gömülmüştür; koklama lobu (*rinensefal*) ise beyin yarımkürelerinin alt (iç) yüzeyini oluşturur.

En üst düzeyde zihinsel ve duygusal işlevlerden sorumlu olan beyin yarımkürelerinin en ilginç özelliklerinden biri, her yarımkürenin, beyin kabuğunca yönetilen bu işlevleri, öbür yarımkürenin etkisini bastırarak denetim altına alma eğilimidir.

Bu baskınlık özellikle konuşma alanında kendini belli eder; sağ elini kullanan kişilerde konuşma etkinliği sol yarımkürenin denetimi altındadır. Baskın yarımküredeki özel bir alanın yıkımı sonucunda kişi, söylenenleri duyar ama anlayamaz. Baskın yarımkürenin beyin kabuğundaki bu özel alanları yıkıma uğradığında, öbür yarımkürenin aynı özellikteki alanları zamanla bu işlevleri üstlenmeye başlar.

Baskın ve baskın olmayan terimleri aslında biraz yanıltıcıdır; bir anlamda, insanların iki beynin olduğu söylenebilir: Baskın denen yarımküre sözlü anlatımda ön plana çıkarırken, öbür yarımküre de yüzlerin anımsanması gibi karmaşık algılamaya olaylarında baskınlığını gösterir.

Fizyolojik psikolojide, özelleşmiş birtakım işlevlerin beynin sağ ya da sol yarımküresinde, dolayısıyla vücudun bu yarımküreler

tarafından denetlenen sağ ya da sol yanında yerleşmiş olmasına "yan seçimi" denir. Bunun en belirgin örneği, iş yaparken sağ ya da sol elin kullanılmasıdır. İnsanların tek elleriyle yapabildikleri işlerin sayısı ve sağ ile sol el arasındaki beceri farkı, kişiden kişiye büyük ölçüde değişir. Bu yatkınlığa dayanarak insanlar arasında sağ elini, sol elini ya da iki elini birden kullananlar biçiminde bir ayırım yapılırsa da, hiçbir insan yalnızca sağ ya da yalnızca sol elini kullanmaz.

Ellerden birini kullanmaya yatkın olmanın kökeni konusunda çok değişik görüşler öne sürülmüştür. Bazı uzmanlar bu olayın kalıtsal olduğunu inanırken, bazıları çocuğun bu seçime öğrenme yoluyla vardığını ileri sürerler. Hatta bazı uzmanlara göre bu tür eğilimler daha embriyon aşamasında, bazı rahim içi güçlerin ya da rahim dışı çevresel etkenlerin varlığıyla ortaya çıkmaktadır. Her üç varsayım da, bir ölçüde, doğru kabul edilebilir. Nitekim, solak ana-babalardan solak çocuk doğma olasılığı, sağ ellerini kullanan ana-babalardan solak çocuk doğma olasılığından fazladır. Ayrıca, çocukların elleri arasında bir seçim yapmasını önlemek için sistemli bir program uygulansa bile, sonunda gene kendi seçtikleri eli yeğledikleri görülmüştür.

İnsanların kalıtsal olarak sağ ellerini kullanmaya yatkın olduklarını gösteren bazı veriler vardır. Örneğin gebeliğin üçüncü ve dördüncü aylarında, dölütün sağ elinin parmak izleri sol elininkilerden daha geniştir. Ancak yeni araştırmalar, sağ ya da sol el seçiminin vücut genlerinde değil, yumurta hücrelerinin uzamsal yapısında kodlanmış olduğunu göstermektedir. Bazı bilim adamları ise bu seçimin biyolojik olarak belirlenmediğini, yalnızca çevresel etkilerin sonucu olduğunu öne sürerler. Çocukların çoğu çeşitli işlerde sağ ellerini kullanmak üzere eğitilir ve genellikle bu eğitimin çocuk üzerinde yıkıcı ya da zararlı bir etkisi görülmez. Bununla birlikte, çocuğun doğal eğilimini ve içten gelen seçimini etkilemenin doğru olup olmadığı hâlâ tartışmalı bir konudur.

Özelleşmiş işlevler ile beyin yarımküreleri arasındaki ilişkiye ilk dikkat çekenlerden biri, Fransız patoloji ve antropoloji bilgini Paul Broca'dır. Broca, anlamlı konuşmanın, beynin sol alın lobunun, bugün "Broca kıvrımı" ya da "Broca alanı" olarak bilinen 3. kıvrımındaki merkezden yönetildiğini gösterdi. Ayrıca, beynin sol yarımküresinin örselenmesinin, afazi(*), aleksi ve agrafi olarak adlandırılan konuşma, okuma ve yazma yitimlerine, ayrıca söylenenleri kavrama yetisinin yok olmasına yol açabileceğini kanıtladı. Beyin yarımküresi baskınlığı kuramından yola çıkarak, yarımkürelerden birinin denetimini altında olan vücut bölümlerinin öbür yarımküre tarafından denetlenenlerden daha verimli çalışacağı gibi bir görüşe varılabilir de, bunu destekleyecek kanıt bulmak pek kolay değildir. Baskın el ve baskın ayak her zaman vücudun aynı yanında bulunmadığı gibi, sağ elini kullananların yaklaşık dörtte üçünde ve solakların üçte birinde sağ gözle görmenin baskın olduğu saptanmıştır.

beyin yıkama, bireylerin bir inanç, otorite ya da öğretiye körü körüne bağlanmasını sağlamak için yürütülen sistemli çaba. Gündelik dilde bireyin düşünce ya da eylemlerini kendi isteği, iradesi ya da bilgisi dışında yönlendirme amacı taşıyan her türlü yöntemi kapsayacak biçimde kullanılır. Beyin yıkamada fiziksel ve toplumsal ortam denetim altında tutularak, istenmeyen topluluk ya da bireylere bağlılığı ortadan kaldırma-

ya; bireye kendi tutum ve düşünce kalıplarının yanlış olduğunu ve değişmesi gerektiğini göstermeye ve bireyde egemen güce bağlılık ve kayıtsız boyun eğme anlayışı geliştirmeye çalışılır.

Beyin yıkama terimi daha çok siyasal ya da dinsel bir öğretiyi aşılama ya da bireyin ideolojik yapısını yeniden biçimlendirmeye yönelik sistemli programlar için kullanılır. Beyin yıkamada genelde bireyin eski dost çevresiyle ilişkisini kurmasını ve bilgi kaynaklarına ulaşmasını engelleme; kayıtsız boyun eğmeyi ve aşağılanmayı öngören sıkı bir disiplin uygulama; işbirliğine özendirme için güçlü toplumsal baskıdan ve ödüllendirmeyle yararlanma; işbirliğinin reddedilmesi durumunda, toplum dışına itme, kınama ve yemek, uyku ve toplumsal temas gibi temel gereksinimlerden yoksun bırakmadan, hapsedme ve işkenceye kadar değişen fiziksel ve psikolojik cezalar verme ve sürekli baskı altında tutma gibi yöntemlere başvurulur.

Yoğun psikoterapi ve yüzleştirme yoluyla, beyin yıkamanın etkilerini tersine çevirmenin, özellikle dinsel kült üyelerine uygulandığında bir ölçüde başarılı olduğu görülmüştür.

Beyin yıkamanın bireyin bakış açısı ve tutumunda yarattığı değişimin derinliği ve kalıcılığı, bireyin kişiliğine, dönüştürülmek istenen eski güdülenmenin gücüne ve ortamın yeni değerler sistemini ne ölçüde desteklediğine bağlıdır.

beyin zarları, BEYİN-OMURLIK ZARLARI. MENENJ ya da MENINKS olarak da bilinir, beyni ve omurluğu saran üç zarsı kılıf: İncezar (*pia mater*), örümceksizar (*arachnoidea* ya da araknoit) ve sertzar (*dura mater*). Beyin karnıkalarını ve örümceksizar ile incezar arasındaki boşluğu beyin-omurluk sıvısı doldurur. Beyin zarlarının ve beyin-omurluk sıvısının temel işlevi merkez sinir sistemini korumaktır.

İncezar. İncezar, doğrudan doğruya beyin ve omurluk yüzeyine değen ve bu yapılarla sıkıca yapışmış, olan iç örtüdür. Lifli dokudan yapılmış, çok ince bir zar olan bu örtünün dış yüzeyi, sıvıları geçirmedeği sanılan yassı ve çokgen hücrelerden oluşmuş bir katmanla kaplıdır. Beyne ve omurluğa giden kan damarları incezarın delerek geçer. İncezar bu damarlarla birlikte beynin derinliklerine doğru ilerler ve kan damarlarıyla arasında küçük bir boşluk bırakarak sinir dokusuna sıkıca yapışır.

Örümceksizar. İncezarın üstünde yer alan bu ikinci zar ile incezar arasında, örümceksizar altı aralık denen bir boşluk bulunur. Son derece ince, saydam ve kolayca örselenen bir doku olan örümceksizar da lifli dokudan yapılmıştır ve incezar gibi, büyük olasılıkla sıvıları geçirmeyen yassı ve çokgen hücrelerden oluşmuş bir katmanla kaplıdır. Yalnız, örümceksizar, incezardan farklı olarak, beyin yüzeyindeki bütün girinti ve çıkıntıları izlemeyiz; bu özelliğiyle, sinir sisteminin yüzeyi ile duvarları arasında bazen dar, bazen geniş boşluklar bulunan bol bir torba gibi düşünülebilir.

Örümceksizardan kaynaklanan çok sayıda lif, özellikle beyin bölgesinde, örümceksizar altı aralığı aşarak incezarın yapısına karışır. Örümceksizar ile incezarın ortak embriyolojik kökenlerinin kalıntıları olan bu ince ve narin liflere örümceksi direkler ya da böl-meler denir.

Sertzar. Üç beyin zarının en dışta bulunana, kalın, sağlam ve yoğun lifli dokudan oluşan sertzardır. Bu zarın iç yüzeyi, incezarın ve örümceksizarın yüzeyindekilere benzeyen yassı, çokgen hücrelerle kaplıdır. Öbür iki zardan çok daha karmaşık bir

düzeni olan sertzar, basit bir tanımla, örümceksizarı saran ve çok çeşitli işlevleri yüklenebilecek biçimde değişikliğe uğramış olan bir kesedir.

Sertzarın kafatası içinde kalan bölümü, beyin dokularından aldığı kanı kalbe taşıyan büyük toplardamar kanallarını (sinüsleri) çevreler ve destekler. Ayrıca, ara bölme denen çok sayıda çıkıntıyla beyne de destek olur. Bu çıkıntılardan biri, beyin oracı denen ve beynin iki yarımküresi arasında uzanan orak biçiminde bir bölmedir. Beyincik çadırı denen başka bir bölme de, beyniğin üstünde sağlam bir çatı oluşturur. Beyni örten sertzarın dış bölümü, aynı zamanda kafatası kemiklerinin iç yüzeyini kaplayan bir örtü işlevini görür.

Sertzar, omurga kanalının içinde iki katmana ayrılır. Bu iki katman arasında, yağ ve ince duvarlı toplardamarların bulunduğu bir boşluk uzanır. Dış katman omurga kanalının kemik örtüsünü oluştururken iç katman da beyindeki sertzarda olduğu gibi, sertzar altı aralık denen sıvı dolu dar bir aralıkla örümceksizardan ayrılır. Yalnız bazı bölümlerde, arada böyle bir boşluk bulunmaz ve sertzar ile örümceksizar kaynaşır. Bu iki zar arasındaki kaynaşma bölgelerinin en önemlisi, sertzardaki büyük toplardamar kanallarının duvarlarıdır. Bu bölgelerde, örümceksizarın parmak biçimindeki çıkıntıları sertzarı delip geçerek, toplardamarların içine doğru uzanır. Örümceksizar tomurcukları adıyla bilinen bu çıkıntılar beyin-omurluk sıvısının, sertzar altı aralıktan toplardamar kanallarına geçmesine yardımcı olur.

beyincik, omurgalılarda, beynin, kas hareketlerinin eşgüdümünü denetleyen ve beyin sapına bağlı olan bölümü. Beyincik, üstündeki bol kıvrık ve kıvrımlarıyla halkalı bir solucanı andırdığı için kurtçuk (*vermis*) denen enlemesine bir lif köprüsüyle birbirine bağlanmış, koni biçiminde iki parçadan oluşur. Üç çift beyincik sapıyla beyin sapına bağlanmış olan bu yarımkürelerden her biri üç loba ayrılmıştır. Beyin yarımkürelerinde olduğu gibi, beyincik de de, bozmaddeden yapılmış bir üst örtü ile akmaddeden yapılmış bir iç kütle ayrıt edilir. Bozmaddenin en dış katmanı olan beyincik kabuğunun dış yüzeyinde bir molekül katı, bunun altında Purkinje hücreleri denen, çok iri nöronlardan oluşmuş bir ara kat bulunur. İnsanda oldukça büyük ve kütleli olan beyincığın ağırlığı, omurluğun toplam ağırlığından daha fazladır. Beyincikte bilinçli algılama söz konusu olmadığı gibi, bu organın eşgüdüm işlevlerini istemli olarak değiştirmek de olanaksızdır. Beyincığın yıkıma uğraması, duylarda ve zekâda herhangi bir yitime yol açmazken, algılama bozukluklarına ve ayakta durmayı, yürümeyi, dengeyi etkileyen kas hareketlerinde eşgüdüm yitimine neden olur.

beyit, şiirde, sonları uyaklı iki dizeden oluşan, kendi içinde bağımsız bir yapısı ve anlam bütünlüğü olan birim. Bir beytin her dizesi, kendi içinde bir bütün olabildiği gibi, birinci dizedeki anlam ikincisine de sürebilir. Beyit uzun şiirlerde anlatım birimi olarak sık sık kullanılır. Ama güçlü ve özlü söyleyişlere elverişli olduğu için bağımsız tek şiirler halinde yazılabildiği gibi, başka şiir biçimlerinin bir parçası olarak da ele alınabilir (örn. Shakespeare'in bir beyitle sona eren soneleri). Fransız dramatik ve öykülü şiirinde, uyaklı aleksandren(*) en

çok kullanılan beyit biçimidir. 17-18. yüzyıl Alman ve Felemenk şiirinde de aleksandren beytin etkisi görülür. Beyit terimi, Fransız şiirinde çoğu kez kıta anlamında da kullanılır. Örneğin "kare" beyit, her biri sekiz heceden oluşan sekiz dizeyi bir kıtadır. En tanınmış İngiliz beyti, kahramanlık beytidir. Bu beyitte, bir uzun bir kısa hecenin art arda gelerek oluşturduğu beş heceli ve uyaklı iki dize vardır ve okurken her dizenin ortasında hafifçe durulur. İlk kez 14. yüzyılda Chaucer'in kullandığı kahramanlık beytini, 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında Dryden ve Pope geliştirmişlerdir.

Beyit Elizabeth ve I. James dönemlerinin uyaksız koşukla yazılmış tiyatro yapıtlarında uzun bir konuşmanın sonunda ya da bir diyalog sırasında, dramatik vurguyu güçlendirmek için sık sık kullanılmıştır.

Beyit Türk edebiyatında da yaygın bir nazım birimidir. Özellikle divan edebiyatı beyit temeline dayalıdır. Bu yüzden divan edebiyatında beyit üzerinde çok durulmuş, beyti oluşturan dizelerin bölümleri, beytin şiir içerisinde aldığı yer, birçok nitelemeye konu olmuştur.

Divan şiirinde, bir beyitteki iki dize de kendi içinde iki parçaya ayrılır. Birinci dizenin ilk parçasına "sadr", son parçasına "aruz" ya da "harb", ikinci dizenin ilk parçasına "ibtida", son parçasına "acz" ya da "darb" denir. Sadr ile aruz ve ibtida ile acz arasında kalan parça "haşv" olarak adlandırılır. Beyit, bir şiirdeki durumuna, bağımsız olup olmamasına ve uyaklarına göre de değişik adlar alır. Uyaklı bir beyite "beyt-i musarra", uyaksız "ferd" ya da müfred" adı verilir. Divanlarda, müfred beyitler "müfredât" adıyla ayrı bir bölümde toplanır. Uyaklıların yer aldığı bölüm "metali" olarak adlandırılır. Gazel ve kasidelerin ilk beyitlerine "matla", son beyitlerine "makta" denir. Matla beyitler hep uyaklıdır. Gazelde matladan sonra gelen beyite "hüsni matla", maktadan önce gelene de "hüsni makta" denir. Gazelin en güzel beyti "beytü'l-gazel", kasidenin en güzel beyti "beytü'l-kaside" olarak adlandırılır. Her manzumenin en güzel beytine "şah-beyit" denir. Kasidede şairin adının geçtiği beyte "tac-beyt", gazelde ise "mahlas beyti" ya da "mahlas-hane" adı verilir. Kasidenin nesib bölümünden medhiye bölümüne geçiş beytine "giriz" ya da "giriz-gâh", terkihi bend ve terci-i bendlerde, terkihi-hane ve terci-haneler arasındaki beyitlere "vasita beyit" denir. Anlamı bir başka beyit tarafından tamamlanan beyit ise "merhun beyt" adını alır.

Yaygın olmamakla birlikte, âşık edebiyatında da beyit kullanıldığı görülmüştür. Âşıklar beyte aruzla ve gazel biçiminde söyledikleri divan, kalenderyi, semai gibi şiirlerde yer vermişlerdir.

beykın, İngilizce BACON, DOMUZ PASTIRMASI olarak da bilinir, Almanca Bachen (dişi yabandomuzları) sözcüğünden gelir, önceleri domuz eti, özellikle de tuzlanmış domuz eti; günümüzde genellikle, pırzolası alındıktan sonra kurutulup ya da salamura edilip tutsülen domuz eti. Bazı çeşitleri, özellikle de Kanada beykını domuzun daha yağsız olan filetosundan kesilir.

Beykın yüzyıllarca Batı Avrupa köylülerinin başlıca yiyeceği oldu. Çeşitli İtalyan ya da İrlanda tarzları gibi, belirli ülkelere ya da bölgelere özgü yöntemlerin zamanla birleş-

mesiyle, etin kesiminden ya da işlenişinden gelen farklılıklar giderildi. Bozulmadan oldukça uzun süre saklanabilmesi nedeniyle beykın, 19. yüzyıl sonunda uluslararası ticari mal olarak önem kazanan tek et ürünü idi.

Beykın son derece yağlı olduğundan besleyici bir et sayılmaz. Amerikan türü beykının işlenmemiş olanı ağırlığına oranla yüzde 8,5 dolayında protein içerir. Ticari olarak hazırlanmış başka etler gibi beykınların çoğunda da, 1970'lerin sonlarında kanser yapıcı etkileri tartışma konusu olan sodyum nitrat bulunmaktadır.

Besleyici değerinin sınırlı olmasına karşın beykın kendine özgü isli tadından ötürü çok beğenilir. Yumurtayla çok iyi giden beykın pek çok yemeğin içinde ya da garnitür olarak yanında da kullanılır.

Beykoz, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 430 km² olan Beykoz ilçesi doğuda Şile, güneyde Ümraniye, güneybatıda Üsküdar ilçeleri, batıda İstanbul Boğazı, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Alanının önemli bir bölümü orman sınırı içinde kalan ilçe, bitki örtüsü bakımından ilin en zengin kesimlerinden biridir. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akıp Karadeniz'e dökülen Riva Deresi İstanbul'un başlıca su kaynaklarından biridir. Boğaz'ın Anadolu yakasının kuzey kesiminde yer alan ve Karadeniz'e kıyısı bulunan ilçenin kıyıdaki ve orman alanı içindeki köyleri, İstanbul'un başlıca dinlence yerlerindendir. Bunların en ünlüsü Polonez Köyüdür. Aynı

Beykoz'dan bir görünüm
Anadolu Yayınları Arşivi

ca Boğaziçi kıyısında, güneyden kuzeye doğru sıralanan Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçe, Beykoz ve Anadoluakavağı iskeleleri, eskisi kadar olmasa da kısmen sayfiye niteliği taşır.

Eski adı Amykos olan ilçe merkezi, yörede kurulmuş olan sanayi tesislerinde çalışanların kurduğu gecekondu mahalleleriyle Boğaziçi sirtlarına yayılmış durumdadır. 18. yüzyıl sonlarında kurulan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, 1929'da işletmeye açılan Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası ile 1935'te açılan Paşabahçe Cam Fabrikası, Beykoz'un olduğu gibi İstanbul'un da önemli sanayi kuruluşları arasındadır.

Cumhuriyet'ten önce kurulmuş olan Beykoz Belediyesi 1984'teki düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990) ilçe, 163.786; kent, 142.075. Ayrıca bak. İstanbul.

Beykoz işi, 19. yüzyılda İstanbul'un Beykoz semtinde kurulan bir atölyede üretildiği için bu adla anılan kristal, cam ve opal cam eşya. III. Selim döneminde (1789-1807) İtalya'ya giderek cam ve billur işçiliği üzerinde çalışan Mehmed Dede adlı bir Mevlevi derviş Beykoz'da bir atölye kurmuştu. Burada kadeh, fincan, tabak, sürahi, vazo, kâse, sahan, şişe, laledan, gülaba-

dan, bardak, daldırma, tuzluk, şekerlik, şamdan, leğen, ibrik gibi türlü biçimlerde süs ve günlük kullanım eşyası üretildi.

Beykoz işi cam eşyanın en belirgin özelliği, ışığa tutulduğunda kırmızı bir ışık yansıtmasıdır. Bunun da cam hamuruna katılan ve

Beykoz işi bir laledan örneği

nereden çıkarıldığı bugün bilinmeyen kırmızı bir kumdan ileri geldiği sanılmaktadır.

Daha sonra sayıları artmaya başlayan ve devlet tarafından da destek gören cam atölyelerinde, saydam ya da yarı saydam (sütlü) dokulu eşya üretildiği gibi, renkli ve yıldızlı türler de yapılmıştır. Genel olarak Beykoz işi diye anılan ve üstünde herhangi bir marka bulunmayan, ancak uzmanlar tarafından ayırt edilebilen cam ürünler, 19. yüzyılda Avrupa'dan ithal edilen cam eşya-ya karşı iç ve dış piyasada aranır hale gelmiştir. Kıbrıs, Tunus, Yunanistan, Mısır, İran ve Suriye'de Beykoz işi cam ve billur eşyaya çok sayıda rastlanması bu görüşü doğrulamaktadır. Ama zaman içinde Beykoz işi ürünlerin sayısı bir hayli azalmıştır. Önemli örnekleri bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Beykoz işi cam eşyayı, daha sonraları üretilmeye başlayan ve genel olarak çeşimbülbül(*) adıyla anılan ürünlerle karıştırmamak gerekir.

Beyla, Batı Afrika'da, Gine'nin güneydoğu kesiminde II ve II merkezi kent. Gine Platosunda yer alır. 13. yüzyıl başlarında Dyula tüccarları tarafından köle ve kola tohumu toplama merkezi olarak kuruldu. 17.452 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin üçüncü büyük ilidir. Günümüzde pirinç, tütün, kahve, palmiye yağı ve sığır ticareti yapılan bir merkezdir. Nzérékoré ve Kankan ile karayolu bağlantısı vardır. Kentte tütün ve kibritle fabrikaları ile bir hastane bulunur. Kentin batısında Bounoudou'daki alüvyon bölgelerinde elmas elde edilir. Beyla nüfusunun çoğunluğunu Müslüman Malinke-Koninkeler oluşturur. Bölgenin orta kesiminde yer alan Simandou Dağlarında demir cevheri bulunur. Nüfus (1983 geç.) il, 161.347; kent, 10.970.

Beyle, Marie-Henri bak. Stendhal

beylerbeyi, Osmanlı devlet örgütlenmesinde eyalet yönetiminden sorumlu, askeri ve mülki yetkiler taşıyan yüksek görevli.

Beylerbeyliği ilk kez I. Murad döneminde (1362-89) ortaya çıktı. Rumeli'deki genişlemeye bağlı olarak önce bu bölgeye bir

beylerbeyi atandı. I. Bayezid (hd 1389-1402) ise Anadolu beylerbeyliğini oluşturdu (bak. Anadolu Eyaleti). Daha sonra kurulan eyaletlerin valilerine de beylerbeyi sanı verildi. En kıdemlileri sayılan Rumeli beylerbeyi 16. yüzyılın ortalarından başlayarak Divan-ı Hümayun üyesi olmuştur.

Beylerbeyleri, vezirlerden sonra gelir, paşa sanı alır ve iki tuğ taşırlar, paşa sancığı denen eyalet merkezinde otururlardı. Bölgeledeki kaleleri korumak, tımar ve zeametleri uygun ellere dağıtarak, sefer sırasında sancakbeylerini(*) toplayarak savaşa katılmakla görevliyidiler. Mali işleri yürüten defterdar ve hukuki işlere bakan kadıları denetleme yetkileri vardı. Maaş alamazlar, ama kendilerine has verilir, ayrıca kimi vergilerden pay ayrılırdı. Tımar(*) sistemi uygulanmayan eyaletlerde beylerbeylerine salıyane (yıllık) verilirdi. Vezirliği olan beylerbeyi, çevresindeki beylerbeylerinin üzerindeydi. Görevi sona erip dönerken de yolda dava dinler, vezirlik yetkisiyle hüküm verirdi.

18. yüzyılda eyaletlerin yönetim sistemi değiştirildi. Beylerbeylerinin yetkileri kısıtlandı. Haslar ellerinden alınarak ödenekleri daraltıldı. Bu durum hızlı bir yozlaşmayı ve yasa dışı gelir elde etme uygulamalarını birlikte getirdi. 1867 tarihli yeni yönetsel düzenlemeyle eyaletlerin yerini vilayetler aldı. Buraya valilerin atanmasıyla beylerbeyliği yalnızca bir unvana dönüştü. Bundan sonra vali ve mutasarrıflarla bir bölüm eşrafa beylerbeyliği rütbesi verildi.

Beylerbeyi Camisi, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında, Beylerbeyi semtin-

Beylerbeyi Camisi, İstanbul
ABC Ajansı

de, I. Abdülhamid'in 1778'de mimar Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırdığı Osmanlı baroğu üslubundaki camii. *Hadikatü'l-Cevami* adlı kaynağa göre, I. Abdülhamid camiye imaret, sebül, mektep, çeşme ve türbeyle birlikte yaptırmıştır. Kare planlı, kesme taş duvarları olan tek mekânlı cami büyük bir ahşap kubbe ile örtülüdür. Sekizgen kubbe kasnağı dört büyük kemer ve köşelerde dört küçük yarım kubbeye dayanır. Mermer mihrap ise dışarı doğru, yarım kubbe ile örtülü büyük bir çıkıntı yapar. Bu kubbeli ana kütlein önüne avlu yönünde, altı sütunlu yatay bir kütle oluşturan son cemaat yeri yerleştirilmiştir. Yatay kütlein iki yanında birer şerefeli minareler bulunur. Cami önce tek minareli olarak yapılmış, ikinci minare yapıya II. Mahmud'un 1820-21'de yaptırdığı onarım sırasında, sıbyan mektebi ve muvakkithane ile birlikte eklenmiştir. Minarelerin pabuçları, bundan sonraki yılların bazı yapılarında da (örn. Beyazıt Kulesi, 1828/29) olduğu gibi, soğan biçimindedir. Hünkâr dairesi son cemaat

yerinin üstüne ikinci bir kat olarak yapılmıştır. 16. yüzyıl ve daha sonraki dönemlere ait çinilerle bezeli iç duvarlar ile çeşitli barok öğeler oldukça karşıt bir görünüm yaratır. Tâlik yazılı üç yazıtı bulunan caminin ahşap minberi, vaaz kürsüsü ve dolap kapakları fildişi kakmalarla bezelidir. Cami, plan şeması ve kütle düzeniyle kendisinden sonra yapılan birçok caminin de ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır. Nusretiye Camisi (1826), Dolmabahçe Camisi (1853) gibi camilerle Beylerbeyi Camisi arasında bu yönde düzenleme benzerliklerine rastlanır. 1968'de son cemaat yeri ve minaresi onarılan cami, 1982'de geçirdiği yangında kubbesinin büyük bölümünün yanmasından sonra, 1984'te ikinci bir onarım görmüştür.

Beylerbeyi Hamamı, Edirne'de, Beylerbeyi Caddesi'nde, aynı adla anılan caminin yakınında, II. Murad'ın beylerbeylerinden Yusuf Paşa tarafından 1428'de yaptırılmış hamam yapısı. Bugün çok harap bir halde. Yarıya yakın bölümü yıkılarak bütünüyle ortadan kalkmış olduğundan soyunmalık ve soğukluğun yerleri konusunda kuşkular vardır. Öndeki ince uzun mekânın hamamın soğukluğu olduğu sanılmaktadır. Burası aydınlık fenerli kubbelerden ışık aldığından, duvarlarda pencere yoktur. Soğukluktan geçilen kare planlı ve 24 dilimli bir kubbe ile örtülü bölümün bir yanında bir eyvan, öteki yanında hela ve usturalık vardır. Buradan sıcaklığa geçilir. Beylerbeyi Hamamı'nın sıcaklığı dört eyvanlı olarak düzenlenmiştir. Köşelerde, eyvanların arasına giren dört halvet yer alır. Eyvanlarla halvetlerin her birinin çatı örtüsü değişik biçimdedir. Sıcaklık da sekizgen bir kubbe ile örtülüdür. Bir önceki mekânın dilimli kubbesinde olduğu gibi, sıcaklık kubbesi de mukarnaslı konsollarla bezenmiş pendantiflere oturur.

Beylerbeyi Olayı, asker ayaklıklarının düşük değerde parayla verilmesi üzerine İstanbul'da çıkan yeniçeri ayaklanması (3 Nisan 1589).

III. Murad (hd 1574-95) dirlik sistemini ve Yeniçeri Ocağı'nı bozucu uygulamalara izin verince, kuralsız asker yığılması harcamalarının artmasına yol açtı. Akçe gereksinimi de giderek arttı ve açığı kapatmak için akılcı bir çözüm bulunamadı. Para piyasasını denetiminde tutan Yahudi darphane mütezimi, 1584'te 200 bin akçe rüşvet verdiği Rumeli beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa'yı aracı yaparak, Başdefterdar Mahmud Efendi'nin düşük ayarda para kesilmesini Divan'da onaylatmasını sağladı. O tarihe değin 100 dirhem (320 gr) gümüşten 500

akçe kesilmesi yasa gereğiyle, bu kez 1.000 akçe kesildi. Bu büyük devaluasyon, akçe ayarı ve ölçüsü ile oynanmasına bir başlangıç oldu.

Ulûfeli asker arasında yaygınlaşan hoşnutsuzluk, vezirler arasındaki siyasal çekişmeleri de körükledi. Kubbe vezirlerinden Sinan ve İbrahim paşalar, başdefterdarla Rumeli beylerbeyini açıkça suçladılar. Sonuçta, 3 Nisan 1589'da Divan-ı Hümayun toplantıda iken kapıkulu askerleri Topkapı Sarayı'nı kuşatmaya alarak beylerbeyinin ve başdefterdarın başlarını istediler. III. Murad'ın, aracılarla yeniçerileri yatıştırma girişimi ve bahış dağıtması da yarar sağlamadı. Ayaklanmacılar direnişlerini sürdürürken başdefterdar ve Rumeli beylerbeyi Divan oturumundan çıkartılıp idam edildiler. Olaydan sonra, yönetimde değişiklik yapma gereği duyan padişah, Sadrazam Siyavuş Paşa ile ikinci ve üçüncü vezirleri görevlerinden uzaklaştırdı. Yeniçerileri el altından destekleyen ve kıskırtan Sinan Paşa'yı sadrazamlığa, Nişancı Mehmed Paşa'yı ikinci vezirliğe, Yusuf Paşa'yı da Rumeli beylerbeyliğine atadı. O gün Divan toplantısında bulunan ve beylerbeyinin idamı için fetva veren Rumeli kazaskeri Bostanzade Mehmed Efendi de şeyhülislamığa getirildi.

Beylerbeyi Olayı'nı, daha önceleri de görülen tipik kapıkulu ayaklanmalarından ayrıran başlıca özellik, askerlerin Divan'a karşı silahlı tehditte bulunmasıdır. Ayaklanma karşısında padişahın ve yöneticilerin aşırı ödün veren tutumu ise, ocak askerlerinin en basit nedenlerle saraya yürümeleri gibi bir geleneğin başlamasına yol açmıştır.

Beylerbeyi Sarayı, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu kıyısında, Beylerbeyi semtinde Osmanlı sarayı. Bugünkü saray, daha önce aynı yerde Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılan ve 1851'de yanan eski ahşap sarayın yerine Sultan Abdülaziz tarafından 1865'te mimar Sarkis Balyan'a yaptırıldı. Saray kompleksi, Yazlık Saray'la birlikte Mermer Köşk (Serdâb Köşkü), Sarı Köşk ve Ahır Köşkü diye bilinen yapıardan ve iki küçük deniz köşkünden oluşur. Mermer ve Sarı köşkler, II. Mahmud dönemindeki eski sarayın parçalarıdır. Bahçedeki büyük havuzun kenarındaki Sarı Köşk, bodrumuyla birlikte üç katlıdır. Bütün katlarında birer salon ile ikişer oda vardır. Havuzun arkasındaki Mermer Köşk ise tek katlı, ampir üslupta bir yapıdır. Ortasında fıskiyeli bir havuzu olan bir sofasiyle iki odası vardır.

Beylerbeyi Sarayı'nın dıştan görünüşü
Ara Güler

Cephesi mermer kaplıdır. Ahır Köşkü de, padişahın atlarının bakımı için yapılmıştır.

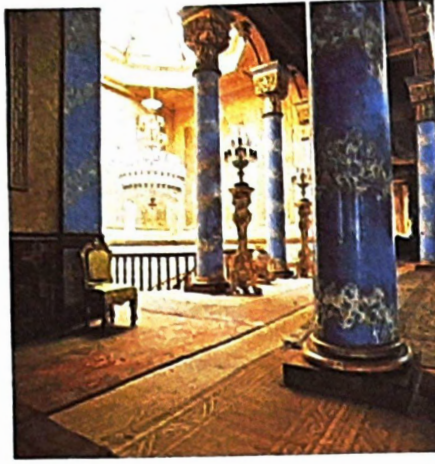
Saray, kendi içinde setler halinde gelişen, Harem ve Selamlık olarak iki bölüme ayrılan geniş bir bahçe içinde yer alır. Bahçenin tümü ağaçlar, havuzlar ve hepsi de Paris'te yapılmış tunçtan hayvan heykelleriyle süslenmiştir. Saray ile Sarı ve Mermer köşkler arasındaki havuz, içinde kayıkla gezilebilecek büyüklüktedir. Bahçesi deniz yönünde, rıhtım boyunca uzanan, üstünde sağır pencereler ve dikkörtgen nişler açılmış bir duvarla çevrelenir. Bu duvar üzerinde, saraya denizden girişi sağlayan iki kapı vardır. Kapıların ikisi de iki yandan yüksek bir kaideye oturan ikiyeşer sütunla sınırlıdır. Kapı kanatları dökme demirden ve ajurludur. Bu duvarın iki ucunda iki küçük deniz köşkü bulunur. Deniz cephesi altı köşeli olan köşkerin çadır biçiminde, tepeye doğru sivrilmiş çatıları vardır. Köşkerlerin kara tarafındaki girişlerinin önünde revaklı bir bölüm yapılmıştır. Birer oda ve birer tuvaletten oluşan bu köşkerlerin sarayın Selamlık tarafında olanına Selamlık Yalısı, Harem tarafında olanına da Harem Yalısı adları verilir.

Yeni-Rönesans ve yeni-barok karışımı bir üslupta, deniz kenarındaki rıhtım üstünde inşa edilen asıl saray yapısı, bodrumuyla birlikte üç katlıdır. Dikkörtgen planlıdır ve yüksekçe bir tabana oturur. Çatı, bütün cephesi dolaşan korkuluklu bir korniş ile gizlenmiştir. Dört cephe de, ortadaki dışarı taşan üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Zemin katla üst katı birbirinden ayıran, kuvvetle belirtilmiş silme de, cephelerdeki hareketliliği artırır. Cephelerdeki bu üçlü bölümlerinin her biri de kendi içinde üçlü bir pencere sistemiyle biçimlendirilmiştir. Bu üçlü düzenlemelerde, kemerler içine alınarak önemi artırılan dikkörtgen pencereler vardır. Pencere aralarındaki ve duvar köşelerindeki tek ve çift sütunlar da cephelere plastik hareketlilik sağlayan biçimsel öğelerdir.

Saraya giriş, Harem'den, Selamlık'tan ve koltuk kapılarında olmak üzere üç cepheden sağlanır. Batıdaki Selamlık kapısının önündeki, basamakları yarım daireler biçiminde düzenlenmiş barok mermer merdivenlerle Selamlık'ın giriş salonuna geçilir. İki katın planı da ortadaki bir salonun çevresindeki çeşitli odalardan oluşur. Sarayın ilginç özelliklerinden biri de, zemin katın ortasında, suyu denizden alınan ve kapalı bir deniz hamamı olarak kullanılan, üzeri bir cemaatla örtülü bir havuzun bulunmasıdır. Bu salonun köşelerinde, ikisi kara, ikisi de deniz tarafında olmak üzere dört büyük oda vardır.

Zemin kattan üst kata, tam havuzun karşısındaki çok zarif bir çifte merdivenle ve batı yönündeki servis merdiveninden çıkılır. Zemin kattaki Havuzlu Salon'la aynı büyüklükte olan üst kat salonuna Kabul Salonu adı verilir. Kabul Salonu'nun iki yanındaki daha küçük birer salon ile bunların devamında deniz ve kara cephelerine bakan küçük odalar üst kat planını tamamlar.

Beylerbeyi Sarayı'nda mermer ve ahşap oymacılığı, altın nakış işçiliği, resim ve yazı olmak üzere yoğun bir bezeme uygulaması görülür. Bezemelerde Doğu'ya özgü örgeler genellikle, Batı anlayışına yeni bir anlam kazandırılarak yorumlanmıştır. Zemin kattaki Giriş Salonu ile üst kattaki Kabul Salonu'nun tavan eteklerinde yer alan iri dilimli mukarnaslı bezemeler, tavanlarda ve

Beylerbeyi Sarayı'nın içten görünüşü
Anadolu Yayınları Arşivi

duvar panolarındaki Doğu'ya özgü geçmeli bezemelerin içine yerleştirilmiş, daha çok baroğu anımsatan rumi örgeler hep bu tür bezeme örnekleri arasında sayılabilir. Aynı biçimde sütun başlıklarının Doğu'ya özgü örgelerle biçimlendirilmesi de bu anlayıştaki kompozisyonlar arasındadır. Sütunlar, Bursa kemerine benzetilerek biçimlendirilmiş kemerimsi örgelerle birbirine bağlanır. Zemin kattaki salonda bir havuzun bulunması, Doğu saraylarında rastlanan bir uygulamaya olduğu halde, havuzdaki mermer fiskeye barok esintiler taşır. Üst kattaki Kabul Salonu'nun tavanında yazı sanatının güzel örneklerinden bazı kıtalar, gene aynı katın Üsküdar yönündeki denize bakan salonunun tavanında, Sultan Abdülaziz'i öven dizeler yer alır. Sarayın avize, konsol, ayna, dolap, koltuk gibi mobilyalarında da 19. yüzyıl Avrupa'sının beğenisi egemendir.

Saray'da, yapıldığı yıldan başlayarak, aralarında Fransız imparatoriçesi Eugénie, Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph, Rus grandükü Nikolay Nikolayeviç, Karadağ kralı Nikola ve İran şahı Nasrüd-din gibi yabancı devlet büyüklerinin de bulunduğu, çok sayıda konuk ağırlanmıştır. II. Abdülhamid de, 10 Şubat 1918'de bu sarayda ölmüştür. Bugün ziyarete açık bir müze olan Beylerbeyi Sarayı, 1909'da mimar Vedat Bey tarafından onarılmıştır.

beylik, Türk-İslam ortaçağında, daha çok kabilesel ve yarı-kabilesel karakter taşıyan bağımsız ya da yarı bağımsız yönetimlere verilen ad.

Arapça "emaret" in eşanlamlısı olan beylik, her biri kendi irsi şeflerinin yönetimindeki Türkmen kabilelerinin Anadolu'ya yoğun göçü temelinde ve daha çok Anadolu Selçuklu Devleti'nin parçalanması sürecinde ortaya çıktı. Bölgelerin soylu aileleri, Türkmen boy başkanları ve komutanları, güven altına aldıkları yörelerde beylikler oluşturdular. Büyük Selçuklu egemenliğini tanıyan önceki Mengüçük, Danişmend, Artuklu devletlerinde hükümdarlar melik ve şah sanları kullanırken, 13-15. yüzyıllarda, hükümdarları bey(*) sanı taşıyan birçok bağımsız beylik kuruldu. Osmanlılar da I. Bayezid'e (hd 1389-1402) değin bir beylikti. Batı ortaçağının başlangıcında benzer bir yarı-kabilesel temel üzerinde kurulan Germen krallıkları gibi, bu beylikler de belirli bir devlete sığınaç platformu rolünü oynadı.

Beylik sözcüğünün "beye ait olan" biçimindeki bir başka anlamı, devleti ve hazineyi ilgilendiren taşınır ya da taşınmaz mallar için miri(*) yerine çoğu zaman "beylik" denmesinde görülür (örn. beylik ahır, beylik at, beylik arazi). Osmanlı sarayındaki kadınların belirli kurallara uyarak çıktıkları

kır gezintilerine de "beylik gezmek" denirdi.

Beylik Kalemî, BEYLİKÇİ KALEMİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun kalemlerinden biri.

Divan-ı Hümayun'a bağlı dört kalemden biri (öbürleri Amedi, Rüüs ve Tahvil kalemleri) olan Beylik Kalemî, padişah buyruklarının ve mektuplarının yazılması, divanda alınan kararların kayda geçirilmesi ve telhislerin hazırlanması ile görevliydi. Ayrıca divan kararlarını yetkililere aktarır ve divan sicillerini de tutardı. Fermanlar, beratlar, name-i hümayunlar da kalemdeki hattatlarca yazılır ve gerekenlere tuğra çekilirdi. Devletlerarası antlaşma metinlerinin, belirlenen yorumları verecek bir anlatımla yazıya geçirilmesi, kanunnamelerin, nizamnamelerin ve ahidnamelerin yazılması, istendiğinde mevzuata uygun içtihatların hazırlanması işleri de bu kalem görevleri arasındaydı.

Seçkin ve kalabalık bir kâtipler kadrosu bulunan Beylik Kalemî, reisülküttabın buyruğunda, beylikçi-i Divan-ı Hümayun da denen beylikçinin yönetiminde çalışırdı. Amedci ile birlikte en saygın bürokratlardan olan beylikçi, reisülküttabın başyardımcısı sayıldığından, devletin iç ve dış politikasıyla ilgili kararların oluşumunda etkindi. Beylikçiden sonra gelen beylikçi kisedan, kanuncu, ilamcı, mümeyyiz denen alt âmirler ise, kalemle ilgili bölümlerinden sorumluydular. Kanuncu, istendiğinde yasal durumu delillendirmek üzere bir tutanak düzenler ve Divan-ı Hümayun'a sunar. Ayrıca kanunnameleri, yeni gelişmelere ve durumlara göre yorumlardı. İlamcı, mukteza tezkerelemleri yazmakla görevliydi. Mümeyyizler Divan-ı Hümayun kâtiplerinin yazdıkları tutanakları ve müsveddeleri okuyup düzeltirlerdi. Beylik Kalemî görevlilerinden serdefterci, kayıt türlerine göre defterlerin arşivini tutar, buyruğundaki defterlerin de gerek duyulan defterleri bulup getirirlerdi. Mühimmenüvisler ise, devlet işleriyle ilgili en önemli kararları ve hüküm örneklerini mühimme defterleri denen kütüklere yazarlardı.

Divan-ı Hümayun'un kaldırılmasından bir süre sonra, özellikle de Bâbü'lî'deki yeni düzenlemeler sırasında Reisülküttablığın Hariciye Nezareti'ne dönüştürülmesi söz konusu olunca, Beylik Kalemî sudrazama bağlanarak Bâbü'lî'ye taşındı ve ferman, berat ile menşurların yazımı işinin yanı sıra dış ilişkilerin yürütülmesinde önemli bir işlev kazandı. Sultanatın kaldırılışına değin de varlığını korudu.

Beylikova, İç Anadolu Bölgesi'nde, Eskişehir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Mihalicçik'a bağlı bir bucak olan Beylikahır, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca adı Beylikova biçiminde değiştirilerek ilçe yapılmıştır.

Beylikova Belediyesi 1955'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 10.946; kasaba, 5.995.

Beyoğlu, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 20 km² olan Beyoğlu ilçesi kuzeyde Kâğıthane ve Şişli, doğuda Beşiktaş ilçeleri, güneyde İstanbul Boğazı, batıda da Haliç ile çevrilidir.

Konstantinopolis'te (İstanbul) nüfusun artması sonucunda Haliç'in karşı kıyısındaki bugünkü Galata'nın yerinde Sykai ya da Sycae adıyla anılan bir mahalle oluştu. Bizans imparatoru I. İustinianos döneminde bu yeni yerleşme yeri surlarla çevrilmiş ve Ayvansaray-Kasımpaşa arasında yapılan bir köprü aracılığıyla tarihsel yarımada'ya bağlanmıştır. Galata 13. yüzyılda Cenova'da

tüccarların yönetimine verildi. İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından Haliç'in bu yakasına İzmirli Rumlar yerleştirildi. İlk gemi yapım kazağı da Haliç kıyısındaki Kasımpaşa'da kuruldu (1455). Nüfus arttıkça surların dışına taşan İstanbul kenti 16. yüzyılda Pera (Beyoğlu) ve Galata yönüne doğru da büyüdü. Bu gelişmeyi hızlandıran etkenlerden biri de İstanbul'un sur içindeki kesiminin büyük bölümünü yok eden yangınlardı. Zamanla ya-

nüyle yanınca hastane Beyoğlu'nda Humbaracı Yokuşu'ndaki (bugün Kumbaracı Yokuşu) bir eve, 1900'de de Ağa Hamamı'ndaki bir evin zemin katına taşındı. Burada 17 yataklı bir kurum olarak hasta kabul etmeye başladı. Ama yapısı yetersiz kaldığı için 1901'de düzenlenen piyangodan elde edilen gelir ve toplanan bağışlarla Kuledibi'nde, iki katlı, 35 yataklı bir pavyon ve bir ameliyathane yaptırıldı. 1904'te Ağa Hamamı'ndaki bina satın alındı. Daha çok

İstiklal Caddesi (1940'larda)
A.Şa Yapım

bancılarn yerleşim alanı haline gelen bu alanda birçok yeni kilise yapıldı; Pera'da ve Galata'da yeni-klasik üslupta taş yapılar ortaya çıktı.

19. yüzyılın ilk yarısında Taksim ve Haliç-oğlu kışlalarn çevresinde yerleşmeler belir-di. Bu dönemde Pera ve Galata'da daha çok ticaret, finans ve eğlence etkinlikleri yoğunlaşmıştı. 1838'de Ünkapanı-Azapkapı arasında açılan yaya köprüsü ve 1845'te hizmete giren Galata Köprüsü'yle kentin iki ana ticaret merkezi birleşti.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Batı biçimi yaşamı benimseyen bazı Türkler de Pera'ya yerleşmeye başladılar. Sarayın Topkapı'dan Dolmabahçe'ye taşınması bu süreci hızlandırdı.

Beyoğlu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentin en önemli eğlence ve alışveriş merkezi olma niteliğini sürdürdü. Ama özellikle üst gelir gruplarına yönelik ticaret zamanla Harbiye-Şişli eksenine kayınca, Beyoğlu eski önemini yitirdi; daha çok orta gelir gruplarına yönelik ticaret ve eğlence yerlerinin yoğunlaştığı bir merkez haline geldi.

Cumhuriyet'ten önce kurulmuş olan Beyoğlu Belediyesi, 1984'teki düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990) 229.000. Ayrıca bak. İstanbul.

Beyoğlu Belediye Hastanesi, KULEDİBİ HASTANESİ olarak da bilinir. Türkiye'de kurulan ilk belediye hastanesi.

1865'te İstanbul'da başgösteren kolera salgını sırasında, kente gelen birkaç Fransız rahibe Galata'da, Kuledibi'nde kiraladıkları bir dükkânda hastaları tedavi etmeye başladılar. Kolera salgını bittikten sonra, Altıncı Daire-i Belediye (Beyoğlu Belediyesi) Kuledibi'nde bir ev kiralayarak rahibelerin burada hasta bakmaya devam etmesini istedi. Belediyeye bağlanan hastanenin masrafı, hekim ve hastabakıcıların ücretleri de belediyece karşılandı.

Kısa zamanda gelişen hastane, 1874'te Defterdar Yokuşu'ndaki bir konağa taşındı, 1878'de 40 yataklı bir tedavi kurumu haline getirildi. 1892'de konak bir yangında bütü-

Galata ve Beyoğlu'ndaki kavgalarda yaralananlara bakıldığı için hastaneye Altıncı Daire-i Belediye Mecruhin (Yaralıları) Hastanesi adı verildi.

Yaralılarıdan başka hastalar da tedavi edilmeye başlanınca, adı 1909'da Beyoğlu Zühür (Erkekler) Hastanesi olarak değişti ve Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye emrine verildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızların işgal ettiği hastane binasında bir yıl kadar da Rus göçmenleri barındırıldı. Daha sonra Haim Naum burasını Kuduz Tedavihanesi yaptı. Bu arada hastalar önce Çapa'ya, 1924'te de Şişli'de kiralanan bir binaya yerleştirilmişti. Şehremini Emin (Ergül) Bey zamanında (1924-28) Kuledibi'ndeki bina boşaltılarak, hastane yeniden burada açıldı. Daha sonra Beyoğlu Belediye Hastanesi adını aldı. Bugün iç hastalıkları, cerrahi, kadın-doğum, kulak-burun-boğaz, göz, üroloji, cildiye, asabiye servisleri olan 400 yataklı bir sağlık kurumudur. Son yıllarda özellikle Sovyetler Birliği'nde geliştirilen göz cerrahi teknolojisi getirilerek göz kliniği geliştirilmiştir.

Beypazarı, topraklarının bir bölümü Karadeniz Bölgesi, daha büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.868 km² olan Beypazarı ilçesi kuzeyde Bolu ili, kuzeydoğuda Çamlıdere, doğuda Gündül ve Ayuş ilçeleri, güneyde

Beypazarı'ndan bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Polatlı ilçesi ve Eskişehir ili, batıda da Nallıhan ilçesiyle çevrilidir.

Beypazarı ilçe toprakları daha çok orta yükseltili dalgalı düzlüklerden oluşur. Kuzey kesimi Koroğlu Dağları'na bağlı dağlar tarafından engebelendirilen bu topraklardan kaynaklanan suları Sakarya Irmağı(*) toplar. Kirmir Çayı, güney ve güneybatıda doğal sınır oluşturan Sakarya'ya katılır. Sanyar Baraj Gölü'nün küçük bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır.

Beypazarı ilçesindeki başlıca ekonomik etkinlikler bitkisel üretim ve hayvancılıktır. İlçede en çok yetiştirilen ürünler, başta buğday ve arpa olmak üzere tahıl ve pirinç-tir. Sebzeçilik son yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir. Armut, elma, antepfıstığı, badem ve ceviz gibi meyvelerin yanı sıra bağcılık yapılır ve sofralık üzüm yetiştirilir. İlçede koyun ve Ankara keçisi yetiştiriciliği yaygındır. 1965'te Ankara keçisi yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması için ilçede 250 başlık bir teke deposu kurulmuştur. Depoda bakılan tekeler, kasım-aralık aylarında damızlıkların saf olarak yetiştirilmesi amacıyla köylü ve yetiştiricilerin sürülerine katılır. İlçede tavukçuluk, arıcılık ve ipekböcekçiliği de önemlidir. Beypazarı'nın üç köyünde 100 kadar aile geçimlerini ipekböcekçiliğinden sağlar. Ormanlık ilçe ekonomisinde fazla bir yer tutmaz. Yer yer bozuk olmasına karşın Beypazarı'ndaki çam ve göknar ormanlarından, kerestelik tomruk ve direk elde edilmektedir. Ayrıca ilçe topraklarında zengin linyit rezervlerinin varlığı belirlenmiştir.

Beypazarı eski bir yerleşim yeridir. Tarih boyunca Hitit, Frig, Galat, Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerini yaşadı. Roma döneminde, İstanbul'u Ankara ve Bağdat'a bağlayan önemli geçit yolları üzerinde bulunan Laganıa, aynı zamanda bir piskoposluk merkeziydi. Türkmenlerin yerleşmesinden sonra Beypazarı olarak adlandırılan yerleşme yeri, Osmanlı yönetimine geçtikten sonra Bursa sancağına bağlı bir nahiye, sonra da kaza merkezi yapıldı; Tanzimat'tan sonra Ankara sancağına bağlandı. Beypazarı'ndaki önemli tarihsel yapılar Akşemseddin Camisi, Camii Kebir (Alaeddin Camisi) ve Kurşunlu Cami ile Nasuhpaşa (Sulu) Hanı'dır (1613).

Beypazarı Belediyesi 1890'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 45.977; kent, 26.225.

Beyrut, Lübnan'ın ortabatı kesiminde, yönetim merkezi Beyrut kentiyile büyük ölçüde aynı sınırları paylaşan il (*muhafaza*). Batıdan ve kuzeyden Akdeniz'e kıyısı vardır. Lübnan Dağlarının eteklerindeki kıyı ovasının bir bölümünü kaplar. Goudan ve güneyden Cebel-i Lübnan iliyle çevrilidir. Yüzölçümü 67 km²'dir. İlde turuncgiller, muz ve sebze yetiştirilir. Kozmopolit özelliğiyle Ortadoğu'nun başlıca merkezi olarak edindiği tarihsel ön, Lübnan iç savaşıyla sarsılmıştır. Başlıca ekonomik etkinlikler, ticaret, bankacılık ve turizm kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Beyrut kentinin yanı sıra Byblos da ilin büyük kentleri arasındadır. Nüfus (1970 tah.) 474.870.

Beyrut, Lübnan'ın başkenti ve başlıca limanı. Akdeniz kıyısında, Lübnan Dağlarının eteğinde 67 km²'lik bir metropoliten alanı kaplar. Denize kaba bir üçgen biçiminde sokulan el-Eşrefiye (Doğu Beyrut) ve el-Museyibe (Batı Beyrut) tepelerinin oluşturduğu bir yarımada üzerinde yer alır. Bu yarımada'nın hemen gerisindeki iç bölgede, kuzeyde Nehrü'l-Kelb'in (Köpek Irmağı) ağzından güneyde Nehrü'd-Damur'un

1952-75 arasında önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Beyrut
ABC Ajansı

(Damur Irmağı) ağzına uzanan dar bir kıyı ovası bulunur. Kentte yazları sıcak ve nemli; kışları kısa ve yağışlı tipik bir Akdeniz iklimi görülür. Uzun yıllar Ortadoğu'nun ekonomik, toplumsal, düşünsel ve kültürel merkezi olan Beyrut, 1970'lerden sonra başlayan toplumsal ve siyasal karışıklıklar sonucu bu özelliğini yitirmiştir.

Kentin yapısı. Osmanlı döneminde ve Fransız manda yönetiminde planlı bir gelişme gösteren Beyrut, 1943'te Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra gelişigüzel ve hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Kent nüfusu 1930-70 arasında 10 kat artarken, kent alanı da 1900'e göre üç kat genişlemiştir. 1950'lere doğru eski Beyrut kentinden geriye pek az iz kalmış, bunların da çoğu 1970'lerin ortalarında başlayan iç savaş sırasında yıkılmıştır. Kent ve banliyölerdeki cadde planları ile yerleşim düzenlemesi birbiriyle uyum içinde değildir. Birçok semtte modern yüksek apartmanlar, modern villalar, kiremit çatılı ve iki katlı eski evler ve gecekondu yan yana bulunmaktadır. 1974'ten sonra başta Batı Beyrut'ta olmak üzere çok sayıda ev ve apartman, özellikle Güney Lübnan'daki Şii bölgelerinden ve kırsal yörelerden gelen göçmenlerce işgal edilmiştir. İç savaş sırasında yıkıntıya dönüşen Beyrut'un merkezi (eski kent), Doğu Beyrut ile Batı Beyrut arasında, rakip grupların çatışmalarına sahne olan tampon bir bölge haline gelmiştir. Bunun

Beyrut'ta 1974 sonrası yoğunlaşan çarpışmaların yol açtığı tipik görünüm
ABC Ajansı

sonucu olarak işyerleri başka yerlere taşınmıştır.

Beyrut, kıyı şeridinin kuzey ve güneyinde başlayan iki otoyolla doğudaki Bekaa Vadisi üzerinden Şam'a bağlanır. Güneydeki Halde banliyösündeki Beyrut uluslararası havalimanı yolcu ve yük trafiğinde önemli yer tutar.

Beyrut nüfusu içinde Hristiyan ve Müslümanların oranı aşağı yukarı eşit bir ağırlıktadır. Her iki dinden halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Araplar, Filistinli mültecileri, Suriyelileri ve başka göçmen toplulukları da içine alır. En kalabalık etnik azınlık Hristiyan Ermenilerdir. Müslümanlar arasında Kürt etnik azınlığı da vardır. Doğu Beyrut hemen tümüyle Hristiyan'dır. Batı Beyrut'un da büyük çoğunluğu Müslüman'dır; buna karşılık Res Beyrut gibi bazı mahalleler kozmopolit bir yapıdadır. Musevi topluluğu Vadi Ebu Cemil mahallesinde yoğunlaşmıştır. En büyük Hristiyan topluluklar Maruniler ve Rum Ortodokslardır. Ermeniler dışındaki Hristiyan azınlıklar arasında Rum Katolikleri, Protestanlar ve Katolikler sayılabilir. Önceleri Müslüman topluluğun çoğunluğunu Sünniler oluştururken, 1960'lardan sonra göçler sonucu Şiilerin sayısı giderek artmıştır. Batı Beyrut'un bazı bölümlerinde küçük Dürzi toplulukları da yaşar.

Beyrut 1952-75 arasında canlı bir ekonomik, toplumsal, düşünsel ve kültürel merkez olarak, otoriter ve militarist yönetimlerin egemen olduğu bölgede liberalizmin sığınağı durumundaydı. Lübnan'ın serbest ekonomi ve döviz sistemi, altın esasına bağlı istikrarlı parası, banka hesaplarının gizliliğini koruyan yasaları ve çekici faiz oranları, deniz ve hava yoluyla dünyaya açılan Beyrut'u Arap zenginlerinin bankacılık merkezi haline getirdi. İnşaat, ticaret ve sanayi (gıda işleme, dokuma ve ayakkabı, yayımcılık) alanındaki yatırımlar sonucu ekonomi hızla gelişti. Öte yandan yabancı bankalar ve firmalar için de Ortadoğu'daki Arap dünyasına girmek açısından ideal bir üs olan Beyrut, "serbest liman bölgesi"yle Ortadoğu'nun en büyük antrepo oldu. Bu dönemde turizm yönünden de gelişen kent, genellikle sansürsüz olarak yayımlanan sayısız gazete ve dergileriyle Arap dünyasına dünyadaki gelişmeleri yansıtan bir düşünce merkezi olma özelliğini kazandı. Kentteki okullar, yüksekokullar ve üniversiteler (Beyrut Amerikan Üniversitesi, Saint Joseph Üniversitesi, Lübnan Üniversitesi ve Beyrut Arap Üniversitesi) Arap ülkelerinden pek çok öğrenciyi Beyrut'a çekmeye başladı. Bütün bunlara karşılık kentte uyumsuzluk, düzensizlik ve siyasal huzursuzluğun varlığı da gözden hiç kaçmıyordu.

1967'deki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Beyrut, Filistin direniş örgütlerinin önemli bir merkezi oldu. 1970'te Ürdün'den sürülen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) karargahını buraya taşıdı. Lübnan hükümetinin Beyrut'ta ve Lübnan'ın öbür bölgelerinde üslenen Filistin direniş hareketini denetim altına almaya yönelik girişimleri sonuçsuz kaldı. Arap milliyetçi ve solcu siyasal partileri, büyük ölçüde Filistin direniş hareketiyle işbirliği yaparak kendi askeri milislerini oluşturdular. Hristiyan milliyetçi partiler de aynı yolu tutarak askeri milis örgütleri kurdular. Patlak veren çatışmalar nedeniyle Beyrut'ta devlet otoritesi ve düzeni ortadan kalktı. 1991'de Lübnan ordusu kentte yeniden denetimi ele geçirdi ve çatışmalar hemen tümüyle sona erdi.

Beyrut günümüzde Ortadoğu Arap dünyasının merkezi olmaktan çoktan çıkmakla birlikte, canlılığını bir ölçüde korumaktadır.

Öteki Arap kentlerinin Beyrut'un yerini doldurma çabaları pek başarılı olamamıştır.

Tarih. Beyrut, Kenan dilinde "Kuyular" anlamına gelen ve yeraltı su tabakasından dolayı verilen *Beerot* adından anlaşılabileceği gibi, eski bir yerleşimdir. İÖ 2000'lerdeki Mısır belgelerinde adı geçmekle birlikte, İÖ 14'te Julia Augusta Felix Berytus adıyla bir Roma kolonisi statüsü aldıktan sonra önem kazanmıştır.

Romalılar, el-Eşrefiye ve el-Museyibe tepeleri arasındaki vadide kurulu olan kentin dışında da yerleşim alanları oluşturarak bir sukumeri yaptılar. İS 3 ve 6. yüzyıllar arasında hukuk okuluyla ün kazanan kent, bir dizi depremin ardından İS 551'deki deprem ve gelgit dalgası sonucunda bütünüyle yıkıldı. 635'te Müslümanlar kenti ele geçirdiğinde Beyrut hâlâ yıkık durumdaydı.

Müslümanlar, kenti bir ölçüde onardıktan sonra, Şam iline (*cümd*) bağlı olarak Baalbek'ten yönettiler. 10. yüzyılda, Akdeniz'de deniz ticaretinin yeniden canlanması ve özellikle Suriye'nin 977'de Mısır'daki Fatımi halifeliğinin egemenliğine girmesiyle, kentin önemi arttı. 1110'da İlk Haçlılarca ele geçirilen Beyrut kıyıdaki banliyöleriyle birlikte Kudüs Latin Krallığı'nın bir *fiefi* olarak düzenlendi. Bir Haçlı ileri karakolu olan kent, Cenova ve başka İtalyan kentleriyle canlı bir ticaret ilişkisine girdi. 1187'de Selahaddin Eyyubi Beyrut'u Haçlılardan geri aldı, ama 1197'de Haçlılar kenti yeniden ele geçirdi. 1291'de Memlûkler, Haçlıları kentten sürdü. Beyrut, Venedikli baharat tüccarlarının Suriye'deki başlıca uğrak limanı haline geldi.

Portekizlilerin Doğu baharat yolunu Suriye ve Mısır'dan ayırmak amacıyla Afrika kıtasını dolanmalarından (1498) kısa bir süre sonra, Beyrut Osmanlıların egemenliğine girdi (1516) ve ticari önemi azaldı. 17. yüzyılda doğru başta İtalya ve Fransa olmak üzere Avrupa'ya Lübnan ipeği ihraç edilen bir liman haline geldi. Beyrut, resmi olarak Osmanlı eyaleti Şam'a, 1660'tan sonra da Sayda'ya bağlıydı. 1598-1633 ve 1749-74 arasında iç kesimdeki Dürzi ve Maruni bölgesinde yaşayan Ma'n ve Şihab emirlerinin yönetimi altında kaldı. Osmanlı-Rus Savaşı (1768-74) sırasında Ruslarca yoğun top atışına tutuldu. Daha sonra yeniden Osmanlıların eline geçen kent kısa sürede 6 bin nüfuslu bir köye dönüştü.

Modern Beyrut'un gelişmesi Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin bir sonucudur. Batı dünyasının sanayi ürünlerinin Osmanlı egemenliğindeki Suriye pazarlarını istila etmesiyle, Beyrut bu ticaretin başlıca odağı oldu. Suriye'nin Kavalalı Mehmed Ali Paşa yönetimindeki Mısırlılarca ele geçirilmesi (1832-40), kentin ticari büyüme aşamasına girmesi için gerekli itici gücü sağladı. 1848'e doğru surların dışına taşmaya başladı ve nüfusu 15 bini buldu. 1886'da Filistin de dahil olmak üzere tüm Suriye kıyı bölgesini kapsayan ayrı bir vilayetin merkezi oldu. 19. yüzyılın sonunda nüfusu 120 bine ulaştı.

Bu arada İngiltere, ABD ile Almanya'dan gelen Protestan misyonerler ve daha çok Fransa'dan gelen Katolik misyonerler Beyrut'ta özellikle eğitim alanında etkinlik göstermeye başladılar. 1863'te Amerikan Protestan misyonerleri, daha sonra Beyrut Amerikan Üniversitesi adını alan Suriye Protestan Yüksekokulu'nu kurdu. Okul 1866'da eğitime başladı. 1881'de Fransız Cizvit misyonerleri tarafından Saint Joseph Üniversitesi kuruldu. 1900'lere doğru ilk Arap gazetelerinin çıktığı Beyrut, Arap kültürünü özümlemiş aydınlarıyla yeni Arap milliyetçiliğinin önde gelen merkezi oldu.

1. Dünya Savaşı sonunda Beyrut, İtilaf Devletlerinin işgali altına girdi. 1920'de Fransız manda yönetimince Büyük Lübnan Devleti'nin başkenti yapıldı. Büyük Lübnan Devleti 1926'da Lübnan Cumhuriyeti'ne dönüştü. Fransız manda yönetimi altında (1920-43) ve sonrasında Beyrut'un hızlanan ekonomik gelişmesi kent nüfusunun çok hızlı artmasına ve toplumsal gerilimlerin şiddetlenmesine yol açtı. Bu gerilim, 1948'den sonra binlerce Filistinli göçmenin de kente akmasıyla arttı. Beyrut'ta ve Lübnan'ın her yerinde görülen siyasal ve toplumsal gerilimler Müslüman-Hristiyan gerginliğiyle atbaşı gitmeye başladı ve 1958'de açık bir düşmanlık biçimine büründü.

1982'de, İsrail'in Beyrut'taki FKÖ karargahına yönelttiği topyekûn saldırı sırasında Batı Beyrut büyük ölçüde yıkıldı. İsrail kuvvetleri FKÖ gerilla üslerinin bulunduğu bu bölgeyi kuşattıysa da, bir dizi görüşme sonunda FKÖ gerillaları ve önderleri Beyrut'u terk ettiler. Ama Beyrut, özellikle Şii Emel milisler, Filistinli gerillalar ve 1986 sonlarında Lübnan'a müdahalede bulunan Suriye birlikleri arasındaki çatışmalara sahne olmayı sürdürdü. On altı yıl süren iç savaştan sonra 1991'de Lübnan ordusu Beyrut'u büyük ölçüde denetimi altına alarak düzeni yeniden sağladı. 1985-89 arasında nüfusu 1,5 milyondan 200 bine düşen kentin yeniden imarı konusunda çalışmalar da başlatıldı. Nüfus (1989) 200.000.

Beyrut Amerikan Üniversitesi, Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta karma eğitim veren uluslararası özel üniversite. Herhangi bir mezhebe bağlı değildir; hiçbir dinsel kurumla resmi ilişkisi yoktur. Öğretim programı çeşitli kültürleri kapsar. 1863'te New York Eyalet Üniversitesi'nden alınan bir beratla Suriye Protestan Yüksekokulu olarak kuruldu. 1866'da eğitime başladı. Lübnan'daki Amerikan Protestan misyonerlerince kurulmuş olmasına karşın, özerk bir yapı kazandı. Bugünkü adını 1920'de aldı. Okulun eğitim yaklaşımı Amerikan üniversitelerinin yaklaşımına benzer, ama öğretim programı Ortadoğu'nun gereksinimlerine göre düzenlenmiştir. Öğrencilerinin yaklaşık yüzde 80'i Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinden gelir. Üniversite bünyesinde 1867'de bir tıp fakültesi, 1871'de de eczacılık fakültesi kuruldu. 1905'te bir hemşirelik okulu ile hastane açıldı. Bütün birimleri ülke için büyük önem taşır. 1974'te başlayan Lübnan iç savaşının ilk yıllarında üniversite hastanesi Beyrut'un başlıca sağlık merkezi olarak işlev görmüştür. Üniversite iç savaş sırasında açık kaldıysa da, Arap olmayan öğretim üyelerinin çoğu 1980'lerin ikinci yarısında ülkelerine döndüler.

Beysan bak. Bet Şaan

Beysun, yeni adı TOPRAKTUTAN, Hatay ilinin Yayladağı ilçesine bağlı köy. 35° 51' kuzey enlemi ile 36° 06' doğu boylamının kesiştiği noktada bulunan Türkiye'nin en güneydeki toprakları bu köyün hemen güneyindedir. Nüfus (1990) 582.

Beyşehir, Akdeniz Bölgesi'nde Konya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 2.652 km² (1986) olan Beyşehir ilçesi doğuda Meram, güneyde Seydişehir ve Derebucak ilçeleri, batıda Isparta ili, kuzeyde Hüyük ve Ilgın, kuzeydoğuda da Derbent ilçeleriyle çevrilidir.

Beyşehir ilçe alanı, Beyşehir Gölünü içine alan bir çöküntü alanı ile çevresindeki dağlardan oluşur. İlçenin kuzey kesimini Sultan Dağları, doğu kesimini Erenler Dağı

Beyşehir'den bir görünüm
ABC Ajansı

(2.334 m), güney kesimini Geyik Dağları'nın kuzey uzantıları, güneybatı kesimini de Dedegül Dağı engibeleridir. Büyük ölçüde çam ormanlarıyla kaplı olan bu dağların bazı kesimlerinde yaylalar vardır.

İlçe alanının büyük bölümü tuzluluk sorunuyla karşılaşan alüvyal topraklarla örtülüdür. İlçenin en önemli bitkisel üretim alanı olan Beyşehir Ovası, Beyşehir Kanalı Çayı boyunca güneydoğuya uzanır. İlçedeki öbür önemli su kaynakları, gene Beyşehir Gölüne dökülen Büyük Köprü Çayı ile Büyük Çay'dır.

Beyşehir ilçesinin başlıca geçim kaynağı bitkisel üretimdir. En çok yetiştirilen ürünler, başta buğday olmak üzere tahıl, şeker pancarı ve haşhaştır. İlçede şeker pancarı üretimi Konya Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla yaygınlaşmıştır. 1971'de yasaklanan haşhaş üretimi ise 1974'te yasağın kaldırılmasıyla denetim altında yeniden başlatılmıştır. İlçe ekonomisinde meyvecilik de önemli bir yer tutar. En çok elma ve armut yetiştirilir. Dağların bazı kesimlerindeki yabani meyve ağaçları da aşılanmaktadır. Bu ağaçların başlıcaları menengiç, alıç ve ahlattır. Bağcılık Batı Toroslar'ın eteklerinde yapılır. Hayvancılık ilçede yardımcı bir geçim kaynağı niteliğindedir. En çok koyun yetiştirilir. Tatlı su balıkçılığı Beyşehir'in önemli geçim kaynaklarından biridir.

El sanatları gelişkindir. Özellikle Huğlu ve Üzümlü kasabalarında av tüfekleri yapılır. Huğlu'da hemen hemen her evde bir tüfek atölyesi bulunmaktadır. Yörede, I. Dünya Savaşı yıllarında orduda görev yapan ustalarca başlatılan tüfek yapıcılığı, gitgide genişleyerek örgütlenmiştir. Huğlu tüfekleri nitelikli işçiliğiyle yurt çapında alıcı bulmaktadır. Tüfekçiliğin gelişiminde Huğlu Av Tüfekleri Yapım ve Alım-Satım Küçük Sanatlar Kooperatifi'nin katkısı olmuştur. Huğlu'daki 200 kadar atölyede, yılda yaklaşık 20 bin av tüfeği üretilmektedir. Beyşehir, turizm potansiyeli yüksek bir yöredir. Yaka Manastırı ve Kale Çamlığı orman içi dinlenme yerleri ilçenin başlıca mesire alanlarıdır.

Beyşehir yöresi, tarihin eski dönemlerinden beri yerleşmelere sahne olmuştur. Beyşehir'in 10 km kuzeybatısındaki Er Baba(*) adıyla anılan höyükte elde edilen buluntular, yöredeki ilk yerleşmenin Neolitik Çağa değin uzandığını göstermektedir. İlkçağda Arzava bölgesinde yer alan yöre Lidya, Pers, Makedonya ve Roma egemenliği altında kaldı. 12. yüzyılda tüm Pisidya'yla birlikte Anadolu Selçuklularının yönetimine giren yöre 1243'te Moğol istilasına uğradı. Daha sonra Eşrefoğulları ve Hamidoğullarının yönetimine girdi. I. Murad 1374'te Beyşehir'in yanı sıra Akşehir, Seydişehir, Yalvaç ve Karahisar'ı (Şarkikaraağaç) 80 bin altın karşılığında Hamidoğullarından satın aldı. Böylece Osmanlı topraklarına katıldıysa da, bu yıllarda sık sık Karamanoğullarının akınlarına hedef oldu. Timur istilasından sonra Karamanoğullarının egemenliğine giren Beyşehir, Karamanoğulları

ile Osmanlılar arasında 1466'ya değin birkaç kez el değiştirdi ve bu tarihte II. Mehmed (Fatih) tarafından yeniden Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Konya vilayetine Merkez sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Roma ve Bizans dönemlerinde Karalis ya da Karalia adıyla anıldığı sanılan kent, 13. yüzyıl sonlarında Eşrefoğullarının(*) merkeziydi. Bu dönemde yaptırılan kaledeki yerleşme yeri İçşehir ya da İçerşehir adıyla anılırdı. Adını verdiği gölün güneydoğu kıyısında yer alan kentin il merkezi Konya'ya uzaklığı 94 km'dir.

Beyşehir, tarihsel yapı kalıntısı açısından zengin bir ilçedir. Bunlardan başlıcaları İÖ 13. yüzyıla tarihlenen Eflatunpınar Kaya Anıtı(*), Fasillar Kaya Anıtı, Beyşehir Kalesi (1288), Kubadâbad Sarayı(*), Kuruçeşme Han (1207), Eşrefoğlu Camisi(*) ve Taş Medrese olarak da anılan İsmail Aka Medresesi'dir.

Beyşehir Belediyesi 1871'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 93.565; kent, 30.412.

Beyşehir Gölü, Akdeniz Bölgesi'nin Göl-ler Yöresi'nde göl. Yüzölçümü 656 km²'dir. Türkiye'nin en büyük tatlı su, aynı zamanda da Van ve Tuz göllerinden sonra üçüncü büyük gölüdür. Deniz düzeyinden yüksekliği ortalama 1.121 m, uzunluğu 45 km, genişliği ise kuzeydeki en dar yerinde 15 km, güneydeki en geniş yerinde 25 km'dir. Gölün derinliği eski kaynaklarda 70 m olarak geçmesine karşın, yeni kaynaklar derinliğin 3-8 m arasında değiştiğini belirtmektedir. Göl, Toroslar arasında, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu tektonik kökenli bir çukurluk içinde yer alır. Batısında uzanan Anamas Dağı (2.388 m) Kretase (Tebeşir) Dönemiyle (y. 136-65 milyon yıl önce) Eosen Bölümünden (y. 54-38 milyon yıl önce) kalma kalkerlerden oluşur. Yamaçları oldukça sarp olan bu dağ, göl kıyısında bir kırık (fay) dikliği biçiminde yükselir. Gölün doğusunda ise Neojen Bölüme (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait göl kalkerleri ile Pliosen Bölüme (y. 7-2,5 milyon yıl önce) ait kumtaşı ve konglomera gibi tortullar da bulunur. Sultan Dağlarının güney uzantısı olan bu yüksek kütle önünde, yer yer geniş alüvyonlu kıyı ovaları oluşmuştur. Bu alüvyonlu ovalara gölün güney kıyılarında da rastlanır.

Gölün güney ucu bataklıktır; özellikle güneybatı ucunda çok geniş sazlık ve kamışlıklar vardır. Tektonik kökenli olmasına karşın, gölün biçimlenmesinde, özellikle

Beyşehir Gölü
Anadolu Yayıncılık Arşivi

batıda ve güneyde karstlaşma süreçleri önemli rol oynamıştır.

Beyşehir Gölüne büyüklü küçüklü 22 ada vardır. Büyük adalar genellikle gölün batı-sındadır. Bunlar arasında en önemlileri Mada, İğdeli, Orta, Aygır, Hacıakif ve Keçi adalarıdır. Gölün su toplama havzası 4.200 km² olup, fazla sular güneydoğu kenarında-ki bir gidegen ile Suğla Gölüne(*) dökülür. Beyşehir'de kurulan regülatör, göl sulanının Beyşehir Kanalı Çayı olarak adlandırılan bu gidegenle Suğla Gölüne denetimli olarak aktırılmasını sağlamaktadır. Gölün suları ayrıca, güneydeki düdenler aracılığıyla yeraltından Akdeniz'e boşalır.

Beyşehir Gölünün su düzeyi yılda yaklaşık 50 cm'lik bir değişiklik gösterir. Yağışlar ve kar erimeleri ile beslenen göl ilkbaharda yükselir ve kabarak taşar. Sonbaharda ise sular azalır ve en alçak düzeye iner. Bu azalma 1933'te 1 m'yi biraz geçmiştir.

Turizm potansiyeli yüksek olan Beyşehir Gölünün doğusundan Konya-Isparta-Izmir yolu, güneyinden de Konya-Antalya yolu geçer. Göl çevresinde makiler ve meşeler ile yapıldıktan ağaçlardan oluşan gür bir bitki topluluğu vardır. Ayrıca, özellikle güney ve güneydoğudaki akarsu ağzlarında bulunan sazlık ve kamışlıklar gölün yemeyişil bir görünüm almasına neden olur. Batıda, Yenişarbademli kesimindeki karstik mağaralar da turistik açıdan önemlidir. Göl kıyısında plajlar ve kır gazinoları vardır.

Göldeki adalarda ve sazlıklarda pelikutan, karabatak, martı, balıkçıl gibi su kuşları kuluçkaya yattmaktadır. Bu nedenle göl, yabanıl yaşamın devamını sağlayan önemli bir ekolojik ortam özelliği de taşımaktadır. Beyşehir Gölü, önemli bir balıkçılık alanıdır. Gölde en çok sazan ve gökçe balık gibi tatlı su canlıları avlanır.

Beyt-el (İbranicede "Tann'nın Evi"), BETHEL olarak da yazılır, eski Filistin kenti. Kudüs'ün tam kuzeyinde yer alır. Başlangıçta Luz, günümüzde ise Baytin olarak bilinen kent, Eski Ahit döneminde genellikle İbrahim ve Yakub peygamberlerle ilişkilendirilirdi. Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu ile Pittsburgh-Xenia İlahiyat Okulu tarafından yürütülen kazıların bulguları, Eski Ahit'te, İsrail Krallığı'nın Kenan ülkesini ele geçirmesi sırasında Ay kentinde geçmiş gibi anlatılan olayların gerçekte Beyt-el'de geçmiş olabileceğini düşündürmektedir.

İsrail Krallığı'nın bölünmesinden sonra I. Yeroboam (İÖ 10. yy) Beyt-el'i kuzey krallığının başlıca kutağı yaptı. Beyt-el daha sonra Amos'un peygamberlik görevinin merkezi oldu. Kent, Samiriye'nin düşüşü (İÖ 721) sırasında Asurluların saldırısından kurtuldu; ama daha sonra Yahuda kralı Yoşiya (hd İÖ y. 640 - y. 609) tarafından işgal edildi.

Beyt Mirşim, Tel, KIRYAT-SEFER, DEBİR ya da LO-DEBAR olarak da bilinir, Ürdün'ün İsrail işgalindeki bölümünde Hebron yakınında eski Filistin kasabası. Kitabı Mukaddes'e göre kasaba ya Kaleb'in damadı Otniel ya da Yeşu tarafından Kenanlılardan ele geçirilmiştir. Tel Beyt Mirşim'i 1926-32 arasında yaptığı kazılarda W. F. Albright ortaya çıkarmıştır. Albright bu kazılarda elde ettiği bilgilerle İÖ y. 2300-588 arasına denk düşen Filistin çömlekçilik dönemlerinin ilk kapsamlı tanımını yapabilmektedir. Kazılar, İÖ 14 ve 13. yüzyıl Kenan kasabasının, 13. yüzyıl sonuna doğru İsrailoğulları tarafından yıkıldığını ve son olarak da yaklaşık

İÖ 588'de Babillilerce yerle bir edildiğini göstermiştir.

Beytanya, Arapça EL-AYZERIYE. Kudüs'ün hemen dışındaki Zeytin Dağının doğu yamacında, Kitabı Mukaddes'te adı geçen küçük köy. 1949-67 arasında Ürdün'ün denetimi altında kaldıktan sonra, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Batı Şeria'nın bir parçası olarak İsrail işgali altına girmiştir.

Yeni Ahit'te Beytanya'dan sık sık söz edilir. Meryem ve Marta ile erkek kardeşleri Lazar'ın evinin Beytanya'da bulunduğu ve İsa'nın Lazar'ı diriltme mucizesini burada gerçekleştirdiği anlatılır (Yuhanna 11). Arapça el-Azeriye adı da Lazar'dan türemiştir. Cüzamlı Simun'un yurdu da Beytanya'dır (Matta 26; Markos 14). İsa Kudüs'e girdikten sonra burada gecelemiştir (Matta 21:17); havarilerinden ayrıldığı köy de burasıdır (Luka 24:50-51). Beytanya'da özellikle Lazar kriptası gibi çok sayıda geleneksel kutsal yer vardır. En geç İS 3. yüzyıldan sonra burada kiliseler kurulmaya başlamıştır; ama bunların çoğu günümüzde yıkıntı halindedir. Köydeki kutsal alanlar, önemini İncil'de geçen değişik öykülerden alır. Beytanya, çok sayıda Hristiyan hacı tarafından ziyaret edilir. Nüfus (1985 tah.) 3.560.

Beytlehem (İbranicede "Ekmek Evi"), BETLEHEM olarak da yazılır, Arapça BEYTÜL-LAHM (Et Evi), Filistin'in orta kesiminde, Kudüs'ün hemen güneyinde eski kent. İncil'lere (Matta 2; Luka 2) göre İsa'nın doğum yeridir. Hristiyan ilahiyatında, İsa'nın burada doğmuş olmasının, İsrail'in gelecekteki hükümdarının "Beytlehem Efrata" dan çıkacağı" yolundaki Eski Ahit kehanetini (Mika 5:2) doğruladığına inanılır. Günümüzde, İncil'in bazı bölümlerinin sonradan eklendiğine inanan bazı Yeni Ahit

Beytlehem'de Nativitas (İsa'nın Doğumu) Kilisesi önünde bir Noel geçit töreni
Braun - FPG / EB Inc

yorumcuları ise İsa'nın, çocukluğunu geçirdiği Nâsıra'da doğduğunu öne sürer. Ama kurallara bağlı Hristiyan inancı, 2 bin yıldır Beytlehem'i İsa'nın doğum yeri saymaktadır.

1923-48 arasında Filistin mandasının parçası olan Beytlehem, 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra 1950'de Ürdün'ün ilhak ettiği bölge içinde Kudüs iline (muhafaza) bağlandı. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra da tüm Batı Şeria bölgesiyle birlikte İsrail işgali altına girdi.

Eski Ahit'te kentten çoğu kez "Beytlehem Efrata" ya da "Beytlehem-Yahuda" olarak söz edilir. Mısır'daki Tel el-Amarna'da bulunan, İÖ 14. yüzyıldan kalma Amarna Mektupları'nda da kentin adının geçtiği sanılır; ama bu metinler henüz bütünüyle çözülememiştir. Kitabı Mukaddes'te ilk kez Rahel'in ölümünün anlatıldığı bölümde (Tekvin 35:19) Beytlehem'den söz edilir. Rut Kitabı'nın büyük bölümünde adı geçen kent, Rahel'in soyundan gelme Davud peygamberin doğum yeri olarak belirtilir; Davud'un burada ömür sürdüğü kesin olarak bilinmektedir. Peygamber Samuel, İsrailoğullarının kralı olarak Davud'u burada yağla kutsadı (I. Samuel 16; II. Samuel 2:4). Krallığın İsrail ve Yahuda olarak ikiye bölünmesinden sonra Davud'un torunu ve Yahuda'nın ilk kralı Rehoboam tarafından kent surlarla çevrildi (II. Tarihler 11). Babil tutsaklığından (İÖ 516 ve sonrası) sonra Yahudilerin Filistin'e geri dönmesiyle birlikte kent nüfusu yeniden arttı. Bar Kohba'nın öncülüğündeki İkinci Yahudi Ayaklanması (İS 135) sırasında yörede bir Roma garnizonu kuruldu.

2. yüzyılda yaşayan apolojist Aziz Iustinus (Şehit), İsa'nın doğduğu yeri "kente yakın bir mağara"daki yemlik olarak tanımlıyordu. Bugün kentin merkezindeki Nativitas (İsa'nın Doğumu) Kilisesi'nin nefi altında bulunan mağara, Iustinus'tan beri Hristiyanlarca kutsal sayılmaya başladı. Roma'nın ilk Hristiyan imparatoru I. Constantinus'un annesi Azize Helena (y. 248-328) mağaranın üzerine bir kilise yaptırdı. Daha sonra yıkılan kilise, İmparator Iustinianus (hd 527-565) tarafından bugünkü biçimiyle yeniden inşa ettirildi. Dolayısıyla Nativitas Kilisesi, bugün de ayakta olan en eski kiliselerden biridir. İsa'nın doğum yeri sayılan bu alan üzerinde, çoğu kez dış odaklardan kaynaklanan yetki uyuşmazlıkları çıktı. Örneğin İsa'nın kesin doğum yerini gösterdiği kabul edilen gümüş yıldızın 1847'de çalınması, Kutsal Yerler dolayısıyla çıkan ve sonunda Kırım Savaşı'na (1853-55) yol açan uluslararası bunalımın görünürdeki nedeniyd. Nativitas Kilisesi günümüzde Rum Ortodoks, Katolik ve Ermeni Ortodoks kiliseleri arasında paylaşılmaktadır.

Beytlehem yüzyıllar boyunca bir manastır merkezi oldu. Aziz Hieronymus, burada bir manastır yaptırdı ve Filistinli hahamların da yardımıyla Eski Ahit'i İbranice aslından Latinceye çevirdi (İS 5. yy). Hieronymus'un Filistin'e gelmeden önce Yunancadan yaptığı Yeni Ahit çevirisi ile birlikte bu çeviri. Kitabı Mukaddes'in Katolik Kilisesi'nce kullanılan Latince metni Vulgata'yı oluşturur.

Beytlehem, bugün Kudüs ile sıkı bağları olan bir tarımsal pazar ve ticaret kentidir. Uzun süre hac ve turizm merkezi olarak önemini korumuş, İsrail ile arasındaki ateşkes hatı 1967 Arap-İsrail Savaşı sonunda ortadan kalkınca ticarete de önemli artış görülmüştür. Özellikle sedeften dinsel eşya yapımı geleneksel bir üretim dalıdır. Beytlehem, güneydoğusundaki Beyt Sahur ve kuzeybatısındaki Beyt Cala ile birlikte bir bitişik kentler kümesi oluşturur. Kent ve çevresinde, tüm dünyadaki çeşitli Hristiyan mezheplerince desteklenen birçok klise, rahibe manastırı, okul ve hastane vardır. 1973'te kurulan üniversitede İngilizce ve Arapça öğretim yapılır. Mülteci kampında yaşayanlar dışında nüfus (1984 tah.) 20.000; Beyt Cala ve Beyt Sahur ile birlikte (1980 tah.) 58.819.

Beytlehem Yıldızı, Matta İncili'nde (2:1-10), "doğudan gelen müneccimler"e İsa'nın doğum yerini gösterdiğinden söz edilen gök olayı.

Nova(*) ve süpernovalar(*), kuyruklu yıldızlar, meteorlar, iki ya da daha çok gezegenin görünürde birbirine çok yaklaşmasıyla ortaya çıkan gezegen buluşmaları, büyük olasılıkla o dönemde yıldız olarak tanımlanıyor ve önemli birer kehanet unsuru sayılıyordu. Örneğin Halley kuyruklu yıldızı İÖ 12 ve 11'de görülmüştü. Herhangi bir gözlemci, kendi ufkuca yakın bulunan bir gök cisminin yeryüzündeki bir noktayı gösterdiğini düşünebilirdi.

İsa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, büyük olasılıkla Miladi takvimin başlangıcından önceki 6-4. yıl arasındadır. Kitabı Mukaddes'e göre yıldız, ilk kez müneccimler Babil'den ya da İran'dan yola çıkmadan önce gözükmüş, Beytlehem'de(*) yolculuğun sonuna doğru ikinci kez gözükteğünde ise "çocuğun bulunduğu yere kadar gelerek üzerinde durmuştur".

Çin yıllıklarına göre İÖ 5 ve 4'te iki nova görülmüştür. 17. yüzyıl başlarında da Johannes Kepler, Beytlehem Yıldızı'nın, parlak gezegenlerin birbirine yaklaşması sırasında ortaya çıkan bir nova olabileceğini öne sürmüştür.

Miladi takvimin başlangıcı sayılan kronolojik noktayı içine alan 10 yıllık dönem içinde gezegenler arasında birçok yaklaşıma olmuştur. Örneğin İÖ 6 başlarında Mars, Jüpiter ve Satürn'ün bir üçgen oluşturacak biçimde buluşması, Beytlehem Yıldızı'nın olası açıklamalarından biri sayılmıştır. İÖ 7'de Jüpiter ve Satürn sekiz ay boyunca birbirine 3°'lik bir açıyla yaklaşmış, bu süre içinde üç kez aralarındaki yakınlaşma 1°'ye inmiştir. İÖ 17 Haziran 2'de de iki parlak gezegen Venüs ve Jüpiter, batıda kabaca Beytlehem yönünde batmadan hemen önce, Babil'deki gözlemcilere birleşik gibi gözükmüş olmalıdır.

Beytü'l-Hikme (Arapçada "Bilgelik Evi"), Abbasi halifesi Memun'un 830'da Bağdat'ta kurduğu bilim merkezi. Beytü'l-Hikme'de çeşitli bilimsel araştırmalar ile bilim ve düşünce kitaplarının çevirileri yapılırken, bir yandan da İslam dünyasının en büyük ve önemli kütüphanesi oluşturulmuştur.

Memun, kendisinden önce başlayan çeviri hareketini daha da hızlandırmak ve sistemli bir duruma getirmek için, başta Bizans olmak üzere çeşitli yerlerden bilim ve felsefe kitapları getirtti. Bunları, Yahya bin Mas'eyh, Haccac bin Matar, Yahya el-Batrik ve Huneyn bin İshak gibi ünlü bilginlerin görev aldığı ve yöneticilik yaptığı kurullar, çabuk ve güvenilir biçimde Arapçaya aktardılar. Memun bu işe öylesine büyük bir önem veriyordu ki, adına yapılan çevirilere kendi özel simgesini koyduruyor, çevirmenlere ücret olarak, çeviren kitabın ağırlığınca altın ödüyordu. Arapçaya aktarılan ve kütüphaneye konan kitapların halk tarafından okunmasını, incelenmesini sağlamak için çaba harcıyor, bilim ve felsefe tartışmalarının, söyleşilerin yapıldığı özel toplantılar düzenliyordu.

Hükümdarın bu ilgi ve çabaları etkisini kısa zamanda göstermiş, zengin insanların da çeviri yaptırmaya başlamalarından sonra İslam dünyasının dört bir yanından Bağdat'a bilginler, çevirmenler akın etmiş, kitap ve kâğıt ticareti gelişmiş, büyük bir entelektüel uyanış başlamıştı. Farsça, Süryanice ve Yunanca ile Sanskrit dillerinden yapılan çeviriler, Müslüman aydınların ve bilginlerin ilgisini çekmiş, onları bu konularda düşünmeye, çalışmalar yapmaya yöneltmişti. Bu da, kısa bir süre sonra önemli düşünür ve bilim adamlarının ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

Çeviri çalışmalarının, bilimsel araştırmaların yanı sıra astronomiyle ilgili gözlemlerin

yapıldığı, zaman cetvellerinin hazırlandığı Beytü'l-Hikme, Mutevekkil döneminden (847-861) sonra giderek önemini yitirmiş, ancak kütüphane bölümü, 1258'de Moğolların Bağdat'ı yağmalamalarına değin Abbasi döneminin en önemli ve büyük kütüphanelerinden biri olarak varlığını korumuştur.

Beytü'l-Lahm bak. Beytlehem

beytülmal, eski İslam devletlerinde vergi, ganimet ve müsadere gelirlerine dayalı devlet hazinesi.

Fetihlerle genişleyen ve gelişen İslam devleti, gelir kaynaklarını düzene sokmak ve bürokratik aygıtını oluşturmak sorunuyla yüz yüze geldiğinde, ilk beytülmal, Hz. Omer (hd 634-644) tarafından Medine'de oluşturuldu. Gelir kaynakları sadaka, ganimet ve fey(*) olarak üç türe ayrıldı. Zenginlerin her yıl ödedikleri zekât(*) sadaka gelirlerini; savaşlarda askerlerin ele geçirdikleri karşılığında ödedikleri hums (mal ve tutsakların beşte biri) ganimeti; cizye(*), haraç(*) ve öşür(*) de feyi oluştururdu. Bu gelirlerin beytülmalden çıkışı da belirli koşullara bağlıydı. Sadaka gelirleri, merkezdeki beytümale gönderilmeden, yerel görevlilerce yoksullara dağıtılırdı. Ganimetlerin ise ancak beşte biri beytülmal için alınırdı, kalanı cizye ve haraç ödemeleri koşulluyla sahiplerine geri verilirdi. Feyin de beşte biri doğrudan beytülmal geliri iken, kalan bölümü, beytülmalden aylık alan askerlere gene belli koşullarla dağıtılırdı.

Beytümalle ilgili işlemlerde her üç gelir türünün de amaçları dışında kullanılmamasına dikkat edilirdi. Bu katı yöntemler, İslam devletlerinin karmaşık örgütlere ve mali düzenlemelere kavuşmasından sonra yorumlara açık tutularak bir ölçüde yumuşatıldı. Çünkü büyüyen devletlerde fey ve sadaka türü gelirler sürekli ve düzenli artışlar gösterirken, gaza nitelikli savaşlar döneminin kapanması sonucu ganimet gelirleri giderek azalmıştı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu yıllarında İslam kurallarına uyan bir beytülmal düzeni uygulanırken, gelişmeye paralel olarak devlet gelir ve giderleri beytülmal kapsamından ayrı, hazine-i devlet tanımıyla sistemleştirildi. Ancak gene de kamu yararı söz konusu olduğunda beytülmal-i Müslimin deyiimi kullanılmış, başta kapıkulu askerlerinin ulûfeleri olmak üzere, birçok harcamalar da İslam kurallarına göre devlet hazinesinden yapılmıştır.

16. yüzyılda mirasçısız ölenlerin terekeleri beytümale kalıyordu. Bunlardan devletle ilişkili olanların mal varlığı hassa beytümaline, öbürlerinininki de amme beytümaline veriliyordu. Tanzimat'ın getirdiği yenileşme sürecinde ise, devlet bütçesinden ayrı, özel ve sembolik bir beytülmal hazinesi kuruldu. Mirasçısız ölenlerin para ve malları, İstanbul'da ve taşrada, beytülmal sandığı denen özel memurluklara teslim edilir, beş yıllık saklama süresi sonunda hak sahibi çıkmazsa mal sandığına aktarılacak hazine geliri sayılırdı. 1908'de, İstanbul'daki Beytülmal Müdürlüğü ile illerdeki alt kurullar kaldırılarak bu görev doğrudan mal müdürlüklerine verildi.

Beytüşşebap, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Şırnak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.717 km² olan Beytüşşebap ilçesi kuzeyde Van, doğuda Hakkâri illeri, güneyde Uludere ilçesi, batıda Merkez ilçe, kuzeybatıda da Siirt iliyle çevrilidir.

Beytüşşebap ilçesi, Türkiye'nin en yüksek ve engebeli kesimlerinden birini oluşturan Hakkâri dağlık yöresinin batısında yer alır. İlçe toprakları çok sayıda akarsu ve çayın

açtığı dar ve derin vadilerle parçalanmış, yükseltileri 3.000 m'yi aşan dağlardan oluşur. Kuzey kesimi Karacadağ olarak da anılan Termo Dağı (3.375 m), doğu kesimi Altın Dağı (3.358 m), güneybatı kesimi Musa Dağı da denen Taşmaka Dağı (3.232 m), batı kesimi de İncebel Dağı (3.019 m) engebelendirir. Dağların yamaçları yer yer fazla engebeli olmayan platolarla kaplıdır. Bu platoların en önemlisi, yüksekliği 2.000 m'yi aşan Faraşın Platosudur. Nordüz Platosunun küçük bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır. Yer yer sulak otlaklarla kaplı olduğu için ilçe hayvancılığı açısından büyük önem taşımakla birlikte, iklimin sertliği ve yükselti nedeniyle bu yörelerde sürekli yerleşim olanaksızdır. Bu platolar yazın göçebe hayvancılık hareketine sahne olur. Beytüşşebap'ta akarsuların oldukça dar ve derin vadilerde akması nedeniyle önemli bir düzlüğe rastlanmaz. İlçenin en önemli su kaynağı Deresi adıyla da anılan Habur Çayıdır. Nordüz ve Faraşın platolarından doğan Habur Çayına ilçe sınırları dışında katılan Hezil Çayının bazı başlangıç kolları batı kesimden kaynaklanır. Batı kesimden çıkan bazı dereler Büyük Zap Suyuna katılır. Botan Çayının kollarından Türbehasan Deresi başlangıç kollarını ilçenin kuzeybatı kesiminden alır.

Beytüşşebap ilçesinde başlıca ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Hayvan varlığı daha çok küçükbaş hayvanlardan oluşur. İlçe dışına canlı hayvandan başka, bazı hayvansal ürünler de satılır. Beytüşşebap'ta el dokumacılığı da önemli ekonomik etkinliklerden biridir. Yörede dokunan kelim, *şal-şepik*, el örgüsü çorap ve çarpanalar güzellikleriyle haklı bir ün kazanmıştır. Beytüşşebap'ın yünü ve simli kelimleri, bazı Avrupa kelim sergilerinde birincilik almıştır. İlçede bitkisel üretim, ovaların darlığı nedeniyle sınırlı ölçüde yapılabilmektedir. Başlıca ürünler ceviz, elma ve mısırdır. Az miktarda buğday, arpa ve patates de ekilir.

Beytüşşebap'taki Peştazere yöresinde kayalara kazınmış olarak bulunan Neolitik Çağa ait resimler yöredeki yerleşim tarihinin İÖ 7000'lere değin uzandığını göstermektedir. 10. yüzyıl Arap tarihçisi İbn Havkal, Hakkârı boyu oymaklarından 12 Pinyanış oymağının Beytüşşebap yöresinde yerleştiğini öne sürer. Beytüşşebap'ın adlarından birinin Pinyanış olması ve söz konusu oymağın yörede bugün de varlığını sürdürmesi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Yöre, 19. yüzyıl sonlarında Van vilayetinin Hakkârı sancığına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Beytüşşebap I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğradı. Cumhuriyet döneminde yapılan bir yönetsel düzenlemeyle Siirt'e bağlı bir ilçe durumuna getirildi. Beytüşşebap, 1936'da yeniden Hakkârı'ye bağlandı.

Eski adı Elki olan Beytüşşebap kasabası, Habur Çayının doğusunda, vadinin genişlediği bir alanda kuruldu. Kasabada ev tezgâhlarında yapılan halı dokumacılığı önem kazanmıştır. Beytüşşebap'ı Hakkârı'ye bağlayan yol yöredeki dağları Süvarihalil Geçidi'nde (2.470 m), Şırnak'a bağlayan yol ise Tanintanin Geçidi'nde (2.230 m) aşar. Beytüşşebap'taki en önemli tarihsel yapılar, Kale Mame ve Kelativuri Kalesi yıkıntılarıdır. Faraşın Platosundaki birkaç yol üstünde bir arada, birbirlerini koruyabilecek yakınlıkta kayalara oyulmuş dev boyutlu yapılar olan dirheler ilginç buluntulardır. Dirhelerin güvenlik amacıyla yapılmış küçük savunma kuleleri olduğu sanılmaktadır.

Beytüşşebap Belediyesi 1932'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.409; kasaba, 4.253.

beyyine başlangıcı bak. yazılı delil başlangıcı

beyyine külfeti bak. ispat yükü

Beyza, el- bak. Beyda, el-

Beyzavî, tam adı ABDULLAH BIN ÖMER EL-BEYZAVÎ (ö. 1291, Tebriz), İranlı tefsir ve kelâm alîmi. Yazdığı Kuran tefsiri uzun yıllar medreselerde okutulmuştur.

Yaşamı üzerine ayrıntılı bilgi bulunmayan Beyzavî, Fars atabeyi Ebubekir bin Şad döneminde (1226-60) kadî'l-kudat (büyük kadı) olan Ömer bin Muhammed'in oğludur. Bir süre Şiraz'da kadılık yaptı. Daha sonra Tebriz'e yerleşti ve orada öldü.

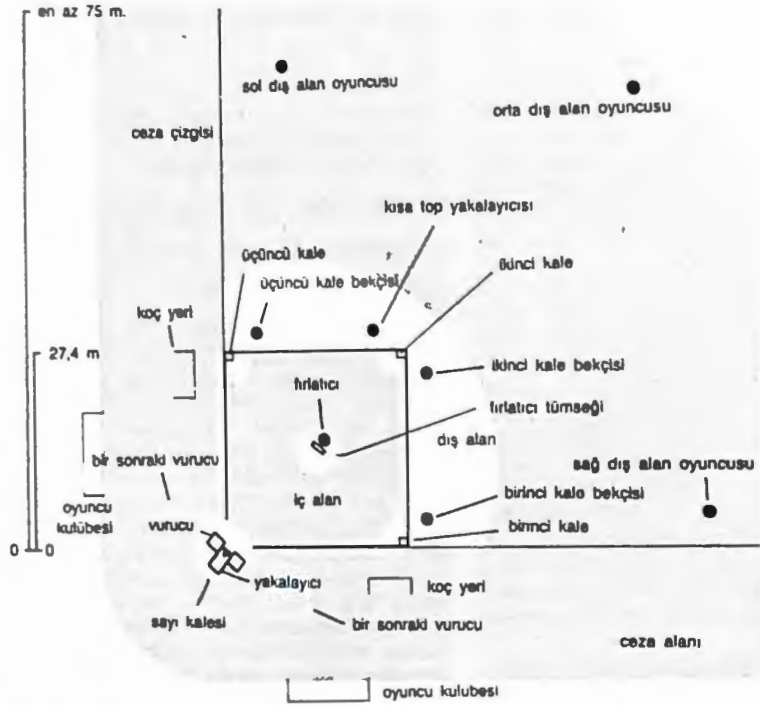
Bir Kuran tefsiri olan *Envarü'l-Tenzil ve Esrarü'l-Tevîl* (ös 1865), Zemahşeri'nin *el-Keşşaf* adlı tefsirinin bir özeti. *Muhtasarü'l-Keşşaf* adıyla da bilinir. Beyzavî yapısını çeşitli kaynaklardan derlediği yeni bilgilerle önemli ölçüde genişletmiştir. Kitap, uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Anlaşılması oldukça zor olduğu için birçok kez şerh edilmiştir. Bunların en önemlileri Molla Hüsrev, Kemalpaşazade Ahmed Şemseddin, Şeyhzade Muhammed bin Mustafa, Abdülhakim Siyelkuti ve İsmail el-Konevî'nin şerhleridir.

Tevaliü'l-Envar ve Metaliü'l-Enzar (ös 1888), kelâmı ilgili küçük, ama önemli bir yapıttır. Bunun da pek çok şerhi arasında Mahmud bin Abdurrahman el-İsfahani'nin *Metaliü'l-Enzar* adlı yapıtı asıl metinle birlikte basılmıştır. Ayrıca Aydın Hacı Paşa'nın *Şerh-i Tevali ve Saçaklızade'nin Nesri'l-Tevaliü'l-Envar* adlı şerhleri de önemlidir. *Münhacü'l-Vusul ila İlmi'l-Usul* (ös 1899) fıkıh usulüne ilişkin bir yapıttır. En önemli şerhi Abdurrahman bin Hasan el-İsnavî'nin yazdığı *Nihayeti's-Suûl'dür. Lübbü'l-Lübab fî İlmi'l-İrab* (ös 1854), Arapçanın sözdizimiyle ilgili küçük bir kitaptır.

Nizamü'l-Tevârih (ös 1930, yay. haz. He-kim Seyyid Şemsülhak Kadri) Farsça kısa bir genel dünya tarihidir. Âdem'den 1275'e değin geçen olayları içeren yapıt, dört bölümden oluşur. Kitapta Âdem ile Nuh arasında gelmiş peygamberler, Sasaniler ve destani İran tarihi; Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi, Saffârililer, Deylemliler, Gurlular, Gazneliler, Salgurlar, Harezmşahlar, İsmaililer, Moğollar ve Selçuklular tarihi anlatılır. Yapıt, Kefe müfettişi Mustafa bin Abdurrahman tarafından *Enisü'l-Müluk fî Tercümeti-Nizamü'l-Tevârih* adıyla Osmanlı tarihiyle ilgili bilgiler eklenerek Türkçeye de çevrilmiş ve IV. Murad'a (hd 1623-40) sunulmuştur. Ayrıca İdris Bitlisi'nin oğlu Ebu'l-Fazl Mehmed'in (ö. 1580) Türkçe bir çevirisi vardır.

beyzbol, ABD'de çok yaygın olan, top ve sopayla oynanan bir oyun.

Üç metre yüksekliğinde bir çitle çevrili olan beyzbol alanı iç alan (*infield*) ve dış alan (*outfield*) olarak ikiye ayrılır. Kenarları 27,4 m uzunluğunda bir kare olan iç alanın köşelerinde, biri sayı kalesi (*home plate*) olmak üzere 4 kale (*base*) bulunur. Sayı kalesine 18,3 m uzaklıkta fırlatıcı tümseği (*pitcher's mound*) yer alır. Sayı kalesi ile karşısındaki sınır çizgisi arasındaki uzaklık en az 100 m'dir. Sayı kalesinde 5 gözlü plastik bir plaka, öbür kalelerde, yere çakılmış, branda bezinden küçük yastıklar bulunur. Kalelerin ve kaleler arasındaki

Beyzbol alanı ve oyuncuların yerleşimi

yolların çevresi ile fırlatma alanı dışında kalan oyun alanı çimle ya da yapay malzemeyle kaplıdır. Oyunda, çevresi 23-23,5 cm, ağırlığı 142-149 gr olan, içi mantar ve lastik üzerine sarılmış bez, dışı deri bir top ile uzunluğu 107 cm'yi, çapı 7 cm'yi aşmayan bir sopa (*bat*) kullanılır. Top fırlatıcı (*pitcher*) ve vurucu (*batter*) dışında bütün oyuncular deriden yapılmış özel eldiven kullanırlar. Oyun, her biri bir kalenin çevresinde olmak üzere dört hakem tarafından yönetilir.

Dokuzar kişiden oluşan iki takım arasında oynanan beyzbolda dokuz devre (*inning*) vardır ve her devrede iki takıma da birer vuruş (hücum) hakkı tanınır. İlk vuruş hakkını konuk takım kullanır. Topa vuran oyuncu sayı kalesinde durur ve savunmadaki takımdan olan fırlatıcının attığı topa

nan vurucu oyun dışı kalır. Topu ceza alanı içerisine gönderen ilk iki hatalı vuruş işka sayılır. Vurucu topa vurduğunda birinci kaleye ve zaman varsa sırasıyla öbür kalelere koşabilir; bir vuruşta bütün kaleleri dolaşarak yeniden sayı kalesine gelirse buna sayı turu (*home run*) denir. Bir kaleye gelebilmiş oyuncu koşucu (*runner*) olarak adlandırılır. Koşucu, kendinden sonra gelen bir vurucunun yarattığı zamandan yararlanarak ya da kale bekçisini atlatarak bir sonraki kaleye koşabilir. Her kalede, vuruş hakkını kullanan takımdan ancak bir oyuncu bulunabilir. Vuruş hakkını kullanan takımın oyuncusu iki kale arasında koşarken, top kale bekçisine gelirse ya da savunma oyuncusu topu ona değdirirse oyun dışı kalır. Üç oyuncusu oyun dışı kalan takım vuruş hakkını kaybeder ve savunma

Chicago White Sox-New York Yankees beyzbol karşılaşması, 28 Temmuz 1954
UPI

vurmaya çalışır. Savunmadaki takımın üç oyuncusu üç kalenin çevresinde, kısa top yakalayıcısı iç alanın hemen dışında, üç oyuncu ise dış alanda bulunur. Sayı kalesinin arkasındaki hakem (*umpire*) atılan topun geçerli (vurulabilir) ya da geçersiz olduğuna karar verir. Üç geçerli topa vuramayan (iskalayan) ya da havaya diktığı top savunma tarafından yere düşmeden yakala-

ya geçer. Oyunu en çok sayı turu yapan takım kazanır. Dokuz devre sonunda beraberlik bozulmamışsa oyun beraberlik bozuluncaya değin uzatılır.

ABD'de beyzbol öteden beri ulusal oyun olarak kabul edilir. Önceleri, 1839'da New York eyaletine bağlı Cooperstown'da Abner Doubleday tarafından bulunduğu varsayılırdı. Ama büyük olasılıkla, 18. yüzyıl

İngiliz oyunu *rounders*'dan türemiştir. Beyzbol ABD İç Savaşı (1861-65) sırasında süvariler arasında sevilen bir oyundu; savaşın sonradan amatör kulüplerden profesyonel oyuncular çıktı. 1871'de kurulan Ulusal Profesyonel Beyzbol Oyuncuları Birliği 1876'da Profesyonel Beyzbol Kulüpleri Ulusal Ligi'ne dönüştü. Bu ligin kapsamadığı kentleri içine alan Amerikan Ligi daha sonra oluştu. ABD'de profesyonel beyzbol bugün de Ulusal Lig ile Amerikan Ligi tarafından yürütülmektedir. Her iki ligin de doğu ve batı bölümleri vardır. Nisan başından ekim başına değin süren beyzbol mevsimi bölüm liderlerinin karşılaşmasıyla tamamlanır. Beyzbolun Japonya ile Latin Amerika ülkelerinde de oynanmasına karşın, ABD'deki büyük lig organizasyonları genellikle bu spor dalındaki profesyonel düzenlemelerin doruğu sayılır. 1903'ten bu yana her yıl sezon sonunda, iki ligin şampiyonları arasında Dünya Serileri olarak adlandırılan karşılaşmalar yapılmaktadır.

20. yüzyıl başlarında, Siyah sporcuların katıldığı ve pek çok başarılı oyuncu yetiştirmiş ayrı bir beyzbol ligi de vardı. Siyah oyuncular 1880'lerde kısa ömürlü Amerika Birliği Ligi'nde bir süre beyzbol oynamıştı; ama bu sporcular büyük liglere ancak 1940'larda Jackie Robinson'ın Brooklyn Dodgers'da oynamaya başlamasından sonra katılabilirler.

Bezborodko, Aleksandr Andreyeviç, Prens (d. 25 Mart 1747, Gluhovo, Ukrayna - ö. 17 Nisan 1799, Petersburg, Rusya), II. Yekaterina'nın başlıca diplomatik girişimlerinde payı olan Rus dışişleri bakanı.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-74) birlikte çarpıştığı Kont P.A. Rumyantsev'in Katerina'ya tavsiyesi üzerine 1775'te sarayın dilekçe dairesinin yöneticiliğine atandı. Daha sonra posta idaresinin başına getirildi; ardından dışişlerindeki bütün görüşmelerde tam yetkili elçi oldu. 1786'da soylular meclisinde Yekaterina'nın sözcülüğünü üstlendi. 1792'de Osmanlılarla, Rusya'nın sınırlarını Dinyester Irmağına kadar genişleten Yaş Antlaşması'nı imzaladı. Ayrıca Polonya'nın ikinci (1793) ve üçüncü (1795) paylaşımları üzerine Yekaterina'ya tavsiyelerde bulundu. Yekaterina'nın, torunu Büyük Prens Konstantin'in hükümdarlığı altında Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurma tasarılarında da Bezborodko'nun payı vardı.

1796'da Yekaterina'nın ölümünden sonra I. Pavel'den prens unvanı aldı ve başkanlığa atandı. Rusya'nın Fransa'ya karşı tutumu konusunda anlaşamamalarına karşın, Pavel'in danışmanlığını sürdürdü.

beze, şekerleme ve tatlılarda kullanılan koyuca çırpılmış yumurta akı ve şeker karışımı. 1720'de Gasparini adlı İsviçreli bir pastacı tarafından bulunduğu söylenir. Küçük "lokmalara" halinde yendiği gibi, meyve, dondurma, puding ve benzeri tatlıların üstüne de konabilir. Bir kalıpta biçimlendirildikten sonra fırın tepsisine yerleştirilir ve düşük sıcaklıktaki bir fırında iyice kurutulur. Genellikle kızarmadan, fildişi rengini aldıktan sonra servis yapılır. Şekerin sıcak bir şurup kıvamını aldığı İtalyan bezesi, dondurma ve pudingleri kaplamakta kullanılır. ABD'de yumuşak ve sulu beze, tartların üstünü kaplamada ve özellikle limon kremasında kullanılır. ABD'de bir başka ünlü beze tatlısı da fırınlanmış Alaska'dır. İyice donmuş büyük bir parça dondurma bir tabaka pandispanya üzerine yerleştirilir ve her yanı çığ beze ile sıvanarak sıcak fırına verilir. Beze sıcak fırında çok çabuk kızarır;

beze sıcaklığını korurken, dondurmanın da erimemesi için hemen servis yapılır.

Bêze, Théodore de (d. 24 Haziran 1519, Vézelay, Fransa - ö. 13 Ekim 1605, Cenevre, İsviçre), yazar, çevirmen, eğitimci ve ilahiyatçı. Cenevre'de odaklaşan Protestan Reform akımının onderi Jean Calvin'in yardımcılığını yapmış, daha sonra onun yerine geçmiştir.

Orléans'daki hukuk öğrenimini (1535-39) tamamladıktan sonra Paris'te avukatlık yapmaya başladı. Aşk şiirlerinden oluşan *Juvenilia* (1548) kitabıyla Latince'nin onde gelen şiirlerinden biri olarak ün kazandı. Ağır bir hastalığı atlattıktan sonra bir inanç değişimi geçirdi; 1548'de Cenevre'ye giderek o dönemde İsviçre'nin siyasal ve eğitsel kurumlarında teokratik reformlar gerçekleştiren Calvin'e katıldı. Bir yıl sonra Lozan'da Yunanca dersleri vermeye başladı. Burada Üçleme öğretisine karşı çıkan heretik Miguel Serveto'nun (ö. 1553) yakılmasını savunan yazılar yazdı. Protestanlığı savunmak

Bêze, kimliği bilinmeyen bir Fransız okulu ustasının portre çalışması, 1605
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

amacıyla birkaç yıl Avrupa'da dolaştıktan sonra, 1558'de Cenevre'ye döndü.

Ertesi yıl, Calvin'le birlikte, Cenevre'de Kalvenci öğretileri yayacak bir eğitim merkezi olması amaçlanan yeni akademiyi kurdu. Akademinin ilk rektörü oldu; 1564'te Calvin'in ölmesi üzerine doğal ardılı olarak onun yerine geçti. Yaşamının geri kalan bölümünde Cenevre'nin başvazlığını sürdürerek Reformcu ilahiyatın gelişmesine yön veren sayısız yapıt kaleme aldı.

Birçok konuda Calvin'in görüşlerini yinlemekle birlikte kilise disiplini ve otoriteye boyun eğme ilkesini daha çok vurguladı. Vaazları ve yorumları döneminde yaygın bir okur kitlesi buldu. Onun gerçekleştirdiği Yeni Ahit'in Yunanca basımları ve Latince çevirileri, Kitabı Mukaddes'in Cenevre ve Kral James Metinleri (1611) için temel kaynaklar oldu. Aziz Bartolomeus Yortusu Kiyımı'ndan (1572) kurtulan Fransız Protestanlarına Cenevre'de kucak açtı. Bu kıyım üzerine, despotluğa karşı ayaklanmanın haklılığını savunan *De jure magistratum'u* (1574) yazdı. Her türlü sivil iktidara boyun eğmeyi öngören eski Kalvenci öğretiye son veren bu kitap, Kalvenciliğin önemli bir siyasal manifestosu haline geldi. İncil'lerin ve Resullerin İşleri'nin Yunanca ve Latince metinlerini içeren ve Kalvenci bir bakış açısıyla kendisinin eklediği yorumları taşıyan, 5. yüzyıl dolaylarından kalma *Codex Bezae (D)* adlı önemli elyazmasını 1581'de

kendi kütüphanesinden çıkararak Cambridge Üniversitesi'ne bağışladı. Beze in oteki yapıtları arasında Katolikliğe karşı çeşitli risaleler, Calvin'in biyografisi ve *Histoire ecclésiastique des Églises réformées au royaume de France* (1580), Fransa Krallığı'ndaki Reformcu Kılışların Tarihi) sayılabilir. Zaman zaman hoşgörüsuçlulukla suçlanmış olmasına karşın Beze, hem ilahiyatçı hem de yönetici olarak, yalnızca Calvin'in ardılı değil, aynı zamanda Kalvenciliğin Avrupa'da kökleşmesini sağlamada onunla eşit payı olan bir kişi sayılır.

bezelye (*Pisum sativum*), baklagiller (*Leguminosae*) familyasından, sebze olarak değerli tohumları için yetiştirilen otsu bitki. Bezelyenin anayurdu kesin olarak bilinmiyorsa da, baklagiller arasında ilk yetiştirilen bitkilerden biri olduğu kesindir. 1800'lerin ortalarında, Avusturyalı rahip Gregor Mendel, kalıtım konusundaki öncü çalışmalarını bezelye bitkisi üzerinde yapmıştır.

Çok dayanıklı bir bitki olan bezelyenin 2 m kadar uzayabilen içi boş, tırmanıcı bir gövdesi ve tırmanmayı kolaylaştıran sulukleri vardır. Her yaprakta uç çift yaprakçık bulunur. Tek bir çiçek sapından, kırmızısı mor, pembe ya da beyaz renkli, kelebek biçiminde iki-üç çiçek çıkar. 10 cm uzunluğunda ve çok tohumlu olan meyvesi olgunlaştığında ortadan ikiye ayrılır; meyvenin içinde, kısa saplarla bağlanmış, yeşil, sarı, beyaz ya da alacalı beş-on tohum bulunur. Bodur, yarı bodur, şeker, suruncu, yuvarlak tohumlu, buruşuk tohumlu ve siyah noktalı bezelye çeşitleri yaygın olarak yetiştirilir. Bezelyenin daha çok taneleri (tohumları) yenir; bazen de, tohumlar olgunlaşmadan önce toplanan meyveleri yeşil fasulye gibi pışırılır. Konserve bezelye ve bezelye unu biçimindeki tüketimi de oldukça yaygındır.

Bezelyeyi güneşli yerlere ve verimli toprağa ekmek gerekir. Büyüme ve gelişme

Bezelye (*Pisum sativum*)
Walter Crandall

döneminde serin havayı seven bitki, kok çürüklüğünden, küllenmeden ve çeşitli virus hastahklarından çok etkilendir. Yemeklik, taze bezelye üretiminde on sıraları Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri, kuru bezelye üretiminde ise Asya ülkeleri alır.

Türkiye'de 1988'de 4.500 ton kuru, 40 bin ton taze bezelye üretilmiştir. Başlıca üretici iller İçel, Bursa, Aydın, Adana ve Antalya'dır.

bezeme, bir nesnenin ya da canlının yapısını ve işlevini değiştirmeden, estetik değer

kazandırmak amacıyla yüzeyini görsel öğelerle işleme sanatı.

İnsanlar, tarihin en eski dönemlerinden beri konutlarının duvarlarını, günlük kullanım ve süs eşyalarını, kimi yörelerde de vücutlarını çeşitli yöntemlerle uygulanan örgelerle bezemişlerdir. Bezeme, yakın zamana değin yüzeyel bir uygulama anlamına gelirken, insan-çevre ilişkisinin yeni bir bağlamda yorumlanmaya başladığı günümüzde mekânsal bir uygulama olarak önem kazanmıştır. Örneğin çevresel sanat anlayışıyla birlikte kent bezemesi gibi yeni kavramlar geliştirilmiştir.

Bezeme sanatının temel öğesi olan örgeler, tek tek ya da bir arada bir kompozisyon olarak bezeme üslubunu oluşturur ve genellikle bir ulusun, yörenin, dönemin ya da sanatçının üslubunun tanınmasına yardımcı olur.

Bezeme örgeleri, uygulandıkları ilk dönemlerden başlayarak somut ya da soyut olarak iki ana grupta toplanabilir. Somut örgeler insan, hayvan, bitki gibi canlı; kuru bitki, kabuk, taş gibi cansız biçimlerden ve gemi, cami, köprü, konut gibi insanın kendi yarattığı yapma biçimlerden kaynaklanır. Soyut örgeler ise daha çok geometrik biçimlerden oluşur. Özellikle Çin, Amerika Yerlileri ve İslam sanatlarında görülen geometrik bezemelerde kare, dikdörtgen, üçgen, daire, çokgen, eşkenar dörtgen, elips, yıldız gibi yalın biçimler kullanılır. Düz, kıvrık, kırık çizgi ve nokta gibi öğelerse soyut bezemeyi zenginleştirir. Bezemenin bütünü oluşturulan kompozisyon içinde örgeler bir araya getirilerek yineleme (tekrar), uygunluk, koram (iki karşıt ucu uyumlu bir biçimde birbirine bağlayan), ritim, karşıtlık (kontrast), serbest düzen, başatlık, bakışım, denge ve birlik gibi ilkeler göz önünde bulundurulur. Ayrıca kompozisyonu oluşturan çizgi, biçim, yön, ölçü, aralık, doku ve rengin kullanımında da aynı ilkeler uygulanır.

Öbür görsel sanatlarda olduğu gibi bezemede de çeşitli anlatım yöntemleri uygulanır. Gerçekçi anlatımda, doğal ya da yapma bir nesne, biçimini, dokusunu ve rengini değiştirmeksizin tüm ayrıntılarıyla aynen kopya edilir. Örneğin bir tabak üstünde betimlenen manzaralarda ya da kuş, tavşan, meyve ve çiçek örgelerinde genellikle bu tür bir anlatım uygulanır. Bu yöntemde doğadan alınan ya da yapma nesne, özelliklerine bağlı kalınarak amaca uygun biçimde yalınlaştırılabilir. Bu yalınlaştırma, stilizasyon (üsluplaştırma) ya da biçim bozma (deformasyon) yoluyla olur. Soyutlama, bezemede uygulanan bir başka anlatım yoludur. Bu, varlıkların görünüşüne bağlı kalmadan yeni bir renk, çizgi ya da biçimin göze hoş gelebilecek biçimde düzenlenmesidir. Özellikle İslam sanatında geniş ölçüde kullanılan yazıda da (hat) çoğu kez soyut anlatım benimsenmiştir. Soyutlamanın önemli bir grubunu geometrik anlatım oluşturur. İslam sanatı yüzeyel bezemede geliştirdiği bir anlatımı üçüncü boyuta aktararak mimaride mukarnas olarak bilinen bir bezeme türü geliştirmiştir.

Bezemede düzenlemeler kapalı ve sonsuz olarak iki türdür. Kapalı düzenlemeler bezeme alanının sınırları içinde çözülür (örn. madalyonlu Osmanlı halıları, cilt kapakları). Sonsuz bezemede ise bezeli alan genellikle çerçevenin dışına taşıyormuş izlenimi uyandırır. İslam sanatında yaygın olan bu tür düzenlemedir. Boş alan bırakılmadan bezeme alanı tümüyle örgelerle doldurulur (bak. girift bezeme).

Bezeme sanatında boya (guvaş, suluboya, yaldızboya, akrilik), oymabaskı (yüksek baskı, alçak baskı), oyma, yontma, kazıma (sgraffito), kakma, döğme, dağlama, kolaj (kesme, koparma, yapıştırma), mozaik, vitray, eritme-dökme, dokuma, işleme ve örgü teknikleri kullanılır. Türk sanatında minyatür, ebru, tezhip ve çini çeşitli boya tekniklerine örnektir. Bu teknikler, uygulandıkları malzemeye göre seçilir. Örneğin oyma, yontma ve kazıma taş ile metal, ağaç ve alçı üstüne uygulanırken; boyama, cam, deri ve kâğıt; dokuma, örgü ve işleme de bitkisel, hayvansal ve sentetik lifli malzeme (halı, kumaş, kilim) üstüne uygulanır.

Bezeme sanatının ilk örnekleri düz ve eğri çizgiler, sarmallar ve noktalar ile bezenmiş seramik kaplar üstünde görülür. Başlangıçta soyut ve geometrik anlatım yaygındır. Neolitik Çağda hayvan biçimleri kullanılmaya başlanmıştır. Çin ve Avrasya ile Amerika Yerlilerinde hayvan betimlemeleri çoğunluktadır ve dinsel bir anlam taşır. Bezeme erken çağlarda Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Yunanistan ve İtalya'da gelişmiş, giderek mimarlıkta önem kazanarak mimari üslubu tanımlayan önemli bir öğe olmuştur. 18-19. yüzyıllarda ise, yapının asıl öğesi olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzyıllarda karşılaşılan aşın bezeme tutkusuna ilk tepki 1870'lerde H. H. Richardson'dan gelmiş ve 20. yüzyılın başlarından sonra yapı malzemesinin içsel niteliklerinden kaynaklanan bir estetik anlayış egemen olmuştur. 1920'lerin sonlarında Walter Gropius ve Le Corbusier tarafından geliştirilen Uluslararası Üslup'ta ise yalınlık önem kazanmıştır. Bu eğilim 1960'lara değin sürmüştür. Ama 1970'lerde post-modern mimarlık hareketinin gelişmesiyle birlikte, Uluslararası Üslup'un çıplak işlevselliği yumuşatılarak klasik örgeleri de içeren bir bezeme kullanımı benimsenmiştir. Ayrıca bak. dekoratif sanatlar; mimarlık.

bezemeli gotik, genellikle İngiliz gotik mimarlığını bölümlendirmede temel alınan üç dönemden kabaca 1250-1375 arasında kaplayan ikincisi. Erken İngiliz gotiği ve düşey gotik arasında yer alan bu dönem, aslında İngiliz gotik mimarlığının doğal gelişim sürecinin bir aşamasını oluşturduğundan ayrı bir üslup özelliği göstermez. Önceleri yalnızca pencere tasarımı anlayışı ile ayırt edilirken, günümüzde tümel bir

mimarlık üslubu olarak ele alınan bezemeli gotik, pencerelerde şebeke (ağ benzeri kayıtlar) sisteminin yaygınlaşmasıyla ortaya çıktı. Kullanılan kayıtların düzeni açısından, sınırları tam olarak belirlenemeyen iki döneme ayrılır: Geometrik ve kıvrımlı bezemeli gotik üslup.

Geometrik bezemeli gotik üslubun belirgin özelliği, üç dört yapraklı yontma örgesi biçimindeki kemer ve dairelerden oluşan pencere şebekeleridir. Erken İngiliz gotiği dönemine özgü ince uzun ve sivri kemerli pencereler, yerini düşey kayıtlara iki, dört ya da sekiz bölüme ayrılan oldukça geniş ve yüksek pencerelere bıraktı. İç geçirmesi için boş bırakılan ya da içine çarpı renkli vitraylar yerleştirilen bu bölümler kendi içinde de gene şebekelerle bölünmüştür. Daha sonra ortaya çıkan kıvrımlı bezemeli gotik, temelde geometrik üslubun özelliklerini taşımakla birlikte şebeke düzeninde, daha çok alevleri çağrıştıran eğrisel "S" kıvrımlara yer vermiştir.

Bezemeli gotikte genel olarak bezemenin yoğunlaştığı görülür. Silme kesitleri ağırlaşarak karmaşıklaşmış, oyma bezemelerle doğacı nitelikteki yaprak örgesiyle giriftleşmiştir. Ayrıca tonoz sistemi de erken İngiliz gotiğindeki orana büyük boyutlarda karmaşıklaşmış, giderek strüktürel değeri olmayan, bezemesel amaçlı yardımcı (ikincil) tonoz kaburgaları eklenmiştir. Bezemeli gotikte ilk önceleri büyük ölçüde bu yardımcı çapraz kaburgaların uygulandığı, sonraları ise daha önemli kaburgaların yıldız ya da ağ biçimli sistemler oluşturarak birleştiren ve hiçbir strüktürel değeri olmayan küçük kaburgaların da eklendiği görülür. Genelde bezemenin yoğunlaşması, önceleri pencerelerin bir ayak, kemer ve tonoz ormanı içinde kaybolmasına yol açıyorsa da, bu sorunu çözmek için yapılan denemeler İngiliz gotik mimarlığının ve belki de tüm Avrupa gotiğinin en yaratıcı dönemini (y. 1280-1330) oluşturdu. Bu araştırmaların sonucunda duvar yüzeyleri azaldı ve böylece, o zamana değin İngiliz mimarlığının özelliği olan kalın duvarlardan vazgeçildi. Sağır duvarlar arasında bırakılan boşluklar önem kazandı. Sonuç olarak, duvar yüzeylerinin olabildiğince ağ benzeri kaburga ve kayıtlara dönüşmesiyle, duvarlar pencere arasındaki ayırımın ortadan kalkması düşey gotik üslubun temelini oluşturdu.

Lincoln Katedrali'nde Melekli Koroyeri
A. F. Kersling

Westminster Abbey'nin (y. 1245-69) bazı bölümleri, yapımına 1256'da başlanan Lincoln Katedrali'nin güney ucu ve Melekli Koroyeri, York Kilisesi'nin (y. 1260-1320) orta nefi ve batı cephesi, Exeter ve Lichfield katedrallerinin orta nefleri, Salisbury (y. 1263-84) ve Wells katedralleriyle Southwell Kilisesi'nin sekizgen toplantı salonları bezemeli gotik üslubun en önemli örneklerinden bazılandır.

Béziers, Fransa'nın güneyinde, Languedoc- Roussillon planlama bölgesindeki (*région de programme*) Hérault ilinde (*département*) kent. Akdeniz kıyısından 14 km içeridedir. Montpellier'nin güneybatısında, Midi Kanalı'nın Orb Irmağını kestiği noktadaki tepelik bölgede yer alır. Yörede Roma kolonisi Beterrae döneminden kalma arena kalıntıları vardır.

Orb Irmağı üstünde Saint-Nazaire Katedrali, Béziers, Fransa
Commune Général au Tourisme (Fransa), Boules

12. yüzyılda Carcassonne vikontlarının kalesiydi. Simon de Montfort, iyiliği ve kötülüğü öbür dünyanın ve bu dünyanın yaratıcısı olarak gören Katharosçu heretikleri cezalandırmak üzere papa tarafından 1209'da Béziers üzerine gönderildi. Yerli halkı kılıktan geçiren Montfort, Romanesk ve Gotik özellikler taşıyan La Madeleine Kilisesi'nde de çok kan döktü. Kent surları 1289'da yeniden yapıldıysa da 1632'de gene yıkıldı. Eski kente egemen olan Saint-Nazaire Katedrali 13-14. yüzyılların kale tarzındaki kiliselerinin tipik bir örneğidir. Midi Kanalı'nın yapımcısı Paul Riquet'in adını taşıyan cadde, batıdaki eski kenti modern kentten ayırır. Béziers'de alkol, suni gübre ve üzüm bağları için püskürtme ilaç üretilir. Kent, Fransız ulusal demiryolu ağının önemli bir kavşağıdır. Eskiden başlıca ticaret ürünü Languedoc sofrası şarabı, özellikle de ilk kez Romalıların ürettiği söylenen Maskat şarabıydı. Ama şarap sanayisinin Montpellier'de toplanmaya başlamasından sonra kentin bu özelliği de giderek zayıfladı. Nüfus (1982) 74 114.

bezik, Pinokel'in önceli iskambil oyunu. 52'lük desteden, 2'liilerden 9'lulara kadar olan kâğıtlar çıkartılır ve 24'lük dört deste kullanılarak iki kişi tarafından oynanır. Kâğıtların büyüklük sırasına göre dizilişi şöyledir: As, 10'lu, papaz, kız, vale ve 9'lu. Üçer üçer olmak üzere her oyuncuya dokuzar kâğıt dağıtılır. Artakalanlar yerde durur; oyunun her aşamasında oyuncular ellerindeki kâğıt sayısını dokuza tamamlamak üzere yerden sırayla kâğıt çekerler. Sayı yapmak amacıyla yere ilk açılan papaz ile kızın türü (karo, kupa vb) koz olarak belirlenir. Önce, kâğıt dağıtmayan bir kâğıt atar, dağıtan aynı renkten ya da farklı renkten bir kâğıt oynayabilir. Yerdeki kâğıdı almak için oynanan rengin en yüksek kâğıdını ya da koz atmak gerekir. Oyuncular, asları ya da 10'larını alarak (her as ve 10'luya *brisk* denir ve 20 sayı sayılır) ya da bir eli kazandıktan sonra çeşitli kâğıt bile-

şimleriyle sayı kazanırlar. Kâğıt bileşimleri ve değerleri şunlardır:

Aynı renkten papaz ve kız	20
Kozun papazı ve kızı	40
Seri (kozun asından valesine kadar)	250
Seri (kozun dışında aynı renkten astan valeyeye kadar)	150
Bezik (maça kızı ve karo valesi)	50
Çiftbezik	500
4 as	100
4 as (tümü koz)	1000
4 papaz	80
4 papaz (tümü koz)	800
4 kız	60
4 kız (tümü koz)	600
4 vale	40
4 vale (tümü koz)	400

Bir bileşimde kullanılan ve sayı kazanılan kâğıt aynı takımdan daha alt bir bileşimden sayı kazanamaz (serilere, beziklere ve dörtlülere takım denir). Oyun sırasında yere açılan bileşimler bozulabilir, daha sonra gerekli kâğıdın eklenmesiyle yeniden kurulum sayı alınabilir. Yerden çekilen kâğıtlar bittiğinde, yere açılanlar da ele alınarak oyun bunlar da bitene kadar sürdürülür. Son eli alan, eğer oyun sırasında taraflardan biri seri yapmışsa, 250 sayı yazar. Oyun 3.000'de biter. Oyunculardan biri bu sayıya ulaştığında öteki 1.500 sayı yazamamışsa, kazanan taraf iki katı puan alır. Oyun başında, ya da herhangi bir anında taraflardan biri vido çekerek bahsi iki katına çıkarabilir. Bir oyun sırasında birden çok vido çekilebilir, ama bir oyuncu üst üste iki kez vido çekemez; ancak rakibinin ardından yeniden vido hakkı doğar.

Bezirci, Asım (d. 1927, Erzincan - ö. 2 Temmuz 1993, Sivas), Türk edebiyatında 1960'lar öncesinde yaygın olan izlenimci eleştiri yaklaşımına karşı nesnel eleştiri yöntemlerini savunan yazılarıyla tanınan eleştirmen ve araştırmacı.

Liseyi Erzurum'da parasız yatılı öğrenci olarak okuduktan sonra 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Aynı yıl, *Gerçek* gazetesinde yayımlanan siyasal fıkralarıyla yazarlık mesleğine başladı ve gene aynı yıl Türkiye Sosyalist Partisi'ne girerek İstanbul il sekreterliği görevini üstlendi. 1950, 52, 56 yıllarında üç kez tutuklandı, ama yargılanıp beraat etti. 1957-60 arasında yazılarını Halis Acarı takma adıyla yayımladı.

Nesnel ve bilimsel eleştiri yöntemini savunan Bezirci, dergi ve gazetelerde çıkan çok sayıda inceleme ve eleştiri yazılarının yanı sıra, Tevfik Fikret, Ahmet Haşim, Nâzım Hikmet, Cahit Sıtkı Tarancı ve Orhan Veli'nin şiirlerinin toplu basımlarını da hazırladı.

Başlıca yapıtları arasında *Çok Kapılı Oda* (1961, 1990), *Günlerin Göürdüğü Getirdiği*

Bezirci
Nâzım Tımuroğlu

(1962, H. Cöntürk ile birlikte), *Abdülhak Hamit ve Tarık Yahut Endülü Feihî* (1966,

1983), *Okudukça* (1967), *Orhan Veli* (1967, 1991), *Ahmet Haşim* (1967, 1986), *Nurullah Ataç* (1968, 1983), *Metin Eloglu* (1971), *İkinci Yeni Olayı* (1974, 1984), *Sabahatın Ali* (1974, 1987), *Bilimden Yana Sosyalizme Doğru* (1976), *Orhan Kemal* (1977, 1984, H. Altınkaynak ile birlikte), *Halk, Sosyalizm, Kültür ve Sanat* (1979), *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz* (1980), *Abdülhak Hamit* (1982, 1991), *Deyimlerimizin Sözlüğü* (1991) sayılabilir. Ayrıca *Dünden Bugüne Türk Şiiri* (1968), *Seçme Romanlar* (1973, R. Taner ile birlikte), *Nâzım Hikmet ve Seçme Şiirleri* (1975, 1989), *Seçme Hikâyeler* (1981, R. Taner ile birlikte) adlı inceleme-antoloji kitapları da yayımlanan Bezirci'ye 1989'da *Rıfat Ilgaz* (1988) adlı yapıtı dolayısıyla Ferit Ögüz Bayır Düşün ve Sanat Ödülü verilmiştir.

Bezirci, Sivas kentinde çıkan olaylar sırasında Madımak Oteli yangınında yaşamını yitirmiştir.

bezm-i elest, İslam inancında Âdem'den kıyamete değin gelecek olan bütün insanların ruhlarının Tanrı'nın rableri olduğunu kabul ve itiraf ettikleri meclis. Kuran'a göre Âdem'in soyundan gelecek olan bütün insanların ruhları bir araya toplanmış ve kendileri tanık tutularak "elestü birabbüküm" (Rabbimiz değil miyim?) diye sorulmuş, onlar da "bela şehidna" (evet şahidiz) cevabını vermişlerdir (A'raf 172). Hz. Muhammed'in bir hadisi de bunu daha geniş olarak anmaktadır. Hadise göre Tanrı, ruhların cevabı üzerine "O zaman benden başka ibadete layık hiçbir şeyin olmadığını ve benden başka Tanrı olmadığını kafanıza iyice yerleştirin. Bana herhangi bir şeyi ortak koşmayın. Sizlere, benimle yaptığınız bu anlaşmayı sürekli olarak hatırlatacak peygamberlerimi ve kitabımı göndereceğim" buyurmuştur.

Kimi İslam bilginleri A'raf suresindeki âyetle sözü edilen sözleşmenin ruhlar âleminde ve bir defada yapılmadığını, her insanın ana rahmindeki oluşum sürecinde cenine ruh verildiği anda ayrı ayrı gerçekleştirdiğini ileri sürerler. Bu sözleşme ile insan daha yaradılış sürecinde Tanrı'nın kulu olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Bu sözleşme insanın dinsel, hukuksal ve toplumsal alana ilk adımıdır. Bu nedenle ki İslam hukuku insanın kişiliğinin daha cenin durumunda iken oluştuğunu kabul ederek birtakım hakları tanıyıp ve ceninin yok edilmesini cezayı gerektiren bir suç olarak değerlendirir.

Bezmi-Âlem Valide Sultan Camisi bak. Dolmabahçe Camisi

Bezruč, Petr, asıl adı VLADIMIR VASEK (d. 15 Eylül 1867, Opava, Silezya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 17 Şubat 1958, Kostelec, Çekoslovakya), şiirinde ulusal özelliklerle evrensel değerleri ustalıkla birleştirmiş Çek şair. Prag'da öğrenim gördükten sonra, 1927'de emekli olana değin Moravya'da posta görevlisi olarak çalıştı. Edebiyat alanındaki ününü 1899-1900'de yazdığı ve 1899-1903 arasında *Čas* adlı dergide yayımlanmış olan son derece başarılı şiir dizisiyle kazandı. Bu şiirlerinin hemen hemen tümünün konusunu, Alman sanayiciler ile Polonyalı rahiplerin elinde ulusal özelliklerini yitiren, Bezruč'a göre ölüme mahkûm bir ırk olan Çek Silezyası halkı oluşturur. Bezruč yerel temalardan yola çıkarak ulusal ve tam anlamıyla evrensel değerlerde bir şiir yaratmıştır. *Čas*'ın Silezya basımında (1903) 32 şiir yer alıyordu. Toplu şiirleri *Slezské píseňe*'nin (1956; Silezya Şarkıları) son basımında ise bu sayı 88'e çıkmıştır.

Bhabha, Homi Cihangir (d. 30 Ekim 1909, Bombay, Hindistan - ö. 24 Ocak 1966, Alp Dağları üzerinde uçak kazasında, İsviçre), atom enerjisinin ülkesinde kullanımına öncülük eden Hintli fizikçi.

Varlıklı bir aile'len gelen Bhabha, Bombay'da iyi bir eğitim gördükten sonra 1932'de kazandığı bursla Cambridge Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü ve doktora çalışmasını 1934'te tamamladı. 1940'ta Hindistan'a dönerek Bangalor'daki Hindistan Bilim Enstitüsü'nde fizik öğretim üyeliğine atandı. 1942'de profesör oldu, üç yıl sonra da Bombay'daki Tata Temel Araştırma Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. 1948'de Hindistan Atom Enerjisi Komisyonu başkanlığına atandı.

Cambridge Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında Niels Bohr ile kuvantum kuramı üzerinde, Walter Heitler ile de elektron sağnağı konusunda çalışan Bhabha, ülkesine döndükten sonra kozmik ışınlar ve atom fizikine ilişkin araştırmalarını sürdürdü. Trombay'da atom enerjisinin araştırılması ve üretilmesine yönelik bir laboratuvarın yanı sıra, 1956'da İngiltere ve Kanada'nın da yardımlarıyla Asya'nın ilk atom reaktörünün kurulmasına öncülük etti.

Nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve atom bombalarının yasaklanmasını savunan Bhabha, Nehru'nun teknik danışmanlığını da yaptı. 1941'de Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine seçildi.

Bhadrabahu I (ö. İÖ 298, Hindistan), Caynacı filozof ve önder. İÖ 310'da, 12 yıl süren bir kıtlığın ardından, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Cayna sığınağı ile güneybatıdaki Mysore'a (bugün Karnataka) bağlı Saravana-Belgola arasındaki toplu göçü yönetmiştir.

Bir keşiş olan Bhadrabahu zamanla Caynacıların ruhani önderi durumuna geldi. Mysore'da kurduğu cemaatten doğan Digambara mezhebinin üyeleri tamamen çıplak yaşarlardı. Cayna kutsal kitaplarından üçünü, ayrıca 12 eski kutsal kitabın 10'una ilişkin kısa yorumlardan oluşan *Niryuktis*'i onun yazdığına inanılır. Bazı kaynaklara göre kıtlıktan sonra Nepal'de inzivaya çekilmiş, bazı kaynaklara göre de Mysore'da kalmıştır. Caynacıların aklıktan ölmeye ölümlü yerine getirerek can verdiği sanılır.

Bhadracharya-pranidhana (Sanskrit dilinde "İyi Davranış Yeminleri"), SAMANTA-BHADRA-ÇARYA-PRANIDHANA (Samantabhadra'nın Uygulanabilir Yeminleri) olarak da bilinir, Budacılığın Mahayana (Büyük Taşıyıcı) kolunun kutsal metinlerinden biri. Tibet'teki Tantra Budacılığına da önemli katkıları olmuştur. *Avatamsaka-sutra* (Buda'nın Büyülü ve Engin Güldestesi Üzerine Özdeyişler) ile yakından ilişkili olan ve kimilerince onun son bölümü sayılan *Bhadracharya-pranidhana*'ya göre evren, hepsi Buda'yı yansıtan ve baştan sona birbirine bağlı bir olgular toplamıdır. Ama metinde asıl vurgulanan, *bodhisattva* (geleceğin Budası) Samantabhadra'nın 10 büyük yemine uygun eylemler aracılığıyla böyle bir evrene ya da Amitabha'nın Ari Toprağı'na erişebilme ülküsüdür.

Geçmiş ve gelecek tüm Budaların yemin ve eylemlerinin özü sayılan bu 10 yemin, Çin manastırlarında günlük dersler arasına alınmıştır. Tibet'te de ayinlerde okunarak dualara eklenmiş, böylece Tantra ayinlerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Yeminlerin içeriği özetle şöyledir: Tüm Budalara yorulmaksızın hizmet etmek; tüm Budaların öğretilerini öğrenmek ve hun-

lara boyun eğmek; tüm Budalara yeryüzüne inmeleri için yakarmak; *dharma* (evrensel doğru) ve *paramita*'ları (erdem) tüm varlıklara öğretmek; tüm evrenleri kucaklamak; Buda'nın tüm topraklarını bir araya getirmek; tüm varlıklara yardım edebilmek amacıyla Buda'nın bilgeliğine ve güçlerine ulaşmak; tüm *bodhisattva*'ların birliği; duyumlu tüm varlıkları, bilgelik ve Nirvana öğretisi aracılığıyla uzlaştırmak.

Bhadravati, Hindistan'ın güneyinde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin orta kesiminde Şimoga ilinde kent. Baba Budan Sıradagları yakınında, Bhadra Irmağının kıyısında yer alır. Yörede demir, manganez ve kireçtaşı yataklarının bulunması, ayrıca Bhadra hidroelektrik santral projesi, bölgeyi sinai gelişme açısından çok elverişli kılmıştır. Visvesvaraya Demir ve Çelik Limited de buradadır. Bhadravati, karayolu ve demiryolu bağlantılarının da katkısıyla planlı modern bir kent olmuştur. Yan sanayiler, odunkömürü, petrol ürünleri, çimento, kâğıt, tuğla, odun ispiertosu ve santal esansıdır. Nüfus (1981) kent, 53.551; metropoliten alan, 130.606.

Bhagalpur, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Ganj Irmağının hemen güneyinde, Bihar eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Öncele-ri Sucanganj olarak bilinen kent 1864'te belediye oldu. Önemli kara ve demir yolu bağlantıları olan kentte tarım ürünleri ve kumaş ticareti yapılır. İpekli dokumaları ünlüdür; başlıca sanayi kolları şeker üretimi, çeltikçilik ve yün dokumacılığıdır. Bir ipekböcekçiliği enstitüsü ile tarımsal araştırma kuruluşunun bulunduğu kent Bhagalpur Üniversitesi'nin de merkezidir.

Bhagalpur ilinin yüzölçümü 5.656 km²'dir. Kuzeyde bir alüvyon ovası ile güneyde Çhota Nagpur Platosunun ormanlık kesimlerinden oluşur. Bölgeyi Ganj ve Çhandan ırmakları acaqlar. Başlıca ürünleri tahıl ve yağlı tohumlardır, kaolin, ateş kili ve mika yatakları da işletilmektedir. Patharghatta'da 6-9. yüzyıldan kalma taş heykeller, Sultanganj'da da bir Gupta tapınağı bulunur. Nüfus (1991) kent, 254.993; (1981) il, 2.621.427.

Bhagavadgita (Sanskrit dilinde "Tanrı'nın Şarkısı"), Hindu dininin en önemli ve en güzel kutsal metinlerinden biri. Hint destanı *Mahabharata*'nın (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) altıncı kitabının bir bölümünü oluşturur. Savaşçı Prens Arcuna ile dostu ve arabacısı (aynı zamanda Tanrı Vişnu'nun yeryüzünde bedene bürünmüş biçimi) Krişna arasında geçen bir söyleşi biçimindedir. *Mahabharata*'nın başlıca bölümlerinden daha sonra, bir olasılıkla İS 1. ya da 2. yüzyılda Sanskrit dilinde yazılmıştır. 18 bölüme ayrılmış 700 dizeden oluşur.

Arcuna ile Krişna'nın söyleşi, bir savaş alanında, Pandavalarla Kauravalar arasındaki büyük savaşın başlamasından hemen önce geçer. İki ordu karşı karşıya gelmiştir. Pek çok dostunun ve akrabasının karşı tarafta olduğunu gören Prens Arcuna duraksar. Haklı ama acımasız bir savaş girmektense, silahlarını bırakıp düşman elinde can vermesi kabullenmenin daha iyi olup olmayacağını düşünür. Krişna ona savaşçılık görevlerini hatırlatır. Krişna'ya göre en yüce yol, kişisel kazanç ya da zafer elde etmeyi düşünmeden, Tanrı'ya inançla ve serinkanlı bir biçimde görevini yerine getirmektir.

Şiir, bu etik sorununun ötesine geçerek daha geniş bir çerçevede Tanrı'nın niteliğini ve insanın onu tanıyabilmesinin yollarını araştırır. Metnin önemi, hem izlenmesi gereken amacı, hem de bu amaca varma

yollarını göstermesindedir. Ayrıca Hindu tanrı'daki dinsel düşünce ve uygulamanın uzun çağlara yayılan bir özetini verir. Tanrı'nın varlığını vurgulayan bir yapıt olduğu için, yüce gerçekliği genellikle Krişna ile özdeşleşmiş kişisel bir tanrı olarak tanımlar. Ama pek çok yerde de yüce varlıktan ıktın, aşkın mutlak, son olarak da kişinin bilinçlenen ruhu biçiminde söz eder. Hindu geleneğinin, insanı Tanrı'yla mistik birleşmeye ulaştıran üç yolunu, tek bir yolun farklı görünüşleri olarak gösterir.

Gerek eski çağlarda, gerek günümüzde yazılmış çok sayıda yorum, sözlük ve kitap, Bhagavadgita'nın ününün bir göstergesidir. Günümüze ulaşan en eski yorum metni, büyük filozof Şankara'nındır. Eski çağlarda yazılmış öteki önemli yorumlar arasında, Bhaskara, Ramanuca, Madhva, Nilakant-ha, Śrīdhara ve Madhusudana'nın yapıtları sayılabilir. B.G. Tilak, Sri Aurobindo, Mahatma Gandhi ve Sarvepalli Radhakrishnan'ın yapıtları ise bellibaşlı çağdaş yorumlardır. Bhagavadgita birçok dile çevrilmiştir.

Bhagavata (Sanskrit dilinde "Tanrı'ya Coşkuyla Tapınan Kişi"), bilinen en eski Hindu mezhebinin üyelerine verilen ad. Yüce bir varlığa yönelik coşkulu tapınmanın ve çağdaş Vişnuculuğun başlangıcını belirler; günümüzde genellikle Vişnuculan nitelemek için kullanılır.

Bhagavata mezhebi Hristiyanlığın ortaya çıkışından önceki yüzyıllarda, Mathura bölgesinde yaşayan Yadava halkı arasında doğdu. Buradan göç eden kabilelerle birlikte Hindistan'ın batısına ve Kuzey Dekkan'a, çok geçmeden de Hindistan'ın güneyine yayıldı. En azından 11. yüzyıla değin Vişnuculuk içinde önemli bir yeri vardı. Bu yüzyılda *bhakti* (kendini adanma) geleneği, büyük ilahiyatçı Ramanuca tarafından yeniden canlandırıldı.

Bhagavata; Vişnu, Vasudeva, Krişna, Hanı ya da Narayana gibi çeşitli adlarla kişileştirilmiş bir tanrıya yönelik coşkulu bir tapınma sistemiydi. Bu okul *ekantikadharma* ("tek nesneye yönelen din", yani tektanrı-lık) olarak da adlandırılırdı. *Bhagavadgita* adlı dinsel şiir (İS 1. ve 2. yy), Bhagavata sisteminin ilk ve en güzel anlatımlarından biriydi. Gita Vasudeva (Krişna) dönemine gelindiğinde, Yadavaların kahramanı, Vedanta tanrısı Vişnu ile özdeşleştirilmişti (*bak.* Vasudeva). Müritlerine başlangıçta Pançaratra adı verilen tanrılaştırılmış bilge Narayana da giderek bu inanç sistemi içinde özümleildi. Daha sonra, aşk ve kırm yaşamıyla ilişkili Krişna da çeşitli geleneklerden bin haline geldi.

Bhagavatalar, basit tapınma torenlerine inanırlar, Vedanta sisteminin kurban ve kefaret inançlarını yadsırlardı. Geleneğe bağlı üst sınıf Hinduılar arasında, tasvirlerle tapınmanın yaygınlaşmasında büyük ölçüde bu mezhep etkili oldu. İlk dönem Vişnu tasvirlerinden birkaçı bugüne ulaşmıştır. Çoğu Mathura bölgesinden kaynaklanan bu tasvirler arasında en eskisi (İÖ 2-1. yy) Krişna'nın üvey kardeşi Balarama'nındır.

Bhagavata-Purana (Sanskrit dilinde "Tanrı'nın Eski Oykuleri"), Sanskrit dilindeki kutsal Hindu metinlerinin (*bak.* Purana) en ünlüsü, Bhagavata mezhebinin kutsal metni. Araştırmacılar, *Bhagavata-Purana*'nın Hindistan'ın güneyindeki Tamil ülkesinde 10. yüzyılda yazılmış olabileceği konusunda genellikle görüş birliği içindedirler. Metnin *bhakti*'yi (kendini adanma) dile getirme biçimi, coşkusu bakımından Güney Hindistan'ın ilahî yazarları Alvarların üslubunu andırır. Metin 12 kitaba bölünmüş 18 bin kitadan oluşur. Ama yapıtın Hindistan'da

Vişnucular arasında olağanüstü yayılmasını sağlayan, Krişna'nın çocukluğunu ve Vrindavana'lı sığır çobanları arasında geçirdiği yılları anlatan 10. kitaptır. Kötü ruhlu amcası Kamsa'nın Krişna'yı öldürme girişimleri, Krişna'nın analığı Yaşoda'ya yaptığı çocukça şakalar, *gopi*'lere (sığır çobanlarının karıları ve kızları) olan aşkı ve onların da kendilerini tutkuyla Krişna'ya veriş, derin bir dinsel anlam içinde, ama alımlı ve ince bir üslupla işlenmiştir. *Bhagavata-Purana*, hem çevirileriyle, hem de bir esin kaynağı olarak yerel edebiyatın gelişmesine yol açmıştır. Metinde yer alan bazı sahneler tapınak duvarlarına oyulmuş, 17 ve 18. yüzyıl Racasthan ve Pahari minyatür okullarının ressamlarının minyatürlere işlenmiştir.

Bhagirathi Irmağı, Hindistan'ın kuzeydoğusunda Batı Bengal eyaletinde, Ganj Delta'sının batı sınırını oluşturan ırmak. Cangi-pur'un tam kuzeydoğusunda Ganj'dan ayrılarak, Mürşidâbad ili boyunca güney yönünde akar. Daha sonra Nadya ve Burdwan illeri arasındaki sınırı çizer ve toplam 190 km'lik çıkışının sonunda, Nabadvip'te Calangi ile birleşerek Hugli Irmağını oluşturur. Ganj'ın doğudaki Padma'ya doğru kaydığı 16. yüzyıla değin, bu ırmağın asıl yatağını oluşturmuştur. Kıyılarında Bengal'in eski uygarlık merkezleri yer alan Bhagirathi Irmağı, Hindularca kutsal sayılır.

Bhai Cetha bak. Ram Das

bhaiband (Hintçe), Urduca ve Farsça BIRADERI, Hindistan'da kastların kendi kendini yönetmesi sisteminin önemli kurumlarından biri. Belirli bir bölgede yaşayan soydaş aile reislerinin oluşturduğu bir meclistir. Yalnızca içten eş alan kast topluluğu içinde dıştan eş alan bir birim oluşturur. Soydaşlığın doğurduğu sorunları çözmeye çalışır; ayrıca soy içi evliliğe karşı önlemler alarak dıştan evliliği gözetir. Yerel *bhaiband*, belirli bir kast kesiminin yönetim meclisi olan *pançayat* ile genellikle çıkarışır.

Bhairab Bazar, Bangladeş'te Dakka bölgesine bağlı Mimensingh ilinde kent. Eski Brahmaputra ve Meghna ırmaklarının kesişme noktasında ve Dakka, Mimensingh ve Kumilla illerinin sınırında yer alır. Önemli bir ticaret merkezi olan Bhairab Bazar'da tarımsal ürünler, özellikle de jüt ticareti yapılır. Nüfus (1981 geç.) 63.749.

Bhaishacyaguru, Tibet dilinde SMAN-BLA, Çince YAOSHIFO, Japonca YAKUSHI, Tibet, Çin ve Japonya'da tapınılan şifa verici Buda. Bu ülkelerdeki yaygın inanca göre, Bhaishacyaguru'nun yalnızca tasvirine dokunmak bile hastaların şifa bulmasına yeter. "Kendi kendine doğmuş" öncesiz ve sonsuz Buda Akshobhya ile, bazı Japon mezheplerince de bir başka öncesiz ve sonsuz Buda olan Vairocana ile ilişkilendirilir. Doğu Cenneti'nde hüküm sürer.

Bhaishacyaguru kültü Japonya'da Heian Döneminde (794-1185) doruğa ulaşmış, özellikle Tendai, Şingon ve Zen mezheplerince üstün tutulmuştur. Genellikle elinde ilaç çanağı ve *myrobalan* meyvesi ile, güneş ve ay tanrıalarının eşlik ettiği mavi tenli bir Buda olarak tasvir edilir. Ayrıca Japonya'da *Yakuşi cuni şinşo* olarak bilinen ve gerçek inananları koruyan 12 kutsal komutan da Bhaishacyaguru'ya eşlik eder.

Bhaktapur, BHATGAON ya da BHADGAON olarak da bilinir, Nepal'in orta kesiminde kent. Nepal Vadisinde, Katmandu'nun güneydoğusunda yer alır. Raca Ananda Malla tarafından 865'te kurulduğu sanılmaktadır.

Bhaktapur Saray'ının Altın Kapısı, Nepal
J. Allan Cash - EB Inc

200 yıl boyunca vadideki en önemli yerleşim merkezi olmuştur. Durbar Meydanı'ndaki eski saray (1700) bugün de ayakta; son derece güzel ahşap oymaları ve özenle işlenmiş yaldızlı bir kapısı vardır. Sarayın tam karşısında, taş bir sütun üzerinde Kral Bhupatindra Malla'nın yaldız kaplamalı bakır figürü yer alır. Meydanda başka tapınaklar da vardır. Kentin güneyindeki bir başka meydanda 18. yüzyıldan kalma Nacatapola Devai (beş-katlı tapınak) ile yaldız kaplamalı iki bakır *singa*'nın (efsanevi aslan) koruduğu Bhairava Tapınağı bulunmaktadır. Kentte geçmişten kalma zarif ahşap işlerinin korunduğu bir yerel müze de vardır. Nüfus (1981) 48.472.

bhakti (Sanskrit dilinde *bhac*: "payını vermek", "saygı göstermek"). Hindu dininde, tapınan kişinin kendini adadığı tanrıya yönelik yoğun duygusal bağlılık ve sevgisini vurgulayan akım. Advaita Vedanta felsefesinin monist yaklaşımının tersine, bu akım tanrı ile tapınan arasında dualist bir ilişki görür. Bhakti yolu (*bhakti-marga*), kurtuluşu ulaşmanın bilgi (*chana-marga*), ayin, iyi işleme (*karma-marga*), çile çekerek bedeni terbiye etme gibi öteki yollarından tümüyle farklıdır. Yandaşlarına göre bu yol ötekilerden üstündür ve cinsiyet, sınıf ya da kast ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır.

Hindu dininin başlıca tanrıları olan Vişnu, Şiva ve Sakti'nin her birine yönelik ayrı kültler bulunmakla birlikte, *bhakti* akımı daha çok *darsana* (uğurlu) Vişnu ile özellikle onun yeryüzündeki bedenleşmeleri olan Rama ve Krişna çevresinde gelişmiştir.

Kişisel bir tanrıya yönelik duygusal bağlanma, İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda belirmeye başladı. *Mahabharata* ve *Ramayana* gibi Hint destanlarında bu tutum işlenerek daha da geliştirildi. Tanrıların çeşitli bedenleşme ve belirleşmelerine ilişkin efsaneleri, soyağaçlarını ve tapınma biçimlerini aktaran ansiklopedik içerikli *Purana*'lar da bu tutumu güçlendirdi. Başlıca tapınma biçimleri, Tanrı'nın adını unutmak, simgesini taşımak, onunla ilişkili kutsal yerleri ziyaret etmek, övgü dolu ilahiler söylemek, çeşitli yollarla Tanrı'ya hizmet etmektir.

Güney Hindistan'ın ilahi yazarları Alvarlar ile Nayanarların coşkulu duyurluğu 7-10. yüzyıllar arasında kuzeye doğru yayıldı; sonunda *bhakti* Hindu dinsel yaşamının çok yaygın bir biçimi durumuna geldi, pek çok dinsel şiire ve sanat ürününe esin kaynağı oldu.

12. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına değin ayrı ayrı düşünce okulları, Tanrı ile tapınan

arasında var olabilecek çeşitli ilişki biçimlerini incelediler. Bu amaçla örneğin hizmetçinin efendisine, arkadaşın arkadaşına, ana babanın çocuğa, çocuğun ana babasına, kadının sevgilisine beslediği türden insan duyguları ile analogi kurdular. 15-16. yüzyılda Bengalli mistik Çaitanya, bir kadının sevgilisine duyduğu özlemi vurgularken, çağdaşı Valabha da Krişna'nın hem tannısal bir çocuk, hem de tannısal bir aşık olarak gerçekleştirdiklerinden hayranlıkla söz ediyordu. Rama efsanesini yeniden ele alan Tulsidas ise *Ramçaritmanas*'ta dostluk ve sadakat duygusu üzerine durdu. Ortaçağda Tanrı'yı tek bir dinin ya da mezhebin yakıştırdığı özelliklerle sınırlamaya karşı çıkan Kebir gibi evliya-şairlerin yapıtlarında da *bhakti* düşüncesi ile İslam tasavvufundan aktarılan öğeler arasında bir sentez oluşturma çabası görülür.

Bhaktivedanta, A(bhay) Ç(haranara-vinda), SWAMI PRABHUPADA olarak da bilinir (d. 1 Eylül 1896, Kalküta - ö. 14 Kasım 1977, Vrindavan, Uttar Pradesh, Hindistan). Hare Krişna akımı olarak bilinen Uluslararası Krişna Bilinci Derneği'nin kurucusu dinsel önder ve yazar.

Kalküta'daki İskoçya Kiliseleri Yüksek-Okulu'nun kimya bölümünü 1920'de bitirdi. Ardından ailesinin isteği ile evlendi ve eczacılık yapmaya başladı. Hindu mezhebi Vişnucuların ruhani önderi olan gurusu, Krişna öğretisini tüm Batı dünyasına yaymakla 1922'de onu görevlendirdi. Bhaktivedanta bundan sonra yazar, yayımcı, öğretmen ve çevirmen olarak Vişnuculuk için uzun süre çalıştı, 1933'te Allahâbad'da müritliğe resmen kabul edildi.

Ailesi dinsel görüşlerini paylaşmadığı için eczacılık işini oğluna devretti; zamanının tümünü dinsel çalışmaya ayırabilmek için 1954'te ailesi ile olan bağlarını kopardı. 1959'da *svami* (çileci) unvanını aldı ve 1965'te denizyoluyla Boston'a gitti. Birkaç ay sonra New York kentine geçti ve kentin aşağıya doğu yakasında Hare Krişna akımının merkezini kurdu. Bir mağazanın önünde, şahlanmış bir maddeciliğin sakatladığı dünyayı gözler önüne serceğine inandığı Veda kültürü üzerine dersler verdi. Akım özellikle gençler arasında yayıldı; Bhaktivedanta'nın çoğu kitabı yüksek okul ve üniversite kampuslarında öğrenciler arasında elden ele dolaştı. Sağlığının bozulmasına karşın ölümüne değin eski Veda kültürü üzerine 50'yi aşkın kitap yazan Bhaktivedanta, dünyanın çeşitli yerlerinde 100'den çok merkez kurdu.

Bhamo, Yukarı Myanmar'ın (eskiden Birmanya) kuzeydoğusunda, Kachin ilinde kasaba. Irrawaddy Irmağının kıyısında ve ırmaktaki ulaşımın başlangıç noktasında yer alır. Irmağa dik inen yüksek bir sırta kurulu asıl kasabanın dışında, ırmağın doğu yakası boyunca uzanan ve dar bir geçitle ulaşılan bir dizi köyden oluşur. Rangoon ve Mandalay'a havayoluyla bağlanır; ayrıca Rangoon'a vapur seferleri vardır.

Bhamo eski dönemlerde Manmaw hanedanına bağlı Shan devletinin başkentiydi. Çin sınırına yakınlığından (65 km) dolayı, Birmanya Karayolu'nun yapılmasına (1937-39) değin Yunnan'dan gelen ticaret yolunun son durağıydı. Çeşitli dönemlerde Çin'in egemenliği altında kaldı; 1287'de ve 1760'larda Çinlilerin işgaline uğradı. 11. yüzyılda Anawrahta'nın birleştiği Birmanya'ya katıldıysa da, sınır bölgesinde yer aldığından Birmanya krallarına, güçlü

oldukları sürece bağlı kaldı. Bu dönemde kuzeydeki Myitkyina üzerinden Birmanya Karayolu'na bağlanan Stilwell Yolu(*) üzerinde önemli bir merkezdi. Günümüzde bir şeker fabrikası ve dizel elektrik santralının bulunduğu Bhamo'da önemli oranda Çinli ve Çin Şanları yaşar. Siyam mimarisinin etkisinde yapılmış Theindawgyi Pagodası buradadır.

Bhamo'yu çevreleyen Irrawaddy havzasında çoğunlukla Kaçin dağ kabileleri yaşar. Shan Platosu ırmağın doğusunda kalır. Batıdaki bazı sıradağlar arasında kereste taşımakta yararlanılan Kawkkwe ve Indaw ırmaklarının havzaları yer alır. Bhamo'nun güneydoğusundaki Namwan Bölgesi önce Çin ve İngiliz hükümetleri, daha sonra da Çin ve Birmanya hükümetleri arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. 1900'de süresiz olarak İngiltere'ye kiralanmış bölge üzerinde zaman zaman alevlenen tartışmalar, 1960'ta Çin'in iddialarından vazgeçmesiyle kesin bir çözüme kavuşmuştur. Nüfus (1982) 78.183.

bhanavara (Sanskrit ve Pali dillerinde "ezber bölümü"), eski çağlarda, Pali dilindeki Budacı kutsal metinlerin ezber amacıyla bölünmesi sonucunda ortaya çıkmış, genellikle 8 bin heceden oluşan birim. Bhanavara sistemi, kutsal bilgilerin yazıya geçirilmesinden ve yazılı metinlerin halk tarafından yaygın biçimde kullanılmaya başlamasından önce, bu bilgilerin korunup yayılabilmesi amacıyla geliştirildi. Başlangıçta kutsal bilgi toplamının değişik bölümlerinden değişik *bhanaka* (ezberci) grupları sorumluydu. Örneğin Dighabhanakalar *Digha Nikaya*'da (Uzun Derleme) uzmanlaşmıştı. Seylan'da bu gruplar daha sonra ilk yorum okullarının çekirdeğini oluşturdu. Bu gruplar arasındaki farklı görüşler yorum edebilişinin çeşitli örneklerinde yansımıştır.

Bhandara, Hindistan'ın batısında, Maharashtra eyaletinde il yönetim merkezi. Nagpur'un doğusunda, Vainganga Irmağı üzerinde. Irmağın geçit veren sığ bir kesiminde kurulu olduğu için bir ticaret merkezi olarak gelişmiştir. Sigara üretimi ve pirinç eşya yapımı başlıca sanayi kollarını oluşturur. Kentte Nagpur Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır.

Bhandara ili, Maharashtra eyaletinin kuzeydoğu köşesinde, 9.214 km²'lik bir alanı kaplar. Tarıma elverişli toprakların büyük bir kesiminde çeltik ekilir. Orta Vainganga Irmağı vadisini çevreleyen tepelerdeki ormanlar önemli bir ekonomik kaynaktır. 13.401 hektarlık bir alan üzerine kurulu olan Navegaon Ulusal Parkı il sınırları içindedir. İl toprakları, madenler, özellikle de manganez, demir ve kromit açısından zengindir. Başlıca kentleri Gondia, Pauni ve Tumsar'dır. Nüfus (1981) kent, 56.025; il, 1.837.577.

Bhander Platosu, Hindistan'ın ortakuzey kesiminde, Madhya Pradesh eyaletinin ortagüney yüksek ovasında plato. 10.000 km²'lik bir alanı kaplar. Güneydeki Kuzey Dekkan Platosu doğudaki Doğu Platosu ve kuzeydeki Ganj Ovasının geniş alüvyonlu düzlükleri arasında bir geçiş kuşağıdır. Vindhya Sıradağlarının bir parçası olan Bhander Platosu, birkaç kez yükselip yontuklaşan ve parçalanmış kum taşlarıyla kaplı olan Kambriyen Dönem (y. 570-500 milyon yıl önce) akarsu çökellerinden oluşmuştur. Ortalama yüksekliği 500 m'dir, batıdan doğuya doğru gittikçe alçalır. Çok

sayıda çağlayan ve ivinti oluşturarak akan Tons ve Sonar ırmakları Vindhya'nın bayırlık kesimlerinde derin boğazlar oluşturur. Bhander Platosunda daha çok tikağacı ve kasu ağaçları yetişir. Bölge ekonomisinin temeli tarımdır; pirinç, buğday, koca (cova), nohut, arpa, mısır, bezelye, susam ve hardal tohumu yetiştirilir. Bölge kömür gibi maden ve orman kaynakları açısından zengin olmakla birlikte, bellibaşlı tek sanayi kuruluşu Murvara'daki büyük çimento fabrikasıdır. Yöredeki kireçtaşı ve kömürden yararlanılmaktadır. Ev işletmelerinde, tuğla ve kiremit, çini ve seramik, çimento, cam ve gomalak üretimi yapılır; buğday, hintbezeli (dal) ve yağlı tohumlar işlenir. Nüfus yoğunluğu düşüktür. Tek büyük yol, Murvara'dan geçen Ulusal Karayolu'dur. Bölgenin öteki önemli kentleri Damoh, Maihar ve Hatta'dır.

bhangra, Pencap'ın (Hindistan ve Pakistan'da) en gözde halk dansı. Ekim ve hasat kutlamaları başta olmak üzere bütün şenliklerde *bhangra* yapılır. Göz alıcı giysiler giymiş köylüler büyük bir daire oluşturarak davul, el çırpma ve şarkı eşliğinde coşkuyla dans eder. Çiftler de güçlü sıçramalarla ve kimi zaman akrobatik hareketlerle solo gösteriler yapar. Eskiden yalnızca erkeklere özgü olan *bhangra*'ya artık tüm topluluk katılmaktadır.

bharata-natya, BHARATA-NATYAM olarak da yazılır, Hindistan'ın beş klasik dans türünün en önemlisi (öbürleri: *kathak*, *kathakali*, *manipuri* ve *orissi*).

Tamil Nadu (eskiden Madras) bölgesinde doğmuştur ve bugün Hindistan'ın güney kesiminde yaygındır. Hindu dininin temalarını ve tapınma konularını dile getirir. Dans tekniğinin kaynağı, Brahman bilge ve rahibi Bharata'nın *Natya-şāstra*'sı(*) gibi eski yapıtlara kadar uzanır. *Bharata-natya*, önceki yalnızca tapınaklardaki kadın dansçılarınca icra edilirken 1930'lardan sonra bir sahne göstergisine dönüşmüştür.

Genellikle kesintisiz iki saat süren *bharata-natya* gösterisi sırasında, tek bir dansçı, kostüm değiştirmeden ve sahneden ayrılmadan, belirli bir sırayı izleyen bir dizi hareket sunar. Sahnenin gerisinde, dansçının gurusunun yönettiği, davullar, burdon(*) ve bir şarkıcıdan oluşan orkestra yer alır.

Bharata-natya'nın tekniği özgün biçimiyle, klasik bir duruluk taşır. Ayaklar karmaşık karşı ritimler vururken bacaklar klasik çömelme pozisyonuna geçer, kollar, boyun ve omuzlar da hareketli tamamlar. Pantomim bölümünde, eller geleneksel jest diliyle öyküyü anlatır; bu arada yüzle de öykünün havası yansıtılır. Özgün dansa, eller ancak 11 değişik pozisyonda tutulabilir.

Bharata Natya-şāstra bak. Natya-şāstra

Bharati, Subrahmanya Ç. (d. 11 Aralık 1882, Ettayapuram, Madras - ö. 12 Eylül 1921, Madras, Hindistan), modern Tamil üslubunun yaratıcısı sayılan milliyetçi Hintli yazar.

Eğitim görmüş bir Brahman'ın oğluydu. Genç yaşta bir Tamil araştırmacısı oldu. 1904'te Madras'a (bugün Tamil Nadu) gitti ve orada birkaç dergi için İngilizceden Tamil diline çeviriler yaptı. Daha sonra *Swadesamitran* adlı günlük Tamil gazetesine geçti. Böylece siyasal sorunlarla yüz yüze gelmesi, onu Hint Ulusal Kongresi'nin (INC) aşırı kanadına katılmaya değin götürdü. Bunun sonucunda da 1910-19 arasında sürgün yaşayacağı Fransız sömürgesi Pondicherry'ye kaçmak zorunda kaldı. Bharati'nin bu süre içinde yazdığı milliyetçi şiirler ve makaleler halk arasında çok tutuldu.

1919'da Hindistan'a geri dönmek için arından kısa bir süre hapsedildi, daha sonra gene *Swadesamitran*'a girdi. Madras'ta bir filin saldırısı sonucunda öldü.

En ünlü yapıtları arasında *Panchali Sapatnam* (1912; Panchali'nin Andı) ve *Kuyil Pattu* (1912; Kuyil'in Türküleri) sayılabilir. İngilizce yapıtlarının çoğu *Agni and Other Poems and Translations and Essays and Other Prose Fragments* (1937; Agni ve Başka Şiirler, Çeviriler, Makaleler ve Başka Düzyazı Parçalar) adlı kitapta toplanmıştır.

Bharatpur, Hindistan'da Cat kastından gelen Hindu prenslerin hüküm sürdüğü eski devlet. Racputana bölgesinin doğu kesiminde, Delhi'nin güneyinde yer alıyordu. İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın Mathura ve Agra illerine komşuydu. 19 ve 20. yüzyıllarda, yüzölçümü yaklaşık 5.200 km², nüfusu ise 1 milyon altındaydı. Tarıma dayalı olan ülkedeki egemen kastlar, Catlar ve Brahmanlardı.

Müslümanlık öncesinde bölge, iki Racput kasti olan Delhili Tomaralar ile Bayanalı Cadonlar arasında bölünmüştü. Sonradan tümüyle Delhililerin yönetimine girdi. Catların bağımsızlık hareketleri, Hint-Türk hükümdarı Evrengzib döneminin (1659-1707) sonlarında düzenlenen yağma akınları ve haydut kaleleri kurulması ile başladı. 1772'de, Babürlüler Bharatpur'un özerkliğini tanıdı. Bharatpur'un en büyük hükümdarı Suraj Mal, 1753'te Delhi'yi yağmaladı ve Agra'yı aldı (1761-74). Suraj Mal'ın 1763'te ölmesinden kısa süre sonra, iki kez İngiliz kuşatmasına uğrayan devlet yıkıldı. 1804'te Marathaların reisi Holkar'ın yanında yer alan Catlar, Ocak-Şubat 1805'teki bir kuşatmaya karşı başarıyla direndiler. Tahtta hak iddia edenlerden Durcan Sal, 1825'te Bharatpur'un başına geçti ve yeniden İngilizlere başkaldırdı. Bharatpur 1826'da bu kez Lord Combermere tarafından ele geçirildi. Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra Bharatpur, Racasthan Eyaleti'ne katıldı.

Bharatpur, BHURTPUR olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeybatı kesiminde Racasthan eyaletine bağlı Bharatpur ilinin yönetim merkezi. Eski Bharatpur Devleti'nin başkenti olan kent 1733'te kuruldu. Kara ve demir yoluyla Caipur, Agra ve Mathura'ya bağlanan bir kavşakta yer alır. Önemli bir

Bharatpur'da kale girişi, Racasthan, Hindistan
Baldev - Shostal Assoc/EB Inc

sanayi ve tarım ürünleri pazarıdır. Başlıca sanayi kuruluşları yağ imalathaneleri, metal eşya fabrikaları, demiryolu atölyeleri ve küçük otomobiller üreten fabrikalardır. Sapa fildişi, gümüş ya da santal odunundan yapılan sineklikleri (*kauri*) ünlüdür. Kentte birkaç hastane ve Racasthan Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

Bharatpur ili (8.093 km²) kuzey ve güneyinde birbirinden kopuk tepelik bölgeler bulunan geniş bir alüvyonlu ovayı kaplar. 1970'lerden sonra, Chambal Irmağı üzerinde

kurulan Kota baraj sistemiyle sulama yapılan alanlar artmıştır. İlde birçok balıkçılık bölgesi vardır. Başlıca tarım ürünleri hintdarısı (*bacra*), nohut, arpa, buğday ve yağlı tohumlardır. Barit ve demir cevheri yataklarını işletilir. 18. yüzyılda kurulan eski Bharatpur Devleti topraklarının çoğunu içine alan il, 1949'da Racasthan eyaletine bağlanmıştır. Nüfus (1981) kent, 105.274; il, 1.884.132.

Bharhut, Hindistan'da, Madhya Pradesh eyaletinin Satna ilinde köy. Allahabad'ın 190 km güneybatısında yer alır. Tümgeneral Alexander Cunningham'ın 1873'te burada keşfettiği Budacı *stupa*'nın(*) yıkıntılarıyla ünlüdür. *Stupa*'daki heykel kalıntılarının çoğu bugün Kalküta'daki Hindistan Müzesi ile Allahabad Kent Müzesi'nde korunmaktadır.

Stupa'nın yapımına, İÖ y. 250'de, Aşoka'nın döneminde başlandığı sanılmaktadır. Başta tuğlayla yapılan *stupa*, İÖ 2. yüzyılda çevresine dört yönden girişi bulunan taştan bir duvar örülerek genişletildi. Bu duvarın iç yüzeyinde çok zengin ve incelikli işlenmiş oyma kabartmalar bulunur. İÖ 1. yüzyıl başlarında girişlere, *toran* adı verilen, incelikli oyulmuş dört taş tören kapısı eklendi. Bu kapıların üstünde bulunan bir yazıt, yapıtı Sunga hanedanından Dhanabhuti'nin (İÖ 72'den önce) yaptırdığını göstermektedir. Tapınağı süsleyen heykeller, Hindistan'da gelişen Budacı üslubun en eski ve en güzel örnekleri arasında sayılır.

Bharhut heykelciliği, Hindistan'ın Madhya Pradesh eyaletindeki büyük Bharhut *stupa*'sını(*) bezeyen heykellerin üslubu. İÖ 2. yüzyıl ortalarında egemen olan Song hanedanı döneminde geliştirilmiştir. Parmaklıklar, giriş kapıları gibi kalıntıların çoğu Kalküta'daki Hindistan Müzesi'ndedir.

Bharhut üslubu, temelde arkaik ve ilkel nitelikler taşısa da Budacılığın birkaç yüzyıl süren öyküsel kabartma ve dinsel yapıları bezeme geleneğinin başlangıcını oluşturur. Bharhut kalıntılarındaki örneklerle büyük benzerlik gösteren heykellere Hindistan'ın tüm kuzey kesiminde rastlanması, Bharhut'taki ören yerinin, bir zamanlar çok yaygın olan bir üslubun günümüze ulaşabil-

len tek örneği olduğunu düşündürmektedir.

Düz yüzeyler, oldukça katı pozlardaki figürler ve bezemelerdeki zarif ayrıntılar, eski bir ahşap oyma geleneğinin taşa sürdürülünü gösterir. Bazı dikmeler üstünde, Budacılığa aktarılmış olan doğa tanrısı *yaksha* ile doğa tanrıçası *yakshi*'nin ayakta duran kabartma figürleri yer alır. Ağaca sarılmış kadın örgesi de sık sık yinelenir.

Ahşap çit konstrüksiyonlara benzetilmiş taş parmaklıklar, bazılarının ortasında bir kadın ya da erkek başı bulunan, çoğu lotus çiçeği örgeleriyle donatılmış madalyon ve yarımaylarla bezenmiştir. Öteki parmaklık madalyonları ile harpuştalarda da Buda'nın önceki yaşamlarına ilişkin efsaneleri anlatan *cataka* (doğum) öyküleri betimlenir. Bharhut heykellerinin tümü sınıflandırılmış olduğu için Budacı ikonografiyi anlayabilmek bakımından bunlara başvurmak kaçınılmazdır. İS 1. yüzyıldan önceki tüm Hint heykellerinde olduğu gibi burada da Buda tekerlek, boş taht ya da şemsiye gibi biçimlerle simgelenir ve hiçbir zaman insan biçiminde canlandırılmaz. Yalın, hatta naif nitelikler gösteren düzenlemeye yüzeyleri birbirinden ayırt etmek için üst üste binen figürler kullanılır. Her dönem Hint sanatında görülen uyumlu, sevgi dolu yaklaşım heykellerdeki hayvan figürlerinde de kendini gösterir.

Bhartendu bak. Harişçandra

Bhartrhari (d. İS 570 ?, Uccain, Malwa - ö. 651 ?, Uccain, Hindistan), Hindu filozof, şair ve dilbilgisi uzmanı. Dil felsefesi üzerindeki en önemli yapıtlardan biri sayılan *Vakyapadiya* (Cümledeki Sözcükler) ile Hint düşüncesinin *sabdadvaite* (sözcük tekçiliği) okulunda önemli yer kazanmıştır.

Soylu bir aileden geliyordu. Bir süre Valabhi (bugün Vala, Gujarat eyaleti) kralı Maitraka'nın sarayında bulundu. Bedensel zevk ve mal mülk düşkünlüğünü büyük olasılıkla burada edindi. Ama Hint bilgelelerinin yolunu izleyerek, daha yüksek bir yaşama ulaşabilmek için dünya zevklerinden vazgeçmek gerektiği kanısına vardı. Yedi kez inzivaya çekilmeye niyetlendi; ama kadınlara olan tutkusu her defasında bu kararından geri dönmesine yol açtı. Dünya zevklerinin geçiciliğini kavramış gözükmesine, yoganın ve çileci yaşamın çekiciliğini duymasına karşın arzularına gem vuramıyordu. Gene de kendisiyle uzun bir mücadeleden sonra yogi oldu ve ölene değin Uccain yakınlarındaki bir mağarada tutkularından uzak sakin bir yaşam sürdü.

Yapıtlarının üçüne *sataka* (yüzyıl) başlığını koydu: *Srngara* (aşk) -*sataka*, *Niti* (etik ve siyaset)-*sataka* ve *Vairagya* (tutkuların arınma) -*sataka*. Üç yapıtın da onun sayılmasına karşın, birçok araştırmacı yalnız ilkinin kesinlikle onun kaleminden çıktığı görüşündedir. Zaman zaman Bhartrhari'ye atfedilen *Bhatti kavya*'da (Bhatti'nin Şiiri) Sanskrit dilinin inceliklerini göstermeyi amaçlayan dil egzersizleri yer alır.

Bharuçh, BROAÇH olarak da bilinir, eskiden BHARUKAÇCHA ya da BHRUKAÇCHA, Hindistan'ın ortabatı kesiminde, Gujarat eyaletinin güneydoğusunda il ve il merkezi kent. Kent, Narmada Irmağı kıyısında, Umman denizindeki Khambhat Körfezinin yakınlarında yer alır. Eskiden Hindistan'ın en ünlü limanlarından biri olan Bharuçh'un adı, *Periplus Maris Erythraei*'de (İS y. 80) ve Ptolemaios'un yapıtlarında Barygaza olarak geçer. *Mahabharata* adlı epik Hint şiirinde de adından söz edilir. 2. yüzyılda Kshatrapa, 7. yüzyılda da Gurcara hanedanlarının yönettiği kent, daha sonra Müslü-

man Gucerat Devleti'ne bağlandı; 1572'de ise Hint-Türk İmparatorluğu'na katıldı. 1685'te Marathaların, 1782'de de İngilizlerin yönetimine geçti. Birkaç kez el değiştirdikten sonra, 1803'te Doğu Hindistan Kumpanyası'nın yönetimine girdi.

Bir ticaret ve sanayi merkezi olan Bharuçh'ta gelişmiş pamuklu sanayisinin yanı sıra el tezgâhlarında dokumacılık yapılır, mürekkep ve cam üretilir. Kentten pamuk, buğday, çini, hintbezelyesi ve yakacak odun ihraç edilir. Öteki kentler ile demiryolu bağlantısı olan Bharuçh, bir ulusal karayolunun üzerinde yer alır.

Doğudan Maharashtra eyaleti, batıdan ise Kambay Körfezi ile çevrili olan Bharuçh ilinin yüzölçümü 9.045 km²'dir. Başlıca ekonomik uğraş tarımdır; pamuk, darı, pirinç ve buğday üretilir. Doğuda ormanlar ve kıyıda tuz çanakları bulunur. Bellibaşlı kentlerin öteki bölgelerle demir ve kara yolu bağlantısı vardır. Nüfus (1981) kent, 110.070, metropoliten alan, 120.524; il, 1.296.451.

Bhasa (ü. 2/3. yy, Hindistan), Sanskrit dilinin bilinen ilk oyun yazarı. Çoğu oyununun tamamı bulunmuştur.

Bhasa'nın oyunları, önceleri yalnızca eski Sanskrit oyun yazarlarının yapıtlarında sözü edildiği ölçüde biliniyordu. 1912'de Hintli bir araştırmacı Bhasa'nın 13 oyununun metnini bularak yayımladı. En iyi yapıtı olan *Svapnavasavadatta* (Vasavadatta'nın Düşü), ülkesini bir istilacıya kaptıran ama sonradan gene ele geçiren bir kralın öyküsüdür. Oyunlarının çoğu, Hindistan'ın iki büyük destanı *Ramayana* ve *Mahabharata*'dan alınmış kahramanlık ve romantik aşk temalarının usta birer uyarlamasıdır. Oyunlarında savaş ve öldürme sahnelerine yer vererek, zamanında geçerli olan kalıpların dışına çıkmıştır. 5. yüzyılın büyük oyun yazarı Kalidasa, Bhasa'nın bazı edebi motiflerine bilinçli olarak öykünerek bunları daha da geliştirmiştir.

Bhaskara II, BHASKARAÇARYA ya da BILGIN BHASKARA olarak da bilinir (d. 1114, Bidur - ö. 1185, büyük olasılıkla Uccain, Hindistan), 12. yüzyılın önde gelen matematikçilerinden. Ondalık sayı sisteminin tam anlamıyla ve sistematik bir biçimde kullanıldığı ilk kitabı yazmıştır.

II. Bhaskara tanınmış Hintli matematikçi Brahmagupta'nın soyundan gelmektedir. Brahmagupta (598 - y. 665), eski Hindistan'daki matematikçilerin toplandığı bir merkez olan Uccain'deki astronomik gözlemevinin yöneticisiydi.

II. Bhaskara, matematik yapıtlarında, özellikle de *Lilavati* (Güzeli) ve *Bicaganita* (Tohum Sayımı), hem ondalık sayı sistemini kullanmış hem de Brahmagupta'dan ve başka matematikçilerden problemler derlemiştir. Brahmagupta'nın yapıtlarındaki boşlukların çoğunu doldurmuş, özellikle Pell denkleminin ($x^2=1+py^2$) genel bir çözümüyle birçok özel çözümünü bulmuştur. II. Bhaskara, işaretlerin bugünkü kimi kullanım biçimlerini o zamandan öngörmüş (eksi çarpı eksi eşittir artı, eksi çarpı artı eşittir eksi gibi), sıfırla bölmenin anlamını ilk kez kavrayan matematikçi olmuştur. 3/0'ın sonsuz bir sayı olduğunu belirtmiş olmasına karşın $a/0 \times 0=a$ ifadesini öne sürmesi, bu konudaki kavrayışının yine de sınırlı olduğunu göstermektedir. II. Bhaskara, günümüz cebirindeki gibi, bilinmeyen nicelikler için harfler kullanmış, birinci ve ikinci dereceden belirsiz denklemleri çözme başarmıştı. İkinci dereceden denklemleri tek

Bharhut *stupa*'sından kabartma, Madhya Pradesh, İÖ 2. yy ortaları; Hindistan Müzesi, Kalküta

bir türe indirgeyerek çözmüş ve 384 kenarlılara kadar düzgün çokgenleri inceleyerek π sayısı için çok iyi bir yaklaşık değer bulmuştur (3,141666).

Öteki çalışmalarında, özellikle *Siddhanta-şiromani* (Doğruluğun Tacı) ve *Karanakutuhala*'da (Göküzü Harikalarının Hesaplanması), gezegenlerin gökyüzündeki yerleri, kavuşma konumları, Ay ve Güneş tutulmalarına ilişkin gözlemler; kozmografi ve coğrafya konuları ile bu çalışmalarda kullanılan matematiksel teknikler ve astronomi gereçleri hakkında bilgiler yer alır.

II. Bhaskara aynı zamanda tanınmış bir astrologdu. İlk yapıtına, kızını teselli etmek için onun adını (Lilavati) verdğine inanılır. Söylentiye göre, II. Bhaskara'nın astroloji aracılığıyla işe karışması, kaderin talihsiz bir cilvesi ile birleşince, kızının evlilik ve mutluluk için tek şansını kaybetmesine yol açmıştı.

Bhatinda, BATHINDA olarak da yazılır, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Pencap eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Kent, Hindistan'ın öteki eyaletlerinden ve yakındaki Pakistan'dan gelen demiryolu hatlarının birleştiği noktada yer alır. Yöredeki tarım ürünlerinin toplandığı bir ticaret merkezidir. Sanayi, değirmencilik ve el tezgâhı dokumacılığı gibi dalları kapsar. Racindra College buradadır. Kentte, surlarının yüksekliği 36 m'yi bulan, 16. yüzyıldan kalma Govindgarh Kalesi ile Müslüman ermiş Baba Ratan'ın türbesi bulunur.

5.564 km²'lik bir alan kaplayan Bhatinda ili, Satlec (Şutudri) Irmağının güneyindeki alüvyonlu ve genellikle düz ovanın bir bölümünü oluşturur. Yağışların az olması nedeniyle tarımda sulama kanallarından yararlanılır; başlıca ürünler buğday, pamuk, şekerkamışı ve nohutur. Bhatinda ilinin belli başlı kentleri Mansa ve Talvandi Sabo'dur. Nüfus (1991) kent, 159.144; (1981) metropoliten alan, 127.363; il, 1.304.606.

Bhatpara, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı Yirmidört Parganas ilinde kent. Hugli Irmağının hemen doğusunda yer alır. Kara ve demir yollarıyla Kalküta'ya bağlanan Bhatpara, önemli bir jüt, pamuk ve kâğıt üretim merkezidir. Ayrıca *tol* adı verilen bir dizi okulun yer aldığı eski bir Sanskrit eğitim merkezidir. 1899'da Naihati(*) Belediyesi'nden ayrılarak belediye statüsü kazanmıştır. Nüfus (1991) 304.298.

bhava (Sanskrit dilinde), Budacılıkta, bağımlı ortaya çıkış zincirinde doğumu izleyen "oluşum". Ayrıca bak. pratitya-samutpada.

bhava-çakra (Sanskrit dilinde "oluşum çemberi"), YAŞAM ÇEMBERİ olarak da bilinir, Budacılıkta, bağımlı ortaya çıkış yasasının (*pratitya-samutpada*) yön verdiği sonsuz yeniden doğuş çevriminin tasviri.

Tasvirin bir parçası olan çember, süreksizliği temsil eden bir canavarın elleri arasındadır. Çemberin ortasında, üç temel kötülük yer alır: Tutku kırmızı bir güvercin, öfke yeşil bir yılan, cehalet ise siyah bir domuz ile simgelenir. Çemberin merkezi ile çevresi arasında kalan alan, ispiterle beş (daha sonra altı) bölüme ayrılır. Bunların her biri, insanın yeniden doğuş ile birlikte burünebileceği olası durumları belirleyen alanları gösterir: Tanrılar, insanlar, hayvanlar, hayaletler ve cinler Titanlar altıncı grubu oluşturur. Çemberin çevresinde varoluş çevriminin birbiriyle ilişkili evreleri olan 12 *nidana* (neden) yer alır; bunların her biri

alegorik ya da simgesel bir biçimde gösterilir: Cehalet, *karman* (geçmiş olayların etkileri), yeniden doğuş bilinci, zihin ve beden, duyu organları, dokunma, duyum, özlem, açgözlülük, oluşum, doğum ve yaşlılık ile ölüm.

Bhavabhuti (ü. 700), Sanskrit dilinde yapıt vermiş şair ve oyun yazarı. Kalidasa'nın ünlü oyunlarıyla yarışan yapıtları, gerilimle ri ve canlı tiplerleriyle önem taşır.

Orta Hindistan'ın daha sonra Berar olarak adlandırılan bölümü Vidarbha'da yetişmiş bir Brahmandı. Edebiyat yaşamının büyük bölümünü Kanauç'da Yaşovarma'nın sarayında geçirdi. Uç oyunuyla ün kazandı. *Mahaviraçarita* (Büyük Kahramanın Başarıları) Ravana'nın yenilmesine ve Rama'nın taç giymesine değin *Ramayana* (Rama'nın Aşk Öyküsü) destanında yer alan başlıca olayları yedi perdede işliyordu. *Malati Madhava* (Malati ile Madhava) gerçekdışı ama heyecanlı olaylarla dolu 10 perdelik bir aile oyunuydu. *Uttararamaçarita* (Rama'nın Sonraki İşleri) ise Rama'nın öyküsünü taç giymesinden alıp Sita'nın sürgününe ve sonunda iki kahramanın yeniden kavuşmasına değin getiriyordu. Bu son oyunda Bhavabhuti, olaylar dizisi öbür iki oyundan çok daha dar olmakla birlikte, tiplere, gerilim ve düğüm noktası yaratma gücünün doruğuna erişmişti.

Bhave, Vinoba, asıl adı VINAYAK NARAHARI BHAVE (d. 11 Eylül 1895. Gage, Gujarat - ö. 15 Kasım 1982, Vardha, Maharashtra, Hindistan). Mahatma Gandhi'nin büyük saygı gören öğrencisi, Hindistan'ın en ünlü toplumsal reformcularından. Aşağı kasttan Hindulara toprak dağıtılmasını amaçlayan Bhudan Yacna akımının kurucusudur.

Yüksek kasttan bir Brahman ailesinin oğluydu. Gandhi'nin *aşrama*'sına (ev) girmek için ortaöğrenimini yarıda bıraktı. Onun öğretilerini benimsedi ve Hindistan köy yaşamının iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşarak oldukça güç bir yaşam biçimine yöneldi.

1920'ler ve 1930'larda birkaç kez gözaltına alındı, 1940'larda İngiliz yönetimine karşı girişilen pasif direnişe önderlik ettiği için beş yıl hapis yattı. Bu arada Bhave'ye *açharya* (öğretmen) payesi verildi.

Bhave'nin topraksız köylülere toprak dağıtma düşüncesi, 1951'de Andra Pradesh köylerinde dolaşırken, bir grup topraksız Harican (paryalara "Tanrı'nın Çocukları" anlamında Gandhi tarafından verilen ad) adına yardım istediğinde bulunmasına karşılık bir toprak sahibinin kendisine arazi teklif etmesi üzerine oluştu. Bunun üzerine köy köy dolaşarak, toprağı olmayanlara dağıtmak üzere toprak dağıtılmasını istedi ve bağış uygulamasını Gandhi'nin *ahimsa* (zarar vermeme) öğretisi ile bağdaştırdı. Bhave'ye göre toprak reformu devletin zorlamasıyla değil, herkesin bunu gönülden istemesiyle gerçekleştirilmeliydi. Onu eleştirenler, Bhudan Yacna'nın toprak parçalanmasını özendirdiğini, bunun da büyük ölçekli tarım konusunda akılcı yaklaşımlara engel olacağını ileri sürdüler. Ama Bhave, toprakların parçalanmasını yüreklerin parçalanmasına yeğ tuttuğunu söyledi. Bununla birlikte sonraları, köylü topraklarının birleştirilerek bir kooperatif sistemi altında yeniden örgütlenmesini öngören Gramdan sistemini savundu.

Yandaşlarının siyasal eyleme çekilmek istemesi üzerine 1975'te yıl boyu sessiz kalma yemini etti. 1979'da yaptığı bir açlık grevi sonunda, Hindu dininde kutsal sayılan ineklerin öldürülmesini tüm Hindistan'da yasaklayan yasanın uygulanması için hükümetten söz aldı.

Bhaven'in özgün tasarıları ve yaşam felsefesi, *Bhooğan Yacna* (1953) adı altında yayımlanan makale dizisinde özetlenmiştir.

Bhavnagar, BHAUNAGAR olarak da bilinir, Hindistan'ın ortabatı kesiminde, Gujarat eyaletinin ortagüneyinde il ve il merkezi kent. Umman Denizindeki Kambay Körfezinin batı kıyısında yer alır. 1723'te kurulan kent, günümüzde eğirme ve dokuma tezgâhları, metal işleri, tuğla ve kiremit imalathaneleri, demir dokümanhanesi, bıçkıhaneleri ve kimyasal madde fabrikasıyla önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Batı Demiryolu ağına bağlıdır; kuzeyinde küçük gemilerin yanaşabildiği bir liman bulunur. Gandhi Müzesi buradadır.

Kathiyavar Yarımadasının doğusunda 11.155 km²'lik bir alan kaplayan Bhavnagar ilinin doğusunda Kambay Körfezi yer alır. Başlıca tarım ürünleri pamuk ve tahıldır. Tuz işlemeciliğinin dışında yağ, bakır ve pirinç kap, kumaş gibi mallar üretilir. Geçmişte Bhavnagar hükümdarlığının topraklarını oluşturan il, 1944-47 arasında Batı Hint Eyaletleri'nin bir parçasıydı. Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasından sonra günümüzde Gujarat eyaletinin bir bölümünü oluşturan yeni Saurashtra eyaletiyle birleştirildi. Nüfus (1991) kent, 400.636; (1981) metropoliten alan, 308.642, il, 1.879.340.

Bhedabhedha (Sanskrit dilinde *bheda*: "dualizm" ya da "farklılık" ve *abhedha*: "dualizm dışı" ya da "farksızlık"), Hindu felsefesinin geleneksel bir sistemi olan Vedanta'nın önemli okullarından biri. En önemli temsilcisi, Advaita (Tekçilik) okulunun büyük düşünürü Şankara'nın genç çağdaşı Bhaskara'ydı. Bhaskara'nın felsefesi, eylemlerin ve bilginin birbirini dışlamadığı, tersine karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği görüşüne dayanıyordu. Şankara ise karşıt bir görüşten çıkarak, kurtuluş için tam bir eylemsizlik durumunun gerektiğini öne sürüyordu. Bu görüşe karşı Bhaskara, *çana-karma-samuçchaya* (eylemlerin ve bilginin birikmiş etkileri) öğretisini geliştirdi ve kişinin, bütün yükümlülüklerini yerine getirdiği etkin bir yaşamdan sonra ancak eylemsizliği seçebileceğini savundu. Brahman ile dünya arasındaki ilişkide, Bhaskara ikisinin özdeş olduğu kanısındaydı. Ona göre, eğer Brahman dünyanın öze ilişkin nedeni ise, o zaman dünya gerçektir. Dünya-daki farkları yaratan, Brahman üzerindeki bazı sınırlayıcı koşullardır (*upadhi*).

Şankara'nın öğretisi yaygın ve etkili olduğu için, Bhaskara'ninkin hiçbir zaman aynı ölçüde etkili olamamıştır. Ama gene de görüşleri önemlidir, çünkü tipik bir Brahmanın *dharma* (ahlaki erdem) uygulamasına verdiği önemi, yani dünyayı dengeleyen ve iyi toplumu yaratan kasta karşı yükümlülüklerin ve bireysel yükümlülüklerin taşıdığı ağırlığı vurgular. Bhaskara'ya göre, dünyanın aldatıcı olduğunu ileri süren öğretinin geçerliliğini yadsır; dünyayı reddetmek *dharma*'nın gereklerinin yerine getirilmesini engeller.

Bhély-Quénou, Olympe (d. 26 Eylül 1928, Donukpa, Dahomey [bugün Benin]). Fransızca yapıt veren Beninli romancı, gazeteci ve öykü yazarı.

Önce kendi ülkesindeki Cotonou'da, daha sonra Gana'daki Achimota College'da, ardından da Fransa'da Sorbonne'da ve Hollanda Uluslararası Hukuk Akademisi'nde öğrenim gördü. 1958-61 arasında öğretmenlik yaptıktan sonra, Paris'te Dışişleri Bakanlığı'nda, Lahey'de de Uluslararası Adalet Divanı'nda görev aldı. Fransa'nın Floransa, Cenova, Milano ve Roma konsolosluklarında çalıştı (1962). 1968'den sonra

UNESCO'ya bağlı olarak gazetecilik yapmaya başladı. Ayrıca *La Vie Africaine* (1962-65) ve *L'Afrique Actuelle* (1965-68) adlı dergileri çıkardı.

En önemli yapıtları *Un Piège sans fin* (1960; Bitmez Tuzak) ve 1966'da Kara Afrika Büyük Edebiyat Ödülü'nü alan *Le Chant du lac* (1965; Gölün Türküsü) adlı iki roman ile bunlardan daha önce yazdığı *Liaison d'une été* (1968; Yaz İlişkisi) başlıklı öykü kitabıdır. Ayrıca Afrikalı öğrenciler için *Un Enfant d'Afrique* (1970; Afrikalı Bir Çocuk) adlı bir okuma kitabı yazmıştır. Roman ve öyküleri, akıcı anlatımının yanı sıra zarif ve soylu üslubundan dolayı da övgüyle karşılanmıştır. Bhely-Quénun'un zengin eğretilmeler ve simgesel anırtımlarla dolu yapıtları şiirsel bir ton da taşır. Yapıtlarının büyük bölümü güçlü, şiddet dolu ve kötümserdir.

bhikku (Pali dilinde), dişi **BHIKKUNI**, Sanskrit dilinde **BHIKSHU**, dişi **BHIKSHUNI**, Budacılıkta, dünyadan el etek çekip tefekkür yolunu seçen ve dilenci keşiş cemaatine katılan kişi. Küçük yaşta manastır yaşamına katılabilmek olanaklıysa da (örn. bazı münzevi cemaatlerine buluş çağına erişmemiş çocuklar da girebilir) *bhikku*'luğa kabul

Sadaka verip ayaklarına kapandıgı *bhikku* tarafından kutsanan kadın
Ceylon Tourist Board. Gamini Jayasinghe

edilebilmek için en az 21 yaşında olmak, ana babanın iznini almış bulunmak, borçlu olmamak, beden ve zihin bakımından da sağlıklı olmak gerekir.

Bhikku terimi "dilenmek" anlamına gelen bir fiilin kökünden türemiştir. Budacı bir keşiş ya da rahibenin ayırt edici temel özelliği yoksul bir yaşam sürmesi ve maddi dünya ile ilişkisini kesmiş olmasıdır. Başlangıçta *bhikku*'lar, Buda'nın (İÖ 6. yy) öğretilerini gündelik yaşamla uygulamak ve tefekküre dalmak amacıyla ailelerini ve dünya uğraşlarını terk eden dilenci müritlerdi. Çoğunlukla köy ve kent yakınlarındaki orman içlerinde gruplar halinde inzivaya çekilir, yiyecek karşılığı çevre halkına dinsel doğruluğun (*dhamma*; Sanskrit dilinde, *dharma*) kurallarını öğretirlerdi. Budacı metinlerden, Buda'nın tarikata (*Sangha*) önceleri yalnız erkekleri kabul ettiği, ama daha sonra kadınların da rahibe olmasına izin verdiği anlaşılmaktadır. Gene de kadın tarikatları hiçbir zaman erkek tarikatları kadar genişlememiştir.

Bir *bhikku*, gündelik yaşamın tüm ayrıntılarını düzenleyen Budacı manastır yasaının (*patimokkha*) bağlayıcı olan bütün kurallara uymak zorundadır. Bu kuralların sayısı, farklı mezheplere göre 227-250 arasında değişir. *Bhikkuni*'lerin uyması gereken kuralların sayısı daha da çoktur. Kuralları çiğneyenler, ayda iki kez yapılan keşişler

toplantısında (*uposatha*) günah çıkarır. Çiğnendiği takdirde tarikattan ömür boyu çıkarılmayı gerektiren dört kural vardır. Bu kurallar 1) cinsel ilişkiyi, 2) can almayı ya da bunu emretmeyi, 3) özgür rızayla verilmemiş bir şeye el koymayı, 4) kişinin kendi manevi yücelişine, gücüne ya da aydınlanma düzeyine ilişkin iddialarda bulunmasını yasaklar.

Bhikku'ların saç ve sakalları hep tıraşlıdır. Giysileri iki parçalı bir cüppe ile bir atkıdan oluşur. Eskiden safranla boyalı paçavralardan yapılan bu giysiler günümüzde halktan kişilerce hediye edilmektedir. *Bhikku*'nun pek az şeye sahip olmasına izin verilir: Cüppesi, kuşağı, sadaka çanağı, bir ustura, giysilerini yarmaması için iğne iplik ve küçük böceklerin içtiği suya girip zarar görmesini engelleyecek bir süzgeç.

Bhikku gündelik yiyeceğini dilenerek toplar. Öğleden ertesi sabaha değin hiç katı yiyecek yiyemez. Özellikle bir keşiş için pişirilmiş olmaması koşuluyla et yiyebilir, ama kutsal günlerde et yemesi yasaktır. Halkın yiyecek bağışlaması bir erdem sayılır.

Güneydoğu Asya'daki Theravada ülkelinde keşişler para kullanamaz, beden çalışmasına giremez. Ama Çin ve Japonya'da durum farklıdır. Zen Budacılığının buralarda öteden beri geçerli olan kuralına göre "çalışmadan geçen bir gün yiyeceksiz bir gün demektir".

Bhilai Nagar, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletine bağlı Durg ilinde büyük sanayi kenti. Chhattisgarh Ovasında yer alır. Haihavişşi Racput Krallığı'na bağlı olan kent, 1740'ta Marathaların eline geçti. 1853'te İngiliz yönetimine girdi; 1947'de Hindistan Birliği'ne katıldı. Durg kentinin yaklaşık 13 km doğusunda ve Güneydoğu Demiryolları hatı üzerinde bulunan Bhilai Nagar, genellikle tek katlı evlerden oluşan seyrek nüfuslu 10 semte ayrılmış planlı bir kenttir. Kentin güneydoğusunda devletçe işletilen büyük çelik üretim tesisleri, 2. Beş Yıllık Plan (1956-61) döneminde, SSCB'nin işbirliğiyle kurulmuştur. Bu tesislerde ray ve inşaat demiri üretimi için gerekli olan demir cevheri Dalli-Rachara'dan, kireçtaşı Nandini'den, kömür Chharia'dan, manganez Balaghat'tan, elektrik enerjisi ise Kosa termik santrallerinden sağlanır. Üretilen pik ve çubuk demirler, Kumbhar ve Hindistan'ın iç kesimlerindeki dökümhane ve haddehanelere gönderilir. Kentte ayrıca bir çimento fabrikası, bir sülfürik asit işletmesi, bir amonyum sülfat fabrikası ve bıçkıhaneler vardır. Çelik tesislerindeki Maroda su tanklarının yakınında bulunan Maitri Bagh (Dostluk Bahçesi) Hindistan ve eski SSCB'nin işbirliğini simgeler. Nüfus (1991) 389.601.

Bhiller, Hindistan'ın batısında yaşayan yaklaşık 2,5 milyon nüfuslu etnik topluluk. Büyük çoğunluğu kabileler halinde yaşayan ve zaman zaman eşkıyalık yapan Bhiller, kavgacı ve bağımsızlığına düşkün bir topluluk olarak tanınır.

Bhiller, kuzeyde Racasthan'daki Acmir'den güneyde Maharashtra'daki Tana iline, doğuda da Madhya Pradesh eyaletindeki Indur'a kadar uzanan yaylalara dağılmıştır. Hemen tümü tarımla uğraşır; bazıları, tarla açma yöntemiyle ekim yapmakla birlikte çoğu saban kullanır. Yaylalarda oturanlar genellikle dal ve yapraklardan yapılmış birbirinden uzak evlerde yaşar.

Bhillerin komşu halklarla ilişkileri yeterince belirgin değildir. Racasthan'da oturanlar Racasthan, Maharashtra'dakiler ise Maharashtra akrabalık sistemini benimsemiş, ama evlenme ve boşanma işlemlerini kolay-

laştırmışlardır. Bhillerin büyük bölümü değişik tapınaklarda yerel tanrılara tapar; bu tapınma biçimi yüksek Hindu ayinlerine pek az benzer. Bhilalalar gibi bazı soylu kesimlerde ve ovalardaki topluluklar arasında Brahman rahiplerine rastlanır. Öteki Bhiller İslam dinini benimsemiştir. Bhillerin konuştukları lehçe çoğu kabile topluluklarının kullandığı Munda ya da Dravid dillerinden çok. Guccerat dili gibi Hint-An dillerine yakın özellikler taşır. Bhiller yüksek Hindu kastlarından pek çok genetik özellik almışlardır; bu bakımdan öteki kapalı yerli topluluklardan çok Hintlilere benzerler.

Bhilvara, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Kent, karayolu ve demiryolu hatlarının kavşağında bir pazar merkezidir. Ayrıca pamuklu işleme, çorap üretimi, başta kalaylı mutfak kapları olmak üzere madeni eşya üretimi ve el tezgâhı dokumacılığı gibi sanayileri bulunur. Kentte bir hastane ve Racasthan Üniversitesi'ne bağlı üç yüksek okul vardır.

10.450 km²'lik bir alanı kaplayan Bhilvara ili, ormanlık ve tepelik kuzeybatı yöresine doğru alçalan yüksek bir platodan oluşur. Başlıca tarım ürünleri buğday, mısır, arpa ve pamuktur. Yakıt ve kömür gibi ticari ürünlerin dışında berilyum, mika ve demir cevheri yatakları işletilir. Önceleri Udaipur hükümdarlığının topraklarında yer alan Bhilvara, 1948'de Racasthan eyaletine bağlandı. Nüfus (1991) kent, 183.791; (1981) il, 1.310.379.

Bhima Irmağı, Hindistan'ın batısında Krişna Irmağının Maharashtra ve Karnataka eyaletlerinden geçen başlıca kolu. Batı Gatlar'daki Bhimashankar Tepelerinden doğan ırmak, Maharashtra eyaletinde 725 km boyunca aktıktan sonra, Karnataka'da Krişna'ya karışır. Başlıca kolları Sina ve Nira ırmaklarıdır. Akaçlama alanı batıda Batı Gatlar, kuzeyde Balaghat Sıradağları ve güneyde Mahadeo Sıradağlarıyla çevrilidir.

Korunaklı bir vadinin içinden akan Bhima Irmağının kıyılarında yoğun bir nüfus yaşar. Su düzeyi muson yağmurlarına bağlı olarak değişir; mart ve nisan aylarında durgun olan ırmak, yağmurlar sona erdikten sonra ağustosta taşkına uğrar. Çekilen taşkın sularının geride bıraktığı bol alüvyonlu sekiler, tarıma elverişli verimli bölgeler oluşturur. Yağış miktarı yetersiz olduğundan tarımsal sulama uygulanan bölgede başlıca ürünler kacadarı (*covar*) hintdansı (*bacra*) ve yağlı tohumlardır. Şeker kamışı, sulamayla yetiştirilen önemli bir ticari üründür.

Bhind, BHIND-BHANVARA olarak da bilinir, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Gvalior'a kara ve demir yoluyla bağlanan bir tarım pazarı olan Bhind kentinde pamuk işleme ve piring eşya gibi sanayi işkolları da bulunur. 18. yüzyıla değin Bhadvriya Çauhan Racputlarının merkezi olmuştur. Bir gölün kıyısında kurulmuş olan eski Gauri Tal kalesinin içinde Vyankateshvar Tapınağı yer alır. 1902'de belediye statüsü kazanan kentte, Civaci Üniversitesi'ne bağlı sekiz yüksek okul vardır.

1948'de oluşturulan ve 4.467 km²'lik bir alan kaplayan Bhind ili, Ganj-Yamuna ovalarının başlangıcını oluşturur. Yamuna-Çambal kırgı bayırında, Yamuna Irmağı'nın kolları olan Kunvari, Sind ve Çambal ırmakları boyunca, birçok derin koyağın kestiği oldukça verimli ovaları kapsar. Baş-

lica tarım ürünleri baklagiller, buğday, pamuk ve kumardır. Nüfus (1981) kent, 74.515; il, 973.816.

Bhır, BİR olarak da yazılır, Hindistan'ın doğusunda Maharashtra eyaletinde il yönetim merkezi. Alçak bir dağ sırasını yaran bir geçidin yakınında, Krişna Irmağının kollarından biri üzerinde yer alır. Eskiden Champavatınagar olarak bilinen kentin bugünkü adının, Farsça *bhır* (kuyu), sözcüğünden geldiği sanılmaktadır. Tarihinin ilk dönemlerinde Çalukya ve Yadava Hindu hanedanlarının yönetiminde kaldı. 14. yüzyılda Müslüman Tuğluk hanedanının eline geçti. 1947'ye değin Müslüman eyaletlerin bir parçası olarak kaldı. Deri işçiliğiyle ve Kankaleşvar tapınağıyla ünlüdür. Yoksul bir Brahmanın dine bağlılığının ödülü olarak bu tapınakta bir kap altın aldığı söylenir. Kentte Maratvada Üniversitesi'ne bağlı üç yüksekokul vardır.

Kuzey sınırını Godavari Irmağının oluşturduğu Bhır ilinin (11.227 km²) büyük bölümü bu ırmağın havzası içinde kalır. Güney kesiminden ise Balaghat Sıradağları geçer. Buradan doğan akarsular Godavari'nin bir kolu olan Manera Irmağına dökülür. Bhır halkının kutsal saydığı Godavari'nin kıyılan boyunca çok sayıda ziyaret yeri vardır.

İl ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Ama nüfusun dörtte biri Ahmednagar'daki şeker fabrikalarında mevsimlik işçi olarak çalışan topraksız köylülerden oluşur. Yağışlar yetersiz olduğundan, büyük ölçüde pamuk ve kocadandan (*covar*) oluşan tarımsal üretimi artırmak amacıyla Godavari Irmağı boyunca sulama planları hazırlanmıştır. Bhır, Maharashtra eyaletinde nüfusun seyrek olduğu illerden biridir. Nüfus (1981) kent, 80.287; il, 1.486.030.

Bhivani, BHAVANI olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Haryana eyaletinde il ve il merkezi kent. Büyük Hint (Thar) Çölünün kuzeydoğusunda, Ganj Irmağının kollarından birinin kıyısında yer alır. 1817'de İngilizler tarafından serbest pazar bölgesi olarak seçildi. 1867'de belediye olarak tüzel kimlik kazandı. Bir karayolu ve demiryolu kavşağı olan kent, Racasthan eyaleti ile yapılan ticaretin ana merkezidir. Başlıca sanayi kolları dokumacılık, çirçir pres ve hafif sanayidir. Kurukshetra Üniversitesi'ne bağlı beş yüksekokul ve bir teknoloji enstitüsü vardır.

Bhivani ilinin yüzölçümü 5.090 km²'dir. Büyük Hint Çölünün kenarında yer alır ve Aravalli Dağlarının uzantısı olan tepeleri içine alır. Tarım ürünleri arasında tahıl, pamuk, şeker kamışı ve yağlı tohumlar sayılabilir, ama su kaynaklarının kısıtlı olması tarımsal üretimin gelişmesini engellemektedir. Nüfus (1981) kent, 101.277; il, 920.052.

Bhocpur, Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Bihar eyaletinin batısında il. Orta Ganj Ovasının güneyinde yer alır. Yüzölçümü 4.100 km²'dir. Kuzeyden Saran, doğudan Patna ve Gaya, güneyden Rohtas illeriyle, batıdan da Uttar Pradesh eyaletiyle çevrilidir. Adını, Paramara hanedanı krallarından Bhoc'un soyundan gelen Uccain Racput krallarının eski başkenti Bhocpur köyünden alır. Uccain Racputları bölgeyi istila ettikten sonra yerli Chero halkını yenerek Bhocpur adında küçük bir devlet kurdular. Bihar dilinin bir lehçesi olan yerel Bhocpur dili giderek özgün halk edebiyatıyla tanındı. Sürekli katı madde getiren Ganj Irmağı il boyunca batıdan doğuya doğru akar; ırmağın açılan kanallarla sulama yapılır. Salağa-

cı, tikağacı, mahua ve hünnap ormanları yaygındır. Ekonomi tarıma dayalıdır; başta pirinç olmak üzere buğday, arpa, mısır, baklagiller ve sebze üretilir. Küçük aile işletmelerinde pirinç, un, baklagiller, bitkisel yağ, meyve ve süt ürünleri gibi gıda maddeleri işlenir, kumaş ve halı dokunur. Ulaşım karayolu ve demiryoluyla sağlanır. Tek önemli kent, il merkezi Arrah'dır. Nüfus (1981) 2.407.600.

Bhocpur, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletindeki Raisen ilinde tarihsel köy, Betva Irmağının hemen doğusunda yer alır. Köyde zengin oymalarla bezenmiş bir Şiva tapınağının kalıntıları bulunur. Tapınağın, Paramara Racputlarından Raca Bhoc tarafından 11. yüzyılda yaptırıldığına inanılır. Ama daha büyük olasılıkla 12 ya da 13. yüzyılda yapılmıştır. Dikdörtgen biçimindedir; kususuz oymaların bezediği bitmemiş bir kubbeyi dört büyük sütun taşır. Tapınağın içinde, Şiva geleneğine özgü 2,3 m boyunda bir *linga* (erkeklik organı simgesi) bulunur. Şiva tapınağının yakınında, Cayna ermişi Adinatha'nın 6 m'lik yontusunu barındıran aynı döneme ait bitmemiş bir Cayna tapınağı vardır. Hemen batısında bir zamanlar büyük bir gölün sularını tutan ve 15. yüzyılda yıkılan iki barajın kalıntılarına rastlanır.

Bhonsle HANEDANI, BHONSLA olarak da yazılır, Marathaların büyük kralı Şivaci'nin soyundan gelen Hint hanedanı 1730'da Berar'lı Raghuci Bhonsle tarafından kuruldu. Aynı soydan gelen sekiz hükümdar, bugün Maharashtra eyaletinde bulunan Nagpur'da hüküm sürdü. Hanedan, 18. yüzyılda Maratha Konfederasyonu'nun en güçlü odaklarından biriydi. 1818-53 arasında İngiliz himayesinde kaldı.

Bhopal, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde il; eyalet ve il merkezi olan kent.

Bhopal kenti, bir kumtaşı dağ sırasının eteklerinde yer alır. Önemli bir demiryolu kavşağıdır; ayrıca bir havalimanı vardır. 1903'te belediye oldu. Başlıca iş alanları çirçir fabrikaları, un değirmenleri, dokuma ve kumaş boyama ile transformatör, demiryolu makası, çekme motoru ve öteki ağır elektrikli donanım üretimidir. Ayrıca kibrit, mühür mumu ve spor gereçleri üretilir. Kentin tam güneyinde, çevresinde birkaç saray ile İS y. 1728'den kalma bir kalenin bulunduğu iki büyük göl yer alır. Hindistan'ın en büyük camisi Tacü'l-Mescid, Bhopal'de 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Bhopal Üniversitesi'nin (1970) merkezi ve üniversiteye bağlı 15 yüksekokul buradadır. Kentte bir müzik akademisi de vardır.

Bhopal'de Tacü'l-Mescid, Madhya Pradesh, Hindistan
Baldev Shrestha Assoc./EB Inc

Bhopal, 1984'te tarihin en korkunç sanayi kazası sahne oldu. 3 Aralık sabahı erken saatlerde, ABD şirketi Union Carbide Corporation'ın Hindistan'daki yan kuruluşuna ait bir böcek ilacı fabrikasından yaklaşık

45 ton metil izosiyanat gazı çevreye yayıldı. Fabrikanın çevresindeki yoğun nüfuslu mahallelerde yaşayanların çoğu hemen öldü, panik sonucunda on binlerce kişi kentten kaçtı. Ölü sayısının 2.500'e ulaştığı Bhopal'de zehirli gaz nedeniyle solunum sorunlarıyla karşılaşan ve gözleri zarar gören 50 bin kişinin tedavisinde yerel sağlık merkezleri yetersiz kaldı. Sonraki incelemelerde, kazanın, eksik kadroyla çalışan fabrikada güvenlik ve işletme standartlarına uyulmamasından kaynaklandığı ortaya çıktı.

Bhopal ilinin yüzölçümü 2.763 km²'dir. Malva Platosunun verimli düzlüklerinde yer alan bir tarım alanıdır. Eskiden Bhopal prensliğinin bir parçasıydı. 1723'te Afgan önderi Dost Muhammed Han tarafından kurulan Bhopal prensliği Birleşik Krallık'a bağlı ikinci büyük Müslüman prensliği idi. Marathalarla mücadelesi sırasında İngiltere'yle iyi ilişkilerini korudu. 1817'de Pindari Savaşı patlak verdiğinde de İngiltere'yle bir antlaşma imzaladı. 1818'de kurulan Bhopal Delegeliği, Bhopal, Recgarh ve Narsinggarh gibi çeşitli eski prensliklerden oluşmuştu ve İngiliz Merkezi Hindistan Delegeliği'ne bağlıydı. Merkezi Sihor'daydı.

Hindistan'ın bağımsızlığını elde etmesi sırasında özerk konumunu koruyan Bhopal, 1949'da Hindistan'a katıldı. 1952'de *neva*'nın (mülki amir) mutlak yetkisine son verildi, yüksek yöneticiye bağlı bir eyalet oluşturuldu. Bhopal 1956'da Madhya Pradesh'le birleşti, Bhopal kenti eyalet merkezi olarak Nagpur'un yerini aldı. Nüfus (1991) kent, 1.063.662; (1981) eyalet, 894.739.

Bhotlar bak. Bhutlar

BHP bak. Broken Hill Proprietary Company Limited

Bhubanesvar, tarihsel adı BHUVANESVARA, Hindistan'ın doğusundaki Orissa eyaletinin merkezi. Kent yakınındaki arkeolojik kalıntılar Bhubanesvar'ın tarihinin İÖ 3. yüz-

Bhubanesvar'da Koderesvara ve Gauri tapınakları, Orissa, Hindistan
Picturepoint, Londra

yılda başladığını gösterir. İS 5-10. yüzyıllar arasında birçok Hint hanedanının ve Şivacılığın merkezi olmuştur. Orissa mimarlığının geçirdiği tüm evreleri yansıtan Mukteshvara ve Parashurameshvar gibi birçok tapınak 7-16. yüzyıllar arasında yapılmıştır.

Puri ilinde yer alan bugünkü Bhubanesvar, 30 kadar tapınağın bulunduğu eski kent ile 1948'de eyalet merkezinin Katak'tan buraya taşınmasından sonra planlı bir biçimde inşa edilen bir ilçeden oluşur. İlçede eyalet yönetim binaları, eyalet müzesi, Utkal Üniversitesi (1944'te Katak'ta kuruldu) ve Orissa Tarım ve Teknoloji Üniversitesi bulunur. Kent merkezinde Gandhi Anıt Parkı yer alır. Bhubanesvar, Kalküta'dan Madras'a uzanan ulusal karayolunun ve Güney-Doğu Demiryolu'nun üzerindedir. Kentte bir havalimanı vardır. Nüfus (1991) 411.542.

bhumi, Mahayana Budacılığında, *bodhi-sattva*'nın (geleceğin Budası) tinsel gelişiminin evreleri; ya da aydınlanmaya erişileceği halde başkalarının kurtuluşu için çaba harcamak uğruna kendi Budalığını erteleyen kişi. *Vihara* (durak) olarak da adlandırılan bu evrelerin sayısı farklı metinlerde 7, 10 ya da 13 olarak belirtilir; ama yaygın benimsenen tanımlama *Daşabhumika-sutra*'da (On Tinsel Evre Üzerine Söylev) yer alır. Burada giderek yükselen evreler şöyle sıralanır: 1) *Pramudita* (sevinçli); *bodhisattva*'lığa başlayan kişi aydınlanmaya erişeceği ve başkalarına yardım edeceği için sevinç içindedir; 2) *vimala* (kirlilerden arınmış); 3) *prabhakari* (soylu öğretile "ışıldayan"); 4) *arçishmati* (parlak); bu evrede erdemin ışınları kötü tutkuları ve bilgisizliği eritir; 5) *sudurcaya* (ele geçirilmesi güç); 6) *abhimukhi* (hem ruh göçüne ve hem de Nirvana'ya "yönelen"); 7) *durangama* (uzağa giden); 8) *açala* (kımdatılmamaz); 9) *sadhumati* (iyi düşünceli); 10) *dharmamegha* ("evrensel hakikat bulutlarıyla" yıkanmış).

Bhumibol Adulyadec, PHUMIPHON ADUNLAYADET ya da IX. RAMA olarak da bilinir (d. 5 Aralık 1927, Cambridge, Massachusetts, ABD), Tayland'da 1782'den bu yana hüküm süren Chakkri hanedanının dokuzuncu kralı.

Kral Çulalongkorn'un torunuydu. Babası Songkhla prensi Mahidol'un Harvard Üniversitesindeki öğrenciliği sırasında doğdu. 1935'te kral olan ağabeyi Ananda Mahidol 9 Haziran 1946'da kurşunlanarak ölmüş bulununca Bhumibol tahta çıktı. Prenses Sirikit Kitiyakara ile Nisan 1950'de evlendi, 5 Mayıs 1950'de resmen taç giydi.

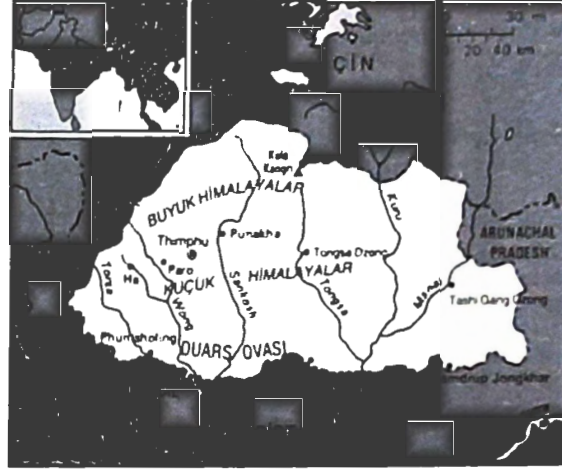
Tayland'da mutlak monarşi, Kral Pracadhipok'un hükümdarlığı sırasında 1932'deki bir darbeyle sona ermişti. Bu nedenle, anayasaya göre devlet başkanı ve silahlı kuvvetlerin komutanı olmasına karşın Bhumibol'un elinde çok az siyasal yetki vardı. En önemli işlevi, Tay ulusunun birliğinin yaşayan bir simgesi olmasıydı. 1950'lerin sonlarındaki Sarit Thanarat hükümetinden sonra halk arasında sık sık görünerek ve karşıt uçtaki partiler arasındaki ilişkileri yumuşatarak etkinliğini sürdürdü. Bhumibol'un vârisi, tek oğlu Velihat Vaciralongkorn'dur.

Bhusaval, Hindistan'ın batı kesimindeki Maharashtra eyaletine bağlı Calgaon ilinde kent. Satpura Sıradagları ile Dekkan Platosunun Ajanta Tepeleri arasındaki Tapti Irmağının kıyısında yer alır. Bombay'dan Kalküta ve Allahâbad'a giden ana karayolu ve demiryolu hatları kentten geçer. Çevresindeki pamuk üretim bölgesi için önemli bir ticaret merkezidir. Ayrıca kuzey, kumdan ve yerleştirilmiş ticaret yapıları. Kentte büyük ölçekli petrol arıtma tesisleri vardır. Büyük bir lokomotif atölyesinin yanı sıra Puna Üniversitesi'ne bağlı bir güzel sanatlar akademisi bulunur. Nüfus (1981) kent, 145.335; metropoliten alan, 2.618.274.

Bhutan, resmi adı BHUTAN KRALLIĞI, Congha dilinde DRUK-YUL, Asya'nın Himalayalar kesiminde ülke. Kuzey ve batıda Çin yönetimindeki Tibet, güneybatı, güney ve doğuda Hindistan ile çevrilidir. Konumu nedeniyle stratejik bir önem taşır. İçişlerinde bağımsız, dış ilişkilerinde ise mali destek aldığı Hindistan'ın "güdümü" altındadır. Dış dünyaya kapalı yapısı son yıllarda hızla değişmiştir. Başkenti Thimphu, yüzölçümü 147.000 km², nüfusu (1991) 1.476.000'dir.

Doğal yapı. Bhutan, birbirinden oldukça farklı üç coğrafi bölgeye ayrılır: Büyük

Himalayalar, Küçük Himalayalar ve Duars Ovası. Ülkenin kuzey kesimi Büyük Himalayalar'ın dağ sıralarıyla kaplıdır. Bu bölgenin sürekli karla örtülü dorukları 7.300 m'yi aşar. Kuzeydeki büyük buzullardan aşağıya doğru inen vadilerin yüksekliği bile 3.650-5.500 m arasında değişir. Yaz aylarında yüksek dağlık alanlardaki Alp tipi çayırlarda yak otlatılır. Büyük Himalayalar'ın kuzeyinde, Tibet Platosunun uzantısı olan bir

Bhutan

dizi dağ yer alır. Bunlar güneye ve kuzeye doğru akan ırmaklar arasındaki başlıca su bölümü çizgisini oluşturur. Büyük Himalayalar bölgesinin özelliği kuru iklimidir.

Büyük Himalayalar'da 1960'lara değin kapalı ve geleneksel bir yaşam biçimi egemendi. Bhutanlı tüccarlar dağ geçitlerini aşarak Tibet'e giysi, baharat ve tahl götürür, dönüştü tuz, yün ve bazen yak sürüleri getirirlerdi. Tibet'in Çin denetimine girmesi, bu oturma düzeni bozarak geleneksel yapıyı sarstı. Tibet'ten gelebilecek olası bir Çin saldırısına karşı bölgede askeri önlemler alındı. Daha sonra Tibet'ten kaçan bazı mülteciler bölgeye yerleştirildi.

Büyük Himalayalar'ın kolları güneye doğru yayılarak Küçük (İç) Himalayalar bölgesindeki sıradagları oluşturur. Bhutan'ın önemli ırmakları arasındaki su bölümü çizgileri Küçük Himalayalar'ın kuzey-güney doğrultulu dağ sıralarını oluşturur. Bu sıraların en büyüğü Sankosh ve Manas ırmakları arasında uzanan Kara Dağlardır. Bitki örtüsü, yükseklik farklılıklarına ve nemli güneybatı muson rüzgârlarına açıklık ölçüsüne göre değişir. Çok yağış alan, rüzgâra açık yamaçlarda sık ormanlar görülürken, daha yükseklerde Alp tipi bitki örtüsüne rastlanır. Bhutan'ın orta kesiminde Küçük Himalayalar'ın sıraları arasında bir dizi verimli vadi yer alır. Görece geniş ve düz olan bu vadilerin yüksekliği 1.500-2.750 m arasında değişir. Yıllık yağış miktarının

Ülkenin verimli topraklara sahip vadilerinden tipik bir görünüm, Bhutan
ABC Ajansı

1.020-1.270 mm'yi bulması toprakların ekilmesine ve oldukça yoğun bir nüfusun barınmasına olanak verir.

İç Himalayalar ile eteklerindeki tepelerin güneyinde Duars Ovası yer alır. Bu dar ova, Bhutan'ın güney sınırı boyunca 13-16 km genişliğinde bir kuşak oluşturan ovadan iç

Himalayalar'ın verimli vadilerine açılan stratejik dağ geçitlerine *duars* (kapılar) denir. Yılda 5.000-7.500 mm arasında yağış alan ve yarı tropik orman ve çalılarla kaplı olan Duars bölgesinde sıcak ve nemli bir iklim görülür. Dağlara bitişik olan kuzey bölümün kayalık, engebeli ve eğimli bir yüzeyi vardır. Dağ eteklerinde ve orman içlerindeki açık alanlarda küçük köyler bulunur; ama yörenin büyük bölümü, fillerin, geyiklerin, kaplanların ve başka vahşi hayvanların barındığı yoğun bir bitki örtüsü ile kaplıdır. Ovanın Hindistan sınırındaki güney bölümünde ise, genellikle savan ve bambu cangılları bulunur. Savan çayırları çoğu yerde pirinç ekimi için temizlenmiştir.

Nüfus. Bhutan'da üç ana etnik grup yaşar: Bhutlar, Şarçoplar (Assamlılar) ve Gurungları da kapsayan Nepalliler. Daha eski oldukları sanılan ve Hint-Moğol karışımı bir köken taşıyan Şarçoplar komşu Hint topraklarından gelerek Bhutan'ın doğu kesimine yerleşmişlerdir. Budacılığa inanmakla birlikte kültürleri Kuzey Hindistan ve Myanmar'daki (Birmanya) Tibet-Birman halklarına daha yakındır. Toplam nüfusun beşte üçünü oluşturan ve ülkenin siyasal yaşamında en ağırlıklı yeri tutan Bhutlar köken olarak Tibet'ten gelme bir halktır. Tibet Budacılığına inanırlar ve ülkenin kuzey, orta ve batı kesimlerinde otururlar. Konuştıkları çeşitli Tibet lehçelerinin en yaygını olan Congha ülkenin resmi dilidir. Tarihsel açıdan en yeni halk olan Nepalliler toplam nüfusun üçte birini oluşturur ve özellikle güneybatıda yaşarlar. Nepal dili konuşur ve Hinduizme inanırlar. Sayılarının sürekli artması nedeniyle 1959'da Nepallilerin ülkeye göç etmesi yasaklanmıştır. Ayrıca Bhutan içinde de Nepallilerin dolaymasını kısıtlayan düzenlemeler vardır. Güney sınırı boyunca uzanan yörede de bazı Hint kökenli topluluklar yaşar.

Ekonomi. Bhutan ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanır. Halkın çoğunluğu geçimini bitkisel üretim ve hayvancılıktan sağlar. Başlıca tarım ürünleri pirinç, mısır, patates, arpa, buğday, karabugday ve öteki tahıllardır. Ayrıca turuncgiller ve çeşitli sebzeler üretilir. En yaygın yetiştirilen hayvanlar sığır, domuz, koyun, keçi, yak ve

attır. Ahşap oymacılığı, metal işlemeciliği ve dokumacılık başlıca el sanatlarıdır. Bhutan'ın gıda maddeleri ile el sanatı ürünlerine dayanan ihracatı büyük ölçüde Hindistan'a yöneliktir.

Yönetim biçimi. Bhutan'da *druk gyalpo* denen kral en yüksek iktidar sahibi olmakla birlikte yönetim sorumluluğunu bakanlar kuruluyula paylaşıyor. Üye sayısı 150 olan ulusal meclis *Tsongdu* zaman zaman yönetime ağır eleştiriler getirir ve görüşleri hükümetçe dikkate alınır. Ulusal meclis üyelerinin üçte ikisi doğrudan seçilir; geri kalanlar kral ve resmi dini yetkililerince atanır. Ülkede siyasal parti yoktur.

Bhutan'ın modernleşmesi yolundaki son adımlardan biri, bir yüksek mahkemenin kurulması olmuştur. Yargı görevlerini doğrudan yürütme organları yerine getirir. Yüksek mahkeme ise yürütmenin üzerinde bir temyiz makamı işlevi görür. Gene de en yüksek yargı mercii kraldır.

TARİH. Bhutan'ın eski tarihine ilişkin çok az bilgi vardır. Tibet'ten bölgeye yönelik göçler İS 9. yüzyılda başladı. Shepton La-Pha adlı güçlü bir lama 17. yüzyılda Bhutan'a kral oldu ve *dharma* *raca* unvanını aldı. Bhutan büyük olasılıkla bu dönemde ayrı bir siyasal varlık kazandı.

La-Pha'dan sonra gelen krallar, bölge valileri (*penlop*) ve kale valileri (*cungpen*) atayarak Bhutan'ın yönetim yapısını güçlendirdi. Aynı süreçte Tibet Budacılığına bağlı Drupha tarikatı resmi bir konum kazandı. Zamanla kralın otoritesi ruhani alanla sınırlandırıldı ve devlet işleri *deb* *raca* denen ve atamayla gelen bir üst görevlinin eline geçti. Bu ikili kurumsal yapı 20. yüzyıl başlarına değin sürdü.

Bir *dharma* *raca* öldüğünde yerine geçecek kişinin, inancı göre onun bedenine bürünmüş birisi olması gerekiyordu. Bu kişi de genellikle baştaki ailenin çocukları arasından seçilirdi. Bölge ve kale valilerinden oluşan bir meclisin seçimle belirlediği *deb* *raca* makamına ise genellikle en güçlü bölge valisi getirilirdi. Bu makamı ele geçirme çabası nedeniyle ülkede sürekli bir çatışma ve nüfuz mücadelesi vardı. Sonunda Tongsa bölge valisi Ugyen Vangchuk 1907'de *druk gyalpo* unvanıyla başa geçti ve ülkede ilk kez soydan geçen bir krallık düzeni kurdu.

Bhutan sık ormanlarla kaplı sarp ve dağlık yapısından dolayı uzun süre dış dünyaya kapalı kaldı. Bölge valilerinin ülkeye yabancıların girişini yasaklaması da bu kapalı yapıyı pekiştirdi. Gene de Bhutan yüzyıllar boyunca çeşitli dış saldırılara hedef oldu. Hindistan'da bulunan İngiliz kuvvetleri 1865'te ülkeyi işgal ederek nüfuz altına aldı. İngilizlerce ülkenin tek hükümdarı olarak tanınan Ugyen Vangchuk 1910'da mali yardım karşılığında dış ilişkileri İngiliz denetimine bırakan bir antlaşma imzaladı. Sonraki yıllarda Tibet'le ticari ilişkilerin ağırlığını korumasına karşın, Bhutan'ın gelişmesi büyük ölçüde İngiliz yönetimi altındaki Hindistan yöreğine girdi.

İlk *druk gyalpo*'nun torunu olan Cigme Dorci Vangchuk aydın bir hükümdardı. Ülkeyi ekonomik, siyasal ve toplumsal bakımdan geliştirmeye, geleneksel değerlerin yıkılışını elden geldiğince durdurmaya çalıştı. Onun 1972'de ölmesi üzerine yerine geçen oğlu Cigme Singye Vangchuk da ülkenin ilerlemesine dönük bu uygulamaları sürdürdü.

Bu arada Bhutan üzerindeki İngiliz nüfuzu 1949'da Hindistan'a geçti. Ertesi yıl Çin'deki komünist yönetimin Tibet'i denetim altına alması, Bhutan'ın Hindistan'la bağlarını

daha da güçlendirmesine yol açtı. Çin'in açık tehdidi Bhutan hükümdarlarını dış yardımla modernleşme ve kalkınma çabalarına yöneltti. Bhutan'ı Hindistan'a bağlayan karayolu ağının 1960'larda tamamlanmasıyla ülkenin dışa kapalılığı sona erdi. İzleyen dönemde sağlık ve eğitim hizmetleri geliştirildi. Kralın siyasal yaşamdaki konumunu korumasına karşın, devlet kurumlarını modernleştirme yönünde de adımlar atıldı.

Bhutan'da 1991'de daha çok Nepalli topluluğun katıldığı demokrasi yanlısı kitle hareketleri monarşik sisteme karşı muhalefetin varlığını ortaya koydu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYİLLİK.

Bhutlar, BHOTLAR ya da BHUTIALAR olarak da bilinir. 9. yüzyılda ya da daha sonra Tibet'ten göç ettiği sanılan Himalaya halkı. Bhutan nüfusunun çoğunluğunu oluşturlar (yaklaşık 900 bin). Hindistan'ın Sikkim eyaleti ile öteki bölgelerinde (37 bin) ve Nepal'de (90 bin) azınlık durumundadırlar. Dilleri Congha (Den-con-ke) Tibetçenin bir lehçesidir. Küçük dağ köylerinde, neredeyse geçit vermez arazilerle birbirinden ayrılmış birimlerde yaşarlar. Dağ yamaçlarında teraslama yöntemleyle tarım yaparlar. Başlı-

Himalaya eteklerinde Bhut köyü, Nepal
Harrison Forman

ca ürünleri pirinç, arpa ve buğdaydır. Bazıları sığır ve yak da yetiştirir.

Dinleri, Budacılık öncesi şamanizmle (Bon) bir ölçüde karışmış olan Tibet Budacılığıdır. Dalay Lama'yı(*) ruhani önder sayarlar; manastırlarda yaşayan pek çok lamanın(*) geçimini sağlarlar.

Bhutların geleneksel toplum yapısı feodal nitelikteydi; nüfusun çoğunluğu mülk sahibi soyluların kiracısı olarak çalışırdı. Ama bu kesimlerin yaşam biçimi arasında büyük farklar yoktu. Ayrıca, ağırlıklı olarak Hint topraklarına yapılan akınlar sırasında tutsak edinenlerin soyundan gelen köleler de vardı. 1960'larda kölelik resmen kaldırıldı; büyük malikâneleri dağıtmanın yolları aranmaya başladı. Soyluların unvanları da kaldırıldı.

Bhutlarda aile düzeni babayanlıdır. Tek eşlilik yaygın olmakla birlikte, geleneksel olarak bazı kadınların birden çok kocası olabilir. Zaman zaman erkeklerin de birden çok kadınla evlendiği görülür.

Bhutto, Benazir (d. 21 Haziran 1953, Karaçi, Pakistan), Pakistanlı politikacı. 1988'de seçimleri kazanarak modern dönemde Müslüman bir ülkede iktidara gelen ilk kadın önder oldu.

Bhutto, 1971-77'de Pakistan'ı yöneten ünlü politikacı Zülfikâr Ali Bhutto'nun kızıydı. Harvard Üniversitesi'ni bitirdi (1973) ve daha sonra Oxford Üniversitesi'nde felsefe, politika ve ekonomi eğitimi görerek 1977'de mezun oldu. Askeri diktatör Muhammed Ziyâü'l-Hak yönetiminde, 1979'da babası öldürülünce, Bhutto babasının kurduğu Pakistan Halk Partisi'nin (PPP) başkanlığına getirildi ve 1979-84 arasında sık sık evinde

göz hapsinde tutuldu. 1984-86 arasında, sürgünde yaşayan Bhutto, askeri yönetim kaldırılınca Pakistan'a döndü ve kısa süre içinde Ziyâü'l-Hak'a karşı yürütülen muhalefetin önde gelen isimlerinden biri oldu. Devlet Başkanı Ziyâü'l-Hak, Ağustos 1988'de nedeni anlaşılamayan bir uçak kazasında ölünce, Pakistan politik yaşamında bir boşluk doğdu. Daha sonraki seçimlerde Bhutto başkanlığındaki PPP çoğunluğu elde etti. Kurulan koalisyon hükümetinin başkanlığına getirilen Bhutto, 1 Aralık 1988'de başbakan oldu.

Bhutto'nun ilk eylemleri, siyasi tutukluların serbest bırakmak ve insan haklarını tanımak oldu, ama daha sonraki yıllarda yaygın yoksulluk, yolsuzluk ve artan suç oranı gibi sorunlara çözüm getiremedi. Pakistan devlet başkanı 1 Ağustos 1990'da Bhutto hükümetini yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle feshederek, yeni seçimlere gidilmesini istedi. Bhutto 24 Ekim'de yapılan seçimlerde Nevaz Şerif önderliğindeki ittifak karşısında yenilgiye uğradı. Ekim 1993'teki seçimlerden sonra ise Bhutto yeniden başbakanlığa getirildi.

Bhutto, Zülfikâr Ali (d. 5 Ocak 1928 Larkana yakınları, Sind, Hindistan - ö. 4 Nisan 1979, Ravalpindi, Pakistan), Pakistanlı devlet adamı. Halkın sevgisini kazanmış bir önder olarak cumhurbaşkanlığı (1971-73) ve başbakanlık (1973-77) yaptıktan sonra, askeri bir darbeyle devrilerek idam edilmiştir.

Müslümanlığı kabul etmiş soylu bir Raccpur ailesinden gelen Bhutto, Hindistan sömürge yönetiminde görev alan tanınmış bir politikacının oğluydu. Bombay'da okuduktan sonra, 1950'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nden mezun oldu. Ardından Oxford'da hukuk öğrenimi görerek avukatlık yaptı ve Southampton Üniversitesi'nde (1952-53) ders verdi. 1953'te Pakistan'a döndükten sonra Karaçi'de avukatlık yapmaya başladı. Burada yüksek mevkilerde bulunan birçok Pakistanlı yönetici ile tanıştı ve 1957'de Birleşmiş Milletler'in Pakistan delegasyonuna üye seçildi.

Muhammed Eyüp Han'ın 1958'de iktidarı ele geçirmesinden sonra ticaret bakanı olarak girdiği hükümette bazen birden çok bakanlık olmak üzere değişik görevler aldı ve uluslararası alanda Pakistan'ın sözcülüğünü üstlendi. Dışişleri bakanlığı (1963-66) sırasında Batılı devletlerden uzaklaşmaya ve Çin ile daha yakın ilişkiler kurmaya yöneldi. 1965'teki Keşmir Savaşı'ndan sonra Hindistan ile barış yapılmasına karşı çıkarak hükümetten istifa etti ve Aralık 1967'de Pakistan Halk Partisi'ni (PPP) kurdu. Eyüp Han rejimini diktatörlükle suçladığı için hapsedildi (1968-69).

General Ağa Muhammed Yahya Han'ın Eyüp Han'ı devirmesi üzerine 1970'te genel

Zülfikâr Ali Bhutto
Cinbhutiyul Gazetesi Arşivi

seçimler yapıldı. Bhutto ve partisi Batı Pakistan'da büyük bir seçim zaferi kazandı. Buna karşılık ülkenin genelinde çoğunluğu, seçim kampanyalarında Doğu Pakistan'a özerklik verilmesini savunan Avami Birliği elde etti. Bhutto'nun bu partiyle ortak bir hükümet kurmaya yanaşmaması, meclisin suresiz kapatılmasına yol açtı. Bunu izleyen karışıklıklar iç savaşla donuştu ve Doğu Pakistan Hindistan'dan destek alarak, Bangladeş adıyla ayrı bir devlet kurdu. Hindistan ve Bangladeş karşısında alınan onur kırıncı yenilgi üzerine, Yahya Han 20 Aralık 1971'de hükümeti Bhutto'ya devretti. Bhutto cumhurbaşkanı olduktan sonra Yahya Han'ın evinde gözetim altına aldı ve bazı temel sansiyeleri devletleştirerek toprak sahibi aileleri vergilendirdi. 1973'teki yeni anayasayla sembolik bir nitelik kazanan cumhurbaşkanlığını bırakarak başbakanlık görevini üstlendi. Gerek cumhurbaşkanlığı, gerek başbakanlık yaptığı süre içinde dışişleri, içişleri ve savunma bakanlıklarını da elinde tuttu. Sıkıyönetimi sürdürerek İslamcı sosyalizm yönünde bir politika izlemeye başladı.

Yönetimin kararnamelerle yürütülmesine karşı tepkilerin giderek arttığını gören Bhutto, halkın desteğini kazanmak amacıyla 1977'de seçimlere gitti. Partisi büyük bir çoğunluk elde etmesine karşın, muhalefet seçime hile karıştırıldığı suçlamalarında bulundu. Genelkurmay Başkanı General Zia-yaü'l-Hak'ın 5 Temmuz 1977'de hükümete el koymasından kısa bir süre sonra tutuklanan Bhutto, 1974'te muhalif bir milletvekilinin öldürülmesi için emir vermekle suçlanarak idama mahkûm edildi (18 Mart 1978). Kararın Yüksek Mahkeme'de onaylanması üzerine birçok ülke yöneticisinin affedilmesi için yaptığı başvurulara karşın idam edildi. Yapıtları arasında *The Myth of Independence* (1969; Bağımsızlık Efsanesi) ve *The Great Tragedy* (1971; Büyük Trajedi) bulunmaktadır.

biçak, kesmek için kullanılan araç ya da alet Terim, bazen karmaşık tezgâh ve makinelerin kesici takımları için kullanılırsa da, temelde elle yürütülen kesme işlemlerinde yararlanılan aletleri tanımlar. Biçaklar, kesici aletler(*) grubunun en geniş bölümünü oluşturur.

biçkileri bak. yaprakarı

bıldırcın, *Galliformes* (tavuksular) takımının *Phasianidae* familyasından, küçük yapıda, kısa kuyruklu 130 kuş türünün ortak adı. Eskidunya bıldırcınlarının 95 türü ya *Phasianinae* altfamilyası içinde ya da ayrı bir

Eskidunya'nın bayağı bıldırcını (*Coturnix coturnix*)

H. P. Bruce Colerain Inc.

altfamilya (*Perdicinae*) olarak sınıflandırılır. 35 türüyle *Odontophorinae* altfamilyasını oluşturan Yenidunya bıldırcınları ise daha çok Eskidunya kekliklerine benzer.

Eskidunya bıldırcınları, Yenidunya bıldırcınlarından daha küçük ve dolgun vücutlu ova kuşlarıdır. Gaga kenarları düzgün, ayakları genellikle mahmuzludur. En iyi bilinen türü, Avrupa, Batı ve Orta Asya, Hindistan ve Afrika'da yaygın olan bayağı bıldırcındır (*Coturnix coturnix*). *Galliformes* takımının tek göçmen türü olan bu kuş Hindistan ve Afrika'nın yerlisidir, obür bölgelerde yalnız yaz aylarında bulunur. 16-18 cm uzunluğunda, sarı kahverengi çizgilidir. Üreme döneminde geniş düzlükleri yeğler, sık çalılık ve ağaçlıklara yanmaz, başta tahıl tarlaları olmak üzere tarım alanlarında çok görülür. Hem bitkisel, hem hayvansal besinlerle beslenen bıldırcın başta bocekler olmak üzere omurgasızları ve tohumları yer. Tavuk gibi ayağıyla yeri ezeleyerek yem araması tipik özelliğidir. Nisanda başlayan üreme döneminde dışı bıldırcın, yerde, 7-13.5 cm çapında iyi gizlenmiş bir yuva yapar ve hemen hemen tam yuvarlak 8-13 yumurta bırakır. Kuluçka süresi 17-20 gündür. Bir mevsimde genellikle iki kez kuluçkaya yatar. Erkeği de kuluçka döneminde genellikle dişiye yardımcı olur. Yumurtadan çıkan yavru bıldırcın ilk yazını ana-babasının yanında geçirir.

Bıldırcınlar, ağaçsız düzlükleri ve çalılık kenarlarını seven kuşlardır. Batı Palearktik bölge bıldırcınları, ağustos sonundan ekime kadar olan dönemde, sürüler halinde Akdeniz'i ve Büyük Sahra'yı geçerek Afrika'ya göçerler. Bıldırcın, başta Orta Anadolu yaylaları olmak üzere Türkiye'nin her bölgesindeki tarla ve kırlarda ürer. Guzun göç sırasında, özellikle Karadeniz kıyılarında çok sayıda görülür. Az sayıda bıldırcın da Akdeniz ve Güney Ege bölgelerinde kışlar. Afrika'nın doğusunda yaşayan mavi bıldırcın (*Coturnix adamsoni*) 13 cm uzunluğundadır. Hindistan'ın *Perdula* cinsi küçük keklikleri de genellikle çalı bıldırcını olarak tanınır.

Yenidunya bıldırcınlarının gagası Eskidunya türlerininkinden daha güçlüdür, ayak mahmuzları da yoktur. Kuzey Amerika'da 20 dolayında altıtır bulunan Virginia bıldırcını (*Colinus virginianus*) Kanada'nın güneyinden Guatemala'ya kadar yayılır. Güney Kuzey Amerika'da sık görülen California bıldırcını (*Lophortyx californicus*) ile çol bıldırcını (*L. gambeli*) önemli av kuşlarıdır. Her iki türde de, erkeklerde daha uzun olan öne kıvrık bir sorguç bulunur.

Mavi bıldırcın (*Callipepla squamata*) Kuzey Amerika'nın daha doğudaki bölgelerinde görülen kül renginde, benekli, tepeliği ak uçlu bir türdür ve bıldırcınların en hızlıdır. Sorguçlu bıldırcın (*Oreortyx pictus*) 1/2 kg'yi aşan ağırlığıyla Amerika bıldırcınlarının en büyüğü sayılır. Orta Amerika'nın ötücü bıldırcını (*Dactylortyx thoracicus*) uyumlu, müzikal bir ses çıkarır. Meksika'nın ağaç bıldırcını (*Dendroortyx macroura*) 33 cm uzunluğunda, ormantavugunu andıran bir türdür. *Odontophorus* cinsinden olan iri yapıda orman bıldırcını, Güney Amerika'da geniş bir dağılım gösteren ve ormanda yaşayan tek *Phasianidae* üyesidir.

bıldırcınkılavuzu (*Crex crex*), *Gruiformes* takımının *Rallidae* familyasından, 27-30 cm uzunluğunda Avrasya kuşu. Bıldırcın sürüleriyle birlikte göç ettiği için bu adla anılır. Rengi genellikle açık kahverengi ve bozun çeşitli tonlarındadır. Sirtında kara benekler, karnının yanlarında enlemesine turuncu çizgiler vardır; kanatlarının üstündeki örtü tüyleri pas kıızıdır. Uzun bacakları uçarken geriye doğru sarkar.

Bıldırcınkılavuzu aslında bir saz tavuğu türüdür; ama, obür saz tavuklarından farklı olarak kırlarda ve ekin tarlalarında yaşamaya uyum sağlamıştır. Başta bocekler olmak üzere çeşitli omurgasızları ve bitkilerle beslenir. Mayıs'ta başlayan üreme mevsiminde dişi, kuru yaprak ve otlardan vere yapılan yuvaya 8-12 yumurta yumurtlar. Erkek bıldırcınkılavuzunun, mekinik bir surlunme sesini andıran ve tek heceyin aralıksız yinelenmesinden oluşan tipik bir ötüşü vardır, turun bilimsel adı da bu ötüşten kaynaklanır. Avrasya'nın ilimin bölgelerinde üreyen bıldırcınkılavuzu Afrika'nın güneyinde kışlar. Türkiye'de az miktarda urer, daha çok göç sırasında görülür.

bingıldak, bebeklerin kafatasında, davanıklı ve lifsi bir zarla örtülü yumuşak, kıkırdaksı bölge. Kafatası kemiklerinin eklem yerlerinde altı bingıldak bulunur; doğum sırasında, kafatası kemiklerinin üst üste binerek daralmasını ve bebeğin doğum kanalından kolayca geçmesini sağlayan bu bölgeler iki-üç yıl içinde sertleşir. Başın iki yanındaki bingıldaklar, kamamasi kemik ile şakak kemiğinin yankafa kemiğiyle birleştiği bölgededir ve belirli bir biçimi yoktur. Üçgen biçimindeki arka bingıldak, artkafa kemiğinin tepesinde bulunur. İçlerinden en büyüğü olan ön bingıldak, kenar uzunlukları 2.5 ve 4 cm olan bir paralelkenar biçimindedir; alın kemiğinin arka kenarının ortasında, yankafa kemiklerinin birbirleriyle ve alın kemiğiyle birleştiği bölgede yer alır.

Kemikli balıkların, bazı amfibyumların ve obür memelilerin embriyonlarında ve yeni doğmuş yavrularında da bingıldak bulunur.

BIPM bak. Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Burosu

birakınız yapsınlar, Fransızca LAISSEZ FAIRE, en az devlet müdahalesine dayalı politika Terimin kökeni belli olmamakla birlikte, genellikle, 1756-78 arasında Fransa'da unlenen ve Fizyokratlar olarak anılan iktisatçılarla ilişkilendirilir. İngiltere'de Adam Smith'in etkisiyle gelişen birakınız yapsınlar politikası klasik iktisat biliminden büyük destek görmüştür.

Birakınız yapsınlar, 19. yüzyılda özellikle yaygın bir görüştü. Savunucuları, bireysel etkinliğe müdahale edilmemesi gerektiği savını, klasik iktisattaki doğal ekonomik düzen varsayımına dayandırıyor. İngiliz iktisatçı John Stuart Mill, ekonomik etkinliklerde devlet müdahalesinden yana olan ve buna karşı çıkan görüşleri sergilediği *Principles of Political Economy* (1848; Siyasal İktisadın İlkeleri) adlı yapıtıyla bu felsefenin iktisatta yaygın biçimde kullanılmasına öncülük etti.

Birakınız yapsınlar, yalnız ekonomik değil, aynı zamanda da siyasal bir öğretiydi. "Kişi kendi amaçları doğrultusunda çabalarsa bir parçası olduğu toplum için de en iyisini yapmış olur" düşüncesi 19. yüzyılın yaygın kuramıydı. Devletin görevi, düzeni ve güvenliğini sağlamak, kendi amaçları doğrultusunda davranan bireye müdahale etmemektir.

Bu felsefe 1870'lerde en gözde durumdaydı. Ama 19. yüzyıl sonlarında, sanayideki büyümenin yol açtığı önemli değişiklikler ve seri üretim tekniklerinin uygulanmaya başlaması, "birakınız yapsınlar"ın yol gösterici bir felsefe olarak yetersizliğini kanıtladı.

Özgün kavramın geniş destek gören yeni kuramlar karşısında yenik düşmesine karşın, bırakınzı yapınlar felsefesinin hâlâ bazı yandaşları vardır.

birakma hakkı, deniz ticaret hukukunda gemi mülkiyetinin özel hükümlerine göre kazanılması ve yitirilmesi yollarından biri olan "birakma" konusunda gemi malikine tanınan hak. Donatma iştiraki ve deniz sigortasında söz konusu olur.

Bir donatma iştirakinde, ortak donatanlar, giderleri payları oranında öderler. Türk Ticaret Kanunu'nun 963. maddesi, yeni bir yolculuğa ya da bir yolculuk sonunda geminin onarılmasına ya da sınırlı aynı sorumluluğa bağlı bir borcun ödenmesine karar verilmesi durumunda, karara katılmamış olan ortak donatanlara, üç gün içinde noter aracılığıyla bildirmek koşuluyla, bir karşılık istemeksizin payını bırakma hakkı tanınmıştır. Bırakılan pay, payları oranında öteki ortak donatanlara geçer.

TTK'nın 1420. ve onu izleyen maddelerine göre, deniz sigortasında, geminin müsadere edilmesi, kayıp sayılması, gemiye ambargo konması ve kamusal işlemlerle alınması nedeniyle tehlike karşısında bulunması durumunda, sigortalının, gemiyi sigortacıya bırakma karşılığında, sigorta bedelinin hepsini isteme hakkı söz konusu olur. Bırakılan gemi sigortacının malı olur.

BIS bak. İngiliz ölçü ve ağırlık sistemi

biyık, erkeklerin üst dudaklarının üstündeki kıl kümesi. Bazı hayvanların, örneğin kedi, aslan, kaplan, tavşan, fare gibi etçil ve kemirici memelilerin burun ya da üst dudak çevresindeki sert kıllar ile bazı balıkların (barbunya, tekir, biyıklı balık, vb) üst ve alt çenesinden sarkan etsi uzantılarına da biyık denir; biyık, hayvanlarda genellikle dokunma ve tat organıdır.

Erkekler, çok eskiden beri iklim koşulları, gelenek, dinsel inanış ve kişisel istek gibi etkenlere bağlı olarak sakal ve biyık uzatmışlardır. Başlangıçta sakal ve biyık birlikte bırakılırken, sakal olmaksızın ilk biyığa İÖ y. 2650'de Eski Mısır kaynaklarında rastlanmıştır.

Tarih boyunca sakal ve biyık uzatma sert tartışmalara neden olageldi. Tıraş olma alışkanlığı yerleştikten sonra, bırakılması toplumsal kabullere aykırı bulunan sakal ve biyık sık sık yasa gücüyle kestirilirdi. Galyalıların sakal ve biyık bırakmasını Romalılar barbarlığın bir göstergesi sayarlardı. 1447'de bir İngiliz yasası erkeklerin üst dudak kıllarını kesmelerini zorunlu kıldı. Ama yaklaşık 400 yıl sonra, bu kez İngiliz askerlerine biyıklarını kesmeleri yasaklanmıştı. Fransız askerleri, Prusya muhafızları ve süvariler arasında biyık bir gösteriş konusuydu. 1838'de ise Baviera kralı ordusunda biyık uzatmayı yasakladı.

Türklerde biyık bırakmak yaygın bir alışkanlıktır. 20. yüzyıl başlarına değin Türk erkekleri biyıklarını kesmezler, toplumsal durumlarına ve yüz biçimlerine göre biyık bırakırlardı. Biyık kesme âdeti Türklerde I. Dünya Savaşı'ndan sonra başladı.

Sünnet olarak kabul edildiği için, Müslüman erkekler genellikle uçları dudak kenarını geçmeyecek biçimde ve üst dudakları kapatmayacak uzunlukta biyık bırakırlardı. Zaman zaman moda olup bir süre sonra unutulmaları bir yana bırakılırsa, Türkler arasında yaygın olan biyık biçimleri arasında alttan çok az kırpılan, üstten derin olarak alınan ve ağız kenarlarından aşağı

doğru biraz sarkık olan "kaytan biyık"; alt dudak kenarından kırpılan, ama üstten hiç alınmayıp alabildiğine uzatılan ve iyice burularak biçim verilen "pala biyık"; pala biyıktan daha ince, kendi halinde bırakılan ve parmak uçları ile burulan "burma biyık"; kendi başına bırakılan, alttan parmak uçları ile alt dudakları örtmeyecek biçimde toplanan ve burulmadan bırakılan "pos biyık"; pos biyığa benzemekle birlikte alttan toplanmayan, üst dudak üstüne dökülen, hatta ağıza kadar uzatılan "Bektaş biyığı" anılabilir.

Bugün Türkiye'de asker ve sivil devlet görevlilerinin bırakacakları biyıkların biçimi kılık-kiyafet yönetmelikleriyle belirlenmiştir.

biyıklı baştankara (*Panurus biarmicus*), *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının genellikle *Panuridae* familyası içinde sınıflandırılan, ama sistematik sınıflandırmadaki

Biyıklı baştankara (*Panurus biarmicus*)
Areea Photographica

tam yeri belirlenememiş olan ötücü kuş. İngiltere'den Asya'nın doğusuna kadar uzanan yerlerdeki sazlı bataklıklarda yaşar. Yaklaşık 16 cm uzunluğunda olan biyıklı baştankaranın dişi göze çarpmayan soluk renklerde, erkeği ise kızılımsı, sarımsı ve boz renktedir; erkeğin dikilebilir, kara biyıkları türe adını verir. Gagası, *Panuridae* familyasındaki öbür türlerinkinden çok daha küçük olan biyıklı baştankara, başta Trakya (Gala gölü) ve Orta Anadolu olmak üzere, Türkiye'nin birçok yöresindeki sazlık ve sulak alanlarının yerlisidir.

biyıklıbalık, *Cyprinidae* (sazangiller) familyasının *Barbus* cinsinden çok sayıda tatlı su balığının ortak adı. Adını, ağzının çevresindeki bir ya da birkaç çift ince, etsi uzantıdan alan biyıklıbalıklar Eskidünya'nın yerlisidir. Gövdeleri genellikle büyük ve parlak pullarla örtülü olan, uzunlukları türe göre 2,5-5 cm ile 2 m arasında değişen

Hindistan biyıklıbalığı ya da mahser (*Barbus tor*)
Tom Doran Chicago Natural History Museum

biyıklıbalıkların birçok türü, tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan *Red Data Book*'a alınmıştır.

Avrupa ırmaklarında yaşayan bayağı biyıklıbalığın (*B. barbus*) gövdesi ince ve

hemen hemen silindirik, dudakları kalın, ağız yarım ay biçimindedir. İki çift biyığıyla akarsu diplerindeki kumları karıştırarak küçük balıkları, yumuşakçaları ve yiyebileceği öbür canlıları arar. Türkiye'deki akarsularda da oldukça bol bulunan, yeşilimsi sarı renkte, yaklaşık 75 cm uzunluğunda ve 3 kg ağırlığında olan biyıklıbalık oltaıyla avlanır.

Hindistan ile Güneydoğu Asya'nın duru göl ve ırmaklarında yaşayan türlerin en bilineni, uzunluğu 2 m'yi ağırlığı 90 kg'ı bulabilen mahserdir (*Barbus tor*). Büyük ve kalın pulları, güçlü bir ağız ve dipten yiyecek toplamaya elverişli biçimde çıkık ve etli dudakları olan bu tür, biyıklıbalıkların en irisi olduğu gibi, Hindistan'ın tatlı su balıkları içinde de büyüklükte ön sıralarda yer alır. Afrika ve Asya'daki biyıklıbalıkların bazı türleri av ve sofraya balığı, bazıları ise gözde akvaryum balıklarıdır. Akvaryumda yetiştirilen türler arasında en tanınmışları şunlardır:

3 cm uzunluğundaki *B. titteya*'nın erkeğinin rengi gümüş beyazından kiraz kırmızısına, dişisinininki de pembeye doğru değişir; her iki cinsin iki yanında, altın sarısı ve kara birer bant uzanır.

B. everetti, boyu 13 cm'ye ulaşan, yüzgeçleri pembemsi ya da kırmızı ve her iki yanında koyu lekeler bulunan bir akvaryum balığıdır.

Parlak pembe renkli *B. conchonus*'un doğadaki örnekleri daha iri, akvaryumda yetiştirilen çeşitleri ise 5-6 cm kadardır. Kuyruğuna yakın koyu bir benek bulunur. Çiftleşmeye hazır erkeklerin sırt yüzgeci koyu pembe renkli ve siyah kenarlıdır.

Tetrazon adıyla da tanınan Sumatra biyıklıbalığı (*B. tetrazona*) yaklaşık 5 cm boyunda ve parlak turuncu renktedir. Her iki yanında siyah renkte dörder dikey çizgi bulunur.

B. ticto, 5-16 cm uzunluğunda, bıyiksız, baş ve kuyruğuna yakın kara benekleri olan gümüş parlaklığında bir balıktır. Erkeğin kırmızımsı sırt yüzgeci kara beneklidir.

bi, yassı bir disk biçiminde oyularak ortasına delik açılan Çin yeşimtaşı. Bezemesiz olan en eski örnekleri Neolitik Çağdan kalmaz (İÖ y. 3000-1500).

Shang (İÖ 18-12. yy) ve Zhou (İÖ 1111-İÖ 255) hanedanları dönemine alt daha geç *bi* örneklerinde yüzeyin çok zarif bir biçimde, özenle bezendiği görülür. Özellikle Zhou hanedanı döneminin geç evrelerinde (İÖ 600-255) *bi* başka biçimlerle birlikte uygulanmıştır. *Bi*'ler, Cennet'in ya da Güneş'in simgesi de olabilir. İşaretlerden oluşan eski yazıda güneş karşılığında kullanılan işaret *bi*'ye benzemektedir.

Biafra, Mayıs 1967'de tek taraflı olarak Nijerya'dan bağımsızlığını ilan eden ayrılıkçı Batı Afrika devleti, Nijerya'nın eski Doğu Bölgesi. Nüfusunun çoğunluğunu İboların oluşturduğu Biafra'nın bağımsızlığı Ocak 1970'te sona ermiştir.

Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, darbeler, ayaklanmalar ve etnik sürtüşmeler 1960'ların ortalarında Nijerya'da toplumsal yaşamın belirleyici özellikleriydi. Hausaların çoğunlukta bulunduğu kuzeyde, daha varlıklı ve eğitim görmüş olan İbo azınlığına karşı duyulan hoşnutsuzluk giderek şiddete dönüştü. Eylül 1966'da Kuzey Bölgesi'nde 10-30 bin İbo katledildi, yaklaşık 1 milyon İbo da soydaşlarının çoğunlukta bulunduğu Doğu Bölgesi'ne iltica etti. Ardından İbo olmayanlar da Doğu Bölgesi'nden sürüldü.

Bütün bölgelerin temsilcilerinin bir anlaşmaya varması yönündeki çabalar başarısız kaldı. Doğu Bölgesi'nin başkanı Yarbay (sonradan general) Odumegwu Ojukwu(*) danışma meclisinin verdiği yetkiyle 30 Mayıs 1967'de bölgenin Biafra adıyla egemen ve bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Federal hükümetin başkanı General Yakubu Gowon(*) Biafra'yı tanımayı reddetti. Temmuzda patlak veren çatışmalarda Biafra kuvvetleri önceleri üstün geldi; ama hemen ardından sayısal üstünlüğü elde tutan federal kuvvetler Biafra sınırlarını güneyden, batıdan ve kuzeyden zorlamaya başladı. Biafra, savaş sırasında başlangıçtaki topraklarının yüzde 90'ını yitirdi. 1968'de deniz limanlarını kapattı, tümüyle bir kara ülkesi durumuna gelmişti. Ancak havayoluyla ikmal yapılabiliyordu. Ardından açlık ve hastalık baş gösterdi. Ölü sayısına ilişkin tahminler 500 binle birkaç milyon arasında değişiyordu.

Afrika Birliği Örgütü (OAU), papalık ve başka ülkeler, savaşan taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalıştı. Çoğu ülke, Gowon rejimini tüm Nijerya'nın hükümeti olarak tanımayı sürdürdü. İngiltere ve SSCB de Gowon'u silahlı destekledi. Bu arada aklıktan ölen Biafralı çocukların uluslararası düzeyde doğrudan doğruya sonucunda birçok ülkeden Biafra'ya havayoluyla gıda maddesi ve ilaç taşındı. Fildişi Kıyısı, Gabon, Tanzanya ve Zambia Biafra'yı bağımsız bir devlet olarak tanıdı, Fransa Biafra'ya silah gönderdi.

Biafra kuvvetleri Aralık 1969 sonu ile Ocak 1970 başındaki bir dizi çatışma sonucunda yenik düştü. Ojukwu, Fildişi Kıyısı'na kaçtı, sağ kalan Biafra subayları 15 Ocak 1970'te federal hükümete teslim oldu. Tümüyle bozguna uğrayan Biafra, bağımsız varlığını yitirdi.

Biafra Körfezi, Atlas Okyanusunun Batı Afrika kıyısındaki girintisi. Gine Körfezinin en iç kesiminde yer alır. Nijer Irmağının Nijerya'daki ağızı Nun'dan başlayarak önce doğuya, sonra güneydeki Lopez Burnuna (Gabon) doğru 600 km boyunca uzanır. Nijerya'nın güneydoğu kıyıları, Kamerun, Ekvator Ginesi ve Gabon'un kuzeybatı kıyıları körfezi çevreler. Nijer, Ogove, Cross, Sanaga ırmakları ve pek çok başka ırmak körfeze dökülür. Körfezdeki adaların en büyüğü, Ekvator Ginesi'ne bağlı olan Bioko'dur. Başlıca limanları, Bioko'da Malabo, Nijerya'da Port Harcourt ve Calabar, Kamerun'da Douala, Ekvator Ginesi'nde Bata, Gabon'da Libreville ve Port-Gentil'dir.

Biafra Körfezi, 16 ve 19. yüzyıllar arasında, özellikle Nijerya'nın Brass, Bonny, Opobo ve Old Calabar (bugün Calabar) limanlarında büyük çapta köle ticaretine sahne oldu. 1830'larda köle ticaretinden daha çok önem kazanan palmiye yağı ticareti, bu önemini günümüzde de korumaktadır. 1950'lerin sonlarında Nijer Delta-sında bulunan petrol önemli ekonomik kaynaklardan biridir.

Biak Adası, WIAK ADASI olarak da bilinir, Endonezya dilinde PULAU BIAK, Yeni Gine'nin Endonezya'ya bağlı bölümü Batı Irian'ın kuzey kıyısı açıklarındaki Schouten Adalarının(*) en büyüğü. Geelvink Körfezinin ağzında yer alır. 72 km uzunluğunda, 37 km genişliğindedir. Yüzölçümü 2.455 km²'dir. 1942'de II. Dünya Savaşı sırasında Japonların eline geçen ada, 24 Mayıs - 20 Haziran 1944 arasındaki çatışmalar sonucunda Müttefik kuvvetlerce geri alınmıştır.

Havaalanının bulunduğu Biak kenti, adanın en önemli merkezidir. Batı Irian'ın ulaşım merkezi olan Biak'tan adadaki öteki

kentlere, Endonezya'nın Surabaya ve Ujung Pandang kentleri ile Papua Yeni Gine'nin merkezi Port Moresby'ye uçak seferleri yapılır. Kent son yıllarda petrol gelirleri sayesinde hızla gelişmektedir.

Biała Podlaska, Polonya'nın doğu kesiminde il (*województwo*). Yüzölçümü 5.348 km²'dir. Doğu ve kuzeydoğudan Bug Irmağı boyunca Beyaz Rusya ile komşudur. Kuzeyden Białystok, batıdan Siedlce, güneybatıdan Lublin ve güneyden Chełm illeriyle çevrilidir. Ekonomi buğday, çavdar ve patates tarımı ile gıda işleme, elektrik üretimi imalatı ve dokuma gibi sanayi kollarına dayanır. Ülkenin, nüfus yoğunluğu en düşük olan illerinden biridir. 1975'te kurulmuştur. İl merkezi Biała Podlaska kentidir. İlin ormanlık doğu kesiminde, Bug Irmağı'nın batı kıyısı boyunca pek çok kaplıca ve dinlenme evi bulunur. Nüfus (1990 tah.) 304.500.

Biała Podlaska, Polonya'da, Biała Podlaska ilinin (*województwo*) merkezi olan kent. Krzna Irmağının ve Varşova'yı Moskova'ya bağlayan demiryolu hattının üzerindedir. 15. yüzyılda Radziwiłł prenslerine bağlı önemli bir köydü. Bugün çömlekçilik, halıcılık ve keten kumaş dokumacılığıyla tanınır. II. Dünya Savaşı'nda, kentin büyük bölümüyle birlikte önemli bir uçak tesisi de yok oldu. Öteki tarihsel yapılar arasında, 1524'te yapılan St. Anne Kilisesi ile 1747-59 arasında yapılan Basileiosçular Kilisesi sayılabilir. Nüfus (1988 tah.) 49.700.

Bialik, Haim Nahman (d. 9 Ocak 1873, Rádi, Volhinya, Rusya - ö. 4 Temmuz 1934, Viyana, Avusturya), İbrani edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarından. Çağdaş İbraniceyi esnek bir şiir diline dönüştürmüş, Yahudi halkının özlemlerini yoğun bir biçimde dile getiren, çeşitli temaları derinlemesine ele alan yapıtları çok beğenilmiştir. Bialik, yoksul bir ailenin çocuğuydu. Beş altı yaşlarında yetim kalınca, okuması ve koyu dindar bir kişi olan büyükbabası tarafından yetiştirildi. Kısa bir süre Volojin'deki (Beyaz Rusya) Yahudi okuluna devam etti. Yoksulluk içinde büyümesi, yetim kalması ve Yahudi dininin klasik metinlerini öğrenmiş olması daha sonraki yıllarda Bialik'in şiirini önemli ölçüde etkiledi. Bialik 1891'de, o sıralarda Yahudi modernizminin merkezi olan Odesa'ya gitti. Orada, yaşam boyu arkadaş kalacağı, yazma konusunda kendisini yüreklendiren Yahudi yazar Ahad Haam ile tanıştı.

Ertesi yıl Jitomir'e (Ukrayna'da) yerleşti; orada evlendi ve birkaç yıl süreyle kereste ticaretiyle uğraştı, ama başarılı olamadı. Üç yıl Polonya'daki küçük bir kasabada, İbrani-ye eğitim veren bir okulda öğretmenlik etti. İlk uzun şiiri "ha-Matmid" in (Talmud Öğrencisi), Ahad Haam'ın yayımladığı *ha-Şiloa* adlı dergide basılmasıyla o dönemdeki İbrani edebiyatının gözde şairlerinden biri olarak ün kazandı. Şiir, kendini Talmud'u incelemeye adanmış bir öğrencinin sevecen bir portresini çiziyor, ama çağdaş dünyanın bu tür insanlara yaşam şansı tanımadığını gösteriyordu. Bialik, Talmud öğrencisi aracılığıyla belki de Yahudi halkının içinde bulunduğu güçlüklerle işaret etmek istemişti.

Yazar olarak kendine belli bir yer edinen Bialik, İbrani okulunda öğretmenlik etmek üzere Odesa'ya döndü. Şiirlerini ve çağdaş İbrani edebiyatının en iyilerinden olan bazı öykülerini yayımladı. 1903'te Kişinyov kentinde yapılan Yahudi katliamından esinlenen şiirleri, İbrani şiirindeki en acılı ve öfkeli dizeleri içeriyordu. "be-İr he-Harega" (Katliam Kentinde) gibi şiirlerinde ise,

saldırganların zalimliğinin yanı sıra Yahudi halkının baş eğmişliğini de kınıyordu.

Bialik'in şiirleri arasında, bir destanın bir bölümü olan "Metey Midbar" (Çöldeki Ölüler) ile "ha-Bereha" (Göl) vardır. "Metey Midbar" şiirinde, Mısır'dan çıkış sırasında yok olup giden Yahudileri anlatır; konusunu Talmud'dan almış, efsaneyi yaratıcı bir biçimde geliştirmiştir. "ha-Bereha" ise düşsel bir doğa şiiridir.

Bialik ayrıca *Don Quijote*, *Wilhelm Tell* gibi Avrupa edebiyatı klasiklerini ve *Der Dybbuk* adlı Yidiş oyunu İbraniceye çevirmişti. Yorulmak bilmez bir yayımcıydı. Yaşamı boyunca dostluğunu sürdürdüğü yazar ve yayımcı Y. H. Ravnitzki ile birlikte Devir adlı yayınevini kurmuştu. Geleneksel Yahudi vaaz ve efsanelerini *Sefer ha-Agada* (1907/08-1910/11: Agada Kitabı) adlı kitapta topladı. Ayrıca büyük ortaçağ şair ve düşünürü İbni Cebir'ün şiirlerini yayıma hazırladı ve sözlü Yahudi yasalarını içeren Mişna'nın(*) büyük ilgi gören çağdaş bir yorumuna girişti.

Bialik 1921'de SSCB'yi terk ederek, Yahudi yazarların İbrani kültürünü inceleyen bir merkez oluşturdukları Almanya'ya, oradan da 1924'te Filistin'e gitti. Filistin'e yerleşerek kendini bütünüyle kamu işlerine verdi. O yıllarda yalnızca birkaç şiir yazdı; bunların en önemlisi, ölümünden az önce yazdığı, çocukluğunu anlatan "Yatmut" (Yetim Yıllar) adlı uzun şiiridir.

Bialik'in bir yapıtı, *Yıldızlar Yanar Söner* (1959) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Białowieża Ormanı, Lehçe PUSZCZA BIAŁOWIEŻA, Rusça BYELOVEJSKAYA PUŞÇA. Avrupa'da eski çağlardan kalma en geniş kanşık orman alanlarından biri. Yüzölçümü yaklaşık 1.165 km²'dir. Beyaz Rusya'nın Brest ve Grodno yönetim birimleri (*oblast*) ile Polonya'nın doğusundaki Białystok, Suwałki ve Łomża illerinde (*województwo*) yer alır. Bug Irmağının kolları olan Narew ve Lesna'nın kaynak derelerinin akaçlama alanları içindedir. Avrupa'nın batı ve doğu kesimine özgü çok çeşitli bir bitki ve hayvan varlığı bulunur. Ender rastlanan Avrasya bizonu da bu bölgede üretilir. Önceleri Leh krallarının, ardından Rus çarlarının mülkü ve av alanı olan bu ormanlarda Polonya ve Beyaz Rusya doğal sit alanları oluşturmuştur.

Białystok, Polonya'nın kuzeydoğusunda il (*województwo*). Doğudan Beyaz Rusya, kuzeyden Suwałki, batıdan Łomża, güneybatıdan Siedlce, güneyden de Biała Podlaska illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 10.055 km²'dir. 1975'te kurulan ilin merkezi Białystok kentidir. Büyük bölümü Narew, Biebrza ve Bug ırmaklarının akaçlanan ve üzerinde irili ufaklı birçok gölün bulunduğu geniş düzlüklerden oluşur. İl topraklarının yarıdan çoğu, bataklıklar, ormanlar, çayırlar ve bataklıklar arasında yer alan verimli tarlalarla kaplıdır. Polonya ve Beyaz Rusya toprakları içinde kalan Białowieża Ormanı (Rusça Byelovejskaya Ormanı), 1.165 km²'lik bir alana yayılır. Ormanın Polonya'ya ait bölümü 625 km² genişliğindedir; alanın yaklaşık 53 km²'si Avrupa düzlüklerinde günümüze değin el değmeden kalan tek orman olarak koruma altına alınmıştır. Ormanda bulunan ıgneyapraklı ve yaprak-döken ağaçların bazıları 350-600 yaşındadır; boyu 45 m'yi, çapı 180 cm'yi aşan ağaçlar vardır. Ormanda geyik türleri, yaban domuzu, kurt, vaşak ve en önemlisi Avrasya bizonu yaşar. Avrupa'daki hayvanat bahçelerinde bulunan bizonlar, Białowieża bizon-

larından üretilmiştir. I. ve II. Dünya savaşları sırasında soyu tükenmek üzere olan Avrasya bizonları, her iki savaşta da olağanüstü önlemler alınarak zorlukla kurtarılabilmektedir. Nüfus (1990 tah.) 690.300.

Białystok, Polonya'nın kuzeydoğusundaki Białystok ilinin (*województwo*) merkezi olan kent. Yaklaşık 1320'de Litvanya grandükü Gediminas tarafından kurulduğu sanılır. Tarihîsel kayıtlarda adı ilk kez 1426'da geçer. Kent haklarını 1749'da elde etti. 18. yüzyılda varlıklı Branicki ailesinin yönetimi altındayken hızla gelişti. Podlasie Versailles adıyla görkemli bir konak yaptıran Branickiler, Białystok'a tanınmış sanatçı ve bilgileri getirterek Avrupa çapında tanınan bir sanat ve eğitim merkezi oluşturdular. Białystok 1863'te yaklaşık 230 atölye ve 3 bin işçisiyle önemli bir dokuma kentiydi.

Polonya Yahudilerinin başlıca merkezlerinden biri olan Białystok'un nüfusu II. Dünya Savaşı başlarında 100 bine ulaşırken, bunun yaklaşık 40 binini Yahudiler oluşturuyordu. Ama 1941-44 arasında Naziler, gettolarda yaşayan tüm Yahudilerle birlikte kent nüfusunun yarısını öldürdüler. Sanayi kuruluşlarının ve yapıların dörtte üçünü yerle bir ettiler.

Savaş sonrasında yeniden kurulan Białystok, bir sanayi ve kültür merkezi, ayrıca önemli bir demiryolu kavşağı oldu. Kentin başlıca sanayi ürünü keten bezidir. Öteki önemli sanayi kolları, et işleme ve metalurjidir. Branicki ailesinin konağı, 1944'te onarılarak tıp akademisi haline getirilmiştir. Kentte ayrıca bir teknik yüksek okul ile bölgesel bir müze bulunmaktadır. Nüfus (1990 tah.) 268.100.

Bian Kanalı, Wade-Giles yazımında PIEN HO, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Henan, Anhui ve Jiangsu yönetim bölgelerinden geçen kanal. Ortaçağda, Chengzhou'nun (Henan) kuzeyindeki Huang Irmağı (San İrmak) Huai Irmağına ve Huai Irmağını (Jiangsu) eski Shanyang Kanalı aracılığıyla Yangzhou'da Yangtze Irmağına (Chang Jiang) bağlayan birkaç değişik kanala bu ad veriliyordu. Bölgenin yüzey şekli düz ve akaçlama sistemi düzensiz olduğundan, yeni yatakların kazılmasında insan gücü dışında önemli bir mühendislik çalışmasına gerek kalmamıştır. Kanalların yapımında genişletilen, birbirine bağlanan ve kollara ayrılan eski su yollarından önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Kanalın, Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) ve belki de daha önce yapılmış olan ve Huang Irmağından bugünkü Kaifeng'e (Henan) kadar uzanan doğu kesimi, Langdang Qu olarak biliniyordu. Sonradan Eski Bian Kanalı olarak adlandırılan Han Kanalı, bugünkü Shangqiu (Henan) kentine kadar güneydoğu yönünde aktıktan sonra, doğuya yönelerek, bugünkü Jiangsu yönetim bölgesinin Xuzhou kentinde Shandong Tepelerinin güney uzantıları arasındaki boğazdan geçiyordu. Kanal burada, Qingjiang'in (Jiangsu) yukarısındaki Huai'ye doğru akan Si Irmağı ile birleşiyordu.

Yeni Bian Kanalı 605'te Sui hanedanından (581-618) İmparator Sui Yang Di tarafından yapıldı. Bu yeni kanal Shangqiu'ya kadar eski kanalı izledikten sonra, güneydoğuya yöneliyor ve Yangcheng (Henan) ve Suxian'dan (Anhui) geçtikten sonra, 7. yüzyılda henüz küçük bir kent olan Sihong'da (Jiangsu), Hongze Gölünün yukarısında Huai ile birleşiyordu. Daha önceki kanallardan çok daha büyük ölçekli olan Yeni Bian

Kanalı'nın kıyısında söğüt ağaçlarının dikildiği bir posta yolu uzanıyordu. Kanalda ayrıca düzenli demirleme yerleri ve nöbetçi karakolları vardı. Kanal yapımında 1 milyon işçinin çok kötü koşullarda ve ücretsiz olarak çalıştırılması, Sui yönetiminin sonradan nefretle anılmasına yol açmıştır. 610'da, Huang Irmağını bugünkü Pekin bölgesine bağlayan ve Yongji Qu olarak adlandırılan kanalın yapımıyla, Yangtze Havzasıyla Kuzey Çin Ovasının kuzey kesimi arasında doğrudan bir bağlantı sağlandı.

Huai ve Yangtze bölgelerinden gelen vergilere ve tahıla gereksinimi gittikçe artan Tang hanedanı (618-907), 8. yüzyılda kanal sistemini daha da geliştirdi. Bei (Kuzey) Song hanedanı döneminde (960-1127) başkent Kaifeng'e taşınınca, kanal daha da önem kazandı ve 11. yüzyılda kanaldaki trafik yoğunluğu Tang hanedanı dönemindekini yaklaşık üç katına çıkırdı.

12. yüzyıl başlarında Çin'in kuzeydeki Ruzhen (Jhin) (1115-1234) ve güneydeki Song (1127-1279) hanedanları arasında ikiye bölünmesiyle kanal terk edildi. Moğolların (1206-1368) ve Ming hanedanının (1368-1644) yönetimleri sırasında imparatorluk yeniden birleşince, siyasal merkez Moğolların Ta-tu dediği Pekin'e taşındı ve kuzey-güney yönünde Büyük Kanal olarak bilinen yepyeni bir kanal inşa edildi. Böylece Huang ve Huai ırmaklarını birbirine bağlayan doğu-batı doğrultusundaki kanal önemini yitirdi.

1960'ların sonlarında, Huai Havzası için yapılan su toplama projesinin bir parçası olarak, ikinci bir Yeni Bian Kanalı inşa edildi. 1966-70 arasında tamamlanan projede dört yıl boyunca 450 bin işçi çalıştı. Toplam uzunluğu 250 km olan kanal, Sui hanedanı döneminden kalma Yeni Bian Kanalı aracılığıyla Tuo ile Kuo ırmaklarının yukarı çığırından aldığı suları, kabaca Tang döneminden kalma kanalı izleyen 137 km uzunluğundaki yeni bir kanalla Ling-Pi (Anhui), Sixian ve Sihong üzerinden Hongze Gölüne boşaltır. Bir taşkın denetleme projesi olarak planlanmış olan kanaldan, Henan, Anhui ve Jiangsu sınırlarındaki bölgede ulaşım, birkaç ilde de sulama amacıyla yararlanılmaktadır.

Bianchi, Thomas Xavier de (d. 1783, Paris - ö. 1864, Paris), Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya sözlük çalışmalarıyla tanınmış Fransız dilbilimci.

Türkçe, Arapça ve Farsça öğrendi. Paris'te, özellikle resmi Türkçe çevirmeni olarak çalıştı. Çeşitli amaçlarla Osmanlı ülkesine gidenler için pratik dil kitapları hazırladı. Bir süre İstanbul ve Cezayir'de görev yaptı. Fransız Coğrafya Derneği üyesiydi.

Vocabulaire français-turc (1829-31, 2 cilt; Fransızca-Türkçe Sözlük) adlı çalışması, dönemin en iyi Fransızca-Türkçe sözlüğü kabul edilir. Yapıt, halk ağzlarından derlenen atasözü ve deyimlere yer vermesi bakımından da önemlidir. Bianchi'nin daha sonra yayımladığı *Le guide de la conversation en français et en turc* (1839; Fransızca ve Türkçe Konuşma Rehberi) adlı yapıtı en özgün çalışmasıdır. J. D. Kieffer ile birlikte hazırladığı *Dictionnaire turc-français* (1835-37, 2 cilt; Türkçe-Fransızca Sözlük) Franz Mesgnien von Meninski'nin *Thesaurus linguarum orientalium* (1680-87, 4 cilt; Doğu Dilleri Sözlüğü) adlı yapıtından, *Dictionnaire français-turc* ise (1843-46, 2 cilt; Fransızca-Türkçe Sözlük) A. Handjéri'nin (Hançeri) *Dictionnaire français-arabe-persan et turc* (1840-41, 3 cilt; Fransızca-Arapça-Farsça ve Türkçe Sözlük) sözlüğünden yararlanılarak düzenlenmiş olmakla birlikte, dönemin benzer

sözlükleriyle karşılaştırıldıklarında birçok bakımdan daha iyi oldukları görülür.

bianco sopra bianco (İtalyancada "beyaz üstüne beyaz"), ilk kez 16. yüzyıl Urbino ve Faenza majolikalarında uygulanan bir bezeme türü. Sıcak görünümlü süt beyazı renkte kalay sır üstüne işlenmiş mat, donuk ve soğuk beyaz renkli desenlerden oluşur. Bu

Bristol işi bir Delft çini tabağı üzerinde *bianco sopra bianco* üslubunda çiçek bezemeli kenar süsü, y. 1750; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra. EB Inc

teknik, daha sonra griye çalan bir zeminin kullanıldığı Röstrand'daki bir İsveç fabrikasında 1745 dolayında geniş çapta uygulanarak yeniden canlandırıldı. Sonraki beş yıl içinde, *bianco sopra bianco*'nun çiçek ve yapraklı dal biçimindeki çok sevilen kenar süsleri Delft, Lambeth ve Bristol'da yapılan ürünlerde taklit edildi. Fransa'da da, mavimsi beyaz zemin üstüne beyaz çiçek desenlerinin yer aldığı Nevers ve Saint-Amand-les-Eaux kaplarında uygulandı. Ayrıca, aralarında Stralsund ve Herrebee'nin bulunduğu bazı İskandinav fabrikalarında da yapıldı.

Biandrata, Giorgio bak. Blandrata, Georgius

Biankouma, Fildişi Kıyısı'nın batısındaki Biankouma ilinde (*département*) kent, 1969'dan bu yana ilin yönetim merkezi. Nimba Dağlarının doğu ucundaki dağlık savan ve plato bölgesinde yaşayan Da (Yakuba) ve Tura halklarının, piring, man-yok, kahve ve hayvan ticareti yaptığı bir merkezdir. Biankouma, yetiştirdiği pek çok yetenekli dansçı ve dokumacı ile unlu düz Nüfus (1975) kent, 4.533; (1975) il, 75.711.

Bianzonglun, Wade-Giles yazımında PIEN TSUNG-LUN (Çince'de "İlkelerin Tartışılması"), Çin'in ilk Budacı düşünürlerinden Xie Lingyun'un, ünlü öğretmeni Daosheng (ö. 434) ile ilgili incelemesi. Bu yapıt, Dao-sheng ile ilgili ender bilgi kaynaklarından biridir. Daosheng'e göre, aydınlanma, çağdaşlarınca betimlendiği gibi adım adım gelişen bir süreç değil, anınsız ve her şeyi kuşatırcaşına yaşanan bir deneyimdir. Gerçeğin bölünmezliğinin *pragna* (bilgelik) öğretisine dayanan bu sav, Çin'de yaygın bir tartışmaya yol açmıştır.

Biarritz, Fransa'nın güneybatısındaki Akıtanya planlama bölgesinde (*région de programmation*) bağlı Pyrénées-Atlantique ilinde (*département*) kent. Bayonne yakınlarında, İspanya sınırından 18 km uzaklıktaki Biskay Körfezinin üzerinde yer alır. Önceleri küçük balıkçı köyü iken, 1854'ten sonra İmparator III. Napoléon ile İspanyol asıllı İmparatoriçe Eugénie'nin çubasıyla gözde

Biarritz'de küçük kayalık yarımada ve nhüm, Fransa
Club Iris

bir kent haline geldi. Sonraki yıllarda Kraliçe Victoria, Kral VII. Edward ve İspanya kralı XIII. Alfonso tarafından da ziyaret edildi. Bu nedenle kent halkı Biarritz'i "kralların dinlence yeri ve dinlence yerlerinin kraliçesi" olarak adlandırır. İliman iklimi, birbirinden güzel kumsal ve manzaraları ile lüks turistik kuruluşları dünyanın her yöresinden turist çeker. Grand Plage kumsalından başlayan gezinti yeri, kuzeybatıya doğru Bask Kıyısına kadar uzanır. Yöre, Bask halk dansları ve gelenekleriyle de ilgi uyandırır. Yaz aylarında nüfusu 4 katına çıkar. Nüfus (1982) 26.579.

biat, BEY'AT olarak da yazılır, İslam toplumunda devlet başkanının (resul ya da veliyyü'l-emr/halife/imam) din hükümlerini kendi önderliği altında yerine getirmeleri için ümmetten aldığı söz, bağlılık yemini. Biat, sözlük anlamıyla bir alışveriş, bir değer karşılığında bir başka değer vermek demektir. İslami bir terim olarak müminlerin, önderleri aracılığıyla Tanrı ile yaptıkları bir alışverişi dile getirir.

Hız Muhammed Akabe biatlarında(*) Medineli Müslümanlardan biat almış, "bunlara karşılık ne var ey Tanrı elçisi?" sorusuna da "Cennet" cevabını vermiştir. Kuran'da da "Allah şüphesiz, müminlerin canlarını ve mallarını Cennet'e karşılık satın almıştır" (Tevbe 111) denerek aynı anlam dile getirilmiştir.

Alışveriş nasıl her iki tarafın rızası ile yapılır ve sonunda "aldım-verdim" denilerek el sıkışırsa, Tanrı ile müminler arasındaki bir alışveriş olarak biat da aynı biçimde yapılır. Hiçbir İslami yönetim biat olmadan kurulamaz. Biat almayan bir devlet başkanı, Müslümanlar tarafından tanınamaz. Alışverişte olduğu gibi biat için de birtakım koşullar vardır. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Hiç kimse biata zorlanamaz. Zorla alınan biatın yasal geçerliliği yoktur. Biat edecekler için biat edeceklerini bilmelidirler. Biat edilen, biat koşullarının gereğini yerine getirmeye, biat edenler onu buna zorlayabilir ya da biatı bozabilirler. Herkese biat edilemez. Biat edilecek kimsenin Tanrı hükümlerini en iyi bilen ve gerekli önderlik niteliklerini taşıyan bir kişi olması gerekir. Kendisinde bu nitelikler olmayanların biat istemeleri zulümdür. İki taraf da biatın koşullarına bağlı kaldıkça biattan dönülemez. Dönülür ya da biata karşın koşulların gereği yerine getirilmezse, bu, Tanrı'ya verilen sözden dönme anlamına geleceği için azabı gerektirir.

Hız Muhammed'in ölümünden (632) sonra, biat genellikle yüksek İslam görevlilerinden oluşan seçicilerin halifelik için benimsedikleri adayı belirtmede kullandıkları bir yöntem haline geldi. Halifelğin dördüncü halife Hz. Ali ile onun soyundan gelenlere ait bir hak olduğuna inanan Şii Müslümanlar ise her imamın kendi ardılına seçmesini benimsyerek biatı reddettiler. Ancak halife

felik kurumu en büyük mezhep olan Sünnilerin elinde kaldığından, biat âdeti devam etti. I. Muaviye'nin (661-680) Arap siyasal yaşamına halifelğin babadan oğula geçmesi ilkesini yerleştirerek biat uygulamasını yasal bir formalite haline getirmesinden sonra bile, biat Tanrı'nın halife olarak seçtiği kişiyi onaylama anlamına gelen dinsel bir eylem biçiminde varlığını sürdürdü.

Bağlılığın bir ifadesi olan biat, genelde bütün İslam dünyasında benimsendi. Yüksek devlet görevlileri çoğu kez yeni halifeyi tanıdıklarını biatü'l-hassa (özel biat) denen el sıkışmayla gösterirlerdi. Buna karşılık daha geniş topluluklar bağlılıklarını biatü'l-amme (genel biat) ile bildirirlerdi. İllerde de resmi olarak biat uygulanırdı. Emeviler dönemiyle birlikte bir halifenin yönetim süresi içinde biatın iki ya da üç kez yinelenmesi kurumlaşmış bir âdet haline geldi. Ortada bir vâris bulunduğu bazı durumlarda, bu kişiye gelecekte bağlı kalınmasını sağlamak amacıyla da önceden biat uygulamasına başvuruldu. Osmanlılarda da biat her saltanat değişikliğinde yalnız ileri gelen devlet yöneticilerinin katıldığı özel bir törenle uygulanırdı.

biatlon, kayak kros ile ateşli silah nişancılığı dallarını kapsayan kış sporları karşılaşması. Bir olasılıkla Avrupa silahlı kuvvetler kayak yarışmalarından türetilmiştir. 1948'de kurulan uluslararası Modern Pentatlon ve Biatlon Birliği her iki spor dalının Olimpiyat karşılaşmaları içine alınmasına çalıştı. 1949'dan sonra modern pentatlon,

Biatlon yarışçısı
French Government Tounal Office

1954'ten sonra da biatlon dallarında yıllık şampiyonalar düzenlenmeye başladı. Biatlon ilk kez 1960'ta Kış Olimpiyat Oyunları programına alındı.

Olimpiyat Oyunları'nda yarışmacılar 20 km'lik bir kros parkurunu geçerler. Bu yol boyunca tek atışlı bir tüfek ve cephaneye taşıyarak tam 4, 8 ve 16 km'lerde ya da yakınlarında işaretlenmiş dört atış yerinde

durarak 100-250 m ilerideki beş küçük hedefe ateş ederler. Uzun mesafeli atışlar yatarak yapılır. Yarışmacılara isabetsiz her atış için ceza verilir. En düşük düzeltilmiş zamanı elde eden oyuncu yarış kazanır.

1968'de dört kişilik biatlon bayrak yarışı da Olimpiyat programına alındı. Bu yarışta her oyuncu 7,5 km'lik turda iki kez atış yapar. 30 cm boyunda beş hedeften oluşan ilk gruba ayakta, 10 cm boyunda beş hedeften oluşan ikinci gruba ise yatarak ateş eder. Her hedef dizisi için oyuncuların sekiz kurşunu vardır. Her isabetsiz atışa 200 m'lik ceza turu verilir. 1974 Dünya Şampiyonası'nda ilk kez uygulanan 10 km'lik bireysel yarış 1980'de Olimpiyat Oyunları'na alındı. Hem Olimpiyat Oyunları'nda, hem dünya şampiyonalarında Sovyet biatloncular üstün durumdadır.

1968'de Büyük Britanya Modern Pentatlon Birliği öncelikle modern pentatlon yarışmacılarını yetiştirmek amacıyla, biatlon denen ve yüzme ile koşudan oluşan bir oyunu daha uygulamaya başladı.

Bibanü'l-Harim, KRALİÇELER VADİSİ ya da KRALİÇE MEZARLARI VADİSİ olarak da bilinir, Yukarı Mısır'da, Teb'in batısındaki tepeler arasında, 19. ve 20. sülalelerin (İÖ 1320-1085) kraliçeleri ile bazı prenslerin mezarlarının bulunduğu vadi. III. Ramses'in (İÖ 1198-66) Medinet Habu'daki tapınağının az ötesinde yer alır. Bilinen 20 tane bezemeli mezarın her biri, genellikle bir giriş koridoru ve birkaç küçük hol ile bunun içindeki bir lahitten oluşur. 18. sülale kraliçelerinin mezarları bezemesizdir ve bunlar Bibanü'l-Harim'den başka yerlerde de vardır.

Bibanü'l-Mülûk, KRALLAR VADİSİ ya da KRAL MEZARLARI VADİSİ olarak da bilinir, Yukarı Mısır'da, Teb'in batısındaki dar ve uzun bir vadide, I. Tutmosis'ten XI. Ramses'e kadar 18, 19. ve 20. sülalelerin (İÖ 1567 - y. 1085) hemen bütün firavunlarının gömülü olduğu mezarlık. Plan ve bezeme yönünden çeşitlilik gösteren 60 mezar, Deyrül-Bahri'nin arkasındaki tepelerde bulunur.

Yeni Krallık dönemi firavunları, mezarlarının güvenliğini sağlamak amacıyla, Deyrül-Bahri'nin arkasındaki tepelerin batısındaki bu ıssız vadiye gizli bir mezarlık kurdular. Tutmosis'ten başlayarak 18, 19 ve 20. sülalelerin firavunları ile bir ya da iki kraliçe ve yüksek görevli, burada dağın derinliklerindeki mezarlara gömüldü. Mezar planları çok çeşitli olmakla birlikte, genelde aşağı

Bibanü'l-Mülûk, Balı Teb, Mısır
Hamer Fotoarchiv-München

doğru inen ve mezar soyguncularını şaşırtmak için derin yarıklarla bölünmüş koridorlardan ve sütunlu oda ya da dehlizlerden oluşur. Mezar odası bu koridorların en ucunda yer alır ve taştan bir lahit içinde firavunun mumyalanmış vücudu bulunur. Bu odanın çevresindeki odalarda, krala öbür dünyada gerekeceğine inanılan malzeme ve mobilyalar bulunur. Duvarlar, çoğunlukla firavunu tanrıların, özellikle yeraltı tanrıların huzurunda betimleyen boyama ya da kabartma sahnelerle, ayrıca firavunun ölüler diyarında yolculuğuna yardım edecek, mezar papirüslerinde bulunanlara benzer resimli büyü metinleriyle donatılmıştır. Her mezarda birkaç tane bulunan bu metinler, firavunun çeşitli sınavlardan geçmek ve büyük tehlikelerin üstesinden gelmek zorunda olduğu ölümden sonraki yaşamıyla ilgili farklı, ama her zaman da çelişkili olmayan görüşleri temsil eder. Örneğin *Yeralı Dünyası Kitabı*'nda firavun, güneş tanrısının sandalında yolculuk etmek ve gecenin 12 saatini simgeleyen 12 mağaradan geçmektedir. *Kapılar Kitabı*'nda güneşin geçmesi gereken girişleri dev iblisler korumakta, garip cin ve ifritler sandala bazen yardımcı, bazen de engel olmaktadır. Mezar odalarının çoğunun tavanı gök cisimlerinin figürleriyle bezenmiştir; bazen de yıldızlarla dolu gökkubbe boyunca Gök Tanrıçası Nut betimlenmiştir.

Vadideki 60 mezarın hemen tümü ilkçağda, çoğu daha mezar sahiplerinin varisleri ya da yakın soydaşlarının egemenliği sırasında mezar soyguncularınca talan edildi. Strabon döneminde Yunanlı gezginler bu mezarlardan 40'ına ulaşmayı başardı. Yalnızca Tutankamon'un, vadinin tabanında yer alan küçük mezarı, sonraları bir Ramses mezarı oyulurken düşen kaya parçalarının altında kaldığı için yağmadan korunabildi.

Tutankamon'un mezarından çıkarılan ve bugün Kahire Müzesi'nde bulunan görkemli hazine, imparatorluğun en gelişkin döneminde büyük bir firavun mezarının ne kadar zengin olabileceğini çarpıcı biçimde göstermektedir. 20 numaralı en uzun mezar Kraliçe Hatşepsut'undur; girişten yaklaşık 215 m içeride ve 165 m derindedir.

Bibaud, Michel (d. 19 Ocak 1782, Côte des Neiges, Montréal yakınları - ö. 3 Ağustos 1857, Montréal), Kanada Fransız

Bibaud, oymabaskı
Public Archives of Canada

edebiyatındaki ilk şiir kitabının ve ilk kapsamlı Kanada tarihini yazan.

Collège Saint-Raphael'de öğrenim gördükten sonra öğretmenlik ve gazetecilik yaptı. Bir aritmetik ders kitabı yazdı ve çeşitli dergiler yayımladı. Bunların en tanınanı, tarih konusundaki yazılarının yayımlandığı *La Bibliothèque canadienne* dergisi-

dir. İlk tarih kitabı *Histoire du Canada, sous la domination française* (1837; Kanada Tarihi: Fransız Egemenliği Dönemi), Kanada'nın kuruluşundan 1731'e değin uzanan dönem ele alır. 1844'te yayımlanan ikinci cilt ise, 1830'a değin gelir. (1830-37 arasında ele alan üçüncü cilt, Bibaud'nun oğlu tarafından yazılmıştır.) Kuru anlatımı ve İngiliz yanlısı tutumu yüzünden kitap, yayımlandığı sırada ilgi görmemiştir. Bibaud, bazı kaynaklardan yeterince yararlanmamakla birlikte, gözlemleri sayesinde, ele aldığı dönemin iyi bir portresini çizebilmiştir. *Épîtres, satires, chansons, épigrammes, et autres pièces de vers* (1830; Manzum Mek-tuplar, Yergiler, Şansonlar, Epigramlar ve Başka Şiir Parçaları) adlı didaktik şiir kitabında, bilgisizlik, paragözlük, tembellik ve kıskançlıkla ilgili dört yergi yer alır.

biber, patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasının *Capsicum* cinsinden, meyveleri sebze ve baharat olarak kullanılan bitkilere, özellikle *C. annuum* türüne verilen ad. Biberin

Kırmızı biber (*Capsicum annuum*)
G. R. Roberts

anayurdu Amerika kıtasıdır. Peru'daki tarihöncesi kalıntılarda varlığına ilişkin ipuçlarına rastlanan biber, Kolomb öncesi dönemde Orta ve Güney Amerika'da yaygın olarak yetiştirilirdi. 1493'te biber tohumları İspanya'ya götürülmüş, oradan da hızla bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Biber (*C. annuum*), 50-100 cm yükseklikte, bir yıllık otsu bir bitkidir. Rengi açık yeşilden koyu yeşile, hatta mora kadar değişen yaprakları uzun oval biçimli ve düz kenarlıdır. Yaprakların koltuğundan çıkan çiçekler erdişidir; tek olarak ya da iki-üç tanesi bir arada bulunan çiçeklerin beş taçyaprağı, çanak yaprağı ve erkek organı vardır. Dişi organ üç-beş meyveyaparaklıdır (karpel). Meyveler, biçim, renk ve tat açısından çok değişiklik gösterir. Biçimlerine dayanarak uzun ve yuvarlak biberler, tatlarına göre de acı, yarı acı ve tatlı biberler olarak üç genel gruba ayrılabilir. Başlangıçta yeşil ya da beyazımsı sarı olan meyvelerin rengi, olgunlaştığında sarı, turuncu, kırmızı, koyu kırmızı, mor ya da morumsu siyaha döner. Meyvenin ortasındaki süngerimsi bölümde yassı, böbrek biçiminde tohumlar bulunur.

Biberin, kiraz biberler (*Cerasiforme* grubu), konik biberler (*Conoides* grubu), kırmızı salkım biberler (*Fasciculatum* grubu), uzun sivri biberler (*longum* grubu) ve dolmalık biberler (*Grossum* grubu) gibi değişik tipleri vardır. Olgunlaşınca kızaran

acı biberlerin çoğu, konik ve uzun sivri biberler grubundandır. Çok yıllık bir biber türü olan *Capsicum frutescens*'in konik meyveleri kurutulup öğütüldükten sonra sirkeyle karıştırılarak acı biber sosu (tabasco) yapımında kullanılır. Uzun sivri biberler grubundan Şili biberi ile Fransız Guyanası'nın Cayenne yöresinden dünyaya yayılan Cayenne biberi de çok tüketilen acı biber çeşitleridir. Daha büyük, genellikle çan biçiminde, dibi üç-dört loblu olan ve rengi sarı ile yeşilin açık ve koyu tonları arasında değişen dolmalık biberler, meyvenin acılaşmaması için, şaşırtmadan yaklaşık 60-80 gün sonra, rengi parlak yeşilken (kırmızı ve sarı pigmentlerin belirmesinden önce) toplanır.

Biberler, ya tohumların doğrudan doğruya toprağa ekilmesiyle ya da seralarda ve sıcak yastıklarda yetiştirilen altı-on haftalık fide-lerin şaşırtılmasıyla üretilir. Ortalama sıcaklık gereksinimi 20-30°C'dir; sıcaklığın yanı sıra ışıık ve nemden de hoşlanır.

Biber, A ve C vitamini yönünden zengin bir bitkidir. Acı biberlere bu acı ve yakıcı tadı veren, meyvenin iç bölümlerinde yoğunlaşmış olan kapsaisin maddesidir. İlk kez 1876'da ayrılıp tanımlanan bu alkaloid mide salgısını artırır; fazla kullanıldığında ise sindirim yollarında iltihaplanmaya yol açar.

Biber, çiğ ve pişmiş sebze olarak yendiği gibi, salça, turşu ve pastırma çemeni yapımında da yaygın olarak kullanılır. Acı biberlerin kurutulup toz haline getirilmesiyle elde edilen kırmızı toz ya da pul biber de çok kullanılan bir baharattır. Biberin iştah açıcı, idrar artırıcı ve uyarıcı etkisi vardır; diştan sürüldüğünde romatizma ağrılarına karşı da etkili olur.

Türkiye'de biberin uzun yeşil, uzun sarı, çarliston, domates biberi, dolmalık sarı, dolmalık yeşil ve iri kırmızı biber gibi çeşitleri ünlüdür. Türkiye'nin hemen her yerinde biber yetiştirilmekle birlikte, kıyı şeridindeki üretim çok daha önemlidir. Seracılığın gelişmesiyle hem üretim büyük miktarlara ulaşmış, hem de biber yılın her mevsiminde bulunabilen bir sebze haline gelmiştir. DİE verilerine göre 1988'de Türkiye'nin dolmalık biber üretimi 470 bin ton, sivri biber üretimi ise 260 bin ton olmuştur. Dolmalık biber üretiminde Aydın, Bursa, Antalya, İçel, Samsun, Hatay, İzmir, Muğla, Adana, Manisa ve Balıkesir illeri başta gelir. Sivri biber üretiminde ise Bursa ön sırayı alır; onu Hatay, İçel, Samsun ve Çanakkale illeri izler.

Biber, Heinrich (Ignaz Franz von) (d. 12 Ağustos 1644, Wartenberg, Bohemya - ö. 3 Mayıs 1704, Salzburg, Salzburg Başpiskoposluğu), besteci ve barok dönemin en önemli keman virtüözlerinden biri.

Ömrünün çoğunu Salzburg başpiskoposunun sarayında geçiren Biber, sıradan bir görevliken vekilharcılığa, daha sonra da müzik yönetmenliğine (1676) getirildi. Bir virtüöz olarak çeşitli ülkelerde konserler verdi.

Biber daha çok, kendi çalgısı olan keman için besteler yapmıştır. Keman ve klavyeli çalgılar için sonatları ile sürekli başlı solo sonatlarının kuruluşu çok sağlamdır. Teknik bakımdan oldukça zor olmalarına karşılık, kemanın olanaklarını zenginleştiren bu yapıtlarda özellikle *scordatura*'dan (özel efektler sağlamak için olağan dışı akort) yararlanılmıştır. Biber'in en ünlü yapıtları Meryem'in başından geçenleri konu alan 15 *Myster Sonatı* ve eşiksiz keman için bestelediği *Sol Minör Passacaglia*'dır. Ayrıca oda müziği için besteleri, konçertoları ve aralarında *Chi la dura, la vince* (1687) adlı bir

operanın da bulunduğu sahne yapıtları vardır.

biberiye (*Rosmarinus officinalis*), HASALBAN ya da KUŞDILI olarak da bilinir, balıbağiller (*Lamiaceae* ya da *Labiatae*) familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen, çok yıllık bitki. Anayurdu Akdeniz bölgesidir; Türkiye'nin de Güney Anadolu Bölgesi'nde yabancı olarak yetiştiği gibi, bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir.

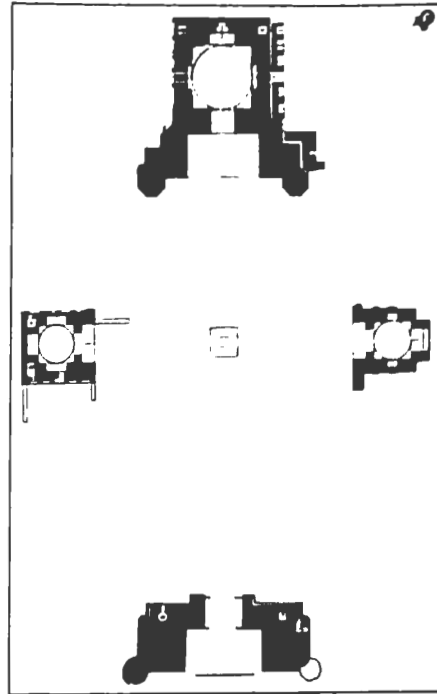
Biberiye, genellikle 1 m yükseklikte ve çalı görünümünde bir bitkidir. 1-2 cm uzunluğundaki ince yapraklarının üst yüzü parlak koyu yeşil, alt yüzü gridir ve kenarları içe

Biberiye (*Rosmarinus officinalis*)
Türhan Baytop Koleksiyonu

doğru kıvrılmıştır; çiçekleri soluk pembemsi mavi renklidir. Yapraklı ve çiçekli dallarından, başlıca bileşeni borneol olan, yüzde 0,3-2 oranında bir uçucu yağ (biberiye esansı ya da yağı) elde edilir. Eski çağlarda biberiye'nin belleği güçlendirdiğine inanılır, hafif uyarıcı özellikleri nedeniyle çeşitli halk ilaçlarının, özellikle toniklerin bileşimine katılırdı. Birçok ülkenin edebiyat ve folklorunda anı ve bağlılık simgesi olan biberiye bugün daha çok baharat olarak kullanılır. Taze ya da kurutulmuş yaprakları ve ince dalları, koku ve tat vermek amacıyla çeşitli et, balık, sebze yemeklerine ve çorbalara katılır, ayrıca vermut yapımında kullanılır. Biberiye esansı ise, çeşitli kozmetik ürünlerin kokulu bileşenidir; deri üstünden uygulandığında ise romatizma ağrılarına iyi gelir.

Bibi Hanım Camisi, Timur'un 1399-1404 arasında Semerkand'da eski bir caminin yerinde karısı adına yaptırdığı yapı topluluğu. Cami olarak anılmakla birlikte 76 m x 63 m boyutlarındaki büyük bir avlunun çevresinde yer alan bir cami, kubbeli iki yapı ve anıtsal bir taçkapıdan oluşur. Bazı kaynaklar yapının medrese olarak kullanıldığını belirtir. Her birim, giriş eyvanı ve arkasındaki kubbeli mekânıyla bağımsız bir yapı gibi durursa da, hepsi birlikte dikdörtgen avlulu, dört eyvanlı bir plan şeması oluştururlar. Zaten kalıntılardan da, bugünkü yapıların birbirine 400 mermer sütunun taşıdığı kubbeli revaklarla bağlandığı anlaşılmaktadır. Timur'un yaşamöyküsünü yazan Şerefeddin Ali, inşaat için 500 kişinin dağlardaki ocaklarda, Azerbaycan, İran ve Hindistan'dan

Bibi Hanım Camisi'nin Ernst Cohn-Wiener tarafından çizilen planı
Ana Yayıncılık Arşivi

gelen 200 ustanın da inşaat yerinde çalıştığı-nı belirtir.

Doğudaki taçkapının, 41 m yüksekliği ve iki yanındaki daire planlı minareleriyle görkemli bir görünüşü vardır. Kapisinin iki yanında sekizgen planlı birer minare bulunan cami, giriş eksenini üstünde batıda, kubbeli iki yapı ise avlunun güney ve kuzey kenarlarında yer alır. Caminin kubbesi oldukça yüksek bir kasnak üstüne oturtulmuştur. Tuğla kaburgalarla oluşturulmuş bu kubbenin altında iç mekânı örten alçak bir tonoz vardır. Taçkapıda ve sekizgen minarelerde mermer, kesme taş ve renkli çini kullanılmış, cami duvarında ise mavi sırlı tuğlalarla yapılmış geometrik bezemelere ve yazıya yer verilmiştir.

Timur dönemi mimarlığının en önemli yapı topluluklarından biri sayılan Bibi Hanım Camisi 1897 depreminde büyük ölçüde hasar görmüş, kubbelere, taçkapının ve minarelerin üst bölümleri yıkılmıştır.

Bibiena, Galli da, ALESSI, BIBBIENA olarak da yazılır, adlarını, Floransa yakınlarındaki Bibbiena'da doğan dedeleri Giovanni Maria Galli'nin (1625-65) doğum yerinden alan, 17 ve 18. yüzyıllarda yaşamış İtalyan sanatçı ailesi. Giovanni Maria Galli, Francesco Albani'nin yanında resim eğitimi gördü ve torunlarının kendilerini adayarak sürdürdükleri tiyatro dekoru sanatının temellerini attı.

Ailenin çeşitli üyeleri, İtalyan geç barok mimarlık ve heykelticiliğinin çok süslü üslubunu serbestçe kullanarak birçok sahne tasarımı gerçekleştirdiler. Bunlarda uyguladıkları perspektif oyunlarıyla elde ettikleri geniş mekân duygusu ve görkemli görünümle şaşkınlık uyandırdılar. Yaklaşık 1690'dan 1787'ye değin Bibiena ailesinin sekiz üyesi, opera gösterileri, cenaze ve düğün törenleri için yaptıkları göz kamaştırıcı dekorlarla Avrupa saraylarının çoğunu büyülediler. Onlara en büyük siparişleri verenler Habsburglar oldu.

Bologna doğumlu Ferdinando Galli Bibiena (1657-1743), Giovanni Maria'nın oğluydu. Carlo Cignani'nin yanında resim, Pardo adıyla anılan Giulio Troili'nin yanında mimarlık öğrendi. Cignani'nin önermesi üzerine Parma dükünün hizmeti-

ne girdi. Bu dönemdeki başlıca yapıtları Colorno Villası ve Bahçesi'ydı. Ama Ferdinando çok geçmeden sahne tasarımlarıyla ünlendi ve tiyatro için çalışmaya başladı. 1708'de Prens III. Carlos'un düğünü için düzenlenen şenliklerde dekorasyon işlerini düzenlemek üzere Barselona'ya çağrıldı. Carlos, VI. Karl adıyla Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tahtına çıkınca, Ferdinando da Viyana'ya gitti. Orada, sarayda ve operada sahne tasarımları ve şenlik dekorasyonları yapmakla görevlendirildi. 1717'de Bologna'ya geri döndüğünde, Clementina Akademisi üyeliğine seçildi. 1731'de Mantova Kraliyet Tiyatrosu'nu (1781'de yandı) inşa etti. Ayrıca çeşitli adlar altında birkaç kez basılan *L'Architettura civile* (1711; Sivil Mimarlık) ve *Varie opere di prospettiva* (1703-08; Çeşitli Perspektif Çalışmaları) gibi kitaplar da yazdı.

Bologna doğumlu Francesco Galli Bibiena (1659-1739), Giovanni Maria'nın ikinci oğluydu. Lorenzo Pasinelli ve Cignani'nin yanında eğitim gördü; Piacenza, Parma ve Roma'da çalıştı, sonra da Mantova dükünün mimarı oldu. Cenova ve Napoli'de bir süre kaldıktan sonra Viyana'ya çağrıldı, orada büyük bir tiyatro inşa etti. Nancy'deki büyük tiyatroyu, Mlizia'nın İtalya'nın en güzel tiyatrosu olarak tanımladığı Verona'daki Teatro Filarmonico'yu ve Roma'daki Teatro Aliberti'yi de o yaptı. 1726'da Bologna'ya döndü ve Clementina Akademisi'nin yöneticisi oldu.

Ferdinando'nun en büyük oğlu Alessandro Galli Bibiena (1687-1769) Parma'da doğdu. 1719'da Pfalz elektörünün saray mimarı ve ressamı oldu. Yapıtları arasında şatonun sağ kanadı ile opera binası (her ikisi de 1795'te yandı) ve Mannheim'daki Cizvit kilisesi vardır.

Ferdinando'nun ikinci oğlu Giuseppe Galli Bibiena (1696-1757) ailenin en sıvırlmış sanatçısıydı. Parma'da dünyaya geldi. Gençliğinde babasıyla birlikte Barselona'ya, sonra Viyana'ya gitti. Babası ayrıldıktan sonra da Viyana'da kalarak görkemli saray şenlik ve törenlerinin düzenlenmesinde çalıştı. Oyunkar ve dans gösterileri için hazırladığı dekorlardan başka, 30'u aşkın soyulu ve hükümdarın cenazeleri için katafalk tasarımları yaptı. 1722'de Münih'te, 1723'te Prag'da çalıştı. 1742'de Viyana Operası için sahne tasarımları yaptı; 1747'de Dresden Operası'nda çalıştı; 1748'de Bayreuth'taki tiyatronun iç mekân tasarımını yaptı ve 1750'de Dresden Operası'nı (1849'da yandı) yeniledi. Berlin'de öldü. Sahne dekorlarını *Alcina* (1716), *Costanza e Fortezza* (1723; Süreklilik ve Dayanıklılık), *Architettura e prospettiva* (1740-44; Mimarlık ve Perspektif) adlı, oymabaskılardan oluşan üç kitapta yayımladı. Ferdinando'nun üçüncü oğlu Antonio Galli Bibiena (1700-74), Mantova'daki Virgiliana Akademisi'nin ve Bologna'daki Teatro Comunale'nin mimarıydı. Ayrıca Viyana sarayında da görev aldı.

Giuseppe'nin oğlu Carlo Galli Bibiena (1728-87) Viyana'da doğdu. Tiyatroyla ilgilenen Bibienlerin bu sonuncusu, ailenin öbür üyelerinin hepsinden çok yolculuk yaptı. 1746-60 arasında Almanya, Fransa ve Felemenk'te, 1763'te Londra'da, 1772'de (beş operasının dekorlarını yayımladığı) Napoli'de, 1774'te Stockholm'de ve 1778'e değin de Petersburg'da çalıştı. Floransa'da öldü.

Tiyatro dekorlarında dayanıklı malzeme kullanmadıkları, saray törenleri için yaptıkları dekorasyonlar da yapıtları gereği geçici

nitelikte olduğu için. Bibiena'ların yapıtlarından bugüne çok az şey kalmıştır. Bunların zenginlik ve görkemi ancak, birçoğu korunmuş olan ve bugün en çok Viyana, Münih ve Dresden'de bulunan çizimlerine bakarak değerlendirilebilmektedir.

Bibila danteli, Doğu Akdeniz adalarında, özellikle Kıbrıs ve Rodos'ta üretilen kaba görünümlü iğne danteli. *Ayrıca bak. dantel.*

Biblioteca Apostolica Vaticana bak. Vatikan Papalık Kütüphanesi

Biblioteca Medicea-Laurenziana bak. Medici-Lorenzo Kütüphanesi

Bibliothèque Nationale bak. Ulusal Kütüphane

bibliyografya, yayınların biçimsel özelliklerini inceleyen bilim dalı. Ayrıca yayınların belirli bir sisteme göre dökümüne de bibliyografya denir. *Ayrıca bak. kaynakça.*

Bibracte, bugün Fransa'nın Saône-et-Loire iline bağlı Mont Beuvray'nin bulunduğu yerde kurulmuş eski Galya kenti. Julius Caesar döneminde Aedui kabilesinin merkeziydi. Caesar'ın İÖ 58'deki ilk Galya seferi, Bibracte'ta Helvet kabilesinin bozguna uğratılmasıyla zaferle sonuçlandı. Augustus yerel gelenekleri ortadan kaldırmak amacıyla İÖ 12'de kent halkını yeni kurdurduğu Augustodunum (Autun) kentine taşıdı.

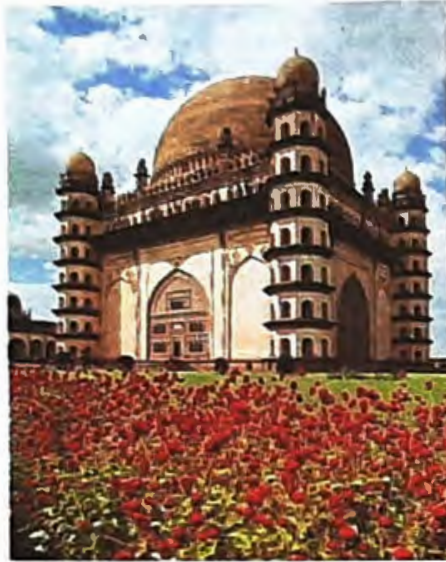
Bibulus, Marcus Calpurnius (ö. İÖ 48), Eski Romalı siyaset adamı. İÖ 59'da Julius Caesar ile birlikte konsüllük yaptı. Senato'daki öbür tutucularla birlikte Caesar'ın toprak yasalarına karşı çıktı. Halkın gösterileri ve tehditleri sonucunda, Caesar'ın önerilerini Senato'da veto etmekten vazgeçti. Ama tasanların yasalasmasını engellemek için, tasanlar lehine bir alamet beklediğini ilan etti. Yerleşik kurallara göre böylece tüm kamu işlerinin durması olanaklıydı; ama bu kez Caesar, Bibulus'un çıkışını görmezlikten geldi. Bunun üzerine Bibulus evine çekildi, konsüllük görevinin son sekiz ayı boyunca Senato'ya gitmedi. Bu sürede kamuya yönelik tek eylemi, Caesar'ın uygulamalarına karşı bildiriler yayımlamak oldu.

Bibulus, Caesar ile Gnaeus Pompeius'un arası açıldığı zaman Pompeius'u destekledi. İÖ 51'de prokonsül olarak Suriye'ye gitti. Pompeius ile Caesar arasında çıkan iç savaş sırasında Pompeius, Bibulus'a İon Denizindeki donanmanın komutanlığını verdi; ama Bibulus bütün çabalarına karşın İÖ 49'da Caesar'ın, ordusuyla birlikte İtalya'dan Epeiros'a geçmesini engelleyemedi. Başarısızlığından ve gösterdiği aşırı çabadan yorgun düşen Bibulus kısa süre sonra öldü.

Bicapur, Hindistan'ın güney kesiminde, Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin kuzeyindeki Bicapur ilinin yönetsel merkezi olan kent. Ortaçağ Hint-İslam mimarlığı örneklerinin bulunduğu önemli bir yerleşimdir. Eskiden Vicayapura (zafer kenti) olarak adlandırılan kent 1294'te Behmeni Sultanlığı'na bağlı bir eyalet merkezi olmadan önce yüzyılı aşkın süre Yadava hanedanının yönetimi altında kaldı. 1489'da Adilşahilerin ilk sultanı Yusuf Adil Şah'ın başa geçmesiyle kentin etki alanı Goa'yı da içine alacak biçimde genişledi. 1686'da Hint-Türk imparatoru Evrengizib'e yenilmelerine karşın Adilşahiler, Dakka üslubunun estetik bakımdan en başarılı örneklerini sergileyen önemli İslam yapıtlarının oluşturduğu

bir miras bırakular. Kubbeli Gol Gumbaz Türbesi ve İbrahim Ravza Anıtmezarı da bunlar arasındadır.

Ana karayolu ve demiryolu bağlantılarından yararlanan modern kentin turizm gelirleri de artmaktadır. Çırcır fabrikaları, yağlı tohum değirmenleri ve sabun, kimyasal madde ve boyalı malathaneleri başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Bicapur'daki ticaret, fen

Gol Gumbaz Türbesi, Bicapur, Karnataka, Hindistan
Mit and Joan Mann-CAMERAMANN INTERNATIONAL

ve sanat okulları Dharvar'daki Karnataka Üniversitesi'ne bağlıdır.

1864'te oluşturulan Bicapur ilinin yüzölçümü 17.056 km²'dir. Don, Krişna ve Malprabha ırmaklarınınca akaçlanır. İlde kireçtaşı çıkarılır; ayrıca tahıl ve hayvan ticareti yapılır. Pamuk, kumdanı ve buğday başlıca tarım ürünleridir. İl merkezi dışında önemli kentler Bagevadi, Bagalkot ve Badami'dir. Nüfus (1991) kent, 186.846; (1981) il, 2.401.782.

Bicar halısı, İran'ın batı kesimindeki Bicar köyü dolaylarında Kürtlerin dokuduğu yer

İran'dan bir Bicar halısı örneği, 20. yy; Neshan G. Hintlan Koleksiyonu, Washington, D.C.
Neshan G. Hintlan, Washington, D.C. Otto E. Nelson-EB Inc.

yaygısı. Ağırlığı, dayanıklılığı, sertliği ve çok zor katlanmasıyla ünlüdür. Gördes düğümüyle yünden dokunan bu halıların çift çözgülü olduğu söylenir. Başka deyişle, çözgüler birbirine çok yakın dizilmiştir ve atkılar çok sık gerildiği için çözgüler, biri öbürünün tam arkasında olmak üzere iki ayrı düzeye yer alır. Aynı özellik Kirman halılarında da görülür ve büyük olasılıkla Bicar halılarında da oradan alınıp uygulanmıştır.

Çoğu Bicar halısı kabaca işlenmiş madalyonlarla bezelidir. Madalyonların içi ve köşeleri desenli olmakla birlikte zeminde yoğun bir kırmızı egemendir. Bazı örneklerde ise sürekli yinelenen örgelere rastlanır. Baklava biçiminde örülmüş bir kafesin gül öbekleriyle iç içe geçtiği *herat* desene çok sık rastlanır. Büyük halılar için örnek olarak çeşitli desen ve bordür parçalarını gösteren dokuma modeli *vagire*'ler çoğunlukla Bicar'dan gelir.

Bicaye, BECAYE olarak da bilinir, Cezayir'in kuzeydoğusunda il (*vilayet*). 1974'te Setif ilinin bir bölümünün ayrılmasıyla kuruldu. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan, batıda Büyük Kabiliye, doğuda da Küçük Kabiliye dağlık kıyı bölgeleri ile sona eren Soummam Vadisini içine alır. Batıdan Tizi Uzu, güneyden Buyra ve Setif, doğudan Ciel illeriyle çevrilidir. Kuzeyde Akdeniz'e kıyısı vardır. Yüzölçümü 3.442 km²'dir. Soummam Vadisinde zeytin, turuncgiller, buğday ve arpa yetiştirilir. İl merkezi ve Hasi Mesud petrol boru hattının son istasyonu olan Bicaye dışındaki önemli kentler Akbou, Timezrit demir cevheri madeninin yakınındaki Sidi Aich ve Kerra'ta'dır. Dağlık kesimde Berberi kabilesi Zuvavalar yaşar. Nüfus (1987) 700.952.

Bicaye, BECAYE olarak da bilinir, eskiden BOUGIE, Cezayir'in Akdeniz kıyısındaki Bicaye ilinin (*vilayet*) merkezi olan liman kenti. Soummam Çayının ağzında yer alır. 660 m yüksekliğindeki Guraya Dağı ve Karbon Burnu, Bicaye limanını korur. Verimli bir ovanın ortasında bulunan kent yılda ortalama 1.000 mm yağış alır. Dağın yamacında kurulmuş olan eski kent, Cezayir kentine giden yol boyunca Fransızların kurduğu yeni kent ile buluşur. İş ve sanayi merkezleri bu kesimdedir.

Kent çevresinde, Romalı eski askerlerin kurduğu küçük Saldae kentinin kalıntıları vardır. Ayrıca Berberi Bicaye kabilesine ait yerleşimin izlerine rastlanır. Hammadilerin müstahkem başkenti de 1067'de burada kurulmuştur. Ortaçağda bir korsan üssü durumuna gelen Bicaye çeşitli devletlerin mücadelesine sahne oldu. Bu dönemde Avrupa ile ticarete başladı; Avrupa'ya ilk mum (Fransızca *bougie*) Bicaye'den geldi. 1510-55 arasındaki İspanyol işgali ile bunu izleyen Osmanlı ve Cezayir egemenliği sırasında önemini büyük ölçüde yitirdi. Ama Fransız işgulinden (1833) ve limandaki yeni düzenlemelerden (1905-09) sonra yeniden önem kazandı.

Bicaye günümüzde Kabiliye bölgesinin işlek bir pazar kentidir. Limundan demir cevheri, fosfat, zeytinyağı, şarap ve mantar ihrac edilir. Hasi Mesud'dan gelen petrol boru hattının 1959'da buraya ulaşmasıyla, Sahra petrolünün gemilere yüklendiği önemli bir liman haline gelmiştir. Nüfus belediye, 114.534.

Bicaz, Romanya'nın kuzeydoğusundaki Neamț iline (*județ*) bağlı kent. Bicaz ve Bistrița ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Bistrița Irmağı üzerindeki bir barajın oluşturduğu Bicaz Gölünün güney ucundadır.

Kuzeybatıdaki Rodna Dağlarından doğan Bistrița (ışık saçan ırmak) üzerinde, Bicaz ile Buzău arasında 13 hidroelektrik santral bulunur. Bunların en büyüğü Bicaz'dadır. Kentin başlıca sanayi ürünleri çimento ve asbest levhadır. Turistlerin uğrak yeri olan Bicaz boğazlarındaki derin aşınmaya uğramış kireçtaşı yapılarının çevresi, doğayı koruma alanı olarak belirlenmiştir. Nüfus (1982 tah.) 9.884.

Bichat, Marie-François-Xavier (d. 11/14 Kasım 1771, Thoirette - ö. 22 Temmuz 1802, Lyon, Fransa), insan vücudunun dokuları üzerindeki sistemli çalışmalarıyla histolojinin (dokubilim) kuruluşuna katkıda bulunan Fransız anatomi ve fizyoloji bilgini.

Bichat, bir oymabaskıdan ayrıntı
H. Pöggendorff

Bichat, hücrenin canlılardaki işlevsel birim olarak henüz tanınmadığı ve gözlenmediği bir dönemde, vücuttaki her organın doku olarak adlandırdığı basit ve işlevsel birimlerin farklılaşması sonucunda oluştuğunu ilk öne sürenlerden biri oldu. Mikroskop kullanmamasına karşın, değişik düzenlemelerle değişik organları oluşturan, ayrı yapı ve özelliklerde 21 çeşit dokuyu tanımladı ve bu bulgularını *Traité des membranes* ad (1800; Zarlal Üzerine İnceleme) derledi.

Bichat, Lyon'daki Hôtel Dieu'nün başcerrahı Marc-Antoine Petit'nin yanında anatomi ve cerrahi öğrendikten sonra, 1793'te Paris'e giderek, cerrah ve anatomi bilgini Pierre-Joseph Desault'nun önce öğrencisi, sonra asistanı oldu. 1795'te Desault ölünce, hocasının başladığı *Journal de chirurgie*'nin (Cerrahi Yıllığı) dördüncü cildini tamamladı ve yazarın yaşamöyküsünü de ekleyerek yayımladı. Hôtel Dieu'deki bekimlik yıllarında, klinik gözlemlerinin yanı sıra, çeşitli organlarda hastalıklardan ileri gelen ölüm sonrası değişiklikleri inceledi. *Recherches physiologiques sur la vie et la mort* (1800; Yaşam ve Ölüm Üzerine Fizyoloji Araştırmaları), *Anatomie générale* (1801; Genel Anatomi) adlı yapıtlarını ve *Anatomie descriptive*'in (1801-03; Tanımlamalı Anatomi) ilk iki cildini yayımladı; bu yapıtların üçüncü cildi, ölümünden sonra öğrencileri tarafından tamamlandı. Napolyon'un emriyle, Bichat'nın büstü Hôtel Dieu'ye, Desault'nun büstünün yanına yerleştirildi.

Bickel, Frederick McIntyre bak. March, Fredric

Bickerstaffe, Isaac (d. y. 1735, İrlanda - ö. y. 1812), fars ve komik operaları 18. yüzyıl sonlarında çok tutulan İrlandalı oyun yazarı. Adının, daha önce Jonathan Swift tarafından benimsenen, aynı zamanda *Tatler* adlı dergideki yazılarında Joseph Addison ve Sir Richard Steele tarafından kullanılan takma adla görünürde hiçbir ilişkisi yoktur.

Bickerstaffe, tiyatro alanındaki ilk başarılı yapıtı olan *Love in a Village*'dan (1762;

Köyde Aşk) sonra, Samuel Richardson'ın *Pamela or Virtue Rewarded* (1740; Pamela ya da Ödüllendirilen Erdem) adlı romanına dayanarak yazdığı *The Maid of the Mill* (Değirmendeki Kız) ile *The Padlock* (Asma Kilit) ve *The Hypocrite* (İkiyüzlü) gibi birçok yapıtı verdi. Açık sözlü bir aşırımacı olan Bickerstaffe başarısını canlı liriklerine ve kıvrak diyaloglarına borçludur.

Bickerstaffe'in geleceği, o dönemde idamı gerektiren bir suç olan sodomiyle suçlanması (1772) üzerine karardı. Bir olasılıkla Fransa'da yıllarca yoksulluk içinde yaşadı. Ölüm yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

Bicnor, Hindistan'ın kuzey kesimindeki, Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi, kent. Bicnor ili, Ganj Irmağı yakınında, Delhi'nin kuzeydoğusunda yer alır. Delhi ile karayolu ve demiryolu bağlantısı vardır. Tarım ürünleri pazarlanan bir merkezdir; dokuma ipliği üretimiyle de ünlüdür. 1801'de İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'na devredilmiştir.

Bicnor ilinin yüzölçümü 4.852 km²'dir. Ganj Irmağı ve Himalayalar'ın etekleri arasında uzanır. Ramganga ve Khoh ırmaklarının akaçladığı bölge, kuzeydoğudaki bazı yıllar dışında genellikle düzlüktür. Kuzeyin bir bölümü salağacı ormanlarıyla kaplıdır. Sulama yapılan yerlerde tahıl, şekerkamışı ve başka ürünler yetiştirilir. İl, önemli bir şeker üretim bölgesidir. En büyük kentleri Bicnor, Nagina ve Necibabad'dır. Nüfus (1981) kent, 56.713; il, 1.939.261.

Bicol Yarımadası, Filipinler'in Luzon Adasının güneydoğu kesiminde yarımada. Derin koyları, büyük burunları ve uzun kıyı şeridiyle düzensiz bir biçimi vardır. Yüzölçümü yaklaşık 12.070 km²'dir. Önemli bir pirinç merkezi olan geniş, alçak bir bölge biçimindeki Bicol Ovası ile volkanik yaylalardan oluşur. Albay, Camarines Sur, Camarines Norte ve Sorsogon illerini içine alır. Sulak bir arazisi olması nedeniyle nüfusu yoğundur. Halkın büyük bölümü kırsal kesimde yaşar ve tarımla uğraşır. Yarımada, Filipinler'de nüfus bakımından beşinci sırada yer alan etnik topluluk Bikolların yurtdur. Eğitim ve ticaret merkezi, Camarines Sur ilindeki Naga'dır. Camarines Sur ve Camarines Norte illerinde yer alan Bicol Ulusal Parkı 52 km²'lik alan kaplar. Yarımada öteden beri Filipin komünistlerinin kalesidir.

biçerbağlar, ekinleri biçtikten sonra demetler halinde bağlayan tarım makinesi. Bağlama işleminin otomatik olarak yapıldığı ilk biçerbağların patenti 1850'de verilmişti. 1880'de geliştirilerek piyasaya sürülen atlı biçerbağlar ise 20. yüzyılın başlarına değin hasat kaldırmakta kullanılan başlıca araç olarak kaldı. Bu makinede ekin demetlerini bağlayan iplerin düğümlenmesi işlemi 1892'de elle yapılmaktan kurtarılıp mekanikleştirildi. Ekinlerin başını keserek kesimlikleri dövmek üzere üst bölümdeki bir tablaya aktaran harman makinesi(*) ile biçerbağlarlar, biçerdöverin geliştirildiği 1930'lara değin en yaygın kullanılan tarım makineleriydi. Ekinlerin tel yerine ipe bağlandığı biçerbağlarlar günümüzde de birçok ülkede kullanılmaktadır.

biçerdöver, ekinlerin biçilmesi ve dövmesinde kullanılan gelişkin tarım makinesidir. Biçerdöverin ilk örneği, 1836'da Michigan'da geliştirilen daha sonra da California'da kullanılmaya başlanan biçer ile döverin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve atla çekilen bir ağıttı. Biçerdöver kullanımı,

1930'larda traktör çekişli modellerin geliştirilmesine değin yaygınlaşmadı. 2,5-3,5 m biçme düzeneekli özitmeli makineler ise 10 yıl sonra ortaya çıktı. Önceleri yalnızca buğday hasadında kullanılmak üzere geliştirilen biçerdöverden, sonraları öteki pek çok tahılın hasadında da yararlanılmaya başlandı.

Biçerdöverlerin temel tasarımı, biçtiği ekin, araç tarlada ilerledikçe çalışacak biçimde düzenlenmiş bir dövcüye aktaran eski biçerbağlar aygıtının geliştirilmiş haline dayanır. Harman makinesi bölümündeki biçme ve kaldırma aygıtları, ekin en düşük saman oranıyla toplayacak biçimde düzenlenmiştir. Bir dövmeye merdanesi (batör) de tahılı içbükey bir düzeye sürterek sap ve tanelerinin ayrışmasını sağlar. Tanelerin bir bölümü ile kıyılmış saplar, samanlarla birlikte sarsaklara gider ve burada taneler sarsılarak dışarı alınıp temizleme kalburuna aktarılır. Bu bölümde taneler eleklerin ve basınçlı havanın yardımıyla saman kırıntılarından ayrılır ve temizlenir. Temiz taneler bir kepçe içine düşer ve buradan da bir taşıyıcıyla, aracın üstündeki bir bölüme aktarılacak depolanır. Ayıklanan saman, ya biçerdöverin arkasındaki balyalama bölümüne geçirilir ya da kıyılarak vantilatör benzeri bir aygıtla toprağa saçılır. Kimi biçerdöverlerin dik yamaçlarda iş görebilmeleri için hidrolik silindirelerle desteklenmiş gövdeleri vardır. Gövde düzeyi böylece otomatik olarak ayarlanır.

Biçitr (ü. 17. yy. Hindistan), İmparator Cihangir (hd 1605-27). Şah Cihan (hd 1628-57/58) ve belki de Evrenşah'ın (hd 1659-1707) egemenlikleri sırasında etkinlik gösteren Babürlü saray minyatürcüsü. Büyük bir olasılıkla sarayda yetişmişti. Elinden çıktığı bilinen ilk yapıt 1615 tarihli dir ve olgun bir üslubu belli eder. 1660'larda da Biçitr'in hâlâ minyatür yapmayı sürdürdüğü kabul edilebilir. 1616'da yaptığı Cihangir'in bir minyatürüne koyduğu kendi portresinden 30 yaşlannda bir kişi olduğu görülür. Babürlü saray minyatürcüleri içinde en parlak üslup onunkidir. Portrelerinde ve büyük olayları konu aldığı minyatürlerindeki görkemli resimiyet ve kumsuz teknik olağanüstüdür. İlk yapıtlarındaki bazı yumuşak ve romantik özelliklere karşılık, daha sonrakilerde kesin ve sert çizgiler, resme soğuk bir etkinlik kazandıran parlak renkler öne çıkar. Biçitr, bazı örneklerini özenle kopya ettiği Avrupa resmine ve baskılarına duyduğu ilginin etkisiyle, kendi yapıtlarında da figürleri gölgelerek hacimlendirmiş ve Avrupa sanatına özgü çıplak çocuk melek figürleri (*pumi*) kullanmıştır. Öteki saray minyatürcüleri gibi, Hindistan manzaralarını Avrupa perspektif anlayışı içinde resimlemiştir. Bu da büyük bir olasılıkla Avrupa sanatının etkisiyle başvurduğu bir uygulamadır. Bunlarla birlikte Biçitr'in minyatürleri, yaşadığı çevre ve dönemi olağanüstü bir biçimde yansıtır.

biçim, nesnelerin, dış görünüşü; metafizikte, bir nesnenin, gizil ilkesi olan maddeden ayrıt edilen etkin, belirleyici ilkesi.

Platon, bugün biçim sözcüğüyle karşılanan *eidōs* terimini bir şeyi o şey yapan kalıcı gerçeklik ile sonlu ve değişmeye uğrayan tikelleri ayırmak için kullanmıştır. Platoncu biçim kavramı da Pythagorasçı kurama dayanır. Bu kurama göre, nesnelere ayrıt edici özelliklerini veren maddi öğeler değil, Pythagoras'ın sayılar olarak adlandırdığı

kavranabilir yapılardır. Platon bu kuramdan yola çıkarak "öncesiz ve sonsuz biçim" kavramını geliştirdi; bununla, maddi ya da duyulur nesneler tarafından yalnızca "kavranan" ya da "taklit edilen" değişmeyen özü kastediyordu. Platon'a göre, öncesiz ve sonsuz biçimler, elle tutulur olmamakla birlikte, maddi nesnelere göre daha yüksek bir gerçeklik düzeyindeydi.

Madde (*hypokeimenon* ya da *hyle*) ve biçim (*eidos* ya da *morphe*) arasındaki ayrımı ilk kez ortaya koyan Aristoteles'tir. Aristoteles Platoncu soyut biçim kavramını reddederek, her duyulur nesnenin hem madde, hem de biçimi içerdiğini ve biri olmadan öbürünün de var olamayacağını ileri sürdü. Aristoteles'e göre madde, kendi içinde bir nesne değil, nesnelerin oluşumunda bulunan farklılaşmamış temel öğedir. Tikel nesnelerin bu temel öğeden oluşmaları, farklılaşma süreci ile gerçekleşir; bu süreç içinde belirli biçimler alan nesneler de kavranabilir dünyayı oluşturur. Madde gizil öğe, biçim ise gerçekleşen öğedir. Aristoteles daha da ileri giderek, birincil ya da hareket etmeyen bir hareket ettiricinin yani maddeden ayrı, ebedi ve değişmez saf bir biçimin varolduğunu da iddia eder (*bak. hilomorfizm*).

Aristoteles'e göre bir şeyin maddesi, o şey var olduğu andan başlayarak onu oluşturan öğelerdir; biçim ise, bu öğelerin düzenlenip sıralanmasıyla ortaya çıkar. Böylece, tuğlayla harç maddesi, bir biçim verildiğinde ev, bir başka biçim verildiğinde sur haline gelir. Bu maddeler gizil olarak dönüşebilecekleri herhangi bir şeydirler; ne olacaklarını belirleyen biçimdir. Burada "madde" görelî bir terimdir; yığılmış tuğlalardan biri gizil olarak bir evin parçasıyken, aslında da bir tuğla, yani biçim ve maddenin bir bileşimidir. Kil tuğlanın, tuğla evin ya da surun maddesidir. Madde gizil olarak bir nesnedir, ama yalnızca doğru biçim verildiğinde bu nesneye dönüşebilir.

Aristoteles'in biçim kavramıyla ereksel görüşü birleştiğinde, biçimsel gelişmenin bir yönü olduğu ve bazı şeylerin öbürlerine göre daha gerçek olduğu sonucuna varılır. Tuğla kilden, ev de tuğladan daha gerçektir.

Yapıtları skolastik geleneğin doruk noktasını oluşturan Aquinolu Tommaso, Aristotelesçi biçim kavramını Hristiyanlığa uyguladı; ayrıca biçim kavramının içeriğinde daha ileri ayrımlara da gitti. Örneğin, Tommaso'ya göre "rastlantısal biçim", nesnenin özü tarafından belirlenmeyen bir niteliği, "duyulur biçim" de duyu algısı ile maddeden ayrırt edilebilen bir biçim ögesiydi. Johannes Duns Scotus ve Ockhamlı William gibi başka bazı skolastik filozoflar da Aristotelesçi biçim kavramını kullandılar, ama hiçbir Tommaso kadar etkili olamadı.

Alman filozof Immanuel Kant'a göre, biçim zihnin bir özelliğiydi; birey tarafından maddi nesneye yükleniyordu. *Kritik der reinen Vernunft* (1781; Saf Usun Eleştirisi) adlı yapıtında, mekân ve zamanın duyarlılığın iki *a priori* biçimi olduğunu ileri sürdü; insanın kendi başına zaman ve mekân deneyimi olmasa bile insanın mekân ve zaman dışı deneyimi olamayacağını savundu. Kant ayrıca, anlama yetisinin yapısal öğeleri olan 12 temel kategori belirledi.

Mantıkta biçim her zaman temel kavram olmuştur. Mantığın, konu içeriğinden bağımsız olarak, kanıtlamanın kurallarının araştırılması olduğu ve kanıtlamanın doğru-

luğunun, biçimsel özelliklerine ve bağlantılarına bağlı olduğu kabul edilir. Mantık bu anlamda biçimsel olduğu için Aristoteles'ten bu yana mantıkçılar, önermelerin ve kanıtlamaların konularından bağımsız biçimlerini ortaya koymak amacıyla simgeler kullanmış, bu yolla mantığı matematiğin içinde özümlmek istemişlerdir. Bazıları daha da ileri giderek matematiğin mantığa indirgenebileceğini iddia etmişlerdir. Özel işaretlerin kullanımı mantıksal biçimi sergileme açısından yararlıysa da, belirli bir önermenin tek bir biçimi olduğunu var saymak gibi yanlış görüşlere de yol açmıştır. Ayrıca bir önermenin kanıtlamada oynadığı rolün onun biçimine bağlı olduğu ya da bir önermenin mantıksal biçiminin dilbilimsel biçiminden apayrı olduğu gibi (dil doğasına ancak çok yüzeysel bir yaklaşımla açıklanabilecek) yanlışlara da yol açabilir. Önermelerin mantıksal biçimleri, yanlışlıkla bunların iskeleti olarak anlaşılmıştır; oysa önerme biçimleri, çeşitli kanıtlama ve çıkarım türleri içinde 'mantık yürütme yolları' olarak düşünülmelidir.

Biçim kavramı başka birçok disiplinde, özellikle de eleştiri açısından büyük önem taşır. Örneğin edebiyatta, yazarın konusunu sunmakta kullandığı şema, yapı ya da türe (roman, kısa öykü, vecize, sone ya da bir Japon şiir biçimi olan *haiku* gibi) işaret edebilir. Yapıtın iç yapısı da biçim kapsamında düşünülebilir. Eleştiri gözüyle bir yapıtın başarsı, büyük ölçüde, sanatçının içerikle iç yapıyı dış biçimin çerçevesi içinde bütünleştirebilmesine bağlıdır. Grafik sanatların eleştirisinde biçim kavramı, renk ya da dokuya sağlanan etkiden farklı olarak teknik ya da kütle ile elde edilen etki için kullanılır. Heykelticilikte ve öteki plastik sanatlarda elle tutulur gözle görülür hale gelen biçim, düzenlemenin temel öğesidir.

biçim psikolojisi *bak. Gestalt psikolojisi*

biçimbilim (biyoloji) *bak. morfoloji*

biçimbilim, MORFOLOJİ olarak da bilinir, sözcüklerin iç yapılarını inceleyen dilbilim dalı. Diller, sözcükleri oluşturan öğelere ya da anlambirimlere (monem) göre büyük farklılıklar gösterir. İngilizceden birçok örnek verilebilir; *re- place* ve *-ment* öğelerinden oluşan *replacement* ("yerine koyma") ya da *walk* ve *-ed* öğelerinden oluşan *walked* ("yürütmek" + geçmiş zaman) gibi. Türkçede de sözcükler oluşturuca öğelere ayrılır; "yapı-sal-cı-lık", "ön-gör-ül-dü" gibi. Birçok Amerika Yerli dili, biçimbilim açısından oldukça karmaşık bir yapı gösterir. Vietnam dili ya da Çince gibi dillerde ise böyle bir yapı ya pek az gelişmiştir ya da hiç yoktur. Biçimbilim, бүкүн(*) ve türetme(*) gibi dilbilgisi işlemlerinin incelenmesini içerir. Бүкүн işlemleri, kişi, zaman, durum gibi kategorileri gösterir; örneğin İngilizcede *sings* ("şarkı söylüyor") sözcüğü sonuna tekil üçüncü kişiyi belirten -s bitimini alır. Түретме, var olan sözcüklerden yeni sözcükler oluşturulmasıdır; örneğin İngilizcede *sing*'den ("şarkı söylemek") *singer* ("şarkıcı") gibi. Türkçede ise "göz"den türetilen "gözlük", "gözlükçü" ve "gözlükçülük" örnek gösterilebilir.

biçimbilimsel sesbilim, MORFO(FO)NOLOJİ ya da MORFO(FO)NEMİK olarak da bilinir, biçimbilim(*) ile sesbilim(*) arasındaki ilişkiyi inceleyen dilbilim dalı. Biçimbilimsel sesbilim genellikle farklı dilbilgisel işlevleri belirten anlambirimlerde (monem) görülen sesbilimsel değişiklikleri inceler.

biçimbirim, MORFEM olarak da bilinir, anlamlı olan en küçük dil birimi ya da en

küçük gösterge biçiminde tanımlanan anlambirimin (monem) dilbilgisini ilgilendiren türü. Anlambirimin sözlüğü ilgilendiren öbür türüye sözlükbirim (leksem) olarak adlandırılır. Örneğin Türkçede "sevimsizlik" sözcüğünde iki anlambirim vardır: "Sevimsiz, dilin sözlük bölümünü ilgilendiren bir sözlükbirim; "-lik" ise dilbilgisinin ilgi alanına giren biçimbirimdir (yani ekler, bağlaçlar vb biçimbirim olarak adlandırılır). Bir biçimbirimin çeşitli gerçekleştirmelerine ya da bir başka deyişle, bir biçimbirime ilişkin gösteren düzleminin kapsadığı değerlerin her birine de biçimbirimsel değişke(*) adı verilir; örneğin, Türkçedeki "-miş'in "-mı", "-mı", "-muş", "-muş" gibi biçimleri, biçimbirimsel değişkelerdir.

ABD'li bazı dilbilimciler biçimbirim terimini, Avrupalı yapısal dilbilimcilerin benimsedikleri anlambirim terimiyle eşanlamlı kullanmaktadırlar.

biçimbirimsel değişke, ALOMORF olarak da bilinir, dilbilimde bir biçimbirimin(*) bağlamsal değişkelerinin her biri. Örneğin Türkçedeki belirli geçmiş zaman biçimbiriminin sekiz değişkesi vardır; "al-dı", "ver-di", "vur-du", "sür-dü", "sat-tı", "git-ti", "coş-tu", "düş-tü".

biçimcilik, FORMALİZM olarak da bilinir, 20. yüzyıl Alman matematikçilerinden David Hilbert tarafından ortaya atılan ve matematik biliminin, formüllerin taşıdığı anlamlarla hiç ilgilenmeksizin yalnızca formüllerin kurulmasına ve kullanılmasına ilişkin kurallara indirgenebileceğini öne süren düşünce okulu. Biçimcilere göre, matematiksel düşüncenin temel nesnesi, matematik simgelerine yüklenebilecek anlamlar değil, bu simgelerin kendisidir. *Karş. mantıkçılık; sezgicilik*.

biçimcilik, sanatta, nesnelerin bezemesel ya da simgeci kaygılarla, doğal görünüşleri yerine soyut geometrik biçimler aracılığıyla betimlenmesi ve biçimlerin aynı nedenlerle gitgide tek bir geleneksel tipe indirgenmesi. Biçimcilik "stilizasyon" ile eşanlamlı olmakla birlikte, hiçbir şeyi betimlemeyen biçimlerin özürce düzenlenmesi anlamına gelen 20. yüzyılın "soyut sanat" kavramından ayrırt edilmelidir.

Biçimciliğin her iki anlamdaki örnekleri eski zamanlardan başlayarak Neolitik heykelticilerde, Afrika ve Okyanusya'daki ağaç heykel ve maskelerde, ilkel çömleklerde, tunç ve yeşimden Çin figürlerinde, Doğu'nun halı desenlerini oluşturan simge-nesnelerde bulunabilir. Dinsel sanat, Bizans mozaikleri ile Rus ikonlarındaki ve Uzakdoğu'nun Budacı heykel sanatındaki gibi, duruşlarından ve giysilerinden hemen tanımlanabilen figürleri (örn. Meryem'in mavi giysisi, baş üzerindeki hale, lotustan yapılmış taht) ortaya çıkarmıştır. Bir sanat kavramı olarak biçimcilik aslında 20. yüzyılda, sanatın bir betimleme, ifade ya da toplumsal gelişme aracı olmasına, gerçeklik ve bilgi aktarmanın bir yolu olarak kullanılmasına ya da ahlaksal kaygılarla yapılmasına karşı ortaya çıkmıştır. Biçimciler sanatın bu araçları doğrultusunda kullanılabileceğini yadsılamakla birlikte, bu tür işlevlerle yüklendiğinde gerçek niteliğini yitirdiğini inanırlar. İlkeleri "yaşam için değil, sanat için sanat" olarak özetlenebilir. Biçimcilere göre sanat, zevk almak, tadına varmak, çizgi ve renkleri, müzikli nağmeleri, sözcükleri ve bunların bileşiminden oluşan karmaşık düzenlemeleri algılamak için vardır. Her ne kadar, bu ortamlar aracılığıyla yeryüzündeki nesneler betimlenebilir, yaşamsal sahneler tanımlanabilir, duygular ifade edilebilirse de, sanatın temel amacı açısından bunlar önem-

siz kalır. Sanat, bir öyküyü anlatmak ya da dünyayı betimlemekten çok, yalnızca renkleri, sesleri ve sanat ortamındaki daha başka olguları sunmaya yatkındır. Daha çok görsel sanatlara yönelen biçimciler bir sanat yapıtında, hiçbir parçanın göz ardı edilemeyeceği organik bir bütünlük ve bu bütünlük içinde karmaşıklık, çeşitlilik, gelişim ve dengenin sağlanması gibi temel nitelikler ararlar. Bu anlayışın örnekleri kübizm, gerçekçilik ve vortisizm akımlarının resimlerinde görülür.

Mimarlıkta ise biçimciliğin, Dor, İon ve Korint düzenindeki sütun ve alınlık gibi öğelerle klasik Yunan ve Roma mimarlığı-

Bitkilerin biçimlenmesinin temeli, farklılaşmalı büyüme süreçlerine dayanır. Embriyonun kalıcı dokuları, çevreye bağlı olarak önemli değişiklikler geçiren bir biçimlenme potansiyelinden doğar ve bitkinin yaşamı boyunca yeni organlar oluşturmaya sürdürür. Hayvanların biçimlenmesi ise büyüme süreçleri ve hücre hareketleriyle gerçekleşir. Embriyonun en erken süreçlerinde sabit bir kalıp oluşur; canlının biçimi, boyutları ve tüm organ bileşenleri bu kalıpta belirlenmiştir. Organlar bir kez oluşuktan sonra, bu kuralın dışına çıkan birkaç ayrıksı canlı dışında, artık yeni organlar oluşmaz. Ayrıca bak. doku oluşumu; organ oluşumu.

Le Corbusier'in tasarladığı Notre - Dame - du - Haut Kilisesi, 1950-51; Ronchamp, Fransa

George Horton - Photo Researchers

nın temel bezeme düzeninden yola çıkıp Rönesans ve yeni-klasik dönemlerinin yorumlarından geçerek günümüze ulaştığı söylenebilir. Modern mimarlıkta 1952'lerde, işlevselsellik ya da Uluslararası Üslup'tan(*), heyselsi kitlelerle, hareketli mekânlarla, farklı malzemelerle sağlanan bezemesel etkilerle ve strüktürel sistemlerin çıplak bırakılmasıyla kendini gösteren anıtsal bir biçimciliğe kayıldığı görülür. Daha önceleri olumsuz bir anlamla yüklenen, işlev, strüktür ve mekân değerlerini ikinci plana atarak tasarım eylemini büyük ölçüde biçim yaratma uğraşına indirgeyen biçimci davranış, F. L. Wright'ın New York'taki Guggenheim Müzesi'nde adeta somutlaşır. Le Corbusier'nin Chandigarh'taki özgün yapıtları ile Ronchamp'daki Notre-Dame-du-Haut Kilisesi, Pier Luigi Nervi'nin İtalya'daki betonarme strüktürlerinin karmaşık eğrilikli geometrisi, Mies van der Rohe'nin dikdörtgen mekânları, Philip Johnson'ın Connecticut'taki New Canaan'da bütünüyle camdan yaptığı kendi evi gibi örneklerde biçimcilik kaygısının ağır bastığı görülür. Günümüzde ise, post-modernizm(*) bilinçli olarak biçimci anlayışta ürünler vermektedir.

biçimlenme (kimya) bak. uzamsal biçimlenme

biçimlenme, MORFOGENEZ olarak da bilinir, hücrelerin, dokuların ve organların farklılaşmasına dayanan embriyolojik süreçlerle bir canlının kendine özgü biçimine kavuşması ve organ sistemlerinin, bir yandan canlının taşıdığı genetik "kopya"ya, öte yandan çevre koşullarına uygun olarak gelişmesi.

biçimsel sistem, FORMEL SİSTEM olarak da bilinir, mantıkta ve matematikte, terimlerin ve bir aksiyomlar kümesinden çıkarım yoluyla elde edilmiş ilişkilerin oluşturduğu kuramsal yapı. Bir biçimsel sistemde şu öğeler vardır: 1) İlkel simgeler; 2) kurma kuralları; 3) aksiyomlar; 4) çıkarma kuralları. Örneğin, tipik bir sistemde şunlar öngörülür: 1) $\sim, \supset, \wedge, \vee, \rightarrow, \leftrightarrow$, parantezler, $p, q, r, s, \dots$ gibi simgeler; 2) bu simgelerin yan yana getirilmesiyle deyimler oluşturulmasını sağlayan kurma kuralları; 3) örneğin $[p \supset q] \supset [(q \supset r) \supset (p \supset r)]$ gibi aksiyomlar; 4) örneğin değiştirim (ikame) kuralı ve *modus ponens* (ayırma) kuralı gibi çıkarım kuralları. Sistemde, böylece, ilkel simgelerden oluşan ve aksiyomlardan, kurma kurallarına uygun olarak elde edilmiş deyimler bulunur.

Bir aksiyomatik sistemde ilkel simgeler tanımlanmaz; öteki bütün simgeler ise ilkel simgeler cinsinden tanımlanır. Örneğin tamsayılarla ilişkin Peano postülatlarında 0 ve 1 ("bir fazlası") simgeleri ilkel simgelerdir; 1 ve 2 tamsayıları ise $1 = 0' + 1$ ve $2 = 1' + 1$ olarak tanımlanır. Geometride de, benzer biçimde, "nokta", "çizgi" ve "üzzerinde olmak" gibi kavramlar genellikle ilkel terimler olarak ele alınır.

İlkel simgelerle oluşturulan deyimlerden bir bölümü düzgün deyim olarak adlandırılır; düzgün deyimlerin kimileri de aksiyom olarak seçilir. Bir deyim, öncül olarak alınan bir ya da birden çok deyimden çıkarım yoluyla elde edilmesine ilişkin kurallar baştan belirlenmiştir. Böyle bir sistemde, her biri ya bir aksiyom olan ya da daha önceki deyimlerden çıkarım yoluyla elde edilmiş olan düzgün deyimlerin

oluşturduğu bir sonlu dizi aracılığıyla kanıtlanabilen deyimlere teorem adı verilir.

Bir biçimsel sistem, simgeler üzerinde gerçekleştirilen anlamsız bir oyun olarak ele alınabilir; bu durumda "doğru" olarak kabul edilen deyimler, aksiyomlardan çıkarımlanabilen deyimlerdir. Buna karşılık, bir biçimsel sistemdeki simgelere belirli anlamlar yüklenerek sisteme bir yorum da getirilebilir. Örneğin, yukarıdaki birinci örnekte bu yorum, harflerin önermelere, $\sim$ simgesinin değillemeye, $\supset$ simgesinin de içermeye (gerektirme: "eğer...ise") karşılık tutulması olabilir. Sistemdeki aksiyomları sağlayan bir yoruma ise model adı verilir.

Genellikle bir biçimsel sistem, düşüncenin tündengelimli yapısının, belirli anlamlar çerçevesine girmeksizin, soyutlanıp çözümlenebilmesini sağlayan ideal bir dil oluşturur. Model kavramıyla birlikte biçimsel sistemler matematiğin ve tündengelim dayanan öteki bilimlerin temellerine ilişkin ve hızla gelişen araştırmalarda çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistemler deneysel bilimlerin incelenmesinde bile bir ölçüde yararlı olmaktadır. Ayrıca bak. metakuram; ödev etiği.

biçki dikiş kursu, zorunlu öğrenim yasını (14) aşan kız ve kadınlara biçki ve dikiş teknikleri öğretilen ve sınavla başarı belgesi verilen kurs. 16 Kasım 1979 gün, 134 sayılı Pratik Sanat Okulları Yönetmeliği'ne ve 1 Mart 1985 gün, 32 sayılı Özel Kurslar Tip Yönetmeliği'ne uygun olarak düzenlenir.

İlk biçki dikiş kursları Osmanlı döneminde, Midhat Paşa'nın Tuna vilayeti valiliği sırasında Rusçuk'ta açtığı Kız Islahhanesi'nde düzenlendi. Cumhuriyet'ten sonra 1928'de iki yıl süreli akşam sanat okulları, 1938'de de Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Buralardaki eğitim için öğretmen gereksinmesi ise, Isparta, Edirne ve Hacıbektaş Gezici Köy Kurs Öğretmeni Yetiştirme merkezlerinden karşılandı. Öğretmenlerde yükseköğrenim yapmış olma koşulu aranınca, bu merkezler kapatıldı. Gezici kursların yerini, Halk Eğitim Merkezi müdürlüklerinin köy, kasaba ve kentlerde açtığı biçki dikiş kursları aldı.

1958'de ilkokula dayalı iki yıllık kız sanat okulları, 1967'de akşam sanat okulları, daha sonra 33 hafta süreli pratik sanat okulları biçki dikiş kursları vermeye başladı. Ayrıca, Özel Kurslar Tip Yönetmeliği'ne uygun olarak, bakanlıkça onaylanan programla özel biçki dikiş kursları da açıldı.

Bida, Nijerya'nın ortabau kesimindeki Nijer eyaletinde kent ve geleneksel emirlik. Nijer'in küçük bir kolu olan Bako Irmağının kıyısında, Jebba-Raba, Zungeru ve Agaie'den gelen yolların kavşağında bulunur. Başlangıçta, Nupelerin alt kümesi Benilerin küçük bir yerleşme birimi olan Bida, y. 1531'de Nupe Krallığı'nın kurucusu ve ilk *etsu Nupe*'si (Nupe halkının kralı) Tsoede (Edegi) tarafından ele geçirildi. Krallık Malam Dendo önderliğindeki savaşçı Fulanilerce y. 1806'da fethedilince iç bölgeler, Nupe Emirliği olarak, Fulani İmparatorluğu'nun batı emirliklerinin üst beyi olan Gwando emirinin yönetimine kauldı. 1835'te kendisini *etsu Nupe* ilan eden Emir Osman Zeki, Fulani emirlerinden rakibi Ömer Bahauşe'yi Bida'da Nupe İç Savaşı'nda (1847-56) yendikten sonra, emirliğin 110 km batıdaki eski başkenti Raba'nın yerine Bida'yı başkent yaptı.

Bugün 13 km'lik bir alanı çevreleyen kent surlarının yapımına 1850'lerde başlandı.

Emir Masaba'nın ikinci hükümdarlığı sırasında (1859-73), Nupe'nin Orta Nijerya'nın en güçlü krallığı durumuna geldiği yıllarda Bida'da üç krallık sarayı, gece pazarı ve merkez camisi inşa edildi. İngiliz Kraliyet Nijer Kumpanyası ile ticaret ilişkileri, 50 km kadar güneydoğuda, Nijer Irmağı kıyısındaki Egga alışveriş noktasında başladı. Bu ticarete en gözde mal, silahtı. Daha sonra gerek mal gerek köle ticareti konusunda çıkan anlaşmazlıklar, İngilizlerin Nupelere savaş açmasına ve Fulani ordusunun 1897'de Bida'da yenilmesine yol açtı. Kumpanyanın devirdiği Fulani emiri Nupeler tarafından yeniden başa getirilince, kent 1901'de İngilizler tarafından işgal edildi.

İngiliz yönetimi altında Nupe Emirliği Bida Emirliği adını aldı ve 1908'de yeni oluşturulan Nijer iline katıldı. Bugün Bida emiri, batı kapısının dışında yer alan ve yapımı 1935'te tamamlanan geleneksel kuzey mimarisi tarzındaki sarayda oturur. Bir Nupe ezi'tsu'su (kral kenti) olan Gbara'nın 16. yüzyıla tarihlenen kalıntıları, 24 km kadar güneydoğuya düşen Kaduna Irmağı kıyısındaki Jimanli'dedir.

Modern Bida kenti, özellikle pirinç ve bakır kadehleri, başka metal ürünler, cam boncuk ve bilezikler, rafya şapka ve hasırlar, kökboyalı pamuklu ve ipekli kumaşlardan oluşan el sanatları ile ünlüdür. Zanaatçılar belli bölgelerde kendilerine ait dükkanlarda çalışırlar. Bu el işçileri, emirin koyduğu askeri yükümlülükler sonucunda doğmuş katı kuralları olan loncalar halinde örgütlenmiştir. Kent nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Nupeler yan yana kümelenmiş geleneksel kerpiç evlerde yaşarlar. Yoğun ağaçların güneşten koruduğu kenti iki ana yol dört bölgeye ayırır. Kent, Nijer ve Kaduna ırmaklarının taşkın ovalarında elde edilen pirinç ürününün en önemli toplama merkezidir. Pirinç üretimi, hem çevredeki çiftliklerde, hem de 16 km batıdaki Edozhi-gi ile 16 km doğudaki Badeggi'de büyük devlet sulama tesislerinde yapılmaktadır. Baro-Minna demiryolu üstündeki Badeggi'de bir pirinç araştırma enstitüsü vardır. Ayrıca 105 km kuzeybatıdaki Mokwa'da bir tarımsal araştırma istasyonu bulunur. Bida'da ayrıca kocacları, kumdarı, karite, tütün, pamuk, yerfıstığı, palmiye yağı ve çekirdeği, soğan, çivit, şeker kamışı, çeşitli meyve, keçi, koyun ve çanak çömlek ticareti yapılır.

Bida'da bir federal politeknik okul, ileri düzeyde bir yüksekokul, bir devlet kız yüksekokulu ile ortaöğretim okulları, bir öğretmen yüksekokulu, bir el sanatları merkezi ve bir çiftçilik enstitüsünün yanı sıra bir de hastane bulunmaktadır. Nüfus (1991 tah.) kent, 110.800.

Bidar, Hindistan'ın güneyindeki Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinin kuzeydoğusunda il ve il merkezi kent. Denizden yüksekliği 700 m'dir. Haydarabad-Bombay karayolu ve demiryolu hatları Bidar'dan geçer. Ortaçağ Hindu hanedanlarının önemli merkezlerinden biri olan Bidar, yaklaşık 1425'te Behmenilerin başkenti oldu. 1531'de Beridşahiler'e bağlı bağımsız bir sultanlık haline geldi. 1619-20'de Bicapur tarafından ilhak edildikten sonra, 1657'de Babürlülerin, 1724'te Haydarabad'ın yönetimi altına girdi. Haydarabad eyaletinin bölünerek bir bölümünün Andhra Pradesh eyaletinin parçası olduğu 1956'da, Bidar ili ve kenti Mysore eyaleti sınırları içinde kaldı. 1428'de Ahmed Şah Behmeni tarafın-

dan yaptırılan üç hendekli kale önemli kalıntılardan biridir. Kalenin içinde Rengin Mahal (Boyalı Saray) ve Taht Mahal (Taht Odası) yer alır. Behmenilerden kalma bir başka anıt 1472-81 arasında inşa edilen ve günümüzde yıkıntı halinde bulunan medresedir. On iki Behmeni hükümdarının kubbeli mezarları ile Berid sultanlarına ait hükümdar mezarlığı, kentin yakınında yer alır. Yöre 14. yüzyıldan beri, Bidri adı verilen metal işleriyle ünlüdür. Zikzak çizgilerle bezenmiş Bidri işi kapları üzerinde, gümüş sırlarla işlenmiş çiçek örgeleri ve geometrik desenler bulunur. Hukuk ve ticaret gibi dallarda öğretim yapan bir dizi yüksekokul 1980'de kurulan Gulbarga Üniversitesi'ne bağlıdır.

Bidar ilinin yüzölçümü 5.451 km²'dir. İl toprakları Karanca Irmağınca akaçlanan bir düzlük biçimindedir. Başlıca ürünleri darı, buğday ve yağlı tohumdur. Ayrıca sabuntası, laterit ve siyah bazalt yapı taşı çıkarılır. Bidar'ın 68 km batısındaki Kalyani 10-12. yüzyıllar arasında ikinci Çalukya hanedanının başkenti olmuştur. Bidar dışındaki önemli yerleşim merkezleri, Santpur, Bhal-ki ve Homnabad'dır. Nüfus (1981) kent, 78.856; il, 995.691.

bid'at, İslamda, doğru inanç ve ibadete bazı öğelerin eklenmesi ya da bazı öğelerin dışlanması biçiminde ortaya çıkan sapmalara verilen ad. Hz. Muhammed'in, yolundan ayrılanın kendisinden olmadığını, sonradan çıkarılan her şeyin bid'at ve her bid'atın sapma olduğunu, her sapmanın da insanı ateşe sürükleyeceğini bildirdiği yönünde hadisler vardır. Bununla birlikte tek bir bid'at tanımı üzerinde birleşilememiştir.

Kimi İslam âlimlerine göre, Hz. Muhammed'den sonra ortaya çıkan, dine ilişkin konularda bir artırma ya da eksiltme niteliği taşıyan şey bid'attır. Bu tanıma göre sonradan ortaya çıkan görenek ve davranışlar, ancak dinin inanç ya da ibadet sistemi içine katılırsa bid'at sayılır. Örneğin kişinin sağlığını korumak, bedenini geliştirmek için koşu yapması, bu tanıma göre bid'at değildir. Koşma işinin bid'at olarak nitelenmesi için bir tapınma eylemi olarak kabul edilmesi ve bu amaçla yapılması gerekir.

Başka âlimlere göre ise bid'at Hz. Muhammed'den sonra ortaya çıkan her şeydir. Bu anlayış, bazı insanları ortaya çıkan her yeni şeye karşı olmaya götürmüştür. Ama bu tutumun ortaya çıkardığı açmazlar, bu görüşteki insanları bid'atı kendi içinde bölmeye ve yeniden tanımlamaya itmiştir. Buna göre ortaya çıkan şeylerin bir bölümü bid'at-ı hasene (iyi bid'at), bir bölümü de bid'at-ı seyyie'dir (kötü bid'at). İyi bid'at, dinle ilgisi olmayan ya da yapılmasının caiz olduğuna ilişkin bir delil bulunan yeniliktir. İnanışa göre bunun yapılmasında bir sakınca yoktur. Kötü bid'at ise, hiçbir temele dayanmayan, dinde artırma ve eksiltme anlamı taşıyan yeniliktir. Örneğin bugün sıkça rastlanan horoz kurban etme işi, kötü bir bid'at sayılır. Çünkü İslamın kurban için öngördüğü koşullara aykırıdır.

Bu tanımların taşıdığı zayıflıklar bazı İslam âlimlerini yeni bir bid'at tanımına götürmüştür. Bu tanıma göre İslamın temel kaynaklarına (şeri deliller) aykırı olan bütün iş ve davranışlar bid'attır. Ama dinin temellerine ters düşmeyen hiçbir yenilik bid'at sayılmaz. Toplumsal gelişmenin bir gereği ve sonucu olan bilimsel ve teknik yenilikler, bunların ortaya koyduğu olanaklar ve ürünler kötü anlamda bid'at olmadığı gibi, bunlar yasaklanmış da değildir.

Bidault, Georges (-Augustin) (d. 5 Ekim 1899, Moulins - ö. 27 Ocak 1983, Cam-

boles-Bains, Bayonne yakınları, Fransa), II. Dünya Savaşı sırasında Fransız Direniş Hareketi'nin önderlerinden. Üç kez dışişlen

Bidault
Haringue-H Roger-Viollet

bakanı olmuş, bakanlığının son döneminde General Charles de Gaulle'ün Cezayir politikasına şiddetle karşı çıktığı için ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Bir İtalyan Cizvit okulunda öğrenim gördükten sonra 1919'da Ruhr Bölgesini işgal eden Fransız ordusunda görev yaptı. Ardından Sorbonne'a geri dönerek 1925'te okulun tarih ve coğrafya bölümünü bitirdi. 1932'de sol eğilimli Katolik gazete *L'Aube*'u çıkardı, 1939'a değin gazetenin dış politika yorumlarını kaleme aldı. 1940'ta Almanya'da tutak kaldıktan sonra, 1941'de Fransa'ya dönerek Ulusal Direniş Konseyi'yle birlikte çalışmaya başladı, 1943'te konseyin başkanlığını yürüttü. 1944'te Gestapo tarafından izi bulunduydu da yakalanmama-yı başardı; bu arada Hristiyan-Demokrat eğilimli Cumhuriyetçi Halk Hareketi'ni kurdu. De Gaulle'ün savaş dönemi hükümetini destekledi.

1944'te, de Gaulle'ün geçici hükümetinde dışişleri bakanı oldu; aralıkta Fransız-Sovyet İttifakını imzaladı, ertesi yıl da Yalta planını destekledi. Benelüks ülkeleriyle ekonomik anlaşmalar yaptı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzaladı. 1946'da geçici hükümete başkanlık ettikten sonra 1947-48'de gene dışişleri bakanı oldu. Almanya'nın yayılmasının önlenmesi ve bir Avrupa birliği sağlanması yönünde tutum aldı. Avrupa'nın yeniden imarı için ABD'nin sunduğu Marshall Planı'na sosyalist ülkelerin de katılması destekledi. Ama 1948'de Çekoslovakya'da komünistler iktidara geldikten sonra, Batı Avrupa'da daha güçlü bir gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ve bir Atlantik savunma ittifakı kurulması amacıyla müzakerelere başladı. Bu müzakereler NATO'nun kurulmasıyla sonuçlandı.

1951-52'de savunma bakanı, 1953-54'te de gene dışişleri bakanı olarak görev yaptığı sırada Arap milliyetçiliği ve komünizm tehlikesine karşı Çinlilerle Cezayir'de Fransız egemenliğinin sürmesini destekledi. Dördüncü Cumhuriyet'in çökmesi ve 1958'de de Gaulle'ün yeniden iktidara gelmesi üzerine, Cezayir'in bağımsızlığı konusunda de Gaulle ile arası açıldı. 1958'de bu kez sağ Hristiyan-Demokrat eğilimli bir parti kurdu. De Gaulle bir darbe girişimini bastırdıktan sonra, 1961'de Cezayir'in bağımsızlığı konusunda müzakerelere başlarken, o sırada hâlâ Ulusal Meclis üyesi olan Bidault, Cezayir'e bağımsızlık tanınmasını engellemek üzere Fransa'da ve Cezayir'de bir terör hareketinin müzakerasını amaçlayan Gizli Ordu Örgütü'nü (OAS) kurdu, de Gaulle hükümetinin yasal olmadığı savıyla yeralına geçti. Komploculuk suçlamasıyla milletvekilliği dokunulmazlığı kaldırıldı; hakkındaki tutuklama emri çıkarılan Bidault 1962'de Fransa'dan kaçtı, 1963-67 arasında

komşu ülkelerde ve Brezilya'da yaşadı. 1968'de hakkındaki tutuklama kararı kaldırıldıktan sonra Paris'e dönerek orada yaşamaya başladı. O yıl sağıcı Adalet ve Özgürlük Hareketi'ni kurduysa da bundan sonra siyaset alanında etkili olamadı. 1977'de Hristiyan Demokrat Parti'nin onursal başkanlığına getirildi.

Biddle, John (d. 1615, Wotton-under-Edge, Gloucestershire - ö. 22 Eylül 1662, Londra, İngiltere), İngiltere'de Üniteryenliğin babası sayılan kilise dışı ilahiyatçı. Üçleme öğretisine karşı çıkan görüşleri dolayısıyla defalarca tutuklanmıştır.

Gloucestershire'daki gramer okulunda ve Oxford'daki Magdalen Hall'da öğrenim gördü. Gloucester'da kiliseden bağımsız bir okulun yöneticiliğine atandı. *Twelve Arguments Drawn out of Scripture, Wherein the Commonly Received Opinion Touching the Deity of the Holy Spirit Is Clearly and Fully Refuted* (Kutsal Ruh'un Tanrı Olduğuna İlişkin Yaygın Görüşü Açıkça ve Bütünüyle Çürüten, Kutsal Metinlerden Çıkarılmış On İki Kanıt) başlıklı el yazmasının 1644'te bir arkadaşı tarafından yüksek görevlilere teslim edilmesi üzerine Anglikanların gözünde heretik olarak görülmeye başladı.

1645'te Gloucester'da oturduğu sırada parlamento komisyonuna çağrılarak sorguya çekildi ve hapsedildi. 1647'de kefaletle serbest bırakıldı; ama aynı yıl el yazması yapıtının yayımlanması üzerine, bir başka parlamento soruşturması açıldı. Biddle yeniden tutuklandı, *Twelve Arguments* toplatılarak yakıldı. Ayrıca iki risalesine de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birbirine eşit olduğu öğretisine karşı çıktığı gerekçesiyle el konuldu. Biddle, Baba'yı Üçleme'nin öbür iki kişiliğinden daha yüksek ve üstün görüyordu. Başlangıçta İngiltere Kilisesi'nde reform yapmak üzere toplanan Parlamento, Westminster Meclisi'nden gelen baskılar sonucunda 1648'de Biddle'in heretik görüşlerini ölüm cezası için yeterli neden olarak değerlendirdi. Biddle'in nüfuzlu dostları bir süre Staffordshire'da gözaltında yaşamasına olanak sağladı ama; 1652'de yeniden hapsedildi.

Oliver Cromwell'in koruyuculuğuyla aynı yıl serbest bırakılan Biddle ve yandaşları, Pazar ibadetleri için düzenli toplanmaya başladılar. Biddlecılar, gene Üçleme'ye karşı çıkan İtalyan ilahiyatçı Faustus Socinus (1539-1604) ile görüşlerinin benzerliği dolayısıyla Socinusçular olarak da anılıyor. Biddle, S. Przykowski'nin Socinus'un yaşamını anlatan yapıtını çevirdikten ve *Two-Fold Catechism* (1654; İkili İman Kılavuzu) adlı kendi yapıtının yayımlanmasından hemen sonra Aralık 1654'te teslim olmaya çağrılarak tutuklandı, *Catechism* yakıldı. Ertesi ay Parlamento feshedildiğinde Biddle kısa süre için yeniden serbest bırakıldı, ama gene tutuklanarak heretik görüşleri nedeniyle yargılandı. Biddle'in idamını istemeyen Cromwell Ekim 1655'te onu Scilly Adalarından birine yolladı. 1658'de birkaç arkadaşı serbest bırakılmasını sağladı ve yalnızca öğretmenlik yapmak üzere ülkesine döndü. 1662'de Londra'ya vaiz olarak gittiğinde yeniden tutuklanarak 100 sterlin para cezasına çarptırıldı. Parayı ödemeye gücü yetmediği için hapse gönderildi ve orada öldü.

Biddle, Nicholas (d. 8 Ocak 1786, Philadelphia - ö. 27 Şubat 1844, Philadelphia, ABD), Second Bank of the United States'in başkanı olarak bu kuruluşu ABD tarihinin ilk gerçek merkez bankası durumuna getiren bankacı. Bankanın kapatılmasıyla son bulan çekışmede (1832-36) Başkan Andrew Jackson'ın karşısında yer aldı.

ABD'nin ilk edebiyat dergisi *Port Folio*'ya önce yazılarıyla katkıda bulunan Biddle 1812'de derginin yayın yönetmeni oldu. 1806-07 arasında Başkan James Monroe'nun sekreterliğini yaptıktan sonra, ortaelçi olarak İngiltere'ye gitti. Daha sonra ABD'de hukukçu olarak görev yaptığı sırada iki kâşifin notlarına dayanarak *History of the Expedition of Captains Lewis and Clark*'ı

Nicholas Biddle
Library of Congress Washington DC

(1814; Kaptan Lewis ve Clark'ın Keşif Gezileri) yapıtını hazırladı. 1814-18 arasında Pennsylvania'da eyalet senatosu üyesi oldu. 1815'te Hartford Konvansiyonu'nun, Kongre'nin ve yürütme organının yetkilerini kısıtlama yönündeki anayasa değişikliği önerisine Pennsylvania adına karşı çıkan bildiriyi kaleme aldı. Başkan Monroe, 1819'da Biddle'ı ABD'nin dış ticaretini etkileyen yabancı mevzuatı derlemekle görevlendirdi, ayrıca Second Bank'ın direktörlerinden biri olarak atadı.

1923'te bankanın başkanlığına getirilen Biddle, ülkedeki öteki bankalara kredi verilmesini kısıtlayan bir politika uyguladı; yatırım, sermaye ve senet piyasalarında istikrar sağladı; para arzını düzene koydu ve resmi mevduatları koruyacak önlemler aldı. 1832-36 arasında, bankayı kapatmaya çalışan Jackson önderliğindeki Demokrat Parti'nin saldırıları karşısında Whigler bankayı destekledi. 1836'da Jackson bankanın ülke düzeyindeki imtiyazına son vermeyi başardı, Biddle yeniden imtiyaz alan Pennsylvania'daki Bank of the United States'in başına getirildi. 1839'da emekliye ayrıldıktan sonra Philadelphia'da Girard College'in kurulmasına yardımcı oldu; kent dışındaki evinin bulunduğu Andalusia'da edebiyatçıların katıldığı ünlü toplantılar düzenledi.

Bidil, asıl adı MIRZA ABDULKADİR (d. 1644, Azimabad - ö. 1720, Delhi), Hint-İslam tasavvuf şiirinin önde gelen şairlerinden.

Babür döneminde Azimabad'ın (Patna) göçen Çağatay Türklerinden Abdülhalik'in oğludur. Bir süre medresede okuduktan sonra Şeyh Kemal, Şah Fazil ve Şah Kasım Derviş'ten ders aldı; onların özendirilmesiyle tasavvufu ilgilendi. Şah Cihan'ın oğlu Şuca, Muhammed Azim Şah, Nevab Şükrullah Han'ın oğulları Lutfullah ve İnayetullah'ın hizmetlerinde bulundu. Yaşamının son yıllarını münevvisi olarak Delhi'de geçirdi.

Yapıtlarını Farsça yazan Bidil, tasavvuf konularını işledi. Ona göre her varlıkta, daha üstün bir varlık oluşturma yeteneği vardır. Ama bu, Tanrı'ya duyulan aşkla gerçekleşir. Söslü anlatımı ve düşüncelerini açıklayabilmek için yeni sözcükler uydurması, Bidil'in şiirlerinin anlaşılmasını güçleştirmiştir.

Muhit-i Azam adlı sakinamesinde, tasavvufa göre evrenin yaratılışını ve insanın

yeniden Tanrı'ya ulaşmasını anlatır *Tılsım-ı Hayret* adlı yapıtı ise bir mesnevidir. *Tur-ı Marifet* ya da *Gülgeş-i Hakikat*'te Bırat'a yaptığı gezinin izlenimlerini anlatır *Divan*'ında (*Divan-ı Bidil*, 1885) gazelleri, rubaileri ve kasideleri vardır. Dört kitaptan oluşan *Çehar Unsur* adlı yapıtında kendi yaşamından aldığı kıssalarla çeşitli sorunlar konusundaki düşüncelerini anlatmıştır. *Nikâit* ise *Çehar Unsur*'dan yapılmış bir kısaltmadır. *Rukaat* hükümdarlara ve emirlere yazdığı mektupları içerir. *Çehar Unsur*, *Nikâit*, *Rukaat* ve *Divan*'ı, *Külliyat-ı Bidil* (ös 1875) adıyla topluca basılmıştır.

Bidlack Antlaşması, NUEVA GRANADA ANT LAŞMASI olarak da bilinir, 12 Aralık 1846'da Nueva Granada (bugünkü Kolombiya ve Panama) ile ABD arasında imzalanan antlaşma. Adını, ABD'nin Nueva Granada'daki maslahatgüzarı Benjamin Alden Bidlack'ten alır.

Panama Kistağının tarafsızlığı ve Nueva Granada'nın egemenliği konusunda güvence vermesi karşılığında bu antlaşmayla ABD'ye kıstaktan geçiş hakkı tanıyordu. İngilizlerin Orta Amerika kıyılarında zorla girme tehdidi, böyle bir antlaşmayı zorunlu kılmıştı. 1848'de California'da altın bulunması üzerine bir ABD şirketi Panama Kistağını boydan boya geçen bir demiryolu hattı döşeme işine girişti. Hattın yapımı 1855'te tamamlandı. Kolombiya hükümeti, iç savaşlar sırasında kıstak yolunun kapanmasını önlemek için sık sık ABD'ye başvurduğu için ABD'nin bölgedeki etkisi giderek arttı. ABD Kongresi, French New Panama Canal Co.'nun elindeki inşaat yapma hakkını ele geçirmek üzere 1902'de Başkan'a 40 milyon dolar harcama yetkisi verdi. Yetki yasası, Kolombiya'nın "makul bir süre içinde" kistağın ortasından geçen bir toprak dilimini ABD'ye bırakmasını öngörüyordu. Ayrıca, Kolombiya'nın böyle bir ödün vermeyi reddetmesi halinde başkan kendi toprakları içinde bir geçiş hakkı vermesi için Nikaragua ile görüşmeye oturabilecekti. Başkan Theodore Roosevelt bu yasa uyarınca Fransız şirketinin haklarını satın aldı ve 1903'te ABD ile Kolombiya arasında Hay-Herrán Antlaşması imzalandı. Ama Kolombiya Senatosu daha iyi koşullar sağlamak amacıyla bu antlaşmayı onaylamaktan kaçındı. Bunun üzerine ABD yönetimi Panama'nın Kolombiya'dan ayrılmasını sağladı ve yeni kurulan Panama Cumhuriyeti ile Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Panama ABD koruması altına girerken, ABD yönetimi Panama Kanal Bölgesi'ni tek başına denetleme hakkını ve burada bir kanal yapma iznini elde ediyordu. Ayrıca bak. Hay-Bunau-Varilla Antlaşması.

Bidri işi, Hint kakma işçiliğinin bir türü ile bezenmiş dekoratif metal eşya. Adını, Andhra Pradesh'teki Bidar'dan almakla birlikte, yalnızca bu kentte yapılmaz; Lucknow ve Mürşidabad da Bidri işi üretilen çok önemli merkezlerdir.

Bidri işinde çinkoya çok az bakır karıştırılarak yapılan bir alaşım kullanılır ve bu, solmayan bir siyah renk elde etmek için koyultulur. Bidri işinin iki temel türü vardır. Bunlardan birincisinde desen derince oyulur, gümüş ya da altın aynı boyutta kesilerek oyulan desen boşluğuna yerleştirilir, sonra yüzey düzlenir ve cilalanır. İkinci tür kabartmalıdır. Bunda desenin yalnız dış çizgileri oyulur ve oyuklar kurşunla doldurulduktan sonra desenin biçimindeki altın ya da gümüş varak buraya tutturulur.

Bidri işi eşyalar genellikle nargile gövdesi, tabak, kâse, vazo, kavanoz ve baharat kutusu olarak yapılır. En yaygın desenler çeşitli bahar dalları, baklava, yaprak ve balıklar, geometrik figürlerdir. Bugün artık

Andhra Pradesh'ten Bidri metal işi, Galler Müzesi, Batı Hindistan, Bombay P. Chandra

çok iddialı Bidri işi eşya üretilmemekte, daha çok sigara kutusu, kül tablası ve mücevher gibi şeyler yapılmaktadır.

Bidyasagar, Isvarçandra bak. Vidyasagar, Isvar Çandra

Bié, Angola'nın iç kesiminde il. Yüksek Bié Platosunda yer alır. Yüzölçümü 70.317 km²'dir. Kuanza Irmağının kuzey yönünde akan kollarıyla akaçlanır. Büyük bölümüyle ağaçlı bir bozkırdır. Yükseklerle çıktıkça iklim yumuşar. Ağırlıklı olarak ilin iç kesimlerinde yetiştirilen başlıca ürünler mısır, pirinç, sisal, kahve ve şeker kamışıdır. İl merkezi ve en büyük yerleşim yeri Kuito' dur (Silva Porto). Benguela demiryolu, doğu-batı doğrultusunda ili ikiye böler. Nüfus (1990 tah.) 1.012.000.

Biedermeier üslubu, sanatta özellikle Almanya, Avusturya, Kuzey İtalya ve İskandinav ülkeleri burjuvazisinin beğenisini yansıtan yeni-klasiklik ve romantizm arasında geçiş dönemi üslubu. Napoléon Savaşları'nın ardından 1825-35 arasında Avrupa'da yaşanan yoksulluk döneminde gelişti. Adı, orta sınıfın lüks merakını hicveden "Papa Biedermeier" adlı bir karikatür kahramanından kaynaklandığından küçültücü bir anlam içermektedir. Orta sınıf, aile yaşamına, özellikle mektup yazmak dolayısıyla yazı masası kullanmak ve boş zamanları değerlendirme gibi kişisel etkinliklere önem veriyordu. Bu tür ailelerde yaygın olarak gece toplantıları düzenleniyor, gece toplantılarının vazgeçilmez öğesi piyano yoksa, bir Biedermeier evi yeterince döşenmiş sayılmıyordu. Bu gece toplantıları, yükselmekte olan orta sınıfın kitap, dans ve şiir okuma gibi kültürel ilgilerinin pekiştirilmesine olanak veriyordu. Bu etkinlikler, ya tür resmi ya da tarihsel resim niteliği gösteren ve çoğunlukla duygusal bir yaklaşımla ele alınan Biedermeier resminin konularını da oluştuyordu. Bu akımı temsil eden en önemli ressamı arasında Almanya'da Franz Krüger, Georg Friedrich Kersting, Julius Oldach, Carl Spitzweg ve Ferdinand Georg Waldmüller sayılabilir.

Biedermeier mobilyası temelde ampir ve direktuvar üsluplarından kaynaklanıyordu. Hantal, naif ve grotesk görünümlü kötü örneklerinin de bulunmasına karşılık bu

mobilyalar çoğunlukla yalın, ince ve işlevsel nitelikteydi. Biedermeier mobilyaları ampir üslubunun katılığı yumuşatmış, direktuvar üslubunun ağırlığıyla zerafetini sürdürmüştü. Genellikle koyu renk ağaçlardan yapılan, yaldızlı pirinçten dekoratif bordürlerle süslenen görkemli ampir mobilyalara göre, Biedermeier mobilyalar direktuvar üslubuna daha yakındı; hafif, yerli ağaçlardan yapılıyor, metal bezemeler yer verilmiyordu. Karşıtlık etkisi yaratmak amacıyla ağacın damarlarından, budaklardan yararlanılarak, abanoz ağacından kabartmalar kullanılarak yüzeylere hareketlilik kazandırılıyor, bazen de kakmalar yapılıyordu. Biedermeier mobilyaların, daha sonraları *art nouveau* üslubunu ve modern İskandinav mobilya tasarımlarını etkileyecek olan belirleyici bir özelliği de bunlarda geometrik biçimlerin çok ölçülü kullanılmasıydı. Bazı eşyanın işlevi değişmişti; örneğin masa, odanın ortasında tek başına yer alan bir nesne olmaktan çıkmış, çevresine konan iskemlelerle akşamları bütün aileyi bir araya toplayan bir öge haline gelmişti.

Genelde Biedermeier üslubu, 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca klasiklik ve romantizm arasında süregelen görüş ayrılıklarını ortaya koydu. Zamanla bu üslup romantikleşti, düz çizgiler bükülüp kıvrımlı bir biçim aldı; malzemenin doğal nitelikleri kaybolarak yalın yüzeyler gitgide daha süslü bir görünüme kazandı; insan ölçülerine uy-

"Nakış İşleyen Kız". Georg Friedrich Kersting'in Biedermeier üslubu yağlıboya çalışması, y. 1814; Sanat Koleksiyonları, Weimar, Almanya
Kunstsammlungen, Weimar, Almanya, Klaus G. Beyer, Weimar, Almanya

gun biçimler daha fantastik bir hale büründü. Ama hafiflik, işlevsellik ve özgünlük konusunda getirdiği yeni bakış, Biedermeier üslubunun 1960'ların ortalarında yeniden canlanmasına yol açtı.

Biel (Almanca), Fransızca BIENNE, İsviçre'nin kuzeybatısındaki, Bern kantonunda kent. Biel Gölünün kuzeydoğu ucunda, Bern kentinin kuzeybatısında yer alır. Keltler tarafından Belenus adıyla kurulan ilk yerleşme Roma Döneminde de kullanıldı. Tarihi 11. yüzyıla değin uzanan bugünkü kente 1275'te berat verildi. Biel, yüzyıllar boyunca Basel prens-piskoposlarının yönetiminde kaldı. Önce 1279'da, sonra da sürekli olmak üzere 1351'de Bern'le ittifak kurdu. 1798'de Fransızlar tarafından ele geçirildi, 1815'te Bern kantonuna bağlı bir kent oldu. Dil sınırı üzerinde bulunan

Biel'in nüfusunun üçte ikisi Almanca, üçte biri Fransızca konuşur. İsviçre'de iki resmi dil konuşulan tek kenttir. Önemli ortaçağ yapıları, 15. yüzyıl usta işi vitrayları ile geç gotik döneme ait St. Benedict Kilisesi (1451; 1775'te onarıldı) ve belediye binasıdır. Schwab Müzesi'nde Demir Çağının kazıklar üstüne kurulu göl evlerinden toplanmış küçük sanat yapıtlarından oluşan bir koleksiyon bulunur. Başlıca sanayi kolları saat yapımı ile zincir ve makine imalatıdır. Nüfus (1983 tah.) 53.354.

Biel, Gabriel (d. y. 1420, Speyer - ö. 7 Aralık 1495, Tübingen, Württemberg, Almanya), ortaçağ sonlarının en önemli skolastik ilahiyatçılarından olan filozof ve iktisatçı.

Çeşitli Alman üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra y. 1460'ta Mainz'de piskopos vekili ve katedral vaizi oldu. 1468'de yoksulların eğitim ve bakımını amaçlayan Ortak Yaşam Keşişleri Tarikatı'na girdi. 1470'te Butzbach'ta, 1479'da Urach'ta cemaatin birinci keşişliğine getirildi. 1484'te Tübingen'de felsefe ve ilahiyat profesörü oldu; 1485 ve 1489'da burada rektör olarak görev yaptı, 1492'de Schönbuch birinci keşiş oldu.

Paris piskoposu Pierre Lombard'ın ünlü *Sententiarum libri IV* (Hükümler, 4 kitap) adlı yapıtı üzerine klasik bir yorum olan *Collectorium circa IV libros sententiarum*, İngiliz filozofu Ockhamlı William'ın öğretisinin de yalın ve sistemli bir açıklamasını içerir. Yapıtın yarattığı büyük etki, Erfurt ve Wittenberg üniversitelerindeki Ockhamcıların Gabrielciler olarak tanınmasına yol açmıştır. Biel'in tamamlamadan bıraktığı *Collectorium*, yandaşlarından Wendelin Steinbach tarafından 1520'de Tübingen'de bitirilmiş, yapıtın bütünü 1574'te Brixen'de basılmıştır.

Önemli bir siyasal iktisatçı olan Biel, ilahiyatla ilgili incelemelerinin yanı sıra, iktisat kuramı üzerinde de dönemini aşan bir yapıt kaleme aldı: *De potestate et utilitate monetarum* (1516; Paranın Gücü ve Yararı Üzerine) adlı vergilendirmeyi ve fiyat denetimini savunuyordu. *Ultimus scholasticorum* (Skolastiklerin Sonuncusu) olarak adlandırılan Biel'in yapıtları üzerine H. A. Oberman'ın yazdığı *The Harvest of Medieval Theology: Gabriel Biel and Late Medieval Nominalism* (Ortaçağ İlahiyatının Ürünü: Gabriel Biel ve Geç Ortaçağ Nominalizmi) 1963'te yayımlandı.

Biela Kuyrukluyıldızı, 1826'da Avusturyalı astronom Wilhelm Freiherr von Biela (1782-1856) tarafından keşfedilen ve bulucusunun adıyla anılan kuyrukluyıldız. Her 6,6 yılda bir Yer'e en yakın noktasından geçen periyodik bir kuyrukluyıldızdır.

Biela Kuyrukluyıldızı önemli dönüşümler geçirmiştir. 1846'da ikiye bölündüğü, 1852'de ise parçalarının ikiz kuyrukluyıldız halinde hareket ettiği gözlemlendi ve bundan sonra bir daha görünmedi. Buna karşılık 1872 ve 1885'te Yer bu kuyrukluyıldızın bilinen yörüngesinden geçtiğinde, parlak meteor akımları belirlendi. Bu meteor akımları, kimi meteorların parçalanmış kuyrukluyıldızların parçacıklarından oluştuklarına ilişkin görüşü güçlendirmiştir.

Bielefeld, Almanya'nın kuzeybatısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Teutoburg Ormanı tepelerinin kuzey ucunda yer alır. Eski kentten ilk kez 1015-36 arasında Paderborn piskoposu Meinwerk'in biyografisinde Bilefeld olarak söz edilir. 1214'te Ravensberg kontu Hermann tarafından kurulduğu ve berat aldığı sanılır. "Yeni kent", 13. yüzyıl sonlarında, bugün

de ayakta olan Marlenkirche (Meryem Ana Kilisesi) çevresinde dinsel bir yerleşme olarak gelişti. 14. yüzyılda Hansa Birliği'ne katıldı; 1346'da Ravensberg kontluğu ile birlikte Jülich Birliği'ne ve 1647'de de Brandenburg'a geçti. II. Dünya Savaşı'nda büyük zarar gören kent, savaştan sonra yeniden kuruldu.

1250'de inşa edilen Sparrenburg Şatosu 1877'de çıkan bir yangından sonra yeniden yapıldı. Ortaçağdan kalma öteki önemli yapılar arasında Altstädter Nicolaikirche, Jodokuskirche ve gotik üsluptaki Crüwell Evi (1530) sayılabilir. Kentte, bir opera binası, çiftlik evi ve oyun kâğıdı müzeleri, bir modern sanat galerisi ve 1966'da kurulan bir üniversite bulunur.

Bielefeld, 16. yüzyılda önem kazanan Ravensberg keten dokuma sanayisinin merkezidir. Almanya'daki ilk kumaş ve iplik fabrikaları 1851'de burada kurulmuştur. Kentte ipek ve pelüş dokuma fabrikaları da vardır. Ayrıca, giyim eşyası, dikiş makinesi, bisiklet, para kasası, takım tezgâhı, ilaç, kâğıt, son zamanlarda da elektronik araç üretimi önem taşır. 1973'te birçok komşu kentin Bielefeld'le birleştirilmesi sonucunda kentin büyüklüğü iki katına çıkmıştır. Nüfus (1989 tah.) 313.400.

Biella, İtalya'nın kuzeybatısındaki Piemonte yönetim bölgesine bağlı Vercelli ilinde kent. Torino'nun kuzeydoğusunda, Alp Dağlarının eteklerinde, Cervo Irmağı üzerinde yer alır. İlk kez Galya ve Roma yerleşmesi olarak kuruldu. Ortaçağda Vercelli kontlarının mülkü iken 1379'da Savoie hanedanına geçti. Kent, Biella Piazza (yukarı) ve Biella Piano (aşağı) olmak üzere ikiye ayrılır; iki kesim kablolu demiryolu hattıyla birbirine bağlanır. Yukarı kentte, çok sayıda ortaçağ ve Rönesans Malikânesi bulunur. Aşağı kentte ise, 1402'de yapıp sonradan tadil edilen bir katedral, 10. yüzyıl yapısı bir vaftizhane ile Rönesans döneminden kalma S. Sebastiano (1504) ve S. Girolamo (1512-17) kiliseleri bulunur. Biella'da ayrıca bir arkeoloji müzesi ile bir resim galerisi vardır. Alpler'in yamaçlarında, 369'da Aziz Eusebius'un yaptırdığı sanılan ünlü hac yeri Oropa Tapınağı yer alır. İtalyan yünlü dokuma sanayisinin büyük merkezlerinden biri olan Biella'da pamuklu, ipekli ve keten dokuma da üretilir. Nüfus (1981 geç.) belediye, 53.228.

Bielsko-Biala, Polonya'nın güneyinde il (województwo). Nowy Sacz ve Krosno ile birlikte Karpat Dağlarının eteklerinde yer alan üç ilin en batıda olanıdır. Kuzeybatıda Katowice, kuzeydoğudan Kraków, güneydoğudan Nowy Sacz, güneyden Sławków, batıdan da Çek Cumhuriyeti ile çevrilidir. Yüzölçümü 3.704 km²'dir. 1915'te kurulan ilin merkezi Bielsko-Biala'dır. Polonya dokuma sanayisinin merkezidir; kentte ayrıca madencilik ve kimya sanayisi için makineler üretilir. Ortaçağda Piaśń Düklüğü'nün önemli kenti olan Cieszyń (Almanca Teschen), ülkedeki en eski yerleşmelerden biridir. Bu kent Çek Cumhuriyeti ile sınırın bir bölümünü oluşturan Olza Irmağı üzerindedir. Nüfus (1990 tah.) 895.300.

Bielsko-Biala, Polonya'nın güneybatısındaki Bielsko-Biala ilinin (województwo) merkezi. Karpat Dağlarının eteklerinde yer alır. Önceleri Biala Irmağının iki yanında iki ayrı kasaba halinde bulunan kent 1951'de tüzel kimlik kazandı. Bielsko 13. yüzyılda bir kalenin çevresinde gelişti; 16. yüzyıl süresince dokuma sanayisinin katkısıyla büyüdü. Biala ile Bielsko 18. yüzyılda kent haklarını elde ettiler. Bielsko-Biala, günümüzde önde gelen bir doku-

macılık merkezi ve güzel manzaralarıyla turistik bir yöredir. Bir demiryolu hattı ve Kraków ile Çek Cumhuriyeti'ne karayolu bağlantıları vardır. Nüfus (1990 tah.) 179.900.

Bien Hoa, Vietnam'ın güneyindeki Dong Nai ilinin (tinh) merkezi olan kent. Mekong Deltasının kuzeydoğusundadır. Ho Şi Minh kentinin (eskiden Saygon) 30 km kuzeydoğusunda, Dong Nai Irmağının sol yakasında

Bien Hoa'da Dong Nai Irmağı, Vietnam
P. V. Butler-Shostak/EB Inc

yer alır. Vietnam'ın en eski kentlerinden biridir. Vietnamlıların uzun süren direnişinden sonra 1861'de Fransızlar Bien Hoa'yı işgal ettiler. Kentte dört hastane ve bir seramik okulu vardır. Demir-çelik, madeni eşya, soğutucu donanımı, motosiklet, akü, kâğıt ürünleri, klor ve kostik soda üretilen, ayrıca radyo-televizyon montajı yapılan 5,1 km²'lik sanayi bölgesi, 1975'teki çarpışmalar sırasında ağır hasar gördü. Ama daha sonra çok sayıda fabrika onarılarak işletmeye açıldı, yeni fabrikalar eklendi. Bugün kentte traktör, kâğıt hamuru, sunta, çelik levha, el aletleri, şeker, yoğunlaştırılmış süt ve süttozu üretimi de yapılır. Bölgenin elektrik gereksinimi, Dai Nham hidroelektrik santralinden karşılanır. Daha eski sanayi etkinlikleri arasında, tuğla, kiremit ve çanak çömlek üretimi yer alır. Yörede granit yatakları işletilir; kentin yakınında büyük bir havalimanı vardır. Nüfus (1979) 190.086.

Bienne (İsviçre) bak. Biel

Bienville, Jean-Baptiste Le Moyne de (v. 23 Şubat 1680, Montreal, Nouvelle France [bugün Kanada] - ö. 7 Mart 1767, Paris, Fransa), Fransız kâşif, Louisiana koloni valisi, New Orleans ve Mobile kentlerinin kurucusu.

Kanada'ya ilk yerleşen Avrupalılardan Charles Le Moyne'nin 18. oğluydu. On iki yaşındayken Fransız donanmasına girdi. Tanınmış bir kişi olan ağabeyi Pierre Iberville ile birlikte, Kral William Savaşı (Büyük İttifak Savaşı) sırasında Hudson Körfezi ile Atlas Okyanusunun kuzeyindeki deniz savaşlarına (1696-97) katıldı.

1697'de İngiltere ile Fransa arasındaki anlaşmazlık sona erince, Mississippi Irmağı ağzını keşfetmek ve burada bir koloni kurmak üzere Fransa'dan yollanan kâşifler grubuna başkanlık eden ağabeyine katıldı. 1699 başlarında Old Biloxi'de bir yerleşme kuruldu; ağabeyi Pierre ilkbaharda oradan ayrılınca Bienville koloninin yönetiminde ikinci adam durumuna geldi. 1699-1700'de Mississippi Irmağının aşağı çıkışını ve Red River yöresini inceledi. 1701'de koloninin başkanı Sauvole de la Villanry ölünce, Bienville koloni valiliğine atandı. 1702'de yerleşmeyi Mobile Koyundaki Louis Kalesi'ne taşıdı. 1711'de ise koloni, bugünkü yeri olan Alabama eyaletindeki Mobile'de yeniden kuruldu.

Bienville, yönetimini yeren çeşitli yakınlara karşı 1712'ye değin Fransız kolonisinin valisi olarak görev yaptı. 1712'de

Bienville'in yerine Antoine de la Mothe Cadillac geçti ve Bienville üç yıl boyunca onun yardımcılığını yürüttü. 1716'da Nagez Yerlilerine karşı bir sefer düzenleyen Bienville, iki yıl sonra Cadillac geri çağırılınca yeniden vali oldu. Bu görevi sırasında, Mississippi Irmağı üzerinde New Orleans yerleşmesini kurdu ve dört yıl sonra bu kenti koloninin merkezi yaptı.

İkinci kez Louisiana valiliği yaptığı dönemde İspanyolların elindeki Pensacola'yı aldı ve Siyah kölelerin davranışlarına katı kurallar getiren bir Siyah Yasası çıkardı. Louisiana'ya mali destek sağlayan Hindistan Kumpanyası bu desteği sürdüremez duruma gelince, düşmanları Bienville'in Fransa'ya geri çağırılmasını ve sonra da valilikten alınmasını sağlamayı başardılar. Bienville, 1733'te vali olarak Louisiana'ya döndü. Ama koloni artık krallığın denetimine geçmişti. On yıl süren son valilik döneminde Yerlilerle peşpeşe savaşlar oldu. Bienville Mayıs 1743'te kendi isteğiyle valilikten ayrılarak Paris'e çekildi.

Bierce, Ambrose (Gwinnett) (d. 24 Haziran 1842, Meigs, Ohio, ABD - ö. 1914, Meksika?), ABD'li gazeteci, yergi ve mizah yazarı. Ölümü karanlık kalan yazarın acı alaylı öyküleri, ölüm ve korku temalarına dayanır.

Indiana eyaletinin Kosciusko ilinde büyüdü. Lisede bir yıl okuduktan sonra bir gazetede matbaacı çırağı olarak çalışmaya başladı. 1861'de Indiana 9. Gönüllü Birliği'ne katıldı ve İç Savaş sırasında Shiloh ve

Bierce
Library of Congress, Washington D C

Chickamauga gibi birkaç çarpışmada bulundu. 1867'de başarılarından ötürü binbaşılık rütbesiyle onurlandırıldı.

Sanatta bir yeniden doğuş dönemi yaşayan San Francisco'da dergilere, özellikle de *News Letter*'a yazılar yazmaya başladı. 1868'de bu derginin yayın yönetmeni oldu. Çok geçmeden Batı Kıyısında edebiyat alanında son söz söyleyen kişi durumuna geldi. "The Haunted Valley" (1871; Hayaletli Vadi) ilk öyküsüydu. 1871'de Mary Ellen Day ile evlendi ve kısıyalla birlikte 1872-75 arasında İngiltere'de kaldı. *Fiwi* ve *Figaro* adlı Londra dergilerine yazılar yazdı. Sürgündeki Fransız imparatoriçesi Eugénie'nin dergisi *Lantern*'i yönetti. Bu yıllarda *The Fiends' Delight* (1872; İblisin Zevki), *Nuggets and Dust Panned Out in California* (1872; California'da Altın Külçeleri ve Tozu) ve *Cobwebs from an Empty Skull* (1874; Boş Bir Kafatasının Örümcek Ağları) adlı üç kitabı yayımlandı.

1877'de San Francisco'da yayımlanan *Argonaut*'un yardımcı yayın yönetmeni oldu. 1879-80'de Dakota Bölgesindeki Rockville'de ırmağa altın aramak için işini bıraktı, ama bu serüveni başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan sonra beş yıl boyunca

San Francisco Wasp'in yayın yönetmenliğini yaptı. 1887'de *San Francisco Examiner* gazetesinin kadrosuna katıldı. 1896'da Washington, D.C.'ye taşındı ve burada dergi ve gazetelerde yazmayı sürdürdü. Amerikan yaşama biçiminden bunaldığı için, 1913'te o sırada Pancho Villa önderliğinde bir devrim süreci içinde olan Meksika'ya gitti. Ölüm nedeni hiçbir zaman öğrenilemedi. Ama 1914'te Ojinaga kuşatması sırasında vurulmuş olduğu sanılmaktadır.

Bierce bir gazete yazarı olarak, amatör şairlere, din görevlilerine, soysuz siyaset adamlarına, vurgunculara, ikiyüzlülere ve her türlü sahtekârlığa karşı eleştiri yağdırarak uzmanlaşmıştı. Başlıca kitapları, en iyi öykülerini kapsayan *In The Midst of The Life* (1890; Yaşamın Ortasında) ve *Can Such Things Be?* (1893; Böyle Şeyler Olabilir mi?) ile sık sık yeni basımı yapılan ve alaycı tanımlardan oluşan *The Devil's Dictionary*'dir (1906; Şeytanın Sözlüğü). Toplu yapıtları 12 cilt halinde 1909-12 arasında, E. J. Hopkins'in yayına hazırladığı *The Enlarged Devil's Dictionary* ise (Genişletilmiş Şeytanın Sözlüğü) 1967'de yayımlanmıştır.

bleri, Afrika'da Gabon'da yaşayan Fang kabilesi bireylerinin ölmüş atalarının kafataslarını koruduğu inancıyla ağaçtan oyduğu figür. Bir ölçüde doğalcı bir üslupla, ölmüş

Bleri, Fang kabilesi, Gabon; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, The Michael C. Rockefeller Memorial Collection of Primitive Art, Nelson A. Rockefeller armağanı. 1962. Charles Unt

atayı temsil edecek biçimde oyulan bu figürler, içinde kafatasının saklandığı fiçı biçimindeki küçük bir sandığa bağlanırdı. Ölmüş atalara atfedilen doğaüstü güç nedeniyle bu figürler, başlangıçta, atanın kemiklerini kötü ruhlardan korumak ve kabile bireylerinin, kafatasından gelebilecek tehlikelerle karşılaşmasını önlemek için yapıldı. Oymacıların estetik anlayışının kuşaklar boyunca gelişmesi sonucunda *bleri*'ler ünsel olmaktan çok, simgesel önem taşıyan figürler durumuna geldi. Tinsel dürtünün yerini estetik değerlerin almasıyla, *bieri*'nin bir ölçüde betimleyici olan özellikleri soyutlanarak, gelenekseliği ağır basan bir figür türü ortaya çıktı.

Biermann, Wolf (d. 15 Kasım 1936, Hamburg, Almanya), siyasal başkaldırı mü-

ziğinin önde gelen temsilcilerinden sayılan şair, besteci ve şarkıcı.

Babası 1943'te Auschwitz'de toplama kampında ölen Biermann II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Komünist Partisi'nin gençlik örgütü Genç Öncüler'e (Junge Pioniere) katıldı ve 1953'te ADC'ye yerleşti. Orada ekonomi politik, felsefe ve matematik öğrenimi gördü. 1957-59 arasında, Brecht'in kurduğu (1949) ünlü Berliner Ensemble tiyatro topluluğunda asistan olarak çalıştı ve Brecht'in oyunlarının müziğini besteleyen Hanns Eisler'den etkilendi. Edebiyat ve müzik çalışmalarını bir arada yürüten Biermann, ilk bestelerini 1960'ta yapmaya başladı. Rejime yönelttiği eleştirileri ve toplumsal yergileriyle yöneticilerin dikkatini çekti. 1963'te üyesi olduğu Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nden (SED) çıkarıldı. 1965'te konser vermesi ve yurt dışına çıkması yasaklanmasına karşın 1976'da konserler vermek üzere AFC'ye gitmesi, yurttaşlıktan çıkarılmasına ve bir daha ADC'ye dönmemesinin yasaklanmasına neden oldu.

ADC'yi sosyalizmin amaçlarından uzaklaşmak ve yeni bir toplum yaratma çabasıdan vazgeçmekle suçlayan Biermann, AFC'de yaşadığı yıllarda eleştirel tavrını kapitalizme yöneltti. Bu ülkede de siyasal yergileri ve eleştirileriyle ilgi çekti. Kendi şiirlerinin bestelerinden oluşan başlıca albümleri, *Warte nicht auf bessere Zeiten* (1973; Daha Güzel Zamanları Bekleme), *Aahja!* (1974), *Es gibt ein Leben vor dem Tod* (1976; Ölümden Önce Bir Yaşam Vardır), *Hälfte des Lebens*'dir (1979; Yaşamın Yarısı). Kitapları arasında da *Draht-harfe* (1965; Telli Arp), *Für meine Genossen* (1972; Yoldaşlarım İçin), *Deutschland: Ein Wintermärchen* (1972; Almanya: Bir Kış Masalı) ve *Das Märchen von dem Mädchen mit dem Holzbein* (1979; Tahta Bacaklı Kız Masalı) sayılabilir.

Bierstadt, Albert (d. 7 Ocak 1830, Düsseldorf yakını, Prusya - ö. 9 Şubat 1902, New York kenti), panoramik Batı Amerika görünümüyle büyük ün kazanan manzara ressamı. Hudson Irmağı Okulu'na bağlı son kuşak ressamlardan biri sayılan Bierstadt, Frederick Church ve Thomas Moran gibi, çok uzak yerlere giderek daha egzotik konular aradı. Ününü, Uzakbatı'ya yaptığı gezilerden sonra gerçekleştirdiği "Kayalık Dağlar" (1863, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) ve "Corcoran Dağı" (y. 1875-77; Corcoran Galerisi, Washington, D.C.) gibi tablolarıyla kazandı. New York'taki atölyesinde yaptığı bu resimler, Bierstadt'ın doğadan çalıştığı küçük boyutlu tasarlara dayanıyorsa da, olağanüstü büyük boyutlarına ve yarattıkları görkemli etkiye karşın, küçük resimlerinde kendiliğinden oluşmuş içtenlik ve canlılığı taşıyorlardı. Bierstadt, hayranlık ve görkem etkisi yaratmak için manzaraların ayrıntılarını özgürce

"Corcoran Dağı", Bierstadt'ın bir yağlıboya çalışması, 1875-77; Corcoran Sanat Galerisi, Washington, D.C.
Corcoran Gallery of Art, Washington, D.C

değiştirdi. Renkleri, gözlemlerinden çok kendi oluşturduğu bir kalıba göre uyguladı, bitkilerde tatlı bir yeşil, su için buz mavisi ve dağlarda donuk bir mavi-yeşil kullandı. Resimlerinde ön plandaki arka plana geçiş, ortada incelik ve yumuşaklık etkisi uyandıran bir ara mesafe bulunmadığı için, çoğu kez dramatik bir etki yaratır.

Bierut, Boleslaw (d. 18 Nisan 1892, Rury Jezuckie, Lublin yakını, Polonya - ö. 12 Mart 1956, Moskova, SSCB), Polonya'nın Stalin'i olarak anılan devlet adamı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'da Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinde önemli rolü olmuştur.

1918'de Polonya Komünist Partisi'ne katıldı. Bütün yaşamını Polonya'nın yanı sıra Çekoslovakya, Avusturya ve Bulgaristan'da da komünist görüşleri yaymakla geçirdi. 1920'lerde ve 1930'larda Polonya'daki etkinliklerinden ötürü birçok kez tutuklandı, hapsedildi. 1938'de hapisten çıktıktan sonra SSCB'ye gitti ve II. Dünya Savaşı sırasında çoğunlukla orada kaldı. 1943 sonlarında Polonya'ya geri döndü. Sovyet ordusu ile Stalin'in desteğindeki Bierut ve öteki komünistler, 1947'de muhalefeti etkisiz hale getirerek Polonya'da Sovyet benzeri bir düzen kurmaya giriştiler. 1945'ten sonra Polonya devlet başkanlığını üstlenen Bierut, genel politikasında Moskova'yı izledi. Sovyet partisi çizgisini Polonya koşullarına uyarlamaya çalışan Polonya İşçi Partisi Genel Sekreteri Władysław Gomułka'nın 1948'de görevden alınmasında etkili oldu ve onun yerine geçti. Partiyi yeniden örgütleyerek, aynı yıl adını Polonya Birleşik İşçi Partisi (PZPR) olarak değiştirdi. 1952'de başbakanlığı üstlenmek üzere devlet başkanlığını bıraktı; ama 1954'te bu görevinden de çekildi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, Kruşçev'in ünlü "Stalin Döneminin Suçları" başlıklı raporunu sunduğu 20. Kongresi'ni izlemek üzere bulunduğu Moskova'da öldü.

bifenil bak. difenil

big apple, jitterbug(*) dansının 1930'larda ortaya çıkan *square dance(*)* uyarlaması. İlk kez Güney Carolina'nın Columbia kentindeki bir kulüpte oynandığı için bu

Big apple
Dance Collection, The New York Public Library at Lincoln Center, Ailor, Lenox and Tilden Foundations

kulübün adını aldı. Büyük bir halka oluşturulan çiftler, verilen "sağ ayak öne" ya da "damını al ve dön" gibi komutlara uyarak çeşitli temel figürleri yaparlardı. Daha usta dansçılar ise tek tek ya da çiftler halinde genellikle doğaçlama dans ederlerdi.

big-bang modeli bak. büyük patlama modeli

Big Ben, Londra metropoliten alanı içindeki Westminster'da, Parlamento Binası'nın doğu ucundaki kalede yer alan saat. Doğruluğu ve 13 tonluk çanıyla ünlüdür. Grimthorpe baronu Edmund Beckett'in tasarımıyla 1859'da kuleye yerleştirildi ve

dağlar, çöller, ırmağın yarıdığı derin kan-yonlar ve görülmeye değer jeolojik oluşumlar vardır. Parkta bulunan bini aşkın bitki türü arasında çeşitli meşe ve kaktüsler, fıstık çamları, avizeağacı ve çeşitli türde çalılar sayılabilir. Kır kurdu, puma, katır geyiği, kardinalkuşu, koşar guguk ve Kuzey Amerika'ya özgü bir tür tilki parkta yaşayan hayvanlar arasındadır.

Big Boy lokomotifi, bugüne değin yapılan en büyük ve en güçlü buharlı lokomotif türü. II. Dünya Savaşı sırasında ABD'de geliştirilen bu lokomotifler, temel olarak ağır yük taşımacılığında kullanılmak üzere tasarlanmıştı. 1941-44 arasında yalnızca Union Pacific Railroad şirketi için 25 "Big Boy" yapıldı. Daha sonraları dizel motoruyla çalışan lokomotifler yaygınlık kazandı ve sonuncu "Big Boy" 1959'da hizmetten kaldırıldı.

"Big Boy" lokomotiflerinin ağırlığı 378 ton, uzunlukları ise 40 m'dir. Güç sığırları 7 bin beygircüğe ulaşır ve 4 bin tonluk yükleri saatte 112 km hızla çekebiliyorlardı. Lokomotifin eklemli dingil tasarımı-daki 4-8-8-4 tekerlek düzenlemesinde, 4 taşıyıcı tekerlek ve 8 motris tekerlek bulunuyor, bunlara 8 ek motris tekerlek ile 4 arka tekerlek yardımcı oluyordu.

Big Sur, ABD'nin California eyaletinin batısında, doğal güzellikleriyle ünlü bölge. Monterey'in tam güneyindeki Carmel'den, 160 km güneydeki San Simeon'da bulunan Hearst Kalesi'ne kadar uzanan dağlık bir kıyı bölgesini içine alır. Adı da, İspanyolca'da "güney" anlamına gelen El Sur'dan gelmektedir. Kıyıda dağlık bölge boyunca ilerleyen dönemeçli ve dar yoldan, Büyük Okyanusun görkemli suları ve yol kenarındaki Los Padres Ulusal Ormanı'nın yabanıl güzellikleri görülebilir. Kıyı sekoyası ve sık çalılara kaplı 324 hektarlık bir alana yayılmış Pfeiffer-Big Sur Eyalet Parkı, Monterey'in 48 km güneyine düşen Big Sur köyünü içine alır; Santa Lucia Dağlarındaki küçük bir akarsu olan Big Sur Irmağı parkın sınırını oluşturmaktadır. Bir zamanlar çıplak ve yabanıl olan bölgeye, bugün turistler ve doğabilimciler büyük ilgi göstermektedir. Görünümünün güzelliği ve 19. yüzyılda burada bulunan tek tük çiftliklerde yaşayanların yalnızlığı, Robinson Jeffers'in *Women at Point Sur* (1927; Surlu Kadınlar) gibi şiirlerinde dile getirilmiştir. Şairin yerel kaya ve taşlardan yaptığı evi, bölgenin ilginç yapılarından birini oluşturur.

Biga, Marmara Bölgesi'nde, Çanakkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.331 km² olan Biga ilçesi doğuda Balıkesir ili, güneyde Yenice ve Çan, doğuda Lapseki ilçeleri, kuzeyde de Marmara Denizi ile çevrilidir.

İlçe toprakları, kuzey kesimde yer alan alçak düzlüklerle bunun gerisinde uzanan az yükseltili, ama engebeli alanlardan oluşur. Dalgalı bir görünümdeki alçak ve ince dağ sıralarının üstünde yaylalar vardır. Biga, Sinekçi ve Karabiga ovaları, ilçenin en önemli bitkisel üretim alanlarıdır. Kocabaş Çayı(*) çevresinde yer alan bu ovalar bütünüyle alüvyal topraklarla kaplıdır. İlçe topraklarının yükseltisi hiçbir kesimde 1.000 m'ye ulaşmaz.

Çanakkale ilinin gelişmiş ilçeleri arasında olan Biga'da başta gelen ekonomik etkinlik tarımdır. Sanayi de tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. İlçede en çok tahıl, baklagiller, ayçiçeği ve susam ekilir. Sebzeçilik, özellikle konserveçiliğe bağlı olarak domates üretimi gelişkindir. Hayvancılık en az bitkisel üretim kadar önemli bir geçim kaynağıdır. Sığır besiciliği ve koyun yetiştir-

riciliği yaygındır. Dağlıç, kıvrırcık, İmroz gibi koyun soyları yanında, kıvrırcık-İmroz ve kıvrırcık-dağlıç gibi melez soylar da yetiştirilir. 1960'lara değin önem taşıyan manda yetiştiriciliği ise giderek önemini yitirmiştir. Biga ilçesinin kıyılarındaki, özellikle Karabiga'da balıkçılık öteden beri önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Buna bağlı olarak balık konserveçiliği de önem kazanmıştır. Süt ürünleri üretimi çok sayıdaki mandırada yapılmaktadır. İlçede 30'a yakın mandıra vardır. Biga özellikle peynir üretiminde il ölçeğinde başta gelir. Küçük ölçekli tabakhanelerde yapılan deri üretimi de önemli bir etkinliktir. Başlıca sanayi kuruluşları un ve konserve fabrikalarıdır.

İlkçağda Mısya adıyla anılan bölgede yer alıyordu. Bu yöredeki en önemli yerleşme merkezleri Parion, Priapos ve Pagal'ydi. Kalıntıları Kemer köyü yakınında bulunan Parion, İÖ 7. yüzyılda Miletosluların elindeki bir ticaret kolonisiydi. Gene aynı dönemde Miletoslu denizciler tarafından kurulmuş olan Priapos'a ait kale kalıntıları Karabiga kasabasının kuzeyindedir. Günümüzde Biga Çayı da denen Kocabaş Çayı'nın ilkçağdaki adı Granikos'tu. Büyük İskender'in Anadolu'yu istilasıyla sonuçlanan ve İÖ 334'te bu akarsu kıyısında Pers ordusunu yendiği savaş, Granikos Çarpışması(*) olarak bilinir. İÖ 2. yüzyıl başlarında Pergamon (Bergama) Krallığı'nın denetimine altına giren yöre bu yüzyılın ikinci yarısında Roma'ya bağlandı. Uzun bir Bizans egemenliğinden sonra Biga'yı 1364'te Lala Şahin Paşa Osmanlı topraklarına kattı. Bu dönemde Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin(*) bir parçasını oluşturan Biga sancağı'nın sınırları, bugünkü Balıkesir ve Çanakkale illerinin topraklarını kaplıyordu. 19. yüzyılda yönetsel açıdan çeşitli değişiklikler geçiren Biga sancağı bu yüzyıl sonlarında bağımsız hale getirildi. Biga, Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Şubat 1920'de Gâvur İmam'ın baskınına uğradı. Daha sonra buraya gelen Anzavur Ahmed, Biga'yı karargâh yaptı. Biga, 24 Nisan 1920'de Kuva-yı Milliye güçlerince geri alındı. 4 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal 18 Eylül 1922'ye değin sürdü.

Biga kenti, kıyı kesiminden 24 km içeride, Balıkaya Tepesinin eteğinde kurulmuştur. Adının, değişik dönemlerde Pagai, Pagae ve Pigas olarak anılan eski kentten geldiği sanılır. Çan ve Lapseki'den geçen iki ayrı yolla Çanakkale kentine bağlanır. 1935'teki büyük yangının ardından önemli ölçüde yenilenen kentin il merkezi Çanakkale'ye uzaklığı 98 km'dir.

Kentteki en önemli tarihsel yapıt Kurşunlu Camisi'dir; cami 1900'de geçirdiği büyük yangından sonra yeniden yapılmıştır. II. Murad dönemi yapılarından Umur Bey Mescidi ve Hamamı ise günümüze ulaşmamıştır.

Biga Belediyesi, Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 75.573; kent, 20.753.

Biga Yarımadası, Anadolu'nun kuzeybatı kesiminde, Edremit ve Erdek körfezleri ile Çanakkale Boğazı arasındaki yarımada. Biga Yarımadasının doğu sınırını kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Gönen Çayı vadisi oluşturur. Batıda Kumkale Bur-nundan doğuda Gönen kentine kadar genişliği 125 km, kuzeydoğuda Karabiga kasabasından güneybatıda Baba Burnuna kadar uzunluğu ise yaklaşık 200 km kadardır. Bu boyutlarıyla yarımada yaklaşık 9.500 km²'lik bir alan kaplar.

Edmund Beckett'in tasarımıyla
Big Ben, Londra
A.F. Kerslung

adını, o tarihte işletme müdürü olan Sir Benjamin Hall'dan aldı. Başlangıçta yalnızca çan için kullanılan Big Ben adı zamanla saatin kendisini belirtir oldu.

Big Bend Ulusal Parkı, ABD'de, Güneybatı Texas'ta El Paso'nun 400 km güneydoğusunda, Meksika'nın karşısında Rio Grande boyunca uzanan ıssız bölge. 1944'te kurulan parkın yüzölçümü 286.565 hektardır. Adını Rio Grande'nin geniş bir kıvrımından alan parkta, olağanüstü güzellikte

Santa Elena Kanyonu, Big Bend
Ulusal Parkı, Texas
Donahue - Candida

Biga Yarımadası oluşum açısından üç bölüme ayrılabilir. Bunlardan ilki yarımada-nın güney kesimini kaplayan Kaz Dağı kütlesidir. Batı-doğu doğrultusunda uzanan bu dağlar, Paleozoyik (Birinci) Zamana (y. 570-225 milyon yıl önce) ait kristal yapı-lı şistlerden oluşur. Şist temel üstünde granit ve andezit lavlarından oluşmuş volkanik kütleler yer alır. Aynı zamanda Biga Yarımadasının en yüksek kesimi de olan Kaz Dağı(*) ortalama 1.500-1.600 m yükseklik-tedir. Dağın en yüksek noktası 1.774 m'lik Karataş Tepesidir. Bu dağlık kesim, kısa boylu ve güçlü akarsularla parçalanmıştır. Yörenin en güney kesiminde, Baba Burnu ile Edremit arasında uzanan batı-doğu doğrultulu kırık (fay) hattı üstün-de bazı sıcak madensuyu kaynakları vardır.

Yarımadanın ikinci bölümünü, orta kesim-de güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu orta yükseklikteki bir kütle oluşturur. Biga Dağ-ları olarak da anılan bu kesim daha çok bir plato görünümündedir. Bu kütle doğuda Marmara Denizine akan Kocabaş Çayı ile daha doğuda yarımada-nın doğu sınırını oluşturan Gönen Çayı, güney ve güneybatı-da Kara Menderes Çayı, batıda ise Kocaçay ve kolları tarafından derin bir biçimde parçalanarak engebeli bir görünüm almıştır. Platonun genel yapısı Paleozoyik Zamana ait şist, andezit ve trakit gibi kayalar ve granitten oluşan lavlardır; batı ve kuzeybatı kesiminde ise kalkerler yer alır. Karmaşık bir jeolojik yapısı olan plato düzlüğü içine derin bir biçimde gömülmüş vadiler ile daha yeni tortulların çökeldiği tabanı alüvyonlu havzalar ise yarımada-nın üçüncü bölümü olan alçak ve düzlük alanları oluşturur. Güneydoğuda Edremit-Havran, batıda Ezine-Bayramiç, kuzeydoğuda Karabiga-Sinekçi ovaları bunların en önemlileridir. Ayrıca Gönen Çayı vadisi ile batıda Kara Menderes Çayı kıyı ovası ve deltası da belli başlı düzlüklerdir.

Güney kesim Ege Bölgesi, büyük bölümü ise Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan Biga Yarımadasında genellikle Akdeniz iklimi egemendir. Ama bu, asıl Akdeniz ikliminden biraz farklıdır; kışları daha soğuk geçen karasal bir özellik taşır. Yıllık yağış kıyılarda 600 mm, iç kesimlerde ise 400-450 mm kadardır; Biga Dağları ile plato alanında 800-900 mm'ye, Kaz Dağında ise 1.000-1.200 mm'ye kadar çıkar.

Biga Yarımadasının kuzey kesimlerinde ve yüksek kütlelerin kuzeye bakan yamaçla-rında meşe ve bazı kayın türleri egemendir. Alçak kesimlerde ise daha çok makilikler yer alır. Plato kesiminde kızıl çam türleri, vadi tabanlarında çınar, söğüt ve bazı kavak türleri yaygındır. Güneydeki yüksek Kaz Dağı kütlesinde orman örtüsü yoğunlaşır (bak. Kaz Dağı).

Yarımadada nüfus daha çok kıyılarda toplanmıştır. Kuzeyde ve batıda kıyı şeridi oldukça geniştir, güzel plajlar vardır. Yarımada-nın güneyi ise dik kıyılardan oluşur. Gene de Akçay, Alunoluk ve Küçükkuyu gibi yerleşim merkezleri önemli bir turistik potansiyel taşır. Kuzeyde Karabiga-Lapseki-Çanakkale arasındaki kıyı şeridi ise turizm bakımından fazla gelişmemiştir. İlkçağın ünlü kenti Troya ile Assos kenti kalıntı-ları bugün yarımada-nın en fazla turist çeken yerleridir.

Biga Yarımadası yeraltı kaynakları açısından oldukça zengindir. Çan yakınlarında linyit ve kaolin, Yenice ve çevresinde bakır-kurşun-çinko, Merkez ilçede de demir ya-takları vardır.

İzmir-Edremit-Çanakkale yolu yarımada-nın güney ve batı kıyılarını izler. Balıkesir-

Yenice-Çan-Çanakkale yolu iç kesimlerin ulaşım sorununu çözerken, Çanakkale'den kuzeye, Lapseki-Biga-Gönen yolu ile Bandırma'ya bağlantı sağlamıştır.

Bigadiç, topraklarının yarısı Marmara Bölgesi, öbür yarısı da Ege Bölgesi sınırları içinde kalan, Balıkesir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.007 km² olan Bigadiç ilçesi kuzeyde Kepsut, kuzeydoğu

Bigadiç'ten bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

ve doğuda Dursunbey, güneyde Sındırgı ilçeleri, batı ve kuzeybatıda da Merkez ilçeye çevrilidir.

İlçe toprakları engebeli bir alanda yer alır. Batı kesimi, en çok 750 m'ye kadar yükse-len platolardan oluşur. Doğu ve güneydoğu kesimde Alaçam Dağları yer alır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bu dağ-lar Tilkitepe'de 1.600 m'ye kadar yükselir. İlçe toprakları kuzey-güney doğrultusunda akan Simav Çayı ve kollarının açtığı dar ve derin vadilerle parçalanmıştır. Bigadiç'in en önemli su kaynağı olan Simav Çayı, küçük bir düzlük olan Bigadiç Ovasını sular.

İlçedeki en önemli ekonomik etkinlik bit-kisel üretimdir. En çok tahıl ve baklagiller yetiştirilir. Ama bor atıklarının sulamada yararlanılan Simav Çayına pompalanması, bitkisel üretime zarar vermektedir. Yapılan ölçümler sonunda sudaki bor oranının, bo-rat minerallerine karşı en dayanıklı bitkiler için bile tehlikeli olduğu ortaya çıkmıştır. İlçe ekonomik yaşamında hayvancılığın ki-mi dalları da önem taşır. Tavukçuluk oldukça gelişkindir. Bigadiç büyük tüketim mer-kezlerine önemli miktarda yumurta sağlar. Arıcılık da önem taşır. İlçedeki hindi üre-tim istasyonunun etkinlikleri tavuk, hindi ve arı yetiştirilmesi, bakım, ilaah ve hastalık-larla mücadele üzerinde yoğunlaşmıştır. Or-mancılık ilçe ekonomisindeki bir başka etkinliktir. İlçede orman ürünlerini işleyen çok sayıda kereste ve mobilya atölyesi vardır.

Bigadiç'teki başlıca ekonomik etkinlikler-den biri de madenciliktir. Yöredeki bor minerali yataklarını işleten Etibank'a bağlı Bigadiç Madenleri İşletmesi'nde önemli miktarda kolemanit konsantresi üretimi ya-pılır. İlçeye bağlı Yağcıbedir köyünde do-kunan halılar da yurtdışına satılmaktadır.

Kuruluşu kesin olarak bilinmemekle bir-likte, Bigadiç tarihinin Lidyalılar dönemine değin uzandığı söylenir. Bigadiç yöresi, Misya bölgesinin önemli geçit yerlerinden biriydi; Britanyalıların ardından Roma ve Bizans egemenliklerine girdi. Osmanlıların eline geçtikten sonra kaza yapılan Bigadiç'e 19. yüzyıl sonlarında göçmen Çerkezlerin yerleştirilmesi kararı alındı. İlçe halkının bu karara karşı çıkması üzerine Bigadiç 1902'de Karesi (Balıkesir) sancığına bağlı

bir nahiye haline getirildi. Cumhuriyet dö-neminde, 1943'te tekrar ilçe yapıldı.

Bigadiç kenti, Bigadiç Ovasının doğusun-da, dağların eteğinde kurulmuştur. Eski Balıkesir-İzmir yolu kentten geçer. Bu yolla il merkezi Balıkesir'e uzaklığı 35 km'dir. Kentteki en önemli tarihsel yapı kimin tarafından yaptırıldığı bilinmeyen Yeşilli Cami'dir.

Bigadiç Belediyesi 1918'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 50.728; kent, 12.976.

Bigelow, Erastus Brigham (d. 2 Nisan 1814, West Boylston - ö. 6 Aralık 1879, Boston, Massachusetts, ABD), halı doku-ma makinesini geliştiren sanayici. Massac-husetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) ku-rucularından biridir.

On yaşında eğitimini yarıda bırakmak ve çalışmak zorunda kaldı. Yirmi üç yaşınday-ken dantel yapımı için ilk dokuma makine-sini geliştirdi. Bunu, çeşitli desenli kumaşlar ile duvar halısı ve kilim üretiminde kullanı-lan öteki makineler izledi. 1843'te erkek kardeşi Horatio ile birlikte bir alaca doku-ma fabrikası kurdu; Clinton (Massachu-setts) kenti bu fabrikanın çevresinde gelişt-i. Birkaç yıl sonra gene orada Bigelow halı fabrikalarını kurdu. 1845-51 arasında, Brüksel ve Wilton halılarının üretiminde kullanılan dokuma makinesini geliştirmekle uğraştı, en önemli icadı da bu oldu. Buluşla-rı ABD'de olduğu kadar Avrupa'da da halı yapımına büyük hız kazandırdı.

Bigelow, yazdığı iki önemli iktisat kitabın-da (1862 ve 1877) koruyucu gümrük tarife-lerini savundu. 1861'de MIT'in kuruluşuna yol açacak olan önerileri uygulamak üzere oluşturulan komitede önemli rol oynadı.

Bigelow, John (d. 25 Kasım 1817, Bristol, New York - ö. 19 Aralık 1911, New York kenti, ABD), yazar, gazeteci ve diplomat. Benjamin Franklin'in uzun süre bulunama-yan otobiyografisini gün ışığına çıkararak ilk kez yayımlamıştır. ABD İç Savaşı

John Bigelow
Library of Congress, Washington, D.C

sırasında Paris'te ABD konsolosu iken, Konfederasyon (Güney) için Fransa'da yap-tırılan savaş gemilerinin teslimini durdur-muştur.

1838'de New York barosuna girdi. 1849-61 arasında şair William Cullen Bryant ile ortak olduğu *New York Evening Post'u* yönetti. 1856 seçim kampanyasında, Cum-huriyetçi Parti'nin ilk başkan adayı John Charles Frémont'un başkanışmanıydı.

1861'de Paris konsolosluğuna atandı. Bir yandan liberal Fransız basınına ideolojik vurgularla yaklaşarak, öte yandan da Fran-sız işadamlarına Kuzey'in sanayileşmiş eya-letlerinin ticari bakımdan taşıdığı potansiye-li anlatarak Kuzey lehine destek toplamayı başardı. *France and the Confederate Navy* 1862-68 (1888; Fransa ve Konfederasyon Donanması 1862-68) adlı kitabında Fransız yapısı savaş gemileri Güney'e teslim edil-seydi Kuzey'in kuşatmasının kırılacağını

öne sürdü. ABD'nin Fransa büyükelçisi olarak görev yaptığı Nisan 1865-Eylül 1866 arasında, Avusturya arşidükü Maximilian'ın Meksika'da Fransızlar'ın desteğinde sürdürdüğü imparatorluk rejiminin yol açtığı sorunu ustaca ele aldı.

Paris'te kaldığı sırada, Franklin'in elyazması otobiyografisini buldu ve 1868'de yayımladı. 1887-88'de Franklin'in 10 ciltlik tüm yapıtlarını yayımladı. Ayrıca 1895'te ABD başkan adayı Samuel Jones Tilden'in yaşamöyküsünü yazdı. Emanuel Swedenborg'un ilahiyat kuramı üzerine de birkaç kitap kaleme aldı.

Biggs, E(dward George) Power (d. 29 Mart 1906, Westcliff-on-Sea, Essex, İngiltere - ö. 10 Mart 1977, Boston, ABD), birçok dinleyiciye barok orgun belirgin, etkileyici özelliklerini ve anıtsal barok org repertuvarını ilk kez tanıtan orgcu.

Londra'daki Kraliyet Müzik Akademisi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra 1930'da ABD'ye yerleşti. Büyük orkestralar eşliğinde verdiği konserler ve haftalık radyo programları (1942-58) yoluyla orgun bir konser çalgısı olarak tanınmasını sağladı. Elektronik org kullanmayı reddeden, Johann Sebastian Bach ve George Frideric Handel döneminden kalan orgları bulup çalarak plak dolduran Biggs, ayrıca Walter Piston, Roy Harris ve öbür 20. yüzyıl bestecilerine org yapıtları ısmarladı. Artritten çalışamaz durumda geldikten sonra eski ustaların org yapıtlarını yayımladı. Klasik bir yalınlık ve kesinlik, üslubunun temel özellikleriydi.

Bighorn Dağları, ABD'nin Montana eyaletinin güneyinde, Kayalık Dağların kuzey kesiminde sıradağ. Wyoming eyaletinin de ortak kuzey kesimi boyunca güneydoğu yönünde bir yay biçiminde uzanır; uzunluğu 193 km'dir. Genişliği 48-80 km arasında değişen Bighorn Dağları, Büyük Ovalar ve Bighorn Havzası çevresinde ansızın 1.200-1.500 m'ye yükselir. En yüksek noktası 4.013 m ile Wyoming'deki Cloud Doruğudur. Eşsiz jeolojik oluşumların yanı sıra Bighorn Ulusal Ormanındaki ladin, çam ve göknar ağaçları yamaçların güzelliğini daha da artırır. Gözde bir kamp yeri olan bölgede balıkçılık ve avcılık başlıca sporlardır. Powder Irmağı küçük çaylar halinde Bighorn

ortagüneyindeki küçük bir alanın sularını toplar. Yüzey şekilleri bakımından üç alt-havzayı içerir. Bunlar, akış yönündeki sırayla Wyoming'de Wind Irmağı, Wyoming ve Montana'da Big Horn, Montana'da Aşağı Big Horn havzalarıdır.

Yukarı havzanın en büyük akarsuyu olan Wind Irmağı Kuzeybatı Wyoming'de Absaroka Dağları ve Wind Irmağı Sıradağlarının yüksek bölgelerinden doğar. Güneydoğuya yöneldikten sonra Wyoming'in ortabatu kesimindeki düzlüklerden geçerek Riverton yakınlarında Popo Agie Irmağı ve Küçük Wind Irmağı ile birleşir. Daha sonra kuzeye dönerek yukarı havzanın dışında Owl Creek Dağlarındaki derin ve görkemli Wind Irmağı Kanyonundan geçer. Kanyonun güney kesiminde Boysen Barajı yer alır. Akarsu, kanyonun kuzeyinde Bighorn Irmağı adını alır; Big Horn Havzasında kuzeye doğru akışını sürdürür. İki büyük ana kolu olan Greybull ve Shoshone ırmaklarını da alarak Wyoming-Montana sınırına doğru akar. Burada kuzeydoğuya dönerek Aşağı Big Horn Havzasına ulaşmadan Bighorn Kanyonundan geçer; 742 km yol aldıktan sonra Bighorn'da (Montana) Yellowstone Irmağına karışır. Riverton ve Bighorn'da ırmağın üstünde büyük sulama tesisleri bulunur. Küçük Bighorn Irmağı Montana'da, Custer Savaşı Ulusal Anıtı'nın bulunduğu Hardin'de Bighorn'a karışır. Bighorn Kanyonu boyunca, sınırın iki yanında Bighorn Kanyonu Ulusal Dinlence Alanı uzanır.

Bignoniaceae, *Scrophulariales* takımından, yaklaşık 120 cinsi ve 650'den fazla ağaç, çalı ve tırmanıcı bitki türünü içeren familya. Tırmanıcı türleriyle tropik orman örtüsünün önemli bir bölümünü oluşturan

Spathodea campanulata
W. H. Hodge

bu familyanın bitkileri daha çok Amerika ve Afrika'nın tropik bölgeleri ile Hindistan-Malaya bölgesinde yaygındır. *Catalpa*, *Campsis* ve *Bignonia* cinslerinden birkaç tür ise ılıman bölgelerde yetişir.

Bignoniaceae familyasından bitkilerin karışıklı dizilmiş yaprakları genellikle bileşik, çiçekleri erdişi, çan ya da boru biçiminde ve ucu beş lopludur. Taçyaprakların iç yüzeyinden çıkan erkekorganların ikisi uzun, ikisi kısadır. Dişlorgan, çiçeğin öbür bölümlerinin başlangıç yerinin yukarısında, bir disk üzerinde bulunur ve birbirine bitişmiş iki meyveyaprağı (karpel) içerir. Meyveyaprakları, ana eksen boyunca yerleşmiş çok sayıda tohumtaslağı taşıyan iki, ender olarak bir odacıktan oluşur. Tohumlar genellikle düz ve kanatlıdır.

Crescentia cujete, hiyarağacı (*Kigelia pinnata*), borusarmasığı ya da acemiasmasığı (*Campsis radicans*), *Bignonia capreaolata*, *Doxantha unguis-cati* ve *Tecomaria capensis* türleri ile *Spathodea*, *Tabebuia*, *Jacaranda*, *Paulownia* ve *Chilopsis* cinslerinin üyelerinden bazıları süs bitkisi, bazıları da ekonomik değeri olan bitkilerdir.

Bigordi, Domenico di Tommaso bak. Ghirlandaio, Domenico

Bigsby, John Jeremiah (d. 14 Ağustos 1792, Nottingham - ö. 10 Şubat 1881, Londra, İngiltere), İngiliz hekim ve jeolog. Kanada ve New York'ta gerçekleştirdiği kapsamlı jeolojik araştırmalar sonucunda alt kayaç katmanlarının yapısını belirlemiş ve tarihcenesinde yaşamış birçok yeni canlı türü ortaya çıkarmıştır.

1818'de Kanada'ya geçen Bigsby, ertesi yıl Yukarı Kanada'nın jeolojik yapısını incelemekle görevlendirildi. 1822'de, Kanada Uluslararası Sınır Komisyonu'nun da İngiltere temsilcilğine getirildi ve kurumun resmi doktorluğunu üstlendi. 1827'de ülkesine döndükten sonra 1846'ya değin Essex'in Newark bölgesinde; 1881'e değin de Londra'da doktorluk yaptı. En önemli yapıtları *Thesaurus Siluricus* (1868; Silüriyen Dönem Sözlüğü) ve *Thesaurus Devonico-Carboniferus*'tur (1878; Devoniyen ve Karbonifer Dönemler Sözlüğü). 1877'de, 46 yaşın altındaki jeologlara iki yılda bir Londra Jeoloji Derneği tarafından verilen Bigsby Madalyası ödülünü koydu.

biguanit, guanidinin türevleri olan ve orta yaşlarda görülen şeker hastalığının tedavisinde kullanılan biresimsel (sentetik) ilaçların ortak adı. Kalıtsal özellik taşımayan ve insülin hormonunun salgılanmasından sorumlu olan pankreas hücrelerinin yaşlanmasına bağlı olarak orta yaşlarda ortaya çıkan şeker hastalığının (II. tip şeker hastalığı) tedavisinde, insülinin yerine ve ağız yoluyla kullanılan kan şekerini düşürücü ilaçların en önemli grubu biguanitlerdir. En çok kullanılan örneği metmorfin olan biguanitlerin kan şekerini düşürmeye yönelik etki mekanizması henüz yeterince açıklanamamıştır; ancak vücut tarafından soğurulmasını ve proteinlerden biresimlenmesini azaltıp glikoz tüketimini ve kullanımını artırarak etkili oldukları sanılmaktadır.

Bihac, BEHKE olarak da bilinir, Bosna-Hersek'in kuzeybatısında, Una Irmağının iki yakasında yer alan kent. Tarihte ilk kez 1260'ta bir manastır yeri olarak adı geçen kent, uzun süre Osmanlı yönetiminde kaldıktan sonra 1878'de Bosna'ya bağlandı. 1942'de burada kurulan Mihac Cumhuriyeti bir süre özgür bir bölge oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Ulusal Kurtuluş Ordusu genelkurmayının karargâhı olan kentte, Kasım 1942'de savaş döneminin parlamentosu niteliğinde olan Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi (AVNOJ) ilk oturumunu yaptı. Savaş boyunca önemli bir toplantı yeri olarak kaldı.

Günümüzde, Bihac'daki ekonomik etkinlikler kereste ve dokuma sanayileri alanında yoğunlaşmıştır. Demiryolu ve ticaret merkezi olan kentte bir hidroelektrik santralı vardır. Bihac yoğun bir turizm ve dinlenme bölgesinin de merkezidir. Nüfus. (1981 geç.) belediye, 65.544.

Bihar, Hindistan Cumhuriyeti'ni oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeydoğu kesiminde yer alır. Kuzeyden Nepal, doğudan Batı Bengal, güneyden Orissa, batıdan da Madhya Pradesh ve Uttar Pradesh ile çevrilidir. Yüzölçümü 173.877 km²'dir.

Bihar'ın eski çağlardan beri Hint tarihinde önemli yeri oldu. Daha Veda'lar döneminin (baş. İÖ y. 1500) başlarında burada krallıklar vardı. Yöre yüzyıllar boyunca başlıca devlet merkezi ve Hint uygarlığının beşiği oldu. İngiliz yönetimi sırasında Hindistan'daki en büyük üç eyaletten biri olan

Güney Montana'daki Bighorn Dağlarında Sarıkuşuk Göleti yöresi
Roger ve Joy Spurr-Bruce Coleman Inc

Dağlarının güney eteklerinden doğar. Medicine Dağında yan yana sıralanmış kaba taşlardan oluşan tarihöncesi kalıntı "Medicine Tekerleği"nin çapı 21 m'dir. 3,6 m çapındaki göbeğinden çevresine 28 tekerlek parmağı uzanır

Bighorn Irmağı, ABD'de, Yellowstone Irmağının en büyük kolu. Wyoming eyaletinin ortabatu kesimini ve Montana eyaletinin

başkentiydi. Uzun yıllar Delhi'deki Hint-Türk imparatorlarına bağlı kalan Bikaner 18. yüzyılda Coddhur hükümdarlığıyla zaman zaman savaşlara tutuştu. 1818'de İngiltere'nin egemenliğini tanıyan bir antlaşma yaptı 1949'da Racasthan eyaletine bağlandı.

Bugünkü Bikaner kenti yün, post, inşaat taşı, tuz ve tahlil gibi ürünlere dayanan bir ticaret merkezidir. Bikaner'in yünlül şalları, hattaniyeleri, halı ve akide şekerleri ünlüdür. Kentte cam, seramik, keçe, kimyasal maddeler, ayakkabı ve sigaranın yanı sıra elektrikli alet ve makine imal eden fabrikalar vardır. Ayrıca fildişi ve lake eşya yapımla uğraşılır ve demiryolu atölyeleri de bulunur. Bir kalenin eteğinde kurulmuş olan kent beş kapılı bir surla çevrilidir; evlerin çoğu parlak kırmızı ve sarı kumtaşından yapılmıştır. Kale içinde değişik dönemlerden kalma birkaç saray, Racput minyatür resimlerinin bulunduğu bir müze, Sanskrit ve Farsça elyazmalarının yer aldığı bir kitaplık vardır. Kentin, tıp fakültesi ve yüksek öğretmen okulunu da içine alan yedi yüksekokulu Racasthan Üniversitesi'ne bağlıdır.

Bikaner ili (27.231 km²) engebeli kum tepelerinden oluşan kurak bir alanı kaplar. Halkın başlıca uğraşı deve, at ve koyun yetiştiriciliğidir. Yörede akarsular bulunmadığından sulama daha çok derin kuyulardan sağlanan suyla yapılır. Buna karşılık bölgenin en kuzey kesiminde sulamada Satlec Irmağının beslediği Bikaner (Ganga) Kanal sisteminden yararlanır. Başlıca tarımsal ürünler *bacra* (hintdarısı), *covar* (kocadarı) ve baklagillerdir. Linyit, kil, cam kumu ve alçıtaşı yatakları işletilir. Sanayi, şeker ve kemik unu işlemeciliğini, fildişi oymacılığını ve altın, pirinç, bakır ve demir eşya yapımcılığını kapsar. Nüfus (1991) kent, 415.355; (1981) metropoliten alan, 287.712; il, 848.749.

bikarbonat, hidrojen karbonatlarını ya da HCO₃⁻ iyonlarını içeren kimyasal bileşiklerin ortak adı. Zayıf alkali özellikte ve beyaz kristaller halinde bir sodyum(*) tuzu olan sodyum bikarbonat ya da sodyum hidrojen karbonat (NaHCO₃) önemli bir karbon dioksit kaynağıdır.

Bikini, Büyük Okyanusun ortasında Marshall Adalarının batısındaki Ralik adalar zincirinde atol. Ekvator'un kuzeyinde, Dünyanın en büyük mercanadası olan Kwajalein'in 360 km kuzeybatısına, Enewetak'ın 305 km doğusuna düşer. Gidim durumunda deniz düzeyinden ortalama yüksekliği ancak 2 m'yi bulan küçük bir adalar topluluğundan oluşur. Kara yüzölçümü 3,2 km²'yi biraz geçer. Adalar 40 km uzunluğunda ve 24 km genişliğinde oval bir lagünün çevresinde dağınık olarak sıralanmıştır. Su yüzeyi 390 km² olan lagünün en derin noktasi 60 m'dir. En büyük adalar kuzeydoğu yönünde dar bir yay çizen Bikini ile biraz daha küçük olan ve lagünü çevreleyen sığ kayalığın güneydoğu kıvrımında yer alan Enyu'dur (Eneü). Lagünün ana girişi Enyu Adasının yakınında yer alan 14,5 km genişliğindeki Enyu Geçididir. Batıya doğru akan Kuzey Ekvator Akıntısının yolu üstünde bulunan Bikini, kuzeydoğu alizelerinin etki alanı içinde kalır. Bölgede ara sıra fırtına çıkar. Aylık ortalama sıcaklık 27 - 28 C arasında değişir. Bikini, ABD'nin 1946-58 arasında deneysel amaçlarla atom bombası patlattığı bir yer olmuştur.

II. Dünya Savaşı öncesinde Escholtz Atolu adıyla bilinen Bikini'yi keşfeden Rus deniz araştırmacısı Otto von Kotzebue'dir. 1925'te karaya çıkmadan adaların yanından geçen Kotzebue burada insanların yaşadığını saptayamamışsa da, daha o za-

man Malaya-Polinezya kökenli bir halkın birçok kuşaktan beri atolde oturduğu bilinmektedir. Bikinililer öteki Mikro-nezya halkları gibi 19. ve 20. yüzyıllarda Büyük Okyanusa açılan Batılı ve başka devletlerin etkisiyle karşı karşıya geldi. Ama bu küçük ada topluluğu II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin önemli bir değişime uğramadan varlığını sürdürdü.

Japonya 1944'te Marshall Adalarından çekilince, aralarında Bikini'nin de bulunduğu adalar ve atoller ABD Deniz Kuvvetleri'nin yönetimine geçti. Birleşmiş Milletler ABD'nin, stratejik önemi büyük olan Pasifik Adalarındaki velayet yönetimini 1947'de onayladı. Bundan bir yıl önce atom bombasının savaş gemileri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik geniş çaplı askeri ve bilimsel deneylerin gerçekleştirildiği Dörtöl Ağzı Tatbikatı'na (Operation Crossroads) sahne olan Bikini'de, 1954-58 arasında bir bölümü termonükleer nitelikte olmak üzere daha başka deneyler de yapıldı. Bikini 1958'de, 300 km batısındaki Enewetak Atolü ile birlikte ABD'nin Atom Enerjisi Komisyonu'na bağlı Pasifik Dene-me Alanı haline getirildi.

Atolün sayıca 200'e yaklaşan yerli halkı, ilk atom deneyleri başlamadan önce öteki adalara taşındı. 1969'da ABD yönetimi buradaki adaları yeniden oturmaya elverişli duruma getirmeye ve sonuç olarak Bikinililerin yeniden kendi yurtlarına dönmelerini sağlamaya yönelik uzun vadeli bir proje üzerinde çalışmaya başladı.

Biko, (Bantu) Stephen (d. 18 Aralık 1946, King William's Town - ö. 12 Eylül 1977, Pretoria, Güney Afrika). Güney Afrika'daki Siyah Bilinci hareketinin kurucusu. Gözaltında bulunduğu sırada başına yediği darbeler sonucunda ölmesi, onu Güney Afrika'daki Siyah hareketinin uluslararası kahramanı durumuna getirmiştir.

Babası evrak memuru, annesi hizmetçiydi. 1963'te polisin siyasal eylemcileri temizlemek amacıyla ülke çapında giriştiği bir sindirme harekâtı sırasında erkek kardeşinin tutuklanması ve kendisinin de Lovedale Lisesi'nden atılması üzerine adını duyurdu. Gene de, Natal'de liberal bir yatılı okul olan St. Francis College'a girmeyi ve 1966'da buradan mezun olmayı başardı. Ardından Natal Üniversitesi Tıp Okulu'na yazıldı. Burada değişik ırklardan öğrencilerin oluşturduğu ve uzun süredir Siyah haklarını savunan ılımlı bir örgüt olan Güney Afrikalı Öğrenciler Ulusal Birliği'ne (NUSAS) girdi. Bir süre sonra mücadelesini akademik özgürlük üzerinde yoğunlaştıran NUSAS'ı "hep beyazların konuştuğu ve Siyahların dinlediği" bir örgüt olarak eleştirmeye başladı. 1968'de arkadaşlarıyla birlikte yalnızca Siyahları içine alan Güney Afrikalı Öğrenciler Örgütü'nü (SASO) kurdu ve ilk başkanı seçildi. Örgütün amacı "Siyah Bilinci"ni güçlendirmek, Siyahlara özgüven kazandırmak ve "Siyahları beyazların yarattığı psikolojik ezilimlikten kurtarmak"tı. Lise öğrencilerine yönelik Güney Afrikalı Öğrenciler Hareketi adlı örgütün kurulmasına da katkıda bulunan Biko, büyük ölçüde genç meslek sahipleri ve aydınların katıldığı geniş tabanlı bir topluluk olan Siyah Halklar Kongresi'nin (BPC) onur başkanlığına seçildi. Biko gençlik örgütlerine verdiği önemi şu sözlerle vurguluyordu: "Kırk yaşını aşanların görüşlerini değiştirmeye çalışmak zaman yitirmekten başka bir şey değildir; onlar kararlarını çöktan vermişlerdir".

Biko'nun, Siyahların düzenlediği toplantılara katılması ve *Black Review* adlı siyasal bir dergi yayımlaması resmi makamların yasaklamalarıyla karşılaştı. Şubat 1973'te

Biko'nun ve öteki SASO ve BPC üyelerinin toplantısı, eylem ve demeç verme hakları büyük ölçüde kısıtlandı. Biko bundan sonra etkinliklerini gizli olarak yürütmeye başladı; 1975'te, siyasal tutuklular ile ailelerine yardım amacıyla Zimele Yardım Fonu'nu kurdu. Aynı yıl tutuklanarak, hakkında hiçbir suçlama olmaksızın ve mahkemeye çıkarılmadan 137 gün gözaltında tutuldu. Ağustos 1976'da gene yakalanarak 101 gün tutuklu kaldı; Mart ve Temmuz 1977'de iki kez daha tutuklandı. Son kez 18 Ağustos 1977'de polisin yol üzerinde yaptığı bir arama sırasında bir arkadaşıyla birlikte yakalandı ve Port Elizabeth hapishanesine götürüldü. Orada kaldığı 24 gün boyunca kelepçeli ve çıplak olarak işkence gördü; otopsi raporuna göre "kafasına sert bir cisimle vurulmasından" ötürü beyni üç yerinden zedelenmişti. 11 Eylül'de koma halinde kamyona bindirilerek 1.190 km uzaklıktaki Pretoria'ya götürüldükten sonra öldü. Yapılan resmi soruşturma sonucunda polisin olayda hiçbir suçu olmadığı açıklandı.

Bikoller, İspanyolca BICOLANO. Filipinler'de, beşinci büyüklükteki kültür ve dil topluluğu. 20. yüzyılın sonlarında sayıları yaklaşık 4.090.000'i bulan Bikollerin anayurtlarının, Bikol Yarımadasındaki altı il ile Luzon Adasının güneydoğusundaki adaları içine alan "Bikolandiya" bölgesi olduğu sanılmaktadır.

Daha çok kırsal bölgelerde yaşayan Bikoller tarımla uğraşır ve pirinç, hindistancevizi, kenevir yetiştirirler. Hemen hemen hepsi Katoliktir ve Malezya-Polinezya dil ailesine bağlı bir dil konuşur. Dilleri, Orta Filipinler'de konuşulan aynı dil ailesine bağlı öteki dillere çok yakındır.

Bikovski, Valeri Fyodoroviç (d. 2 Ağustos 1934, Pavlovski Posad, Rus SFSC). Rus kozmonot. 14-19 Haziran 1963'te "Vostok 5" uzay aracıyla Yer'in çevresini 81 kez dolaşmıştır.

On altı yaşında uçuş derslerine başlayan Bikovski, 1952'de orduya katıldı. 1959'da da jet avcı uçağı pilotu oldu. 1960'ların başında Jukovski Askeri Mühendislik Akademisi'nde kozmonotluk eğitimi gördü.

16 Haziran 1963'te Bikovski'nin Yer çevresindeki yolculuğunun ikinci gününde, uzaya çıkan ilk kadın olan Valentina Tereshkova'yı taşıyan "Vostok 6" fırlatıldı. Paralel yörüngelerde yol alan iki uzay aracı bir ara birbirlerine 5 km kadar yaklaşılsa da kenetlenmediler ve üç saat arayla Yer'e döndüler.

Bikovski, 18 Haziran'da, yörüngede dolaırken Komünist Parti üyesi oldu ve dönüşünde ülkesinin en büyük onur ödülü olan Sovyetler Birliği Kahramanı unvanını aldı. Büyük bir olasılıkla sınır çatışması sırasında katıldığı hava savaşı nedeniyle, ülkesinin en büyük savaş ödülü olan Kızıl Yıldız Nişanı'nı da alan Bikovski, bu nişanı barış döneminde alan pek az kişiden biridir. Bikovski, Temmuz 1975'te yürürlüğe giren Apollo-Soyuz Deneme Projesi'nde kozmonot eğitimini yönetti ve 15 Eylül 1976'da başlayan 190 saatlik uzay uçuşunda "Soyuz 22"nin komutan pilotluğunu yaptı.

Bilâd-ı Hamse (Arapça "beş belde"). Osmanlı döneminde Mısır, Şam, Edirne, Bursa ve Filibe kadılıklarına verilen ortak ad. Osmanlı ilmiye sınıfı sıralamasında, vilayet kadılıklarının üçüncü aşamasını oluştururdu.

Osmanlı yargı sisteminde Bilâd-ı Hamse mevalisi (kadıları), Mısır, Şam, Edirne, Bursa ve Filibe kadılıklarını ifade ederdi.

Bu beş kadılığın dereceleri birbirine eşitti. Bilâd-ı Hamse kadılıklarından birini yapanlar, bir üst aşama olan Haremeyn kadılığına yükselirlerdi.

Bilâd-ı Hamse kadılıkları, mansıp ve paye olmak üzere iki türdü. Her yıl yenilenen ve silsile-i meratib denen ilmiye atamalarında, Bilâd-ı Hamse için değişik bir uygulamaya başvurulduğu olurdu: Musıla-i Süleymaniye havamisi-i Süleymaniye, Süleymaniye ve darü'l-hadis müderrislerine Mısır, Şam, Edirne ve Bursa kadılıkları verilebilirdi. Bilâd-ı Hamse aşamasındaki ilmiye mensupları için yazışmalarda "faziletlu efendi" sanı kullanılırdı.

Bilâd-ı Selâse (Arapçada "üç belde"), Osmanlı döneminde Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarına verilen ortak ad.

Dersaadet de denen asıl İstanbul, kentin surların içinde yer alan kesimiydi. Surların dışındaki Eyüp, Galata ve Üsküdar ise ayrı birer vilayet kadılığı durumundaydı. Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse deyimi de Çatalca'dan Kavaklar'a ve Gebze sınırına kadar uzanan başkenti ve çevresini ifade ederdi.

İlmiye sınıfı sıralamasında Bilâd-ı Selâse kadılıklarından Galata, Haremeyn ile İstanbul kadılıkları arasında yer alan yüksek aşamalardandı. Üsküdar ve Eyüp kadılıkları da devriye kadılıklarının en üst aşaması durumundaydı. Galata kadılığı, mansıp ve paye olmak üzere iki türdü. Bilâd-ı Selâse kadıları, yetki alanlarındaki yargı işlerinden, ayrıca İstanbul kadısının başkanlığında başkentin ve çevresinin asayiş, iase, ulaşım vb konularından sorumluydular.

Daha önce başkent olan Bursa, Edirne ve İstanbul'a da kimi zaman Bilâd-ı Selâse denirdi.

Bilâdü'l-Hava (Cezayir) bak. Konstantin

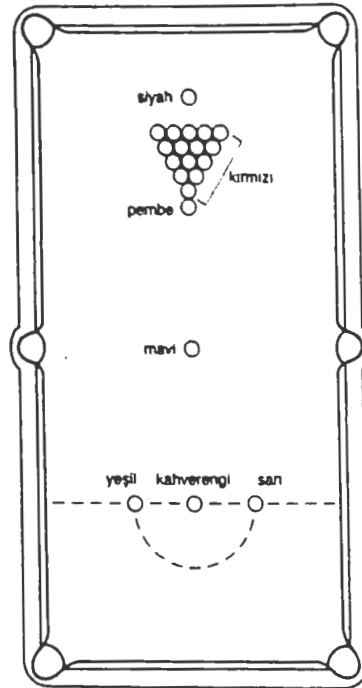
Bilal-i Habeşi, tam adı BİLAL BIN RABAH (ö. 641, Şam), İslam topluluğunun ilk müezzini. Mekke alındıktan sonra Kâbe'nin damında ilk ezanı okumuştur.

Etiyopya asıllı olan Bilal-i Habeşi Cumah bin Amr ailesi üyelerinden birinin kölesiydi. Hz. Ebubekir tarafından satın alınarak azat edildi. İslam dinini ilk kabul edenler arasında olması nedeniyle, kendisine Hz. Muhammed'in karşıtlarınca eziyet edilmişti. Hz. Muhammed'le birlikte Medine'ye hicret eden Bilal, orada önce Ba'd bin Haysama'ya, sonra Hz. Ebubekir'e konuk oldu. Hz. Muhammed onu Ebu Rüveyha ile kardeş yaptı.

Namaz çağrısı olarak ezan kabul edildiğinde Hz. Muhammed Bilal'i müezzinlikle görevlendirdi. Bayram namazlarında "ana-za" adı verilen mızrağı taşımak görevi de ona verildi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra seferlere katılmak istegi ancak Hz. Ömer zamanında gerçekleşti. Hz. Ömer'in Arap olmadığı halde aylık bağladığı beş kişiden biri olan Bilal, Suriye seferinde Ebu Ubeyde ile birlikte savaştı. Altmış yaşlarında dayken öldü.

bilardo, arduvazla kaplanıp üstüne çuha gerilmiş dikkörtgen bir masada, istaka denen uzun bir sopa ve değişen sayıda toplarla oynanan çeşitli oyunlara verilen genel ad. Masanın kenarlarına içten yerleştirilmiş kauçuk bandlar da aynı kumaşla kaplanır. "Karambol" da denen Fransız bilardosu deliksiz masada oynanan. İngiliz bilardosu, *snooker* ve öteki delikli bilardo oyunları, her köşesinde ve uzun kenarlarının ortasında birerden toplam altı deliği bulunan masada oynanır.

Bilardo oyunlarının her türlü, icat edildikleri günden bu yana her sınıftan amatör ve profesyonel oyuncunun ilgisini çekmiştir. Bilardonun ilk kez 15. yüzyıl ortalarında Fransa'da oynandığı sanılmaktadır. Tahta diskleri itip belirli bir boşluğa düşürmeye

Amerikan snooker masası
Billard Congress of America, Chicago

dayanan *shuffleboard* ve *paille-maille* (*pall-mall*) gibi daha eski masasız oyunlarla uzaktan bir benzerlik taşımakla birlikte, bilardonun bu oyundan doğmuş olması olasılığı azdır. Bilardo sözcüğünün etimolojik incelemesi de kesin bir ipucu vermemektedir. Sözcüğün günümüzde kullanılan biçimi, eğilmiş sopa anlamına gelen Fransızca *billard* (küçültme bildiren biçimi *bille*) sözcüğünden olduğu kadar, Latince top anlamına gelen *pila* sözcüğünden de kaynaklanmıştır. Ama her iki bağlam da kesin değildir. 16 ve 17. yüzyıl Fransız ve İngiliz tarih ve edebiyat kaynaklarında bilardoya ilişkin birçok değinme vardır. Bu kaynaklardan, İskoçya kraliçesi Mary'nin 1576'daki tutsaklığı sırasında bilardo masasının elinden alınmasından yakındığı, Fransa kralı XIV. Louis'nin de bir bilardo tutkunu olduğu anlaşılmaktadır. Özel bilardo masalarının yanı sıra halka açık masaların da yaygınlaştığı dönemde, Charles Cotton *Compleat Gamesier* (1674; Kumarbazın Elkitabı) adlı yapıtında bilardo oyununun açıklanmasına da yer vermiştir. Oyunun en eski biçimi delikli masalarda oynanıyordu; karambol oyunu ise 18. yüzyılda ortaya çıktı. İlk başlarda masalara bazı engeller de konuyordu; 20. yüzyıl ortalarından sonra ABD'deki bilardo salonlarında yaygınlaşan *bumper pool* masaları bu dönemin izlerini taşımaktadır. İstaka bugünkü biçimini 18. yüzyılda aldı. Masaların kenarına kauçuk bant konması ve istakanın ucuna tebeşir sürülmesi gibi uygulamalar 19. yüzyılda başladı. Masanın yeşil kumaşla kaplanması geleneği, 20. yüzyılda evlerdeki özel masaların sayıca artması üzerine, tasarımcıların dekoratif değişiklikler yapmaya yönelmesine değin sürdü. Toplar 19. yüzyıl sonlarına değin fildişinden yapıldı; sonraları sentetik toplar yaygınlaşmaya başladı.

Bilardo bütün dünyada yaygın oyunlardan biridir. Fransız bilardosu kara Avrupa'sında, İngiliz bilardosu ve *snooker* Britanya Adalarında ve geçmişte bu imparatorluğa bağlı olan ülkelerde, çeşitli delikli bilardo oyunları da ABD ve Japonya'da çok tutu-

lur. Bilardo türleri, temeldeki benzerliğe karşın değişik bazı oyun kuralları içerir.

Üç bantlı bilardo. Bilardonun en yaygın türü olan bu oyun deliksiz masada, beyaz, işaretli beyaz ve kırmızı renkte üç topa oynanır. Amaç, vuruş topunu bir hedef topa çarptırdıktan sonra üç ya da daha fazla banttan döndürerek (bunların değişik bantlar olması gerekmez) ikinci hedef topa vurdurmaktır. Böyle yapılan her karambol bir sayı sayılır. İlk oyuncu istediği beyaz topu vuruş topu olarak seçebilir; sayı yapar. İkinci atışta da seçim yapma hakkı doğar. İkinci atışta seçtiği topu oyun boyunca vuruş topu olarak kullanmak zorundadır, karşıdaki oyuncu da öbür topu kullanır. Yanlış vuruş topuyla atış yapıldığında bir sayı kaybedilir ve sıra öteki oyuncuya geçer.

Şarılı bilardo. İki beyaz ve bir kırmızı topa, deliksiz masada oynanan bir bilardo oyunudur. Amaç, vuruş topunu öteki iki topa çarptırarak karambol (sayı) yapmaktır. Bir oyuncu beyaz toplardan herhangi birini vuruş topu olarak seçebilir; ama oyunun başında ve bir topun masadan düştüğü durumlarda işaretli noktalardan birine yerleştirilen topu seçemez. Her iki hedef topun da, masa köşelerinin oluşturduğu çatal denen küçük üçgen içinde bulunması durumunda, ancak üç karambol yapılabilir. Üçüncü karamboldan sonra hedef toplardan biri ya da her ikisi çataldan dışarı çıkarılmazsa, oyun sırası öteki oyuncuya geçer.

Fransız bilardosu. Karambol bilardosu olarak da bilinen bu oyun da deliksiz masada iki beyaz ve bir kırmızı topa oynanır. Oyunun amacı, beyaz toplardan birine istaka ile vurarak öteki toplara çarpmasını sağlamak ve böylece karambol yapmaktır.

Standart masa boyutu 152 cm x 305 cm olmakla birlikte, aynı oranda daha küçük masalar da kullanılabilir. Masanın uzunlamasına ortasından geçen bir doğru üzerinde, biri ortada, ötekiler iki uzun kenara yakın, üç hayali nokta vardır. Oyuna başlamadan önce her oyuncu ya da taraf (oyun boyunca kendi vuruş topu olarak kullanmak üzere) beyaz toplardan birini seçer. Oyuna kimin başlayacağını saptamak için sırayla birer atış yapılır; topu karşı banda daha yakın bir noktada kalan taraf oyuna başlar. Kırmızı top karşı kenardaki noktaya, beyaz top baştaki noktaya, oyuncunun vuruş yapacağı top da hedef beyaz topun 15 cm kadar sağına ya da soluna yerleştirilir. Başlama vuruşunda beyaz top ilk önce kırmızı topa çarpmalıdır; oyun içinde beyaza da önce vurulabilir. Sayı yapamayan oyuncu, yerini öteki oyuncuya bırakır. Bu oyuncu bırakılan yerden oyuna devam eder.

Vuruş topunu masadan düşüren oyuncudan bir sayı düşülür. Daha sonra top yerine konur ve sıra öteki oyuncuya geçer. Öteki toplardan biri masadan düşürülürse, düşen top yerine konur. Bu durumda sayı yapılmamışsa sıra öteki oyuncuya geçer; top yere düşmeden önce sayı yapılmışsa, oyuncu kaldığı yerden oyuna devam eder. Bütün topları masadan düşüren oyuncudan bir sayı düşülür, toplar başlama noktalarına konur ve rakip oyuncu başlama vuruşu ile oyuna devam eder.

İstakanın hedef toplardan birine dokunması, istakanın vuruş topuna iki kez üst üste dokunması, sıra gelmeden vuruş yapılması, vuruş topu dışındaki toplara vurulması ve rakip oyuncunun vuruşuna karışmak gibi hatalar yapıldığında da bir sayı indirilir. Bir oyuncu önceden belirlenmiş bir sayıya (genellikle 50) ulaştığında oyun sona erer.

Çizgili bilardo. Biri benekli olmak üzere iki beyaz ve bir kırmızı topa deliksiz

masada oynanır. Masanın üstünde bantlardan 36 cm ya da 46 cm içeride ve paralel olarak çizilmiş çizgiler vardır. Oyunun amacı, vuruş topunun öteki iki topa çarpmasını sağlayarak sayı yapmaktır. Çizgilerle bantlar arasında kalan sekiz holgenin her birine *balk* (engelli bölge) adı verilir. Hedef toplardan ikisi birden bu bölgelerden birinde olduğu zaman bir oyuncu toplardan en az birini buradan çıkarmadıkça (oynanan oyuna bağlı olarak) en fazla bir ya da iki sayı yapabilir. Masanın ortasındaki büyük alanda sayı sınırlaması yoktur.

Çizgili bilardo, usta oyuncuların topları bir köşeye sıkıştırarak yumuşak vuruşlarla üst-üste sayılar yapmasını engellemek amacıyla geliştirilmiştir. Bir başka önem olarak, çizgilerin birbirlerini kestiği noktalara "li-man" denen kareler çizilmiştir. Bu bölgeler de başka bir *balk* işlevi görür; bunların içinde yapılacak sayılara da sınırlama getirilmiştir. Bu önem, bir oyuncunun hedef topları bir banda topladıktan sonra yavaşça çizginin öbür yanına geçirerek *balk* kuralını bozmadan kolayca bir dizi sayı yapmasını engeller.

Delikli bilardo. "Çanak" olarak da bilinen bu oyun, altı tane delikli dikdörtgen masada, beyaz bir vuruş topu ve 15 tane numaralanmış renkli topa oynanır. Oyun masası genellikle 122 cm x 244 cm ya da 137,2 cm x 274,5 cm boyutlarında olur.

Oyuna başlamadan önce toplar, tepesi masanın dip tarafındaki bir noktaya gelen bir üçgen biçiminde dizilir. İlk oyuncu masanın baş tarafından vuruş topuyla açılış yaparak bu üçgeni bozar. Oyuna devam edebilmesi için, hedef toplardan birini deliğe sokması ya da hedef toplardan iki tanesini ve vuruş topunu banda çarptırması gerekir. Bir oyuncu deliğe top sokmayı başaramazsa, oyuna rakibi devam eder. Sekiz topu deliğe sokan taraf oyunu kazanır.

İlk atıştan sonra, oyuncu deliğe sokmayı amaçladığı topu belirtmek zorundadır; topun gireceği deliği de belirtmek zorunluluğu yoktur. Belirtilen top deliğe sokulduğunda, bu vuruşla deliğe giren başka toplar varsa, onlar da oyuncunun puanına eklenir. Belirtilen top deliğe girmez ya da başka toplar deliğe girerse, bu top ya da toplar başlangıç noktasına dizilir ve sıra karşı oyuncuya geçer.

Topun masaya geri konup oyuncuya ceza verildiği öteki durumlar şunlardır: İlk atış kurallarına uymamak, bir vuruşta istakayla vuruş topuna iki kez dokunmak, vuruş topunu deliğe sokmak ya da masadan düşürmek; deliğe topu sokmayı, hedef toplardan birini banda çarptırmayı ya da hedef topa çarptıktan sonra vuruş topunu banda çarptırmayı başaramamak. Bir vuruşta iki hata yapılması durumunda, yalnızca bir ceza uygulanır.

Rotasyon. 1'den 15'e kadar numaralanmış ve her biri üstündeki numara kadar sayı değeri taşıyan 15 topun deliklere numara sırasıyla sokulduğu bir bilardo oyunudur. Oyuna başlamadan önce hedef toplar, 1 numaralı top birinci oyuncuya yakın köşede, 2 numaralı top sol tarafta ve 3 numaralı top da sağ tarafta yer alacak biçimde bir üçgen üzerinde dizilir. Bir vuruşta, asıl sokulması gereken topun da girmesi koşuluyla, bu topun çarpıp deliğe soktuğu öteki topları oyuncuya sayı olarak yazılır. Başka bir topun çarpmasıyla deliğe düşen toplar yerine konur ve oyuncu sırasını kaybeder.

On beş top. 1'den 15'e kadar numaralanmış 15 tane hedef top ve bir tane beyaz vuruş topuyla oynanır. Rotasyona çok benzer. Deliğe sokulan her top, üstündeki

numara kadar sayı getirir ve 61 sayıyı ilk tamamlayan oyuncu oyunu kazanır. Oyuna başlamadan önce toplar, 15 numara oyuncuya en yakın olacak ve genelde küçük numaralı toplar arka tarafa gelecek biçimde bir üçgen üzerinde dizilir. Öteki kurallar genelde delikli bilardo oyunlarındaki gibidir.

Sekizinci top. 1'den 15'e kadar numaralanmış 15 hedef topu ve bir beyaz vuruş topuyla oynanan bir Amerikan delikli bilardo oyunudur. 1'den 7'ye kadar olan toplar tek renkli, 9-15 arasındakiler ise beyaz halkalıdır. 8 numaralı top sayıdır. Oyuna başlamadan önce toplar, 8 numaralı top ortaya gelecek biçimde bir üçgen üzerinde dizilir. Bir oyuncu ya da bir takım 1-7 numaralı toplarla, öteki 9-15 numaralı toplarla oynar; ama ilk top deliğe sokuluncaya değin seçim yapılmaz. Kendi toplarının hepsini deliğe sokan taraf. 8 numaralı topu deliğe sokarak oyunu kazanmaya çalışır. Kendi toplarının hepsini deliğe sokmadan 8 numaralı topu sokan ya da bunu, vuruştan önce belirttiği delik yerine başka bir deliğe düşüren taraf oyunu kaybeder.

Sürekli bilardo. "Şampiyona oyunu" olarak da bilinen sürekli bilardo, genellikle yarışmalarda oynanan bir delikli bilardo oyunudur. Beyaz bir vuruş topu ve 15 adet numaralanmış topa oynanır. Oyuncular hangi topu hedef seçtiklerini ve bu topu hangi deliğe sokacaklarını önceden belirtmek zorundadırlar. Açılış vuruşunda oyuncu bantlardan birine iki top çarptırır ya da atış belirterek vuruş yapar. Hedef toplardan 14 tanesi deliğe sokulduktan sonra, yeniden üçgen biçiminde masaya yerleştirilir; oyuncuların biri 125 (resmi yarışmalarda genellikle 150) sayı yapıcaya değin oyun devam eder.

Atış belirtilerek deliğe sokulan her top için bir sayı kazanılır. Bu vuruşla deliğe düşen öteki toplar da sayı sayılır. Oyuncu belirttiği atışı başaramazsa sayı kazanamaz; deliğe düşürdüğü toplar yeniden masaya yerleştirilir ve oyun sırası karşı tarafa geçer. Vuruş topunun banda çarpmaması ya da hedef toplardan birini banda çarptırması hata sayılır; bu durumda oyuncu bir sayı kaybeder. Vuruş topunun deliğe sokulması ya da masadan düşürülmesi durumunda bir sayı kaybedilir ve oyun sırası karşı oyuncuya geçer; bu hatanın üst üste üç kez yinelenmesi durumunda oyuncudan 15 sayı düşülür.

İngiliz bilardosu. 366 cm x 187 cm boyutunda ve altı tane delikli masada oynanan bir bilardo oyunudur. Eşit ağırlık ve büyüklükte üç top kullanılır. Bunlardan ikisi (biri bir ya da iki siyah noktali olmak üzere) beyaz, biri de kırmızı renkte olur. Beyaz topların ilkinde "düz", ikincisine "benekli" denir. Her oyuncu bu iki topı birini vuruş topu olarak seçer. Oyunun amacı, vuruş topunu öteki topların ikisine de çarptırarak ya da vuruş topu ile öteki topu (ya da topları) deliklere sokarak sayı kazanmaktır. Masanın kısa bandından 74 cm uzaklıktaki paralel çizgiye engel çizgisi, band ile çizgi arasındaki bölgeye de *balk* denir. *Balk*'in içinde, merkez noktası engel çizgisinin ortasına gelen ve D olarak adlandırılan 29 cm yarıçapında bir yarım daire yer alır. Sayı yaparken deliğe sokulan vuruş topunun D çizgisinin içinden ya da üstünden oynanması ve *balk*'in dışına çıkarılması gerekir.

Masanın üstünde dört nokta işaretlenmiştir. Bunlar baş taraftaki kısa banttan 32,7 cm içeride ve uzun bantlara eşit uzaklıktaki deliklere eşit uzaklıktaki olan orta nokta, dip taraftaki bant ile orta noktanın tam ortasında bulunan üçgen noktası ve engel çizgisinin tam ortasındaki noktadır. Böylece dört nokta da, masayı

uzunlamasına iki eşit parçaya ayıran havalı bir doğru üstünde yer alır. Ayrıca D çizgisinin her iki ucunda iki nokta daha vardır. Bunlar yalnızca *snooker* oyununda kullanılır.

Oyuna başlarken kırmızı top bilardo noktasının üstüne yerleştirilir. İlk oyuncu topunu D'nin içine koyar ve sayı yaptığı surece atış yapmayı sürdürür. O sayı yapamadığı zaman karşı oyuncu kendi topunu D'ye yerleştirir ve aynı düzen içinde oynar. Oyunda amaç, karşı oyuncudan daha fazla sayı kazanmaktır.

Oyunda üç sayı biçimi vardır. 1) Vuruş topunun başka bir topa çarptırıldıktan sonra deliklerden birine sokulmasıyla alınan ekşi sayı. 2) hedef toplardan birisinin bir başka topa çarptırılarak deliğe sokulmasıyla alınan artı sayı. 3) vuruş topunun öteki toplara aynı anda ya da art arda çarptırılarak karambol yapılmasıyla alınan sayı. Vuruş topunun deliğe girmeden önce beyaz topa çarpması durumunda iki, kırmızı topa çarpması durumunda üç ekşi sayı yazılır. Kurallara uygun olarak deliğe sokulan kırmızı top için uç, beyaz top için iki sayı yazılır. Bir karambol iki sayıdır. Aynı vuruşta hem karambol yapılır, hem de toplardan biri deliğe sokulursa, deliğe sokulan top vuruş topunun ilk çarptığı topun değeri kadar (ilk çarpılan beyazsa iki, kırmızıysa uç) sayılır ve bu sayı karambol sayısı ile toplanarak oyuncuya yazılır. Vuruş topunun her iki topa da çarpmaması durumunda bir, böyle bir atışta vuruş topunun deliğe girmesi durumunda uç sayı düşülür.

Birbiri ardı sıra sayı getiren vuruşlara seri denir. Birbiri ardı sıra vuruşlarda ekşi sayı 25'le sınırlanmıştır; amator ve profesyonel şampiyonlarda bu sınırlama 15'e iner. Bir seri içinde kesintisiz olarak en fazla 35 karambol yapılabilir. Oyuncunun karambol yapmayı sürdürmesi için, ekşi ya da artı sayı alması, doğrudan bir karambolla birlikte ekşi sayı alması ya da dolaylı bir karambol yapması, başka bir deyişle vuruş topunun birinci hedef topa çarptıktan sonra bant ya da bantlardan dönerek ikinci hedef topa çarpması gerekir.

Snooker. Çok tutulan İngiliz kökenli bir bilardo oyunudur. İngiliz bilardosunda kullanılan yakın boyutlardaki masalarda ve İngiliz bilardosundaki noktalara göre oynanır. Hindistan'da 1570'lerde askerler arasında ortaya çıktığı sanılmaktadır. Her biri bir sayı değerinde 15 kırmızı, iki sayı değerinde bir sarı, üç sayı değerinde bir yeşil, dört sayı değerinde bir kahverengi, beş sayı değerinde bir mavi, altı sayı değerinde bir pembe ve yedi sayı değerinde bir siyah top ve bir beyaz vuruş topu olmak üzere 22 topa oynanır. Oyuncular önce kırmızı topları, sonra öteki topları deliğe sokmaya çalışırlar. Deliğe sokulan her kırmızı top için bir, ötekiler içinse değerleri kadar sayı yazılır.

Oyuna başlarken kırmızı toplar, tepesi İngiliz bilardosundaki üçgen noktasına gelen bir üçgen biçiminde dizilir. Siyah top karşı bantın yakınında bulunan bilardo noktasına konur. Pembe top üçgenin tepe noktasına gelecek biçimde yerleştirilir. Mavi top orta noktada; kahverengi, yeşil ve sarı toplar ise sırasıyla D çizgisinin solunda, ortasında ve sağında yer alır.

Açılışta vuruş topunu ilk olarak kırmızı toplardan birine çarptırmak zorunludur. Oyuncu deliğe top sokamaz ya da hata yaparsa sıra karşı oyuncuya geçer. Oyun sırasında kırmızı olmayan toplardan birine atış yapılacaksa bu top önceden belirtilme-

lidir; topun sokulacağı deliğin de belirtilmesi gerekmez. Vuruş kurallara uygun olsun ya da olmasın, deliğe sokulan bütün kırmızı toplar oyun dışı kalır; ama masada kırmızı top bulunduğu surece deliğe düşen öteki toplar yeniden açılıştaki yerlerine konur. Bütün kırmızı toplar deliğe sokulduktan sonra, oyuncular öteki topları da numara sırasıyla deliğe sokmaya çalışırlar. Son top da deliğe sokulunca oyun sona erer ve en fazla sayıyı elde etmiş olan oyuncu kazanır.

Vuruş topunun deliğe düşmesi, hiçbir topa çarpmasına ya da belirtilen toptan önce bir başkasına çarpması, bir vuruşta iki topun (iki kırmızı hariç) deliğe sokulması gibi hatalar için ceza verilir. Cezalar genellikle rakip oyunculara karşı belirli bir sayı kaybedilmesi, hatalı vuruşla yapılan sayının sayıl-maması ve oyun sırasının karşı oyuncuya geçmesi biçiminde olur. Oyunun İngiltere'de Bilardo Derneği ve Yönetimi Konseyi'nin, ABD'de Amerika Bilardo Kongresi'nin koyduğu kurallara uyarınca oynanan türleri arasında bazı farklılıklar görülür.

Piramit. Açılıştan 15 kırmızı topun piramit (üçgen) biçiminde dizildiği bir İngiliz delikli bilardo oyunudur. Oyuncular beyaz bir vuruş topu kullanarak, her biri birer sayı değerinde olan kırmızı topları deliklere sokmaya çalışırlar; en çok topu deliğe sokan, oyunu kazanır. Vuruş topunu deliğe sokan ya da hiçbir kırmızı topa çarptırmayan oyuncu bir sayı kaybeder; ayrıca deliğe sokulmuş bir kırmızı top yeniden masaya konur. Bir oyuncu deliğe kırmızı top soktuğu surece atış yapar; bunu başaramadığında öteki oyuncu beyaz topun kaldığı yerden oyunu sürdürür. Piramit, *snooker* oyununun öncüsüdür.

Çanak. Her oyuncunun başka bir renkte vuruş topu kullandığı ve karşısındaki oyuncuların topunu deliğe sokarak onları oyun dışı bırakmaya çalıştığı bir İngiliz bilardo oyunudur. Oyuncular oyuna üç "şans"la başlar ve oyundan önce bahse girerek bir çanağa para koyarlar. Topu deliğe sokulan oyuncu bir "şans" yitirmiş olur. Oyunda kalan son oyuncu çanağı kazanır. Oyun sırasında bir "şans" alan oyuncu, "şans"ını aldığı oyuncudan, önceden belirlenen miktarda para alır. Ayrıca kendi topunu deliğe sokmak ya da toplardan birini masadan düşürmek gibi hatalar için çanağa önceden belirlenen miktarda bir para konur. Çanak oyunu da *snooker* oyununun öncülü olarak kabul edilir.

Golf bilardosu. Bazı bakımlardan golfa benzeyen bir delikli bilardo oyunudur. Her oyuncu belirlenmiş bir hedef topu sol orta delikten başlayarak saat yönünde sırayla bütün deliklere sokmaya çalışır. Hedef top deliğe sokulduktan sonra, başlangıç noktasına yerleştirilir; "parkur"u en az vuruşla tamamlayan oyuncu oyunu kazanır.

Her oyuncu vuruş topunu orta noktaya ve hedef topu dip noktaya yerleştirerek oyuna başlar. Açılıştan vuruş topu, hedef topa vurmadan önce banda çarpmak zorundadır. Oyuncu hedef topu vuramazsa, vuruş topunun kaldığı yerden oyuna devam eder. Sonraki deliklere yönelik atışlar için hedef top yeniden başlangıç noktasına yerleştirilir; vuruş topu ise bir önceki oyuncunun bıraktığı yerden oynanır. Bu vuruşların banttan yapılması zorunlu değildir. Öbür kurallar delikli bilardo oyunundakı gibidir.

Beyzbol bilardosu. Sayı sistemi bakımından beyzbola benzeyen bir delikli bilardo oyunudur. Oyuncular, birbirini izleyen numaralar taşıyan 21 topu deliğe sokmaya çalışırlar; deliğe sokulan topların numarası-

na göre oyunculara sayı yazılır. Her oyuncunun dokuz atış sırası vardır. Hatasız sayı yapıldığı sürece atışa devam edilir. Sırası gelen oyuncu topları bir üçgen biçiminde dizer. Üçgenin tepe noktasında bir, sol ucunda iki, sağ ucunda üç ve ortasına yakın bir yerde dokuz top bulunur. Açılış atışından sonra oyuncular seçtikleri hedef topu ve deliği önceden belirtmek zorundadır.

Bagatel. Bilardoya benzeyen ve bilardodan uyarlandığı sanılan İngiliz kökenli bir oyundur. Karambol, Mississippi, *sans égal* gibi değişik biçimleri vardır. 183 cm x 46 cm'den 305 cm x 92 cm'ye kadar değişebilen boyutlardaki uzun bir masada oynanır. Masanın baş tarafında sekizi çember biçiminde dizilmiş, biri de çemberin merkezinde yer alan dokuz delik bulunur.

Bagatel, biri siyah, dördü kırmızı, dördü de beyaz olmak üzere dokuz topa oynanır. Siyah top 1 numaralı deliğin yaklaşık 23 cm önüne yerleştirilir. Masanın öbür ucunda, arkasından oyuncuların atış yapması için bir çizgi bulunur. Oyuncu sayısında bir sınırlama yoktur. Her oyuncu sırasıyla masanın ucundaki sekiz top ile oynar; siyah topa vurmadan sayı yazılmaz. Oyunda amaç, olabildiği kadar çok sayıda topu deliğe sokmaktır; siyah top deliğe sokulduğunda iki sayı yazılır. Önceden kararlaştırılmış turların sonunda en yüksek toplam sayıyı yapan oyuncu kazanır.

Sans égal, bagatelin Fransız türüdür. Biri kırmızı toplarla, öbürü ise beyaz toplarla vuruş yapan iki oyuncu arasında oynanır. Açılış yapan oyuncu siyah topa atış yapar ve vuramazsa bir top kaybeder. Siyah topa dokunulduktan sonra oyuncular istedikleri gibi atış yapabilirler. Sırayla oynayan oyuncuların amacı siyah topu ve kendi toplarını deliğe sokmaktır. Bir oyuncu rakibinin toplarından birini deliğe sokarsa, rakibine bir sayı yazılır.

Bagatelin karambol türünde, normal bilardoda da olduğu gibi bir vuruş topu ve biri siyah, biri beyaz iki hedef top olmak üzere üç top vardır. Oyunun amacı vuruş topunu öteki iki topa çarptırarak karambol yapmaktır. Aynı anda deliğe sokulan toplar deliğin değerine göre sayı kazandırır; karambol yapılmaksızın deliğe bir top sokulursa, sayı karşı tarafa yazılır. Her karambol iki sayıdır; beyaz topu iskalamak rakibe bir, siyah topu iskalamak ise beş sayı kazandırır.

"Mississippi" denen bagatel türü, masanın boyutlarına göre dokuz ya da daha fazla kemeri bir köprü ile oynanır; bu kemerler l'den başlayarak birer numara taşır. Genelde asıl oyundaki dokuz top da kullanılır; bazen siyah top çıkartılır. Her oyuncu bir turda topları kemerlerden geçirmeye çalışır. Oyuncular topları köprüye banttan göndermek zorundadır. Köprünün önünde kalan bir top gene banttan yansıtılan vuruş topuyla köprüden geçirilebilir. Köprüden geçen toplardan biri arkadaki deliklerden birine de girerse, vuruş yapan oyuncu hem kemerin, hem de deliğin numarası kadar sayı kazanır.

Bilardo yarışmaları. Bilardonun yüzyıllardan beri oynanmasına karşın, bilardo yarışmaları oldukça yakın bir zamanda yapılmaya başlamıştır. 1959'da ulusal birliklerin bir federasyon altında birleşmesiyle kurulan ve Fransız bilardosunun dünyadaki en üst organı olan Dünya Bilardo Birliği dünya şampiyonaları düzenler. İngiliz bilardosu yarışmalarını, amatör ve profesyonelleri bir araya getiren Bilardo Birliği ile (1885) yalnız amatörleri bir araya getiren Bilardo Yönetim Kulübü'nün (1908) 1919'da birleşmesiyle oluşturulan Bilardo Birliği ve Yönetimi Konseyi yönetir. 1948'de kurulmuş olan Amerika Bilardo Kongresi ABD'deki

(bir bölümü yalnızca delikli bilardo ve uç bandlı bilardoyla ilgilenen) çok sayıdaki yönetici kuruluştan biridir.

Bilaspur, KAHİLUR olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeybatısında, Himaçhal Pradesh eyaletine bağlı Bilaspur ilinin yönetim merkezi kasaba. Eyalet başkenti Şimla'nın kuzeybatısındaki Govind Sagar Baraj Gölü'nün kıyısındadır. Gurkaların saldırısına uğradığı 1814'e değin bağımsız Pencap Dağ Devleti'nin başkentiydi. Ertesi yıl İngilizler Gurkaları kentten çıkardılar. Günümüzde kent, tarımsal bir ticaret merkezidir.

Himaçhal Pradesh'in güneybatısında, Himalaya Sıradaglarının güney eteklerinde yer alan Bilaspur ilinin yüzölçümü 1.167 km²'dir. Topraklarının büyük bölümü Satlec (Şutudri) Irmağı üstünde kurulan Bhakra Barajı'nın oluşturduğu Govind Sagar'ın suları altında kalmıştır. Başlıca tarım ürünleri buğday, mısır ve pirinçtir. Yöredeki ormanlardan kereste elde edilir. Bazı yerlerde el dokumacılığı yapılır. Nüfus (1981) kasaba, 8.063; il, 247.368.

Bilaspur, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletine bağlı Bilaspur ilinin yönetim merkezi kent. Arpa Irmağı'nın batısında yer alan kent, 18. yüzyılda Marathaların yönetimine girmeden önce Gond Krallığı'nın başkentiydi. Chattisgarh bölgesindeki Haihaya hanedanının eski Hindu merkezi olan Ratanpur hemen kuzeyine düşer; bu kentin yıkıntıları İS 8. yüzyıldan kalmadır. Büyük atölyelerin yer aldığı önemli bir demiryolu kavşağı olan Bilaspur, hem tarımsal ticaretin merkezi, hem de gomalak imalatı, kerestecilik ve pirinç işlemciliğine dayanan bir sanayi kentidir. 1867'de belediye olan Bilaspur'da bir müzik akademisi ile Ravishankar Üniversitesi'ne bağlı yedi yüksekokul vardır.

1861'de oluşturulan Bilaspur ilinin yüzölçümü 19.905 km²'dir, bir yarım daire oluşturan tepelerin çevrelediği geniş bir ovanın kuzey kesimini kaplar; Yukarı Mahanadi Havzası denen Chattisgarh Ovasının bir bölümünü de içine alır. Kuzeydeki Maikala Dağları, Amarkantak'ta 1.130 m'ye kadar yükselir; Narmada ve Son ırmakları bu dağlardan doğar. Mahanadi Irmağı ve kolları bölgeyi akaçlar. Başlıca tarım ürünleri pirinç, buğday, mısır, pamuk ve şeker kamışıdır. Geniş ormanların kapladığı yörede kömür, demir ve dolomit işletilir. Madhya Pradesh eyaletindeki lak (gomalak) fabrikalarının çoğu burada toplanmıştır. Tasar ipeği küçük çuaptaki ev sanayişi ürünüdür. Güneyde Seorinarayan ve Kharod tapınakları 12. yüzyıldan kalmadır. Nüfus (1991) kent, 190.911; (1981) metropoliten alan, 187.104; il, 2.953.366.

Bilbao, İspanya'nın kuzeyinde özerk Bask Ülkesi'nde Vizcaya ilinin yönetim merkezi liman kenti. Cantabria kıyısı yakınında ve Nervión Irmağının ağzında yer alır. Bask Ülkesi'nin en büyük kentidir. İrmak kıyılarındaki denizci halkın yerleşim merkezi olarak kurulan kentten, sonraki yıllarda doğu kıyılarında çıkarılan zengin demir cevheri ve demir işçiliği ürünleri ihrac edilmeye başladı. Demir işçiliğinin ulaştığı ün, Shakespeare'in sözünü ettiği Bilbao çeliğinden yapılmış güzel Bilbao kılıçlarıyla edebiyata kadar girdi. Vizcaya lordu Don Diego López de Haro, 1300'de denizcilerin ve demircilerin oturduğu bu yerleşime bir berat vererek özerk belediye ayrıcalığı tanıdı. Kastilya'nın iç kesimlerinde Burgos'tan gelen yünün Flandre'a ihrac edildiği bir merkez haline gelen Bilbao, 1511'de Burgos gibi yönetmelik biçiminde yasa çıkarma yetkisi olan bir ticaret mahkemesine

kavuştu. Bu mahkemenin 1737'de çıkardığı son yasa, 1829'da ilk İspanyol ticaret yasalarının temelini oluşturdu. Bilbao, 18. yüzyıl-da İspanya'nın Amerika'daki kolonileriyle yürütülen yoğun ticaretle büyük bir gelişme gösterdi. Yarımada Savaşı'nda (1808) Fransız askerlerince yağma edildi; Carlismo Savaşları sırasında da dört kez kuşatıldı. Bu savaşların yarattığı güçlü birlik duygusu, 1874'ten sonra sanayileşme çabalarına hız verdi. Irmağın sol kıyısındaki birçok kasabanın 1890'dan sonra belediye sınırları içine alınmasıyla, kentin bugünkü uzantısı oluştu.

Günümüzde İspanya'nın en önemli limanı olan Bilbao hem bir ticaret, hem de ülkenin en büyük metal işleme ve kimya kuruluşlarının toplandığı bir sanayi merkezidir. Denizcilğe dayalı başlıca sanayi dalları balıkçılık, gemi yapımı ve gemi onarımdır.

Kentin ilginç yapıları arasında gotik Santiago Katedrali (14. yy), Plaza Nueva (19. yy başları) ve Nervión Irmağının batı (sağ) kıyısındaki eski kesimde yer alan Barok üslupta yapılmış Belediye Binası sayılabilir. Kentte sayısız müze, bir mühendislik okulu, bir Katolik üniversite ve Bilbao Üniversitesi (1968) vardır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 383.798.

Bilbaşar, Kemal (d. 1910, Çanakkale - ö. 21 Ocak 1983, İstanbul), roman ve öykü yazarı. 1929'da Edirne Öğretmen Okulu'nu, 1935'te Gazi Eğitim Enstitüsü Tarih

Bilbaşar
Ara Güler

Bölümü'nü bitirdi. 1937-61 arasında İzmir Karataş Ortaokulu'nda tarih öğretmenliği yaptı.

İlk öyküsünü Cahit Tanyol ile birlikte çıkardığı *Aramak* (Nisan 1939 - Eylül 1940) dergisinde yayımladı. Önceleri Batı Anadolu'daki küçük kent ve kasaba insanının ilişkilerini ele alıyordu. Tek parti döneminin sorunları, eşraf, tüccar, memur arasındakı çatışmalar ilk öykülerinin (*Anadolu'dan Hikâyeler*, 1939) ana temasını oluşturuyordu. II. Dünya Savaşı'nı izleyen ve çok partili yaşama geçilen yıllarda, bürokrasiyi ve görece demokratik ortamın getirdiği gelişmeleri ele aldı.

Bilbaşar öyküde iki nitelik arıyordu. Ona göre "yazarın gölgesi bile satırlar arasında sezilmemeli; yapıt, tarihsel akış içinde yol gösterici olmalı"ydı. 1960'tan sonra romana ağırlık verdi. Yapıtlarında ekonomik, teknik gelişmeden payını alamayan, ona ayak uyduramayan köylünün durumunu işledi. 1967'de TDK Roman Ödülü'nü alan *Cemo* (1966) ve *Memo* (1970) ile Doğu Anadolu'daki feodal toplum yapısına ışık tuttu. *Kölelik Dönemeci*'nde (1977) Osmanlı tarihine yöneldi; 18. yüzyıl sonlarında Osmanlılarla birlikte Ruslara karşı mücadele veren Abhaz ve Adige Çerkeslerinin sert yaşam koşullarını geleneksel renkleri öne çıkararak anlattı. *Yeşil Gölge* (1970) ile 1969 May Roman Ödülü'nü kazandı.

Öbür önemli yapıtları arasında *Denizin Çağırışı* (1943, 1972), *Ay Tutulduğu Gece* (1961), *Yunca Kız* (1971, çocuk romanı), *Başka Olur Ağaların Düşünü* (1972), *Bedoş* (1980), *Zühre Ninem* (1981) adlı romanları ile *Cevizli Bahçe* (1941, 1975), *Pembe Kurt* (1953), *Uç Buutlu Hikâyeler* (1956), *İrgatların Öfkesi* (1971) adlı öykü kitapları sayılabilir.

Bilbis, Aşağı Mısır'da Nil Deltasının doğusunda eş-Şarkiye ilinin (*muhafaza*) güneydoğusunda kent. Kahire'nin kuzeydoğusundaki İsmailiye ve Port Said'den gelen ana yol üstünde ve İsmailiye Kanalı'nın kıyısında yer alır. Adı, Arapça'ya bozulmuş olarak geçen Kopt dilindeki Felbes sözcüğünden gelir. Doğudan gelen kervan ve istila yolu üzerinde kurulmuş olan Bilbis, İS 640'ta Arapların eline geçti. Araplar 727'de buraya Kays kabilesini yerleştirdiler ve Kahire'yi korumak amacıyla bir dizi kale kurdular. 1163'te I. Amalric komutasındaki Frank Hağları doğuya çekilen Arap ordularının ordugâh olarak kullandığı kenti ele geçirdiler. 1517'de Osmanlı ordusu Kahire'ye girerken Bilbis'ten geçti. Bugün dokumacılık merkezi olan kentin kuzeybatısındaki Mîr Hemel'de bir demiryolu istasyonu vardır. Bilbis askeri üssü ve havaalanı kentin 5 km güneydoğusundadır. Nüfus (1983 tah.) 83.600.

Bildad, BALDAD olarak da yazılır. Eski Ahit'te, Eyub'u teselli eden üç dostundan biri. Eyub Kitabı'na göre Şuahlıdır (2:11) ve Filistin'in güneydoğusunda yaşayan göçebe bir kabilede doğdu sanılır. Eyub ile tartışmalarından, Bildad'ın geleneklere bağlı bir bilge olduğu anlaşılır. Eyub'a ilk yanıtındaki kırıcı üslup, bu bağlılığının incinmiş olmasına bağlanır.

İlk konuşmasına (Bap 8), Eyub'a daha ne kadar "kuvvetli bir yel gibi" konuşacağını sorarak başlar. Ardından, Eyub'un çocuklarının işledikleri günahlar yüzünden ölümü hak etmiş olduklarını ima eder. Ataların bilgece öğretilerine göre, sazların susuz kalınca yok olması gibi, kötü ruhlu insanların da mutlaka yok olacağını söyler. Ama Eyub, pişmanlık duyup tövbe ederek Tanrı'nın rızasını yeniden kazanabilmek için geç kalmış değildir.

Bildad, ikinci konuşmasında (Bap 18), üç teselliciyi hayvanlardan daha aptal olmakla suçlayan Eyub'u öfkesinden kendi kendini parçalayan bir hayvana benzetir. Bir süre mutlu ve zengin bir yaşam sürer gibi gözükse de, sonunda "dehşetler kralı" ile yüzyüze kalacak olan kötü ruhlu insanın korkunç yazgısını anlatır. Dünyada adı kalmayacak ve "kavmi arasında ne oğlu ne de torunu bulunacaktır" (Eyub 18:19).

Bildad, bazı araştırmacılara göre özgün bir metnin yeniden kaleme alınmış biçimi olan üçüncü konuşmasında (Bap 25) Eyub'a doğrudan yanıt vermez. Önünde, kusurlu "İnsanın bir kurcağız, Âdemoğlunun bir böcek" olduğu Tanrı'nın aşkınlığını över. Özgün metnin bazı parçaları, Eyub'un sapkın görüşlerinin şiddetini azaltmak için onun sözleri arasına yerleştirilmiş olabilir.

Son bapta (42:7) Tanrı, Eyub için doğru olanı söylemediklerinden hem Bildad'ı, hem de öteki iki teselliciyi (Temanlı Elifaz ve Naamalı Tsifar) azarlar, öfkesini dindirmeleri için onlardan kurban kesmelerini ister.

Bilderberg Konferansı, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan her yıl 100 kadar nüfuzlu iktisatçı, bankacı, siyaset adamı ve hükümet yetkilisinin katıldığı üç günlük konferans.

Bilderberg Konferansı, her yıl bir başka Batılı ülkede ve çok sıkı güvenlik önlemleri

altında toplanır. Konferansa katılanlar, konferans sırasında tartışılan konuların gizli kalacağına söz verirler. Toplantının amacı, ulusal politikaları ve uluslararası ilişkileri etkileyen kişilerin, resmi olmayan ve kişisel bir ortamda tanışmalarını ve ortak sorunlarını kendilerini sonradan bağlamayacak bir biçimde tartışabilmelerini sağlamaktır. Her konferanstan sonra, yalnızca o konferansa ve önceki Bilderberg konferanslarına katılmış olanlara özel bir rapor dağıtılır. Rapor-da konuşmacıların adları yerine yalnızca hangi ülkeden oldukları belirtilir. İlk Hollanda Prensi Bernhard'ın girişimiyle 1954'te Hollanda'nın Oosterbeek kentinde toplanan konferans, adını ilk konferans salonunun bulunduğu otelden alır. Konferansın uluslararası yönetim komitesi, her ülkeden her yeni konferans için genellikle yeni delegeler seçer. Konferansın sekreterliği Lahey'dedir.

Bilderdijk, Willem (d. 7 Eylül 1756, Amsterdam - ö. 18 Aralık 1831, Haarlem, Hollanda), yaşamı ve yapıtları ile Avrupa'da klasik ve romantik dönemler arasında köprü oluşturan şair. Felemenk'te valniz

Bilderdijk, C.H. Hodges'un yağlıboya çalışmasında aynı, Amsterdam Devlet Müzesi
Resimhanesi, Amsterdam

şair alanında değil, düşünsel ve toplumsal yaşam üzerinde de önemli etkileri olmuştur.

Kovu Kalvenci ve krali bir ailede yetişti. Leiden'de hukuk öğrenimi gördükten sonra Lahey'de avukat olarak çalıştı. Orange hanedanına bağlı olduğu için, Fransızların kurduğu cumhuriyete bağlılık yemini etmeyi reddetti ve 1795'te sürgüne gönderildi. Önce Almanya'ya, sonra Londra'ya gitti. Burada şair Katherine Scheweickhardt ile tanıştı, ilk karısından boşanarak 1802'de onunla evlendi. 1806'da Felemenk'e döndü. Krallığın yeniden kurulmasından sonra Amsterdam'da bir profesörlük istediysse de beklentisi boşa çıktı.

Şiirlerinde genellikle bir önceki kuşağın kuru, tumturaklı üslubunu izlemekle birlikte, şiir üzerine Felemenkîliler için yepyeni olan düşünceler ortaya koydu ve şiirsel bir söyleyiş yarattı. Ossian'ın 18. yüzyıl baladlarından tutuklu bir gotik üslupla yaptığı manzum çevirilerle (1803), Felemenk'te 19. yüzyıl başlarının romantik nostaljisi için uygun bir ortam hazırladı. *De kunst der poëzij* (1809; Şiir Sanatı) adlı şiirinde, şiir yazmakta duyguların önemini vurguladı. Bu, Felemenk'e tanıttığı, ama kendisinin çok ender uyguladığı bir ilkeydi.

Bilderdijk'in fazlasıyla dinsel olan şiirleri, ilahiyatçı şairlere 19. yüzyıl boyunca esin kaynağı oldu. Bu şiirlerin en duyarlısı *Gebed'di* (1796; Dua). En ünlü yapıtı olan tamamlanmamış epik şiiri *De ondergang der eerste wereld* (1810; İlk Dünyanın Yok Oluşu), Kabil'in oğlu ile kızlarının çocukları arasındaki çatışmanın dramatik öyküsüdür.

bildirge, ulusal ya da uluslararası düzeyde belirli karar ya da kurallara ilişkin açıklamalar içeren belge. Bir siyasal partinin, programına ilişkin olarak kamuoyuna yaptığı açıklamaları içeren bir belge (örn. bir siyasal partinin seçim bildirgesi) olabileceği gibi, uluslararası hukukta önem taşıyan ortak ilkeleri ve tavsiye kararlarını dünya kamuoyuna açıklayan bir belge de (örn. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi vb) olabilir.

bildirim, bir yetkili makamın yaptığı hukuki işlemi yazıyla ilgililerin bilgisine ulaştırması (tebliğ) ve resmi makamlara verilmesi gereken bilgileri içeren belge (beyanname).

11 Şubat 1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu'na göre yargı mercileri, genel ve katma bütçeli daireler, belediyeler, köy tüzel kişileri, barolar ve noterler bütün bildirimleri PTT aracılığıyla ve adı geçen yasanın hükümlerine uygun olarak yapmalıdır (m. 1). Bildirim, ilgilinin bilinen en son adresinde yapılır ve bildirim yapan yetkili makamın resmi mührünü ve imzayı içerir. Vekil eliyle yürütülen işlerde bildirim vekile yapılır. Yasal temsilcileri bulunmayanlara yapılacak bildirim, yasalara göre doğrudan kendilerine yapılması gerekmedikçe, bu temsilcilere yapılır (m. 11). Kendisine bildirim yapılacak kişi adresinde bulunmazsa, bildirim kendisiyle birlikte oturan aile bireylerinden ya da hizmetçilerden birine yapılır (m. 16). Yalnız bu kimselerin görünüşe göre 15 yaşından aşağı olmaması ve belirgin bir biçimde ehliyetli bulunmaması gerekir (m. 22). 1982 Anayasası'nın 125. maddesine göre idari işlemlere karşı açılacak davalarda sure, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Resmi makamlara verilmesi gereken bildirimler (beyanname), konularına göre değişik adlar alır. İdare makamlarına verilen bildirimlerden en önemlileri, devletin vergi makamlarına verilen vergi bildirimleriyle, gümrük makamlarına verilen gümrük bildirimleri ve memurların bağlı bulundukları kurumlara verdikleri mal bildirimleridir. Vergi bildirimleri, vergilerin tarh ve tahakkukuna temel oluşturulan bilgileri içeren ve vergi mükelleflerince doldurularak ilgili vergi dairelerine verilen belgelerdir (örn. gelir vergisi, esnaf vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, bina ve arazi vergisi bildirimleri). Gümrük bildirimleri, ülkeye sokulacak ya da ülkeden çıkarılacak eşyanın türünü, cinsini, niteliğini, nereden gönderildiğini, değerini ve miktarını gösteren ve ilgililerce doldurularak gümrük makamlarına verilen belgelerdir. Mal bildirimi ise kamu hizmetine girenlerin anayasa (m. 71) ve yasalar (örn. Devlet Memurları Kanunu'nun 14. maddesi) gereğince ilgili makamlara açıklamak zorunda oldukları mal varlığını gösteren ve bu kimselerce doldurulan belgelerdir. Ayrıca devlete olan vergi borçlarını süresinde ödemeyenlere karşı vergi makamlarınca yürütülecek icra takibine temel olmak üzere, vergi mükellefleri, vergi makamlarının isteminin kendilerine ulaşmasından başlayarak yedi gün içinde mal bildiriminde bulunmak zorundadırlar.

Adli mercilere verilecek bildirimler ise, 1609 sayılı yasaya göre, irtikap ve rüşvet suçlarıyla suç ortaklarının sorgu yargıçlığına verdikleri ve kendileriyle eşlerinin bütün servetlerini ve yaşam biçimlerini kaynaklarıyla gösteren belgelerdir.

bildirim öneli bak. ihbar öneli

Bildungsroman bak. oluşum romanı

Bilecik, yaklaşık yarısı Karadeniz Bölgesi, öbür yarısı da Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 4.307 km² olan Bilecik ili kuzeyde Sakarya, kuzeydoğuda Bolu, doğu ve güneyde Eskişehir, güneybatıda Kütahya ve batıda da Bursa illeriyle çevrilidir. Güney kesimdeki küçük bazı topraklar İç Anadolu ve Ege bölgelerinin sınırları içine taşar.

Doğal yapı. İl toprakları genellikle akarsu vadileriyle parçalanmış, tepelik alanlara sıkça rastlanan orta yükseltili dalgalı düzlüklerden oluşur. 2.000 m'ye ulaşan tepeler bulunmayan ilin güney ve güneybatı kesimleri oldukça dağlık, kuzey kesimi ve özellikle Sakarya Irmağı vadisi ise daha alçaktır. Kuzeydoğu kesimi Köroğlu Dağları, doğu ve güneydoğu kesimi Sündiken Dağları engobelendirir. Uludağ'dan Emir Dağına kadar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan dağ dizilerinin bir bölümü ilin güneybatı kesimindedir. Bu kesimde yer alan Yirce Dağının Tavşantepe (1.906 m) doruğu ilin en yüksek noktasıdır. Genellikle yamaçları ve eteklerinde yer alan aşımın düzlüklerinden oluşan platolar geniş alanlar kaplar. Bilecik'in en önemli su kaynağı Sakarya Irmağıdır (*). İl sınırları içinde Sakarya'ya katılan başlıca kollar Degirmendere, Akçay, Göynük Çayı, Karasu ve Gök-su'dur. Yirce Dağının güney yamaçlarından çıkan bazı dereler, suları Marmara Denizine ulaştıran Adırmaz Çayına kavuşur. Güney kesimden doğan Samsu ise il sınırları dışında Porsuk Çayına(*) katılır. Samsu üzerinde kurulan Dodurga Barajı seti ardından oluşan yapay göl, ilin en büyük gölüdür. Dodurga Baraj Gölü dışında, ilin kuzeyinde, alanı yaklaşık 43 ha olan Çerkeşli Gölü vardır.

İl topraklarının küçük bir bölümünü oluşturan ovalar, genellikle Sakarya Vadisi boyunca uzanan küçük düzlüklü biçimindedir. Eskişehir Ovasının(*) batı kesimindeki küçük bir bölüm Bozüyük yöresine sokulur.

Ekonomi. Tarım il ekonomisindeki yerini korumakla birlikte sanayi giderek önem kazanmaktadır. En çok tahıl, şeker pancarı, domates, karpuz, soğan, kavun, üzüm, yem

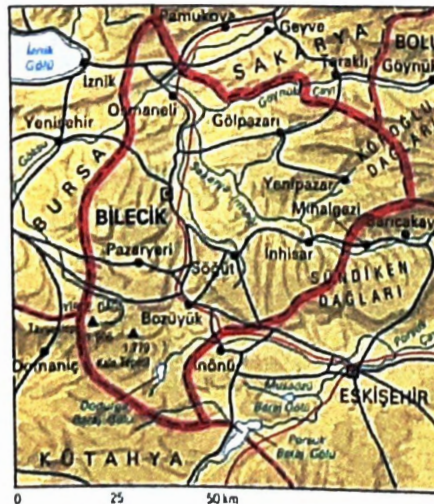
bitkileri ve ayçiçeği yetiştirilir. Bira sanayisinin temel girdilerinden olan şerbetçiotunun bir bölümü Bilecik'te üretilir. Hayvancılık il ekonomisinde ağırsanmayacak bir yer tutar. Daha çok koyun ve sığır yetiştirilen ilde az sayıda Ankara keçisi de vardır. Sığır besiciliğinin yanı sıra ipekböcekçiliği ve arıcılık da yapılır. Bilecik, yaş koza üretiminde Bursa'dan sonra ikinci sırada yer alan ildir.

1973'te kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması sanayi yatırımlarının hızlanmasına yol açtı. Bozüyük'ün ilin en gelişmiş merkezi olmasının nedeni özel kesim yatırımlarının burada yoğunlaşmış olmasıdır. İldeki en önemli sanayi kuruluşları sıhha tesisat malzemesi, oto yedek parçası, seramik, ateş tuğlası, kâğıt, ipekli dokuma, sentetik iplik, halı, un, konserve, şarap ve yem fabrikalarıdır.

Tarih. Bilecik yöresi İÖ 1200'lerde Balıkanlar'dan göç ederek Anadolu'ya yayılan Friglerin egemenliği altındaydı. İÖ 546'da Perslerin yönetimine geçti. İÖ 334'te İskender ordularının Pers egemenliğini yıkmasıyla, yörede yerleşmiş bulunan Bitinyalılar bağımsızlık hareketlerine giriştiler. İÖ 2 yüzyılda Makedonya ve Yunanistan Yarımadasının Roma egemenliğine geçmesiyle Anadolu'daki devletler de Roma'ya katılmaya başladı. Bitinya Devleti de İÖ 74'te Roma egemenliğini kabul etti ve Pontus Krallığı'yla birleştirilerek Roma'nın Anadolu Eyaleti'ne katıldı. 395'te Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Bitinya, Bizans yönetiminde kaldı.

Malazgirt Savaşı'ndan (1071) sonra Anadolu'ya göç ederek yerleşen pek çok Türkmen aşiretinden biri de Ertuğrul Gazi'nin önderliğinde 13. yüzyıl başlarında Söğüt-Domaniç yöresini yurt edindi. Söğüt ve yöresi Anadolu Selçukluları tarafından Ertuğrul Gazi'ye verilmiş, ama onun ölümüne değin uç beyi olduğunu belirleyecek herhangi bir menşur gönderilmemişti. İlk menşur 1284'te, Osman Gazi döneminde gönderildi. 1289'da gönderilen ikinci menşurda, Bizans'tan alınan toprakların yanı sıra, Eskişehir de Osman Gazi'ye verildi ve bağımsız Söğüt sancığı oluşturuldu. Anadolu'daki ahilerin de desteğini alan Osman Gazi, Bizans topraklarına akınlar düzenleyerek 1298'de Yarhisar ile Bilecik'i ele geçirdi ve adına hutbe okutarak kendi bölgesinde bağımsızlığını ilan etti. Sonraları sınırlarını özellikle Marmara'ya doğru genişleten Osmanlılar, yüzyıllar boyu sürecek bir imparatorluğun temelini attılar.

Osmanlılar, Orhan Gazi döneminin sonuna değin Selçuklu yönetim biçimini sürdürdüler. Bilecik bu dönemde kaza durumundaydı. Orhan Gazi zamanında, Bursa'nın ele geçirilerek (1326) başkent yapılması sonucu, yöredeki öteki kentler gibi Bilecik de eski önemini yitirdi. Sonraları, Anadolu Eyaleti'nin Sultanönü sancığına bağlı bir kaza yapıldı. 18. yüzyılda, Bilecik oldukça gelişkin bir tarımsal merkezdi. Başta ipek kadife dokumacılığı olmak üzere el sanatları gelişmiş, madencilik önem kazanmıştı. Anadolu'yu Rumeli'ye bağlayan yollar üzerindeki konumu ve ordunun konaklama yerlerinden biri olması yörenin canlılığını artırıyordu. Bilecik yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr vilayetine(*) bağlı Ertuğrul sancığının sınırları içindeydi. Kurtuluş Savaşı başlarında İstanbul Hükümeti'yle ilk ilişki kesen sancak Ertuğrul'du. Ankara ve İstanbul hükümetleri temsilcilerinin Bilecik istasyonunda yaptığı görüşme, Kurtuluş Savaşı tarihine Bilecik Görüşmesi(*) olarak geçti. Bilecik, 1921'de üç kez Yunanlılar tarafından işgal edildi. 6 Eylül

Bilecik ili
Ana Yarıncılık Arşivi

1922'de işgalden kurtulan Bilecik 20 Nisan 1924'te vilayet (il) yapıldı.

Kentin yapısı ve tarihsel yapılar. Çevrede bulunan Belokome Kalesi ve Agrilion (Agrillium) ya da Agrillum) kenti kalıntıları, buranın oldukça eski bir yerleşme merkezi olduğunu gösterir. Dorylaion'u (Eskişehir) Nikaia'ya (İznik) bağlayan yolun denetim altında tutulması amacıyla yapılan bir kale yerleşmesi olan Belokome adının, yöreye Türkmenlerin yerleşmesinden sonra Bilecik'e dönüştüğü sanılır. Bilecik, 19. yüzyılda demiryolu ulaşımına kavuştu.

Kentin en önemli özelliği, birbirinden yaklaşık 5 km uzaklıktaki iki bölümden oluşmasıdır. Eski ve asıl büyük bölüm Yukarı Bilecik adıyla anılır. Tabakhane Deresi vadisinin çukur bölümünde kalıntılara rastlanan eski kentin kuzeyine doğru geniş bir alana yayılmış durumdaki Yukarı Bilecik'te önemli işyerleriyle resmi binalar yer alır. 5 km kadar uzaklıkta bulunan tren istasyonu çevresinde gelişmiş olan bölüm İstasyon olarak anılır. Daha küçük olan bu bölüm büyük ölçüde karayolu boyunca gelişmiştir. Kent İstanbul'a 250 km, Ankara'ya 312 km uzaklıktadır.

Kentteki başlıca sağlık kurumu Bilecik Devlet Hastanesi'dir. Anadolu Üniversitesi'ne bağlı Bilecik Meslek Yüksekokulu, kentteki tek yükseköğretim kurumudur.

Bilecik'in başlıca tarihsel yapıları, büyük ölçüde yıkılmış bulunan Ozman Gazi Camisi; 14. yüzyılın ilk yarısından kalma, onarılmış durumdaki Orhan (Gazi) Camisi ve İmareti(*); büyük ölçüde yıkık olan Emir-

İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesinden ve hükümeti yeniden Damat Ferid Paşa'nın kurmasından sonra iyice sertleşen Ankara-İstanbul ilişkileri, Ferid Paşa'nın Kuva-yı Milliye'yi bastırma çabalarından sonuç alamaması üzerine yeni bir sürece girdi. Damat Ferid Paşa Hükümeti istifa etti ve yerine Ankara ile uzlaşma yanlısı Tefvîk Paşa Hükümeti kuruldu. Yeni hükümetin dahiliye nazırı Ahmed İzzet Paşa, ilk iş olarak Ankara Hükümeti'yle görüşme isteğinde bulundu. Bilecik'te yapılan görüşmede İstanbul Hükümeti'ni Ahmed İzzet Paşa ile bahriye nazırı Salih Paşa, Ankara Hükümeti'ni ise Mustafa Kemal ile Batı Cephesi Komutanı Miralay İsmet Bey (İnönü) temsil ettiler. Ankara'dan Mustafa Kemal ile birlikte yola çıkan Kuva-yı Seyyare komutanı Çerkes Ethem, İsmet Bey'le aralarındaki surluşme yüzünden Eskişehir'de treni gizlice terk ederek görüşmelere katılmadı.

Mustafa Kemal'in Ahmed İzzet ve Salih paşalarla Bilecik'teki görüşmesi, İstanbul Hükümeti'nin umduğu gibi gelişmedi. Mustafa Kemal, Tefvîk Paşa Hükümeti'ni temsil eden heyete, Ankara Hükümeti'nin üstünde bir güç tanımadığını, dolayısıyla kendilerini İstanbul Hükümeti'nin temsilcileri olarak kabul etmediğini açıkladı. Bunun üzerine görüşmeler kimlik ve yetki söz konusu olmadan yapıldı. Görüşme sonrasında da İstanbul'a dönmeye izin verilmeyen heyet Ankara'ya götürüldü.

Ahmed İzzet ve Salih paşalar, Mart 1921'e değin Ankara'da kaldılar. Ankara Hükümeti-

serbest, hem de grekoromen stilde başınlı olmuştur.

Güreşe 1949'da İzmir Demirsport Kulubu'nda başladı. 1952'de milli takıma seçildi.

Bilek

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1953'te Napoli'de, 1959'da Tahran'da yapılan dünya şampiyonalarında grekoromen ve serbest stillerde ikinci oldu. 1955'de Barselona'da yapılan Akdeniz Oyunları'nda grekoromen stilde altın madalya aldı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda serbest stilde şampiyon, Bulgaristan'da Burgaz'da düzenlenen Balkan Şampiyonası'nda ikinci oldu. Aynı yıl AFC'ye çalışmaya gitti ve çeşitli kulüplerde antrenörlük yaptı. Geçirdiği bir bunalım sonucu intihar etti.

Bilen, İsmail, LAZ İSMAİL MARA DAVOS S. USTUNGEL olarak da bilinir (d. 1902, Rize - ö. 18 Kasım 1983, Berlin, Almanya), gizli Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) genel sekreterliğini (1973-83) yapmış siyaset adamı.

İstanbul tersanesinde motor makinistliği yaptı. Mütareke yıllarında çeşitli eylemlere katıldı. 1922'de TKP'ye girdi. SSCB'ye giderek Moskova'da, Şark Üniversitesi olarak bilinen Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim gördü. 1925'te Türkiye'ye döndükten sonra Güney Anadolu illerinde örgütlenme çalışmaları yaptı. 1927'deki TKP davasında uç aya mahkûm oldu. 1929 İzmir tevkifatında Hüsamettin Özdoğan, Mano Şafman, Ferit Kalmuk, Halil Yalçınkaya, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla birlikte yargılandı, 4 yıl 6 ay 15 güne mahkûm edildi. Cumhuriyet'in 10. yılında (1933) çıkan af yasasıyla serbest bırakıldı. 1934'te Moskova'ya gidip bir daha yurda dönmedi. Komintern'de Baytar Cevedet'in yerini aldı ve Stalin döneminin tasfiye hareketlerinde etkin rol oynadı. Zeki Baştımar'dan sonra TKP genel sekreterliğine getirildi (1973). *Atılım* dergisini çıkardı. TKP'nin 55. kuruluş yıldönümünde Dr. Şefik Hüsnü'nün (Deymer) geçmişteki yönetimine ağır suçlamalarda bulundu. Mayıs 1983'te bunları geri alan bir konuşma yaptı. 1978'de sol ve demokratik güçleri TKP öncülüğünde birleştirmeye yönelik Ulusal Demokratik Cephe (UDC) görüşünü ortaya attı. Kasım 1983'te toplanan TKP 5. Kongresi'nde genel sekreterliği Haydar Kutlu'ya bırakarak simgesel bir makam olan parti başkanlığını üstlendi. Bu kongreden birkaç gün sonra öldü.

Türkiye'de yayımlanan başlıca yapıtları *Çetin Savaş* (1975), *Savaş Yolu* (1977), *Güneşli Dünya* (1977), *Köre Nere?* (1978) kitaplarıdır.

bileşik (kimya) bak. inorganik bileşikler, kimyasal bileşikler; organik bileşikler

Bilecik'ten genel görünüm
D-225

ler, Karacalar ve Akkaldırım camileri; Şeyh Edebali ve Mal Hatun türbeleri; Baki Hamamı ve Ayşe Hatun Çeşmesi'dir. Ayrıca Bilecik'in 15 km kadar kuzeybatısındaki Vezirhan kasabasında 17. yüzyıl başlarında Köprülü Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Köprülü Mehmed Paşa Camisi ve Vezirhan olarak da anılan Köprülü Kervansarayı(*) önemli tarihsel yapılar arasındadır; kervansaray büyük ölçüde yıkık durumdadır.

Bilecik Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 175.526; kent, 23.273.

Bilecik Görüşmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından sonra, İstanbul Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'yle yaptığı ilk resmi görüşme (5 Aralık 1920).

tinin sanılardan daha güçlü olduğuna ilişkin gözlemler edindiler ve bunu Tefvîk Paşa'ya bildirdiler. Bununla birlikte gene de İstanbul'a dönmek istiyorlardı. Kendilerinden, Ankara Hükümeti'ne karşı herhangi bir girişimde bulunmayacaklarına ve İstanbul Hükümeti'nde görev almayacaklarına ilişkin söz alındıktan sonra İstanbul'a dönmelerine izin verildi.

bilek, insanda ve kara omurgalılarında, ayacağın bacakla (ayak bileği), elin kolla (el bileği) ya da kısaca bilek) birleştiği eklem bölgesi. Ayrıca bak. ayak; el.

Bilek, Ahmet (d. 1932, Eskişehir - ö. 1970, Eskişehir), Olimpiyat ve Akdeniz Oyunları şampiyonu Türk güreşçi. 52 kiloda hem

bileşik çekirdek modeli, 1936'da Niels Bohr tarafından ileri sürülen ve çekirdek tepkimelerini, görece uzun ömürlü bir ara çekirdeğin oluşumu ile bu çekirdeğin bozunumunun yer aldığı iki aşamalı bir süreç halinde açıklayan model. Önce, çekirdeği bombalayan parçacık tüm enerjisini yitirerek bileşik çekirdek olarak adlandırılan, büyük oranda uyarılmış (yüksek enerji düzeyinde) yeni bir kararsız çekirdeğin bütüncü parçası olur. Oluşum aşaması, parçacığın bombalanan çekirdeğin çapını geçmek için harcayacağı zaman (yaklaşık 10^{-21} saniye) kadar sürer. Ardından, bileşik çekirdek görece daha geniş bir zaman aralığından (10^{-19} ile 10^{-15} saniye) sonra ve tepkimeye giren öğelerin özelliklerinden bağımsız olarak bölünür. Bu bölünme çoğunlukla bir parçacık fırlatma ve yeni bir çekirdeğin oluşumu halinde gerçekleşir. Örneğin, alüminyum-27'nin protonlarla (hidrojen çekirdeği) bombalanmasından, silisyum-28 bileşik çekirdeği oluşur. Uyarılmış durumdaki bu bileşik çekirdek, magnezyum-24 ile helyum-4'e (alfa parçacığı), silisyum-27 ile bir protona, silisyumun daha kararlı bir biçimi olan silisyum-28 ile bir gamma ışını fotonuna, ya da sodyum-24 ile üç proton ve bir nötrona bozunabilir. Bileşik çekirdek modeli, 50 milyon elektron-voltun altındaki düşük enerjili parçacıkların bombardımanıyla oluşan çekirdek tepkimelerinin açıklanmasında büyük başarı kazanmıştır.

bileşik kemer ayağı, birbirine kaynaşmış küçük sütunlardan oluşan ve özellikle Romanesk kilise mimarlığında kullanılan bir tür kemer ayağı. Ayrıca bak. ayak.

bileşik makam bak. makam

bileşikgiller (*Compositae*) bak. Asteraceae

bilezik, kadınların kollarına ya da bileklerine taktıkları halka biçimindeki süs eşyası. Eskiden erkeklerin de taktığı bilezik, kullanıldığı bölgeye göre tarihin her döneminde farklı işçilik ve çeşitli biçim özellikleri göstermiştir. Günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bilezik Sümerlerde, Mısırlılarda ve Hititlerde hem kola, hem ayak bileğine takılırdı (bak. halhal). Bu toplumlarda bileziği erkekler de kullanırdı. Eski Yunanlılarda yalnız kadınların bilezik taktıkları biliniyor. Romalılar savaşta yararlılık gösterenleri özel bir bilezikle ödüllendirirdi. Galyalıların taktığı bileziklerin üstüne bazı özdeyişler de yazılırdı. Eski çağlarda yapılan bileziklerde, süs niteliğinden başka tılsım amacıyla yapılmış öğelere de rastlanmaktadır.

Bilezik tarih boyunca bakır, tunç, demir, gümüş ya da altın gibi madenlerden ya da deri, hayvan dişi, taş, cam, seramik ve ağaç gibi malzemelerden yapılmıştır. En eski bilezik türleri tek parça çubuk ya da boru halindeki madenin daire biçiminde bükülmesiyle elde edilmiştir. Birkaç kez döndürülen dairesel biçimdeki sarmal bileziklerin uçları çoğu kez bir hayvan başı biçiminde son bulur. Daha geç dönem örneklerinde ise, ayrı ayrı işlenmiş levhaların halkalarla birbirine tutturulmasıyla çok parçalı diziler elde edildiği görülmüştür. Çok parçalı bileziklerin kola takılışı bir ya da birkaç menteşe ile bir kilit sistemini gerektirir. Zamanla gelişen metalurji teknikleri, birden fazla malzemenin birlikte değerlendirilmesini sağlamış, metal üstüne değerli taş kakma bilezikler, zincir örgü, savat (*niello*) tekniğiyle işlenmiş örnekler ortaya çıkmıştır.

Türk kuyumculuk sanatının çağlar boyunca gösterdiği özelliklere uygun olarak, her dönemin modasına göre değişik tipte bilezikler yapıldığı ve kullanıldığı görülür. Daha çok saraylarda ve zengin çevrelerde ilgi gören değerli taşlarla süslenmiş bilezikler bir yana bırakılırsa, takıya çok düşkün olan Anadolu halkı arasında Halep işi, Kayseri burması, Trabzon hasır gibi türler en yaygın olanlardır. Bunların yanında düz kesme bilezikler de ilgi görmüştür. Evlilik öncesinde, düğünde ve düğün sonrasında ve doğumlarda, geline kocasının ve her iki tarafın yakınlarının genellikle altın bilezik takması Anadolu'da yaygın bir gelenektir. Köylerde bir gelinin ya da kadının aile içindeki ağırlığı, kolundaki bilezik sayısı ile ölçülür. Bilezik aynı zamanda, ailenin gerektiğinde paraya çevirebileceği bir tasarruf aracı olarak da görülür.

Bilfinger, Georg Bernhard (d. 23 Ocak 1693, Cannstatt - ö. 18 Şubat 1750, Stuttgart, Württemberg, Almanya), Alman filozof, matematikçi ve devlet adamı. Daha çok Leibnizci-Wolffçu felsefesiyle tanınmış, ayrıca ilahiyat, botanik, fizik ve astronomi üzerine yazılar yazmıştır.

Önce, Tübingen'de saray vazifasına getirildi; 1721'de bu kentteki üniversitede felsefe profesörlüğüne atandı. 1724'te ahlak felsefesi ve matematik profesörü oldu; ama 1723'te Halle'den uzaklaştırılmış bulunan Christian Wolff ile ilişki kurması, ateizmle suçlanmasına yol açtı. Öğretim görevine son verildi. Wolff'un yardımıyla, 1725'te Petersburg'da (bugün Leningrad) mantık, metafizik ve ahlak felsefesi profesörü oldu. *De Causa Gravitationis Physica Generali* (1728; Kütülcüğün Genel Fiziksel Nedeni Üzerine) adlı yapıtıyla Paris Akademisi'nin düzenlediği bir yarışmada en büyük ödülü aldı. Böylelikle ünü arttı ve 1731'de Tübingen'e ilahiyat profesörü olarak geri döndü.

Çok yönlü bir düşünürdü. İstihkâm konusunda yazdığı bir kitap dolayısıyla Bilfinger'e devletten maaş bağlandı. Felsefeye en özgün katkısı olan olanaklılık kuramı, Tanrı, insan ruhu ve genel olarak fiziksel dünyayı felsefi açıdan incelediği *Dilucidationes Philosophicae de Deo, Anima Humana, Mundo, et Generalibus Rerum Affectionibus*'ta (1725) yer alır.

Bilge, Gazanfer (d. 23 Temmuz 1924, Karamürsel), Olimpiyat şampiyonu Türk güreşçi.

Güreşe Karamürsel'de başladı. Kasımpaşa Kulübü'nde yetişti. 1946'da Türk milli güreş takımına seçilerek Stockholm'de yapılan Avrupa Şampiyonası'nda 62 kilo serbest stilde altın madalya aldı. 1948-Londra

Gazanfer Bilge
İtalyan Yayıncılık Arşivi

Olimpiyat Oyunları'nda bütün karşılaşmaları tuşla kazanarak aynı kilo ve stilde şampiyon oldu. Cigerlerinden hastalanınca bir süre güreşten uzak kaldı, 1949 Dünya Şampiyonası'na katılmadı. Yeniden mindere döndüğünde 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'na katılacak Türk milli güreş takımına seçildi. Ama 1948'deki başarıları nedeniyle kendisine armağan edilen evi kabul etmiş olması gerekçe gösterilerek amatörlüğü Olimpiyat Komitesi'nce onaylanmadığı için Olimpiyat Oyunları'na katılmadı. 1954'te güreşi bıraktı. Daha sonra otobüs işletmeciliği ile uğraştı.

Bilge, Rifat, KILISLI MUALLİM RIFAT olarak da bilinir (d. 1873, Kilis - ö. 1953, Ankara), Türk dilinin temel yapıtlarını bilim dünyasına tanıtan dilci ve yazar.

Rüstiye Kilis'te bitirdikten sonra özel öğretmenlerden ders gördü. 1892'de Kilis müftüsü Abdurrahman Efendi'den icazet aldı. Daha sonra İstanbul Darülmualimini'nin yüksek bölümünü bitirerek öğretmen oldu (1898). Çeşitli liselerde Türkçe ve Arapça öğretmenliği yaptı. Bu arada Hukuk Mektebi'ni de bitirdi. İlahiyat ve Edebiyat fakültelerinde Arap edebiyatı dersleri okuttu.

Bilge, *Kitab-ı Dede Korkud* (1916), *Divan-ı Lugat-ı Türk* (1917-19, 3 cilt), *İbn Mühenna Lugatı* (1924), Gülşehri'nin *Ferhengname-i Sadi* çevirisi (1924), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (1928, cilt 7 ve 8), *el-Kavaninü'l-Külliyeh* (1928), *Esterabad*'nin bir Kadı Burhane'din Devleti tarihi olan *Bezm ü Rezm* (1928), *Anadolu Türklerinin Halk Edebiyatı I, Maniler* (1928), *Kâtip Çelebi'den Kefşü'z-Zünun* (1941-45, 2 cilt, Ş. Yaltkaya ile birlikte) gibi önemli yapıtları yayımlayarak Türk dili ve kültürü araştırmalarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Şirazi Sadi'nin *Bostan* (1934) ve *Gülistan* (1941) adlı yapıtlarını Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. *Tanıklarıyla Tarama Sözleşü'*nün hazırlanmasına katılmıştır.

Bilge Kağan (d. 683 - ö. 25 Kasım 734), Göktürk kağanı. 716'dan ölümüne değin Moğolistan'ı yönetmiş, Türk dilinin en eski örneklerinden olan Orhun Yazıtları'nı dik-tirmiştir.

İlteriş Kağan'ın (Kutluğ Kağan) oğludur. Küçük yaşta babasını kaybetti (onun yerine amcası Kapagan Kağan geçti). 697'de sağ (batı) kanatta Tarduşlara şud (yönetici) oldu. 698'den sonra Kapagan Kağan döneminin savaşlarına katıldı. 700'de Tangutlara, 701'de Soğdılara, 702-703'te de Göktürklerle kervan göndermeyerek ülkenin ekonomik bakımdan zayıflamasına yol açan Basmillara karşı yapılan savaşlarda bulundu.

704-705'te Göktürk-Çin ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine kardeşi Kültigin ile birlikte Çin üzerine yürüdü. 708-709'da Çiklerle savaştıktan sonra 709-710'da Kögmen Dağını aşarak Kırgızları bozguna uğrattı. Türgişleri yenerek Göktürklerle bağladı. Bu başarıları birçok Türk boyunda tedirginlik yarattı. Bilge'nin, önemli bir ticaret merkezini ellerinde tutan Karluklar üzerine yürümesi, Basmilların ve öteki Türk boylarının Karlukları desteklemesine ve genel bir ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanmaya Dokuz Oğuzların da katılmasıyla Göktürklerle öteki Türk boyları arasında çetin savaşlar çıktı, ama bir sonuç alınmadı.

Kapagan Kağan, 716'da ayaklanan Bayırkuları yendikten sonra geri dönerken Bayırku askerlerinin tuzağına düşerek öldürüldü. Yerine geçen oğlu İnel Kağan (Bökü Kağan), ülkedeki kargaşayı önlemekte yetersiz kalınca, Kültigin'in başlattığı bir askeri

harekâta oldurıldı ve Bilge kağanlığa getirildi. Kültüğün de sol (doğu) şad oldu. Bilge Kağan, bütün askeri yetkilerini de ona bıraktı.

Bilge tahta geçtikten sonra, Kapağan döneminde yönetimden uzaklaştırılmış olan ünlü yönetici Tonyukuk'u kendisine danışman atadı. Onun kağan olmasıyla Çinlilere bağlı bazı boyların Göktürklerle katılması, Çinle ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı. Öte yandan aralarında Kapağan Kağan'ın ailesinden olanların da bulunduğu bazı Türk boyları da Çin'e sığındı. Bunlara karşı bir ordu gönderen Bilge, ayrıca Tatabılar ve Karluklar üzerine de asker göndererek onları yeniden Göktürk egemenliği altına aldı. Daha sonra Tonyukuk'un önerilerini dinleyerek Çin'le ilişkilerini düzeltti. Karşılıklı ticaret yapılmasını sağlamaya bağlayarak yakınlaşmayı sağladı.

Bilge Kağan kentlere yerleşmeyi ve Budacılığı benimsemişi düşündü; ama Tonyukuk sayıca az olan Türklerin Çinliler arasında eriyip yok olacaklarını ve kentlere yerleşmenin savaşlarda kullanılan çekilme taktiğini güçleştireceğini ileri sürünce, bu tasarıdan vazgeçti. Çinliler 720 sonlarında Basmlar ve Kitanlarla anlaşarak üç koldan Göktürklerle saldırmayı kararlaştırdılar. Çinlilerin Göktürkleri içten yıkmayı amaçlayan bu planını öğrenen Tonyukuk, birleşmelerine fırsat bırakmadan Basmlar üzerine yürüdü. Ardından Çin ordusunun bir bölümü yok edildi ve Çinliler 721'de barış istemek zorunda bırakıldı.

Bilge Kağan Tonyukuk'un ölümünden sonra onun siyasetini benimseyerek Çinlilerle yeniden iyi ilişkiler kurdu ve ticareti geliştirdi. 727'den sonra, Göktürk-Çin sınırındaki pazar yerleri düzenli olarak işlemeğe başladı. Gelişen ticaret Göktürk ülkesinin ekonomik durumunu iyileştirdi.

Dokuz Oğuzlarla sürdürülen mücadeleler sırasında Kültüğün öldü (731). Bilge Kağan ölen kardeşi için Koşo-Çaydam'da bir anıt-kurgan yaptırarak başına Türkçe ve Çince yazılı bir yazıt dikirtti. Bilge 734 başlarında, Kitanları ve Tatabıları, Töngkes Ormanında yendikten sonra aynı yıl hakanlık nazırı ve Çin elçisi Mei-lu-ç'o (Meiluchuo, Buyruk-çor) tarafından zehirlenerek öldürüldü. 22 Haziran 735'te kendisi için hazırlanan anıt-kurgana torenle gömüldü. Ustunne yaşamını kendi ağzından anlatan ve yeğeni Yolluğtığın tarafından yazılan bir yazıt dikirtildi. Kendisinden sonra art arda kağan olan iki oğlu bilinmemektedir. Bunlar, Çin kaynaklarında I-jen (Yiren) diye geçen Türk Bilge Kağan ve Tengrihan'dır.

Uysal ve hoşgörülü bir kişiliği olan Bilge Kağan Orhun Yazıtları'nda da bütün askeri başarıları kardeşine maletmiştir. Ülke refahının artmasında ticaretin önemini görerek, çoğu savaşlarını ticaretin kesintiye uğramasını engellemek amacıyla yapmıştır. Göktürklerde oldukça kısa yazılan mezar yazıtlarını uzun tutarak tarih ve dil açısından çok değerli belgeler bırakmıştır.

bilgelik, insanın dünya ile uyumlu, kendi kendine yeterli ve tam bir bilinçle yaşamasını, tutumunda bilginin belirleyici bir yer tutmasını, eylemlerinin enine boyuna düşünülmüş olmasını öngören yaşamı ülküsü. Genellikle dinsel nitelikte olan, ama dindışı örnekleri de görülen bu ülkü, tarih boyunca birçok kültürde ortaya çıkmıştır. İslam düşüncesinde hikmet(*) kavramıyla dile getirilir.

Bütün dinlerin, topluluğun gündelik yaşamında söz sahibi uzmanlaşmış görevlilerinin yanı sıra dinin düşünsel yanını işleyen "bilgin"leri de olmuştur. Bunlar, dinsel ilkeleri

bilgisel düzeyde ele almakla kalmamış, Tanrı'nın bilgelğine yaklaştırdığı düşünülünce bu ilkelerin gereklerini kendi yaşamlarında gerçekleştirmeye de çalışmışlardır. Bu yolla, bilgiyle düşüncenin insan yaşamını yönlendirmesinin örnekleri olmuşturlar.

Dinsel bilgelik çevresinde genellikle kendilerine özgü yaşam biçimleri olan topluluklar oluşurken, din dışı bilgelik örnekleri daha çok tek tek kişilerde ortaya çıkmıştır. Budacılıkta(*) Brahmanlar, Yahudilikte Kabbala(*) bilginleri, dinsel bilgelğin ilk örneklerindendir.

Bigelğin belli bir dinsel temele bağlı olmayan biçimleri, çağdaş anlamda felsefe ve bilimin de başlangıcını oluşturan Eski Yunan'da, Sokrates öncesi filozoflarda görülür. Bu örneklerde bilgelik (*sophia*) gündelik uğraşlardan uzak, kuramsal çabaya dayalı bir yaşamı sürdürmeyi içerir. Dünyayı genel bir bakış açısı çerçevesinde kavramaya, düzenli ve anlamlı bir bütün olarak düşünülen evrenin (kosmos-) kurucu ilkelerini bulmaya yönelik olan bu kuramsal çaba, aynı zamanda, bilge kişinin kendisinin de bütünlüklü bir yaşam sürdürmesinin temelini oluşturur. Bu yolla ortaya çıkan Eski Yunan bilgesi (*sophos*) hem içinde bulunduğu toplumu eleştirir, hem de kendisini daha geniş bir düşünsel topluluğun üyesi sayar. Bu yüzden, bir yandan kendi toplumu için anlaşılabilir, hatıta komik işlerle uğraşan ve varı korkulu bir saygıyla karşılanan, ama bir yandan da yaygın toplumsal kalıplara uymadığından, kuşku, hazen de kızgınlık duyulan bir kişiydi. Bu özelliklere, Thales, Herakleitos, Parmenides, Pythagoras gibi filozoflara ilişkin geleneksel öykülerde rastlanır.

Sokrates ise bilge kişinin tarihteki en üstün örneği sayılır. Kendisini felsefenin de kökenini oluşturan "bilgelik sevgisi"ni (*philosophia*) yakıştıran Sokrates, özellikle, düşüncelerini sürekli eleştiren, bilginin sınırlarını sorgulayan, varlığı hiçbir sonuçla yetinmeyen bilgeyi temsil eder. Bilgelik çabası içinde "kendini bil" ve "olçulu ol" ilkelerini düşünce ve yaşamında sonuna değin uygulamıştır. Ayrıca, bilge kişiliğiyle topluma aykırı düşerek düşmanlık çekmiş ve bu yüzden öldürülmüş bilgenin de en ünlü örneğidir.

Eski Yunan felsefesinin Aristoteles sonrası döneminde, Sokrates'in de etkisini taşıyan stoacılar(*) bilgece yaşamı ülküsünü sürdürdüler. Arzuları ve istekleri sınırlandırmak, doğaya uygun yaşamak, kötülüklerle ve ölüme sessizce katlanmak gibi ilkeler bu bilgelik anlayışının temelini oluşturdu.

Tektanlı dinlerde bilgelik kavramı Eski Yunan'dan da izler taşıyarak farklı ve yeni anlamlar kazandı. Eski Yunan felsefesi içinde özel bir yeri olan *logos* (söz, us) kavramı kazandığı dinsel içerikle hem yaratılış, hem de zihnin Tanrı'yı kavramasının aracısı olarak görülmeye başladı. Yuhanna İncili'nde İsa Mesih "Söz"ün bedenleşmesi olarak tanımlanıyordu (1:14). İsa'nın Söz'le özdeşleştirilmesi, Eski Ahit'te "Rabb'in Sözü" deyimiyile belirtilen vahiy kavramına olduğu kadar, bilgeligi insanı Tanrı'ya yaklaştıran göksel aracı olarak gören ve Tanrı'nın sözü ile özdeşleştiren Yahudi inancına da dayanıyordu.

Eski Ahit'in Süleyman'ın Meselleri adlı kitabında bilgelik (*hohma*) Tanrı'nın ilk ve en gözde yaratılanlarından biri olarak sunulur. Apokrif metinlerden Ekklesiastikos'ta bilgelğin Tanrı'nın bütün işlerinde var olduğu ve sevdiplerine de bilgeligi cömertçe bağışladığı yazılır. Gene apokrif bir metin olan ve aslına adı bilinmeyen bir Yahudi yazarın Yunanca yazmış olduğu sanılan Süleyman'

ın Bilgeligi'nde bilgelik Tanrı'nın ıvıltığının görüntüsü ve ebedi ışığın yansıması olarak tanımlanır. Bu görüşlerin Hristiyan ilahiyatı üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Katolik Kilisesi, Meryem Ana'yı tannısal bilgelik ile özdeşleştirir. Buna karşılık Ortodoks Kilisesi'nde tannısal bilgeligi Meryem Ana'nın dışında ele alıp işleyen bir ilahiyat öğretisi gelişmiştir. Aralarında İstanbul'daki Ayasofya'nın da bulunduğu birçok Aya Sofya (Hagia Sophia) kilisesi bu tannısal bilgelige adanmıştır. Ayrıca bak. teosofi.

Bigelik Kitabı hak Süleyman'ın Bilgeligi

bilgi, doğruluğu, verili nesnel ve öznel koşullarda gerekli ve yeterli sayılan kanıtlarla temellendirilmiş, önermeler biçiminde dile getirilebilen bilinç içeriği. İnsan bilgisinin yapısının ve geçerliliğinin incelenmesi, bilgi felsefesinin(*) konusunu oluşturur. Ayırdında olma ve yargı yetilerini de içine alan bilme edimi olarak biliş(*) sürecinin yapısı ve mekanizmaları ise, özne ile nesne arasındaki genel ilişkileri inceleyen psikolojinin alanına girer.

"Bilme" ve "bilgi" sözcüklerinin pek çok kullanım biçiminin tümünü kapsayacak tek bir tanım vermek olanaksızdır. "Bilmek" sözcüğü, bilincin bir nesne ve yönelik kavrama edimi olarak taşıdığı anlamın dışında, bir inancı belirtmek (örn. "Tanrı'nın inanları yalnız bırakmayacağını biliyorum"), bir görüşü vurgulamak (örn. "şözünde durmavacağını biliyorum"), bir dilekte bulunmak (örn. "beni kırmayacağını biliyorum") vb gibi amaçlarla da kullanılır. Bazı düşünürler, bilgi kavramının ilkel ve tanımlanmaz bir kavram olduğunu, çünkü bilgi olmayan bir şeyden bilginin türetilmeyeceğini savunurlar.

Felsefenin ve psikolojinin ilgilendiği anlamıyla bilgi, ağırlıklı olarak, önermeler biçiminde dile getirilebilen bilgi, yani bir önermenin doğru olduğunu ya da olabileceğini bilme olgusudur. Bu biçimiyle bilgi, dilin varlığını gerektirir; ama bilginin, ancak sözle bir önermeyle dile getirildiği süreçte bilgi olduğu da söylenemez. Öte yandan, kişinin herhangi bir şeyi bildiğini öne sürmesi, her zaman gerçekten o şeyi biliyor olduğu anlamına gelmez, gerçekte yanlış olduğunu bildiği bir önermeyi dile getiriyor ya da yanlış ya da olabilir. Dolayısıyla ancak doğruluğu, yani nesnesine uygunluğu da olumlanan ve yeterince temellendirilmiş önermeler bilgi sayılabilir. Bunun gibi, yalnızca rastlantı sonucu doğru çıkan bir önerme ya da yanlış öncüllerden yola çıkarak geçersiz bir usavurmayla ulaşılan doğru bir vargı da bilgi sayılamaz. İngiliz filozofu Alfred J. Ayer'e göre, bilgidir söz edilebilmesi için, bilindiği öne sürülen şeyin doğru olması, öne süren kişinin önermesinin doğruluğundan kuşku duymaması ve kuşku duymamakta da haklı olması gerekli ve yeterlidir. Buna karşılık, yanlış bir önermenin bilgi sayılamayacağı açıktır ama, yanlışsız olmanın ötesinde yanlışlık olasılığına da bütünüyle dışarda bırakan bir bilgi tanımı, bilgiyi pek az sayıda önermeyle sınırlı duruma getirir. Ludwig Wittgenstein gibi bazı filozoflar, yanlışlık olasılığı hiçbir anlam taşımadığı süreçte bilgidir söz edilemeyeceği görüşündedir, insanın, örneğin acı duyduğunu, bilmesinden de bilmemesinden de söz edilemez.

Bir önermenin doğru olduğunu bilmek ile bir edimi, bir davranışı yerine getirmeyi bilmek arasında genellikle ayırım gözetilir. Örneğin "Almanca biliyorum" ya da "vüz-

me biliyorum" cümlelerinin dile getirdiği ikinci anlamda "bilme", ilke olarak bir beceriyi ya da yeteneği belirtir. Birinci anlamdaki "bilme"nin ayırt edici özelliği ise, ilgili önermenin bir doğruluk değeri(*) taşımasıdır. Ama ikinci anlamıyla "bilme", birinci anlamıyla "bilme"yi de içerebilir. Örneğin Almanca bilmek, Almancada fiillerin genellikle cümle sonuna geldiğini de bilmek demektir. Gene önermelere dayalı bilme (örn. Ankara'nın Türkiye'nin başkenti olduğunu bilme) ile nesneleri tanıma anlamında bilme (örn. Ankara'yı bilme) de birbirinden ayırt edilmelidir. Bireysel deneyim aracılığıyla edinilmiş davranış örüntüleri ve görece kalıcı davranış değişimleri ile biliş süreci arasındaki ilişki psikolojinin değişik dallarının inceleme konusudur (bak. öğrenme).

Bilginin türleri arasında gözetilen bir başka ayırım, Platon ve Aristoteles'e değin uzanır. Platon, değişmez ve evrensel gerçekliğin kavranmasını sağlayan kuramsal, soyut bilgi (*episteme*) ile insan etkinliğinin tanımlanmasını ve yönlendirilmesini amaçlayan, somut görevlerin çözümüne yönelmiş kılgsal (pratik) bilgi anlamında *tekhne*'yi (sanat, zanaat, ustalık) ayırt etmiştir. Aristoteles, Platon'un kullandığı biçimiyle ahlaki davranış kurallarının da bilgisini içeren *tekhne*'yi, bir nesnenin üretimi sırasında izlenen kuralların bilgisiyse, yani genel olarak beceriyle sınırlanmış, insan etkinliğini yönlendiren ahlaki ilkelerin bilgisini *phronesis* (basiret, sağgörü) terimiyle karşılamayı yeğlemiştir. Günümüzde *phronesis*, insanın ahlaki yargılarının yapısını ve değerini inceleyen felsefe dalı ettiği alanı içinde değerlendirilir; *tekhne* ise güzel sanatlardan teknolojiye kadar çok geniş bir alan içinde insanın üretici ve yaratıcı etkinliğinin dayandığı bilinçli örüntüleri araştırarak disiplinlerde irdelenmektedir. Aristoteles'in *episteme*, *tekhne* ve *phronesis* başlıkları altında sınıflandırdığı bütün "bilgi" türlerinin yeni kuşaklara aktarılması ve sürekliliğinin sağlanması, genel olarak eğitim etkinliğinin konusunu oluşturur.

Doğruluk değeri taşıyan önermeler, bir önermenin hangi biçimde doğru olduğu bakımından birbirinden ayrılır. Örneğin "kurşun ağırdır" önermesi, "bir şeyin belirli bir niteliği varsa, o şeyin bu niteliği hem taşıması hem de taşıması olanaksızdır" önermesinden bu bakımdan farklıdır. Birincisi, duysal deneyime dayalı olgusal bir önermedir, ikincisi ise mantık gereği doğrudur ve deneyimle ilgili değildir. Birincisi olumsaldır; kurşun pekâlâ ağır olmayabilir ama ağırdır. İkinci önerme ise zorunlu olarak doğrudur (bak. analitik önerme). Bu ayırımı kabul etmek, "bilgi"nin ve "bilme"nin iki türü arasında bir ayırmada daha bulunmayı olanaklı kılar: 1) "Olgusal bilgi", yani dış dünyaya ve zihin ya da tin dünyasına ilişkin bilgi, 2) "mantıksal bilgi". (Deneyimden kaynaklanan bilgi ile tüm tükel deneyimlerden bağımsız bilgi arasındaki ayırım için bak. a priori bilgi.)

Doğruluk savı taşıyan bilgi kavramı içinde gözetilen bir başka ayırım da dolaysız ve dolaylı bilgi arasındadır. Bu ayırımın, kökeni gene ilkçağ düşünürlerine değin uzanan bir biçimi, belirli öncüllerden çıkarsanmış bilgi ile hiçbir öncülden çıkarsanmamış bilgi arasındaki farkı vurgular. Bazı çağdaş düşünürler, aynı ayırımı, tanımaya dayalı bilgi ile betimlemeye dayalı bilgi arasında gözetirler. Gene bu ayırımın bir başka türü, bir duyu verisini ya da olguyu doğrudan bilme ile şeyin kendisini, ardındaki gerçekliği

dolaylı olarak bilme arasında yapılan ayırımdır.

Bilginin toplumsal etkileşiminin bir ürünü ya da ögesi olarak kavranması, 19. yüzyıl sonrasında toplum bilimlerinde düşünce ve inanç sistemlerini toplumsal bir bilinçlilik biçimi olarak ele alan bir çizginin gelişmesine yol açmıştır. Genellikle "bilgi sosyolojisi" olarak adlandırılan bu araştırma dalının kökleri, Marksizmin tarihsel maddecilik öğretisinin, "üstyapı" ile toplum biçimi arasındaki belirlenim ilişkisi üzerine geliştirdiği kurama dayanır. Max Weber'in, değişik dinlerin belirli toplumsal gruplarca nasıl yaratıldığını çözümleyen araştırmalarının ardından, bilgi sosyolojisinin alanı bütün düşünce biçimlerini kapsayacak biçimde genişletilmeye çalışılmıştır. Bilgi sosyolojisine yöneltilen eleştiriler, bu yaklaşımın bilginin içeriğine, önermelerin doğruluk değerine önem vermediği, bilinçlilik biçimlerinin bir kez doğduktan sonra insanlığın kalıcı kültür birikimine katıldığını göz ardı ettiği, bilincin ve imgelemin bütün ürünlerini belirli toplumsal ve siyasal yapılara indirgediği yönündedir. Ayrıca bak. inanç.

bilgi felsefesi, BILGI KURAMI. EPISTEMOLOJİ (Yunanca *episteme*: "bilgi, bilim") ya da GNOSYOLOJİ (Yunanca *gnosis*: "bilgi") olarak da bilinir, insan bilgisinin yapısını ve geçerliliğini inceleyen felsefe dalı. Kara Avrupa'sında, zaman zaman bilim felsefesiyle(*) eşanlamı sayılan "epistemoloji" terimi yerine, bilgi felsefesini belirtmek için "gnosiyoloji" terimi yeğlenir. Jean Piaget'nin(*) çalışmalarıyla ilişkilendirilen ve küçük yaşlarda kavramların oluşumunu ve zihinsel yeteneklerin gelişmesini deneysel yöntemlerle inceleyen genetik epistemoloji, genellikle psikoloji kapsamında değerlendirilir.

Geçmişte uzun süre birbiriyle yakından ilişkili iki felsefe dalı sayılan bilgi felsefesi ile psikoloji arasındaki ayırışma, ikincisinin deneysel bir disiplin durumuna gelmesiyle 20. yüzyılın başında tamamlanmıştır; ama iki disiplin arasında bugün de yakın bir ilişki ve alışveriş vardır. Bilgi felsefesi ile mantık arasındaki temel ayırım ise, mantığın, geçerli usavurmanın biçimsel yapısını incelemesine ve geçerli çıkarımın ilkelerini ortaya koymasına karşılık, bilgi felsefesinin, her türlü bilme ediminin yapısıyla ilgilenmesidir. Bilgi felsefesi, etik, toplum bilim ve din felsefesi gibi disiplinlerle de sürekli etkileşim içindedir.

Genellikle bilen bir özne ile bilinen bir nesne arasındaki ilişki olarak incelenen bilgi sürecinin bu iki ögesine farklı anlam ve ağırlıkların verilmesi tarih boyunca farklı bilgi felsefesi anlayışlarını doğurmuştur. Daha çok nesneye ağırlık veren anlayışlar gerçekçi (realist), özneye ağırlık verenler ise idealist olarak nitelenir. Gerçekçi yaklaşım bilginin nesnesinin dış dünyada gerçekten var olduğunu, idealist yaklaşım ise bilginin, ağırlıklı olarak öznenin kurduğu ve gerçekte var olmayan nesnelere yöneldiğini savunur. Bilgi felsefesinin, bu karşıtlık içinde ortaya çıkan temel sorunu, dış dünyanın gerçekliğidir; bu çerçevede bilgi felsefesi metafizikle yakın ilişki içindedir. Bilginin nesnesinin gerçek olup olmadığı, bilgi içeriğinin dış gerçeklikte bir karşılığının bulunup bulunmadığı, bilinen dünya ile kendi başına, bilgidin bağımsız var olan dünyanın birbirlerine ne ölçüde uyduğu aynı temel sorun çevresinde irdelenen öteki sorunlardır.

Özellikle yeniçağla birlikte bilginin kaynağı ve geçerlilik koşulları konusundaki bir anlayış karşıtlığı, usçuluk(*) ve deneycilik(*) arasında kendisini göstermiştir. Bilgi-

nin ilk kaynağını, oluşturuğu öğelerini, doğruluğun ve yanlışlığın temel ölçütlerini, nesneden özneye ulaşan verilerde gören anlayışlar deneyci, öznenin kendisinden çıkarak nesneye yüklenen özelliklerde gören anlayışlar ise usçu olarak nitelenir. Bu iki anlayışın değişik bilgi alanlarına tanıdığı ağırlıklar da birbirinden farklıdır. Usçuluk, matematik gibi soyut, dış nesnelerle doğrudan ve açık bir ilişkisi bulunmayan bilgi türlerine ağırlık verirken, deneycilik somut, duyu verilerine dayalı, dış nesnelerle dolaysız ilişkisi kurulabilecek bilgi türlerini vurgular. Bilgi felsefesi tarihinde, "doğruluk-yanlışlık", "kesinlik-olasılık", "mutlaklık-görelilik" gibi ikili sorunlara bu karşıtlık içinde çözüm aranmıştır.

Bilgi felsefesindeki karşıt eğilimlerle ilgili bu nitelermeler, sorunları özetlemek ve genellemeye varmak amacıyla daha çok felsefe tarihçileri tarafından kullanılmıştır. Bilgi felsefesi alanında ürün vermiş tek tek filozofların yapıtlarında ise söz konusu sorunlar, her düşünürün kendi felsefe sistemi içinde çok farklı biçimlerde ortaya çıkar.

Genel felsefe tarihi içinde bilgi felsefesi sorunlarının ağırlığı ve önemi, birçok etmene bağlı olarak farklılık gösterir. Her çağda, ağırlık ve önem kazanan bilgi türleri ile dallarının farklı olması, bilgi felsefesinin vurguladığı sorunların da farklılaşmasına yol açmıştır. Öte yandan her filozof, bilgi sorunlarına değişik amaçlarla yaklaşmış, bu sorunların çözümüne kendi felsefe sisteminde ve yöneldiği daha genel sorunlar içinde farklı bir yer tanımıştır. Filozofların, kendilerinden önceki filozoflara ve çağdaşlarına yönelttiği eleştiriler, genellikle bilgi anlayışı çerçevesinde dile getirilmiş, bu nedenle felsefe tarihinin çeşitli tartışmalarında bilgi felsefesi kendine özgü bir rol oynamış, ağırlık kazanan tartışmanın niteliğine göre de vurguları değişmiştir. Ayrıca birçok filozof, bilgi felsefesi alanına giren sorunları, kendi görüşlerinin eleştirisi, felsefi yaklaşımlarının bilgi değerinin sınanması biçiminde işlemiştir.

Eski Yunan. Sokrates'ten önceki filozoflar da bilgiyle ilgili bazı sorunları ele almıştır, ama başka birçok felsefe dalı gibi bilgi felsefesinin de kurucusu Platon sayılır.

Öğretmeni Sokrates'in "kendini bilmek", dolayısıyla "ne bildiğini bilmek" ilkesinden yola çıkan Platon, daha çok siyaset kuramı ve ahlak kaygılarıyla, ilk sistemli bilgi kuramını ve ilk idealist bilgi görüşünü geliştirdi. Platon'a göre, dolaysız algı konusu olabilen tekil nesneler, ne oldukları açısından, o şey olmalarını sağlayan bazı genel biçimlere bağımlıydı. Nesnelerin "çokluğu içinde birliğini" sağlayan, aynı adla nitelenen birçok şeyi aynı şey kılan, Platon'un "idea" adını verdiği bu biçimlerdi. İdeaların bir sıralanma düzeni vardı; özelden genele doğru yükselen bu sıralamanın en üst basamağında "İyi" ideası bulunuyordu. Öteki bütün ideaları belirleyen, dolayısıyla onların belirlediği tek nesneleri de belirleyen "İyi" ideasını, böylece bütün varlıklar paylaşıyordu. O halde bilgi, görünür şeylerden başlayarak, adım adım ilerleyen bir "yürüyüş" ile onların ardındaki idealara, en sonunda da "İyi" ideasına ulaşmalıydı. Özel bir eğitim yöntemi de öngören bu yürüyüş, aynı zamanda, bilginin her aşamada ulaştığı düzeyler, dolayısıyla bilgi türleri arasında bir ayırım yapmayı sağlıyordu.

Aristoteles, öğretmeni Platon'un tersine, bilginin temelini, kavramlar arasındaki bağlantılarda değil, duyuyla algılanan olgularda görüyor, ama duylara bağımlı kalan bilginin yetersizliğini ve genel bilginin önemini de vurguluyordu. Düzenli bir ku-

ram biçiminde geliştirdiği ve bilgi felsefesi alanına giren mantık sistemi dışında, Aristoteles'in bilgi anlayışı etik ve siyaset alanlarındaki çözümlemeleriyle iç içe geçmişti. Aristoteles'e göre, dünyaya ilişkin bir savunmanın sonucu mutlaka duyuların sağladığı kanıtlarla doğrulanmalıydı. Buna karşılık dünyanın ussal bir düzeni vardı; genel ve zorunlu bilgiye ancak us aracılığıyla ulaşılabılırdi. İnsan bilgisinin en yüksek alanı, Platon'un da vurguladığı gibi, duyu algılarının yer almadığı alandı. Zorunlu ve evrensel vargıları olanaklı kılan, tanıtılmanın dayandığı temel yasaları sağlayan tasımın bilgisi, usun ürünüydü. Aristoteles'in mantığı kavram türleri ve kavram ilişkileri üzerinde bilinçli olarak durması ve iç tutarlılığı amaçlaması bakımından, sonraki çağlarda ortaya çıkan analitik bilgi felsefesi anlayışlarının da ilk örneği idi.

Eski Yunan'da Aristoteles sonrası felsefe okulları, genel çizgilerinde, bilginin kendi başına bir amaç değil, erdemli, mutlu yaşamın aracı olduğu görüşünü paylaşıyordu. Stoacılar, duyu verilerinin bilginin en son öcütü olduğu, doğaya uygun yaşayabilmenin bunu gerektirdiği görüşündeydi. Şüpheçiler ise, kesin bilginin olanaksızlığı, insanın bilme çabalarının sürekli bir yanıltma içinde dönüp durduğu inancındaydı.

Ortaçağ ve Rönesans. Genel olarak felsefenin Hristiyan inancını usa dayandırma görevini üstlendiği ortaçağda bilgi felsefesi, en gelişkin düzeyine, Aristotelesçi bir temel üzerinde Aquinolu Aziz Tommaso'nun yapıtında ulaştı. Tommaso'ya göre, bilginin başlangıcını duyuşal deneyim oluşturmuyordu. Ama duyuşal deneyimin sağladığı tikel duyu imgelerinden tümel olanı soyutlayan, etkin anlaktı (*intellectus*). İnsan anlığı, Tanrı'nın üstün anlığına katılabilir, böylece şeylerin anlaşılabilir olmasını sağlayabilirdi. Anlık, her zaman tümel ve evrenseldi. Öte yandan, eski metinlerin çözümlemesi ve ilahiyat tartışmaları, ortaçağda kanıtlama ve tasım yöntemlerinde olağanüstü bir gelişmeye yol açtı. Aristoteles'in mantık sistemi çok ayrıntılı biçimde işlendi, neredeyse her bilgi sorununa uygulanabilecek bir araç durumuna getirildi. Bu dönemde doğabilimlerdeki gerçek ilerlemeler, daha çok, Roger Bacon gibi Fransisken tarikatına bağlı Platoncular eliyle sağlandı. 14. yüzyılda, anlığın konusu olan tümel kavramların bilginin doğru nesnesi olduğu görüşü sorgulanmaya başlandı; bilginin doğru nesnesi gerçeklikti, gerçeklik ise tikel. Ockhamlı William'a göre bilginin temeli, duyuşal görü aracılığıyla iletilen tikel varlığın bilgisiydi. Tümel kavramlar, gerçek dünyada değil, yalnızca insan zihninin soyutlamalarında vardı. Rönesans'ta birlikte genel bir canlanmaya kavuşan bilgi etkinlikleri, artık özellikle doğa araştırmalarına yöneliyor, bu arada matematik hızlı bir gelişme sürecine giriyordu.

Descartes ve Bacon. Bir yandan René Descartes, öbür yandan da Francis Bacon, matematiğe ve doğabilimlerine ortak bir güven, bilginin insan yaşamı için vazgeçilmezliğine de gene ortak bir inanç besledikleri halde, bilgi felsefesinde iki karşıt akımın öncüsü oldular. Bacon'ın bilgi anlayışı, doğanın düzenli ve yöntemli bir biçimde araştırılmasını, gözlem ve deneyler aracılığıyla kavranan olgulara dayalı bir bilim sisteminin kurulmasını amaçlıyordu. Descartes ise, yalnızca us tarafından "açık ve seçik" kavranan bilgilerin güvenilir olduğu ilkesinden yola çıkıyordu. Açık ve seçik bilgileri sağlayan sezgi (*intuitus*) yanıltmaz yargının ön koşulu. Herhangi bir kuşku ya olanak veren her türlü yargının elenme-

sini öngören "yöntemli kuşku" yoluyla, en temel ve kuşku götürmez doğruya, "düşünüyorum, oyleyse varım" (*cogito, ergo sum*) önermesine ulaşan Descartes, bu doğrunun sağladığı temel üzerinde öteki bilgileri adım adım yeniden kuruyordu. Descartes'a göre, duyularda olamayan hiçbir şeyin anlıkta da olamayacağı yönündeki deneyci görüş doğru değildi; duyular us için ancak malzeme sağlayabilirdi.

Bacon'ın başlattığı deneyci geleneği, İngiltere'de John Locke, George Berkeley ve David Hume, Descartes'in öncülüğündeki usçu çizgiyi ise kara Avrupa'sında Baruch (Benedictus) Spinoza ve Gottfried Wilhelm Leibniz sürdürdü. Bu iki geleneği tek bir sistem içinde bütünleştiren ise İmmanuel Kant oldu. "Bütün bilgi deneyle başlar, ama bütünüyle deneyden çıkmaz", görüşünden yola çıkan Kant, insan bilgisinde nesneden gelen öğeler ile bilme yetisinin kattığı öğeleri ayırt etmeye yöneldi; böylece "sınırlarını aşarak bilinemez şeylerin alanına giren" bilme yetisinin sağlam ve güvenilir biçimde kullanılmasını ilkelere ortaya koydu. Kant'a göre, insan bilgisinin oluşumunda iki ayrı yetinin, hem duyarlılığın, hem de anlığın payı vardı. En basit deneyimlerde bile deneyden kaynaklanmayan öğeler vardı; örneğin zaman ve uzay, her deneyimde bulunan, ama deneyden kaynaklanmayan öğelerdi. Doğabilimlerinde de yalnızca duyarlılık aracılığıyla türetilmeyecek boyutlar vardı; bilimsel bilginin önermeleri zorunlu olarak doğru, dolayısıyla da tümel ve değişmezdi; oysa deneyimin tümel ve zorunlu bilgileri sağlaması olanaksızdı. Kant'ın analitik ve sentetik önermeler ile (*bak. analitik önerme*) *a priori* ve *a posteriori* bilgi arasında yaptığı ayrımlar, o tarihten bu yana bilgi felsefesinin temel kavramları arasına yerleşti.

Kant'tan sonra gelişen Alman idealizmi içinde Johann Fichte, Kant'ın yaratıcı, özgür, bilinçli bir özne olarak belirlediği "ego" kavramını ahlak alanının ötesine, bilgi felsefesini de içine alacak biçimde genişletti. Bilgi, bulmaktan çok, yaratmak anlamına geliyordu. Friedrich von Schelling ise bilincin birliği anlayışından yola çıkarak özne ile nesnenin birliği görüşüne ulaştı. G.W.F. Hegel, mutlak idealizm olarak adlandırılan felsefesini bu temeller üzerine kurdu. Hegel'in felsefesinin temel önermelerinden biri şuydu: "Ussal olan her şey gerçektir, gerçek olan her şey de ussaldır."

18. yüzyıldaki öncülerinden, bütün ideaların duyuşal deneyimden gelen yalın idealara indirgenebileceği (Locke), var olmanın algılanması olmak anlamına geldiği (Berkeley), insan deneyiminin yalnızca görgüsel olduğu ve görüngülerin ardında ne olduğunun bilinmeyeceği (Hume) gibi ilkeleri miras alan deneyci gelenek, 19. yüzyılda Auguste Comte ve John Stuart Mill'in yapıtlarında olguculuk aşamasına ulaştı. Comte, bilimlerdeki gelişme ve Sanayi Devrimi'yle doğan yeni kültürün, soyut metafizikten ve ilahiyatın dogmacılığından kurtularak bütünüyle bilime dayanmasını öngörüyordu. Buna karşılık Hume'un bilgi felsefesine ağırlık veren Mill'in, bilimlerin mutlak kesinliğe ulaşabileceğinden duyduğu kuşku, bilimsel yöntemin evrensel uygulanabilirliğinin sorgulanmasına yol açtı. Bu gelişmeler, bilgi felsefesinin giderek bilim felsefesiyle özdeşleşmesinin koşullarını hazırlıyordu. Richard Avenarius ile Ernst Mach'ın öncülüğündeki ampirikrasisit yaklaşımı, bilimlerin olguları bulmadığını, yalnızca birbirine ilişkilendirdiğini, dolayısıyla mutlak doğruyu sunma savında olmadığını öne sürüyordu.

Matematiğin mantığın Gottlob Frege, Bertrand Russell, Alfred N. Whitehead gibi öncülerinin, matematik ve mantığın bir zorunluluk ögesi taşıdığı yönündeki bulguları 1920'lerde Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Otto Neurath gibi bir grup düşünürün Viyana'da yeni olguculuk (ya da mantıksal olguculuk) akımını oluşturmaları sonuçlandı. Bu akıma göre, deneyimin ötesindeki nesnelerle ilgili olgusal önermeler, yani metafizik ve dinsel önermeler anlamsızdı.

Felsefenin görevi, eski felsefe geleneklerinin kavram karışıklığından kaynaklanan metafizik önermelerin anlamsızlığını sergilemek, sağlam ve güvenilir önermelerden kurulu bilimsel kuramların yapılarını, geliştirilen yeni mantık sistemi aracılığıyla çözümlemek, hem bilimlere yardımcı olmak, hem de uzmanlaşmış bilim dallarının "birliği"ni sağlamaktır. Önceleri bu akımın kapsamında sayılan Ludwig Wittgenstein, daha sonra dile ve insanların kurduğu dilsel yapılarıdaki anlam ilişkilerine ağırlık vererek bilgi felsefesinin gelişme çizgisini yeni bir çerçeveye oturttu. Wittgenstein'in görüşleri, günümüzde de canlılığını koruyan analitik ve linguistik felsefe akımlarının doğmasına yol açtı.

bilgi işlem, bilginin sistemli olarak düzenlenmesi, saklanması, iletilmesi ve kullanılması. Terim, son yıllarda özellikle bilgisayara dayalı işlemler için kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi işlem konusunda matbaanın bulunmasıyla başlayan ve günümüzde bilgisayarı ve elektronik iletişim sistemlerinin ortaya çıkmasıyla doruğa erişen son birkaç yüzyıllık gelişmeler dizisi, kullanıcıların çok kolay ve hızlı bir biçimde, çok büyük miktarda bilgiye erişebilmelerini olanaklı duruma getirmiştir. Yeni teknikler, kullanıcıya bu bilgiyi, yeni bilgi birleşimleri oluşturmak amacıyla işleyebilme olanağı sağlamıştır. Bilgiye erişilemedeki yeni olanaklar dünya çapında bir bilgi kaynağı ortaya çıkarmış, bu da yeni bilgilerin gelişmesini hızlandıran bir etmen olmuştur.

Bilgi işlem sistemleri, uzak yolculuklarını yöneten karmaşık sistemlerden, pul koleksiyonculuğu ya da bahçıvanlık gibi özel konularla ilgilenen kişilere gönderilen basit haber bültenlerine kadar çok çeşitli biçimlerde olabilir. Elektronik veri işlem teknolojisiye dayanan sistemler söz konusu olduğunda, birkaç ortak işlev belirlenebilir. Bir kullanıcı, bir mesajı bilgisayar terminalinde yazar ya da başka yollarla bilgisayara iletir. Bu girdi bilgisayar sistemine girer. Bilgisayar girdiyi daha önce ona verilmiş olan programdaki komutlara uygun olarak işler. Bu işleme, düzenleme, başka bir biçimde yeniden düzenleme, çözümleme, bilginin saklanması ya da daha önce saklanmış başka bilgilerle karşılaştırılarak aradaki ilişkinin araştırılması biçimlerinde olabilir. Sonunda, bilgisayar işlemlerinin sonucu kullanıcıya teslim edilir. Bu teknoloji, veriyi, karmaşık ve yoğun veri yığınlarıyla ilişkisinde olan bankalar, şirketler, haberleşme ağları gibi kuruluşlara, insan gücünü aşan bir hız ve doğrulukla saklama ve işleme olanağını sağlar.

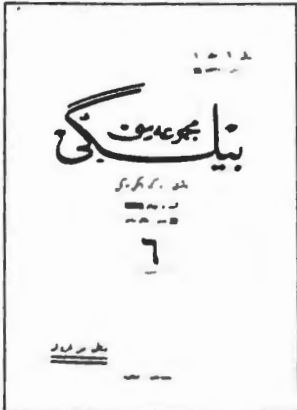
Bilgi işlemin ilgi alanları çok geniş ve çeşitlidir. Bilimsel dergiler, belli bir alanda çalışan uzmanlar arasında yeni düşüncelerin ve buluşların alışverişinin yapılabilmesini sağlayan bir araçtır. Bunlar kadar biçimsel olmayan ve bilgi alışverişini sağlayan öteki yollar, araştırma projelerinin yayımlanmış raporlarına ulaşabilmeyi, bir uzmanlık

alanının haber bültenlerinin dolaşımını ve üyeleri mektup ya da bilgisayar bellek girdileri yoluyla ilgilendikleri bilgileri birbirlerine ileten bilgi değişim gruplarının kurulmasını içerir. Bilginin resmi ya da resmi olmayan kanallardan değişimini sağlamak amacıyla saklanması ya da paketlenmesinin başka yolları da vardır. Bunlar arasında kitaplar, bantlar, plaklar, sinema filmleri, makaraya sarılı ya da mikrofiş (bilgisayar kartlarına monte edilen ya da bu kartlara göre kesilen filmler) biçimindeki mikrofilmler, videobantlar ve içerdiği sayısal bilgiler bilgisayarcı okunabilen magnetik bantlar sayılabilir. Bunların arasında en eskisi kitaptır. Çok verimli ve ucuz olduğundan, bilgi saklama ve değişiminin yeni biçimlerinin, kitabın yerini alabileceği kuşkuludur.

Bilgi iletiminin bu yolları, birincil haberleşme ortamı olarak adlandırılabilir. İkincil haberleşme ortamı, birincil ortamı, bu ortamdaki bilgileri bulmayı ve kullanmayı kolaylaştırarak destekler. İkincil haberleşme ortamı, özetçeleri, içerik dergilerini, başvuru kitaplarını ve özelleşmiş dizinleri kapsar. Özetçeler, bir rapor ya da başka bir bilgi kaynağı hakkında, okuyucunun bu kaynağa başvurup vurmama konusunda karar vermesine yetecek kadar bilgi içerirler. İçerik dergilerinde, belirli bir konudaki yeni yayınları niteliklerini açıklayarak değerlendiren tartışmalar bulunur. Başvuru malzemelerinden belirli bir konuda özet bilgiler sağlanabilir ve başvurulacak başka kaynaklar öğrenilebilir. Dizinlerde, bir konu ya da konular grubundaki kitapların ve makalelerin listesi vardır. Yirmi-otuz yıldan beri gözlenen bilgi patlaması, bilgiye erişebilme (belirli bir konuda yararlı olabilecek bilginin yerinin bulunması) sorununu çok ciddi boyutlara ulaştırmış ve ikincil haberleşmenin bütün türleri için gittikçe artan ve zorlayıcı nitelik kazanan bir talebi gündeme getirmiştir.

bilgi kuramı bak. bilgi felsefesi

Bilgi Mecmuası, İstanbul'da yayımlanan aylık düşün ve edebiyat dergisi. Türk Bilgi

Bilgi Mecmuası'nın 11. sayı kapağı
Nuri Akbayrak Arşivi

Derneği'nin yayın organı olarak Kasım 1913 - Haziran 1914 arasında 7 sayı çıktı. Sorumlu müdürü Celal Sahir'di (Erozan). Edebiyat, felsefe, tarih, tıp, maliye gibi konulara ilişkin yazılara yer verdi. M. Fuad'ın (Köprülü) ilk bilimsel çalışmaları bu dergide yayımlandı. İktisat konularındaki yazıları ise Parvus yazıyordu. Türkçülüğün giderek vurgulandığı *Bilgi Mecmuası*'nin yazarları arasında Ahmed (Ağaoğlu), Yusuf (Akçura), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu),

lu), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Abdullah Cevdet, M. Zekeriya (Sertel), Moiz Kohan (Tekin Alp), Mehmet İzzet bulunuyordu.

Bilgiç, Saadetdin (d. 1921, Şarkikaraağaç), Türk siyaset adamı. Adalet Partisi'nin (AP) ve Demokratik Parti'nin genel başkan yardımcılığını yapmıştır.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1947). Çeşitli sağlık kuruluşların da çalıştıktan sonra 1961'de uzman operatör oldu. Aynı yıl AP'ye girerek siyasete atıldı. Isparta milletvekili seçildi. 1961-64 arasında AP meclis grup başkanlığı, genel yönetim kurulu üyeliği ve genel başkan yardımcılığı gibi önemli görevlerde bulundu. 6 Haziran 1964'te Ragıp Gümüşpala'nın ölmesi üzerine vekâleten AP genel başkanlığına getirildi. 27 Kasım 1964'te toplanan parti genel kongresinde AP genel başkanlığına adaylığını koydu, ama Süleyman Demirel karşısında seçimi kaybetti. Bu tarihten sonra Süleyman Demirel'e karşı parti içinde muhalefet yürüten grubun oluşmasında etkin rol oynadı. 1965 ve 1969'da İstanbul'dan milletvekili seçildi. 3 Nisan 1967-31 Tem-

Bilgiç
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

muz 1969 arasında ulaştırma bakanlığı yaptı.

Ocak 1970'te 72 milletvekilinin Süleyman Demirel'e verdiği muhtıradan sonra Bilgiç, Şubat 1970'te genel yönetim kurulundan istifa etti. Bütçeye karşı oy veren 41 milletvekili arasında yer aldı. Haziran 1970'te 25 arkadaşıyla birlikte AP'den çıkarıldı. Aynı yıl, "Bilgiççiler" olarak anılan grupla, AP'ye göre daha muhafazakâr olan Demokratik Parti'yi(*) kurdu ve bu parti'nin genel başkan yardımcılığına getirildi. 1973'te İstanbul'dan milletvekili seçildi.

28 Mart 1975'te, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulması sırasında, 11 arkadaşıyla birlikte Demokratik Parti'den istifa etti; bir süre sonra da yeniden AP'ye girdi. 21 Temmuz-14 Ekim 1977 arasında Süleyman Demirel hükümetinde milli savunma bakanlığı yaptı. Aynı yıl İstanbul'dan milletvekili seçildi. 1982 Anayasası'yla siyaset yasağı kapsamına alındı. Mayıs 1983'te Büyük Türkiye Partisi'nin kuruluşunda rol oynadı. Bu parti Milli Güvenlik Konseyi'nce kapatılınca bir grup politikacıyla birlikte bir süre Zincirbozan'da (Çanakkale) genel gözetim altında tutuldu. Daha sonra da Doğru Yol Partisi'ni destekledi.

Bilginer, Recep (d. 1922, Adana), oyun yazarı ve gazeteci. 1940'ta Konya Lisesi'ni bitirdikten sonra bir yıl İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nde okudu. Yazarlığa 1945'te *Eskişehir* gazetesinde başladı. *Ekspress*, *Son Havadis* ve başka gazetelerde çalıştı. *Akın*, *Hakikatin Tasvir* gazetelerini, *Düşünce* ve *Yeniçağ* dergilerini yayımladı. 1950-55 arasında İstanbul Şehir Meclisi ve Daimi Encümeni'nde üyelik etti. Gazeteciler Cemiyeti başkan vekili oldu.

Recep Bilginer yazmaya şiirle başladı, kısa bir süre sonra da oyun yazarlığına yöneldi. Oyunlarında, çoğunlukla kişinin devlet karşısındaki umarsızlığını ve onunla çatışınca ortaya çıkan düzeltilmez durumları ele

Bilginer
Ara Güler

aldı (*Ben Devletim*, 1965). Kimi zaman köylülerin, haklarını kazanmak için direnmelerini (*İşyancılar*, 1964), kimi zaman da küçük burjuvanın dramını (*Parkta Bir Sonbahar Günüydü*, 1976) işledi. Oyunlarının çoğu sahnelenen Recep Bilginer, *Ulanç Dünyası* (1968) ile İlhan İskender En Başarılı Oyun Yazarı Armağanı'nı, Yunus Emre ile de (1976) 1980'de TDK Tiyatro Ödülü'nü ve İlme Hizmet Vakfı Yunus Emre Büyük Ödülü'nü kazandı. Öbür yapıtları arasında *Gazeteciden Dost* (1962) ve *San Naciye* (1971, 1985) adlı oyunları, *Politikada Bir Sarıçizmeli* (1980, 1991) adlı romanı ve *Bir Zamanlar* (1983) adlı bir de şiir kitabı vardır.

bilgisayar, KOMPÜTER olarak da bilinir, aldığı komutlar uyarınca, veri işleyerek problem çözen otomatik elektronik aygıtların ortak adı. Bu tür aygıtlar, çalışma ilkeleri, donanım tasarımları ve uygulama alanları bakımından örneksele, sayısal ve karma bilgisayarlar olarak üç genel kategoriye ayrılır.

Örneksele (analog) bilgisayarlar(*), açılabilir konum ya da gerilim gibi değişken niceliklerle temsil edilen veriler üzerinde işlem yapar ve çözülmesi istenen matematiksel problemin fiziksel bir örneğini oluştururlar. Sıradan diferansiyel denklemleri çözebilen örneksele bilgisayarlar, sistem mühendisliğinde, özellikle bazı süreç ve donatıların gerçek zamanlı benzetim modellerinin oluşturulmasına çok elverişlidirler. Bu bilgisayarların bir başka yaygın kullanım alanı da elektrik dağıtım sistemi gibi şebekelerin analizidir.

Sürekliliği değişkenler üzerinde işlem yapan örneksele bilgisayarın tersine sayısal (dijital) bilgisayarlar(*), doğrudan doğruya ikili sayı sisteminin rakamlarıyla ifade edilen kesikli türden veriyile çalışırlar. Belleklerinde (bak. bilgisayar belleği) saklanan çok ayrıntılı program komutlarına uyarak, bitlerden (ikiller) oluşan verileri sayırlar, sıralarlar, karşılaştırırlar ve yeniden düzenlerler. Bu aritmetik ve mantıksal işlemlerin sonuçları, insanların anlayabileceği karakter, sayı ve simgelere ya da bilgisayar tarafından kumanda edilen bir yazıcı makinenin anlayabileceği sinyallere dönüştürülür. Sayısal bilgisayarlar çok çeşitli görevleri yerine getirecek biçimde programlanabilir. Bu nedenle bugün kullanılmakta olan bilgisayarların yüzde 90'ından çoğu sayısal türdendir. Resmi ve ticari kuruluşlar, dev veri kütükleri oluşturarak, sayısal bilgisayarların bilgiyi düzenleme, saklama, gerektiğinde ona yeniden ulaşma yeteneğinden geniş biçimde

yararlanırlar. Bu bilgisayarların, sistem ya da aygıtların işletimlerini insanın araya girmesini gerektirmeksizin düzenleyebilme özellikleri de, daha birçok değişik uygulamalarda kullanılabilmelerine olanak sağlar. Örneğin, sayısal bilgisayarlar, çeşitli üretim süreçlerine, takım tezgâhlarına, karmaşık laboratuvar ve hastane aygıtlarına kumanda etmekte kullanılırlar. Aynı özellikten, uçakların ve uzay araçlarının karmaşık işletim sistemlerinin otomatizasyonunda da yararlanılır. Sayısal bilgisayarlar ayrıca, eğitimde yardımcı olarak (örn. temel dil ve matematik becerilerinin kazandırılmasında), bilimsel araştırmalarda ise verilerin analizi ve matematiksel modellerin geliştirilmesi amacıyla kullanılır.

Karma bilgisayarlar ise, örneksel ve sayısal bilgisayarların özelliklerini ve yararlarını

bilgisayar belleği, elektronik bilgisayar sisteminin komutları ve verileri saklayan bölümü. Sayısal (dijital) bilgisayarların bellekleri, bilgiyi ikili kodun 0 ve 1 rakamları biçiminde saklar. Bellekte, her biri bu rakamlardan birini saklayabilen çok sayıda bellek gözesi vardır. Bu gözeler 0'a ve 1'e karşılık gelen iki kararlı durumdan birinde bulunurlar ve böylece verilen rakamı saklamış olurlar. Sayısal bilgisayar sistemlerinin çoğunda iki düzeyde bellek bulunur: Bir ana bellek ve bir ya da birkaç yardımcı bellek.

Ana bellek. Birincil bellek, veri ve komutları ana işlem biriminin(*) hemen kullanmasına hazır durumda saklar. Bu bilgileri bir girdi aygıtından ya da bir yan bellek biriminden alır. Ayrıca ana işlem birimindeki aritmetik-mantık biriminden gelen ve-

dek, okuma (durum saptama) işleminden önce "1" durumundaysa, magnetik akının okuma işlemi sırasında tersine dönmesi, çekirdeğin içinden geçen bir sezme telinde bir elektrik darbesi yaratacaktır. Çekirdek okuma işleminden önce zaten "0" durumundaysa, akının yönünde değişiklik olmayacak, sezme telinde de darbe oluşmayacaktır. Çekirdekteki bilginin okunması, bu bilginin silinmesi sonucunu doğurduğundan, okuma işleminden sonra çekirdeğin hemen yeniden mıknatıslanarak bilgi yitiminin önlenmesi gereklidir.

Çok büyük çaplı tümleşik (VLSI) devrelerden oluşan yarıiletken bellekler, maliyetlerinin düşük olması ve çok az yer kaplamaları nedeniyle mini ve mikrobilgisayarlarda geniş ölçüde kullanılmaktadır. Yaklaşık 0.5 cm boyutunda bir ya da birkaç yongadan oluşan bir yarıiletken bellekte, her biri bir ikili rakam saklayabilen yüz binlerce mikroelettronik devre bulunur. Magnetik çekirdek belleklerden daha ucuz olmasının yanı sıra, bu tür belleklerin sığıları da çok büyüktür. Ama yarıiletken bellekler, çekirdek belleklerin tersine ucuca niteliktedirler, yani güç kaynağı kesildiğinde (örn. bilgisayar kapatıldığında) sakladıkları bilgiyi tümüyle yitirirler.

Magnetik kabarcıklı bellekler, ana bellek ortamı olarak şimdilik sınırlı uygulama alanı bulabilmiştir; bunlar daha çok yardımcı bellek olarak kullanılırlar. Temelde dizisel nitelikli (bilgilerin sırayla yazılıp sırayla okunabildiği) bir bellek türü olmaları nedeniyle bunlar, bilgiye erişim süresi bakımından, yarıiletken rasgele erişimli belleklere göre daha yavaş çalışırlar. Buna karşılık büyük hacimli bilgileri saklama ve ucuca olmama gibi nitelikleriyle magnetik bant ve disk belleklere benzerlik gösterirler, üstelik daha küçük alanda daha çok bilgi saklayabilirler. Kabarcıklı bellekler, ucuca olmama niteliğinin çok önemli olduğu takım tezgâhlarının denetimi gibi uygulamalarda kullanılan mikrobilgisayar sistemleri için özellikle elverişlidir. Bir kabarcıklı bellek yaklaşık 6 mm'lik bir alan kaplayan ince bir sentetik grena (lal taşı) yongasından oluşur. Yonganın üst katmanlarında dışardan uygulanan bir magnetik alanın etkisiyle mikroskobik magnetik bölgeler oluşur, kaybolur ya da hareket eder. Bu magnetik bölgelerin varlığı ya da yokluğu aracılığıyla, sayısal bilgi, magnetik çekirdeğin iki farklı durumuna benzer biçimde, saklanmış olur.

Yardımcı bellek birimleri. Bu ikincil bellek aygıtları bilgisayar çevre donanımlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Ana belleğe oranla çok daha fazla bilgi saklayabilmelerine karşın çalışma hızları çok daha yavaştır. En uygun yardımcı bellek ortamları, magnetik bant, disk ve tambur'dur (bu aygıtlar için bak. magnetik kayıt). Öteki yardımcı bellek sistemleri yukarıda sözü edilen magnetik kabarcıklı bellekler ile optik disk bellekleridir. Optik disk bellekler 1980'lerin başlarında geliştirilen videodisk(*) teknolojisinin ürünüdür. Bu türdeki karmaşık sistemler 4 milyar bayt'a (çoğunlukla 8 adet dışıık ikili rakam grubundan oluşan bilgi birimi) kadar bilgi saklayabilmektedir. Bu bellek sığası, en yüksek sığılı magnetik disk biriminin sığasından çok daha büyüktür. Bu sistemde kaydedilecek bilgiler, bir videodisk tekerinin metal kayıt yüzeyine çukurlardan oluşan bir örüntü biçiminde lazer ışınıyla kodlanır. Bilgiye erişim, sayısal olarak kodlanmış bu verilerin optik lazer tarayıcısıyla izlenmesi sonucunda gerçekleşir.

Yarıiletken çip tasarımında bilgisayar kullanımı
Ed Kashi-Phototake

birleştirirler; örneksel bilgisayarlara oranla daha fazla kesinlik, sayısal bilgisayarlara oranla daha fazla denetleme yeteneği sağlarlar. Özel çevirici aygıtlarla donatılarak, hem örneksel, hem de kesikli biçimde ifade edilen verileri kullanabilen karma bilgisayarlar, son yıllarda, dinamik sistemlerin gerçeğe yakın bir biçimde temsil edilmesinin zorunlu olduğu uygulamalarda, örneğin nükleer reaktörler, güdümlü füze sistemleri ve uzay araçlarına ilişkin benzetimli araştırmalarda kullanılmaktadır.

Mekanik, örneksel ve sayısal hesaplama araçlarının geçmişi 17. yüzyıla dayanır. 1620'de İngiliz matematikçisi Edmund Gunter tarafından geliştirilen sürgülü hesap cetveli ilk başarılı örneksel aygıt olarak kabul edilir. İlk mekanik sayısal hesap makinesi ise 1642'de Fransız bilim adamı ve filozofu Blaise Pascal tarafından yapıldı. Daha sonraki yüzyıllarda, birçok matematikçi, bilim adamı ve mühendisin düşünce ve buluşları, modern bilgisayarlara giden yolu hazırladı.

Bugünkü örneksel ve sayısal sistemlerin öncüleri ise 1940'larda ortaya çıktı. 1946'da J. Presper Eckert ve John W. Mauchly, Pennsylvania Üniversitesi'nde ilk otomatik elektronik sayısal bilgisayarı yaptılar. Ertesi yıl, John R. Ragazzini ve yardımcıları, ABD Ulusal Savunma Araştırma Komitesi için ilk genel amaçlı, tümüyle elektronik örneksel makineyi geliştirdiler. Bellekte saklanan programlı bir sayısal işlemciyle bağlantılı birçok örneksel işlemci kullanan modern karma bilgisayarlar ise 1950'lerin sonuna doğru ortaya çıktı.

rileri de alıp geçici olarak saklayabilir. Ana bellek, çoğunlukla erişim süresi bit (ikil) bilgilerinin kayıt sırasından bağımsız olan, yüksek hızlı bir rasgele erişimli bellektir (RAM). Bu tür belleğin hem okuma, hem de yazma yeteneği vardır, böylece daha önce saklanmış bilginin üzerine (bu bilgi silinerek) yeni bilgiler yazılabilir. Bazı sistemler ayrıca, salt okunur belleklerle de (ROM) donatılmıştır. Bu tür bellekte, bilgi bir kere saklandıktan sonra bir daha değiştirilemez. Salt okunur belleklerde, kişisel mikrobilgisayarların işletim sistemleri ya da üzerlerindeki hazır BASIC dili gibi genellikle değiştirilmeksizin birçok kez kullanılacak programlar saklanır. Günümüzde ana belleklerde kullanılan üç temel aygıt türü, magnetik çekirdek bellek, yarıiletken bellek ve magnetik kabarcıklı bellektir.

Magnetik çekirdek bellekler uzun bir süre büyük boy bilgisayarlarda kullanılmıştır ve büyük olasılıkla bu çaptaki aygıtlardaki kullanımları sürecektir. Ama uçuş kontrolü ve izlemesi gibi son derece hızlı uygulamalar için tasarlanmış olan büyük boy bilgisayarlarda, çekirdek belleklerin yerini yarıiletken bellekler almaktadır. Çekirdek bellekler çok küçük ferrit halkalar dizisinden oluşur. Simit biçimli bu çekirdekler ortalarındaki delikten geçen tellerdeki elektrik akımlarının yönüne göre iki yönde mıknatıslanabilir. Bir çekirdeğin bu iki durumdan ("0" ya da "1" durumları) hangisinde olduğu, çekirdeği belirli bir yönde mıknatıslanmaya çalışılarak saptanır. Bu belirli yön, çoğunlukla çekirdeği "0" durumuna getirmek için seçilmiş olan yöndür. Eğer çekir-

bilgisayar bilimi, bilgisayar (özellikle sayısal [dijital] bilgisayar) sistemlerinin yapısı ve çalışmasını, tasarım ve programlama ilkelerini ve bilgişlemin çeşitli alanlarında kullanılan donanım ve yazılımların gerçekleştirilmesi tekniklerini inceleyen bilim dalı. Yeni bilgisayar sistemlerinin ve bunların kullanım alanlarının incelenmesine ilişkin deneysel çalışmalar da bilgisayar biliminin alanına girer. Bu araştırmalar yapay zekâ (usamlama, genelleme, anlam bulma ve geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi insana özgü yüksek zihinsel süreçlerin makinelerle yaklaşık olarak gerçekleştirilmesi) konusundaki çalışmaları da içerir.

Bilgisayar bilimi 1960'ların başlarında bir bilim dalı niteliğini kazandı. Bu bilimin ilgi alanları ile matematiğin, bilişimin ve mühendisliğin (özellikle elektronik mühendisliğinin) ilgi alanları birbirlerine yakından bağlıdır. Bilgisayar biliminin temel uğraş alanları, algoritma analizi, otomatlar ve anahtarlama kuramı, bilgi saklama ve bilgiye erişim ve sayısal devreler kuramıdır.

bilgisayar destekli öğretim, bilgisayar ya da bilgisayar sistemleri aracılığıyla sunulan öğretim programı.

Bilgisayarların eğitimde kullanılması 1960'larda başladı. Kullanışlı mikrobilgisayarların geliştirilmesiyle ilkokullardan üniversitelere kadar her aşamadaki okullarda, hatta okul öncesi programlarda, bilgisayarlı uygulamalar yaygınlaştı. Öğretim bilgisayar-

bilgisayarın sağladığı yakınlık ve bireysel ilgiden ötürü, kimi öğrenciler, herkesin içinde yanlış yanıt vermenin ya da bir konuyu sınıf arkadaşlarından geç kavramanın sıkıntısından kurtulmuş olurlar.

Bununla birlikte, öğretimde bilgisayar kullanımının birtakım sorunları da vardır. Bilgisayarlar, genelde, satın alma, bakım ve yenileşme açısından pahalı sistemlerdir. Eğitimde bilgisayar kullanımının insan ilişkilerini azaltmasından da korku duyulmaktadır.

Bilgisayarların öğretim amacıyla kullanımının önemli sorunlarından biri de, gerekli yazılımları ya da bilgisayar programlarını bulma ve geliştirme güçlüğüdür. Yazılım üreten bir şirketten tam geliştirilmiş paket program biçiminde ders malzemesi satın alınabilir de, böylece sağlanan program her sınıfa ya da her eğitim programına özgü gereksinimleri karşılamayabilir. Testler ve alıştırma öğretim için genel bir çerçeveyi içeren ve gerekli ayrıntıların sonradan okul ya da öğretmence eklenebileceği hazır çerçeve programlar edinmek de olanaklıdır. Bu sistemin sakıncısı ise, her derste testlerin ve soruların hep aynı kalıbı izlemesi sonucu, öğretimin gereğinden çok yinelemeli ve sıkıcı olmasıdır. Yazılım, eğitim kurumunda geliştirilebilir, yani okul ile öğretmenler, kendilerine özgü gereksinimlere tümüyle uyacak programlar üretebilirler. Ancak bu, pahalı ve zaman alıcıdır; ayrıca eldeki programlama becerisi bu iş için yetersiz kalabilir.

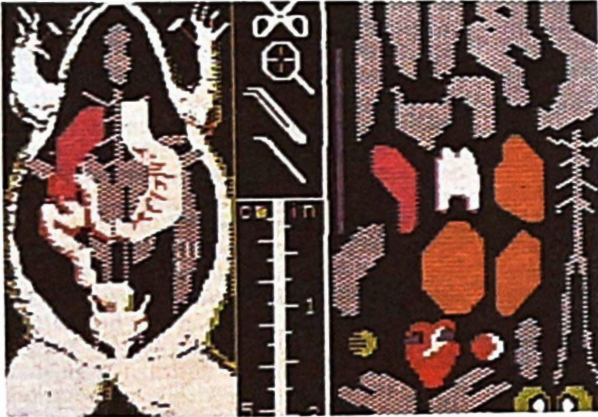
bilgisayar programı, bir problemi bilgisayarla çözmek için düzenlenen ayrıntılı plan

bilgisayar dili kullanılarak oluşturulan program genellikle birkaç aşamadan geçirilerek, işi yapacak bilgisayarca doğrudan uygulanabilecek bir kodlanmış programa dönüştürülür. Karmaşık bir süreç olan bu dönüştürme işi de gene bilgisayar tarafından ve derleyici adı verilen bir program aracılığıyla gerçekleştirilir. Böylece elde edilen kodlanmış programın diline "makine dili" denir. Programcının yazdığı programda kullandığı dil ise "yüksek düzeyli dil" ya da "probleme yönelik dil" olarak adlandırılır. Çok çeşitli yüksek düzeyli diller geliştirilmiştir. Bunlar arasında COBOL, FORTRAN, BASIC, PASCAL, ALGOL ve PL/I dilleri sayılabilir (*bak.* bilgisayar programlama dili).

Bilgisayar sistemleri, kullanıcı programlarının uygulanmasını ve sistemin en verimli biçimde çalışmasını sağlamak amacıyla özel bir program demetinin yönetimi altında çalışır. İşletim sistemi adı verilen bu program demeti, bilgisayar sisteminin çalışması açısından donanım kadar önemlidir. İşletim sistemleri genellikle bilgisayar yapımcılarına ya da program üretiminde uzmanlaşmış kuruluşlarca sağlanır. Bilgisayar sisteminin başarılı çalışması, işletim sisteminin kararlı ve güvenilir olmasına bağlıdır. Bilgisayarın çalışması sırasında, kullanıcıların programları uygulanırken işletim sistemi bilgisayarın tümüyle yönetir. Hangi programın ne zaman uygulanacağına, bir programın uygulanması bitince bunu hangi programın izleyeceğine işletim sistemi karar verir. Örneğin zaman bölüşümlü(*) bir bilgisayar sisteminde işletim sistemi, bir programın yürütülmesini durdurup bir başka programa yol verebilir. Sistemin içinde, ayrıca, kullanıcıların sık sık gerekseme duyabilecekleri hizmetler için düzenlenmiş ve bağımsız birimler olarak kullanıma hazır programlar vardır; bunlara yardımcı program adı verilir. Yardımcı programlar arasında bir programı bir dilden başka bir dile çeviren programlar yer alır. Bunlar genel olarak iki türe ayrılır. Çevirici(*) (*assembler*) olarak adlandırılanlar, makine diline yakın bir dil olan çevirici diliyle yazılmış programları, derleyiciler(*) (*compiler*) ise yüksek düzeyli bir dille yazılmış programları makine diline çevirirler. Yardımcı programlar arasında ayrıca, bir programın her deyimini her adımda tek tek çevirerek uygulayan yorumcular; sisteme daha önce verilmiş olan bir kütüğün içeriğini yeniden düzenlemeyi olanaklı kılan biçimleyiciler; bir programı bölüm bölüm uygulayarak programcıya yazdığı programın doğru olup olmadığını denetleme olanakı sağlayan yanlış ayıklayıcılar sayılabilir.

Günümüz teknolojisi, işletim sistemine ilişkin kimi işlevlerin bilgisayar imal edilirken elektronik devrelere geçirilmesine olanak sağlar. Genellikle kullanıcının isteğine göre ve sonradan değiştirilemez biçimde elektronik devrelere aktarılmış olan ve hem donanım, hem de yazılım özelliği gösteren bu programlar bellek (*firmware*) adıyla anılmaktadır.

Bir problemin programa dönüştürülmesinde ilkin problemin çözümlemesi yapılır, problemin girdileri ve çıktıları belirlenir. Bundan sonra problemin çözümü için bir algoritma(*) oluşturulur. Bu algoritma, verilerden sonuçları hangi işlem adımlarından geçilerek varılacağına açıkça ve kesinlikli biçimde belirlemelidir. Bir algoritmayı kâğıt üzerinde göstermek için çeşitli yollar vardır. Bunlardan en yaygın olanı akış diyagramıdır. Akış diyagramı, izlenecek işlemlerin mantıksal sırasını ve oluşturulacak programın çeşitli bölümleri arasındaki ilişkileri belirleyen özel bir diyagram türüdür. Yapısal bilgisayar dillerinin son zamanlarda

Biyoloji eğitimi için hazırlanmış "İşlem Kurbacı" adlı bilgisayar programından bir görüntü
Scholastic Software Inc

ları temel olarak iki biçimde kullanılır: Bilgisayar, ya öğrenciye doğrudan doğruya veri sağlar, ya da öğrencinin kavramasını denetleyen bir öğretmen rolü üstlenir.

Bilgisayar öğretimin rolüne programlanmışsa öğrenciye bir soru yönelir. Öğrenci, sorunun yanıtını bilgisayara geçirir ve hemen bu yanıtın karşılığını alır. Yanıt doğru ise, öğrenci daha çetin problemlere yöneltilir. Yanıt yanlış ise, çeşitli bilgisayar mesajları işlemdeki yanlışlığı belirtir ve öğrenci bu alanda ustalık kazanıncaya değin program daha karmaşık soruları atlar.

Bilgisayar kullanımı öğretimde çeşitli yararlar sağlar. Bilgisayarlar, öğrenciye teke tek etkileşim sağladıkları gibi, verilen yanıtlara hemen karşılık getirirler ve öğrencilerin kendi kavrama hızlarıyla ilerlemelerine olanak tanır. Bilgisayarlar, özellikle bol alıştırma gerektiren konularda, öğretmenlerin derslik çalışmalarında harcadıkları zamanı azaltarak öğrencilerine daha çok bireysel zaman ayırmalarını sağlarlar. Bilgisayar programı, öğrencinin öğrenme sürecindeki sorununu saptamak amacıyla kullanılabilir; sorun bir kere belirlendikten sonra da çalışma sorunlu alana kaydırılır. Ayrıca,

ya da işlem; daha özel anlamda, problemin bilgisayarla çözümü için gerekli olan sıralı, açık seçik (tek anlamlı) komutlar dizisi. Bilgisayar programları ile aygıtları arasındaki ayrım, bunlardan birincisine yazılım (*software*), ikincisine de donanım (*hardware*) adı verilerek sağlanır.

Sayısal (dijital) bilgisayarların gücü, hızlı çalışma ve büyük veri yığınlarını işleme yetenekleri kadar, karmaşık işlem dizilerini belleğe yüklenen bir program uyarınca gerçekleştirilmelerinden kaynaklanır. Böylece bir bilgisayar değişik görevleri sırayla, üstelik hiç ara vermeksizin yerine getirebilir. Belleğe yüklü program kavramı ilk olarak 1940'ların sonlarında Macar asıllı ABD'li matematikçi John von Neumann tarafından ortaya atıldı. Belleğe yüklü programla çalışan ilk sayısal bilgisayar, 1949'da gerçekleştirilen EDVAC'tır (*Electronic Discrete Variable Automatic Computer* sözcüklerinin baş harflerinden; İngilizcede "kesikli değişkenli elektronik otomatik bilgisayar").

Bir programın hazırlanmasında, önce yazılacak işin bir tanımı yapılır. Sonra bu tanımdan işe ya da programcıya uygun

yaygınlaşmasıyla akış diyagramları da gide-
rek daha az kullanılır olmuş, bunun yerine,
bilgisayar dilini andırır bir dille çabukça
yazılveren, sonradan ayrıntıların eklenme-
siyle kolaylıkla gerçek bir programa dönüş-
türülebilen taslak programlar kullanılmaya
başlanmıştır.

bilgisayar programlama dili, sayısal (di-
jital) bilgisayarlar için düzenlenen komut
dizilerinin ifade edildiği dillerin ortak adı.
Bir programlama dili, karakterlerden ve bu
karakterleri simgeler ve sözcükler halinde
birleştirme kurallarından oluşur.

Bugüne değin çeşitli programlama dilleri
geliştirilmiştir. Programcılar önceleri ko-
mutları makine dilinde yazmak zorundaydılar.
Herhangi bir dönüşüm ya da çevirme
işlemi gereksizdir bilgisayarca doğrudan
algılanıp uygulanabilen bu kodlanmış dil,
işlem kodlarını ve bellek adreslerini temsil
eden ikili sayılardan oluşur. 0 ve 1'lerden
kurulmuş uzun dizilerden oluşan makine
dilinin insanlar tarafından anlaşılması ve
yazılması çok zordur. Bu zorluğun üstesin-
den gelmek amacıyla çevirici dili olarak
adlandırılan simgesel diller geliştirildi. Bu
dillerde komutların, sayılar yerine akılda
tutulması çok daha kolay olan, bu nedenle
de "bellenir simgeler" olarak adlandırılan
alfabetik simgelerle (örn. toplama işlemi
için TOP, çıkarma işlemi için ÇIK) ifade
edilmesi sağlanmıştır; benzer biçimde ad-
resler için de, sayılar yerine programcının
saptayacağı sözcükleri kullanmak olanağı
vardır. Çevirici dili bilgisayarcı doğrudan
algılanıp uygulanamayacağından, program-
cının bu dilde hazırladığı programlar bir
çevirici (*assembler*) programı aracılığıyla
bilgisayar tarafından makine diline çevrilir,
böylece oluşturulan makine dilindeki prog-
ram gene bilgisayara verilerek uygulamaya
geçilir.

Çevirici dilinin kullanılması makine diline
oranla çok daha kolay olmakla birlikte,
insan iletişimine daha yakın programlama
dillerinin geliştirilmesi yönünde çalışmalar
sürdürüldü. Yüksek düzeyli diller olarak
adlandırılan bu dillerin ilki, 1956'da geliştiri-
len FORTRAN'dır(*). FORTRAN özel-
likle bilim adamları ve matematikçilerin
kullanımına uygundu, çünkü matematiksel
yazıma (notasyon) benzeyen bir yapısı var-
dı. Ama matematikle ilişkisi olmayan alan-
larda çalışanlar için belli bir zorluk yaratı-
yordu. Bunun sonucu olarak, 1960'ta daha
kullanışlı olan ve İngilizce sözcüklere
ve sözdizimine benzer yapılar kullanan
COBOL(*) geliştirildi. Daha sonraları öğre-
nilmesi ve kullanılması daha da kolay
diller geliştirilmiştir. Örneğin BASIC(*),
konunun yabancıları olanlarca da kolaylıkla
öğrenilebilen bir dildir. Bu dil, okullarda,
işyerlerinde ve evlerde kullanılan mikrobil-
gisayarların programlanmasında yaygın ola-
rak kullanılmaktadır. Gerek mikrobilgisay-
ar, gerek minibilgisayar uygulamalarında
geniş bir kullanım alanı bulan bir başka dil
de PASCAL(*)'dır. PL/1(*) de hem ticari
ve yönetsel hem de bilimsel uygulamalara
dönük, çok amaçlı bir dildir. Uluslararası
işbirliğiyle geliştirilen ve algoritma tasarı-
mında genel kabul gören ALGOL(*), yeni
yapay dillerin geliştirilmesinde örnek alınan
bir dildir. Her biri belirli türden uygulama-
lara yakınlık gösteren başka birçok yüksek
düzeyli dil geliştirilmiştir. Bunlardan bir
bölümü etkileşimli diller grubuna girer. Bu
türden diller, özellikle bilgisayarların bir
terminal aracılığıyla kullanılmasına (örn. ev
bilgisayarlarında) uygun olacak biçimde
tasarlanmıştır. Bu kullanım biçiminde
hem sistemi işletmek, hem de programları
yazmak, uygulamak, saklamak, çağırmak

ve değiştirmek amacıyla bir tek dilin kulla-
nılması öngörülür. Yorumlama yöntemiyle
gerçekleştirilen uygulama, bir tek dilin söz
konusu olduğu bir ortamda bilgisayar ile
kullanıcının karşılıklı etkileşimini (konuş-
masını) olanaklı kılar. Bu, kullanıcı için çok
büyük kolaylıklar sağlar. Ama yorumlayıcı
uygulama biçimi bilgisayarın çalışma hızını
büyük oranda düşürdüğünden, bu tür çalış-
ma büyük hacimli işler için uygun değildir.
Etkileşimli diller içinde en yaygın olanı
BASIC'tir. Daha hızlı çalışmaya olanak
sağlaması yüzünden giderek yaygınlaşan bir
başka etkileşimli dil de FORTH dilidir.

Özel amaçlar için geliştirilmiş bir başka
önemli dil grubu da sayısal olmayan uygulama-
lara yönelik dillerdir. Temelde verilerin,
özellikle de sayısal olmayan ve işlemler
sırasında uzunluğu ve yapısı değişime uğra-
yan verilerin işlenmesine yönelik bu diller
arasında en yaygın olanlar SNOBOL(*),
LISP ve PROLOG dilleridir. Belirli uygu-
lama türlerine yönelik dillerin öteki örnek-
leri, dinamik sistemlerin benzetim modelleri-
ni kurmaya yarayan SIMSCRIPT ve
GPSS ile, üretim süreçlerinde takım tezgah-
larının sayısal denetimi amacıyla geliştiril-
miş olan APT'dir. Ayrıca bak. bilgisayar
programı.

bilgisayarlı dizgi, karakterlerin bilgisa-
yarla oluşturulduğu ve bir laser demeti, bir
katot ışınla lamba ya da bir stroboskop
aracılığıyla ışığa duyarlı kâğıt ya da film
üzerine aktarıldığı dizgi yöntemi. Sistem,
girdi ortamı olarak magnetik şerit (eskiden
delikli kâğıt) oluşturan bir klavyeden, söz-
cüklerin bölünmesi, satır sonlarının ayarlan-
ması ve öteki sayfa düzenleme işlemlerini
gerçekleştiren bir bilgisayardan, çıktı orta-
mı olarak da bir dizgi biriminden oluşur.
Klavye, operatörün konum belirleme ve
aralık bırakma gibi işlemleri gerçekleştire-
bilmesini olanaklı kılan ve tablo, formül,
denklem gibi yazılara daha uygun olan
saymalı türden olabileceği gibi, işletimi
daha hızlı, ve daha ucuz olan ve yoğun
metinlere yönelik saymasız türden de
olabilir.

En uygun sözcük aralığının seçilmesi ve
sözcüklerin doğru bir biçimde bölünmesi
için bilgisayarın dikkatli bir biçimde prog-
ramlanması gereklidir. Eski dizgi makinelerinde,
harf örneklerini optik olarak negatif
görüntü ya da ana görüntü biçiminde taşı-
yan bir fotobirim vardır. Bu, bir disk,
tambur ya da film seridi olabilir. Harflerin
içinden geçen ışık, bir mercekle aracı-
lığıyla ışığa duyarlı kâğıt ya da film üzerine
aktarılarak karakterlerin oluşmasını sağlar.
Daha yeni aygıtlarda optik sistemlerin yeri-
ni, bilgisayarın ürettiği elektrik darbeleri
uyarıncı karakterlerin çeşitli bölümlerini
oluşturan laser demetleri almıştır.

Kimi sistemler, metnin yazıldığı sırada
ekrana gelmesini sağlayan görüntü birimle-
riyle donatılmıştır. Klavyeden girildikten
sonra metin görüntü terminalinde (VDT)
izlenebilir. Böylece operatör gerekli düzelt-
meleri yapabilir ve sonucu hemen ekran
üzerinde görebilir. Başka sistemlerde, yazı-
lan metnin kâğıt üzerinde dökümünü veren
bilgiyazılar (*printer*) bulunur.

Optik karakter tanıma (OCR) sistemi,
basılı metni okuyan ve bundan bilgisayarın
okuyabileceği biçimde bir şerit üreten aygıt-
tır. Bilgisayarda bu şerit elektronik sinyaller
dönüştürülür, buradan da klavyede bir
operatör bulunmasına gerek kalmaksızın
tekrar yazıya çevrilir.

Karakterlerin tek tek dökülerek elle dizil-
mesi yönetiminin geliştirilmesinden bu yana
dizgicilikte gerçekleştirilen belki de en
önemli yenilik olan fotodizgi ve öteki bilgi-

sayarlı dizgi yöntemleriyle, döküm işlemine
gerek kalmaksızın metal harflerle elde edi-
lenden hemen hemen ayırt edilemeyecek
nitelikte basılı sayfalar üretilir. En önemli
üstünlükleri hızlarıdır. Bir satır döküm
makinesi saniyede 5 karakter dizebilirken,
ilk fotodizgi sistemleri saniyede 30 ile 100
arasında karakter dizebilmekteydi. Tümuy-
le bilgisayar donanımlı bir dizgi sistemi ise
saniyede 10 bin karakter dizebilmektedir.
Bu sınırı film taşıma mekanizmasının hızı
belirlemektedir. Ayrıca bak. fotodizgi.

bilgisayarlı eksenel tomografi, bir bilgi-
sayarla güçlendirilmiş tomografi aygıtı ile
vücutun iç organlarının enine kesitler halin-
de görüntülenmesini sağlayan yöntem. Ay-
rıca bak. tomografi.

bilgisayarlı müzik, sayısal (dijital) bilgisa-
yarlar ve başka elektronik bilgi işlem araça-
larıyla yapılan müzik. Müzik araştırması ya
da beste yapmak amacıyla kullanılan bu
yöntem 1948'de geliştirilmeye başlamıştır.
Bilgisayar teknolojisinin sağladığı yeni yön-
temlerle müzikte belirli biçimlerin (örn. 16.
yüzyıl İtalyan müziği, ya da belirli bir
bestecinin yapıtları gibi) indekslenmesi ola-
naktır; ayrıca bu teknolojinin kullanılması
nın yapıtların üslup, ton, armonik yapı ve
besteleniş süreci bakımından analiz edilme-
sinde yararlı olduğu görülmüştür. Bilgisayar
besteleme aracı olarak kullanıldığında, bes-
teci tarafından perde, ritim, ses rengi ve
başka müzik öğelerini oluşturacak ve gene
kendi seçtiği ölçülere göre eleyp seçecek
biçimde programlanır. Bilgisayarın çıktısı,
müzik aletlerinde çalınmak üzere yazılı
biçimde olabilir ya da sese dönüştürülmek
üzere başka bir aygıtla aktarılır.

1963'te Bell Telefon Laboratuvarları'nda
Max Vernon Mathews ve çalışma arkadaşla-
rı sesin doğrudan yapay olarak elde edilme-
sini sağlayan bir bilgisayarın tasarımını yap-
tılar. Bu sistemde bestecinin matematiksel
fonksiyonlar biçiminde aktardığı verilen
bilgisayar yapay olarak müziğe dönüştürür
ve bunu magnetik şerite yükler; bu şerit de
istendiği zaman dinlenebilir. Donanımın
son derece esnek bir yapısı olması ve kesin
sonuçlar vermesi nedeniyle böyle bir aygıt
çok çeşitli müzik uygulamalarında kullanıla-
bilir. Bilgisayar geleneksel üslupta ve çalgı-
ların ses renklerini taşıyan müzik üretmek
için programlanabilse de, bestecilerin asıl
ilgisini çeken, aygıtın tını, perde gibi müzik
öğelerinin mevcut sınırlarını genişletebilme-
si ve müzik formlarına yeni yaklaşımları
olanaklı kılmasıdır.

bilgisayarlı sanat, ürünleri bütünüyle bilgisa-
yarla ya da bilgisayar yardımıyla ger-
çekleştirilen sanat. Bu alandaki ilk dene-
meler 1950'lerin ortalarında ABD'de Boe-
ing Company ve Bell Telephone Company
gibi sanayi kuruluşları ile bilgisayar çalışma-
ları yapan üniversitelerde başladı, kısa süre-
de Güney Amerika, Kanada, Japonya ve
çeşitli Avrupa ülkelerinde yaygınlaştı.
Başlangıçta, az sayıda sanatçının katılma-
sıyla, daha çok bu alanda uzmanlaşmış
bilim adamları eliyle üretildi. Teknoloji
alanında uzmanlaşmış bilim adamları ile
sanatçıları ortak çalışmalara yönleltmek
amacıyla 1966'da New York'ta Amerikan
Sanat ve Teknoloji Deneyleri (EAT) adlı
bir kuruluş oluşturuldu. Bunu Arjantin,
İngiltere, Yugoslavya ve Japonya'da kurulan
başka merkezler izledi; çeşitli sergiler
düzenlendi.

Hepsinin amacı bilgisayar teknolojisini
yaygınlaştırmak ve sanatçıları bunu kullan-

maya özendirmekti. Bilgisayar kısa sürede mimarlık, resim, heykel, endüstri tasarımından başka müzik, koreografi ve "somut" şiir alanlarında da kullanılmaya başladı. Çok büyük sanat değeri olan yapıtlar ortaya konmasa da, bu alandaki araştırmalar sa-

Laurence Gartel'in bilgisayar teknolojisi kullanarak gerçekleştirdiği bir grafik çalışma
ABC Ajansı

natsal yaratının yalnızca üstün bir yetenekle değil, bilgisayar programlarıyla elde edilebilen rasgeleleştirme işlemleriyle de üretilebileceğini ortaya koyma amacını güdüyordu. Bu yolla 'belki de sanatsal yaratı yalnızca sanatçının tekelinde olmayacak ve sanat bir ölçüde "demokratik"leştirilecekti. Ayrıca sanat ile teknoloji arasında da yakın bağlar kurulabilecekti. Araştırmaların bir başka yönü de özgün sanat yapıtlarını bilgisayar aracılığıyla çoğaltabilmeye yönelikti. Bu yolla çok sayıda ve ucuza maledilen tıpkı-basımlar üretilebildiğinde hem sanat yapıtlarının zamanla bozulmasına karşı bir önlem alınmış olacak, hem de bu değerli kültür mirasları bütün insanlığa maledilebilecekti.

Bu araştırmalar sonucu bilgisayar en yaygın biçimde canlandırma filmlerinde ve 1970'lerde grafik sanatlarında kullanıldı. Bu ürünler genellikle magnetik şerit, katot ışınlu lamba ya da bilgiyazar (*printer*) aracılığıyla bir bilgisayar tarafından denetlenen grafik çiziciyle üretiliyordu. Programlanan bilgisayar, tipografik simgelerle üretilen desenleri oluşturabiliyordu. Bu yöntemlerden yalnızca katot ışını, üretim süreci sırasında sanatçıya müdahale olanağı tanıdığından, en esnek ve dolayısıyla da en yaygın kullanımı olanıydı.

bilgiyazar, **PRINTER** ya da **YAZICI** olarak da bilinir, bilgisayar çıkışlarını okunur durumda kâğıda aktaran elektronik yazı makinesi. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte çok hızlı yazı makinelerine gereksinim duyulmaya başlanmış ve 1953'te ilk bilgiyazarlar üretilmiştir. Bu makinelerde kâğıt, sürekli olarak dönen bir baskı çarkı ile elektrikle çalışan harf çekicilerinin arasına beslenir. Baskı çarkındaki belirli bir karakter ile ilgili harf çekici tam karşılıklı geldiğinde, çekici kâğıda vurur ve karakteri basar, bu arada baskı silindiri dönmeyi sürdürür. Klasik baskı çubuklu mekanizmalarla dakikada yaklaşık 1.000 karakter vurulabilmesine karşılık, bilgiyazarlarda bu rakam dakikada 100 bin karaktere ulaşmaktadır. Bu ilkeye dayalı birçok değişik model

geliştirilmiştir. Bunların tümü, karmaşık zamanuyumlama (senkronizasyon) sorununu çözümlenmeye yönelik gelişkin elektronik kumanda sistemlerinden yararlanmaktadır. Bilgisayarlar için değişik hızlı yazıcı türleri de geliştirilmiştir. Çoğu artık yazı makinesi olmanın ötesine geçen bu aygıtların bir bölümü, kâğıt dışında başka ortamlara da baskı yapabilmektedir. Mekanik olmayan

bazı sistemlerde, saniyede 10 bin karakter basılabilmektedir. Bu alanda 1980'lerdeki en önemli ilerleme laser yazıcıların geliştirilmesiyle sağlanmıştır. Laser yazıcılar baskı kalitesini büyük ölçüde iyileştirmiştir.

Bilhapur Çarpışması, Hindu Maratha peşva'sı (Ashta Pradhan'ın(*) en yaşlı üyesi) I. Baci Rao ile onun rakibi olan *senapati* (başkomutan) Trimbak Rao Dhabade arasındaki çarpışma (1 Nisan 1731). İki liderin anlaşmazlıkları, Baci Rao'nun, Trimbak'ın babasının yerine peşva atanmasıyla başladı. Trimbak'ın kendi babasından sonra Baci Rao'nun peşva olmasına duyduğu kızgınlık, iki liderin yandaşları arasında tam bir rekabete yol açtı. İki grup arasındaki rekabet bu çarpışmayla doruk noktasına ulaştı ve Trimbak çatışma sırasında öldürüldü. Bilhapur Çarpışmasıyla Maratha Devleti'nin yönetiminden sorumlu olan peşva'ların gücü sağlamlaştı ve peşva'lık Bhat ailesinin eline geçti.

bilharziyaz bak. şistozomiyaz

bilikrom bak. bilin

bilim, nesnel dünyaya ve bu dünyada yer alan olgulara ilişkin tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı. Bütün bilimlerin amacı, genel doğruların ya da temel yasaların bilgisine ulaşmaktır.

Bilim, insanlık tarihi boyunca kuruluşu, içeriği ve işlevleri bakımından öylesine değişimler geçirmiş, toplumdaki öteki kurumlarla ilişkisinde öylesine başkalaşımalar göstermiştir ki, geçmişten günümüze değin bütün çeşitliliklerinin ötesinde, bilimin ortak ve süreklilik gösteren niteliği ancak doğa süreçlerinin bilgisi olarak yalınlaştırılabilir. İnsan davranışının toplumsal ve kültürel yanlarını inceleyen bilim dalları ise toplum bilimleri(*) olarak adlandırılır. Ayrıca bak. bilim felsefesi; bilimsel kuram.

DOĞA FELSEFESİ OLARAK BİLİM. Ussal nedenlerle açıklanan ve belirli bir kuşkuyla dikkatle incelenen doğal düzenliliklerin bilgisi olarak bilimin ortaya çıkışı yazının

bulunuşundan öncelere dayanır. Gerek mağara resimlerinden, gerek boynuz ve kemiklerdeki düzgün çizgilerden tarihöncesi insanın yılın mevsimlerini dikkatle izlemiş olduğu bilinmektedir. Arkeoloji, antropoloji ve prehistorya gibi bilim dallarının günümüzde paylaştıkları ortak yargıya göre, tarihöncesi ilk uygarlıklar Nil, Dicle ve Fırat, İndus, Huang (Sarı Irmak) ve Yangtze gibi büyük ırmakların kıyılarında filizlenmiştir. Bununla birlikte her kentleşme birikimi, oluşturduğu uygarlığın çevreye yayılmasına da yol açmıştır.

Piramitlerde ya da İngiltere'deki ünlü Stonehenge taş anıtında, dinler ile astronominin birleşimi sayılabilecek, bilimin en eski tarihsel bulguları görülmektedir. Gökcisimlerinin düzenli hareketleri, kuyruklu yıldızların geçişi ve nova patlamaları gibi olağanüstü olaylar, ilk insanlar için dayanılmaz düşünsel bilmecelerdi. Bu yüzden, düzenliliği araştıran insan aklı için gökleri kavramak istemesinden daha uygun kesin bilgi örneği bulunamazdı.

Çin'de bilim. Bilim Batı'daki olgun dönemine ulaşmadan önce çok değişik bölgelerde filizlenmiştir. Ortaya çıkan ilk bilim olarak astronomi, matematiğin gelişmesindeki etkinliğinden çok dinle olan sıkı ilişkiyle göze çarpmaktadır. Çinli bilginler bir takvim yapmışlar ve takımyıldızların konumlarını belirlemişlerdi. Çin Devleti'nin İÖ 2000'lerde kuruluşuyla birlikte yönetim, astronomi ve astrolojiden sürekli olarak yararlanmıştır. Astronomi ve astroloji için olduğu kadar öteki bilimler için de pratik önem ön planda gelmekteydi. Çinliler, evrenin, olguların keyfi bir biçimde belirleyen tanrılar ve cinlerle dolu olduğuna inanmadıklarından, aslında var olan düzenin insan tarafından ortaya çıkarılabileceği ve ondan yararlanılabileceği kanısındaydılar. Bu nedenle, kimya (ya da simya), tıp, jeoloji, coğrafya ve teknoloji gibi alanlardaki çalışmalar pratik bilgiye gereksinim duyan devletçe de desteklenmekteydi.

Hindistan'da bilim. Hindistan'da bilimin gelişmesine ilişkin bilgiler daha sınırlıdır. Birinci derecede önem verilen olgular Güneş ve Ay'ın hareketleriydi. Buna karşılık Hint matematiği özellikle geometri ve cebir teknikleri yönünden oldukça gelişmişti. Cebirsel tekniklerin gelişmesinde en önemli etken, sonradan Batı'ya Hint-Arap rakamları adıyla geçecek olan Hint numaralama sisteminin esnekliği idi. Hint düşüncesi ise bu dünyayı anlamaktan çok, ondan kaçmakla ilgilenen bir felsefenin etkisindeydi.

Amerika'da bilim. Orta Amerika'daki Mayalar, Avrupalı ve Asya uygarlıklarından tümüyle bağımsız olarak karmaşık bir toplum düzeni kurmuşlardı. Bu toplumda astronomi ve astroloji önemli rol oynuyordu. Takvim, Mayalarda da hem pratik, hem dinsel amaçlara hizmet ediyor, Güneş ve Ay tutulmalarıyla Venüs'ün konumu dikkatle izleniyordu. Bu astronomi incelemelerine gelişkin bir matematiğin eşlik ettiği söylenemez. Bununla birlikte dikkatli gözlemlerin sonucu olan Maya takvimi büyük bir ustalıkla yansıtmaktadır.

Orta Doğu'da bilim. Batı uygarlığının Mısır ve Mezopotamya'daki beşikleri farklı özellikler gösterir. Mısır'da, Çin'deki gibi evrensel düzenin sorumluluğunu iyiliksever tanrıların yüklendiğine inanılıyordu. Ama Çin'in tersine, ürünleri yok eden deprem ve fırtınalardan uzak olan Mısır'ın ılıman ve sakin bir doğası vardı. Gerçekten de yaşam öylesine hoştu ki, Mısırlılar bütün bunların ölümüne sona ermesi düşüncesine katlanmıyordu. Bu bakımdan yaşamı sürekli kılma anlayışı olağanüstü düşünsel ve pratik çabaları doğurdu. Gerek piramitler, gerek

mumyacılık Eski Mısır dininin bu niteliğini yansıtır. Böyle bir ortamda bilim serpilemezdi. Mısırlılar evrene ilişkin kurgulamalarla ilgilenmiyorlardı. Yıldız ve gezegenler gökte yükseldiklerinde ülkeyi "yönettiklerinden" dolayı astrolojik bir önem taşıyorlardı. Astronomi ise, Nil'in bereket getiren yıllık taşkınlarının önceden belirlenmesi amacıyla sınırlı takvim hesapları için geliyordu.

Mezopotamya Çin'e daha çok benziyordu. Çin'deki Huang ve Yangtze gibi Dicle ve Fırat ülkenin yaşamında en önemli etkenler. Kırak toprak ancak büyük çaplı su bentlerinin sağladığı sulamaya ürün veriyordu. Fırtınalar, zararlı böcekler, su baskınları ve yağmacılar yaşamı güvensiz kılıyordu. Kararlı bir toplumun yaratılabilmesi hem sulama sistemleri kurabilmek, hem de yıkıcı etkileri önleyebilmek açısından büyük teknolojik beceri gerektiriyordu. Ovadaki kentler, bir rahipler kastının yönettiği tapınak çevresinde kurulmuştu. Sulama sistemleri, kanallar, barajlar gibi kamu hizmetlerinin planlayıcısı bu kasttaki din adamlarıydı.

Matematik ve astronomi bu koşullarda gelişti. Sayı sistemi 60 tabanlıydı (günümüzdeki derece-dakika-saniye sistemi Eski Mezopotamya'dan gelir). Gökler, tanrıların yerleşim yeri ve yeryüzündeki felaketlerin habercisi gök olayları olduğundan dikkatle gözlenmeleri gerekiyordu. Bu pratikten günlük yaşam için gerekenden çok daha gelişkin bir matematik ortaya çıktı. Eski Yunanlılar yüzyıllar sonra bunu alıp yetkinleştirdiler. Babil matematikçileri, Pythagoras bağıntılarını iyi biliyor ve sürekli kullanıyorlardı. İkinci dereceden denklemleri ve hatta üstel terim içeren bileşik faiz hesaplarını çözebiliyorlardı.

Çinliler ve Mezopotamyalılar doğayı eksiksiz gözlemleyebiliyor ve duyarlı biçimde betimleyebiliyorlardı. Bununla birlikte doğayı bilimsel biçimde açıklamayı gözardı etmişlerdi. Çinliler evrensel düzenin, iki karşıt kuvvetin (yin-yang) dengiliği ile beş ögenin (su, ağaç, metal, ateş ve toprak) uyumu üzerinde kurulduğunu öne sürmüşler, ama bu uyum ve denklığın nasıl elde edildiğini incelememişlerdi. Mısırlılar ise evrensel uyumun tanrıların iradesinden kaynaklandığını inancındaydılar. Mezopotamyalılara göre düzenin varlığı bütün güçlü ve karpisli tanrılar desteklediği sürece olanaklıydı. Bütün bu toplumlar doğayı betimleyip ondan yararlanabiliyorlar, ama onu anlamayı usun değil, din ve büyü'nün işlevi sayıyorlardı.

ESKİ YUNAN BİLİMİ. Doğa felsefesinin doğuşu. Eski Yunanlıların öteki uygarlıklardan en önemli farkı, dinsel inançlarıydı. Eski Yunanlıların, Mezopotamya ve Mısır'ın insanlığın yeri ve yazgısına ilişkin kapsamlı sorulara yanıt getiren karmaşık dinleri yanında halk öyküleri derlemesi düzeyinde kalan yalın bir dinleri vardı. İÖ 2000 sonlarında çöken Miken uygarlığından sonra gelen karanlık üç yüzyılda tanrılarla insanlara ilişkin öyküler halk ozanlarınca kuşaktan kuşağa aktarıldı. Homeros gibi ozanların şiirlerinde, tanrılar ve insanlar birbirleriyle serbest ilişkiler kurmaktaydı. Öykülerde, yeniyetme ölümsüzlere benzeyen tanrıların hileleri ve yığıtlıkları, Mar-duk ya da Yehova'ninkilere göre pek çocukça kalıyordu. Yunanlıların usuna takılan sorulara dinin kolay yanıtlar veremeyişi, felsefenin ve bilimin doğuşuna yol açtı.

Eski Yunan geleneğine göre ilk doğa filozofu, İÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Miletoslu Thales'tir. İÖ 585'te Güneş tutulmalarını önceden bildirdiği ve çemberi çapıyla ikiye bölerek geometrinin formel incelen-

mesini bulduğu söylenen Thales, bütün doğal olayları, katı, sıvı ve gaz hallerinde bulunabilen bir tek maddenin, suyun değişimleri halinde açıklamaya çalıştı. Thales'e göre dünyanın düzenliliği ve ussallığı, nesnelerin yaratılışında var olan ve onları kararlaştırmış sona yönlendiren tanrısal bir gücün güvencesi altındaydı. Evrenin bütün kesimlerinin nesnelerin genel düzeni içinde bir amacı olduğu ve nesnelerin doğal olarak yazgılarına doğru devindikleri görüşüne dayanan teleoloji, bir iki istisna dışında hem Eski Yunan bilimine, hem de çok daha sonraki bilime zımsıdır.

Thales'in bütün maddelerin temel ögesi olarak suyu belirlemesi, birçok düşünürün bu konuyu eleştirel bir biçimde yeniden ele almasına yol açtı. Örneğin Anaksimandros suyun temel madde olarak alınamayacağını, çünkü suyun, özünde nemlilik taşıdığını ve hiçbir şeyin kendisiyle çelişmeyeceğini ileri sürdü. Bu nedenle, nemliliğin karşısının (yani dünyadaki kuru olan nesnelerin) varolamaması gerekiyordu. O halde Thales yanılıyordu. Thales'ten iki yüzyıl sonra doğa felsefecilerinin pek çoğu dört öge öğretisini kabul ettiler. Bunlar, toprak (soğuk ve kuru), ateş (sıcak ve kuru), su (soğuk ve nemli) ve hava (sıcak ve nemli) idi.

Biçim sorununa sistemli yaklaşan ilk filozof, İÖ 6. yüzyılda yaşayan Pythagoras'tı. Pythagoras, titreşen tellerde, telin boyu ile çıkan sesin yüksekliği arasındaki ilişkiyi inceleyerek fiziksel deneyimler ile bunlara ait sayısal bağıntılar arasındaki köprüyü oluşturan matematiksel fiziğin doğmasına yol açtı.

Aristoteles ve Arkhimedes. Aristoteles bir biyologdu. Onun deniz hayvanları üzerine gözlemleri 19 yüzyıla değin geçerliğini korudu. Teleolojik biyoloji çalışmaları ise Charles Darwin'e kadar bilim için bir iskelet oluşturdu. Teleolojik yaklaşımın fizikte o güne değin belirgin bir yeri yokken, Aristoteles bu yaklaşımı evren üzerindeki görüşlere egemen kıldı. Öğretmeni Platon'dan, gökcisimlerinin (yıldızlar ve gezegenler) kutsal ve dolayısıyla yetkin olduklarını öne süren dinsel önermeleri harfi harfine almıştı. Buna göre gökcisimleri ancak yetkin, sürekli ve değişmeyen bir hareket içinde olabilirlerdi, yani ancak tam dairesel hareket yapabilirlerdi. Kutsal olmayan Yer ise eylemsizdi ve merkezde bulunuyordu. Yer'den Ay'a kadar her şey sürekli değişerek yeni biçimler oluşturuyor ve sonra bozularak biçimsizliğe dönüyordu. Ay'ın ötesinde evren, eşmerkezli, bitişik kristal kürelerden oluşmuştu. Bu küreler aralarının da belirli açılar olan eksenler çevresinde hareket ediyordu. Bütün hareketlerin nedeni ise, evrenin dışında hareketsiz duran Tanrı idi.

Aristoteles için önemli olan, kendiliğinden ortaya çıkan bütün etkinliklerin doğal oluşuydu. Bu nedenle araştırmanın uygun yöntemi yalnızca gözlemdi. Nesnelerin etkinliklerini ve gizli özelliklerini aydınlatmak amacıyla doğal koşulların değiştirilmesi demek olan deneyin, doğal bir yöntem olmadığı için nesnelerin özünü açığa çıkarması beklenemezdi. Bundan ötürü Yunan bilminde deney hiçbir zaman önemli bir yer tutmadı.

Arkhimedes, dairenin alanı ve konikler üzerine araştırmaları olan parlak bir matematikçiydi. Kaldıraç yasası deneyi, Eukleides'in geometrideki tanrıları kadar eksiksizdir. Özgül ağırlığı bulmasını sağlayan hidrostatik üzerine çalışmalarında ortaya çıkaran geliştirdiği yöntemi önce matematiksel biçimde vermiş, sonra bunu matematik yöntemlerle işleyerek fizik terimleri cinsinden anlatılabilecek sonuçlara ulaşmıştı.

Aristoteles ve Arkhimedes'in astronomideki yaklaşımları bu bilimin iki değişik gelişimine yol açtı. Aristoteles'i izleyenler gezegen yörüngelerinin çemberler olduğu savını sürdürürken, özellikle Büyük İskender'in fetihleri sonunda Babillilerin gözlemlerini ve matematik yöntemlerini tanıyan öbürleri, nedenleri bir yana bırakarak gezegenlerin konumlarını hesaplamakta kullanılabilecek bir matematik model geliştirmeye yöneldiler. Bu ikinci geleneğin en yetkin temsilcisi İS 2. yüzyılda yaşamış olan Ptolemaios'tu.

Tıp Yunan öncesi dönemde tıp hemen hemen tümüyle dinsel ve torenseldi. İÖ 5. yüzyılda Hippokrates'le birlikte büyük bir değişim oldu; hastalıkların doğaüstü değil, doğal olaylar olduğu ortaya kondu. Antik Çağda tıp bilimi geç Helenistik dönemde doruğuna ulaştı. Çalışmaların çoğu İÖ 3. yüzyılda, Yunan etkisindeki Mısır'da, İskenderiye Kütüphanesi'nde gerçekleştirildi. Göğüs boşluğundaki organlar betimlendi ve işlevleri araştırıldı. Antik Çağın son büyük hekimi Bergamalı Galenos'tu. Kurduğu fizyoloji sisteminde, üçe bölünmüş ruhlar (doğal, dımsal ve hayvansal) bedeni bir bütün olarak din tutmak için sırasıyla toplardamarlar, atardamarlar ve sinirlerden geçiyordu. Fizyoloji ile tedavi arasında ise yeterli bir ilişki kurulamamıştı.

Roma ve Hristiyanlıkta bilim. Romalılar, Yunan sanat, edebiyat, felsefe ve bilimin den çok etkilensmişlerdi. Köle olarak Roma'ya getirilen birçok Yunan aydını, soyluların çocuklarına ders vermekle görevlendirilmişti. Romalıların ortak kaygısı Roma'yı yüce kılan değerlerin korunmasıydı. Bu nedenle bilim ve felsefe ya gözardı edilmiş ya da küçümsenmişti.

Roma, en parlak döneminde, gelenekleri, dilleri ve dinleri farklı halkları yapısında birleştirdi. Bu dinlerin arasında en önde geleni Hristiyanlıktı. İsa ve onun krallığı aslında bu dünyaya ait değildi; dünyasal şeylerle ilgilenmek ruh için tehlikeliydi, ama bu dünya da gözardı edilemezdi. Bu nedenle ilk Hristiyanlar, dünyasal bilgelige ikili bir biçimde yaklaştılar. Bir yandan eski felsefenin retorik ve kanıtları, saf kişileri ve gafilleri yanlış yollara götüren hile ve tuzaklar olarak görülüyor, öte yandan Hristiyanlık, felsefi okulların retorikleriyle sunulmadıkça kültürlü ve eğitilmiş kişilerin Hristiyanlaşmasını sağlayıcı düşünülüyordu. Bu nedenle ilk Hristiyanlar belki de farkında olmaksızın kendilerini metafizik tartışmalarının içinde buldular. Bu tartışmalar, bir bölümüyle, fiziğe ilişkin konuları da içeriyordu. Örneğin salt fiziksel açıdan, İsa'nın doğası nasıl açıklanabilirdi? İsa için inanıldığı gibi, bir kişinin iki farklı temel doğası nasıl olabilirdi? Bu türden sorular, Eski Yunan düşünürlerinin maddenin doğası hakkında geliştirdikleri görüşlerin yeni bir ilahiyat kurmaya girmiş olanlar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Antik Çağdan kalan bilgiler, Batı Roma'nın yıkılışından sonra ortadan kalkmadı. Manastırlardaki keşişler ilk Hristiyanların ve antik düşüncenin klasiklerini titizlikle kopya ettiler ve bunları gelecek kuşaklar için sakladılar. Doğu'daki Bizans İmparatorluğu güçlü olduğundan, burada antik gelenek sürmekteydi. Roma'nın düşüşünden sonraki bin yılda çok az özgün çalışma ortaya kondu. Ama eski metinler özenle saklandı ve sonraki yüzyıllarda Batı için çok önemli bir kaynak oluşturdu.

İSLAMDA BİLİM. 7. yüzyılda Araplar büyük bir İslam imparatorluğunun temellerini

kurdular. Araplara göre antik bilim çok değerli bir hazinedir. Kuran, özellikle tıbbi Tanrı'ya yakın bir sanat olarak kutsamıştı. Astronomi ve astroloji Tanrı'nın insanlığa buyruğunun anlaşılabilmesini sağlayan yollardan biri olarak görülüyordu. Hint matematiğiyle kurulan ilişki ve astronominin gerekleri, geometri ve sayılar üzerine çalışmaların gelişmesine yol açtı. Bu yüzden Eski Yunanlıların yazıları dikkatle tarandı ve Arapçaya çevrildi. 9. yüzyılın sonunda Yunan tıbbi, astronomisi ve astrolojisi yanında Platon'un ve Aristoteles'in felsefe çalışmaları da özümlemişti. Müslümanlar, bu bilgileri özümlemekle yetinmediler; eleştiri ve yeni buluşlarla birikimlerini artırdılar. Ebubekir Razi, İbn Sina, Cabir, İbn Rüşd ve Biruni gibi bilginler tıptan kimyaya, matematikten astronomiye kadar çeşitli alanlarda özgün buluş ve görüşler geliştirdiler.

ORTAÇAĞDA AVRUPA BİLİMİ. Ortaçağda Hristiyan ve İslam dünyası arasında özellikle Haçlı Seferleri'yle kurulan ilişki, ilkçağ bilginlerinin Batı'ya aktarılmasını sağladı. İspanya'da Magripillerin Toledo kentindeki ünlü kütüphaneleri, 1085'te Hristiyanların eline geçince, rahipler özgün ya da çeviri Arapça kitapları hemen Latinceye çevirdiler.

18. yüzyıldaki Aydınlanma düşünürlerinin, ortaçağı boşanlar ve karanlıklar dönemi olarak küçümsemesine karşın, bu dönemde çok canlı teknolojik gelişmeler oldu. At nalının ve koşum takımlarının bulunuşu, beygir gücünün denetlenmesini sağladı. Büyük gotik katedrallerin yapımı, el arabası, krank ve matkabın geliştirilmesiyle başarılıydı. 14. yüzyılda mekanik saatin yapılmasıyla mekanik beceri en yüksek düzeye çıktı. Bu buluş yalnızca zamanın daha doğru saptanması açısından değil, filozoflara doğanın kendisi için, yeni bir benzetim olanağı sağlamış olması bakımından da önemlidir. Ortaçağ Avrupalılarının yararı bilgiye karşı güçlü önyargıları yoktu, ama bilimsel bilginin yararlı olabileceği alanlar da pek azdı. Bilim, Tanrı'nın yaratısını anlayabilmesinin bir araç olarak görülüyordu. Kitabı Mukadder'in Tekvin bölümü Tanrı'nın ilk yaratısı olarak ışıktan söz ettiğine göre, ışığın yayılma yasalarını anlamak, az da olsa doğanın yaratılışını kavramak demek oluyordu.

Örneğin, gökkuşağının ne olduğunu anlamak için yakınına gidip incelemek olanağı bulunmadığından, gerekli koşulları yapay yoldan oluşturarak benzer bir olaydan sonuçlar çıkarılmaya çalışıldı. Yağmur damlaları yerine içi boş cam küreleri suyla doldurarak gökkuşağını inceleme yoluna gidildi. Bu yaklaşımlar, doğanın basit olduğu, yani birkaç genel yasayla yürütüldüğü ve benzer etkilerin benzer nedenlerden doğduğu düşüncelerine dayanıyordu.

Ortaçağ filozoflarının eski metinlere eleştirel yaklaşımı doğrudan ilahiyat açısından taşıdığı öneme bağlıydı. Örneğin her tür hareketin doğası özenle gözden geçirildi. Tanrı'nın var olması gerektiğini göstermek amacıyla Aristoteles'in görüşlerine dayanan Aquinolu Aziz Tômmay, hareket eden her şeyin bir başka şey tarafından hareket ettirildiğini öne sürdü. Aksi takdirde, herhangi bir hareketin kaynağını sonsuza değin geriye uzatmak gerekirdi.

Ortaçağ'da din ile bilim arasında bilinçli bir çatışma yoktu. Tanrı hem doğa kitabının, hem de kutsal kitabın yazarıydı. Dolayısıyla iki kitap birbiriyle çelişmezdi. Kısacası bilim ve vahiy el ele yürümekteydi. Ortaçağ biliminin önemi felsefe, ilahiyat ve bilimin

görkemli bir evrensel düzen içinde birleştirilmesinde yatmaktadı.

ÇAĞDAŞ BİLİMİN DOĞUŞU. Ortaçağ sonlarında özellikle İtalya'da, zamanın siyasal istemleri teknolojiye yeni bir önem kazandı. Böylece askeri ve sivil mühendislik mesleği doğdu. Leonardo da Vinci bu mühendislerin en ünlüsüdür. Dahi bir ressam olarak insan anatomisini yakından inceledi ve resimlerine gerçeğe çok benzeyen biçimler aktardı. Bir heykeltıraş olarak, zor metal döküm tekniklerini başardı. Sahneleri yapıtlarının yapımcı ve yönetmeni olarak, özel efektler sağlamak amacıyla karmaşık makineler geliştirdi. Askeri mühendis olarak bir kentin surlarından aşırılan havan topu mermisinin yörüngesini gözleyerek bu yörüngenin Aristoteles'in öne sürdüğü gibi iki doğrudan (eğimli bir çıkış ve ardından düşey düşüş) oluşmadığını belirledi.

Leonardo ve arkadaşları doğayı gerçekten bilmek istiyorlardı. Gerçek deneyimin yerini hiçbir kitap tutamazdı ve hiçbir kitap olgular üzerinde egemenlik kuramazdı. Gerçi antik felsefenin nüfuzu kolayca kırmalayacak kadar sağlamdı, ama sağlıklı bir kuşkuculuk da gelişmeye başlamıştı.

Eski otoritelerin gördüğü geleneksel kabul inen ilk önemli darbe, 15. yüzyıl sonunda Yenidünya'nın bulunuşu oldu. Büyük astronom ve coğrafyacı Ptolemaios, Avrupa, Afrika ve Asya olarak yalnızca üç kıtanın var olduğunu öne sürmüştü. Aziz Augustinus ve Hristiyan bilginleri de bu görüşü benimsemişlerdi. Yoksa dünyanın öteki taraftaki insanların baş aşağı yürümeleri gerekirdi. Yenidünya'nın bulunuşu, matematik çalışmalarını da hızlandırdı. Zenginlik ve ün arayışı denizcilik için gerçek bir bilime dönüşmesine yol açtı.

Rönesans'ta canlanan düşünsel etkinlikler, antik bilgilerin tümüyle gözden geçirilmesine olanak sağladı. Ortaçağ düşüncesinin temelini oluşturan Aristoteles'in yapıtlarına Platon'un ve Galenos'un yapıtlarının çevirileri ve daha da önemlisi Arkhimeses'in, kuramsal fizik için geleneksel felsefenin dışında nasıl oluşturulabileceğini gösteren yapıtları eklendi.

Rönesans biliminin yönünü belirleyen antik yapıtların başında, Musa'nın çağdaşı olduğu kabul edilen efsanevi rahip, peygamber ve bilge Hermes Trismegistos'a dayandırılan *Hermetika* gelir. *Hermetika* yaratılış konusunda insana geleneksel metinlere göre çok daha önemli bir rol veriyordu. Tanrı insanı kendi suretinde yaratmıştı. Bir yaratıcı olarak ve yaratma sürecinde insan Tanrı'yı taklit ediyordu. Bunun için de doğanın gizlerini bilmek zorundaydı. Yakma, damıtma ve öbür simya işlemleriyle doğa işkenceden geçirilerek gizleri elde ediliyordu. Başarının ödülü, sıkıntı ve hastalıklardan kurtuluşun yanı sıra sonsuz yaşam ve gençlik olacaktı. Bu düşünce, insanın bilim ve teknoloji aracılığıyla doğaya boyun eğdirebileceği görüşüne yol açtı. Modern bilime temel oluşturan bu görüşün yalnızca Batı'da egemen olduğunu vurgulamak yerinde olur. Doğadan yararlanma konusunda yüzyıllarca geride bulunan Batı'nın Doğu'ya geçmesinde bu yaklaşımın önemli rolü olsa gerektir.

Hermetika, aydınlanma ve ışık kaynağı olan Güneş üzerine coşkulu bölümler içerir. Hem Platon'un, hem de *Hermetika*'nın çevirmeni Floransalı Marsilio Ficino, 15. yüzyılda Güneş üzerine yazdığı incelemede adeta putperestçe hayranlığa varan bir üslup kullanmıştı. 16. yüzyılın başlarında bir Polonyalı öğrenci, İtalya'daki gezisi sırasında bu düşüncelerden etkilendi. Ülkesine döndükten sonra Ptolemaios'un astronomi

sistemi üzerinde çalışmaya başladı. Görevli bulunduğu kilisenin yardımıyla, kilisenin gereksinim duyduğu Paskalya ve öteki yor-tuların tam günlerinin saptanması gibi önemli hesapların yapılmasında kullanılan astronomi gözlem aygıtlarını geliştirmeye koyuldu. Bu genç öğrencinin adı Mikolaj Kopernik'ti.

BİLİMSEL DEVRİM. Kopernik. 1543'te, hasta yatağında yatan Kopernik, büyük çalışmasının müsveddelerini okumayı henüz bitirmişti. Kitabının yayımlanmasından hemen sonra da öldü. Onun *De revolutionibus orbium coelestium* (Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine) adlı bu yapıtı öyle bir devrim başlattı ki, bu devrimin sonuçları, insanlık tarihindeki bütün düşünsel olguların yol açtığı sonuçlardan daha büyük oldu. Bilimsel devrim insanlığın yaşam koşullarını ve düşünce biçimini köklü biçimde değiştirdi. Bunun etkileri günümüzde de sürmektedir.

Bütün bunların başlangıcı Kopernik'in evrenin merkezine Yer'i değil Güneş'i yerleştirmesidir. Bu düşüncesini doğrulamak için Hermes Trismegistos'a atıfta bulunmaktaysa da, Kopernik'in yaptığı felsefe değil, gözleme ve matematiğe dayalı astronomi çalışmasıydı. Kopernik tek vuruşta kaostaki karmaşıklıkla zarif bir yalınlığa indirgeyivermişti. Gezegenlerin görünürdeki ileri-geri hareketlerini Ptolemaios sistemine yerleştirmek olağanüstü beceri gerektirirken, artık Yer'in yörünge hareketini gezegenlerin hareketine eklemek ya da çıkarmakla sorun kolayca çözülebiliyordu. Kopernik, Merkür ve Venüs'ün hiçbir zaman Güneş'e karşı yönde görülemeyişini, bunların yörüngelerinin Güneş'e Yer'inkinden daha yakın olmasıyla açıklıyordu. Gezegenleri, hızlarını göz önüne alarak Güneş'ten uzaklıklarına göre sıralayan Kopernik, Ptolemaios'un göremediğini görmüş, yeni bir sistem kurmuştu. Bu sistem yalınlık, tutarlılık ve estetik niteliklerinden ötürü en yüce sanatçının Tanrı olduğuna kuşku bırakmıyordu.

Kopernik, Ptolemaios sisteminin tüm sorunlarını çözmeyi başaramamıştı. Onun kimi geometrik kural ve kabullerini olduğu kadar, Aristoteles'in kristal kürelerini de sisteminde korumuştur. Dolayısıyla bu sistemde oldukça düşündürücü gelişkilere rastlanıyordu. Örneğin, Yer'i taşıyan kristal küre neden Güneş'in çevresinde dolanıyordu? Yer, eksen çevresinde, yüzeyindeki nesneleri, insanlar da içinde olmak üzere uzaya fırlatmadan nasıl dönüyordu?

Kopernik'in görüşlerini kabul etmek, Aristotelesçi toplumsal ve siyasal konuların ve ilahiyatçı hiyerarşinin yok olmasını gerektirilmekteydi. Kopernik'ten sonraki bir buçuk yüzyıl içinde iki bilimsel hareket gelişti. Bunlardan biri eleştirel, öbürü ise biresimsel nitelikliydi.

Tycho Brahe, Kepler, Galilei. Eleştirel gelenek Kopernik'le başlamıştı. Tycho Brahe Yer'in hareketsiz olduğuna inanıyordu, ama yıldız ve gezegenlerin konumlarını en duyarlı biçimde ölçebilmişti. Kopernik, Aristotelesçi kristal küreler düşüncesini terk ederek bütün gezegenlerin Güneş'in çevresinde dolandıklarına Tycho'yu inandırabilmişti. Tycho da 1570'te ortaya çıkan kuyruklu yıldızın, Ay'ın kristal küresinin ötesinde olduğunu saptayınca, Aristoteles öğretisinden kuşkulunmaya başlamıştı. Ama en ciddi darbe, teleskopun bulunuşundan sonra Galilei'den geldi. Ay'da dağların, Güneş'te ise lekelerin bulunduğunu, Jüpiter'in uyduları olduğunu açıklayan Galilei, Samanyolu'nun pek çok yıldızdan oluştuğunu da belirledi.

Galilei'nin teleskopuyla yaptığı araştırmaların Almanya'da Johannes Kepler kuramsal

olarak yürütüyordu. Tycho'nun duyarlı ölçümlerine dayanan Kepler, Mars'ın (dolayısıyla diğer gezegenlerin de) Güneş çevresindeki yörüngesinin çember değil, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu bir elips olduğunu saptamıştı.

Galilei, Yer'in Güneş ve kendi eksen çevresindeki dönüşü sorununu mantıksal çözümleme yoluyla ele aldı. Cisimlerin Yer'in yüzeyinden fırlamaları, gerçekte çok yavaş hareket etmekte oluşlarındandı. Bir kulenin tepesinden bırakılan cisimlerin kulenin tam dibine düşmesi, kuleyle cisimlerin Yer'in dönme hareketini paylaşması yüzündendi. Kepler'in elipslerinden bilgisi olmayan Galilei, bir kez harekete geçirilmiş olan gezegenlerin sürekli olarak dairesel hareket yapacağını savunuyordu.

William Gilbert'in 1600'de Yer'in dev bir mıknatıs olduğunu bulmasından sonra Kepler bu düşünceye dört elle sarıldı. Güneş'ten yayılan magnetik bir kuvvetin gezegenleri yörüngelerinde tuttuğunu ileri sürdü.

17. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Aristotelesçi yaklaşım geçerliliğini yitirmeye başlamıştı, ama onun yerini dolduracak doyurucu bir sistem ortaya konamamıştı. René Descartes'in sisteminin başarısı, temelde, böyle bir boşluğun varlığına bağlanabilir. Descartes, doğal süreçlerin madde ve harekete dayanan mekanik modelleri yardımıyla her şeyin açıklanabileceği kanısındaydı. Bu görüşten yola çıkarak Kopernik'in temel sorunlarına el attı. Bir kez harekete geçirilen cisimler, bir başka cismin etkisi söz konusu olmadıkça bir doğru boyunca hareket ederlerdi. Hareketteki bütün değişikliklerin nedeni bu etkilereydi. Gezegenler de, bütün uzayı dolduran çok seyrek bir maddenin (esir) burağlarıyla süpürüldükleri için Güneş'in çevresinde dolanıyorlardı. Bütün olaylar için benzer modeller kurulabilirdi. Voltaire'in daha sonra belirtmiş olduğu gibi, Descartes'in evreni, yaratılıştan kurulmuş ve sonsuza değin çalışacak bir saat gibiydi.

Newton. 17. yüzyıl güçlü dinsel eğilimlerin yaygın olduğu bir çağdı. İngiltere'de Isaac Newton adında dindar bir genç, yeni bir bireşime götüren yolu bulmakla Tanrı kavramının korunmasında önemli bir adım attı. Newton gerek deneyci, gerek matematikçi olarak bir dahiydi. Bu ikili niteliği ona, hem Kopernik sistemini, hem de yeni bir mekanik sistemi kurma olanağı sağladı. Yöntemi basitti: Hareketi inceleyerek doğa kuvvetlerini araştırma ve sonra bu kuvvetler aracılığıyla başka olayları betimleme. Newton'un büyük dehası, inceleyeceği olayları ayıklayıp seçmesinde ona yol gösteriyordu. Gottfried Leibniz ile hemen aynı zamanda bulup geliştirmiş olduğu ve matematikte temel önemde bir araç olan diferansiyel hesap Newton'a, varlığını öngördüğü kuvvetleri hesaplama olanağı sağladı. Sonuçta, 1687'de yayımladığı *Philosophiae naturalis principia mathematica* (Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri) adlı yapıtı hem Yer, hem de gökcisimlerine uygulanabilen yeni bir fiziği ortaya koydu.

Newton'un üç hareket yasası ve evrensel kütleçekimi ilkesi, yeni evrenin düzenini açıklamaya yeterliydi. Ama Newton'a göre düzeni ve yaşamı sağlayan bütün öteki kuvvetler gibi, kütleçekimi de doğrudan tanrısal bir eylem idi. Newton için mutlak uzay gerekiyordu; çünkü uzay "Tanrı'nın sinir sistemi" idi. Gezegenlerin yörüngelerinde görülen ve kütleçekimsel etkileşimlerin yol açtığı tedirginlikler ise, Tanrı olaylara müdahale etmedikçe Güneş sisteminin doğal olarak çökeceğinin kanıtını oluşturmaktaydı.

Bilimsel yöntemin yaygınlaşması. *Principia*'nın yayımlanması Kopernik'le başlayan hareketin doruğunu oluşturur ve bu niteliğiyle de bilimsel devrimin simgesi olarak kabul edilir. Kopernik'in büyük yapıtıyla aynı yılda, anatomi dalında bu yapıta eşdeğer önemde bir kitap yayımlandı. Andreas Vesalius *De humani corporis fabrica* (İnsan Gövdasının Yapısı Üzerine) adlı bu yapıtında Galenos'un anatomisini eleştirel bir yaklaşımla ele alıyor ve kendi çalışmalarına dayanarak onun birçok yanlışını düzeltmek olanağını buluyordu. Vesalius'un bu yapıtı anatomi alanında yoğun çalışmaların başlangıcını simgeliyordu. Bu çalışmalar William Harvey'in kan dolaşımını bulmasıyla doğrudan ulaştı. Harvey'in 1628'de yayımlanan *De motu cordis et sanguinis in animalibus* (Hayvanlarda Kalp ve Kan Hareketleri Üzerine) adlı yapıtı, fizyolojinin *Principia*'sı olarak kabul edilir. Bu yapıtı anatomi ve fizyolojinin bağımsız bilimler olarak ortaya çıkışına öncülük etmiştir.

Eleştiri ve sistemleştirme çabaları başka bilimlerde pek başarılı olamadı. Orneğin kimyada, ortaçağ ve yenicâğ simyacıları, önemli yeni maddeler (örn. mineral asitleri) bulunmasına ve yeni yöntemler (örn. damıtma) geliştirilmesine yol açan çalışmalar yapmışlarsa da, kuramı, anlaşılması hemen hemen olanaksız mistik bir anlatımın içinde boğmuşlardı. Robert Boyle'un kesin ve belirli tanımları, deneylerin yinelenebilirliği ve kimyasal süreçlerin mekanik olarak ele alınması gibi konulardaki çabaları yararlı olmuştu, ama kimya bilimi henüz bir devrime hazır değildi.

Birçok alanda, ele alınıp incelenmesi gereken olguların çok büyük bir yığın oluşturması, bunların anlaşılabilir bir bütünlüğe kavuşturulmasını olanaksız kılıyordu. Mikroskop ve teleskop gibi yeni bulunan aygıtlarla gerçekleştirilen gözlemler, keşif gezilerinden getirilen çok sayıda bitki ve hayvan örnekleri, insanoglunun tanıyıp anlamak durumunda olduğu dünyayı alabildiğine genişletmişti. Bu durumda yapılabilecek iş, yeni nesne ve olguları doğru biçimde betimlemek ve günün birinde bütün bunların tutarlı bir bütünlüğe kavuşturulabileceğini ummaktı.

Bilgi hacminin çıg gibi büyüyerek dev boyutlara ulaşması, eski kurumların ve çalışma biçimlerinin giderek değişmesine yol açtı. Bilginin artık geniş çevrelere, üstelik hızla ulaştırılması gerekiyordu. Bu amaçla bilim dernekleri kurulmaya başladı. İlk bilim dernekleri 17. yüzyılın başlarında İtalya'da ortaya çıktı. Londra'daki Royal Society 1662'de, Fransız Bilimler Akademisi ise bundan dört yıl sonra kuruldu. Bu derneklerin yayımlamaya başladığı dergiler, yeni buluşların açıklandığı, tartışıldığı ve eleştirildiği bir iletişim ortamı görevini üstlendi.

BİLİMİN KLASİK ÇAĞI Mekanik. Mekanik, 18. yüzyılda bilimler arasındaki öncülüğünü sürdürdü, gelişme süreci içinde de fizigin bir dalı durumundan, matematiğin bir dalı durumuna geçti. Fiziğin birçok problemi, matematiksel analizden giderek yetkinleşen yöntemleriyle çözülebilecek matematik problemlerine indirildi. Matematikte ve matematiksel fizikte en yetkin ve verimli bilim adamlarından biri İsviçreli Leonhard Euler'dı. Onun geliştirdiği değişimler hesabı çok karmaşık problemlerin çözümünde güçlü bir araç oldu. İki Fransız matematikçi, Jean Le Rond d'Alembert ve Joseph-Louis Lagrange, mekanik bütünüyle matematiğe dönüştürmeyi başardılar.

Newton mekanik, fiziksel gerçekliğe uygunluğu belirlenerek sınanabilirdi. 18. yüz-

yıl başlarında bu sınaama gerçekleştirildi. Descartes'çılar, yerçekimine yol açan esir burağlarının ekvatorunda en çok basıncı vaptacağı görüşünden yola çıkarak, Yer'in biçiminin ekvatorunda basık, kutuplarda şişkin olmasını gerektiğini ileri sürüyorlardı. Newton'çılar ise merkezkaç kuvvetin ekvatorunda en büyük olmasından dolayı Yer'in ekvatorunda şişkin, kutuplarda basık olacağını öne sürüyorlardı. Laponya ve Peru'da gerçekleştirilen duyarlı meridyen yayı ölçümleri Newton'cu görüşün doğruluğunu ortaya koydu. Newton mekanikine son büyük katkısı Laplace gerçekleştirdi. Onun 1798-1827 arasında yayımladığı *Traité de mecanique celeste* (Gök Mekanik) adlı başyapıtı, bu alanda Newton'dan esinlenilerek elde edilmiş olan bütün sonuçları sistemleştirdi. Laplace, gezegenlerin yörüngelerinde kütleçekimsel etkileşimlerin yol açtığı tedirginliklerin gerçekte periyodik olduğunu, yani Güneş sisteminin kararlı olduğunu, bu nedenle de Newton'ın öne sürdüğü gibi Tann'nin mudahalesine gereksinimi bulunmadığını gösterdi.

Kimya. 18. yüzyılda kimyada gözlenen en önemli gelişme, havanın ve genellikle gazların, kimyasal tepkimelerdeki rolünün keşfi oldu. 17. yüzyılda belli belirsiz sezilmeye başlamış olan bu olgu, 1750'lerde Joseph Black'in gerçekleştirdiği deneylerle kesinlikle belirlendi. Black, belirli özellikleri olan bir "hava"nın, örneğin sonmemiş kireç gibi katı maddelerle birleşebileceğini, sonra da bu maddelerden ayrıştırılıp yeniden elde edilebileceğini gösterdi. "Hava"nın özelliklerini inceleyip araştırmaya koyulan kimyacılar çeşitli gazlar elde ettiler. Bunların özellikleri birbirinden farklıydı, örneğin bazıları yanıcıydı, bazıları ise ateşi söndürüyordu; hayvanların içinde yaşayabildikleri ya da yaşayamadıkları gaz türleri vardı.

Newton'ın fizikte gerçekleştirdiğini, kimyada Antoine-Laurent Lavoisier başardı. Lavoisier yanma olgusu üzerinde gerçekleştirdiği çok duyarlı deneyler sonucunda, o güne değin geçerli olan, yanan maddenin (filojiston adı verilen) bir "yanma özü" saldıgı kanısını çürüttü ve maddenin yarıran (kendisinin oksijen adını verdiği) bir gazla birleştiğini belirlendi. Kimyadaki devrim, kavramlarda olduğu kadar yöntemlerde de ortaya çıkmıştı. Ağırlıksal çözümleme (gravimetrik analiz) yöntemleri, kesinlikli çözümlemeye olanak sağladı. Lavoisier çözümlemeci yeni kimyanın, temel maddeleri, ancak bileşenlerinin çözümleme yoluyla belirlenmesi sayesinde tutarlı ve mantıklı bir biçimde sınıflandırabileceği görüşündeydi.

Bilim ve Sanayi Devrimi. Modern bilimin doğuşuyla Sanayi Devrimi'nin birbirine yakından ilişkili olduğuna inanılır. Ama Sanayi Devrimi'nin beşiği olan İngiltere'de dokuma sanayisinin, hatta metalurji sanayisinin gelişmesinde bilimsel buluşların doğrudan etkisi olduğunu söylemek güçtür. Bilimde ve 18. yüzyılda gelişmeye başlayan sanayide ortak olan yanın, daha çok, dikkatli gözlem ve genellemelere verilen önem olduğu söylenebilir. Bilim ile sanayi arasında doğrudan bir ilişki, Thomas Newcomen'in buhar makinesinin çok düşük olan verimini yükseltmek amacıyla James Watt'ın yoğunlaştırmacı bulması ve böylece buhar makinesini sanayide etkin biçimde kullanılabilecek bir güç kaynağına dönüştürmesi olayında görülür. Ama genelde Sanayi Devrimi bilimin pek fazla yardım görmeden başlamış ve ilerlemiştir.

Bilimin sanayiye doğrudan katkısı ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak

gerçekleşti. Böylece metalurji, sanayinin isteklerine uygun çelik alaşımlarının üretilmesini; kimya, temel önemde bazı maddelerin (örn. anilin boyaları) oluşturulmasını sağladı; elektrik ve magnetizma denetim altına alınarak elektrik dinamosu ve motoru geliştirildi. Bu döneme gelinceye değin daha çok bilim sanayiden yararlanmıştı. Örneğin buhar makinesinin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye çabaları termodinamiğin gelişmesine yol açtı. Daha da önemlisi, sanayinin gitgide daha karmaşık makinelere gereksinim duyması sonucunda makine yapım tekniklerinin sürekli gelişmesi, bilimsel araştırmalarda kullanılacak duyarlı ve kesinlikli aygıtların yapımına olanak sağladı. Bilim, günlük yaşamın dünyasından atomların ve moleküllerin, mikropların ve virüslerin, bulutsuların ve gökadalarnın, elektrik akımlarının ve magnetik alanların dünyalarına açıldı, olgularla tek ilişki ancak aygıtlar aracılığıyla kurulabilir oldu. Lokomotif ve buharlı gemi kadar, gökadalarn gözlemekte kullanılan ve karmaşık bir saat mekanizmasıyla döndürülen büyük bir aynalı teleskop da 19. yüzyıl ağır sanayisinin ürünüdür.

Modern bilimin gelişmesinde Sanayi Devrimi'nin önemli bir etkisi daha oldu. Sanayinin sorunlarını çözmeye bilime duyulan gereksinim, ona kamu desteği sağlanmasını gündeme getirdi. İlk büyük teknik okul olan Politeknik Okul 1794'te Paris'te açıldı. 19 ve 20. yüzyılda hizmete giren çok sayıda teknik okul, bilimsel bilginin geniş çevrelere yayılmasına yol açtı, bilimin ilerlemesine katkıda bulundu. Hükümetler bilimsel araştırma kurumları kurarak, bilim adamlarına burslar ve özel kadrolar sağlayarak bilimi doğrudan desteklemeye başladılar.

Romantik başkaldırı. Newton mekanikinin zaferi, belki de kaçınılmaz olarak, bir tepkiye yol açtı ve bu tepki bilimin daha da ilerlemesine katkıda bulundu. Kökenleri çok çeşitli ve karmaşık olan bu tepkiye yalnızca bir örnek vermek yeterlidir. Alman filozofu Immanuel Kant, bilim adamının atomlar, ışık parçacıkları ya da elektrik gibi nesnelerle doğrudan ilişki içinde bulunabileceği biçimindeki Newtoncu görüşe karşı çıktı. Kant'a göre insanın algılayabileceği tek şey, ancak kuvvet olabilir. Kantçı görüş, kuvvetlerin belirli parçacıklarda somutlaşması gereğini yadsıyor, ayrıca parçacıklar arasında bulunan ve kuvvetleri içeren boşluğa özel bir önem veriyordu. Bu görüşlerden, kuvvetlerin dönüşümü ve korunumu ile alan kuramı konularında önemli gelişmeler ortaya çıkacaktı.

Doğadaki çeşitli kuvvetler arasında ilişki bulunmadığına inanmayı reddeden ve kimyasal ilgi (afinite), elektrik, ısı, magnetizma ve ışığın, temel çekme ve itme kuvvetlerinin değişik görünüşleri olduğu görüşünü benimseyen Hans Christian Ørsted 1820'de, bir telden geçen elektriğin yakındaki bir pusula ibresini sapırdığını gözlemleyerek elektrik ile magnetizmanın ilişkili olduğunu gösterdi. Bu temel buluş, bütün yaşamı boyunca bir kuvveti başka kuvvete dönüştürme konusunda çalışmış olan İngiliz fizikçi Michael Faraday tarafından geliştirildi ve genişletildi. Elektrik akımının ve mıknatısların oluşturduğu kuvvetleri inceleyen Faraday, bir sistemin enerjisinin gerçek ya da hipotetik parçacıklarda odaklanmadığını, sistemin tümüne yayılmış durumda olduğunu belirten alan kuramının temellerini attı.

Kuvvetlerin birbirine dönüşmesi konusu, doğal olarak korunum sorusunu gündeme getiriyordu. Elektrik enerjisi magnetik

enerjiye dönüştüğünde bir enerji kaybı söz konusu muydu? Bu sorunun ilk yanıtlarından birini Faraday ortaya koydu: Belirli miktardaki elektrik "kuvveti", her zaman belirli miktarda kimyasal madde ayrıştırıyordu. Daha sonra James Prescott Joule, Robert Mayer ve Hermann von Helmholtz'un çalışmalarıyla bilim için çok önemli bir sonuç olan enerjinin korunumu ilkesi ortaya kondu.

Temel kuvvetlerin niteliklerinin araştırılmasında matematiğin de önemli katkısı oldu. Isının incelenmesi sağlam matematiksel temellere dayanan termodinamiğin gelişmesine yol açtı. Newton'ın, ışığın parçacıklardan oluştuğuna ilişkin kuramı, yerini Augustin-Jean Fresnel'in dalga kuramına bıraktı. Elektrik ve magnetizma olguları William Thomson (Lord Kelvin) ve James Clerk Maxwell tarafından özlü bir matematiksel biçime kavuşturuldu. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, enerjinin korunumu ilkesi ve termodinamiğin ikinci yasası sayesinde bütün fiziksel dünya, karmaşık, ama kesin matematiksel ifadeler aracılığıyla anlaşılır duruma gelmişti.

19. yüzyılda atomlar da benzer biçimde kavranabilir duruma geldi. John Dalton'un, atom türlerinin yalnızca ağırlıkları bakımından birbirlerinden farklı olduğu varsayımından yola çıkan kimyacılar, çok sayıda elementleri belirlemeyi ve bunların aralarındaki etkileşimlerin yasalarını ortaya koymayı başardılar. Elementleri atom ağırlıklarına ve tepkime biçimlerine göre sıralayıp düzenlemek olanaklı hale geldi. Sonuçta Dimitriy Mendeleev'in geliştirdiği periyodik tablo ortaya çıktı.

Modern biyolojinin kuruluşu. Organizmaların cansız maddeye ya da kuvvetlere göre çok daha karmaşık yapıda olması nedeniyle canlıların incelenmesi fizik ve kimyanın çok gerisinde kalmıştı. Çok sayıda yeni canlı örneğinin elde edilmesi, taksonomi (canlıların sınıflandırılması) konusunda büyük sorunlar ortaya çıkardı. İsveçli doğabilimci Linnaeus'un 18. yüzyılda ortaya koyduğu yapay, ama ussal sınıflama sistemi bu alanda çok önemli bir adım oluşturdu. Bu sisteme yöneltile eleştiriler, yeni ve daha doğal sistemlerin araştırılmasını sağladı. Canlı organizmayı bir bütün olarak ele alıp inceleme çabaları, türler arasında genetik bir ilişkinin varlığı konusunda gittikçe güçlenen bir sezzinin oluşmasına yol açtı. Bu sezziyi bilimsel olarak ortaya koyan ilk bilim adamı Lamarck'dı. Paris'teki Doğa Tarihi Müzesi'nin çok geniş omurgasızlar koleksiyonunu kataloglamada ortaya çıkan kimi sorunlar, Lamarck'ın türlerin zamanla değişime uğradığı görüşünü ortaya koymasına ortam hazırladı. Dönemin en büyük paleontoloji ve karşılaştırmalı anatomi bilgini olan Georges Cuvier, Kitabı Mukaddes'teki yaratılış öyküsüne harfi harfine inandığı için Lamarck'ın görüşüne karşı çıktı. Lamarck'ın bilimsel açıdan da eleştirilen görüşleri genel kabul görmedi; ama sonunda Charles Darwin evrim kavramını bilimsel içeriğe kavuşturdu. Darwin, türlerin dönüşümünü destekleyen pek çok veriyi ortaya koymanın ötesinde, böyle bir evrimin oluşum mekanizmasını yalnızca doğal nedenlere dayalı olarak açıklamayı da başardı. Doğal seçme olarak adlandırılan bu mekanizma, ortaya çıkan döllerdeki çok küçük farklılıkların yaşam yarışında ya kayıyor ya da eleniyor olmasına dayanıyor ve evrim olgusunun büyük bir açıklıkla anlaşılmasını olanaklı kılıyordu. Doğa, ürünlerini sürekli biçimde ve yalnızca rastlantıya dayanan süreçler aracılığıyla değiştirip ayıklıyor ve böylece yaşayabilen canlıla-

rın, değişen çevre koşullarına en iyi uyum gösterenler olmasını sağlıyordu.

Darwin'ın 1859'da yayımlanan *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (1859; *Türlerin Kökeni*, 1970, 1984) adlı yapıtı canlılar dünyasının bir düzen içinde kavranmasını sağladı. Theodor Schwann ve Matthias Schleiden'in 1838'de ortaya attıkları ve hücrelerin canlı dokunun temel birimleri olduğunu belirleyen hücre kuramı da mikroskopik düzeyde benzer bir gelişmeyi simgeliyordu. 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde, bütün yaşam işlevlerini betimlemede fizik ve kimyanın yeterli olduğu ve cansız doğayı yönlendiren yasalara uyan canlı organizmaların sırlarının da kısa sürede çözüleceği görüşüne varılmıştı. Bu indirgemeci görüş, aşağı hayvanlarda içgüdü olarak adlandırılan bazı davranışların fiziksel-kimyasal tepkimelerden (tropizm) başka bir şey olmadığını başarıyla ortaya koyan Jacques Loeb'in çalışmalarıyla güç kazandı.

19. yüzyıl biyolojisindeki en çarpıcı devrim, öncülüğünü Fransa'da Louis Pasteur ve Almanya'da Robert Koch'un yaptığı, hastalıkların mikroorganizma kuramıdır. İlk olarak Pasteur'un bulduğu bağışıklık sağlama yöntemleri, belibaşlı birçok hastalığın denetim altına alınmasını sağlamıştır.

20. YÜZYIL DEVRİMİ. 19. yüzyılın sonunda, doğaya bütünüyle egemen olma düşü hemen hemen gerçekleşmiş gibi görünüyordu. Ama bu iyimser güvenin gerçekçi olmadığı kısa sürede ortaya çıktı. Atomların saldırgan ışımların, bilinen mekanik ilkelere açıklanması gitgide güçleşiyordu. Daha da önemli bir sorun, fiziğin, varlığının gösterilmesi bir türlü olanaklı olmayan bir maddenin, esirin, hipotetik niteliklerine gün geçtikçe artan bir biçimde bağımlı duruma gelmesiydi. On yıl gibi kısa bir süre içinde (y. 1895-1905) bu ve buna benzer sorunlar doruğa ulaştı ve 19. yüzyılın büyük çabaları oluşturduğu mekanikçi sistemin yıkılmasına yol açtı. X ışınlarının ve radyoaktifliğin bulunması, atom yapısının sanıldığından çok daha karmaşık olduğunu ortaya çıkardı. Max Planck'ın ısı ışınım problemine getirdiği çözüm, enerji kavramına, klasik termodinamik ile açıklanması olanaksız bir kesiklilik niteliği kazandırıyor. Bütün bunlardan daha kaygılandırıcı bir gelişme, Albert Einstein'ın 1905'te ortaya attığı özel görelilik kuramı oldu. Bu kuram, esir kavramını ve bu kavrama dayalı fiziği tümden yıkmakla kalmıyor, fiziği, olguların gözlenmesi yerine olgularla gözlemler arasında ilişkilere incelenmesi biçiminde yeniden tanımlıyordu. Gözlenen olayın gözlemcinin olaya göre hızına ve bulunduğu yere bağlı olduğu ortaya çıkıyor, mutlak uzay kavramının bir kurmaca olduğu anlaşıyor. Fiziğin temelleri parçalanıp yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Fizikteki bu çağdaş devrim, henüz bilini tarihi açısından bütünüyle özümsemiş değildir. Şu kadarı söylenebilir ki, bilim 20. yüzyıl başlarında bütün bu sorunlarla, ancak eskisinden bütünüyle farklı yeni bir fizik oluşturarak başa çıkabilmiştir. Bu fizikte artık mekanik modellere yer yoktur, çünkü örneğin ışık gibi kimi süreçler için çelişkisiz bir model oluşturmak olanaksızdır. Artık fiziksel gerçekliğin kesinlikle bilinebileceğinden değil, ancak bazı ölçümlerin yapılabilmesi olasılığından söz edilebilir.

Bütün bunlara karşın 20. yüzyıl biliminin gerçekten şaşılacak başarılar elde ettiğinden kuşku duyulamaz. Yeni fizik (görelilik, kuantum mekaniği, parçacık fiziği) sağduyuya aykırı düşen sonuçlara varmış gibi

görünse de, fiziksel gerçekliğin sınırlarına ulaşıp bunları incelemeyi olanaklı kılmıştır. Geliştirilen aygıtlar ve ulaşılan matematiksel yetkinlik sayesinde temel (atomaltı) parçacıklar kolaylıkla gözlenip denetlenebilmekte, evrenin oluşumunun ilk anları canlandırılmaktadır, bütün evrenin yapısı ve geleceği sezelebilmektedir.

Fizikteki devrim kimyayı ve biyolojiyi de etkilemiştir. Böylece atomlarla moleküllerin ve hücrelerle bunların genetik yapılarının akla hayale gelmez ölçülerde denetlenebilmesi olanakları ortaya çıkmıştır. Günümüzde moleküllerin isteğe uygun olarak biçimlendirilmesi basit bir işlem haline gelmiştir. Genetik mühendisliği evrim sürecine etkin olarak müdahale olanağı sağlamış; canlı organizmaları, insan da dahil olmak üzere, özel amaçlara uygun olarak biçimlendirme gündeme gelmiştir.

bilim felsefesi, bilimsel araştırma sürecinin, gözlem kuralları, usavurma örüntüleri, gösterim ve ölçme yöntemleri, metafizik önvarsayımlar gibi öğelerini aydınlatan ve bu öğelerin geçerlilik temellerini biçimsel mantığın, pratik metodolojinin ve metafiziğin bakışıyla değerlendiren felsefe dalı. Bilim felsefesini belirtmek için, kara Avrupa'sında zaman zaman "epistemoloji" (Yunanca *episteme*: "bilgi, bilim") terimi de kullanılır (*bak. bilgi felsefesi*). Günümüzdeki biçimiyle bilim felsefesi, felsefenin öteki dalları gibi belirttik çözümleme ve tartışmaya dayalı bir disiplindir. Bilim felsefesi ile etik, mantık ve bilgi felsefesi arasındaki sınırlar, genellikle bu disiplinlerin tanımına göre değişir. Örneğin bilimsel hipotezlerin geçerliliğinin felsefi açıdan irdelenmesi ile tümevarımsal mantığın biçimsel analizini birbirinden bütünüyle ayırmak ya da kuram ve gözlem konusunda bilim felsefesi kapsamında yürütülen tartışmayı bilgi felsefesinden ayırmak çok güçtür. Bu nedenle bilim felsefesini ayrı bir disiplin saymayan ve bilgi felsefesinin bir kolu olarak gören düşünürler de vardır.

Bilim felsefesi alanındaki sorunları inceleyen düşünürler, tarih boyunca konuya hem varlık felsefesi (ontoloji), hem de bilgi felsefesi açısından yaklaştılar. Çünkü bir yandan bilimsel kuramlarda hangi tür öğelerin ya da kuramsal terimlerin yer alması gerektiğini, öte yandan da bu öğelerin ne tür bir varlık ya da nesnel konum taşıdığını tartışmak zorundaydılar. Bu sorunları belirttik biçimde tartışan ilk düşünürler Platon ile Aristoteles'ti. Platon'a göre, ussal bir doğa biliminin sonul bileşenlerinde bulunması gereken kalıcı anlaşılabilirliği ancak matematik sağlayabilirdi. Gezegenlerin hareketleri, üç boyutlu geometriden elde edilen kuramsal yapılarla açıklanmalıydı; madde fizığının konusunu da gene temel geometrik biçimleri taşıyan atomlar oluşturuyordu. Platon'un bu yaklaşımı günümüze değin etkisini sürdürecekti. Buna karşılık Aristoteles'e göre, doğanın sonul öğeleri, genel ve soyut matematiksel biçimler değil, deneyimin olağan akışı içinde algılanabilen daha özgül varlıklar ya da birimlerdi. Ama kuramsal çıkarımlar gene tümdengelim yolunu izlemeliydi.

Helenistik ve İslam uygarlıkları ile ortaçağda bilimsel yöntem ve açıklamanın anlaşılmasında çok az adım atıldı. Ortaçağdaki egemen yaklaşıma göre, insanın anlama yetisi Tanrı'nın aydınlatmasına bağımlıydı. Bilimsel bilginin güvencesi, yönteminin üstünlüğünde değil, güvenilirliğini sağlayan Tanrı kayrasındaydı. 16 ve 17. yüzyıllarda da eğitimin giderek laikleşmesine karşın felsefe ve ilahiyat arasındaki bağlar hemen kopmadı. Ama bilimsel yöntemle ilgili tar-

tışmalar giderek bağımsız, bilimdeki gelişmeler koşut bir nitelik kazanıyordu.

Francis Bacon ile René Descartes'in ortak amacı, insan zihninin gelişmesi için yeni bir yöntemi apaçık ortaya koymak, bilimin izleyeceği ussal işlem basamaklarını temelsiz varsayımların yükünden kurtarmaktı. Bacon, skolastik düşüncenin Aristoteles'in mantık sistemine beslediği tartışılmaz güvene karşı çıkarak, doğrudan deneyime dönme çağrısında bulunuyor. Descartes ise 16. yüzyıl hümanistlerinin şüphecilğine yönelik bir tepkiyle, doğayla ilgili her türlü kesin bilginin uyması gereken kalıp olarak matematiği öneriyordu. Descartes'a göre fizığın görevi, Eukleides geometrisinin alanını yeni aksiyomlar, tanımlar ve postulatlar ekleyerek genişletmekti. Hareket, magnetizma ve ısı kuramları ancak böylelikle matematiğin zorunluluk düzeyine ulaşabilirdi.

17. ve 18. yüzyıllarda bilim adamlarının hemen hiçbiri Bacon'un ya da Descartes'in önerdiği programlara tıpatıp uymadı. Ama klasik fizığın kurucusu Sir Isaac Newton'ın gerçekleştirdiği birleşim, bilim felsefecilerinin kullandığı terimle varsayımsal tümdengelimli yöntem(*) klasik döneme egemen olmasıyla sonuçlandı. Buna göre bilimsel kuram, deneysel olguların, az sayıda genel ilke ve tanımdan yola çıkarak tümdengelim yoluyla açıklandığı matematiksel bir sistem olmalıydı. Bu yöntem, başlangıçtaki genel ilke ve tanımların kesin olarak temellendirilebileceği savından vazgeçerek Descartes'in konumundan da uzaklaşıyordu.

18. yüzyılda deneyci ve usçu filozoflar arasındaki tartışmanın odak noktası, Newton'ın bu birleşimi nasıl gerçekleştirdiği oldu. Deneyciler, Newton'ın kuramının tümdengelimle dayalı kursosuzluğunu açıklayamıyor, usçular ise Newton'ın sisteminin matematiksel bakımdan biricik olduğunu kanıtlamıyordu. Eukleides'in geometri sistemi dışında da alması sistemler geliştirilebileceği 1733 ve 1766'da iki kez kanıtlandı. Immanuel Kant'ın eleştirel felsefesi, usçuluk ile deneycilik arasındaki bu karşıtlığı aşmayı amaçlıyordu.

Kant'ın transandantal yöntem olarak adlandırılan yaklaşımına göre, insan bilgisi zihninin kategorik yapısını yansıtıyordu. Eukleides geometrisinin ve Newton fizığının kullandığı kavramlar, insanın gerçek deneyimine uyan biricik kavramlardı. Bunun nedeni, söz konusu kavramların deneysel uygulanabilirliğinin apaçık olması ya da sağlam bir tümevarım temeline dayanması değildi; iki türlü güvence de yoktu. Ama bilim adamı, deneysel olarak uygulanabilir açıklamalardan oluşan bağdaşık, ussal bir sistemi ancak Eukleides'in ve Newton'ın kavramları çerçevesinde kurabilirdi. Eukleides'in aksiyomları yalnızca bilim için zorunlu değildi; bu aksiyomlar, daha bilim-öncesi düzeyde, duyuusal deneyimin bağdaşık ve anlaşılabilir biçimde ussal olarak düzenlenmesini sağlayan temel bilişsel yapılarıydı.

Yaklaşık bir yüzyıl boyunca bilim felsefecileri Kant'ın ortaya attığı sorunları tartışmanın ötesine geçemediler. Ancak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Newton sisteminin tartışılmazlığı sorgulanmaya başlandı. Ernst Mach, Heinrich Hertz, kuvantum fizığının kurucusu Max Planck, Pierre Duhem ve başkaları bilim felsefesinde 20. yüzyıla damgasını vuracak yeni bir aşumanın öncülleri oldular. Gene Kant'ın yolunu izleyen bu düşünürler, insanın kuramsal saviirındaki fiziksel zorunluluk ögesi, kuramları oluşturan zihinsel etkinliği yansıttığına göre, atomların, kuvvetlerin, elektronların vb ne ölçüde gerçek olduğu, zihninin kuramsal ilkelerinin bilişsel konumunun ve

mantıksal geçerliliğinin ne olduğu gibi sorunları ortaya attılar. Ampiriknütisizmin kurucusu Ernst Mach ve Richard Avenarius, her türlü bilginin ancak duyu izlenimlerine dayandığı sürece bilimsel değer taşıyacağını öne sürerken, Max Planck, dış dünyanın kalıcı gerçekliği yadsındığı sürece, bilimlerin kuramsal gelişmesi yönünde hiçbir dur-tünün kalmayacağını savunuyordu.

20. yüzyıl başlarındaki bilimsel gelişmeler, bilim felsefesinin aynı bir felsefe dalı biçiminde ayrışmasının ortamını hazırladı. Einstein'ın görelilik kuramının, eski geometri sistemlerini ve fizik yasalarını zaman ve uzay arasında yeni kavranan bağlantılar açısından irdelenmesi, kuvantum fizığının de bu yasalara belirsizlik ilkesine dayalı istatistiksel bir yorum getirmesi, Eukleides ve Newton sistemlerinin varlık ve bilim felsefeleri düzeyindeki temellerine ağır bir darbe indirdi. Yeni geometri sistemlerinin, doğa olaylarının bilimsel açıklamasında bağdaşık bir deneysel uygulama alanı olabileceği bu gelişmelerle kanıtlandı. Artık Kant'ın temel varsayımları sorgulanabilirdi. Gerek 1920'lerde Viyana Çevresi'nin(*) geliştirdiği mantıksal olguculuk (ya da mantıksal deneycilik) akımının, gerek hemen aynı dönemde İngiltere'de Bertrand Russell ve G.E. Moore gibi düşünürlerin duyu verileri ve mantıksal yapılar üzerinde geliştirdiği bilgi felsefesi kuramlarının kaynağında Mach'in öğretileri yatıyordu.

Viyana'da düzenli olarak toplanan ve çoğu aynı zamanda bilim adamı olan Otto Neurath, Hans Hahn, Viktor Kraft, Rudolf Carnap, Philipp Frank, Hans Reichenbach gibi bir grup düşünürün Moritz Schlick'in önderliğinde geliştirdiği mantıksal olguculuğa göre bilimsel kuram, bazı yalın gözlem verilerine (protokol önermelerine) dayanmalıydı. Felsefenin görevi, bilimin kendine özgü yöntemlerle geliştirdiği kuramları, aralarındaki bağlantıları mantık aracılığıyla açığa çıkarılması önerme sistemleri biçiminde yeniden kurmak, böylece de kuramın sınanması için ondan mantıksal olarak türetilen bazı varsayımlar elde etmektir. Bu varsayımlar gözlem ve deneme yoluyla doğrulanırsa kuram temellendirilmiş olur, yanlışlanırsa çürütülmüş sayılırdı. Bilimsel bilgiyi öteki bilgi türlerinden, özellikle de metafizikten ayıran da buydu: Bilim, gözlem ve deneme yoluyla "doğrulanabilir" önermeler sağlıyor, metafizik ise gözlem ve deney konusu edilemeyen, dolayısıyla ne doğrulanabilecek ne de yalanlanabilecek, yani anlamsız önermelerden oluşuyordu. Viyana Çevresi düşünürleri, bu görüşlerini, "bilimlerin birliği"(*) düşüncesi çerçevesinde geliştirdiler.

Deneyci ya da olgucu çizgiye en güçlü tepki Yeni-Kantçı okuldan geldi. Bu okul, alması bilimsel kuramları kesin mantık yöntemleri aracılığıyla temellendirmek ya da elemek için gerekli tarafsız kuramsal ilkeleri belirleme olanağını sorguladı. Yeni-Kantçı çizginin öncülleri Heinrich Hertz ve Ludwig Wittgenstein gibi bilim adamı ve düşünürler, olguların açıklanmasında tasarımların ve modellerin işleviyle ilgili sorunları tartıştılar. Hertz, örneğin Newton dinamizminin biçimsel bir tasarımıdan mantık yöntemleriyle çıkarsanabilecek deneysel varlıkların, ancak ilgili olguların, kuramdan türetilen terimlerle betimlenebilmesi durumunda geçerli olabileceğini gösterdi. Wittgenstein, Hertz'in çözümlemesini genişletti ve dili, olguları tasarımılamının bir aracı olarak ele alan genel bir felsefi dil kuramı geliştirdi.

Viyana Çevresi'ne yönelik bir başka eleştiri, bu çevre ile bir süre ilişki kurmuş olan Karl Popper'den geldi. Mantıksal olgucuların en temel düşüncesine, "doğrulanabilirlik" ilkesine karşı çıkan Popper, hiçbir bilim adamının kuramını tek tek gözlemlerden yola çıkarak "bölük-pörçük" kurmadığını; temel bir düşünceyi, genellikle gözlemden bağımsız olarak ortaya attıktan sonra bu düşünceyi yanlışlamaya çalıştığını öne sürdü. Popper'e göre, bilimselliğin temel ölçütü doğrulanabilirlik değil, yanlışlanabilirliğe açık olmak. Bir bilimsel önermenin, içinde yer aldığı kuramdan yola çıkarak düzenlenmiş deneylerle birçok kez doğrulanmış olması önemli değildi; önemli olan, bilim adamının, kendi yanlışını çıkarmaya, ortaya attığı önermenin yanlış olabileceği durumlar bulmaya çalışmasıydı. Bilim adamının deney yapma gereğini duyması bu temel kuşkucu yöneliminin sonucuydu. Bilim adamı, deneylerle yanlışlamadığı varsımlarını "şimdilik" kaydıyla doğru sayar, ama yanlışlayabildiği bir önermeyi hemen reddederdi. Bilimin sağlamlığı ve ilerleme gücü de buradan geliyordu.

Popper'den sonra bu kez Thomas S. Kuhn, gene Viyana Çevresi'ni hedef alarak, bilimin belirli bir doğrultuda sürekli ilerleyen bir çaba olduğu görüşünü sarstı. Kuhn'a göre bilim tarihinde iki farklı etkinlik biçimi ayırt edilebilirdi: "Normal" bilimsel etkinlik, bir bilimsel topluluğun, simgesel genellemeler, modeller ve örnek problem çözümlerinden (paradigmalar) oluşan bir "disipliner matrisi"ni sorgulamaksızın paylaştığı ve buna dayalı kuramsal açıklamaların alanını genişletmeye çalıştığı dinginlik dönemlerine özgüydü. "Devrimci" bilimsel etkinlik ise, var olan kuramlar çerçevesinde açıklanamayan olguları açıklama savında olan yeni bakış açılarının ortaya çıkışı bunalım dönemlerinde gözlenirdi. Bunalım, yeni bir "disipliner matrisi"nin öncekinin yerini almasıyla son bulurdu. O halde bilimsel devrimler, eski bilimsel kuramların deney-sel olarak basitçe yanlışlanmasından çok, bu kuramların varlık ve bilgi felsefesi ile metodoloji düzeyindeki temellerinin sorgulanmasıyla gerçekleşiyordu.

Çok ayrıntılı tarihsel örneklere dayanarak geliştirdiği bu bilim görüşüyle Kuhn, gelecekteki anlayışın birçok önyargısını yıktı. Fizikğin tarih boyunca geçtiği üç aşamadan (Aristoteles fiziği, Newton'ın klasik mekanığı, çağdaş kuvantum kuramı) hiçbirini bir öncekinden daha üstün değil, yalnızca farklıydı. Bilim sürekli ilerleyen ve bir önceki aşamaya bir sonrakiye katılan çizgisel bir gelişme göstermiyordu; bir çerçeve içinde önce dış sınırlarına ulaşıyor, ama sonradan bu çerçevenin yerini bir başkası alıyordu. Kuhn'dan önce Fransa'da da Gaston Bachelard(*) usun yaratıcı işlevini vurgulayan benzer görüşler ortaya atılmıştı.

Kuhn'un çalışma arkadaşı Paul K. Feyerabend de düzenli ve yöntemli bir etkinlik olarak bilim kavramını eleştirdi. "Anarşist" bir bilim kuramı geliştiren Feyerabend, yöntemli ve sistematik anlayışın bilim için zararlı olduğunu, gerçek bilim çabasının kural tanımaz bir anlayış gerektirdiğini öne sürdü.

Günümüzde bilim felsefesi, bilimin, kullandığı diller ile ilişkisi; çoğunlukla karmaşık birer matematiksel yapı taşıyan bu dillerin dış dünya ile ne ölçüde uyumlu olduğu; bilimsel kavramların olguları betimlemeyi ne oranda başardığı gibi sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bilimsel kuramların

rın tarih boyunca geçirdiği değişimler de önemli bir tartışma alanıdır. Klasik Newton fiziğinin yerini Heisenberg'in kuvantum mekanığının alması, belirsizlik ilkesi(*) çerçevesinde bilim felsefesinde yoğun bir tartışma yaratmıştır. Hücre ve hücrealtı fizyolojisiindeki gelişmeler, evrim kuramındaki tartışmalar, "gen mühendisliği"nin ortaya çıkardığı sorunlar, sibernetik kuramları, çağdaş bilim felsefesinin yöneldiği önceki alanları belirlemektedir. Öte yandan, Jean Piaget'nin çalışmalarının öncülüğünde bilginin oluşumuyla ilgili süreçleri inceleyen biliş(*) psikologları, kavramsal sistemlerin mantıksal analizi, düşünce süreçlerinin psikolojik incelemesi ve zihinsel işlemlerin epistemolojik geçerliliğinin araştırılması gibi değişik alanları gitgide daha çok birbirine yaklaştırmaktadır.

Fiziğin yöntem ve kategorilerini insanın zihinsel süreçlerine ve toplumsal olgulara uygulamaların geçerliliği, Descartes'tan bu yana bilim felsefesinin önemli sorunları arasında olmuştur. Günümüzde, B.F. Skinner'ı izleyen davranışçı psikologlar, zihinsel yasaların ve süreçlerin kendine özgü bir alan oluşturduğunu yadsırken, Noam Chomsky'nin önderlik ettiği biliş psikologları ve dilbilimciler dilsel etkinliklerin yaratıcı ve kural oluşturucu bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır. Sosyoloji ve antropoloji alanındaki temel tartışma da, toplu insan davranışının açıklanmasında tarihin işleviyle ilgilidir. Yapısalcı ya da işlevselci olarak nitelenen düşünürler, belirli bir toplulukta herhangi bir zamanda yürürlükte olan kültürel uygulamaların ve toplumsal kurumların, bütünsel bir yapı içinde birbirleriyle sistematik ilişki içinde olduğu görüşündedir. Buna karşılık, tarihe ağırlık veren araştırmacılar, özellikle de Frankfurt okuluna(*) bağlı Jürgen Habermas gibi düşünürler, toplumsal yapıların ve ilişkilerin dinamik, gelişmeci niteliğini vurgulamaktadır. Toplum bilimlerinin yöntemine ilişkin tartışma günümüzde de sürmekte ve bilim felsefesinin önemli bir konusunu oluşturmaktadır.

Bilim Tarihi Müzesi (Floransa), İtalyanca MUSEO DI STORIA DELLA SCIENZA, bilimin eski çağlardan bu yana gelişimini göstermek amacıyla kurulan müze. Müzede, 1929'da toplanmaya başlayan ve büyük bölümü daha önce Medici ailesine ait olan teknik aletler ve haritalar koleksiyonu vardır. Bir simya laboratuvarı maketinin yanı sıra bir su saati ve ölçü aletleri koleksiyonu da sergilenmektedir. Başka aletler arasında saat koleksiyonları, pusulalar, yükseklik ve açı ölçme aletleri, hesap makineleri, yerküre modelleri, güneş saatleri ve 18. yüzyıla ait cerrahi aygıtlar sayılabilir. Galilei'nin Jüpiter'in uydularını keşfettiği teleskop ve kullandığı başka araçların yanı sıra, 1890'da Edison'un yaptığı silindirik biçimindeki ilk fonograflardan biri de bu müzede saklanmaktadır.

Bilim Tarihi Müzesi (Oxford), Oxford Üniversitesi'nin eski bilimsel aygıt ve araçlar koleksiyonu. Bugünkü adını 1935'ten sonra almış olmakla birlikte, müze 1924'te oluşmaya başladı. O yıl (Ashmolean Müzesi'nin müdürü Sir Arthur Evans'in kardeşi) Lewis Evans'in sahip bulunduğu eski aygıtlar, Eski Ashmolean Binası'na yerleştirildi. Bu koleksiyona ilk müdür Robert Gunter başka eşyalar da ekledi ve 1930'ların başlarında müze, bugün hâlâ içinde bulunduğu yapının üç katının tümünü kaplar hale geldi. 1683'te Ashmolean Müzesi'ni bannırdmak amacıyla inşa edilen yapı, bu müzenin 1845'te yeni binasına taşınmasından sonra tümüyle Bilim Tarihi Müzesi'ne kul-

dı. Bugün sergilenen koleksiyonlarda dünyanın en büyük güneş saati, usturlab ve mikroskop örnekleri bulunmaktadır.

Bilim ve Sanat, Ankara'da yayımlanan aylık kültür dergisi. Sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü A. Naki Öner, genel yayın yönetmeni Varlık Özmenek'ti. Derginin, Ocak 1981'de çıkan ilk sayısının sunuş yazısında, toplumun kültür üretiminin, belli bir tez ya da dünya görüşü çerçevesinde tartışılarak daha da zenginleşmesi amacıyla yönelik olarak yayın yaşamına girdiği belirtiliyordu. Çok sayıda yazarın katkısıyla, bilim, kültür ve edebiyat konusunda çeşitli yazı ve incelemelere yer veren derginin bazı sayılarında belirli konulara ağırlık tanındı; ayrıca kitaplar da yayımlandı. *Bilim ve Sanat*'ın yayımı Mart 1990'da 99. sayısıyla sona erdi.

bilimkurgu, bilimsel buluşların, teknolojik gelişmelerin, gelecekteki olay ve toplumsal değişimlerin insanlar üzerindeki etkilerini araştıran, 20. yüzyılda gelişmiş edebiyat ve sinema türü. Bilimkurgu, bilimsel olgu ve ilkelere yola çıkan gelecek tahminleri biçiminde olabileceği gibi, bu olgu ve ilkelere açıkça aykırı düşen, bilim dışı bir nitelik de kazanabilir. Ama her iki bilimkurgu türünde de bilime dayalı bir inandırıcılığın sağlanması gereklidir. Bu açıdan Mary Shelley'nin *Frankenstein*, or *The Modern Prometheus* (1818; *Frankenstein*, 1971) adlı gotik romanı ile Robert Louis Stevenson'ın *Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886; *Dr. Jekyll ile Mr. Hyde*, 1944) adlı yapıtı bilimkurgu türünün öncülleri sayılırken, Bram Stoker'ın *Dracula'sı* (1897; *Drakula. Kan İçen Adam*, 1940) bütünüyle doğaüstü olaylara dayandığı için bilimkurgu romanı sayılmaz.

Bilimkurgunun ortaya çıkışı, çağdaş bilimin gelişmesiyle, özellikle de astronomi ve fizik alanındaki devrimlerle gündeme gelebilmiştir. Bilimkurgu tanımına girmeyen, çok eski bir tür olan fantezi edebiyatı dışında da bilimkurgunun habercisi olan birçok yapıttan söz edilebilir. Ay'a ve başka gezegenlere yapılan düssel gezileri anlatan yapıtlar, Voltaire'in uzay yolculuğuna yer veren *Micromégas*'sı (1752; *Yıldızdan Yıldız Seyahat*, 1909) ve Jonathan Swift'in yabancı garip kültürleri anlatan *Gulliver's Travels*'i (1726; *Gülliver'in Seyahatleri*, 1935) 18. yüzyıldaki örnekler arasındadır. 19. yüzyılda Edgar Allan Poe, Nathaniel Hawthorne ve Fitz-James O'Brien'in öykülerinde bilimkurgu öğelerine rastlanır. Ama gerçek anlamda bilimkurgu, ancak 19. yüzyılın sonuna doğru, Jules Verne'in bilimsel serüven romanları ve H. G. Wells'in bilimsel yaklaşımlı toplumsal eleştiri romanlarıyla ilk ürünlerini vermiştir. Verne'in *De la Terre à la Lune* (1865; *Aya Seyahat*, 1939), *Vingt mille lieues sous les mers* (1870; *Deniz Altında Yirmi Bin Fersah*, 1949) adlı yapıtları ile Wells'in *The Time Machine* (1895; *Zaman Makinesi*, 1945), *The Island of Doctor Moreau* (1896; *Doktor Moro'nun Adası*, 1938) ve *The War of the Worlds* (1898; *Dünyanın Sonuna Doğru*, 1983) adlı romanları bilimkurgunun ilk klasikleri arasındadır.

Bilimkurgunun kendi başına bir tür olarak ortaya çıkması 1926'dan başlatılır. İngilizce'deki *science* (bilim) ve *fiction* (kurgu) sözcüklerinden *scientifiction* terimini ortaya atan Hugo Gernsback(*), bu tarihte *Amazing Stories* adlı ilk bilimkurgu dergisini yayımlamaya başladı. Bu ve buna benzer ucuz popüler dergilerde yayımlanan ve giderek büyük ilgi gören bilimkurgu öyküleri, önceleri ciddi bir edebiyat ürünü

olarak değil, duyguları harekete geçiren ilginç yapıtlar olarak değerlendirildi. 1930'da yayımlanmaya başlayan *Astounding Science Fiction* adlı bilimkurgu dergisinin başına başarılı yayımcı John W. Campbell' in geçmesi ve Isaac Asimov, Arthur C. Clarke ve Robert A. Heinlein gibi yazarların öykü ve romanlarının yayımlanmasıyla birlikte, bilimkurgu ciddi bir edebiyat türü olarak değer kazandı. Aldous Huxley, C. S. Lewis, George Orwell ve Kurt Vonnegut, Jr. gibi bilimkurgu dışında da ürün vermiş yazarların bu alandaki atımları da bilimkurguya saygınlık kazandırdı.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bilimkurgunun okuyucu kitlesinde büyük bir artış görüldü. Türün zengin bir düşünsel boyut kazanması, karakterlerin iyice işlenmesi, gitgide daha çeşitli toplumsal ve psikolojik sorunların vurgulanması, geniş bir okur kitlesinin bilimkurguya ilgi duymasına yol açtı. Bilimkurgu eleştirisi, edebiyat eleştirisinin önemli bir dalı haline geldi. Bilimkurgu özellikle ABD üniversitelerinde bir edebiyat dalı olarak okutulmaya başladı. ABD'de ve uluslararası düzeyde bilimkurgu konferansları düzenlendi. Bilimkurgu meraklılarına yönelik, türün bütün yönlerini ele alan popüler dergiler yayımlanmaya başladı. Bazı bilimkurgu yazarlarına duyulan ilgi bir kült niteliği kazandı ve bilimkurgu yapıtları en çok satan kitaplar listelerine girdi.

1950'lerden sonra bilimkurguda öyküden romana doğru bir kayma oldu. Savaş sonrası dönemin başarılı bilimkurgu yazarları arasında, A. E. Van Vogt, J. G. Ballard, Ray Bradbury, Frank Herbert, Harlan Elli-

Bilimkurgu, ABD ve İngiltere dışında da, özellikle SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde önemli bir gelişme gösterdi. SSCB bilimkurgusunun önemli adları arasında karşı-ütopya türünün öncülerinden Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in yanı sıra, 1960'larda ürün veren İvan Yefremov ile Arkadi ve Boris Strugatski sayılabilir. Polonyalı Stanislaw Lem ise, günümüz bilimkurgu yazarlarının en ünlülerinden biridir.

Radyo, televizyon ve özellikle sinema, bilimkurguyu daha da popüler bir tür haline getirdi. Aslında sinemada 20. yüzyılla birlikte bilimkurgu ürünleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Georges Méliès tarafından gerçekleştirilen Jules Verne uyarlaması *Le voyage dans la lune* (1902; *Aya Seyahat*) gibi filmler, bilimkurgunun sinemadaki ilk örnekleriydi. Frankenstein ile Dr. Jekyll ve Mr. Hyde öyküleri, sessiz sinema sonrası yıllarda başlayıp daha sonra da sık sık ele alınan konular oldu. Fritz Lang'ın 1926 tarihli *Metropolis*'i ise (1985'te yeniden gösterime çıkarıldı) türün klasikleri arasında baş sırada yer alır.

Uzunca bir durgunluk döneminin ardından, atom bombasının etkilerinden ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan uzay araştırmalarından esinlenen filmlerle 1950'lerden başlayarak canlanan bilimkurgu sineması, asıl doruğunu 1960'lar ve sonrasında yaşadı. Jean-Luc Godard'ın filmi *Alphaville, une étrange aventure de Lemmy Caution* (1965; *Alphaville, Lemmy Caution'ın Garip Öyküsü*), François Truffaut'nun Ray Bradbury'den uyarladığı *Fahrenheit 451* (1966; *Değişen Dünyanın İnsanları*), Franklin Schaffner'in Pierre Boulle'den uyarladığı ve daha sonra bir diziye dönüşen *Planet of the Apes* (1968; *Maymunlar Cehennemi*) gibi filmlerin ardından Stanley Kubrick, Arthur C. Clarke uyarlaması 2001: *A Space Odyssey* ile (1968; 2001: *Uzay Yolu Macerası*) hem sinema sanatının, hem de bilimkurgu sinemasının dönüm noktalarından biri olan başyapıtını verdi. Andrey Tarkovski de 1972'de Stanislaw Lem'in romanından uyarladığı *Solaris*'i (1972) çekti.

Sinema tekniğinde ulaşılan ileri aşamalar, özel efektlerin olağanüstü gelişmesi, özellikle ABD'nin geniş olanaklar sağlayan stüdyolarında ilginç bilimkurgu örneklerinin doğmasına yol açtı. Üst üste hasılat rekorları kıran 1970'ler ve 80'lerin bu büyük bütçeli yapımları arasında George Lucas'ın *Star Wars* (1977; *Yıldız Savaşları*), Steven Spielberg'in *Close Encounters of the Third Kind* (1977; *Tehlikeli İlişkiler*), Robert Wise'in *Uzay Yolu* adlı televizyon dizisinden perdeye aktardığı *Star Trek* (1979; *Uzay Macerası*), Irvin Kershner'in *Yıldız Savaşları*'nın devamı olarak çektiği *The Empire Strikes Back* (1980; *İmparator*), Spielberg'in *E.T.* (1982; *E.T.*) ve Richard Marquand'ın *Yıldız Savaşları* dizisinin üçüncüsü olan *The Return of the Jedi* (1983; *Jedi'nin Dönüşü*) adlı filmleri sıralanabilir.

Bilimkurgunun tarihini anlatan kitaplar arasında Brian Aldiss'in *Billion Year Spree* (1973; *Milyar Yıllık Cümbüş*), Robert E. Scholes ile Eric S. Roblein'in *Science Fiction: History, Science, Vision* (1977; *Bilimkurgu: Tarih, Bilim, Düş*) adlı yapıtları vardır. Samuel R. Delany'nin *Jewel-Hinged Jaw* (1977) adlı kitabı, bilimkurguya eleştirel yaklaşımlar getirir. Darko Suvin'in *Metamorphoses of Science Fiction: On The Poetics And History of a Literary Genre* (1979; *Bilimkurgunun Değişimleri: Bir Edebiyat Türünün Tarihi ve Poetikası Üzerine*) adlı yapıtı, bilimkurgunun olanaklarını

ve etkilerini ele alan kapsamlı bir kuramsal çalışmadır. John Baxter'in *Science Fiction in the Cinema* (1970; *Sinemada Bilimkurgu*) adlı yapıtı, bilimkurgu sinemasının tarihini ele alır. Türkçede konuya eğilen bir çalışmada, Ünsal Oskay'ın *Çağdaş Fantaziya: Popüler Kültür Açısından Bilim Kurgu ve Korku Sineması* (1982) adlı kitabıdır. Atilla Dorsay'ın *Beyaz Perdede Kırmızı Filmler* (1986) başlıklı kitabının bilimkurgu sinemasına ayrılan bölümü, yazarın bilimkurgu filmleri üzerine yazmış olduğu eleştiri yazılarını içerir. Ayrıca bak. ütopya.

bilimlerin birliği, mantıksal olguculuk çerçevesinde bütün bilimlerin aynı dili, aynı yasaları ve aynı yöntemi ya da bu öğelerden en az bir ya da ikisini paylaştığını öne süren öğretidir. Bir grup bilim adamı ve felsefecinin oluşturduğu. 1920'ler ve 1930'larda Viyana'da düzenli olarak bir araya gelen Viyana Çevresi'nde (*) doğdu. Rudolf Carnap ile Otto Neurath çevresinin önde gelen üyeleriydi. Viyana Çevresi, *Einheitswissenschaft* (Bilimlerin Birliği) başlığı altında bir dizi monografi çıkardı, daha sonra da *Journal of Unified Science* adlı dergi ile *International Encyclopedia of Unified Science*'i (Uluslararası Birleşik Bilimler Ansiklopedisi) yayımladı. Bilimlerin birliği savının değişik biçimleri, bugün de pek çok bilim felsefecisi tarafından savunulmaktadır.

Bütün bilimlerin ortak bir dili paylaştığı savı, iki anlama gelebilir: 1) Mantıksal olguculara göre bütün bilimsel terimler, dolaysız deneyim ya da algıyı betimleyen bir dizi temel önerme ya da protokol önermeler (*) biçiminde yeniden ifade edilebilir ya da bu önermeler indirgenebilir. 2) Daha sonra ortaya çıkan bir görüşe göre de, bütün bilimsel terimler fizik terimlere indirgenebilir. Bilimsel önermeler, nesnel olarak var olan, doğrudan gözlemlenebilen olgu durumlarını ya da olayları betimlemelidir. Gerçekliğin bütün düzenliliklerinin türetililebileceği tek bir fiziksel öncüller öbeği bulunmalıdır.

Bilimsel yasaların birliği, değişik bilimlerdeki yasaların, belirli bir temel yasalar öbeğinden, genellikle de fizik yasalarından tümdengelim yoluyla çıkarsanabileceği anlamına gelir.

Yöntem birliği ise, önermeleri sınama ve temellendirme işlemlerinin değişik bilimlerde temelde aynı olduğu anlamına gelir. Örneğin canlı toplulukları inceleyen bir biyoloji bilgininin izlediği işlemler temelde bir kuramsal fizikçinin izlediği işlemlerden farklı değildir.

bilimsel kuram, nesnelerde ve olaylarda var olduğu gerek gözlenmiş gerek öngörül-müş düzenliliklere ilişkin bir grup deneysel yasayı, insan imgeleminden bilimsel bir ussallık içinde açıklamayı amaçlayan geniş kapsamlı sistematik düşünsel yapı.

Bilim adamı, nesneleri ve olayları açıklayabilmek için 1) özenli gözlem ya da deneylerden, 2) bulduğu düzenliliklerle ilgili kayıtlardan ve 3) sistematik açıklayıcı şemalardan (kuramlar) yararlanır. Düzenliliklerle ilgili önermeler, ancak doğru oldukları sürece, nesneler ya da gözlenen özellikleri arasındaki sürekli ilişkileri dile getiren birer deneysel yasa olarak görülebilir. Deneysel yasalar, olgulardaki düzenliliği ortaya çıkararak bilim adamının merakını doyurduğu ölçüde, bilim adamı da bu yasaların neden geçerli olduğunu açıklayabilecek sistematik bir şema, yani bilimsel bir kuram oluşturabilir.

Stanley Kubrick'in 2001: Uzay Yolu Macerası (1968) filminden bir sahne
ABC Ajansı

son, Paul Anderson, Samuel R. Delany, Ursula K. LeGuin, Frederik Pohl ve Brian Aldiss sayılabilir. Bu yazarlar, yeryüzünde gelecekte kurulacak toplumlara ilişkin hem iyimser, hem de kötümser tahminlerde bulundular. Gezegenlerarası yolculuğu olanaklı kılacak güçlü teknolojik gelişmelerin sonuçlarını inceledikleri gibi, başka dünyalarda bulunduğu varsayılan yaşam ve toplum biçimlerini zengin bir düş gücüyle ele aldılar.

Deneyisel yasalar ile bilimsel kuramlar birçok yönden birbirinden ayrılır. Deneyisel yasalar, kullanılan her terimin anlamını belirlemeyi sağlayacak, oldukça açık, gözleme dayalı kuralları içerir; dolayısıyla her yasa, bu terimlerin imlediği nesneleri ve özellikleri dikkatle gözleyerek sıranabilir. Kaldı ki bu yasalar, daha başlangıçta, gözlenen ilişkilerden yola çıkan birer genelleme ya da şemalama biçiminde oluşur. Oysa ilke olarak, bilimsel kuramların bazı terimleri, gözlenmiş olmayan nesneleri imler. Dolayısıyla bilimsel kuramlar insan zihninin ürünü, imgeleme dayalı birer yapılanmadır; gözlemlerin olduğu kadar felsefi ve estetik yargıların da ürünüdür. Bilimsel kuram, gözlemden kaynaklanan bilgilere dayanır, ama bu bilgilerin tümevarım yoluyla genelleştirilmesinden ibaret değildir. Öte yandan, bilimsel kuramların yasalar ile aynı temeller üzerinde sıranması ve doğrulanması da olanaksızdır. Deneyisel yasalar, gözlenebilir küçük bir nesneler kümesindeki birliği sağlayan belirli bir ilişkiyi dile getirir; alanı çok daha geniş olan bilimsel kuramlar ise, bir yandan bir dizi deneyisel yasayı açıklarken, bir yandan da henüz ortaya çıkarılmamış başka yasaları öngörür.

Bilimsel kuram, deneyisel yasaların tüm-dengelem yoluyla birer teorem gibi çıkarılabileceği bir postülatlar sistemi (öncüller kümesi) olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre her bilimsel kuram, aksiyomlardan, kuruluş kurallarından, aksiyomlardan çıkarımda bulunabilmek için gerekli kurallardan ve kullanılan sembelleri deneyisel düzlemde yorumlamaya yönelik tanımlardan oluşan soyut, mantıksal bir biçim içinde sunulabilir. Ama uygulamada, böyle özenle kurulmuş kuramlara çok ender rastlanır.

Bir kuramın, daha önceki bilimsel görüşlere ya da düş gücünün kolaycılığına dayanan yorumları genellikle o kuramın özgün bir parçası sayılmaz. Ama sağduyuyla kullanıldığında, bu tür yorumlar da kuramın daha iyi kavranmasına yardımcı olur; yeni uygulamalara, düzeltilmesi gereken noktalara ışık tutar; özellikle yasaların çok karmaşık olduğu durumlarda, kuramlar ile açıkladıkları yasalar arasında bağlantı kurulmasını sağlar.

Bilimsel kuramların gücü, iki temel özelliğinde yatar: 1) Bu kuramların soyut biçimleri pek çok değişik yoruma olanak verir; 2) bilimsel kuramlar denetimli bir biçimde hipotetik varlıklardan yararlanırlar. Bu iki özellik, bilimsel kuramlara, insanın doğanın düzenliliklerini anlama çabasında onları güçlü birer araç kılan esnekliği kazandırır.

bilin, BİLİKROM olarak da bilinir, bazı porfirinlerin metabolizma ürünü olarak canlılarda oluşan sarı, yeşil, kırmızı ya da kahverengi ametal bileşikler dizisinden biyolojik pigmentlerin (biyokrom) ortak adı. Özellikle memelilerin safra pigmentlerinde bulunan bilinlere omurgasızlarda, evrimin alt basamaklarındaki omurgalılarda, kırmızı alglerde ve yeşil bitkilerde de rastlanır. Bilin pigmentleri yalnızca bazı hayvansal dokulara ya da ürünlere rengini vermekle kalmaz, yeşil bitkilerdeki birçok fotoperiyodik süreçte birinci dereceden, kırmızı alglerdeki fotosentez süreçlerinde ise yardımcı pigment olarak rol oynar.

bilina, Rus edebiyatında, öykülü kahramanlık şiirinin geleneksel biçimi. Sözlü edebiyatın parçası olan bilina, 20. yüzyılda da bir edebiyat geleneği olarak varlığını sürdürmektedir. En eski bilinalar Prens

I. Vladimir ve maiyetinin gösterdiği kahramanlık çevresinde, 10-12. yüzyıllar arasında Kiev kentinin altın çağını anlatan bir şiir dizisi içinde yer alır. Bu şiirlerin en gözde kişilerinden biri, Kiev Ruslarını Tatar hanlarına karşı savunan Muromlu Kazak kahraman İlya'dır. Günümüzde Kiev çevresindeki köylerde artık bilinmeyen bu eski şarkıların, 19. yüzyılda Rusya'nın Avrupa'daki bölümünün kuzeybatı bölgelerinde, Onega Gölü çevresinde yaşayan köylülerce okunduğu saptanmıştır. Bu kahramanlık şarkıları ayrıca Sibirya'nın uzak kuzeydoğu bölgelerinde de bilinmektedir.

Rusya'nın birçok yöresinden derlenmiş, Ukrayna ve Rus tarihinin değişik dönemlerini anlatan çok sayıda bilina vardır. Bunlardan bazıları IV. İvan (Korkunç) ve I. Petro (Büyük) dönemlerindeki olayları ya da Stenka Razin ve Pugaçov gibi Kazak ayaklanmacıları konu alır. 20. yüzyıla ait "Lenin Öyküsü" adlı bilina, Rus Devrimi'nin başlıca olaylarını tipik bir kahramanlık öyküsü biçiminde anlatır. Bilinalar, genellikle resmi tarihle gelişen olay ve duygulara yer veren bir halk tarihi oluşturur. Bilinalar, profesyonel saray müzikçilerinin söylediği şarkılardan türemiş olabilir. Ama günümüzde köylüler ve halk arasında söylenip ağızdan ağıza dolmaktadır. Okuryazarlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, bilina geleneği giderek ortadan kalkmaktadır.

bilinç, felsefede, öznenin kendisini kendisi olarak tanıdığı ve nesnesinden ayırt ettiği durum ya da edim; psikolojide, bireyin kendi ruhsal etkinliğiyle ilgili dolaysız bilgisi.

İlk görüşler. 19. yüzyıl başlarında kavram değişik açılardan ele alındı. Bazı felsefeciler bilinci, fiziksel dünyayı oluşturan maddi töden tümüyle ayrı bir çeşit töz ya da "zihinsel madde" olarak düşündüler. Bazıları da, hayvanlarla insanları aşağı yaşam biçimlerinden ayıran, duym ve istençli devinimle tanımlanan bir nitelik olarak değerlendirdiler; aynı zamanda hayvanlarla insanların normal uyanıklık durumları ile uyku, koma ya da anestezi sırasındaki durumları arasındaki farkı betimlediler (bu sonuncu durum bilinçsizlik olarak tanımlanmıştı). Kavramın öbür tanımları arasında, bilincin, zihnin bir ilişki biçimi ya da doğadaki nesnelere yönelik bir eylemi olduğu ve ilk deneyisel felsefecilerin "idea"larını andıran, temelde zihinsel "duyu verileri"nden oluşan, sürekli bir alan ya da akış olduğu görüşleri de vardır.

Konuyla ilgilenen ilk yazarların çoğu bilinci incelemek için gözlem (işleyiş yasalarını ortaya çıkarmak amacıyla insanın kendi zihnini gözlemesi) yönteminden yararlandılar. Doğayı oluşturan tözü bilincin içiğinden ayıran dualist felsefe için gözlem, psikolojinin temel yöntemidir. Bu nedenle, birçok felsefecinin yanı sıra Wilhelm Wundt, Oswald Külpe ve E. B. Titchener gibi, deneyisel psikolojinin 19. yüzyıldaki öncülerini de içgözlem en önemli araştırma yöntemi durumundaydı. Ama eğitilmiş gözlemcilerin bile, farklı önyargıları nedeniyle laboratuvardaki temel gözlemler üzerinde çoğu kez görüş birliği sağlayamadıklarının anlaşılması, yöntemin yetersizliğini ortaya çıkardı.

Davranışçı görüş. Öncülüğünü Wundt'un yaptığı psikolojik yaklaşım, içgözlem aracılığıyla bilincin içeriğini incelemeye çalışırken, evrim kuramının yol açtığı işlevselci psikoloji de bilincin ne olduğu yerine "ne için" olduğunu, bir başka deyişle, organizmanın çevresiyle uyum sağlamaya yönelik etkileşimlerinde bilincin işlevini araştırmak-

taydı. Ama içgözlemin tutarlı yasalar ortaya koymadaki başarısızlığı, zamanla zihinsel durumların tümünün bilimsel araştırmaların dışında tutulmasına neden oldu. Temelde ABD'li psikolog J. B. Watson'ın 20. yüzyılın başlarındaki çalışmalarıyla kaynaklanan davranışçı psikolojide bilinç, insan davranışının nesnel incelenmesinde bilim dışı bir kavramdı ve ilkesel olarak araştırmalarda dikkate alınmadı. Yeni davranışçılar ise bilinç gibi zihinsel durumlara karşı daha açık görüşlü bir tutum aldılar.

Nörofizyolojik mekanizmalar. Bilincin beynin işlevine bağlı olduğu eski çağlardan beri bilinir. Bilincin sinirsel mekanizmaları ayrıntılı bir biçimde anlaşılmış olmamakla birlikte, bilinç durumlarıyla beyin işlevleri arasında bağlantı olabilir. Uyanıklık ya da tepki gösterme düzeylerine dayalı bilinç düzeyleri, beynin elektroensefalografya kaydedilen biyo elektrik etkinliğiyle (beyin dalgaları) bağlantılıdır. Tam uyanık bilinç durumunda beyin dalgaları grafiği, düşük genlik ya da voltajdaki hızlı ve düzensiz dalgalarla oluşur. Buna karşılık, bilincin en alt düzeyde olduğunun söylenebileceği uyku sırasında beyin dalgaları, çok daha yavaş ve yüksek genliktedir; çoğu kez de, genliğin devirli olarak yükseldiği patlamalar biçiminde görülür.

Gerek bilincin davranışsal düzeyleri, gerek bunlarla bağlantılı beyin dalgaları, beyin sapının ağsı oluşum adı verilen bölgesinin işleviyle ilgilidir. Ağsı oluşumun çıkan bölümünün uyanılması, uyuyan bir kediye tam uyanık duruma getirir ve aynı zamanda beyin dalgalarına da uyanıklık örüntüsünü kazandırır.

Esken, bilincin ve yüksek zihinsel süreçlerde rol oynayan nörofizyolojik mekanizmaların beyin kabuğunda bulunduğu sanılırdı. Ama beyin kabuğunun duyuusal deneyim örüntülerini bütünleştirme ve devinin örüntülerini düzenleme gibi daha uzmanlaşmış işlevleri üstlenmiş olması, ağsı oluşumun çıkan bölümünün ise bilinçle yakından ilgili sinirsel yapıları temsil etmesi daha olasıdır.

Gene de, beyin sapı ağsı oluşumu bilincin merkezi olarak nitelendirilmemelidir. Beyin kabuğu ve beynin öbür bölgeleri ile yaygın bağlantıları bulunan bu sistem, işleyiş bütünleştirici bir merkez rolündedir. *Ayrıca bak.* bilinçdışı; içgözlem.

bilinç akışı, roman ve öykülerde kullanılan bir anlatım tekniği. Bireyin bilinci üzerinde kalıcı etki bırakan, ussal düşüncelerle birlikte onun bilincinin bir parçası olan çok sayıda görsel, işitsel, bedensel ve bilinçaltı izlenimi söze dökmek için başvurulan bir tekniktir. Terimi ilk kez psikolog William James *The Principles of Psychology* (1890; *Ruhîyat*, 1933, 1937, 2 cilt) adlı yapıtında kullandı. 20. yüzyılda psikolojik romanın gelişmesiyle birlikte kimi yazarlar karakterlerinin yalnızca ussal düşüncelerini vermek yerine, onların bilinç akışını bütünüyle yalamaya çalıştılar. İnsan zihnini bütün zenginliği, hız ve inceliğiyle yansıtmak isteyen yazarlar, birbirinden kopuk düşünceleri, dilbilgisi kurallarına uymayan tümce parçalarını ve tek tek sözcüklerin, imge ve düşüncelerin serbest çağrışımlarını iç içe sıraladılar.

Bilinç akışı romanlarında çoğu kez iç monolog(*) tekniği kullanılır. Bunların en iyi örneği James Joyce'un *Ulysses* (1922) adlı romanıdır. Joyce, romanın kişileri Leopold ve Molly Bloom ile Stephen Dedalus'un iç dünyalarını karmaşık bir anlatımla aktarmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde Viyana'daki ortamı yeniden yaratmak için bilinç akışı tekniğine başvuran Arthur Schnitzler'in *Leutnant Gustl* (1901; Teğmen

Gustl) adlı yapıtı, bu türün ilk örneklerinden biri sayılır. William Faulkner da *The Sound and the Fury* (1929; *Ses ve Öfke*, 1965) adlı romanında, Compson ailesinin üç üyesinin yaşadıkları ya da anımsadıkları olaylar karşısındaki bölük pörçük izlenimleriyle tepkilerini bilinç akışı tekniğiyle aktarmıştır. Türk romanında bilinç akışı tekniğinin en yetkin örneklerinden birini, *Tutunamayanlar* (1971-72, 2 cilt) adlı yapıtıyla Oğuz Atay vermiştir.

bilinçaltı bak. bilinçdışı

bilinçdışı, bir bireyin, kendisi farkına varmaksızın gelişen zihinsel etkinlikler bütünü. Genellikle bilinçdışı ile aynı anlamda kullanılan bilinçaltı terimi kimi zaman bilinçdışının bir bölümünü, kimi zaman da bilinçöncesini karşılar. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, bilinçdışı süreçlerin, kişi bunların farkına varmadan bile davranışını etkileyebileceğini ileri sürer. Freud ve izleyicileri, rüyaların ve dil sürçmelerinin, gerçekte doğrudan yüz yüze gelinemeyecek kadar tehdit edici bilinçdışı içeriklerin üstü örtülü örnekleri olduğu kanısındadırlar.

Bilinçdışı kavramı Freud'dan önce de birçok düşünürce ele alınmıştır. "Bilinçdışı felsefesi" olarak tanınan Alman metafizikçi Eduard von Hartmann 1870'te bu konuda bir yapıt yayımlamış, birbirleriyle çelişkili iki düşünce akımı olan usulculuk usduşıcılığı, bilinçdışı zihnin oynadığı merkezi rolü vurgulayarak bağdaştırmaya çalışmıştı. Gene de, bilinçdışı kavramından algılamayla ilgili olarak sınırlı bir biçimde yararlanan Leibniz dışında, Freud'dan önceki düşünürlerin büyük çoğunluğunun, bilinçdışı zihinsel olguların mantık açısından olanaksızlığı görüşünde birleştikleri söylenebilir. Örneğin ilk deneyisel psikoloji bilgini Wilhelm Wundt gibi bazı kuramcılar, bilinçdışı süreçlerin rolünü yadsır ve psikolojiyi bilinç durumlarını inceleyen bir bilim olarak tanımlar. Bununla birlikte, bilinçdışı zihinsel etkinliklerin varlığı yeterince kanıtlanmış görünmekte ve bu kavram çağdaş psikiyatride önemini korumaktadır.

Freud farklı bilinç düzeyleri arasında ayırım yapmıştır. Dolaysız ayırt etme alanı içinde yer alan etkinlikler için bilinçli terimini kullanır; örneğin bu ansiklopedi maddesini okumak bilinçli bir eylemdir. Ayırt etme okuyucuya kolaylıkla getirilebilen bilgilerin bellekte tutulması bir bilinçöncesi etkinliktir; örneğin insan ev adresini düşünür (bu konuda bilinçli) olmayabilir, ama sorulduğunda hemen anımsayabilir. Belirli bir anda çaba gösterildiği halde anımsanmayan, ama daha sonra anımsanabilen bilgiler ise, bilinçdışı düzeyde saklanır. Örneğin, olağan koşullarda insan çocukken bir dolaba kapatılmış olduğunu bilmeyebilir, ama hipnoz altında bu deneyimi canlı bir biçimde anımsayabilir.

İnsanın deneyimleri bir başkası tarafından doğrudan gözlenemediğinden (örn. bir başkasının baş ağrısı duyulamadığından), bu bilinç düzeylerini nesnel olarak inceleme, çıkarsamaya dayalıdır. Bir başka deyişle, araştırmacı olsa olsa karşısındakinin "bilinçsizmiş gibi" ya da "bilinçliymiş gibi" davranışını söyleyebilir.

Bilinçdışı etkinliklerin kökenini ve anlamını yorumlama çabaları, büyük ölçüde Freud ve izleyicilerinin geliştirdiği psikanalitik kurama dayanır. Örneğin birçok nevroz belirtisinin kökeninin, "bastırma" adı verilen bir süreç aracılığıyla bilinçten uzaklaştırılan çatışmalarla bağlı olduğu ileri sürülür. Psikofizyolojik işlevlere ilişkin bilgiler arttıkça, birçok psikanalitik düşüncenin merkez sinir sisteminin etkinlikleriyle ilgili

olduğu görülmektedir. Belleğin fizyolojik temelini, beyin hücrelerinin içindeki kimyasal değişikliklerde bulunabileceği şu gözlemlerden çıkarsanmaktadır: 1) Hasta ameliyat masasında bilinçli durumdayken doğrudan beyin kabuğunun uyarılması, uzun süredir unutulmuş (bilinçdışı) deneyimleri yeniden bilinç düzeyine getirebilmektedir; 2) beyin belirli bölümlerinin ameliyatla çıkarılması, görüldüğü kadarıyla, bazı deneyimlerin bellekte tutulmasına son vermektedir; 3) beyin ağsı oluşum ya da hareketi getirici ağsı sistem adı verilen bölümünün elektriksel uyarımı, bilinçdışı ya da bilinçöncesi bilgilerin farkına varılma olasılığını genelde artırmaktadır. Ayrıca, beyne kan aktarımı kuramı olarak adlandırılan görüşe göre, beyin farklı bölümlerini besleyen kan miktarındaki değişiklikler, bilinçdışından bilinçli etkinliklere geçişe aracı olmaktadır. Bu biyopsikolojik araştırmalar, bilinçdışına ilişkin psikanalitik görüşlere yeni bir ışık getirmiştir. Bazı bilim adamları bilinçdışını, insanın çocukluktan toplumsallaşmaya geçiş sürecinde ayırma yapmadığı tüm ruhsal mekanizmalar olarak ele alırlar. Dürtüler, kişilik özellikleri, davranış kalıpları ve ilişki kurma biçimlerinin yanı sıra dil ve içselleştirilmiş toplum kuralları da bu yapıda yer alır. Ayrıca bak. psikanaliz.

bilirkişi, bir davada ortaya çıkan bir maddi olgunun değerlendirilmesinde, özel bilgisi ya da uzmanlığı nedeniyle mahkemeye yardımcı olmak üzere görevlendirilen kimse. Bilirkişilik, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu (HMUK) ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda (CMUK) ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

Hukuk muhakemeleri usulünde bilirkişiye başvurulmasına gerek olup olmadığına yargıcın kendi takdirine göre karar vermesi öngörülmüş olmakla (HMUK m. 275) birlikte, mevzuat bazı hallerde bilirkişiye başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Örneğin eşlerden birinin akıl hastası olması nedeniyle gerçekleşen boşanmada, iyileşme olanağının bulunmadığının bilirkişi raporuyla saptanması zorunludur (Medeni Kanun [MK] m. 133). Akıl hastalığı ya da akıl zayıflığı yüzünden verilmiş olan hacir kararının kaldırılması, hacir için bir neden kalmadığını gösteren bilirkişi raporuyla bağlıdır (MK m. 418). Ayrıca 4 Kasım 1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 15. maddesine göre, kamulaştırma bedeline malik tarafından yapılan itiraz üzerine mahkeme, valilikçe onanmış bilirkişi listesinden yer alan kişilere başvurmak zorundadır.

Hukuk muhakemeleri usulünde, davanın tarafları bilirkişi seçiminde anlaşabilirlerse, yargıç incelemeyi tarafların seçtikleri bilirkişilere yaptırır. Taraflar bilirkişi seçiminde anlaşamazlarsa, bilirkişi yargıç tarafından seçilir (m. 276). Yargıç bilirkişi raporunu serbestçe değerlendirir ve yeterince kanaat verici bulmazsa, işi yeni bir bilirkişiye havale edebileceği gibi (m. 284), kararını başka bir bilirkişiye başvurmadan da verebilir.

Ceza muhakemesinde yargıcın hüküm verirken kullandığı araçlardan biri "delil", öbürü "norm"dur. Yargıç "delil"lere bakarak geçmişte yaşanmış bir olayı öğrenir, "norm"lara bakarak da bu olayın suç oluşup oluşup oluşmadığını saptar. Ama delillerin değerlendirilmesi çoğunlukla teknik bilgiyi gerektirir. Örneğin bir parmak izini yargıç görse de, kime ait olduğunu açıkça belirleyemez. Bu teknik bilgiye sahip olsa bile, hükme temel oluşturacak bilgilerin duruşmada tartışılması gerektiğinden, kendi bilgisini kullanamaz. Yasa yukarıdaki ge-

rekçelerle "çözümü özel veya teknik bir bilgiyi gerektiren hallerde" (CMUK m. 66) bilirkişinin görüşünün alınabilmesine izin vermiştir. Ama yargıçlık mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgi ile çözümlenebilecek konularda bilirkişi görevlendirilemez.

Yasa, sanığın bilincinin incelenmesi (CMUK m. 66/74), ölünün adli muayenesi (CMUK m. 79/1) ya da otopsi yapılması (CMUK m. 83) gibi bazı hallerde bilirkişi incelemesini zorunlu kılmıştır. Bilirkişiye başvurma yetkisi kural olarak mahkemeye ve yargıca verilmiş bulunmakla birlikte, gecikmesinde tehlike olan hallerde savcı da bilirkişiye başvurabilir (CMUK m. 66/2). Sanık da bilirkişi davet edebilir (CMUK m. 212, 215, 232). Öğretide sanığın bilirkişisine "teknik müşavir" denmektedir.

Yasada bir de "resmî bilirkişilik" kurumu kabul edilmiştir. Adli Tıp Kurumu, adli tabipler, Yüksek Sağlık Şurası, (madeni paralarda kalplık iddiasında) Darphane, (müstehtenlikte) Küçükleri Muzır Nesniyattan Koruma Kanunu'na göre Başbakanlık bünyesinde oluşturulan kurul, Türk Ceza Kanunu'nun 426/427 ve 428. maddelerinde tanımlanan suçlarda resmî bilirkişilik yapmakla görevlidir (1986/3266 sayılı kanunla değişik 1927/1117 sayılı kanun m. 2).

Türkiye'de yargıçların hukuki bilgi ile çözebilecekleri hallerde dahi bilirkişiye başvurdıkları ve dosyanın bilirkişi elinde uzunca zaman kaldığı göz önünde tutularak 1985'te Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle bilirkişi raporunun iki ay içinde verilmesi zorunluluğu getirilmiş, buna uymayanlar hakkında da masrafları ödeme ve 5 bin liradan 10 bin liraya kadar hafif para cezası, ayrıca raporu vermeye zorlama amacıyla da, dava hakkında hüküm verilinceye değin ve her halde altı ayı geçmemek üzere hapis cezası kabul edilmiştir (CMUK m. 75).

Gerek hukuk, gerek ceza muhakemeleri usulünde bilirkişilerin tarafsızlığının sağlanabilmesi için yargıçlar hakkında red nedenlerine dayanarak bilirkişilerin de reddolunabilmesi kabul edilmiştir (HMUK m. 277; CMUK m. 66-67).

Bilirkişi olarak görevlendirilen bir kimse, kural olarak bilirkişiliği kabule zorunlu olmamakla birlikte, şu kimseler için gerek hukuk, gerek ceza yargılamasında bilirkişilik görevini kabul etme yükümlülüğü vardır: 1) Bilgisine başvuru konuyu bilmeksizin meslek ya da sanatını icra edemeyecek olan kimseler (örn. mühendisler, hekimler, ebeler), 2) resmi bilirkişiler, 3) önceden adliyeye başvurarak bilirkişilik yapmaya hazır olduklarını bildirmiş olanlar.

bilirubin, omurgalıların karaciğerinden salgılanan ve dışkıya kendine özgü rengini veren, kahverengimsi kan renkte safr pigmenti. Bilirubin, alyuvarlardaki hemoglobinin yıkım (katabolizma) sürecinin son ürünü olarak kemik iliği hücrelerinde ve karaciğerde oluşur. Oluşan bilirubin miktarı, parçalanmış alyuvar sayısı ile doğru orantılıdır ve günde 0,5-2 gr arasında değişir. Bilinen herhangi bir işlevi olmayan bilirubin, dölütün beyne zehir etkisi yapabilir.

Kan dolaşımındaki bilirubin genellikle serbest (eşlenik olmayan) haldedir ve albumin denen kan proteinlerine bağlı olarak taşınır. Karaciğere ulaştığında, glikozdan türeyen glikuronik asitle eşleşir (eşlenik bilirubin) ve yoğunluğu kan plazmasındaki 1.000 katına çıkar. Bilirubinun büyük bölümü karaciğerden safra kesesine geçer; orada

daha da yoğunlaşarak safranin öbür bileşenleriyle karışır. Bilirubin safra taşlarının oluşmasına yol açabildiği gibi, safra kesesi ne yerleşen bazı bakteriler de eşlenik bilirubini yeniden serbest bilirubin ve glikuronik asit halinde ayrıştırabilir. Serbest duruma geçen bilirubindeki kalsiyum, pigment ya da safra taşı halinde çökerek, karaciğer, safra kesesi ve incebağırsak arasındaki safra kanalını tıkayabilir. Böyle bir tıkanıklık söz konusu olduğunda, eşlenik bilirubin kan dolaşımına karışır ve deri sarı bir renk alır (bak. sarılık).

Olağan ve normal koşullarda ise, eşlenik bilirubin safra kesesinden ya da karaciğerden incebağırsağa geçerek, buradaki bakteriler tarafından mezobilirubinogen ve ürobilinojene indirgenir. Ürobilinojenin bir bölümü incebağırsakta emilerek yeniden kan dolaşımına karışırken, geri kalan bölümü de ya karaciğere döner ya da idrar ve dışkıyla vücuttan dışarı atılır. İnsanda, bilirubin karaciğere ulaşınca kadar serbest halde bulunduğu sanılmaktadır. Köpek, koyun ve farelerin karaciğerlerinde bilirubin bulunmasına karşın, kan dolaşımında bilirubine rastlanmaz.

bilis, bilme edimini oluşturan süreç. Ayrıldında olma ve yargı yetilerini de kapsar. Bilginin yapısı ve bilen zihin ile dış gerçeklik arasındaki ilişki, ilköğrenimden ya da filozoflarca ayrıntılı biçimde tartışılmıştır. Bilis ve bilişsel gelişme, ayrıca pek çok değişik yaklaşım ve yorumun da konusu olmuştur. Bilis sürecinin öğrenme ve davranış üzerindeki etkileri, psikolojinin konusunu oluşturur.

Çağdaş bilis kuramında başlıca iki yaklaşım ayırt edilebilir. Bilgi işlemi yaklaşımı, düşünceyi ve usavurma süreçlerini açıklamak amacıyla, insan zihnini, çeşitli programlara göre bilgi edinmek, bilgiyi işlemek, depolamak ve kullanmak üzere tasarlanmış gelişkin bir bilgisayar sistemi olarak ele alır.

İkinci yaklaşım İsviçreli psikolog Jean Piaget'in(*) çalışmalarıyla dayanır. Piaget, bilişsel uyum sağlamada iki temel süreci, özümseme ve uyarlanma süreçlerini ayır eder. Özümseme sürecinde birey, önceki deneyimlerine dayalı içsel bir model açısından gerçekliği yorumlar. Uyarlanma terimi ise, gerçekliği uyum göstermek için gerekli mekanizmaların geliştirilmesi yoluyla bu içsel modelin değişmesi sürecini belirtir. Piaget'e göre, tasarimsal düşünce toplumsal bir dille değil, daha sonra öğrenilecek dile temel oluşturan özgün semgelerle başlar. ABD'li psikolog Jerome S. Bruner bilişsel sürecin, dış dünyayı tasarımıyla üç değişik kipten etkilendiğini öne sürerek Piaget'in kuramını genişletmiştir. Bu kipler eylem aracılığıyla tasarımıyla, görsel ve zihinsel imgeler aracılığıyla "ikonik" tasarımıyla ve dil aracılığıyla simgesel tasarımıyla tasarımıyla.

bilisim, ENFORMATİK olarak da bilinir, bilginin saklanması ve iletilmesini konu alan akademik ve mesleki disiplin. Bilginin işlenmesine (saklanması, denetlenmesi ve yeniden elde edilmesi) yardımcı yöntem ve aygıtların geliştirilmesine yönelik olarak kütüphanecilik, dilbilim, sibernetik, veri işlem gibi çeşitli disiplinlerin kavram ve yöntemleri ile bazı teknolojileri bir araya getirmeyi amaçlar.

Bilginin zaman içinde aktarımı, belge (doküman) olarak adlandırılan bir bilgi saklama ortamının varlığını gerektirir. "Belgeleme" (dokümantasyon) terimi de buradan kaynaklanır. "Belgeleme" ayrı bir disiplin

olarak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, deneysel araştırmalardaki gelişmelere koşut olarak ortaya çıktı. Bilimsel raporların yayımlanma ortamı olan süreli yayınların ve dergilerin yaygınlaşmasıyla birlikte bu disiplin de gelişti. Kitapların kataloglama ve sınıflama yoluyla denetlenbilmesine karşılık, süreli yayınlar için değişik denetleme biçimlerine ve yöntemlerine gereksinim vardı. Bunlar arasında çeşitli kaynaklarda yayımlanmış birincil önemdeki bilgileri araştırmacı için bir araya getiren dizinler ve özetler sayılabilir.

Bilgiye erişilmesi ve bilginin dağıtılması için gerekli olan ve belgelerin yerini tutacak uygun bir araçlar sisteminin geliştirilmesi, bilişimcilerin çabalarını yoğunlaştırdıkları bir konu olagelmıştır. Belgelerin yerini tutacak bu araçlar arasında anahtar (tanıtıcı) sözcükler, dizinler, özetler, mikrokopyalar vb vardır. Çabaların yoğunlaştığı bir başka alan da sınıflama sistemleri olmuştur. Bunlar aşamalı (hiyerarşik) yapıya dayanan sınıflama, bağlantılı (koordinat) sınıflama ve sözcük ilişkilerine dayanan istatistiksel sınıflama sistemleridir. Bu ve öteki ilgi alanlarında bilisim, mevcut teknolojinin en verimli kullanımını ve yeni tekniklerin geliştirilmesini amaçlamıştır. Bilgisayar, mikroform ve laser teknolojisi gibi çağdaş bilgi saklama sistemlerinin geliştirilmesinin ardından, bilişimciler çabalarını bilginin saklanması ve bilgiye erişilmesi konularından çok, özellikle bilginin yönetilmesi ve işlenmesi konularına yöneltmişlerdir.

Bu gelişmelerin sonunda bilisim, bugün neredeyse tümüyle belgelemenin yerini almış durumdadır. Günümüzde tıp merkezleri, dizinleme ve özetleme hizmeti veren kuruluşlar, bilgisayarlı veri tabanı merkezleri ve kütüphaneler gibi kurumlarda bilişimciler çalışmaktadır.

bilisim kuramı, ENFORMASYON KURAMI olarak da bilinir, bilginin iletilmesi ya da işlenmesini etkileyen koşulların ve parametrelerin matematiksel ifadesi. Bu kuramın öncüsü, çağır açan çalışmasını 1948-49'da yayımlanmış olan ABD'li elektrik mühendisi Claude E. Shannon'dur. O günden başlayarak hızla gelişen bilisim kuramı, yalnız iletişim sistemlerinin tasarımı değil, otomasyon, psikoloji, dilbilim ve termodinamik gibi alanları da etkilemiştir.

Bir iletişim sisteminin öğeleri şöyle sıralanabilir: İletilen bilgi (mesaj), mesajı kodlayarak belirli bir iletim yolundan iletmeye uygun biçime sokan bir iletim aygıtı, mesajı ileten bir iletim yolu (iletim kanalı), mesajı kod çözme yoluyla özgün biçimine yaklaşık olarak geri döndüren bir alıcı aygıtı, mesajın hedeflenen alıcısı, mesajı iletim sırasında önceden kestirilemez bir biçimde değişime uğratan ve karışma ya da bozulma olarak da adlandırılan gürültü kaynağı.

Bilisim kuramında "bilgi" olarak adlandırılan niceliğin, mesajın içerdiği anlamla hiçbir ilişkisi yoktur. Bu kuramda bilgi düzenliliğin, yani rasgele olmayışın bir ölçüsüdür ve kütle, enerji ya da başka fiziksel nicelikler gibi ölçülebilen ve matematiksel işlemler uygulanabilen bir niceliktir. Bilginin iletişim açısından önemli özelliği, gönderici tarafta belirli bir mesajın, olası mesajlar arasında seçilmekte oluşudur. Bu nedenle bilgi, olası mesajlar arasında birinin seçilmesiyle oluşur. Ayrıca bu seçimin belirli bir olasılığı vardır; bu nedenle kimi mesajlar ötekilerden daha sık ortaya çıkarlar. Bu seçimin en yalın örneği, eşit olasılıklı iki durumdan birinin seçilmesidir. Bu örnekte iki durumun da seçilme olasılığı 1/2'dir. Örneğin yazı tura atılmasında, yazı ya da tura gelmesi olasılıkları birbirine

eşittir. Bilginin birimi olarak böyle bir seçimde oluşan bilgi miktarı seçilir ve bu birim bit olarak adlandırılır. Eğer mesaj seçimi eşit olasılıklı N mesaj arasından yapılıyorsa, böyle bir seçimde oluşan bilginin miktarı $\log_2 N$ olur. Örneğin, eşit olasılıklı 8 mesajdan birinin seçilmesiyle $\log_2 8 = 3$ bitlik bilgi oluşur. Bu bilgi gerçekten de, önce her biri 4 mesajlık 2 gruptan birini, sonra bu gruptaki her biri 2 mesajlık 2 gruptan birini, en sonunda da 2 mesajdan birini seçmekle oluşan bilgidir. Art arda 3 kez, iki eşit olasılıktan biri seçilmiş, böylece 3 bitlik bilgi oluşmuştur. Olasılıkları birbirine eşit olmayan mesajlardan birinin seçilmesi durumunda oluşan bilgi miktarı ise, seçilen mesaja göre değişir. Olasılığı daha küçük olan mesajın seçilmesiyle oluşan bilgi miktarı daha büyüktür. Bir mesaj kümesini oluşturan bütün mesajların bilgi miktarlarının beklenen değerine, o kümenin ortalama bilgi miktarı ya da entropisi adı verilir.

Bir iletişim sisteminin matematiksel olarak betimlenmesi, önemli niceliklerin tanımlanmasını gerektirir. Bunlar arasında bilgi kaynağında bilginin üretilme hızı, bilginin iletildiği kanalın (birim zamanda bit olarak ifade edilen) kapasitesi ve belirli bir mesaj türünün ortalama bilgi miktarı (entropisi) sayılabilir. Bu niceliklerin incelenmesi amacıyla kullanılan teknikler büyük ölçüde, olasılıklar kuramı ve istatistik matematiğinden alınmıştır. Örneğin bilinen koşullar altında bilginin iletilmesi sırasında, kanalda, mesaja gürültü karışması durumunda, iletimin doğruluğuna ilişkin tahminler olasılık hesaplarıyla elde edilebilir. İletimdeki hatayı ya da belirsizliği en düşük değere indirmek amacıyla geliştirilmiş olan sayısız kodlama ve kod çözme teknikleri için de aynı şey geçerlidir.

bilisim çatışması, inanç ya da öngörülerin edinilen yeni bilgilerle çelişmesi sonucunda ortaya çıkan akıl karışıklığı. Bu durumdaki bir insanın içinde bulunduğu huzursuzluk ya da gerginlik çeşitli savunma girişimlerinden biri ile giderilmeye çalışılır. Bu girişimlerin başlıcaları, kişinin edindiği çelişkili bilgileri reddetmesi, çürütücü açıklamalar yaratma yoluna gitmesi ya da kendini gerçekte hiçbir çelişki olmadığına inandırmaya çalışmasıdır. Ayrıca kişi farklılıkları uzlaştırmaya çalışır, dünyayı ve kendisini algılamasında dengeyi koruyarak yeni savunma yolları yaratır. Tıp çevrelerinde 1950'lerde tartışılmaya başlanan bu kavram önemli araştırmalara konu olmuştur.

billiverdin, karaciğer ve kemik iliği hücrelerinde alyuvarların yıkımı sırasında oluşan ve hızla bilirubine(*) dönüşen yeşil renkli safra pigmenti. Billiverdin, bilirubinin yükseltilen ürünü olarak da açığa çıkabilir.

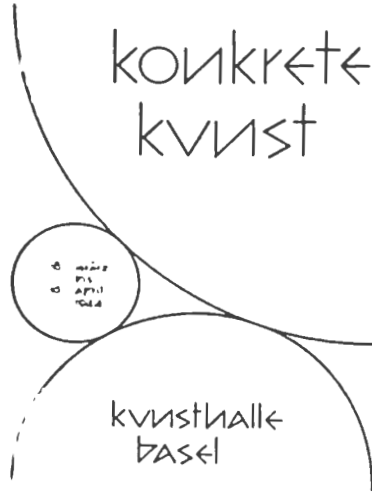
Bilkent Üniversitesi, Yüksek Öğretim Kurumu'nun (YÖK) aldığı bir kararla Ankara'da 1986-87 öğrenim yılında eğitime başlayan özel yükseköğrenim kurumu. Hacettepe Üniversitesi Vakfı, Hacettepe Tıp Merkezi Vakfı ve Hacettepe Sağlık Enstitüsü Vakfı'nın oluşturduğu ortak bir vakıf olarak kurulmuştur. Ayrıca bak. üniversite

Bill, Max (d. 22 Aralık 1908, Winterthur, İsviçre), grafik sanatçısı, endüstri tasarımcısı, mimar, heykeltarihi ve ressam; daha çok incelikli ve tutarlı reklam tasarımlarıyla ünlüdür.

Gençlik yıllarında gümüş ustası olmak istiyordu, ama Le Corbusier'in çalışmalarından etkilenerek Almanya'nın en önde gelen tasarım okulu olan Bauhaus'da mimarlık öğrenimi görmeye başladı. Aynı zamanda metal oymacılığı, sahne tasarımı ve resim de çalıştı. 1930'da Zürich'te kendi

atölyesini kurdu ve yaşamını reklam grafikleri çizerek kazanırken, çalışmalarını heykel, resim ve mimarlık alanlarında yoğunlaştırdı. 1944'ten sonra etkinliklerini endüstri tasarımcısı olarak gitgide artan bir tempoyla sürdürdü. Sandalyeden duvar ağılığına kadar bütün ürünlerinde "Çemberden Yayı" (1942) adlı mermer heykelindeki aynı çizgi ve biçim zarıflığı görülür.

Bill daha sonraki meslek yaşamında bir yandan asıl uğraşları olan tasarımla ve grafik sanatlarla ilgilenirken, bir yandan da eğitimlik yaptı. Ders verdiği en önemli okul, Ulm'daki Tasarım Yüksekokulu'ydü. Bill bu okulun hem ilk rektörü, hem de Mimarlık ve Ürün Tasarımı Bölümü başkanını olarak görev yaptı. Ayrıca okulun binasının tasarımlarını gerçekleştirdi ve eğitim programını düzenledi. 1960 ve 70 arasında,

"Somut Sanat", Max Bill'in bir ağışı, 1944
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

Avrupa'nın hemen her yerinde tasarımları ve grafik çalışmalarıyla sergiler açtı.

Bill of Rights bak. Haklar Bildirisi

Billaud-Varenne, Jean-Nicolas (d. 23 Nisan 1756, La Rochelle, Fransa - ö. 3 Haziran 1819, Port-au-Prince yakınları, Haiti), Jakoben diktatörlüğü döneminde (1793-94) Fransa'yı yöneten Kamu Güvenliği Komitesi'nin üyesi avukat ve yazar.

La Rochelle'li bir avukatın oğluydu. Paris ve Poitiers üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra Juilly'deki Oratoryen yüksek okulunda dersler verdi. 1785'te Paris barosuna kabul edildi, 1787'de hükümete ve kiliseye saldıran imzasız broşürler yazmaya başladı. 1789'da devrimin patlak vermesinden hemen sonra Jakobenlere katıldı.

"Devrimci Komün"ün üyesi olarak, 10 Ağustos 1792'de krallığı deviren halk ayak-

lanmasının planlanmasına katıldı. 21 Eylül'de toplanan Konvansiyon'a delege seçildi. Onun önerisiyle ertesi gün cumhuriyet ilan edildi. Billaud-Varenne daha sonra Konvansiyon'daki ılımlı Jironden grubuyla mücadelede girişti. 2 Haziran 1793'te Jirondenlerin ileri gelenleri Konvansiyon'dan atıldı ve devrimin denetimi Jakobenlerin eline geçti.

Bu sırada Billaud-Varenne, Jacques Hébert yanlısı Sol Jakobenlere onder arayan Parisli sans-culotte'larla (ücretli işçiler ve esnaf) yakın ilişkiler kurmuştu. *Éléments du républicanisme* (1793; Cumhuriyetçiliğin Öğeleri) adlı yapıtında, servetin eşit dağılımı ve bütün işçilere iş güvencesi gibi Hébertçi istekleri dile getirdi.

Paris'teki karışıklıktan yararlanan Hébertçilerin Konvansiyon'u zorlaması sonucunda 6 Eylül 1793'te Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois, Kamu Güvenliği Komitesi'ne atıldılar. 14 Frimaire'de (4 Aralık 1793) Billaud-Varenne, Komite'ye yerel yöneticiler üzerinde mutlak yetki veren bir tasarının yasalaşmasını sağladı. Komite'nin sözcüsü Robespierre, Mart 1794'te Hébertçilerin ileri gelenlerini giyotine yolladı; bir ay sonra da Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois, Robespierre'i Jakobenlerin sağ kanat lideri Georges Danton'u saf dışı etmeye zorladılar. Bir süre sonra Billaud-Varenne, Robespierre'in önderliğini tehdit etmeye başladı. Collot d'Herbois ve öteki muhaliflerle birlikte bir komplo düzenleyerek 9 Thermidor'da (27 Temmuz 1794) Robespierre'i devirmeyi başardı. Ama Jakoben rejimine karşı bundan sonra gelişen Thermidorcu tepki, Nisan 1795'te Billaud-Varenne ile Collot d'Herbois'nın Fransız Ginesi'ne sürülmeleriyle sonuçlandı. Orada evlenen Billaud-Varenne çiftçilik yapmaya başladı. 1800'de Napoléon Bonaparte'in af önersini geri çevirdi. 1816'da New York'a gitti; ertesi yıl Haiti'ye yerleşti.

Billbergia, ananasgiller (*Bromeliaceae*) familyasından, Güney Amerika'ya özgü, kışın yaprak dokmeyen 50'den çok bitki türünü içeren cins. Başka bitkilerin üstünde yaşayan

Billbergia
Sven Samuelsson

ve hava kökleri olan bu bitkilerin birçok türü, renkli yaprakları ve çiçekleri nedeniyle evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Sert, dikenli ve genellikle kayış biçiminde olan yapraklar, kökten çıkan ve bazen çapı 90 cm'ye varan bir rozet oluşturur. Çiçekler rozetin ortasından çıkan başak ya da bileşik salkım biçimindedir.

Billetdoux, François (d. 7 Eylül 1927, Paris - ö. 26 Kasım 1991, Paris, Fransa), Fransız oyun yazarı. *Avant-garde* tiyatroya yakın yapıtlarında insan ilişkilerini incelemiş ve bu ilişkilerin başarısızlığına mahkûm olduğunu vurgulamıştır.

Gençliğinde Charles Dullin Tiyatro Sanatı Okulu'nda ve Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü'nde (IDHEC) okudu. 1949-50'de Martinik Adasında Fransız Radyosu müdürü olarak çalıştı.

Geniş ilgi gören oyunu *Tchin-Tchin* (1959; *Şerefimize*, 1964/Çin Çin 1963, 1964) eslerinin sadakatsızlığı nedeniyle bir araya gelmiş bir çiftin alkohlizme sürüklenişini konu alır. *Le Comportement des époux Bredburry*'de (1960; Bredburry Çiftinin Tavrı) bir kadın, kocasını bir gazetenin küçük ilanlar sayfasında satılığa çıkarır. *Va donc chez Torpe* (1961, Oylevse Torpe nin Yerinine Git) bir handa yaşanan intihar olaylarını ele alır. Billetdoux'un başka oyunları arasında *Il faut passer par les nuages* (1964; Bulutlardan Geçmeniz Gerek) ve *Comment va le monde mossieu ? Il tourne, mossieu ?* (1964; Dünya Nasıl Bayım? Donuyor Bayım!) sayılabilir. İnsanların ruh durumları duygularındaki ani ve beklenmedik değişimler çevresinde gelişen bu karmaşık yapıtlar, toplumsal ve felsefi tartışmaları öne çıkarır.

Billingham, İngiltere'nin kuzeydoğusunda, Cleveland iline bağlı Stockton-on-Tees ilçesinde bucak. Durham komurunun gemilere yüklenmesi amacıyla 1833'te Tees Irmağının kıyısına ulaşan Port Clarence demiryolunun yapılmasıyla sanayi yönünden gelişmeye başladı. Yoredeki tuz yatakları, komurun kolayca elde edilmesi ve Kuzey Denizindeki liman kolaylıkları nedeniyle, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bucakta ağır kimya sanayisi de gelişti. 1960'da kıyıda kurulan büyük bir petrol rafinerisiyle yeni petrokimya ürünleri üretimine geçildi. Bucaktaki işçilerin çoğu Imperial Chemical Industries'in dev tesislerinde çalışır. Nüfus (1981) 36.712.

Billings, ABD'de, Montana eyaletinin ortagüney kesiminde Yellowstone ilinin (county) merkezi (1883) kent. Yellowstone Irmağı kıyısında, denizden 951 m yüksekliktedir. 1882'de Kuzey Pasifik Demiryolu şirketince kurulan kente, şirketin yönetim kurulu başkanı Frederick Billings'in adı verildi. Demiryolunun ulaşmasıyla birlikte hızla gelişen kent 1885'te tuzel kimlik kazandı. 1887'den sonra ekonomisinde bir genileme olduysa da, 1900'lerde sulu tarım ve sığır besiciliğinin yaygınlaşmasıyla eski canlılığına kavuştu.

Günümüzde Billings, sulu tarım yapılan ırmak vadileri ile otlaklardan oluşan ve şeker pancarı ile çeşitli ticari ürünlerin yanı sıra yün ve hayvancılık ürünleri de sağlayan "Midland Empire" bölgesinin metropolüdür. Başlıca sanayileri şeker ve yağ üretimi, et paketleme ve unculuktur. Turizmin ekonomiyeye katkısı da artmaktadır. Eastern Montana College (1927) ile Rocky Mountain College (1947) buradadır. Billings'te ayrıca içinde milyonlarca çekirge olusu bulunan Çekirge Buzulunun yer aldığı Custer Ulusal Ormanı'nın merkezidir. 11 km güneydoğudaki Resimiyazi Mağarası Eyalet Anıtı'nda Tarihöncesi el aletleri vardır. Nüfus (1990) kent, 81.151; metropoliten alan, 113.419.

Billings, John Shaw (d. 12 Nisan 1838, Switzerland ili, Indiana - ö. 11 Mart 1913, New York kenti, ABD), ABD'de hastane bakımının modernleştirilmesi ile halk sağlığının korunmasına önemli katkıları olan cerrah ve kütüphaneci.

1864-95 arasında Washington D. C.'deki Sağlık Dairesi'nde görev yaptı. Bu görevi sırasında, daha sonra Ordu Tip Kutuphanesi

Billaud-Varenne, F. Bonneville'in oymabaskı çalışması, 18. yy sonları
Bibliothèque Nationale, Paris

adını alan birimi kurdu. Sonraki yöneticiler döneminde genişletilen kütüphane, önce Sağlık Dairesi Kütüphanesi'ne, ardından da tıp alanında dünyanın en büyük başvuru merkezi olan Ulusal Tıp Kütüphanesi'ne dönüştü. Billings'in bu kütüphane için uygun bir sınıflama sistemi geliştirme çabaları sonucunda, güncel tıp literatürünü izleyen aylık dergi *Index Medicus*'la (1879) 16 ciltlik *Index Catalogue*'un (1880-95) ilk basımları yayımlandı. İkisi de kendi alanlarındaki başarılı çalışmalarıyla ABD'de sarıhummanın yok edilmesine katkıda bulunan Billings yaşamının son 17 yılını New York Halk Kütüphanesi'nin müdürü olarak geçirdi.

Billings ayrıca Baltimore'daki Johns Hopkins Hastanesi'nin tasarımını yaptı, ubbi danışmanlığını yürüttü. Doğum ve ölüm istatistikleri toplamak için ulusal programlar geliştirdi. Halk sağlığı alanındaki başarılı çalışmalarıyla ABD'de sarıhummanın yok edilmesine katkıda bulunan Billings yaşamının son 17 yılını New York Halk Kütüphanesi'nin müdürü olarak geçirdi.

Billings, Josh, asıl adı HENRY WHEELER SHAW (d. 21 Nisan 1818, Lanesboro, Massachusetts - ö. 14 Ekim 1885, Monterey, California, ABD), Amerikan İç Savaşı sonrasında sade bir dille yaptığı felsefi yorum-

Josh Billings, y. 1868
Lightfoot Collection

ları çok beğenilen mizah yazarı. Ayaküstü felsefe yapmaya meraklı halk adamlarından esinlenmiş mizah yazarları arasında o dönemde yaygın olan bir üslupla, dilbilgisi, yazım, mantık kurallarını umursamadan yazmıştır. Köylü özdeyişleri ve hayvan yaşamıyla ilgili gülünç betimlemelerle bu tür- lere de katkıda bulunmuştur.

Clinton'daki Hamilton College'in ikinci sınıfında okurken, kilise çanının tokmağını çıkarıp aldığı için okuldan kovuldu. Batı ve Ortabatı'da birkaç yıl dolaştı; arsa komisyonculuğu ve mezarlıklar yapmak üzere 1858'de Poughkeepsie'ye yerleşti. Kırk beş yaşında yazmaya başladı. Ama yazım kurallarına aykırı yazma modasını benimseyene değin başarı kazanamadı. "Essa on the Muel" (Katır Üzerine Deneme) ona birden ün kazandı, 1867'de *New York Weekly* dergisine girdikten sonra da ulusal bir simge haline geldi. *The Old Farmer's Almanac*'in (Yaşlı Çiftçinin Yıllığı) gülünç bir taklidi olarak 1869'da başladığı ve 10 yıl süren *Josh Billings' Farmer's Almanac* (Josh Billings'in Çiftçi Yıllığı) dizisinde en iyi yapıtlarından bazıları yer alır. Öbür kitapları, gazete yazılarının gelişigüzel toplandığı derlemelerdir. Bunun en kapsamlısı *Everybody's Friend*'dir (1874; Herkesin Dostu).

Billings, William (d. 7 Ekim 1746, Boston - ö. 26 Eylül 1800, Boston, ABD), ilk

dönem Amerikan primitif üslubunun önde gelen bestecisi. Yapıtları Amerikan folk geleneginin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Asıl mesleği sepicilik olan ve müziği kendi kendine öğrendi Billings, daha başlangıçta kompozisyonda bütün "kurallar"dan bahımsız olduğunu ilan etmişti.

Billings'in besteleri arasında ilahiler, mezmurlar, marşlar ve *fuguing tune*'lar (akorlu üslupta başlayıp melodik bir takitle süren koro parçaları) vardır. Ritmik canlılığı, tazeligi ve yalın armonileriyle dikkati çeken müziğinde çok çeşitli duyguları dile getirmiştir. "The Lord is Risen Indeed" (İsa Dirildi Gerçekten) ilahisindeki coşku, "David's Lamentation"daki (Davud'un Mersiyesi) derin acı, "Modern Music" adlı dindışı şarkıdaki neşe dolu mizah ve "When Jesus Wept" (İsa Ağladığında) adlı kanondaki (rondo) süsüz yalınlık buna örnektir.

Billings müziğinde hiç disonans (uyumsuz ses) kullanmamakla eleştirilince, yalnızca disonanslardan oluşan "Jargon" adlı bir koro parçası bestelemiş, parçanın başına alaycı bir ithaf ve komik bir icra talimatı eklemiştir. Coşturucu sözlerini kendi yazdığı "Chester" adlı yurtsever ilahisi, Amerikan Devrimi'nin gayri resmi milli marşı haline gelmişti. "The Rose of Sharon" (Sharon Gülü) adlı lirik ilahisi ise halk arasında yaygınlaşan ilk Amerikan ilahilerinden biri oldu.

Gezici şarkı öğretmeni olarak çalışan Billings, Amerikan folk kültüründe şarkı geleneginin geliştirilmesinde de rol oynadı. Yayımladığı altı yapıt arasında *The New-England Psalm-Singer* (1770; New England Mezmurlar Kitabı, bütünüyle bir Amerikalı besteci tarafından derlenen ilk kitap), *The Singing Master Assistant* (1778; Şarkı Öğretmeni Yardımcısı) ve *The Continental Harmony* (1794) vardır.

Billiton, BELITUNG, BELITOENG ya da BELITONG olarak da yazılır, Endonezya'nın Güney Sumatra (Sumatera Selatan) iline (*propinsi*) bağlı ada ve ilçe (*kabupaten*). Kendisine bağlı 135 tane küçük adıyla birlikte Cava ve Güney Çin denizleri arasında, Borneo'nun güneybatısında ve Bangka Adası'nın batısında yer alır. Başlıca kenti, limanı ve havaalanı batı kıyısındaki Tanjungpandan'dır. 4.800 km²'lik bir alanı kaplayan Billiton, doğal yapısı ve ürünleri bakımından komşu Bangka'ya benzer. Kıyıları yer yer kayalık ve mercan kayalarının kestiği kumsallar ve bataklıklarla kaplıdır. Gelgitlere açık olan Cerutuk Irmağı'nın 11 km'lik bölümü ulaşılabilir. Billiton'un en yüksek noktası Tanyem Dağıdır (510 m); topraklarının büyük bölümünün deniz düzeyinden yüksekliği 40 m'den azdır. Düz ya da çok az engebeli kırsal kesimde bazı tepe toplulukları yükselir. İç kesimlerde, çatıları örtmekte kullanılan kogen otlarıyla kaplı ağaçsız ovalar uzanır.

Ada 1851'de keşfedilen kalay madenleri nedeniyle büyük önem taşır. Önceleri özel

Billiton

bir Hollanda şirketine, daha sonra devlet ortaklığıyla, bugün de Endonezya hükümetince işletilen madenlerde Çin asıllı işçiler çalışır. Kalay cevherinin büyük bölümü alüvyonlu birikintilerden elde edilir; damar biçiminde bazı yataklar da vardır. 1812'de Sumatra'daki Palembang sultanının İngiltere'ye bıraktığı ada, 1824'te Felemenk yönetimine girdi. Nüfus (1980) 163.815.

Billroth, (Christian Albert) Theodor (d. 26 Nisan 1829, Bergen, Prusya - ö. 6 Şubat 1894, Abbazia, Avusturya), çağdaş karın cerrahisinin öncüsü kabul edilen Viyanalı cerrah.

Tıp klasikleri arasında yer alan *Allgemeine chirurgische Pathologie und Therapie* (1863; Genel Cerrahi Patolojisi ve Tedavi Yöntemleri) adlı yapıtını Zürich Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda (1860-67) yayımlayan Billroth, cerrahiye en önemli katkılarını

Billroth, 1888
Archiv für Kunst und Geschichte Berlin

Viyana Üniversitesi'ne geçtikten sonra (1867-94) gerçekleştirdi. Yaralardan bulaşan ve vücutta yaygın enfeksiyona yol açan bakterilerin araştırılmasında da öncülük etti ve bu bulgularını *Untersuchungen über die Vegetationsformen von Coccobacteria septica* (1874; *Coccobacteria septica*'nın Eşeysiz Biçimleri Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtında yayımladı. Antisepsi tekniklerini benimseyerek, Viyana'da kurduğu cerrahi kliniğindeki ameliyatlarında bunları uyguladı. Kendisinin ve öbür bilim adamlarının çabalarıyla, ameliyat sırasında bulaşan mikroorganizmalardan kaynaklanan öldürücü enfeksiyonların önlenmesi üzerine eskiden ulaşılamayan iç organların ameliyatla onarılmasını ve alınmasını uygulamaya koydu. 1872'de ilk kez yemek borusunun bir bölümünü çıkararak, kalan sağlam bölümleri birbirine ekledi; bir yıl sonra da ilk kez gırtlığın tümünü ameliyatla almayı başardı.

1881'den sonra bağırsak ameliyatlarını neredeyse sıradan bir uygulama haline getirmiş olan Billroth, o günün koşullarında düşünülebilecek en zorlu karın ameliyatına girişti ve bir hastasının midesinin kanserleşmiş olan alt ucunu başarıyla çıkararak, çağdaş cerrahinin temellerini attı.

Aynı zamanda sanatçı bir kişiliği olan Billroth, Johannes Brahms ile dostluğunu ömür boyu sürdürmüştür.

Billung HANEDANI, 10 ve 11. yüzyıllarda Saksonya'da hüküm süren başlıca hanedan. Putperest Slav kavimlerine karşı korunmak amacıyla Alman imparatoru I. Otto'dan Elbe Irmağının aşağı kıyılarında bir sınır toprağı alan (936) Hermann Billung tarafından kuruldu. Otto 961'de Hermann'a Saksonya düklüğü unvanını bağışladı. 973'te Hermann'ın ölümü üzerine bu unvan, Slavlara karşı savaşmayı sürdüren oğluna, sonra da onun soyundan gelenlere geçti.

Billunglar, fetihlerini Oder Irmağına doğru genişletip bu toprakları Hristiyan-

laştırmaya hazırlanmakla birlikte, kendi toprakları eski Saksonya Düküğü'nün yalnızca kuzeydoğu uzantısını kaplıyordu. Hermann'ın 1011'de ölen oğlu I. Bernard, II. Heinrich'ten Saksonların gümrük vergileri ve özel ayrıcalıklarıyla ilgili güvenceler aldı. 1059'da ölen II. Bernard da II. Konrad'dan benzer güvenceler elde etti. Hem II. Bernard, hem de 1072'de ölen oğlu Ordulf, Bremen piskoposu Adalbert'in saldırılarına karşı topraklarını savunmak zorunda kaldılar. Billung hanedanı, krallık egemenliğini Saksonya'da yeniden kurmak isteyen III. Heinrich ve özellikle IV. Heinrich gibi Sal krallarına karşı gelişen Sakson ulusal tepkisinin simgesi oldu. Ağustos 1106'da Magnus Billung'un ölümü üzerine hanedan da yok oldu.

billur kayaç bak. kristalin kayaç

Billur Köşk Masalları, Türkçe masal derlemesi. Kitap olarak ilk kez 1872'de *Hikâye-i Billur Köşk ile Elmas Sefine* adı altında basılmıştır. Herhangi bir yazma nüshası ele geçemediği gibi, ne zaman ve kim tarafından derlenip kaleme alındığı ya da başka bir dilden aktarma olup olmadığı da bilinmemektedir.

Billur Köşk Masalları'ndan birçoğu, Türk halk masallarının açık saçıklığı yer vermemesi gibi özelliklerine ters düşmektedir. Ama bu masalların, halk arasında yayılanlarında, genel ahlaka uymayan bölümlerin değiştirildiği görülmür. Basılı metnin dili 19. yüzyılın resmi kitap diline yakındır. Üslubu da Türk masallarının geleneksel üslubundan farklıdır. Ama bu masallar gene de Türk halk masalları çerçevesi içinde düşünülebilir.

Masal derlemesine adını veren "Billur Köşk" masalı, insanlardan uzakta büyütülmüş bir padişah kızı ile güzelliği dillere destan bir şehzadenin arasında geçen olayları konu eder. Sultan, güzelliği duyduğu şehzadeye görmeden aşık olur, bu aşk ile hastalanır. Onunla evlenerek derdine deva olmasını için çağırılan şehzade, kıza ilgi göstermez ve ülkesine geri döner. Bu duruma çok üzülen kız, kılık değiştirir ve yanına 40 cariye alarak bir gemiyle şehzadenin ülkesine gider. Orada şehzadenin sarayının karşısına yeni bir saray yapılarak türlü yollarla onun kendisine aşık olmasını sağlar. Şehzadenin evlenme isteğine karşılık da bazı koşullar ileri sürer. Şehzade bunların hepsini kabul edip yerine getirirse de, kız gemiye binerek kendi ülkesine geri döner. Şehzade de bir başka gemiyle peşinden gider ve evlenirler.

"Billur Köşk" masalındaki insanlardan uzak olarak yetiştirilmiş bir kızın yüzünü görmediği bir gence aşık olması, onunla buluşması, delikanlının kızı istememesi, daha sonra kızın kendisini tanıtmadan delikanlıyı kendisine aşık etmesi gibi motiflere birçok halkın masal ve efsanelerinde az çok değişikliklerle rastlanmıştır. Bazı basımlarda sayıları değişse de *Billur Köşk Masalları*'nda *Billur Köşk*, *Helvacı Güzeli*, *Kahveci Güzeli*, *Ağlayan Nar ile Gülen Ayva*, *Muradına Nâil Olan Dilber*, *Muradına Nâil Olmayan Dilber*, *Tasa Kuzu*, *Zümrüdüanka Kuzu*, *İğci Baba*, *Hırsız ile Yankesici*, *Safa ile Cefa*, *Alicengiz Oyunu*, *Saka Güzeli*, *Kara Yılan* adlı 14 masal bulunmaktadır.

Billur Köşk Masalları, Tahir Alangu tarafından özlü bir sunuş ile yeniden kaleme alınarak 1961'de de yayımlanmıştır.

Billy THE KID (Ufaklık Billy), tam adı WILLIAM H. BONNEY, JR. (d. 23 Kasım 1859, New York kenti - ö. 14 Temmuz 1881, Fort Sumner, New Mexico, ABD). ABD'de

Batı'nın en ünlü silahlı adamlarından biri. Yirmi bir yaşında vurularak ölmeye önce 27 kişiyi öldürdüğü söylenir.

New York kentinin Doğu Yakası'nda doğdu. Çocukluğunda ailesiyle birlikte Kansas'a göç etti. Kansas'ta babası ölünce, annesi iki oğluyla birlikte Colorado'ya taşındı ve orada yeniden evlendi. Aile New Mexico'ya taşınınca, henüz 14-15 yaşlarında olan Billy hırsızlık ve başka yasadışı işlere karışarak genellikle çetelerle birlikte Meksika'nın kuzey ve güneybatı kesimlerinde dolaştı. Aralık 1880'de Şerif Patrick Floyd Garrett tarafından yakalandı; Nisan 1881'de New Mexico'nun Mesilla kasabasında cinayet suçundan yargılandı. Suçu bulunarak idama mahkûm edildi; ama 30 Nisan'da ıki görevliyi öldürüp hapisten kaçmayı başardı. Billy'nin izini sürerek tuzaga düşüren Şerif Garrett, 14 Temmuz akşamı Pete Maxwell'in çiftlik evinde pusu kurdu ve Billy'yi vurarak öldürdü.

Billy the Kid, küçükken Henry McCarty adını kullanırdı. Daha sonra William H. Bonney, Jr. adıyla mahkemeye çıktı. Asıl adının hangisi olduğu konusunda araştırmacılar görüş birliğine varamamıştır.

Bilma, Batı Afrika'da Nijer'in kuzeydoğusunda, Sahra Çölünde vaha. Agadez ili içinde ve Çad Gölünün 480 km kuzeyinde yer alır. Uzunluğu 96,5 km, genişliği 16 km'dir. Vahanın yakınındaki göllerden tuharlaşma yoluyla elde edilen bol miktardaki ince tuz, yaygın bir ticaretin temelini oluşturur. Her yanı çölle çevrili olan vahada içme suyu küçük bir kaynaktan çıkar. Fransızlar 1900'lerin başında Osmanlıların da üzerinde hak iddia ettiği vahayı işgal ederek Nijer'e bağladılar. Nüfus (1977) 1.719.

bilmece, bilerek karışık hale getirilmiş ya da çift anlamlı olarak sorulmuş, dikkatli ve çoğu zaman da zekice bir yanıt gerektiren soru; eskiden beri pek çok uygarlıkta folklorun bir parçası olan tahmin oyunu. Batılı bilginler genel olarak bilmecenin iki türünü tanırlar: Betimlemeli bilmece ve kurnazca ya da zekice soru.

Betimlemeli bilmece genellikle bir hayvanı, insanı, bitkiyi ya da bir nesneyi, bilerek karışık hale getirilmiş bir biçimde anlatır, böylece onu asıl yanıtın farklı bir şeymiş gibi sunmuş olur. "Bütün gün koşan ve gece yatağın altında yatan şey nedir?" bilmecesi ilk anda "köpek" yanıtını akla getirir, oysa asıl yanıt "ayakkabı"dır. Betimlemeli çoğu zaman bir genel, bir de özel bölüm bulunur; betimlemenin ilk parçasını oluşturan genel bölüm eğretileme olarak anlaşılacaktır. Örneğin,

Hoca çıkar handan

Sarı kandan

Her sabah ezan verir

Bilmez kible ne yandan

bilmecesinde bir hoca betimlenir gibidir. Sözcük anlamıyla alındığında ikinci bölüm birinciye karşıt görünür. Ama buradaki "hoca", kiblenin ne yanda olduğunu bilmez çünkü o bir horozdur. Daha sonra ortaya çıkmış olduğu anlaşılan bir bilmece biçimi de sözcük oyunlarıdır; örneğin "Kandilde var mumda yok, Mendilde var çulda yok: Dil."

İngilizce'de kurnazca ya da zekice soruların genel bir adı olmadığından, bunlar bilmece sınıfına katılır. Çok eski kaynaklı olan bu soruların birçok dile çevrilmiş bir klasik Yunan örneği şöyledir: "En güçlü şey nedir?" "Aşk"tır; "demir güçlüdür, ama demirci daha güçlüdür ve aşk da demirciye boyun eğdirir". Kurnazca sorular, konularına ve biçimlerine göre sınıflandırılabilir. Aynı bir yorum gerektiren bu sorular harflere,

sözcüklere ve simgelere dayalı olabilir, örneğin "Paris'in ortasında ne var?" - "R". Böyle bilmecelerin ortaya çıkmasında okul ortamının etkisi açıktır.

"... ile ... arasında ne fark vardır?" ya da "Niçin ... 'a benzer?" gibi sorular, çoğunlukla sözcük oyunlarını içerir. Çağdaş bilmeceler sayılabilecek bu tür yanıltmacalı sorular Avrupa kültüründe bilinmektedir.

Bilinen en eski Türk bilmeceleri Kuman metinleri olarak anılan *Codex Cumunicus*'ta (*) kayıtlıdır. Anadolu'da, Doğu ve Kuzey Türklerinde tanıtımca, atlı mesel, bilmeli matal, mesel, masal, metel, bulmaca, söz, dele, tanımca, tapmaca, tapkiş, tabiş-kak gibi adlar altında toplanan bilmeceler görünüşte eğlence araçlarıdır. Ama tarih boyunca evlerde, özellikle uzun kış geceleri toplantılarında ya da ev imecesi yöntemiyle yapılan işler arasında, zamanı değerlendirme için de kullanılmışlardır. Duşundurucu, çocuklar açısından geliştirici, eşyanın keskin bir gözle algılanmasını sağlayıcı özellikleri olan bilmecelerin özgün bir söyleme geleneği vardı. Buna göre topluluk önce iki gruba ayrılır ya da bilmece sormada uzmanlaşmış iki kişinin yanında kümeleşir. Bilmece sorma ve yanıtlamada herkes söz sahibi olabilir. Çözümde güçlük çeken taraf bazı ipuçları elde etmek için karşı tarafa "Yenir mi, içilir mi?", "Uçar mı, kaçır mı?", "Canlı mı, cansız mı?" gibi sorular sorar ve alınan yanıtlara göre bilmecayı çözmeye çalışır. Gene çözülemeyen bilmecayı yönelten kişi yanıt söylemekte nazlanır, karşı taraftan, bulundukları bölgenin köy, kasaba ve kentlenmi isterdi. Bazen bununla da yetinmez Bursa, Konya, İstanbul, Edirne vb büyük kentleri ya da Mekke, Medine gibi kutsal yerleri isteyebilir. Çözemeyen taraf ise pazarlık yapar, bilmecenin güçlüğüne göre soran tarafa bazı yerler bağışlar. Verilen yer, bir tekerleme söylenerek kabul edilirdi. Alınan yerler bir üstünlük göstergesiydi ve kazanan taraf oyunun sonunda bunlarla övünebilirdi.

Türkçede bilmeceler biçimsel bakımdan iki ve daha çok dizeden oluşabilir. Bevit ve kıta geleneğine bağlı olarak çok sayıda iki ve dört dizelik bilmecelere rastlanır. Dize sayısı dörtten çok olan bilmecelere az rastlanırsa da bu bilmeceler lugaz(*) ve muamma(*) geleneğini yansıtır oluşları ve sağlam yapılarıyla dikkat çeker. Bunlar daha çok mesnevi(*) düzenindedir. Ezberleme kolaylığı nedeniyle manzum sorulan bilmecelerin bazen yanıtının da manzum olarak verildiği olur. İşlev, üslup, yapı ve yayılma özellikleri bakımından birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamayan bilmecelerde daha çok 4-8 heceli dizelere yer verilir. Özellikle dört dizeli ve yedi heceli bilmecelerde görülen yoğunluk ise mani(*) nazım biçiminin etkisiyle açıklanabilir. Uyak düzeni de (genellikle tam uyaklı ya da redifli) bilmecelerin biçimlerinin uzun süre bozulmadan korunmasını sağlamıştır.

Türk bilmeceleri söyleniş özelliklerine göre başlangıç ve bitişleri kalıplı olanlar, ses taklitlerine dayananlar, harf, hece ve sözcük oyunları ile kuralanlar, şaşırtmacalı sözlerden oluşanlar, aynı kavramı iki karşıt özellikte betimleyenler gibi obeklere ayrılır. Yaşam biçiminin hızla değişmesi, eğlence araçlarının çoğalması, bu zengin folklor ürünlerini tarihe mal etmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte son yıllarda bilmecelerden ilkökul çağındaki çocuklar için öğretim aracı olarak yararlanılmaya başlanmıştır. Türk halk bilmeceleri zaman içinde yapılan derlemelerle büyük sayılara ulaşmış

ve bu derlemeler Naki Tezel (*Türk Halk Bilmeceleri*, 1969), Şükrü Elçin (*Türk Bilmeceleri*, 1970), İlhan Başgöz-Andreas Tietze (*Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles; Bilmece: Türk Bilmeceleri Külliyyatı*, 1973), Amil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz (*Türk Bilmeceler Hazinesi*, 1979) gibi yazarlar tarafından toplanmıştır.

Bilmen, Ömer Nasuhi (d. 1883, Erzurum-ö. 12 Ekim 1971, İstanbul), Türk din bilgini ve yazar. Tefsir ve fıkıh konularında önemli yapıtlar vermiştir.

Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. Erzurum Ahmediye Medresesi'nde öğrenim gördü. İstanbul'da Fatih dersiâmlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin derslerine devam ederek 1909'da icazet aldı. 1913'te Medresetü'l-Kuzat'ı bitirdi. 1914'te Fatih Sahn Medresesi'nde Farsça hocası oldu. Darü'l-Hilafe Medresesi'nde ve Medresetü'l-Vâizin'de dersler verdi. 1926'da İstanbul müftülüğü müsevvidliğine getirildi. 1941'de İstanbul müftüsü oldu. Darüşşafaka Lisesi'nde, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğretmenlik etti. 1960'ta diyanet işleri başkanlığına getirildi. Bir süre sonra kendi isteğiyle bu görevden ayrıldı.

Bilmen, felsefenin İslam ilkelerine uyması gerektiğini, tasavvufun ise Kuran'la çeliştiğini ve şeriat ilkeleriyle bağdaşmadığını savunmuştur. İslam dinine ve şeriat kurallarına bağlılığına karşın, Atatürk devrimlerine ve Cumhuriyet yönetimine karşı olumlu bir tutum takınmıştır.

Bilmen'in *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fikhiye Kamusu* (1949-52, 6 cilt) adlı yapıtı İslam hukuku ile ilgili kuralları açıklayan ve tüm fıkıh deyimlerini içeren büyük bir sözlük olup kendi alanında tek tir. Din kurallarının ve uygulama koşullarının açıklandığı *Büyük İslam İlmihali* (1949), Kuran'ın Türkçe açıklamasının ve yorumunun yapıldığı *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri* (1956, 8 cilt) ve Kuran için yapılan yorumların tarihçesi olan *Tefsir Tarihi* (1955) Bilmen'in en önemli çalışmalarıdır. Ayrıca, *İslam Hukukunda Manevî Zararların Tazmini* (1941), *Kur'an-ı Kerim'den Dersler ve Öğütler* (1947-50, 3 cilt), *Muvazzah İlm-i Kelâm* (1959), *İlm-i Tevhid* (1962) adlı yapıtları da vardır.

Biloxi, ABD'de, Mississippi eyaletinin güneydoğusunda kent. Gulfport ile birlikte, Harrison ilinin (county) iki merkezinden biridir. Dar ve uzun Körfez Kıyısı Yarımadası üzerinde yer alır. Pierre Le Moyne

Biloxi'de Jefferson Davis'in oturduğu Beauvoir adlı ev, Mississippi Arthur Gntlin-EB Inc

d'Iberville Fransız bayrağını Biloxi Koyunun karşısındaki Old Biloxi'ye (bugün Ocean Springs) 1699'da dikti. Burada Fort Maurepas'ta kurulan yerleşme Louisiana

Toprakları'nın ilk merkezi (1699-1702) oldu. 1720-22 arasındaki merkez, bugünkü Biloxi'nin yerinde bulunan Fort Louis'ti. Kentin adı Yerli dilinde "ilk insanlar" anlamına geliyordu. Biloxi, kuruluşundan başlayarak Fransız, İspanyol, İngiliz, Batı Florida Cumhuriyeti, Konfederasyon ve ABD bayrakları altında yaşadı. İç Savaş sırasında, kıyılardan 19 km uzaklıkta yer alan ve bugün Körfez Adaları Ulusal Kıyı Bölgesi içinde bulunan Ship Adasındaki Fort Massachusetts'te üslenmiş Federal kuvvetlere teslim oldu.

Deniz ürünleri ve turizm Biloxi'nin başlıca gelir kaynağıdır. Tekne yapımı, gübre ve tel üretimi öteki hafif sanayi etkinlikleridir. Askeri lojmanlar ve hastane ile Kessler Hava Üssü, ekonomiye katkıda bulunan unsurlar arasındadır. Kentte her yıl bir dizi şenlik düzenlenir. Jefferson Davis'in yaşamının son 12 yılını geçirdiği Beauvoir adlı ev 8 km batıdadır. Biloxi 1872'de kasaba, 1896'da kent olarak tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 46.319; Biloxi-Gulfport metropoliten alanı, 197.125.

Bilsel, Cemil (d. 1879, Şam - ö. 2 Eylül 1949, Ankara), Türk hukukçu.

Eski valilerden Ahmed Kadri Bey'in oğludur. 1899'da Hariciye Nezareti Tercüme Kalem'i'nde çalışmaya başladı. 1903'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra Amedi Kalem'i'nde görevlendirildi. 1908'de Hukuk Mektebi'ne hukuk-ı düvel (devletler hukuku) dersi vermek üzere atandı ve bu görevi 1914'e değin sürdürdü. Bir yandan da Evkaf Nezareti'nde çalıştı. 1909'da emlak müdür muavini, ertesi yıl memurun müdürü, 1911'de nezaret mektupçusu, 1913'te nezaret mektupçuluğu kaldırılınca emlak müdürü oldu. 1914'te Şam ve Kudüs evkaf müdürlüğüne atandı. Aynı yıl Kudüs'te Salâheddin Eyyubi Külliyesi'ni kurmakla görevlendirildi. 1917'de Kudüs, 1918'de de Batum mutasarrıfı oldu.

1920'de Mülkiye Mektebi'nde hukuk-ı amme (kamu hukuku) dersi veren Bilsel, ertesi yıl Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde hukuk-ı düvel dersini de üstlendi. 1924'te Mülkiye Mektebi'ndeki görevinden ayrıldı. 1925'te Ankara'da Adliye Hukuk Mektebi'ni (sonradan Ankara Hukuk Fakültesi) kurmakla görevlendirilerek bu okulun reis vekilliğine (dekan yardımcılığı) ve devletler umumi hukuku profesörlüğüne getirildi. 1934'te İstanbul Üniversitesi rektörü oldu ve Devletler Umumi Hukuku Kürsüsü ordinarıyus profesörü olarak görevlendirildi. 1943'te emekliye ayrılmadan önce Türk Devletler Hukuku Enstitüsü'nü kurdu. Aynı yıl Cumhuriyet Halk Partisi'nden Samsun milletvekili olarak TBMM'ye girdi ve ölümüne değin bu görevde kaldı.

Çeşitli uluslararası kongrelerde Türkiye adına katılan Bilsel, Bozkurt-Lotus Davası'nda ve 1945'te San Francisco Konferansı'na katılan Türk heyetinde müşavir olarak bulundu. BM Antlaşması'nın hazırlanmasına katıldı. 1946'da Ankara'da kurulan Birleşmiş Milletler Türk Derneği'nin ilk başkanlığını yaptı; Lahey'deki Daimi Hakemlik Divanı'na üye seçildi. 1948'de Toulouse Üniversitesi'nce fahri hukuk doktorluğu payesine değer görüldü. *Lozan* (1933, 2 cilt), *Devletler Hukuku* (1941), *Milletlerarası Hava Hukuku* (1948), *Türk Boğazları* (1948) başlıca yapıtlarıdır.

Bilston mine işi, 18. yüzyılda minciliğin en önemli merkezlerinden biri olan Bilston'da (İngiltere) yapılan mineli ürünlere verilen genel ad. Bilston'da özellikle aktarma tekniği kullanarak küçük eşya süslemesi yapan çok sayıda mincici ustası çalışmıştır. Teknik bakımdan genellikle parlak olan

Bilston mine işleri, renk ve süslemede büyük çeşitlilik gösterirse de, 1753-56 arasında Londra'da görülen Battersea mine işlerinin(*) inceliğinden yoksundur. Çeşitli Bilston firmalarının işlerini birbirinden ayırt etmek olanaksızdır.

bilye oyunu, top biçimindeki küçük kürelerle oynayan çocuk oyunu. Bilye oyununun tarihi Antik Çağa değin gider. Eski oyunlar yuvarlak çakıl taşlarıyla, fındıkla ya da meyve çekirdekleri ile oynanırdı. Kuzey Amerika Yerli kabilelerine ait toprak mezarlarda yapılan kazılarda bazı oymalı bilyeler çıkmıştır. Yahudi çocukları da Pesah (Hamursuz) Bayramı'nda fındıktan bilyelerle oynarlardı.

Türkiye'de erkek çocuklar kil, mermer, demir ya da camdan yapılmış küçük bilyelerle oynarlar. Ama daha çok camdan yapılanları kullanılır ve bunlara genellikle "misket", bazı yörelerde de "mile" denir. Zaman içinde değişip gelişmiş birçok bilye oyunu vardır. En yaygınlarından olan "üçgen"de, oyuncu sayısına göre değişen boyutlarda bir üçgen çizilir. Her oyuncu üçgenin çizgileri üstüne ve içine eşit sayıda bilye koyar. Üçgenden 3-4 m uzağa bir kale çizgisi çizilir. Oyuncular oyun bilyesi ile bu çizgiye atış yapar. Bilyelerin çizgiye yakınlığına göre oyuncuların başlama sırası belirlenir. Kale çizgisinden üçgende bilyelere atış yapılır. Vurulup üçgenden dışarı çıkarılan bilye, atışı yapan oyuncunun olur. Üçgende bütün bilyeler bitinceye değin oyun sürer. Bu bilye oyununa bazı yerlerde "küp" de denir. Bilye oyununun başka bir türü de çizgidir. Bir çizgiye her oyuncu eşit sayıda bilye dizer. Belli bir uzaklıkta buna paralel bir de atış çizgisi çekilir. Oyuncuların sırası belirlenir. Bilye dizisinin sol ya da sağ başına atış yapma zorunluluğu vardır. Oyuncu atışa başlamadan önce bunu belirtir. Belirlenen uçtaki bilyeyi vuran, vurduğunu kazanır. Kazanan oyunu sürdürür. Bütün oyuncular atışlarını yaparlara. Kale çizgisinde bilye kalırsa oyuncular ilk atıştan sonra bilyelerin düştüğü yerden sıralarına göre bilye kazanmak üzere oyunu sürdürürler.

"Kafa-karış" denen ve iki oyuncu arasında oynanan yaygın bir bilye oyunu daha vardır. Oyuncunun biri bilyesini uygun bir uzaklığa atar. Öbür oyuncu bu bilyeyi vurmaya ya da bir karış yakınına düşürmeye çalışır. Vurursa iki, bir karış yakınına düşürebilirse bir bilye kazanır. Yörelere göre değişen daha başka bilye oyunları da vardır.

Everde kışın halı ve kilim üstünde de bilye oynanır. Halı ve kilimlerin çoğunun dört yanında kesintisiz süren bordür yolları vardır. Bilye bir köşeden başlanıp bu yolun dışına çıkmamak üzere her haktta bir kez itilerek sürülür. Oyuncular birbirinin bilyesini vurup yolun dışına çıkartmaya da uğraşırlar. Bilyesini başlangıç köşesine önce vardiyan oyunu kazanır.

bilyeli rulman, rulmanlı ya da sürtünmesiz olarak tanımlanan yatakların iki türünden biri (öteki makaralı rulmandır). Bilyeli rulman, karşılıklı hareket halinde olan iki makine elemanını, harekete karşı sürtünme direncini en düşük kılacak biçimde birleştirir. Çoğu zaman bu elemanlardan biri dönel bir mil, öteki ise sabit bir muyludur.

Bilyeli rulmanın başlıca parçaları, içleri yuvalı iki adet bilezik ile bir dizi bilyedir. Bilezik yataklar aynı genişlikte ama değişik çaplardadır. Daha büyük olanın içine yerleştirilen küçük bilezigin dış yüzeyinde yuvalar bulunur ve iç yüzeyinden makine elemanlarından birine geçirilmiştir. İç yüzeyi yuvalı olan büyük bilezigin dış yüzeyi ise

öteki makine elemanına bağlanmıştır. İki bilcizk arasındaki boşluğu dolduracak ve yuvalarında serbestçe hareket edecek biçimde yerleştirilen bilyeler, bir kafesle birbirlerinden ayrılmışlardır.

En yaygın bilyeli rulman türü, tek sıra bilyeli radyal rulmandır, ama bu rulmanların eksenel ağırlıkları taşıma sığaları, radyal sığalarını aşabilir. Yüklerin yatağa eğik olarak geldiği durumlarda kullanılan özel bilyeli rulmanlarda ise, dış bilezikteki yuvaların bir tarafı kesilerek çıkartılmış ve böylece daha çok sayıda bilyenin konması sağlanmıştır. Tek bir yönde ağır eksenel yükleri taşıyabilen bu rulmanlar, çiftler halinde kullanılarak her iki yönde de ağırlık taşıyabilir duruma getirilirler. Tek sıra bilyeli rulmanlarda, bilezikler ve bilyeler arasındaki boşluklar çok dardır, bu nedenle milin muyludan bağımsız oynama payı hemen hiç yoktur. Bu sorunun üstesinden gelmek üzere geliştirilen bilyeli oynak rulmanlarda iki sıra bilye bulunur ve dış bileziğin iç yüzeyi küresel biçimde oyulmuştur. Yükün rulman eksenine paralel olduğu durumlarda kullanılan eksenel rulmanlarda (büte) bilezik genişliği daha fazladır ve iki sıra bilye yerleştirilmiştir. Bilyeli rulmanın, kaymalı yataklar karşısındaki başlıca üstünlüğü, ilk hareket sürtünmesinin çok az olmasıdır. Ama, yük taşıyabilen bir yağ katmanının oluşmasına yetecek düzeylerdeki hızlarda, kaymalı yataklardaki sürtünme, bilyeli rulmanlardan daha düşük olabilir.

bima, ALMEMAR ya da ALMEMOR (Arapça *el-minber*: "platform") olarak da bilinir, sinagoglarda üstünde kürsünün yer aldığı yükselti. Alman usulü Aşkenazi(*) ayinlerinde, sebt günlerinde ve bayramlarda kürsüden Tevrat ve Haftara'dan(*) parçalar okunur. Sefardi ayinlerinde ise bütün ayin teva (sandık) adı verilen yükseltiden yönetilir. *Bima*'nın sinagogun tam ortasında yer aldığı eski dönemlerde (Sefardi ve dinsel kurallara titizlikle uyan birçok Aşkenazi sinagogunda hâlâ böyledir), cemaatin dikkati iki yere, *bima* ile Tevrat Sandığı'na yönelirdi. Ortaçağda İbn Meymun ve başkaları *bima*'nın bu konumunda direktlerse de, bugün birçok modern sinagogda *bima*, sandığın önünde durur. Yer kazandıran bu düzenleme ile okunanları duyma kolaylaşır; bazılarına göre bu, mimari açıdan da daha hoştur.

bimarhane, İslam ülkelerinde, eskiden akıl hastalarının tedavi edilmesi için yapılmış özel yapı. Ayrıca bak. darüşşifa.

bimetalizm bak. çift maden para sistemi

1054 Bölünmesi bak. Doğu-Batı Bölünmesi

1640 Devrimi, 1648 DEVRİMİ ya da PÜRİTEN DEVRİMİ olarak da bilinir, İngiltere'de bir iç savaş sonunda krallık otoritesinin sınırlandırılmasını ve parlamentoya dayalı bir yönetim kurulmasını sağlayan dönüşüm. Din ve devlet kurumlarının liberal bir yapıya kavuşmasını hızlandırmış, sınıfsal dengeleri ve özerk çıkarları gözetken bir ekonomik yapılanmanın yolunu açarak İngiltere'nin 18. yüzyıl ortalarında Sanayi Devrimi'ne(*) öncülük etmesinin koşullarını hazırlamıştır. II. James'in mutlakiyetçi girişimlerini püskürtten ve 1640 Devrimi'nin kazanımlarını güvence altına alan 1688 Devrimi(*) bu büyük dönüşümün ikinci önemli halkası sayılır.

İngiltere'yi bir iç savaşa sürükleyen gelişmelerin temelinde derin ekonomik ve toplumsal çelişkilerin yanı sıra dinsel özgürlük, vergilendirme ve temsil noktalarında odaklanan sorunlar yatıyordu. Avrupa'nın büyük

bölümü 17. yüzyılda merkezi bir yapıyla belirlenen mutlak monarşilerin yönetimine girmişti. Anakaradaki ülkelerle yoğun bir ticari rekabet içinde olan İngiltere'de ise kral vergi koyma yetkisinden, vergi toplayacak bürokratik bir aygıttan ve ancak bu mali temelin besleyebileceği bir ordudan yoksundu. I. James'le başlayarak Stuart krallığının merkezi devlet örgütlenmesini güçlendirme ve daha fazla vergi toplama çabaları, kendi onayı dışında vergilendirmeye karşı çıkan parlamentonun direnişiyi karşılaştı. Burjuva kesimlerle zengin köylülerin ağırlığını duyurmaya başladığı parlamento, temsil niteliğine dayanarak iktidarı en azından paylaşmaya yönelince çatışma kaçınılmaz hale geldi.

I. Charles dönemindeki keyfi ve baskıcı uygulamalar, tırmanan çatışmayı toplumsal yaşamın bütün alanlarına yaydı. 16. yüzyılın ikinci yarısındaki İngiliz Reform hareketinin ardından, Püriten Protestanlık bunalımından çıkış arayışının güçlü bir ideolojik akımı durumuna gelmişti. Charles'in oyalamalarından sonra 1640 ilkbaharında seçilen parlamentoda Oliver Cromwell(*) gibi radikal temsilcilerin öncülük ettiği krallık karşıtı muhalefet çok geçmeden bu Püritenlik akımıyla birleşti.

Parlamentonun Kasım 1641'de birçok isteği içeren Büyük Uyanı (*Grand Remonstrance*) adlı belgeyi krala sunmasıyla başlayan gerginlik, Charles'in Londra'dan ayrılarak asker toplamaya yönelmesiyle Ağustos 1642'de savaşa dönüştü. İngiliz İç Savaşları(*) olarak bilinen kanlı çarpışmalar taraflar arasındaki dengeyi birkaç kez değiştiği bir seyir izledi. Askeri önderlik ve örgütleyicilik yeteneğiyle öne çıkan Cromwell'in 1644 başlarında Yeni Örnek Ordu'yu kurmasıyla parlamento önemli bir üstünlük sağladı. Sıkı bir eğitim ve disipline dayanan bu orduda, subaylarla erler arasındaki yakınlığın ve farklı Protestan mezheplere gösterilen hoşgörünün sağladığı görece bir demokrasi vardı.

Oxford'un Haziran 1646'da düşmesini izleyen geçici barış döneminde Charles orduya tutsak düşerken, parlamento ve ordu arasında görüş ayrılıkları belirdi. Cromwell'in tarafları uzlaştıracak bir çözüm bulma girişimleri sonuçsuz kaldı. Charles'in inatçı tutumu, işleri kesin bir askeri hesaplamaya sürüklediği gibi, ordunun üstünlüğü ele geçirmesine de zemin hazırladı. Kaçmayı başaran Charles'in İskoçya'ya geçmesi üzerine Ocak 1648'de başlayan kısa süreli savaş, ordunun kazandığı zaferler sonunda parlamentodaki uzlaşma yanlılarının tasfiyesiyle ve vatana ihanetten yargılanan Charles'in Ocak 1649'da idam edilmesiyle noktalandı.

Ardından Cromwell parlamentonun yürütme organı Devlet Konseyi'nin başına getirildi ve *commonwealth* denen bir cumhuriyet yönetimi kuruldu. Kral yanlılarının son direnişleri Eylül 1651'de kırılırken, Levellers gibi aşırı radikal Püriten mezhepler de acımasızca ezildi. Cromwell fazla aceleci ve radikal bulduğu parlamentoyu Nisan 1653'te dağıttı ve ülkeyi Eylül 1658'e değin *lord protector* (kral vekili) sıfatıyla yönetti. Bu dönemde yeni bir parlamentoya dayanarak eski düzeni değiştiren çeşitli reformlar yaptı. Ölümünden sonra parlamentonun çağırıldığı II. Charles'in 1660'ta başa geçmesiyle kesintiye uğrayan bu süreç, daha sonra 1688 Devrimi'yle kalıcı bir gelişme çizgisine oturdu.

1688 Devrimi, KANSİZ DEVRİM ya da ŞANLI DEVRİM olarak da bilinir, İngiltere kralı II. James'in tahttan uzaklaştırılması ve kızı II. Mary ile kocası Orange prensi ve Felemenk

stadhouder'i(*) III. William'in tahta çıkması ile sonuçlanan olaylar dizisi. Bu devrimle 40 yıl içinde ikinci kez olmak üzere mutlakiyet arayışına giren bir İngiliz kralı tahttan devrilmiş; meşruti monarşi çerçevesi içinde parlamentonun üstünlüğü pekiştirilmiş ve 1640-48 arasındaki İngiliz burjuva devriminin belli başlı kazanımları korunmuştur.

Oliver Cromwell'in 3 Eylül 1658'de ölmesi üzerine Stuart hanedanının temsilcisi II. Charles, sürgünde bulunduğu Fransa'dan dönerek taç giymiş; 17 yıllık hükümdarlık dönemi boyunca, idam edilen babası I. Charles'dan daha ılımlı bir yönetimi benimsemiş ve intikamcılıktan uzak durmaya çalışmıştı. Ama II. Charles'in ölümünden (1685) sonra tahta çıkan kardeşi II. James'in Katolikliği açıkça benimsemesi ve yenden devlet dini haline getirmeye kalkışması, halkın büyük çoğunluğunun tepesine yol açtı. James 1687'de, Anglikan Kilisesi'ne gitmeyenlerin ve karşı olanların cezalarını askıya alan Hoşgörü Bildirgesi'ni ilan etti. Nisan 1688'de ikinci bir Hoşgörü Bildirgesi'nin üst üste iki pazar günü tüm kilise kürsülerinden okunmasını emretti. Bildirgelere karşı çıkarak bir dilekçe ile II. James'e başvuran Canterbury başpiskoposu William Sancroft ve altı piskopos hakkında, halkı kışkırtıcı dilekçe vermekten soruşturma açıldı. Canterbury başpiskoposu ile öteki piskoposların aklandığı günlerde, II. James'in karısı Katolik kraliçe Modenali Mary bir oğlan dünyaya getirdi. Katolik bir veliahtın, II. James'in izlediği politikanın kendisinden sonra da süreceği anlamına geldiğini düşünen karşıtlan bunun üzerine harekete geçtiler. Tory'lerden olan Danby kontunun ve Londra piskoposu Henry Compton'un da aralarında bulunduğu önde gelen yedi kişi, Orange prensi William'a bir mektup yazarak, ülkenin aclarına son vermek üzere ordusuyla birlikte İngiltere'ye gelmesini istedi.

Bu çağrı, başlıca kaygısı Fransa'nın Avrupa'da genişlemesini durdurmak olan William'ın çıkarlarına da çok uygundu. Bir yılı aşkın süredir II. James'in karşıtlarıyla yakın ilişki kurmuş olan William, çağrıyı kabul ederek ordusuyla yola koyuldu. 5 Kasım 1688'de Torbay'de karaya çıktı ve ağır ağır Londra'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu arada James'i destekleyenler de azalmaya başlamıştı; William'ın karargahına sığınanlar arasında II. James'in kızı Anne ile en iyi komutanı John Churchill de bulunuyordu. James bu gelişmeler üzerine Fransa'ya kaçtı.

William'dan bu kez yönetimi üstlenerek bir parlamento toplaması istendi. 22 Ocak 1689'da toplanan Konvansiyon, James'in ülkesinden kaçmakla taht üzerindeki haklarını yitirdiğini karara bağladı ve William'ın, karısı Mary ile birlikte tahta çıkarılmasını öngören bir Haklar Bildirisi ilan etti. Mary ve William'ın da Kurucu Meclis'in öne sürdüğü koşullarla tahta çıkmayı kabul etmesi üzerine Konvansiyon gerçek bir parlamentoya dönüştü, Haklar Bildirisi de yasa hükmünü kazandı. Bu yasayla, Mary ve William'ın görevini sürdürememeleri durumunda Mary'nin kız kardeşi Anne'in tahta çıkması öngörülüyor. Katolikler tahttan dışlanıyor, kralın yasaları askıya alma yetkisine son veriliyordu. Yasa ayrıca barış zamanında sürekli silah altında bulunan bir ordu kurulmasını yasaklıyor, özgür seçimler yapılmasını ve sık sık parlamento toplanmasını zorunlu kılıyordu.

Bütün bu düzenlemeler, Whig'lerin savunduğu görüşlerin bir zaferiydi. Katolikler

artık kral olamayacağına göre hiçbir krallık düzeni sınırsız olamazdı. Katoliklerin tahttan dışlanması, hükümetin, parlamentoda temsil edilen halk ile kral arasında yapılmış bir toplumsal sözleşme olduğu yönünde John Locke'un savunduğu görüşü destekliyordu. 1688 Devrimi'yle derinlik kazanan liberal din ve devlet geleneği ve bu çerçevede oluşan, özerk ekonomik çıkarlara karşı duyarlı ve esnek yönetim yapısı, İngiltere'nin kapitalist gelişimde başa geçmesinin önkoşullarını hazırladı.

1763 Kararnamesi, Kuzey Amerika'da Fransız-Yerli Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin çıkardığı kraliyet kararnamesi. Kararnamenin temel amacı, yerleşmek üzere Yerlilerin topraklarına saldıran Avrupalıları denetim altına alarak Yerlilerle bir uzlaşmaya varmaktır. Yerlilerin huzursuzluğu sonucunda Pontiac Savaşı (1763-64) patlak verince, İngiltere koloniler arası rekabeti ve suistimalleri önleyebilmek için Yerli sorunlarını bütünüyle ele almak yolunu seçti. Bu amaçla kararname, Amerika'da yeni İngiliz eyaletleri (Québec, Doğu ve Batı Florida, Rüzgârüstü Adalarında da Grenada) oluşturuyor, Apalaşlar'ın batısında, Hudson Körfezinin güneyinde Floridalar'ın kuzeyine kadar olan bölgede de Yerliler için İngiliz yönetimi altında geniş bir yerleştirme kampı kurulmasını öngörüyordu. Ayrıca Avrupalıların Yerli topraklarında yerleşmesini bütünüyle yasaklıyor, yerleşmiş olanların çekilmesini zorunlu kılıyor ve gelecekteki yerleşmeleri kesin sınırlara bağlıyordu. Avrupalıların Yenidünya'ya yerleşmesi tarihinde ilk kez bu kararname ile, Yerlilerin Amerika toprakları üzerindeki mülkiyet hakkı kavramı resmîlik kazandı. Yerli hakları satış ya da antlaşma yoluyla ortadan kalkmadıkça onlara ayrılmış topraklar için imtiyaz verilmesi yasaklandı.

Kararname Avrupalı yerleşmelerinin batıdaki sınırlarını değiştirmeyi amaçlamıyordu; ama buna karşın kolonilerce kendi işlerine haksız müdahale olarak değerlendirildi. Pontiac Savaşı'ndan sonra yapılan antlaşmaların çizdiği sınırlar daha kabul edilebilir nitelikteydi (bak. Fort Stanwix Antlaşmaları). Ohio'nun kuzeyindeki öteki topraklar 1774'te Québec'e eklendi. Ama 1763 Kararnamesi, yerleşmeye öncülük eden Avrupalıların batıya doğru ilerlemesini engelleyemedi. Öncülerin kararname koşullarına uymaması sonucunda, tüm bölge uzun yıllar süren yerli savaşlarına tanık oldu.

1801 Konkordatosu, 15 Temmuz 1801'de Napoléon Bonaparte ile Roma ve Paris'teki papalık ve kilise temsilcileri arasında yapılan antlaşma. Bu antlaşmayla Fransa'daki Katolik Kilisesi'nin statüsü belirlenmiş, Fransız Devrimi sırasındaki kamulaştırmalar ve kilise reformları nedeniyle devlet ile kilise arasında ortaya çıkan ayrılık sona erdirilmiş. Konkordato 1802 Paskalyası'nda resmen yürürlüğe girmiştir.

Konkordatoya göre, birinci konsül olan Napoléon'a piskoposluklar için aday gösterme hakkı tanınıyor, piskoposluk ve bölge kiliseleri düzenleniyor, ruhban okulları kurulmasına izin veriliyordu. Papa VII. Pius kilise mallarına el koyanlar için af çıkarırken, devlet de piskopos ve papazlara yeterli düzeyde maaş bağlamayı kabul ediyordu. Hükümetin anlaşmaya tek taraflı olarak eklediği bazı maddeler ise Fransız Kilisesi'nin papalıktan bağımsız olması eğilimini yansıtıyordu. Konkordato bir yüzyıl boyunca

ca Fransız Kilisesi'nin temel yasası olarak yürürlükte kaldı; 1905'te devlet ile kilise arasındaki bağları koparan Ayrılma Yasası'nın çıkarılmasıyla yürürlükten kaldırıldı.

1812 Savaşı, ABD ile İngiltere arasında, esas olarak ABD'nin Napoléon Savaşları sırasında deniz ticaretinin baskı altına alınmasından duyduğu hoşnutsuzluk nedeniyle başlayan ve kesin bir sonuca ulaşmadan sona eren çatışma (18 Haziran 1812 - 24 Aralık 1814). 1793'te İngiltere ile Fransa arasında başlayıp 1814'e değin zaman zaman alevlenerek süren uzun mücadele, her iki tarafın da tarafsız ülkelerin haklarını kısıtlamalarına ve çıkarlarına zarar vermesine yol açmıştı. Napoléon, ABD'nin İngiltere ile olan ticaretini engellemeyi kabul ederek, düşmanlıkları üzerine çekmemeyi başardı. Buna karşılık İngiltere'nin, denizdeki üstünlüğüne güvenerek, 1809'da toplanan konseyde kendi kurallarında ısrarı sürdürmesi, Fransız limanlarının tümünün abluka altına alınmasına neden oldu. İngiltere ayrıca bütün tarafsız ülke gemilerinin önce İngiliz limanlarına uğraması ve gümrük ödemesi konusunda da diretiyordu. Ote yandan, İngilizlerin ABD gemilerini açık denizde seferden alkoymaları ve Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nden kaçıklarını öne sürdükleri ABD'li gemicileri zorla askere alması, ABD'de tepki uyandırmaya başlamıştı. Yeni kurulan ABD, İngiltere'nin bu uygulamalarına Ambargo Yasası (1807) ve Ticari İlişkiler Kesme Yasası (1809) ile karşılık verdi. 1810'da çıkarılan üçüncü bir yasayla ticaret kısıtlamaları kaldırılmakla birlikte, ablukayı kaldırmayan tarafla ilişkilerin yeniden kesilmesi karara bağlandı. İngiltere'nin tanınan süre içinde ablukayı kaldırmaması üzerine, Başkan James Madison 18 Haziran 1812'de İngiltere'ye savaş ilan edilmesini öngören Kongre kararını imzaladı.

İngilizlerin Kanada sınırında giriştikleri harekâtın ABD'de uyandırdığı hoşnutsuzluk uluslararası gerilimi daha da artırdı. İngilizler, beyaz göçmenlerin Yerlilerin topraklarına yerleşmesini önlemek amacıyla, Şavnilerin önderi Tekumseh'e silah sağlıyor ve cesaret veriyorlardı. Şavnilerin bir saldırısı üzerine, 7 Kasım 1811'de patlak veren Tippecanoe Çarpışması'ndan sonra, Batılılar sınır güvenliğinin sağlanması için İngilizlerin Kanada'dan çıkartılması gerektiğini vurgulamaya başladılar. Bu görüşün başlıca savunucuları Şahinler olarak bilinen ve Florida'yı da ABD topraklarına katmak isteyen yayılmacılık yanlısı bir grup Kongre üyesi oldu.

ABD savaşa hazırlıksız girdi, bu nedenle de Kanada'yı işgal etme planlarını gerçekleştiremedi. Amerikan savaş gemileri, 1812'de İngiliz firkateynlerine karşı giriştikleri savaşlarda üç önemli zafer elde ettiler. Bunlardan biri de "Constitution"ın "Guerrière"e karşı kazandığı zaferdi. Ama daha sonraki üç firkateyn savaşını İngilizler kazandı. Ardından, Erie, Ontario ve Champlain göllerini denetim altına almak için birçok deniz çatışmasına girildi. ABD savaş sırasında, Detroit'in yeniden ele geçirilmesi de dahil, bazı başarılar kazandı. Buna karşılık 1814 yazına gelindiğinde İngilizler hâlâ Michigan Gölünü denetimleri altında bulunduruyor ve Mississippi Irmağı'nın kuzeyini ellerinde tutuyorlardı. Blandensburg Çarpışması'nı kazandıktan sonra, bir İngiliz birliği Chesapeake Körfezi kıyılarını yakıp yıktı ve ABD'lilerin York'ta (Toronto) yaptıkları karşılık olarak Washington, D.C.'deki kamu binalarını ateşe verdi. Gemilerinin İngiliz ticaret gemilerini

seferden alkoyması Amerikalıların moralini düzelttiyse de, İngiltere'nin denizdeki denetimini ve Amerikan kıyılarındaki ablukasını ortadan kaldıramadı.

Bu sonuçsuz savaştan bitkin düşen taraflar, Belçika'da 24 Aralık 1814'te savaş öncesi koşullara geri dönüşmesini öngören Gent Antlaşması'nı imzaladılar. Savaşın halk arasında uyandırdığı tepki Hartford Konvansiyonu'nda (15 Aralık 1814 - 5 Ocak 1815) ele alınmış ve New England'ın Birlik'ten ayrılması yolunda önerilere yol açmıştı; Gent Antlaşması'nın imzalanması bu ayrılıkçı hareketin yatışmasını sağladı. ABD'nin bu savaşın sonunda amaçlarından hiçbirine ulaşamamış olmasına karşın, halk arasında yayılan efsaneye, yenilgi çok geçmeden bir zafer gibi görülmeye başladı. Barış görüşmeleri haberleri henüz ABD'ye ulaşmadan önce kazanılan New Orleans Çarpışması başta olmak üzere, savaşın son aylarında elde edilen askeri başarılar ve Avrupa'da savaşın sona ermesiyle birlikte zorla askere alma girişimlerinin ve kâğıt ablukasının son bulması, bu zafer duygusunu daha da pekiştirdi. ABD'deki zafer havasının gelişmesinde etkili olan bir başka olay da, Tekumseh'in bir çatışmada öldürülmesi ve Güney'deki Krik Yerlilerinin oluşturduğu birliği 1814'te Tümgeneral Andrew Jackson'ın dağıtmasıyla, Yerli direnişinin kınlanmasıydı. Kriklerin birliğinin dağılması, dolaylı bir biçimde Florida'nın 1819'da ABD topraklarına katılmasına yol açarken, savaşın kendisi de ABD'nin Avrupa'ya bağımlılığını azaltarak, milliyetçilik duygusunun pekişmesini sağladı.

1830 Devrimleri, 1830-32 arasında çeşitli Avrupa ülkelerinde tutucu kral ve hükümetlere karşı gelişen liberal ve devrimci ayaklanmalar.

Fransa'da 1815'te başlayan Bourbon Restorasyonu döneminin ikinci onyılının ortalarına gelinirken, Kral X. Charles'in çıkardığı üç yasa, 1830 Devrimleri'nin başlangıç işaretini verdi. Bu yasalarla Temsilciler Meclisi feshediliyor, basın özgürlüğü kaldırılıyor, seçim yasasında yapılan düzenlemelerle de seçmenlerin dörtte üçünün oy hakkı ellerinden alınıyordu. Grev ve protesto gösterilerini silahlı çatışmalar izledi. Krallığa bağlı kuvvetler ayaklanmayı bastıramayınca, 27-29 Temmuz'da üç gün boyunca süren çarpışmalardan sonra Charles İngiltere'ye kaçtı. Radikaller cumhuriyet istiyordu; soylular ise Charles'a sadıktı. Ama, büyük burjuvazi 1792'de cumhuriyet için mücadele etmiş olan Orléans dükü Louis-Philippe'i tahta çıkarmayı başardı. Temmuz Devrimi (*) sona erdiğinde, Meclis'te temsilcilik görevlerini babadan oğula geçmesine son verilerek atama ilkesi getirilmiş, özel mahkemeler dağıtılmış, kilise ile kral arasındaki ittifak sona ermiş, Bourbon hanedanının beyaz bayrağı yerine tekrar üç renkli (mavi, beyaz, kırmızı) bayrak kullanılmaya başlanmıştı.

Avrupa'daki tüm liberaller, artık genel bir özgürlük savaşı doğacağı umuduna kapılıydı; sa da çoğu kısa sürede düş kırıklığına uğradı. Louis-Philippe savaş istemiyordu; beklenenin tersine, Rus çarına başkaldıran Polonyalıları da desteklemedi. Ayaklanma acımasızca bastırıldı ve Polonya toprakları Rusya'ya katıldı. İtalyan ve Alman kralıklarındaki ayaklanmalar da benzer biçimde başarısızlığa uğradı. Buna karşılık Belçika Felemenk'ten ayrıldı, 1831'de bağımsız bir ülke olarak tanındı. Osmanlı Devleti'nden ayrılan Yunanistan'ın da bağımsızlığı 1832'de Avrupa devletlerince tanındı.

1848 Devrimleri, Avrupa'da monarşi rejimlerine karşı önce Sicilya'da başlayan,

daha sonra Fransa, Almanya ve İtalya ile Avusturya İmparatorluğu'na yayılan cumhuriyetçi ayaklanmalar dizisi. Hepsi başarısızlıkla sonuçlanan bu ayaklanmalar, liberaller arasında büyük düş kırıklığına yol açmıştır.

Devrimci dalga Ocak 1848'de Sicilya'da bir yerel ayaklanmayla başladı. Fransa'daki 24 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya, İspanya ve İskandinav ülkeleri dışında tüm Avrupa'ya yayıldı. İngiltere'de Chartist bir gösteriden, İrlanda'da cumhuriyetçi bir çalkantıdan öteye geçemedi. Belçika, Hollanda ve Danimarka'da ise var olan kurumlarda barışçı reformların gerçekleştirilmesiyle sonuçlandı. Buna karşılık üç büyük krallığın başkentlerinde, Paris, Viyana ve Berlin'de demokratik ayaklanmalar patlak verdi. Bu merkezlerde "devrim" korkusuyla acze düşen hükümetler kendilerini koruyabilecek durumda değildi. Gene de devrim ancak Fransa'da geçici bir başarı kazanabildi; İkinci Cumhuriyet kuruldu ve genel oy hakkı kabul edildi. Ama *république démocratique* (demokratik cumhuriyet) savunucuları ile *république démocratique et sociale* (demokratik ve sosyal cumhuriyet) taraftarları arasındaki çatışma, Haziran 1848'de işçilerin ayaklanmasıyla sonuçlandı.

Avusturya'da yeni hükümetin anayasa sözü vermesi sayesinde monarşi ayakta kalabildi. Prusya'da ise Alman birliğini oluşturmaya çalışan Kral IV. Friedrich Wilhelm, Alman birliğinin simgesi durumuna gelen siyah, kırmızı, altın renkli bayrağı gönderdi. Alman hükümetleri Prusya, Avusturya ve Almanya için demokratik birer anayasa hazırlayacak üç ayrı meclisin Berlin, Viyana ve Frankfurt'ta toplanmasına karar verdiler.

İtalya'da devrim, önceleri Sardinya kralının önderliğinde ve beyaz, kırmızı, yeşil renkli İtalyan bayrağı altında Avusturya'ya karşı ulusal bir ayaklanma niteliğindeydi. 1848'de yalnızca Roma ile Toscana'da cumhuriyet ilan edildi. Avusturya İmparatorluğu'nun sınırları içinde Viyana Alman Hükümeti'ne boyun eğmiş olan milliyetler de kendi ulusal hükümetlerini oluşturmak için harekete geçtiler. Bunlardan Macaristan özerklik kazanmayı başardı.

Devrim dalgası, Avrupa'daki sınırların yeniden belirlenmesini gündeme getirebilirdi. Fransa'daki geçici hükümetin sözcüsü Alphonse de Lamartine, 1815'te yapılan antlaşmaların Fransa Cumhuriyeti bakımından bağlayıcılığını yitirdiğini açıklıyor, ama sözü geçen antlaşmalarla saptanan sınırları tanıdıklarını da ekliyordu. Sonuç olarak Fransa, Avrupa'daki devrimcileri desteklemedi.

Geri çekiliş daha devrimci talepler gerçekleşmeden başladı ve bu süreci, hükümetlerine sadık kalan ordular tamamladı. Haziran'da Paris'te patlak veren ayaklanmalara karşı Louis-Eugène Cavaignac, 17 Haziran'da da Prag'da ayaklanan Çeklere karşı Windischgrätz prensi Alfred, ilk kez silaha başvurular. Onları Lombardia ve Viyana'daki Avusturya orduları izledi. Aralıkta Berlin'deki, 1849'da da Saksonya ve Baden'deki ayaklanmalara Prusya orduları müdahale etti. Roma'da düzen ancak Fransa'nın müdahalesiyle, Macaristan'da ise Rus ordusunun yardımıyla sağlandı. Frankfurt Meclisi tarafından kendisine verilen imparator unvanını reddeden Prusya kralı, Alman birliğinin Alman prenslerinin birliğiyle oluşturulmasına çalışıyordu; ama 1850 Olmütz Kongresi'nde Avusturya ve Rusya onu bu düşüncesinden vazgeçirmeyi başardılar.

Devrimci ayaklanmalara karşı girişilen baskılar sonucunda, devrim sırasında veri-

len genel oy hakkı, basın ve toplantı özgürlüğü gibi demokratik ya da ulusal ödümlerden vazgeçildi. Almanya, Avusturya ve İtalya'da mutlak monarşi yeniden kuruldu. Sosyalist öneriler karşısında paniğe kapılan hükümetler, orta sınıf ve ruhban zümresi ile işbirliği içinde polis gücüne daha çok başvurular, basını ve derneklerin baskı altına alarak siyasal yaşamı dondurdular. Fransa'da gerici akım, 2 Aralık 1851'de meclise karşı Prens Louis-Napoléon'dan yana bir darbe gerçekleştirdi. 1852'de III. Napoléon'un tahta çıkmasıyla, soydan geçen imparatorluk düzenine dönüşmüş oldu.

Ama eski düzen bütünüyle geri getirilemedi. Fransa'da genel oy hakkı kaldırılamadı. Prusya'da seçilmiş bir meclis ongenen Ocak 1850 Anayasası, Sardinya'da da 1848 Anayasası geçerliliğini korudu. Avusturya'da senyörlük hakları geri verilmedi. Öte yandan bu devrimlerin bir başka yönü, demokrasi mücadelesi içinde ilk kez sosyalist bir unsurun da belirmesiydi. Karl Marx(*) ile Friedrich Engels'in(*) birlikte kaleme aldıkları *Komünist Manifesto*(*) henüz 1848 Devrimleri sürerken yazıldı ve sosyalizmin kitlesel siyaset sahnesine çıkışının ciddi işareti oldu.

1863 Kura Ayaklanması, Amerikan İç Savaşı sırasında, asker alımındaki eşitsizliklerin işçiler arasında doğurduğu hoşnutsuzluk sonucunda New York kentinde patlak veren şiddet olayları.

Çalışan kitleler, İç Savaş sırasında genellikle Kuzey'i desteklemekle birlikte, Cumhuriyetçi Parti içinde sesini duyuramıyordu. İşçi askerler zaman zaman orduyu terk ediyor, yeniden askere alınmaya da karşı

Askerlik kurasına ilk yazılı çağrının ardından 1863'te New York'ta Lexington Caddesi'ndeki ayaklanma
Library of Congress, Washington D.C

çıkiyordu. Genellikle yılda 500 dolar gibi çok düşük ücretlerle çalışan işçiler, zengin asker adaylarının 300 dolar karşılığında askerlikten bağışık tutulmasını sağlayan federal hükümet kararından özellikle huzursuz oldu. Birçok kentte küçük çaplı ayaklanmalar çıktı. New York kentinde kura çekiminin başladığı 11 Temmuz 1863 günü çoğunlukla yabancı doğumlu, özellikle de İrlandalı işçilerden oluşan göstericiler sokağa döküldü. Göstericiler, evlere saldırdılar, polisle çatıştılar, askerlik şubesini bastılar ve birçok binayı ateşe verdiler. Maddi zarar 1,5 milyon dolara ulaştı

Kura Ayaklanması'nın nedenlerinden biri de beyaz ve Siyah işçiler arasındaki rekabettir. Kuzeyli işçiler, köleliğin kaldırılması sonucunda Güneyli Siyahların Kuzey'e akmasından ve işlerini yitirmekten korkuyorlardı. Gerçekten de bu dönemde işverenler Siyahları grev kırıcı olarak kullandı. Bu nedenle de beyaz göstericiler ofislerini suçsuz Siyahlara yönelttiler. Siyahların evlerine ve işyerlerine saldırdılar. İç Savaş sırasında özgürlüğüne kavuşan kölelerin oluşturduğu dernekler New York'taki kardeşlerine yardım göndermek zorunda kaldı. Kent işçileri arasındaki bu ırkçı eğilimler 20 yüzyılın ikinci yarısına değin sürecek. Dört gün süren Kura Ayaklanması Gettysburg'dan çağrılan 7 New York Alayının yardımıyla polis tarafından bastırıldı. Kura çekimi 19 Ağustos'ta olaşız biçimde yeniden başladı.

1905 Devrimi, Rus çarı II. Nikolay'ın otokratik devlet yapısını meşruti monarşiyeye dönüştürmesinde etkili olan ayaklanma.

1905 öncesinde ve özellikle onur kırıcı bir yenilgiyle biten Rus-Japon Savaşı'ndan (1904-05) sonra, değişik toplumsal grupların toplumsal ve siyasal düzene karşı hoşnutsuzluğu açığa çıkmış bulunuyordu. Bu grupların protesto hareketleri liberal nutuklardan grevlere, öğrenci ayaklanmalarından terörist suikastlere kadar uzanıyordu. Kurtuluş Birliği'nin eşgüdümü altında yürütülen protesto hareketleri, Petersburg'da Kışık Saray önündeki meydana yapılan barışçı gösteriye katılanların katliama uğratılmasıyla noktalanın Kanlı Pazar(*) (22 Ocak 1905) olayıyla doruğuna çıktı. Başkentte ve öteki büyük sanayi merkezlerinde genel grevler başladı. Çar II. Nikolay bu tepkiler karşısında seçimle oluşacak ve hükümete tavsiyelerde bulunacak bir meclis kurulmasından yana olduğunu açıkladı. Ama çarın bu önerisi grevci işçileri, ayaklanmaları bütün ülkeye yayılmakta olan köylüleri ve hatta nisana değin kurucu bir meclisin toplanmasını isteyen meslek grupları ile zemsiva adlı yerel meclislerdeki liberalenlerin tatmin etmedi.

Ayaklanma, başta milliyetçi akımların güçlü olduğu Polonya, Finlandiya, Baltık ülkeleri ve Gürcistan olmak üzere imparatorluğun Ruslar dışındaki yörelerine de yayıldı. Bu arada sosyalistlere saldıran ve Yahudilere karşı soykırımlar düzenleyen karşı-devrimci Kara Yüzler(*) bazı yerlerde ayaklanmacılara karşı şiddet eylemlerine başvurmayla başladı. Ayaklanmaya ordu birlikleri de katıldı. Trans-Sibirya Demiryolu hattı üzerindeki ordu birliklerinin ardından haziran'da Odessa limanındaki "Potemkin" zırhlısının mürettebatı ayaklandı.

Danışma meclisinin seçimine ilişkin yorumları açıklayan hükümet kararnamesi (6 Ağustos), protestoların artmasına ve eyllulde giderek yükselmesine yol açtı. Ayaklanma ekim ve kasım aylarında doruğuna ulaştı. 7 Ekim'de başlayan demiryolu grevi büyük kentlerin pek çoğunda hızla genel greve dönüştü.

Grev komitesi olarak görev yapan İvanovo-Vosnesensk'teki ilk işçi konseyinin (sovyet) ardından 13 Ekim'de Petersburg Sovyeti kuruldu. Başlangıçta genel grevi yöneten bu Sovyet, Sosyal Demokratların, özellikle Menşeviklerin katılmasından sonra bir devrimci hükümet niteliği kazandı. Benzer sovyetler Moskova, Odessa ve obur kentlerde de örgütlendi.

Grevin büyük bir boyuta ulaşması, sonunda II. Nikolay'ı harekete geçirdi. Kont

Sergey Yulyevich Witte'nin öğüdüne uyan II. Nikolay, bir anayasa ve seçilmiş bir parlamento (*Duma*) sözü veren Ekim Manifestosu'nun (*) (30 Ekim 1905) yayımladı. Aynı zamanda Witte'yi yeni Bakanlar Kurulu'nun başkanlığına getirdi.

Verilen bu ödünler radikal muhalefetin meclis ya da cumhuriyet kurulması taleplerini karşılamıyordu. Devrimciler yeni hükümete boyun eğmeyi reddettiler. Liberaller bile Witte'nin hükümetine katılmaktan kaçındılar. Ama bazı ilımlılar ödünleri yeterli bulurken, pek çok işçi de Ekim Manifestosu'nu bir zafer olarak yorumlayıp grevi bıraktı. Bu durum muhalefet koalisyonunun parçalanmasına ve Petersburg Sovyeti'nin zayıflamasına yol açtı.

Kasım sonunda Petersburg Sovyeti'nin başkanı Menşevik G.S. Hrustalev Nosar'ı tutuklayan hükümet, 3 Aralık'ta Sovyet binasını işgal ederek Troçki ve öbür önderleri de yakaladı. Buna karşılık Moskova'da genel grev çağrısı yapıldı ve bankatlar kuruldu. Devrim ancak silahlı sokak çatışmalarından sonra bastırılabilirdi. Finlandiya'da halkın tepkisini çeken bazı yasalar kaldırılarak düzen sağlandı. Polonya, Baltık ülkeleri ve Gürcistan'a ise özel askeri birlikler gönderilerek ayaklanmalara kanlı bir biçimde son verildi. Hükümetin 1906 başlarına doğru Trans-Sibirya Demiryolu ile orduyu denetim altına almasıyla devrim büyük ölçüde sona erdi.

1905 Devrimi otokrasinin yerine bir demokratik cumhuriyet kurulmasını, hatta bir kurucu meclis toplanmasını bile sağlayamadı ve devrimci önderlerin çoğu tutuklandı. Bununla birlikte Çarlık yönetimini kapsamlı reformlar yapmaya zorladı. Bu reformlardan en önemlisi, bir anayasa işlevi gören Temel Yasalar (1906) ile yasal siyasal eylemlerin ve partilerin gelişmesini sağlayan *Duma*'nın kuruluşuydu. Sonuç olarak, 1905 Devrimi'nin artırdığı beklentileri karşılayamaması ve özellikle anayasacı demokratlar ile liberalleri belirli bir başarısızlık ile çevrelemesi, 12 yıl sonra patlak veren 1917 Devrimi'nde önderliğin Bolşeviklerin (*) eline geçmesinin koşullarını hazırladı.

1917 Devrimi bak. Sovyet Devrimi

1927 Kuşağı, İspanyolca GENERACIÓN DEL 1927. İspanya'da 1920'lerin sonlarına doğru ünlü şair ve yazarlar grubu. Grup adını, bazı üyelerinin Luis de Góngora y Argote'nin ölümünün 300. yılında, onun şiirlerinin önemli başlıklarını hazırladıkları 1927 yılından alır. Üyelerinin çoğu yazar olan daha önceki '98 Kuşağı'nın (*) tersine, 1927 Kuşağı'nın neredeyse tüm üyeleri şairdir. Bunlar arasında en ünlüleri Federico García Lorca, Rafael Alberti, Jorge Guillén, Vicente Aleixandre, Luis Cernuda, Pedro Salinas, Gerardo Diego ve Dámaso Alonso'dur. Bu şairlerin birçoku Avrupa'da gelişen simgecilik, gelecekkilik ve gerçeküstüçülük gibi akımlardan etkilenmişlerdi ve bu akımların ilkelerinin İspanyol edebiyatında tanınmasına katkıda bulundular. Geleneksel ölçü ve uyakları kullanmaya karşı çıktılar. Şiirlerinden anektoda benzer anlatımları ve kaba mantıksal betimlemeleri atıldılar. Bunların yerine şiirde bol bol eğretileme kullandılar, yeni sözcükler türettirler, kişisel yaşantıyı aktarmak için çağrışım gücü yüksek simgesel imgelere yer verdiler. Temalarını ise baladlardan, geleneksel şarkı ve lirik şiirlerden, ayrıca Góngora'nın şiirlerinden aldılar.

Kişisel üslup ve kaygıları açısından birbirinden farklı olmakla birlikte 1927 Kuşağı

şairleri 1920'ler, 1930'lar ve 1940'ların başında İspanyol şiirine birlikte damgalarını vurdular. Ama İspanya İç Savaşı (1936-39) ve sonrasında gelişen ortam bu şairlerin deneyisel çabalarını gerçekleştirmelerini olanaksız kıldı. Bu nedenle İspanyol şiiri 1927 Kuşağı'nın aşırı incelikli, anlaşılması güç estetikçiliğinden uzaklaştı.

1929 Büyük Bunalımı bak. Büyük Bunalım

1933 Üniversite Reformu, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan İstanbul Darülfünunu'nun modern bir üniversite haline getirilmesini sağlayan düzenleme.

İstanbul Darülfünunu, 1933'te hükümette, mecliste ve basında sert eleştirilere uğramaya başladı. İstanbul Darülfünunu'nun, modern bilimin gelişmesine ayak uyduramayarak geri kaldığı, Cumhuriyet'le gelen ilkelelerin gençliğe ve toplumun geniş kesimlerine yayılması için çalışmadığı, hatta tam tersine söz konusu ilke ve uygulamaları benimsemeyip eleştirdiği öne sürülüyordu. Darülfünun'un özerk bir kurum olması da eleştiriliyor ve bu durumda özerkliğin yeteneksiz ve bilgisiz öğretmenleri koruyan bir sisteme dönüştüğü savunuluyordu.

Hükümet de bundan kısa süre önce, 1932'de, İstanbul Darülfünunu'nda bir reform hareketine başlangıç olarak Prof. Albert Malche'ye konuyla ilgili bir rapor hazırlattırmıştı. Maarif Vekili Reşit Galip, bu raporun ışığı altında ve Atatürk'ün isteği doğrultusunda, İstanbul Darülfünunu'nun İstanbul Üniversitesi haline dönüşmesini sağlamak üzere bir yasa hazırladı. İstanbul Darülfünunu'nun ilgasına ve Maarif Vekâleti'nce Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun'a göre 31 Temmuz 1933'te İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün kurumlar, kadro ve örgütleri ile birlikte lağvedildi. Maarif Vekâleti, yasanın bu hükmü ile kaldırılan İstanbul Darülfünunu'nun yerine İstanbul Üniversitesi adı altında yeni bir üniversite açmakla yükümlü kılındı. Maarif Vekâleti'nin yeni üniversitenin kuruluş yasasını aynı yılın ağustos ayında hazırlaması ve bu yasanın mecliste kabulünden sonra İstanbul Darülfünunu'nun eski öğretmenlerinin çok büyük bir bölümü üniversite dışında bırakıldı, bir bölümü emekliye ayrıldı, başka bir bölüm öğretmen ise başka görevlere nakledildi. Yeni üniversitenin öğretim kadrosu, İstanbul Darülfünunu'ndan kadroya alınan öğretmenlerle ve Avrupa üniversitelerinde öğrenimlerini ya da uzmanlıklarını başarıyla tamamlayarak yurda dönen Türklere oluşturulmaya çalışıldı. Ama bu kadro, yeni üniversitenin gerçek gereksinimini karşılamakta yetersizdi. Bu durumda yurt dışından yabancı öğretim elemanlarının getirilmesi gündeme geldi. Tam bu sırada Almanya'da Hitler'in iktidarı ele geçirmesi üzerine değişik nedenlerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Alman profesörlerden oluşan akademik kadro da İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda görev aldı.

Yeni yasa ile İstanbul Üniversitesi büyük ölçüde hükümetin denetimi altına girdi. Üniversitenin yönetişim ve mali özerkliğine son verildi. Üniversite rektörünün, profesörlerin ve doçentlerin atanma ve işten çıkarılma işlemleri Maarif Vekâleti'nin yetkisine bırakıldı.

1933 Üniversite Reformu, bir yandan Türkiye'de modern üniversitenin kuruluş girişimi ve üniversitenin bir bilim yuvası haline gelişini savunulurken, öbür yandan da, özerk olmayan bir akademik yapı kurduğu ve üniversiteyi siyasal otoritenin denetimi

altına soktuğu, onun ülke sorunlarından uzakta ve bilimsel gelişmenin gerisinde kalmasına neden olduğu gerekçeleriyle eleştirilmiştir.

1953 Grevi, HARTAL. (Kuzey Hindistan dillerinde "grev") olarak da bilinir, Seylan'da (bugün Sri Lanka) Marksist partilerin, halkın pahalılıktan, özellikle pirinç fiyatlarının artışıdan duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmek için örgütlediği genel grev.

Sürekli pirinç kıtlığından dolayı, Seylan hükümeti II. Dünya Savaşı sonrasında pirinç karneye bağlanmış ve dünya piyasasındaki dalgalanmalar karşısında pirinç fiyatını sabit tutmak için sübvansiyon uygulamıştı. 1952'de sübvansiyonlar hükümet harcamalarının yüzde 20'sine ulaştı. Birleşik Ulusal Partili (UNP) Başbakan Dudley Senanayake, Temmuz 1953'te pirince uygulanan sübvansiyonu çok büyük ölçüde azaltınca, pirinç fiyatları üç katına çıktı.

Bunun ardından patlak veren *hartal*'ı sona erdirmek için hükümetin uyguladığı baskıcı önlemler 10 kişinin ölümüne yol açtı. Senanayake istifaya zorlandı ve yerine geçen başbakan kısa bir süre sonra, pirince uygulanan sübvansiyonu artırdı. Birleşik Ulusal Parti hükümetine karşı halkın duyduğu genel hoşnutsuzluğun bir simgesi olan *hartal* olayından yararlanan, muhalefetteki Sri Lanka Özgürlük Partisi (SLFP), 1956'da yapılan bir sonraki genel seçimlerde iktidara geldi.

Bin Adalar, İngilizce THOUSAND ISLANDS, Kuzey Amerika'da, St. Lawrence Irmağında adalar grubu. 1.500'ü aşkın küçük adadan oluşur. Prens Edward Yarımadasından, 128 km ötedeki Ontario'nun (Kanada) Brockville kenti kıyılarına kadar uzanır. 127 km² yüzölçümüyle en büyükleri olan Wolfe'ün yanı sıra Amherst, Howe, Simcoe ve Grenadier ile batı kıyısındaki öteki adaların çoğu Kanada'nındır. Grindstone, Wells ve Carleton gibi doğudaki adalar ise ABD'nin New York eyaleti sınırları içindedir. Eskiden beri bir dinlenme ve eğlence yörenesi olan bu adalardan bazıları özel mülkiyettir. St. Lawrence Adaları Ulusal Parkı, Kanada'ya bağlı adaların çoğunu ve Ontario kıyılarının bir bölümünü içine alır. 1818'de haritası çıkarılan Bin Adalar'a çoğunlukla 1812 Savaşı'yla ilgili adlar verilmiştir. Bin Adalar Uluslararası Köprüsü (1938), New York eyaletindeki Collins Landing ile Ganonoque'un doğusundaki Ivy Lea'yi (Ontario) birbirine bağlar.

1402'likler, 12 Eylül harekâtından sonra sıkıyönetim komutanlıklarının 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun verdiği yetkiyle dayanarak görevden aldığı kamu görevlilerine (öğretim elemanı, öğretmen, memur, subay ve işçi) verilen ad. Çalışma hakkına karşı bir ayrımcılık olarak nitelenen bu uygulamaya kamuoyunda yoğun olarak tartışılmış, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ve Danıştay'ın katkısıyla çözüme ulaşmıştır.

Önce Devlet Memurları Kanunu'nu değiştirerek zorunlu emekliliğin kapsamını genişleten 12 Eylül askeri yönetimi, bu yolla yaklaşık 1.500 kamu görevlisini emekliye ayırdı. Daha sonra 19 Eylül 1980'de 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 2. maddesine eklenen bir fıkra ile sıkıyönetim komutanlıklarına, sakıncalı görülen veya hizmetleri yararlı sayılmayan kamu personelinin işine son verilmesini ilgili kurumlardan isteme yetkisi tanıdı. Bu yolla 4.891 kamu görevlisi işten alındı; bazı kamu görevlileri ve öğrenciler de sıkıyönetim bölgesi sınırları dışına çıkarıldılar, sürgün edildiler. Yasada uygulama genel güvenlik, asayiş ya da kamu düzenini koruma amacına dayandırıl-

dığı halde, sıkıyönetim komutanlıklarının bildirimlerinde gerekçe gösterilmedi. Kamu kurumları da yasadaki belirtilen istemleri "derhal yerine getirme" hükmünü, inceleme yapmadan uyguladılar.

Kamuoyunda görevden almalara karşı gösterilen tepkiler üzerine, 1402 sayılı yasa 28 Aralık 1982 tarihinde yeniden değiştirildi. Görevden uzaklaştırma yetkisi korunmakla birlikte, görevlerine son verilenlerin durumunun yeniden incelenmesi ve sakıncalarının kaldırılması olanağı yaratıldı. Bazı kamu görevlileri hakkındaki göreve son verme istemleri kaldırıldı, bazılarının emeklilik işlemleri yapıldı. İşine son verilmiş olanların ve sakıncası kaldırılmayanların ise bir daha kamu hizmetlerinde çalıştırılmayacağı kuralı getirildi.

Sakıncası kaldırılanların görevlerine dönme istemlerinin uygulanmasında, idarece ve 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra kurulan Anavatan Partisi (ANAP) hükümetince isteksiz davranıldı. Sıkıyönetimin kalktığı bölgelerde kamu görevlileri görevlerine iade edilmedi, 1402'lik öğretim üyelerinin üniversitelere ve Yüksek Öğretim Kurumu'na (YÖK) yaptıkları başvurular reddedildi. Bu nedenle Bölge İdare Mahkemeleri'nde ve Danıştay'da davalar açıldı. Davaları kazananların bir bölümü gene göreve başlatılmadı. Bir bölümü göreve döndü, ama idarece ve üniversitelerce yürütmenin durdurulması isteminde bulunuldu. Yürütmenin durdurulmasına bağlı olarak yetiden görevden alma uygulamaları ortaya çıktı. Çeşitli mahkeme kararları arasında tutarsızlıklar görüldü, çelişkiler doğdu.

Ekim 1988'de İnsan Hakları Derneği (İHD) 1402'likler Kurultayı'nı topladı. İHD 1402'likler Komisyonu'nun hazırladığı bir rapor, Türk-İş'in başvurusu üzerine, Haziran 1989'da ILO tarafından incelenerek 1402 uygulamasının ve ilgili yasa maddesinin çalışma hakkı bakımından ayrımcılık yarattığı saptandı. Türkiye'nin de onayladığı 111 sayılı İş ve Meslek Bakımından Ayrımcı Hakkında Sözleşme'ye aykırı bulunana bu durum nedeniyle Türkiye özel paragrafa (kara liste) alındı. Aralık 1989'da, Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, ILO kararına da gönderme yaparak verdiği bir kararla tüm 1402'liklerin görevlerine iade edilmesi yolunu açtı. Ama uygulama kurumlarına ve kişilere göre çok çeşitlilik gösterdi.

Kasım 1991'de kurulan Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti koalisyon hükümeti 1402'liklerin göreve iadesini ve geriye doğru en çok 5 yıllık maaş ödenmesini kabul eden sınırlı bir çözümü bir tebliğ yayımlayarak genelleştirdi. Böylece, 12 Eylül döneminin en çok eleştirilen uygulamalarından birisi, ilgili yasa yürürlükten kaldırılmamış ve tüm haklar geri verilmemiş de olsa, çözüme kavuşturulmuş oldu.

1400'ler bak. Quattrocento

Bin Gün Savaşı, İspanyolca GUERRA DE LOS MIL DIAS (1899-1903), Kolombiya'da Liberaller ile Muhafazakârlar arasındaki iç savaş. 80-100 bin kişinin ölümü, büyük mal kaybı ve ulusal ekonominin çökmesi ile sonuçlanmıştır.

Ekonomide *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) politikasını savunan Liberal Parti, kah ve plantasyonu sahiplerini ve ithalat-ihracatçıları temsil ediyordu. Muhafazakârların 1885'teki zaferinden sonra hükümetten büyük ölçüde dışlanan bu kesim uluslararası kahve fiyatlarının birden düşüşü sonucunda büyük ekonomik sıkıntıya düşmüştü. 1899'a gelindiğinde çoğu kahve üreticisi zararına çalışıyordu.

Gümrük gelirlerinin azalması nedeniyle bir darboğaza giren Muhafazakâr hükümet, piyasaya karşılıksız para sürmeye başladı. Bu yüzden peso hızla değer yitirdi. İç Savaş, 1899'da önce kahve üretilen bölgelerde patlak verdi. Savaşın yedi ay kadar süren ilk aşması 25 Mayıs 1900'de Palonegro'da Liberal kuvvetlerin yenilmesiyle sonuçlandı. Sonraki iki buçuk yıl boyunca kırsal alanda süren düzensiz ama yıkıcı gerilla savaşı, büyük mal kaybının yanı sıra hem çarşılar, hem de hastalıklar yüzünden çok sayıda ölüme yol açtı. Kırsal kesimi askeri taktiklerle ve hapis, para cezası, mal müsaderesi gibi yöntemlerle sindirmeyi başaramayan Muhafazakârlar, 12 Haziran 1902'de siyasal reform ve genel af önerdiler. Liberallerin en önemli iki önderi Rafael Uribe Uribe ve Benjamin Herrera, genel af, serbest seçim, siyasal ve ekonomik reform öngören barış anlaşmalarının imzalanmasından sonra kasım ayında teslim oldular.

Bin Mil otomobil yarışı bak. Mille Miglia

binbaşı, orduda rütbesi yarbay ile yüzbaşı arasında yer alan, tabur ya da dengi birliklere komuta eden subay. Üç yıllık hizmet süresini tamamlayanlar kıdemli binbaşı olur.

Hunlarda ve Moğollarda olduğu gibi ondalık düzeni benimseyen ordularda bin kişilik birliklerin komutanlarına binbaşı denirdi. Osmanlılarda binbaşı rütbesi ilk kez 1793'te kurulan Nizam-ı Cedid ordusunda, 12 bölükten oluşan bir ortanın komutanı için kullanıldı. Asakir-i Mansure-i Muhammediyeh'nin(*) kuruluşunda tertip amirine binbaşı ve sekiz tertipten oluşan birliğin komutanına da başbinbaşı dendi. 1828'deki değişikliklerde başbinbaşılık kaldırıldı ve binbaşı, tabur komutanı olarak kaymakam (yarbay) ile yüzbaşı arasında yer aldı.

Binbir Gece Masalları, Arapça ELF LEYLE ve LEYLE, *Alaeddin'in Lambası*, *Gemici Sindbad*, *Ali Babu ve Kırk Haramiler* gibi öyküleri neredeyse hem Doğu, hem de Batı folklorunun bir parçası haline gelmiş olan, yazarı ile tarihi kesin olarak bilinmeyen öyküler toplama.

Ortaçağ Avrupa edebiyatının çoğu örneğinde görüldüğü gibi bu öyküler (peri masalları, romanlar, efsaneler, fabllar, kışalar, anekdotlar, egzotik ya da gerçek serüvenler) çerçeve bir öykünün içinde yerleştirilmiştir. Öykülerin geçtiği yerler Orta Asya, "Hint ve Çin adaları ya da yarımadaları"dır. Sultan Şehriyar, yokluğunda karısının kendisini sürekli aldattığını öğrenince hem onu, hem de onunla birlikte olanları öldürtür. Bütün kadınlara karşı beslediği nefrette bundan sonra her gün başka bir kadınla evlenip onu öldürtmeye başlar. Bu böyle, yeni bir gelin adayı bulunamaz hale gelinceye değin sürer. Vezirinin Şehrazad ve Dünyazad adında iki kızı vardır. Büyük kız Şehrazad, kendini ve başka kızları kurtarmak için bir plan hazırlar ve babasına onu sultanla evlendirmesi için baskı yapar. Sonra sultana her gece bir masal anlatmaya başlar. Ama her gece masalı bir yerinde keser ve ertesi gece tamamlayacağına söz verir. Masallar o kadar çekicidir ve sultan bunların sonunu o kadar merak eder ki, Şehrazad'ın idamını her gün erteler ve sonunda acımasız planını uygulamaktan vazgeçer.

Binbir Gece Masalları'ndaki başlıca karakterlerin adları Farsça olmakla birlikte, çerçeve öykü büyük olasılıkla Hint kaynaklıdır ve yan karakterlerin çoğunluğu Araptır. Masalların çeşitliliği ve geçtiği yerlerin farklılığı (Hindistan, İran, Irak, Mısır, Tür-

kiye ve bir olasılıkla Yunanistan) bunların tek bir yazarın elinden çıkmadığını gösterir. Masalların doğal ve özentsiz bir üslubu olması, konuşma dilinde kullanılan deyimler içermesi ve profesyonel Arap yazarlarının da görülmesi olanaksız dilbilgisi yanlışları taşıması da bu görüşü destekler.

Bu masallardan ilk kez 9. yüzyılda yazılmıştır. Daha sonra 947'de el-Mesudi İran, Hindistan ve Yunan efsaneleri üzerine bir tartışmada, Farsça *Hezür Efsane* (Bin Masal) denen ve "halkın 'Bin Gece' adını verdiği masallar"dan söz etmiştir. 987'de ise İbn Nedim, Ebu Abdullah bin Abdusu'l-Caşyan'ın bin ünlü Arap, İran, Yunan vb masalını toplamaya başladığını, ama henüz 480 masal biriktirmişken 942'de öldüğünü söyler.

Açıktır ki, "Bin Masal" ve "Binbir" deyimleriyle yalnızca bu öykülerin çok sayıda olduğu belirtilmek istenmiş ve bu deyimler daha sonra sözlük anlamında alınarak gerekli sayıda masal eklenmiştir.

20. yüzyılda Batılı bilimliler, *Binbir Gece Masalları*'nın aslında yüzyıllar boyu ağızdan ağıza aktarılan halk masalları olduğunu ve bunların değişik yer ve zamanlarda rasgele değişimlere uğrayarak gelişip bir bütünü haline geldiğini kabul etmektedir. 1877'de August Müller, bu yapıtın birçok biçimi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri Bağdat kaynaklı olup daha kalın ve tarih bakımından da yeni olan bir ikincisi de Mısır'da kaleme alınmıştır. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde birbirini izleyen altı değişik biçim ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunlardan *Elf Hurafe* ve *Elf Leyle* adı verilen ikisi, İran kaynaklı *Hezür Efsane*'nin 8. yüzyılda yapılmış Arapça çevirileridir. Birin, *Elf Leyle*'ye dayanan, ama o tarihlerde seçilen başka masalları da içeren bir 9. yüzyıl ürünüdür. Bir başkası 10. yüzyılda İbn Abdusu'l-Caşyan'ın yaptığı çalışmadır. Beşinci metin, Mısır masallarını da içeren bir 12. yüzyıl derlemesidir. Altıncı çeşitleme ise, 16. yüzyıla değin giden ve daha önceki malzemelere ek olarak, Müslümanların Haçlılar'a karşı direnmesini anlatan öykülerle, Moğolların Ortadoğu'ya getirdiği Doğu masallarını içeren derlemidir.

Binbir Gece Masalları'nın Avrupa'da ilk çevirisi ve aynı zamanda ilk baskısı Antoine Galland tarafından *Les Mille et Une Nuits, contes arabes traduits en français* (1704-12, 10 cilt; cilt 11 ve 12, 1717; Binbir Gece, Arap Masallarının Fransızca Çevirisi) adıyla gerçekleştirildi. Galland'ın çevirisi temel aldığı kaynak, dört ciltlik bir Suriye yazmasıydı, ama yayımlanan sonraki ciltler, ağızdan ve başka kaynaklardan derlenen birçok öyküyü de içeriyordu. Galland'ın çevirisi 19. yüzyıl ortalarına değin değişmeden kaldı; dahası, kimi bölümleri Arapçaya bile çevrildi. İlk Arapça metin Kalkuta'da yayımlandı (1814-18, tamamlanmamış, 2 cilt; 1839-42, tamamlanmamış, 4 cilt). Sonraki birçok çevirinin kaynağı, Vülgata metni adı verilen ve düzeltilmiş bir Mısır baskısı olarak 1835'te Bulak'ta (Kahire) yayımlanıp daha sonra birkaç kez yeniden basılan bir derleme oldu.

Çağdaş Arap dünyasında bu masallar sürekli olarak basıldığı gibi, son yıllarda bazı incelemeler de yapılmıştır. Bunlardan Kadri Kalaci'nin *Esatirü'l-Arab fi Kussan Elf Leyle ve Leyle* (1948; Binbir Gece Masalı'nda Arap Mitolojisi), Süheyr el-Kalemavi'nin *Kitabu Elf Leyle ve Leyle* (1959; Binbir Gece Kitabı), Mihail Avvâd'ın *Elf Leyle ve Leyle Miratü'l-Hazara ve'l-Mücteme fi'l-Asri'l-İslami* (1962; İslamiyet Dönemi Uygarlığı ve Toplumunun Aynası Binbir Ge-

ce), Muhsin Câcim el-Musevi'nin *Elf Leyle ve Leyle fi'l-Garb* (1981; Binbir Gece Ba-tı'da) adlı çalışmaları önemlidir.

İngilizler ile Fransızların yaptığı eklemeler, değişik biçimleri ya da Galland'ın yaptığı baskıları, sözlü ve yazma kaynaklardan derlenmiş masallarla birlikte Maximilian Habicht, Breslau basımında bir araya getirdi (1825-43, 5 cilt). Bulak metnini daha sonraki çeviriler izledi. John Payne'in, az bilinen, eksiksiz İngilizce çevirisi (1882-84, 9 cilt; üç ek cilt, 1884; ve cilt 13, 1889). Sir Richard Burton'un *The Thousand Nights and a Night* (1885, 10 cilt; 1886-88, 6 ek cilt; Bin Gece ve Bir Gece) adlı yapıtına kaynaklık etti. Sir Burton'ın yapıtında, Doğu yaşamının güçlüklerle dolu yaşamlarına ilişkin notlar ve açıklamalar da bulunmaktaydı. Bu yapıt, İngilizce çevirilerin en ünlüsüdür.

Binbir Gece Masalları'nın Enno Littmann'ın yaptığı Almanca çevirisinden de özellikle söz etmek gerekir (1921-28, 6 cilt).

Öteki Arap masal derlemeleri gibi *Binbir Gece Masalları* da Türklerin ilgisini çekmiş, değişik zamanlarda Türkçeye çevrilmiştir. Çevirilerin çoğu da ya halk için ya da çocuklar için yapılmış çalışmalardır.

En eski Türkçe çeviri Abdî tarafından 1429'da *Camasbname* adıyla yapılmıştır. Bu çevirinin elde bulunan metni masalların ancak küçük bir bölümünü kapsar. Bunun dışındaki ilk önemli çeviriyi Cezayirli Ahmed Nazif gerçekleştirmiştir. 1842'de *Tercüme-i Elf Leyle ve Leyle* adıyla yapılan bu çevirinin, biri dört, öbürü altı cilt olmak üzere iki tarihsiz basımı vardır. Bu çeviride oldukça ağdalı bir üslup kullanılmış ve açık saçık yerler atılmıştır.

Daha sonraki yıllarda eski ve yeni harflerle uzun ya da kısa pek çok çeviri yapılmışsa da, Selâmi Münir Yurdatap ile (1949-54, 2 cilt) Raif Karadağ'ın (1961, 4 cilt) çevirileri bir ölçüde değer taşır. *Binbir Gece Masalları*'nın Alim Şerif Onaran tarafından hazırlanan tam çevirisinin ilk cildi Nisan 1992'de yayımlanmıştır.

Binbir Gün Masalları, Binbir Gece Masalları gibi bir çerçeve konu içine yerleştirilmiş birçok masaldan oluşan Doğu masalları külliyesi. İlk kez Fransız doğubilimci Pétis de la Croix tarafından Farsça ve Türkçe yazmalardan derlenip çevirilerle *Les mille et un jours. Contes orientaux* (1710-12, 5 cilt; Binbir Gün. Doğu Masalları) adıyla yayımlanmıştır.

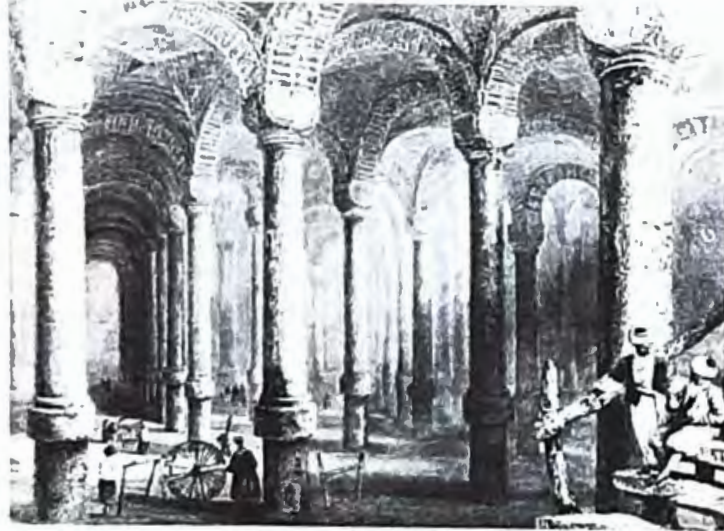
Binbir Gün Masalları, Keşmir hükümdarı Turan Bey'in kızı Ferahnaz'a, erkekler konusundaki görüşlerini değiştirmek için dadısının anlattığı masallardan oluşur. Hain ve sadakatsiz olarak gördüğü erkeklerle düşman kesilen ve bu yüzden bir türlü evlenmeye razı olmayan Ferahnaz'a dadısı güneş doğunca anlatmaya başladığı masalı akşama değin sürdürür. Amacı, anlattığı masallarla onu erkeklerin vefalı olduğuna inandırmak ve içine düştüğü saplantıdan kurtarmaktır. Masallar birbiri içine girerek bin bir gün boyunca devam eder. Ferahnaz'ı ancak bin birinci günden sonra, ağabeyi Ferahrüz'u tedavi eden bir rahip ikna eder. Böylece erkekler konusundaki görüşlerini değiştiren Ferahnaz, kendisine rüyada âşık olan, onun da bir süre önce rüyasında gördüğü İran şehzadesi Ferahşâd'ı aramak üzere Keşmir'den ayrılır. Büyü gücü ile geyik olarak yaşayan Ferahşâd'ı türlü serüvenlerden sonra bulur; birlikte Gazne hükümdarına giderler. Hükümdar şenlikler düzenleyerek iki genci evlendirir ve bir süre sonra da tahtını Ferahşâd'a bırakarak ölür.

Ama şehzade kendi ülkesine gitmek istediği için İran'a döner. Babasının ölümünden sonra tahta geçerek Frahnaz ile mutlu bir yaşam sürer.

Binbir Gün Masalları, yirmi kadar uzun masaldan oluşur. Araya bazı kısa öykü ve fıkralar da eklenmiştir. Bu külliyyatta yer alan bazı masallar, *Ferec Bâde's-Şidde* adlı Türkçeye de çevrilmiş bir başka masal külliyyatında da bulunmaktadır. Bunlar arasında en çok yaygın olanı, ayrı bir öykü olarak da bilinen *Seyfû'l-Mülûk'tür. Binbir Gün Masalları*'nda yer alan masalların en tanınmışları *Basralı Ebu'l-Kâsım, Rıdvan Şah ile Şehristan, Kaluf ile Dilârâ, Çin Melikesi ile Şehzade Kalaf, Bedreddin Lulu ile Vezir-i Mağmum, Mâlik ile Melikzade Şirin, Gamsız Şah, Ebu Ali Sina, Ebu'l-Fâris, Adud ve Âhi, Mansur ve Dilberni-gâh'tır.*

Binbir Gün Masalları Türkçeye ilk kez *Elfû'n-Nehâr ve'n-Nehâr* adıyla Fransızca'dan Ali Râşid tarafından çevrilmiş, dört cilt olarak yayımlanması düşünülmüşse de, ancak iki cildi basılabilmıştır (1867-70). Daha sonra bu çeviri Mustafa Hâmi Paşa, Ahmed Şükrü ve Said Fehmi tarafından tamamlanarak tek cilt halinde yayımlanmıştır (1873).

binbirdelikotu, sarıkantarongiller (*Hypericaceae*) familyasının *Hypericum* cinsinden

Binbirdirek Sarıncı, Thomas Allom'un oymabaskı çalışması, 1840
Erkin Emiroğlu Arşivi

türlere, özellikle *Hypericum perforatum*'a verilen ad. Çok yıllık otsu bir bitki olan binbirdelikotu (*H. perforatum*) Avrupa ve Anadolu'da yaygındır. Yapraklarındaki saydam noktalar (yağ bezleri) nedeniyle bu adla anılan bitkiye, çeşitli yörelerde "sarıkantarın", "koyunkıran", "kılıçotu" ve "mayasilotu" da denir. Yüksekliği 30-80 cm olan binbirdelikotunun yaprakları karşılıklı ve sapsız, çiçekleri parlak sarıdır. Halk arasında çiçekli dallarının zeytinyağında

Büyük çiçekli binbirdelikotu (*Hypericum calycinum*)
Turan Baytop Koleksiyonu

bekletilmesiyle elde edilen karışım dıştan uygulanarak yaraların tedavisinde kullanılır. Ayrıca, gene çiçekli dallarından hazırlanan çayların peklilik verici, spazm çözücü, yatıştırıcı ve kurt düşürücü etkisi vardır.

Türkiye'de, özellikle Kuzey Anadolu'da bulunan büyük çiçekli binbirdelikotu (*H. calycinum*), Batı Anadolu'da bulunan püren (*H. empetrifolium*) ve mayasilotu (*H. scabrum*) gibi bazı türler de halk arasında tedavi amacıyla kullanılmaktadır.

Binbirdirek Sarıncı, asıl adı PHILOXENOS SARNICI, İstanbul'da, Sultanahmet semtinde kapalı Bizans sarıncı. Sultanahmet'ten Beyazıt'a uzanan yolun (Divanyolu) sol yanında, biraz içeride, Adliye Sarayı'nın karşısındadır. İmparator I. Constantinus dönemi senatörlerinden Philoxenus (Yunanca Philoxenos) tarafından İS 4. yüzyılda yaptırılmıştır. Boyutları 64 m x 56,40 m'dir. İlk yapıldığında çatı örtüsünü 224 sütun taşı-maktaydı. Bugün bunlardan 212 tanesi ayakta kalmıştır. Binbirdirek Sarıncı diye anılmasının da sütun sayısının görünenden fazla olduğu gibi etki uyandırmasından geldiği sanılmaktadır. 12,4 m yüksekliğindeki sütunlar iki parçadır. Başlıkları sadedir. 20. yüzyılın başına değin iplik imalathanesi olarak kullanılan sarıncıda bugün su yoktur, hemen hemen yarı yüksekliğine kadar top-

rakla dolmuş durumdadır. Çok harap bir halde olduğundan ziyarete de kapalıdır.

Binbirkilise, Karaman ilinde, Anadolu'daki ilk Hristiyanlara ait yapılar topluluğu. İS

Değirliöreni yakınlarındaki bazilika kalıntıları, Binbirkilise, Karaman
Erkin Alak

41'de Orta Anadolu'da Hristiyanlığa geçen ilk topluluk, bu çevredeki Karadağ'ın(*) yüksek kesimlerinde mağaralar oyarak kendilerine barınaklar, tapınaklar ve mezarlar

yapmışlardır. Bu yapıların çokluğunu belirtmek için "binbir" sözcüğü kullanılır. Binbir-kilise, başta Madenşehir olmak üzere, Değle, Yukarı Alahan, Kızılar, Manazan ve Zengen gibi geniş bir ören alanına yayılmıştır. Çevrede 19. ve 20. yüzyıllarda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Günümüze çok azı ulaşan kalıntılar üzerinde, 1967-70 arasında Semavi Eyice başkanlığında İstanbul Üniversitesi'nden bir grup incelemelerde bulunmuştur. Yapılar kayalara oyulmuş halde, bir plan şemasına göre düzenlenmiştir. Çoğunlukla haç planlı olan dinsel yapılar arasında Manazan'daki dört katlı manastır dikkati çeker. Katlarda birer salon ile bunlara açılan hücreler vardır. Katlar arasındaki bağlantılar gene kayalara oyulmuş kuyularla sağlanır. Kilise kalıntılarının duvarlarında ve sütun başlıklarında doğayı, günlük yaşamı ve Hristiyanlığın çeşitli simgelerini betimleyen bezeme öğelerine de rastlanır.

Binboğa Dağları, Orta Toroslar'ın kuzeydoğu bölümünü oluşturan dağ sırası. Elbistan Ovasının(*) batısında yer alır ve yüksekliği yer yer 3.000 m'ye yaklaşır. Kabaca kuzey-güney doğrultusunda 40 km kadar uzanır. Binboğa Dağları Ceyhan ve Seyhan ırmakları arasında yükselir. En yüksek dorukları 2.935 m'lik Işık Dağı ile 2.917 m'lik Tozlutepe'dir. Doğusu Ceyhan Irmağının önemli kolları olan Göksun ve Hurman çayları, batısı ise Sarız Çayı ve kollarıyla parçalanmış olan bu kütle, birçok yerde plato özelliği gösterir; derin vadilerle parçalanmış engebeli bir yapısı vardır.

Binboğa Dağları, Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) başkalaşım kayalarından oluşmuş bir taban üstündeki peridotit ve serpantin gibi kayalardan oluşmuştur. Genel olarak basık görünümlüdür ve oluşum bakımından Tersiyer (Üçüncü) Dönemdeki (y. 65-2,5 milyon yıl önce) Alp dağoluşumunda ortaya çıkan depremler ve yanardağ etkinlikleriyle ilintilidir. Ama tabanda bulunan Paleozoyik (Birinci) Zaman'da (y. 570-225 milyon yıl önce) oluşmuş kristal yapılı şistler ile Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) ve Karbonifer Dönem sonu ile Permiyen Dönem başına (y. 280 milyon yıl önce) ait kalkerler mermerleşmiştir. Değişik kalınlıktaki damarlar halinde tabana sokulan bazik lavlar, bu kesimde maden cevherlerinin oluşmasına yol açmıştır. Binboğa Dağlarında yer yer bakır, krom ve kurşun cevherleşme alanları bulunur. Dağın yüksek kesimlerinde ortaya çıkan kalkerler ise bu kesimde karstlaşmaya neden olmuştur. Bu nedenle, eğimlerin fazla olmadığı üst düzeylerde, karst benzeri oluşumlara sık rastlanır. Güney kesimlerde, Eosen Bölüm (y. 54-38 milyon yıl önce) ve Oligosen Bölümde (y. 38-26 milyon yıl önce) gerçekleşen yanardağ etkinliklerinin izleri görülebilir. Gene aynı dönemlerdeki başkalaşım olayları, gabro ve peridotit gibi bazik ve ultrabazik kayaların yer yer serpentine dönüşmesine yol açmıştır.

Binboğa Dağları bitki örtüsü bakımından fazla zengin değildir. Aşağı kesimlerdeki stepler (bozkır) yukarı yamaçlara doğru sıklaşarak çayırılara dönüşür. Arada yer alan meşeler ile daha büyük yükseltilerdeki göknar ormanları ise yer yer tahrip olmuştur.

Binche, Belçika'nın Hainaut iline bağlı kent. Mons'un 24 km güneybatısında bir tepenin üzerinde yer alır. 12. yüzyılda inşa edilmiş, 27 kuleli bir surla çevrilidir. Belediye binası 14. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış, 16. yüzyılda Jacques de Broeucq tarafından onarılmıştır. Kutsal Roma-Germen imparatoru ve İspanya kralı V. Karl'ın (Şariken) kız kardeşi ve Macaristan kraliçesi olan Felemenk kral naibi Marie, 1545'te

sarayını inşa etmek üzere Binche surlarının bir bölümünü yıktırdı. 1549'da Peru'nun İspanyollarca istilasını kutlamak üzere burada büyük bir şenlik düzenledi. Surlar ve kent, 1554 ve 1675'te Fransız saldırılarından büyük zarar gördü.

Günümüze bir şekerleme ve modacılık merkezi olan Binche, Büyük Perhiz'den önceki Karnaval Günü'nde düzenlenen şenliklerle ünlüdür. Avrupa'da yalnızca bu karnavala özgü olan *Gilles* (palyaço) giysilerinin Peru İnkalarından kaynaklandığı sanılır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 33.298.

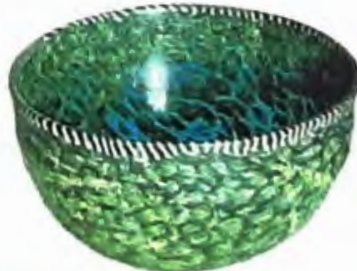
Binche danteli, 17. yüzyılın sonlarında Hainaut bölgesindeki (bugün Belçika'da) Binche'de üretilen ve erken dönem Valenciennes dantelini anımsatan bir dantel. *Aynca bak.* Valenciennes danteli.

Binchois, Gilles (Egidius), Binchois DE BINCHE olarak da yazılır (d. y. 1400, Mons, Hainaut - ö. 20 Eylül 1460, Mons yakınları). İngiliz ve Fransız geleneklerini kaynaştıran kilise müziği ile kendi türünün en iyileri arasında sayılan din dışı şarkılar bestelemiş Flaman besteci.

1424'te Paris'te Suffolk kontu William de la Pole'un hizmetinde çalışan Binchois, ertesi yıl onunla birlikte Hainaut'a döndü. 1430'da Burgonyalı Philippe le Bon'un kilisesine girdi ve zamanla ikinci vaizliğe ve kantoruğa (korodaki erkek şarkıcı) yükselerek yaşamının sonuna değin orada kaldı. 1437'de Mons'da, Soignies'de ve Cassel'de (Kassel) rahiplik etti. Jean d'Ockeghem, Binchois'nın ölümünden sonra yazdığı *Déploration* adlı kitapta, onun gençliğinde bir asker olduğundan söz eder ve kendi beslediği bazı şiirleri onun yazdığını öne sürer. Martin Le Franc'ın (1440), Dufay ile Binchois'nın John Dunstable'ı kendilerine örnek olarak aldıkları yolundaki yorumu, Binchois'nın dinsel ve dindışı yapıtları için de geçerlidir. Binchois, İngiliz çağdaşlarının yumuşak ve ince ritmini, tatlı ve nazik melodisini ve uyumsuz nota bileşimlerini pürüzsüz işleme tarzını geliştirmiştir. Binchois'nın bestelediği kilise müziği parçalarının bazıları İngiliz ayin müziğiyle ilgili olup bu yapıtlarda kullandığı tekniklerde İngiliz etkisi görülür.

binççek cam işi, İtalyanca MILLEFIORE, çiçeğe benzer örgeleri olan bir çeşit mozaik cam işi. Yapımında, önce bir demet haline getirilen değişik renklerdeki ince cam çubuklar birbirleriyle kaynaşana kadar ısıtılır, sonra inceltmeye kadar çekilerek uzatılır ve soğutularak küçük plakalar halinde dilimlenir. Her biri renkli bir çiçeğe benzeyen bu dilimler vazo ya da kase gibi şişirilerek yapılmış sıcak cam eşya üstüne uygulandıktan sonra yeniden ısıtılır ve ikinci kez şişirilerek dilimlerin camın içine gömülmesi sağlanır. Böylece karmaşık, solmaz desenleri olan, parlak renkli bir cam eşya elde edilir.

Binççek cam tekniği İO 1. yüzyılda Romalılar tarafından uygulanmış ve 15. yüzyıl-

Roma dönemine ait binççek cam işi kase, İO 1. yy ya da İS 2. yy; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra, A. C. Cooper Ltd

da Venedikli camcılar tarafından yeniden canlandırılarak geliştirilmiştir 19 yüzyılın ortalarından bu yana daha çok kâğıt ağırlıkları ve cam bilye yapımında kullanılmaktadır.

binççek duvar halısı, Fransızca TAPISSERIE A MILLE FLEURS ya da MENUES VERDURE olarak da bilinir, zemini çok sayıda küçük çiçekle bezeli bir tür duvar halısı. Birçoğunda din-

"Tekboynuz Ayn" adlı Fransız ya da Flaman binççek duvar halısından ayrıntı, 15. yy sonları-16. yy başları; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, the Cloisters Collection John D. Rockefeller Jr. armağanı 1937

dışı sahneler ya da alegoriler betimlenmiştir. Binççek duvar halılarının ilk kez 15. yüzyıl ortalarında Fransa'nın Loire bölgesinde yapıldığı sanılır. Bu halılar kısa sürede yaygınlık kazanmış ve 16. yüzyılın sonuna değin Fransa ve Felemenk'in birçok yöresinde üretilmiştir.

bindallı, üstüne sırma, kılıptan ya da simle serpmeye dal, yaprak, çiçek örgeleri işlenmiş

Bindallıdan yapılmış giysileriyle Erzurum yöresi oyunlarını sergileyen bir folklor ekibi ABC Ajansı

ipekli, kadife ya da atlas kumaş. Genellikle koyu kırmızı, mor, lacivert gibi koyu renklerdeki bindallıdan entari, gelinlik giysi, mintan ve örtü yapılırdı. Kütahya ve Erzurum'da üretilen bindallılar çok değerlidir. Esnaf arasında, özellikle gençlerin bindallıyı çok beğendiği ve kullandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle esnaf arasında yakışıklı gençlere bindallı adı takılırdı.

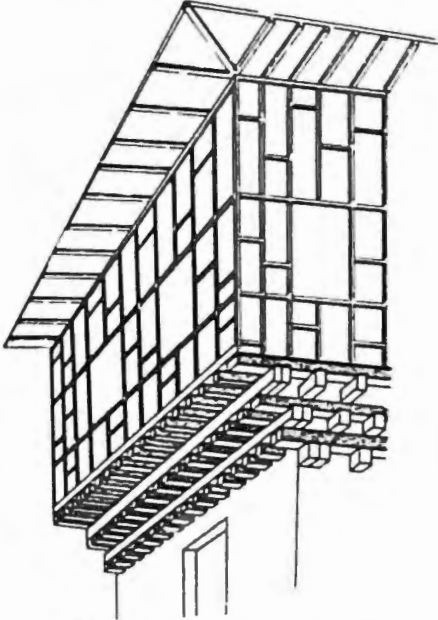
bindirme kaplama, ilkçağ ve ortaçağda Kuzey Avrupa ülkelerine özgü gemi yapım yöntemi. Bu yöntemde kaplama tahtaları üst üste bindirilerek birbirlerine perçinlenir-

Björke'de bulunan bindirme kaplamalı eski bir geminin gövde kesiti, İsveç
Björn Lönström, *The Ship*, Doubleday & Company, Inc.

di. Bu tür gemilerin Danimarka'daki Als'te bulunmuş olan bilinen ilk örneği yaklaşık İS 300'lerde yapılmıştır. Vikinglerin Avrupa'ya akın düzenledikleri ve Amerika'yı keşfettikleri gemiler ile 11. yüzyılda İngiltere'yi fetheden I. William'ın (Fatih) kullandığı gemiler bu teknikle yapılmıştı. Bindirme kaplama yöntemiyle yapılan gemiler, silme kaplamalılara oranla denizin direncine daha açık olmakla birlikte, fırtınalı Kuzey Avrupa denizlerine dayanabilecek sağlamlıktaydı.

bindirmelik, mimarlıkta, bir çıkmayı ya da herhangi bir yükü taşımak için ucu duvar

Ahşap bindirmelik

Dogan Hacıoğlu, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 1979

yüzünden ileri doğru çıkan, ama büyük bölümü duvara gömülü yapı ögesi. Gömülü bölümün üstüne duvarın ağırlığı bastırıldığı için bindirmelik yerinden oynamaz ve düşmez. Birbirinden ayrı konsol benzeri tek tek taş levhalar olabileceği gibi (örn. ortaçağ ve Rönesans'taki süslü biçimde oyulmuş taş bindirmelikler), birbiri üstüne binen taş ya da tuğla dizileri biçiminde de (örn. cumba pencereleri altındaki bindirmelikler) olabilir. Anadolu Türk konut mimarlığında ise çıkmaları desteklemek için, her biri bir alttakinin üstünden biraz daha ileri doğru uzanan kalıcı ahşaplar kullanılmıştır.

bindirmelik tablası, mimarlıkta, sürekli bir bindirmelik dizisi. Genellikle tam saçak altında yer alan ve yüksek çatı yüklerinin taşınmasında alttan destek sağlayarak yardımcı olan bir ögedir. Bindirmelik tablasına erken ortaçağ kiliselerinde çok sık rastlanır.

Arnolfo'nun tasarımı olduğu sanılan Floransa'daki Vecchio Sarayı'nın (1298-1314) kule ve dış yüzündeki bindirmelik tablaları
Alinari-Art Resources/EB Inc

Özellikle romanesk yapılarda, oymalı ve kabartmalı bindirmelikler karmaşık bezeme örgeleriyle incelikle işlenmiştir. Ortaçağ kalelerinin duvarlarında mazgallar iyice çinkıtlı bindirmelik tablalarıyla desteklenmiştir. Bu bindirmelikler arasında bırakılan açıklıklardan, aşağıdan kaleye saldıran kuvvetlere ok ve mızrak atılarak ya da erimiş kurşun ve kaynar yağ dökülerek savunma yapılabilirdi.

Binemeciyan, Eliza (d. 1890, İstanbul - ö. 1981, Toronto, Kanada), 20. yüzyıl başında Osmanlı tiyatrosunun önde gelen tiyatro sanatçılarından Ermeni oyuncu.

Mınakyan topluluğunun oyuncularını Rupen ve Agavni Zabel Binemeciyan'ın kızıdır. Kardeşi Onnik Binemeciyan da tiyatro oyuncusuydu. Tiyatro ortamında yetişen Eliza, küçük yaşta kız ve oğlan çocuk rolleriyle sahneye çıktı. Notre Dame de Sion Fransız Okulu'nda öğrenim gördü. 1908'de Ermeni gençlerinin kurduğu Serbest Sahne'de profesyonel oyuncu olarak çalışmaya başladı. Mınakyan topluluğuna katılarak başarılı çalışmalarına ün kazandı. Donanma Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi, Yeni Sahne ve daha sonra da Darülbeyaz'ı sahneye çıkı, 1924'te Paris'e gitti. 1926'da Raşit Rıza'nın davetiyle Türkiye'ye gelip bir süre sahneye çıktıktan sonra, bu kez geri dönmek üzere Fransa'ya gitti. Londra'da geçirdiği 11. Dünya Savaşı yıllarının ardından yeniden Fransa'ya yerleşti. Bundan sonraki yaşamı konusunda hiçbir bilgi yoktur.

Binemeciyan ailesinin olduğu kadar Osmanlı tiyatrosunun da en yetenekli ve en ünlü oyuncularından biri olan Eliza Binemeciyan, Raşit Rıza ile birlikte çok başarılı bir ikili oluşturmuştu. Rol aldığı oyunlar arasında *Çaruk Temel* (1913), *Bir Çiçek İki Böcek* (1917), *Uçurum* (1917), *Füruzan* (1918), *Binnaz* (1919), *Eski Rüya* (1920), *İlk Göz Ağrısı* (1921), *Zor Nikâhı* (1921),

Baş Tacı (1922) ve *Sekizinci* (1922) sayılabilir.

Binet, Alfred (d. 8 Temmuz 1857, Nice - ö. 18 Ekim 1911, Paris, Fransa), Fransa'da deneysel psikolojinin gelişmesinde etkin rol oynayan ve zekâ ölçümüne önemli katkılarda bulunan Fransız psikolog.

Fransız nörolog Jean Charcot'nun Paris'teki Salpêtrière Hastanesi'nde hipnoz konusundaki çalışmalarından etkilenen Binet, 1879'da avukatlık mesleğini bırakarak, bu hastanede tıp ve bilim çalışmalarına başladı. 1891'de Salpêtrière'den ayrılarak Sorbonne'daki bir araştırma laboratuvarıyla bağlantı kurdu ve 1895-1911 arasında bu laboratuvarın yöneticiliğini yaptı. Alman psikologların duyum ve algı konusundaki laboratuvar araştırmalarını yetersiz bularak, usavurma yeteneğini ve üst düzeydeki zihinsel süreçleri ölçmek için kâğıt, kalem, çeşitli resimler ve taşınabilir nesnelerle uygulanan yeni teknikler geliştirmeye çalıştı. 1895'te ilk Fransız psikoloji dergisi olan *L'Année Psychologique*'i kurdu. Aynı dönemde, çocuklarla ilgili çalışmalar ve deneysel eğitim için Paris'te bir laboratuvar açtı.

İngiliz psikolog Sir Francis Galton'ın standart testler aracılığıyla kişilik farklılıklarını saptama çabasından etkilenen Binet, seçkin yazarları, sanatçıları, matematikçileri ve satranç oyuncularını incelemek üzere bu yöntemden yararlandı. Uyguladığı testleri çoğu kez beden yapısı, el yazısı ve başka özelliklere ilişkin gözlemleriyle de destekledi. Binet'nin önemli bir çalışması da, iki kızının zihinsel özelliklerini incelediği *L'Étude expérimentale de l'intelligence*'ti (1903); Zekânın Deneysel Yöntemlerle İncelenmesi). Bu çalışmayı geliştirerek, karşıt iki kişilik üzerine sistemli bir incelemeye dönüştürdü. 1905-11 arasında Theodore Simon ile birlikte çocukların zekâsını ölçmek için oldukça etkili ölçekler geliştiren Binet, ayrıca 1900'de telkine yatkınlık, 1910'da da histeri üzerine çalışmalarını yayımladı. Ölümünden önce, geliştirdiği zekâ ölçeklerini gözden geçirmekte olan Binet'nin, Türkçede *Anormal Çocuklar* adıyla yayımlanmış (1939) bir kitabı bulunmaktadır. Ayrıca bak. zekâ testi.

Bing Xin (Çince "Temiz Yürekli"), asıl adı XIE WANYING (d. 5 Ekim 1900, Minhou, Fujian yönetim bölgesi, Çin), duygusal öykü ve şiirleriyle 1920'lerin başında halk arasında çok tutulan Çinli kadın yazar.

Çocukluğunda Çin edebiyatının klasiklerini okudu ve geleneksel tarzda öyküler yazmaya başladı. Hristiyan olduktan ve Pekin'deki Amerikan okuluna devam ettikten sonra, Batı edebiyatından etkilendi ve didaktik bir üslubu benimsedi. Yanjing Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda yayımladığı, doğayı ve çocukluğunu konu alan lirik şiir ve öyküleriyle kısa zamanda ün kazandı. Bu sayede ABD'deki Wellesley College'a kabul edildi; 1926'da bu okuldan mezun oldu.

Çin'e döndükten sonra, ABD'de tanıştığı Wu Wenzao ile evlendi. 1940'lar ve 1950'lerde *Xu ji xiaoduzhe* (Genç Okurlara Başka Mektuplar), *Guanyu nüren* (1943; Kadınlar Üzerine), *Tao Qi de shugi riqi* (Tao Qi'nin Yaz Programı) gibi yapıtlarını yayımladı. 1959-64 arasında yazdığı denemeleri *Shisui xiaocha* (Çeşitli Denemeler) adıyla basıldı. Bing Xin, 1960'ların ilk yıllarından sonra çok az ürün verdi; hükümetin denetiminde yürütülen kültür etkinliklerinde önemli görevler aldı, özellikle de çocuk edebiyatıyla ilgilendi.

Bingazi, İtalyanca BENGASI, Libya'nın kuzeydoğusunda, Sirte Körfezi üzerinde

önemli liman kenti. Kyrenaikali Yunanlılarca Euesperides adıyla kuruldu. III. Ptolemaios (Euergetes), karısının onuruna buraya ayrıca Berenike adını verdi. Kent, İS 3. yüzyıldan sonra Kyrene ve Berka'yı da geride bırakarak bölgedeki başlıca merkez oldu. Ama daha sonra önemi azaldı; 1912-42 arasındaki İtalyan işgali döneminde büyük bir hızla gelişmeye başlayınca değin küçük bir kasaba olarak kaldı. II. Dünya Savaşı'nda yerle bir oldu; beş kez el değiştirildikten sonra, Kasım 1942'de İngilizlerce ele geçirildi.

Libya'nın ikinci büyük kenti olan Bingazi siyasal, ticari ve kültürel bir merkezdir. 1955'te kurulan Kar Yunis (eskiden Bingazi) Üniversitesi ile birçok kamu kurumu buradadır. Yerel sanayi kolları arasında tuz ve çimento üretimi, petrol arıtımı, gıda işleme, dericilik ve balıkçılık sayılabilir. Dünyada deniz suyunu arıtan en büyük fabrikalardan biri kentin içme suyunu sağlamaktadır. Uluslararası Benina Havaalanı kentin 32 km doğusundadır. Karayolları, Libya'nın Akdeniz kıyısındaki öteki merkezler ile Bingazi'yi birbirine bağlar. Nüfus (1988 tah.) 446.250.

Bingen, Almanya'nın güneybatısında, Rheinland-Pfalz eyaletinde (*Land*) kent. Binger Loch olarak bilinen anaforun yakınında, Ren ve Nahe ırmaklarının birleştiği yerde bir liman konumundadır. Bingham adıyla bir Roma kalesi olarak kuruldu; 1254'te Hansa Birliği'ne katılarak imparatorluğa bağlı özgür bir kent durumuna geldi. Mainz'daki elektör başpiskoposların 1281'de başlayan yönetimi, elektörlük yetkisinin din adamlarından alınmasından sonra Bingen'in 1803'te Hessen'e geçmesine değin sürdü. Hane Köprüsü ile Klopp Kalesi (1689'da yıkıldı, 1854'te onarıldı) Roma döneminden kalma temeller üzerinde inşa edilmiştir. Yerel müze de gene Roma döneminin cerrahi araçları sergilenir. Öteki tarihsel yapılar arasında St. Martin Kilisesi (1403) ile kentin 1666'da veba salgınından kurtulması üzerine şükran amacıyla yapılan St. Rochus Şapeli sayılabilir. Ünlü Mause-turm (Fare Kulesi), Ren üzerinde, Sakson efsanesine göre Mainz başpiskoposu I. Hat-to'nun işlediği haksızlıklar yüzünden 913'te fareler tarafından kemirildiği kaya üstünde yer alır.

Bir demiryolu kavşağı ve önemli bir turizm alanı olan Bingen eski bir şarap merkezidir. Nüfus (1989 tah.) 23.141.

Bingerville, Fildişi Kıyısı'nın güneydoğusundaki Abidjan ilinde (*département*) kent. Ébrié Lagünü üzerinde. Adını Fransız Fildişi Kıyısı kolonisinin ilk valisi Yüzbaşı Louis-Gustave Binger'den alır. 1900-34 arasında koloninin başkentiydi. Önceleri Ebrieler (Çamalar) bir alışveriş merkezi olan kentte bugün palmiye yağı, kahve, kakao ve çiftlik hayvanları konusunda tarım araştırmaları yapan istasyonlar bulunur. Yetiştirilen ürünler arasında ananas ve avokado belirtilebilir. Bingerville'de iki tarım okulu, bir deneme bahçesi, bir sanat okulu, bir askeri-teknik okul ve bir akıl hastanesi vardır. Ülkenin kimsesiz çocuklara yönelik tek merkezi buradadır. Ébrié Lagünü boyunca Abidjan'a kadar uzanan 19 km'lik kıyı şeridinde turistler için çok geniş olanaklar hazırlanmıştır. Yörede Paleolitik Çağ'dan kalma aletler bulunmuştur. Nüfus (1975) 12.527.

Bingham, George Caleb (d. 20 Mart 1811, Augusta ili, Virginia - ö. 7 Temmuz 1879, Kansas kenti, Missouri, ABD), ressam ve siyaset adamı. Manzara

"Missouri İrmağında Kürk Tüccarları"
George Caleb Bingham'ın yağlıboya
çalışması, 1845. Metropolitan
Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York
Morris K. Jesup Fund, 1933

ve portre çalışmaları ile özellikle Ortbatı'daki ırmak yaşamını konu alan yapıtları ünlüdür.

Missouri'de, ailesinin 1819'da yerleştiği Lewis-Clark yolu üzerindeki Franklin'de yetişti. Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde gördüğü üç aylık öğrenim dışında, portre ressamı olarak kendi kendini yetiştirdi. Ayrıca gezici vaizlik yaptı. 1834-35'te gerçekleştirdiği ve St. Louis (Missouri) Sanat Müzesi'nde bulunan naif ve çarpıcı "Kendi Portresi" Bingham'ın başlangıçtaki üslubunu örnekler.

Bingham, Philadelphia'da kısa süre Benjamin West, Thomas Lawrence ve Thomas Sully'nin resimlerini inceledi, sonra Missouri'ye dönerek siyasete atıldı. Ama resim çalışmalarını bırakmadı ve en yetkin yapıtlarını bu dönemde verdi "Kasabada Seçim" (1851-52, St. Louis Sanat Müzesi, Missouri) ile "Halkın Kararı" (1855, Boatmen's National Bank, St. Louis) adlı yapıtlarında sınır yerleşim bölgelerinin hareketli ve biraz da ilkel siyasal yaşamını canlı bir biçimde aktarır. Bu resimler, onun karakter yakalamadaki çarpıcı ustalığının yanı sıra, kalabalık kompozisyonları açık seçik düzenleme yeteneğini de sergiler. Irmak yaşamını konu alan resimleri en önemli yapıtlarıdır. "Neşeli Mavnacılar Limanda" (1857, St. Louis Sanat Müzesi) adlı resmi, hareketli figürlerin yer aldığı kalabalık kompozisyonları yeğlediğini gösterir. Buna karşılık, gene "Sal Üzerinde Kâğıt Oynayanlar" (1857, St. Louis Sanat Müzesi) adlı resminde hem figür sayısı azdır, hem de kompozisyon durağandır. Bu resimde geniş alan kaplayan puslu ırmak görüntüsü, Bingham'ın ıyık ve çevresel etkileri kullanarak resmin genel havasını vurgulamakta giderek ne ölçüde ustalaştığını gösterir. Aynı özellik, New York Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki "Missouri İrmağında Kürk Tüccarları" (1845, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtında da görülür.

Bingham, duygusallık ve ayrıntıları özenle yansıtan yapıtlarıyla ünlü Düsseldorf ustalarını incelemek üzere 1856'da Almanya'ya gitti. Burada gördüklerinin etkisiyle üslubunu değiştirdi; sonuç olarak önceki resimlerinde ulaştığı içtenlik ve vuruculuğu yitirdi. Yaşamının son iki yılında Columbia'daki Missouri Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinde bulundu.

Bingham, Hiram (d. 19 Kasım 1875, Honolulu - ö. 6 Haziran 1956, Washington, D.C., ABD), ABD'li arkeolog ve senator. 1911'de, Peru Andları'nın ulaşılması neredeyse olanaksız bir kesiminde yer alan Machu Picchu'da İnka başkenti Vilcabamba'yı bulmuştur.

Büyük Okyanus kıyısının ünlü misyonerlerinden biri olan babasından küçük yaşta dâğılıklık öğrendi. İnka araştırması sırasında

bu becerisinden çok yararlandı. Latin Amerika üzerine verdiği derslerde varılabilirlik için, Simon Bolívar'ın 1819'da Venezuela'dan Kolombiya'ya giderken And Dağları'nda izlediği yol üzerinde 1906'da bir yolculuğa çıktı. And Dağları arasındaki eski İspanyol ticaret yolunu izleyerek 1908'de de Buenos Aires'ten Lima'ya ulaştı.

1909-24 arasında Yale Üniversitesi'nin tarih bölümünde öğretim üyeliği yaptı.

Hiram Bingham, Machu Picchu'da, 1912
Yale University, Peabody Museum, New Haven, Conn.

1911'de Vilcabamba'yı bulmak amacıyla yola çıkan Yale arkeoloji grubunun keşif gezisini yönetti. Gezinin başarılı olması çok zordu. İspanyol *conquistador*'lar (fatihler) bile bu eski kenti bulmayı başaramamıştı. Kentin, Peru'da Andlar'ı aşmanın çok güç olduğu Cuzco yöresinde bulunduğu sanılıyordu. İnka tarih kayıtlarında da pek az ipucu vardı. Sonuçta ulaşılan başarnın kaynağı, büyük ölçüde Bingham'ın kararlılık ve cesaretiydi. Bingham gezi sırasında bazen yaşamını tehlikeye atarak birçok eski İnka yerleşme alanına ulaştı.

24 Temmuz'da Vilcabamba'ya geldi. Kentteki taş ısı kalıntıları çok iyi korunmuştu. En çarpıcı bulgu, yapıtlardan birinin, Cuzco'daki Güneş Tapınağı'na çok benzer olmasıydı. Ama Bingham ulaştığı yerin Vilcabamba olduğunu henüz bilmiyordu. Ağustos'ta, başka bir İnka yerleşmesi olan Vitcos'u buldu. 1912'de Vilcabamba kazı grubunu yönetti. Bingham, Güney Amerika ile ilgili *Inca Land* (1922; İnka Toprakları), *Machu Picchu* (1930) ve *Lost City of the Incas* (1948; İnkarların Yitik Kenti) gibi kitaplar da yayımladı.

Daha sonra siyasete atılan Bingham 1922-24 arasında Connecticut valisi yardımcılığı yaptı. 1924'te valilik seçimlerini kazandıktan hemen sonra, ABD Senatosu'nda bir sandalyenin boşalması üzerine Senato'ya girmek üzere görevinden istifa etti. 1926'da yeni yasama dönemi için yeniden seçildi ve kendini iş çevrelerinin çıkarlarını korumaya adanmıştı. 1951'de, Başkan Harry S. Truman tarafından Kamu Görevlilerinin Devlete Bağlılığını Gözetme Kurulu'na atandı. Dışişleri Bakanlığı çatısı altında var olduğu öne sürülen yıkıcı etkinliklerle ilgili tartışmalı davaların soruşturulmasına katıldı.

Binghamton, ABD'de, New York eyaletinin orta kesiminin güneyinde, Broome ilinin (county) merkezi (1806) olan kent. Pennsylvania sınırı yakınında, Chenango Irmağının Susquehanna Irmağına karıştığı noktada, Syracuse'un 121 km güneyinde yer alır. 1787'de bir İrokua köyü olan Ochenang'in yerinde kuruldu. Önceleri Chenango Point olarak bilinen yerleşmenin adı daha sonra Susquehanna'nın iki yakasındaki toprakları elinde tutan William Bingham onuruna Binghamton biçiminde değiştirildi. Yerleşim planı 1800'de yapılan kasaba 1837'de Chenango ve Erie kanallarının birleşmesinden ve 1848'de bugün Conrail sisteminin parçası olan Erie demiryolunun yapımından sonra zenginleşti. 1867'de kent oldu. Ulaşım olanakları sanayinin gelişmesini hızlandırdı. Ayakkabı, dokuma, fotoğraf malzemesi, çeşitli makine, elektronik araç, bilgisayar ve kozmetik ürünleri günümüzde bölgenin başta gelen sanayi mallarıdır. Besicilik ve mandıraçlığın yanı sıra kayak merkezleri de bölge ekonomisine katkıda bulunur. New York Eyalet Üniversitesi'nin dört ana kampüsünden biri ve Broome Community College buradadır. Sanat, bilim ve tarih konularını kapsayan bir müze olan Roberson Merkezi, bir planetarium ile kent tiyatrosunu da içine alır. Kentteki sağlık kuruluşları arasında Lourdes Hastanesi ve New York'un önemli bir akıl hastanesi olan Binghamton Eyalet Hastanesi bulunmaktadır. Binghamton 1834'te kasaba, 1867'de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 53.008; metropoliten alan, 264.497.

bingo, Türkiye'de TOMBALA, İngiltere'de LOTTO olarak da bilinir, genellikle yüzlerce, hatta binlerce kişinin aynı anda katılmasıyla oynanabilen talih oyunu. Büyük ilgi gördüğü belirli dönemlerde, küçük paralarla oynanan en yaygın kumar çeşitlerinden biri olmuştur.

Bir tür piyango olan bingoya katılmak isteyen her oyuncu, üzerinde boş ya da numaralı kareler bulunan bir ya da birkaç kart satın alır. Genellikle 75 ya da 90'a kadar olan sayılar rastgele çekilir. Kartındaki (ya da bir sıradaki) bütün sayılar çıkan ilk oyuncu "bingo!" (İngiltere'de *house*) diye bağırır ve ortadaki parayı alır (yasalar izin veriyorsa, oyunu oynatana belirli bir yüzde kalır). Kartlarda genellikle 20 numara vardır. Bir başka yaygın bingo türünde, ortadaki karenin dolu olduğu varsayılarak, çekilen sayılardan beşi kartında sıra, sütun ya da çarpaz olarak sıralanan ilk oyuncu ödülü kazanır. Bingo, ebu'r kumar çeşitlerini yasaklayan ABD eyaletlerinin çoğunda yasaktır. İrlanda'da, kazancın hayır işlerine ayrılması koşuluyla serbesttir. İngiltere'de ise sıkı bir denetim altında tutulur; bu ülkedeki bingo salonları 1966'dan beri vergiye tabidir.

Bingonun birçok adı ve türü görülmüştür. Bunların en eskisi olan *loto*'dan (ya da *loto*) bir çocuk oyunu olarak ilk kez 1778'de söz edildiği bilinmektedir. *Keno*, *kino* ya da *po-keno* adıyla Amerika'da oynanan ilk biçiminin geçmişi 19. yüzyıl başlarına değin uzanır. İngiltere'de ordu içinde oynanmasına izin verilen tek kumar olan bingonun Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ndeki adı, *tombola* (1880), Kara Kuvvetleri'ndeki adı ise, *house* (1900) ya da *housy-housy*'dir. ABD'de *beano*, *lucky*, *radio* ve *fortune* adlarıyla da anılır. Bingoya gösterilen ilginin doruğa eriştiği Büyük Bunalım döneminde sinema salonlarında oynanan türüne *screeno* adı

verilirdi. Haftada bir gece düzenlenen banko seanslarında, müşterilere biletleriyle birlikte parasız *screeno* kartları dağıtılır, yüzlerce dolarlık para ya da eşya ödülü konurdu.

Japonya'da büyük heyecanla oynanan bingo, Monte Carlo'nun ünlü kumarhanelerine bile girmiştir. İngiltere'de 1960'ta çıkarılan Bahis ve Kumar Yasası'nın çok sayıda ticari bingo kulübü kurulmasına izin vermesinden sonra oyun büyük ün kazanmış, birkaç yıl içinde de daha önce ABD'de gördüğü ilgiye eşit, hatta onu aşan bir yaygınlığa ulaşmıştır.

Türkiye'de bir ev eğlencesi olan tombala, 24 kartla ve 1'den 90'a kadar numaralanmış taşlarla oynanır. Kartlarda enine üç sıra, her sırada beş ayrı sayı bulunur. Kartının bir sırasındaki bütün sayılar çıkan ilk oyuncu "birinci çinko", iki sıradaki bütün sayılar çıkan ilk oyuncu ise "ikinci çinko" der. Kartının bütün kareleri dolan oyuncu ise "tombala" diyerek oyunu kazanır.

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi'nde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 8.125 km² olan Bingöl ili kuzeyde Erzincan ve Erzurum, doğuda Muş, güneyde Diyarbakır, batıda Elazığ, kuzeybatıda da Tunceli illeriyle çevrilidir.

Doğal yapı. İl toprakları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek platoları ile batıdaki engebeli alan arasında kalan bir geçiş bölgesinde yer alır. Güney kesimde doğu-batı doğrultulu Murat Irmağı vadisi ve vadi boyunca uzanan küçük düzlükler dışında, il hemen hemen bütünüyle dağlıktır. Kuzey ve orta kesimlerini Erzurum ili sınırları içinde Palandöken Dağlarının ve Erzurum-Muş-Bingöl sınırlarının birleştiği yeri belirleyen Bingöl Dağlarının uzantıları engebelenlidir. Yükseklikleri 2.000 m'nin üstünde olan, yer yer 3.000 m'ye yaklaşan bu dağların başlıcaları Şakşak, Şeytan, Karaboğa ve Şerafettin dağlarıdır. Başlıca yükseltiler Şeytan Dağı (2.913 m), Şerafettin Dağının Şahin Tepesi (2.675 m) ve güneydeki Çötele Dağının Akçakara Tepesidir. (2.940 m).

Bingöl'ün en önemli akarsuyu, Fırat'ın başlıca kollarından biri olan Murat Irmağıdır. Genişliği yer yer 70 m'yi bulan Murat Irmağı, ilin güney kesiminde doğu-batı doğrultusunda akar. Göynük Çayı, Yigitler Deresi, Kılıcdere ve Ardıcildere, ırmağın başlıca kollarıdır. İlin kuzey kesiminde, önce doğu-batı doğrultusunda akıp sonra

güneybatıya yönelen Peri Suyu da Bingöl'ün önemli su kaynaklarından. Dicle Irmağının kollarından Birkilın ve Batman çayları kaynaklarını Çötele Dağı yamaçlarından alır.

Ovalar il alanı içinde çok küçük bir yer tutar. En büyükleri Bingöl kentinin güneydoğusunda 80 km² kadar bir alan kaplayan Bingöl Ovasıdır. Murat Irmağının güney yakasında geniş bir vadiyle Bingöl Ovasına bağlanan Genç Ovası ile Karlıova ildeki belli başlı düzlüklerdir.

Ekonomi. İl ekonomisi temel olarak tarıma, ağırlıklı da hayvancılığa dayanır. 1985'te faal nüfusun yüzde 86'sı tarımla, bunun da yaklaşık yüzde 80'i hayvancılıkla uğraşıyordu. Tarım kesiminin ilde yaratılan gayri safi hasıla içindeki payı da yüzde 46'ydı. Bununla birlikte il tarımının Türkiye tarımı içindeki yeri önemsizdir.

Hayvancılıkta ağırlık, canlı hayvan yetiştiriciliğindedir ve bu etkinlik daha çok yarı göçebe aşiretlerce yapılır. Hayvancılıkla uğraşan göçerler yüzyıllardır yaz aylarında sürülerini Bingöl yaylalarına getirirler. Özellikle Bingöl ve Şerafettin dağlarındaki yaylalar hayvancılığa çok elverişlidir. Bingöl, Türkiye büyükbaş hayvan varlığının yüzde 1, küçükbaş hayvan varlığının da yüzde 2,5'ine sahiptir. İl hayvan varlığında yerli soylar egemendir. En çok koyun, daha sonra kıl keçisi ve sığır yetiştirilir. Geleneksel yöntemlerle yetiştirilen hayvanlar kesilmeden il dışına satılır; çok az hayvansal ürün elde edilir. Canlı hayvan ticareti de daha çok Elazığlı ve Diyarbakırlı tüccarların elindedir. Arıcılık ve bal üretimi de önem taşır. Ama arıcılıkla, daha çok il dışından gelen, özellikle Karadenizli üreticiler uğraşmaktadır. Başlıca hayvansal ürünler deri, süt ürünleri ve baldır.

Canlı hayvandan sonra Bingöl'ün en tanınmış ticari ürünü cevizdir. Elma ve armut yetiştiriciliğinin de geliştirilmesine çalışılmaktadır. Ekili alanlar, dolayısıyla bitkisel üretim çok sınırlıdır. Bitkisel üretimde son derece ilkel yöntemler kullanılmaktadır. Tarım topraklarına küçük işletmeler egemendir. En çok buğday ekilir. Şeker pancarı, karpuz, arpa, domates, elma ve mısır öteki bitkisel ürünlerdir.

Bingöl, Doğu Anadolu'nun en geniş orman alanı olan illerinden biridir. En yaygın ağaç türü meşedir. Ama uzun yıllar boyunca yakacak odun sağlamak amacıyla kullanılan ormanlar, bugün büyük ölçüde baltalık orman niteliğindedir. Bingöl ormanları

Bingöl ili
Anz. Vayincılık Aşvırı

İlin yakacak gereksiniminin tümünü, komşu yerleşimlerinin de bir bölümünü karşılar. Öte yandan ormanlar yer yer otlak olarak da kullanılmakta, meşe yaprakları uzun kış aylarında hayvanların yem gereksinimini karşılamaktadır.

Bingöl 1968'den başlayarak kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmıştır. Ama sanayiye aktarılacak yerel sermaye birikimlerinden söz edilemeyeceği gibi, devletin destekleme önlemleri de başarılı olamamıştır. 1980'de Bingöl'de 10'dan fazla işçi

1971 Bingöl depremi kentte büyük can ve mal kaybına yol açtı. Yaklaşık 5 bin konutun bir bölümü yıkıldı, geri kalanlar büyük zarar gördü. Deprem öncesinde Bingöl (Sağyer) Deresinin yatağında ve yamaçlarında yayılmış olan kent, güneydeki ovalık alana taşındı. Kentin yeni yerleşim alanına devlet eliyle deprem konutları yapıldı. Başlıca sağlık kurumu Bingöl Devlet Hastanesi, yükseköğretim kurumları ise Fırat Üniversitesi'ne bağlı Bingöl Meslek Yüksekokulu ve Bingöl Hayvan Sağlığı Yüksek-

Bingöl'den bir görünüm
Dutlek

çalıştıran hiçbir sanayi kuruluşu yoktu. Tarım dışı etkinlikler kamu hizmetleri, inşaat, küçük çaplı ticaret, küçük üretim ve el sanatlarıdır. Yaygın olarak dokumacılık yapılan ildeki başlıca sanayi kuruluşları yem fabrikası, süt ürünlerini işleme tesisi ve et kombinasıdır.

Tarih. Bingöl ilini içine alan bölge İÖ 1300'lerde Asurlar tarafından Nairi Ülke-leri olarak adlandırılan topraklar arasında yer alıyordu. Yöre tarih boyunca sırasıyla Urartu, Pers, Makedonya, Selevkos, Roma, Sasani ve Bizans egemenliklerini yaşadı, 1071'de de Selçuklu yönetimi altına girdi. 1515'te Osmanlı topraklarına katılan yörede Ermeniler ile Kürtler yaşıyordu. Osmanlı döneminde yörenin başlıca yerleşme merkezleri Kığı ve Vamerik'ti (bugün Genç). 19. yüzyıl sonlarında yörenin kuzey kesimi Erzurum vilayetine, güney kesimi de Bitlis vilayetinin Genç sancığına bağlıydı. Kuzey kesimi 1916'da Ruslar tarafından işgal edilen yöre Cumhuriyet'ten sonra Erzincan ve Genç vilayetlerinin (il) sınırları içinde kaldı. 1925'te geniş bir bölgeyi içine alan Şeyh Said Ayaklanması'nın(*) önemli merkezleri Çapakçur, Kığı, Genç ve Solhan'dı. Yöre, 1927-29 arasında Genç'in ilçe yapılmasıyla Elazığ'a, 1929'da da yeni oluşturulan Muş vilayetine bağlandı. 1936'da Çapakçur merkez olmak üzere Bingöl vilayeti (il) kuruldu. İle adını veren kazanın (ilçe) adı da 1938'de Karlıova olarak değiştirildi.

Kentin yapısı. Bugünkü Bingöl kentinin yerinde Osmanlı döneminde küçük bir köy vardı. Eskiden Çevlik olarak anılan bu köy, 19. yüzyıl sonlarında Çapakçur adıyla kaza merkezi yapılarak Bitlis vilayetinin Genç sancığına bağlandı. Cumhuriyet döneminde bir süre kaza merkezi statüsünü sürdüren Çapakçur 4 Ocak 1936'da kurulan Bingöl vilayetinin merkezi oldu. Adının Bingöl olarak değiştirildiği 1945'te nüfusu 2 bini bile bulmuyordu. 1960'lara değin altyapı, eğitim, sağlık gibi kentsel hizmetlerden bütünüyle yoksun kalmıştır. Kentteki ilk ortaokul 1949'da, lise 1957'de kurulmuştur; en önemli ulaşım bağlantısı olan Elazığ-Bingöl- Muş karayolu da 1950-60 döneminde açılmıştır.

okulu'dur. Kent, Ankara'ya 914 km uzaklıktadır.

Bingöl Belediyesi 1936'da kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 250.966; kent, 41.590.

Bingöl, Cemal (d. 1912, Erzurum - ö. 8 Ekim 1993, Ankara), soyut-geometrik anlayışta çalışan ilk Türk ressamlardan.

Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nde okudu. Sonra bir süre çeşitli okullarda resim öğretmenliği görevinde bulundu. 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurtiçi gezi programlarıyla Türkiye'nin çeşitli köşelerini gezdi. 1949'da Paris'e giderek André Lhote'un atölyesinde resim çalıştı, Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Gazi Lisesi ve Devlet Konservatuarı'na resim ve sanat tarihi öğretmeni olarak atandı. 1958'de İtalya'da altı ay kalarak araştırma ve incelemelerde bulundu. 1965'te 26. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde (DRHS) ikincilik, 1979'da 40. DRHS'de başarı ödülü kazandı.

Başlangıçta doğaya bağlı kalarak izlenimci anlayışa yakın bir tarzda çalıştı. 1930'lardan

"İzmit İstasyonu"
İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi

sonra resmin yapısal (konstrüktif) öğelerini vurgulayarak biçimde hacimselliğe yöneldi. 1940'larda gerçekleştirdiği yapıtlarında, özellikle 1948-49'un ürünü olan portrelerinde, zaman zaman hacimsellikten uzaklaşarak daha yüzeysel bir yapı ilişkisine geçti. Paris'te bulunduğu sırada kübizm akımının ve hocası Lhote'un etkisinde kaldı. Çeşitli arayışlar içinde geçen bu yıllardan sonra, 1953'te gerçekleştirdiği ilk kolajlarıyla soyut sanata yöneldi. Ardından kolaj çalışmalarını bıraktı ve 1960'a değin resimlerini iki ya da üç temel rengin ilişkisiyle kurarak geometrik-soyut anlatımda çalıştı. 1960-70 arasında geçen bir durgunluk döneminden sonra, soyut tarzdan uzaklaşmadan, pastel tonlarla ve kişisel bir anlatımla, yöresel türkülerin görsel yorumlarını yansıtmaya yöneldi.

Bingöl Dağları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat kesiminde volkanik kütle. Bingöl Dağları, Hazar Denizine dökülen Aras Irmağı(*) ile Basra Körfezine dökülen Fırat Irmağı(*) arasında su bölümü çizgisini oluşturur. Doğuda Hınıs tektonik çukurluğu ile güneyde Varto tektonik çukurluğu arasında kabaca güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanır. Uzunluğu yaklaşık 50 km, genişliği ise yer yer değişmekle birlikte 15-20 km kadardır. Kuzeye doğru hafif eğimlerle uzanan kütle bu kesimde bir plato görünümüne bürünür. Güney ve güneydoğuda ise Varto çukurluğunun kuzeyinden geçen kırık (fay) çizgisi nedeniyle dik bir

Bingöl Dağları
Anadolu Yayıncılık, Ankara

duvar görünümündedir. En yüksek noktası Kaletape'dir (3.194 m).

Bingöl Dağları, Kuzey ve Doğu Anadolu kırık kuşaklarının kesişme noktasında, tektonik yönden oldukça etkin bir bölgede yer almaktadır. Çeşitli doğrultulardaki kırık çizgileri nedeniyle kütle oldukça sarp ise de, doruğu hafif dalgalı düzlükler halindedir. Bingöl Dağlarının temelini andezitli lavlar oluşturur. Bunların üstündeki akıcı nitelikli bazik lavlar nedeniyle dağlar basık kubbe biçiminde bir volkanik yapı kazanmıştır.

Pliyosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) yer alan yanardağ etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan Bingöl Dağları jeolojik açıdan gençtir. Ama oluşum yönünden, işinsal vadilerle derin biçimde parçalanarak büyük ölçüde aşınmıştır. Bu işinsal vadilerden en büyüğü, güneyde Varto çöküntü alanından kütlelerin merkezine kadar sokulur. Bu volkanik yapı görünümüne karşın, Bingöl Dağlarında krater rastlanmaz.

Bingöl Dağları, Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) ortaya çıkan buzullaşmanın izlerini taşır. Özellikle kütlelerin yüksek olan orta ve kuzey kesimlerinde çeşitli buzullaş (moren) setleri, buzul sekileri, hörgüç kayalar ve cıllanmış çizikli kayalar dikkati

çekerek. Bingöl Dağlarında en önemli buzlaşma olayı aşındırma sonucu ortaya çıkan ve dağa adını veren sayısız buzyalığı (sirk) gölüdür.

Bingöl Dağlarının doğal bitki örtüsü genellikle Alp tipi çayırardan oluşur. Özellikle doruğa yakın düzlüklerdeki sulak otlaklar yaz aylarında yoğun-bir yaylacılık etkinliği-ne sahne olur.

Bingöl depremi, 22 Mayıs 1971'de Bingöl'de oluşan şiddetli deprem. Magnitudü Richter ölçeğine göre 6,8 olan ve Diyarbakır, Muş, Elazığ ve Tunceli'yi de içine alan geniş bir bölgeyi etkileyen deprem, özellikle Bingöl kentine büyük zarar vermiş, yaklaşık 5 bin konutun tümüyle yıkılmasına ya da oturulamayacak duruma gelmesine ve 755 kişinin ölümüne yol açmıştır.

Bingöl çöküntüsü, Doğu Anadolu'nun bu bölgesinde birbiri arkasında sıralanmış bir dizi çukurluktan biridir. Bölge, çeşitli doğrultularda uzanan kırıkların (fay) birbirleriyle kesiştikleri bir alanda yer alan tektonik nitelikli bir çöküntü vadisi durumundadır. Bingöl çöküntüsünün temel çizgileri, Genç Ovasının yer aldığı etek boyunca kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, güneybatıda da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan kırık kuşakları ile Bingöl'ün kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultusundaki kırık kuşağıdır. Kenti bir üçgen biçiminde çevreleyen bu kırıkların hareketi, depremin başlıca nedendir.

Konumu 38° 08' kuzey enlemi, 40° 05' doğu boylamı, merkez noktasının derinliği 10-12 km, enerjisi $5,48 \times 10^{21}$ erg olan depremde, Bingöl'ün güney ve güneydoğusundaki 15 km'lik kırıkta 10 cm düşey, 25 cm yatay hareket olmuştur. Depremden önce Bingöl Deresinin yatağında ve yamaçlarında yer alan Bingöl kenti, depremde sonra dere yatağının güneyindeki geniş düzlüğe taşınmıştır.

Binh Tri Thien, Vietnam'ın orta kesimindeki yüksek yayla bölgesinde il (*inh*). Kuzeyde Nghe Tinh, doğuda Güney Çin Denizi, güneyde Quang-Da Nang ili, batıda da Laos ile çevrilidir. Yüzölçümü 18.340 km²'dir. Eski Quang Binh, Quang Tri, Tuah Thien ve Vinh Linh illerinin birleştirilmesiyle 1976'da oluşturuldu. İl merkezi, 19. yüzyıl Annam İmparatorluğu'nun kültür merkezi ve başkenti olan Hue'dir.

Vietnamlılar, Hue ve çevresini Çamlardan 1306-12 arasında aldılar 1635'ten sonra bölge "Annam Beyleri" olarak bilinen Nguyen ailesinin merkezi durumuna geldi. Ailenin son prensi Nguyen Anh 1802'de Gia Long adıyla imparator oldu. 20. yüzyılda Fransızlar bölgede madencilik ve sanayi şirketleri kurdular.

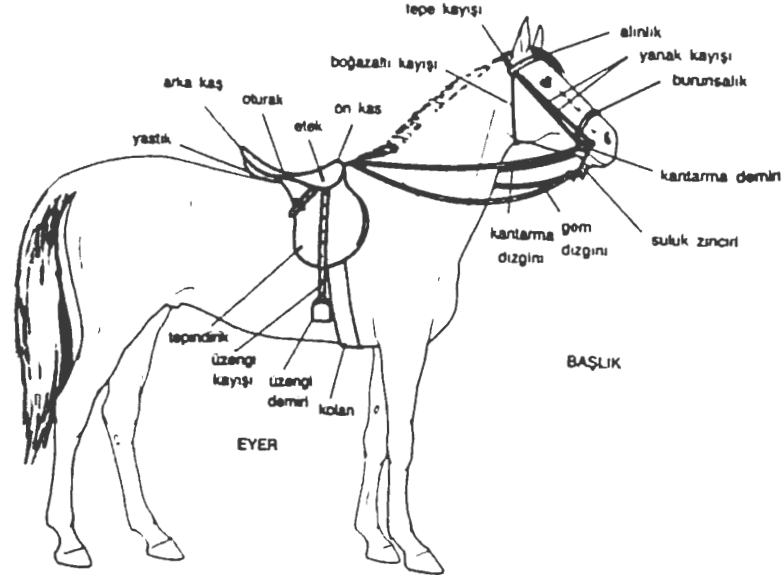
Bölgenin kuzeydoğusundaki dalgalı tepeler 100 m'ye kadar yükselirken, batı kesimindeki Annam Sıradağlarının (Vietnam dilinde Truong-Son) dorukları 1.540 m'ye ulaşır. Bölge güneyde tümüyle denize doğru uzanır; Annam Sıradağlarının çıplak uzantıları da kıyıya ulaşır. Bu uzantıların Phu Cuong yakınlarında oluştuğu dağlık burun Hanoi ile Ho Şi Minh kentini (eski-den Saygon) bağlayan Thong Nhat (Yeni-den Birleşme) Demiryolu'nun deldiği Hai Van Tüneli ile aşılır. Bölgenin yaklaşık beşte dördü ormanlıktır. Yıl boyunca tropik muson iklimi egemendir. Görece kuru geçen iki ya da üç aylık bir kış mevsimi yaşanır.

Tuzlu su balıkçılığı ve *nuoc mam* (mayalandırılmış balık sosu) üretimi bölgenin en

önemli ekonomik etkinliğidir. Kuzeyde başlıca tarımsal ürünler pirinç, mısır ve duttur; ahşap işleri ve çömlekçilik de önem kazanmıştır. Bölgenin kuzey kesiminde çok sayıda mağara bulunur. Dai Irmağının ağzındaki Dong Hoi kenti bir balıkçı limanıdır. Daha güneyde, Quang Tri yakınlarında pirinç, kahve, biber ve tütün üretimi ile sığır besiciliği yapılır. Thach Han Irmağı havzasında demir cevheri olduğu bilinmektedir; Quang Tri yakınlarında da kireçtaşı ocakları vardır. Hue yöresinde, düzlük dar kıyı şeridinde ve lagün bölgesinde pirinç yetiştirilir. Hue'nün güneyinde altın ve demir cevheri işletilir; ama kuzeyindeki yüksek nitelikli manyetit damarının işletilmesine başlanamamıştır. Nüfus (1989 geç.) 1.995.000.

binicilik, kol ve bacak hareketlerini, denge ve oturuşu uyumlu birleştirerek ata binme becerisi. 20. yüzyıla değin çoğunlukla savaş ve avlanma amacına yönelik olarak gelişen binicilik, günümüzde Olimpiyat Oyunları'nda da yer alan bir spor dalıdır.

TARİHİ. Orta Asya'daki göçebe topluluklar, İsa'dan en az 2 bin yıl önce atı binek hayvanı olarak kullanıyorlardı. Bu halklardan İskitler yetkin binicilerdi ve eyer kullanırlardı. Ata binerken sağlam bir oturuşun önemini ilk kavrayan ve üzeniyi

Modern bir İngiliz koşum takımı ve eyerin parçaları
American Saddle Horse Breeders Assoc. ve WW Rouch & Co

benzer bir aracı ilk kullananların da İskitler olduğu sanılır. Ukrayna'daki Chertomlyk'te bulunan İÖ 4. yüzyıldan kalma bir vazoda, eyeri ve koşumları olan bir at resmi vardır. Ama İskitlerin, attan inerken ayağı kurtarmama tehlikesine karşı üzeniyi yalnızca atın üstüne çıkarken kullandıkları sanılır. Eski Yunanlı tarihçi Strabon'a göre, atların hırçınlığını gidermek için onları iğdiş etmeyi ilk düşünenler de İskitlerdir. İskitlerden sonra gelen Sarmatlar da usta binicilerdi. Bunlar eysersiz bindikleri atlarını dizleriyle sıkıştırarak ve ağırlıklarının belli bir noktada yoğunlaşmasını önleyecek biçimde oturarak yönetirlerdi. Orta Asya'daki Türklerin de, at üstünde ve sopalarla küçük hayvanları avladığı, bu hayvanların bulunmadığı kış mevsiminde ise keçeden yaptıkları toplara sopayla vurarak becerilerini korumaya çalıştıkları bilinir (çöğen).

At sırtında savaşan ve avlanan en eski topluluklar Hititler, Asurlar ve Babililerdi. Aynı dönemlerde, yani İÖ 1500'lerde, Hyksoslar da atı Mısır'a getirerek savaşlarda kullanmışlardı. İÖ 8 ve 7. yüzyıllarda, atın İskitler aracılığıyla Eski Yunan'a gel-

mesinden sonra binicilik sanatı gelişmeye başladı. Atina'daki Parthenon Tapınağı'nda bulunan bir duvar süsü, Eski Yunanlıları ata eysersiz binerken gösterir. Makedonya kralı II. Philippos ile oğlu İskender'in ordularında ayrı örgütlenmiş süvari birlikleri vardı. İÖ 4. yüzyılda, Eski Yunanlı tarihçi Ksenophon, binicilik üzerine yararlı öğütler veren *Hippike* (Binicilik) adlı bir yapıtı yazdı. Yumuşak gem kullanmanın önemini ve atı eğitirken sert davranılmaması gerektiğini vurgulayan Ksenophon'un öğütleri bugün de büyük ölçüde geçerlidir. Romalı biniciler ise çoğunlukla okçuydu; bunlar üzeniyi kullanmaz ve ok atarken ellerin serbest kalması gerektiği için atlarına dizgin takmazlardı.

Askeri amaçlı binicilik. Askeri biniciliğin önemli ortaçağın başlarında gittikçe arttı ve sonraki bin yıl boyunca süvariler savaşların sonucunu belirleyici rol oynadılar. Zırh ve silahların gittikçe ağırlaşması, daha iri ve sağlam yapıları atların yetiştirilmesini zorunlu kıldı; ama bu gelişme de manevra yeteneğini büyük ölçüde azalttı. 16. yüzyıl başlarında Napoli'deki binicilik okulunda, manevra yeteneğini geliştirmek amacıyla Eski Yunan ilkelerine ortaçağdaki süvarilerin gereksinimlerine uyarılma çabalarına girişildi. Bu arada 1550'de binicilikle ilgili bir de kitap yazıldı. Ama ateşli silahların gelişmesi ve

zırhın ortadan kalkması, Napoli'deki okulun yöntemlerini geçersiz kıldı.

1773'te François Robichon de la Guérinière'in yazdığı *École de Cavalerie* (Atların Eğitimi) adlı kitap atın zor kullanmadan nasıl eğitilebileceğini göstererek, çağdaş at terbiyesinin(*) temelini oluşturdu.

Bu arada, Viyana'daki İspanyol Binicilik Okulu ile Saumur'daki Fransız süvari merkezinde, at ile binicinin becerilerini bir bütün olarak ele alıp geliştirme yaklaşımı ortaya çıktı. Eyerin tam ortasına, dik biçimde oturmayı temel alan ve bugün de at terbiyesinde kullanılan teknik, böylece 18-19. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika'ya yayıldı. Bu arada Saumur'da, özellikle kır koşuları için, daha rahat ve doğal bir oturuş üstünde duruluyordu. Binicilik okulunda (*manège*) yapılan çalışmalar, savaş ve av sırasında daha basit ve akıllıca hareketlerin geliştirilmesini sağladı. O dönemde biniciler ayaklarını öne uzatır, gövdelerini atın sağrısına yerleştirip hayvanın başını dik tutarak engel atarlardı. 20. yüzyıl başlarında, İtalyan süvari yüzbaşı Federico Caprilli'nin atın psikolojisi ve hareket yeteneği

üzerine kapsamlı bir çalışma yapmasıyla, çoğu zaman atın ürkmesine yol açan bu oturuş bırakıldı ve binicinin ağırlığının atın cıdagosu üzerinde yoğunlaştığı, öne eğik oturuş biçimi benimsendi. Bu oturuş biçimi bugün, at terbiyesi ve konkurhipik(*) dışındaki bütün yarışlarda, özellikle de gösteri atlayışlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Donanım. Binicilikte kullanılan donanımın hemen hemen hepsi Avrasya bozkırlarında yaşayan topluluklarca geliştirilmiş ve onlarla birlikte doğuya, güneye ve son olarak da batıya yayılmıştır. Bu göçebe kabileler, İÖ 2. yüzyılda nal kullanmaya başlamışlardır. Ama bugünküne benzer, çivili metal nallar ilk olarak İS 5. yüzyılda

Tıns, iki vuruşlu yumuşak ve dengeli bir harekettir. Birbirine çapraz olan ön ve arka ayaklar hemen hemen aynı anda hareket eder; tempo, sol ön, sağ arka, sağ ön, sol arka biçimindedir. Binici eyere gömülerek oturabileceği gibi, at adım atarken ağırlığını üzengilere vererek hafifçe ayağa da kalkabilir.

Atın hareketi hızlandıkça, tıns kenter dönüşür. Başka bir deyişle kenter dörtlünün daha dizginlenmiş, yani toplu biçimidir. Bu harekette, binicinin eyer üstünde yükselmesi ya da kendisini atın sırtına bırakması gerekmez. Kenter üç vuruşlu ince ve uyumlu bir harekettir. Ön ayaklardan biri ve arka ayakların her ikisi aynı anda yerden kesilir; yani sol arka, sağ

Anavan oturuş
American Horse Shows Association

Avrupa'da yapıldı. Frank kralı I. Childéric'in (ö. 481/482) Belçika'daki mezarında böyle bir nal bulunmuştur. Üzenginin ise Avrupa'ya Attila tarafından getirildiği söylenir. Avarlar, Bizanslılar, Japonlar ve Çinliler de, İS 6. ve 7. yüzyıllarda metalden yapılmış üzengiler kullanmışlardır. Gem ile dizginin geçmişi de oldukça eski çağlara uzanır; çeşitli yerlerde İÖ 1000'lerden kalma, kemik ve boynuzdan yapılmış gemler bulunmuştur. Bohemya'da, İÖ 4. yüzyılda kurulmuş Kelt yerleşimlerinde sivri uçlu mahmuzlara rastlanmıştır.

BİNİCİLİK SANATI. Binicilikte temel ilke denge, oturuş, kol ve bacak hareketlerinde bütünlük sağlayarak sevecen davranışlarla atı yönlendirmektir. Her hareket ya da adım değiştirmede, atın doğal ağırlık merkezi yer değiştirir. Üstünde binici olan bir at, kendi ağırlığının beşte birine yakın dengesiz bir yük taşır; bu bakımdan olabildiğince atın hareketlerine uyum sağlama görevi biniciye düşer.

Ata binmeden önce, eyerin gerek at, gerek binici için uygun olup olmadığına bakılır. Oturuş biçimi binicinin amacına göre değişir; binici uygulayacağı hareketlerde gereken serbestliği sağlayacak rahat bir oturuşu benimsemelidir.

Atın hareketleri. Atın doğal hareketleri yürüyüş (adeta), tıns (süratli) ve dörtlüdür. Atlar bütün bu hareketlerin yanı sıra, birinden ötekine geçişi de rahatça gerçekleştirecek biçimde eğitilir. Adeta ve dörtlüde, atın başı önce aşağı ve ileri, sonra yukarı ve geriye hareket eder; binici de bu hareketleri elleriyle izler. Hayvanın başı yalnızca tırsta hareketsizdir.

Yürüyüş dört vuruşlu, ağır ve ritmik bir harekettir; at sırasıyla sol arka, sol ön, sağ arka ve sağ ön bacaklarıyla adım atar. Her adımda iki ya da üç ayak aynı anda yerde kalır

arka, sol ön ayaklar birlikte adım atar, ardından sağ ön adım gelir. Binici, tırsta olduğundan daha çok öne eğilerek, ağırlığını üzengilere verir.

Kenter hız kazandıkça dörtlüye geçilir. Atın hızı 48 km/sa'yı geçince, binici bütün ağırlığını ön tarafa verir. Hareketler kenterle aynıdır; bazı uzmanlara göre dörtlü, özellikle uzun mesafe koşularında, dört vuruşlu bir hareket biçimini alır.

Ayrıca bu dört hareketten tümüyle bağımsız ya da birinden öbürüne geçiş aşamasında yer alan hareketler de vardır. Bazı atlar yalnızca bu belirli hareketleri yapmak için yetiştirirler. Bir çeşit bozuk tıns olan rahvan en çok bilinen yapay yürüyüş biçimlerindendir.

Eğitim ve malzeme. At ile binicinin yeteneklerine ve eğilimlerine bağlı olarak, eğitimde şu öğelere yer verilir: Değişik koşu biçimlerinde toplama ve adım açma; ön ayaklar ve sağnalar üzerinde dönüş yapma; eşkin gidişte ayak değiştirme; hız değiştirme; geriye ya da yana hareket; at terbiyesinin en ince teknikleri olan gösteri atlayışı ve kır koşusu.

Binici, kullanılan malzemelerden de yararlanarak çeşitli el ve kol hareketleriyle atla iletişime kurar. Dizgine bağlı olarak atın ağzına takılan gem, hayvanın denetlenmesini sağlar. Çeşitli gem türlerinin en basiti iki ucundan birer halkayla (kantarma halkası) dizgine bağlanır ve eğitimin ilk dönemlerinde, yarışta, kır koşusunda kullanılır. İleri eğitimde ise, iki ayrı dizgine takılan ve birbirinden bağımsız hareket eden iki çift halkalı demir parçası (pelham) kullanılır. Biniciye büyük bir denetim olanağı sağlayan bu başlık tipli daha çok polo gibi oyunlarda yeğlenir.

Gemin atın ağzında sağlam durmasını ve binicinin dizgin aracılığıyla hayvanı denetlemesini sağlayan malzemelere başlık denir. Başlığın üst bölümü, kulakların arkasından

geçerek alından gelen alınlıkla birleşen tepe kayışından oluşur. Başın iki yanından aşağı doğru inen yanak kayışı gemle birleşir. atın yalnızca önünü görmesini sağlayan ve dikdörtgen ya da yuvarlak deri parçaları da (at gözlüğü) yanak kayışına bağlıdır.

Atın eğitiminde, keskin gözlem gücü, doğuştan gelen ürkeklik ve güçlü bellek gibi zihinsel yeteneklerinden yararlanılır. Binici sesini, kol ve bacak hareketlerini ustaca kullanarak, hayvanın bu doğal yeteneklerini kendi amacı doğrultusunda geliştirmeye çalışır. Atlar kolayca ürktüklerinden, onlara sessiz, yumuşak hareketlerle yaklaşmak gerekir. Eğitimde hep aynı ses tonu kullanılmamalıdır. Binicinin hayvanın ağzına yumuşak el hareketleriyle sürekli olarak dokunması, atın hep canlı ve dikkatli kalmasını sağlar. Atın ileri doğru hareket etmesini sağlamak için de, ellerle dizgin gevşetilirken, bacaklarla atın yanlarına baskı uygulanır.

Binici, dengeyi korumak amacıyla ağırlığının at üzerindeki dağılımını ustaca ayarlamalıdır. Bunun için, atın hareketlerine uygun olarak gövde ağırlığını ileri, geri ya da yana doğru kaydırması gerekir. Örneğin kenter gidişte, at sol adımı atarken binici de sola yatar. Dik bir yokuş tırmanılırken, at ön ayaklarıyla eğimi algılayana kadar eyerin üstünde dik duran binici, tırmanma başladıktan sonra öne eğilerek arka ayaklar üzerindeki baskıyı azaltır. Böylece arka ayaklar gerektiğinde bir fren işlevi görebilir.

Bunların dışında kamçı, mahmuz ve martingal kayışı gibi araçlardan yararlanılır. Kamçının başlıca işlevi, hayvanın dikkatini toplamak ve binicinin isteklerine uymasını sağlamaktır. Biniciyi dinlemediği durumlarda atı cezalandırma amacıyla da kullanılan kamçı, yalnızca sağnya vurulmalıdır. At birbirini izleyen olaylar arasında bağlantı kurduğundan, cezalandırma yanlış hareketin hemen ardından uygulanmalıdır. Bu kural ödüllendirme için de geçerlidir.

Topukla böğürlere vurmak çoğu zaman yeterliyse de, ileri eğitimde hareketlerde kesinlik sağlamak için mahmuz kullanılabilir. Mahmuz uçları sivri olmamalı ve kullanımda zamanlamaya önem verilmelidir.

Üç tür martingal kayışı vardır: Sabit, oynak ve İrlanda. İlk ikisinin bir ucu eyer kayışlarına, öteki ucu dizgine bağlıdır. İrlanda martingali ise atın çenesinin altından geçen kısa bir kayıştır ve yarışlarda kullanılır. At, burun deliklerinin aşağısından sonrasını göremediğinden, özellikle bir engele yaklaşırken başını geriye atması önlemek gerekir. İleri eğitim görmüş atlarda martingal kayışı kullanmaya gerek yoktur.

Onuruşlar. Eyer, üzengi boyu ve binicinin oturuşu, ata binme amacına uygun olmalıdır. Gösteri atlayışları, avlanma ve kır koşusunda, biniciler anavan oturuşu (sportif oturuş) uygular. Atın doğal hareketine de uygun olan bu oturuşta, binici eyerin ortasına yerleşerek, gövdesini iyice öne eğdirir. Eyerin ucu öne kıvrık olur; üzengi kayışının uzunluğu ise binicinin dizleriyle atı yönetmesine olanak verecek kadardır. Kaza durumunda ayağın üzengiden kolayca kurtulabilmesi için sert ve geniş üzengiler yeğlenir.

Konkurhipik ve at terbiyesinde kullanılan dresaj oturuşunda ise (klasik oturuş) binici, eyere iyice gömülerek dik oturur. Atın gövdesinin ön bölümünün rahatça görülebilmesi için düz kenarlı eyer kullanılır. Üzengi kayışı, binicinin ayağının yerle 140 derecelik bir açı yapmasını sağlayacak

uzunluktadır; böylece baldırlar, atın yanlarıyla sürekli temas halinde olur.

Sığır çobanlarına özgü oturuş biçimi de bugün rodeolarda ve sürelede uygulanmaktadır. Ağırlığı 18 kg'ye kadar çıkabilen eyerin ön ve arka kısımları yüksektir ve uzun üzengilerle sert bir gem kullanılır. Binici dizginleri çoğu zaman gevşek tuttuğundan gem atı rahatsız etmez.

Amazon oturuşu da denen yan oturuş ise, bugün pek uygulanmamakla birlikte, çoğu kadın binicinin benimsediği, zarif bir oturuş biçimidir. Binici, sağ bacağını eyerin ön bölümüne koyar ve tek üzengi kullanır. Her iki bacak da eyerin aynı tarafında olmasına karşın, özellikle kır koşusunda, atın hareketlerine uygun olarak öne doğru eğilmek gerekir.

Eyersiz oturuşta ise binici, atın sırt çukuruna oturarak gövdesini dengede tutmaya çalışır. Pek rahat bir oturuş olmamakla birlikte, özellikle yürüyüş ve yavaş kenter için uygundur.

Olimpiyatlar'da binicilik. Olimpiyat Oyunları'ndaki binicilik yarışmalarını Uluslararası Binicilik Federasyonu (FEI) düzenlemektedir. Binicilik ilk kez 1900'de Olimpiyatlar'a girmiş, 1912'den (Stockholm) bu yana da bütün Olimpiyat Oyunları'nda yer almıştır. Olimpiyatlar'da bireysel karşılaşmalar ve takım karşılaşmaları biçiminde düzenlenen üç tür binicilik yarışması yapılır: At terbiyesi büyük ödülü (*grand prix*), üç gün yarışları ve gösteri atlayışları büyük ödülü. *Ayrıca bak.* at terbiyesi, at yarışı, konkurhipik, Olimpiyat Oyunları.

TÜRKİYE'DE BINİCİLİK. Binicilikte son derece usta olan Eski Türkler, askeri eğitim ve eğlence amacıyla çöğen(*), cirit(*), gök börü ve cop gibi çeşitli atlı oyunlar oynarlardı. Osmanlı Döneminde de değişik biçimlerde süren bu oyunlar, 19. yüzyılda İstanbul gibi büyük kentlerde giderek unutuldu. At ırkını geliştirme çabalarına bağlı olarak gittikçe yayılan düzenli at yarışları, biniciliğin bir spor dalı olarak ortaya çıkmasına temel hazırladı. 1910'da önce İzmir'de, ardından İstanbul'da gelişmeye başlayan binicilik, 22 Mart 1913'te Sipahi Ocağı'nın kurulmasıyla düzenli bir kulüp çalışması olarak resmen kabul edildi. Sipahi Ocağı'nın kurucuları arasında Mahmud Şevket Paşa ve Mahmud Muhtar Paşa gibi zamanın önemli kişileri vardı. Bir süre sonra I. Dünya Savaşı'nın başlaması ocağın etkinliklerini kesintiye uğrattıysa da, binicilik Kurtuluş Savaşı'ndan sonra öteki illere de yayılarak sevilen bir spor dalı oldu. İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana'da düzenlenen at yarışları sivil biniciliğin gelişmesinde önemli adımlardı.

Bu sivil etkinlikler dışında Türkiye'de biniciliğin gelişmesini sağlayan en önemli etken Ordu ve Süvari Okulu olmuştur. Bu okuldan askeri binicilerin yanı sıra, birçok sivil binici de yetişti. 1930'da Süvari Okulu müdürü Albay Cevdet Bey'in (Bilgişin) başlatığı ücretsiz kurslar bu alandaki en önemli gelişme sayılabilir. Gene Cevdet Bey'in çabalarıyla, Türkiye 1932'de Uluslararası Binicilik Federasyonu'na üye oldu.

Türk biniciler uluslararası düzeyde ilk kez 1931'de Bulgaristan'da düzenlenen karşılaşmaya katıldılar. Bu karşılaşmada Yüzbaşı Cevat Mustafa bireysel sıralamada üçüncülüğü elde etti. Sonraki yıllarda Cevdet Bey'in girişimiyle Fransa'dan getirilen antrenör Albay Tatton, Türk binicilerinin yetişmesine katkıda bulundu ve onları uluslararası konkurhipiklere hazırladı. Bu dönemde binicilikle ilgili çalışmaları Kara

Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı Süvari Dairesi 1 liralık sembolik bir ödenekle yürütüyordu.

12. Uluslararası Nis Konkurhipikleri'ne katılan ekipten Mülazım Saim Bey'in (Polatkan) "Kismet" adlı atıyla kazandığı ikincilik ilk büyük başarı sayılır. Türkiye'deki ilk özel uluslararası karşılaşma, 1931'de İstanbul'da Bulgaristan Kraliyet Süvarileri ile yapıldı ve Türk ekibinin başarısıyla sonuçlandı. İlk altın madalya ise, 1934'te Uluslararası Viyana Konkurhipikleri'nde alındı; Teğmen Cevat Gürkan yedi ülkeden 88 binici arasında iki birincilik kazandı. Cevat Kula ve Eyüp Öncü'nün 1937 Uluslararası Londra Konkurhipikleri'nde kazandığı birincilikler ile Türk ekibinin 1938 Uluslararası Roma Konkurhipikleri'nde Mussolini Kupası'nı alması bu dönemin öteki uluslararası başarıları olarak sayılabilir.

II. Dünya Savaşı nedeniyle ara verilen binicilik karşılaşmaları, 1948 Londra Olimpiyat Oyunları ile yeniden başladı. Olimpiyatlar'da varlık gösteremeyen Türk ekibi bu dönemin ilk başarısını aynı yıl düzenlenen Uluslararası Rotterdam Konkurhipikleri'nde kazandı; Rotterdam'da, Kemal Özçelik, Ziya Azak ve Saim Polatkan ilk üç sırayı aldı. 1954'te Salıp Koç, Uluslararası Nis Konkurhipikleri'nde, Bedri Böke ile Kemal Özçelik de Uluslararası Marsilya Konkurhipikleri'nde birincilik kazandılar.

1955 Uluslararası Belgrad Konkurhipikleri'nde Nail Gönenli, Salıp Koç ve Alpaslan Güneş'in birinciliklerini, 1956'da Uluslararası Viyana Konkurhipikleri'nde Fethi Gürcan'ın iki birinciliği ile Nail Gönenli ve Kemal Özçelik'in birincilikleri izledi. 1957'de Mennan Pasinli, Kemal Özçelik ve Nail Gönenli Uluslararası Viyana Konkurhipikleri'nde birinci oldular. Salıp Koç, Cevdet Sümer ve Nail Gönenli'nin 1959 Uluslararası Fransa Konkurhipikleri'ndeki birincilikleri başarılı dönemin sonu oldu.

1960 Roma Olimpiyat Oyunları ile 1964 Uluslararası Roma Konkurhipikleri'nde Türk biniciler varlık gösteremedi. 1964'te Türkiye'de at vebasısı görüldüğü yolunda haberler çıkması üzerine, Uluslararası Binicilik Federasyonu Türk atlılarına ambargo koydu, Türkiye'de herhangi bir uluslararası yarış düzenlenmediği gibi, Türk binicileri de uluslararası yarışlara katılamadı. Ambargo ancak 1968'de kaldırıldı. Bu arada içe yönelik çalışmalar ağırlık kazanmış ve sivil kulüplerin çabalarıyla yeni biniciler yetişmişti. Levin Okçuoğlu, Fevzi Atabek, Mustafa Kartal, Engin Mirel, Tunç Çapa, Candan Aker, Ender Kafaoğlu, Ferit Üstün, Tevfik Alanyalı, Olga Savinç dönemin önde gelen binicileriydi.

Ordu içinden de İbrahim Murat, Atilla İnöglü, İlhan Ören, Ayhan Ökten, Ali Aydın, İsmail Samsa, Nurettin Yaran, Enver Alkan, Rafet Can ve Nihat Bingöl gibi biniciler yetişti.

1968'de İstanbul'da düzenlenen Balkan Binicilik Şampiyonası'nda Türk biniciler yeni başarılar kazandı. Nail Gönenli, Engin Mirel, Levin Okçuoğlu ve İbrahim Murat'tan oluşan ekip ile genç takım 1968 Balkan Binicilik Şampiyonası'nda iki altın madalya aldı. 1969 Uluslararası Viyana Konkurhipikleri'nde de İbrahim Murat birinci oldu. Türk ekibi 1970'te de Karajova'da yapılan Balkan Binicilik Şampiyonası'nda 2 altın, 1 gümüş ve 1 bronz madalya kazandı. 1971 Belgrad Balkan Binicilik Şampiyonası'nda ise 1 altın ve 1 gümüş madalya alındı. Gümüş madalyayı kadın binici Hayal Gönenli kazanmıştı.

Biniler bak. Edolar

binış, Osmanlı döneminde ulemanın ve yüksek görevlilerin giydiği geniş ve bol cübbe. Binış, yere kadar uzanan etekleri, bol bedeni, uzun ve geniş kollarıyla normal cübbeden ayrılır. Daha çok siyah ve deve tüyü renginde olan binışlerin yazın ketenden ya da softan, kışın ise yünlünden yapıldıkları giyilirdi. Sarkık duran kol yarıları yazın sıvanır, kışın düğümlenirdi. Saray görevlilerinin giydiği binışlerin çok geniş olan kolları, dirsekten yere kadar yırtmaçlıydı. Tanzimat'tan (1839) önce bazı önde gelen saray görevlilerinin de süslü binışler giydiği olurdu. Bunların, içi kürklü astarlı, altın ve gümüş sırmalı olanları da vardı. Binışi orduda ve sarayda görev yapan alay çavuşları da giyerdi.

binışik düzen, eski mimarlıklarda, birden çok katlı arkadlarda, kolonadlara ve yapı cephelerinde her katta sütunların kullanılması. Sütun düzenlerinin ilk ortaya çıktığı Eski Yunan mimarlığında yapısal bir zorunluluk olmadıkça binışik düzen kullanılmıştır. Yunanlılar bazı iki katlı *stoa*'larda

Colosseum'dan binışik düzen örneği, 1. yy. Roma
Graphic House Inc./EB Inc

(arkasında birer duvar ya da dükkân sırasının yer aldığı, üzeri örtülü sütunlu galeri) bu düzeni uygulamışlar ve her katta aynı tür sütunları kullanmışlardır. Atina Akropolisindeki Parthenon'da (İÖ 5. yy) Hecatompedon adı verilen büyük doğu bölümünün içinde, üç duvar boyunca Dor sütunlarıyla oluşturulmuş iki katlı bir kolonad vardır.

Eski Romalı mimarlar ise binışik düzeni dekoratif amaçlarla özgürce kullanmışlardır. Roma'daki dört katlı Colosseum'un (İS 1. yy) dış cephesinde zemin katta Dor, birinci katta İon, ikinci katta Korent düzenleri kullanılmış, en üst katta gene Korent düzeninde köşeli pilastrlar (göme ayak) yapılmıştır. Rönesans mimarları yapılarında genellikle Colosseum'daki sıralamayı izleyerek sık sık binışik düzeni uygulamış, bazen de buna kompozit düzeni eklemişlerdir.

Binkis, Kazys (d. 4 Kasım 1893, Gudeliai, Litvanya, Rusya - ö. 27 Nisan 1942, Kaunas, Litvanya SSC), Litvanya'da geleceğçilik akımının ilk örneklerini veren Dört Rüzgâr adlı edebiyat hareketinin öncüsü şair.

1920-23 arasında Berlin'de edebiyat ve felsefe öğrenimi gördü. Bu sırada Batı Avrupa edebiyatındaki en yeni akımlarla tanıştı. Dört Rüzgâr hareketi içinde bulunduğu günlerde yazdığı ve *Simtas pavasarių* (1926; Yüz Bahar) başlığıyla yayımlanan, geleneksel kalıplardan kopmuş şiirleriyle ilgi uyandırdı. Ama en iyi şiirlerinin çoğu I. Dünya Savaşı öncesinin ürünleriydi ve Binkis bunları *Eilėraščiai* (1920; Şiirler) adlı ilk şiir kitabında toplandı. Litvan edebiyatının en derin rastlanı yeteneklerinden olan Binkis'in lirik şiirleri, zorlamasız ve yüce nitelikleriyle dikkati çeker.

Binkis, 1927'de geleceğçilikten uzaklaşarak Litvanya'daki kırsal yaşamı konu alan mizah dolu bir şiire yöneldi. Taşra gazetelelerinde yayımlanan şiirleri halk arasında çok tutuldu. Ayrıca başarılı birkaç çocuk kitabı yazdı, çeşitli şiir antolojileri hazırladı, *Ažalynas* (1938; Genç Kuşak) ve *Generalinė repeticija* (Genel Prova) adlı iki başarılı oyun yazdı. İlk kez 1948'de Almanya'da sahnelenen *Generalinė repeticija*, Litvanya'da 1958'de yayımlandı ve ertesi yıl sahneye kondu.

Binler Dilekçesi bak. Millenary Petition

Binler Seferi, İtalyanca SPEDIZIONE DEI MILLE, 1860'ta Giuseppe Garibaldi'nin Bourbonlar yönetimindeki İki Sicilya Kralığı'nı devirmesiyle sonuçlanan sefer. Güney İtalya ve Sicilya ile Kuzey İtalya'nın birleşmesini sağlamıştır. İtalyan birliğini amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinin tarihindeki en çarpıcı olaylardan biri, ayrıca modern ayaklanmaların ve halk savaşlarının ilk örneğidir.

Garibaldi başarılı bir asker olarak 1860'ta çoktan ün kazanmış, kendisini tümüyle İtalyan birliğini sağlamaya adanmıştı. Demokratik ülkülere yakınlık duymasına karşın, Piemonte-Sardinya kralı II. Vittorio Emanuele adına çalışmayı ülke çıkarları için kabullenmişti. Ama Piemonte başbakanı Kont Cavour'un ihtiyatlı, diplomatça taktikleri karşısında da sabırsızlanıyordu. İtalya'yı birleştirmek için kendi başına davranmaya hazırды. 4 Nisan 1860'ta Sicilya'da başlayan bir ayaklanma, Bourbonların güneydeki krallığına saldırarak işe başlamaya karar vermesine yol açtı. 5-6 Mayıs gecesi, çoğunluğu idealist Kuzeyli gençlerden oluşan bini aşkın adamıyla Cenova yakınlarındaki Quarto'dan gemiye bindi. Bourbon donanmasına yakalanmaktan kıl payı kurtularak, 11 Mayıs'ta Sicilya'nın batısındaki Marsala limanına çıktı.

Garibaldi, Sicilya'daki Bourbon kralı II. François'nın 20 bini aşkın Napolili askerini, yalnızca paslı birer tüfeği olan bu bin kişiyle yenmek zorundaydı. Vittorio Emanuele adına kendisini Sicilya diktatörü ilan ettikten sonra, askerlerini Palermo'ya yöneltti. 15 Mayıs'ta Calatafimi'de bir Napoli birliğini yendi. Yaka silktikleri Napoli hükümdarlarını devirmesine yardımcı olmak için çok sayıda Sicilyalı da ona katıldı. Bourbon komutanının yeteneksizliğinden de yararlanan Garibaldi, 6 Haziran'da Palermo'yu ele geçirdi; 20 Temmuz'daki Milazzo Çarpışması'yla da Messina dışında bütün Sicilya'yı denetimi altına aldı.

Bundan sonra Napoli'yi almayı, hatta papalığın elindeki Roma'ya bir sefer düzenleyerek İtalyan birliğini tamamlamayı umuyordu. 20 Ağustos'ta Messina Boğazını geçerek Calabria'da karaya çıktı. Bourbon

yönetimi artık tümüyle çöktüğünden, Garibaldi'nin Napoli yürüyüşü gerçek bir zafer yürüyüşüne dönüştü. 7 Eylül'de Napoli'ye girerken bir kahraman gibi karşılandı. Kral François'nın yeniden topladığı kuvvetlerle 1-2 Ekim'de Volturmo Irmağında son bir çarpışmaya daha girdi. François'nın kuvvetlerini yenmesine karşın Roma'ya yürüyüşü bu çarpışmadan sonra durdu.

Garibaldi'nin ilerleyişi, siyasal manevralarla da engelleniyordu. Risorgimento'nun Garibaldi'nin radikal yandaşlarıncı bir halk hareketine dönüştürülmesinden ve Garibaldi Roma'ya saldırırsa Fransa'nın müdahale edeceğinden korkan Cavour harekete geçmeye karar verdi. Piemonte'nin İtalyan birliği hareketinin önderliğini kaptırmasını önlemek amacıyla, Piemonteli askerlerin, papalık toprakları olan Umbria ve Marche'yi işgal ederek Napoli'de Garibaldi'ye katilmesini emretti. İçinde bulunulan koşullarda birliğin tamamlanmasının olanaksız olduğunu kavrayan Garibaldi, güneyde bir halk oylaması yapılmasını kabul etti. 21 Ekim'deki oylama Piemonte'ye katılma kararını savunuların büyük zaferiyle sonuçlandı. Vittorio Emanuele ile 26 Ekim'de bir araya gelen Garibaldi, İtalya'nın güneyindeki diktatörlük yetkilerini krala bıraktı.

Binnig, Gerd (d. 20 Temmuz 1947, Frankfurt, AFC), çalışma arkadaşı İsviçreli fizikçi Heinrich Rohrer(*) ile birlikte tarayıcı tünelleme mikroskopunu geliştiren fizikçi. İki bilim adamı bu çalışmaları nedeniyle 1986 Nobel Fizik Ödülü'nü, elektron mikroskopunu geliştiren elektronik mühendisi Ernst Ruska(*) ile paylaştılar.

Frankfurt'taki Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gören Binnig, doktora çalışmasını 1978'de Frankfurt Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra IBM Zürih Araştırma Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. Burada Rohrer ile birlikte ilk tarayıcı tünelleme mikroskopunun (STM) tasarımı ve yapımını gerçekleştirdi.

STM sayesinde, iletken ve yarıiletken maddelerin yüzeylerini en ince ayrıntılarına kadar incelemek ve atomları, hatta daha küçük öğeleri net bir biçimde belirlemek (dolaylı olarak görmek) olanaklı duruma gelmiştir (bak. tarayıcı tünelleme mikroskopu).

Binnya Dala (ö. 1774), Aşağı Myanmar'da (Birmanya) 1747-57 arasında hüküm süren son Pegu kralı.

1740'ta kuzeydeki Birmanyalıları karşı başarıyla sonuçlanan isyandan sonra yeni başkent Pegu'da Mon kralı seçilen Smim Htaw Buddhaketi'nin yedi yıllık hükümdarlığının ardından, onun yerine başveziri Binnya Dala geçti. Daha yetenekli bir komutan olan Binnya Dala, Yukarı Birmanya'ya, başkent Ava'nın ötelere kadar uzanan sayısız akın yaptı. Yukarı Birmanya'yı ele geçirmek üzere 1751'de büyük bir ordu topladı ve Nisan 1752'de Ava'yı ele geçirdi. İki yıl sonra da, 1486'da kurulmuş olan Toungoo hanedanının son kralını idam ettirdi.

1757'de Pegu'yu ele geçiren Alaungpaya(*) Binnya Dala'yı tahttan indirdi. Binnya Dala, uzun süre tutsak kaldıktan sonra Alaungpaya'nın oğlu Hsinbyushin (hd 1763-76) tarafından 1774'te idam edildi.

binom dağılımı bak. ikiterimli dağılımı

binom teoremi bak. ikiterimli teoremi

Binswanger, Ludwig (d. 13 Nisan 1881, Kreuzlingen - ö. 5 Şubat 1966, Kreuzlingen, İsviçre), varoluşçu fenomenolojinin ilke-

lerini, özellikle Martin Heidegger'in yorumuyla psikoterapiye uygulayan İsviçreli psikiyatr ve yazar. Binswanger, mutluluk saplantısı, eksantriklik, gösteng merakı gibi bazı ruhsal bozuklukların, hastanın kendisi için oluşturduğu çarpık imgeden ve dünyayla kurduğu yetersiz ilişkilerden kaynaklandığını sonucuna vardı. Buradan yola çıkarak, hastanın kendisini, somut dünyada bir benzeri daha olmayan ve bu dünyayla iletişim kurabilen eksiksiz bir kişi olarak algılayabilmesini sağlayacak bir psikanaliz yöntemi geliştirdi. *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins* (1962; İnsan Varlığının Temel Biçimleri ve Tanımları) ve *Erinnerung an Sigmund Freud* (1956; Sigmund Freud Üzerine Anılar) önemli yapıtları arasındadır.

Bintepe tümülüsleri, Salihli Ovasının batı ucunda, Marmara (Köle) Gölünün güneyinde yer alan Lidya kralık mezarlığı.

Bölgede ilk kez 1910-14 arasında Princeton Üniversitesi'nden bir ekip çalıştı. 1958'de George Hanfmann başkanlığında bir Amerikan ekibinin başlattığı kazılar Crawford H. Greenewalt, Jr. başkanlığında sürdürüldü.

Mezarlık alanındaki yaklaşık 100 tümülüs(*) Anadolu'daki benzerlerinin en büyüklerindendir. Bunlardan üç tanesi olağanüstü boyutlarıyla öbürlerinden ayrılır. Bu üç tümülüsün doğudan batıya doğru, Mermnad sülalesi krallarından Alyattes, Gyges ve Ardys'e ait oldukları sanılır. Herodotos, bunlardan en büyüğünün Alyattes'in mezar tümülüsü olduğunu ve tepesine, tümülüs olduğunu simgeleyen beş tane taş dikme (*phallus*) dikildiğini söyler. Yüksekliği 69 m, çapı 355 m olan bu tümülüse ait mezar odasının yalnız *krepis*'i (basamaklı kaide) bulunmuş, 1958'de ise İÖ 7. yüzyıla tarihlenen mezar odalarından birine ulaşılabilmektedir.

Tümülüslerin içindeki odaların bazıları *dromos*'lu (giriş geçidi), bazıları da geçitsizdir. Mezar odalarının ölçüleri birbirinden çok farklı değildir. Asıl önemli olan mezar odasının üzerine yığılan toprağın miktarı, dolayısıyla tümülüsün büyüklüğüdür. Bu, gömülen kişinin önemine göre değişir.

Bintepe krallık mezarlığındaki bu tümülüslerden başka Gediz Irmağının güneyinde, İzmir-Ankara karayolunun iki yanında ve Küçük Menderes Vadisinde de irili ufaklı birçok tümülüs vardır. Bu tümülüsler, Lidya bölgesinde Mermnad sülalesiyle birlikte yeni bir ölüm gömme geleneğinin (tümülüs mezar) ortaya çıktığını belgelerler.

binturong (*Arctictis binturong*), *Viverridae* familyasından, Güney Asya, Endonezya ve Malezya'nın sık ormanlarında yaşayan, kediyeye benzer memeli. Uzun, kabark tüyleri, püsküllü kulakları ve ağaçlara tırmanmasına yardımcı olan uzun ve bol tüylü bir kuyruğu vardır. Yer yer açık renk ya da ak kılları olmakla birlikte, postu genel olarak karardır. Gövde ve baş uzunluğu yaklaşık

Binturong (*Arctictis binturong*)
Philip Wayne-EB Inc

60-90 cm, kuyruğu 55-90 cm'dir; ağırlığı 9-14 kg arasında değişir. Ağaç tepelerinde yaşayan ve genellikle bir gece hayvanı olan binturong bazı bölgelerde evcilleştirilmiştir. Daha çok meyveyle beslenir, ara sıra bulduğu yumurtaları ve küçük hayvanları da yer.

Binyazar, Adnan (d. 7 Mart 1934, Diyarbakır), deneme yazarı ve eleştirmen. 1956'da Dicle İlköğretmen Okulu'nu, 1958'de de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdi. Çorum ve Maraş

Binyazar
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ilköğretmen okullarında, Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu'nda öğretmenlik etti. Türk Tarih Kurumu'nda uzman, Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayınlar Dairesi'nde başkan olarak görev yaptı. Bir süredir Almanya'da yaşamaktadır.

Binyazar 1961-66 arasında çeşitli dergilerde öyküler yayımladı; daha sonra eleştiriye yöneldi (*Yazmak Sanatı*, 1969, Emin Özdemir ile birlikte). Yapıtları arasında bir deneme-eleştiri kitabı olan *Toplum ve Edebiyat* (1972) ile inceleme ve araştırmalarını içeren *Dedem Korkut'tan Öyküler* (1972), *Aşık Veysel* (1973), *Ağıt Toplumu* (1979), *Türk Dilinde 25 Ünlü Eser* (1982) sayılabilir.

binyıl, Hristiyan ilahiyatında, İsa'nın geri dönerek yeryüzünde hüküm süreceğine inanılan bin yıllık dönem.

Yahudiliğin ahiret öğretilerinden kaynaklanan binyıl inancı, ilk Hristiyanlar için, kısa sürede dünyaya egemen olma umudunu dile getiriyordu. Eski Ahit'in Daniel Kitabı'na (Bap 2) göre sırasıyla altın, gümüş, tunç ve demir-çelik karışımı ile simgeleyen dört krallıktan sonra Tanrı'nın sonsuz egemenliği gelecekti. Eski Ahit döneminde binyıl inancı, bu dört krallık ile Tanrı'nın mutlak egemenliği arasındaki dönemi belirtiyordu. Yeni Ahit'te ise binyıl kavramı yalnızca Vahiy Kitabı'nda (Bap 20) yer alıyordu. Yuhanna'nın düşünce göre, gökten inen bir melek İblis'i bağlayarak binyıl süreyle cehenneme kapatacak, Hristiyanlık uğruna can verenler dirilecek, İsa ile birlikte binyıl hüküm sürecekti. Binyılın sonunda İblis çözülecek, bir süre insanları saptıracak, ardından ateş ve kükürt gölüne atılarak sonsuza değin azap görecekti. Bunun üzerine bütün ölümler son yargı için bir araya toplanacaktı.

Hristiyanlığın binyıl öğretisi değişik biçimlerde yorumlandı. Bazı Hristiyanlar, İsa'nın İkinci Gelişi ile birlikte yeryüzünde bin yıllık doğruluk döneminin başlayacağına inanıyordu. Bir başka kesime göre, Hristiyanlığın bütün dünyada benimsenmesinden sonra, bin yıllık bir doğruluk döneminin ardından İsa yeryüzüne dönecek, ölümler dirilecek ve son yargı gerçekleşecekti.

Özellikle Hristiyanlığın Yahudiler arasında yaygınlaştırmış biçimine yakın olan ilk

Hristiyan yazarlar, binyıl inancını, yakın gelecekte dünya üzerinde maddi beklentilerin de gerçekleşeceği biçiminde yorumladı. Barnabas'ın Mektubu'nun(*), kimliği tam bilinmeyen yazar, Papias, Aziz Iustinus ve Aziz Irenaeus ile Yahudi-Hristiyan gnostik Kerinthos bunlar arasındaydı. Birçok Hristiyan, bu öğretinin gizlediği tehlikeleri, ancak Montanusçuluğun ortaya çıkışıyla görebildi. Montanusçular, Tanrı'nın egemenliğinin gerçekleştiği Kutsal Kudüs'ün kısa süre sonra Frigya'da kurulacağı, önderlerinin de İsa'nın Yuhanna İncili'nde vaat ettiği Tesellici (*Parakletos*) olduğu inancındaydı. Geleneğe daha bağlı ilahiyatçılar da benzer bir umut taşıyordu. Aziz Hippolytos'a göre, Suriye ve Pontus'ta İsa'yı karşılamak üzere cemaatlerini çöle götüren bazı piskoposlar bile vardı.

Konstantinos döneminde kilise Roma İmparatorluğu'na egemen olduğunda, binyıl beklentisi artık sönmeye başlamıştı. Batı'nın büyük ilahiyatçılarından Augustinus önceleri binyıl öğretisini benimsemişken, daha sonra bu görüşünü değiştirdi. 431'de toplanan Ephesos (Efes) Konsili'nde binyılçı görüşler yasaklanmadı, ama bir yana itildi. Sonraki dönemlerde, kilise iktidarına karşı kullanılabileceği değişik koşullarda, binyıl inancı zaman zaman canlandı. Ortaçağ'da ruhanî yaşam yanlıları arasında, toplumsal ve dinsel çalkantının bir arada yaşandığı Reform döneminde de özellikle Anabaptist olarak adlandırılan çeşitli gruplar arasında yaygınlaştı. Daha tutucu olan Reformcular, İsa'nın gelecekte beklenen gelişinin aslında geçmişte gerçekleştiği biçimindeki Katolik görüşü paylaşıyor, dolayısıyla Tanrı'nın yeryüzündeki krallığını kilise ile ödeş sayıyorlardı. Ama bu ödeşliğin tam olduğu hiçbir zaman öne sürülmedi. Batı tarihinde daha sonra da büyük toplumsal dönüşüm ya da bunalım dönemlerinde binyıl inancı canlandı. Sanayileşmenin doğduğu binyıl mezhepler arasında Yedinci Gün Adventistleri, Yehova Şahitleri ve Ahir Zaman Azizleri (Mormonlar) sayılabilir.

Binyıl inancının mitolojik temelleri de vardır. Yeni bir dünya ve cennet arayışı birçok kültürde ortaya çıkmıştır. Birçok efsane ve mitoloji imgesi, sonsuzluk ile dünya zamanı arasında bağ kurar. Eski İran inancında dünyanın bir çağı 12 bin yıl sürer ve 3'er bin yıllık dört döneme ayrılır. Bu dönemlerin sonunda Ahura Mazda (Bilge Efsend) Ehremler'i (Yalan) yener. Günümüzde de bazı Melanezya, Afrika ve Güney Amerika topluluklarında binyıl düşüncesinin izlerine rastlanır. Bu topluluklarda yaygın olan inanca göre bir halk kahramanı geri dönecek ve kötülüğe karşı verilen savaşa önderlik edecektir. Bu kültürlerin ortak özelliği, peygamber özelliği taşıyan bir öndere inanılmasıdır.

Binyon, (Robert) Laurence (d. 10 Nisan 1869, Lancaster - ö. 10 Mart 1943, Reading, Berkshire, İngiltere), Avrupa'da Uzakdoğu resminin incelenmesine öncülük etmiş İngiliz sanat tarihçisi, oyun yazarı ve şair. Dante'nin *La divina commedia*'sının (*İlahi Komedi*) manzum İngilizce çevirisiyle de ünlüdür.

Bir din adamının oğluydu. Londra'daki St. Paul Okulu'nda öğrenim gördü. Oxford Üniversitesi'ndeki Trinity College'da öğrenci olduğu yıllarda *Persephone* (1890) adlı şiiriyle Newdigate Ödülü'nü kazandı. Yaşamı boyunca kitaplara ve resme ilgi duyan Binyon, 1893'te Londra'da British Museum'da çalışmaya başlayınca bu iki ilgi

alanını birleştirmiş oldu. Daha sonra burada Doğu baskıları ve çizimlerinin yer aldığı bölümün başına geçti. Doğu resmi konusundaki ilk kitabı *Painting in the Far East* (1908; Uzakdoğu'da Resim), bugün de bu

Binyon, William Strang'in kurşunkalem çizimi, 1901; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

alandaki klasiklerden sayılır. Resim konusunda daha sonra *The Flight of the Dragon* (1911; Ejderhanın Uçuşu), *The Spirit of Man in Asian Art* (1935; Asya Resminde İnsan Ruhu) gibi kitaplar yayımladığı gibi, İngiliz suluboya resmi üzerine yazılar da yazmıştır.

1. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisiyle yazdığı, düş kırıklığına uğrayan bir kuşağın duygularını dile getiren "For the Fallen" (1914; Düşmüşler İçin) adlı şiiri, kısa zamanda ilgi çekti ve Sir Edward Elgar tarafından bestelendi. En iyi şiirleri, savaş sonrası dönemin ürünü olmakla birlikte, savaş öncesinin yaygın üslubunu yansıtır. Binyon'un şiirleri 1931'de *Collected Poems*'de (Toplu Şiirler) yayımlandı. Manzum tiyatroyunun yeniden canlanması için çalışan Binyon'un bu tür yapıtları arasında *Attila* (1907), *Arthur* (1923) ve *The Young King* (1934; Genç Kral) vardır.

Bio-Bío, Şili'nin orta kesiminde bölge. Doğudan Arjantin, batıdan da Büyük Okyanus ile çevrilidir. 1974'te çizilen bugünkü bölge sınırları, Nuble, Concepción, Arauco ve Bio-Bío illerini içine alır. Yüzölçümü 36.820 km²'dir. Arauco Körfezindeki Santa María Adaları ile kıyından 23 km açığındaki Mocha Adası, Arauco ili içinde kalır. Kıyı kesimindeki sıradağlar ile And Sıradağları arasında serin ve verimli Orta Vadi uzanır. Bölgenin kuzey kesimi, kuzeybatı yönünde akan Itata Irmağı ile en büyük kolu Nuble Irmağı tarafından, güney kesimi ise Şili'nin en büyük ırmaklarından Bio-Bío ile başlıca kolu Laja Irmağı tarafından akalanır.

İspanyolların bölgenin güneyini (bugün Arauco ve Bio-Bío illeri) ele geçirme girişimleri karşısında topraklarını ustaca savunan Arakan Yerlileri 16. yüzyılda Cañete kenti yakınlarında İspanyollara şiddetle direndiler. Şili'nin İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasından yaklaşık 50 yıl sonrasına değin Şili ordusu Araucanía'nın bu kesimindeki Yerlileri sindiremedi. Ancak 1860'tan sonra Frontera (sınır) bölgesi Şilililerin yanı sıra çoğunlukla Avrupalı göçmenlerin yerleşimine açılabilir.

Bio-Bío'da nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşar. Bölge ekonomisi, değişik tarım ürünleri, kerestecilik ve yeraltı zenginlikleri üzerine kuruludur. Başlıca ürünler olan buğday, şaraplık üzüm, şeker pancarı, mısır, yulaf ve sebze çeşitleri Merkez Vadisinde yetişir. Geniş otlaklar ile ormanlık kesimlerde koyun ve sığır beslenir. İğneyapraklı ağaçlardan oluşan ormanlardan kereste ve sepicilikte kullanılan maddeler elde edilir; kıyılarda da balıkçılık yapılır.

Bölge merkezi Concepción, yeraltı kaynakları ve maden işletmeleri ile ekonomik bakımdan da önem taşır. Bakır ve kömür yataklarının bulunduğu kıyı kentleri Coronel, Lota ve Penco, Concepción'a demiryoluyla bağlanır. Talcahuano yakınlarındaki Huachipato'da büyük bir demir-çelik fabrikası bulunur. Öteki önemli ekonomik etkinlikler arasında dokuma, un üretimi, balık konserveciligi, şeker arıtımı ve biracılık sayılabilir. Bío-Bío iline bağlı Los Angeles ile Chillán'dan geçen Pan-Amerikan Karayolu ve kuzey-güney doğrultusundaki ana demiryolu bölgenin orta kesimini izler. Kıyı bölgelerinde çeşitli dinlenme yerleri vardır. Nüfus (1990 tah.) 1.674.200.

Bío-Bío Irmağı, İspanyolca Río Bío-Bío, Orta Şili'nin güneyinde ırmak. Cautín ilinin doğusundaki And Dağlarından doğar ve genellikle kuzeybatı yönünde akarak Malleco, Bío-Bío ve Concepción illerinden geçer, 380 km sonra Concepción kenti yakınında Arauco Körfezinde Büyük Okyanusa dökülür. Bío-Bío Irmağı verimli Büyük Vadiyi boydan boya aşar, sonra da kıyı sıradagları arasındaki tek büyük çapraz vadiyi oluşturur. Şili'nin en uzun ırmaklarından biri olmakla birlikte, üstünde ancak altı düz kaynaklarla ulaşım yapılabilir. Bío-Bío Irmağı genellikle, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 75'inin yaşadığı Orta Şili'nin güney sınır olarak görülür.

Biograph Company, sinemacılığın ilk dönemlerindeki önde gelen Amerikan film stüdyolarından. Şirketin sinemaya en önemli katkısı, ilk büyük yönetmen sayılan ve Biograph'ta çalıştığı beş yıl boyunca sinema sanatını geliştiren D.W. Griffith'in yapıtlarıdır.

Tam adıyla American Mutoscope and Biograph Company, ilk filmi *Empire State Express*'i 1896'da piyasaya sürdü. Çok geçmeden de başlıca kısa metrajlı film yapımcılarından biri oldu. 1908'den 1913'e değin yapılan Biograph filmlerinin birçoğunun yönetmeni Griffith, kameramanı da Billy Bitzer'di. Griffith, yakın çekim kullanımını geliştirdi, kamera açılan ve kurguyla ilgili çalışmalar yaptı ve birçok oyuncu yetiştirdi. Bunlar arasında bütün zamanların en sevilen kadın oyuncularından Mary Pickford, ilk Amerikalı film yıldızı sayılan Florence Lawrence, sonradan Keystone komedilerinin yönetmeni olarak ünlenen Mack Sennett ve ünlü oyuncular Lionel Barrymore ile Owen Moore vardı. Biograph için son filmi 1913'te yapan Griffith'in, oyuncularının büyük bölümü ve kameramanı Bitzer'le birlikte ayrılmasından bir süre sonra şirket de kapandı.

Bioko, FERNANDO PO ya da FERNANDO PÓO olarak da bilinir, 1973-79 arasında MACIAS NGUEMA BIYOGO, Batı Afrika'da, Biafra Körfezinde (Gine Körfezi) Ekvator Ginesi'ne bağlı ada. Güney Nijerya'nın 100 km açığında, Ekvator Ginesi anakarasının 160 km kuzeybatısında yer alır. 1973'te Ekvator Ginesi'nin ilk devlet başkanının adını aldı. Ama devlet başkanının 1979'da devrilmesinden sonra da Bioko resmi ad olarak korundu. Ada, Ekvator Ginesi Cumhuriyeti'nin üç ilinden birini oluşturur. Volkanik kökenli olan toprakları, kuzey-güney doğrultusunda paralelkenar biçiminde 2.017 km²'lik bir alan kaplar. Kıyılan denizden dimdik yükselir; en yüksek noktası 3.008 ile Pico de Santa Isabel'dir. Ülkenin başkenti ve en önemli limanı olan Malabo(*), denizin oyduğu bir kraterin yanında kurulmuştur.

Bioko ilk kez Portekizli kâşif Fernão do Pó tarafından, büyük olasılıkla 1472'de saptandı. Adaya ilk kez Formosa (Güzel) adı

verildi. İspanya 1778'den sonra ada üzerinde hak iddia etti; ama İspanyolların adayı denetleme yönünde ilk ciddi girişimi 1858'de oldu. 1827-34 arasında İngilizler adayı köle ticaretini önlemek amacıyla üs olarak kullandı.

Adanın yerlileri, bir Bantu halkı olan Bubilerdir. Bubilerin nüfusu günümüzde 15 bin dolayındadır. Fernandinoların kökeni ise daha eski dönemlere uzanır. Bunlar, eski İngiliz Batı Afrikası'ndan buraya yerleşen Avrupalılar ile özgürlüğünü kazanmış kölelerin soyundan gelir. Ekvator Ginesi'nden adaya akın eden Fangların hemen bütün kamu görevlerini ele geçirmeleriyle, öteki iki grubun toplumsal statüleri gerilemiştir. Daha önce adada, Nijerya'dan gelen sözleşmeli tarım işçilerinin oluşturduğu geniş bir geçici nüfus da vardı. Ama bunların büyük bölümü 1970'lerin ortalarında Ekvator Ginesi hükümetinin baskıları sonucunda Nijerya'ya döndü.

Bioko, Afrika'da kakao üretilen ilk yerlerden biridir. Ama Başkan Nguéma'nın kötü yönetimi, 1970'lerin sonunda kakao üretiminin hemen tümüyle durmasına yol açtı. Adanın öteki önemli ürünleri kereste ve kahvedir. Nüfus (1983) 57.190.

Biombo, Batı Afrika'da, Gine-Bissau'nun batı kesiminde bölge. Güneyinde, Atlas Okyanusu kıyılarındaki, Bolama bölgesinin adaları yer alır. Kuzeybatıda Cacheu, kuzeydoğuda Oio, güneydoğuda da Quinara bölgeleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 780 km²'dir. Ülke başkenti Bissau, Biombo bölgesi içinde yer almakla birlikte yönetsel olarak bağımsızdır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan Mansôa Irmağı, bölgenin batı ve kuzey sınırını oluşturarak Atlas Okyanusuna dökülür. Bölgenin batı kesimi mangrov ormanlarıyla kaplıdır. Doğudaki dağınik otlaklarda siğir, koyun ve keçi yetiştirilir. Dağınik tarım alanlarında da geçimlik düzeyde mısır, kumdan ve kocaadın ekimi yapılır. Bölgede piring ve yağ palmiyesi de yetiştirilir. 1980'lerin başlarında Bissau kentinin yakınındaki Cumeré'de, palmye yağı üretecek bir tarımsal sanayi kompleksini kurmaya başladı. Bölge merkezi Quinhámel'dir. Quinhámel'den başlayan bir yol güneybatıda Atlas Okyanusuna, bir başka yol da güneydoğuda Bissau'ya ulaşır. Bölgede yaşayan başlıca etnik grup Pepellerdir; öteki topluluklar ise Balanteler ile Malinke'lerdir (Mandingolar). Nüfus (1979) 57.724.

Bion (d. İzmir; ü. İÖ 100), Eski Anadolu pastoral şair. Bir İtalyan öğrencisinin yazdığı Bion'a Ağıt adlı yapıta göre Sicilya'da yaşamıştır. Bion'un, daha çok aşk şiirlerinin bulunduğu *Bucolica* adlı yapıtının günümüze kalan 17 parçası şen, yer yer de çok anlamlı ve bilgece bir hava taşır. Rönesans'tan sonra Bion, *Adonidas Epithaphas*'ın (Adonis'e Ağıt) yazarı olarak da ünlenmiştir. Sıcak ve renkli duygusallığı ile bu yapıtın, şairin vatanında çok yaygın olan Adonis kültürünü yansıttığı söylenebilir. Yapıtın Yunanca metni *Bucolici Graeci*'de yer almaktadır (1952, yay. haz. A.S.F. Gow).

Biondo, Flavio, Latince FLAVIUS BLONDUS (d. 1392, Forlì, Romagna - ö. 4 Haziran 1463, Roma, İtalya), Rönesans döneminde yaşamış hümanist tarihçi, ilk İtalya tarihinin yazarı. Bu yapıtında, "ortaçağ" kavramının ilk belirtilerini içeren bir zamandizim yaklaşımı geliştirmiştir.

1433'te Roma'ya gitmeden önce geniş bir kültür birikimi edindi, noterlik öğrenimi gördü. Bir yıl sonra Roma'da papalık sekreteri oldu. Venedik'te ve *condottiere* (paralı asker komutanı) Francesco Sforza nezdinde diplomatik görevlerde bulundu-

tan sonra, Eski Roma'nın onanmasıyla ilgili *De Roma instaurata* (1444-46, Roma'nın Yeniden Kuruluşu Üzerine) adlı üç ciltlik bir kitap yazdı. Yönetsel ve askeri kurumlarda öngörülen reformlar için bir model olmak üzere Hristiyanlık öncesi Roma'yı

Biondo, Paulus Jovius'un *Elogia* adlı yapıtından bir portre çalışması, 1517

Accademia Nazionale Dei Lincei Roma, Vivanti e Gatti

inceleyen *De Roma triumphante*'yi (Muzaffer Roma Üzerine) 1459'da yazdı. Bu kitap, hem papalık kurumunu Roma İmparatorluğu'nun modern uzantısı biçiminde tanımlayarak, hem de Roma yurtseverliğini canlandırıp ilköğretilik bir saygı uyandırarak büyük etki yarattı.

Biondo'nun en büyük iki yapıtı, 1448-58 arasında yazdığı ve ilk kez 1474'te yayımlanan *Italia illustrata* (Resimlerle İtalya) ile 1439-53 arasında yazdığı ve ilk kez 1483'te yayımlanan *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades*'tir (Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesinden Sonraki Dönemin Tarihi). İlk kitapta Biondo, İtalya'daki geniş kapsamlı gezilerine dayanarak 18 bölgenin coğrafyasını ve tarihini ele alır. Yapıtı, Eski Roma'nın cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinin incelenmesiyle başlar. Dört yüz yıllık barbar istilalarından sonra, Charlemagne ve ardıllarının etkilerini çözümler. Bu çalışmada Biondo, yaşadığı dönemin İtalya'sında hem dinsel ve din dışı güçler arasında var olan iç bölünmeleri, hem de 15. yüzyılın günışığında edebi canlanmayı ve klasiklerin yarı ışıgına çıkmasını kusursuz biçimde betimler.

Otuz iki kitaplık *Historiarum*, Roma'nın İS 410'da Gotlarca yağmalanmasından İtalyan kentlerinin yükselişine, İtalyan onurunun ve görkemünün yeniden canlanmasına değin hem Avrupa'nın, hem Hristiyanlık dünyasının tarihini kapsamlı biçimde ele alır. En güvenilir kaynaklara dayanarak hazırlanmış olan bu özenli ve eleştirel yapıt, Eski Roma ile Biondo'nun dönemi arasında belirgin bir zamandizim yaklaşımı sağlamış, bin yıllık bir dönem olarak "ortaçağ" kavramının oluşumunu etkilemiştir. Niccolò Machiavelli, İtalya'nın bölünmüşlüğüne nedenlerini incelerken bu yapıttan yararlanmıştı.

Biosatellite (biyoloji uyduları), ABD'nin, ağırlıksızlığın (sıfır yerçekimi), kozmik ışıının ve 24 saatlık gündüz-gece düzeni yokluğunun, mikroorganizmalardan maymuna kadar çeşitli hayvanlar ve bitkiler üzerindeki biyolojik etkilerini incelemek amacıyla

geliştirerek Yer yörüngesine oturttuğu bilimsel amaçlı üç uydunun ortak adı. Bu türden uzay laboratuvarları, örneklerin durumlarının uzaktan izlenmesini sağlayan aygıtlarla donatılmıştır. 1966'da yörüngeye oturtulan "Biosatellite 1" görevini yerine getiremedi. 1967'de yörüngeye oturtulan "Biosatellite 2" ise tam anlamıyla başarılı oldu. Bu araştırma sırasında, uzayda iyonlaştırıcı ışınlardan etkilenen böceklerin döllerinde oluşan değişimlerle (mutasyon) ilgili olanları da içeren çeşitli biyoloji deneyleri gerçekleştirildi. 1969'daki "Biosatellite 3" projesiyle, eğitilmiş bir maymun Yer'in yörüngesine taşındı. Başlangıçta 31 gün olarak belirlenen uzayda kalma süresi hayvanın hastalanması üzerine kısaltıldı.

Biot, Jean-Baptiste (d. 21 Nisan 1774, Paris - ö. 3 Şubat 1862, Paris), Fransız fizikçi. Magnetik alanlara ilişkin Biot-Savart yasasını bulmuş ve şeker çözeltilerinin

Biot
H. Roger-Viollet

içindeki şeker miktarının ölçülmesi yöntemi geliştirmiştir.

Politeknik Okulu'nda öğrenim gören Biot, 1797'de Beauvais Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak atandı, 1800'de Collège de France'ta matematiksel fizik profesörü oldu, 1803'te de Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1804'te, bilimsel amaçlı ilk balon uçuşunda J. L. Gay-Lussac'a eşlik etti. Biot ve Gay-Lussac bu uçuşlarında, Yer'in magnetik alanının, yüksekliğe bağlı olarak önemli ölçüde değişmediğini gösterdiler; ayrıca atmosferin üst katmanlarının yapısını incelediler. Biot, gazların ısılarını kırma özellikleri üzerindeki araştırmalarda da ünlü fizikçi D. F. J. Arago ile birlikte çalıştı.

1820'de Biot ve fizikçi Félix Savart, bir telden geçen akımın oluşturduğu magnetik alanın şiddetinin, telden olan uzaklıkla ters orantılı olduğunu buldular. Günümüzde Biot-Savart yasası olarak bilinen bu bağıntı, çağdaş elektromagnetizma kuramının temel öğelerinden biridir. Biot 1835'te kutuplanmış ışık (bütün dalgaları aynı düzlemde olan ışık) üzerinde çalışırken, içlerinden kutuplanmış ışık geçirilen şeker çözeltilerinin kutuplanma düzlemini döndürdüğünü buldu. Araştırmalarını derinleştirince, dönme açısının, çözeltinin derişiklik derecesinin doğrudan ölçüsü olabileceğini gördü. Bu buluş, şeker çözeltilerinde derişiklik düzeyini, çözeltiyi bozmadan kolayca saptama olanağı sağlaması nedeniyle büyük önem kazandı. Biot bu çalışması nedeniyle 1840'ta Londra'daki Royal Society'nin Rumford Madalyası'yla ödüllendirildi.

Biot'nun çok sayıdaki yapıtları arasında en önemlisi, 1805'te yayımlanan *Traité élémentaire d'astronomie physique*'tir (Fiziksel Astronomiyi Giriş). Biot 1856'da Fransız Akademisi üyeliğine seçilmiştir.

Biot-Savart yasası, fizikte, elektrik akımı ile bu akımın oluşturduğu magnetik alan arasındaki temel nicel ilişki. Adını, 1820'de bu yasayı bulan Fransız bilim adamları Jean-Baptiste Biot ile Félix Savart'dan alır.

Bir iletkende akan elektrik akımı (devinen elektrik yükleri) iletkenin çevresinde bir magnetik alan, yani magnetik kuvvetlerin bulunduğu bir uzay bölgesi oluşturur. Bölgedeki bir noktada magnetik alanın şiddeti, akım taşıyan iletkenin her bir küçük elemanının (kısık dilimlerinin) o noktadaki etkilerinin toplamına eşittir. Biot-Savart yasası, bir iletken elemanın bölgenin belirli bir noktasında oluşturduğu magnetik alanın değerinin hangi etkenlere nasıl bağlı olduğunu belirler. Bir noktadaki magnetik alanın değeri öncelikle, iletkenin geçen akımın değeri ve iletken elemanın uzunluğuyla doğru orantılıdır. Alanın değeri, bu noktanın iletken elemanına göre konumuna da bağlıdır. Eğer noktayı akım elemanına bağlayan doğru, akım elemanıya 90°'lik bir açı yapıyorsa, alanın değeri en büyüktür. Bu açı küçüldükçe elemanın doğurduğu alan da küçülür, nokta akım elemanının uzantısı üzerine geldiğinde ise alanın değeri sıfır olur. Bir noktadaki magnetik alan, o noktanın akım elemanından uzaklığına da bağlıdır. Uzaklık iki katına çıkarsa magnetik alan dört kat azalır, yani magnetik alanın değeri, bu alanı oluşturan akım elemanından uzaklığın karesiyle ters orantılıdır.

Belirli biçimdeki bir iletkenin doğurduğu magnetik alan, iletkeni oluşturan bütün iletken elemanlarının tek tek etkileri toplanarak hesaplanır. Örneğin akım taşıyan çok uzun ve doğrusal bir telin, yakınındaki bir noktada oluşturduğu magnetik alanın değeri akımının değeriyle doğru orantılı ve bu noktanın telden dik uzaklığıyla ters orantılıdır. Ayrıca bak. Ampère yasası.

Bioy Cesares, Adolfo, takma adları JAVIER MIRANDA VE MARTIN SACASTRU (d. 15 Eylül 1914, Buenos Aires, Arjantin), hem kendi başına, hem de Jorge Luis Borges'le birlikte verdiği yapıtlarında büyüleyici gerçekçi bir anlatımı benimsemiş Arjantinli yazar ve yarımcı.

Varlıklı bir aileden geliyordu; yazmaya başladığında ailesinin desteğini gördü. İlk kitabını babasının yardımıyla 1929'da yayımladı. 1932'de Borges'le tanıştı; böylece yaşam boyu sürecek bir dostluğun ve çalışma arkadaşlığının temeli atılmış oldu. Birlikte *Destiempo* (1936) adlı edebiyat dergisini yayımladılar. Bioy Cesares 1934'te *Caos* (Kaos), ardından da *Luis Greve, muerto* (1937; Luis Greve Öldü) adlı öykü kitaplarını çıkardı. Ama adını geniş bir çevrede duyuran yapıtı *La invención de Morel* (1940; Morel'in Buluşu) adlı romanıydı. Özenle kurmuş bu fantastik romanda bir kaçak (romanın anlatıcısı) aşık olduğu bir kadınla ilişki kurmaya çalışıyordu; romanın sonunda kadının, bir film makinesinden yansıyan bir görüntüden başka bir şey olmadığını anlaşıyordu. Alain Robbe-Grillet daha sonra *L'Année dernière à Marienbad* (1961; Geçen Yıl Marienbad'da) adlı film için yazdığı senaryoyu bu romana dayandırdı. Bioy Cesares sağlam kurulumuş, fantastik bir mantığı sergileyen *Plan de evasión* (1945; Kaçış Planı) adlı romanında ve *La trama celeste* (1948; Göksel Komplot)

adlı kitabındaki altı öyküsünde de düşsel dünyaları araştırmayı sürdürdü.

El sueño de los héroes (1954; Kahramanların Uykusu) adlı romanında, yarattığı karakterler aracılığıyla aşkın anlamını, düşlerin ve belleğin, kişinin gelecekteki eylemleri üzerindeki etkisini araştırdı. *Diario de la guerra del cerdo* (1969; Domuz Savaşı Günlüğü) adlı romanı ise bilimkurgu ile siyasal yergi türlerini birleştiriyordu.

Bioy Cesares'in öteki yapıtları arasında *El gran serafín* (1967; Büyük Melek), *Historias de arnor* (1972; Aşk Öyküleri), *Historias fantásticas* (1972; Fantastik Öyküler) gibi öykü kitaplarıyla, *Dormir al sol* (1973; Güneşte Uyumak) ve *La aventura de un fotógrafo en La Plata* (1985; Bir Fotoğrafçının La Plata'da Başından Geçenler) adlı romanları yer alır.

Bioy Cesares ile Borges birlikte yazdıkları yapıtlarında daha çok Honorio Bustos Domecq, B. Suarez Lynch ve B. Lynch Davis takma adlarını kullandılar. Ortak yapıtlarından *Seis problemas para don Isidro Parodi* (1942; Don Isidro Parodi İçin Altı Sorun) ve *Cronicas de Bustos Domecq* (1967; Bustos Domecq'nin Vakayinameleri) Arjantin'deki çeşitli kişilere yönelik birer taşlamadır. Borges ile Bioy Cesares *Poesia gauchesca* (1955; 2 cilt; Goşo Şiirleri) ve *Los mejores cuentos policiales* (1943; En Büyük Polisiye Öyküler) gibi antolojiler de hazırladılar. Ayrıca Bioy Cesares'in karısı şair Silvina Ocampo'nun da katılmasıyla üçü birlikte *Antología de la literatura fantástica* (1940; Fantastik Edebiyat Antolojisi) ve *Antología poética argentina*'yi (1941; Arjantin Şiiri Antolojisi) düzenlediler.

Bioy Cesares 1990'da, İspanyol yazarlara verilen en büyük ödül olan Cervantes Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

biplan, ÇİFT KANATLI olarak da bilinir, üst üste yerleştirilmiş iki kanadı bulunan uçak. Bu tasarım ilk olarak 1890'larda insan taşıyan bazı planörlerde başarıyla denendi. Wright Kardeşler'in 1903-09 arasında geliştirdikleri biplanlar ise motorlu uçuşlar çağını başlattı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1930'ların başlarına değin ticari ve askeri havacılıкта yaygın biçimde kullanılan biplanlar, üstün manevra yeteneklerine karşın zamanla yerlerini daha hızlı ve daha hafif olan monoplanlara (tek kanatlı) bıraktılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra biplanlardan yalnızca spor uçakları ya da tarımsal ilaçlama gibi özel amaçlı uygulamalarda yararlanıldı.

1930'ların ortalarında Adolf Busemann, kanatları arasında çok dar bir boşluk bulunan ve böylece genleşme dalgaları ile şok dalgalarını dengeleyerek sürtünme kuvvetini azaltan sesüstü (süpersonik) bir biplan tasarımı geliştirdi. Bir kanadı (genellikle alttaki) ötekisinden çok daha küçük olan biplanlar ise seskiplan olarak adlandırılır. I. Dünya Savaşı sırasında geliştirilen bazı triplan (üç kanatlı) tasarımları da başarılı olmuştur. Ama dört ya da daha çok kaldırma yüzeyi olan motorlu uçaklar, ilginç deneyler olmanın ötesine geçmemiştir.

bipolar hücre bak. çiftüzantılı hücre

bir gen - bir enzim varsayımı, 1940'ların başlarında ortaya atılan ve her genin tek bir enzimin yapımını ya da etkinliğini denetlediğini öne süren görüş. İlke olarak yeterince doğrulanmış olmasına karşın, o günden bu yana ayrıntıda önemli değişikliklere uğramış, son olarak yerini "kalıtım maddesinin bir parçası enzimin bir parçasını denetler" varsayımına bırakmıştır.

1 Haziran Çarpışması, UŞANT ÇARPIŞMASI olarak da bilinir, Fransız Devrim Savaşları sırasında 1 Haziran 1794'te, Fransız ve İngiliz filolarının karşı karşıya geldiği deniz çarpışması. Earl Howe komutasındaki 26 gemilik İngiliz filosu, 26 (savaş bitmeden yetişen takviyelerle 30) gemilik Fransız filosu eşliğinde Brest'e giden ve ABD'ye ait 130 ticaret gemisinden oluşan tahl konvoyunu Bretanya Yarımadasındaki Ushant'ın 430 mil batısında durdurdu. Louis Villaret de Joyeuse komutasındaki Fransızlar, Howe'un saldırısı karşısında, İngilizleri konvoydan uzak tutmaya çalıştılar. Yalnızca yedi gemisinin Fransız hattını geçmesine karşın Howe, Fransız filosunun düzenini bozdu ve altı gemiyi ele geçirdi. Teknik olarak savaş İngilizlerin zaferiyle sonuçlandı. Ama Fransız filosu İngilizleri uzak tutmayı başararak konvoyun zarar görmekten Brest'e ulaşmasını sağladı.

1 Mart Hareketi, SAMİL BAĞIMSIZLIK HAREKETİ olarak da bilinir, Kore'nin Japon egemenliğinden kurtulması ve ulusal bağımsızlığına kavuşması amacıyla düzenlenen gösteriler dizisi. İlk gösteri Kore'nin eski imparatorunu anma günü olan 1 Mart 1919'da başkent Seul'de yapıldı. Kısa sürede ülkenin her yanında gösteriler birbirini izledi. Japonların hareketi bastırmasına değin geçen 12 aylık sürede düzenlenen 1500'ü aşkın gösteriye yaklaşık 2 milyon Koreli katıldı. Yaklaşık 7 bin kişi Japon asker ve polisleri tarafından öldürüldü, 16 bin kişi yaralandı. 715 ev, 47 tapınak, 2 okul binası yandı. Yaklaşık 46 bin kişi tutuklandı, bunların 10 bin kadarı yargılanarak hüküm giydi.

İlk gösteriyi düzenleyen 33 aydın ve din adamı, yaklaşık 10 yıldır süren Japon egemenliğine karşı bir "Bağımsızlık Bildirgesi" kaleme almıştı. Japonya üzerinde uluslararası bir baskı yaratarak Kore'deki Japon sömürge yönetimini sona erdirmeyi uman bu 33 önder, bildirgeyi saptanan günde imzalayarak Seul'de açıkladılar; ülkenin pek çok kentinde de yandaşları aracılığıyla bildirgenin okunmasını sağladılar. Korelilerin Japon egemenliğine karşı o güne değin saklı tuttukları tepki büyük bir patlama biçiminde ortaya çıktı. Ülkenin birçok yerinde düzenlenen kitle gösterileri, Kore tarihinde yabancı işgaline karşı gelişen en büyük ulusal direniş hareketiydi.

Hareket, asıl amacı olan ulusal bağımsızlığı gerçekleştirilemedi, ama ulusal birliğin güçlenmesine ve Şanghay'da Kore Geçici Hükümeti'nin(*) kurulmasına yol açtı. Ayrıca dünyanın ilgisi Kore üzerinde toplandı. 1 Mart Hareketi, Kore Komünist Partisi'nin güçlenmesine de büyük katkıda bulundu. Martın ilk günü bugün hem Kuzey, hem Güney Kore'de ulusal bayram olarak kutlanmaktadır.

1 Mayıs, ortaçağda ve günümüzde Avrupa'da geleneksel ilkbahar kutlamalarının yapıldığı gün; bütün dünya işçilerinin birlik, dayanışma ve mücadelesini simgeleyen bayram günü.

1 Mayıs'ta düzenlenen ilkbahar kutlamalarının Hristiyanlık öncesi tanrı ayinlerinden doğduğu sanılmaktadır. Yerel uygulamalar büyük farklılıklar göstermekle birlikte, bunlarda genellikle alay halinde yeşil dallar ve çelenkler taşınır, Mayıs kralı ve kraliçesi seçilir, Mayıs Ağacı ya da Mayıs Sırığı dikilir. Şenliklerin içeriğinin değişmesine karşın, Mayıs Sırığı Dansı günümüze değin varlığını korumuştur. Bu dans, genellikle dansçıların karmaşık biçimlerde ördüğü kurdelerle ve yeşillik ya da çiçeklerle

süslenmiş bir sığın çevresinde yapılır. İngiltere'deki *Sellenger's Round*, İspanya'daki *baile del cordon*, bu dansın türleridir. Kolomb öncesi Güney Amerika'da da yapılan benzeri danslar daha sonra İspanyol kökenli ayinlerle bütünleşmiştir. Bask Ülkesi'ndeki *ezpata daniza* (kılıç dansı) gibi başka ayin danslarında da Mayıs Sırığı'na rastlanır. Başlangıçta tarımsal ürünlerin ve buna bağlı olarak sığır ve insanların verimini artırmak amacıyla taşıyan 1 Mayıs ilkbahar kutlamaları, birçok yerde zamanla bu özünü yitirerek yalnızca halk şenlikleri biçimini almıştır. Yaygın bir inanışa göre, 1 Mayıs sabahı yüzünü çiğ ile yıkayanların teni güzelleşirdi.

1 Mayıs'ın uluslararası işçi bayramı olarak kutlanması, sekiz saatlik işgünü mücadelesinin bir ürünüdür. Amerikan İşçi Federasyonu'nun (AFL) sekiz saatlik işgünü için 1 Mayıs 1886'da ilan ettiği genel grevin odağı haline gelen Chicago'da polisler göstericilere ateş açması kanlı olaylara neden oldu. Olayların sorumlusu olarak tutuklanan sekiz işçiden dördü idam edilirken, dördü de ağır hapis cezasına çarptırıldı. AFL 1888'de yaptığı toplantıda, sekiz saatlik işgünü kabul edilinceye değin 1890'dan başlayarak her yıl 1 Mayıs'ta gösteri yapılmasını kararlaştırdı. II. Enternasyonal'in Paris'te toplanan 1. Kongresi'nin (14-21 Temmuz 1889) bu kararı uluslararası düzeyde uygulamayı benimsemesi üzerine 1 Mayıs, ABD'nin yanı sıra Avrupa ülkelerinde de işçi örgütlerinin bir eylem günü oldu. Zamanla sekiz saatlik işgünü birçok ülkede resmen kabul edildi. 1 Mayıs böylece işçilerin birlik ve dayanışmasını yansıtan bir bayram niteliğini kazandı. Günümüzde birçok ülkede tatil günü olan 1 Mayıs'ı işçiler büyük kitle gösterileriyle kutlar, bazı ülkelerde 1 Mayıs siyasal bir eylem biçimini de alır.

Türkiye'de 1 Mayıs ilk kez 1908-12 arasında bazı kentlerde kutlandı. 1921'de işgal altındaki İstanbul'da, yasaklamalara karşın Şirket-i Hayriye, tersane ve tramvay işçileri büyük gösteriler yaptılar. 1922'de sosyalist partiler, dernekler ve birlikler Pangaltı-Kâğıthane arasında bir yürüyüş ve Kâğıthane'de bir miting düzenlediler. Ayrıca Ankara, İzmir, İzmit ve Adapazarı'nda da kutlamalar yapıldı. 1923'te 1 Mayıs İstanbul'da Umum Amele Birliği ile Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın öncülük ettiği İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttahidesi'nin düzenlediği iki ayrı törenle kutlandı. 1925'te tören yasaklandı, 1 Mayıs bildirisi dolayısıyla ağır hapis cezaları verildi. Aynı yıl çıkartılan bir yasayla 1 Mayıs günü "Bahar ve Çiçek Bayramı" ilan edildi. Mayıs 1935'te çıkarılan yasada Bahar Bayramı resmi tatiller arasında yer aldı.

27 Mayıs 1960'tan sonra Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun çıkarıldığı gün olan 24 Temmuz işçi bayramı olarak ilan edildi. 1968'den başlayarak bildiri ve kapalı toplanmalarla 1 Mayıs'ı kutlayan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 1976'da İstanbul Taksim Meydanı'nda ilk kez kitleli bir gösteri düzenledi. 1977'de gene aynı alandaki törende DİSK genel başkanı Kemal Türkler kapanış konuşmasını yaparken bilinmeyen kişilerce halka ateş açıldı, çıkan panik sonucu 34 kişi öldü, suçlular bulunamadı. DİSK bu eylemi 1978'de de sürdürdüse de, sıkıyönetim 1979 gösterisini yasakladı, İstanbul'da sokağa çıkma yasağı koydu. 12 Eylül 1980 harekâtından sonra 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı'yla birlikte 1 Mayıs Bahar Bayramı da kaldırıldı.

Buna karşılık 1980'lerin ikinci yarısından sonra Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) ve Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu da (Hak-İş) 1 Mayıs'ı işçi bayramı olarak anmaya başladı. İlk kez 1992'de, DİSK, Türk-İş ve Hak-İş 1 Mayıs'ı ortak bir programla kutladılar.

1 Nisan, arkadaşlar arasında kaba şakaların ve birbirini oyuncu getirmenin gelenek olduğu gün. Yüzyıllardan beri çeşitli ülkelerde gozlenmesine karşın, bu geleneğin kökeni bilinmemektedir. Eski Romalıların yaşamın yenilenmesini kutladıkları 25 Mart Hilana şenliği ile Hindistan'da herkesin birbirini üstüne boyalı sular atarak en kaba sözlerle şakalaştığı ve 31 Mart'ta sona eren Holı şenliği benzerlik gösterir. 1 Nisan tarihinin, iklimdeki ani değişikliklerle doğanın insanların "yanılttığı" baharın ilk günü 21 Mart'ta da ilişkisi olduğu sanılır.

1 Nisan'da herkesin başkalarını oyuncu getirmesi hoşgörü ile karşılanır. Hem çocukların, hem de yetişkinlerin şaka geleneğini sürdürdüğü bu günde, basit şakaların yanı sıra kimi zaman büyük ozenle düzenlenmiş muzıplıklar da yapılır. Fransa'da oyuna gelen kişiye *poisson d'avril* (nisan balığı) denir; bu deyim in kökeni bilinmemektedir. Budalalığın simgesi sayılan gugukkuşu nisan da geldiği için, İskoçya'da 1 Nisan'da aldatılan kişiye *gowk* (gugukkuşu) adı verilir.

Bir Ton Kupası, yaklaşık bir ton su çekimli yatların katıldığı uluslararası yarışmada verilen ödül. 1907'den 1955'e değin bu yarışlara 6 m'lik yatlar katılır; ama bu sınıftan yatların giderek azalmasıyla 1965'te Paris Yelken Kulübü kupayı 7 m'lik yatlar arasında düzenlenen yarışmalarda vermeye başladı. Kupanın birincisi, yatların yarışmanın çeşitli aşamalarında gösterdikleri performansla göre belirlenir. Öncelen üç ayakta oluşan yarışmanın birinci ve uçuncu ayaklarında yatlar 30 millik kapalı bir parkurda, ikinci ayakta ise 300 millik açık denizde handikapsız olarak yarışıyorlardı. 1968'de bunlara kısa mesafeli iki yarış daha eklendi. 1971'de Uluslararası Yat Yarışları Birliği yarışmalara 8,4 m'lik yatları da kabul etmeye başladı. Bu sınıflama 1978'de Açık Deniz Yarışları Konseyi tarafından da onaylandı.

bira, tahılların ya da öbür nişastalı bitkilerin, özellikle arpanın mayalanmasıyla hazırlanan alkollü içki.

Bir Mısır efsanesine göre, insanlar bira yapımını Tanrı Tannısı Osiris'ten öğrenmişler. Mısırlılar, Babilhiler ve öteki eski uygarlıklarca bilinen bira, öncelen, kapalı kaplar içinde toprağa gömülerek çimlendirilen arpadan elde edilen maltın suyla karıştırılması ve havadaki mayaların etkisiyle mayalanmaya bırakılmasıyla üretiliyordu. Biraya şerbetçiotunun katılması İÖ 10. ve 7 yüzyıllar arasında rastlar. Sonraki yüzyıllarda, iklimi üzümleri yetiştirmeye elverişli olmayan, bu nedenle şarapçılığı geliştiremeyen kuzey ülkelerinde bira en yaygın içkilerden biri haline geldi. Her ikisi de damıtılmamış mayalı içkiler olan bira ve şarap arasındaki temel fark hammaddeleridir, şarap yapımında şeker oranı yüksek maddeler seçilirken, bira yapımında aranan, nişasta açısından zengin maddelerdir.

Dünyada bira üretiminde en çok arpa kullanılır ve üretim genellikle dört aşamada tamamlanır: Malt yapımı, mayaseme, kaynatma ve mayalandırma (fermantasyon).

İlk aşama, arpanın malt haline dönüştürülmesidir. Bu amaçla, temizlenmiş ve ayıklanmış arpa taneleri suyla ıslatılıp çimlendirilir. Islatma normal olarak belirli sıcaklıkta (genellikle 13-15°C) 40-80 saat kadar sürer ve tanelerin yüzde 35-45 oranında su alması sağlanır. Çimlenmeden sonra yaklaşık yüzde 45 su içeren malt, nem oranını yüzde 2-5 düzeyine indirebilmek için, Türkiye'de tek katlı, bazı ülkelerde çift katlı fırınlarda 35-95°C arasında sıcak hava püskürtülerek kavrulur ve nemden arındırılır. Biranın rengini belirleyen bu kavurma işlemi sonucunda enzim etkinliğini yüzde 30-60 oranında yitiren malt, kendine özgü kokusunu ve tadını kazanır.

Kavrulmuş ve çimlenmeden artakan filizleri ayrılmış malt, değirmenlerde öğütülerek un haline getirilir. Daha sonra, uygulanan yöntemle bağlı olarak, bir ölçek öğütülmüş malta iki ya da dört ölçek sıcak su katılır. Mayseleme denen bu sulandırma ve seyreletme işlemi büyük ölçüde kimyasal bir süreçtir ve malttaki nişasta enzimlerin etkisiyle çözünabilir karbonhidratlar karışımına dönüşür. Bu karbonhidratların parçalanmasıyla oluşan şekerler de mayalanma aşamasında alkole dönüşür. Ayrıca ortamda bulunan azot, mayalanmanın gerçekleşmesinde ve bira kalitesinin belirlenmesinde temel rol oynar. Mayselemede, seçilen üretim tekniğine bağlı olarak infüzyon ya da dekoksasyon yöntemi uygulanır. Üst mayalamayla üretilen İngiliz tipi biralarda yapımında uygulanan infüzyon yöntemi tek bir kazanda, 63-68°C'de gerçekleştirilir. Alt mayalamayla üretilen Alman tipi biralarda yapımında uygulanan dekoksasyon yönteminde ise mayşe 45°C'ye kadar ısıtılır; ana mayşeden bir miktar alınıp kaynatıldıktan sonra yeniden kazana eklenir. Bu işlemin tekrarlanmasıyla mayşe sıcaklığı 62°C'ye, en fazla 70-75°C'ye yükseltilir. Mayşenin yansıma piringi, mısır, buğday unu, arpa tanesi ya da öğütülmüş arpa gibi tahıllar katılabilir. Mayşelenme tamamlandığı zaman, şıra denen sulu bölüm süzülerek ayrılır; geriye kalan küspe (kalın tortu) ise hayvan yemi olarak kullanılır. Mayşeden süzülen malt şirasına, üretilen biranın niteliğine bağlı olarak hektolitreye başına 200-700 gr şerbetçiotu katılıp 2,5 saat kadar kaynatılır. Biraya, kendine özgü acımsı tadı veren şerbetçiotudur. Bu kaynatma işlemi malt şirasının mikroorganizmalardan arındırılmasını, bazı proteinlerin pıhtılaşarak çökmesini, tanen gibi ince tortuların ayrılmasını ve biranın istenen acılığa gelmesini sağlar.

Acılaştırılmış şıra, mikroorganizmaların bulaşmasını engellemek üzere yüksek ya da düşük sıcaklıkta bir süre bekletildikten sonra istenen sıcaklığa getirilir ve seçilen saf biramayaları katılarak açık ya da kapalı mayalandırma tanklarına alınır. Mayalandırmada alt (dip) ya da üst mayalama yöntemi uygulanır. *Ale* ve *stout* gibi İngiliz biraları, 15-20°C'de üst mayalama yöntemiyle üretilir ve maya olarak *Saccharomyces cerevisiae* kullanılır. Bu mayalanma eskiden 4-6 gün sürerken, bugün gelişmiş yöntemlerle süresi bir güne indirilmiştir. Üst mayalanmada maya, şiranın yüzeyinde toplanır ve mayalanma tamamlandıktan biradan ayrılır. Bu ilk ve asıl mayalanmadan sonra bira genellikle ayrı bir kazanda dinlendirilerek ikinci bir mayalanmayla olgunlaştırılır. Daha sonra soğutulup süzülür ve ilk mayalanmada oluşan karbon dioksit gazıyla birlikte şişelenir. *Lager* gibi Alman biraları ile Türk biraları, *Saccharomyces carlsbergensis* kullanılarak alt mayalama yöntemiyle üretilir.

Düşük başlangıç sıcaklığında (6-8°C) 10-12 gün süren mayalanmadan sonra bira 0°C'de, birkaç ay dinlendirilerek olgunlaştırılır. Mayalanma sırasında maya geçici olarak yüzeye taşırırsa da, sonunda topaklanarak tankın dibine çöker. Mayalanma işlemiyle, şiranın bileşimindeki glikoz, etil alkol, karbon dioksit ve suya dönüşür. Orta sertlikteki biralarda yaklaşık yüzde 3,5 etil alkol içerir; sert biralarda ise bu değer bazen yüzde 12'ye kadar çıkabilir. Türkiye'de üretilen biralarda alkol oranı ise ortalama yüzde 3-5'tir.

Biranın belirleyici özellikleri rengi ve tadıdır. Aslında açık sarı renkte olan maltın yüksek sıcaklıklarda kavrulması renginin koyulaşmasına yol açar. Maltın özel tadı ve kokusu, uzun bir üretim sürecinden sonra elde edilen biraya olduğu gibi geçmez, çünkü aromalı maddelerin çoğu kaynatma işlemi sırasında kaybolur.

Çeşitli ülkelerde üretilen başlıca bira tipleri, *ale*, *stout* ve *porter* gibi üst mayalanma ürünü olan İngiliz biraları ve alt mayalanma ürünü olan *lager* tipi (Pilsener, Dortmund, Münih) Alman biralardır. Alman biralara rengi genellikle açık, karbon dioksit oranı yüksek, şerbetçiotu tadı orta derecede ve alkol oranı yüzde 3-5 arasındır. Türkiye'de de temel olarak, Pilsener tipi bira üretilir. İngiliz biraları Alman biralardan daha keskin, şerbetçiotu tadı daha kuvvetlidir; alkol oranı yüzde 4-6,5 arasında değişir.

Bazı ülkelerde arpadan başka hammaddelerle ve benzer üretim tekniğiyle yapılan alkollü içkiler de bira olarak kabul edilebilir. Yüzlerce yerel Afrika içkisi dan, süpürgedansı ve başka nişastalı bitkilerden üretilir. Bir Rus içkisi olan *kvas* mayalandırılmış çavdar ekmeğinden, Çin'deki *samsu*, Kore'deki *suk* ve Japonya'daki *saki* piringten, Meksika birası olan *pulque* ise *Agave* türlerinin mayalandırılmış besisuyundan yapılır. Türkiye'de ilk bira üretimi 1893'te, İstanbul'daki Bomonti Bira Fabrikası'nda gerçekleştirildi. İkinci bira fabrikası 1933-34'te Atatürk Orman Çiftliği'nde kuruldu ve 1939'da Tekel'e devredildi.

Bira 1955'te, 4250 sayılı İspirtolu ve İspirtolu İçkiler İhbarı Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle tekelleşmelerden kapsamından çıkarıldı. Bu gelişmenin ardından, özellikle 1960 sonrasında özel sektör bira üretimine yatırım yapmaya başladı. 1986'ya gelindiğinde, Türkiye'deki toplam bira üretim kapasitesi yılda 420 milyon lt'ye, özel sektörün bira üretim kapasitesi içindeki payı ise yüzde 85'e ulaşmıştı. 1985'te dünya bira üretiminin yaklaşık yüzde 0,2'si Türkiye'de gerçekleştirilmişti.

Türkiye'de içki sanayisi üretiminin yaklaşık yüzde 20'sini karşılayan bira üretimi, 1956'da çıkarılmış bir tüzük ile 1970'lerin ortalarında belirlenen bir standarda göre düzenlenmiştir. Ancak, hızla artan bira tüketimini sınırlamak gibi bir gerekçeyle, bira satışları 1984'te alkollü içki satış ruhsatının bulunması koşuluna bağlandı. Bunun sonucunda üretime ve tüketimde önemli düşüşler görüldü. 1982'de Türkiye'de kişi başına ortalama yıllık bira tüketimi 5,5-6 lt iken, 1986'da 3 lt'ye indi. 1988'de toplam bira üretimi yaklaşık 300 milyon lt olarak gerçekleşti.

Birahane Darbesi, MÜNİH DARBESİ olarak da bilinir, Almanca BIERKELLER PUTSCH, MÜNCHENER PUTSCH ya da HITLERPUTSCH (Hitler Darbesi), Adolf Hitler'in 8-9 Kasım 1923 geçesi Weimar Cumhuriyeti'ne karşı bir ayaklanma başlatma girişimi. Hitler ve küçük Nazi Partisi, I. Dünya Savaşı'nın sağcı komutanlarından General Erich Ludendorff ile ilişki içindeydi. Hitler ve adamaları, 8 Kasım gecesi sağırların Münih'te bir

birahane düzenlediği toplantıya katılarak, Benito Mussolini'nin bir yıl önce Roma Yürüyüşü'yle yaptığı gibi "devrim"i Berlin'e taşınması amacıyla güçlerin birleştirilmesi konusunda anlaşma sağladılar. Ama ertesi gün Münih'in merkezindeki Marienplatz'a yapılan yürüyüş sırasında polis 3 bin Nazinin üzerine ateş açtı; 16 Nazi ve üç polis öldü. Hükümetin olayları zor kullanarak bastırmaya kararlı olduğunu gören ayaklanmacılar tasarılarından vazgeçti. Olaydan sonra, ayaklanmacılara yakınlık duyan bir Bavyera mahkemesinde görülen duruşmada Ludendorff tahliye edildi. Hitler, devlete karşı ihanet suçu için görülen en hafif cezaya, beş yıl hapse mahkûm edildi. Yalnızca sekiz ay tutuklu kaldığı Landsberg Kalesi'nde *Mein Kampf*'ın (1925-27; *Kavgam*, 1940, 1978) büyük bölümünü kaleme aldı. Başarısız darbe girişimi Hitler'e dünya çapında ün kazandırdı, iktidarı yasal yollardan ele geçirme kararını vermesine de yol açtı.

biramayası, asklınantarlardan, *Saccharomyces cerevisiae*'nin değişik çeşitlerinin özel ortamlarda üretilmesiyle elde edilen ve bira yapımında kullanılan maya. Ayrıca bak. maya.

Biran, Marie-François-Pierre Maine de bak. Maine de Biran, Marie-François-Pierre

Birand, Mehmet Ali (d. 9 Aralık 1941, İstanbul), dış politika yazıları ile tanınan gazeteci.

Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Gazeteciliğe 1964'te *Milliyet*'in dış haberler servisinde başladı. Bu gazetenin yurt dışındaki bürolarında çalıştı; 1973'te Brüksel, 1984'te de

Birand

İlham Yayınları Arşivi

Moskova bürolarını kurdu. Ekim 1985'ten sonra Ali Kırca ile birlikte TRT Televizyonu için "32. Gün" adlı haber-röportaj programını hazırladı ve sundu. Bu programı 1992'de özel televizyon şirketi SHOW-TV için hazırlamaya başladı. Beş kez Gazeteciler Cemiyeti'nin birincilik ödülünü, 1979'da Avrupa Konseyi'nin Yılın Gazetecisi Ödülü'nü, 1984'te Sedat Simavi Vakfı Kitle Haberleşme Ödülü'nü kazandı. 1986'da gene aynı vakfın Radyo-TV Ödülü'nü Ali Kırca ile paylaştı.

Kıbrıs hareketinin kapalı kalmış yanlarını ele alan *30 Sıcak Gün* (1975), Türkiye-AET ilişkilerini konu edinen *Bir Pazar Hikâyesi* (1978) ile *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası* (1985), 1974'ten sonra Kıbrıs sorunuyla ilgili gelişmeleri anlatan *Diyet* (1978), 12 Eylül hareketini ayrıntıları ile veren *12 Eylül, Saat 04:00* (1984) ve Türk silahlı kuvvetleri üzerine *Emret Komutanım* (1986) adlı yapıtları yayımlanan Birand'ın ayrıca yabancı dillerden siyasal içerikli kitap ve roman çevirileri de vardır.

Biratnagar. Nepal'in güneydoğusunda, alçak ve verimli Tarai Ovasında kent. Hindistan'daki Cogbani'nin kuzeyine düşen Biratnagar, Nepal'in önde gelen sanayi ve dış ticaret merkezidir. Burada üretilen ürünler arasında jüt, şeker ve pamuk bulunur. 1936'da kurulan Biratnagar Jüt Fabrikası, Nepal'in sanayi alanındaki ilk girişimi ve bugün de ülkenin en büyük işverendir. Kentte ABD'nin mali ve teknik yardımıyla bir balık üretim ve dağıtım merkezi kurulmuştur. Kosi Irmağı üzerindeki hidroelektrik tesisleri Doğu Nepal yöresine elektrik sağlar. Nüfus (1981) 93.544.

Birbhum, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletine bağlı il. Yüzölçümü 4.550 km² olan Birbhum iki farklı bölgeden oluşur. Batıda, 900 m'ye kadar yükselen, engebeli ve genelde kıraç bir yayla uzanır. Bu bölgede Chota Nagpur Platosunun doğu uzantısının bir parçasıdır. Doğuda ise, Ganj Deltasındaki yoğun nüfuslu ve alüvyonlu düzlük yer alır. Başlıca ırmakları Acay, Mor, Mayurakshi, Bakresvar ve Dvarka'dır. Mayurakshi Irmağı üzerindeki tesisler, 240.000 hektarlık bir alanın sulanmasını ve 2.000 kW elektrik üretimi sağlar. Bölgenin doğusundaki başlıca ürünler, pirinç, baklagiller, buğday, mısır ve mangodur. Batıda ise kömür, seramik kili ve demir cevheri çıkarılır. Birbhum'daki başlıca sanayi kolları arasında, pamuklu ve ipekli dokumacılığı, madeni eşya üretimi ve çanak çömlek yapımı sayılabilir. Kentte ayrıca, çeltik işleme ve bitkisel yağ fabrikaları vardır. Suri, ilin yönetim merkezidir. Nüfus (1981) 2.095.829.

Bircend, İran'ın doğu kesimindeki Horasan ilinde (*ostan*) en önemli kent ve ilçe (*şehrستان*). Çorak bir vadide, alçak tepeler üzerinde, denizden 1.455 m yükseklikte kurulmuştur. Çoğu zaman kuru olan Husf Irmağının ikiye böldüğü kent eskiden yarı bağımsız yöneticilerin oturduğu bir kervan merkeziydi. Bugün de ticari konumunu bir ölçüde sürdürmektedir. Bölgede üstün nitelikli yün elde edilir. Halıcılık hâlâ Bircend'in en önemli sanayi kolları arasındadır. Nüfus (1976) 55.925.

birçenekliler (*Monocotyledones* ya da *Liliopsida*), kapalıtohumluların(*), embriyosunda tek bir çimyaşamı ya da çenek bulunan bitkileri içeren sınıfı. Zambaklar, orkideler, palmiyeler, süsenler ve buğdaygiller birçenekli bitkilerdir. Kapalıtohumluların daha büyük olan ikinci sınıfı ikiçeneklilerdir(*).

Birçeneklilerin çiçek parçaları (çanakyapraklar, taçyapraklar, erkekorganlar vb), bazı ayrıksı örnekler dışında, tipik olarak uçlu ya da uçun katları olan bir plana göre düzenlenmiştir. Çoğunda yapraklar paralel damarlıdır. Bu damarlar ya dipten ya da kalın bir orta damardan çıkar. Gövdede, su ve besin maddelerini taşıyan iletimdokü demetleri dağılık biçimde yerleşmiştir. Bütün birçeneklilerin yaklaşık yüzde 10'u odunsu bitkidir; palmiye ve bambu gibi bazı bitkilerde ise ikiçeneklilerde olduğu gibi büyüktendoku tabakasının değil, hücre büyümesi ya da iç bölümdeki hücrelerin bölünerek çoğalması sonucunda, gövde çapı sürekli olarak artar.

Birçeneklilerin çoğu otsu bitkidir. Kazık kök çok seyrek görülür, daha çok saçak kökler egemendir. Gövde dallanması çok enderdir. Yaprak yüzeyindeki mikroskopik gözenekler (stomalalar) genellikle birbirine paralel sıralar halinde dizilidir. Birçeneklilerin çiçektozu taneciklerinde tek bir çimlenme oluğu ya da gözenegi bulunur.

Bird, (Cyril) Kenneth, takma adı Fou Gasse (d. 17 Aralık 1887, Londra - ö. 11 Haziran 1965, Londra), İngiliz çizgi romancı. Özellikle *Punch* mizah dergisinde yayımlanan, küçüp çöp adam figürleri kullandığı sevimli toplumsal taşlamalarıyla tanınmıştır. Asil mesleği inşaat mühendisliği idi. I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunda istihkâmcı olarak görev aldı. 1915'te katıldığı Çanakkale Savaşı'nda belkemiğinden yaralanıp yürüyemez hale geldikten sonra çizgi çizmeye başladı. 1916'da *Punch*'a ilk çizgi romanını verdi. 1937'de derginin sanat müdürü, 1949'da da yayın yönetmeni oldu. Bu görevini 1953'e değin sürdürdü.

Bird, bir başka *Punch* çiziryle adının karıştırılmasını önlemek için *fougasse* takma adını kullanmaya karar verdi. Daha sonra bunun, patlayıp patlamayacağı belli olmayan, gelişigüzel yapılmış kara mayınlarını tanımlamak için istihkâmcıların kullandığı eski bir terim olduğunu açıkladı. II. Dünya Savaşı sırasında, ulusal amaçlar için yaptığı bir dizi posterle büyük ün kazandı. Bunların en tanınmış, Hitler'i halka açık bir yerde başkalarının konuşmasını dinler biçimde çizdiği ve üstünde "dik-katsiz konuşmak hayata malolur" yazısı bulunan posteridir. Bird'ün 1920'den 1950'lere değin yaptığı çalışmalar bir dizi kitapta toplanmıştır.

Bird, Robert Montgomery (d. 5 Şubat 1806, New Castle, Delaware - ö. 23 Ocak 1854, Philadelphia, ABD), romancı ve oyun yazarı. Yaptıkları, 19. yüzyılın ilk yarısında gelişmeye başlayan genç ABD edebiyatının en iyi örnekleridir. Yaşadığı dönemde çok tutulan bir yazar olmasına karşın, 20. yüzyılda daha çok edebiyat tarihçilerinin ilgisini çekmiştir.

1827'de Pennsylvania Üniversitesi'nden tip diploması alan Bird, yalnızca bir yıl hekimlik yaptı. Bazı şiirleri dergilerde yayımlandı. Ayrıca sahnelenmeyen birkaç oyun yazdı. Sahneye konan ilk oyunu *The Gladiator*'ı (1831; Gladıyator) ünlü trajedi oyuncusu Edwin Forrest yönetti. Çok tutulan oyun, 1873'te Roma'daki bir köle ayaklanmasını konu alıyor, alttan alta ABD'deki kölelik kurumuna saldırıyordu. Roma İmparatorluğu'na yöneltilen suçlama da, koloniler döneminde İngiltere'nin ABD'yle ilişkisine bir dokundurmaydı Bird, İspanyol istilası sırasında Peru'da geçen *Oralloosa* (1832) adlı romantik trajedisinde, İspanyol-Amerikan tarihi üzerine yaptığı incelemelerden yararlanmıştı. 18. yüzyıl Kolombiya'sında orta sınıfın yaşamını konu alan *The Broker of Bogotâ* (1834; Bogotâ Simsarı) adlı oyununu çoğu eleştirmen onun en iyi yapıtı sayar.

Bird, oyunlarının yönetmeni Forrest'la bozuştuktan sonra romana yöneldi. Meksika'daki İspanyol istilacılarını anlatan *Calavar* (1834) adlı ilk romanını, bunun devamı niteliğindeki *The Infidel* (1835; Kâfir) izledi. Öbür romanları ABD'de, genellikle gezilerinde tanıdığı sınır bölgelerinde geçiyordu. Bunların en tanınmış olan *Nick of the Woods*'da (1837) Amerika Yerlilerini, sınır bölgelerinde yaşayanların aşağılayıcı ve nefret dolu bakışıyla betimleyerek, soylu vahşi imgesini yıkmaya çalışmıştı.

Bird, geçimini yazdıklarından sağlayamayınca 1841-43 arasında Philadelphia'daki Pennsylvania Tıp Yüksekokulu'nda ders verdi. Ayrıca çiftçilikte de şansını denedi. Öldüğünde, aynı zamanda hissedarı olduğu, Philadelphia'da yayımlanan *North American* dergisinin edebiyat sayfasının yayın yönetmeni idi.

birdelikliler bak. tekdelikliler

birdirbir, birbirinin üzerinden atlanarak oynanan çocuk oyunu. Önce oynayanlar arasından bir ebe seçilir. Ebe bacakları dik, ellerini dizlerine dayamış olarak durur, başını da öne eğir. Öbür çocuklar koşarak yaklaşırlar, elleriyle ebenin sırtına basıp bacaklarını iki yana açarak üzerinden atlarlar. Oyunun zorlamalı birdirbir denen çeşidinde, ebe her atlayıştan sonra sırtını biraz daha kaldırarak yüksekliğini artırır. Birdirbir eşit sayıda oyuncuların oluşan iki takım halinde de oynanır. Bu durumda bir takımın oyuncularının hepsi birden ebe olur. Oyunu bir başkan yönetir ve ilk atlayışı o yapar. Oyuncular ebenin üzerinden 1'den 15'e, hatta daha yukarıya doğru sayarak ve her sayıda değişik bir figür gösterip buna uygun bir tekerleme söyleyerek atlarlar. Oynandığı yöreye göre değişmekle birlikte birdirbir oyunu, birdirbir, ikiye tekme, üçe kış, dörde yama, beşe mektup, altıya fes, yediye yama, sekizim seksek, dokuzum durak, onum oturak, onbirim milli durak, onikim yağlı borek, fındık kırma, ceviz kırma vb gibi tekerleme ve aşamaları içerir. Bu aşamalar sırasında atlamada, figür göstermede ve tekerlemede herhangi bir hata yapan oyuncu ebe olur. Oyunun bazı aşamalarında ebeyle can yakıcı uygulamalar da yapılabilir. Bu durumda, atlayan oyuncunun "insaf" diyerek söz konusu eylemi yapmayıp düz atlayışla yetinme hakkı da vardır. Birdirbirin bir çeşidinde de, ebenin üzerinden her atlayan, birkaç adım ilerde kendisi de eğilerek durur, ebe olur. Böylece bütün oyuncular birbirinin üzerinden atlayarak oyunu sürdürürler.

Birdseye, Clarence (d. 9 Aralık 1886, New York - ö. 7 Ekim 1956, New York, ABD), ABD'li işadamı ve mucit. Besin maddelerini, perakende satışa uygun küçük ambalajlarda dondurmak amacıyla geliştirdiği yöntemle tanınır.

Doğabilimci olarak bir süre devlet hizmetinde çalıştıktan sonra kürk tüccarlığına

Birdseye
General Foods Corporation

başlayan Birdseye, bu amaçla 1912'de ve 1916'da iki kez Labrador'a gitti. Orada halk taze yiyecek bulma güçlüğü nedeniyle kısları besin maddelerini donduruyordu. Bu çözüm Birdseye'in hayal gücünü harekete geçirdi.

ABD'ye döndükten sonra deneyler yapmaya başladı ve 1924'te General Seafoods Company'nin kurulmasına katkıda bulundu. Beş yıl sonra dondurulmuş besin maddeleri satmaya başladı ve büyük kârlar elde ederek zengin oldu. Birdseye'in yöntemi, ambalajlı yiyecekleri soğutulmuş iki metal levha arasında hızla dondurulmuş oluyordu. Daha önceleri de donmuş besin maddeleri satanlar olmuştu, ama Birdseye'in yönteminin asıl başarısı balık, meyve ve

sebze gibi çeşitli yiyecekleri özgün lezzetlerini yitirmeden koruyabilmesiydi. 1929'da Birdseye'in şirketi Postum Inc. firması tarafından satın alındı; bu şirket kendi adını General Foods Corporation olarak değiştirdi ve Birdseye yeni şirkette de danışman olarak çalışmayı sürdürdü. Birdseye, 1930'dan 1934'e değin Birds Eye Frosted Foods şirketinin ve 1935'ten 1938'e değin de Birdseye Electric Company'nin yöneticiliğini yaptı.

Birdseye yaklaşık 300 patentin sahibiydi. Yiyecek dondurma yönteminin yanı sıra kızılötesi ısı lambası, balına avlamak için geri tepmesiz zıpkın topu ve yiyeceklerdeki suyu ayırmak için yöntemler geliştirdi. Ölümünden birkaç yıl önce ezilmiş şeker kamışı küspesini kâğıt hamuruna dönüştürme işini kolaylaştıran bir yöntem bulmuştu.

Birecik, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şanlıurfa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 852 km² olan Birecik ilçesi kuzeyde Halfeti, kuzeydoğuda Bozova, doğuda Suruç ilçeleri, güneyde Suriye, batıda da Gaziantep ilıyla çevrilidir.

Birecik ilçesi Şanlıurfa'nın çok yüksek olmayan, düzlük güney kesiminde yer alır. Daha çok dalgalı bir düzlük niteliğindeki ilçe toprakları Şanlıurfa Platosunun(*) güneybatı kesimini oluşturur. Bu topraklar batıdaki doğal sınır olan Fırat Irmağı kıyısına doğru gidildikçe alçalır. Başlıca yükseltiler kuzeybatı kesimdeki Şeyhbeir Tepesi (660 m) ile güney kesimdeki Karadağ'dır (576 m). Fırat Irmağı(*) boyunca uzanan düzlükler ilçenin en önemli tarım alanlarıdır.

İlçedeki temel ekonomik etkinlik tarım ve tarıma dayalı küçük ölçekli sanayidir. Bitkisel üretim oldukça çeşitlenmiştir. İklimin ve toprakların elverişliliği nedeniyle buğday ve arpa gibi tahılların yanı sıra mercimek, pamuk ve antepfıstığı gibi ürünler de yetiştirilir. Şanlıurfa ilinde zeytinciliğin en gelişkin olduğu ilçe Birecik'tir. İldeki toplam 66 bin dolayındaki zeytin ağacının yaklaşık yarısı burada bulunur. Aşiret ilişkilerinin hâlâ bir ölçüde sürmekte olduğu ilçede hayvancılık da önemli bir geçim kaynağıdır. En çok küçükbaş hayvan beslenir; yağ, peynir, yün, yapağı gibi hayvansal ürünler elde edilir. Sanayi, başta dokuma ve gıda olmak üzere, yetiştirilen tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan küçük işyerlerinden oluşur.

Birecik, yüzey şekillerinin elverişliliği ve Fırat Irmağı kenarında önemli bir köprübaşı olması nedeniyle, eski çağlardan beri çeşitli yerleşmelere sahne olmuştur. İÖ 2. binyıllarda Hititlerin elinde bulunan yörenin o sıralardaki adının Birthe olduğu söylenir. İÖ 9. yüzyılda Asurların eline geçen Birecik, daha sonra sırasıyla Pers, Makedonya, Roma ve Bizans egemenliklerini yaşadı. 780'de Arap işgaline uğradı. 11. yüzyıl sonlarındaki Selçuklu egemenliğinin

den sonra yeniden Bizans'ın eline geçti. Artuklu, Eyyubi, Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerini, 1502'de başlayan Safevi egemenliği izledi. Birecik 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayetine bağlı bir sancığa bağlı bir kaza olan yöre, 1919'da bir süre İngiliz işgalinde kaldı.

Fırat Irmağı üzerindeki ulaşım etkinliği ve buna bağlı olarak gelişen ticaret ve sanayi, Birecik kentine eskiden beri damgasını vurmuştur. 16. yüzyılda Birecik'te imrak gemileri yapan bir tersanenin olduğu bilinmektedir. Bu tersane daha sonra önemini yitirmiş olmakla birlikte, büyük yük kayıklarının yapımı sürmüştür. İlkçağda Birthe, Osmanlı döneminde de Biretül-Fırat adıyla anılan Birecik'in, Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ticarete önemli bir bağlantı noktası olmasından kaynaklanan canlılığı, 19. yüzyılda yöreye demiryolunun ulaşması ve Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasıyla kesintiye uğradı ve kent sönükleşmeye yüz tuttu. Birecik 1956'da Fırat üzerine o dönemde Türkiye'nin en uzun köprülerinden biri olan Birecik Köprüsü'nün yapılmasıyla yeniden gelişmeye başladı. Böylece daha önce Fırat'ın kabarma ve taşmalarına bağlı olan ulaşım, doğal koşulların sınırlamalarından kurtuldu; ülke pazarıyla bütünleşme süreci hızlandı, ticaretle birlikte tarımsal etkinlik de canlandı. Köprü'nün yapılmasından sonra kentsel nüfus hızlı bir biçimde arttı. 1960-85 arasındaki artış oranı yüzde 100'ü buldu. Birecik kenti Şanlıurfa karayolu çevresindeki tarım alanlarına doğru çizgisel bir biçimde gelişmektedir.

Birecik'in önemli bir özelliği, soyu tükenmeye yüz tutan kelaynak kuşlarının dünyada; doğal olarak yaşadığı belli başlı birkaç yerden biri olmasıdır. Kısı Etiyopya ve Madagaskar'da geçirdikten sonra şubat ortalarından başlayarak Birecik'e gelen kelaynaklar, kentin içinde, konutlarla çevrelenmiş kayalar üzerinde yaşıyordu. Ancak bakım altında yaşatılabilen bu kuşlar artık göç etme özelliklerini yitirerek kümes hayvanlarına dönüşmüştür. Birecik, Fırat çevresindeki doğal kumsalları, motel ve gazino gibi tesisleriyle çevreden gelenler için bir dinlenme yeri niteliğindedir.

Birecik Kalesi kentteki tek önemli tarihsel yapıdır. Asurlar zamanında yapılmış, çeşitli dönemlerde onarımdan geçmiştir. Büyük kesme taşlardan yapılmış, yüksekliği 30-40 m'yi bulan duvarları üstünde 12 burç bulunmaktadır.

Birecik Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 58.907, kent, 28.440.

Birerim karışımı, ÖTEKTİK KARIŞIM olarak da bilinir, birbirleri içinde çözünebilen bir grup maddenin, en düşük sıcaklıkta sıvılaşacak biçimde düzenlenmiş karışımı. Bu tür maddelerden rasgele seçilmiş sıvı bir karışım soğutulduğunda, bileşenlerden birinin katılaşarak sıvı karışımdan ayrılacağı bir sıcaklığa ulaşılır. Sıcaklık daha da düşürüldüğünde aynı bileşen katılaşmayı sürdürerek karışımdan ayrılacağı için geride kalan sıvı öbür bileşen açısından zenginleşir. Sonunda sıvının bileşimi, her iki maddenin katı bir karışım halinde ve aynı anda ayrılmaya başladığı bir değere ulaşır. Sıvının o andaki bileşimine birerim bileşimi, katılaşmaya başladığı sıcaklığa da birerim sıcaklığı ya da birerim noktası denir. Soğutulan sıvı başlangıçta birerim bileşiminde ise, birerim sıcaklığına ulaşıncaya değin herhangi bir katılaşma ve ayrılma olmaz; bu sıcaklık derecesine ulaşıldığında, katılaşan her iki bileşen sıvıdaki bileşim oranını koruyacak biçimde ayrılmaya başlar. Katılaşma süresince, gerek biriken katının, ge-

rek artakalan sıvının bileşimi ve sıcaklığı değişmez.

bireşeylilik bak. tekeşeylilik

bireşim, SENTEZ olarak da bilinir, basit kimyasal bileşiklerden yola çıkarak karmaşık bileşiklerin üretilmesi. Günlük yaşamda büyük önemi olan birçok madde bu süreçle elde edilir. Bugüne değin milyonlarca bileşik bireşim yoluyla üretilmiştir ve her yıl bu gruba yüz binlerce yeni bileşik eklenmektedir. Bireşim bütün kimyasal bileşiklere uygulanmakla birlikte, en büyük pay organik moleküllerle gerçekleştirilen bireşimle-rindir.

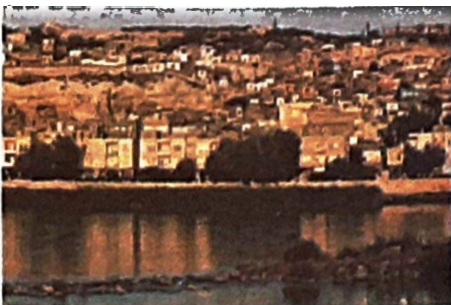
Bireşim uygulamasının altında yatan amaçlar başlıca üç grupta toplanabilir: Belli bir ürün için sanayinin talebini karşılamak; karmaşık molekülü doğal bileşiklerin kimyasal yapısını incelemek ve doğada bulunmayan yeni bileşikler üretmek. Sanayinin gereksinimini karşılamayı amaçlayan bireşimlerin sayısız örneğinden biri, birçok maddenin, bu arada amonyum sülfat ve amonyum nitratlı gübrelerin hammaddesi olan amonyak, azot ve hidrojenin bireşimiyle üretilmesidir. Benzer biçimde, vinil klorür de etilenden bireşimlenir ve sanayide çok büyük bir talep konusu olan plastik polivinil klorürlerin (PVC) üretiminde kullanılır. Bugün sanayide, elyaf, plastik, ilaç, boyarmadde, ot ve böcek ilacı olarak kullanılan pek çok kimyasal bileşik bireşim yoluyla hazırlanmaktadır.

Öte yandan, canlılarda ve canlıların bozunma ürünlerinde bulunan karmaşık molekülü birçok doğal bileşimin, örneğin proteinlerin ve alkaloidlerin kimyasal yapıları, ancak bu doğal maddelerin bireşim yoluyla üretilmesinden sonra aydınlatılabilmiştir. Belirli bir madde için, kimyasal tepkimele-rine ve fiziksel özelliklerine dayanarak bir molekül yapısı tasarlanabilirse, bu yapıya uygun olarak bireşim yoluyla hazırlanan bileşik, söz konusu doğal maddeyle özdeş olduğunda, varsayılan yapının doğruluğu onaylanmış olur.

Doğada bulunmayan ve bir örneği daha olmayan özel yapıdaki kimyasal bir bileşimin bireşim yoluyla elde edilmesi ve özelliklerinin incelenmesi ise, kimyasal yapı ve tepkinlik kuramlarının sınanmasına olanak tanır.

Bireşim yöntemleri. Bileşikler, birbirlerine kimyasal bağlarla bağlanmış olan değişik elementlerin atomlarından oluşur. Kimyasal bir bireşim de, genellikle, var olan bağların kopması ve yeni bağların oluşmasıyla gerçekleşir. Karmaşık bir bileşimin bireşiminde, başlangıç maddesinden son ürüne ulaşıncaya kadar bir dizi bağımsız tepkime söz konusudur ve her tepkime genellikle iki ya da daha çok madde arasında gelişir. Örneğin istenen bir Z maddesi için, önce, bilinen türden bir tepkimeyle Z'ye dönüştürülebilen daha basit yapıda bir Y maddesi alınır. Ardından, Y'ye dönüştürülebilen daha basit bir bileşik seçilir ve bileşikler zinciri böylece uygun bir A maddesine kadar uzatılır; daha sonra, A'dan başlayıp Z'de sonuçlanan gerekli dönüşümlerle bireşimin son ürünü olan istenen Z maddesine ulaşılır. Bu tepkimeler dizisindeki basamakların çoğunda tek bir bağ, bazı-larında aynı anda iki bağ değişir; daha kapsamlı değişimler ender olarak ortaya çıkar.

Kısacası, kimyacılar bir bireşim yöntemini tasarlarlarken önce son ürünü saptayıp sonra bu üründen geriye, daha basit ve daha kolay bulunan bileşiklere doğru inen tepkime basamaklarını belirlerler. Uygulanacak yöntemin seçiminde ve tasarlanmasında belirleyici olan birçok etken vardır. Bunlardan

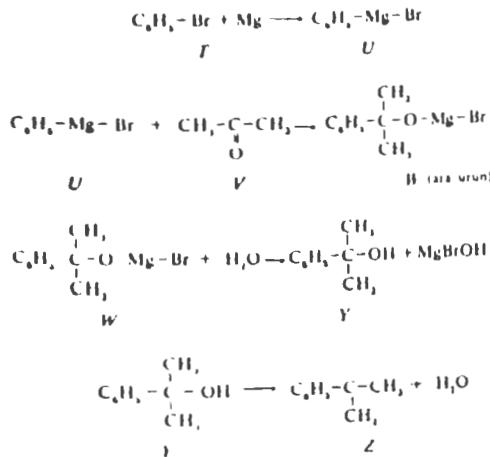

Birecik'ten bir görünüm
Anadolu Yayıncılık Arşivi

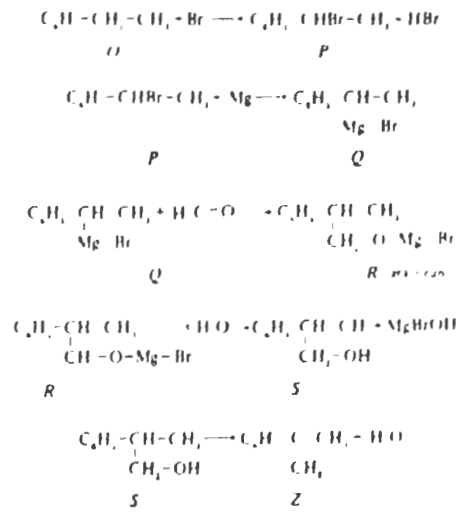
hiri, küçük çaplı laboratuvar çalışmalarında değilse bile, çok büyük çaplı ve sürekli sanai üretimlerde önemli olan maliyet, bir başkası da her basamakta elde edilen verimdir. Bireşimde yer alan basamaklardan biri kuramsal olarak geçerli, ama uygulamada olanaksız olabilir. Örneğin tepkimeye giren maddenin bir bölümü, temel sürece eşlik eden başka bir süreçle bir yan ürüne dönüşebilir; ürünün bir bölümü, beklenen tepkimeden sonra, beklenmeyen yeni bir tepkimeye girebilir ya da katışık maddeleri gidermek için uygulanan ayırma süreçleri sırasında bir bölümü yok olabilir. Yan ürün oluşumu, ancak bu yan ürünlerin ticari bir değeri olduğu zaman yarar sağlayabilir. Örneğin sanayide etilenden etil alkol üretimi sırasında oluşan dietil eter değerli bir maddedir ve etil alkolden damıtma yoluyla kolayca ayrılabilir.

Her tepkime basamağının tasarlanmış bireşimi aksatmayacak hızda gerçekleşmesi, bu tepkime hızlarına ulaşılabilmesi için gerekli olan enerji miktarı, ucuz ve bol bulunan başlangıç maddelerinin seçilmesi de, tasarlanan bireşim yönteminin başarısını belirleyen önemli etkenlerdir. Örneğin atmosferden kolayca sağlanan azot ve oksijen elementleri ile doğal bileşiklerinden kolayca ayrılabilen altın ve gümüş metalleri dışındaki inorganik başlangıç maddeleri için kimyasal özütleme işlemleri gerekir. Bugün organik bileşiklerin temel kaynağı, kömürün yerini almış olan petroldür. Petrolün bileşimindeki düz zincirli alkanlar, halkalı alkanlar ve aromatik hidrokarbonlar kaynama noktalarının farklı olmasına dayanan ayırma damıtma yöntemiyle kolayca ayrılabilir ve bu bileşiklerden yola çıkarak yeni karmaşık bileşiklerin bireşimi gerçekleştirilebilir.

Bireşimin tasarlanması. İstenen son ürüne ulaşmayı sağlayan başlangıç maddesine ve gerçekleşecek tepkime basamaklarına bağlı olarak, aynı maddenin bireşimi için genellikle birçok seçenek söz konusudur. Örneğin istenen Z bileşiği bir olefin olsun. Alkollerden su giderilmesiyle olefinler üretilbileceği için, başlangıç maddesi olarak bir alkol seçilebilir. Alkole ulaşmak için de, bir Grignard ayıracı (U) ile karbonilli bir bileşimin (V) tepkimesinden yola çıkılabilir. Grignard ayıracı yapmak için gerekli olan T maddesi ile V karbonil bileşiği kolay bulunan bileşikler olduğundan, Z'ye ulaşmak için şöyle bir bireşim planı tasarlanabilir:

Başka bir seçenek, su kaybederek Z'yi veren bir S alkolünden yola çıkmaktır. Özel bir Grignard ayıracıyla (Q), S'den geri giderek bir P maddesine ulaşılır. Eğer bu P maddesi hazır bulunan bir bileşik değilse, bir O maddesinden bireşimle elde edilmesi gerekir. Bu aşamada, tasarlanan bireşimin ilkinden daha uzun olduğu görülür ve örneğin yüksek verimi gibi bir üstünlüğü yoksa bu seçenekten vazgeçilir:

Z'ye ulaşmak için alkoller dışındaki başlangıç maddelerini de düşünmek gerekir. Bir olasılık N maddesidir. Bu maddeyi elde etmenin en açık yolu da Y alkolünden yola çıkmaktır. Demek ki bu bireşim yöntemi, Y'nın doğrudan Z'ye dönüştürülmesiyle karşılaştırıldığında en azından fazla ve gereksiz bir işlemi daha içerdiği için göz ardı edilebilir.

En az sayıda dönüşümü içeren seçenek saptandıktan sonra, bu kez her basamak için üç soruya olumlu yanıt verebilmek gerekir. Bunlardan ilki, tepkime basamağının tasarlandığı gibi gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Örneğin Grignard ayıracı karbonilli bileşiklerle alkol verdiği için seçilmiştir, ama karbonil grubuna bağlı çok büyük atom grupları Grignard ayıracının tepkimeye girmesini engelleyebilir.

İkincisi istenmeyen dönüşümlerin gerçekleşme olasılığıdır. Genellikle bir bileşikte, özel bir maddenin tepkimeye girebileceği iki ya da daha fazla konum vardır. Eğer tepkimenin gerçekleşmesi istenen konum obürlerinden çok daha tepkin değilse, obür noktaların tepkimeye girmesini engellemek gerekir.

Üçüncüsü, gerekli işlemlerin laboratuvar koşullarında gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğidir. Örneğin bazı tepkimeler çok yüksek basınçları gerektirir; radyoaktif maddeler arasındaki tepkimeler ise tehlikeli olması nedeniyle ancak çok özel laboratuvarlarda gerçekleştirilebilir.

Bir bireşimin tasarlanmasındaki sorunlar, ulaşılması istenen molekül ne kadar karmaşıklaşırsa o kadar artar. Bunun nedenlerinden biri, her basamakta göz önüne alınması gereken olası bileşimlerin sayısının hızla artmasıdır. Her basamağında iki seçenek içeren beş basamaklı bir bireşim için $2^5 = 32$ (2⁵), 10 basamaklı bir bireşim için 1.000'i aşkın (= 2¹⁰ = 1.024) bileşim olasılığı söz konusudur. İkinci neden, molekülün karmaşıklığı arttıkça, yan tepkimelere yol açmaksızın istenen noktayı etkileyebilecek uygun ayırıcıları bulmanın giderek güçleşmesidir. En iyi tasarlanmış yöntemler bile, istenen moleküle özgü ve daha önce karşılaşılmamış çeşitli etkenler yüzünden, herhangi bir basamakta başarısızlığa uğrayabilir. Örneğin kolesterol, strikin, klorofil gibi karmaşık moleküllü bileşiklerin bireşimi uzun yıllar almıştır. Bazen bir bireşim basamağının istenenden değişik bir ürün verecek biçimde aksaması, gelecekte başka bireşimlere uygulanabilecek yeni bir tepkime mekanizmasının bulunmasıyla da sonuçlanabilir.

Tepkime hızını belirleyen etkenler. Genel olarak, sıcaklık arttıkça kimyasal tepkimelerin hızı da artar. Bu nedenle, kimyasal bireşimler genellikle yüksek sıcaklıklarda gerçekleştirilir. Örneğin sanayide amonyak ve oksijenden nitrik asit (HNO₃) üretimi yaklaşık 900°C'de gerçekleşir. Bazı tepki-

melerin, özellikle inorganik tuzlar arasındaki tepkimelerin oda sıcaklığında hızla gerçekleşmesine karşılık ortaklaşım bağıyla bağlanmış olan bileşiklerin tepkimeleri oda sıcaklığında çok yavaş gelişir. Bunun nedeni, bu bileşiklerdeki bir ya da birkaç ortaklaşım bağının kopabilmesi için enerji gerekmesidir. Bu enerji normal olarak ısı biçiminde, bazen de görünür ya da morötesi ışık biçiminde uygulanır. Oda sıcaklığındaki kinetik enerjisi ortaklaşım bağlarını koparmaya yetecek kadar yüksek olan moleküllerin sayısı pek azdır. Sıcaklık yükseldikçe, moleküllerin ortalama kinetik enerjisi ve tepkime için yeterli enerjiye sahip moleküllerin oranı artar. Etkinleştirme enerjisi denen bu enerji tepkimeden tepkimeye değişir ve tepkime hızının sıcaklığa bağımlılığını belirler. Çok genel bir vaklaşımla, tepkime hızının her 10 derecede yaklaşık iki katına çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte, birçok tepkime yüksek sıcaklıklarda bile çok yavaş gelişir ya da tepkimeye giren maddelerden biri bozunabileceği için sıcaklığı yükseltme olanakları bulunamaz. Böyle durumlarda, tepkimeye girmeksizin tepkime hızını artıran katalizörlerin (tezleştirici) eklenmesi başvurulabilecek tek çözüm yoludur. Günümüzde, sanayide uygulanan bireşim yöntemlerinin çoğunda katalizör kullanılır.

Tepkimeye giren maddelerin fiziksel durumları da tepkime hızını büyük ölçüde etkiler. İyice karışmadıkları ve moleküllerarası çarpışmalar az olduğu için, ıki kat maddenin tepkimesi çok yavaştır. Gaz ya da sıvı moleküllerde ise saniyede milyonlarca, hatta milyarlarca çarpışma söz konusudur; bu nedenle katı maddeler genellikle entile-rek ya da hiç değilse bir çözücude çözülerek tepkimeye sokulur. Sanayide uygulanan gaz tepkimeleri, çoğu kez sıcaklığı denetimli aygıtlarda gerçekleştirilir. Örneğin Haber yöntemiyle amonyak üretiminde bir azot ve hidrojen karışımı 300 atmosfer basınç altında yaklaşık 500°C'ye kadar ısıtılır.

Bireşimde tepkime hızlarının artırılması, gerekli önlemler alınmadığında, bazen istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, tepkimelerin istenmeyen yönde gelişmesini engelleyebilmek için, tüm bireşim basamaklarının sürekli denetim altında tutulması gerekir. Gerçekten de bazı maddeler öylesine hızla tepkimeye girer ki, tepkime koşulları yakından denetlenmedikçe istenen ürüne ulaşamaz. Örneğin etilen gazından, çok kullanılan bir plastik madde olan polietilen bireşimlenirken büyük bir ısı açığa çıkar. Herhangi bir biçimde, sözgelimi tepkime kabını soğutarak bu ısı denetim altına alınmazsa, etilen molekülleri karbon ve hidrojen biçiminde ayrışır.

Bireşimle hazırlanan son ürüne, doğal olarak, bireşim sırasında kullanılan ayırıcılar, yan ürünler, hatta değişmeden kalabilmiş hammaddeler de karışmıştır; katışksız bir son ürün elde edebilmek için bu maddelerin ayrılması ve giderilmesi gerekir. Çok basamaklı bireşimlerde en iyi yöntem, yeni bir basamağa başlamadan önce, bir önceki basamağın ürününü arıtmaktır. Bireşimin sonucunu etkileyen bu katışkaları gidermek üzere pek çok ayırma ve arıtma yöntemi geliştirilmiştir. (Ayrıca bak. kimyasal ayırma ve arıtma.)

Kimyasal bireşim teknolojisi, her an yeni gereksinimler için yeni tekniklerin yaratıldığı sürekli bir gelişme içindedir. Bu gelişmelerden biri, bireşim yöntemlerinin bilgisayarlara tasarlanmasdır. Günümüzde kimyacılar tasarladıkları ürüne ulaşabilecekleri çe-

şitli bişim yollarını bulmak için bilgisayardan yararlanırlar. İkinci bir gelişme, özellikle proteinlerin ve polipeptitlerin bişiminde büyük üstünlük sağlayan otomatikleştirilmiştir. Proteinler ve polipeptitler, canlıların yapısında bulunan ve aminoasitlerden bişimlenebilen polimer maddelerdir. Ne var ki, aminoasitler kendi aralarında kolayca tepkimeye girmediğinden, önce amino gruplarının korunması, sonra karboksil gruplarının etkinleştirilmesi ve tepkimeden sonra korunan amino grubunun eski biçimine getirilmesi gerekir. Her basamağın sonunda da elde edilen ara ürün artırılır. İstenen ürüne ulaşabilmek için düzenlerce basamak gerektiren böyle bir süreç büyük bir madde ve zaman kaybı demektir. Bu sorunun üstesinden gelmek için, ilkesel olarak basit, ama uygulamada çok yarar sağlayan bir yol geliştirilmiştir. Ortaklaşım bağı oluşturan bir tepkimeyle, ilk aminoasitin çözünmez bir katı biçiminde çökmesi sağlanır; ikinci aminoasitin katılmasından sonra, çözünebilir ayırıcılar ve yan ürünler basit bir yıkamayla, koruyucu grup ise kimyasal tepkime ve yıkamayla giderilir; ardından yeni bir aminoasit katılır. Son polipeptite ulaşmaya kadar yıkamadan başka bir ayırma ve arıtma yöntemi gerektirmeyen bu yöntem, klasik arıtma yöntemlerindeki madde ve zaman kaybını ortadan kaldırarak her basamakta verimi artırır. Böylece bir polipeptit, önceden belirlenmiş programa tamamen uygun ve otomatik olarak elde edilebilir.

bişimcilik, CLOISONNİSME olarak da bilinir, 1880'lerde Paul Gauguin, Émile Bernard Louis Anquetin ve başka ressamın geliştirdiği resim yöntemi. İki boyutlu düz desenleri vurgulayarak izlenimci sanatın ve kuramların kalıplarını kırmayı amaçlamıştır. Bişimcilik doğrudan doğadan çalışmayı bilinçli olarak en aza indirerek belleğe dayalı imgeler yaratmayı öngörür.

Bişimcilik sözcüğünü ilk kez Gauguin, konunun ana teması ya da duygusu ile biçimin (renk yüzeyleri ve çizgiler) oluşturduğu bişimi tanımlayan bir sanat üslubunu belirtmek için kullanmıştır. Gauguin 1886'ya değin izlenimcilerle birlikte sergi açmasına karşın, onların tanımlanmış biçimleri ve kompozisyon öğelerini gözardı eden tutumlarıyla uzlaşmadı. Gauguin izlenimcilerin doğadaki ışık etkileriyle bu denli uğraşmalarının sınırlayıcı, yüzeysel, düşünceleri dışlayıcı sonuçlar verdiği kanısındaydı. Sanatta saf renk lekelerine (orn. golgelendirilmemiş yüzeyler ve hacimlendirilmemiş figürler), birkaç güçlü çizgiye ve resmi oluşturan parçaların iki boyutlu düzenlenişine dayalı yeni bir bezemeci üslup geliştirmeye yöneldi. 1886 ve 1888 yaz aylarını Bretonya'daki Pont-Aven ve Le Pouldu'de geçirdi. Orada kendisine eşlik eden Bernard ve öbür arkadaşlarıyla birlikte bişimci grubu kurdu. Gauguin'in "Va-azdan sonra Hayal" (1888, İskoçya Ulusal Galensi, Edinburg) adlı tablosu bu yeni bezemeci üslubun ilk önemli örneğidir. Bu büyük boyutlu yapıtta, tuvalin alt bölümünde kiliseden çıkan köylü kadınlar, üst bölümünde ise bir melekle boğuşan Yakub'un hayali betimlenmiştir. Gauguin bu resminde günlük yaşam ile düş dünyası gibi iki farklı düzeydeki gerçeği tek bir kompozisyon içinde birleştirmeye çalışmıştır. Tuvalin alt bölümündeki figürler, herhangi bir hacimlendirme ya da perspektif kullanılmaksızın düz lekelerle indirgenmiştir. Büyük renk lekeleri yoğun ve golgesizdir. Tasarım o denli güçlüdür ki, iki gerçeklik tek bir

görsel olguda birbirinin içine geçip erimektedir.

Bernard ve Anquetin bu yeni sanat üslubunu tanımlamak için *Cloisonné* adını kullandılar ve saf renklerden oluşan büyük lekeleri ortaçağa özgü *cloisonné* mincecilik tekniğinde kullanılan geniş siyah dış çizgilerle dengelediler. Bernard, ortaçağ sanatının yanı sıra, Japon baskılarına (Ukiyo-e) ve ilkel kültürlerin sanatlarına da ilgi duydu. *Cloisonné* ve bişimcilik akımları, daha sonraki yıllarda nabileri ve kısa bir süre için de Vincent van Gogh'un sanatını etkiledi. *Ayrıca bak.* Pont-Aven okulu.

bişimli diller, SENTETİK DİLLER olarak da bilinir, tümce içindeki sözdizim ilişkilerinin bükün(*) ya da bitişim(*) ile belirtildiği diller. Bişimli dillerden Latince bükünlü, Macarca, Fince ve Türkçe ise bitişimli dillere örnek gösterilebilir. Bişimli diller, çözümleyici dillerin(*) karşıtıdır.

Tümceenin birçok ek almış tek bir sözcükten (genellikle de bir eylemden) oluştuğu aşırı ölçüde bişimli dillere, çokbişimli (polisentetik) diller adı verilir. Eskimo dilleri ve birçok Amerika Yerli dili çokbişimlidir.

bişimsel bölme *bak.* sentetik bölme

Biret, İdil (d. 21 Kasım 1941, Ankara). Türk piyanist. Henüz iki buçuk yaşındayken gösterdiği müzik yeteneği ile dikkati çekti. İlk piyano derslerini beş yaşındayken Mithat Fenmen'den aldı. Altı yaşındayken

Biret
Ara Güler

Ankara Radyosu'nda J. S. Bach'ın bir klavsen konçertosunun piyano uyarlamasını seslendirdi ve gösterdiği olağanüstü başarıdan dolayı "harika çocuk" olarak nitelendirildi. Yedi yaşındayken çıkarılan özel bir yasa (İdil Biret-Suna Kan yasası) ile müzik eğitimini sürdürmesi için ailesiyle birlikte Paris'e gönderildi. Paris Konservatuarı'nda Jean Doyen'den yüksek piyano, Nadia Boulanger'den piyano eşliği ve Jacques Février'den oda müziği dersleri aldı. 1957'de konservatuarı birincilikle tamamladı. On bir yaşında Wilhelm Kempff'le birlikte Théâtre des Champs-Élysée'de Mozart'ın iki piyano için konçertosunu seslendirdi. Daha sonra Nadia Boulanger'yle armoni, kontrpuan ve fûg, Wilhelm Kempff ve Alfred Cortot'yla yorum çalışmalarını sürdürdü.

Biret, Avrupa'nın birçok ülkesinde, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya'da Sir Adrian Boult, Joseph Keilberth, Erich Leinsdorf, Sir Malcolm Sargent, Hermann Scherchen ve Pierre Monteux gibi dünyanın sayılı yönetmenleriyle çaldı. Emil Giles'in çağrısı üzerine gittiği SSCB'deki turnelerinde çok sayıda konser verdi. Montreal, Persepolis, Gstaad, Eastburn, La Rochelle, Berlin festivallerine solist olarak katıldı. 1973'te Uluslararası İstanbul Festivali'nde Yehudi Menuhin'le birlikte Beethoven'ın keman ve piyano sonatlarını seslendirdi.

1968 ve 1970'te Royan kentinde Olivier Messiaen adına düzenlenen uluslararası piyano yarışmasında, 1978'de Brüksel'de düzenlenen Reine Elisabeth piyano yarışmasında jüri üyeliği yaptı. 1954 ve 1956'da iki kez Boston'daki Lily Boulanger Vakfı armağanını, 1959'da da Londra'da Harriet Cohen uluslararası müzik ödülleriinden Dinu Lipatti Altın Madalyası'nı, Polonya'da Kültürel Yararlılık Nişanı, Fransa'da Ordre National du Mérite nişanının "Chevalier" derecesini aldı. Devlet sanatçısı olan İdil Biret'e Boğaziçi Üniversitesi'nde onursal doktorluk unvanını vermiştir.

Repertuarında klasik ve romantik dönem bestecilerinin yanı sıra Webern, Bartók, Stravinsky gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarına da yer veren Biret, birçok plak çalışması da yaptı. 1986'da, Fransa'nın Montpelier kentindeki festivalde Beethoven'ın dokuz senfonisinin Liszt tarafından gerçekleştirilen ve piyano repertuarının en güç yapıtları arasında yer alan piyano düzenlemelerini dünyada ilk kez dört konserde seslendirdi. Bu başarısı Biret'in dünyanın en ünlü piyanistleri arasına girmesini sağladı. Dana sonra aynı yapıtların plağını doldurdu.

birey ekolojisi *bak.* tür ekolojisi

bireycilik, bireyin özgürlüğüne büyük ağırlık veren ve genellikle kendine yeterli, kendi kendini yönlendiren, görece özgür bireyi ya da benliği vurgulayan siyaset ve toplum felsefesi. Terimi ilk kez kullanan Fransız siyaset yorumcusu Alexis de Tocqueville, |bireyciliği,| insanın |yalnızca kendi ailesi ile arkadaşlarının oluşturduğu dar çevreyle ilgilenmesini öngören ölçülü bir bencilik olarak tanımlamıştır.

Felsefe akımı olarak bireycilik, bir değerler sistemi olduğu kadar, insan yapısıyla ilgili bir kuram, genel bir davranış biçimi ve belirli siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel düzenlemelere yönelik bir inanç anlamına gelir. Bireyciliğin değerler sistemi üç önermeyle açıklanabilir: 1) Bütün değerler insan merkezlidir; insanlarca yaratılmış olmasalar bile, onlar tarafından yaşanır. 2) Birey kendi başına bir amaç ve yüce bir değerdir, toplum bireyin amaçları için yalnızca bir araçtır. 3) Bütün bireyler, bir anlamda ahlakça eşittir. Hiç kimse hiçbir zaman yalnızca bir başka bireyin iyiliği için araç olarak görülemez.

Bireyciliğin insan yapısına ilişkin kuramına göre normal ve yetiştik bir insanın çıkarlarını korumanın en iyi yolu kendi amaçlarını ve bu amaçlara ulaştıracak araçları seçmekte ve o yönde davranmakta en büyük özgürlüğü ve sorumluluğu bireye tanımlamaktır. Bu görüş her bireyin kendi çıkarlarını en iyi kendisinin bildiği ve eğitim olanagı verildiğinde, bu çıkarları nasıl geliştirebileceğini de gene onun bulabileceği inancından kaynaklanır. Ayrıca bireyin bu seçimleri yapmasının, hem onun gelişmesine, hem de toplumsal refaha katkıda bulunacağı varsayılır; çünkü bireycilik üretken çabayı özendirir ve etkili yoldur. Bu açıdan bakıldığında toplum kendine yeterli bireylerin toplamıdır.

Genel bir davranış biçimi olarak bireycilik, özgüvene, gizliliğe ve başka bireylere saygı göstermeye büyük önem verir. Otoriteye ve birey üzerinde özellikle devlet tarafından uygulanan her türlü denetime karşı çıkar. Ayrıca "ilerleme"ye inanır; ilerlemenin bir araç olarak da bireye farklı olma, başkalarıyla yarışma ve başkalarının önüne geçme (ya da gerisinde kalma) hakkını tanıır.

Bireyciliğin kurumsal sonuçları da bu ilkelere dayanır. Yalnızca en aşırı bireyciler anarşi yanlıdır; ama hepsi, devletin bireylerin yaşamına en az karışması gerektiğine,

bireylerin birbiriyle çatışmasını önlemek ve gönüllü olarak varılmış anlaşmaların uygulanabilmesi için yasaları ve düzeni koruma görevini üstlenmek zorunda olduğuna inanır. Bireycilik, devleti zorunlu bir olumsuzluk olarak görme eğilimindedir ve "en iyi yönetim, en az yönetimdir" sloganını benimser.

Bireycilik, her bireyin (ya da ailenin) mülk edinmek için en çok olanaktan yararlanabildiği ve mülkünü istediği gibi düzenleyip kullanabildiği bir mülkiyet sistemi önerir. Birlik kurma özgürlüğü, her türlü örgüte girme (ya da girmeyi reddetme) hakkını da kapsar.

Tarih boyunca çeşitli kültürlerde ve değişik dönemlerde bireyci yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ama en olgun biçimiyle bireyciliğin, özellikle Adam Smith ve Jeremy Bentham ile iktisat ve siyaset alanında onları izleyenlerin etkisiyle ilk kez İngiltere'de ortaya çıktığı kabul edilir. Smith'in, bireysel iradelerin doğal bir uyum içinde olduğu inancı üzerine kurulu bırakınız yapsınlar^(*) öğretisi ile Bentham'ın "herkes kendisinden ve yalnız kendisinden sorumludur" temel kuralına dayalı yararcılığı, bireyciliğin ortamını hazırlamıştır. İktisat alanında, Smith'in "doğal özgürlüğe dayalı açık ve yalın sistemi", serbest ve rekabetçi pazarlarda mal ve hizmetlerin değişimini karşılıklı çıkarlar için ideal işbirliği sistemi olarak görür. Böyle bir düzenleme, özgürlüğü artırdığı kadar, verimliliği de yükseltir; herkesin, başkalarının zararına olmamak üzere kendi kaynaklarından elde edebileceği en çok ürünü almasını sağlar ve toplumsal ürünün bireysel katkılar oranında paylaşılmasını öngören hakça bir bölüşüm sistemi oluşturur.

Siyaset alanında demokrasi biçimini alan bireycilik ile iktisat alanındaki bireycilik bir süre yan yana gelişti. Ama 19. yüzyılda oy hakkına yeni kavuşan kitleler, devletin ekonomik sürece karışması istemine gidecek daha çok sahip çıkınca bireyciliğin iki türü arasında uyuşmazlık baş gösterdi. Bu istemler, hemen tümüyle bireyci varsayımlara dayalı bir iktisat kuramına sıkı sıkıya bağlanma girişiminin doğal sonucuydu. Yaşamın başka alanlarında olduğu gibi ekonomide de bu varsayımlar yetersizdi; çünkü insan toplumsal bir hayvandı. Yapısı, istekleri ve yetenekleri, büyük ölçüde toplumun ve toplumsal kurumların ürünüydü. İnsanın en etkin davranışları, aileden gönüllü toplumsal kuruluşlara, ekonomik dürtülere dayalı birliklerden devlete ve uluslararası örgütlere kadar değişen gruplar ve örgütler aracılığıyla kendini gösteriyordu. Bu birimlerin her biri, değişik ölçülerde, bireyciliğin ülküsü olan özgür birliklerle ve bireyci rekabet anlayışıyla çatışıyordu. Halkın gözünde bireyci iktisat kuramıyla ilişkilendirilen teknolojinin ve tekelciliğin doğurduğu sorunlar, bu arada mevsimlik ve dönemsel işsizlik de yaygın bir huzursuzluk yaratmıştı.

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında toplumsal örgütlerin yaygınlaşması ile bireyciliğin saygınlığı giderek azaldı. Bunun sonuçlarından biri toplumun, bireyciliğin tam karşısı ilkeler temelinde yeniden örgütlenmesini öneren kuramların ortaya çıkması oldu (*bak. kolektivizm*). Ama liberal demokrasilerde bireye önem veren anlayış varlığını sürdürdü, kimilerine göre kolektivist eğilimlerin sonucunda kişiseliliğin yok olması yönündeki gelişmeyi bir ölçüde dizginledi.

bireysel psikoloji, insanın düşünce ve davranışlarındaki temel güdülerin, bir bakıma bireyin eksiklik duygusunu önülemede

yönelik üstünlük ve güç sağlama çabası olduğunu savunan Avusturyalı psikiyatr Alfred Adler'in kuramlar bütünü. Bu görüşe göre, her birey benzersizdir ve başkalarını kınake benzemeyen kendi hedefi ile bu hedefe ulaşmak için izlediği yolları da içeren kişilik yapısı, kendi yaşam biçiminde dile gelir. Bu yaşam biçimi ise bireyin kendi yaratıcılığının ürünüdür. Gene de bireyi toplumdan ayrı düşünmek olanaksızdır, insan ilişkilerine, meslek yaşamına ve sevgiye ilişkin sorunları da kapsayan tüm önemli sorunlar toplumsaldır.

Bu kuram, psikolojik açıdan normal olanı ve olmayanı tanımlama çabalarının çıkış noktası oldu: Toplumsal ilgileri gelişmiş olan normal kişi, yaşamın yararlı alanlarında çaba göstererek, başka bir deyişle ortak refaha katkıda bulunmakla ortak eksiklik duygularını yenmeye çalışarak, kendi eksiklik duygusunu önülebilir; oysa nevrozlu kişi, giderek büyüyen eksiklik duygusu, toplumsal ilgilerinin azlığı ve işbirliğine yanaşmaksızın abartılı bir üstünlüğü hedeflemesi gibi özellikleriyle ayırt edilir. Bu belirtiler bunalı ve açık ya da örtülü saldırganlık biçiminde kendini gösterir. Bu nedenle kişi, sorunlarını hedefe yönelik ve sağlıklı biçimde çözmeye çalışmaktansa, benmerkezcilik bir biçimde, işbirliğine yanaşmadan çözmeyi seçer ve sonuçta başarısızlığa uğrar. Bu sonuç, her tür uyumsuzluğun ortak yazgısıdır. Bu kişilerin tedavisinde temel amaç, psikiyatr ile görüşürken verdiği ipuçlarından yola çıkarak, hastaya yanlış yaşam biçimini sorgulamaya yönelik bir içgörü kazandırmaktır.

Birganj, Nepal'in güneyinde, Hindistan sınırının yakınındaki alçak ve verimli Tarai Ovasında kent. Katmandu'nun güneybatısında bulunan Birganj, önemli bir piriş, buğday, arpa, mısır ve jüt pazarlama merkezidir. Kuzeydeki Amlekhganj kentine giden Nepal Devlet Demiryolları hattı üzerindedir. Kuzeydoğu Hindistan Demiryolu da Birganj'dan geçer. Sanayisi, şeker, sigara ve kibritle üretimi ile sınırlıdır. Birganj'da ABD'nin mali ve teknik yardımıyla bir balık üretim ve dağıtım merkezi kurulmuştur. ABD ayrıca kentin 16 km kuzeyinde Tilave Nadi sulama amaçlı barajının yapımına da yardım etmiştir. Nüfus (1981) 43.642.

Birgen, Muhittin (d. 1885/87, İstanbul - ö. 1 Ekim 1951, İstanbul). Türk gazeteci. Mesleki temsil ve kooperatifçilik düşüncesinin savunucularındandır.

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre memurluk ve öğretmenlik yaptı. Gazeteciliğe *Tanin*'de başladı. Kısa bir süre sonra gazetenin yazı işleri müdürü ve başyazarı oldu. Bu arada İttihat ve Terakki Fırkası'yla ilişki kurdu ve örgütün kuramcılarından Kör Ali İhsan (İloğlu) Bey'le birlikte mesleki temsil düşüncesini savundu. *Halka Doğru* dergisinde ekonomi konularında yazılar yazdı. Meclis-i Mebusan'da Çorum milletvekili olarak bulundu (1914-18). *Vatan* gazetesinde başyazarlık yaptı.

TBMM'nin açılmasından (23 Nisan 1920) hemen sonra Ankara'ya geçti ve TBMM hükümetince matbuat umum müdürlüğüne getirildi (1920). Aynı dönemde *Hakimiyet-i Milliye*'de imzasız başyazarlık yaptı. *Ceride-i Resmîye*'nin düzenli olarak çıkmasını sağladı. Başlangıçta geniş ilgi uyandıran Mesleki Temsil Programı'nın mecliste kabul görmemesi üzerine matbuat umum müdürlüğünden ayrıldı (1921) ve bir ticari firmanın temsilcisi olarak Tiflis'e gitti. Oradan Azerbaycan'a geçerek Bakü'de maarif müşavirliği yaptı. Ayrıca, Ali Pedagoji Enstitüsü'nde ve Bakü Üniversitesi'nde Türk tarihi, felse-

fe, sosyoloji ve Osmanlı edebiyatı tarihi dersleri verdi.

1924'te Türkiye'ye döndükten sonra Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) tarih öğretmenliğine atandı. Ayrıca İstanbul Kız Lisesi'nde de dersler verdi. 15 Aralık 1924-1 Eylül 1925 arasında 38 sayı çıkardığı *Meslek*

Birgen
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

adlı haftalık gazetede, meslek örgütlenmesi düşüncesini savundu. 30 Kasım 1925'te de kooperatifçiliği savunan ve yayımı yaklaşık dört ay süren günlük *Halk* gazetesini çıkardı. 1926'da İzmir'e yerleşerek Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı'nın müdürlüğünü ve Milli Aydın Bankası'nın yönetim kurulu başkanlığını yaptı. 1930'da köy itibar bankalarının kurulmasına öncülük etti. Mart 1930-Nisan 1933 arasında, Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı adına 32 sayı çıkardığı *Türk Kooperatifçisi* adlı aylık dergide kooperatifçilik konusunda ayrıntılı yazılara yer verdi. 1933'te Ege Bölgesi'ndeki kooperatiflerin birleşmesiyle oluşan Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadi'nin kurulmasında etkin rol oynadı.

1934'te yeniden İstanbul'a döndü ve *Son Posta* gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1939'da Mardin'den milletvekili seçildi, ama devamsızlığı nedeniyle 13 Haziran 1941'de milletvekilliği düşürüldü. Bu tarihten sonra gazetecilik mesleğini sürdüren Birgen, yabancı dillerden birçok çeviri yaptı ve *Yeni Edebiyat* (1914) adlı bir kitap yayımladı.

birgende bak. pergende

Birger JARL (ö. 1 Ekim 1266, Västergötland, İsveç), 1248'den ölümüne değin İsveç'in kral naibi ve fılı hükümdarı.

Birger, 1238'den önce Kral Erik Eriksson'un (hd 1222-50) kız kardeşi Ingeborg'la (ö. 1254) evlenmiş ve 1248'de İsveç kontu (*jarl*) olmuştu. Kral Erik ardında bir erkek çocuk bırakmadan ölünce, Birger kendi oğlu Valdemar'ın kral seçilmesini sağladı. Valdemar'ın yaşının küçüklüğü nedeniyle kendisi de kral naibliği görevini üstlendi. Güçlü yerel yöneticilere ve eyalet meclislerine karşı kilisenin desteğini sağladı ve "kralın barışı" kavramının geliştirildiği ilk İsveç ulusal yasalarını çıkardı. Norveç ve Danimarka ile daha sıkı bağlar kurarak bunları evlilik ilişkileriyle sağlamlaştırdı: Kızı Rikissa 1251'de Norveç veliahtı ile, kendisi de 1261'de Danimarka kralı Abel'in dul eşi Mechthild ile evlendi. Birger, İsveç etkisini Güney Finlandiya'ya da içine alacak biçimde genişletti. Bir Baltık kenti olan Lübeck'e ayrıcalıklar vererek bu kentin İsveç'te olan

ticaretini artırmasını özendirdi. Stockholm'un Birger tarafından kurulduğu iddiası tartışmalı olmakla birlikte, bu kent onun naiplik döneminde İsveç'in yönetim merkezi olmuştur.

Birger MAGNUSSON (d. 1280 - ö. 31 Mayıs 1321), 1290-1318 arasında İsveç kralı. I. Magnus'un oğludur. 1290-1302 arasındaki naiplik döneminde yalnızca ismen kraldı. 1302'de taç giydi ve ardından kardeşleriyle savaşa girdi (1306-10). Daha sonra (1317-18) kardeşlerini hapsedi ve öldürttü ama kendisi de 1318'de Danimarka'ya sürgüne gönderildi.

Birgi, Ziya Nuri (d. 5 Ağustos 1872, İstanbul - ö. 7 Aralık 1936, Ankara), Tıbbiye'de modern kulak-burun-boğaz kliniğini kurup bu dalda çağdaş hekimler yetiştiren ve Türkiye'de ilk kez endoskopi muayene yöntemini uygulayan hekim.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Askeri Tıbbiye) emraz-ı hariciye (dış hastalıklar) muallimi Birgili Kâtipzade Mehmed Nuri'nin oğludur. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi 1890'da yüzbaşı rütbesiyle bitirdi. Ertesi yıl emraz-ı umumiye (genel patoloji) muallim muavinisi oldu. Geçici olarak serriyat-ı cerrahiyede (cerrahi kliniği) çalıştı. İstanbul'da çıkan kolera salgını sırasında İkinci Daire-i Belediye (Fatih) sağlık heyetinde görevlendirildi. 1894'te Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından Almanya'ya gönderildi. Berlin'de Tıp Fakültesi'ni bitirip kulak-burun-boğaz hastalıkları konusunda uzmanlık yaptı.

1900'da İstanbul'a döndü. Gülhane Askeri Tababet Tatbikat Mektebi'nde ve Serriyat Hastanesi'nde emraz-ı üzniye, enfıye ve hançereviye (kulak-burun-boğaz hastalıkları) derslerini vermekle görevlendirildi. İki yıl sonra Hamidiye Etfal Hastanesi'nde de (Şişli Etfal Hastanesi) hekimlik yapmaya başladı. 1904'ten sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de hal-i seferide teşkilat-ı sıhhiye (seferde sağlık teşkilatı) derslerini okuttu ve ferik (korgeneral) rütbesine yükseldi. 1909'da askeri ve sivil tıbbiyelerin birleştirilmesiyle Haydarpaşa'da kurulan Darülfünun Tıp Fakültesi'nde kulak-burun-boğaz kliniği hocalığına getirildi.

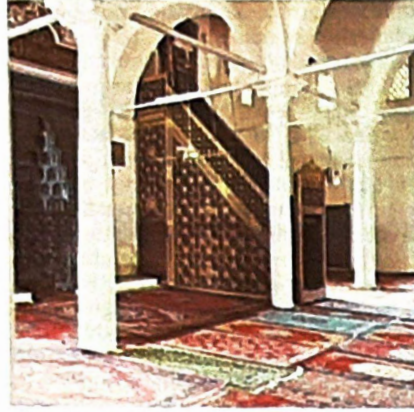
Balkan Savaşı sırasında (1912) Selanik muntıkası ordu sıhhiye müşavirliği ve merkez hastanesi mütehasşisliği yaptı. Daha sonra fakültedeki görevine döndü. I. Dünya Savaşı sırasında İhtiyat Askeri Hastanesi yapılan Tıp Fakültesi Hastanesi başhekimliğine atandı (1914). 1921'de Tıp Fakültesi reisi (dekan) seçildi. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldı, ama ertesi yıl fahri profesör olarak kürsüsüne döndü. 1931'de Afyon'dan, 1935'te Konya'dan milletvekili seçildi.

Türkiye'de ilk kulak-burun-boğaz kliniğini kuran Ziya Nuri Birgi, endoskopi yöntemini de ilk kez uyguladı. Uzun yıllar Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de çalıştı. 1930'da Türk Otorinolaringoloji Cemiyeti'ni kurdu ve ilk başkanlığını yaptı.

Babası Mehmed Nuri'nin *Rehnuṃa-yı Kavabil* (1881) adlı yapıtına eklemeler yaparak *Emraz-ı Hariciye ve Rehnuṃa-yı Kavabil* (1890) adıyla yayımladı. *Emraz-ı İslaiye-den Enflüenza ve Humma-yı Zank* (1895) adlı yapıtı özgün bir çalışmadır. Alman hekim Neusbaum'dan çevirdiği *Fenn-i Cerrahide Usul-i Def-i Taaffün*'de (1896), çeşitli pansumanlar, antiseptiklerle modern asepsi ve antisepsi anlatılır. Ayrıca *Usul-i Muayene-i Bevl* (1913), *Teşhis ve Tedavi-i*

Emraz-ı Uzniye (1920-21) ve *Kulak Hastalıkları* (1927) adlı yapıtları vardır.

Birgi Ulucamisi, İzmir'in Odemiş ilçesine bağlı Birgi bucağında 1312'de Aydınoğlu Mehmed Bey'in yaptırdığı cami. Kare planlı, beş sahınlı bir yapıdır. Öbürlerinden daha geniş tutulmuş olan orta sahin üzerinde, trompla yükselen mihrap önü kubbesi bulunur. Bu kubbe dışında

Birgi Ulucamisi'nin içten görünümü
Ersin Alok

caminin bütün sahinleri eğimli ahşap çatı ile örtülüdür. Caminin kesme taştan cephesi çok sadedir. Son cemaat yeri sonradan eklenmiş olup sekiz sütunla taşınan ahşap bir çatı ile örtülüdür. Güneybatı köşesindeki minare tek şerefelidir; firuze renkli sırlı tuğlaların baklava ve zikzak desenli sıralanmasıyla bezenmiştir. Caminin içinde üçü dört sütunlu, biri üç sütunlu olmak üzere sahinleri ayıran dört sütun sırası vardır. Kubbenin orta sahna bakan kemerinin köşe dolgularında bir ayet yazıtı ile geometrik örgeli çini levhalar görülür. Mihrap da, çifte kıvrıkdallı rumillerle süslü tek bir bordür dışında, Selçuklu geleneğine uygun biçimde firuze ve koyu mor renkli geometrik yıldız ve geçmelerin egemen olduğu mozaik çinilerle bezelidir. Minberi, yazıtına göre camiden sekiz yıl sonra, Muzafferredin bin Abdülvahid adlı bir usta tarafından yapılmıştır. Selçuklu geleneği etkileri, ceviz ağacından minberin kıvrıkdallar, rumi ve palmetler, geometrik yıldız ve geçmelerden oluşan bezemelerinde de izlenir. Aynı ustanın ürünün olan çift pencere kapaklarında da süslemelerde aynı ayrıntı inceliği görülür.

Caminin batı yönünde Aydınoğlu Mehmed Bey'in türbesi vardır. 1334 tarihli türbe, kare planlıdır. Kubbesi pandantifler üstünde yükselir. Kubbe ile kasnağı lacivert sırlı tuğladan yapılmıştır.

Birgitta (İSVEÇLİ AZİZE), BIRGIT, BRIDGET ya da BRIGID olarak da yazılır, İSVEÇÇE SANKTA BIRGITTA AV SVERIGE (d. y. 1303, İsveç - ö. 23 Temmuz 1373, Roma; azizler listesine kabulü 8 Ekim 1391; yortu günü 23 Temmuz), İsveç'in koruyucu azizesi, Brigiten tarikatının kurucusu ve vahiyleriyle ortaçağda etkili olmuş gizemci.

Uppland valisi Birger Persson'un kızı olan Birgitta, daha küçüklüğünde ilginç hayaller görmeye başlamıştı. Bunlardan biri olan çarmıha gerilmiş İsa hayali, bütün yaşamını ve dünya görüşünü etkiledi. 1316'da, daha sonra Nericia valisi olan Ulf Gudmarsson ile evlendi ve birisi Azizce Catherine olmak üzere, sekiz çocuk doğurdu.

1344'te kocası ölünce, kefareti ödemek için Vetter Gölü kıyısındaki Cistercium tarikatına bağlı Alvastra Manastırı yakınlarında kendini ibadete verdi. Kendine gelen vahiyleri başrahip Peter Olafsson'a anlatarak yazdırdı, o da bunları Latinceye çevirdi. Bu

vahiyler arasında yeni bir tarikat kurma buyruğu da vardı. Birgitta bu buyruğu, papalık izninin 1370'te çıkması nedeniyle, ancak yaşamının son yıllarında yerine getirebildi. Kurduğu tarikatın İskandinav ve Alman kültürlerine büyük katkıları oldu. İngiltere'de ise bu tarikata bağlı olarak 1415'te Isleworth'de ünlü Syon Manastırı kuruldu. Her manastır evi, aynı kurallara bağlı yaşayan ve başrahibenin yönettiği bir rahibeler manastırı ile ilişkiydi. Bu evlerin etkinliklerinin yasaklanıp kapatıldığı Reform hareketi sırasında tarikat yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Elisabeth Hasselblad'ın 1911'de Roma'da kurduğu Azizce Birgitta'nın En Kutsal Kurtarıcısı adlı tarikatın çağdaş hemşireleri grubu, 1942'de papalık makamınca eski tarikatın bir kolu olarak tanındı. Tarikatın en önemli özelliği Hristiyanlar arasında yeniden bir birlik kurulması için yaptığı çalışmalardır.

Birgitta 1350 Jübile Yılı'nda Roma'ya gitti ve yaptığı birkaç hac gezisi dışında buradan ayrılmadı; bu süre içinde kızı Catherine sürekli yanındaydı. Hem zengin hem de yoksullar arasında bir havari gibiydi; evsizleri ve günahkârları korudu; kargaşa ve toplumsal yozlaşma dönemlerinde Tanrı'nın uyanı mesajlarını ilettili. [Papalığın Avignon'dan Roma'ya dönmesi için yılmadan uğraştı. Papa V. Urbanus ile İmparator IV. Karl'ın 1368'deki buluşmalarını önceden haber verdi. Kutsal Toprakları ziyaret hayalini gerçekleştirilmesinin ardından (1372) Roma'ya döndü ve kısa bir süre sonra öldü.

Birgitta'nın vahiyleri, ilk kez 1492'de yayımlandı. 15. yüzyıldan kalma bir İngilizce çevirisi W. P. Cumming tarafından düzenlenerek basıldı (1929). Hakkında H. M. Redpath'in *God's Ambassadors* (1947; Tanrı'nın Elçisi) ve J. Jorgensen'in *Sankta Birgitta av Sverige* (İsveçli Azizce Birgitta) adlı kitapları yayımlanmıştır.

birgünsineği bak. günsineği

birhücreliler bak. tek hücreliler

birikici etki, sinir fizyolojisinde, bir sinir hücresi ile bir kas hücresi arasındaki bağlantı bölgesine (sinir-kas bağlantısı) uygulanan çok sayıdaki elektriksel uyarının birbirine eklenerek çoğalan etkisi. Tek başına bir yanıt doğurmayan uyarılar, bu etkiyle sinir-kas bağlantısında bir yanıt oluşturabilir. Tek bir sinir lifi üzerinde birbirini izleyen uyarılara geçici birikim, çok sayıda sinir lifinden aynı anda gelen uyarılara ise uzamsal birikim denir.

birikim, aşınma sırasında tortullar taşınırken, geride kalan alüvyonlu maddelerin yığılması. Kumul, kıyı şeridi, tuf yığınları gibi oluşumlar birikim sürecinin ürünüdür; ancak canlı organizmaların birikmesiyle oluşan mercanadaları bu sınıflandırmaya girmez.

Bir akarsu sisteminin akaçladığı alanın aşınmasıyla oluşan tortullar, sisteme boşalan suyla birlikte taşınarak tortul yükünü oluşturur. Tortullar üç türdür: Yumru, kaba çakıl ve kumdan oluşan ve akarsu yatağında biriken kaba tortullar; mil ve kil gibi daha ince taneli parçalardan oluşan ve burgaç hareketi sayesinde suyla birlikte akan tortullar; kimyasal maddeleri içeren çözülmüş tortullar. Zamanla birikerek çeşitli yüzey yapıları oluşturan tortulların başlıca kaynağı, akaçlama havzasının tabanındaki kayaçlardır. Kayacın gittikçe aşınarak, suyla taşınabilir duruma gelmesini sağlayan mekanik, fiziksel ve kimyasal süreçlere ufalanma(*) denir. Sonuçta, kolayca sürüklenilebilen mil, kil ve kum ile daha ağır bir

yük oluşturan yumrular ve kaba çakıllar ortaya çıkar.

Ama, ufalanmayla oluşan tortullar, her zaman sürüklenerek bir akarsuya ulaşmaz. Aşınmayla yamaçlardan gelen tortullar, doğrudan akacak bir kanal bulamayabilir ve yamaç tabanında bir birikim oluşturur. Kimi zaman da akarsu sistemine karışmadan önce, akarsu yatağında, kıyılarda ya da taşkın düzlüğünde geçici olarak birikebilir. Bu nedenle, bir su toplama havzasından dışarı sürekli tortul taşınsa da, her tortul tanesi akaçlama sisteminden ayrılmadan önce pek çok kez bu şekilde birikebilir ya da aşınmaya uğrayabilir. Bu tortulların art arda gelmesi sonucu oluşan birikim, yeni yüzey şekillerinin ortaya çıkmasına yol açar.

Belli bir zaman diliminde, bir akaçlama havzasında oluşan toplam aşınma, aynı sürede oluşan toplam tortul miktarından fazladır. Bir su toplama sisteminden ayrılan tortul miktarının birim alana olan oranının akaçlama sistemi genişledikçe azalması da bu görüşü doğrulamaktadır. Bunun bir nedeni, akarsu eğiminin aşağı çığıra doğru azalması ve havza yüzeyinin düzleşmesidir. Ayrıca, vadilerin ve taşkın düzlüklerinin genişliğinin aşağı çığırda artması ve akarsu eğiminin azalması, tortulların birikmesine daha çok olanak sağlar. Böylece dik yamaçlarda daha çok tortul oluşur ve bunun sonucunda da birikim olaylarına bu bölgelerde daha çok rastlanır.

Tortul birikimini etkileyen öteki koşullar ise, akarsu yatağında ilerleyen tortulun miktarı ve niteliği ile akaçlama havzasının jeolojik yapısı, topografik özellikleri, iklim, bitki örtüsünün türü, yoğunluğu ve toprak kullanımıdır. Birikim sonucu oluşan yüzey şekilleri arasında, akarsu kıyılarındaki gevşek tortul yığınlarından oluşan ve dönem dönem sularla kaplanan taşkın düzlükleri; eski bir taşkın düzlüğünün, akarsu tarafından kesilerek yükseltilmesiyle ortaya çıkan akarsu sekileri; kanyon ya da vadi ağzlarında oluşan birikinti yelpazeleri; akarsuların denize döküldüğü yerdeki tortul birikiminin sonucu oluşan deltalar; akarsuların deniz suyuna karışmasıyla oluşan halicler ve haliclerin buzullar tarafından derin biçimde oyulmasıyla ortaya çıkan, ince dil gibi yapılar olan fiyortlar sayılabilir.

Birikim, İstanbul'da yayımlanan aylık sosyalist kültür dergisi. Mart 1975-Mart 1980 arasında 61 sayı çıktı. Yazı işleri sorumlusu Ömer Laçiner, yöneten Murat Belgeydi. Sosyalist kültürün bir yaşam sorunu olarak ele alınıp işlendiği derginin yazı kurulu Murat Belge, Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar, Ömer Laçiner ve Can Yücel'den oluşuyordu. Dergide sosyalizm konusunda kuramsal yazıların yanı sıra ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar üzerine inceleme ve değerlendirmeler, kültür ve sanata ilişkin yazılar, şiirler yer aldı. Özellikle "kendi kuramsal dünyamız"ın kurulması, geçmişin ve bugünün kültürünün araştırılıp işlenmesi gereği üzerinde duruldu. Zaman zaman özel sayılar da çıkaran derginin yayımı 1980'de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca durduruldu. Dergi Mayıs 1989'da yeniden yayımlanmaya başladı.

birikim terslenmesi, fizikte, bir atom sistemindeki atomların enerji düzeylerinin, laser etkisinin ortaya çıkmasına yol açacak biçimde, yeniden dağılımı. Bir atom sistemi normal olarak sıcaklık dengesi içindedir ve yüksek enerji durumlarına oranla düşük enerji durumlarında daha çok atom vardır. Enerjinin soğurulması ve salınma süreçleri sürekli olmakla birlikte çeşitli enerji durumlarında bulunan atomların istatistiksel dağı-

lımı (birikim) sabittir. Sisteme enerji pompalanarak bu dağılım bozulursa bir birikim terslenmesi ortaya çıkar. Birikim terslenmesi durumunda yüksek enerji durumlarındaki atomların sayısı düşük enerji durumundakilerden daha fazla olur

birikinti yelpazesi, BIRIKINTI KONUSU ya da ALUVYON YELPAZESİ olarak da bilinir, tortulların akarsuyla taşınması sırasında ortaya çıkan kesinti nedeniyle kanyonların ağzında biriken ve kuşbakışı görünümüyle genellikle yelpazeyi andıran gevşek çökeller. Kanada'nın Kuzey Kutup Bölgesi, İsveç'teki Lappland, Japonya, Alpler, Himalayalar ve başka bölgelerde yapılan incelemeler, çökellerin çok değişik iklim koşulları altında oluşabileceğini açığa çıkartmıştır. Daha çok kurak ve yarı kurak bölgelerde görülen birikinti yelpazeleri çöl ortamının en belirgin yüzey şekillerindendir. Bu durum özellikle, İran, Afganistan, Pakistan, ABD'nin batısı, Şili, Peru, Sina, Arabistan'ın batısı ve Orta Asya'daki havza-sırağatı tipi bölgelerde geçerlidir. Buralardaki başlıca yüzey şekli, komşu havzalar karşısında uzanan dağlar biçimindedir.

Sulu tarım ve öteki gereksinimler için temel yeraltı su kaynaklarını içeren birikinti yelpazeleri, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde yaşayanlar için ekonomik önem taşır. Los Angeles örneğinde olduğu gibi kimi zaman tüm bir kent birikinti yelpazelerinin üzerinde kurulmuştur.

Dağ cephelelerinin sınırlarında yer alan birikinti yelpazeleri, her birinin tepe noktası bir kanyonun ağzına gelecek biçimde yan yana dizilidir. Bu kanyonlar dağdan akaçlanan suların çıkış yeridir. Aşınma yoluyla dağlardan gelen tortullar bu akaçlama sistemiyle komşu havzalara taşınır. Kurak bölgelerde bu olay ender görülen şiddetli sellerle gerçekleşir. Kimi zaman çamur akması da görülür. Temel çökeltme alanları olan yelpazeler, jeolojik çağlar boyunca dağların aşınıp düzleştiği ve havzaların da tortullarla dolduğu aşınma-çökeltme sisteminin en önemli oluşumlarındandır.

Birikinti yelpazelerini çökeltten ırmaklar çoğunlukla hızlı aktığından, ilk olarak kaba maddeler dibe çöker. Bununla birlikte yelpazelerin bileşiminde oldukça değişik boyutlarda tortullar bulunur ve yelpazenin ucundan tabanına kadar büyük bir çeşitlilik görülür. Yüzey sularının, daha önceden oluşmuş kaba moloz çökelleri içinde süzülmesi yelpazelerin oluşumunu hızlandırır. Süzülme yoluyla ince taneli malzeme de çöker. Kaba taneli tortullar çoğunlukla yelpazenin tepe bölümünde, ince kum ve miller de tabana doğru görülür. Ayrıca, bir ağ oluşturan dağıtım kanalları da çeşitlemeye katkıda bulunur. Kaba kum ve çakıllar suyun daha hızlı aktığı ana kanallarda çökerken, ince kum ve mil katmanları dağıtım kanalları aracılığıyla yelpaze yüzeyine yayılır.

Çöl ve yarı kurak bölgelerdeki birikinti yelpazelerinde, ırmak suları çökellerin arasından süzülerek yavaş yavaş tabana doğru sızar ve yeraltı göletleri oluşturur. Su, yelpaze içindeki geçirimsiz katmanlar arasında kaldığında taban boyunca açılacak kuyularla dışarı akıtılabilir. Bu kuyulardaki yeraltı suları, yelpaze içinde oluşturulmuş basıncın etkisiyle yüzeye çıkabilir. Ancak ender görülen yağışlar kuyuları çok yavaş doldurduğundan, çöllerde bulunan birikinti yelpazelerinden sürekli bir su kaynağı olarak yararlanma olanağı kısıtlıdır.

Birikinti yelpazeleri çok büyük alanlara yayılabilir. Taban yarıçapları birkaç metre ile 150 km arasında değişir. Çok sayıda ırmak aynı ovaya döküldüğü durumlarda

oluşan yelpazeler birleşerek bir dağeteği birikinti yelpazesi oluştururlar

Nemli bölgelerdeki birçok yelpaze tosil içerir. Bunlar yoğun aşınma ve çökeltme olaylarının gerçekleştiği erken dönemlerde oluşmuştur. Örneğin Fransa'da, Pirenelerin kuzeyine düşen Lannemezan Platosu, Garonne ve Adour ırmaklarının kollarıyla oluşumu hâlâ süren büyük bir dağeteği birikinti yelpazesidir. Bununla birlikte günümüzdeki akarsular tarafından oluşturulamayacak kadar büyük bir yapıdır. Yapısında, Pireneler'den gelen kaba Pliyosen (y. 7-2.5 milyon yıl önce) çakıllar bulunan yelpazenin oluşumu Geç Senozoyik (Yakın Zamana (y. 2.5 milyon yıl öncesinden günümüze) rastlar.

biriktirme gölü bak. gölet

I. Dünya Savaşı, CİHAN HARBI ya da HARBI UMUMİ olarak da bilinir, 1914-18 arasında Avrupa, Rusya, Ortadoğu, ABD ve başka bazı bölgeleri kapsayan uluslararası savaş. Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu İttifak Devletleri ile Fransa, İngiltere, Rusya, İtalya, Japonya ve ABD'nin (1917) oluşturduğu İtilaf Devletleri'ni karşı karşıya getiren bu savaş, İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sona erdi.

SAVAŞI HAZIRLAYAN NEDENLER Sanayi Devrimi'ni geçirmiş ilk ülke olarak dünyanın bir numaralı ticari devleti olan ve en uzak yerlere kadar yayılmış bir imparatorluk kuran İngiltere, 1870'ten sonra bu üstünlüğünü sürdürmekle birlikte, giderek yükselen genç devletlerin tehdidiyle karşı karşıya geldi. Bu devletlerin başında hızla büyüyen ekonomisine yeni pazarlar arayan ve dünyadaki yerini almak için uluslararası sulara çıkmak isteyen Almanya yer alıyordu. 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük devletlerin dünyanın çeşitli yerlerindeki çıkar çatışmaları da alevlenmeye hazır bir dizi sıcak bölge yaratmış bulunuyordu.

Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Balkanlar'da egemenlik kurma çabaları Avrupa'da uzun yıllar süren uyumu bozan ilk etken oldu. Bu arada Asya'nın güneyinde bir dizi sömürge edinerek Çin'e sızan İngiltere ve Fransa ile Orta Asya'ya doğru yayılan Rusya birçok yerde karşı karşıya gelmeye başladı. Birçok devletin ilgisini çeken Afrika'yı paylaşma mücadelesi hızlı bir ırmanaşma girdi. İngiltere'nin, Afrika'nın Kuzey ve güneyindeki sömürgelerini birleştirme tasarısı, Fransa'yı bu yolu kırmak üzere Batı'dan Doğu'ya doğru ilerlemeye yöneltti. Bütün bu gelişmeler Avrupa'daki ittifak sistemlerinde de çeşitli değişiklikler yarattı.

Bismarck sonrasında *Weltpolitik* (dünya politikası) izlemeye başlayan Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile sıkı bir yakınlaşmaya girmesi, Rusya'nın borç para aldığı Fransa ile giderek askeri bir ittifak kurmasına yol açtı. Çıkarlarını korumak için Avrupa'nın bölünmüşlüğüne sürdürmeye yönelik bir denge politikası sürdüren İngiltere, bu gelişme üzerine rakiplerinden bazıları tarafından süzülürmeye başlandı. Bu doğrultuda Almanya ile sürdürdüğü görüşmeler sonuçsuz kaldı. Ama Güneydoğu Asya'da Fransa ile baş gösteren sürtüşmeleri dengelemek amacıyla, Asya'nın yeni bir emperyalist gücü olan Japonya ile anlaşmayı başardı (1902). Uzun yıllardan beri Fransa ile ilişkileri bozuk olan İtalya, Doğu Afrika'daki girişimlerinde yenilgiye uğramasından sonra, bu ülkeye karşı yürüttüğü gümruk savaşına son verdi; Trablus üzerin-

deki emellerinin tanınması karşılığında Fransa'ya Afrika'da destek vermeye başladı. Bir süre sonra İngiltere-Fransa ilişkilerinde başlayan yumuşama, diplomatik dengeleri altüst etti. Fransa'nın geleneksel rekabete son verme önerisi, Almanya'da aradığını bulamayan İngiltere'den olumlu bir yanıt gördü. Uzun görüşmeler sonunda 1904'te imzalanan Entente Cordiale (1904) ile, iki ülke arasında karşılıklı ödüllere dayalı bir uzlaşma havası doğdu.

Tam bu sırada patlak veren Rus-Japon Savaşı, bu ülkelerle karşıt ittifak ilişkileri içinde bulunan Fransa ve İngiltere'nin ortak bir tarafsızlık politikası gütmesi nedeniyle, yerel düzeyde kaldı. Buna karşılık Fas konusunda Fransa ile Almanya arasında baş gösteren bunalımda, İngiltere müttefiki Fransa'yı kararlı bir biçimde destekledi. Almanya'nın giderek güçlenen donanmasından ürken İngiltere, Japonya karşısındaki yenilgiyle güç duruma giren Rusya ile Asya'daki rekabete son veren bir anlaşma yapma olanağını buldu (1907). Böylece Fransa, İngiltere ve Rusya arasındaki Üçlü İttifak kurulmuş oldu.

Rusya'nın 1905 yenilgisini ve Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanının (1908) yarattığı iktidar boşluğunu fırsat bilen Avusturya-Macaristan, çatışmanın "dondurulmuş" olduğu Balkanlar'da harekete geçti. Almanya'nın bu ülkeye verdiği destek karşısında gerilemek zorunda kalan Rusya, 1912'de Balkan ülkelerinin birleşerek Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını sağladı ve böylece bölgede yeniden inisiyatif ele geçirdi. Osmanlıların ağır yenilgisinin ardından Balkan ülkelerinin birbirleriyle savaşa tutuşması, Avrupa'nın büyük devletlerini duruma el koymaya yöneltti. Gerçekleştirilen bir dizi antlaşma görünüşte bir barış havası yarattır gibi olduysa da, Güney Slav milliyetçiliğinin odağı haline gelen Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında keskin bir düşmanlığın tohumu da atılmış oldu. İmparatorluk içindeki öteki milliyetlerin ayaklanmasından çekinen Avusturya'nın Sırbistan'a ders vermeye çalışması, Avrupa'nın barut fıçısı olarak kabul edilen Balkanlar'da I. Dünya Savaşı'na yol açacak kıvılcımın parlamasına yol açtı.

SAVAŞIN PATLAK VERMESİ. Gavrilo Princip adlı bir Sırp milliyetçisinin askeri manevraları denetlemek için Bosna'da bulunan Avusturya veliaht prensi Franz Ferdinand'la

kansını 28 Haziran 1914'te öldürmesi, öteden beri Sırbistan'a gözdagi vermek isteyen Avusturya'ya gereken fırsatı yaratmış oldu. Almanya'nın Rus müdahalesini önleyeceğine güvenen Avusturya, 23 Temmuz'da Sırbistan'a ağır bir ultimatom verdi. Sırbistan'ın, içişlerine i karışma niteliğini taşıyan ultimatom maddelerini reddetmesi üzerine de, diplomatik ilişkilerini keserek kısmi seferberlik ilan etti. 27 Temmuz'da Sırbistan'a resmen savaş açtı ve ertesi gün Belgrad'ı bombalamaya başladı.

Rusya ve Avusturya arasındaki karşılıklı tehditler iki tarafın da genel seferberlik ilan etmesine yol açtı. Bunun üzerine Almanya, Rusya'ya seferberliği durdurması için 24 saatlik, Fransa'ya da tarafsız kalması için 18 saatlik iki ayrı ultimatom verdi (31 Temmuz). Ultimatomların reddedilmesine yanıt olarak Rusya'ya savaş açan Almanya, ertesi gün Lüksemburg'a girdi ve Belçika'dan birliklerine tarafsız topraklardan geçiş hakkı vermesini istedi. 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş açtıktan hemen sonra Belçika'yı işgal etti. Bu durum İngiltere'nin Almanya'ya savaş açmasına neden oldu. Sonraki birkaç hafta içinde ittifak ilişkileri doğrultusunda karşılıklı savaş ilanları birbirini izledi. Buna karşılık İttifak Devletleri ile gizli bir anlaş-

I. Dünya Savaşı Sırasında Avrupa ve Akdeniz

ma yapmış olan Romanya ve saldırıya dönük bir savaşa katılmakla yükümlü olmadığını öne süren İtalya tarafsız kalma yolunu seçtiler. 5 Eylül'de Rusya, Fransa ve İngiltere, İttifak Devletleri ile ayrı bir barış antlaşması yapmamayı öngören Londra Antlaşması'nı imzaladılar.

SAVAŞIN İLK EVRELERİ. Schlieffen Planı. Savaşın patlak vermesinden yıllar önce aynı anda iki ayrı cephede daha üstün kuvvetlerle çarpışma olasılığını göz önüne alan Alman genelkurmayı, buna uygun bir strateji geliştirmiş bulunuyordu. Önce batıda savunma konumunda kalarak doğuda Rus birliklerini etkisiz hale getirecek bir darbe indirmeye ve ardından Fransız birliklerine dönerek karşı saldırıya geçmeye dayanan bu strateji, 1891'de genelkurmay başkanı olan Alfred von Schlieffen tarafından tam tersine çevrildi. Buna göre Belçika üzerinden bir saldırıyla kestirmeden Fransa içlerine girilecek ve bu cephenin güvence altına alınmasından sonra Rusya'ya kesin bir darbe indirilecekti. Bu plan aynı zamanda Fransa'nın geri çekilme hattını kesecek bir çevirme hareketini öngörüyordu. Batı Cephesi'ndeki Alman kuvvetlerinin sekizde yedisini sağ kanada yığmayı gerektiren bu strateji daha sonraları sol kanattan gelebilecek bir saldırı olasılığı göz önüne alınarak bir ölçüde yumuşatıldı ve çevirme hareketinin yönü Paris'in batısı yerine kuzeye alındı. 1905'te genelkurmay başkanlığını üstlenen Helmuth von Moltke (Genç) bu planı temelde değiştirmeden benimsedi.

Doğu Cephesi stratejisi. Çarlık Rusyası'nın en batıdaki toprağı olan Rusya Polonyası, Almanya ve Avusturya arasına sokulmuş geniş bir kama oluşturmaktaydı. Ulaşım yetersizliği nedeniyle Rusya'nın buraya kısa sürede asker sevk edemeyeceğini göz önüne alan Almanya, saldırıya açık bu bölgeye hemen girilmesinden yana değildi. Ama daha doğuda Rusya ile uzun bir sınırı bulunan ve İtalya ile Slav azınlıklarından çekinen Avusturya'nın baskısı üzerine Moltke, Batı Cephesi'ndeki hareket sırasında bu bölgede Rusya'yı oyalayabilecek bir saldırıyı kabul etti. Almanya'yı bir yana bırakarak bütün kuvvetlerini öncelikle Avusturya cephesine sürmeye eğilimli olan Rusya da, Fransa'nın önerileri doğrultusunda, aynı anda iki orduyla Doğu Prusya'ya ve dört orduyla Galiciya'ya saldırmaya dayanan bir strateji benimsedi.

Batılı İttifak Devletleri'nin stratejisi. Fransa 1870 sonrasında olası bir Alman baskını

durdurmayı ve ardından karşı saldırıya geçmeyi öngören bir strateji çizmişti. Ama Rusya ve İngiltere ile kurulan ittifaklardan cesaret alarak, 1911'de doğrudan saldırıya dönük bir strateji değişikliği yaptı. Genelkurmay Başkanı J.J.C. Joffre'in bu amaçla hazırladığı XVII. Plan, Alman saldırısının Ardennes üzerinden yapılacağı düşüncesiyle, Lorraine'den geçerek Saar'a saldırıyı ve kuzeyde ilerleyecek Alman kuvvetlerini vurmayı öngörüyordu. Bu arada İngiliz Sefer Birliği'nin de (BEF) bu cepheye destek vermesi bekleniyordu.

1914'te Batı Cephesi. Savaşın patlak vermesiyle birlikte Belçika'ya giren Alman ordularına yol açmak için saf dışı edilmesi gereken Liege, 5-7 Ağustos'ta düştü. Daha sert bir direniş gösteren öteki kaleler ancak ağır obüslerin yetişmesinden sonra alınabildi. Bu arada Gete Irmağı ile Brüksel arasında sıkışan Belçika ordusu Anvers'teki müstahkem mevzilere çekilmek zorunda kaldı. Alman 1. Ordusu 20 Ağustos'ta Brüksel'e girerken, 2. Ordu da Meuse yolu üzerindeki son engel olan Namur önlerine vardı.

14 Ağustos'ta başlatılan Lorraine'e yönelik Fransız saldırısı 20-22 Ağustos'ta durdurulunca, Joffre, Belçika'ya giren Alman ordularını Meuse-Ardennes bölgesinde kısıtlayarak çalıştı. Ama kısıtlayıcı sağ kolu püskürtülürken, sol kol da Alman orduları arasında sıkıştı. Mons'a kadar ilerlemiş olan BEF kuvvetleri, Namur'un düşmesinden sonra korumasız sol kanattan çevrilme korkusuyla geri çekildi. Bu gelişmeler üzerine Joffre, Fransız Cephesi'nin merkez ve sol kanadını Verdun'u eksen alan bir hatta kaydırarak Paris'in kuzeyine yeni bir ordu yerleştirdi. Bu sırada sağ kanadı zayıflayan ve çevirme hareketinin yönünü güneybatıya doğru değiştirmek zorunda kalan Almanya, Verdun'un batısına yönelerek Fransız sağ kanadını kuşatma yoluna gitti.

Joffre savunmasız kalan Alman sağ kanadına karşı 5 Eylül'de genel bir saldırı başlattı. Marne Vadisinde bulunan Alman ordularının savunma amacıyla ikiye ayrılması, Fransız ve İngiliz birliklerinin ilerleyebileceği bir boşluk doğurdu. Bu tehlike karşısında Alman komutanlar geri çekilme emri verdiler. Bu sırada Lorraine'de girişilen saldırı da başarısızlığa uğrayınca, Alman sağ kanadı daha kuzeyde Aşağı Aisne ve Chemin-des-Dames Sirtına doğru çekildi. Almanların İttifak kuvvetlerinin ilerleyişini durdurmasıyla, eylül sonlarında bir siper savaşı başladı.

Böylece her iki taraf da umutlarını birbirlerinin batı kanatlarını kuşatmaya bağladı.

Belçika ordusunun yarma hareketleri ve İngilizlerin Belçika kıyılarına çıkarma yapma tehlikesi karşısında, Almanlar 28 Eylül'de Anvers'i ağır top ateşi altına aldılar. Anvers'in 11 Ekim'de düşmesine karşın, İngilizlerin gönderdiği deniz ve kara birlikleri Belçika ordusunun Flandre kıyıları boyunca çekilerek yenilgiden kurtulmasını sağladı. Alman sağ kanadını arkadan çevirmeye yönelik iki girişimleri sonuçsuz kalan Fransızlar, daha kuzeyde BEF ile birlikte yeni bir girişim için hazırlıklara başladılar. 14 Eylül'de Moltke'nin yerine geçen Erich von Falkenhayn, bu gelişmeyi görerek savunmayı pekiştirmek üzere Lorraine'deki bir erduyu kuzeye kaydirdi. Ayrıca kıyı kesimini temizleyerek İttifak kuvvetlerinin batı kanadını çökertecek bir saldırı planı yaptı. İngiliz birliklerinin 19 Ekim'de Ypres'ten (Ieper) başlatılan saldırının etesi günü Alman ileri hareketi de başladı. Belçika birliklerinin mevzilerinden çekilmesiyle Almanlar kıyıya doğru yöneldiler. İttifak kuvvetlerinin aleyhine gelişen Ypres Çarpışması, Fransız birliklerinin 22 Kasım'da İngilizlerin direnişini takviye etmesinden sonra yavaşlayarak siper savaşına dönüştü.

1914'te Doğu Cephesi. Rus başkomutanı Grandük Nikolay Nikolayevič'in yeterli hazırlık yapmadan Doğu Prusya'ya karşı giriştiği kısa süreli hareketi, 19-20 Ağustos'ta Gumbinnen'de kazanılan çarpışmanın ardından yavaş bir ilerleme gösterdi. Bundan yararlanan Almanlar kuvvetlerini toparlayıp Rus 2. Ordusu'nu iki yandan kuşatarak yarıya yok ettiler. Eylül ortalarında Rus birliklerini Doğu Prusya'dan çıkardıkları sonra, asıl kuvvetlerini Avusturya saldırısının durakladığı Polonya'nın güneybatısındaki Częstochowa-Kraków Cephesi'ne kaydırdılar. Almanların Varşova'ya, Avusturyalıların Przemysl'e karşı aynı anda başlattığı saldırılar, Rusların cepheye asker sevkini tamamlamasıyla ekim sonlarında çıkmaza girdi. Almanlar Silezya'ya doğru ilerleyen üstün Rus birliklerini ikiye ayırarak bu geniş çaplı hareketi bozmaya başladılar. Aralık ortalarında bu cephede Varşova önlerindeki Bzura-Rawka hattına çekilmek zorunda kalan Ruslar, Galiciya'da da eski siperlerine döndüler.

1914 Sırp seferi. Avusturya'nın bu cephede az bir kuvvetle başlattığı ilk saldırıyı Sırplar kolayca durdurdu. Eylül başlarında Sırpların Sava Irmağı üzerinde giriştiği karşı saldırı, Avusturya'nın batıda Bosna'dan yeni bir hareket başlatmasıyla kınıldı. Avusturya, çıkmaza giren savaşı üçüncü bir saldırıyla lehine çevirerek 30 Kasım'da Belgrad'a girdiyse de, toparlanan Sırp kuvvetleri 15 Aralık'ta kenti geri aldı ve Avusturya ordusunu bozguna uğrattı.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi. Özellikle Rusya'nın Boğazlar üzerindeki tehdidi karşısında Almanya ile ittifakı çıkar yol gören Osmanlı yönetimi, 2 Ağustos'ta, Rusya'ya karşı Almanya'nın yanında yer almayı öngören gizli bir antlaşma imzalamış bulunuyordu. İngiltere'nin savaşa katılması, bazı Osmanlı yöneticilerinin Rusya ile uzlaşma yolları aramasına yol açtı. Ama Rusya ittifak önerisini geri çevirdi. Alman muhrip-leri "Goeben" ve "Breslau"nun Çanakkale Boğazını geçerek 10 Ağustos'ta Marmara'ya girmesi, İstanbul'daki havayı Alman yanlısı Enver Paşa'nın lehine çevirdi. İttifak Devletleri'nin protestosu üzerine, bu Alman muhrip-leri Osmanlı Devleti'ne satılmış gibi gösterildi ve "Goeben"e "Yavuz", "Breslau"ya ise

Fransa'daki bir çarpışmada siperden çıkan Amerikan askerleri
Ana Yayıncılık Arşivi

"Midilli" adı verildi. "Yavuz"un Karadeniz'e geçerek 29-30 Ekim'de Odessa ve öteki Rus limanlarını bombalaması üzerine, 1 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. Hindistan'dan gelen bir İngiliz birliği 21 Kasım'da Basra'yı işgal etti. Osmanlıların 1914-15 kışında Kafkasya'da ve Sina Çölünde başlattığı saldırılar sonuçsuz kalmakla birlikte, bazı Rus ve İngiliz birliklerini bu uzak bölgelere bağlayarak Alman stratejisine önemli katkıda bulundu.

1914-15'te deniz savaşları. Savaş patlak verdiğinde en büyük deniz devleti İngiltere'nin, 13'ü yapım halinde 42, başlıca rakibi Almanya'nın ise 9'u yapım halinde 27 büyük savaş gemisi vardı. Savaşın başlarında İngiltere ticaret yollarını korumaya ağırlık verirken, Almanya da sayısal dengeyi sağlamak için denizaltı ve vurkaç saldırılarını esas aldı.

Almanların Doğu Asya filosuna bağlı "Emden" kruvazörü Hint Okyanusunda İtaliya limanlarına ve gemilerine birçok saldırı düzenledikten sonra 9 Kasım'da batırıldı. Bu arada ana filo da, peşine düşen İngiliz gemilerini Şili açıklarında büyük bir yenilgiye uğrattı. Ama 8 Aralık'ta İngilizlerin büyük bir deniz kuvveti yığıldığı Falkland Adalarına karşı girişilen saldırı bozguna döndü. Alman kruvazörü "Dresden" in Juan Fernandez Adaları açıklarında batırılmasıyla (14 Mart 1915), Almanların açık deniz harekâtı noktalandı.

Dover Boğazını mayınlayan ve İskoçya ile Norveç arasındaki suları devriye gemileriyle denetleyen İngilizlerin deniz ablukası karşısında, Almanlar da Atlas Okyanusunda İngiltere ve Fransa'ya ikmal malzemesi taşıyan gemilere yönelik bir denizaltı savaşı başlattılar. Bu arada sivil yolcuların bulunduğu gemilerin de batırılması, ABD'nin yoğun protestolarına yol açtı. ABD'yi daha fazla kışkırtmaktan çekinen Alman yöneticilerinin deniz kuvvetleri komutanlığına ağır baskısıyla, "sınırsız" denizaltı savaşına ara verildi.

Almanların sömürgelerini yitirmesi. Avrupa'dan takviye alamayan Alman denizasırları sömürgeleri, savaş boyunca İtaliya saldırılarına kendi güçleriyle karşı koymaya çalıştılar. Togo savaşın ilk ayında İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin eline geçti. Denizden ve karadan kuşatılan Kamerun uzun bir direnişin ardından 18 Şubat 1916'da düştü. Güney Afrika'nın üstün kuvvetlerle Alman Güneybatı Afrika'sına (Namibia) karşı giriştiği saldırı, ordu içindeki Alman subayların ayaklanması yüzünden ancak bir yıl sonra başarıya ulaşabildi. Çin kıyısındaki küçük Alman sömürgesi Kiaotschou'daki (Jiao-zhou) Qingdao limanını İtaliya gemilerinin yardımıyla işgal eden Japonlar, bu arada savunmasız kalan Mariana, Caroline ve Marshall adalarını da aldılar. Yeni Zelanda, Batı Samoa'ya çarpışmasız girerken, Avusturya da Yeni Gine'yi işgal etti.

Alman Doğu Afrika'sı, askari denen, Almanların eğittiği yerli askerlerin savaşçılığı sayesinde savaşın sonuna değin direndi. Alman komutanı Paul von Lettow-Vorbeck, Kasım 1914'teki İngiliz çıkarılmasını püskürttüktan sonra, Şubat 1916'da kuzeyden ve güneyden girişilen geniş çaplı bir ortak saldırı sonunda Dar es-Salaam ve Tabora'yı yitirmekle birlikte, küçük birliğini yenilgiden kurtardı. Kasım 1917'de Portekiz Doğu Afrika'sına yaptığı başarılı bir baskının ardından, Eylül 1918'de Kuzey Rodezya'ya saldırdı. Almanya'nın ateşkes imzalaması üzerine, savaş boyunca 12 bin

kişilik birliğiyle 130 bin kişilik İtaliya kuvvetlerini bu bölgede oyalamayı başaran Lettow-Vorbeck 25 Kasım'da teslim oldu.

SAVAŞIN KILITLENMESİ. Yeni stratejiler ve Çanakkale seferi. Savaşın uzun süreli ve yıpratıcı bir nitelik kazandığını gören Alman genelkurmayı, 1914 sonlarında Doğu Cephesi'ne ağırlık veren bir stratejiye yöneldi. İngilizlerin Baltık kıyılarına ya da Balkanlar'a çıkarma yaparak İtaliya Devletleri'ni başka bir cepheden zorlama önerisini benimsemeyen Fransızlar, Alman siperlerine yönelik saldırıları sürdürme stratejisini kabul ettirdiler. Bu arada Rusya, İngiltere'ye başvurarak Kafkas Cephesi'nin yükünü hafifletmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı yeni bir cephe açılmasını istedi. İngiliz yönetimi içindeki sert tartışmalardan sonra, deniz kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadasına çıkarma yapması kararlaştırıldı.

Bir İngiliz filosunun, kara birliklerinin gelmesini beklemeden 19 Şubat'ta başlattığı saldırının ilk ayında, Çanakkale Boğazı'nda ki dış savunma hatlarını yıkmakla ötesinde bir başarı elde edilemedi. 18 Mart'taki boğazı geçme girişiminde iki İngiliz ve bir Fransız savaş gemisi battı. Mısır'dan gelen birliklerin 25 Nisan'da kıyıya yaptığı çıkarma, Liman von Sanders ve Mustafa Kemal komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin kararlı direnişiyle karşılaştı. Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinin Anburnu'nda bir köprübaşı tutmasından sonra, karaya iki gün içinde 20 bin kişilik bir kuvvet çıkarıldı. Beş noktada çıkarma harekâtına girişen İngilizler, bunların yalnız üçünde karaya ayak basabildiler. Yeterli destek alamadıklarından, bu noktalarındaki birlikler yerlerine çekildi. Bu sırada harekâtın çıkmaza girmesi Londra'da bir hükümet bunalımına yol açtı. Liberal hükümet yerini bir koalisyon hükümetine bıraktı.

İngiliz genelkurmayı Osmanlı kuvvetlerinin kuzey-güney ikmal hattını kesmek amacıyla Sarıbayır Tepelerini ele geçirmeye yönelik yeni bir plan hazırladı. 6-7 Ağustos gecesi Anburnu'daki köprübaşı güçlendirilirken, Anafarta limanına da yeni birlikler çıkarıldı. Bunu izleyen saldırıların da sonuçsuz kalması üzerine harekâttan vazgeçildi. Aralık 1915-Ocak 1916 arasında bütün İtaliya birlikleri geri çekildi. Büyük umutlarla girişilen bu harekât İtaliya Devletleri'ne 214 bin kayba mal oldu (bak. Çanakkale Savaşları).

1915'te Batı Cephesi. Fransız ve İngiliz kuvvetleri Şubat ve mart aylarında Alman siperlerine karşı giriştikleri saldırılarda ağır kayıplara karşılık yalnızca birkaç yüz metrekil ileme sağlayabildiler. Genellikle savunmada kalan Almanlar, İtaliya kuvvetlerinin Ypres'teki ileri mevzilerine karşı bir saldırı başlattılar. Bu cephede ilk kez kullanılan zehirli gaz İtaliya askerleri arasında büyük bir panik yarattı. Daha önce Polonya'da ters hava koşullarında kötü sonuç verdiği için zehirli gaz bombası üretiminden vazgeçilmiş olması, Almanların bu silahtan yararlanma şansını kısıtladı. Bir ay süren çarpışmalar sonunda cephe hattı pek az değişikliğe uğradı.

İtaliya kuvvetlerinin Eylül sonunda Lens çevresinde üç cepheden büyük kuvvetler ve makineli tüfeklerle giriştiği ortak saldırı, başlangıçta elde edilen başarılarla karşın, ikmal desteğinin gecikmesi nedeniyle büyük kayıplarla noktalandı. Aralıkta İngiliz başkomutanlığına Sir Douglas Haig getirildi.

1915'te Doğu Cephesi. Silezya'ya yönelik bir ileri harekât öncesinde kanatları pekiştirmeye amaçlayan Ruslar, 1915 başlarında Doğu Prusya'nın güney sınırına saldırı hazırlıklarını yoğunlaştırdılar. Ama Alman komutanı Ludendorff daha erken davranarak dört Rus tümenini kuşattı ve bu tasarıyı

önlendi. Galiçya'daki çarpışmalar ise Rusya'nın lehine gelişmeye başladı. Bunun üzerine İtaliya Devletleri Rusya'nın Dunajec Irmağı yöresindeki cephe merkezini dağıtmaya yönelik bir saldırıya geçmeye karar verdiler. 2 Mayıs'ta başlayan saldırıyla bozguna uğrayan Rus kuvvetleri sürekli gerilemek zorunda kaldı. Böylece Rus Cephesi ikiye bölünmüş oldu. Bu gelişmeyi beklemedikleri için gerekli hazırlıklardan yoksun olan İtaliya komutanları kesin darbe indirme şansını yitirdiler.

Avusturya'yı yeni saldırılardan korumak isteyen Alman genelkurmay başkanı Falkenhayn, saldırının yönünü kuzeye çevirerek Doğu Prusya'dan ilerleyecek Alman birlikleriyle Rus ordularını sıkıştırma yoluna gitti. Ama Ruslar Narew Irmağı kıyısında saldırıyı durdurarak ana kuvvetlerini doğuya çekmeyi başardılar. Bunun üzerine, Ludendorff'un öteden beri savunduğu Kاونas (Kovno)-Daugavpils (Dvinsk)-Vilnius (Wilno) üçgeni üzerinde geniş bir kuşatma harekâtına girişme planı uygulandıysa da, geç başlayan bu harekât güçlü Rus direnişi karşısında sonuç vermedi. Böylece 1915 sonbaharında Doğu Cephesi'nde de, Baltık Denizi kıyısındaki Riga'nın batısından güneye doğru inerek Romanya sınırındaki Czernowitz'e (Çernovitsi, bugün Çernovitsi) kadar uzanan sabit bir savaş hattı oluştu.

1914-16'da Kafkasya ve İran. Rus ve Osmanlı ordularının karşı karşıya geldiği Kafkasya Cephesi'nin odak noktaları Doğu Anadolu ve Azerbaycan'dı. Bakü petrol yataklarını ele geçirmeyi ve Orta Asya ile Afganistan'a girerek Hindistan'ı baskı altına almayı amaçlayan Osmanlı Devleti'nin önündeki en önemli engeller, ulaşım güçlüğü ve yöredeki Ermenilerin düşmanlığıydı.

Kasım 1914'te Ruslar Sankamış üzerinden Erzurum'a yürümeye başlayınca, Enver Paşa komutasındaki Osmanlı 3. Ordusu da Kars ve Ardahan'ı hedef alan üç yönlü bir saldırıya girişti. Savaşın yanında, soğuk ve yorgunluk nedeniyle de 50 bin kişiye yakın kayıp veren Osmanlı kuvvetleri, Ocak 1915'te Sankamış ve Ardahan'daki çarpışmalarda tam bir yenilgiye uğradı. Bu arada Azerbaycan'ın tarafsız bölgesine giren ve Tebriz'i alan Osmanlı birlikleri de Rusların karşı harekâtına direnemeyerek martta geri çekildi.

Rus orduları Ocak 1916'da Doğu Anadolu'da geniş çaplı bir saldırı başlattı. Erzurum, Trabzon ve Erzincan düştükten sonra Ruslar Van Gölünün doğusuna kadar ilerlediler. Ağustos 1916'da Muş ve Bitlis'i geri alan Osmanlı ordusunun giriştiği karşı saldırı Oğnut'ta (Gönük) durduruldu. Bunu izleyen çarpışmalar bu cephedeki durumu pek etkilemedi.

Tarafsız kalmasına karşın savaşın taraflarının mücadelesine sahne olmaktan kurtulamayan İran, kuzeybatıda Osmanlı ve Rus ordularının işgaline uğradı. Alman ve İngiliz ajanlarının güneydeki kışkırtmaları yerel ayaklanmalara yol açtı.

1914-Nisan 1916 arasında Irak. 1914'te, İran'daki petrol kuyularını korumak için Basra'yı işgal eden İngilizler, Hindistan'a yönelebilecek bir saldırıyı önleme ve Osmanlı yönetimindeki Arapları yanlarına çekme düşüncesiyle, Irak içlerine ilerlemeye başladılar. Eylül 1915'te Kutül-Amare'ye girerek Basra'daki üssünden 800 km kadar uzaklaşan İngiliz birliği, Bağdat'ı almaya yöneldi. Ama sonuçsuz bir çarpışmanın ardından geri çekildiği Kutül-Amare'de Osmanlı birliklerine kuşatıldı ve 29 Nisan 1916'da teslim olmak zorunda kaldı.

1915-Temmuz 1917 arasında Mısır cephesi. Osmanlıların etkisiyle Kasım 1915'te Mısır'daki İngiliz kuvvetlerine saldırılar düzenlemeye başlayan Libya'daki Senusiler, birkaç ay süren çarpışmaların ardından püskürtüldü. İngiliz kuvvetleri bir yıl sonra Siva Vahasını işgal ederek Senusileri etkisiz hale getirdi. Bu arada Osmanlı ordusunun 1915 ve 1916'da iki kez ele geçirme girişiminde bulunduğu Süveyş Kanalı'nı, Sina Çölü üzerinden gelebilecek tehditlere karşı koruma sorunu öne çıkmıştı. İngiliz casusu Lawrence'ın çabalarıyla Hicaz'da başlayan ayaklanmanın (bak. Hicaz Ayaklanması) Filistin ve Suriye'ye kadar yayılması, bu tehlikeyi ortadan kaldırdığı gibi, Osmanlılar için büyük önem taşıyan Hicaz demiryolunu da tehdit edecek bir düzeye çıktı. Bu durumdan yararlanmak isteyen İngiliz komutanı Archibald Murray, Aralık 1916'da geniş çaplı bir ileri hareket başlatarak Sina Çölündeki bazı Osmanlı ileri karakollarını ele geçirdi. Mart 1917'de Gazze'nin düşmek üzere olduğu bir sırada Murray, savaşın gidişinden çekinerek geri çekilme yoluna gitti. Ertesi ay bu yanlış düzeltmek için yeniden saldırıya geçtiyse de, ağır kayıplar vererek püskürtüldü.

1915-16'da İtalya cephesi. İttilaf Devletleri, Avusturya-Macaristan ve Sırbistan'ın bazı topraklarında gözü olan İtalya ile 26 Nisan 1915'te gizli bir antlaşma imzalayarak bu ülkenin Avusturya'da savaş açmasını sağladılar. Avusturya'nın öteki cephelelerinden fazla güç kaydıramayacağını düşünen İtalyan başkomutanı Luigi Cadorna, cephe gerisini ve sol kanadını kuzeyden gelebilecek bir saldırıya açık bırakarak Isonzo Irmağı vadisi üzerinden doğuya yönelik bir hareket başlattı. Irmağın taşması sonucu ilerleyemeyince, bir siper savaşına tutuşmak zorunda kaldı. Bunu Avusturya siperlerini geçmeye yönelik Isonzo Çarpışmaları izledi. Ama 1915'te girişilen dört saldırı da büyük kayıplara karşın sonuç vermedi. Mart 1916'daki başarısız saldırının ardından Avusturya birliklerinin kuzeyden Asiago bölgesine girmesiyle İtalyan cephesinin yönü değişti. Haziran ortalarında karşı saldırıya geçen İtalyanlar işgal edilen toprakların ancak üçte birini geri alabildiler. Doğu cephesinde Gorizia'nın (Görz) alınmasından sonraki saldırılar boşa çıktı. Avusturya'nın iki katını bulan İtalyan kayıpları 1916 sonunda 500 bin kişiye ulaşmıştı.

1915-17'de Sırbistan cephesi. Öteden beri Sırbistan'ın hesabını görmek isteyen İttifak Devletleri, Osmanlı Devleti'yle Balkanlar üzerinden güvenli bir demiryolu bağlantısı kurma konusu da gündeme gelince, 1915 yazında güney cephesine ağırlık vermeye başladılar. 6 Eylül'de Bulgaristan'la bir ittifak anlaşması imzalandıktan bir ay sonra, Avusturya ve Alman kuvvetleri Tuna'yı geçerek Sırbistan'a girdi. Bulgaristan da doğudan ve Makedonya üzerinden saldırıya geçti. Bunun üzerine Yunanistan'ın Selanik limanına çıkarma yapan İttilaf kuvvetleri kuzeye doğru ilerledi. Ama Bulgarlar ölelerini keserek onları Yunanistan sınırına püskürttüler. Bu arada kuşatmadan kurtulmak isteyen Sırp ordusu da çetin koşullarında geri çekilerek Korfu Adasına sığındı.

1916 sonbaharında Selanik'e yeni İttilaf birlikleri çıkarılmasına karşın, ilerlemelerini sürdüren Bulgarlar, Sırbistan'la Yunanistan'ın bazı bölgelerini işgal ettiler. Bu cephede 500 bin kişiye ulaşan İttilaf ordusu hiçbir ilerleme sağlayamadan yerinde sıkılıp kaldı.

1916'da Batı Cephesi. Rusya'nın etkisiz hale geldiği kanısına varan Alman genelkurmay başkanı Falkenhayn, saldırı için

koşulların olgunlaştığını düşündüğü Batı Cephesi'nde, Verdun'u çökertmeyi hedef alan yıpratıcı bir savaş başlattı. 24 km'lik bir cephede yoğun bombardımanla birlikte girişilen ileri hareketlerin bir savaş aldatmacası olmadığı anlaşılınca, Fransızlar General Pétain komutasında savunmaya dönük düzenlemelere geçtiler. Bu arada Rusya ve İtalya da Batı Cephesi üzerindeki baskıyı hafifletmek için yeni saldırılara giriştiler. İngiltere'de zorunlu askerliğin kabul edilmesinden sonra yaz aylarında yapılması tasarlanan genel saldırının hazırlıkları hızlandırıldı.

Ağır, ama düzenli bir biçimde ilerleyen Alman birlikleri haziran sonlarında Verdun önündeki son mevzilere ulaştı. Pétain'in Meuse (Maas) Irmağının batı yakasını boşaltmaya hazırlandığı bir sırada, Somme Irmağı kıyısında başlayan İttilaf saldırısıyla Almanların ilerleyişi durdu.

İngiliz ve Fransız birlikleri 1 Temmuz'da iki ayrı cepheden yürüyüşe geçti. Topçu ateşinin temizlediği alanda ağır donatımlarıyla beklediği kadar hızlı ilerleyemeyen İngiliz piyadeleri, Alman makineli tüfekleri

Alman birliklerinin Batı Cephesi'ndeki Hindenburg Hattı'na çekülmesinden sonra çevre köylerin İngiliz askerlerince boşaltılması, 1917, Fransa
ABC Ajansı

karşısında büyük kayıplar verdiler. Üstün Fransız kuvvetlerinin görece başarısı, sonucu değiştirecek bir etki yapmadı. İngilizlerin bundan sonra izlediği adım adım ilerleme taktiği, Alman direnişini zorlamaya başladı. İngilizler 15 Eylül'de ilk kez savaş alanına az sayıda tank sürdüler. Dört ay süren Somme Çarpışması, Almanların Verdun'dan kuvvet çekmesi dışında bir sonuç getirmedi. Alman baskısının gevşemesinden yararlanarak karşı saldırılarla eski mevzilerini büyük ölçüde ele geçiren Fransızlar, İttilaf kuvvetlerinin saldırı stratejisine katkıda bulunamayacak ölçüde güçten düştüler.

Julian Çarpışması. 1916 yazı, aynı zamanda, Almanların Açık Deniz Donanması ile İngilizlerin Büyük Donanması arasında tarihin en büyük deniz çarpışmasına sahne oldu. Denizaltıların vurkaç saldırılarıyla tek tek gemi avlayarak denge sağlamaya stratejisinin başarı şansı bulunmadığını gören Almanlar, İngilizlerin Büyük Donanması'nın bir bölümünü açık denizlere çekerek yok etmek için bir plan hazırladılar.

Alman kruvazörlerinin 25 Nisan'da iki İngiliz limanını bombalaması, Almanların beklediği sonucu verdi. Bir İngiliz filosu Büyük Donanma'nın Scapa Flow'daki üsünden ayrılarak, saldırı için Rosyth'teki kruvazör filosuyla buluşmak üzere güneye açıldı. Almanlar bu iki filoyu tuzağa düşür-

mek amacıyla, ana filonun arkadan izlediği bir grup gemiyi yem olarak Norveç açıklarına gönderdiler. Ama 30 Mayıs'ta hareketle ilgili sinyalleri çözen İngilizler, bütün Büyük Donanma'yı Skagerrak Boğazına doğru yola çıkardılar. Ertesi gün öğle sularında İngiliz filosunun öncü kruvazörleriyle Almanların yem olarak öne sürdüğü grubun gözcü gemileri savaşa tutuştu. İngilizler ağır kayıplar vermeye başladılar. Birkaç saat sonra Almanların Açık Deniz Donanması savaş alanına yaklaşıncı, İngiliz amiral Beatty, Almanların Büyük Donanma'ya doğru sürüklemek için kuzeye döndü. Alman gemilerinin rotasına ters bir savaş düzeni alan Büyük Donanma, beklediği etkili darbeyi indiremedi. Aynı anda 180 derecelik bir dönüş yapan Alman donanması, arkasında torpido gemilerinin yaydığı bir sis perdesi bırakarak izini kaybettirdi. Ama İngiliz donanmasını arkadan çevirme düşüncesiyle yeniden geri döndü. Bu kez daha kötü bir duruma düşerek arada

sıkışan Almanlar yoğun bir bombardıman altına girdiler. Alman amirali Scheer, geri çekilebilmek için kruvazör ve destroyerlerini tehlikeye atarak İngiliz donanmasına yönelik aldatıcı bir saldırı başlattı. Gemilerini yana çeken İngiliz amirali Jellicoe, Alman donanmasını yok etme şansını elinden kaçırdı. Üstelik gece karanlığında Alman gemilerinin yönünü kestiremediğinden, fazla güneye indi. Bu arada Alman gemileri İngiliz donanmasının arkasından geçmeyi başararak Danimarka kıyıları açıklarından limanlarına döndü.

Her iki tarafın da kendisini galip olarak gördüğü çarpışmada İngilizler, üç ağır altı kruvazör, sekiz torpido gemisi ve 6.274 subay ve er, Almanlar ise bir zırhlı savaş gemisi, bir ağır kruvazör, dört hafif kruvazör, beş torpido gemisi ve 2.545 subay ve er vitirdiler. İngilizler kayıplarına karşın Kuzey Denizindeki üstünlüklerini sürdürdüler.

1916'da Doğu Cephesi. Mart ayında Batı Cephesi'ni rahatlatmak için giriştikleri saldırıda pek az ilerleme sağlayan Ruslar, yazın cephenin merkezinden yapılacak geniş çaplı bir saldırı için hazırlıklara başladılar. Bu hareket kuzeyde iç kesime yönelik bir manevra, güneyde de aldatıcı bir saldırıyla desteklenecekti. Avusturya'nın Asiago saldırısıyla güç duruma düşen İtalyanların başvurusu üzerine, güney kanadının hare-

kât tarihinden 10 gün önce giriştiği saldırı beklenmedik bir biçimde Avusturya savunma hatlarını çöktürdü. Buradaki Rus kuvvetleri iki koldan cephe arkasına sarktı. Ama Rus Cephesi'nin kuzey ve orta kesimlerinde beklenen saldırılar gerçekleşmedi. Güneye kuvvet kaydırma çabaları gecikince, Alman destek birlikleri Karpat Dağlarına kadar inen Rus ilerleyişini durdurmayı başardı. Böylece, bir milyon Rus askerini harcama pahasına Avusturya'ya indirilen ağır darbeyi zafere dönüştürme olanağı ortadan kalktı.

Bununla birlikte saldırı dolaylı olarak iki önemli gelişmeye yol açtı. Almanlar Batı Cephesi'nden hareket yeteneklerini kısıtlayacak ölçüde kuvvet çekmek zorunda kaldılar. Öte yandan, Romanya Avusturya'dan toprak alma umuduyla savaşa girdi.

Romanya'nın ağustos sonlarında Erdel (Transilvanya) üzerinden başlattığı ileri harekât çok yavaş gelişti. Bu arada Bulgar kuvvetleri Dobruca'ya girdi. Erdel'de duraklayan Rumen birlikleri, İttifak kuvvetleri karşısında gerilemeye başladı. Kış bastırmadan birleşmeyi başaran Alman ve Bulgar kuvvetleri Bükreş'i alarak felce uğrayan Rumen ordusunu Boğdan'da sıkıştırdı. Böylece Romanya'nın buğday tarlaları ve petrol kuyuları İttifak Devletleri'nin eline geçerken, Ruslar 500 km'yi bulan yeni bir cepheye savunmaya geçmek zorunda kaldılar.

1916'da denizaltı savaşı. Şubat ayında yeniden başlayan denizaltı savaşı, ABD ve İspanya ile diplomatik ilişkilerin bozulmasını istemeyen Alman yöneticilerinin baskısıyla durduruldu. Bu sırada genelkurmay başkanlığını üstlenen Hindenburg, bütün ağırlığı Doğu Cephesi'ne vererek Rusya'yı yendikten sonra batıya dönme planını benimsedi. İngiliz deniz ablukası ve Batı Cephesi'ndeki tehditler bu planı engellediğinden, askerler "sınırsız" denizaltı savaşının 1917 başlarında yeniden başlatılması görüşünü benimsediler.

Barış girişimleri ve ABD politikası. Savaş öncesinde işçi sınıfının uluslararası dayanışmasından söz eden II. Enternasyonal'e bağlı sosyalist partilerin çoğu, savaş patlak verdiğinde kendi burjuvazilerinin yanında yer almış bulunuyordu. Azınlıkta kalan sosyalistlerin bir bölümü barışın yeniden kurulmasını temel alırken, Lenin'in başını çektiği Bolşevikler, burjuvazinin iç bölünmelerinden yararlanarak "emperyalist savaş"ı bir dizi ülkede devrime dönüştürecek bir eylem çizgisini benimsediler.

Barış konusunda ilk etkili adımları ABD başkanı Woodrow Wilson attı. Almanya'nın denizaltı savaşıyla ABD'yi savaşa sürüklemesinden çekinen Wilson, 1916 başlarında arabuluculuk için İttifak Devletleri ile görüşmeye oturdu. İngilizler, Almanya'nın arabuluculuğu reddetmesi durumunda ABD'nin savaşa girmesi ve bu girişimin ancak İngiltere'nin onayıyla başlaması koşuluyla öneriyi kabul ettiler. Ama yaklaşan başkanlık seçimleri ve İngilizlerin deniz ablukasını sıkılaştırarak ABD ticaretine de darbe vurması, Wilson'ın barış girişimlerine ara vermesine yol açtı.

Wilson'ın arabuluculuk istegini öğrenen Alman başsöylüsü Bethmann görüşme yoluyla barış politikasını savunmaya başladı. Bu amaçla ABD başkanlık seçimlerine değin denizaltı savaşının ertelenmesini sağladı. Ama Wilson kasımда başkan seçildikten sonra hemen harekete geçmedi. Bu sırada Romanya'da kazanılan zafer, Alman askeri çevrelerinin de Almanya lehine bir

barış görüşünü benimsemesine yol açtı. Böylece Bethmann 12 Aralık'ta, İttifak Devletleri'nce kabul edilmesi olanaksız Alman barış koşullarını açıkladı.

Bunun üzerine Wilson iki tarafı da "savaş hedefleri"ni açıklamaya çağırdı. Bu girişimden hoşnutsuzluk duymakla birlikte, ABD kredi ve savaş gereğine bağlı olduklarından olumsuz bir tepki gösteremeyen İttifak Devletleri, Almanların kabul edemeyeceği kapsamlı bir barış önerdiler. Almanlar ise, ABD ile İttifak Devletleri'nin arasını açma düşüncesiyle, barış görüşmelerine başlama ilkesini benimsediler. Bu manevralar pek sonuç vermedi.

Wilson'ın 1917 başında ortaya attığı "zafersiz barış" görüşü, İttifak cephesinde olumlu bir yankı yarattı. Bu konuda Avusturya da istekli görünmekle birlikte, Almanya daha önce kararlaştırdığı "sınırsız" denizaltı savaşını başlattı. Wilson buna Almanya ile diplomatik ilişkileri keserek yanıt verdi ve Kongre'den ABD ticaretini korumak üzere önlemler alınmasını istedi. Bu sırada Alman dışişleri bakanı Zimmermann'ın Meksika'daki büyükelçisine gönderdiği şifreli bir telgrafın ABD basınında yayımlanması, ABD politikasında köklü bir değişikliğe yol açtı. ABD ile savaş durumunda bazı ABD eyaletlerini almak üzere Meksika ile Almanya arasında ittifak kurma tasarısının yer aldığı telgraf, ABD kamuoyunda Alman aleyhtarlığının artmasına yol açtı.

SAVAŞ DENGESİNDE DEĞİŞİKLİKLER. Ocak-Mayıs 1917'de Batı Cephesi. 1916'daki genel saldırının pek sonuç vermesi, İngiltere ve Fransa'da savaşın yöneti-

daki sığ savunma mevzilerini topçu menzili dışında kalan bir hatla pekiştirdiler. Ayrıca önce çıkmış mevzilerinin gerisinde Hindenburg Hattı olarak bilinen yeni bir savunma hattı kurarak birliklerini geri çektiler ve boşalttıkları bölgeyi mayınlayıp bütün barınma olanaklarını yok ettiler.

İngilizlerin başta iyi giden saldırısı, cephe gerisindeki tıkanıklık ve Alman direnişi yüzünden hızını yitirdi. Champagne'daki harekât çok yavaş ilerledi; Alman makineli tüfekleri Fransız birliklerini bozguna uğrattı. Mayıs ortasında başkomutanlığa getirilen Pétain, ordu içinde yayılma eğilimi gösteren ayaklanmayı önledi. Bu sırada savaşa girmiş olan ABD'nin tankları ve birlikleri Avrupa'ya ulaşana değin savunmada kalma yoluna gitti.

ABD'nin savaşa girmesi. Alman denizaltılarının 18 Mart'ta üç ABD ticaret gemisini batırması üzerine, Wilson savaş kararı için Kongre'ye başvurdu. Kongre'nin onayıyla 6 Nisan'da resmen savaş ilan edildi. ABD bir yandan kendi savaş hazırlıklarını yoğun biçimde yürütürken, bir yandan da İngiltere ve Fransa'ya askeri gereç alımı için geniş krediler açtı. ABD'nin İngiltere'ye Fransa'ya verdiği borçlar savaş sonunda 7 milyar ABD Doları'na ulaşmıştı.

ABD'de zorunlu askerliğin kabul edilmesinden sonra birliklerin eğitimi ve taşınması zaman aldığından, ilk yıl içinde Avrupa'ya ancak 85 bin asker gönderilebildi. Bu sayı Eylül 1918'de 1,2 milyona çıktı. Bu arada deniz kuvvetlerini güçlendirmeye çalışan ABD, destroyer ve denizaltı avcıları yapımına ağırlık verdi. Savaş sonuna doğru ABD'

Cambrai Çarpışması sırasında İngiliz birliklerinin ele geçirdiği bir Alman topunun tankla cephe gerisine nakledilişi, 1917, Fransa
ABC Ajansı

minde önemli değişiklikler doğurdu. İngiltere'de kurulan yeni koalisyon hükümetinde Liberaller arasında beliren görüş ayrılıkları, Başbakan Lloyd George'ü Muhafazakârların desteğine daha fazla dayanmaya yöneltti. Bu durum, askeri konularda Muhafazakârlar ile komutanların çekişmesi arasında kalan dar savaş kabinesinin etkili kararları zamanında almasını önledi. Fransa'da ise yıpratma stratejisini temel alan Joffre'nin yerine, Fransız ordusunun belirleyici bir rol üstleneceği kesin bir saldırıyı savunan General R. G. Nivelle başkomutanlığa getirildi.

Nivelle'in planı, Almanların dikkatini cephenin kuzey ve güney kesimlerindeki İngiliz saldırılarına çekerek, yeni birliklerle takviye edilmiş Champagne'da asıl darbeyi indirmeye dayanıyordu. İngilizlerin itirazları harekâtın nisana ertelenmesine yol açtı. Bu fırsattan yararlanan Almanlar, Champagne'

nin denizasını bölgelerde üslenmiş gemilerinin sayısı 380'i bulmuştu.

Bu arada bazı Güney Amerika ülkeleri Almanya'ya savaş uçarken, bazıları da diplomatik ilişkilerini kesmekle yetindi.

Rus Devrimi ve Doğu Cephesi. Rusya'da patlak veren Şubat Devrimi sonrasında kurulan geçici hükümet, savaşı bitirmek ve içerdeki işçi ve asker sovyetlerini denetim altına almak amacıyla, temmuz başında Galiciya'da bir saldırı başlattı. Başlangıçta olağanüstü bir hızla ilerleyen Rus birlikleri, 10 gün sonra duraklayarak kargaşa içinde geri çekilmeye başladı. Almanlar cephenin en kuzey kesiminde saldırıya geçerek Letonya'yı ve Finlandiya Körfezini denetim altına aldılar.

Bu arada Rus olmayan milliyetler arasında bağımsızlık akımı yükselmeye başlamıştı. Ekim Devrimi'nden sonra başa geçen Bolşevikler, savaşan ülkelere ulusların kendi

kaderlerini belirleme ilkesine dayalı, ilhaksız ve tazminatsız bir barış için görüşme çağrısında bulundular. Ardından tek yanlı olarak savaşa son verdiler. 15 Aralık'ta Almanya ile imzalanan ateşkes antlaşmasını izleyen barış görüşmeleri, Almanya'nın toprak talepleri yüzünden çıkmaza girdi. Alman birliklerinin Ukrayna ve Baltık ülkelerine girmesi üzerine, Sovyet Rusya ağır koşullar içeren Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzaladı (3 Mart 1918). Ayrıca Finlandiya ve Ukrayna'nın bağımsızlığını tanıyarak, batıdaki eski Çarlık topraklarının büyük bölümünden çekildi. Bu arada Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı Devleti'ne bıraktı.

Yunanistan'ın savaşa girmesi. E. Venizelos'un İtilaf yandaşı tutumuna karşın Bulgaristan'dan gelebilecek bir saldırıdan çekinen kralın ve ordunun tarafsızlıkta direnmesi, Yunanistan'ı uzun bir süre savaşın dışında tutmuştu. Bulgaristan'ın 1916 yazında Yunan Makedonyası'na girmesiyle bu çekişme kızıştı. Girit'e çekilip bağımsız bir hükümet kuran Venizelos, 27 Kasım'da Almanya ve Bulgaristan'a savaş açtı. İtilaf Devletleri 11 Haziran 1917'de kralı devirerek Atina hükümetinin direnişine son verdi. Selanik'ten gelen Venizelos'un hükümetin başına geçmesiyle Yunanistan resmen savaşa girdi (27 Haziran).

İtalya Cephesi. 1917 yazı sonunda İtalyan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında Avusturya hatlarının çözülmesi, Almanları bu cephede gözüpek bir saldırı düzenlemeye yöneltti. Ortak kuvvetlerin iki koldan başarıyla gerçekleştirdikleri saldırı, İtalyanların merkezini parçaladı. Büyük kayıplar veren İtalyanlar, kanatlarını kurtararak Piave Irmağı gerisindeki bir hatta çekildiler. İngiliz ve Fransız desteklerinin yetişmesiyle İtilaf kuvvetlerinin ilerleyişi durduruldu. Kasım ayında İtilaf Devletleri'nin Rapallo'da düzenlediği askeri konferansta, Versailles'da ortak bir Yüksek Savaş Konseyi'nin kurulması kararlaştırıldı.

Irak ve Filistin. 1916'nın ikinci yarısında destek almaya başlayan Irak'taki İngiliz birlikleri, kanatlardan sarkarak düzenli bir biçimde Bağdat üzerine yürüdü. Şubat 1917'de Kut'l-Amare cepheden bir saldırıyla düştü. Diyalı Irmağı kıyısında yeni bir savunma hattı kurma girişimi boşa çıkınca, Osmanlı komutanı Halil Paşa (Kut) 11 Mart'ta Bağdat'ı boşalttı. İngilizlerin Kafkasya ve İran'dan harekete geçen Rus kuvvetleriyle birleşip Musul'u alma girişimi sonuçsuz kaldıysa da, Osmanlı kuvvetleri daha geriye çekilmek zorunda kaldı.

İngilizlerin Ortus ve Nisan 1917'de Gazze'de Osmanlı Ordusuna iki kez yenilmelerinden sonra Haziran 1917'de Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanlığına atanan Allenby, Filistin Cephesi'nde geniş çaplı bir saldırı için hazırlıklara girişti. Buradaki Yıldırım Orduları Grubu (7 ve 8. Osmanlı Ordusu) komutanlığına atanan Falkenhayn ise Sina Yarımadasına yürümeyi tasarlıyordu. Allenby daha önce harekete geçerek, Osmanlı savunma hatlarını Gazze'de zorlamaya başladı. Osmanlı kuvvetlerinin bu kanatta toplanmasından yararlanarak, asıl hedefi olan savunma hattının merkezini yardı ve Filistin içlerine girdi. Osmanlı kuvvetleri bir bütün olarak geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizler 9 Kasım'da Kudüs'ü işgal ettiler.

Haziran-Aralık 1917'de Batı Cephesi. Haziran başlarında Ypres çıkıntısının güneyindeki bir sırtın alınmasıyla cesaretlenen İngiliz başkomutanı Haig, öteden beri savunduğu, Flandre'da saldırıya geçme tasarısını gündeme getirdi. Deniz kuvvetlerinin, Belçika kıyısındaki denizaltı üslerinin ele geçi-

rilmesi için yaptığı baskılar, harekâta kuşkuyla bakan savaş kabinesinin ikna edilmesini sağladı. Temmuz sonunda başlayan çarpışmalarda, yağış mevsimi nedeniyle bataklik hale gelen bölge İngiliz birliklerinin ilerleyişini engelledi. Sonbaharda yağışların durması üzerine yeni saldırılar yapıldıysa da pek az ilerleme sağlanabildi. Bu çarpışmalarda İngilizlerin kaybı 250 bin kişiyi buldu.

Fransız ordusunu yeniden düzenleyen Pétain ise sınırlı harekâtlar yürüterek 1916'da yitirilen toprakları ve stratejik önemi olan Chemin-des-Dames Sirtını aldı.

İngilizler kasımda Cambrai'nin güneybatısında 400 tankın açtığı yoldan girişimleri sırasında Alman savunma hattının içlerine sızmayı başardılar. Ama öne geçen piyade birlikleri arkadan destek göremeyince, ilerleme durdu. Almanların güneyden gerçekleştirdiği yarma harekâtı, İngiliz kuvvetlerini işgal ettiği toprakların büyük bölümünü terk etmek zorunda bıraktı. Bununla

Fransa üzerinde düşürülmüş bir Alman uçağı
U.S. Army Signal Corps

birlikte Cambrai Çarpışması ani saldırıların ve tankların siper engelini aşabileceğini göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası oldu.

Uzakdoğu. İtilaf Devletleri içinde yer alarak Asya'da yayılma politikası izlemeye başlayan Japonya'nın içişlerine karışmasından rahatsızlık duyan Çin, 1915'ten sonra destek için ABD'ye yanasmaya başladı. İçerdeki liberal Kuomintang muhalefeti için İtilaf Devletleri'nce yeğ tutulması korkusu ve Japonya'nın savaş sonrasında bölgede Almanya'nın yerini doldurmak için İngiltere ve Fransa'nın onayını alması, Çin yönetiminin kaygılarını artırdı. Çin yönetimi ABD'yi izleyerek Almanya'ya ve ayrıca Avusturya-Macaristan'a savaş açtı. Japonya'dan aldığı yardımlarla Kuomintang'ın Kanton'da (Guangzhou) kurduğu hükümetle savaşa tutuştu ve devrim sonrasında Rusya'ya bağlı Mançurya'daki karışıklıktan yararlanmaya çalıştı. Bu durum yalnızca Japonya'nın işini kolaylaştırdı. Üstelik Japonya, ABD ile yaptığı bir anlaşmayla, üstü kapalı bir biçimde Çin'deki özel çıkarlarının tanınmasını sağladı.

1917-18'de deniz harekâtları. ABD'nin savaşa girmesinden sonra Alman denizaltılarının saldırıları doruğuna çıktı. Ama İtilaf Devletleri'nin ticaret gemilerini korumak üzere konvoy sistemini benimsemesi denizaltıların etkisini önemli ölçüde kısıtladı. Bunu, denizaltılara karşı savaş tekniklerinin geliştirilmesi ve mayınlı alanların genişletilmesi

izledi. Manş Denizine ıssızdaki devriyelerin yerleştirilmesi denizaltıların geçişini güçleştirdi. Flandre kıyılarındaki denizaltı üsleri 1918'deki İngiliz baskınları sonucu önemli yaralar aldı ABD'li mayınçıların Kuzey Denizinde, İsveçya ile Norveç arasındaki 290 km'lik bir şeride çok sayıda mayın döşemesi, Almanların Atlas Okyanusuna bu son geçiş yolunu da kapadı.

Hava savaşı. Savaşın başlarında uçaklar daha çok keşif amacıyla kullanılıyordu. 1915'te ilk kez makineli tüfek taşıyan avcı uçakları ortaya çıktı. Batı cephesinde siper savaşına geçilmesiyle, düşman mevzilere ve hava üslerine karşı taktik bombalama yöntemi gelişti. Piyade yürüyüşlerinde izleyici uçak devriyeleri ilk kez 1916'da kullanıldı.

Stratejik bombardıman İngiliz uçaklarının 1914 sonbaharında Alman zeplin hangarları

na karşı giriştiği akınla başladı. Alman zeplinlerinin İngiltere'nin güney kentlerine yönelik baskınları 1915'ten Ekim 1916'ya değin yoğun biçimde sürdü. İngiliz uçakları da Fransa'nın doğusundan kalkarak Alman sanayi merkezlerine saldırılar düzenlemeye başladı.

İngiliz ve Fransızlar 1917'de uçak yapımında Almanya'yı geçerek yeni avcı uçakları ve uzun menzilli bombardıman uçakları ürettirtiler. Zeplinlerden umdukları sonucu alamayan Almanlar da ağır bombardıman uçağı yapımına yöneldiler. Almanların İngiltere'ye düzenledikleri başarılı hava akınları, İngilizlerin stratejik bombardımana daha çok önem vermesini sağladı. Bunun bir sonucu olarak dünyanın ilk bağımsız hava birliği olan Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) kuruldu.

Yeni barış girişimleri. Franz Josef'in ölümü üzerine Kasım 1916'da Avusturya-Macaristan tahtına oturan I. Karl, Rus Devrimi'nden sonra İtilaf Devletleri ile ayrı bir barış için gizli görüşmelere girdi. Ama İtalya'nın aşırı toprak talepleri, bu girişimi sonuçsuz bıraktı.

1917 yazında Almanya'da Reichstag'da (Parlamento) barış yolunun açılması için toprak ilhaklarından vazgeçilmesi konusu gündeme geldi ve büyük çoğunlukla bir barış önergesi (Friedensresolution) kabul edildi. Hükümetin geçirdiği bu karar, İtilaf Devletleri de pek dikkate almadı. Papa XV. Benedictus'un, işgal edilen yerle-

rin karşılıklı boşaltılması çağrısı havada kaldı. İngiltere'de ortaya atılan, savaş öncesindeki durum temelinde görüşmelere oturma düşüncesi hükümetce benimsenmedi.

ABD başkanı Wilson 1918'de savaş hedeflerine ilişkin olarak On Dört Nokta, Dört İlke, Dört Amaç ve Beş Madde bildirimlerini yayımladı. Bunların en önemlisi, savaş sonrasındaki birçok düzenlemeye temel oluşturulan ve çeşitli yönlerle çekilmek istenen On Dört Nokta'ydı. Bu arada Dört Amaç bildirisinin dünya barışını bozabilecek devletleri zararsız hale getirmeye ilişkin maddesi Almanya'yı hedef alan temel bir ilkeye dönüştü.

SON SALTIRILAR VE İTİLAFLI DEVLETLERİNİN ZAFERİ. Mart-Eylül 1918'de Batı Cephesi. Bu dönemde Doğu Cephesi'nden aktarılan birliklerle sürekli güçlenen Almanlar ABD kuvvetleri gelene değin durdurma konusu, İtilaf Devletleri'nin başlıca sorunu haline geldi. Ama hiçbir devlet öteki cephe-lerden, kendi konumunu sarsacak bir kuvvet çekilmesine yanaşmadı. Bu arada İngilizler ve Fransızlar arasında da savunma hattını paylaşma konusunda anlaşmazlıklar baş gösterdi. Yüksek Savaş Konseyi askeri kanadının ortak bir komiteye dönüştürülmesine karşın, başkomutanlar kendi düzenlemelerini temel almayı sürdürdüler.

Elde ettiği geçici üstünlüğü kesin sonuca varacak biçimde kullanmak isteyen Alman genelkurmayı, İtilaf cephesinin en zayıf kesimine yüklenmeye dayanan bir plan benimsedi. Buna göre iki ordu Arras ve Saint-Quentin arasındaki savunma mevzilerini yararak İngiliz kuvvetlerini Manş Denizine sürmeye çalışırken, bir ordu da güneyden gelebilecek bir saldırıya karşı sol kanadı koruyacaktı. Bu ana harekât cephenin öteki kesimlerindeki üç ayrı saldırıyla desteklenecekti.

21 Mart'ta başlayan saldırıya yarma harekâtı gerçekleştirildiyse de, kuzey yönündeki ilerleyiş durduruldu. Almanlar planlarını değiştirip Amiens'i zorlamaya başladılar. Ama yedek kuvvetlerin yetişmesiyle toparlanan İtilaf kuvvetleri, savunma hattında tutunmayı başardı. Batı Cephesi'nin öteki kesimlerinde tasarlanan saldırılar da, başlangıçtaki ilerlemelere karşın çok geçmeden hızını yitirdi. Mayıs sonunda Marne'a ulaşan Alman birliklerinin aradaki Fransız savunma mevzilerini kısıp alıma çabaları, karşı saldırılar yüzünden sonuçsuz kaldı. Almanlar düzensiz bir gelişme gösteren saldırılar yüzünden dağılan kuvvetlerini toparlamak için çarpışmalara bir ay kadar ara vermek zorunda kaldılar. Bu arada ABD birliklerinin gönderilmesi hızlandığından, kuvvet dengesi de değişmeye başladı. Temmuz ortalarında Champagne'da başlayan yeni Alman saldırısı, Fransızların hafif tankların desteğinde birkaç yönden karşı saldırılarıyla, hızla çözülen bir geri çekilmeye dönüştü.

İnisiyatif ele geçiren İtilaf kuvvetleri Somme Irmağının kuzey ve güneyinde sipersiz kalmış Alman kuvvetlerini kolayca alt ederek, 1916'daki cephe hattına ulaştı. Bu arada Fransızlar da güneyde birçok yeri geri alarak Almanları sürmeye başladılar. İngilizlerin, cephenin Arras-Albert kesimindeki kısıp harekâtı, Almanları marttaki hatların da gerisine attı. İlk kez bağımsız bir harekâta girişen ABD birlikleri de Verdun ve Nancy arasındaki Alman işgal bölgesini temizledi.

1918'deki bu çarpışmalar sırasında İtilaf Devletleri askeri harekâtı eşgüdüm altına alma kararını vererek ortak bir komutanlık

oluşturdu. Çarpışmaların bir başka önemli sonucu da Alman ordusu içinde görüşme yoluyla barış eğiliminin güçlenmesi oldu.

Yeni devletlerin doğuşu. Savaş ve onu izleyen Ekim Devrimi, çeşitli devletler arasında bölünmüş Avrupa uluslarının bağımsızlık mücadelesi için elverişli koşullar yarattı. 1917'den sonra İtilaf Devletleri'nin desteğiyle bağımsız bir Çekoslovakya kurma düşüncesi gelişti. Güney Slav halkları arasındaki dayanışma Sırp, Hırvat ve Slovenleri kapsayacak yeni bir devlete öngören Korfu Bildirgesi'ni doğurdu. Savaşın başlarında iki tarafa da güven duymadıklarından kararsız kalan Polonyalılar, Bolşevik Devrimi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin desteğinde birleşmiş bir devlet kurma düşüncesine yöneldiler.

Doğu Avrupa ve Rus sınır bölgeleri. Brest-Litovsk Antlaşması'yla Doğu Avrupa'da hareket serbestliği kazanan Almanya, Litvanya, Letonya ve Estonya'da kukla devletler oluşturdu ve Finlandiya ile Ukrayna'ya gönderdiği birliklerle kendine bağlı yönetimleri başa geçirdi. Aralık 1917'de teslim olan Romanya'nın Dobruca bölgesinin güneyi Bulgaristan'a verilirken, kuzeyi de İttifak Devletleri'nin ortak yönetimi altına alındı. Almanya, Transkafkasya'ya da elini uzatarak yeni kurulan Gürcistan ile dostluk antlaşması imzaladı.

Köln kentinin İtilaf kuvvetlerince işgal, 1918, Almanya

ABC Ajansı

İtilaf Devletleri Doğu'da yeni bir cephe açmak ve Bolşevik Devrimi'ni etkisiz hale getirmek için Murmansk ve Vladivostok'a çıkarma yaparak "Beyaz" ordularının ayaklanmalarını desteklediler.

1918'de Balkan Cephesi. Bu cephede yaz başlarında saldırı konumuna geçen İtilaf Devletleri, daha önce hazırlanan bir plan doğrultusunda, eylülde Bulgaristan'da bir yarma harekâtına giriştiler. Bu birlikler hızla yayılarak Bulgaristan'ın bölgeye kuvvet aktarmasını önlediler. İki gün sonra Vardar'ın batısındaki Bulgar Cephesi çöktü. İtalyan birlikleri batıdan, İngiliz birlikleri de doğudan ilerlerken, Fransızların desteğindeki Sırp kuvvetleri Vardar Vadisine yüklendi. Ulaşım sistemlerinin kilit noktası olan Üsküp'ü de yitiren Bulgarlar, Selanik Ateşkes Antlaşması'nı (29 Eylül) imzaladılar.

1918'de Osmanlı cepheleeri. 1918 yazında Filistin'deki Osmanlı-İngiliz Cephesi, Ürdün'den Akdeniz kıyısındaki Yafa'ya kadar uzanıyordu. İyice küçülmüş olan üç Osmanlı ordusunun ikisi cephenin batısında, biri de doğusunda bulunuyordu. Osmanlı ordularına komuta eden Liman von Sanders doğuda bir saldırı beklediğinden bu kesime

ağırlık vermeye başladı. Böylece Allenby 19 Eylül'de cephenin batısında 1'e 10 üstün kuvvetlerle Osmanlı savunma mevzilerini söktü. Açılan yolda hızla ilerleyen süvari birlikleri kıyı şeridinden hızla geçtikten sonra, iç kesime yönelerek kuzeydeki çekilme hatlarını kestiler. Doğuda da geriye çekilmeye başlayan Osmanlı birlikleri Hicaz Demiryolu'na bağlı hatları tutan Arapların baskınlarıyla karşılaştılar. İngiliz birlikleri hızla harekete geçerek 1 Ekim'de Şam'a, 25 Ekim'de Halep'e girdi. Otuz sekiz günde 560 km ilerleyen İngilizler, 5 bin kayıp vererek 75 bin tutsak aldılar.

Irak'ta 1918 başlarında Kifri harekâtıyla önu açılan bir İngiliz birliği, İran'dan geçerek Bakü savunmasına katıldı. Dicle yönünde kuzeye ilerleyen İngiliz ana kuvvetleri Musul'a girmek üzereyken, Osmanlılar teslim oldu. 30 Ekim'de imzalanan Mondros Mütarekesi İtilaf Devletleri'ne Boğazlar'a girme, gerekli gördükleri stratejik yerleri işgal etme, Osmanlı liman ve demiryollarını kullanma olanağını verdi. Ayrıca, Osmanlı Devleti askerlerinin hepsini terhis edecek, Arabistan, Suriye ve Irak'taki birlikler de İtilaf kuvvetlerine teslim olacaktı.

İtalya Cephesi. 1917 sonlarında durgunlaşan Piave Irmağı Cephesi'nde, Avusturya kuvvetlerinin Lombardiya ve Venedik'e girmek için Haziran 1918'de başlattığı saldı-

rılar ağır kayıplarla noktalandı. Kesin başarı şansı elde edene değin savunmada kalmayı yeğ tutan İtalyan başkomutanı Diaz, Almanya'nın ateşkes istediği ekim ayında, Avusturya orduları arasındaki ikmal hatlarını kesmek üzere ırmağı geçti. İtalyanların, tuttukları köprübaşından ilerlemeye hazırlandıkları bir sırada, ayaklanmalarla sarsılmaya başlayan Avusturya kuvvetleri geri çekildi. Vittorio Veneto'yu işgal eden İtalyanlar, Tagliamento üzerine yürümeye başladılar.

Avusturya-Macaristan'ın çöküşü. Bolşevik Devrimi ve Wilson'ın barış bildirimleri, öteden beri Habsburg monarşisinden hoşnutsuz olan uluslar arasındaki bağımsızlık eğilimini güçlendirdi. Avusturya hükümetinin Eylül 1918'de genel barış için tarafsız topraklarda bir konferans toplanması çağrısı ve bunu izleyen ateşkes isteği İtilaf Devletleri'nce geri çevrildi. Bu arada, ekim ortalarında imparatorluk içindeki uluslara özerklik verilmesi, yalnızca parçalanma sürecinin hızlanması sonucunu doğurdu. Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'da yeni oluşturulan ulusal meclis ve komiteler bağımsızlık yönünde kararlar aldılar. Güney Slavlar ortak bir devlet oluşturma yönünde adımlar

attılar. Avusturya'nın ısrarlı başvuruları sonunda 3 Kasım'da Padova Ateşkes Antlaşması imzalandı. Avusturya işgal ettiği bütün topraklardan çekilmenin dışında, iç ulaşım hatlarını ve savaş gemilerini İtîlaf kuvvetlerinin emrine verdi.

Batı Cephesi'nde son saldırı. İtîlaf kuvvetleri Eylül 1918'de Alman ikmal ve savunma hatlarını kesecek bir çevirme hareketi için dört koldan saldırıya geçti. Argonne Ormanı ve Meuse'un batı yakasında ilerleyen ABD birlikleri, asıl hedefleri olan Mézières'e giden yolun daha yarısına varamadan durakladılar. Fransızların Champagne'nin doğusunda başlayan saldırısı Aisne'de kesildi. Hindenburg Hattı'nı yarmayı başaran İngiliz kuvvetleri ise Almanları izlemede gecikti. Gene de bu olay Alman genelkurmayını sarsıcı bir etki yarattı. Gent'e yönelen Belçika birlikleri Ypres çevresindeki bütün tepeleri ele geçirdiler.

Almanya ile savaşın sona ermesi. Bulgaristan'ın ateşkes imzalamasından ve İngilizlerin Batı Cephesi'nde ilerleyişinden sonra Alman şansölyesi Hertling istifa etti. He-

Il. Wilhelm ülkeden kaçarak tarafsız Hollanda'ya sığındı.

Ateşkes görüşmelerinde İtîlaf temsilcileri, Almanya'nın savaş öncesi sınırlarına çekilmesini, Ren'in sağ yakasını boşaltmasını, Brest-Litovsk ve Bükreş antlaşmalarını iptal etmesini ve İtîlaf kuvvetlerine büyük miktarda savaş gereci, vagon ve lokomotif vermesini istedi. Ayrıca deniz ablukasının sürmesi koşulunu öne sürdü. Alman temsilcilerinin Bolşevik tehlikesini öne sürerek deniz ablukası ve askeri gereç teslimi koşullarını yumuşatma çabaları, Almanya'da devrimin hızla ilerlemesinin yanı sıra Batı Cephesi'nin güneyinde, Fransız-ABD kuvvetlerinin Metz üzerinden Lorraine'e girecek son Alman dayanağı Anvers-Meuse Hattı'nı kuşatmaya hazırlanmasıyla bütünüyle kırıldı. 11 Kasım'da ateşkes antlaşması imzalandı.

Savaşın maliyeti. Savaşta toplam 42 milyon kişiyi seferber eden İtîlaf Devletleri 3 milyonu Fransız ve Rus askeri olmak üzere, 5 milyon kayıp verdi. İttifak Devletleri ise 23 milyon kişiyi seferber ederek, 4 milyon

sist) anlayıştır. Tarihselelik Batı'daki biçimle Türkiye'de de etkili olmuş. 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca çeşitli Avrupa üsluplarının tarihselci yorumları olarak nitelenebilecek pek çok Osmanlı yapısı gerçekleştirilmiştir. Tarihseleliğin Türkiye'deki evriminin bu ilk aşamasında, hem anlayışın

Kemalettin Bey'in tasarladığı Harikzedegan Apartmanları, bugün Ramada Oteli, İstanbul ABC Ajansı

kendisi, hem de o anlayışın ürünleri üzerinde gözlenen biçim öğeleri doğrudan doğruya Batılı kaynaklara bağımlı olmuştur. İkinci aşamadaysa, aynı anlayış, Türk mimarlığının geçmişinden alınan biçimlerle uygulanmıştır. Ulusal geçmişe yönelen tutumu açısından ikinci dönem ilkinde bir tepki olarak belirmiştir. Böyle bir karşı çıkışın belirişi Türk milliyetçilik hareketinin siyasal planda ağırlık kazanmasıyla bağlantılıdır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın temsil ettiği Türkçülük, mimarlık alanındaki yansımaları I. Ulusal Mimarlık akımında bulmuş, Batı'nın ekonomik ve siyasal baskısından kurtulmayı öngören dönemin geçerli ideolojisi, kültürel açıdan en başarılı ürünlerini edebiyat ve mimarlıkta vermiştir. Daha sonraki erken Cumhuriyet yönetimi de mimarlıktaki bu ulusalcı yönelimi desteklemiştir. Ulusal bir devlet yaratma sorunuyla karşı karşıya kalan ülke, 1930'ların başına değin ulusalcı-tarihselci bir mimarlığa gereksinme duymayı sürdürmüştür. Ama 1920-30 arasında ulusal devletin temel ku-

İtîlaf kuvvetleri ile Almanya arasında ateşkesin imzalandığı vagon UPI

men barış yapılmasını isteyen Alman genelkurmayı uluslararası saygınlığı olan Prens Max von Baden'in şansölyeliğe getirilmesini sağladı. Ardından 3 Ekim'de, ABD ile gizli ateşkes görüşmeleri başladı. Bir dizi yazışmadan sonra Almanya ateşkes için gerekli koşulları tek yanlı olarak hazırlamayı, görüşmelerde Wilson ilkelerini temel almayı ve İtîlaf Devletleri'nin topraklarındaki bütün birliklerini çekmeyi kabul etti.

Bunun üzerine Wilson öteki İtîlaf Devletleri'ni ateşkes için ikna etmeye yöneldi. İngiltere ve Fransa, denizlerde serbestlik ilkesini kabul etmeme ve sivil halka verilen zararlar için tazminat isteme çekinceleriyle, öneriyi olumlu karşıladılar. Bunun üzerine iki tarafın temsilcileri ateşkes koşullarını görüşmek üzere 8 Kasım'da Compiègne Ormanındaki Rethondes'de buluştular.

Bu arada, 29 Ekim'de savaşa gitmeyi reddeden Alman Açık Deniz Donanması erlerinin başlattığı ayaklanma, sanayi merkezlerine sığıyarak bir devrim hareketine dönüşmüş bulunuyordu. İşçi ve asker sovyetlerinin 7-8 Kasım gecesi demokratik ve sosyalist Bayyera Cumhuriyeti'ni ilan etmesi üzerine, devrimin başına geçmek isteyen sosyal demokratlar hükümetten desteklerini çektiler. Max von Baden kendi başına, II. Wilhelm'in tahttan çekildiğini bildirdi ve şansölyeliği Friedrich Ebert'e bırakarak geçici bir hükümet kurulmasını sağladı. Almanya'da cumhuriyet ilan edildi (9 Kasım) ve

kayıp verdi. (Bu kaybın 3 milyonunu Almanya ve Avusturya, 1 milyonunu Osmanlı askerleri oluşturuyordu.) Borçlarla birlikte doğrudan savaş harcamaları İtîlaf cephesinde 145,4 milyar ABD Doları'nı, İttifak cephesinde de 63 milyar ABD Doları'nı buldu. Çarpışmalarda yaralananların sayısı toplam 21 milyona ulaştı. Savaşın ülkelerdeki taşınır ve taşınmaz mallara verilen zarar 30 milyar, gemi ve yük kaybı 6,8 milyon, üretim kaybı 45 milyon, tarafsız ülkelerdeki zararlar ise 1,8 milyon ABD Doları'na ulaştı. Savaş sonrasında 1 milyar ABD Doları acil yardım gerekti.

I. Enternasyonal, İngilizce resmi adı INTERNATIONAL WORKING MEN'S ASSOCIATION (Uluslararası Emekçiler Birliği), 19. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli işçi örgütlerinin oluşturduğu uluslararası federasyon. Ayrıca bak. Enternasyonal.

I. Ulusal Mimarlık, yaklaşık 1908-30 arasında Türkiye'de yaygın olan mimarlık akımı. Temel amacı, Türkiye'de Batılı etkilerden bağımsız bir mimarlık dilinin geliştirilmesi olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışan mimarlar, yaşatmak istedikleri üslubun öğelerini Türkiye'nin geçmişinde aramışlar, dolayısıyla da eklektisist bir mimarlık geliştirmişlerdir.

I. Ulusal Mimarlık akımının kökenlerinden ilki, Batıda daha 18. yüzyıl sonlarından başlayarak yaygınlaşan tarihselci (histori-

Vedat Tek'in tasarladığı Büyük Postane binası, İstanbul Ahmet Baykan

rumları oluşturulduktan sonra Batılılaşma(*) ve çağdaşlaşma eğilimleri ağırlıklı bir biçimde gündeme gelince, I. Ulusal Mimarlık akımı da işlevini ve gördüğü desteği yitirerek ortadan kalkmıştır.

I. Ulusal Mimarlık genelde bir "resmî" üslup sayılır. Hemen hemen bütün önemli örnekleri kamusal niteliktedir. Hatta, Ankara'nın başkent oluşunun ilk yıllarında

gerçekleştirilen Yenişehir konut yerleşmesi bile, devlet kurumları tarafından finanse edilmiştir.

1. Ulusal Mimarlık akımının üslup özelliklerinin başında, yapıların ancak dış mekân değerleri açısından "ulusal" oldukları gerçeği bulunmaktadır. Bunun dışında dönemin örnekleri gerek plan düzenleri, gerek yapıım teknikleri açısından Batılı kaynaklara bağımlı olmayı sürdürmüşlerdir. Örneğin iş hanı, istasyon, okul gibi pek çok ürün, birer yapı tipi olarak Batı'dan öğrenildiği için, ulusal öğeler bunların yalnızca cephe düzenleri üzerinde görülür. Simetri, cephelerin bu dönemde vazgeçilmez bir özelliği olmuş, sivri kemerler, kubbeler, sütun ve sütunçeler, taşkın saçaklar ve yer yer çini kaplama kullanılmıştır. Kesme taş, öğlenen malzeme olmakla birlikte, pahalılığından ötürü kullanımı kısıtlı kalmış, yerini taş taklidi siva almıştır. Çatı örtüsü olarak kurşunun kullanılması da, gene aynı nedenlerle ancak birkaç yapıda görülebilmektedir; Marsilya kiremidi en yaygın örtü malzemesidir. Genel olarak, 1. Ulusal Mimarlık akımının biçim dilinin kökenleri Osmanlı mimarlığının klasik döneminde bulunabilir.

1. Ulusal Mimarlık akımının en önemli iki mimarı Kemaleddin Bey(*) ve Vedat Tek'tir(*). Bunların arasında bir ölçüde de olsa bir üslup farklılığından söz edilebilir. Birincisinin tasarımlarında geçmişin öğelerine daha bağlı bir yaklaşım görülürken, ikincisi belirli bir yorum özgürlüğü içinde çalışmıştır. Kemaleddin Bey'in ürünleri arasında Bostancı, Bebek, Beyoğlu Kamer Hatun, Yeşilköy camileri, İstanbul'da I, II, III. ve IV. Vakıf hanları, Laleli'de Harikzedegân Apartmanları, Edirne Garı gibi yapılar bulunur. Vedat Tek ise, Sultanahmet'te Tapu ve Kadastro Müdürlüğü, Sirkeci'de Büyük Postane, Haydarpaşa ve Moda vapur iskeleleri, II. Büyük Millet Meclisi ve Kastamonu Hükümet Konağı gibi yapıları tasarlamıştır. Dönemin öteki mimarları arasında Arif Hikmet (Koyunoğlu)(*) Cumhuriyet döneminin başlarında Ankara'daki bazı önemli kamu yapılarını tasarlamış olması bakımından seçkinleşir. Örneğin Türk-ocağı (bugün Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi) ile Etnografya Müzesi onun yapıtlarıdır.

Bu mimarların dışında, akımın çizgisini izleyen çok sayıda başka mimar da vardır. Bunların arasında G. Mongeri, A. Hancıyan, N. Sisa, Peçilas, Yorgiadis, Ahmet Burhanettin, Falih Ulkü, A. Kemal Muzaffer, Galip ve Alı Talat gibi yabancı ve yerli mimarlar sayılabilir.

Birinci Zaman bak. Paleozoyik Zaman

birincil kurgular, minimal sanat kapsamı içinde yer alan heykelsiz ürünler. *Ayrıca bak.* minimal sanat.

birincil mineral, koryayaçlarda ilk katılaşma (kristalleşme) sırasında oluşan mineral. Birincil mineraller, kayaca sınıflandırma adını veren temel mineraller ile kayacın içinde daha düşük oranlarda bulunan eklektik mineralleri içerir. İkincil mineraller ise, daha sonraki evrelerde, ufalanma ve hidrotermal değişimler gibi süreçler sonucunda oluşur. Birincil mineraller, magmanın katılaşmasına yol açan kimyasal ve fiziksel koşulların etkisiyle bir dizi halinde ya da birbirini izleyen gruplar dizisi halinde oluşur. Kristalleşme sürecinin çeşitli evrelerinde ortaya çıkan eklektik minerallerin temel mineraller arasında bulunması, bunların

sürecin başlarında oluştuğuna işaret etmektedir.

Biringuccio, Vannoccio (d. 20 Ekim 1480, Siena, Siena Cumhuriyeti - ö. y. 1539), İtalyan metal ustası ve silah yapımcısı. Metalurji konusundaki ilk kapsamlı ve yetkin çalışma sayılan *De la pirotechnia* (1540; Piroteknik Üzerine) adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Biringuccio gençliğinde, Siena'da yönetimi elinde tutan Pandolfo Petrucci'nin koruması altındaydı. Petrucci onu teknik öğrenim görmek üzere Almanya'ya gönderdi. 1513'te ülkesine döndü. Siena, Parma, Ferrara ve Venedik'te silah uzmanı ve maden ustası olarak çeşitli görevlerde bulundu. 1530'da Siena'ya yerleşti ve sekiz yıl sonra Papa III. Paulus onu papalık tophanesinin yöneticiliğine getirdi.

Döneminin karmaşık ve belirsiz simya yayınlarıyla açıkça çelişen *De la pirotechnia*, madencilik, metal ergitmeciliği ve işlemeciliği konularında kolay anlaşılır pratik bilgiler içerir ve o dönemde kullanılmakta olan aygıtlarla işlemleri gösteren oymabaskılarla doludur. Temel bir başvuru kitabı niteliğindeki yapıt, 15 ve 16. yüzyıllarda kullanılan teknolojiyi sergileyen en değerli bilgi kaynağıdır.

Birka, İsveç'in güneydoğu kesiminde bir ortaçağ kenti. Mälaren Gölündeki Björkö Adasında yer alan Birka, İsveç'in ilk önemli kentsel merkezi olarak Batı ve Doğu Avrupa arasında canlı bir uluslararası ticaret merkezi rolü oynamıştır.

9. yüzyılda kurulan Birka, Rusya üzerindeki Bizans İmparatorluğu'na bağlanan ırmak ve taşımacılık yolunun Baltık bağlantısını oluştuyordu. Kentteki ticaretin önemli bir bölümü, Batı Avrupa ürünlerine ek olarak Rus, Bizans ve Arap mallarına ilişkindi. Birka 975'ten sonra önemini yitirdi ve ortadan kalktı. Bunun nedeni, Baltık Denizi adalarından Gotland'ın Rusya ve Bizans ile ticaret açısından daha stratejik bir konumda olması ve belki de Björkö kıyılarındaki suların alçalmasıydı. Birka'nın işlevlerini Gotland ve Mälaren kıyısında yeni bir kent olan Sigtuna üstlendi.

Birkarlar, Fince BIRKKALAISET, 300 yıl boyunca Botni Körfezinin doğu kıyılarında Norveç'in kuzey kesiminin iç bölgelerine kadar uzanan ormanlık bölgeyi keşfeden, yerleşime açan ve kolonileştiren İsveçli ve Finlandiyalı tüccar ve avcılardan oluşan topluluk. 1277'de İsveç kralı Birkarlara bu kırsal alandan yararlanma, kürk ve balık avlama ve Laponlardan vergi toplama yetkilerini verdi. Bunun karşılığında Birkarlar devlet hazinesine bir vergi ödüyordu. Sınırdaki yaşayan bu insanların, putperest kabilelere boyun eğdirme, ırmak ve taşımacılık yollarını geliştirme gibi işleri paylaştıkları Norveçli ve Rus topluluklar da (özellikle Novgorodlu Vataglar) vardı. Bunlar, İskandinavya'nın ve Kuzeydoğu Avrupa'nın gelişmiş merkezlerine önemli gelir kaynakları ve ticaret olanakları sağladılar. 1552'de İsveç kralı I. Gustaf (Vasa) (hd 1523-60) Birkarların vergi toplama hakkını iptal ederek bu bölgeleri doğrudan krallık yönetimine aldı. Böylece bu sınır topluluğu tarih sahnesinden silindi.

Birkbeck, George (d. 10 Ocak 1776, Settle, Yorkshire - ö. 1 Aralık 1841, Londra, İngiltere), işçiler için özel kurslar açılmasına öncülük eden hekim. Birkbeck College'in ilk rektörüdür.

1799'da Glasgow'daki bir okulda doğa felsefesi profesörlüğüne getirildi. El sanatçılarına küçük bir ücret karşılığında fen

dersleri verilen bir kurs başlattı. 1823'te Londra Teknisyen Enstitüsü'nün kuruluşuna katkıda bulundu ve ilk rektörü oldu. 1907'de enstitünün adı Birkbeck College

Birkbeck, S. Lane'in yağlıboya çalışmasından yapılmış taşbaskı
BBC Hulton Picture Library

olarak değiştirildi; 1920'de Londra Üniversitesi'ne bağlı, akşamları ya da yarım gün ders verilen bir okul durumuna geldi. Londra'daki enstitünün başarısı İngiltere'nin her yerinde benzeri mesleki eğitim okullarının kurulmasına yol açtı. Bunlardan bazıları sonradan teknik yüksekokullara dönüştü.

Birkenau bak. Auschwitz

Birkenhead, İngiltere'de, Merseyside metropoliten iline (1974'e değin Cheshire'a) bağlı ilçe ve liman. Birkenhead, Wirral Yarımadası üzerinde, Liverpool'un karşısında ve Mersey Irmağı ağzında yer alır. Yerleşim merkezi, 1810'a değin 106 nüfuslu bir köydü. Burasının daha sonraki hızlı gelişimi, sac gemi yapımcılarının öncülerinden William Laird'in, Wallasey Göletinde kazan ve gemi yapım tesisleri kurmasıyla başladı. Laird, ayrıca kentin merkezini de ızgara plan üzerine kurdu.

1828'de, Wallasey Göletini yapay limana dönüştürme önerileri ortaya atıldı. İlk doklar beş yıldan az bir süre içinde yapılarak 1847'de işletmeye açıldı. Yaklaşık 16 km'lik rıhtım tesisleriyle birlikte bu doklar, 1857'den beri Mersey Dokları ve Liman İdaresi'nin denetimi altındadır. Mersey üzerindeki ticaretten pay almanın yanında Birkenhead'de, Orta İngiltere'de üretilen malların ihracatı, İrlanda'dan sığır ithalatı ve tropik ülkelerle ticaret de gelişmiştir. Dok sisteminin yöreye çektiği ve dev boyutlara ulaşmış olan un sanayisi, Birkenhead'i bu alanda Avrupa'nın en büyük merkezi durumuna getirmiştir. İrmak kıyısında büyük çapta canlı sığır ve et ticareti yapılır. Birkenhead'de gemi yapımı ve onarım işleri günümüzde de sürmekte, ayrıca ağır ve hafif sanayi yanında gıda maddeleri ve giyim eşyası üretimi de yapılmaktadır.

1330'dan beri Mersey üzerinden Liverpool bağlantısını sağlayan feribot seferleri vardır. Irmağın altından geçen demiryolu tüneli 1886'da tamamlanmış, karayolu üzerindeki Mersey Tüneli de 1934'te açılmıştır. 1877'de tüzel kimlik kazanan Birkenhead'deki park 1847'de yapılmıştır. Nüfus (1981) 99.529.

Birkenhead (I. Kontu), Frederick Edwin Smith, CHARLTON LI VIKONT FURNEAUX, lakabı (1919'a değin) F E SMITH (d. 12 Temmuz 1872, Birkenhead, Cheshire - ö. 30 Eylül 1930, Londra, İngiltere), İngiliz devlet adamı, hukukçu ve tanınmış hatip. Lordlar Kamarası başkanı (*lord chancellor*) olarak görev yaptığı 1919-22 arasında önemli hukuk reformlarının gerçekleştirilmesinde etkili olmuş ve 1921'de imzalanan İngiltere-İrlanda Antlaşması görüşmelerine katılmıştır.

1895'te Oxford'daki Wadham College'i bitiren Smith, 1899'da baroya katılarak Liverpool'da avukatlığa başlayınca ya da Oxford'da hukuk dersleri verdi. 1906'da Liverpool'dan Avam Kamarası'na seçildi. 12 Mart'ta burada yaptığı ilk konuşmadaki parlak ve saldırgan üslubuyla dikkatleri üzerine topladı ve kısa süre sonra Muhafazakâr Parti liderleri arasına katıldı. Liverpool'daki birçok İrlandalı Protestan seçmen ile yakın ilişkiler kurdu ve Ulster'de (Kuzey İrlanda) Protestanların çoğunlukta olduğu illerin İrlanda özerklik bölgesi dışında bırakılmasını savundu.

I. Dünya Savaşı sırasında H. H. Asquith'in koalisyon hükümeti kurmasından sonra 2 Haziran 1915'te başsavcı yardımcısı (*solicitor general*), daha sonra da (3 Kasım 1915) dostu Ulsterli lider Sir Edward Carson'ın yerine başsavcı (*attorney general*) oldu. Bu görev sırasında, İrlandalı devrimcilere Almanya'dan yardım sağlamaya çalışan İrlandalı milliyetçi Sir Roger Casement'in mahkûm ve idam (3 Ağustos 1916) edilmesine yol açtı. 1917'de ABD ve Kanada'yı ziyaret ederek Müttefikler lehinde bir ortam yaratmaya çalıştı.

1918 seçimlerinden sonra, savaş döneminin ikinci koalisyon hükümetini kuran David Lloyd George, Smith'e Lordlar Kamarası başkanlığı görevini önerdi. 4 Şubat 1919'da Smith, Birkenhead baronu unvanıyla bu göreve başladı. En önemli başarıları, Mülkiyet Yasası (1922) ile bunun devamı niteliğinde olan gayrimenkul mülkiyeti tüzüklerinin (1925) kabulü oldu. Bu düzenlemeler, karmaşık ve büyük ölçüde ortaçağ'dan kalma toprak hukuku sisteminin yerini aldı. Görevden ayrıldığı 24 Ekim 1922'den sonra yasalara ve hukuk sistemini yenileştiren İki Mahkemeleri Yasası (1924) ile Temyiz Mahkemesi Yasası (1925) da onun çabalarının sonucudur.

Lordlar Kamarası başkanı olduğu dönemde Birkenhead, Ulster dışında kalan İrlanda'ya bağımsızlık veren ve 6 Aralık 1921'de imzalanan antlaşma için yapılan çalışmalarda görev aldı. İrlandalı milliyetçi liderler Arthur Griffith ve Michael Collins'in dostluğunu kazandı. Ama Muhafazakâr Parti'deki bazı eski arkadaşlarını ve özellikle Sir Edward Carson'ı kızdırdı. Bununla birlikte, 1924'te Muhafazakârlarla barıştı ve emekli olduğu 1928'e değin Stanley Baldwin'ın ikinci kabinesinde Hindistan'dan sorumlu bakan olarak görev yaptı.

Birkenhead 1921'de Birkenhead vikontu, 1922'de de Birkenhead kontu ve Vikont Furneaux unvanlarını aldı. Yaşamını anlatan *Life* (1933-35; 2. bas. 1959; 1. cilt, Yaşam) adlı iki ciltlik yapıt tek oğlu Frederick Winston Furneaux Smith tarafından kaleme alındı.

Birkenia, Avrupa'da, Silüriyen Dönemin (y. 430-395 milyon yıl önce) sonları ile Devoniyen Dönemin (y. 395-345 milyon yıl önce) başlarında çökelmiş kayalarda fosillerine rastlanan, soyu tükenmiş, balığa ben-

Birkenia
British Museum (Natural History). Invlor

zer ilkel omurgalı cinsi. Çenesiz omurgalıların ilkel bir örneği olan ve uzunluğu ancak

10 cm'yi bulan *Birkenia*, hızlı yüzmeye uyarlanmış gövde yapısıyla çok iyi yüzebiliyordu ve emici ağzı karın bolumünde değil, gövdenin bitiminde yer alıyordu. Bazı yakın türlerin kafasında birbirine kaynaşmış kemiklerden oluşan bir zırh bulunmasına karşın *Birkenia*'nin kafası küçük pullarla örtülüydü.

Birkhoff, George David (d. 21 Mart 1884, Overisel, Michigan - ö. 12 Kasım 1944, Cambridge, Massachusetts, ABD), 20. yüzyıl başlarının önde gelen ABD'li matematikçisi. Gazların kinetik kuramına (bazı

Birkhoff
Harvard University Archives

istisnaları vardır) ilişkin Maxwell-Boltzmann ergodik varsayımını, Lebesgue ölçüm kuramını kullanarak güçlü bir ilke durumuna getiren ergodik teoremini ortaya koymuştur.

Birkhoff, 1907-09 arasında Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'nde, 1909-12 arasında Princeton Üniversitesi'nde ve 1912-44 arasında Harvard Üniversitesi'nde dersler verdi. Olağanüstü etkileyici bir eğitimci ve araştırma yöneticisiydi. 20. yüzyıl ortalarında ABD'nin en üretken matematikçilerinin çoğu ya doktora tezlerini onun yönetiminde yazmış ya da doktora sonrası araştırmalarını onunla yapmışlardır. Birkhoff, temel olarak matematiksel analiz ve analizin dinamiğe uygulanışı konularında araştırmalar yaptı. Tezi ve sonraki çalışmalarının çoğu adi diferansiyel denklemlerle ve fonksiyonların bu denklemlere ilişkin açılımlarıyla ilgiliydi. Matris yöntemleri kullanarak, fark denklemleri kuramına da temel katkılarda bulundu.

1913'te, Henri Poincaré'nin topoloji (yüzeylerin ve uzayların incelenmesi) dalındaki bir geometrik teoremini kanıtlayarak üstün bir başarı elde etti. Ergodik teoremine ilişkin olarak John von Neumann'ın "zayıf" formülasyonundan kısa bir süre önce yayımlanan, Birkhoff formülasyonu (kuvvetli biçim), modern analizde önemli uygulamalı alanları buldu ve zayıf biçimden daha fazla uygulanma olanağı kazandı. Albert Einstein'ın ardından Birkhoff da kendi kütleçekimi kuramını geliştirdi. Estetiğin matematiksel bir kuramını oluşturarak, sanata, müziğe ve şiire uyguladı. Ona uluslararası ün sağlayan bütün bu yaratıcı çalışmalar, başka bilimsel buluşlara yol açtı.

Birkhoff, Amerikan Matematik Derneği başkanlığı (1924-26), Harvard Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanlığı (1935-39) ve Amerikan Bilim Geliştirme Derneği başkanlığı (1936-37) yaptı. Kitapları arasında *Relativity and Modern Physics* (1923; Görelilik ve Modern Fizik), *Dynamical Systems* (1928; Dinamik Sistemler), *Aesthetic Measure* (1933; Estetik Ölçüm) ve *Basic Geometry* (1941; Ralph Beatley ile birlikte, Temel Geometri) sayılabilir.

birleşik alan kuramı, büyük birleşik kuram olarak da bilinir, parçacık fizikinde, bilinen tüm kuvvetleri ve temel parçacıkları

arasındaki tüm ilişkileri birleştirici tek bir kavram çerçevesinde tanımlama girişimi. Fizikte temel kuvvetler, cisimler arasındaki etkileşime aracılık eden alanlar olarak tanımlanır. Örneğin elektrik alanı, uzayın ve zamanın her noktasında birim elektrik yükü "deney" tanecikğine uygulanan kuvvettir. 19. yüzyılda İngiliz fizikçi J. C. Maxwell'in elektromagnetizmanın temel alan denklemlerini bulmasıyla, elektrostatik ve magnetik kuvvetler tek bir başlık altında birleştirilmiştir. Buna günümüzde "elektromagnetik alan tansörü" denir. Albert Einstein'ın kütleçekim kuramı olan genel görelilik, kütleçekimi olayını, verilen bir noktada uzayın ve zamanın geometrik özelliklerini tanımlayan bir alanla birleştirir. Sonraları Einstein ve başka bilim adamları, kütleçekimi ve elektromagnetizmaya ilişkin bir birleşik alan kuramı oluşturmaya çalıştılar. Bu kuramla, görünüşte birbirlerinden farklı olan bu kuvvetler, tek bir temel alanın çeşitli durumları olarak ele alınacaktı.

Ne var ki, atom, çekirdek ve parçacık fizikindeki ilerlemeler sonucunda, yeni kuvvet yasaları olarak, zayıf etkileşim ve güçlü etkileşim bulundu. Eksiksiz bir birleşik alan kuramının bunları da içermesi gerekiyordu. Zayıf etkileşim, radyoaktif beta bozunumuna yol açan kuvvettir ve elektromagnetik kuvvetlere oranla çok güçsüzdür. Oysa atom çekirdeğindeki parçacıkları bir arada tutan güçlü etkileşim, nükleer uzaklıklarda elektromagnetik kuvvetlerden çok daha güçlü kısa erimli bir kuvvettir. 1960'ların başlarında fizikçiler, tüm maddelerin kuvar ve lepton olarak adlandırılan iki temel parçacıktan oluştuğunu buldular. Kuvarlar her tür etkileşime katılırken, leptonlar güçlü etkileşim dışındakilere katılıyordu. Bu parçacıklar da modern kuantum kuramında alanlarla tanımlandığından, bunların özelliklerini açıklamak için eksiksiz bir birleşik alan kuramı gerekmektedir.

Böyle bir kuramı oluşturacak en büyük ilerlemeler 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarında gerçekleşti. Gerçekçi birleşik alan kuramları oluşturmakta başarıyla yararlanılan yeni bir fiziksel kavram ilk kez ortaya atıldı. Yerel ayar değişmezliği olarak adlandırılan bu kavram, uzay ve zamanın her noktasında bağımsız olarak gerçekleşen temel alan denklemlerinin bakışım (simetri) özelliği taşıdığını varsayıyordu (bak. ayar kuramı). Hem elektromagnetizmada, hem de genel görelilikte bu tür bakışımalar görülür. Ama burada gerçekleştirilen önemli aşama, yerel ayar bakışımının, daha zengin bir etkileşim kümesini betimleyebilen genelleştirilmiş biçiminin kullanılmasıdır. İlk kez Steven Weinberg ve Abdüsselam, elektromagnetik ve zayıf etkileşimlerin birleşik tanımını ortaya attılar. Bu sırada başka fizikçiler de kuantum kromodinamiği adı verilen benzer bir güçlü etkileşimler kuramı geliştirdi. Bu iki kuram, 1980'lerin ortalarında, henüz anama aşamasında olmakla birlikte bütün deney sonuçları, bu kuramların temel ilkelerini destekler niteliktedir. Bu kuramların biçimsel matematik yapısındaki yakın benzerlik nedeniyle, güçlü, zayıf ve elektromagnetik etkileşimler için kesin ve matematiksel "büyük birleşik kuramlar" önermek olanaklı duruma gelmiştir.

Bu birleşik kuramlar, deneylerle anılabilecek öngörülerde bulunmaktadır. Örneğin, önceleri kararlı olduğu sanılan protonun çok yavaş bir biçimde daha hafif parçacıklara bozunacağı öngörülmektedir. 10^{31} tane

protodan bir yılda yalnızca bir tanesinde böyle bir bozunma ortaya çıkması beklenebilir. Bununla birlikte, bilim adamları kozmik ışınların erişemeyeceği yeraltı maden ocaklarında, duyarlı aygıtlarla bu tür olayları belirlemeye çalışmaktadır. Bu kuramların başka yöntemlerle sınanması çok güçtür. Çünkü birleşik alan kuramının öngörülerini doğrudan gözlemleyebilmek için gerekli enerji düzeyleri, günümüzdeki parçacık hızlandırıcılarının enerji düzeylerinin 10^{12} katıdır. Dahası, bu kuramların hiçbirisi, kütleçekim kavramını başıyla açıklayamadığı için, henüz tamamlanmamıştır. Bilinen tüm doğal kuvvetleri içerecek bir birleşik fizik kuramının oluşturulması, dünyadaki tüm kuramsal fizikçileri uğraştıran bir konudur. "Süper bakışım"ın bulunuşuyla bu konuda bir gelişme sağlanmıştır, ama asıl başan, geçerli olan uzay ve zaman kavramlarının yeniden gözden geçirilmesiyle sağlanabilecektir.

Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC). Arapça EL-CUMHURİYETÜ'L-ARABİYETÜ'L-MÜTTEHİDE. Mısır ile Suriye arasında 1 Şubat 1958'de ilan edilen ve her iki ülkedeki plebisitlerle onaylanan siyasal birleşme. Bir askeri darbe ardından Suriye'nin Mısır'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle, 28 Eylül 1961'de son buldu. Birliğin dağılmasına karşın Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti adını 2 Eylül 1971'e değin korudu; o tarihte Mısır Arap Cumhuriyeti adını aldı.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE). Arapça İTTİHADÜ'L-İMARATÜ'L-ARABİYE. Arabistan Yarımadasının, zengin petrol yataklarının bulunduğu doğu kıyısı boyunca uzanan yedi emirliğin oluşturduğu federasyon. Birliğe bağlı emirlikler Abu Dabi, Dubai, Ucmman (Acman), Şerce (eş-Şarika), Ümmü'l-Kayveyn, Resü'l-Hayme ve el-Fuceyre'dir. Kuzeyden güneye yaklaşık 110 km, doğudan batıya 600 km boyunca uzanır. Toplam yüzölçümü 77.700 km²'dir. Kuzeybatıdan Katar, batıdan ve güneyden Suudi Arabistan, doğudan ve kuzeydoğudan Umman ile çevrilidir. Kuzeyde Basra Körfezi, doğuda da Umman Körfezi ile İran'dan ayrılır. Başkenti Abu Dabi'dir. Nüfusu (1991 tah.) 1.945.000'dir.

DOĞAL YAPI. BAE'yi oluşturan alçak çöl düzlüğünün tekdüzeliğini, yalnızca Umman'daki el-Hacerü'l-Garbi Dağlarının doğudaki Musendem Yarımadasına sokulan uzantıları bozar. Deniz düzeyinden yüksekliği genellikle 150 m'nin altında kalan çöl düzlüğü, bu yörede birdenbire yaklaşık 3.000 m yüksekliğe ulaşır. Birliğin en uzun kıyılarının kuzeydeki Basra Körfezinde bulunmasına karşın, üç doğal limanı Deba, Havrü'l-Fekkan ve Kelba, Musendem Yarımadasının Umman Körfezine bakan eğişi boyunca uzanan doğudaki çok daha kısa kıyı şeridi üzerinde yer alır.

İklim kurak ve sıcaktır; yöre yılda ortalama 75-100 mm yağış alır. Yazları bazı bölgelerde sıcaklık 46°C'ye kadar yükselir. Ocak ayı ortalama sıcaklığı 18°C'dir. Kış ortası ile yaz başında kuzey ve kuzeybatıdan esen rüzgârlar toz ve kum getirir.

Yoksul bitki örtüsü, daha çok göçebelerin otlatığı sürüler için gerekli yiyeceği sağlayan bodur çalılarla sınırlıdır. Körfez suları uskumru, hani ve orkinos sürülerinin barınacağıdır. Bu sularda köpekbalıklarına, ara sıra da balinalara rastlanır.

BAE petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alır. 1980'lerde petrol varlığı dünya toplam rezervinin yüzde 11'ini oluşturmaktaydı. Aynı dönemde doğal gaz rezervi 575 milyar m³ düzeyindeydi. Bu miktarın dünyadaki toplam doğal gaz rezervleri içindeki payı yaklaşık yüzde 5 olmakla birlikte, BAE en çok doğal gaz rezervine sahip 10 ülke arasında yer alıyordu.

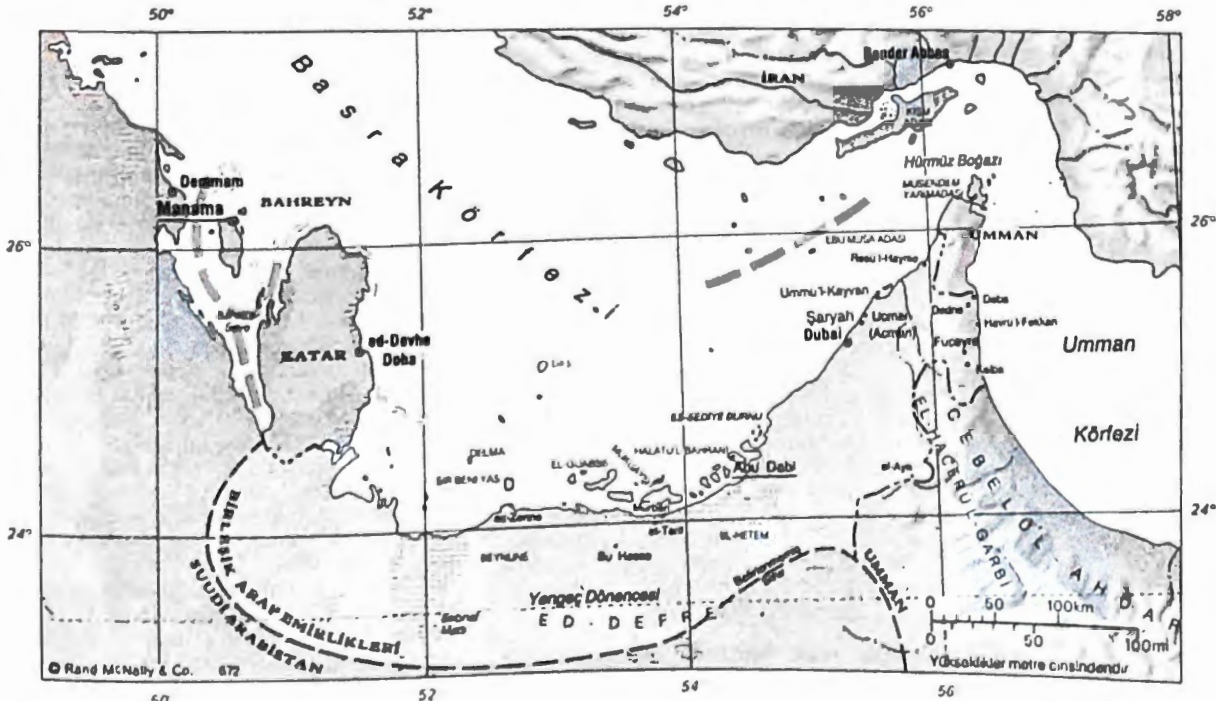
NÜFUS. BAE halkının büyük bölümü Sünni ve Şii Müslüman Araplardan oluşur. İran, Hindistan ve Pakistan kökenliler de önemli bir kesim oluşturmaktadır. Devlet, giderek artan göçmen sayısını dengeleyebilmek için kendi uyrukları arasında doğurganlığı özendiren önlemler almaktadır. Resmi dil Arapça, resmi din İslam'dır. Ülkede İngilizce, Farsça, Urdu ve Hindu dilleri de konuşulur. Ülke dışından çok sayıda petrol ve inşaat işçisi geldiği için nüfusun üçte ikisi erkektir. 1990 verileriyle doğum oranı binde 32, ölüm oranı binde 4'tür. Aynı dönem için çocuk ölüm oranı binde 29 düzeyindedir. Yüzölçümü bakımından da birliğin en büyük emirliği olan Abu Dabi aynı zamanda birliğin en kalabalık (1985, 670.125) emirliğini oluşturu;

onu Dubai (1985, 419.104) ve Şerce (1985, 268.722) izler. Nüfusun büyük çoğunluğu Abu Dabi ile Dubai ve Şerce gibi yarımada kentlerinde yoğunlaşmıştır.

EKONOMİ. BAE gelişen bir karma ekonomiye sahiptir. 1989'da gayri safi milli hasıla (GSMH) 28,5 milyar ABD Doları; kişi başına GSMH'de 18.430 ABD Doları düzeyindeydi. BAE kişi başına gelir açısından Ortadoğu'da ilk sırayı alır; dünyada da ön sıralardadır. GSYİH'nin yaklaşık üçte biri petrol ve doğal gaz gibi yeraltı zenginliklerinin işletilmesinden kaynaklanır.

BAE topraklarının ancak binde 2'si ekilebilir niteliktedir; yaklaşık 130 km²'lik bu alanın da yüzde 40'ı sulama gerektirir. Tarımsal üretimin büyük bölümü Şerce, Resü'l-Hayme, Ucmman ve el-Fuceyre emirliklerinde gerçekleşir. GSYİH'nin yüzde 1,9'unu sağlayan tarım, toplam işgücünün yüzde 5'ini istihdam eder. Vahalarda hurma ağaçlarının yanı sıra yonca yetiştirilir. Tahıl ürünleri buğday, arpa ve kumardır. Bir miktar meyve de yetiştirilir. Abu Dabi'deki el-Ayn vahası hintkirazıyla ünlüdür. Gelişmiş yöntemlerin kullanılması tarım üretimini çok artırmıştır. Hayvan yetiştiriciliği büyük ölçüde evcilleştirilmiş deve, koyun ve keçi ile sınırlıdır. Toprakların yüzde 2,4'ü otlaqlarla kaplıdır; ayrıca ticari amaçla kümes hayvanları beslenir. Kereste gereksiniminin hemen tümü yurtdışından karşılanır. Basra Körfezinde yapılan balıkçılık ancak yurtdışı talebi karşılar.

Petrol ve doğal gaz çıkarımının yaklaşık yüzde 60'ı Abu Dabi'de gerçekleşir, onu Dubai ve Şerce emirlikleri izler. Ucmman'da mermer ocakları bulunur. Kum, çakıl ve kireçtaşı ocaklığı çimento sanayisine temel oluşturur. GSYİH'nin yüzde 10'unu imalat kesimi ile kamu hizmetleri sağlar. Başlıca imalat sanayisi ürünleri arıtılmış petrol, sıvılaştırılmış doğal gaz, çimento ve inşaat malzemeleri ile alüminyumdur. Elektrik enerjisi, daha çok termik santrallardan sağlanır. İnşaat kesiminin GSYİH'deki payı da yüzde 9,8'dir (1988). 1970'lerde konut, yol, taşımacılık, sınai tesis alanlarında kapsamlı inşaat projeleri gerçekleştirilmiştir. 1980'lerin başlarında uygulanan inşaat projelerinin büyük bölümünü petrole bağlı işler oluşturur; bunlar arasında deniz suyundan yararlanma, hafif imalat ve yüksek teknoloji fabrikalar sayılabilir.

1986 verileriyle nüfusun işgücüne katılım oranı yüzde 53,2'dir. Bunun yüzde 80'ini daha çok kaba inşaat işlerinde çalışan yabancı uyruklu işçiler oluşturmaktadır. En geniş istihdam olanaklarını sosyal hizmetler kesimi sağlar. Sendika etkinlikleri yasadışıdır.

Birlik içindeki her emirlik kendi ekonomi politikasını çizer. Bununla birlikte federal bütçenin önemli bölümü ulusal kalkınmaya ayrılır. Böylece federal hükümete bir ölçüde denetim olanağı sağlanır. 1970'lerin başlarında ekonomik ve sosyal hizmetlere yönelik hızlı kalkınma, petrol satışlarından elde edilen büyük gelirle de birleşerek yüzde 25-30'luk yüksek bir enflasyona yol açmıştır. Ama 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında izlenen daha tutucu ekonomik politika sonucunda enflasyon oranı giderek azalmıştır. Ödenmemiş dış borç toplamı 1989'da 9,3 milyar ABD Doları'ydı.

BAE'nin para birimi *Dirhem* (Dh) 100 fiye eşittir. Federal bütçe, uzun süredir ilk kez 1982'de, petrol fiyatlarının düşmesi yüzünden açık verdi. 1980'lerin başlarına değin federal bütçenin büyük bir bölümünü Abu Dabi karşılıyordu. Daha sonra Dubai de petrol gelirlerinden bütçenin yarısını karşılamayı üstlendi. 1980'de BAE Para Kurulu'nun yerini alan Merkez Bankası, ilk iş olarak bankacılık risklerini azaltmaya yönelik yasal düzenlemeler getirdi. Böylece ülkedeki ulusal ve yabancı bankalar hızlı bir gelişme gösterdi.

BM'ye ve bağlı kuruluşlara üye olan BAE ayrıca Arap Birliği, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OPEAC) ile Körfez İşbirliği Konseyi'nin de üyesidir. Bağlantısızlar Hareketi içinde de yer alır.

Karayolları, yedi emirlikteki bütün önemli merkezleri birbirine bağlar. Gemi taşımacılığı ve liman işletmeleri her emirlikte bağımsız olarak yürütülür. Dubai, Nadiye, Abu Dabi, Res'ül-Hayme ve Şerçe'de uluslararası havaalanları bulunur.

1980'li yıllarda BAE'nin ihracatı ithalatına oranla büyük fazla veriyordu; 1989'da dış ticaret fazlası 27,4 milyar ABD Doları'ydı. Ülkenin başlıca ihracat ürünleri, öncelikle petrol ve doğal gaz olmak üzere hurma, alüminyum, kurutulmuş balık ve incirdir. BAE'nin en büyük müşterisi Japonya'dır. Ağırıklı olarak makine, taşıma araçları, dayanıklı tüketim malları, gıda ve canlı hayvandan oluşan ithalat daha çok Japonya, İngiltere, ABD ve AFC kaynaklıdır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. BAE'yi oluşturan emirliklerin her biri hükümdarlık hakkı soydan geçen emirlerce yönetilir. Madenlerin kullanım hakkı emire aittir; vergi sistemi ve polis gücü de doğrudan emirin denetimi altındadır.

Birliğin 1971'de kabul edilen, 1976 ve 1981'de yenilenen geçici anayasasına göre federal düzeyde en yetkili organ Yüksek Konsey'dir. Yedi emirin oluşturduğu konseyin alacağı bütün kararlar, en az beş emirin onayını taşımalı, bunlar arasında Abu Dabi ve Dubai emirleri de bulunmalıdır. Devlet başkanını ve yardımcısını konsey seçer. Devlet başkanı da başbakan ile federal bakanlar kurulunu atar. Federal Bakanlar Kurulu'nun önerdiği yasalar, emirlerin iki yıllık bir dönem için atadığı danışma organı niteliğindeki Federal Ulusal Konsey tarafından incelenir. Ülkedeki en yüksek yargı organı, federal içerikli tüm konularda yargı yetkisi taşıyan Yüce Divan'dır. 1971'de BAE'nin kurulmasından bu yana, Abu Dabi ile dört küçük emirlik, merkezi hükümetin yetkilerini artırma çabasıdadır. Buna karşılık Dubai, güçlü bir merkezi devlet içinde Abu Dabi'nin egemen konuma geç-

ceği korkusuyla, böyle bir değişikliğe karşı çıkmaktadır.

BAE'de sağlık hizmetleri parasızdır. Tüm ülke çapında tedavi ve tıbbi bakım giderleri

Yüksek Konsey toplantısı, Abu Dabi
ABC Ajansı

federal hükümetçe karşılanır. Petrol gelirlerinin önemli bölümü kırsal ve gezici sağlık klinikleri ile hastanelerin kurulmasına ayrılmıştır. Yüksek uzmanlık düzeyinde tıbbi bakıma gereksinimi olan yurttaşlara yurtdışında tedavi olanağı sağlanır. 1985 verileriyle ülkede 659 kişiye bir hekim düşmektedir. Ama yerli doktorların sayısı yetersiz olduğu için, tıp görevlilerinin büyük bölümü dışardan getirilmektedir.

BAE'de 6-12 yaş arasında öğrenim zorunludur. Gene yerli öğretmen sıkıntısı çekildiği için, federal hükümet öteki Arap ülkelerinden öğretmen getirmektedir. Ülkenin tek yükseköğrenim kuruluşu 1977'de açılan Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi'dir. Öğrenim her düzeyde parasızdır.

Açık bir sansür olmamakla birlikte, ülkedeki basın organları hükümeti hiçbir zaman eleştirmez. Özel bir basın yasası, hükümete hiçbir gerekçe göstermeksizin istediği gazetenin çalışma iznini iptal etme yetkisi vermektedir.

Kendisini Arap dünyasının bir parçası sayan BAE'nin kültürel yapısında da İslam ağırlık taşır. Kabile toplulukları, ataerkil emirlikler altında toplanmıştır. Ülkenin geniş kapsamlı bir modernleşme süreci geçiriyor olmasına karşın, BAE'de yaşayanların çoğu geleneksel yaşam biçimini sürdürür. el-Ayn vahası ile Dubai kentindeki müzelerde sergilenen geleneksel giysiler, mücevherler, silahlar ve çöl yaşamına özgü eşyalar, aynı zamanda farklı etnografik özellikleri de yansıtır.

Tarih. Bahreyn ve Kuveyt'teki kazılarda ortaya çıkan bulgular, daha Sümerler döneminde (İÖ 3000), Basra Körfezi çevresinde yaşayan toplulukların önemli ticaret merkezleri kurduğunu göstermektedir. Bu topluluklar Hz. Muhammed'in hayatta bulunduğu dönemde İslamı benimsediler. Ama onun ölümünün ardından İslamdan kopmalar baş gösterince, halifeler Sünni inançları zorla halka benimsetti. Ama Körfezin öbür yakasındaki İran'dan gelen etkilerle halkın bir bölümü Şiiliğe yöneldi.

16. yüzyıl başlarında Portekizliler Basra Körfezine girdi. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ise buraya ancak 100 yıl kadar sonra ulaştı. Başat kabile Kavası ile Arabistan içlerinden gelen Vehhabileri koruyan olarak gören İngilizler, 1819-20'de kıyı limanlarına karşı saldırılara giriştiler. Sonunda korsanlığa son verilmesini öngören 1820 Genel Barış Antlaşması'nı zorla kabul ettirdiler. 1853'te Denizlerde Kalıcı Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması üzerine bölgeye Ateşkes Kıyısı adı verildi. İngilizler 1892'de Özel Ayrıcalık Antlaşması olarak bilinen bir paktın oluşmasını sağlayarak

bölgenin dış politikasını denetim altına aldılar.

Ateşkes Kıyısı 1873-1947 arasında İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, sonraki yıllarda da İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından yönetildi. Ama İngilizler butun bu dönem boyunca, egemenliği butunıyla üstlenmek yerine, bölgedeki devletleri kendi işlerinde serbest bırakma yoluna gittiler.

1960'ta çeşitli devletlerin temsil edildiği Ateşkes Kıyısı Konseyi oluşturuldu. İngilizlerin 1971'de Basra Körfezinden çekilmesi üzerine, bu devletler Birleşik Arap Emirlikleri adı altında bir federasyon kurdu. 1972'de de Res'ül-Hayme federasyona katıldı. Buna karşılık Bahreyn ve Katar bağımsız devletler olarak federasyon dışında kalmayı seçtiler.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Birleşik Avustralya Partisi (1 AP 1931-44). Avustralya'yı tek başına ya da Vatan Partisi'yle koalisyon halinde 10 yıl boyunca yöneten, Milliyetçi Parti ve İşçi Partisi'nin muhafazakar üyelerinin bir araya gelmesiyle kurulan siyasal parti. 1931 genel seçimleriyle iktidara gelen UAP, Buvek Bunalım sırasında ekonomiyi daraltıcı politikalar izlemeye çalıştı. UAP'ın uzun süreli iktidarı, Avustralyalılara güven duygusu veren muhafazakar ekonomik programı ve Avustralya İşçi Partisi'nin (ALP) içindeki hızırlar arası gelişmelerle açıklanabilir. Ama UAP'ın uygulamaları ekonomide önemli bir canlanmaya neden olmadı. 1939'da UAP'lı Başbakan Joseph A. Lyons'un ölümüyle UAP-Vatan Partisi koalisyonunda ortaya çıkan iktidar mücadelesi, hükümetin 1941'de İşçi Partisi'nin eline geçmesine neden oldu. 1944'te dağılan UAP'ın yerini Liberal Parti aldı.

Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası (Vereenigde Oost-Indische Compagnie), FELEMENK DOĞU HINDISTAN KUMpanyası olarak da bilinir, Hint Okyanusunda ticari çıkarlarının korunması ve İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşında yardımcı olması amacıyla Felemenkler tarafından 1602'de kurulan ticaret kumpanyası. 17. yüzyıl boyunca, Doğu Hint Adalarındaki güçlü Felemenk ticaret imparatorluğunun aracı olarak gelişen kumpanya 1799'da dağıldı.

Felemenk hükümeti Macellan Boğazı ile Ümit Burnu arasındaki sularda ticaret tekelini bu kumpanyaya verdi. Ayrıca yerli şeflerle antlaşmalar yapma, kaleler inşa ederek silahlı güç bulundurma ve Felemenk hükümetine bağlılık yemini eden görevliler aracılığıyla yönetsel işlevleri yerine getirme hakkını tanıdı. En tanınmışları Jan Pieterszoon Coen (1618-23) ve Anthony van Diemen (1636-45) olan güçlü yöneticiler döneminde, kumpanya İngiliz filosunu yenilgiye uğrattı ve Doğu Hint Adalarında büyük ölçüde Portekiz'in yerini almayı başardı.

Kumpanya 1619'da Jacatra'nın adını Batavia (bugün Cakarta) olarak değiştirdi ve Cava ile öteki adaları tethetmek için bu kenti üs olarak kullandı. 17. yüzyılın sonlarında bir deniz ve ticaret gücü olarak durumu bozulan kumpanya giderek Cava ile daha çok ilgilenmeye başladı. Çünkü zorunlu ürün teslimi ve vergi sisteminin getirilmesi yerli yöneticilerin daha sıkı denetimini gerektiriyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde kumpanya bir ticari taşımacılık girişimi olmaktan çıkmış ve tarımsal ürünlerle ilgilenen gevşek bir bölgesel kuruluşa dönüşmüştü. 18. yüzyılın sonuna doğru iyice

yozlaşan kumpanyanın borçları büyük boyutlara ulaşınca 1799'da Felemenk hükümeti boratını feshederek kumpanyanın tüm borçlarını ve varlıklarını devraldı.

Birleşik Krallık, resmi adı BÜYÜK BRİTANYA VE KUZEY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞI. BÜYÜK BRİTANYA ya da BRİTANYA olarak da bilinir, Atlas Okyanusunda, Avrupa kıtasının kuzeybatı kıyılarından Manş Denizi ve Kuzey Denizi ile ayrılan ada devleti. 49° - 61° kuzey enlemleriyle 1° doğu ve 9° batı boylamları arasında yer alır. Yüzölçümü 244.100 km², başkenti Londra'dır. İngiltere (130.439 km²), İskoçya (77.167 km²) ve Galler'in (20.768 km²) bulunduğu Büyük Britanya Adası ve Kuzey İrlanda (14.147 km²) ile Guernsey, Jersey, Man Adası gibi çeşitli küçük adalardan oluşur. Türkiye'nin üçte birinden az ya da Afrika ülkelerinden Gine kadar bir alanı kaplamasına karşın, kendine özgü toplumsal ve siyasal gelişimiyle dünya tarihine damgasını vuran ülkelerden biri olmuştur. 1991 tahminlerine göre nüfusu 57.533.000 kişidir.

DOĞAL YAPI

YÜZEY ŞEKİLLERİ. Girintili çıkıntılı kıyılarla düzensiz bir görünüm taşıyan Britanya Adalarının temelindeki kayalar Avrupa'daki doğal yapının bir uzantısıdır. Aradaki kara bağlantısı Dover Boğazı ve Kuzey Denizinin sığ suları ile örtülmüştür. Dar Kuzey Kanalinin ayırdığı İskoçya ile Kuzey İrlanda'nın kayaç yapısı da temelde aynıdır. İlk bakışta derli toplu ve pekişmiş bir düzenlilik izlenimi veren yüzey şekilleri, gerçekte büyük bir değişkenlik gösterir. Güneybatıdaki Exe Irmağının ağzından kuzeydoğudaki Tees Irmağının ağzına uzanan çizgi, ülkeyi *highland* (yüksek) ve *lowland* (düz) olarak bilinen iki bölgeye ayırır. Yüksekliği 215 m'yi bulan bu çizgi, aynı zamanda kuzey ve batıdaki eski kayalar ile güneydoğudaki daha genç katmanlar arasındaki sınırı oluşturur.

Yüksek bölge. Britanya'nın kuzey kesimini Highlands (Yüksek Bölge) kaplar. Uzun bir oluşum evresi geçiren Highlands, alçak bir plato görünümündedir. En yüksek noktası Ben Nevis ancak 1.342 m'ye ulaşır. 600 m'yi aşan gerçek dağlık kesimler, geçmişteki aşınmalar sonucu genelde yumuşak çizgiler taşır. Highlands kuzeydoğudan güneybatıya uzanan kayalar doğrultusunda üç topografik bölgeye ayrılır. Kuzey Highlands ile Güney Uplands (Yükselti) arasında alçalmış bir yapısal blok olan Orta Lowlands (Düz) uzanır.

Highlands'in çekirdeğini oluşturan 610-915 m yükseklikteki Grampianlar'ın aşınmış yüzeyi üzerinde yer yer 1.220 m'ye ulaşan Cairngorm Dağları yer alır. Doğuda bu görkemli dağların arasına sayısız geniş vadiler ve genellikle kumulların çevrelediği düzlükler sokulur. Buchan Yanımadası, Moray Halici kıyıları, Caithness Ovası gibi düzlükler, buzulların aşındırdığı batıdaki sarp yamaçlar ve derin dere yataklarıyla tam bir karışıklık oluşturur. Yöreyle vahşi bir güzelliği katan bir dizi gölün yer aldığı Glen More, Kuzeybatı Highlands kütleindeki bir yanılma sonucu oluşmuş bir vadidir. Bu bölgenin kuzeybatısındaki dağlık kütle batıdaki kıyılara doğru parçalanmaya başlar. Kıyılarda buzulların genişlettiği derin akarsu yataklarının deniz sularının altında kalmasıyla sayısız fiyortlar oluşmuştur. İnce uzun yanımadaların çevrelediği fiyortların açıklarında çok sayıda ada yer alır.

Güney Uplands 850 m'yi aşmayan Cheviot, Merrick ve Broad Law gibi kütlelerin

yer aldığı daha alçak bir yöredir. Burada da çeşitli küçük vadilerin birbirinden ayırdığı geniş platolar bulunur. Batıdaki akarsuların çoğu platonun eğimini izleyerek kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda Solway Halicine akar. Doğuda Tweed Irmağı ile kollarının parçalandığı vadiler, Lammernmuir ve Cheviot tepeleri arasında geniş bir düzlüğü oluşturur.

Orta Lowlands, Kuzey Highlands'den duvarı andıran belirgin bir yüzey şekliyle ayrılır. Güney Uplands ile arasındaki sınır ise yalnızca kıyılarda düz bir çizgi izler. Orta Lowlands kesintisiz bir ova olmaktan uzaktır. Clyde ve Forth körfezlerini çevreleyen alçak kesimlerden içlere doğru genellikle dayanıklı volkanik kayaların oluşturduğu engeller görülür.

Kuzey İrlanda'da Sperrin Dağlarının (744 m) turbalarla kaplı doruklarında ve engebeli dağlık alanlarda Highlands'in yapısal özellikleri egemendir. Güney Uplands'in devamı olan Down ve Armagh illerindeki plato, Mourne Dağlarındaki Slieve Donard (852 m) dışında 150 m'yi geçmez. Kuzey İrlanda'nın iç kesiminde bazaltlı lavların birikmesiyle oluşmuş geniş platonun büyük bölümü, Britanya Adalarının en büyük tatlı su gölü olan Neagh Gölünün sığ suları ile kaplıdır.

İngiltere ve Galler'deki yüksek bölge dört yayvan küleden oluşur. Kuzeydeki Pennine Sıradağları Northumberland Fells'ten başlayarak güneye doğru iner. Sıradağların bakımsız bir kemer biçiminde olan sırtı genelde düz bir görünüm taşır. Derin vadiler rüzgâr aşınımına uğramış geniş kırlar arasında pek göze çarpmaz. Cumberland yöresinde kırkların bir dikdörtgen biçiminde kestiği kırlar üzerinde tanıktepeler (*monadnocks*) yükselir. Pennine Sıradağları daha güneyde derin ve güzel manzaralı dere vadileriyle parçalanır. Sarp yamaçları kumtaşlarından oluşan bu vadilerin altında çavlanların basamaklaştırdığı akarsular vardır. Sıradağların en güney kesimi yer yer 610 m'yi bulan çayırılık bir yükseltiden oluşur; burada kırak vadilere, sarp geçitlere ve yeraltı sularının aşındırdığı kireçtaş mağaralara rastlanır. Alçaklardaki vadilerde biriki örtüsü sık ağaçlıklara dönüşür. Pennine Sıradağlarının her iki yamacı da eski kayalarla örten genç katmanlarla yumuşak bir iniş yaparak kıyı düzlüklerine karışır.

Pennine Sıradağlarının batısında başlıbaşına bir dağ topluluğu oluşturan Göller Bölgesi yer alır. Bölgenin kuzeyindeki sert arduvaz kayalar dar ve dik sırtlar biçiminde yükselir ve aralarında sayısız derin boğazlar yer alır. Güneyde ise eski yanardağ lav ve küllerinin kalın yataklarından oluşmuş düz bir plato uzanır. Bu düzensiz volkanik kuşak üzerinde Scafell Doruğu (978 m) ve Helvellyn (950 m) gibi İngiltere için yüksek sayılacak dağlarla derin ve dar vadiler bulunur. Buzulların U-biçimi verdiği vadilerin çoğunda dar ve uzun göller yer alır; akarsu kollarının eski yataklarını kesen buzullar da "asma vadiler" oluşturmuşlardır.

Galler, birden alçalarak yerini ovalara bırakan doğu bölümü dışında, denize kadar yüksekliğini koruyan geniş bir platoya kaplıdır. Çekirdeğini Cambrian Dağlarının oluşturduğu bu platonun sert yüzeyi geçmişteki aşınma ve buzul hareketleri sonucu yumuşak bir görünüm almıştır. 610 m'yi aşan yükseltiiler Kuzey Galler, Snowdon ve güneydeki uzantıları Cader Idris ve Berwyn kütlelerinde toplanmıştır. Galler'in ortasında Plynlimon ve Radnor Ormanı dışında yükseklik 610 m'yi bulmaz. Güney Galler'de plato yüzeyinde yeniden Black Dağları ve Brecon Beacons gibi görkemli

tanıktepeler yükselir. Buna karşılık otlarla kaplı düz ve yuvarlak penepenler son derece düz bir ufuk çizgisi izler. Burada kıyılara doğru açılan vadiler geleneksel Gal kültürüne beşiklik ederken, doğudaki derin vadiler İngiliz etkisinin Galler yöresine taşınmasına aracılık etmiştir. Güneydoğuda İngiliz Ovasının bir uzantısı olan daha geniş düzlük Bristol Kanalına kadar uzanır.

İngiltere'nin en büyük yanımadası olan Güneybatı Yarımadası altı belirgin yükseltiden oluşur. Bunlar Dunkery Dartmoor'un (520 m) yer aldığı Exmoor, Bartmoor, Bodmin Moor, St. Austell (Hensbarrow), Cammenellis ve yanımadanın ucunu oluşturan Land's End'dir. Kıyıdan 28 mil açıktaki Scilly Adalarında yanımadanın granit dokusu yeniden ortaya çıkar. Bu değişik yüzey şekillerine karşın, yükselti ve kıyı düzlükleri genelde tek örnek bir düzen izler. Yanımadanın iç kesimindeki step görünümündeki düz yükseltiiler yer yer dar ve derin vadilerle kesilir. Güneybatı bölgesi ünlü doğal güzelliğini büyük oranda kıyı şeridinin olağanüstü çeşitliliğinden ve görkemli haliçlerden alır.

Düz bölge. Düz bölge, kuzeybatıdaki Solway Halici çevresinde, Eden Vadisini oluşturan kırık boyunca uzanan alçak bir şeritle başlar. Daha güneyde Göller Bölgesi'ni çevreleyen dar kıyı ovası genişleyerek durgun ırmakların aktığı, buzulların yığıldığı birikintiyle düzleşmiş Lancaster Düzlüğüne dönüşür. Pennine Sıradağlarının doğusundaki düzlükler ise Tees Irmağının kuzeyindeki kireçtaş platosu ve North York Moors dışında kesintisiz bir biçimde güneye ilerler. Daha aşağıda York Vadisine Trent Vadisi ile bağlanan Midland Ovası batıda Galler Masifiyle son bulur. Aşağı Severn Irmağını izleyen düzlük, Bristol-Mendip Platosunda daraldıktan sonra, bir kez daha genişleyerek geniş ve düz Somerset Ovasını oluşturur. Midland Ovası doğuda Dorset kıyılarından başlar; Cleveland Tepelerini de içine alan bir yay biçiminde Yorkshire kıyılarına kadar uzanan kesintili kireç ve kumtaşı sırtlarının bir bölümünü oluşturan Cotswold Tepelerinin dik bayırlarında son bulur. Yer yer 300 m'yi bulan ve parçalanmış bir platoyu andıran bu bayırlar doğuya doğru alçalarak yerlerini kille kaplı Oxford, White Horse, Lincoln ve Pickering vadilerine bırakır. Düz ve ekili Fens bölgesini izleyen tebeşir katman basamakları, Kuzey Denizinin karaya sokulmuş sığ bir girintisi olan Wash yöresinde çeşitli yönlerde dağılır.

Yüzeye çıkmış tebeşir kayalar kuzeyde Yorkshire Wolds olarak bilinen ve yüksekliği yer yer 228 m'ye varan yumuşak engebelerle başlar. Humber Irmağıyla kesildikten sonra Lincolnshire Wolds olarak devam eder. Fens'in doğusunda 45 m'ye kadar inen bu kuyuklar, yer yer rüzgârın etkisiyle oyulmuş çanakların ve eski akarsu yataklarının kesintiye uğrattığı Chiltern Tepelerinde yeniden 243 m'ye yükselir. Thames Irmağının geçtiği Goring Boğazı tepeleri ikiye ayırır. Yamaç eğiminin neredeyse yatay bir çizgiye dönüştüğü Salisbury Ovası gibi yörelerde, bu tepeler geniş bir plato görünümü alır.

Dorset'e kadar süren tebeşir katman basamakları güneyde batı-doğu doğrultusunda çeşitli çöküntülere uğramıştır. Sonradan kum ve kille dolan derin çukurlar, günümüzde Londra ve Hampshire havzalarını oluşturmıştır. Bakımsız bir tekne biçiminde olan Londra Havzası tebeşir katmanların kuşattığı çakıllı sekilerden oluşur. Benzer bir tebeşir kuşağının belirlediği Hampshire Havzasının güneyde uğradığı deniz baskınları sonucunda kıyı açıklarında Wight Adası oluşmuştur. Bu iki havza

arasında aşınmış bir yay biçiminde olan Weald kubbesi yükselir. Bu yükseltiyi çevreleyen North Downs ve South Downs tebeşir kayalıkları arasında bir dizi eşeksenli killi vadi ve kumtaşlı sırtlar yer alır. Manş Denizi kıyılarında deniz sularının aşındırdığı yüksek yarlar uzanır.

AKARSU VE GÖLLER Büyük Britanya'da kuzeyden güneye uzanan ana su bölümü çizgisi Severn Irmağı havzasına kadar batı kıyılarına daha yakın bir yol izler. Bu bölgede batı yönünde akan sular kısa bir çığır izledikten sonra Atlas Okyanusuna dökülür; başlıcaları İskoçya'daki Clyde, İngiltere'nin kuzeybatısındaki Eden ve Mersey ile Galler'deki Dee, Teifi ve Tywi'dir. Severn Halicine açılan akarsu sistemi Galler'in orta ve doğu kesimi ile İngiltere'nin büyük bir bölümünü kaplar. Bristol Avon ve Parret akaçlama havzalarında doğuya yönelen su bölümü çizgisi, Devon ve Cornwall'da adanın batı kıyılarına iyice yaklaşır.

Ana su bölümü çizgisinden doğuya doğru yol alan akarsular daha uzundur. İskoçya'nın doğusundaki Spey, Don, Tay, Forth ve Tweed gibi akarsular geçirimsiz kayalar arasında hızla akar. Pennine Sıradağları'nın kuzeyinden doğan Tyne, Wear ve Tees uzun süre tek başına aktıktan sonra, Kuzey Denize'ne yaklaşırken başka kollarla birleşirler. Trent gibi ırmaklar da Humber Koyuna dökülür. Daha güneyde bir dizi ırmak geniş bir düzlükte ağır ağır ilerleyerek sularını Wash'a boşaltır. Cotswold Tepelerinden çıkan ve Oxford Clay'de çeşitli kollarla birleşen Thames, Güneydoğu bölgesinin başlıca su toplama sistemini oluşturur. Thames Halici 10 bin km²'yi aşkın bir alanın sularını toplar. Manş Denize'ne dökülen akarsular ve Kuzey İrlanda'nın Erne, Foyle ve Bann dışındaki akarsuları kısadır.

TOPRAK DOKUSU. Bölgesel toprak oluşumu, yüzey şekilleri ve iklimle yakından ilintilidir. Toprak türlerinin dağılımı genelde dört iklim kuşağını izler.

Yılda ortalama 1.000 mm yağış alan ve yıllık ortalama sıcaklığı ancak 8°C'yi bulan Highlands'in İskoçya gibi yüksek kesimlerinde turba ve turbamsı podzol toprak

podzoller arasındaki geçiş türlerinin egemen olmasına yol açar.

Ortalama sıcaklığın 8°C, ama yağışın 1.000 mm'nin altında olduğu düzlük bölgede yıkanmış kahverengi topraklar görülür. Özellikle güneydoğu kesiminde kalkerli ve alkali ana maddeler yaygın olduğundan, asitli topraklar ve podzoller yalnızca kuvartiz yüklü ana maddelerin bulunduğu yerlerde görülür. Kuzey İrlanda'da 140 m'den yükseklerde kahverengi topraklar yerlerini önce yarı podzollere, daha sonra yoğun biçimde yıkanmış podzollere bırakmaya başlar. Neagh Gölü çevresinde kahverengi topraklar yaygındır.

İKLİM. Dünyanın bellibaşlı hiçbir iklim sisteminin sınırları üzerinde bulunmayan Birleşik Krallık'ta iklimi atmosferdeki hava dolaşımı ile kara ve denizlerin dağılımı belirler. Britanya doğudaki Avrupa kara kütlesi ile batıdaki Atlas Okyanusunun ılık suları arasında kaldığından, kıyılara ulaşan hava kütlelerinin sıcaklık ve nemlilik özellikleri değişken bir yapı gösterir. Kutup ve tropik çıkışlı olan bu kütleler deniz ya da kara üzerinden Britanya'ya ulaşır. Yılın büyük bir bölümünde denizden kutup ve bazen de tropik çıkışlı kütleler taşıyan batı rüzgârlarının neden olduğu ani hava değişiklikleri görülür. Kış aylarında zaman zaman ortaya çıkan yüksek basınç alanları, kara üzerinden gelen kutup çıkışlı soğuk hava kütlelerinin bütün ülkeyi etkisi altına almasına yol açar. Bütün bu atmosfer sistemleri süre ve yoğunluk açısından mevsimden mevsime, yıldan yıla büyük farklılıklar gösterir.

Kışları denizden esen batı rüzgârlarının egemen oluşu, enlem farklılıklarına uymayan bir sıcaklık dağılımına yol açar. İskoçya'nın kuzey kıyılarından Wight Adasına kadar uzanan 4°C'lik ocak ayı izotermi, Atlas Okyanusundan esen rüzgârların yumuşatıcı etkisinin sonucudur. Yazları denizden gelen kutup çıkışlı hava kütleleri azalır ve güney kuzeye, kıyılar iç kesimlere göre daha sıcak geçer. Aşırı sıcaklara çoğunlukla karadan gelen tropik çıkışlı hava kütleleri yol açar. Güney ve güneydoğudan gelen bu hava akıntıları nedeniyle İngiltere'nin güne-

ğinde dengeli bir dağılım gösterir. Ülke butunun de en kurak ay temmuzdur. En yağışlı aylar ise genellikle ekim, kasım ve ağustostur. İskoçya'nın kuzeydoğusunda yılın ortalama 30 günü kar yağar, bu oran İngiltere'nin güneybatısında yılda beş güne kadar düşer.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN VARLIĞI Geçmişte Britanya Adalarının egemen doğal bitki örtüsünü, İskoçya'nın kuzey kesimi kuzey ve batıdaki yüksek tepeler, çarırlar ve bataklıklar ile dar kıyı şerhleri dışında başta meşe olmak üzere yaprakdöken ağaçların ağırlıkta olduğu vaz ormanları oluşturmaktaydı. İnsan etkinliklerinin yol açtığı yıkım sonucu, ekili topraklar dışında kalan yabani ya da yarı yabani bitki örtüsü ve ağaçlıklar iyice seyrelmiştir. Bu kırların ve fundalıkların da pek azı doğal yapısını koruyabilmiştir. 1919'da kurulan Ormancilık Komisyonu'nun ağaçlandırma çalışmaları sonucunda korulukların yarısından fazlası kamu mülkiyetine geçmiştir. En büyük koruluklar İskoçya'nın kuzeydoğusunda, Northumberland'da, Güneydoğu İngiltere'de, Gwent'te ve Norfolk'tadır.

Birleşik Krallık topraklarının üçte birini kaplayan kırlar ve fundalıklar, İskoçya'nın bazı doruklarındaki sınırlı Kuzey Kutup-Alp bitki örtüsü ile daha yaygın olarak turba yosunu, süpürgeotu, yabamersini gibi bitkilerden, ayrıca Highlands'in *Molinia* ve *Nardus* otluklarından oluşur. Kuzey İrlanda'nın doğusundaki yüksek bölgeler ile Mourne Dağlarında da benzer bir bitki örtüsü egemendir. Kumlu ince topraklarla kaplı düzlük bölgede mor çiçekler açan süpürgeotu yaygındır; yer yer mersine rastlanır. Kıyılardaki dar şerhlerde bitki örtüsü birçok yerde doğal yapısını koruyabilmiştir.

Birleşik Krallık'taki yabani memeliler, amfibyumlar ve sürüngenler, değişen çevre koşullarına uyum sağlayabildikleri ölçüde varlıklarını sürdürebilmiştir. Highlands ve Exmoor'da geyik, İskoçya'nın ağaçlık kesiminde ve İngiltere'nin güneyinde karaca yaşar. Oteki memeliler arasında porsuk, susamuru, tilki, kakım ve sansar gibi etçiller, fare, sıçan, sincap gibi kemiriciler ve kirpi, kostebek gibi böcekçiller sayılabilir. Yaygın olan adavavşanı dışında açık ovalarda ve dağlık kesimlerde bayağı tavşana rastlanır. Amfibyumlar çeşitli çörel ve kurbağa türlerinden oluşur. Sürüngenler arasında yılan ve kelerler bulunur. Kuzey İrlanda'da yılan yoktur.

YERLEŞME DOKUSU

GELENEKSEL YERLEŞİM BÖLGELERİ Britanya'da insan-toprak ilişkisinin 18. yüzyıl sonlarına en sıkı düzeye eriştiği söylenebilir. Bu dönemde iletişim İskoçya, İngiltere, Galler ve İrlanda'daki toplulukları birliğe yöneltecek kadar ilerlemiş, ama yerel ve ulusal bağlardan kopmayı sağlayacak ölçüde gelişmemiştir. Günümüzde yaşam biçimi ile ulusal dil ve lehçelerin belirlediği bölgesel özellikler, eskisi kadar güçlü olmasa da sürmektedir.

İngiltere dokuz geleneksel bölgeye ayrılır. Bugünkü Durham, Northumberland, Cumbria, Tyne and Wear ile Cleveland illerini içine alan Kuzey Ülkesi (North Country), geçmişte Northumbria Angha Krallığı'nın bir bölümünü oluşturmaktaydı. Sonraki yüzyıllarda İskoçya ile sürdürülen sınır savışları yörenin özgün gelenek ve töklörünü biçimlendirmiştir. Sanayi Devrimi'yle birlikte kömür ve demirin sağladığı zenginlik, bağımsızlık ve girişimcilik geleneklerini

Goller Bölgesi'nden tipik bir görünüm, Windermere Erzen Akışı

türleri görülür. Güney Uplands'in alçak kesimleri, Solway Halici-Göller Bölgesi çevresi, Galler'in dış platoları ve Güneybatı Yarımadasının büyük bölümü aynı oranda yağışlı olmakla birlikte daha sıcaktır. Bu bölgeler asitli esmer topraklar ve az podzollü bileşimlerle kaplıdır. İskoçya'nın doğu kesimi ve Pennine Sıradağlarının doğu yamaçları gibi daha alçak kesimlerdeki soğuk ve kuru iklim, zengin esmer topraklarla

yinde sıcaklığın 32°C'ye çıktığı olur. İlkbahar ve sonbaharda hava oynaklığının yol açtığı ışık-gölge oyunları ülkenin bu mevsimdeki doğal görünümünü daha da çekici kılar.

Yağmur getiren atmosfer sistemleri batıdan gelir. Dağlık bölgenin yüksek dorukları yılda 5.100 mm'ye kadar yağış alır. Buna karşılık Doğu Anglia ve Thames Halicine yıllık yağış 500 mm'yi geçmez. Yağışlar yıl

daha da pekiştirmiştir. 1974'teki yönetsel düzenlemeyle çeşitli birimlere bölünen Yorkshire, Roma Döneminden başlayarak ayrı bir kimlik kazanmıştır. Burada kurulan York Dan Krallığı 1641'e değin varlığını sürdürebilmiştir. Eski West Riding'de yün dokuma sanayisinin gelişmesi kırsal ekonomiyi kökten değiştirmişse de, Yorkshire'lı olma duygusu günümüzde de canlılığını korumaktadır. Pennine Sıradaglarının öteki yanında bulunan Lancaster, doğal bütünlüğü ve Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen pamuk sanayisinin etkisiyle ayrı bir bölgesel kimlik kazanmıştır. Ülkenin ortasındaki Midlands gerçekte iki bölgeden oluşur. Batı Midland, Birmingham'ın bölgesel merkez olarak gelişmesiyle ayrı bir yapı kazanmıştır. Buna karşılık Doğu Midland'ın birliği ekonomiden çok tarih ve coğrafya koşullarına dayanır. Geçmişte Doğu Anglia Krallığı'nı oluşturan Suffolk, Norfolk, Cambridgeshire ve Ely Adası tarıma dayalı bir bölgedir. Bu açıdan Londra'nın çevresinde toplanan ve İngiltere'nin en büyük ve en yoğun nüfuslu bölgesini oluşturan Güneydoğu bölgesi ile tam bir karşıtlık oluşturur. Merkezi Hampshire Downs olan Wessex bölgesi, Thomas Hardy'nin romanlarında canlı bir dille anlattığı gelişmiş bölgesellik bilinciyle tanınır. Somerset Düzlikleri ile Severn Halicinin doğu yakasını kapsayan Batı İngiltere bölgesinin merkezi olarak Bristol kenti kabul edilir. Severn Köprüsü'nün yapıyla Severn Halicinin iki yakası bütünlüşmeye başlamıştır.

KIRSAL YERLEŞİM. Birleşik Krallık'taki yerleşim biçimi ve dokusunun çeşitliliği, coğrafi farklılıkların yanı sıra yüzyıllar boyunca kara Avrupa'sından gelen yerleşme, fetih ya da ticarete yönelik değişik göç dalgalarının sonucudur. Toplu birimler halinde yaşamının getirdiği toplumsal ve ekonomik üstünlüklerin yanında "ayrı" yaşama isteğinin de güçlü olması, birçok yerde dağınık ve toplu yerleşimlerin oluşturduğu karşıtlıklara yol açmıştır.

Highlands'in büyük kesiminde, seyrek köy ve küçük kasabaları çevreleyen çiftlikler ile küçük ev topluluklarına dayalı yerleşim düzeni hâlâ yaygındır. Ama bazı yerlerde toplu yerleşime köklü geçişler de görülmüştür. Örneğin Galler'de birkaç evlik köyler ortaçağ sonlarında feodal bağların gevşemesi sonucu yok olmaya başlamıştır. 1349'daki veba salgını ve ardından Owen Glendower'in önderliğindeki milliyetçi ayaklanma (1410) bu sürece daha da hızlandırmıştır. İskoçya'da 18. yüzyıl ortalarında ki tarla açma girişimleri, Kuzey İrlanda'da da 1880'lerdeki toprak dağıtım sonucunda birçok küçük köy ortadan kalkmıştır. Düzliklerde ortaçağa özgü ortak mülkiyetin yerini bireysel mülkiyet ya da kiracılığın almasıyla pek çok köy terk edilmiş, tarlalar duvar ya da çitlerle çevrilmeye başlamıştır. Gene de kırsal kesimde toplu yerleşim özelliği süregelmiş, evlerin değişik düzenlerde (oval, yuvarlak, çizgisel vb) sıralandığı köylerin çevresindeki yeşil alanlardan ortaklaşa yararlanma geleneği de büyük ölçüde korunmuştur.

KENTSEL YERLEŞİM. Birçok bakımdan dünyanın en kentleşmiş ülkesi sayılan Britanya'da, kentler yaşam biçiminin bir ifadesi olmanın dışında ülke coğrafyasının belirleyici öğeleridir. İlk sanayileşme yıllarında başlayan yoğun kentleşme, günümüzde hizmet sektöründe çalışanların sürekli artması nedeniyle hızını sürdürmektedir. Bugün her 10 Birleşik Krallık yurttaşından dokuzu kentlerde, bunların da dördü sekiz konürbasyondan (bitişik kentler kümesi) birinde yaşamaktadır.

Ülkenin başkenti, en büyük limanı, sanayi ve iş merkezi olan Londra metropoliten alanı (Büyük Londra) bunların başında gelir. Ticari kuruluşlar için yer açmak amacıyla Londra merkezinde yaşayan nüfusun başka yerlere taşınması zorunluluğu,

Londra'nın havadan görünümü.
Ön plandaki köprü, tarihi Kule Köprüsü'dür.
ABC Ajansı

kentin çevresindeki 15 km'lik Yeşil Kuşak ın dışında dokuz Yeni Kent'in ve daha da uzakta iki "taşkın" kentin kurulmasına yol açmıştır.

Büyük kömür havzalarının hemen hepsinin yakınında konürbasyonlar kurulmuştur. Batı Midland kentler kümesinin merkezi Birmingham dışında, Black Country (Kara Ülke) sanayi bölgesinde de gelişkin büyük kentler vardır. Manchester konürbasyonunu pamuklu dokumacılığın makineleşmesiyle kalabalıklaşan bir başka önemli merkezdir. Leeds ve Bradford çevresinde toplanmış olan West Yorkshire kentler kümesi yünlülük dokuma sanayisine dayanır. Tyne and Wear ile İskoçya nüfusunun üçte birini barındıran Central Clydeside konürbasyonları kömür havzaları üzerinde kuruludur. Merseyside'in Lancaster kömür havzasıyla sıkı ekonomik bağıntısı vardır. Kuzey İrlanda'da ancak Belfast'tan konürbasyon olarak söz edilebilir.

Bu önemli metropollerin yanı sıra çoğu kıyılarda yer alan pek çok küçük kentsel kompleks ve büyük kent de vardır. Yoğun kentleşme önemli çevre sorunları doğurmuştur. Yakıt kullanımına ilişkin önlemler ve çeşitli yasalarla hava kirliliği bir ölçüde denetim altına alınabilmişse de, akarsuların kirlenmesi sorunu önemini korumaktadır. Birçok resmi ve gönüllü kuruluşun yürüttüğü çevre koruma çalışmaları, kırsal kesimin yanı sıra kent ve kasabaların da doğal güzelliğini korumayı amaçlar.

NÜFUS

Birleşik Krallık nüfusunun büyük bölümünü İngilizler oluşturur. Öteki büyük etnik topluluklar İskoçlar, İrlandalılar ve Gallilerdir. 1950'lerde özellikle Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Batı Hint Adaları'ndan gelen göçmenlerin etkisiyle Birleşik Krallık'ın nüfusu hızla artmıştır. Günümüzde göçmenlerin toplam nüfus içindeki oranı yüzde 6'ya ulaşır. Yıllık nüfus artış hızı binde 3 gibi çok düşük bir düzeydedir. 1871'den bu yana genel olarak düşen doğum ve ölüm oranları 1990'da sırasıyla binde 14 ve binde 11,2 düzeyine inmiştir. Binde 7,9 olan bebek ölüm oranı, gelişmiş bir ülke için oldukça yüksektir. Doğum

oranının düşük oluşu nedeniyle, 15 yaşın altındakiler nüfusun ancak yüzde 19'unu oluşturur; nüfusun yüzde 20,7'si ise 60 yaşın üzerindedir. Ortalama ömür erkekler için 72,2, kadınlar için 77,9 yıldır.

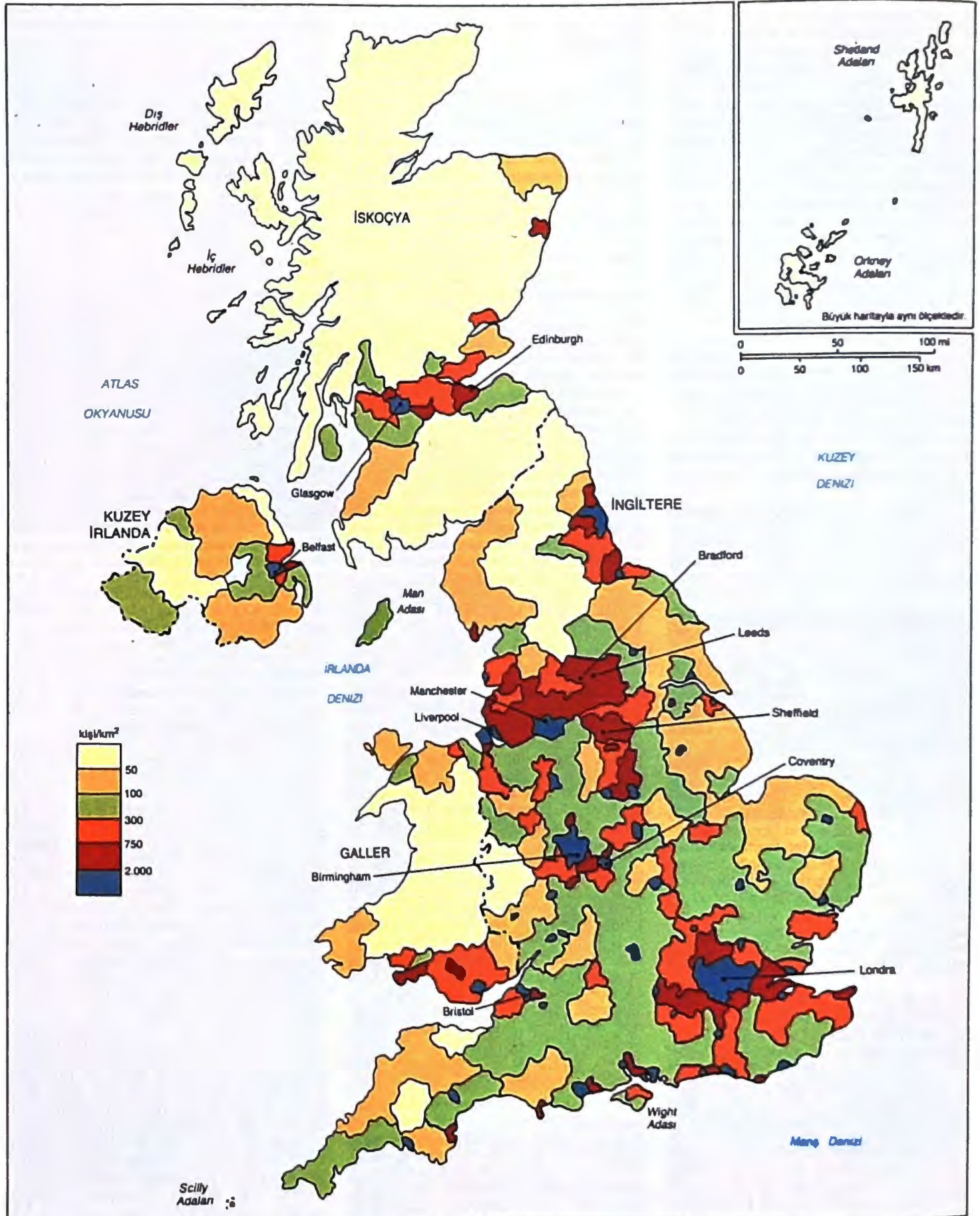
Nüfus yoğunluğunun (1991) km² başına 235 kişiyi aştığı Birleşik Krallık'ta kentlerde yaşayanların oranı yüzde 91,5'tir. 1971-81 arasında kentleşmiş yörelerden kırsal kesime göç nedeniyle bazı kent merkezlerinde nüfus azalmıştır. Buna karşılık Kuzey Denizinde petrol bulunmasından sonra Shetland Adalarında nüfus yüzde 50'nin üzerinde bir oranda artmıştır.

DİLSEL VE ETNİK TOPLULUKLAR. Birleşik Krallık'ta konuşulan geleneksel diller ortak bir Hint-Avrupa kökenine dayanmakla birlikte, yüzyıllar içindeki evrimle ses, dilbilgisi ve sözcük dağarcığı bakımından önemli farklılaşmalara uğramıştır.

Britanya Adalarının yaşayan en eski iki dil öbeği Kelt kökenlidir. Bunların biri İrlanda Gaelcesiyle Man Adası ve İskoçya Gaelcesinin doğduğu Goidel dilleri, öbürü de eski Cornwall diliyle çağdaş Galceye kaynaklı eden Briton dilleridir. Çağdaş Kelt dilleri arasında en yaygını Galcedir; Galler'de oturanların beşte biri bu dili de konuşur. İrlanda Denizine bakan kıyılarda ise bu oran yüzde 50 ve üzerine kadar çıkar. Kuzeybatı Highlands'de hâlâ kullanılan İskoçya Gaelcesi ulusal bir dil olmaktan çıkmıştır. Kuzey İrlanda'da Gaelce çok sınırlı olarak konuşulur. 1870'lerde Man Adası halkının yarısının konuştuğu Man dili de benzer biçimde gerilemiştir. Cornwall dili ise daha 18. yüzyıl başlarında unutulmuştur.

Hint-Avrupa dilleri ile ikinci bağlantı German dillerine dayanır. Çağdaş İngilizce İS 5. yüzyılda Britanya'ya yerleşen Angllar, Saksonlar ve Jütler ile 790'lardan sonra bir dizi akına girişen Danların konuştuğu dört ayrı German lehçesinden doğdu. Humber Koyu zamanla gerek dil, gerekse coğrafya açısından önemli bir sınır haline geldi. İngilizce konuşanların oturduğu topraklar Northumbria ve Southumbria bölgelerine ayrıldı. 8. yüzyılda edebiyat ve kültür alanında önde gelen Northumbria'nın yerini kısa bir süre Mercia, ardından da Wessex Krallığı aldı. Daha sonra Britanya'ya giren Normanlar, gene Viking kökenli olmalarına karşın Danlardan çok yadırgandı. Norman ve Angevin kralları döneminde İngiltere kara Avrupa'sının bir bölümünü de içine alan bir imparatorluğun parçası oldu. Fransa'yla yakın ilişkiler İngilizce üzerinde kalıcı etkiler bıraktı. İngilizce-Fransızca karışımı melez bir dil resmi dil olarak kabul edildi ve 14. yüzyıla değin zaman zaman resmi belgelerde Latince'nin yerini aldı. Bu tarihten sonra İngilizcede birçok değişiklikler olduysa da, Britanya'ya giren son önemli dilsel topluluk Normanlardı.

DİNSEL TOPLULUKLAR. Birleşik Krallık'taki çeşitli Hristiyan mezhep ve tarikatları kilisedeki bölünmelerden doğmuştur. Bu bölünmelerin en önemlisi 16. yüzyılda VIII. Henry'nin papanın mutlak üstünlüğünü reddetmesiyle ortaya çıktı. Bu kopma bazı Protestan ilkelerinin benimsenmesi ve hâlâ ülkenin resmi kilisesi olan Anglikan Kilisesi'nin kurulmasına yol açtı. İskoçya'da ise Reform hareketinin etkisiyle Presbiteryen mezhebi ortaya çıktı. İrlanda genel olarak Katolik yapısını korumakla birlikte, bugünkü Kuzey İrlanda Anglikan ve Presbiteryen kiliselerinden önemli ölçüde etkilendi. 17. yüzyılda tapınma biçimlerinin ve kilise yönetiminin basitleştirilmesini savunan Pürten hareketiyle birlikte İngiltere Kilisesi yeni bölünmelere uğradı. Bu dönemde Baptist ve Kongregasyon kiliseleri gibi sayısız

Birleşik Krallık'ta Nüfus Yoğunluğu

bağımsız kilise ve Quaker tarikatı kuruldu. 18. yüzyıl ortalarında Galler'de bir tür Protestanlık olan ve günümüze değin etkisini sürdüren Kalvenci Metodist mezhebi yayıldı. 18. yüzyılda John Wesley gibi din adamlarının öncülük ettiği Evanjelik akım özellikle sanayi bölgelerinde Metodist kiliselerinin kurulmasına yol açtı. Salvation Army gibi Fundamentalist akımların güçlendiği 19. yüzyılda ABD kökenli yeni mezhepler ortaya çıktı.

19. yüzyılda Britanya'daki Musevilerin de sayısı arttı. 1290'da ülkeden kovulduktan sonra 17. yüzyılda geri dönerek Londra'da ilk cemaatlerini kuran Museviler, 19. yüzyılda öteki önemli kentlere de yerleşmeye başladılar. 20. yüzyılda Hindistan ve Pakistan'dan gelen göçmenler ülkeye çeşitli Doğu dinlerini getirdiler.

Çeşitli cemaatlerin tuttuğu istatistikler ayrı temellere dayandığından Birleşik Krallık'ta din sel mezheplerin dağılımını kesin olarak belirlemek güçtür. Bununla birlikte önemli azınlıkların ve hiçbir mezhebe bağlı olmayanların varlığını göz önünde tutmak koşullu, İngiltere'nin Anglikan, İskoçya'nın Presbiteryen, Galler'in Kalvenci Metodist ve Kuzey İrlanda'nın Katolik olduğu söylenebilir.

DEMOGRAFIK YÖNELİMLER. En azından İngiltere için sağlıklı bir nüfus tahmininde bulunma olanağını veren ayrıntılı ilk belge olan Domesday Survey'den (Domesday Araştırması) sonra, Birleşik Krallık nüfusunun bir artış eğilimi izlediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte nüfusun yaklaşık üçte birinin yok olmasına neden olduğu sanılan 14. yüzyıl ortasındaki Büyük Veba Salgını gibi olaylarla zaman zaman kesintiye uğrayan bu artışın hızı konusunda somut bilgiler yoktur. İlk kez 1801'de yapılan resmi sayımda Birleşik Krallık'ı oluşturan topraklarda 11. yüzyıl sonunda yaklaşık 2 milyon kişinin yaşadığı varsayılmış ve bu sayının 1801'de yaklaşık 12 milyona çıktığı hesaplanmıştır. Yüksek doğum oranına karşın yavaş nüfus artışının başlıca nedeni ölüm oranının da aynı düzeyde olmasıydı. 18. yüzyılın ilk yarısında Londra'da doğan her dört çocuktan üçünün ergenlik çağına varmadan öldüğü tahmin edilmektedir. Sanayi Devrimi genelinde yaşam koşullarını kötüleştirmekle birlikte, doğum oranında önemli bir artışa neden oldu. 19. ve 20. yüzyıllarda tıp, beslenme ve kamu sağlığı alanındaki gelişmeler sonucu ölüm oranının önemli ölçüde düşmesi, nüfusta da önemli artışlara yol açtı.

17. ve 18. yüzyıllarda Britanya Adalarından Kuzey Amerika'ya göçlere ilişkin kayıtlar bulunmakla birlikte, bu konuda kapsamlı rakamlar yoktur. Dış göçlerin 1880-1900 dönemi ile I. Dünya Savaşı'nın başlarında en yüksek düzeye çıktığı bilinmektedir. Özellikle Kanada ve Avustralya'ya göç, Büyük Britanya İmparatorluğu ile ABD'deki ekonomik koşulların elverişsiz hale geldiği 1930'a değin hızını korudu. Aynı yıllarda Avrupalı mültecilerin de ülkeye geldiği görüldü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hem ülkeye hem de dışarıya yönelik göç hareketleri önemli boyutlara vardı. Gene de 1951'e değin göçlerde önemli bir dengesizlik görülmedi.

1957-62 arasında Hindistan, Pakistan ve Batı Hint Adaları gibi gelişmekte olan ülkelere iş bulma umuduyla Britanya'ya yönelen nüfus, göç dengesini bozdu. Bütünleşme sağlama yönündeki çabalara karşın, göçmenler ile yerli halk arasında, kopukluğa

varmama da, bir ayrılık ve farklılık ortaya çıktı. Öteki ülkelerde olduğu gibi Birleşik Krallık'ta da ırk çatışması sorunu günümüze değin varlığını sürdürdü. Beyaz olmayan göçmenlerin yüzde 60'ı Londra metropoliten alanı ve Birmingham gibi iş bulma olanaklarının yüksek olduğu konurbasyonlarda (bitişik kentler kümesi) yaşamaktadır.

1700'lere değin dağınık kırsal topluluklar biçimindeki küçük nüfuslarıyla önemli iç göçlere sahne olmayan Birleşik Krallık'ta, 18. yüzyılın ortalarından sonra sanayileşme, tarımda makineleşme, toprak kiracılığının çözülmesi, ulaşım olanaklarının gelişmesi gibi etkenlerle bir hareketlenme başladı. Böylece 19. yüzyılın başlarında eski kırsal toplum, çoğunluğu sanayi işçisi ve kentli nüfustan oluşan bir ulusa dönüştü.

Kırsal kesimden kentlere göç uzun bir süreç içinde gelişti. Komünal çiftçilik düzeyi 14. yüzyıldan önce çözülmeğe başladı. Toprakların özel mülkiyete dönüşerek parçalanması özellikle 1740'tan sonra hızlandı; 19. yüzyıl ortalarında açık tarla sistemi tümüyle ortadan kalktı. Topraksız kalan tarım işçileri iş bulma olanağının ve ücretlerinin yüksek olduğu gelişen sanayi merkezlerine akın etti. Bu sırada doğum oranının da yükselmesiyle kentlere göç hareketi büyük boyutlara ulaştı.

Kentsel merkezler kömür havzaları çevresinde kurulan sanayilerin yakınında oluştu. 1830'lardan sonra demiryollarının hızla gelişmesiyle bazı kasabaların ticari önemi arttı. Demiryolu çağına özellikle köylü gençlerin göçleri daha önce görülmemiş bir hız kazandı. Bu göç hareketleri genelde bölge sınırlarını aşmamakla birlikte, İrlanda'daki 1845-46 kıtlığı birçok İrlandalının Britanya'ya göç ederek Lancashire, Clydeside ve Londra'ya yerleşmesine yol açtı. Kırsal kesimden göçler 1901'den sonra da azalarak sürdü.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Clydeside, İngiltere'nin kuzeydoğu bölgesi, Güney Galler ve Lancashire ile Yorkshire gibi eski sanayi ve madencilik merkezlerinde baş gösteren ekonomik durgunluk ve çöküş ikinci bir iç göç dalgasına yol açtı. Bu kez Midlands ve İngiltere'nin güneyine yönelen iç göçler, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla artan iş olanakları yüzünden belirli bir düzeyde durdu.

1950'lerde devlet desteğinde sanayinin çeşitlendirilmesi iş olanaklarını artırarak güneye göçün azalmasını sağladı. Bununla birlikte 20. yüzyılın sonlarında kuzeyde kömür madenciligi, gemi yapımı ve pamuklu dokuma gibi sanayilerin gerilemesi ve Batı Midland ile İngiltere'nin güneydoğu bölgesinde yeni sanayi merkezlerinin ortaya çıkması sonucu, güneye göç Britanya'nın ekonomik yaşamının belirleyici özelliklerinden biri haline geldi. Bu arada Doğu Midland ile Bristol Kanalı, Southampton Water, Merseyside ve Teesside gibi akarsu haliçleri çevresinde önemli nüfus artışları oldu.

EKONOMİ

Birleşik Krallık dünya ekonomisinde benzersiz gelişim çizgisiyle apayrı bir yer tutar. 19. yüzyılda dünyanın en önde gelen sanayi ülkesi olan Birleşik Krallık, 20. yüzyılda pazarlarını ve ekonomik üstünlüğünü ABD'ye, öteki gelişmiş Batı ülkelerine ve Japonya'ya kaptırmıştır. Öteki ülkelerin hızla sanayileşmesi de önemli bir etken olmakla birlikte, bu görece gerilemenin temelinde sterlin bülgesinin(*) bankerliğini sürdürme anlayışı yatmaktadır. Bu politikanın ödemeler dengesi açıklarını kapatabilecek bir iç büyümeyi dizginlemesinin yanı sıra sterline güvenin kaybolmasıyla dışarıya döviz

akışının hızlanması, İngiliz ekonomisinin eski gücünü sarsan asıl etkenler olmuştur. Bunun yol açtığı yavaş büyüme hızı, yaşam düzeyinin yükselmesini de kösteklemiştir. 1989'da 14.570 ABD Doları olan kişi başına gayri safi milli hasıla (GSMH), Batı Avrupa ülkelerinin çoğundan daha düşüktür. Gene de dünya ticaretinde mamul malların payının giderek artması, son yıllarda ekonomik büyüme için elverişli koşullar yaratmıştır. 1973'te Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girmeden önce de Birleşik Krallık'ın ihracatında birinci sırayı alan Batı Avrupa ülkelerinin dış ticaretteki payı, Uluslar Topluluğu'na üye ülkelerin payından çok yüksektir.

DOĞAL KAYNAKLAR. Birleşik Krallık'ın ekonomik açıdan değerli mineral kaynakları oldukça sınırlıdır. Birleşik Krallık demir cevheri dışında gereksindiği metal cevherlerin hemen hepsini ithal eder; daha çok İngiltere'nin doğusunda bulunan demir yatakları giderek tükenmektedir. İç pazarın gereksinimini karşılayabilen madenler kum, çakıl, tebeşir, kireçtaşı, tuz, arduvaz, porselen kili ve kömürdür. Kalay ve çinko öbür önemli metal cevherleridir.

Metal cevherlerinin yetersizliğine karşın, Birleşik Krallık petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynakları bakımından öteki Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerinden daha zengindir. Bir zamanlar ülke ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olan kömür bu önemini yitirmeye başlamıştır. 1960'larda Kuzey Denizinde başlatılan doğal gaz arama çalışmaları sırasında zengin petrol rezervleri bulunmuş ve 1975'ten sonra kıta sahanlığında petrol üretimine başlanmıştır. Birleşik Krallık bugün günde 2,6 milyon varil petrolle dünyanın altıncı büyük petrol üreticisidir. Birleşik Krallık petrol rezervleri 770 milyon ton olarak tahmin edilmiştir. 1975'te kurulan British National Oil Corporation üretim ve pazarlamada etkin bir rol oynar. 1981'de özel şirketlere de petrol çıkarma izni verilmeye başlanmıştır.

Kuzey Denizinden elde edilen doğal gaz 1967'den beri ülkede kullanılmaktadır. Ülkedeki doğal gaz rezervleri 22,7 trilyon m³ olarak tahmin edilmektedir.

TARIM, ORMANCILIK, BALIKÇILIK. GSMH'nin yüzde 2'sini karşılayan tarım sektörünün ayırt edici iki özelliği, toplam işgücünün çok küçük bir bölümünü (yüzde 1,6) barındırması ve ileri düzeyde makineleşmiş olmasıdır. Tarım ürünlerinin önemli bir bölümü ithal edilir. Ülke topraklarının üçte biri gibi sınırlı bir alanda yetiştirilen başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, patates ve şeker pancarıdır. Ülke topraklarının yarısını kaplayan otlaklarda 29,5 milyon koyun, yaklaşık 12 milyon sığır, 7,4 milyon domuz ve kümes hayvanı beslenir.

Kendi kendine yeterli ve verimli gıda işleme sanayisinin ulusal ekonomide taşıdığı öneminde dolayı tarıma yakın bir ilgi gösterilmektedir. 1974 Tarım Yasası ile üreticilere belli başlı tarım ürünleri için sabit fiyat güvencesi getirilmiş, tarım ürünleri ithalatının gerektiğinde taban fiyatlarla kısıtlanması öngörülmüştür. Piyasa fiyatları ile 12 aylık dönemler için saptanan sabit fiyatlar arasındaki fark hükümetçe üreticiye ödenir. Toprak, ürün, hayvan ve malzeme verimini artırma konusunda da destek sağlayan hükümet, küçük çiftliklerin birleşerek ticari birimler kurmaları için gerekli olan giderlerin yüzde 50'ye varan bir bölümünü karşılamayı üstlenmiştir.

Son yıllarda bu destekleme politikasına AET'dekine yakın bir değişiklik getirilmiştir. Bu doğrultuda ılıman kuşak tarım ürünlerine ithalat vergisi konarak yurtdışında yetiştirilen benzer ürünlerin iç pazardaki

fiyatlarının yükselmesi sağlanmıştır. İthalat vergisinden sağlanan gelirle de tarım üreticilerine ödenecek sabit fiyat farkları için bir fon oluşturulmuştur.

İşletmeye elverişli ormanlar ülke topraklarının yüzde 8'ini kaplar. Ormanların yarısı Ormancılık Komisyonu'nun, yarısı da toprak sahiplerinin elindedir. Yeni ağaçlandırma çalışmaları kapsamında özellikle iğne-yapraklı ağaçlar dikilmektedir. İç tüketimin küçük bir bölümünü karşılayan kereste sanayisi, ürün kalitesi bakımından İskandinavya ve öteki ülkelerden ithal edilen ke-

FINANS VE TİCARET Birleşik Krallık'ta dünyanın en eski ve en gelişmiş mali sistemlerinden biri yürürlüktedir. Bununla birlikte bu sistem 1980'lerde çıkarılan yasalarla büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Butün bu değişikliklere karşın Londra Batı dünya-sının finansman merkezi olma özelliğini korumaktadır. Ülkenin başlıca mali kuruluşları İngiltere Merkez Bankası (Bank of England), mevduat bankaları, National Girobank, tasarruf bankaları, denizasırlı bankalar, ticari bankalar ve iskonto (senet kırma) borsasıdır.

İskoçya'da balıkçı tekneleri
ABC Ajansı

resteyle rekabet edebilecek düzeyde değildir.

Balıkçılık en önemli ekonomik etkinliklerden biridir. Başta morina, mezgit, uskumru ve pisibalgı olmak üzere yılda 834 bin ton balık, istakoz ve istiridyeye avlanır. Bununla birlikte balıkçılık ürünleri ihracat gelirleri içinde önemli bir yer tutmaz. Hükümet tekne ve malzeme için yardım sağlayarak ve borç vererek balıkçılığı desteklemektedir.

MADENCİLİK VE SANAYİ. Madencilik gelirlerinin GSMH içindeki payı yaklaşık yüzde 6'dır. İşgücünün yalnızca yüzde 1'inin çalıştığı bu sektör, özellikle kömür sanayisinin çökmesi yüzünden hızlı bir gerileme içindedir. Hükümet, kömür üretimini Ulusal Kömür Kurulu aracılığıyla denetlemektedir; özel yatırımcılara yalnızca belirli küçük ocaklarda işletme izni verilmektedir. Devletin ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (ECSC) geniş sübvansiyonlar uyguladığı demir-çelik üretimi British Steel Company'nin denetimindedir.

Ekonominin belkemiğini oluşturan imalat sanayisi, GSMH'nin beşte birini karşılar. Toplam işgücünün de gene beşte biri bu sektörde çalışır. İşgücünün büyük bölümü 500'ün üzerinde işçi çalıştıran işletmelerde yoğunlaşmakla birlikte, küçük şirketler daha yaygındır. Başlıca sanayi dalları motorlu taşıt, uzay araçları, elektronik bilgi işlem ve haberleşme araçları donanımı ile metal eşya, hassas ölçüm aletleri ve kimyasal madde üretimidir. Metal, kimya, kauçuk, mobilya, elyaf, plastik ve kauçuk sanayileri ile kerestecilik en hızlı gelişen sanayilerdir.

1950'lere değin ülkenin enerji gereksiniminin yüzde 90'ını karşılayan kömür sanayisinin gerilemesiyle, ulusal enerji üretimi köklü bir yapısal değişime uğramış, kömürün yerini petrol ve doğal gaz almıştır. Kuzey Denizinden elde edilen petrol ve doğal gaz iç tüketimi karşılayacak düzeydedir. Enerji üretimini onda biri nükleer santrallerden, küçük bir bölümü de hidroelektrik santrallerden sağlanmaktadır. Yıllık enerji üretimi (1989) 312.128.000.000 kW-saatir.

Mali sistemin odağında 1694'te kurulan ve 1946'da devletleştirilen İngiltere Merkez Bankası yer alır. Bankanın başlıca görevleri İngiltere ve Galler için para basmak, hükümete mali konularda danışmanlık yapmak, para politikalarını uygulamak, hükümet, özel bankalar ve yabancı merkez bankaları adına bankerlik yapmaktır. En önemli para politikası aracı, reeskont hadleri aracılığıyla bankaların faiz oranlarını denetlemektir. İngiltere Merkez Bankası, bütün bunların dışında, para ve devlet tahvilleri borsalarında açık piyasa işlemlerine girerek para arzını yönetir.

Ticari bankalar İngiltere ve Galler'deki ticari bankacılığın merkezi olan Londra'daki takas bankaları, İskoçya takas bankaları ve Kuzey İrlanda bankalarından oluşur. Bütün bu bankalar çok sayıda şubeyle çalışır. 1979 Bankacılık Yasası mevduat toplayan bütün kuruluşların İngiltere Merkez Bankası'ndan yetki belgesi almasını ve sürekli denetim altında tutulmasını öngörmektedir.

Bu kapsamlı bankacılık sistemini, dünya çapında ticari ve mali bir merkez olarak önemini koruyan City of London'daki karmaşık sermaye ve kredi borsaları zinciri tamamlar. Burada sterlin bölgesine giren denizasırlı ülkelerin önemli miktardaki fonları ve sterlin bölgesi dışından gelen fonlar çeşitli mali işlemlerle değerlendirilir. Londra bankalarının başlıca uygulamalarından biri de dolar olarak topladıkları mevduatları borç verme yoluyla Avrupa Dolan (Eurodollar) piyasasını yaratmaktır.

City'de Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti Menkul Kıymetler Borsası'nın dışında, başta uluslararası Lloyd's şirketi olmak üzere, çeşitli sigorta şirketleri, gemi taşımacılığı şirketleri, ticaret bankaları, iskonto şirketleri, yabancı bankalar, inşaat şirketleri ve mal borsaları da etkinlik gösterir.

Dünya nüfusunun ancak yüzde ikisini barındıran Birleşik Krallık, dünyanın ticaret hacmi en geniş ülkelerinden biridir. Doğal

kaynaklarının yetersizliği nedeniyle gereksinidiği yiyecek ve hammaddeden yarısından çoğunu ithal eder ve bu ithalat giderini GSMH'sinin önemli bir bölümünü oluşturan ihracat girdileriyle rahatça karşılar. Başlıca ihraç ürünleri başta makineler, taşıt, traktör ve bilimsel aygıtlar olmak üzere mamul maddelerdir. Kimyasal ürünler hızla gelişmekte olan bir başka ihracat kalemidir. Dokuma ürünleri ve makine dışındaki madden ürünleri ihracatı gerilemektedir. Birleşik Krallık'ın dünyadaki hemen her ülkeyle ticaret ilişkisi vardır. AET'ye katıldıktan sonra dış ticarete de Batı Avrupa ülkelerinin payı artmış, eksiden İngiliz mallarının başlıca müşterisi olan ABD bu konumunu Almanya ile paylaşmaya başlamıştır.

EKONOMİNİN YÖNETİMİ Özel sektör. Karma ekonomik sistemin egemen olduğu Britanya'da kamu ve özel sektörlerin GSMH'deki payı hemen hemen eşittir. Hükümetin özel sektörle olan ilişkisini hangi partinin iktidarda olduğu belirler; Muhafazakâr Parti hükümetleri özel sektörü kendi kaynak ve kapasitesiyle başbaşa bırakma eğilimini gösterirken, İşçi Partisi hükümetleri başarısız sanayi dallarını desteklemek, yeni projeler başlatmak gibi daha etkin ve müdahaleci bir tutum benimser. Hükümetler, özel sanayiye belirledikleri gelişme çizgisini izlemeye yöneltmek için mali ve parasal politikalar, kamu harcamaları, devlet ihaleleri, hizmet, bilgi ve danışmanlık olanakları gibi araçlara başvurur. Bu araçlar daha çok arz, talep, yatırım ve tasarrufları etkilemeye

Londra Borsası
Fuel Odurğu

yöneliktir. Bir başka müdahale yöntemi de geri kalmış bölgelerde yatırımları özendirerek buralardaki işsizlik oranını düşürmektir.

Özel sektörle ilgili devlet kuruluşlarının başında, Ulusal Ekonomik Gelişme Konseyi gelir. Bu konseye bağlı araştırma komiteleri 21 sanayi dalında üretkenliği geliştirme projeleri üzerinde çalışır. İş ve Üretim Bakanlığı'na bağlı Tekeller Komisyonu ile Kısıtlayıcı Uygulamalar Mahkemesi şirketlerin aralarında kamu çıkarına aykırı anlaşmalar yapmalarını sağlamakla görevlidir.

Kamu sektörü ve hükümetin rolü. Toplam işgücünün yaklaşık yüzde 10'u sanayi ve hizmet sektörlerindeki çeşitli kamu kuruluşlarında çalışmaktadır. Bunlar İngiltere Merkez Bankası, Posta İşletmeleri, British Broadcasting Company (BBC), başlıca hava yolları, Atom Enerjisi İdaresi, kömür, gaz, elektrik ve çelik işletmeleri, demiryolları, su yolları ve taşımacılık hizmetleridir. Bu kuruluşlar doğrudan bakanlıklara bağlı olmamakla birlikte, hükümetin denetimi altında çalışırlar. İlgili bakanların atadığı yönetim kurulları günlük işlerinde bağımsızdır. Kamu kuruluşlarından bazıları kendi kendine yeterliyken, bazıları hazineден yardım alırlar.

Vergilendirme. Devlet gelirlerinin dayandığı başlıca vergi türleri gelir, sermaye ve

gider vergileridir. 20. yüzyılın sonlarında vergilendirme sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır.

Birleşik Krallık, vergilendirmenin en yüksek olduğu ülkelerden biri olarak bilinir. Gelir vergileri kişisel gelir vergisi, katma vergi ve kurumlar vergisinden oluşur. Sermaye vergisi, emlak vergisi ile sermaye kazançları vergisini kapsar. Gider vergilerinin başlıcaları gümrük ve tüketim vergileri, müşterek bahis vergileri ve taşıt ruhsat vergisidir. Öte yandan 1973'te mamul eşya ve hizmet alımlarıyla ithal ürünler için katma değer vergisi getirilmiştir. Yeni ve yabancı otomobil alımları da vergilendirilir.

İşveren kuruluşları ve sendikalar. Ülkedeki 1.400'ü aşkın işveren kuruluşu İngiliz Sanayi Konfederasyonu'na (CBI) bağlıdır. İşçi sendikalarıyla toplu sözleşme görüşmelerini çoğunlukla bu kuruluşlar yürütür.

On bir milyon işçinin sendikalı olduğu Birleşik Krallık'ta sendikaların girmediği sanayi ve işkolu yok gibidir. Sendikaların çoğunun üye olduğu İngiliz Sendikalar Kongresi (TUC) işçi hareketinin merkezi organı durumundadır. TUC sendikalar arasında arabuluculuk yapma, ücret talepleri konusunda görüş bildirme, izinsiz ve yasalara aykırı grevleri önleme gibi görevleri yerine getirir. TUC siyasal bir kuruluş olmamasına karşın, bağlı sendikaların bazıları üyelerin gönüllü bağışlarıyla oluşturulan siyasal fonlarla İşçi Partisi'ni destekleyebilmektedir.

İşçi-işveren ilişkileri serbest iradeye dayalı görüşme ve pazarlık temelinde dayanır. Uzlaştırma ve Hakemlik Danışma Dairesi (ACAS), karşılıklı uzlaşmalar yoluyla işçi-işveren ilişkilerini geliştirmeye, toplu pazarlık yöntemini yaygınlaştırmaya ve yetkinleştirmeye çalışır. Kamu ve özel sektörler arasındaki anlaşmazlıklarda da uzlaştırıcılık rolünü üstlenen ACAS, bu gibi durumlarda bir hakem atama ya da konuyu özerk bir kuruluş olan Merkezi Hakemlik Komitesi'ne (CAC) götürme yoluna gider. Komitenin oluşturduğu kurullar anlaşmazlıkları ücret ve iş güvencesine ilişkin yasaların ışığında değerlendirir. Küçük kuruluşların çoğunda ücretler, işçi ile işverenin eşit oranda temsil edildiği ücret kurullarında saptanır.

ULAŞIM. Britanya'nın yolcu ve yük taşımacılığı Londra'dan başlayıp Birmingham üzerinden Liverpool ve Manchester'a uzanan İngiliz ticaret eksenini üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkenin başlıca elektrikli tren hattı, M.1 ve M.6 karayolları, Grand Union Kanalı, belligaşı kıyı hava koridoru, doğal gaz ve petrol boruları bu eksen üzerinde yer alır. Bu ana arterin kuzey yönünde batı kıyısı boyunca İskoçya'ya, batı yönünde Kuzey Galler'e ve Dublin'le bağlantıyı sağlayan başlıca liman Holyhead'e, güney yönünde ise güney kıyısına ve yapımı henüz tamamlanmamış olan Manş Denizi Tüneline ulaşan üç uzantısı vardır. Londra ile Liverpool-Manchester ülkenin en önemli ticaret limanları, en kalabalık kentleri ve en büyük sanayi merkezleridir. Bu iki merkez Britanya'nın öteki kent ve yörelerine çeşitli ara yollarla bağlanır.

Artan nüfusa ve tüketim hacmine karşın, kentler arası yollar dışında kent içi kamu ulaşım ve taşımacılığı da 1960'lardan bu yana bir gerileyiş içindedir. Bunun başlıca nedeni taşıma fiyatlarındaki artış ile hizmetlerdeki aksamalardır. Özel araba sayısı, 1920'lerden beri sürekli artmıştır; son yıllarda özel taşıtların katedilen toplam yol içindeki payı yüzde 80'i aşmıştır.

Devletçe işletilen kara, demir ve su yolları taşımacılığındaki bunalım ile karayollarındaki trafik tıkanıklığı ciddi boyutlara varmıştır. Kamu taşımacılığında azalan talebin yol açtığı zararı kapatmak amacıyla maliyeti düşürmeye yönelik bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında bazı otobüslerde biletleşimin kaldırılması, Londra metrosunun bir hattında sürücüsüz trenlere geçilmesi ve metroda bilet toplama işleminin otomatikleştirilmesi sayılabilir.

Kuzey Denizinden elde edilen petrol ve doğal gaz, boru hatları aracılığıyla taşınmaktadır. Doğal gazın dağıtımını British Gas Corporation, petrol ve petrol ürünlerinin dağıtımını ise petrol sanayisi kuruluşları üstlenmiştir.

Ticari limanların çoğu İngiliz Taşımacılık Dokları Kurulu'nun mülkiyetindedir. Bununla birlikte Britanya'nın deniz ticaretinin yarısından çoğu başta Mersey ve Thames kıyısındaki olmak üzere bağımsız limanlara karga yürütülür. Kurula bağlı doklardan daha çok Manş aşırı, kıyıları arası, kıyı açıklarındaki adalar ve İrlanda'yla ulaşım da yararlanır. Londra limanının bir bölümünü oluşturan Tilbury limanı Avustralya yolcu taşımacılığına ayrılmış gibidir. Kanada, Batı Afrika ve Uzakdoğu seferleri Liverpool'dan yapılır. Southampton ise Kuzey ve Güney Amerika ile Güney Afrika seferleri ile özdeşleşmiştir. 1960'lardan sonra özellikle coğrafi konumu ve korunaklı yapısıyla yolcu taşımacılığında ön plana geçen Southampton, Londra ve Liverpool düzeyinde önem kazanmıştır. Öteki önemli limanlarda da büyük yatırımlar yapılmasına karşın, Southampton yük taşımacılığında da birinci sırayı alma yolundadır.

Britanya öteki Avrupa ülkelerine devlet havayollarıyla bağlanır. Uluslararası havayollarının hemen hepsinin uğradığı Londra Heathrow Havalimanı dünyanın en işlek havalimanlarından biridir. Güneydeki Gatwick, doğudaki Southend ve kuzeydeki Luton ve Stanstead, Heathrow'a bağlı ikincil havalimanlardır. Başlıca kentlerin birbirine yakın olması nedeniyle para ve zaman açısından pek ekonomik olmayan iç hatların yükü azdır. Bununla birlikte bütün kentsel merkezlerde havalimanı vardır; iç seferlerin çoğu Londra'yla bağlantılıdır. Tayra havalimanlarından yalnızca Manchester ve Prestwick'ten (Glasgow) Kuzey Amerika'ya sefer yapılır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR
DEVLET YÖNETİMİ Britanya parlamenter demokrasiyle yönetilen anayasal bir krallıktır. Kral ya da kraliçe ülkenin değişmez devlet başkanıdır; yürütme gücünün başı ise Avam Kamarası'ndaki çoğunluğa egemen olan başbakanıdır.

Yalnızca bir bölümü yazılı olan İngiliz anayasası bütünüyle esneklik. Anayasanın başlıca kaynakları parlamentonun yürürlüğe koyduğu yasalarla mahkemelerde alınan kararlardır. Hükümetin istifası gibi resmen yasalara bağlanmamış durumlarda anayasa teamüllerine başvurulur; emsale dayanan bu teamüller değişikliğe ve gelişmeye açıktır.

Kuvvetler ayrımı olmadığından en genel anlamıyla hükümet yasama, yürütme ve yargı erklerinin özünü de belirli ölçülerde kapsar; bu durum genellikle görevlerin birbirleriyle çakışmasına yol açar. Egemenlik hükümdar, üyeleri veraset ya da atama yoluyla gelen Lordlar Kamarası ve seçimle belirlenen Avam Kamarası'nın oluşturduğu parlamentonun elindedir. Parlamentonun egemenliği yasama çalışmalarında ifadesini bulur. Bu yasalar herkes için bağlayıcıdır.

Bununla birlikte bireylerin belirli bir yasaya dayandırılan bir eylemin yasalılığı konusunda mahkemelere başvurma hakkı vardır.

Hükümdar, siyasal erki elinde tutan başbakan ve kabinenin önerdiği doğrultuda davranmakla yükümlüdür. Kabine başbakanın kendi partisinin üyeleri arasından seçtiği ve çeşitli bakanlıklara (*department*) atadığı parlamenterlerden oluşur. Zamanla kabine üzerindeki otoritesi artmış olan başbakan günümüzde parlamentonun feshi için hükümdara başvurma gibi birçok kararı tek başına alabilmektedir. Bununla birlikte başbakanların yetkilerini kullanabilmeleri, kabinenin desteğine bağlıdır. Başbakan, kabine dışında kalan bakanları da atar.

Kabine, Avam Kamarası'nın çoğunluğuna dayandığından fiilen parlamentonun yasama yetkilerinin uygulayıcısı durumundadır. Hükümdarlar veto hakkını 18. yüzyılın başından beri hiç kullanmamışlardır. Geçmişte yasama yetkisini eşit oranda paylaşan Lordlar Kamarası'nın gücü 1911'de yasa tasarılarını geçici olarak erteleme hakkıyla sınırlanmıştır. Kabine, bütçe tasarısı da dahil bütün yasa tasarılarını hazırlayarak parlamentoya sunar; dayandığı çoğunluk aracılığıyla da bu tasarıları yasalaştırır. Böylece yasa koyma mekanizmasını elinde tutan kabine, parlamentodaki görüşmelerde izlediği siyaseti açıklamak ve savunmakla yükümlüdür.

Kabinenin aldığı yönetsel kararlar sivil ve askeri yönetim organlarına hemen uygulamaya konur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan kabine sekreterliği kabineye görüşülecek konuların gündemini hazırlamak ve alınan kararları uygulamaya konacak biçimde özetleyerek ilgili makamlara iletmekle görevlidir.

Kuzey İrlanda'nın devlet yönetimi içindeki konumu yakın dönemde bazı değişikliklere uğramıştır. 1920'de oluşturulan ve iç işlerinde bütünüyle özerk olan yerel parlamento ve kabine, 1973'te Kuzey İrlanda Kuruluş Yasası'yla kaldırılmıştır. Daha sonra kurulan meclis kısa ömürlü olmuş ve bölge Temmuz 1974'te Kuzey İrlanda Bakanlığı aracılığıyla "doğrudan yönetim" altına alınmıştır.

Birleşik Krallık, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda arasındaki önemli farklılıklara karşın son derece türdeş bir yapı gösterir. İngilizce konuşmayan yok gibidir. Ülke genelinde tek bir seçim sistemi uygulanır. Roma hukukuna dayalı ayrı bir yargı sistemi olan İskoçya dışında İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda'da aynı yargı sistemi geçerlidir. Nüfusun dörtte üçü birbirine çok yakın olan altı konurbasyonda yaşar. Butün bu etkenler hem ulusal, hem yerel düzeyde bir yönetim bütünlüğü yaratmıştır.

Köklü Norman istilası öncesine uzanan İngiliz yerel yönetim sistemi, 1835-88 arasında tekörnek bir temele oturtulduktan sonra 1973-75 arasındaki yeniden düzenlemeye değin değişmeden kalmıştır. Son düzenleme öncesinde yerel yönetimler parlamento yasaları ya da beratla oluşturulan bağımlı tüzel kişilikler biçimindeydi. Kaynağını yasalardan ya da yargısal yorumlardan alan yetkileri, yasama ve yürütme işlerini kapsıyor, vergi toplama ve ödenek belirlemeyi de içeriyordu. Yerel yönetimler kendi içlerinde il (*county/shire*), ilçe (*borough/burgh*), kentsel ilçe (*urban district*) ve kırsal ilçe (*rural district/district*) meclislerine ayrılıyordu; nüfusu 100 binin üzerinde olan ilçelerde de (*county borough*) il meclisi bulunuyordu.

1966'da oluşturulan bir krallık komisyonunun yerel yönetim sistemini inceleyerek hazırladığı rapor temelinde, Kuzey İrlanda'

da 1973'te, İngiltere ve Galler'de 1974'te, İskoçya'da da 1975'te yürürlüğe giren yeni bir düzenleme getirildi. İlçe meclislerinin geniş yetkilerini ortadan kaldırarak iki kademeli bir yönetim biçimi getiren bu düzenlemeyle, 45'i İngiltere'de, 8'i Galler'de, 9'u da İskoçya'da olmak üzere daha geniş 62 yeni il (*county*, İskoçya'dakiler *region*) oluşturuldu. Bu iller de 402 ilçeye (*district*) bölündü. Yeni sistemde il ve ilçelerin seçimle gelen meclislerine bazı ek yetkiler tanındı.

İlçe yönetimleri konut ve temizlik işleri gibi yerel hizmetlerden, il yönetimleri güvenlik, eğitim ve bayındırlık gibi daha kapsamlı hizmetlerden sorumludur. Metropoliten illerde ilçe meclisleri eğitim ve bayındırlık işlerini de üstlenmiştir. Buna karşılık başta İskoçya'nın Edinburgh, Glasgow, Aberdeen gibi kentleri olmak üzere köklü bir yönetim özerkliği geleneği olan pek çok ilçe, bazı konularda (örn Eğitim) illere bağlanmıştır.

1963'te sınırları yeniden belirlenen Londra metropoliten alanının yönetimi özel bir durum gösterir. Bu alan içindeki yerel yönetim yetkileri gene seçimle gelen Greater London Council ile 32 ilçe meclisi arasında paylaştırılmıştır.

SIYASET. Seçimler. Britanya'da seçmenler Avam Kamarası'nın bütünüyle yenilendiği genel seçimlerde, üyelerden birinin istifası ya da ölümü üzerine yapılan ara seçimlerde

sandalye dağılımındaki değişmelerin hukukun çalışmasını güçleştirdiği durumlarda görülür. Yasa gereğince erken genel seçimin en az üç hafta önce duyurulması gerekir. Milletvekili adaylarının yapacakları harcamalar yasalarla kısıtlanmıştır. Bu nedenle seçim kampanyaları birçok ülkeye göre alışılmadık bir sadelik içinde yürütülür.

Siyasal partiler. 17. yüzyılın başlarından beri yürürlükte olan iki parti sistemi, dönemin temel sorunlarına bağlı olarak tutucu ve ilerici bakış açılarını temsil eden iki rakip grubun çekilmesi üzerine kuruludur. Bazı küçük partilerin varlığına karşın değişmeden süregelen bu sistem, İngiliz siyasetinin en belirgin özelliği olan kararlı ve güçlü hükümet geleneğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Britanya'da siyasal mücadelenin odağını oluşturan kabineyi ele geçirme çabası siyasal yaşamı da biçimlendirmiştir. 18. yüzyıl başlarında Whig'lerin Tory'lere, ardından Liberallerin Muhafazakârlara ve günümüzde de İşçi Partisi'nin Muhafazakâr Parti'ye karşı giriştiği mücadelenin özünde bu çaba yatar. Basit çoğunluğa dayalı dar seçim bölgesi sistemi, seçimi kazanan partinin genellikle oy oranının üstünde sandalye elde etmesini ve üçüncü partilerin saf dışı kalmasını sağlamıştır. Ama partilerden birinin siyaset sahnesinden çekilmesi durumunda, çoğu kez egemen parti içindeki rakip grupların mücadelesi öne çıkmıştır.

Thames Irmağı kıyısında parlamento binası ve arkada Big Ben, Londra
Ersin Aok

ve yerel yönetim seçimlerinde oy kullanırlar. Bunlar dışındaki bütün kamu yöneticileri atamayla işbaşına gelir.

Avam Kamarası'nın her üyesi yaklaşık 88 bin kişinin yaşadığı bir seçim bölgesini (*parliamentary constituency*) temsil eder. Belli zamanlarda toplanan seçim komisyonları, nüfus dağılımındaki değişiklikleri göz önüne alarak, Parlamento'ya seçim bölgelerinin sınırlarını daraltma ya da genişletme yönünde öneriler sunar.

Seçmen kütüğüne yazılmak zorunludur; her yıl seçmen sayımı yapılır. Parlamento ya da yerel meclis üyelikleri için adaylar yerel parti örgütlerince belirlenir. Avam Kamarası'nın 635 üyesi en fazla beş yıllık bir dönem için seçilir. Bu beş yıl içinde başbakan her an Parlamento'yu dağıtıp genel seçimlere gidebilir. Bu yetkinin parti çıkarına kullanılması, kamuoyunun bu tür manevralara karşı tepkisiyle önlenir. Oyların çoğunluğunu elde eden partinin beş yıl boyunca ülkeyi yöneteceği kabul edilir. Ama bu durum pek seyrek görülür. Erken seçime hükümetin rahat bir çoğunluğa dayanmaması ya da

Yeni bir parti, 20. yüzyılın ilk yarısında İşçi Partisi'nin Liberal Parti'nin yerini almasını da olduğu gibi, ancak ana partilerden birini saf dışı ederek iktidara gelebilir. 19. yüzyıl başlarında oy kullanma hakkının giderek genişlemesi, partilerin sağlam bir çoğunluk elde etmek için kitleleşmesini zorunlu kılmıştır. Buna karşılık milletvekillerinin parlamento ve özellikle kabinde oynadığı önemli rol, parti gruplarının parti örgütü üzerinde egemen olmasına yol açmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, parti örgütleri parti gruplarının seçtiği önderi otomatik olarak benimser.

Siyasal sistemin bir başka özelliği de, muhalefette olan partinin bir sonraki seçimde iktidara gelme olasılığını göz önüne alarak bir gölge hükümet oluşturmaktır. Gölge hükümetin belirleyici özelliği, her an iktidarı üstlenmeye hazır olan ve uğraştığı konuyu bilen kişileri bir araya getirmesidir. Gölge hükümetin başkanı devletten resmi aylık alır. Hükümet ile gölge hükümet parlamento görüşmelerinde sık sık karşı

karşıya gelir. Bu sürekli çatışma ulusal düzeydeki siyasal sorunların yerel seçim platformlarında da birinci sırada yer almasına yol açar. İki parti sisteminin başlıca dayanağı, seçmenin bu partilerin biri ya da diğeri aracılığıyla isteklerinin yerine getirileceğine olan inancı ve bağımsız adaylarla üçüncü partilere gerek duymasıdır.

Siyasal yaşama katılım. Yurttaşların kamu işlerine katılmasını sağlayan temel araç genel ve yerel seçimlerde oy kullanmaktır. 18 yaşın üzerindeki herkesin oy kullanma hakkı vardır. Bunun dışında dilettikleri partiler için ücretli ya da gönüllü olarak çalışabilirler. Ayrıca benimsedikleri davalar ya da sorunlar konusunda parlamentoyu etkilemek için girişimlerde bulunabilirler. Bununla birlikte çıkar ve baskı grupları İngiliz parlamenter yaşamında önemli bir rol oynamaz. İki parti sisteminin disiplini gereği, parti üyeleri için partiye bağlılık belli çıkar ya da azınlık gruplarının yaptığı baskılardan daha önde gelir.

İngiltere tarihinde sürekli görülen ve önemli reformlara öncülük eden protesto hareketleri 20. yüzyılda da sürmekle birlikte, eski kitlevel ve etkili yapıyı yitirmiştir. Günümüzde nükleer silahlar karşıtı, Gaelcenin kullanım alanını genişletmevi, Kuzey İrlanda'da Katolik ayrımcılığın kaldırılmasını amaçlayan çeşitli hareketler ortaya çıkmıştır.

Sendikaların doğrudan devlet otoritesini hedef aldıkları tek eylem 1926'daki genel grev olmuştur. Bu deneyimden, kamuoyundan destek görmeyen siyasal amaçlı grevlerin hükümetçe kolayca bastırılabilirliği sonucunu çıkaran sendikalar, sonraki yıllarda yalnızca ekonomik çıkarlar için greve başvurmışlardır.

Yurttaşların kamu yaşamına gönüllü hizmetlerde çalışarak katılmaları Britanya'nın köklü gelenekleri arasında yer alır. Örneğin sulh yargıçları bazı davalara bakmanın dışında, işletme ruhsatı verme gibi yöneltil işleri ücretsiz olarak yerine getirirler. Merkezi ve yerel hükümetlerin yürüttüğü toplum hizmetlerinde de pek çok gönüllü çalışır.

YARGI. Birleşik Krallık'ta yargıçlar atamayla işbaşına gelir ve bir daha görevden alınamaz. Mahkeme heyetlerine atamalar yalnızca avukat olarak çalışanlar arasından yapılır. Mahkemeler hukukun sözcüsüdür; parlamentoda alınan bütün kararlar hukukun bir parçası olarak kabul edilir. Hiçbir mahkeme yasaları geçersiz sayamaz.

Sanıklar suçlu oldukları kanıtlanıncaya değin suçsuz sayılırlar. Mahkemeler duruşma öncesinde sanıkların suçlu oldukları izlenimini uyandırabilecek her tür yayını, mahkemeyi küçük düşürmeye ilişkin vasalara dayanarak önlemeye büyük özen gösterirler. Medeni hukuk davalarında devlet, sanıklara ve davacı konumunda olanlara gelirleriyle orantılı bir adli yardım yapmakla yükümlüdür. Ceza davalarına konu olanların ise üçte ikisinden çoğu adli yardım alır.

Ceza hukuku davalarının yüzde 90'ına ücretsiz olarak görev yapan sulh yargıçları ya da avukatlık eğitimi görmüş ücretli yargıçlar bakar; İngiltere ve Galler'de yaklaşık 700 sulh mahkemesi vardır. Daha ağır ceza gerektiren suçlar önce sulh yargıcının önüne getirilir. Polis tutukladığı kişiyi 36 saat içinde mahkemeye çıkarmakla yükümlüdür, bununla birlikte yargıç bu süreyi 96 saate çıkarabilir. Sanığın tutuklu olarak yargılanmasına ya da kefaletle serbest bırakılmasına yalnızca yargıç karar verir. Gerektiğinde yargıçın juri önünde

yapılmasını isteyebilir. 1967'de çıkarılan bir yasayla jürinin çoğunlukla da hüküm vermesi sağlanmıştır; bu durumda jürinin en az 10'a 2 çoğunlukla karar almış olması gerekir. İdam cezası 1965'te kaldırılmıştır. Medeni hukuk davalarının çoğuna yerel il mahkemelerinde ücretli yargıçlar bakar. Bu mahkemelerin yargı yetkileri sürekli genişlemiştir. Ortalama dört buçuk ay süren ceza davalarındaki gecikmeleri önlemek için 1971'de üst mahkemeler köklü bir biçimde yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde en üst yargı organı olan *Supreme Court of Judicature* (Yüksek Mahkeme), *Court of Appeal* (Temyiz Mahkemesi), *High Court of Justice* (Yüksek Adalet Divanı) ve *Crown Court* (Kraliyet Mahkemesi) oluşmaktadır. Önemli ya da karışık ceza hukuku ve medeni hukuk davalarına bakan *High Court of Justice* ile daha basit ceza hukuku davalarına bakan *Crown Court* ülkenin başlıca merkezlerini dolaşarak görev yapar. Her iki mahkemenin kararları konusunda başvurabilecek son merci *Court of Appeal* dir. Bu mahkeme, hukuk açısından çok önemli davalarda, Lordlar Kamarası yargıçlarına son bir başvuru izni verebilir.

EĞİTİM. Birleşik Krallık'ta merkezi yönetime bağlı hiçbir okul ya da öğretmen yoktur; devlet okutulacak kitapları ve eğitim programlarını saptamaz; üniversitelere de karışmaz. Buna karşılık genellikle kabine üyesi ve parlamentoya karşı sorumlu bir bakanın başında bulunduğu Eğitim ve Bilim Bakanlığı vardır.

Okulların yönetiminden seçimle işbaşına gelen yerel eğitim organları sorumludur. Bu organlar öğrenci kayıtlarını düzenler, öğretmenleri atayarak ücretlerini öder ve yeni okulların yapımını yürütür. Okul müdürlerine geniş yetkiler tanınmıştır; okutulacak kitapları ve eğitim yöntemlerini müdür seçer ve uygular. Dinsel kuruluşlarca yönetilen gönüllü okulların giderlerinin de büyük bölümünü karşılayan yerel eğitim organlarının bütün eğitim harcamalarındaki payı beşte dördü bulur; geri kalan bölüm devlet yardımlarından karşılanır.

1944 Eğitim Yasası'yla 11-15 yaş arasındaki çocuklar için ortaöğrenim parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. Geçmişte bu yasa uyarınca 11 yaşındaki çocuklar bir sınavdan geçirilerek üniversiteye hazırlık niteliğindeki orta dereceli okullar ile öğrencileri doğrudan çalışma yaşamına hazırlayan teknik okullara ayrılırdı. 1964'te İşçi Partisi hükümeti bu ayrımcı uygulamaya son vererek genel öğretimi veren tek tip okullar oluşturdu. Resmi sistemin dışında 450 kadar paralı özel okul vardır; bunların yarısını kız okulları oluşturur.

Birleşik Krallık'ta 18-20 yaş grubunun yüzde 30'u yükseköğrenim görmektedir. Giderlerin büyük bölümünü üniversitelerden sorumlu özerk bir kuruluş olan Üniversite Yardımları Komitesi aracılığıyla devlet karşılar. Üniversiteler tam anlamıyla özerktir. Ders ve araştırma programları, öğretim kadrosu ve öğrenci alma yöntemi gibi konularda kendi başlarına karar alırlar. Bazı üniversitelerde öğrencilere yönetim konseylerinde belirli bir temsil hakkı verilmiştir. Birleşik Krallık'ta 15 binin üzerinde öğrencisi olan Yalnızca Londra Üniversitesi'dir. Oxford ve Cambridge ise ülkenin dünyaca ünlü üniversitelerindendir.

Üniversiteye giremeyenler için yerel eğitim organlarının yönetiminde teknik ve ticaret ağırlıklı ders programları uygulayan 800 kadar yüksekokul ile 170 yüksek öğretmen okulu vardır.

1971'de başlatılan yetişkinlere yönelik Açık Üniversite programının dünyadaki bu tür eğitim kurumları arasında ayrı bir yeri vardır. Radyo, televizyon ve yerel konferanslar aracılığıyla öğrenimini tamamlayanlara üniversite diploması verilir.

SAĞLIK VE TOPLUM HİZMETLERİ. Genel sağlık hizmeti. Birleşik Krallık'ta tam anlamda genel sağlık hizmeti 1948'de başlamıştır. Buna göre bütün erkek, kadın ve çocuklar her türlü tıbbi bakım olanağından parasız yararlanır. Çocuklar, emekliler ve düşük gelirli dışındakiler dışı bakımı, gözlük ve ilaç giderlerinin bir bölümünü kendileri öderler. Bu kesintiler genel sağlık hizmeti giderlerinin yüzde 10'unu karşılar; geri kalanını yerel ve merkezi yönetimler üstlenir. Doktorların genel sağlık hizmetlerinde görev alması zorunlu değildir; ücretli hasta kabul edebilirler. Ama ülkedeki doktorların yüzde 98'i genel sağlık hizmetine katılmaktadır. 2.500 kadar hastane ücretsiz tedavi sağlar; özel bakimevi açmak ruhsat almak koşuluyla serbesttir.

Hastalar belli bir doktorun listesine kaydolmayı seçebilir ve dilediklerinde doktorlarını değiştirebilirler; doktorlar da listelerindeki hastaları geri çevirebilirler. Devlet doktorlara belli bir aylık öder; ayrıca yanında çalıştırdıkları için ve 3.500 kişiye kadar hasta başına belirli bir ödeme yapar. Altmış beş yaşın üstündeki hastalar, gece viziteleri ve doktorsuz yörelerde hizmet için ek ödeme yapılır.

Birleşik Krallık'taki aile doktoru hizmeti, üyelerinin yarısi doktor, dişi ve eczacılarınca atanan 150 yerel kurulca yönetilir. Hastanelerin yapım ve bakımından sorumlu 20 kadar bölgesel kurul vardır.

Ana ve çocuk sağlığı, evde hasta bakımı, hasta ziyaretleri, zihinsel özürlü hastaların bakımı gibi hizmetleri yerine getirmek, cankurtaran ve sağlık merkezleri işletmek yerel yönetimlerin yasal yükümlülükleri arasında yer alır.

Sosyal sigorta. 1948'den beri yürürlükte olan zorunlu sosyal sigorta sisteminin giderleri işverenlerin alının ve işçinin haftalığından kesilen ödentilerle karşılanır. Harcamalarda ortaya çıkan farkı devlet karşılar. Kesintiler karşılığında 65 yaşın üstündeki erkeklerle 60 yaşın üstündeki kadınlara emekli aylığı bağlanır; işsizlik ve hastalık durumunda ödeme yapılır. Bu ödemeler yapılan kesintiler ölçüsünde sürer. Ödemelerden yararlanma hakkı sona erdiğinde ya da işçinin geliri, işi olsa bile, belli bir düzeyin altına düştüğünde ek ödeme yapılır. Tam gün eğitim gören çocuklar için de belli bir yardım yapılır. 1980'lerin başında sabit kesinti ve sabit ödeme uygulamasından vazgeçilerek, ücretlerden belirli bir yüzde almaya dayanan sisteme geçilmiştir. 1965'te işçi çıkarmayla ilgili zorunlu bir tazminat sistemi getirilmiştir. Buna göre kendi kusurundan kaynaklanmayan bir nedenle işini kaybedenlere tazminat ödenmektedir. Tazminat giderlerinin bir bölümü işverenden, bir bölümü de bütün işverenlerin katılmasıyla oluşturulan bir fondan karşılanmaktadır.

Yerel yönetimler bölgelerindeki konut sayısının yeterli düzeyde olmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu amaçla hükümetçe saptanan standartlara uygun ev ve apartmanlar yaparak bunları bekleme listesine göre kiralarlar. Konut programı devlet desteği, kiralar ve yerel vergilerle finanse edilir. Kiralar piyasa koşullarına göre belirlenir; gelirin belli bir düzeyin altına düşmesi durumunda indirim yapılır. Yerel yönetim, evlerini onarmak isteyenlere masraflarının yüzde 50'sine varan yardımlarda bulunur. Kent

planlamasını yürüten sekiz bölgesel kurul, yeni yapıları ve eski yapılarıdaki onarımı çalışmalarını denetler.

SİLAHLI KUVVETLER VE POLİS Ulusal savunmada en üst sorumlu makam başbakan ve kabinedir. Savunma politikasını savunma bakanı hazırlayarak kabineye sunar. Silahlı Kuvvetler kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bağlı olduğu üç eski bakanlığın birleştirilmesiyle 1970'te oluşturulan Savunma Bakanlığı'na bağlıdır. Genelkurmay başkanı üç kuvvet komutanıyla birlikte Savunma Bakanlığı'na danışmanlık yapar. Birleşik Krallık'ta ne ulusal bir polis örgütü ne de polisten sorumlu bir bakanlık vardır. Yerel polis gücü, yerel yetkililerce seçilmiş bir komiteye bağlıdır. Bu komite gerekli bina, araç ve gereçleri sağlar. Komitenin atadığı polis müdürü, polislerin atanmasından, terfi işlemlerinden, disiplininden, çalışma düzeninden ve olaylar karşısında izlenecek tutumdan tek başına sorumludur.

Londra'daki Metropolitan Polis doğrudan içişleri bakanına bağlıdır. Bununla birlikte Metropolitan Polis müdürünün statüsü yerel polis müdürlerinden pek farklı değildir. Bu polis örgütünün cinayet araştırma bölümü olan ünlü Scotland Yard, istendiğinde yerel polis örgütlerine yardımcı olur ve Interpol ile ilişkileri yürütür.

İçişleri Bakanlığı'nın yerel polis güçlerini denetleme yetkisi giderek artmaktadır. 1856'da çıkarılan bir yasayla bakana yerel polis örgütlerini denetlemek üzere müfettişler atama ve etkili çalışan polis örgütlerine devlet yardımı yapma yetkisi verilmiştir. 1919'da bu yetki ücret, emekli aylığı ve çalışma koşulları gibi konuların yönetmeliklerle saptanması biçiminde genişletilmiş, 1964'te de polis örgütleri adli tıp, telsiz istasyonu, suçlu arşivi ve çevik kuvvet gibi birimlerden yararlanabilmeleri için sekiz bölge merkezinde toplanmıştır.

Polis müdürleri sürekli memurları dışında, gerektiğinde polise yardımcı olacak ücretsiz özel komiserler atayabilirler. Yerel polis komitesinin atadığı trafik polislerinin park ve trafik akışına ilişkin sınırlı yetkileri vardır. İngiliz polisinin askeri üniforma görünümünden uzak bir giysisi vardır. Kısa bir tahta cop dışında silah taşımayan polisler, bu silahı kendini koruma ve güvenliği sağlama amaçları dışında kullanamaz. Polisler ancak tehlikeli görevler sırasında ateşli silahlar verirler.

KÜLTÜREL YAŞAM

Birleşik Krallık'ta 1945'ten bu yana kültürel yaşamda köklü değişiklikler oldu. Bu değişimin en çarpıcı örneği 1960'larda önce Liverpool'un, ardından zengin eğlence dünyasıyla Londra'nın dünya çapında bir popüler kültür merkezi haline gelişi idi.

Beatles'in öncülük ettiği İngiliz rock müziği toplulukları Avrupa ve Amerika'nın müzik anlayışına yeni boyutlar getirdi. İngiliz desinatörleri bir dönem moda dünyasının öncülüğünü üstlendi. Carnaby Street'te, King's Road'da satılan parlak renkli, alışılmadık giysiler Savile Row ve çevresinin ağırbaşlı giyim geleneğinin yerini alarak neredeyse İngiltere'nin simgesi haline geldi. Öte yandan Londra ve öteki büyük kentlerde eski giysilerin satıldığı bitpazarlarının sayısı hızla arttı. 1960'larda yasal kısıtlamaların gevşetilmesiyle açığa çıkan kumar ve müsterek bahis tutkusu, büyük kentlerde bir dizi lüks kumarhanenin açılmasına neden oldu. At yarışları bahislerinde tam bir patlama görüldü.

Bu arada geleneksel alanlarda da bir canlanma başladı. II. Dünya Savaşı sonrasında olgunlaşan film sanayisiyle İngiliz

sineması günümüzde de sürdürdüğü yetkin düzeye ulaştı. İngiliz tiyatro yazarlarının ülke içinde büyük ilgi gören yeni oyunları dünya sahnelerine taşıdı. Britanya 1930'lardan başlayarak ayrıca görsel sanatlarda, özellikle de malzeme ve biçimindeki organik bütünlükle öne çıkan heykelticilikte büyük üne kavuştu.

Bütün bu değişikliklerin temelinde başta eğitim düzeyinin yükselmesi olmak üzere önemli toplumsal gelişmeler yatmaktaydı. Yükseköğretimdeki niceliksel ve niteliksel gelişmeye 1960'lardan sonra öğrencilere dönük yaratıcı etkinliklere ağırlık veren bir eğitim anlayışı eşlik etti. Toplumun her kesiminde boş zamanları değerlendirme eğilimi güçlendi. Aynı dönemde hükümetlerin sanat konusundaki tutumlarında da önemli bir değişiklik ortaya çıktı. 1946'da kurulan Sanat Konseyi'nin çağdaş yaratım ve gösteri sanatlarına sağladığı desteğin yanı sıra, sanat yapıtlarına ilginin artması sonucu ticari amaçlı kültür merkezleri de yaygınlaştı. Ev eşyası ve dekorasyonda tasarıma verilen önem halkın gündelik yaşamında önemli değişiklikler yarattı; bunda televizyon ve radyonun da katkısı oldu. Bütün bu değişikliklerin anlamı ve sanatın etkileri sürekli tartışılmalara konu oldu. Kuşaklar ve sınıflar arasında keskin değer ve beğeni çatışmaları gündeme geldi.

Savaş sonrasının önemli gelişmelerinden biri de çeşitli sanat dallarındaki şenliklerin hızla artması oldu. Bunlar arasında özellikle Uluslararası Edinburgh Şenliği, Gloucester Üç Koro Şenliği ve Cheltenham Müzik Şenliği sayılabilir.

EDEBİYAT. II. Dünya Savaşı'ndan sonra roman, toplumsal içerikli röportaj ve eleştiri gibi türler toplumun büyük ilgisini çekmeye başladı. Galli şair Dylan Thomas'ın öncülük ettiği dinleyicilere şiir okuma geleneğini canlandırma hareketi, şiirde beliren birçok yeni akımdan yalnızca biriydi. Bu dönemde çıkarılan birçok yeni dergi ticari bakımdan tutunamadı. Okuyucu kitlesi genişlediyse de, kitapları çok satan birkaç tanınmış ad dışında yazarların kazançlarında artış olmadı. Ayrıca bak. İngiliz edebiyatı.

TIYATRO VE SINEMA 20. yüzyılda ülkedeki tiyatro salonlarının sayısı 1900'e oranla yarı yarıya düştü; ayakta kalmayı başaranların da mali durumu iç açıcı değildi. Bununla birlikte 1930'lardan sonra bağımsız küçük toplulukların deneysel tiyatro çalışmaları sürekli gelişme gösterdi. Edebiyatçıların çoğu tiyatro yazarlığına bşşladı ya da bu mesleğe geri döndü. Bunlara en ünlüleri John Arden, Arnold Wesker, John Osborne ve Harold Pinter'di. 1950'lerde Öfke'li Kuşak(*) olarak bilinen bir grup oyun yazarı, romancı ve eleştirmenin İngiliz edebiyatına yönelttikleri toplumsal eleştiriye belki de en iyi özetleyen Osborne'un ilk kez 1956'da sahnelenen *Look Back in Anger* (Öfke) adlı yapıtıdır. Kraliyet başmabeyincisinin yetkisindeki tiyatro sansürünün kalkmasıyla 1960 sonrasında oluşan özgürlük ortamında gelişme olanağı bulan ero-tizm, daha sonra sahneleri saran çıplaklık gösterileri sonucu beklenen ilgiyi uyandırmadı.

Etkinliklerine 1963'te başlayan İngiliz Ulusal Tiyatrosu için Londra'da Thames'in güney yakasında yeni bir tiyatro binası yapıldı. Stradford-upon-Avon'da bulunan Kraliyet Shakespeare Topluluğu ile çalışmalarını en az 200 kişilik tiyatro salonlarında sürdüren 150 kadar profesyonel topluluk Sanat Konseyi'nden yardım almaktadır. Bu tür tiyatroların 60 kadarı Londra ve çevresindedir; çoğu da ülke çapında turneler düzenler. Çok sayıda taşra tiyatrosu,

amatör topluluklar ve üniversitelerdeki tiyatro dersleri, İngiliz sanatının bu geleneksel türünün canlılığını korumasını sağlamıştır.

1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında Ealing Stüdyoları'nca(*) gerçekleştirilen toplumsal taşıma filmleri, İngiliz sinemasına dünya çapında un sağladı. Bununla birlikte en değerli yapıtlar Tony Richardson, Lindsay Anderson, Joseph Losey, Karel Reisz, John Schlesinger ve Ken Russell gibi önemli yönetmenlerin imzalarını taşıyan ve kısa ömürlü, bağımsız şirketlerce gerçekleştirilen filmler oldu. Londra'daki film stüdyoları ile tiyatro sahnelerinin birbirlerine çok yakın oluşu, gösteri sanatçılarının her iki dalda da çalışabilmelerine olanak sağladı. İşçi sınıfı ile taşra yaşamını konu alan ve 1960'ların başında doruğuna ulaşan filmlerle birlikte yeni bir oyuncuları okulu ortaya çıktı. Bu arada Michelangelo Antonioni ve Jean-Luc Godard gibi ünlü yabancı yönetmenler İngiltere'de önemli filmler gerçekleştirdi. Genç kuşaklar ise örgütsel güçlükler nedeniyle gelişen sinema derneklerinde ve televizyonda gösterme olanağı buldukları deneysel "yeraltı sineması'na yöneldi.

MÜZİK 1930'lardan sonra radyo yayınlarının ve plakçılığın etkisiyle müzik pazarı olağanüstü canlanmıştır. Konserlere gösterilen ilgi büyük olmakla birlikte, orkestralar

Covent Garden'ında konser veren amatör müzisyenler, Londra
Eisan Alok

sürekli mali destekle ayakta durabilmektedir. Ayrıca konser salonları da yetersizdir. 1960'larda İngiliz rock topluluklarının öncülük ettiği pop müzik akımı yaygın bir ilgi uyandırmıştır.

Daha önce opera şarkıcıları ve hatıra korolar dışarıdan getirilirken, 1947'de Kraliyet Operası'nın Covent Garden'da açılması ulusal bir opera doğmuştur. Burada uluslararası repertuarın yanı sıra, Benjamin Britten, Sir William Walton ve Michael Tippett gibi çağdaş İngiliz bestecilerin yapıtları da sahneye konmuştur. İngilizce operalar sahneye koyan, yurt içinde ve dışında turneler düzenleyen Sadler's Wells Tiyatrosu, 1968'de Londra'da Coliseum adlı daha büyük bir yapıya taşınmıştır. Kraliyet Operası'na bağlı olan İngiliz Opera Topluluğu daha küçük çapta ve çoğu deneysel yapıtlar sunar.

İngiliz balesi gerek koreografisinin, gerek dansçıların niteliğiyle dünya çapında ünlüdür. 1931'de Ninnette de Valois'nin kurduğu İngiliz Kraliyet Balesi (eskiden Sadler's Wells Balesi), 1945'ten beri Covent Garden'da gösteriler vermektedir. Londra Festival Balesi klasik, Rambert Balesi ulusal ve deneysel repertuarları olan öteki topluluklardır.

GÖRSEL SANATLAR İngiliz görsel sanatlarında 1930'larda başlayan canlanmada Ben Nicholson, Ivon Hitchens, Victor Pasmore, Sir Stanley Spencer, John Piper ve Graham Sutherland gibi 1890-1910 arasında doğmuş sanatçıların büyük etkisi vardır. Bu sanatçı-

ları Francis Bacon, John Minton, John Craxton, John Bratby, David Hockney ve Bridget Riley gibi ressamlar izlenmiştir. Tanınmış heykelticiler arasında Henry Moore, Barbara Hepworth ve daha genç kuşaktan Reg Butler, Kenneth Armitage, Lynn Chadwick, Elizabeth Frink ve Anthony Caro sayılabilir. Ulusal galerilerde ve ülke çapında sergiler açılmasının desteklenmesi, kamu binalarına yeni sanat yapıtlarının konması halkın görsel sanatlara ilgisini artırmıştır. Devletin sanat yapısı sipariş etmesi ve satın alması yaygın bir uygulamadır. Bunun dışında Sanat Konseyi galerilere maddi yardımda bulunarak ve sanatçılara ödül, sanat eğitimi görenlere burs vererek görsel sanatları destekler. Genç kuşaklar Pop Sanat alanında ve sanat ile endüstriyel tasarım arasındaki ilişkilerde deneysel çalışmalara yönelmiştir.

Tasarım, mimarlıktan moda desinatörlüğüne kadar uzanan geniş bir alanda başarılı sonuçlara ulaşmıştır. Bu gelişme renkli ambalaj kâğıtları gibi ucuz ve basit gündelik kullanım eşyalarında olduğu kadar ev eşyalarında, kumaşlarda, seramik ve porselen, oyuncaklarda ve giyim eşyalarında açıkça gözlemlenmektedir. Tasarımcıların 1950'lerin sonlarında başlayan çalışmalarıyla, gerek Londra'nın gerek taşra'nın görünümünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Buna karşılık bazı sanayi kentleri henüz iç karartıcı ve donuk görüntüden kurtulamamıştır. Günümüzde birçok kentte geleneksel İngiliz mimari örneklerinin yanı sıra başında cam ve çelikten yapılmış çağdaş gökdelenler yükselmektedir.

Bu yeni gelişmelerin uyandırdığı heyecan, sanat ve tasarımın, bunların karşılıklı ilişkilerinin ve eğitimdeki yerlerinin 19. yüzyıldan bu yana tartışıldığı sanat okullarına da yansımıştır. 1944'te kurulan ve devletten yardım alan Endüstriyel Tasarım Konseyi, Londra ya da Glasgow'da sürekli açık tuttuğu yeni ev eşyası sergileriyle kamuoyunun tasarıma ilgisini geliştirmiştir.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI Geniş bir kitleye seslenen iletişim araçları, milyonlarca kişinin izlediği gazeteler ile radyo ve televizyon kanallarından, izleyici sayısı binleri, hatta yüzleri aşmayan süreli yayınlarla ve deneysel gösterilere kadar çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kitle iletişim araçlarında ekonomik anlamda tekelleşme eğilimi ağır baskıyla birlikte, değişik siyasal görüşleri dile getirme ve değişik kültürel beğenilere seslenme geleneği korunmuştur. Ülkede her 1.000 kişiden 600'ü gazete okuduğundan toplam tiraj son derece yüksektir.

Gazeteciliğe yayın yönetiminin bağımsızlığı ilkesi egemendir. Bu bağımsızlık ilkesi devlet kuruluşu BBC'ye, ticari televizyon kuruluşlarına hizmet veren haber ajansı Independent Television News'a (ITN) kadar uzanır. 1972'ye değin radyo yayınlarını tekelinde tutan ve ülkenin dört televizyon kanalından ikisini yöneten BBC, hükümet karşısında özel yayın kuruluşları kadar bağımsızdır. Sanat Konseyi de benzer bir konum içindedir; hükümetler bu kuruluşun ödeneklerini nasıl kullandığına karışmaz.

Basın. İngiliz basın sanayisi sık nüfusa ve gelişmiş demiryolları ağına uygun bir yapı kazanmıştır. Bu nedenle ulusal gazeteler ile bölgesel ve yerel basın arasında keskin bir bölünme ortaya çıkmıştır. Ulusal gazeteler de milyonlarca okuru olan popüler gazeteler ve okur sayısı sınırlı, nitelikli gazeteler biçiminde ikiye ayrılır. Sabah gazetelerinin

toplam tirajının yüzde 85'i dört popüler gazetenin payına düşer. 1950'lerin sonundan beri satışlarda görülen düşüş nedeniyle, tiraj ve reklam rekabeti son derece keskindir. Bu arada reklamların önemli bir bölümü televizyona kaymıştır. Basım sanayisinde yükselen işçilik maliyetleri *The Times*, *The Guardian* ve *The Observer* gibi saygın gazeteleri bile mali açıdan güç duruma sokmuştur.

Yeni ve ucuz basım teknikleri günlük ve süreli yayınların çoğalmasını ve çok küçük grupların da çeşitli yayınlar çıkarabilmesini sağlamıştır. Böylece "alternatif toplum" görüşlerini yaymakta pek etkili olmasa da, tutucu çevreleri kızdırmakta hayli başarılı olan bir "yeraltı basını" doğmuştur.

Radio ve televizyon. 1927'de özerk bir kamu kuruluşu olarak kurulan BBC, Independent Television Authority'nin (ITA) kurulduğu 1954'e değin radyo ve televizyon yayıncılığını tekeline tutmuştur. Ticari televizyon kuruluşlarına yardımcı olmak amacıyla kurulan ITA, 1972'de Independent Broadcasting Authority (IBA) adını alarak ticari radyo yayınlarını da kapsamına almıştır.

BBC'nin başlıca gelir kaynağı alıcı ruhsat ücretleridir. IBA, kazancı reklam gelirlerine dayanan ticari televizyon kuruluşlarına verici istasyonlar kiralar. 1970'ten bu yana renkli yayına geçen dört televizyon kanalından ikisi BBC, ikisi de IBA'nın denetimindedir. BBC, ikinci televizyon kanalında ortalama izleyicinin düzeyini aşan entelektüel ve kültürel programlara ağırlık verir. Ayrıca dış servisi aracılığıyla 40 ayrı dilde radyo yayını yapar; bütün dünyaya yayın yapan 24 saatlik bir İngilizce servisi de vardır.

BBC, haberlerindeki tarafsız ve nesnel tutumuyla dünya çapında ün kazanmıştır. Bir kamu yayın kuruluşu olarak temel ilkesi haber vermek, eğitmek ve eğlendirmektir; siyasal tartışmalarda dengeli bir tutum izleyerek kendi görüşlerini saklı tutmaya özen gösterir. BBC kanallarından yapılan eğitim programları arasında Açık Üniversite dersleri de yer alır.

Hükümetler, genelde BBC ve IBA'nın yönetim işlerine ve yayın politikasına karşmaz. Bununla birlikte politikacıların yakınmaları, 1960'larda BBC yayınlarında sık sık görülen siyasal taşlamaların kalkmasında önemli bir rol oynamıştır. BBC Süveyş ve Falkland bunalımlarında hükümetten gelen baskılara karşın bağımsız tutumunda diretmıştır.

TARİH

ANTİK ÇAĞ. Britanya'nın İS 43'te başlayan Roma fetihlerinden önceki tarihine ilişkin bilgiler kısıtlıdır. Arkeolojik bulgular, daha önce Avrupa anakara kütesinin bir parçası olan adaya göçmen avcılarının sık sık uğradığını, İÖ 6000-5000 arasındaki kopmadan sonra da özellikle verimli güneydoğu kıyılarında anakaradan gelen etkilere açık bir yaşamın sürdüğünü göstermektedir.

Roma Dönemi öncesi. İÖ 4000 dolaylarında adaya gelen Neolitik göçmenlerin etkisiyle tarım ve çakmaktaşıdan alet yapımı başladı. Bu dönemden günümüze taştan ve topraktan yapılmış toplu mezarlar ile dinsel törenler için kullanıldığı anlaşılan hendeklerle çevrili büyük toprak setler kalmıştır. İÖ 2300 dolaylarında bugünkü Benelüks ülkeleri ile Orta Ren bölgesinden gelen Beaker halkı ülkedeki altın ve bakır yataklarından maden çıkarmaya başladı. Wessex'li kabile reisleri, İrlanda ve Cornwall ile

Orta Avrupa ve Baltık ülkelerine uzanan ticaret yollarını denetim altına alarak, bu alanda büyük başarı elde ettiler. "Mykene"deki mezarlarda bulunan Wessex'ten gelme kehribar gerdanlıklar bu ticaretin ulaştığı boyutu göstermektedir. Stonehenge III olarak bilinen kumtaşı anıtı da Wessex kabile reislerinin zenginliğini yansıtmaktadır. İÖ 1200'lerde adanın güneyinde dikdörtgen tarlaların çevrelediği kulübelerden oluşan çiftliklere dayalı yerleşik tarım gelişti. İÖ 8.

Salisbury'den 13 km uzaklıktaki Geç Neolitik ve İlk Tunç çağlarına tarihlenen Stonehenge anıtı, İngiltere
Ersin Akok

yüzyıldan sonra çoğunlukla Kelt kökenli olan Urnfield ve Hallstatt topluluklarının gelmesiyle, ilk tepe kaleler kuruldu.

İÖ 700-400 arasında demirden aletlerin bulunması tarla açma işlemini kolaylaştırdı ve geleneksel yuvarlak evlerin yanında küçük tarlalar ve tahıl ambarlarına yer veren Kelt tipi tarımcılık başladı. Miğfer, kalkan, kap kacak süslemelerinde ve tunçtan aynalarda izlenen Son Demir Çağındaki La Tène Kelt sanatının Britanya'ya özgü biçimi 3. yüzyılda gelişti. Cornwall'da çıkarılan kalayın ihracı 2. yüzyılda gelişerek sürdü. Bu kalayın Kuzey İtalya'da sikke basımında kullanıldığına ilişkin kanıtlar bulunmuştur. İÖ 1. yüzyılda Britanya'daki Venetlerin ele geçirdiği bu ticaret, Julius Caesar'ın Venet donanmasını yok etmesiyle sona erdi.

İÖ 200'e gelindiğinde Kelt kültürü Britanya'ya tam anlamıyla damgasını vurmuştu. Romalı tarihçilerin sözünü ettikleri Britanya kabileleri daha sonra Belgae Galyası'ndan gelen göçmenlerdi. Bu göç hareketi İÖ 2 yüzyıl sonlarında başladı; Galya'daki Germen ve Roma baskısı sonucu İÖ 1. yüzyılda temelli yerleşmeye dönüştü. Anakaradaki La Tène kültürünün daha sonraki bir evresini temsil eden bu halklar, sikke basmayı ve çömlekçi çarkı kullanmayı biliyorlardı. Ayrıca daha gelişmiş aletleriyle tarım alanlarını genişletmeyi başardılar.

Roma Dönemi. Julius Caesar'ın Galya seferi sonucunda Roma dünyasıyla yakın ilişkiye giren Britanya, İÖ 55-54'te Caesar'ın komutasındaki orduların istilasına uğradı. İÖ 20'de adadaki başlıca iki güç Thames'in kuzeyindeki Katuvelonlar ile güneyindeki Atrebatas Krallığı'ydı. Bunların dışında adada Belgae hükümdarlarının yönetimi altındaki İkenler (Norfolk), Koritanlar (Midlands) ile Dobunlar (Gloucestershire) ve bağımsız kabileler olan Dumnonlar (Devon), Brigantlar (Yorkshire) ile Silürler ve Ordovisler (Galler) yaşamaktaydı. Britanya'nın Roma eyaletine dönüşmesinde Belgae kabileleri önemli bir rol oynadı.

Caesar'ın bağımlı hale getirdiği kabilelerle ilişkiler Augustus döneminde daha da gelişti. Atrebatas kralları Katuvelonların

yayılmasına karşı Roma'ya dayanmaya başladı. İmparator Claudius'un adayı fethetme kararı üzerine Aulus Plautius komutasındaki dört lejyon İS 43'te adaya çıktı. Hazırlıksız olan Britanyalılar fazla direnemediler ve bir süre sonra Claudius adaya gelerek komutayı devraldı. 47'de Exeter'dan Humber'a uzanan ve Fosse Yolu olarak bilinen bir sınırın oluşturulmasıyla verimli güneydoğu bölgesi Roma egemenliği altına girdi. Galler'e sığınan Katuvelon kralı Carata-

cus'un buradaki kabileleri ayaklandırması üzerine, 49'da Severn Irmağına kadar olan düzlükler işgal edilerek Camulodunum'da (Colchester) ilk sivil yerleşim (*colonia*) kuruldu. Bu arada Derbyshire ile Tyne arasındaki geniş toprakları yöneten Brigant kraliçesi Cartimandua ile bir barış antlaşması imzalandı. İS 60'ta İken kraliçesi Boudicca'nın başlattığı ayaklanma sırasında Romalılaşmış üç merkez olan Camulodunum, Verulamium (St. Albans) ve Londra yağmalandı.

Adada Roma uygarlığını yayma doğrultusundaki en önemli adımlar 69-96 arasında, Flavius döneminde atıldı. Galler ile İskoçya'nın kuzeyine yönelik seferler sırasında güneydeki askerlerin çekilmesiyle, burada yerli kabilelerin kendi kendilerini yönetecekleri kent devletleri (*civitas*) oluşturuldu. Ayrıca 2. yüzyıla değin süren yoğun bir kentleşme ve eğitim programı başlatıldı. Galler'in işgali 78'de tamamlandıysa da, İskoçya'daki ilerleme başarısızlığa uğradı.

Ovalarda yaşayan ve tarımcılıkla geçinen Belgae kökenli Britonlar Roma yaşam biçimini kısa sürede benimserken, kuzeydeki dağlık yörelerde yaşayan göçebe çoban topluluklar Roma kent uygarlığına karşı 3. yüzyıla değin sürekli ayaklanma içinde oldular. Direnişin 1. yüzyıl sonlarında sona erdiği Galler'de ise Roma etkisi Glamorgan Ovasıyla sınırlı kaldı.

İmparator Domitianus 90'da Britanya'daki garnizonu Eboracum (York), Casta Devana (Chester) ve Caerleon'daki üç lejyona indirdi. Bununla birlikte 15 bin lejyonier ve 40 bin kişilik yedek kuvvetten oluşan Britanya ordusu, eyaletin ekonomi ve siyasetinde önemli bir yer tutmaya devam etti. 142'de Clyde Irmağı ile Forth Körfezi arasında Antoninus Duvarı inşa edildiyse de, 136'da tamamlanan ünlü Hadrianus Duvarı eyaletin kalıcı sınırı olarak, denizden akınların sıklığı 4. yüzyıla değin önemini korudu. Bu arada İskoçya'ya yönelik seferler sonuç vermediğinden, yerel devletlerle antlaşmalar yapma yoluna gidildi.

Bir imparatorluk eyaleti olan Britanya'yı en yüksek askeri ve sivil yetkili olarak bir vali yönetiyordu. Yargı alanında bir *legatus juridicus*, mali alanda da bir *procurator* valiye yardım ediyordu. Valilerin fazla güçlenmesini önlemek için 3. yüzyıl başlarında ada, Üst Britanya (merkezi Londra) ve Alt Britanya (merkezi York) olarak ikiye bölündü. Yerel düzeyde ise değişik ölçülerde özerklikten yararlanan *colonia*, *municipium* (özgür kasaba) ve *civitas peregrina* (yabancı kent devleti) gibi birimler oluşturuldu. Roma *civitas*'larında yöneticilik makamı gene varlıklarının elinde kaldı; bununla birlikte eski aristokratların savaş gelirlerini yitirmesi ticaret ve zanaatlarda zenginleşenlere de yükselme yolunu açtı. Toplumda bir yer edinmenin yolu Roma yurttaşı olmaktan geçiyordu; bunun için de yedek olarak 25 yıl askerlik yapmak ya da büyük bağışlarda bulunmak gerekiyordu. İmparatorluğun çeşitli yerelerinden gelen asker ve tüccarların yanı sıra Roma yurttaşı olarak adaya yerleşen lejyonerler nedeniyle oldukça kozmopolitleşen nüfusun, Roma yönetiminin en parlak döneminde 2 milyonu bulduğu sanılmaktadır.

Roma öncesinde başlayan altın, gümüş ve demirin işlenmesi sürdürüldüyse de, ekonominin temelini ordunun gereksinimlerini karşılamaya yönelik tarım etkinlikleri oluşturuyordu. Tahl ve derinin aynı vergi olarak toplanması üretimin artırılmasını zorunlu hale getirdi. Kelt tipi çiftçiliğin yerini malikâne (*villa*) sistemi aldı. Roma teknolojisinin sağladığı gelişmiş aletler tarımda verimliliği artırdı. Britanya kumaşlarının imparatorluğun her yanına yayılması yüncülük önemli bir kazanç kaynağı haline geldi. Şarap, zeytinyağı, çatal bıçak, incik boncuk, cam eşya gibi lüks malların ticareti başlangıçta Roma yurttaşı yabancıların elindeydi. Madencilik ve çömlekçilik de bir süre sonra yabancı tüccarların eline geçti. Zamanla Britanya ürünlerinin pazarında yer edinmesiyle bu durum tersine döndü ve yerli tüccarların kazançları yükseldi. Öte yandan Roma ordusu kuzeydeki sınır bölgelerinde tahıl üretimini başlatıp ticaret ve sanayideki gelişmelere öncülük ederek ekonomik yapının değişmesinde önemli rol oynadı.

Romalılar Britanya'ya uygar yaşamın kolaylıklarını ve özerk kent anlayışını da getirdiler. 1. yüzyıldan sonra ahşap yapıların yerini taş yapılar aldı. Yönetmelik merkezlerde düzgün sokaklar, bazilikalı forumlar, genel hamamlar, tapınaklar ve yer yer tiyatro ve amfiteyatrolar yapılmaya başladı. Genellikle surları olmayan, ortalama 500 dönümlük bir alana yayılan ve 5 bin kadar bir nüfusu barındıran Roma kentlerinin çoğu garnizon-kalelerin yakınında kurulmuş pazar yerleri, ticaret ve sanayi yerleşimleiydi. Başlangıçta kır yaşamına özgü bir sadelik taşıyan *villa*'lar, ekonomik zenginliğin arttığı 4. yüzyılda görkemli boyutlara ulaştı.

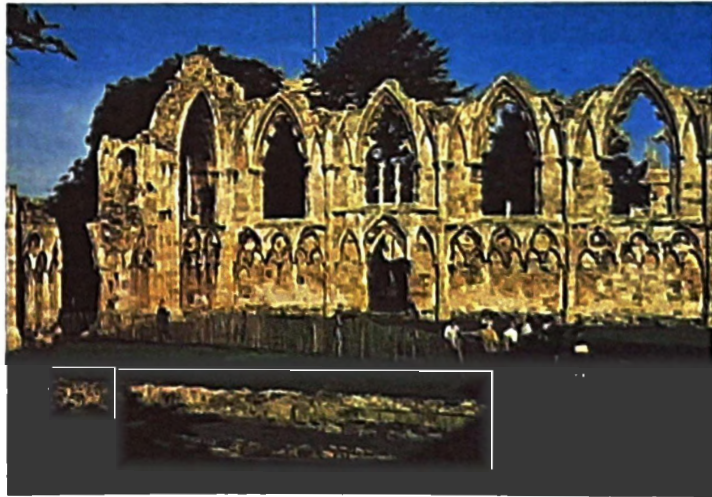
Britanyalılar klasik panteon tanrılarını genellikle var olan Kelt tanrılarıyla özdeşleştirerek benimsediler. Yönetici çevrelerde resmi Roma tanrılarına ve imparatorluk kültüne katı bir bağlılık vardı. Kentlerde kare biçimli kutsal sanduka ve bunu çevreleyen portiklerin yer aldığı Roma-Kelt tipi tapınaklar yaygındı. Romalı asker ve tüccarların Doğu'dan getirdikleri Hristiyanlık inancı ancak 4. yüzyıl sonlarında yaygınlaşmaya başladı.

Roma etkisi özellikle kentlerde ve üst sınıflar arasında güçlüydü. Genelde hem Kelt dili, hem de Latince konuşulurdu. *Villa* sahiplerinin klasik eğitim gördükleri ve klasik mitolojiyi iyi bildikleri özellikler-

de görülen figürlerden anlaşılmaktadır. Galya ve Akdeniz'den getirtilen heykeller aracılığıyla bu sanatı kısa sürede öğrenen Britanyalılar kendi üsluplarında güzel yapıtlar ortaya koydular. Gene dışardan gelen etkilerle yerel duvar resimleri ve mozaik döşemeler gerçekleştirildi. Böylece Roma uygarlığı yerel kültürün de izlerini taşıyan kendine özgü bir biçim alarak kök saldı.

3. yüzyılda Diocletianus reformları imparatorluk içindeki kargaşaya son verdi. Britanya ise 286-287'de ayaklanan Carausius'un yönetiminde ayrı bir imparatorluk haline geldi. Sakson korsanlara karşı adanın güneydoğu kıyılarında bir dizi kale kurduran Carausius, Romalıların 293'te Bonnonia'yı (bugün Boulogne-sur-Mer) ele geçirmesinden sonra öldürüldü. Başa geçen Allectus 296'da adaya çıkan I. Constantius'a yenilerek devrildi. Sivil yönetimi askeri yönetimden ayıran Constantius'un dört eyalete böldüğü Britanya, 4. yüzyılda yüksek bir refah düzeyine ulaştı. Ankaradaki kargaşadan kaçan varlıkların bir sığınacağı durumuna gelen eyaletin en zayıf yanı, savunmasının uzaktaki imparatorluk merkezine bağlı olmasıydı. İç savaşlar nedeniyle adadaki bazı kuvvetlerin geri çekilmesi, İskoçya'daki Piktlerin ve İrlanda'daki İskoçların denizden giriştiği saldırıların etkisini artırdı. Sonunda İmparator Honorius'un 410'da kentlere kendilerini savunma yetkisi vermesiyle, merkezi denetim ortadan kalktı.

Böylece iktidar tiranların eline geçti. Bu sırada Hristiyanlık Pelagius'un heretik öğretisi doğrultusunda yayılmış bulunuyordu.

Roma dönemi kalıntıları, York, İngiltere
ABC Ajansı

Buna karşılık Roma'yla bağların sürdürülmesinden yana olan güçlü bir Katolik topluluk da vardı. 425'te adaya egemen olan Vortigern hem Roma'ya bağlanma girişimlerini önlemek, hem de Pikt saldırılarını savuşturmak düşüncesiyle 430'larda (bazı kaynaklara göre 446-454 arasında) Saksonları adanın doğu kıyılarına yerleşmeye çağırdı. Bölgede bir dizi askeri üs kuran Saksonlar bir süre sonra ayaklanarak başka Sakson kabilelerini yardıma çağırdı. Bunu izleyen savaş ve kargaşa sonucunda ekonomi çökerken malikâne sistemi de çözüldü.

ANGLOSAKSON EGEMENLİĞİ. İstilacıların ilk yerleşimleri. Angllar, Saksonlar ve Jütlerden oluşan Germen kabileler 5. yüzyıl ortalarından başlayarak Britanya'nın doğu ve güney kıyılarına ve ırmak ağzlarına yerleştiler. Britonlar 500'lerde üstün süvari gücüyle bu ilerlemeyi durdurdularsa da, 6. yüzyıl ortasında yeni bir göç dalgası karşısında Dumnonia (Cornwall ve Devon) ile Gal bataklıklarının batısına çekilmek zorunda

kaldılar. Aralarındaki ayrımlar çok geçmeden silinen Germen kabileler, birkaç krallığa bölünmüş olmalarına karşın, yerli uygarlığın etkisi altına girmeyerek güçlü bir birlik oluşturdular. Humber'in güneyindeki krallıklar *bretwalda* olarak adlandırıldıkları tek bir hükümdara bağlandılar. 5. yüzyıl sonlarında *bretwalda* görevini üstlenen Sussex'li Aelle'in yerini sırasıyla Wessex'li Ceawlin ve Kent'li Aethelberht aldı. 597'de Roma'dan gelen keşiş Augustinus öncülüğündeki bir misyoner grubunun etkisiyle Kent, Hristiyanlığı kabul eden ilk krallık oldu. 669'da tek yönetim altında toplanan kilise birleştirici ikinci bir etken oldu. 7. yüzyılın sonlarında "İngiliz kavmi" bilinci gelişti.

Kent kralı Aethelberht'in Hristiyanlığın etkisi altında oluşturduğu yazılı yasaların temelinde anakaradan getirilen toplumsal sistem yatmaktaydı. Bu sistemde en güçlü bağ akrabalık ilişkileriydi. Bireyin toplumsal konumunu *wergild* (*) denen kan parasının miktarı belirliyordu. *Ceorl* olarak bilinen özgür toprak sahiplerinin altında azat edilmiş köleler ve bağımlı kabile üyeleri yer alıyordu. Bir üst basamakta bulunan soylular, bu unvanı daha çok yaptıkları hizmetlerle kralın maiyetine girerek elde ediyorlardı. Soyluların ve *ceorl*'lerin köleleri vardı.

Kral, huzurunda ya da ülkesinde işlenen ya da koruması altındaki kişileri hedef alan suçlara karşılık bir tazminat bedeli alırdı.

Ayrıca, sonradan bütün topraklardan alınan belirli bir kiraya dönüşen ağırlama hakları ve hizmet hakları vardı. Kralın çevresindekilere yaptığı toprak bağışları önceleri yaşam süresiyle sınırlıydı. Zamanla kiliselere verilen topraklar üzerindeki birçok krallık hakkı kaldırıldı. 7. yüzyılda kale ve köprü yapımı ile askerlik hizmeti karşılığında kilise dışındaki kişilere de berat yoluyla toprak bağışlanmaya başladı. Kral önemli konularda *witan*'a (bilge kişiler) danıştı. Krallıklar genişledikçe krala vekâlet eden *ealdorman* ve her ilde (*shire*) kralın haklarını gözetken şerif (*shire-reeve*) gibi yerel yöneticiler ortaya çıktı.

Hristiyanlığın yayılması Roma ve Avrupa anakarasıyla ilişkilerin canlanmasını sağladıysa da, bu süreç Kelt Kilisesi'nin yol açtığı kopukluk nedeniyle biraz zaman aldı. Kent'ten sonra Essex ve Northumbria'daki misyonerlik girişimleri yalnızca geçici sonuçlar verdi. Hristiyanlığı yayma çalışmaları 653'te katılan Kelt Kilisesi daha başarılı oldu. Adaya 669'da gelen Tarsuslu Theodorus düzenli bir piskoposluk sistemi kurdu.

672'de toplanan ilk İngiliz kiliseleri sinodu piskoposların izin almadan birbirlerinin bölgelerine karışmasını yasakladı. Böylece gezginciliğe dayanan Kelt Kilisesi gerileme dönemine girdiyse de çileciliği, ateşliliği ve yalınlığıyla özellikle ilahiyatçılar üzerinde kalıcı etkiler bıraktı.

İngilizler, Hristiyanlığa geçme sürecini henüz tamamlamadan yeni inançlarını ana karadaki Germenler arasında yaymayı üstlendiler. 690'da Frankların yönetimindeki Frizya Hristiyanlığı kabul etti ve Utrecht piskoposluğu kuruldu. Bunu Thüringen, Hessen ve Bavyera'daki misyonerlik çalışmaları izledi.

İngiltere, Kelt Kilisesi aracılığıyla barbar istilalarının yıkımından kurtulan İrlanda'dan ve Tarsuslu Theodorus aracılığıyla Akdeniz'den gelen etkilerin kaynaşması sonucu bilim alanında ön plana çıktı. Canterbury ünlü bir okula dönüştü. Malmesbury'yi bir bilim merkezi haline getiren Aldhelm'in Latince yapıtları büyük ilgi gördü. Northumbria'da zengin kitaplıkların bulunduğu manastırlar kuruldu. Jarrow Manastırı'nda yetmiş Bede (672-735) tarih ve ilahiyat alanındaki yapıtlarıyla ortaçağ boyunca Kiltise Babaları'na yaklaşan bir saygı gördü.

Bu arada eski yerel ve din dışı şiir üslubuyla dinsel şiirler yazılmaya başladı. Bazı kaynaklar Eski İngilizce şiirin doruğu kabul edilen *Beowulf*'un bu dönemde yazıldığını öne sürmüştür. İrlanda-Saksonya tezhip üslubu gelişti. Galya ve Roma'dan getirilen taş ustalarına yeni kiliseler ve üzerinde figürler bulunan taş anıtlar yaptırıldı.

Yedi krallık. Bilim merkezi olarak yükselen Northumbria, bu sırada siyasal önemini yitirmekteydi. Northumbria'nın siyasal üstünlüğü Bernicia ve Deira krallıklarının başında bulunan Aethelfrith'le başlamıştı. İskoçları ve Gallileri yenilgiye uğratan Aethelfrith, 616'da Deira Krallığı'nın sürgün-

deki vârisi Edwin'e yenildi. Edwin topraklarını genişleterek Kent dışındaki bütün İngiltere'ye egemen oldu. Ama 632'de rakip krallıklara yenik düştü; Oswald Northumbria Krallığı'nı yeniden kurarak Humber Irmağının güneyindeki bütün toprakları yönetimi altına aldı. Bundan sonra Northumbria ile küçük bir krallık olan Mercia arasında öteki küçük krallıkları (Essex, Wessex, Sussex) denetim altına almayı da amaçlayan bir üstünlük mücadelesi başladı. Sonunda Trent Çarpışması'nda (678) Mercia kralı Aethelred'e yenilen Northumbria, gükten düştü ve daha çok kuzeydeki Piktlerin saldırılarıyla uğraştı. Daha sonra Aethelbald'ın yönetiminde Kent ve Wessex krallıklarını alt eden Mercia, 731'de Humber'in güneyindeki bütün toprakları kendisine bağladı.

Aethelbald'ın 757'de öldürülmesinden sonra başa geçen Offa, bir dizi kanlı savaş sonunda kendisine başkaldıran Wessex, Sussex ve Kent krallıklarına boyun eğdirdi. Daha geniş yetkiler üstlenerek, bağlı krallıkların konumunu zayıflattı. Buna karşılık Northumbria Krallığı'yla iyi geçinme yoluna gitti. Charlemagne ile eşit konumda ilişkiler geliştirdi. Kara Avrupa'sıyla yürütülen ticareti düzenlemek için bir para reformu gerçekleştirerek adını sikkelere yazdırdı. Galler sınırında büyük bir set yaptırdı.

Misyonerlik ve eğitim çalışmalarının hızla sürdürüldüğü bu dönemde Bede'nin yetiştirdiği Başpiskopos Egbert'in York'ta kurduğu okul İrlanda'dan ve kıtadan gelen pek çok öğrenci çekti. Burada yetişen Alcuin, Charlemagne'in hizmetine girerek ilahiyat, Kitabı Mukaddes ve ayinler konusunda önemli yapıtlar verdi. Offa'nın desteğiyle yerel kiliseler ve manastır sistemi yaygınlaştı. 787'de bir papalık heyeti ilk kez adayı resmen ziyaret etti ve Mercia ile Northumbria'da ayrı ayrı toplanan kilise meclislerinin kabul ettiği yasalari hazırladı. Offa bu ziyaretten yararlanarak oğlunu elçilere takdis ettirdi.

Offa'nın 796'da ölümü üzerine başa geçen Cenwulf, babasının yerini dolduramadı. Charlemagne'in Northumbria'nın içişlerine karışmasına göz yumdu. 802'de Wessex kralı olan Egbert, Mercia'nın nüfuzundan kurtularak Kent, Surrey, Sussex ve Essex'i kendisine bağladı ve 829'da Mercia'yı yenilgiye uğratarak *bretwalda* oldu. Northumbria kralları Egbert ile anlaşma yoluna gitti. Mercia bir yıl sonra Wiglaf'ın tahta geçmesiyle bağımsızlığını korudu. 839'da Egbert'in yerine geçen Aethelwulf, Dan Vikinglerinin akınları karşısında evlilik ittifakları yoluyla Mercia ile dostça ilişkiler kurmaya yöneldi.

İskandinavya kabilelerinin istilaları. 8. yüzyıl sonlarında başlayan Viking akınları 9. yüzyılda geniş çaplı saldırılara dönüştü. Vikingler, bazı askeri yenilgilere karşın, Northumbria, Doğu Anglia, Kent, York ve Mercia'da büyük bir yıkıma girişti. 865'te Doğu Anglia'ya gelen büyük bir Dan ordusu Wessex ile bir dizi savaşa girdi. 871'de kral olan Alfred (Büyük) zaman kazanmak için önce Danlarla barış yaptı. Daha sonra 876'da giriştiği savaşlarla Danları Wessex'ten kesin olarak püskürttü. Bu arada Hristiyanlığı benimseyen Danlar İngiltere'nin öteki krallıklarını yıkarak işgal ettikleri topraklara yerleşmeye başladılar. 886'da Londra'yı alarak kendisini Dan egemenlik bölgesi dışında kalan İngilizlerin tek kralı olarak kabul ettiren Alfred, aynı zamanda ülke topraklarını yeniden fethetme yolunu da açmış oldu.

Alfred'in başarılı direnişinde, kurduğu iyi yönetimin de rolü vardı. Maliye ve yargı sistemini yeniden düzenleyen Alfred bilim ve eğitimi canlandırmaya çalıştı. Bilim adamlarının eldeki Latince yapıtları İngilizceye çevirmelerine öncülük etti. Anglosakson Vakayinamesi'nin derlenmesi işini başlattı. Bunlara karşılık etkisini yitiren manastırları canlandırma girişimi pek sonuç vermedi.

Siyasal birlik. Alfred'in 899'da ölmesiyle başa geçen Edward, 902'de Northumbria ve Doğu Anglia Danlarını yenilgiye uğrattı. 910'da geniş çaplı bir Dan saldırısını bozguna uğrattıktan sonra, Mercia kraliçesi olan kardeşi Aethelflaed ile birlikte savunmaya yönelik bir kaleler zinciri oluşturdu. 912'de Danelaw'a (İngiltere'deki Dan toprakları) karşı başlatıldığı seferlerle Essex ve Doğu Anglia'yı geri aldı. Danların birçok toprağını ele geçirmiş olan Aethelflaed'in ölümünden sonra, Mercia Krallığı'nı kendisine bağladı. Bu sırada İrlanda'dan gelen İzlandalılar York'ta bağımsız bir krallık kurmuşlardı. Edward, Thelwall ve Manchester'da kaleler kurdurarak İzlandalıların yanı sıra, İskoçlara, Galler'deki Strathclyde Krallığı'na ve Northumbrialılara boyun eğdirdi (920).

924'te Edward'ın yerine geçen oğlu Athelstan, kız kardeşiyle evli olan İzlanda kralı Sihtric'in ölümü üzerine Northumbria'yı topraklarına katarak bütün İngiltere'yi doğrudan yöneten ilk kral oldu. Ardından Galler, İskoçya ve Tyne'in ötesindeki Northumbria krallarını kendisine bağladı. Kız kardeşlerini Frank kralları ve dükleriyle evlendirerek kara Avrupa'sıyla iyi ilişkiler kurdu. 937'de Dublin, İskoç ve Strathclyde krallarının ortak saldırısını yenilgiye uğrattı. Athelstan'dan sonra gelen krallar da çeşitli saldırılara karşın topraklarını korudular.

Wessex kralları, yönetimleri altındaki topraklarda var olan gelenek, dil, hukuk ve toprak düzeni farklılıklarına dokunmadılar. Bunu karşılık tek bir para sistemi oluşturarak yönetsel birimlerde tekörnekliliği sağladılar. Danlara ise belirli bir yerel özerklik verdiler.

Anglosakson Döneminde Britanya

R. Treharne ve H. F. Hall (der.) *Medieval and Modern 9* bas (1965). George Philip & Son Ltd. Londra

İngiltere 10. yüzyıl ortalarında başlayan manastır reformu sonucunda Latince edebiyat, el yazmaları, tezhip ve öteki sanatlarda önemli gelişmelere sahne oldu. Kurulan yeni manastırlardaki bu çalışmalar dışında, ruhban sınıfını ve onlar aracılığıyla halkı bilgi ve ahlak yönünden eğitmeye özen gösterildi.

Anglodan devleti. 980'lerde yeniden başlayan Viking saldırılarının başında artık Norveç ve Dan kralları hulumuyordu. Savaşmaktan ve ağır haraç ödemekten bitkin düşen İngilizler, 1013'te Dan kralı Sweyn'in egemenliğini kabul ettiler. İngiliz kralı Ethelred karısı Emma ve oğullarıyla birlikte Normandiya düküne sığındı. Sweyn'in ölümü üzerine başa geçen Canute (Knud), yeni istila hareketlerine girerek İngiltere'nin tümünü ele geçirdi. Northumbria'yı Viking önderlerinden Erik'e, Doğu Anglia'yı Thorkell'e bağışladı. Normanların eski kralın oğlunu destekleme olasılığını ortadan kaldırmak için Ethelred'in karısı Emma'yla evlendi. Mercia ve Wessex kontları gibi bazı İngilizler zamanla önemli görevler üstlenerek saray yönetiminde Danların yerini aldılar. 1031'de İskoçya'ya başarılı bir sefer düzenleyen Canute, İngilizleri İskandinav'daki savaşlarına da sürükledi ve Norveç hükümdarı oldu. Kiliseyi destekleyerek İskandinav'daki misyonerlik çalışmalarını hızlandırdı. Bu arada 1027'de İmparator Conrad'ın Roma'daki taç giyme törenine katıldı.

Danlar İngiliz krallarınca konmuş yasaları temelde benimsediler. Yönetim sisteminde, bazı küçük kontlukları birleştirerek daha büyük kontluklar oluşturma dışında önemli değişiklik yapmadılar. İskandinavla ilişkiler İngiliz ticaretinin gelişmesini sağladı. Canute'un ölümünden sonra tahta geçen oğulları Harold ve Hardecanute halk arasında pek tutulmadı. Öte yandan Danimarka tahtı Canute'un kız kardeşinin oğluna geçti. Norveçliler Canute'un oğullarından Sweyn'i tahttan indirerek Magnus'u kendilerine kral seçtiler. Hardecanute'un 1042'de vâris bırakmadan ölmesi üzerine Ethelred'in oğlu Edward İngiltere tahtına çıktı.

İskoçya ve Galler ile dostça ilişkiler kuran Edward'ın ilk yıllarında ticaret gelişti, bilim ve sanattaki yükselme sürdü. 1051'de Edward ile güçlü Wessex kontu Godwine arasında çıkan anlaşmazlık bir bunalmışa yol açtı. Öteki kontların yardımıyla Godwine'i bastıran Edward, Normandiya dükü William'ın da desteğini almaya çalıştı. Ertesi yıl daha büyük bir güçle dönen Godwine'le savaşmayı göze alamadığı için, onunla uzlaşarak çevresindeki Normanları uzlaştırdı. 1053'te babasının yerine Wessex kontu olan Harold, krallık içinde etkili bir konum elde ederek kardeşlerine çeşitli kontluklar verdi. Hiçbir vârisi bulunmayan Edward, ölüm döşeginde tahtı Harold'a bıraktığını açıkladı. Edward'ın taht için kendisine söz verdiğini öne süren Normandiya dükü William, papalığın da desteğini alarak ordusunu İngiltere'ye çıkardı. Bu sırada kuzeyde ayaklanan kontlar ve taht üzerinde hak iddia eden Norveçlilerle uğraşmak zorunda kalan Harold, 1066 Noel'inde Hastings'te Normanlara yenilerek öldürüldü. Böylece William İngiltere tahtına oturdu.

NORMANLAR (1066-1154). 1. William dönemi (1066-87). Norman istilasıyla birlikte İngiltere Norman kökenli bir aristokrasinin boyunduruğuna girdi. William ele geçirdiği toprakları parçalayarak *fief*(*) biçiminde yandaşlarına dağıttı. Geniş topraklar elde eden 180 kadar büyük vâsal, kurdukları şatolarda kendi yönetim ve askeri birimlerini oluşturdular. Bu feodal beyler, aldıkları

toprak karşılığında kralın ordusu için şövalye beslemekle yükümlüydüler. Zamanla şövalyeleri maiyetlerine alarak ve topraklarını alt vâsallara dağıtarak yeni *fief*ler oluşturdular. Buna karşılık Normandiya'da sık sık görülen yerel savaşlar önlendi. Şato kurmak kralın iznine bağlandı; özel ordu beslenmesi yasaklandı. Ayrıca alt vâsalların doğrudan krala bağlılık yemini etmeleri koşulu getirildi. Böylece Norman fetihleriyle İngiltere merkezi bir feodal devlete dönüştü. William Anglosaksonların *witenagemot* olarak adlandırdığı bilgeler meclisini, yılda üç kez toplanan ve yüksek din görevlileri ile büyük vâsallardan oluşan *Curia Regis*'e (Kral Meclisi) dönüştürdü. Daha çok toprak anlaşmazlıklarının görüldüğü bu meclis, bir tür mahkeme niteliği de kazandı. Anglosakson yönetim sistemi bazı unvan değişiklikleriyle olduğu gibi korundu. *Steward* (krallık kâhyası), *butler* (şarapçıbaşı), *chamberlain* (başmabeyinci), *constable* (avlu sorumlusu), *marshall* (süvari birliği başı) ve *chancellor* (saray kâtipi) gibi bu unvanlar Normandiya Düküğü'ndekilerin karşılıklarıydı. Önceleri yöneticiler değiştirilmediyse de üst makamlara zamanla Normanlar egemen oldu. Başlangıçta İngilizce yazılan krallık fermanlarına giderek Latince kullanılmaya başlandı. Yerel yönetimde il (*shire*) ve yöre (*hundred*) birimleri korunmakla birlikte, piskoposların ve kontların yetkileri kendi alanlarıyla sınırlandırıldı. Krallık vergilerini toplayan, yerel yargı işlerini yürüten ve şatoların bakımından sorumlu olan şeriflik makamı korundu. William devraldığı mali düzenden en iyi biçimde yararlandı. Geleneksel toprak gelirlerinin ve feodal hakların dışında bütün ülkeyi kapsayan vergiyi (*geld*) yılda dört kez toplamaya başladı. Giderek önemli bir gelir kaynağı haline gelen kara Avrupa'sıyla ticarete kapsamlı vergiler koydu. Mahkemeleri denetleyen görevliler ve zaman zaman duruşmalara başkanlık eden yüksek yargıçlar aracılığıyla yargı sistemini güçlendirdi. Bazı önemli yargılamalarda ortak bir hüküm vermek üzere oluşturulan jüri, giderek yaygın bir kurum haline geldi.

William domeminde yüksek kilise görevlileri de Normanlaştırılarak feodal düzenden kapsamına alındı. Kendilerine verilen topraklar karşılığında şövalye besleme yükümlülüğünü üstlenen piskoposlar krallığın sıkı denetim altına girdi. 1070'te Canterbury başpiskoposluğuna atanan İtalyan asıllı Lanfranc, William'ın desteğiyle İngiltere Kilisesi'ni düzene soktu. York piskoposluğu Canterbury'ye bağlandı; İskoçya ve İrlanda kiliseleri de doğrudan Lanfranc'ın denetimine girdi. William İngiltere Kilisesi'nin Roma'yla doğrudan ilişki kurmasını yasaklayan bir dizi kural koyarak papanın üstünlüğüne savına karşı çıktı.

William, 1085'te daha çok vergi kaynaklarını belirlemek amacıyla çok yönlü bir genel kadastro çalışması başlattı. Bu arada krallık ormanları için geniş topraklara el konması derin hoşnutsuzluklar uyandırdı. Bazı yerlerde köyleri yıkarak halkı topraklarından sürme yöntemine başvuruldu. Ağaç kesimine karşı ağır cezalar getirildi.

William, özellikle kuzeydeki sındırma seferlerinde ayaklanmaları kanlı bir biçimde bastırdığından çağdaş tarihçilerce acımasız bir tiran olarak nitelendirilmesine karşın, yetenekli bir yöneticiydi. İngiltere'nin geleceği açısından en büyük katkısı, adanın kara Avrupa'sıyla yakın ilişkiye girmesine öncülük etmek oldu. Ortak bir dil (Latince) ve kilise örgütü aracılığıyla Fransa ve Akdeniz ülkelerinin ekonomisi ve kültürel gelişimine ayak uydurulmasını sağladı.

1. William'ın oğulları. Yönetiminin ilk yıllarında ayaklanan Norman baronlarını bastırmak için halka ıyı yönetim sözü veren II. William (Rufus) (hd 1087-1100), sonradan despot bir yönetim kurdu. Hukumdarlığı boyunca daha çok büyük kardeşi Robert'in elinde kalan Normandiya'yı İngiltere'ye bağlamak için çalıştı. Duklugin guncy kesimini birkaç küçük çatışmayla ele geçirdikten sonra, Robert ile birleşip küçük kardeşi Henry'ye savaş açtı. Haçlı Seferi'ne katılmak isteyen Robert'in Normandiya'yı ipotek ettirmek istemesi üzerine, gereken parayı toplamak amacıyla ağır vergiler koydu. Ama bir av partisi sırasında "kaza" sonucu sırtından vurulunca, amacına ulaşmadan öldü.

Kardeşinin yerine geçen I. Henry (hd 1110-35), taç giyme töreninde feodal düzeni "adil ve meşru" temellere dayandırmaya söz veren bir ferman çıkardı. Ama verdiği sözlerin çoğunu yerine getirmeydi. I. Henry'nin devraldığı en önemli sorunlardan biri Avrupa'daki Teyin Çatışması'nın(*) bir parçası haline gelen Canterbury başpiskoposluğu sorunuydu. II. William Lancam'in ölümünden sonra dört yıl boş bıraktığı bu makama 1093'te Anselm'i getirmişti. Ama Anselm'in makam niyanlarını papadan almak istemesi ve bu sırada Kutsal Roma-Germen imparatoruyla çatışma yüzünden iki papanın ortaya çıkması, sorunu karmaşıktırmış ve Anselm'in sürgüne gitmesine yol açmıştı. Henry'nin başa geçmesinden sonra geri dönen Anselm, başpiskoposluk mülkü konusundaki anlaşmazlıktan dolayı yeniden sürgüne gitti. Sonunda 1107'de kralın kilise görevlilerini atama yetkisini koruyan bir uzlaşmaya varıldı.

Henry, babasının başlattığı yönetsel reformları daha da geliştirdi. Normandiya'da bulunurken yerine kral vekilliği yapacak bir görevli (*justiciar*) bırakma geleneğini getirdi. Hazineyi ayrı bir yönetim birimi olarak örgütledi. Krallıkla ilgili konuları soruşturmak üzere illere gezici yargıçlar gönderdi. Dava açılması için mühürlü krallık emri (*writ*) zorunluluğunu getirdi. Haçlı seferinden dönen Robert'in İngiltere'de başlattığı ayaklanmayı bastırdıktan sonra, 1105'te Normandiya'nın fethine gırsıtı Eylül 1106'da Tinchebrai'de (bugün Tinchebray) kesin bir zafer elde ederek Normandiya'yı denetim altına aldı. Bir süre sonra Fransa kralı VI. Louis, Anjou kontu Foulques ve Flandre kontunun desteklediği baronların yeni bir ayaklanmasıyla karşılaştı ve Maine topraklarını geçici olarak kaybetti. Tek meşru oğlu William'ı Foulques'un kızıyla evlendirerek ve Fransa kralına bağlılık yemini etmesini kabul ederek Normandiya'daki konumunu pekiştirmeyi başardı. William'ın 1120'de ölmesi üzerine, tahtın tek vârisi olarak, Henry'nin Kutsal Roma-Germen imparatoruyla evli olan kızı Matilda kaldı. 1125'te kocası ölünce İngiltere'ye dönen Matilda iki yıl sonra Anjou'lu Geolfrey Plantagenet ile evlendi.

Karışıklık dönemi (1135-54). Henry'nin ölümüyle bir bunalmış baş gösterdi. Geolfrey, Henry'nin düşmanı Normanlarla işbirliği yaptığından, Matilda'nın kraliçeliği pek benimsenmedi. Bu sırada Normandiya'da bulunan Henry'nin yeğeni Stephen İngiltere'ye çıkarak Winchester'deki hazineye el koydu ve kral oldu. Papa 1136 başlarında Stephen'in krallığını onayladı. Bu gelişme üzerine İskoçya kralı David, sınırı geçerek kuzeydeki bazı şatoları aldı. Feodal beylerden beklediği desteği göremeyen Stephen, Felemenkli paralı askerlerden bir ordu

oluşturarak kuzeye yürüdü. Yapılan pazarlık sonunda David aldığı şatoları geri verdi; buna karşılık Stephen'e bağlılık yemini etmek koşuluyla Huntingdon, David'in oğluna bırakıldı.

Stephen merkezi yönetimdeki önemli makamları kendi adamlarını getirdi. Şeriflerin gücünü kırmak amacıyla kontların sayısını 7'den 16'ya çıkardı. Saraydaki önemli görevler Salisbury piskoposu Roger ile ailesinin elinde toplandı. Bu durumu çekemeyen güçlü Leicester kontunun baskıları sonunda Stephen, Roger'ı uzaklaştırmaya karar

Touraine, kardeşi Geoffrey'den kalan Bretonya, Fransa kralı VII. Louis'den boşandıktan sonra evlendiği Eleanor aracılığıyla yönetimine giren Akitanya'dan oluşan geniş bir feodal imparatorluğu devraldı. Bu dönemde Fransa'da İngiltere kralının Fransa kralından daha çok toprağı vardı.

İngiltere'yi eski merkezi yönetime kavuşturmak isteyen Henry, güçlü bir ordu oluşturmak amacıyla, büyük vasalları fazladan besledikleri şövalyeler için hizmet ya da bedel (*scutage*) biçiminde ek bir ödeme yapmasını istedi. Ayrıca özgür köylülerden toprak gelirleriyle orantılı olarak sağlanan silahlı adamlarla iç ayaklanmalara ve dış saldırılara karşı *fyrd* (mili) örgütlenmesini

Tarihi Leeds Kalesi, 12. yy başları, İngiltere
ABC Ajansı

verdi; 1139'da Oxford'da toplanan bir konsil sırasında önceden planlanmış bir sokak çatışması üzerine, Roger'ın akrabalarının bir iyi niyet gösterisi olarak şatolarını geri vermelerini istedi. Blois'lu Henry'nin Canterbury başpiskoposluğuna atanmamasına zaten kızgın olan din adamları, Oxford olayından sonra Stephen'e cephe aldılar.

Henry'nin kızı Matilda 1139'da İngiltere'ye dönerek üvey kardeşi Gloucester kontu Robert'in desteğiyle güneybatıdaki bazı şatolara el koydu. Gelişigüzel bir savaş yürütmeye başlayan Stephen, 1141'de Lincoln Şatosu önündeki bir çarpışmada büyük feodal beylerin kendisini terk etmesi yüzünden tutsak düştü. Winchester'a giden ve burada *domina Anglorum* (İngilizlerin soylu hanımı) unvanı alan Matilda'nın kraliçe olma şansı, bağlılık ve para istemeye gittiği Londra'da halkın silaha sarılması üzerine tersine döndü. Stephen ikinci kez Westminster'de taç giydi ve Matilda geri dönmek üzere Normandiya'ya gitti. Matilda'nın oğlu Henry 1153'te geri dönerek krala karşı başarılı bir ayaklanma başlattı. En büyük oğlunu yitirmiş olan Stephen, yaşadığı süreç kendisine bağlı kalması koşuluyla Henry'yi vârisi olarak kabul etti.

Kanşıklık döneminin geride bıraktığı en önemli sorun, soyluların toprak üzerindeki unvan hakları oldu. I. Henry dönemindeki unvanlar temel alınarak feodal veraset ilkesinin benimsenmesi, topraklar sık sık el değiştirmiş olduğundan sorunu çözmedi. Bu arada kraldan izin alınmadan yapılmış şatoların çoğu yıkıldı. I. Henry'nin kurmuş olduğu merkezi yönetim sistemindeki kurumların çoğu ayakta kalmakla birlikte, devlet yapısında bir parçalanma ve ademi-merkezileşme süreci başladı.

ILK PLANTAGENETLER. II. Henry dönemi (1154-89). Yirmi bir yaşında tahta geçen II. Henry (Plantagenet), İngiltere ve Norman-diya'nın dışında babasından kulan Anjou ve

ayakta tutmaya çalıştı. Yerel yönetimlere ilişkin titiz soruşturmalar yürüterek geniş çaplı bir yönetim reformu gerçekleştirdi. Bütün toprak sorunlarını krallığın yargı yetkisi içine aldı. Davacıların saraydan mahkeme emri alarak şerif aracılığıyla davalının jüriyi bir duruşmada yargılanmasını sağlamasına dayanan *grand assize* sistemini oluşturdu. Bunun dışında gene mahkeme emrine dayanan çeşitli hak arama yollarını geliştirdi.

Kilise ile devlet arasındaki yakın işbirliğini yeniden kurmak isteyen Henry, kendisine *chancellor* (saray kâtibi) olarak hizmet eden Thomas Becket'i 1162'de Canterbury başpiskoposluğuna atadı. Ama Becket kilisenin üstünlüğünü savunduğundan, aralarında bir çatışma çıktı. Suç işleyen kilise görevlilerinin kilise mahkemelerinde yargılanmadan önce krallık mahkemesi önüne çıkarılmasını, kilisenin başka kişi ve kurumlarla uyumsuzluklarının krallık yargı yetkisi içine alınmasını ve papalığa başvuruların kral iznine bağlanmasını öngören Clarendon Konsili kararları, çatışmayı doruğuna çıkardı. Becket sözlü olarak benimsediği bu belgeyi resmen onaylamayı reddetti ve görevinden ayrıldı. Yoğun baskılar karşısında Fransa'ya kaçmak zorunda kalan Becket, Henry'nin geleneğin dışına çıkarak büyük oğluna York başpiskoposu eliyle taç giydirmesi üzerine, törene katılan kilise görevlilerine karşı yoğun bir kampanya açtı. Daha sonra kral ile barışarak İngiltere'ye döndüyse de, kilise içinde etkili olmaya çalıştığı için saray şövalyelerince öldürüldü. Cinayetin bilgisi dışında işlendiğini öne süren Henry, Clarendon kararlarından resmen dönüş yapmakla birlikte, bazı ödünler vererek kiliseyle ilişkilerini düzeltti.

Bu sırada Henry'nin oğulları annelerinin kışkırtmasıyla Becket cinayeti nedeniyle konumu sarsılan babalarına 1173'te ayaklandılar. Henry, oğullarını birer birer yen-

dikten sonra onları bağışladı. 1175-82 arasında gücünü ve saygınlığını yeniden elde etti. Son yılları oğlu Richard'ın ittifak içine girdiği Fransa kralıyla sürtüşmeler içinde geçti.

I. Richard dönemi (1189-99). Babasının ölümü üzerine tahta geçen I. Richard (Aslan Yürekli) 10 yıl süren hükümdarlığının yalnızca altı ayını İngiltere'de geçirdi. Asıl uğraşı Kudüs'ü ele geçirmeye yönelik haçlı seferleri ve Fransa'daki topraklarını elde tutmak için yürüttüğü savaşlar oldu. Yokluğunda ülkenin yönetimini bıraktığı kurul, sürekli el değiştirmekle birlikte, ülkenin kargaşaya sürüklenmesini önlemede başarılı oldu. Uzun bir dönem etkili olan Canterbury başpiskoposu Hubert Walter, Richard'ın kardeşi John'un giriştiği bir ayaklanmayı bastırdı.

Richard, babasının haçlı seferleri için koyduğu vergiyi mülk yerine kişisel servet temeline dayandırarak, kiliseleri de kapsayacak biçimde genişletti. Haçlı seferi dönüşünde Avusturya dükü Leopold'a tutsak düştü. Kralın yıllık gelirinin beş katını tutan fidye parasını toplamak için ağır vergiler konması, mali bunalıma ve halkın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Richard'ın sürekli bir ordu oluşturma çabası da, giderleri üstlenmek istemeyen baronların ayaklanması yüzünden sonuçsuz kaldı.

John dönemi (1199-1216). Fransa'da savaşırken ölen Richard'ın yerine başa geçen John, boş bir hazine ve yaygın hoşnutsuzluğun yanı sıra Angevin İmparatorluğu'ndaki hak iddialarıyla karşı karşıya geldi. Bretonya, Anjou, Maine ve Touraine yeğeni Arthur'un, Akitanya da annesi Eleanor'un elinde kaldı. İlk karısını bırakıp Akitanya'daki vasallardan birinin nişanlısını kaçırdığı ve Fransa kralı I. Philippe'e hesap vermeyi reddettiği için, Fransa topraklarındaki hakları kaldırıldı. Fransa'da giriştiği askeri harekât başlangıçtaki başarılarla karşı, yenilgiyle noktalandı. 1206'ya gelindiğinde Norman krallığının mirasından geriye yalnızca Channel Adaları kaldı.

İngiltere'ye dönen John, bir süre sonra başpiskopos atamaları konusunda papayla çatışmaya girdi. Başpiskopos Hubert Walter'in ölümünden (1205) sonra kralın müdahalesini önlemek isteyen Canterbury keşişleri, gizlice toplanarak seçtikleri başpiskopos adayını papadan onay almak üzere Roma'ya göndermişlerdi. Bunu duyan John, keşişlere zorla kabul ettirdiği kendi adayını da Roma'ya yolladı. Papalığın üstünlüğünü gösterme fırsatını kaçırmak istemeyen Papa III. Innocentius her iki adayı da reddederek, Kardinal Stephen Langton'un seçilmesini sağladı. John'un buna karşı çıkarak Canterbury mülklerine el koyması ve York başpiskoposunun vergi anlaşmazlığı yüzünden kara Avrupa'sından kaçması sonucu, İngiltere başpiskoposuz kaldı. Papa 1208'de İngiltere'de dinsel tören yapılmasını yasakladı ve 1209'da John'u aforoz etti. Kilisedeki desteği zayıflayan John, çeşitli nedenlerle boşalan bütün piskoposlukların gelirlerine el koydu.

Kralın yeni gelir kaynakları elde etmesi sonucu halk üzerindeki vergi yükü hafıfladı. İskoçya, Galler ve İrlanda'ya başarılı seferler düzenleyen John, Fransa'daki toprakları geri almak için vergi toplamaya başlayınca, Fransa kralının kışkırttığı Gal ayaklanması ve baronların kendisini tahttan indirmeye yönelik bir tertibiyle karşılaştı. Bunun üzerine papaya başvurarak Stephen Langton'un başpiskoposluğunu tanıdığını, el koyduğu kilise gelirlerini geri vereceğini bildirdi. Ayrıca papaya yıllık vergi vermeyi kabul etti. Ama papadan aldığı destekle giriştiği Poitou seferi 1214'te yenilgiyle sonuçlandı.

Bu sırada savaşa karşı çıkmış olan kuzeydeki baronların ayaklanması, ağır vergilere duyulan tepkinin etkisiyle giderek genişledi. Baronlar I. Henry'nin taç giyme törenindeki beratını temel alan ve yeni dilekleri içeren bir belge hazırladılar. John, 15 Haziran 1215'te Windsor yakınlarında baronlarla görüşerek Magna Carta olarak adlandırılan belgeyi imzalamak zorunda kaldı. Feodal hakların keyfi biçimde çiğnenmesine karşı bir güvence niteliği taşıyan Magna Carta, bir sözleşme olarak zamanla istikrarlı bir toprak düzeninin temeli oldu. John'un sonradan sözleşmeyi tanımaması ve baronların yükümlülüklerini yerine getirmemesi yüzünden yeniden başlayan iç savaş, John'un Ekim 1216'da ölmesiyle sona erdi.

13 YÜZYIL. Sonradan parlamenter yönetimin temelini oluşturan "mülkün ortaklığı" (*community of the realm*) kavramı bu yüzyılda ortaya çıktı. Benzer bir terim ilk kez Magna Carta'nın 61 maddesinde kullanılmıştı. Bu madde sözleşmenin uygulanmasında ortaya çıkan sorunların seçilmiş 25 baron arasında belirlenen dört kişilik bir komitede ele alınmasını ve kralın komiteden gelen görüşler ışığında bir çözüm bulmaması durumunda 25 baronun "ülkede yaşayan topluluk"la (*community of all the land*) birlikte krala baskı uygulamasını öngörüyordu. Magna Carta'yı izleyen dönemde çocuk yaştaki kral adına ülkeyi yönetmek üzere bir naipler konseyi oluşturulması, ülkenin bir topluluktan oluştuğu ve bu topluluğun temsilcilerince yönetildiği düşüncesinin yerleşmesinde ilk adım oldu. Bu dönemde ülkenin topluluğu kavramı genellikle yalnızca baronları kapsamakla birlikte temsil düşüncesi daha ileri bir düzeyde bulunuyordu. Örneğin 1237 tarihli bir fermanda kont, baron, şövalye ve özgür insanların "kendileri ve bağımlı köylüleri adına" hareket ettiği bildiriliyordu.

III Henry dönemi (1216-72). III. Henry, 1227'de erginlik çağına varmasına karşın, denetimi hemen ele alamadı ve çevresindeki danışmanların yönlendirmesi altında kaldı. Yönetimi doğrudan üstlendikten sonra, danışmanlarını seçerken baronların görüşüne başvurması gerekip gerekmediği dönemin en önemli çatışma konusu oldu.

III. Henry Mayıs 1258'de başarısız Gaskonya seferinin giderlerini ve oğlunun Sicilya krallığına getirilmesi için papaya söz verdiği parayı karşılamak amacıyla yeni vergiler koymak istedi. Bu konu bir bunalıma yol açınca, gerekli reformları görüşmek üzere baronlar ile kendi yandaşlarının eşit sayıda yer aldığı 24 kişilik bir ortak komite atadı. Komitedeki muhalefet partisinin önderliğini kralın kayınbiraderi olan Simon de Montfort üstlendi. Komitenin hazırladığı Oxford Reform Planı'na göre, her iki partiden ikişer kişinin oluşturacağı kurul kralın yönetimini denetlemek üzere 15 üyeli bir konsey seçecekti. Yılda üç kez toplanacak "parlamento"ya bu konseyin yanı sıra "halkın" seçtiği 12 temsilci katılacaktı. Kral vekili ve saraydaki görevliler konseye danışacak ve hesap verecekti.

Oxford Reform Planı ancak iki yıl uygulanabildi. Bu dönemde Henry yeniden vesalet altına girdi. Kralın muhalefetine karşın, Sicilya krallığı girişiminden vazgeçildi ve Fransa ile barış yapıldı. Yerel yönetim birimlerinde krala bağlı kişiler görevden alındı. Bu arada büyük feodal beylere bağlı vasalların durumunu düzeltecek bir dizi reform kabul edildi (Westminster Reform Planı).

Henry 1260'ta Oxford Reform Planı'na uymaktan vazgeçti. Bu konuda papanın desteğini de aldıktan sonra konseyin

atamalarını iptal etti. Bunun üzerine Simon de Montfort'un öncülük ettiği baronlar ayaklandı. Henry'nin isteğiyle araya giren Fransa kralı IX. Louis, Amiens Kararı'yla (1264) Oxford Reform Planı'nı geçersiz ilan etti. Patlak veren iç savaşta Simon yandaşları kazandı. Henry ailesi ve danışmanlarıyla birlikte tutsak düştü. Kral adına yönetimi ele alan Simon, kentlerdeki pıralı kesimlerin de desteğini kazanmak amacıyla illerin yanı sıra ilçe temsilcilerinden oluşan bir parlamento topladı. Bu sırada Henry'nin oğlu Edward kaçmayı başardı ve kontların desteğiyle Simon'u yenilgiye uğrattı (Ağustos 1265).

Henry, Simon yandaşlarının topraklarına el koydu. Daha sonra Marlborough Tüzüğü ile Westminster Reform Planı'nı yasalaştırarak baronların isteklerini bir ölçüde karşıladı. Böylece bir barış ortamı sağlandı.

I. Edward dönemi (1272-1307) Babasına göre savaş ve yönetim konusunda daha yetenekli olan I. Edward, gelenek hukukunun (*common law*) tamamlayıcısı olarak yazılı hukukun (*statute law*) biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Yetki belgelerine ilişkin soruşturmalarla yasal olmayan ayrıcalıklara son verdi. Kılışın krallık izni olmadan yeni topraklar edinmesini önledi. Toprakların parçalanarak yeni *fief*ler biçiminde dağıtılmasını yasakladı. Gelenek hukukundaki boşluklar nedeniyle mahkemelerde haksızlıkların ortaya çıkmasını engellemeye yönelik yasal önlemler aldı.

Edward, tüccar kesimiyle de bir tür ittifak kurdu. Çeşitli ürünlere ilişkin ihracat vergileri karşılığında tüccarları koruma altına alarak bazı ayrıcalıklar tanıdı. Yabancı tüccarlara ek gümüş vergileri karşılığında İngiltere içinde serbest ticaret hakkı sağladı.

Edward, yönetimi boyunca toplanan 45 parlamentoya il ve ilçe temsilcilerini çağırarak temsil sistemini genişletti. 1295'te üyeleri titiz bir seçimle belirlenen "Örnek Parlamento", çağdaş meclis işleyişine ilişkin bütün öğeleri içeriyordu.

Edward, Baronlar Savaşı'ndan yararlanarak Galler'i yönetimi altına alan Snowdonia prensini, 1277'de bir deniz ve kara harekatiyle yenilgiye uğratarak kendisine bağlılık yemini etmesini sağladı. Bu anlaşmanın bozulması üzerine 1282'deki başarılı savaşın ardından Kuzey Galler'i tahta bağlayarak oğlu Edward'ı Galler prensi yaptı. Böylece taht varislerinin Galler prensi olması geleneği başladı. Edward İrlanda ile ilişkileri sıkılaştırmak amacıyla İngiliz hukuk ve geleneklerinin geçerli olduğu, İngilizce konuşulan bir bölge (İngiliz Mıntıkası) oluşturdu ve 1297'de İrlanda Parlamentosu'nu topladı.

Buna karşılık I. Edward'ın İskoçya'yı süzerenlik altına alma girişimleri kalıcı bir sonuç vermedi. İskoçya kralı III. Alexander ile kurduğu barışçı ilişkiler, Alexander'ın ölümünden sonra bir bunalım dönemine girdi. Edward, uzun bir naiplik döneminin ardından başa geçen İskoçya tahtının tek varisi Margaret'i oğluyla evlendirmek istedi. İki krallık arasında daha sıkı bir ilişki getirecek bu girişim, Margaret'in ölümüyle (1290) boşa çıktı. İskoçya'da taht çatışmasının başlaması üzerine hakemlik görevini üstlenen Edward, II. William'ın kardeşi olan İskoçya kralı David'in soyundan gelen John de Balliol'un krallığa getirilmesini sağladı. Ama John 1295'te Fransa'yla bir antlaşma yapınca, baskı uygulamak amacıyla üç sınır şatosunun İngiltere'ye verilmesini istedi. John'un bunu reddetmesiyle başlayan savaşta İskoçya'yı beş ay içinde fethetti (1296-97). Ama burada bıraktığı yöneticilerin tutumu ayaklanmaya yol açınca, savaş

yeniden patlak verdi. Bunun üzerine Fransa ile 1297'de giriştiği ve baronların muhalefeti yüzünden bir ilerleme sağlayamadığı savaşa son vermek zorunda kalan I. Edward oğlu Edward'ı IV. Philippe'in kızı Isabella ile evlendirirken Fransa ile barış sağladı. Ardından İskoçya'ya karşı yeni bir sefer başlattıysa da yolda öldü.

II YÜZYIL. III. Edward'ın 50 yıllık başarılı yönetiminin yanı sıra iki kralın trajik sonuna sahne olan 14. yüzyıldaki en önemli gelişmeler, Avam Kamarası'nın Parlamento'daki ağırlığının artması, Fransa ile aralıkli olarak sürdürülen savaşlar ve derin ekonomik ve toplumsal değişimler zettiren veba salgınları olarak özetlenebilir.

II. Edward dönemi (1307-27) İskoçya savaşı nedeniyle babasından büyük bir hazine açığı devralan II. Edward, çevresine babasının pek tutmadığı yakın arkadaşlarını topladı. Cornwall kontu unvanını verdiği çocukluk arkadaşı ve gozdesi Gaveston'a önemli yetkiler tanıdı. Edward'a karşı duymanca bir tutum benimseyen baronlar, 1308'de silahlı olarak katıldıkları Parlamento'daki uyarıların sonuç vermemesi üzerine, 1310'da kralı, ülkenin daha iyi yönetilmesi amacıyla yönetmelikler yayımlama yetkisi olan 21 *lord ordainer* in seçilmesini kabul etmeye zorladılar. Gaveston ve oteki nuluza kişileri kralın çevresinden uzaklaştıran bu kurul, bakanların atanmasında ve savaş açılmasında baronların onayını alma zorunluluğunu getirerek kralın yetkilerini sınırlamaya çalıştı. Muhalefetin önderi Lancaster kontu Thomas, 1312'de Gaveston'un yakalanarak idam edilmesini sağladı. 1314'te illerden topladığı askerlerle İskoçya'ya bir sefer başlatan Edward, Bannockburn Çarpışması'nda ağır bir yenilgi uğradı. İskoçya ile savaş amaçsız bir biçimde 1323'e değin sürdü. Bu arada 1315-17 yıllarındaki kötü hasatları izleyen kıtlıkta ilk kez buğday fiyatları için bir tavan belirleme yoluna gidildi.

1321'de kral ile yeniden çatışmaya giren baronların bazı bakanlara görevden el çekirmesi iç savaşa yol açtı. Savaşı kazanan Edward Lancaster'ı idam ettirince, büyük bir tepkiyle karşılaştı. 1322'de toplanan parlamento, York Tüzüğü'yle bütün sorunların parlamentoda görüşülmesini zorunlu kılarak kralın yetkilerini daha da kısıtladı. Krala yakın Despenser ailesi yönetimi yeniden ele geçince, Fransız asıllı kraliçe Isabella, March kontu Mortimer'in varisiyle 700 kişilik bir kuvvet toplayarak İngiltere'ye çıktı. Halktan büyük destek gören kraliçe, Despenser ailesini devirerek üyelerini idam ettirdi ve Edward'ı tutuklattı. Kral adına toplantıya çağrılan Parlamento taç giyme yemini çiğnediği gerekçesiyle Edward'ı tahtı oğlu III. Edward'a bırakmaya zorladı. Başarısız iki kaçırma girişiminin ardından öldürülen II. Edward'ın cesedi yandaşlarına gozdağı vermek amacıyla teyhir edildi.

III. Edward dönemi (1327-77) On dört yaşında taç giyen III. Edward, üç yıl geçmeden annesinin ve Mortimer'in nuluza kurtuldu. 1333'te Halidon Hill Çarpışması'nda İskoçyalıları yenilgiye uğrattıktan sonra, dikkatini Fransa ile giderek artan düşmanlığa yöneltti. Bu sırada iki ülke arasında Gaskonya konusunda sure gelen anlaşmazlık, İngiliz ve Fransız korsanlarının karşılıklı yağma eylemleri, İngiliz vinunun başlıca alıcısı olan Flandre Kontluğu'nun, vasaı olduğu Fransa kralıyla çatışması, Bretonya'nın yönetimine ilişkin çekişme ve Edward'ın annesinden dolaylı Fransa tahtı

üzerinde hak iddia etmesi gibi çeşitli sorunlar vardı. Sonunda 1337'de iki ülkeyi de güçlülere sürükleyen ve çeşitli aralıklarla süren Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) patlak verdi.

Edward, savaşın ilk yıllarında elde ettiği geniş kaynakları tükettince, 1340'ta yün ticaretine el koyma ve İtalyan tüccarlara borçlanma yoluna gitti. Ertesi yıl İngiltere'ye döndüğünde, vergi gelirlerini bir silah olarak kullanan parlamentonun, yetkilerini kısıtlamaya yönelik önlemleriyle karşılaştı. 1348-49'daki Büyük Veba Salgını'nın ardından doruğuna çıkan işçi sıkıntısı, ücret ve fiyatların dondurulmasına yol açtı. Bu arada yabancı din adamlarının kilisedeki etkisini kırmaya yönelik bir dizi yasa çıkarıldı. Parlamento 1362'de mahkemelerde resmi dil olarak Fransızca yerine İngilizce kullanılmasını kararlaştırdı. Avukatların direnişi yüzünden sonuçsuz kalan bu girişim, sonraki yıllarda güçlenerek amacına ulaştı.

Edward'ın 1369'da bunayarak Alice Perers'in etkisi altına girmesiyle, oğulları Prens Edward (Kara Prens) ve John of Gaunt arasında bir nüfuz mücadelesi başladı. 1374'te Fransa'dan dönerek duruma egemen olan John'un başarısız yönetimi tepkilere yol açtı. Bunun üzerine toplanan I. Parlamento (1376) sarayda etkili olan John yandaşlarını görevden uzaklaştırarak yerel yönetimde bir dizi reform gerçekleştirdi. Ama Prens Edward'ın ölümüyle reformcuların desteklerini yitirmesi, John'u yeniden güçlü duruma getirdi. 1377'de reform yasalarının çoğu kaldırıldı. Prens Edward'ın oğlu Richard tahtın vârisi ilan edildi.

II. Richard dönemi (1377-99). Richard başa geçtiğinde 10 yaşında olduğundan, krallığı yönetmek üzere John of Gaunt'un dışarıdan etkilediği bir konsey oluşturuldu. Fransa ile savaşı sürdürmek için kaynak bulma çabası en önemli sorun olarak ortaya çıktı. III. Edward'ın son yılında konan baş vergisini değişik düzenlemelerle etkili hale getirme ve vergileri zorla toplama girişimi, 1381'de İngiltere'nin güneydoğusunda hızla yayılan Köylü Ayaklanması'na yol açtı.

Köylü Ayaklanması'nın temelinde veba salgınıyla birlikte şiddetlenen toplumsal huzursuzluklar yatıyordu. Nüfus azalmasının yol açtığı işgücü sıkıntısı işçilerin ve köylülerin daha yüksek ücretler ve daha iyi yaşama koşulları istemeleri için elverişli bir ortam yaratmıştı. Toprak sahiplerinin eski bedensel hizmet yükümlülüklerinden yararlanma çabaları da sürtüşmeler doğuruyordu. Bu sırada yoksul vaizlerin etkisiyle kilisenin elinde tuttuğu geniş topraklara el koyarak bunları dağıtma düşüncesi yaygınlaştı. Geniş yetkilerle donatılmış krallık yargılarına ve tahsildarlara yönelik tepkiler kısa sürede büyüyerek toprak sahiplerine, malikânelere ve kiliselere yönelik saldırılara dönüştü. Essex ve Kent'ten yola çıkan ayaklanmacılar Londra önünde buluştuktan sonra Londra'nın yardımına kente girdiler ve özellikle saray görevlilerini hedef alan şiddet eylemlerine giriştiler. II. Richard'ın serflige son verileceğine ilişkin sözleriyle yatışan ve Wat Tyler'in öldürülmesiyle öndersiz kalan ayaklanmacılar, köylerine dağılmaya başladılar. Bir süre sonra kral ayaklanma önderlerinde bir geziye çıktı ve ayaklanma önderlerini astırarak bir misilleme hareketi başlattı. Bununla birlikte baş vergisinden vazgeçti. Ayaklanma, bedensel hizmetten toprak kiralama geçiş yönündeki doğal ekonomik gelişmeyi hızlandıran bir etken oldu.

Richard dönemi dinsel açıdan da çalkantılı bir süreçti. İlahi ve siyasal yönetim ve

mülkiyet yetkisinin (*dominium*) ancak Tanrı'nın kayrasına erişme yoluyla elde edilebileceğini öne süren Oxfordlu rahip John Wycliffe, feodal hiyerarşiyi alt üst eden bu görüşlerinden dolayı kilise ile doğrudan bir çatışmaya girdi. 1378'de Avrupa'da başlayan Büyük Bölünme (*skhisma*) ile birlikte papalığa yönelik saldırılarını artırdı. Çeşitli yargılamalar sonunda heretiklikle suçlanarak Oxford'tan kovuldu. Ama temelini attığı Lollard akımı giderek yayıldı ve sonradan İngiltere'de Reform hareketinin temelini oluşturdu.

II Richard, Köylü Ayaklanması'nı bastırdıktan sonra sarayda kendisine bağlı bir düzen oluşturmaya yöneldi. Ama 1386'da Fransa'ya açılacak sefer için ödenek vermek üzere topladığı parlamento, kralın gözdelelerini uzaklaştırmasını istedi. Bunu izleyen sert çekişme sonunda boyun eğmek zorunda kalan Richard, 1394'te Fransa ile 25 yıllık bir antlaşma imzalayarak yeniden keyfi bir yönetim kurdu. 1397'de toplanan parlamentoda saray yönetiminden yakınan üyeleri ihanetle suçlayıp teker teker ortadan kaldırdı. Parlamentodan geçirdiği bir yasayla yün üzerindeki gümrük vergisinin yaşama boyunca kendisine verilmesini sağladı. John of Gaunt'ın ölümünden sonra, sürgüne göndermiş olduğu oğlu Henry'yi (Lancaster dükü) çağırarak bütün mülklerine el koydu. Richard'ın İrlanda'da bulunduğu sırada geri dönen Henry, kısa sürede geniş bir destek sağladı. Kral adına toplantıya çağırılan parlamento, Richard'ı tahttan indirerek Henry'yi başa geçirdi.

LANCASTER VE YORK HANEDANLARI. IV. Henry dönemi (1399-1413). Richard'ı yeniden başa geçirmeye yönelik bir ayaklanmayı bastıran Henry, 1402'de Gal prenslerinin soyundan gelen Owen Glendower'ın Fransa'dan destek alarak kuzey baronlarıyla

Tarihsel York surları, İngiltere
ABC Ajansı

oluşturduğu bir ittifakla karşı karşıya geldi. Ertesi yıl ayaklanmacıları yenilgiye uğratmayı başardıysa da, gene Glendower öncülüğünde başlayan ikinci bir ayaklanmayı ancak 1405'te bastırabildi. Galler'de bir süre daha devam eden direniş, 1408'de büyük ölçüde kırıldı.

Yönetimi boyunca parlamentoyu 10 kez toplantıya çağırarak Henry, genel olarak uzlaşıcı bir tutum izlemekle birlikte, özellikle gelir kaynaklarını artırma konusunda parlamento ile çekişme içinde oldu. Bu dönemde parlamentoda görüşülen başlıca konular 1327'den sonra dağıtılan kraliyet topraklarının geri alınması, kralın toprak bağışı ve giderlerinin denetlenmesi ve saray yönetiminin düzenlenmesiydi. IV. Henry, son yıllarında hastalığından dolayı yönetimi başpiskopos Arundel ile en büyük oğlu Henry'ye bıraktı. 1411'den sonra kuşku duyduğu için önemli işlerden uzak tuttuğu Henry, ölümünden sonra hiçbir güçlükle karşılaşmadan tahta oturdu.

V. Henry dönemi (1413-22). V. Henry, yönetiminin ilk yıllarında iki suikast girişimini atlattıktan sonra içerde tam bir huzur

sağladı. Devlet işlerine bakmak üzere bir konsey atadıktan ve parlamentodan istediği ödenekleri aldıktan sonra, 1415'te Fransa'ya karşı yeni bir sefere girişti. Bir dizi askeri başarının ardından, Fransa'yı Troyes Antlaşması'nı (1420) imzalamaya zorladı. Fransa'nın kuzeyindeki eski İngiliz topraklarının geri alınmasını sağlayan bu antlaşma uyarınca Fransa tahtının vârisi oldu ve VI. Charles'ın kızı Catherine ile evlendi. Fransız veliahtının savaşı sürdürmesi üzerine, borçlanarak yeni bir sefer başlattı. Ama savaş alanında dizanteriye yakalanarak öldü. Geride henüz bir yaşını doldurmamış bir vâris bıraktığından, vasiyeti doğrultusunda kardeşi Bedford dükünün başkanlık ettiği dokuz kişilik bir konsey oluşturuldu.

VI. Henry dönemi (1422-61; 1470-71). Krallığı hiçbir zaman doğrudan yönetme olanağı bulamayan VI. Henry'nin dönemi, ergenliğe vardığı 1437'den sonra sırasıyla Beaufort ailesinin, 1445'te evlendiği Margaret d'Anjou ile Suffolk dükünün ve kral naipliğini üstlenen York dükü Richard'ın egemenliği altında geçti.

Bedford dükü savaşı sürdürerek Fransız kuvvetlerini Orléans dışında Loire'in güneyine çekilmeye zorladı. 1429'da Jeanne d'Arc'in ortaya çıkmasıyla canlanan Fransız direnişi, giderek güçlendi. Bedford'un 1435'te ölmesinden sonra yapılan barış görüşmeleri sonuç vermedi. Bir yipratma savaşına dönüşen çatışma, İngilizlerin Calais dışında Fransa'daki bütün topraklarını yitirmesiyle noktalandı.

Bu sırada ülke içinde başlıca sorun savaş harcamalarının karşılanmasıydı. Parlamento'nun ödenekleri giderek azaldığından, varlıklı feodal beyler ve piskoposlar verdikleri borçlarla büyük bir nüfuz ve kazanç elde ettiler. Kralın evliliğine aracılık ederek sarayda nüfuzlu bir konum kazanan Suffolk dükü, Fransa'ya karşı izlediği barışçı politikanın başarısızlığa uğraması üzerine, Mart 1450'de saraydan uzaklaştırıldı ve Fransa'ya sürgüne giderken öldürüldü. Somerset dükü Edmund saraya egemen oldu. Bir süre sonra İngiltere'nin güneydoğusunda kendisini York hanedanının vârisi olarak tanıtan Jack Cade'in başlattığı ayaklanma patlak verdi. Daha çok orta sınıf şövalyelerden destek gören ve yönetim boşluğuna karşı siyasal bir tepki olarak gelişen bu hareket, kralın bağışladığı toprakları geri alarak kendi geliriyle geçinmesini, danışmanların yolsuzluklarına son verilmesini ve vergi toplama sisteminin düzeltilmesini istiyordu. Ayaklanma çok geçmeden bastırıldıysa da, krallık otoritesinin sarsılmasına yol açarak, III. Edward soyundan gelen Lancaster ve York aileleri arasında bir taht kavgası biçiminde gelişen Güller Savaşı'na zemin hazırladı.

Feodal veraset kurallarına göre III. Edward'ın en yakın vârisi olduğunu savunan York dükü Richard, Somerset'in entrikalarına karşı koyma gerekçesiyle 1450'de 4 bin kişilik ordusuyla İrlanda'dan donerek 1453'te krallık konseyine girmeyi başardı. VI. Henry'nin delirmesi üzerine, Mart 1454'te taht vârisliğine getirilen Richard, Henry'nin bir çocuğunun olması ve yeniden akli dengesine kavuşması üzerine kuzeye çekilerek kuvvetlerini topladı. St. Albans yakınlarında Henry'yi kesin bir yenilgiye uğratarak saray yönetimini eline aldı. 1459'da iki taraf arasındaki çatışma yeniden alevlendi. York yanlıları başta üstünlüğü ele geçirdiysе de, Richard'ın tahta oturma girişiminin yarattığı tepki Lancaster yanlılarının toplanmasını sağladı. Aralık 1460'ta Wakefield'de yapılan çarpışmada Richard yenilgiye uğradı ve savaş alanında öldü. Ama oğlu Edward Şubat 1461'deki

çarpışmayla durumu lehine çevirerek Londra'ya girdi ve krallık tacını giydi. Lancaster hanedanı İskoçya'ya sığınmak zorunda kaldı.

IV. Edward dönemi (1461-70; 1471-83). Öncelikle Lancaster muhalefeti ve Fransa ile Burgonya'nın müdahaleleriyle uğraşan IV. Edward, bir süre sonra tahta geçmesine yardımcı olan ve sarayda etkinlik kurmak isteyen Warwick kontuyla çatışmaya girdi. Warwick, Fransız kralı XI. Louis'in ve Margaret d'Anjou'nun desteğiyle, Ekim 1470'te Edward'ı tahttan indirip yaşlı VI. Henry'yi başa getirdi. Felemenk'e sığınan Edward, 1471'de tahtı yeniden ele geçirdi. Henry Londra Kulesi'nde idam edilirken, oğulları da savaş alanında öldü.

Edward'ın ikinci dönemi oldukça sakin geçti. Galler'i yönetmek üzere geniş askeri ve yargısal yetkileri olan bir konsey oluşturuldu; kralın kardeşi Gloucester dükü Richard kuzeyde buna benzer etkili bir yönetim kurdu. Birinci dönemde geri aldığı krallık toprakları ve ticari yatırımları sayesinde büyük bir servet edinmiş olan Edward, sık sık vergilere başvurma gereğinden kurtulduğu için parlamentodan bağımsız davranma olanağına kavuştu. 1475'te büyük bir orduyla Fransa'ya girdiyse de, yüklü bir tazminat karşılığında savaştan geri döndü.

Edward'ın erken ölümü üzerine kardeşi Richard, iki yeğenini (Edward ve Richard) Londra Kulesi'ne kapattı ve kral naipliği görevini kabul ettirmek için muhaliflerini

oldu. Bu gelişmeyi sağlayan ortaçağ sonlarında yaşanan önemli değişimlerdi.

Bu dönemin en belirgin değişimi, İngilizcenin resmi yazışma ve edebiyat dili olarak benimsenmesiyle İngiliz ulusallık bilincinin ortaya çıkışıydı. 14. yüzyıl sonlarında resmi belgelerde yer almaya başlayan İngilizce, daha sonra 15. yüzyıl vekayinamelerine de girdi. Okur sayısının artması sonucu, 1476'da İngilizce yapıtları yayımlamak üzere bir basimevi kuruldu. 15. yüzyılda lonca ve kiliselerin kurduğu okulların dışında, kral ve kraliçelerin girişimiyle Eton College, Cambridge'de King's, Queen's ve St. Catharine's ile Oxford'da Lincoln, Magdalen ve All Souls College gibi eğitim kurumları açıldı. Hukuk öğrenimi veren dört kurumdan oluşan Inns of Court, öğretim düzeyi yükselterek sistemli hale getirildi. Yargı sistemi ve devlet yönetimine ilişkin önemli kitaplar yazıldı.

Bütün toplumsal değişikliklerde ekonomik değişimin belirleyici bir etkisi vardı. İngiltere temelde bir tarım toplumu olarak kalmakla birlikte, yün kumaş imalatının önemi artıyordu. Yünlü dokuma sanayisinin su enerjisinden yararlanmak amacıyla 13. yüzyıldan başlayarak kırsal kesime taşınması, yeni köy ve kasabaların gelişmesini sağladı. Bu dönemde kasabaların kırsal kesime karmaşık bir ilişkisi vardı. Toprak hâlâ en önemli servet kaynağı olduğundan, ticaret, yağma ya da fidye yoluyla elde edilen paralar toprağa yatırılıyordu. Buna karşılık toprak, feodal bağın başlıca temeli

Ticaretteki en önemli gelişme, ham yün ihracatının yerini yünlü dokuma ihracatının alması ve daha çok sayıda İngilizün bu işe atılmasıydı. Artan kumaş ticareti, Felemenk'te etkinlik gösteren Merchant Adventurers şirketinin büyük bir güç ve servet edinmesini sağladı. Bu arada York hanedanı döneminde İtalyan tüccarlar ve IV. Edward ile birlikte Hansa Birliği tüccarları önemli ticari ayrıcalıklar kazandı.

Kültürel açıdan ise 15. yüzyıl tarih yazımı, felsefe ve ilahiyatta bazı sınırlı örnekler dışında belirgin bir genlemeye sahne oldu. Chaucer'dan sonra büyük şair yetişmedi. İtalyan Rönesansı'nın etkisi ancak 1485'ten sonra duyulmaya başladı. Buna karşılık mimarlıkta özgün düşey gotik üslupta görkemli örnekler verildi. Buna bağlı olarak heykelticilik de büyük gelişme gösterdi.

TUDOR HANEDANI VII. Henry dönemi (1485-1509). Taht kavgasının süreklilik kazandığı bir ortamda, zor yoluyla kral olan VII. Henry'nin Lancaster soyuyla kan bağı da pek kesin değildi. Başa geçmesini büyük ölçüde III. Richard'ı en yakınlarının bile terk etmiş olmasına ve Fransa kralının gönderdiği askerlere borçluymuştu. Parlamento'nun kendisini hükümdar olarak tanıması ve IV. Edward'ın kızı Elizabeth ile yaptığı evlilik (1486) VII. Henry'nin konumunu güçlendirdi. Ama Tudor hanedanının kurucusu olarak istikrarlı yeni bir dönemi açmasının temelinde, İngiltere'nin 1485'ten sonra bir ekonomik büyüme ve toplumsal değişim sürecine girmesi yatıyordu.

Veba salgınının yol açtığı nüfus azalması ve tarımsal üretimdeki bunalım, 1485'e gelindiğinde önemli ölçüde atlatılmıştı. Buna bağlı olarak küçük çiftçilik, koyun besiciliği, yünlü dokuma ve yün ticareti canlı bir gelişme içine girdi. Bu sırada Yenidünya'dan akan altın ve gümüş, Avrupa'daki paraların değerini düşürdüğünden fiyatlar yükselmeye, gerçek ücretler ise düşmeye başladı. Enflasyon ve yün ticareti ekonomik bir patlamaya yol açtı. Ortaçağa özgü toprak düzeni giderek çözülürken, kırsal kesimden kopan geniş işsiz ve aylak tabaka ortaya çıktı. Yeni ekim yöntemleri sonucu varlıkları ile yoksullar arasındaki uçurum derinleşti. Ekonomik değişimden en çok yararlananlar toprak sahibi aristokratlar ile toplumsal konumu daha düşük akrabaları olan tüccarlar ve avukatlardı. Baronların feodal kavgalarını desteklemeye hazır çaresiz ve sorumsuz toprak sahibinin yerini, artık güçlü merkezi yönetim ve hukuk düzeni isteyen saygın toprak sahibi alıyordu.

Birçok bakımdan "yeni" olan Tudor hanedanı, kaçınılmaz olarak işe "eski" hak sahiplerini ortadan kaldırmakla başladı. York hanedanının son üyelerinin hâlâ yaşadığına ilişkin söylentilerden yararlanarak ortaya çıkan sahte vârisler ve bu hanedana bağlı soylulara karşı mücadele 16. yüzyıl başlarına değin sürdü.

Tahtını önemli ölçüde güvence altına alan VII. Henry, krallığın mali saygınlığını yeniden sağlamaya yöneldi. Önceki kralların parlamento dışı gelirleri taht topraklarının rantına, ihracat ve ithalat vergilerine, mahkeme harçlarına ve feodal bağlılık temelinde alınan paralara dayanıyordu. VII. Henry bu paraları öncellerinden daha acımasız ve başarılı biçimde topladı. Ayrıca York hanedanına bağlı olanların mülklerine ve denetimden çıkmış krallık topraklarına el koydu. Ekonominin gelişmesine bağlı olarak gümüş gelirlerini iki katına çıkardı. Böylece

Kraliyet malikânesi olarak kullanılan Holyrood House, 15. yy, Edinburgh, İskoçya
ABC Ajanrı

kanlı bir biçimde sindirdi. On üç yaşındaki V. Edward'ın taç giyme töreninin yapılması beklenirken, güvenilir bir yönetim oluşturma gereğini göz önüne alan Parlamento oybirliğiyle Richard'ın tahta geçmesini kararlaştırdı.

III. Richard dönemi (1483-85). Devlet yönetimindeki becerisiyle ün kazanmış olan Richard'ın saygınlığı, iki yeğenini öldürttüğü söylentisinin yayılmasıyla giderek sarsıldı. Richard, İngiliz tüccar ve zanaatçıları korumaya yönelik önlemler aldysa da halkın desteğini kazanamadı. Yandaşlarının büyük bölümü kendisini terk ettiğinden, 1485 yazında İngiltere'ye dönen Lancaster hanedanının son erkek vârisi Henry Tudor'a Bosworth Field Çarpışması'nda yenilerek öldürüldü.

Ortaçağ sonlarında İngiltere. Tudor hanedanının başa geçmesi, krallık düzeninde bir değişiklik getirmemekle birlikte İngiliz toplum ve kültürünün özgün bir ulusal kimlik kazanması sürecinde bir dönüm noktası

olmaktan çıkıyordu. Feodal beyler arasındaki vasallık ilişkilerinde parasal gelir biçimleri önem kazanmaya başladı. Sözleşmeyle büyük feodal beylerin maiyetine girmek, yerel makamlarla mahkemelerde ortaya çıkan sorunların çözümünde önemli bir güvenceydi. Bu durum devlet yönetimine yıkıcı bir etkiye bulunuyor ve kralların zayıfladığı dönemlerde büyük feodallerin yerel düzeydeki rekabetini öne çıkarıyordu. Beylerin köylülerle ilişkilerinde bedensel hizmet ortadan kalkarken, serflik de bir çözüme sürecine girdi. 14. yüzyıl sonlarında serflere belirli bir rant karşılığında toprakların tasarruf hakkını verme uygulaması yaygınlaştı. Köylüler arasındaki yoğun toprak satışları sonucu yeomen denen küçük mülk sahibi bir kesim ortaya çıktı. Büyük Veba Salgını'ndan sonra baş gösteren işgücü sıkıntısı, özellikle kuzey bölgesindeki birçok feodal beyi koyun besiciliğine yöneltti. Tarımcı köylülerin yerlerinden olması sonucu, güneybatı ve güneydoğu bölgelerine bir nüfus kayışı başladı.

parlamento ödeneklerine bağlı kalmaktan kurtuldu. Buna karşılık feodal gelirleri toplarken zaman zaman yetkilerini aşması ve zorlama yöntemlere başvurusu bazı tepkiler doğurdu. VII. Henry, feodal mali düzeni etkili bir yargı sistemiyle pekiştirdi. Yasaların çiğneyenlere karşı ağır para cezaları öngören bir sistem geliştirdi. Evlilik düzenlemelerine bile gelir açısından baktığından, 200 bin kuronluk çeyizi İspanya tahtına geri ödememek için büyük oğlunun dul karısı Catherine'i ikinci oğlu Henry ile evlendirdi. Ticareti geliştirecek ucuz bir yöntem olarak benimsediği komşu devletlerle barışçıl ilişkileri korumaya özen gösterdi. Britanya Düküğü konusunda Fransa ile giriştiği savaşın olumlu bir sonuç vermeyeceğini anlayınca, 1492'de bu toprakları yüklü bir tazminat karşılığında Fransa'ya bıraktı. Öldüğünde Parlamento dışı yıllık gelirleri iki katına çıkmıştı; toprak geliri ülkedeki en büyük feodal beyin gelirini sekiz kat aşırıyordu.

VII. Henry, sonradan oğlu VIII. Henry'nin tamamladığı adımlarla eski hukuk düzenine işlerlik kazandırarak soyluların müdahalesinden, ayrıcalıklardan ve yerel özelliklerden arınmış etkili bir yargı sistemi kurdu. Eskiden bütün davalara bakan krallık konseyi çerçevesinde belirli alanlarda uzmanlaşmış ayrı mahkemeler oluşturdu. Hukuk düzenini ülkenin her yanında geçerli kılmak amacıyla doğrudan krallığa bağlı bir yönetim sistemi geliştirdi. Bütün gelir ve gider işlemlerini doğrudan kendisine bağlı belirli birimlerin elinde toplayarak esnek bir mali sistem kurdu.

VIII. Henry dönemi (1509-47). On sekiz yaşında tahta geçen VIII. Henry'nin ilk yıllarında yönetimi üstlenen Thomas Wolsey, sırasıyla York başpiskoposu (1514), adalet bakanı (*lord chancellor*) kardinal temsilcisi (1515) ve papalık elçisi (1524) olarak, kişiliğinde kilise ve devlet otoritesini birleştirdi. Henry yönetimi doğrudan ele aldıktan sonra da, başdanışmanı ve yardımcısı olan Wolsey'in etkisi sürdü.

Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki savaştan yararlanarak İngiltere'ye Avrupa'da güçlü bir konum kazandırmayı tasarlayan Henry, Wolsey'in önerisi doğrultusunda, koşullara göre ağırlığını kaydırarak güç dengesini korumaya yönelik bir dış politika izledi. Ama V. Karl'ın Pavia Çarpışması'nda (1525) I. François'yı kesin bir yenilgiye uğratarak Avrupa'da üstünlüğü ele geçirmesi ve papalık üzerinde egemenlik kurması, bu politikanın geçersizliğini ortaya koydu. Bu sırada Henry kendisinden yaşlı olan ve yalnızca bir kız çocuğu (Mary) doğuran Catherine'den boşanarak Anne Boleyn ile evlenmeyi kararlaştırdı. Ama Catherine, V. Karl'ın (Şariken) halası olduğundan, papanın evliliği geçersiz kılmayı göze alması ancak İngiltere'nin Fransa ile ittifak kurarak imparatoru İtalya'dan çıkarmasıyla sağlanabilirdi. Wolsey'in, bu yöndeki diplomatik çabaları sonuçsuz kaldı. Londra'da bakılacak bir boşanma davasında baskıyla bu işi çözmeye girişimi de, papanın son anda davayı Roma'ya almak istemesiyle Cambrai Antlaşması'nı imzalamasıyla tam bir çıkmaza giren ve görevden uzaklaştırılan Wolsey, ihanet suçlamasıyla yargılanmasına fırsat kalmadan öldü. Bundan sonra Henry'nin amacına ulaşmak için uyguladığı yöntemler, Roma'dan kesin bir kopuşa yol açtı.

Hristiyanlık dünyasının bu sırada içinde bulunduğu çözülme de bu kopmayı kolaylaştırdı. Ortaçağ kilisesi ulusal devlet anlayışının yükseldiği 16. yüzyıl koşullarına ayak uyduramıyordu. Aile çekişmelerinin ve siyasal tutkuların egemen olduğu papalık, küçük bir İtalyan devleti konumuna düşmüştü. Ruhban sınıfı içinde yaygınlaşan maddi servet düşkünlüğü ve yolsuzluklar kitleleri kurulu kiliselerden uzaklaştırıyor ve Martin Luther gibi din adamlarının öncülük ettiği Kitabı Mukaddes'in aslına dönme arayışları güçleniyordu. Luther'in öğretileri Lollard hareketinin sağladığı elverişli ortamdan dolayı İngiltere'de de hızla destek bulduğundan, Henry'nin Roma'dan koparak bağımsız bir kilise oluşturmak için dayanabileceği bir güç hazırdı.

Boşanma yolundaki girişimleri sonuçsuz kalan Henry, 1529'da Reform Parlamento-su'nu topladı. Yedi yıl görevde kalan bu parlamento, bir dizi yasa çıkararak ortaçağa özgü kurumlara ağır bir darbe vurdu. 1531'de papalığın krallık izni olmadan İngiltere'de hukuksal ve mali işlemlere karışması yasaklandı. Ardından toplanan kilise meclisi krala yüklü bir bağış yapmaya ve kralı kilisenin başı olarak tanımayla zorlandı. 1532'de çıkarılan bir yasayla krala, papaya ödenen vergileri gerektiğinde kesme yetkisi verildi. Bu sırada gebe kalan Anne ile gizlice evlenen Henry, çocuğunun gayrimişru olarak doğmaması için baskılarını artırdı ve kendisini destekleyen Thomas Cranmer'in, boşalan başpiskoposluk makamına atanmasını sağladı. Nisan 1533'te yargısal alanda papaya başvurulmasını yasaklayan bir yasa çıkarıldı ve Cranmer boşanma davasına bakarak Henry'nin Catherine ile evliliğini geçersiz ilan etti. Kraliçe olarak taç giyen Anne'in bir kız çocuk doğurması (Elizabeth), Henry için yıkım oldu. Gene de erkek vâris umudunu yitirmeyen Henry, Roma ile mali bağları büyük ölçüde koparıldıktan sonra, Kasım 1534'te son adımı atarak kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etti.

Kilisenin krallığa bağlanmasını, manastırları ortadan kaldırmaya yönelik geniş çaplı bir hareket izledi. Henry manastır topraklarına adım adım el koyarak bunları eşrafa sattı. Bu arada çıkarılan yasalarla, kralın kiliselere üstünlüğünü tanıma konusunda yemin zorunluluğu getirildi ve kralın kişiliğiyle evliliğine yönelik sözlü ya da yazılı her türlü eleştiri ihanet kapsamına alındı. Bunun sonucu olarak bazı yüksek din görevlileri idam edildi. Köylülerin, toprak sahiplerinin ve feodal baronların 1536-37'de eski dinsel düzeni savunmak amacıyla giriştiği ayaklanma, kendi içinde bölündüğünden kısa sürede bastırıldı.

Henry, kendisine erkek bir çocuk doğurmayan Anne'i idam ettirdikten (Mayıs 1536) 11 gün sonra Jane Seymour ile yaptığı evlilikten, uğruna bir devrime giriştiği erkek vârise kavuştu (VI. Edward). Jane doğumdan hemen sonra öldü. 1539'da Katolik Fransa ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun İngiltere'ye karşı birleşme olasılığı doğunca, Henry Almanya'daki Lutherci prenslerin desteğini almak için Anne of Cleves ile evlendi. Ertesi yıl tehdit ortadan kalktığından, Anne'i boşadı ve bu evliliğe önyak olan dinsel konulardaki yardımcısı Thomas Cromwell'i öldürttü. Hemen ardından Anne Boleyn'in kuzeni Catherine ile yaptığı evlilik yalnızca 18 ay sürdü; Catherine'i sadık olmadığı gerekçeyle idam ettirdi. Altıncı karısı Catherine Parr aynı zamanda bakıcısı oldu.

Son yıllarında yeniden dış sorunlara yönelen Henry'nin 1543-46 arasında Fransa'ya karşı giriştiği sefer Calais'deki toprakları

biraz genişletmenin ve Boulogne limanını almanın dışında bir sonuç vermedi. 1547'de öldüğü zaman geride güçlü ve otoriter bir devlet yapısı ve reform yolunda hızla ilerleyen bir ülke bıraktı.

VI. Edward dönemi (1547-53). Dokuz yaşında tahta geçen VI. Edward'ın naipliğini üstlenen dayısı Edward Seymour (sonradan Somerset dükü), katı ve baskıcı yönetimiyle karışıklıklara neden oldu. 1549'da hazırlanan Dua Kitabı hem Protestanların, hem Katoliklerin tepkisini çekti. Cornwall ve Devonshire köylülerinin dinsel ayaklanmalarını, Norfolk'ta ekonomik sıkıntıların yol açtığı bir halk ayaklanması izledi. Bu sırada İskoçya'ya karşı girişilen savaş Fransa'nın da müdahalesiyle yenilgiyle sonuçlanınca, Seymour bir saray darbesiyle görevden alınarak tutuklandı (Ekim 1549).

Darbeye öncülük eden John Dudley, Northumberland dükü unvanını alarak kral naipliğini devraldı. İskoçya'dan çekilerek Boulogne'u Fransa'ya geri veren Northumberland, toprak sahiplerine ve aşırı Protestanlara dayanarak, kırsal kesimde düzeni sağlama ve Katolikleri sindirme yoluna gitti. Protestan ilkelere uygun bir kilise düzeni kurarak, yeni bir Dua Kitabı (1552) hazırlattı. Verem olan Edward'ın ölümünden sonra yasal vâris Katolik Mary'nin başa geçmesini önlemek için, genç kralı tahtı halasının torunu Lady Jane Grey'e bırakmaya ikna etti. Ama kukla bir kraliçenin perde arkasından yönetilmesini getirecek bu düzenlemeye gösterilen sert ve toplu tepki, Grey'in başa geçmesini önledi.

I. Mary dönemi (1553-58). İngiltere'yi Katolik mezhebine döndürmeyi baş amaç edinen Mary, V. Karl'ın oğlu Philip (sonradan İspanya kralı II. Felipe) ile evleneceğini açıklayınca, Sir Thomas Wyatt öcülüğünde ayaklanan Kent köylüleri Londra üzerine yürüdüler. Ayaklanmayı kanlı biçimde bastıran Mary, Temmuz 1554'te evliliğini gerçekleştirdikten sonra kilisenin krala bağlanmasına ilişkin yasayı kaldırarak yeniden birleşme için Roma'ya başvurdu. Bu arada heretikliğe ilişkin dinsel kuralları yürürlüğe koyarak yaklaşık 300 kişiyi kazıkta yaktırdı. İngiltere'yi Fransa ile Habsburg hanedanı arasındaki savaşa sokarak Calais'nin elden çıkmasına yol açtı. Halk "Kanlı Mary" diye andığı kraliçenin ölüm haberini çanlar çalarak ve şenlik ateşleri yakarak kutladı.

I. Elizabeth dönemi (1558-1603). Karışık saray ortamında zengin bir siyasal deneyim edinen ve Rönesans eğitiminden geçen I. Elizabeth, Protestanlığı daha uzlaşıcı temellerde yeniden egemen hale getirdi. Çevresinde dar bir danışmanlar grubu toplayarak otoriter ve hiyerarşik bir yönetim yapısı kurdu. Yasa tasarılarını hazırlayan Özel Danışma Kurulu ile bunları görüşerek onaylayan Parlamento arasında sıkı bir işbirliği oluşturdu. Toprak sahibi soyluların tahtın çevresinde kenetlenmesini sağlamaya yönelik mali ve toplumsal desteklerle koruyucu bir devletçilik anlayışı geliştirdi. Özel danışmanlara bağlı az sayıda kilit görevliden oluşan disiplinli bir bürokrasi yarattı. Ekonomik yaşamda ticari rekabeti dizginlemeye ve her kesimin kendi durumuyla yetinmesini sağlamaya yönelik bir politika izledi. İşsizliğin yaygınlaşması nedeniyle yoksullara yardımı amaçlayan çeşitli önlemler aldı.

Elizabeth döneminin ilk yıllarında ülke içindeki dengeye ülke dışındaki canlı hareketlilik eşlik etti. Bu yöndeki ilk adımlar daha 1497'de John Cabot'un Çin'e yönelik yolculuklarıyla atılmıştı. 1550'de yün ticaretinin çökmesi üzerine Rusya ile ticareti geliştirmek için Moskova Kumpanyası kuruldu ve Baltık kıyılarına açılan gemilerin

sayısı hızla arttı. Martin Frobisher 1570'lerde Doğu'ya ulaşacak kestirme bir yol ve altın yatakları bulmak amacıyla Kuzey Kanada'ya bir dizi yolculuk yaptı. John Hawkins İspanyol ve Portekiz deniz aşırı topraklarına saldırılar düzenlemeye ve Batı Hint Adalarındaki plantasyon sahiplerine satmak üzere Afrika'da köle avcılığına başladı. İngiliz ticareti ve kolonileri dünyanın yeni topraklarına yöneldi. 1600'de ipek ve baharat ticaretini yürütmek üzere Doğu Hindistan Kumpanyası kuruldu.

Sanat ve kültürde de buna benzer bir hareketlilik ortaya çıktı. Shakespeare, Marlowe, Spenser, Raleigh, Sidney, Bacon, Donne gibi usta yazarlar yaşadıkları çağa damgalarını vurdu. Soyluların kapalı ve ürkütücü şatoları, yerlerini insanın doğaya egemenliğini yansıtan ince yapılara bıraktı.

İlk 10 yılı sakın geçen Elizabeth dönemi, 1568'den sonra birbiriyle ilintili üç önemli olaya sahne oldu. Kraliçenin dış girişimlere ve iç baskılara karşın evlenmeyi ınatla reddetmesi, 1568'de İskoçya tahtını 13 aylık oğlu VI. Jones'a bırakarak İngiltere'ye sığınmak zorunda bırakılmış olan Mary'yi başa geçirmeye yönelik entrikalara zemin hazırladı. VIII. Henry'nin kız kardeşinin torunu olan Mary Katolikti. Bu nedenle taht çatışması çok geçmeden dinsel bir kimliğe büründü. Cizvitlerin artan etkinlikleri karşısında özellikle Püritenlerin savunduğu sert önlemleri almaktan uzun süre kaçınan Elizabeth, sonunda baskıcı bir politikaya yöneldi. Yandaşlarının çeşitli komplo ve ayaklanma girişimlerine kanışmaya başlayan Mary, 1586'da hükümetin bir tuzağı olduğu sanılan Babington olayında aleyhinde yeterli kanıtların toplanması sonucu, ihanetle yargılanarak idam edildi (Şubat 1587).

Bu sırada İspanya ile soğuk savaş da açık bir biçime dönüşmüştü. Yenidünya'dan akan zenginlikle Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelen İspanya iç çekişmelerle zayıflayan Fransa'yı geride bıraktığından, İngiltere Blois Antlaşması'nı (1572) imzalayarak Fransa'yla tarihsel düşmanlığa son vermiş ve İspanya'yı hedef almaya başlamıştı. İki ülke arasındaki başlıca çatışma noktaları İngiliz tüccar korsanların İspanya'nın denizlerdeki ticaret tekeli ve tanınmalarını ve İngiltere'nin İspanyol Felemenki'deki Protestan ayaklanmacıları desteklemesiydi.

İspanyolların Antiller'den yüklü olarak dönen İngiliz gemilerini 1568'de San Juan Ulua'da yağmalaması üzerine, İngilizler yeni gemiler yaptırarak İspanyol Armadası'nın eski kalyonlarına karşı başarılı saldırılar düzenlemeye başladılar. Felemenk'teki ayaklanmacıların zor duruma düşmesi üzerine, 1585'te 6 bin kişilik bir İngiliz kuvveti doğrudan savaşa katıldı. İspanya bunlara tepki olarak Manş Denizinde üstünlüğü ele geçirip İngiltere'ye çıkarma yapmak üzere yeni bir donanma kurmaya girişti. İngiltere'nin Nisan 1587'de donanma gemilerinin yapıldığı Cádiz limanına düzenlediği beklenmedik saldırı, İspanyol seferinin gecikmesine yol açtı. Kaçınılmaz çarpışma teknolojik ve sayısal üstünlüğü elinde tutan İngilizlerin zaferiyle sonuçlandı. Felemenk'te İspanya'nın denetiminde elverişli hiçbir liman olmadığından, Armada'nın ağır kalyonları, çıkarma birliklerini taşıyacak hafif gemilerle buluşamadı. İskoçya ve İrlanda'nın kuzeyinden geçerek geri dönmeye çalışan Armada, son darbeyi de fırtınalardan yedi. Yüz otuz İspanyol gemisinden ancak 76'sı kaçıp geri dönmeyi başardı.

İngiltere 1596'da Cádiz'e yaptığı ikinci bir saldırıyla kenti yakarak İspanya'nın Batı Hint Adaları donanmasını yok etti. Ama

Felemenk ve Fransa'daki seferlerin ağır mali yükler getirmesi ve Felipe'nin İrlanda'da kıskırttığı ayaklanma, savaşın başlarında elde edilen parlak zaferlerin giderek sönmesine yol açtı. Bu arada uluslararası tehdidin alt edilmesi, iç bunalımları öne çıkardı. Kraliçe, savaş giderleri yüzünden krallık topraklarının dörtte birini satmak zorunda kaldı ve Parlamento'nun vereceği ödeneklerle bağımlı hale geldi. Avam Kamarası, toprak sahibi eşrafin kraliçeye karşı çıkarlarını savundukları bir organa dönüştü. Ekonomik ve siyasal açıdan güçlenen bu kesim, yönetime de ağırlığını koymaya yöneldi. Eşrafla tüccarların benimsediği Püritenlik hızla yayılmaya başladı. Saf bir inancı savunan bu militan mezhep, Katolikliğin son kalıntılarının da yok edilmesini ve kilisenin krallığın denetiminden çıkmasını savunuyordu. 1586'da piskoposluğun ve Anglikan Dua Kitabı'nın kaldırılması isteminin ortaya atılmasıyla bunalım doruğuna çıktı. Bunun üzerine Elizabeth Püritenliği ortadan kaldırmak için sert önlemlere başvurduysa da, amacına tam anlamıyla ulaşamadı. Kraliçenin son yıllarında, Tudor hanedanının kurduğu otoriter düzen kaçınılmaz bir değişikliğin eşiğine gelirken, Tudorların vârsi olmadığı için yeni bir hanedan değişikliği de gündeme geldi.

İLK STUARTLAR VE CROMWELL CUMHURİYETİ. İngiltere'nin genel durumu. 1603'te daha çok güney ve doğuda olmak üzere 4-4,5 milyon insanın yaşadığı İngiltere'de toplumsal hiyerarşinin tepesinde Stuart krallık ailesi yer alıyordu. İskoçya kralı VI. James, annesi Mary'nin vârsi olarak I. James adıyla İngiltere tahtına oturduğundan, iki krallık arasında kişisel bir birliği temsil ediyordu. Kralın özel danışmanlarının en güçlüsü Salisbury kontu Robert Cecil'di. Salisbury kontunun 1612'de ölmesiyle doğan boşluğu, bir süre sonra gözden düşen Somerset kontu Robert Carr ile 1623'te Buckingham dükü unvanını alan George Villiers doldurdu.

Kral ailesinin altında Lordlar Kamarası'nı oluşturan 60 kadar soylu (dük, marki, kont, vikont ve baron) ile 26 atanmış piskopos bulunuyordu. Toprak gelirlerinin düşmesi sonucu 1590-1610 arasında baş gösteren mali bunalımın ardından Buckingham'ın soyluluk unvanlarının sayısını "pazarlık ve satış" yoluyla iki katına çıkarmasıyla saygınlığını yitiren aristokrasinin kral ile Avam Kamarası arasında arabuluculuk rolü de zayıfladı.

Aristokrasiden sonra gelen ve nüfusun yüzde S'ine yakın bir bölümünü oluşturan eşraf (gentry), genellikle soyluluk unvanı olmayan ama hanedan arması taşıma hakkı olan büyük toprak sahiplerini kapsıyordu; satın alma yoluyla baronet ya da şövalye gibi babadan oğula geçmeyen unvanlar elde etmiş az sayıda eşraf da vardı. Fiyat artışlarının yol açtığı yoğun toprak satışları sonucu bazı yeni aileler yükselirken, bazı eski aileler de çöküyordu. Soylu ve eşraf kesiminde zenginleşip sarayda önemli görev alanlar Avam Kamarası'nda Saray Partisi içinde yer alıyordu. Yerel düzeyde kral naipleri (lords lieutenant) Saray Partisi'ni (Court Party), sulh yargıçları ise Taşra Partisi'ni (Country Party) destekliyordu.

Ekonomi, ağırlıklı olarak tarıma dayanmakla birlikte, özellikle Londra, Norwich ve Norfolk'ta yoğunlaşmış canlı bir ticaret ve sanayi kesimi de vardı. Avam Kamarası'nda illerin sandalye sayısı ilçelerinkini dört kat aşmasına karşın, tüccar üyeler küçük bir grup oluşturunuyordu. Öte yandan başarılı tüccarlar satın alma ve evlilik yoluyla toprak sahibi olurken, bazı eşraf çocukları da ticarete yöneliyordu. Toplumda var olan

dükey ve yatay hareketlilik, katı toplumsal yapıyı dengeleyen bir girişim özgürlüğü ve canlılık doğuruyordu.

I. James dönemi (1603-25). Nisan 1603'te Edinburgh'dan Westminster'a taşınan I. James, Anglikan Kilisesi'nde reformlar yapılmasını isteyen bir dilekçe üzerine, ılımlı Püriten rahipler ile Anglikan piskoposları toplantıya çağırdı. Püritenlerin, dinsel sorunların piskoposluk sinodlarında çözülmesi yolundaki önerisini, devleti kiliseye bağımlı kılmaya yönelik bir çaba olarak gördüğünden, kralın üstünlüğüne ve Anglikan ibadet kurallarına karşı çıkanların aforoz edilmesini öngören bir karar alınmasını sağladı. Püritenlerin tek başırası Kitabı Mukadder'in yeni bir çevirisi için izin almak oldu. Bu arada bir Katolik grubun Parlamento'yu havaya uçurma girişimi (Kasım 1605). Katolikler için krala bağlılık yemini koşulunun getirilmesine yol açtı.

I. James'in 1604'te toplantıya çağırdığı Parlamento, ilk oturumlarında seçim sonuçlarına ilişkin uyuşmazlıklara bakma yetkisi, tutuklanmama güvencesi ve konuşma özgürlüğü gibi ayrıcalıklar üzerinde durdu. Kral ile Parlamento arasındaki en önemli aylık parasal konularda ortaya çıktı. Gelecekte gelir kaynakları sarayın aşırı harcamalarını ve İspanya ile savaşın yol açtığı borçları karşılamaya yetmediğinden, James yeni vergiler koyma yoluna gitti. 1608'de de mülk vergilerini yükseltti. Vergi koymanın "mutlak yetkisi" içine girdiği gerekçesiyle konunun tartışılmasını yasakladıysa da, Parlamento 1610 oturumunda konuşma özgürlüğünü yeniden gündeme getirdi. Salisbury'nin, feodal haklardan vazgeçmesi karşılığında krala yılda 200 bin sterlinlik ödenek bağlanmasını öngören Büyük Sözleşme önerisi sonuca bağlanamadan, James Parlamento'yu dağıttı. 1614'te toplanan "Çürük" Parlamento da mali sorunların üstesinden gelemedi. Aynı yıl boyanmamış yünlu kumaş yerine son işlemlem geçirilmiş yünlu kumaş ihracatına yönelerek gümrük vergilerini artırıma girişimi, Felemenkililerin boykotu nedeniyle ters sonuç verdi.

Bu arada yargı sistemini kraldan bağımsızlaştırma yönünde bir mücadele de başladı. Yargıçların kralın ayrıcalıkları ile Parlamento'nun hakları arasında bir tur arabuluculuk yapması gerektiğini savunan Başyargıç E. Coke, mülkiyet sorunlarını ve yetki sınırlarını hukuk çerçevesine oturtma yönündeki çıkışlarından dolayı görevden alındı. Coke sonraları krala muhalefetiyle tanınan Taşra Partisi'ne katıldı.

Oğlu Charles'ı İspanya prensi Donna Maria ile evlendirerek Avrupa'da uzlaştırıcı bir rol üstlenmek isteyen I. James, İspanya'nın desteklediği Alman Katolik Birliği'nin, damadı Friedrich'i Bohemya krallığından devirerek yukarı Pfalz'ı işgal etmesi ve Otuz Yıl Savaşları'nın patlak vermesi karşısında güç duruma düştü. Friedrich'e mali yardımda bulunmak için 1621'de isteksizce toplantıya çağırdığı parlamento, izlenen dış politikayı eleştirerek İspanya'ya savaş açılmasını istedi. Dış politikanın konuşma özgürlüğü kapsamına girdiğini belirten parlamentoyu dağıtan James, İspanya birliklerinin 1622'de Ren Pfalzı'na girmesine karşın, Prens Charles'ı ertesi yıl tasarladığı evlilik için Madrid'e gönderdi. Gezinin fiyaskoyla sonuçlanmasından sonra 1624'te İspanya'ya savaş açıldı.

Otuz Yıl Savaşları'nın sonuçlarından biri de 1620'de yünlu kumaş ticaretinde baş gösteren çöküntüydü. Bunu izleyen kotu

hasatlar büyük bir işsizliğe ve sefaletle yol açtı. James'in atadığı Ticaret Kurulu'nun önerisi üzerine, 1624'te toplanan parlamento, Özel Danışma Kurulu'nun Merchant Adventurers şirketinin, Benelüks ülkeleri ve Almanya ticareti üzerindeki egemenliğini gevşeterek öteki tüccarların ucuz kumaş ihracatına izin vermesini sağladı. Bu sırada Edward Coke tekellerin bir tür vergilendirme olduğu gerekçesiyle tahtın bu konuda ayrıcalıklar vermesini önleyen bir tasarı hazırladı. Bazı yumuşatmalarla geçen Tekel Yasası kralın yetkilerine önemli bir darbe vurdu. 1625'te yabancı paraların istikrar kazanmasıyla kumaş ticareti olağan koşullara döndüyse de Felemenkilerin bu alandaki rekabeti sorun çıkarmaya devam etti.

1. Charles dönemi (1625-49). Babası gibi krallığın tanrısal bir hak olduğunu savunan Charles, istediği vergileri geçirmeyen birinci parlamento (1625) hemen dağıttı. İspanyol limanı Cádiz'e yönelik seferin felakette sonuçlanması üzerine topladığı ikinci parlamento ile Buckingham'ın görevden alınması konusunda anlaşmazlığa düştü. Bu kez zorla borç toplama ve evleri kışla olarak kullanma yoluna gitti. Ardından Katolik Fransa Krallığı'yla savaşa tutuştu. Ayaklanmış olan Huguenotlara yardım amacıyla La Rochelle'de girişilen askeri harekât başarısızlıkla noktalandı. Bu sırada kralın özel emriyle, borç vermek istemeyen Taşra Partisi'ne bağlı beş şövalye tutuklandı. 1628'de toplanan parlamento, Magna Carta'ya dayanarak, kendi onayı olmadan vergi konulmaması, haklı gerekçe gösterilmeden uyrukların tutuklanmaması ve evlerin kışla olarak kullanılmamasını isteyen bir dilekçe sundu. Charles bu istekleri kabul ederek savaş için gerek duyduğu parayı elde etti. Birkaç ay sonra Buckingham bir suikast sonucu öldü.

Her üç parlamentonun üzerinde durduğu bir başka konu da Anglikan Kilisesi'nde güçlenmekte olan Arminiusçuluk akımıydı. Birçok tanınmış din adamını etkisi altına alan bu akım Katolikliğe yakın özellikler taşıyordu. Bu durum parlamentoda Püriten ve Taşra muhalefeti birleşmesi sonucunu doğurdu.

Charles 1629'da parlamento dağıttıktan sonra, Laud ve Wentworth gibi danışmanlarının geliştirdiği "doğrudan yönetim" politikasını dayanarak kişisel bir yönetim izlemeye başladı. Harcamaları kıstak için Fransa (1629) ve ardından İspanya (1630) ile savaşa son verdi. Ekonomide görülen rahatlama, kumaş ticaretinin yeniden durgunlaşması ve kötü hasatlar yüzünden uzun sürmedi. Özel Danışma Kurulu'nun bunalımın üstesinden gelmek için Yoksullara Yardım Yasası'nı sıkı biçimde uygulamaya girişmesi, sınırlı bir devletçilik politikasının doğmasına yol açtı. Yeni sanayiler kurmaya yönelik yatırımlar yapılırken, ilk kez bir tür tüketim vergisi kondu. Londralı bankerlerden uzun vadeli borçlar alan kral, eski feodal hakları canlandırarak eşrafın yükümlülüklerini artırdı. 1626'da korsanlara karşı ticareti savunmak gerekçesiyle limanlar için konmuş olan Gemi Vergisi'ni bütün ülkeye yaydı.

Kralın yakın danışmanlarından Laud'un Canterbury başpiskoposluğuna ve Piskopos William Juxon'un hazine sorumluluğuna atanması, din adamlarının devlet içindeki etkisini doruğuna çıkardı. Laud'un başlattığı Karşı-Reform hareketi sırasında Püritenlere yönelik baskılar yoğunlaştı. Star Chamber mahkemesi kiliseyi eleştirenlere ağır cezalar verdi. 1630'larda Püritenler New

England'a kitleler halinde göç etmeye başladı.

Durumunu bir ölçüde güçlendiren Charles, İskoçya Presbiteriyen Kilisesi'ni Anglikan Kilisesi'yle daha uyumlu hale getirmek amacıyla yeni bir dua kitabı hazırlattı. İskoçyalıların bu girişime tepki göstererek her türlü dinsel yeniliğe direnmeyi öngören Ulusal And'ı (1638) imzalaması üzerine, ertesi yıl İskoçya'ya bir ordu gönderdi. Disiplinden ve yeterli kaynaklardan yoksun İngiliz ordusu, çarpışmadan ateşkes imzalamak zorunda kaldı. Charles parlamento ile Kilise Meclisi'ni aynı anda toplanmaya çağırdı. Parlamento'nun bazı ödenekler karşılığında Gemi Vergisi'nin kaldırılması önerisi sonuçsuz kalırken, Kilise Meclisi krala verececek yeni para yardımları dışında ayınlara ilişkin bazı kuralları belirledi. Parlamentodaki Püritenler bu kuralları sert biçimde eleştirdi. Charles İskoçya'ya yeniden savaş açtıysa da, Sözleşmecilerin büyük bir orduyla İngiltere topraklarına girmesi karşısında, parlamentonun yardımına başvurmak zorunda kaldı.

İngiliz tarihinin en olaylı meclisi olan Uzun Parlamento, öncelikle siyasal tutukluları serbest bırakarak Laud ile Strafford konut unvanını almış olan Wentworth'un ihanet suçuyla görevden alınmasını sağladı. Ardından iki parlamento arasındaki süreyi üç yıla sınırlayan ve parlamentonun kendi onayı olmadan dağıtılamayacağını öngören yasalar çıkardı. Bunu *Star Chamber* ve *High Commission* mahkemeleri ile Gemi Vergisi ve öteki bazı vergilerin kaldırılması izledi. 1640 dinsel kuralları geçersiz ilan edildi, ama kilise yönetiminin yeniden düzenlenmesi konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Parlamento, sonbahar tatiline girmeden önce İskoçya ordusunun geri dönmesini sağladı.

Sonbaharda İrlanda'da ayaklanma çıkması Taşra muhalefeti içindeki dinsel ayrılıkları daha da derinleştirdi. Parlamento Kasım 1641'de az bir oy farkıyla Büyük Uyarı'yı (*Grand Remonstrance*) kabul etti. Bu belge kralın danışmanlarını parlamentonun onayıyla belirlemesini ve dinsel sorunların çözülmesi için uluslararası bir sinod toplanmasını öngörüyordu. Bu sırada Avam Kamarası parlamentonun özgür olmadığını öne süren 12 piskopos hakkında soruşturma açınca, Charles bazı Avam Kamarası üyelerini tutuklatmaya kalktı. Ama bu girişimin büyük tepkiyle karşılanması üzerine, Ocak 1642'de Westminster'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Parlamento ile gergin bir çatışmaya giren Charles, piskoposların kilise dışında görev almasını ve Lordlar Kamarası'na katılmasını yasaklayan yasayı geri çeviremedi. Milisler üzerindeki denetimi parlamentonun atadığı kral naipierine veren Milis Yasası'nın kralın imzası olmadan geçirilmesi, ilişkileri kopma noktasına getirdi. Parlamento'nun Haziran 1642'deki On Dokuz Onerisi'ni reddeden Charles, 22 Ağustos'ta Nottingham'da savaş bayrağını açtı.

İç Savaş. İngiltere'nin kuzey ve batı bölgelerine egeimen olan ve ağırlıklı olarak soylulardan destek gören Charles'ın askeri gücü eğitimli süvarilerle dayanıyordu. Parlamento ise Londra ile ülkenin doğu ve güneydoğusunu elinde tutuyordu, ayrıca daha düzenli insan gücü ve gelir kaynaklarına dayanma üstünlüğü vardı. Edgehill Savaşı'nın (1642) kesin bir sonuç vermemesi üzerine, parlamentodaki görüşme yanlılarının baskısıyla krala anayasal konularda daha uzlaşmacı olan Oxford Onerileri sunuldu. Bu önerileri reddeden Charles 1643 yazında bazı askeri başarılar elde etti. Parlamento İskoçya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Anglikan

Kilisesi'nin Presbiteriyen ibadet ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi yoluyla İskoçyalılarla sağlanan anlaşmanın ardından, Doğu Angliyalı bir süvari komutanı olan Oliver Cromwell, Marston Moor'da kralcılara karşı önemli bir zafer kazandı (1644). Kral parlamentonun 1645'te daha ağır koşullarla benimsediği Uxbridge Onerileri'ni de reddetti. Bu sırada kilise yönetimi konusunda parlamentoda iki görüş ortaya çıktı. Presbiteriyen çoğunluk zorunlu bir ulusal kiliseyi savunurken, Bağımsızlar olarak bilinen grup özgür cemaat kiliselerine dayalı bir örgütlenme biçimini öne sürdü. Bu durum parlamento üyelerinin barış yanlısı Presbiteriyen Partisi ve savaş yanlısı Bağımsızlar Partisi biçiminde saflaşmasına yol açtı. Ortada kalan grup da Bağımsızlarla ittifak kurma yolunu seçti. Bu grubun radikal bir üyesi olan Cromwell, Bağımsız ordu vazirleri aracılığıyla disiplinli ve savaşçı bir kuvvet haline gelen Parlamento Ordusu'na damgasını vurdu. Yeni Örnek Ordu 1645'te Naseby'de kralın kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Kralın İskoçya'ya sığınması ve Oxford'un teslim olmasıyla (Haziran 1646) İç Savaş'ın birinci evresi sona erdi.

Parlamento saflarındaki çatlaklardan yararlanmaya yönelik Charles, İskoçyalılarla görüşmelerin sonuçsuz kalmasından sonra, Presbiteryenliği üç yıllık bir dönem için kabul etme ve milisler üzerindeki denetimi 10 yıllık bir dönem için parlamentoya bırakma temelinde Parlamento çoğunluğuna anlaşmaya vardı. Ama ordunun Charles'ı tutsak alması, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesini önledi. Parlamentonun asker sayısını azaltma ve İrlanda'ya kuvvet gönderme kararlarından kuşkuya kapılan ordu, ödenmemiş asker aylıklarının verilmesini de kapsayan istekleri yerine getirilene değin terhis olmayacağını bildirdi. Bu tartışma sürerken Cromwell'e bağlı bazı subaylar, krala bir devlet konseyi oluşturulmasını, parlamentonun iki yılda bir toplanarak milis kuvvetini 10 yıl denetim altında tutmasını ve Presbiteryenliğe karşı bir önlem olarak dinsel hoşgörü gösterilmesini içeren öneriler sundular. Charles piskoposlukların sürmesini öngören bu önerileri çekici bulmakla birlikte, son anda reddetti.

Bu sırada Yeni Örnek Ordu tabanında Leveller önderlerinin görüşlerine dayanarak hazırlanan Halkın Anlaşması hızla yandaş buluyordu. Bu belgede egemenliğin kaynağının halk olduğu, yasama erkinin halkı temsil ettiği ve insan hakları ile dinsel özgürlüğün doğal haklara dayandığı gibi ileri düşünceler yer alıyordu. Ordu içinde uygulanan seçim ilkesi ve eşitlik havası da bu düşüncelere temel oluşturunuyordu.

Ordu Halkın Anlaşması'nı tartışırken, Charles Wight Adasına kaçtı. Burada İskoçyalılarla görüşerek Aralık 1647'de gizli bir anlaşma imzaladı. Kralın Bağımsızları ortadan kaldırarak Presbiteryenliği resmi mezhep haline getirmeyi kabul etmesi karşılığında, İskoçyalılar da kalıcı bir barış sağlamak üzere İngiltere'ye bir ordu göndermeye söz verdi. Bu anlaşma ikinci bir iç savaşı kaçınılmaz kıldı. Kraldan hesap sormaya kararlı olan Yeni Örnek Ordu, Ağustos 1648'de Preston'da İskoçyalıları yenilgiye uğrattı. Bu zaferin ardından Avam Kamarası Erastiusçu Presbiteryenliği resmi mezhep olarak kabul eden bir karar aldı. Kral ile uzlaşma olasılığının belirmesi üzerine, ordu parlamentodaki Presbiteryen Parti ve orta yolcu grubun ilimlî üyelerini tutukladı. Bağımsız Parti ile radikal orta yolcuların oluşturduğu Yüksek Adalet Divanı, Charles'ı ihanetle yargıladı. Uyruklarına karşı savaş açtığı gerekçesiyle suçlu bulunan kral, tahttan indirilmesine bile

gerek duyulmadan 30 Ocak 1649'da idam edildi.

Cromwell Cumhuriyeti (1649-60). Krallığı ve Lordlar Kamarası'nı kaldıran Artık Parlamento, Devlet Konseyi'nin yönetiminde bir cumhuriyet ilan etti. Başkomutan Cromwell bir Leveller ayaklanmasını bastırdıktan sonra, İskoçyalıları bir dizi yenilgiye uğrattı ve öteden beri ayaklanma halinde olan İrlandalıları kanlı bir biçimde sindirdi. İskoçya ve İngiltere arasında geçici bir siyasal birlik oluşurken, İngiliz toprak sahipleri İrlanda'da mülk edindiler. Bu arada İngiltere'deki geniş kilise ve krallık toprakları el konarak satıldı. Cumhuriyet deniz kuvvetleri Felemenklileri alt ederek Manş Denizi'nin denetimini ele geçirdi. Kilise yönetiminde önemli bir değişiklik yapmayan Artık Parlamento, özellikle Püriten mezhepler arasındaki ahlak ve öğreti gevşekliğini hedef alan bir yığın yasa çıkardı. Kilise vergilerinin kaldırılmasını, hukuk sisteminde reform yapılmasını ve serbest seçimlere gidilmesini öngören ordu programının gerçekleştirilmesi üzerine, Cromwell 1653'te parlamentoyu dağıttı ve Bağımsız kiliselerin gösterdiği adaylar arasından ordunun seçtiği "dini bütün" 140 kişiden oluşan Barebones Parlamentosu'nu topladı. Ama radikal bir tutuma yönelen bu parlamentoyu da altı ay geçmeden dağıttı.

İngiltere'nin ilk yazılı anayasası olarak kabul edilen Yönetim Belgesi doğrultusunda, Protektora denen bir yönetim oluşturuldu. Cromwell kral vekili (*lord protector*) oldu. Yeni Parlamento'da Taşra eşrafı ağırlık kazandı. Hristiyanlık resmi din olarak kabul edildi; dinsel hoşgörü ise Bağımsızlar, Presbiteryenler ve Baptistler gibi Püriten mezheplerle sınırlı tutuldu. 1640'larda konulan tüketim vergisinin yanı sıra doğrudan mülkiyetle ilgili ağır vergiler getirildi. Bir yandan Katolik İspanya'ya savaş açılırken (1655), bir yandan da Kardinal

Mazarin'in etkili olduğu Fransa ile ittifak kuruldu. Parlamento ile papazların atanması ve ordunun denetimi konusunda görüş ayrılığına düşen Cromwell, kralcı bir ayaklanma üzerine, ülkeyi 11 askeri bölgeye ayırdı. Komutanların baskıcı politikasının yarattığı hoşnutsuzluktan yararlanan Parlamento, anayasada eski düzene dönüş yönünde değişiklikler yaptı. Ordunun cumhuriyetçi baskısı karşısında kral unvanını almaktan kaçınan, ama öteki konularda Parlamento'ya ödün veren Cromwell'in 1658'de ölmesiyle kalıcı bir Püriten Cumhuriyet kurma umudu ortadan kalktı.

Ocak 1659'da babasının yerine geçen Richard Cromwell, komutanlarına söz geçiremeyince kral vekillikinden çekildi. Kralcılar ile Presbiteryenler arasında oluşturulan ittifaka karşı cumhuriyeti savunanlar İskoçya ordusunun müdahalesini önleyemedi (Şubat 1660). Duruma yeniden egemen olan Uzun Parlamento, 1647'deki antlaşma doğrultusunda tahtla uzlaşmayı benimsedi ve kendisini dağıtarak yerini Düzen Parlamentosu'na bıraktı. Yeni Parlamento II. Charles'ı tahta geçmeye çağırdı ve yayımladığı Breda Bildirgesi'ni kayıtsız şartsız kabul etti.

SON STUARTLAR. II. Charles dönemi (1660-85). Breda Bildirgesi'ne uyan II. Charles, Anglikan Kilisesi'ni yeniden kurarak eski toprak düzenini geri getirdi; askerlere olan borçları ödeyerek ordunun büyük bölümünü terhis etti; bazı Bağımsız önderlerin idam edilmesini dışarıda misillemeden kaçındı. Bunlara karşılık inanç özgürlüğü sözünü yerine getiremedi. Kilise yönetimi konusundaki çekişmeler üzerine Savoy'da Presbiteryen ve Anglikan rahiplerin katıldığı bir toplantı düzenledi. Ama Anglikan yandaşlarının ağırlıkta olduğu Cavalier Parlamentosu'nun (1661-79) toplanmasıyla antlaşma yolu kapandı.

Cavalier Parlamentosu piskoposların yeniden Lordlar Kamarası'na girmesini sağladı;

buna karşılık Anglikan din adamlarının yerel siyasal makamlara getirilmesini kısıtladı. Bağımsızlık Yasası (1662) ile kilise görevlileri için yeni dua kitabına ve krala bağlılık zorunluluğu getirildi. Yaklaşık 2 bin papaz (yüzde 20) tasfiye edilerek Anglikan Kilisesi içinde değişik dinsel grupların varlığına son verildi. Bunu izleyen yasalarla Aynalıkçı adıyla anılan Püritenlere yönelik sıkı önlemler alındı. 1666'daki büyük Londra yangınından sonra Palladio üslubunda yeni Anglikan kiliseler yapıldı.

Aynalıkçılara kilise, siyaset, eğitim ve meslek kapılarının kapatılması, bu topluluğun dünyasına yönelmesine yol açtı. Kralcı yönetim ekonomik konularda Cromwell Cumhuriyeti döneminde atılan adımları daha da ileri götürdü. Kralın gelirlerinde feodal haklar yerine vergilere ağırlık verildi. Deniz aşırı ticarette Tahıl Yasası gibi önlemlerle korumacı bir politika benimsendi. Kolonilerle ticarette deniz taşımacılığının İngiliz gemileriyle yapılması zorunlu hale getirildi. Bu tekelci önlem, aynı zamanda kumaş ticaretinde İngiltere'nin başlıca rakibi olan Felemenklilere yönelikti. 1665'te Felemenklilerle patlak veren savaş 1667'de İngiliz gemilerinin Thames'te yakılmasıyla noktalandı. Bu olay Clarendon kontunun birinci bakanlıktan düşmesine yol açtı.

Clarendon'dan sonra yönetim Anglikan olmayan ve soyadlarının ilk harfleriyle Cabal (Komplocular) olarak adlandırılan beş kişilik bir grubun eline geçti. 1668'de Felemenk ve İsveç'le Üçlü İttifak oluşturulmasına karşın, Charles Fransa ile Dover Antlaşması'nı (1670) imzaladı. Felemenk ile çıkacak bir savaşta para yardımı karşılığında Fransa'yı desteklemeyi öngören bu antlaşmada Charles'ın Katolikliği benimseyeceği ne ilişkin gizli bir hüküm de bulunuyordu.

Hazinenin iflas noktasına yaklaşması Charles'ın 1672'de Felemenk'e savaş açmaya ve Hoşgörü Bildirgesi'yle dinsel kısıtlamalara yumuşatmaya yöneltti. Ama parlamentonun sert tepkisi karşısında geri adım atarak Aynlıkçılar ile Katoliklerin sivil ve askeri üst makamlara getirilmesini yasaklayan bir yasayı kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Cabal dağıldı ve Danby kontu birinci bakanlığa atandı (1674).

Danby, Felemenk ile savaşa son vermesine ve Katolikliği kabul etmiş olan York dükünün (kralın kardeşi James) Protestan kızı Mary'nin Felemenk genel valisi William ile evliliğine arabuluculuk etmesine karşın, iktidarda kalabilmek için Fransa yanlısı bir siyaset izledi. 1678 yazında York dükünü tahta geçirmeye yönelik bir papalık darbesi iddiasının ortaya atılması, parlamentonun Kraliçe Catherine ve Danby'ye karşı saldırıya geçmesine yol açtı. Charles bu baskılara direnerek 1679'da Cavalier Parlamentosu'nu dağıttı.

Katolik karşıtı akımın yükselmesi sonucu, geleceğin siyasal partilerinin çekirdeğini oluşturan bir saflaşma ortaya çıktı. York dükünün tahta geçme hakkının kaldırılması'nı savunan Aynlıkçılar Whig, bu girişime karşı çıkan Anglikanlar Tory adını aldı. Ortalık yatıştırmak için Whig'lere yonitimde yer veren ve James'in bazı kısıtlamalar altına alınmasını kabul eden Charles, uzlaşmaya yanaşmayan parlamentoyu üç kez dağıttı. Bu arada Fransa'dan yüklü mali destek gördüğünden, 1681'den sonra parlamentoyu bir daha toplamadı. Ölüm döşğinde Katolikliğe döndü.

II. James dönemi (1685-88). Tahta oturduğunda kilise ve devlet yapısını olduğu gibi korumaya söz veren II. James (York dükü), üvey kardeşi Monmouth dükünün başlattığı ayaklanmayı bastırdıktan sonra, Protestanlara karşı kanlı bir misillemeye girişti. Ardından Katolikleri askeri ve sivil makamlara atadı. Yeni bir komisyon oluşturarak kilisede bir tasfiye hareketi başlattı. Ayrıca yeni bir Hoşgörü Bildirgesi'yle Aynlıkçılardan desteğini kazanmaya çalıştı. Ama tepkiler giderek yoğunlaştı. Whig ve Tory soylular Mary'nin kocası William'ı İngiltere tahtına geçmeye çağırıyorlar. William Kasım 1688'de İngiltere'ye ayak bastı. Ordusu çarpışmadan dağılan James Fransa'ya kaçtı.

III. William (1689-1702) ve II. Mary (1689-94) dönemi. James'in tahttan indirilmesinden sonra, ortaya çıkan veraset sorunu Whig'lerin önerdiği bir plan doğrultusunda çözüldü. Kurucu Parlamento boşalan tahtı Haklar Yasası'ndaki koşullar çerçevesinde ortak hükümdarlık yapmak üzere III. William ve II. Mary'ye sundu. Konuşma özgürlüğü, serbest seçim ve parlamentonun daha sık toplanmasını öngören Haklar Bildirisi, vergi koyma ve düzenli ordu oluşturma yetkisini Parlamento'nun onayına bağlıyor ve dinsel mahkemeler kurulmasını yasaklıyordu. Daha sonra Eski Whig'ler ile Yeni Tory'lerin oluşturduğu Taşra Partisi'nin öncülük ettiği bir dizi yasayla parlamentonun ordu üzerinde denetimi, basın özgürlüğü, tahtın saray ve yönetim giderleri için sabit bir ödenek belirlenmesi (*Civil List*) gibi ek düzenlemeler de yapıldı. Bu arada Tory'ler ve Whig'ler arasında varılan bir uzlaşma sonucunda Katolikler, Museviler ve Üniteryenler dışında herkese tapınma özgürlüğü tanıyan Hoşgörü Yasası kabul edildi.

Genel olarak soyluların ve eşrafın tahta karşı haklarını güvence altına almayı amaçlayan Haklar Bildirgesi, savaş ve hanşar karar

verme, dış politikayı yürütme, bakanları atama ve görevden alma gibi krallık yetkilerine dokunmadı.

Fransız yayılmasına karşı Felemenk'i savunmayı temel alan II. William, İngiltere'yi Augsburg Birliği Savaşı'na (1689-97) soktu. İspanyol Felemenk'i'nde Namur gibi sınır kalelerini yitiren İngiliz kuvvetleri, İrlanda'da tahtı yeniden ele geçirmeye çalışsan II. James'i Boyne Çarpışması'nda yenilgiye uğrattı. Bu arada büyük çaplı askeri hareketleri finanse etmek için genel bir toprak vergisi kondu. 1693-94'te savaş işlerini yürütmek ve artan borçları karşılamak için oluşturulan Kabine Konseyi'ne Saray Whig'lerine bağlı Cunta grubu katıldı. 1694'te genellikle ticaret kumpanyalarına yatırılan paraları çekmek amacıyla, bir Whig anonim şirketi olan İngiltere Merkez Bankası kuruldu. Banka kısa sürede halktan topladığı büyük miktarda parayı, banknot basma hakkı karşılığında faizle hükümete borç verdi. Geliştirilen uzun vadeli borç sistemiyle, ödeme güçlükleri önlendi ve Namur'un geri alınması için gerekli kaynak bulundu. Ama toplanan mevduattan daha fazla para basılması, gümüş para ayarının düşürülmesi ve savaş ödemeleri 1696'da ciddi bir mali bunalıma yol açtı. Altmış kadar anonim şirket iflas etti. İngiltere Merkez Bankası, yöneticilerinin serveti sayesinde ayakta kaldı ve para sistemini değiştirme yoluna gidildi. Bu arada deniz ticaretini düzene sokmak için Ticaret Bakanlığı yeniden oluşturuldu ve Rijswijk Antlaşması'yla (1697) Fransa ile savaşa son verildi. 1620'lere göre daha değişik ve sektörlere dayanan ekonomi yeniden canlandı.

1698 seçimlerinin ardından Whig Cunta grubunun iktidardan düşmesiyle, silahlı kuvvetlerin sayısı azaltıldı. Bu durum İspanyol Felemenk'i'nin Fransa'nın eline geçmesinden çekinen William'ın tepkisine yol açtı. Çünkü çocuğu olmayan İspanya kralı tahtının mirasçısı olarak XIV. Louis'nin torununu seçmiş bulunuyordu. Fransa kralının Eylül 1701'de İngiliz mallarının Fransa ve İspanya'ya girmesini yasaklaması ve II. James'in oğlunu İngiltere tahtının vârisi olarak tanıması, William'ın Fransa'ya karşı Büyük İttifak oluşturma girişiminin desteklenmesini sağladı.

Bu sırada İngiltere tahtının tek vârisi olarak Prenses Anne kaldığından, 1701'deki seçimleri kazanan Tory'ler bu boşluğu doldurmak amacıyla bir Veraset Yasası çıkardılar. I. James'in torunu ve Hannover elektörünün karısı Sophia'yı Anne'in vârisi olarak belirleyen bu yasa, gelecekteki bütün hükümdarların Anglikan Kilisesi'ne bağlı olması zorunluluğunu getiriyordu. Bunun dışında önlem olarak taht üzerinde yabancı etkisini kısıtlayacak çeşitli hükümler içeriyordu. Böylece William 1702'de öldüğünde, krallık yetkileri konusunda Tory'ler Eski Whig'lerin, Whig'ler ise Eski Tory'lerin konumuna geçmiş bulunuyordu.

Anne dönemi (1702-14). William'dan sonra Büyük İttifak kuvvetlerinin komutanlığını üstlenen Marlborough kontu (John Churchill), Temmuz 1702 seçimlerinin ardından Lord Godolphin ile birlikte bir Tory kabinesi oluşturdu. Başlangıçta Katolikliğe eğilimli Tory'lerle birlikte hareket eden Anne, bu grubun Anglikan Komünyonuna katılan Aynlıkçıların siyasal görevlere gelmesini önlemeye yönelik bir yasayı geçirmek için, savaş yanlısı Tory'lerin toprak vergisini artırma girişimine katılması üzerine, desteğini çekti. Ama Fransa'ya karşı elde edilen askeri başarıları tehlikeye sokmamak için, 1705'te Çebelitarık'ın alınması ve bunu izleyen parlak zaferlerle Fransız

kuvvetlerinin İspanyol Felemenk'i'nden çıkarılması, İngiltere'yi Yüz Yıl Savaşları'ndan sonra ilk kez Avrupa'da üstün duruma geçirmiş bulunuyordu.

Godolphin İskoçya ile birleşme konusunda da Whig'lerin desteğinden yararlandı. İskoçya Parlamentosu'nun Anne'in ölümünden sonra Protestan bir Stuart'ın başa geçmesi yolunda karar alması üzerine, İngiltere Parlamentosu Hannover soyundan gelenlerin tahtın vârisi olarak kabul edilmesine değin İskoçya mallarının İngiltere'ye girmesini yasaklamış bulunuyordu. Sonunda anlaşmaya varılmasıyla her iki parlamento 1707'de Birleşme Yasası'nı kabul etti. İskoçyalılar İngiliz pazarlarında serbest ticaret olanağını elde ederken, İngilizler de Avrupalı devletlerin İskoçya'yı bir saldırı üssü olarak kullanma tehlikesinden kurtuldu.

Bu gelişmede önemli rol oynayan Whig'lerin kabinedeki gücü daha da arttı. Giderek Whig'leşen Marlborough ve Godolphin'i dışlama girişimi başarısızlığa uğrayan Tory önderi Harley, Şubat 1708'de kabineden çekilmek zorunda kaldı. Whig'lerin seçim zaferinin ardından, Marlborough Fransız ordusunu yenilgiye uğrattı ve deniz kuvvetleri Minorka'yı ele geçirdi. 1709'da Fransa saf dışı edildiyse de, İspanya'nın direnişi yüzünden yarımada savaşı çıkmazla girmiş bulunuyordu. Fransa ile başlatılan barış görüşmeleri, XIV. Louis'nin V. Felipe'yi İspanya tahtından uzaklaştırmayı reddetmesi yüzünden sonuçsuz kaldı. Marlborough'un Malplaquet'teki son askeri zaferinde verilen ağır kayıplar, Fransa'nın savaşıma gücünü artırdı. Ekim 1710'daki seçimleri kazanan Tory'lerin Harley ve Henry St. John öncülüğünde oluşturduğu kabine, barışçı bir çözüme ağırlık verdi. Fransızlarla yapılan hazırlık görüşmelerinde ele geçirilen toprakların İngiltere'ye bırakılması ve İngilizlere Amerika'daki İspanyol kolonilerinde belirli ticaret hakları tanınması karşılığında V. Felipe'nin İspanya tahtında kalması kabul edildi. Whig'ler, Lordlar Kamarası'nda Katolik eğilimli Anglikan Tory'lere Aynlıkçılar aleyhindeki yasa tasarısı konusunda öden vererek, antlaşma metnine "İspanya'sız barışı" önleyen bir ek koydurmayı başardılar. Ama Kraliçe Anne 12 Tory soylusu atayarak hükümetin bu darbden kurtulmasını sağladı. Marlborough'un görevden alınması ve İngiliz birliklerinin savaş alanından çekilmesiyle, 1713'te Utrecht'te barış masasına oturuldu. Hazırlık görüşmelerindeki koşullara ek olarak Felemenk'in bir dizi kaleyle çevrilmesi ve Fransa ile İspanya tahtlarının birleştirilemeyeceğine ilişkin güvence verilmesi kabul edildi.

Tory'ler 1713 seçimlerinde birliklerini koruyarak başarıya ulaşmalarına karşın, veraset konusunda giderek bir bölünme içine girdiler. Stuart hanedanıyla yürütülen gizli görüşmeler Hannover yanlısı Tory'leri Whig'lerle işbirliğine yöneltti. Tory Partisi içinde Harley (Oxford kontu) ile St. John (Bolingbroke vikontu) arasında baş gösteren iktidar çekişmesi, Anne öldüğünde keskin bir boyutu ulaşmakla birlikte, hâlâ çözülebilecek bir sorun gibi görünüyordu.

HANOVER HANEDANI. *Parlamentar sistemin gelişmesi (1714-60).* Hannover elektörü George Louis'nin I. George adıyla tahta geçmesi, Tory yöntemine büyük bir darbe vurdu. Stanhope kontu ve Townshend vikontu öncülüğünde hükümeti oluşturan Whig'ler, 1715 seçimlerinden ezici bir çoğunlukla çıktı. Fransa'ya kaçan Tory önderi Bolingbroke, İngiltere'yi istila ederek tahtı ele geçirmeyi tasarlayan III. James'in hizmetine girdi. 1715-16'daki Jacobusçu Ayaklanma'nın bastırılmasıyla başarı şansı

ortadan kalkmakla birlikte, James yandaşlarının İskoçya'da başlattığı ayaklanma da bozgunla noktalandı. Bu gelişmelerden yararlanarak hükümeti bütünüyle ele geçiren Whig'ler, 1716'da parlamentonun görev süresini yedi yıla çıkaran bir yasa çıkardı.

Tory'ler bir çöküş içine girdiğinden, siyaset sahnesinde Whig'ler arasındaki bölünmeler öne çıktı. Stanhope-Sunderland ikilisinin etkili olduğu hükümete karşı Townshend ve Robert Walpole muhalefete geçti. Avrupa'da enerjik bir dış politika izleyen Stanhope, 1717'de Fransa ve Felemenk ile Üçlü İttifak oluşturarak, Fransa'nın yardımıyla Kuzey Avrupa'da önemli ölçüde nüfuz kazandı. İsveç'i yenilgiye uğratan Rusya'nın bölgeye girmesiyle ortaya çıkan ticari sorunları barışçı yollarla çözdü. Galler Prensi'nin aracılığıyla gelecekte Stanhope'u saf dışı etmeye çalışan Walpole ve Townshend, 1720'de uzlaşma yoluna giderek, yönetimde görev aldılar. Bu sırada Güney Denizi Kumpanyası'yla ilgili olarak ortaya çıkan panik ve mali bunalımın üstesinden gelmeyi başaran Walpole, giderek saygınlığını artırdı ve Şubat 1721'de ölen Stanhope'un yerini aldı. Birkaç yıl içinde parlamento çoğunluğu ve kralın desteğine sahip bütünleşmiş bir hükümet oluşturarak, 1725'te bir siyasal istikrar dönemi başlattı. Toplumsal, ekonomik ve siyasal erki elinde tutan kesimlerin kaynaşmasına dayanan bu istikrar, Walpole'un 1742'de çekilmesinden sonra da devam ederek iki partili sistemin yeniden ortaya çıktığı 1780'lere değin sürdü. Devlet kademelerini tekellerine alan Whig'ler aristokratlardan güç alırken, Tory'lerin başlıca desteği eşraf oldu.

18. yüzyılda hükümetler kralın desteğine dayanmak zorundaydı. Geniş atama ve görevden alma yetkileri bulunan krallar, hükümetlerin oluşturulmasında siyasal gerçeklere uygun davranmaya özen gösteriyorlardı. Bakanlar ile saray görevlileri arasındaki ilişkiler de hükümetin ayakta kalmasında önemli bir etkeni. Artan devlet gelirlerini toplama ve kullanma işlerini görmek üzere geniş bir yerel yönetim ortaya çıktıysa da, krallık memurlarının sayısı hâlâ önemli bir düzeydeydi. Saraya her yıl topluca verilen ödenek, çeşitli giderleri karşılamaya rahatlıkla yetiyordu.

Parlamento, kralın hükümeti olarak benimsediği yönetime destek vermeyi bir yükümlülük olarak görüyordu. Avam Kamarası'nın çoğunluğu devlet, ordu ve saraydaki görevlerinden dolayı yeri sağlam olan gedikli üyelerden oluşuyordu. Kralın atadığı 26 din görevlisi de Lordlar Kamarası'nda yer alıyordu, bu kişiler siyasal nedenlerle hükümetlerle iyi geçinme tutumunu izliyordu.

Seçim sistemi de parlamentonun denetimini kolaylaştırıyordu. 1430'dan kalma mülkiyet temeline dayalı oy hakkı sistemi yürürlükteydi. Ülke çapında 400 bini bulan seçmen sayısı 300 seçim bölgesi arasında oldukça dengesiz bir biçimde dağılmıştı. Her il ve ilçenin, seçmenlerini kendine özgü yerel koşullara uygun olarak belirlemesi, aşırı çekişmelerden kaçınma olanağını sağlıyordu. Sistemin yapısı gereği, toprak sahiplerinin temsilde ağırlık taşımaya karşı tepkiler gelişmekle birlikte, toplumun üst kesimlerindeki sıkı aile ve siyaset ilişkileri, toprak sahibi olmayan öteki varlıklı çevrelerin çıkarlarının da gözetilmesini güvence altına alıyordu. Yoksul ve çalışan kesimin ise kamu işlerinde söz hakkı yoktu.

Önceleri Devlet Danışma Meclisi'nin bir komitesi durumunda olan kabine, kralın başkanlığında toplanan devlet ve saray görevlilerinden, yönetimi daireleri başkanlarından ve Canterbury başpiskoposu gibi önem-

li kişilerden oluşuyordu. Tek tek krala karşı sorumlu olan bakanların toplu sorumluluk anlayışına varması zaman aldı. Maliye ve Hazine bakanlıklarını üstlenen Walpole, birkaç önemli bakandan oluşan iç kabine sistemini kurdu. İlk kez 1762'de oluşturulan "gerçek" kabine, saray görevlilerini dışta bırakarak istikrarlı bir yapı kazandı. Uzun süre dokuz olarak kalan üye sayısı, 1790'larda 12'ye çıktı. Kabine, yasal statüsü olmamasına karşın anayasal çerçevenin parçası haline geldi. Kral I. George 1718'den sonra kabine toplantılarına katılmamaya başladı. Bununla birlikte başbakanlık makamının gelişmesi zaman aldı. Butün öğeleriyle gelişmiş parlamenter sistem ancak 19. yüzyılda ortaya çıktı.

Walpole, uzun yönetim döneminin ilk 10 yılında dış politikayı Townshend'e bırakıp iç sorunlar üzerinde durdu. 1723'te Fransa'dan dönen Bolingbroke'un toparladığı küskün siyasetçiler ile yönetim dışında kalan Carteret ve William Pitt gibi Whig'ler. II. George'un 1727'de tahta geçmesinin ardından Galler prensi Frederick Louis çevresinde birleşerek Walpole'a karşı bir muhalefet cephesi oluşturuldular. Walpole, İrlanda'da düşük ayarlı para basma girişiminin doğurduğu tepkilere karşın, 1727 seçimlerinden zaferle çıktı. Korumacı bir ticaret politikası izleyerek, başta hammaddeler olmak üzere imalat sanayisinde kullanılan ithal malların gümrük vergilerini indirdi. Faiz oranlarını düşürerek devletin borç yükünü azalttı. Bunlara karşılık 1733'te içki ve tütün tüketim vergisi koyma girişiminden vazgeçmek zorunda kaldı.

Bu sırada Avusturya ile İspanya arasındaki yakınlaşma dolayısıyla eski Üçlü İttifak'ı Prusya ve kuzey ülkelerini kapsayacak biçimde genişletmek isteyen Townshend, Walpole ile anlaşmazlığa düşünce 1730'da istifa etti. Avusturya ile Viyana Antlaşması'nın (1731) imzalanması, Fransa ile ilişkilerin bozulmasına yol açtı. İspanya ile ortaya çıkan ticari çatışmalar sonucu 1738'de patlak veren savaş, çok geçmeden daha geniş çaplı Avusturya Veraset Savaşı'nın bir parçası haline geldi. 1741 seçimlerinden Parlamento'daki çoğunluğu azalmış olarak çıkan Walpole, Şubat 1742'de istifa etti.

Kral ile Galler prensinin uzlaşmasıyla yeni bir Whig kabinesinin başında yönetime gelen Carteret, denizlerdeki somürge savaşına son verme girişimi başarısızlığa uğradığından, Kasım 1744'te hükümetten ayrıldı. Pelham, kral ile bir dizi çekişmenin ardından, Pitt'in de yer aldığı ilk "geniş tabanlı" Whig kabinesini kurmayı başardı (1746).

Hükümet bunalımının sürdüğü dönemde yeni bir Jacobusçu Ayaklanma (1745) çıkmıştı. Stuart hanedanından Charles Edward İskoçya'dan başlattığı saldırıda Derby'ye kadar ilerlediyse de, İngiliz kuvvetlerinin toparlanması karşısında geri çekildi. Cumberland dükkün kuvvetleri Charles'i İskoçya'nın kuzeyine kadar izleyerek ordusunu yok etti. Böylece İskoçya Hanover hanedanına boyun eğerken, kabile şeflerine dayalı feodal sistem, yerini yeni bir toprak düzenine ve krallığın öteki kesimleriyle yönetsel, ekonomik ve toplumsal bir bütünleşmeye bıraktı.

Pelham-Newcastle ikilisinin 1747'deki seçim zaferine karşın, büyük Whig ailelerinin nüfuzuna ve kralın yan tutmasına karşı gelişen muhalefet gene Galler prensi çevresinde bir kümeleşmeye neden oldu. Prens'in ölümü (1751) ve Pitt'in Naiplik Yasası'nı desteklemesi Pelham karşıtlarının dağılmasını sağladı. Aix-la-Chapelle Antlaşması'yla (1748) savaşa son vermiş olan Pelham, yönetimin son altı yılında bütçeyi kısarak

borç yükünü azalttı ve içki tüketimini azaltmaya yönelik vergiler, Gregorven takvimin benimsenmesi, aristokrasi içinde para sızdırmak amacıyla yapılan gizli evlilikleri yasa yoluyla önleme ve Musevilerin uyrukluğa kabul edilmesi gibi reformcu adımlar attı.

Pelham'ın ölümünden (1754) sonra hükümette etkinliği ele geçiren kardeşi Newcastle, Avam Kamarası'nın onerliğini ikinci sınıf politikacılar bıraktı ve Henry Fox'u dışişlerinden sorumlu devlet bakanlığına getirdi. Bu düzenlemelere karşı çıkan Pitt 1755'te hükümetten ayrıldı. Fransa ile somürge rekabetinin ciddi boyutlara ulaşması üzerine, Newcastle Alman devletleri ve Rusya ile bir dizi yardım antlaşması yaptı. Böylece baskı altına giren Prusya, Ocak 1756'da İngiltere ile karşılıklı toprak güvencesine davalı bir anlaşmayı kabul etti. Ama bu durum Rusya'yı Fransa ve Avusturya arasındaki ittifaka katılmaya yöneltti. Mayısta Fransızların Minorka'da giriştiği saldırıyla, bütün Avrupa'yı saran Yedi Yıl Savaşı başladı. Hindistan, Kuzey Amerika ve Minorka'da alınan yenilgiler, kralı Pitt'in etkili olduğu yeni bir hükümet oluşturmaya zorladı. Kral ve Avam Kamarası'ndan destek göremeyen Pitt, Nisan 1757'de görevden alındıktan sonra, Newcastle ve Fox'u da içine alan daha güçlü bir hükümette dışişlerinden sorumlu devlet bakanı olarak yönetime geri geldi. İngiliz Donanması'nın üstünlüğünü kullanarak Fransa'yı her yerde savunmaya çekilmek zorunda bıraktı (1759). Somürgelelerdeki toprak kazançları 1760'a değin süren Büyük Britanya, savaşın sonunda dünyanın onde gelen devletlerinden biri oldu.

Savaşın ortasında (1760) ölen II. George'un yerine 22 yaşındaki torunu III. George geçti. Whig Partisi içindeki kanatlar arasında Prens Dowager'dan destek gören Lord Bute, savaşa son verme yanlısı olan yeni kralın desteğini kazanmayı başardı ve İspanya'ya savaş açma düşüncesi kabul görmediği için istifa eden Pitt'in yerini aldı. Değişik kanatları barındıran yeni hükümet Ocak 1762'de İspanya'ya savaş açmakla birlikte, Prusya ile yardım antlaşmasını yenilemedi ve Fransa ile barış görüşmelerine oturdu. Savaşın yol açtığı bıkınlık sonucu, Fransa ile varılan Paris Antlaşması Parlamento'dan büyük bir çoğunlukla geçti.

1789'a değin III. George yönetimi. Savaşın hemen ardından borç ve vergi sorunları öne çıktı. Toprak vergisi yıllık borç yükünü ancak yarısını karşılayabiliyordu. Bute kabinesinin yerini alan Grenville kabinesinin vergi toplama işini düzeltmeye yönelik Şeker Yasası (1764) ve Damga Yasası (1765) girişimleri etkili sonuçlar vermekle birlikte, Amerika kolonileriyle ilişkilerin bozulmasında önemli bir etken oldu. Bu sırada basın aracılığıyla hükümete karşı sert bir muhalefet yürüten Pitt yanlısı John Wilkes ve çevresine yönelik toplu tutuklama girişimi, özgürlükler konusunda yoğun bir tartışmaya yol açtı. Naiplik konusundaki bir anlaşmazlık yüzünden 1765'te Grenville'i görevden alan III. George, genç Whig kuşağının önderi Rockingham'ı yönetime getirdi. Öteki Whig kanatlarına hükümette yer vermeyen Rockingham, kolonilerle ticareti gerleten Damga Yasası'nı kaldırmakla birlikte, Parlamento'nun imparatorluk topraklarında yasama hakkını Bildirim Yasası'yla (1766) güvence altına almaya çalıştı. Bu tutum kolonilerin, bağımsızlık sorununu gündeme getirmesine yol açtı.

— evlilik
+ evlilik dışı ilişki

WESSEX (CERDIC) HANEDANI

Wessex kralı (802-825) EGBERT (ö. 839) — Raedburh
(İlk Wessex kralı Cerdic'in ö. 534 soyundan)

Wessex kralı (839-856) AETHELWULF (ö. 858) — Osburh (ö. y. 853)
(Kral vekili Osric'in kızı)

Wessex kralı (855/56-860) AETHELBALD (ö. 860) — Wessex kralı (860-865/66) AETHELBERHT (ö. 865/66) — Wessex kralı (865/66-871) I. AETHELRED (ö. 871) — Wessex kralı (871-899) ALFRED (BÜYÜK) (849-899) — Ealhswith

Wessex kralı (899-924) EDWARD (YAŞLI) (ö. 924)

(1) — Eadgwynn
(2) — Aethelfleda
(3) — Eadgifu

İngiltere kralı (924-939) AETHELSTAN (ö. 939)

İngiltere kralı (939-946) I. EDMUND (921-946)

İngiltere kralı (955-959) EADWIG (ö. 959)

İngiltere kralı (957-975) EDGAR (943/44-975)

(1) — Aethelfleda
(2) — Aethelrhyth

İngiltere kralı (975-978) EDWARD (ŞEHİT) (y. 963-978)

(1) — Aethelfleda
(2) — Emma (Normandiya dükü I. Richard'ın (bak. sağda) kızı)

İngiltere kralı (1016) II. EDMUND (y. 993-1016)

— Eadgyth

Edward (Aetheling) (1057)

Agatha

İskoçya kralı (1093-94; 1094-97) DONALD BANE (y. 1033-1097'den sonra)

İngiborg (1)

İskoçya kralı (y. 1058-83) II. MALCOLM (1031-83)

(2)

Margaret (d. 1093)

Edgar (Aetheling) (ö. y. 1125)

İskoçya kralı (1094) II. DUNCAN (ö. 1094)

İskoçya kralı (1098-1107) EDGAR (y. 1075-1107)

İskoçya kralı (1107-24) I. ALEXANDER (y. 1080-1124)

İskoçya kralı (1124-53) I. DAVID — Matilda (ö. 1118)

Huntingdon kontu Henry (ö. 1152)

Ada de Warenne (ö. 1178)

NORVEÇ/DANİMARKA HANEDANI

İlk Norveç kralı I. Harald (y. 860-940)

7

Norveç kralı, Northumberland kralı (948; 952-54) I. Erik (ö. 954)

— Gunhild

Norveç kralı II. Harald (y. 935- y. 970)

7

Thorgils — Thyra

Gytha

Wessex kontu Godwine (ö. 1053) (I. Aethelred'in soyundan geldiği öne sürülür)

— Edith

İngiltere kralı (1066) II. HAROLD (y. 1020-66)

İngiltere kralı (1035-40) I. HAROLD (ö. 1040)

Normandiya dükü (II. William adıyla) ve İngiltere kralı (1066-87) I. WILLIAM (FATİH) (y. 1028-87)

İngiltere kralı (1087-1100) II. WILLIAM (y. 1056-1100)

HENRY I (1068-1135) king of England

Matilda (ö. 1118) (İskoçya kralı III. Malcolm'ın kızı)

Adela (ö. 1137)

Blois kontu Stephen (ö. 1102)

Kutsal Roma İmparatoru V. Heinrich

(1) İngiltere kralı (1154-89) II. HENRY (1133-89)

(2) Anjou kontu IV. Geoffrey (Plantagenet)

Eleanor of Aquitaine (c. 1122-1204)

NORMANDİYA HANEDANI

İlk Normandiya dükü Rollo (y. 860-y. 932)

— Poppa

Normandiya dükü I. William (Uzunkuçuk) (ö. 942)

— Sprota

Normandiya dükü I. Richard (y. 932-996)

— Gunnar

Normandiya dükü II. Richard (ö. 1026/27)

(bak. solda) Judith (Bretanyalı) dul kızı

Normandiya dükü III. Richard (ö. 1027)

— Herleva

Matilda (ö. 1083) (Flandre kontu V. Boudewijn'in kızı ve Alfred'in [Büyük] soyundan)

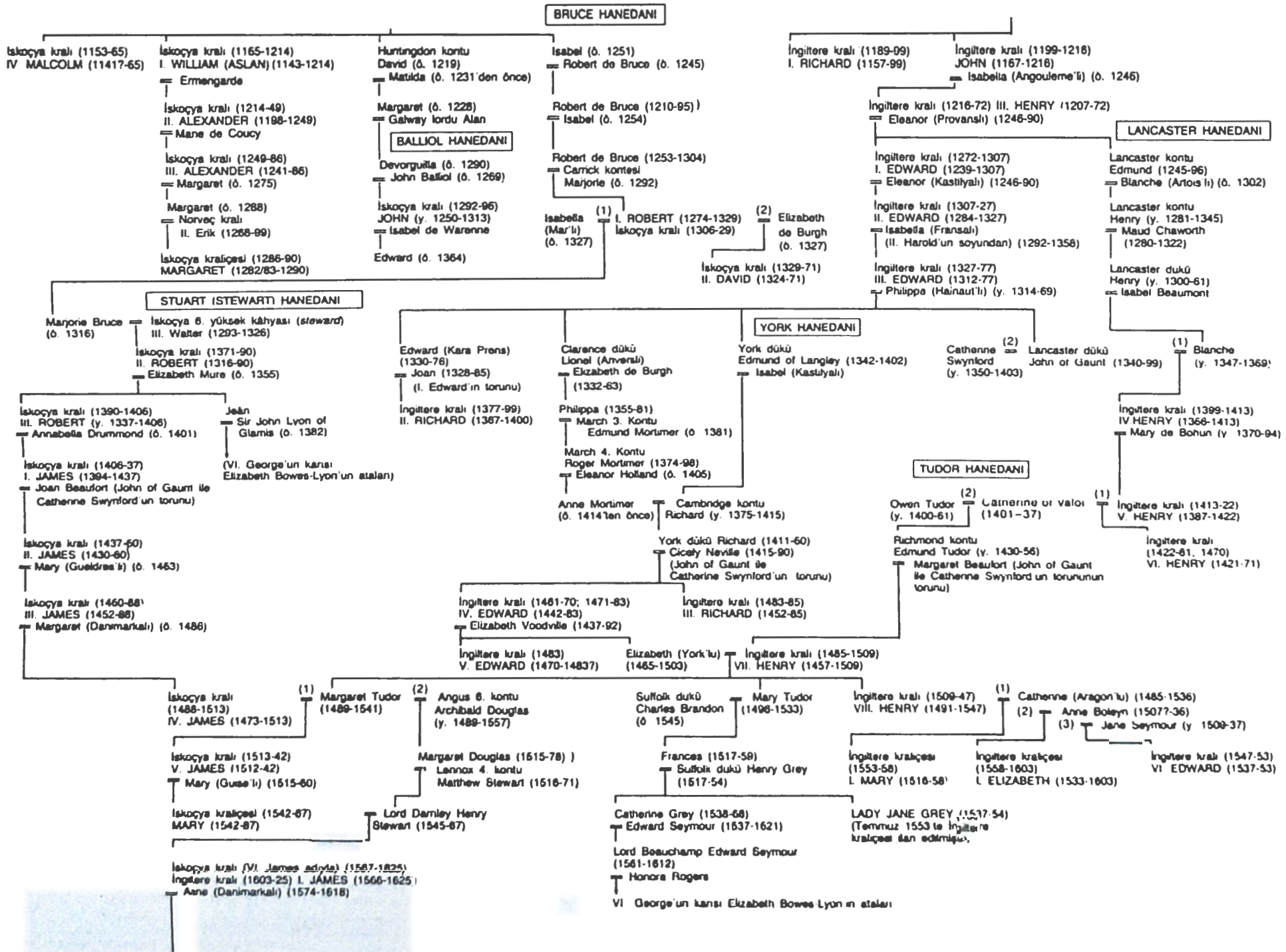
BLOIS HANEDANI

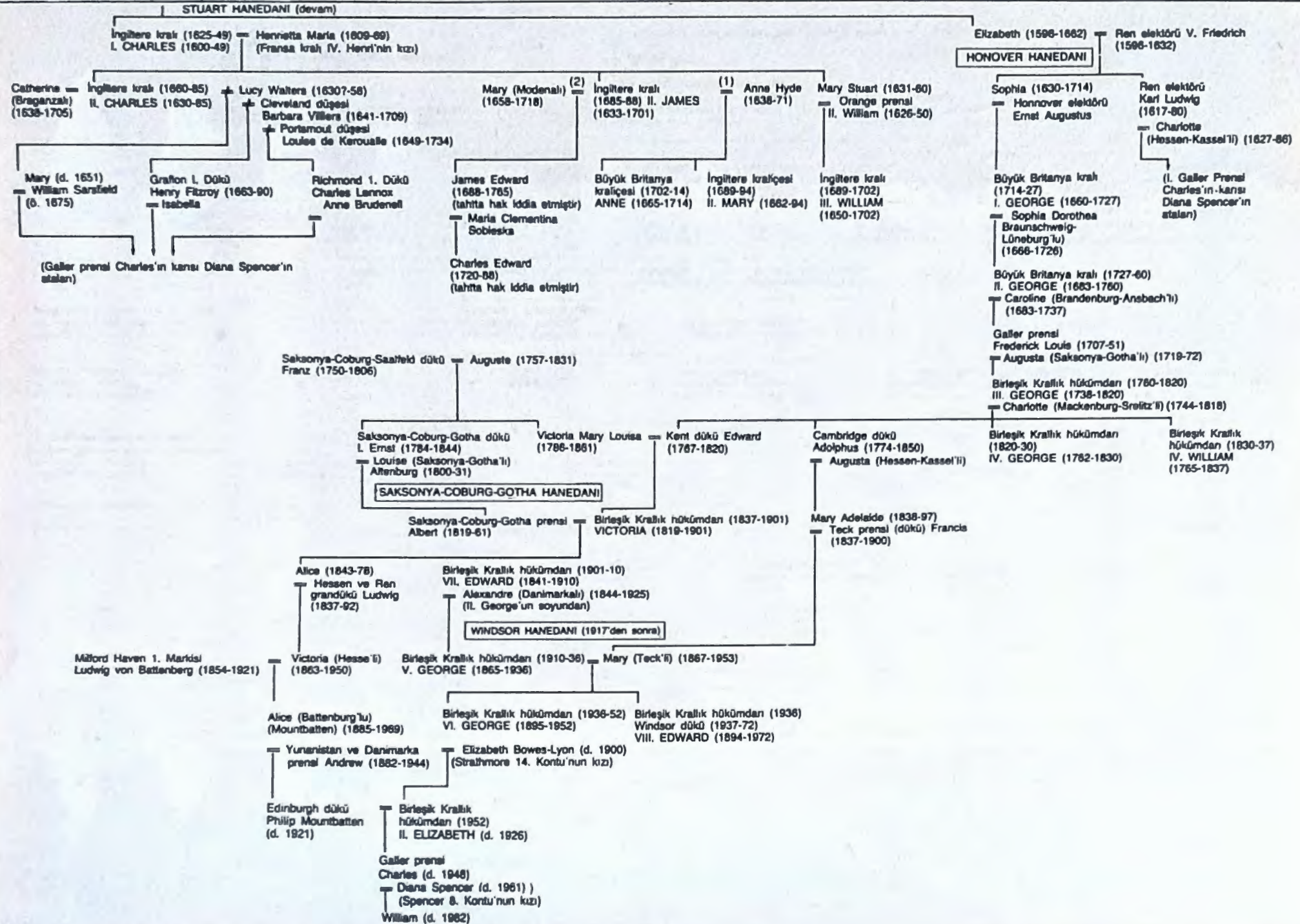
İngiltere kralı (1135-54) STEPHEN (y. 1097-1154)

PLANTAGENET (ANJOU) HANEDANI

İngiltere kralı (1154-89) II. HENRY (1133-89)

Eleanor of Aquitaine (c. 1122-1204)

Kısa ömürlü Rockingham hükümeti, genel tutuklama emrini yasadı, ilan etme ve vergileri azaltarak ticareti canlandırma gibi başarılarına karşın, kendi içinde bölündü. 1766 yılında durumu düzeltmek için göreve getirilen Pitt, kabine üzerinde denetim kuramadı. Doğu Hindistan Kumpanyası topraklarını tahtın egemenliği altına alma girişimi sonuçsuz kaldı. 1767'de Amerika kolonilerinin ithal ettiği bazı mallara getirilen vergiler, yeni tepkiler doğurdu. Pitt'in 1768'deki istifasını izleyen güçsüz hükümetle birlikte çeşitli Whig gruplarının erken seçim yolundaki baskıları yoğunlaştı. Ama III. George hiçbir gruba bağlı olmayan Lord North'u hükümetin başına getirdi (Ocak 1770) ve bakanları tek tek yönlendirme yoluna gitti. North hükümeti ancak 1774 seçimlerinden sonra güçlü bir konuma kavuşabilirdi.

İstikrarsızlığın egemen olduğu bu dönemde parlamento dışı akımlar da giderek güçleniyordu. Orta sınıftan ve Protestan Aynıklık çevrelerden güç alan radikal grupların parlamento reformu talebi hız kazanıyordu. Radikaller Amerika kolonilerinin vergilere karşı açtığı mücadelenin de yanında yer aldılar. Rockingham ve Pitt yanlısı Whig'lerin korumacı politikaları sürdürerek Amerika kolonileriyle çatışmaya çözüm bulma çabaları, kolonilerin bağımsızlıklarını ilan etmelerini önleyemedi. 1775'te bir iç savaş olarak başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Fransa'nın 1778'de ve İspanya'nın 1779'da kolonilerin yanında çatışmaya katılmasıyla uluslararası bir savaşa dönüştü. Bu nedenle hükümete destek veren muhalefet, savaşın ilk altı yılı içinde yalnızca savaşın yönetimine ilişkin eleştirilerde bulundu.

North hükümetinin bir başka sorunu da Hindistan'ı elinde tutan Doğu Hindistan Kumpanyası'nın içine düştüğü mali güçlükler ve iç çekişmelerdi. 1775'te kumpanyaya kredi açılarak bazı ticari ayrıcalıklar tanındı. Ama Hindistan'ın yönetiminde yapılan değişiklikler yeni sorunlar çıkardı.

1780'e gelindiğinde artan borçlar ve vergiler, kötü mali yönetim ve Amerika'daki savaşın olumsuz gelişmesi North'un toplumsal desteğini zayıflatmaya başladı. Parlamento muhalefeti ve radikal grupların eleştirileri sertleşti. Siyasal bilinçlenmenin giderek arttığı İrlanda'da bağımsız yasama organı sistemi gelişti. Avam Kamarası tahtın nüfuzunun azaltılması yönünde bir tutum takındı. Katoliklere verilen ödüllere karşı Protestan sokak gösterileri başladı. 1781 sonlarında General Cornwallis'in Amerika'da teslim olmasıyla parlamento-daki gücü giderek azalan North, Mart 1782'de istifa etmek zorunda kaldı. Rockingham'ın oluşturduğu yeni hükümet, saray ve devlet yönetiminde kralın gelirler üzerindeki denetimini kısıtlayıcı bir reform programı gerçekleştirdi. İrlanda'ya, yönetsel yapı üzerindeki İngiliz siyasal denetimini ortadan kaldırmayan bir yasama bağımsızlığı tanıdı.

Paris'te Fransa ve Amerika ile yürütülen görüşmeler yüzünden bölünen hükümette, Rockingham'ın ölümü üzerine, krala yakınlığıyla bilinen Shelburne etkili duruma geçti. Bazı bakanların ayrılmasından sonra Genç William Pitt'in maliye bakanlığını üstlendiği yeni bir hükümet oluşturan Shelburne, Paris Antlaşması'nı Parlamento'dan geçiremeyince istifa etti. Böylece kral, Eski Whig'lerin ağırlıkta olduğu, Portland başkanlığında bir koalisyon hükümetini onaylamak zorunda kaldı. Fox ve North'un da yer aldığı hükümet, benzer bir barış antlaşması imzalamakla birlikte, korumacı ticaret politikasını sürdürdü. Öte yandan karışıklığın doruğuna çıktığı Hindistan'ı sıkı bir

denetim altına almaya çalışan bir yasa tasarısı hazırladı. Avam Kamarası'ndan geçen tasarı, Lordlar Kamarası'nda Doğu Hindistan Kumpanyası ve Pitt yandaşlarının çabasıyla reddedildi. Kral bu durumu fırsat bilerek hükümeti görevden alarak, Pitt'i göreve çağırdı ve azınlık desteğine dayalı Pitt hükümetinin güçlenmesi üzerine, yedi yıllık sürenin dolmasını beklemeden Parlamento'ya dağıttı. Pitt'in değişik gruplardan oluşan ittifakı seçimi kazanırken, Portland ve North yanlısı Whig'ler muhalefette kaldı.

Pitt, ilk iş olarak, Hindistan Yasası'yla (1784) kralın atadığı özel danışmanlardan oluşan bir Denetim Kurulu oluşturdu. Kurul karışıklıkları önleme yolunda etkili adımlar attı. Pitt, seçimlerde söz verdiği parlamento reformu için hazırladığı tasarının reddedilmesinden sonra, bu konuyla bir daha uğraşmadı. Buna karşılık korumacılık alanında koşulları elverdiği ölçüde reformlar gerçekleştirdi. Gümrük işlemlerini basitleştirerek vergi toplanmasını kolaylaştırdı. Geliştirdiği amortisman fonuyla ulusal borç ödemelerini belirli bir düzene soktu. Dış ticareti destekleyerek yıllık gelirleri bir buçuk kat artırdı. 1788'de Felemenk ve Prusya ile Fransa'ya karşı oluşturduğu ittifakla İngiltere'nin dış politikada yeniden güçlenmesini sağlayan Pitt, savaş tehdidiyle İspanya'yı Vancouver Adasında balıkçılık ve yerleşme ayrıcalıkları tanımaya zorladı. Bu sırada kralın hastalanmasından yararlanarak Galler prensi aracılığıyla siyasal manevralara girişen muhalefet, önemli bir güç kaybına uğradı. Pitt 1790 seçimlerinden bütünlümlü bir çoğunlukla çıktı.

Fransız Devrimi sonrasındaki gelişmeler (1789-1815). Fransız Devrimi, İngiltere'de özgürlük ve kardeşlik yönünde bir adım olarak genelde coşkuyla karşılandı. Parlamento reformu yönündeki baskılara da hız verdi. Resmi olarak tarafsız bir tutum takınan hükümet ise, Fransa'nın iç sorunlarıyla uğraşmasının Avrupa'ya barış getireceğini umuyordu. Ama Fransa'nın Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş açması, bu hesabı yanlış çıkardı. Önceleri kara Avrupa'daki savaşı İngiliz çıkarları için bir tehdit olarak görmeyen Pitt, Devrim ordularının Avrupa güç dengesini giderek değiştirmesi üzerine tutum değiştirmeye yöneldi. Fransa Pitt'in bir karar almasıyla fırsat bırakmadan Şubat 1795'te İngiltere'ye savaş açtı.

Fransız Devrimi ve savaş, İngiltere'de orta sınıfın alt kesimleri ile işçi sınıfının örgütlü bir güç olarak siyasetin içine çekilmesi sonucunu doğurdu. Bu sırada toplumun üst kesimlerinde Devrim'e duyulan sempatinin yerini de reformlara karşı tepki ve İngiliz radikalizminin yeniden canlanması korkusu almıştı. Reform hareketinin sınırlı bir kitle desteğine dayanmasına karşın, hükümet aşırı baskıcı önlemler alma yoluna gitti.

Bu dönemde parlamento muhalefeti de bir bölünme geçirdi. Fox öncülüğündeki Yeni Whig'ler liberal bir politikada diretirken, Eski Whig'ler tutuculuğu yönelerek hükümetle uzlaşmalar. 1794'te oluşturulan koalisyon hükümetinde başbakanlığı üstlenen Pitt, Fransa'daki devrim yönetimini devirmekten çok İngiliz çıkarlarına uygun bir güç dengesini sürdürme politikasını temel aldı.

1790'lar aynı zamanda İrlanda sorununun yeniden alevlenmesine sahne oldu. Pitt hükümeti Katolik reform hareketi karşısında, yasama bağımsızlığına aldırılmayarak İrlanda cuntasıyla işbirliğine gitti. 1794 sonlarında İrlanda kral na'pliğine atanan Fitzwilliam kontu, Katoliklere parlamento'ya katılma özgürlüğü verilmesini savunarak cuntacıları tasfiyeye girişti. Kontun görevden alınması, İrlanda'yı bir iç savaşa doğru

sürükledi. 1798'de patlak veren İrlanda Ayaklanması İngiliz kuvvetlerince kısa sürede bastırıldı. Pitt, İrlanda sorununa köklü bir çözüm olarak, yasama birliğinin yanı sıra Katoliklere özgürlük veremeyi benimsedi. 1801'de kabul edilen Birleşme Yasası'yla Avam Kamarası ile Lordlar Kamarası'nda İrlanda için ek sandalyeler oluşturuldu. Kralın Katoliklere özgürlük verilmesine açıkça karşı çıkması yüzünden, hükümet bu adımı atmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Pitt istifa etti.

Henry Addington'ın kurduğu yeni hükümet, Fransa'da Napoléon'un başa geçmesi üzerine savaşa son vererek Amiens Antlaşması'nı (1802) imzaladı. Aynı yıl yapılan seçimler hükümetin konumunu güçlendirdi. Ama Fransa ile ilişkilerin bozulmasıyla Napoléon Mayıs 1803'te İngiltere'ye savaş açtı. Bir yıl sonra hükümeti fazla değiştirmeksizin başbakanlığı üstlenen Pitt, Ağustos 1805'te Rusya ve Avusturya ile Üçüncü Koalisyon'u kurdu. Amiral Nelson'un Trafalgar'daki zafarı İngiltere'ye denizlerde kesin üstünlük sağladı; ama Napoléon'un Avusturya'ya girmesi koalisyonun parçalanması sonucunu doğurdu.

Bu sırada Pitt'in ölümü (Ocak 1806) İngiliz siyasetini altüst etti. Hükümetin çekilmesi üzerine oluşturulan Fox-Grenville koalisyon hükümeti, Fransa ile barışı gerçekleştiremedi. Fox'un ölümünden sonra Eylül 1806 seçimi kazanarak hükümeti sürdüren Grenville, Mart 1807'de kole ticaretine son verdi. Ama Katoliklere askerlik kapısını açmaya çalışması, görevden alınmasına yol açtı. Bunu izleyen dönemde sırasıyla Portland, Perceval (1809) ve Liverpool (1812) başbakanlığı üstlendilerse de, genelde aynı yapıyı koruyan hükümetler istikrarlı bir yönetim gösterdiler. Bu arada kral na'pliğini üstlenmiş olan Galler prensi de, Whig'lerden uzaklaşarak hükümetin yanında yer aldı. Liverpool uzlaşmacı kişiliğiyle kendinden önceki önderlerin toparladığı unsurları muhafazakar eğilimli bir Tory Partisi içinde eritemeyi başardı.

Siyasal istikrar savaş politikasının sarsıntısız biçimde sürdürülmesine olanak sağladı. Fransız kara kuvveti ile İngiliz deniz kuvveti arasındaki denge, Napoléon'u İngiliz mallarının Avrupa'ya girmesini önlemeye yönelik Kıta Ablukası'nı oluşturmaya yöneltti. İngiltere buna deniz ablukasıyla karşılık verdi. Ekonomik savaş İngiltere'nin ticaretini olumsuz yönde etkiledi. 1811'de Kuzey Avrupa'ya yapılan ihracat, değer olarak 1805'teki düzeyin altında birine düştü. Güney Amerika ticaretinin artması bu açığın yalnızca bir bölümünü kapatabildi. Amerika'nın deniz taşımacılığı kısıtlanmalarına karşı tepki olarak İngiliz mallarını boykot etmeye başlaması, ABD ile 1812 Savaşı'na yol açtı. Avrupa'daki sıkıntılar üzerine İngiliz mallarını yasaklamak yerine yüksek gümrük duvarlarına başvurmak zorunda kalan Napoléon, ekonomik sistemini pekiştirmek için Rusya ve İber Yarımadasını istilaya girişti. İngiltere 1808'de Portekiz'e çıkarma yaparak kara Avrupa'sında bir çıkış kapısı elde etti. Yarınada Savaşı, Wellington'ın Preneler'i asıp Fransa'ya girmesiyle noktalandı. Bu sırada oteki müttefikler de doğudan ilerlediklerinden Napoléon tam anlamıyla sıkışmış oldu. İngiliz dışişleri bakanı Castlereagh, Chaumont Antlaşması'yla (Mart 1814) müttefiklerin Avrupa'ya büyük devletlerin gözetiminde yeni bir düzen getirme hedefi çevresinde birleşmesine öncülük etti. Viyana Kongresi (1815) bu ilkenin İngiliz çıkarları doğrultu-

sunda somutlaşmasını sağladı. Fransa alçaltıcı bir duruma düşmeksizin zararsız hale getirilirken, Prusya ve Avusturya'nın Orta Avrupa'daki nüfuzu güçlendirildi ve Rusya'nın batıya daha fazla ilerlemesi önendi. Bu arada İngiltere'nin ticari ve sömürgeci çıkarları da güvence altına alındı.

İngiltere uzun bir savaş sonunda güçlü bir Tory hükümetiyle barışa dönerken, tarımsal toplumdan sanayileşmiş ve kentleşmiş modern topluma geçişin yarattığı yeni sorunlarla da yüz yüze geldi.

Ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı. 18. yüzyıla ilişkin demografik verilerin yetersizliğine karşın, Britanya nüfusunun özellikle 1780'den sonra hızlanarak iki kata varan bir artış gösterdiği söylenebilir. Başlangıcı 17. yüzyıla değin inen ekonomik değişikliklerin Sanayi Devrimi'yle köklü bir dönüşüm yaratması da 1780'lerdeki "sıçrama"ya rastlar.

18. yüzyıl İngiliz toplumu, sanayi öncesini yaşayan, tarım ve ticarete dayalı kırsal bir toplumdur. 1780'lerden sonra özellikle pamuklu dokuma sanayisinin gerektirdiği fabrika sistemi kentlere göçü hızlandırdı. Gene de nüfusun yüzde 85'i kırsal kesimde ve 5 bin nüfusun altındaki küçük yerleşimlerde yaşıyordu. Nüfusun yaklaşık yüzde 70'i tarımla uğraşıyordu. Zengin tüccarların çoğu aynı zamanda toprak sahibiydi. İngiltere kişi başına gelir açısından Felemenk dışında bütün Avrupa ülkelerinden ileri bir düzeydeydi.

1815'e değin geçen süre içinde tarım önemli değişimlere uğradı. Artan tüketim talebi ve sermaye yatırımı tarımda yapısal bir dönüşüm sağladı. Yeni ekim ve toprak işleme yöntemlerinin yanı sıra yeni ürünler toprağın verimini artırdığı gibi, ekime elverişli toprakları da genişletti. 1760-1800 arasında çitle çevrilen tarlaların yüzölçümü 10 kat arttı. Çitleme hareketi ekime elverişli alanlardan daha verimli bir biçimde yararlanılması ve hayvancılığın ayrı bir sektör olarak gelişmesini sağladı. Tarımdaki bu dönüşüm giderek artan tarım dışı nüfusun yiyecek gereksinimini karşılamının dışında sanayinin büyümesi için de bir sermaye kaynağı yarattı.

18. yüzyılda ticaret, tarım ve sanayideki büyümenin ayrılmaz bir parçası haline geldi. 1750-1800 arasında iki kat büyüyen dış ticaret hacminin dış pazarlardaki payı da büyük değişiklikler geçirdi. İhracatın ağırlığı Avrupa'dan Kuzey Amerika ve Batı Hint Adalarına kaydı. Avrupa'dan ithalatın payı genelerken, sömürgelerden hammadde ve ürün alımı hızla artmaya başladı. İngiltere sömürge ürünlerini Avrupa'ya satan başlıca ülke haline geldi. Yeniden ihracat getirdiği parasal kazanç, ortalama yüzde 15 düzeyindeydi. Ticaret iç ve dış talebi canlandırıcı bir etki yaparak, hammadde sağlayarak ve yatırım kapasitesini artırarak İngiliz imalat sanayisinin destekleyici bir rol oynuyordu.

İngiliz Sanayi Devrimi'nin belirleyici özelliği özellikle pamuklu dokuma ve demir sanayilerindeki makineleşmeydi. 1815'te pamuklu dokuma ihracatının değer olarak geleneksel yünü dokuma ihracatının üç katına varmasının temelinde teknolojik yenilikler yatıyordu. Ergitme işleminde kok kömürünün ve çubuk demir yapımında tavlama yönteminin kullanılmasıyla gelişen demir sanayisi, 1800'de bir milyon ton pik demir üretimi kapasitesine ulaştı. Kömür üretimi ise 1815'te 1770'teki düzeyin 2,5 katına çıktı.

Bu arada ülke içi taşımacılık da genel gelişme doğrultusunda bir çizgi izledi. 1759'dan sonra açılan kanalları işlek kara-

yolları izledi. Daha güvenli, ucuz ve hızlı taşımacılık imalat sanayisindeki büyümeyi hızlandırdı.

Sanayi Devrimi'nde topluma egemen olan canlılık ve kendine güven duygusu da önemli bir psikolojik etkeni. Bu dönemin güçlü serüvençilik ruhu yenilikler peşinde tehlikelerin göze alınmasına olanak sağlıyordu. Bu arada ekonomik büyüme, yaşam koşullarında genel bir düzelmeye birlikte, kentlerdeki yoksulların durumuna çözüm arama çabalarını da gündeme getirdi.

Sanayi öncesi toplumda dinsel toplulukların başlıca dayanağı toplumun üst ve orta kesimleri idi. Bu dönemde Metodist inanç, özellikle Galler'de dinsel hoşluğu dolduran bir akım olarak gelişti. Metodistlerin etkisiyle ortaya çıkan Evanjelistik akım köleliğin kaldırılması gibi toplumsal reformlarda itici bir güç oldu. Yurttaşlık hakları önemli ölçüde kısıtlanmış olan Aynlıkçıların toplumsal yaşamda eşitlik sağlama çabaları, Parlamento Reformu hareketine önemli katkılarla bulundu.

BÜYÜK BRİTANYA İMPARATORLUĞU. Büyük Britanya İmparatorluğu'nun başlangıcı, genellikle, keşif yolculuklarının deniz aşırı ticaret ve kolonileşme yönünde bir dürtü doğurduğu 16. yüzyıla dayandırılır. 17. yüzyılda denizcilik gelişmesi Kuzey Amerika ve Batı Hint Adaları yolunu açtı. Sonraki yüzyıllarda Güney Pasifik ve Afrika'daki keşifler imparatorluğun yayılmasını daha da hızlandırdı. Bütün bunlarla birlikte imparatorluğun gelişmesini sağlayan asıl etkenler fetihçilik, uluslararası rekabet ve yeni ticaret olanakları arayışı oldu.

İngiliz yayılımının kökenleri. Amerika, Hindistan ve Afrika'daki İngiliz yayılımı gerçek anlamda 17. yüzyılda başladı. İlk yerleşimler özel şirketlerin ve sermaye sahiplerinin girişimleriyle kuruldu. 17. yüzyılın birinci yarısında Virginia, Maryland ve New England kolonilerinin dışında Nova Scotia, Barbados, Bermuda, Honduras, Antigua ve öteki bazı Hint Adalarında koloniler oluşturuldu. 1655'te Jamaika fethedildi. Hudson Körfezi Kumpanyası 1670'lerden sonra bugünkü Kanada'nın kuzeybatısına girdi. Tahtın berat verne yoluyla nüfus altında tuttuğu koloniler, İngiliz yerel yönetim ve hukuk sisteminden esinlenmekle birlikte, bu dönemde tekörneklikten uzak özerk bir yönetim yapısı gösteriyordu.

1600'de berat alan Doğu Hindistan Kumpanyası, Hindistan'da uzun yıllar yalnızca ticaret üsleri kurmakla yetindi. 18. yüzyıl başlarında Hint-Türk İmparatorluğu'nun dağılmaya yüz tutması ve Fransa gibi öteki Avrupa devletlerinin bölgede toprak kazanmaya çalışması, kumpanyayı antlaşma ve fetihler yoluyla Hindistan İmparatorluğu'na kurmaya yöneltti. Bu arada kumpanyanın etkinlikleri sonucu Boğaz Kolonileri denen Penang, Singapur, Malakka ve Labuan da İngilizlerin eline geçti.

Afrika'daki ilk kalıcı İngiliz kolonisi 1661'de kurulduysa da bu kıtadaki İngiliz yayılımı çok daha geç başladı. 1662'de Sir J. Hawkins'in köle ticareti seferlerine sahne olan Sierra Leone ancak 1787'de İngiliz toprağı oldu. Fildişi Kıyısı (Gana) ve Nijerya'daki sömürge yönetimleri 19. yüzyılda oluşturuldu. 1806'da Ümit Burnunun ele geçirilmesinden sonra Boer ve İngiliz öncü göçmenler iç kesimlere yöneldi. Kenya ve Uganda'daki İngiliz yönetimi 1880'lerde başladı.

Başlangıçta geniş alanları denetleme çabasının temelinde yatan en güçlü güdü ticaretti. Ama zamanla bu etkene misyonerlik çalışmaları ve stratejik düşünceler de eklendi. Toprakları parça parça ele geçirmeye ve

her adımı kendi koşulları içinde değerlendirmeye dayanan İngiliz yayılma geleneğinde, zaman zaman hükümetlerin gönüllük davrandığı da gözleniyordu.

İleri karakollar imparatorluğu. 17 ve 18. yüzyıllarda İngiliz tahtının koloniler üzerindeki denetimi büyük ölçüde ticaret ve deniz taşımacılığı yoluyla sağlanıyordu. Dönemin merkantilist anlayışına uygun olarak İngiltere'nin zorunlu gereksinimlerini sağlayan bir kaynak olarak görülen kolonilere, İngiliz pazarında tütün ve şeker gibi ürünler için bir tekel ayrıcalığı tanınıyordu. Bunun karşılığında da bütün ticaretin İngiliz gemileriyle yapılması öngörülmüyordu. Kolonilerdeki bütün mal giriş ve çıkışları yalnızca İngiltere üzerinden yapılabilirdi. Bazı itirazlara karşın rekabete karşı koruyucu güvenceler getiren bu kapalı ekonomik sistem, Amerikan kolonilerinin yitirilmesine ve serbest ticaret akımının güçlenmesine değin sürdü.

Kolonilerin ekonomisinde önemli bir yer tutan köle ticareti, daha çok Antiller'de ve Kuzey Amerika'nın güney kolonilerinde gelişti. Aynı zamanda bir rekabet ögesi de olan köle ticareti 1807'de yasaklandı; İngiliz topraklarındaki köleliğe ise 1833'te son verildi.

18. yüzyılda Antil kolonileri İngiltere, Fransa ve İspanya'nın denizlerde üstünlüğü ele geçirme mücadelesi açısından da stratejik bir önem taşıyordu. Kuzey Amerika'daki İngiliz ve Fransız kolonileri arasında süregelen çatışmalar, özellikle Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında amansız bir boyuta ulaştı. Fransa'nın Paris Antlaşması'yla Québec ve Louisiana arasındaki kalelerden çekilmesiyle, Kanada'da kesin denetimi ele geçiren İngilizlerin batı ve kuzeybatı yönündeki ilerlemesi önündeki engeller de kalkmış oldu.

Hindistan'da da Doğu Hindistan Kumpanyası bir Fransız şirketi olan Hindistan Kumpanyası ile karşı karşıya geldi. Fransızların toprak kazançlarına son veren Robert Clive, askeri başarılarıyla Bengal'i aldı ve Fransızları Hindistan'dan çıkararak İngiliz üstünlüğünü pekiştirdi. Bu dönemde kolonilerdeki çarpışmaları Avrupa'daki asıl mücadele doğrultusunda kimi zaman destekleyen, kimi zaman da yatıştırma çalışan İngiliz hükümeti, henüz uzun vadeli ve geniş çaplı bir sömürge politikası izlemekten uzaktı.

Toprak kayıpları ve kazançları, 1763-1815. Kuzey Amerika'daki 13 koloninin iç işlerine el atma politikasını gerekli askeri ustalık ve örgütlenmeyle yürütemeyen İngiltere, 1775-83 arasında Fransa, İspanya ve Felemenk'in de katılmasıyla genişleyen uzun süreli bir savaş sonunda bu kolonileri yitirdi. Böylece önemli bir darbe yiyen İngiliz yayılımı, ABD'deki kralcıların sığındığı Yukarı Kanada'nın olağanüstü bir gelişme göstermesi ve Güney Pasifik'te yeni koloniler kurulması sonucunda yeniden canlılık kazandı. 1788'de yeni bir mahkûm deposu olarak yerleşime açılan Avustralya'nın batı kıyılarında oluşturulan Yeni Güney Galler kolonisini, özgür göçmenlerin ağırlıkta olduğu yeni koloniler izledi. Yeni Zelanda da 1840'ta İngiliz denetimine girdi.

Napoléon Savaşları (1799-1815) Britanya İmparatorluğu'na yeni topraklar kattı. Amiens Antlaşması (1802) ile Trinidad ve Seylan elde edildi. Paris Antlaşması (1814) ise Tobago, Mauritius, St. Lucia ve Malta gibi stratejik önemi büyük yerlerin kazanılmasını sağladı. Hindistan yolu üzerindeki Ümit Burnunu yeni İngiliz göçmenler aracılığıyla kolonileştirme girişimi, burada kendine özgü bir toplum oluşturan Boer çiftçilerinin direnişiyle karşılaştı.

1795'te İngiliz yönetimine giren Malakka'nın ardından 1819'da Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan devralınan Singapur önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Kanada'da yerleşime açılan verimli ve uçsuz bucaksız Alberta, Manitoba ve İngiliz Kolumbiyası kolonileri, çok sayıda İngiliz göçmenini çekmeye başladı. ABD ile girişilen 1812 Savaşı, Kanada'nın birliğini ve ABD'den ayrı bir yol izleme eğilimini güçlendirdi. Hindistan'da bir dizi yerel savaş sonunda Agra ve Ayodhya Birleşik Eyaletleri, Merkez Eyaletleri, Doğu Bengal ve Assam Doğu Hindistan Kumpanyası'nın yönetimine girdi.

BÜYÜK BRİTANYA, 1815-1914. Napoléon Savaşları sonrası. Savaş sırasında tarım ve sanayi üretimi düzensiz, ama büyük bir artış gösterirken, 1793'ten sonraki toplam dış borçlar da dört kat büyümüştü. Bu nedenle 1815'ten sonra yıllık devlet gelirlerinin yarısına yakın bölümünü bu borçların faiz ödemelerine ayırma zorunluluğu doğdu. 1816'da gelir vergisinin kaldırılmasıyla, bu yük büyük ölçüde tüketicilerin ve sanayicilerin sırtına bindi. Barışla birlikte baş gösteren durgunluk toplumsal çatışmaları su yüzüne çıkardı. Parlamente'ye egemen olan tarım kesimi, ithal ürünlerini vergilendirerek fiyatları belirli bir düzeyde tutmayı amaçlayan yeni bir Tahıl Yasası'yla (1815) savaş dönemindeki ekonomik durumlarını korumaya yöneldi. Bununla birlikte 1819'dan sonraki fiyat düşüşleri birçok toprak sahibini sıkıntıya soktu. Bu yasanın yanı sıra 1821'de altın esasına dönülmesine büyük tepki gösteren sanayicilerin parlamento'ya temsil edilme istekleri yoğunlaştı. Savaş sonrasının asıl yükünü çeken kent ve köy emekçileri arasında kötü hasatların ve işsizliğin yol açtığı hoşnutsuzluklar giderek siyasal bir biçim aldı. Buharla işleyen fabrikaların ortaya çıkışı, geleneksel aile ilişkilerinin çözülmesi ve kentlerin büyümesi bir işçi sınıfı bilincinin doğuşuna yol açtı. Manchester'da, 1819'da işçiler ile gönüllü süvari alaylarının çatıştığı Peterloo Kiyımı'na benzer çeşitli olaylar görüldü.

Ellerinde yeterli kolluk kuvveti bulunmayan yerel yöneticiler, düzene karşı gizli ve açık eylemlerle genelde başa çıkamadılar. Lord Liverpool hükümeti henüz gelişmemiş yönetim aygıtıyla bir sindirme siyaseti izleme yoluna gitti. Karışıklıkları bastırmaya ve radikal görüşlerin yayılmasını önlemeye yönelik sert yasalar, kuşku ve güvensizliği gidereceği gibi, liberal ve radikal çevrelerin keskin eleştirilerine hedef oldu.

Ekonomik koşulların düzelmesi ve hükümetin bu alanda bir reform programı uygulamaya başlaması, 1821'den sonra istikrarın geri gelmesini sağladı. Hammadde ithalatına konan gümrük vergileri azaltıldı ve gümrük tarifeleri basitleştirildi. 1828'de Tahıl Yasası'ndaki sabit değerler oynak basamaklı bir sistemle değiştirildi. Kral IV. George ve Başbakan Liverpool yeni koşullara ayak uydurarak baskıcı tutumdan uzaklaştı. İşçileri bakanlığına getirilen Sir Robert Peel hukuk sisteminde yeni düzenlemeler yaptı.

Bu gelişmeler dış politikaya da bir üslup değişikliği biçiminde yansdı. Savaş sonrasında oluşturulan Dörtlülük ittifak sistemini Avrupa'nın her yanında liberalizmi ve milliyetçiliği ezme yönelik bir araca dönüştüren Dışişleri Bakanı Vikont Castlereagh'in 1821'de intihar etmesinden sonra, bu görevi renkli bir dille kamuoyuna seslenmesini bilen George Canning getirildi. Ortak çıkarların yanı sıra olaylara bakış açısında öteki büyük devletlerle var olan farklılıkları vurgulamaya da önem veren Canning, 1824'te İspanyol Amerika'sındaki kolonile-

rin bağımsızlığını tanıdı. 1826'da Portekiz'deki anayasal yönetimi savunmak için İngiliz kuvvetlerini kullanmaktan kaçınmadı ve Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesini destekledi.

Canning'in 1827'de ölmesi önemli bir politika değişikliği getirdi. Başbakanlığı üstlenen Vikont Goderich, Whig ve Tory grupları arasında giderek karmaşılaşan çekiyemenin üstesinden gelemedi. Onun yerini alan Napoléon Savaşları'nın kahramanı Wellington, İrlanda'daki karışıklıklar ve bölünmüş olan Tory'leri aynı hükümet içinde tutma gibi güç siyasal sorunlarla karşı karşıya geldi.

Katoliklerin özgürlüğü noktasında odaklaşan İrlanda sorunu, 1807'den beri iktidardan uzak kalan Whig'lerin başlıca siyasal mücadele konularından biriydi. İngiltere'deki Katoliklere büyük ölçüde hoşgörülü davranılmasına karşılık İrlanda'daki kısıtlamalar hâlâ sert biçimde uygulanıyordu. 1823'te İrlanda Katoliklerine eşit siyasal özgürlükler ve yurttaşlık hakları verilmesi için çalışan Katolik Birliği'nin kurucusu Daniel O'Connell, kamuoyunu ustalıkla harekete geçirerek, 1828'de İrlanda'daki bir seçimi kazanmayı başardı. Wellington, bu çarpıcı gelişme karşısında, kralı ve Peel'i güçlüklerle ikna ederek Katoliklerin özgürlüğüne ilişkin bir yasa hazırladı. Aşırı Tory'lerin bu yasaya karşı oy kullanması, öteden beri uygun fırsat kollayan Whig'lerin yararlanabileceği bir gedik yarattı. Bu sırada Whig'ler mali çevrelerden ve Ayrılmışçılardan da önemli bir destek görüyordu.

Haziran 1830'da IV. George'un ölümüyle IV. William'ın tahta geçmesi olayları hızlandırdı. Kesin bir sonuç getirmeyen genel seçimlerin ardından birçok çevrenin düşmanlığını kazanan Wellington, önemsiz bir yasa tasarısını parlamento'dan geçiremeyince istifa etti. Başbakanlığa getirilen Whig önderi Grey, aristokratların ağırlıkta olduğu liberal bir hükümet oluşturdu. Parlamento reformu konusunda kararlı olan bu hükümetle birlikte, Pitt'in 1780'lerdeki zaferini izleyen Tory rejimi sona ererken gerçek bir yol ayrımına da gelindi.

1830 ekonomik ve toplumsal yakınmaların da yoğunlaştığı bir yıldır. Güneyde tarım işçilerinin toprak sahiplerine yönelik şiddet eylemleri yaygınlaşıyordu. Ülkenin orta ve kuzey kesimlerindeki kentlerde siyasal reform akımı kitlelerden destek görüyordu. Fabrika işçilerini korumaya yönelik yeni yasalar çıkarılması için talepler artıyordu. Whig hükümeti, söz verdiği reform yasası tasarsını böyle karışık bir ortamda hazırlamaya başladı.

Reform siyaseti. Kökleri 18. yüzyıla değinen parlamento reformu tartışmalarında başlıca üç yaklaşım söz konusuydu. Orta sınıf "reformcuları" ticaret ve sanayi çevrelerine parlamento temsil hakkı verilmesini savunuyordu. Orta sınıf ve işçi sınıfına dayanan "halkçı radikaller" siyasal hakların yanı sıra ekonomik sıkıntıların da hafifletilmesini istiyordu. Jeremy Bentham'ın yarattığı felsefesi izleyen "felsefeci radikaller" ise parlamento reformunun ideolojik öncülüğünü yapmakla birlikte, halkçı radikallerin savlarına ve taktiklerine karşıydı. Ülke'deki çalkantıların sürekli canlı tuttuğu reform konusu, Grey hükümetini beklenmedik anayasal güçlüklerle karşı karşıya bıraktı.

Hükümetin Mart 1831'de Avam Kamarası'na sunduğu reform yasa tasarısının tümü bir oy farkla kabul edildi. Maddeler üzerindeki görüşmelerde muhalefet bir değişiklik yapmayı başarınca, Grey kralın Parlamento'yu feshetmesini sağladı. Seçimde kesin bir çoğunluk elde eden Whig hükümetinin

Avam Kamarası'ndan kolaylıkla geçirdiği ikinci tasarısı bu kez Lordlar Kamarası'nda takıldı. Yoğun kitle protestolarının ardından kabul edilen üçüncü tasarısı da Lordlar Kamarası'ndan döndü. Tasarısı destekleyecek birkaç kişiye saygınlık unvanı verilmesi isteği reddedilen Grey istifa etti. Başbakanlığa getirilen Wellington, hükümeti kuramıyınca, Grey istediği koşullarla yeniden görev geldi ve 7 Haziran 1832'de Reform Yasası kabul edildi.

Demokratik bir oy dağıtımına yasa yönetimin temelini değiştirmek yerine, orta sınıfa yönetimde belli bir yer vermekle yetinildi. Seçim bölgelerinin yeniden düzenlenmesi ve oy verme hakkının genişletilmesi gibi özellikler taşımakla birlikte, toplumun geniş bir kesimini yönetimin dışında tutuyor ve radikal istemlere gerçek anlamda yanıt vermiyordu. Yeni Avam Kamarası'nın bileşimi pek az değiştiğinden, Tory'lerin yasadan duyduğu korkunun yersiz olduğu ortaya çıktı. Ama Whig'lerin bu yasayla reform yönündeki baskıların dindirilebileceği sanısı da doğru çıkmadı.

Aralık 1832'de büyük bir çoğunlukla yeniden iktidara gelen Whig'ler, önemli bir dışı reformu daha gerçekleştirdi. 1833'te İngiliz kolonilerinde köleliğe son verildi. Aynı yıl Çin ticareti üzerindeki tekel kaldırılan Doğu Hindistan Kumpanyası ticari işlevleri olmayan bir yönetim organına dönüştürüldü. 1834'te çıkarılan yeni Yoksullara Yardım Yasası'yla mahalleler birlikleri altında toplandı ve bu birliklerin denetimi seçilmiş yönetim organlarına verildi. Londra'da ülke düzeyinde bir Yoksullara Yardım Yasası Yönetim Kurulu oluşturuldu. 1835'te kabul edilen Belediye Tüzel Kısıtları Yasası yerel yönetimlere egemen olan eski oligarşileri ortadan kaldırdı. Sicil memurları ile hazineدارları atama yetkisi seçilmiş meclislere geçti. Tüzel kimlik verilmemiş birçok işçi topluluğuna ilk kez yönetsel yetkiler tanındı.

Kurum dışındaki yoksullara yapılan yardımların kaldırılması ve düşkünler yurdundaki koşulların ısgücu pazarındaki asgari düzeyin altında tutulması ilkesine dayanan yeni Yoksullara Yardım Yasası, ülke çapında hoşnutsuzluğa ve karışıklıklara yol açtı. İşçilerin yanı sıra T. Carlyle ve C. Dickens gibi yazarlar da yasaya eleştiriler yönelttiler. Reformlarla ilgili olarak geliştirilen soruşturma ve yoklama işlemleri devlet yönetiminde önemli bir değişime neden oldu. Yoksullara yardım sorunu giderek genel sağlık, eğitim ve toplumsal reform çerçevesine oturtuldu. Yardımsızlıktan çok verimlilik amacı güden bu çabalar, ıssadamlarının ekonomik denetim mekanizmasını yıkmaya çalıştıkları bir sırada, hükümetlerin çalışma yaşamıyla daha yakından ilgilenmesi sonucunu doğurdu. 19. yüzyıldaki yönetsel değişikliklerin çoğunun kökleri, sanayileşmekte olan toplumda gelişen yeni toplumsal bilinçte yatmaktaydı.

Bu değişen ortamda hiç de rahat durmadı olmayan Whig'ler, dayatan sorunların üstesinden gelme yolları konusunda da görüş birliği içinde değildi. Grey'in ardılı Melbourne, 1837'de tahta oturan genç Victoria'yı ustalıkla yönlendirmesine karşın, mali, ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm bulmada yetersiz kaldı. Kötü hasatların eşlik ettiği ekonomik durgunluk sonucunda baş gösteren mali bunalım, sorunları daha da derinleştirdi. Toplumsal çatışmalar daha açık ve tehlikeli bir hal aldı. 1841 genel seçimlerinin ardından, partisini "Muhafazakar" olarak nitelendirmekten hoşlanan

Robert Peel'in iktidara geçmesi düzensizliğin daha fazla büyümesini önledi.

Toplumsal bölünme ve toplumsal denetim. 1836'da ekonomide başlayan kötü gidişin en çok sıkıntıya soktuğu kesimler sanayi işçileri ve işverenleriydi. İki grup da yeni örgütlenme biçimleri oluşturarak ülke düzeyinde parlamento dışı eylemlere yöneldi. Bu örgütlerin en önemlileri işçi sınıfının yakınmalarını temel alan Chartistler ile orta sınıfın enerjik ve öncü kesimlerini bir araya getirerek 1839'da Manchester'da kurulan Tahlil Yasası Karşıtları Birliği'yd.

Parlamento reformunu amaçlayan Chartizm, adını Mayıs 1838'de Londra'da yayımlanan *People's Charter*'dan (Halkın Bildirgesi) almaktaydı. Bu bildirge hepsi de siyasal nitelikte olan altı nokta içeriyordu: Parlamentosunun yılda bir seçilmesi, erkekler için genel oy hakkı, gizli oy, parlamento üyeliği için mülk sahibi olma koşulunun kaldırılması, parlamento üyelerine aylık ödenmesi ve seçim bölgelerinin birbirine eşit olması. Bu istemlerin temelinde keskin toplumsal hoşnutsuzluklar ve işçi sınıfının iktidara gelme isteği yatmaktaydı. Chartist hareket Yoksullara Yardım Yasası'na ve uzun çalışma saatlerine karşı çıkıyordu. 1830'ların başında etkili sendikalar kurma girişiminin boşa çıkması da, işçilerin siyasal eyleme yönelmesinde önemli bir etkendi. Chartistlerin 1850'lerin başına değin iniş ve çıkışlar gösteren propaganda çalışmalarını hiçbir sonuç vermedi. Bunun başlıca nedenleri örgütlenme sorunları, yerel farklılıklar, şiddet kullanımı gibi konularda ortaya çıkan taktik anlaşmazlıklar, önderlik tartışmaları ve 1844'ten sonra ekonominin düzelmeye başlamasıydı. Chartistlerin gösterileri bazı durumlarda taşkınlıklara dönüştüyse de, genelde barışçı bir gelişim izledi. İskoçya'da "ahlaki" Chartizm önemli bir güç kazandı. İrlanda'da ise Chartistler ancak O'Connell'in 1847'de ölmesinden sonra destek bulabildi.

Geniş bir mali destekten yararlanan Tahlil Yasası Karşıtları Birliği'nin temel amacı ise, ithal tahlil üzerindeki vergilerin kaldırılmasıydı. 1840'ta başlayan ucuz posta (*penny post*) gibi yeni iletişim araçlarını da kullanarak geniş kapsamlı bir propaganda çalışması yürüten Birlik, Tahlil Yasası'nın bütün sorunların kaynağı olduğunu işleyerek, işçi sınıfının da desteğini kazanmaya çalıştı. Bu arada parlamentodaki küçük yandaş grubu aracılığıyla Peel'e baskı yapmaktan da geri durmadı.

1832-41 arasında partisini disiplin altına alan ve Reform Yasası'nın bir oldubitti olarak uygulanmasını sağlayan Peel, sanayileşmenin kaçınılmaz ve yararlı bir gelişme olduğunu çok iyi kavramıştı. Bu yüzden patlamalara yol vermeyecek pratik çözümler bulmaya ve güçlü bir yönetim mekanizması kurmaya ağırlık verdi. En büyük önceliği mali reforma tanıyarak 1842 bütçesinde, ticaret üzerindeki gümrük kısıtlamalarını basitleştirme ve azaltma yoluna gitti. Aynı yıl gelir vergisini yeniden koydu. 1844'te çıkardığı Banka Kuruluş Yasası'yla İngiltere Merkez Bankası'nı temel alan güvenilir bir bankacılık ve kredi sistemi oluşturdu. Ardından 1846'da Tahlil Yasası'nı kaldırdı.

Bu gelişmeler sırasında büyük bir tepki gören Peel, görev duygusunu ısrarla önde tuttu. Kırsal kesim eşrafını harekete geçiren genç siyasetçi Benjamin Disraeli, parti içinde yeni bir yaklaşımın öncülüğünü yaptı. Peel'in 1850'de bir kaza sonucu ölmesinden sonra, "Peelciler" ayrı bir grup olarak

varlıklarını sürdürdüler. İngiltere'deki parti sınırları 1859'a değin bulanık kaldı. Gladstone'un başını çektiği bazı "Peelciler", yüzyıl ortasındaki karışıklıktan doğan Liberal Parti'ye geçtiler. 1852'den sonra katı tutumlarından vazgeçen korumacı Tory'ler, Derby kontu ve Disraeli'nin çevresinde, sonradan Muhafazakâr Parti'ye dönüşen bir grup oluşturdular. 1874'e değin seçimlerde çoğunluk elde edemeyen bu grup, 1852, 1858 ve 1866'da etkisiz ve kısa ömürlü azınlık hükümetleri kurdu. Çeşitli gruplara bölünmüş olan Whig'ler 1847'den sonra uzun süre iktidarda kalmakla birlikte, genellikle radikallerin ve İrlandalıların desteğine dayanmak zorunda kaldılar. Bu dönemde parti, Palmerston gibi güçlü ve etkileyici önderler sayesinde ayakta kaldı.

Parlamento dışı muhalefet 1846'da eski hızını yitirmiş olduğundan, bütün Avrupa'yı saran 1848 devrim dalgası İngiltere'yi pek etkilemedi. Yalnızca sosyalizm ve İrlanda milliyetçiliği akımlarını da kucaklamaya başlayan Chartizm, bir canlanma gösterdi. Bu arada İrlanda'da 1845-46'daki kötü patates hasadını izleyen kıtlık, Peel'in Tahlil Yasası'nı kaldırmasında önemli rol oynadı. Sonraki yıllarda da süren kıtlık 500 bin İrlandalı'nın ölmesine, 1 milyon İrlandalı'nın da göç etmesine neden oldu. Peel'in yerine geçen Whig başbakanı Lord Russel, bütün ekonomik, yönetsel ve siyasal beklentileri altüst eden bu felakete etkili çözümler getiremedi.

Buna karşılık İngiltere aynı dönemde toplumsal refah programları yönünde önemli adımlara sahne oldu. 18. yüzyıl sonlarında gündeme getirilen sağlık konusuyla ilgili tartışmalar 1848'de Genel Sağlık Yasası'nın çıkarılmasıyla ilk ürününü verdi. Bu arada romancaların yapıtları ve istatistikçilerin çalışmaları toplumda, çalışma koşullarına yönelik büyük bir ilgi uyandırdı. Maden ocaklarının durumunu açıklayan raporların ardından, 1842'de 10 yaşından küçük çocukların ve kadınların yeraltında çalışmasını yasaklayan bir yasa çıkarıldı. 1833'teki bir yasa uyarınca atanan fabrika müfettişlerinin çabaları sonunda, 1847'de bir Fabrika Yasası kabul edildi. Bu yasayla dokuma fabrikalarında çocukların çalışma süresi 10 saatle sınırlandırıldı. 1830'larda özellikle ilköğretimde başlayan devletin mali desteği ve denetimi, 1846'da yetersiz altyapıyı geliştirmeye yönelik bazı adımların atılmasını sağladı. Hükümet öğretmenleri yetiştirmek ve aylıklarını ödemek için mali destek vermeye başladı. Eğitimi, çalışan kesimleri düzen ve disiplin altına almanın bir aracı olarak görme anlayışı gelişti.

Bu gelişmelere karşın gerek radikal, gerek tutucu çevreler bilingli politikalar üretmek yaşam koşullarını düzeltme çabalarını küçümser bir tutum benimsediler. Başta genel sağlık olmak üzere bu alanlarda köklü çıkar çevrelerinin egemen olması, mesleki uzmanların sayısının sınırlılığı, radikallerin özellikle büyük paraları döndüğü ve yerel özgürlüklerin söz konusu olduğu durumlarda devlet müdahalesine kuşkuyla bakması ve dönemin katı ekonomi politikalarının daha çok özel girişimciliği öngörmesi bilingli bir atılımı güçleştirmekteydi. Bununla birlikte sanayiciler kırsal kesimdeki işçilerin, bazı toprak sahipleri de kent işçilerinin sorunlarına belirli bir duyarlılık göstermekteydi. Toplumsal gerilimin yüksek olduğu bu dönemde elde olanla yetinme anlayışının sürmesi çok zordu. Bu dönemde *Progress of the Nation* (Ulusun İlerlemesi) kitabı sayısız baskılar yapan istatistikçi G. R. Porter, ülkedeki "bütün gelişme öğelerinin sürekli ve artan bir canlılık gösterdiğini" ve uygarlık yönünde büyük adımların atılmakta olduğunu savunmaktaydı.

Ama Porter'ın bütün çağdaşları aynı görüşü paylaşmıyordu. Bu "iyimser" yaklaşıma, eşit olmayan gelir dağılımına ve ulusal zenginlik artarken çalışan kesimlerin yoksullaşmasına işaret ederek karşı çıkan "kötümserler" de vardı. Gerçekte, bu döneme ilişkin çeşitli rakamlar her iki tarafı da belirli ölçülerde doğrulamaktadır.

1801'de yapılan ilk sayımda İngiltere ve Galler'in 9 milyon, İskoçya'nın 1,5 milyon olan nüfusu 1851'e varıldığında iki katına ulaşmıştı. 1811-21 arasında nüfus artış hızı yüzde 17 ile doruğuna çıktı. Bu arada nüfus artışının yoksullaşmaya yol açacağı biçimindeki Malthusçu kuramın doğru olmadığı da anlaşıldı. Söz konusu dönemde ulusal gelir sabit fiyatlarla üç katlık bir artış gösterdi. Ulusal gelir içinde tarımın payı yüzde 34'ten 21'e düşerken, imalat, madencilik ve inşaat sektörlerinin payı yüzde 28'den 40'a çıktı. Pamuklu dokuma yeni sanayinin başta gelen dalı olmayı sürdürdü; 1851'de pamuklu dokuma fabrikalarının sayısı 1.800'e ulaştı. 1815-51 arasında ham pamuk ithalatı 7,5, mamul pamuklu eşya ihracatı 6 kat artış gösterdi. Buharla işleyen makinelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, Avustralya'dan gelen ham yüne dayalı yünü dokuma da hızlı bir gelişme içine girdi. Dokuma sanayisi, Britanya'nın yüksek ithalat ve ihracat düzeyinin yanı sıra gelişmiş bankaları, mali kuruluşları ve deniz taşımacılığı kapasitesiyle egemen olduğu uluslararası ticarete bağımlılığını da en iyi yansıtan sektördü. Bu dönemde buharlı gemi sayısı hızla yükselirken, yelkenli gemilerdeki artış da sürdü. El tezgahları ise gelişen teknoloji karşısında tam bir yıkıma uğradı.

Kömür, demir ve buhar gücüne dayanan yeni teknoloji, demiryolu ve buharlı gemiler çağıyla en parlak dönemine ulaştı. 1815'te 13 milyon ton olan kömür üretimi sonraki 50 yıl içinde beş kat büyüdü. Britanya 1850'de 2 milyon ton pik demirle dünyadaki toplam üretimin yansını karılıyordu. Kömür madenciliği kırsal kesimde ve birkaç büyük kasabada dağınık birimlerle biçiminde yürütülürken, demir üretiminin gerçekleştirildiği daha büyük işletmeler çevresinde yoğun bir kentleşme görülmeye başladı. Örneğin 1840'larda Güney Galler'deki Dowlais işletmelerinde 6 bin kişi çalışıyor ve yılda 20 bin ton pik demir üretiliyordu. Ülkenin ikinci büyük kenti olan Birmingham, küçük atölyeler biçiminde örgütlenmiş geniş bir metal işleme sanayisinin merkeziydi. Sanayileşme demiryolu yapımından önce başlamakla birlikte, taşıma maliyetlerinin düşürülmesinde, ham madde kullanımının artmasında, yatırımların hızlanmasında ve sanayinin belli alanlarda toplanmasında demiryolu önemli rol oynadı. 1830'da Liverpool ile Manchester arasındaki hattın kurulmasıyla başlayan demiryolu çağı, 1840'larda "demiryolu çılgınlığı" olarak nitelendirilen bir gelişme dönemi yaşadı. 1851'de demiryolu hatlarının uzunluğu 11.000 km'ye ulaşırken, lokomotif yapımında da yeni başarılar elde edildi. 1870 ve 80'lerde buharlı gemiler İngiliz tarihinde bir dönüm noktası olan bu gelişmeyi pekiştirdi. İngiliz mühendisler ve işçiler dünyanın her yanında demiryolu yapımına öncülük ettiler. 1890'a varıldığında Britanya, taşımacılıkta bütün öteki ülkelerin gemi yük taşıma kapasitesini aşan bir düzeye ulaşmıştı.

Britanya 1851'de yalnızca "dünyanın atölyesi" değil, öteki ülkelerin sanayileşmesine de yön veren bir örnekti. Aynı yıl açılan I. Londra Dünya Sergisi bu ekonomik üstünlüğü yansıtıyordu. Kristal Saray olarak adlandırılan cam ve demirden yapılmış dev bir binada düzenlenen sergide, her türden

makine yer alıyordu. Daha üç yıl önce devrimle çalkalanan Avrupa kentlerinden Londra'ya yoğun bir ziyaretçi akını başladı.

Sergi, İngiliz ekonomisinin yanı sıra Kraliçe Victoria ile Alman eşi Albert için de bir zaferdi. 1840'ta Victoria ile evlendiğinde halkın büyük tepkisiyle karşılaşan Albert, sanayi ve bilimin ilerlemesine verdiği destekle saygın bir yer kazandı. Victoria'nın aile yaşantısı giderek bütün topluma bir

noktalardan eleştirilere de uğradı. Victoria döneminin görkemli görüntüsünün altında ahlak düşkünlüğünün ve yoksulluğun egemen olduğu bir dünya da vardı.

Victoria döneminde söfuce inanç ve kuşkuçuluk yan yana yer alıyordu. Jeoloji ve biyoloji dinin geçmişten devraldığı birçok inancı sarmaya devam ediyordu. Darwin'in büyük yankılar uyandıran *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni, 1970, 1984) adlı kitabı 1859'da yayımlandı. Liberal düşünürlerin temel dinsel sorunlarda ortaya attığı düşünceler keskin tartışmalara yol açtı. Bununla birlikte bu irdelemelerin yerleşik davranış kalıplarını bozmayacağı kanısı yaygındı; kurumsal ve özel yaşantıda kabul gören standartlar vardı. Kamu hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte kurumsal ahlak kuralları da gelişti. Atama ve terfilerde sınav sistemi benimsendi. Genellikle siyasal etkilerden uzak kalan kamu hizmetlerinde yiyicilik yok denecek düzeye indi.

Davranış kalıplarına verilen bu önem dinle yakından ilgiliydi. Ülkenin dinsel yapısına mozaik bir doku egemendi. Resmi İngiltere Kilisesi bir yandan Katoliklerin, bir yandan Aynılıkçıların baskısı altındaydı. Katoliklik sanayi kentlerindeki İrlandalıların yanı sıra üniversite öğrencileri ve öğretmenler arasında da gelişiyordu. Orta sınıf üzerinde geniş bir etkisi bulunan Aynılıkçıların militan kesimleri kilise vergileri ve kapalı vakıflara karşı çıkarak eğitim reformunu savunuyordu. İngiltere Kilisesi kendi içinde de nüfuz mücadelesi yürüten gruplara bölünmüştü. Anglikanlığın "Katolik" yanını vurgulayan High Church hareketi, 1830'larda yeni liberal ilahiyata tepki olarak doğan Oxford Hareketi ve 1850'lerle 60'larda çekişmelere yol açan ayine göre tapınma propagandasıyla belirgin bir kimlik kazandı. Tanınmış kilise görevlilerinin Katolikliğe yakınlık göstermesi, hatta bunu saf değiştirmeye kadar götürmesi, Protestan kitleler arasında büyük tepkiler doğuruyordu. Bu durum, Lord John Russell'in 1850'de papalığın İngiltere'de Katolik piskoposluklar kurma kararının yarattığı tepkiden siyasal yarar sağlamaya çalışmasında olduğu gibi, zaman zaman siyasal bir boyut da kazanıyordu.

Ülkenin en etkili dinsel grubu olan Evanjelikler, tek geçerli kaynak olarak Kitabı Mukaddes'i görüyordu. Bu grubun bireysel davranış biçimi üzerinde durması, daha çok toplumsal uyumluluğu sağlamaya yönelikti. Toplumsal sorunları kurcalama eğilimi de grup içinde belirli ölçüde etkiliydi. İngiltere Kilisesi içinde genellikle Evanjeliklikle karşı olan ve "Hiristiyan Sosyalizmi"ni savunan bir akım da vardı. Orta Victoria döneminde dine karşı kayıtsızlık özellikle yoksul kesimlerde yaygındı, laiklik propagandası sınırlı bir düzeyde kalmasına karşın etkindi.

Halkın tahta karşı İskoçya Kilisesi'ni tuttuğu İskoçya'da, 1820 ve 30'larda Presbiteryenlik yeni bir canlanma içine girdi. Kilise cemaatlerinin uygun görmedikleri kişileri papazlık adayları kabul etmeme hakkı noktasında yoğunlaşan anlaşmazlıklar, 1843'te bazı papazların ayrılarak bağımsız bir kilise oluşturmalarıyla sonuçlandı. Dört yıl içinde olağanüstü bir gelişme gösteren bu yeni kilise, İngiltere ve Galler ile olan dinsel farklılığı daha da derinleştirdi. Bununla birlikte Orta Victoria döneminin en etkili sözcülerinin çoğu İskoçyalıydı, çalışmanın kutsallığı anlayışı gerek içerik, gerek üslup yönünden, dolaylı biçimde de olsa büyük ölçüde İskoçya Kalvenciliğine dayanıyordu.

Orta Victoria döneminde siyasal gelişmeler. Dinsel ayrımlıklar seçmen eğilimlerinin belirlenmesinde belirli bir rol oynuyordu. Ayn-

lıkçılar liberalizmin gelişmesine çalışırken resmi kilise yanlıları genellikle Muhafazakâr Parti'yi destekliyordu. Parti ayrımları sorunların işlenişine olduğu kadar geleneksel bağlılıklara da dayanıyordu, ama seçim dönemlerinde ruşvet hâla etkili olabiliyordu. 1854'teki yasayla ruşvetçiliğe kesin bir tanım getirildikten sonra, 1883'te seçim harcamaları sıkı bir denetim altına alındı.

Parlamento üyelerinin saygınlığı son derece yüksekti; 1846'dan sonra parti içi bölünmeler nedeniyle bağımsız davranabildiklerinden, belirli çıkar gruplarıyla sıkı ilişkileri vardı. Bu durum parlamento stratejilerinin çizilmesinde belirleyici bir etkeni. Güçlü hükümetler ve geniş çaplı reformlar daha tehlikeli görüldüğünden, Parlamento üyelerinin çıkar gruplarıyla ilişkileri girmesi bir tepki yaratmıyordu. Birçok siyasetçi için siyaset, kuram ve programların ötesinde pragmatik onderlik anlamını taşıyordu. Kabine daha çok bir yönetim organı olarak görüldüğünden, 1860'ların sonuna değin önemli sorunlarla ilgili pek az yasa çıkarılabildi.

Orta Victoria döneminin en etkili siyasetçisi Palmerston'du. Çarpıcı değişikliklerden yana olmayan ve uzun deneyim birikimiyle sınırlı reform ortamında manevralar yapmasını bilen Palmerston, basının artan gücünü ustaca kullanarak sarayın siyasette kilit bir rol oynamasını onledi. Laik toplumsal temellere dayanan İngiliz meşrutî yönetim sistemini mutlakîyetçilikten üstün tutan anlayışı doğrultusunda, tutucu Avrupa ile işbirliği yerine İngiliz çıkarlarını geliştirmeye yönelik etkin bir dış politika izledi.

Palmerston 1830'da dışişleri bakanlığına getirildikten sonra, Canning'in dış politika anlayışını yeniden canlandırdı. 1840-41'de zor kullanarak Çin limanlarının dış ticarete açılmasını, Nanjing Antlaşması'yla (1842) da Hong Kong'un İngiliz yönetimine geçmesini sağladı. 1850'de Don Pacifico adlı Cebelitarık doğumlu bir İngiliz uyruğunun alacağı için Yunanistan'a bir filo göndererek, ünlü *civis Romanus sum* (Ben bir Roma yurttaşım) öğretisinin Büyük Britanya için de geçerli olduğunu gösterdi. Fransa'da bir darbeyle başa geçen III. Napoléon'a hoş görünmek için Aralık 1851'de kendisini görevden alan Lord Russell'dan, 1852'de düşürülmesine yardımcı olarak ödünü aldı. Ocak 1855'te Kırım Savaşı sırasında yetersiz bir yönetim gösteren Lord Aberdeen'in yerine başbakan oldu. 1857'de yeniden Çin ile savaşa girdi. Parlamento ile anlaşmazlığın ardından parlak bir seçim zaferi kazandı. 1858'de düşürülmesine karşın, ertesi yıl yeniden başbakanlığa geldi.

Palmerston'un 1854-65 arasındaki güçlü hükümeti, Britanya'nın artık dünya sahnesinde eskisi kadar etkili olmasını olanaksız kılan koşullar altında görev yaptı. Palmerston, Bismarck'ın onculüğünde yükselen Almanya'yı anlamıyor, İtalya birliğine destekliyör, Amerikan İç Savaşı'nda ise Güney'e yakınlık duyuyordu. Yeni güç ilişkilerini kavramaktan uzak olan Palmerston'un Ekim 1865'te ölmesiyle iç ve dış politikada "yeni bir başlangıç" gündeme geldi.

Palmerston'un güçlü kişiliğiyle reform surekli geciktirilmiş, ama büyük kentlerde yeni ve etkin bir liberalizm de yermişti. Hükümette maliye bakanı olarak yer alan Gladstone giderek bu akımla özdeşleşti, siyasette yeni bir yönelimi savundugundan Oxford Üniversitesi'ndeki yarından olduysa

Kraliçe Victoria ve varisleri:
Galler prensi VII. Edward (solda)
ve eşi Prenses Alexandra (sağda)
ABC Ajansı

örnek oluşturdu. 1850'lerde "Viktoryen" sözcüğü, dönemin yeni anlayışını yansıtır oldu. Albert'in 1861'de ölmesinden sonra Victoria'nın içine kapanmasıyla saraya gösterilen ilgi azaldıysa da, zaman içinde erdemleri ve zaafılarıyla kraliçenin kişiliğinde ifadesini bulan "Viktoryenizm" yeniden canlandı.

Orta Victoria döneminde toplum ve kültür. Ailenin temel kurum sayıldığı bu dönemde, ülkenin kuzey ve orta bölgelerinde yoğunlaşan hareketli sanayi kesimi ile durgun kırsal kesim arasında bir tür dengeye ulaşıldı. Geleneksel "centilmen" ile "kendi kendine yeten" yeni kahraman ideali arasında uysallık ve bağlılık anlayışını bireycilik ve ağız lülülük bağdaştıran bir denge oluştu. Sınıf çatışmasının yerine kendini kurtarma düşüncesi öne çıktı; sınıf atlama olanağı bulunduğuna sürece sınıfları ayıran çizgilerin doku nulfmazlığı güvencede görülüyordu. Güçlü toplumsal disiplin, 1856'daki bir yasayla genişletilen yerel polis kuvvetinden daha etkiliydi.

Bütün bu dengelerin temelinde ekonomik etkenler yatıyordu. 1850'lerin başından 1870'lerin ilk yıllarına değin, zaman zaman yüksek oranda işsizlik ve iflaslar görülmeye karşın, toplumun hemen her kesimi görece refahtan yararlandı. Kârlar artarken ücretler ve toprak gelirleri de yükseldi. 1840'larda serbest ticaretin yıkıma uğratacağı sanılan tarım, tersine altın çağını yaşadı. Güçlü hükümetlere pek gerek duyulmayan bu dönemde, yalnızca Kırım Savaşı (1853-55) sırasında siyasal bir gerginlik doğdu.

Bireysel yaratıcılığın perçinleştiği bu yıllarda, Viktoryenizm içtenlik, saygın davranış, kişilik, görev duygusu, çalışkanlık ve tutumluluk gibi sınırlayıcı ahlaki özellikleri temsil etmeye başladı. Yüzyılın sonuna doğru geçerliliği tartışılan, eleştirilen ve hatta yergilene konu olan bu erdemlerin birçoğuna asıl damgasını vuran, burjuva etkisinden çok din olmuştu. Orta sınıfın dışında bir dönem aristokrasi ve işçilere de çekici gelen bu erdemler, aynı dönemde tutuculuk, tartışma özgürlüğünü kısıtlama, sıkılık merakı, katı gerçekleri görmekten kaçınma gibi

da, kalabalık Lancashire seçim bölgesinden Parlamento'ya dönerek sesini daha güçlü biçimde duyurmaya başladı. Palmerston'un ardından parlamento reformu sorunu öne çıktı.

Gladstone'un Russell'la birlikte hazırladığı ılımlı yasa tasarısı Muhafazakârların ve Liberallerin sert eleştirilerine uğradı. Hükümetin istifası üzerine, Derby ve Disraeli göreve geldi. Reformun artık ertelenemeyeceğini gören yeni hükümet, bu işi her ne pahasına olursa olsun bitirme yoluna gitti. Bu sırada Reform Birliği gibi örgütler geniş kesimleri harekete geçirdiğinden, reform tartışmaları Chartistlerin döneminden daha yoğunlaştı. Parlamentoda azınlıkta olan Disraeli, yasa tasarısına eklenen radikal hükümleri kabul etmek zorunda kaldı. Bazı yandaşlarının desteğini yitirmesine karşın, 1867'de büyük ölçüde değişen tasarısı Parlamento'dan geçirdi. Yeni yasayla seçmen sayısı yaklaşık iki kat artırılarak, kasaba ve kentlerdeki işçilerin çoğuna oy hakkı verildi. On bin nüfusun altındaki ilçe seçim bölgelerinden alınan üyeliklerle ilçe için 45 yeni sandalye oluşturuldu. Disraeli bu yasayı geçirdiği için işçilerin oylarını toplayacağını sanıyordu. Ama yeni sistemle yapılan ilk seçimde iktidara gelen Gladstone oldu.

Gladstone ve Disraeli. Siyaseti ahlaki ilkelere çerçevesinde ele alan Gladstone, 1868-74 arasındaki hükümet döneminde 19. yüzyıldaki en önemli Liberal yasaların çoğuna damgasını vurdu. Kişiliğinde fırsatçılığı ve geniş ufukluluğu birleştiren Disraeli ise, etkili bir toplumsal reform programını gerçekleştirdi ve hem Avrupa, hem de deniz aşırı ülkelerde etkin bir dış politikaya yöneldi. Bununla birlikte Liberal yasalar daha çok bir uzlaşmanın ürünüydü; Muhafazakârlar da önemli girişimlerinin siyasal önemini tam anlamıyla kavramaktan uzaktı. Her iki partide de seçmen kitlesini ve parti yapısını yeni bir anlayışla örgütlemeye yönünde güçlü çabalar vardı. Merkezî parti mekanizmasının ve yerel örgütlerin gelişmesiyle birlikte, tahtın rolü genel seçimlerin sonucunu onaylamayla sınırlandı. Kraliçe büyük ölçüde Disraeli yanlısı olmakla birlikte Gladstone'u iktidardan uzak tutma gücünden yoksundu. Partizan tutumları kolaylıkla anayasanın dışına çıkma biçiminde yorumlanabiliyordu. Bu dönemde halk, gözden uzak yaşayan ve bazı basın organlarında sert eleştirilere uğrayan kraliçeden çok, siyasal önderlere ilgi duyuyordu.

Gladstone ilk hükümet döneminde bir dizi reform gerçekleştirdi: 1869'da İrlanda Kilisesi'nin devletle ilişkisini kopardı ve gelir kaynaklarını bir ölçüde kestirdi. 1870 İrlanda Toprak Yasası'yla İrlandalı kiracı çiftçilere bazı güvenceler getirdi. Aynı yıl ilköğretim düzeniyle ilgili ilk ulusal yasayı çıkardı. 1871'de sendikaları yasallaştırarak mahkemelerin koruması altına aldı. 1872'de gizli oy sistemini getirdi. Bunların dışında bireysel fırsat eşitliğini genişletmeye ve hantal yönetim mekanizmasını reformlar yapmaya yönelik birçok adım attı. Örneğin 1871'de Oxford ve Cambridge üniversiteleri Aynlıkçılara da açıldı. 1868-73 arasında orduyu yenilemeye yönelik önlemler alındı; başkomutan ve savaş bakanından oluşan iki başlı sorumluluk sistemine son verilerek birincisinin ikincisine bağlanması sağlandı. 1873'te çıkarılan ve 1876'da da bazı ekler yapılan Yargılama Yasası'yla yasal kurumların ve işlemlerin karmaşıklığı önemli ölçüde giderildi.

Bu reformların çoğu ilgili çevreleri hoşnut bırakmadı. İrlanda Kilisesi ile ilgili yasa

İrlandalıları yatıştırmadığı gibi, İngiliz din adamlarının tepkisine yol açtı. Eğitim Yasası kilisenin gücünü tam kıramadığı gerekçeyle eleştirilere uğradı. İlköğretim 1880'de zorunlu, 1891'de de parasız hale getirildiyse de, yasa gereğince oluşturulan okul yönetim kurullarında kilise görevlileri ile Aynlıkçılar arasında sık sık çatışmalar ortaya çıktı. 1871 ve 1872'de bira satışlarının ruhsata bağlanmak istenmesi, biracıları 1874 seçimlerinde bütün güçleriyle Muhafazakârların desteklemeye yöneltti.

1874'te iktidara geçen Disraeli, hükümeti toplumsal yükümlülükler altına koyacak pahalı girişimlerden kaçınan ve 1873'te gelir vergisini kaldırmaya niyetlenen Gladstone'un tersine, kapsamlı toplumsal programları gerçekleştirmeye girişti. 1875'te çıkarılan İşveren ve İşçi Yasası'yla sözleşmelerde eşitlik ilkesi getirildi. Aynı yıl Liberallerden daha ileri adımlar atılarak grev gözcülüğü ve barışçı ceymeler yasallaştırıldı. Genel Sağlık Yasası'yla bu alanda kapsamlı bir yönetim oluşturuldu; konut sorununu çözmeye yönelik önlemler alındı. 1878'de haftada 56 saat çalışmayı öngören bir fabrika yasası kabul edildi. Toplumun çeşitli kesimlerini korumaya yönelik yeni düzenlemeler ve kurumlar geliştirildi.

İki hükümetin dış politikaya yaklaşımı çok daha açık ve keskin ayrımlara dayanıyordu. Dış ilişkilerde kuvvete başvurmadan sürekli kaçınan Gladstone, uluslararası düzeyde adaletle dayalı bir anlayış havasının yaratılmasından yanaydı. Bununla birlikte genellikle kararsız bir tutum sergiliyordu. Britanya'nın konumunu güçlendirmek için tehlikeleri göze almaya ve başka ülkeler arasındaki çekişmelerden yararlanmaya eğilimli olan Disraeli ise, çeşitli emperyalist girişimlere öncülük etti. Yüzyılın ortalarında yaygın olan "kolonilerin anayurdun boynuna bağlanmış değirmen taşları olduğu" görüşünü bir yana iterek, 1875'te Süveyş Kanalı hisselerini satın aldı. Kraliçeyi "Hindistan imparatoriçesi" ilan etti. Bütün bunlara karşılık Avrupa'daki karışıklıklardan uzak durdu. 1878-80 arasındaki Afganistan seferlerine ve 1877'de Güney Afrika'da Transvaal'ın ilhak edilmesine doğrudan katışmadı.

Dış politikadaki en canlı tartışmalar 1875-78 arasındaki Yakındoğu bunalımında ortaya çıktı. Disraeli Mayıs 1876'da Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın Sırbistan'da bir ayaklanmayla karşı karşıya gelen Osmanlı Devleti'nin işini bitirmek için ortak davranma önerisini geri çevirdi. Osmanlı yanlısı bu tutuma kızan Liberaller, aynı yıl Bulgaristan'daki ayaklanmanın şiddetle bastırılması üzerine ülke çapında kitle gösterilerine ön ayak oldular. 1875'te siyasetten çekilmiş olan Gladstone, kısa bir duraksamadan sonra bu konuda geniş bir kampanya açtı. Osmanlıları "zalimlik ve despotluk"la suçlayarak, ulusal çıkarlara aykırı bile olsa, Osmanlı Devleti'nin hiçbir biçimde desteklenmemesini istedi. Rusya'nın Nisan 1877'de Osmanlılara karşı saldırıya geçmesi, siyasal hesaplarını imparatorluğun stratejik çıkarlarına dayandıran Disraeli'nin kuşkularını doğruladı. Kamunun eğilimi birdenbire değişti. Disraeli 1878'de Çanakkale Boğazına bir İngiliz donanması gönderdi. Londra'daki savaş heyecanı, Osmanlıların Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla bütün Rus istemlerini kabul etmesi üzerine daha da yoğunlaştı. Yedek kuvvetler seferber edildi ve Akdeniz'e Hint birlikleri gönderildi. Birden parlayan bunalımın geçmesinden sonra, Berlin'de uluslararası bir konferans toplandı. Disraeli'nin de katıldığı konferansta, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısı azaltıldı. Britanya'nın Kıbrıs'ı almasına ve

"onurlu bir barış" elde edilmesine karşın, kamuoyu Disraeli'ye verdiği desteği çekmeye başladı. Ülke çapında çarpıcı bir kampanyayla siyasete dönen Gladstone, Nisan 1889 seçimlerinden zaferle çıktı.

Victoria döneminin sonları. İkinci Gladstone hükümeti (1880-85) beklenen başarıyı gösteremedi. Bütünlükten uzak olan kabinede çoğunluğu oluşturan Whig'ler zayıf bir halk desteğine dayanıyordu. Değişik seçmen kesimlerinin beklentilerini yansıtan yeni kentsel radikal akım, kabinde Joseph Chamberlain aracılığı ile temsil ediliyordu. Whig'lerin Chamberlain ile 1877'de kurulmuş olan Ulusal Liberal Federasyonu'nun radikal programına ve hem ulusal hem de yerel düzeyde yönetim kurullarına dayalı örgütlenme biçimine gösterdiği tepki, daha 1880'de Liberal Parti içinde bir ayrışmanın ipuçlarını veriyordu. Bununla birlikte Gladstone vazgeçilmezliğini koruyordu.

Bu dönemde gerçekleştirilen reformların en önemlisi, tarım kesimindeki işçilere de oy hakkı tanınması ve seçim bölgelerinin büyük kentlerin lehine yeniden düzenlenmesiydi. Bu amaçla çıkarılan yasalarda oy vermenin bir hak olduğu anlayışı ilk kez egemen oldu.

Gladstone'un karşılaştığı en önemli güçlükler dış politikayla ilgiliydi. 1881'deki Boer yenilgisi üzerine Transvaal'ı elde tutma çabalarından vazgeçmesi, ağır eleştirilere yol açtı. Aynı yıl Mısır'daki milliyetçi ayaklanmayı bastırmak için İskenderiye'nin bombalanmasını onaylayınca, bu kez bazı radikallerin desteğini kaybetti. 1882'de Mısır'ın işgali imparatorluğa yeni bir yükümlülük getirdi. Ertesi yıl Sudan'da patlak veren ayaklanmayı bastırmak için gönderilen General Gordon'un trajik ölümü büyük tepkiler doğurdu. Olaydan kişisel olarak sorumlu tutulan Gladstone, Temmuz 1885'te bir bütçe değişikliğini Parlamento'dan geçiremeyince istifa etti.

1880'de Parlamento'da İrlanda'ya özerklik verilmesini savunan 60 kişilik milliyetçi bir grubun yer almasıyla, İrlanda sorunu yeniden önem kazanmıştı. Bu gruba önderlik eden C. S. Parnell, 1881'de İrlanda'da toprak reformu için propagandaya başladı. Bu arada İrlandalı milletvekilleri de çeşitli engelleme taktikleriyle oturumları baltalamaya girişti. Gladstone adil toprak kirası, sabit kira süresi ve serbest satış ilkelerine dayalı İrlanda Toprak Yasası'nı çıkararak ve Parlamento'da tartışmaların uzamasını önlemeye yönelik kurullar getirerek karışıklığa son vermeye çalıştı. Sert konuşmalarını sürdüren Parnell, yeni çıkarılan baskı yasası uyarınca tutuklandı. Ama bir süre sonra serbest bırakıldı ve Nisan 1882'de karşılıklı ödünlerle uzlaşmaya varıldı. Bunun üzerine Lord F. C. Cavendish başkanlığında bir barış komisyonu İrlanda'ya gönderildi. Ama Cavendish'in Dublin'e varmasından birkaç saat sonra Phoenix Park'ta suikasta uğraması, barış sağlama girişimini boşa çıkardı.

Gladstone bazı küçük reformcu adımlar atmakla birlikte, bu olaydan sonra daha katı bir politika izledi. Muhafazakârların 1885'te Salisbury'nin başkanlığında yeniden iktidara gelmesiyle, İrlanda sorunu da öne çıktı. Yeni İrlanda krallık naibi özerklik yanlısı olduğundan daha liberal bir siyaset izledi. Kasım 1885'teki seçimlerde Britanya'daki İrlandalı seçmenleri Muhafazakârları desteklemeye çağıran Parnell, Ulster'daki bir bölge dışında İrlanda'ya ayrılan bütün üyelikleri kazandı. Liberallerin seçimden birinci parti olarak çıkmasına karşın, İrlandalı grubun desteğiyle Muhafazakâr iktidar sürdü. Bir süre sonra Salisbury'nin İrlanda özerkliğine yandaşmadığını

açıklaması, işbirliğinin sona ermesine yol açtı. Parlamentodan Muhafazakârların muhalefetine karşın toprak reformuyla ilgili radikal bir yasa değişikliğinin geçirilmesi üzerine, Salisbury istifa etti ve Gladstone yeniden başbakan oldu.

Gladstone'un İrlanda'ya özerklik verilmesini benimsemesi, önemli ve kalıcı siyasal sonuçlar doğurdu. Bu tutum Whig'lerin ve

1885 seçimleri ile başbakan olan Lord Salisbury
ABC Ajansı

Chamberlain öncülüğündeki bazı radikallerin Gladstone'dan uzaklaşmasını hızlandırdı. Partilerarası bir anlaşmayla Yönetmelik Yasası'nı geçirme girişimi, Salisbury'nin direnişiyle karşılaştı. Nisan 1886'da Parlamento'ya getirilen bu yasa tasarısı, bazı Liberallerin Muhafazakârlarla birlikte hareket etmesi yüzünden reddedildi. Bunun üzerine seçime başvuran Gladstone ağır bir yenilgiye uğradı. Seçimlere Liberal Birlikçiler adıyla katılan Yönetmelik Yasası karşıtı Liberaller, partiden bütünüyle koptu. Toplumsal reforma öncelik vermekten vazgeçen Chamberlain, Whig'lerin önderi Hartington'la işbirliğine gitti.

Gladstone 82 yaşına geldiği 1892'de bir kez daha iktidara geçti. 1893'te İrlandalı milletvekillerinin desteğiyle Avam Kamarası'ndan geçirdiği Yönetmelik Yasası tasarısı Lordlar Kamarası'nda takıldı. Gladstone'un 1894'te istifa etmesiyle başbakanlığa geçen Lord Rosebery, Liberal Parti'deki bölünmeyi daha da derinleştirdi. Böylece 1895 seçimlerinde gerçek halk partisi olma iddiasıyla ortaya çıkan Muhafazakârlar kırsal kesimin yanı sıra kentlerde de destek görerek iktidara gelmeyi başardı. Salisbury'nin içte ve dışta savunmaya dönük bir tutum izlemesine karşılık Muhafazakârlar hükümette sömürgeler bakanlığını üstlenen Chamberlain orta sınıfın yanı sıra işçilerin de önemli bir bölümünü ateşli bir emperyalizm politikasını desteklemeye yöneltti.

1890'lardaki gelişmelerin odağında emperyalizm konusu yer alıyordu. Bu politika yeni hammadde kaynakları ve pazarlar arayan işadamlarının çıkarları ve serüven duygusuyla harekete geçirilen kitlelerin coşkuluğu dışında Britanya tahtının geleneksel görkemiyle de bağlantılıydı. İmparatorluğun elindeki "işlenmemiş geniş topraklar"ın sunduğu ekonomik ve siyasal olanakları kavrayan Chamberlain, imparatorluk düşüncesini anlamlı ve çekici kılmak için okullarda ve basında geniş çaplı bir kampanya başlattı.

Aslında bir ayrışma yoluna girmiş olan imparatorluğun çeşitli parçalarını bir fede-

rasyon altında bütünleştirmek oldukça zordu. İmparatorluğu bir arada tutan Britanya'nın askeri gücü, özellikle de denizlerdeki üstünlüğüydü. Karmaşık bir gelişme çizgisi izlemiş olan İngiliz yayılmasının temelinde değişik etkenler yatıyordu. 1839 Durham Raporu ve 1840'da Kanada Birleşme Yasası'ndan sonra Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi beyaz kolonilere kapsamlı özerklik verilmiş bulunuyordu. "İngiliz tacının en parlak mücevheri" olan Hindistan ise fetih yoluyla elde edilmişti. 1857 Hint Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, Doğu Hindistan Kumpanyası dağıtılarak buradaki İngiliz yönetimini yasal temellere dayandırma yönünde adımlar atıldı. 1884-96 arasında sömürgelerin hızla genişlemesi sonucu imparatorluk toprakları 6,5 milyon km²'lik bir alana yayıldı. Sıradan İngiliz seğmeni için imparatorluk içindeki değişik güdü ve çıkarlar ağını anlamak kolay değildi. Hindistan'dan çok "hıssım dominyon"lara ilgi duyan Chamberlain bile, "resmi" imparatorluk topraklarındaki ekonomik gelişme ile İngiliz bayrağının dalgalanmadığı "gayriresmi" imparatorluktaki ticaret ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi anlamaktan uzaktı.

Victoria'nın tahta geçişinin 50. ve 60. yıldönümlerini kutlamak için yapılan görkemli törenler, imparatorluk içindeki sorunların halkta uyandırdığı ilgi karşısında sönük kaldı. Güney Afrika'da öteden beri gergin olan İngiliz-Boer ilişkileri Aralık 1895'teki Jameson baskınıyla daha da gerginleşti. Ekim 1899'da patlak veren savaş ilk başta Boerlerin lehine bir gelişme gösterdi. 1900 baharında savaş üstünlüğünü ele geçiren İngiliz birlikleri, hazırda Pretoria'ya girdiler. Boerler Mayıs 1902'ye değin genilla taktikleriyle savaşı sürdürdüler. 19. yüzyıldaki "küçük savaş"ların en pahalısı olan bu savaş, askeri açıdan büyük yüklere ve zararlara yol açtı. Bu bakımdan daha "verimli" bir yönetim ve daha bilinçli toplumsal politikalar izlenmesi yönünde istemlerin doğmasında önemli rol oynadı.

Savaşın sonunda Liberal Parti içindeki siyasal ayrıntılara öne çıkarken, Muhafazakâr-Birlikçi ittifakın gücü daha da pekişti. Rosebery'nin Liberal emperyalizmi Lloyd George gibi genç Liberallerin tepkisini çekti. Liberal Parti içindeki gedikler ancak 1903'ten sonra kapanabilirdi. 1900'deki "üniformalı seçim"den kazanılıp çıkan Birlikçiler, altı yıl daha iktidarda kaldılarsa da, savaştan sonra birlikleri sarsılmaya başladı. 1902'de siyasetten çekilen Salisbury'nin yerini yegeni Arthur Balfour aldı. Bu arada Ocak 1901'de Kraliçe Victoria'nın ölümüyle birlikte bir çağ kapanmış oldu.

Edward dönemi ve savaş öncesi yıllar. Victoria'nın yerine 59 yaşındaki VII. Edward tahta geçti. Sağlığında annesiyle hiç geçinemeyen Edward, zaman zaman kabalık ve beğenmezlik biçimini alan parlak ve gösterişli bir döneme adını verdi. Bununla birlikte Edward dönemiyle Victoria'nın son dönemleri arasındaki karşıtlığı fazla abartmamak gerekir. Çünkü daha 1890'larda duygu ve düşünce yönünden Victoria çağından büyük kopuşlar başlamış bulunuyordu. 1870'lerde Darwin'in öğrencisi Thomas Huxley'nin işaret ettiği, yerleşik görüşlere, kurum ve geleneklere kuşkuyla yaklaşma eğilimi sonraki yıllarda güçlenerek sürdü. 19. yüzyılın son yıllarında George Bernard Shaw ve Oscar Wilde gibi yazarlar dokunulmaz görünen birçok sorunu tartışma konusu yaptılar. Yerleşik kurallara karşı başlayan bu "genel başkaldırı" yalnızca toplumsal ve siyasal kavramları değil, bireysel girişimciliğin yarattığı sanayi toplumu kültürünün kendisini tehdit ediyordu.

19. yüzyıl sonlarında ekonomide son derece önemli değişiklikler gerçekleşti. Orta Victoria dönemindeki refahı doruğuna çıkaran atılım, 1873'te durgunluk içine girdi. Sonraki yıllarda ulusal gelirdeki artış (1851-1911 arasında sabit fiyatlarla dört kat) sürdüyse de, 1890'ların ortasına değin sürekli düşen fiyatlar kâr marjlarını da sürekli daralttı. Bu durum, zamanında sanıldığı gibi, bir "büyük bunalım" doğurmadı, ama kuşku ve gerginlikleri artırdı. Pazarlar ve hammadde kaynakları konusunda kaygılar belirdi. Rakip ülkelerin çarpıcı gelişmeler gösterdiği bir dönemde, yıllık büyüme hızının yüzde 2'nin altına kadar düşmesi katlanmasi güç sorunlar yarattı.

1870-900 arasında toplumun değişik kesimleri arasındaki çıkar çekişmeleri yeniden keskinleşti. Tarım kesimi dış rekabeti bütün ağırlığıyla duyarken, sanayiciler de eski ve yeni sanayilerde dış rekabetin baskısıyla karşı karşıya geldi. Ulaşım, depolama ve soğutma olanaklarının artması ve gelişmiş makinelerin kullanılması sonucu, denizyağın tahlil ürünleri İngiliz pazarına sızmaya başladı. Fiyatların sürekli inmesi 1890'larda toprak kırsal gelirlerinde keskin bir düşüşe ve toprak mülkiyetinde el değiştirmelere yol açtı. Büyük tahıl ve hayvan çiftlikleri sarsıldı. Mandıraçılık ve meyvecilikte sağlanan gelişme, toprak sahiplerinin kötümserliğini hafifletmeye yetmedi.

Bu dönemde sanayi işletmeleri büyürken kartel ve birleşme yönündeki adımlar da hızlandı. Britanya demir sanayisinde gösterdiği gücü ve yaratıcılığı yeni gelişen çelik sanayisinde gösteremedi. 1896'da İngiliz çelik üretimi hem ABD'nin, hem de Almanya'nın gerisindeydi. Dokuma sanayisi ise mutlak bir gerileme içindeydi. 1880-1900 arasında ihracat gelirleri yüzde 10 oranında azaldı. Britanya ekonomik konumunu bankacılık ve finansman alanındaki uluslararası gücüyle ayakta tutabildi. İç ekonomik sarsıntının sürdüğü yıllarda büyük ölçüde artan sermaye ihracatı, 1914 öncesinde yılda 200 milyon sterlin gibi bir düzeye çıktı. Böylece içeriye akan yatırım gelirleri olumsuz ticaret dengesini düzeltti. Britanya'nın dünyanın rantıyesi olma özelliğinin doruğunda olduğu savaş öncesindeki 20 yıl içinde yeniden yükselmeye başlayan uluslararası fiyatlar, bazı iş ve çıkışlar göstermekle birlikte, savaş sonuna değin bu eğilimi sürdürdü.

Bu arada hoşnutsuzlukları artan işçi sınıfı daha bütünleşmiş ve daha örgütlü bir güç haline geliyordu. Kişi başına ulusal gelir, 1911'e değin yüzde 10 üzerinde seyreden nüfus artışından daha hızlı gelişti, ama çalışma banşı sağlanamadı. Yüzyılın sonlarına doğru perakende fiyatlardaki düşüşün durmasıyla, gerçek ücretlerdeki aşınma yeniden hızlandı. Bu sırada kalifiye ve kalifiye olmayan sendikası işçi sayısı 2 milyona ulaşmıştı. Bu sayı 1914'te iki katına çıktı.

Bu gelişmeye bağlı olarak siyasette de önemli değişiklikler görüldü. Sosyalist eğilimli bazı sendika önderleri hedeflerine ulaşmak için ekonomik gücün yanı sıra siyasal gücün de yararlanmaya yöneldi. 1880-1900 arasında bir dizi sosyalist örgüt oluşturuldu. Marksizmden etkilenen Sosyal Demokrat Federasyon (1884) dar bir örgüt olarak kalırken, Bağımsız İşçi Partisi (1893) geniş bir kitle desteği gördü. Fabian Derneği (1883-84) ise önemli bir aydın topluluğunu barındırıyordu. Şubat 1900'de Londra'da bir işçi temsilcileri konferansı toplandı. Bu konferansta sendikacılar ve sosyalistler parlamentoya işçi milletvekilleri sokmak amacıyla Ramsay MacDonald'ın birinci

sekreterliğini üstleneceği bir komite oluşturmaya karar verdiler. Böylece ortaya çıkan İşçi Partisi, Liberallerin desteğiyle 1906 seçimlerinde 29 sandalye kazandı. 1914'e değin genelde Liberal Parti'yi izleyen İşçi Partisi, 1909'da "Liberal-İşçi" madencilerin milletvekillerini saflarına kazandırarak gücünü artırdı. Sendikaların sağladığı mali destekle, sonunda Liberal Parti'nin yerini alarak ülkenin ikinci partisi oldu.

Chamberlain'in 1903'te ekonomide korumacılığı savunması, Balfour kabinesi içindeki nazik dengeyi altüst etti. Parlamento dışında umduğu desteği bulamayan Chamberlain'in yürüttüğü propagandanın en önemli sonucu, rakip Liberal grupların serbest ticareti savunma temelinde birleşmesi oldu. Aralık 1905'te Balfour'un istifasıyla iktidara geçen Liberaler, 1906 seçimlerinde de büyük bir çoğunluk elde etti. Güney Afrika (Boer) Savaşı (1899-1902) sırasında aşırı uçlardan uzak kalmış olan Sir Henry Campbell-Bannerman, radikalleri ve Liberal emperyalistleri içine alan becerikli bir kabine oluşturdu. 1908'de başbakanlıktan ayrılmasından sonra, yerini İçişleri Bakanı H. H. Asquith aldı.

1906 seçimlerinde işlenen başlıca konular serbest ticaret, içkiyle mücadele ve eğitim olmuştur. Balfour'un 1902'de okul yönetim kurullarını kaldırarak eğitimdeki sorumlulukları yerel yöneticilere vermesine ve ulusal bir ortaöğretim sistemi oluşturmaya duyulan tepki, birçok seçim bölgesinde seçim sonuçlarını belirleyici bir rol oynamıştı. Seçimlerden sonra yoksulluğun yol açtığı belirgin sıkıntıları göz önüne alan Liberal hükümet, öncelikle toplumsal nitelikli konulara el attı. 1906'da yoksul öğrencilere parasız yemek olanağı sağlandı; 1907'de okul sağlık hizmeti sistemi oluşturuldu. Ertesi yıl 70 yaşını aşmış kişilere belirli koşullar altında emekli aylığı bağlanmasına ilişkin bir yasa çıkarıldı. Sendikaların güçlü olmadığı sanayi dallarında asgari ücret kurulları oluşturuldu; iş ve işçi bulma kurumları sistemi getirildi. Bu enerjik reformların gerçekleştirilmesinde Ticaret Bakanı Winston Churchill ile Maliye Bakanı Lloyd George'un uyumlu işbirliği önemli rol oynadı.

Lloyd George 1909'da "yoksulluk ve sefalete karşı amansız savaş" sürdürme amacıyla devlet gelirlerini artırmaya yönelik bir bütçe hazırladı. Bütçe, yeni bir kaynak olarak yüksek gelirlerden ve toprak satışlarından alınan vergilerle artırılmasını öngörüyordu. Muhafazakârların büyük tepkisini çeken bütçe yasası Lordlar Kamarası'nda reddedilince, hararetli bir anayasa tartışması başladı. Bu bunalımı izleyen Ocak 1910'daki seçimlerde Liberal çoğunluk büyük bir düşüş gösterdi ve Parlamento'daki iktidar dengesi İşçi Partisi ile milliyetçi İrlanda milletvekillerinin eline geçti. Mayıs ayında Edward'ın ölümü üzerine siyasal deneyimi olmayan V. George'un tahta geçmesi karışıklığı daha da artırdı. Partiler Lordlar Kamarası'nın yetkilerini sınırlandıracak bir yasa tasarısı üzerinde anlaşmaya varamadılar. Liberallerin kendi başlarına sundukları tasarının reddedilmesinin ardından aralıkta yapılan seçimler de parlamento tablosunu değiştirmede. Yeniden hazırlanan Parlamento Yasası ancak Ağustos 1911'de Lordlar Kamarası'ndan geçebildi. Yasa, bütçe tasarılarının Lordlar Kamarası'nın onayına gerek kalmadan yasalaşmasını, Avam Kamarası'nda kabul edilen öteki tasarıların da iki yıl içinde Lordlar Kamarası

s'ndan üç kez döndükten sonra kendiliğinden yasalaşmasını hükme bağlıyordu.

Parlamento Yasası üzerindeki tartışmalar, o zamana değin oturumlara pek ilgi göstermeyen Lordları şiddetli bir tepkiye yöneltti. Bu olaylar sırasında gelişen uzlaşmaz tutum, sonraki dört yıl boyunca başka konulardaki çatışmalara da yansdı. İktidarda kalmayı başaran Liberaler başka önemli yasalar da çıkardılar da, geleneksel siyasal teamüllere pek alımayan aşırı uçların yıpratıcı muhalefetiyle karşılaştılar. Bu yasaların en önemlisi gene Lloyd George'un ön ayak olduğu 1911 Ulusal Sigorta Yasası'ydı.

Belirli bir katkı temelinde geniş halk kesimleri için sınırlı işsizlik ve sağlık sigortasını öngören yasa, parlamentodan kolayca geçti. Ama basında ağır eleştirilere uğradı ve doktorların büyük tepkisini çekti; işçilerden de tam bir destek görmedi. Bu dönemde işçi saflarında Parlamento dışı sendikalar İşçi Partisi'nden daha etkiliydi. 1911-12'de yer yer sendikalist eğilimler taşıyan ve o zamana değin ortaya atılmamış ekonomik istemleri temel alan bir grev dalgası baş gösterdi. Bu eylemler tabanda "kapitalist" olarak suçlanan eski tip sendikacıları aşan bir boyuta ulaştı. Haziran 1914'te (I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden iki ay kadar önce) nakliye, maden ve demiryolu işçileri işçi dayanışmasını güçlendirmek üzere bir "üçlü ittifak" oluşturdular. Bu arada kadınlara oy hakkını savunanlar doğrudan kurulu düzeni hedef alan militan taktikler uygulamaya başladılar. Toplumsal ve Siyasal Kadın Birliği (1903) bombalama ve kundaklama gibi yasadışı eylem hazırlıklarına yöneldi. Bu durum ağır hapis cezası, işkence ve öldürmeye varan sert misillemelere yol açtı.

Dönemin büyük güçlükler yaratan sorunlarından biri de İrlanda sorunu. Parlamento Yasası'nın sağladığı yeni yetkilerle güçlü duruma gelen Asquith, Nisan 1912'de Yönetmelik Özerklik Yasası için yeni bir tasarı hazırladı. Muhafazakârların muhalefeti Ulster'da ortaya çıkan Protestan hareketle daha da yükseldi. 1911'de Balfour'un yerini almış olan yeni Muhafazakâr önder Bonar Law, Ulster'daki silahlı ayaklanmayı el altından desteklemeye başladı. 1913'ten sonra militan bir işçi hareketinin Sinn Féin milliyetçileriyle sıkı bir ittifaka girdiği Güney İrlanda'da Liberallerin etkisi silinmeye yüz tuttu. Hiçbir taraf uzlaşmaya yanaşmadığından, Ağustos 1914'te I. Dünya Savaşı çıktığında İrlanda iç savaşın eşliğinde bulunuyordu.

Uluslararası bir çatışmanın tohumlarını içeren gelişmeler daha 19. yüzyılda başlamıştı. Bir dizi karışık antlaşmalar sonucunda Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf biçiminde somutlaşan saflaşma, Ağustos 1914'te savaşın patlak vermesiyle noktalandı. Birleşik Krallık büyük bir donanım kurarak ve orduyu yeniden örgütleyerek bu savaşa önceden hazırlanmıştı. Gelişmeleri uzaktan izleyen kamuoyu koşullandırılmaya elverişliydi. Balkanlar'da baş gösteren bunalımın ardından, kabine savaşa girme konusunda kendi içinde bölündü. Ama Almanya'nın tarafsız Belçika'yı işgal etmesi, savaş kararını kesinleştirdi. Bonar Law ve Parlamento'daki İrlanda önderi J. Redmond hükümete tam destek verdi. Savaşa yalnızca birkaç radikal, sosyalist ve pasifist karşı çıktı.

BÜYÜK BRİTANYA İMPARATORLUĞU 1815-1921. 19. yüzyıldaki yayılma çabaları. Britanya, 1815-1914 arasındaki dönemde önemli sonuçlar doğurmayan Kırım Savaşı (1853-55) dışında Avrupa devletleriyle herhangi bir savaşa girmede. Buna karşılık eldeki sömürgelerini pekiştirmek ve özellikle

le Afrika'da yeni sömürgeler ele geçirmek için birbirinden uzak yerlerde çeşitli savaşlara sürüklendi.

17 ve 18. yüzyıllardan devralınan gelişigüzel sömürge yönetimi ve siyaseti, bu dönemde büyük değişiklikler geçirdi. Öncelen İçişleri ve Ticaret bakanlıklarının küçük bir ya örgütü olan ve daha sonra Savaş Bakanlığı'na bağlanan Sömürgeler Dairesi, 1850'lerde kadrosu giderek büyüyen ve kalıcı bir siyaset izleyen ayrı bir bakanlığa dönüştü. Chamberlain'in görev döneminde (1895-1900) çeşitli birimleriyle karmaşık bir yapı kazanan Sömürgeler Bakanlığı, başlangıçta, gerektiğinde koloni yönetimlerini yönlendiren bir araç durumundaydı. Bu dönemde koloni yönetimlerine fazla katkısız siyaseti ağır basıyordu. Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Büyük Okyanustaki yeni yerleşim alanlarında göçmenlere bir süre sonra yerel özerklik verildi. Buna karşılık Antiller'de tam tersi bir yol tutuldu; eski yasama organlarının ve genel valilerin yetkileri daraltılarak, adalardaki yerleşimler doğrudan yönetilen "tahta bağlı sömürgeler" haline getirildi. Bunun başlıca nedeni köleliğin ve şeker tekelinin kaldırılmasından sonra, koloni yönetimlerini ayakta tutmanın güçlüğüydü. Afrika ve Büyük Okyanustaki yayılma sırasında da tahta bağlı sömürge sistemi benimsendi.

Yeni Zelanda, beyaz haydut çetelerinin Hristiyanlaştırılan Maoriler üzerinde olumsuz etkiler yaratmasından kaygılanan misyonerlerin baskısı sonucu, 1840'ta İngiliz yönetimine girdi. Ardından sistemli bir kolonileşme başladı. Göçmenler ve Maoriler arasındaki toprak anlaşmazlıkları 1840 ve 1860'larda Maori Savaşları'na yol açtı. Sonunda anlaşmaya varılmasıyla buradaki İngiliz askerleri geri çekildi. Yüzyılın sonlarında uluslararası rekabetin de etkisiyle İngiliz denetimi Büyük Okyanustaki öteki adalara yayıldı. 1874'te Fiji alındı. Batı Pasifik Adaları 1877'de bir İngiliz yüksek komiserliğinin yönetimine girdi. Papua (1884) ve Tonga (1900) protektoraları kuruldu. Bu arada başka ada toplulukları da alındı. Bu toprakların bazıları sonradan Avustralya ve Yeni Zelanda'ya bırakıldı.

Hindistan'daki yayılma ağır, ama düzenli bir biçimde gelişti. Hint Ayaklanması'ndan (1857) sonra Doğu Hindistan Kumpanyası kaldırılarak sistemli bir genişlemeye girişildi. Pencap (1849) ve İngiliz Belucistanı (1854-76) alındı. Birmanya'nın fethi 1886'da tamamlandı. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra, 1839'da Doğu Hindistan Kumpanyası'nın ele geçirmiş olduğu Aden, Somali protektorası ve Arabistan ile Basra Körfezindeki şeyhlikler aracılığıyla yeni Hindistan yolu güvence altına alındı. Cebe-litarık ve Malta ile birlikte bu zincirin önemli bir halkasını oluşturan Kıbrıs 1878'de Osmanlılarla yapılan bir antlaşmayla işgal edildi.

Uzakdoğu'daki İngiliz nüfuzu Boğaz Kolonileri ve Malay Federasyonu ile yayıldı. 1880'lerde Borneo'ya girildi; Brunei ve Sarawak üzerinde İngiliz himayesi kuruldu. 1841'de Hong Kong'un alınmasından sonra, 1860 ve 1896'da Çin'deki bazı komşu topraklar da ele geçirildi. Çin'deki ticari etkinliklerin yürütüldüğü Şanghay limanında özel ayrıcalıklar elde edildi.

Büyük Britanya İmparatorluğu 19. yüzyılda en büyük gelişmeyi Afrika'da gösterdi. İskenderiye'nin 1882'de bombalanmasından sonra, Mısır fiilen İngiliz yönetimine girdi. Daha önce Mısır'ın bir eyaleti olan Sudan'da da 1899'da oluşturulan ortak İngiliz-Mısır yönetimi aracılığıyla tam bir denetim sağlandı. Bu dönemde İngiliz yayılmasının temel hedefi "Kahire ile Kap'ı birbirine

bağlama" tasarısını gerçekleştirmekti. Bu amaçla yeni kumpanyaların kurulmasına izin verildi ve maden arama çalışmaları hızlandırıldı. Nijer Kraliyet Kumpanyası Nijerya'da İngiliz nüfuzunu yaymaya koyuldu. Doğu Afrika İngiliz Kumpanyası bugünkü Kenya ve Uganda'da, Güney Afrika İngiliz Kumpanyası da bugünkü Zimbabve, Zambiya ve Malavi'de etkinlik göstermeye başladı. Güney Afrika'da 1843'te ele geçirilen Natal'in dışında, İngiliz egemenliğiyle bağımsızlık arasında gidip gelen Transvaal ve Oranj Bağımsız Devleti de ilhak edildi.

19. yüzyıldaki bu olağanüstü yayılma sonunda Büyük Britanya İmparatorluğu dünya topraklarının yaklaşık dörtte birini içine alan bir genişliğe ulaştı; bu imparatorluk içine yaşayanlar ise dünya nüfusunun dörtte birinden çoğunu oluştuyordu.

Koloni ve dominyonların özerkleşmesi. Yukarı Kanada (Ontario) ve Aşağı Kanada (Québec) kolonilerinde baş gösteren ayaklanmalar üzerine genel vali olarak gönderilen Lord Durham'ın 1839'da hazırladığı rapor, kolonilere iç işlerinde bağımsızlık verilmesi yolunu açtı. Durham, raporunda her iki Kanada'da sorumlu hükümetler oluşturulduktan sonra birleşmelerinin sağlanmasını öneriyordu. Birleşme hemen gerçekleştirilmekle birlikte, sorumlu hükümet ancak 1847'de kurulabildi. 1850'de çıkarılan Avustralya Kolonileri Yönetim Yasası doğrultusunda Yeni Güney Galler, Tasmanya, Güney Avustralya ve Victoria izleyen beş yıl içinde sorumlu hükümet sistemine geçtiler. Bu kolonileri 1859'da Queensland izledi; Batı Avustralya ise bu hakkı ancak 1890'da elde etti. Kolonistlerin hâlâ İngiliz askeri desteğine dayandığı Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da, yerli nüfusun da kalabalık oluşu özerkliğe geçişi bir ölçüde geciktirdi. Yeni Zelanda 1856'da Yerli sorunları dışta kalmak üzere sorumlu hükümete kavuştu; İngiliz askerlerinin çekilmesinden (1870) önce, bu özel duruma son verildi. Kap Kolonisi 1872'de, Natal 1893'te sorumlu hükümet kurdu.

Bu arada İngiliz Kuzey Amerika'sında iç işlerinde bağımsızlığın sınırı daha da genişledi. İki Kanada'nın birleşmesi 1860'larda birtakım gerginliklere yol açtı. Öte yandan deniz kolonilerinin ilişkilerini yeniden düzenleme çabaları yoğunlaştı. 1867'de çıkarılan İngiliz Kuzey Amerika'sı Yasasıyla Ontario, Québec, New Brunswick ve Nova Scotia Kanada Dominyonu olarak adlandırılan bir federasyon içinde birleşti. Daha sonra Manitoba (1870), İngiliz Kolumbiyası (1871) ve Prens Edward Adaları (1873) da federasyona katıldı. Kırlık bölgelerin gelişmesi sonucu Alberta ve Saskatchewan da 1905'te aynı yolu izledi. (Son koloni Newfoundland ancak 1949'da Kanada'ya katılılabildi.)

Avustralya kolonileri de 1901'de bir federasyon oluşturdu. Güney Afrika kolonilerinin birleşmesi (1910) Oranj Bağımsız Devleti ve Transvaal'ın Kap ve Natal'e katılmasıyla gerçekleşti. Böylece bu üç federasyon da Yeni Zelanda'da olduğu gibi iç işlerinde tam bağımsız ulusal yönetimler kurulmuş oldu. Elinde yalnızca sınırlı veto yetkileri bulunan Britanya'nın bu dominyonlardaki nüfuzu, yerel ürünlerin başlıca alıcısı olmasına, yatırımlara mali katkıda bulunmasına ve deniz kuvvetlerinin sağladığı savunma desteğine dayanıyordu. 1907'de Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde dominyonlarla ilgili ayrı bir birim ve üç dominyon ile Newfoundland'ın katılacağı düzenli bir organ olarak İmparatorluk Konferansı oluşturuldu.

1. Dünya Savaşı'nda Britanya'ya önemli bir destek sağlayan dominyonlara "imparatorluk kabinesi"nde temsil edilme hakkı

verildi. Bu kabine savaşın sona kaldırıldıysa da, dominyonların özerkliğinin genişlemesini yansıtan önemli bir olay oldu. Barış antlaşmaları çerçevesinde bazı dominyonlar mandatarlık sorumlulukları üstlendi. Milletler Cemiyeti'nde her üç dominyona da üyelik hakkı tanındı. 1920'lerde dominyon statüsünün açıkça belirlenmesi yönünde basırlar başladı.

1914-45 ARASINDA BRİTANYA. 1 Dünya Savaşı. Savaşın etkili bir biçimde yürütülmesi amacıyla demokratik işleyişin önemli değişikliklere uğradığı bu dönemde, partizanca bölünmeleri önlemek amacıyla genel seçimler de Parlamento kararıyla savaş sonrasına ertelendi. Bununla birlikte savaş boyunca çeşitli hükümet değişiklikleri oldu. Savaş donatımı yetersizliğinin yol açtığı eleştiriler ve deniz kuvvetlerinin izleyeceği stratejiye ilişkin anlaşmazlıklar yüzünden yıpranan Liberal hükümet, Mayıs 1915'te bir İşçi bakanın da yer aldığı Liberal-Muhafazakar koalisyon hükümetine dönüş-tü. Parlamento'da savaşı yürütmede yetersiz kalan Asquith'e karşı hoşnutsuzluğun sürmesi üzerine, Aralık 1916'da Lloyd George başbakanlığı üstlendi. Siyasal ıktıdar büyük ölçüde parlamentodan tam destek gören beş kişilik savaş kabinesinin elinde toplandı. Savaş öncesinde parti örgütleri ve parlamento gruplarının daha sıkı bir disiplin altına alınması, başbakanın ve kabinenin konumunu güçlendiren bu değişikliklerin kolayca gerçekleştirilmesini sağladı.

1906'dan sonra hızlanmış olan devlet müdahalesi de, savaş döneminde bütün kaynakların savaşın gereklerine göre düzenlenmesi düzeyine çıktı. Ülke Savunması Yasasıyla hükümete "kamu güvenliği ve savunma" amacıyla yönetmelikler çıkarma, silah ve gereç fabrikalarını denetleme, oteki fabrikalara belirli yükümlülükler verme, üretim ve dağıtım denetleme yetkisi verildi. Danışma komisyonları aracılığıyla uygulanan bu önlemler, genellikle öncelikleri saptamakla sınırlı tutuldu. Buna karşılık donatım fabrikaları, kömür ocakları ve demiryolları üzerindeki sıkı denetim neredeyse devlet mülkiyetine varan bir düzeye ulaştı. İç pazara dönük gıda üretimini özendirerek önlemler alındı. Ücret ve fiyatlar belirli bir düzene bağlandı. Yiyeceklerde karné uygulaması ise 1918'de ve sınırlı çerçevede başladı.

Savaşın beklenenden çok uzaması, sorunları artırarak daha da karmaşılaştırdı. Gö-nüllü askere yazılma sistemi ordudaki açıkları kapatmaya yetmediğinden, uzun tartışmalardan sonra Mayıs 1916'da zorunlu askerlik sistemine geçildi. Bu, İngiliz tarihinde ilk zorunlu askerlik uygulaması oldu. Savaş çıktığında doruğunda bulunan çalış-ma yaşamındaki huzursuzluk, 1917-18 yıllarındaki grev ve iş durdurma eylemleriyle sürekli bir kaygı kaynağı olmaya devam etti. Bununla birlikte hükümet ve iş çevreleri zora başvurmadan belirli bir düzen sağlamayı başardılar. 6 milyon kişinin askere alındığı savaşın sonunda 750 bin ölü ve 1,7 milyon yaralıya ulaşan ağır kayıplar, toplumun bütün kesimlerinde derin acılara ve moral gücün sarılsmasına yol açtı. Lloyd George hükümetinin izlediği "sonuna kadar savaş" siyaseti, görüşme yoluyla savaşın kısa sürede sona erdirilebileceği umutlarını yıktı. Savaşın başındaki güçlü yurtseverlik havası, yerini özellikle aydın ve edebiyatçı çevreleri saran bir dehşet ve karamsarlık duygusuna bıraktı.

Bununla birlikte halkın moralini ayakta tutmaya yönelik yeniden inşa, toplumsal reform ve "daha iyi bir dünya" propagandası, belirli dönemlerde etkili olabiliyordu. Savaş bazı alanlarda da gerçekten değişik-

likler doğuruyordu. Cephe gerisinde hasta-nelerde, sanayide, tarımda ve daha birçok iş alanında önemli görevler üstlenen kadınlara 1918'de oy hakkı tanındı. Beslenmenin iç pazara dayanması çiftçilere ve tarım işçilerine daha saygın bir konum kazandırdı. Çeşitli kesimler arasındaki gelir farklılıkları azaldı. Ücretli ve meslek sahibi "orta sınıf" hızla büyüdü. Toprak sahipleriyle tüccar arasındaki geleneksel ayrılık temeli ortadan kalktı. Hizmetçi tutma ve gösterişli giyim gibi alışkanlıklar hızla geriledi. Ama eğitim, konuşma biçimi, sınıf bilinci ve genel olarak yaşam biçiminde belirgin sınıf çizgileri varlığını sürdürdü. Kamuoyuna karşı duyarlı olan Lloyd George, 1917'de Yeniden İnşa Bakanlığı'nın oluşturulmasına on ayak oldu. Çalışma yaşamı, genel sağlık, ulaşım ve konut sorunlarına ilişkin araştırmalara giriyildi. Zorunlu öğretim süresi uzatıldı.

Savaşın sonlarına doğru başbakanlık Liberallerin elinde olmasına karşın, koalisyon hükümetinde ağırlık Muhafazakarlara geçti. Liberal Parti içinde 1916'da ortaya çıkan bölünme, Asquith'in başbakan ile Savaş Bakanlığı'nın ordunun gücü konusundaki farklı açıklamalarını araştırmaya yönelik bir soruşturma komitesi kurulmasını istemesi üzerine daha da derinleşti. Liberal çoğunluğun desteklediği önerge Muhafazakarlardan oylanla reddedildi. Daha önemlisi iki ana partinin seçim bölgelerindeki bileşimde ve eğilimlerde de belirsizlikler ortaya çıktı. Bu ortamda sesini daha çok duyurmaya başlayan ve savaşa ilişkin görüş ayrılıklarına karşın dayanışmasını koruyan İşçi Partisi, toplumsal ve ekonomik konularda giderek daha sola kayd. Sendika ve derneklere dayanan örgütlenme yapısını 1918'e doğru değiştirerek geniş kitlelere açılan İşçi Partisi, "üretim ve dağıtım emekçilerin lehine planlı işbirliğine dayalı yeni bir toplumsal düzen" hedefini belirleyen bir program benimsedi ve savaş sonunda koalisyondan çekilerek seçimlere bağımsız olarak katılmayı kararlaştırdı.

İki savaş arası. Savaşın rahatlama ve zafer duygusuyla çıkan İngiliz halkı gelecek için de iyimser bir hava içine girdi. Kısa bir süre sonra başlayan seçim kampanyasında, koalisyonu sürdürmek isteyen Lloyd George Muhafazakarlalarla belirli seçim bölgelerinde işbirliği yapma yoluna gitti. Bu ittifak pek az ek oy sağladıysa da, dar bölge sistemi sayesinde sandalyelerin büyük bölümünü kazandı. Asquith yanlısı Liberaler tam bir yenilgiye uğradı. İşçi Partisi 59 sandalyeyle ana muhalefet durumuna geçti. Yeni koalisyon hükümetini İngiliz çıkarlarını gözetin kalıcı bir barış yapmak, ekonomiyi yeni baştan düzenlemek, terhis edilen askerlerin yeni koşullara ayak uydurmasını sağlamak, İrlanda sorununu çözmek gibi güç görevler bekliyordu. Savaşı unutmaya isteginin, kuşaklar arası çatışmanın ve moral çöküntünün etkisiyle sorunlar daha da ağırlaşıyordu.

Versailles'da sürdürülen barış antlaşması görüşmeleri ülkede partizan tartışmalara konu oldu. Bu yüzden hükümet silahlanma yarışını ve uluslararası gerginliği onlayacak politikalar belirlemede ve sonuca ulaştırma-da güçlük çekti. Bu dönemde 23 uluslararası konferans toplanmasına karşın, silahsızlanma ve savaş tazminatları konusunda hiçbir adım atılamadı. Savaş sonrasındaki kısa süreli ekonomik atılım, iş dünyasını savaş öncesi yöntemlere dönmeye yöneltti. Bu amaçla dışarda serbest ticaret ilkesi savunularak içerde liberal politikalar benimsendi. 1919'da geçici olarak askıya

alınan altın standardının yeniden uygulanması yönünde çalışmalar başladı. Dış rekabete karşı koymak için ücretleri ve öteki üretim maliyetlerini düşürme çabasına girildi. Avrupa pazarlarının gelişen ABD ve Japonya ekonomilerine açılması, Birleşik Krallık'ın üretim ve dış ticaretinde kaçınılmaz düşüslere yol açtı. Bunun en önemli sonucu işsizliğin korkutucu boyutlara (Temmuz 1921'de toplam sigortalı işçilerin yüzde 22,4'ü) ulaşması oldu.

İç ve dış koşullardaki belirsizlikler siyasete karşılıklı kaygılar doğurduğundan siyasal gruplar arasında bir kutuplaşma ortaya çıktı. Liberaller ile Muhafazakârlar arasındaki eski ayrımlık gidermeye çalışan yeni "Sağ", devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını, Avrupa'nın yeniden bir İngiliz pazarı haline getirilmesini, Sovyetler Birliği'ne mesafeli davranılmasını ve sömürgelerle bağların güçlendirilmesini savunuyordu. İşçi Partisi ve muhalif Liberallerin temsil ettiği "Sol" ise, kilit sanayilerin ve konut yapımının devletleştirilmesi gereğini öne sürerek kolektif güvenlik ve silahsızlanmayı destekliyordu; ayrıca Sovyetler Birliği ile ilişki kurulmasını istiyor ve imparatorluğun geleceğine kuşkuyla bakıyordu.

Lloyd George hükümeti geçici desteklemlerle kömür sanayisindeki bunalımın üstesinden geldi. İşsizlik sigortasının kapsamını genişletti. 1921'de Serbest İrlanda Devleti'nin kurulmasını sağladı. Bu başarılarla

halktan destek görmedi. Aralıkta seçim sonunda 191 sandalye elde eden İşçi Partisi, Liberallerin desteğiyle ilk kez hükümete geçti. On aylık bu hükümet döneminde iç politikada sağlanan tek önemli gelişme, devlet eliyle konut edinme işlemlerinin kolaylaştırılması oldu. Başbakanlığın yanı sıra dışişleri bakanlığını da üstlenen MacDonald, Alman savaş tazminatları konusunda Dawes Planı'nın hazırlanmasına yardımcı olarak Ruhr'un boşaltılmasında önemli rol oynadı. Bu dönemde resmen tanınan Sovyetler Birliği ile ticari ilişkiler kurulması, Liberallerin desteklerini çekmesine yol açtı. Ekim 1924 seçimleri Muhafazakârları iktidara getirdi. İşçi Partisi oy oranını biraz yükseltirken, Liberallerin gerileyişi sürdü.

Açık politikalar izleyen, istikrar ve huzura öncelik veren Baldwin, partiler arasında bir anlayış havası yaratarak bazı sorunların üstesinden gelmeyi başardı. Bu çerçevede silahlanma harcamaları önemli ölçüde kısıldı. Batı Avrupa'daki anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözülmesini öngören Locarno Paketi'nin (1925) imzalanması sağlandı. 1926'da ülkenin tek yayın kuruluşu olarak British Broadcasting Company'nin (BBC) kurulması, ulusal sağlık ve işsizlik sigortalarının genişletilmesi genel bir kabul gördü. Konut sorununu çözmek amacıyla 400 bini aşkın yeni konut yapıldı. 1929 Yerel Yönetim Yasası'yla vesayet kurulları kaldırıldı.

Bu dönemde üretim savaş öncesi düzeyin üzerine çıktı; işsizlik de yüzde 10'a düşürüldü; ama Britanya'nın öteki sanayi ülkeleri

rını kapattı. İşçi Sendikaları Kongresi'ne (TUC) bağlı sendikaların büyük çoğunluğu maden işçilerini desteklemek üzere genel grev kararı aldı. Sendika üyelerinin yüzde 70'inin katıldığı grev genelde barışçı bir çizgi izledi. Genel grevi "yasadışı" ilan ederek katı bir tutum takınan hükümet, sonunda TUC genel meclisini, sanayinin düzenlenmesinden sonra ücret çizelgesinin gözden geçirilmesi önerisini kabul etmeye ikna etti. Böylece 12 Mayıs'ta genel grev sona erdi. Ama hükümet kömür sanayisine el atmadığı gibi, 1927'de destek grevlerini yasadışı ilan eden bir yasa çıkardı.

Çelik ve dokuma gibi temel sanayileri canlandırmak ve güç durumdaki tarımı desteklemek için hiçbir adım atmayan Baldwin hükümeti, yaygın işsizliğin üstesinden gelme konusunda da herhangi bir program geliştiremedi. Sıkı mali politikalar sonucu ortaöğretimde gerçekleştirilen atılımlar durdu. Dış politikalarda Locarno Paketi'ni uygulamaya geçirmek için hiçbir girişim yapılmadı. Buna karşılık sömürgeler sorununda bazı ilerlemeler sağlandı. 1926'da toplanan İmparatorluk Konferansı'nda dominyonlarda İngiliz yasama yetkilerinin kaldırılmasını isteyen Balfour Bildirisi kabul edildi. Bu adım 1931 tarihli Westminster Tüzüğü'ne temel oluşturdu. Hindistan'da ikili yönetimin oluşturulduğu 1919'dan sonraki siyasal durumu gözden geçirmek amacıyla, 1927'de Simon Komisyonu kuruldu.

Baldwin hükümetinin birçok sorun karşısında hareketsiz kalışını ustaca işleyen İşçi Partisi Mayıs 1929 seçimlerinde çoğunluğu elde etti. Lloyd George'un 1926'da başkanlığını üstlendiği Liberal Parti, ekonomik sorunların çözümünde devlet müdahalesini savunarak oy ve sandalye sayısını artırıysa da, üçüncü parti olmaktan kurtulamadı.

MacDonald'ın kurduğu İşçi hükümeti ağırlığı gene dış ilişkilere verdi. Almanya'nın tazminat ödemelerine ilişkin Young Planı'nın uygulanması sağlandı; Rheinland'ın boşaltılmasını gerçekleştiren Lahey Komisyonu'na öncülük edildi. MacDonald'ın çabalarıyla 1930'daki Londra Deniz Konferansı'nın da deniz kuvvetlerinin azaltılması konusunda önemli adımlar atıldı. Hindistan'ın bir federasyona dönüştürülmesi yolunda bir adım olan Yuvarlak Masa Konferansı gerçekleştirildi. Bütün bunlara karşılık hükümet iç politikada pek başarılı olamadı. Büyük Bunalım (1929) sorunları daha da ağırlaştırdı. Yükselen işsizliğin bütçeye getirdiği yükler, ülkenin uluslararası saygınlığını sarsan bir mali bunalıma yol açtı. İşsizlik sigortası ve öteki toplumsal hizmetlerde kesintiler yapılması yolundaki öneriler hükümet içinde bunalıma yol açınca, MacDonald Ağustos 1931'de istifa etti. Baldwin ve Liberallerin yeni önderi Sir Herbert Samuel tek başına hükümet sorumluluğunu üstlenmeye yanaşmadığından, MacDonald başkanlığında Ulusal Hükümet olarak adlandırılan bir koalisyon oluşturuldu.

Olağanüstü durumun üstesinden gelmek için gerekli mali krediyi dışardan sağlayan Ulusal Hükümet, Ekim 1931 seçimlerinde büyük bir çoğunlukla onaylandı. MacDonald'a karşı çıkarak seçime bağımsız olarak katılan İşçi Partisi'nin sandalye sayısı 52'ye indi; eski hükümet üyelerinden yalnızca biri milletvekili seçilebildi. Seçimlerde koalisyon içindeki görüş ayrılıklarını olumlu bir etken olarak işleyen hükümetin bölünmüş yapısı çok geçmeden sorunlar çıkardı. Mali ve ticari durumu düzeltmek için genel bir koruyucu gümrük tarifesi getirilirken, Liberallerin ve serbest ticaret yanlısı İşçi Partisi milletvekillerinin farklı bir tutum takınmalarına ve olumsuz oy kullanmalarına izin verildi. Ama gümrük tarifesi'nin sömürgelere

1926 genel greviden bir görünüm, Londra
ABC Ajansı

karşın koalisyon sürekli zayıfladı. Ekim 1922'de Muhafazakârlar koalisyonundan çekilince Lloyd George istifa etmek zorunda kaldı. Bonar Law başkanlığında kurulan Muhafazakâr hükümet, "ortalığın yatışması" yolundaki yaygın istekten yararlanmaya çalıştı. Ağırlı hastalığı yüzünden Mayıs 1923'te istifa eden Law'un yerine Lord Curzon'un geçmesi beklenirken, iki yıl önce kabineye girmiş olan Stanley Baldwin başbakan oldu. Muhafazakâr Parti'yi bütünleştirmeyi başaran Baldwin, koruyucu gümrük tarifeleri getirme girişiminde partisinden ve

karşısındaki gerileyişi sürdü. 1929'da ihracat miktarı olarak hâlâ 1913'teki rakamların altındaydı; altın standardına dönüldüğü 1925'ten sonra ihracat değer olarak da düşmeye başladı. Yükselen üretim maliyetlerini karşılamak için kömür sanayisine uygulanan desteklerin kaldırılması, çalışma yaşamında büyük bir bunalıma yol açtı. Güç duruma düşen kömür işletmeleri ücretleri düşürme yoluna gittiler. Sendikaların yeni ücret çizelgesini reddetmesi üzerine, Büyük Britanya Madencilik Federasyonu lokavt ilan ederek, 1 Mayıs 1926'da maden ocakla-

öncelik verecek biçimde genişletilmesi, serbest ticaret yanlılarının hükümetten çekilmesine neden oldu.

Büyük Bunalım'ın etkileri 1933'e değin sürdü. 1929-32 arasında yüzde 16'lık bir düşüş gösteren üretim, sonraki yıllarda eski hızına ulaşarak 1937'de yüzde 50'lik bir artış gösterdi. Sanayi üretimi iç pazara döndü. Yılda ortalama 270 bin ev kapasitesine ulaşan konut yapımı önemli bir sektör haline geldi. Otomobil, elektrikli aletler ve kimya gibi yeni sanayi dalları gelişti. Genelde 1920'lere göre bir iyileşme sağlanmakla birlikte, ülkenin dünya ticareti içindeki payı gerilemeye devam etti. Giderik azalan işsizlik belirli alanlarda ve işkollarında yoğunlaştı. 1934 İşsizlik Yasası, yardım sistemini yeniden düzenleyerek işçiler için genelde daha iyi koşullar yarattı.

Haziran 1935'te Baldwin, MacDonald'ın yerine başbakan oldu. Birkaç ay sonra yapılan seçimlerde Ulusal Hükümet yeniden çoğunluk sağladığına da İşçi Partisi sandalye sayısını önemli ölçüde artırdı. 1931'de İşçi Partisi'nin başkanlığını üstlenmiş olan George Lansbury bu sırada dış politika konusunda partisiyle ters düştüğünden, yerine parlak bir milletvekili olarak kendisini gösteren Clement Attlee geçti.

Baldwin hükümetinin iç politikada karşılaştığı en önemli sorun taht bunalımı oldu. Ocak 1936'da V. George'un ölümüyle başa geçen VIII. Edward'ın daha önce iki evlilik yapmış olan Amerikalı Bayan Simpson'la gizli aşk ilişkisinin açığa çıkması büyük tartışmalara yol açtı. Hükümet İşçi Partisi'nin desteğiyle kralın Bayan Simpson'la evlenmesine karşı çıkarken, Winston Churchill, Sir Oswald Mosley ve George Bernard Shaw gibi değişik görüşlü kimselerin çevresinde oluşan "Kralın Partisi" bu evliliği savunuyordu. VIII. Edward 10 Aralık'ta Parlamento'ya bir mesaj göndererek tahttan çekildiğini bildirdi. Yerine kardeşi VI. George geçti. Bu olayın krallık kurumunu pek sarsmadığı çok geçmeden açıkça ortaya çıktı.

Mayıs 1937'de Baldwin'ın yerine başbakanlığa geçen Neville Chamberlain, ekonomik ve toplumsal sorunlara ağırlık verdi. Bu sırada "planlama", üzerinde en çok durulan konu olmuştu. Partiler dışı bir araştırma kuruluşu olan Siyasal ve Ekonomik Planlama (PEP) 1933'ten başlayarak demir-çelik, pamuk, kömür, uluslararası ticaret, genel sağlık, konut, basın ve kamuoyunun ilgisini çeken başka konularda bir dizi önemli rapor yayımladı. Bilim adamları ve siyasetçiler planlı ekonomi düşüncesini tartışmaya başladılar. Sonradan başbakan olan Muhafazakâr siyasetçi Harold Macmillan, asgari ücret ve sanayide kısmi devletleştirmeyi savunun görüşler ortaya attı. Yetersiz beslenme, ulusal gelir dağılımı ve işsizlik üzerine somut incelemeler yapıldı. Planlama ve devletleştirme yönündeki baskı çok geçmeden sonuç vermeye başladı. 120 kadar demiryolu şirketi birleştirilerek dört sisteme bağlandı. Merkez Elektrik Kurumu, elektrik enerjisinin dağıtımını üstlendi. Kambiyoyu Eşitleme Fonu'nun (1932) oluşturulmasıyla, İngiltere Merkez Bankası büyük ölçüde devletleştirildi. 1938'de kömür sanayisinin devletleştirilmesi yönünde önemli bir adım atıldı. Çelik sanayisinde işveren ve hükümet komiteleri aracılığıyla fiyat belirleme ve üretimi denetleme uygulamasına geçildi.

Bu sırada bütün partiler Milletler Cemiyeti'nin rolü, silahsızlanma ve barışı koruma çabalarının başarısı konusunda oldukça iyimser bir hava içindeydi. Oysa uzun hazırlıklar sonunda Şubat 1932'de Cenevre'de toplanan Dünya Silahsızlanma Konfe-

ransı bir hayal kırıklığıyla noktalandı. Topluma egemen olan belirsiz pasifizm eğiliminde ise barışın nasıl korunacağı sorunu pek ilgi gösterilmiyordu. Milletler Cemiyeti aracılığıyla kolektif güvenlik düşüncesi herhangi bir yükümlülük getirmediği sürece destekleniyordu.

Baldwin, 1935'teki başarılı seçim kampanyasında, İtalya ve Etiyopya arasındaki anlaşmazlıkta Milletler Cemiyeti'nin bir bütün olarak hareket etmesi gereğini savundu. Ama hükümet görünüşte Milletler Cemiyeti'yle birlikte hareket etmekten söz ederken, Fransa ile yürütülen gizli görüşmelerde Etiyopya'nın yarısını İtalya'ya vererek anlaşmazlığı çözmeye yönelik bir önerinin hazırlanmasına da girişti. Bu durumun açığa çıkması parlamento, basın ve halk arasında yoğun bir tepki yarattı. Hükümet anlaşmayı tanımadığını açıkladı. Gene de İtalya'ya yaptırımlar uygulamaktan kaçınılarak, Etiyopya'yı işgal etmesine göz yumuldu.

Nazi politikasının gerçek yüzünün belirmeye başladığı ve İspanya İç Savaşı'nın patlak verdiği 1936 yılı, bir bunalım dönemi oldu. Almanya'nın Versailles Antlaşması'nı çiğneyerek Ren Bölgesi'ni işgal etmesi karşısında, Muhafazakâr hükümet sesini çıkarmama yoluna giderken, İşçi Partisi de cılız bir tepki gösterdi. Bu askeri eylemin oldubitti biçiminde kabul edilmesi ve herhangi bir yaptırımdan kaçınılması, yatıştırıcılığın başlangıcı oldu. İspanya'da Cumhuriyetçiler ile Franco'nun öncülük ettiği Kralcılar arasındaki mücadele karşısında takınılan tutum da içtenlikten uzaktı. Britanya'nın başını çektiği "müdahaleden kaçınma" politikası, Faşist İtalya ile Nazi Almanyası'nın "milliyetçi asiller"e yaptığı yoğun askeri yardım nedeniyle, anlamsız ve gülünç kalıyordu. Aslında İngiliz hükümeti Kralcılara, İşçi Partisi ise Cumhuriyetçilere sempati duyuyordu. Ama kamuoyundaki bölünme parti çizgilerinin aşırıyordu. İspanya İç Savaşı genelde pasifizmin geçerli bir politika olmadığını gözler önüne serdi.

Başbakan olarak Mayıs 1937'den sonra dış politikanın yürütülmesini de üstlenen

Yatıştırılmaya dönük görüşmeler yalnızca bunalımın hızlanmasına yol açtı. Mart 1938'de Almanya Avusturya'yı ilhak etti. Ekimde yapılan Münih Konferansı'nda Chamberlain ve Fransa başbakanı Daladier, Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğü için güvence vermesi karşılığında, Almanların çoğunlukta olduğu Südetler bölgesini Almanya'ya bırakmayı kabul ettiler. Bu anlaşmadan altı ay sonra Naziler Çekoslovakya'ya girdiler. Bunun üzerine yatıştırma politikasından vazgeçilerek, Polonya, Romanya ve Yunanistan'a destek güvencesi verildi. Chamberlain'ın SSCB'yi de güvenlik sistemi içine alma konusunda oyalayıcı bir tutum takınması, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasına yol açtı. 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal eden Almanya'ya verilen ultimatomun yanıtızsız kalmasının ardından, Chamberlain 3 Eylül'de Britanya'nın savaşa girdiğini açıkladı.

II. Dünya Savaşı. Topyekün bir rutelik taşıyan savaş sivil halkı da büyük sıkıntılarla karşı karşıya bıraktı. Savaşın ilk gününde Londra'ya yönelik hava akınları başladı. Tehlike bölgesinde bulunan 1,5 milyona yakın insan başka yerlere taşındı; kendiliğinden kırsal kesime, dominyonlara ve ABD'ye göç edenlerin sayısı 2 milyonu buldu. Okul sisteminin altüst olması yüzünden, 1 milyon kadar çocuk bir süre öğrenimden yoksun kaldı. On milyon insanı barındırmak amacıyla yoğun bir sığınak yapımına başlandı. Beş sterline satılan sığınaklar, düşük gelirli ailelere parasız dağıldı.

Chamberlain, Churchill'i deniz kuvvetleri, Eden'i de dışişleri bakanlığına getirerek hükümeti genişletti. Hitler'in kısa sürede sonuçlandırdığı Polonya seferini, kara harekâtlarının çıkmaza girdiği altı aylık "sahte savaş" dönemi izledi. Morali bozulan İngiliz halkı, savaşın bir dayanıklılık mücadelesine dönüşmesi durumunda, deniz üstünlüğünün ve Almanya'ya karşı yürütülen ablukanın Britanya'ya zafer getireceği umuduyla avunmaya başladı. Ama Almanya'nın Nisan

1940'ta Alman uçaklarının İngiltere'ye karşı düzenledikleri hava akınlarının yol açtığı yıkım, Coventry
ABC Ajansı

Chamberlain, kolektif güvenliğe pek inandırmadığından, savaşa yol açabilecek gerilimleri azaltmak amacıyla Hitler ve Mussolini ile doğrudan görüşmelere girme yolunu seçti. Lord Halifax Kasım 1937'de Hitler'e, Britanya'nın Orta Avrupa'da "barışçı evrimi"le gerçekleştirilecek sınır değişikliklerine karşı olmadığını bildirdi. Bir yandan da Mussolini ile anlaşarak Hitler'i yalnızlaştırma çabalarına girdi.

1940'ta Danimarka ve Norveç'i işgal etmesi bu hesapları altüst etti. Avam Kamarası'nda çok sayıda Muhafazakârın desteğini yitiren Chamberlain istifa ederek yerini Churchill'e bıraktı. Bir koalisyon hükümeti oluşturan Churchill, beş kişilik savaş kabinesine İşçi Partisi önderi Attlee'yi de aldı. Bir sendika yöneticisi olan Ernest Bevin'i de çalışma ve kamu hizmeti bakanlığına getirdi.

İngiliz Uluslar Topluluğu görünüşte üyelerin tar. bağımsızlığına dayanmakla birlikte, yapısı gereği bir üyeyi belirli politikaları değiştirmek için zorlamaya elverişliydi. Topluluğun en güçlü devleti olan Birleşik Krallık da 1956'daki Süveyş Bunalımı, AET'ye girme kararı ve Uluslar Topluluğu'ndan göçlerin kısıtlanması gibi konularda çeşitli baskılarla karşılaştı.

Uluslar Topluluğu üyelerinin Britanya'yla geleneksel bağları, değişen dünya koşullarında bir ölçüde aşınmakla birlikte, bağımsızlıktan sonra da sürdü. Bazı üyelerin ekonomilerinde İngiliz yatırımları önemli bir etken olarak kaldı. 1932'de Ottawa'daki bir konferansta oluşturulan tercihli ticaret sisteminin çözümlerine karşın, çoğu üyelerle ticari ilişkiler canlılığını korudu. 1950'lerde de işlerliği süren sterlin bölgesi, sonraki yıllarda önemini kaybetmeye başladı. Eğitim, spor, yayıncılık, hukuk gibi alanlarda İngiliz etkisi sürdü. Bu arada Hong Kong, Cebelitarık, küçük deniz aşırı adalar gibi az sayıdaki sömürge ve bağımlı topraklarla ilişkiler, dışişleri bakanlığı bünyesindeki küçük bir birim aracılığıyla yürütmeye başladı.

Uluslar Topluluğu başkanlarının toplantıları önceleri İngiliz hükümetince düzenlenirken, 1965'te kadrosu üye devletlerden kurulan bir sekreterlik oluşturuldu. Topluluk içindeki işbirliğini geliştirmeye çalışan bu sekreterlik, finansman, ticaret ve turizm gibi çeşitli konularla ilgili toplantıların düzenlenmesini de üstlendi. Bu arada genellikle iki tarafı anlaşmalar biçiminde yürütülen bazı ekonomik yardım programları geliştirildi. İngiliz Uluslar Topluluğu sıradan bir uluslararası örgüt haline gelirken, Büyük Britanya İmparatorluğu altında giderek küçülen bir kalıntı bıraktı.

Birleşik Krallık. Savaş dönemindeki koalisyonu sürdürmek isteyen Churchill'in çabaları, İşçi Partisi'nin hükümetten çekilmesiyle boşa çıktı. Churchill, bu davranışa tepki olarak, Japonya ile savaşın sona ermesini beklemeden 23 Mayıs 1945'te istifa etti. Bütün partilerin bağımsız olarak katıldığı seçim kampanyası, özellikle BBC'de yapılan konuşmalarla büyük bir canlılık içinde geçti. Churchill İşçi Partisi'ni sosyalizmle özdeşleştirerek seçmenleri ürktüme yoluna gitti. Buna karşılık daha savaş sırasında ayrıntılı bir iktidar programı geliştirmiş olan İşçi Partisi, ağırlığı geleceğin sorunlarına verdi. Böylece İşçi Partisi beklenenin ötesinde bir çoğunlukla seçimi kazandı.

Attlee'nin kurduğu güçlü kabine hemen programını uygulamaya girişti. İngiltere Merkez Bankası, kömür sanayisi, elektrik üretimi ve ülke içi taşımacılık devletleştirildi. Bu işlemler sırasında özel hisselerle el konmadığı gibi, işletmelerin yönetimi genellikle eski yöneticilere bırakıldı. Tanında savaş dönemindeki fiyat ve pazar güvenceleri sürdürülerek, çiftçilerin yaşam düzeyini yükseltecek önlemler alındı. Refah devletini geliştirmeye yönelik toplumsal hizmetlere ağırlık verildi. İşsizlik, hastalık, iş kazası, yaşlılık sigortaları geliştirilerek, doğum, çocuk bakımı, ölüm gibi durumlar için ek yardımlar getirildi. Ödeme olanaklarına bakmaksızın herkes için tıbbi bakım sağlandı. Öğretmen yetiştirme ve okul yapımına önem verilerek eğitimin kapsamı genişletildi; işçilerin çalışma saatleri dışında devam edebileceği yeni teknik okullar açıldı; üniversite öğrencilerinin büyük bölümüne burs verildi.

İşçi Partisi hükümeti, savaş dönemindeki yetkileri ve denetim araçlarını kullanarak, yaşam düzeyini yükseltme, üretim hızını artırma, dış ticaret dengesini sağlama ve

sterlini ayakta tutma gibi ekonomik hedefleri gerçekleştirmeye çalıştı. İşsizlik önemli ölçüde ortadan kaldırılırken, üretimdeki gelişme cılız kaldı. 1947'de üretimi ve ulaşımı aksatan sert kış koşullarını ve maddenin ocakları ile fabrikalardaki iş durdurma eylemlerini ekonomik bir bunalım izledi. İhracat hızla düşmeye ve sterlin istikrarını yitirmeye başladı.

Bu sırada savaş dönemindeki borçların silinmesi konusunda anlaşmaya varılan ABD'den Marshall Planı aracılığıyla karşılıksız ekonomik yardım gelmeye başladı. Bu gelişmenin temelinde Avrupa'da SSCB ile başlayan "soğuk savaş" yatmaktaydı. SSCB ile daha savaş bitmeden belirli sürtüşmelere girmiş olan Birleşik Krallık, ekonomisini düzeltme ve ulusal güvenliğini koruma çabalarında, İngiliz Uluslar Topluluğu'yla olan bağlar ve Avrupa ile işbirliği arasında bir seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya geldi. Böylece Avrupa ile temkinli bir yakınlaşma politikası benimsendi. Bu amaçla Fransa ile Dunkerque İttifak Antlaşması (1947) ve Benelüks ülkeleriyle Brüksel Antlaşması imzalandı. Nisan 1949'da "hür dünya"nın güvenliğini korumak ve SSCB'yi durdurmak amacıyla kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) içinde yer alınması, bu gelişmeyi tamamlayan en önemli adım oldu.

Devletleştirme ve ekonomiyi güçlendirme de sınırlı başarılar elde edebilen ve tüketimi kısıtlayıcı "sıkı" bir politika izleyen İşçi Partisi 1949'a gelindiğinde seçmen kitlesi içindeki desteğini yitirmeye başlamıştı. İşçi Partisi saflarında da izlenen dış politikaya karşı tepkiler vardı. Katılımın yüzde 84'e çıktığı Şubat 1950 seçimlerinde Liberallere önemli oranda oy kaptıran İşçi Partisi'nin fazla sandalye sayısı 6'ya düştü. Siyasal çatışmanın yoğunlaştığı bu dönemde çelik sanayisini devletleştiren ve ekonomiyi bir ölçüde düzelten Attlee, 1951 sonbaharında erken seçim kararı aldı. Muhafazakâr Parti 17 sandalyelik bir çoğunlukla iktidara geldi.

Güçlerini toparlamış olarak iktidara dönen Muhafazakârlar, sonraki üç seçimden de (1951, 1955, 1959) artan bir çoğunlukla çıktılar. Bu dönemde partinin önderliği iki kez el değiştirdi; Nisan 1955'te 80 yaşındaki Churchill'in yerini alan Anthony Eden, Ocak 1957'de parti başkanlığını Harold Macmillan'a bıraktı. Bu arada Şubat 1952'de VI. George'un ölümüyle, hükümdarlığa II. Elizabeth geçti (Haziran 1953).

Churchill hükümeti, çelik sanayisi ile karayolu taşımacılığının yeniden özelleştirilmesi dışında, İşçi Partisi'nin çıkardığı yasalara pek dokunmadı. Buna karşılık elverişsiz ödemeler dengesini düzeltmek amacıyla ithalatı kısıtlama, banka faizlerinin yükseltilmesi ve yurt dışına çıkanlara verilen dövizlerin yarıya indirilmesi gibi önlemler alındı. Elverişli dış koşulların da etkisiyle, 1953'te dış ticaret ilk kez değer olarak savaş öncesindeki düzeyine çıktı. İhracat miktar olarak düzenli bir artış içine girdi. 1951-54 arasında iç tüketim yüzde 12 kadar arttı; özellikle otomobil ve televizyon satışlarında çarpıcı bir gelişme görüldü. 1954'te Independent Television Authority'nin (ITA) kurulmasıyla BBC'nin tekeli sona erdi.

Toplulma refahtan söz edilmeye başlanan bu dönemde gerçek büyüme hızı sınırlı bir düzeyde kaldı. Fiyat ve ücretlerde enflasyon tehdidinin baş göstermesi üzerine, hükümet 1957'de yeniden mali denetime yöneldi. Banka faizleri ve alım vergileri yükseltilirken, yiyecek sübvansiyonları azaltılarak taksitli satışlar sınırlandırıldı. Buna bağlı olarak ekonomide bir iyileşme başladı. 1959'da sanayi üretimi 1954'teki düzeye göre yüzde 13 arttı. İhracat miktar olarak

1938'deki düzeyin iki katına çıktı. 1960'ta üretimde yıllık büyüme hızı yüzde 3'e ulaştı. Bu dönemdeki ilerlemeler daha çok otomobil, uçak, kimyasal maddeler, bilimsel aletler ve elektrik donanımı gibi yeni sanayi dallarında yaşlandı. Gerçek ücretlerin yüzde 40 artmasıyla, ortalama bir İngiliz ailesi otomobil, buzdolabı ve televizyon edinebilecek satın alma gücüne ulaştı.

1950'lerde kısa dönemli hedefler için geçici anlaşmalar yapmaya dayanan geleneksel dış politikadan vazgeçilerek, bazı tehlikeleri de içeren kalıcı askeri ittifaklara katılma çizgisi benimsendi. AFC'nin üyelğe kabul edilmesiyle Batı Avrupa Birliği'ne dönüşen NATO'daki etkin rolünün yanı sıra dünyanın öteki yerlerinde de çıkarlarını korumaya yönelik bir ittifak politikası izleyen Birleşik Krallık, 1954'te SEATO içinde yer aldı. 1954'te Mısır'la, İngiliz askerlerini aşamalı olarak geri çekerek sıkı bir askeri işbirliği oluşturmayı amaçlayan antlaşma imzalandı. 1956'da Nasır'ın sosyalist ülkelerle yaklaşmasına tepki olarak, Assuan Barajı'nın yapımı için söz verilen kredilerden vazgeçildi. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve ardından İsrail'in Mısır'a karşı saldırıya geçmesi üzerine, Fransa ile birlikte ortak bir müdahaleye girişildi. Birleşmiş Milletler'in ve dünya kamuoyunun sert tepkisi karşısında, hareket durduruldu. İngiltere'nin Arap dünyasında zaten varsılmış olan güvenilirliğini bütünüyle yitirmesine yol açan bu başarısız girişim, aynı zamanda Ortadoğu'nun bir İngiliz "etki alanı" olmaktan çıktığını da açıkça gösterdi.

1960'ların başında durgunluk içine giren ekonomiyi harekete geçirmek için yüksek faiz ve vergilerin yanı sıra ücretleri kısıtlama ve gelirleri denetleme gibi yeni politikalar benimsendi. Hoşnutsuzluklara yol açan bu önlemler başarıya ulaşamadı. Üretim öteki sanayi ülkelerine göre gende kalırken fiyatlar ve ücretler yükseldi. Ekim 1961'de AET'ye girmek için yapılan başvuru genelde geleceğe dönük iyimser bir hava yaratmakla birlikte, tarım çevrelerinin ve İşçi Partisi'nin önemli bir kesiminin muhalefetiyle karşılaştı. Bu konudaki görüşmeler Fransa'nın karşı çıkması yüzünden Ocak 1963'te kesildi.

Aynı yıl 1955'ten beri İşçi Partisi'nin önderi olan Hugh Gaitskell'in ölümüyle, parti içindeki sol kanadın desteklediği Harold Wilson başkanlığa seçildi. Muhafazakâr hükümet AET girişiminin başarısızlığından sonra üretimi canlandıracak ve enflasyonu denetim altına alacak planlı bir ekonomiye öncülük etmek amacıyla, Ulusal Ekonomik Gelişme Konseyi ve Ulusal Gelirler Komisyonu'nu devreye soktu. Ama bu alandaki ilerlemeler sınırlı kaldı. Bu sırada Savaş Bakanı John Profumo'nun adının karıştığı casusluk olayıyla (Profumo Skandalı) ilgili yargısal soruşturmada, hükümetin olayın üzerine zamanında gitmemekle suçlanması, Başbakan Macmillan'ın sert eleştirilere uğramasına yol açtı. Bir ay sonra Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'nın gerçekleştirilmesindeki rolüyle eski saygınlığını kazanan Macmillan, Ekim 1963'te sağlık nedeniyle istifa etti. Onun başbakanlık için önerdiği Lord Home, bir süre önce çıkarılmış bir yasadan yararlanarak soyuluk unvanından vazgeçti ve ara seçimle Avam Kamarası'na girerek, başbakanlık görevini üstlendi.

Bu koşullarda kolay bir zafer bekleyen İşçi Partisi, uzun seçim kampanyasında popü-

lerliğini yitirmeye başladı. Ama değişim isteginin ağır baskısıyla dört sandalyelik bir çoğunluk elde etmeyi başardı. Wilson'ın kurduğu hükümet, etkin bir tutumla hemen bir olağanüstü bütçe hazırladı. Ulusal Fiyat ve Gelir Kurulu aracılığıyla enflasyonu durdurmaya yönelik kararlı adımlar atıldı. Eylül 1965'te hazırlanan bir ana planla 1970'te yüzde 25'lik bir üretim artışı sağlama hedefi benimsendi. Ara seçimlerde elde edilen başarılarından cesaret alan Wilson, Mart 1966'da erken seçime gitme kararı aldı. Muhafazakârların yeni önderi Edward Heath, "İngiltere'yi Avrupa'ya sokma"ya ve özel girişim yoluyla ekonomiyi düzeltmeye dayalı bir kampanya yürüttü. Katılımın düşük olduğu seçimlerde İşçi Partisi sağlam bir çoğunluk elde etti. Bu sonuçta Heath'in seçmenlerce pek tanınmaması da önemli bir etken oldu.

1966-69 arasında enerjik ve cesur ekonomi politikaları izleyen İşçi Partisi hükümeti, sendikaları karşısına alarak ücret artışlarını kısıtlama, sterlini devalüe etme ve toplumsal refah programlarının kapsamını daraltma gibi kararlar aldı. Bu önlemler sendikalar ve işçiler arasındaki desteğinin zayıflamasına yol açtığı gibi pek başarılı da olmadı.

1960'lar özellikle eğitim açısından önemli bir dönem oldu. Ortaöğretimde bütün ders programlarını içine alan genel eğitim sistemi genişletilirken, üniversitelerin sayısını artırma çabaları hızlandırıldı. Oxford ve Cambridge gibi geleneksel üniversiteler bile değişim sürecine girdi.

Geleceğin başbakanı olarak kendisini kabul ettirmede güçlük çeken Heath, Uluslar Topluluğu'ndan beyaz olmayan göçmenlerin gelişine son verilmesi yönünde parti içinde giderek güçlenen bir akımın muhalefetiyle karşılaştı. 1969'a doğru yasadışı grevler, öğrenci gösterileri ve demokratik mekanizmalara yönelik eleştiriler gibi çeşitli huzursuzluklar ortaya çıktı. Hükümet Lordlar Kamarası ve sendika düzeninde yapmak istediği reformlardan vazgeçmek zorunda kaldı. Dış ticaretin umulmadık biçimde gelişmesini, ara seçimlerdeki kazançları ve kamuoyu araştırmalarını göz önüne alan Wilson, Haziran 1970'te seçime gitme kararını aldı. Birçok İşçi Partisi seçmeninin sandığa gitmemesi sonucu katılımın 1945'ten sonraki en düşük düzeyde (yüzde 72) gerçekleştiği seçimlerde, Muhafazakârlar beklenmeyen bir zafer elde etti.

Heath hükümeti, 1939'daki düzeye ulaşan yoğun işsizlik, ekonomiyi işlemeze hale getiren grev dalgaları, Kuzey İrlanda'daki karışıklık gibi önemli sorunlarla karşı karşıya geldi. 1 Ocak 1973'te AET'ye resmen girilmesi bu güçlükleri geçici olarak dengileyen parlak bir başarı oldu. Olağanüstü hal ilanı, haftalık çalışma süresinin üç güne indirilmesi ve acil bütçe gibi sert önlemlere karşın, düşük büyüme hızı, dış ticaret açıkları, petrol bunalımı, yüksek ücret talepleri ve fiyat artışları gibi ekonomik sıkıntılar sürdü. Muhafazakârların yerel seçimlerdeki büyük oy kaybını izleyen Şubat 1974 seçimlerinden dört fazla sandalyeyle çıkan İşçi Partisi yeniden iktidara geldi. Olağanüstü duruma son verilerek beş günlük haftalık çalışma süresine dönüldü. Ekimde yapılan seçim sonunda aradaki sandalye sayısı 43'e çıktı.

Wilson hükümeti asker sayısını düşürme, yeni silah programlarını kaldırma ve deniz aşırı kuvvetleri anayurda getirme gibi yöntemlerle savunma giderlerini kısarak ekonomik bunalımın üstesinden gelme yo-

luna gitti. 5 Haziran 1975'te yapılan referandumda her üç seçmenden ikisinin AET'de kalma yönünde oy kullanmasıyla 20 yıldan beri süren tartışmalar sona erdi. Mart 1976'da Wilson'ın istifasıyla yerini Dışişleri Bakanı James Callaghan aldı. Mali durumun sürekli kötüleşmesi ve sterlinin değer kaybının hızlanması üzerine Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) giriştiği kurtarma operasyonu, 1977-78'de ekonomide çarpıcı bir düzelmeye sağladı. Bu gelişmede 1977 ortasında ülke gereksiniminin yarısını karşılamaya başlayan Kuzey Denizi petrolünün de önemli bir katkısı vardı. Parlamento'da sağlam bir çoğunluğu bulunmayan İşçi Partisi, iktidarda kalmak için Liberallere dayanmak zorunda kaldı. 1977'deki ara seçim yenilgileri, 1978'deki işçi huzursuzlukları, 1979 başlarındaki grevler, işten çıkarmalar ve İskoçya ile Galler'de yönetimim devredilmesi ilişkin önerinin referandumla reddedilmesi hükümetin Avam Kamarası'ndaki durumunu sarstı. 28 Mart 1979'da yapılan güven oylamasında 1924'ten sonra ilk kez hükümet düşürüldü. 3 Mayıs'taki genel seçimlerde Muhafazakâr Parti çoğunluğu elde ederken, Margaret Thatcher de ilk kadın başbakan oldu.

Thatcher para arzının sıkı biçimde denetlenmesine, özellikle varlıklı kesimlerin vergilerinde indirim yapılmasına, serbest piyasanın temel alınmasına ve başta konut ve eğitim olmak üzere devlet harcamalarının kısıtlanmasına dayalı sıkı bir monetarist politika başlattı. Faiz oranlarının rekor düzeye çıkması, birçok işyerinin kapanması ve işsizliğin yüzde 11'i geçmesi büyük sıkıntılar doğurdu. Bu arada işçi ücretlerindeki artışları kısma çabası, geniş çaplı grevlere yol açtı. Şiddet eylemleri ve polisin sert önlemleriyle büyük karışıklıklara yol açan kömür işçilerinin grevi, Mart 1985'te uzlaşmaz tutumunda direten Thatcher'ın isteklerini kabul ettirmesiyle noktalandı. Enflasyon oranını önemli ölçüde düşürmekle birlikte, işsizlik ve gelir dağılımı eşitsizliğinin üstesinden gelemeyen Thatcher 1985'ten sonra özellikle devlet harcamalarında ve vergilerde sıkı para politikasını yumuşatma yoluna gitti.

1981'de İşçi Partisi'nin sola kaymasına karşı çıkan bazı yeni ve eski milletvekillerinin Sosyal Demokrat Parti adıyla yeni bir parti kurması, İngiliz siyasal yaşamına yeni bir hareketlilik getirdi. Haziran 1983 seçimlerinde Muhafazakâr Parti oy oranını ve sandalye sayısını artırırken, İşçi Partisi büyük bir yenilgi aldı. İşçi Partisi'ne yakın oy alan Sosyal Demokrat-Liberal İttifakı, seçim sisteminin özelliğinden dolayı ancak 23 sandalye kazanabildi. Ağır yenilgi yüzünden konumu sarsılan Michael Foot, İşçi Partisi başkanlığını sol kanadın desteklediği genç Neil Kinnock'a bıraktı. Hükümet içindeki çeşitli düzenlemelerle kendi görüşleri doğrultusunda bir kabine oluşturan Thatcher'a karşı kendisini İleri Merkez olarak nitelendiren parti içi bir muhalefet doğdu. Bu arada İngiltere'ye orta ve uzun menzilli yeni füzelerin yerleştirilmesi sorunu iç politikada önemli tartışma konularından biri haline geldi. Karışıklıkların süregeldiği Kuzey İrlanda'da IRA'nın siyasal kanadı Sinn Féin seçimlerde giderek başarılı sonuçlar almaya başladı. IRA'nın İngiltere'nin büyük kentlerine kaydıracağı şiddet eylemleri, Ekim 1984'te Thatcher ve hükümet üyeleri'nin kaldığı bir otelin bombalanmasıyla doruğa çıktı. Olayların önünü almak için İrlanda Cumhuriyeti ile işbirliğine yönelen Thatcher, 1985'te bölgede alınacak önlemler konusunda İrlanda Cumhuriyeti'ne danışmayı öngören bir anlaşmaya vardı. Bu durum, Kuzey İrlanda'daki Protestanların

yoğun tepkisine yol açtı. Bu arada beyaz olmayan göçmenlere karşı saldırılar, Londra gibi büyük kentlerde zaman zaman kanlı bir biçim alan ırk çatışmalarını doğurdu.

Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ve İran'daki iktidar değişikliğinden sonra dış politika da ABD ile yakınlaşmaya yönelen Thatcher hükümeti, AET ile İngiltere'nin ortak bütçeye katkısı ve izlenen tarım politikası konusunda çatışmaya girdi. Thatcher Arjantin'in Nisan 1982'de öteden beri anlaşmazlık konusu olan Falkland Adalarını işgal etmesi karşısında sert bir tepki göstererek başarılı bir askeri müdahaleyle adaları geri almasını sağladı. Bu savaş sırasında ABD'den tam destek gören İngiltere, bazı ödünler karşılığında AET ile ilişkilerini de düzeltti. 1983'te ABD'nin Grenada'ya müdahale etme beklentideki biçimde tepki gösteren Thatcher, SSCB ile diyalog politikasını benimsiyerek 1984'te Macaristan'a resmi bir gezi yaptı. Aynı yıl Çin'e giderek Hong Kong ve öteki İngiliz topraklarının gelecekteki yönetimi konusunda bir anlaşma imzaladı ve İspanya ile Cebeitarık anlaşmazlığı konusunda görüşmeler oturdu. İngiltere'yi 17 yıldan sonra ilk kez ziyaret eden Sovyet yöneticisi M. Gorbaçov'u ağırladı. Silahsızlanma sorusunda ABD'nin yanında yer almaya devam eden Thatcher, Ortadoğu'da düşünülen acil müdahale kuvveti tasarısını ve Reagan'ın Yıldız Savaşları projesini destekledi. Thatcher'ın 1985'teki Uzakdoğu, Hindistan ve Suudi Arabistan gezileri ile 1987'deki SSCB gezisi İngiliz dış politikasında yeni bir yöneliş başlattı.

Falkland başarısı ve kömür işçileri grevini bastırmadaki kararlılığıyla önemli ölçüde güç kazanan Thatcher hükümeti, 1985'ten sonra izlenen ekonomik politikaya ve baskıcı önlemlere karşı tepkilerin yoğunlaşması sonucu bir yıpranma sürecine girdi. 1986'da ekonomide sağlanan geçici rahatlama yaralanmak ve daha fazla yıpranmayı önlemek isteyen Thatcher, beş yıllık sürenin dolmasını beklemeden yeni seçime gitme kararı aldı. 11 Haziran 1987'de yapılan seçimlerde Muhafazakâr Parti 377 sandalye elde ederek parlamento çoğunluğunu korudu. 1988'de Liberal Parti ile Sosyal Demokrat Parti'nin büyük kesiminin birleşmesiyle oluşan Sosyal ve Liberal Demokrat Parti 1989'da adını Liberal Demokrat Parti olarak değiştirdi.

Thatcher 1980'lerin sonlarında önemli sorunlarla karşı karşıya kaldı. İngiltere'yle Avrupa Topluluğu (AT) arasında daha ileri bir ekonomik ve siyasal birliğe karşı olduğunu açıklamış Muhafazakâr Parti içinde kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasına yol açarken, 1990'da yürürlüğe konan baş vergisi halk arasında hoşnutsuzluklara neden oldu. Enflasyon, ekonomik durgunluk ve işsizlik hoşnutsuzlukları daha da artırdı. Kasım 1990'da Muhafazakâr Parti başkanlığı için yapılan seçimlerde oyların çoğunluğunu almakla birlikte yeterli sayıya ulaşamayan Thatcher 28 Kasım'da başbakanlıktan istifa etti. Yerine Muhafazakâr Parti başkanlığına seçilen John Major geçti. Nisan 1992'de yapılan seçimleri kazanan Muhafazakâr Parti, Birleşik Krallık siyasal yaşamında pek az görülen bir başarı elde etti.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK

Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri, Birleşik Krallık'ta, ulusal savunma ve uluslararası karşılıklı savunma yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle görevli askeri kuvvet.

Norman istilasından önce, İngiliz ordusu, saraya bağlı birlikler ile *fyrđ* (milis) sistemi uyarınca yılda iki ay askerlik yapan, silah

kullanabilen özgür insanlardan oluşuyordu. 1066'dan sonra Normanlar feodalizmin yanı sıra, piyade kuvvetleri ve askeri zanaatçıların desteklenen şövalyelik sistemini getirdiler. Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) ve Güller Savaşları (1455-85) sırasında, milislerle birlikte savaşmak üzere paralı askerler tutuldu. Crécy Çarpışması'nda (1346) uzun yayların (*longbow*) yeni bir savaş aracı olarak ortaya çıkmasıyla, okçular önem kazandı.

İlk İngiliz sürekli ordusunu I. Savaş sırasında, Oliver Cromwell kurdu (1645). Son derece disiplinli ve iyi eğitilmiş bir kuvvet olan Yeni Örnek Ordu(*), II. Charles'ın tahta geçmesinden sonra Cromwell Cumhuriyeti'nin aşırılıklarında rolü olduğu gerekçesiyle 1660'ta saray muhafız tugayı (bugün Coldstream Muhafızları) dışında tamamen dağıtıldı. Daha sonra yeniden genişletilen ordu, II. James döneminde 20 bin kişiye çıkarıldı. 1688'de II. James'in tahttan indirilmesiyle askeri bir monarşinin kurulması önlenildi. Ardından, Haklar Bildirisi'yle (1689) ordunun denetimi Parlamento'ya verildi. Parlamento bu yetkiyi günümüzde de elinde tutmaktadır.

İngiltere'nin 18 ve 19. yüzyıllarda sömürge imparatorluğunu pekiştirmesiyle daha da büyüyen Kara Kuvvetleri etkili bir savaş gücü haline geldi ve sömürgelerde sürekli askeri birimler oluşturuldu. Napoléon Savaşları'nda (1800-15) gücünü kanıtlayan Kara Kuvvetleri'nin örgütsel yapısını ve etkinliğini geliştirmek amacıyla, 1800'lerin sonunda bir dizi yenilik yapıldı. 1905-12 arasında Anavatan Kuvvetleri (1921'den sonra Anavatan Ordusu) ve Özel Yedek Kuvvetler adıyla iki yeni birim kuruldu. I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu askerlik sisteminin benimsenmesiyle Kara Kuvvetleri'nin asker sayısı büyük ölçüde artırıldı. 1919'dan sonra uygulamaya son verilerek asker sayısı asgari düzeye indirildi. 1939'da zorunlu askerlik yeniden yürürlüğe kondu.

Bu arada 1890'dan sonra Avrupa'da güç dengesinde ortaya çıkan değişiklikler üzerine, Mısır, Hindistan ve öteki sömürgeler dışında kalan yerlere acil durumlarda asker göndermek amacıyla İngiliz Sefer Birlikleri (BEF) oluşturuldu (1908). I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Fransa'ya gönderilen BEF kuvvetleri ağır kayıplar verdi. Bu nedenle BEF'in yerini daha kalabalık İngiliz orduları aldı. II. Dünya Savaşı başlarında Fransa'da çarpışan BEF kuvvetleri, Alman işgali üzerine İngiltere'ye döndü.

Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'ndeki önemli değişiklikler 1945'ten sonra gerçekleşti. İngiliz sömürgelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla ülkeye dönen deniz aşırı birliklerin bir bölümü Avrupa'ya yerleştirilirken, bir bölümü de Anavatan Muhafızları'na dağıtıldı. 1960'ta zorunlu askerlik kaldırıldı ve yeniden gönüllülerden oluşan bir ordu kuruldu. Nükleer silahların ortaya çıkmasıyla Anavatan Ordusu önemli ölçüde küçültüldü.

1964'te bütün silahlı kuvvetleri yönetmek üzere Savunma Bakanlığı kuruldu. 1972'de bütün ordu kuvvetleri Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri Karargâhı'na bağlandı. Üç kuvvet komutanının bağlı olduğu genelkurmay başkanı, başbakan ve kabineye karşı sorumlu olan savunma bakanına danışmanlık yapar.

Birleşik Maden İşçileri Sendikası, tam adı AMERİKA BİRLEŞİK MADEN İŞÇİLERİ SENDİKASI (United Mine Workers of America-UMWA), 1890'da kurulan Amerikan işçi sendikası. Maden işletmecileriyle çıkan anlaşmazlıkları çoğu kez işçiler lehine sonuçlandırmayı başararak maden işkolunda daha yüksek ücret, sosyal yardım ve güvenli çalışma koşulları sağlamıştır. İşkolu teme-

linde örgütlenen UMWA, madenkömrü ve antrasit madenlerinde çalışanlarla yerüstü işçilerini kapsamaktadır. 1920-60 arasında, militan ve etkin sendikacı John L. Lewis'in önderliğinde gelişen sendika, 1935'te kurulan Sanayi Örgütü Komitesi (1938'den sonra Sanayi Örgütleri Kongresi) CIO'nun başlıca dayanağıydı. 1942'de CIO'dan ayrılan UMWA, o tarihten bu yana etkinliklerini bağımsız sendika olarak sürdürmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında halkın tepkisine yol açan ve hükümetin madenlere el koymasıyla sonuçlanan 1943 grevi, UMWA'nın düzenlediği en önemli grevlerdendir. Başka yakıt kaynaklarının geliştirilmesi ve otomasyon, sendikanın önemini azaltmıştır. 1946'da yaklaşık 500 bin olan üye sayısı 1990'larda 65 bine düşmüştür.

Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası, tam adı AMERİKA BİRLEŞİK OTOMOBİL, UZAY VE TARIM ARAÇLARI İŞÇİLERİ ULUSLARARASI SENDİKASI (United Automobile, Aerospace and Agricultural Implement Workers of America: International Union), AMERİKA BİRLEŞİK OTOMOBİL İŞÇİLERİ SENDİKASI (United Automobile Workers of America - UAW), AMERİKA BİRLEŞİK OTOMOBİL, HAVACILIK VE TARIM ARAÇLARI İŞÇİLERİ SENDİKASI (1941-62) (United Automobile, Aircraft and Agricultural Implement Workers of America) olarak da bilinir, Amerikan otomobil ve öteki ulaşım araçları işçileri sendikası. Merkezi Detroit'tedir.

1935'te, aynı yıl kurulan Sanayi Örgütü Komitesi'nin (CIO) bir ürünü olarak Amerika Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası adıyla kuruldu. Gene aynı yıl çıkarılan Ulusal İşçi-İşveren İlişkileri Yasası'na (Wagner Yasası) dayanarak otomobil işçilerini örgütlemeye başladığı zaman, bu işkolundaki işverenlerle ciddi çatışmalara girmek zorunda kaldı. Wagner Yasası'nın anayasaya uygunluğu konusunda tartışmaların sürdüğü bir ortamda, işverenlerin işçilerin sendikalaşmasına karşı direnmesine, Fransa'dan örnek aldığı "oturma grevi" ile karşılık verdi. 1936 başkanlık seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazanan Demokrat Franklin D. Roosevelt'in başkanlık döneminin başında Yüksek Mahkeme Wagner Yasası'nın anayasaya uygunluğunu onaylayınca en büyük işverenlerden General Motors da UAW'a karşı olan politikasını değiştirdi ve onun General Motors işçilerini temsil hakkı olduğunu kabul etti. Çok geçmeden Henry Ford dışındaki hemen bütün işverenler General Motors'u izlediler. Ford Motor Company ile UAW'ın içinde örgütlenmek isteyen işçiler arasındaki şiddetli çekişme ise birkaç yıl daha sürdü ve sonunda 1941'de Ford da UAW'ı işkolu sendikası olarak kabul etti.

Kuruluşundan başlayarak UAW içinde etkin olan sendikacı Walter Reuther 1946'da UAW'ın başkanlığına geldi ve ölene değin (1970) bu görevde kaldı. Reuther 1952'de CIO'nun da başkanı oldu. CIO'nun 1955'te Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) ile birleşmesinden sonra da AFL-CIO'nun başkanı George Meany'den sonraki ikinci adam olmayı sürdürdü. Ama Reuther ile Meany arasındaki ilişki bağından beri sorunlu. Sonunda 1968'te Reuther-Meany sürtüşmesi iyice açığa çıktı. Reuther uzun süredir federasyonu işçileri örgütlemeye amacını gerçekleştirilmede gevşek davranmakla, medeni hakları ve başka sosyal yardım girişimlerini etkin bir biçimde desteklememekle suçlanıyordu. Buna karşılık AFL-CIO'da, 1.300.000'i aşkın UAW üyesinden toplanan aylık aidatı AFL-CIO'ya vermemek için kasıtlı olarak elinde tuttuğu gerekçesiyle sendikanın federasyon

uyeliğini askıya aldı ve Reuther AFL-CIO'nun yürütme kurulundan çıkarıldı.

Bunun üzerine UAW, AFL-CIO'dan çekilerek toplumsal ve siyasal eylem girişimlerine etkin olarak katılan örgütsüz işçileri örgütlemek amacıyla Amerika Sorucular Şöforler, Depocular ve Yardımcıları Sendikası (Teamsters Sendikası) ile birlikte İşçi Hareketi Birliği'ni kurdu. Ama Teamsters Sendikası içindeki yolsuzlukların yol açtığı hoşnutsuzluk 1972'de bu birliğin dağılmasına neden oldu. 1981'de UAW yeniden AFL-CIO'ya katıldı.

Birleşik Parti, Afrikaner dilinde VERENDE DE PARTY (VP) tam adı GÜNEY AFRIKA BİRLİK MİLLİYETÇİ PARTİSİ (United South African Nationalist Party), 1977'ye değin, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin onde gelen iki partisinden biri. 1948-77 arasında özellikle İngilizce konuşan Avrupalı nüfusun desteğiyle resmi muhalefet partisi olarak etkinlikte bulundu. Afrikanerlerce desteklenen Ulusal Parti'den (NP) ayrıldığı temel nokta, *apartheid*(*) politikası çerçevesinde ülkedeki Siyah nüfusun da toplumsal ve ekonomik bakımdan geliştirilmesi gereğini vurgulamasıydı.

VP, 1934'te J. B. M. Hertzog önderliğindeki NP ile Jan Smuts önderliğindeki Güney Afrika Partisi'nin birleşmesiyle kuruldu. Hertzog, bu birleşme sonucunda, NP'de çoğunluğu oluşturan Afrikanerler ile Güney Afrika Partisi'ne bağlı, İngilizce konuşan Güney Afrikalıların, Avrupa kökenli beyaz iki etnik topluluk olarak eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde bir arada yaşayacağı yeni bir ulusal birlik anlayışı doğmasını bekliyordu. VP 1934-48 arasında iktidarda kaldıysa da, İngiliz-Afrikaner koalisyonu ancak 1939'a değin yürüdü. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı İngiltere'yi destekleme kararı alınınca, Hertzog ve öteki Afrikaner milliyetçiler partiden ayrıldı. Bunun üzerine VP, İşçi Partisi'nin ve dominyon statüsünü savunmalarını ısrarlığı ile, Smuts başkanlığında yeni bir hükümet kurdu. Böylece İngilizce konuşan grup ve İngiltere yanlısı eğilim partiyi daha açık biçimde egemen oldu.

Savaştan sonra Smuts'un ve VP'nin "liberalizm"i, Güney Afrika'nın İngiltere, İngiliz Uluslar Topluluğu ve BM ile bağlarını azaltmayı, Afrikanerlerin gücünü artırmayı ve özellikle *apartheid* politikası aracılığıyla beyazların üstünlüğünü sürdürmeyi amaçlayan milliyetçilerin sert saldırılarına hedef oldu. 1948 genel seçimlerinde NP zafer kazanınca istifa eden Smuts'un iki yıl sonra ölmesi üzerine VP'nin genleşmesi de hızlandı. Sonraki yıllarda, partiden ayrılan üyelerin 1959'da İlerici Federal Parti'yi (PFP), 1975'te Reform Partisi'ni kurması, bazılarının da iktidardaki NP'ye katılması yüzünden VP sürekli güç yitirdi. 28 Haziran 1977'de VP resmen dağıldı, çoğunluğu oluşturan hizip ertesi gün "merkezi" Yeni Cumhuriyet Partisi'ni (NRP) kurdu. Böylece ana muhalefet partisi olarak VP'nin yerini PFP almış oluyordu.

Birleşik Üniversiteler (Associated Universities, Inc. - AUI), ABD'de üniversiteler birliği. Biri nükleer fizik, öbürü radyoastromi alanında federal hükümet fonlarıyla araştırma yapan iki kuruluşu yönetimin den sorumludur. Columbia, Cornell, Harvard, Johns Hopkins, Pennsylvania, Princeton, Rochester ve Yale üniversiteleri ile Massachusetts Teknoloji Enstitüsü birliği üyedir. 1940'da Long Island'da yeni kurulmuş olan, Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'ni Atom Enerjisi Komisyonu (AEC)

adına yönetmek amacıyla kuruldu. Bugün ABD Enerji Bakanlığı'nın finanse ettiği Brookhaven Laboratuvarı, nükleer fizik, kimya, mühendislik, biyoloji ve tıp alanlarında araştırmalar yürütmektedir. AUI, daha sonra, ABD Ulusal Bilim Vakfı tarafından, merkezi Virginia'nın Charlottesville kentinde bulunan Ulusal Radyoastronomi Gözlemevi'ni (NRAO) yönetmekle görevlendirildi. Gözlemevi, radyofrekans ışınımının kozmik kaynakları üzerinde yoğun araştırmalar sürdürmektedir.

birleşme bak. cinsel birleşme

birleşme, atom ya da moleküllerin kimyasal bağlardan daha zayıf kuvvetlerle birbirine bağlanmış daha büyük birimler halinde bir araya toplanması. Birleşme terimi, genellikle yalnızca benzer molekül ya da atomların bir araya toplanması için kullanılır. Polimerleşme de benzer küçük birimlerin birleşerek daha büyük birimler oluşturmalarıdır; ama bu süreçte küçük birimler genellikle kimyasal bağlarla birbirine bağlanır.

Bir birleşmede, küçük birimleri bir arada tutan kuvvetler bir moleküldeki atomları bağlayan kimyasal bağlardan daha zayıf olduğu için, genellikle, birleşmiş molekül toplulukları ile bu topluluğu oluşturan basit moleküller arasında bir denge gözlenir. Bazı moleküllerin kimyasal tepkimelerle birleşimden uzaklaştırılması, kütlelen etkisi yasası uyarınca, topluluğun daha büyük bölümünün ayrışmasına yol açacak biçimde dengeyi bozar.

Benzer molekülleri birleşmeye yönelten kuvvetler üç çeşittir. En önemlisi, elektro-negatif bir atoma bağlı bir hidrojen atomunun başka bir elektronegatif atomla köprü oluşturduğu hidrojen bağıdır (ya da hidrojen köprüsü). Eğer bu iki elektronegatif atom değişik iki molekülde bulunuyorsa, arada bir köprünün oluşması bu iki molekülü birleştirir. Moleküller bir arada tutan ikinci bir kuvvet, çok yüksek olmayan sıcaklıklarda, her moleküldeki artı ve eksi yüklerin ayrılmasıyla oluşan dipol (çiftkutupsal) çekimidir. Bir bölümünde fazladan bir artı yük, öbür bölümünde fazladan bir eksi yük bulunduğu zaman, molekülün tümü kutupsal olabilir ya da kutupsal grupları içerebilir. Birbirine yakın herhangi iki atom arasında etkili olan, görece zayıf London kuvvetleri de, yeterince düşük sıcaklıklarda birleşmeyi sağlayacak kadar güçlü olabilir.

Su, en yüksek oranda birleşmiş bileşiklerden biridir. Bir buz kristali, hidrojen bağlarıyla bağlanmış su moleküllerinin oluşturduğu dev bir birleşiktir. Sıvı sudaki moleküller birbirlerine buzda olduğu gibi, ama daha düzensiz köprülerle bağlanır ve buradaki hidrojen bağları sürekli olarak kopup yeniden oluşur.

birleşme, borçlar hukukunda, borcu sona erdiren nedenlerden biri olan, alacaklı ve borçlu sıfatlarının aynı kişide toplanması. Birleşme, miras nedeniyle olabileceği gibi, miras dışında da olabilir. Eğer borçlu miras bırakan, alacaklı da onun tek mirasçısı ise, miras bırakanın ölümü halinde alacaklı ve borçlu sıfatları o tek mirasçıda birleşir, ama başka mirasçılar da varsa birleşme söz konusu olamaz. Miras dışında da, örneğin biri borçlu öbürü alacaklı iki ortaklığın birleşmesi, alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesine neden olur. Birleşmede borç ilişkisi sona erdiği için ikincil haklar, özellikle kefalet ve rehin hakları da sona erer. Ama alacaklı ve borçlu sıfatları birleşmeden

önce, üçüncü kişilerin alacak üzerinde bazı hakları doğmuşsa, birleşme bunları etkilemez.

Alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesinin ortadan kalkması sonucunda borç yeniden ikincil haklarıyla birlikte doğar. Rehin oluşturan mal geri verilmişse, birleşme sona erince rehin kendiliğinden yeniden doğmaz. Alacaklı ve borçlu sıfatlarının birleşmesine iflas engel olmaz. Alacaklı ve borçlu sıfatları birleştikten sonra adi alacak devredilemez. Borçlar Kanunu taşınmaz rehin ile değerli kâğıtlar konusundaki hükümleri saklı tutmuştur (m. 116/2). Emre yazılı değerli kâğıdın borçluya ciro edildiği ya da hamiline yazılı değerli kâğıdın borçluya teslim edildiği durumlarda değerli kâğıda bağlı borç sona ermez; alacak hakkı başkasına geçirilebilir. Bunun için senedi elinde bulunduran borçlunun birinci durumda yeni bir ciro yapması, ikinci durumda da senedi başkasına teslim etmesi gerekli ve yeterlidir.

Ticaret hukukunda iki ya da daha fazla ticaret ortaklığının birbirleriyle birleşerek yeni bir ticaret ortaklığı kurmasına, bir ya da birden fazla ticaret ortaklığının var olan başka bir ticaret ortaklığına katılmasına da birleşme (*fusion*) denir. Bu durumda mal varlıkları birleştirilir. Feshedilen ortaklıklar gerçek anlamda tasfiye edilmez; birleşmeye katılan ortaklıkların ortaklarına, bünyesinde birleşilen ya da birleşme amacıyla yeni kurulmuş olan ortaklığın hisse senetleri birleşme sözleşmesinde belirlenen oranlar içerisinde verilir.

Birleşme yalnız aynı türden ortaklıklar arasında olur. Birleşme için ilk olarak birleşen ve katılan ortaklıkların birleştirme için izin vermeleri gerekir. Daha sonra bir birleşme sözleşmesi hazırlanır. Bu sözleşmede mal varlığı değerlendirme bilançosu da düzenlenmelidir. Sözleşmenin yazılı ve imzaların da noterlikçe onaylanmış olması gerekir. Daha sonra birleşme, ilgili ortaklıklara aynı ayrı karara bağlanarak tescil ve ilan edilir. Birleşen ortaklıkların bilançoları ile borçlarını ne yolla ödeyeceklerine ilişkin bir bildiri de birleşen ortaklıkların her biri tarafından ilan edilir. Birleşme kararı, ilan gününden başlamak üzere üç ay sonra geçerlilik kazanır. Bu süre içinde alacaklılar birleşmeye itiraz edebilirler. Ama ortaklıklar ilandan önce borçlarını ödemiş ya da borcu karşılayan parayı TC Merkez Bankası ya da başka bir milli bankaya yatırmışlarsa ya da alacaklılar birleşmeye razı olmuşlarsa, birleşme ilan gününden başlayarak geçerli kabul edilir.

Borçların ödenmesi ya da güvenceye bağlanmasından sonra varsayımsal tasfiye sona erer ve birleşmeye katılan ortaklıkların unvanları sicilden silinir. Ticaret Kanunu'nun 451. maddesine göre, kalan ya da yeni kurulan ortaklık, ortadan kalkan ortaklıkların yerine geçer. Burada söz konusu olan tam ardılıktır (külli halefiyet).

birleşme, iktisatta, iki ya da daha çok bağımsız anonim şirketin tek bir işletme olarak birleşmesi. Genellikle, bir ya da birkaç bağımsız firmanın, güçlü bir firma tarafından ele geçirilmesi biçiminde gerçekleşir. Güçlü firma, 1) öteki firmanın aktiflerini nakit ya da kendi tabvilleri karşılığında satın alabilir; 2) öteki firmanın hisselerini ya da hisse senetlerini satın alabilir ya da 3) öteki firmanın ortaklarına ellerindeki hisse senetleri karşılığında kendi hisse senetlerini verebilir, böylece öteki firmanın aktiflerinin yanı sıra borçlarını da devralır.

Birleşmenin birkaç türü vardır. Aynı malı aynı pazar için üreten firmaların birleşmesi "yatay", aynı malı değişik pazarlar için üreten firmaların birleşmesi "pazar genişle-

tici", bir firmanın kendisine mal ya da hizmet sağlayan bir kuruluşla ya da bir müşterisiyle birleşmesi ise "dikey" birleşme olarak nitelenir. Ele geçirilen firmanın iş konusu, ele geçiren firmanın iş konusuyla ilişkili değilse, yeni oluşan gruba *conglomerate* adı verilir.

Şirketler arasında birleşme değişik nedenlerle gerçekleştirilir. Birleşmeyi gerçekleştiren firma, bir rakibini ortadan kaldırmak, verimliliğini artırmak, ürünlerini ve pazarını çeşitlendirmek ya da vergilerini düşürmek istiyor olabilir. Birleşmeler, ekonominin canlı olduğu dönemlerde artar, durgunluk dönemlerinde azalır.

birleşme değeri bak. değerlik

birleşme özelliği, matematikte, toplama ve çarpma işlemlerine ilişkin ve simgesel olarak $a+(b+c) = (a+b)+c$ ve $a(bc) = (ab)c$ biçiminde ifade edilen özellikler. Bu özellik, toplama işleminde terimler, çarpma işleminde de çarpanların istenildiği gibi birleştirilebileceği anlamına gelir. Birleşme özelliği pozitif ya da negatif, tam ya da kesirli, rasyonel ya da irrasyonel, gerçek ya da sanal sayılar için geçerlidir. Ama kuralın, birleşmeli olmayan cebirler ya da iraksak serilerin toplanamaması gibi aykırı örnekleri de vardır. Ayrıca bak. dağılma özelliği; değişimlilik özelliği.

Birleşme Yasaları, İngiltere'de işçilerin sendikal amaçlarla birleşmesini yasaklayan 1799 ve 1800 tarihli yasalar. Birleşme Yasaları, ücret artışı ya da çalışma saatlerinin azaltılması için birleşen, öteki işçileri işi bırakmaları için kışkırtan ya da herhangi bir başka işçiyle birlikte çalışmayı reddeden işçilerin üç ay hapis ya da iki ay ağır iş cezasına çarptırılmasını öngörüyordu. Yasaları uygulamakla iş sulh yargıcı görevlendirilmişti; karara itiraz için bir üst mahkemeye başvuru ise çok zorlaştırılmıştı. Ayrıca, yasa ile suçlu bulunmuş bir kişinin masraflarını üstlenmelerin de para cezasına çarptırılması öngörülüyordu. Davalar birbirlerine karşı tanıklık yapmaya zorlanabiliyordu. Yasanın öteki maddeleri işverenlerin de birleşmesini yasaklıyordu, ama bu maddeler hiçbir davada uygulanmadı. 1824'te Birleşme Yasaları'nın kaldırılmasından sonra birçok işyerinde greve gidilmesi üzerine 1825'te yasaları yeniden yürürlüğe koymak için bir girişimde bulunuldu, ama sonuç alınmadı.

Birleşme Yasası (1 Mayıs 1707), İngiltere ile İskoçya'nın Büyük Britanya adı altında birleşmesini sağlayan anlaşma.

1603'ten başlayarak İngiltere ve İskoçya aynı hükümdarlar yönetilmekteydi. 1688 Devrimi'nden sonra 1702-03'te gündeme gelen daha yakın bir birlik oluşturma tasarıları sonuçsuz kaldı. 1703-04'te uluslararası alandaki gerginlik, İngiltere ve İskoçya'nın birbirinden bağımsız parlamentoları arasında yasama alanında tehlikeli bir savaşa neden oldu. Ancak, sınırın her iki yanındaki devlet adamları, böyle bir birleşmenin, birdenbire ivedilik kazanan bir sorunun karşılığı olarak kabul edilebilir bir çözümü olduğunu kavramaya başlıyorlardı: İskoçya'nın ekonomik güvenliğe ve maddi desteğe, İngiltere'ninse Fransız saldırılarına ve II. James yanlılarının yeniden iktidarı ele geçirme olasılığına karşı siyasal güvencelere gereksinimi vardı ve İskoçya açık bir arka kapı işlevi görebilirdi. İngiltere'nin pazarlık için kullandığı koz ticaret serbestisi, İskoçya'nınkiyse Hanover hanedanının sürmesine rıza göstermekti. Birleşmeyi görüşmek üzere Kraliçe Anne tarafından atanan komisyon üyeleri her iki noktayı da çabucak benimsediler ve üç ay içinde (Nisan-Tem-

muz 1706) ayrıntılı bir antlaşma metni üzerinde anlaşılar.

Antlaşmaya göre iki krallık birleşecek, Protestan hanedan sürececek ve Büyük Britanya ile dominyonlarında ticaret serbest olarak ve eşitlik altında yürütülecekti. Belirli bazı geçici ayrıcalıklar dışında, dolaysız ve dolaylı vergilendirme her yerde aynı biçimde uygulanacaktı. İngiltere, İskoçya'nın İngiltere'nin ulusal borç sorumluluğunu paylaşmasına karşılık, 398.085 sterlin 10 şilin tazminat ödeyecekti. İskoç hukuk sistemi ve mahkemeleri korunacaktı. Göreli yoksulluğundan ötürü İskoçya'ya, Avam Kamarası'nda 45, Lordlar Kamarası'nda 16 üyelik gibi yetersiz bir temsil hakkı tanındı. Antlaşmanın ek maddeleriyle İskoçya Presbiteryen Kilisesi ile İngiltere Episkopal Kilisesi'nin durumlarında bir değişiklik olmayacağı güvence altına alındı.

İskoç Parlamentosu antlaşmayı, yalnızca bazı küçük değişikliklerle Ocak 1707'de kabul etti, hemen ardından da İngiliz Parlamentosu antlaşmayı onayladı. 6 Mart'taki krallık onayından sonra birleşme 1 Mayıs 1707'de yürürlüğe girdi.

Birleşme Yasası (1 Ocak 1801), Büyük Britanya (İngiltere ve İskoçya) ile İrlanda'yı Birleşik Krallık adı altında birleştiren ve parlamentoda yasalarla yürürlüğe giren antlaşma.

1798 İrlanda Ayaklanması, İrlanda sorununu zorunlu olarak İngiliz hükümetinin gündemine getirdi. İngiliz başbakanı William Pitt (Genç) en iyi çözümün birleşme olacağına karar verdi. Hem İngiliz, hem de İrlanda parlamentolarında benimsenen yasalarla İrlanda Parlamentosu feshedilecek ve bundan böyle İrlanda, Londra'daki Parlamento'da (Westminster) ruhban sınıfından 4, soylulardan 28 kişi ile 100 parlamento üyesi tarafından temsil edilecekti. Pitt'e göre, böyle bir birleşme iki ülke arasındaki bağı güçlendirecek ve İrlanda'nın ekonomik gelişmesine olanak sağlayacaktı. Ayrıca Pitt, birleşmenin, Birleşik Krallık içinde bir azınlık durumuna gelecek olan Katoliklere ayrıcalıklar tanınmasını kolaylaştıracak kanısındaydı, ama bunda yanılıyordu. Doğal olarak birleşme tasarısı İrlanda Parlamentosu'nda güçlü bir direnmeyle karşılaştı, ama İngiliz hükümeti, açıkça oy satın alarak ya da onur payeleri dağıtarak hem İngiliz, hem de İrlanda Parlamentosu'nda oy çoğunluğunu sağladı. 28 Mart 1800'de Birleşme Yasası her iki parlamentoda da kabul edildi. 1 Ağustos 1800'deki krallık onayından sonra 1 Ocak 1801'de yürürlüğe girdi. Bu tarihten sonra hükümdar, Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'nın kralı (ya da kraliçesi) olarak anıldı. Aralık 1921'deki İngiltere-İrlanda Antlaşması'yla kuzeydeki Ulster eyaletine bağlı altı il dışında kalan İrlanda'yı kapsayan Serbest İrlanda Devleti'nin tanınmasına kadar yürürlükte kalan birleşme, resmi olarak Michael Collins başkanlığında geçici hükümetin kurulduğu Ocak 1922'de sona erdi. (1953'te yayımlanan bir bildiriyle, II. Elizabeth Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda'nın kraliçesi olarak anılmaya başladı.)

Birleşmiş Milletler (BM), dünyada barış ve güvenliği korumak, hak eşitliği ve kendi kaderini belirleme ilkeleri temelinde ülkeler arasında dostluk ilişkilerini geliştirmek, ekonomik, toplumsal, kültürel ve beşeri sorunları çözmede uluslararası işbirliğini sağlamak amacıyla 24 Ekim 1945'te kurulan uluslararası örgüt. Merkezi, ABD'nin New York kentindedir.

"Birleşmiş Milletler" adı ilk kez II. Dünya Savaşı sırasında Mihver'e (Almanya, Ja-

ponya ve İtalya) karşı birleşen 26 ülkenin 1 Ocak 1942'de Washington, D. C.'de imzaladığı BM Bildirisi'nde kullanıldı. "Dört Büyükler" (İngiltere, ABD, SSCB ve Çin) temsilcileri önce 30 Ekim 1943'te Moskova Konferansı'nda, 21 Ağustos - 7 Ekim 1944 arasında da Washington, D.C.'deki Dumbarton Oaks Konferansı'nda(*), Milletler Cemiyeti'nin(*) yerini alacak yeni bir uluslararası örgütün kurulması yolunda ilk adımı attılar. Bu konferanslarda önemli ilerlemeler sağlandıysa da, oluşturulması düşünülen Güvenlik Konseyi'nde geçerli olacak oylama biçimi konusunda, daha sonra "veto sorunu" olarak ünlenen bir anlaşmazlık doğdu. SSCB'nin, bu ülkeyi oluşturan tüm cumhuriyetlerin BM'ye ayrı ayrı üye olması yönündeki talebi dolayısıyla gündeme gelen "üyelik sorunu" da çözülemedi. Dumbarton Oaks'ta biçimlenen çeşitli öneriler, Şubat 1945'te Churchill, Stalin

Mihver'e savaş açmış 20 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla başladı. Konferansa daha sonra katılan Ukrayna SSC, Beyaz Rusya SSC, Arjantin ve Danimarka'nın yanı sıra, konferansa katılmadığı halde kurucu üye olması kabul edilen Polonya'nın da eklenmesiyle toplam 51 ülkenin 26 Haziran 1945'te imzaladığı BM Antlaşması 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girdi.

San Francisco Konferansı, Avrupa ülkelelerinin ağırlıkta olmadığı ve dünyanın hemen her bölgesine dağılmış birçok ülkenin katıldığı ilk uluslararası konferanstı. Avrupalı 9 ülkenin yanı sıra Amerika kıtasından 21, Ortadoğu'dan 7, İngiliz Uluslar Topluluğu'ndan 6, Uzakdoğu ve Afrika'dan 2'şer ülke ile 3 Sovyet cumhuriyeti konferansta temsil ediliyordu.

Birleşmiş Milletler Üyeleri

- 1945 ABD, Arjantin, Avustralya, Belçika, Beyaz Rusya, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Hollanda, Honduras, Irak, İran, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Liberya, Lübnan, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Polonya, SSCB (bugün Rusya Federasyonu), Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Türkiye, Ukrayna, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yugoslavya, Yunanistan
- 1946 Afganistan, İsveç, İzlanda, Tayland
- 1947 Pakistan, Yemen Arap Cumhuriyeti (1990'da Yemen Dem. Halk Cumh. ile birleşti)
- 1948 Birmanya (bugün Myanmar)
- 1949 İsrail
- 1950 Endonezya
- 1955 Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İtalya, Kamboçya, Laos, Libya, Macaristan, Nepal, Portekiz, Romanya, Sri Lanka (Seylan), Ürdün
- 1956 Japonya, Fas, Sudan, Tunus
- 1957 Gana, Malezya
- 1958 Gine
- 1960 Benin (Dahomey), Burkina Faso (Yukarı Volta), Çad, Fildişi Kıyısı, Gabon, Kamerun, Kıbrıs, Kongo, Madagaskar, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Togo, Zaire (Kongo)
- 1961 Moritanya, Moğolistan, Sierra Leone, Tanzanya (Tanganika; 1963'te BM'ye üye olan Zengibar'la 1964'te birleşti)
- 1962 Burundi, Cezayir, Jamaika, Ruanda, Trinidad ve Tobago, Uganda
- 1963 Kenya, Kuveyt
- 1964 Malavi, Malta, Zambia
- 1965 Gambia, Maldivler, Singapur
- 1966 Barbados, Botsvana, Guyana, Lesotho
- 1967 Yemen Dem. Halk Cumh. (Güney Yemen) (1990'da Yemen Arap Cumhuriyeti'yle birleşti)
- 1968 Ekvator Ginesi, Mauritius, Svaziland
- 1970 Fiji
- 1971 Bahreyn, Bhutan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar
- 1973 ADC (1990'da AFC'ye katıldı), AFC, Bahamalar
- 1974 Bangladeş, Gine-Bissau, Grenada
- 1975 Cabo Verde, Komorolar, Mozambik, Papua Yeni Gine, São Tomé ve Príncipe, Surinam
- 1976 Angola, Samoa, Seyşeller
- 1977 Cibuti, Vietnam
- 1978 Solomon Adaları
- 1979 Dominika, St. Lucia
- 1980 St. Vincent ve Grenadinler, Zimbabve
- 1981 Antigua ve Barbuda, Belize, Vanuatu
- 1983 St. Christopher ve Nevis
- 1984 Brunei
- 1990 Liechtenstein, Namibia
- 1991 Estonya, Güney Kore, Kuzey Kore, Letonya, Litvanya, Marshall Adaları, Mikronezya
- 1992 Azerbaycan, Bosna-Hersek, Ermenistan, Gürcistan, Hırvatistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, San Marino, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan

ve Roosevelt'i bir araya getiren Yalta Konferansı'nda(*) yeniden ele alınarak somutluk kazandı; veto ve üyelik sorunları da gene Yalta'da çözüme bağlandı. Üç önderin görüşlerinin de eklenmesiyle hazırlanan bir öneri paketi, 25 Nisan 1945'te San Francisco'da toplanan BM Uluslararası Örgütlenme Konferansı'ndaki (UNCIO) görüşmelerle temel oluşturdu.

San Francisco Konferansı(*), BM Bildirisi'ni imzalamış 26 ülke ile Mart 1945'e değin

BM Antlaşması'nı imzalayan 51 ülke şunlardı: ABD, Arjantin, Avustralya, Belçika, Beyaz Rusya SSC, Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Hollanda, Honduras, Irak, İngiltere, İran, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Liberya, Lübnan, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru,

Polonya, SSCB, Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Türkiye, Ukrayna SSC, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yugoslavya ve Yunanistan.

Yeni başvuruların kabulünde Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin oybirliği koşulu arandığı için, BM'nin ilk yıllarında çok az ülkenin başvurusu kabul edildi. 1950'ye değin başvuran 31 ülkeden yalnızca 9'unun (1946'da Afganistan, İzlanda, İsveç ve Tayland; 1947'de Pakistan ve Yemen; 1948'de Birmanya [bugün Myanmar]; 1949'da İsrail ve 1950'de Endonezya) üyeliği onaylandı. Bu darboğazı aşmak amacıyla 1950'lerde Genel Kurul'da bir dizi girişimde bulunuldu. 1955'te Genel Kurul, başvuran 18 ülkeden Japonya ve Moğolistan dışındaki 16'sının (Arnavutluk, Avusturya, Bulgaristan, Finlandiya, İrlanda, İspanya, İtalya, Kamboçya, Laos, Libya, Macaristan, Nepal, Portekiz, Romanya, Seylan [bugün Sri Lanka] ve Ürdün) üyeliğini aynı anda kabul etti.

1950'den sonra Genel Kurul'daki sürekli bir tartışmanın konusu da Çin'in temsili soruydu. Hindistan 1950'de Genel Kurul'a, Çin'in BM'de Çin Halk Cumhuriyeti-

Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği de Çin Halk Cumhuriyeti'ne geçti.

1973'te Batı Almanya ile Doğu Almanya'nın BM'ye kabul edilmesi üzerine, çeşitli ülkeler Kuzey ve Güney Kore ile Kuzey ve Güney Vietnam'ın da örgüte üye olabilmesi için girişimlerde bulundular. Güvenlik Konseyi, Kuzey ve Güney Vietnam'ın başvurularını 18 Ağustos 1975'te reddetti. 23 Haziran 1976'da Angola'nın üyeliğini veto etmiş olan ABD, yeni birleşmiş bulunan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin üyeliğini de 16 Kasım 1976'da veto etti. Ama 1976 sonlarında Angola'nın, Temmuz 1977'de de Vietnam'ın üyeliğini onayladı. 1991'de SSCB'nin dağılması üzerine 24 Aralık'ta bu ülkenin BM'deki ve Güvenlik Konseyi'ndeki üyeliğini Rusya Federasyonu devraldı. Eski SSCB'ye bağlı öteki cumhuriyetler de 1991 ve 1992'de BM üyeliğine kabul edildi.

1955'ten, özellikle de çok sayıda ulusun bağımsızlığını kazandığı 1960'lardan sonra üye sayısı sürekli artan BM'ye bugün İsviçre, Kiribati, Monako, Çin Cumhuriyeti, Nauru, Tonga ve Tuvalu dışındaki tüm bağımsız ülkeler üyedir. Eski Yugoslavya 1992'de üyelikten çıkarılmıştır.

BM'İN AMAÇLARI VE İŞLEVLERİ. BM Antlaşması'na göre BM'nin birincil amacı

rumlarda, taraflara kendi saptadığı çeşitli uzlaşma yollarının izlenmesini önerir.

Bir ülkenin saldırgan tutumunun dünya barış ve güvenliğini tehlikeye düşürdüğü durumlarda, ayrıca aralarındaki bir sorunun çözümü için Uluslararası Adalet Divanı'na gitmeyi kabul ettikten sonra Divan kararına uymayan ülkelere karşı önce ekonomik ve diplomatik, sonra da askeri yaptırımlar uygulanmasına karar verebilir. BM üyeleri, barışı tehdit eden ülkelere karşı kullanılmak üzere askeri güçlerini BM emrine vermeyi taahhüt eder. Ama üyeleri buna zorlayacak antlaşmalar bulunmadığı için, ortak askeri yaptırıma 1950-53 Kore Savaşı ve 1991 Körfez Savaşı dışında başvurulmamıştır.

Silahlanmanın denetlenmesi ve silahsızlanma, BM'nin temel amaçları arasında yer alır. Bu amaçla örgüt, kuruluşundan sonra öncelikle bir Atom Enerjisi Komisyonu oluşturmaya karar verdi. Çalışmalarına Haziran 1946'da başlayan Komisyon'un, atom enerjisinin uluslararası denetimi yönündeki önerileri, özellikle süper devletlerin karşı çıkması yüzünden sonuçsuz kaldı. Güvenlik Konseyi'nin kurduğu Konvansiyonel Silahlar Komisyonu'nun, bu tür silahların denetlenmesi yolundaki girişimleri de sonuca ulaşamadı. İki komisyon 1952'de Silahsızlanma Komisyonu olarak birleştirildi. Güvenlik Konseyi üyeleri ile Kanada'nın katıldığı bu komisyon da silahlanmanın sınırlandırılması ve silahsızlanma konusunda etkisiz kaldı. 1963'te ABD, SSCB ve İngiltere arasında imzalanan Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması(*), silahsızlanma konusunda sağlanan ender ilerlemelerden biriydi. Fransa ve Çin'in katılmadığı bu antlaşmaya daha sonra 100'ü aşkın ülke imza koydu.

Nükleer silahların, bu silahları barındıran ülkelere öteki ülkelere yayılmasını engellemek üzere 1968'de hazırlanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı ise nükleer silahlara sahip olma yolundaki Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğu imzalamadı. 1962'den sonra Cenevre'de bir dizi silahsızlanma komitesi kuruldu; 1978 ve 1982'de BM Genel Kurulu silahsızlanma konusunu görüşmek üzere iki kez özel olarak toplandı.

BM'nin uluslararası hukuk alanındaki ilk girişimi 1947'de 15 üyeli Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun kurulması oldu. Komisyon, dünya barışına ve insanlığa karşı işlenen suçlar ile savaş suçlarını tanımlayan raporunu 1950'de hazırladı. BM, uluslararası deniz hukukunu düzenlemek amacıyla ilki 1958'de ikincisi 1960'ta olmak üzere üç konferans topladı. 1974-82 arasında toplanan Üçüncü BM Deniz Hukuku Konferansı'nda (UNCLOS III) (bak. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı) hazırlanarak imzaya açılan antlaşmayı ABD, İsrail, Türkiye ve Venezuela dışında konferansa katılan tüm BM üyeleri imzaladı.

Ekonomik, toplumsal ve kültürel konularda araştırma, yayın ve teknik yardım hizmetlerini yerine getiren BM ve ilgili uzmanlık kuruluşları, üye ülkelere uluslararası işbirliği ile ekonomik ve toplumsal kalkınmada izlenecek yollar konusunda öneride bulunabilmektedir; ama yaptırım gücü yoktur. 1943'te 44 ülkenin işbirliği ile BM Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi(*) (UNRRA); bölgesel kalkınma ve işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 1947'de Avrupa, gene 1947'de Asya ve Uzakdoğu, 1948'de Latin Amerika ve 1958'de Afrika için dört ayrı Ekonomik Komisyon; 1949'da da az gelişmiş ülkelere yönelik Genişletilmiş Teknik Yardım Programı kuruldu. Çalışmalarına 1946'da başlayan Dünya Bankası (IBRD), ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla-

Birleşmiş Milletler Merkezi, New York kentli
E. Carle-Shostak Associates

ti'nce temsil edilmesi yönünde bir önerge verdi. Önerge, 10 ülkenin çekimser kaldığı oylamada, ABD'nin yoğun baskısı sonucunda 16'ya karşı 33 oyla reddedildi. 1950'den sonra 20 yıl boyunca, Çin Cumhuriyeti'nin (Tayvan ya da Milliyetçi Çin) yerine Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çin'i temsil etmesi yolundaki tüm girişimler sonuçsuz kaldı. 1971'de ABD, Çin Cumhuriyeti'nin Genel Kurul üyesi olarak kalması koşuluyla, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi'ne üye olmasını kabul edebileceğini açıkladı. Ama 25 Ekim 1971'de, 3 ülkenin katılmadığı ve 17 ülkenin çekimser kaldığı bir oylamada Genel Kurul 35'e karşı 76 oyla Çin Cumhuriyeti temsilcilerinin örgütten çıkarılmasına ve onların yerine Çin Halk Cumhuriyeti temsilcilerinin kabulüne karar verdi. Çin Cumhuriyeti'nin

dünyada barış ve güvenliği korumaktır. Özellikle bu sorumluluğu üstlenmek üzere oluşturulan Güvenlik Konseyi'nin kararları için 5 daimi üyenin (ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere, Rusya) oybirliği zorunludur. Genel Kurul yalnızca öneride bulunabildiği halde, Güvenlik Konseyi'nin tüm BM üyelerini bağlayıcı karar alma yetkisi vardır. Daimi üyelerin oybirliği ile karar alma zorunluluğunun bir çeşit veto hakkına dönüşmesi ve özellikle ABD ile eski SSCB'nin uluslararası sorunlardaki görüş ayrılıkları, 1980'lerin sonlarında Doğu blokunun dağılmasına değin Güvenlik Konseyi'nin bu işlevi yerine getirmesini çoğu kez engellemiştir. Uluslararası uyumsuzluklarda, Güvenlik Konseyi uyuşmazlığın önce taraf ülkelerin belirleyeceği barışçı yollarla çözümünü önerir. Bunun sağlanamadığı du-

la BM'ye bağlı olarak kurulan ilk örgüttü. 1957'de BM Ekonomik Kalkınma Özel Fonu (SUNFED), 1960'ta Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Kalkınma Örgütü(*) (IDA) oluşturuldu. SUNFED 1965'te Genişletilmiş Teknik Yardım Programı ile birleşerek BM Kalkınma Programı(*) (UNDP) adını aldı. Uluslararası serbest ticaret rejimini ayakta tutmaya yönelik Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın(*) (GATT) azgelişmiş ülkelerin zararına işlediğini öne süren Üçüncü Dünya ülkeleri 1964'te Cenevre'de ilk BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın(*) (UNCTAD) toplanmasına öncülük ettiler.

1946'ya değin mültecilerin sorunlarıyla UNRRA ilgileniyordu. Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla 1946'da Uluslararası Mülteci Örgütü(*) (IRO) kuruldu. 1949'da ayrıca BM Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi(*) (UNRWA) oluşturuldu. 1951'de BM Mülteciler Yüksek Komiserliği(*) (UNHCR) kurulunca 1952'de IRO lağvedildi. UNHCR, Batı Avrupa, Hong Kong, Sudan, Kongo (bugün Zaire), Bangladeş, Çin-hindi ve Orta Amerika başta olmak üzere 1970'lerden sonra sayıları giderek artan mültecilere yardım amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu.

BM, kuruluşundan bugüne değin insan hakları konusunda yakından ilgilendi. BM Genel Kurulu, 1948'de İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni(*) kabul etti. Düzenli olarak toplanan İnsan Hakları Komisyonu, 1970'lerden bu yana çeşitli ülkelere insan haklarının çiğnemesine ilişkin 1.500'ü aşkın gizli dosyayı gündeme aldı.

Uyuşturucu madde kaçakçılığını önleme amacıyla 1946'da kurulan BM Uyuşturucu Maddeler Komisyonu, sonraki yıllarda ortaya çıkan sentetik uyuşturucuların üretiminin önlenmesi için de çaba göstermektedir.

BM'NİN BAŞLICA ORGANLARI. BM'nin başlıca organları Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı(*) ve Sekreterlik'tir.

Genel Kurul. Genel Kurul, BM'ye üye tüm devletlerin temsilcilerinden oluşur (Güney Afrika'nın üyeliği 1974'te askıya alınmıştır). Her devlet Genel Kurul'da en çok beş temsilci bulundurulabilir, ama tek oy hakkı vardır. Kararlar, konunun önemine göre oy çokluğu ya da üçte iki çoğunlukla alınır. Yılda bir kez toplanan Genel Kurul, gerektiğinde olağanüstü toplanabilir. Her toplantı dönemi için ayrı bir başkan ve 21 başkan yardımcısı seçerek çalışmalarına başlar. Genel Kurul'a bağlı yedi ana komitede BM üyesi tüm ülkeler temsil edilir. Bunlar, Birinci Komite (Siyaset ve Güvenlik), Özel Siyasal Komite (Birinci Komite ile birlikte çalışır), İkinci Komite (Ekonomi ve Maliye), Üçüncü Komite (Toplumsal, Beşeri ve Kültürel Sorunlar), Dördüncü Komite (Vesayet), Beşinci Komite (Yönetim ve Bütçe) ve Altıncı Komite (Hukuk) olarak bilinir. Komitelerde her üyenin bir oyu vardır ve kararlar oy çokluğuyla alınır. Komitelerin karar ve önerileri daha sonra Genel Kurul'da yeniden oylanır.

Genel Kurul, BM Antlaşması'nın kapsamına giren her türlü uluslararası sorunu görüşmeye, öneriler geliştirmeye ve bu amaçla konferanslar toplamaya yetkilidir. Genel Kurul'un ayrıca başka organları denetleme, birçoğunun üyelerini atama ve BM bütçesini denetleme yetkisi vardır. Genel Kurul, BM Genel Sekreteri ile Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi ve bağlı özel kuruluşlardan yıllık çalışma raporları alır. Bu organların çalışmalarını denetlemeye ve bu organlara öneriler götür-

meye yetkilidir. Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Vesayet Meclisi, Genel Kurul'un doğrudan denetimi altındadır. Kurul, Sekreterlik'in çalışmalarını da denetler. BM bütçesinden de Genel Kurul sorumludur.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in tüm üyeleri ile Güvenlik Konseyi ve Vesayet Meclisi'nin geçici üyeleri Genel Kurul'da atanır. Genel Kurul, Uluslararası Adalet Divanı'nın yargıçlarının ve BM Genel Sekreteri'nin seçiminde Güvenlik Konseyi ile birlikte yetkilidir. BM Antlaşması için değişiklik ve ek önerilerinde bulunma, bu amaçla konferans toplama yetkisini de gene Güvenlik Konseyi ile paylaşır.

İlk kez 10 Ocak 1946'da toplanan Genel Kurul'un siyasal etkinliği giderek artmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında özellikle ilk 10 yıl içinde sık sık ortaya çıkan uyuşmazlıklar nedeniyle, BM içindeki en yapıcı ve sorumlu organ olarak öne çıkmaya ve güçlenmeye başlamıştır.

Güvenlik Konseyi. Başlangıçta 5 daimi üyenin yanı sıra Genel Kurul'da iki yıl için seçilen 6 geçici üyeden oluşan Güvenlik Konseyi'nde bugün 10 geçici üye bulunur. On geçici üyenin 5'i Afrika ve Asya ülkelerinden, 1'i Doğu Avrupa, 2'si Latin Amerika, öteki 2'si ise Avrupa ile diğer ülkelerden seçilir. Sürekli toplantı halinde bulunan Güvenlik Konseyi'nin başkanlığını her ay bir başka konsey üyesi üstlenir. Usule ilişkin konularda Konsey'in herhangi 9 üyesinin olumlu oyu yeterlidir. Uluslararası bir anlaşmazlığın incelenmesi ya da bir ülkeye yaptırım uygulanması gibi öze ilişkin konularda ise gene 9 olumlu oy gerekir; ama bu durumda 5 daimi üyenin tümünün bu 9 oy arasında bulunması zorunludur. Bununla birlikte uygulamada, daimi üyenin çekimser kılması veto sayılmaz. Ote yandan, bir konunun usule mi yoksa öze mi ("önemli sorun") ilişkin olduğu konusunda konsey üyeleri arasında sık sık görüş ayrılığı çıkabilmekte ve bu konudaki karar oylamasında da veto işleyebilmektedir ("çifte veto").

Güvenlik Konseyi, çeşitli çatışma bölgelerinde kendisine bağlı BM gözlemcileri ve BM başlı gücü askerleri bulundurulur. Taraflar arasında ateşkes sağlanmasına ve ateşkesin korunmasına çalışan BM gözlemcileri, örgütün kuruluşundan bu yana Angola, Balkanlar, Batı Sahra, Batı Yeni Gine, Cennu ve Keşmir, El Salvador, Endonezya, Irak-Kuveyt Sınırı, İsrail, Kamboçya, Lübnan, Somali ve Yemen Arap Cumhuriyeti'nde (eski Kuzey Yemen) görev yapmıştır. BM gözlemcileriyle birlikte başlı gücü askerleri de 1950'den sonra Kore'de (UNCK), 1960-64 arasında Kongo'da (UNOC) bulundular. BM Kıbrıs Barış Gücü (UNFICYP) 1964'ten bu yana Kıbrıs'tadır. Mısır ve İsrail arasında tampon güç olarak, 1957'de Sina ve Gazze'ye gönderilen BM Acil Barış Gücü (UNEF) 1967'de Mısır'ın israrıyla bölgeden çekildi. Bugün Ortadoğu'da bulunan BM başlı güçleri, 1978'de kurulan BM Lübnan Geçici Barış Gücü (UNIFIL) ve 1974'ten bu yana Golan Tepelerinde görev yapan BM Gözlemci Barış Gücü'dür (UNDOF). Mart 1992'de Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'ya bir barışı koruma gücü gönderilmiştir. 1988 Nobel Barış Ödülü BM başlı gücüne verilmiştir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC). Ekonomik ve Sosyal Konsey BM'nin toplumsal, ekonomik, kültürel ve beşeri alanlardaki etkinliklerinin yönetim ve eşgüdümünden sorumludur. Genel Kurul tarafından üç yıl için seçilmiş 27 üyeden oluşur. Konseyin daimi üyesi yoktur; ama sürekliliğinin yararlı olduğu düşünüldükçe kimi üyeler düzenli olarak yeniden seçilir. Araların-

da Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Afrika için kurulan dört bölgesel komisyonun da bulunduğu bir dizi komisyon Konsey'e bağlı olarak çalışır.

Vesayet Meclisi. Vesayet Meclisi, vesayet altındaki ülkelerin yönetimini denetler. Bu ülkeler, BM tarafından belirlenen bir ülkenin yönetimi altındadır. Genel Kurul tarafından üç yıl için seçilen Meclis, vesayet altındaki ülkeleri yöneten ülkeler ile Güvenlik Konseyi'nin bir başka ülkenin vesayetini üstlenmemiş üyelerinden ve Genel Kurul'da seçilen oteki üyelerden oluşur. Genel Kurul'un seçmesi gereken üye sayısı, Meclis içinde vesayet üstlenmiş ve üstlenmemiş ülkelerin sayılarının eşitlenmesini sağlayacak biçimde her dönemde değişebilir. Meclis, vesayet bölgelerinde tartışlar düzenler; bu bölgelerden ulaşan dilekçeleri inceler, yönetici ülkelere yıllık raporlar alır ve kendi yetki alanı içinde öneriler getirir. ABD yönetimi altındaki Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi dışında tüm vesayet bölgesi 1980'e değin bağımsızlığını kazandı için, Vesayet Meclisi'nin neredeyse artık işlevi kalmamıştır.

Uluslararası Adalet Divanı. Uluslararası Adalet Divanı BM'nin başlıca yargı organıdır. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi tarafından seçilen 15 yargıçtan oluşur. Yargıçlar değişik ülkelere seçilir, böylece dünyadaki değişik hukuk sistemlerinin temsil edilmesi sağlanmaya çalışılır. Divanın yetki alanı, bir uluslararası uyuşmazlıkta taraf olan ülkelerin kendisine getirdikleri davalar ile BM Antlaşması'nda ya da yürürlükteki uluslararası antlaşmalarda özellikle öngörölmüş konuları içine alır.

Sekreterlik. BM'nin yönetim organı olan Sekreterlik, BM Genel Sekreteri'ne bağlı olarak görev yapar. Genel Sekreter, Genel Kurul'da Güvenlik Konseyi'nin önerisi üzerine beş yıllık bir dönem için atanır, görev süresi uzatılabilir. Genel Kurul'a BM çalışanları üzerine yıllık rapor sunar; uluslararası barış ve güvenliği yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiği durumlarda Güvenlik Konseyi'ni uyarabilir; uluslararası anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapabilir. Çalışmalarını New York'taki BM binasında yürüten genel sekreter aynı zamanda BM'nin Cenevre'deki bürosunun çalışmalarını da denetler.

BM'nin ilk genel sekreteri 1946'da bu göreve getirilen Norveçli Trygve Lie idi. Lie'nin 1950'de biten görev süresi 1953'e değin uzatıldı; ama bu uzatmaya SSCB'nin uzlaşmaz biçimde karşı çıkması üzerine Lie 1952'de istifa etti. 1953'te BM genel sekreteri olan İsveçli Dag Hammarskjöld, 1957'de yeniden seçildi. 1961'de Kuzey Rodezya'daki (bugün Zambia) bir uçak kazasında ölen Hammarskjöld'den sonra, SSCB Genel Sekreterlik görevinin üç kişilik bir komiteye (Troyka) üstlenilmesini önerdi. Uzun süre tartışılan bu öneri kabul edilmedi ve 1961'de BM genel sekreterliğine Birmenyalı U Thant getirildi. 1966 sonunda, U Thant'ın görev süresi oybirliğiyle bir dönem uzatıldı. 1971'de seçilen Avusturyalı Kurt Waldheim da iki dönem görev yaptı. Waldheim'in ardından Perulu Javier Pérez de Cuellar 1982'de BM'nin beşinci genel sekreteri oldu. Pérez de Cuellar'ın da ikinci dönemini tamamlamasından sonra bu görevi 1992'de Mısırlı Butros Galı üstlendi.

BM'YE BAĞLI KURULUŞLAR. BM Genel Kurul'na bağlı yarı özerk özel kuruluşlar şunlardır: BM Ticaret ve Kalkınma Konfe-

ransı(*) (UNCTAD), BM Kalkınma Programı(*) (UNDP), BM Afetzedelere Yardım Kuruluşu(*) (UNDRO), BM Mülteciler Yüksek Komiserliği(*) (UNHCR), BM Çocuk Fonu(*) (UNICEF), BM Sermaye Geliştirme Fonu(*) (UNCDF), BM Yakınoğuşu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi(*) (UNRWA), BM Çevre Programı(*) (UNEP), BM Nüfus Faaliyetleri Fonu(*) (UNFPA), BM Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü(*) (UNRISD), BM Eğitim ve Araştırma Enstitüsü(*) (UNITAR) ve BM Üniversitesi(*) (UNU).

Ekonomi, toplum, kültür, eğitim ve sağlık gibi alanlarda BM'ye bağlı olarak etkinlik gösteren uluslararası ve hükümetler arası uzmanlık kuruluşları ise şunlardır: Gıda ve Tarım Örgütü(*) (FAO), Dünya Bankası(*) (IBRD), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü(*) (ICAO), Uluslararası Kalkınma Örgütü(*) (IDA), Uluslararası Finans Kurumu(*) (IFC), Uluslararası Tanımsal Kalkınma Fonu(*) (IFAD), Uluslararası Çalışma Örgütü(*) (ILO), Uluslararası Denizcilik Örgütü(*) (IMO), Uluslararası Para Fonu(*) (IMF), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği(*) (ITU), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü(*) (UNESCO), BM Sınai Kalkınma Örgütü(*) (UNIDO), Evrensel Posta Birliği(*) (UPU), Dünya Sağlık Örgütü(*) (WHO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü(*) (WIPO) ve Dünya Meteoroloji Örgütü(*) (WMO).

Bu uzmanlık kuruluşlarının tümünün örgüt yapısı aynıdır. Her uzmanlık kuruluşunun, tüm üyelerin katıldığı bir genel konferansı ve bu konferansta seçilen bir Yürütme Konseyi vardır. Yürütme Konseyi, öneriler hazırlamak ve genel konferansta alınan kararları yürürlüğe koymakla yükümlüdür. Çoğu uzmanlık kuruluşunun bölgesel alt komisyonları bulunur. Kimi BM'nin kuruluşundan önce, kimi II. Dünya Savaşı sırasında, kimi de BM'nin girişimiyle kurulan uzmanlık kuruluşlarının tümü bugün örgütün gözetiminde çalışmaktadır.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(*) (GATT) ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(*) (IAEA) da BM ile bağlantılı uluslararası kuruluşlardır.

BM'NİN YÖNETİMİ. BM'nin yıllık bütçesi genel sekreterce Genel Kurul'un onayına sunulur. BM Antlaşması uyarınca her üye ülke BM'ye ekonomik gücüyle orantılı miktarda katkıda bulunur. Örgütün 1946'da 19 milyon dolar olan harcamaları 1982'de 600 milyar dolara ulaşmıştır. Üye ülkelerin gönüllü katkılarıyla finanse edilen özel kuruluşlar, ayrı bütçeleri olan uzmanlık kuruluşları ve BM bantş gücü askerleri için yapılan harcamalar ile birlikte tüm BM sisteminin gerçek maliyeti çok daha yüksektir. 1955'ten sonra üye sayısı üç katına çıkan BM'ye yeni katılan üyelerin çoğu henüz gelişme yolunda olduğu için, üye sayısındaki artışın örgüte mali katkısı olmamıştır.

Sekreterlik görevlilerinin seçiminde, başvuranların kişisel eğitim düzeyi ve deneyiminin yanı sıra, dünyanın tüm ülkelerinin BM yönetiminde temsiline olanak verilmesi de göz önüne alınır. Sekreterlik'te çalışanların bazıları BM'nin sürekli görevlileri, bazıları da hükümetlerince geçici olarak BM'ye gönderilen görevlilerdir. Her iki durumda da, Sekreterlik görevlileri BM'ye bağlılık andı içerler ve kendi hükümetlerinden emir almazlar.

BM Genel Kurulu, BM'nin sürekli merkezinin New York kentinde kurulmasını, gene bu kentte gerçekleşen ilk toplantısında kararlaştırdı. 1951'de Sekreterlik, 1952'de de

Genel Kurul ve konseyler BM Merkezi'ne taşındı.

1947'de onaylanan BM bayrağı açık mavi bir zeminin ortasında beyaz BM ambleminin oluşur. Genel Kurul, 24 Ekim'i BM Günü olarak kabul etmiştir.

Birleşmiş Milletler Afetzedelere Yardım Kuruluşu (Office of The United Nations Disaster Relief Co-Ordinator-UNDRO), doğal afetlere ve başka felaketlere uğrayan ülkelere yönelik uluslararası yardım çalışmalarında eşgüdüm sağlamak üzere Mart 1972'de oluşturulan BM kuruluşu. BM genel sekreterinin, afet yardımlarının eşgüdümüyle görevli bir yardımcısının başkanlığında görev yapar.

UNDRO, afetzedelere yöneltilen kaynakları uluslararası düzeyde bütünleştirmeye çalışır. Felakete uğramış ülkelerin istemi üzerine, yalnızca BM yardımlarını yönlendirme konusunda değil, Uluslararası Kızılhaç ve Kızıl Hayat Hareketi gibi hükümetler dışı uluslararası örgütlerden gelen yardımları dağıtma konusunda da yetkilidir. Gereksinmeler ile yardımlar arasındaki denklığı sağlamak amacıyla bir bilgi eşgüdüm merkezi olarak da işlev görür. Doğal afetlere uğrama olasılığı bulunan bölgelerde stok oluşturarak ve doğal kaynakların etkin biçimde kullanılması sağlayarak, uluslar topluluğunun afetlerle mücadeledeki etkinliğini artırmaya çalışır.

Birleşmiş Milletler barış gücü, dünyadaki belirli askeri çatışma alanlarında oluşturulan tarafsız tampon bölgelerde Güvenlik Konseyi'ne bağlı olarak görev yapmak üzere, üye ülkelerin kendi rızalarıyla Birleşmiş Milletler emrine verdikleri askerlerden oluşan birliklerin genel adı. (Ayrıca bak. Birleşmiş Milletler.)

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP), BM kapsamındaki çevre koruma çalışmalarına yön vermek ve bu çalışmalarda eşgüdüm sağlamak üzere 1972'de oluşturulan BM kuruluşu. BM Genel Kurulu'na, çevre koruma çalışmalarında uluslararası düzeyde eşgüdümü geliştirecek politikalar önerir. Ülkeler arasında bilgi alışverişini kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen uluslararası gözlem sistemi "Earthwatch", UNEP'in en geniş ilgi uyandıran çalışmasıdır. Bu sistem, üye ülkelerin önemli çevre tehlikeleri konusunda bilgilendirilmesine ve gereken önlemleri almasına olanak sağlar. Örgütün yönetim organı, BM Genel Kurulu'na seçilen 58 üyeden oluşur.

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (United Nations Children's Fund-UNICEF), çocukların sağlık, beslenme, eğitim ve genel esenlik düzeyini yükseltmeye yönelik ulusal çabalara destek olmayı amaçlayan BM özel kuruluşu. Savaşın yıkımına uğramış ülkelerin çocuklarına yardım amacıyla Aralık 1946'da Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) adıyla kuruldu. 1950'den sonraki yeni adı Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu için de UNICEF kısaltması korundu. Bu dönemde çalışmalarını çeşitli güçlükler içindeki çocukların yanı sıra başta az gelişmiş ülkelerde olmak üzere, bütün dünyada çocukların esenliğini yükseltmeye yönelik genel programlar üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. UNICEF 1965'te Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

UNICEF'in çalışmalarının büyük bölümü, belirli hastalıkların önlenmesi ve tedavisi, gereksinim fazlası yiyeceklerin başka ülkelere gönderilmesi gibi görece küçük harcamalarla çocukların yaşamına önemli katkılarda

bulunulabilecek alanlarda yoğunlaşmıştır. UNICEF'in katkıda bulunduğu öteki etkinlikler arasında sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sağlık personeli yetiştirilmesi, eğitim tesisleri kurulması, öğretmen yetiştirilmesi ve başka sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması da yer alır. UNICEF, etkinlikleri için gerekli mali desteği hükümetlerin ve özel kuruluşların gönüllü bağışlarından sağlar. Kuruluşun merkezi New York kentindedir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı (United Nations Conference on the Law of the Sea-UNCLOS), deniz hukuku konusunda BM gözetiminde gerçekleştirilen bir dizi uluslararası diplomatik konferansa verilen adı. Birinci ve ikinci konferanslar 24 Şubat-27 Nisan 1958 ve 16 Mart-26 Nisan 1960 arasında Cenevre'de toplandı. 3 Aralık 1973'te New York kentinde başlayan üçüncü konferans ise, 10 Aralık 1982'de Jamaika'nın Montago Bay kentinde BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin imzaya açılmasıyla son buldu.

BM Birinci Deniz Hukuku Konferansı'nın ön çalışmaları Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'na gerçekleştirildi. Komisyon 12 Nisan 1949'daki ilk toplantısında planlanan kodifikasyon çalışmaları arasında karasuları ve açık deniz rejimi konularının da yer almasını kararlaştırdı. Çalışmalarını 1950-56 arasında sürdüren komisyon 1956'da BM Genel Kurulu'na deniz hukuku konusunda 73 maddelik bir rapor sundu. Genel Kurul da 21 Şubat 1957 tarihli kararıyla konuyu incelemek ve bir anlaşma metni hazırlamak üzere uluslararası bir konferans toplanmasını kararlaştırdı.

24 Şubat 1958'de Cenevre'de çalışmalarına başlayan Birinci Deniz Hukuku Konferansı'na, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 86 devlet katıldı. Konferans çalışmalarını, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu raporunu temel alarak beş komisyon çerçevesinde sürdürdü. Birinci komisyon karasuları ve bitişik bölge, ikinci komisyon açık deniz genel rejimi, üçüncü komisyon açık deniz balıkçılığı ve canlı kaynakların korunması, dördüncü komisyon kıta sahanlığı, beşinci komisyon ise denize kıyısı olmayan devletlerin denize serbestçe çıkışları sorunu üzerine çalışmalar yaptı. 27 Nisan'da sona eren konferansta, öze ilişkin dört sözleşme ile uyumsuzlukların barışçı yollarla çözümüne ilişkin bir ihtiyari protokol ve çeşitli konulara ilişkin dokuz karar kabul edildi. 29 Nisan 1958'de Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi, Açık Denizde Balıkçılık ve Canlı Kaynakların Korunması Sözleşmesi ve Kıta Sahanlığı Sözleşmesi ile Uyuşmazlıkların Zorunlu Çözümüne İlişkin İmzalanması İhtiyari Protokol imzaya açıldı. Türkiye bu anlaşmaların hiçbirine taraf olmadı.

BM Birinci Deniz Hukuku Konferansı sonunda imzalanan anlaşmalar deniz hukuku konusundakı kabul edilen, çok taraflı uluslararası anlaşmaların ilkidir. Konferansta daha çok gelenek hukukunun kuralları yazılı biçime sokulmakla birlikte kimi yeni kavramlar da geliştirildi. Özellikle karasularının başlangıç çizgisini oluşturan esas çizgi (esas hat), karasularından zararsız geçiş hakkı, ada kavramı, bitişik bölge, açık denizde devletlerin yetkileri gibi geleneksel kavram ve kurallar büyük ölçüde bu konferansta açıklığa kavuşturdu. Kıta sahanlığı kavramı da uluslararası deniz hukuku çerçevesinde ilk kez bu konferansta ele alındı.

BM Birinci Deniz Hukuku Konferansı 27 Nisan 1958'deki oturumunda, karasuları genişliğinin saptanmadığını ve balıkçılık ve canlı kaynakların korunması konusunda

bütün sorunların çözüme kavuşturulamadığını belirterek bu sorunları yeniden incelemek üzere yeni bir konferansın toplanmasını önerdi. Ardından BM Genel Kurulu 10 Aralık 1958 tarihli kararı ile İkinci Deniz Hukuku Konferansı'nın toplanmasına karar verdi. 16 Mart 1960'ta Cenevre'de çalışmalarına başlayan İkinci Deniz Hukuku Konferansı'na 87 ülke katıldı. Özellikle karasuları genişliği, balıkçılık bölgesi, takımadalar ve açık denizlerde doğal kaynaklardan yararlanma konularını ele alan konferans 26 Nisan 1960'ta bir anlaşma metni oluşturmadan dağıldı. Konferansta yalnızca balıkçılık konusunda teknik yardım gerekliliği üzerinde duran bir karar alınabildi.

BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı (UNCLOS III) ise kimi teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıktı. Özellikle 1960'lardan sonra açık deniz yatağını araştırma ve işletme konusundaki önemli teknolojik ilerlemeler konferansın gerçekleştirilmesinde bir başlangıç noktası oluşturdu. 18 Aralık 1967 tarihli kararlar geçici olarak görev yapmak üzere Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Özel Komitesi'ni kuran Genel Kurul, 21 Aralık 1968 tarihli kararlar aynı konuda çalışacak sürekli bir organ olarak 42 üyeden oluşan Ulusal Yetki Alanı Dışında Kalan Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi'ni oluşturdu. Sürekli komitenin 1969 ve 1970'teki çalışmaları sonunda hazırlanan ve ulusal yetki alanı dışında kalan deniz yatağını "insanlığın ortak mirası" olarak niteleyen Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanını Yöneten İlkeler Bildirisi'ni Genel Kurul 17 Aralık 1970'te kabul etti. Genel Kurul aynı tarihli bir başka kararıyla da deniz yatağı dahil bütün deniz sorunlarını inceleyecek bir deniz hukuku konferansının 1973'te toplanmasını kararlaştırdı. Deniz Yatağı Komitesi çalışmalarını 1973'e değin sürdürdü.

Çalışmalarına 3 Aralık 1973'te New York kentinde başlayan Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'nın ilk dönemi, konferansın yürütülmesinde izlenecek usule ilişkin kuralların ve gündemin saptanmasından sonra 14 Aralık 1973'te sonuçlandı. Konferans öze ilişkin çalışmalarını 20 Haziran-29 Ağustos 1974 arasında Caracas'ta yapılan ikinci dönem toplantıları ile sürdürdü. Caracas'tan sonra her yıl bir ya da iki kez toplanan konferans, sonuncusu 6-10 Aralık 1982'de Montago Bay'de olmak üzere çalışmalarını 11 dönemde tamamladı.

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı'na, bazıları yalnızca birkaç dönem olmak üzere toplam 164 devlet katıldı. Ayrıca BM Namibia Konseyi, birçok devletler arası örgüt (Avrupa Toplulukları, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Afrika Birliği Örgütü vb), Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşları (ILO, FAO, UNESCO, IOC, ICAO, WHO, ITU, WMO, IMO, WIPO ve Dünya Bankası), kimi ulusal kurtuluş hareketleri (FKÖ, SWAPO vb) ve hükümetler dışı uluslararası örgütler de (Uluslararası Ticaret Odası, Birleşmiş Milletler Dernekleri Dünya Federasyonu vb) gözlemci sıfatıyla konferansa katıldılar. Konferans, çalışmalarını öze ilişkin üç ayrı komisyonun çatısı altında yürüttü. Birinci komisyon uluslararası deniz yatağının işletilmesi ve teknoloji sorunları, ikinci komisyon ulusal yetki alanına giren deniz alanları ve açık deniz genel rejimi, üçüncü komisyon deniz çevresinin ve canlıların korunması ve bilimsel araştırmalar üzerinde çalıştı. Konferansta bu üç komisyonun dışında yedi çalışma grubu da oluşturularak, kıta sahanlığının

sınırlandırılması gibi bazı sorunlu konuların çözüme ulaştırılması için özel çaba harcadı.

Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı, konferans sonunda imzaya açılan sözleşme metninin hazırlanışı sırasında izlenen usul bakımından ilginç özellikler gösterir. Birçok uluslararası konferansta izlenen yolun tersine, bu konferansta önceden hazırlanmış herhangi bir sözleşme taslağından hareket edilmemiş, bu taslağın konferans çerçevesinde hazırlanması yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede ilgili komisyon başkanlarının raporlarında ortaya konan ana eğilimleri içeren ve 7 Mayıs 1975'te "Tek Gayri Resmi Görüşme Metni" adıyla anılan metin ortaya çıktı. Bunu, 15 Temmuz 1977 tarihli "Gayri Resmi Birleşik Görüşme Metni" adını taşıyan metin izledi. Bu metin kimi değişikliklere uğradıktan sonra, 22 Eylül 1980'de "Gayri Resmi Deniz Hukuku Sözleşmesi Tasarısı" adını aldı ve 7 Eylül 1981'de resmi "Deniz Hukuku Sözleşmesi Tasarısı"na dönüştürüldü. 30 Nisan 1982'de konferansa katılanların oyuna sunulan bu metin, 130 kabul, 17 çekimser ve dört karşı oyla (ABD, İsrail, Türkiye, Venezuela) benimsenerek Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi adıyla kabul edildi. 10 Aralık 1982-9 Aralık 1984 arasında hükümetlerin ve yetkili uluslararası örgütlerin imzasına açık kalan sözleşme, 119 devlet tarafından hemen imzalandı. Yürürlüğe girebilmesi için, en az 60 devletçe onaylanmasının üstünden bir yıl geçmiş olması gereken sözleşme, 1991 sonunda 157 devlet tarafından imzalanmış ve 51 devlet tarafından da onaylanmış buluhmaktaydı.

Türkiye'nin özel çekinceleri nedeniyle imzalamadığı Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, ulusal yetki alanına giren deniz alanlarının sınırlarını genişletmiş ve uluslararası deniz yatağı, münhasır ekonomik bölge, arkeolojik bitişik bölge, takımada devleti gibi yeni kavramlar ile Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (International Tribunal for the Law of the Sea) ve Uluslararası Deniz Yatağı Örgütü (International Sea-Bed Authority-ISA) gibi yeni kurumlar geliştirmiştir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO), BM'ye bağlı uzmanlık kuruluşu. Eğitim, bilim ve kültür alanında uluslararası işbirliğini gerçekleştirerek dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla 1946'da kurulmuştur. UNESCO'nun etkinlikleri ağırlıklı olarak, tek tek ülkelerin bu doğrultudaki çalışmalarını kolaylaştırmaya yöneliktir.

Aralık 1962'de UNESCO Genel Konferansı'nda alınan bir kararla, eğitim planlaması konusunda ileri düzeyde eğitim ve araştırmalar için dünya çapında bir merkez işlevini görmek üzere Uluslararası Eğitim Planlaması Enstitüsü kurulmuştur. Yönetiş açısından UNESCO'ya bağlı olan bu kurumun izleyeceği politika ve programları, kendi Yürütme Kurulu belirler. Bu arada 1925'te bir uluslararası eğitim araştırmaları merkezi olarak kurulmuş olan Uluslararası Eğitim Bürosu da Ocak 1969'da UNESCO bünyesine alınmıştır.

Temel ilgi alanı eğitimi olan UNESCO, okuma yazma programlarının yanı sıra ilk öğretimi evrenselleştirilmeyi amaçlamakta, öğretim ve eğitim planlamacıları yetiştirmeye önem vermektedir. Doğa bilimleri konusunda yürütülen geniş kapsamlı programlar arasında "İnsan ve Biyosfer", "Uluslararası Hidroloji", "Uluslararası Jeoloji Bağlantısı" ve "Hükümetlerarası Okyanusbilim Ko-

misyonu" gibi projeler sayılabilir. UNESCO, toplum bilimleri alanında ise savaşa yol açan gerilimler, ırkçılık, gelişmenin sosyo ekonomik öğeleri ve insan-çevre ilişkileri gibi konularda yapılan incelemeleri desteklemiştir. Örgütün kültürel alandaki katkıları arasında sanatsal yaratıcılık, kültürlerin gelişimi ve dünya kültür kaynaklarının korunması alanındaki projelerin yanı sıra, kültürel kimlik ve sözlü geleneklerin korumaya alınması da bulunmaktadır.

UNESCO, adında iletişim konularının yer almamasına karşın, bu alanda da önemli çabalar göstermiş ve uluslararası iletişimi, az gelişmiş ülkelerin sorun ve gereksinimlerini daha fazla dikkate alan, daha nesnel ve dengeli bir hale getirecek bir "Yeni Enformasyon Düzeni" için girişimlerde bulunmuştur. UNESCO'nun Mısır ve Sudan'daki Nübye tapınaklarını 20 yıllık (1960-80) bir çaba sonunda tümüyle başka yerlere taşıyarak Assuan Baraj Gölü altında kalmaktan kurtarması, örgütün en çok yankı uyandıran çalışmaları arasındadır.

1960'larda ve 70'lerde az gelişmiş ülkelerin gereksinimlerine ve sorunlarına giderek daha çok ilgi gösterilmesi sonucu, UNESCO'nun düzenli program fonları daha çok eğitsel ve bilimsel gelişme projeleri için kullanılmaya başladı. 1980'lerde UNESCO, kültürel ve öteki sorunlara yaklaşımında Doğu blokunun etkisi altında ve siyasal kaygılarla hareket ettiği ve bütçesinin sürekli büyüdüğü gerekçesiyle, özellikle ABD'nin giderek sertleşen eleştirilerine hedef oldu. 31 Aralık 1984'te ABD, tam bir yıl sonra da İngiltere bu gerekçelerle UNESCO'dan çekildiklerini açıkladılar. ABD 1990'da UNESCO'ya yeniden üye olmayacağını açıkladı.

UNESCO'nun örgüt yapısı iki yılda bir toplanan Genel Konferans, 45 üyeli Yürütme Kurulu ve bir Sekreterlik'ten oluşur. Genel Konferans'ın seçtiği 50 üyeli Yönetim Kurulu yılda en az üç kez toplanır ve Genel Konferans'ta kabul edilen programın uygulanmasını sağlar. UNESCO'nun sürekli merkezi Paris'tedir.

Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (United Nations Institute for Training and Research-UNITAR), dünya barışı, güvenlik, ekonomik ve toplumsal ilerleme çabalarına yardımcı olabilecek en öncelikli eğitim ve araştırma çalışmalarını gerçekleştirmek üzere 1965'te oluşturulan BM kuruluşu. BM genel sekreterince atanmış 24 üyeden oluşan bir Mütevelli Heyeti'nin gözetiminde çalışır. Genel sekreterin yanı sıra Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Konsey başkanları da bu heyetin üyesidir. Heyet yılda en az bir kez toplanır. UNITAR'ın temel çalışmaları, daha çok BM içindeki süreç, işlev ve yapıları incelemeye yöneliktir. Eğitim programları, özellikle anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü ve uluslararası hukuk konularındaki seminerler gibi, daha çok BM üst düzey görevlileri için düzenlenmiş kurslardan oluşur.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP), Genişletilmiş Teknik Yardım Programı (EPTA) ve BM Özel Fonu'nun Kasım 1965'te birleşmesiyle oluşturulan BM kuruluşu. Yönetim organı, gelişmekte olan 27 ülke ile 21 gelişmiş ülkenin temsilcilerinden oluşur.

UNDP'nin amacı, düşük gelirli ülkelerin doğal ve insan gücü kaynaklarını geliştirme-

sine yardımcı olarak, bu ülkeleri toplumsal ve ekonomik bakımdan daha üretken kılmaktır. Yardım çalışmalarını, kalkınmaya yönelik sermaye girdisi bulma, nitelikli işgücü yetiştirme, ticaret, sanayi, ulaşım ve iletişim sektörlerini geliştirebilecek çağdaş teknolojileri uygulama yönündeki projeleri destekleyen beşer yıllık "Ülke Programları" aracılığıyla yürütür. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin büyüme potansiyellerini araştırmak üzere uzman katkısında bulunur, uygulamalı bilimsel araştırmalar için çeşitli kolaylıklar sağlar.

Birleşmiş Milletler Kore Yeniden İmar Konferansı (United Nations Korean Reconstruction Agency-UNKRA), Kore'nin 1945'te Güney Kore ve Kuzey Kore olarak ikiye bölünmesinin ardından, 1950'de Güney Kore ekonomisinin canlandırılması amacıyla düzenlenen BM programı. UNKRA çerçevesinde ekonominin yeniden inşasına ilişkin sorunların yanı sıra, II. Dünya Savaşı sırasında yurtlarından ayrılan mültecilerin ve Kore Savaşı sırasında barksız kalanların sorunlarına da özel ilgi gösterildi. BM üyesi 34 ülke ile üye olmayan beş ülke, UNKRA'ya toplam 148.500.000 ABD Doları katkıda bulundu. Programa 1 Temmuz 1958'de son verildi.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (Office of the United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR), sığındıkları ülkede yurttaşlığa kabul edilmelerine değin mültecilere hukuksal ve siyasal koruma sağlamak amacıyla, 1 Ocak 1951'de BM Genel Kurulu tarafından Uluslararası Mülteci Örgütü'nün(*) yerine oluşturulan kuruluş. Merkezi Cenevre'dedir. Mültecilerin yoğun bulunduğu ülkelerdeki şubeleri aracılığıyla hükümetler nezdinde girişimlerde bulunarak, keyfi sınır dışı etme uygulamalarından koruma, mahkemeye başvuru, bulma, çalışma ve eğitim olanaklarından yararlanma, kimlik ve seyahat belgeleri edinebilme gibi temel mülteci haklarını korumaya çalışır. Mali desteğini ağırlıklı olarak hükümetlerin gönüllü bağışlarından sağlar. Mültecilere sosyal ve ekonomik yardımlarda bulunur. Büyük Sahra'nın güneyindeki Afrikalı mültecilerle yeni yerleşme alanları sağlama girişimleri ve konut projeleri, UNHCR'nin yürüttüğü programlar arasındadır. UNHCR 1954 ve 1981'de iki kez Nobel Barış Ödülü almıştır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Faaliyetleri Fonu (United Nations Fund for Population Activities-UNFPA), BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) yönetimi altındaki kredi fonu. 1967'de Nüfus Faaliyetleri Kredi Fonu adıyla kuruldu, 1972'de Genel Kurul'a bağlı bir fon durumuna getirildi. 1979'da UNDP Yönetim Konseyi'nin gözetimi altında Genel Kurul'a bağlı bir yan organ oldu. Yüz yirmiyi aşkın ülkede aile planlaması ve nüfus kontrolü projeleri için kaynak sağlar. UNFPA'nın desteklediği projeler sekiz grupta toplanır: 1) Temel nüfus verilerinin derlenmesi ve analizi; 2) nüfus dinamiklerinin incelenmesi; 3) nüfus politikalarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi; 4) bu politikaların uygulanması; 5) aile planlaması; 6) iletişim ve eğitim; 7) özel programlar; 8) birden çok alanı ilgilendiren etkinlikler.

Birleşmiş Milletler Sermaye Geliştirme Fonu (United Nations Capital Development Fund-UNCDF), BM Genel Kurulu'na

1966'da oluşturulan, 1974'te tam işlerlik kazanan kuruluş. Bağış ve kredi yoluyla gelişmekte olan ülkelere yardım eder.

UNCDF'nin ivedi yardımları BM üyesi bütün ülkelere ağırlıklı olarak BM üyesi en az gelişmiş 30 ülkeye yardım amacıyla kullanılır. Bu yardımlar tarım, tarıma dayalı sanayi, içme suyu, sağlık, beslenme, düşük gelirli konut, yol yapımı ve kırsal kesimde okul açma gibi alanlara yöneliktir. Fon, Genel Kurul'ca seçilmiş 24 üyeden oluşan bir Yürütme Kurulu tarafından yönetilir.

Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (United Nations Industrial Development Organization-UNIDO), BM Genel Kurulu'na 1 Ocak 1967'de oluşturulan uzmanlık kuruluşu.

Aynı hedefe yönelik öteki BM örgütleri arasında eşgüdüm sağlayarak, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesine yardımcı olmayı amaçlar. Bu ülkelere danışman, bilgi, eğitim ve araştırma yardımı sunarak sınai kalkınma politika ve programlarının belirlenmesine yardımcı olur. Brüksel, Köln, New York, Paris, Tokyo, Viyana ve Zürih'teki Yatırım Teşvik Büroları aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere yatırım olanaklarını duyurur ve yatırımcılara bilgi verir. Yılda bir kez toplanan UNIDO yönetim organı, Genel Kurul'ca seçilen 45 üye ülkenin temsilcilerinden oluşur.

Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Araştırma Enstitüsü (United Nations Research Institute for Social Development-UNRISD), toplumsal ve ekonomik kalkınma politikaları ve sorunları üzerine araştırma yapmak üzere 1964'te oluşturulan özerk BM kuruluşu. BM'nin düzenli bütçesinden pay almadığı için gönüllü yardımlara bağımlıdır. Bugüne değin, çoğu Avrupa'da bulunan 15 ülkeden destek görmüştür.

Bir araştırma kuruluşu olarak UNRISD, ekonomik büyümenin değişik aşamalarında ekonomik değişme ile toplumsal değişme arasındaki ilişkileri inceler. UNRISD'nin özerk konumu, bu kuruma araştırmalarında kendi verilerini kullanma ve yorumlama, uluslararası düzeyde yaygın varsayımları sorgulama ve alternatifler önerme olanağı sağlar. Çalışmalarını çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin uygulamada karşılaştığı sorunlar üzerinde yoğunlaştırır. Toplumsal ve ekonomik kalkınma konularında alan araştırmaları ve karşılaştırmalı çalışmalar yapar.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD), ekonomik kalkınmayı hızlandırmak üzere uluslararası ticareti geliştirici etkinliklerde bulunmak amacıyla 1964'te kurulan BM Genel Kurulu'na bağlı daimi organ. BM Genel Kurulu'nun 1960'larda "Kalkınma Onyılı" olarak nitelendirilen kararının ardından uluslararası ticaret sorunları üzerine bir konferansın toplanması kararlaştırılmış ve bu konferansın hazırlıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin büyük katkıları ile üç yıl kadar sürmüştür. Sonunda, 23 Mart-16 Haziran 1964 arasında Cenevre'de toplanan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda, konferansın sürekli bir BM kuruluşuna dönüşmesinin Genel Kurul'a salık verilmesi kararlaştırılmış, BM Genel Kurulu da buna uyarak 30 Aralık 1964'te UNCTAD'ın çalışmalarını, kendisine bağlı daimi bir organ olarak sürdürmesine karar vermiştir.

UNCTAD'ın en üst karar organı dört yılda bir toplanan Genel Kurul'dur. Birleşmiş Milletler üyesi olan bütün ülkeler

UNCTAD Genel Kurulu'nun da doğal üyesidir. Genel Kurul toplantıları arasındaki dönemlerde UNCTAD'ın yönetimi, 55 ülkenin temsilcilerinden oluşan Ticaret ve Kalkınma Kurulu ile örgütün günlük işlerinden sorumlu Sekreterlik tarafından yürütülür. Ticaret ve Kalkınma Kurulu, UNCTAD'ın çalışma alanına giren konularda belli sayıda komiteye ayrılarak çalışır. Merkezi Cenevre'de bulunan Sekreterlik, etkinliklerini çeşitli uzmanlık alanlarında örgütlenmiş bölümler yoluyla sürdürür. UNCTAD'ın ilk genel sekreteri, örgütün kuruluş çalışmalarında etkin bir rol alan ünlü Latin Amerikalı iktisatçı Raul Prebisch'tir.

UNCTAD'ın örgütlenme biçiminin kendine özgü bir özelliği, Genel Kurul, Ticaret ve Kalkınma Kurulu ve komite çalışmalarının, ülke bloklar çevresinde düzenlenmiş olmasıdır. Bu bloklar, 77'ler Grubu olarak anılan gelişmekte olan ülkeler grubu, çoğunlukla gelişmiş Batı ülkelerinden oluşan B Grubu ve Avrupa'nın eski sosyalist ülkelerini (77'ler Grubu'na dahil olan Yugoslavya ve Romanya dışında) içeren D Grubu'dur. 77'ler Grubu adını, örgütün kuruluşuna yol açan 1964 Cenevre Genel Kurulu'nda, gelişmekte olan 77 ülkenin bir blok olarak davranmalarından almıştır. Sonraları bu grubun üye sayısı 100'ü aşmıştır. Adı geçen bloklar, UNCTAD organlarının toplantılarından önce ayrı gruplar halinde çalışırlar; bloklarını bağlayıcı grup kararları almaya gayret ederler ve ortak platformlarını sözcükleri yoluyla Genel Kurul, Ticaret ve Kalkınma Kurulu ve komite toplantılarına ulaştırırlar. UNCTAD'ın organlarında kararların uzlaşarak, oybirliğiyle alınması için özen gösterilir, ama bütün cabalara karşın bu sağlanamazsa, kararlar üçte iki oyçokluğuyla alınabilir. Ama etkili sonuçlar verecek kararların büyük bölümü zengin ülkelerin desteği olmadan uygulanamayacağı için, uzlaşma sağlanması önem taşır. Öte yandan UNCTAD Sekreterliği örgütün kuruluşundan bu yana, gelişmekte olan ülkelerin çıkarları doğrultusunda bir çalışma içine girmiştir. Toplantılar öncesi dosyaların ve tartışma metinlerinin hazırlanmasında ve Genel Kurul kararlarının uygulanmasında bu tavır açıkça görüldüğü için Sekreterlik zaman zaman gelişmiş ülkelerin temsilcilerinin ağır eleştirilerine uğramaktadır. Aynı bir örgütleri olmayan 77'ler Grubu ise, çoğu etkinlikleri için UNCTAD Sekreterliği'nin katkısına bağımlıdır.

UNCTAD'ın etkinlik alanı kuruluşunda, temel olarak "kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uluslararası ticareti geliştirici etkinliklerde bulunmak, ticaret ve ticaretle ilişkili kalkınma sorunları üzerinde ilkeler ve politikalar formüle etmek, hükümetlerin ticaretle bağlantılı kalkınma politikaları arasında uyum sağlanmasına hizmet sunmak" olarak belirlenmiştir. Bu amaçların tümü "uluslararası ticaret" eksenini çevresinde ifade edilmekle birlikte, zaman içinde UNCTAD genel kurulları giderek genişleyen yorumlara yönelmişler ve uluslararası ekonominin bütün sorunlarına ilişkin politika önerileri getirmeye başlamışlardır. Böylece UNCTAD'ın uğraş alanı zamanla uluslararası ticaretin genel sorunları, hammadde ticareti, işlenmiş ve yarı-işlenmiş malların ticareti, parasal ve mali sorunlar, teknoloji transferi ve çökuluslu şirketlerin kıstlayıcı uygulamaları, görünmeyen kalemlerdeki ticari akımlar ve deniz ticareti, denize çıkışı olmayan ülkelerin ve ada ülkelerinin özel sorunları, en yoksul ülkelerin özel sorunları ve gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği vb alanları kapsayacak biçimde genişlemiştir.

UNCTAD'ın 1964 Cenevre Genel Kurulu'ndan sonra, 1968'de Yeni Delhi, 1972'de Santiago, 1976'da Nairobi, 1979'da Manila, 1983'te Belgrad genel kurulları toplanmış, özellikle 1972 ve 1976 toplantıları 77'ler Grubu'nun Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) programı çerçevesinde dünya ekonomisinin işleyiş kurallarını yoksul ülkeler lehine yeniden düzenleyecek reform önerilerinin Genel Kurul kararları olarak kabulü ile sonuçlanmıştır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) az gelişmiş ülkeler için bir örnek oluşturmaktan çekinen Batı ülkeleri, bu dönemde uzlaşmacı bir tutumu yeğlemişlerdir. Ama 1979 Manila toplantısından sonra tavırlarını sertleştirerek önceki genel kurullarda alınan birçok kararı değiştirmeye çalışmış, UNCTAD'ın, etkinliklerini dar anlamıyla dış ticaret sorunları dışına genişletme eğilimlerine kesinlikle karşı çıkmışlardır.

UNCTAD çalışmalarının en somut sonucu, dünya hammadde ticaretindeki sorunların çözümü için önerilen, Nairobi Genel Kurulu'nda ana ilkeleri kabul edildikten sonra Manila'da son biçimini alan ve 1980'de ayrı bir Konferans'la kurulan Ortak Fon'dur. Hammadde ticaretindeki istikrarsızlıkları gidermeye yönelik olan bu Ortak Fon dışında, çeşitli hammaddeler için ayrı ayrı düzenlenen "üretici-tüketici toplantıları"nın örgütlenmesi ve bunların sonucunda bazı maddeler için gerçekleştirilen uluslararası hammadde anlaşmaları da gene UNCTAD'ın olumlu etkinlikleri arasında sayılabilir. Bunların dışında UNCTAD Sekreterliği, gelişme yolundaki ülkeler arasında ekonomik işbirliği düşüncesinin temellerinin atılmasında önemli katkılarda bulunmuş, dünya ekonomisinin çeşitli sorunları üzerinde alternatif politika önerilerine yönelik çalışmalarında az gelişmiş ülkelerin çıkarlarını öne alan bir yaklaşımı benimsemiştir.

Birleşmiş Milletler Üniversitesi (United Nations University-UNU), ekonomik kalkınma ve sosyal refah konularında uygulamalı araştırmalar yapmak, genç bilim adamları ve araştırmacıları yetiştirmek amacıyla BM Genel Kurulu'na 1975'te oluşturulan kuruluştur. Merkezi Tokyo'dadır. BM Üniversitesi'ne bağlı olarak 100'ü aşkın üniversite ve araştırma merkezinde çalışan bilim adamı ve araştırmacının çalışmaları, dünya ekonomisi, enerji sistemleri ve politikası, doğal kaynaklar politikası ve kullanımı, besin-enerji ilişkisi, biyoteknoloji, bilgi birikimi, lazer fiziği, toplumsal ve ekonomik kalkınma gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. UNU, ilgi alanına giren konularda konferanslar düzenler, bu konulardaki araştırma projelerini destekler.

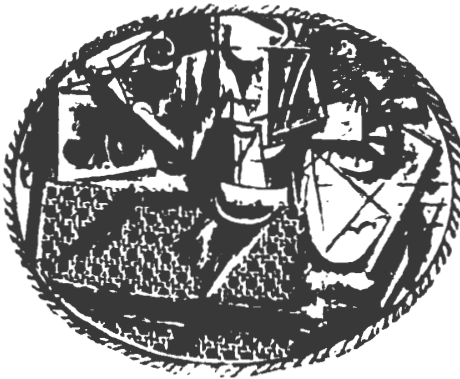
Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi (United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East-UNRWA), 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra çıkan Arap-İsrail çatışmaları sırasında evlerini ve geçim kaynaklarını yitiren Filistinlilere yardım amacıyla BM Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1949'da oluşturulan özel kuruluştur. Yardım kapsamına girenlerin sayısı başlangıçta 500 bin dolayındaydı; 1980'lerin ortalarında bu sayı tahminen 2.100.000'e ulaşmıştı. Bunlar arasında ilk mültecilerin çocukları, mülteci olmayan yoksullar, ölen mültecilerin yardım karnelerini kullanan başka kişiler de vardı.

Yardımdan yararlananların bazıları yarım günlük işler bulmuş ya da kampların dışına taşınmıştır. Ama UNRWA, genellikle BM

Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ile işbirliği içinde, mülteciler için kamplar, okul ve sağlık klinikleri açmayı, meslek eğitimi vermeyi, yiyecek ve giyecek dağıtmayı sürdürmektedir. Örgüt BM üyesi ülkelerin gönüllü yardımlarıyla desteklenmektedir. Daha önce kurulan Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Örgütü gibi UNRWA da önceleri geçici bir kurum olarak tasarlanmıştı. Ama Ortadoğu'daki mülteci sorunu, toplumsal ve ekonomik olduğu kadar siyasal çözümleri de gerektirdiği için, ayrıca sorun 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra derinleştiğinden, UNRWA'nın çalışma süresi birçok kez uzatılmıştır.

Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA), II. Dünya Savaşı'nda büyük yıkıma uğrayan ülkeleri desteklemek amacıyla geliştirilen kapsamlı bir sosyal yardım programının yönetsel organı. 9 Kasım 1943'te 44 ülke arasında imzalanan bir anlaşmayla kuruldu. Yiyecek, giyecek, yakacak, bannak ve ilaç gibi malzemelerin dağıtımı; eğitilmiş personelle yardım hizmetleri götürme; tarımsal ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olma konularında yoğunlaştı. Ayrıca savaş yüzünden ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmış milyonlarca insana kamp yardımı, personel ve yiyecek sağladı; yurtlarına dönebilmeleri için çaba gösterdi. 1947'de etkinliğine son veren UNRRA'nın tamamlanmış projeleri Uluslararası Mülteci Örgütü ile Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF'e devredildi.

birleştirme, ASEMBLAJ olarak da bilinir, kompozisyona gündelik nesnelerin katılmasıyla yaratılan sanat ürünü. Bu sanat türünde bir gazete ya da ip parçası gibi sanat dışı nesnelerin her biri, yapının tümü

"Hezaren Örgülü Oludoga", Pablo Picasso'nun birleştirme tekniğini uyguladığı bir yapıt, 1911-12; Picasso Koleksiyonu SPADEM Paris 1972

içinde birtakım estetik ya da simgesel anlamlar yüklenmekle birlikte, asıl kimliğini de bir ölçüde korur. 1950'lerde sanatçı Jean Dubuffet'in taktığı "birleştirme" (assemblage) adı, hem bir düzlem üstünde yer alan, hem de üç boyutta kurulan yapıtlar için kullanılabilir.

Çeşitli malzemelerden oluşturulmuş sanat yapıtlarının birçok kültürde yaygın olmasına karşın, birleştirme terimi, 20. yüzyıl başlarındaki entelektüel ve sanatsal akımlardan gelişen belirli bir sanat biçimi için kullanılır. Birleştirme yöntemini ilk kez 1911-12'de Pablo Picasso ve Georges Braque kübist kolajlarında, Umberto Boccioni gibi gelecekçiler de heykellerinde uygulamaya başladılar. İlk örneklerden biri olan,

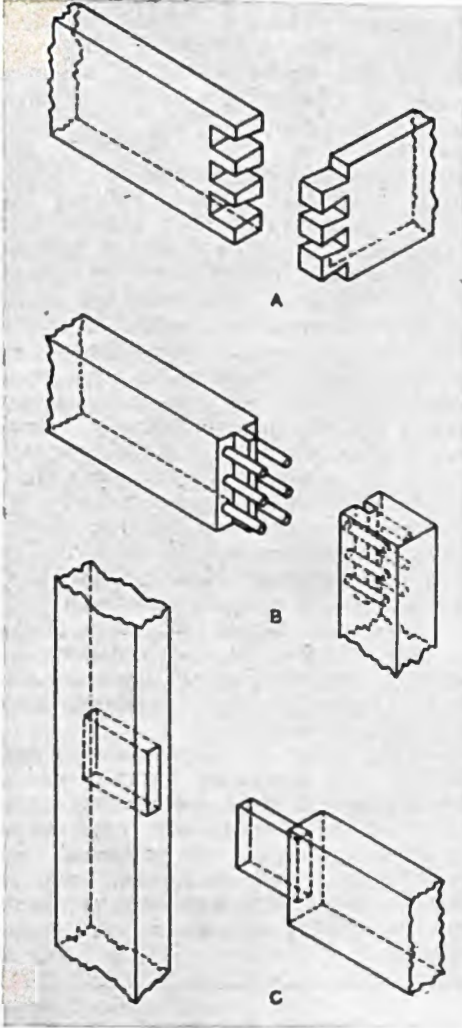
Picasso'nun "Hezaren Örgülü Oludoga" (1911-12, Picasso Koleksiyonu) adlı yapıtında, hezaren örgüsü desenli bir muşamba parçasının yapıştırıldığı resim, bir ip parçasıyla çerçevelenmişti. Daha sonra gelen dadacılık(*) ve gerçeküstücülük(*) gibi sanat akımları, birleştirmenin yeni olanaklarını araştırdılar. Örneğin Marcel Duchamp, sanayi ya da doğa nesnelerinden "hazır nesne"ler (ready-mades) ve "buluntu nesne"ler (objet trouve) yarattı, bu nesneleri sanat dünyasına kazandırmak için altlarına bir yazı koymak ya da bunları bir vergiye katmakla yetiniyordu. Tuvallerinden binde, göz aldanmasına dayanan bir yırtık resmi yapan Duchamp, bu yırtık yanılmasını gerçek çengelli iğnelerle tutturup "onarak" sanatta betimleme ve gerçeklik sorunu üstüne bir görüş belirtiyordu. Max Ernst gibi gerçeküstücüler, simgesel birleştirmeler yaratmak için erotik ve fantastik imgeler çağrıştıran malzemeler kullandılar. 1961'de New York kentindeki Modern Sanat Müzesi'nde açılan bir sergi, birleştirmenin ABD ve Avrupa'da tutulan bir sanat biçimi olduğunu kanıtlıyordu. 1970 sonlarında birleştirme yöntemiyle çalışan sanatçılar arasında Louise Nevelson ve Robert Rauschenberg sayılabilir.

Resme getirdiği üç boyutlu sanat-dışı nesnelerle resim düzlemini bozarak resimle heykel arasındaki geleneksel ayrımın kesinliğini yok eden birleştirme, sanat tarihi içinde anlam taşıyan bir gelişmedir. Bu sanat biçimi ayrıca, sanatçının, kalıcı ve değerli sanat nesnelerinin yaratıcısı olarak yorumlanagelmış işlevini de tartışmaya açmıştır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

birleştirme, GEÇME olarak da bilinir, marangozlukta, iki ya da daha çok parçanın birbirine eklenmesi. Birleştirme, marangoz ve mobilyacıların gerçekleştirdiği temel işlemlerden bindir. Doğal bir malzeme olan ahşabın nitelik açısından çok değişik türleri olduğu gibi, büyüme sırasında ağaçta bulunan nem de kesilmiş haldeki ahşapta eşit bir dağılım göstermez. İnşaatlarda kullanılan ahşap, nem oranına bağlı olarak şişer ya da büzülür. Çoğunlukla küçük ve önceden hesaplanabilir olmasına karşın, bu tür değişimlerin birleştirme yapımı sırasında dikkatle göz önünde tutulması gerekir. Bütün dünyada inşaat alanında yüzyıllardır ahşaptan yararlanıldığından, zaman içinde birçok birleştirme türü geliştirilerek günümüze değin kullanılagelmıştır.

Birleştirmenin amacı, iki parçayı göze batmayacak ve birleşme noktasına en yüksek mekanik dayanıklılığı kazandıracak biçimde bağlamaktır. Çok çeşitli birleştirme türleri olmakla birlikte, bunlar bazı basit ilkelerin değişik uygulamalarına ve geliştirilmiş hallerine dayanan birkaç temel gruba ayrılır. Birleştirmelerin hemen hepsi el emeğine dayanır, makine ürünü birleştirmeler ise birkaçı dışında geleneksel örnekler doğrultusunda yapılır. Çoğu birleştirmenin dayanıklılığı, parça uçlarının mekanik bir biçimde birbirlerine geçirilmesi ve tutkulanmasıyla elde edilir. En yaygın birleştirme türleri, çekmecelerde olduğu gibi, iki yatay yüzeyli parçanın dik açı yapacak biçimde birbirlerine eklendiği kırılmaç kuy-

Üç tür ahşap birleştirme
(A) Kurlangıç kuyruğu
(B) Kavelalı
(C) Kapalı zıvanalı

ruğu birleştirme; mekanik dayanıklılığı artırmak için kamalardan yararlanılan kavelalı birleştirme ve çerçevenin yatay ve düşey parçalarını birleştirmekte uygulanan zıvanalı birleştirmedir.

Birlik Partisi bak. Türkiye Birlik Partisi

birlikte dava bak. dava arkadaşlığı

birlikte ölüm karinesi bak. karine

Birman dili, MYANMAR DILI olarak da bilinir, Myanmar'ın (Birmanya) resmi dili. Ülkede yaşayanların büyük çoğunluğunun anadili, farklı anadilleri olanların çoğunun da ikinci dilidir. Birman dili ve onunla yakınlığı olan Lolo lehçeleri, Myanmar ve komşu ülkelerde konuşulan Kaçin ve Kuki dilleriyle birlikte, Çin-Tibet dil ailesinin Tibet-Birman öbeğine bağlıdır. Çağdaş standart Birman dili, Eski Birman dilinden bu yana birçok başka lehçeden daha fazla değişim geçirmiştir; Arakan lehçesi, değişime en kapalı olan lehçelerdendir.

Birman dilinde günümüze ulaşmış ilk yazıtlar 11. yüzyıl ortalarına altır ve Hindistan'la Seylan'da (bugün Sri Lanka) konuşulan Pali dilinin yazımında kullanılan alfabeden türetilmiş bir yazı sistemiyle yazılmıştır. Bu yazıtlarda kullanılan Eski Birman dili, akrabası olduğu Eski Tibet dili kadar değişime kapalı değildir.

Birman edebiyatı, Birman dilinde ortaya konmuş edebiyat yapıtlarının tümü. Birman edebiyatının ilk örnekleri taş yazıtlardır; bunlardan günümüze kalan en eski örnek

1113 tarihli. Sonraki 250 yıl içinde, benzer yapıda olmakla birlikte daha gelişmiş bir üslupta 500'den fazla taş yazıt ortaya kondu. Bazı kişilere ithaf edilmiş bu yazıtların çoğu güzel bir üslupla kaleme alınmış dualara ve saraylı kadınların şiirlerine yer veriyordu. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla değin benzer yazıtlar ortaya konmaya devam etti. Edebiyat yapıtlarının palmye yaprakları üzerine sivri uçlu bir aletle kazınması ya da kâğıt üstüne sabuntaşıyla yazılması geleneği, Myanmar'ın (Birmanya) Budacı hükümdarlarının desteğiyle başladı ve 14. yüzyıldan 19. yüzyıla matbaanın yaygınlaşmasına değin sürdü. Bu yapıtların yazarları Budacı keşişler, manastır eğitimi almış saraylılar ve az sayıda saraylı kadın şairdi. Bu dönem edebiyatının en önemli özellikleri, Budacılığa özgü bir sofuluk ve saraya özgü incelikli bir dildi. En yaygın türler ise tarihsel baladlar, kasideler, Budacı öykülerin manzum biçimleri ve çeşitli başka şiir biçimleri ile öğüt veren mektuplardı. Bu uzun dönem boyunca Birman dilinde ortaya konan düzyazı yapıtların sayısı manzum yapıtlara oranla oldukça azdır.

1875'te matbaanın Myanmar'ın güney bölgelerine gelmesi, Birman edebiyatına yeni bir yön verdi. Bu tarihten sonra, İngiliz egemenliğindeki Birmanya'da, basımevleri Birman halk edebiyatının örneklerini basmaya başladı; sahne oyunları, içerdikleri şarkılar ve nasıl sahneleneceklerini belirten notlarla birlikte yayımlandı. 1875 ile 1885 arasındaki dönemin en popüler türlerinden biri, acıklı U Ku oyunlarıydı. 1904'te de Birman dilindeki ilk roman yayımlandı. (Bu nedenle 1904 tarihi çağdaş Birman edebiyatının başlangıcı kabul edilir.) Başlangıçta umut vaat eden her iki tür de zamanla yozlaşarak abartılı duygulara yer vermeye başladı. Birman edebiyatı ancak 1920'de Rangoon Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte yeni bir ivme kazanabildi. 1948'de bağımsız Myanmar Birliği'nin kurulması, ulusal kültüre duyulan ilgiyi artırdı; Birman dili hem resmi dil, hem de eğitim dili olarak İngilizcenin yerini almaya başladı.

Birmanya bak. Myanmar

Birmanya cam işi, Massachusetts'te, New Bedford'daki Mount Washington Cam Fabrikası tarafından 1885'te patenti alınan cam işi. Uranyum oksit eklenerek renklendirilen ve üflenerek yapılan bu mat cilalı cam türü, yeniden ısıtılarak ton verildiğinde limon sarısından mercan pembesine kadar değişen renkler kazanır. Çok güzel desenli ve biçimli Birmanya cam işi sofrta takımları ve süs eşyası, üstlerine mineli bezemelerin eklenmesi sonucu zarar görmüştür.

Kraliçe Victoria için yapılan ve çok beğenilen bir Birmanya cam işi takımı gören Thomas Webb & Sons firması, İngiltere'de üretim yapmak için lisans aldı. Bu firmanın ürettiği 1886 tarihli tabak ve vazolar yarı mat, sarıdan sarımsı pembeye giden tonlardadır ve "Kraliçe'nin Birmanya cam işleri" diye anılır.

Birmanya Karayolu, Myanmar'ın (eski-den Birmanya) doğusundaki Lashio'yu Çin'in Yunnan yönetim bölgesindeki Kunming'e bağlayan 1.154 km uzunluğundaki yol. Çinliler yolun yapımına, 1937'de, Çin-Japon Savaşı'nın patlak vermesinden ve Çin kıyılarının Japonlar tarafından işgal edilmesinden sonra başladılar. 1939'da tamamlanan yol, üç yıl boyunca, öteki ülkelerden gelen savaş malzemesini iç kesimlere taşımak için kullanıldı; denizyoluyla Rangoon'a ve oradan da trenle Lashio'ya getirilen savaş malzemeleri Birmanya Karayo-

lu'yla iç kesimlere taşınıyordu. Nisan 1942'de Japonlar Myanmar'ı istila edip Lashio'yu ele geçirince, yol tümüyle kapandı. Müttefik kuvvetleri 1944'te Hindistan'ın doğusundaki Assam'dan Kuzey Myanmar'a ilerlerken, Hindistan'daki Ledo'dan başlayan bir ikmal yolu inşa ettiler; bu yol o dönemde

Birmanya Karayolu, Mandalay yakınları
Harrison Forman

Çinlilerin elinde bulunan bir noktada, Birmanya Karayolu'yla birleşti. Ledo ya da Stilwell Karayolu olarak anılan yol Ocak 1945'te açıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Myanmar'ın giderek güçlenen tecrit politikası nedeniyle önemi azalan Birmanya Karayolu, bugün Rangoon'dan Çin'in Chongqing kentine uzanan 3.370 km'lik yolun bir parçasıdır.

Birmanya kedisi, Asya kökenli olduğu sanılan evcil kedi soyu. Birmanya kedisi, küçük ve yuvarlak bir başı, birbirinden oldukça uzakta, yuvarlak, sarı gözleri olan tıknaz yapılı bir kedir. Kısa, ince tüylü ve parlak olan kürkü yavrularda sütlü çikolata rengindeyken erişkinlerde koyulaşarak siyahımsı kahverengiye dönüşür. Karnı sırtından daha soluk, kulakları, yüzü, bacakları ve uca doğru incelen kuyruğu daha koyu renkte olabilir.

Birmingham, ABD'de Alabama eyaletinin en büyük kenti, Jefferson ilinin merkezi. Eyaletin ortakuzey kesiminde yer alır. Güney'in önde gelen bir sanayi merkezi, Mobile gümrük bölgesinin de ithalat limanlarından biridir. Jefferson, Shelby ve Walker illeri ile Bessemer ve Fairfield kentlerini, ayrıca başka yerleşmeleri kapsayan geniş bir metropoliten alanın odak noktasıdır. Yörede ilk yerleşme 1813'te Apalaş Dağlarının güney ucundaki dar Jones Vadisinde kuruldu; 1821'de Elyton (bugün Birmingham'ın içinde) il merkezi oldu. Doğu-batı ve kuzey-güney demiryollarının 1870'te bu bölgede buluşmasından sonra, 1871'de demiryolu yöneticilerinin desteklediği bir emlak şirketi tarafından bu noktada kurulan kent aynı zamanda il merkezi oldu. Adını İngiltere'deki Birmingham'dan alan yeni yerleşme, Güney'in demir-çelik merkezi olarak gelişti. Kentin sanayileşmesi, bölgede bol miktarda bulunan kömür, kireçtaşı, dolomit ve demir cevheri yataklarından güç aldı. Yörede ayrıca grafit, mermer, barit, boksit, pirit, kuvars, değirmen taşı, alçıtaşı, kil, kum ve çakıl bulunur. Kentin en önemli ürünleri pik demir ve çelik ile sanayi fırınları, dökme tel, demir çubuk, civata, çelik depo, çeşitli makine, dökme boru, yük vagonu, kok kömürü, boru donanımı gibi ilgili ürünlerdir. Günümüzde giderek çeşitlenen öteki sanayi ürünleri arasında uçak, asetilen, gomalak, parafin, gliserin, ağaç takoz, çimento, kimyasal maddeler, cıp üst kaportası, baharat, ayıklanmış tahıl ve pamuklu dokuma sayılabilir. Kent yakınındaki Birmingham limanından güneye,

Meksika Körfezindeki Mobile limanına uzanan bir mavna kanalı vardır.

Alabama Üniversitesi'nin Birmingham kampüsü 1966'da kuruldu. Birmingham-Southern College, 1918'de Birmingham College (1898) ile Güney Üniversitesi'nin (Southern University, Greensboro, 1856) birleşmesiyle oluştu. Marion'da 1841'de kurulan Samford Üniversitesi Birmingham'a 1887'de taşındı, burada 1965'e değin Howard College adıyla öğretimi sürdürdü. Afrika Metodist Episkopal Kilisesi'ne bağlı Daniel Payne College 1889'da, Miles College ise 1907'de kuruldu. Kentin tıp merkezini oluşturan kuruluşlar arasında Alabama Üniversitesi'nin tıp ve diş hekimliği okulları, Güney Araştırma Enstitüsü ve başka uzmanlaşmış hastane ve klinikler de yer alır.

Birmingham Sanat Müzesi'nde, Rönesans üslubundaki yapıtlardan oluşan Samuel H. Kress Koleksiyonu sergilenir. Kentte ayrıca bir opera topluluğu, bir senfoni orkestrası, tiyatro ve bale grupları bulunur. Yıllık gösteri etkinlikleri arasında Kamelya Gösterisi (şubat), Sanat Festivali (ilkbahar) ve Eyalet Fuarı (sonbahar) sayılabilir. Arlington Evi (1842), Amerikan İç Savaşı'nın sonlarına doğru Kuzeyli general James H. Wilson'ın karargâh olarak kullandığı, sonradan onarılmış bir yapıdır. Roma Ateş Tanrısı Vulcanus'un 37 m'lik bir kaide üzerine yerleştirilmiş 17 m yükseklikteki demir heykeli, Red Mountain üzerinden kente bakar.

Birmingham, 1960'ların ilk yıllarında ırk ayrımına karşı Martin Luther King, Jr. önderliğinde gelişen protesto hareketlerine tanık oldu. 1962'de belediye başkanı ile meclisten oluşan yönetim biçimine geçmesi, yurttaşlık hakları mücadelesinde Siyah-Beyaz ilişkilerinin düzelmesine katkıda bulundu. 1979'da Richard Arrington kentin ilk Siyah belediye başkanı seçildi. Birmingham, 1971'de doğan bir hava kirliliği bunalımı sırasında federal yasaya dayanarak fabrikaların kapatıldığı ilk ABD kenti oldu. 1871'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 265.968; (1980) metropoliten alan, 907.810.

Birmingham, İngiltere'nin ikinci büyük kenti, 1974'ten bu yana West Midlands metropoliten iline bağlı ilçe. Coğrafi bakımdan, İngiltere'nin merkezinde bulunan başlıca sanayi ve ticaret bölgelerinden birinin odağıdır.

Birmingham'ın ırmak ulaşımı olanagından yoksun oluşu 18. yüzyıl sonlarına değin kentin gelişmesini engelledi. Ama daha sonra İngiltere'deki Sanayi Devrimi'nin öncü çekirdeği oldu. Buhar makinesinin mucidi James Watt, makinenin geliştirilmesine öncülük eden iki mühendis, Matthew Boulton ve William Murdoch, kimyacı Joseph Priestley ve basımcı John Baskerville Sanayi Devrimi sırasında bu kentte yaşadılar; gerek Birmingham'ın, gerek tüm ülkenin teknolojik gelişmesine büyük katkıda bulundular. Buhar makinesini sanayide kullanmak üzere geliştiren Boulton'ın Soho İmalathanesi bütün Avrupa'da ün kazandı. 1832'de Reform Yasası çıkınca, Birmingham kendi seçtiği üyeleri Parlamento'ya yolladı; 1838'de tüzel kimlik kazandı. Aynı yıl, Liverpool ve Londra'ya demiryolu bağlantıları tamamlandı.

Kent planlama projeleri (1911), tek yönlü yol denemeleri (1933) ve kent havalimanları (1939) konularında Birmingham bütün İngiltere'ye öncülük etti. Kendi türünün hâlâ tek örneği olan Belediye Bankası 1916'da açıldı. Savaş dönemindeki sanayi etkinliği ve kentin ağır biçimde bombalan-

ması Birmingham'ın olanaklarını geçici olarak tüketti, ama kent çok çabuk toparlandı. Birmingham'ın başlıca merkezlerinden biri Victoria Meydanı'dır. Klasik tarzdaki Belediye Sarayı (1834), Rönesans üslubundaki

St. Paul Kilisesi, Birmingham
John Reardon - Aspect Picture Library

Meclis Sarayı (1874-81), Birmingham Kent Müzesi ve Resim Galerisi burada yer alır. Yemyeşil bir bahçe içindeki St. Philip Katedrali de (1715) bir başka odak noktasıdır. St. Paul Kilisesi (1779) çevresinde George üslubunda düzenlenmiş bulunan alan da özgün nitelikler taşır. Öteki önemli merkezler, 1841'de A. W. N. Pugin'in tasarladığı St. Chad Katedrali ile zarif Birmingham Postanesi'dir (1964).

Birmingham, İngiltere'de özellikle madeni eşya ve makine işkollarında yoğunlaşmış hafif ve orta sanayinin merkezidir. İşgücünün büyük bölümü motorlu taşıt üretiminde istihdam edilir. Bisiklet ve motosiklet üretimi de önem taşır; ama bisiklet kesimi bir ölçüde gerilemiştir. Kent, takım tezgâhı sanayisinin de başlıca merkezlerinden biridir. Banliyölerinden Bournville'de Cadbury çikolata fabrikası bulunur.

Kültür kurumları arasında senfoni orkestrası, merkez kitaplığı ve sanat galerisi sayılabilir. Sanat galerisi suluboya ve Ön-Raffaelloclara ait tablolarıyla ünlüdür. Birmingham ve Aston üniversitelerinin ikisi de kentin içindedir. Nüfus (1988 tah.) 994.000.

Birmingham mine işi, 18. yüzyıl Avrupa mineciliğinin önemli merkezlerinden İngiltere'deki Birmingham'da yapılmış mineli eşyalar. Birmingham'ın en ünlü minecisi, önde gelen bir İngiliz mühendis ve imalatçı olan Matthew Boulton'du (1728-1809). Onun kurduğu Boulton and Fothergill adlı şirket, İngiltere'nin en zarif yaldızlı bronz, pirinç ve altın taklidi pirinç mobilya tepelik ve bezemelerinin bir bölümünü üretti ve Rus çaricesi Katerina'nın (Büyük) sarayına mine işi eşya sağlayan başlıca kaynaklardan biri oldu. Gümüş yaldızlı mineli süs eşyasında platin, enfiye kutularını kaplamada da bağayı ilk kez kullanan kişinin Boulton olduğu sanılmaktadır. Birminghamlı başka mineciler üzerine pek az bilgi vardır.

Birney, (Alfred) Earle (d. 13 Mayıs 1904, Calgary, Alberta, Kanada), Kanadalı şair

ve romancı. *David and Other Poems* (1942; David ve Başka Şiirler) ve bunu izleyen şiir kitaplarında, Kanada'da çağdaş kent yaşamının doğurduğu çarpıklıklar ile ülkenin görkemli doğal güzellikleri arasındaki karşıtlığı ortaya koymuştur.

Çeşitli okullarda öğrenim gören Birney, Toronto Üniversitesi'nde doktora yaptı (1936). Bir süre burada ders verdikten sonra 1946'da İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Öteki şiir kitapları arasında *Now Is Time* (1945; Şimdi Zamanıdır) ve *The Strait of Anian* (1948; Anian Boğazı) vardır. *Trial of a City* (1952; Bir Kentin Yargılanması) adlı manzum oyununda, çağdaş Vancouver kenti, geçmişindeki kahramanlar tarafından suçlanır. Birney, iki de roman yazmıştır: II. Dünya Savaşı'na ilişkin bir pikaresk roman olan *Turvey* (1949) ve yarı otobiyografik bir yapıt olan *Down the Long Table* (1955; Uzun Masanın Öbür Ucunda). Birney'nin Avrupa, Latin Amerika ve Asya gezilerine ilişkin izlenimleri, 1960'larda yapıtlarına yansımaya başlar. Aynı zamanda denemeci ve eleştirmen olan Birney, *Twentieth Century Canadian Poetry* (1953; 20. Yüzyıl Kanada Şiiri) adlı antolojiyi hazırlamış, 1975'te şiirlerini *Collected Poems*'de (Toplu Şiirler) toplamıştır. Sonraki yapıtları arasında *The Damnation of Vancouver* (1977; Vancouver'ın Lanetlenmesi) adlı oyunu ve *The Mammoth Corridors* (1980; Dev Koridorlar) adlı şiir kitabı vardır. Birçok ödül de kazanan Birney'ye 1970'te Kanada Onur Nişanı verilmiştir.

Birney, James Gillespie (d. 4 Şubat 1792, Danville, Kentucky - ö. 25 Kasım 1857, Eagleswood, New Jersey, ABD). ABD'de köleliğin kaldırılmasını savunan Liberal Parti'nin devlet başkanlığına iki kez aday gösterdiği kölelik karşıtı ünlü siyaset adamı.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra Danville'de avukatlığa başladı. 1816'da Kentucky'de yasama meclisine seçildi. Bu görevi sırasında, kölelerin serbest bırakılması ve Alabama'ya getirilen kölelerin satışının engellenmesi yönünde yasa çıkarmakta eyalet meclisini yetkili kulan hükümlerin eyalet anayasasına eklenmesine katkıda bulundu.

James Gillespie Birney
Library of Congress, Washington, D.C.

1837'de Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'nin yönetici sekreterliğine seçildi. Dernek kısa süre sonra ikiye bölündü. Gruplardan biri, William Lloyd Garrison gibi katı bir politika izlenmesini savunuyordu. Seçim çalışmasına ağırlık verilmesini öngören öteki grup ise Liberal Parti'yi kurdu. Birney, 1840 ve 1844'te Liberal Parti'den devlet başkanlığına aday gösterildi. 1840'ta İngiltere'de Dünya Kölelikle Mücadele Birliği'nin başkan yardımcısı oldu. Burada *The American*

Churches, the Bulwarks of American Slavery (1840; Amerika Kiliseleri, Amerika'da Köleciliğin Merkezleri) adlı kitabı yazdı. 1845'te geçirdiği bir kazadan sonra köşesine çekilen Birney'nin siyaset yaşamı, oğlu William'in kaleme aldığı *James G. Birney and His Times*'da (1890; James G. Birney ve Zamanı) anlatılır.

Birnin Kebbi, Nijerya'nın kuzeybatı kesimindeki Sokoto eyaletinde kent. Sokoto (Kebbi) Irmağı kıyısında, Argungu, Jega ve Bunza kentlerinden gelen yolların kavşağında yer alır. Hausaların alt grubu Kebbalıların kurduğu ilk yerleşmelerden biriydi. Kebbi Krallığı'nın kurucusu Muhammedu Kanta tarafından y. 1516'da ele geçirildi. Ardından, Hausaların bugünkü Nijerya'nın kuzeybatısı ile Nijer'in güneybatısına düşen topraklarda kurduğu yasadışı yedi devletten (*banza bakwai*) biri olan Kebbi'ye bağlandı. Kebbi kralı (*sarkin*) Tomo, iç çatışmalar sonucunda y. 1700'de başkentini Surame'den 100 km kuzeydoğudaki Birnin Kebbi'ye taşıdı. Ama 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, *banza bakwai* arasındaki Zamfara ve Yauri, Kebbi egemenliğinden kurtulmuştu.

Kent, 1805'e değin Kebbi Krallığı'nın başkenti olarak kaldı. Bu tarihte, Müslüman Fulanilerin açtığı kutsal savaş sırasında, Fulani önderinin kardeşlerinden olan ve sonradan, Guandu Emirliği'ne getirilen Abdullahi dan Fodio tarafından yıkıldı. Fulanilerin Guandu Emirliği'ne bağlandıktan sonra, siyasal bakımdan 50 km doğusundaki Guandu kentinin gölgesinde kaldı. Sokoto Irmağının kolu Zamfara kıyısında, Birnin Kebbi'nin 30 km güneydoğusunda bir seyrüsefer merkezi olan Jega, kervan ve pazar merkezi olarak kenti gölgede bıraktı. Ama 50 km kuzeydoğusundaki Argungu 1827'de Kebbi kralının geleneksel merkezi olurken, Emir Haliru 1906'da Birnin Kebbi'de taç giyince, kent Guandu Emirliği'nin merkezi durumuna geldi. Yerel yönetim meclisi bugün Birnin Kebbi'de toplanmaktadır.

Irmağın getirdiği kum ve çamurun kıyıları doldurması sonucunda, ayrıca siyasal nedenlerden dolayı Birnin Kebbi'nin ırmak limanı olarak önemi giderek azalmıştır. Ama kent bütün, yerfıstığı ve piriç toplanan bir merkez olduğu kadar dan, sorgum, piriç, balık, keçi, sığır, deri ve pamuk ticaretinin de yerel pazarıdır. Kentte Sokoto Eyaleti Politeknik Okulu ile devlete bağlı piriç araştırma istasyonunun yanı sıra bir öğretim okulu, orta dereceli okullar ve bir hastane vardır. Hausalar ile Fulanilerin oluşturduğu kent nüfusu Müslümandır. Nüfus (1989 tah.) 50.720.

Birobican bak. Yevreyskaya Özerk Yönetim Birimi

Birobican, Rusya Federasyonu'nun doğu ucundaki Habarovsk bölgesinde (*kray*), Yahudilerin toplandığı Yevreyskaya Özerk Yönetim Birimi'nin (*oblast*) merkezi olan kent. Amur Irmağının kolu Bira'nın kıyısında, Trans-Sibirya demiryolu üzerinde yer alır. 1928'de Tihonkaya adıyla bir demiryolu istasyonu olarak kuruldu. Yevreyskaya yönetim birimi 1934'te oluşturuldu; Birobican ise 1937'de kent oldu. Kentte hızar atölyeleri, marangozhaneler, başta glyim eşyası ve ayakkabı fabrikaları olmak üzere çeşitli hafif sanayi kuruluşları bulunur. Ayrıca traktör römorkları üretilir. Kentte bir tarım yüksekokulu vardır. Nüfus (1987 tah.) 82.000.

Biron (Baronu), Armand de Gontaut (d. y. 1524 - ö. 26 Temmuz 1592, Epemay, Fransa), 16. yüzyıldaki Din Savaşları sırasında görev yapan Fransız mareşali.

Navarre kraliçesi Margaret'in genç bir hizmetkâr olan Biron, Mareşal de Brissac'ın (Charles de Cossé) gözüne girerek onunla birlikte Piemonte'ye gitti. Burada topçu birliğine komuta ederken yaralanarak sakatlandı. Fransız kraliyet ordusuna İtalyan askerlerinin profesyonel ruhunu getiren Biron, 1568-69 çarpışmalarında, daha önce Brissac'ın yürüttüğü topçu kuvvetleri komutanlığını üstlendi. 1573'te La Rochelle'i aldı; Guyenne'deki savaşa komuta etti. Navarre'lı Henri'ye (sonradan IV. Henri) karşı güneyde yürütülen hareketin komutanı olarak 1577'de Fransa mareşali oldu. 1581-83 arasında Artois'da Anjou dükünün kuvvetlerini yönetti.

III. Henri'nin sadık bir dostu olan Biron, 1589'da IV. Henri'nin krallığı döneminde başkomutanlığa atandı. Arques ve Ivry çarpışmalarında ve pek çok kuşatmada askeri kavrışıyla IV. Henri'ye büyük yardımları dokundu; buna karşılık savaşı kişisel çıkarları için uzattığı inancı da yaygındı. Epemay kuşatması sırasında öldürüldü.

E. de Barthélemy, 1874'te Biron'un mektuplarının toplandığı bir kitap yayımlamıştır.

Biron (Dükü), Armand-Louis de Gontaut, LAUZUN DÜKÜ olarak da bilinir (d. 15 Nisan 1747, Paris - ö. 31 Aralık 1793, Paris), Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılan Fransız kuvvetlerinin komutanı. Fransız Devrimi'ni destekleyen soylulardan biri olmasına karşın, Terör Dönemi'nde giyotine gönderilmiştir.

Gençliğinde Avrupa'yı gezerek bütün servetini harcadı; kadınlara karşı aşırı ilgisiyle ün kazandı. Askerliğe de düşkün bir kişi olarak, sömürge birlikleri oluşturarak 1779'da Senegal'i aldı; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Rochambeau kontunun yönetimi altında çarpıştı; İngiltere'nin işgali ve başka askeri konularda yapılan planlara katkıda bulundu. 1788'de amcasından Biron dükülüğüne miras alınca, askeri tutkularını geliştirme olanağına kavuştu. Ama Choiseul'lerin yeğeni ve Orléans dükünün (Philippe Égalité) dostu olduğundan, sarayda pek tutulmadı. 1789 Devrimi'nden sonra da Lafayette'in gölgesi altında kaldı.

Biron ilk kez 1792 savaşında kendini gösterme fırsatını ele geçirdi. Rochambeau'nun kurmaylarından C. F. Dumouriez ile birlikte Belçika'ya karşı savaşta önemli bir rol üstlenmesine sağlayacak bir plan geliştirdi. Böylece Mons üzerine 10 bin askerle yürüyüşe geçti. Ama ordusu Quiévrain'de çok daha küçük bir kuvvet önünde dağıldı (29 Nisan). Kendi adamlarınca öldürülmekten kurtulmayı başaran Biron, temmuzda Ren'de komutanlık yaptıktan sonra, 1793'te İtalya'ya ve Orléans dükünün tutuklanmasından sonra da Batı cephesine yollandı. Ama hiçbir zaman gerçek bir çarpışmada bulunmadı. Bütün siyasal değişimlere ayak uydurma becerisini göstermiş olmasına karşın, son görevinde ancak 40 gün kalabildi ve 11 Temmuz'da görevden alındı. Robespierre eski bir soyluya yumuşak davranmak suçlamasıyla karşılaşmak istemeyince, Biron giyotinin idam edildi.

Biron'un *Mémoires* (Anılar) adlı yapıtı 1822'de yayımlandı (yb 1858).

Biron (Baronu ve Dükü), Charles de Gontaut (d. 1562 - ö. 31 Temmuz 1602, Paris), Fransız mareşali. Arques ve Ivry çarpışmalarında gösterdiği cesaret ve atıl-

ganlıkla IV. Henri'nin dikkatini çekmiş ve babası Armand'ın ölümünden sonra 1592'de Fransa ve Bretonya amirali olmuştur. Paris'in geri alınması üzerine bu görevinden alınarak 1594'te mareşallığa getirilmiş ve Burgonya'yı geri almakla görevlendirilmiştir. 1597'de Amiens'i geri alarak kuzeydeki savaşı sona erdirmiştir.

Biron 1598'de dük yapıldı. Kralın Burgonya'daki yönetimine karışmasından duyduğu rahatsızlıkla önce Savoie düküyle, Brüksel'deki görevi (1598) sırasında da İspanya ile entrikalara girişti. 1600'de komuta ettiği birliklerle Bourg'u aldıysa da, Savoie dükü I. Charles Emmanuel'in kızıyla evlenmek için gizlice söz aldı. 1601'de, Biron'un Auvergne kontunun yönettiği isyancılarla işbirliği yaptığı ortaya çıkınca IV. Henri harekete geçerek onun Fontainebleau'da tutuklanmasını sağladı. Biron, Fransız ordusuna ilişkin ayrıntılı bilgileri Savoie düküne göndererek ülkeye ihanet etmekle suçlandı ve Bastille'de idam edildi.

Biron, Ernst Johann von, Biron DÜHREN olarak da yazılır (d. 23 Kasım 1690, Kalnciems - ö. 29 Aralık 1772, Mitau, Kurland), Rus çaricesi Anna'nın (hd 1730-40) başdanışmanı ve Kurland dükü olan Alman serüvenci. Sonradan *Bironovşçina* olarak adlandırılan dönemde, Rus siyasal yaşamı üzerinde çok etkili olmuştur.

Kurland dükü III. Jacob'un (1642-82) hizmetinde çalışmış bir Alman sevisin torunuydu. Bir süre Königsberg'de (bugün Kaliningrad) akademiye gittikten sonra kargaşa çıkarmaya düşkünlüğü yüzünden okuldan kovuldu. Şansını denemek üzere gittiği Rusya'da da (1714) başarısızlığa uğrayınca, Kurland'da Mitau'ya (bugün Jelgava) döndü. Orada, Kurland düşesi Anna İvanovna'nın maiyetine girdi. Yaklaşık 1727'de Anna'nın aşiği, ardından da başdanışmanı oldu. Sonraki yıllarda B. G. Trotta von Treiden ile evlenmesine karşın, 1730'da Anna Rus tahtına çıktığında onun peşinden Moskova'ya gitti. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kontu unvanını aldı; Rus sarayında mabeyinci oldu; Wenden'de de (bugün Cesis, Letonya) emrinde bir malikâne verildi. Bununla birlikte Rusya'da resmi bir yönetim görevinde bulunmadı. Ama kısa zamanda bir grup Alman serüvencinin başına geçerek, Rus yönetimindeki en önemli kişi durumuna geldi. Anna'nın gözüne girerek yönetimi ele geçirmeyi başaran bu grup Rus soyluları aleyhine bazı ayrıcalıklar elde etmiş, Rusya'nın kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve muhaliflerini Sibirya'ya sürgüne göndererek ya da öldürterek baskı altına almıştır. Biron, bütün bunların sonunda, Rus halkının düşmanlığını kazandı.

1737'de Kurland'daki Kettler hanedanının sonu gelince Kurland dükülüğüne Biron seçildi. Anna, 1740'ta Biron'u, yeğeni Anna Leopoldovna'nın oğlu ve tahtın varisi İvan'ın (sonradan IV. İvan) naibi yaptı. Biron, Anna'nın ölümünden üç hafta sonra, 19-20 Kasım 1740 gecesi, Anna'nın hükümdarlığı sırasında ordunun başında bulunan rakibi Münnich kontu Burkhard Christoph tarafından tutuklandı; Sibirya'daki Pelym'e sürgüne gönderildi. 1742'de Yaroslavl'a yerleşmesine izin verildi; 1762'de bağışlandı ve Rus sarayındaki eski konumunu gene kazandı. II. Yekaterina (hd 1762-96), 1763'te Rus birliklerini kullanarak, Biron'u yeniden Kurland Dükülüğü'nün başına getirdi. Biron'un sürgünde bulunduğu yıllarda Kurland, önce bir düklik konşeyi, daha sonra da Polonya kralı III. August'un (Fryderyk) oğlu Saksonyalı Karl tarafından yönetilmiş-

ti. Biron, Kurland Düküğü'nü 1769'da oğlu Peter'e bıraktı.

birörneklilik kuramı, UNIFORMİTARYANİZM olarak da bilinir, jeolojide fiziksel, kimyasal, kütleçekimsel ve jeolojik süreçlerin zamanın bağımsız olduğunu savunan öğreti. 1832'de Cambridge'li bilim adamı William Whewell bu kuramı ileri sürdüğünde, o döneme egemen olan görüş, Yer'in doğaüstü yollarla oluştuğunu ve Kitabı Mukaddes'te geçen Tufan gibi bir dizi doğal afetten etkilendiğini savunan doğal afetler (katastrof) kuramıydı. Birörneklilik ilkesi ise, kayaçlarda görülen olayların tümünün, bugün de işlerliğini sürdürmekte olan jeolojik süreçlerle açıklanabileceğini, kısaca bugünün geçmişin anahtarı olduğunu ileri sürdü. Jeolojik düşünce açısından büyük önem taşıyan bu ilke, tüm gelişimi boyunca jeoloji biliminin temelini oluşturmuştur. Ne var ki, doğal afetler ve birörneklilik kuramlarını savunanlar arasındaki tartışma büyük ölçüde sona erdiğinden, birörneklilik terimi de artık tarihe karışmıştır. Uygulamalı bir bilim olan jeoloji, büyük ölçüde öteki bilimlerden yararlanır, ama 19. yüzyıl başlarında, jeoloji alanındaki buluşlar o dönemde fizik ve kimya alanlarında sağlanan gelişmelerden öndeydi. Jeolojik olaylar, gelişen fizik, kimya ve biyolojinin de yardımıyla açıklanabildikçe birörneklilik ilkesi jeolojinin temel felsefi görüşü durumu na geldi ve böylece tartışma sona erdi.

Jeolojik süreçleri belirleyen yasaların, Yer'in tarihi boyunca değişmediği görüşü 1785'te, James Hutton (1726-97) tarafından ortaya atıldı. Hutton, Edinburgh'daki Royal Society'nin toplantılarında konuya ilişkin olarak sunduğu görüşlerini sonradan *Theory of the Earth* (1788; Yer Kuramı) adı altında yayımladı. Kitabında Yer'in uzun bir geçmişte olduğunu ve bu geçmişin zamanımızda gözlemlenen süreçlerin yardımıyla açıklanabileceğini örneklerle gösterdi. Örneğin, toprağın kayaçların ufalanmasıyla, tortul katmanların ise birikme yoluyla nasıl oluştuğunu anlattı, jeolojik oluşumları açıklamak için doğaüstesi nedenler bulmaya gerek olmadığını belirtti. Hutton'un önermesi, Kitabı Mukaddes'e göre yaklaşık 6 bin yıllık bir tarihi olan ve öncelikle insanlar için yaratılmış bulunan Yer kavramına meydan okuyordu. Hutton'un ortaya attığı görüşlerin bilim adamları ve aydınlar üzerindeki etkisi, Kopernik, Kepler ve Galilei'nin, Yer'in evrenin merkezi olduğu yolundaki klasik inanca karşı, merkezinde Güneş'in bulunduğu bir Güneş sistemi tasarımı geliştirerek başlattıkları düşünsel devrime oldukça benziyordu. Her iki yenilik de var olan düşünceye meydan okuyordu ve uzun yıllar şiddetli bir direnmeyle karşılaştı. Jeolog Sir Charles Lyell (1797-1875), *Principles of Geology* (1830-33, 3 cilt; Jeolojinin İlkeleri) adlı yapıtında Hutton'un ilkelerini uygulayarak Yer'in tarihini hesapladı. Yapıtta ayrıca fizik yasalarının kalıcı olduğu ve her türlü doğaüstücülüğün reddedilebileceği görüşünü destekleyen pek çok jeolojik kanıt sunuluyordu. Lyell'in çalışması, onun bilimde devrim yarattığına inanan Charles Darwin'i de (1809-82) derinden etkiledi.

Darwin ve Alfred Wallace'ın türlerin kökeni üzerine elde ettikleri sonuçların 1859'da yayımlanmasıyla, birörneklilik kuramı, bitkiler ve hayvanlar âlemine de uygulanmaya başlandı. Doğal afetler kuramının savunucuları Hutton, Lyell ve Darwin'in görüşlerine karşı direnmeyi sürdürürlerken, bu kez termodinamik alanındaki önde gelen araştırmacılardan William Thomson (sonradan Lord Kelvin) yeni bir eleştiri getirdi.

Yer'in iletim yoluyla ısı yitirdiğini ve bunun jeolojik süreçlerin doğasında değişime yol açabileceğini öne süren Thomson, soğuma olayının Yer'in ömrüne bir üst sınır getirdiği sonucuna vardı. Radyoaktifliğin bulunması ve Yer'in içindeki radyoaktif izotopların sürekli bir iç ısı kaynağı oluşturduklarının öğrenilmesiyle, Thomson'ın, Yer'in 100 milyon yıldan daha genç olduğu görüşünün doğru olmadığı anlaşıldı. Ama, Yer'in geri konulamayacak bir enerji yitimine uğradığı görüşü geçerliğini bugün de korumaktadır.

Isı üreten radyoaktif nükleitlerin bozunmasından da etkilenen bu ısı yitimi önemli sonuçlara yol açmaktadır. Birörneklilik kuramı, fizik yasalarının jeolojik zaman içinde değişmediği konusunda haklı olmakla birlikte, sıcaklık düştükçe Yer'in davranışı da değişime uğramıştır. Bunun en önemli sonuçlarından birisi de, yanardağ etkinlikleri ile yer kabuğu hareketlerinin boyutlarının jeolojik zamanlar boyunca değişiklik göstermesidir. Günümüzde etkili olan ve geçmişteki jeolojik zaman aralıklarında da etkisini gösteren levha tektoniği sisteminin önce, Prekambriyen çağlar boyunca başka biçim değiştirme (deformasyon) sistemlerinin varlığı olası görünmektedir.

Birrell, Augustine (d. 19 Ocak 1850, Wavertree, Lancashire - ö. 20 Kasım 1933, Londra, İngiltere), İngiliz yazar ve siyaset adamı. İrlanda'dan sorumlu devlet bakanlığı (1907-16) sırasında izlediği gevşek tutum İrlanda milliyetçilerinin 1916'da giriştiği Paskalya Ayaklanması'nın başlamasında önemli rol oynamıştır.

Birrell 1875'te avukatlığa başladı. Liberal milletvekili olarak 1889-99 ve 1906-18 ara-

Birrell, Randolph Schwabe'nin tebeşir çizimi, 1927; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

sında Avam Kamarası'nda bulundu. *Obiter Dicta* (1884-87; Rastgele Sözler) başlığını taşıyan iki deneme kitabıyla İngiliz edebiyat çevrelerinde adını duyurdu. 1905-07 arasında eğitim bakanlığı yaptıktan sonra İrlanda'dan sorumlu devlet bakanlığına getirildi. Ertesi yıl parlamentodan geçirdiği yasalarla Dublin, Cork ve Galway'deki yüksekokulları bünyesinde toplayacak İrlanda Ulusal Üniversitesi ile Belfast'ta bağımsız Queen's University'nin kurulmasını sağladı. Yasalarda yeni üniversitelerin kiliseye bağlı olmayacağı yönünde bir hüküm yer almasına karşın, Katolik piskoposların belirli ölçüde bir denetim uygulamasına izin verdi.

Birrell'in olaylar karşısındaki kayıtsız tutumu İrlanda sorununun karmaşıklığına pek uygun değildi. Ayrıca, İrlanda'daki gelişmelerden kopmuş olan yurtsever önder John Redmond'ın öğütlerine aşın güven duyuyordu. Milliyetçi grupların Dublin'de silahlı geçit törenleri düzenlemesine ve prova niteliğinde göstermelik saldırılara girişmesine karşın, herhangi bir tehlike görmüyormuş gibi davrandı. Sonunda 24-29 Nisan 1916'da yaşanan ayaklanma karşısında büyük bir şaşkınlığa uğradı. Yaygın suçlamalar arasında görevinden istifâ etti. Daha

sonra sorumluluğunu içtenlikle kabul etmesinin yarattığı saygınlık bu suçlamaları bir ölçüde yumuşattı.

Bîrsel, Salâh (d. 1919, Bandırma), ıçığıle dayanan yalın şiir dili ve kendine özgü, sevilen düzyazı üslubuyla tanınan şair ve deneme yazarı.

Ortaöğrenimini İzmir Saint Joseph Fransız Okulu ve İzmir Erkek Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk

Bîrsel
Nazım Tımaroğlu

Fakültesi'ne girdi. İki yıl sonra aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne geçti ve 1948'de bitirdi. 1943-49 arasında İstanbul Nişantaşı Ortaokulu'nda Fransızca öğretmenliği, 1953-56 arasında iş müfettişliği, 1956-60 arasında Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi müdürlüğü, 1960-72 arasında Ankara Üniversitesi Basımevi müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1960-73 arasında Türk Dil Kurumu Yayın Kolu başkanlığı yaptı.

Edebiyata 1937'de *Gündüz* dergisinde yayımlanan şiirleriyle girdi. Garip ve İkinci Yeni anlayışlarını kendine göre yorumlayarak uzaktan izledi. Şiirlerinde halk şiirine yaklaşan bir söyleyişe ulaştı. Üslubunun yalınlığının yanı sıra, konularına hoşgörölül, ince alaylı yaklaşımı da dikkat çekicidir.

Asıl ününü 1970'lerde peş peşe yayımlanan deneme türündeki ürünleriyle kazandı. Günlük konuşma dilinin az bilinen sözcük ve deyimlerinden başka kendi yarattığı ilginç deyişleri de sık sık kullandığı ve anlatımına egemen kıldığı alaycı tavrıyla özgün bir üslup yarattı. "*Salâh Bey Tarihi*" ni oluşturan *Kahveler Kitabı* (1976, 1991), *Ah Beyoğlu*, *Vah Beyoğlu* (1976, 1989), *Boğaziçi Şingur Mungur* (1979, 1991), *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi* (1982) ve *İstanbul-Paris* (1984) adlı kitaplarında geçmişin İstanbul kahvelerini, Beyoğlu ve Boğaziçi'nin sanat çevrelerini aynı devingen dille anlattı. "*Keçi Çobanı Kuzu Çobanı*" adlı denemesiyle 1970 TRT Deneme Başarı Ödülü'nü, *Şiir ve Cinayet* adlı kitabıyla 1976 Türk Dil Kurumu Deneme-Eleştiri-Gezi Ödülü'nü, *Paf ve Puf* adlı kitabıyla da İş Bankası 1982 Deneme-Eleştiri Büyük Ödülü'nü kazandı. Şiirlerini *Dünya İşleri* (1947), *Hacivadın Karısı* (1955), *Ases* (1960), *Kikirikname* (1961), *Haydar Haydar* (1972), *Köçekçeler* (1980), *Bütün Şiirleri* (1986) adlı kitaplarda topladı. *Şiirin İlkeleri* (1952, 1986), *Sen Beni Sev* (1957, 1991), *Kendimle Konuşmalar* (1969), *Kurulmuş Felsefe Bahçesi* (1979, 1985), *Halley Kimi Kurtarıcı* (1981, 1988), *Hacivad Gülüğü* (1982), *Amerikalı Tolstoy* (1983, 1988), *Bir Zavalı Sarı At* (1985), *Yapısınırma Bıyık* (1985), *Şişedeki Zenci* (1986), *Asansör* (1987), *Hafiyeler Öüle Gider* (1991) adlı

kitapları deneme ve eleştirilerini içerir. Ayrıca *Dört Köşeli Üçgen* (1961, 1985) adlı bir romanı, *Fransız Resminde İzlenimcilik* (1967) ve *Goethe* (1972) adlı iki inceleme kitabıyla *Aynalar Günlüğü* (1988) ve *Bay Sessizlik* (1990) adlı günlükleri yayımlanmıştır.

birun, Osmanlı sarayının dış birimlerine ve saray dışındaki genel yönetim örgütüne verilen ad.

Geleneksel Osmanlı yönetiminde enderun(*) dışında kalan, padişahın buyruklarına göre merkezde ve taşrada görev yapan bütün yönetim birimleri geniş anlamda birun kapsamındaydı. Sözcük, sadrazamlıktan başlayarak en küçük aşamadaki göreve kadar bütün devlet örgütünü ifade ederdi. Bu nedenle de birunu, padişah katında sadrazam temsil ederdi. Divan-ı Hümayun ise, birunun en önemli ve etkin karar organıydı.

Birun dar anlamda, yalnızca sarayla ilgiliydi. Art arda dizilmiş üç avludan oluşan Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayun(*) ile Bâbü's-Saade(*) arasındaki ilk iki avlu ya yerleşen hizmet alanlarını kapsardı. Birinci Yer'deki darbhane, şehremini, imrahor, başbakıku, İstabl-ı Âmire, deavi daireleri, saray hastanesi, fodla ve has fırınlar, silahhane, simsakalar, hasırcılar ocakları gibi yardımcı hizmet birimleri ile İkinci Yer'deki Divan-ı Hümayun, Matbah-ı Âmire, baltacı koğuşları ve genellikle ilgili daireler birun içinde yer alırdı. Saray birunu halkı da altı sınıftan oluşurdu: Birun uleması, birun ümerası, rıkâb ağaları, müteferrikalar, baltacılar ve müteferrik hizmetliler. Hazine-i Âmire'ye birun hazinesi de denirdi.

II. Mahmud döneminde (1808-39) bir süre sadrazamla Bâbü'lî'nin üst kademedeki görevlileri birun ricali olarak adlandırıldı. Ama Tanzimat'ın ilanı ile birlikte modern hükümet kavramı yerleşmeye başlayınca, Bâbü'lî'nin bir birun kurumu, sadrazam ve yöneticilerin de ricalden sayılmaları anlayışı bırakıldı.

Birun, yalnızca saraya özgü bir ayırım değildi. Sadrazam konağındaki bazı görevlilerle bunların buyruğundaki personele, ayrıca harem ve selamlık bölümleri bulunan konaklarda dış hizmetlerde çalışanlara da birun halkı denirdi.

Birunga Dağları bak. Virunga Dağları

BİRÜNİ, tam adı EBU REYHAN MUHAMMED BİN AHMED EL-BİRÜNİ, BEYRÜNİ olarak da yazılır (d. 4 Eylül 973, Kas, Harezm - ö. 1048 ya da 1051/52, Gazne), ortaçağın en büyük bilimlerinden biri. Astronomi alanındaki buluşları, matematik, doğabilimle, coğrafya ve tarih alanlarındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

Yaşamı. BİRÜNİ'nin yaşamına ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Harezm Afriği hükümdarları sülalesinden, matematikçi ve astronom Ebu Nasr Mansur'un koruması altında küçük yaşta Kas'taki (Ket) Harezm sarayına girdi. Burada astronomi ve matematik öğrendi. Başkenti Gurgench (Ürgench) olan Memuni hükümdarı Ebu Abbas Memun'un 995'te Kas üzerine yürüyerek Sultan Ebu Abdullah Muhammed'i öldürüp Harezmşah unvanını alması üzerine bir süre Tahrân yakınlarındaki Rey kentine sığındı. Daha sonra Hazar Denizi'nin güneyindeki Gurgan'a (Çürçan) yerleşti ve Ziyari hükümdarı Kabus bin Vaşmgir'in sarayına kabul edildi. Burada yazıp Sultan Kabus'a

sunduğu *el-Âsarü'l-Bâkiye* adlı yapıtı en önemli çalışmaları arasındadır. Memun'dan sonra Harezm sultanı olan oğlu Ali bin Memun tarafından 1009'da Gurgench'e çağınları BİRÜNİ, Harezm sarayındaki bilimlerin arasına katıldı. Ali bin Memun'un aynı yıl ölümü üzerine tahta çıkan kardeşi II. Memun bilgilere büyük değer veriyordu; BİRÜNİ'den başka İbn Sina, İbn Miskeveyh, Ebu Nasr Mansur gibi çağın en ünlü bilimlerini sarayında toplamıştı. 1017'de Gazneli Mahmud Gurgench'i alarak Memuni hanedanına son verince Gazne'ye götürülen BİRÜNİ, yaşamının sonuna değin Gazneliler sarayında kaldı. İlk bir süre sarayda tutuklu kaldığı anlaşılan BİRÜNİ, tanınmış bir bilim olması nedeniyle affedilmiş ve Gazneli Mahmud ile yerine geçen oğlu Mesud (hd 1030-41) ve torunu Mevdud (hd 1041-48) dönemlerinde kendisine büyük değer verilmiş, inceleme ve araştırmalarında destek sağlanmıştır.

BİRÜNİ hakkında yakın zamanlarda yapılan araştırmalarda yeni bilgiler elde edilmiştir. Onun *Tahdidu Nihayât-i'Emâkin* adını taşıyan ve bilim dünyasına Zeki Velidi Togan tarafından tanıtılan yapıtıdan adının BİRÜNİ biçiminde okunması gerektiği anlaşılmıştır. Bu araştırmalar BİRÜNİ'nin anadili, kökeni ve ölüm tarihi üzerindeki görüşlere de açıklık getirmiştir. Genellikle Arapça, kimi zaman da Farsça yazan BİRÜNİ, *Kitabü's-Saydane* adlı yapıtının önsözünde anadilinin bilimsel çalışmalarda yetersiz kaldığını, bu dille kitap yazamadığını, Arapça ve Farsçayı da sonradan öğrendiği için bu dilleri kullanmakta güçlük çektiğini belirtmektedir. Araştırmacılar BİRÜNİ'nin yaşadığı yörede konuşulan Harezmce'nin de Farsçanın bir dalı olduğunu göz önünde tutarak ve yapıtlarında geçen Türkçe sözcüklerin yazılışlarında belirgin bir düzenlilik olduğunu da belirterek anadilinin Türkçe olduğunu

BİRÜNİ
ABC Ajansı

nu ileri sürmüşlerdir. Onun Arap ya da İran asıllı olduğunu ileri sürenlerin karşısında Türk soyundan geldiğini savunan araştırmacılar oldukça fazladır. *Kitabü's-Saydane*'de yaşının 80'i aşkın (ay yılıyla) olduğunu belirttiği dikkate alınarak yakın zamana değin sanıldığı gibi 1048'de değil (bu durumda ay yılıyla 77 yıl yaşamış olması gerekirdi), 1051/52'de öldüğü kabul edilmektedir.

BİRÜNİ çok yönlü bir bilgin idi. İlgilendiği ve yapıt verdiği bilgi alanları arasında astronomi, matematik, fizik, jeodezi, doğabilimler, tarih, coğrafya, eczacılık, sosyoloji, etnoloji, felsefe, dilbilim ve dinler tarihi bulun-

maktadır. 1037'ye değin yaptığı çalışmaların kendisi tarafından verilen bir listesi 113 yapıt içermektedir. Sonraki 12 yıl içinde yazdıklarıyla bu sayı 180'e ulaşmaktadır. Bunlardan ancak 27 tanesi günümüze gelebilmiştir. Bu yapıtlarından hemen hiçbirinin ortaçağda Latinceye çevrilmemiş ve Avrupa'ya ulaşamaması olmasını Vasili V. Bartold, bunların ağır bir dille yazılmış olmasına bağlamaktadır. Nitekim BİRÜNİ de yapıtlarını sıradan okurlar için değil, bilimlerin için yazmış olduğunu belirtmektedir. "Harezmî Zici'nin Temelleri" başlıklı bir yapıtının 12. yüzyılda Abraham ben Ezra tarafından İbraniceye çevrildiği biliniyor. Batı'nın BİRÜNİ'ye ilgisi 1870'lerde başlamış ve günümüze değin birçok yapıt (kimilerinin yalnızca bir bölümü) İngilizce ya da Almanca'ya çevrilmiştir.

Astronomi ve matematik. Astronomi konusunda en önemli yapıtı olan ve 1030'da yazıp Sultan Mesud'a sunduğu *el-Kanunü'l-Mesudi fi'l-Heyeti ve'n-Nücum* adlı yapıtı günümüze gelmiş olmakla birlikte bu konudaki yapıtların büyük bir bölümü kayıptır. *Kanun'da* Aristoteles'in ve Ptolemaios'un görüşlerini tartışma konusu yaparak, Yer'in eksenî çevresinde dönmesi konusunda olumlu görüşler ileri sürmüş olması bilim tarihi açısından önemlidir. Bu konuda kesin bir sonuca ulaşamadığı anlaşılan BİRÜNİ'nin özel olarak bu konuyu işlediğini belirttiği bir yapıtı ise günümüze gelememiştir. Onun önemli bir çalışması da yeryüzünde yükseltisi bilinen bir noktadan ufuk alçalması açısının ölçülmesi yoluyla meridyen yayı uzunluğunu hesaplamasıdır. Yer yarıçapının bu yöntemle ilk kez BİRÜNİ tarafından belirlendiğine genellikle inanılmakla birlikte, BİRÜNİ, başka bir yapıtında bu yöntemin kendisinden önce kullanılmış olduğunu belirtmektedir. Tutulum düzleminin gök ekvatoruna göre eğikliği de (tutuluma eğikliği) Kas, Gurgench ve Gazne'de yapmış olduğu ölçümlerle çok duyarlı olarak saptamayı başarmış, ayrıca birçok enlem ve boylam ölçümleri yapmıştır. Boylam belirlenmesi, enlem belirlenmesine göre çok daha zor bir problem olduğundan, BİRÜNİ, iki nokta arasındaki boylam farkının, bu noktalar arasındaki uzaklık ile enlem farkı verilerinden hesaplanmasına dayanan yeni bir yöntem geliştirmiştir. Ölçme ve gözlemlerde hata sınırlarını belirlemeye ve azaltmaya büyük özen göstermiş; gözlem aygıtlarının duyarlıklarının artırılması amacıyla, bunların boyutlarının büyütülmesi yerine, çapraz çizgilerle bölmeleme yöntemini geliştirerek vernier ilkesinin temelini atmıştır. BİRÜNİ'nin *Kanun*'unun kimi bölümleri ile yine astronomi üzerine bir başka çalışması olan *Kitabu Tastihû's-Suvar ve Tabiihi'l-Kuvar* adlı yapıtı Almanca'ya çevrilmiştir (1922).

Matematik alanında sinüs, kosinüs gibi trigonometrik fonksiyonların birer oran, yani sayı olduğunu vurgulayan BİRÜNİ, bu fonksiyonlarda çember yarıçapının (günümüzdeki gibi) birim olarak kabul edilmesini önermiş, bugün Hint-Arap rakamları olarak bilinen rakamları çok açık bir biçimde aktarmış, düzgün polinomların çizimi ve bir açının üç eşit parçaya bölünmesi sorunlarıyla uğraşmıştır. Ayrıca denklem çözümleri, kombinezon ve permütasyon hesaplarıyla ilgilenmiş, kimi serilerin toplamalarını bulmuş, dikey ve küresel izdüşüm kurallarını saptamıştır.

Fizik ve yer bilimleri. BİRÜNİ'nin fizikteki en büyük başarısı, özgül ağırlıkların belirlenmesi amacıyla geliştirdiği ağıt ve bu ağıtı kullanarak bulunduğu duyarlı özgül ağırlık değerleridir. Kendisinin "konik ağıt" adını verdiği bu ağıt boyun bölümünde

bir taşma borusu bulunan erlenmayer biçiminde bir kaptı. Su doldurulmuş bu kaba atılan bir cismin taşıdığı su, taşma borusunun altındaki başka bir kaba doluyor ve duyarlı bir teraziyile tartıldığında cismin özgül ağırlığı kolaylıkla belirlenebiliyordu. Günümüzde kullanılan piknometrenin ilk örneği sayılabilecek bu ağırlıkla Birüni, sekizi maden ve geri kalanlarının çoğu değerli taşlar olmak üzere 23 katı cismin ve 6 sıvının özgül ağırlıklarını bugün bilinen değerlerine çok yakın olarak belirlemiştir. 1048'de kaleme alıp Sultan Mevdud'a sunduğu *Kitabü'l-Camahir fi Marifeti'l-Cevahir* adlı yapıtında yer alan bu çalışması, onu deneysel bilimlerin öncüleri arasına katar. Giriş bölümü Almancaya ve özetlenerek Türkçeye çevrilmiş olan bu önemli yapıt fızığın yanı sıra mineraloji ve kimya konularındaki çalışmaları da içermektedir.

Su kaynaklarını ve artezyen kuyularını hidrostatik ilkeleriyle açıklayan Birüni, İndus Havzasının, denizin alüvyonla dolması sonucunda oluştuğunu belirtmiştir. Bu önemli ve öne sürüldüğü çağ bakımından cesaret isteyen görüşe, düzlenmiş ve köşeleri yuvarlanmış taşların dağların yakınlarında ve ırmakların hızlı aktığı yerlerde çok büyük boyutlarda, dağların ayaklarında ve ırmakların yavaşladıkları bölgelerde daha küçük boyutlarda, ırmak ağzlarında ise kum taneleri boyutlarında olduğunu gözleyerek varmıştır. Tarihsel kayıtlar günündeki durumla karşılaştırarak ırmakların, özellikle Ceyhun Irmağının, yataklarını zamanla değiştirdiklerini saptamıştır. Jeoloji alanındaki bilgilerin yanı sıra enlem ve boylam ölçümlerinin sonuçlarını da içeren ve jeodezi konusunda yazılmış ilk kitap olarak kabul edilen *Tahdidü Nihayâti'l-Emâkin li Tashihi Mesafâti'l-Mesakin* adlı yapıtını 1025'te tamamlamıştır. Tek yazma kopyası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı bölümünde bulunan bu yapıt 1962'de Ankara'da özgün dilyle yayımlanmıştır.

Öteki yapıtları. Birüni'nin Harezmi tarihine ilişkin iki, Gazneliler ve Karmatiler tarihine ilişkin birer yapıtı olduğu biliniyorsa da, bunlar günümüze gelebilmiştir. Gençlik yıllarında kaleme aldığı *el-Asarü'l-Bâkiye ani'l-Kuruni'l-Hâliye* adlı kitabı tarih ve kronoloji alanında çok önemli bir yapıttır. Bu kitapta, geçmiş olaylar, yalnızca bir kronoloji biçiminde değil, toplum yapıları, dinsel inançlar ve uygarlık açısından incelenerek ortaya konmaktadır. Yunanlılar, Araplar ve İranlılar tarafından kullanılan çeşitli takvim sistemleri üstüne geniş bilgi içeren bu kitap, İslam dünyasında bu konularda yazılmış en ayrıntılı ve geniş kapsamlı yapıttır. Bu yapıt tümüyle Almancaya ve İngilizceye çevrilmiştir (*Chronologie orientischer Völker*, 1876, yb 1923; *Chronology of Ancient Nations*, 1879).

Gazneli Mahmud'un Hindistan seferlerine katılmış olan Birüni, bu ülkedeki incelemeleri sonunda *Tahkiki mâ li'l-Hind* adlı yapıtı kaleme almıştır. İncelemelerini birinci elden yapabilmek amacıyla Sanskrit dilini öğrenmiş olan Birüni'nin bu yapıtı, Hindistan kültür ve bilim tarihine ilişkin en önemli yapıtlardan biridir. Ülkenin din, felsefe ve bilimlerinin, coğrafyasının, yasalarının, edebiyat, boş inançlar, gelenek ve göreneklerinin çok ayrıntılı biçimde ele alındığı bu yapıtta Birüni'nin farklı dinsel inanışları birbirleriyle karşılaştırırken bunu önyargılardan tümüyle uzak bir biçimde yaptığı, hiçbir din hakkında itiraz ve eleştiride bulunmadığı ve bir dini anlatırken o dine inananların kullandıkları deyimleri olduğu gibi kullanmaya özen gösterdiği dikkati çekmektedir. Onun çeşitli inançlara bu

önyargısız yaklaşımı, Sanskrit dilinden Arapçaya çevirdiği *Patancali*'ye yazdığı önsözdeki şu başlangıç cümlesinde de belirgin olarak görülmektedir. "İnsanların düşünce ve inançları türlü türdür, dünyadaki gelişme ve esenlik de bu inanç çeşitliliğine dayanır." *Tahkiki mâ li'l-Hind*'de ayrıca birçok Hintli yazar ve bilginin yapıtlarından bölümlerin çevirisiyle Yunan felsefesi ve bilimine ilişkin geniş bilgiler yer almaktadır. Bu yapıt da İngilizceye çevrilmiştir (*Elbiruni's India*, 1888, 2 cilt, yb 1910).

Şifalı otlar ve kimi ilaçlar üstüne bilgi veren *Kitabü's-Saydane* Birüni'nin son yapıtıdır ve 1050'de yazılmıştır. Bu kitapta 3 bin kadar bitkinin hangi hastalıklara iyi geldiği açıklanmaktadır. İlaçların ve otların adlarının Arapça yanında Farsça, Yunanca, Süryanice, Sanskrit, Türkçe ve başka dillerde de belirtilmiş olmasından dolayı, yapıt, etimoloji açısından da büyük önem taşımaktadır. Birüni'nin kendisi hakkında bilgiler de içeren bu kitabın giriş bölümü 1932'de Almancaya 1936'da Türkçeye çevrilmiştir.

Geniş bir alanda yapıtlar veren Birüni, hemen hemen hiç bir yapıtında tek bir konunun sınırlarına bağlı kalmamış, bilimlere ayrılmaz bir bütünü parçaları gibi göreyerek değerlendirmiştir. Zekeriyâ Razi gibi o da Aristoteles düşüncesine karşı çıkmıştır. Birüni'nin Aristoteles'te benimsemediği temel noktalar evrenin başlangıcı ve sonunun olmadığı ve maddenin sonuna kadar bölünebileceği görüşleridir. Birüni'ye göre evrenin başlangıcı olmadığını kabul etmek Tanrı'nın varlığını nedensiz ve gereksiz kılar. Bu nedenle evrenin yaratıldığını, yeryüzü ile birlikte tüm varlıkların gelişme evrelerinden geçtiğini savunmuştur. Bu görüşleri nedeniyle Aristoteles felsefesine bağlı olan İbn Sina'yı da karşısına almıştır. Birüni ile İbn Sina arasındaki tartışmaları içeren yazışmalardan bir bölümü günümüze ulaşmıştır.

Birüni'nin bir bilim adamı olarak en büyük üstünlüğü konulara nesnel ve akılcı yaklaşımıdır. Astrolojiyle ilgilenmiş, hatta bu konuda *Kitabü't-Tefhim fi Evaili Sanaati't-Tencim* (1029) adlı bir de kitap yazmış olmasına karşın, simya, büyü, efsun gibi temelsiz düşüncelere karşı çıkmış, kimi boş inançları bilimsel deneylerle çürütme yolunu seçmiştir. Tarihsel olayları ekonomik nedenlerle açıklamış, bunların din açısından ele alınmasını bilime aykırı bulduğunu ileri sürmüş, toplumun temelinde ekonomik ilişkiler yattığı görüşünü savunmuştur. Özgür düşünceye bağlılığıyla, bağnazlıktan uzak yaklaşımıyla, yapıtlarındaki kapsam genişliği ve özenle seçilmiş ayrıntı zenginliğiyle çağının en büyük bilginleri arasında yer alır. Vasilî V. Bartold onu "en büyük İslam bilginii" olarak nitelemiş, ünlü bilim tarihçisi George Sarton, İbn Sina ve İbnü'l-Heysem gibi büyük bilginlerin yetiştiği 11. yüzyılın ilk yarısını "Birüni Çağı" olarak adlandırmıştır.

Birü's Sebi bak. Beer-Şeba

biryllık bitki, yaşam çevrimini bir büyüme mevsiminde tamamlayan, başka bir deyişle bir tohumdan çimlenen ve çiçeklenip tohum verdikten sonra aynı yıl içinde ölen otsu bitki.

Birzebbuga, BIRZEBBUGA olarak da yazılır, Malta'nın Marsaxlokk Koyunda köy. Valetta'nın güneydoğusunda yer alır. Bir balıkçı yerleşmesi olarak kuruldu. Bugün yazlık dinlence yeridir. Çok sayıda kilise ile eski surların bir bölümü ayakta. Ghar Dalam mağarası, megalitik (büyük taş) dönemden kalma bir tapınak ve Borg-in-Nadur'daki Tunç Çağı akropolisi başta olmak üzere köy çevresi, tarihöncesi kalıntılar bakımından

zengindir. Birzebbuga'nın modern kesiminde petrol depolama tesisleri ve bir tanker mendireği bulunur. Nüfus (1988 tah.) 5.708

bis direği, Güney Pasifik Adalarında dinsel törenlerde kullanılan ağaçtan oyulmuş direk. Bis direkleri zaman zaman Kuzey Amerika'da da görülmekle birlikte, Yeni Zelanda ve Vanuatu (eskiden Yeni Hebrid

Bis direkleri, Asmat Yöresi, Batı Irian, Endonezya; Kralliyet Tropik Araştırmalar Enstitüsü, Amsterdam. Foto: Bildarchiv, Baden-Baden, Almanya

Adaları ile özellikle Yeni Gine'nin güneybatısındaki (Endonezya Yeni Ginesi) Asmat yöresinde ve Casuarina kıyısında daha yaygındır. Boyları yaklaşık 4-8 m arasında değişir ve düşmanlarca öldürülmüş ataları temsil ettiği düşünülen üst üste dizilmiş kabartma figürlerden oluşur. Bu motifler Büyük Okyanus yöresi sanatında oluşum aşamasındaki figüratif biçimlerden biri olan çömelmiş insan figüründen kaynaklanır. Karmaşık figür dizisi, ağaç kesildiğinde gövdesi üzerine bırakılan düz bir kök çıkıntısına biçim verilerek elde edilen kafes görünümünde işlemeli bir süsle son bulur. Bis direğinin taşıdığı karmaşık dinsel önem ve simgesel ağırlık, yapılış sırasında düzenlenen törende de kendini gösterir. Örneğin Asmat yöresinde düşmanı simgeleyen mangrov ağacına, kesilmeden önce törenle sessizce yaklaşılar. Ağaç gövdesinin kabuğu soyulurken beyaz gövdeden akan kırmızı özsu, Asmatlılara yendikleri savasçının kanını anımsatır.

Bis direği, ağaçtan oyularak yapılmış ve özel güçler taşıdığına inanılan kabartma figürlerle dolu büyük bir tören kanosu olan "ruh gemisi"nin bir başka biçimi olarak da görülebilir. Yeni ölümlerin ruhlarının bu gemiler aracılığıyla köyden uzaklaşmasına ve kutsal güçlerin, yetişkinliğe geçiş törenlerinde topluluğa yeni katılanlara geçmesine inanılır. Bis direkleriyle ilgili törenlerde de bu direklerin, ölümlerin ruhlarını toplamayı ve köyden uzaklaştırmayı amaçladığı görülür. Direğin görünümü, abartmalı bir pruvası olan bir kanoyu andırır. Ruh gemileri gibi

bis direkleri de büyü güçlerini, ataya tapınma törenlerinden sonra bırakıldıkları sagu bataklıklarındaki palmiyelere aktarmak amacıyla da kullanılır.

Bisayalar, Malezya'da, Borneo'nun kuzeybatı kesiminin Yerli halkı. Padas İmagine yukarı kesimi ile Sabah eyaletindeki Beaufort'un aşağısında ve Sarawak eyaletinin kuzeyinde yaşarlar. Malay soyundan gelen Bisayaların, Filipinler'deki Visayalılar ile akraba olduğu sanılır. Murut dilini konuşurlar; bu nedenle bazı uzmanlar Bisayaların eskiden Murut halklarının bir kolu olduğu kanısındadır. 1990'lara gelindiğinde sayıları 5 bin dolayında olan Bisayalar ırmak kıyılarında kazıklar üzerine oturtulmuş evlerden oluşan köylerde yaşarlar. Ağaçları kesip yakarak açtıkları tarlalarda geleneksel ürünleri kuru piriñ, sagu, sebze ve kauçuk yetiştirirler. Sulu piriñ tarımı da yaygınlaşmıştır. Bisayalarda akrabalık hem ana, hem de babasoyuna göre belirlenir. Çocuğun annesinin mi, yoksa babasının mı klanına katılacağını evlenme töreninin biçimi belirler. Dinleri, geleneksel inançlar ile İslamın bir karışımıdır. Daha çok düşmanlarına zarar vermek için bir tür kara büyü yaparlar.

Bisayalar (ada) bak. Visayalar

Bisayalılar bak. Visayalılar

Bisceglie, İtalya'nın güneydoğusundaki Puglia (Apulia) yönetim bölgesine bağlı Bari ilinde kent ve piskoposluk merkezi. Adriya Denizi kıyısında, Barletta'nın güneydoğusunda yer alır.

Kıyı korumada kullanılan gözetleme kuleleri dolayısıyla Romalılar buraya Vigiliae (gözetleme) adını verdi. Kent 11. yüzyılda Normanlar tarafından ele geçirilerek kontrol haline getirildi. Çeşitli feodal hükümdarların yönetimine girdikten sonra 1532'de özgür kent oldu. Daha sonra Napoli Krallığı'na geçti, 1861'de İtalya Krallığı'na katıldı. Alman Hohenstaufen hanedanı tarafından eski bir Norman kalesinin yerinde yaptırıldıktan sonra Anjou hanedanınca genişletilmiş ve güzelleştirilmiş bir şatonun kalıntıları vardır. Ayrıca 11 ve 12. yüzyıl Apulia-Romanesk mimarisini örnekleyen bir katedral ile Santa Margherita Kilisesi vardır. Kentte Rönesans ve barok üslubunda birkaç malikâneye de rastlanır.

Entansif yöntemlerle pazar için yapılan bahçecilik gelişmektedir. Kiraz, sofra üzümü, sebze çeşitleri, badem, zeytin ve öteki meyveler ihraç edilir. Bir balıkçı limanı ve dinlence yeri olan Bisceglie'de şarap, zeytinyağı ve mobilya üretilir. Nüfus (1988 tah.) belediye, 47.929.

Bischof, Werner (d. 26 Nisan 1916, Zürih - ö. 16 Mayıs 1954, Peru Andları), dünyanın dört bir yanında çalışmış İsviçreli haber fotoğrafçısı. İnsanı kavrayan yapıtlarında usta işi bir kompozisyon ve titiz ışık kullanımı öne çıkar.

Bischof 1932-36 arasında Zürih'teki Uygulamalı Sanatlar Okulu'na devam ederek başka konuların yanında fotoğrafçılık eğitimi de gördü. 1942'de Zürih'te yayımlanan *Du* adlı fotoğraf dergisine girdi ve meslek yaşamı boyunca orada çalıştı. Önceleri ölüdoğa fotoğrafları çekerken, ilgisi giderek insanı konu alan çalışmalara yöneldi.

1945'te Fransa, Almanya ve Hollanda'nın savaşta harap olmuş bölgelerini fotoğrafladı. 1940'ların sonlarındaysa serbest fotoğrafçı olarak bütün Avrupa'da fotoğraf çekti. 1949'da, o dönemde Robert Capa, Henri Cartier-Bresson, David Seymour ve Ernst Haas'ın da üyesi olduğu Magnum Photos adlı ajansa katıldı. 1950'lerde Hindistan, Japonya, Güneydoğu Asya, Kore, ABD ve Güney Amerika'da serbest fotoğrafçılık yaptı. Peru'da bir otomobil kazasının öldü.

Fotoğraf albümleri arasında, metnini Robert Guillin'in yazdığı *Japan* (1954), *The World of Werner Bischof* (1959; Werner Bischof'un Dünyası), Anna Fárová'nın derlediği *Werner Bischof* (1966) ve *Photographs of Werner Bischof* (1967; Werner Bischof'un Fotoğrafları) sayılabilir.

Bischof, Simon bak. Episcopius, Simon

Biscop Baducing bak. Benedict Biscop (AZİZ)

bise rüzgârı, Fransa'nın doğu kesiminde kuzey ya da kuzeydoğudan esen soğuk ve kuru rüzgâr. Kış aylarında sık sık eserek kar ya da dolu yağışına yol açar. Ama daha çok ilkbaharda, açık havalarda görülür. Zaman zaman ormanlara zarar verir. Güneye doğru indikten sonra Aşağı Rhône Vadisinde daha da şiddetlenerek *mistral*(*) adını alır.

biseps kas bak. iki başlı kas

Bishop, Elizabeth (d. 8 Şubat 1911, Worcester, Massachusetts - ö. 6 Ekim 1979, Boston, Massachusetts, ABD), inçelikli ve nükteli şiirleriyle tanınmış ABD'li şair. *The New Yorker* ve başka dergilerde öyküleri de çıkmıştır.

Nova Scotia'da anneannesi ve dedesinin, Boston'da teyzesinin yanında büyüdü. Vassar College'i 1934'te bitirdikten sonra bir süre yurtdışında dolaştı. 1938'de Florida eyaletindeki Key West'e yerleşti, ardından 1943'te Meksika'ya geçti. 1950'lerin ve 1960'ların büyük bölümünde Brezilya'nın Rio de Janeiro kenti yakınlarındaki Petrópolis'te yaşadı. Daha sonraki yaşamını Petrópolis ve San Francisco arasında geçirdi. İlk şiir kitabı *North & South* (1946; Kuzey ve Güney) New England kökenli olmasından gelen özellikleri ile sıcak ülkelere duyduğu tutkunluk arasındaki karşıtlığı yansıtır. Aynı kitabı bazı eklerle 1955'te *North & South: A Cold Spring* (Kuzey ve Güney: Bir Soğuk İlkbahar) adı altında yeniden yayımladı. Şiirlerinin çoğu soğuk ve sıcak arasında bölünmeyi, bir New England insanının tropik ortamdaki sıkıntılarını anlatır. *Questions of Travel* (1965; Yolculuk Sorunları) adlı yapıtında ritimleriyle insanı kendinden geçiren etkileyici şiirler yer alır. Sonraki yapıtlarından *The Complete Poems* (Bütün Şiirleri) 1969'da, *Geography III* 1977'de yayımlandı. Harvard Üniversitesi'nde 1970'ten 1977'ye değin yazarlık dersleri verdi. Ölümünden sonra *The Complete Poems, 1927-1979* (1983; Bütün Şiirleri,

Elizabeth Bishop
Fotograf: SUBUSS & GIRONX INC

1927-1979) ve *The Collected Prose* (1984; Toplu Düzyazılar) adlı kitapları çıktı. Bishop aynı zamanda *Brazil* (1962; Brezilya) adlı bir gezi kitabı yazdı ve Alice Brant'in Brezilya edebiyatının klasiklerinden olan yapıtını *The Diary of Helena Morley* (1957; Helena Morley'nin Günlüğü) adıyla Portekizceden çevirdi. Ayrıca, kendi çevirilerinden oluşan *An Anthology of Twentieth-Century Brazilian Poetry* (1972; Yirminci Yüzyıl Brezilya Şiiri Antolojisi) adlı kitabı yayıma hazırladı.

Bishop, Sir Henry Rowley (d. 18 Kasım 1786, Londra - ö. 30 Nisan 1855, Londra, İngiltere), besteci ve orkestra şefi. "Home, Sweet Home" (Evim, Tatlı Evim) ve "Lo,

Sir Henry Rowley Bishop,
kimliği bilinmeyen bir sanatçının
portre çalışmasından ayrıntı;
Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Here the Gentle Lark" (İşte, Karşınıзда Soylu Tarlakuşu) adlı şarkılarıyla anımsanır. Covent Garden (1810). Haymarket'teki King's Theatre (1816-17), Drury Lane Tiyatrosu (1825'ten sonra) ve Vauxhall Gardens (1830) gibi yerlerde orkestra yönetti. Edinburg (1841) ve Oxford'da (1848) müzik dersleri verdi. Hafif opera ve oyun müzikleri, oratoryolar ve çoksesli parçalar bestelemenin yanı sıra tanınmış bestecilerden opera düzenlemeleri de yaptı. Şarkı diyaloglu bir opera olan *Aladdin*'i 1826'da besteledi. Sözlerini John Howard Payne'in yazdığı "Home, Sweet Home" adlı şarkı, gene Payne'in *Clari or the Maid of Milan* (Clari ya da Milanolu Kız) adlı oyununun müzikal yorumu olarak bestelediği komik operanın ana melodisiydi.

Bishop, J(ohn) Michael (d. 22 Şubat 1936, York, Pennsylvania, ABD), Amerikalı virüs bilimci (virolog). Kanserin nedenlerini açığa kavuşturan çalışmalarıyla, 1989'da Fizyoloji ya da Tıp Nobel Ödülü'nü Harold Varmus'la paylaştı.

Bishop 1957'de Pennsylvania'daki Gettysburg College'i, 1962'de Harvard Tıp Okulu'nu bitirdi. İki yıl Boston'da Massachusetts Hastanesi'nde staj ve ihtisas yaptıktan sonra Maryland eyaletinin Bethesda kentindeki Ulusal Sağlık Enstitüsü'nde viroloji araştırmalarında çalışmaya başladı. 1968'de San Francisco'da California Üniversitesi Tıp Merkezi'nde öğretim üyesi oldu. 1972'de profesörlüğe yükseltildi. 1981'den sonra üniversitenin George F. Hooper Araştırma Vakfı'nın yöneticiliğini üstlendi.

Bishop 1976'da Varmus'la birlikte yürüttüğü çalışmada, sağlıklı vücut hücrelerinin, uyarıldığında kansere neden olan edilgen onkogen virüsler taşıdığı kuramını araştırdı. Tavuklarda kansere yol açtığı bilinen Rous sarkom virüsü üzerinde araştırma yapan Bishop ve Varmus, virüsün kanser yapıcı özelliğini taşıyan gene benzeyen bir genin sağlıklı hücrelerde de bulunduğunu gördüler. 1976'da Bishop ve Varmus, Dominique Stehelin ve Peter Vogt'un da katkısıyla

yayımladıkları bulgulara, virüsün kansere yol açan geni normal bir hücreden aldığını açıkladılar. Virüs hücrede enfeksiyona neden olup çoğalmaya başlayınca, geni kendi genetik yapısı içine alıyordu. Daha sonraki araştırmalar bu tür genlerin çeşitli yollarla kansere yol açtığını ortaya koydu. Virüs olmadan da, çeşitli kanserojen kimyasal maddeler bu genleri denetimsiz büyümeye neden olabilecek biçime dönüştürebiliyordu.

Bishop'la Varmus'un açıkladığı mekanizma bütün kanser türlerinde geçerli gibi görüldüğünden, çalışmaları kanser araştırmalarına çok büyük katkıda bulundu. 1989'a gelindiğinde, iki bilim adamı hayvanlarda kansere yol açabilecek 40'tan fazla gen belirlemişti.

Bishop, John Peale (d. 21 Mayıs 1892, Charles Town, Batı Virginia - ö. 4 Nisan 1944, Hyannis, Massachusetts, ABD), Yitik Kuşak(*) üyelerinden romancı ve eleştirmen. 1920'lerde Paris'e yerleşen ABD'li yazarlarla yakın ilişki içinde olmuştur.

1917'de Princeton Üniversitesi'ni bitirdi. Orada, daha sonra ünlü bir eleştirmen olan Edmund Wilson ve romancı F. Scott Fitzgerald ile kurduğu dostluklar yaşamı boyu sürdü. F. Scott Fitzgerald, ilk romanı *This Side of Paradise*'daki (1920; Cennetin Bu Yakası) yazar Tom D'Invilliers karakteriyle Bishop'ı canlandırmıştı. Bishop, çevrenin etkisi altında kaleme aldığı *Green Fruit* (Yeşil Meyve) adlı ilk şiir kitabını 1917'de yayımladı. I. Dünya Savaşı sırasında deniz-aşırı ülkelerde yaptığı askerlik görevinden sonra, 1920-22 arasında *Vanity Fair* adlı derginin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1933'e değin Fransa'da yaşadı, Fransız kültürüne derin hayranlık duymaya başladı. Doğuş büyüdüğü Güney'e ilişkin öykülerini, *Many Thousands Gone* (1931; Binlerce-sinden Sonra) adlı kitapta topladı; bunu *Now With His Love* (1933; Şimdi Aşkıyla) adlı şiir derlemesi izledi. Genç bir adamın olgunluğa ermesini anlatan *Act of Darkness* (Karanlığın Edimi) adlı romanı ile *Minute Particulars* (Küçük Ayrıntılar) adlı şiir kitabı 1935'te yayımlandı. 1938'de Massachusetts'te Cape Cod üzerindeki South Chatham'a yerleşti, 1940'ta *Nation* dergisinin önde gelen şiir eleştirmeni oldu. O yıl bazı eleştirmenlere göre en iyi şiiri sayılan ve F. Scott Fitzgerald'ın ölümü üzerine bir ağıt olan "The Hours" (Saatler) yayımlandı. *Collected Poems*'i (1948; Toplu Şiirler), Bishop'u "Seasons of the Soul" (Ruhun Mevsimleri) adlı bir övgü şiiri de yazmış olan şiir dostu Allen Tate, *The Collected Essays*'i ise (1948; Toplu Denemeler) Edmund Wilson derledi.

Bishop's Stortford, İngiltere'de Hertfordshire ilinin (county) East Hertfordshire ilçesinde (district) kent. Merkezi Londra olan metropoliten bölgenin kuzeydoğu ucunda, Stort Irmağı üzerinde yer alır. Norman döneminde feodal malikâne olarak Londra piskoposunun kullanımındaydı. Kentin küçük kilisesi ile I. William'ın piskopos için yaptırttığı Waytemore Şatosu'ndan bugün çok az şey kalmıştır. Kent, ancak 1769'da Stort Denizcilik hattının açılmasından sonra bir malt üretim merkezi ve tahıl deposu olarak ticari önem kazandı. Ağırlıklı olarak bir yerleşim merkezi olan kentte çeşitli okul ve yüksekokullar bulunur. Rodezya'ya (bugün Zimbabve) adını veren Cecil Rhodes'un doğduğu Netteswell Evi bugün müze durumundadır. Nüfus (1981) 22.791.

bisiklet, hafif, iki tekerlekli, sürücüsü tarafından hareket ettirilen ve yönlendirilen

araç. İnsan enerjisini itme gücüne dönüş-türmek amacıyla bugüne değin geliştirilen araçların en verimlisi olarak kabul edilir. İlk olarak 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bisiklet, kısa sürede önemli bir ulaşım aracı durumuna gelerek tüm dünyada spor amacıyla kullanılmaya ve üretmeye başladı. Bisiklet bugün birçok ülkede en yaygın kullanılan yol aracıdır. 1870'te Londra'daki Pickwick Bisiklet Kulübü tarafından başlatılan ve "bisiklet turları" olarak adlandırılan bisikletli uzun geziler, bir spor etkinliği olarak öbür Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşmıştır. Ayrıca başta Fransa, Almanya ve Belçika olmak üzere birçok ülkede bisiklet yarışları en sevilen spor dallarından biri durumuna gelmiştir. Bir bisiklet sürücüsü saatte 16-19 km'lik bir hızla, yani yürüme hızının dört katına ulaşabilir.

İlk bisikletler. Bisiklete benzetilebilecek ilk aracın patentini 4 Şubat 1645'te Fontainebleau'da Jean Theson aldı ve "atlar yerine, oturan iki kişi tarafından sürülen dört tekerlekli küçük bir aleti kullanıma koymak" üzere 30 yıl süreli bir imtiyaz elde etti. 1779'da Paris'te François Blanchard ve M. Masurier dört tekerlekli benzer bir araç geliştirdilerse de, buluşları çok büyük ve ağır olduğundan yaygınlik kazanmadı.

Bilinen ilk iki tekerlekli araç, Baron Karl de Drais de Sauerbrun tarafından geliştirilen ve 6 Nisan 1818'de Paris'te sergilenen *drezin* oldu. Tahtadan yapılmış olan bu aracı, sürücüsü oturduğu yerden ayaklarıyla yeri iterek hareket ettiriyor ve bir gidon (direksiyon) yardımıyla yönlendiriyordu. Kaba ve hantal olmasına ve oldukça zor kullanılması karşın *drezin*'in benzeri Denis Johnson tarafından İngiltere'de ve ayrıca Amerika'da da üretildi ve bir süre ilgi gördü. İskoçya'da Dumfriesshire'da demircilik yapan Kirkpatrick Macmillan, dört yıl süren denemelerini 1839'da tamamlayınca değin, özümleli bisiklet türü ortaya çıkmadı.

Macmillan'ın aracının tekerlekleri demir çember (jant) biçimindeydi. 75 cm çapındaki ön tekerlek bir gidonla yönlendiriliyor, 100 cm çapındaki arka tekerlek ise itmeyi sağlıyordu. Görünümü *drezin*'den hafif olmasına karşın yine de ağır olan bu araç oldukça hızlı gidebiliyordu. 1842'de Macmillan, bisikletiyle bir posta arabasıyla yarıştı ve başanılı oldu.

Macmillan'ın aracında, doğrudan arka tekerleğe bağlanmış pedallar yerine, ön tarafa yerleştirilmiş sallanır durumda iki krank bulunuyordu. Sürücü ayaklarını bu kranklara dayayarak onları öne ve arkaya sallıyor ve böylece, arka tekerleğin her iki yanına yerleştirilmiş iki kaldıraça bağlı olan bir çift mil hareketi geçiriyordu. Kranklardan birine basılınca öne çekilen mil, bu kez üstteki kaldıraç bir çember yayı doğrultusunda öne doğru hareketlendiriyor ve böylece tekerleği döndürerek öteki kaldıraç üst konuma getiriyordu. Aynı hareketin öteki ayakla yinelenmesiyle çevrim tamamlanıyordu.

Fazlaca ilgi görmeyen bu araç çeşitli biçimlerde üretildiyse de bir süre sonra kullanımdan kalktı. Bu nedenle bisikletin mucidi olarak Macmillan kabul edilse de, temel ilkesi günümüze değin değişmeden kalan ilk kullanışlı mekanizmayı bulanlar Fransız Pierre Michaux ile oğlu Ernest oldu. Michauxlar, 1861'de Paris'te geliştirdikleri araçlarının ön tekerleğine iki krank bağlamışlardı. 1893'te Henry Michaux'nun belirttiğine göre, sürücünün ayağıyla çevrilebilen bu krank düzeni, dikey taşıma çarkının krank kollarının uyarlanmış bir biçimiydi. Tahta ve demirden oluşan şasisi nedeniyle "kemik titreten" adıyla anılmaya başlamasına karşın araç kısa sürede yaygınlaştı. Michauxlar, ilk yıl içinde buluşlarından

yalnızca iki adet ürettiler, ama ilginin artması üzerine 1862'de *velosipet* adını alan araçtan 142 tanesini piyasaya sürdüler. Aynı yıl benzerleri Münih'te de yapılmaya başlanan aracın bir örneği bugün Deutsches Museum'da saklanmaktadır. 1865'te Michaux ailesi yılda 400 *velosipet* üretir duruma geldi. Ailenin makine ustası Pierre Lallement, 1866'da ABD'ye geç ederek Connecticut'taki Ansonia'da James Carroll'la birlikte aracın ABD'deki ilk patentini aldı.

İlk resmi bisiklet yarışını 31 Mayıs 1868'de Saint-Cloud Park'ında İngiliz James Moore kazandı. Ayrıca, Kasım 1869'da Rouen-Paris arasında düzenlenen ilk yol yarışını da kazanan Moore, bu yarışta, dolgu kauçuk tekerlekli ve bilyalı rulman düzeneği, 72,5 kg ağırlığındaki bir aracı kullanarak 134 km'lik uzaklığı 10 saat 25 dakikada almış ve 200 bisikletin katıldığı yarış, ikincinin 45 dakika önünde bitirmişti. Aynı yıl Paris'te düzenlenen ilk bisiklet sergisinde, tekerleği pedaldan bağımsız dönebilen ve değişken dişlilerden yararlanılan bisikletin ilk örnekleri görüldü.

İngiltere'de bir dikiş makinesi şirketi olan Coventry Sewing Machine Company'de çalışan Rowley B. Turner, bir Michaux bisikletini Coventry tren istasyonundan fabrikasına kadar sürerek şirket yöneticilerini bu araçtan üretmeye ikna etti. İhracata elverişli miktarda olmayan 400 adetlik ilk partı Fransa'da satılmak amacıyla üretildiyse de, Fransız-Alman Savaşı'nın başlaması üzerine Turner bunları İngiltere'de piyasaya sürdü. Ama İngiltere'de bisiklet sanayisinin kurucusu sayılan kişi, araç üzerinde bir dizi geliştirme yapan, Coventry şirketinin yaratıcı genç ustabaşlarından James Starley'dir. Bugün Coventry'de Starley'in bir heykeli bulunmaktadır.

Starley, işe hantal *velosipet*'in ağırlığını azaltmakla başladı. 1870'te büyük ön tekerleğine karşılık küçük bir arka tekerleği bulunan bir bisiklet yaptı. Araca, dönemin en büyük ve en küçük bakır sikkeklerine benzetme yapılarak, "peni-çeyrek peni" adı takıldı. Starley pedalların her dönüşünde tekerleğin iki kez dönmelerini sağlayan bir dişli geliştirdi. Gergin metal tellerle poyraya (tekerlek bölgesi) bağlanan metal jantlar kullanarak tekerleklerin ağırlığını azalttı. Jant (akort) telleri, uzun bir kangal telinin jant çemberi ile poyraya açılan deliklerden geçirildikten sonra genler bağlanmasıyla elde ediliyordu. 1874'te diş açılı nipellerin geliştirilmesiyle, jant telleri jant ve poyraya tek tek vidalanmayla başladı. Aynı yıl Starley, jant tellerine binen yanıl genlileri azaltmak amacıyla radyal teller yerine tanjant tel düzeni kullanıma geliştirdi. Bir grup sürücü, bu yüksek bisikletlerle Londra ile John O'Groats arasındaki yaklaşık 1.110 km'lik yolu 15 günde aldı. Normal olarak 22,5 kg ağırlığında olan bisikletlerin pist yarışları için yapılan özel modellerinde 9,5 kg'ye kadar inilebiliyordu. İtmeyi sağlayan tekerleğin çapı ise, sürücünün bacak uzunluğuna bağlı olarak 100 ile 150 cm arasında değişiyordu.

Gene 1874'te H. J. Lawson, tahrik (buyuk pinyon) dişlisindeki hareketin sonsuz bir zincir yardımıyla arka tekerleğe aktarıldığı arkadan itmeli bir bisiklet geliştirdi. Aracın orta boydaki tekerleklerinin çapları eşitti. "Güvenli bisiklet" adını alan bu araç denge, fren ve binme kolaylığı açısından, büyük ön tekerlekli "alışmış" bisikletlere oranla belirgin üstünlüklere sahipti. Dolgu kauçuk lastiklerin yardımıyla dengesi artırılan Star-

ley bisikletleri birkaç yıl daha kullanımda kaldıysa da, daha sonra yerini Lawson'ın "güvenli bisikletler"ine bıraktı. 1888'de, James Moore'la birlikte çalışmakta olan Belfastlı veteriner John Boyd Dunlop, havayla şişirilen bir lastik geliştirdi. Dunlop'un şişme lastiği "güvenli" bisiklete büyük üstünlük kazandı ve böylece "alışılmış" bisikletlerin yapımına tümüyle son verildi. 1893'te üretim maliyetini en aza indiren eşkenar dörtgen kadro çatılarının kullanımı yaygınlaştı. Yeni modellerin tekerlekleri, pedaldan bağımsız serbestçe dönebiliyor ve kolayca frenlenebiliyordu.

Bundan sonraki gelişme, vites (aktarma) düzeninekinin kullanıma girmesi oldu. 1901-06 arasında H. Sturmey ve J. Archer, bir halka bileziğin içine yerleştirilen merkez ve pinyon dişlilerinden oluşan, ilmek ilkesine dayalı (episiklik) çeşitli vites patentleri aldılar. Önceleri iki, daha sonra üç kademeli olarak yapılan ve bisikletin arka poyrasının içine yerleştirilen Sturmey-Archer vitesleri yaklaşık 1 kg ağırlığındaydı. Aynı ilkeye dayalı benzer aygıtlar, kısa bir süre sonra başka ülkelerde de üretilmeye başladı.

Zinciri bir dişliden ötekine aktarmakta kullanılan *Dérailleur* vitesleri, yollardaki çamurun bulaşarak mekanizmanın çalışmasını güçleştirme nedeniyle önceleri pek tutulmadı, ancak daha sonraki geliştirmelerle, öteki viteslere oranla daha güvenilir ve kullanıma uygun duruma geldi. Üç tekerlekli bisikletlerin yapılmaya başlaması, diferansiyel olarak adlandırılan yeni bir dişli düzeninekinin geliştirilmesine yol açtı. Bu aygıt, öteki tahrik dişlisinin sağladığı kuvveti, araca itmeyi veren iki arka tekerleğe eşit olarak bölerek aktarıyor, bu arada, örneğin bir köşeyi dönerken, tekerleklerin aynı hızlarda yol almasını olanaklı kılıyordu. 1893'ten çapraz kadroların kullanılmaya başlandığı 1962'ye değin bisiklet tasarımıyla önemli bir değişiklik olmadı.

Modern bisikletler. Kadınların etekleri için boşluk bırakılmış kadroların dışında, bisiklet kadroları, temel olarak birbirlerinden oldukça farklı eşkenar dörtgen ve çapraz biçimlerde çatılmıştır.

1962'ye değin üretilen bisikletlerde kullanılan eşkenar dörtgen kadro, üç üçgen ile bir çift çatıdan oluşuyordu. Sürücü, bacaklarını açarak ana üçgenin üzerinde oturuyor, öteki iki üçgen, arka tekerleği iki yanından tutuyordu. Sağa sola döndürülebilen çatallar ise ön tekerleği kavnyordu.

Sürücü, sele sapının üstüne yerleştirilen seleye oturuyordu. Sele borusunun dibindeki destek, ön kadro borusunu ve arka tekerlek çatallarını tutmanın yanı sıra krank yataklarını ve tahrik dişlisini taşıyordu.

İlk tekerlek çatalları eğimli yerleştirilmekle birlikte düz borulardan oluşuyordu. Ama zaman içinde kavisli çatalların iki önemli üstünlüğü olduğu belirlendi: Bu tür çatallar, sarsıntıların bir bölümünü sönümlendirerek kendiliğinden yay görevi görenin yanı sıra, bir yöne çevrildikten sonra sürücünün ağırlığıyla kendiliğinden düz konuma gelebiliyordu.

1962'de İngiliz mühendis Alexander Moulton, çapraz kadro çatısını geliştirerek "güvenli" bisikletlerden sonraki ilk önemli katkıyı yaptı ve günümüzde kullanılan bisikletlerin ilk örneğini ortaya çıkardı. Çatının ana parçası, oval kesitli yatay bir boruydu. Bu ana parçadan, birbirlerine paralel sele borusu ile gidon borusu çıkıyordu. Gidon borusu, ön tekerleğe yön veren maşaların yatağını tutuyordu. Arkada, ana boruya paralel ve arka tekerleği tutan iki konik maşa vardı. Bu maşanın uçları, ana borusunun dibinden 7,5 cm kadar öne düşecek biçimde bir muyluyla birleşiyordu. Ana kadronun ucuna ve maşaların arasına yerleştirilen çapraz bağlama parçasına lastik amortisör eklenmişti. Maşa uçlarının dikey hareketi, lastik amortisörü sıkıştırıyor ve onun üzerinde kesme gerilimi yaratıyordu. Ön maşalar, dikey hareketler sırasında bile sürücü tarafından çevrilebilecek biçimde yerleştirilmişti. Dikey hareketler, bir helezon yayı içine geçirilen lastik kolondan oluşan ve böylece sarsıntı ve titreşimleri sönümlendirerek amortisör görevi yapan düzenek tarafından denetleniyordu.

Moulton önceleri, küçük tekerleklerle yüksek basınçlı (yaklaşık 54,5 kg ya da 8 atmosfer) lastikler takarak eylemsizliği azaltmayı düşündü. Aracına, 66-67 cm çapındaki normal tekerlekler yerine 40,6 cm çapında tekerlekler taktı ve bu arada küçük tekerlekler ile sert lastiklerin yarattığı sarsıntıları azaltmak amacıyla lastik süspansiyon kullanmaya başladı. Bisiklet, her zamanki gibi sürülüyordu. Üst borusu bulunmayan açık kadronun sağladığı üstünlüğün yanı sıra süspansiyon sistemi başarılı oldu. Moulton selenin sürücünün boyuna göre kolaylıkla ayarlanabilmesini olanaklı kıldı. Sele borusunun arkasına, kadronun uzantısı halinde yerleştirdiği arkalık, tekerleklerin küçük olması nedeniyle öteki bisikletlere oranla yere daha yakındı ve bu yüzden de ağır yükler altında daha denge-

liydi. Tasarımda daha sonra yapılan bir geliştirmeyle, kadronun ana borusunun ucundaki lastik amortisörün yerine, aşağıya ve yukarı doğru hafifçe oynayabilen, üçgen biçimde bir metal parça yerleştirildi. Sele sapından sert bir lastik topla ayrılan bu düzenek, sarsıntıyı daha da azalttı.

Birkaç yıl içinde tüm yapımcılar küçük tekerlekli bisikletler üretmeye başladılar. Ancak, özellikle Moulton'un süspansiyon sisteminin patentini elinde bulundurması nedeniyle, hiçbirinin onun başarısına ulaşamadı.

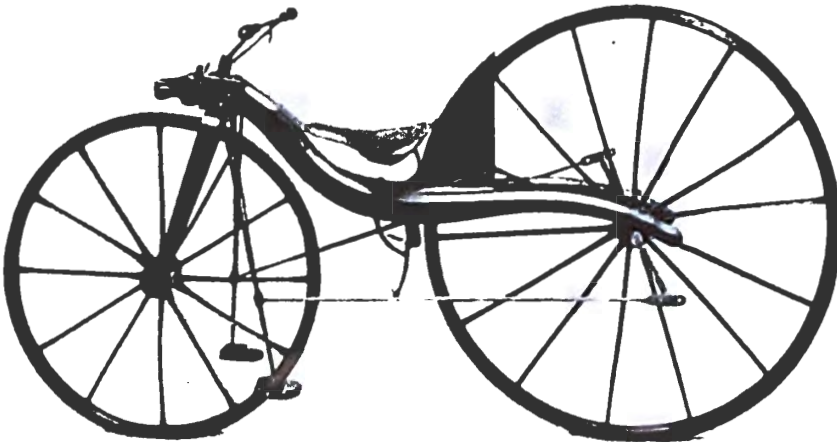
Bisiklet tekerleği, lastiği tutan bir jant, gerilmiş madeni jant telleri ve bilyeli rulmanlı bir poyradan oluşur. Jant telleri poyraya teğet biçimde yerleştirilmiş ve geri-lerek nipellerle janta tutturulmuştur. Nipeller gerektiğinde ayarlanarak jantın düzgün kılması sağlanır.

Poyralar kadroya, ya göbek miline somun takılarak, ya da içi oluklu göbek millerinde bir kam kolundan yararlanılarak tutturulur. Göbek mili, bilyeli rulman konilerini de taşır. Bu koniler, göbek silindirleriyle birleşik durumdaki yataklarda ortaya çıkan aşınmanın boşunu alır ve ayarlamayı sağlar.

Jantlar, 35,5 cm'den 71 cm'ye kadar değişen çeşitli boyutlarda ve Westwood, Endrick ve boru biçiminde olmak üzere üç ana türde yapılır. Oldukça basit biçimli geniş Westwood jantlarının kesit ortasında, nipellerin yerleştirilmesi için bir oluk açılmıştır. Kıvrılmış kenarları ise, lastiklerin telli uçlarını tutar. Endrick jantları, jantı kavrayan tel frenlerin kullanılmasını olanaklı kılacak biçimde düz kenarlıdır. Ekstrüzyon yöntemiyle elde edilen boru jantlar, içi boş yassı U biçimindedir. Bu jantlar, uçlarındaki tellerle değil, yapıştırıcı yardımıyla janta tutturulan yanış lastikleriyle birlikte kullanılır. Yanış jantları kimi zaman hafif tahtadan yapılır.

Lastikler çadır bezi ve kauçuktan yapılmış bir dış koruyucu ile şişirilebilir bir iç lastikten (şambriyel) oluşur. Dış lastik, yanış lastiklerinde olduğu gibi, iç lastiği içinde olacak biçimde dikilerek tutturulmuş ya da çember biçimini korumak amacıyla kenarına hafif yay teli geçirilmiş olabilir. Dış lastiklerin çoğunlukla doğal kauçuktan yapılmasına karşılık, iç lastiklerde daha çok bütül kullanılır.

Yanışlarda kullanılan özel iç lastiklerde çoğunlukla çok ince doğal kauçuk kullanılır ve dış lastik bezi hafiflik ve yüksek dayanıklılık sağlamak amacıyla ince pamuk ya da ipekten dokunur. Bu lastiklere genellikle 10 atmosferlik basınç verilir. En yaygın kul-

(Solda) Macmillan'ın krank düzenekli bisikleti, y. 1839, (sağda) Starley'nin "peni-çeyrek peni'si, 1883
Science Museum Londra

lanılan lastik supaplarında, lastik içindeki basınç tarafından sıkıştırılan koni biçimindeki bir ıgmeden yararlanılır.

Bisikletlerde aktarma dzenegi olarak konik dişli ve şaftlı transmisyonlar ile kayışlı transmisyonlar denenmişse de, en yaygın kullanılan yöntem zincirli aktarmadır. Rulolu zincirler, pimli baklalar ve makaralı baklardan oluşur. Pimli bakla, iki kenar levhasının, uçlarından bir çift pimle birbirine sıkıca tutturulmasıyla elde edilir. Makaralı baklarda ise kenar levhaları burçlarla tutturulmuştur ve burçların üzerinde serbestçe dönen sertleştirilmiş çelikten makaralar bulunur. Makaralı ve pimli baklalar, pimler burçların içinde serbestçe hareket edecek biçimde birleştirilir. Zincirleri pastan korumak ve kaygan durumda tutmak için bol miktarda sıvı yağı ya da gres yağıyla yağlamak gerekir. Öte yandan, kaplamalı zincirlerle yapılan deneyler, yağlanmamış zincirlerin de ağır yükler taşıyabileceğini göstermektedir.

Belirli bir pedal çevirme temposunda bisikletin hızını artırabilmek için iki tür vites kullanılır. Bunlar, dişliler arasındaki bağlantının zincir aracılığıyla sağlandığı kaydırılmalı vites ile arka tekerlek dişlisinin hızını jantın hızına bağılı olarak değıştiren episiklik (göbek) viteslerdir.

Kaydırılmalı vites, zinciri bir dişliden farklı büyüklükteki başka bir dişliye aktaran bir mekanizmadan oluşur. Tahrik dişlisinin büyüklüğü değıştirildikçe krankın her dönüşünde arka tekerleğin daha çok ya da daha az yol alması sağlanır. Arka tekerlekte en çok altı, krankta ise en çok üç değışik dişli kullanılarak 18 ayrı hız oranı elde edilebilir. Zincir boşluğunu almak için bu mekanizmalara yay baskısı uygulanır. Vitesler, mekanizmayı gidon ya da ana kadroya takılı vites koluna bağlayan bir kablo aracılığıyla değıştirilir.

Episiklik vites arka tekerlek göbeğinin içine yerleştirilir. İki, üç, dört ve beş hız kademeli olan bu vitesler daha çok İngiltere, Almanya, Japonya ve ABD'de kullanılır. Vites değıştirme işlemi, yine gidon ya da ana kadroya takılı bir vites kolundan çıkan kablo yardımıyla gerçekteşirilir. Kontrapedal (göbek) frenli bisikletlerde olduğu gibi, pedalın ters yönde çevrilmesiyle vites değıştiren iki vitesli bir göbek mekanizması da geliştirilmiştir.

1920'lerde Sturmev-Archer Company, üç kademeli vites ile kontrapedal fren mekanizmalarını birleştiren bir tasarımın patentini aldı. Pedal ters yönde çevrildiğinde göbek silindirisinin içindeki iki pabuçlu fosfor-tung balata yuşıyarak göbeği sıkıştırır ve böylece genileşerek ve hava koşullarından etkilenmeyen bir frenleme elde ediliyordu. Göbek vitesi yine bir mil ya da kabloyla değıştiriliyordu.

En yaygın kullanılan fren türü olan kontrapedal fren, arka tekerleğe takılır ve ayakla yönetilerek sürücünün ellerinin serbest kalmasını sağlar. Bu tür frenler, yine ayakla yönetilen iki kademeli göbek vitesleriyle birlikte kullanılabilir. Yağı ya da sudan etkilenmeyen tek fren türü olan bu mekanizma son derece dayanıklıdır ve zaman zaman ayarlamaktan başka bir işleme gerek duymaz. Kontrapedal frenin dışında temel olarak tel, çubuk ve tamburlu frenler kullanılır.

Tel fren, yüksek sürtünmeli bir malzemeden yapılmış iki tamponun tekerlek jantını sıkıştırması esası uyarınca çalışır. Çubuk frenler, gidona takılı kollara bağılı çubukların yardımıyla, tekerleğin iç tarafından jantta doğru çekilir ve böylece jantı sıkıştırarak durmayı sağlar. Kablo ya da çubuklarla kumanda edilen frenlerde ise poyraya takı-

lan bir kampananın içinde iki segman bulunur ve kumanda koluyla açıldığında bu segmanlardaki sürtünme malzemeleri kampanayı sıkıştırarak dönme hızını keser.

Seleler çoğunlukla plastik ya da keçeden yapılır. Kimileri yaylarla donatılmıştır. İlk sele malzemesi olan deri, teri emdiği için bugün de yeğlenmektedir. Basit selelerde yüksek gerilme çeliğinden yapılmış yaylar kullanılır. Selenin arka bölümü yukarıya doğru kıvrılmıştır, ön bölüm ise bacakların arasına yerleşecek biçimde bir ok çıkıntısı yapar. Kaliteli deriden yapılan bu biçimdeki bir sele, sürücü baseninin kalıbını alır ve normal kullanım koşullarında uzun süre dayanır. Selelerin büyük çoğunluğu, küçük yaylar ve yastıkların üzerine yerleştirilen askılı oturma lar biçiminde yapılır ve üstleri polivinil klorürle kaplanır. Bu tür seleler kolayca temizlenebilir, su geçirmez niteliktedir, maliyetleri düşüktür. 1970'lerde yaygınlaşan üçüncü bir sele türü de püskürtme kalıplama yöntemiyle üretilen plastik selelerdir. Plastik seleler öteki türlerden çok daha ucuzdur, ama çok serttir ve basenin biçimini kolayca almaz, bu nedenle de kullanımları rahatsızdır. Sürücünün kalıbına göre özel olarak yapılan plastik seleler, yağmur altında biçimlerini değıştirmediklerinden yağ bisikletleri için kullanılıştır.

Bisiklet farlarında, çok eskilerden beri kuru pille çalışan tungsten filamanlı ampuller kullanılmaktadır. Ama en yaygın ışık kaynağı, ön ya da arka çatalla bağlanan ve lastiğin yan yüzüne sürtünerek çalışan dinamodur. Lastik döndükçe dinamounun kafasındaki tırtıllı silindir de döner. Böylece dinamo, örneğin bisiklet saatte 16 km'lik bir hızla yol alırken, yarım amper ve altı voltluk bir elektrik enerjisi üretir. Bu güç ön ve arka lambaları yakmaya yeterli bir düzeydedir. Bağlantı tek bir telle sağlanır, topraklama için de bisikletin şasisinden yararlanılır.

Bisikletin öteki aksam ları çanta ve başka yükleri taşımakta kullanılan, şasiye kaynaklı arkalık ile sürücüyü çamurdan korumak amacıyla şasiye bağlanan ve tekerleklerle değımemesi için tel çubuklarla tutturulan çamurluklardır. Ayrıca bak. bisiklet sporu.

bisiklet sporu, iki tekerlekli bisikletin giderek gelişmesi sonucunda ortaya çıkan spor dalı. Geçmişte özellikle eğlence amacıyla yapılan bisiklet sporunda üç tekerlekli bisiklet ile iki sürücü için ayrı oturma yerleri ve pedalları bulunan iki kişilik bisiklet de (*tandem*) kullanılırdı.

Bisiklet sporunda klasikleşmiş profesyonel yarışmalar özellikle Avrupa'da düzenlenmektedir; eğlence ve ulaşım amacıyla bisik-

let kullanımı da en çok Avrupa'da görüldü. Bisiklet sporu hemen tüm dünyada yaygın olmakla birlikte gene en çok Avrupa ülkeleri, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD, Japonya ve Batı Hint Adalarında yapılmaktadır.

İlk dönemler. İlk resmi bisiklet yarış. 31 Mayıs 1868'de Paris yakınlarındaki Saint-Cloud Park'ında 1.200 m mesafede düzenlendi. İngiltere'de ise ilk yarış ertesi gün Middlesex'teki Hendon'da yapıldı. 1868'deki Saint-Cloud yarışını kazanan İngiliz bisikletçi James Moore 1869'da Rouen-Paris arasında koşulan 133,57 km'lik ilk kentlerarası yarış da kazandı. Kara Avrupa'sında daha çok yol yarış yapılıyordu; buna karşılık İngiltere'nin bozuk yolları bisiklet yarış için uygun değıldi. 1871'den sonra profesyonel yarışların artmasıyla pist yarışları daha yaygın hale geldi. 1878'de kurulan Ulusal Bisikletçiler Birliğı'nin (NCU) girişimiyle (1959'dan sonra İngiliz Bisiklet Federasyonu), 1892'de Uluslararası Bisikletçiler Derneğı (ICA) oluşturuldu. Derneğın kurucu üyeleri İngiltere, Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Hollanda, ABD ve Kanada'ydı. ICA'da İngiltere'nin çok ağırlıklı olduğu düşüncesiyle 1900'de Uluslararası Bisikletçiler Birliğı (UCI) kuruldu; İngiltere de birkaç yıl sonra UCI'ya katıldı.

ABD'de bisiklet yarışları 1878'de başladı; 1800'lerde hem yol, hem pist yarışları yaygınlaştı. 1880'de kurulan Amerikan Bisikletçiler Ligi (LAW) hem amatör yarışları yöneten, hem de eğlence amacıyla bisiklet kullanımını özendiren ilk kuruluştu. LAW içinde amatörlük profesyonellik ölçütleri konusunda çıkan anlaşmazlık 1898'de Ulusal Bisiklet Derneğı'nin (NCA) kurulmasına yol açtı. LAW daha sonra etkinliklerini bisiklet turlarıyla sınırladı. 1921'de Amerikan Amatör Bisiklet Birliğı adıyla kurulan ABD Bisiklet Federasyonu amatör yarışların yönetimini üstlendi. ABD'de altı günlük ilk bisiklet yarış 1891'de New York kentindeki Madison Square Garden'ın geniş pistinde düzenlendi. 1878'de de İngiltere'de altı günlük bir yarış yapılmıştı. Bu yarış türü 1930'lara değı çok yaygındı; daha sonra da 1961'e değı zaman zaman uygulandı. Önceleri tek sürücüler arasında yapılan bu yarışlar 1899'dan sonra iki kişilik takımlar arasında da düzenlenmeye başladı. Altı gün yarış 20. yüzyılda Avrupa'da yeniden ortaya çıktı. ABD'de gözden düştükten sonra bir yandan Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve Hollanda'da gözde hale gelirken,

İlk klasik yol yarışlarından olan geleneksel Fransa Turu'nun Apler etabından bir görüntü, 1982
ABC Ajansı

bir yandan da Kanada ve Avustralya'da yaygınlaştı.

20. yüzyıl başlarından sonra ABD ve İngiltere'de bir ölçüde otomobilin yaygınlaşmasına bağlı olarak bisiklet yarışları geriledi. Bu iki ülke Avrupa'daki bisiklet yarışlarından uzun süre uzak kaldı. NCU, kara Avrupa'sında yaygın olan yol yarışlarını yasakladı. İngiltere'de yarışlar temelde amatörler arasında, Avrupa'da ise hem amatörler, hem profesyoneller arasında yapılmıyordu.

Eğlence amacıyla yönelik bisiklet sporu, resmi yarışların başlamasından kısa süre sonra ortaya çıktı. İngiltere'de 1878'de kurulan Bisiklet Tur Kulübü'nün 20. yüzyıl başlarında 60 bin, 1980'lerde ise 25 bin kadar üyesi vardı. Özellikle 1880'lerde, güvenlik düzeneği bulunan Rover bisikletinin geliştirilmesinden sonra kadın ve erkek bisikletçiler ilk kez eşlik amacı olmaksızın her yerde bir arada spor yapmaya başladılar. Gerek bu yüzden ahlaki bir karmaşa doğacağı korkusu, gerek kadın sporcuların bisiklet giysilerinin giderek daha erkeksi hale gelmesi kamuoyunda tepkilere yol açtı.

Modern yarışlar. Bisiklet yarışları 1890'larda Avrupa'nın pek çok ülkesinde en çok tutulan yaz sporu durumuna geldi. Bordeaux-Paris, Paris-Ronbaix ve Liège-Bastogne-Liège gibi, savaşlar dışında her yıl yapılan klasik yarışlar bu yıllarda başladı. İlk klasik yol yarışı olan Fransa Turu'nun birincisi 1903'te düzenlendi ve bu tür, savaş yıllarındaki kesintiler dışında süreklileşti. İngiltere'de yol yarışının yasak olması, yasa'nın boşluklarından yararlanan yeni bir yarış türünün, zamana karşı yarışların doğmasına yol açtı. Bu türde yarışçılar, aynı anda başlayarak belirli bir uzaklığı tek başlarına en kısa zamanda koşuyordu. İngiltere'de toplu çıkışlı ilk yol yarışı 1942'de yapıldı. İlk İngiltere Turu 1951'de düzenlendi, 1958'den sonra Süt Yarışı (Milk Race) adıyla her yıl koşuldu. Profesyonel bisiklet sporu 1965'te başladı.

II. Dünya Savaşı'na değin Avrupa yol yarışları bisiklet üreticilerinin desteğiyle yapıldı. Daha sonra bu sanayi gerileme gösterince akaryakıt, içki ve tütün şirketleri yarışları desteklemeyi üstlendi. Günümüzde profesyonel mevsim ilkbaharda önce Akdeniz bölgesinde başlar, ulusal ve bölgesel yarışlarla birlikte sonbaharda kuzeyde sona erer. Amatör mevsim de aynı takvimi izler.

1896'daki ilk modern oyunlardan bu yana bisiklet dalında amatör yol yarışları (yalnızca erkekler için) Olimpiyat Oyunları arasında yer almaktadır. Pist yarışları da 1900'den bu yana olimpiyat dalları arasındadır (bak. Olimpiyat Oyunları). Hem amatör hem de profesyonel bisiklet sporcuları arasında dünya şampiyonaları da düzenlenmektedir. 1892'de ICA'nın kurulmasından önce gayri resmi düzenlenen amatör şampiyonalar, 1893'ten bu yana resmi nitelikte sürdürülmektedir. I. Dünya Savaşı sonrasına değin bu şampiyonalarda İngiltere üstün durumdaydı; İngiltere'ye ancak Fransa, Almanya ve ABD rakip olabiliyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra üstünlük Avrupa ülkeleri arasında daha yaygın dağılmaya başladı. İlk profesyonel şampiyonalar 1920'lerde düzenlendi. Profesyonel-amatör ayrımının giderek zorlaşması nedeniyle Uluslararası Olimpiyat Komitesi 1965'te bisiklet yarışlarının oyunlardan çıkarılabileceğini açıkladı. Bunun üzerine UCI'ya bağlı iki yeni örgüt kuruldu: Uluslararası Profesyonel Bisiklet Federasyonu'na tümü

Avrupalı 10 ülke üyeydi; Uluslararası Amatör Bisiklet Federasyonu'nun ise tüm dünyada 100'ü aşkın üyesi vardı. Dünya amatör bisiklet şampiyonalarını ve olimpiyat yarışlarını düzenlemeyi UCI sürdürdü. Ulusal şampiyonalar ulusal kuruluşlarca, öteki yarışlar ise özel organizatörlerce düzenlenmektedir. Ayrıca bak. spor ve oyunlar: sonuçlar (bisiklet).

Yarışmalar. Amatör bisiklet yarışları, Olimpiyat Oyunları dışında hem erkeklerde hem de kadınlarda yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde, küçükler (12-13 yaş), yıldızlar (14-15 yaş), genç yıldızlar (16-17 yaş), gençler (18-20 yaş) ve büyükler kategorilerinde yapılır. Yalnızca bireysel düzeyde yapılan zamana karşı yarışlar dışındaki yol yarışlarında takım yarışları iki ana kategoridedir. Kriterium adı verilen ilk kategori kapalı bir parkurda, görece kısa mesafede (4-5 km) koşudur. Yarışçılar önceden belirlenmiş sayıda tur koşarlar ve turları ilk tamamlayan bisikletçi yarışı kazanır. İkinci kategorideki yarışlar açık yolda yapılır ve noktadan noktaya yarış, tur yarışı ve etaplı yarışlar olmak üzere türlere ayrılır. Noktadan noktaya ve turlu yarışlar genellikle birer günlük yarışlardır. Profesyonellerde 240 km'den 280 km'ye, amatörlerde 180 km'den 220 km'ye kadar değişen uzunlukta koşudur. Fransa Turu etap yarışları, ağırlıklı olarak, art arda birkaç günde koşulan, bir dizi noktadan noktaya yarıştan oluşur. Ama bu yarışta bir günde koşulan uzaklık, günlük yarışlarda koşulandan daha kısadır. Tüm etapları en düşük toplam zamanda tamamlayan bisikletçi yarışı kazanır.

Pist yarışları, sürat (erkeklerde 1.000 m; kadınlarda 500 m), takip (4.000-5.000 m), orta mesafe (5, 10 ya da 20 km), zamana karşı yarış ve motor eşliğinde yarış türlerini içerir.

Bisiklet krosu yarışları, genellikle bisikletçinin bisikletinden inerek, bisikletiyle birlikte koşmasını da gerektirir; açık arazi ve bozuk yollarda yapılır. Bu spor ilk kez 20. yüzyılda Fransa'da yapılmaya başladı. Giderek tüm Batı Avrupa'da ve ABD'de sevildi. 1925'te ilk dünya şampiyonluğu düzenlendi. 1950'de UCI tarafından bisiklet yarışları arasına katılması kabul edildi. 1967'den sonra yarışmalarda amatör ve profesyonel ayrımı getirildi.

İngiltere'deki bir bisiklet krosu yarışı sırasında bisikletlerini taşıyan yarışçılar
Oli. Tennant-Atsport

16-24 km'lik kros parkuru etaplardan oluşur ve genellikle 60-75 dakikada tamamlanır. Yarış parkurunda hendekler, çamur, devrilmiş ağaçlar, dereler, yokuşlar, çitler gibi engeller bulunur. Yarışı zorlaştırmak için doğal koşu parkuruna yapay engeller de konur. Sert kış koşullarının yarışı zorlaştırması için, yarışlar genellikle eylül ile mart arasında yapılır.

Yarış sırasında yarışçıların ikiden fazlasının yan yana gelmesi kurallara aykırıdır. Yardımcılar yedek bisikletlerle parkurun kenarında bekler, bisikletlerin arızalanması ya da çamura saplanması gibi durumlarda yarışmacıya yeni bisiklet verirler.

Bisiklet türleri. İlk dönemlerde yarış bisikletlerinin ön tekerlekleri büyüktü. 1890'larda bunların yerini güvenlik düzeneği olan bisikletler aldı. Günümüzde yarış bisikletlerinin iki türü vardır: Hafif, çelik alaşımlı bir iskeleti, iki zincir dişlisi (serbest tekerlek), çok sayıda vitesi, ince boru biçiminde lastikleri ve hafif tekerlekleri olan çamurluksuz yol yarışı bisikleti; iskeleti ve lastikleri daha da hafif, frensiz, vitessiz ve iki zincir dişlisi yerine sabit bir zincir dişlisi bulunan pist yarışı bisikleti.

İlaç sorunu. Uyarıcı ve yorgunluk önleyici ilaçların kullanımı, daha öbür sporlarda görülmeden önce hem amatör hem de profesyonel bisiklet sporcuları arasında yaygınlaşmıştı. Bunun üzerine kullanımı yasak ilaçların bir listesi oluşturuldu ve gaz kromatografisi yoluyla kan testi uygulanmaya başladı. 1967'de Fransa Turu'nda İngiliz

Dünya rekortmeni F. Moser
bir pist yarışı sırasında
ABC Ajansı

bisikletçi Tom Simpson'un geçirdiği ve ölüme sonuçlanan kazanın ilaç kullanımından ileri geldiği sanılmaktadır.

Son dönemlerde eğlence amaçlı bisiklet kullanımı. Avrupa'da, özellikle Fransa, Belçika, İtalya ve İngiltere'de günümüzde çok sayıda bisiklet ve tur kulübü vardır. Bisiklet turları genellikle uluslararası düzeyde düzenlenir. Bisiklete binmenin sağlığı yararlı olduğu yolundaki görüş, bisiklet turlarındaki artışın nedenlerinden biridir. Günümüzde dünyada yaklaşık 50 milyon kişi düzenli olarak bisiklet kullanmaktadır. 1932'de 200 bin olan yıllık bisiklet satışı 1980'lerde 10 milyona yükselmiştir. Birçok ülkede kent caddelerinde, ulusal parklarda ve belediye parklarında bisiklet yolları ayrılmıştır.

Türkiye'de bisiklet sporu. Osmanlı döneminde ilk bisiklet yarışları 1897'de Selanik'te düzenlendi. Bisiklet satıcılarının yarış pisti yaparak tanıtıma yönelmesi öteki girişimcileri de harekete geçirdi. Bazı girişimciler, İstanbul'da Tepebaşı'nda yaptırılan velodromda yarışlar düzenledi. 1908 öncesindeki yarışların ünlüleri Mustafa Bey ile Nobile ve Medyano efendilerdi. Leon ve Papazyan adlı bisiklet ithalatçıların düzenlediği bu yarışlar daha sonra yasaklandı.

İstanbul'da bisiklet yarışları II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden canlandı. Fenerbahçe Kulübü bu spor dalına ağırlık veren ilk kuruluş olarak Fenerbahçe, Maslak ve Bakırköy'de yapılan yol yarışlarında etkinlik gösterdi.

İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulduğu 1923'ten sonra bisiklet sporu yaygınlık kazandı. Bu kuruluşun içinde etkinlik gösteren Bisiklet Federasyonu, ilk başkan Muvaffak Menemencioglu ile daha çok bölgele-ri kapsayan bisiklet gezilerine (tur) önem verdi. Cambaz Fahri, Cavit Cav ve Raif Bey bu dönemin ilk milli takımı oluşturdular. 1924 Olimpiyat Oyunları'na hazırlanan bu takım bisiklet bulunamadığı için olimpiyatlara katılamadı. Bisiklet ulusal takımı uluslararası alandaki ilk karşılaşmasını 1927'de Bulgaristan ile yaptı; bu karşılaşmada Cavit ve Galip Cav, Yunus Unat ve Tacettin Bastürkmen yarıştılar.

Türkiye'de ilk uzun etaplı yarışlar 1928 Olimpiyat Oyunları sonrasında Ege Turu adıyla düzenlendi. İstanbul-Edirne-İstanbul Turu uluslararası kurallara uygun olarak 1938'de 10 etap halinde, 1.112 km üzerinden yapıldı. O yıl birinciliği elde eden Eyüp Yılmaz, İstanbul-Edirne-İstanbul yarışını 17 saat 44 dakika 15 saniyede bitirdi. Bu yarış 1939, 1941 ve 1942'de tekrarlandı, Yarışların öteki başarılı sporcuları arasında Orhan Suda, Kırkor Cambaz, Osman Pak, Ali Çetiner ve Bayram Adivar bulunuyordu. İlki 1941'de yapılan 8 etaplı 882 km'lik Ankara-İzmir Turu da Türkiye'deki klasik bisiklet yarışları arasındaydı.

Talat Tuncalp'ın Marmara adıyla 1963'te başlattığı ve Marmara çevresini dolaşan, 1.000 km'nin altındaki 8 etaplık tur önceleri bölgesel nitelik taşıyordu; 1966'dan sonra uluslararası nitelik kazandı. Marmara Turu'nda "sarı mayo"yu giyen ilk bisikletçi Rıfat Çalışkan oldu. Tur 1968'de Cumhurbaşkanlığı Türkiye Turu adını aldı. Etap sayısı 10'u geçen, mesafesi ise 1.000 km'nin üzerine çıkan bu yarışın başlıca özelliği cumhurbaşkanının desteğinde yapılması ve güzergâha Ankara-İstanbul arasındaki etapların da eklenmesiydi. Cumhurbaşkanlığı Türkiye Bisiklet Turu'nda Ali Hüryılmaz, Erol Küçükbakır, Seyit Kırmızı, Cengiz Özdoğan, Nusret Ergül, Yusuf Ecevit ve Haluk Günözgen en çok etap kazanan bisikletçiler arasında yer aldılar. Uluslararası Cumhurbaşkanlığı Bisiklet turlarında ise SSCB, Bulgaristan ve Polonya en çok takım birinciliği kazandı. Türk bisikletçileri Akdeniz Oyunları'ndaki ilk derecelerini 1971'de İzmir'de elde ettiler (4 km pist-takım).

Kurum ve ihtisas kulüplerinin kurulması bisiklet sporuna canlılık getirdi. Meriç Tekstil Kulübü (1973) uluslararası alandaki turlara katılan ilk kulüp oldu. Meriç Tekstil, Cezayir Turu yokuş birinciliğini (Seyit Kırmızı), Voyvodina Turu genel ferdi ikinciliğini (Ali Hüryılmaz) ve Akdeniz Turu takım ve genel ferdi birinciliğini (Seyit Kırmızı) kazandı. 1970'te kurulan Esen Bisiklet Kulübü ise Türkiye'nin ilk bayan takımını oluşturdu. 1977'de Fransa Tour L'avenir Ödülü'nü alan Hasan Can; 1973'te Balkan şampiyonu olan, 1975 Libya ve Suudi Arabistan turlarını kazanan Erol Küçükbakır bu spor dalının önemli adları arasına girdiler.

Türkiye'de pist yarışları için Balıkesir ve Konya velodromları hizmet vermektedir. Bisiklet sporunda en etkin bölgeler Konya, Ankara, İzmir, İstanbul ve Bursa'dır. En önemli yarış olan Uluslararası Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu genelde ekimde düzenlenir. Türkiye, tura genellikle A takımının dışında B ve Ümit milli takımlarıyla katılır. Davetli ülkeler yarışta

ulusal ya da temsili düzeydeki ekipleriyle yer alırlar.

Biskay bak. Vizcaya

Biskay Körfezi, İspanyolca GOLFO DE VIZCAYA, Fransızca GOLFE DE GASCOGNE, Kuzey Atlas Okyanusunun Batı Avrupa kıyılarındaki oluşturduğu geniş körfez. Kabaca üçgen biçiminde 223.000 km²'lik bir alan kaplar. Doğuda Fransa'nın batı kıyısı, güneyde ise İspanya'nın kuzey kıyısıyla çevrilidir. En derin yeri 4.735 m ile körfez merkezinin biraz güneyindedir. Körfeze dökülen belli-başlı ırmaklar Loire ve Adour ile Gironde Halicini oluşturan Garonne ve Dordogne'dur.

Kıta sahanlığı, Bretanya açıklarında 160 km genişliğe ulaşmakla birlikte, İspanya kıyılarındaki 65 km'den daha dardır. Sahanlığın ağzı ve kıta eteği sayısız denizaltı kanyonuyla yarılmıştır. Bunların en büyüklerinden biri, körfezin güneydoğu ucunda yer alan Cap Breton'dur. Dip çökeltileri büyük ölçüde kum ve çamurdan oluşur.

Kıta eteğinin ilerisinde, 4.580 m derinlikteki Biskay derin deniz düzlüğü körfez yüzölçümünün yarısını kaplar. Bu ovanın büyük bölümü engebesizdir.

Kuzey Atlas Okyanusunda saat yönünde yol alan akıntılar körfezde de aynı etkiyi yaratarak yüzey akıntılarını etkiler. Bu akıntı düzeni sık sık rüzgârlar tarafından bozulur ve sonuç olarak körfez ağzının karşısındaki gemi yolları üzerinde çeşitli doğrultularda akıntılar oluşur. Kışın batıdan esen fırtınalar, İspanya'nın kuzey kıyıları boyunca, doğu yönünde hızı saatte 9 km'yi bulan bir akıntı yaratır. Ana akıntının, İspanya'nın kuzey kıyılarından batıya yönelen yüzey altı akıntısı olduğu sanılmaktadır.

Baharda ortalama gelgit aralığı, körfezin kuzey ucundaki Ouessant Adası yakınlarındaki Fransa kıyılarındaki yaklaşık 6 m iken güneye doğru azalır, körfezin güneydoğu köşesinde Biarritz yakınlarında 3,5 m'ye kadar düşer. Kuvvetli batı rüzgârları normal gelgit yüksekliğini artırır, doğu rüzgârları ise azaltır.

Biskay Körfezi, denizciler arasında sertliğiyle ün salmıştır. Oysa Atlas Okyanusunun daha kuzey kesimlerine oranla körfezde daha az fırtına görülür, ama fırtınaların hızı saatte 130 km'yi aşabilir. Yılın herhangi bir döneminde görülebilen kasırgalar da gemiler için tehlikeli olabilir. İspanya'nın kuzey kıyıları tehlikeli kasırgaları ve sık sık yön değiştiren rüzgârlarıyla dikkati çeker. Körfez kıyılarındaki deniz iklimi egemendir; kışları yumuşak, yazları serin geçer.

Körfezdeki başlıca limanlar Fransa'da Brest, Nantes, La Rochelle, Bordeaux ve Bayonne, İspanya'da ise Bilbao, Santander, Gijón ve Avilés'tir. Bu limanların hiçbirisi büyük gemiler için elverişli değildir. Dinlen-ge yerleri arasında, hepsi Fransa kıyılarındaki bulunan La Baule, Biarritz ve Saint-Jeand-Luz sayılabilir. Körfez kıyılarındaki temel işkolu balıkçılıktır. Avlanan balıklar arasında sardalye, orkinos, hamsi, berlam, morina ve istakoz gibi kabuklu deniz ürünleri bulunur. Fransa kıyılarındaki sığ göl ve haliçlerde istiridye yetiştirilir.

Biskra, 1981'den sonra BESKRA olarak da yazılır, Cezayir'in kuzeydoğu kesiminde il (vilaye). Büyük Sahra'nın kuzey ucunda, büyük bölümüyle Büyük Doğu Ergi bölgesinde yer alır. 1974'te kurulan ilin yüzölçümü 109.728 km²'dir. Kuzeyden Betna ili, doğudan Tebessa ili ve Tunus, güneyden Vargla, batıdan da Celfe ve M'Sila illeri

ile çevrilidir. Kuzey sınırı, bir yağmur engeli gibi yükselen Aures Masifinin güney kenarıyla çakışır. Karaç ilin ortakuzey bölgesinde ikisi de tümüyle deniz düzeyinin altında kalan Melhrir ve Merouane tuz gölleri yer alır. Nufusun büyük bölümü Biskra ve Souf vahalarında yaşar. İl merkezi Biskra'nın dışındaki başlıca yerleşme merkezleri Cema, el-Ved ve Tolga'dır. Bölgenin başlıca ürünleri, hurma (özellikle Tolga vahasında yetiştirilen unlu Deglet Nur), incir, nar ve kayısıdır. Düşük verimli buğday ve arpa gibi ürünler kuzeyde yetiştirilir. Biskra kentinin dış kesimindeki Sâlihun Hamamı ülke çapında önem taşıyan modern bir ilicidir. Romalılar, Ad Piscinam olarak adlandırdıkları kaplıcadan romatizma ve cilt hastalıklarının tedavisinde yararlanmışlardır. Biskra kentinde bir havalimanı, ayrıca Biskra ile komşu Vargla eyaletindeki Tugurt arasında da kuzey-güney doğrultusunda 200 km boyunca uzanan vahalara paralel birer karayolu ve demiryolu hattı vardır. Güneydoğuda küçük bir petrol alanı işletilmektedir. Nüfus (1987) 430.202.

Biskra, 1981'den sonra BESKRA olarak da yazılır, Cezayir'in Biskra ilinin (vilaye) merkezi olan kent. Büyük Sahra'nın kuzey ucunda yer

Biskra, Cezayir
Dominique Darbois

alır. Aurès Masifi ile Tel Atlasları arasında kalan geniş ve açık bir çöküntü bölgesinin güneyindeki Zab (Ziban) vahaları grubunun merkezidir. Surlarla çevrili bir Roma karakolu olan Vescera'nın yerinde, 9. yüzyıldaki Arap istilasından sonra gelişti. 1100'lerde Zab bölgesinin yanı sıra başkenti olan Biskra daha sonra Hafsların etkisi altına girdi, 1552'de Osmanlılara geçti. 1844'te Fransızlar kente asker yerleştirdi. Eski Osmanlı kasabasının yerinde inşa edilen Saint-Germain Kalesi (1849-51) bugünkü Biskra'nın çekirdeğini oluşturdu. Konstantin'den Tugurt'a giden demiryolu ve karayolu üzerindeki konumu, havalimanı, ılıman iklimi, geniş ve ağaçlıklı caddeleri, otelleri, dükkanları ve parklarıyla kışlık bir dinlenme yeridir. Sâlihun Hamamı adlı küçük köyde kaplıcalar kentin 5 km kuzeybatısında önemli bir tedavi merkezi olarak ün kazanmıştır.

Vahalar, Biskra Irmağının sağ yakası boyunca güneye doğru uzanır ve 13 km'lik bir alan kaplar. Binlerce hurma ve meyve ağacının arasında, eski Biskra'nın güneşte pişmiş tuğlalardan yapılmış evleri görülür. Kış mevsiminde Biskra Irmağı Barajı'nda toplanmış olan sularla buğday ve arpa tarlaları sulanır. Bölge, 1969'da büyük bir sel baskınına uğramıştır. Nüfus (1987) 128.280.

Biskupin kültürü, Kuzeybatı Polonya'da, Znín yakınındaki Biskupin Gölünde 10 7 ve

5. yüzyıllar arasına, Demir Çağı başlarına tarihlenen bir köy kültürü.

Göle uzanan bir yarımada'nın üstünde bulunan ören yeri, büyük kazıklardan yapılmış dalgakıranlarla çevrili bir ada görünümündedir. Yerleşme ahşap bölmelerin içine taş ve toprak doldurularak yapılmış duvarlarla da korunmuştur. Kenarları kazıklarla belirtilmiş, birbirine paralel sokaklarda yüzden fazla ahşap kulübe yer alır. Su düzeyinin yükselmesi nedeniyle yerleşmenin iki kez yenilediği anlaşılmaktadır. Biskupin, Lusatiyen kültürün(*) son evresinin bir örneğidir.

bisküvi, nem oranı büyük ölçüde düşürüldüğü için uzun süre saklanabilen, tatlı ya da tuzlu, gevrek kurabiye. Un (genellikle buğday unu), yağ (bitkisel yağlar), su, kabartma tozu, tûrüne göre şeker ya da tuz ve tat verici çeşitli katkı maddeleriyle (kakao, vanilya, fındık, kuru üzüm, peynir vb) hazırlanan koyu kıvamlı bisküvi hamuru kalıplara dökülerek, ürünün tûrüne göre değişen sıcaklık derecelerinde gevrekleşmeye kadar fırında pişirilir. Nemden koruyucu ambalajlar içinde piyasaya sürülen bisküvinin tazeliliğini koruma süresi, en iyi saklama koşullarında yaklaşık 1,5 yıldır. Süt ve yumurta katılmış yumuşak hamurdan yapılan yarı kuru bisküvilerin daha kısa sürede tüketilmesi gerekir.

Bisküvi üretiminin dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de gıda sanayisi içinde büyük bir payı vardır. Türkiye'de bisküvi üretimi 1924'te başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında un kıtlığı yüzünden yasaklanan üretim 1956'dan sonra hızla gelişti ve 1970-80 arasında büyük bir kapasite artışı gösterdi. 1980 sonrasında, kurulu tesislerin kapasite kullanım oranı yüzde 50-70 arasında kaldı. Ek yatırımlar ise, üretim artışından çok ürün çeşitlenmesine yönelikti. Üretim içindeki payı küçük olan ihracat genellikle Ortadoğu ve Körfez ülkelerine yapılmaktadır; en büyük pazar ise Suudi Arabistan'dır.

Bismarck, ABD'de Kuzey Dakota eyaletinin ve (1873'ten sonra) Burleigh ilinin merkezi. Eyaletin ortagüney kesiminde, Missouri Irmağının doğu kıyısında yer alır. 1830'larda "Missouri Geçidi" adıyla bir liman kenti olarak kuruldu. Kuzey Pasifik Demiryolu'nun yapımında çalışanları korumak amacıyla 1872'de burada Greeley (sonradan Hancock) askeri kampı kuruldu. Yöre halkı, demiryoluna Alman sermayesini çekebilmek umuduyla 1873'te kente Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın adını verdi. Güneybatıdaki Black Hills'te altın bulunması üzerine Bismarck madenciler için bir donanım merkezi oldu.

Eyalet Meclisi binası, Bismarck, Kuzey Dakota
Grant Heitman-EB Inc

Dakota Toprakları'nın merkezi 1883'te Yankton kentinden (bugün Güney Dakota'da) Bismarck'a taşındı. Dakota Toprakları bölündüğünde ve iki eyalet 1889'da ABD'ye kabul edildiğinde, Bismarck Kuzey Dakota'nın merkezi oldu. O tarihten bu yana düzenli gelişerek bölgenin ticari, kültürel ve mali merkezi oldu. Yaz buğdayı yetiştirilen bir bölgenin ortasında yer alan Bismarck, özellikle çiftlik hayvanı ve tahıl ticaretinde bir toptan dağıtım merkezidir. 1932'de yapılan eyalet hükümet binası 19 katlı bir gökdeldir; vilayet konağı ve eyalet müzesi de aynı alan içindedir. Bismarck Junior College 1939'da, Mary College 1959'da öğrenime açılmıştır. 1875'te tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 49.256; metropoliten alan, 83.831.

Bismarck, Otto von, tam adı OTTO EDUARD LEOPOLD, BISMARCK PRENSİ, BISMARCK-SCHÖNHAUSEN KONTU, LAUBENBURG DÜKÜ (d. 1 Nisan 1815, Schönhausen, Altmark, Prusya-ö. 30 Temmuz 1896, Friedrichsruh, Hamburg yakınları), Alman İmparatorluğu'nun

Bismarck, 1880
Archiv für Kunst und Geschichte

kurucusu ve 1871-90 arasında ilk şansölyesi, 1862-73 ve 1873-90 dönemlerinde Prusya başbakanı olan devlet adamı. İçerde baskıcı ve tutucu bir yönetim kurmuş, askeri ve diplomatik girişimleriyle Prusya'nın Avrupa'daki konumunu ve güvenliğini güçlendiren bir ittifaklar sistemi oluşturmıştır.

Gençliği. Babası Prusya ordusunda subaylık yapmış bir Junker(*), annesi ise unvanlı bir yüksek memurun kızıydı. Bismarck, okul çağına geldiğinde annesi ile birlikte Berlin'e yerleşti. Göttingen ve Berlin üniversitelerinde pek parlak geçmeyen hukuk öğreniminin ardından Prusya ordusuna girdi, Aachen'de adli kâtipliğe atandı. Disiplinsiz davranışları yüzünden üstlerince paylanmaya katlanamadığı için, bir yıl sonra ordudan ayrılarak kötüye giden aile yatırımlarının başına geçti. Annesinin etkisiyle Yaradancı olarak yetişmişti; bu yüzden Hristiyanlığa karşı ilgisizdi. Ama bu yıllarda ilişkisi girdiği Pietist çevreden bir kızla evlenebilmek için koyu bir dindarlığa yöneldi.

1847'de yarı temsili bir organ olan Birleşik Meclis'e (*Vereinigte Landtag*) girdi. Burada mutlak yetkililiğin ve reaksiyoner kesimin sözcüsü olarak sivrildi. Almanya'yı saran 1848 Devrimi'ni basturmak için askeri önlemlere başvurulmasını savundu. Bu yüzden ne Frankfurt Ulusal Meclisi'ne, ne Berlin'de toplanan ilk Prusya Parlamentosu'na seçilebildi. Ordunun Berlin'i işgal etmesinden sonra, Prusya kralı IV. Friedrich'in ilan ettiği ve daha monarşist eğilimler taşıyan anayasa çerçevesinde oluşturulan İkinci

Meclis'te yer aldı. Avusturya-Prusya işbirliğinden yana olduğu için, Friedrich'in prenslerle işbirliği yaparak Kuzey Almanya'nın öncülüğünü ele geçirme girişimine karşı çıktı. Prusya'nın, Alman Federasyonu'nun yeniden düzenlenmesini kabul etmesi üzerine, 1851'de temsilci olarak Federal Meclis'e (*Bundestag*) gönderildi.

Rusya ile Prusya'nın yardımı olmaksızın devrimle başedebileceğine inanan Avusturya'nın tepeden bakan tutumu, Bismarck'ın görüşlerinde köklü bir değişikliğe yol açtı. Prusya'nın çıkarlarını temel alan gerçekçi bir siyaset benimsemesi ve Almanya'nın birliğinin sağlanmasında öncülüğü ele geçirmek için Avusturya'ya karşı dış güçlerle de ittifak kurması gerektiği sonucuna vardı. Kırım Savaşı ve Balkanlar konusunda Avusturya'nın desteklenmesine karşı çıktı. Bu sırada Friedrich'in delirmesi üzerine Wilhelm'in naipliği üstlenmesiyle Prusya'da yeniden liberal bir hava esmeye başlamıştı. Gerici çizgisiyle tanınan Bismarck, 1859'da Frankfurt'tan çağrıldı ve büyükelçi olarak Petersburg'a gönderildi.

Ocak 1861'de kardeşinin ölümü üzerine tahta çıkan I. Wilhelm, *Landwehr* adı verilen milisleri ortadan kaldırmak ve orduyu güçlendirmek için askeri ödeneklerin artırılmasını istedi. Liberallerin çoğunlukta olduğu Prusya Parlamentosu yalnızca bir yıllık artışı onayladı ve askerlik hizmeti süresinin indirilmesi yönünde bir tutum takındı. Alman İlerici Partisi adı altında örgütlenen liberaller, Kasım 1861 seçimlerinden daha da güçlenerek çıktı. Bu gelişmeler karşısında, Muhafazakârların başbakanlığa getirilmesini istediği Bismarck Mart 1862'de ülkeye çağrıldı. Wilhelm, Bismarck'ın Fransa ile ittifak düşüncesini ve Alman prensliklerini ortadan kaldırma tasarsını benimsemediğinden, onu bu kez Paris büyükelçiliğine atadı.

Başbakanlık dönemi. Askeri ödenekler konusundaki anlaşmazlığın bir bunalıma dönüşmesi, Wilhelm'i Bismarck'ın başbakanlığını kabul etmeye yöneltti. 22 Eylül 1862'de göreve başlayan Bismarck, bütçenin alt ve üst meclisler ile kralca onaylanması gerektiğine ilişkin anayasa hükmünün bir "boşluk" bıraktığını öne sürerek, anlaşma sağlanana değin hükümetin vergi toplayıp harcama yapabileceği gerekçesiyle ordu için istenen ödenekleri çıkarttı. Mecliste yaptığı ilk konuşmada büyük sorunların "kan ve demir" ile çözülebileceğini belirterek meclisi ikinci plana atan bir politika izlemeye başladı. Liberal çoğunluğun uzlaşma önerilerini sürekli geri çevirdi. Avusturya'nın Frankfurt'ta bir temsilciler konferansı toplanması önerisi karşısında, doğrudan seçimle bir Alman parlamentosu oluşturulması görüşünü ortaya attı. Bu gergin hava Federal Meclis'in Avusturya önerisini reddetmesiyle yatışır gibi oldu. Bismarck, 1863 başlarında Polonya'da patlak veren ayaklanmaya karşı Rusya'yı destekleyerek, dış politikadaki yönelimini belli etti. Wilhelm'in Frankfurt'taki Alman prensleri toplantısına katılmaması için bütün ağırlığını koydu. Avusturya'nın birleşme yönündeki bu önemli girişimini de boşa çıkardı. Bu arada Fransa ile ticari bir anlaşma imzaladı, bu anlaşmanın Prusya denetimindeki Gümrük Birliği (*Zollverein*) için de geçerli olmasını sağladı. Böylece Avusturya'yı ekonomik bakımdan Almanya'dan koparan önemli bir adım attı.

Nüfusunun büyük bölümü Almanlardan oluşan, Danimarka'ya bağlı Schleswig ve Holstein düklükleri sorunu bu sırada yeniden gündeme geldi. Bismarck, Ocak 1864'te Danimarka ile savaşmak üzere Avusturya ile ittifak anlaşması imzaladı.

